

**V.BİLSEL ULUSLARARASI
GORDİON BİLİMSEL
ARAŞTIRMALAR KONGRESİ**

ANKARA

8-9 ARALIK 2024

KONGRE KİTABI

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENCE RESEARCHES CONGRESS BOOK

08-09 DECEMBER 2024 ANKARA/TÜRKİYE

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Uğur ERMAN

ISBN: '978-625-95532-0-7'

All rights of this book belong to BİLSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Bu kitabın tüm hakları BİLSEL YAYINCILIK yayınevine aittir.
Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.
Yayın etiği kurallarına uymak yazarın sorumluluğundadır.

<https://bilselkongreleri.com/>

December, 2024

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDION SCIENCE RESEARCHES CONGRESS

CONGRESS

DATE and PLACE

08-09 DECEMBER 2024 ANKARA/TÜRKİYE

GENERAL COORDINATOR

Dr. Bahar ALTUNOK

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. Uğur ERMAN

University Academician Representative

Doç. Dr. Melahat BABAYEVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer Faruk CAN

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz Selim KAFKASYALI

Kafkas Üniversitesi

Dr. Merdin DANIŞMAZ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Members

Prof. Dr. Margherita Mori

Associate Professor Daniela Matušiková

Associate Professor Irina Manolescu

Doç. Dr. Fuat LEBE

Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT

Doç. Dr. Özge TEMİZ

Doç. Dr. Recep BÜYÜKTÖLÜ

Doç. Dr. Serdar BEKTAŞ

Dr. Ahmet DOĞAN

Dr. Anitha Rajasekaran

Dr. Ghanshyam Barman

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

Dr. Nuray AŞANTUĞRUL

Dr. Nurten Ebru ÖZDEMİR

Dr. Muhammad Umar Bello

Dr. Murat GENÇ

Dr. Sıtkı AKKAYA

Dr. Şahin CİNCİOĞLU

PARTICIPANTS COUNTRY

Albania/Algeria /Azerbaijan/

India/Indonesia/North Macedonia/Uzbekistan/ Philippines/Italy

Morocco/Nigeria/Portugal/Pakistan/Romania/Serbia /Slovakia/Iran/Ukraine/USA

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Aitkul MAKHAYEVA
Abai Kazakh National Pedagogical University-
Kazakhstan
Prof. Dr. Arinova Olga
Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Prof. Dr. Isak Froumin
Constructor University Bremen-Germany
Prof. Dr. Kargin Sergali
Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Prof. Dr. Kehinde Clement Lawrence
Walter Sisulu University Butterworth Campus -
South Africa
Prof. As. Dr. Lindita DURMISHI
Aleksander Xhuvani University, Elbasan-Albania
Prof. Dr. Margherita Mori
University of L'Aquila, L'Aquila-Italy
Prof. Dr. Nana Jincharadze
European University-Georgia
Prof. Dr. Natalia Shchukina
Tiraspol Shevchenko State University-Republic of
Moldova
Prof. Dr. Roza Nurtazina
L.n. Gumilyov Eurasian National University -
Kazakhstan
Prof. Dr. Sadhna Jain
University of Delhi-India
Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ
Akdeniz Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Süleyman GEZER
Hitit Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Yusuf ÖZKIR
Medipol Üniversitesi -Türkiye
Doç. Dr. Abdullah ALPEREN
Çanakkale Üniversitesi -Türkiye
Doç. Dr. Abdrasheva Banu
Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Doç. Dr. Abdulkerim DİLER
Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Adem DOĞAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Akhmedova Feruza Medetovna
National University of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek-Uzbekistan
Doç. Dr. Akın KIRBAŞ
Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. C. Vijai
Vel Tech Rangarajan Dr. Sagunthala R& D
Institute of Science and Technology-India
Doç. Dr. Dzhamaliev Gaziya

Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Doç. Dr. Gökçe CEREV
Kocaeli Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Kanat Bazarbayev
Ahmet Yesevi Üniversitesi-Kazakistan
Doç. Dr. Kendirbekova Zhanar
Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Doç. Dr. Mambetalina Aliya Saktaganova
L.N. Gumilyov Eurasian National University-
Kazakhstan
Doç. Dr. H.Burçin HENDEN ŞOLT
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mazhenova Rauan
Karaganda Buketov University-Kazakhstan
Doç. Dr. Naseem AKHTER
Shaheed Benazir Bhutto Women University-
Pakistan
Doç. Dr. Nurlan Baigabylov
L.n. Gumilyov Eurasian National University-
Kazakhstan
Doç. Dr. Nurzyinat Toktorbekova
Osh State University-Kyrgyzstan
Doç. Dr. Özkan AÇIŞLI
Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Serdar BEKTAŞ
Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Dr. Anitha R.
Bharathi Women's College-India
Dr. Belkacem BELABBAS
Université Ibn Khaldoun - Taret-Algerie
Dr. Binyam Zigta
Wachemo University-Ethiopia
Dr. Göksel ULAY
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Hamid GADOURI
Khemis Miliana University-Algeria
Dr. Irina-Ana DROBOT
Technical University of Civil Engineering
Bucharest-Romania
Dr. Kadir KÜÇÜKTOPUZLU
Siirt Üniversitesi - Türkiye
Dr. Murat GENÇ
Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Dr. Musa ÇAKIR
Siirt Üniversitesi-Türkiye
Dr. Safa BEJOAUI
University of Tunis El Manar-Tunisia
Dr. Sitki AKKAYA
Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS

08-09 DECEMBER, 2024
ANKARA/TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting ID: **835 0591 4837**

Passcode: **432507**

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/83505914837?pwd=xM4426ReyoOEthGgUErJTGul1OZjCN.1>

PARTICIPATING COUNTRIES

Albania/Algeria /Azerbaijan/
India/Indonesia/North Macedonia/Uzbekistan/ Philippines/Italy
Morocco/Nigeria/Portugal/Pakistan/Romania/Serbia /Slovakia/Iran/Ukraine/USA

NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS: 138

NUMBER OF TURKEY PARTICIPANTS: 132

5. *BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE*

IMPORTANT

- ◆ To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal link Name” and solidify the session.
- ◆ The presentation will have 10 minutes .
- ◆ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ◆ The Zoom application can be used without registration.
- ◆ The application works on tablets, phones and PCs.
- ◆ Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- ◆ All congress participants can connect live and listen to all sessions.

TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

ÖNEMLİ

- ◆ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ◆ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ◆ Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.
- ◆ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ◆ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ◆ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışmaktadır.
- ◆ Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ◆ Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Arzu ÖZYÖN

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Aygerim CUMABAEVA Doç. Dr. Erkan EFİLTİ	Kırgızistan-Türkiye Manas Universitesi,	KIRGIZİSTAN'DA ZİHİNSEL ENGELLİ ERGEN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ
NAZIRA ERNİSBEK KIZI Doç. Dr. Erkan EFİLTİ	Kırgızistan-Türkiye Manas Universitesi,	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK TERCİHLERİNDE OKULUN ETKİSİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE ARAŞTIRILMASI (KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ)
Tuba Çiftçi Doç. Dr. Ümit Duruk	Yavuz Sultan Selim Ortaokulu, Gaziantep- Yavuzeli, Adıyaman Üniversitesi	ORTAOKUL 5. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABINDA YER ALAN MODSAL BETİMLEMELER
Prof. Dr. Elif AKTAŞ Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	2019 VE 2024 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ METİN SEÇİMİ VE METİNLERDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
Prof. Dr. Elif AKTAŞ Öğr. Gör. Selvi Karakuş	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Ankara Medipol Üniversitesi	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YARATICI DRAMA KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİ
Esra Gökmen	Bartın Üniversitesi	EBÜ'L- YÜSR MUHAMMED EL- PEZDEVÎ'NİN HAYATI VE USÛLÜ'D-DÎN ESERİ BAĞLAMINDA KELAMİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Betül ARSLAN Doç. Dr. Arzu ÖZYÖN	Kütahya Dumlupınar University	A POINT OF VIEW OF ONE'S OWN: HERSTORY IN RUHL'S EURYDICE AND SHAW'S PYGMALION
Doç. Dr. Arzu ÖZYÖN	Kütahya Dumlupınar University	A POST-APOCALYPTIC READING OF IONESCO'S PLAY THE CHAIRS

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Yunus BAYRAM

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Mohadeseh GHANBARI-JAHROMI, Faride Sadat JALALI, Zahra ZARE, Burak SAYAR	Jahrom University of Medical Sciences, Jahrom, Iran, University of Medical Sciences, Shiraz, Iran, Bitlis Eren University	FACTORS INFLUENCING DEPRESSION IN INFERTILE WOMEN: A SYSTEMATIC REVIEW
Zahra Zare, Faride Sadat Jalali, Mohadeseh Ghanbari-Jahromi, Burak SAYAR	Jahrom University of Medical Sciences, Jahrom, Iran, University of Medical Sciences, Shiraz, Iran, Bitlis Eren University	EMPOWERING WOMEN THROUGH TECHNOLOGY: A SCOPING REVIEW OF DIGITAL TOOLS IMPACTING WOMEN'S HEALTH
Sonay KALENDER Prof. Dr., Birol ERKAN	İskenderun Teknik Üniversitesi	HATAY İLİNİN TARIM VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ İHRACATININ TR63 BÖLGESİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ
Semiha Merve ÇEKÇEN Prof. Dr. Gülsen KIRAL	Çukurova Üniversitesi	YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ ADANA GENELİNDE BİLİNİRLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER
Dr. Yunus BAYRAM	Bartın Üniversitesi	TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN YAŞLILIK ALANINDAKİ SOSYAL HİZMETLER FAALİYETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr., Uğur ERMAN

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Murat FIRAT Prof. Ayşe Sıdıka OKTAY	Süleyman Demirel Üniversitesi	MUALLİM NACİ'NİN AHLÂK FELSEFESİNDE ALLAH KORKUSU
Doç. Dr., Uğur ERMAN	Siirt Üniversitesi	ALAN İÇİ EKSİKLİKLER: BİR MUHADDİSİN PERSPEKTİFİ
Hadice ORAK Doç. Dr. İlyas ERPAY	Siirt Üniversitesi	DİN EĞİTİMİNDE DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ ÖĞRETİMİ: KUR'AN VE HADİSLER TEMELİNDE BİR İRDELEME
Prof. Dr. Aysel Demir	Kırıkkale Üniversitesi	AZERBEYCANDA FELSEFENİN GELİSİMİNE KISA BİR BAKIS
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	Debunking Islamophobia: Addressing Anti-Muslim Sentiments Associated with Religion
Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ	Naxçıvan Dövlət Üniversiteti, Azərbaycan.	NAXÇIVAN-AĞRI: GENETİK MƏNSUBLUĞUN MERİDİAN ÜFÜQLƏRİ VƏ VARLIQ NİŞANLARI
Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ	Naxçıvan Dövlət Üniversiteti, Azərbaycan.	XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ: FACİƏLƏRƏ HÜSEYN NADİM NAXÇIVANI, HÜSEYN CAVİD FƏRYADI
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	Islamic Governance: A Critical Approach to Ensure Group and
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	An Innovative Way to Reach a World of Harmony in Diversity
Associate Professor Dr. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan	Fariduddin Masud Ganj Shakar: A Legendary Sufi Master and Mystic

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Sümeyra Mihrap İLTER
SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Öğr.Gör.Dr. Şafak ÇINAR	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ
Ayşe SEVİNÇ Prof. Dr., Suphiye Mine YURTTAGÜL	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	ÇOCUKLARDA BOYUN ÇEVRESİNİN METABOLİK SENDROM ÜZERİNE ETKİSİ
Araş. Gör. Dicle Naz AĞAR Hanım KALKAN Prof. Dr. Gülay MELİKOĞLU	İstanbul Üniversitesi	KİLO PROBLEMLERİNDE KULLANILAN BİTKİLER
Dr. Öğr. Üyesi, Nurefşan Konyalıgil Öztürk Dr. Öğr. Üyesi, Emine Kurtbeyoğlu	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi,	ZERDEÇAL (CURCUMA LONGA L.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi, Nurefşan Konyalıgil Öztürk Dr. Öğr. Üyesi, Emine Kurtbeyoğlu	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi,	ZENCEFİL (ZİNGİBER OFFICINALE R.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ
Dr. Sümeyra Mihrap İLTER	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	TERAPÖTİK DOKUNMA VE HEMŞİRELİK
Dr. Sümeyra Mihrap İLTER	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	YAŞLILARDA İNKONTİNANS VE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMLARI
Araş.Gör. Emine KILIÇ DOĞAN Doç.Dr. Zümrüt YILAR ERKEK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	GEBELİK DÖNEMİNDEKİ ENFEKSİYONLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI
Araş.Gör. Emine KILIÇ DOĞAN Doç.Dr. Zümrüt YILAR ERKEK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	UTERİN İNVERSİYON VE YÖNETİMİ

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Asil DERİN KILIÇ

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Hacı KARADAĞ	Milli Eğitim Bakanlığı	ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLER VE ÖZ GÜVEN İLİŞKİSİ
Dr. Hacı KARADAĞ	Milli Eğitim Bakanlığı	ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM VE KAYGI İLİŞKİSİ
İlkem BAŞARAN Doç. Dr., Tuba BAĞATARHAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA
Dr. Aysun İPEKOĞLU	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖĞRENME YAKLAŞIMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Dr. Aysun İPEKOĞLU	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı	MATEMATİK EĞİTİMİNE YÖNELİK VELİ BEKLENTİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
Dr. Asil DERİN KILIÇ	Kafkas Üniversitesi	GÖRME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENEN YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KAPSAYICI ÇEVİRİM İÇİ ÖĞRENME ORTAMLARINA DAHİL EDİLMELERİNE İLİŞKİN STRATEJİLER
Esra YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Mihraç KÖROĞLU	Batman Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü, Batman Üniversitesi	8 HAFTALIK VOLEYBOL ANTRENMANLARIN 11-13 YAŞ KADIN VOLEYBOLCULARDA DENGELİ VE DİKEY SİÇRAMA PERFORMANSI İLE EMPATİ BECERİLERİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Mustafa ARSLAN Doç. Dr. Nuri Muhammet ÇELİK	Batman Milli Eğitim Müdürlüğü, Batman Üniversitesi	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN REKREASYONEL FAALİYETLERE KATILIMLARINI ENGELLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ
Emre İŞLEYEN Dr. Öğr. Üyesi Murat TUTAR Dr. Öğr. Üyesi Halil KORKMAZ	Niğantaşı Üniversitesi, Gedik Üniversitesi,	SPORCULARDA SQUAT HAREKETİ SIRASINDA AYAK PLANTAR BASINÇ ANALİZİNİN İNCELENMESİ

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Ulaş BAYSAN

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Refik BOZBUĞA Dr. Doğançan KAHYA	Osmangazi University	KİRAZ SİNEĞİ, <i>Rhagoletis cerasi</i> L. (DIPTERA: TEPHRITIDAE), İÇİN BİYOLOJİK MÜCADELEDE ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR
Doç. Dr. Refik BOZBUĞA Dr. Doğançan KAHYA	Osmangazi University	SALKIM GÜVESİ (<i>LOBESIA BOTRANA</i> DEN. & SCHIFF. (LEPIDOPTERA: TORTRICIDAE)'NİN ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR İLE BİYOLOJİK MÜCADELESİ
Dr. Doğançan KAHYA Doç. Dr. Refik BOZBUĞA	Osmangazi University	ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN ORMANLARDA ÇAM KESE BÖCEĞİ (<i>THAUMETOPOEA PITYOCAMPA DENIS & SCHIFFERMÜLLER</i>) (LEPIDOPTERA: NOTODONTIDAE) İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR KONTROL YÖNTEMİ OLARAK POTANSİYELİ
Dr. Doğançan KAHYA Doç. Dr. Refik BOZBUĞA	Osmangazi University	TUTA ABSOLUTA MEYRİCK (LEPIDOPTERA: GELECHIIDAE)'NİN BİYOLOJİK MÜCADELESİNDE POTANSİYEL ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN KULLANIMI
Dr. Ulaş BAYSAN Dr. Işıl İLTER BAYSAN	Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi	ENKAPSÜLE GIDALARIN İN VİTRO SİSTEM İÇERİSİNDE FENOLİK MADDE PROFİLİNDEKİ DAVRANIŞININ HPLC METHODU İLE BELİRLENMESİNİN ÖNEMİ
Dr. Ulaş BAYSAN Dr. Işıl İLTER BAYSAN	Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi	UNCERTAINTY ANALYSIS IN GAS CHROMATOGRAPHY ANALYSIS METHODS

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi, Berna Turak KAPLAN Prof. Dr. Aykut BEDÜK Doç. Dr., Mehmet KAPLAN	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi,	GENÇ GİRİŞİMCİLİK: NİTELİKLER, BEKLENTİLER VE SORUNLAR
Dr. Öğr. Üyesi, Berna Turak KAPLAN Prof. Dr. Aykut BEDÜK Doç. Dr., Mehmet KAPLAN	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi,	KADIN GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİ: MİKRO GİRİŞİMCİ KADINLAR ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA
Doktor Öğretim Üyesi Mehmet KUZU Dr. Fatih KOCAOĞLU	Bayburt Üniversitesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	DONALD TRUMP'IN İKİNCİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE OLASI FİNANSAL VE SİYASİ RİSKLERİN DOLAR/TL PARİTESİ ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ
Doç. Dr. Selma KILIÇ KIRILMAZ	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	ENDÜSTRİ 4.0 DÖNEMİNDE ÇALIŞANLARIN EĞİTİM İHTİYAÇLARI NELERDİR?
Doç. Dr. Selma KILIÇ KIRILMAZ	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ve STRATEJİLERİ
Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TARIM SEKTÖRÜNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ
Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	GREEN MONETARY POLICY AND GREEN INTEREST RATE IN THE PROCESS OF GREEN CENTRAL BANKING

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mustafa Barış AKGÜL

SESSION-1 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr., Arzu UÇAR Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP	Atatürk Üniversitesi	GLİFOSAT ARACILI TOKSİSİTEDE PAPATYA YAĞININ TERAPÖTİK ETKİSİ
Arzu Özkan, Dr.Öğr. Üyesi Derya Okuyan	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	ROS (REAKTİF OKSİJEN TÜRLERİ) VE YOLAKLARI
Öğr. Mustafa ERDEN Araş. Gör. Merve KARAKOYUN Dr. Öğr. Üyesi Sinem ÖZTÜRK ERDEM	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,	FARKLI PRİMİNG UYGULAMALARININ MAHLEP TOHUMLARININ ÇİMLENMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ
Doç. Dr. Mustafa Barış AKGÜL Araş. Gör. Sevdet KILIÇ Araş. Gör. Bahar ERDEN	Siirt Üniversitesi	BİR KEDİDE MAXİLALAR KANİN DİŞ EKSTRAKSİYONU
Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr., Arzu UÇAR Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP	Atatürk Üniversitesi	LSTM METODU İLE AVLANACAK BALIK STOK VERİLERİNİN (ÖNCEDEN) TAHMİNİ

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Kerim Koçak

SESSION-1 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Asst. Prof. Dr. Rıza Görkem Oskay Prof. Dr. Ali İhsan Karayığit Asst. Prof. Dr. Yakup Çelik Prof. Dr. Shifeng Dai	Başkent OSB Technical Sciences Vocational School, Hacettepe University, İstanbul University, China University of Mining and Technology	ENRICHMENT OF ELEMENTS IN THE JURASSIC BITUMINOUS COALS AND CARBONACEOUS SHALES FROM TWO EXPLORATION WELLS (SW GÜMÜŞHANE, NE TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kerim Koçak	Konya Teknik Üni.	KONYA (TÜRKİYE) ULUMUHSİNE'DE YENİ KEŞFEDİLMİŞ YASTIK YAPILI VOLKANİK KAYAÇLARIN JEOLJİK VE JEOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Kerim Koçak	Konya Teknik Üni.	DEVEDAMI BÖLGESİ (AKSARAY, TÜRKİYE) HORNBLEND GABROLARINDAKİ OFİYOLİTİK PLAJİYOKLASLARIN MİNERAL KİMYASI
Prof. Dr. Abdullah KAYGUSUZ Prof. Dr. Emre AYDINÇAKIR Hüseyin Enes ATAY Dr. Öğr. Üyesi Özgür BİLİCİ	Gümüşhane Üniversitesi Atatürk Üniversitesi	BAŞPINAR PLÜTONU'NUN (KELKİT/GÜMÜŞHANE, KD TÜRKİYE) JEOLJİK VE PETROGRAFIK ÖZELLİKLERİ
Doç.Dr. Timur TEZEL	Sakarya Üniversitesi	İNSAN KAYNAKLI DEPREMLER ve RİSK YÖNETİMİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Melih KOŞUCU	İstanbul Teknik Üniversitesi	SU DAĞITIM SİSTEMLERİNDE HİDROLİK MODELLEMEYLE SU YAŞI VE KLOR MİKTARI TAHMİNİ

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Esra ÇOLAK YILDIZ

SESSION-1 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Önder YAYLA Öğr. Gör. Şeyda YAYLA	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	TÜRK MUTFAĞINDA PEYNİR VE ŞARAP EŞLEŞTİRMESİ VE GASTRONOMİ ROTALARI OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Doç. Dr. Önder YAYLA Öğr. Gör. Şeyda YAYLA	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	KAPSAYICILIĞA ENGELLER: TÜRKİYE'DEKİ YİYECEK VE İÇECEK İŞLETMELERİNDE ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARINA YÖNELİK BİR BAKIŞ
Zeynep YILMAZ Merve Melek ÇELEBİ Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR	Biruni Üniversite	BALIN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ANTİMİKROBİYAL ÖZELLİKLERİ
Kübra ERDAL Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR	Biruni Üniversite	ÇÖREK OTU BİTKİSİ VE MİKROORGANİZMALARLA İLİŞKİSİ
Hatice UĞUR Prof. Dr. Güzin DEMİRKAN TÜREL	KTO Karatay Üniversitesi	GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ANADOLU'DA ŞARAP VE ŞARAP KÜLTÜRÜ
Doç. Dr. Uğur ÇALIŞKAN Prof. Dr. Işıl ARIKAN SALTİK Prof. Dr. Umut AVCI Dr. Esra ÇOLAK YILDIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Büyükşehir Belediyesi	YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİ PERSPEKTİFİNDEN GENÇ İŞSİZLİK
Prof. Dr. Işıl ARIKAN SALTİK Dr. Esra ÇOLAK YILDIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	COĞRAFİ İŞARETLİ DOKUMALARIN KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: KAYA HALISI ÖRNEĞİ
Öğretim Görevlisi, Hilal KUL	Kilis 7 Aralık Üniversitesi,	AMASYA RİTÜEL YEMEK KÜLTÜRÜ ÖRNEKLERİNDEN AMASYA ZEKERİYA SOFRASI

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Mehmet CANBAZ

SESSION-1 HALL-11

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Nigar Ece ERENLER Dr. Öğretim Üyesi Leyla KADERLİ	Erciyes Üniversitesi	19.YY KİLİSELERİ KORUMA SORUNLARI: MUDANYA AYDINPINAR VE DEREKÖY KİLİSESİ ÖRNEĞİ
Doçent Dr. Çağrı Yalçın Doçent. Elif Özdoğlar İlayda Kuş	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE MİTOLOJİ VE İÇ MEKAN TASARIMI İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOPOLİTİK BİR BAKIŞ
Şule Küçükdağ Prof. Dr., Ayşen Çelen Öztürk	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	KENTSEL MEKANDA AKTİF YAŞLANMA “YAŞ DOSTU” KENTLER
PhD Emir GÜNALTILI Doç. Dr. Mehmet CANBAZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	EFFECT OF CARBON CURING IN CONCRETE
PhD Emir GÜNALTILI PhD. Fatih ŞAMDAN Doç. Dr. Fatih ÖZALP Doç. Dr. Mehmet CANBAZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	ADMİXTURES USED IN 3D PRINTABLE CONCRETE
Dr. Öğr. Üyesi Songül Karakuş, Dr. Öğr. Üyesi Fırat Artuğer	Bitlis Eren Üniversitesi, Munzur Üniversitesi	HASH ALGORİTMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Fırat Artuğer Dr. Öğr. Üyesi Songül Karakuş,	Bitlis Eren Üniversitesi, Munzur Üniversitesi	LCG VE ORTA KARE TABANLI RASTGELE BİT ÜRETEÇ ALGORİTMASI

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Doç.Dr., Gülşen GÜVEN

SESSION-1 HALL-12

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç.Dr., Gülşen GÜVEN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	TERMOFİLİK BAKTERİ İMMOBİLİZE EDİLMİŞ SİLİKA JEL DOLGULU KOLONDA İZ METAL İYONLARININ ZENGİNLEŞTİRİLMESİ VE ICP-OES İLE TAYİNLERİ
Dr. Muhammed Raşit ÖNER	Sivas University of Science and Technology	SUGAR INDUSTRY BY PRODUCTS: SUSTAINABILITY PERSPECTIVE OF MOLASSES UTILIZATION WITH MEMBRANE SYSTEMS
Doç. Dr. Aykut TOPDEMİR Öğr. Gör. Tuba OKUTAN	Fırat Üniversitesi	ORCHİS PALUSTRİS BİTKİSİNE AİT KALLUS DOKULARININ UV-C IŞINI ALTINDAKİ TOPLAM FENOLİK VE TOPLAM FLAVONOİD İÇERİKLERİ İLE ANTIOKSİDAN KAPASİTE DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Aykut TOPDEMİR Öğr. Gör. Tuba OKUTAN	Fırat Üniversitesi	NESLİ TEHLİKE ALTINDA OLAN <i>Gentiana lutea</i> L. TOHURLARININ İN VİTRO KOŞULLARDA ÇİMLENDİRME PROTOKOLLERİNİN OLUŞTURULMASI

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üy. Kamil ÇETİN

SESSION-1 HALL-13

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dilaver KARADABAN Dr. Öğr. Üy. Kamil ÇETİN	İzmir Katip Çelebi University	LIDAR-BASED QUADCOPTER CONTROL IN SIMULINK FOR MAPPING APPLICATIONS
Dilara GALELİ Dr. Öğr. Üy. Kamil ÇETİN	İzmir Kâtip Çelebi University	LIDAR-BASED MECANUM-WHEELED MOBILE ROBOT CONTROL IN GAZEBO FOR MAPPING APPLICATIONS
Mesut GÜLCAN Dr. Öğr. Üyesi Funda ERGÜN YARDIM	Gazi Üniversitesi	YAZILIM TANIMLI AĞ (SDN) MİMARİSİNDE FELAKET KURTARMA UYGULAMALARI
Halime Hızarcı Bekir Murat Aydın Uğur Arifoğlu	Sakarya Üniversitesi	BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİNDE KULLANILAN GÜÇ DÖNÜŞTÜRÜCÜLERİNİN İNCELENMESİ
Halime Hızarcı Bekir Murat Aydın Uğur Arifoğlu	Sakarya Üniversitesi	BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİ İÇİN UYGUN BATARYA YÖNETİM SİSTEMİ TASARIMI VE İNCELENMESİ
Huzeyfe KARA	Yıldız Teknik Üniversitesi	ELEKTRİKLİ OTOBÜS FİLOSUNUN RÜZGAR ENERJİ SANTRALİ İLE ENTEGRASYONU: BİR SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM MODELİ, KAYSERİ ÖRNEĞİ
Melike TAŞYÜREK Dr. Raşit SEZER	Karadeniz Teknik Üniversitesi,	MAX FAZİ TAKVİYELİ PANİ KOMPOZİT ÜRETİMİ

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 9:30-11:00

HEAD OF SESSION: Dr. Burak DERVİŞOĞLU

SESSION-1 HALL-14

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Sadi Güzel Prof. Dr., Metin Zontul Dr., İlkay Yelmen	Sivas Science and Technology University, İstinye University	IMPROVING TOURISM DEMAND FORECASTING WITH LSTM-BASED FEATURE EXTRACTION AND REGRESSION MODELS
Umay Gülfem Elgün Çiftcioğlu Doç. Dr. Özkan Ufuk Nalbantoğlu	Erciyes Üniversitesi	DERİN ÖĞRENME MODELLERİ İLE İNVAZİV OLMAYAN FENOTİP TAHMİNİ
Umay Gülfem Elgün Çiftcioğlu Doç. Dr. Özkan Ufuk Nalbantoğlu	Erciyes Üniversitesi	MİKROBİYOM VERİLERİNDE ÖZNETLİK SEÇİMİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ
Öğr. Gör. Dr. Burak DERVİŞOĞLU	İstanbul Topkapı Üniversitesi,	DİJİTAL OYUNLARDA NFT: "İTEM"
Prof. Dr. Süheyla EKMEKÇİ Öğr. Gör. Mustafa ŞUVA	Eskişehir Osmangazi University, Kırklareli University,	4-DIMENSIONAL INTUITIONISTIC FUZZY VECTOR SPACE AND INTUITIONISTIC FUZZY PROJECTIVE 3-SPACE OVER GF(2) GALOIS FIELD
Dr., Onur Mahmut Pişirir Dr. Öğretim Üyesi, Serdar Paçacı Prof. Dr., Okan Bingöl	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Uygulamalı Bilimler	SAVAŞ STRATEJİSİ OPTİMİZASYON ALGORİTMASININ ÖĞRETME-ÖĞRENME STRATEJİSİ İLE GELİŞTİRİLMESİ

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-12:00

HEAD OF SESSION: E Doç. Dr. Könül Ələddin qızı Məmmədova

SESSION-1 HALL-15

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Blerina Xhelaj	University of Vlora "Ismail Qemali"	THE REIGN OF LOUIS XIV IN FRANCE
KÖNÜL KAMAL QIZI CAMALBƏYLİ	Naxçıvan Dövlət Universiteti	PEDAQOJİ TEXNOLOGİYANIN TƏDRİS PROSESİNƏ TƏTBİQİ, TƏSNİFATI VƏ ROLU
Dr. Professor Kamal Camalov Kifayət Əhmədova	Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu	MƏKTƏBİN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ ONA RƏHBƏRLİYİN VƏHDƏTDƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN YOLLARINA NƏZƏRİ BAXIŞ
Doç. Dr. Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ BƏDİİ MƏTNLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ
Doç. Dr. Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	DİNLƏMƏ MƏTNLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN METODİK ƏSASLARI
Shiv Dass, Assistant Professor	Himachal Pradesh University Shimla	Study of the state budgetary process and financial management in Himachal Pradesh including resource mobilization and allocation
Gunel Shefiyeva Elkhan	Foreign Languages Center of ASPU	AUTHENTIC MATERIALS
Gunel Shefiyeva Elkhan	Foreign Languages Center of ASPU	RECEPTİVE AND PRODUCTİVE SKİLL
Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D. Gabriela Vasiliu, Ph.D.	Babes-Bolyai University, Romania, Ars Poetica Association Braila/ Gh. Munteanu Murgoci College	ANA BLANDIANA'S LİTERARY RESİSTANCE AND THE SİGHET MEMORIAL: A CULTURAL ANALYSİS
Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.	Babes-Bolyai University, Romania	CULTURAL CONTİNUİTY İN AZERBAİJAN: THE İNTERPLAY OF TRADİTİON AND MODERNİTY İN WEAVİNG
Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.	Babes-Bolyai University, Romania	CRAFTİNG İDENTİTY: A COMPARATİVE ANALYSİS OF ROMANİAN AND AZERBAİJANİ POTTERY
Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.	Babes-Bolyai University, Romania, Gh. Munteanu Murgoci College	EDUCATİONAL İNNOVATİON THROUGH İNTERDİSCİPLİNARY RESEARCH AND CULTURAL DİPLOMACY
Nisperos, John Noel S.	Don Mariano Marcos Memorial State University- South La Union Campus, Philippines	EMERGING NEEDS OF TEACHER EDUCATION İNSTRUCTORS İN TODAY'S RAPİDLY EVOLVİNG EDUCATİONAL LANDSCAPE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDIÖN SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

08.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-12:00

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Rəhilə Hümətova

SESSION-1 HALL-16

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Aynur Zahir Qızı Bədəlova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi	YAZILI ÜNSİYYƏT NİTQİN ƏSAS İFADƏ VASİTƏSİ KİMİ WRITTEN COMMUNICATION AS THE MAIN MEANS OF EXPRESSION IN SPEECH
Aynur Zahir Qızı Bədəlova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ORFOQRAFİYA FONETİKANIN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ SPELLING AS A KEY COMPONENT OF PHONETICS
Doç. Dr. Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İSMİN YÖNLÜK HALININ SİNTAKTİK VƏZİFƏSİNDƏ MÜŞAHİDƏ EDİLƏN AKTUAL PROBLEMLƏR
Doç. Dr. Rəhilə Hümətova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	XƏBƏRİLİK VƏ ŞƏXS KATEQORİYALARININ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Həsənova Leyla Ziyafət qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Azərbaycan ədəbiyyatının dünyaya tanıtılmasında Ulu Öndərin rolu.
Günəl Hümətova (Pəniyeva) Saleh	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	“Avesta”da multikulturalizmin izləri
Nərmin Mehdiyeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,	DİLİN TƏDRİSİ ÜSULLARINA B.ÇOBANZADƏ YANAŞMASI
İbrahimova Sahilə Rafiq qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	RAMİZ RÖVŞƏN YARADICILIĞINDA İSMİ VƏ FEİLİ BİRLƏŞMƏLƏR
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	RƏSSAM ADİL ŞİXƏLİYEV YARADICILIĞINA YENİ BAXIŞ
Aynur Murad gizi Namazova	ASPU, Baku, Azerbaijan	PROBLEMS OF TEACHING IN TURKISH LANGUAGES

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr, Murat Gökçe

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğretim Üyesi H. Hale AYGÜN, Ulviye BAY	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,	BAZALT VE CAM ELYAF TABAKALI KOMPOZİTLERİN FİZİKSEL VE RADYASYON KALKANLAMA ÖZELLİKLERİNİN KIYASLANMASI
Doç. Dr, Murat Gökçe	Amasya Üniversitesi	KENDİ EVİNİ KENDİN YAP KONSEPTİNE YENİLİKÇİ BİR UYGULAMA-MODÜLER LEGO BETON
Recep Aydar Osman Nuri Çelik	Konya Teknik Üniversitesi	ŞEHİRİÇİ YOL AĞLARINDA TRAFİK ETKİ DEĞERLERİNİ ALAN DONANIMLI E- BİSİKLETTLE SAHADA VERİ ANALİZİ
Deniz Yaman Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Uyanık	Erciyes Üniversitesi	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SU KAYNAKLARINA OLAN ETKİSİ-ANKARA ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Celal ŞENOL	Marmara Üniversitesi	TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KURULU GÜCÜNÜN GELİŞİMİNİN TAHMİN FONKSİYONU (ETS) İLE ANALİZİ
Butaboyev Alimardon Alimjonovich	Gulistan State University, Üzbekistan	Coastal erosion caused by wind waves on reservoirs.

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr., Yaşar USLU

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Mavi Çakmakçı	Süleyman Demirel Üniversitesi,	PLASTİK DÜZLEMDEKİ FÜTÜRİST İMGELER ÜZERİNDE FOTOĞRAF VE DİJİTALİN ETKİSİ
Prof. Dr., Yaşar USLU	Anadolu Üniversitesi	KENDİLİĞİNDEN OLAN ANLIK DÜŞÜNCEDE DENEYSEL DIŞAVURUMUNUN GÖSTERGESİ, AFİŞLER
Dilek Atalar	Hacettepe Üniversitesi,	KÜLTÜREL MİRASIN SOSYAL MEDYADAKİ YERİ KAPSAMINDA UNESCO TÜRKİYE MİLLİ KOMİSYONU INSTAGRAM HESABI İNCELEMESİ
Ayşe Nur SAYIT Dr. Öğr. Üyesi Talat KOÇAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi,	NEOLİTİK ÇAĞ'DAN GEÇ ANTİK ÇAĞ'IN SONUNA KADAR DİNAR TARİHİ
Doç. Dr. Erdoğan KÖYCÜ	Bartın Üniversitesi	HASAN el-BENNÂ'NIN HADİS RİSÂLESİ ADLI ESERİNDE SENED TENKİDİ YAPILDI METİN TENKİDİ YAPILMADI İDDİALARINA KARŞI SAVUNUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Erdoğan KÖYCÜ Dina OBAİD NORİ	Bartın Üniversitesi	İBN DÂVÛD ez-ZÂHİRÎ HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER
Öğr. Gör. Dr. Yazgı Tuğçe KURT ÖTELEŞ	Millî Savunma Üniversitesi	ESKİ UYGURCA İYİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS HİKÂYESİNİN TOPLUM DİLBİLİMSEL AÇIDAN GÖRÜNÜMÜ

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Cahit BİLGİ

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
İsmail Taygun Tasali, Haluk Kejanlı	Dicle Üniversitesi,	TIG KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLEN SAF TİTANYUM (GR2) VE ALÜMİNYUM 2024 MALZEMESİNİN KAYNAK KALİTESİNİN MEKANİK ÖZELLİKLERE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ
Öğr. Gör. Dr. İbrahim Aslan	Amasya Üniversitesi,	POLİETERETERKETON (PEEK) MALZEMELERİNİN SÜRTÜNME KARIŞTIRMA KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLMESİNDE PROSES PARAMETRELERİNİN ETKİSİ
Arş. Gör. İlhan DANACI Prof. Dr. Muhammed Fatih KILIÇASLAN Doç. Dr. Fuat ERDEN Dr. Ekrem YARTAŞI	Sivas University of Science and Technology	THE EFFECT OF CERIUM ADDITION TO COBALT BASED RIBBONS PRODUCED BY MELT SPINNING ON THERMOELECTRIC PROPERTIES
Dr. Elif ALTINTAŞ KAHRİMAN Prof. Dr. Ayşe BAYAR	Haliç University, Eskişehir Osmangazi University	AN ALGORITHM FOR CONSTRUCTING $(k,2)$ -ARCS CONTAINING TRIANGLE AND QUADRANGLE IN $PG(2,4)$
Dr. Cahit BİLGİ	İstanbul University	DETECTION AND VALIDATION OF WATER INGRESS IN RUDDER COMPOSITE HONEYCOMB STRUCTURES USING PULSE THERMOGRAPHY: A NON-DESTRUCTIVE TESTING APPROACH
Dr. Cahit BİLGİ	İstanbul University	RELIABILITY OF X-RAY NON-DESTRUCTIVE TESTING ON LAMINATED POLYMER COMPOSITE MATERIALS USED IN AVIATION APPLICATIONS

09.12.2024
TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Ali BAYAT

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Çiğdem Bal Prof. Dr. Aysel Çağlan Günel	Gazi Üniversitesi,	ERGENE HAVZASI HAYRABOLU BÖLÜMÜNÜN YERALTI SULARININ İÇME SUYU VE TARIMSAL SULAMA İÇİN UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ
Prof. Dr. Ali BAYAT	Çukurova Üniversitesi	TARIM MAKİNELERİ İLE ÇALIŞMADA GEREKLİ KİŞİSEL KORUYUCU DONANIMLARIN (KKD) SEÇİMİ VE DOĞRU KULLANIMI
Prof. Dr. Ali BAYAT	Çukurova Üniversitesi	TARIM MAKİNELERİYLE ÇALIŞMADA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ: TÜRKİYE VE AB MEVZUATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TRAKTÖR KAZASI ÖRNEĞİ
Assist. Prof. Dr. Momin MOMIN	Atatürk University	ADVANCEMENTS AND CHALLENGES IN CRYOPRESERVATION OF FRESHWATER FISH SPERM: A REVIEW
Assist. Prof. Dr. Momin MOMIN	Atatürk University	SHRIMP AQUACULTURE IN BANGLADESH: PROSPECTS, CHALLENGES, AND PATHWAYS TO GLOBAL COMPETITIVENESS
Esmâ ZEREYALP Prof. Dr. Gülşen KIRAL	Çukurova Üniversitesi,	GENÇLERİN ÇEVREYE OLAN DUYARLILIĞI: ADANA İLİ DEĞERLENDİRMESİ
Prof. Dr. Alaeddin BOBAT	Kocaeli Üniversitesi	ANIT AĞAÇLARIN KORUMA VE BAKIM SORUNU ÇUHANE CADDESİ ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Alaeddin BOBAT	Kocaeli Üniversitesi	İSTANBUL AVM OTOYOLARINDAN ALINAN ÜCRETLER KONUSUNA FARKLI BİR BAKIŞ
Arş. Gör. Dr. Mehmet ATAY Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN	Adıyaman Üniversitesi	YASAL DÜZENLEMELER İLE FİTOPATOJENLERİN KONTROLÜ
Arş. Gör. Dr. Mehmet ATAY Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN	Adıyaman Üniversitesi	ORGANİK TARIM SİSTEMLERİNDE BİTKİ SAĞLIĞINI KORUMA VE HASTALIKLARI YÖNETME STRATEJİLERİ
Merve Keçeli Dr. Cenap Yılmaz	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,	ESKİŞEHİR İLİ MİHALGAZI İLÇESİNDE YABANI NAR POPÜLASYONU

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Doç. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE	Sakarya Üniversitesi	KADRO DERGİSİNİN AYDIN HAREKETİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE	Sakarya Üniversitesi	FREEDOM HOUSE DEMOKRASİ NOTLARI AÇISINDAN GİNE'YE BAKIŞ
Arş. Gör., Bünyamin DALDIRAN Arş. Gör. Dr., Mücahid GÜRBÜZ	Erciyes Üniversitesi	KORUMA SORUMLULUĞU (R2P) DOKTRİNİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ BÖLGELERİNDE TEDARİK ZİNCİRİ GÜVENLİĞİ: ULUSLARARASI AKTÖRLERİN ROLÜ VE ETKİLERİ
Arş. Gör., Bünyamin DALDIRAN Berat KEVEN	Erciyes Üniversitesi	KRİZ DÖNEMLERİNDE KAMU MALİYESİ POLİTİKALARININ ÜRETİM YÖNETİMİNDE DAYANIKLILIK SAĞLAMADAKİ STRATEJİK ROLÜ: COVID-19 ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÇIKARIMLAR
Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYDIN	Yozgat Bozok Üniversitesi,	GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEME MEKANİZMALARI: TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:00-11:30

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Pınar Siyah

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Öğr. Gör. Esmâ AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÜMÜŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,	CERRAHİ HEMŞİRELİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MODERN YAKLAŞIMLAR
Özlem Çalık Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif Baktır Dr.Buse Günaydın Türker Prof.Dr.Cem Süer	Erciyes Üniversitesi	RATLARA HİPERBARİK OKSİJEN UYGULANMASININ HİPOKAMPAL UDG AKTİVİTESİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI
Doç. Dr., Aysel AKBENİZ	Tarsus Üniversitesi	PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNDE ŞEFKATLİ HEMŞİRELİK BAKIMI
Doç. Dr., Aysel AKBENİZ	Tarsus Üniversitesi	SİRİTÜEL BAKIM TEMELLİ PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNİN BAĞIMLILIKLARIN ÖNLENMESİNDEKİ ARACI ROLÜ
Assist. Prof. Dr. Pınar Siyah	Bahcesehir University,	MOLECULAR DOCKING: BRIDGING COMPUTATIONAL TOOLS AND TARGETED THERAPEUTIC STRATEGIES
Ar. Gör. Nurullah GÖKÇE Dr. Öğr. Üyesi Simge Gümüş AYAZ	Dicle Üniversitesi Batman Üniversitesi	ANTERİOR BÖLGEDE YER ALAN DİŞ EKSİKLİKLERİ VE DEFORMİTELERİNİN FARKLI ENDİKASYON VE YAKLAŞIMLARLA ESTETİK REHABİLİTASYONU
Ar. Gör. Nurullah GÖKÇE Dr. Öğr. Üyesi Simge Gümüş AYAZ	Dicle Üniversitesi Batman Üniversitesi	SANTRAL DİŞ EKSİKLİĞİNİN OVAL TİPTE KÖPRÜ GÖVDESİ KULLANILARAK DİŞ DESTEKLİ SABİT KÖPRÜ PROTEZİ İLE RESTORASYONU

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Prof. dr. med. Manole COJOCARU

SESSION-2 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Endrit Papparisto, Dr. Neada Hysenaj, Dr. Tedi Verçani, Dr. Edlira Mulo, Prof. Edit Xhajanka	University of Medicine, Tirana, Albania	FULL ARCH REHABILITATION CLINICAL CASE.
Assoc. Prof. Ihor Ponomarenko PhD Stud., Dmytro Ponomarenko	State University of Trade and Economics Kyiv, Ukraine, International University of Business and Law, Kyiv, Ukraine	BUILDING MARKETING COMMUNICATIONS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES
Major Gheorghe GIURGIU, Prof. dr. med. Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania, Academy of Romanian Scientists, Titu Maiorescu University, Bucharest, Romania	MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN
Vladimir Apostolov, Boni Popova, Elizabeta Popova Ramova	MIT University Skopje, R.N Macedonia	Wellness and Spa for improving the physical and mental health of adolescents
Vladimir Apostolov, Boni Popova, Elizabeta Popova Ramova	MIT University Skopje, R.N Macedonia	Nutrition and exercises during cosmetic intervention for body shape
Vladimir Apostolov, Boni Popova, Elizabeta Popova Ramova	MIT University Skopje, R.N Macedonia	Assessment of collagen intake by supplements and food in sport men on rehabilitation
Ansar Bilayaminu Adam, Musa Yahaya Abubakar and Kabiru Bashir Ahmad	Chemical Sciences Federal University Wukari, Chemistry Federal University Lokoja	The Role of Essential Oils, Phenolics, and Organic Acids in Food Safety and Shelf-Life Extension
Mariya Nasir Danbatta, Adamu sabo Muhammad and Muhammad Musa Ladan	Federal university of Health Sciences, Azare	Effectiveness of Nurse-Led Interventions in Reducing Falls in Older Adults: Review
Mariya Nasir Danbatta, Mukhtar isa, and Ummuayman Muhammad makwashe	Federal university of Health Sciences, Azare Bayero University, Kano	The Impact of Nurse-Facilitated Care on Quality of Life in Older Adults: A Review
Mariya Nasir Danbatta, Dr. Adamu Alhaji and Adamu sabo Muhammad 3	Federal university of Health Sciences, Azare	Exploring the Efficacy of Nursing Interventions in Chronic Disease Management: Review
Mariya Nasir Danbatta, Zulaihat Abdulkadir yakub and Binta Abdullahi	Federal university of Health Sciences, Azare	Nursing Care of Children with Chronic Illnesses: Review

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: MUHAMMAD FAISAL

SESSION-2 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
MUHAMMAD FAISAL	Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.	EMPOWERING WOMEN IN PAKISTAN BRIDGING BARRIERS TO INCLUSION IN THE WORKFORCE
MUHAMMAD FAISAL	MIS/IT Specialist in Ministry of Safron Pakistan	INFLUENCING OFFICE ETIQUETTE THE MANAGER'S ROLE IN PAKISTAN'S WORKPLACE CULTURE A REVIEW BY DR FAISAL
Dr. Dharam Pal Dr. Ajay Sood Dr. Varun Abrol	Himachal Pradesh University, Shimla	OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF GREEN ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA
Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, PhD.	University of Prešov in Prešov, Slovakia	SUSTAINABLE FUTURE OF TOURISM BUSINESSES IN SLOVAKIA
Alireza Moghaddasi	Faculty Member of Imamreza International University, Mashhad, Iran	The Impact of Marketing Capability Dimensions on Business Marketing Performance: An Analysis of the Role of Environmental Turbulence Modifier In Science and Teghnology Park
Alireza Moghaddasi	Faculty Member of Imamreza International University, Mashhad, Iran	Effect of Marketing Orientation on Export Competitiveness with the Mediating Role of Marketing Effectiveness and Marketing Capabilities
Usman ABDULLAHI, Abba GAMBO, Emmanuel Hamawa ANDREW	Lake Chad Research Institute Maiduguri, Borno State Nigeria.	ROLE OF AGRICULTURAL EXTENSION SERVICES AN ENTREPRENEURSHIP INNOVATION IN PROMOTING COOPERATIVE AMONG RURAL FARMERS IN BIU LOCAL GOVERNMENT AREA LAKE CHAD RESEARCH INSTITUTE MAIDUGURI, BORNO STATE, NIGERIA
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME (PhD)	National Open University of Nigeria	GLOBALIZATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT AND ITS EFFECTS ON THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY IN NIGERIA: AN EMPIRICAL INSIGHT OF AIRTEL NIGERIA
DR CHUKWUEMEKA GODSON EME (PhD)	National Open University of Nigeria	GLOBALIZATION OF ECONOMIES AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THREE SELECTED EURO-DOLLAR COUNTRIES
Assistant Professor, VIGNESH K Assistant Professor, Dr. K. SELVAM Assistant Professor ARSHA G	Palar Agricultural College, Ambur	EFFECT OF COPPER NANOPAERTICLES ON THE GROWTH OF Xanthomonas oryzae pv. oryzae CAUSING BACTERIAL LEAF BLIGHT IN RICE (Oryza sativa L.)
Assistant Professor, VIGNESH K Assistant Professor, Dr. K. SELVAM Assistant Professor ARSHA G	Palar Agricultural College, Ambur	INVITRO EFFICACY OF ZINC NANOPARTICLES AGAINST RICE SHEATH BLIGHT CAUSED BY Rhizoctonia solani

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Hendri Hermawan Adinugraha

SESSION-2 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Firdaus, Fitri Kurniawati	UINKH.AbdurrahmanWahid Pekalongan	THE ROLE OF SHARIA ECONOMIC LAW IN MAINTAINING HIFT AL-MAL AND ECONOMIC JUSTICE
Amelia SOLEKHAH, Muhammad Akmal Khoirur ROZIQ, Ika Fatimah Az ZAHRA, Muhammad Apri HANDIKA	UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE RELATIONSHIP BETWEEN ISLAM AND SCIENCE IN THEPERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS STUDENTS AT UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID
Vanessa Imeldalia Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	HEALTH INSURANCE INSURANCE PERSPECTIVE OF INDONESIAN SHARIA INSURANCE
Ismahtul Hanifah	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	SOCIAL CONFLICT AND PEACEFUL RESOLUTION: A MODERN SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE
Ismahtul Hanifah	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	SOCİAL STİGMA AGAINST PERSONS WİTH DİSABİLİTİES: AN ANALYSİS FROM A CRİTİCAL THEORY PERSPECTİVE
Alya Nisrina Huwaida Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	CYBERSECURITY CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE FINANCIAL TECHNOLOGY (FINTECH) SECTOR
Dian Indah Sukma Rini Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE ROLE OF MASLAHAH MURSALAH IN BRIDGING SOCIAL NEEDS AND SHARIA JUSTICE
Lia Sofiatun Nisa Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan	THE ROLE OF BRANDS AND BRAND EQUITY IN INCREASING THE COMPANY'S COMPETITIVE ADVANTAGE
Putri Mir'atun Nisa, Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	Evaluation of Health Assessment of Islamic Banks in Indonesia: Analysis of CAMEL and RGEC Methods for Economic Stability and Growth

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Irina-Ana DROBOT

SESSION-2 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania	THE NOVEMBER-DECEMBER 2024 ELECTIONS IN ROMANIA: TWO CONFLICTING SETS OF VALUES
Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania	AWARENESS OF EPHEMERALITY AND OF THE PRESENT MOMENT IN THREE HAIKU POEMS BY MASAOKA SHIKI
Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania	MASAOKA SHIKI'S VERSION OF THE FAMOUS HAIKU POEM ABOUT THE FROG AND THE POND BY MATSUO BASHO
Dr. Blerina Xhelaj	University of Vlora " Ismail Qemali"	THE TWO ITALO-ALBANIAN PACTS IN THE YEARS 1926-1927
Tamara Dragić	Megatrend University Pupina, Novi Beograd, Serbia	DETERMINING KEY FACTORS INFLUENCED ON THE BUSINESS OF A COMPANY BY APPLYING THE REAL COURSE OF INTRODUCING DIGITALISATION IN THE BUSINESS OF NUMEROUS COMPANIES
Tamara Dragić	Megatrend University Pupina Novi Beograd, Serbia	IMPORTANCE OF ESTABLISHING PREPARATORY WORK IN THE FORM OF CONTROL IN THE WORK OF FINANCIAL ANALYSIS IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTING DIGITALISATION IN THE BUSINESS OPERATIONS OF COMPANIES IN TRANSITION ECONOMIES
Dr. Rajiya Sultan	Himachal Pradesh University Shimla	The Impact of Child Welfare Policies on Family Stability
Eva Macedo PhD	Universidade Portucalense Infante D. Henrique, Porto, Portugal	ON THE MARGINS OF PARITY: GENDER COMPLIANCE IN THE ELECTION OF PORTUGUESE MAYORS
Rashmita Mohanty Dr Rupashree Goswami	G.M University, Sambalpur, Odisha	LOCUS OF CONTROL AND ACADEMIC ACHIEVEMENT OF UNDERGRADUATE COLLEGE STUDENTS OF ODISHA

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Manoj Sharma

SESSION-2 HALL-11

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Musa Yahaya Abubakar ,Ansar Bilayaminu Adam, and Kabiru Bashir Ahmad	Chemical Sciences Federal University Wukari, ChemistryFederal University Lokoja	Phytochemical and Pharmacological Insights into Jatropha and Pistia: A Comprehensive Review
Mariya Nasir Danbatta, Sunusi Aliyu, and Abdullahi isah kuba	university of Health Sciences, Azare, Usman DanfodiyoUniversity, Sokoto	Nursing Care of Older Adults with Dementia: Review
Ansar Bilayaminu Adam, Musa Yahaya Abubakar	Chemical Sciences Federal University Wukari	Recent Advances in the Synthesis and Applications of Macrocyclic Compounds: A Systematic Review
Ansar Bilayaminu Adam,Musa Yahaya Abubakar, and Kabiru Bashir Ahmad	Chemical Sciences Federal University Wukari	The Hidden Power of Bioactive Compounds in Fruits, Vegetables, and Grains
Ansar Bilayaminu Adam,Musa Yahaya Abubakar, and Kabiru Bashir Ahmad	Chemical Sciences Federal University Wukari	Phytochemical Profile and Antimicrobial Potential of Citrus sinensis and Guiera senegalensis Leaf Extracts: A Comparative Review
Sharmistha Roy, Dr. Manoj Sharma, MBBS, Ph.D., Dr. Manoj Sharma, MBBS, Ph.D	University of Nevada, Las Vegas,School of Public Health, Las Vegas, USA	A COMPREHENSIVE REVIEW OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR YOUNG ADULTS
Boni Popova Ramova, Elizabeta Popova Ramova	Skopje R N Macedonia, MIT University Skopje R N Macedonia	Diet after total gastrectomy - case report
Sharmistha Roy, Dr. Manoj Sharma, Dr. Manoj Sharma	University of Nevada, Las Vegas, School of Public Health, Las Vegas, USA.	A COMPREHENSIVE REVIEW OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR YOUNG ADULTS

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Rajiya Sultan

SESSION-2 HALL-12

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
IMANKULOV NURBEK TURSUNKUL O'GLI	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	STEAM YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING NAZARIY VA HAYOTIY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH
Mirzayeva Shahnoza	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCES IN IMPROVING UZBEKISTAN'S EXPORT EFFICIENCY
B. A. Usmanov	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	APPLICATION OF PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FINE ARTS EDUCATION
Alisher Alikulovich Berikbaev,	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	DEVELOPMENT OF COMPETENCE SKILLS OF ART EDUCATION STUDENTS
Normatova Malika Norqulovna	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	MATHEMATICAL AND SOFTWARE- INSTRUMENTAL SUPPORT FOR CREATING KNOWLEDGE BASES FOR DECISION-MAKING IN INTEGRATED INFORMATION SYSTEMS
Shodmonova Muhayyo Qurbonovna	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN IMPROVING ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS
Toymbayeva Dilnoza Abdijabbor qizi	Gulistan State University, Gulistan, Uzbekistan	HUDUDLARNING GEOGRAFIK O'RNINI O'RGANISH VA TADQIQ ETISHDA GIS TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH (SIRDARYO VILOYATI MISOLIDA)
Dr.Professor Kamal Camalov Kifayət Əhmədova	Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu	MƏKTƏBİN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ ONA RƏHBƏRLİYİN VƏHDƏTDƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN YOLLARINA NƏZƏRİ BAXIŞ
Dr. Rajiya sultan	Public Administration Himachal Pradesh	Minority Education in Himachal Pradesh: Future Strategy
HASSAN ZARIOUH	Department of Mathematics (CRMEF- Oujda), Oujda, Morocco.	Property (w) and perturbations II

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)

SESSION-2 HALL-13

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Olena A. Lykholat Master Èlizavêta Fedosova PhD, Tetyana Y. Lykholat Prof. Dr. Yuriy V. Lykholat	University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine	GENDER-RELATED STRESS RESILIENCE OF PARENTS OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS
Alireza Moghaddasi	Imamreza International University, Mashhad, Iran	The effect of internal marketing on organizational performance with the mediating role of organizational innovation and market orientation
Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)	“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania	A COMPREHENSIVE APPROACH OF CHINESE DEVELOPMENT PATH
Dr. Vijay Singh Dr. Aastha Agnihotri Dr. Sapna Devi	Himachal Pradesh University, Shimla (India)	Tribal Handicrafts as a Cultural Legacy: Insights from the Pangwala Tribe of Himachal Pradesh
Dr Anitha Nallasivam Dr Punith Cariappa	Jain CMS Business School Bangalore, Surana Group of Institutions Bangalore	“Impact of Choice-Based Credit System (CBCS) on B-School Students: Benefits and OpportunitieS”
Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)	“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania	THE ROLE OF SOCIAL EQUITY AND RENEWABLE ENERGY IN PROMOTING INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH
Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, assoc. prof. Daniela MATUŠÍKOVÁ,	University of Prešov in Prešov, Slovakia	ECOTOURISM AND HOSPITALITY IN SLOVAKIA: A PATH TO SUSTAINABILITY AND INNOVATION IN TOURISM
Dr Anitha Nallasivam Dr Punith Cariappa	CMS Business School, Bangalore,	Bridging the Gap: Promoting Digital Inclusiveness Among Rural Women

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Vira Putri Widianti

SESSION-2 HALL-14

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Sofiyanti KARIMAH Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	TECHNOLOGICAL INNOVATIONŞ IN SHARIA BANKING: STRATEGIEŞ ADOPTIONŞ FOR SUSTAINABILITY İN THE DİGİTAL ERA
Vira Putri Widianti Drajat Setiawan	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	MARKETING STRATEGY OF PEKALONGAN BATİK MSMES TO INCREASE DOMESTİC AND INTERNATIONAL MARKET PENETRATION
Shelly Rafanda Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	Management of Islamic Banks in Indonesia: Challenges and Opportunities in Implementing Sharia Principles
NEHAYATUL NAJWA Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	The Role of Mobile Banking in Supporting Financial Inclusion in the Digital Age
Fariska Amalia Putri Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	RISK MITIGATION STRATEGY ANALYSIS OF ISLAMICFINANCING: ANALYSIS AND APPLICATION IN ENHANCING THE STABILITY OF ISLAMIC BANKING IN INDONESIA
NAFIDZAH NUR CHASANAH HENDRI HERMAWAN ADINUGRAHA	UIN K.H ABDURRAHMAN WAHID	THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN DEVELOPING INDONESIAN ECONOMIC GROWTH
TIARA NINGRUM HENDRI HERMAWAN ADİNUGRAHA	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	Business Transformation with Digital Marketing: Strategies, Tools, and Implications

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Subhashish Dey

SESSION-2 HALL-15

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
AIT SAID OUHAMMOU Nassima	Cadi AyyadUniversity, Marrakesh, Morocco.	Simulation and Optimization of the Lifespan of a 100 kWh Lithium-Ion Battery Pack in a Residential Solar Storage System
Abderrahmane RAJI	Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco	On generalized semiderivations in 3-prime near-rings
K.R.Padma K.R.Don	Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP. India.	Microbial Processes in Environmental Engineering: From Theory to Practice
Eshmamatov G'anisher Rakhmonqulov Akmal	Tashkent Institute of Textile and Light Industry. uzbekistan	IMPROVING OF WORKING CONDITIONS FOR WORKERS AT COTTON GINNING FACTORIES
AIT SAID OUHAMMOU Nassima, AKHSASSI Mohamed	Ibn ZohrUniversity, Agadir, Morocco.	Performance study of Lithium-Ion batteries in semi-arid climate
EL HAJJARI Salma, REGRAGUI Imane, Anas Butasdit	Faculty of Science and Technology, Al Hoceima, Morocco	DETECTION, QUANTIFICATION, AND MANAGEMENT OF ANTIBIOTIC RESIDUES IN DRINKING WATER AND THEIR IMPACT ON ANTIBIOTIC RESISTANCE SPREAD IN SEMI-ARID REGIONS
Abderrahmane RAJI	Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco	On 3-prime near-ring involving left generalized derivations
Abderrahmane RAJI	Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco	Algebraic identities in 3-prime near-rings
Subhashish Dey	Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru, Andhra Pradesh, India	Experimental and Finite Element Analysis of Robust Spliced Joint Connections in GFRP Short Column
Subhashish Dey	Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru, Andhra Pradesh, India	APPLICATIONS OF HIGH RISE BUILDING AGAINST EARTHQUAKE FORCE UNDER DIFFERENT SOIL CONDITIONS

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Dr. Silva IBRAHIMI

SESSION-2 HALL-16

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
SMOUNI FATIMA-EZZAHRAE, HAMI HINDE, JENNAN SANAE	Ibn Tofail University (UIT), BP 133 Kenitra 14000, Kenitra, Morocco	Extraction and Biological Activity of Calicotome villosa Compounds: Effect of the Methods Used
Dott.Ervin IBRAHIMI, Dr. Silva IBRAHIMI	Cooss- Marche, Italy Research Director EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana	EXPLORING PATTERNS OF ATYPICAL MOTHER-CHILD INTERACTION AS AN EARLY SIGN OF AUTISM SPECTRUM DISORDER
K.R.Padma and K.R.Don	Tirupati, Andhra Pradesh, India, Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India..	MARKETING PLAN STRATEGY FOR A DIGITAL PHARMACY
Dott.Ervin IBRAHIMI MD, Dr. Silva IBRAHIMI PhD	Medical Responsabile Azzeruolo, Cooss- Marche, Italy, EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana”	ROLE OF NURSE IN MANAGING EMERGING MULTIPLE TRAUMA
Dott.Ervin IBRAHIMI MD, Dr. Silva IBRAHIMI PhD	Medical Responsabile Azzeruolo, Cooss- Marche, Italy, EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana”	PROPOSAL FOR A BASIC LIFE SUPPORT TRAINING IN SCHOOL SETTINGS
Mohammad Sohail Akhter Prof. Dr. Manoj Sharma	University of Nevada Las Vegas	Title-Yoga as a Complementary Therapy for Enhancing Quality of Life in Breast Cancer Survivors: A Systematic Review
Major Gheorghe GIURGIU Prof. dr. med. Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Titu Maiorescu University, Bucharest, Romania	MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: TALEB Mohamed Karim

SESSION-2 HALL-17

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
TALEB Mohamed Karim	USTO.MB University - Algeria	THE REUSE OF DRIED WASTEWATER SLUDGE REJECTED FOR AGRICULTURAL RECOVERY CASE : WASTEWATER TREATMENT PLANT OF ORAN CITY (WEST ALGERIA)
AHMED KERFOUF, PATRICIO R. DE LOS RÍOS-ESCALANTE, CARLOS ESSE	University of Sidi Bel Abbes, Universidad Católica de Temuco, Casilla, Temuco, Chile, Universidad Autónoma de Chile, Avenida Alemania, emuco, Chile	MARINE MALACOSTRACA (ARTHROPODA, CRUSTACEA) FROM GULF OF ORAN (ALGERIAN WEST COAST)
Gunardi Djoko Winarno	Lampung University, Indonesia	EXPLORATION AND UTILIZATION OF BIODIVERSITY IN THE VILLAGE OF TEGAL YOSO, EAST LAMPUNG : CASE STUDIES IN CONFLICT VILLAGES BETWEEN ELEPHANTS AND HUMANS
Gunardi Djoko Winarno Achmad Haris	University of Lampung, Indonesia	ECOTOURISM POTENTIAL IN CILIMUS VILLAGE AND HANURA VILLAGE, PESAWARAN REGENCY, LAMPUNG PROVINCE
Okoro, John Chukwuma 1 and Onwuagalaegbulam Jennifer	University of Nigeria, Nsukka	Extension needs of farmers on FARO 44 rice production in Enugu State, Nigeria.
Said Elmassi, Lahcen Nkhaili. Abdelfattah Narjis, Mohammed Bousseta, Lahoucine Amiri, Sadia Drissi, Abdelaziz abali, Yassine Essakali, Kassem Ellassali, Abdelkader Elkissani	Cadi Ayyad University, P. O. Box 2390, Marrakech, Morocco, Ibn Zohr university, Avenue Tamesoult, Agadir, Morocco. ChoaiB Dokkali , Eljadidida, Morocco.	Effect of Oxygen percentage on physico-chemical properties of sputtered Nickel oxide thin films
Doukani Bachir, Sabrine Boucetta, Mehtougui Mohamed Samir, Ahmed Kerfouf	University of Djillali Liabes, Sidi Bel Abbès, Algeria Annaba University, Annaba 23000, Algeria	IMPACT OF MACRO-WASTE POLLUTION ON THE BIODIVERSITY OF THE ALGERIAN WEST COASTS
Adnane Mahmoud Benallal, Sabrine Boucetta, Ahmed Kerfouf, Patricio R. de los Ríos-Escalante	University of Djillali Liabes, Sidi Bel Abbès, Algeria, Annaba University, Annaba, Universidad Católica de Temuco, Casilla, Temuco, CHILE	ECOLOGICAL STUDY OF POSIDONIA OCEANICA (LINNAEUS) DELILE, 1813 MEADOW IN RACHGOUN ISLAND (ALGERIANWEST COAST, MEDITERRANEAN SEA)
Taleb Mohamed Karim	USTO.MB University - Algeria	MASSIVE URBANIZATION CARRIED OUT TO THE DETRIMENT OF THE DUNE COMPLEXES (CASE OF SIDI MEJDOUB - KHAROUBA SITE) (MOSTAGANEM - ALGERIA)

09.12.2024

TÜRKİYE Local Time: 10:30-11:30

HEAD OF SESSION: Dr Sushila Devi

SESSION-2 HALL-18

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Kenza Hazine, Chaima Mouffouk, Soumia Mouffouk, Hamada Haba.	Batna-1 University, Batna, Algeria., Algérie	PHYTOCHEMICAL INVESTIGATION AND INVITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY OF THE SPECIES HEDYSARUM PALLIDUM
Kenza Hazine, Chaima Mouffouk, Soumia Mouffouk, Abdelatif Messaoudi, Hamada Haba, Abd elbasset Tamersit	Batna-1 University, Batna, Algeria., Algérie University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, Batna, Algeria	EXTRACTION , CARACTIRISATION OF SOME PHYTOCHEMICAL FROM PLANT HEDYSARUM
Djoughaina Makhlof, Soumia Mouffouk, Chaima Mouffouk and Hamada Haba	Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria.	EVALUATION OF THE ANTIOXIDANT ACTIVITY AND PHYTOCHEMICAL SCREENING OF THE PETROLEUM ETHER EXTRACT OF MOLTKIA CILIATA AND THE ISOLATION OF B-SITOSTEROL
Dr Sushila Devi Dr Neelam Kumari, Dr Sangita Sharma Shivani Seraik Shweta Bhatia,	Himachal Pradesh University Shimla, Dr. Yashwant Singh Parmar University Mashobra, Shimla - Himachal Pradesh, India	Relative Abundance and Diversity of Odonata in India: A Review
Abdelbasset TAMERSIT, Soumia MOUFFOUK, Chaima MOUFFOUK, Hamada HABA	Sciences, Batna-1 University, Batna, Algeria.	In vitro Antioxidant activity of the species Halogeton sativus and in silico analysis of major constituent targeting the NADPH oxidase
Abdelbasset TAMERSIT, Soumia MOUFFOUK, Chaima MOUFFOUK, Hamada HABA	Sciences, Batna-1 University, Batna, Algeria.	Extraction, molecular docking study, and cytotoxic activity of the species Halogeton sativus
SMOUNI Fatima-Ezzahrae, HAMI Hinde, JENNAN Sanae	University Ibn Tofail (UIT), BP 133 Kenitra	Effect of solvent and extraction method on phenolic compound content and antioxidant potential of calicotome villosa link
Noreen Sajjad 1 , Mehr-Un- Nisa 1 *, Fozia Batool 2	Univesity of Lahore, Pakistan, Univesity of Sargodha, Pakistan	Catalytic synthesis of biodiesel from non-edible seeds oil by using copper-cobalt bimetallic nanocatalyst
Carla Santos Cristina Dias	New University of Lisbon, Portugal	COMPARATIVE ANALYSIS OF DODD'S CORRECTED COEFFICIENT OF VARIATION AND THE CLASSIC COEFFICIENT OF VARIATION: PROPERTIES, ADVANTAGES, AND LIMITATIONS

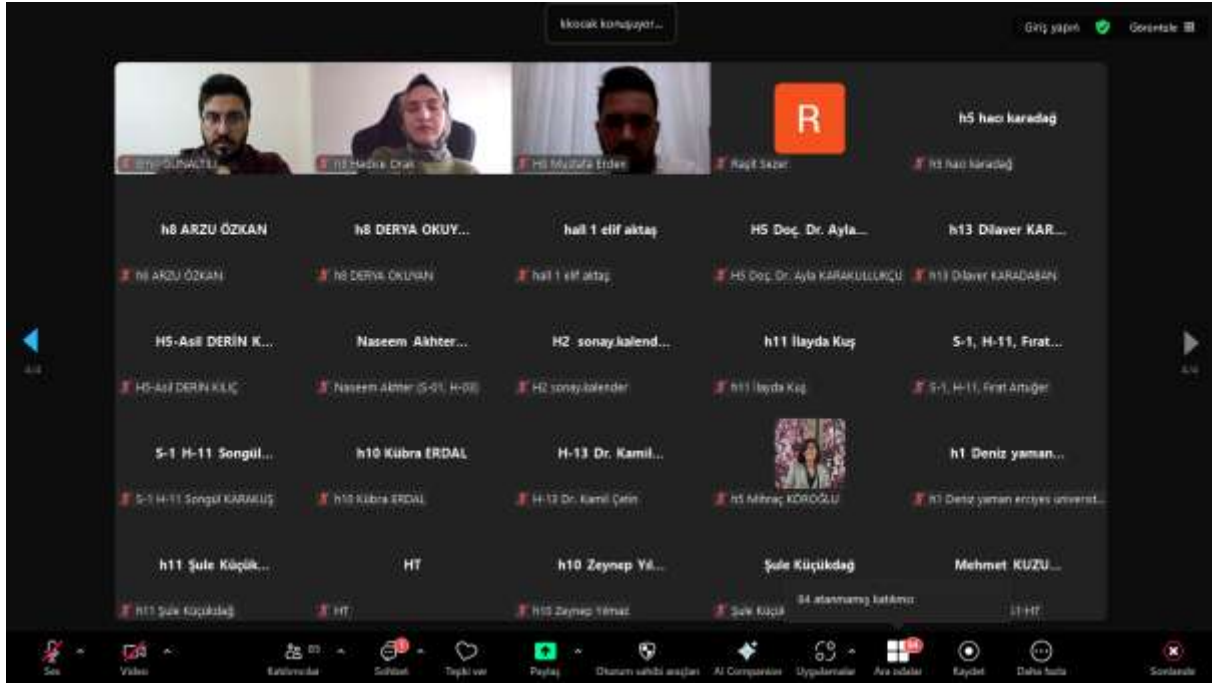
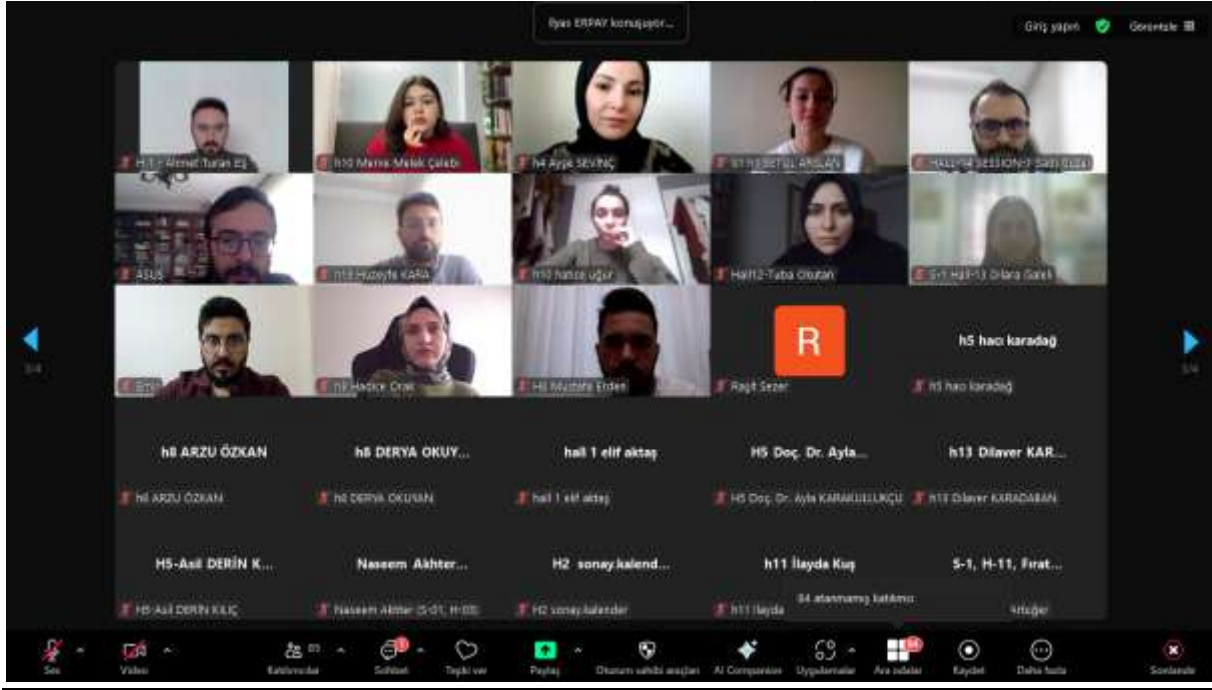

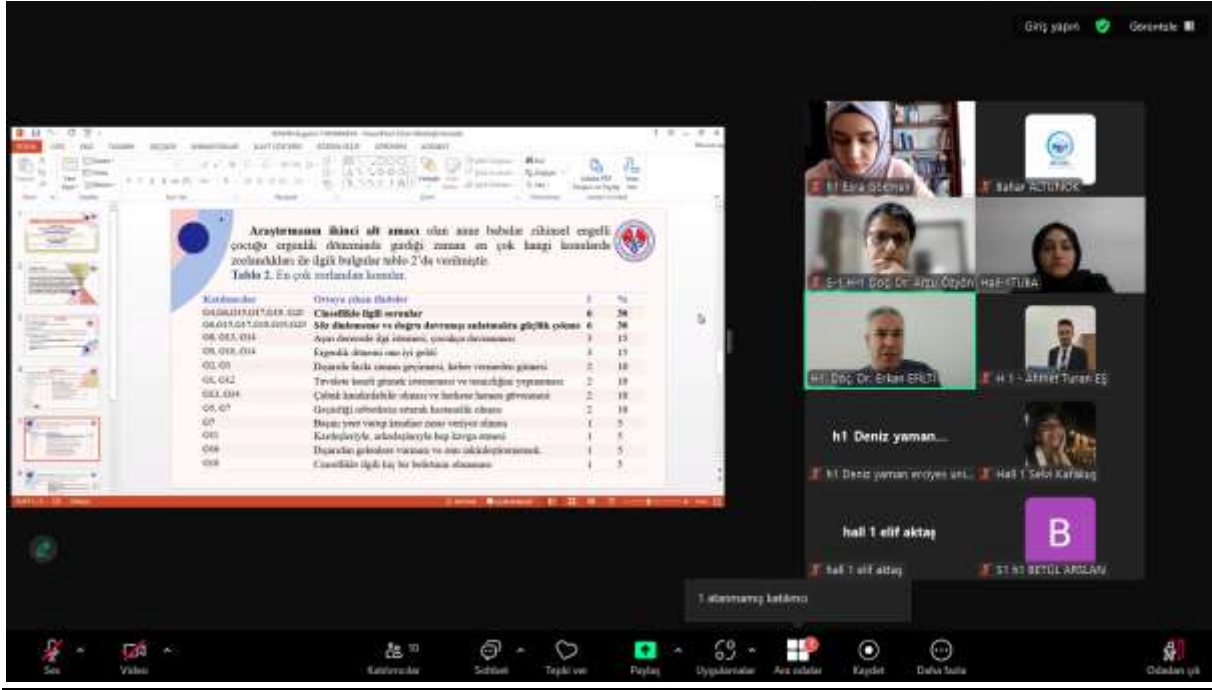
5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

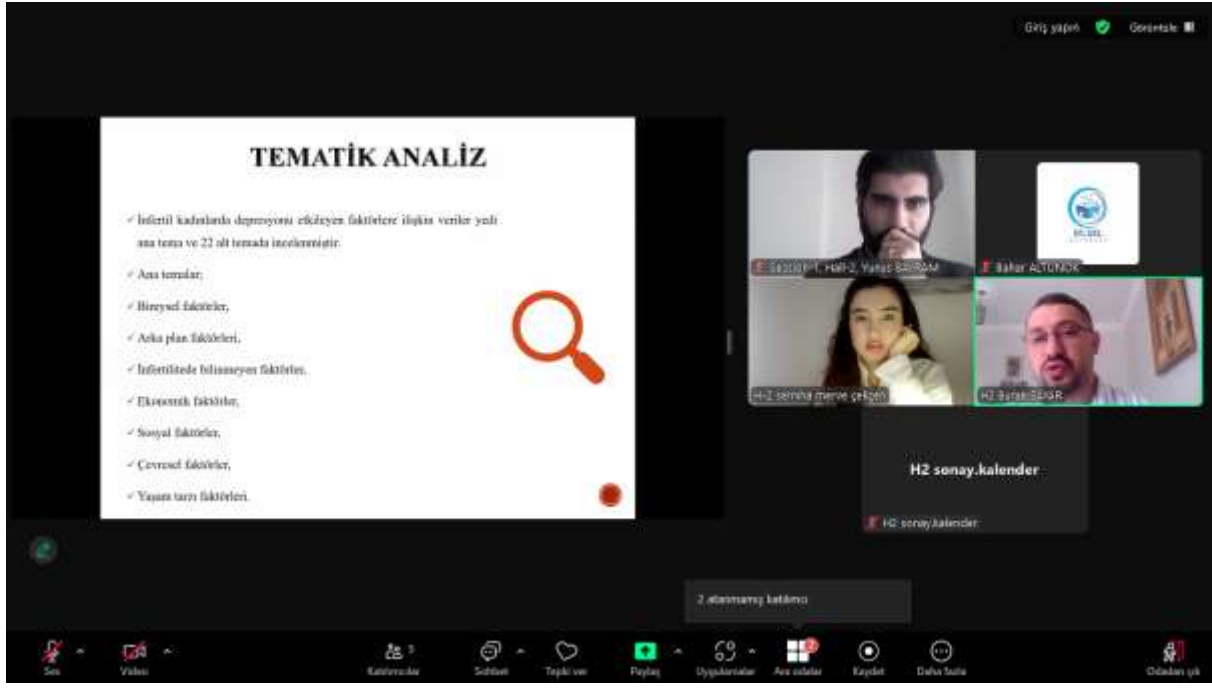
The screenshot shows a Zoom meeting in progress. The main window displays a presentation slide with the following content:

Araştırmanın İkinci alt amacı olan ana bulgular zihinsel eğitilmiş çocukta organik davranışlarında olduğu zaman en çok hangi konularda zorlanacakları ile ilgili bulgular tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. En çok zorlandıkları konular.

Katılımcılar	Ortaya çıkan bulgular	f	%
04.013.017.018.020	Çocuklarla ilgili sorunlar	6	30
04.013.017.023.027.027	Site davranışları ve diğer davranış problemlerine yönelik çözüm	6	30
04.013.018	Aynı davranışları diğer çocukları, çocukları davranışları	3	15
04.013.018	Eğitilmiş davranışları nasıl geliştirdi	3	15
04.013.018	Değişkenler ile ilgili sorunlar, bulguların yorumları	2	10
04.013.018	Teorik ve pratik sorunlar ve sonuçları yorumları	2	10
04.013.018	Çocuklarla ilgili sorunlar ve bulguların yorumları	2	10
04.013.018	Değişkenler ile ilgili sorunlar ve bulguların yorumları	2	10
04.013.018	Başarıları yorumları ve sonuçları	1	5
04.013.018	Konularla ilgili sorunlar ve sonuçları	1	5
04.013.018	Değişkenler ile ilgili sorunlar ve sonuçları	1	5
04.013.018	Çocuklarla ilgili sorunlar ve sonuçları	1	5

The Zoom interface shows a grid of participants on the right side, including names like H1 Ekin ÖZCAN, Bahar ALTUNOK, H1 M. DOĞ. DR. AYLA ÖZDEMİR HARBUTBA, H1 DOÇ. DR. ERKAN ERGİLİ, H1 İ. AHMET TURAN EE, H1 Deniz yaman..., H1 H1 Sebi Karlıoğlu, H1 H1 elif akyaz, and H1 H1 BETÜL ARSLAN. The bottom toolbar includes icons for Mute, Video, Participants, Chat, Reactions, Share, Appointments, App Bar, Record, Data Tools, and End Meeting.

The screenshot shows a Zoom meeting in progress. The main window displays a presentation slide with the following content:

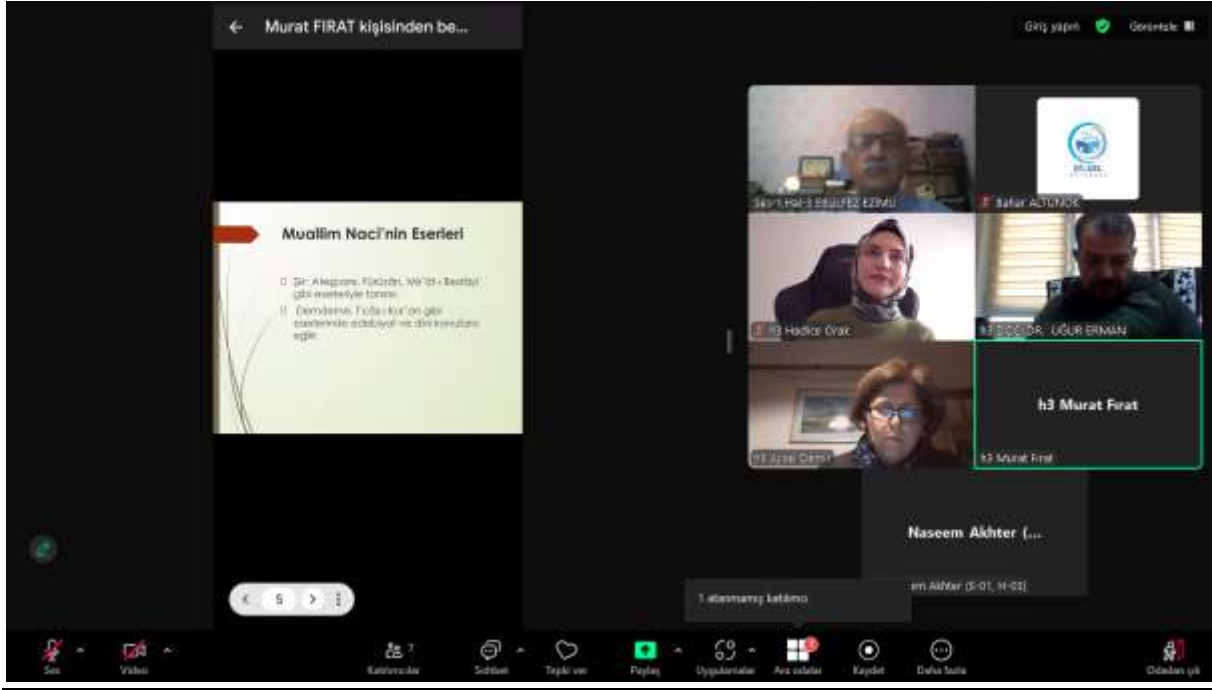
TEMATİK ANALİZ

Infertil kadınlarda depresyonu etkileyen faktörlere ilişkin veriler yoluyla ana tema ve 22 alt temada incelenecektir.

Ana temalar:

- Bireysel faktörler,
- Aile plan faktörleri,
- Infertilitede bilimsel faktörler,
- Ekstremitate faktörler,
- Sosyal faktörler,
- Çevresel faktörler,
- Yaşam tarzı faktörleri.

The Zoom interface shows a grid of participants on the right side, including names like H2 Seda İ. HANCI, Bahar ALTUNOK, H2 Serenay merve çelbiç, and H2 İbrahim ÇELİK. The bottom toolbar includes icons for Mute, Video, Participants, Chat, Reactions, Share, Appointments, App Bar, Record, Data Tools, and End Meeting.

Murat FIRAT kişisinden be...

Grp: gpeh Gözetle

Muallim Naci'nin Eserleri

- Dr. Akşemsi Fazlî'nin (1814-1892) şiirî eserleriyle tanınır.
- Dünyadaki Türk şiirinin en büyük şairlerinden kabul edilir. Onun şiirleri çok önemlidir.

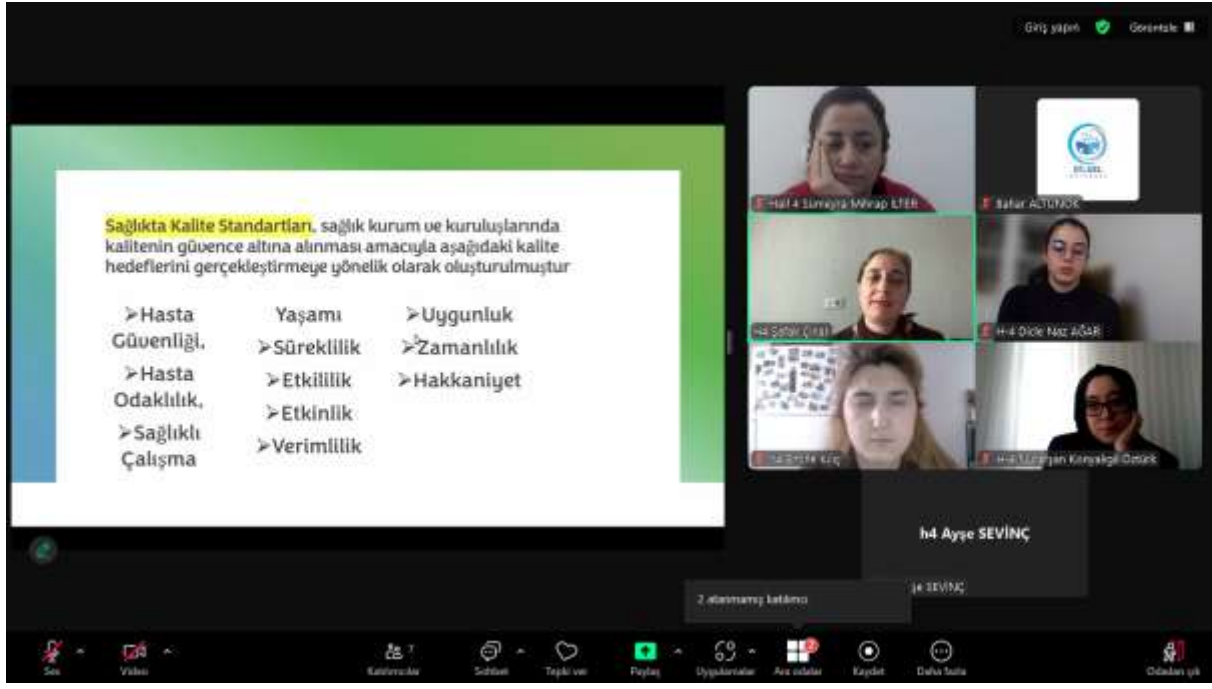
h3 Murat Fırat

Naseem Akhter (...)

1. abanması katılmış

en Akhter (3-01, 14-01)

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ve Paylaş Uygulamalar Araçlar Kaydet Duru Tutu Oturum çık

Grp: gpeh Gözetle

Sağlıkta Kalite Standartları

Sağlıkta Kalite Standartları, sağlık kurum ve kuruluşlarında kalitenin güvence altına alınması amacıyla aşağıdaki kalite hedeflerini gerçekleştirilmeye yönelik olarak oluşturulmuştur

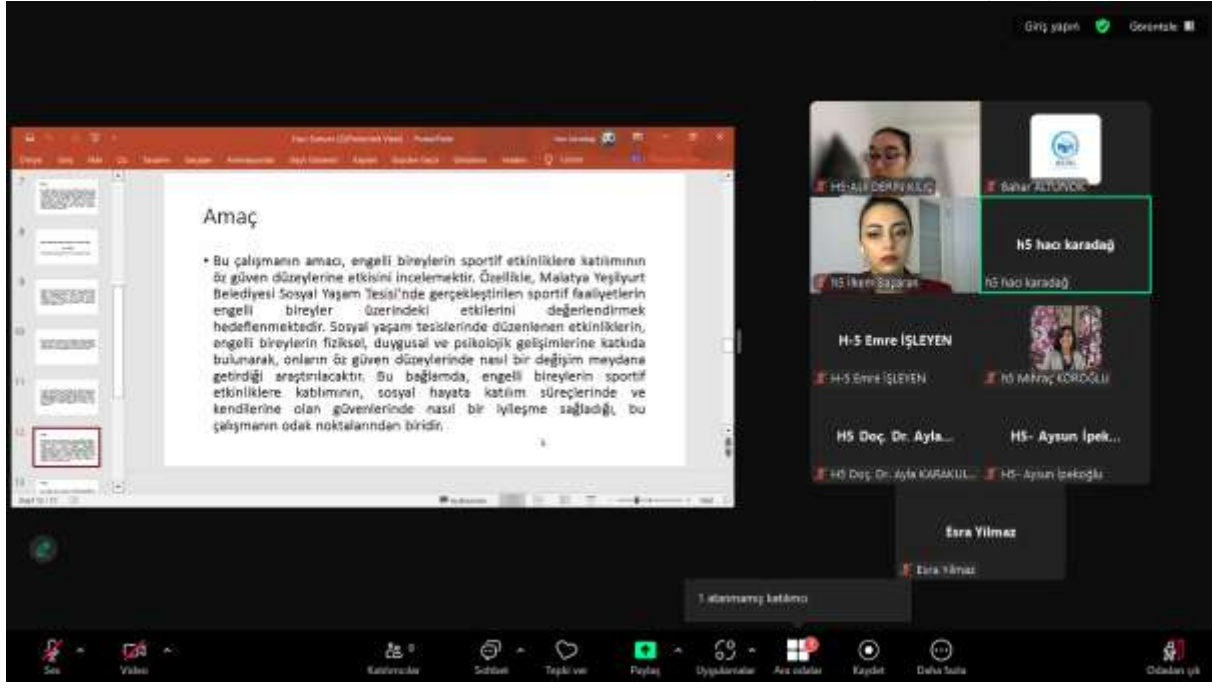
> Hasta Güvenliği,	Yaşamı > Süreklilik	> Uygunluk
> Hasta Odaklılık,	> Etklilik	> Zamanlılık
> Sağlıklı Çalışma	> Etkinlik	> Hakkaniyet
	> Verimlilik	

h4 Ayye SEVİNÇ

je SEVİNÇ

2. abanması katılmış

Ses Video Katılımcılar Sohbet Tepki ve Paylaş Uygulamalar Araçlar Kaydet Duru Tutu Oturum çık

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "Amaç" (Objective) is displayed. The slide content is as follows:

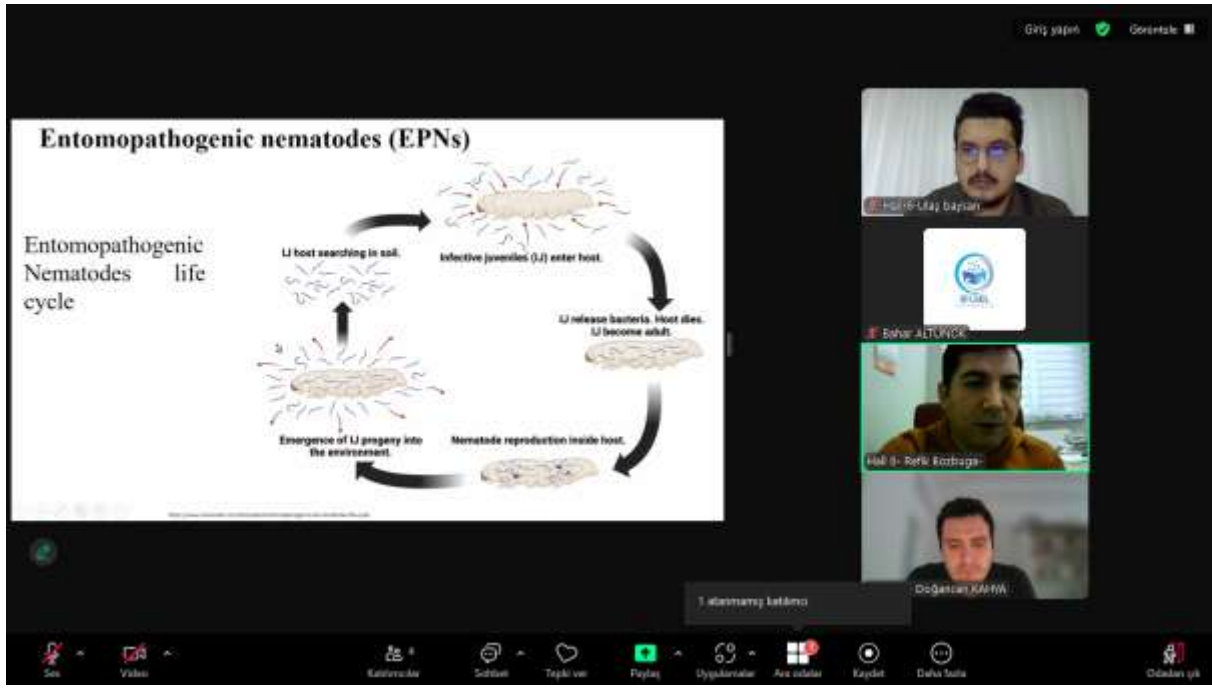
Amaç

- Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının öz güven düzeylerine etkisini incelemektir. Özellikle, Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesisi'nde gerçekleştirilen sportif faaliyetlerin engelli bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek hedeflenmektedir. Sosyal yaşam tesislerinde düzenlenen etkinliklerin, engelli bireylerin fiziksel, duygusal ve psikolojik gelişimlerine katkıda bulunarak, onların öz güven düzeylerinde nasıl bir değişim meydana getirdiği araştırılacaktır. Bu bağlamda, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının, sosyal hayata katılım süreçlerinde ve kendilerine olan güvenlerinde nasıl bir iyileşme sağladığı, bu çalışmanın odak noktalarından biridir.

On the right side of the Zoom window, a grid of participants is visible. The participants listed are:

- HS- Ali DERYALIOĞ
- HS- hacı karadağ
- HS- İbrahim Şakrhan
- HS- hacı karadağ
- HS- Emre İŞLEYEN
- HS- Emre İŞLEYEN
- HS- Merve KOCOSLU
- HS- Doç. Dr. Ayşe...
- HS- Aysun İpek...
- HS- Doç. Dr. Ayşe KARAKUL...
- HS- Aysun İpekoğlu
- Esra Yılmaz
- Esra Yılmaz

At the bottom of the Zoom window, there is a toolbar with various icons for mute, video, chat, and other meeting controls.

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "Entomopathogenic Nematodes (EPNs) life cycle" is displayed. The slide content is as follows:

Entomopathogenic Nematodes (EPNs) life cycle

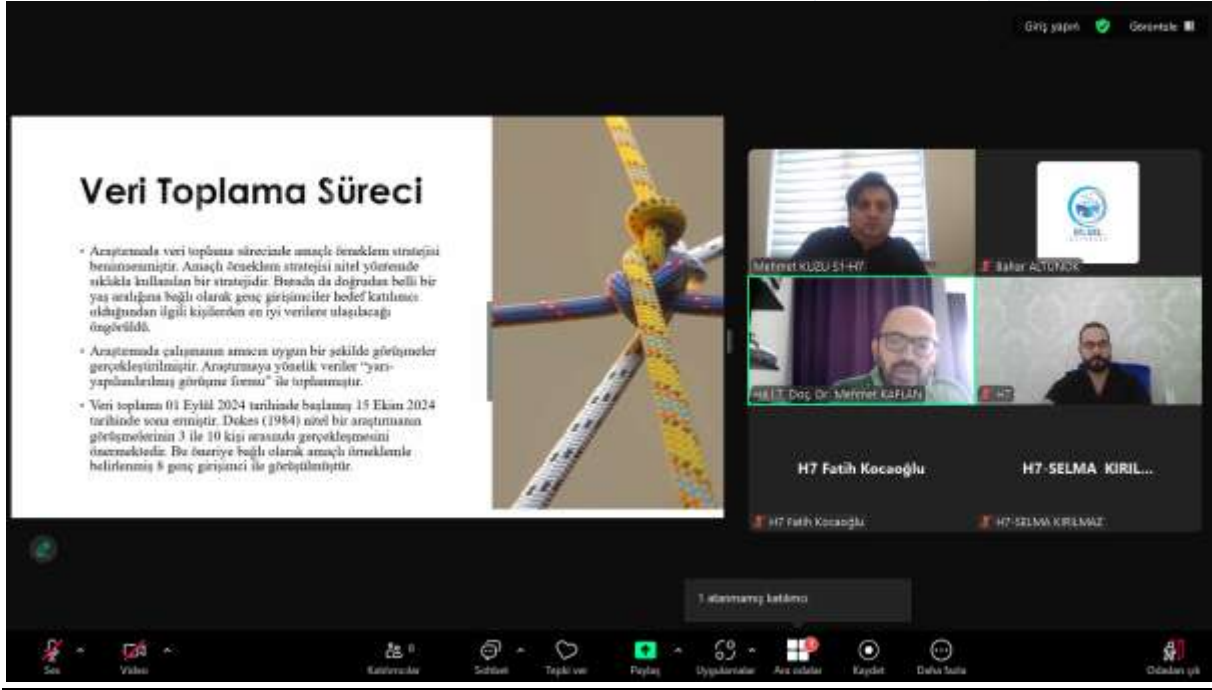
The diagram illustrates the life cycle of Entomopathogenic Nematodes (EPNs) in a circular flow:

1. L1 host searching in soil.
2. Infective juveniles (IJ) enter host.
3. IJ release bacteria. Host dies. IJ become adults.
4. Nematode reproduction inside host.
5. Emergence of IJ progeny into the environment.

On the right side of the Zoom window, a grid of participants is visible. The participants listed are:

- HS- İbrahim Şakrhan
- HS- hacı karadağ
- HS- İbrahim Şakrhan
- Doğançan KARVA

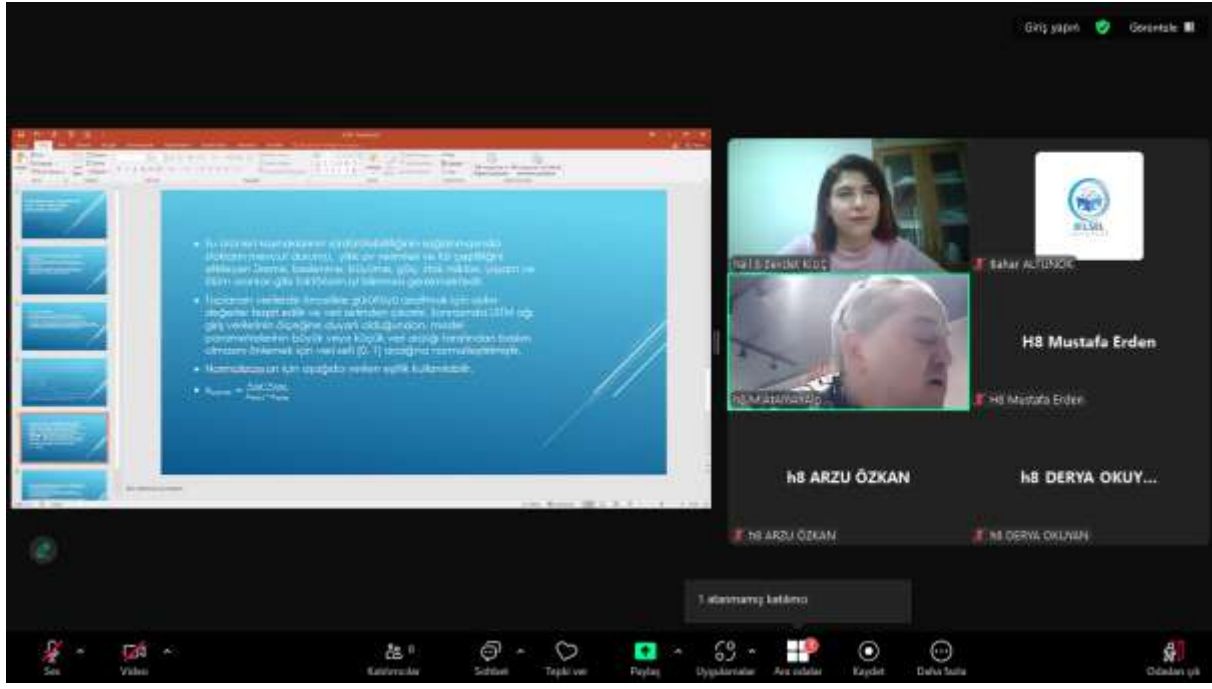
At the bottom of the Zoom window, there is a toolbar with various icons for mute, video, chat, and other meeting controls.

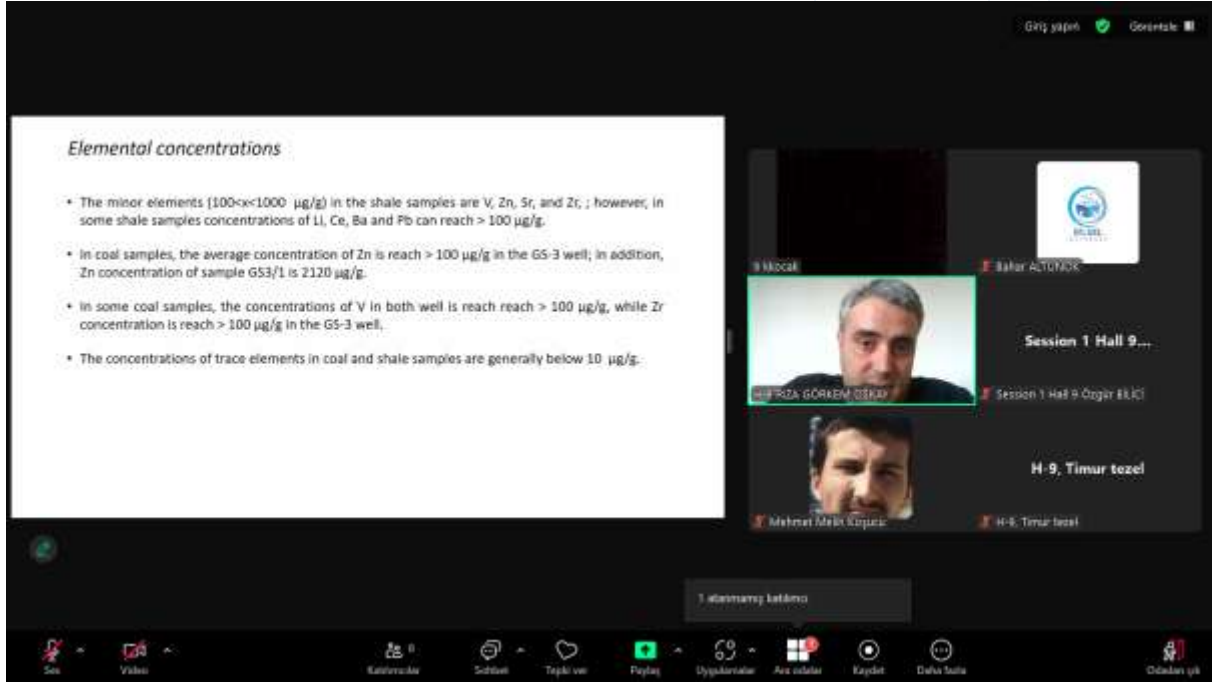
Veri Toplama Süreci

- Araştırmada veri toplama sürecinde amaçlı örneklem stratejisi benimsenmiştir. Amaçlı örnekleme stratejisi nitel yöntemde sıklıkla kullanılan bir stratejidir. Burada da doğrudan belli bir yaş aralığına bağlı olarak genç girişimler hedef katılmış olduğundan ilgili kişilerden en iyi verilere ulaşılabildiği görülmüştür.
- Araştırmada çalışmanın amacına uygun bir şekilde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya yönelik veriler "yarı-yapılandırılmış görüşme formu" ile toplanmıştır.
- Veri toplama 01 Eylül 2024 tarihinde başlanıp 15 Ekim 2024 tarihinde sona ermiştir. DeKes (1984) nitel bir araştırmanın görüşmelerinin 3 ile 10 kişi arasında gerçekleştirilmesini önermektedir. Bu özeleme bağlı olarak amaçlı örneklemle belirlenmiş 8 genç girişimci ile görüşülmüştür.

Participants: H7 Fatih Kocaoğlu, H7 SELMA KIRILMAZ

Participants: h8 ARZU ÖZKAN, h8 DERYA OKUY...

Elemental concentrations

- The minor elements ($100 \times 1000 \mu\text{g/g}$) in the shale samples are V, Zn, Sr, and Zr; however, in some shale samples concentrations of Li, Ce, Ba and Pb can reach $> 100 \mu\text{g/g}$.
- In coal samples, the average concentration of Zn is reach $> 100 \mu\text{g/g}$ in the GS-3 well; in addition, Zn concentration of sample GS3/1 is $2120 \mu\text{g/g}$.
- In some coal samples, the concentrations of V in both well is reach reach $> 100 \mu\text{g/g}$, while Zr concentration is reach $> 100 \mu\text{g/g}$ in the GS-3 well.
- The concentrations of trace elements in coal and shale samples are generally below $10 \mu\text{g/g}$.

1 katılımcı katılmış

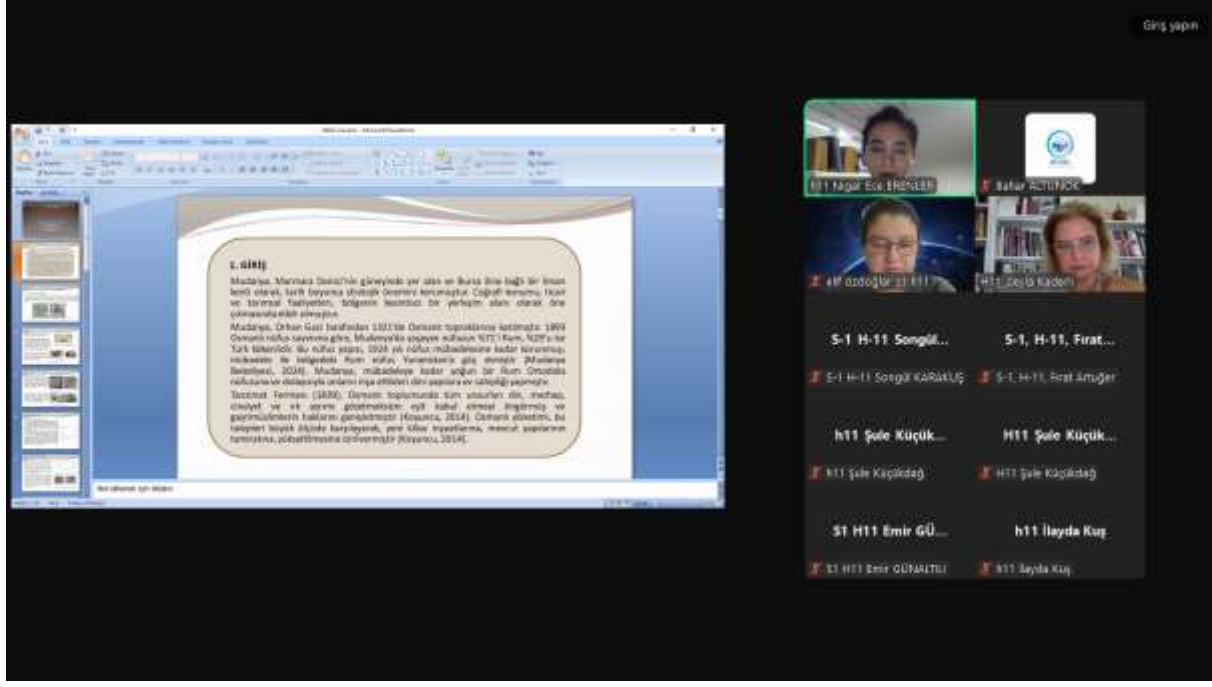
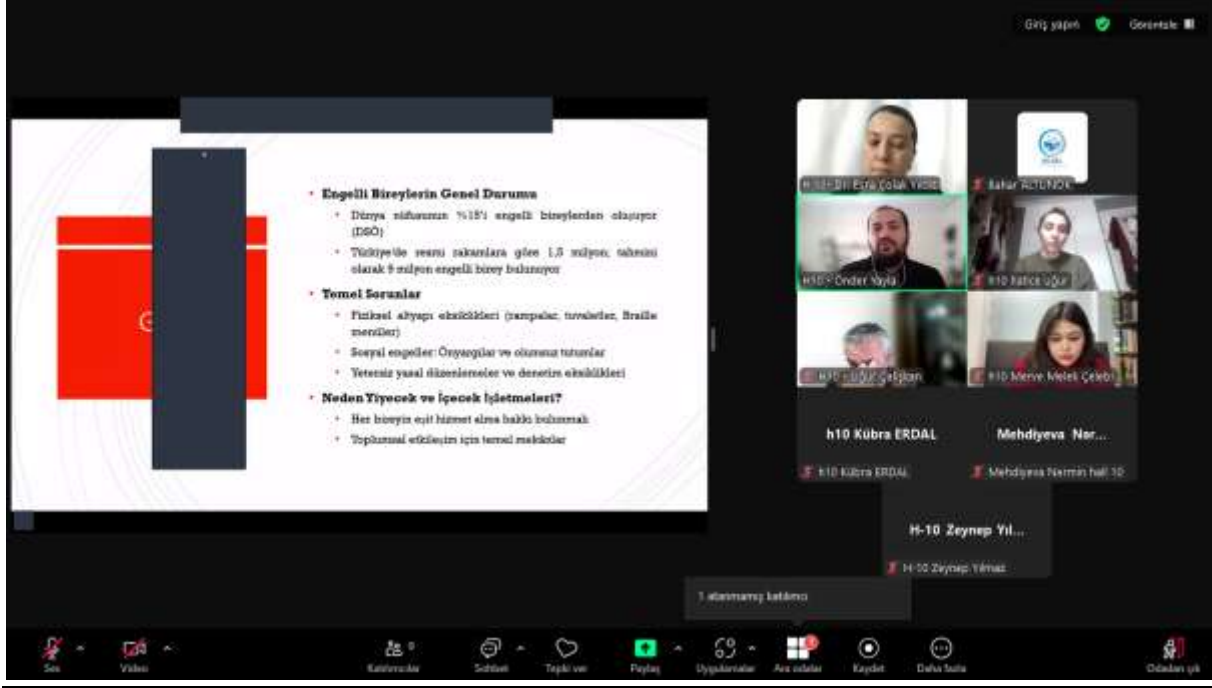

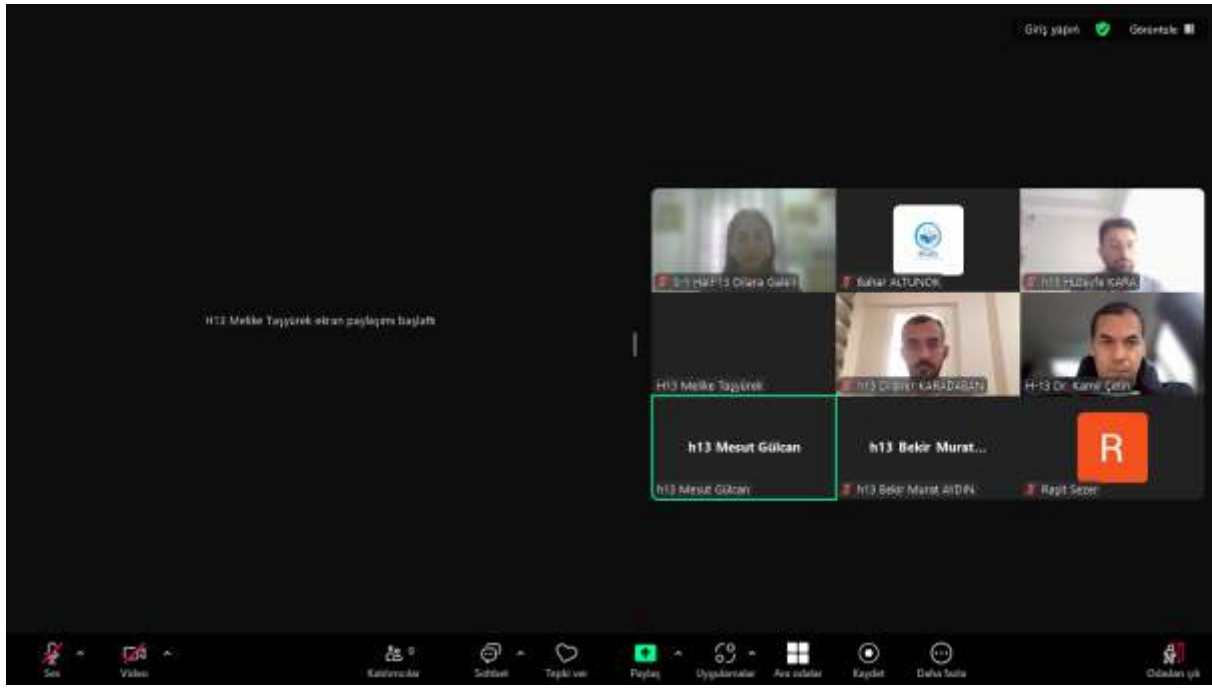
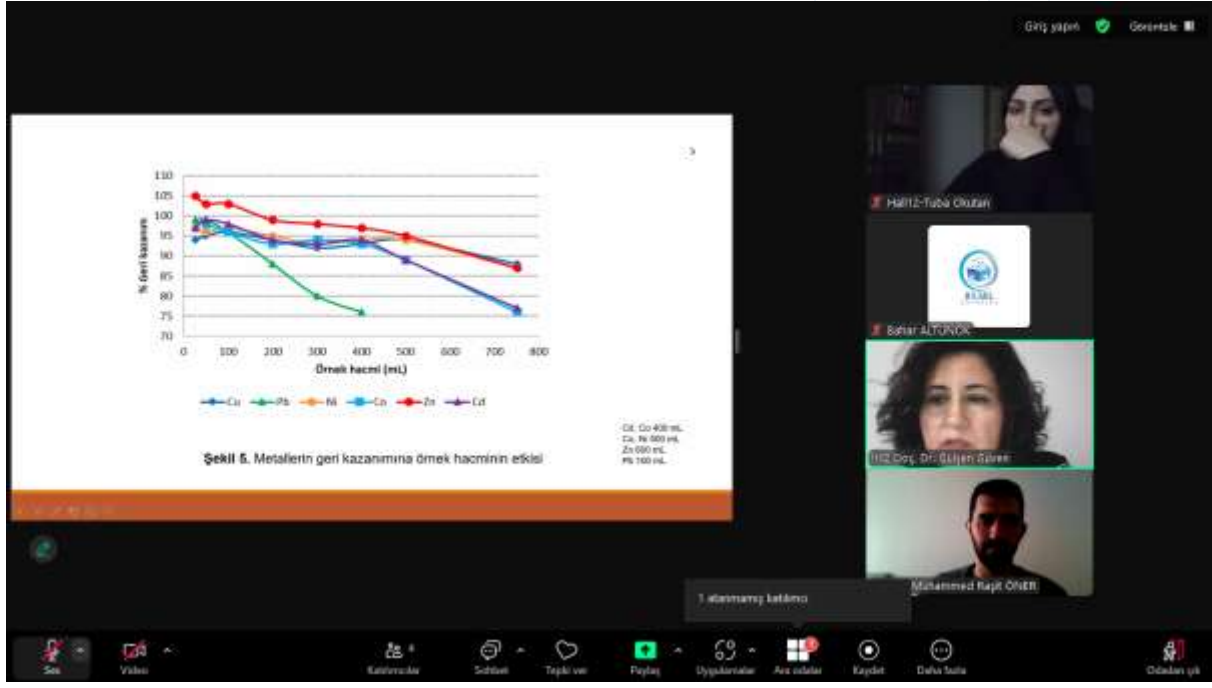
Tartışma

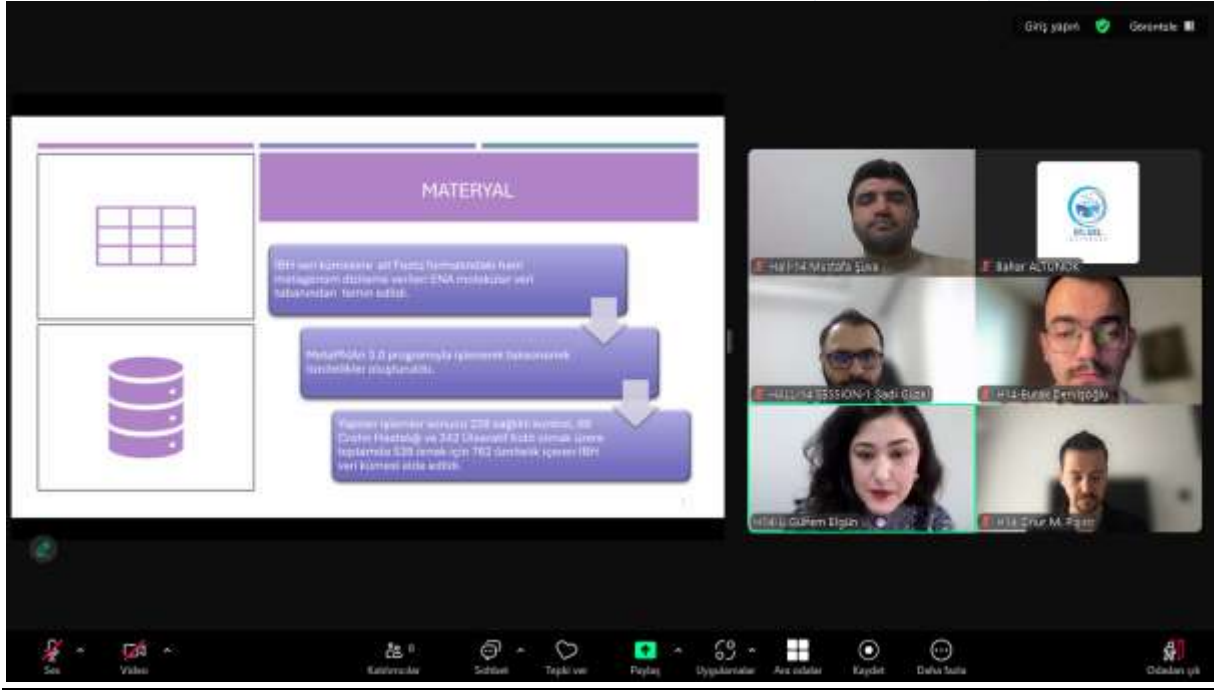
Peynir ve Şarap Üretim Bölgelerinin Gastronomi Hacı

- Elde edilen bulgular, coğrafi işaretli peynirlerin ve şarapların öne belirlenmesini ve bu bölgeler arasında tematik rotaların önermektedir.
- **Ezine Peyniri ve Beyaz Tatlı Şarap Rotası:** Çanakkale'nin Ezine Bölgesi'nde yer alan şarap üreticileri arasında bir bağlantı kurulabilir.
- **Tulum Peyniri ve Irikara Şarabı Rotası:** Erzincan ve çevre üretim alanları, Doğu Anadolu'daki şarap bağlarıyla birleştirilip oluşturulabilir.

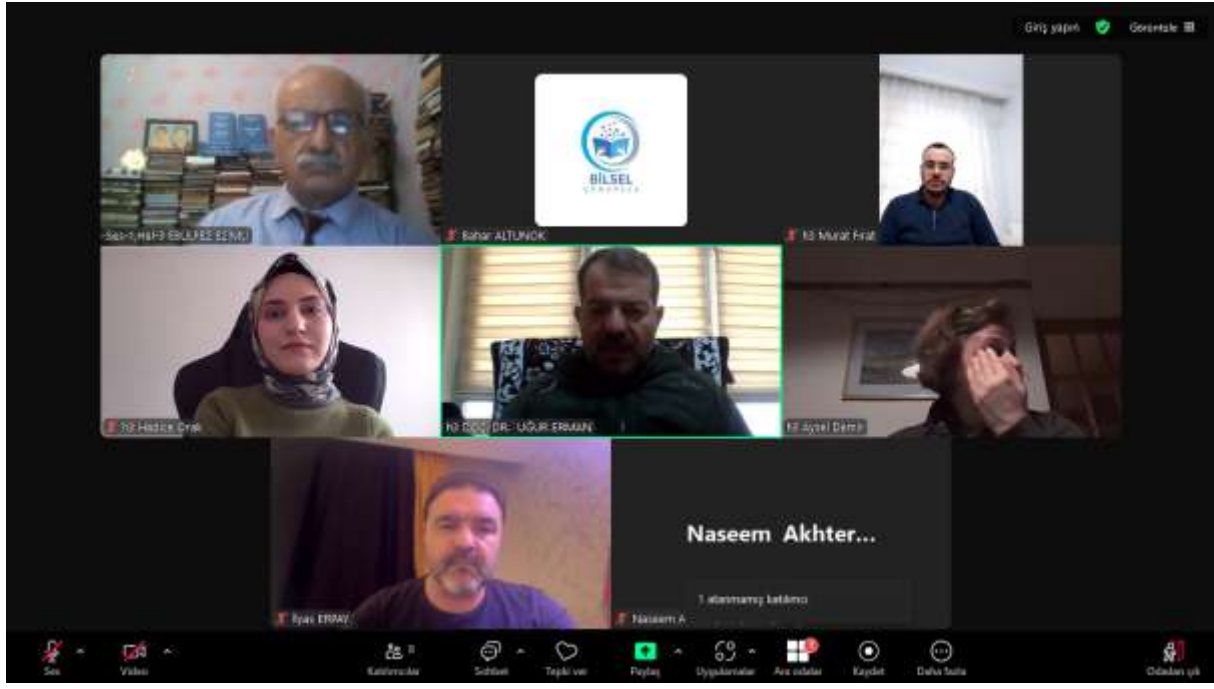
2 katılımcı katılmış

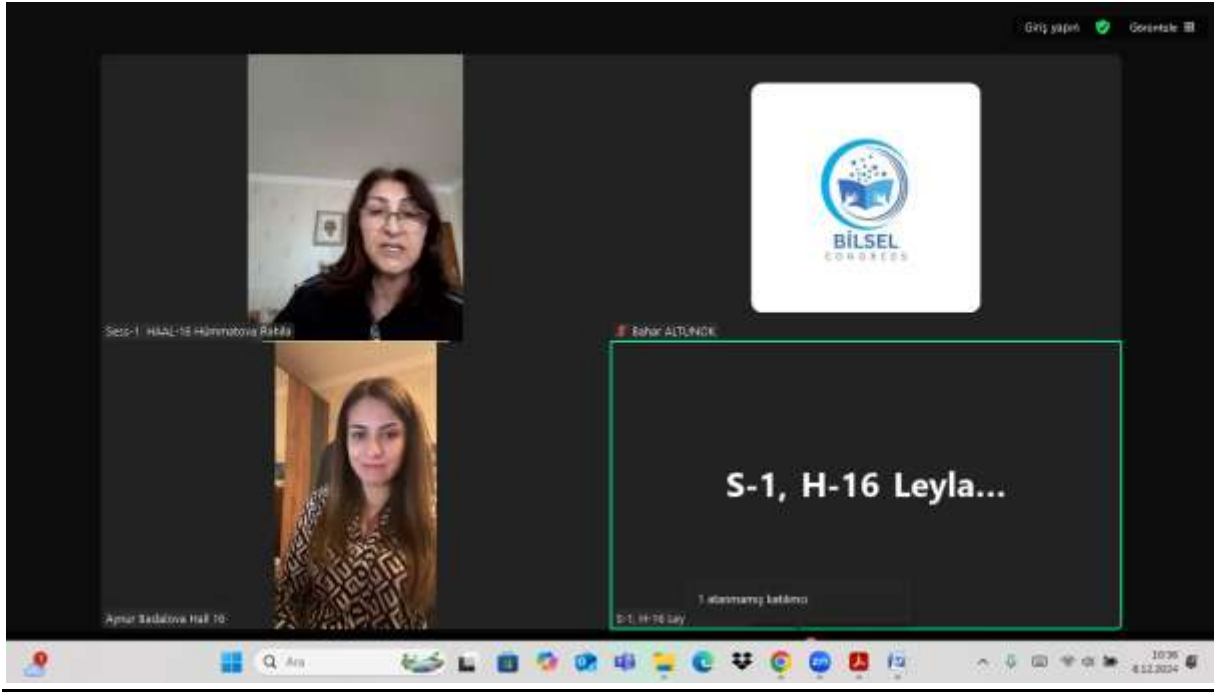
The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "MATERİYAL" is displayed. The slide contains three text boxes with arrows pointing downwards, describing a process: 1. "İBİ veri kümesiyle ait Tuzla bölgesindeki herbiyolojik materyali dizilimi yapılan DNA moleküllerinin tutulanları listelenmiştir." 2. "MetuMol3D 3.0 programıyla işlenerek tek tek moleküllerin yapıları oluşturulmuştur." 3. "Yapılan işlemler sonrası 228 saygınlı kimyasal, 88 Drogen Hastalığı ve 343 Ürsemli hastalık isimleri ile ilgili 538 örnek için 763 örneklik işlenmiş İBİ veri kümesi elde edilmiştir." On the right, a grid of six video feeds shows participants: Hüseyin Mustafa Şişir, Bahar ALTUNCIK, Alihan İSSİKONCI Sadi Güler, H14-Burcu Demirözü, Nihal Güler Elgin, and H14-Deniz M. Ergül. The bottom toolbar includes icons for Mute, Video, Participants, Chat, Reactions, Share, Appointments, Appointments, Record, and More options.

The screenshot shows a Zoom meeting interface with a grid of seven video feeds. The participants are: Sabir HANIF EKILFEE SEEM, Bahar ALTUNCIK, H14-Murat Fatih, H14-Hediye Dink, H14-RÖZGÖR-UGUR-ERMAN, H14-Aysel Demir, and H14-Eyas ERAY. A name tag for "Naseem Akhter..." is visible in the bottom right. The bottom toolbar includes icons for Mute, Video, Participants, Chat, Reactions, Share, Appointments, Appointments, Record, and More options.

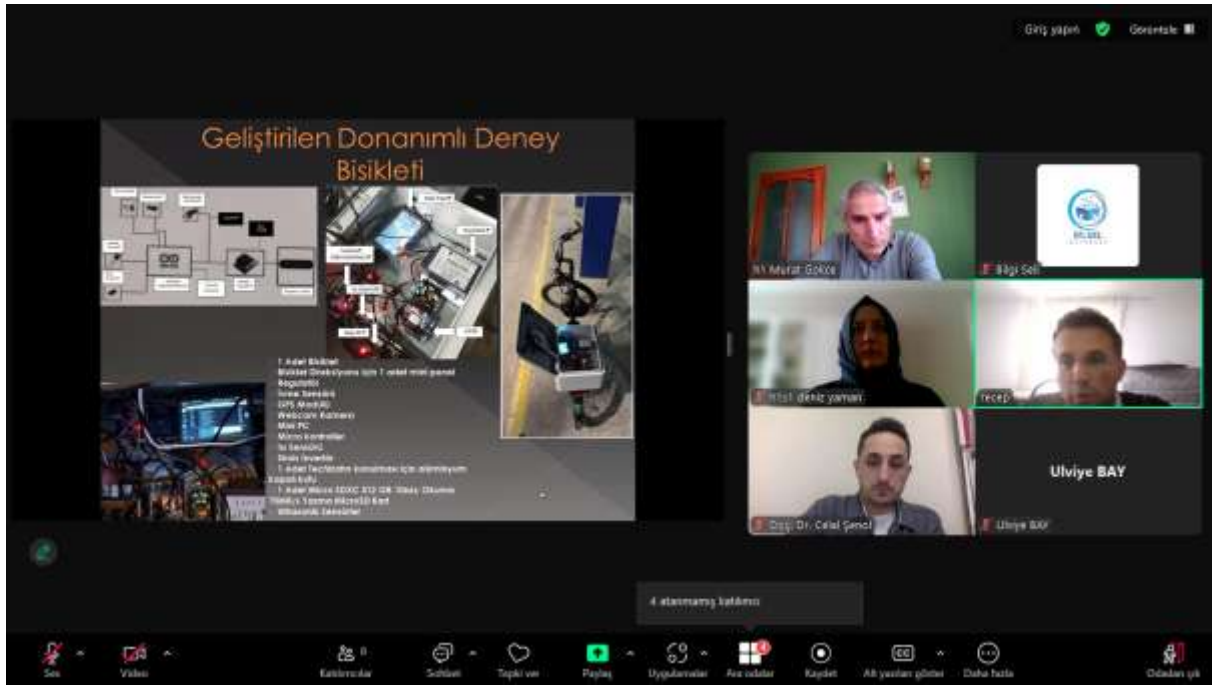
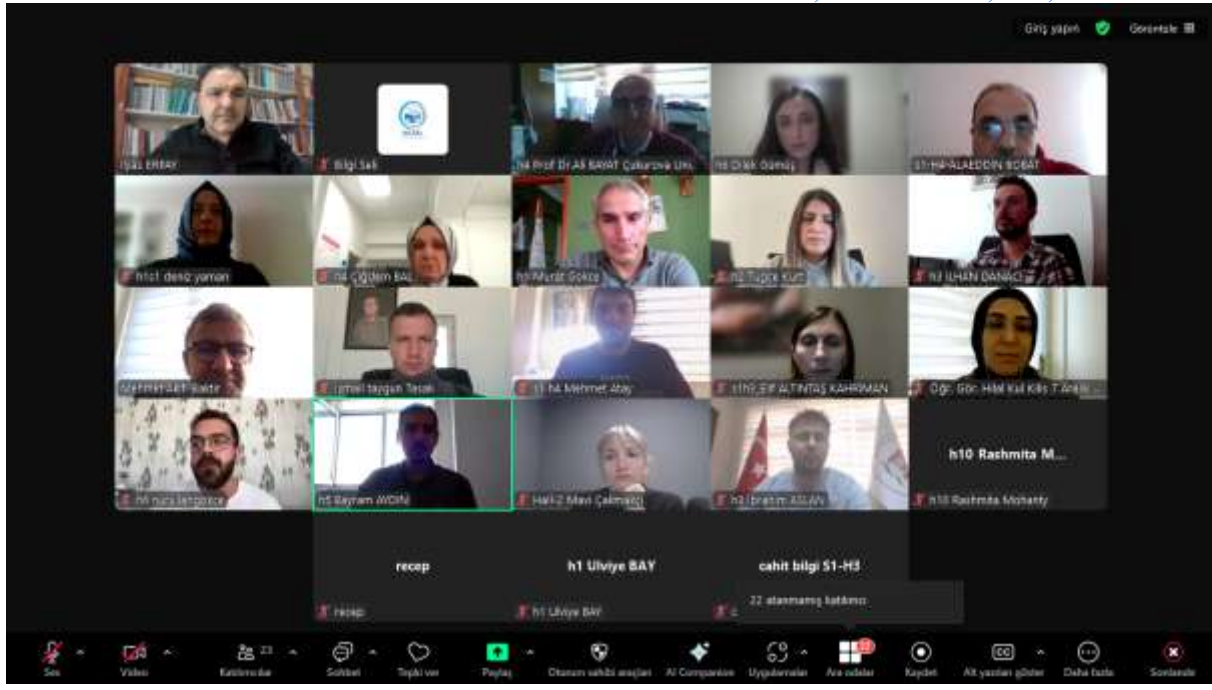

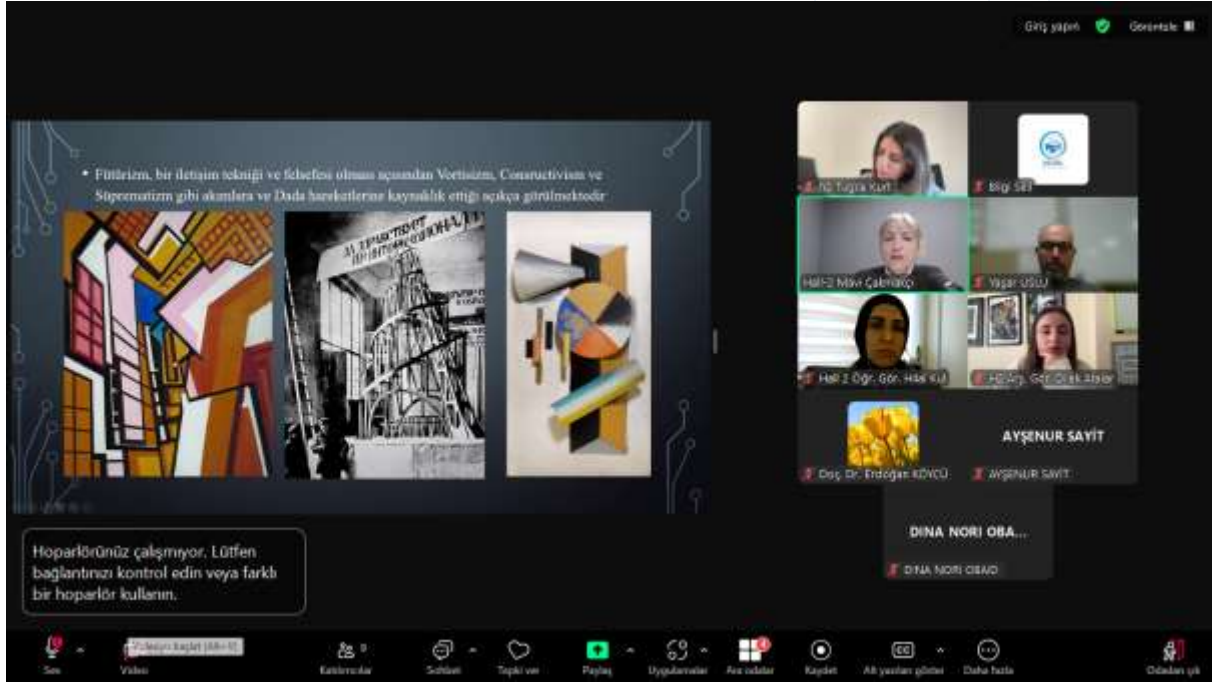
5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

• Fütürizm, bir İttihain tekniği ve felsefesi olmaktan ziyade, Vortisizm, Constructivism ve Süpermatizm gibi akımlara ve Dada hareketlerine kaynaşık ettiği aşıkça girilmektedir

Hoparlörünüz çalışmıyor, Lütfen bağlantınızı kontrol edin veya farklı bir hoparlör kullanın.

AYŞENUR SAYIT

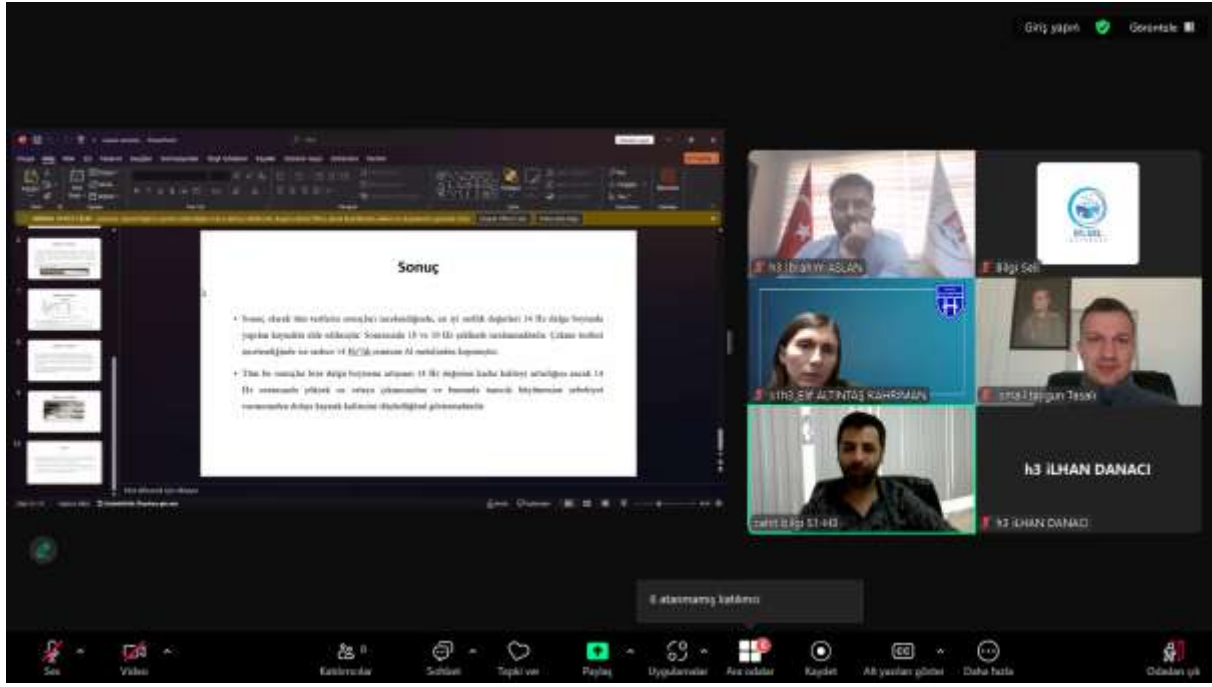
DINA NORİ OBA...

Dr. Dr. Erdoğan KÖVÜCÜ

AYŞENUR SAYIT

DINA NORİ OBA...

DİFA MORİ OBAO

Sonuç

- İnanç, değer ve refahın öncelikli konularıdır, bu üç soru dağarcığı 14 ile ilgili formda yapılan çalışmada elde edilmiştir. Soruların 13 ve 14'ü yıldırım çalışmalarıdır. Çalışma sonuçları aşağıdaki gibidir ve sonuçları aşağıdaki şekilde yorumlanabilir.
- Tüm bu sonuçlar için ilgili konuların üzerine 14 ile ilgili kademeli olarak çalışılması, 14 ile ilgili çalışmaları ve ilgili konuların üzerine formda sonuçları yorumlanabilir çalışmaları için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

İLHAN DANACI

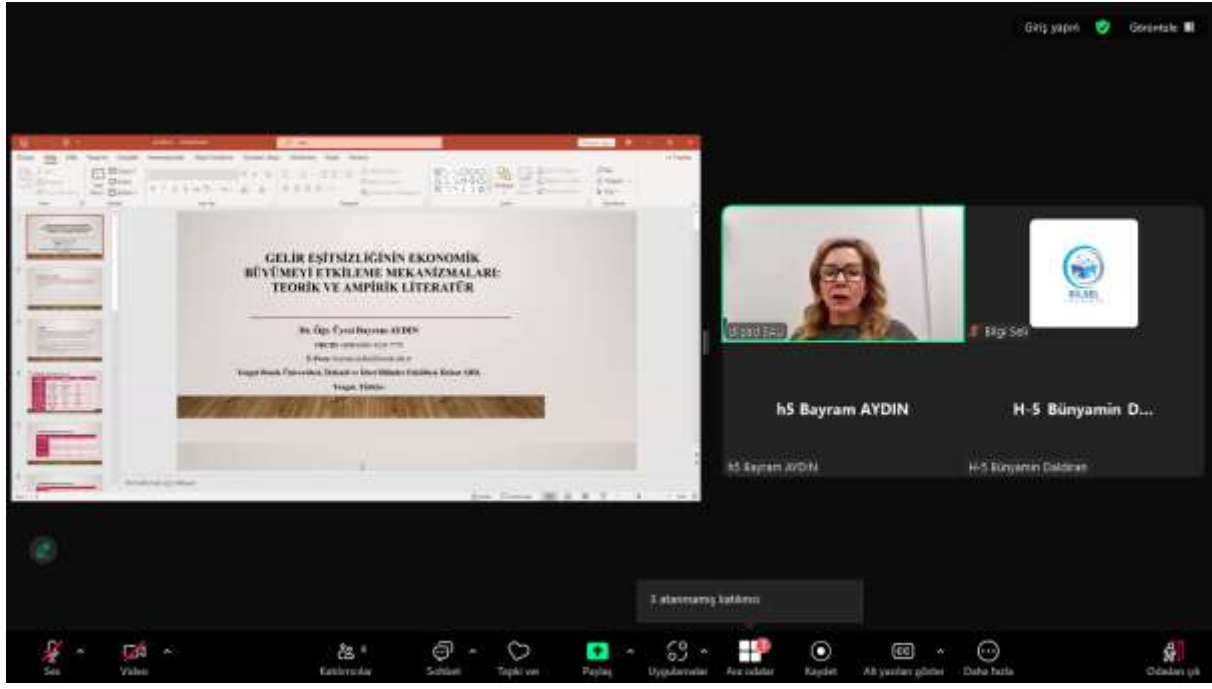
İLHAN DANACI

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "AVM VE OTOYOLAR" is displayed. The slide content includes:

- Türkiye'de son yıllarda kamu park alanları hem fizikselde hem de diğer büyük kentlerde görece bir yetersizlik ile motorlu araç kapasiteleri artış ve bu artışın sonuçları sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- Aynı otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- İstanbul'da büyük otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- Dünya'da otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- Se otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- Se otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.
- Se otomobili sayılabilecek düzeyde etkilenen bir se otomatik olarak.

On the right, a grid of video feeds shows several participants, including Prof. Dr. Arif BAYAT Çelikköy ÜNİ, Taha Mehmet Akay, Mustafa ALFAZEDİN BOBAT, and Emma Zerrayeb. A BİLSEL logo is also visible in the top right corner of the meeting window.

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEME MEKANİZMALARI: TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR" is displayed. The slide content includes:

- Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYDIN
- İstanbul Kültür Enstitüsü
- Yayın Kurumu: İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları
- Yıl: 2024

On the right, a grid of video feeds shows two participants: H-5 Bayram AYDIN and H-5 Bünyamin D... A BİLSEL logo is also visible in the top right corner of the meeting window.

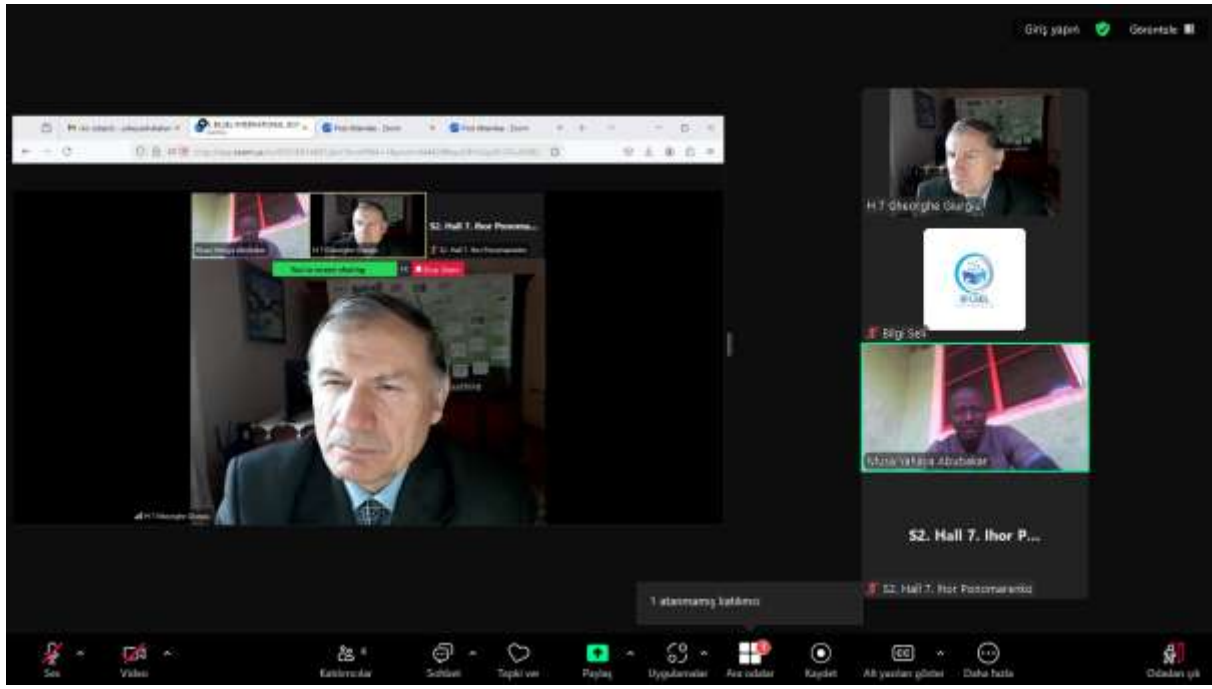
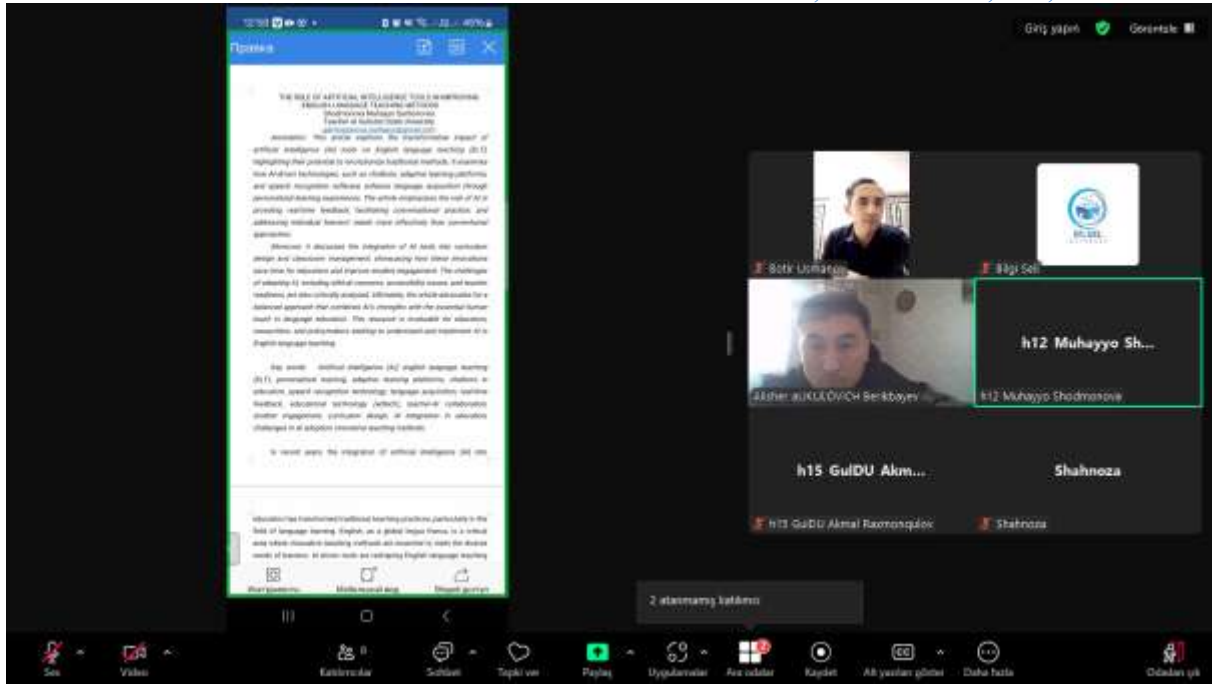

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

The screenshot shows a Zoom meeting interface. On the left, a presentation slide titled "Molecular Dynamics (MD) simulations" is displayed. The slide contains two side-by-side images of molecular models. The left image shows a dense cluster of red and black spheres, while the right image shows a more structured, red-colored molecular structure. Below the images, the text "MD Simulatio" and "h Ligand 150" is visible. On the right side of the Zoom window, there is a grid of video feeds for participants. The names of the participants are: h6 D.M. GÜNEŞ, Bilgi Seli, Mehmet Ali ŞAHİN, Fırat AYAR, h6 nurullahgokce, and Aysel AKBENİZ. At the bottom of the Zoom window, there is a toolbar with various icons for chat, video, screen sharing, and other meeting controls.

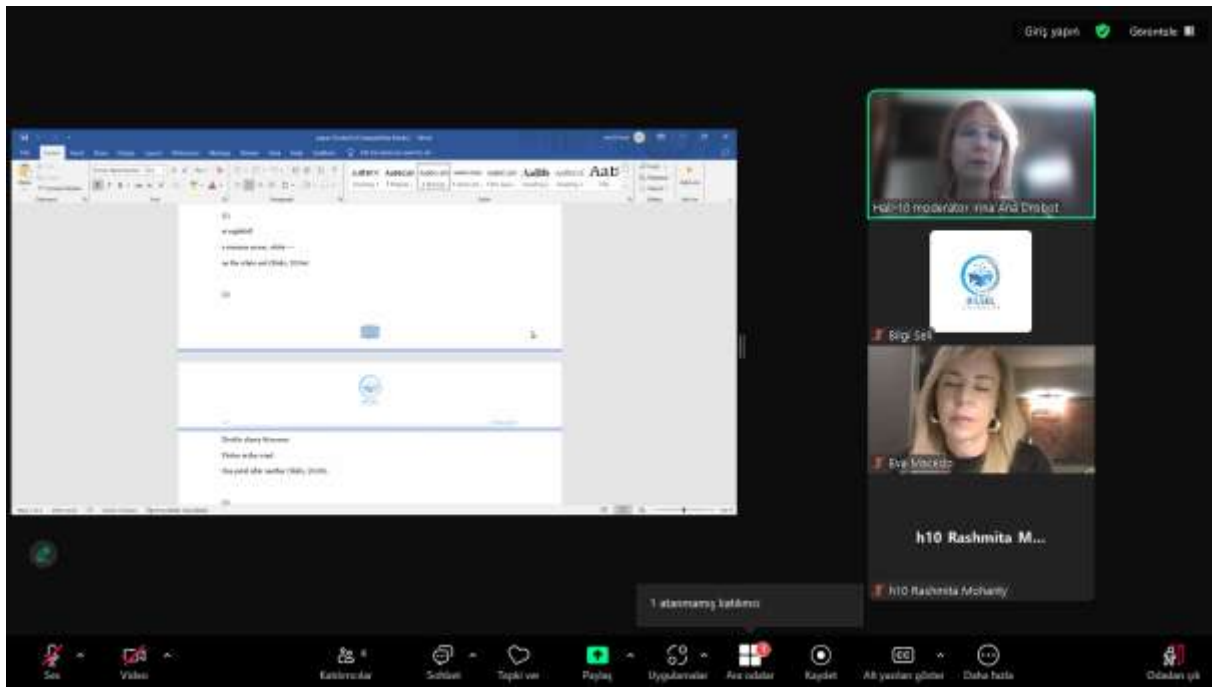
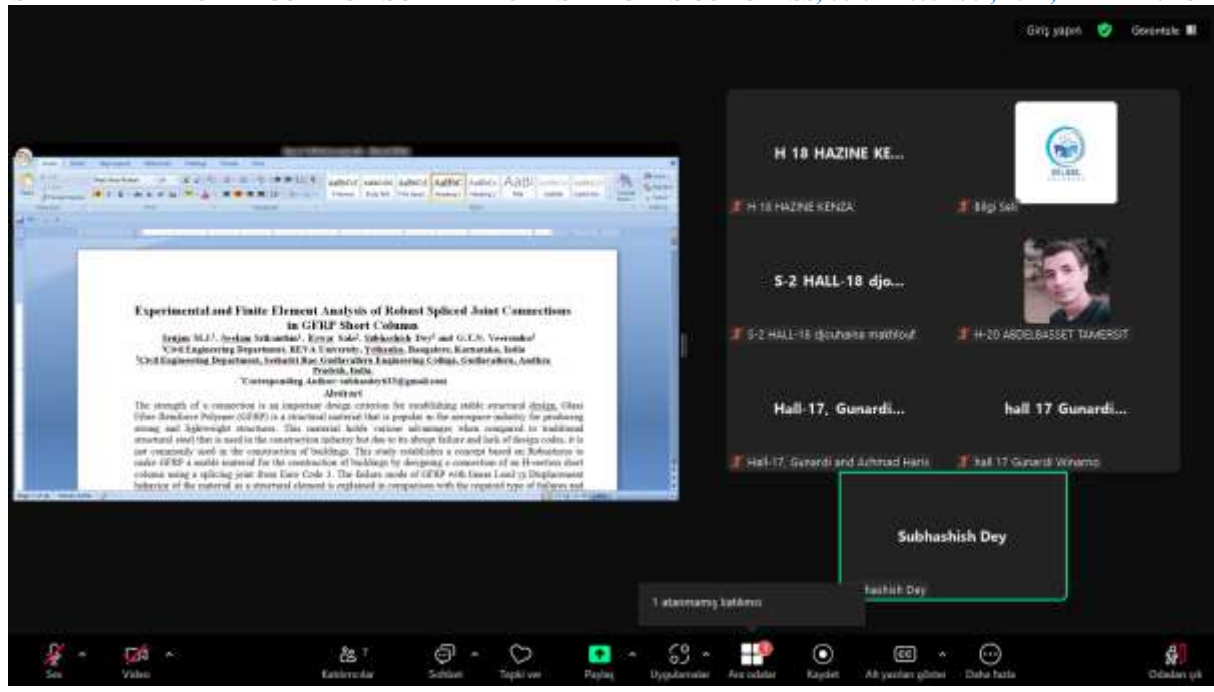
The screenshot shows a Zoom meeting interface with a grid of video feeds. The participants are arranged in a 3x4 grid. The names of the participants are: İzzet ERMAK, Bilgi Seli, H 7 George Gergely, Hali10 moderator İhsan Arslan Döğru, h12 Mukhlyoz Abdolmurodova, Eva Macedo, Hal-17, Gunard and Ahmad Hans, h112 Vafqa Abubakar, h15 Nassima AIT..., h10 Rashmita M..., H 18 HAZINE KE..., h117 Ganadi Wharro, h15 Nassima AIT SAID OULHAMMIDI, h10 Rashmita Mohanty, and H 18 HAZINE KENZA. Below the video feeds, there are three large text boxes with names: 52. Hall 7. İhor P..., S-2 HALL-18 djo..., and h15 GulDU Akm... At the bottom of the Zoom window, there is a toolbar with various icons for chat, video, screen sharing, and other meeting controls.

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

5. BİLSEL INTERNATIONAL GORDİON SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS, 08-09 December, 2024, ANKARA/TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER//CONTENTS

KIRGIZİSTAN'DA ZİHİNSEL ENGELLİ ERGEN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ*	12
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK TERCİHLERİNDE OKULUN ETKİSİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE ARAŞTIRILMASI (KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ)	24
ORTAOKUL 5. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABINDA YER ALAN MODSAL BETİMLEMELER	40
2019 VE 2024 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ METİN SEÇİMİ VE METİNLERDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	61
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YARATICI DRAMA KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİ	70
BÜ'L YÜSR MUHAMMED EL-PEZDEVİ'NİN HAYATI VE USULÜ'D-DİN ESERİ BAĞLAMINDA KELAMİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	83
A POST-APOCALYPTIC READING OF IONESCO'S PLAY THE CHAIRS	99
A POINT OF VIEW OF ONE'S OWN: HERSTORY IN RUHL'S <i>EURYDICE</i> AND SHAW'S <i>PYGMALION</i>	112
FACTORS INFLUENCING DEPRESSION IN INFERTILE WOMEN: A SYSTEMATIC REVIEW	132
HATAY İLİNİN TARIM VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ İHRACATININ TR63 BÖLGESİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ	134
YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ ADANA GENELİNDE BİLİNİRLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	148
TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN YAŞLILIK ALANINDAKİ SOSYAL HİZMETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	157
COMPARİNG THE SOCIAL SERVİCES FOR THE ELDERLY İN TURKEY AND THE UNITED STATES	158
MUALLİM NACİ'NİN AHLÂK FELSEFESİNDE ALLAH KORKUSU	180
THE FEAR OF GOD İN MUALLİM NACİ'S MORAL PHILOSOPHY	181
ALAN İÇİ EKSİKLİKLER: BİR MUHADDİSİN PERSPEKTİFİ	192
DİN EĞİTİMİNDE DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ ÖĞRETİMİ: KUR'AN VE HADİSLER TEMELİNDE BİR İRDELEME	203
AZERBAIJAN'DA FELSEFENİN GELİŞİMİNE KISA BİR BAKIS	215
DEBUNKING ISLAMOPHOBIA: ADDRESSING ANTI-MUSLIM SENTIMENTS ASSOCIATED WITH RELIGION	222
XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ: FƏCİƏLƏRƏ HÜSEYN NADİM NAXÇIVANI, HÜSEYN CAVİD FƏRYADI	223
NAXÇIVAN-AĞRI: GENETİK MƏNSUBLUĞUN MERİDİAN ÜFÜQLƏRİ VƏ VARLIQ NİŞANLARI	235
ISLAMIC GOVERNANCE: A CRITICAL APPROACH TO ENSURE GROUP AND DEMOCRATIC DECISION-MAKING	253
AN INNOVATIVE WAY TO REACH A WORLD OF HARMONY İN DIVERSITY	254
FARİDUDDİN MASUD GANJ ŞAKAR: A LEGENDARY SUFI MASTER AND MYSTIC	255
TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ	256
TOTAL QUALITY MANAGEMENT İN HEALTH SERVİCES İN TURKEY	257
ÇOCUKLARDA BOYUN ÇEVRESİNİN METABOLİK SENDROM ÜZERİNE ETKİSİ	258
KİLO PROBLEMLERİNDE KULLANILAN BİTKİLER	268
ZERDEÇAL (CURCUMA LONGA L.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	270
ZENCEFİL (ZİNGİBER OFFİCİNALE R.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	278
İNCONTINENCE İN THE ELDERLY AND NURSİNG APPROACHES	286

THERAPEUTIC TOUCH AND NURSING	292
GEBELİK DÖNEMİNDEKİ ENFEKSİYONLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI	297
UTERİN İNVERSİYON VE YÖNETİMİ	316
ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM VE KAYGI İLİŞKİSİ	329
ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLER VE ÖZ GÜVEN İLİŞKİSİ	332
İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA	335
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖĞRENME YAKLAŞIMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	353
EXAMINATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' MATHEMATICS LEARNING APPROACHES BASED ON VARIOUS VARIABLES	354
MATEMATİK EĞİTİMİNE YÖNELİK VELİ BEKLENTİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	355
EXAMINATION OF PARENTAL EXPECTATIONS REGARDING MATHEMATICS EDUCATION BASED ON VARIOUS VARIABLES	356
GÖRME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENEN YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KAPSAYICI ÇEVİRİM İÇİ ÖĞRENME ORTAMLARINA DAHİL EDİLMELERİNE İLİŞKİN STRATEJİLER	357
8 HAFTALIK VOLEYBOL ANTRENMANLARIN 11-13 YAŞ KADIN VOLEYBOLCULARDA DENGELİ VE DİKEY SİÇRAMA PERFORMANSI İLE EMPATİ BECERİLERİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	363
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN REKREASYONEL FAALİYETLERE KATILIMLARINI ENGELLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ	364
SPORCULARDA SQUAT HAREKETİ SIRASINDA AYAK PLANTAR BASINÇ ANALİZİNİN İNCELENMESİ	365
KİRAZ SİNEĞİ, <i>Rhagoletis cerasi</i> L. (DIPTERA: TEPHRITIDAE), İÇİN BİYOLOJİK MÜCADELEDE ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR	366
ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES AS A BIOLOGICAL CONTROL FOR EUROPEAN CHERRY FRUIT FLY <i>Rhagoletis cerasi</i> L. (DIPTERA: TEPHRITIDAE)	367
SALKIM GÜVESİ (<i>Lobesia botrana</i> DEN. & SCHIFF. (LEPIDOPTERA:TORTRICIDAE)'NİN ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR İLE BİYOLOJİK MÜCADELESİ	373
BIOLOGICAL CONTROL OF EUROPEAN GRAPEVINE MOTH (<i>lobesia botrana</i> DEN. & SCHIFF. (LEPIDOPTERA:TORTRICIDAE) USING ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES	374
Tuta absoluta MEYRİCK (LEPIDOPTERA: GELECHIIDAE)'NİN BİYOLOJİK MÜCADELESİNDE POTANSİYEL ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN KULLANIMI	379
THE POTENTIAL OF ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES FOR THE BIOLOGICAL CONTROL OF Tuta absoluta MEYRİCK (LEPIDOPTERA: GELECHIIDAE)	380
ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN ORMANLARDA ÇAM KESE BÖCEĞİ (<i>Thaumetopoea pityocampa</i> DENIS & SCHIFFERMÜLLER) (LEPIDOPTERA: NOTODONTIDAE) İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR KONTROL YÖNTEMİ OLARAK POTANSİYELİ	389
POTENTIAL OF ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES AS A SUSTAINABLE CONTROL FOR PINE PROCESSIONARY MOTH <i>Thaumetopoea pityocampa</i> DENIS & SCHIFFERMÜLLER (LEPIDOPTERA: NOTODONTIDAE) IN FORESTS	390
ENKAPSÜLE GIDALARIN İN VİTRO SİSTEM İÇERİSİNDE FENOLİK MADDE PROFİLİNDEKİ DAVRANIŞININ HPLC METHODU İLE BELİRLENMESİNİN ÖNEMİ	396
UNCERTAINTY ANALYSIS IN GAS CHROMATOGRAPHY ANALYSIS METHODS	397
GENÇ GİRİŞİMCİLİK: NİTELİKLER, BEKLENTİLER VE SORUNLAR	398
KADIN GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİ: MİKRO GİRİŞİMCİ KADINLAR ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA	404

DONALD TRUMP'IN İKİNCİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE OLASI FİNANSAL VE SİYASİ RİSKLERİN DOLAR/TL PARİTESİ ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ	410
THE POTENTIAL EFFECTS OF FINANCIAL AND POLITICAL POSSIBLE RISKS IN DONALD TRUMP'S SECOND PRESIDENCY ON THE USD/TRY EXCHANGE RATE.....	411
YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ve STRATEJİLERİ	422
GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT and STRATEGIES	423
ENDÜSTRİ 4.0 DÖNEMİNDE ÇALIŞANLARIN EĞİTİM İHTİYAÇLARI NELERDİR?.....	432
WHAT ARE THE TRAINING NEEDS OF EMPLOYEES IN THE INDUSTRY 4.0 ERA?.....	433
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TARIM SEKTÖRÜNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ.....	440
CLIMATE CHANGE AND ITS ECONOMIC EFFECTS ON THE AGRICULTURAL SECTOR	441
GREEN MONETARY POLICY AND GREEN INTEREST RATE IN THE PROCESS OF GREEN CENTRAL BANKING....	450
YEŞİL MERKEZ BANKACILIĞI SÜRECİNDE YEŞİL PARA POLİTİKASI VE YEŞİL FAİZ ORANI.....	451
LSTM METODU İLE AVLANACAK BALIK STOK VERİLERİNİN (ÖNCEDEN) TAHMİNİ	460
GLİFOSAT ARACILI TOKSİSİTEDE PAPATYA YAĞININ TERAPÖTİK ETKİSİ.....	465
ROS (REAKTİF OKSİJEN TÜRLERİ) VE HÜCRE SİNYAL YOLAKLARI.....	472
FARKLI PRİMİNG UYGULAMALARININ MAHLEP TOHUMLARININ ÇİMLENMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	482
BİR KEDİDE MAXİLALAR KANIN DIŞ EKSTRAKSİYONU	490
ENRICHMENT OF ELEMENTS IN THE JURASSIC BITUMINOUS COALS AND CARBONACEOUS SHALES FROM TWO EXPLORATION WELLS (SW GÜMÜŞHANE, NE TÜRKİYE).....	492
DEVEDAMI BÖLGESİ (AKSARAY, ORTA TÜRKİYE) HORNBLEND GABROLARINDAKİ OFİYOLİTİK PLAJİYOKLASLARIN MİNERAL KİMYASI	493
MINERAL CHEMISTRY OF THE OPHIOLITIC PLAGIOCLASE FROM THE HORNBLLENDE GABBROS IN DEVEDAMI AREA (AKSARAY, CENTRAL TURKEY)	494
KONYA (TÜRKİYE) ULUMUHSİNE'DE YENİ KEŞFEDİLMİŞ YASTIK YAPILI VOLKANİK KAYAÇLARIN JEOLJİK VE JEOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ	505
GEOLOGICAL AND GEOCHEMICAL FEATURES OF NEWLY DISCOVERED PILLOW-STRUCTURED VOLCANIC ROCKS IN ULUMUHSİNE, KONYA (TÜRKİYE)	506
BAŞPINAR PLÜTONU'NUN (KELKİT/GÜMÜŞHANE, KD TÜRKİYE) JEOLJİK VE PETROGRAFIK ÖZELLİKLERİ.....	526
İNSAN KAYNAKLI DEPREMLER ve RİSK YÖNETİMİ.....	540
HUMAN INDUCED EARTHQUAKES AND RISK MITIGATION	541
SU DAĞITIM SİSTEMLERİNDE HİDROLİK MODELLEMEYİLE SU YAŞI VE KLOR MİKTARI TAHMİNİ	542
TÜRK MUTFAĞINDA PEYNİR VE ŞARAP EŞLEŞTİRMESİ VE GASTRONOMİ ROTALARI OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	553
A RESEARCH ON CHEESE AND WINE PAIRING IN TURKISH CUISINE AND THE CREATION OF GASTRONOMY ROUTES.....	554
KAPSAYICILIĞA ENGELLER: TÜRKİYE'DEKİ YİYECEK VE İÇECEK İŞLETMELERİNDE ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARINA YÖNELİK BİR BAKIŞ	562
BARRIERS TO INCLUSION: A PERSPECTIVE ON THE NEEDS OF DISABLED INDIVIDUALS IN FOOD AND BEVERAGE ESTABLISHMENTS IN TÜRKİYE	563
BALIN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ANTİMİKROBİYAL ÖZELLİKLERİ	571
ÇÖREK OTU BİTKİSİ VE MİKROORGANİZMALARLA İLİŞKİSİ.....	572

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ANADOLU'DA ŞARAP VE ŞARAP KÜLTÜRÜ	573
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİ PERSPEKTİFİNDEN GENÇ İŞSİZLİK	574
COĞRAFİ İŞARETLİ DOKUMALARIN KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: KAYA HALISI ÖRNEĞİ	582
AMASYA RİTÜEL YEMEK KÜLTÜRÜ ÖRNEKLERİNDEN AMASYA ZEKERİYA SOFRASI	595
19.YY KİLİSELERİ KORUMA SORUNLARI: MUDANYA AYDINPINAR VE DEREKÖY KİLİSESİ ÖRNEĞİ	603
ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE MİTOLOJİ VE İÇ MEKAN TASARIMI İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOPOLİTİK BİR BAKIŞ	623
A SOCIOPOLITICAL PERSPECTIVE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MYTHOLOGY AND INTERIOR DESIGN FROM ANCIENT TIME TO THE PRESENT	624
KENTSEL MEKANDA AKTİF YAŞLANMA “YAŞ DOSTU” KENTLER	634
ADMİXTURES USED IN 3D PRINTABLE CONCRETE	635
EFFECT OF CARBON CURING IN CONCRETE	644
LCG AND MIDDLE SQUARE BASED RANDOM BIT GENERATOR ALGORITHM	651
A REVIEW OF HASH ALGORITHMS.....	657
TERMOFİLİK BAKTERİ İMMOBİLİZE EDİLMİŞ SİLİKA JEL DOLGULU KOLONDA İZ METAL İYONLARININ ZENGİNLEŞTİRİLMESİ VE ICP-OES İLE TAYİNLERİ.....	666
PRECONCENTRATION OF TRACE METAL IONS IN A COLUMN FILLED WITH SILICA GEL IMMOBILIZED WITH THERMOPHILIC BACTERIA AND THEIR DETERMINATION BY ICP-OES	667
SUGAR INDUSTRY BY-PRODUCTS: SUSTAINABILITY PERSPECTIVE OF MOLASSES UTILIZATION WITH MEMBRANE SYSTEMS.....	677
SUGAR INDUSTRY BY-PRODUCTS: SUSTAINABILITY PERSPECTIVE OF MOLASSES UTILIZATION WITH MEMBRANE SYSTEMS.....	678
ORCHIS PALUSTRIS BITKİSİNE AIT KALLUS DOKULARININ UV-C IŞINI ALTINDAKİ TOPLAM FENOLİK VE TOPLAM FLAVONOID İÇERİKLERİ İLE ANTIOKSIDAN KAPASİTE DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ	689
NESLİ TEHLİKE ALTINDA OLAN <i>Gentiana lutea</i> L. TOHUMLARININ <i>İN VİTRO</i> KOŞULLARDA ÇİMLENDİRME PROTOKOLLERİNİN OLUŞTURULMASI	694
LIDAR-BASED MECANUM-WHEELED MOBILE ROBOT CONTROL IN GAZEBO FOR MAPPING APPLICATIONS ...	699
LIDAR-BASED QUADCOPTER CONTROL IN SIMULINK FOR MAPPING APPLICATIONS	706
YAZILIM TANIMLI AĞ (SDN) MİMARİSİNDE FELAKET KURTARMA UYGULAMALARI	721
BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİNDE KULLANILAN GÜÇ DÖNÜŞTÜRÜCÜLERİNİN İNCELENMESİ ...	732
REVIEW OF POWER ELECTRONICS CONVERTERS USED IN BATTERY ENERGY STORAGE SYSTEMS	733
BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİ İÇİN UYGUN BATARYA YÖNETİM SİSTEMİ TASARIMI VE İNCELENMESİ.....	746
DESIGN AND ANALYSIS OF APPROPRIATE BATTERY MANAGEMENT SYSTEMS FOR BATTERY ENERGY STORAGE SYSTEMS	747
ELEKTRİKLİ OTOBÜS FİLOSUNUN RÜZGAR ENERJİ SANTRALİ İLE ENTEGRASYONU: BİR SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM MODELİ, KAYSERİ ÖRNEĞİ.....	755
INTEGRATION OF ELECTRIC BUS FLEET WITH WIND POWER PLANT: A SUSTAINABLE TRANSPORTATION MODEL, THE CASE OF KAYSERİ.....	756
MAX FAZİ TAKVİYELİ PANİ KOMPOZİT ÜRETİMİ	777

LSTM TABANLI ÖZELLİK ÇIKARMA VE REGRESYON MODELLERİYLE TURİZM TALEP TAHMİNİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ	785
IMPROVING TOURISM DEMAND FORECASTING WITH LSTM-BASED FEATURE EXTRACTION AND REGRESSION MODELS	786
DERİN ÖĞRENME MODELLERİ İLE İNVAZİV OLMAYAN FENOTİP TAHMİNİ	792
MİKROBİYOM VERİLERİNDE ÖZNETELİK SEÇİMİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ	801
DİJİTAL OYUNLARDA NFT: “İTEM”	810
4-DIMENSIONAL INTUITIONISTIC FUZZY VECTOR SPACE AND INTUITIONISTIC FUZZY PROJECTIVE 3-SPACE OVER GF(2) GALOIS FIELD	815
DEVELOPMENT OF WAR STRATEGY OPTIMIZATION ALGORITHM WITH TEACHING-LEARNING STRATEGY ...	842
BAZALT VE CAM ELYAF TABAKALI KOMPOZİTLERİN FİZİKSEL VE RADYASYON KALKANLAMA ÖZELLİKLERİNİN KIYASLANMASI.....	859
KENDİ EVİNİ KENDİN YAP KONSEPTİNE YENİLİKÇİ BİR UYGULAMA-MODÜLER LEGO BETON	868
ŞEHİRİÇİ YOL AĞLARINDA TRAFİK ETKİ DEĞERLERİNİ ALAN DONANIMLI E-BİSİKLETLE SAHADA VERİ ANALİZİ	878
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SU KAYNAKLARINA OLAN ETKİSİ-ANKARA ÖRNEĞİ.....	879
TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KURULU GÜCÜNÜN GELİŞİMİNİN TAHMİN FONKSİYONU (ETS) İLE ANALİZİ	881
COASTAL EROSION CAUSED BY WIND WAVES ON RESERVOIRS.....	892
PLASTİK DÜZLEMDEKİ FÜTÜRİST İMGELER ÜZERİNDE FOTOĞRAF VE DİJİTALİN ETKİSİ	898
KENDİLİĞİNDEN OLAN ANLIK DÜŞÜNCEDE DENEYSSEL DIŞAVURUMUNUN GÖSTERGESİ, AFİŞLER.....	906
POSTERS AS AN INDICATOR OF EXPERIMENTAL EXPRESSION IN SPONTANEOUS INSTANTANEOUS THOUGHT	907
KÜLTÜREL MİRASIN SOSYAL MEDYADAKİ YERİ KAPSAMINDA UNESCO TÜRKİYE MİLLİ KOMİSYONU INSTAGRAM HESABI İNCELEMESİ	918
AN ANALYSIS OF UNESCO NATIONAL COMMISSION OF TURKEY INSTAGRAM ACCOUNT WITHIN THE SCOPE OF THE PLACE OF CULTURAL HERITAGE IN SOCIAL MEDIA	919
NEOLİTİK ÇAĞ’DAN GEÇ ANTİK ÇAĞ’IN SONUNA KADAR DİNAR TARİHİ	920
HASAN el-BENNÂ’NIN HADİS RİSÂLESİ ADLI ESERİNDE SENED TENKİDİ YAPILDI METİN TENKİDİ YAPILMADI İDDİALARINA KARŞI SAVUNUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	935
İBN DÂVÛD ez-ZÂHİRÎ HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	942
ESKİ UYGURCA İYİ VE KÖTÜ KALPLI PRENS HİKÂYESİNİN TOPLUM DİLBİLİMSEL AÇIDAN GÖRÜNÜMÜ	948
TIG KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLEN SAF TİTANYUM (GR2) VE ALÜMİNYUM 2024 MALZEMESİNİN KAYNAK KALİTESİNİN MEKANİK ÖZELLİKLERE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	961
POLİETERETERKETON (PEEK) MALZEMELERİNİN SÜRTÜNME KARIŞTIRMA KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLMESİNDE PROSES PARAMETRELERİNİN ETKİSİ	967
ERGİYİK EĞİRME YÖNTEMİYLE ÜRETİLEN KOBALT ESASLI ŞERİTLERE SERYUM İLAVESİNİN TERMOELEKTRİK ÖZELLİKLERE ETKİSİ	979
AN ALGORITHM FOR CONSTRUCTING (k,2)-ARCS CONTAINING TRIANGLE AND QUADRANGLE IN PG(2,4)	991
RELIABILITY OF X-RAY NON-DESTRUCTIVE TESTING ON LAMINATED POLYMER COMPOSITE MATERIALS USED IN AVIATION APPLICATIONS	999
DETECTION AND VALIDATION OF WATER INGRESS IN RUDDER COMPOSITE HONEYCOMB STRUCTURES USING	

PULSE THERMOGRAPHY: A NON-DESTRUCTIVE TESTING APPROACH	1005
ERGENE HAVZASI HAYRABOLU BÖLÜMÜNÜN YERALTI SULARININ İÇME SUYU VE TARIMSAL SULAMA İÇİN UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1016
TARIM MAKİNELERİ İLE ÇALIŞMADA GEREKLİ KİŞİSEL KORUYUCU DONANIMLARIN (KKD) SEÇİMİ VE DOĞRU KULLANIMI	1030
TARIM MAKİNELERİYLE ÇALIŞMADA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ: TÜRKİYE VE AB MEVZUATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TRAKTÖR KAZASI ÖRNEĞİ	1037
TATLI SU BALIKLARIN SPERMASININ KRYOPREZERVASYONUNDA GELİŞMELER VE ZORLUKLAR: BİR İNCELEME.....	1047
ADVANCEMENTS AND CHALLENGES IN CRYOPRESERVATION OF FRESHWATER FISH SPERM: A REVIEW	1048
BANGLADEŞ'TE KARİDES SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ: POTANSİYELLER, ZORLUKLAR VE GLOBAL REKABETÇİLİĞE GİDEN YOLLAR.....	1060
SHRIMP AQUACULTURE IN BANGLADESH: PROSPECTS, CHALLENGES, AND PATHWAYS TO GLOBAL COMPETITIVENESS.....	1061
GENÇLERİN ÇEVREYE OLAN DUYARLILIĞI ADANA İLİ DEĞERLENDİRMESİ.....	1068
İSTANBUL AVM OTOYOLARINDAN ALINAN ÜCRETLER KONUSUNA FARKLI BİR BAKIŞ	1076
ANIT AĞAÇLARIN KORUMA VE BAKIM SORUNU ÇUHANE CADDESİ ÖRNEĞİ	1086
ORGANİK TARIM SİSTEMLERİNDE BİTKİ SAĞLIĞINI KORUMA VE HASTALIKLARI YÖNETME STRATEJİLERİ	1096
YASAL DÜZENLEMELER İLE FİTOPATOJENLERİN KONTROLÜ.....	1106
ESKİŞEHİR İLİ MİHALGAZİ İLÇESİNDE YABANI NAR POPÜLASYONU	1120
FREEDOM HOUSE DEMOKRASİ NOTLARI AÇISINDAN GİNE'YE BAKIŞ	1125
FREEDOM HOUSE DEMOCRACY NOTES ON GUINEA.....	1126
KADRO DERGİSİNİN AYDIN HAREKETİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	1130
KORUMA SORUMLULUĞU (R2P) DOKTRİNİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ BÖLGELERİNDE TEDARİK ZİNCİRİ GÜVENLİĞİ: ULUSLARARASI AKTÖRLERİN ROLÜ VE ETKİLERİ.....	1142
KRİZ DÖNEMLERİNDE KAMU MALİYESİ POLİTİKALARININ ÜRETİM YÖNETİMİNDE DAYANIKLILIK SAĞLAMADAKİ STRATEJİK ROLÜ: COVID-19 ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÇIKARIMLAR	1162
GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEME MEKANİZMALARI: TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR.....	1179
MECHANISMS BY WHICH INCOME INEQUALITY AFFECTS ECONOMIC GROWTH: THEORETICAL AND EMPIRICAL LITERATURE.....	1180
CERRAHİ HEMŞİRELİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MODERN YAKLAŞIMLAR.....	1189
RATLARA HİPERBARİK OKSİJEN UYGULANMASININ HİPOKAMPAL UDG AKTİVİTESİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI.....	1207
SİRİTÜEL BAKIM TEMELLİ PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNİN BAĞIMLILIKLARIN ÖNLENMESİNDEKİ ARACI ROLÜ	1209
THE MEDIATING ROLE OF PSYCHIATRIC NURSING BASED ON SPIRITUAL CARE IN THE PREVENTION OF ADDICTIONS.....	1210
PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNDE ŞEFKATLİ HEMŞİRELİK BAKIMI.....	1214
COMPASSIONATE NURSING CARE IN PSYCHIATRIC NURSING	1215
MOLECULAR DOCKING: BRIDGING COMPUTATIONAL TOOLS AND TARGETED THERAPEUTIC STRATEGIES	1219

MOLEKÜLER DOKİNG: HESAPLAMALI ARAÇLAR VE HEDEFLENMİŞ TERAPÖTİK STRATEJİLER ARASINDAKİ KÖPRÜ	1220
ANTERİOR BÖLGEDE YER ALAN DIŞ EKSİKLİKLERİ VE DEFORMİTELERİNİN FARKLI ENDİKASYON VE YAKLAŞIMLARLA ESTETİK REHABİLİTASYONU	1221
SANTRAL DIŞ EKSİKLİĞİNİN OVAL TIPTA KÖPRÜ GÖVDESİ KULLANILARAK DIŞ DESTEKLİ SABİT KÖPRÜ PROTEZİ İLE RESTORASYONU	1231
THE REIGN OF LOUIS XIV IN FRANCE	1241
PEDAQOJİ TEXNOLOGİYANIN TƏDRİS PROSESİNƏ TƏTBİQİ, TƏSNİFATI VƏ ROLU	1242
MƏKTƏBİN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ ONA RƏHBƏRLİYİN VƏHDƏTDƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN YOLLARINA NƏZƏRİ BAXIŞ	1246
A THEORETICAL VIEW OF WAYS TO IMPLEMENT SCHOOL MANAGEMENT AND LEADERSHIP IN A UNIFIED WAY.....	1251
AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ BƏDİİ MƏTNLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	1252
DİNLƏMƏ MƏTNLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN METODİK ƏSASLARI	1257
STUDY OF THE STATE BUDGETARY PROCESS AND FINANCIAL MANAGEMENT IN HIMACHAL PRADESH INCLUDING RESOURCE MOBİLİZATIÖN AND ALLOCATIÖN	1262
AUTHENTIC MATERIALS.....	1263
RECEPTİVE AND PRODUCTİVE SKİLL	1267
ANA BLANDİANA'S LİTERARY RESİSTANCE AND THE SİGHET MEMORİAL: A CULTURAL ANALYSİS.....	1271
CULTURAL CONTİNUİTY İN AZERBAİJAN: THE INTERPLAY OF TRADİTIÖN AND MODERNİTY İN WEAVİNG..	1273
CRAFTİNG İDENTİTY: A COMPARATIVE ANALYSİS OF ROMANİAN AND AZERBAİJANİ POTTERY	1274
EDUCATIÖNAL İNNOVATIÖN THROUGH İNTERDİSCIPLİNARY RESEARCH AND CULTURAL DİPLOMACY	1275
EMERGING NEEDS OF TEACHER EDUCATION İNSTRUCTORS İN TODAY'S RAPİDLY EVOLVİNG EDUCATIÖNAL LANDSCAPE	1276
YAZILI ÜNSİYYƏT NİTQİN ƏSAS İFADƏ VASİTƏSİ KİMİ.....	1277
WRİTTEN COMMUNİCATION AS THE MAİN MEANS OF EXPRESSION İN SPEECH.....	1277
ORFOQRAFİYA FONETİKANIN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ.....	1280
SPELLİNG AS A KEY COMPONENT OF PHONETICS.....	1280
İSMİN YÖNLÜK HALİNİN SİNTAKTİK VƏZİFƏSİNDƏ MÜŞAHİDƏ EDİLƏN AKTUAL PROBLEMLƏR.....	1283
XƏBƏRİLİK VƏ ŞƏXS KATEQORİYALARININ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	1288
AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ DÜNYAYA TANIDILMASINDA ULU ÖNDƏRİN ROLU.	1293
“AVESTA”DA MULTİKULTURALİZMİN İZLƏRİ	1296
DİLİN TƏDRİSİ ÜSULLARINA B.ÇOBANZADƏ YANAŞMASI.....	1298
RAMİZ RÖVŞƏN YARADICILIĞINDA İSMİ VƏ FEİLİ BİRLƏŞMƏLƏR.....	1300
A NEW LOOK AT THE CREATION OF THE TAPESTRY ARTİST ADİL SHİKHALİYEV	1301
PROBLEMS OF TEACHİNG İN TURKİSH LANGUAGES	1302
PHYTOCHEMİCAL AND PHARMACOLOGICAL İNSİGHTS İNTO <i>JATROPHA</i> AND <i>PISTIA</i> : A COMPREHENSİVE REVI EW.....	1304
RECENT ADVANCES İN THE SYNTHESIS AND APPLICATIÖNS OF MACROCYCLİC COMPOUNDS: A SYSTEMATİC REVI EW.....	1316

NURSING CARE OF CHILDREN WITH CHRONIC ILLNESSES: REVIEW	1325
NURSING CARE OF OLDER ADULTS WITH DEMENTIA: REVIEW	1333
THE IMPACT OF NURSE-FACILITATED CARE ON QUALITY OF LIFE IN OLDER ADULTS: A REVIEW	1345
THE HIDDEN POWER OF BIOACTIVE COMPOUNDS IN FRUITS, VEGETABLES, AND GRAINS	1352
PHYTOCHEMICAL PROFILE AND ANTIMICROBIAL POTENTIAL OF CITRUS SINENSIS AND GUIERA SENEGALENSIS LEAF EXTRACTS: A COMPARATIVE REVIEW	1363
EXPLORING THE EFFICACY OF NURSING INTERVENTIONS IN CHRONIC DISEASE MANAGEMENT: REVIEW ..	1371
THE ROLE OF ESSENTIAL OILS, PHENOLICS, AND ORGANIC ACIDS IN FOOD SAFETY AND SHELF-LIFE EXTENSION.....	1387
EFFECTIVENESS OF NURSE-LED INTERVENTIONS IN REDUCING FALLS IN OLDER ADULTS: REVIEW	1400
FULL ARCH REHABILITATION CLINICAL CASE.	1409
BUILDING MARKETING COMMUNICATIONS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES.....	1410
MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN.....	1411
WELLNESS AND SPA FOR IMPROVING THE PHYSICAL AND MENTAL HEALTH OF ADOLESCENTS	1412
NUTRITION AND EXERCISES DURING COSMETIC INTERVENTION FOR BODY SHAPE.....	1413
ASSESSMENT OF COLLAGEN INTAKE BY SUPPLEMENTS AND FOOD IN SPORT MEN ON REHABILITATION	1414
EMPOWERING WOMEN IN PAKISTAN BRIDGING BARRIERS TO INCLUSION IN THE WORKFORCE.....	1415
INFLUENCING OFFICE ETIQUETTE THE MANAGER'S ROLE IN PAKISTAN'S WORKPLACE CULTURE A REVIEW BY DR FAISAL	1416
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF GREEN ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA	1417
SUSTAINABLE FUTURE OF TOURISM BUSINESSES IN SLOVAKIA	1419
THE IMPACT OF MARKETING CAPABILITY DIMENSIONS ON BUSINESS MARKETING PERFORMANCE: AN ANALYSIS OF THE ROLE OF ENVIRONMENTAL TURBULENCE MODIFIER IN SCIENCE AND TECHNOLOGY PARK	1420
EFFECT OF MARKETING ORIENTATION ON EXPORT COMPETITIVENESS WITH THE MEDIATING ROLE OF MARKETING EFFECTIVENESS AND MARKETING CAPABILITIES	1421
ROLE OF AGRICULTURAL EXTENSION SERVICES AN ENTREPRENEURSHIP INNOVATION IN PROMOTING COOPERATIVE AMONG RURAL FARMERS IN BIU LOCAL GOVERNMENT AREA LAKE CHAD RESEARCH INSTITUTE MAIDUGURI, BORNO STATE, NIGERIA	1422
GLOBALIZATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT AND ITS EFFECTS ON THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY IN NIGERIA: AN EMPIRICAL INSIGHT OF AIRTEL NIGERIA.....	1430
GLOBALIZATION OF ECONOMIES AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THREE SELECTED EURO-DOLLAR COUNTRIES.....	1431
EFFECT OF COPPER NANOPARTICLES ON THE GROWTH OF <i>Xanthomonas oryzae</i> pv. <i>oryzae</i> CAUSING BACTERIAL LEAF BLIGHT IN RICE (<i>Oryza sativa</i> L.)	1432
INVITRO EFFICACY OF ZINC NANOPARTICLES AGAINST RICE SHEATH BLIGHT CAUSED BY <i>Rhizoctonia solani</i>	1433
THE ROLE OF SHARIA ECONOMIC LAW IN MAINTAINING HIFT AL-MAL AND ECONOMIC JUSTICE	1434
THE RELATIONSHIP BETWEEN ISLAM AND SCIENCE IN THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS STUDENTS AT UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID.....	1435
HEALTH INSURANCE INSURANCE PERSPECTIVE OF INDONESIAN SHARIA INSURANCE	1443

SOCIAL CONFLICT AND PEACEFUL RESOLUTION: A MODERN SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE	1448
SOCIAL STIGMA AGAINST PERSONS WITH DISABILITIES: AN ANALYSIS FROM A CRITICAL THEORY PERSPECTIVE	1449
CYBERSECURITY CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE FINANCIAL TECHNOLOGY (FINTECH) SECTOR.....	1450
THE ROLE OF MASLAHAH MURSALAH IN BRIDGING SOCIAL NEEDS AND SHARIA JUSTICE	1451
EVALUATION OF HEALTH ASSESSMENT OF ISLAMIC BANKS IN INDONESIA: ANALYSIS OF CAMEL AND RGE C METHODS FOR ECONOMIC STABILITY AND GROWTH	1457
THE NOVEMBER-DECEMBER 2024 ELECTIONS IN ROMANIA: TWO CONFLICTING SETS OF VALUES.....	1461
AWARENESS OF EPHEMERALITY AND OF THE PRESENT MOMENT IN THREE HAIKU POEMS BY MASAOKA SHIKI.....	1467
MASAOKA SHIKI'S VERSION OF THE FAMOUS HAIKU POEM ABOUT THE FROG AND THE POND BY MATSUO BASHO	1472
THE TWO ITALO-ALBANIAN PACTS IN THE YEARS 1926-1927.....	1476
DETERMINING KEY FACTORS INFLUENCED ON THE BUSINESS OF A COMPANY BY APPLYING THE REAL COURSE OF INTRODUCING DIGITALISATION IN THE BUSINESS OF NUMEROUS COMPANIES	1477
THE IMPACT OF CHILD WELFARE POLICIES ON FAMILY STABILITY	1487
ON THE MARGINS OF PARITY: GENDER COMPLIANCE IN THE ELECTION OF PORTUGUESE MAYORS	1488
LOCUS OF CONTROL AND ACADEMIC ACHIEVEMENT OF UNDERGRADUATE COLLEGE STUDENTS OF ODISHA	1496
A COMPREHENSIVE REVIEW OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR YOUNG ADULTS.....	1497
DIET AFTER TOTAL GASTRECTOMY - CASE REPORT.....	1498
STEAM YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING NAZARIY VA HAYOTIY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH	1499
USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCES IN IMPROVING UZBEKISTAN 'S EXPORT EFFICIENCY	1502
APPLICATION OF PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FINE ARTS EDUCATION.....	1508
DEVELOPMENT OF COMPETENCE SKILLS OF ART EDUCATION STUDENTS	1513
MATHEMATICAL AND SOFTWARE-INSTRUMENTAL SUPPORT FOR CREATING KNOWLEDGE BASES FOR DECISION-MAKING IN INTEGRATED INFORMATION SYSTEMS.....	1518
THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN IMPROVING ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS	1524
HUUDLARNING GEOGRAFIK O'RNINI O'RGANISH VA TADQIQ ETISHDA GIS TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	1528
COASTAL EROSION CAUSED BY WIND WAVES ON RESERVOIRS.....	1533
MINORITY EDUCATION IN HIMACHAL PRADESH: FUTURE STRATEGY.....	1539
PROPERTY (W) AND PERTURBATIONS II	1540
GENDER-RELATED STRESS RESILIENCE OF PARENTS OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS	1541
THE EFFECT OF INTERNAL MARKETING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE WITH THE MEDIATING ROLE OF ORGANIZATIONAL INNOVATION AND MARKET ORIENTATION	1543
A COMPREHENSIVE APPROACH OF CHINESE DEVELOPMENT PATH	1544
TRIBAL HANDICRAFTS AS A CULTURAL LEGACY: INSIGHTS FROM THE PANGWALA TRIBE OF HIMACHAL PRADESH	1545

"IMPACT OF CHOICE-BASED CREDIT SYSTEM (CBCS) ON B-SCHOOL STUDENTS: BENEFITS AND OPPORTUNITIES" 1546

THE ROLE OF SOCIAL EQUITY AND RENEWABLE ENERGY IN PROMOTING INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH 1547

ECOTOURISM AND HOSPITALITY IN SLOVAKIA: A PATH TO SUSTAINABILITY AND INNOVATION IN TOURISM 1548

BRIDGING THE GAP: PROMOTING DIGITAL INCLUSIVENESS AMONG RURAL WOMEN 1550

TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN SHARIA BANKING: STRATEGIES ADOPTION FOR SUSTAINABILITY IN THE DIGITAL ERA 1551

MARKETING STRATEGY OF PEKALONGAN BATIK MSMEs TO INCREASE DOMESTIC AND INTERNATIONAL MARKET PENETRATION 1563

MANAGEMENT OF ISLAMIC BANKS IN INDONESIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTING SHARIA PRINCIPLES..... 1564

THE ROLE OF MOBILE BANKING IN SUPPORTING FINANCIAL INCLUSION IN THE DIGITAL AGE 1571

RISK MITIGATION STRATEGY ANALYSIS OF ISLAMIC FINANCING: ANALYSIS AND APPLICATION IN ENHANCING THE STABILITY OF ISLAMIC BANKING IN INDONESIA 1572

THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN DEVELOPING INDONESIAN ECONOMIC GROWTH 1577

BUSINESS TRANSFORMATION WITH DIGITAL MARKETING: STRATEGIES, TOOLS, AND IMPLICATIONS 1585

SIMULATION AND OPTIMIZATION OF THE LIFESPAN OF A 100 KWH LITHIUM-ION BATTERY PACK IN A RESIDENTIAL SOLAR STORAGE SYSTEM..... 1591

ON GENERALIZED SEMIDERIVATIONS IN 3-PRIME NEAR-RINGS 1592

MICROBIAL PROCESSES IN ENVIRONMENTAL ENGINEERING: FROM THEORY TO PRACTICE 1593

IMPROVING OF WORKING CONDITIONS FOR WORKERS AT COTTON GINNING FACTORIES 1594

PERFORMANCE STUDY OF LITHIUM-ION BATTERIES IN SEMI-ARID CLIMATE..... 1598

DETECTION, QUANTIFICATION, AND MANAGEMENT OF ANTIBIOTIC RESIDUES IN DRINKING WATER AND THEIR IMPACT ON ANTIBIOTIC RESISTANCE SPREAD IN SEMI-ARID REGIONS..... 1599

ON 3-PRIME NEAR-RING INVOLVING LEFT GENERALIZED DERIVATIONS 1600

ALGEBRAIC IDENTITIES IN 3-PRIME NEAR-RINGS 1601

EXPERIMENTAL AND FINITE ELEMENT ANALYSIS OF ROBUST SPLICED JOINT CONNECTIONS IN GFRP SHORT COLUMN 1602

APPLICATIONS OF HIGH RISE BUILDING AGAINST EARTHQUAKE FORCE UNDER DIFFERENT SOIL CONDITIONS 1603

EXTRACTION AND BIOLOGICAL ACTIVITY OF CALICOTOME VILLOSA COMPOUNDS: EFFECT OF THE METHODS USED 1604

EXPLORING PATTERNS OF ATYPICAL MOTHER-CHILD INTERACTION AS AN EARLY SIGN OF AUTISM SPECTRUM DISORDER 1605

MARKETING PLAN STRATEGY FOR A DIGITAL PHARMACY..... 1606

ROLE OF NURSE IN MANAGING EMERGING MULTIPLE TRAUMA..... 1607

PROPOSAL FOR A BASIC LIFE SUPPORT TRAINING IN SCHOOL SETTINGS 1608

YOGA AS A COMPLEMENTARY THERAPY FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE IN BREAST CANCER SURVIVORS: A SYSTEMATIC REVIEW..... 1609

THE REUSE OF DRIED WASTEWATER SLUDGE REJECTED FOR AGRICULTURAL RECOVERY 1610

MARINE MALACOSTRACA (ARTHROPODA, CRUSTACEA) FROM GULF OF ORAN (ALGERIAN WEST COAST)	1611
EXPLORATION AND UTILIZATION OF BIODIVERSITY IN THE VILLAGE OF TEGAL YOSO, EAST LAMPUNG : CASE STUDIES IN CONFLICT VILLAGES BETWEEN	1612
ECOTOURISM POTENTIAL IN CILIMUS VILLAGE AND HANURA VILLAGE, PESAWARAN REGENCY, LAMPUNG PROVINCE	1613
EXTENSION NEEDS OF FARMERS ON FARO 44 RICE PRODUCTION IN ENUGU STATE, NIGERIA.....	1614
EFFECT OF OXYGEN PERCENTAGE ON PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF SPATTERED NICKEL OXIDE THIN FILMS.....	1615
IMPACT OF MACRO-WASTE POLLUTION ON THE BIODIVERSITY OF THE ALGERIAN WEST COASTS	1616
ECOLOGICAL STUDY OF POSIDONIA OCEANICA (LINNAEUS) DELILE, 1813 MEADOW IN RACHGOUN ISLAND (ALGERIAN WEST COAST, MEDITERRANEAN SEA)	1617
MASSIVE URBANIZATION CARRIED OUT TO THE DETRIMENT OF THE DUNE COMPLEXES	1618
PHYTOCHEMICAL INVESTIGATION AND INVITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY OF THE SPECIES HEDYSARUM PALLIDUM.....	1619
EXTRACTION , CARACTIRISATION OF SOME PHYTOCHEMICAL FROM PLANT HEDYSARUM	1620
EVALUATION OF THE ANTIOXIDANT ACTIVITY AND PHYTOCHEMICAL SCREENING OF THE PETROLEUM ETHER EXTRACT OF MOLTOKIA CILIATA AND THE ISOLATION OF B-SITOSTEROL	1621
RELATIVE ABUNDANCE AND DIVERSITY OF ODONATA IN INDIA: A REVIEW	1622
IN VITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY OF THE SPECIES HALOGETON SATIVUS AND IN SILICO ANALYSIS OF MAJOR CONSTITUENT TARGETING THE NADPH OXIDASE	1623
EXTRACTION, MOLECULAR DOCKING STUDY, AND CYTOTOXIC ACTIVITY OF THE SPECIES HALOGETON SATIVUS.....	1624
EFFECT OF SOLVENT AND EXTRACTION METHOD ON PHENOLIC COMPOUND CONTENT AND ANTIOXIDANT POTENTIAL OF CALICOTOME VILLOSA LINK	1625
CATALYTIC SYNTHESIS OF BIODIESEL FROM NON-EDIBLE SEEDS OIL BY USING COPPER-COBALT BIMETALLIC NANOCATALYST	1626
COMPARATIVE ANALYSIS OF DODD'S CORRECTED COEFFICIENT OF VARIATION AND THE CLASSIC COEFFICIENT OF VARIATION: PROPERTIES, ADVANTAGES, AND LIMITATIONS.....	1627

KIRGIZİSTAN'DA ZİHİNSEL ENGELLİ ERGEN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN İNCELENMESİ*

Uzman Psk.Dan. Aygerim CUMABAEVA

ORCID: 0000-0002-8832-7424

aigerimzhumabayeva865@gmail.com

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Programı, Bişkek/Kırgızistan

Doç. Dr. Erkan EFİLTİ

ORCID: 0000-0003-1158-5764

erkan.efilti@manas.edu.kg / efilti71@gmail.com

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
Bişkek/Kırgızistan

Özet

Bu araştırmanın amacı Kırgızistan da zihinsel engelli ergen çocuğa sahip ebeveynlerin karşılaştıkları sorunların incelenmesi olarak belirlenmiştir. Belirlenen araştırma amacına ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Kırgızistan'ın Oş bölgesinde yaşayan ergenlik döneminde zihinsel engelli çocuğu olan 13 anne 7 baba olmak üzere toplam 20 kişiden oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Veriler toplanırken önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel analiz tekniklerinden içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ergenlik döneminde cinsel ilgi ve istekleri başladığı, karşı cinse ilgi duymaya başlama, cinsel organına dokunmaya ve cinsellikle ilgili videolar izlemeye başladı gibi sonucuna ulaşılmıştır. Zihinsel engelli çocuklarının ergenlik döneminde ağlama davranışının arttığı görülmüşken bir kısmı ise aşırı derecede gülmeye başladığı ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda; ergenlik döneminde zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşadığı en yaygın sorunlar şunlardır: Çocuklarının sürekli bakıma ihtiyaçlarının olması. Çocuklarının çevreye zarar vermesinden korkmaları, çocuklarının başka insanlara zarar vermesinden korkmaları. Toplumun çocuklarına karşı anlayış ve hoşgörü göstermemeleri. Çocuklarının yeterli eğitim alamamaları. Akrabaları yeterli desteği vermemesi. Devletin verdiği maddi desteğin yetmemesi gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Zihinsel engelli, Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn, Ergenlik dönemi.

Not* Bu çalışma ikinci yazar (EE)'nin danışmanlığın da birinci yazar (AC)'nin hazırladığı Y1 tezinden üretilmiştir.

INVESTIGATION OF THE PROBLEMS FACED BY PARENTS OF ADOLESCENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN KYRGYZSTAN*

Abstract

The aim of this research is to examine the challenges faced by parents of adolescents with intellectual disabilities in Kyrgyzstan. To achieve the stated research goal, a descriptive research model from qualitative research methods was used. The study group consists of 13 mothers and 7 fathers, totaling 20 individuals, who live in the Osh region of Kyrgyzstan and have adolescent children with intellectual disabilities. A Semi-Structured Interview Form was used as the data collection tool in the research. During the data collection process, participants were first informed about the research, and their consent was obtained. The data obtained from the research were analyzed using content analysis, a qualitative analysis technique. According to the research findings, it was concluded that during adolescence, sexual interests and desires began to emerge, such as developing an interest in the opposite sex, touching their sexual organs, and watching videos related to sexuality. It was found that behaviors like crying increased during adolescence in children with intellectual disabilities, while some children began laughing excessively. The most common problems faced by parents of adolescents with intellectual disabilities, according to the research results, include: the constant need for care by their children, fear of their children harming others or the environment, lack of understanding and tolerance from society towards their children, insufficient education for their children, lack of adequate support from relatives, and the insufficiency of financial support provided by the government.

Keywords: Intellectual disability, Parents of children with intellectual disabilities, Adolescence.

Note: This study was produced from the master's thesis prepared by the first author (AC) under the supervision of the second author (EE).

GİRİŞ

Engellilik, insanın zihinsel, işitsel, bedensel ve başka işlevlerini yerine getirememesi ve bir şeyi yapmada zorluk çekmesi, normal durumlarda yapılması gereken bir etkinliğin yerine getirilememesi şeklinde tanımlanabilir (Eripek, 2005; MEB, 2014). Araştırmanın amacına uygun olarak engel gruplarından zihinsel engellilik üzerine yoğunlaşılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2006'da çıkan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre zihinsel engelliliği taşıyan birey, "Zihinsel işlevler bakımından kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri veya sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç hisseden bireydir" şeklinde tanımlanmaktadır (RG. sayı: 28360, Tarih: 21/7/2012). Ataman, (2003) göre zihinsel engellilik gösteren çocuklar grup olarak kendi içlerinde önemli bireysel farklılıklar göstermektedirler. Bunun dışında da bazı tipik psikolojik ve davranış özellikleri hakkında konuşulabilir (Ataman, 2003).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization (WHO), 2015) zihinsel engel puan aralığı; yapılan psikometrik değerlendirme sonucundaki IQ seviyelerine göre; hafif (IQ: 52-69), orta (IQ: 36-51), ağır (IQ: 20-35) ve çok ağır (IQ: <20) zihinsel engellilik olarak sınıflandırmıştır. Dünyaya baktığımızda engel türleri içerisinde zihinsel engel grubu önemli bir yer taşımaktadır. Zihin engelli çocuklar için sınıflandırmaların yapılması çocuklara özgü farklılıkların belirlenmesi ve bunlara yönelik özel eğitim hizmetlerinin sağlanması için önemli görülmektedir (Özgür, 2008).

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığının 2006 da çıkan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde zihinsel yetersizlik şöyle sınıflandırılmıştır.

a) Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde az yetersizliği olan bireyler olarak görülebilir ve o yüzden de özel eğitimle birlikte destek eğitim hizmetine de az düzeyde ihtiyaç duyan bireyler olarak görülmektedir.

b) Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey: Zihinsel işlevleriyle kavramsal, sosyal becerilerinde ve pratik uyum sağlamada zorluk yaşayan bireyler olarak görülmektedir. Akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan bireyler olarak görülebilir.

Orta derecede zihinsel engeli bulunan birey; kavramsal alanda tüm yaşam boyunca yaşlılarıyla kıyaslandığında belirgin olarak geride kalma durumu ortadadır. Okul öncesinde dil ve diğer gelişim alanları geridir. Kavramsal beceri gerektiren günlük işlerde destek alırlar, yetişkin bir orta dereceli birey ilkokul

düzeyinde akademik beceriye sahiptir. Toplumsal alandaki durumları ise; iletişim becerileri yaşlılarına göre daha kısıtlı ve daha az karmaşıktır. Toplumsal yargılama ve karar verme yetileri sınırlı olduğu için bakım verenleri tarafından desteklenirler. İletişim ve toplumsal kısıtlılık yaşarlar. Uygulamalı alanda ise; bu bireylerin çok fazla emek, eğitim ve uzun sürede yavaş da olsa bazı günlük yaşam becerilerini kazandığı ancak üst düzey becerilerde yine desteğe ihtiyaç duymaktadır (DSM V, 2014).

c) Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey: Zihinsel işlevleriyle kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri sebebi sonucunda öz bakım becerilerinin öğretimi de dahil olmak üzere hayatı boyunca süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyaç hisseden bireylerdir.

d) Çok Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey: Zihinsel yetersizliğinin dışında başka yetersizlikleri de taşıyan bireylerdir. Ondan dolayı öz bakım, günlük yaşam ve temel akademik becerileri kazanamaması sebebi neticesinde, ömür boyu bakım ve gözetime ihtiyaç hisseden bireyler olarak görülmektedir (RG. sayı: 28360, Tarih: 21/7/2012).

Hallahan ve Kauffman (1988) yaptığı çalışmada zihinsel engelli çocuklarla normal gelişim gösteren çocukların arasında görülen fark olarak öğrenme yeteneklerindeki gerilik olduğunu vurgulamışlardır. Zihinsel engelin derecesi arttıkça öğrenmede bir başkasının yardımına o kadar ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Zihinsel engelli çocuklar normal gelişim gösteren çocukların geçtiği aynı bilişsel gelişim süreçlerinden geçerler. Sadece bu süreçlerden zihinsel engelli çocukların geçişi yavaştır (Enç, 1975, s. 248). Zihinsel engeli olan çocukların genel özelliklerinin anlaşılması, bu çocukların tanınmasına ve bu çocuklara yönelik uygun eğitim programlarının hazırlanmasına yardımcı olması açısından oldukça önem taşımaktadır (Cavkaytar ve Diken, 2006). Zihinsel engelli çocuklar kendilerini başarısız hissederler. Bu sebeple derslere karşı ilgisiz, öğrenmeye isteksizdir. Gayretlerinin kendilerine bir şey kazandırmadığı ve ne kadar gayret gösterirse göstereceğini öğrenemeyeceklerini düşünürler; bunun anlamı öğrenilmiş zorluk yaşamalarıdır (Özyürek, 1996). Bu bağlamda bu çocuklarda ki negatif düşünceleri engellemek ailenin ve öğretmenin uyumlu işbirliğine bağlıdır. Akademik anlamda başarısızlık çocukta zayıf benlik kavramı geliştirebilmektedir. Çocuğun yetersiz benlik algısı doğrudan okul başarısızlığı ve engellenmeye bağlıdır. Çocuğun benlik algısı ancak öğrenme sorunu düzeldiği zaman gelişme gösterecektir. Eğer çocuğun öğrenme sorunu yardım edilmeden çözümlenmezse benlik algısındaki tahribatın sürdürülmesi sonlandırılmamaktadır (Arı, 1992).

Araştırmanın bir diğer değişkeni de ailedir. Ailenin birçok tanımı yapılmakla beraber, genel anlamda aile, insan türünün devamının sağlanması için ilk toplumsallaşma sürecini oluşturan, kültürlerin kuşaktan

kuşağa aktarılmasını sağlayan, biyolojik, psikolojik, ekonomik ve hukuksal yönleri bulunan bir kurum olarak literatür de yerini almaktadır(Özgüven, 2014; Nazlı, 2001). Anne ve babalar hayatın en güzel planını yaşamına tat katacak kendinden bir parça olacak güzel bekleyişin sonunda aklındaki tatlı çocuk şemasını hayal ederek çocuğunun kime benzeyeceğini tartışarak bebeğinin dünyaya gelmesini umut içinde beklerler. Bebek dünyaya geldiği andan itibaren de birer anne ve baba olarak yaşamlarına başka bir sorumlulukla devam edeceklerdir. Hele bir de dünyaya gelen çocuğun bir engelinin olması anne-baba üzerindeki sorumluluğun daha da artması anlamına gelmektedir. Engelli bir çocuğun anne-babası olmak büyük bir sorumluluğu talep eder. Zihinsel engelli bir çocuğun anne babası olmakla rolleri de normal gelişim gösteren çocuklara anne baba olmaktan farklı olmaktadır. Ama zihinsel engelli bir çocuğun anne babası olmak kendi seçtikleri bir rol değildir, hiçbir anne-baba bu role kendini hazırlamaz ve istemez (Akkök 2005).

Zihinsel engelli çocuğun ailesi olma durumunu aileler zor ve acı verici olduğunu düşünmektedir. Bu gibi düşünceler, anne baba durumlarını, ebeveynler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemektedir. Anne baba olarak özel gereksinimi olan çocuğun ihtiyaçlarını karşılamalarını, ebeveynlerin planların, hayallerini, beklentilerini ve daha birçok şeyi etkilediği görüldüğü söylenebilir (Matejeviye & Jovanovic, 2011). Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler, ekonomik ve psiko-sosyal açıdan her türlü sorunlarla karşılaşabilmektedir. Düşüncesindeki çocuktan farklı bir çocuğa sahip olmak, aileye bağımlılık, çocuğu kabullenememe, ömür boyu bakım, eşler arasında yaşanan çatışmalar, anne babanın ölümünden sonra çocuğun durumuyla ilgili kaygıları ve ekonomik kaygılar ailelerde türlü sorunlara sebep olabilmektedir (Işıkhan, 2006).

Ayrıca zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalar ergenlik dönemindeki yaşantısı normal gelişim gösteren bir aileye kıyasla yaşamları ve yaşadıkları farklılaşmaktadır. Literatür deki bu verilerden yola çıkarak bu çalışmanın problemi: Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların çocuklarının ergenlik döneminde yaşadıkları sorunlar nelerdir? Sorusu olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı: Kırgızistan da zihinsel engelli ergen çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları sorunların incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu genel amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Zihinsel engelli çocuğun ergenlik dönemindeki cinsel gelişimi, çocuğunun davranışlarında ne tür değişikliklere neden olmaktadır?

2. Anne baba, zihinsel engelli çocuğu ergenlik dönemine geldiği zaman en çok hangi konularda zorlanmaktadırlar?

3. Anne babalara çocukları ergenlik dönemine geldiği zaman kimler tarafından ne tür destekler verilmektedir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada seçilen modele, çalışma grubuna, veri toplama aracına, veri toplama sürecine, verilerin toplanmasına, verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

A. Araştırma Modeli

Bu araştırma da araştırmanın amacına uygun olarak katılımcıların zihinsel engelli çocuğun ergenlik dönemine ilişkin görüş, tutum ve deneyimlerini gerçekçi ve bütüncül bir şekilde derinlemesine belirleme imkânı verdiği için nitel araştırma modeli tercih edilmiştir. Nitel araştırmalarda amaç ölçmekten ziyade derinlemesine ve ayrıntılarıyla incelenmesidir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı, olayların ve algıların, gerçekliğe uygun şekilde ortaya konduğu” araştırma yöntem ya da modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

B. Araştırma Çalışma Grubu

Bu araştırma için belli sayıda katılımcı seçilmiş ve bu katılımcılar, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu Oş bölgesinde yaşayan ergenlik döneminde zihinsel engelli çocuğu olan 13 anne, 7 baba olmak üzere toplam 20 kişiden oluşmuştur.

C. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada da amaca yönelik olarak, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan, görüşme tekniği veri toplama aracı olarak belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda doğrudan ve yüz yüze uygulandığında, kişiyle birebir iletişim imkânı veren, katılımcı hakkında birçok bilgiye ulaşılmasını sağlayan ve konunun farklı boyutlarının da ortaya çıkarılmasına yardımcı olacağından, görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, araştırmanın konusuna yönelik, araştırmacı ile çalışma grubunda yer alan, katılımcılar arasında soru-cevaba dayalı bir iletişim sürecidir. Bu süreç çeşitli iletişim araçları ile gerçekleştirilebileceği gibi sıklıkla yüz yüze yapılmaktadır. Yüz yüze görüşme, katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimleri birinci elden ve doğrudan jest, mimik ve ifade tarzlarını da yansıtmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu görüşme formu, araştırmacılar tarafından ilk olarak Türkçe taslak formu hazırlanmıştır ve uzman görüşü alındıktan sonra formda yer alan sorulara son şekil verilmiştir. Uygulamak için Kırgızca'ya çevirilmiştir. Kırgızca'ya çevirilen görüşme formu alan uzmanları tarafından kontrol edilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

D. Verilerin Analizi

Araştırma sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler nitel araştırmalar içerisinde yer alan içerik analizine dayalı olarak çözümlenmiştir. Araştırmada görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizinde kodlama, temaların bulunması, verilerin kod ve temalara göre organize edilmesi aşamalarından oluşan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yazılı ve sözlü materyali sistemli bir analizi olup, söylenenin ya da yazılanın kodlanarak nicelleştirilmesidir (Balcı, 2004, s. 82).

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin veri toplama dayalı olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt amacı olan zihinsel engelli çocuğun ergenlik dönemindeki cinsel gelişimi, çocuğunun davranışlarında ne tür değişikliklerin olduğu ile ilgili bulgular tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çocuğunun cinsel gelişiminin neden olduğu davranış değişiklikleri.

Katılımcılar	Ortaya çıkan ifadeler	f	%
G2,G11,G13,G14,G15,G16,G17,G19, G20	Karşı cinse ilgi duymaya başlaması	9	45
G4, G5, G6, G14	Cinsel organa dokunma ve cinsel içerikli videoların izlenmeye başlanması	4	20
G1, G3, G12	Adet döneminde çok fazla zorlanmaya başladı	3	15
G7, G18	Durumu ağır olduğu için bir değişiklik yok.	2	10
G9, G10	Cinselle ilgili bir sıkıntı yaşanmamakta	2	10
G5	İç çamaşırı giymek istememe	1	5
G8	Çocukça davranışlar sergiler hale geldi	1	5

Tablo 1 incelendiği zaman zihinsel engelli çocuğu olan anne babalara çocuğunun ergenlik dönemindeki cinsel gelişimi, çocuğunun davranışlarında ne tür değişikliklere neden olduğu ile ilgili sorulduğu zaman büyük bir kısmı (%30) Çocuğunun karşı cinse ilgi duymaya başladığını, evlenmek istediğini dile getirmeye başladığını ve bu durumda anne baba olarak çocuğunun geleceğinden daha da çok kaygılandıklarını ifade etmiştir. *“Hep kendi bedenine bakarak evlenmek istediğini söylemeye başladı”* G2, *“Karşı cinse ilgi duymaya başladığından beri*

ileride ne olacağından korkuyorum” G15, “Evlenmek istediğini anlatmaya başladı. Karşıya çıkan herkese güveniyor, birilerinin onu kandırmasından çok korkuyorum” G17.

Görüşmecilerin büyük (%20) ise zihinsel engelli çocuk (erkek çocuklar) ergenlik döneminde sürekli cinsel organına dokunduğunu, cinsellikle ilgili videoları çok izlediğini ve anne babalar için cinsel gelişimi çocuğa anlatmak çok zor olduğunu belirtmiştir. “Cinsellikle ilgili videoları çok izliyor. Birisine bir gün tecavüz etmesinden, kirletmesinden korkuyorum” G4, “Telefonu kaçırp erotik videolar izlemeye çalışıyor. Bu daha zor oluyor, cinsel gelişimi çocuğa anlatmak çok zor” G6.

Görüşmecilerin büyük (%15) ise zihinsel engelli çocuk (kız çocuklar) ergenlik döneminde adet sancılarını yoğun geçirdiği için çok sinirli olduğunu ve adet döneminde çok fazla zorlandığını ifade etmiştir. “Adet olduğu zaman, temizliğinde sıkıntı yaşıyor, çok sinirli oluyor ve çok üzülüyor kendisi. Onun üzülmesine ben de üzülüyorum” G12, “Adet olduğu zaman kendisi fark etmiyor, utanmıyor da. Dışarıdan başkaları görünce çok gülerler, rezil ederler. Sonra anlamadan çok kızıyor. Zarar verebilir istemedi. Başkalarına zarar vermesinden endişeleniyorum” G3. Görüşmecilerden de en az kısmı (%5) zihinsel engelli çocukların ergenlik döneminde iç çamaşırlarını giymek istemediklerini sürekli çıkardıklarını ve bu durumun utandırıcı olduğunu belirtmiştir. “Ergenlik dönemine geldiği zamandan beri giysilerini giymek istemiyor. Hep çıkartıyor oldu. Utandırıcı. Kendisinde utanma hissi yok. Sürekli cinsel organına dokunuyor. Dışarıdan birisi görürse anlamıyor, korkuyor insan” G5.

Araştırmanın ikinci alt amacı olan anne babalar zihinsel engelli çocuğu ergenlik döneminde girdiği zaman en çok hangi konularda zorlandıkları ile ilgili bulgular tablo 2’da verilmiştir.

Tablo 2. En çok zorlanılan konular.

Katılımcılar	Ortaya çıkan ifadeler	f	%
G4,G6,G15,G17,G19, G20	Cinsellikle ilgili sorunlar	6	30
G6,G15,G17,G18,G19,G20	Söz dinlememe ve doğru davranışı anlatmakta güçlük çekme	6	30
G8, G13, G14	Aşırı derecede ilgi istemesi, çocukça davranması	3	15
G9, G10, G14	Ergenlik dönemi ona iyi geldi	3	15
G2, G3	Dışarıda fazla zaman geçirmesi, haber vermeden gitmesi	2	10
G1, G12	Tuvalete kendi gitmek istememesi ve temizliğini yapmaması	2	10
G13, G14	Çabuk kandırılabilir olması ve herkese hemen güvenmesi	2	10
G5, G7	Geçirdiği nöbetlerin artarak hastanelik olması	2	10
G7	Başını yere vurup kendine zarar veriyor olması	1	5
G11	Kardeşleriyle, arkadaşlarıyla hep kavga etmesi	1	5
G16	Dışarıdan gelenlere vurması ve onu sakinleştirememek.	1	5

G18	Cinsellikle ilgili hiç bir belirtinin olmaması	1	5
-----	--	---	---

Tablo 2 incelendiğinde görüşmecilerin büyük kısmı (%30) ergenlik döneminde cinsellik konusunun en çok zorlandıkları konulardan biri olduğunu belirtmişlerdir. “*Cinsellik gelişimle ilgili davranışları, vidolar izlemesi ve okulda o videoları herkesle paylaşması çok endişelendiriyor*” G4, “*Cinsellik konusu en çok endişelendiren konulardan. Ergenlikte söz geçirmekte anlatmakta çok zor*” G6, “*Karşı cinse ilgi duyması, dokunmak istemesi (sokaktan kız arkadaşını dudağından öpmeye çalışmış) bu davranışları endişelendiriyor*” G15.

Görüşmeciler (%30) Ergenlik döneminde sözlerini geçirememek ve doğru davranışı anlatmakta güçlük çektiklerini ifade etmişlerdir. “*Bazen aşırı derecede agresif, her şeyi kırıp döküyor baş etmek çok zor söz dinletemiyorum*” G18, “*Her şey onun olmasını istemesi, söz dinlememesi evdekileri zorladı*” G19. Görüşmeciler (%15) çocuğunun ergenlik döneminde çocukça davrandığını ve çok ilgi istediğini aile bireylerini zorladığını söylemiş olmalarına rağmen görüşmecilerin (%15) tam tersi ergenlik döneminin çocuğa iyi geldiğini belirtmişlerdir. “*Aşırı derecede ilgi istiyor oldu, çocukça davranması çok zorluyor*” G8, “*Ergenlikte gelişen bazı davranışları aksine çok sevindirdi. Tuvaleti gelince söylemesi mesela*” G14. Görüşmecilerin en az ifadesi (%5) ergenlik döneminde kardeşleriyle, arkadaşlarıyla sürekli kavga etmesinden dolayı zorladığını ifade etmiştir. “*Kardeşleriyle, arkadaşlarıyla hep kavga etmesi zorluyor, kavga ettikten sonra kendini odaya kapattığında ise çok endişeleniyorum*” G11.

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların çocuğunun ergenlik döneminde kimler tarafından ne tür destekler alması gerektiğiyle ilgili görüşleri tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Kimler tarafından ne tür desteğe ihtiyaç duyuluyor.

Katılımcılar	Ortaya çıkan ifadeler	f	%
G2,G6,G11,G12,G14,G15,G16,G17, G20	Özel eğitimciler ve öğretmenler çocuğa ve ailelere eğitim verilmesi	9	45
G2, G5, G6, G15	Cinsellikle ilgili eğitimlere	4	20
G3, G5, G9, G10	Toplumdaki diğer insanlara zihinsel engelli bireyleri anlaması için eğitim verilmesi	4	20
G4. G7. G11	Çocuklarının büyüdükçe masrafları da arttığı için devlet tarafından verilen ücretlerin artırılması	3	15
G7, G8, G13	Evde engelli çocuğuna baktığından dolayı çalışamayan aileler için devletin yeterli düzeyde destek vermesi	3	15
G1, G14	Rehabilitasyon merkezlerinin sayısının ve kalitesinin artırılması	2	10
G8	Ailelere devlet tarafından ev verilmesi	1	5
G18	Ailelere özellikle de annelere hem psikolojik hem de sosyalleşme anlamında destek verilmeli	1	5
G19	Normal gelişim gösteren çocuklara da bilgiler verilmesi	1	5

Tablo 3 incelendiği zaman zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların büyük kısmı (%45) ergenlik döneminde özel eğitimciler, öğretmenler tarafından çocuğa ve ailelere eğitim verilmesini istediklerini söylemişlerdir. *“Özel eğitimciler tarafından aileye ve çocuklara yönelik ergenlik dönemi eğitimler verilebilir”* G6, *“Özel eğitimciler ayda bir eve gelip, aileye eğitim, ders verilebilir”* G11, *“Ergenlik döneminde çocuğa nasıl davranman gerektiğini bazen şaşırıyorsun. O yüzden özel eğitimciler ya da öğretmenler çocukla ve ailelerle ayrı ayrı görüşmeler yapabilirler”* G12.

Görüşmeciler (% 20) ergenlik döneminde çocuğa cinsel eğitim verilmesini istediklerini ve bu dönemde çocuklarına cinsellikle ilgili konularda yardımcı olamadıklarını bunu anlatmanın kendileri için çok zor olduğunu belirtmişlerdir. *“Cinsel eğitim almasını isterdik. Kendimiz anlatmak çok zor oluyor”* G5, Görüşmeciler (% 20) toplumdaki diğer insanlara zihinsel engelli bireyleri anlaması için eğitim verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. *“Yeter ki bizim durumumuza anlayış gösterebilirler, başka da bir destek istemiyoruz”* G9, *“Toplumdakiler bizi anlaması bizim için yapabilecek en büyük destektir”* G10.

Görüşmecilerin en az ifade ettiği (%5) ailelere özellikle de annelere hem psikolojik hem de sosyalleşme anlamında destek verilmesi gerektiğini ifade etmiştir *“Ailelere özellikle de annelere her taraftan destek verilmeli. Anneler bir yandan kendi duygularıyla da baş etmek zorunda kalıyorlar, diğer taraftan çocukla da baş etmek zorunda. Ayrıca ergenlik döneminde duygusal destek verilmeli. Anneleri arada dinlenme yerlerine gönderilebilir”* G18.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çocuklarının ergenlik dönemindeki cinsel gelişiminin çocuğun davranışlarında ne tür değişikliklere sebep olduğu ve bu konuyla ilgili ebeveynlerin nasıl etkilendiği sorusuna; zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler çocuğunun ergenlik dönemindeki cinsel gelişimi, çocuğunun davranışlarında ne tür değişikliklere neden olduğu ve bu anne babaları nasıl etkilediğiyle ilgili soru yöneltilmiş ve elde edilen bulgulara göre ulaşılan sonuçlar; çocuğunun karşı cinse ilgi duymaya başladığını, evlenmek istediğini dile getirmeye başladığını ve bu durumda anne baba olarak çocuğunun geleceğinden daha da çok kaygılandıklarını ifade etmişlerdir. Zihinsel engelli çocuk (erkek çocuklar) ergenlik döneminde sürekli cinsel organına dokunduğunu, cinsellikle ilgili videoları çok izlediğini ifade etmişlerdir. Cinsellikle ilgili çocuklarına yeterli bilgi veremediklerini, doğruyu anlatamadıklarını bu yüzden de kendilerini yetersiz hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Zihinsel engelli çocuklarının (kız çocuklar) ergenlik döneminde adet sancılarını yoğun geçirdiği için çok sinirli olduğunu ve adet döneminde çok fazla zorlandığı ailelerin ifadelerinde görülmüştür. Zihinsel engelli çocukların ergenlik döneminde iç çamaşırlarını giymek istemedikleri, sürekli çıkardıklarını ve bu durumun utanırcı olduğunu da

belirtmişlerdir. Literatüre bakıldığı zaman Sürekha, Indiramma, Girimaji, Pillai (2017)'nin yaptıkları araştırmada zihinsel engelli çocukların ergenlik döneminde banyo yapma, vücut tüylerinin temizliği gibi karmaşık görevleri yerine getirmede zorluklara karşılaştığı; yemek yeme, tuvalet temizliği, diş temizliği gibi kişisel hijyen uygulamalarını yerine getirmede ise daha bağımsız davranabildikleri görülmüştür. Bu tespitin araştırma sonucu ile uyum sağladığı görülmüştür.

Ailelere çocukları ergenlik dönemine geldiği zaman zorlandıkları konular ve onları endişelendiren davranışları sorusuna; ergenlik döneminde cinsellik konusunun en çok endişelendiren konulardan biri olduğu ortaya çıkmıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalar çocuğunun ergenlik döneminde sözlerini geçirmekte ve doğru davranışı anlatmakta güçlük çektikleri, ergenlik döneminde çocukça davrandığını ve çok ilgi istediğini aile bireylerini zorladığını söylemiş olmalarına rağmen görüşmecilerin bir kısmı da tam tersine ergenlik döneminin çocuğa iyi geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalar çocuğunun ergenlik döneminde kardeşleriyle, arkadaşlarıyla sürekli kavga etmesinden dolayı zorladığını ifade etmiştir. Literatüre bakıldığında Altuğ Özsoy ve ark (2006) çalışmalarında, ailelerin yaşadığı en çok kaygı olarak engelliliği olan çocukları bir kaza ya da yaralanma korkusudur, zihinsel engelli çocuğun davranışlarını kontrol etmek zor olduğunu tespit etmişlerdir. Karadağ (2009) yaptığı çalışmada zihinsel engelli çocuğu olan anneler için görüşme yapmış ve onların yaşadıkları güçlükleri tespit etmiştir; toplumun bakış açısından rahatsız olmaları, zihinsel engelli çocuklarının diğer insanlarla iletişim problemleri yaşadıkları ortaya koymuşlardır. Araştırma ile benzer sonuçlar olduğu görülmüştür.

Ailelere çocuklarının ergenlik dönemine geldiğinde kimler tarafından ne tür destekler verilmesi gerektiğiyle ilgili sorusuna; zihinsel engelli çocuğa sahip anne babalar ergenlik döneminde özel eğitimciler, öğretmenler tarafından çocuğa ve ailelere eğitim verilmesi gerektiğini, ergenlik döneminde çocuğa cinsel eğitim verilmesini istediklerini, bu dönemde çocuklarına cinsellikle ilgili konularda yardımcı olamadıklarını bunu anlatmanın kendileri için çok zor olduğunu belirtmişlerdir. Toplumdaki diğer insanlara da zihinsel engelli bireyleri anlaması için eğitim verilmesi gerektiğini belirtirken bazı görüşmeciler de ailelere özellikle de annelere hem psikolojik hem de sosyalleşme anlamında destek verilmesi gerektiğini istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde Lafçı Öztunç ve Alparslan (2014), yaptıkları çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının geleceği için kaygılandıklarını, hayal kırıklığı yaşadıklarını, ailede eşler arası iletişim sorunlar yaşadıklarını, engelli çocuğun ailede olması ek masraf yaşattığını ve engelli çocukları için aile üyelerinden destek göremediklerini tespit etmiştir. Altuğ Özsoy, Özkahraman, Çallı (2006)'nın çalışmalarında, ailelerin yaşadığı en çok kaygı olarak engelliliği olan çocukları bir kaza ya da yaralanma

orkusudur, zihinsel engelli çocuğun davranışlarını kontrol etmek zor olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar, araştırma sonucunu desteklediği görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Akkök F. (2005). Farklı Özelliğe Sahip Çocuk Aileleri ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar: A Ataman (Ed), Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, Ankara.
- Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi, Aile ve Toplum, 3 (9), 69-77.
- Arı, M., (1992). Öğrenme Güçlüğü ve Dikkat Dağınıklığı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ataman, A. (Ed.) (2003). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Balcı, A. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler. (4.Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Cavkaytar, A. ve Diken, İ.H., (2006). Özel Eğitime Giriş. (2.Baskı), Ankara: Kök Yayıncılık.
- Eripek, S. (2005), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. A. Ataman (Ed.), Zeka Geriliği Olan Çocuklar, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Hallahan, D. P. and Kauffman, J.M. (1988). Exceptional Children Introduction to Special Education. New Jersey: International Editions.
- Işıkhani (2006) Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler ve Sosyal Hizmet. Hacettepe Üniversitesi, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Cilt 6, Sayı 1, Mayıs 2006, ss. 28–46.
- Karadağ, G. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler İle Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 8(4), 315-322.
- Matejevie, M. D. & Jovanovic, D. R. (2011), The Functionality of Families With Children With Special Needs From The Systemic Perspective. Philosophy, Sociology, Psychology and History, 10 (1), 57-66.
- MEB. (2014). Özel Eğitim. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara, 2014.
- Nazlı, S. (2001). Aile Danışmanlığı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özgüven, İ. E. (2014). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özgür, G. (2008), Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim, Seyhan-Adana: KarahanYayıncılık.
- Sürekhani N, Indiramma V, Girimaji S, Pillai R. (2017). Sexuality İn Adolescents With İntellectual Disability: Felt Needs Of Parents. J Psy Soc Work. 2017; 8 [2]: 28-38.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK TERCİHLERİNDE OKULUN ETKİSİNİN SINIF DÜZEYLERİNE GÖRE ARAŞTIRILMASI (KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ)

Uzman Psk.Dan. Nazira ERNİSBEK KIZI

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı, Bişkek, Kırgızistan. 1950y06102@manas.edu.kg

Doç. Dr. Erkan EFİLTİ

ORCID: 0000-0003-1158-5764

erkan.efilti@manas.edu.kg / efilti71@gmail.com.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Bişkek, Kırgızistan.

Özet

Bu çalışmanın genel amacı: Lise öğrencilerinin meslek seçiminde okulun etkisinin sınıf düzeylerine göre incelenmesi. Belirlenen araştırma amacına ulaşabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Kırgızistan'ın, Narın ilinde eğitim gören 9. Sınıftan 15 öğrenci, 10. sınıftan 14 öğrenci ve 11.sınıftan 16 lise öğrencisi olmak üzere toplam 45 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak için nitel araştırma yönteminden Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Veriler toplanırken önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır. Araştırma sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitelik analiz tekniğinden içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; Öğrencilerinin yapmak istedikleri mesleklerle ilgili görüşlerinden elde edilen sonuçlara göre: Doktor, tercüman, avukat, programcı IT, tasarımcı, öğretmen, turizmci işletmeci, aşçı, iş adamı, mühendis, gazeteci, sosyolog, polis olmak istediklerini belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin meslek tercih ederken nelere dikkat ettikleri ile bulgulardan elde edilen sonuçlara göre: Kişinin isteği ve yeteneği, seçtiği mesleğin geleceği, iş bulma imkânı, geliri. Okullarda yapılan çalışmalarla ilgili: Okulunda meslek seçimiyle ilgili programlar yapılmadığı, üniversiteden öğrenciler gelip, üniversite tanıtımı yaptığını belirtmişlerdir. Okuldan neler bekledikleriyle ilgili bulgulardan elde edilen sonuçlara göre: Öğretmenlerin meslek seçmede yol göstermesini ve desteklemesini beklediklerini, küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmasını, sınıflar arasında programlar yapılmasını beklediklerini belirtmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Meslek, Meslek Seçimi, Mesleki Gelişim.

Not* Bu çalışma ikinci yazar (EE)'nin danışmanlığın da birinci yazar (NE)'nin hazırladığı Y1 tezinden üretilmiştir.

THE INVESTIGATION OF THE IMPACT OF SCHOOL ON HIGH SCHOOL STUDENTS' CAREER CHOICES ACCORDING TO GRADE LEVELS (THE CASE OF KYRGYZSTAN)

Abstract

The general aim of this study is to examine the effect of school on career choice among high school students based on grade levels. To achieve the research goal, a qualitative research method using a descriptive research model was employed. The study group consists of 45 high school students from Narın Province in Kyrgyzstan: 15 students from 9th grade, 14 students from 10th grade, and 16 students from 11th grade. A semi-structured interview form was used to collect data for this qualitative research. The interview form was initially prepared in Turkish in collaboration with the thesis advisor, and after expert feedback, the questions were finalized. It was then translated into Kyrgyz. The translated interview form was reviewed and finalized by Kyrgyz language and field experts. Before data collection, participants were informed about the research, and their consent was obtained. For data analysis, the content analysis method from qualitative research techniques was used. The findings of the research revealed the following regarding the students' career aspirations: They expressed an interest in professions such as doctor, translator, lawyer, IT programmer, designer, teacher, tourism manager, chef, businessman, engineer, journalist, sociologist, and police officer. Regarding what factors students consider when choosing a profession, the results indicated that they prioritize personal interests and abilities, the future prospects of the chosen profession, job opportunities, income, the usefulness of the profession to society, and its status. As for the activities at school related to career choices, students mentioned that there were seminar programs, but there were no specific programs for career selection at school, although university students visited the school to promote their universities. In terms of what students expect from school regarding career choices, they stated that they expect teachers to guide and support them in choosing a profession, that career-related information should be provided from a young age, and that programs should be organized between different grade levels.

Keywords: Keywords: Profession, Profession Choice, Professional Development.

GİRİŞ

Meslek seçiminde bireyin meslekler arasında ayırım yaparak, ilgi, yetenek ve istekleri doğrultusunda seçmek istediği mesleği belirler. Bireyin meslek seçiminde ve kendilerine uygun bir mesleğe yönlendirmelerde eğitim kurumlarında çalışan rehberlik ve psikolojik danışma birimleri görevlidir. Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığının yetersiz olduğu noktada bireyler korkular, kaygılar, yanlış bilgiler, çevre etkisi gibi birçok etkenler nedeniyle yanlış meslek seçimi yapabilmektedir. Bir yükseköğrenim programını seçerek “tercih listesi”ni dolduran genç, gerçekte yaşayacağı yaşam biçimini seçiyor demektir (Baltaş, 1993).

Çağdaş toplumda bir kişinin atacağı en mühim adımlarından birisi mesleğini seçmesidir. Bir kişinin bazı konuda doğru bir seçim yapabilmesi yani sağlıklı seçim yapabilmesi için, her şeyden önce ne istediğini ve bunları elde edebilmek için hangi imkanlara sahip olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu işlemden sonra ise yapması gereken, mevcut tercihleri inceleyip, her birinin kendi isteklerine ve koşullarına uygun olup olmadığını veya ne derece uygun olduğunu değerlendirmektir. Meslek seçimi; bireyin farklı birçok safhalardan geçerek kendisine açık olan meslek seçenekleri arasından kendi ihtiyaç, istek ve beklentileri doğrultusunda istenilen yönleri çok, istenilmeyen yönleri az olan birine yönelmeye karar vermesi ve bunu elde edebilmek için gayret göstermesidir. Bu önemli seçim, genellikle bireyin hızlı değişim yaşadığı ve kimliğini bulma krizi içinde olduğu ergenlik döneminde gerçekleşmektedir. Bu dönemde kişiler, üniversitede eğitim görecekları alanı tercih etmekte ve bu tercihle birlikte büyük oranda gelecekte üyesi olacakları mesleği de belirlemektedirler (Aytaç ve Bayram 2003; Kuzgun, 2011).

İnsanlar günlük hayatında farklı konularda kararlar verirler. Meslek ile ilgili kararları vermede, bireylerin vermek zorunda olduğu önemli kararlar arasında yer alır. Bazı insanlar karar aşamasında zorlanmazken, bazıları ise profesyonel desteğe ihtiyaç duyarlar. Güçlükler, eğer uygun şekilde çözümlenmezse, bireyin karar vermesini ya da kendisi için en uygun seçimde bulunmasını engelleyebilir (Yeşilyaprak, 2012). Bireyler meslek seçimlerini bazen farkında olarak bazen de farkına varmadan ve önemini kavramadan yapmakta ve bu seçimlerinin sonucunda da kendi hayatlarına yön vermektedirler. Birey için önemi de göz önüne alındığında meslek seçiminin tek boyutlu ve basit bir süreç değil karmaşık, bütüncül ve bireyin bütün yönlerinden etkilenmeye açık bir süreç olduğu açıktır. Bireyin meslek seçim sürecinde cinsiyet, içinde bulunulan gelişim dönemi ve yaş, içinde bulunulan sosyal çevre, ebeveynlerin bu konudaki bilgi ve tutumları, aile ilişkileri, arkadaş çevresi gibi dış etkenler ile beraber bireyin düşünce yapısı ve dünya görüşü, ilgileri, yetenekleri, kişisel özellikleri gibi pek çok bireysel-psikolojik faktör önemli rol oynamaktadır (Pişkin,2011).

İnsanların yaşam geçimini sağlayabilmesi için yapacağı düzenli ve sürekli bir işinin olması o kişinin hangi meslek sahibi olduğunu gösterir. Meslek seçimi ise insanın yaşamında verebileceği en önemli kararlardan biridir. Çünkü birey mesleği seçmekle birlikte o mesleğin getirdiği yaşam tarzı da seçilmiş olmaktadır. Bir mesleği seçmekle, yaşam tarzıyla birlikte pek çok konu da bu seçime bağlı olarak etkilenmektedir: gelir düzeyi, yaşadığı çevre, toplumsal ilişkiler, çalışma şartları prestij, statü vb. Bir meslekte mutlu olabilmek için, ilgi ve yeteneklerin, seçtiği mesleğin gerektirdiği ilgi ve yeteneklerle çakışıyor olması gerekir. O yüzden seçmek istediği mesleğin gerektirdiği ilgi ve yeteneklerin neler olduğu araştırılmalı, kişinin söz konusu yeteneklerin ve ilgilerin ne kadarına sahip olduğuna dikkat etmelidir. Bu konuda kişi profesyonel düzeyde destek beklemektedir. Bireylere bu konuda destek vermekle yükümlü olan kurumlar elbette okullardır. Okulların genel amaçlarından biri hatta en teme olan kişiyi hayata hazırlama sorumluluğu çerçevesin de bu faaliyetlerin yapılması gerekmektedir. Çünkü insan hayatının önemli bir boyutunu yapmış olduğu meslekler oluşturmaktadır. Okullarda gerek öğretmenler gerek se okul idaresi bu konuda gerekli çalışmaları yapmakla yükümlüdürler. Meslek seçimi konusun da en etkin birim isi psikolojik danışmanlık servisidir. Psikolojik danışmanlar, öğrencilerin mesleki gelişim evrelerinden hangisinde olduğunu ve mesleki olgunluk düzeylerini belirlemeleri, gerekli rehberlik programlarını hazırlamaları ve uygulamaları, gençlerin meslek seçiminde zorlanmamaları ve doğru kararlar vermeleri açısından çok yararlı olacaktır. Literatürdeki bu bilgilerden de yararlanarak bu çalışmanın problem cümlesi olarak Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek seçimlerin de okulların etkisi nedir? olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı: Lise öğrencilerinin meslek seçiminde okulun etkisinin sınıf düzeylerine göre incelenmesi. Bu genel amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Lise (9-11.sınıf) öğrencilerin ilerde çalışmak istedikleri meslek nelerdir?
2. Lise (9-11.sınıf) öğrencileri bir meslek tercihi yaparken nelere dikkat ediyorlar?
3. Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin okuduğu okulda meslek tercihleri ile ilgili ne tür çalışmalar yapılıyor?
4. Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihinde okuldan neleri bekliyorlar?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada seçilen modele, çalışma grubuna, veri toplama aracına, veri toplama sürecine, verilerin toplanmasına, verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma metodu kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda amaç ölçmekten ziyade derinlemesine ve ayrıntılarıyla incelenmesidir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı, olayların ve algıların, gerçekliğe uygun şekilde ortaya konduğu” araştırma yöntem ya da modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Bişkek şehrinde, Narın ilçesinde eğitim gören 15 öğrenci 9. Sınıf, 14 öğrenci 10. sınıf ve 16 öğrenci 11. sınıf lise öğrencileri olmak üzere toplam 45 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada amaca yönelik olarak, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda doğrudan ve yüz yüze uygulandığında, kişiyle birebir iletişim imkânı veren, katılımcı hakkında birçok bilgiye ulaşılmasını sağlayan ve konunun farklı boyutlarının da ortaya çıkarılmasına yardımcı olacağından, görüşme tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak görüşme, üstün yanları olduğu kadar; zaman ve pahalılık gibi bazı sınırlılıkları olan bir tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Kullanılan görüşme formu, yazarlar tarafından ilk olarak Türkçe taslak formu hazırlanmıştır ve uzman görüşü alındıktan sonra formda yer alan sorulara son şekil verilmiştir. Uygulamak için Kırgızca’ya çevrilmiştir. Kırgızca’ya çevrilen görüşme formu alan ve dil uzmanları tarafından kontrol edilerek forma son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler nitel araştırmalar içerisinde yer alan içerik analizine dayalı olarak çözümlenmiştir. Araştırmada görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizinde kodlama, verilerin kod ve temalara göre organize edilmesi aşamalarından oluşan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yazılı ve sözlü materyali sistemli bir analizi olup, söylenenin ya da yazılanın kodlanarak nicelleştirilmesidir (Balcı, 2004).

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin veri toplamaya dayalı olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt amacı olan Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin ilerde çalışmak istediğiyle ilgili bulgular tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. İlerde çalışmak istedikleri meslekler

9 Sınıf	10 Sınıf	11 Sınıf	Cevaplar	n	%
G5,	G7, G12, G21, G43,	G41,	Doktor	6	13,3
G3	G2, G19, G34	G28,	Tercüman	5	11,1
G4, G6, G9,	G22,	G31	Avukat	5	11,1
G8, G11,		G30, G38, G42,	Programcı IT.	5	11,1
G15, G17,	G20,	G23, G37	Tasarımcı	5	11,1
G14, G16,		G1, G29	Öğretmen	4	8,8
G10,	G33,	G27,	Turizmci	3	6,6
	G36,	G39	İşletmeci	2	4,4
		G24, G40	Aşçı	2	4,4
	G44,	G25 ,	İş adamı	2	4,4
G13,		G26	Mühendis	2	4,4
	G32, G45		Gazeteci	2	4,4
	G35		Klip yapımcısı	1	2,2
G18			Sosyolog	1	2,2

Tablo 1’de görüldüğü gibi öğrencilerin yapmak istediği meslekte büyük bir çoğunluğu (% 13,3) doktor olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Doktor olmak istiyorum*” G5, “*Cerrah olmak istiyorum*” (G43). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında zaman 9. sınıf öğrencisi olan 1 öğrenci (G12) ve 10.sınıf olan 4 öğrenci (G5, G7, G21, G43) görüşmecilerden oluşmaktadır. 11.sınıf olan 1 öğrenci (G41) görüşmeciden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (% 11,1) tercüman olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Tercüman olmak istiyorum*” (G34). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında zaman 9. sınıf öğrencisi olan 2 öğrenci (G3, G19) ve 10. sınıf olan 2 öğrenci (G2, G34), diğer 11.sınıf öğrencisi olan 1 öğrenci (G28) görüşmecilerden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (%11,1) avukat olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Kesin seçtiğim meslek yok ama avukat olmayı düşünüyorum*”(G9). “*Hukukçu olmak istiyorum*” (G31). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında zaman 9. sınıf öğrencisi olan 3 öğrenci (G4, G6, G9) ve 10.sınıf olan 1 öğrenci (G22), 11.sınıf olan 1 öğrenci (G31) görüşmecilerden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (%11,1) programcı (IT) olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Programcı (IT) olmak istiyorum*” (G8). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında zaman 9. sınıf

olan 2 öğrenci (G8, G11), 11.sınıf olan 3 öğrenci (G30, G38, G42) görüşmecilerden oluşmaktadır. 10.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Görüşmeciler (%11,1) tasarımcı olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Tasarımcı olmak istiyorum*” (G8). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 2 öğrenci (G15, G17), 10.sınıf olan 1 öğrenci (G20) ve 11.sınıf olan 2 öğrenci (G23, G37) görüşmecilerden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (% 8,8) öğretmen olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Öğretmen olmak istiyorum*” (G29). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9. sınıf öğrencisi olan 2 öğrenci (G14, G16) ve 11.sınıf olan 2 öğrenci (G1, G29) görüşmecilerden oluşmaktadır. 10.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır. Görüşmeciler (%6,6) turizmcı olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Kesin seçtiğim meslek yok ama turizmcı olmayı düşünüyorum*” (G10). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 1 öğrenci (G10), 10.sınıf olan 1 öğrenci (G33) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G27) görüşmeciden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (%4,4) işletmeci olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*İşletmeci olmak istiyorum*”(G36). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10.sınıf olan 1 öğrenci (G36) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G39) görüşmeciden oluşmaktadır. 9.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır. Görüşmeciler (%4,4) aşçı olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Aşçı olmak istiyorum*” (G40). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 11.sınıf olan 2 öğrenci (G24, G40) görüşmeciden oluşmaktadır. 9.10. sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Görüşmeciler (% 4,4) İş adamı (businessman) olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*İş adamı (businessman) olmak istiyorum*”(G25). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10. sınıf öğrencisi olan 1 öğrenci (G44) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G25) görüşmecilerden oluşmaktadır. 9.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Görüşmeciler (% 4,4) mühendis olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Mühendis olmak istiyorum*” (G26). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf öğrencisi olan 1 öğrenci (G13) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G26) görüşmecilerden oluşmaktadır. 10. sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır. Görüşmeciler (% 4,4) gazeteci olmak istediklerini belirtmişlerdir. “*Gazeteci olmak istiyorum*” (G32). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10.sınıf öğrencisi olan 2 öğrenci (G32, G45) görüşmecilerden oluşmaktadır. 9 ve 11.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Araştırmanın ikinci alt amacı olan Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihi yaparken nelere dikkat ettikleri ilgili bulgular tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Meslek tercihi yapılırken nelere dikkat edildiği.

9	10	11	Cevaplar	n	%
G8, G9, G10, G11, G14, G16	G2, G5, G7, G22, G32, G45.	G1, G24, G37	İstek ve Yetenek	15	33,3
G3, G8, G15, G17, 19	G20, G34, G44	G23, G28, G38, G39	Mesleğin geleceği	12	26,6
	G35	G25, G27, G30, G40, 42	Geliri	6	13,3
G12, G18	G21, G33	G31, G41	İnsanlara faydalı olması	6	13,3
G4, G6	G36	G29	Statü	4	8,8
G13	G43	G1, G26	Eğitim derecesinin yüksek olması	4	8,8

Tablo 2’de görüldüğü gibi (% 33,3) meslek seçmede kişinin isteği ve yeteneği olması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. *“Kendi isteğin olmalı” (G7), “Geleceğini o alanda görebilmesini ve isteği olması gerektiğini düşünüyorum” (G8), “Meslek seçmede önceden insanın isteği ve yeteneği olması gerektiğini düşünüyorum” (G5).* Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 4 öğrenci (G8, G9, G10, G11, G14), 10.sınıf olan 6 öğrenci (G2, G5, G7, G22, G32, G45) 11.sınıf olan 3 öğrenci (G1, G24, G37) görüşmecilerden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (%26,6) seçtiği mesleğin geleceği var mı, yok mu, iş bulup çalışabilecek mi, geleceğini o alanda görebilecek mi gibi konulara dikkat etmek gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. *“Seçtiği meslekte çalışabilecek mi ona dikkat etmek gerekiyor” (G3), “Seçtiğin mesleğin yaşadığın yerde talep ediliyor mu, ona dikkat etmek gerekiyor” (G28), “Seçtiğin mesleğin geleceği var mı, yok mu ona dikkat etmek gerekiyor” (G17).* Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 5 öğrenci (G3, G8, G15, G17, G19), 10.sınıf olan 3 öğrenci (G20, G34, G44) ve 11.sınıf olan 4 öğrenci (G23, G28, G38, G39) görüşmecilerden oluşmaktadır.

Görüşmeciler (%13,3) meslek seçiminde dikkat ettikleri hususun kazanacağı maaşın ne kadar olacağı ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. *“Meslek seçmede parası nasıl ona dikkat etmek gerektiğini düşünüyorum” (G27).* Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10.sınıf olan 1 öğrenci (G35) ve diğer 5’i 11. sınıf öğrenci (G25, G27, G30, G40, G42) görüşmeciden oluşmaktadır. 9.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır. Görüşmeciler (%13,3) seçtiği mesleğin insanlara faydalı olması gerektiğini belirtmişlerdir. *“Seçtiğin meslek insanlara ve kendine faydalı mı, zarar vermiyor mu ona*

dikkat etmek gerekiyor” (G12). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf öğrencisi olan 2 öğrenci (G12, G18), 10.sınıf olan 2 öğrenci (G21, G33) ve diğer 2’si 11.sınıf öğrenci (G31, G41) görüşmeciden oluşmaktadır. Görüşmeciler (%8,8) statüye önem vermesi gerektiğini belirtmişlerdir. *“Statüye önem vermesi gerektiğini düşünüyorum”* (G36). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 2 öğrenci (G4, G6), 10.sınıf olan 1 öğrenci (G36) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G29) görüşmeciden oluşmaktadır.

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihleri ile ilgili okulunda ne tür çalışmalar olduğuyula ilgili bulgular tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Meslek tercihleri konusunda okulunda yapılan çalışmalar.

9	10	11	Cevaplar	n	%
G11, G15,G16, G17, G18,G19	G2,G7,G20,G21, G45.	G27,G28, G29, G31,G37,G38,G40	Seminer (treningler) programları yapılıyor	18	40
G3,G4,G6,G8,G9, G10,G12,G13,G14	G33,G34,G36G43, G44,	G1, G24, G26,G42	Herhangi bir program yapılmıyor	18	40
	G22, G35,	G25,G30,G39,G41	Hatırlamıyorum	6	13,3
G14,	G32,	G23,	Üniversite öğrencileri Üniversite tanıtımı yaptı	3	6,6

Tablo 3’te görüldüğü gibi en çok (%40) okulda seminer (treningler) programları yapıldığını belirtmişlerdir. *“Seminerler (treningler), ek programlar yapılıyor”*(G15). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 6 öğrenci (G11, G15, G16, G17, G18, G19), 10.sınıf öğrencisi olan 5 öğrenci (G2, G7, G20, G21, G45) ve 11.sınıf öğrencisi olan 7 öğrenci (G27, G28, G29, G31, G37, G38, G40) görüşmeciden oluşmaktadır.

Görüşmecilerin (%40) okulda meslek seçimiyle ilgili programlar yapılmadığını belirtmişlerdir. *“Okulda meslek seçimiyle ilgili programlar yapılmadı”* (G9). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 9 öğrenci (G3, G4, G6, G8, G9, G10, G12, G13, G14), 10.sınıf öğrencisi olan 5 öğrenci (G33, G34, G36, G43, G44) ve 11.sınıf öğrencisi olan 4 öğrenci (G1, G24, G26, G42) görüşmeciden oluşmaktadır.

Görüşmecilerin (%13,3) meslek tercihiyle ilgili programlar yapıldı mı, yapılmadı mı hatırlamadıklarını belirtmişlerdir. *“Okulda meslek seçimiyle ilgili programlar yapıldı mı, yapılmadı mı hatırlamıyorum”* (G25). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10.sınıf öğrencisi olan 5

öğrenci (G22, G35) ve 11.sınıf öğrencisi olan 4 öğrenci (G25, G30, G39, G41) görüşmeciden oluşmaktadır. 9.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Görüşmecilerin en az (%6,6) meslek seçimiyle ilgili sadece 1 ya da 2 üniversiteden öğrenciler gelip, üniversite tanıtımı yaptıklarını belirtmişlerdir. “*Meslek seçimiyle ilgili sadece 1-2 üniversiteden öğrenciler gelip, üniversite tanıtımı yapmıştı*” (G32). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 1 öğrenci (G14), 10.sınıf olan 1 öğrenci (G32) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G23) görüşmeciden oluşmaktadır. 11.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

Araştırmanın dördüncü alt amacı olan Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihinde okuldan neler bekledikleriyle ilgili bulgular tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Meslek tercihinde okuldan beklentiler.

9	10	11	Cevaplar	n	%
G3,G4,G6,G9, G10, G13,		G1,G24,G39,	Öğretmenlerin yol göstermesini ve desteklemesi	9	20
G15,	G2,G5,G36,G43	G26,	Küçük sınıftan itibaren bilgilendirmeler yapılmasını	6	13,3
G12,G14,G16,	G44,	G27,	Sınıflar arasında bilgi paylaşımı	5	11,1
	G19, G21, G33, G45.	G38,	Yetenekleri belirleyen özel programların yapılması	5	11,1
	G20, G32, G35,	G23, G41,	Mesleğe ilgisini arttıran ve motive eden programlar düzenlenmesi	5	11,1
	G7, G34,	G42,	Seminerler (treningler) ve programların yapılması	3	6,6
G8,		G29, G40,	Okuldan memnunum, hiç bir şey beklemiyorum	3	6,6
G11, G17,		G28,	Meslek seçiminde doğru karar alma yol göstermesini bekliyorum	3	6,6
G18,		G30, G37,	Meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını bekliyorum	3	6,6

Tablo 4’ee görüldüğü gibi en çok (%20) okulda öğretmenlerin meslek seçiminde yol göstermesini ve desteklemesini beklediklerini belirtmişlerdir “*Okulda öğretmenlerin meslek seçmede yol göstermesini ve desteklemesini bekliyorum*” (G39). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 6 öğrenci (G3, G4, G6, G9, G10, G13), 11 sınıf olan 3 öğrenci (G1, G24, G39) görüşmeciden oluşmaktadır. 10.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci bulunmamaktadır.

Görüşmecilerin (%13,3) küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmasını beklediklerini belirtmişlerdir. “*Küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmasını bekliyorum*” (G36). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 1 öğrenci (G15), 10.sınıf olan 4 öğrenci (G2, G5, G36, G43) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G26) den oluşmaktadır.

Görüşmecilerin (%11,1) sınıflar arasında programlar yapılarak, mesleklerle ilgili bilgiler paylaşılmasını beklediklerini belirtmişlerdir. “*Sınıflar arasında programlar yapılarak, mesleklerle ilgili bilgiler paylaşılmasını bekliyorum*” (G14). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 3 öğrenci (G12, G14, G16), 10.sınıf olan 1 öğrenci (G44) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G27) görüşmeci den oluşmaktadır. Görüşmecilerin (%6,6) seminerler (treningler) programlar yapılarak öğrencilerin ilgisini çekmesini beklediklerini belirtmişlerdir. “*Seminerler (treningler) programlar yapılarak öğrencilerin ilgisini çekmesini bekliyorum*” (G34). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 10.sınıf olan 2 öğrenci (G7, G34) ve 11.sınıf olan 1 öğrenci (G42). 10.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır. Görüşmecilerin (%6,6) meslek seçimiyle ilgili danışabileceği bir danışman olmasını beklediklerini belirtmiştir. “*Meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını bekliyorum*” (G30). Katılımcılardan bu görüşü ifade eden öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığı zaman 9.sınıf olan 1 öğrenci (G18), 11.sınıf olan 2 öğrenci (G30, G37) görüşmeci den oluşmaktadır. 10.sınıf öğrencilerden bu görüşü ifade eden öğrenci olmamıştır.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin ilerde hangi mesleği yapmak istedikleri ile ilgili görüşlerinden elde edilen sonuçlara göre: Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun tercih ettiği meslek doktorluktur. Daha sonra sırayla tercüman, avukat, programcı IT, tasarımcı, öğretmen, turizmcı işletmeci, aşçı, iş adamı, mühendis, gazeteci klip yapımcısı sosyolog, polis olmak istediklerini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu Avukat olmak istediklerini belirtmişlerdir. 10. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu Doktor olmak istediklerini belirtmişlerdir. 11.sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu Programcı IT olmak istediklerini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin en az tercih ettiği meslek ise sosyologdur. 10. sınıf öğrencilerinin en az tercih ettiği meslek ise klip yapımcısıdır. 11. sınıf öğrencilerinin en az tercih ettiği meslek ise polisliktir. 9. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği meslekler ise işletmeci, aşçı, iş adamı ve polisliktir. 10. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği meslekler ise programcı IT, sosyolog ve polisliktir. 11. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği meslekler ise gazeteci, klip yapımcısı, sosyolog ve polisliktir.

Atli (2013) tarafından yapılan araştırmada, lise öğrencilerinin öncelikle tercih ettikleri meslekler sırasıyla doktorluk, öğretmenlik ve mühendisliktir. İlk tercih ettiği meslek doktorluktur. Abdullah Atli'in araştırması bu araştırmayı desteklemektedir. Gander ve Gardiner (1993) tarafından yapılan araştırmada, doktorların erkek çocuklarının % 44'ünün tıbbı, hukukçuların erkek çocuklarının % 30'unun hukuku meslek olarak seçtikleri bulunmuştur. Gander ve Gardiner araştırmaların da meslek seçiminde erkek çocukların çoğunluğu doktor, hukukçu olmak isteyenler olduğunu saptamıştır. Bu araştırmada da aynı bulguya ulaşılsa da aynı oranda olmadığı için araştırmayı desteklememektedir.

Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercih ederken nelere dikkat ettikleri ile bulgulardan elde edilen sonuçlara göre: Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu meslek tercihi ederken meslek seçmede kişinin isteği ve yeteneği olması gerektiğini belirtmişlerdir. Daha sonra sırayla seçtiği mesleğin geleceği var mı, yok mu, iş bulup çalışabilecek mi, geleceğini o alanda görebilecek mi, parası nasıl, seçtiği meslek insanlara faydalı olması, statüye önem vermesi gerektiğini ve tercih edilen okulun eğitim derecesinin yüksek olmasına dikkat etmek gerektiğini belirtmişlerdir. 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu meslek seçmede kişinin isteği ve yeteneği olması gerektiğini belirtmişlerdir. 11. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu meslek seçmede seçtiği mesleğin parası nasıl ona dikkat etmek gerektiğini belirtmişlerdir. 9.10 ve 11. sınıf öğrencilerinin en az seçtiği seçenek ise tercih edilen okulun eğitim derecesinin yüksek olmasına dikkat etmek gerektiğini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler ise parası nasıl ona dikkat etmek gerek olduğu görülmektedir. 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler olmadığı görülmektedir. Akay (1983) araştırma sonuçlarına göre, lise öğrencilerinin meslek seçme sürecinde bazı faktörleri gözönüne almalarına karşılık bu faktörler hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları, tercih edilen meslek hakkında yeterli bilgi edinmeyip iyi planlamalar yapmadıkları, çalışma hayatına ilişkin yeterince olumlu tutum göstermedikleri ortaya çıkmış olup; öğrencilerin sınıflar ilerledikçe mesleğe karşı tutum ve davranış olgunluklarının artmasının belirgin olmayıp, genellikle mesleki olgunluğa erişemediklerini ortaya koymaktadır. Araştırmada meslek seçme sürecinde yeterince bilgi sahibi olmadıkları, tercih edilen meslek hakkında yeterli bilgi edinmeyip iyi planlamalar yapmadıklarını saptarken, bu araştırmada meslekleri iyi derecede tanıdıkları, yeni bilgileri araştırdıkları üst sırada sonucuna ulaşmışlardır.

Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihleri ile ilgili okulunda ne tür çalışmalar olduğuyula ilgili bulgulardan elde edilen sonuçlara göre: Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu okulunda seminer (treningler) programları yapıldığını belirtmişlerdir. Daha sonra sırayla okulda meslek seçimiyle ilgili programlar yapılmadığı, meslek tercihiyle ilgili programlar yapıldı mı, yapılmadı mı hatırlamadığı, 1-2 üniversiteden öğrenciler gelip, üniversite tanıtımı yaptığını belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu okulda

meslek seçimiyle ilgili programlar yapılmadığını belirtmişlerdir. 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu seminer (treningler) programları yapıldığını belirtmişlerdir. 9, 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin en az seçtiği seçenek ise meslek seçimiyle ilgili sadece 1-2 üniversiteden öğrenciler gelip, üniversite tanıtımı yaptığını belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler ise meslek tercihiyle ilgili programlar yapıldı mı, yapılmadı mı hatırlamadıkları görülmektedir. 10 ve 11. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler olmadığı görülmektedir.

Efiliti (2007), yapmış olduğu mesleki rehberliğin meslek tercihinin etkisi isimli deneysel çalışmasında, Deneysel grubu öğrencilerinin tercih değişim puanlarının sınıf değişkeni açısından ele alındığında; ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin tercih değişim puan ortalamaları arasındaki farkı anlamlı bulmuştur. Yani okullarda mesleki rehberlik faaliyetlerinin etkili yapılması öğrencilerin meslek tercihlerini önemli düzeyde etkileyeceği ifade edilebilir. Özyürek ve Kılıç Atıcı'nın (2002) araştırmasına göre, okuldaki ve dershanelerdeki rehber öğretmenlerin önemli bir yardım kaynağı olduğu konusunda güçlü bir kanıt bulunmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Şahin'in (2008) araştırmasına göre, okul psikolojik danışmanının Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) hizmetlerini tanıtması, okul psikolojik danışmanın sorunlarının çözümüne yardımcı olacağına ilişkin inanç, mesleki rehberlik yardımını almanın ve eğitsel rehberlik yardımını almanın PDR hizmetlerinin değerlendirilmesi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı ve PDR hizmetlerin yaklaşık olarak %56 düzeyinde yapıldığı saptanmıştır. Yapılmış olan araştırmalarda da (Hatunoğlu ve Hatunoğlu, 2006) orta dereceli okullardaki öğrencilerin, okul psikolojik danışmanından gördükleri hizmetleri yetersiz olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Özyürek ve Kılıç Atıcı'nın araştırması bu araştırmayı desteklemektedir.

Lise (9-11.sınıf) öğrencilerinin meslek tercihinde okuldan neler bekledikleriyle ilgili bulgulardan elde edilen sonuçlara göre: Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu okulda öğretmenlerin meslek seçmede yol göstermesini ve desteklemesini beklediklerini belirtmişlerdir. Daha sonra sırayla küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmasını, sınıflar arasında programlar yapılarak, mesleklerle ilgili bilgiler paylaşılmasını, öğrencinin hangi mesleğe yetenekli olduğunu belirleyen bir özel program yapılmasını, öğrencinin seçeceği mesleğe olan ilgisini arttıran ve motive eden programlar düzenlenmesini, seminerler (treningler) programlar yapılarak öğrencilerin ilgisini çekmesini, okuldan memnunum, hiç bir şey beklemediği, her bir öğrenciyi konuşturarak, meslek seçiminde doğru karar almalarına yol göstermesini, meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını beklediklerini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu okulda öğretmenlerin meslek seçmede yol göstermesini ve desteklemesini beklediklerini belirtmişlerdir. 10. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılmasını beklediklerini belirtmişlerdir. 11. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu okulda

öğretmenlerin meslek seçmede yol göstermesini ve desteklemesini beklediklerini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin en az seçtiği seçenek ise meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını beklediklerini belirtmişlerdir. 10. sınıf öğrencilerinin en az seçtiği seçenek ise seminerler (treningler) programlar yapılarak öğrencilerin ilgisini çekmesini beklediklerini belirtmişlerdir. 11. sınıf öğrencilerinin en az seçtiği seçenek ise meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını beklediklerini belirtmişlerdir. 9. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler ise öğrencinin hangi mesleğe yetenekli olduğunu belirleyen bir özel program yapılmasını, öğrencinin seçeceği mesleğe olan ilgisini arttıran ve motive eden programlar düzenlenmesini, seminerler (treningler) programlar yapılarak öğrencilerin ilgisini çekmesini beklediklerini belirtmişlerdir. 10. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler ise okuldan memnunum, hiç bir şey beklemediği, her bir öğrenciyi konuşturarak, meslek seçiminde doğru karar almalarına yol göstermesini, meslek seçimiyle ilgili danışabileceğin bir danışman olmasını beklediklerini belirtmişlerdir. 11. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler ise 11. sınıf öğrencilerinin hiç tercih etmediği seçenekler olmadığı görülmektedir. Erol (1999) araştırma sonuçlarına göre öğrenciler dersleri dışında branşlarıyla ilgili iş alanları hakkında bilgi almak, toplu halde tarihi, turistik ve iş yerlerini ziyaret etmek, branşlarıyla ilgili toplantı, sergi, defile vb. faaliyetlere katılmak ve okulca kır gezileri düzenlenmesini istemektedirler. Erol'un araştırması bu araştırmayı desteklemektedir.

Elde edilen bulgulara göre aşağıdaki öneriler verilmiştir:

- 1- Mesleklerin tanıtılmasının da okulun etkin roller üstlenmesi
- 2- Meslek seçiminde öğretmenlerin yol göstermesi ve desteklemesi.
- 3- Küçük sınıftan itibaren meslek seçimiyle ilgili bilgilendirmeler yapılması.
- 4- Eğitimin her kademesinde de meslek seçimiyle ilgili danışmanların olması.
- 5- Seminerler ve programlar yapılarak öğrencilerle birlikte ailelerinde meslek seçiminin önemi ve yapılması gerekenlerle ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Atlı, A. (2014). Gençlerin Tercih Ettiği Meslekler İnönü Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma AD.<https://www.memurlar.net/haber/464843/genclerin-tercih-ettiği-meslekler.html> (12.02.2021)
- Aytaç, S. ve Bayram, N. (2003). İsaetli Tercih Yapma Ve Meslek Seçme Stratejileri. Genç Beyin Dergisi, Sayı:15
- Baltaş, A., (1993). Öğrenme Ve Sınavlarda Üstün Başarı. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Efiliti, E. (2007). Mesleki Rehberliğin Meslek Seçimine Etkisi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 23, Sayfa 23-42. Konya
- Hatunoğlu, A. ve Hatunoğlu, Y. (2006). Okullarda Verilen Rehberlik Hizmetlerinin Problem Alanları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 14 (1), 333-338.
- Karakuş, A., Karadağ, N., Birgili, F., Işıkyay, Ç., Çadır, G. ve Çeker, D. (2005). Lise Son Sınıf Kız Öğrencilerinin Hemşirelik Mesleğine Bakış Açuları İle Mesleği Tercih Etme Durumları. Hemşirelik Forumu Dergisi.
- Kuzgun, Y. (2011). Mesleki rehberlik ve danışmanlığa giriş. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mooney, M., Glacken, M. ve O'Brien, F. (2008). Choosing nursing as a career: a qualitative study. Nurse Education Today, 28, pp.385-392.
- Özyürek, R. ve Atıcı, K. M. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi Kararlarında Kendilerine Yardım Eden Kaynakların Belirlenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, II(17).
- Özoğlu ve Süleyman, Ç. (1997). Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Pişkin, M. (2012). Kariyer Gelişim Sürecini Etkileyen Faktörler. (Ed.)Yeşilyaprak, B.
- Sampson, J.P., Reardon, R.C., Peterson, G.W. & Lenz, J.G. (2004). Career counseling ve services. A cognitive information processing approach. Canada: Brooks/Cole.
- Yeşilyaprak, B. (2012). Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığı Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9th ed.), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Абдыракунова Ж.С. (2016). «Мектеп бүтүрүүчүлөрдүн кесип тандоо процесси боюнча ата-энелердин пикирлери» Бишкекский Гуманитарный Университет http://kao.kg/images/stories/doc/i432_039.pdf (27.06.2021)
- Бообекова, К.С. (2003). «Кесип тандоого таасир тийгизген көрүнүштөр», Эл Агартуу журналы, 9-10-сан. (27.06.2021)
- Харламов, И.Ф. (1997). Педагогика. Юрист, Москва, 3 изд.
- Саматов, М. (2016). Кесип тандоо – тагдыр тандоого тете кадам. <https://barometr.kg/content329> (27.06.2021).

ORTAOKUL 5. SINIF FEN BİLİMLERİ DERS KİTABINDA YER ALAN MODSAL BETİMLEMELER

Tuba Çiftçi

0009-0002-1772-1480

cftc.tuba24@gmail.com

Yavuz Sultan Selim Ortaokulu, Gaziantep-Yavuzeli, Türkiye

Doç. Dr. Ümit Duruk

0000-0002-9079-9367

uduruk86@gmail.com

Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye

Özet

Bu çalışma Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak iki kitap halinde hazırlanan ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinde yer alan modsal betimlemelerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Modsalsal betimlemeler kavramsal öğrenme süreci sonunda inşa edilen bilimsel bilgilerin etkili sunumu adına faydalı olan araçlar arasında yer alır. Bir başka ifadeyle, bilimsel bilginin sunulmasında grafik, diyagram, tablo, liste, matematiksel ifadeler, şekiller vb. araçlar modsalsal betimlemeleri oluşturarak öğrencilerin kavramsal öğrenmelerini kolaylaştırır. Doküman analizinin kullanıldığı mevcut çalışmada veriler ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinden elde edilmiştir. Ders kitabında yer alan modsalsal betimlemelerin analizleri sonucunda, kitapta en fazla fotoğraf modunun kullanıldığı, modların açık bir şekilde ifade edildiği ancak öğrenciyi moda yönlendirecek bazı bağlantıların eksik olduğu ve son olarak modların başlıklara uygun olduğu tespit edilmiştir. Kitapta karekodlu etkileşim içeriklerine sık yer verildiği dikkat çekmiştir. Her öğrencinin bu içeriklere özellikle evlerinde ders çalışırken ulaşma olanağının kısıtlı olmasının yanı sıra öğrencilerin yanlış öğrenmelerine neden olabilecek hatalı, yetersiz ve belirli olmayan modların da yer aldığı görülmüştür. İçerikte ünite karekodu, özet e-içerik karekodu, ölçme-değerlendirme için karekod, farklılaştırma etkinlikleri için birçok karekod yer almaktadır. Sonuç olarak, Maarif Modeline uygun olarak hazırlanan fen bilimleri ders kitaplarında tüm konu ve ünitelerde içeriğe uygun, öğrencinin anlayabileceği şekilde farklı türde modların kullanımına yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Fen Bilimleri Ders Kitabı, Modsalsal Betimlemeler

MODAL REPRESENTATIONS IN MIDDLE SCHOOL 5TH GRADE SCIENCE TEXTBOOK

This study was conducted to determine and evaluate the modal representations in the first volume of the 5th grade middle school science textbook prepared as two books in accordance with the Türkiye Century Maarif Model. Modal representations are among the useful tools for the effective presentation of scientific knowledge constructed through conceptual learning process. In other words, tools such as graphics, diagrams, tables, lists, mathematical expressions, shapes, etc. facilitate students' conceptual learning by creating modal representations to represent scientific knowledge. In the current study where document analysis was used, data were obtained from the first volume of the 5th grade middle school science textbook. As a result of the analysis of the modal representations in the textbook, it was determined that the photo mode was used the most in the book, the modes were clearly stated but some links that would direct the student to the mode were missing, and finally, the modes were suitable for the titles. It was noted that the book frequently included QR code interaction contents. In addition to the limited opportunity for each student to access these contents, especially while studying at home, it was observed that there were also erroneous, insufficient, and unspecified modes that could cause students to learn incorrectly. The content includes unit QR code, summary e-content QR code, QR code for measurement and evaluation, and many QR codes for differentiation activities. As a result, it is recommended that science textbooks prepared in accordance with the Maarif Model should include the use of different types of modes in all subjects and units that are appropriate for the content and understandable to the student.

Keywords: Türkiye Century Maarif Model, Science Textbook, Modal Representations

Giriş

Bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler eğitim alanında da değişim ve gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Gelişmelerle birlikte eğitim alanına farklı bakış açıları getirerek farklı yöntem ve farklı arayışlar getirmiştir. Farklı arayışlar arasında fen bilimleri dersi öğretim programı fazlasıyla etkilenmiştir. Fen bilimleri öğretim programlarının amaçlarında değişiklikler meydana gelmiştir (Uzoğlu, 2010). Fen eğitiminde meydana gelen değişimler dünya genelinde teknolojik ve bilimsel gelişmeleri takip ederek bu gelişim ve değişimlere uyum sağlayan bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır (DeBoer, 2000; Demirbağ ve Günel, 2014; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bilimsel süreçler ile fen öğretim programı birbirine paralel olduğun birbiriyle etkileşim içinde yer alır (Casteel ve Isom, 1994). Çünkü yapılan araştırmalarda bilim insanları bilim kültürünün öğretiminde ve fen kavramlarının öğretiminde kullanılan dilin önemli olduğunu belirtmişlerdir (DeBoer, 2000). Bireylerin okuyarak, konuşarak, dinleyip, yazmasıyla yani dilin dört temel ögesini kullanarak fen okuryazarı olabilecekleri ifade edilmiştir (Norris ve Phillips, 2003). Dünya genelinde eğitim alanında uzak ve yakın hedefler arasında eğitimde bilim okuryazarlığı ortak amaç olarak görülmektedir (Güçlüer, 2012). Eğitimde meydana gelen reformların birçoğu insanların bilim ve teknolojiye olan meraklarından meydana gelmektedir. Meydana gelen eğitim yenilik ve değişimlerinde bilimsel okuryazarlık kavramı her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir (DeBoer, 2000). Bireylerin bilimsel okuryazar olması ülkenin ve toplumun gelişerek çağa kolay uyum sağlayabileceğini gösterdiğinden, ülkeler eğitimde meydana gelen değişimlerde bireylerin bilimsel okuryazar olmalarını hedeflemektedir. Ülkemizde 2018 yılında meydana program değişikliğinde fen bilimleri öğretim programının hedeflerinden birisi fen okuryazarı birey yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Yetiştirilmek istenen fen okuryazarı bireyin dil ile olan bağlantısı dikkati çekmektedir. Fen okuryazarı bireyin özelliklerinde kavramları, olay ve olguları dinleme, konuşma, okuma ve yazma yani dilsel etkileşimde bulunarak ifade etmesidir (MEB, 2018). Bu ifadenin yer almasını daha önceki çalışmalarda da bilim ile dil arasında bağlantı olduğu gösteren araştırmalara rastlanmaktadır (Demirbağ ve Günel, 2014). Yani bilimsel okuryazarlığın temelini dilsel beceriler oluşturmaktadır (Norris ve Phillips, 2003). 2018 fen öğretim programından sonra yenilenen Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda bireyleri çağa uygun becerilere sahip olması, yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen, üst düzey düşünebilen, bilimsel süreç becerilerini aktif olarak kullanarak, ahlaki değerleri benimseyen, fen alanında kariyerlerin farkında olan ve girişimci bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu programda da bilimsel okuryazarlık ve bilimsel süreç becerileri dikkati çekmektedir. Öğrencilerin çağa uyum sağlayabilmesi için bütüncül bakış açısı ve bütüncül becerilere sahip olarak öğrenme sürecine aktif katılan, kendi öğrenmelerini düzenleyebilen, araştıran, sorgulayan, eleştirel düşünebilen, bilimsel tutum, bilime dayalı muhakeme yapabilen ve bu

davranışlara sahip bireyleri hedeflemektedir. Benimsenen bütüncül yaklaşımda da bilimsel süreçler becerileri, bilimsel tutum ve bilime dayalı muhakeme becerileri dikkati çekmektedir. 21. yy becerileri kapsamında bilim kültürü ile zenginleşen fen öğretimi önerilmektedir. Fen öğretiminin bilim kültürü ile zenginleşmesi öğrencilerin bilimsel bilgileri, bilimin doğasını, bilim insanlarının temel özelliklerini kavraması, anlaması ve sorgulama yapmasına yönelik konulara fırsat verdiğini gösterir. Öğrencinin bilim kültürü ile zenginleşerek bilimsel bilgiye değer verip evrensel, milli ve kültürel değerlerle bütünleşen bilimselliğe odaklanması istenmektedir (MEB Maarif Modeli, 2024). Maarif modelinde de bilime önem verilmiştir, fen öğretimi kavramları bilimle doğrudan ilişkili olduğundan belirli bir dilin kullanımı ve spesifik özelliğine dikkat edilerek kullanılmalıdır (DeBoer, 2000; Halliday, 1978). Sözel ya da yazılı olarak bilimsel bilgiyi iletmeyi pek sağlıklı bulmayan bilim insanları verilen metin ya da yazının arasında ilişki kurmayı kolaylaştıracak bağlantılara yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir Ainsworth, 2006). Bu konuda çalışan Öz (2020) tarafından ise bilimsel bilginin ifadesinde ya da sunulmasında modsal betimlemelerin yani grafik, diyagram, tablo, liste, matematiksel ifade ve şekil gibi gösterim türlerinin gerekli olduğu yönünde tespitlerde bulunmuştur. Modları aslında betimlemeleri gibi düşünülebilir. Aslında verilen metni destekleyebilmek için fotoğraf, resim, tablo, liste, grafik, diyagram, kavram haritası, matematiksel ifade gibi gösterimler zihinde canlandırmayı kolaylaştırır. Yapısına, işlevine ve bilgi türüne göre farklı modlar farklı bilgi türünü sunmada kullanılmaktadır (Ainsworth, 2006; Bodur, 2016; Demirbağ ve Günel, 2014; Lemke, 2004). Fen bilimleri konu kapsamında soyut içerikli pek çok kavram yer almaktadır. Öğrencilerin bu soyut konuları anlayabilmesi için somut hale getirebilmesi önem arz etmektedir. Sözel bilgi ve metinlerin fotoğraf, resim, tablo, liste, grafik, diyagram, kavram haritası, matematiksel ifadelerle birlikte kullanılması öğrencilerin zihinlerinde bilgiyi yapılandırmayı ve anlamlı hale getirmeye yardımcı olur. Verilen bilgileri öğrencinin öğrenmesini ve organizasyonu yardımcı olarak anlamlandırmasını sağlar (Bodur, 2016). Gerçekleştirilen çalışmalarda modsal betimlemelerin fen öğretiminde kullanılması öğrencilerin çoğunun akademik başarıda artışa neden olduğu tespit edilmiştir (Öz, 2020; Yılmaz, 2017). Gerçekleştirilen çalışmalarda fen öğretiminde modların kullanılmasının öğrencilerin bilimsel bilgiyi etkili öğrenmesine, fen bilimleri konu ve kavramları anlamlandırmaları, zihninde tasvir etmeleri, sözel bilgiye göre çok daha fazla duyu organı işe öğrenme sürecine dahil edildiği için soyut kavramların somutlaştırılmasında yani soyuttan somuta öğrenme ilkesi dikkat çekmektedir (Günel ve Yeşildağ Hasaıçebi, 2016; Sert, 2019; Yılmaz, 2017). Yapılan bu çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak fen bilimleri ders kitaplarında kullanılan bilimsel dil ve kavramların sunulmasında ve aradaki ilişkilerin sağlanmasında önemli olmaktadır (Demirbağ ve Günel, 2014). Öğrencilerin temel eğitim aracı olarak kullandığı kitaplarda bilimsel bilgilerin çeşitli modlarla desteklenmesi bilgiyi yapılandırmalarında etkili olmaktadır (Şantaş, 2017).

Fen bilimi literatüründe 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun fen bilimleri dersi öğretim programı çerçevesinde hazırlanmış ders kitaplarını modsal betimlemelere göre inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Var olan çalışmalar da 2013 ve 2018 programlarıyla gerçekleştirilmiştir (Çetin, 2023; Demiralp, 2022; Kapıcı, 2014). Bu bakımdan bu çalışma literatürdeki boşluğu tamamlaması açısından önemlidir. Mevcut çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 2024 fen bilimleri öğretim programına uygun olarak hazırlanan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilki çoklu modsal betimlemeler açısından incelenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasındaki amaç araştırmanın amacına göre yazılı olarak materyallerin incelenmesinde bulunan bilgilerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Mektup, kitap şiir, gazete, otobiyografi, video, film, fotoğraf vb. belgeler sıklıkla kullanılan dokümanlar arasında yer almaktadır (Kıral, 2020). Mevcut çalışmada doküman olarak 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programına uygun olarak hazırlanan 5. sınıf fen bilimleri ders kitabı kullanılmış ve birinci kitapta kullanılan modsal betimlemeler içerik analizi kullanılarak incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada verileri elde etmek amacıyla Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan fen bilimleri ders kitabı kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 17.07.2024 tarih ve 110460159 sayılı yazısı ile 5. sınıf düzeyinde okutulmasını uygun gördüğü Korza Yayıncılığa ait fen bilimleri ders kitaplarına ulaşılmış ve modsal betimlemelerin çeşitliliği bakımından kitabın analizine karar verilmiştir. Kitabın içeriğinde ünite adı, ünite numarası, bölümler, ünite karekodu, özet e-içerik karekodu, anahtar kavramlar, öğrenme çıktıları, hazırlık soruları, bölümle ilgili merak edilenler, ön değerlendirme süreci, dikkat çeken bilgilerin yer aldığı bölüm, modellerin yapıldığı bölüm, özgün ürünlerin ortaya çıktığı bölüm, öğrenme çıktılarının pekiştirildiği bölüm, öğrenme kanıtlarının yer aldığı bölüm, araştırma çalışmalarının yer aldığı bölüm, öğrenme çıktılarına ilişkin etkinlikler mevcut bilgiler ile yeni öğrenme bilgileri arasında veya yaşamla bağ kurulan bölüm, farklılaştırma etkinlikleri için karekod yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2008) göre içerik analizi, araştırılmak istenen olay ve durumların bilgilerini elde etmek için yazılı kaynakların ya da var olan materyallerin kullanılarak incelenip elde edilen verileri kodlayarak kategorilerin oluşturulması sürecini kapsamaktadır.

Mevcut çalışmada modların türü belirlenip bu türlere uygun önceki çalışmalardan kullanılan kategori ve kodlara uygun analiz yapıldığı için bu yöntemin kullanılması uygun görülmüştür. Birinci fen bilimleri ders kitabındaki modsal betimlemeleri belirleyip analiz etmek için Demiralp (2022) çalışmasında kullandığı kod listesine göre modların kitapta yer alan ünitelere göre dağılımı, modların türleri ve belirlenen modların öğrenme güçlüğüne sebep olabilecek türleri belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinde Gkitzia ve diğerlerinin kod listesinde çalışmada kullanılmıştır. Kod listesinin kapsamı genişletilerek gösterim çeşitleri, çoklu gösterimler ve bu gösterimler arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Öğrenme güçlüğüne sebep olacak modlar başlığı daha önceki çalışmalardan ve uzman görüşlerinden yararlanılarak yanlış öğrenmeye sebep olacak modlar başlığı olarak ele alınmıştır. Tablo 1’de gerçekleştirilen çalışmanın analizinde kullanılan kategori, kod ve açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir (Demiralp, 2022).

Tablo 1. Modsalsal betimlemelerin analizinde kullanılan kategori, kod ve açıklamalar

Kategori	Kod	Açıklama
Modların ünitelere göre dağılımı	•Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz	Bu kısımda fen bilimleri birinci kitapta yer alan her bir üniteye kullanılan toplam mod sayısının ünitelere göre dağılımı incelenmiştir.
	•Besinlerimiz	
	•Kuvveti Tanılayım	
	•Canlıların Yapısına Yolculuk	
Modların türü	•Resim	Anlatılmak veya öğretilmek istenen ifadelerin gerçek görüntülerin olmadığı veya elde edilemediği durumlarda başvurulan temsili çizimlerdir (Bodur, 2010).
	•Fotoğraf	Konuları desteklemek veya anlaşılabilirliğini artırmak için seçilen ya da çekimi yapılmış gerçek nesnelerin görüntüleridir (Bodur, 2016).
	•Kavram haritası	Konuya ait kavramlar arasında ne tür bağlantılar ve ilişkileri gösteren grafiklerdir.
	•Liste	Anlatılmak istenen durumu aşama aşama anlatan mod türü (Yeşildağ-Hasançebi vd., 2014)
	•Tablo	Satır ve sütunlar halinde hazırlanan belli bir düzen içerisinde verileri gösteren araçlardır (Kaya, 2006).

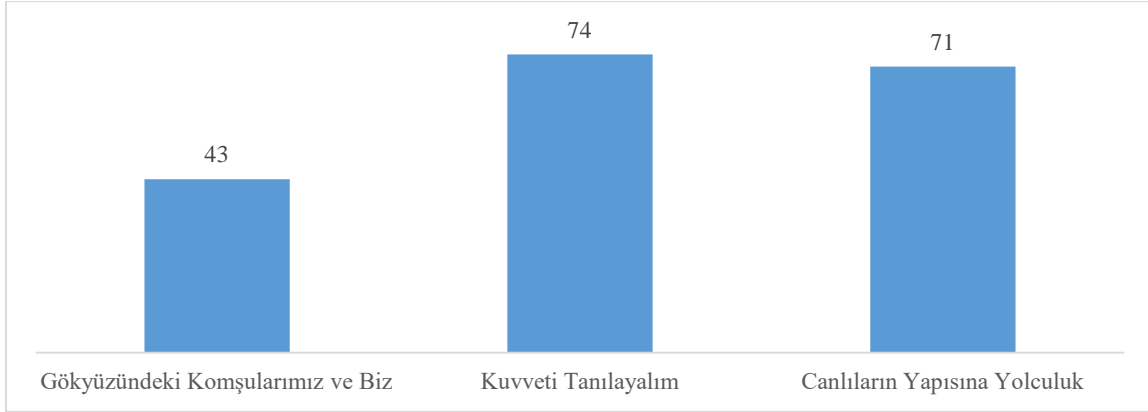
	•Matematiksel ifade	Matematik disiplininde kullanılan sembol, denklem ve formüllerdir (Yeşildağ Hasançebi, Göktaş ve Günel 2014).
	•Kavram karikatürü	Anlatılmak istenen bilgilerin düz yazıdan farklı olarak dikkati çeken çizimlerle, verilmek istenen düşünceleri çizgi karakterler çizerek mizah yapma sanatıyla konuşma balonu içinde ifade edildiği görsellerdir (Keogh ve Naylor, 1999)
	•Diyagram	Tablolara ek olarak, verilen olgu, olay ve kavramlara ilişkin bağlantıları verip ilişkiler arasındaki bağlantıları özetleyen sunum şeklidir (Yeşildağ vd., 2014).
Modların betimsel özelliklerinin belirlenmesi	•Açık	Bir moda ilişkin bütün kısımları açık ve net bir şekilde ifade edilmişse
	•Örtük	Moda ilişkin bazı bölümlerin açıklaması açık bir şekilde belirtilirken bazı bölümleri belirtilmemişse
	•Belirsiz	Moda dair herhangi bir açıklama yapılmamışsa
Modların metinle bağlantıları	•Tamamen ilişkili ve bağlantılı	Mod metinde yer alan bilgilerin tamamını içeriyor ve öğrenciyi moda yönlendirecek ifadeler belirtilmişse
	•Tamamen ilişkili ve bağlantısız	Mod metinde yer alan bilgilerin tamamını içeriyor ve öğrenciyi moda yönlendirecek ifadeler belirtilmediğinde
	•Kısmen ilişkili ve bağlantılı	Mod metinde yer alan bilgilerin bazılarını içeriyor ve öğrenciyi moda yönlendirecek ifadeler belirtilmişse
	•Kısmen ilişkili ve bağlantısız	Mod metinde yer alan bilgilerin bazılarını içeriyor ve öğrenciyi moda yönlendirecek ifadeler belirtilmemişse
	•İlişkisiz	Mod metinde yer alan bilgilere yer vermemiş ve metinde öğrenciyi moda yönlendirecek ifadeler belirtilmemişse.
Modların başlıklarının özellikleri	•Uygun başlık	Modu açık ve anlaşılır bir şekilde açıklayan başlığa yer verilmişse
	•Sorunlu başlık	Moda yönelik olarak net bir açıklamanın olmadığı, örtük bir başlığa yer verilmişse
	•Başlık yok	Modu açıklayan başlığa yer verilmemişse
Yanlış öğrenmeye sebep olabilecek modlar	•Modların hatalı olması	Kullanılan mod ve metin içeriği birbirini desteklemediği için yanlış öğrenmeye sebep oluyorsa
	•Modların eksik olması	Kullanılan mod eksik bilgi içeriyorsa ve modun bazı kısımları açıklanmadığı için yanlış öğrenmelere sebep oluyorsa
	•Modların belirsiz olması	Kullanılan mod anlatılmak istenenin yeterince açıklayamıyorsa, doğru ve anlaşılır olmadığı için yanlış öğrenmelere sebep oluyorsa

Bulgular

Bu bölümde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak hazırlanan ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinde yer alan modsal betimlemelerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Modsal Betimlemelerin Sayısının Ünitelere Göre Dağılımı

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak hazırlanan ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinde yer alan modsal betimlemelerin toplam sayısı 188 olarak belirlenmiştir. Kitapta yer alan modsal betimlemelerin ünitelere göre dağılımına Grafik 1’de yer verilmiştir.

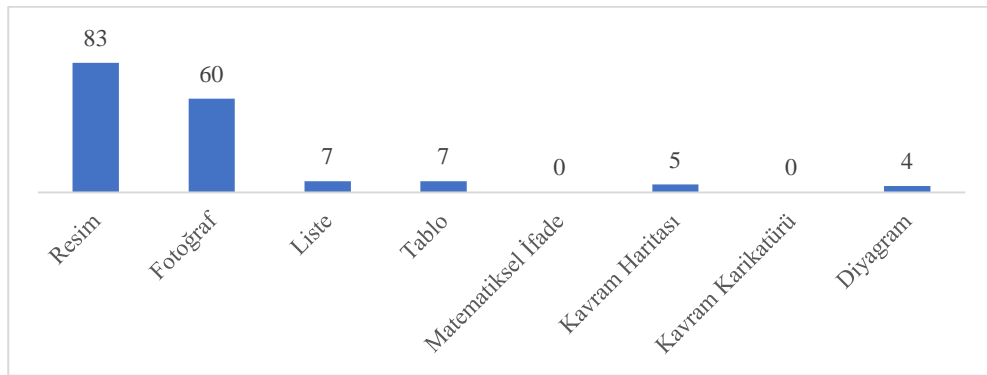

Grafik 1. Modsal betimlemelerin sayılarının ünitelere göre dağılımı

Grafik 1’de modsal betimlemelerin sayısının kitapta yer alan ünitelere göre dağılımı incelendiğinde en fazla modsal betimlemenin Kuvveti Tanıyalım (%39,36) ünitesinde kullanıldığı görülmektedir. En az modsal betimlemenin ise Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz (%22,87) ünitesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Canlıların Yapısına Yolculuk ünitesinde %37,76 oranında modsal betimlemenin yer aldığı görülmektedir.

Modsal Betimlemelerin Türlerinin Dağılımı

Fen bilimleri ders kitabının ilkinde kullanılan 188 mod incelenmiş ve bunlardan 83’inin resim, 60’ının fotoğraf, 7’sinin liste, 7’sinin tablo, 0’ının matematiksel ifade, 5’inin kavram haritası, 0’ının kavram karikatürü, 4’ünün diyagram olduğu tespit edilmiştir. Grafik 2’de kitapta yer alan modsal betimleme türlerinin dağılımına yer verilmiştir.

Grafik 2. Modsal betimlemelerin türlerinin dağılımı

Grafik 2'ye göre fen bilimleri ders kitabında en fazla yer alan modsal betimlemenin resim (%44,14) olduğu dikkat çekmektedir. En az kullanılan modsal betimlemelerin ise diyagram (%2,1), hiç kullanılmayan modsal betimlemelerin matematiksel ifade (%0) ve kavram karikatürü (%0) olduğu belirlenmiştir. Diğer modlara bakıldığında, liste %3,7, tablonun %7,7, kavram haritasını %2,6 oranında olduğu görülmektedir.

Fen bilimleri ders kitabının ilkinde yer alan modların türlerine ilişkin resim (Şekil 1), fotoğraf (Şekil 2), diyagram (Şekil 3), tablo (Şekil 4), liste (Şekil 5) ve kavram haritası (Şekil 6) örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 1: Resim örneği

Şekil 2: Fotoğraf örneği

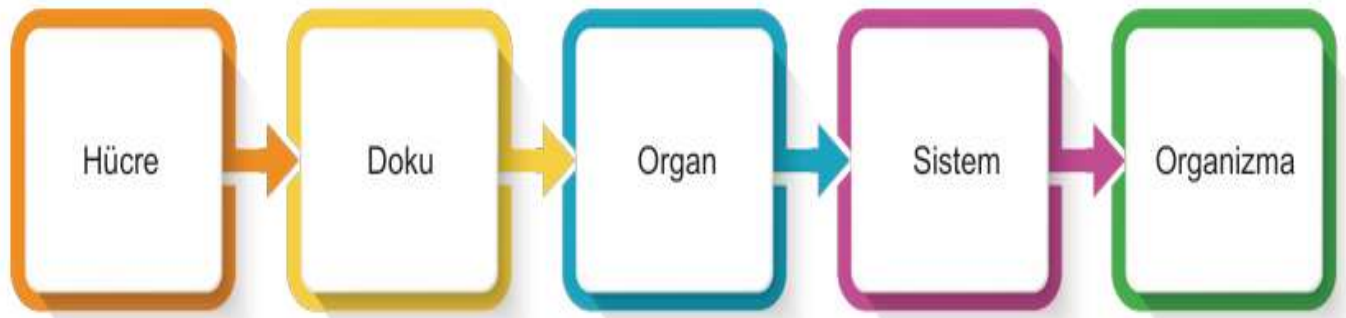
Yapı/Organeli Temsil Eden Malzeme	Hücredeki Yapı ve Organeller	Hücredeki Yapı ve Organellerin Görevleri
Mercek	Ribozom	Protein üretir.
Kil veya Sert Karton	Hücre Duvarı	Hücreye destek sağlar ve dış etkenlere karşı korur (sadece bitki hücresinde bulunur).
Jel veya Sıvı Şeffaf Madde	Sitoplazma	Hücre içindeki organellerin yer aldığı yarı sıvı yapıdır; hücresel aktivitelerin gerçekleştiği alandır.
Bilye veya Küçük Top	Çekirdek	Hücresinin yönetim merkezidir; genetik bilgiyi taşır.
Zar veya İnce Film Tabakası	Hücre Zarı	Hücreye giren ve çıkan maddeleri kontrol eder; hücrenin dış çevresini sınırlar.
Pil veya Enerji Verici	Mitokondri	Hücreye enerji sağlar.

Şekil 3: Tablo örneği

Bitki Hücresi

- Şekli köşelidir.
- Kloroplast bulunur.
- Kofulları büyük ve az sayıdadır.
- Hücre duvarı vardır.
- Sentrozom bulunmaz.

Şekil 4: Liste örneği

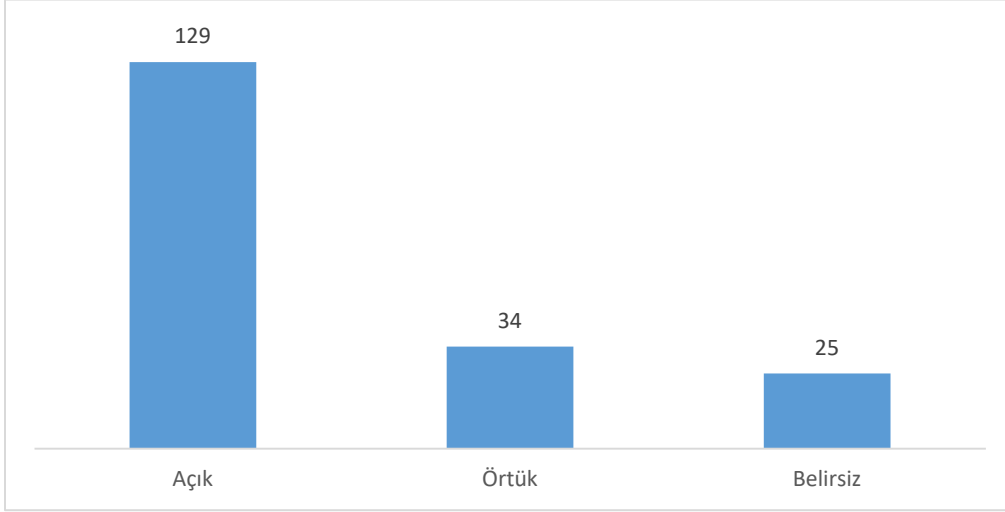
Şekil 5: Diyagram örneği

Şekil 6: Kavram haritası örneği

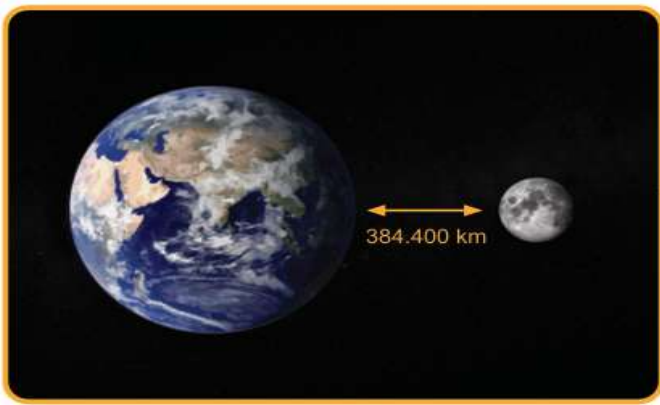
Modsal Betimlemelerin Betimsel Özelliklerinin Dağılımı

Fen bilimleri ders kitabında kullanılan 188 tane modun 129'u açık, 34'i örtük ve 25'i belirsiz modlardır. Grafik 3'te kitapta yer alan modsal betimlemelerin betimsel özelliklerine göre dağılımına yer verilmiştir.

Grafik 3. Modsal betimlemelerin betimsel özelliklerinin dağılımı

Grafik 3 incelendiğinde fen bilimleri ders kitabında yer alan modsal betimlemelerin betimsel özelliklerinin çoğunlukla açık (%68) olarak ifade edildiği görülmektedir. Belirsiz (%13,29) olarak ifade edilen modsal betimlemelerin oranının en az olduğu belirlenmiştir. Ayrıca örtük olarak kodlanan modların oranı ise %18'dir. Fen bilimleri ders kitabında yer alan açık (Şekil 8), örtük (Şekil 9) ve belirsiz (Şekil 10) modsal betimleme örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Görsel 1.2.4: Dünya ve Ay arasındaki uzaklık

Fen bilimleri ders kitabındaki Şekil 8'de Dünya ile Ay arasındaki mesafe 384.400 km olduğu, gök cisimleri arasındaki mesafenin açık ve anlaşılır bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

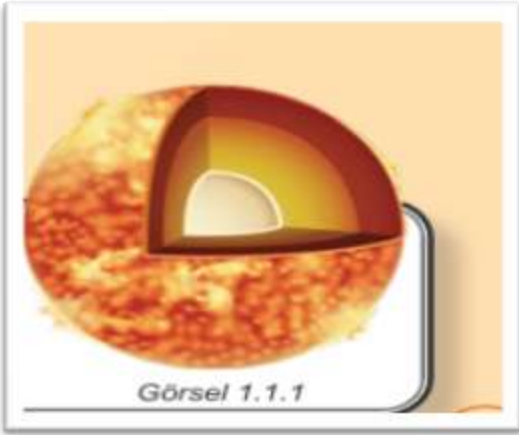
Şekil 7: Açık olarak kodlanan mod örneği

Şekil 8’de farklı besin gruplarına ilişkin görsel yer almaktadır. Besin gruplarına yönelik açıklama yapılmış ancak hangi besin türünü içerdiğine ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Görsel 3.2.29: Farklı besin grupları

Şekil 8: Örtük olarak kodlanan mod örneği

Görsel 1.1.1

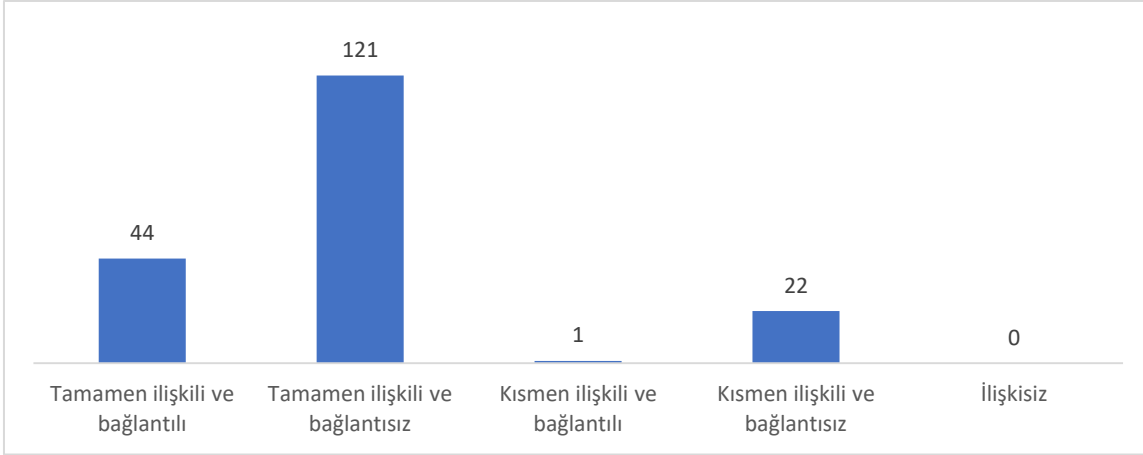

Şekil 9’da Güneş’in katmanlarının yerleri açıkça belirtilmediği ve katmanlara ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir.

Şekil 9: Belirsiz olarak kodlanan mod örneği

Modsal Betimlemelerin Metinle İlişkisinin Dağılımı

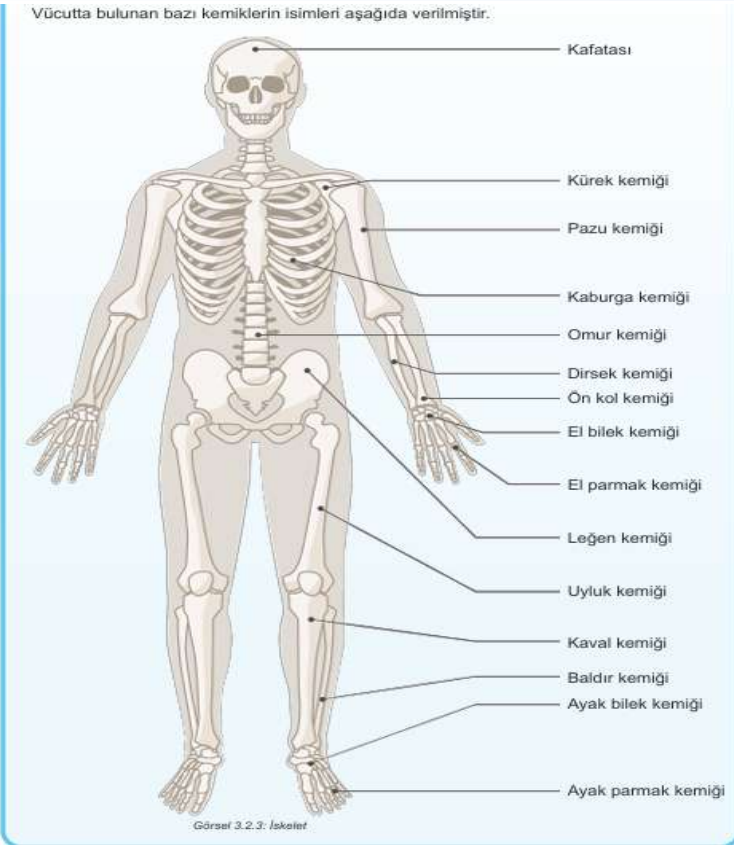
Fen bilimleri ders kitabında yer alan modların metinle ilişkisi incelendiğinde 44 modun metinle tamamen ilişkili ve bağlantılı, 121 modun metinle tamamen ilişkili ve bağlantısız, 1 modun metinle kısmen ilişkili ve bağlantılı, 22 modun metinle kısmen ilişkili ve bağlantısız, metinle bağlantısız hiç modun olmadığı belirlenmiştir. Kitapta yer alan modsal betimlemelerin metinle ilişkisinin dağılımına Grafik 4’te yer verilmektedir.

Grafik 4. Modsal betimlemelerin metinle ilişkisinin dağılımı

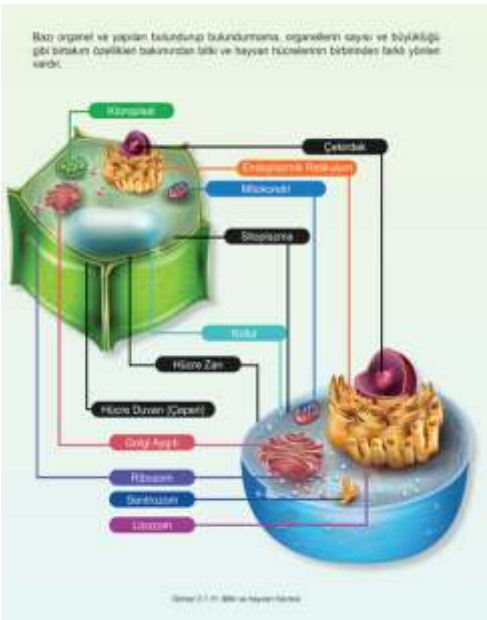
Grafik 4 incelendiğinde fen bilimleri ders kitabında yer alan modların %64'ünün metinle tamamen ilişkili olduğu ve metin içerisinde öğrenciyi moda yönlendirecek herhangi bir ifadenin bulunmadığı belirlenmiştir. Metinle tamamen ilişkısiz olan modlara ise rastlanmamıştır. Ayrıca modların %23,40'ının metinle tamamen ilişkili olduğu ve metin içerisinde moda yönlendirecek ifadenin yer aldığı, %0,59'unun metinle kısmen ilişkili olduğu ve metin içerisinde moda yönlendirecek ifadenin yer aldığı, %11,7'sinin ise metinle kısmen ilişkili olduğu ve metin içerisinde moda yönlendirecek ifadenin yer almadığı görülmektedir.

Fen bilimleri ders kitabında kullanılan aşağıdaki modlara bakıldığında, Şekil 10'de fosillerin oluşumuna ilişkin görsel ve metin yer almaktadır.

Görsel, metni tamamen yansıtır tasvir etmektedir. Bu durum, görselin metinle tamamen ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca metin içerisinde yer alan ‘aşağıdaki’ ifadesi öğrenciyi yönlendirdiği için mod, metinle bağlantılıdır.

Şekil 10: Metinle tamamen ilişkili ve bağlantılı görsel

Görselde bitki hücresi ve hayvan hücresinin ortak ve farklı yönleri yer almaktadır. Metin bitki ve hayvan hücresini tamamen yansıtır tasvir etmektedir. Bu durum, görselin metinle tamamen ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca metin içerisinde yer alan ‘aşağıdaki’ ifadesi gibi öğrenciyi yönlendirecek herhangi bir ifade bulunmadığı için mod, metinle bağlantısızdır.

Şekil 11: Metinle tamamen ilişkili ve bağlantısız görsel

Görsel 2.2.4: Yeryüzündeki farklı konumlar

Görsellerde verilen A noktasındaki yer çekimi kuvveti, B noktasındaki yer çekimi kuvvetinden fazladır.

Görselde yer alan görsel ve metin incelendiğinde yeryüzündeki farklı konumlarında yer çekimi kuvvetinin değiştiğini göstermek için verilmiştir. Ancak deniz seviyesinden farklı konumlarda yer vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, modun metni kısmen yansıttığı görülmektedir. Metin içerisinde yer alan 'görsellerde' ifadesi, öğrenciyi görsele yönlendirmektedir. Bu durum modun metinle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Şekil 12: Metinle kısmen ilişkili ve bağlantılı görsel

Görsel 2.1.1: Futbol topunun hareket ettirilmesi

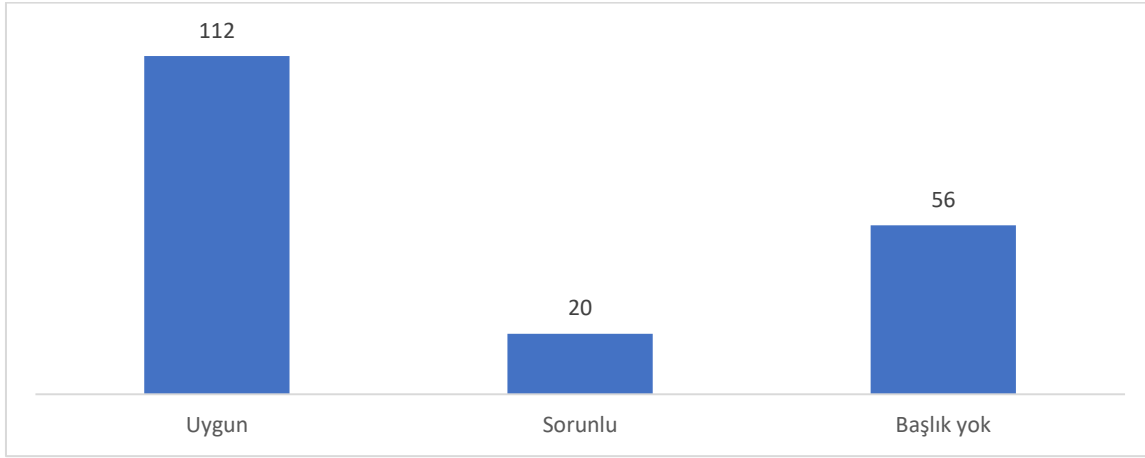
Görsel 2.1.2: Paket lastiğinin gerilmesi

Görsel kuvvetin etkilerini anlatabilmek için yer verilmiştir. Kuvvetin sadece itme ve çekme gibi etkilerinin yanında hareket eden cismi durdurabilir, hareket ettirebilir, yönü ve hızını değiştirebilir. Görsel kuvvetin tüm etkilerini yansıtmamaktadır. Ayrıca öğrenciyi görsele yönlendirecek bir ifadeye yer verilmediği belirlenmiştir. Şekil yer alan görsellerin ise metinle kısmen ilişkili ve bağlantısız olduğu görülmektedir.

Şekil 15: Metinle kısmen ilişkili ve bağlantısız görsel

Modsal Betimlemelerin Başlıklarının Özelliklerinin Dağılımı

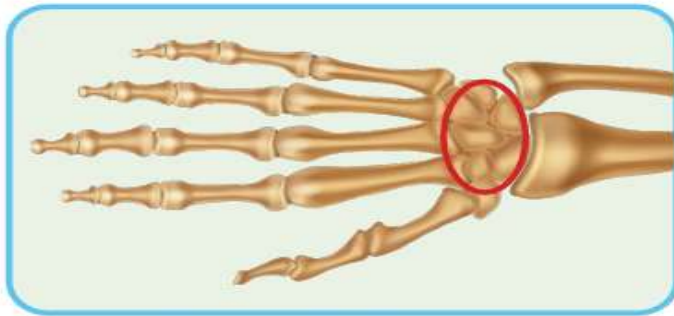
Fen bilimleri ders kitabında kullanılan modların başlıkları incelendiğinde, 112'nin uygun başlığa sahip olduğu, 20'nin sorunlu başlığa sahip olduğu ve 56'sının başlığa sahip olmadığı belirlenmiştir. Kitapta yer alan modsal betimlemelerin başlıklarının özelliklerine göre dağılımına Grafik 5'te yer verilmektedir.

Grafik 5. Modsal betimlemelerin başlıklarının özelliklerinin dağılımı

Grafik 5 incelendiğinde fen bilimleri ders kitabında yer alan modların %59'unun uygun başlığa sahip olduğu, %10,63'ünün ise sorunlu başlığa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca modların %29'unun bir başlığa sahip olmadığı belirlenmiştir.

Fen bilimleri ders kitabında yer alan Şekil 16 incelendiğinde, el bilek kemikleri ve el ayak kemikleri görseline yer verildiği ve başlığın görselle uyumlu olduğu görülmektedir. Şekil 17'e bakıldığında Ay'ın evrelerine yer verilmektedir. Ancak başlıkta hangi görselin hangi evreye ait olduğuna açıkça yer verilmemiştir. Bu bağlamda sorunlu bir başlığa sahip olduğu söylenebilir. Şekil 18'un ise herhangi bir başlığa sahip olmadığı görülmektedir.

Görsel 3.2.7: El bilek kemikleri

Görsel 3.2.8: Ayak bilek kemikleri

Şekil 16. Uygun başlığa sahip bir görsel

Görsel 1.2.12: Ay'ın evreleri

Şekil 17: Sorunlu başlığa sahip bir görsel

Şekil 18: Başlığı olmayan bir görsel

Yanlış Öğrenmelere Sebep Olabilecek Modsal Betimlemeler

Fen bilimleri ders kitabında yanlış öğrenmeye neden olabilecek modlar çok az olduğu belirlenmiştir. Aşağıdaki Şekil 19'da modun eksik kullanıldığı ve Şekil 20'de modun belirsiz olduğu örnekler görülmektedir. Modun hatalı kullanımı kitapta yer almamaktadır.

Yandaki moda ilişkin, metinde uyduların gezegen etrafında hareketinden bahsetmektedir. Ancak Ay'ın Dünya etrafındaki görünüm görselinde belirli bir yörüngedeki hareketi gözlenmemektedir. Dönüş yönünü gösteren oklara yer verilebilir. Bundan dolayı modun eksik olduğu görülmektedir.

Şekil 19: Modun eksik kullanımına ilişkin görsel örneği

Dengeli beslenmek, düzensiz egzersiz yapmak ve stresten uzak durmak için sağlıklı bir yaşam anlatılırken bu moda yer verilmiştir. Görselde sadece spor ve egzersize yer verildiğinden sağlıklı yaşam belirgin olarak gösterilmediği için modun belirsiz kullanımına ilişkin örneği temsil etmektedir.

Şekil 20: Modun belirsiz olduğuna ilişkin görsel örneği

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mevcut araştırmada Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak iki kitap halinde hazırlanan ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinin konu anlatım ve özet e-içerik bölümlerinin tamamında 188 adet modsal betimlemeye yer verilmiştir. İlk kitapta yer alan üç ünitenin dağılımına göre modlar incelendiğinde en fazla modsal betimlemenin Kuvveti Tanıyalım (%39,36) ünitesinde, en az modsal betimlemenin ise Gökyüzündeki Komşularımız ve Biz (%22,87) ünitesinde, Canlıların Yapısına Yolculuk ünitesinde (%37,76) oranında modsal betimlemenin yer aldığı görülmektedir. Birinci üniteye az diğer iki üniteye modsal betimlerin sayısı birbirine yakındır. Ünitelere göre mod sayılarının farklı olmasının nedeni konunun yapısına özgü kavramların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ifade, fen bilimleri ders kitaplarında yer alan modsal betimlemelerin (örneğin, grafikler, tablolar, şemalar, resimler gibi görsel unsurlar) sayılarındaki farklılıkların, bu konu üzerinde yapılan önceki çalışmaların bulgularıyla tutarlı olduğunu belirtmektedir. Alan yazındaki çalışmalar, farklı ders kitaplarında veya ünitelerde kullanılan modların çeşitliliğini ve miktarını analiz ederek, bu unsurların eğitsel etkilerini değerlendirmeyi amaçlar. Modsal betimlemelerin farklılık göstermesi, ünitelerin içeriği, hedeflenen kazanımlar ve konunun doğası gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Bu tür analizler, eğitim materyallerinin daha etkili ve öğrenci odaklı tasarlanmasına katkı sağlar. Örneğin, bazı konular görsel destekle daha iyi öğrenilirken, diğer konular yazılı açıklamalarla daha etkili olabilir. Bu durum, kullanılan modların sayısının ve türlerinin üniteler arasında değişiklik göstermesini doğal kılar (Günay, 2022; Hıdır ve Didiş Körhasan, 2018; Şantaş, 2017).

Fen bilimleri ders kitabında yer alan modsal betimlemeler türlerine göre incelendiğinde kullanılan 188 modun 83'ünün resim, 60'ının fotoğraf, 7'nin liste, 7'ünün tablo, 5'inin kavram haritası, 4'ünün diyagram, matematiksel ifadenin ve kavram karikatürün yer almadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre fen bilimleri ders kitabında en fazla yer alan modsal betimlemenin resim (%44,14) ve fotoğraf olduğu görülmektedir. Literatürde yapılan modsal betimleme çalışmalarının sonuçları ile uyumlu olduğunu göstermektedir (Bayrı, 2014; Günay, 2022; Kapıcı, 2014; Kurnaz vd., 2016; Şantaş, 2017). Demiralp (2022) ve Sert (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda fotoğraf ve resim modlarının fazla kullanılmasının nedenini ulaşılmamasının kolay ve çok zaman almadan hazırlanması gerektiği şeklinde ifade etmiştir. Fen bilimleri ders kitabında yer alan modsal betimlemelerin betimsel özelliklerinin çoğunlukla açık (%68) olarak ifade edildiği görülmektedir. Belirsiz (%13,29) olarak ifade edilen modsal betimlemelerin oranının en az olduğu belirlenmiştir. Ayrıca örtük olarak kodlanan modların oranı ise %18'dir. Bu sonuçlar Kapıcı (2014) ve Çetin (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada çoğunun belirsiz modlara sahip olduğunu tespit ettiği çalışma ile uyumsuzdur. Kimya ders kitabını inceleyen Demircan (2019)'ın bulduğu modlarla uyumludur.

Fen bilimleri ders kitabının ilkinde yer alan modların metinle ilişkisine bakıldığında yer alan modların %64'ünün metinle tamamen ilişkili bağlantısız, modların %23,40'sinin metinle tamamen ilişkili ve bağlantılı, %0,59'unun metinle kısmen ilişkili ve bağlantılı, %11,7'sinin ise metinle kısmen ilişkili ve bağlantısız olduğu görülmüştür. İlişkisiz moda yer verilmemiştir. Elde edilen bu sonuçlar ortaokul fen bilimleri ders kitabındaki çalışma sonuçlarıyla uyumludur (Günay, 2022; Kurnaz vd., 2016). Modların başlıklarının özelliklerine bakıldığında fen bilimleri ders kitabında yer alan modların %59'unun uygun başlığa sahip olduğu, %10,63'ünün ise sorunlu başlığa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca modların %29'unun bir başlığa sahip olmadığı belirlenmiştir. Çoğunun uygun başlığa sahip olması öğrencilerin anlamalarını ve öğrenmelerini kolaylaştırmaktadır. Literatürde yer alan çalışma sonuçlarıyla uyumludur (Kapıcı, 2014). Kitapta yer alan yanlış öğrenmeye sebep olabilecek modlar çok az sayıdadır. Yapılan modsal betimleme çalışmalarında yanlış ya da hatalı öğrenmeye sebep olabilecek modlara rastlanmıştır. Bu modlar öğrencilerin yanlış öğrenmesine sebep olmaktadır (Kara ve Aktürkoğlu, 2019; Çeken, 2011; Demiralp, 2022).

Elde edilen bulgular ışığında mevcut araştırmada Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline uygun olarak iki kitap halinde hazırlanan ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının ilkinin modların sayısı ve çeşidinin ünitelere göre dağılımında bazı farklılıklar görülmüştür. Fen bilimleri ders kitaplarında tüm ünitelerdeki içeriklere uygun farklı türde modlara yer bilgisi, öğrenci öğrenmesini daha etkili hale getirebilir. Her konunun ayrıntılarına göre kullanılan mod türüne göre, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde çeşitlendirilebilir. Fen bilimleri ders kitaplarının daha etkili, öğrenci odaklı ve pedagojik açıdan güçlü hale getirilmesi öğrencinin öğrenmesi etkili ve önemlidir. Fen bilimleri ders kitaplarının tasarımında modların metinle ilişkisi, başlık kullanımı ve eğitimin içeriğini doğrudan etkileyen unsurlardır. Bu tür öneriler, öğrenci gelişimini artırmaya ve fen bilimlerine olan ilgiyi pekiştirmeye yönelik önemli adımlardır.

Kaynakça

- Ainsworth, S. (2006). DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction*, 16, 183-198. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2006.03.001>
- Bayrı, N.G. 2014. Sekizinci sınıf öğrencilerinin basınç konusuyla ilgili gösterim türleri arasında geçiş yapabilme durumlarının incelenmesi (Tez No. 379664) [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi]. Yükseköğretim Ulusal Tez Merkezi.
- Bodur, F. (2016). Uzaktan öğretim ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin öğrenmeye etkileri (Anadolu üniversitesi örneği). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 70-80.
- Bodur, S., & Filiz, E. (2010). Validity and reliability of Turkish version of " Hospital Survey on Patient Safety Culture" and perception of patient safety in public hospitals in Turkey. *BMC health services research*, 10, 1-9.
- Casteel, C. P., & Isom, B. A. (1994) Reciprocal processes in science and literacy. *Reading Teacher*, 47, 538-545.
- Norris, S. P., & Philips, L. M. (2003). *How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy*. *Science Education*, 87, 224-240. <https://doi.org/10.1002/sce.10066>
- Çeken, R. (2011). İlköğretim fen ve teknoloji ders kitaplarında kalp ve akciğer ile ilgili şekillerin içerik analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 903-912.
- Çetin, B. (2023). *Fen bilgisi ve kimya ders kitaplarındaki kimyasal gösterimlerin analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- DeBoer, G. E. (2000). Scientific literacy: Another look at its historical and contemporary meanings and its relationship to science education reform. *Journal of Research in Science Teaching*, 37(6), 582-601. [https://doi.org/10.1002/1098-2736\(200008\)37:6<582::AID-TEA5>3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/1098-2736(200008)37:6<582::AID-TEA5>3.0.CO;2-L)
- Demiralp, E. (2022). *Sekizinci sınıf fen bilimleri ders kitabında Çoklu modsal betimleme kullanımının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Demirbag, M., & Gunel, M. (2014). Integrating argument based science inquiry with modal representations: Impact on science achievement, argumentation and writing skills. *Educational Sciences: Theory & Practice (ESTP)*. 14(1), 1-20.
- Demircan, G., & Demirdöğen, B. (2019). Kimyasal gösterimlerin genel kimya ders kitaplarında kullanımı. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(2), 941-978. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.601984>
- Gkitzia, V., Salta, K., & Tzougraki, C. (2011). Development and application of suitable criteria for the evaluation of chemical representations in school textbooks. *Chemistry Education Research and Practice*, 12, 5-14. <https://doi.org/10.1039/C1RP90003J>
- Günay, K. (2022). *Fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının gösterim türleri ve gösterimler arası geçişler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Gunel, M., & Yesildag Hasancebi, F. (2016). Modal representations and their role in the learning process: A theoretical and pragmatic analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16(1), 109-126.
- Güçlüer, E., & Kesercioğlu, T. (2012). The effect of using activities improving scientific literacy on students' achievement in science and technology lesson. *International Online Journal of Primary Education*, 1(1), 8-13.
- Halliday, M. A. K. (1978, March). *Language as social semiotic*.
- Hıdır, M., & Didiş Körhasan, N. (2018). Fen ders kitaplarındaki analogilerin incelenmesi ve fen öğreticilerinin analogilerin etkin kullanımına ilişkin görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 12(2), 415-453.
- Kapıcı, H. Ö. (2014). Ortaokul fen ve teknoloji ders kitaplarındaki maddeni tanecikli yapısı ile ilgili görsellerin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Ulusal Tez Merkezi.

- Kara, S., & Aktürkoğlu, B. (2019). İlkokul fen bilimleri ders kitaplarında kavram yanılgılarına neden olabilecek sözel ve görsel içerik. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1), 234-259. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.523827>
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (2. Baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Keogh, B., & Naylor, S. (1999). Concept cartoons, teaching and learning in science: An Evaluation. *International Journal of Science Education*, 21(4), 431-446. <https://doi.org/10.1080/095006999290642>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170-189.
- Kurnaz, M. A., Çevik Ezberci, E., & Bayri, N. G. (2016). Fen ve teknoloji ders kitaplarındaki gösterim türleri arası geçişlerin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 5(3).
- Lemke, J. L. (2004). The literacies of science. In E. W. Saul (Ed.), *Crossing borders in literacy and science instruction* (pp. 33-47). NSTA Press.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Fen bilimleri dersi (1.-8. sınıflar) öğretim programı. Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, 2024. <https://tymm.meb.gov.tr/>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *İlköğretim fen bilimleri dersi 3-8. sınıflar öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Öz, M. (2020). *Fen eğitiminde argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımı ve çoklu modsal betimleme kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Norris, S. P., & Philips, L. M. (2003). *How literacy in its fundamental sense is central to scientific literacy*. *Science Education*, 87, 224-240. <https://doi.org/10.1002/sce.10066>
- Sert, S. (2019). 6. sınıf kuvvet ve hareket ünitesinde kullanılan farklı betimleme modlarının dezavantajlı öğrencilerin akademik başarılarına etkisi (Tez No. 617133) [Yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi]. Yükseköğretim Ulusal Tez Merkezi.
- Şantaş, H. K. (2017). Çoklu modsal betimlemelerin kullanımının 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitapları fizik ve biyoloji konuları için incelenmesi (Tez No. 471782) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Ulusal Tez Merkezi.
- Uzoğlu, M. (2010). Öğrenme amaçlı yazma aktivitelerinin kullanımının ilköğretim seviyesinde kuvvet ve madde ünitesini öğrenmeye etkisinin araştırılması. *Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum*.
- Yeşildağ-Hasançebi, F., Göktepe, Y., & Günel M. (2014). Eğitim araştırmalarında modsal betimlemelerin kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 113-124.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8.baskı). Seçkin Yayıncılık Yılmaz, M., Gündüz, E., Diken, E.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, N. (2017). *Ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinin modsal betimlemeleri kullanma becerilerinin değişimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi, Giresun).

2019 VE 2024 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ METİN SEÇİMİ VE METİNLERDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Elif AKTAŞ

ORCID: 0000-0001-5573-2274

E-Posta: elif.aktas@alanya.edu.tr

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, Antalya, Türkiye

Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ

ORCID: 0000-0002-7225-3934

E-Posta: turan.es@alanya.edu.tr

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, Antalya, Türkiye

Özet

Dil öğretiminde temel materyaller arasında yer alan metinler, öğrencilere çeşitli becerileri kazandırmak için birer araç olarak kullanılmaktadır. Türkçe ders kitabı hazırlama aşamasında çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak kitaplarda yer alacak metinler belirlenmektedir. Metinler aracılığıyla anlama ve anlatma becerilerinin kazandırılmasının yanı sıra millî ve manevî değerlerin öğretimi ve kültürel etkileşimin gerçekleştirilmesi de hedeflenmektedir. Bu noktada MEB tarafından hazırlanan Türkçe öğretim programları metin seçimi açısından kitap yazarları için bir rehber görevi üstlenmektedir. Bu çalışmada, 2019 ve 2024 ortaokul Türkçe dersi öğretim programlarındaki metin seçimi ve metinlerde bulunması gereken özelliklerin benzerlik, farklılık ve yenilikleriyle tanıtılması, birbiriyle kıyaslanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda her iki Türkçe öğretim programında yer alan metin seçim kriterleri, metin türleri ve ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Nitel bir desenle kurgulanan çalışmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İnceleme sonucunda 2019 ve 2024 Türkçe öğretim programlarının metin seçimine ilişkin esaslar açısından bazı noktalarda benzerlik gösterdiği; 2024 Türkçe öğretim programında metin seçimine ilişkin esasların sayıca arttığı ve metinlerin çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği ilkelerine uygun eserlerden seçilmesi gerektiği, biyografi türünden seçilecek metinlerin kişinin örnek teşkil edebilecek ve ilham verebilecek özelliklerini yansıtması gerektiği gibi çeşitli açılardan farklılaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin, Metin seçimi, Türkçe öğretim programı, Türkçe ders kitabı.

COMPARISON OF 2019 AND 2024 TURKISH LANGUAGE CURRICULUM IN TERMS OF TEXT SELECTION AND FEATURES THAT TEXTS SHOULD POSSESS

Abstract

Texts, which are among the fundamental materials in language teaching, are used as tools to help students acquire various skills. In the process of preparing Turkish language textbooks, texts to be included in the books are determined by considering various criteria. Through these texts, the aim is not only to develop comprehension and expression skills but also to teach national and moral values and foster cultural interaction. At this point, the Turkish language curricula prepared by the Ministry of National Education serve as a guide for textbook authors in terms of text selection. This study aims to introduce and compare the similarities, differences, and innovations in text selection and the features required for texts in the 2019 and 2024 middle school Turkish language curricula. To achieve this goal, the text selection criteria, number of texts, text types, and the qualities of texts to be included in textbooks in both Turkish language curricula were examined and compared. The data for this qualitative study were collected through document analysis, and the findings were analyzed using content analysis, a method of qualitative research. The analysis revealed that while the 2019 and 2024 Turkish language curricula share similarities in certain principles of text selection, the 2024 curriculum includes an increased number of criteria for text selection. It emphasizes that texts should align with the principles of child-appropriateness and child reality, and that biographical texts should reflect characteristics of individuals who can serve as role models and sources of inspiration.

Keywords: Text, Text Selection, Turkish Language Curriculum, Turkish Textbook.

GİRİŞ

Dil öğretiminde metin kullanımını oldukça önemlidir. Metinler aracılığıyla okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi temel dil becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra dil yapıları ve öğretim programında yer alan temel yetkinlikler ve değerler de öğrencilere kazandırılmaktadır.

Sever'e (2015) göre Türkçe öğretimi Türkçenin anlatım olanaklarını yansıtan, düzeye uygun çeşitli türdeki metinlerle, öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini uygulamalarla geliştirebileceği, insana, yaşama, doğaya özgü duyarlıklar kazanabileceği etkinliklerle yapılandırılmalıdır. Bu etkinliklerin temelinde yine metinler yer almaktadır. Ancak metinlerin Türkçe öğretiminde bir araç olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Yani metinler amaç değil araçtır. Öğrencide geliştirilecek beceriler esas amaç olmalı, metinlerden öncelikli olarak öğrencilerin dinleme, okuma, yazma, konuşma, görsel okuma ve sunu gibi dil becerilerini geliştirmek için yararlanılması gerekmektedir. Öğrencinin zihinsel becerileri geliştirmek için metni anlama, metin üzerinde düşünme, metinden çıkarımlar yapma ve metni değerlendirme gibi çeşitli işlemler yapılmalıdır. Anlama sürecinde öğrenci ön bilgileri ışığında metinde sunulan yeni bilgileri incelemeli, onlar üzerinde düşünmeli ve zihninde yapılandırılmalıdır (Güneş, 2013).

Hedeflenen temel dil becerileri ve üst düzey düşünme becerilerin geliştirilmesine dönük etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi için ders kitabına seçilen metinlerin niteliği önem taşımaktadır (Türkben & Temiz Yürek, 2020). Bu sebeple Türkçe ders kitabı hazırlama aşamasında çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak kitaplarda yer alacak metinler belirlenmektedir. Metinler aracılığıyla anlama ve anlatma becerilerinin kazandırılmasının yanı sıra millî ve manevi değerlerin öğretimi ve kültürel etkileşimin gerçekleştirilmesi de hedeflenmektedir. Bu noktada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkçe öğretim programları metin seçimi açısından kitap yazarları için bir rehber görevi üstlenmektedir. Buradan da hareketle bu çalışmada 2019 ve 2024 Türkçe öğretim programlarının metin seçimi ve metinlerde bulunması gereken özellikler açısından karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi "2019 ve 2024 Türkçe öğretim programlarının metin seçimi ve metinlerde bulunması gereken özellikler açısından karşılaştırması nasıldır?" şeklinde ifade edilmiştir.

YÖNTEM

2019 ve 2024 Türkçe öğretim programlarının, metin seçimi ve metinlerde bulunması gereken özellikler açısından karşılaştırılmasını amaçlayan bu çalışma, nitel bir desene sahiptir. Nitel desene kurulan çalışmalarda incelenen olay veya olgu hakkında derin bir algıya ulaşma çabası bulunmaktadır (Morgan, 1996). Araştırmada nitel desene uygun olacak şekilde veri toplama aracı olarak doküman analizi tercih edilmiştir.

Doküman analizi, belgeleri titiz bir şekilde ve sistematik olarak analiz etmek amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Merriam, 2013). Bu araştırmada da 2019 ve 2024 Türkçe dersi öğretim programlarında yer alan metin seçim kriterleri, metin türleri ve ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

2019 ve 2024 ortaokul Türkçe öğretim programlarındaki metin seçimi ve metinlerde bulunması gereken özelliklerin benzerlik, farklılık ve yenilikleriyle tanıtılması amaçlanan bu çalışmada Türkçe öğretim programları incelenmiş ve ilk olarak her iki programda da ortak ve farklı olan kriterlere yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Benzerlikler

2019 programında ders kitaplarına alınması gereken metinlerin alanda yaygın olarak kabul gören eserlerden, edebî ve kültürel değer içeren metinler olması istenmektedir. Ayrıca kitaplarda Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlerin de yer alması gerektiği ifade edilmiştir. 2024 programında da benzer şekilde Türk ve dünya edebiyatından edebî ve kültürel değerleri barındıran metinlerin yer alması gerektiği söylenmiş, Türk Cumhuriyetleri ile Kıbrıs ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlerin de kitapta bulunması gerektiği belirtilmiştir.

Her iki programda, ders kitaplarına alınacak metinlerin ikincil aktarımlardan ziyade doğrudan yazarın eserinden alınması gerektiği ifade edilmiştir. 2024 programında ek olarak, birincil kaynağa ulaşamadığı zamanlarda metinlerin güvenilir kaynaklardan alınması gerektiği vurgulanmış, Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu gibi resmî kurumların yayınları ve resmî bağlantılı adreslerinden metinlere ulaşılabileceği ifade edilmiştir.

2019 programında “Bu kitap için yazılmıştır.” ifadesini içeren metinlerin yer almaması gerektiği söylenmiş, yalnızca 1. sınıf seviyesindeki ders kitaplarında, kitabın yazarları tarafından kaleme alınmış en fazla 2 metne yer verilebileceği belirtilmiştir. 2024 programında ise bu konu daha net bir şekilde ifade edilmiş, 1. sınıf seviyesi de dahil olmak üzere, ders kitaplarındaki ana metinlerin komisyon veya kitap yazarları tarafından yazılamayacağı ifade edilmiştir. Ancak programda, ders kitabı yazarları tarafından seviye gözetmeksizin etkinlik metni oluşturulabileceği yer almaktadır. Bu durumda kaynakçada bu metinlerin komisyon tarafından yazıldığına belirtilmesi gerekmektedir. 2019 programında ise farklı bir maddede gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog) ve sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabı yazarları tarafından üretilen metinlerin de kullanılabilmesi ve bu türlerin yukarıda yer alan maddeleri

kapsamadığı açıklanmıştır.

Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf seviyesi için seçilen metnin, başka bir sınıf seviyesinde kullanılamayacağı her iki programda da belirtilmiştir. Ayrıca 2024 programında ek olarak, eserden alınan bir bölümün değil, eserin tamamının öğrencilerin seviyesine uygunluk durumunun kontrol edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasının zenginliği açısından, bir sınıf seviyesinde aynı yazar veya şairlerden en fazla iki metne yer verilmesi gerektiği iki programda da açıklanmıştır. 2019 programında serbest okuma metinleri bu ilkenin dışında tutulmuş, 2024 programında ise böyle bir ayırım yapılmamıştır.

Dünya edebiyatından seçilecek metinlerin, genel kabul görmüş, doğru ve nitelikli çevirilerden alınması gerektiği iki programda da belirtilmiştir.

Her iki programda da ders kitabına alınamayacak uzunluktaki metinlerin kısaltılarak kitaba eklenebileceği ve bağlamın yakalanabilmesi amacıyla metnin başından eserin belirlenen bölümüne kadar olan kısma kadar kısa bir özet verilmesi gerektiği ifade edilmiş, alıntılanmayan kısımların yay ayrıç içerisinde üç nokta ile gösterileceği söylenmiştir. 2019 programında ek olarak seçilen metnin, eserin hangi bölümünden alındığına yönelik kısa bir açıklama yapılması gerektiği belirtilirken 2024 programında, kısaltma yapılmış ancak metnin diğer unsurları değiştirilmemiş ise metnin sonuna “Kısaltılmıştır.” ibaresinin yazılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, metinde yalnızca yazım ve noktalama değişikliği yapılmışsa “Düzenlenmiştir.”, yazım ve noktalama değişikliğinin yanı sıra kısaltma da yapılmışsa “Kısaltılarak düzenlenmiştir.” ibaresinin yazılması gerektiği de 2024 programında ifade edilmiştir.

Metinlerde olumsuz etki oluşturabilecek ve eğitsel yönden uygun olmayan ifadelerin, metnin bağlamının ve bütünlüğünün bozulmadan çıkarılması gerektiği iki programda da belirtilmiştir. 2024 programında ek olarak çıkarılan yerlerin yay ayrıç içerisinde üç nokta ile gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İki programda da metin içinde yer alan bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip şiir, anı, fıkra, anekdot vb. bölümlerin metin olarak seçilebileceği belirtilmiştir.

Eserleri kullanılan yazar veya şairlerin biyografilerine yer verilmesi gerektiği ve bu biyografilerde yazar veya şairlerin yalnızca edebî yönlerinin ön plana çıkarılması gerektiği her iki programda ifade edilmiştir.

Farklıklar

2019 Türkçe dersi öğretim programında 2024 programından farklı olarak 2 madde yer almaktadır. Bu maddelerden bir tanesi, ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmesi gerektiğidir. Diğer madde ise yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleniş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıklarının düzeltilmeyeceği, metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara yönelik açıklamaların dipnot şeklinde verileceği, ayrıca bu hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabileceğidir.

2024 programında 2019'dan farklı olarak 12 madde yer almaktadır. Bu maddelerden bir tanesi, ders kitabına alınacak metinlerin insan hak ve özgürlüklerine, demokratik değerlere, kişisel verilerin gizliliğine, hayvan haklarına aykırılık teşkil edebilecek, doğaya zarar verebilecek unsurlar içermemesi gerektiğidir. Diğer bir madde, seçilen metinlerde millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel ve toplumsal değerlere aykırı unsurların yer almaması gerektiğine yöneliktir.

2024 programında ilk kez vurgulanan çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik kavramları da yer almaktadır. Metinlerin, çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği ilkelerine uygun eserlerden seçilmesi gerektiği programda vurgulanmıştır.

Derslerde kullanılacak tüm metinlerin, öğrencilerin sınıf seviyesine ve temaya uygun; söz varlıklarını zenginleştirecek nitelikte olması gerektiği 2024 programında “Metin Seçimine İlişkin Esaslar” başlığı altında yer almaktadır. 2019 programında bu durum “Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları” başlığı altında açıklanmıştır. Bu duruma benzer şekilde, metinlerin, öğrencilere okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandıracak nitelikte seçilmesi gerektiği de her iki programda farklı yerlerde belirtilmiştir. 2024 programında okur kimliği kavramı metin seçimine ilişkin esaslar başlığında özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca ders kitaplarında, öğrencilerde dil zevki ve estetik zevk kazandıracak; onların duygu, düşünce, bilgi ve hayal dünyalarını zenginleştirecek metinlerin yer alması gerektiği de yine her iki programda farklı başlıklar altında ifade edilmiştir.

Ana metnin okuma metni olduğu durumlarda tema ve öğrenme çıktılarına uygun ek dinleme/izleme metni kullanılabileceği, metin seçim kriterlerine uygun olması koşuluyla çoklu ortam öğelerini içeren dijital metinlerin kitaplarda yer alabileceği ve metinlerin kuşaklar arası dil birliğine katkısı hakkındaki eserlere uygun temalarda yer verilebileceği de 2024 programında belirtilmiştir.

2024 programında biyografi türünden seçilecek metinlerin, kişinin örnek teşkil edebilecek ve ilham verebilecek özelliklerini yansıtması gerektiği ve kitapta yer alan bilgilendirici metinlerdeki içeriğin güncel olması gerektiği de ifade edilmiştir.

Son olarak 2024 programında, farklı olarak öğrencilere millî bilinç kazandırılması gerektiğine dair bir madde yer almaktadır. Öğrencilerin ufkunu genişletmek, onlara ilham ve cesaret vermek amacıyla Türkiye'nin günümüze kadarki birikimini ve kazanımlarını, dünyaca bilinen çalışmalarını, yakın dönemin vizyonunu ve başarılarını temsil eden; ülkemizdeki kurum ve insanların önemli çalışmalarını açıklayan metinlere yer verilmesi gerektiği ve bu noktada dijital içeriklerden de faydalanılabileceği programda belirtilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

2019 ve 2024 programları metinler açısından incelendiğinde ilk olarak 2024 programındaki madde sayılarının fazla olduğu görülmektedir. 2024 programında metin seçim kriterlerine yönelik 24 madde yer alırken bu sayı 2019 programında 14'tür. Bununla beraber gelişen teknolojinin 2024 programına daha çok yansıdığı da dikkat çekmektedir. 2019 programında dijital okuryazarlık ve dijital kaynaklara yönelik farklı açıklamalar ve kazanımlar yer almasına rağmen, çoklu ortam öğelerini içeren dijital metinlere yer verilmesi esası ilk kez 2024 programında yer almaktadır.

2024 programında yer alan esaslardan bir tanesi de çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği kavramlarıdır. Önceki programlarda metin seçimi noktasında yer almayan bu iki kavram ilk kez 2024 programında görülmektedir. Çocuk edebiyatının temel ilkeleri olarak sayılabilecek bu kavramlardan çocuk gerçekliği, çocuğun kendi bakış açısıyla dünyayı algılayış biçimi ve kendi anlam dünyasını kurması olarak tanımlanabilir. Çocuğa görelilik ilkesi ise, öğrenme sürecinde çocuğun duygusal ihtiyaçlarına ve algı düzeylerine uygun bir şekilde, bilgi ve metinleri çocuğun anlayabileceği bir dile ve biçime dönüştürmek olarak ifade edilebilir (Karaağaç & Alikılıç, 2023). Ders kitaplarının hitap ettiği kitle düşünüldüğünde, 2019 programında açık bir şekilde yer almamışken 2024 programında bu iki ilkeye yer verilmesi oldukça önem arz etmektedir.

2024 programında bulunan ilkelerden bir tanesi de okuma sevgisi ve alışkanlığıyla ilgilidir. Kuşkusuz bugüne kadar hazırlanan tüm programlarda doğrudan ve dolaylı olarak bu konuya dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Fakat 2024 programında diğer programlardan farklı olarak okur kimliği kavramına yer verilmiştir. Okur kimliği; öğrencinin okuma alışkanlıkları, okuma motivasyonları ve okuma süreçlerine yönelik tutum ve davranışlarını ifade eden bir kavram olarak tanımlanabilir (MEB, 2024). Öğrencinin bir okuma kültürüne sahip olması noktasında kendi okur kimliğini oluşturması oldukça önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla okuyan, sorgulayan, üzerine düşünen, anlamlandıran ve yapılandıran bir öğrenci yetiştirme gayesi söz konusu olduğu

için Türkçe öğretim programında okur kimliği kavramı üzerinde durmanın oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

2024 programında dikkat çeken noktalardan bir tanesi de önceki programda yer almayan farklı değerlere yer verilmesidir. İnsan hak ve özgürlükleri, demokratik değerler, kişisel verilerin gizliliği, hayvan hakları, doğaya zarar verilmemesi gerektiği gibi çeşitli değerlere yeni programda yer verilmiştir. Ayrıca millî, manevî, ahlaki, tarihî, kültürel ve toplumsal değerlere aykırı unsurların da metinlerde yer almaması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Buradan hareketle 2024 programında değer kavramı üzerinde daha detaylı şekilde durulduğu söylenebilir.

2019 programından farklı olarak yeni programda dikkat çeken ilkelere bir tanesi de kuşaklar arası dil birliği kavramıdır. 2024 programında, metinlerin kuşaklar arası dil birliğine katkısına yönelik eserlere, uygun görülen temalarda yer verilmesi istenmektedir. Bu ilkedan hareketle metinlerin farklı bir işlevine dikkat çekildiği görülmektedir. Bu kavram özellikle kültürel değerler ve toplumsal uyum açısından gün geçtikçe daha da değerli bir hâle gelmiştir. Dış etkenlerin hızlıca arttığı günümüz dünyasında kuşaklar arası dil birliği kavramına açık bir şekilde yer verilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Bilgilendirici metinlerde yer alan içeriğin güncelliği de yeni programda dikkat çekilen konulardan bir tanesidir. Yeni bilgilerin sürekli arttığı ve içeriğin hızlı bir şekilde değişmesinden kaynaklı yanlış öğrenmelerin önüne geçmek amacıyla, bu ilkenin metin seçim esaslarında yer almasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada her iki öğretim programı benzerlik, farklılıklarıyla ele alınmış ve tartışılmıştır. Başka çalışmalarda da her iki öğretim programı çeşitli açılardan (dil becerileri, dil yapıları, üst düzey düşünme, değerler vb.) ele alınıp kıyaslanabilir.

KAYNAKÇA

- Güneş, F. (2013). Türkçede metin öğretimi yerine metinle öğrenme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6/11, 603-637.
- Karaağaç, H. G., & Alikılıç, D. (2023). Çocuk edebiyatı ve çocuğa görelilik kavramı. *Education and Technology in Information Science*, 1(1), 58-66.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. baskı). Nobel Akademi Yayıncılık.
- MEB (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2024). *Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programı (5-8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Ed.: S. Turan). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research*. Sage publications.
- Sever, S. (2015). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. Tudem Yayıncılık.
- Türkben T. & Temizyürek, F. (2020). Türkçe öğretiminde yazınsal nitelikli metinlerin önemi: bir olgubilim çalışması. *International Journal of Language Academy*, Volume 8/3 p. 1/15.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YARATICI DRAMA KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Elif AKTAŞ

ORCID: 0000-0001-5573-2274

E-Posta: elif.aktas@alanya.edu.tr

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD, Antalya, Türkiye

Öğr. Gör. Selvi KARAKUŞ

ORCID: 0000-0002-0896-5494

E-Posta: selvi.karakus@ankamedipol.edu.tr

Ankara Medipol Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Türkçe Hazırlık Birimi, Ankara, Türkiye.

Özet

Dil öğretiminde öğrenciyi aktif kılarak onun yaparak/yaşayarak öğrenmesine fırsat sunan etkili öğretim yöntemlerinden biri yaratıcı dramadır. Bu yöntem, dört temel dil becerisinin öğretiminde öğrencilere yaparak/yaşayarak öğrenmeye imkân sunduğu için kalıcı bir öğrenmeye olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda özellikle dil öğretiminde yaratıcı drama yönteminin etkin kullanımı, başarıyı sağlayan hususlardandır. Bu nedenle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde sık sık bu yöneme başvurulmalıdır. Bu araştırma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımına yönelik öğretici görüşlerinin ortaya konmasını amaçlamaktadır. Nitel desenle yürütülen araştırmanın çalışma grubunu farklı üniversitelerde yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında görev yapmakta olan 12 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Altı sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu, öğretmenlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramayı bir yöntem olarak kullanıp kullanmadıklarına, bu yöntemi hangi becerilerin öğretiminde kullandıklarına, ne sıklıkla başvurduklarına, yöntemi yararlı bulup bulmadıklarına ve kullanırken ne gibi zorluklar yaşadıklarına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Görüşme sonucunda elde edilen veriler, doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda araştırmanın sonucu, öğretmenlerin dramayı yöntem olarak ara sıra kullandıklarını, bu yöntemi yararlı bulduklarını fakat uygulamada zorluk yaşadıklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe Öğretimi, Yaratıcı Drama, Dil Öğretimi ve Yaratıcı Drama

TEACHERS' OPINIONS ON THE USE OF CREATIVE DRAMA IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Creative drama is one of the effective teaching methods that enable students to learn by doing/living by making them active in language teaching. Since this method offers students the opportunity to learn by doing/living in the teaching of four basic language skills, it provides permanent learning. In this context, effective use of creative drama method in language teaching is one of the issues that ensures success. Therefore, this method should be frequently used in skill courses in teaching Turkish as a foreign language. This research aims to reveal the views of instructors on the use of creative drama in teaching Turkish as a foreign language. The study group of the research conducted with a qualitative design consists of instructors working in the field of teaching Turkish at different universities. In the research, semi-structured interview technique, one of the qualitative research data collection methods, was used. The semi-structured interview form consisting of six questions consists of questions about whether instructors use creative drama as a method in teaching Turkish as a foreign language, which skills they use this method in teaching, how often they use it, whether they find the method useful, and what difficulties they experience while using it. The data obtained as a result of the interview was examined with the document analysis method. The results of the research, in line with the data obtained, revealed that teachers occasionally use drama as a method, find this method useful, but have difficulty in applying it.

Keywords: Teaching Turkish as a Foreign Language, Creative Drama, Language Teaching and Creative Drama

GİRİŞ

Yabancı dil öğretiminde bireysel farklılıkların gözlemlenmesi, öğretim sürecinin kısa sürede etkili ve verimli sonuçlar vermesini sağlamaktadır. Günümüzün eylem odaklı dil öğretimi anlayışı, öğrencilerin dili gerçek hayatta kullanabilme becerilerini geliştirmeyi hedefler ve bu da öğretmenlerin çağdaş yöntem ve tekniklere hâkim olmasını bir gereklilik hâline getirmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenlerden yalnızca bu yöntemleri bilmek değil, aynı zamanda hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun şekilde esnek ve yaratıcı bir biçimde uygulamaları beklenmektedir (Elbistanlı & Boylu, 2023). Bu bağlamda Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde, yaratıcı dramın eylem odaklı dil öğretimi anlayışını destekleyen aynı zamanda dil becerilerini geliştiren bir yöntem olduğu bu yönüyle de öğretmenlerin bu yönteme sık sık başvurmaları gerektiğini ifade edilebilir.

Adıgüzel (2006, s.21) eğitimde yaratıcı dramayı; “herhangi bir konuyu, doğaçlama ve rol oynama gibi tekniklerden yararlanarak, bir grupta ve grup üyelerinin birikimlerinden, yaşantılarından yola çıkarak canlandırma” şeklinde tanımlamıştır. Yaratıcı drama insana gerekli olan bilgileri ya da donanımları, yaşam için olanı yaşamın içinde kazandırarak eğitimin temel ilkelerine faydalı kazanımlar sağlamaktadır (Maden, 2010). Yaratıcı drama, dil becerilerinin öğretiminde etkili bir yöntem olup öğrencilerin hayal dünyasının gelişmesini ve bir metnin daha kolay çözümlenmesini sağlamaktadır (Harrison 1999’dan Akt.: Maden, 2010, s. 509). Yaratıcı drama, yabancı dil öğretiminde dilin sadece bilişsel yönüne değil, aynı zamanda duygusal, sosyal ve kültürel boyutlarına da hitap ettiği için etkili ve bütüncül bir öğretim yöntemidir. Bu yöntemi kullanarak öğrencilerin dil becerilerini daha hızlı, kalıcı ve eğlenceli bir şekilde geliştirmek mümkündür. Bu çerçevede, bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımına ilişkin öğretici görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımına yönelik öğretici görüşlerinin ortaya konmasının amaçlandığı bu çalışma, nitel bir desenle yürütülmüştür. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Olgubilim, bireyin anlık deneyimlerinin tanımı olarak ifade edilmektedir (Edmonds & Kennedy, 2017’den Akt. Ceylan Çapar & Ceylan, 2022). Bu doğrultuda fenomenoloji, deneyimlerle ilişkilidir ve birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşamış deneyimlerinin ortak anlamını keşfeder (Merriam, 2015). Bu araştırmalar, kesin ve genellebilir sonuçlar ortaya koymamakla birlikte olguyu derinlemesine tanımaya, daha iyi betimlemeye, açıklamaya anlamaya imkân sağlar. Olgubilim çalışmalarında çoğunlukla bir olguya ilişkin bireysel algıların ortaya çıkarılması ve

yorumlanması hedeflenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Sonuçların betimsel bir yaklaşımla ortaya konduğu bu desende, doğrudan alıntılara da sıkça yer verilir. İlgili çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı dramaya ilişkin görüşleri betimlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda araştırma, olgubilim (fenomenoloji) deseninde yürütülmüştür.

ÇALIŞMA GRUBU

Bu araştırmanın çalışma grubu, Ankara Medipol Üniversitesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesinde yabancı dil olarak Türkçe eğitimi veren öğretmenler oluşturmuştur. Bu tür araştırmalarda ilgili çalışma grubu, araştırmacının ele aldığı konularda deneyime sahip ve bu deneyimi gösterecek kişilerden oluşmaktadır (Creswell, 2013; Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. İlgili çalışmada öğretmenlerin araştırmaya gönüllü katılması, yabancı dil olarak Türkçe öğretiyor olmaları, farklı deneyim yılına sahip olmaları ölçüt olarak kabul edilmiştir. Çalışma grubunun özellikleri Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>
Kadın	10
Erkek	2
<i>Eğitim Durumu</i>	<i>f</i>
Lisans	2
Yüksek Lisans	7
Doktora	3
<i>Mezuniyet Branşı</i>	<i>f</i>
Türkçe Eğitimi	2
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	8
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı	1
Dilbilimi Bölümü	1
<i>Çalışma Yılı</i>	<i>f</i>
2-5	2
6-10	7
10-21	3
<i>Yaratıcı drama alanında eğitim alma durumu</i>	<i>f</i>
Eğitim alma	4
Eğitim almama	8

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubu içerisinde yer alan katılımcıların 10’unun kadın, 2’sinin de erkek olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar arasında kıdem yılı en fazla olan grup, 10 yıl ve üzeridir. Ayrıca kıdem yılı 2-5 yıl arasında olan 2 öğretici, 6-10 yıl arasında olan 7 öğretici ve 10-21 yıl arasında olan 3

öğretici bulunmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin mezuniyet durumlarına bakıldığında 2 öğreticinin lisans mezunu olduğu, 7 öğreticinin yüksek lisans mezunu olduğu ve 3 öğreticinin de doktora mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 1'e bakıldığında mezuniyet branşı Türkçe Eğitimi olan 2 öğretici, Türk Dili ve Edebiyatı olan 8 öğretici, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı olan 1 öğretici ve Dil Bilimi olan 1 öğretici bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yaratıcı drama alanında eğitim alan 4 eğitici eğitim almayan 8 eğiticinin olduğu dikkat çekmektedir.

VERİ TOPLAMA ARACI

Olgubilim ile yürütülen araştırmalarda, yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılarak araştırılan olgu tanımlanır. Bu doğrultuda görüşme soruları, genel, açık uçlu ve verilecek cevapları etkilemekten kaçınılacak şekilde tasarlanmalıdır (Wimpenny & Gass, 2000). Bu çalışmada da verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu görüşme yaklaşımı, görüşme sırasında irdelenecek sorular veya sorular listesini içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Görüşme formundaki sorular, öğretmenlerin yaratıcı drama ile ilgili bilgi düzeylerini ve derste uygulama düzeylerini ölçecek şekilde iki uzman görüşüne başvurularak hazırlanmıştır. Başta 5 soru olarak hazırlanan form, uzman görüşü alınarak düzenlenmiş ve soru sayısı 6'ya çıkarılmıştır. İlgili formda öğretmenlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramayı bir yöntem olarak kullanıp kullanmadıklarına, bu yöntemi hangi becerilerin öğretiminde kullandıklarına, ne sıklıkla başvurduklarına, yöntemi yararlı bulup bulmadıklarına ve kullanırken ne gibi zorluklar yaşadıklarına yönelik 6 sorudan oluşmaktadır:

- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramayı bir yöntem olarak kullanıyor musunuz? Neden?
- Yaratıcı drama yöntemini hangi becerilerin öğretiminde kullanıyorsunuz? Nasıl?
- Yaratıcı drama yöntemine, dil öğretiminde ne sıklıkla başvuruyorsunuz? Neden?
- Bu yöntemi yararlı buluyor musunuz? Neden?
- Bu yöntemin uygulanışı esnasında yaşadığımız zorluklar var mı? Bunlar nelerdir?
- Yöntemin uygulaması esnasındaki önerileriniz nelerdir?

VERİLERİN ANALİZİ

İlgili çalışmada veriler, betimsel analiz ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi; kayıtların, dokümanların, mülakat sonuçlarının karşılaştırılması ve betimlenmesi doğrultusunda tercih edilen tekniktir (Altunışık, vd., 2012). Betimsel analizde ise elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK

Yapılan çalışmada geçerliliği sağlamanın yolu, sonuca nasıl ulaşıldığının detaylı olarak açıklanması ve verilerin ayrıntılı raporlandırılmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak için kodlama ve kategori belirleme süreci iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış Miles ve Huberman'ın (1994) güvenilirlik formülüne başvurulmuştur: $Sonuç = \left[\frac{\text{Görüş birliği}}{\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı}} \times 100 \right]$. %99 çıkan uyuşum değeriyle araştırmanın güvenilir olduğu saptanmıştır. Çıkan sonucun %70'in üzerinde olması araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Uyumsuzluk gösteren kategoriler üzerinde de tekrar düşünülüp bütün veriler üzerinde uzlaşmaya varılmıştır.

BULGULAR

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramının kullanımına yönelik öğretici görüşlerinin incelendiği bu çalışmada, elde edilen görüşlerin dağılımlarına göre bulgular tablolar hâlinde sunulmuştur:

Tablo 2. Yaratıcı Drama Yöntemini Kullanıp Kullanmama Nedenleri

	Sebepler
Kullananlar	Faydalı (f=5)
	Öz güveni geliştirme (f=2)
	İfade becerisini geliştirme (f=1)
	İletişim becerisini geliştirme (f=1)
	Öğrenciler arasında etkileşimin sağlanması (f=1)
Kullanmayanlar	Kalıcı öğrenme (f=1)
	Eğitimi olmama (f=1)
	Yararlı bulmama (f=1)

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yöntemini kullanıp kullanmama nedenleri ile ilgili görüşler verilmiştir. Buna göre yaratıcı drama yöntemini kullananlar faydalı (f=5), öz güveni geliştirme (f=2), ifade becerisini geliştirme (f=1), iletişim becerisini geliştirme (f=1), öğrenciler arasında etkileşimin sağlanması (f=1), kalıcı öğrenme (f=1) gibi sebeplerden kullandıklarını belirtmişlerdir. Kullanmayanların ise eğitimi olmama (f=2) ve yararlı bulmama (f=1) gibi sebeplerden kullanmadıklarını ifade ettikleri dikkat çekmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı dramının kullanımına yönelik görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K2: Özellikle öz güveni artırması ve kendini ifade etme becerilerini geliştirmesi bakımından kullanıyorum.

K1: Konuşma becerisinin gelişimi için kullanıyorum.

K5: Özellikle B2 /C1 kurlarında soyut düşünme geliştiği zaman.

K3: Hayır kullanmıyorum.

K6: Bu yöntem hakkında bilgi sahibi değilim. Bu yüzden kullanmıyorum.

Tablo 3. Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanıldığı Beceri Alanları

Beceri Alanları	Nasıl Kullanıldığı
Dinleme	Metinde verilen durumu canlandırma (f=3) Metni yarım bırakıp devamını canlandırma (f=2)
Konuşma	Verilen rolleri canlandırma (f=4) Telaffuzu geliştirme (f=3)
Okuma	Rolleri canlandırma (f=3) Masal hikâye gibi metinlerin dramatize edilmesi (f=3)
Yazma	Yaratıcı yazma kapsamında metni devam ettirme (f=2) Masal hikâye gibi olaya dayalı yazma çalışmalarında rolleri canlandırma (f=1)
Dil Bilgisi	Verilen grameri canlandırma çalışmalarında kullanma (f=2) Dil bilgisi kurallarını pekiştirmek için roller verme (f=1)

Tablo 3’te, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı beceri alanları ile ilgili görüşlere yer verildiği görülmektedir. Buna göre dinleme becerisinde kullanımına yönelik 5 öğreticinin, konuşma becerisinde kullanıma yönelik 7 öğreticinin, okuma becerisinde kullanımına yönelik 4 öğreticinin, yazma becerisinde 3 öğreticinin dil bilgisi öğretiminde ise 3 öğreticinin görüş bildirdiği görülmektedir. Buna göre dinleme becerisinde metinde verilen durumu canlandırma (f=3), metni yarım bırakıp devamını canlandırma (f=2), konuşma becerisinde, verilen rolleri canlandırma (f=4), telaffuzu geliştirme (f=3), okuma becerisinde rolleri canlandırma (f=3), masal hikâye gibi metinlerin dramatize edilmesi (f=3), yazma becerisinde, yaratıcı yazma kapsamında metni devam ettirme (f=2), masal hikâye gibi olaya dayalı yazma çalışmalarında rolleri canlandırma (f=1), dil bilgisi öğretiminde, verilen grameri canlandırma çalışmalarında kullanma (f=2), dil bilgisi kurallarını pekiştirmek için roller verme (f=1) şeklinde kullandıkları görülmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğreticilerinin yaratıcı dramanın beceri alanlarında kullanımına yönelik görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K2: Teknik anlamda eksik olmakla beraber konuşma becerisinde nadiren kullanıyorum.

K9: Konuşma ve yazma gibi üretme becerilerinde faydalanıyorum.

K5: Konuşma ve yazma.

K3: Hayır, kullanmıyorum.

K12: Başta okuma olmak üzere tüm dil becerilerinin öğretiminde ve dil yapılarının/dil bilgisinin öğretiminde kullanıyorum.

K7: 4 temel beceride de kullanıyorum.

K1: Konuşma becerisinin gelişimi için kullanıyorum.

K10: Becerilerin bir bütün olarak kullanılmasında drama yöntemini kullanıyorum.

K11: Kelime öğretiminin yanı sıra Türkçe'nin dört temel becerisinin (dinleme, konuşma, okuma veyazma) öğretiminde oldukça etkili bir araç olduğu için kullanmaktayım.

K8: Elbette, bu yöntem öğrencilerin hayal gücünü geliştirmede ve öğrenme süreçlerinde aktif rol oynamasında çok etkilidir. Öğrenme sürecinde öğrencilerin eğlenirken kalıcı öğrenmeleri de sağlayabilir.

Tablo 4. Yaratıcı Drama Yöntemine Hangi Sıklıkla Başvurulduğu

Sıklık	Sebebi
Hiç	Bilmeme (f=2) Faydalı bulmama (f=1)
Bazen	Müfredatı yetiştirememe (f=2) Öğrenci sayısının değişkenlik göstermesi (f=1)
Her zaman	Çok faydalı (f=6)
Gerektiğinde	Bazı konuların öğretiminde gerekli olma (f=2) Bazı konularda yöntemin uygulamanın zor olması (f=1)
Nadiren	Mekânın uygun olmaması (f=5)
Ayda 3 kez	Materyal geliştirme sürecinin zaman alması (f=1)

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemine hangi sıklıkla başvurduklarına dair bildirdikleri görüşlere yer verildiği görülmektedir. Tabloya sıklık bazında bakıldığında öğretmenlerin hiç başvurmama sebepleri bilmeme (f=2), faydalı bulmama (f=1), bazen başvurma sebepleri müfredatı yetiştirememe (f=2), öğrenci sayısının değişkenlik göstermesi (f=1), her zaman başvurma sebepleri, çok faydalı (f=6), gerektiğinde başvurma sebepleri, bazı konuların öğretiminde gerekli olma (f=2), bazı konularda yöntemin uygulamanın zor olması (f=1), nadiren başvurma sebepleri, mekânın uygun olmaması (f=5), ayda üç kez başvurma sebebi ise materyal geliştirme sürecinin zaman alması (f=1) olarak görülmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı drama yöntemine hangi sıklıkla başvurduklarına yönelik görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K12: Sıklıkla başvuruyorum. Görev odaklı etkinlikler kapsamında öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine fırsat sunan bir yöntem olduğu için kullanıyorum.

K10: Genellikle başvuruyorum. Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesini desteklediği ayrıca kalıcı öğrenme sağladığı için her hafta bu yöntemi kullanıyorum.

K8: Çok sık olmasa da kullanmaya çalışıyorum.

K11: Bu yöntemin kullanım sıklığı, eğitim ortamına, öğretmenin yaklaşımına, öğrencilerin seviyesine ve müfredata bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu nedenle gerek olduğu zaman kullanıyorum.

Tablo 5. Yöntemi Yararlı Bulup Bulmama

	Sebepler
Yararlı	Üst düzey düşünme becerilerini kullandırma (f=3)
	Üretici dil becerilerini geliştirme (f=3)
	İfade becerisini geliştirme (f=2)
	Öz güveni geliştirme (f=1)
	Becerilerin bir bütün olarak kullanımını sağlaması (f=1)
	Öğrencilerin hayal gücünü geliştirmede (f=1)
	Öğrenciler arasındaki etkileşimi artırma (f=1)
Yararlı değil	Çok vakit alma (f=1)
	Etkili bulmama (f=1)

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin bu yöntemi yararlı bulup bulmadıklarına dair görüş bildirdikleri görülmektedir. Yararlı bulduklarına dair görüş bildiren öğretmenlerin nedenlerini, üst düzey düşünme becerilerini kullandırma (f=3), üretici dil becerilerini geliştirme (f=3), ifade becerisini geliştirme (f=2), öz güveni geliştirme (f=1), becerilerin bir bütün olarak kullanımını sağlaması (f=1), öğrencilerin hayal gücünü geliştirmede (f=1), öğrenciler arasındaki etkileşimi artırma (f=1) şeklinde ifade ettikleri dikkat çekmektedir. Yararlı bulmadıklarına dair görüş bildiren öğretmenlerin ise çok vakit alma (f=1), etkili bulmama (f=1) nedenlerinden dolayı yararlı bulmadıkları görülmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı drama yöntemini yararlı bulup bulmadıklarına yönelik bildirdikleri görüşlerden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K12: Evet buluyorum. Çünkü bu yöntem yaparak yaşayarak ve kalıcı öğrenmeler için fırsat sunuyor. Aynı zamanda dersleri eğlenceli ve verimli bir hâle dönüştürüyor. Ayrıca sınıf içi iletişime de olumlu katkı sağlıyor. Öğrenilenlerin kalıcı olması için bu yöntemi uygulamak gerekiyor.

K2: Evet özellikle özgüveni artırması ve kendini ifade etme becerilerini geliştirmesi bakımından dil öğretiminde de etkili ve faydalı olduğunu düşünüyorum.

K4: Elbette, bu yöntem öğrencilerin hayal gücünü geliştirmede ve öğrenme süreçlerinde aktif rol oynamasında çok etkilidir. Öğrenme sürecinde öğrencilerin eğlenirken kalıcı öğrenmeleri de sağlayabilir.

K1: Evet oldukça yararlı buluyorum. Öğrencilerin öğrendikleri kelimeleri tekrar etmeleri için ve dil bilgisi kurallarını pekiştirmeleri için oldukça etkili bir yöntem olduğunu düşünmekteyim.

K3: Hayır.

K5: Elbette buluyorum. Üst düzey bilişsel becerilerin, düşünme becerilerinin kullanılmasına olanak sağlar.

Tablo 6. Yöntemin Uygulanışına İlişkin Zorluklar

	Sebepler
Var	Mekânın yetersizliğine ilişkin zorluklar (f=5)
	Çekingenlikle ilgili zorluklar (f=3)
	Dil seviyesi farklılıklarına yönelik zorluklar (f=2)
	Öğrenciler ile anlaşma problemlerine yönelik zorluklar (f=1)
	Zaman yönetimine yönelik zorluklar (f=1)
	Öğrenci katılımı ile ilgili yaşanan zorluklar (f=1)
	A1 seviyesindeki öğrencilere anlaşılır yönergeler vermeye yönelik zorluklar (f=1)
	Uygulama sırasında öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklara yönelik zorluklar (f=1)
	Eğitmen tecrübesizliği ile ilgili zorluklar (f=1)
Yok	Yeterli tecrübe ve eğitim (f=8)
	Faydalı olması (f=7)

Tablo 6’da yöntemin uygulanışına ilişkin zorluklara yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde bu yöntemin uygulanışının zorluklarına yönelik (f=16) daha fazla görüş bildirildiği dikkat çekmektedir. Bunlar mekânın yetersizliğine ilişkin zorluklar (f=5), çekingenlikle ilgili zorluklar (f=3), dil seviyesi farklılıklarına yönelik zorluklar (f=2), öğrenciler ile anlaşma problemlerine yönelik zorluklar (f=1), zaman yönetimine yönelik zorluklar (f=1), öğrenci katılımı ile ilgili yaşanan zorluklar (f=1), A1 seviyesindeki öğrencilere anlaşılır yönergeler vermeye yönelik zorluklar (f=1), uygulama sırasında öğrenciler arasında çıkan anlaşmazlıklara yönelik zorluklar (f=1), eğitmen tecrübesizliği ile ilgili zorluklar (f=1) şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra yöntemin uygulanışına dair zorlukların olmamasına yönelik görüşlerin nedenleri ise yeterli tecrübe ve eğitim (f=8), faydalı olması (f=7) şeklinde ifade edilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğreticilerinin yaratıcı drama yönteminin uygulanışı esnasında yaşanan zorluklara yönelik bildirdikleri görüşlerden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K12: Yaratıcı drama planı hazırlamak için oldukça çaba gerekiyor. Drama planı hazırlamak, çatışma oluşturmak, öğrenme çıktılarına uygun bir öğretim gerçekleştirmek için ciddi bir hazırlığa ihtiyaç var. Ayrıca bu alanda bir eğitim olmadan yaratıcı drama etkinlikleri yapılamaz. Bu nedenle bu alanda eğitim almak gerekiyor. Önerim yabancılar Türkçe öğreten herkesin bu eğitimi alması gerektiğidir. Ayrıca yaratıcı drama etkinliklerini büyük gruplarla yürütmek oldukça zor. Sınıf sayılarının fazla olması durumunda bu yöntemi uygulamak zorlaşıyor.

K2: Yaratıcı dramanın temel bileşenlerinden olan ‘mekan’ ın uygun olmaması durumunda zorluklar yaşanabileceğini düşünüyorum. Yine eğitmenin tecrübe yetersizliği de süreci olumsuz etkiler diye düşünüyorum.

K9: Bazı zamanlar öğrencilerin çekingenlikleriyle karşılaşıyorum.

K5: Sınıf yönetimi zor olur. Fiziki şartlar önemli. Materyal geliştirme süreci de öğretmeni zorlayabilir.

K11: Bu yöntemin faydalarının yanı sıra zorlukları da vardır. Örneğin, zaman yönetimi, öğrenci katılımı ve dil seviyesi farklılıkları gibi sorunlar yaşanabileceğini düşünmekteyim.

Tablo 7. Yöntemin Uygulanışına İlişkin Öneriler

Öneriler
Mekânın uygunluğu (f=7)
Yöntemin doğru kullanımı (f=4)
Yaratıcı drama alanında eğitim alınması (f=3)
Belli konuların öğretiminde tercih etme (f=2)
Benzer drama uygulamalarının öğrencilere örnek olarak izletme (f=1)
Yaratıcı drama planının ısınma canlandırma değerlendirme aşamalarına uygun hazırlama (f=1)

Tablo 7' incelendiğinde yöntemin uygulanışına ilişkin görüşlere yer verildiği görülmektedir. Tablo 7'ye göre öğretmenler mekânın uygunluğu (f=7), yöntemin doğru kullanımı (f=4), yaratıcı drama alanında eğitim alınması (f=3), belli konuların öğretiminde tercih etme (f=2), benzer drama uygulamalarının öğrencilere örnek olarak izletme (f=1), yaratıcı drama planının ısınma canlandırma değerlendirme aşamalarına uygun hazırlama (f=1) ifadelerini görüş olarak sunmuşlardır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmenlerinin yaratıcı drama yönteminin kullanımına yönelik öneri bildirdikleri görüşleri doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K12: Bu alanda bir eğitim olmadan yaratıcı drama etkinlikleri yapılamaz. Bu nedenle bu alanda eğitim almak gerekiyor. Önerim yabancılara Türkçe öğreten herkesin bu eğitimi alması gerektiğidir. Yaratıcı drama planı hazırlamak ve bu sınıfı ortamında uygulamak oldukça uzun bir süreç gerektiriyor. Bu nedenle tüm kazanımların bu yöntemle uygulanması yerine öğrenilmesi/öğretilmesi zor konular bu yöntemle öğretilir. Yöntem, 3 aşamada (hazırlık, canlandırma ve değerlendirme) yürütülmektedir. Drama planı hazırlarken ve bunu uygularken bu 3 aşamanın da göz önünde bulundurulması ve ihmal edilmemesi gerekiyor.

K1: Öneri olarak benzer drama örneğini izletildikten sonra öğrencilerden gerçekleştirilmesi beklenirse daha faydalı olabilir.

K10: Yaratıcı drama dersleri açılıp ders programına dahil edilebilir. Ayrıca bu yöntemin rahat kullanılabilmesi için drama sınıfları oluşturulabilir. Böylelikle mekân uygun hale getirilmiş olur. Çünkü yöntemin uygulanma esnasında bazı oyunlarda ve etkinliklerde sakatlanma riski olabilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğreten öğretmenlerin yaratıcı dramaya ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlere ilk olarak yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramayı bir yöntem olarak kullanıp kullanmadıklarına dair soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin çoğunluğu

bu yöntemi kullandığına dair görüş bildirmiştir. Buna göre bu yöntemi faydalı buldukları, öğrencilerin öz güvenini, iletişim beceresini geliştirdiği ve kalıcı öğrenme sağladığı gibi sebeplerden kullandıkları dikkat çekmektedir.

Kullanmayanların ise bu yöntemi yararlı bulmadığı ve yöntem hakkında bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Bir diğer soru öğretmenlerin, yaratıcı dramayı hangi beceri alanlarında kullandıklarına dair görüşlerin alınmasına yöneliktir. Bu doğrultuda öğretmenlerin en çok anlama ve anlatma becerileri arasında yer alan konuşma (f=7) ve okuma (f=6) becerisinde kullandıklarına yönelik görüş bildirdikleri göze çarpmaktadır. Bu yönteme ne sıklıkla başvurduklarına dair yöneltilen soruda ise faydalı (f=6) buldukları için sıklıkla başvurdukları buna karşın mekânın uygun olmaması (f=5) sebebiyle yöntemi nadiren kullandıklarına dair görüş bildirdikleri dikkat çekmektedir. 4. ve 5.soru olarak öğretmenlerin yöntemi yararlı bulup bulmadıkları ve yöntemin uygulanışına dair zorlukları ifade etmeleri istenmiştir. İlgili yöntemi yararlı bulan öğretici sayısı 11 yararlı bulmayan öğretici sayısı 1'dir. Yararlı bulmayan öğreticinin yöntemin çok vakit aldığı ve etkili olmadığı yönünde görüş bildirdiği dikkat çekmektedir.

4. ve 5.soru olarak öğretmenlerin yöntemi yararlı bulup bulmadıkları ve yöntemin uygulanışına dair zorlukları ifade etmeleri istenmiştir. İlgili yöntemi yararlı bulan öğretici sayısı 11 yararlı bulmayan öğretici sayısı 1'dir. Yararlı bulmayan öğreticinin yöntemin çok vakit aldığı ve etkili olmadığı yönünde görüş bildirdiği dikkat çekmektedir. Yöntemin uygulanışının zorluklarına dair görüşlerin ise içinde mekânın kullanımına dair yaşanan zorluklar göze çarpmaktadır. Buna karşın öğreticinin yeterli eğitim ve tecrübeye sahip olmasının yöntemin uygulamasında kolaylık sağladığına yönelik görüşlerin bildirildiği görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında öğretmenlerin yöntemin uygulanışına ilişkin önerileri de görüş olarak alınmıştır. Buna göre öğretmenlerin görüşleri, mekânın uygunluğu, yöntemin doğru kullanımı, yaratıcı drama alanında eğitim alınması, belli konuların öğretiminde tercih etme, benzer drama uygulamalarının öğrencilere örnek olarak izletme, yaratıcı drama planının ısınma canlandırma değerlendirme aşamalarına uygun hazırlama başlıkları altında toplanmıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımına yönelik öğretici görüşlerini, ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde, öğretmenlerin çoğunluğunun yaratıcı drama ile ilgili eğitim almadıklarını bunun yanı sıra ilgili yöntemi faydalı bulduklarını ve dört temel dil becerisinde kullandıklarını, bu yönteme sıklıkla başvurmadıklarını ve yöntemi kullanırken zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, ilgili çalışmaya benzer çalışmalara pek rastlanmamıştır. Farklı açıdan yapılan çalışmalara bakıldığında Elbistanlı ve Boylu (2023)'nun, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı

dramanın kullanımına ilişkin öğretmen tutumlarını incelediği çalışmasında, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımı üzerine öğretmen tutumlarının “yüksek” düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Yabancı dil olarak Türkçe öğreten öğretmenlere yaratıcı drama alanında seminerler verilebilir.
- Bu alanda çalışan öğretmenler farklı kurumlardan yaratıcı drama eğitimi alabilir.
- Yaratıcı drama planının hazırlanması için atölyeler düzenlenebilir.
- Dil merkezlerinde yaratıcı drama dersleri ders müfredatına eklenebilir. Böylelikle zaman kaygısı gütmeyen etkinlikler yapılabilir.
- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı dramanın bir yöntem olarak kullanılmasına yönelik deneysel çalışmalar yapılabilir.

Yaratıcı drama etkinliklerinin rahatlıkla uygulanabileceği mekanlar oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, H. Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. (7. Baskı). Sakarya Kitabevi.
- Çapar, M. & Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 295-312.
- Elbistanlı, N. & Boylu, E. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaratıcı drama kullanımı üzerine öğretici tutumlarının incelenmesi. *Anadolu Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 79-98.
- Maden, S. (2010). Türkçe öğretiminde drama yönteminin gerekliliği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 2010, 503-519.
- Merriam, S. B. (2015). *Qualitative research a guide to design and implementation*. (3. Baskı). (Çev. Ed.: S. Turan). Nobel Yayınları.
- Wimpenny, P. & Gass, J. (2000). Interviewing in phenomenology and grounded theory: is there a difference? *Journal of Advanced Nursing*, 31(6), 1485-1492.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

BÜ'L YÜSR MUHAMMED EL-PEZDEVİ'NİN HAYATI VE USULÜ'D-DİN ESERİ BAĞLAMINDA KELAMİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra Gökmen

esragkmn74@hotmail.com

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Adı, Bartın, Türkiye

Özet

Maveraünnehir bölgesi, Türklerin Anadolu ve Azerbaycan dışında Orta Asya'daki ülkeleri kapsayan topraklardır. Bu bölge Türklerin asıl vatanıdır. Maveraünnehir bölgesi ilim ve irfan yönünden İslam kültürü açısından büyük bir öneme sahiptir. Türk kültürünün asıl vatanı olan bu topraklar, Anadolu irfanına ve kültürüne kaynaklık etmiştir. Bu sözü edilen bölgede, imamların imamı olarak vasıflanan Ebü'l- Yüsr el-Pezdevî, on ikinci yüzyılda yetişmiş önemli İslam alimlerinden biridir. Pezdevî, Ehl-i Sünnetin önemli bir kanadını oluşturan İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşlerine temelde bağlı kalarak İmam Mâtürîdî tarafından kurulan Mâtürîdî kelam sisteminin gelişmesinde, yaygınlık kazanmasında katkısı büyük olan isimlerden biridir. Mâtürîdîliğin unutulmaya başladığı dönemde Pezdevî, bulunduğu konum ve yazdığı eserlerle mezhebin yeniden gelişmesini sağlamıştır. Kadı kimliğine sahip olmasından dolayı kazai yönü de kuvvetlidir. Fıkha dair eserler de yazmış olmakla birlikte fıkhıtan ziyade kelam ilmine ağırlık vermiştir. Kelam ilminin anlaşılması zor ve tartışmalı konularına değinmiştir. Birçok alanda eğitim gören ve eserler yazan Pezdevi, kelam alanında yazmış olduğu Usûlü'd-Dîn eseriyle kelâmî görüşlerini ortaya koymuştur. Eserlerinin çoğuna ulaşamadığı için bu eser onun görüşlerini ortaya koyma açısından oldukça önemlidir. Bu makale de Pezdevi'nin hayatına, yaşadığı bölgeye, talebelerine ve Usûlü'd-Dîn eseri bağlamında kelami görüşleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pezdevî, Kelam, Mâtürîdî, Usûlü'd-din, Mâverâünnehir

Abstract

The Transoxiana region is the territory of the Turks that includes the countries in Central Asia except Anatolia and Azerbaijan. This region is the original homeland of the Turks. The Transoxiana region has great importance for Islamic culture in terms of science and wisdom. These lands, which are the original homeland of Turkish culture, have been a source of information for Anatolian Islamic culture. Abul Yüsr el-Pazdevi, known as the imam of imams in this region, is one of the important Islamic scholars who grew up in the twelfth century. Pezdevi is one of the names who contributed greatly to the development of the Maturidi theological system, which was established by Imam Maturidi, basically adhering to the views of Imam-i Azam Abu Hanife, who constitutes an important wing of the Sunnah. During the period when Maturidism began to be forgotten, Pezdevi ensured the redevelopment of the sect with his position and the works he wrote. Due to his identity as a kadi, his judicial aspect is also strong. Although he also wrote works on fiqh, he focused on the science of kalam rather than fiqh. He touched upon the difficult to understand and controversial issues of the science of Kalam. Pezdevi, who was educated and wrote works in many fields, expressed his views with his work Usuli'd-Din, which he wrote in the field of theology. Since most of his works cannot be reached, this work is very important in terms of revealing his views. In this article, we tried to include Pezdevi's life, the region he lived in, his students and his theological views in the context of his work Usuli'd-Din.

Keywords: Pezdevi, Maturidi, Usuli'd-Din, The Word, Transoxiana

GİRİŞ

Hız. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar arasında fikri anlamda ayrılıklar yaşanmaya başlamıştır. Peygamber döneminde çıkan olaylar bizzat peygamberimiz tarafından çözüme kavuşturuluyor, peygamberin anlatımı ile Kuran anlaşılır bir metin haline geliyordu. Zaman ilerledikçe ve İslam farklı bölgelere, coğrafyalara yayıldıkça yeni konular, sorunlar ve problemler ortaya çıkmıştır. Meselelerin artmasıyla problemlerin tasnif edilerek ele alınması fikri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Kelam, Fıkıh, Hadis, Tefsir gibi ilim dalları iç içeyken zamanla birbirinden ayrılmışlardır. Kelam kelime anlamı olarak söz, lafız, konuşma manasında olup ilahi söz ve emir anlamında olup¹ İslam'ın temelini oluşturan akaid/itikad alanını oluşturan ilim dalıdır.² Kelam başka bir ifadeyle Allah, insan ve kainat arasındaki ilişkiyi inceleyen, alemde olup biten tüm olayları Allah ilişkilendiren bir ilimdir.³

Her ilim dalında olduğu gibi kelam alanında da birçok alim, kelamcı yetişmiştir. Bu kelamcılarının içerisinde Ebu'l Yüsr Muhammed b. Muhammed b. El Hüseyin b. Abdilkerim el-Pezdevi (ö.493/1100) de bulunmaktadır.⁴ Bu alimler birbirinden farklı metotlarla dinin inançla ilgili esaslarını yorumlamaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda yöntem ve düşüncede farklı kelam ekolleri ortaya çıkmıştır. Bu ekollerin en önemli kısmını oluşturan İmam-ı Azam Ebu Hanife(80-150/699-767)'nin görüşlerine bağlı kalarak Ebu Mansur Maturidi (ö.333/944) tarafından kurulan Maturidi kelam ekolü olmuştur.⁵ Pezdevi, genelde kelam ilmine özelde de Maturidi kelamına özellikle Usulu'd-Din eseriyle büyük katkılar sağlamıştır. Bizde bu çalışmamızda Hanefi-Maturidi anlayışında önemli bir yere sahip olan Pezdevi'nin hayatından, ilmi yönünden, talebelerinden ve Usulu'd-Din eseri bağlamında kelami görüşlerinden bahsetmeye çalışacağız.

1. PEZDEVİ'NİN HAYATI

Maveraünnehir bölgesi, Türklerin Anadolu ve Azerbaycan dışında Orta Asya'daki ülkeleri kapsayan bölgedir. Türklerin asıl vatanıdır. Maveraünnehir Bölgesi, ilim ve irfan yönünden çok zengin, verimli topraklardır. İslam kültürüne, birçok ilim ve fikir adamının yetişmesine kaynaklık etmiştir.⁶ Pek çok alim yetişmesine rağmen bölgede yetişen kelamcılarla, alimlerle ilgili kaynak bulunamaması problemi vardır. Bunun

¹ Şaban Ali Düzgün, *Kelam el Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021; 21.

² Hakan Yıldızhan, *Ebu'l -Yüsr El Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1.

³ Selim Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2013; 4.

⁴ Yıldızhan, *Ebu'l Yüsr El Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 1.

⁵ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 4.

⁶ Şerafettin Gölcük, "Türkistanlı Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1(1985):1.

sebebi ise bu bölgede biyografiye gereken önemin verilmemiş olmasıdır.¹ Buna bağlı olarak Ebu'l Yüsr el-Pezdevi'yi araştırırken de aynı problemle karşılaşmış, hakkındaki bilgiler kısıtlı olmuştur.

Tam adı, Ebu'l Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim el-Pezdevi olan kelimamızın, 421(1030) yılında Türkistan'da Nesef'e bağlı Pezde'de doğduğu bilinmektedir.² Pezdevi denilince akla gelen ve karıştırılan kardeşi, Fahrul İslam Ebu'l Usr el Pezdevi'dir. Eserlerinin zor anlaşılması sebebiyle kardeşi "Ebu'l Usr" lakabıyla anılmıştır.³ Kendisine Ebu'l Yüsr denmesinin nedeni de kardeşi Ebu'l Usr el Pezdevi'nin tersine eserlerinin daha kolay anlaşılır bir üslupta olmasıdır.⁴

İlk eğitimini babasından, onun da dedesi Abdul-Kerim'den, dedesinin de İmam Maturidi'nin talebesi olduğu bilinmektedir.⁵ Pezdevi daha sonra devrinin Hanefi ulemasından olan Şeyh İmam Ebul Hattab ve Ebu Yakup Yusuf b. Muhammed en-Nisaburi'den dersler almıştır. Daha başka alimlerden de dersler aldığı belirtilmekte fakat bunların isimlerini zikretmemektedir.⁶ Pezdevi, Hanefi-Maturidi fıkıh eserlerini okumuş, el-Kindi (ö.260/873) ve el-İsfirazi gibi İslam filozoflarının, Kadı Abdul Cabbar (ö.415/1024), Ebu Ali el-Cubbai(ö.303/916), el-Kabi(ö.319/931) ve İbrahim en-Nazzam(231/846) gibi Mutezilenin, Muhammed b. Heysam gibi Mücessimenin eserleri de bilmekteydi.⁷ Eşari kelim ekolünün kurucusu Ebul Hasan el'Eşari (ö.324/936)'nin eserlerini de incelemiştir. Ayrıca Pezdevi, dedesinin hocası olan Maturidi'nin Kitabut-Tevhid ve Tevilatı'nı da tanımıştır.⁸ Pezdevi hadislerde Müslim'in Sahih'ine ve Ebu Davud Sicistani'nin sünenine dayanır.⁹ Tefsirde ise İshak b. İbrahim Rahuya el-Hanzali, Dahhak el Hilal, Abd b. Humeyd el-Keysi ve İmam Maturidi'nin tefsirlerinden faydalanmıştır.¹⁰

Sadrul İslam Pezdevi'nin diğer önemli yönü kadılığıdır. O fıkıhta imamlığını kadılığına ve İmam Muhammed'in es-Siyerül Kebir kitabına, el-Kerhi'nin el-Muhtesar ve el-Mervizi'nin el-Münteka kitaplarına yapmış olduğu çalışmalar etkili olmuştur.¹¹ Pezdevi hayatını Semerkand ve Buhara arasında geçirmiş, Semerkand da bir süre kadılık görevi yapmıştır.¹² Bir ara Endican¹ şehrine gittiği ve burada bir filozofla ahiret

¹ Yıldızhan, *Ebu'l Yüsr el Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 4.

² Muhammed Aruçi, "*Pezdevi, Ebu'l Yüsr*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2007,), 34/266-267.

³ Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2018;57.

⁴ Aruçi, "*Pezdevi, Ebu'l Yüsr*", 34/266-267.

⁵ Şerafettin Gölcük, *Kelam Tarihi*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016;135.

⁶ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 9.

⁷ Feyzullah Gün, *Muhammed Maturidi ve Muhammed Pezdevi'nin Nübüvvet Anlayışları*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022),6; Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 10; Gölcük, *Kelam Tarihi*, 135.

⁸ Ebu'l Yüsr Muhammed Pezdevi, *Usulü'd-Din* (Ehl-i Sünnet Akaidi), Çev. Şerafettin Gölcük, (İstanbul: Kayıhan Yayınları,2019;14.

⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, (İstanbul: Kayıhan Yayınları,2019; 14.

¹⁰ Gölcük, *Kelam Tarihi*, 135.

¹¹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 15; Gölcük, *Kelam Tarihi*, 135.

¹² Yıldızhan, *Ebu'l Yüsr el Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 6.

konusunda tartıştığı rivayet edilmiştir. Semerkant'ta kadılık yaptığı zamanda Melikşah'ın ordularının şehri kuşattığına tanıklık etmiştir. Daha sonra ise Buhara'ya geçmiş ve orada hocalık yapmış, münazaralara katılmıştır. 493 yılında Buhara'da vefat etmiştir.²

2.TALEBELERİ

Pezdevi'nin ilmi mirası sadece eserlerinde değil, talebeleriyle devam etmiştir. Talebelerinin en meşhuru 460/1078'de Nesef'te doğan ve 577/1142'de Semerkant'ta vefat eden Necmuddin Muhammed en-Nesefi'dir. Hanefi mezhebinde döneminin ahkam, fıkıh ve akaid bilginlerindedir. Nesefi el-Akaidün-Nesefiyye'yi yazmış ve bu eseriyle şöhret kazanmıştır.³

Bir başka talebesi, Kuduri'nin el-Muhtasarı'na şerh yapan Abdu'l-Kerim b. Muhammed es-Sanai'dir. Katip Çelebi'ye göre "Tılabetu't Talebe"nin müellifi de Sanai'dir.⁴

Pezdevi'den ders okuyan diğer bilgilerden ikisi de Muhammed b. Tahir es-Semerkandi ve Abdullah b. Muhammed el-Hulemi'dir.

Pezdevi hakkında yazan, onunla aynı dönemde yaşayan ve onu bizzat tanıyan herkes onun ilmiyle övünmüş ve onu yüceltmıştır. En büyük talebelerinden Nesefi, hocasını şu sözlerle anlatmıştır: "Ebu'l Yüsr, Maveraünnehir ülkesinde yaşitlarımızın şeyhi, imamların imamı idi, ona her yandan insanlar gelirdi, doğu ve batı "Usul'de ve Furuda" eserleriyle dolmuştur."⁵

3.ESERLERİ

Pezdevi, kelam ve fıkıh alanında birçok eser yazmış fakat günümüze ulaşan eserleri oldukça azdır. Talebesi Nesefi, doğu ve batının onun eserleriyle dolduğunu söylese de isimleri hakkında bilgi vermemiştir. Günümüze ulaşan eserlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

3.1.Usuli'd-Din: Kelam alanında yazdığı en önemli eseridir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesi (İsmail Saib Sencer, nr.2/1261), Kayseri Reşid Efendi (nr 516) ve Süleymaniye (Esad Efendi, nr 1262) kütüphanelerinde yazmaları bulunmaktadır. Hans Peter Linss tarafından Kahire'de yayınlanan kitap, Şerafettin Gölcük tarafından Ehli Sünnet Akaidi adıyla tercüme edilmiştir.⁶

¹ Endican: Özbekistan'ın Fergana vadisinin güneydoğusunda bulunan bir şehir.

² Aruçi, "Pezdevi, Ebul Yüsr", 34/266-267.

³ Gölcük, *Türkistanlı Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevi*, 3.

⁴ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 16.

⁵ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 17.

⁶ Aruçi, "Pezdevi, Ebul Yüsr", 34/266-267.

3.2.Kitab Fihî Marifetü'l Huceci's-Şeriyye: Usul-i fıkha dayalı Kuran, sünnet, icma, kıyas gibi konuların işlendiği bir kitaptır. Kitabın başında verilen bilgiye göre Pezdevi, biri muhtasar, diğeri vasat olmak üzere iki usul-i fıkıh eseri kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Kitap, Marie Bernard ve Eric Chaumont tarafından Kahire'de 2003 yılında neşredilmiştir.¹

3.3.Zelletül-Kari: Süleymaniye Kütüphanesi'nin (Hacı Mahmut Efendi nr.115; Esad Efendi, nr.3541/3 ve Asım Bey, nr.3) bölümlerinde bulunan risalesidir. Kıraat ilmi konularından bahsetmektedir.²

3.4.Şerhu'l- Cami'i's-Sağir: Muhammed Şeybani'nin "el Cami'us-Sağir" kitabına yapmış olduğu şerhtir.³

Pezdevi'ye el-Vakıat adlı bir eserde nispet edilir ancak eser hakkında bilgi bulunamamıştır. Ayrıca Pezdevi'ye el-Mebcut adlı bir fıkıh kitabı izafe edilmişse de bu kitabın kardeşi Ebul Usr el-Pezdevi'ye ait olduğu belirlenmiştir. Yine kendisine Şerhul Fıkıhul Ekber adlı kitap nispet edilse de bunu doğrulayan kaynaklara ulaşılamamıştır.⁴

4. PEZDEVİ'NİN KELAMİ GÖRÜŞLERİ

4.1. Bilgi, Alem ve Allah Anlayışı

4.1.1. Bilgi Anlayışı

Dini inancın belirlenmesinde, medeniyetlerin oluşması ve gelişmesinde bilgi önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle de zanni bilgiye güvenmeyip, delillerle açıklanmamış sağlam ve kesin bilgiye ulaşma amacı, bilgiye önem verilmesini ve üzerinde durulmasını gerektirmektedir. İmam Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944) bilgi konusunda kendisine has bir yöntem geliştiren ilk kelamcılarımızdan biridir.⁵Hanefi-Maturidi çizgiyi takip eden Pezdevi de birçok kelamcı gibi bilgi konusunu öncelikle ele almıştır. Usuli'd-Din eserinde de bilgi kuramını Kur'an'dan ve Hanefi-Maturidi anlayıştan hareketle oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁶

İmam Pezdevi'ye göre bilgi edinme yolları üç tanedir. Bunlar duyular, haber ve istidlal (akıl yürütme) dir. Bunlardan birisi ya da üçüyle birlikte elde edilen bilgi kesin bilgidir. Pezdevi, eşyanın mahiyetini bilme konusunda kelamcılarının ihtilafa düştüklerini belirtir. Dehriyye'den bir kısım filozofa göre eşyanın mahiyetinin yalnızca duyu ile bileneceğini, Rafizilerde Caferiyye mezhebine göre duyu ve ilhamla bileneceği, İmamiyye'ye

¹ Aruçi, "Pezdevi, Ebul Yüsr", 34/266-267.

² Yıldızhan, Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları, 9.

³ Yıldızhan, Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları, 9.

⁴ Aruçi, "Pezdevi, Ebul Yüsr", 34/266-267.

⁵ Yıldızhan, Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları, 13.

⁶ Özarlan, Pezdevi'nin Kelami Görüşleri, 16.

göre ise duyu ve haberle bilinebileceğini kabul ettiklerini söyler.¹ Onların bu görüşlerini eksik bulur. Çünkü akıl da nesnelere bilinmesinde kullanılan bilgi kaynaklarından biridir. İnsanların nesnelere idrak etmesi beş duyuyla yani işitme, görme, tatma, koklama ve dokunmayla oluşur. Fakat bu duylar yaratılmış tüm eşyalar ve ruhsal durumlar hakkında geçerli olsa da idrak etme noktasında yetileri sınırlıdır. Duyu bilgileri, duyu organları sağlam olduğu takdirde doğru ve bağlayıcıdır. Pezdevi, duyların kendine özgü bilgi alanları arasında gök cisimleri, dünya ve içindeki varlıklar, şehvet, zevk, acı, açlık, renkler, sesler ve cisimlerin hareketi gibi şeyleri de saymaktadır.²

Pezdevi'nin bir diğer bilgi kaynaklarından biri de haberdur. Ona göre haber, “yalan ve içinde yanlış olma ihtimali olan söz” anlamındadır. Ancak haber, zorunlu olarak bilgi kaynağı haline gelmiştir. Haberler zaruret yoluyla bilginin meydana gelmesine bir sebeptir. Pezdevi, haberin zaruret dolayısıyla bilgi kaynağı oluşunu ve akıl sahiplerinin bu konuda ittifak ettiklerini söylemektedir. O, bu konuda “ben açım” diyen bir kimsenin sözünün doğruluğunu zorunlu olarak kabul edilmesi gerektiğini, şayet bu kabul edilmezse kişinin aklıktan ölebileceğini örnek göstermektedir. Zararlı eşyanın bilinmesinin de haberle olacağını, haberlerin kabul edilmemesi durumunda alemin yokluğa sürükleneceğini düşünmektedir.³

Pezdevi, haberi çeşitli sınıflara ayırmıştır. Ona göre yalan ihtimali olmayan haberler, Allah'ın ve Hz. Peygamberin haberleridir. Allah'ın haber verdikleri Kur'an da, Peygamberin haber verdikleri ise sünnettir. Bunların dışında yalan üzerine ittifakları mümkün olmayan, Peygamberden rivayet edilen Mütevatir haberler de kesin haberlerdir.⁴

Pezdevi, kelami konuları temellendirirken akla, istidlale, içtihada ve kıyasa önem vermiştir. Akla büyük önem veren kelamcımız, aklın latif, parlak bir cisim olduğunu söylemiştir. Aklın yaratılmasının sebebinin kulların eşyanın mahiyetini bilmeleri içinde olduğunu söylemektedir. Ona göre aklın yeri beyin olup, etkisi de kalpte ortaya çıkmaktadır. Pezdevi'ye göre akıl sadece dini bilginin değil, ahlaki ve genel bilgilerinde kaynağıdır.⁵ Pezdevi, aklın bir şeyi mucip kılıp kılamayacağı konusunu kendinden önceki Mutezile ve Ehli Sünnet kelamcılarının görüşleri doğrultusunda ele almıştır. İlahi hitap gelmeden önce Allah'a iman ve ona şükürün gerekeceğini benimseyenler, akıl yürütmenin bütün Müslümanlara vacip olduğunu söylemişler. Aklın vahiyden önce olduğunu belirten Mutezile, “Alemdaki varlık mucizelerini, ayetlerini gören kimse için

¹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 28.

² Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 16-17.

³ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 17; Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 14; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 29.

⁴ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 32-33.

⁵ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 18.

Yaratıcıyı tanımada özür kabul edilmez” diyen Ebu Hanife, Maturidi, genel olarak Semerkantlı alimler iken; Eşariler ve Buharalı bilginler, aklın bir şeyi vacip kılacak durumda olmadığını, kendisine ilahi hitap ulaşmayan akıllı kimselerin Allah’a iman etme zorunda olmadıklarını benimsemişlerdir.¹ Hanefi-Maturidi geleneği benimsemiş olan Pezdevi, karşı görüşe meyletmektedir. Çünkü o, Ebu Hanife’nin “akıl, peygamber gelmeden önce Allah’a iman etmekle mükelleftir” görüşüyle peygamber geldikten sonraki durumu kast etmiş olabileceğini söyler.² Pezdevi, kişinin tebliğ ulaşmadan Allah’ı aklıyla bulmasını mümkün görmemektedir. Aklın bilgi edinmede haber ve duyularda olduğu gibi sahasının sınırlı olduğunu kabul etmektedir. Tabi ki aklın sınırlı oluşu onun bilgi kaynağı alamayacağı anlamına gelmemektedir.

4.1.2. Alem Anlayışı

Düşünürlerin alem hakkındaki tasavvurları onların meseleye baktığı tarafa göre değişmektedir. Kelamcıların, Filozofların, Materyalistlerin alemin gelme konusundaki düşünceleri birbirinden farklıdır. Kelamcılara göre alem, Allah tarafından yoktan yaratılmış, filozoflara göre Tanrıdan zorunlu olarak sudur etmiş, materyalistlere göre ise tesadüf sonucu oluşmuştur.³ Kelamcılara göre alemin yaratılmış olması Allah’ın varlığına ve birliğine bir delildir. Kelamcılar genel olarak şu alem tanımı üzerinde ittifak etmişlerdir: Alem (yaratılmış varlık alanı) cevher ve araziyle Allah’tan başka her şeyi içine alır.⁴ Pezdevi’nin alem anlayışı ise yaratıcısının varlığına alamet teşkil eden, onun varlığının bilinmesini sağlayan şey demektir. Allah’ın yarattığı varlıklar O’nun varlığına delil olduğu için insanlar, cinler, melekler ve yarattığı her şeye alem denilmektedir.⁵

Pezdevi ve Maturidi kelamcılar, alemin yaratılmış, sonlu ve sınırlı olduğunu kabul ederler. Onun cisim, cevher ve arazlardan oluştuğunu ifade ederler. Cevher arazları kabule elverişli parçalanamayan cüzün adıdır. Cevher denmesinin sebebi cisimlerin aslı, özü oluşudur.⁶ Araz ise sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk, renkler, ağırlık, hafiflik gibi kendi başına var olamayan varlığını cevherlere borçlu olan niteliklerdir. Cisim, parçalardan oluşmuş sonradan meydana gelmiş üç boyutlu birleşik cevherlere verilen isimdir.⁷

¹ Özarlan, *Pezdevi’nin Kelami Görüşleri*, 19.

² Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi’nin Maturudi Kelam Sistemine Katkıları*, 15.

³ Özarlan, *Pezdevi’nin Kelami Görüşleri*, 20.

⁴ Şaban Ali Düzgün, *Nesefi ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İlişkisi*, (Ankara: Otto Yayınları, 2021; 84.

⁵ Özarlan, *Pezdevi’nin Kelami Görüşleri*, 21.

⁶ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 35.

⁷ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 36.

Pezdevi, Mutezile'den Dirar b. Amr, Hüseyin b. Neccar, İbrahim en-Nazzam gibi ilk dönem kelamcılarının cisimlerin arazlardan meydana geldiği görüşünü eleştirmiş, ona göre arazlardan başka olanlar eşyadır, şeydir, onlar da cevherdir demiştir. Çünkü araz kendi başına ayakta duramaz, başkasına muhtaçtır.¹

4.1.3. Allah Anlayışı

İslam inancının özü Allah'ın birliğine yani tevhid inancına dayanmaktadır. İnsan her daim bir ilaha inanmış ve O'na farklı şekillerde ortaklar koşmuştur. Kelamcılar Allah'ın bir ve tek olduğunu her zaman vurgulamış, buna aykırı inançları reddetmişlerdir. Allah'ın bir ve tek olduğu konusunda Kur'an'da ayetler de bulunmaktadır. “*Bana ilahınızın bir tek olduğu vahy olunuyor.*”² “*Deki: O Allah ahad/birdir. Allah sameddir. O doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.*”³ Allah'a nispet edilen bu bir'lik sayı yönüyle değil, ortağı olmaması yönüyle birdir.⁴ Allah birdir ifadesindeki bir dengi ve benzeri bulunmayan, yegane tapınılacak varlık demektir.⁵

Pezdevi de Allah'ın bir olduğunu ve hiçbir ortağının bulunmadığını söyler. Ayrıca o, teşbih ve tecsim de reddeder. Allah'ı cisimlere benzeten teşbih ve tecsim taraftarlarının kullandığı ayetlerde geçen gelme⁶, istiva etme⁷ ve hadislerde geçen inme ifadelerini açıklamıştır. Allah'ın cisim olmasının imkansız olduğunu söylemiştir.⁸ Örnek olarak “Şaban ayının on beşinci gecesinde Allah dünya semasına iner” hadisini vermiştir. Anlamı ise Allah'ın zatının değil, kudretinin, rahmetinin ve gazabının dünya semasına inmesi demektir.⁹ Allah cisimlere benzetilemez, çünkü cisimler sonradan yaratılmış hadis varlıklardır. Allah ise hiçbir şeye benzemeyen kadim bir varlıktır. Kadim O'nun öncesiz ve başlangıçsız olduğunu ve sonunun olmadığını da ifade eder.¹⁰

4.2.Nübüvvet/Peygamberlik

İlahi dinlerin tamamı peygamberlik kurumu üzerine inşa edilmiştir. Elçilik konusu ilk kelim eserlerinde yer almamış, bu konunun eserlere girişi; İslam fetihleri, Mutezile'nin yaklaşımı, Şiiilerin faaliyetleri, filozofların ve Brahmanların peygamberlik anlayışları gibi bir takım iç ve dış etkenlerin etkisiyle olmuştur.¹¹

¹ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 22.

² Fussilet, 41/6.

³ İhlas, 112/1-4.

⁴ Ebu Hanife, *El-Fıkhu Ekber*, ter. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019);53.

⁵ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 24.

⁶ Nahl, 16/26.

⁷ Araf, 7/54.

⁸ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 53-54.

⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 57.

¹⁰ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 24.

¹¹ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 27.

4.2.1. Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı

Pezdevi, nübüvvet konusunda ehli tevhidin; “peygamber gönderme akla caizdir, Allah Nebiler ve Rasuller göndermiştir, Peygamberi kabul etmek şer’an vaciptir” inancını kabul etmektedir.¹ Sümeniyye ve Berahime gibi Allah’ın peygamber göndermesini aklen mümkün göremeyen inanç gruplarını eleştirmiştir. Onların bu konudaki gerekçeleri şudur: Elçi aklın gerektireceği şeyleri getiriyorsa aklın buna ihtiyacı yoktur, o zamanda elçi göndermek faydasızdır, yok eğer aklın kabul edemeyeceği şeyleri getiriyorsa bu da olmaz. Çünkü akıl Allah’ın bir delilidir. Allah’ın delilleri de çelişmez. Yine onların görüşüne göre, insanlar emir ve yasaklarla sorumlu tutulmuştur. İnsan fiilleri güzel ve çirkin olmak üzere ikiye ayrılmış, güzeller emredilmiş, çirkinler yasaklanmıştır. İnsan da güzel ve çirkinini aklıyla bilebilir, peygambere gerek yok demişlerdir.²

Ehli Sünnet kelimcileri ise bu görüşlere karşılık vermişlerdir. Çünkü risalet, insanların akıllarının eksik kaldığı alanlarda, noksanlıklarını gidermek amacıyla Allah ile insanlar arasındaki elçiliktir. Peygamberin amacı insanların dünya ve din işleriyle ilgili ihtiyaç duydukları hususları açıklamaktır. Hangi işlerin insanı cennete, hangisinin cehenneme götüreceğini akıl idrak edemez, akıl için bunların bir kısmını idrak etmek mümkün desek de bu tek tük kimselerden başkasının başaramayacağı çok ince düşünceler sayesinde gerçekleşebilir.³

Peygamber göndermeyi kabul etmeyenlerin, aklın bu hususta yeterli olduğunu söyleyenlerin görüşü doğru bir görüş değildir. Pezdevi aklın her şeyi idrak edemediğini, bazı şeyleri idrak edip bazı şeylerinde idrakından aciz olduğunu, idraktan mahrum olunan konularda da peygambere gereksinim duyulacağını belirtmektedir. İdraktan mahrum olunan konulara ibadetlerin nasıllığı ve miktarının bilinemeyeceğini, zulümlerde ve cezalarda dini hükümleri gösteremeyeceğini örnek olarak vermektedir.⁴

4.2.2. Peygamberin Nitelikleri

Pezdevi, peygamberin nitelikleri hakkında pek bilgi vermemektedir. Bu konuyla ilgili Mutezile’nin aksine peygamberlerin bütünüyle günahsız olmadıklarını ve kadınlarda da peygamber gönderilmediğini belirtmiştir.⁵ Peygamberlerin doğruluğunun bilinmesinde en fazla üzerinde durduğu konu mucizenin delil olarak kullanılmasıdır. Peygamberlerin doğruluğunun mucize ile bilinebileceğini ehli sünnet kelimcileri gibi Pezdevi

¹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 141.

² Özarlan, *Pezdevi’nin Kelami Görüşleri*, 28; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 142-143.

³ Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhul-Akaid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015;236.

⁴ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 142-143; Özarlan, *Pezdevi’nin Kelami Görüşleri*, 29.

⁵ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi’nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 30.

de kabul etmektedir. Hz. Muhammed'in mucizesi olarak Kur'an'ı ve duyusal/hissi mucizeleri de kabul etmektedir.¹

4.3. İnsan Fiilleri

İnsan fiilleri konusu iman-amel ilişkisi ile ele alınmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatıyla meydana gelen siyasi-politik ortamda varlığını devam ettirmiştir. Kişinin yaratıcıya karşı konumu, sorumluluğu, yaratıcı ile insanın fiilleri arasındaki ilişki gibi sorular zihinleri meşgul etmiştir.

Ehli sünnet, kulların fiillerinin Allah'ın yarattığı inancındadır. Fiillerin mucidi, muhdisi Allah'tır.² Pezdevi'ye göre de insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. Bu görüşüne "*Her şeyi yaratan Allah'tır.*"³ Ve "*Sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.*"⁴ Ayetlerini delil olarak sunmuştur. Fiil bir şeydir. O halde fiilin yaratıcısı da Allah'tır. Gerçekte fail insandır, kuldur. Çünkü hadis, seçme ve kudret ile fiil insandan hasıl olmaktadır. Bu şekliyle insan fiilidir. İnsanın bu fiili Allah'ın fiilinden başkadır. Allah'ın fiili yaratmadır, yoktan var etmedir. Fiil kul için fiildir, yaratma yoktur.⁵

Pezdevi, yaratma kudretinin yalnızca Allah'a ait olduğunu kanıtlamaya çalışmış, aynı zamanda insan fiilinin ve kudretinin bulunduğunu da kabul etmektedir.⁶ İnsanın fiillerinden sorumlu olduğunu açıklamak için, bir fiile iki failin etki edebileceğini mümkün görmektedir. Buna göre insan fiili yapmayı arzu etmekte, Allah'ta bu fiili yaratmaktadır.⁷ İnsan fiili yaratma yönünden insana ait olmaktadır. Dolayısıyla fiilin Allah tarafından yaratılması demek, insanın o fiili yapması demektir.⁸

4.4. Güç Yetirilemeyecek Şeye Teklif

Ehli Sünnet'in genel görüşüne göre Allah kişiye gücünün yetmediğini teklif etmez, ancak gücünün yettiğini teklif eder. Fiille karşı karşıya gelen o fiili yapma kudret ve kuvvetinden mahrum değildir, o yetiye sahiptir.⁹ Maturidi kelam sistemine bağlı olan Pezdevi de Allah'ın insanın gücünün yetmeyeceği şeyleri teklif etmediği görüşünde olup bazı hadislerle dayanarak öbür dünyada bazı şeyleri teklif edebileceğini söyleyerek Eşarilerin görüşüne yaklaşmaktadır. Ona göre, Kıyamet gününde resim yapanın resme can vermesi, düğüm

¹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 151; Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 31; Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 30.

² Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 155.

³ En'am, 6/102; Rad, 13/16; Zümer, 39/62; Mü'min, 40/62.

⁴ Saffat, 37/96.

⁵ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 155.

⁶ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 35.

⁷ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 27.

⁸ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 36.

⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 189.

yapılmayacak kadar küçük iki kılın düğümlenmesi teklif edilir, bunlar güç yetirilmeyecek şeylerdir. Bu görüşüyle insanın gücünün yetmeyeceği şeylerle sorumlu kılınamayacağı ilkesini göz ardı etmiş gibi görünmektedir. Ayrıca ahiret teklif yeri değil, ödül ve ceza yeridir.¹

4.5. Ahiret

İnsanoğlunun, dünya hayatının sonra tekrar dirilmeleri, yapıp ettiklerinden sorgulanmaları, ilahi dinlerin temel inançlarındandır. İslam'da da ahiret gününe inanmak, Allah'a imanın şartlarındandır. Kur'an da birçok ayette de bu konu vurgulanır: *“Allah'a ve ahiret gününe inanıp yararlı iş yapanların ecirleri Rablerinin katındadır.”*² *“Onlar, namaz kılan, zekat veren ve ahirete de kesinlikle inanan müminlerdir.”*³

4.5.1. Diriliş/Ba's

İslam'da yeniden dirilişi ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bunlar haşr, haşr-ı cismani, ba's, ba'sül-ecsed, iade, neş'et, neş'et-i sani gibi terimlerdir.⁴ Pezdevi ba's terimini kullanmaktadır. Pezdevi, öldükten sonraki dirilişin gerçek olduğunu kanıtlamak için akli ve nakli delillere başvurmuştur.⁵ Nakli delil olarak Kur'an'dan şu ayetleri vermiştir: *“Şüphesiz götürmeyen kıyamet saati gelecek, Allah kabirlerde olanı diriltecektir.”*⁶ *“Ey Muhammed de ki: “Onları ilk defa yaratan diriltecektir, O her türlü yaratmayı bilendir.”*⁷

Pezdevi, dirilişin imkanına inanmayan felsefi ve kafirlere karşı akli delilleri kullanmayı tercih etmiştir. Bu delilini şu şekilde ifade etmektedir: *“Allah hakimdir, adildir. Biz bu dünyada zulüm, haksızlık ve kötü işlerle meşgul olanları görüyoruz. Hakim ve adalet sahibi olan Allah bunların mülkünde meydana gelmesine razı değildir. O halde haksızlığa uğrayanın hakkını alması için bir zaman gereklidir. Ayrıca kötü işler yapanın terbiye olacağı bir vakitte olmalıdır. İşte bu ahiret yurdundan başkası değildir.”*⁸

Pezdevi, dirilişin mahiyetine ilişkin bir yorumda bulunmamaktadır. Bu da cismani dirilişin nasıl olacağına dair kesin nasların bulunmayışından ötürüdür. Ayrıca Pezdevi, dirilişin imkanı ve gerçekleşeceğini akli ve nakli delillere kanıtlamaya çalışmış ancak dirilişin salt bedensel mi yoksa bedensel ve ruhsal birlikte mi gerçekleşeceğini konusuna değinmemiştir. Bu konulara değinmemesi Ebu Hanife'nin bu konuya değinmemesi

¹ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 38.

² Bakara, 2/62.

³ Neml, 27/3.

⁴ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 32.

⁵ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 241.

⁶ Hacc, 22/7.

⁷ Yasin, 36/79.

⁸ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 242.

ya da kendi bölgelerinde bu konuda tartışmaların olmamasından kaynaklanabilir. Pezdevi'nin tartıştığı konulardan biri de hayvanların diriltip diriltilmeyeceği konusudur. Pezdevi ve içinde bulunduğu Ehli sünnet kelimcileri Allah'ın hayvanları dirilteceğini ve hesaplaşmadan sonra toprak haline getireceğini kabul ederler.¹

4.5.2. Mizan

Ehli Sünnet, mizan haktır, onunla kıyamet gününde Allah'ın dilediği tarzda ameller tartılır, demiştir.² Pezdevi'ye göre de amellerin tartılması nakli delillerle sabit, aklen de mümkündür. Bu görüşünü Kur'an'dan şu ayetlere dayandırır: *“Kıyamet günü doğru teraziler, mizanlar kurarız, hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz.”*³ *“Tartıları ağır gelen kimse hoş bir hayat içinde olacaktır. Tartıları hafif gelenler ise, onların yeri bir çukurdur.”*⁴

Pezdevi, Mutezile'nin amellerin araz olması nedeniyle ağırlık ve hafiflik niteliği olmadığından tartılamayacağı görüşüne karşı çıkmıştır. Mutezile kelimcileri Kur'an da geçen mizanla ilgili ayetlerin mecaz anlamda olup adaleti kast ettiğini söylemişlerdir. Ancak amellerin araz olması Allah'ın kudreti ile tartılmasına engel değildir. Pezdevi, onlara Allah'ın fiilleri cisimler haline getirerek tartacağını söylemektedir.⁵

4.5.3. Kabir Azabı ve Münker Nekir Sorgusu

İnsan öldükten sonra neler yaşayacağını ve ahirette onu nelerin beklediğini her zaman merak etmiştir. Kabir hayatı, fiziki alemin dışında insanların duyularıyla algılayamadığı bir durumdur. İnsanların merakını gidermek için başvurabileceği tek kaynak vahiy ve vahyin temsilcisi peygamberdir.⁶ Bu nedenle ölümün hemen arkasından gerçekleşecek Münker-Nekir sorgusu ve kabir hayatının niteliği gibi hususlarda vahyin ve peygamberin rehberliğinde doğru bir inanca ulaşmak mümkün olacaktır. Pezdevi'de bu konuda gelen nassların/haberlerin doğruluğunu kabul etmiş ve inanılması gerektiğini söylemiştir. Mutezile ve Rafizilerin bunları inkar ettiklerini bildirmektedir.⁷

Pezdevi'nin kabir hayatı özellikle münker-nekir sorgusuyla ilgili kabul ettiği inançlar, Kur'an ayetleriyle sabit olmayıp, mütevatir olmayan hadisler ve haberlerle sabittir. Bu durum sadece Pezdevi'ye ait değil, Maturidi ve Eşari kelim okuluna mensup Ehli Sünnet kelimcileri tarafından da benimsenmiştir. Pezdevi, kabirde sorgu sual, azap ve nimetin olabileceğini Kur'an ayetlerinden vererek kanıtlamaya çalışmıştır. Bu ayetlere örnek

¹ Özarslan, *Pezdevi'nin kelami Görüşleri*, 55-58.

² Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 246.

³ Enbiya, 21/47.

⁴ Araf, 7/8-9.

⁵ Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 61; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 246.

⁶ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturidi Kelim Sistemine Katkıları*, 39.

⁷ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 253; Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 58.

olarak “Onlar sabah, akşam ateşe sunulurlar. Kıyamet çattığı gün, Firavunun adamları azabın en ağırına sokun, denir.”¹ Vermıştır. Pezdevi kabir hayatıyla ilgili meseleye ayet ve hadisler çerçevesinde yaklaşmış, bunları akli anlamda imkansız görmemiştir.

4.5.4. Şefaath

Pezdevi, şefaath konusunda Ehli Sünnetin ittifak ettiğini söylemiştir. Mutezile ve Rafizilerin de şefaathi inkar ettiklerini belirtmiştir. İnkâr etmelerinin sebebi de büyük günah işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalacağını kabuk etmeleridir. Pezdebi büyük günah işleyen kişinin Ehli Sünnete göre şefaate nail olacağını belirtmektedir. Bu şefaatin rasuller, nebiler ve alimlerle olacağını ifade etmiş, bu konuda birçok hadis dinlediğini söylemiştir.² Kur’an dan şefaathle ilgili şu ayetleri vermiştir: “Onlar Allah’ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaath edemezler.”³ “O gün Rahman’ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaathi fayda vermez.”⁴

Pezdevi’ye göre şefaath Kur’an ve peygamberin hadisleriyle hakkında şüphe olmayan ve kıyamet gününde gerçekleşecek bir durumdur.

4.5.5. Cennet ve Cehennem

Cennet ve cehennem hakkında Kur’an ve hadislerde geniş tasvirler bulunmaktadır. Pezdevi ve Müslüman kelamcılar Kur’an ve hadislerde geçen cennet ve cehennem tasvirlerinin hakiki anlamda anlaşılmasının ve iman edilmesinin zorunlu olduğunu savunmuşlardır.⁵

Pezdevi ve ehli sünnete göre cennet ve cehennem şuan yaratılmış, cennet yüksekte, cehennemin alçakta olduğu görüşü kabul edilmiş ve buna delil olarak Hz.Adem ve Hz. Havva’nın kıssalarını göstermiş⁶ ve şu ayetleri delil olarak vermişlerdir: “Rabbimizin mağfiretine ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış, eni gökler ve yer kadar olan cennete koşun.”⁷ “İnkâr edenler için hazırlanmış ateşten sakının.”⁸ “Ey Adem! Eşin ve sen cennette kal... dedik.”⁹

¹ Mü’min, 40/46.

² Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi’nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 36-37; Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 251-252.

³ Enbiya, 21/28.

⁴ Taha, 20/109.

⁵ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi’nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 37.

⁶ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 257.

⁷ Ali İmran, 3/133.

⁸ Ali İmran, 37/131.

⁹ Bakara, 2/35.

Cehmiyye ve Mutezile'den bazı gruplar cennet ve cehennemin şu anda yaratılmamış olduğunu, kıyamet gününde yaratılacağını, şu anda yaratılmış olmasının bir fayda vermeyeceğini belirtmişlerdir. Sünni kelamcılar ise buna karşılık Allah'ın yaptığı her işte bir fayda ve hikmet vardır. İnsanlar bunu kavrayamamış olsa da bile cennet ve cehennemin şu anda yaratılmış olmasında anlamsızlık yoktur.¹

Pezdevi, cennet ve cehennemin ebedi olup olmayacağı konusunu da değinmiştir. Kible ehlinin çoğu cennet ve cehennemin son bulmayacağına inanmışlardır. İlk kelam ekollerinden Cehm b. Safvan ise cennet ve cehennemin son bulacağı görüşündedir.² Cehm b. Safvan, rasyonel olarak sonradan meydana gelen bir şeyin ebedi olamayacağı gerekçesiyle bu görüşü savunmuştur. Bu görüşü, Allah'ın kudreti, adaleti ve rahmetini hiç saymak ve ebedilik düşüncesini ortadan kaldırmak anlamında olduğu için İslam ekollerince kabul edilmemiştir. Çünkü Kur'an'ın birçok ayetinde ebedi olarak cennet ve cehennemde kalacakları belirtilmektedir:³ *“Ama inanıp yararlı iş işleyenlerin konakları Firdevs cennetleridir. Orada temelli kalırlar, hiç ayrılmak istemezler.”*⁴ *“İyi hareket edenin ecrini zayi etmeyiz. Doğrusu inanıp yararlı iş yapanlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezikler takınırlar, ince ve kalın ipeklerden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerinde otururlar. Ne güzel bir mükafat ve ne güzel durak.”*⁵

SONUÇ

Maveraünnehir bölgesinde, Semerkand ve Buhara'da yaşayan Pezdevi, Hanefi-Maturidi kelam ekolüne büyük ölçüde bağlı kalarak kendi algıladığı biçimde görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bizde bu çalışmamızda bütün kelami görüşlerine yer veremesek de Pezdevi'nin Usuli'd-Din eseri bağlamında bazı kelami görüşlerini değerlendirmeye çalıştık.

Pezdevi, kelami konularda görüşlerini ifade ederken, taklitçi değil, problemlerin çözümüne yönelik yapıcı bir yöntemi tercih etmiştir. Kesin bilgiye ulaşmada duyuların, aklın ve haberin önemini vurgulamıştır. Allah-alem ilişkisiyle ilgili olarak Allah'ın başlangıçsız olduğunu, bütün alemin sonradan yaratıldığını, alemin yaratılmış olmasını Allah'ın varlığına kanıt olarak saymıştır. Allah, başlangıçsız ve sonsuzdur. Allah zaman ve mekandan münezzehtir, bir ve tek olup, eşi, benzeri ve ortağı yoktur.⁶ Allah her şeyin yaratıcısı olduğu gibi insan fiillerinin de yaratıcısıdır. Ama bu durum insanın irade hürriyetine sahip olmasına engel değildir. İnsan

¹ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 67.

² Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, 259.

³ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 68.

⁴ Kehf, 18/107-108.

⁵ Kehf, 18/30-31.

⁶ Yıldızhan, *Ebul Yüsr el-Pezdevi'nin Maturudi Kelam Sistemine Katkıları*, 62.

yapıp ettiklerinden sorumludur. Elçi göndermek akli yönden övgüye layıktır. Allah'ın peygamber göndermesi O'nun hikmetinin, rahmetinin ve lütfunun göstergesidir.¹

Sonuç olarak Pezdevi, Maturidi çizgide Ehli Sünnetin inanış biçimini sade bir şekilde ortaya koymaya çalışmış ve bu konuda başarılı olmuştur. Bu tavrıyla Hanefi-Maturidi geleneğin önemli bir ismi haline gelmiştir.

Kaynakça

- Aruçi, Muhammed. (2007). TDV İslam Ansiklopedisi *Pezdevi Ebul Yüsr*. (Cilt. 34, ss.266-267).
- Düzgün, Şaban Ali. (2021). *Neseфі ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İlişkisi*. Ankara: Otto Yayınları.
- Düzgün, Şaban Ali. (2021). *Kelam el Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ebu Hanife. (2019). *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*. (M. Öz, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Gölcük, Şerafettin. (2016). *Kelam Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- Gölcük, Şerafettin. (1985). "Türkistanlı Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 1/1 (Şubat 1985), 1-3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19719/210784>
- Gün, Feyzullah. (2022). *Muhammed Maturidi ve Muhammed Pezdevi'nin Nübüvvet Anlayışları*. (Yüksek Lisans Tezi).
- Özarlan, Selim. (2013). *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*. Ankara: DİB Yayınları.
- Pezdevi. (2019). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. (Ş. Gölcük, Çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Taftazani, (2015). *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhul Akaid*. (S. Uludağ, Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Yıldızhan, Hakan. (2019). *Ebu'l Yüsr el- Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/>

¹ Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, 103.

A POST-APOCALYPTIC READING OF IONESCO'S PLAY THE CHAIRS

Assoc. Prof. Dr. Arzu ÖZYÖN
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2730-9676>
arzu.ozyon@dpu.edu.tr

Department of English Language and Literature, Kütahya Dumlupınar University, 43100, TÜRKİYE.

Abstract

This study aims to read Eugene Ionesco's play *The Chairs* (1962) as a post-apocalyptic genre. In this context, firstly, the connection and differences between the post-apocalyptic genre and similar genres such as science fiction, horror, and dystopia are emphasized and the boundaries of the post-apocalyptic genre are tried to be drawn. Then, the connection between absurd theatre and the post-apocalyptic genre is discussed. Written after World War II, the play naturally fell into the category of Theatre of the Absurd and has been studied in this context to this day. However, the fact that the post-apocalyptic genre emerged after the Second World War strengthens the possibility of a connection between the two genres, and it can be seen that the Theatre of the Absurd and the post-apocalyptic genre have many intersections. Among these intersections, the study touches upon the themes of loss of faith and hope experienced by humans, particularly after two wars, and analyzes the play in the context of the characteristics of the post-apocalyptic genre accepted by many researchers, such as location, survivors, the effort to create a new world and its failure.

Key Words: Eugene Ionesco, *The Chairs*, Post-apocalyptic, Theatre of the Absurd.

IONESCO’NUN *SANDALYELER* OYUNUNUN POST-APOKALİPTİK BİR OKUMASI

Özet

Bu çalışma Eugene Ionesco’nun *Sandalyeler* (1962) adlı oyununu post-apokaliptik bir tür olarak okumayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak post-apokaliptik türün bilim kurgu, korku ve distopya gibi benzer türlerle bağlantısı ve farklılıkları üzerinde durulmakta ve post-apokaliptik türün sınırları çizilmeye çalışılmaktadır. Ardından absürt tiyatro ile post-apokaliptik türün bağlantısına değinilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yazılan oyun doğal olarak Absürt Tiyatro kategorisinde yer almış ve bugüne kadar bu bağlamda çalışıldığı gözlenmiştir. Ancak post-apokaliptik türün de ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkmış olması iki tür arasındaki bağlantı olasılığını güçlendirmekte ve Absürt Tiyatro ile post-apokaliptik türün birçok kesişme noktası olduğu görülmektedir. Çalışma, bu kesişme noktalarından özellikle iki savaşın ardından insanın deneyimlediği inancını ve umudunu yitirme temalarına değinmekte ve oyunu post-apokaliptik türün birçok araştırmacı tarafından kabul edilen mekân, hayatta kalanlar, yeni bir dünya yaratma çabası ve bunun sonuçsuz kalması gibi özellikleri bağlamında analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eugene Ionesco, *Sandalyeler*, Post-apokaliptik, Absürt Tiyatro.

Introduction

Written in the aftermath of the two world wars and especially the Second World War, Eugene Ionesco's *The Chairs* (1962) has been categorized as an example of the theatre of the absurd and naturally analyzed according to the tenets of this category, although no strict rules can be defined for the theatre of the absurd. However, this study, different from the previous ones, aims to make a post-apocalyptic reading of Ionesco's play.

As Curtis suggests, "Postapocalyptic fiction exists at a genre crossroads between science fiction, horror, and utopia/dystopia." (2010, p. 7); therefore, it is essential to try to draw borders for the post-apocalyptic genre. To this end, this study, first of all, attempts to define post-apocalyptic and distinguish the post-apocalyptic genre from similar genres such as dystopia and science fiction. Eckart Voigts emphasizing the etymology of the word dystopia in Greek (dys-, "bad, hard") defines the term as a "wicked place" (2015, p. 1) and then, touches upon the distinguishing features of dystopia as being "frequently slightly veiled attacks on a current society" and having "a protagonist who is part of the 'bad' world" (ibid, p. 4). Thus, he depicts dystopia "as a displaced (often futuristic, dis-timed) satire" (ibid, p. 4). Voigts admits that the "motif of disaster or catastrophe", which is central to the apocalyptic narrative, is also frequently used in dystopia and science fiction and asserts that "For a disaster or catastrophe to become apocalyptic, however, it needs to be a disclosure" (Gk. *apokalypso*, "to uncover")" (ibid, p. 5) or as Grausam states ("apocalypse," of course, entails revelation or unveiling (Grausam, 2011, npn).

For Malvestio "While dystopia proposes or attempts to propose a prediction of the future of a society on the basis of certain tendencies that can be traced in its present, the post-apocalyptic sub-genre represents the survival of individuals [...] and/or societies" (Malvestio, 2022, p. 28). Thus, he considers the post-apocalyptic genre characterized by the element of survival, or in other words, the element of survival is the major determining and distinguishing quality of the post-apocalyptic genre.

As for science fiction, Voigts states that "The term science fiction emerged in the 1930s with Hugo Gernsback's coinage and the pulp fiction context." And depicts it as "a literature of cognitive estrangement" the roots of which can be traced back to "the 19th-century techno-criticism" (2015, p. 5). Stifflemire in a similar way, distinguishes science fiction from the post-apocalyptic narrative stating that "futuristic and science-fiction narratives generally seek to extrapolate the present condition into plausible futures that could exist if science, politics, technology, and culture continue their current course" (Stifflemire, 2017, p. 6).

"There are two common conceptions of the apocalypse-the popular and the traditional. In the popular sense, apocalyptic refers to the events, especially destruction and chaos, leading up to the end of the world."

(Stifflemire, 2017, p. 3). As Curtis states: “Popularly ‘apocalypse’ simply refers to a disastrous, violent and catastrophic end event.” (Curtis, 2010, p. 5). To put it another way, apocalyptic in the popular sense focuses on the end of the world caused by a disaster. “However, derived from the Greek word apokalupsis, apocalypse traditionally denotes revelation. Thus, in the traditional view, apocalypse is not only concerned with the end of the world but also the unveiling of a new world.” (Stifflemire, 2017, pp. 3-4). Thus, in the traditional or religious sense, apocalypse is used in an affirmative meaning; it has a new beginning, naturally accompanied by a feeling of hope, while in the popular context, it does not necessarily need to have a new beginning, which creates a feeling of hopelessness. Stifflemire’s categorization here is based on the meaning of the word “apocalypse”.

Dickey, on the other hand, formulates a different categorization of the post-apocalyptic genre, emphasizing that “Scholars disagree on why we turn towards post-apocalyptic literature; because the debate is still new, researchers have not been grouped into formal schools of thought. Two prevalent trends are as follows: either the apocalypse serves as a form of wish fulfillment; or we have already experienced a major disaster, and literary apocalypses are a coping mechanism.” (Dickey, 2020, p. 3). So, according to the advocators of the first trend, people turn to post-apocalyptic literature because they seek adventure, while the second group claims that people utilize post-apocalyptic narrative as a defence or coping mechanism as they, in reality, live in a post-apocalyptic world.

Although Stifflemire’s meaning-based categorization and Dickey’s purpose-based categorization, we can say, seem to be different from one another, their point of intersection is that both imply that we already live in a present-time post-apocalyptic world. Stifflemire’s idea as to the emergence and proliferation of the post-apocalyptic genre in the post-World War II era and the production of many during the 1960s and 1970s. (Stifflemire, 2017, p. 18) confirms the perception of the apocalypse as the present-day catastrophes and that of our lives as post-apocalypse. Malvestio drawing our attention to the origins of the “catastrophes in the post-apocalyptic genre”, emphasizes that they occur as a result of “a nuclear holocaust, a pandemic, or a solar storm”, or in Hill’s words, that of “a zombie outbreak, or an environmental collapse” all of which, except for a zombie outbreak, again refer to the disasters of our present era (2022, p. 33; Hill, 2018, p. 125).

Among the scholars, identifying apocalypse with present-day disasters are Grausam, who mentions “the Bikini Atoll tests”, “the development of hydrogen bombs by the United States, the Soviet Union, Great Britain, and China”, and “the Lucky Dragon incident” (Grausam, 2011, npn); Berger, who emphasizes “the Holocaust”, “Hiroshima”, “ American slavery”, “the American Civil War”, “the French Revolution”, and “the war in

Vietnam” (Berger, 1999, p. XII Introduction); Heim claiming that “our apocalypses are our histories, terrors that humanity has already witnessed” and disasters like “nuclear holocaust” and “climate change” (Heim, 2018, p. 3); Lorenzo DiTommaso, who marks the end of the World War II as a milestone and says that “since 1945 ‘apocalyptic’” has been widely used to refer to “any planetary catastrophe” (2014, p. 478). That means if all these historical events were apocalypses, then since the second half of the Twentieth Century we have been living in a post-apocalyptic period. As Dickey also reinforces “We do not wish for a post-apocalyptic world - we already live in one.” (2020, p. 4)

Therefore, Stifflemire’s expression that “In broad strokes, the post-apocalyptic genre became an identifiable genre in the post-World War II period [...]” (Stifflemire, 2017, p. 5) may explain the relationship between the post-apocalyptic genre and the Theatre of the Absurd, which, in a way, is the expression of man’s hopelessness and his loss of faith in progress. It is not a coincidence that both genres emerged in the same period. On the contrary, it displays that the two intertwine or intersect in some ways. However, the most significant commonality between the post-apocalyptic genre and the Theatre of the Absurd is that consciously or unconsciously, overtly covertly they both reflect the catastrophes of the Twentieth century. For instance, Pearl Kaizad Patel, discussing the theatre of the absurd with reference to Ionesco, states that he utilizes such themes as “existential dread, the illusion of the reality, broken communication”, and specifically more serious themes of “suicide, death, trauma and anxiety” “to make the audience realize that the topics that earlier appeared as intense and frightening were now a part of their reality. He tried to convey to the audience that their worst nightmares had indeed come true.” (Patel, 2021, pp. 289-290). The Old Man, as Ionesco’s mouthpiece, declares: “I, hear me, I say this to you, I alone could have saved humanity, who is so sick. [...] I could have spared it the evils from which it has suffered so much this last quarter of a century, had I had the opportunity to communicate my message; I do not despair of saving it, there is still time, I have a plan ... alas, I express myself with difficulty ... (The Chairs, 1958, pp. 151-152). Thus, the Old Man, in the name of Eugene Ionesco, identifies the apocalypse they have experienced with the atrocities of the Twentieth Century.

Another explanation by Stifflemire that “The post-apocalyptic world exists both after the end of the world and after the end of belief in a mythic structure that makes ending meaningful.” (Stifflemire, 2017, p. 4) supports the link between the two genres. Because, the Theatre of the Absurd, just like the post-apocalyptic genre, has been constructed upon man’s loss of belief in all grand narratives.

A Post-Apocalyptic Reading of *The Chairs*

From the stance of apocalyptic reading, Ionesco's *The Chairs* paints a picture of a post-apocalyptic world in an unknown place and time.

Although the catastrophe or the disaster that has fallen upon humanity is never given explicitly in *The Chairs*, or in Curtis's expression, although it is a "nameless abstract collapse" (Curtis, 2010, p. 7), there are some clues hinting that it might have occurred as a result of environmental problems. For instance, the Old Woman says, "There's a bad smell from that stagnant water, and besides, the mosquitoes are coming in." (The Chairs, 1958, p. 113) As Hughes and Wheeler confirm "in the first decade of the new millennium, the imagined apocalypse waiting to engulf the human race was not nuclear, but environmental (Hughes and Wheeler, 2013, p. 1)

The suggestion that the catastrophe is environmental is espoused by the conversation between the Old Man and the Old Woman about having no sunlight any longer. The fact that there is no sunlight any longer confirms the idea that they already experienced an apocalypse and now have been living in a post-apocalyptic time for a while.

OLD MAN: I want to see the boats on the water making blots in the sunlight.

OLD WOMAN: You can't see them, there's no sunlight, it's nighttime, my darling.

OLD MAN: There are still shadows. [He leans out very far.]

OLD WOMAN [pulling him in with all her strength]: Oh !... you're frightening me, my darling ... come sit down, you won't be able to see them come, anyway. There's no use trying. It's dark ... (The Chairs, 1958, p. 113)

Therefore, we as readers understand that they live in total darkness day and night. But the Old Man still seems to have some hope for change as he says "There are still shadows" implying that he can still see the shadows of the boats.

The conversation the Old Woman recalls to have taken place between herself and her son reinforces the idea of an apocalypse that occurred as a result of an environmental disaster.

OLD WOMAN: He said to me: "You kill birds! Why do you kill birds?" ...But we don't kill birds ... we've never harmed so much as a fly ...His eyes were full of big tears. He wouldn't let us dry them. He wouldn't let me come near him. He said : "Yes, you kill all the birds, all the birds." ...He showed us his little fists ..."You're lying, you've betrayed me! The streets are full of dead birds, of dying baby birds." It's the song of the birds! ... "No, it's their death rattle. The sky is red with blood." ... No, my child, it's blue. He cried again: "You've betrayed me, I adored you, I believed you to be good ... the streets are full of dead birds, you've torn out their eyes ... Papa, mamma, you're wicked! ... I refuse to stay with you." ... I threw myself at his feet ... His father was weeping. We couldn't hold

him back. As he went we could still hear him calling: "It's you who are responsible" ... What does that mean, "responsible"? (The Chairs, 1958, pp. 134-135)

Especially the view of a street full of dead birds and the sky red with blood corroborates the idea that what they experienced was an environmental catastrophe. Besides, the child, their son, with reference to his parents considered the human beings responsible for that environmental crisis as in his last line, "It is you who are 'responsible'". However, the Old Woman cannot still perceive the meaning of "responsible", displaying that either she cannot understand the role of human beings in environmental crisis or she does not want to accept that they are as human beings responsible for that disaster.

The play's setting also overlaps with the setting used in the post-apocalyptic narrative. It is not a wasteland as in the apocalyptic genre but is a step further. It is an island, a new place they take refuge in after the apocalypse to make a new beginning or to start over.

OLD MAN: I wanted to see-you know how much I love to see the water.

OLD WOMAN: How can you, my darling? ... It makes me dizzy. Ah! this house, this island, I can't get used to it. Water all around us ... water under the windows, stretching as far as the horizon. (The Chairs, 1958, p. 113)

It is sensed that they are secluded in this place, an island away from the rest of the world, where they seem to have arrived, in a way, to find a solution for the problems of humanity and create/construct a new world or make a new beginning as the religious meaning of the apocalypse suggests. However, the Old Woman does not appear to get accustomed to that place. As Stifflemire emphasizes, "The difficulties of surviving in the post-apocalyptic world are typically meaningless, even in the end, when there are no answers to the question of what it means to be a survivor in a world bereft of hope and haunted by the absence of the world and the individuals that are gone." (Stifflemire, 2017, p. 14). Therefore, as survivors, it is difficult for them to live in such an empty place abandoned by the rest of the world and without any or with a slight hope for a new life. Curtis dwells on the "possibility of starting over" or a new beginning in post-apocalyptic fiction, stating that "[her] interest in apocalyptic events extends beyond the simple act of destruction," and she talks about "the potential hope and utopian imaginings that starting over implies." (Curtis, 2010, pp. 2-3). However, in Eugene Ionesco's *The Chairs*, the slight implication of hope (of saving the world) at the beginning of the play leaves its place to utter despair through the end of it.

The stark contrast between their previous life before the apocalypse and the new one after it, is emphasized with the lines below:

OLD MAN: It's six o'clock in the evening ... it is dark already. It wasn't like this before. Surely you remember, there was still daylight at nine o'clock in the evening, at ten o'clock, at midnight.

OLD WOMAN: Come to think of it, that's very true. What a remarkable memory you have!

OLD MAN: Things have certainly changed. (The Chairs, 1958, p. 113)

The fact that the Old Man can only remember bits and pieces from their previous life suggests that it has been long since they experienced the catastrophe. And the previous order of the world has been shaken and changed forever.

OLD MAN: There was a path which led to a little square and in the center, a village church ... Where was this village? Do you recall?

OLD WOMAN: No, my darling, I've forgotten.

OLD MAN: How did we reach it? Where is the road? This place was called Paris, I think ...

OLD WOMAN: Paris never existed, my little one.

OLD MAN: That city must have existed because it collapsed ... It was the city of light, but it has been extinguished, extinguished, for four hundred thousand years ... Nothing remains of it today, except a song. (The Chairs, 1958, p. 116)

These lines and also the Old Man's words "my message will be revealed to [...] the world, or rather to what is left of it!" (p. 157) definitely prove our suggestion of an experienced catastrophe and apocalypse and the life of the survivors after it. As Malvestio mentions "The apocalyptic event divides those who are defeated (the damned) and those who are saved, providing a new, meaningful identity for those who survive—with whom, usually, readers are invited to identify." (Malvestio, 2022, p. 33) Although the defeated human beings are not stated in the play, the Old Man and the Old Woman are anticipated to be the two survivors, one of whom, the Old Man, says he has worked for a solution for many years to save the world. As espoused by Hill in post-apocalyptic narratives "a small group of survivors [...] try to retain their pre-apocalyptic identities" (2018, p. 125).

Along with the Old Woman's words "Our family, what's left of it" (P. 126), the invisibility of a full room of guests (The Chairs, 1958, p. 123) supports the suggestion that they are the only survivors with the Orator, who joins them through the end of the play.

Silence; all movement stops. Petrified, the two old people stare at door No. 5; this immobility lasts rather long about thirty seconds; very slowly, very slowly the door opens wide, silently; then the Orator appears. He is a real person.

OLD MAN: Here he is!

OLD WOMAN (Following the Orator with her eyes and continuing to stare at him): It's really he, he exists. In flesh and blood.

OLD MAN [following him with his eyes]: He exists. It's really he. This is not a dream!

OLD WOMAN: This is not a dream, I told you so. (The Chairs, 1958, p. 154)

They are surprised to see another person alive. It is as if the Old Woman could not believe that there might exist someone real other than them. Likewise, the Old Man reacts as though it is something unbelievable, implying their experience of an apocalyptic event again.

This quotation is also significant in that as Stifflemire explains, “Rather, the post-apocalyptic culture is a state of being that persists because it is impossible to reconnect the present with the past because the referents have been destroyed—thus, they will always be absent.” (Stifflemire, 2017, p. 29). Here, the city of Paris, as the referent, reminding him of the old days has been lost forever. That is the reason why he cannot reconnect the present time with the past and he cannot remember everything properly. “OLD MAN: The place and the weather were beautiful ... [...] OLD MAN: It's too far away, I can no longer ... recall it ... where was this?” (The Chairs, 1958, p. 120)

Having settled the existence of an apocalypse in the environmental sense and that of the survivors after it, one can touch upon the possibility of deliverance and making a new start. From the start of the play till the end of it, the couple converse with each other about the message the Old Man is planning to give to all humanity, which signals the idea of starting over.

OLD WOMAN [he is almost calm]: Now, come on, calm down, don't get so upset... you have great qualities, my little general ... dry your tears; the guests are sure to come this evening and they mustn't see you this way all is not lost, all is not spoiled, you'll tell them everything, you will explain, you have a message ... you always say you are going to deliver it ... you must live, you have to struggle for your message ... (The Chairs, 1958, p. 118)

The Old Woman's words display the Old Man as one with distinguishing qualities, as a hero, a saviour that remained alive for the sake of the world. And her words “all is not lost, all is not spoiled”, signify that they still have hope for a new start. The Old Man's expression, “To you, ladies and gentlemen, and dear comrades, who are all that is left from humanity, but with such leftovers one can still make a very good soup ...” (p. 157) indicates his intention to start over everything and his hope as to the possibility of a new life. As supported by Stifflemire, “post-apocalyptic narratives imagine devastated worlds in which social and scientific progress has also been devastated, leaving the survivors to piece together an existence from remnants of the pre-apocalyptic past.” (Stifflemire, 2017, p. 6). The Old Woman's statement: “It's a sacred duty. You've no right to keep your message from the world. You must reveal it to mankind, they're waiting for it ... the universe waits only for you.” (The Chairs, 1958, p.120) implies the significance of the message's content for all humanity, giving the

impression that the Old Man has found a solution for the environmental crisis they experienced and they might construct a new life for themselves after all. The Old Woman and the Old Man intermittently mention the possibility of change and the Old Man's plan for it during the play: "OLD WOMAN: [...] As you say, it is about time all that changed ... [Changing her tone]: Perhaps my husband can do something about it ... he's going to tell you about it." (The Chairs, 1958, p. 124). However, despite his distinguishing qualities, the Old Man requires someone, an Orator, to speak on behalf of him: "OLD MAN: Excuse me ... that's not at all my opinion! At the proper time, I'll communicate my views on this subject to you ... I have nothing to say for the present! ... We're waiting for the Orator, he'll tell you, he'll speak in my behalf, and explain everything that we hold most dear ... he'll explain everything to you ... when? ... when the moment has come ... the moment will come soon ..." (The Chairs, 1958, pp. 145-146). However, the fact that he does not have the ability and the courage to convey his message about his so-called "perfected system" which is perhaps the "more self-consciously organized system" Curtis mentions (2010, p. 8) and his "instructions to be carried out to save the world" (p. 146) sounds rather odd to the audience/reader as they start to suspect that the Old Man's heroism might be a false one.

Although "the catharsis of seeing total destruction [...] awakens a need to act to prevent it" (Curtis, 2010, p. 5), the Old Man has a lack of self-confidence. He seems to be afraid of being unsuccessful and incompetent, which is perhaps why he strives and wants to leave something behind to be remembered, a solution to save the world, however, without success. Therefore, one might consider Ionesco's choice of a man of ninety-five a deliberate one, in this sense, implying already from the beginning that a new beginning is impossible.

This becomes clear as the invisible guests continue to arrive and the Old Man and the Old Woman, in a hurry, try to provide them with chairs. As this act of finding chairs proceeds, it is observed that there is no place left for any other chairs, which becomes a reason for disturbance among the guests and they start to act abnormally, as the Old Man and the Old Woman relate below:

OLD MAN [making this movement] : Don't push , don't push .

OLD WOMAN [same business] : Don't push, don't push.

OLD MAN [same business] : Don't push, don't push.

OLD WOMAN [same business] : Don't push, ladies and gentlemen, don't push.

OLD MAN [same business] : Relax . . . take it easy . . . be quiet . . . what's going on here?

OLD WOMAN [same business] : There's no need to act like savages, in any case. (1958, p. 144).

It seems that in the face of the savagery of their guests, who -despite being invisible- are representatives of all humanity, the couple, but especially the Old Man, starts to lose his faith in progress and his hope for a new beginning. Although the guests initially seem to be harmless, in this scene, their existence takes a different shape and their animal-like behaviours overlap with the attitude and behaviours of “the other” group, an indispensable element in Curtis’s depiction of the post-apocalyptic genre:

Inherent in all of these accounts is the necessary Other: the groups of people who do not react so well to the cataclysm. These people, who seem to band up far more quickly than our survivors, are bent on continued destruction (despite the total irrationality of this). So roving bands of cannibals terrorizing the countryside emerges as a threat from which our pair of survivors must find escape. Escape can only be found [...] in forming a larger community. (Curtis, 2010, p. 8)

Since the couple's attempt to form a larger community proves unsuccessful, the only way of escape left for them will be suicide. Because as Curtis states “All hierarchies, laws and systems for organizing people have been destroyed. People are seen stripped of the restraints society has imposed upon them and [*post-apocalyptic genre*]¹ reveal[s] arguments about the potential for human savagery.” (Curtis, 2010, p. 7). Stifflemire’s identification of the post-apocalyptic genre with the carnivalesque, and his depiction of post-apocalyptic world as a “second world” (Stifflemire, 2017, p. 11) explains the destruction or abolition of all conventional social norms and the human potential for savagery, which contributes to the Old Man’s and Old Woman’s double suicide in the end.

In accordance with this, at the end of the play, the audience/reader observes that as one of the three real people in the play, one of the three survivors, the Old Man -as he states- “lacks the talent” (p.153) to speak or communicate his message and the Orator on the other hand, is deaf and mute, which leaves the Old Man utterly desperate and draws him to suicide eventually, together with his wife. As Pearl Patel confirms “The play ends with the two committing suicide with the belief that nothing could get any better by jumping out the very window the Old Man stood by at the beginning. The message is never truly disclosed and ultimately it is revealed that the orator was in fact deaf and mute but does try to say something, almost gibberish, bringing the play to an end” and indicating “the loss of hope and uncertainty about the future among the people of the post war age.” (Patel, 2021, pp. 288-289). That also reinforces the idea of hopelessness and man’s loss of faith in a better future or in a new beginning in the context of the post-apocalyptic genre. In Stifflemire’s words, “[...] the post-apocalyptic structure does not allow for the revelation or unveiling of a new heaven and a new earth. [...] The post-apocalyptic culture no longer possesses faith in such progress (Stifflemire, 2017, p. 29). Accordingly,

¹ My emphasis

in Ionesco's play the dream of the Old Man unfortunately never comes true, with the play ending in a pessimistic, unpromising view.

ORATOR [he has remained immobile and impassive during the scene of the double suicide, and now, after several moments, he decides to speak. [...] he makes the signs of a deafmute; desperate effort to make himself understood; then he coughs, groans, utters the guttural sounds of a mute]: He, mme, mm, mm. Ju, gou, hou, hou. Heu, heu, gu gou, gueue. (The Chairs, 1958, p. 159)

Patel's expression that "nothing could get any better" points to the Old Man's and Old Woman's loss of faith in progress and hope for a new, better world. Mohammed Mahdi also interprets the suicidal act as a result of the feeling of hopelessness, saying that "Suicide, a critical issue and a theory dominates the intellectual field to reveal man's situation in modern world. Suicide results from the mixture of pain, typically psychological pain and hopelessness, [...]" (Mohammed Mahdi, 2023, p. 24). However, according to Johnson's explanation that the "best antidote to the ills of an overly refined and civilized modern world was a return to simpler, more primitive living" (Johnson, 2018, p. 18), their suicidal act of throwing themselves into the water, can be metaphorically interpreted as a return to their origin in the amniotic fluid. Yet, it is certain that Ionesco's play, which starts with a slight hope of salvation in a way, ends in utter despair as the closing stage direction below, suggests:

A gain, the Orator turns around to face the crowd; he smiles, questions, with an air of hoping that he's been understood, of having said something; he indicates to the empty chairs what he's just written. He remains immobile for a few seconds, rather satisfied and a little solemn; but then, faced with the absence of the hoped for reaction, little by little his smile disappears, his face darkens; he waits another moment; suddenly he bows petulantly, brusquely, descends from the dais; he goes toward the main door upstage center, gliding like a ghost; before exiting through this door, he bows ceremoniously again to the rows of empty chairs, to the invisible Emperor. The stage remains empty, with only the chairs, the dais, the floor covered with streamers and confetti; The main door is wide open onto darkness. (The Chairs, 1958, p. 160)

Thus, after the suicide of the Old Man and the Old Woman, the deafmute Orator cannot convey the Old Man's significant message to the invisible crowd and leaves the room through the main door, "opening onto darkness," which might be metaphorically interpreted as his walk into death, to the other world. Thus, the place becomes like a deserted place, abandoned by people after an unknown disaster.

Conclusion

This study, analyzing Eugene Ionesco's *The Chairs* as a post-apocalyptic text first discusses the place of the post-apocalyptic genre among other genres such as science fiction, horror, and dystopia, then dwells upon the points that distinguish the post-apocalyptic genre from these other genres. Having settled all these issues, the present study handles the generation of a link between the post-apocalyptic genre and the theatre of the absurd,

both having emerged approximately in the aftermath of the Second World War. Finally, it reads and analyses Ionesco's *The Chairs* according to the major characteristics of the post-apocalyptic genre, concluding that although the term apocalypse in the religious sense indicates a new beginning, Ionesco's *The Chairs* does not present an optimistic and promising picture as to the future of the world and the humanity.

REFERENCES

- Eckart Voigts. Introduction. *The Dystopian Imagination - An Overview*. Eckart Voigts and Alessandra Boller (eds.). *Dystopia, Science Fiction, Post-Apocalypse: Classics, New Tendencies, Model Interpretations*. (1-11). Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2015.
- Sanaa Mohammed Mahdi. The Connection between Absurdity, Isolation and Suicide in Ionesco's Play *The Chairs* *Mustansiriyah Journal of Arts* 2023, Volume 47, Issue 103, pp. 21-44.
- Pearl Kaizad Patel. Illusion of reality, existential dread, and broken communication as the major themes depicted in Eugene Ionesco's 'The Chairs', *International Journal of English Literature and Social Sciences* Vol-6, Issue-2; Mar-Apr, 2021, pp. 287-290. ISSN: 2456-7620 <https://dx.doi.org/10.22161/ijels.62.40>
- Leah Heim Life Upon a Swiftly Tilting Planet: An Introduction to the Literature of the Post-Apocalypse, - Imagining the Post-Apocalypse. Ball State University. *Digital Literature Review*, Issue 5, 2018, pp. 3-7.
- Tessa Hill Post-Apocalyptic Literature: Humanity's Survival Tool. Proceedings of The National Conference on Undergraduate Research (NCUR). University of Central Oklahoma Edmond, Oklahoma. April 5-7, 2018. pp. 125-133.
- James Berger. *After the End: Representations of post-apocalypse*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1999.
- Marco Malvestio. Theorizing Eco-Dystopia: Science Fiction, the Anthropocene, and the Limits of Catastrophic Imagery. *European Journal of Creative Practices in Cities and Landscapes*. Vol. 5. No. 1, 2022. pp. 24-38.
- Brett Samuel Stifflemire. *Visions of After the End: A History and Theory of the Post-Apocalyptic Genre in Literature and Film*. (Doctoral Dissertation) Department of Communication & Information Sciences in the Graduate School of the University of Alabama Tuscaloosa, Alabama. 2017.
- Eugene Ionesco, *Four Plays* (The Bald Soprano-The Lesson -Jack or the Submission-The Chairs) (trans. Donald M. Allen), New York: Grove Press, Inc. 1958.
- Hughes, R., & Pat Wheeler (2013). Introduction: Eco-dystopias: Nature and the Dystopian Imagination. *Critical Survey*, 25(2), pp. 1-6. <https://doi.org/10.3167/cs.2013.250201>
- Daniel Grausam. *On Endings: American Postmodern Fiction and The Cold War*. Charlottesville and London: University of Virginia Press. 2011.
- Claire P. Curtis. *Postapocalyptic Fiction and The Social Contract*. "We'll Not Go Home Again" Lexington Books. 2010.
- Dickey, Dominique (2020) "Twenty-First Century Fear: Modern Anxiety as Expressed through Post-Apocalyptic Literature," *The Macksey Journal*: Vol. 1, Article 176. pp. 1-32.
- Peter Anto Johnson. Perspectives of Civilization: New Beginnings After the End-Imagining the Post-Apocalypse. Ball State University. *Digital Literature Review*, Issue 5, 2018, pp. 17-23.
- DiTommaso, Lorenzo. "Apocalypticism and Popular Culture." *The Oxford Handbook of Apocalyptic Literature*, edited by John J. Collins, Oxford UP, 2014, pp. 473-509.

A POINT OF VIEW OF ONE'S OWN: HERSTORY IN RUHL'S *EURYDICE* AND SHAW'S *PYGMALION*

Betül ARSLAN

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6815-4562>

betul.arslan1@ogr.dpu.edu.tr

Department of English Language and Literature, Kütahya Dumlupınar University, 43100, TÜRKİYE.

Assoc. Prof. Dr. Arzu ÖZYÖN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2730-9676>

arzu.ozyon@dpu.edu.tr

Department of English Language and Literature, Kütahya Dumlupınar University, 43100, TÜRKİYE.

Abstract

Myths have the ability to shape meaning, which is why patriarchal discourse has traditionally portrayed women with particular identities and transmitted those stereotypes to subsequent generations. Due to male-dominant discourse that has been sustained for centuries, women in both of the classic stories, “Orpheus and Eurydice” and “Pygmalion and Galatea,” are victimized and forced into defined roles as passive objects of desire. However, modern revisiting of classical stories frequently addresses Eurydice and Galatea’s experiences and identities from a woman-centred standpoint. Playwrights such as Sarah Ruhl and George Bernard Shaw allowed women like Eurydice and Galatea to transcend the constraints of male-dominated ancient narrative by giving them the chance to speak their own voices and develop their own selves in their stories. Taking all of this into consideration, this study examines at how Sarah Ruhl’s *Eurydice* and George Bernard Shaw’s *Pygmalion*, two mythologically based female characters, are portrayed in modern theatre and how their new identities are created from a female perspective using both a female and a male author’s literary approaches.

Key Words: Patriarchal discourse, female identity, ancient stories, modern interpretations of myths, female voice in literature.

KENDİNE AİT BİR BAKIŞ AÇISI: RUHL'UN *EURYDICE* VE SHAW'UN *PYGMALION*'UNDA KADININ HİKÂYESİ

Özet

Mitlerin anlamı şekillendirme yeteneği sebebiyle ataerkil söylem geleneksel olarak kadınları belirli kimliklerle tasvir etmiş ve bu stereotipleri sonraki nesillere aktarmıştır. Yüzyıllardır süregelen erkek egemen söylem dolayısıyla, “Orpheus ve Eurydice” ve “Pygmalion ve Galatea” adlı klasik hikayelerin her ikisinde de kadınlar mağdur edilmiş ve pasif arzu nesnelere tanımlanmış rollere zorlanmıştır. Ancak klasik öykülerin modern yeniden ele alınışları, Eurydice ve Galatea'nın deneyimlerini ve kimliklerini sıklıkla kadın merkezli bir bakış açısıyla ele almaktadır. Sarah Ruhl ve George Bernard Shaw gibi oyun yazarları, Eurydice ve Galatea gibi kadınlara kendi seslerini duyurma ve hikâyelerinde kendi benliklerini geliştirme şansı vererek erkek egemen antik anlatının kısıtlamalarını aşmalarına izin vermiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak, bu çalışmada mitolojik temelli iki kadın karakter olan Sarah Ruhl'un *Eurydice* ve George Bernard Shaw'un *Pygmalion* karakterlerinin modern tiyatrodaki nasıl tasvir edildiği ve yeni kimliklerinin hem bir kadın hem de bir erkek yazarın edebi yaklaşımları kullanılarak kadın bakış açısıyla nasıl yaratıldığı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ataerkil söylem, kadın kimliği, antik öyküler, mitlerin modern yorumlamaları, edebiyatta kadın sesi.

Introduction

“Women in this modern age are speaking up for themselves. But the great female figures of literature, being mythical or dead, have a harder time of it, cemented as they are in decades or centuries of tradition—concocted (almost all of it) by men” (Rodax, 1971, p.581)

Ancient myths have not only stood the test of time but also, thanks to their various adaptations, have become an important building block in contemporary Western literature and philosophy. While talking about the influence of ancient myths, Lefkowitz (1985) emphasizes the ancient mentality that is embedded in the perception of mankind rather than the nymph or shepherd, which are engraved in aesthetic elements. These classical works, which have been adopted and adapted to different cultures for centuries, bring traditional social norms with them as Trojan horses. The sharp lines about gender codes and roles, which contemporary literature tries to break down, continue to survive in the substructure of these works. In traditional narratives, the structural contrasts of “public and private” (Konstantinou, 2018, p. 4) codes shape identities, while it is observed that the characters presented in the most familiar stories are created for feminine and masculine codes. So much so that Euripides clearly reveals the inequality in ancient gender dynamics and states that women’s domestic boundaries are drawn with “the loom and the shuttle” (Lefkowitz, 1985, p 210). Parallel to Dörschel’s statement that “they are passive agents in most cases” (2011, p. 3) when women are presented in certain stereotypes, Lefkowitz explains that:

The notions - now presumably obsolete - that a man should be active and aggressive, a woman passive and subject to control by the men in her family, are expressed in virtually every Greek myth, even the ones in which the women seek to gain control of their own live (1985, p. 207)

In the light of this argument, it might be said that the unilateral viewpoint in ancient literary works is the reason why masculine dominance in history and literature has persisted for ages. As an instance, Olson provides an example of how goddesses are associated with ideas of virginity, home, childbirth, and fertility as well as how their bounds are codified as domestic, which leads to their passivation -in her words, “mythology teaching patriarchy” (2021, p. 5). Therefore, Olson summarizes the situation:

Basically, when men began to write things down--and only men would because women were not encouraged to write-- they wrote from their own viewpoint, and anything they did not understand, they wrote in a way that made sense to them. (2021, p. 7)

Consequently, women have historically been limited to these particular typologies, even though gender dynamics established by these social expectations put pressure on women about how they should be. When considering the literary portrayal of women from a male perspective, it is evident that certain stories demonstrate radical forms of feminine stereotypes, such as the ideal woman and the corrupt woman. In this regard, the women in Orpheus’ and Pygmalion’s stories are presented in traditional storytelling as either

idealistic or antagonistic, depending on which extreme is adopted. Both of the stories-about Pygmalion's distaste for the Propoetides¹ ladies and about Orpheus being slaughtered by the Ciconian² women following Eurydice's death—depict corrupt women as the antithesis of the righteous archetype of the male protagonist. Women are shown as being naked, wild, and prostitute-like, in contrast to the divine and creative (music and sculpture) aspects of male heroes. Thus, the ideal woman is desired by the male protagonists. That makes Woolf's observation of the disparities between being portrayed by a woman and being depicted by a man come to mind:

Have you any notion how many books are written about women in the course of one year? Have you any notion how many are written by men? Are you aware that you are, perhaps, the most discussed animal in the universe. (Woolf, 1935, p. 40)

Classic narratives have been adapted or borrowed as artistic creations by several periods, reflecting the social and intellectual ideals of the civilization in which they originated. Fairy tales and myths-historical narratives-transmit not only past narratives but also the mentality, according to Akkoyun, who describes them as “social and ideological meaning-making mechanisms or cognitive frameworks” for people's perception (2021, p.564). In ancient narratives, human perception underlies the image of myths as carrying a moral message. As he conducts his study into African myths in particular, Biobaku (2017) presents the argument that myths are associated with human historical experience and the tendency to romanticize incomprehensible notions. Consequently, it could potentially claim that the stories of women that the traditional narrative attempts to reanimate are romanticized from a male point of view and manipulated to mould perceptions. In this particular instance, what happens without the women's knowledge or consent is interpreted as a mutually romantic tale.

Similarly, regarding the meaning-making function of myth stories, French philosopher, academic, and author Helen Cixous emphasizes that the new must be freed from the influence of the old. Cixous (1976) maintains that while she acknowledges the effectiveness of past, it should no longer be able to dictate the future. Rather than sustaining these claims by repeating them, taking them to be permanent standards, and fusing the “biological” with the “cultural”, Cixous (1976, p.875) advocates reinterpreting the stereotyped narratives of the past. Here is where Cixous, presents the “New Woman” with the metaphor of an arrow emerging from the bow, which, by identifying it, “liberate[s]” her from the previous version (1976 p. 878). The new identity suggested by philosophers at this phase requires to be deprived from all the notions of the past in order to be purified of

¹ ‘When Pygmalion saw these women, living such wicked lives, he was revolted by the many faults which nature has implanted in the female sex, and long lived a bachelor existence, without any wife to share his home. But meanwhile, with marvellous artistry, he skilfully carved a snowy ivory statue. He made it lovelier than any woman born, and fell in love with his own creation” (Ovid, 1955, p. 231)

² “when suddenly the Ciconian women caught sight of him. Looking down from the crest of a hill, these maddened creatures, with animal skins slung across their breasts, saw Orpheus as he was singing and accompanying himself on the lyre. One of them, tossing her hair till it streamed in the light breeze, cried out: ‘See! Look here! Here is the man who scorns us!’ and flung her spear at the poet Apollo loved, at the lips which produced such melodies.” (Ovid, 1955, p. 246)

old identity. In the context of patriarchy, which she describes as” the deaf male ear which hears masculine speech”, Cixous (1976, p. 881) encourages women to write more about the experiences and identities of women. Mythological retellings from a woman’s perspective serve as significant examples of conveying the stories of the past without ignoring the future (Rogers, 2021). In this way, these crucial structures, which are the heritage of the past, are preserved, while possible future sources of inspiration are preserved from being victims of patriarchy. Consequently, the literary value of the narrative is conveyed, not the codes in the traditional narrative, which are reinforced by the constant repetition of the ancient discourse. When the reader’s interest in mythmaking is observed, Macmillan (2020) underlines that in 2018 alone, Daisy Johnson’s *Everything Under* (2018); a reinterpretation of the Oedipus myth, Madeline Miller’s *Circe* (2018); a *New York Times* bestseller, and Kamila Shamsie’s *Home Fire* (2017); a retelling of the Antigone myth, won the Women’s Prize for Fiction. Even though re-mythologizing is becoming more popular, as Macmillan suggests, Featherstone (Dugan, 2015) contends in her interview that when a play with a strong female lead is performed, the concerns it addresses are women’s rather than human issues. According to Featherstone (Dugan, 2015), this prejudice is acquired by reading and observation rather than being consciously held. Drawing on a quote by Nick Hytner, Featherstone (Dugan, 2015) emphasizes that we are quite accustomed to a society in which the main narrative characters such as politicians, kings, and judges are male dominated. Therefore, when it comes to a female narrative -especially when a flawed character is portrayed- this remains an unknown (Dugan, 2015). Nonetheless, the primary objective of modern adaptations, which prioritize a narrative that is centred on women, is to include the voice and point of view of the woman:

Through rewriting the myths, twentieth-century authors have indicated the gaps between human relationships and the lack of unity in the present world compared to the ancient world. They have properly made use of myths so as to present their viewpoints. The rewrite or modernization of ancient texts is, therefore, an approach to adapt them to the concerns and preferences of the contemporary people. (Khakpour, et. al, 2019, p. 176)

This gap is noticeable when considering the differences between the past and present versions of the characters Eurydice and Galatea in Ovid’s *Metamorphosis Book X*, one of these ancient stories that have continued to exist for centuries. The focal point of the narrative moves when these works-written from a patriarchal to a modern perspective-are compared. Considering Ruhl’s “Eurydice” and Shaw’s “Pygmalion” as antimyths that center on women, this study investigates the agency and identities of these mythological women.

Ruhl's play "Eurydice" with its Female Gaze

Indeed, if woman had no existence save in the fiction written by men, one would imagine her a person of the utmost importance; very various; heroic and mean; splendid and sordid; infinitely beautiful and hideous in the extreme; as great as a man, some think even greater (Woolf, 1935, p. 65)

The narrative material of Orpheus and Eurydice has been reworked and borrowed by various authors, including Dante¹, Shakespeare², Seneca³, Rilke⁴, Jean Cocteau⁵, Anouilh⁶, Kathy Acker⁷, Tennessee Williams⁸, Carol Ann Duffy⁹, Marcel Camus¹⁰. The original of story, which appears in Virgil's *Georgics* and is probably derived from Ovid's *Metamorphosis*, is about a talented musician named Orpheus trying to save his wife Eurydice from death (Dere, 2019). Eurydice, who is usually depicted in the classical narrative, stands out as inactive. Based on the visual instance of Lively, it is observed that Eurydice is placed in secondary situation:

Similarly, in the visual culture, according to Henry, "Ancient representations of Orpheus with Eurydice [were] rare. Vase painters and others more often showed Orpheus with animals, or with maenads, or occasionally at the entrance to Pluto" (qtd. 2017, pp.291-292).

Eurydice is simply an objective and something to be accomplished, while Orpheus's brilliance, notoriety, affection, and bravery are all commended and placed to the test. In the story, her voice is not heard, she does not speak, and she has no authority to make decisions. Particularly in situations where the character has an opportunity to escape from death, Orpheus is placed to the test rather than Eurydice in the process of making this decision. Her partner even controls her own chance to survive. At this stage, Eurydice can be compared to a puppet with Orpheus controlling the strings. The shallow portrayal of the character shapes Eurydice's identity as a submissive and passive woman. Moreover, even in the condition given for her salvation, she is condemned to death again due to Orpheus' mistake. She has no choice, she does not speak, she cannot refuse, she does not oppose, she only waits to be rescued, and her life ends as a result of her husband's mistake. In this context, she has no capacity for free will. She waits for a man to save her (Orpheus) and for a man to grant her permission (Pluto). Given this information, her only option is to accept that men will control her life and death. Eurydice cannot decide whether to live or die. The way Eurydice is presented in the classical story as both inefficient and

¹ Orpheus reference in *Divine Comedy*.

² See "Orpheus" poem by Shakespeare

³ Orpheus as a hero in Senecan tragedies such as *Medea & Hercules Furens*

⁴ His poetry collection, *The Sonnets to Orpheus* (1922) by Rilke

⁵ *Orphee* (1950) is a French film directed by Cocteau which is central part of his Orphic Trilogy.

⁶ See "Eurydice" (1941) play

⁷ "Eurydice in the Underworld" (1997)

⁸ See "Orpheus Descending" (1957) by American playwright

⁹ See "Eurydice" poem by Carol Ann Duffy in her collection *The World's Wife* (1999)

¹⁰ See *Orfeu Negro* (Black Orpheus) as a romantic tragedy film in 1959.

incompetent could possibly be summarized by Woolf's critique of the hierarchy of male and female competencies:

But it is obvious that the values of women differ very often from the values which have been made by the other sex; naturally, this is so. Yet it is the masculine values that prevail. Speaking crudely, football and sport are "important"; the worship of fashion, the buying of clothes "trivial". And these values are inevitably transferred from life to fiction. (1935, pp. 110-111)

However, Ruhl's adaption emphasizes that Eurydice and Orpheus both have a unique set of abilities by showing Eurydice not only as a "maiden," but also as someone who can converse about books and music despite their differences. In addition to ancient narratives, the gender roles imprinted in the consciousness through children's stories also portray the feminine as incompetent and inactive. According to Colette Dowling's *The Cinderella Complex: Women's Hidden Fear of Independence*, which was first mentioned in this book, a woman in the fairy tale is portrayed as hopeful, lovely, and attractive yet she is also helpless to make her own decisions, dependent on the man, and waiting to be saved (Xu et al., 2019). In this context, if it is considered that Eurydice suffers from a syndrome comparable to the "Cinderella Complex", her identity cannot be defined without Orpheus in the framework of the ancient story. Without Orpheus' saving grace or Pluto's authorization, she lacks competency or agency.

Unlike Eurydice, endowed with capability, Orpheus is referred to as a "gifted poet, musician, and singer" in the opening of the ancient story. According to description of Lively Orpheus is also "most famous poet, lover, prophet, and priest" (2017, p.287). Hermes gives "him his lyre" (Coronis, 2013, p. 302), and he is called the "son of the Muses and Thracian prince" (Hamilton 1953, p. 103) as his fame improves. Meanwhile, Eurydice's description is only known to be that she is a recently married virgin. It is said that Eurydice was not called by a name until BCE., when she was called "Agriope" (Lively, 2017, p. 291). In later works, Eurydice's identity is described as a "maiden he loved" (Hamilton, 1953, p.104), trying to escape possible rape and save her virtue. In the narrative where the male protagonist is glorified with many adjectives, Eurydice is only equipped with the codes that the ideal woman should have. Indeed, Eurydice only laments and rebels¹ during the only speaking moment in Virgil's version, while Ovid reflects the voice of Eurydice: "[A]ll he heard was one faint word, 'Farewell'" (Hamilton, 1953, p. 105). Unlike Virgil, the Ovidian Eurydice does not complain as an ideal lover (Bowra, 1952). This results in the lack of Eurydice's sentiment, voice and function in Ovid and later adaptations. This male-oriented narration does not create a dialogue for Eurydice's character to make her voice heard and leaves the decision to Orpheus' ability in crucial circumstances such as life and death. From the male

¹ 'Who,' she cried, 'has doomed me to misery, who has doomed us? What madness beyond measure? Once more a cruel fate Drags me away, and my swimming eyes are drowned in darkness. Good-bye. I am borne away. A limitless night is about me. And over the strengthless hands I stretch to you, yours no longer.' Thus she spoke: and at once from his sight, like a wisp of smoke, Thinned into air, was gone. (Virgil, 1947, p.81)

vision rather than being the protagonist female character, Eurydice is viewed as the ideal to be obtained or the grand prize after the journey. The decisions that various men make regarding Eurydice are at the core of the narrative, even though the story revolves around her death and return. Given that the male vision is commonly characterized as “patriarchal, ideological, and phallogentric” (Snow, 1989, p 30), it is to be expected that women in the narratives are portrayed for the sake of a purpose. The representation of Eurydice (and later Galatea) in ancient literature as “purpose-made women” (O’Sullivan, 2008, p. 135) and the application of purpose to overcome male solitude is possibly clarified through this.

On the other hand, in the play by Ruhl, the description of Orpheus, highlights the weakness at his shoulders. When the father character first sees Orpheus, he considers - “his shoulders aren’t very broad. Can he take care of you?”- (Ruhl, 2004, p.60) and - “you need to get yourself a real man,” says Nasty Interesting Man¹ [Pluto] in reference to his comparison to Orpheus. “A man with broad shoulders” (p.45) he continues with the description contrary to Orpheus. Considering this, Sarah Ruhl’s play which subverts the patriarchal tradition is a narrative that centred on women for Eurydice, who regains her identity as a result of the deconstruction of the conventions of the classic hero. Orpheus, the hero of the ancient discourse, is driven from the centre of the narrative as a result of this criticism of him and his deprivation from heroic standards. Thus, Eurydice—the heroine who faces her fate, as Ruhl refers to her (Berson, 2008)—rather than the valiant and daring Orpheus, becomes the focal point of the narrative. When Ruhl was asked why she wrote Eurydice as a heroine rather than the “passive love object” she represents in the myth, she replies: “Eurydice is complicated because she’s human, which was the point of me revisiting her. Anyone who bravely faces her fate could be heroic. Maybe that’s all we can ask of someone” (Berson, 2008). By now, it should be evident that Ruhl’s objective in giving Eurydice a voice is to portray her identity from her perspective, as opposed to the traditionally male-centric narrative seen in ancient myths. A female-centred narrative emphasizes Eurydice’s existence as an individual rather than portraying her as an object of interest to be attained. Writers such as Ruhl, who are already in the process of creating an identity beyond the roles assigned to Eurydice and similar women in ancient discourse, are mentioned by Sword as follows:

Modern women writers, penetrating both the literary marketplace and the canon in increasingly large numbers, have used their new found intellectual clout to reject woman’s traditional Eurydicean role as long-suffering wife, abandoned lover, patient muse, and death filled archetype. (1989, p.409)

¹ In Ruhl’s version of “Orpheus and Eurydice” myth, Pluto is represented by two characters: as “The Nasty Interesting Man” in first movement and as the “Child” character in the last movement of the play “Eurydice”.

Ruhl has seen a lot of excellent retellings of the tale of “Orpheus and Eurydice”, but very few of them address Eurydice’s experiences, which is one of the reasons he is concentrating on Eurydice’s journey (Ruhl, & Weckwerth, 2004). This is because she travels through the land of the dead before Orpheus, and from her point of view the reader cannot witness this.

Unlike other earlier tales, Ruhl’s play begins with Orpheus in the same social position as Eurydice, omitting any reference to his fame or pedigree. Here, the reader is given an equal description of both personalities. Despite the mention of Orpheus’ lineage in the ancient narratives- “[h]is father was the god Apollo, or, more commonly, a Thracian river-god, Oeagros. His mother was a Muse, originally Calliope” (Warden, 1982, viii)- and the emphasis on his royal bloodline, Eurydice’s familial connections are not considered as so essential that they are not reflected to the reader. However, Ruhl covers Eurydice’s absence of paternity and ancestry in the modern play “Eurydice” by including “The Father” character. In the light of this, the father figure’s appearance not only emphasizes that Eurydice is the one who has to decide between her husband and her father, but it also gives us a chance to concentrate on who the major character in this situation is. In addition, Saroah (2018) notes that the anonymity of father is purposefully employed to permit Eurydice to take centre stage in her character development journey, supporting Eurydice’s role as a heroine. Therefore, even if Pluto’ name is not addressed directly in Ruhl’s play, which centres on Eurydice, he either appears as a strange guy or speaks as a “Child” character. Likewise, The Father character, although playing an effective role, is projected anonymously so that he does not get in the way of Eurydice, who is the main focus of the play. Regarding the father figure, Ruhl’s statement about the loss of her father due to cancer can be said to have influenced the author’s literary personality. Because she experienced and expressed a similar circumstance in her own life in relation to the father-daughter relationship dynamics and meeting with the issue of death that she portrays in the play “Eurydice”:

Having someone I loved and adored die ... so early, there seemed to be no cultural outlet to deal with that except therapy. I thought, ‘Why should this be pathologized?’ We’re all going to do the dying thing someday. It felt like there was no cultural ritual to organize my feelings. Theater became that for me. (Berson, 2008, *The Seattle Times*)

Presumably, the author, who describes her relationship with her father in her explanation, creates the family and nostalgic codes in Eurydice and her father’s story by means of herself. As mentioned at many places in the play, the woman in the father-daughter dynamic repeats, “a wedding is for a father and daughter,” in order to express the significance of the wedding for Eurydice, her father’s absence, and her being alone (Ruhl, 2004, p.42).

Alongside with the sense of solitude that the old story emphasizes, Ruhl's play employs Eurydice's silence as a metaphor. In the context of emphasizing the silence of women in the ancient narrative, Eurydice's attempt to speak at the entrance to the land of the dead but making meaningless noises the moment she opens her mouth is explained by the fact that the dead people now speak in the "language of stone".

She walks towards the audience and opens her mouth,

She closes her mouth.

The humming noise stops.

She opens her mouth for the second time, attempting to tell her story to the audience.

There is a great humming noise.

She has a tantrum of despair. [emphasis in original] (Ruhl, 2004, p.46)

In this scene, the speechless Eurydice has a similarity between ancient women whose voices taken from. The stone symbolization represents what is expected from a woman to be silent, detached from sentiments and immobile like a stone.

"STONES:

Eurydice wants to speak to you.

But she can't speak your language anymore.

LITTLE STONE:

She talks in the language of dead people now.

It's a very quiet language (Ruhl, 2004, p.46)."

The argument presented in the sequel is that the terminology used to refer to "dead people" is similar to myths, which are ancient stories (Jackson, 2009). The hatred of Eurydice towards stones is parallel with her hatred for ancient pressure on women. The following quote from the play, which focuses on women's identity and experiences, demonstrates how constrictive¹ the roles of the stones are and how they treat² Eurydice:

"The stones: Rooms are not allowed.

Child: I'll have your room removed.

Eurydice: Please, don't (Ruhl, 2004, p.56)."

¹ "STONES: STOP SINGING... DEAD PEOPLE CAN'T SING!" (Ruhl, 2004, p.54)

² "Eurydice cries STONES: Don't cry! Don't cry!" (Ruhl, 2004, p.65)

When the repressive and controlling personalities of the three stones in the play correspond with the old narrative, Eurydice's words of frustration -such as "[To the stones] I hate you! I have always hated you! Shut up! Shut up!" (Ruhl, 2004, p.64) relate to the stones' symbolic meaning. Durham (2013) summarises the similarities in this case with the following words:

Not only do the Stones police emotional equilibrium in the underworld, but they also aim to protect the tale as it most widely known, perhaps because familiar cultural tropes are a force for maintaining emotional equilibrium: when audiences know how a story is supposed to go, they are calmed and reassured as the plot unfolds as they expect. (p.37)

This play by Sarah Ruhl, which is appropriate for a woman-centred reading, is described by Khalaf as "Eurydice's journey, her experiences and how she makes the choice of whether to pick her father or her husband referring to the change of perspective in the original story" (2022, p.2068).

The most significant event in the play, and where it diverges from the traditional narrative, is Eurydice's decision. It is a scene in which the woman finds her voice and asserts her right to make her own decisions. Martin (2016) highlights this circumstance by stating that "she gives directors of her works an open canvas upon which to paint their own visions of this classic Greek myth" (para. 4) and highlights Ruhl's drama's "choice" sequence, which is interpretive. In this female-centred narrative, it is Eurydice's experiences and family ties that are the subject of the drama, rather than Orpheus' talent or music. Based on Lively's (2017) argument, the centre of old tale is tragedy of Orpheus which constructs on double loss of Eurydice. However, with the modern adaptation of ancient story, the focal point of the "Eurydice" play is experiences and decisions of her.

From Galatea to Eliza; Revisiting the Man-made Woman

Given that the myth of Pygmalion and Galatea is known to have multiple versions and details in various cultures, d'Huy (2016) assumes that a comparable tale may exist among people who are migrating from the Northeast to the South. The story, which emerged on the same route, is observed in the version that 2000 years ago, a man carved a woman model from a piece of wood to relieve his loneliness, and this model came to life and turned into a human being (d'Huy, 2016). Finding the same results in Venda (South Africa) and Bara (Madagascar) folktales, d'Huy (2016) explains that according to his findings, the original Pygmalion story dates back to the Berbers 3,000 to 4,000 years ago. The portrayal of Galatea as an object of desire is the only aspect of this story that remains consistent, even though its details vary depending on the period and place of origin.

It is believed that the core of the story of Pygmalion and Galatea-the revival of the statue and their affair with the sculptor-was described orally in Cypriot folktales before Ovid. According to these related folktales, the

statue of a woman named Galatea has no historical precedent and has been called Galatea by contemporary authors instead of ancient authors (Law, 1932). In this respect, it may be claimed that, in the story based on a miracle myth of two lovers, the male character's identity has endured the ages, while the female character's name and identity have frequently been left out entirely. For instance, in Bulfinch's *Age of Fable*, the story is found to be lacking in information regarding Galatea (Law, 1932). On the other hand, Pygmalion's occupation "as a sculptor" is also mentioned in other significant pieces of English literature, including James Thomson's *Castle of Indolence*, Robert Greene's *Debate Between Dollie and Love*, Chaucer's *Physician's Tale*, and Shakespeare's *Measure for Measure* (Law, 1932, p. 339).

Helen Law (1932), examining the reflection of Ovid's story "Pygmalion" throughout nineteenth century poetry, notes that poets like Hallam, Beddoes, Bennett, Buchanan, and Morris all contain allusions to Pygmalion in their works. Yet, considering these allusions in the context of Ovid's version, [these poets] "are all serious and dignified treatments of the theme, keeping in the main to Ovid's version. Their interest is centered in Pygmalion and his emotions, and the statue itself is left without a name" (1932, p.339). According to Law's findings, the presence of Galatea, the miracle and transformation of the story, has not been sufficiently emphasized in literary works until the late nineteenth century with Elizabeth Stuart Phelps' short poem "Galatea", Graves' "Pygmalion to Galatea", Taggard's "Galatea Again", and Squires' "Galatea Awakes". Considering that it is the most important metamorphosis and love tale in mythology, the narration carries the traditional discourse with it and passivizes the character of Galatea. Thus, the masculine figure takes the centre position in the reputed love that ought to be mutual, while the details of the transformation's subject, Galatea, remain unclear. Taking into account the concept of reanimation-which is mentioned as an additional similarity between characters such as Eurydice and Galatea-both stories involve the experience of having their spouses resurrect them. These men, adorned with the masculine hero codes of the ancient narrative, attempt to achieve the supernatural:

If the fantasy of the animated statue is volatile, so is the associated desire to reach back to the past. The fact that Orpheus, who failed to recover Eurydice from the underworld, is the narrator of the Pygmalion myth, acts as a strong reminder of the human individual's ultimate lack of control over the encounter with the past. In fact, the very materiality of statuary itself-the cold and lifeless material of the sculpted form-draws attention to the impossibility of animation and, by extension, the impossibility to retrieve the past. (Funke & Grove, 2019, p. 11)

The story of Elizabeth Doolittle and Harry Higgins, which Shaw named "Pygmalion" (1912), and which is conceptually based on a traditional myth, resurrects the characters in a modern setting and era. As in the original version, Higgins, an excellent master of phonetics, "shapes and aestheticizes" Eliza's deficiency in English dialect. Shaw's drama, according to Adams (1974), has no definite position in either the traditional or the

feminist principle. He still employs some Western stereotypes in his characters, but he also blends them together into a single persona (Adams, 1974). However, his article “The Womanly Women,” which was influenced by Ibsenism, is among the most significant contributions to revolutionary feminism (Adams, 1974). Shaw therefore “portrays arresting and powerful women” (Adams, 1974, p. 17), despite the fact that his works nevertheless have conventional characters and roles. Shaw’s version of the story transforms language through a formalized educational approach, in contrast to the classical narrative which involves physical sculpting (Kennel, 2005). As a realism-inspired writer, Shaw’s preference for this supernatural metamorphosis over an instructional one is acceptable. Unlike the old myth, the modern play revolves around Eliza’s transformation and the bet that she will be identified as a duchess after her transformation. Galatea, a heroine from Ovid, is depicted in great detail, down to the tint and texture of the stone used to construct her; “it was ivory or stone, but warm human flesh, motionless for a moment only” (Hamilton, 1953, pp.108-109). Pygmalion then objectifies and fetishizes her as if she were a doll:

No hopeless lover of a living maiden was ever so desperately unhappy as Pygmalion. He kissed those enticing lips-they could not kiss him back; he caressed her hands, her face-they were unresponsive; he took her in his arms-she remained a cold and passive form. For a time he tried to pretend, as children do with their toys. He would dress her in rich robes, trying the effect of one delicate or glowing color after another, and imagine she was pleased. He would bring her the gifts real maidens love, little birds and gay flowers and the shining tears of amber Phaëthon’s sisters weep, and then dream that she thanked him with eager affection. He put her to bed at night, and tucked her in all soft and warm, as little girls do their dolls. But he was not a child; he could not keep on pretending. In the end he gave up. He loved a lifeless thing and he was utterly and hopelessly wretched. (Hamilton, 1953, p.109).

Here, Shaw offers a developmental transition that contrasts with Ovid’s sexualization of the feminine figure as the object of masculine desire:

When Pygmalion returned home, he made straight for the statue of the girl he loved, leaned over the couch, and kissed her. She seemed warm: he laid his lips on hers again, and touched her breast with his hands-at his touch the ivory lost its hardness, and grew soft: his fingers made an imprint on the yielding surface, just as wax of Hymettus melts in the sun and, worked by men’s fingers, is fashioned into many different shapes, and made fit for use by being used. The lover stood, amazed, afraid of being mistaken, his joy tempered with doubt, and again and again stroked *the object of his prayers* [emphasis added]. It was indeed a human body! (Ovid, 1955, p.232)

Thus, *physical self* and *new identity* [emphasis added] are the two authors’ subjects of concentration (Kennel, 2005). For Shaw, who is in the construction of a new identity for an old character, Kennel adds “Shaw and the twentieth century have toward other conceptions of selfhood. Beyond the physical self, there exist other ways of thinking about identity or personhood” (2005, p. 76).

Even if some authors, like Shaw, Ruhl, Atwood, and Miller, have prioritized the female perspective, works from the twentieth and twenty-first centuries still feature the male desire as the primary subject matter, much like the stories from antiquity. For example, as Bone (2011) complains, twenty- and twenty-first century works sexualize and market women with fairy powers in fantasy literature. Both in antiquity and the present day, male desire led to literature that shares similarities with the stories of “Pygmalion and Galatea” regarding sexualization and divine metamorphosis. In context of Galatea’s physical transformation in ancient version centers on Pygmalion as the artist and his affection for his art that stimulates his fetish. At its core, the literature on Galatea’s transformation interprets “idealised markers of femininity” and presents the male lover’s objectification and fetishization of women in his quest to acquire them (O’Sullivan, 2008, 133).

Given the advanced state of technology today, any man can have his own Galatea without having to ask Venus, thanks to sex robots that offer “aesthetics and pleasure” that are customized to men’s body type, height, weight, and preferred colour. For instance, the fact that female characters are portrayed as machines, cyborgs, and androids in science fiction films resembles the ancient Ovidian narrative (O’Sullivan, 2008). Even if the old myth utilizes a primitive sculpting technique to objectify the female form, in contemporary times, robotic parts are still used to fetishize it. In *The Stepford Wives* (1975), for instance, computer experts develop an android to replace their wives after they pass away, continuing the male satisfaction at the core of similar modern films¹. These male designed female androids, like Galatea, are portrayed as “passive, submissive, domesticated, and more sexually desirable than their wives” throughout male perspective in art (Stratton, 1996, p.224). The article “Male Phantasy and Modern Sculpture” by Alex Potts (1992) expresses concerns over the ideological nature of the vision, which is typically associated with men, in modern sculpture. Potts (1992) states that this situation is a return to myth. Similarly, myth is described as “a great longing for primitive mentality” by critic Kermodé (2015, p. 37). It is possible to claim that myth preserves conventional gender norms and primordial perception in this context.

Concerning this, the adaptation of old myths from the perspective of women transcends the conventional female archetype that has been established thus far. Apart from artistic mediums like cinema and sculpture, Shaw’s play “Pygmalion” features clear references to Mr Higgins and Mr Pickering’s claims to have shaped Eliza:

PICKERING: We’re always talking Eliza

HIGGINS: Teaching Eliza

PICKERING: Dressing Eliza

¹See; *Mannequin* (1987), *Dr. Goldfoot and the Bikini Machine* (1965)

MRS HIGGINS: What!

HIGGINS: Inventing new Elizas. (Shaw, 1916, p.85)

The male protagonists are seen attempting to dominate the supernatural in ancient stories, which deal with their wish to control death or bring the dead back to life. This leads to an excessive divinisation of the male protagonist's talents and journey when the heavenly component of the resurrection is taken into consideration. At this point, as Funke and Grave (2019) mention, Pygmalion's profile is drawn as dominant as if he would create and revitalise the statue, the main omen of re-creation. However, a closer examination reveals that Pluto is responsible for Eurydice's resuscitation, just as Venus is involved in Galatea's. It is not implausible to interpret these stories-which suggest that Pygmalion possessed the ability to animate a statue, and that Orpheus had worshippers in the Orphic religion-to suggest that masculine heroes were the counterpart of heavenly majesty. As Durbach has pointed out, Ovid's "Pygmalion merely provides the form for Galatea" (1978, p. 24). The goddess Venus bestows her life's blessing (Durbach, 1978). However, the story of Higgins, Shaw's Pygmalion, has no Venus indeed. By being proud of his work without the assistance of Venus, Higgins' destructive ego and power poisoning emerge as clear to the reader in this situation. Therefore, the male hero is assumed to be equal to the almighty creative force, while the woman, who ought to be the central figure, is reduced to an object of desire and even has her name forgotten for ages.

In contrast to the contemporary Eurydice, Eliza's father-the contemporary Galatea-appears to be more interested in taking advantage of her than in guiding her. The addition of a father figure to the old narrative causes Eliza discomfort since she is aware of how materialistic her father is:

HIGGINS: Eliza if you say again that you're a good girl, your father shall take you home

LIZA: Not him You don't know my father All he come here for was to touch you for some money to get drunk on. (1916, p. 63)

On the other hand, while Higgins and Pickering mention the bet about Eliza, her presence is not felt in the room. Eliza's passive-aggressive performance has little impact on Higgins and Pickering's discourse, much like her portrayal in the old story.

HIGGINS: [astounded] What on earth! [He comes to her. Whats the matter? Get up. [*He pulls her up*]. Anything wrong?

LIZA [breathless] Nothing wrong with you. Ive won your bet for you, havnt I? Thats enough for you. *I dont matter, I suppose.*

HIGGINS: You won my bet! You! Presumptuous insect! *I won it. What did you throw those slippers at me for?*

LIZA. Because I wanted to smash your face. I'd like to kill you, you selfish brute. why didnt you leave me where you picked me out of-in the gutter? You thank God it's all over, and that now you can throw me back again there, do you? [*She crimps her fingers frantically*].

HIGGINS [*Looking at her in cool wonder*] The creature is nervous, after all.

LIZA: [*gives a suffocated scream of fury, and instinctively darts her nails at his face*]!!

HIGGINS [*catching her wrists*] Ah! would you? Claws in, you cat. How dare you shew your temper to me? Sit down and be quiet. [*He throws her roughly into the easy-chair*].

LIZA: [*crushed by superior strength and weight*] Whats to become of me? Whats to become of me? (Shaw, 1916, p. 104)

As a result, Eliza reacts with frustration as she attempts to deal with the feeling of worthlessness of being raised and shaped by the men in her life for a certain purpose. Shaw's play stands apart from the others since it portrays Eliza's wrath towards her "creator" by allowing her voice and expressing her emotions without minimising them, unlike the ancient story. In these classic stories that stereotype women, the heroine consistently appears as accepting of the situation and responding minimally to events, regardless of her own experiences. In addition to ancient narratives, the gender roles imprinted in the consciousness through children's stories also convey the feminine as incompetent and inactive. According to Joseph, Jayesh, and Thomas (2021), women in these narratives are expected to comply with societal ideals despite any challenges that make them lack agency. The state of a woman who is worried about independence and depends on someone else to fulfil her wants is summed up by this scenario, also known as the "Cinderella complex," which is an unconscious behaviour. As a consequence of this, women become dependent on males for protection and affection rather than being independent (Joseph et al., 2021). Based on Wolff (1972), these traditional narratives define women's restrictions in the following ways:

[W]oman could suffer; she could feel love (especially unrequited or betrayed love), but seldom sexual passion; she could feel sympathy for others (typically responding with kindness on a personal level), but she was portrayed as incapable of moral outrage. Most strikingly, she was never permitted to feel anger; the absence of rage in these otherwise highly emotional women is truly striking. (p. 221)

However, Shaw's Eliza in "Pygmalion" is portrayed as an aware woman who speaks for her rights by experiencing all of her fury; "[e]ven the male-dominated Eliza Doolittle shows her claws and threatens to scratch when Higgins and Pickering ignore her after her triumph" (Adams, 1974, p. 18). Eliza is thus portrayed as a woman who is conscious of her rights and priorities and strives for them in line with the modern woman identity that Gupta (1993) articulated as a result of her change. Her new persona, which she has created, is not the accepting, silent, and docile woman she once was. In this context, we witness the dynamic, rebellious and non-fragile version of Eliza, who goes beyond the limits that are drawn for Galatea in the ancient myth.

Since Eliza is a modern woman who cannot tolerate injustice, recognizes opportunities, and has options when she seems disregarded, Shaw's Eliza represents a turning point in the narrative. In the ancient narrative, Galatea

has no choice but to marry Pygmalion, even though the myth is supposedly based on mutual love. Yet Eliza adopts Galatea's voice and rejects other suitors in favour of a more genuine and considerate one. Higgins' secretary and errand boy, Eliza, continues to reside somewhere where nobody seems to value her as much as Higgins' slippers¹. Particularly when the education and the bet have ended, that is, when the "creators" have taken their enthusiasm from Eliza, they are done with her. The following is how Crompton (1967) summarises this circumstance:

Higgins explains to Eliza that he has grown accustomed to her face and voice and that he likes them as he likes his furniture, but he makes it brutally clear that he can also get on without them, and that he does not really need her. Knowledge of these facts does not endear him to Eliza, who infinitely prefers Freddy's simple-hearted homage. As Shaw tells us in his prose sequel to the play, 'Galatea never does quite like Pygmalion: his relation to her is too god-like to be altogether agreeable.' Eliza is not yearning after godhead; she likes Freddy. (p,80)

Considering that she is no longer dependent on the professor, who perceives her as an achievement award, or her father, who wants to take advantage of her. While Mr Doolittle seeks to profit from Eliza, Higgins appears too self-centred to appreciate the success of the student he has transformed as anything more than a showcase tool. As Durbach states "[h]e had promised to create the lady, the princess, the duchess, the consort-but only Eliza can create the woman." (1978, p. 31). Instead of becoming an instrument of selfish men like Pygmalion, Eliza creates an alternative path for Galatea owing to her choice. Having taken on their new identities, Eliza and Eurydice are now no longer qualified for Dowling's description of a woman suffering from Cinderella syndrome.

Women are brought up to depend on a man and to feel naked and frightened without one. We have been taught to believe that as females we cannot stand alone, that we are too fragile, too delicate, too needful of protection. So that now, in these enlightened days, when so much has become possible, unresolved emotional issues often hold us back. (1981, para. 9)

Additionally, like Ruhl's modern Eurydice, Eliza Doolittle contributes to the play's conclusion by presenting an image of a woman who is liberated from the "Cinderella Complex" with a contemporary narrative. These women are not obliged to wait to be created by Pygmalion or for Orpheus to save them since they are competent, self-sufficient, and capable of evaluating options and opportunities.

Conclusion

Patriarchy as an ideological reflection of society in ancient narratives has been transmitted with certain patterns for centuries. On the other hand, with the appearance of postmodernity, numerous writers of contemporary literature have included the viewpoint of women who have suffered from old myths in the canon of classical

¹ "LIZA: You dont care I know you dont care. You wouldnt care if I was dead. I'm nothing to you - not so much as them slippers" (Shaw, 1916, p. 104)

narratives. At this point, the aim is to provide these women with the opportunity to make their voices heard outside the male-dominated literary language. A female-centred and female-perspective reading of alternative narratives of female protagonists who have been victims of patriarchal discourse and male-centred narration in their previous forms is presented. The female gaze in contemporary literature provides a new vitality to the perspective of Eurydice and Galatea, the fabled women whose voices and will are taken away from them. One of the elements that enhance the male character in classical narratives-which celebrate the virtues of the male character-is the woman's exclusive appearance as a "maiden" and lack of a family, occupation, or other attributes. When examined from the viewpoint of the woman, these texts, which portray the woman as no more than an object, also discuss the woman's voice, relatives, competence, and struggles in life. In contemporary narratives, these women make their own decisions without needing the support and relationship of a male, much like in Cinderella-style tales. As a result, these female characters' silent, object-like portrayal like stones in the traditional story is altered in the modern narrative to represent women who acquire authority and voice. By breaking the chains, they were bound to in the ancient narrative, they accomplish an alternative ending through their decisions in modern plays, in which they no longer depend on Orpheus or Pygmalion. Aside from contributing to the diversity of perspectives in the literary world and exhibiting polyphony, the works presented from a woman's viewpoint reinforce women's existence and voice in literature through the influence of the feminist movement.

References

- Adams, E. (1974). Feminism and female stereotypes in Shaw. *The Shaw Review*, 17(1), 17–22.
- Akkoyun, B. (2021). Rewriting “that story:” Anne Sexton, Carol Ann Duffy, and Margaret Atwood. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 562-573. <https://doi.org/10.21547/jss.816169>
- Berson, M. (2008, September). Sarah Ruhl’s “Eurydice”: Love, death and a myth retold. *The Seattle Times*.
- Biobaku, S. O. (2017). The use and interpretation of myths. *Yoruba Studies Review*, 1(2).
- Bone, K.L. (2022). Murders most foul: Changeling myths. In Gavin, H. (Ed.) *Women and the Abuse of Power* (Emerald Interdisciplinary Connexions), Emerald Publishing Limited, (pp. 31-42). <https://doi.org/10.1108/978-1-80043-334-220221003>.
- Bowra, C. M. (1952). Orpheus and Eurydice. *The Classical Quarterly*, 2(3-4), 113.
- Cixous, H., Cohen, K., & Cohen, P. (1976). The laugh of the Medusa. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1(4), 875-893.
- Coronis, A. (2013). Sarah Ruhl’s “Eurydice”: A dramatic study of the Orpheus myth in reverse. *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 126, 299–315.
- Crompton, L. (1967). Improving Pygmalion. *Prairie Schooner*, 41(1), 73–83.
- Dere, E. (2019). *The representation of “Eurydice” myth Sarah Ruhl’s play Eurydice and Katy Acker’s “Eurydice in the underworld”*. [Master thesis, Namık Kemal Üniversitesi].
- d’Huy, J. (2016). The evolution of myths. *Scientific American*, 315(6), 62–69.
- Dowling, C. (1981, March 22). The Cinderella syndrome. *The New York Times Magazine*.
- Dörschel, F. B. (2011). *“Female identity”: Rewritings of Greek and Biblical myths by contemporary women writers* [Doctoral Dissertation, Middle East Technical University].
- Dugan, E. (2015, Sept. 30). Strong female roles make audiences uncomfortable, says leading director. *Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/theatre-dance/strong-female-roles-make-audiences-uncomfortable-says-leading-director-a6674276.html>
- Durbach, E. (1978). Pygmalion: Myth and anti-myth in the plays of Ibsen and Shaw. *English Studies in Africa*, 21(1), 23-31. <http://dx.doi.org/10.1080/00138397808690746>.
- Durham, L. (2013). *Women’s voices on American stages in the early twenty-first century: Sarah Ruhl and her contemporaries*. Springer.
- Funke, J., & Grove, J. (2019). Introduction-Desiring sculptures, encountering the past: Sculpture, sexuality and history. In J. Funke & J. Grove (Eds.), *Sculpture, sexuality and history* (pp. 1-32). Palgrave Macmillan.
- Gupta, R. K. (1993). Feminism and modern Indian literature. *Indian Literature*, 36(5 (157), 179-189.
- Hamilton, E. (1953). *Mythology*. Tridibesh Basu. Original work published 1942, renewed 1953. Pdf.
- Jackson, A. M. (2009). *Balancing the mythic and mundane: a director’s approach to Sarah Ruhl’s “Eurydice”* [Doctoral dissertation, Baylor University].
- Joseph, J., & Jayesh, S., & Thomas, S. (2021). Cinderella complex: A meta-analytic review. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 7(5), 324-329.
- Kennell, V. R. (2005). “Pygmalion” as narrative bridge between the centuries. *Shaw*, 25, 73–81.
- Khalaf, A. Z., & Diyaiy, S. A. (2022). A Postmodern study in Sarah Ruhl’s “Eurydice”. *Al-Ustaz Journal for Humanities and Social Sciences*, 61(3).
- Khakpour, F., Mazari, N., Farsian, M.R. (2019). Innovation in the rewrite of the Orpheus myth: A case study of the “Eurydice” drama by Jean Anouilh using Gilbert Durand’s mythology. *Recherches en Langue et Littérature Françaises* 12(22), 175-177.
- Konstantinou, A. (2018). *Female mobility and gendered space in ancient Greek myth*. Bloomsbury Publishing.
- Law, H. H. (1932). The name Galatea in the Pygmalion myth. *The Classical Journal*, 27(5),
- Lefkowitz, M. R. (1985). Women in Greek myth. *The American Scholar*, 54(2), 207-219.

- Lively, G. (2017). Orpheus and Eurydice. In V. Zajko, & H. Hoyle (Eds). *A Handbook to the reception of classical mythology*. John Wiley & Sons.
- Martin, R. E. (2016, Jan. 14). Eurydice; Examining eternal themes of love, memory & loss. *Review Magazine*. Retrieved from <https://www.review-mag.com/article/eurydice-examining-eternal-themes-of-love-memory-loss>.
- Macmillan, H. M. (2019). “*The stories we tell ourselves to make ourselves come true*”: *Feminist rewriting in the Canongate myths series*. [Doctoral dissertation, University of Edinburg].
- Olson, J. H. (2021). The old stories await our retelling: Women, the classics, and the 21st century’s demand for justice. [Master thesis, Southern Illinois University at Edwardsville].
- O’Sullivan, J. (2008). Virtual metamorphoses: Cosmetic and cybernetic revisions of Pygmalion’s “living doll.” *Arethusa*, 41(1), 133–156.
- Ovid. (1955). *Metamorphoses* (M. M. Innes, Trans.). Penguin Books Classics. (Original work published 8 CE)
- Rodax, Y. (1971). In defense of Circe. *The Virginia Quarterly Review*, 47(4), 581–596.
- Rogers, K. E. (2021). *Why myth matters: The value of the female voice in Greek mythology*. [Honors thesis, University of Mississippi].
- Ruhl, S. (2004). Eurydice. *Theater*, 34 (2), 36-67. Duke University Press.
- Ruhl, S., & Weckwerth, W. (2004). More invisible terrains. *Theater* 34(2), 28-35.
- Saroah, K. (2018). De-traditionalizing gender roles in Sarah Ruhl’s “Eurydice”. *Annals of the Faculty of Arts, Ain Shams University*, 46(April-June), 227-250.
- Shaw, G.B. (1916). *Pygmalion: A romance in five acts*. Pinguin Books.
- Showalter, E. (1999). *A literature of their own: British women novelists from Brontë to Lessing*. Princeton University Press.
- Snow, E. (1989). Theorizing the male gaze: Some problems. *Representations*, 25, 30–41. <https://doi.org/10.2307/2928465>.
- Stratton, J. (1996). *The desirable body: cultural fetishism and the erotics of consumption*. Manchester University Press.
- Sword, H. (1989). Orpheus and Eurydice in the twentieth century: Lawrence, HD, and the poetics of the turn. *Twentieth Century Literature*, 35(4), 407-428.
- Warden, J. (1982). Orpheus and Ficino. In J. Warden (Ed.), *Orpheus: The metamorphoses of a myth* (pp. 85-110). University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781487579807-006>.
- Wolff, C. G. (1972). A mirror for men: Stereotypes of women in literature. *The Massachusetts Review*, 13(1/2), 205–218.
- Woolf, V. (1935). *A room of one’s own*. The Hogart Press. Retrieved from https://archive.org/details/woolf_a room/page/n1/mode/2up?q=ancient.
- Virgil (1947). *The georgics of Virgil*. Trans. C. Day Lewis.
- Xu H, Zhang Z, Wu L, Wang C-J. (2019). The Cinderella complex: Word embeddings reveal gender stereotypes in movies and books. *PLoS ONE* 14(11)1-18. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225385>.

FACTORS INFLUENCING DEPRESSION IN INFERTILE WOMEN: A SYSTEMATIC REVIEW

Mohadeseh GHANBARI-JAHROMI^{1*},

¹Research Center for Social Determinants of Health, Jahrom University of Medical Sciences, Jahrom, Iran, mohadese.ghanbari2020@gmail.com,

Faride Sadat JALALI²,

²Health Human Resources Research Center, School of Health Management and Information Sciences, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran, fs.jalali@yahoo.com
ORCID: 000-0002-2009-840X

Zahra ZARE³,

³Department of Healthcare Management, Student Research Committee, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran, zahra.zare1993@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6778-8267

Burak SAYAR⁴

⁴Lecturer Dr, Bitlis Eren University Vocational School of Social Sciences, Department of Management and Organization, bsayar@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7652-8392

*Corresponding Author: Mohadeseh Ghanbari-Jahromi

Presenter: Burak SAYAR

Özet

Depression in infertile women is a common and complex problem that can be caused by emotional challenges, psychological stress, and social pressures related to the inability to have children. This situation can have profound effects on their quality of life and mental health. Therefore, the present study was conducted to determine the factors affecting depression in infertile women. Published articles on factors affecting depression in infertile women were reviewed through a systematic search using relevant keywords in PubMed, Scopus, ProQuest, and Web of Science databases according to PRISMA guidelines until July 2024. Finally, 20 articles were included in the analysis. The data was analyzed using the thematic analysis method. The data on factors affecting depression in infertile women were categorized into seven main themes and 22 sub-themes. The main themes are individual factors (age over 35 years, female sex, low education level and delay in reproductive age), background factors (severe physical symptoms, endocrine dysfunction, abnormal immune system function), unknown factors in infertility (unknown) being the cause of infertility, the number of previous infertility treatment failures, the uncertainty of the duration of infertility and the uncertainty of the success of the treatment), economic factors (low income, spouse's unemployment and not having a suitable job for the spouse), social factors (less social acceptance and social pressure), Environmental factors (environmental pollution and stressful events in life) and lifestyle factors (low food safety, alcoholism, smoking and poor sleep quality) were. Depression is very common among women with infertility. Therefore, to reduce the level of anxiety and depression of infertile patients, there is a need to receive psychological interventions and

continuous support according to their history during treatment. Also, actions, planning, and macro policies should be done by governments to reduce the negative effects of depression on the lives of infertile women.

Keywords: Depression, Infertility, Women, Systematic review

EMPOWERING WOMEN THROUGH TECHNOLOGY: A SCOPING REVIEW OF DIGITAL TOOLS IMPACTING WOMEN'S HEALTH

Özet

In recent years, the use of digital tools in the field of women's health has increased significantly. These tools not only help improve access to healthcare services but can also play a crucial role in enhancing women's mental and physical well-being. Therefore, this study aims to review the current literature to identify various digital tools that impact women's health. This scoping review was conducted using the JBI framework. A systematic search was carried out across four databases—Scopus, PubMed, Web of Science, and Cochrane—up to July 2024. English-language studies examining the impact of digital tools on women's health were included, regardless of methodological design. Microsoft Power BI was employed for descriptive quantitative analysis, while MAXQDA version 10 was used for qualitative thematic analysis. The use of digital tools significantly facilitates women's health education, thereby increasing individuals' health literacy. Additionally, these tools enhance access to healthcare services by overcoming social and economic barriers. Furthermore, evidence shows that digital tools empower women by facilitating access to essential health information, improving maternal health, and enabling participation in family decision-making processes. This empowerment overall enhances their health outcomes and has a positive impact on women's mental and physical health. This review highlights the significance of using digital tools into comprehensive health strategies to enhance accessibility and effectiveness of women health. While these tools provide convenient, personalized support, it is crucial to tackle challenges such as digital literacy, privacy issues, and the necessity for culturally sensitive methods to fully realize their potential.

Keywords: Women, Digital health, Digital tool, Women health

HATAY İLİNİN TARIM VE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ İHRACATININ TR63 BÖLGESİ VE TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ¹

Sonay KALENDER

Yüksek Lisans Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi ve Finans, Hatay, Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5507-4164>

sonay.kalender@tosyalidemircelik.com.tr

Birol ERKAN

Prof. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi ve Finans, Hatay, Türkiye.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8363-5343>

birol.erk@iste.edu.tr

ÖZET

Hatay Doğu Akdeniz TR63 Bölgesi'nde bulunan bir ildir. Gerek tarım gerekse sanayi sektöründe üretim ve ihracat verileri itibariyle Hatay ili TR63 bölgesinde öncü olmuş, Türkiye'de de üst sıralarda yer almıştır. Bununla birlikte, 2023 Şubat ayında yaşanan büyük deprem sonrası ilin tüm sektörlerinde üretim ve ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu çalışmada 2004-2024 döneminde Hatay ilinin büyük deprem öncesi ve sonrasındaki tarım ve sanayi sektörü ihracatının incelemesi amaçlanmıştır. Tarım ve sanayi sektörünün alt ürün gruplarının ihracatlarının yanı sıra, ihracatın hem TR63 Bölgesi hem de Türkiye içindeki payları analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen verilere göre, öncelikle Hatay ili ihracatının Türkiye içindeki payı dikkate alındığında, tarım sektörünün sanayi sektörüne göre daha güçlü olduğu görülmektedir. Zira incelemeye konu olan tarım sektörüne ait 6 alt ürün grubunun neredeyse tamamının Türkiye ihracatı içindeki payı yüzde 1'in üzerindedir. Bununla beraber, yaş sebze ve meyve ihracatının ülke içindeki payı 2004-2024 döneminde %20 civarında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda ilin söz konusu ürün grubunda öncü olduğu söylenebilir. Hatay ilinin sanayi sektörü ihracatının ülke ihracatı içindeki payı alt ürün grupları itibariyle incelendiğinde ise tarım sektörüne göre daha olumsuz bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Madencilik ürünleri hariç tüm sanayi alt ürün grupları ihracatının ülke payı yüzde 1'in altındadır. Hatay ili ihracatının TR63 Bölgesi içindeki payı dikkate alındığında ise özellikle tarım sektöründe ilin bölge içinde lokomotif görevi üstlendiği görülmektedir. Hatay ilinin tarım sektörünün bölge içindeki payı %70 ile %90 civarlarında gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe de Hatay ilinin TR63 Bölgesi içindeki payı alt ürün grupları itibariyle yüksek düzeydedir. Büyük deprem sonrasında ilin ihracatının ülke içindeki payında önemli azalışlar ortaya çıkmıştır. Deprem söz konusu olumsuz etkisi ilin ihracatının TR63 Bölgesi içindeki payında önemli düzeyde gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi depremin TR63 Bölgesindeki diğer iki ili de (Kahramanmaraş ve Osmaniye) etkilemiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Hatay, TR63, Türkiye

¹ Bu Uluslararası Kongre Bildirisi, İskenderun Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ekonomi ve Finans Yüksek Lisans Programı öğrencisi olan Sonay KALENDER'in "Türkiye'nin Tarım ve Sanayi Sektöründeki Küresel İhracat Rekabet Gücü Açısından Hatay İlinin Önemi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

Hatay is a province located in the Eastern Mediterranean TR63 Region. Both in the agricultural and industrial sector, Hatay province has become a pioneer in the TR63 region in terms of production and export data and has also ranked high in Turkey. However, production and exports in all sectors of the province were negatively affected after the big earthquake in February 2023. In this study, it was aimed to examine the agricultural and industrial sector exports of Hatay province before and after the big earthquake in the period 2004-2024. In addition to the exports of the sub-product groups of the agricultural and industrial sector, the shares of exports in both the TR63 Region and Turkey were analyzed and interpreted. According to the data obtained, first of all, when the share of Hatay province exports in Turkey is taken into account, it was seen that the agricultural sector was stronger than the industrial sector. Because the share of almost all of the 6 sub-product groups belonging to the agricultural sector that were the subject of the study in Turkish exports is over 1 percent. However, the share of fresh vegetable and fruit exports in the country was realized around 20% in the period 2004-2024. In this context, it can be said that the province was a pioneer in this product group. When the share of Hatay province's industrial sector exports in the country's exports was examined by sub-product groups, we saw a more negative picture compared to the agricultural sector. The country's share of exports of all industrial sub-product groups, except mining products, was below 1 percent. When the share of Hatay province's exports within the TR63 Region was taken into account, it was seen that the province assumed the role of locomotive within the region, especially in the agricultural sector. The share of the agricultural sector of Hatay province in the region realized between 70% and 90%. In the industrial sector, the share of Hatay province in the TR63 Region was also at a high level in terms of sub-product groups. After the great earthquake, there were significant decreases in the share of the province's exports within the country. The negative impact of the earthquake in question was not realized at a significant level in the share of the province's exports within the TR63 Region. The reason for this was that the earthquake also affected two other provinces in the TR63 Region (Kahramanmaraş and Osmaniye).

Keywords: Export, Hatay, TR63, Türkiye

1. GİRİŞ

Hatay ili gerek tarım ve sanayi gerekse turizm sektörü açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin en önemli ekonomik güçlerinden birisidir. Bu bağlamda ülke ekonomisine neredeyse tüm sektörlerde üretim ve ihracat açısından önemli katma değer sağlamaktadır. Bununla beraber, ilin dahil olduğu TR63 bölgesi içinde de hem tarım hem de sanayi sektöründe öncü bir konumu bulunmaktadır. Tarım ve sanayi sektörü üretim ve ihracat verileri Hatay ilinin gerek bölgesel gerekse ulusal açıdan önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin bölgelerine ilişkin planlar Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanmaktadır. Bu bağlamda TR63 Bölgesine ilişkin planlar ve araştırmalar da Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA) tarafından yapılmaktadır. Bu perspektifte TR63 Bölgesi olarak adlandırdığımız kısım Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illerini kapsamaktadır (DOĞAKA, 2015). Bölgesel kalkınma ajanslarının özellikle ilgili bölgedeki KOBİ niteliğindeki firmalara sağlamış olduğu destekler bölgesel kalkınma bağlamında oldukça önemlidir (Fatma Betül URHAN, 2015). Özellikle depremden olumsuz etkilenen yöre düşünüldüğünde DOĞAKA'nın önemi daha da ortaya çıkmaktadır. İl ve ilçelerde söz konusu planların uygulanması ve kamu sektörünün yönlendirmesi ve teşvik edilmesiyle özel sektör yatırımlarının artması oldukça önemlidir. (Çoban ve Sağlam, 2016). Özellikle depremden ciddi düzeyde olumsuz etkilenen Hatay ili açısından kamu sektörü ile özel sektör iş birliği hem tarım hem sanayi sektörünün kalkınması bağlamında elzemdir.

2023 yılının 6 Şubat günü gerçekleşen büyük deprem elbette Hatay ilinin başta sanayi olmak üzere tüm sektörlerdeki üretim ve ihracatını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Büyük deprem sadece Hatay ilinin değil, depremten etkilenen tüm illerin ekonomik yapısının bozulmasına yol açmıştır. Bu çalışmada da Hatay ilinin hem TR63 Bölgesi hem de Türkiye içindeki ihracat durumu incelenmiştir. Ayrıca deprem sonrası ihracat verileri de çalışmaya dahil edilmiş ve depremin tarım ve sanayi sektöründeki etkileri ihracat perspektifinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

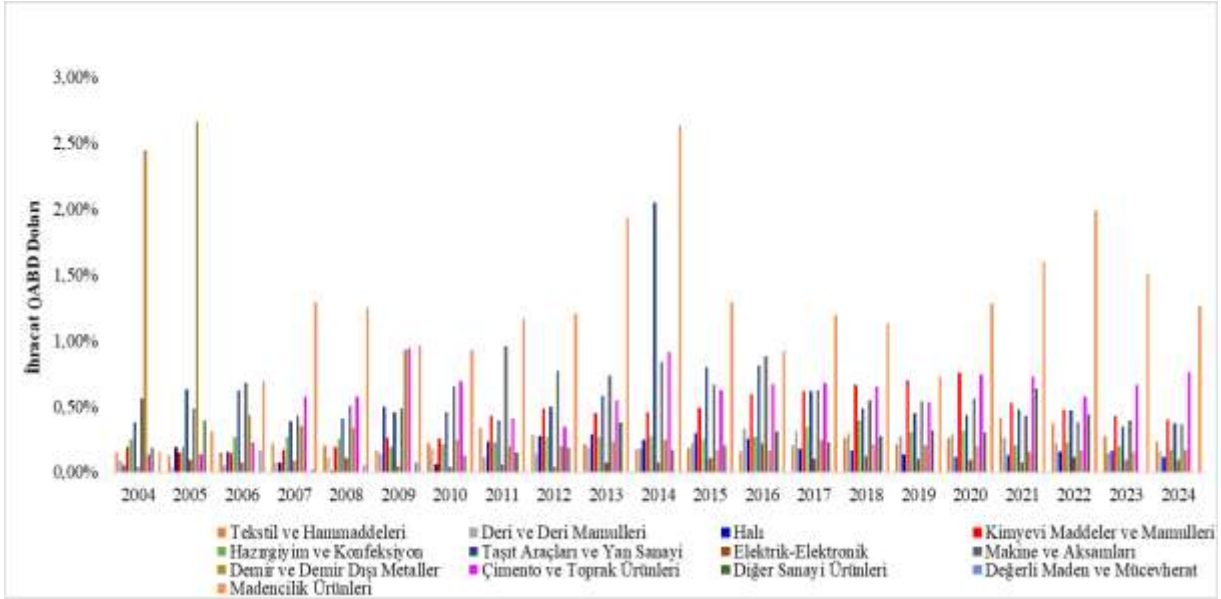
2. HATAY İLİNİN ÜRÜN VE SEKTÖR BAZINDA İHRACATININ TÜRKİYE İÇİNDEKİ YERİ

2.1. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının Türkiye İçindeki Yeri

Grafik 1 ve Tablo 1 2004-2024 döneminde Hatay İlinin sanayi sektörünün alt gruplarının ihracatının Türkiye ihracatı içindeki payını göstermektedir. Toplam 13 alt sektör analiz edildiğinde, Hatay ilinin Türkiye ihracatı içinde payı en yüksek olan alt sektör yıllar itibariyle farklılık göstermektedir. Zira 2004 ve 2005 yıllarında ihracatta en yüksek paya sahip olan alt sektör "Demir ve Demir Dışı Metaller"dir. Bununla birlikte, 2004 ve 2005 yıllarında "Demir ve Demir Dışı Metaller" alt sektörünün ihracat payı yüzde 3'e yakın iken 2006 yılından itibaren söz konusu alt sektör ihracatının payı giderek azalmış ve yıllar itibariyle yüzde 1'lerin altına düşmüştür. 2006 yılından itibaren Hatay ili ihracat payında en yüksek alt sektör olarak "Madencilik Ürünleri"

karşımıza çıkmaktadır. Bu alt sektörün ihracat payı 2006 yılından itibaren yükselişe geçmiş ve 2014 yılında yaklaşık yüzde 2 oranla zirve yapmıştır. Bununla beraber, Hatay’ın ihracat payında diğer sektörler değişkenlik göstermektedir. Örneğin dönem dönem ‘‘Makine ve Aksamları’’ ‘Çimento ve Toprak Ürünleri’’ ve ‘‘Kimyevi Maddeler ve Mamulleri’’ alt sektörleri 3. Sırada yer almıştır.

Şekil 1. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının Türkiye Payı (2004-2024, %)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

Söz konusu grafik ve tabloda son iki yıllık değerler analiz edilerek büyük depremin Hatay ilinin sanayi sektörü ihracatı üzerindeki etkisi ortaya koyulabilir. Buna göre ticarete konu olan 13 alt sanayi sektöründen 10’unda Hatay ilinin Türkiye ihracatı içindeki payında azalma meydana gelmiştir. Hatay ilinin ihracat payında en yüksek oranlı azalışlar ‘‘Tekstil ve Hammaddeleri’’, ‘‘Deri ve Deri Mamulleri’’, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri’’, ‘‘Taşıt Araçları ve Yan Sanayi’’, ‘‘Diğer Sanayi Ürünleri’’ ve ‘‘Madencilik Ürünleri’’ gruplarında gerçekleşmiştir. Diğer ifadeyle, depremin ihracatı olumsuz etkileme düzeyi bu alt sektörlerde daha yüksek oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının Türkiye Payı (2004-2024, %)

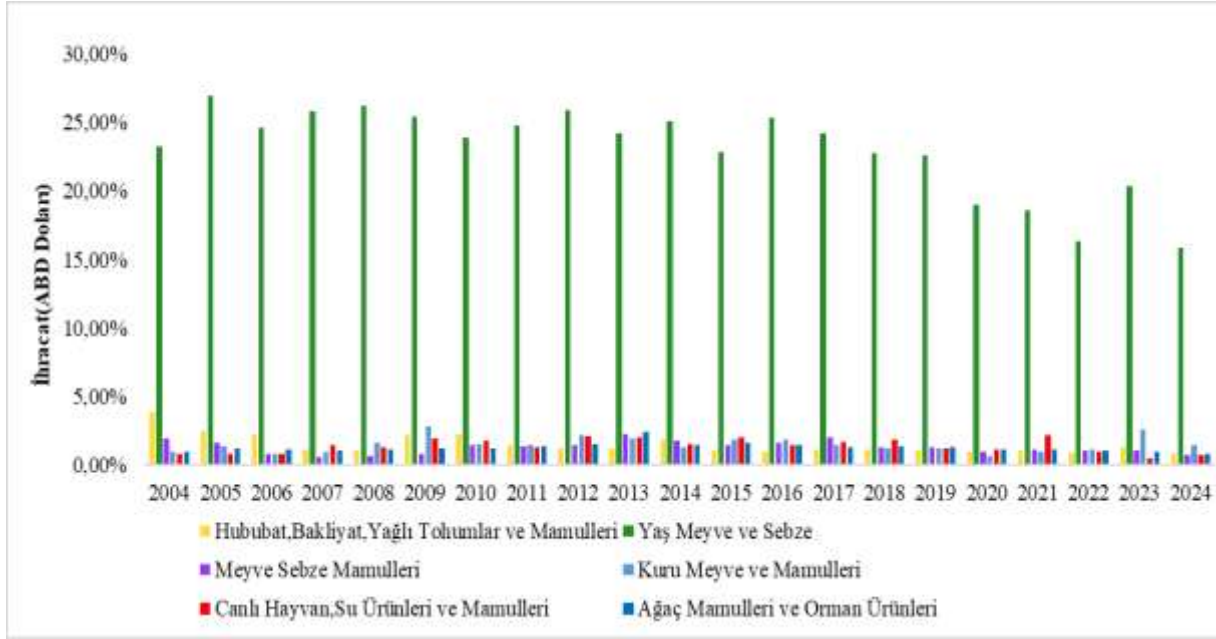
SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tekstil ve Hammaddeleri	0,15%	0,13%	0,15%	0,22%	0,20%	0,17%	0,22%	0,34%	0,28%	0,21%	0,18%
Deri ve Deri Mamulleri	0,09%	0,04%	0,06%	0,07%	0,11%	0,14%	0,18%	0,11%	0,14%	0,19%	0,18%
Halı	0,05%	0,19%	0,16%	0,07%	0,01%	0,50%	0,06%	0,23%	0,27%	0,29%	0,25%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	0,19%	0,15%	0,14%	0,17%	0,19%	0,26%	0,25%	0,43%	0,48%	0,45%	0,45%
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	0,25%	0,19%	0,27%	0,27%	0,25%	0,19%	0,22%	0,23%	0,27%	0,27%	0,27%
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	0,38%	0,63%	0,63%	0,39%	0,40%	0,45%	0,46%	0,39%	0,50%	0,58%	2,05%
Elektrik-Elektronik	0,04%	0,10%	0,07%	0,09%	0,11%	0,05%	0,04%	0,06%	0,04%	0,07%	0,07%
Makine ve Aksamları	0,56%	0,49%	0,68%	0,43%	0,51%	0,48%	0,65%	0,96%	0,77%	0,74%	0,84%
Demir ve Demir Dışı Metaller	2,45%	2,66%	0,43%	0,35%	0,34%	0,93%	0,25%	0,20%	0,20%	0,23%	0,25%
Çimento ve Toprak Ürünleri	0,14%	0,14%	0,23%	0,57%	0,58%	0,95%	0,69%	0,41%	0,34%	0,54%	0,91%
Diğer Sanayi Ürünleri	0,18%	0,39%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,13%	0,15%	0,19%	0,38%	0,17%
Değerli Maden ve Mücevherat	0,00%	0,00%	0,16%	0,02%	0,05%	0,07%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Madencilik Ürünleri	0,16%	0,31%	0,69%	1,29%	1,25%	0,96%	0,93%	1,16%	1,21%	1,93%	2,63%
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Tekstil ve Hammaddeleri	0,19%	0,16%	0,20%	0,26%	0,21%	0,26%	0,41%	0,37%	0,27%	0,23%	
Deri ve Deri Mamulleri	0,22%	0,33%	0,31%	0,29%	0,27%	0,29%	0,26%	0,22%	0,14%	0,16%	
Halı	0,30%	0,25%	0,18%	0,17%	0,14%	0,12%	0,13%	0,16%	0,16%	0,11%	
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	0,49%	0,59%	0,61%	0,66%	0,70%	0,75%	0,52%	0,48%	0,43%	0,40%	
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	0,26%	0,27%	0,35%	0,39%	0,30%	0,32%	0,21%	0,23%	0,20%	0,17%	
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	0,79%	0,81%	0,61%	0,48%	0,45%	0,43%	0,48%	0,47%	0,35%	0,37%	
Elektrik-Elektronik	0,11%	0,22%	0,10%	0,12%	0,10%	0,09%	0,08%	0,12%	0,10%	0,10%	
Makine ve Aksamları	0,66%	0,88%	0,62%	0,55%	0,54%	0,56%	0,43%	0,38%	0,39%	0,37%	
Demir ve Demir Dışı Metaller	0,17%	0,17%	0,25%	0,21%	0,21%	0,20%	0,16%	0,17%	0,16%	0,17%	
Çimento ve Toprak Ürünleri	0,62%	0,67%	0,67%	0,65%	0,54%	0,74%	0,73%	0,58%	0,66%	0,76%	
Diğer Sanayi Ürünleri	0,21%	0,31%	0,23%	0,28%	0,32%	0,30%	0,64%	0,44%	0,00%	0,00%	
Değerli Maden ve Mücevherat	0,00%	0,00%	0,01%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
Madencilik Ürünleri	1,29%	0,92%	1,19%	1,13%	0,73%	1,28%	1,60%	1,99%	1,51%	1,26%	

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

2.2. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının Türkiye İçindeki Yeri

Grafik 2 ve Tablo 2 2004-2024 döneminde Hatay İlinin tarım sektörünün alt gruplarının ihracatının Türkiye ihracatı içindeki payını göstermektedir. Toplam 6 alt sektör analiz edildiğinde, Hatay ilinin Türkiye ihracatı içinde payı en yüksek olan alt sektör açık ara ‘‘Yaş Meyve Sebze’’ olarak görülmektedir. Söz konusu alt sektör ihracatının Türkiye payı yıllar itibariyle istikrarlı bir görünüm sergilemiş olup bazı yıllarda yüzde 30'lara yaklaşmıştır. Türkiye ihracatı için önem arz eden bu alt sektörde Hatay ilinin lokomotif olduğu ifade edilebilir. Bu sektörden sonra, ‘‘Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri’’ ihracat payı ortalama yüzde 3 ile 2011 yılına kadar 2.sırada yer almıştır. Bununla beraber tarım sektörüne ilişkin diğer alt grupların ihracat payı yıllar itibariyle benzerlik göstermekte olup yüzde 2-3 civarında kalmıştır.

Şekil 2. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının Türkiye Payı (2004-2024, %)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

Büyük depremin Hatay ilinin tarım sektörü ihracat payına etkisi sanayi sektörüyle kıyaslandığında sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Zira ticarete konu olan 6 alt tarım sektöründen 3'ünde belirgin bir ihracat payı azalışı söz konusu olmuştur. Bu sektörler “Meyve Sebze Mamulleri”, “Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri” ve “Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri” şeklindedir. Özellikle “Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri” alt tarım sektörü ürün grubunun ihracat payında daha dramatik bir azalış gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının Türkiye Payı (2004-2024, %)

SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	3,92%	2,55%	2,30%	1,17%	1,11%	2,19%	2,29%	1,46%	1,27%	1,21%	1,89%
Yaş Meyve ve Sebze	23,27%	26,92%	24,62%	25,85%	26,19%	25,45%	23,93%	24,78%	25,87%	24,21%	25,10%
Meyve Sebze Mamulleri	2,00%	1,65%	0,85%	0,59%	0,68%	0,86%	1,51%	1,42%	1,52%	2,26%	1,81%
Kuru Meyve ve Mamulleri	1,00%	1,37%	0,86%	1,01%	1,66%	2,88%	1,55%	1,47%	2,17%	1,96%	1,31%
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	0,81%	0,87%	0,84%	1,52%	1,33%	1,99%	1,78%	1,30%	2,13%	2,02%	1,58%
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	0,98%	1,28%	1,15%	1,09%	1,20%	1,26%	1,24%	1,40%	1,57%	2,45%	1,45%
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	1,08%	0,96%	1,16%	1,12%	1,07%	1,00%	1,08%	0,96%	1,34%	0,88%	
Yaş Meyve ve Sebze	22,82%	25,33%	24,19%	22,77%	22,63%	19,00%	18,59%	16,31%	20,35%	15,85%	
Meyve Sebze Mamulleri	1,47%	1,64%	2,08%	1,36%	1,36%	1,04%	1,17%	1,07%	1,07%	0,79%	
Kuru Meyve ve Mamulleri	1,88%	1,88%	1,52%	1,21%	1,21%	0,65%	0,98%	1,13%	2,64%	1,50%	
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	2,01%	1,48%	1,72%	1,88%	1,25%	1,13%	2,22%	1,00%	0,51%	0,78%	
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	1,68%	1,47%	1,32%	1,41%	1,31%	1,15%	1,18%	1,11%	0,97%	0,84%	

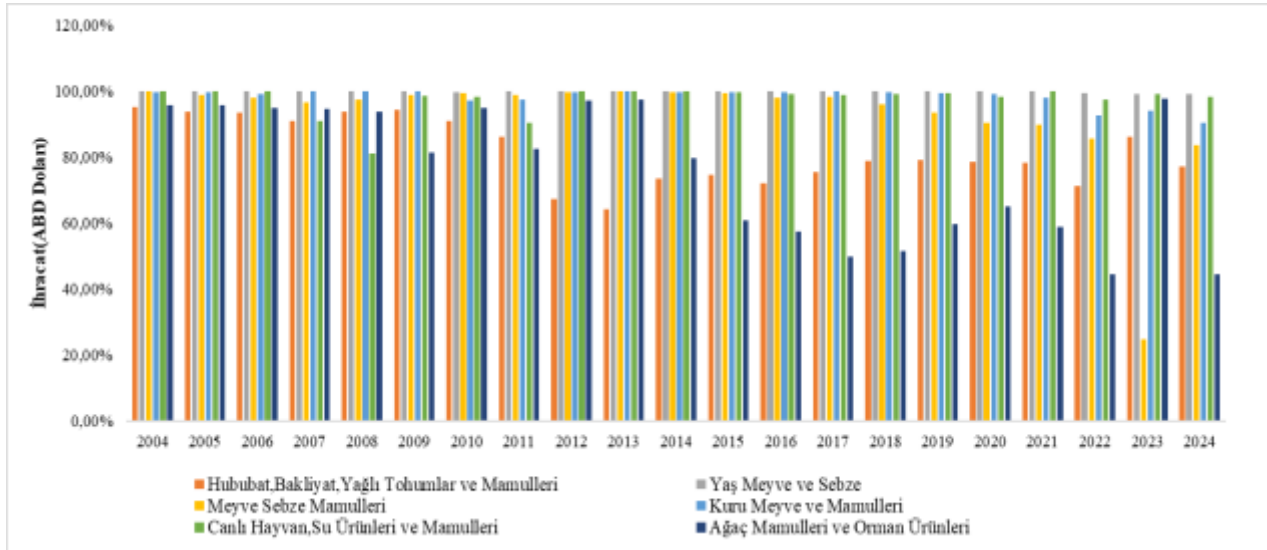
Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

3. HATAY İLİNİN ÜRÜN VE SEKTÖR BAZINDA İHRACATININ TR63 BÖLGESİ İÇİNDEKİ YERİ

3.1. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının TR63 İçindeki Yeri

Grafik 3 ve Tablo 3 2004-2024 döneminde Hatay ilinin tarım sektörünün alt gruplarının ihracatının TR63 bölgesi içindeki payını göstermektedir. Toplam 6 alt sektör TR63 Bölgesi için analiz edildiğinde, Hatay'ın tüm sektörlerin ihracatında bölgede en çok paya sahip olduğu görülmektedir. Hatay'ın tarım sektörü ihracatının TR63 Bölgesi içerisinde en yüksek payı teşkil eden alt sektör “Yaş Meyve ve Sebze” dir. Hatay 2004 yılından 2021 yılına kadar söz konusu alt sektörde bölge ihracatının tamamını gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, Hatay'ın “Kuru Meyve ve Mamulleri” ve “Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri” alt sektör ihracatında da TR63 Bölgesi içindeki ağırlığı söz konusudur. Zira her iki alt sektör ihracatında da Hatay'ın bölge içindeki payı yıllar itibariyle %100 veya %100'e yakın bir değerdedir. Hatay'ın yıllar itibariyle bölgedeki ihracat payının en çok değişkenlik gösterdiği alt sektör “Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri” olmuştur. Bölgenin 2004 yılında %96'lık bir oranla yüksek bir paya sahip olduğu söz konusu sektör ihracat payı zamanla azalmış hatta 2021 yılında %59'a kadar düşmüştür. Ayrıca, Hatay'ın “Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri” alt sektör ihracat payı da yıllar itibariyle azalmaktadır.

Şekil 3. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının TR63 Payı (2004-2024, %)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafınca düzenlenmiştir.

Hatay'ın tarım sektörü ihracatının TR63 Bölgesi içindeki payı genel olarak yorumlandığında, tüm alt sektörlerin ihracatında ilin öncü ve lokomotif bir misyon üstlendiği ifade edilebilir. Hatay başta “Yaş Meyve ve Sebze” olmak üzere 4 alt sektörde bölge ihracatının neredeyse tamamını gerçekleştirmektedir. Hatay “Ağaç Mamulleri

ve Orman Ürünleri” ihracatında bölge içinde nispeten daha düşük paya sahiptir. Bununla birlikte bu alt sektör de bile ilin bölge ihracat payı %50’den fazladır.

Tablo 3. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatının TR63 Payı (2004-2024, %)

SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	95,16%	93,60%	93,34%	90,77%	93,69%	94,36%	91,00%	86,03%	67,30%	64,05%	73,38%
Yaş Meyve ve Sebze	100,00%	99,99%	100,00%	99,98%	99,79%	99,93%	99,64%	99,89%	100,00%	100,00%	100,00%
Meyve Sebze Mamulleri	99,88%	98,87%	97,86%	96,46%	97,47%	98,68%	99,43%	98,92%	99,71%	99,78%	99,74%
Kuru Meyve ve Mamulleri	99,68%	99,71%	99,18%	99,90%	99,96%	99,94%	97,04%	97,43%	99,73%	99,85%	99,70%
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	99,86%	100,00%	100,00%	90,95%	81,08%	98,56%	98,10%	90,45%	99,97%	99,97%	99,98%
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	95,57%	95,73%	94,71%	94,55%	93,59%	81,26%	94,92%	82,39%	97,19%	97,26%	79,64%
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	74,62%	72,05%	75,49%	78,89%	79,09%	78,52%	78,21%	71,19%	86,24%	77,05%	
Yaş Meyve ve Sebze	99,99%	99,98%	99,97%	99,98%	99,99%	99,93%	99,92%	99,43%	99,00%	99,16%	
Meyve Sebze Mamulleri	99,49%	98,04%	98,19%	95,86%	93,48%	90,48%	89,92%	85,50%	24,67%	83,49%	
Kuru Meyve ve Mamulleri	99,74%	99,71%	99,88%	99,65%	99,43%	99,15%	97,98%	92,63%	93,97%	90,44%	
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	99,70%	98,98%	98,86%	98,96%	99,39%	98,34%	99,96%	97,28%	98,96%	98,36%	
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	60,81%	57,32%	49,89%	51,35%	59,61%	65,06%	58,74%	44,38%	97,72%	44,37%	

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

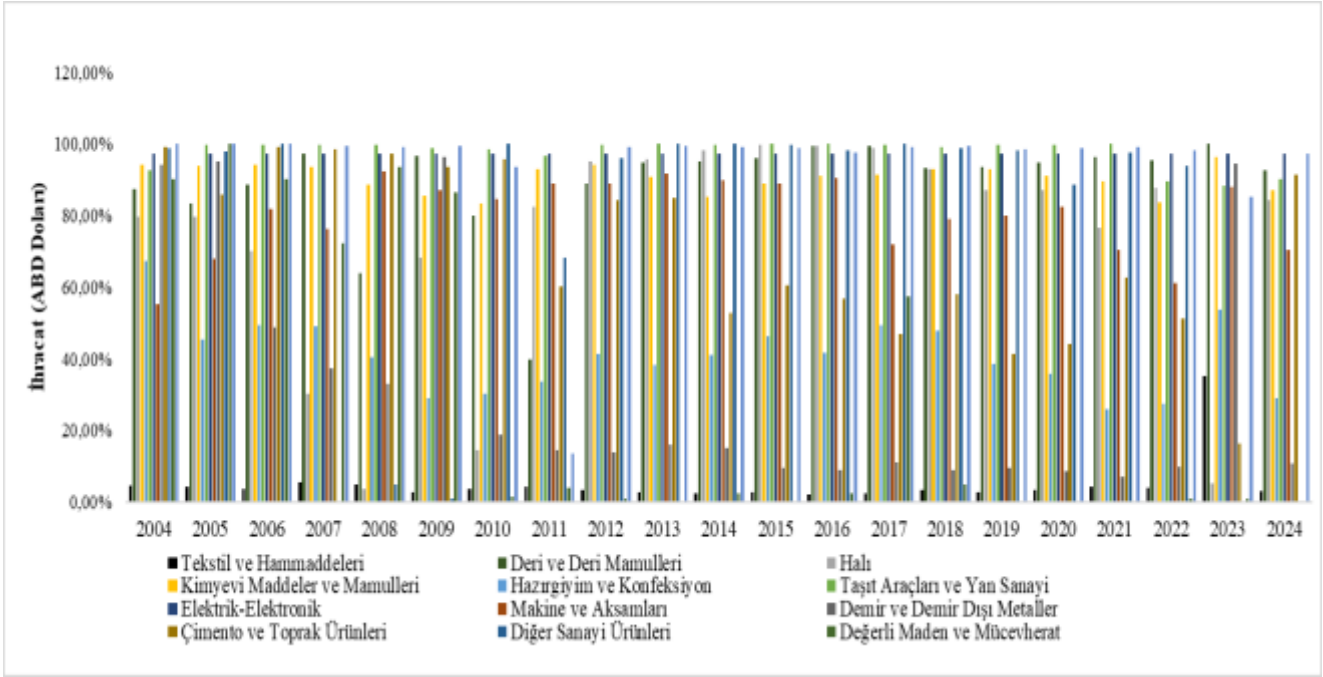
Deprem sonrasında Hatay ilinin hem sanayi hem de tarım sektörü alt ürün gruplarının ihracatının Türkiye içindeki payında önemli azalışlar meydana gelmiştir. Bununla birlikte, benzer olumsuz durum Hatay ilinin ihracatının TR63 bölgesi içindeki payında ortaya çıkmamıştır. Bu durumun temel nedeni olarak TR63 bölgesinin neredeyse tamamının büyük depremden etkilenmiş olmasıdır. Özellikle 2023 yılında Hatay ilinin “Meyve Sebze Mamulleri” ihracat payı dramatik bir şekilde %85’lerden %24 civarına düşmüştür. Ayrıca “Kuru Meyve ve Mamulleri” ürün grubunun ihracat payında da son 21 yılın en düşük değeri olan %90,44’e gerilemiştir.

3.2. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının TR63 İçindeki Yeri

Grafik 4 ve Tablo 4 2004-2024 döneminde Hatay ilinin sanayi sektörünün TR63 Bölgesi içerisindeki ihracatının payını göstermektedir. Hatay’ın bölge ihracat payı en yüksek olan alt sanayi sektörü “Madencilik Ürünleri”dir. Bu alt sektörü “Taşıt Araçları ve Yan Sanayi” takip etmektedir. Birkaç yıl dışında Hatay bölgedeki “Taşıt Araçları ve Yan Sanayi” ihracatının tamamını gerçekleştirmiştir. 13 alt sanayi sektörü genel olarak incelendiğinde, “Demir ve Demir Dışı Metaller” alt sektörü payındaki istikrarsızlık dikkat çekmektedir. Zira 2004 ve 2005 yılında %94-95 civarında olan ihracat payı yıllar itibarıyla giderek düşmüş, %7’ye kadar gerilemiştir. Diğer ifadeyle, Hatay söz konusu sektördeki hakimiyetini kaybetmiştir. Bununla beraber aynı durum “Elektrik-Elektronik, Çimento ve Toprak Ürünleri, Değerli Maden ve Mücevherat, Hazır Giyim ve Konfeksiyon” sektörlerinde de kendisini göstermiştir. İlin bölgedeki ihracat payı bu sektörlerin tamamında

yıllar itibariyle önemli düzeyde azalma göstermiştir. Hatay'ın, "Tekstil ve Hammaddeleri" ihracatının bölgedeki payı tüm yıllarda %3-5 gibi çok düşük düzeylerde kalmıştır.

Şekil 4. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının TR63 Payı (2004-2024, %)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafınca düzenlenmiştir.

Genel olarak yorumlandığında, Hatay ilinin sanayi alt sektör ihracatının TR63 Bölgesi içindeki payı en yüksek olan alt sektörler "Madencilik Ürünleri, Deri ve Deri Mamulleri, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Taşıt Araçları ve Yan Sanayi ve Elektrik-Elektronik" şeklindedir. Bazı sektörler de özellikle 2011 gibi belli yıllarda Hatay ihracatının bölgedeki payının önemli oranda azalmış olmasının en önemli nedeni, bölgedeki Kahramanmaraş ve Osmaniye illerinin ihracatlarının artmış olmasıdır. Örneğin; 2011 yılında Hatay'ın "Deri ve Deri Mamulleri" ihracat payının dramatik bir şekilde %80 civarından %40'a düşmüş olması, Osmaniye'nin söz konusu alt sektör ihracatının yüksek düzeyde artmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 4. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatının TR63 Payı (2004-2024, %)

SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tekstil ve Hammaddeleri	4,66%	4,34%	3,77%	5,60%	4,83%	2,81%	3,53%	4,41%	3,28%	2,85%	2,41%
Deri ve Deri Mamulleri	87,48%	83,27%	88,49%	97,30%	63,80%	96,55%	80,08%	39,86%	88,96%	94,71%	95,01%
Halı	79,70%	79,57%	70,08%	30,09%	3,73%	68,30%	14,47%	82,38%	95,00%	95,61%	98,24%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	94,14%	94,01%	94,15%	93,43%	88,72%	85,49%	83,26%	92,91%	94,27%	90,84%	85,23%
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	67,31%	45,40%	49,41%	49,11%	40,41%	29,11%	30,10%	33,60%	41,24%	38,38%	41,08%
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	92,54%	99,82%	99,77%	99,65%	99,80%	98,89%	98,41%	96,69%	99,89%	99,97%	99,88%
Elektrik-Elektronik	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%
Makine ve Aksamları	55,40%	67,81%	81,97%	76,19%	92,40%	87,11%	84,57%	88,84%	89,05%	91,59%	89,72%
Demir ve Demir Dışı Metaller	94,18%	95,02%	48,84%	37,43%	33,03%	96,42%	18,91%	14,57%	13,96%	16,15%	15,02%
Çimento ve Toprak Ürünleri	99,06%	85,75%	99,08%	98,41%	97,22%	93,49%	95,69%	60,15%	84,25%	84,90%	52,87%
Diğer Sanayi Ürünleri	98,87%	98,04%	100,00%	0,20%	4,95%	0,74%	100,00%	68,15%	96,13%	100,00%	99,98%
Değerli Maden ve Mücevherat	90,22%	100,00%	90,10%	72,27%	93,73%	86,35%	1,51%	3,86%	0,83%	0,08%	2,40%
Madencilik Ürünleri	99,96%	99,98%	99,99%	99,47%	99,12%	99,40%	93,56%	13,50%	99,06%	99,57%	99,11%
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Tekstil ve Hammaddeleri	2,65%	2,03%	2,51%	3,37%	2,90%	3,48%	4,43%	4,06%	35,17%	2,98%	
Deri ve Deri Mamulleri	96,13%	99,35%	99,55%	93,34%	93,55%	94,79%	96,20%	95,51%	100,00%	92,51%	
Halı	99,66%	99,47%	98,84%	92,96%	87,18%	87,01%	76,52%	87,83%	5,34%	84,27%	
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	88,95%	91,01%	91,26%	93,07%	93,02%	91,11%	89,68%	83,56%	96,50%	87,06%	
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	46,20%	41,64%	49,39%	47,95%	38,58%	35,75%	25,84%	27,41%	53,73%	28,96%	
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	99,97%	100,00%	99,90%	99,28%	99,90%	99,77%	99,91%	89,58%	88,43%	90,05%	
Elektrik-Elektronik	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	97,42%	
Makine ve Aksamları	88,85%	90,57%	72,06%	78,90%	80,13%	82,43%	70,52%	61,21%	88,02%	70,52%	
Demir ve Demir Dışı Metaller	9,67%	8,93%	11,18%	9,07%	9,45%	8,49%	7,18%	9,89%	94,35%	10,65%	
Çimento ve Toprak Ürünleri	60,58%	56,73%	46,90%	57,90%	41,36%	44,18%	62,81%	51,29%	16,20%	91,26%	
Diğer Sanayi Ürünleri	99,67%	98,29%	100,00%	98,76%	98,06%	88,67%	97,47%	93,74%	0,00%	0,00%	
Değerli Maden ve Mücevherat	0,00%	2,36%	57,56%	5,02%	0,38%	0,41%	0,23%	0,89%	0,75%	0,09%	
Madencilik Ürünleri	98,73%	97,60%	99,00%	99,46%	98,56%	98,80%	99,19%	98,11%	85,35%	97,14%	

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

Tarım sektöründe olduğu gibi sanayi sektöründe de Hatay ilinin TR63 bölgesi içindeki ihracat payı büyük deprem sonrası önemli düzeylerde değişmemiştir. Daha önce de değinildiği üzere, bölgenin diğer iki ilinin de (Kahramanmaraş ve Osmaniye) depremden etkilenmesi bu durumun esas sebebidir. Hatay ilinin büyük deprem sonrası sanayi ürün gruplarının TR63 bölgesi içindeki ihracat payında en dramatik gelişme “Diğer Sanayi Ürünleri” ürün grubunda gerçekleşmiştir. Bu ürün grubunun bölge ihracat payı ortalama %90 civarından %0 civarlarına kadar gerilemiştir. “Hazır Giyim ve Konfeksiyon” ürün grubunun bölge ihracat payı da özellikle 2024 yılında dramatik bir şekilde azalmıştır. Bununla birlikte, Hatay ilinin “Çimento ve Toprak Ürünleri” ürün grubunun bölge ihracat payı 2023 yılında önemli düzeyde düşse de 2024 yılında %91 civarında gerçekleşmiştir.

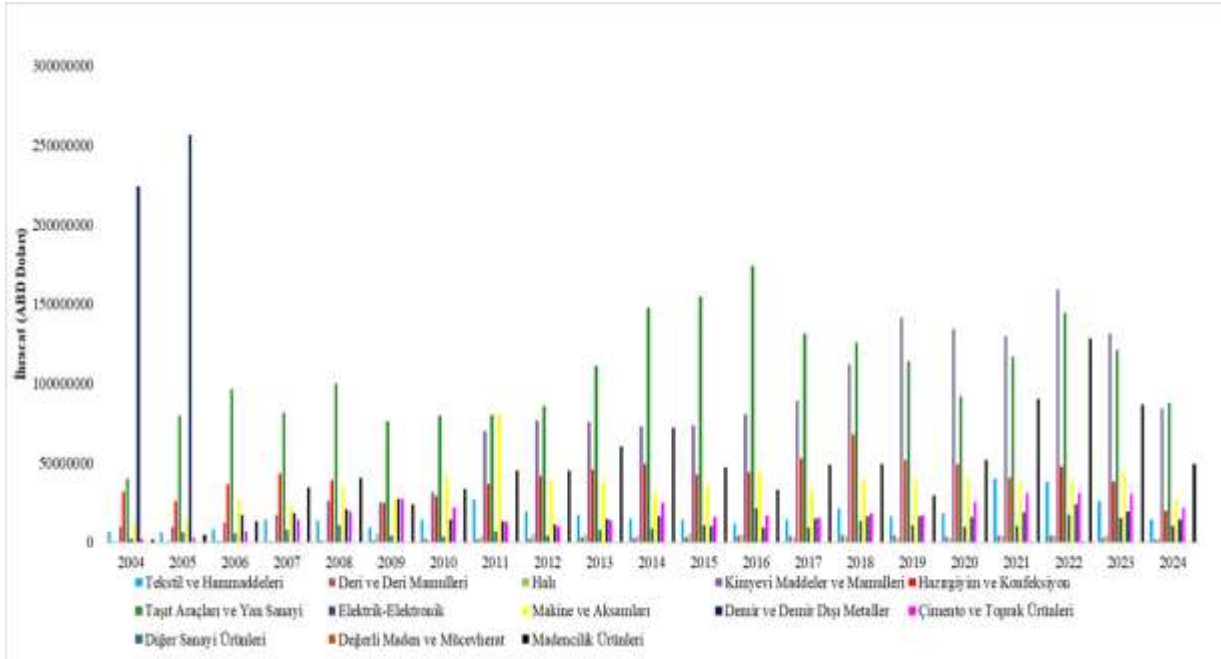
4. HATAY İLİNİN ÜRÜN VE SEKTÖR BAZINDA İHRACATI

4.1. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatı

Grafik 5 ve Tablo 5’te 2004-2024 döneminde Hatay ilinin sanayi sektörünün 13 alt sektörünün Türkiye içindeki ihracat verileri gösterilmiştir. Hatay ilinin Türkiye içindeki ihracat verilerine baktığımızda ilk sıralarda gelen sektörlerin yıllar itibarıyla değişkenlik gösterdiğini gözlemlemekteyiz. Örneğin; 2004-2005 yıllarına baktığımızda 1. Olan alt sektör “Demir ve Demir Dışı Metaller” dir. Zira yıllar itibarıyla bu istikrarını koruyamayıp 2006

ve 2019 yılları arasında yerini ‘‘Taşıt Araçları ve Yan Sanayi’’ alt sektörüne bırakmıştır. Bu yıllarda ‘‘Taşıt Araçları ve Yan Sanayi ‘‘ alt sektörü ciddi bir yükseliş göstererek Hatay ilinin ihracatının Türkiye içindeki yerini ciddi bir şekilde arttırmıştır.2019 yılına geldiğimiz de ‘‘Taşıt Araçları ve Yan Sanayi’’ alt sektörü 2. Sıraya gerilemiş olup ‘‘ Kimyevi Maddeler ve Mamulleri ‘‘ alt sektörü ilk sıraya yerleşmiştir. Zira bu alt sektörlerin Hatay ili için ihracat rakamlarına baktığımız da aralarında büyük farklar olmadığı görülmektedir.

Şekil 5. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatı (2004-2024, Milyon USD)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımda düzenlenmiştir.

Genel olarak tabloyu yorumlayacak olursak 2004-2024 yılları arasında değişiklikler olsa da bazı sektörler ülke çapında önemli bir yere sahiptir. Örneğin; ‘‘Kimyevi Maddeler ve Mamulleri’’, ‘‘Taşıt Araçları ve Yan Sanayi’’ gibi alt sektörler de Hatay ili ihracatında yüksek rakamlara sahiptir. Ancak ‘‘Değerli Maden ve Mücevherat’’, ‘‘Diğer Sanayi Ürünleri’’, ‘‘Halı’’ ve ‘‘Deri ve Deri Mamulleri’’ alt sektörlerine baktığımız da il bazında ihracata katkısının daha az olduğunu, bazı yıllarda ise katkısının olmadığını görüyoruz. İl bazında baktığımız da Hatay ili içerisinde ‘‘Tekstil ve Hammaddeleri’’, ‘‘Hazır Giyim ve Konfeksiyon’’, ‘‘Çimento ve Toprak Ürünleri’’ ve ‘‘Makine ve Aksamları’’ alt sektörleri de önemli yere sahip alt sektörler arasında gösterilebilmektedir.

Tablo 5. Hatay İlinin Sanayi Sektörü İhracatı (2004-2024, Milyon USD)

SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tekstil ve Hammaddeleri	6.352.822	8.302.591	8.304.964	14.382.562	13.829.857	8.189.905	14.426.867	28.510.197	29.714.000	17.319.000	13.217.000
Deri ve Deri Mamulleri	901.790	415.990	627.489	901.485	1.479.199	1.511.607	2.170.747	1.686.829	2.314.000	1.461.000	2.904.000
Halı	273.388	1.265.053	1.177.222	731.538	125.934	5.378.336	806.528	1.730.871	5.248.000	4.796.000	4.407.000
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	9.698.512	10.042.404	12.367.501	17.804.620	26.200.998	25.028.281	31.894.731	89.961.805	76.776.000	75.541.000	71.395.000
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	32.047.587	26.264.577	36.797.898	43.411.465	39.436.121	25.028.281	29.338.119	36.507.978	41.998.000	45.815.000	48.158.000
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	40.478.960	29.862.413	96.371.556	81.906.176	99.820.020	76.401.524	79.052.812	80.476.864	85.866.000	111.285.000	147.557.000
Elektrik Elektronik	2.534.217	6.562.507	5.510.828	8.059.269	10.870.561	4.123.793	3.943.944	6.642.445	4.184.000	8.024.000	8.719.000
Makine ve Aksamları	11.625.257	12.802.456	27.781.423	23.728.309	34.885.191	26.968.965	41.361.890	81.455.782	39.089.000	38.515.000	31.346.000
Demir ve Demir Dışı Metaller	224.354.634	256.603.894	17.398.210	18.397.624	20.978.839	27.806.668	14.219.707	13.668.690	11.625.000	15.189.000	16.099.000
Çimento ve Toprak Ürünleri	2.363.280	2.734.291	6.996.569	14.465.933	19.597.805	27.806.668	22.223.546	13.110.569	9.755.000	13.501.000	25.026.000
Diğer Sanayi Ürünleri	289.052	119.489	9.329	1.430	39.668	17.049	77.227	132.558	149.000	261.000	177.000
Değerli Maden ve Mücevherat	418	11.679	62.591	11.417	32.321	35.114	6.257	22.138	6.000	1.000	14.000
Madencilik Ürünleri	1.904.044	4.668.153	13.669.680	34.866.293	40.701.744	24.320.526	31.803.268	45.718.323	45.166.000	60.473.000	72.435.000
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Tekstil ve Hammaddeleri	14.493.041	12.176.166	14.546.540	21.485.198	16.559.460	38.429.902	40.269.143	38.387.182	25.057.630	14.585.081	
Deri ve Deri Mamulleri	3.123.225	4.133.747	4.180.387	4.757.228	4.430.285	3.697.394	4.318.688	4.464.636	2.811.608	1.607.413	
Halı	5.859.749	4.629.594	3.379.783	1.053.849	3.390.134	2.999.626	4.080.185	4.352.529	4.443.868	2.073.762	
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	71.903.472	80.986.431	89.453.111	112.346.893	141.699.908	116.583.692	129.702.678	159.497.057	131.260.067	84.598.790	
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	42.859.466	44.226.388	53.012.506	62.920.835	52.047.303	49.465.944	40.913.465	47.748.786	38.313.502	20.129.802	
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	154.568.164	173.875.417	131.540.400	125.662.878	114.075.758	92.084.474	116.932.408	146.566.251	121.074.179	87.451.760	
Elektrik Elektronik	10.847.703	21.796.621	9.527.824	13.529.622	11.054.252	9.813.922	10.466.772	17.796.769	15.010.326	50.403.173	
Makine ve Aksamları	25.416.611	45.059.463	32.965.190	38.523.822	40.516.046	40.229.537	38.576.948	39.641.544	44.442.843	17.015.075	
Demir ve Demir Dışı Metaller	10.437.217	9.594.964	14.290.015	16.858.017	16.392.157	15.928.021	19.373.294	23.940.764	19.523.464	14.285.429	
Çimento ve Toprak Ürünleri	16.172.890	16.916.856	15.648.977	14.307.277	17.742.004	25.806.099	31.055.112	31.337.595	30.542.442	22.098.585	
Diğer Sanayi Ürünleri	307.879	293.846	218.846	335.119	376.289	299.348	886.296	995.996	0	0	
Değerli Maden ve Mücevherat	26	4.159	163.785	50.089	2.790	2.220	2.224	2.361	29.078	2.035	
Madencilik Ürünleri	47.395.047	33.116.697	49.705.701	49.281.943	29.843.330	52.114.193	90.018.905	128.414.004	86.162.402	49.053.724	

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

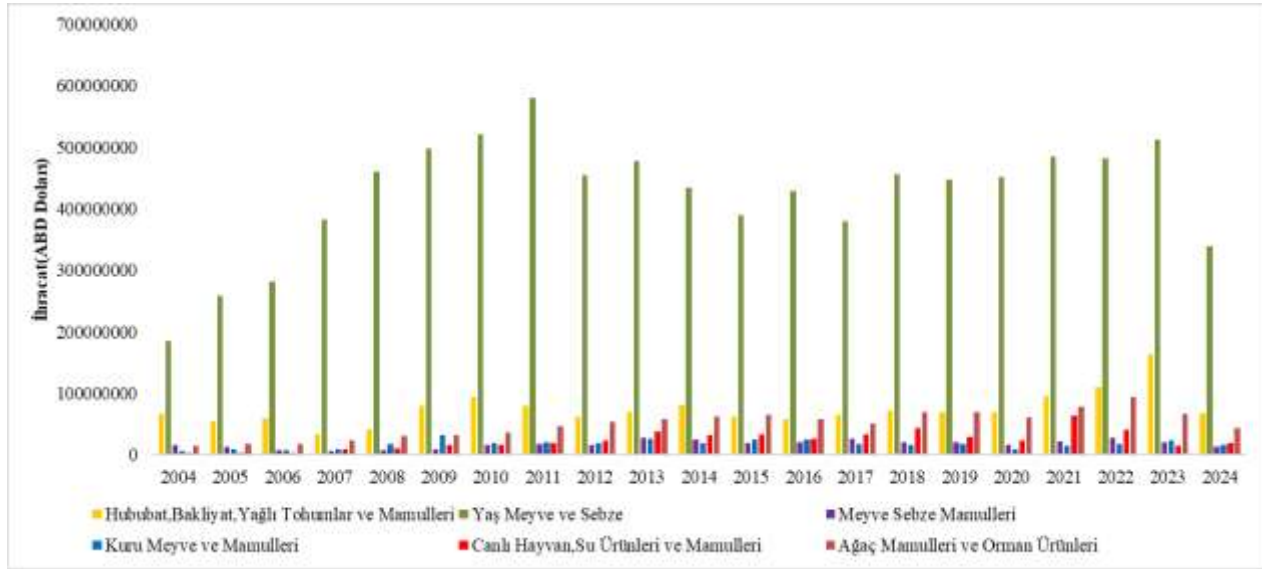
Hatay ilinin sanayi sektörü ihracatının alt sektörler itibariyle 2023 ve 2024 yılı verileri incelendiğinde büyük depremden ciddi düzeyde etkilenmiş olduğu görülmektedir. Büyük deprem sonrası özellikle ihracatı olumsuz etkilenen alt sektörler sırasıyla şu şekildedir: “Tekstil ve hammaddeleri, deri ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon, taşıt araçları ve yan sanayi, elektrik-elektronik, makine ve aksamları, çimento ve toprak ürünleri, diğer sanayi ürünleri, madencilik ürünleri.” Özellikle diğer sanayi ürünleri ihracatı deprem sonrası neredeyse sona ermiştir. Ayrıca madencilik ürünleri ve taşıt araçları ve yan sanayi ihracatı deprem sonrası önemli düzeyde sekteye uğramıştır.

4.2.Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatı

Grafik 6 ve Tablo 6 2004-2024 döneminde Hatay ilinin tarım sektörünün ihracatının 6 alt sektörünün Türkiye içindeki rakamlarını göstermektedir. Hatay ili ihracatın da tarım alt sektörlerini incelediğimiz de “Yaş Meyve ve Sebze” alt sektörü 2004 yılından 2021 yılına dek istikrarlı bir şekilde Türkiye ihracatı içerisinde 1. Olan sektör yapmaktadır. 2004 yılında yaklaşık 185 milyon (USD) civarında ihracatı gerçekleşen “Yaş Meyve ve Sebze” alt sektörü 2011 yılına geldiğimiz de yaklaşık 580 milyon (USD) ihracat ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2011 yılından sonra rakamlar da düşüş olsa da 2022 yılına geldiğimiz de bu sektörün hala 1. Sırada olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu alt sektörü 2. Sırada “Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri” alt sektörü takip etmektedir. Hatay ili ihracatının 2. Sırasında olan bu alt sektör 2010 ve 2022 yıllarında en yüksek seviyelere gelmiştir. Bir başka alt sektör olan “Meyve Sebze Mamulleri ” sektörünün ihracat rakamlarını incelediğimizde yıllar itibariyle ihracatının çok değişmediğini daha istikrarlı bir seyir izlediğini görmekteyiz.

‘‘Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri’’ alt sektörü için de aynı ifadeyi kullanabiliriz. Zira zaman zaman artış ve azalışlar gerçekleşse de genele baktığımız da göze çarpan çok büyük değişimler söz konusu olmamıştır.

Şekil 6. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatı (2004-2024, Milyon USD)

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

Hatay ilinin en az ihracat yaptığı alt sektöre baktığımızda 2004-2022 yılları itibariyle herhangi bir istikrardan söz edilememektedir. Örneğin; ‘‘Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri’’ alt sektörü 2004-2006 yılları arasında en düşük ihracata sahip olurken, 2007 yılından 2012 yılına kadar yerini ‘‘Meyve Sebze Mamulleri’’ alt sektörüne bırakmıştır. 2013 yılına geldiğimiz en az ihracat yapan alt sektöre baktığımız da yine bir değişiklik söz konusu olduğunu görmekteyiz. 2013-2022 yılları arasında Hatay ili tarım alt sektörleri ihracat rakamlarına baktığımız Türkiye ihracatı içerisinde en az ihracat ‘‘Kuru Meyve ve Mamulleri’’ alt sektörüne aittir.

Tablo 6. Hatay İlinin Tarım Sektörü İhracatı (2004-2024, Milyon USD)

SEKTÖR	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	66.312.204	54.946.362	58.955.777	32.942.803	42.258.441	79.842.522	94.133.650	79.518.180	62.761.000	69.385.000	81.155.000
Yaş Meyve ve Sebze	185.378.213	258.089.973	281.477.477	382.176.761	460.976.185	497.604.644	521.478.137	579.788.182	455.196.000	477.745.000	434.300.000
Meyve Sebze Mamulleri	15.641.665	12.698.201	6.894.936	5.891.903	7.481.946	8.948.268	16.929.972	17.154.511	16.007.000	28.224.000	24.236.000
Kuru Meyve ve Mamulleri	6.129.079	8.504.640	7.107.859	9.122.848	17.936.195	32.015.471	19.300.139	20.125.525	19.430.000	25.804.000	18.596.000
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	2.904.869	3.499.201	3.827.965	9.010.469	10.834.622	16.226.533	16.731.444	18.419.963	23.785.000	37.844.000	31.818.000
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	14.318.027	17.046.084	17.791.055	23.114.114	31.193.020	31.406.537	35.973.013	47.219.059	53.955.000	57.854.000	62.464.000
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
Hububat,Bakliyat,Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	62.675.881	58.382.999	64.566.638	72.312.092	69.540.021	69.912.296	94.880.411	110.159.436	164.046.714	68.111.570	
Yaş Meyve ve Sebze	390.328.927	428.559.727	379.781.764	455.636.328	447.069.999	451.214.015	484.531.955	481.760.640	511.926.770	338.816.548	
Meyve Sebze Mamulleri	18.550.100	20.664.004	25.868.013	20.464.123	20.167.555	16.736.135	22.548.299	27.120.094	20.248.705	13.755.429	
Kuru Meyve ve Mamulleri	25.097.224	24.238.521	17.323.274	16.631.990	17.075.458	8.963.302	15.128.757	17.764.497	23.871.471	15.773.375	
Canlı Hayvan,Su Ürünleri ve Mamulleri	34.051.756	26.084.791	33.095.526	43.958.081	28.828.804	23.772.088	64.398.928	40.465.506	14.856.788	19.217.180	
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	65.509.743	58.358.362	51.424.144	68.911.645	69.869.360	61.637.289	78.925.810	93.735.235	66.449.057	43.567.461	

Kaynak: tim.org.tr adresinden alınan veriler kullanılarak tarafımca düzenlenmiştir.

Sanayi sektörü kadar olmasa da Hatay ilinin tarım sektörü ihracatı da büyük depremden olumsuz etkilenmiştir. Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, yaş sebze ve meyve ve ağaç mamulleri ve orman ürünleri

ihracatı özellikle 2024 yılında olumsuz seyretmiştir. Canlı hayvan, su ürünleri ve mamulleri ihracatı da 2023 ve 2024 yılında olumsuz seyretmiştir.

SONUÇ

Hem tarım hem de sanayi sektörü üretimi ve ihracatıyla Hatay ili Türkiye'nin en önemli üretim merkezlerinden birisidir. TR63 Bölgesi içinde lokomotif durumunda olan Hatay, hemen tüm sektörlerde yaratmış olduğu katma değer ile bölge ve ülke ekonomisine üretim ve ihracat açısından önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışmada da Hatay ilinin alt sektörler itibariyle TR63 Bölgesi ve Türkiye içindeki payının araştırması ve analizi yapılmıştır.

Dönem dönem farklılık gösterse de Hatay ilinin Türkiye ihracatında payı en yüksek olan sanayi alt sektörleri "Demir ve Demir Dışı Metaller", "Madencilik Ürünleri", "Makine ve Aksamları" "Çimento ve Toprak Ürünleri" ve "Kimyevi Maddeler ve Mamulleri" şeklindedir. Hatay'ın Türkiye ihracatı içinde payı en yüksek olan tarım alt sektörü "Yaş Meyve Sebze" dir. Hatay ilinin TR63 Bölgesi ihracatı içindeki payı en yüksek olan sanayi alt sektör ise "Madencilik Ürünleri" dir. Bu alt sektörden sonraki en yüksek payı "Taşıt Araçları ve Yan Sanayi" oluşturmaktadır. Hatay ilinin TR63 Bölgesi içinde ihracat payı en yüksek olan alt tarım sektörü "Yaş Meyve ve Sebze" dir. Bölgedeki yaş sebze ve meyve ihracatının neredeyse tamamı Hatay tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca "Kuru Meyve ve Mamulleri" ve "Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri" alt tarım sektörü ihracatında da Hatay'ın TR63 Bölgesi içinde hakimiyeti bulunmaktadır.

Demir-çelikten madencilik ürünlerine, taşıt araçlarından yaş sebze ve meyve ihracatına kadar geniş bir üretim yelpazesine sahip olan Hatay ilinin ihracat portföyündeki çeşitlendirme de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, 2023 Şubat depresi neredeyse ilin tüm sektörlerinde üretim ve ihracata sekte vurmuş, ilin rekabet gücünün zayıflamasına sebep olmuştur. Bu bağlamda yerel yönetimlerden merkezi yönetime, sivil toplum kuruluşlardan kalkınma ajansı, KOSGEB vb. destek birimlerine kadar topyekûn bir biçimde Hatay ilinin üretim gücünün eski konumuna hatta eski konumundan daha yüksek düzeye çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda vergi, üretim, teşvik, yatırım politikalarının ilin hızla kalkınmasına destek olacak şekilde düzenlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Çoban, A., Sağlam, A. (2016). Sosyo-Ekonomik Kalkınmışlık Düzeylerine Göre TR63 Bölgesinde ve Türkiye Genelinde Hatay'ın Yeri. *Turkish Studies*, 187-202.
- DOĞAKA (2015). TR63 Bölge Planı 2014-2023.
- Urhan, F.B., Sandal, E. K. (2015). Bölgesel Kalkınma Ajansı Desteklerinin Kobiler Üzerindeki Etkileri: Tr63 Bölgesi Örneği. *Coğrafyacilar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara, 21-23.
- <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (11.10.2024)

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ ADANA GENELİNDE BİLİNİRLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

E. Semiha Merve ÇEKÇEN
ORCID NO: 0009-0002-0002-1832
E-Posta: SemihaMerveSnr@gmail.com
Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana, Türkiye
Prof. Dr. Gülsen KIRAL
ORCID NO: 0000-0001-2345-6789
E-Posta: gkiral@cu.edu.tr

Çukurova Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Anabilim Dalı Adı, Adana, Türkiye

Özet

Günümüzde doğal kaynakların aşırı ve plansız kullanımı, çevresel sorunlara yol açmasının yanı sıra bu kaynakların tükenme riskini artırmaktadır. Bu durum, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik çalışmaların önemini daha da artırmıştır. Nüfus artışı, teknolojinin sürekli ilerlemesi ve azalan doğal kaynaklar, yenilenebilir enerjiler üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma, Adana genelinde yaşayan bireylerin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik farkındalık düzeylerini belirlemeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda, farkındalık düzeyi, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve gelir durumu gibi sosyodemografik özellikler temelinde incelenmiştir.

Araştırmaya Adana ilinde yaşayan 186 kadın ve 172 erkek olmak üzere toplam 358 birey katılmıştır. Araştırmada katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumları ve gelir durumları ile yenilenebilir enerji farkındalık düzeyleri değerlendirilmiştir. Belirtilen sosyodemografik özellikler ile yenilenebilir enerji farkındalık düzeyleri arasındaki fark SPSS analiz programı ile belirlenmiştir. Verilerin normallik dağılımı analiz edildikten sonra, normal dağılım sergilemediği belirlenmiştir. Bu durum nedeniyle, non-parametrik testler kullanılmıştır. İkili grup karşılaştırmaları için Mann Whitney U testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılması için ise Kruskal Wallis testi uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, kadın katılımcıların genel farkındalık düzeyi, erkek katılımcılara kıyasla daha yüksektir ($p<0,05$). Yaş gruplarına göre yapılan analizlerde, genç katılımcıların yaşlılara kıyasla daha yüksek bilişsel farkındalık düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Eğitim durumu incelendiğinde, eğitim seviyesi yükseldikçe katılımcıların bilişsel farkındalık ve genel farkındalık düzeylerinin arttığı görülmüştür. ($p<0,05$). Ayrıca, incelenen sosyodemografik özelliklerin duyuşsal farkındalığı etkilemediği görülmüştür ($p>0,05$).

Sonuç olarak, ülkemizde yenilenebilir enerji farkındalığının geliştirilmesi, ülkenin ekonomik, sosyal ve doğal yaşamına olumlu katkılar sağlayabilecektir. Bu sonuçlara göre, bilişsel ve genel farkındalık düzeyinin

toplumda var olduğu, ancak duyuşsal açıdan yenilenebilir enerji farkındalığının yetersiz kaldığı söylenebilir. Duygusal ve vicdani açıdan bu durumun geliştirilmesi, genel farkındalığı artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Probit, Enerji Farkındalığı, Bilişsel Farkındalık, Fosil Yakıtlar

Abstract

Today, due to excessive and random use of natural resources, environmental problems and the high probability of depletion of these resources, it is seen that studies on renewable energy sources have gained importance. Population growth, continuous advancement of technology and decreasing natural resources reveal the need for more studies on renewable energies. This research aimed to determine the awareness levels of people living in Adana about renewable energy sources. Within the framework of this purpose, the awareness level was evaluated based on sociodemographic characteristics such as gender, age, education level and income status. A total of 358 individuals, 186 women and 172 men living in Adana province, participated in the research. In the research, the participants' gender, age, marital status, education level and income status and their renewable energy awareness levels were evaluated. The difference between the specified sociodemographic characteristics and renewable energy awareness levels was determined with the SPSS analysis program. Following the analysis of the data's normality distribution, it was found that the data did not conform to a normal distribution. As a result, non-parametric tests were utilized. The Mann Whitney U test was employed for comparing paired groups, whereas the Kruskal Wallis test was used for analyzing differences among groups with more than two categories.

The research findings revealed that female participants demonstrated a higher level of general awareness compared to male participants ($p<0.05$). According to education status, it was determined that as the level of education increased, the cognitive and general awareness levels of the participants increased ($p<0.05$). In addition, it was seen that the examined sociodemographic characteristics did not affect affective awareness ($p>0.05$).

As a result, developing renewable energy awareness in our country can make positive contributions to the economic, social and natural life of the country. Based on these findings, it can be concluded that cognitive and general awareness levels are present in society; however, awareness regarding renewable energy is lacking in terms of affective aspects. Improving this situation in terms of emotional and conscientious aspects will increase general awareness.

Keywords: Renewable Energy Sources, Probit, Energy Awareness, Cognitive Awareness, Fossil Fuels

GİRİŞ

Dünyada bulunan mevcut fosil yakıtlar yetersizdir. Bundan dolayı fosil enerji kaynaklarına sahip olmak, belirli bir süreliğine ülkelerin geçici olarak enerji alınındaki kalkınmasını arttırmaktadır. Enerjinin devamlılığı, Sanayi, teknoloji vb. sektörlerin sürdürülmesinde önemli bir husustur. Dolayısıyla enerjinin dünyada olmaması ya da yetersiz olması Global çerçevede birçok ekonomik ve sosyal krizlere sebep olabilmektedir. Ancak kullanılan enerjinin yalnızca ekonomik getirileri düşünülmemelidir. Çünkü günümüzde en yaygın kullanılan fosil yakıtların doğaya geri dönüşümü mümkün olmayan zararlar verdiği görülmektedir. Fosil yakıtlar kullanılırken en büyük etkisi karbondioksit ve benzeri sera gazlarının atmosfere yaymasından kaynaklı, yüzey sıcaklığın artış oluşturması ve iklim değişimine sebep olmaktadır (Çınar ve Yılmaz, 2015). Bu durum da son dönemlerde fosil yakıtların zararlarından dolayı nedenler insanların dikkatini bu alana yönlendirmiştir. Bu olumsuz durumların azaltılıp, dünyanın daha sağlıklı ve sürdürülebilir olması için enerji ihtiyaçlarının yenilenebilir enerjiden sağlanması tüm dünya için önem arz etmektedir. Bu durumun sağlanması için Türkiye'nin de etkin olması yeni yüz yıl için yapılan planların gerçekleştirilmesine zemin hazırlayacaktır.

Günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve teknolojisinin gelişimi sayesinde evrensel bir bakış açısı oluşturabilmek için farkındalığın en üst düzeyde olması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için her kesim insanda yenilenebilir enerji bilgi düzeyi ve farkındalığının artırılması gerekmektedir.

Bu tez çalışmasında farkındalığın gelişimi için öncelikle yenilenebilir enerji farkındalık düzeyi tespiti amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin Adana ilindeki bireylerin yenilenebilir enerji kaynakları konusundaki farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılıp, farkındalık düzeyine etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacı, Günümüzde doğal kaynakların aşırı ve rastgele kullanılması aynı zamanda çevresel sorunlara sebep olması, yakın gelecekte de bu kaynakların tükenme olasılığının yüksek olması nedeni ile yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili çalışmaların üzerinde durulduğu görülmektedir. Nüfusun artışı, teknolojinin sürekli ilerlemesi ve azalan doğal kaynaklar yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde daha fazla çalışma yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada Adana ilinde yaşayan insanların yenilenebilir enerji kaynakları konusunda farkındalık seviyelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde bu düzeyin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir durumu gibi sosyodemografik özellikler temel alınarak cevap aranmıştır. Bu doğrultuda bu çalışma ile bireylerin belli ölçütlerde bilgi düzeyinin ölçülmesi ve

yenilenebilir enerji konusunda farkındalıklarını arttırmak amaçlanmıştır. Farkındalığın gelecekte çevreyi kirletmeyen, sürdürülebilir uygun enerji kaynaklarına sahip olmamız insanlık adına önemlidir.

Araştırmaya katılan bireylere uygulanan anket sorularını doğru ve samimi şekilde cevapladıkları ve belirlenen örnekleme Adana halkı evreni temsil ettiği için.

Araştırmanın 2023 yılında yalnızca Adana ilinde yaşayan 358 bireyle sürdürülmesi ve yenilenebilir enerji farkındalıklarının yalnızca belirtilen demografik anket ve yenilenebilir enerji farkındalık ölçeği ile belirlenmeye çalışılmış olması sınırlılık olarak belirtilmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından yapılan kapsamlı bir literatür taraması sonucunda oluşturulmuştur. Araştırmada katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu ve gelir düzeyi sorgulanmıştır.

Yenilenebilir Enerji Farkındalık Ölçeği

Araştırmada katılımcıların yenilenebilir enerji farkındalık düzeyleri Çakırlar (2015) tarafından geliştirilen ölçek ile belirlenmiştir. Kullanılan ölçme aracı, 5'li Likert tipi bir ölçekten oluşmakta olup, şu seçenekleri içermektedir: "Tamamen katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" ve "Hiç katılmıyorum". Ölçekte bilişsel ve duyuşsal farkındalık alt boyutları olmak üzere toplamda 23 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin 1-14 maddeleri bilişsel farkındalığı, 15-23 maddeleri ise duyuşsal farkındalığı temsil etmektedir. Ölçekteki 4.,5.,6.,7.,9. ve 11. maddeler ters kodlanmaktadır. Bilişsel alt boyut, yenilenebilir enerji hakkındaki genel bilgileri, Türkiye'deki kullanım durumunu ve bunun ekolojik ile ekonomik açıdan avantajlarını ve dezavantajlarını tespit etmeye yönelik sorular içermektedir. Duyuşsal alt boyut, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgi, farkındalık ve duyarlılığı ölçmeye yönelik soruları kapsamaktadır. Ölçeğin Cronbach- α güvenilirlik katsayıları şu şekildedir: duyuşsal alt boyut için 0,90; bilişsel alt boyut için 0,95 ve genel toplam ölçek için 0,95.

Veri Setinin Hazırlanması

Bu araştırma, Adana ilindeki bireylerin yenilenebilir enerji farkındalık düzeyine etki eden faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Ölçeğin ilk kısmında katılımcıların demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ölçeğin ikinci kısmında ise yenilenebilir enerji farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın bağımsız değişkenlerini cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir durumu oluşturmaktadır. Araştırmadaki bağımlı değişkenini ise yenilenebilir enerji farkındalığı oluşturmaktadır.

Veri Analizi

Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri tanımlayıcı istatistikler ile yüzde ve frekans olarak belirlenmiştir. Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine göre, yenilenebilir enerji farkındalıklarının belirlenmesinde SPSS 22.0 analiz programı kullanılmıştır. Veri setinin normal dağılıma uygunluk durumu, Kolmogorov-Smirnov testi kullanılarak analiz edilmiştir ve sonuçlar, veri setinin normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Bu nedenle, ikili grup karşılaştırmaları için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. İki'den fazla grup karşılaştırmalarında ise Kruskal Wallis testi tercih edilmiştir. Kruskal Wallis testi sonuçlarında anlamlı bir fark tespit edildiğinde, bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi yeniden kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

	Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	186	52,0
	Erkek	172	48,0
	Toplam	358	100,0
Yaş	19-25 Yaş	156	43,6
	26-32 Yaş	86	24,0
	33-39 Yaş	30	8,4
	40-46 Yaş	38	10,6
	47-53 Yaş	29	8,1
	54 Yaş ve Üzeri	19	5,3
	Toplam	358	100,0
Medeni Durum	Evli	138	38,5
	Bekâr	220	61,5
	Toplam	358	100,0
Eğitim Durumu	İlkokul	39	10,9
	Lise	226	63,1
	Ön lisans	26	7,3
	Lisans	55	15,4
	Lisansüstü	12	3,4
	Toplam	358	100,0
Gelir Düzeyi	Düşük	77	21,5

Orta	242	67,6
Yüksek	39	10,9
Toplam	358	100,0

Araştırmaya katılan bireylerin %52'si kadın,%48'i erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %43,6'sı 19-25 yaş, %24'ü 26-32 yaş, %8,4'ü 33-39 yaş, %10,6'sı 40-46 yaş, %8,1'i 47-53 yaş grubu ve %5,3'ü 54 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların %38,5'i evli, %61,5'i bekârdır. Katılımcıların %10,9'u ilkokul, %63,1'i lise, %7,3'ü ön lisans, %15,4'ü lisans ve %3,4'ü lisansüstü eğitime düzeyine sahiptir. Son olarak katılımcıların %21,5'i düşük, %67,6'sı orta ve %10,9'u yüksek düzey gelire sahiptir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Yenilenebilir Farkındalık Düzeylerinin Karşılaştırması

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Bilişsel Farkındalık	Kadın	186	187,78	34927,50	14455,500	-1,578	0,115
	Erkek	172	170,54	29333,50			
Duyuşsal Farkındalık	Kadın	186	188,96	35147,00	14236,000	-1,807	0,071
	Erkek	172	169,27	29114,00			
Genel Farkındalık	Kadın	186	191,07	35539,50	13843,500	-2,202	0,028*
	Erkek	172	166,99	28721,50			

$p < 0,05^*$

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetlerine göre yenilenebilir enerjiye ilişkin genel farkındalık ve alt boyutlar, Mann Whitney U testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda, cinsiyetler arasında genel farkındalık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p < 0,05$) Bu farklılığın, kadın bireyler lehine olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.Yaş Gruplarına Göre Yenilenebilir Farkındalık Düzeylerinin Karşılaştırması

	Yaş	<i>x rank</i>	X^2	p	Farklılık
Bilişsel Farkındalık	19-25 Yaş	192,31	11,327	0,045*	1-6
	26-32 Yaş	181,48			
	33-39 Yaş	164,12			
	40-46 Yaş	182,09			
	47-53 Yaş	158,24			
	54 Yaş ve Üzeri	116,89			
Duyuşsal Farkındalık	19-25 Yaş	175,94	7,582	,181	
	26-32 Yaş	184,62			
	33-39 Yaş	149,42			
	40-46 Yaş	208,96			
	47-53 Yaş	192,12			
	54 Yaş ve Üzeri	154,87			
Genel Farkındalık	19-25 Yaş	184,77	8,978	,110	
	26-32 Yaş	183,33			
	33-39 Yaş	151,88			
	40-46 Yaş	198,55			
	47-53 Yaş	178,22			
	54 Yaş ve Üzeri	126,34			

$p < 0,05^*$

Yaş gruplarına göre yenilenebilir enerji genel ve alt boyutları arasında fark olup Kruskal Wallis analizi ile incelenmiştir. Yaş grupları ile yenilenebilir enerjiye ilişkin bilişsel farkındalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuca göre, 19-25 yaş, 26-36 yaş ve 40-46 yaş grubu ile 54 yaş ve üzeri grup arasında farklılık bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 4. Medeni Durumlarına Göre Yenilenebilir Farkındalık Düzeylerinin Karşılaştırması

	Medeni Durum	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Bilişsel Farkındalık	Evli	138	175,81	24261,50	14670,500	-0,536	0,592
	Bekâr	220	181,82	39999,50			
Duyuşsal Farkındalık	Evli	138	184,62	25478,00	14473,000	-0,745	0,456
	Bekâr	220	176,29	38783,00			
Genel Farkındalık	Evli	138	177,88	24547,50	14956,500	-0,235	0,814
	Bekâr	220	180,52	39713,50			

Araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına göre yenilenebilir enerji genel farkındalık düzeyi ve alt boyutları, Mann Whitney U testiyle değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, medeni durumun genel ve alt boyut farkındalık seviyelerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını ortaya koymuştur. ($p>0,05$).

Tablo 5. Eğitim Durumlarına Göre Yenilenebilir Farkındalık Düzeylerinin Karşılaştırması

	Değişkenler	x rank	X2	p	Farklılık
Bilişsel Farkındalık	İlkokul	144,51	13,054	0,011*	1-3 2-4
	Lise	173,55			
	Ön lisans	219,87			
	Lisans	204,83			
	Lisansüstü	201,71			
Duyuşsal Farkındalık	İlkokul	151,12	8,492	,075	
	Lise	180,10			
	Ön lisans	221,02			
	Lisans	171,20			
	Lisansüstü	208,46			
Genel Farkındalık	İlkokul	145,76	10,796	0,029*	1-3 2-3
	Lise	176,87			
	Ön lisans	225,37			
	Lisans	185,40			
	Lisansüstü	212,25			

$p<0,05^*$

Eğitim durumlarına göre yenilenebilir enerji genel ve alt boyutları arasında fark olup Kruskal Wallis analizi ile incelenmiştir. Eğitim durumları ile yenilenebilir enerji bilişsel farkındalık ve genel farkındalık

arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında kaynaklandığını bulmak için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuca göre, bilişsel farkındalıkta ön lisans grubu ile ilkokul ve lisans eğitim düzeyi arasında fark saptanmıştır. Genel farkındalık düzeyinde de ön lisans grubu ile ilkokul ve lise eğitim düzeyleri arasında farklılık bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 6. Gelir Durumlarına Göre Yenilenebilir Farkındalık Düzeylerinin Karşılaştırması

	Gelir Durumu	<i>x rank</i>	X^2	p	Farklılık
Bilişsel Farkındalık	Düşük	176,01	2,785	,248	
	Orta	184,50			
	Yüksek	155,36			
Duyuşsal Farkındalık	Düşük	166,47	9,698	0,008**	2-3
	Orta	190,11			
	Yüksek	139,41			
Genel Farkındalık	Düşük	168,32	8,202	0,017*	2-3
	Orta	189,14			
	Yüksek	141,74			

$p<0,01$ **

$p<0,05$ *

Gelir durumlarına göre yenilenebilir enerji genel ve alt boyutları arasında fark olup Kruskal Wallis analizi ile incelenmiştir. Gelir durumları ile yenilenebilir enerji duyuşsal farkındalık ve genel farkındalık arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında kaynaklandığını bulmak için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuca göre duyuşsal farkındalık ve genel farkındalık boyutları için orta düzeyli gelire sahip bireyler ile yüksek gelire sahip bireyler arasında farklılığın kaynaklandığı saptanmıştır.

SONUÇ

Cinsiyetlerine göre genel farkındalık düzeyinde farklılık olduğu saptanmıştır. Kadın katılımcıların, erkeklere göre yenilenebilir enerji farkındalığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yaş düzeylerine göre bilişsel farkındalık düzeyinde farklılık olduğu saptanmıştır. Gençlerin yaşlı katılımcılara oranla daha yüksek bilinçli farkındalığa sahip olduğu bulunmuştur.

Medeni durumun yenilenebilir enerji farkındalığını etkilemediği bulunmuştur. Buna göre hem bekâr hem de evli katılımcıların eşit düzeyde farkındalığa sahip olduğu söylenebilir.

Eğitim durumlarına göre bilişsel farkındalık ve genel farkındalık düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça, katılımcıların bilişsel ve genel farkındalık düzeylerinin arttığı bulunmuştur.

Gelir düzeylerine göre bilişsel farkındalık ve genel farkındalık düzeyinde orta düzeyli gelire sahip olanlardan kaynaklı anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır.

Sosyo-demografik özelliklerin duyuşsal farkındalığı etkilemediği bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E., & Başibüyük, A. (2011). JEOEKONOMİK ÖNEMİ GİDEREK ARTAN BİR ENERJİ KAYNAĞI: DOĞALGAZ. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).
- Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 1(25), 29-42.
- Alkan, M. A. (2009). Türkiye'deki yenilenebilir enerji kaynaklarının eğitimi ve öğretimi (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Aslı, E. Ş. M. E., DEMİR, B., & YAĞCI, Ç. (2021). ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE SORUNLARI ve YENİLENEBİLİR ENERJİYE YÖNELİK FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(73), 2154-2166.
- Peker, E. A., & Yalçın, M. (2019). 8. sınıf “enerji kaynakları ve geri dönüşüm” konusu öğretiminde jigsaw tekniğinin etkileri. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 5(1), 54-74.**
- Baysal, H., & Daşdemir, İ. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin yenilenebilir enerji kaynakları hakkındaki farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 52(237), 255-278.
- Çakırlar, E. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin yenilenebilir enerji kaynakları konusundaki farkındalık düzeylerinin belirlenmesi (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Çolak, İ., BAYINDIR, R., Sefa, İ., & Demirbaş, Ş. (2005). Alternatif enerji kaynaklarının kullanımı.
- Eren, Ö., Parlakay, O., Saylam, M., & Emen, A. B. (2017). Ziraat fakültesi öğrencilerinin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik tutumlarının belirlenmesi: Mustafa Kemal Üniversitesi örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(3), 255-262.
- Evli, S. (2018). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve yenilenebilir enerji kaynakları (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi).
- Gezer, E. H. (2013). Yenilenebilir enerji kaynakları ve Türkiye. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara*, 14-60.
- Mertoğlu, Ç. (2019). Üniversite öğrencilerinin yenilenebilir enerji kaynakları konusundaki farkındalık düzeylerinin belirlenmesi (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Oral, M. (2020). Yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin bir farkındalık araştırması. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 387-397.
- Özer, H. (2004). Nitel değişkenli ekonometrik modeller: Teori ve bir uygulama. Nobel.
- Öztürk, H. (2013). Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Birsen Yayınevi, İstanbul. Pınar, A.(2010), Maliye Politikası, 3.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş*, Efil Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- Tunçbilek, Ö. F. (2024). HİDROJEN ENERJİSİ VE ÇEVRESEL ETKİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 189-197.

TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN YAŞLILIK ALANINDAKİ SOSYAL HİZMETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Yunus BAYRAM

ORCID: 0000-0002-0375-556X

E-Posta: ybayram@bartin.edu.tr

Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksekokulu, Bartın, Türkiye

Özet

Ülkelerin yaşlılık alanındaki refah durumunu anlamak, bir bireyin sağlık durumunu öğrenmek için yapılan tıbbi testlere benzetilebilir. Nasıl ki bireylerin sağlık durumlarını anlamak için gerçekleştirilen kan testleri, tomografiler ve MR gibi tetkikler, doktorlara bireyin fiziksel sağlığı hakkında önemli ipuçları sunuyorsa, ülkelerin yaşlılık refahını değerlendirmek için de benzer şekilde çeşitli veriler analiz edilmelidir. Bu veriler, ülkelerin yaşlılık alanındaki durumlarını daha iyi anlamak ve karşılaştırmalı bir perspektif geliştirmek açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, ülkelerin yaşlılık refahını anlamada bazı temel göstergeler öne çıkmaktadır. Demografik veriler, kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımındaki adalet, yaşlılara yönelik bakım türleri ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi faktörler, bir ülkenin yaşlılık politikalarının etkinliğini değerlendirmede kilit rol oynar. Özellikle yaşlı bakımına yönelik hizmet sağlayıcıların sayısı, kapsamı ve niteliği ile emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çalışma, iki farklı ülkeyi bu başlıklar altında analiz ederek, yaşlılık refahı alanında sunulan hizmetleri karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırma her iki ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri, yaşlılık demografik yapısı, yaşlılara yönelik sosyal hizmetler ve emeklilik sistemleri gibi konuları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu süreçte elde edilen veriler, yaşlı bireylerin refahını artırmaya yönelik mevcut uygulamaların değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, analiz edilen iki ülkenin yaşlılık politikaları karşılaştırılmış ve bu alandaki eksiklikler veya güçlü yönler tartışılmıştır. Ayrıca, yaşlılık refahını artırmaya yönelik somut öneriler sunulmuştur. Bu araştırma, yalnızca iki ülkenin yaşlılık politikalarını karşılaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda yaşlı bireylerin refahını artırmaya yönelik küresel bir anlayış geliştirilmesine de katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Sosyal hizmet, Türkiye’de yaşlılık, Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşlılık.

COMPARİNG THE SOCIAL SERVICES FOR THE ELDERLY İN TURKEY AND THE UNITED STATES

Abstract

Understanding the welfare status of aging in countries can be likened to medical tests conducted to learn about an individual's health. Just as medical tests like blood tests, CT scans, and MRIs provide doctors with important insights into an individual's physical health, similar data should be analyzed to assess the aging welfare of countries. These data are critical for better understanding the situation of ageing in countries and for developing a comparative perspective. In this context, some key indicators stand out in understanding the welfare of aging in countries. Demographic data, gross national income per capita, income distribution fairness, types of elderly care, and social security services play a key role in assessing the effectiveness of a country's aging policies. Particularly, the number, scope, and quality of elderly care service providers and the sustainability of pension systems are among the factors that directly affect the quality of life of elderly individuals. This study aims to compare the services provided in the field of aging welfare by analyzing two different countries under these headings.

The research has thoroughly examined topics such as the socio-economic development levels of both countries, the demographic structure of aging, social services for the elderly, and pension systems. The data obtained in this process allowed for the evaluation of current practices aimed at enhancing the welfare of elderly individuals. In the conclusion section of the study, the aging policies of the two countries are compared, and the shortcomings or strengths in this area are discussed. Moreover, concrete suggestions for improving aging welfare have been presented. This research aims not only to compare the aging policies of two countries but also to contribute to the development of a global understanding of enhancing the welfare of elderly individuals.

Keywords: Aging, Social work, Aging in Turkey, Aging in the United States.

Giriş

Yaşlılık dönemi, tarihsel süreçte ilkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar her zaman üzerinde durulması gereken önemli bir problem olarak algılanmıştır. Bu dönemde bireylerin biyo-psiko-sosyal anlamda yaşadığı değişim ile birlikte, bireyin topluma, toplumun ise bireye adapte olamaması sonucu yaşlılık, sosyal anlamda dezavantajlı bir durum olarak kabul edilmiştir (Zastrow, 2013). Yaşlanan dünya nüfusu içerisinde, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin demografik anlamdaki geleceği, bu ülkelerde yaşlılık sorunun önemini daha da arttırmaktadır. Söz konusu ülkelerin yaşlanmaya karşı üretmiş oldukları sosyal güvenlik hizmetleri ve yaşlılara yönelik gerçekleştirilen yaşlı bakım hizmetleri, yaşlılık sorunuyla yüz yüze olan bu iki ülkenin üretmiş oldukları çözümleri belirtmek ve anlamak adına büyük önem taşımaktadır (Seyyar, 2011). Sanayileşme süreciyle başlayan bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte ölüm oranlarının giderek azalması ve toplam yaşam süresindeki hızlı artış, nüfusun özellikle gelişmiş ülkelerde artmasına neden olmuştur. Sosyo- ekonomik ve demografik bağlamda değerlendirildiği zaman, bütün gelişmiş ülkelerin kaderi olan yaşlılık sorunu, ilkel çözüm yöntemleri ile değil daha modern çözüm yöntemleri geliştirilerek uygun hizmet modelleriyle birlikte çözülmeye çalışılmalıdır (Kızılcıaoğlu, 2005).

Gelecekte ülkelerin sosyal politikalarına yön vermesi beklenen yaşlılık durumu üzerine, insan haklarına yakışan, özgür ve çağdaş düşünce biçimleriyle değerlendirilip oluşturulmuş hizmet modelleri geliştirilip yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bununla birlikte yaşlılık sorununun, tek bir problemin şekillendirdiği bir durum olmaktan çok birden çok çevresel faktör tarafından şekillendirilen ve değiştirilen bir durum olarak algılanması gerekmektedir. Bu çevresel faktörler en önemlisi ülkelerin benimsemiş olduğu iktisadi politikalarıdır. Üretim ilişkileri ve gelir dağılımı, toplumu oluşturan bütün bireyleri biyo-psiko-sosyal anlamda etkilediği gibi yaşlı refahını da etkilemektedir. Bu anlamda ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler ve kaynakların adaletli bir biçimde dağıtımını yaşlılık refahını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Bunun dışında yaşlı bireylerin refahını arttırmak adına, toplumun yaşlılara yönelik bakışı ile ilgili olarak makro çalışmalar, ailelerin yaşlılara yönelik olarak bakışı ile ilgili mezzo çalışmalar ve bireylerin yaşlılığa ilişkin görüşleri ile ilgili mikro çalışmalar yapılması gerekmektedir (Abrosino vd., 2008). Tüm bu hizmet faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için öncelikle sorunun varlığı anlaşılmalıdır. Yapılan bu çalışma sorunun varlığını göstermeye yönelik olarak oluşturulmuştur.

1. TÜRKİYE-ABD DEMOFRAFİK VERİ KARŞILAŞTIRMASI

Demografik veriler, devletlerin ürettiği ve geliştirdiği politikaları etkileyen ve ülkenin gelişmişlik düzeyini arttırmak adına kullandığı önemli araştırma doneleridir. Devleti oluşturan nüfusun, cinsiyetini, eğitim düzeyini,

yaş ortalamasını, genç-yaşlı-çocuk nüfusunu, aktif ve bağımlı nüfusunu vb. gibi durumlarını anlamak, devletin yapacağı yatırımları, bireylere uygulayacağı politikaları ve hizmet faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin demografik verilerini değerlendirmek, bu iki ülke nüfusunun özelliklerini anlamak adına önemlidir. Araştırmanın temel analiz biriminin yaşlı nüfus olduğu göz önünde bulundurularak, amaca uygun demografik grafiklerin analizleri, araştırmaya konu olan ülkelerin, yaşlı nüfus potansiyelini görmek ve gelecekteki yaşlı nüfus sayısını belirlemek ile birlikte ülkelerdeki yaşlılığa dair hizmetlerin temel amacını da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte demografik bilgiler, yaşlılıkla birlikte bize ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vererek, iki ülkenin yaşlılık alanındaki gelişmişliğini anlamak için önemli fırsatlar sunmaktadır (Kızılcıaoğlu, 2005).

Amerika Birleşik Devletleri'nin genel olarak nüfus özelliklerine bakıldığında 2024 yılı itibarıyla, 335.893.238 nüfus ile yüksek bir insan gücü potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de bu nüfusun 86.300.000 civarı olduğu düşünüldüğünde Amerika Birleşik Devletleri'nin insan potansiyelinin büyüklüğü göz önüne çıkmaktadır (United Nations, 2024). Amerika Birleşik Devletleri nüfusunu oluşturan bireylerin kökeni dair yapılan araştırmada, yüz ölçümü olarak en geniş yaygınlığı Alman kökenli bireylerin oluşturduğu görülmektedir. Daha sonrasında yüz ölçümüne göre en büyük yaygınlığı sırasıyla İngiliz, Amerika (Yerliler) ve Afrika kökenli bireyler oluşturmaktadır. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun, kökensel olarak Hindistan, İtalya, İspanya, Meksika, Porto Riko' vb gibi devletlerden göç eden bireylerin ailelerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır (U.S. Census Bureau, 2004). Tarihsel perspektifle değerlendirildiği zaman Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupalıların oluşturduğu kolonilerle birlikte gelişen Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun kökensel olarak Avrupalı devletlerin milletlerine dayanması gayet mantıklı görünmektedir (Glazer, 1997). Türkiye'nin nüfusunu oluşturan bireylerin kökenine dair yapılan bir araştırmada, %78.1 oranında Türk, %13.4 oranında Zaza ve Kürt kökenli bireylerin nüfusun neredeyse tamamını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında Türkiye nüfusunu oluşturan bireylerin Asya Türkleri, Kafkas kökenliler, Balkan kökenliler, Arap kökenliler gibi birçok farklı kültüre sahip bireyler tarafından oluşturulduğu görülmektedir (Konda Araştırma ve Danışmanlık, 2006). Tarihsel bir bakış açısıyla Türkiye'nin köklerinin milattan önceye kadar takip edilebildiği, çok derin ve geniş bir tarihe sahip olduğu, kurduğu devletlerle dünyayı şekillendirdiği bilinmektedir (Ortaylı, 2016). Haliyle kültürel anlamda bu kadar çok milletle ilişki halinde olmuş bir milletin nüfus yapısındaki bu çeşitlilik anlaşılır bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadi yapısına bakıldığı zaman; bu devletin genel anlamda liberal ekonomik politikalar ile şekillenen, küreselleşme politikalarıyla gelişimine hız katan bir ekonomik yapısının olduğu görülmektedir. Siyasi anlamda 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı'nın kaderini etkileyerek iyice zenginleşen

bu devlet, 1990 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte tek kutuplu dünyanın lideri konumuna gelmiştir. Günümüzde bankacılık, borsa, kredi ve faiz gibi sistemlerin en gelişmiş örneklerinin bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet kurumu da siyasi bir kurum olmaktan çok iktisadi bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Kazgan, 2009). Özelleştirme, küreselleşme ve bankacılık hizmetlerindeki gelişmeler ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet, piyasaya dokunmayan, aktif hizmet sağlamayan bir duruma gelerek yalnızca piyasayı denetleyen ve düzenleyen, böylece ekonomik sistemlerin düzenli bir biçimde devam etmesini sağlayan bir yapı haline gelmiştir. Kapitalizmin en derin etkilerinin görüldüğü bu ülkede iktisadi yapıyı şekillendiren en önemli aktörler, gün geçtikçe daha çok zenginleşen ve artık devletlerin ve ülkelerin kaderlerini ellerinde bulundurma şansını elde eden küresel şirketlerdir (Artan, 2012). Rakamlarla birlikte yaşamının önemli ekonomik katkıları olsa da refah anlamında değerlendirildiğinde adaletsiz ve eşitsiz gelir dağılımını çok daha fazla arttırdığı görülmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde kişi başına düşen milli gelir 86,601 dolar gibi çok yüksek bir rakam iken (World Bank, 2024) GİNİ katsayısı değerlendirmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşık olarak 0.42 gibi bir sayıyla gelir eşitsizliği yüksek olan bir ülke konumunda bulunmaktadır (World Bank, 2024). 2024 yılı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Ağı' nın yayımladığı Dünya Mutluluk Raporu'na göre Amerika Birleşik Devletleri, yüksek orandaki kişi başı milli gelirine rağmen ilk 10 ülke içerisine dahi girememiş ve 23. sırada yer almıştır (UN, 2024).

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi Amerika Birleşik Devletleri neo-liberal politikalar, küresel şirketler, özelleştirmeler, yetkilerin piyasaya devri vb. gibi birçok iktisadi politikalarla birlikte ekonomik anlamda dünyanın en güçlü ülkelerinden biri olsa da sosyal refah, adaletli gelir dağılımı ve insani gelişim anlamında bu gelişimi henüz gerçekleştirememiştir. Sosyal hizmetlere dair ilk önemli faaliyetlerin Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilmesi, benimsenen iktisadi politikalarının toplumun sosyal refahının azalmasına yol açmasından kaynaklanmıştır. Bireyler arasındaki gelir adaletsizliğinin gün geçtikçe artması sonucu ülke, toplumsal mekanizmanın devamı adına sosyal hizmetlere ihtiyaç duymuş ve böylece sosyal hizmetler, kapitalizmin beşiğinde gelişmeye mahkûm olmuştur (Artan, 2012).

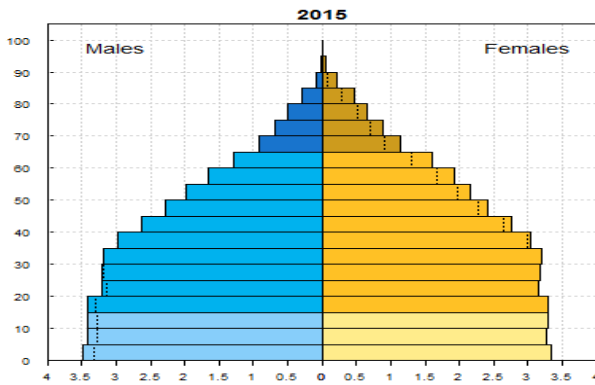
Türkiye'nin iktisadi yapısına bakıldığı zaman, liberal ekonomik politika etkilerinin ülkenin iktisadi hayatında belirgin bir biçimde etkin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra daha da belirginleşen özelleştirme, yerelleştirme ve küreselleşme politikalarıyla birlikte Türkiye'nin iktisadi anlamda gelişim kaydetmeye çalıştığı görülmektedir. Fakat Türkiye'deki özelleştirme ve küreselleşme anlayışı tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Türkiye'de devlet halen hizmet faaliyetlerini belirgin bir biçimde gerçekleştirmekte, piyasa ile kıyaslandığında eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda verilen hizmetler büyük ölçüde devlet kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir (Tokol ve Alper, 2016). Bununla birlikte yavaş yavaş özelleşen bu hizmetler,

devlet-piyasa arasındaki uyumsuzluklar neticesinde usulsüz uygulamalara yol açmakta ve bu durum merkezi yönetimin vermiş olduğu bu hizmetleri yerel yönetim-piyasa-gönüllü sektör üçlüsüne devredilmesini zorlaştırmaktadır. Ülkede liberal iktisat politikaları egemen olarak görülse de henüz tam anlamıyla bu politikaların belirttiği devlet sistemine ulaşılammış bununla birlikte 1960 yılında iyice belirginleşen sosyal devlet anlayışının etkilerinin, hizmetlerin verilişi bağlamında halen devam ettiği görülmektedir. Türkiye kısmi olarak gerçekleştirmiş olduğu küreselleşme, özelleştirme ve yerelleştirme faaliyetleri sonucunda ekonomik anlamda geçmişe kıyasla gelişim gösterse de insan hakları, sosyal adalet, gelirin eşit dağılımı ve sosyal refah bağlamında istenilen seviyelere gelememiştir. Örneğin Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir 15.666 dolar iken (IMF, 2024) GİNİ katsayısı değerlendirmesinde 0.44 gibi bir sayıyla dünyada adaletsiz gelir dağılımı yüksek bir ülke konumundadır (EUROSTAT, 2023). 2024 yılı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Ağı’nın yayımladığı Dünya Mutluluk Raporu’na göre Türkiye 143 ülke içerisinde 92. sırada bulunmaktadır (UN, 2024).

Yukarıdaki veriler ışığında Türkiye’deki refah anlayışı değerlendirildiğinde, eşit olmayan adaletsiz dağılım neticesinde ülkedeki ekonomik gelişme, zengininin daha çok zenginleşip yoksulun daha fazla yoksullaşması olarak toplumsal hayata yansımaktadır. Kişilerin devlete karşı güvensizlik içerisinde olmaları, kendilerini bu devlet içerisinde güvende hissetmemeleri, kendilerini refah bir birey olarak tanımlayabileceği bir gelire sahip olmamaları gibi nedenler neticesinde mutsuz bireyler olarak kayda geçen ülke nüfusunun, sosyal refah anlamında gelişiminin oldukça düşük seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır (Karaman ve Özçalık, 2007). Dünya ülkelerinin neredeyse tamamında yaşanan bu gelir dağılımındaki dengesizliğin bireylerin yüksek yararını sağlama noktasında önemli bir problem olarak artmaya devam etmekte ve bu durum sosyolojik anlamda sosyal risk değeri taşımaktadır.

1.1. NÜFUS PİRAMİTLERİ

Şekil 1. Türkiye 2015 Yılı Nüfus Piramidi

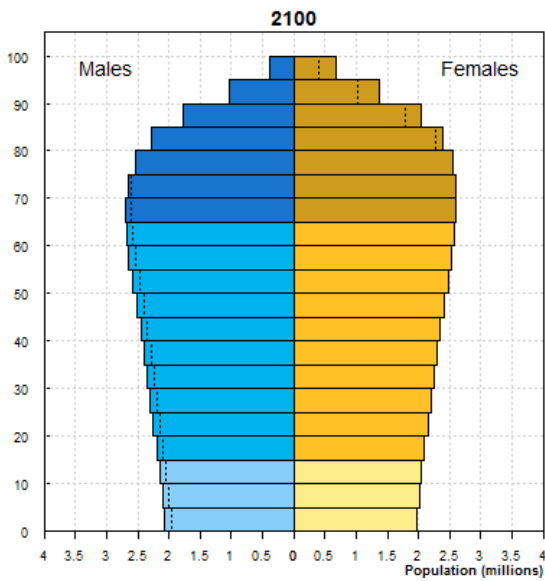
Female: Kadın Male : Erkek

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Türkiye'nin 2015 yılı nüfus piramidi değerlendirildiğinde, doğum oranlarının net bir biçimde azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte yaşlı nüfustaki artış, ülkede sağlık ve eğitim hizmetlerindeki gelişimi göstermektedir. Piramidin yavaş yavaş bal kovanı şekline doğru evriliyor olması, ülkenin gelişme yolunda olduğunun belirgin göstergesidir. Ülkede genç nüfus oranının hâlihazırda fazla olduğu görülse de doğum oranının düşmesi ve yaşlı nüfus oranındaki artış genç nüfus oranında azalmalara neden olmaktadır. Bir ülkenin eğitim ve sağlık hizmetlerindeki kalitesi yükseldikçe yaşlı nüfus oranında belirgin bir artış gözlenmekte, çocuk ölüm oranları azalmakla birlikte çocuk doğum oranları da azalmaktadır. Bu durumun en temel sebebi ise eğitilmiş bireylerin sosyal refahını gözeterek çocuk yapmak istememeleridir. Durum böyle olunca refah, eğitim, sağlık hizmetleriyle paralel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk doğum oranı azalmakta ve genç nüfus da bu duruma paralel olarak azalış göstermektedir. Tüm bu bilgiler ışığında tabloya bakıldığında bağımlı nüfus oranının artma eğilimi gösterirken bağımsız(çalışan) nüfus oranının azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Grafikten çıkarılacak bir başka önemli sonuç ise, kadınlarının erkeklere kıyasla çok daha uzun yaşıyor olmalıdır. Bununla birlikte erkek ve kadın popülasyonu dengeli bir biçimde dağılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin erkekler kadar kadınların da iş gücü potansiyelini değerlendirebileceği anlamına gelmektedir. Bu anlamda kadın istihdamının artırılması ve kadının iş gücüne katılması bu büyük potansiyelin değerlendirilmesi adına büyük önem arz etmektedir. Bu durum kadınlara yönelik olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin artırılması ve kadının refahının sağlanmasıyla mümkün görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye 2100 Yılı Nüfus Piramidi

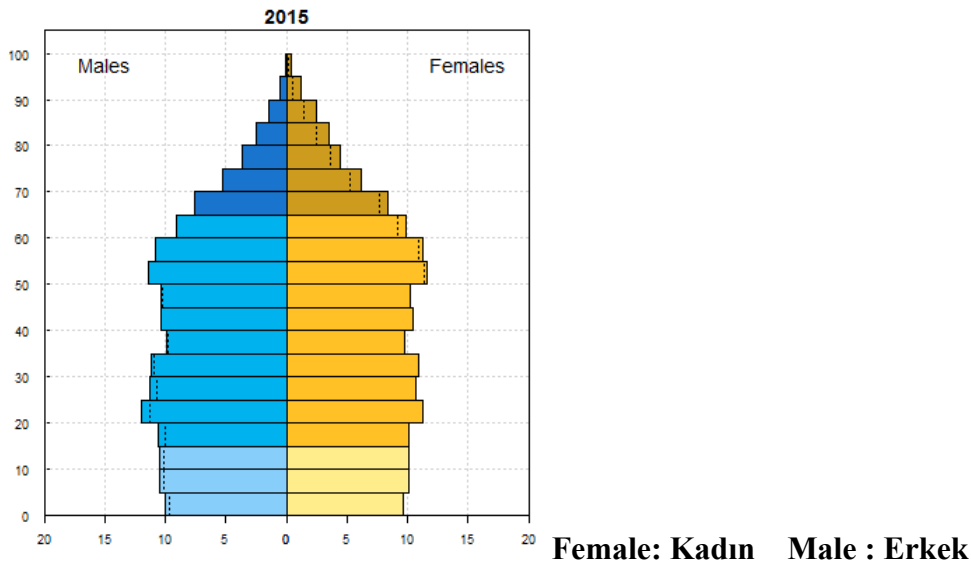

Female: Kadın Male : Erkek

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Türkiye'nin 2100 yılı nüfus piramidi değerlendirildiğinde, genel olarak tam bir bal kovanı görüntüsü alan piramidin, gelişmiş ülke statüsündeki demografik özellikler ile benzeşeceği anlaşılmaktadır. Bu durum ülkedeki eğitim sağlık ve refah hizmetlerinin çok daha fazla gelişeceğini, bu gelişim ile birlikte nüfusun yapısının şimdikinden çok daha farklı bir hal alacağı anlaşılmaktadır. Bu farklardan en önemlisi 65 yaş ve üzeri nüfustaki belirgin artıştır. Bu artış ile birlikte çocuk doğum oranlarının günümüze kıyasla belirgin bir biçimde düşeceği görülmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerin belirgin bir biçimde yaşıyor oldukları, genç ve çalışan nüfusun azlığı problemi 2100 yılına gelindiğinde Türkiye'nin de belirgin bir biçimde üzerinde çalışması gereken bir konu olacağı anlaşılmaktadır. Erkek ve kadın nüfusunun belirgin bir biçimde dağıldığı görülen bu grafikte, toplam yaşam süresinde belirgin bir artış görülmektedir. Öyle ki 2015 yılında 100 yaş ve üzeri kişi sayısı 0 düzeyindeyken 2100 yılına gelindiğinde bu sayının yarım milyon seviyelerinde olacağı anlaşılmaktadır. Haliyle bu durum devletlerin, yaşlılık alanına çok daha fazla eğilmelerini, çocuk doğum oranlarının artırılması yönünde politikalarını arttırmalarını gerekli kılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yaşlılık hizmetlerinin oldukça gelişmiş olması ve yaşlılık alanında gerçekleştirilen faaliyetlerin gün geçtikçe geliştirilmesi grafiğin göstermiş olduğu yaşlılık sorununa karşı alınan önlemlerin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3. Amerika Birleşik Devletleri 2015 Yılı Nüfus Piramidi

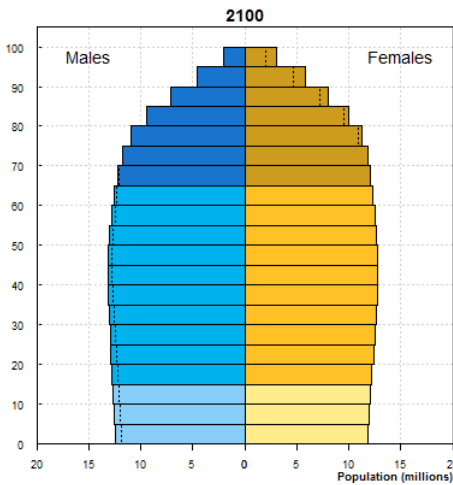
Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2015 yılı nüfus piramidi değerlendirildiğinde, ülkede doğum oranlarının azlığı ve yaşlı nüfus oranlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Tipik bir gelişmiş ülke piramidi olarak değerlendirebileceğimiz bu grafik, Amerika Birleşik Devletleri'nin genç nüfusunun azlığını ve bu nüfusu arttırmaya yönelik olarak politikalar geliştirmesinin gerekliliği göz önüne çıkmaktadır. Grafikten anlaşılacağı üzere ülkede, eğitim ve sağlık hizmetleri gelişmekte ve bu durum 65 yaş ve üzeri nüfustaki artışı beraberinde

getirmektedir. Eğitim, sağlık ve refah hizmetlerinin bir başka önemli sonucu da yine grafikte görülen doğum oranlarının azlığı ve durumudur. Cinsiyet dağılımına bakıldığında zaman erkek ve kadınların eşit olarak dağıldıkları görülmekle birlikte ortalama yaşam süresinde kadınların daha uzun süre yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde son zamanlarda yaşlılık alanındaki gelişmeler, bu grafik ekseninde değerlendirildiğinde bu alana yapılan yatırım daha çok anlam kazanmaktadır. Ülkede yaşlı nüfusun giderek artması, bu bireylere yönelik olarak hizmetlerin çeşitlenmesi ve yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Diğer alanları da etkilediği gibi sosyal hizmet alanını da oldukça derinden etkileyen bu nüfus piramitleri, politikaların ve toplum yatırımlarının amaca uygun olarak gerçekleştirilmesinde önemlidir. Kadın nüfusunun iş hayatına katılması ve aile şeklinin geniş aile tipinden çekirdek aile tipine doğru kayışının temel sebebi olan sanayileşme ve sonrasında gelen küreselleşme ile birlikte iyice ihmale uğrayan yaşlı nüfusun, ileriki yıllarda sosyal devlet anlayışına en çok ihtiyaç duyacak olan grup olarak karşımıza çıkması beklenmektedir (Kongar, 1973).

Şekil 4. Amerika Birleşik Devletleri 2100 Yılı Nüfus Piramidi

Female: Kadın Male : Erkek

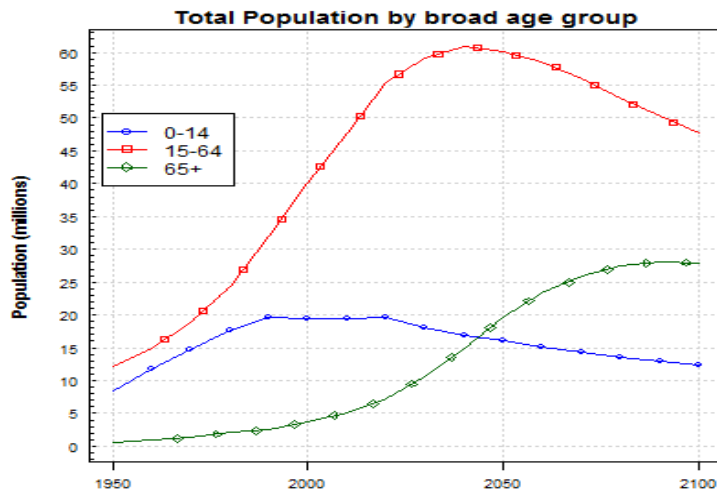
Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2100 yılı nüfus piramidi değerlendirildiğinde, 2015 yılına kıyasla bu grafikte ülkenin doğum oranını ve genç nüfus oranını arttırması beklenmektedir. Yaşlı nüfus oranında ve ortalama yaşam beklentisi süresindeki artış, sağlık, eğitim, refah vb. gibi hizmetlerin gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. Erkek ve kadın popülasyonu arasında dengeli bir dağılım bulunurken, genç nüfus oranındaki artış ile beraber çalışan nüfus oranında da belirgin artışlar görüleceği anlaşılmaktadır. Ölüm oranlarındaki azalma ve geleceğin yaşlı nüfusu şimdinin ise genç nüfusu olan bireylerin sayısındaki artış yaşlı bireylerin sayısının ülkede çok daha fazla artacağına sinyalini taşımaktadır. Bu durum yaşlı hizmetlerinin var olan niteliğinin ve niceliğinin arttırılmasını gerektirmektedir.

Genel olarak iki ülkenin var olan ve var olması beklenen nüfus piramitleri karşılaştırıldığında, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ni bir adım geriden takip ettiği söylenebilmektedir. Türkiye'nin doğum oranlarının yavaş yavaş düştüğü, yaşlılık oranlarının giderek arttığı gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünüldüğünde Amerika'nın bu yaşlanmanın ve gelişmenin belirginleştiği gelişmiş bir ülke konumunda olduğu yorumu belirgin bir biçimde göz önüne çıkmaktadır. Araştırmanın konusunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin özel olarak Türkiye ile karşılaştırılmasındaki temel amaç, bu iki ülke arasında çeşitli noktalarda paralelliklerin bulunduğu hipotezidir. Grafikler incelendiğinde bu hipotezin doğruluğunu gösteren birden çok veri bulunmaktadır. Çalışmanın diğer kısımlarında değinilecek olan ülkelerin benimsemiş olduğu iktisadi bakışlar, toplumlarının yapısı, sosyal politika sistemleri vb gibi noktalardaki takip veya paralellik oluşan bu piramitlerin benzerliklerini etkilemektedir.

1.2. NÜFUSUN YAŞLARA GÖRE DAĞILIMI

Şekil 5. Türkiye Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı

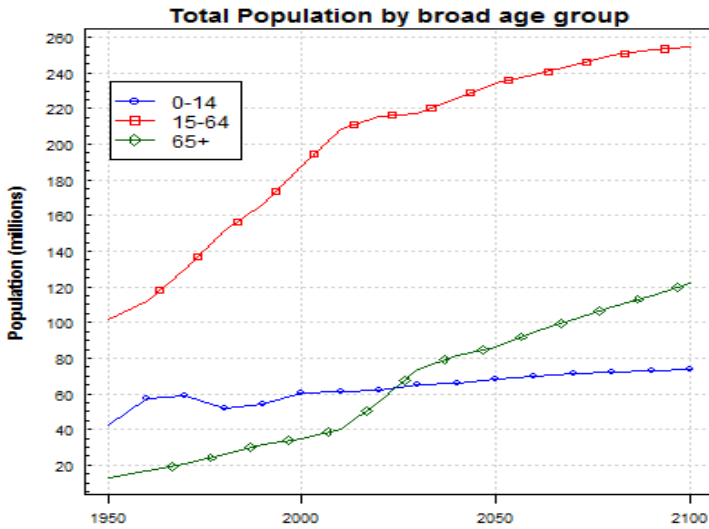

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Türkiye Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı grafiği incelendiği zaman, 65 yaş üzeri nüfusun 5 milyon kişi ile 10 milyon kişi arasında olduğu, 15-64 yaş arası nüfusun 50 ile 55 milyon arasında olduğu, 0-14 yaş arası nüfusun ise 20 milyona yakın bir kişi sayısına denk geldiği anlaşılmaktadır. Nüfusun buradaki yaş dağılımından henüz gelişmekte olan bir ülkenin değerlendirilmesinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Genç nüfus oranı ve doğum oranı yüksek olan bu ülkenin 2100 yılına gelindiğinde 15-64 yaş arası nüfusunun 10 milyon kişi gerileyerek 45-50 milyon arasına düşeceği, 0-14 yaş arası nüfusun yaklaşık 7 ile 8 milyon gerileyerek 10 ile 15 milyon arasında olacağı, 65 yaş ve üzeri nüfusun ise yaklaşık 20 milyon artarak 25 milyon seviyelerine dayanacağı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin günümüze kıyasla ileride daha yaşlı, eğitim, sağlık vb gibi hizmetlerde çok daha gelişmiş, ölümü oranı ve doğum oranı iyice azalmış bir ülke olacağının altını çizmektedir. Bu anlamda

Türkiye'nin doğum oranlarının arttırılması ve yaşlı hizmetleriyle ilgili hizmet faaliyetlerinin sayısının, yaygınlığının, çeşitliliğinin ve kalitesinin geliştirilmesi noktasında önemli politikalar geliştirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu grafiğin belirgin olarak göstermiş olduğu yaşlanma sorunu, gelecekte ülkenin en önemli sorunu olması ve bu sorunun çözümü adına politikaların geliştirilmesi beklenmektedir. Bu anlamda uzun vadeli planlarla şimdiden bu sorun ile ilgili çalışmalar yürütmek ve gelecekte bu sorunun daha da fazla büyümesine engel olmak adına sosyal politika taraflarına önemli görevler düşmektedir (Tokol ve Alper, 2016)

Şekil 6. Amerika Birleşik Devletleri Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

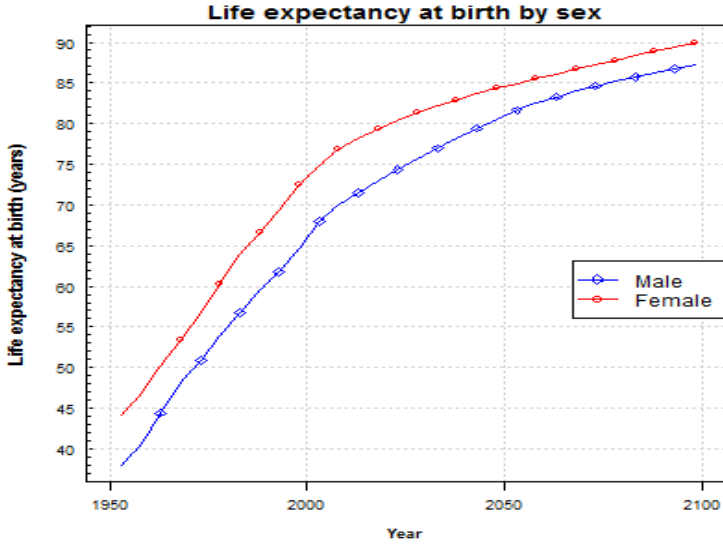
Türkiye Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı grafiği incelendiği zaman, 65 yaş ve üzeri nüfusun 40 ile 45 milyon kişi arasında olduğu, 15-64 yaş arası nüfusun yaklaşık 200-220 milyon arasında olduğu, 0-14 yaş arası nüfusun ise 60 milyon olduğu görülmektedir. Oransal olarak değerlendirildiğinde nüfusun dağılımında yaşlı nüfusun fazlalığı ve doğum oranının azlığı gelişmiş bir ülke nüfusunun analiz edildiğini göstermektedir. 2100 yılına gelindiğinde ise 65 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık 80 milyon artarak 120 milyon kişi olacağı, 15-64 yaş arası nüfusun yaklaşık 35 milyon kişi artarak 260 milyona yaklaşacağı, 0-14 yaş oranının da yaklaşık 20 milyon artarak 80 milyona yakın kişi olacağı tahmin edilmektedir.

Grafikte görülen en belirgin durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğum oranları ve gen nüfus oranlarındaki artışın yaşlı nüfustaki artış ile beraber devam ediyor olmasıdır. Bir ülkenin gerek savunma gerek iktisadi gerekse sosyal anlamda gelişmesinin en gerekli koşullarından biri genç nüfusun varlığıdır. Gelişmiş bütün devletlerin gerçekleştirmekte olduğu politikalarda, genç nüfusu arttırmak için oluşturulan belirgin hizmetler görülmektedir. Bu noktada çocuk doğumunu teşvik eden uygulamalar, çocuk başına para yardımı, ayni ve nakdi yardımlar, medya aracılığıyla özendirme vb, gelişmiş ülkelerde genç nüfusu oluşturmak adına oldukça fazla

kullanılmaktadır (Eryurt vd., 2013). 2100 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfusunun yapısında 2015 yılına göre oransal olarak daha dengeli bir nüfus yapısı olacağı belirgin bir biçimde anlaşılmaktadır.

1.3. ORTALAMA YAŞAM BEKLENTİSİ

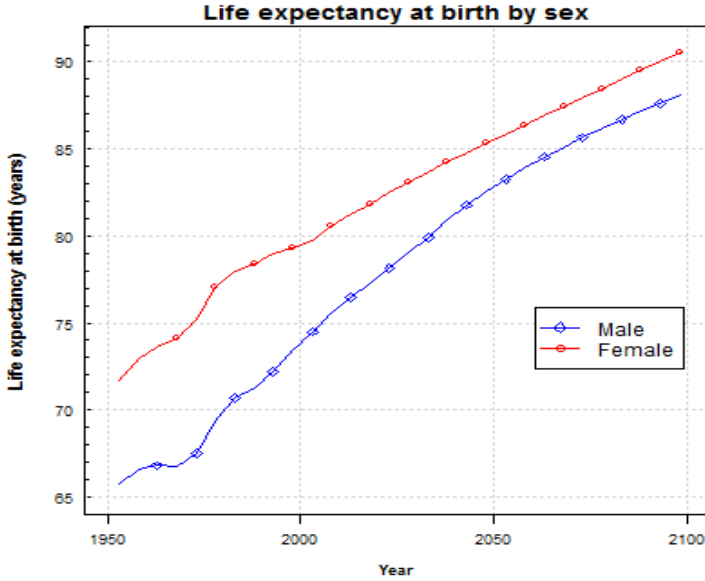
Şekil 7. Türkiye Nüfusunun Ortalama Yaşam Beklentisi

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Türkiye Nüfusunun Ortalama Yaşam Beklentisi Grafiği incelendiğinde, bu ülkede 2015 yılı itibarıyla erkeklerde beklenen ortalama yaşam süresi 75 yaşında doğru yaklaşırken kadınlarda bu süre 80 yaşına doğru artmaktadır. Ülkelerin en önemli demografik verilerinden biri olan ortalama yaşam beklenti süresi, o ülkenin sağlık hizmetleri, eğitim faaliyetleri, bilim ve teknolojideki gelişim gibi birçok durum hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Türkiye perspektifinde değerlendirildiğinde, ülkenin sağlık hizmetleri, eğitim, bilim ve teknoloji vb. gibi alanlarda gelişim göstermekte olduğu görülmektedir. Bu anlamda bu grafik tam da gelişmekte olan bir ülkenin grafiğini göstermektedir (Eryurt vd., 2013). 2100 yılına gelindiğinde iyice gelişmesi beklenen Türkiye'de nüfusun ortalama yaşam beklentisi yaklaşık 10 yıl artarak erkeklerde 85 üzeri kadınlarda ise 90 yaş civarında olması beklenmektedir. Bu durum yaşlı nüfusun artacağını bu anlamda yaşlılık alanında çok daha fazla politika ve hizmetlerin geliştirilip yaygınlaştırılmasını son derece önemli kılmaktadır. 2100 yılında gelişmesi ve yaşlanması muhtemel görünen Türkiye'nin, yaşlılık alanında çalışması, kaçınılmaz bir durum olarak elde edilen grafikte ortaya çıkmaktadır.

Şekil 8. Amerika Birleşik Devletleri Nüfusunun Ortalama Yaşam Beklentisi

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus Örgütü: Dünya Nüfus Beklentisi: 2015 Revizyonu

Amerika Birleşik Devletleri Nüfusunun Ortalama Yaşam Beklentisi Grafiği incelendiğinde, ülkede 2015 yılı itibarıyla ortalama yaşam beklentisi erkeklerde 80 ile 85 arasında iken kadınlarda bu süre 85 yaş civarında seyretmekte olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama yaşam süresindeki bu yüksek beklenti, ülkenin gelişmişlik düzeyine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu anlamda ülkede sağlık, eğitim, bilim ve teknolojinin gelişmiş olduğu çıkarılması kolaylıkla yapılabilmektedir. Bunun dışında yaşlı nüfus oranı yüksek olan bu ülkenin 2100 yılına gelindiğinde daha da yaşlanacağı anlaşılmaktadır. 2100 yılına gelindiğinde, erkeklerde ortalama yaşam süresi 87 yaş civarında olurken kadınlarda bu oranın 2015 yılına kıyasla 5 yıl artarak 90 yaş ve üzerine çıkması beklenmektedir. Grafiğe göre bu ülke var olan yaşlılık hizmetlerini geliştirmeli ve daha fazla yaygın hale getirmelidir. Gelişmiş her ülkenin temel problemi olan yaşlılık sorunu, Amerika Birleşik Devletleri için de gelecekte önemli bir sorun olarak ülke politikasını etkilemesi beklenmektedir.

2. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE TÜRKİYE'DE YAŞLILARA YÖNELİK OLARAK VERİLEN SOSYAL HİZMETLER

Sosyal sigorta sistemleri, dünya tarihinde sosyal refah sisteminin gelişimindeki ilk ve en önemli yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dar anlamda sosyal politika anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, sermaye ve işçi sınıfı arasındaki ilişkinin devam etmesi adına işçilerin çabalarıyla kazanılan bu haklar, işçinin iş hayatında yaşayabileceği kazalarda, iş sonrasında yaşlılık döneminde hayatını idame ettirmesi noktasında ve işçiyle birlikte ailesinin de korunmasında önemli sosyal refah gelişmeleri sağlamıştır (Kongar, 1973). Tarihsel anlamda

işçilerin korunmasında feodaliteden sanayileşmeye önemli değişimler görülmektedir. Feodal sistemde toprak sahibinin, üretimin devam etmesi adına işçinin sakatlanması, ailesinden birinin hastalanması vb. gibi durumlarda gerekli önlemleri almakta olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o dönem cemaat ilişkilerinin oldukça gelişmiş olduğu, bu anlamda geleneksel yöntemlerle birlikte var olan sorunların çözülmeye çalışıldığı görülmektedir (Zastrow, 2013). Sanayileşme ile gerek toplum yapısındaki değişimler gerekse üretim sisteminde yaşanan değişimler, işçilerin insan haklarına erişemeyecek ilkel çalışma koşullarında hayatlarını sürdürmek durumunda kalmasına sebep olmuştur. Toplum yapısındaki cemiyetleşme hareketleriyle birlikte geleneksel çözüm yöntemlerinin de işlevselliğini kaybetmesiyle birlikte işçi ve aileler için koşullar iyice zorlamış, bu durum karşısında işçiler harekete geçerek önemli sosyal güvenlik hakları elde etmişlerdir (Artan, 2012).

2.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YAŞLILARA YÖNELİK OLARAK FAALİYET GÖSTEREN SOSYAL HİZMET SAĞLAYICILARI

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlılara yönelik olarak verilen hizmetlerin gerçekleştiriliş şekli ülkenin iktisadi bakışı ile yakından ilişkilidir. Ülkede benimsenen liberal iktisat politikaları ve küreselleşme faaliyetleriyle birlikte başlarda devletin üstlenmiş olduğu eğitim, sağlık, kültürel ve sosyal anlamdaki hizmetler piyasa ve yerel yönetimlerin kontrolüne bırakılmıştır. Bununla birlikte yerel yönetimlerde bu anlamda kendilerine verilen görevi büyük ölçüde piyasayı kullanarak gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda yaşlılara verilen hizmetlerde özel sektörün ve yerel yönetim faaliyetlerinin etkisi çok büyüktür (Ersöz, 2004). Bununla birlikte yaşlılara verilen hizmetlerin temelinde üç temel sistem düzenleyici, denetleyici, norm oluşturup geliştirici bir görev üstlenerek yaşlılığa dair özel sektör ve yerel yönetim faaliyetleri üzerinde otorite olarak bulunmaktadır. Bunlar 1965 Amerikan Yaşlılar Yasası, Amerikan Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi olarak görülmektedir.

2.1.1. 1965 AMERİKAN YAŞLILAR YASASI

1965 Amerikan Yaşlılar Yasası, yalnızca yaşlılara yönelik olarak çıkarılmış olan, çıkarıldığı günden günümüze birkaç revizyondan sonra günümüzde halen geçerliliğini koruyan, yaşlı refahını amaç edinmiş önemli bir yasadır. Bu yasa ile birlikte belediyelere ve piyasaya yaşlılara yönelik verilen hizmetlerde yasal sorumluluklar ve yükümlülükler yüklenerek yaşlıların haklarının korunması ve garanti altına alınması sağlanmıştır. Yasanın en temel özelliği ise yalnızca yaşlı refahına yönelik spesifik bir yasa olmasıdır. Genel olarak bakıldığında yasanın temel amaçları şunlardır (Zastrow, 2013);

“1) Yeterli gelir sağlamak

- 2)Mümkün olan en iyi fiziksel ve zihinsel sağlık
- 3)Uygun barınma
- 4)Kurumsal bakım ihtiyacı duyanlar için iyileştirme hizmetleri
- 5)İş fırsatı
- 6)Sağlık haysiyet ve onur içerisinde erken emeklilik
- 7)Anlamlı etkinlikler
- 8)Etkin toplum hizmetleri
- 9)Sağlıklı yaşamın sürdürülebilir olması
- 10)Bireyin kendi hayatını yönetmesinde inisiyatif alarak özgür davranması”

2.1.2. AMERİKAN SAĞLIK VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI

Amerikan Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yaşlılık ile ilgili faaliyetlerine bakıldığında zaman genel anlamda düzenleyici, denetleyici ve geliştirici bir rol üstlendiği görülmektedir. Devletin iktisadi yapısıyla bağlantılı olarak aktif hizmet faaliyetlerinin iyice yerleşmesi neticesinde yerel yönetimler, piyasalar ve Amerikan Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi'yle birlikte koordinasyonlu çalışmalar yürüterek yaşlılara verilen hizmetlerin değerlendirilmesi, ihtiyaçların anlaşılması ve bu ihtiyaçlara uygun olarak yeni hizmetlerin geliştirilmesi noktasında merkezi yapının temsilcisi konumunda faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bakanlığın görevleri şunlardır (U.S. Department of Health and Human Services, 2017);

- “İstatiksel verileri araştırmak ve aksaklıkları düzenleyici tedbirler almak
- Yaşlılar için gerekli olan ihtiyaçlar tespit edilerek konuyla ilgili diğer yaşlı birey ağlarıyla birlikte toplantılar düzenlemek
- 1965 Amerikan Yaşlılar Yasası'nın uygulanmasındaki denetimi sağlamak.
- Gerekli görülen noktalarda yaşlılıkla ilgili çalışmalarda maddi destekler sağlamak”

2.1.3. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ SENATOSU ÖZEL YAŞLILIK KOMİTESİ

Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi üyeleri, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu içerisinde seçilerek yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen hizmetlerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi noktasında, yasama sisteminin geliştirmiş olduğu bir sistemdir. Bu anlamda yaşlılara ilişkin hakların senato

içerisinde çok daha hızlı ve çok daha güçlü bir biçimde dile getirilmesi, bununla birlikte yapılacak olan yeni hizmetlerin çok daha hızlı bir biçimde uygulamaya geçilmesi amaç edinilmiştir. Gelişmiş ülkelerin temel problemi olan yaşlılık sorununa verilen değeri anlamak adına bu komitenin varlığı önemli ve somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Komite genel olarak yaşlılar ile ilgili bilgilendirme konferansları, yaşlılara yönelik olarak verilen eğitim konferansları, sağlık masrafları ve sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlıların lehine daha iyi hale getirilmesi çalışmaları, evde bakım hizmetlerinin kalitesinin artırılması, yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen yaş ayrımcılığının ortadan kaldırılması, yaşlılıkta artan alkol ve madde bağımlılığının önlenmesi vb gibi birçok çalışmada aktif rol oynamaktadır. (United States Senate Special Committee on Aging, 2017)

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlılara yönelik olarak verilen aktif hizmetlerin neredeyse tamamına yakını, yerel yönetimler ve özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Fakat bu hizmetlerin denetlenmesi, tespit edilmesi, ihtiyaca uygun olarak verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması ve hizmetlerin kalitesinin belirlenmesi noktasında, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi, Amerikan Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 1965 Amerikan Yaşlılar Yasası önemli bir noktada bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi, Amerikan Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yerel yönetimler ve özel sektör bu anlamda koordinasyonlu bir biçimde çalışarak yaşlılara verilecek hizmetlerin belirlenmesi, denetlenmesi, geliştirilmesi ve hizmetlerin ulaştırılmasını sağlamaktadırlar. (Department of Health and Human Services, 2013)

2.1.4. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ EMEKLİLİK SİSTEMİ

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki emeklilik sistemine bakıldığı zaman, küreselleşme ve bankacılık hizmetlerinin diğer bütün her şeyde olduğu gibi bu sistem üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda özel şirketlerin finanse ettiği bireysel emeklilik sistemleri, Amerika Birleşik Devletleri içerisinde en çok tercih edilen emeklilik sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin çalışmış oldukları şirketlerin, özel sigorta şirketlerinin sağlamış oldukları ücret avantajlarından yararlanmak istemeleri sebebiyle, çalışanlarının bu özel sigorta şirketleri üzerinden sigorta işlemlerini gerçekleştirme sıklığı oldukça fazladır. Bu durum öylesine geniş bir hal almıştır ki Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde belirli özel sigorta şirketlerinde sigorta yaptırmak zorunlu hale getirilmiştir. Bu anlamda özelleşmenin, küreselleşmenin ve şirketleşmenin kaynağı olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri'nin sigorta sistemleri de oldukça özelleşmiş ve şirketleşmiş durumdadır. Bu anlamda bazı emeklilik işlemlerinde kişiler emeklilik paralarını belirli fonlara yatırarak daha fazla emekli maaşı alabilmekte ve bu durum emekli maaşı gibi gerekli ve hayati bir sosyal güvencenin üzerindeki küreselleşme ve bankalaşma etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede yaygın olarak kullanılan

sigorta sistemlerine bakıldığında, devlete bağlı memurların ve işçilerin üye oldukları devlet tarafından sunulan “Social Security” sistemi, özel şirketlerin sunmuş olduğu 401K ve IRA bireysel emeklilik sistemlerinin oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. (The United States Social Security Administration, 2024)

2.2. TÜRKİYE’DE YAŞLILARA YÖNELİK HİZMET SAĞLAYICILAR

Türkiye’de yaşlılara yönelik olarak hizmetlerin sağlanmasında devlet, merkezi yönetimin eliyle hizmet sağlayıcı görevini yerine getirmektedir. Verilen hizmetlerde, kısmen yerelleşme ve özelleştirme sağlansa da merkezi yönetimin payı oldukça fazladır (Kalem, 2015). Merkezi yönetimin sağladığı bu hizmetlerin koordinasyonu noktasında, yerel yönetimler ve piyasa ile kurumlar arası koordinasyon eksikliği nedeniyle yaşlılara yönelik hizmetlerde sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu koordinasyon eksikliği sonucunda yaşlı bir birey, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’ndan yardım alırken, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarından ve yerel yönetimlerden de yardım alabilmektedir. Bu durum yaşlı bireylerin ihtiyacından fazla yardım alabilmesine neden olurken aynı zamanda diğer ihtiyaç sahibi yaşlı bireylerin kaynağının tüketilmesi riskini doğurmaktadır. Bu koordinasyonsuzluk sosyal refah sağlama amacını taşıyan bu hizmet faaliyetlerinin sosyal risk durumunu oluşturmasına sebep olmaktadır (Seyyar, 2011). Bu anlamda devlet yaşlılara yönelik verilen hizmetler noktasında, denetleyen, geliştiren ve hizmet faaliyetlerini gerçekleştiren asli yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI

Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetlerin neredeyse tamamını sağlayan bu kurum, merkezi yönetimin bir parçası olarak hizmet faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye’de iktisadi anlamda küreselleşme ve liberal ekonomik politikaları etkin olsa da yerelleşme ve özelleştirme faaliyetlerinin, bu iktisat politikalarını benimsemiş emsal ülkelere kıyasla çok geride kaldığı görülmektedir. Türkiye’de 1960’lı yıllardan sonra iyice belirginleşen sosyal devlet anlayışının, verilen hizmetler bağlamında halen etkinliğini koruduğu ve bu durumun en temel göstergesi olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın (ASPB) gerçekleştirmiş olduğu hizmet faaliyetlerinin boyutu gösterilmektedir (Ersöz, 2004).

ASPB yaşlılık alanında;

-Dezavantajlı konumda bulunan yaşlıların tespiti, değerlendirilmesi ve durumuna uygun hizmet faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi

-Yaşlılık alanında ulusal ve uluslararası çalışmalar yaparak bu alanda sosyal refahı arttıracak konferanslar, sempozyumlar ve bilgilendirme toplantıları düzenlemek

- Dezavantajlı konumda bulunan yaşlıların durumuna uygun olarak sosyal yardım, kurum bakımı, sosyo-ekonomik destek ve evde bakım gibi hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlamak
- Dezavantajlı konumda bulunan yaşlıların, sosyo-kültürel faaliyetlerle birlikte sosyal yaşama katılımlarını arttırmak
- Dezavantajlı konumda bulunan yaşlıların, sosyo-ekonomik düzeylerini artırma noktasında yaşlılık maaşı ve sigorta işlemleri ile ilgili olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'yla ortaklaşa çalışmalar yapmak
- Dezavantajlı konumda bulunan yaşlılara ilişkin kanunların uygulanmasında denetleyici ve kontrol edici bir işlev ile yaşlılık alanında hizmet veren yerel yönetimler ve özel sektörlerin faaliyetleri üzerinde otorite işlevi görmek gibi birçok hak ve sorumlulukları bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017).

ASPB dışında yerel yönetimlerin, kaymakamlıkların, özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin de yaşlılık alanında hizmetleri bulunsa da bakanlık faaliyetleri ile kıyaslandığında yerelleşme ve özelleşme faaliyetlerinin oldukça az olduğu görülmektedir. Örneğin bakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren huzurevlerinin kapasitesine bakıldığında 2017 yılı itibariyle 14.439 kişi iken, yerel yönetimlerde bu sayı 2.977 kişi, dernek ve vakıflarda 2.435 kişi ve gerçek kişilere ait 9.560 kişi olarak görülmektedir. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017). Bu oranlardan anlaşılacağı üzere Türkiye, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yaşlılara ilişkin faaliyetleri devlet eliyle yürütmekte özelleştirme ve yerelleşme oranının da bu anlamda merkezi yönetim hizmetlerine göre az sayıda olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. TÜRKİYE'DE EMEKLİLİK SİSTEMİ

Türkiye'de emeklilik sistemine bakıldığı zaman, bireylerin daha çok devletin yönettiği sigorta sistemleri içerisinde var olduğu görülmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında bireylerin sigorta işlemleri gerçekleştirilmektedir. Merkezi yönetime bağlı olarak gerçekleştirilen bu sistemin, temel mantığında ise çalışan bireylerin aylığından kesilen prim miktarının bireyin yaşlılık döneminde kendisine maaş olarak geri ödenmesi yatmaktadır. Ülkede özel sigorta şirketlerinin tercih edilmemesinde bu sistemin henüz yeni yeni ülkede yaygınlaşması, devletin daha güvenilir bir kaynak olarak görülmesi ve özel sigorta şirketlerinin devletin yönettiği sigorta sisteminin getirilerinde daha farklı bir hizmet sunmuyor olması gibi sebepler yer almaktadır. Sosyal devlet anlayışının yansıması olarak görülen bu durum Türkiye'nin tam anlamıyla küreselleşmediğinin, özelleşmediğinin ve şirketleşmediğinin en önemli kanıtları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de adını Sosyal Güvenlik Kanunu’nun 4. maddesinden alan 3 tür emeklilik türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki “4A emeklilik sistemi” içerisinde değerlendirilen, eski adıyla “SSK’lı sigortalılar” olarak bilinen sistemdir. Bu sistemden yararlananlar, daha çok devlete bağlı kurumlarda taşeron işçi konumunda çalışan kişilerdir. Buna göre bu işçiler, devlete bağlı olarak çalıştıkları süreçte maaşlarından belirli oranlarda prim kesintisi yapılarak yaşlılık döneminde güvence altına alınmaktadır. İkinci emeklilik türü ise “4B emeklilik sistemi” içerisinde değerlendirilen, eski adıyla “Bağ-Kur’lu sigortalılar” olarak bilinen sosyal sigorta türüdür. Buna göre kendisine ait özel işletme yerleri olan kişilerin, kendilerini ve çalışanlarını sigortalı yapmaları için Sosyal Sigorta Kurumu’na aylık belirli bir miktar ücret ödemesi gerekmektedir. 4A sisteminde işçilerin maaşından otomatik olarak kesilen bu prim 4B sisteminde özel işletme sahibinden her ay belirli oranda alınmaktadır. Bu miktar iş yeri sahibinin kendisi için ayrı çalışanları için ise ayrı olarak hesaplanmaktadır. Bu sistemle birlikte iş yeri sahibi ve çalışanı sosyal güvenlik sistemi içerisinde dahil edilerek yaşlılıkta emekli olması sağlanmaktadır. Üçüncü emeklilik türü ise “4C emeklilik sistemi” içerisinde değerlendirilen, eski adıyla “Emekli Sandığı’ndan Sigortalılar” olarak bilinen sosyal sigorta türüdür. Bu sigorta sisteminden ise devlete bağlı kamu kurum ve kuruluşlarında memur olarak görev yapan çalışanlar yararlanmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan memurların maaşlarından belirli oranlarda prim kesintileri yapılarak yaşlılık döneminde bu kesintiler, memurlara maaş olarak geri verilmektedir. (5510 sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006)

3. ABD VE TÜRKİYE’DE YAŞLI BAKIM TÜRLERİNE AİT VERİLER

Yaşlı bakım türleri, yaşlanan dünyada bireylerin gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duyduğu hizmet faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlıların ilk olarak, yıllarca yaşamış olduğu, kendi hatıralarıyla dolu, kendisini ait hissetmiş olduğu aile ortamında veya bizzat kendi yaşam ortamında desteklenmesi yaşlım bakım türlerinin en temel amacıdır (Oğlak, 2008). Aile yapısı araştırması sonuçlarına göre 2016 yılında, kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında çocuklarının yanında yaşamak isteyen yaşlı bireylerin oranı %40,2, evde bakım hizmeti almak isteyenlerin oranı %38,6, huzurevine gitmek isteyenlerin oranı %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Fikri olmayan yaşlı bireylerin sayısı %12,9 olup huzurevine gitmek isteyen yaşlıların bu isteklerinin sebebi olarak %48,9 oranında çocuklarına yük olmak istememeleri olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2017). Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi dezavantajlı yaşlı bireylerin doğal yaşam ortamlarında güçlendirilmesi, yaşlının biyo-psiko-sosyal anlamda güçlendirilmesi ile birlikte devletin yaşlılık alanındaki harcamalarını azaltmak adına büyük önem arz etmektedir. Bu düşünceler ışığında gelişen evde bakım hizmetleri, yaşlı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında çok önemli bir noktada bulunmaktadır. Kendi

yaşam ortamında bakılması mümkün olmayan yaşlı bireylerin kurum bakımı hizmetinden faydalanması ise son çare olarak görülmektedir.

Ülkelerin yaşlı alanındaki hizmet faaliyetlerinin gelişmişliğinin en önemli örneklerinden biri vermiş olduğu kurum bakımı hizmetleridir. ASPB'nin 2017 yılı Engelli ve Yaşlı İstatistikleri Raporu'na göre Türkiye'de kurum bakımı hizmetlerinden yararlanan kişi sayısı 25.427 kişi olarak görülmektedir. Bu sayı, ülkedeki toplam yaşlı sayısının binde beşine denk gelmektedir. 1.000 yaşlıdan yalnızca 5 tanesine kurum bakımı hizmeti sağlanabilen bu sosyal hizmetler sistemi, gün geçtikçe yaşlanan Türkiye nüfusu için önemli bir problem olarak gözler önüne çıkmaktadır. ASPB'nin 2017 yılı Engelli ve Yaşlı İstatistikleri Raporu'na göre evde bakım hizmetlerinden yararlanan kişi sayısı 485.239 kişi olarak belirlenmiştir. Bu anlamda evde bakım hizmetleri ve kurum bakımı hizmetleri birlikte değerlendirildiğinde 65 yaş ve üzeri nüfusun binde 2016 yılında evde bakım hizmetlerine harcanan para miktarının 5.198.000 tl olduğu görülmektedir. Rapora göre, her geçen yıl evde bakım hizmetlerine ayrılan kaynak, artış göstermesine rağmen gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ayrılan bu kaynağın oldukça az bir miktarda kaldığı anlaşılmaktadır. ASPB'nin projeksiyon verilerine göre (2017), bakıma muhtaç kişi sayısının, 2013 yılında yaklaşık 930 bin kişi olduğu, bu sayının 2075 yıl sonunda yaklaşık 2 milyon 800 bin kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2013 yılında 433 bin 209 olan erkek ve 497 bin 185 kadın bakıma muhtaç kişi sayısı, 2075 yılında erkeklerde 1 milyon 228 bin 66'ya, kadınlarda 1 milyon 544 bin 466'ya çıkması beklenmektedir. Tüm bu veriler, Türkiye'de var olan yaşlı bakım türlerinin, önümüzdeki yıllarda oluşması muhtemel yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılamayacak düzeyde bulunduğunu göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yaşlı bakım türlerini incelendiği zaman, kurum bakımı hizmetinden 1.500.000 kişinin yararlandığı görülmektedir. Bu oran ülkedeki tüm yaşlı nüfusun yaklaşık olarak %2,2 sine denk gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kurum bakımı bağlamında gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça geride olduğu ve gittikçe yaşlanan ülke nüfusu göz önünde bulundurulduğunda yeterli olmayan bir kurum bakımı sayısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında huzur evi hizmetinden yararlanan kişi sayısının 1,383,700 kişi, evde bakım hizmetlerinden yararlanan kişi sayısının 4,742,500 kişi, bakım evi hizmetinden yararlanan kişi sayısı 1,244,500 kişi, yatılı bakım hizmetlerinden yararlanan kişi sayısı 713,300 kişi ve yaşlı servisleri hizmetinden yararlanan kişi sayısı ise 273,200 kişi olarak görülmektedir. Toplamda 8,357,100 kişinin yararlandığı bakım türlerinden 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfusundan yararlanan kişi sayısı ise yaklaşık 6,300,000 kişi olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde 2017 yılı itibariyle bakım türlerinden faydalanan 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam yaşlı nüfusa oranı yaklaşık %13 görülmektedir. Günümüzde bakıma muhtaç sayısı 6,300,000 olan Amerika Birleşik Devletleri'nde bu sayının 2050 yılında 19,400,000 kişi olacağı ve bu kişilerin yaklaşık 6,200,000 kişininin 85 yaş ve üzeri nüfusun oluşturacağı tahmin

edilmektedir (U.S. Department of Health and Human Services, 2017). Tüm bu veriler ekseninde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen bakım türlerinin gelişmiş refah ülkelerine kıyasla geride olduğu, ülke nüfusundaki yaşlanmanın giderek artması beklenen Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşlı bakımı alanında gerçekleştirilen hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak artırılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye'de yürütülen yaşlılık alanına dair hizmetler devlet tarafından merkezi yönetim eliyle gerçekleştirilirken Amerika Birleşik Devletleri'nde bu durum yerel yönetimler ve piyasa tarafından gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme, özelleştirme ve şirketleştirme etkilerinin belirgin bir biçimde görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri'nde, yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen hizmet faaliyetlerinde özel sektörün payı oldukça fazladır. Yaşlılığa dair hizmetler bu ülkede, yerel yönetimler-piyasa-gönüllü kuruluşlar tarafından verilse de merkezi yönetimin (Amerika Birleşik Devletleri Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 1965 Amerikan Yaşlılar Yasası, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu Özel Yaşlılık Komitesi) denetleyici, kontrol edici, düzenleyici ve devam ettirici işlevleri belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye değerlendirildiği zaman, yaşlılık alanındaki hizmet faaliyetlerinin kısmen özelleştirilip yerelleştirildiği görülse de büyük ölçüde devlet, sosyal devlet anlayışı perspektifinde bu hizmetleri merkezi yönetim eliyle kendi bünyesinde vermekte olduğu anlaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ile paralel bir gelişim gösteren Türkiye'nin, sosyal devlet olgusunu tamamen kaybetmemesi ve yaşlılık alanındaki sosyal refahın sağlanması adına devletin hizmet faaliyetlerinden tamamen elini çekmemesi ülkenin yapısına çok daha uygun görünmektedir.

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her ikisinde de yaşlılık alanındaki hizmetler değerlendirildiğinde, sonuç olarak iki ülkenin bu bağlamda yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye göre yaşlılara yönelik olarak verilen bakım hizmetleri alanında çok daha gelişmiş olmasına rağmen diğer gelişmiş devletlere kıyasla yaşlılık refahı alanında geri kaldığı anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeden ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç ise, Türkiye'nin diğer gelişmiş ülkelere kıyasla yaşlı bakım alanında çok daha geride bulunmasıdır. Örneğin araştırmaya konu olan iki ülkenin kurum bakımı hizmetlerine bakıldığı zaman, Amerika Birleşik Devletleri'nde toplam yaşlı nüfusun yüzde 2'sine hizmet verilirken, bu oran Türkiye'de binde 5 kişiye kadar düşmektedir. Her iki ülkenin de 2100 yılında 2015 yılına kıyasla hızlı bir yaşlanma süreci yaşayacağı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin çok daha fazla olmak üzere, her iki ülkenin yaşlılık alanında önemli çalışmalar yapmalarının zorunluluğu gözler önüne serilmektedir. Türkiye'nin 2100 yılında yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı yaklaşık %8'den %32'lere, Amerika Birleşik

Devletleri'nde bu oranın %14,7 den %26,7 ye çıkacağı düşünüldüğüne, araştırmaya konu olan iki ülkenin de geleceği içerisinde yaşlılık, devletler için önemli bir sosyal politika konusu haline gelmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynakça

Abrosino, Heffernan, Shutlesworth, & Ambrosino. (2008). *Social Work And Social Welfare*. Wright City, M.O: Borgasorus Book.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*. 3 27, 2017 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Web sitesi: <http://eyh.aile.gov.tr/kuruluslarimiz/kuruluslarimiz-yasli/diger-huzurevleri/yerel-yonetimlere-ait-huzurevleri> adresinden alındı

Artan, T. (2012). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler*. Ankara: SABEV .

Danış, M. Z. (2014). *Kurumlarda Kalan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Bunu Etkileyen Faktörler*. İstanbul: Nar yayınevi.

Department of Health and Human Services. (2013). *Department of Health and Human Services Essay*. Washington D.C.: Department of Health and Human Services.

Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları No:016.

Duyan, V., Yolcuoğlu, İ. G., & Artan, T. (2014). *Dünü, Bugünü, Yarınıyla İnsanı Anlamak*. İstanbul: Nar Yayınevi.

Ersöz, H. Y. (2004). *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Eryurt, M. A., Canpolat, Ş. B., & Koç, İ. (2013). Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler. *Amme İdare Dergisi* , 142-146.

EUROSTAT, Aralık 03, 2024 tarihinde Website: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi190/default/table?lang=en> adresinden alındı.

Glazer, N. (1997). *We Are All Multiculturalist Now*. Cambridge: Massachusetts: Harvard University Press.

IMF. Aralık 03, 2024 tarihinde Website: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October/weo-report?c=186,&s=NGDPD,PPPGDP,NGDPDPC,PPPPC,&sy=2022&ey=2029&ssm=0&scsm=1&sc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1> adresinden alındı.

Kalem, A. (2015). *Türkiye'deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın no: 2922.

Karaman, B., & Özçalık, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. *Yönetim ve Ekonomi* , 14 (1), 26.

Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kızılçaoğlu, A. (2005). Demografik Bilgilerin Yorumlanması: Nüfus Piramit Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Aktivite Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi* (12), 66.
- Konda Araştırma ve Danışmanlık. (2006). *Biz Kimiz?: Toplumsal Yapı Araştırması*. İstanbul.
- Kongar, E. (1973). *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Kornblum, W., & Julian, J. (2007). *Sociial Problems*. New Jersey: Pearson
- Moss, G., & Moss, W. (1975). *Growing Old*. New York: Pocket Books.
- Oğlak, S. (2008). *Evde Bakım Hizmetleri*. İskenderun: İskenderun Belediyesi.
- Ortaylı, İ. (2016). *Türk Tarihi : Anadolu'nun Bozkırlarından Avrupa'nın İçlerine*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Papalia, D. E., Olds, S. W., & Feldman, R. D. (2007). *Human Development*. New York: McGraw Hill.
- Seyyar, A. (2011). *Sosyal Politika Bilimine Giriş*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- The United States Social Security Administration. *The United States Social Security Administration*. Nisan 15, 2017 tarihinde The United States Social Security Administration Website: <https://www.ssa.gov> adresinden alındı
- Tokol, A., & Alper, Y. (2016). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınları.
- Trieche, J. A. (1977). *It's Never Too Late To Start Living Longer*. New York.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017). *İstatistiklerle Yaşlılar*. Ankara.
- U.S. Census Bureau. (2004). *Ancestry 2000: Census 2000 Briesf*. U.S. Census Bureau.
- U.S. Department of Health and Human Services.. *U.S. Department of Health and Human Services* . Nisan 15, 2017 tarihinde U.S. Department of Health and Human Services Website: <https://www.hhs.gov> adresinden alındı
- UN Sustainable Development Solutions Network. (2017). *2024 World Happiness Report*. New York.
- United States Senate Special Committee on Aging. *Home: United States Senate Special Committee on Aging*. Nisan 25, 2017 tarihinde <https://www.aging.senate.gov/> adresinden alındı
- United Nations. (2015). *United Nations Population Revision 2015*. New York
- World Bank. Nisan 15, 2024 tarihinde World Bank Website: <http://www.worldbank.org/> adresinden alındı
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. (Ç. Karaca, Çev.) Ankara: Nika yayınevi.
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazete, 26200, 16.06.2006

MUALLİM NACİ’NİN AHLÂK FELSEFESİNDE ALLAH KORKUSU

Murat FIRAT

**Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE YL Öğrencisi
Isparta, Türkiye**

ORCID:0000-0001-6149-2377

asimca13@gmail.com

Prof. Ayşe Sıdıka OKTAY

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000 0002 2982 5730

ayseoktay@sdu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Osmanlının son dönem mütefekkirlerinden Muallim Naci'nin ahlâk anlayışında Allah korkusu düşüncesinin birey ve toplumlardaki ahlaki gelişime etkisi incelenecektir. Böylece onun din ahlak ilişkisi bağlamında yaklaşımı ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Naci'nin ahlâk düşüncesinde, Allah korkusu ahlâkî olgunlaşma noktasında mihenk taşı konumundadır. Amacımız Muallim Naci'nin Allah korkusunu esas aldığı ahlâk anlayışının gerek ferdi gerek sosyal hayattaki etkilerini tespit etmek, bu anlayışın İslam ahlâkıyla ve diğer ahlâk nazariyeleriyle bağdaşıklığını ortaya koymaktır. Bunun için çalışmamızda, Naci'nin başta *Ta'lim-i Kiraat: Tehzib-i Ahlak ve Islah-ı Nefs* isimli eserinden hareketle ahlâkî düşüncelerine dair görüşleri incelenmiştir.

Naci Allah korkusunu ahlâkın en önemli etkeni olarak kabul etmiş ve bunu kişinin kendini kontrol etmesiyle, kötülüklerden kaçınmasıyla ve iyilik yolunda ilerlemesiyle ilişkilendirmiştir. Allah korkusu, kişinin vicdanî hassasiyetlerini güçlendirmekte bir unsur olarak tanımlanmıştır. Naci'ye göre, Allah korkusuna dayalı bir ahlâk anlayışı, kişinin kendi menfaatinin yanında, toplumun refahı için adalet ve huzuru da sağlar. Muallim Naci, ahlâk felsefesinde, her bir ferdin Allah korkusuyla hareket ederek kendini ve toplumu geliştirmesi gerektiği kanısındadır. Bu anlayış ile birlikte Allah korkusu hem bir dini bir yükümlülük hem de toplumsal barışı ve huzuru imar eden bir hayat felsefesi olarak sunulmuştur. Naci'nin düşünceleri, İslam ahlâkına ana prensipleriyle uyumlu olarak, insanın hem dünyada hem ahirette huzura ulaşmasını hedefleyen bir ahlâkî bilinç oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Ahlak, Muallim Naci, Allah Korkusu, Terbiye

THE FEAR OF GOD IN MUALLİM NACI'S MORAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

In this study, the moral understanding of Muallim Naci, who is one of the prominent thinkers of the late Ottoman period, regarding the idea of the fear of God, is analyzed in accordance with its impact on the moral development of individuals and societies. Through this analysis, his approach to the relation between religion and morality is aimed to be revealed. In Naci's moral philosophy, the fear of God is positioned as a cornerstone in achieving moral maturity. The purpose of this study is to identify the effects of Naci's moral understanding, which is based on the fear of God, on both individual and social life and to demonstrate its compatibility with Islamic morality and other moral theories. For this purpose, his moral views are examined based on his book entitled *Ta'lim-i Kiraat: Tehzib-i Ahlak ve Islah-ı Nefs* specifically.

Naci regards the fear of God as the most significant factor of morality by linking it to self-discipline, avoiding wrongdoing, and moving forward on the path of goodness. The fear of God is defined as an element that strengthens individuals' moral sensitivity. According to Naci, a morality grounded in the fear of God not only secures personal interests but also ensures justice and peace for the common good. In his moral philosophy, Muallim Naci advocates that each individual should act in accordance with the fear of God for self and social empowerment. Along with this understanding, the fear of God is presented as a religious obligation and a life philosophy that fosters social peace and harmony. Naci's thoughts, aligning with the main principles of Islamic morality, establish a moral consciousness that aims to lead individuals to attain peace both in this world and in the hereafter.

Keywords: Islamic Philosophy, Morality, Muallim Naci, Fear of God, Manners

MUALLİM NACİ'NİN AHLÂK FELSEFESİNDE ALLAH KORKUSU

1. Giriş

Kişilik olarak iyi bir insan olarak tanınan Muallim Naci'nin ahlak düşüncesinde Allah korkusunun insanın bireysel ve sosyal hayatındaki etkisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Onun ahlaki görüşleri Allah korkusu kavramı kapsamında incelenecektir. Böylece onun ahlak düşüncesinde din ahlak ilişkisine yaklaşımının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Kendisi hafız olan ve öğrencilerine hem sözleri hem de tavırlarıyla örnek olan Naci'nin bu ahlaki duruşu ve ahlak anlayışının temellerinin açıklanması hedeflenmektedir.

Muallim Naci, ahlak felsefesinde insanı hem ferdî hem de içtimaî bir varlık olarak ele alır ve ahlakın temelini ilahî iradeye dayandırır. Ona göre, insanın yaratılış gayesi, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına itaatle şekillenir. Bu itaat, yalnızca bir kulluk vazifesi değil, aynı zamanda insanı kemale erdiren ve onu nefsinin heva ve arzularından uzaklaştıran ulvî bir terbiyedir. Naci'nin düşüncesinde ahlak, yalnızca dünyevî bir düzen aracı değil, aynı zamanda insanın ahiret saadetini temin eden bir cevherdir.

Bu anlayışta, Allah korkusu mühim bir yer tutar. Ancak bu korku, sadece ceza endişesiyle sınırlı değildir; aksine, derin bir sevgi, hürmet ve teslimiyetle şekillenir. Dolayısıyla bu ceza almaktan kaynaklanan bir korku olmaktan çok Allah'ın sevgisini, merhametini kaybetmekten kaynaklanır. İnsan, bu korkunun vesilesiyle hem Rabbine yakınlaşır hem de eylemlerini hikmetle düzenler. Muallim Naci, akıl ve irade gücüne sahip insanın kâinatı bir kitap gibi okuyarak Allah'ın varlığına ve büyüklüğüne iman edeceğini ifade eder. Bu iman, ahlâkî kemalin ve insanın toplumsal hayatındaki muvaffakiyetinin kaynağıdır.

Muallim Naci'nin ahlak anlayışı, din ile ahlak arasında kuvvetli bir bağ kurar ve insanı, yaratıcı ile olan ilişkisi üzerinden derin bir muhasebeye davet eder. Bu bağlamda, ahlak terbiyesi Allah korkusuyla yoğrulmuş bir hayat nizamı olarak ortaya konur.

2. Muallim Naci'nin Hayatı ve Eserleri

2.1. Muallim Naci'nin Hayatı

Asıl adı Ömer olan Muallim Naci Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan münevver şahsiyetlerinden birisidir. 1850 senesinde İstanbul'un Saraçhanebaşı semtinde doğmuştur. Babası Saraç Ali Bey, annesi Varna göçmenlerinden Fatma Zehra Hanım'dır.¹

¹ Abdullah Uçman, "Muallim Naci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık, 2010), 30/ 315.

Annesi, evladını tertemiz bir ahlak ve samimi bir itikat üzere yetiştirmeye gayret etmiştir. Eğitimine mahalle mektebinde başlayan Naci, ardından medreseye gitmiş, burada hem dinî ilimlere hem de klasik edebiyata aşinalık kazanmıştır. Babasının vefatından sonra ailesiyle birlikte Varna'ya göç etmiş ve burada rüşdiye okuluna gitmiştir. Varna'da öğrenim gördüğü esnada, bir yandan hattatlık sanatında maharet kazanmış, diğer yandan yazıya olan meylini keşfetmiştir. Ancak, Naci'nin ilmî cehd ve gayreti yalnız bu dünya ile sınırlı kalmamış, ulvî gayelerle de beslenmiştir.¹

Rüşdiye okulundan mezun olduktan sonra Varna'da muallimlik yapmaya başlamış ve burada "Naci" mahlasıyla ilk edebi eserlerini kaleme almıştır. Hayatı boyunca insanlara faydalı olmayı ve ilim yolunda hizmet etmeyi bir ahlaki vazife olarak gören Naci, bu yıllarda yalnızca bilgi aktaran bir öğretmen değil, aynı zamanda talebelerine ahlak ve maneviyat aşıl原因 bir mürşid de olmuştur.²

Muallim Naci'nin hayatına damga vuran hadiselerden biri, Said Paşa'nın hizmetine girmesiyle gerçekleşmiştir. Varna mutasarrıfı olan Said Paşa ile tanışması Muallim Naci'nin öğretmenlik yaptığı okulu teftiş etmeye gelmesiyle vuku bulur. Teftiş esnasında okulun öğrencilerinin disiplinli ve diğer akranlarına göre olgunluk seviyesinin daha iyi olması sebebiyle bu okulda iyi bir hocanın olması yönünde kanaate ulaşır. Okulun öğretmeniyle tanışmak ister. Böylelikle bu iki arkadaşın dostluğu başlar. Said Paşa ile tanıştıktan sonra farklı Osmanlı beldelerinde bulunmuş ve her seferinde gördüğü yeni iklimlerin, farklı kültürlerin tesiriyle fikrî dünyasını zenginleştirmiştir.³ İstanbul'a döndüğünde ise, edebi faaliyetlerini yoğunlaştırmış, bilhassa Tercüman-ı Hakikat gazetesinde neşrettiği yazılarla devrinin münevverleri arasında mühim bir mevki kazanmıştır. Bu gazeteyi edebi içerik bölümünü yönetmeye başladıktan sonra da Ahmed Midhat Efendi'nin kızı ile evlenmiştir.⁴ Ancak bir süre sonra yazıları sebebiyle kayınpederi Ahmed Midhat Efendi ile arası açılmış ve gazeteden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde maddi sıkıntı çeken Naci farklı gazete ve mecmualarda yazılar yazıp görüşlerini açıklamaya devam ederken bir yandan da Mekteb-i Sultânî, Mekteb-i Mülkiyye ve Mekteb-i Hukuk'ta edebiyat ve Mekteb-i Edeb'de Farsça dersleri vermiştir.⁵ 1893 nisanında henüz 43 yaşındayken geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etmiştir.

¹ Uçman, "Muallim Naci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30/ 315.

² Salahi, *Muallim Naci*, Şirketi Mürettibiye Matbaası İstanbul, h. 1310, s.20-21.

³ Celal Tarakçı, "Muallim Naci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1973, s. 40.

⁴ Salahi, *Muallim Naci*, s.38-39.

⁵ Salahi, *Muallim Naci*, s.42; Uçman, "Muallim Naci", TDV, 30/ 315.

2.2.Muaallim Naci'nin Eserleri

Muaallim Naci şairliği ile tanınsa da farklı alanlarda yazılmış eserleri, gazete yazılarından derlenmiş kitapları bulunmaktadır. Bunları başlıklar altında şöyle sıralayacağız.¹

2.2.1.Şiir

Muallim Naci en çok şairliğiyle tanınır. Onun basılmış şiir kitapları şunlardır:

Terkib-i Bend-i Muallim Nâcî isimli eseri Varna Rüşdiye okulunda öğretmenlik yaptığı zamanlarda Ziya Paşa ve Bağdatlı Ruhi' den örnek alıp yazdığı küçük bir şiir kitabıdır.

Ateşpâre şiir kitaplarının en başında gelen ve en hacimli şiir kitabı olan bu eser onun tanınmasındaki en önemli eserlerinden biridir. *Şerâre* Rubai, gazel, kıt'a ve şarkı gibi manzumelerden oluşur.

Fürûzân şiirlerini eski ve yeni tarzda ele aldığı şiir kitabıdır. *Yâdigâr-ı Nâcî* isimli kitabı ölümünden sonra Şeyh Vasfî tarafından derlenmiş olup Naci'nin ilk şiirleriyle kitaplarında bulunmayan şiirlerden oluşur.

Mir'ât-ı Bedâyî diğer ismi *Mesnevi-i Muallim Naci* olan eser 90 beyitten oluşmakta ve ilk 54 beyit II. Abdülhamid'e methiye mahiyetindedir.

Sünbüle isimli kitabı 3 bölümden oluşur. İlk kısımda Fransız edebiyatından bazı şiirlerin tercümelemleri yer almaktadır. İkinci kısım mensur tarzda yazdığı yazılar üçüncü kısımda ise çocukluk hatıralarını yazdığı Ömer'in çocukluğu isimli bölüm bulunmaktadır.

2.2.2 Eleştiri-İnceleme-Deneme

İ'câz-ı Kur'an isimli eseri ilk olarak Tercümân-ı Hakîkât gazetesinde yayınlanmıştır. Fahrettin Râzi'nin Mefâtihi'l-Gayb isimli eserinin tercümesi mahiyetindedir. Fahreddin Râzi'nin Râzi'nin Mefâtihi'l Gayb isimli eserinden esinlenerek *Muammâ-yı İlâhî-yâhûd-B'azı Suver-i Kur'aniyyenin Evâilindeki Hurûf-ı Tehecci* isimli eseri 47 sayfadan oluşur.

Medrese Hatıraları isimli eser Tercümân-ı Hakîkât'te yayınlanmış olup Muallim Nâcî'nin farklı konularda ele aldığı kitabı medresedeyken okuduğu kitaplar ve hocalarının anlatımlarına yer verdiği denemelerinden oluşur.

Demdeme isimli eser, Saadet gazetesinde Recâizâde Mahmud Ekrem'e yazdığı eleştirel tarzda yazdığı yazılarından ibarettir.

¹ Macit Balık, *Tanzimat Edebiyatı*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014, s.225-229; Uçman, "Muallim Naci", s.317.

Yâdigâr-ı Avnî isimli eseri iki bölümden oluşur. Yenişehirli Avnî ile tanışmasını ilk bölümde anlatır. İkinci bölümde ise Senâî'nin *Hadikatü'l-Hakîka ve Şeriatü't-Tarîka*'sının 15 beyti için tercüme ve şerh yazmıştır.

Bunların haricinde *Muallim*, *Nevâdiru'l-Ekâbir*, *Istulâhât-ı Edebiyye*, *İnşâ ve İnşâd*, *Aruz Risalesi*, *Mecmua-i Muallim* isimli eserleri vardır.

2.2.3. Biyografi

Osmanlı Şâirleri isimli kitabında seçtiği bazı Osmanlı şairlerin hayatı ve eserlerini anlatır. *Esâmi* isimli kitabında ise Müslüman topluluklardan seçtiği 850 kişinin kısaca hayatını anlatır.

2.2.4. Mektup

Yazmış Bulundum isimli eserinde Tercümân-ı Hakikat gazetesinde yayımlanan on dört mektup ve bunlara yazmış olduğu yazılardır. *Muhâberât ve Muhâverât* isimli eserinde ise Ahmet Mithat Efendi ile karşılıklı mektuplaşmalarıdır. Diğer eserleri olan *Şöyle Böyle*, *Mektublarım* ve *İntikâd* yine mektup yazılarıdır.

2.2.5. Sözlük

Lügat-ı Nâci isimli eseri “Fetva” maddesine kadar kaleme almış; devamını ise Müstecâbizâde İsmet Bey tamamlamıştır.

Kâmus-ı Osmânî ise Osmanlıcaya yabancı dillerden girmiş olan kelimeleri içinde barındıran ve sadece edebi sözlük mahiyetindeki eseridir.

2.3. Muallim Naci'nin Ahlakla İlgili Eserleri ve İçerikleri

2.3.1 Mekteb-i Edep

Oldukça hacimli olan bu kitabı Naci iki kısma ayırmıştır. Birinci kısımda ana babaya hürmet, doğru söylemek, vaadini yerine getirmek, iyilik etmek, okuma arzusu, riyakarlık gibi konuları işler. İkinci kısımda ise hoş geçinme, dost seçimi, lütuf ve kerem adabı, kavga ve çekişmeden uzak durma gibi konuları işler.

2.3.2. Talim-i Kırâat

Okula yeni başlayan çocuklara okuma alışkanlığı kazandırma amacıyla yazılmıştır. Eser dört ayrı kitap mahiyetindedir. İlk kitap *Malûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia*'dır. Burası faydalı öğütler mahiyetinde temel bilgiler barındıran giriş kitabıdır. İkinci kitap *Tehzib-i Ahlâk ve Islah-ı Nefs*'tir ki ahlakın nasıl güzelleştirilebileceği hakkında terbiye, ahlak, sabır gibi konuları hikayeleştirilerek anlatır. Üçüncü kitap *Tenvir-i Efkâr ve Tefhim-i İnsaniyyet*'tir. İnsanı anlamaya yönelik insan ve düşünce hakkında yazdığı kitaptır.

Dördüncü kitap Ulviyyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsaniyye'dir ve kamil insan nasıl olunabileceği hakkında bilgi verilir.

2.3.3. *Vezaif-i Ebeveyn*

Bu eser *Mekteb-i Edeb* ve *Talim-i Kırâat* kitaplarının eki mahiyetindedir. Çocukların nasıl eğitilmesi gerektiği hususunda anne ve babalara öğütlere yer vermiştir. Beş bölümden oluşur. Öncelikle genel terbiye hakkındaki ilk bilgilerden bahseder ve insanın terbiyesinin nasıl olması gerektiğini anlatır. Sonrasında ilk bölümde Akıl konusu mevzu bahis edilir. Yine bu bölümde mürebbi ve öğretmenlere terbiyenin tamamlanması hakkındaki talimatları yer alır. İkinci Bölümde meşrep konusu uzun uzadıya anlatılır. Üçüncü bölümde methedilmeye layık olan ahlakın ne olduğu ve büyüklük, ar ve hicap konuları işlenir. Dördüncü bölümde hislerden bahsedilir. Beşinci ve son bölümde ise çocukların terbiyesi ve terbiyenin ne zaman verilmesi gerektiğini anlatır.

3. Muallim Naci'nin Ahlak Düşüncesinde Allah Korkusunun Kaynağı

3.1. Allah'ı Bilmek ve Tanımak

Muallim Naci akıllı ve kemal sahibi bir insanın Allah'ın varlığını bilebileceğini iddia eder. Çünkü bu dünyayı incelediğinde insanın kendisini Allah'ın varlığına ikna edecek şeylerin olduğunu düşünmektedir. Alemde gördüğümüz bütün yaratılmışların yani bütün varlıkların O'nun büyüklüğü ve yüceliğine işaret ettiğini fark edebilir. Dolayısıyla insan sadece Allah'ı değil aynı zamanda onun azametini ve yüceliğini de bu aleme bakarak anlayabilir.¹

Cenâb-ı Hakk'ı bilmek, insanın akıl ve idrak kuvvetiyle kâinata bakması ve bu bakış neticesinde Hakk'ın azametini idrak etmesiyle mümkün olur.² Muallim Naci'ye göre akl-ı selim sahibi bir insan, âlemdeki nizam ve intizamı inceleyerek Allah Teâlâ'nın varlığına dair delilleri rahatça görebilir.

Muallim Naci, kâinatı bir kitap, insanı ise bu kitabın okuyucusu olarak görür. İnsan bu kitaptaki delilleri okuyarak Cenâb-ı Hakk'a olan imanını tahkik ve takviye eder. Allah'ı bilmek, insanın yaratılış gayesini anlamasının özündedir. Akıl ve idrak sahibi bir kimse hem kendi nefis aynasına bakarak hem de kâinat kitabını okuyarak Cenâb-ı Hakk'ın varlığına, birliğine ve sonsuz kudretine iman eder. Muallim Naci'nin de ifade ettiği

¹ Muallim Naci, *Mekteb- Edep*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2018, s.489.

² Ebu Mansur el- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (terc. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara, 2002, s. 171.

gibi, Allah'ı bilmek insanın ahlakının ve eylemlerinin temeli olup, bu bilgi insanı ıslah eden, yüreklere taşıyan bir cevherdir.¹

Dolayısıyla Muallim Naci'ye göre Allah'ı ve O'nun gücünü, sıfatlarını bilmek insanı emir ve yasaklarına uymaya, ahlaklı olmaya yönlendirir.

3.2. Allah'ı Bilmenin Gereği Olan Eylemlerde Bulunmak

Muallim Naci'ye göre Allah'ı bilmek ve tanımak tek başına yeterli değildir. Aksine bu insan için sorumluluklarının farkında olması için ilk adım sayılabilir. Esas olan bu bilginin gerektirdiği sorumluluk bilinciyle eylemlerde bulunulmasıdır.

Muallim Naci Allah'ı bilen insanın Allah'tan korkması gerektiğini, her zaman O'nun sevdiği ve emir buyurduğu şeyleri yapmasını ve rahmetini istemesini tavsiye eder. İsteddiği ve emrettikleri yanında sevmediği ve yapma dediği işleri yapmamak, recâ ve talep dairesinden asla dışarı çıkmamak da Allah'ı bilmenin gereği olan eylemler arasındadır. Ayrıca daima itaat ve ibadet etmek bunun devamı niteliğindeki davranışlardır. Bunlar ona göre terbiyenin esasını oluşturmaktadır. Böylece o din ile ahlak arasında çok güçlü bir bağ kurmaktadır.² Naci ahlak anlayışının temelini ilahi iradeyi yerleştirdiğini açıkça ortaya koyar.

İnsan, kendi akıl ve irade gücüne sahip olup böylece iyiyi ve kötüyü aklıyla bilip, iradesiyle iyiyi ve kötüyü seçebiliyor görünse de iyiyi ve kötüyü mutlak manada tayin etme yetkisine sahip değildir. Zira bu tayin, ancak Allah'a aittir. Allah'ın emir ve yasakları, insanın hem ferdi hayatını hem de toplum içerisindeki rolünü tanzim eden bir düzene işaret eder.³

Bu bağlamda Naci, insanın kulluk bilincinin esas alınması gerektiğini vurgular. Ona göre insan, her eyleminde ilahi rızayı gözetmeli, bu rızanın ötesine geçen her türlü davranıştan sakınmalıdır. Naci'nin burada insanın isteklerinin ötesinde Allah'ın rızasını gözetmeyi ön plana koyduğu görülmektedir. Dünya hayatı, ebedi âlemin bir imtihan alanı olduğu için insan, bu dünyadaki her fiilinde Allah'ın muradını rehber edinmelidir. Dolayısıyla, ona göre iyi ve kötü yalnızca dünyevî bir anlam taşımaktan öte, ahiret saadeti veya azabıyla doğrudan ilişkilidir. Bunun için Allah'ı bilen bir insan hem bu dünya hem de ahiret mutluluğu için Allah'ın istediği bir hayatı yaşmalıdır. Bu da ancak ahlaki sorumlulukların bilincinde olarak ahlakını terbiye etmekle mümkündür.

¹ Muallim Naci, *Mekteb-i Edep*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2018, s. 489-491.

² Muallim Naci, *Ta'lim-i Kıraat: Tehzib-i Ahlak ve Islah-ı Nefs*, Kitapçı Arakel Matbaası, İstanbul, h.1323, s.5.

³ Nedim Öz, "İslâm Dininde İbadetlerin Sosyal Boyutu", *Mütefekkir*, 2021, C.8, S.1, s.221-222

3.3.Din Ahlak İlişkisi

Naci'ye göre insanın iyi ve kötü eylemlerini belirleyen Allah'ın emirleri ve yasaklarıdır. Çünkü ona göre sevdiği ve emir buyurduğu şeyler yapılmalı, sevmediği ve yapma dediği işler yapılmamalıdır. Dolayısıyla ahlaki olarak iyiyi kötüyü belirleyen Allah'ın istekleri ve emirleri yani doğrudan Allah'ın iradesidir.

Naci'ye göre insanın iyi ahlak sahibi olması, iyiyi ve kötüyü seçmesi, iyiyi bilip tanınması ve iradesini iyi yönünde kullanabilmesi doğrudan kendi iradesinden çok Allah'ın rızası sayesinde mümkün olmaktadır. Bu sebeple Naci'nin ahlak anlayışı dine dayalı, Allah düşüncesini merkeze alan bir anlayıştır.

Allah korkusu insanın iyiyi kötüyü seçmesi kadar bu seçimlerine uygun olarak kötüyü yapmamak, iyi olan davranış ve eylemlerde bulunması konusunda da güçlü bir motivasyon sağlar. Onun hem ahlaki eylemlerimizi seçmemizi ve yapmamızı, hem de yerine yetirmemizi, uygulamamızı sağlayan en temel motivasyon aracı olarak koyduğu Allah korkusu kavramı ahlak düşüncesinin en merkezi noktasında yer alır. Böylece Allah korkusu kavramı bir bakıma din ile ahlak arasındaki en temel bağ haline gelir.

4. Allah Korkusu

Muallim Naci'de Allah korkusunu daha önce belirttiğimiz gibi ahlak terbiyesinin esasını oluşturur. Ayrıca o din ile ahlak arasındaki ilişkiyi de Allah korkusu ile kurar. Çünkü o bunu insanın kulluk bilincinin temeli olarak görür. Ona göre, Allah'ın emir ve yasakları, insanın hem ferdi hayatını hem de toplumsal rollerini düzenleyen bir nizamdır. Bu nizam, insanın dünya ve ahiret saadetini gözeterek yaratılmıştır. İnsanın iyi ve kötü eylemlerini belirleyen, Allah'ın 'yap' dediğini yapmak, 'yapma' dediğinden sakınmaktır. Bu itaat, sadece bir vazife değil, aynı zamanda insanın yaratılış gayesidir.¹

Allah korkusu, insanın hem kendi nefsiyle mücadele etmesini hem de ahlaki olgunluğa erişmesini sağlar. İnsanoğlu, kâinattaki nizam ve intizamı tefekkür ederek Allah'ın varlığına, kudretine ve büyüklüğüne iman eder. Bu iman, insanın hayatını şekillendiren bir rehber haline gelir. Naci'ye göre, bu korku insanın eylemlerini sınırlandırmaz, aksine onu daha özgür ve erdemli bir varlık kılar. Çünkü Allah korkusu, insanı kötülükten uzaklaştırıp iyiliğe yönelten en güçlü terbiye aracıdır.

Naci, insanın kötülükten uzaklaşması ve iyiliğe yönelmesi hususunda nefis terbiyesi ve irade eğitimine vurgu yapar. Ona göre, Allah'ın emir ve yasaklarına itaat, yalnızca korku ve cezadan kaçınmak için değil, aynı zamanda yaratıcı ile kurulan sevgi ve yakınlık bağının bir gereğidir. Burada Allah korkusu ceza alma anlamındaki bir korkuyu değil teslimiyeti, Allah'la kurulan sevgi bağının kaybedilme ihtimalinden duyulan

¹ Naci, *Mekteb-i Edep*, s.60.

kaygıyı ifade etmektedir. Dolayısıyla Naci'nin ahlak felsefesinin merkezindeki Allah korkusu hem derin bir teslimiyeti hem de ulvî sevgiyi gösteren bir kavrama dönüşür.¹

Muallim Naci'ye göre, Allah korkusu taşımayan bir kimse, her türlü isyan ve taşkınlığa meyledebilir; zira böyle bir kimse, nefesine teslim olur ve sadece dünya menfaatine odaklanır. Ancak Allah'tan korkan bir insan, işlediği hataları fark ederek ıslah olabilir ve doğru yola dönebilir. Çünkü bu korku, insanı nefsiyle yüzleşmeye ve yanlışlarını düzeltmeye sevk eder. Terbiye, yalnızca cezayla değil, Hakk'a duyulan sevgi ve hürmetle şekillenir. Neticede, Allah'a itaatle şekillenen bir ahlak hem bireyi hem de toplumu huzur ve saadete kavuşturur.²

5. Sonuç

Muallim Naci'nin ahlak anlayışı, insanın hayatını Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasakları doğrultusunda tanzim etmesi gerektiği üzerine bina edilmiştir. Ona göre, ahlakın temelinde Allah korkusu yatar ve bu korku, insanı kötülüklerden uzaklaştıran, iyiliğe yönelten en güçlü terbiye vasıtasıdır. Ancak bu korku, yalnızca bir ceza endişesi değil; aynı zamanda ilahî iradeye duyulan sevgi ve hürmetin bir tezahürüdür.

Naci, insanın hem kendi nefsi aynasına bakarak hem de kâinat kitabını okuyarak Allah'ın varlığına ve azametine iman etmesi gerektiğini vurgular. Bu iman, insanın sadece bireysel ahlakını değil, toplumsal düzeni de teminat altına alan bir değerler sistemini beraberinde getirir. Allah korkusu, insana eylemlerinde bir sınır çizerken, aynı zamanda onu hür bir varlık kılar. Çünkü bu sınırlar, insanı nefsinin heva ve arzularından kurtararak hakikate ve ulvî gayelere yönlendirir.

Netice itibarıyla, Muallim Naci'nin ahlak düşüncesi, bireyi ve toplumu şekillendiren derin bir teslimiyet ve tefekkür çağrısıdır. O, ahlakın temelinde esas terbiye olarak gördüğü Allah korkusunu yerleştirerek, insanı hem dünyada hem de ahirette saadete ulaştıracak bir yol haritası sunmuştur. Bu anlayış, Naci'nin eserlerinde ve fikirlerinde insanı kemale erdiren bir rehber olarak tezahür eder.

¹ Naci, *Mekteb-i Edep*, s.451-452.

² Naci, *Ta'lim-i Kıraat: Tehzib-i Ahlak ve Islah-ı Nefs*, s.5-6.

KAYNAKÇA

Balık, Macit. (2014). *Tanzimat Edebiyatı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

el- Mâtürîdî, Ebu Mansur. (2002). *Kitâbü't-Tevhîd*. (terc. Bekir Topaloğlu). Ankara: İsam Yayınları.

Naci, Muallim (2018). *Mekteb-i edep*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

Naci, Muallim. (1323). *Ta'lim-i Kıraat: Tehzib-i Ahlak ve Islah-ı Nefs*. İstanbul: Kitapçı Arakel Matbaası.

Öz, Nedim. "İslâm Dininde İbadetlerin Sosyal Boyutu". *Mütefekkir* 8/15 (2021),

217-242. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939296>

Salahi. (1310). *Muallim Naci*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

Tarakçı, Celal. *Muallim Naci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 1973.

Uçman, Abdullah (2010), "Muallim Naci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39:315-318. İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık.

ALAN İÇİ EKSİKLİKLER: BİR MUHADDİSİN PERSPEKTİFİ

Doç. Dr., Uğur ERMAN

ORCID:00000002094228148

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye

Özet

Her ilim dalının kanıtlanmış bilgi elde etmek için izlediği bir metot ve usûlü vardır. Bu metot ve usul vasıtasıyla sistemli bilgiler bütünü elde edilebilir. Kanıtlanmış bir bilgiyi elde etmek için bu usul ve metodolojiyi takip etmek bir zorunluluktur. Bu metot ve teknik sürecin en önemli aşaması; düzenli ve planlı bir şekilde verilerin toplanması, işlenmesi ve değerlendirerek sonuçlara ulaşılmasıdır. Ancak bu metot ve tekniklerdeki bazı eksiklikler ve ilim dalı ile uğraşan bilginlerin bazı hataları, elde edilecek bilgilerin nesnelliğine ve doğruluğuna olumsuz etki etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu meyanda Hadis rivayet ilmi hadislerin doğru bir şekilde bir araya getirilmesi, gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılması ile ilgilenen bir ilim dalıdır. Bu ilim dalı aynı zamanda hadislerin güvenilirliğini sorgulamak, isnad zincirini ve metinlerin doğruluğunu değerlendirmek için önemli bir ilim dalıdır. Ancak bu ilim dalının da bazı eksiklikleri ve sınırlamaları bulunmaktadır. Bu çerçevede rivayet ilminin öznesi konumunda olan râvî, sehven ya da kasıtlı yanlışlıklar yapabilmektedir. Hadislerin ilk dönemde sözlü olarak aktarılması ve bu dönemde sözlü geleneğin hâkim olması hadislerin yanlış aktarılmasına ayrıca eksik ve hatalı değerlendirmelere sebep olmuştur. Ravilerin hataları ve şahsi tasarrufları da bu alanın bir başka eksik yönüdür. Nitekim râvînin kelimeyi yanlış aktarması ya da eksik bir ifade kullanması rivâyette anlam kaymasına da sebep olabilmektedir. Bununla beraber ravilerin mezhep, görüş ve buldukları sosyal ve siyasi ortam rivayet ettikleri hadisleri etkileyebilmektedir. Bu anlamda hadis rivayet ilmi hadislerin doğru bir şekilde nakledilmesi ve analiz edilip sonuca bağlanması için önemli bir araçtır. Ancak hadislerin tarihsel bağlamı, ravi hataları, metinlerin yorumu gibi faktörler, rivayet ilminin eksiklikleri arasında sayılabilir. Bu itibarla tebliğimizde islâmî ilimlerin birçok farklı alanında önemli çalışmalar yapmış olan meşhur Hanbelî âlimi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *Âfetü'l-muhaddisîn* adlı eserini baz alarak hadis ilminin ne tür alan içi eksikliklerini tespit ettiği konusunu irdeleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Âfetü'l-muhaddisîn.

GAPS IN THE FIELD: A HADITH SCHOLAR'S PERSPECTIVE

Abstract

Each field of knowledge follows a method and methodology to obtain verified information. Through this method and methodology, a systematic body of knowledge can be acquired. It is essential to adhere to this methodology to obtain verified knowledge. The most crucial phase of this process involves the systematic collection, processing, and evaluation of data to reach conclusions. However, deficiencies in these methods and methodologies, as well as errors made by scholars working in the field, are likely to have a negative impact on the objectivity and accuracy of the obtained knowledge. In this regard, the science of Hadith transmission is a discipline concerned with accurately compiling Hadiths and transmitting them reliably to future generations. This field also plays a significant role in questioning the reliability of Hadiths, assessing the chain of transmission, and evaluating the authenticity of the texts. However, this discipline also has certain shortcomings and limitations. In this context, the narrators of Hadith, who are the subject of the science of transmission, may commit inadvertent or intentional mistakes. In the early period, the oral transmission of Hadiths, along with the dominance of oral tradition, led to misreporting of Hadiths and incomplete or erroneous evaluations. Another deficiency in this field is the personal interventions and mistakes of the narrators. Indeed, a narrator's miscommunication of a word or the use of an incomplete expression can result in a shift in meaning within the narration. Furthermore, the sectarian beliefs, viewpoints, and the social and political environment of the narrators can influence the Hadiths they transmit. In this regard, the science of Hadith transmission serves as a crucial tool for ensuring the accurate transmission and evaluation of Hadiths. However, factors such as the historical context of the Hadiths, errors made by narrators, and the interpretation of texts can be considered as deficiencies within this discipline. Therefore, in this presentation, we will examine the gaps in the field of Hadith by focusing on the famous Hanbali scholar Ibn al-Jawzi (d. 597/1201) and his work *Al-Āfat al-Muhaddisīn*, in which he discusses the deficiencies in Hadith transmission.

Keywords: Hadith, Ibn al-Jawzi, *Al-Āfat al-Muhaddisīn*

Giriş

1.Hayati ve İlmî Kişiliği

Asıl adı Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî'dir (ö. 597/1201). Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ismiyle tanınmıştır. Bağdat doğumlu olan İbnü'l-Cevzî küçük yaşlardan beri ilim tahsil etmeye başlamıştır. Henüz on altı yaşındayken hadis semâna başlamıştır (Zehebî, 1405, 21/366). Soy olarak Hz. Ebubekir'e dayanan İbnü'l-Cevzî, küçük yaşta babasını kaybetmiş ve yakın akrabalarının himayesinde büyümüştür. Kendisine Cevzî denmesinin sebebi dedesinin, evinde bulunan ceviz ağacına nispetle veya Cevz adındaki bir sokağa nispetle el-Cevzî lakabıyla anılması olduğu bildirilmiştir. İlmî hayatı boyunca seksen kadar alimden ders alan İbnü'l-Cevzî; tarih, ahlak, vaaz, kıraat, hitabet, fıkıh, hilaf, usûl ve hadis gibi ilimleri Mübarek b. Cafer (ö. 525/1130), Ebü'l-Kâsım Ali b. Ya'lâ (ö.527/1132) Ali b. Abdilvâhîd ed-Dîneverî (ö. 521/1127), Ahmet b. Muhammed Ebû Nâsır et-Tûsî (ö. 525/1130), Ebû Nâsır el-Cevâlikî (ö.540/1145) gibi döneminin meşhur alimlerinden tahsil etmiştir (Şafedî, 1420, 18/109-110).

Hayatı boyunca ilme düşkünlüğü ile bilinen İbnü'l-Cevzî'nin vaaz konusunda da oldukça mahir bir kişiliğe sahip olduğu nakledilmiştir. Onun ilim meclislerine yüz bini aşkın insanın katıldığı hatta Abbasi halifesi halife el-Müstazî-Biemrillâh'ın (ö. 575/1180) onun vaazlarını perde arkasından dinlediği ifade edilmiştir (Tayyib Bâ Maḥreme, 1428/2008, 4/377). Öte yandan onun vaazlarına devlet bürokrasisi de iştirak etmiştir. Vermiş olduğu vaazlarla geniş bir halk kitlesini etkilemiştir. Bu, onun bilgi ve otoritesinin geniş bir halk kitlesi tarafından takdir edildiği, ayrıca ona duyulan saygı ve değeri yansıtan önemli bir detaydır. Kaynaklarda Bağdat'ta yetmiş sene vaaz ve irşat faaliyetlerini yürüttüğü kaydedilmiştir (Kâtib Çelebi, 2010, 2/256). Keza Bağdat ve Mısır'da hadis rivayet etmiştir (Şiddîk Ḥâsen Ḥân, 1428/2007, s. 235).

İbnü'l-Cevzî; tarih, biyografi, hadis, tefsir ve akâid gibi pek çok ilmî alanda eserler kaleme almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Onun tanınmış öğrencileri arasında Talha b. Muzaffer es-Sa'lebî, oğulları Yûsuf ve Ali en-Nâsîh, torunu Sıbt İbnü'l-Cevzî, İbnü'd-Dübeysî, İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, Abdüllatîf el-Harrânî ve Muvaffakuddîn İbn Kudâme, İbn Abdi'd-dâim gibi isimler bulunmaktadır (Zehebî, 1405, 21/367). Devlet bürokrasisi ile iyi ilişkiler kuran İbnü'l-Cevzî, yaşlılık döneminde bu ilişkilerde gerilim yaşamaya başlamıştır. Nitekim Abbâsî halifesi Nâsır-Lidînillâh (ö. 622/1225) devrinde vezirliğe atanan ve Hanbelî olanlarla iyi ilişkiler içinde bulunmayan şîh İbnü'l-Kassâb (ö. 634/1237) tarafından zimmete mal geçirme suçunu irtikap ettiği gerekçesiyle Vâsıt'a sürgün edilmiş ve burada ev hapsine maruz bırakılmıştır (Zehebî, 1405, 21/376). Bununla beraber İbnü'l-Cevzî hadis ilmi için özel yolculuk yapmadığı, sadece Cuma namazına gitmek için evinden çıktığı gerekçesiyle cemaatle farz namazları kılmadığı (Zehebî, 1405, 21/370), evham sahibi olması

sebebiyle, özellikle hadisleri rivayet ederken sened zincirlerinde hata yaptığını ve verdiği bilgilerin güvenilir olmadığı konularında eleştirilere maruz kalmıştır (Zehebî, 1405, 21/382).

İbnü'l-Cevzî'nin bazı kaynaklarda iki yüz elli küsur bazı kaynaklarda ise üç yüz eser yazdığı nakledilmiştir. Onun kaleme alınan eserlerine bakıldığında dilbilimci, tarihçi, muhaddis, müfessir, fakih, mütekekkim, şair, edip kimliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şafedî, 1420, 18/111-113; İbnü'l-Cevzî'nin eserleri için bk. Zehebî, 1405, 21/368). Özellikle tarih yazıcılığına getirdiği yenilikler dikkate şayandır. İbnü'l-Cevzî'nin eserleri incelendiğinde, felsefe ve dinler tarihi gibi alanlarda da eleştirel bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Usûl-i fıkıh âlimlerinden biri olarak kabul edilen İbnü'l-Cevzî, kıyasın asla sahih hadisin önüne geçirilemeyeceğini vurgulamıştır. Ahmed b. Hanbel'in mezhebini benimsemiş olmakla birlikte, onu körü körüne taklit etmek yerine, fikhî meselelerde delilleri araştırarak bu delillere dayalı olarak hareket etmeyi uygun görmüştür (Yavuz ve Avcı, 1999, s. 543).

O; tefsir, siyer ve tarih konusunda çok iyi bir âlimdi. Hadis konusunda iyi bir bilgisi vardı ve hadis ilimlerinin tümüne vakıftı. İyi bir fakih olmakla birlikte icmâ ve ihtilaf konularında derin bilgi sahibiydi. Tıpta da iyi bir paye sahibi olan müellif, çeşitli ilimlere vakıf, anlayışlı, zeki, hafızası kuvvetli ve belleği güçlüydü. Eser telifi konusunda oldukça azimli olan İbnü'l-Cevzî aynı zamanda vakarlı, hoş bir görünüme sahip, düzgün ifadeler kullanan, güzel huyları ve hoş ahlakı vardı (Zehebî, 1405, 21/367). Ömrünün sonlarına doğru hastalanmış, hicri 577 yılında Ramazan ayında vefat etmiş ve Bağdat'ta da bâb-ı harb mezarlığına defnedilmiştir (İbn Nukta, 1408/1988, s. 344).

2. Hadis İlmine Olan Katkıları

İbnu'l-Cevzî telif ettiği eserlerle Temel İslam Bilimleri alanına büyük katkılar sağlamıştır. Onun hadis alanında telif ettiği eserler bu alana büyük katkılar sağlamış ve hadis ilminde özellikle uydurma hadislerin tespiti, hadislerin senedlerinin değerlendirilmesi ve hadislerin güvenilirliğini sorgulama konularında önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışmaları, hadislerin doğru bir biçimde anlaşılması ve aktarılması noktasında sonraki nesil âlimler için bir temel oluşturmuştur. Hadis ilmine dair kaleme aldığı eserler incelendiğinde onun hadis ilmîne dair geniş bir bilgi birikime sahip olduğunu görülecektir. Nitekim hadise dair yazdığı *el-Mevzûât* adlı eserinde Hz. Peygamber (a.s.) adına uydurulan 1850 hadisi ele almış, eseri fıkıh bablarına göre tanzim etmiştir. Mezkûr eserde hadislerin tenkidi yapılmadan önce sened ve metinler serdedilmiş, daha sonra raviler ve metin tenkidi cihetine gidilmiştir. Raviler tenkid edilirken hadis alanında uzman olan cerh ve ta'dîl alimlerinin görüşlerinden istifade edilmiştir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1376, 1/105, 106 vd.). Müellif eserde hadis değerlendirmelerini yaparken müteşeddid bir tavır takınmış, bu gerekçe ile Zeynüddîn el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalânî, Süyûtî gibi

alimlerin eleştirisine maruz kalmıştır (Kandemir, 2004, s. 497). Onun bu çalışması dînî metinlerde yer alan mevzû hadislerin doğru bir şekilde ayırt edilmesine yardımcı olmuş, İslam dünyasında hadislerin güvenilirliğinin sorgulanmasında önemli bir kaynak olmuştur. İbnü'l-Cevzî'nin bu çalışması, hadis ilminde uydurulmuş rivayetlerin önüne geçilmesine vesile olmuş ve günümüzde uydurma hadislerin tespitinde araştırmacıların kaynağı olmaya devam etmiştir.

Müellif; *Câmi 'u'l-mesânîd ve'l-ekâb* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i esas almakla birlikte sahâbenin Buhârî, Müslim ve Tirmizî'de geçen bazı hadisleri derlemiş, bu hadislerin değişik senedlerini bir araya getirmiş, hadislerde geçen bilinmeyen kelimeleri açıklamış, sened ve metinlerdeki illetleri belirterek zayıf hadisleri tespit etmiştir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1426, 1/142, 189 vd.). *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf* adlı eserinde 2072 rivayet Hanbelî fihhına uygun konu başlıklarına göre incelemiş, önce kendi mezhebi olan Hanbelilerin görüşlerini sonra diğer mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Ravilerin cerh ve tadilinin de yapıldığı eserde rivâyetleri sıhhat derecelerine göre incelemiş, rivayetlerdeki ihtilaflara değinmiş ve bu farklılıkların fikhî açıdan ortaya koyduğu sonuçları detaylı bir şekilde açıklamıştır (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1415/1994, 1/32, 36, 38 vd.). Yine hadis ilminde önemli bir yeri olan nâsîh ve mensûh hadisleri *Î'lâmu'l-Âlim ba'de Rusûhihi bi-Nâsihi'l-Hadîs ve Mensûhih* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1423/2002) ve *Ahbâru ehli'r-rûsûh fi'l-fikh ve't-tahdîs bi-mikdâri'l-mensûh mine'l-hadîs* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1408/1988) adlı eserlerinde toplamıştır. Uydurma sayılabilecek kadar zayıf olan rivayetleri -özellikle güvenilirliği çok düşük olan rivayetleri- *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye* adlı eserinde bir araya getirmiştir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1981). *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahîhayn* adlı eserinde ise *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* gibi en güvenilir hadis koleksiyonlarında geçen bazı hadis metinlerinin anlaşılmasındaki zorlukları ve açıklığa kavuşturulması gereken konuları ele almış, ayrıca bu rivayetlerden türetililecek fikhî ve dini hükümleri açıklığa kavuşturmuştur (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1418/1997). Bunun yanında onun zayıf ve metrûk olan muhaddisleri topladığı *ed-Duafâ ve'l-metrûkûn* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1406/1985), hadislerde geçen bilinmeyen kelimeleri açıkladığı *Ġarîbu'l-hadîs* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1405/1985), hadis rivayet ettiği hocalarını bir araya getirdiği *Meşyehatü İbni'l-Cevzî* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1427/2006), hafızası kuvvetli olup ezberlerinde kaç hadisin olduğunu naklettiği 79 hadis hafızının biyografisine yer verdiği *el-Haş 'alâ hıfzi'l-ilm ve zikru kibâri'l-huffâz* (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, 1412/1991), müselsel hadisleri bir araya getirdiği *el-Müselselât* gibi daha bir çok eseri mevcuttur.

İbnü'l-Cevzî hadis alanının her disiplinine ait eser yazdığı görülmektedir. O hadis alanında özellikle hadis naklindeki hataları ve sık yapılan yanlışlıkları ortaya koymuş, hadis rivayetinde dikkat edilmesi gereken kritik noktalara değinmiş, bu ilmin etik ve metodolojik kurallarına vurgu yaparak hadis ilminin daha sağlam temeller üzerine oturtulmasına katkı sunmuştur. Bunun için *Âfetü ashâbi'l-hadîs ve'r-red 'alâ 'Abdi'lmuğîs*

(*Âfetü'l-muhaddisîn*) adlı eserini kaleme almıştır. Tebliğimize konu olan bu eser, Abdülmugîs b. Zühre el-Harbî'nin (ö.583/1187), Hz. Peygamber'in (a.s.) Hz. Ebû Bekir'in arkasında namaz kıldığını kanıtlamak amacıyla yazdığı iki esere karşı yazılmış bir reddiyedir. Eser hadis râvîlerinin karşılaştığı çeşitli hatalara ve sık yapılan yanlışlıklara dikkat çekmiştir. Keza eser, hadis râvîlerinin dikkat etmesi gereken noktalar üzerine odaklanmıştır. Hadis rivayetindeki hataların nasıl ortaya çıkabileceğini, rivayet metnindeki yanlış anlaşılmalara hadislerin doğruluğunu nasıl etkilediğini açıklamıştır. Müellif hadis naklini yapan râvîlerin hatalı rivayetlerinin sebeplerini de ele almıştır. İbnü'l-Cevzî, râvîlerin -genellikle iyi niyetli olsalar da- dikkat eksikliği, unuttukları veya yanlış anladıkları rivayetler yüzünden hadislerin sıhhatini bozabileceklerini belirtmiştir. Böylece hadis alanıyla uğraşan râvîlerin kavrama, teknik bilgi ve metodoloji eksikliklerinin hangi kötü sonuçlara kapı araladığını tespit etmek suretiyle hadis alanının iç eksikliklerine değinerek önemli uyarılarda bulunmuştur.

3. Hadis Alanındaki Eksikliklere ve İhmal Edilen Alanlara Bakışı

Esere akıl ile kavramayı farklı kılan Allah'a hamd ederek başlayan İbnü'l-Cevzî, bilgisi veya unvanı olmasına rağmen, gerçekte anlamlı ve derin bir bakış açısına sahip olmayan nice alimlerin varlığından bahsetmiş ve bu konudaki sitemini dile getirmiştir. Ona göre insanların tabiatları ile ilim sınıfları arasında kendi özüne uygun gizli bir bağlantı vardır. Böylece eğitim-öğretim görüp bilgi edinmeye çalışan kişi, kendisine en uygun bilgiyi seçer. Her ilim dalından alabileceği en faydalı ve anlamlı bilgiyi elde etmek için çalışır ve belirli bir alanda ihtisas sahibi olur. İbnü'l-Cevzî Hanbelî mezhebine müntesip olmasının bir sonucu olarak bu konuda kemale eren kişinin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) olduğunu, onun şaz olan ilimlerle uğraşmayıp birçok hadis işittiğini ve bu ilmin rivayet ve dirayet (usûl) alanında derinleştiğini, hadisin sahih olanının sakim olanından ayırt etmede ayrıcalıklı bir konuma ulaştığını, sonra fıkıh ve usulünü iyi bir şekilde öğrenip mezhep sahibi bir müctehid olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın Yahyâ b. Maîn (ö.233/848), Ali b. el-Medîni (ö. 234/849) gibi çağdaşı olan alimlerin müctehid mertebesine erişemediklerini belirtmiştir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 3-9).

İbnü'l-Cevzî, daha sonra hadis ilmi ile meşgul olan râvîlerin eksikliklerine değinmeye başlamıştır. Ona göre kendi öz gelişimini yani kapasitesini geliştirmeyenlerin elde ettiği potansiyele uygun bir noktada takılıp kalacağını belirtmiştir. Bu konuda kendi tecrübelerinden bahsederek bazı alimlerin ömürlerini şaz kıraatler konusuna harcıyıp, fıkıh ve usûlü hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarını, bazı alimlerin hadis ilminin şaz, sıra dışı ya da şaşırtıcı işlerle ömür tükettiğini, ancak hadis usulü ve hadislerin içeriğini doğru bir şekilde anlama ve yorumlama, bunlardan İslam hukuku (fıkıh) açısından çıkarılabilecek hükümleri hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadıklarını ve hadisin sahihini zayıfından ayırt edemedikleri konusundaki teessüfünü okuyucuya aktarır. Bazı alimlerin kendisine bir soru sorulduğunda hadis rivayet edip hadisten ne anlaşıldığını idrak

edemeyen alimlerin bu durumunu içler acısı olduğunu ifade eder. Hatta bazı hadisçilerin şaz olan rivayetlerle uğraştıkları bu sebeple Kur’ân’ı ezberlemedikleri ve başkaları tarafından zemmedildikleri eleştirisini yöneltir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 9-12).

Neticede İbnü'l-Cevzî bir alimin kendisi için elzem olan ilimleri elde etmesine ve genel kurula aykırı olan ilimlerle meşgul olmaması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. İbnü'l-Cevzî, herhangi bir ilmin içeriğini ve uygulama alanını derinlemesine kavrayabilmek için sürekli bir çaba göstermenin gerekliliği ve hadis ilminde bu tür alan dışı bilgilerin peşinden gitmenin, kişinin esas sorumluluğu olan alanda yetersiz kalmasına yol açabileceğine işaret etmiştir. Daha sonra İbnü'l-Cevzî hadis ilminde karşılaşılan alan içi eksiklikleri “Fasl” başlığı altında sıralamıştır.

3.1. Hadis Alimlerinin Kur’ân’da Yaptıkları Tashîfler (Yanlış ve Hatalı Okuyuşlar)

İbnü'l-Cevzî bu başlık altında bazı muhaddislerin şaz rivayetlerle çokça uğraşıp Kur’ân okurken yapmış oldukları bariz hataları eleştirmektedir. Buna delil olarak Hasan b. el-Hubâb el-Mukrî’nin (ö. 301/913) sika, sadûk bir râvî olan Abdullah b. Ömer el-Müşküdüne’nin tefsir yaparken Nuh Suresi 23. ayeti olan وَيَعُوقُ وَنَسْرًا (ve yeûka ve nesrâ) ayetini وَيَعُوقُ وَيَبْرَأُ ((ve yeûka ve bişrâ) şeklinde okuyunca ona “bişrâ” değil de “nesrâ” olduğu hatırlatılınca “ama üstte üç nokta var” diye cevap verince noktaların yanlış olduğu söylenmiş ama Abdullah b. Müşküdüne “ Kur’ân’a bir bakayım” şeklinde cevap vererek Kur’ân’dan bihaber olduğu kanısına sebep olmuştur. Yine Ahmed b. Übeydillâh el-Münâdî’den nakledildiğine göre Osman b. Ebî Şeybe evinin avlusunda otururken mecliste bulunanlara “ن وَالْقَلَمُ” hangi sûredeydi?” şeklinde akıllara hayret veren soru sormuştur (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., ss. 16-21). Keza rivayete göre Muhammed b. Humeyd er-Râzî (ö.248/862) “ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُنَبِّئُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ / Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek ya da (Mekke’den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı.” Enfâl sûresi 30. âyetinde geçen “ أَوْ يُخْرِجُوكَ / seni Mekke’den çıkarmak için” kısmını “ او يجرحوك ” (ev yecrahûke/seni yaralamak için)” şeklinde tashîf yaparak okumuştur. Ebûbekr el-Bâğendî (ö. 312/924) “ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا / Rahman’ın kulları yeryüzünde mütevazı yürürler.” şeklinde Furkân sûresi 60. ayetinde geçen هَوْنًا (hevnem) kelimesini “hüviyyen” şeklinde yanlış okumuştur. Aynı şekilde Yusuf suresi 70. âyetinde Osman b. Şeybe “ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ / (Yusuf) onların yükünü hazırladığı zaman maşrapayı kardeşinin yükü içine koydu.” “ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ” (fi rahli ehîhi)” kısmını “ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ” (fi ricli ehîhi/kardeşinin ayağına bıraktı.)” şeklinde manayı değiştirecek bir tashîf yaparak okumuştur (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 23-28). Netice itibariyle İbnü'l-Cevzî bazı muhaddislerin hadis rivayeti üzerinde çokça kafa yorup Kur’ân’ın metnini yanlış okuduklarına dikkat çekmektedir. Zira Kur’an’daki bir kelimenin ya da harfin yanlış telaffuz edilmesi, anlamda kaymalara yol açabileceği kuvvetle muhtemeldir.

Bu tür yanlış okumalar ayetin doğru anlaşılmasını engelleyebilmekte ve dînî metinler üzerinden yanlış bir çıkarsama yapılmasına neden olabilmektedir. Bu çerçevede İbnü'l-Cevzî'nin bunu alan eksikliği olarak görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Bazı Hadisçilerin Hadislerden Çıkarılabilecek Fikhî Hükümlere İlgisiz Kalmaları

İbnü'l-Cevzî bazı muhaddislerin şaz rivâyetlerle çokça ilgilenip hadislerden çıkarılabilecek fikhî hükümlere ilgisiz kaldıklarını, olaylara hayret verici fetva verdiklerini eleştirmekte ve bunun muhaddislerin bir eksikliği olarak görmektedir. Bu sebeple, muhaddislerden kendilerine sorulan fikhî meselelere dair ilginç, sıra dışı ve hayret verici şeyler rivayet edildiğini belirtmiştir. İbnü'l-Cevzî bu iddiasını ispat etmek için senetli bir şekilde çeşitli rivâyetleri delil olarak sunmuştur. Bu çerçevede rivayete göre gassâl (ölü yıkayıp kefenleyen) olan bir kadın hadis rivayet edip bu rivayetleri müzakere eden bir topluluğa denk gelir. Bu toplulukta Yahya b. Main (ö. 233/848), Züheyr b. Harb Ebu Hayseme (ö. 234/848), Halef b. Sâlim (ö. 231/845) gibi meşhur muhaddisler vardır. Kadın onlara hayız olan bir kadının ölü yıkayıp yıkayamayacağını sorar. Ancak mecliste bulunan alimlerden kimse ona cevap vermez ve herkes birbirine bakar. O ara Ebu Sevr İbrahim b. Hâlid (ö.240/854) gelir ve kadına “şu gelene sor” derler. O da Ebû Sevr'e dönüp soruyu sorar. Ebu Sevr de Hz. Peygamber'in (a.s.) Hz. Aişe'ye “*Hayız olman senin elinde değildir*” ve yine Hz. Aişe'nin hayızlı iken Resûlullah'ın (a.s.) saçlarını taradığı rivayetine istinaden “Canlının saçlarını hayızlı kadın tarayabildiğine göre ölüyü haydi haydi yıkar” cevabını verir. Daha sonra orada bulunan muhaddis cemaat bu hadisin senedlerini sayarlar. Kadın da ilk başta cevap veremeyip Ebû Sevr'in cevabından sonra hadisin senedlerini saymaya başlayan bu muhaddis topluluğa “şimdiye kadar neredeydiniz?” şeklinde istihzâi cevap verir (Ebû'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 30-37).

Görüldüğü üzere İbnü'l-Cevzî Yahyâ b. Main gibi meşhur muhaddislerin hadislerin senedleriyle aşırı meşgul olmalarından dolayı Ebu Sevr gelene kadar kendilerine sorulan soruya cevap veremediğini, oysa Yahyâ b. Maîn'in Ebû Sevr'den daha iyi bir muhaddis olduğunu, ancak hadislerin senedleriyle çokça ilgilendiğinden fikhî meselelere net bir ictihâd yapamadığını eleştirmiş ve bunun alan içi bir eksiklik olduğuna işaret etmiştir.

3.3. Hadisin Lafzını (Kelimelerini) ve Manasını (Anlamını) Doğru Bir Şekilde Anlamaksızın Hadis Rivayetinde Aşırıya Kaçmak

İbnü'l-Cevzî bazı muhaddislerin hadisin manasının doğru anlaşılmasına engel olabilecek yanlış lafız aktarımlarını, bundan mütevellit anlam kaymasına sebep olacak yanlış yorumlamalara dikkat çekmiştir. Zira hadisin lafzı ve manasında yapılabilecek hatalar hadislerin metinlerini doğru bir şekilde anlamaya ve yorumlamaya engel teşkil etmektedir. Nitekim rivâyete göre Muhammed b. Müsennâ el-Anezî (ö. 252/866) Hz.

Peygamber'in (a.s.) Aneze'ye doğru namaz kıldığını belirten rivayette geçen Aneze kelimesini kendi kabilesi olarak yanlış anlamış ve "Biz değerli bir kabileyiz. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) bizim kabileye dönerek namaz kılmıştır." şeklinde ifadeler kullanmıştır (Ebü'l Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 51-54). Oysa hadiste kastedilen, eski bir Arap kabilesi olan Aneze kabilesi değil; bilakis Hz. Peygamber'in (a.s.) namaz kılarken sütre olarak kullandığı bir çeşit âsânın adıdır.

Yine rivâyete göre Muhammed b. Abbâd el-Mühellebî (ö. 377/987) hadis okurken "إِنَّ النَّبِيَّ ضَحَّى بِبَقْرَةٍ" / Hz. Peygamber (a.s.) sığır kurban etti." rivâyetini "إِنَّ النَّبِيَّ ضَحَّى بِهَرَّةٍ" / Hz. Peygamber (a.s.) kedi kurban etti" şeklinde bariz bir tashîf yaparak rivayet etmiştir (Ebü'l Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 57). Başka bir rivâyete göre ise meşhur muhaddis Muhammed b. Yahya (ö. 258/871) vefat edince onun yerine Muhammed b. Yezîd (ö.259/872) isimli muhaddis görevlendirilmiştir. Bu zat öğrencilere hadis yazdırırken "يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ التُّغَيْرُ" / "Ya Ebu Umeyr! Senin Nüğayr (serçeye benzeyen küçük kuş) ne oldu?" hadisini "يَا أَبَا عَمِيرٍ مَا فَعَلَ الْبَعِيرُ؟" / "Ya Ebâ Amîr! Senin devene ne oldu?" şeklinde tahrif yaparak rivayette bulunmuştur. Yine "لَا تَصْحَبُ الْمَلَائِكَةَ رَفَقَةً فِيهَا جَرَسٌ" / Melekler, çan bulunan yolcularla arkadaşlık etmezler" hadisinde geçen "جَرَسٌ / çan" kelimesini "خُرْسٌ / kurt" şeklinde anlam kaymasına sebep olacak şekilde rivayet etmiştir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 58-63). Keza Ebû Süleymân el-Hattâbî'nin rivâyetine göre kendisine bazı hadis hocaları senelerden beri cuma günü tıraş olmadıklarını, çünkü Hz. Peygamber'in (a.s.) cuma günü tıraş olunmasını yasakladığını ifade etmişlerdir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 64-66). Bu hadis hocaları rivayet edilen hadisteki "حَلَقٌ /hilak/ ilim meclisi kurma" kelimesini "حَلْقٌ / halk/ saç tıraşı" olarak yanlış anlamışlardır. Oysa Hz. Peygamber (a.s.), cuma günü namazdan önce ilim halkaları yapmayı yasaklamıştır.

3.4. Muhaddislerin Birçoğunun Fıkhî Bilgilerinin Azlığı

İbnü'l-Cevzî muhaddislerin sahih hadisleri zayıf olanından, sika ravileri de cerh edilen ravilerden ayırabildiklerini ancak fıkhî bilgilerinin azlığı sebebiyle eleştirildiklerini ifade etmiştir. Nitekim bu konuda fıkıhçıların hadisçilere "Sizler Attâr (eczacı) bizler doktoruz." sözünü hatırlatarak attârın yanında doktorun ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin olduğunu ancak şifa olacak ilaç karışımını yapanın ise doktor olduğunu söyler. Ona göre fıkıh bilgisi olmayan muhaddis attâr gibidir (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., s. 67-68). Görüldüğü üzere İbnü'l-Cevzî, muhaddislerin sahih hadisleri zayıf olanlardan ayırabilmekte ve güvenilir râvileri zayıf ravilerden ayırabilecek bilgiye sahip olduklarını, ancak hadisleri yorumlayıp hukukî bir sonuç çıkarma konusunda eksik kaldıklarını ifade etmiştir. Fıkıhçıların hadisçilere "Sizler Attâr, bizler doktoruz" demesi iki farklı uzmanlık alanının birbirini tamamladıklarına işaret etmektedir. Nasıl ki bitki karışımlarını yapan attâr, bitkiler konusunda uzman olsa da hangi bitkinin ne oranda kullanılacağına, hastalığı teşhis etmeye, nasıl bir tedavi uygulanacağına

doktor karar veriyorsa hadisçi de hadislerin sağlam olanını zayıf olanından ayırma, hadis râvîlerinin rivayete ehil olup olmamalarını tespit etme konusunda uzman olsalar da hadislere hukuki perspektiften bakıp sonuca varması konusunda eksik kaldıklarını eleştirmektedir.

İbnü'l-Cevzî daha sonra kendi zamanındaki hadisçilerin sadece hadis semâıyla yetindikleri, sahâbî ile tâbî'yi birbirinden ayırt edemedikleri, maktû' hadis ile mevsûl hadisi, sahih sened ile uydurma senedi fark edemedikleri eleştirilerini yönelterek (Ebü'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, ts., ss. 68-71) Hz. Peygamber'in (a.s.) Hz. Ebubekir'in arkasında namaz kıldığı hadisini rivayet eden Abdülmugîs b. Züheyr el-Harbî'nin bu konudaki iddialarını çürütmeye çalışmıştır.

Sonuç

Alanına hâkim olmayan bir hadisçinin gerek hadis rivayet ederken gerekse hadislerden çıkarılabilecek hükümleri belirlerken değişik hatalara düşmesi kuvvetle muhtemeldir. İbnü'l-Cevzî de hadis alanında *Âfetü'l-Muhaddisîn* adlı eserinde bu hatalara değinmiştir. Mezkûr eseri baz alarak yapmış olduğumuz incelemede İbnü'l-Cevzî'nin muhaddislerin sadece hadis senetlerinin geliş yolları üzerinde yoğunlaştıklarından, kendi potansiyellerini geliştirmediklerinden ve bazı alanlarda yetersiz kaldıklarından yakındığını müşahade etmekteyiz.

İbnü'l-Cevzî hadis alanıyla uğraşan ravilerin kavrama, teknik bilgi ve metodoloji eksikliklerinin hangi kötü sonuçlara kapı araladığına da dikkat çektiği görülmektedir. Râvîlerin kendileri için daha önemli olan ilimleri öğrenmeleri gerektiğine, hadis alanının içeriğini daha iyi öğrenebilmeleri için sürekli çaba sarf etmeleri gerektiğine değinerek hadis ilminde bu alanı doğrudan ilgilendirmeyen bilgilerle meşgul olmanın, râvînin asıl mesuliyeti olan konularda onu kifayetsiz bırakabileceğine işaret etmiştir. Bu çerçevede alanında uzman olan bazı muhaddislerin Kur'ân âyetlerini yanlış okuduklarına değinerek, bu yanlış okumaların Kur'ân metninde anlam kaymalarına, dînî metinler üzerinden yanlış yorumlamalar yapılabileceğine sebep olabileceğinden bunu alan içi bir eksiklik olarak görmüştür. Keza bazı hadisçilerin şaz rivâyetlerle meşgul olup hadislerden çıkarılabilecek fikhî hükümlere ilgi göstermediklerini, fıkıh alanını ilgilendiren olaylara hayret verici fetva vermelerini muhaddislerin bir eksikliği olarak gördüğü anlaşılmıştır. Öte yandan bazı muhaddislerin cerh ve ta'dîl konusunda mütehasıs olmalarına rağmen hukukî bilgilerinin azlığından yakınlıkta olaylara fikhî perspektiften bakamadıklarını, hadisleri aktarırken bazı kelimeleri yanlış telaffuz ederek hadisten çıkarılabilecek hukuki sonuçlarda da bariz birtakım hatalar yaptıklarını senetli bir şekilde aktardığı örnek olaylarla açıklamaya çalıştığı görülmüştür. Ancak İbnü'l-Cevzî'nin verdiği örnek olayların senedlerinin tetkik ve tenkide ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır.

İbnü'l-Cevzî'nin hadisçilere yönelik eleştirileri, sadece elde edilen bir bulgu olmamakla birlikte aynı zamanda günümüz araştırmacıları için de önemli bir göstergedir. O, hadisçilerin, sadece hadis ilmini yüzeysel bir şekilde değil, derinlemesine kavrayarak ve hadisleri doğru bir şekilde analiz ederek fikhî sonuçlara varmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bununla beraber hadisçilerin sadece hadis rivayet etmekle yetinmemeleri, öz gelişim, ilmî olgunlaşma, fıkıh-usûl bilgisi ve hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması hususlarında da mütehassis olmaları gerektiğini dile getirmiştir.

Kaynakça

- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn. *Et-Takyîd li Ma'rifeti Ruvâti's-Sunen vel-Mesânîd*. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (1376). *El-Mevzû'ât* (1. bs., C. 1-I-III). Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (1981). *El-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye* (2. bs., C. 1-I-II). Pakistan: İdaretü'l-Ulûm el-Eserîyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (1426). *Câmi'u'l-mesânîd ve'l-elkâb*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1415/1994). *Et-Taḥkîk fi Mesâilî'l-Ḥilâf* (C. 1-2). Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1423/2002). *İ'lâmu'l-Âlim ba'de Rusûhihi bi-Nâsihi'l-Ḥadîs ve Mensûhih*. Beyrut: Daru İbn Hazm.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1408/1988). *İḥbâru Ehli'r-Rusûḥ fi'l-Fıkh ve't-Taḥdîs bi-Mikdâri'l-Mensûḥ min el-Ḥadîs*. Mekke: Mektebetü İbn Hacer.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1418/1997). *Keşfu'l-Müşkil min Ḥadîsi's-Şaḥîḥayn* (C. 1-4). Riyad: Dâru'l-Vaṭan.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1406/1985). *Eḍ-Ḍu'afâ' ve'l-Metrûkûn* (C. 1-3). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1405/1985). *Ḡaribu'l-Ḥadîs* (C. 1-2). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1427/2006). *Meşyehatu İbni'l-Cevzî*. Beyrut: y.y.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. (1412/1991). *El-Ḥass' Alâ Hıfzî'l-İlm ve Zikru Kibâri'l-Ḥuffâz*. İskenderiye: y.y.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Bağdâdî. (ts.). *Âfetü aşḥâbi'l-ḥadîs ve'r-red 'alâ 'Abdi'l-muğîs (Âfetü'l-muhaddîsin)*. Tahran: b.y.
- Kandemir, M. Y. (2004). *El-Mevzûât. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kâtib Çelebi, M. b. 'Abdullâh Hâcî Ḥalîfe. (2010). *Süllemu'l-Vuşûl ilâ Ṭabaḳâti'l-Fuḥûl* (C. 1-6). İstanbul: IRCICA.
- Şafedî, Şalâhuddîn Ḥalîl b. Aybek. (1420). *El-Vâfi bi'l-Vefeyât* (C. 1-29). Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Şiddîk Ḥasen Ḥân, E.-Ṭayyib M. b. Ḥasen el-Ḳannûcî. (1428/2007). *Et-Tâcu'l-Mukellel min Cevâhiri Me'âsiri't-Ṭırâzi'l-Âḥir ve'l-Evvel*. Katar: Vizâratî'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye.
- Ṭayyib Bâ Maḥreme, 'Abdullâh el-Hicrânî. (1428/2008). *Ḳilâdetu'n-Nahr fi Vefâyâtî A'yâni'd-Dehr* (C. 1-6). Cidde: Dâru'l-Minhâc.
- Yavuz, Y. Ş. ve Avcı, C. (1999). İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Zehebî, Şemsüddîn (1405). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. ; (3. bs., C. 1-I-XXV). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.

DİN EĞİTİMİNDE DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ ÖĞRETİMİ: KUR'AN VE HADİSLER TEMELİNDE BİR İRDELEME

Hadice ORAK

ORCID: 0009-0007-6239-0461

E-Posta: orakhadice@gmail.com

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. İlyas ERPAY

ORCID: 0000-0003-2350-6998

E-Posta: ilyaserpay@hotmail.com

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Siirt, TÜRKİYE

Öz

Bu makalede, din eğitimi bağlamında Kur'an ve Hz. Peygamber'in inanç ve din özgürlüğüne dair ortaya koyduğu temel ilkeler irdelenmiş ve bu ilkelerin din eğitimi sürecinde nasıl ele alınması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Kur'an ve Hz. Peygamber'in din ve inanç özgürlüğü konusunda ortaya koyduğu temel ilkeler, konunun eğitim ve öğretimini ele alan din eğitim bilimi açısından gerekli ve öncelikli olan bir konu olduğu düşünülmektedir. İnsan, fitratında barındırdığı akıl ve irade gücüyle özgürce düşünebilme ve inanabilme yeteneğine sahip, kendi inanç yolculuğunu özgürce gerçekleştirebilen bir varlık olarak yaratılmışların en onurlusudur. İslam, bireyin bu yaratılış özelliğini yücelterek, özgür iradeyi hem bireysel bir hak hem de manevi sorumluluk için vazgeçilmez bir değer olarak kabul eder. Din ve inanç tercihinde zorlamanın olmaması gerektiğini vurgulayan ayetler ve Hz. Muhammed'in farklı inançlara gösterdiği hoşgörü, İslam'ın özgürlük ve çoğulculuk anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

Din eğitimi, sadece dini bilgi aktarmakla sınırlı kalmamalı; bireyin sorgulama, düşünme ve anlamlandırma yetilerini geliştiren bir süreç sunmalıdır. Bu bağlamda bu çalışma, din eğitiminin bireyin özgür iradesini destekleyen, sorgulama yeteneğini geliştiren ve çoğulculuğa dayalı olarak farklı inançlara hoşgörüyle yaklaşarak, saygı duymasını teşvik eden bir din ve inanç özgürlüğü öğretim sürecinin olması gerektiğini vurgulamaktadır. Din ve inanç konusunun öğretiminde din eğitimi, baskı ve dayatmalardan arınmış özgürlük temelli bir yaklaşım benimseyerek, bireyin kendi inancını bilinçli bir şekilde seçmesini sağlar ve manevi derinliğini artırmasına katkıda bulunur. Kur'an ve Hz. Peygamber'in rehberliğinde gerçekleştirilecek bir din ve inanç özgürlüğü eğitimi, insan fitratına uygun olacağı için, fertlerin dini duygu, düşünce ve davranışlarının sağlıklı bir şekilde gelişimine katkıda bulunacağı, aynı zamanda nitelikli ve bilinçli bir din ve inanca sahip toplum ile değerler sistemi oluşturulacağı kanaati hasıl olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din, İnanç, Özgürlük, İnsan Fitratı, Kur'an ve Hadis.

TEACHING FREEDOM OF RELIGION AND BELIEF IN RELIGIOUS EDUCATION: AN ANALYSIS BASED ON THE QUR'AN AND HADITH

In this article, the basic principles set forth by the Quran and the Prophet on freedom of belief and religion in the context of religious education are examined and how these principles should be addressed in the process of religious education is emphasized. In this context, the basic principles set forth by the Quran and the Prophet on freedom of religion and belief are considered to be a necessary and priority issue in terms of religious education science, which addresses the education and training of the subject. Human beings are the most honorable of all created beings, having the ability to think and believe freely with the power of reason and will inherent in their nature, and being able to freely carry out their own journey of faith. Islam glorifies this characteristic of the individual's creation and accepts free will as both an individual right and an indispensable value for spiritual responsibility. Verses that emphasize that there should be no coercion in choosing religion and belief and the tolerance that the Prophet Muhammad showed towards different beliefs clearly reveal Islam's understanding of freedom and pluralism.

Religious education should not be limited to just conveying religious knowledge; it should offer a process that develops the individual's ability to question, think and make sense of it. In this context, this study emphasizes that religious education should be a religious and belief freedom education process that supports the individual's free will, develops their ability to question and encourages them to respect and approach different beliefs with tolerance based on pluralism. In the teaching of religion and belief, religious education adopts a freedom-based approach free from pressure and impositions, allowing the individual to consciously choose their own belief and contributing to increasing their spiritual depth. Since a religious and belief freedom education carried out under the guidance of the Quran and the Prophet Muhammad will be in accordance with human nature, it has been concluded that it will contribute to the healthy development of individuals' religious feelings, thoughts and behaviors, and at the same time, a society with a qualified and conscious religion and belief and a value system will be created.

Keywords: Religious Education, Religion, Belief, Freedom, Human Nature, Quran and Hadith.

Giriş

İnsan, yaratılışı itibarıyla akıl, irade ve vicdan sahibi bir varlık olarak diğer tüm yaratılmışlardan üstün kılınmıştır. Bu üstünlük, yalnızca biyolojik veya zihinsel yetilerden değil, aynı zamanda insanın özgürce düşünebilme, inanabilme ve seçim yapabilme yeteneğinden kaynaklanır. Bu özellikler, onu yalnızca diğer canlılardan ayırmakla kalmaz; aynı zamanda özgürlük ve sorumluluk gibi iki büyük emaneti de beraberinde getirir. İslam, insanı yeryüzünün halifesi, onuru ve saygınlığı hak eden, üstün meziyetlerle donatılmış bir varlık olarak tanımlar; *“Biz insanı onurlu/saygın bir varlık olarak yarattık...ve onu başka varlıkların çoğunda bulunmayan üstünlüklere/fazlalıklar ile donattık.”*¹ *“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi denemek için kiminizi kiminize derecelerle üstün kılan O’dur.”*² *“Biz insanı en güzel şekilde yarattık”*³ ayeti, insanın sahip olduğu fitri mükemmelliğin bir göstergesidir. Ancak bu mükemmel yapı, insanın kendi yolunu seçme özgürlüğünü ve bunun beraberinde getirdiği sorumlulukları da içerir. Bu bağlamda insan, varlık olarak yeryüzünde özel bir değer taşır ve gerçek değerini, kendisine sunulan nitelikleri, amaçlarını ve değerlerini geliştirdikçe kazanır. Kur'an'a göre, insanın varoluşunun temelinde din ve inanç yer alır ve dini ilkelere bağlı bir yaşam ancak büyük bir değer anlamı taşır. Bu bağlamda din ve inanç özgürlüğü, dinini yaşamanın ve gerçekleştirmenin temel ilkesi olarak beşerî bir hak kabul edilir. Din ve inanç özgürlüğünün korunması ilahi bir emir dolayısıyla dini bir gerekliliktir.⁴ Burada konu bağlamında din, inanç, özgürlük kavramlarına değinmek yerinde olacaktır. Din ve inanç, insanın manevi dünyasını şekillendiren iki temel kavramdır. Din, insanın Allah ile olan bağı düzenleyen ilahi bir sistemdir. İnanç ise bu bağı bireysel düzeyde anlamlandıran, kişisel bir kabullenme ve bağlılık sürecidir. Dinin özünde inanç, inancın özünde de kalp ile tasdik vardır. İslam, bu iki kavramı bir bütün olarak görüp bireyin inanç dünyasını özgür iradesiyle şekillendirmesini esas alır. Özgürlük, insanın kendi iradesiyle seçim yapabilmesini ve hayatına yön verebilmesini sağlayan temel bir değerdir. Bireyin baskıdan, sınırlamalardan ve zorlamalardan uzak bir yaşam sürmesi, yalnızca mutluluk ve başarıya ulaşmasının değil, aynı zamanda varoluşunu anlamlandırmasının da anahtarıdır. İslam’da ise özgürlük, insanın yaratılış gayesi ile doğrudan ilişkilidir. Akıl ve irade gibi üstün yetilerle donatılmış olan insan, inanç tercihinde özgür bırakılmıştır. Ancak bu özgürlük, yalnızca bireysel bir hak olarak değil; insanın kendi varoluşunu anlamlandırdığı bir süreç olarak değerlendirilir. *“Biz ona doğru yolu*

¹Kur’ân-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011) el-İsrâ 17/70

² el-En’âm 6/165

³ et-Tîn 95/4

⁴ Furat Akdemir, “İmanın Değersel Anlamı ve İslam’da İnanç Özgürlüğünün Temelleri”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (15 Aralık 2016), 45.

*gösterdik ister şükredici olsun ister nankör*¹ ayeti, insanın bu özgürlüğü kendi bilinciyle nasıl kullanması gerektiğine işaret eder. İnanç, bireyin fitri özellikleriyle uyum içinde, baskıdan uzak ve gönüllülük esasına dayalı bir şekilde şekillenmelidir. Nitekim Hz. Muhammed tebliğ görevinde bu minvalde bir metot izlemiş ve *“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz”*² hadisi bu hususa dikkat çekmektedir.

Din eğitimi, bireyin manevi gelişimini destekleyen ve özgür iradesini kullanarak bilinçli inanç tercihleri yapmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Din eğitimi, yalnızca bireye dini bilgi aktarmakla sınırlı bir süreç olarak kalmayıp aynı zamanda bireyin manevi hayatını anlamlandırmasına, ahlaki değerler edinmesine ve toplumla uyumlu bir şekilde yaşamasına katkı sağlar. İslam, insanın özgür iradesine verdiği değeri, onu akıl ve vicdanla donatarak göstermiştir. Bu yaklaşım ölçütünde Kur’an ve hadisler, bireyin iradesine saygı gösterilmesi gerektiğini ve özgür seçimlerin bireysel sorumlulukla doğrudan ilişkili olduğunu açıkça ifade edip din eğitiminin nasıl bir çerçevede yapılması gerektiğine dair rehberlik eder. “Din eğitimi, bütünüyle kişisel özgürlüğün merkeze alındığı bir süreç içerisinde şekillenmelidir. Kişilikleri baskılayan her türlü eğilim ve form, devre dışı bırakılmalı ve bu tür yaklaşımlara pirim verilmemelidir. Yoksa Yüce Rabbi karşısında istendik davranış yapabilen bir bireyden değil, korkularının yönlendirdiği ikiyüzlü bir inanandan bahsetmek zorunda kalabiliriz.”³ Dolayısıyla bu çalışmada, din ve inanç özgürlüğü Kuran ve hadisler temelinde incelemeye tabi tutulacak ve din eğitimi bağlamında öğretimi ele alınacaktır.

Kur’an-ı Kerim’ de Din ve İnanç Özgürlüğü

Allah, insanları hem inanma hem de inkâr etme yeteneği ile yaratmış ve bu konuda onları özgür bırakmıştır. Ancak, insanoğluna doğru yolu göstermekten asla geri durmamıştır. Bu rehberliği, peygamberler aracılığıyla insanlara ulaştırmış ve peygamberlere de inanç konusunda insanları zorlamamaları gerektiğini açıkça emretmiştir.⁴ İnsanlar, kendi tercihlerini yapmakta özgürdür; aynı zamanda bu özgürlük insanların yaratıcı karşısında sorumluluk taşıdıklarını ifade ettiği gibi, onların doğru yolu bulmalarını sağlamak için verilen ilahi tavsiyelerle de desteklenmiştir. Kur’an, insanlara doğru yolu göstermesine rağmen, bu yolda yürüyüp yürümeme kararını insanlara bırakmıştır: *“Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin”*⁵ diyerek kişiye *din ve inanç dayatılmasına müsaade etmemiştir.*

¹ el-İnsân 76/3

² el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Kitâbü’l-İlim, 11.

³ Namık Okumuş, “Din Eğitim-Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir mi?”, *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/1 (13 Şubat 2015), 220.

⁴ Abdulkadir Karakuş, “Kur’an Işığında Din ve İnanç Hürriyeti”, *Marifetname* 10/1 (30 Haziran 2023), 44.

⁵ Kehf, 18/29.

İnsanın özgür bırakılmasının temelinde, onun kendi seçimlerinden sorumlu tutulması yatar. “*Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o ya şükreden ya da nankör bir kimse olur*”¹ ayeti, Allah’ın insanı özgür bırakmasının ilahi hikmetine işaret eder. İslam, bireyin imanını ancak samimi bir sorgulama ve bilinçli bir tercih sonucunda anlamlı görür. Bu özgürlük hem bireysel hem de toplumsal barışın temelini oluşturur. Samimi bir inanç sadece söylemlerle değil, kalbin o inancı onaylaması, benimsemesiyle gerçekleşir ve tam bir gönül işidir. Allah’ta “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır...*”² ayetiyle insana dinde ve inançta herhangi bir baskı ve zorlamanın yapılamayacağı ilkesini getirmiş ve insana tam bir özgürlük alanı tanımıştır. Aynı zamanda Kur’an bireyin imanına ve dini değerlerine yönelik yapılan her türlü baskı, hakaret veya şiddeti onun manevi değerlerine doğrudan bir saldırı olarak kabul etmiştir. Kişinin inancı ve bilinç düzeyi ne olursa olsun, bu değerlere karşı sergilenen hoşgörüsüzlük ve saygısızlık, insani ve ahlaki açıdan kabul edilemez bir tutumdur. Kur’an vahyi, inanç ve düşünce özgürlüğü çerçevesinde, bireylerin değerlerine yönelik hakaret ve saygısızlık içeren davranışlara karşı insanları uyarmış ve adil bir tutum sergilenmesini öğütlemiştir.³ Söz konusu husus Kur’an’da şu ayetle vurgulanmıştır: “*Onların Allaha başka yalvarıp sığındıkları (varlıklar)a sövmeyin ki onlar da kin ve cehaletten dolayı Allaha sövmesinler: zira biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik. (Ama) zamanı geldiğinde onlar Rablerine döneceklerdir: O zaman Allah onlara bütün yaptıklarını (en doğru şekilde) anlatacaktır.*”⁴ İnsana din ve inanç anlamında geniş bir alan açan Kur’an, bireylerin özgürlüklerini, başkalarının haklarına zarar vermeyecek şekilde kullanmaları gerektiğini öğütler. Özgürlük, bir başkasının sınırlarının başladığı yerde sona erer. Bu nedenle, Kur’an, bireyin özgürlüklerini kullanırken başkalarının haklarını ihlal etmeme sorumluluğunu net bir şekilde ortaya koyar. Yeryüzünde birçok din ve inanç sistemi mevcuttur. İnançların çeşitliliği, Allah’ın sünneti ve yaratılış düzeninin bir sonucudur. Kur’an-ı Kerim’de “*Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi iman ederdi. Şimdi sen, insanlar inanmaya kadar onları zorlayacak mısın?*”⁵ ifadesi, inanç farklılıklarının ilahi iradenin bir tercihi olduğunu ve doğal bir durum olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Bu ayet, insanlara inanç konusunda hoşgörüyle yaklaşılması gerektiği yönünde açık bir mesaj niteliği taşır. Aynı zamanda, farklı inançların kendilerini ifade edebileceği özgür bir ortamın gerekliliğine de işaret eder.⁶ Hülâsa Kur’an’ın din ve inanç özgürlüğü noktasındaki vurgularını din eğitimi bağlamında değerlendirecek olursak; Sağlıklı bir öğrenme ve düşünme

¹ el-İnsân 76/3.

² el-Bakara, 2/256

³ Furat Akdemir, “*İmanın Değersel Anlamı ve İslam’da İnanç Özgürlüğünün Temelleri*”, 53.

⁴ En’âm, 6/108.

⁵ Yûnus, 10/99.

⁶ Müfit Selim Saruhan, “*İnsan Haklarının Güvencesi Olarak Kur’an’da İnanç Özgürlüğünün Temel İlkeleri*”, *İnsan Hakları ve Din (Sempozyum)*, (2010), 65.

süreci için birey üzerinde herhangi bir baskı yapılmaması gereklidir. Eğer bireyin iradesine yönelik bir müdahale veya baskı söz konusu olursa, kişi ya sunulan bilgiye olumsuz bir tutum sergiler ya da görünüşte kabul etmiş gibi davranarak mesajı içselleştiremez. Kur'an-ı Kerim, bu duruma dikkat çekerek mesajı iletme sorumluluğunu taşıyan Hz. Peygamber'e şu uyarıyı yapar: *“Eğer bu çağrıya sırtlarını dönerlerse, hoş biz de seni onların üzerine bekçi göndermedik. Senin görevin sadece tebliğdir.”*¹ Bu ayet, bireyin tercihinde özgür bırakılması gerektiğini, ilahi mesajın etkili olması için gönüllülüğün esas olduğunu vurgular. Din eğitimi bağlamında bu ilke, bireyin inançları ve değerleri üzerinde bir zorlama olmaksızın, özgür iradesiyle öğrenme ve anlamlandırma sürecine katılmasını gerektirir. Eğitimin temel amacı, bireyi bir inancı benimsemeye zorlamak değil, doğru bilgilerle donatarak kendi kararlarını alabilecek bir bilinç düzeyine ulaştırmaktır. Hz. Peygamber'in tebliğde benimsediği bu yöntem, din eğitiminde de rehber olmalı; birey, inanç ve değerler konusunda kendisiyle baş başa bırakılarak içten bir anlamlandırma sürecine yönlendirilmelidir.²

Hadisler ve Hz. Muhammed'in Hayatında Din ve İnanç Özgürlüğü

Din ve inanç özgürlüğü, Hz. Muhammed'in peygamberlik sürecinde yalnızca tebliğin bir yöntemi değil, aynı zamanda toplumsal düzeni korumanın temel prensiplerinden biri olmuştur. Peygamber Efendimiz (sav), İslam'ın mesajını insanlara iletirken onların özgür iradelerini gözetmiş ve inanç konusunda asla zorlama yolunu benimsememiştir. Bu noktada Allah Kur'an'da Hz. Peygambere hitaben *“artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onların üstünde egemen bir zorba değilsin.”* demiştir.³ Allah, Peygamber Efendimize insanları herhangi bir baskı ya da zorlama olmaksızın uyarmasını ve yalnızca ilahi mesajı onlara iletmesini emretmiştir. Çünkü iman ve ibadet, ancak kişinin ikna olması, gönülden kabul etmesi ve isteyerek benimsemesiyle anlam kazanır. *“Zorlama altında ‘inandım’ demek veya ibadet etmek, yalnızca durumu kurtarmaya yönelik bir yanılısamadan ibarettir. Bu nedenle, Kur'an'ın pek çok ayetinde peygamberlerin görevinin insanları mutlaka hidayete ulaştırmak değil, yalnızca Allah'tan gelen mesajı tebliğ etmek olduğu açıkça belirtilmiştir.”*⁴ Hz. Muhammed'in söz ve uygulamalarına baktığımızda bu mesajın açık örneklerini görürüz. Bu bağlamda Hicretten sonra Yahudiler ve Müslümanlar arasında yapılan Medine sözleşmesi *“Beni Avf Yahudileri müminlerle birlikte tek bir ümmettirler. Onlar kendi dinlerine, Müslümanlar da kendi dillerine göre yaşayacaklardır. Müslümanlarla Yahudiler arasında yardımlaşma nasihat ve iyilik olacaktır.”*⁵ gibi maddeleriyle din ve inanç özgürlüğü açısından önemlidir. Aynı şekilde Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi sırasında eşsiz bir hoşgörü ve

¹ eş-Şûrâ, 24/48.

² Faruk Vural, *“Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Düşünce ve özgürlüğü”*, EKEV Akademi Dergisi 63 (31 Ağustos 2015), 81.

³ Hayreddin Karaman (ed.), *Kur'an yolu: Türkçe meâl ve tefsir 5* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014). Gâşiye, 21-22.

⁴ Karaman, *Kur'an yolu*.

⁵ Mustafa Özkan, *“Medine Vesikası”*, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 17 Kasım 2024).

affedicilik örneği sergilemiştir. İslam'ın en büyük düşmanları arasında yer alan Mekkelilere karşı hiçbir intikam duygusu beslememiş, aksine onları affetmiştir. Mekke'nin fethinde söylediği “Bugün size kınama yoktur. Hepiniz serbestsiniz.”¹ sözleri, onun barışçıl tutumunu ve inanç özgürlüğüne olan bağlılığını açıkça ortaya koymaktadır. *Din eğitimi bağlamında bu olay merhamet ve bağışlama ilkelerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak, ayrıca dini farklılıkların üstesinden gelmenin ancak hoşgörü ve sevgiyle mümkün olacağı mesajını vermek için değerlidir. Hz. Muhammed hicretin dokuzuncu yılında Necranlı Hristiyanlardan oluşan bir heyeti kabul etmiştir. Hz. Muhammed ve ashâbı ikindi namazını henüz kılmışlardır. O esnada ibadet vakitleri gelen Necranlı Hristiyanlar doğuya yönelerek ibadet etmeye başlamışlardır. Bazı sahabeler buna engel olmak istedilerse de Hz. Muhammed onların serbest bırakılmasını ve ibadetlerini yapmalarına müsaade edilmesini emretmiştir. Hz. Muhammed'in hak yolda olmadıklarını düşündüğü bir inancın mensuplarına kendi mescidinde ibadet etmelerine izin vermesi ve onlarla uzun süreli diyaloglar kurması, onun derin hoşgörüsünü ve barışçıl yaklaşımını ortaya koyan din ve inanç özgürlüğü bağlamında çarpıcı bir örnektir.² “Bilesiniz ki! Kim bir zimmiye (İslam devletinde yaşayan gayrimüslim) haksızlık ederse, onun hakkını eksik verirse, ona gücünün üstünde şeyler yüklerse veya gönülsüz olarak ondan bir şey alırsa ben kıyamet gününde o kişinin hasmıyım.”³ hadisi de bu söylemi pekiştirmektedir. Hz. Muhammed'in hadislerinde ve hayatında sergilediği inanç özgürlüğü anlayışı, İslam'ın bireysel hak ve özgürlüklere verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Onun gerek Medine Sözleşmesi'nde farklı din mensuplarına sağladığı haklar, gerekse Mekke'nin fethinde sergilediği hoşgörü, yalnızca tarihsel bir örnek değil, aynı zamanda din eğitimi için güçlü bir rehberdir. Peygamber Efendimizin zorlamadan uzak bir şekilde insanları hikmetle ve güzel öğütle doğruya çağırması, din eğitiminde bireyin özgür iradesine saygı gösterilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu anlayış, eğitimde dayatma yerine sevgi, hoşgörü ve bireysel farklılıkların kabul edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Hz. Muhammed'in hayatı, din eğitiminin sadece dini bilgi öğretmekten ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal barışı ve bireysel özgürlükleri destekleyen bir değerler sistemi inşa etmesi gerektiğini ilham eden eşsiz bir örnektir.*

Din Eğitimi Bağlamında Din ve İnanç Özgürlüğü

İnsanın doğasında yer alan din duygusu, yaratılıştan gelen bir inanma ve kulluk etme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. İnsanlar, bu doğuştan var olan yetenekle dünyaya gelirken, çevre ve eğitim bu potansiyeli şekillendirir. Yüce Allah, insana doğruyu yanlıştan ayırt etme ve kendi varlığını kavrama yeteneği bahşetmiştir. Fıtrat olarak adlandırılan bu esnek yapı, bireyin yaşam boyu ve koşulları ile aldığı eğitime bağlı olarak

¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 2003), c.2,102.

² İ. Hakkı Ünal, “İslam'da Din Özgürlüğü ve İlk Uygulamalar”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVIII/3 (2005), 288-289.

³ Ebu Davûd, İmare, 31,33

şekillenir. “İnsanın doğuştan getirdiği inanma duygusu, kendi kendine gelişip olgunlaşmadığından, bireyin erken yaşlardan itibaren bir eğitim sürecine ihtiyaç duyduğu açıktır. İlk etapta anne-baba ve yakın çevreden alınan eğitimle şekillenen bu duygu, yetersiz veya hatalı bilgilerle desteklenmesi ya da olumsuz koşullarla karşılaşması durumunda asıl amacından sapabilir.”¹ Bu noktada din ve inanç özgürlüğü bağlamında inanç ve iman, bireyin iradesine ve özgür seçimine dayanması gereken kişisel bir olgudur. Ancak çocukluk döneminde birey, çevresel etkilerin ve aileden aldığı eğitimin güçlü biçimlendirici etkisi altındadır. Doğruyu yanlıştan ayırt etme yetisi henüz gelişmemiş olan çocuklara, belirli bir dinin veya mezhebin kesin doğru olarak öğretilmesi, onların özgür düşüncüyü deneyimlemelerini engelleyebilir. Bu yaklaşım, çocuğun inanç seçimini bir irade meselesi olmaktan çıkararak zorunlu bir kabul haline dönüştürür ve özgürlük ilkesiyle bağdaşmaz. Bu durum özgürlük ilkesine aykırı bir din eğitimi anlayışını ortaya çıkarmaktadır² düşüncesi zihinlerde çarpıcı ve tartışılması gereken bir iddia olarak yerini almaktadır. Fıtrat hadisi, bu durumu anlamak açısından önemli bir perspektif sunar: “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Daha sonra anne-babası onu ya Hristiyanlaştırır ya Yahudileştirir ya da Mecusileştirir.”³ Tam da bu noktada din eğitiminin işlevi ve sorumluluğu büyüktür; Din eğitimi, insanın doğuştan getirdiği düşünme, sorgulama ve anlamlandırma potansiyelini beslemeli, onun doğal gelişimine katkı sağlamalıdır. Söz konusu süreç, bireyin kendi kararlarını verebilme iradesini baskı altına alacak bir biçimde yürütülüyorsa, özgürlüğü tehdit eder ve bireyin inancını sağlıklı bir şekilde geliştirmesini engeller. Bu durum, yalnızca bireyi pasifleştirmekle kalmaz, aynı zamanda Kur’an ve Sünnetin bireysel sorumluluğu esas alan özgürlük anlayışıyla da çelişir. İnsanın fıtratı, çevresinden bağımsız bir şekilde varlık gösteremese de ona sorgulama, öğrenme ve kendi yolunu bulma imkânı tanır. Bununla birlikte, insanın fıtratı ona her zaman bir esneklik ve sorgulama potansiyeli kazandırır. Bu potansiyel sayesinde birey, içinde yaşadığı toplumun ve geleneklerin sınırlarını sorgulayabilir, hatta bu sınırların ötesine geçebilir. Yaşadığı toplumun ve geleneklerin sınırlarını zorlamada ve ötesine geçmede Hz. Muhammet ve diğer peygamberler iyi bir örneklerdir. İnsan, yaşadığı çevrenin tamamen etkisinde kalmaya mahkûm değildir; doğuştan sahip olduğu bu yetenekle öğrenebilir, yeni bilgiler edinebilir, çevresini değiştirebilir ve uyum sağlayabilir. Ayrıca, fıtratın köklü özellikleri adaletle yönelme, güzeli ve iyiyi arama, mükemmeli bulma arzusu gibi onu her zaman daha yüksek bir bilinç düzeyine taşımaya çalışır.⁴ Özgürlük ve bireysel sorumluluk, İslam’ın insana verdiği en temel değerlerden biridir. Bu nedenle, din eğitim süreci bireyi pasif bir kabul ortamına itmek yerine, onun düşünsel kapasitesini geliştirmeye odaklanmalı, bireyin fıtratını tahrip eden değil, onu besleyen bir niteliğe sahip

¹ Merve Kesimoğlu, *Din Eğitimi Açısından Tolerans Kavramı* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019),74.

² Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kimlik Yayınları, 2024),323-324.

³ Buhârî, *Cenâiz*, 92.

⁴ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*,324-325.

olmalıdır. Bu yaklaşım, İslam'ın özüne uygun bir eğitim anlayışının temelini oluşturur. Din eğitiminin etkili olabilmesi için insan sadece bilginin pasif bir taşıyıcısı olmamalı; aksine, bilgiyi sorgulayan, anlamlandıran ve aktif bir şekilde öğrenen bir özne haline getirilmelidir. Bunun için, bireyin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlamak, sorumluluk bilincini geliştirmek ve din eğitim sistemini bu anlayışa göre yeniden düzenlemek önemlidir.¹ Geniş bir özgürlük sahası içerisinde verilecek olan din eğitimi, hoşgörü içerisinde bireylerin hem sorgulayıcı hem de üretken bir şekilde öğrenmelerini teşvik edecektir.

Kur'an ve hadisler temelinde verilecek olan bir din eğitimi insana sadece kendi din ve inancını benimseme ve yaşama noktasında bir özgürlük tanımadığını, bu özgürlük yelpazesinin her din ve inanç üzerinde aşılması gerektiğini vurgulamalıdır. Modern dünyamızda farklı inanç ve düşünce sistemlerinin bir arada var olması, din eğitiminin yalnızca bir inancı öğretmekle sınırlı kalamayacağını ortaya koyar. Çoğulculuk, bireylerin farklı inançlara saygı duymasını ve kendi inançlarını bilinçli bir şekilde seçmesini destekleyen bir anlayıştır. Peygamber Efendimizin, Müslüman olmayan insanlara gösterdiği hoşgörü, din eğitiminin yalnızca bireysel gelişim için değil, aynı zamanda toplumsal barış için de ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu yaklaşım, din eğitiminde rehber alınması gereken temel bir ilkedir. Bireylerin yalnızca kendi dinlerini öğrenip diğer inançlardan uzak kalması, farklı dinlere mensup insanlar arasında yabancılaşmaya ve bunun sonucunda korku ve güvensizliğe yol açabilir. Bu nedenle, din özgürlüğünü ve din eğitimi hakkını destekleyen, hoşgörü ve çoğulculuk anlayışını merkeze alan yaklaşımlar, farklılıklara saygı duyma ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmeyi amaçlar. Bu türden verilecek olan bir din eğitimi, hoşgörü ve çoğulculuk kavramlarının somut bir yansıması olarak görülebilir.² Bu bağlamda din eğitimi, sadece bir inanç öğretisi değil, aynı zamanda bireylerin hoşgörü, saygı ve empati gibi değerleri kazanmasını sağlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an'ın insana sunduğu özgürlük alanından referansla verilecek olan bir din eğitiminde, bireye kazanım olarak sağlanacak bir diğer husus ihlaslı bir iman, bilinçli bir şuur ve fikri bağımsızlıktır.³ Din eğitiminin nihai hedefi, bireylerin tahkiki bir imana ulaşmasını sağlamaktır. Tahkiki iman, yüzeysel bir kabullenişin ötesinde, bireyin akli ve kalbiyle derinlemesine düşünerek, kendi iradesiyle benimsemiş olduğu bir inanç biçimidir. Bu süreçte bireyin hayat ve varlıkla ilgili Kur'an merkezli bilgiler edinmesi, özgür iradesiyle tercih yapabilmesi ve bu tercihi içtenlikle sahiplenmesi kritik öneme sahiptir.⁴ Özellikle bu noktada din eğitiminin ihmal edilmesi, bireydeki din ve inanç gelişiminde oluşacak boşlukların farklı ellerle doldurulmasına bunun sonucunda dinin özüne aykırı anlayışlar yeşermesine yol açabilir. Özgür düşünce anlayışı dışında

¹ Okumuş, "Din Eğitim-Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir mi?", 271.

² Merve Kesimoğlu, "Din eğitimi açısından tolerans kavramı", (26 Eylül 2019), 81-83.

³ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 122.

⁴ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 99-102.

verilecek sağlıklı bir din eğitimi, bireyi bağınazlığa, dogmatik dayatmalara ve taassuba kayan zararlı eğilimlere yönlendirebilir.

Netice itibariyle din ve inanç özgürlüğü, İslam'ın temel ilkeleri arasında yer alan ve bireyin fitratıyla uyumlu bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, Kur'an ve hadis temelinde geliştirilen din eğitimi anlayışı, bireyin fitratını bozmadan, onun sorgulama, düşünme ve özgür tercih etme yetilerini geliştirmeyi amaçlamalıdır. Hoşgörü ve çoğulculuk ilkeleriyle şekillenen bir din eğitimi, yalnızca bireyin kendi inancını bilinçli bir şekilde seçmesine olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda farklı inançlara sahip bireyler arasında barış ve anlayış köprüleri kurar. İslam'ın “*Sizin dininiz size, benim dinim bana*”¹ prensibiyle özetlediği inanç özgürlüğü, din eğitiminde temel bir referans olmalı ve bireylerin kendi inançlarını yaşarken başkalarının haklarına saygı duymalarını sağlayacak bir şekilde uygulanmalıdır.

Sonuç

Kur'an ve hadislerin temelinde din ve inanç özgürlüğü, İslam'ın evrensel mesajının ayrılmaz bir parçası ve yaratılışında ona bahşedilen en temel haklardan biridir. Dinde zorlamanın olmaması gerektiğini vurgulayan ayetler ve Hz. Muhammed'in hayatındaki uygulamalar, insanın kendi iradesiyle seçim yapmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu anlayış, İslam'ın insan fitratına olan derin saygısının bir tezahürüdür. İnsan akleden, düşünen ve doğruyu arayabilen bir varlıktır. Fitratında taşıdığı bu özellikler, onun inançlarını özgür iradesiyle seçmesine olanak tanır. Kur'an ve hadisler, insanın bu yaratılış özelliğini yüceltmekte ve bireyin düşünerek iman etmesini teşvik etmektedir. Düşünme ve akletme yeteneğini merkeze alan bir inanç anlayışına sahip bir dinin, sorgulayan bireylerden çekinmesi ya da bu süreci engellemeye çalışması mümkün değildir. Din eğitimi ise bu özgürlüğü bir hak değil, aynı zamanda bir sorumluluk olarak bireye kazandırmalıdır. Özgürce düşünmek, sorgulamak ve anlamlandırmak bireyi taklitten kurtarır, ruhsal doyuma ulaşmasını ve inancını daha sağlam temellere oturtmasını sağlar. Çünkü özgür irade olmadan sorumluluk, sorumluluk olmadan da hakiki bir inanç mümkün değildir. Kur'an'ın Hz. Peygamber'e iletildiği, insan iradesine baskı yapılmaması yönündeki uyarılar, İslam'ın bu özgürlük anlayışına ne denli önem verdiğini bir kez daha göstermektedir. Tebliğin temelinde, insanın inanç yolculuğunu kendi iradesiyle gerçekleştirmesi yer almaktadır. Bu yüzden, din eğitiminin en önemli hedeflerinden biri, ezberci, dayatan, baskıcı bir eğitim yaklaşımından uzaklaşarak, bireyin düşünce, sorgulama ve tahkik yetilerini geliştiren bir eğitim vermek olmalıdır. Gerçek anlamda bir itaatten söz etmek, ancak bireyin sorgulayıp neye inandığını tam anlamıyla kavramasıyla mümkündür. Din eğitiminin kendisine kazandıracığı özgürlükle düşünen ve sorgulayan bireyler, taklit

¹ el-Kâfirûn, 109/6.

düzeyinde bir inançtan sıyrılarak, derinlemesine ve bilinçli bir iman anlayışına ulaşabilirler. Bilinçsizce kabul edilen bir inanç ise sadece taklide dayanır ve bu yaklaşım sağlıklı bir iman anlayışı oluşturamaz. Niçin ve neden inandığını bilen bir birey sadece özgürce inançlarını benimsemekle kalmaz, aynı zamanda bu seçimlerin sorumluluğunu da üstlenir. Din eğitiminin Kuran ve hadislerin sağladığı özgürlük sahasında bireye kazandıracığı bu bilinçli yaklaşım hem bireyin inancını güçlendirir hem de ona hayatında sağlam bir yol haritası sunar. Din eğitimi, bu bağlamda yalnızca bireysel özgürlüğü değil, aynı zamanda çoğulculuğa saygıyı da merkeze almalıdır. Farklı inanç ve düşünce sistemlerini tanımayı ve onlara saygı göstermeyi öğreten bir din eğitimi, bireylerin hem kendi kimliklerini güçlendirmelerini hem de toplumsal barışa katkıda bulunmalarını sağlar. Hz. Muhammed'in, farklı inançlara sahip insanlarla olan diyalogları ve bu inançlara gösterdiği hoşgörü, bu anlayışın örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, İslam'ın özgürlük mesajı, bireyin akıl ve irade özgürlüğüne saygı duyan bir din eğitimi anlayışını gerekli kılmaktadır. Bu anlayış, insanı sadece bir bilgi alıcısı değil, düşünen, sorgulayan ve kendi inanç yolculuğunu gerçekleştiren bir varlık olarak ele alır. Dolayısıyla, bugünün din eğitimi politikaları ve uygulamaları, bu anlayışı rehber edinmeli ve bireylere din eğitiminde özgürlüğün değerini kazandırmayı hedeflemelidir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Furat. “İmanın Değersel Anlamı ve İslam’da İnanç Özgürlüğünün Temelleri”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 2 (15 Aralık 2016): 37-65.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları,5. Basım, 2024.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları,2. Basım 2007.
- Ermemiş, Faruk. “Kur’an-ı Kerim’in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed’in Uygulamaları”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy 1 (20 Nisan 2018): 20-35.
- “Fikir ve vicdan hürriyeti üzerine”. Erişim 15 Kasım 2024. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0690.htm>.
- Hamidullah, Muhammed. “İslam Peygamberi”. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 2003.
- Karakuş, Abdulkadir. “Kur’an Işığında Din ve İnanç Hürriyeti”. *Marifetname* 10, sy 1 (30 Haziran 2023): 39-73.
- Karaman, Hayreddin, ed. *Kur’an yolu: Türkçe meâl ve tefsir cilt5*. 5. baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları Kaynak eserler, 32. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kesimoğlu, Merve. “Din Eğitimi Açısından Tolerans Kavramı”. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi).
- Kur’ân-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,12. Basım,2011
- Okumuş, Namık. “Din Eğitimi-Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir mi?”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 13, sy 1 (13 Şubat 2015)
- Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medine-vesikasi>
- Özafşar, Mehmet Emin,vd.(ed.). *Hadislerle İslâm 1*. 4. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Özafşar, Mehmet Emin, vd.(ed.). *Hadislerle İslâm 6*. 4. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Özafşar, Mehmet Emin,vd.(ed.). *Hadislerle İslâm 7*. 4. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Polat, İsmail. “İslam’da Temel Hak ve Özgürlüklerin İlkesel Dayanakları”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28, sy 1 (30 Haziran 2023): 195-211.
- Sancaklı, Saffet. “Hz. Peygamber ve İnsan Hakları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* III, sy 2 (2003): 23-51.
- Saruhan, Müfit Selim. “İnsan Haklarının Güvencesi Olarak Kur’an’da İnanç Özgürlüğünün Temel İlkeleri”. *İnsan Hakları ve Din (Sempozyum)*, 2010, 53-67.
- Sayın,Yusuf. “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve İslam”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 26, 2015, s. 423-454.
- Tosun, Cemal. *Din eğitimi bilimine giriş*. 9. bs. Ankara:Pegem Akademi Yayıncılık, 2017.
- Ünal, İ Hakkı. “İslam’da Din Özgürlüğü ve İlk Uygulamalar”. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVIII, sy 3 (2005): 275-93.
- Vural, Faruk. “Kur’an-ı Kerim Perspektifinden Düşünce ve özgürlüğü” . *EKEV Akademi Dergisi*, sy 63 (31 Ağustos 2015): 69-92.
- Yakıt, İsmail. “Kur’ân ve Sünnette İnanç ve Düşünce Özgürlüğü”. *Kur’ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (İlmi Toplantı)*, 2014, 385-98.

AZERBAYCAN'DA FELSEFENİN GELİSİMİNE KISA BİR BAKIS

Prof. Dr. Aysel Demir
ORCID: 0000-0001-7283-1565
ayselmus1@hotmail.com

**Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sistemik Felsefe ve Mantık,
Kırıkkale, Türkiye**

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'nin Azerbaycan'a neden ilgi gösterdiğini ve Türkçe konuşan ülkeler arasında bir işbirliğini neden teşvik ettiği incelenmektedir. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın neden bu kadar yakın olduğunu ve neden birbirleriyle özel bir ilişki sürdürdüğü, "Tek millet, iki devlet!" sloganının değişen ilişkilerde ve 21. yüzyılda dünyada hala geçerli olup olmadığını sorulmaktadır. Bu anlamda, öncelikle kısaca Türkiye-Azerbaycan ilişkileri incelenip, ardından özellikle Azerbaycan'da felsefenin durumuna kısaca bakılacaktır. Azerbaycan, ortak dil ve kültürü paylaşan Türkiye için önemli bir ülkedir. Etnik, tarihi, kültürel ve dilsel kökenleri nedeniyle Orta Asya ülkelerine karşı her zaman destekleyici olup bir kardeşlik duygusuyla bu ülkelere yaklaşmıştır. Bulunduğu konumdan dolayı başta Rusya olmak üzere dünyanın önde gelen ülkelerinin sürekli ilgi odağıdır. Ancak henüz kendi ulusal felsefesini birebir ortaya koyamadığı üzerine eleştiriler almaktadır. Hem Sovyet Rusya'nın ideolojisini kapmak zorunda bırakılması hem de felsefeyi dini bağlamda ele almaya çalışması, Azerbaycan'da felsefenin diğer İslami ülkelerde olduğu gibi tam anlamıyla yerleşmemesine neden olmuştur. Bu nedenle, ülke içindeki düşünürler bir miktar umutsuzluğa kapılsalar da yapılması gereken şeyi yapmışlardır. 1990'li yıllarda Rusya'dan bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, her anlamda Türkiye'den desteğini almış, bu destek eğitim alanına da yansımıştır. Felsefe alanında da çeşitli işbirlikleri yapılarak her iki ülke için de ulusal ve uluslar arası değerlerin nasıl yapılandırıldığını felsefî olarak değerlendirmek istenilen şeylerdir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Siyaset, Kültür, Felsefe.

Kırgızistan'da Manas Üniversitesi olmak üzere bölgede iki üniversite kurmuş ve bu üniversiteleri akademik ve finansal olarak desteklemeye başlamıştır. Türkiye, bu ülkeler için hem önemli bir güç hem de ekonomi ve eğitim için önemli bir destinasyon haline gelmiştir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bu Türk devletlerinin bağımsızlığını ilan etmeleri, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya politikasını olumlu etkilemiştir denilebilir.

Azerbaycan, ortak dil ve kültürü paylaşan Türkiye için önemli bir ülkedir. Azerbaycan Türkleri 1918'de Mehmet Emin Resulzade önderliğinde Azerbaycan Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığını ilan etmiştir ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilk olarak devlet Osmanlı Devleti tanımıştır. Bununla birlikte Rusya'nın işgali ile birlikte bağımsızlığı sona ermiştir ve 70 yıl süren bir egemenliğin içine girmiştir.¹

Azerbaycan ve Türkiye'nin ilişkilerinin uzun zaman önce başladığı ve Türk halkını kötü zamanlarda destekledikleri bilinmektedir. I. Dünya Savaşı tarih sayfalarına baktığımızda, binlerce Azerbaycanlının Türklerle birlikte yabancı işgaline karşı savaştığını görebiliriz. Birçok Azerbaycanlı aydın, Modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak için yaptığı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ü desteklemiştir.² Bolşevik Devrimi'nden sonra, özellikle Bakü-Azerbaycan, uzun yıllar SSCB'nin kontrolü altında kalması nedeniyle bağımsızlığını kaybetmiştir.³ Daha sonra, iki devlet arasındaki ilişki, Azerbaycan 1991'de bağımsızlığını kazanması ve ardından Türkiye'nin onun bağımsız statüsünü tanımasıyla yeniden başlamıştır. Her iki ülkenin ilişkileri, karşılıklı saygıya dayanmaktadır ve ilişkiler siyasetten eğitime kadar tüm alanlarda geliştirilmeye devam etmektedir.

Son yıllarda Azerbaycan ile etnik, dilsel, kültürel ve dini benzerlikleri nedeniyle Türkiye'nin ekonomik, politik, kültürel ve eğitim alanlarındaki etkisi oldukça artmıştır. Türkiye, özellikle Dağlık Karabağ Sorunu konusunda Azerbaycan'ı her zaman her şekilde desteklemiş ve 2021 yılında Karabağ'ın yeniden Azerbaycan topraklarına geçmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Türkiye ve Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı projesi gibi enerji alanında da iş birliğini içeren stratejik bir anlaşma imzalanmıştır ve buna ek olarak üniversiteler arası iş birlikleri sağlanmıştır. Görüleceği üzere ilişkiler çeşitli alanlarda geliştirilmiştir.

Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri Türkiye tarafından 'tek millet, iki devlet!' olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bu sloganın bu değişen dünyada ve ilişkilerde geçerli olup olmadığını sorduğumuzda, 2021'de Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki savaşta Türkiye'nin desteğinden sonra bu soruyu kolayca 'evet, geçerli' şeklinde cevaplayabiliriz. Türkiye'nin genel Pan-Türk ideolojisine katılmayı çok doğru bulmayan ve bu konuda biraz çekinikliği olan Azerbaycan'ın Türkiye'nin teknolojik desteği sayesinde Karabağ savaşını kazanması ile

¹ A. H. Balayev (1993) *Azerbaycan Demokratik Respublikası Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Elm Yayıncılık.

² S. Aliyarov & Y. Mahmudov (1989). *Sources for the History of Azerbaijan History*. Bakü: Azerbaijan University Publications.

³ History of Azerbaijan (2007) Volume II, Bakü: Elm Yayıncılık. s. 608.

düşüncelerini biraz değiştirdiği görülür. Ermenistan'ın savaşta yenilmesi iki ülkeyi stratejik olarak biraz daha yakınlaştırmıştır. Bununla birlikte, Anadolu'daki Türk kimliği ile Azerbaycan'daki Türk kimliği ve dini arasında bir takım farkların bulunması ve bağımsızlığını kazandıktan sonra kültürünü ve dilini kaybetmek istememesi nedeniyle Pan-Türk idealine ihtiyatlı yaklaştığı da bilinmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın kültürel etkilerinin halen devam ettiğini de unutmamak gerekir.

Azerbaycan, Doğu ve Batı kültürünün birleştiği köprü olup stratejik jeopolitik önemi olan bir bölgedir. Ülke, zengin doğal kaynaklara sahiptir ve Avrupa ve Asya'nın ulaşım ve iletişim hatlarının kesiştiği noktadır.¹ Bu nedenle, başta Rusya olmak üzere dünyanın önde gelen ülkelerinin sürekli ilgi odağıdır. Doğu ve Batı kültürü arasında olmak, uluslararası kültürel çeşitliliğin atmosferini oluşturan zengin bir çok kültürlülüğe kesinlikle katkıda bulunmaktadır. Modern Azerbaycan bunu bir devlet politikası olarak görerek dini, dilsel, kültürel ve felsefi çeşitliliği korumaya çalışmaktadır.

Azerbaycan'da Felsefe

Azerbaycan'ın kültürel yapısı felsefi düşüncelerini de etkilemiştir. Bu anlamda, Azerbaycan'ın stratejik konumu ve çok kültürlü çeşitliliğinin ulusal bir felsefi bakış açısı yaratmaya yardımcı olup olmadığını veya ulusal bir felsefi düşüncelere sahip olmanın zararlı olup olmayacağını sorabiliriz. Acaba Türkiye, modern Azerbaycan'da bu ulusal felsefi düşüncenin gelişimine katkıda bulunabilir mi?

Azerbaycan'a baktığımızda, felsefeyle bağlantısının Ortaçağ döneminde İslam kültürüne katılmasından sonra başladığını görebiliriz. Behmanyar ve Sühreverdi (İranlı olarak bilinir) gibi bir dizi Ortaçağ düşünürü Azerbaycanlı olarak kabul edilir. Ancak, felsefi fikirler Ortaçağ Azerbaycan düşünürleri arasında ne yazık ki yeterince yayılmamış, genellikle şiirler ve dini düşünceler aracılığıyla kendilerini göstermişlerdir. Azerbaycan'da İslam dini, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve dünyaya karşı tutumlarını düzenlemiştir. Günümüzde her alanda modernleşmeler yaşanmasına rağmen, dini değerler hala Azerbaycanlıların dünya görüşü üzerinde etkilidir.

Azerbaycan, 1990'lara kadar Sovyet Marksist ideolojik düşünce ve biliminin etkisi altında kaldığı için kendi ulusal felsefi dünya görüşlerini tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.² Sovyet Rusya döneminde Azerbaycan'ın kendilerine has bir felsefi düşünceye sahip olmadığı, sadece Rus ideolojisinin ve edebiyatının hakimiyetinde olmuştur.³ Dolayısıyla, daha sonrasında felsefe, Azerbaycan'da Çarlık Rusya'sı ve ardından SSCB aracılığıyla gelişmeye başlamıştır. Ancak bu gelişme bilimsel yapıda olup Azerbaycan'ın ulusal felsefesinden uzaktır. Rusya biliminde çok başarılıydı ama o zamanlar felsefe alanında çok etkin değildi.

¹ M. İsmayılov (1993) *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azereşr Yayıncılık, s.49.

² H. Baykara (1975). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*. İstanbul: Gençlik Yay. s.39.

³ E. Ağayev (2004) *Güney Kafkasya Halklarının Pedagojik İlişkileri Tarihinden*, Bakü: Tehsil Yayıncılık.

Rusya'nın ideolojik etkisini üzerinden atmak isteyen Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra bu konuya da yöneldi. Azerbaycan aydınları da artık felsefenin yalnızca kendi ana dillerinde var olabileceğine inanmaya başladılar ve bu nedenle Azerbaycan'daki ulusal felsefeye odaklandılar. Ancak, ilk başta derin felsefi düşünceyi tam olarak yakalayamamaları doğaldı. Hatta bazı aydınlar, eğitim kalitesinin düşük olması ve felsefeye dini bakış açısıyla bakılması nedeniyle Azerbaycan'da felsefe ve gerçek filozofların bulunmadığını iddia etmişlerdir. Bu nedenle de yüksek kaliteli felsefi fikir ve teoriler geliştiren filozoflar yetiştirmenin de zor olduğunu düşünmüşlerdir.

Bir ülke için bilim ve felsefenin gelişimi bir mihenk taşıdır. Felsefi düşünceler ve tartışmalar için entelektüel altyapıya, düşünme biçimlerine ve özgür bir ortama sahip olmak bir gerekliliktir. Felsefenin ortaya çıkması için rasyonel, sistematik ve eleştirel düşünceye ihtiyaç vardır. Doğu'da Felsefenin gelişimine tarihsel olarak baktığımızda, dinin genellikle felsefi düşüncelerin bir kaynağı olarak sunulduğunu ve felsefenin içeriğinin bu bölgede din tarafından şekillendirildiğini görebiliriz. Oysa bilim ve felsefe akla dayanırken, din inanca dayanmaktadır.

Felsefe genel olarak Antik Yunan'da başlamış, Antik Yunan kültürü felsefi düşüncenin içeriğini tanımlamada da önemli bir rol oynamıştır. Aklın egemenliğinde düşünen filozoflar evrenin ve insanın ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Aristoteles'ten sonra ortaya çıkan değişimler ile aklın geri plana atılarak dinin egemen kılınması sonucu bin yıl sürecek olan Ortaçağ'a girilmiştir. Hristiyan Avrupa Ortaçağ'a girdiğinde ise İslam felsefesi Aristoteles ve Platon'un kitaplarının çevirileri aracılığıyla gelişmeye başlamıştır. Ancak bu gelişme ve değişim İslam dünyasının kendi özünden çıkmayıp, devşirme olduğu için yeterli olmamış büyük bir aydınlanma sağlanamamıştır. Felsefe burada Batı kültürünün bir ürünü olarak devşirildiği için tam anlamıyla Doğu kültürünün içselleştirdiği bir alan olamamıştır. Sorun şu ki, tarih boyunca Batı kültürü felsefi düşünceye egemen olmuş ve Doğu kültürü genellikle bu kültürü ve düşünceleri onlardan ithal etmiştir. Doğu kültürü de felsefeyle ilgilense de kendi söylemlerini düzgün bir şekilde oluşturamamışlardır. Ortaçağ'da İslam Felsefesi, Platon ve Aristoteles'in kitaplarının tercümesiyle bir aydınlanma yaşamıştır. Ancak, orada Doğu'nun bilgiye eklediği çok yeni bir şey yoktur. Diğer bir ifadeyle, Doğu kültürünün felsefeye olan ilgisini inkar edemeyiz ama maalesef farklı bir söylem yaratamamışlardır. Felsefe ve felsefi düşünce ithal edildiği zaman, kendi ulusal düşüncelerinizi üretemezsiniz. Diğer kültürlerin kendilerine ait tartışmalarını ithal ederek yeni dünya görüşü ne yazık ki yaratılamaz. *“Batı dedikte, esasen bilimin ve teknolojinin inkişafını ve rasyonel düşünceyi öne çeken bir uygarlığı kastediyorum. Doğu dedikte ise daha çok hissiyatı, maneviyatı, ahlakı, dini*

inancı öne çeken bir düşünce tarzını kastediyorum.”¹ Hegel'in tarih eleştirileri, Doğu kültürünün neden tamamen yeni bir sistematik felsefe yaratamadığını bize açıklamaktadır.

Türkiye, modern Azerbaycan'da ulusal felsefi düşüncenin gelişimine Üniversiteler arası ortaklıklar, öğrenci değişimleri vb. konularda katkıda bulunmaktadır. Günümüzde Azerbaycan'da felsefe ile ilgilenen eğitim kurumları gelişmeye ve insanlar felsefeye daha fazla ilgi duymaya başlamışlardır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, Azerbaycan buna yönelik birçok şey yapmaya çalışsa da hala yeterli ulusal felsefi dünya görüşüne sahip değil gibi gözükmektedir. Genel olarak bakıldığında sadece Azerbaycan'da değil, Türkiye de dahil olmak üzere, Doğu kültüründe ulusal bir çağdaş felsefi gelenek henüz ne yazık ki tam olarak ortaya çıkmamıştır. Azerbaycan'daki dinin rolü, felsefeye dini açıdan bakan çoğu Azerbaycan filozofu için oldukça önemlidir. Onların felsefi sorulara verdikleri cevaplar rasyonel olmaktan çok dinidir. Azerbaycanlı akademisyen Prof. Dr. Selaheddin Halilov'un dediği gibi, doğu felsefesinin gelişmesi için daha fazla entelektüel felsefi geçmişe sahip olmamız gerekir. O, Doğu kültürünün hatasının, Batı felsefi kültürü altında felsefi bir alan kurmaya çalışması olduğunu düşünüyor ve ulusal felsefeyi destekleyen ulusal bir vicdan olduğunu iddia ediyor. *“İster bireysel olsun, isterse de toplumsal hayatın yapısında genel insani değerlerle yanaşı bir millete özgü milli, manevi değerler de çok önemli bir yere haizdir.”²* Bu nedenle, Türk dünyası için ulusal bir felsefe kültürü üzerinde çalışıyor.

Modern Azerbaycan'da ulusal bir felsefi gelenek yaratılması konusunda cabalar büyüktür. Bu konuda önemli bir payı olan Prof. Dr. Selaheddin Sadreddin oğlu Halilov, Azerbaycan ve çeşitli ülkelerde hem siyasi hem de felsefi bağlamda bir çok göreve ve esere imza atmış hem fizik hem de felsefe profesörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknolojinin toplumsal rolü, bilimin insan hayatına etkisi, bilimsel bilgilerin diğer faaliyet ve bilim alanlarından farkı konusunda araştırmalar yapan insanların yaşamlarını sorgulayarak felsefi değerlendirmeler üzerine yoğunlaşan Halilov, Azerbaycan'da felsefe üzerine çalışmaların 1930lu yıllarda felsefe kürsüsünün kurulmasıyla başladığını belirtir.³ Ancak, o dönemde Rusya'nın egemenliğinde olan Azerbaycan'da Bakü devlet Üniversitesi'nde başlayan bu felsefe hareketliliği Rusya bir tehlike olarak görekerek 1950lerin başında kapatmıştır. Bugün Azerbaycan'da çok sayıda felsefe doktoru ve profesörü olduğunu ve felsefenin Yüksek okulların tümünde okutulduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Genel olarak bakıldığında, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri eskiye göre daha ilerlemiş, hemen hemen her alanda işbirliğine gidilmiştir. Azerbaycan'da felsefenin gelişimine baktığımızda; Rusya'nın egemenliğinde uzun

¹M. Günay (2023) Selaheddin Halilov ile Söyleşi:Doğu, Batı ve Felsefesi Yaklaşımlar Üzerine, *Arke-Logos Dergisi*, Sayı: 15, s. 300.

² A.g.e. s. 302

³ A.g.e. s. 305.

sure kalmasından dolayı kendi ulusal felsefesini tam olarak oturtamamıştır. Azerbaycan da felsefeyi daha çok İslam felsefesi üzerinden yürütmüştür. Ancak Felsefe, Batı kültürünün bir ürünü olarak devşirildiği için tam anlamıyla Doğu kültürünün içselleştirdiği bir alan olamamıştır. Elbette bu durum Azerbaycan'da felsefeye yaklaşımı da etkilemiştir. Hem Sovyet Rusya'nın etkisi hem de felsefede dini öğelere daha ağırlık verilmesi Azerbaycan'da ulusal felsefenin gelişimine sekte vurmuştur. Türkiye, şimdilerde Azerbaycan'da ulusal felsefi düşüncenin gelişimine Üniversiteler arası ortaklıklar, öğrenci değişimleri vb. konularda katkıda bulunmaktadır. Ve Azerbaycan'da felsefe ile ilgilenen eğitim kurumları gelişmeye ve insanlar felsefeye daha fazla ilgi duymaya başlamışlardır.

Kaynakça

- Ağayev, E. (2004) Güney Kafkasya Halklarının Pedagojik İlişkileri Tarihinden, Bakü, Tehsil Yayıncılık.
- Aliyarov, S., & Mahmudov, Y. (1989) Sources for the History of Azerbaijan History. Bakü: Azerbaijan University Publications.
- Balayev A. H. (1993) Azerbaycan Demokratik Respublikası, Azerbaycan Tarihi, Bakü: Elm Yayıncılık.
- Baykara, H. (1975) Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi. İstanbul: Gençlik Yay.
- History of Azerbaijan (2007) volume II, Bakü: Elm Yayıncılık.
- İsmayılov, M. (1993) Azerbaycan Tarihi, Bakü; Azərneşr Yayıncılık.
- Günay, M. (2023) Selahattin Halilov ile Söyleşi: Doğu, Batı ve Felsefesi Yaklaşımlar Üzerine, *Arkhe - Logos Dergisi*, Sayı: 15.

DEBUNKING ISLAMOPHOBIA: ADDRESSING ANTI-MUSLIM SENTIMENTS ASSOCIATED WITH RELIGION

Associate Professor Dr. Naseem Akhter
Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan
khtr_nsm@yahoo.com

Abstract

Prejudice and fear-based attitudes towards Islam and Muslims collectively known as Islamophobia a major Socio-Political issue of the modern world. This trend is becoming a hindrance to the creation of religious tolerance and peace in the Jewish world and around the globe. Islamophobia operates through a lack of knowledge, negative advertising, past discrimination, and stereotyping by the media. For this reason, measures are taken to link Muslims with terrorism and extremism which leads to increases in social segregation and prejudice.

The solution to this problem is required to continue education, discussion, and sharing, as well as interreligious tolerance. The media has an important responsibility to offer a good portrayal of Muslims, meanwhile, some actions must be addressed against hate crimes and narratives through legislation at an international level. So, in the light of the Quran and Sunnah Muslims can assure those inclined towards the non-violent image of Islam and portray a humane image of the religion through their conduct and behavior.

This paper attributes its conclusion that the elimination of Islamophobia is not only paramount for Muslims but for all humanity to the need to transform the world into a society whereby coexistence is prioritized. This means collective global fellowship and effective intervention.

Keywords: Islam, Islamophobia, Socio-Political, Jewish

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİ: FACİƏLƏRƏ HÜSEYN NADİM NAXÇIVANI, HÜSEYN CAVİD FƏRYADI

/ikinci yazı/

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ**ORCID: 0009-0001-1327-3425****<https://az.h-index.com> > author > k.****ezimliebulfez@yahoo.com.tr****Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan.****ÖZƏT**

XX əsrin əvvəllərinin ədəbi prosesi XIX əsrin ikinci yarısının, yaxud XIX əsrin sonuncu rübünün ədəbi prosesinin tərkib hissəsidir.

Poeziyada klassik ənənələrə bağlılıq və yeni ədəbi meyllərin klassik səciyyələri.

Yeni dövr (1800-1920-ci illər) Azərbaycan ədəbiyyatı geniş inkişaf proyeksiyalarına malikdir. Hər şeydən əvvəl, Böyük Ədəbiyyatın həyata və cəmiyyətə münasibətində yeni axarlar açıldı: ədəbiyyat öz klassik forma və bədii ifadə tipizmi üzərində köklənməklə yeni ədəbi meylləri, forma və məzmun xüsusiyyətləri xüsusi inkişaf strategiyasına qovuşurdu.

XX əsrin əvvəllərində Naxçıvan ədəbi mühitində istedadlı şair Hüseyn Nadim Naxçıvaninin öz imzası, bədii-poetik xətti vardır. Hüseyn Nadim Naxçıvani 1871-ci ildə Nehrəmdə anadan olmuş, 1920-ci ildə Ordubad və Qarçevan ərazilərində ermənilərlə vuruşda aldığı yaradan 1927-ci ildə vəfat etmişdir

Füzuli ədəbi ənənələrinə bağlı olan şairin özünəməxsus bədii duyumu. İfadə özəllikləri, təsvir və tərənnüm motivləri vardır. Nadimdə faciə fəryadı:

**Füzuli, dur ayağa, qəmə giriftarəm, ağlaram,
Dəstgirəm sənintək ruzgardə, xarəm, ağlaram.**

**Qəbrin üstə baş əydim, qüssədən qanla dolub könlüm,
Solub gülüstanda güllərim, səntək zarəm, ağlaram-**

Deyə, şair fəryad qoparırdı. Çünki Vətən və onun övladları zülm və işkəncələr altında əzilirdi.

HÜSEYN CAVİD VƏ FACİƏLƏRƏ ETİRAZ: “Hər kəs aləmdə bir bəlayə düçar”.

Hüseyn Cavidin şeirləri klassik poetikanın yeni nümunələri kimi canlı və dramatik idi. Onun simasında Azərbaycan, türk dünyası ədəbiyyatına yeni nəfəs, yeni yaradıcılıq tərzinin məxsusi cəhətləri yaranırdı. Şairin gənclik çağlarının ədəbi mövqeyi onun ilk lirik şeirlərindən belə aydın görünürdü: o, insanın və həyatın faciələrini dilə gətirir, ona ağılar söyləyirdi.

şeyrdə Cavid bəşərin, insanın faciələrini, cəmiyyətin, vətənin faciəli daxilindən təsvir edir:

**Hər kəs aləmdə bir bəlayə düçar
Olur, amma mənim kimi olamaz.
Künci-möhnətdə qalmışam naçar,
Bu könül dərdinə dəva bulamaz.**

Hüseyn Cavidin şeirləri klassik poetikanın yeni nümunələri kimi canlı və dramatik idi. Onun simasında Azərbaycan, türk dünyası ədəbiyyatına yeni nəfəs, yeni yaradıcılıq tərzinin məxsusi cəhətləri yaranırdı. Şairin gənclik çağlarının ədəbi mövqeyi onun ilk lirik şeirlərindən belə aydın görünürdü: o, insanın və həyatın faciələrini dilə gətirir, ona ağılar söyləyirdi.

XIX əsrin sonları ilə XX srin əvvəlləri, demək olar ki, vahid zamandır və ədəbi proses baxımından da vahid inkişaf simasına malikdir; daha əsası həmin dövr nəzərindən yanaşsaq, müasir, çağdaş zamandır.

AÇAR SÖZLƏR: XX əsrin əvvəlləri: Naxçıvan; Hüseyn Nadim Naxçıvanidə və Hüseyn Caviddə faciə notları

**THE EARLY 20TH CENTURY: ON TRAGIES
HUSEYN NADIM NAKHCHIVANI, HUSEYN JAVID FARYADI
/second article/**

ABSTRACT

The literary process of the early 20th century is an integral part of the literary process of the second half of the 19th century, or the last quarter of the 19th century.

Commitment to classical traditions in poetry and classical characteristics of new literary trends.

The new era (1800-1920s) Azerbaijani literature has broad development projections. First of all, new streams opened up in the attitude of Great Literature to life and society: literature, being rooted in its classical form and typism of artistic expression, acquired new literary trends, features of form and content, a special development strategy.

At the beginning of the 20th century, in the Nakhchivan literary environment, the talented poet Hüseyn Nadim Nakhchivani had his own signature, artistic and poetic line. Hüseyn Nadim Nakhchivani was born in 1871 in Nehram, died in 1927 from a wound he received in a battle with Armenians in the Ordubad and Garchevan territories.

The poet, who is attached to the Fuzuli literary traditions, has a unique artistic sense. There are peculiarities of expression, imagery and hymn motifs. Nadim has a tragic cry:

**Fuzuli, stand up, I am overcome with grief, I cry,
I am your support in the wind, I am your enemy, I cry.**

**I bowed my head over the grave, my heart is filled with blood from grief,
My flowers in the faded rose garden, I cry like you, I cry-**

He was crying. Because the Motherland and its children were being crushed under oppression and torture.

HUSEYN JAVID AND THE OBJECTION TO TRAGIES: “Everyone in the world suffers a calamity.”

Huseyn Javid's poems were lively and dramatic, like new examples of classical poetics. In his person, a new breath was breathed into the literature of Azerbaijan and the Turkic world, and the specific features of a new creative style were emerging. The literary position of the poet's youth was clearly visible from his first lyrical poems: he expressed the tragedies of man and life, lamented them.

In the poem, Javid describes the tragedies of humanity, man, society, and homeland from within:

Everyone in the world faces a calamity

But they cannot be like me.

I am helpless, I have been stuck in a corner,

This heartache cannot be cured.

Huseyn Javid's poems were lively and dramatic, like new examples of classical poetics. In his person, a new breath was breathed into the literature of Azerbaijan and the Turkic world, and the specific features of a new creative style were emerging. The literary position of the poet's youth was clearly visible from his first lyrical poems: he expressed the tragedies of man and life, lamented them.

The end of the 19th century and the beginning of the 20th century are almost a single time and have a single development pattern in terms of literary process; more importantly, from the perspective of that period, it is a modern, contemporary time.

KEYWORDS: Early 20th century: Nakhchivan; Huseyn Nadim Nakhchivani and Huseyn Javid tragedy notes

GİRİŞ

Yeni dövr (1800-1920-ci illər) Azərbaycan ədəbiyyatı geniş inkişaf proyeksiyalarına malikdir. Hər şeydən əvvəl, Böyük Ədəbiyyatın həyata və cəmiyyətə münasibətində yeni axarlar açıldı: ədəbiyyat öz klassik forma və bədii ifadə tipizmi üzərində köklənməklə yeni ədəbi meylləri, forma və məzmun xüsusiyyətləri xüsusi inkişaf strategiyasına qovuşurdu; hər şeydən əvvəl, poeziyada həyatın və insanın daxili-psixoloji və dinamik inkişafındakı gerçəklikləri ön plana çıxırdı. Yeniliyi səciyyələndirən əsas stimullər yeni məzmun və ideya, yeni poetik ifadə xüsusiyyətləri idi. Bu stimullər daxilində başqa ədəbi bölgələr kimi, Naxçıvan ədəbi aləminin də özünəməxsus inkişaf əlamətləri var idi.

Sözsüz ki, XX əsrin əvvəllərindəki ədəbi proses XIX əsr ədəbi hərəkatı üzərində boy atmışdır və o zaman baxımından vahid inkişaf strukturuna malik idi. XIX əsrin sonları ilə XX əsrin əvvəlləri, demək olar ki, vahid zamandır və ədəbi proses baxımından da vahid inkişaf simasına malikdir; daha əsası həmin dövr nəzərindən yanaşsaq, müasir, çağdaş zamandır. Hər bir müasir zaman, təqribən, özündə 60-70 illik bir vaxtı əhatə edir. Buna görə də, XX əsrin əvvəlləri, məsələn, 30 ili özündən əvvəlki otuz illə əhatəlidir. Bir az da yekunlaşdırsa, deyə bilərik ki, XX əsrin I rübü XIX əsrin ikinci yarısının ədəbi zamanına mənsubdur: XIX əsrin ikinci yarısında, yaxud sonlarında fəaliyyət göstərən şairlərin bir qismi XX əsrin əvvəllərində yaradıcılıqlarını davam etdirmişlər. Beləliklə, XX əsrin əvvəllərinin ədəbi prosesi XIX əsrin ikinci yarısının, yaxud XIX əsrin sonuncu rübünün ədəbi prosesinin tərkib hissəsidir.

Ordubad ədəbi mühiti Naxçıvan ədəbi məkanına mənsubdur. XIX əsrdə Ordubadda Hacı Mirzə Ağarəhim Qüdsi Vənəndi, Hacı Fəqir Ordubadi, Möhtərəm Ordubadi, Məhəmmədqulu Salik Ordubadi, Mirzə Əfsər Abdullah Ordubadi, Əhməd ağa Şəm'i, Məhəmməd Tağı Sidqi, Usta Zeynalabdin Nəqqaş, Məşədi Həsən Dəbbağ, Məşədi Möhsün Saətsiz, Ağarəsul Əttar, Kəblə Əliqulu Müznib, Hacı Molla Hüseyin Bikəs, Aslanxan Gövhər, Məhəmməd Təqi Culfayi, Mirzə Mehdi Naxçıvani, Hüseyin Nadim Naxçıvani (Qədimov Ə. XIX əsr Ordubad ədəbi mühiti. Ordubadi Salik. Divan. .səh.3) kimi şairlər, maarifçi ziyalılar, alimlər yaşayıb yaratmışlar.

Ordubadda 1831-ci ildə təşkil edilmiş “Əncüməni-şüəra” ədəbi məclisi həm də ümumnaxçıvan ədəbi mühitinə aid idi. Məclisi I Kalbalı xan Kəngərlinin ortancıl oğlu Şeyxəli xan Kəngərli xan tərəfindən təşkil edilmişdir (Qədimov. Salikin Div. Ön sğz.,səh.3-4). Məclisin fəaliyyəti Məhəmməd Tağı Sidqinin ölümündən sonra (1903-cü ildə) dayanmışdır. XX əsrin əvvəllərində istər Ordubadda, istərsə də Naxçıvan ədəbi mühitində əvvəlki coşğunluq olmadı .

XIX əsrin sonları haqqında Əziz Şərif belə yazırdı: “O zaman doqquz min nəfərdən az əhalisi olan Naxçıvan şəhəri Zaqafqaziya və Azərbaycanın başqa şəhərlərlə birlikdə inkişaf edib irəliləyirdi. Naxçıvanın təkə Zaqafqaziyaadakı iqtisadi və ticarət mərkəzi olan İrəvan, Tiflis və Bakı ilə deyil, Rusiyanın böyük şəhərləri Moskva, Peterburq, Nijni- Novqorod, Kiyev, Xarkov, Varşava və Lodz kimi şəhərlərlə ticarət və iqtisadi əlaqələri getdikcə möhkəmlənirdi” (s.172)

Ümumilikdə, yerli əhalinin mədəni səviyyəsinə münasibətdə Əziz Şərif Naxçıvandakı vəziyyəti yanlış yanaşma ilə təqdim edir: “İqtisadi inkişafı, ticarət əlaqələrinin genişlənməsi ilə birlikdə Naxçıvanda maarifə, elmə biliyə və rus dilində təhsilə meyl də artırdı. O zaman islam dinini kor-koranə təbliğ edən ən cahil və dindar adamlar və mürtəcə ruhanilər bunun əleyhinə çıxır, “kafirlərlə” heç bir əlaqə saxlamamağa, köhnə adət və ənənələri mühafizə etməyə çağırırdılar”(s.172)

Əziz Şərif rus təhsili alanları mürtəqqi ziyalılar hesab edir. Bu cür baxış min üç yüz illik müsəlman təhsilinə dırnaqarası yanaşmadır.

XX əsrin əvvəllərində Naxçıvan ədəbi mühitində şair Hüseyn Nadim Naxçıvaninin öz imzası, bədii-poetik xətti vardır. Hüseyn Nadim Naxçıvani 1871-ci ildə Nehrəmdə anadan olmuş, 1920-ci ildə Ordubad və Qarçevan ərazilərində ermənilərlə vuruşda aldığı yaradan 1927-ci ildə vəfat etmişdir. Şairin şeirləri 1993-cü ildə Ə. Qədimovun tərcümisi ilə nəşr olunmuşdur. “Əncüməni-şüəra” ədəbi məclisinin üzvlərindən biri olan Hüseyn Nadim Naxçıvani Naxçıvan ədəbi mühitində lirik şeirin ən istedadlı yaradıcılarından biridir. Füzuli ədəbi ənənələrinə bağlı olan şairin özünəməxsus bədii duyumu, ifadə öxəllikləri, təsvir və tərənnüm motivləri vardır.

**Füzuli, dur ayağa, qəmə giriftarəm, ağılaram,
Dəstgirəm sənintək ruzgardə, xarəm, ağılaram.**

**Qəbrin üstə baş əydim, qüssədən qanla dolub könlüm,
Solub gülüstanda güllərim, səntək zarəm, ağılaram.**

**Cismi-pakin xak olubdur qürbəti-Kərbibələdə,
Lal oldu dilim, yox bir sözüüm, əzadarəm, ağılaram.**

**Eşq eyləyib dərbədə bu munisi-yari-Nədimi,
Kəhrəba kimi soldu gül yüzüm, biyarəm, ağılaram.**

(Şeir Ə.Qədimovun “Ordubad ədəbi mühiti” kitabından(səh.110) götürülmüşdür).

Hüseyn Nadim Naxçıvani qəzəl formasında yazdığı bir şeirində Azərbaycanın, türk millətinin düşdüyü vəziyyəti ürək ağrısı ilə dilə gətirmişdir:

**Yox bircə kəs xilas edə bu nardan bizi,
İmdad edən yoxdur bu biçarə millətə.**

**Bizlərdən kənar eyləsin bu bəlaləri,
Olsun munis zəmanədə dilparə millətə.**

**Versin səsimizə səsinə, eyləsin imdad,
Bir çarə eyləsin bu günüqarə millətə.**

**Fəsin cahana bir adil şah hifz saridən,
Lütf eyləsin bu halda avarə millətə.**

**Yetsin bu gündə əzilmiş millət harayına,
Hər səmtədən yetib yenə min yarə millətə.**

**Mən Nadiməm, zəmanədə millət cünuniyəm,
Ağlar gözüm həmişə bu biçarə millətə.**

Prof.Dr. Əsgər Qədimovun yazdığına görə, Nadimin oğlu Məhəmməd Abdullayev atası haqqında xatirələrini dilə gətirərkən söyləyirdi ki, Nadim bu şeiri oxuyandan sonra halı daha da xarablaşdı, dili tutuldu, bir neçə saatdan sonra rəhmətə getdi (səh.109).

HÜSEYN CAVİD- FƏRYADDA FƏRYAD OLAN ŞAİR

Hüseyn Cavidin şeirləri klassik poetikanın yeni nümunələri kimi canlı və dramatik idi. Onun simasında Azərbaycan, türk dünyası ədəbiyyatına yeni nəfəs, yeni yaradıcılıq tərzinin məxsusi cəhətləri yaranırdı. Şairin gənclik çağlarının ədəbi mövqeyi onun ilk lirik şeirlərindən belə aydın görünürdü: o, insanın və həyatın faciələrini dilə gətirir, ona ağlar söyləyirdi. Məmməd Cəfər gənc şairin ədəbi uğurlarını dəyərləndirərək yazırdı: “Gənc Cavid söz sənəti meydanına doğma ədəbiyyatın mübariz, döyüşkən ənənələrinə bağlı sadıq bir şair kimi gəlirdi” (Məmməd Cəfər, “Böyük şair, mütəfəkkir”. Ön söz. H.Cavid Əsərl. I c B, 1982, səh 9).

Cavid İstanbulda 1905-1908-ci illərdə tələbə ikən şeirlərini Bakıya göndərmişdir. “Bir ah məzlumanə”, “Yadi-mazi”, “Elmi-bəşər”, “Növhə” şeirləri bu illərdə mətbuatda dərc edilmişdir. Əsərlərinə ön söz yazan Məmməd Cəfər şairin ədəbi mövqeyini gerçək sənət meyarları, ədəbiyyatın, sözün bədii ifadə poetikasını, insana, onun həyatına və mühitinə münasibətdə Cavidin fəal sözünü sovet siyasəti nəzərindən xarakterizə etmişdir; bu halda o belə yazırdı: “Bu şeirlər (yəni, “Bir ah məzlumanə”, “Yadi-mazi”, “Elmi-bəşər”, “Növhə” şeirləri—Ə.Ə.) mənsub olduğu xalqın və ümumiyyətlə, bəşərin taleyi üçün çox rahatsız olan bir şairin bohranlı hiss və düşüncələrinin ifadəsi idi. Bu qəmli, kədərli şeirlərdə Vətən əsarətdə, xalq hüquqsuz idi. El maarifcə geridə qalmış, qəflətdə qalmış, özünün zəngin, əzəmətli irsindən uzaq düşmüşdür” (səh. 8).

Başqa bir abzasda tədqiqatçı şairin gerçək təsvirlərini dəyərləndirmir, əksinə Cavidin həyata və insanların yaşayışına aid gerçəklikləri bu cür əks etdirməsini, poetik yanaşmasını “birtərəfli, dumanlı və mübaliğəli inkarçılaq” (səh.9) adlandırır. naqisliyini, gücsüzlüyünü etiraf etməsi və nə isə başqa bir yol, başqa bir həqiqət axtarıcılığı idi!” (səh.9) Bununla belə, tədqiqatçı şairin bədii mövqeyinin yeni və məxsusi cəhətlərini də səciyyələndirir: göstərir ki bu inkarçılıqda “bir işıq, mənalı bir şair dərdi, qayğısı da vardır: bəşərin qeydinə,

dərdinə qalmaq və bu dərdə əlac göstərməkdə şairin o vaxta qədər tanış ola bildiyi idealist fəlsəfənin baxış və münasibətlərindən gəlirdi.

Halbuki bu şeirlər Şairin həyata fəal müdaxiləsinin məzmununu əks etdirir. Gənc şairin bir insan kimi narahatlıqları bilavasitə romantizmin mövzu və ideya gerçəkliklərinin ən tipik məzmunudur.

“Hali-əsəf iştimalımı təsvirdə bir ahi-məzlumanə” adlandırdığı şeirdə Cavid bəşərin, insanın faciələrini, cəmiyyətin, vətənin faciələri daxilindən təsvir edir:

**Hər kəs aləmdə bir bəlayə düçar
Olur, amma mənim kimi olamaz.
Künci-möhnətdə qalmışam naçar,
Bu könül dərdinə dəva bulamaz.**

Qəmi-hicrilə biqərar olmuşam,
Çünki **məhcur** bəzmi-yar olmuş.

Şairin lirik”mən”in daxilindəki fırtınalı əks etdirmək üçün lirik təsvir və tərənnümün ən incə rənglərindən istifadə edir.

Məhcur-ayrı; bəzm-məclis. Ayırı olma—zahirəndir: aşiq öz qəmi və dərdilə birlikdədir. Buhalları anca zövqəhli təqdir edər- bəyəner.

**Könlümün halını edər təsvir
Ruyi-zərdimlə, çeşmi-xunbarım,
Əhli-zövq istər eyləsin təqdir
Ki, nasıl yar imiş mənim yarım.**

**Hər kəsin zikri bəzmi-zövqü səfa,
Virdim olmuş mənim də va əsəfa.**

Əsəfa-təəssüf! Təəssüf ki, şairin könlü açılmır, xaraba qalmış evə bənzəyir, çünki vətən və vətən övladları, insanlar zülm və haqsızlıqlar burulğanına salınıb;

**Edər eşq əhli rəsmi-yarə maraq,
Ehtimal alsın onla həsrətini.
Yarım olmaz mənim gözümdən iraq,
Bulmuşam çün könüldə surətini.**

**Ürəyim rəngi-ərgəvan olmuş,
Ərimiş laxta-laxta qan olmuş.**

Lirik qəhrəmanın qərəyi qanla dolub, Ərgəvan—qırmızı olub; ərgəvan gül adıdır. Şair rəngin ən tünd olan halı ilə könül halının uyğun olduğunu söyləyir. Bu cür müqayisə- qiyas Cavidin lirikasının ümumi poetik

axarıdır. Cavid orijinal bir dahiyəliklə klassik formalarda gerçək həyat mənzərələrini canlandırır, lirik şeirin yeni növlərini yaradır:

**Mənə layiq görürsə əhli-qərəz,
Bənzədim yarımı çəmən gülünə.
İstəməm versələr cahanı əvəz,
Dağınq zülfünün kəsik telinə.
Deyəməm ki, nə dürlü zibadır,
Xəl”ət ol yarə qanlı dibadır.**

Diba- çiçəkli, bəzəkli ipək; qumaş.

**Yarələr cismi-nazənindən
Qızarır, sanki qönşeyi- güldür.
Zə”f məshuddur cəbinində,
Məncə, təsviri-halı müküldür.
Məhv olur fikr edincə cismü tənim,
Aman, Allah! Odur mənim vətənim! (səh. 50-51).**

Məshud- müşahidə edilən; gözlə görünən

“Yadi-mazi” şeirindəki məzmun da şairin narahat və gərgin halını ifadə etmək baxımından xüsusi dramatik mənzərələri təsvir edir:

**Mazi!.. O gözəl xatireyi-şövgü şətarət,
Hər an alıyır hafizəpirayi-təhəssür.
Ati!.. O qaranlıq gecə, pürteyf mərarət,
Daim eləyir ruhumu ləbrizi-təəssür.**

*Şətarət-*şənlik, şuxluq; cəldlik, zirəklik.

Təhəssür- həsrət çəkmə. Həsrətçəkməyüklünağırılığındır. Həsrətyükü çəkib öü ilə aprır və bütün yüklər öz çəkilərini daha da artırır.

**Hərdən nəzərim maziyi-pürnəşvəyə nazir,
Cuşış veriyor könlümə hala o mənazir.**

Şeirin sonunda o xatirə mənzərələrdən nişan qalmadığını söyləyir. İndi hər yerdə, ətraflarda, vətəndə zülmür, məhrumiyyətlərdir:

Əfsus!.. O gözəl günləri etdikcə təxəttür,

**Coşmaqda bu gün duyğularım böylə dəmadəm.
Məhv etmədə imdi məni aləmi-təhəssür,
Hərdəm qara xülyalar olub qəlbimə məhrəm.**

**Lərzan eləyir ruhumu min dürlü məzalim,
Əfsus... ki, mazi ədəm, ati isə müzalim... (səh.30-31).**

“O gözəl günləri” xəyalından keçirərkən şair indiki halda insanların zülm və işkəncələr içərisində yaşadığının faciələrini canlandırır. Lərzan-titrəyən deməkdir. Lirik qəhrəman öz daxilindəki ağırları, daxildən titrəyə-titrəyə gələn qəzəbləri ürək yanğısı ilə təsvir edir.

“Məzalim” zümlər deməkdir: zümlər keçmiş gözəl olan həyatı ağışuna alıb.

“Elmi-bəşər” şeiri “bir məktub münasibət ilə” yazılıb. Şeir bədii cəhətdən kamil bir düzümü xatırladır: hər sözün, hər misranın daxilindən gizli və aşkar sirlər süzülüb gəlir mənalar tipik və təsirlidir; şairin fikirlərində təəssüratlar və həyəcanlar ən gərgin psixoloji rəngləri ifadə edir:

**“Kəsbi-ürfan için, fəzilət için
Durma, yüksəl!”-deyirsən... İştə mənim
Ən böyük, ən sevimli amalım,
Qayeyi-məqsədim budur; lakin**

**Nə için gizləmək gərək, yetişir...
Nə qədər pür”ümidü biaram
Gecə-gündüz çalışsam, uğraşsam
Yenə ən son nəticə heçlikdir.**

**“Aramaq, bulmaq, ictihad etmək,
Arif olmaq...”-deyirdin, iştə bu bir
Ruhpərvər, sevimli xülyadır
Ki, inanmaq əbəs... nasıl, nə demək?**

**İstərəm, anlayırmısan?.. Məsələ:
İmdi yerdən səmaya doğru dərin,
Çox dərin bir fəza təsəvvür edin,
Yüksəlib bir bəyaz qanadlı hüma,**

**--Tirpərvaz bir firistə kimi—
Böylə dalsın onun dərinliyinə;
Nə olar? Şübhə yox ki, şəhpərinə**

Bir rəxavət olar da müstövli;

Müstövli- istilaçı, istila edən, işğalçı mənalarını ifadə edir; gözəl səmələrə bənzəyən həyat işğalçının əlində əsir olub və bu işğal get-gedə yayılan, hər tərəfi əhatə edən bir zülmüdür:

**Yorulur, sonra çırpınır, bayılır,
Sönər əvvəlki e”tila həvəsi;
Uçamaz artıq, işlə son nəfəsi...
Qafil insan da həp o fikrə əsir.**

Hüma quşu həyatdır, o daha səmələrdə azad şəkildə uçub bilmir, artıq son nəfəsidir. “Etila etmə” yüksəlmədir; əgər yüksəlmə yoxdursa, hansı azadlıqdan danışmaq olar? Tülü etmə, günəşin doğmasıdır, günəşin tülü etməsi ilə itila etmə- yüksəlmə bir-birinə bağlıdır, vəhdətdir. Hüma quşunun Yüksək dərəcəyə qalxmaq hüququ əlindən alınmışdır.. Bəşəriyyət zavallı bir hala düşüb: bütün məsumları zavallı hala salan zülm insanları öz pəncəsinə alıb sıxır.

Bəşəriyyət zavallı, çox məsum...

**Daima bir sərabə aldanaraq,
Qoşuyor, sanki bir dəniz bulacaq,
“Bilmək, öyrənmək” öylə bir uçurum
Ki, onun intəhası yox, dibi yox...
“Bilirəm” söyləyən də var pək çox.**

Nəmə lazım... o bir xəyalətdir.

**“Elmü ürfan” nədir? Mən anlamadım,
Çünki həp cəhlə doğrudur hər adım.
“Bəşəriyyət kamalı buldu” denir...
İşlə bürhan! “Bu gün də bir qanun
Kəşf olunmuş...” fəqət bitərmi zünun?!**

Bu həqiqət bu gün müsəlləm ikən,

**Onu mütləq yarınki hikmətlər
Zəhrəxəndiylə örsələr, zədələr
İki gün sonra eyni hikmətdən
Daha çox şübhələr, tərəddüdlər
Duyar insan. Bu, işlə, elmi-bəşər!.. (Əs. I c. Səh.37-38).**

Müsəlləm- şübhəsiz, etirazsız, təslim edilmiş deməkdir. Həyat zülm və işkəncələrə təslim edilib.

Zəhrənd- zəhərli gülüş insanların fəlakətlərinə göz yaşı tökür. Acı gülüş, bədxahlıq inlənin həyatının ağır rənglərini canlandırır. Hüseyn Cavidin bədii ifadəsi canlıdır, ynaqdır, gerçəkliyi canlandırır. Şair həyata, cəmiyyətə ən sərt və eyni zamanda ən məhrəm duyğulardan yanaşır, insanın faciələrinin cəmiyyətin faciələri kontekstindən təsvir edir.

NƏTİCƏ

Zənginliyinə və inkişaf xüsusiyyətlərinə görə XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatı, demək olar ki, Yeni bir böyüklüyə qovuşdu. Ədəbiyyatda yeni bir hərəkət axarı baş qaldırdı. Klassik ədəbiyyatın təməlləri üzərində yeni məzmunlu və ideyalı, yeni formalı, yeni müntəricəli bir ədəbiyyat yarandı. Bu ədəbiyyat Yeni poetika sistemi, yeni dərya dərinliyi demək idi. Ədəbi inkişafda Naxçıvan ədəbi mühitinin də xüsusi yeri vardır. Hər şeydən əvvəl, ədəbiyyat pleyadasının görkəmli nümayəndələrindən olan Məmməd Səid Ordubadi, Cəlil Məmmədquluzadə, Məhəmməd ağa Şahtaxlı, Hüseyn Cavid yazıçılar Naxçıvan ədəbi mühitindən parlamışlar. Lirik, epik, satirik ədəbi hərəkət ədəbiyyat aləmində realizm və romantiz poetikasının yeni hərəkət dalğaları idi.

Maarifçi Realizm, Tənqidi realizm və Romantizm özünün ən kamil və mükəmməl zamanını yaşadı. Klassik formalarda yeni mövzular qələmə alınır, yeni formalar yaranır, bədii sənətin yeni ifadə məzmunları üzə çıxır, yeni ideyalar eks olunurdu. Ədəbi hərəkətdə, sözsüz ki, Məmməd Səid Ordubadinin, Hüseyn Cavidin, Hüseyn Nadim Naxçıvaninin, Əli Məhbusun, Əliqulu Qəmküsərin yazdıqları şeirlər də xüsusi yer tuturdu. Məmməd Səid Ordubadi “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin yaranmasında və inkişafında öz yeri və çəkisi olan şair idi. Hüseyn Cavidin simasında şeir insanın və onun həyatının ən ağırlı və dramatik məzmunlarını əks etdirdi.

Hüseyn Nadim Naxçıvani lirik şair kimi insanın, lirik qəhrəmanın daxili aləminin incəliklərini tərənnüm etdi. Əliqulu Qəmküsər mollanəsrəddinin ədəbi-poetik ifadə sistemində xüsusi mövqeyi olan maarifçi sənətkar, alim idi. Əli Məhbus satirik şeirlərilə Sabir ədəbi məktəbinin davamçılarından biri kimi tanındı.

Beləliklə, həyatı əks etdirmək, habelə insanın daxili aləminin bədii-poetik və psixoloji, dramatik ifadəsi baxımından XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Naxçıvan ədəbi mühitinin də xüsusi yeri vardır.

ƏDƏBİYYAT

HÜSEYN CAVİD. Əsərləri. Dörd cildə, Birinci c., “Yazıçı”, Bakı- 1982.

MƏMMƏD CƏFƏR. Böyük şair, mütəfəkkir. Ön söz./ H.Cavid, Əsərləri. Dörd cildə, Birinci cild., “Yazıçı”, Bakı, 1982

Ərəb və Fars sözləri lüğəti. Bakı- 1984.

ŞƏRİF ƏZİZ. “Molla Nəsrəddin” necə yarandı. Naxçıvan- 2009. 384 səh.

QƏDİMOV ƏSGƏR. Əli Məhbus və əsərləri. Nurlan, Bakı-2009.

QƏDİMOV Ə. Ordubad ədəbi mühiti və Məhəmmədqulu Salik Ordubadi. On söz. Ordubadi Salik. Divan, I c. Naxçıvan, 2010).

QƏDİMOV Ə. XIX əsr Ordubad ədəbi mühiti. Bakı- 2010, 546 səh.

“MOLLA NƏSRƏDDİN” DƏRGİSİ

MOLLANƏSRƏDDİNÇİ ŞAİRLƏR. “Yazıçı”, Bakı- 1986, 512 səh.

NAXÇIVANI HÜSEYN NADİM. Seçmə şeirlər (Tərtib edən və ön sözün müəllifi Ə.Qədimov). Azər nəşr, Bakı-1993.

NAXÇIVAN-AĞRI: GENETİK MƏNSUBLUĞUN MERİDİAN ÜFÜQLƏRİ VƏ VARLIQ NIŞANLARI

Doç.Dr.EBÜLFƏZ EZİMLİ
ORCID: 0009-0001-1327-3425
<https://az.h-index.com> › author › k.
ezimliebulfez@yahoo.com.tr

**Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tarix-Filologiya Bölümü; Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu-Azərbaycan Dili və Ədəbiyyat Kafedrası, Bütöv Azərbaycan.**

ÖZƏT

Biz- Ağrı məkanlıq və Ağrı nişanlıq. Və Biz- məkanda məkan, nişanda Nişanlıq. Yerüzünün- bəşərin Nuh əyyamından gələn xilas ilə yaddaşımız və zamanımız davam etdi.

Bütövlüyün zaman və məkan həddləri bizə bağlıdır. Son Bağlılıq və mənsubluq Ağrı- Cudi məkanında Nuhun məkan oluşudur.

Biz bütün məkanların Ağrı nişanında bir Nişandır, Haqq yolunda bir yoldur. Bütün yollar məkanların genetik mənsubluğundan gələn yoldur.

Naxçıvan Sumer varlığından gələn Oğuz-Əcəm ellərindən bir eldir-məkandır.. Biz-Əcdadlarımız Sumer türklərinin Öz-ü və davamı və varlığı və varisləriyik. Naxçıvan həm də Təbriz Elidir. Naxçıvan- Oğuz-Əcəm ellərindən bir eldir. Təbriz- Naxçıvan vəhdət Bucağı kimi, əcdadlarımızın qədim kultür və mədəniyyətindən gələn nişanlar mərkəzidir. Bu mərkəzdən bütün üfüqlərə yol gedir; bu- Genetik varlığımızın Sumer-Əcdad üfüqləri- səma və yer tutumları nəhayətsiz olan yayılım üfüqləridir.

Türk-Oğuz Yurdlarının qədim nişanları min-min illərin nişanlarıdır. Azərbaycan-Oğuz/Əcəm ellərinə aid olan məkan tutumları da, zaman qədim dünyanın yaddaşından gələn genetik mənsubluğa aiddir. Bu mənsubolma Millət-soy-toplaum olaraq, Bizim Öz-ümüzi ifadə sübutlarından gələn nişanlara bağlıdır. Və bu məlumdur ki, ən qədim yazı-kitab/Gil lövhələr, qayalar, daşlar üzərində olan yazılar vardır; bu yazılar 12-14 min il əvvələ aid yaxı-nümunələrdir. 7 min il bundan öncəsinə aid olan gil lövhələr üzərində əks olunmuş yazılar vardır ki,son yarım əsrdə oxunduqca yeni elmi-tarixi bilgiler aşkar olub Bu yazıların dili, söz-ifadə tərz, üslub, mövzular bugünkü Oğuz-AZərbaycan Türkcəsinə aid nişanlardır. Yəni 7 min il əvvəl sözlər necə idisə, indi də o cür davam edir.

Naxçıvan bir məkan kimi Bütövdür. Və Naxçıvan Bütöv Azərbaycan`ın və OğuzTürkcəsinin min-min məkanlarından olan bir məkandır.

Tarix Sumerlərdən əvvəl bir tayfa tanımır, yazılarından əvvəl bir yazı tanımır. Əcdadımız dünyanın düşüncə modelini icad edib: gördüklərinə forma, məzmun verib, mənə aşılayıb.

Mənsubluğun Dil bağlılığı: Dil baxımdan Öz olma: Biz-ÖZ-ük; yəni Öz bizlə başlayır.

Məkan baxımından Biz, Ümum Oğuz elləri olmaqla, Böyük Oğuz Məkanları mərkəziyik: biz qədim dünyanın yaradılış nişanlarının ilkin məkanlarından bir məkanlıq, yurd-yuvayıq;

-məkan bizdən məkan alıb: Kərkükdən Qara Dənizə-Kaçkara, Avropaya, Dərbənddən Kaçkara qədər BÖYÜK ÖZ-ün, Oğuzun-Türkün Dil varlığını daşıyırdı. Və Biz- Mifoloji (əqlin və düşüncənin, qəlbin ifadə etdiyi ilkin-gerçək ifadə başlanğıcıdır)

Mifoloji mənsubluq--özünü ifadə etmə: özündə başlanğıc olmaqdır. Ümumtürk dünyası mənsubluğu da bu başlanğıcdan gəlir. Dünyanın Mifoloji İfadə özülüdür.

AÇAR SÖZLƏR: Naxçıvan-Ağrı: genetik meridian üfüqləri, genetik Sumer mənsubluğu,

NAKHCHIVAN-AGRI: MERIDIAN HORIZONS OF GENETIC BELONGING AND SIGNS OF BEING

ABSTRACT

We are the place of pain and the Pain is marked. And We are the space in space, the Sign in the sign. With the salvation of the Earth-humanity from the days of Noah, our memory and time continued.

The time and space boundaries of the whole are connected to us. The final Connection and affiliation is the spatial formation of Noah in the space of Ağrı-Judi.

We are a Sign in the sign of Ağrı of all places, a path on the path of Truth. All paths are paths coming from the genetic affiliation of places.

Nakhchivan is a place-place from the Oghuz-Ajam regions coming from the Sumerian existence. We-our Ancestors are the Self and continuation and existence and heirs of the Sumerian Turks. Nakhchivan is also the People of Tabriz. Nakhchivan is a place from the Oghuz-Ajam regions. Tabriz-Nakhchivan is the center of symbols from the ancient culture and civilization of our ancestors, like the Unity Corner. From this center, the path leads to all horizons; these are the Sumerian-Ancestor horizons of our genetic existence - the horizons of endless expansion, the sky and earth capacities.

The ancient symbols of the Turkic-Oguz Lands are symbols of thousands of years. The spatial capacities belonging to the Azerbaijani-Oguz/Ajam lands also belong to the genetic affiliation that comes from the memory of the ancient world. This affiliation is connected to the symbols that come from the evidence of our Self-expression as a Nation-ancestry-collective. And it is known that the oldest writing-books/Clay tablets, rocks, stones are inscriptions; these inscriptions are close examples dating back 12-14 thousand years. There are inscriptions on clay tablets dating back 7 thousand years, which have revealed new scientific and historical knowledge as they have been read over the past half century. The language, wording, style, and themes of these inscriptions are signs of Oghuz-Azerbaijani Turkish today. In other words, the words are as they were 7 thousand years ago, and they continue to be so now.

Nakhchivan is a place that is Whole. And Nakhchivan is a place that is Whole Azerbaijan.

History does not know a tribe before the Sumerians, nor does it know a writing before their writings. Our ancestors invented the world's thinking model: they gave form, content, and meaning to what they saw.

Linguistic Dependence of Belonging: Being Self from the perspective of language: We-SELF-OURSELVES; that is, the Self begins with us.

In terms of space, we, the General Oghuz lands, are the center of the Great Oghuz Spaces: we are a space, a homeland, one of the initial spaces of the creation signs of the ancient world; space takes space from us and carries the linguistic existence of the GREAT SELF, the Oghuz-Turk from Kirkuk to the Black Sea-Kachkar, Europe, from Derbent to Kachkar. In terms of space, we have a wide and rich Dominance.

We are the Mythological (the initial-real expression expressed by the mind and thought, the heart) beginning Mythological affiliation--self-expression: there is no beginning in itself. The affiliation to the General Turkic world also came from this beginning. We are the Mythological Expression of the World.

KEYWORDS: Nakhchivan-Agri: genetic meridian horizons, genetic Sumerian affiliation,

GİRİŞ

Bütöv Aərbaycanın Bütün varlıq məkanları kimi, Naxçıvan da Mənsubluğun xüsusi sahələrinə aiddir. Belə ki, Naxçıvan genetik meridian üfüqləri, zaman-dil-məkan-öz bağlılıqları ilə Bütövlüyün tərkib məkanlarından bir Məkandır-necə ki Ağrı Dağı bir məkandır. Məkan olanların həm də Zaman oluşumları var. Zaman oluşumunda olma—tarixi mövcudluğun və davamlılığın nişanı olma deməkdir. Bütün genetik mənsubluqlar da bu dialektik varlıq mənsubluğunu əsaslandırır.

Biz-ÖZ-ük; yəni Öz bizlə başlayır.

Dil baxımdan Öz olma: Biz-ÖZ-ük; yəni Öz bizlə başlayır

Məkan baxımından Biz, Ümum Oğuz elləri olmaqla, Böyük Oğuz Məkanları mərkəziyik: biz qədim dünyanın yaradılış nişanlarının ilkin məkanlarından bir məkandır, yurd-yuvayıq; məkan bizdən məkan alıb Kərkükdən Qara Dənizə-Kaçkara, Avropaya, Dərbənddən Kaçkara qədər BÖYÜK ÖZ-ün, Oğuzun-Türkün Dil varlığını daşıyıyıq. Dil baxımdan Öz olma da burdan başlayır. Məkan baxımından Öz olma da burdan başlayır.

Və Biz- Böyük Oğuz Məkanları mərkəziyik: Kərkükdən Qara Dənizə-Kaçkara, Avropaya, Dərbənddən, Kaçkara qədər BÖYÜK ÖZ-ün, Oğuzun-Türkün Dil, zaman, məkan varlığını daşıyıyıq. Allahın qüdrətilə Dünya Öz bütünlüyü içərisində nizamdadır. Bu həm də bəşərin nizamda olmasını tələb edir. Beləcə, bütün nizami hallarda insan Öz olma gerçəkliyində, cavabdehliyində, ədəbində və Hikmətində olub.

NAXÇIVAN-AĞRI: GENETİK MƏNSUBLUĞUN MERİDİAN ÜFÜQLƏRİ VƏ VARLIQ NİŞANLARI:

İLKİN ZAMAN VƏ RUHİ MƏNSUBLUQ:

ÖZÜNÜİFADƏNİN BAŞLANGICI- MİFOLOJİ- YƏNİ GERÇƏK, GENETİK ZAMANDIR

Mənsubluğun zaman bağlılığı: Zaman baxımından qədim və qədim, məkan baxımından geniş və zəngin bir Əgemenliyə sahib olub. Bu əgəmənliliyə görə, Biz- Ağrı məkanyıq, məkanda məkanyız. Biz-Ağrıyıq, Ağrı da – Biz.

Biz- Nuhdan əvvəl olan və Nuhla davam edən toplumuq:

BİZ NUH ƏLEYHİSSƏLAMIN GƏMİSİNİN MƏKAN BULDUĞU VƏ BƏŞƏR NƏSLİNİN DAVAMI İLƏ MƏKAN OLAN ELİK,MİLLƏTİK:

BİZ-NUHUN /ƏS. GƏMİSİ VƏ GƏMİNƏSLİNİN NƏSLİYİZ. Nuhla davam edən Nəslin-Soyun varlıq nişanlarıyız. **GƏMİNİN ENDİYİ CUDİ VƏ AĞRI MƏKANLARI BİZDƏ ZAMAN BULUB.**

Məkan baxımından Biz, Ümum Oğuz elləri olmaqla, Böyük Oğuz Məkanları mərkəziyik: biz qədim dünyanın yaradılış nişanlarının ilkin məkanlarından bir məkanıq, yurd-yuvayıq; məkan bizdən məkan alıb Kərkükdən Qara Dənizə-Kaçkara, Avropaya, Dərbənddən, Kaçkara qədər BÖYÜK ÖZ-ün, Oğuzun-Türkün Dil varlığını daşıyıyıq.

Biz- Araz məkanıyıq.Araz Bizə bəxtiyar olub: yasaq olub Millətə: Vətənin bağrını deşən Arazdır. **Araz elləri var; Araz selləri də var. Gəlsin, gücünü görsətsin Sellər**

ARAZ BİZDEN KEÇİR--BİZ- Biz- ARAZ-IZ. ARAZ BİZDƏN KEÇİR ANCAQ BİZ- ARAZDAN KEÇƏMMİRİK.

Min qoşqu qoşulub “Bəxtiyarlığına”:

Arazı ayırdılar,

Qum ilə doyurdular.

Biz sizdən ayrılmazdıq-

Zülmilən ayırdılarə

Mingöldən qalxan Arazdı:

Araz-Araz, xan Araz,

Mingöldən axan Araz.

Suyun-çəsmən qurusun-

Mənim kimi yanAraz—

Yanğılı söyləyənlər məkanıdır Bağrı deşilən Vətənin Arazı

Ağrıdan keçir, ortada tikanlı məfillərlə çəpərlənib. Kürə qovuşur, Xəzərdə Məknalı.

BİZ- AĞRI MƏKANIYIQ, MƏKANDA MƏKANIZ

Biz-Ağrıyiq, Ağrı da – Biz.

BİZ- AĞRIYIQ: AĞRI BİZİM KÖKSÜMÜZDƏ, BİZ AĞRININ AĞRISINDA.

NUH əleyhissəlamın yaddaşı Ağrı. Ağrı Ağrıdan Güc alıb- özülü dünyanın yaddaşına bağlıdır.

Biz- Nuhla davam edən və Nuhdan əvvəl olan toplumuq: Nuhla davam edən Nəslin-Soyun varlıq nişanlarıyıq. Biz- Mifoloji (əqlin və düşüncənin, qəlbın ifadə etdiyi ilkin-gerçək) ifadə başlanğıcıyıq. Mifoloji mənsubluq-- özünü ifadə etmə: özündə başlanğıc olma. Ümumtürk dünyası mənsubluğu da bu başlanğıcdan gəlib. Və Biz- ümumən, Dünyanın Mifoloji gerçəkliyin başlanğıc, Mifoloji İfadə özülüyüz: Yəni Özümüzü idrak edə bilirik:

“Deyir, Tanrı yeri, göyü yaratmışdı. Yer yerliyində, göy göylüyündə idi. Tanrı isteyir ki, nələrsə ruh da versin. Ruh olmasa, olmaz axı-nə cannı, nə filan. Tanrı istəyir əvvul bunu dağlara versin. Dağlar hər şeydən ucadı axı. Dağlar and-qəsəm eləyir ki, ruh ağırdı, biz saxlayammarıq. Dalar da belə deyir, suar da, ağaclar da. Amma adam buna razı olur.Yəni, deyir,ruhu sxlaya bəlləm. Tanrı da deyir ki, bunu sənə əmanət verirəm, həmişəik vermirəm; lazım gələndə ruhu qaytarassan özümə” .(Naxçıvan Folkloru.III cild. Naxçıvan, “Əcəmi” 2012, səh.6). **Bu halları İdrak etdckə Ağrı kimi Əzəmətli oluruz.**

Naxçıvan- Oğuz-Əcəm ellərindən bir eldir. Naxçıvan vəhdət Bucağı kimi, əadlarımızın qədim kəltür və mədəniyyətindən gələn nişanlar mərkəzidir. Bu mərkəzdən bütün üfüqlərə yol gedir; bu- Genetik varlığımızın Sümer-Əcdad üfüqləri- səma və yer tutumları nəhayətsiz olan yayılım üfüqləridir.

Naxçıvan, bütün Əcəm elləri, Azərbaycan Oğuz Türkcəsi məkanlarıyıq. Və Biz-Azərbaycan Türkcəsi bütövlüyü olmaqla, lap ilkindən Sebilillah Məkanıyıq. Səbilillah- “Allahın Yolu” demək. Allahın yolunda olmamaq-- azgınlıqdır.. Naxçıvan-qədim dünyanın Türk yaddaşının məkanıdır. Və Naxçıvan bir məkan deyil, məkanlar məkanı deməkdir

Türk-Oğuz Yurdlarının qədim nişanları min-min illərin nişanlardır. Azərbaycan-Oğuz/Əcəm ellərinə aid olan məkan tutumları da, zamanca qədim dünyanın yaddaşından gələn genetik mənsubluğa aiddir. Bu mənsubolma Millət-Soy-Toplaum olaraq, Bizim Öz-ümzü ifadə sübutlarından gələn nişanlara bağlıdır. Məsələn, Biz-Əcdadlarımız Sümer Türklərinin Öz-ü və davamı və varlığı və varisləriyik.

Mənsubluğun dil bağlılığı-Öz-ün kökün bağlılığı deməkdir. Dil baxımdan Öz olmada min-minnişanlar vardır. Bütün səslər və sözlər o Öz-ün ilkin ifadənişanlarıdır. Bütün insanlar o səslərləsəsləyirvəsözlərləsözləyir və mənalarlaözünü aşkar edir. Bu hal, Öz olmanın yürüşünü əsaslandırır.

Dünyanın yaradılış tarixi haqqında insanın gerçək bilgisi yoxdur. Məsələ bu suala aiddir ki, tarixdən əvvəlki tarixin yaddaş nişanları nələrdən ibarətdir? Hələ ki, Buna aid olan sübutlar Bizim sümer Əcdadlarımıza mənsubdur. Və bu məlumdur ki, ən qədim yazı-kitab/Gil lövhələr, qayalar, daşlar üzərində olan yazılar vardır; bu yazılar 12-14 min il əvvələ aid yaxı-nümunələrdir. 7 min il bundan öncəsinə aid olan gil lövhələr üzərində əks olunmuş yazılar vardır ki,son yarım əsrdə oxunduqca yeni elmi-tarixi bilgiler aşkar olub Bu yazıların dili, söz-ifadə tərz, üslub, mövzular bugünkü Oğuz-AZərbaycan Türkcəsinə aid nişanlardır. Yəni 7 min il əvvəl sözlər necə idisə, indi də o cür davam edir.

Tarix Sümerlərdən əvvəl bir tayfa tanımır, yazılarından əvvəl bir yazı tanımır. Əcdadımız dünyanın düşüncə modelini icad edib: gördüklərinə forma, məzmun verib, mənasını açıqlayıb, ona yeni mənalar aşılalıy. Məsələn, Biz-Əcdadlarımız Sümer Türklərinin Öz-ü və davamı və varlığı və varisləriyik. Dünyanın yaradılış tarixi haqqında insanın gerçək bilgisi yoxdur. Məsələ bu suala aiddir ki, tarixdən əvvəlki tarixin yaddaş nişanları nələrdən ibarətdir? Hələ ki, Buna aid olan sübutlar Bizim sümer Əcdadlarımıza mənsubdur.

Bu mənsubluq təfəkkürün-gerçəkliyin doğuluş zamanından indiyə və indidən mifoloji başlanğıcadək olan ulu, zaman və məkan mənsubluğudur.

BİZ-YARADILŞIN İLKİNDƏN GƏLƏN TOPLUMUN LAYİQLİ NƏSLİNİN VARİSLƏRİYİK

KÜL-TİGİN (böyük mətn)-də yazıldığı kimi: *“Yuxarıda mavi göy, aşağıda qonur torpaq yarandıqda ikisi arasında insan oğlu yaranmış”*-Biz- o yaranışın ilkini təmsil edən toplumuq. Dünyanın-bəşər idrakının mənzilində bir mənzilik:

(1) Üzə kök təpri, asra yağ ız yir kılıntukda, ekin ara kisi oğlu kılınmış. Kisi oğlun ta üzə eçüm , apam Bum in kağan, İstäm i

kağan olurmıs. Olurıpan türk bodunun ilin, tör(üs)in tuta birmıs, iti birmıs. (Şükürlü Elşən.Əlisa oğlu.2011, s.78).

İndiki şəkildə deyilişi:

(1) Yuxarıda mavi göy, aşağıda qonur torpaq yarandıqda ikisi arasında insan oğlu yaranmış. İnsan oğlu üzərində (ulu) atam-babam Bumın xan, İstəmi xan hökmdar olmuşlar. Xan olmaqla (onlar) Türk xalqının birliyini yaratmış, dövlətini qurmuşlar.

Demək ki, Biz- dünyanın qədim adıyıq: bir tayfa, el-ulus, xalq, millət olaraq.

Varlıq nişanına görə qədim insanın yaddaşından gələn yaddaşı, yazısından gələn yazısı, nişanından gələn nişanıyıq; ailəsindən, tayfasından gələn eli, ulusundan gələn ulusuyuq;

bizim əcdadlarımız özünü anlayan, dünyanı anladan Ağıl mərtəbəsində olublar; və əcdadlarımız Öz ilə bağlı nə varsa, hamısına əlamət və nişanlar verib, hər bir əlamətə mənə və məzmunlar aşılıyıb, formalar verib, onlara model verib- (onları) modelləşdirib.

NAXÇIVAN VƏ NAXÇIVAN: ÖZ OLMANIN GENETİK MƏNSUBLUĞU

Genetik baxımından Naxçıvan-Məkan Mənsubluğunun xüsusi sahələri var: hər şeydən öncə, Bütövlüyə aiddir, İnsanın ilkin yradılışına dair təsəvvür və baxışları və münasibətləri qədimdən qədimdir. Burada o Milli-geneoloji- məkan mənsubluğunu bəirləyən sahələr vardır:

Birincisi, Mənsubluğun zaman bağlılığı: Azərbaycan-Oğuz ellərinin İrqi mənsubluğunda Zaman sübutları vardır. Əsas sübut odur ki, **Zaman baxımından** qədim və qədim, məkan baxımından geniş və zəngin bir Əgemenliyə sahib olub.

Zaman baxımından qədim və qədimdir. Hansı zaman vahidləri vardır? Bunları da konkret bəirləmək çətindir.Məsələn, kainatın, yeüzünün, göyüzünün nə vaxt yaranma tarixini insan bilmir? Burada məsələni belə nişanlamaq olar? Birincisi, Zamanın Zaman ölçüləri, zamanları üzrə təsbitetmə gərəkdir.

Demək ki, Tanrı Zaman və yradılışı, İnsan və onun Zaman və Məkan, dil və idraki modellərini təzahür etdirib. Və İnsan Özü genetik olaraq, Zaman içində Zaman, Məkan içində Məkan tapıb. Bu mənada, Bizim əcdad tariximizə aid olan və dünyada o yazılardan qədim olmayan gil lövhələr üzrə müəyyənləşdirmələr var.

İkincisi, Mənsubluğun məkan bağlılığıdır. **Məkan baxımından:**

biz qədim dünyanın yradılış nişanlarının ilkin məkanlarından bir məkanıq, yurd-yuvayıq;

məkan bizdən məkan alıb;

zaman bizdən zaman alıb;

dünyanın varolma, məskən salma və yayılma kultürü bizimlə başlayıb.

Əcdadımız dünyanın düşüncə modelini icad edib: gördüklərinə forma, məzmun verib, mənə aşılalıb, xəyalına, təxəyyül və təsəvvürünə sığan nələr varsa, hamısına nişan verib: səs verib, işarə verib; işarədən işarələr-rəmzlər, işarə, fikir-düşüncə modellərini təsvir edib.

Biz dünyanın mifoloji başlanğıcı olaraq, hər başlanğıcda min varlıq nişanlarını görmüşük tarixin ilkin məskənlərindən bir məskəniyə.

Bu təsbitə görə, Əcdadlarımız Sümer-Türklərin məkan mənsubluğu qədim Orta Asiya- Türküstan məkanlarından—Ural-Altaydan tutmuş, İndiki məkan mənsubluğu nişanlarından danışsaq, Əcdad-Sümer Türkləri Orta Asiya Türkmənistanındantutmuş, Orta Şərqdən, ta balkanlara, Balkanlardan ta Orta Asiyayadək olan məkanların Məkanında mövcud olub.

Necə deyirlər, Məkan baxımından geniş və zəngin bir Əgemenliyə sahib olub. Bu əgemenliyə görə, Biz- Ağrı məkanıyıq, məkanda məkanız. Biz-Ağrıyıq, Ağrı da – Biz.

Biz- Nuhla davam edən və Nuhdan əvvəl olan toplumuq-- Nuhla davam edən Nəslin-Soyun varlıq nişanlarıyıq.

MƏNSUBLUĞUN DİL BAĞLILIĞI

Dil baxımdan ÖZ olma: Biz-ÖZ-ük; yəni Öz bizlə başlayır.

Məkan baxımından Biz, Ümum Oğuz elləri olmaqla, Böyük Oğuz Məkanları mərkəziyə: biz qədim dünyanın yaradılış nişanlarının ilkin məkanlarından bir məkanıq, yurd-yuvayıq;məkan bizdən məkan alıb Kərkükdən Qara Dənizə-Kaçkara, Avropaya, Dərbənddən, Kaçkara qədər BÖYÜK ÖZ-ün, Oğuzun-Türkün Dil varlığını daşıyıyıq. Məkan baxımından geniş və zəngin bir Əgemenliyə sahib olub.

Biz- Mifoloji (əqlin və düşüncənin, qəlbin ifadə etdiyi ilkin-gerçək ifadə başlanğıcıyıq

Mifoloji mənsubluq--özünü ifadə etmə: özündə başlanğıc olmaqdır. Ümumtürk dünyası mənsubluğu da bu başlanğıcdan gəlir. Dünyanın Mifoloji İfadə özülüyəz.

Biz-ÖZ-ük; yəni Öz bizlə başlayır.

İlkin doğuluşun zaman başlanğıcıyıq.

Məkan və zaman hüdudlarına sığmayan bir ÖZ-ük.

Naxçıvan-tarixin tarixidir.

İlkin doğuluşun zamandan bir zamanıq, varlıqda bir varlığıq.

Məkan və zaman hüdudlarına sığmayan bir ÖZ-ük.

Biz- Ağrı məkanıyıq, məkanda məkanız. Biz-Ağrıyıq, Ağrı da – Biz.

Və Biz- Səbilillah Məkan və Zamanındayıq: YA HƏYYİ, YA QƏYYUM

Dünyamızın Əcdad başlanğıcından gələn minlərlə yazılar- gil lövhələr-kitablar vardır ki, onlar hamısı bəşər övladının dərkinin, ağıl və qəlbinin Özünüifadə Kitablarıdır.

Biz- yaradılışa Heyrətdə qalan və Səkkizguşəli Ulduz Modelini icad edən əcdadımızın övladlarıyıq: *“İnsan gözünü açdı, gördüklərinə heyran qaldı, heyrət etdi. Və Heyrətin Tenqrilik ucalığından Varlıq nişanlarının mə`na və məzmun, düşüncəsinin məhsulu olaraq, insan Səkkizguşəli Ulduz Tutumu icad edildi. Bütün bu varlıq nişanlarının və böyük Aləmin bir Yaradıcısı olduğunu düşündü”* (Bax: Əzimli Ə.T.Əsəriləri I cild, 2021, səh 20).

Və... Biz- kimiz? Biz Özümüzdə Öz-üz, Sözümdə Söz-üz.

Biz-tarixdən qabakkı tarix, tarixin özündə olan tarixiz;

Biz- tarixin davamı olaraq, var olan zamanların sahibi olmuşuq.

Bizim əcdalarımız hər məkanda özünü ifadə edib, varlığını möhkəmləyib.

Öz olma düşüncəsinə malik olub. Bu anlamda, Biz Öz-ük.

Qədim insanın tayfa, el-ulus, el-oba, məskən-mənbə, düşüncə, yaşam meyarları bizimlə başlayıb və davam edib, dərinləşib, genişləyib. Biz-əcdadlarımız olan Sümer Türklərinin Öz-ü və davamı və varlığını. Tarix Sümerlərdən əvvəl bir tayfa tanımır, yazılarından əvvəl bir yazı tanımır. Və Biz- kültürün, mədəniyyətin, idrakın və sevginin, Öz olma qüdrətinin qüdrətindən güc alan İlk Toplumun Məkan və Zaman Varisləriyik.

Dünya Sümer-Əcdad məkanlarımızdan qədim bir yer tanımır, elmindən qədim bir elm tanımır. Sümerlər Öz-lərinə Kəngər demişlər. İndi İran Körfəzi deyilən yer Gəngər Boğazı-dır. Kəngər Boğazından Ağ dənizə, Qara dənizə, Adriatik dənizinə, Qədim Etruskilər məskəni olan indiki İtaliya məkanları, Kipr-Kıbrıs məkanlarından Avropanın yaylım yerlərinin hamısında biz Özül olmuş İnsana Öz olma düşüncəsi, Əxlaqı, Ədəbi-Elmi aşlamışıq.

Biz- Nuhla davam edən və Nuhdan əvvəl olan toplumuq: Nuhla davam edən Nəslin-Soyun varlıq nişanlarıyıq.

Naxçıvan-tarixin tarixidir.

Biz Naxçıvanıq, Naxçıvan da-Biz.

Bu həm də o deməkdir ki, biz Təbrizik, Təbriz də-Biz.

Biz-Ərdəbilik, Erdəbil də-Biz.

Biz-Həmədanıq, Həmədan da-Biz.

Biz-Dünyanın- Bəşərin ilkin beşiyi olan Urmiyə-yik, Urmiyə də-Biz.

Yaxud: Biz-Kərkük-üz, Kərkük də-Biz.

Yaxud: Bİz Ərzurumuq, Ərzurum da-Biz.

Yaxud: Biz İrəvanıq, İrəvan da- Biz.

Yaxud: Biz Dərbəndik, Dərbənd də-Biz.

Yaxud: Biz Göyçə-yik, Göyçə də-Biz.

Yaxud: Biz Şuşayıq, Şuşa da-Biz.

Kenger Boğazından Kipr Dəryasınadək Biz-Bizik:

Bizim ruhumuzdur, Dilimiz və yaddaşımız,

Baş yazımızdır.

Bu üzdən DAŞIMIZ AĞIRDIR!

Bəs siz quyuqlar kimlərsiniz?

Biz- Ağrı Dağıyıq, Ağrı dağı da-Biz.

Bəs siz yalaqlar kimlərsiniz?

Kenger Boğazından Kipr Dəryasınadək Biz-Bizik: Bizim ruhumuzdur, Dilimiz və yaddaşımız, Baş yazımızdır.

Biz- Mifoloji (əqlin və düşüncənin, qəlbin ifadə etdiyi ilkin-gerçək ifadə başlanğıcıyıq

Mifoloji mənsubluq: özünü ifadə etmə: özündə başlanğıc olma.

Ümumtürk dünyası mənsubluğu da bu başlanğıcdan gəlib. Dünyanın Mifoloji İfadə mənsubluğu- Əqli və Qəlbi gerçəkliklərə görə, milli-genetik mənsubluğuehtiva edən sahələrə belə ümumləşdirmək olar:

1. Ruh mənsubluğu;
2. Ağrı Dağı mənsubluğu;
3. Məkan və zaman mənsubluğu;
4. ədəbi mənsubluq;
5. Dil mənsubluğu;
6. Bütövlük: bütöv Azərbaycan mənsubluğu...

Və beləcə ətraflar yollarla- Söz yolu, İman-ilqar yolu, Vəfa yolu, İgidlik yolu, Ürfan yoludur, Təsəvvüf yoludur. Bütün bu yolların Ümumi bir Yerüzünün Kihkəçan---İpək yolu ilə yol alıb.

Naxçıvan lap ilkindən Sebilillah Məkanıdır. Sebilillah-“Allahın Yolu”. Allahın yolunda olmamaq-- azgınlıqdır. Naxçıvan bir məkan kimi Azərbaycan-dır. Naxçıvan-qədim dünyanın Türk yaddaşının məkanıdır. Naxçıvan bir məkan deyil, məkanlar məkanı deməkdir. Naxçıvan- Təbrizdir- Urmiyədir- Kərkükdür, Hələbdir, Diyarbəkirdir, Karamandır, Niğdədir, Bitlisdir, Yozqartdır, Kırıkkalədir, Erzincandır, Ərzurumdur, Sivasdır, Bayburtdur, Boludur, Gümüşxanədir, Qarsdır, Ərdəhandır, Çıldır, Borçalıdır, Aran və Dağlıq Qarabağdır, İrəvandır, Göyçədir, Dərbənddir, Qazaq-Qaramandır, Şəkildir, Şirvandır, Bakıdır, Xəzərdir, Astaradır, Rəştir, Qaradağdır, Zəncandır, Kərəcdir, Sulduzdur, Həmədandır, Ərdəbildir, Sərabdır, Marağadır, Əhərdir, Təbrizdir, Miyanədir, Sührəvərddir, Hidəcdir, Urmiyədir, Səlməsdır, Xoysdur, Makudur—Ağrıdır.

Və Biz- Naxçıvanıq, Ağrıdağ məkanıyıq. Ağrıdağın Ağırılıq məkanıyıq. Ağrıdağın məkanı—Sebilillahda olan Nuh əleyhəsəlam və onun tərəfdarlarının məkanıdır.

NAXÇIVAN ƏDƏBİ MÜHİTİ TƏBRİZ ƏDƏBİ MƏKTƏBİNİN TƏRKİB HƏSSƏSƏDİR.

Təbriz ədəbi məktəbi min ildən artıq zamanın da ədəbiyyat, elm, sənət mühiti idi. Naxçıvan ədəbi mühiti göydən göy zənbillə yerə düşən məkanın mühiti deyil. Təbrizdən başlamış, ta Ərzurum-Ərzincana qədər bütün yerlər Təbriz ədəbi mərkəzinə mənsubdur.

Digər bir məxsusluq dil- dialekt, şivə məxsusluğudur. Naxçıvan da bu xəttə aiddir. Dialektoloji baxımdan bu məkanların dili də Təbriz dialekti üstündədir. Ədəbiyyat, Divan şeiri, xalq yaradıcılığı baxımdan da Naxçıvan, Ərzurum. Ərzincan, Sivas, Qars mahalları da birbaşa Təbriz ədəbi məktəbinə mənsubdur.

Biz də Kafedra işi olaraq, beşillik elmi-tədqiqat işinin mövzusu bu müstəvidən təqdim etməyi üstün tutduq və “Təbriz və Naxçıvan ədəbi mühitlərində divan poetikasının müqayisəli ifadə özəllikləri” başlığı altında 2016-2020-ci illər üzrə beş mövzu ayırdıq.

Ancaq kafedra razı olmadı, Təbriz adının çıxarılmasını söylədi. Səbəbi? Səbəbi odur ki, olmaz-dedilər. Görünür, bəziləri üçün `Təbriz` sözü sanki bir bombadır; ona görə də elmi-tədqiqat mövzularında `Təbriz` sözünü çıxarmağı tələb etdilər. Bunu ədəbiyyatdan, milli mənsubiyyətdən bixəbər olanlar deyə bilər. Düşmənlər nə qədər düşmənçilik edirlər-etsinlər. Varlıq və min-min illərin mövcudluğu kimi Bütövdür.

Bu halda, demək ki: Zaman da bütövdür, Məkan da, Millət və Mədəniyyət-əxlaq da, Dil də düşüncə də. Bu düşüncədən və tarixi gerçəkliklərdən- sübutlardan hamı bilir ki, Bütöv AZərbaycanı düşmənlər bölüşdürməyə çalışıblar. Azərbaycan ərazicə bütövdür: millət, dil, ədəbiyyat, mədəniyyət baxımından bütövdür.

Ədəbiyyatın bütövlüyü-- millətin bütövlüyü deməkdir.

XIX əsrdə də Azərbaycan ədəbiyyatı bütöv olub və indi də bütövdür. Min illərdir Azərbaycan məkanlarında müxtəlif dövlətlər olub və hamısı da Azərbaycan dövlətləri idi. Ədəbiyyatın dövləti olmayıb və indi də yoxdur. Azərbaycan ədəbiyyatı bütöv ədəbiyyatdır. Azərbaycan ədəbiyyatı ümumtürk dünyasında, habelə İrəq aləmində ən zəngin, ən dərin ədəbiyyat olub.

Azərbaycan Türkcəsi--oğuz Türkcəsidir. Dünyada ən çox əsər Azərbaycan Türkcəsində yazılıb. Bu anlamda Azərbaycan ədəbiyyatının sərhədləri yoxdur. Yerlərə çəpərlər çəkilsədə, o, bütöv ədəbiyyatdır. Azərbaycan Klassik ədəbiyyatının min illik tarixi ilə XIX əsr tarixi arasındakı bütövlük bilavasitə milli bütövlükdür. Bunu anlamayanlar Azərbaycan məkan və mahallarının dil, ədəbiyyat, mədəniyyət, xalq bütövlüyünü hardan anlayacaqdır.

XIX əsr Divan poetikası bütün məkan və mahallarda Azərbaycan şeiri, Azərbaycan ədəbiyyatı deməkdir. Təbrizi Azərbaycan, Təbrizdə yaranan ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatına aid etməyənlər Naxçıvanı da ümum Azərbaycan varlığından ayırmış olurlar. "Bizim problem Naxçıvandır"- cümləsi də məntiqi baxımdan sünidir. Naxçıvan aydın yerdir, burada nə problem ola bilər; Naxçıvan Naxçıvandır: aydın və ağırçəkili məkandır, Azərbaycan varlığının ən sabit, dinamik bölgəsidir.

Təbriz, Naxçıvan, Ərzurum, Ərzincan bütün halları ilə bir xarakterdədir: doğru, mübariz, bütöv, dəyişməzdi; habelə bu yerlər Vətən, millət eşqi ilə alışıb yanan və ən sadıq, ən etibarlı, ən səmimi və ən bütöv mahallardır. Ədəbiyyat tarixində bu mahalların məxsusi səsi və nəfəsi, sözü vardır. Ümumilikdə, ədəbiyyat baxımından da bu mahalları bir-birindən ayrı tutmaq-- qeyri-məntiqi bir yanaşımır.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı zəngin və rəngarənk forma və məzmun poetikasına məxsus özəlliklərə malikdir. Naxçıvan mahalında yazıb yaradan şairlərin də yaradıcılığında bu rəngarənklik məxsusi poetik səciyyə daşıyır. Bu mənada, Təbriz ədəbi məktəbinin tərkib hissəsi olan Naxçıvan ədəbi mühitdə özünəməxsus yeri olan şairlərdən biri də Məhəmmədqulu Əbdülhüseyn oğlu Salik Ordubadidir. Salik Ordubadi XIX əsrdə Azərbaycan şairlər pleyadası sırasında məxsusi ədəbi yeri olan sənətkardır.

Biz Səması aydınvə işıqlı ellərinvar oluşunda minnişanız. Göyüzünün Hacı Leyləkləri də səmadankeşik çəkir Bizlərə. Hacı Leyləklər də Azad vərəhat sınırlar özlərini.

Azərbaycan-Oğuz Türkcəsi bütün varlığı ilə Türk-İslam ədəbiyyatının yaranmasında və geniş intişar tapmasında xüsusi rol oynayıb. Burada bilavasitə Oğuz Türkcəsinin Mənsub olduğu Millətin Ruhuna bağlı olma özəllikləri, poetika bütünlüğü əhəmiyyətli rol oynayıb.

Ayrıca götürsək, Təbriz-Naxçıvan ədəbi- elmi mühitlərinin tarixən, Ümumdünya Türk məkan məxsusluğu ilə milli-genetik ədəbi bağlılıqları var. Bunlar tarixin ilkindən gelen genetik məxsusluq, tarixin min illərindən gələn bağlılıqlarıdır.

Azərbaycan Ədəbi aləmində ÖZ olmanın mənşə əlamətləri çoxsahəlidir. Bunlar, ümumilikdə genetik əlamətlərdir. Genetik əlamətlər milli mənsubluq və ümumbəşəri simptomlara görə ilkin olma səciyyəsi daşıyır. Bu xarakter də min-min illər bundanəvvəl var olmuş və varlığı davam etmiş Türk varlığının nişanlarıvə elm, mədəniyyət və Özünü tətbiqetmə qüdrətinə malik olma deməkdir.

Burada ümumtürk poetizmi üzrə əlamətlərin konseptual xarakteri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Xüsusi seçiyyəsin görə dünyanın ən qədim bəşəri simasına bağlıdır. Bu genetik məzmun milli olmanın xarakterini—bir Millət, Toplum kimi varlığın ümum genetik Türk xarakterini yansıdır. Bədii ifadə baxımından Türk genində ilkin olma, özünü ifadə etmə mənsubluğu vardır. Bu Türk mənsubluğu—ümümşərq, ümum bəşəri poetizminin Özüdür.

Tarix öz simasını sümerlərin ruhunda-kültüründə, varoluşunda tapıb. Sümer mədəniyyəti, yaşanı, kultürü üzrə məkan məxsusluğu vardır.

Naxçıvan coğrafi mövqeyinə görə, Ağrı Dağı məkanlarından. Naxçıvan və onun bağlı olduğu köklər tarixən Aərbaycanın mənəvi-ruhani və iradi məkanlarının milli varlığının özəlliyini daşıyır.

Naxçıvan ədəbi, elmi, siyasi-mədəni baxımdan Ağrıdağ'dan tutmuş, Ərzurum, Ərzincan, Qars, Sivas, Bayburtdan bəri—Təbrizə, Ərdəbilə, Kərkükə, Dəmirqapı Dərbəndə, Borçalıya- Ərdahana doğru uzanıb geden məkanların tərkibinə daxildir. Bütövlükdə, Naxçıvan ədəbi mühiti-Təbriz ədəbi mühitinin tərkib hissəsidir.

Ədəbiyyat baxımından Azərbaycan-Türk genetik varlığında ayrıca bir özü-əsas var. Nədir bu əsas? Bu əsas Millət-Toplum baxımından varlığın aydınlığıdır. Azərbaycan milli-genetik məxsusluğu baxımından köklü-köməcli Öz-dür. Öz olma, ümumilikdə, Millət=Türk=Xalq ruhuna mənsub olma. Bədii düşüncənin məzmun və formasına görə, ədəbi bağlılıq Türk yaradıcılıq ruhunun tipoloji içərikləri vardır. Bu içəriklər Türk Ruhunu kontekstinə bağlıdır.

Türk Ruhunu- antik başlanğıcıdır. Azərbaycan Xalq-Millət varlığı demkdir. Bədii ədəbiyyat da Türk Ruhunun bədii inikas poetikasıdır.

Naxçıvan Ümumtürk və Ümum Azərbaycan ruhunun məkanlarından biri kimi, özündə məxsusi əlamətlər daşıyır.

Azərbaycanın Öz-ə bağlı olan məkanlardan biri kimi, Naxçıvan ədəbi-mədəni mühitinin özünəməxsus məzmunları vardır. Naxçıvan Təbriz Dialektinə və Təbriz ədəbi məktəbinə məxsusdur. Təbriz Dialekti ruhən və genetik olaraq Bütövlükdə, antik dünyanın yaddaşına bağlıdır. Təbriz ədəbi məktəbi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində mühüm rol oynayır. Naxçıvan-Ordubad ədəbi mühiti də Təbriz ədəbi məktəbinin klassik və müasir varlığına bağlıdır.

Naxçıvan XIX əsrdə Ordubad mühiti ilə ən mükəmməl bir Klassik Özəlliyə qovuşdu. Bu mənada, Ordubad-Naxçıvan ədəbi mühitini xarakterizə edən əlamət və nişanlardan səciyyələndirə bilirik:

- ədəbi genetik mühitdir: genetik mənsubluğu var
- oğuz məkan ruhu üzrə oluşumlar var
- oğuz millət ruhu üzrə oluşumlar var
- oğuz kultür ruhu üzrə oluşumlar var

- oğuz antik ruhu üzrə oluşumlar var
- OĞUZ Naxçıvan ədəbi mühitinin genetik mənsubluğu;
- ümumtürk ədəbi ruhu
- xalq petikası ruhu
- Orta əsrlər Poetika ruhuna bağlıdır
- Divan poetikasının bütün incəliklərini yaşadı məkandır.

Bu əlamətləri ədəbi mühit kontekstindən yanaşmaqla, bir sıra aspektdən- istiqamətlərdən izah etmək gərəkdir. Bu zaman Naxçıvanın bir məkan kimi:

- Özə, yəni Türklük varlığına mənsub olması məntiqinə bağlı olma gərəkdir;
- Öz olmanın Sözlə ifadə poetikası içerikləri əsas götürülməlidir.

Beləcə, Məkan Bizdən Məkanbulub, Zaman Bizdə Zamanlandı.

Allah-Təalanın qüdrəti ilə bu Məkan və Zamanın İradəsi Min-Minillərdir Öz gücünü və İradəsini qoruyub saxlaya bilib.

NƏTİCƏ:

MƏKANDA MƏKAN OLUŞU:

Biz - məkanın, Məkan Bizim oluşumuz deməkdir. Və Biz—Bütövüz, heç vaxt nişanları silinməz Varlıq Kitabında Kitabıq: Milli-İrsi mənsubluğa, Bütövlüyə aid Məkan-Meridian üfüqlərinin səma görüntülərində Şəfəqik. Şəfəq Şəfəq doğurar. Şəfəq—Günəşin gəlişinin-Doğuluşunun müjdəsini gətirər. Və bütün Aləmlər O Şəfəqdən Şəfəqlənər: Öz işığıda olar—Bütövlük işığında... Bu mənada:

Bütöv Azərbaycan- Şəfəq işıqları paylayan Kəhkəşana bənzər: xəbislər o işığı yaxın düşə bilməzlər: çün AZərbaycan şəfəqləri onları kor edir...

Biz- Ümumdünya Türk Məkan varlığında yüksək iradi əgəmənlüyə malik olmuş əcdadlarımıza bağlıyıq.

Biz- Naxçıvan, bütün Əcəm elləri, Azərbaycan Oğuz Türkcəsi məkanlarıyıq. Və Biz-Azərbaycan Türkcəsi bütövlüyü olmaqla, lap ilkindən Sebilillah Məkanıyıq. Səbilillah- “Allahın Yolu” demək. Allahın yolunda olmamaq--azgınlıqdır. Naxçıvan Qədim dünyanın Türk yaddaşının məkanıdır. Və Naxçıvan bir məkan deyil, məkanlar məkanıdır...

Və Biz- Bütöv AZərbaycan olmaqla, Məkan baxımından geniş və zəngin bir Əgəmənlüyə sahibolma haqqına malik olan bir Məkanıq.

İSTİNAD:

Azərbaycan Folklor Antologiyası: Naxçıvan Folkloru. 2012. III cild.

Naxçıvan, “Əcəmi” səh.6.

Əzimli Əbülfəz Tahiroğlu. (2021. C-1.) Linqvistik nəzəriyyə və Poetika”. I kitab: Dilin və Nitqin Tətbiqi nəzəriyyəsi və poetikası. Əsərləri 100 cildə, cild-1.Naxçıvan, “Əcəmi”, Səh. 20.

Şükürlü Elşən Əlisa oğlu. 2011. **Qədim türk yazılı abidələrinin dilində onomastik vahidlər.** Bakı: Mütərcim, - 124 səh.,s.78)

ISLAMIC GOVERNANCE: A CRITICAL APPROACH TO ENSURE GROUP AND DEMOCRATIC DECISION-MAKING

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

khtr_nsm@yahoo.com

Abstract

One of the most critical tendencies in the contemporary world is that there are persons who make decisions for others without regarding their moral and civilizational standards, and this results in moral and social catastrophes. The consequences of such behaviors have been evaluated in this study, and a recommendation for the solution has been made based on the Islamic perspective. The Islamic principles include responsibility, justice, and consultation in governance and the making of decisions. The Qur'an and Sunnah stress making a decision that is comprehensive, responsible, and legally right to address the needs and rights of people in society, not the privileged or chosen few.

This research focus on the Islamic governance concept of shura, which is a key tool for ensuring group and democratic decision-making. The current work also describes, based on the Quran and Hadith, the importance of leaders being just, truthful, and righteous. This work also shows what becomes of any civilization that departs from the tenets of Islamic Shari'ah, which is social turmoil, injustice, and the erosion of the public's trust.

It is concluded in this study that decisions made according to Islamic moral values are just and equal which also strengthens people's trust in social trust and leadership standards by exploring the concepts of Adl, Amanat, and Shura. Improves coordination.

Keywords: Qur'an and Sunnah, Moral and civilizational standards, Islamic moral values

AN INNOVATIVE WAY TO REACH A WORLD OF HARMONY IN DIVERSITY

Associate Professor Dr. Naseem Akhter
Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan
khtr_nsm@yahoo.com

ABSTRACT

Diversity is a fact of the modern world. People of various cultures, religions, and backgrounds are living in growingly integrated communities. But this variety can also cause war and separation. Diversity, as is harmony in diversity plays a key role in making the world more peaceful and just. Interfaith views provide a different point of view in reaching this objective.

The interfaith viewpoints advocate that there are common values and aspects shared by various faiths. When interfaith dialogue concentrates on such similarities, communities can only be bridged and understanding as well as respect promoted. This strategy can also solve some common threats and problems from a global standpoint including poverty, inequality etc.

A world of harmony in diversity is a more peaceful and just world. An interfaith approach provides an innovative way of accomplishing this objective by focusing on the shared faith and common denominators that exist among diverse religions. Through the creation of bonds between different communities and eliminating misunderstanding, interfaith discourse can lead to dealing with universal issues as well as problems on a global level.

Keywords: Modern World, Cultures, Religious, Globe

FARIDUDDIN MASUD GANJ SHAKAR: A LEGENDARY SUFI MASTER AND MYSTIC

Dr. Naseem Akhter
Associate Professor, Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan
khtr_nsm@yahoo.com

Abstract

Fariduddin Masud Ganj Shakar was a prominent Sufi master and a brilliant mystic. In the year 1175, he was born in Kothewal. Multan is a city in Punjab, and this is a village 10 kilometers from Multan. Punjab is a Pakistani province. This area is now part of Pakistan's territory. He was an eminent poet and religious scholar. Through his poetry, he spread the message of peace and harmony among people. As a result, his good deeds have kept him alive and will keep him alive in the hearts of people until the end of time. He died in Pakpattan, Punjab, in the year 1266, and his Urs (death anniversary) is now celebrated every year in the first Muharram (Islamic month) for almost six days. Thousands of visitors and pilgrims travel to the shrine from all across the country, as well as from all over the world, as a symbol of respect for the mystic (Sufi) master, with whom they have a spiritual bond. As a result, when pilgrims arrive at the shrine, they express their religious feelings by reading the holy book (Quran) and praying for Baba Fareed's spirit to rest. This is an expression of love and faith that may still be found in the hearts of his followers in the modern period. The paper will discuss how the great mystic (Sufi) worked to bring humanity together. It will explain how the mystic shrine contributes to the spread of love, respect, and religious tolerance among people of all religions.

Keywords: Mystic Qualities, Peace and harmony, Humanity, Sufi Master

TÜRKİYE’DE SAĞLIK HİZMETLERİNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

Öğr.Gör.Dr. Şafak ÇINAR
ORCID: 0000-0003-1472-3931
safak.cinar@sbu.edu.tr

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu, Ankara, Türkiye

Özet

Sağlık hizmetlerinde yapılan hata özü kabul etmemektedir. Sıfır hata yaklaşımı esastır. Sağlık hizmetleri kaliteli hizmeti gerektirmektedir. Kaliteli sağlık hizmeti doğru zamanda, doğru tedavi, doğru yöntemdir. Doğru adımların atıldığı bu hizmette etkinlik, etkililik, etkinlik, optimallik, kabul edilebilirlik gerekli kriterlerdir. Toplam Kalite Yönetimi (TKY) olarak bilinen bu yönetim felsefesinde müşteri odaklılık, sıfır hata, liderlik, yönetimin bağlılığı, toplam katılımcılık, sistematik analiz, sürekli gelişim, önce insan anlayışı bulunmaktadır. Hizmet sunumunda kalite boyutları ulaşılabilirlik, güvenlik, uygunluk, teknik kalite, tıbbi etkinlik ve hasta tatminidir. Sağlık hizmetlerinde bu anlayışların gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

Donabedian sağlık hizmet kalitesini üç sac ayağı ile açıklamaktadır: yapı, süreç ve çıktı. Yapı: fiziksel ve insan kaynaklarıdır. Süreç: hizmet standartları ve şeklidir. Çıktı: memnuniyet oranları, enfeksiyon, hastalık ve ölüm düzeyleridir. Sağlık hizmetlerinde kalite boyutları: etkinlik, etkililik, etkinlik, optimallik ve kabul edilebilirliktir. 1913’te sağlık hizmetlerinde kalite standartları geliştirilmeye başlanmıştır. Sağlık hizmetlerinde TKY, 1980 sonrası daha çok gelişmiş ülkelerde benimsenmiştir. TKY, verimlilik, müşteri memnuniyeti, sürekli gelişim ilkeleri ile açıklanmaktadır. Kalite yaklaşımlarında öncesinde denetim, sonrasında müşteri memnuniyetine önem verilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de sağlık hizmetlerinde TKY uygulamalarının literatür incelemesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen tespitler şöyledir: Kamu ve özel hastanelerde kalite algılamaları açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kalite yaklaşımlarına adaptasyon özel hastanelerde, kamu hastanelerine göre daha fazladır. Kalite, kamu hastanelerinde toplumsal sağlık, özel hastanelerde verimlilik, müşteri odaklılık açısından önemsenmektedir. Hastanelerde TKY uygulamalarında tam katılım sağlanamamaktadır. Hastane çalışanlarının tümü TKY’ye katılıma destek vermemektedir. Çalışanlar arasında, kalitenin önemsemesi farklılık göstermektedir TKY uygulamalarında idari personel ve doktorlara göre kaliteye en fazla katılım sağlayan meslek grubu hemşirelerdir. Hastanelerde TKY uygulamalarında istenilen düzeye erişilememe nedenleri: yöneticilerin eğitim eksikliği ve sistemsel sorunlardır. Çalışanlar, sıfır hata konusunda yeterince bilgili değildirler. TKY konusunda sürekli hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. TKY uygulamaları hastanelerde performans ve kaliteyi olumlu etkilemektedir. TKY, yatan hastanın memnuniyetini ve sadakati artırmaktadır. Ancak bu artışın devamı için olumlu bir iletişim ortamı gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi, Sağlıkta Kalite

TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN HEALTH SERVICES IN TURKEY

Lecturer Dr Şafak ÇINAR
ORCID: 0000-0003-1472-3931
safak.cinar@sbu.edu.tr

Health Sciences University Gülhane Vocational School of Health, Ankara, Türkiye

Abstract

The mistakes made in health services do not accept apology. Zero error approach is essential. Health services require quality service. Quality health service is the right treatment, the right method at the right time. In this service where the right steps are taken, efficiency, effectiveness, effectiveness, optimality, acceptability are necessary criteria. In this management philosophy known as Total Quality Management (TQM), customer orientation, zero defect, leadership, commitment of management, total participation, systematic analysis, continuous improvement, human first approach are included. The dimensions of quality in service delivery are accessibility, safety, suitability, technical quality, medical efficiency and patient satisfaction. It is expected to realise these understandings in health services.

Donabedian explains health service quality with three pillars: structure, process and output. Structure: physical and human resources. Process: service standards and form. Output: satisfaction rates, infection, morbidity and mortality levels. The dimensions of quality in health services are: efficiency, effectiveness, effectiveness, optimality and acceptability. In 1913, quality standards in health services started to be developed. TQM in health services has been adopted mostly in developed countries after 1980. TQM is explained with the principles of efficiency, customer satisfaction and continuous improvement. In quality approaches, inspection before and customer satisfaction afterwards were emphasised.

This study aims to analyse the literature on TQM practices in health services in Türkiye. The findings obtained as a result of the study are as follows: There are differences in quality perceptions in public and private hospitals. Adaptation to quality approaches is higher in private hospitals than in public hospitals. Quality is considered important in terms of social health in public hospitals, efficiency and customer orientation in private hospitals. Full participation cannot be achieved in TQM practices in hospitals. Not all hospital professionals support participation in TQM. The importance of quality differs among the hospital professionals. In TQM practices, nurses are the occupational group that participates the most in quality compared to administrative staff and doctors. The reasons for not reaching the desired level in TQM practices in hospitals are: lack of training of managers and systemic problems. Hospital Professionals are not sufficiently knowledgeable about zero defects. Continuous in-service trainings on TQM should be organised. TQM practices positively affect performance and quality in hospitals. TQM increases inpatient satisfaction and loyalty. However, a positive communication environment is required for the continuation of this increase.

Key words: Health Management, Total Quality Management, Quality in Health

ÇOCUKLARDA BOYUN ÇEVRESİNİN METABOLİK SENDROM ÜZERİNE ETKİSİ

Diyetisyen, Ayşe SEVİNÇ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3931-2062>

aysesevinca1@gmail.com

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye

Prof. Dr., Suphiye Mine YURTTAGÜL

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5170-0523>

mine@yurttagul.com

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Gaziantep, Türkiye

Özet

Obezite ve diyabetin görülme sıklığındaki artışa bağlı olarak her geçen gün daha fazla insanı etkileyen ve birçok faktörün bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan metabolik sendrom, 21. yüzyılın önde gelen sağlık sorunlarından biridir. Metabolik sendrom; obezite, insülin direnci, dislipidemi ve hipertansiyon gibi kardiyometabolik risk faktörlerinin bir arada görülmesiyle karakterizedir ve çocukluk çağında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu sendromun erken tespiti, ileri dönemde gelişebilecek kardiyovasküler hastalıkların ve tip 2 diyabetin önlenmesi açısından kritik öneme sahiptir. Boyun çevresi, çocuklarda metabolik sendromun değerlendirilmesinde önemli bir antropometrik ölçüm aracı olarak dikkat çekmektedir. Boyun çevresi, özellikle üst vücut yağlanmasının bir göstergesi olarak, çocuklarda obezite ve metabolik risklerin belirlenmesinde basit ve pratik bir yöntem sunar. Yapılan çalışmalarda, boyun çevresindeki yağ dokusunun visceral yağ ile yakından ilişkili olmasından dolayı insülin direnci, yüksek kan basıncı ve anormal lipid seviyeleri gibi metabolik sendrom bileşenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Ayrıca, boyun çevresinin beden kütle indeksi gibi diğer ölçüm yöntemlerine göre daha özgün ve kolay uygulanabilir bir ölçüm yöntemi olduğu vurgulanmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar, çocuklarda boyun çevresinin metabolik sendromun bir biyobelirteci olarak kullanılabileceğini işaret etmektedir. Bu ölçüm yöntemi, hem klinik uygulamalarda hem de halk sağlığı taramalarında pratik ve zamandan tasarruf sağlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ancak, çocuk yaş gruplarına özel boyun çevresi sınır değerlerinin belirlenmesi ve farklı popülasyonlarda doğrulanması, konuya dair daha fazla araştırmayı gerekli kılmaktadır. Sonuç olarak, çocuklarda boyun çevresinin metabolik sendromun erken tespitinde değerli bir gösterge olabileceği düşünülmekte ve bu konuda yapılacak çalışmaların çocuk sağlığına ve dolaylı olarak gelecek nesillerde oluşabilecek kronik hastalıkların önlenmesine önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metabolik Sendrom, Boyun Çevresi, Kardiyometabolik Risk

THE EFFECT OF NECK CIRCUMFERENCE ON METABOLIC SYNDROME IN CHILDREN

Abstract

Metabolic syndrome is one of the leading health problems of the 21st century, affecting more and more people every day due to the increase in the prevalence of obesity and diabetes and arising as a result of the combination of many factors. Metabolic syndrome is characterised by a combination of cardiometabolic risk factors such as obesity, insulin resistance, dyslipidaemia and hypertension and is becoming increasingly common in childhood. Early detection of this syndrome is critical for the prevention of cardiovascular diseases and type 2 diabetes mellitus that may develop in the future. Neck circumference is an important anthropometric measurement tool in the evaluation of metabolic syndrome in children. Neck circumference, especially as an indicator of upper body adiposity, provides a simple and practical method for determining obesity and metabolic risks in children. Studies have shown that adipose tissue around the neck is closely related to visceral fat, which is associated with metabolic syndrome components such as insulin resistance, high blood pressure and abnormal lipid levels. In addition, it is emphasised that neck circumference is a more specific and easily applicable measurement method compared to other measurement methods such as body mass index. Studies in the literature indicate that neck circumference can be used as a biomarker of metabolic syndrome in children. This measurement method is considered as a practical and time-saving tool in both clinical practice and public health screening. However, the determination of neck circumference limit values specific to pediatric age groups and their validation in different populations require further research on the subject. In conclusion, it is thought that neck circumference in children may be a valuable indicator in the early detection of metabolic syndrome and it is predicted that studies on this subject will make important contributions to child health and indirectly to the prevention of chronic diseases that may occur in future generations.

Keywords: Metabolic Syndrome, Neck Circumference, Cardiometabolic Risk

1. Giriş

Metabolik sendrom (MetS), abdominal obezite, hiperlipidemi, kan basıncının ve açlık kan şekeri seviyelerinin yüksek olması ile karakterize edilmiş kompleks bir hastalık olarak tanımlanmaktadır (Codazzi vd. 2024). Hücrel metabolizmanın düzensiz çalışmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca MetS diyabet, ürik asit seviyelerinin artması ve hepatik steatoz, polikistik over sendromu ve obstrüktif uyku apnesi gibi birçok hastalık ve bozukluk ile ilintilidir (Bitew vd. 2020). MetS, yetişkinlerde sıklıkla incelenmektedir fakat çocuk ve ergenlerdeki yaygınlığı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır (Ahmadi vd. 2020). MetS genel olarak gelişmiş ülkelerin bir sorunu olarak düşünülürken, tüm dünyada obezitenin artmaya başlamasıyla bu durum gelişmekte olan ülkeler için de artık endişe verici bir hale gelmiştir. Yüksek kalorili besinlere erişimin kolay olması ve beslenme şekillerinin kötüleşmesi ile gelişmekte olan ülkeler için de MetS yaygın hale gelmektedir. MetS'nin dünyadaki yaygınlığı cinsiyete, etnik kökene ve yaşa göre farklılık göstermektedir. 8 yaşındaki bir çocuk ile 15 yaşındaki bir ergen arasında MetS görülme sıklığı neredeyse yarı yarıya fark etmektedir. Bu durum ergenlik dönemindeki metabolik süreçlerin anormal ilerlemesiyle ilgili olabilmektedir. Cinsiyete göre karşılaştırıldığında ise erkek ergenlerde görülme sıklığı kızlardan daha fazladır (DeBoer, 2019).

Obezite ve aşırı kilo; diyabet, kardiyovasküler hastalıklar ve metabolik sendrom gibi pek çok hastalığa sebep olabilir. Özellikle erken yaşlardaki obezite, yetişkinlik döneminde oluşabilecek olan tip 2 diyabet, hipertansiyon ve kardiyovasküler hastalıklar gibi hastalıkların risk faktörü olabilir (Ashok vd., 2021). Yapılan çalışmalara göre çocuklardaki obezite yaygınlığı son 40 yılda yaklaşık %300 artış göstermiştir (Yashoda vd., 2017). Obezite, MetS için kesin bir şekilde risk faktörüdür. Ancak yapılan son çalışmalarda MetS' e etkisi çoğunlukla vücut yağının dağılımı ile ilişkili bulunmuştur. Üst vücut obezitesinin, tüm popülasyonlarda alt vücut obezitesi veya toplam obeziteden daha fazla diyabet, hiperinsülinemi, hipertrigliseridemi, glikoz intoleransı gibi hastalıklarla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Formisano vd., 2016). Çocuklarda obeziteyi değerlendirmek için kullanılan beden kütle indeksi (BKİ) ve bel/kalça oranı gibi yöntemler spesifik ve geniş olmayan yöntemlerdir. BKİ, obeziteyi tespit etmek için sıklıkla kullanılan bir yöntemdir fakat aslında merkezi obeziteyi ve toplam vücut yağını tespit etme konusunda yetersiz kalan bir ölçüm yöntemidir. Bel çevresi ise yanıtıcı olmasının yanı sıra aynı zamanda toplumlarda çevresel ve kültürel açılardan problemlidir. Aynı zamanda bel çevresi yemek sonrasında oluşan karın şişkinliğinden de etkilenerek yanıtıcı olabilmektedir (Ashok vd., 2021).

Boyun çevresi (BÇ), üst vücut deri altındaki yağ dokusunun bir göstergesidir ve metabolik risk faktörlerini belirlemede kullanılabilir. BÇ ölçümü, BKİ, bel çevresi, bel/kalça oranı gibi diğer ölçüm

yöntemlerine göre daha belirgin bir antropometrik ölçüm yöntemidir (Ashok vd., 2021). Esnemeyen bir mezura yardımı ile başın frankford düzleminde olmasına dikkat edilerek, kollar iki yanda olacak şekilde, solunumun bittiği anda nefes tutulmadan ve mezuranın üst sınırının krikotiroid kıkırdağın altına (adem elması/ tiroid kıkırdağının alt kısmı) yerleşmesine dikkat edilerek, boynun dibinden ölçüldüğü bir yöntemdir. Bu yöntem son zamanlarda sıklıkla kullanılan bir araç haline gelmiştir (Alpcan vd., 2015; Asif vd., 2021). BÇ'nin gün boyunca herhangi bir değişiklik göstermemesi üst vücut yağ dağılımının belirlenmesi için bir avantajdır (Ferretti vd., 2015). Folmann ve arkadaşlarının Brezilyalı ergenlerle yaptığı çalışmada BÇ'nin aşırı kiloyu tespit etme konusunda iyi bir duyarlılık gösterdiği saptanmıştır (Folmann vd., 2021). Bu yüzden BÇ'nin kardiyometabolik hastalıkları tanımlamak için pediatrik gruplarda kullanılabileceği bilgisine erişilmiştir (Sehn vd., 2021).

2. Metabolik Sendromun Çocuklarda Tanı Kriterleri, Görülme Sıklığı ve Risk Faktörleri

2.1 Metabolik Sendromun Tanı Kriterleri ve Görülme Sıklığı

Yetişkin bireylerdeki MetS, Dünya Sağlık Örgütü (WHO); Amerikan Klinik Endokrinologlar Derneği/Amerikan Endokrinoloji Koleji; ABD Ulusal Kolesterol Eğitim Programı (NCEP) Yetişkin Tedavi Paneli (ATP) III; Uluslararası Diyabet Federasyonu (IDF); ve ABD Ulusal Sağlık Enstitüleri'nin Ulusal Kalp, Akciğer ve Kan Enstitüsü (NHLBI) ile birlikte Amerikan Kalp Derneği (AHA) gibi sağlık örgütleri tarafından tanımlanmıştır (Chung vd., 2022). Şu anda çocuklarda MetS ile ilgili evrensel bir tanı kriteri bulunmamaktadır ancak ABD Ulusal Kolesterol Eğitim Programı ATP III'teki gibi LDL, toplam kolesterol ve HDL kombinasyonunu içermektedir (Hao vd., 2024). Çocuklar için yetişkinlerden yola çıkarak birçok tanım önerilmiştir fakat yaş, cinsiyet ve etnik kökene bağlı yağ dağılımı ve insulin duyarlılığını dikkate alan çok kapsamlı bir tanım hala geliştirilememiştir. Uluslararası Diyabet Federasyonu (IDF), yetişkinler için tanımlanan MetS'yi 10-16 yaş aralığındaki çocuklar için de benzer şekilde açıklamıştır (Codazzi vd., 2024). 6-10 yaş arasındaki çocuklarda metabolik sendrom tam olarak belirlenemediğinden, bu çocuklarda, özellikle abdominal obezitesi olanlarda kilo kaybı önerilmektedir. MetS, 30 yılda sadece yetişkinlerde değil, çocuk ve ergenlerde de belirgin bir şekilde artmıştır. Ulusal Sağlık ve Beslenme İncelemesi Anketi III'e (NHANES) göre 12 ile 19 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerin yaklaşık olarak %10'unun metabolik sendroma sahip olabileceği bildirilmiştir. Obez ve aşırı kilolu ergenlerde metabolik sendrom görülme sıklığı incelendiğinde; aşırı kilolu ergenlerde %7.1, obez ergenlerde ise %32.1'lik yayılma görülmüştür (Wang vd., 2020).

2.2 Risk Faktörleri

Sedanter yaşam tarzı , obezite ve insulin direnci (IR) MetS'nin risk faktörleridir. Obezite ve IR'nin sıklıkla birlikte ortaya çıktığı düşünüldüğünde, her iki durumunda MetS patogenezinde önemli bir etken

olduğu varsayılabilmektedir (Codazzi vd.2024). Obezite ve düşük HDL seviyeleriyle dislipidemi çocuklarda en sık görülen metabolik değişikliklerdir. Buna kıyasla hipertansiyon ve glikoz intoleransı ise yetişkinlik döneminde daha sık gelişmektedir. Kötü beslenme alışkanlıklarının bir sonucu olarak obezite ve dislipidemi oluşabilmektedir. Fakat HDL seviyelerindeki yaşa özel azalma hepatik lipaz aktivitesinde androjene duyarlı artıştan ve bununla bağlantılı olarak HDL katabolizmasının artması sebep olmuş olabilir (Ağırbaşlı vd., 2016). Koskien ve arkadaşlarının yapmış olduğu bir çalışmada çocuklukta MetS'nin ve fazla kilonun, 5 yaşından itibaren yetişkinlik döneminde oluşabilecek MetS'yi 2.4 kat artırabileceği saptanmıştır (Koskinen vd., 2017). Batı diyeti, genellikle yüksek kalorili, kolesterol, doymuş yağ asitleri, rafine karbonhidratlar, proteinler ve tuz içeriğiyle düşük lif oranına sahiptir ve bu özellikleriyle obezite, dislipidemi, hipertansiyon ve tip 2 diyabet gibi metabolik bozukluklara sebep olabilmektedir. Sağlıklı bir diyetin, kalori, doymuş yağ, kolesterol ve sodyum bakımından düşük; lif, kompleks karbonhidratlar ve doymamış yağlar açısından zengin olması önerilmektedir. Özellikle kilo kaybı, metabolik sendrom bileşenlerinin yönetiminde etkili bir yöntemdir ve hafif kilo kaybı bile kan şekeri, kan basıncı ve lipid profillerinde iyileşmelere yol açabilir. Kolesterol tüketiminin sınırlanması kardiyovasküler hastalık ve dislipidemi riskini azaltabilirken, doymamış yağların tüketimi insülin duyarlılığını artırabilir ve kalp hastalığı riskini düşürebilmektedir. Kompleks karbonhidratların tercih edilmesi, basit şekerler ve rafine karbonhidratların sınırlandırılması metabolik sendromun yönetimi için önemlidir; ayrıca glisemik indeksi düşük gıdalar da kan şekeri ve lipid profilleri üzerinde olumlu etkiler gösterebilir. Günlük karbonhidrat alımının toplam kalorisinin %45-65'i arasında tutulması ve protein alımının %10-35 arasında olması önerilmektedir. Aşırı sodyum tüketiminin hipertansiyon riskini artırdığı bilinmekte olup, özellikle obez çocuklar ve gençler için sodyum alımının sınırlandırılması önem taşımaktadır. Bu öneriler, metabolik sendromun önlenmesi ve yönetimi açısından kritik rol oynamaktadır (Wang vd., 2019).

Gençlerde D vitamininin eksiklik olması, MetS ile bağlantılı bulunmuştur (Bruchmann vd., 2021). D vitamini düzeylerinin yeterli olmasının, glisemik kontrolde iyileşme, vasküler fonksiyonları artırma ve reaktif oksijen türlerini azaltarak tip 2 diyabet ve kardiyovasküler hastalıkların potansiyel risklerini düşürmede etkili olabileceği öne sürülmüştür (Alkhatatbeh vd., 2017; Tecilazich vd., 2021).

Uyku bozuklukları (yetersiz uyku, düşük uyku kalitesi, uyku apnesi) kortizol üretimini artırır, bu da çocuklarda kalori alımının artmasına ve dolayısıyla yağ birikimine yol açar. Kortizol seviyelerindeki artış, glukagon benzeri peptid-1 (GLP-1) yanıtını da azaltabilir. Uyku bozukluklarının metabolik etkileri, sirkadiyen ritim kontrolüyle ilişkilidir (Codazzi vd., 2024).

MetS, çocuklarda düşük dereceli kronik enflamasyonla ilişkilidir. Diyetle kilo kaybı, enflamatuvar yanıtları azaltarak metabolik parametrelerde iyileşme sağlayabilir. Enflamasyonda, Toll-benzeri reseptörlerin (TLR) aktivasyonu önemli bir rol oynar. Leptin, adiponektin, rezistin ve asprosin gibi adipokinlerin düzeyleri MetS’li çocuklarda değişiklik göstermektedir (Codazzi vd., 2024).

Hiperglisemi, ileri glikasyon son ürünlerinin (AGE) artışı ve serbest yağ asitlerinin (FFA) birikimi sonucunda oksidatif stresi artırabilir. Bu durum vasküler hasara neden olabilir. Çocuklarda oksidatif stres belirteçlerinin yüksek olduğu ve bu durumun metabolik, kardiyovasküler ve renal fonksiyonlarda beklenmedik gelişmelerin riskini artırdığı bulunmuştur. Obezite kaynaklı kronik enflamasyon, insülin direnci ve kardiyovasküler olayların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Erken yaşta alışkanlık haline getirilen dengeli beslenme ve düzenli fiziksel aktivite, uzun vadeli hastalık risklerinden korunmada kritik öneme sahiptir (Codazzi vd., 2024).

Bağırsak mikrobiyotasının bozulması metabolik sendrom (MetS) ile ilişkilidir ve özellikle Firmicutes/Bacteroidetes (F/B) oranındaki artış dikkat çekicidir. Bu oran, obezite ve insülin direnciyle bağımsız olarak ilişkilendirilmiştir. MetS’li çocuklarda Firmicutes sınıfındaki Bacilli ve Clostridia gibi bazı grupların arttığı, buna karşılık Faecalibacterium prausnitzii gibi anti-enflamatuvar özelliklere sahip türlerin azaldığı belirtilmiştir (Haro vd., 2017; Gallardo-Becerra vd., 2020; Bannazadeh vd., 2022). Bacteroidetes filumunda ise Prevotella’nın azalması ve Parabacteroides distasonis gibi türlerin MetS ile bağlantılı biyobelirteçler olarak öne çıktığı görülmektedir (Bargo vd., 2017; Rampelli vd., 2018). Mikrobiyota, lipopolisakkaritlerin neden olduğu endotoksemi ve düşük seviyeli inflamasyon gibi mekanizmalarla MetS gelişimine katkıda bulunur. Ayrıca, kısa zincirli yağ asitleri (SCFAs) üreten bakterilerin azalması, bağırsak bariyer fonksiyonlarını zayıflatıp enflamasyonu artırarak metabolik bozukluk riskinde artış yaratabilir. Mikrobiyotanın durumu, yaş, çevresel faktörler ve diyetle değişebilirken, sağlıklı bir bağırsak kompozisyonunun probiyotikler veya fekal mikrobiyota transplantasyonu ile sağlanmasının MetS riskini azaltabileceği gösterilmiştir (Codazzi vd., 2024).

3. Boyun Çevresi ile Metabolik Sendrom Bileşenleri Arasındaki İlişki

İnsülin direnci, insülinin hedef dokularda glikoz alımını azaltılmasını sağlamasıdır. Bu durum hiperglisemiye yol açan sistemik inflamatuvar oluşumunu tetikleyebilir ve tip 2 diyabet, hipertansiyon ve dislipidemi gibi kronik hastalıkların oluşumuna zemin hazırlayabilir. Viseral ve subkutan yağ dokusuyla ilişkili olan IR, gençlerde önemli bir hastalık belirteçidir (Melo vd., 2021). Kurtoğlu ve arkadaşlarının ergenlik çağındaki ve ergenlik öncesindeki çocuklar üzerine yapmış olduğu çalışmada boyun çevresinin, kız ve erkek çocuklarında insülin ve Homeostasis Model Assessment-İnsülin Direnci (HOMA1-IR) ile pozitif ilişkili olduğu

saptanmıştır (Kurtoğlu vd. 2012). Ancak Brezilya’da yapılan bir çalışmada kız çocuklarında hem ergenlik döneminde hem de ergenlik öncesi dönemde pozitif ilişki görülürken; erkek çocuklarında sadece ergenlik döneminde pozitif korelasyon görülmüştür (Gomez-Arbelaez vd., 2016). Brezilya’da kamu ve özel okullarda öğrenim gören 12-17 yaş arasındaki kız ve erkek öğrencilerin incelendiği bir çalışmada, boyun çevresinin kız ergenlerde insülin ve HOMA-IR önemli bir korelasyon gösterdiği görülürken, erkek ergenlerde korelasyon bulunamamıştır (Melo vd., 2021). Brezilya’da yapılan diğer bir çalışmaya çocuk ve ergenler dahil edilmiştir. Biyoimpedansa (BIA) dayanarak, beden kütle indeksi, boyun çevresi, yaş ve cinsiyetten etkilenen hücre bütünlüğünün bir göstergesi gibi işlen gören faz açısı hesaplanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre daha düşük faz açısı değerlerine sahip olan ergenlerin, daha düşük bir boyun çevresine sahip olduğu ve dolayısı ile daha düşük bir kardiyovasküler riske de sahip olduğu saptanmıştır (Ricarte vd. 2024). Kardiyometabolik sağlığı korumada kardiyovasküler uygunluk önem teşkil etmektedir. Kardiyovasküler uygunluk ile kardiyometabolik risk arasında ters bir orantı bulunmaktadır (Mintjens vd., 2018; García-Hermoso vd., 2020). Gonçalves ve arkadaşları 10-14 yaş aralığındaki öğrencilerin boyun çevreleri ve lipit profilleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş ve her iki cinsiyette de HDL ile negatif bir korelasyon bulunmuştur (Golçavnes vd., 2014). 33 çalışmanın dahil edildiği bir meta-analiz çalışmasında boyun çevresi ile toplam kolesterol, LDL, trigliserid ile doğru orantı olduğu saptanırken, HDL kolesterol ile ise ters orantı olduğu saptanmıştır (Shokri-Mashhadi vd., 2021). İspanya’da yapılan çalışmada boyun çevresinin tüm antropometrik ölçümler ve vücut kompozisyonu ile doğru orantılı olduğu gözlenmiş ve çalışmanın sonuçlarına göre sistolik kan basıncı (SBP), diastolic kan basıncı(DSP), trigliserid, HOMA-IR, leptin, adiponectin ve kardiyovasküler risk faktörüyle pozitif korelasyon gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca çalışmanın diğer bir sonucuna göre erkeklerde serum C reaktif protein ve LDL ile de pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır (Castro-Piñero vd., 2017). İran’da çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada boyun çevresinin yüksek kan basıncı, düşük HDL seviyesi, aşırı kilo, obezite (genel veya abdominal) ve MetS ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Kelishadi vd., 2017). BÇ’nin yüksek kan basıncının iyi bir göstergesi olabileceği öngörülmüştür. Ayrıca çocuklarda obezite ve aşırı kilonun belirlenmesi için önemli bir ölçme yöntemi olduğu vurgulanmaktadır (Turkay vd., 2022). Yapılan kesitsel bir çalışmada BÇ’nin çocuk popülasyonunda glisemik indeksler ve lipid düzeyleri ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır (Castro- Piñero vd., 2017).

4. Sonuç

Sonuç olarak boyun çevresi, diğer antropometrik yöntemlerle karşılaştırıldığında, metabolik sendrom riski taşıyan çocukları belirlemek için basit ve uygun bir yöntem olarak görülmektedir. Metabolik sendromun risk faktörleri ele alındığında boyun çevresinin kan lipit seviyeleri, kan basıncı, insülin direnci gibi faktörlerle

pozitif olarak bağlantılı olduğu saptanmıştır. Buna göre aşırı kilo ve obezitenin önlenmesi ile boyun çevresinin azalması sağlanabilir ve buna bağlı olarak metabolik sendromun önüne geçilebilir. Çocuklarda giderek yaygın hale gelen metabolik sendromun önlenmesi gelecek nesillerin sağlıklı olması için önem teşkil etmektedir. Çocuklardaki metabolik sendrom tanı kriterlerinin henüz tam olarak netleştirilememiş olması ve çalışmalarda birçok etkenin etki ediyor olması nedeniyle bu konunun aydınlatılması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

- Agirbasli, M., Tanrikulu, A. M., & Berenson, G. S. (2016). Metabolic syndrome: bridging the gap from childhood to adulthood. *Cardiovascular therapeutics*, 34(1), 30-36.
- Ahmadi, N., Sadr, S. M., Mohammadi, M. R., Mirzaei, M., Mehrparvar, A. H., Ardekani, S. M. Y., ... & Mostafavi, S. A. (2020). Prevalence of abdominal obesity and metabolic syndrome in children and adolescents: a community based cross-sectional study. *Iranian journal of public health*, 49(2), 360.
- Alkhatatbeh, M. J., Abdul-Razzak, K. K., Khasawneh, L. Q., & Saadeh, N. A. (2017). High Prevalence of Vitamin D Deficiency and Correlation of Serum Vitamin D with Cardiovascular Risk in Patients with Metabolic Syndrome. *Metabolic syndrome and related disorders*, 15(5), 213–219. <https://doi.org/10.1089/met.2017.0003>
- Alpcan, A., & Durmaz, Ş. A. (2015). Çağımızın dev sorunu: Çocukluk çağı obezitesi. *Turkish Journal of Clinics and Laboratory*, 6(1), 30-38. doi:<https://doi.org/10.18663/tjcl.57112>
- Ashok, U., Baliga, S., & Walvekar, P. R. (2021). Neck circumference measurement as a screening tool for obesity in children—A cross sectional study. *Clinical Epidemiology and Global Health*, 10, 100683.
- Asif, M., Aslam, M., Khan, S., Altaf, S., Ahmad, S., Qasim, M., vd. (2021). Developing neck circumference growth reference charts for Pakistani children and adolescents using the lambda–mu–sigma and quantile regression method. *Public Health Nutrition*, 24(17), 5641-5649. doi:[doi:10.1017/S1368980021003669](https://doi.org/10.1017/S1368980021003669)
- Bannazadeh Baghi, H., Naghili, B., Shانهbandi, D., & Ebrahimzadeh Leylabadlo, H. (2022). Evaluation of a human gut-associated phage and gut dominant microbial phyla in the metabolic syndrome. *Clinical nutrition ESPEN*, 50, 133–137. <https://doi.org/10.1016/j.clnesp.2022.06.009>
- Bitew, Z. W., Alemu, A., Ayele, E. G., Tenaw, Z., Alebel, A., & Worku, T. (2020). Metabolic syndrome among children and adolescents in low and middle income countries: a systematic review and meta-analysis. *Diabetology & metabolic syndrome*, 12, 1-23.
- Borgo, F., Verduci, E., Riva, A., Lassandro, C., Riva, E., Morace, G., & Borghi, E. (2017). Relative Abundance in Bacterial and Fungal Gut Microbes in Obese Children: A Case Control Study. *Childhood obesity (Print)*, 13(1), 78–84. <https://doi.org/10.1089/chi.2015.0194>
- Buchmann, N., Eckstein, N., Spira, D., Demuth, I., Steinhagen-Thiessen, E., & Norman, K. (2021). Vitamin D insufficiency is associated with metabolic syndrome independent of insulin resistance and obesity in young adults - The Berlin Aging Study II. *Diabetes/metabolism research and reviews*, 37(8), e3457. <https://doi.org/10.1002/dmrr.3457>
- Castro-Piñero, J., Delgado-Alfonso, A., Gracia-Marco, L., Gómez-Martínez, S., Esteban-Cornejo, I., Veiga, O. L., Marcos, A., Segura-Jiménez, V., & UP&DOWN Study Group (2017). Neck circumference and clustered

- cardiovascular risk factors in children and adolescents: cross-sectional study. *BMJ open*, 7(9), e016048. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-016048>
- Chung, Y. L., & Rhie, Y. J. (2022). Metabolic syndrome in children and adolescents. *The Ewha Medical Journal*, 45(4)
- Codazzi, V., Frontino, G., Galimberti, L., Giustina, A., & Petrelli, A. (2024). Mechanisms and risk factors of metabolic syndrome in children and adolescents. *Endocrine*, 84(1), 16–28. <https://doi.org/10.1007/s12020-023-03642-x>
- DeBoer M. D. (2019). Assessing and Managing the Metabolic Syndrome in Children and Adolescents. *Nutrients*, 11(8), 1788. <https://doi.org/10.3390/nu11081788>
- Ferretti, R. D. L., Cintra, I. D. P., Passos, M. A. Z., Ferrari, G. L. D. M., & Fisberg, M. (2015). Elevated neck circumference and associated factors in adolescents. *BMC Public health*, 15, 1-10.
- Folmann, A. G., Wolf, V. L. W., Roman, E. P., & Guerra-Júnior, G. (2021). Neck circumference and excess weight: proposal of cutoff points for Brazilian adolescents. *Jornal de pediatria*, 97(2), 191–196. <https://doi.org/10.1016/j.jpmed.2020.02.005>
- Formisano, A., Bammann, K., Fraterman, A., Hadjigeorgiou, C., Herrmann, D., Iacoviello, L., Marild, S., Moreno, L. A., Nagy, P., Van Den Bussche, K., Veidebaum, T., Lauria, F., & Siani, A. (2016). Efficacy of neck circumference to identify metabolic syndrome in 3-10 year-old European children: Results from IDEFICS study. *Nutrition, metabolism, and cardiovascular diseases : NMCD*, 26(6), 510–516. <https://doi.org/10.1016/j.numecd.2016.02.012>
- Gallardo-Becerra, L., Cornejo-Granados, F., García-López, R., Valdez-Lara, A., Bikel, S., Canizales-Quinteros, S., López-Contreras, B. E., Mendoza-Vargas, A., Nielsen, H., & Ochoa-Leyva, A. (2020). Metatranscriptomic analysis to define the Secrebiome, and 16S rRNA profiling of the gut microbiome in obesity and metabolic syndrome of Mexican children. *Microbial cell factories*, 19(1), 61. <https://doi.org/10.1186/s12934-020-01319-y>
- García-Hermoso, A., Ramírez-Vélez, R., García-Alonso, Y., Alonso-Martínez, A. M., & Izquierdo, M. (2020). Association of Cardiorespiratory Fitness Levels During Youth With Health Risk Later in Life: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA pediatrics*, 174(10), 952–960. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.2400>
- Gomez-Arbelaiz, D., Camacho, P. A., Cohen, D. D., Saavedra-Cortes, S., Lopez-Lopez, C., & Lopez-Jaramillo, P. (2016). Neck circumference as a predictor of metabolic syndrome, insulin resistance and low-grade systemic inflammation in children: the ACFIES study. *BMC pediatrics*, 16, 31.
- Gonçalves, V. S. S., Faria, E. R. D., Franceschini, S. D. C. C., & Priore, S. E. (2014). Neck circumference as predictor of excess body fat and cardiovascular risk factors in adolescents. *Revista de Nutrição*, 27(02), 161-171. <https://doi.org/10.1590/1415-52732014000200003>
- Hao, H., Su, Y., & Feng, M. (2024). Association Between Metabolic and Obesity Phenotypes and Diabetes Risk in Children and Adolescents. *Diabetes, Metabolic Syndrome and Obesity*, 4479-4487.
- Haro, C., García-Carpintero, S., Rangel-Zúñiga, O. A., Alcalá-Díaz, J. F., Landa, B. B., Clemente, J. C., Pérez-Martínez, P., López-Miranda, J., Pérez-Jiménez, F., & Camargo, A. (2017). Consumption of Two Healthy Dietary Patterns Restored Microbiota Dysbiosis in Obese Patients with Metabolic Dysfunction. *Molecular nutrition & food research*, 61(12), 10.1002/mnfr.201700300. <https://doi.org/10.1002/mnfr.201700300>
- Kelishadi, R., Heidari-Beni, M., Qorbani, M., Motamed-Gorji, N., Motlagh, M. E., Ziaodini, H., Taheri, M., Ahadi, Z., Aminae, T., & Heshmat, R. (2017). Association between neck and wrist circumferences and

- cardiometabolic risk in children and adolescents: The CASPIAN-V study. *Nutrition (Burbank, Los Angeles County, Calif.)*, 43-44, 32–38. <https://doi.org/10.1016/j.nut.2017.06.009>
- Koskinen, J., Magnussen, C. G., Sinaiko, A., Woo, J., Urbina, E., Jacobs Jr, D. R., ... & Juonala, M. (2017). Childhood age and associations between childhood metabolic syndrome and adult risk for metabolic syndrome, type 2 diabetes mellitus and carotid intima media thickness: the international childhood cardiovascular cohort consortium. *Journal of the American Heart Association*, 6(8), e005632
- Kurtoglu, S., Hatipoglu, N., Mazicioglu, M. M., & Kondolot, M. (2012). Neck circumference as a novel parameter to determine metabolic risk factors in obese children. *European journal of clinical investigation*, 42(6), 623–630. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2362.2011.02627.x>
- Melo, I. R. D. C., Souza, M. F. C. D., Barreto, Í. D. D. C., Silva, D. G. D., & Gurgel, R. Q. (2021). Identification of neck circumference cut-off points for insulin resistance as a marker in adolescents. *Revista de Nutrição*, 34, e200190. <https://doi.org/10.1590/1678-9865202134e200190>
- Mintjens, S., Menting, M. D., Daams, J. G., van Poppel, M. N. M., Roseboom, T. J., & Gemke, R. J. B. J. (2018). Cardiorespiratory Fitness in Childhood and Adolescence Affects Future Cardiovascular Risk Factors: A Systematic Review of Longitudinal Studies. *Sports medicine (Auckland, N.Z.)*, 48(11), 2577–2605.
- Rampelli, S., Guenther, K., Turrioni, S., Wolters, M., Veidebaum, T., Kourides, Y., Molnár, D., Lissner, L., Benitez-Paez, A., Sanz, Y., Fraterman, A., Michels, N., Brigidi, P., Candela, M., & Ahrens, W. (2018). Pre-obese children's dysbiotic gut microbiome and unhealthy diets may predict the development of obesity. *Communications biology*, 1, 222. <https://doi.org/10.1038/s42003-018-0221-5>
- Ricarte, J. R. O., Nogueira, M. D. A., Firmino, M. A. D., de Oliveira, L. F. N., Valentim, A. B., Martins, G. S., Dantas, A. C. P., Matias, N. S. L., Rocha, E. V. D. S., Almondes, K. G. S., & Maia, C. S. C. (2024). Phase angle and anthropometric indicators of cardiometabolic risk in children and adolescents. *European journal of clinical nutrition*, 78(7), 639–646. <https://doi.org/10.1038/s41430-024-01439-3>
- Sehn, A. P., Brand, C., Welser, L., Gaya, A. R., Agostinis-Sobrinho, C., Cristi-Montero, C., de Mello, E. D., & Reuter, C. P. (2021). Neck circumference and cardiometabolic risk in children and adolescents: the moderator role of cardiorespiratory fitness. *BMC pediatrics*, 21(1), 234. <https://doi.org/10.1186/s12887-021-02696-y>
- Shokri-Mashhadi, N., Moradi, S., Mohammadi, H., Ghavami, A., & Rouhani, M. H. (2021). Association between neck circumference and lipid profile: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *European journal of cardiovascular nursing*, 20(6), 588–603. <https://doi.org/10.1093/eurjcn/zvaa018>
- Tecilazich, F., Formenti, A. M., & Giustina, A. (2021). Role of vitamin D in diabetic retinopathy: Pathophysiological and clinical aspects. *Reviews in endocrine & metabolic disorders*, 22(4), 715–727. <https://doi.org/10.1007/s11154-020-09575-4>
- Turkay, E., & Kabaran, S. (2022). Neck circumference cut-off points for detecting overweight and obesity among school children in Northern Cyprus. *BMC pediatrics*, 22(1), 594. <https://doi.org/10.1186/s12887-022-03644-0>
- Wang, H. H., Lee, D. K., Liu, M., Portincasa, P., & Wang, D. Q. (2020). Novel Insights into the Pathogenesis and Management of the Metabolic Syndrome. *Pediatric gastroenterology, hepatology & nutrition*, 23(3), 189–230. <https://doi.org/10.5223/pghn.2020.23.3.189>
- Yashoda, H. T., Swetha, B., & Goutham, A. S. (2017). Neck circumference measurement as a screening tool for obesity in children. *Int J Contemp Pediatr*, 4(2), 426-30.

KİLO PROBLEMLERİNDE KULLANILAN BİTKİLER

Araş.Gör.Dicle Naz AĞAR^{1,2}

ORCID: 0000-0002-8165-8618

E-Posta: dicle.toktas@istanbul.edu.tr

¹İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Farmakognozi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

²İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Ecz.Hanım KALKAN

E-Posta: hanim.kalkan@ogr.iu.edu.tr

İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Prof.Dr.Gülay MELİKOĞLU

ORCID: 0000-0003-4510-1326

E-Posta: gmoglu@istanbul.edu.tr

İstanbul Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Özet

Obezite, halk arasında şişmanlık olarak bilinen vücutta fazla miktarda yağ depolanması sebebiyle ortaya çıkan ve tedavi edilmesi gereken ciddi bir kilo problemidir. Yol açtığı morbidite ve mortalitesi yüksek sağlık sorunlarının başında tip 2 diyabet, hipertansiyon, dislipidemi ve kardiyovasküler hastalıklar gelmektedir. İştahı bastıran, kilo kaybına neden olan veya besin emilimini inhibe eden ilaçlar da dahil olmak üzere obeziteyi kontrol etmek için birçok farklı tedavi yaklaşımı bulunmaktadır. İlaç tedavisinin yanında diyet tedavileri, fiziksel aktivite uygulamaları, beslenme şekli değişiklikleri ve bitkisel çözümler de tedaviye dahil edilmiştir.

Kilo verme problemlerinde kullanılan bitkiler vücutta etkilerini; metabolizmayı hızlandırarak, iştahı baskılayarak, enerji harcanmasını arttırarak, glikoz ve insülin metabolizmasına etki ederek ya da adipozid dağıtımını inhibe ederek farklı mekanizmalar üzerinden gösterebilmektedir. Bu mekanizmalara doğrudan etki edecek doğal kaynaklı, bitkilerden izole edilen bileşiklerde tedavide sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan en çok bilinenlere; antrakinonlar, efedrin, flavonoidler, gimnemik asit, hidroksisitrik asit, iyot, kafein, kapsaisin, kurkuminoid, lif, müsilaj ve sinefrin örnek verilebilir. Bu etken maddelerin kullanımının yanında bitkilerden hazırlanan çaylar ve bitki ekstrelerinden hazırlanan fitofarmasötik ürünler de hastalar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. *Camellia sinensis*, *Paullinia cupana*, *Ilex paraguariensis*, *Hoodia gordonii*, *Amorphophallus konjac*, *Capsicum annuum*, *Garcinia cambogia*, *Ephedra sinica*, *Citrus aurantium*, *Gymnema sylvestre*, *Ananas comosus*, *Curcuma longa* ve *Equisetum arvense* bitkileri sıklıkla kullanılan bitkiler arasındadır.

Bu çalışmada kilo problemlerinde kullanılan bitkilerin; farmakolojik etkileri, kimyasal bileşimleri ve kullanılış şekilleri klinik çalışmalar ile birlikte derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Obezite, bitkisel tedavi, kilo problemleri, tıbbi bitkiler

PLANTS USED FOR WEIGHT PROBLEMS

Abstract

Obesity, commonly known as being overweight, is a serious health problem that requires treatment and is caused by excessive fat accumulation in the body. Type 2 diabetes, hypertension, dyslipidemia, and cardiovascular diseases are among the leading health problems with high morbidity and mortality caused by obesity. There are many different treatment approaches to manage obesity, including medications that suppress appetite, induce weight loss, or inhibit nutrient absorption. In addition to drug therapy, diet therapies, physical activity applications, nutritional changes, and herbal solutions have also been included in the treatment.

Plants used in weight loss problems can exert their effects in the body through different mechanisms, such as; accelerating metabolism, suppressing appetite, increasing energy expenditure, affecting glucose and insulin metabolism, or inhibiting adipocyte distribution. Naturally sourced compounds isolated from plants that directly affect these mechanisms are also frequently encountered in treatment. Among the most known are; anthraquinones, ephedrine, flavonoids, gymnemic acid, hydroxycitric acid, iodine, caffeine, capsaicin, curcuminoid, fiber, mucilage, and synephrine. In addition to the use of these active ingredients, teas prepared from plants and phytopharmaceutical products prepared from plant extracts are also frequently preferred by patients. *Camellia sinensis*, *Paullinia cupana*, *Ilex paraguariensis*, *Hoodia gordonii*, *Amorphophallus konjac*, *Capsicum annuum*, *Garcinia cambogia*, *Ephedra sinica*, *Citrus aurantium*, *Gymnema sylvestre*, *Ananas comosus*, *Curcuma longa*, and *Equisetum arvense* are among the frequently used plants.

In this study, the pharmacological effects, chemical compositions, and usage patterns of plants used in weight problems are reviewed together with clinical studies.

Anahtar Kelimeler: Obesity, herbal treatment, weight problems, medicinal plants

ZERDEÇAL (CURCUMA LONGA L.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Nurefşan Konyalıgil Öztürk¹

ORCID: 0000-0002-6947-7478

nurefsankonyaligil@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik, Bolu, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Emine Kurtbeyoğlu²

ORCID: 0000-0003-0980-4868

emine.solmaz@gumushane.edu.tr

Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik, Gümüşhane, Türkiye

Özet

Zerdeçal rizomu (*Curcuma longa*), Zingiberaceae familyasından çiçekli bir bitkidir. Zerdeçal, sindirimi kolay, aromatik, uyarıcı ve karminatif bir baharattır. Zerdeçal, doğanın en güçlü iltihap gidericilerinden biridir. "Hindistan'ın Altın Baharatı" olarak da bilinen zerdeçal, Hindistan'da yüzyıllardır farmakolojik amaçlarla kullanılmaktadır. Geleneksel tıpta safra bozuklukları, iştahsızlık, öksürük, diyabetik yaralar, karaciğer bozuklukları, romatizma ve sinüzit için bir ev ilacı olarak kullanılmıştır. Zerdeçalın aktif bileşeni kurkumindir. Zerdeçalın iyi bir karbonhidrat, protein, lif ve yağ kaynağı olduğu görülmektedir. Ayrıca, zerdeçal, özellikle glikozit, saponin, tanin ve antosiyanin gibi farmakolojik olarak aktif fitokimyasallar içerirken, flavonoidler, steroidler ve alkaloidleri daha düşük konsantrasyonlarda içermektedir. Zerdeçal ve bileşenleri, kurkumin ve uçucu yağlar, baharat ve pigment olarak kullanılmalarının yanı sıra çok çeşitli biyolojik etkilere sahiptir. Zerdeçalın potansiyel anti-enflamatuar, antioksidan, nöroprotektif ve kardiyovasküler koruyucu etkileri olduğu görülmüştür. Mevcut kanıtlar, bu etkilerin büyük ölçüde zerdeçalın aktif bileşeni olan kurkumine atfedilebileceğini göstermektedir. Ancak, kurkuminin zayıf biyoyararlanımı nedeniyle tek başına tüketilmesi, sağlık üzerine bu etkileri sağlamaz. Bu durum, kurkuminin zayıf emilimi, hızlı metabolizması ve hızlı eliminasyonu ile ilişkilidir. Biyoyararlanımı artırabilecek birkaç bileşen bulunmaktadır. Örneğin, karabiberin ana aktif bileşeni olan piperin, kurkumin ile bir kompleks içinde birleştirildiğinde biyoyararlanımı %2000 oranında arttırdığı gösterilmiştir. Kurkumin, biyoyararlanımı artıran ajanlarla birlikte kullanıldığında sağlık üzerine birçok fayda sağlar. Bu derlemenin amacı, zerdeçalın sağlık üzerine etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Zerdeçal, kurkumin, sağlık

TURMERIC (CURCUMA LONGA L.) AND ITS EFFECTS ON HEALTH

Abstract

Turmeric rhizome (*Curcuma longa*) is a flowering plant from the Zingiberaceae family. Turmeric is an aromatic, easily digestible, stimulant, and carminative spice. It is one of nature's most powerful anti-inflammatory agents. Known as "India's Golden Spice," turmeric has been used for pharmacological purposes in India for centuries. In traditional medicine, it has been used as a home remedy for bile disorders, loss of appetite, cough, diabetic wounds, liver disorders, rheumatism, and sinusitis. The active component of turmeric is curcumin. Turmeric is found to be a good source of carbohydrates, proteins, fiber, and fats. Additionally, turmeric contains pharmacologically active phytochemicals, particularly glycosides, saponins, tannins, and anthocyanins, while flavonoids, steroids, and alkaloids are present in lower concentrations. Turmeric and its components, such as curcumin and essential oils, have a wide range of biological effects, in addition to being used as a spice and pigment. Turmeric has potential anti-inflammatory, antioxidant, neuroprotective, and cardiovascular protective effects. Current evidence suggests that these effects can largely be attributed to curcumin, the active compound in turmeric. However, due to curcumin's poor bioavailability, its sole consumption does not provide these health benefits. This is related to curcumin's poor absorption, rapid metabolism, and quick elimination. Several components can enhance its bioavailability. For example, piperine, the main active compound in black pepper, has been shown to increase curcumin's bioavailability by 2000% when combined in a complex. When used with bioavailability-enhancing agents, curcumin provides numerous health benefits. The purpose of this review is to assess the health effects of turmeric.

Keywords: Turmeric, curcumin and health

Giriş

Baharat zerdeçal, Orta Doğu ve Asya'da yaygın olarak kullanılan bir bitkidir. Sadece yiyeceklere farklı bir tat vermek için değil, aynı zamanda geleneksel ilaçların bir bileşeni olarak sağlık yararları sağladığı için de kullanılır. Son zamanlarda nutrasötiklere, içeceklere ve işlenmiş gıdalara eklenmiştir. Zerdeçal, *Curcuma longa* L.'nin (Zingiberaceae ailesi) köksapından elde edilir (Keith, 2020).

Curcuma longa L. rizomlarından elde edilen, güneş kökü ve sarı zencefil olarak da bilinen zerdeçal, zencefil ailesi *Zingiberaceae*'ye ait bir köktür ve Hindistan ve Güneydoğu Asya'nın diğer bölgelerinden gelmektedir. Zerdeçal üç kurkuminoitten (doğal polifenolikler) oluşur: Kurkumin (%70-80), demetoksikurkumin (%18-20) ve bisdemetoksikurkumin (%2-10). Zerdeçalda bulunan bileşiklerin en iyi karakterize edileni, biyolojik etkilerinden sorumlu olan kurkumindir. Bununla birlikte, zerdeçalın diğer kurkuminoitleri ve biyoaktif bileşenlerinin de anti-inflamatuar özelliklere sahip olduğu gösterilmiştir (da Mata ve diğerleri, 2021).

Kurkumin, tek başına tüketildiğinde düşük biyoyararlanımı nedeniyle sağlık faydası sağlamaz. Bu durum, kurkuminin zayıf emilim, hızlı metabolizma ve hızlı atılımından kaynaklanır. Bu nedenle, biyoyararlanımı artıran bileşenlerle birlikte alınması önerilir (Timba ve diğerleri, 2019). Örneğin, bilinen bir biyoyararlanım artırıcı olan piperin, karabiberin ana aktif bileşenidir ve kurkuminin biyoyararlanımında %2000'lik bir artışla ilişkilidir (Hewlings ve Kalman, 2017).

Zerdeçalın antibakteriyel, antikanser ve antifungal özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Antioksidan ve anti-inflamatuar özellikler, zerdeçalın başlıca mekanizmalarındandır. Aynı zamanda en iyi antioksidan, kan şekeri düzenleyici, renk verici, antiseptik ve yara iyileştirici olarak tanınır. Hindistan yemeklerine parlak sarı-turuncu rengini veren baharattır (Timba ve diğerleri, 2019).

Zerdeçalın 100'den fazla bileşeni olduğu bulunmuştur. Zerdeçalın ana kök bileşeni, turmeron ve kurkuminoitler adı verilen renk verici maddeler içeren bir uçucu yağdır. Zerdeçalın temel fitokimyasal bileşenleri, kurkuminoitleri oluşturan ve zerdeçalın kuru ağırlığının yaklaşık %16'sını oluşturan diarilheptanoidlerdir. Bunlara ek olarak uçucu yağlar, şekerler, proteinler ve reçineler bulunur. Saf zerdeçalın içeriği şu şekildedir: %5–6.6 kurkumin, %0.5 yabancı madde, %3 küf, %3.5 uçucu yağlar. Zerdeçalın lezzet ve aromasını sağlayan aktif maddeler arasında turmeron, arturmeron ve zingiberene gelmektedir. Zerdeçal tozu, makro ve mikro besinlerin önemli bir kaynağıdır. Zerdeçal yüksek miktarda lif, vitamin ve mineral içermektedir. Aynı zamanda linoleik asit ve α -linolenik asit açısından da iyi bir kaynaktır (Yadav, 2023) Ayrıca, yüksek miktarda C vitamini, E vitamini, A vitamini, B12 vitamini ve D vitamini içermektedir. Mineraller arasında ise, magnezyum, sodyum,

potasyum, kalsiyum ve demir gibi mineraller önemli miktarlarda bulunurken, çinko, bakır, manganez ve krom eser miktarlarda tespit edilmiştir (Cynthia ve diğerleri, 2023).

Kanser Üzerine Etkileri

Dünya genelinde her yıl gerçekleşen ölümlerin 5'te 1'i, çeşitli kanser türlerinden kaynaklanmaktadır. Kanser, genetik ve epigenetik değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar; bu süreçler apoptoz (programlanmış hücre ölümü), kontrolsüz hücre çoğalması, metastaz (yayılma) ve anjiyogenezi (yeni kan damarlarının oluşumu) içerir (Rathore ve diğerleri, 2020).

Son yıllarda kurkuminin anti-kanser etkileri kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır ve gastrointestinal sistem, melanom, genitouriner sistem, meme ve akciğer kanserlerinde önemli iyileşmeler gözlemlenmiştir. Kurkuminin tek başına ya da geleneksel kemoterapi ilaçlarıyla birlikte kullanıldığında kanserin tedavisinde ve kanserle ilişkili komplikasyonlarda etkili olduğunu vurgulanmıştır (Rathore ve diğerleri, 2020).

Hem in-vitro hem de in-vivo ortamlarda yapılan araştırmalar, kurkuminin kanser oluşumunu 2 temel süreç üzerinden önlediğini göstermiştir: anjiyogenezin engellenmesi ve tümör büyümesinin baskılanması (Rubagotti ve diğerleri, 2017). Ayrıca, sülfone içeren kurkumin analogları (S1-S3), insan prostat, kolon, akciğer ve pankreas kanseri hücrelerinin büyümesini güçlü bir şekilde durdurmuştur (Stanic, 2017; Allegra ve diğerleri, 2017).

Kardiyovasküler Hastalıklar Üzerine Etkileri

Kurkuminodilerin kardiyovasküler hastalıklara karşı koruma mekanizmaları, oksidatif stresin düzenlenmesi, apoptozun baskılanması ve anti-enflamatuar aktiviteyi içerir. Oksidatif stres açısından kurkuminodilerin endojen antioksidan enzimlerin aktivitesini artırabildiğini, reaktif oksijen türlerinin oluşumunu geciktirebildiğini, mitokondriyal redoks potansiyelini ve fonksiyonunu koruyabildiğini göstermiştir (Munekata ve diğerleri, 2021). 2 ay boyunca günde 500 mg kurkumin tüketen koroner arter hastalığı bireylerde, plasebo grubundaki bireylere kıyasla daha düşük kan toplam kolesterol, yüksek yoğunluklu lipoprotein kolesterol (HDL-K) ve yüksek duyarlı C-reaktif protein (hs-CRP) seviyeleri görülmüştür (Mirzabeigi ve diğerleri, 2015).

Sağlıklı bireylerde (kadın ve erkek, 19 ila 74 yaş arası ve kardiyovasküler hastalık öyküsü olmayan) zerdeçal özütlerinin ve kurkumin tüketiminin etkisiyle ilgili olarak yapılan bir çalışmada, 12 hafta boyunca günlük tüketimin brakiyal arterde genişleme ve vasküler nitrik oksit biyoyararlanımı ile ilişkili olduğunu görülmüştür (Santos ve diğerleri, 2017).

Romatoid Artrit ve Osteoartrit Üzerine Etkileri

Romatoid Artrit, şiddetli ve simetrik çoklu eklem iltihabı ile karakterize, kronik ve ilerleyici bir otoimmün hastalıktır. Kurkumin ve rapamisin, romatoid artritli sıçanlarda ayak bileği, eklem kızarıklığını ve şişmesini belirgin şekilde azaltmıştır. Kurkumin, romatoid Artrit kaynaklı eklem zarına enflamatuar hücrelerin girmesini engellemiştir. Kurkumin ve rapamisin tedavisi, kollajenle indüklenmiş artrit sıçanlarında IL-1, TNF- α , MMP-1 ve MMP-3 gibi proinflamatuar sitokin seviyelerini azaltmıştır (Dai ve diğerleri, 2018). Ayrıca, yalnızca zerdeçal özütü tüketmenin veya diğer bitkisel maddelerle birlikte kullanılmasının diz osteoartriti olan bireylerde ağrıyı kontrol etmeye ve fonksiyonu iyileştirmeye yardımcı olabileceği bulunmuştur (Doğal İlaç Veritabanı, 2020).

Metabolik Sendrom Üzerine Etkileri

Kurkuminin sistemik enflamasyonu azaltabileceği fikri, sadece artritin ötesinde pek çok sistemi etkileyen çeşitli durumlar için de önemli sonuçlara sahiptir. Bu durumlardan biri, insülin direnci, hiperglisemi, hipertansiyon, düşük HDL-K, yüksek düşük yoğunluklu lipoprotein kolesterol (LDL-K), artmış trigliserid seviyeleri ve özellikle visseral obeziteyi içeren Metabolik Sendrom (MetS)'dur. Kurkuminin, insülin duyarlılığını artırarak, adipojenesis (yağ dokusu oluşumu) sürecini baskılayarak, yüksek tansiyonu, enflamasyonu, oksidatif stresi azaltarak MetS'u hafiflettiği gösterilmiştir (Hewlings ve Kalman, 2017).

Yapılan bir çalışmada, kurkuminoidlerin, plaseboya kıyasla serum LDL-K, non-HDL-K, toplam kolesterol, trigliseritler ve Lipoprotein a (Lp(a)) düzeylerini düşürmede daha etkili olduğu, aynı zamanda HDL-K konsantrasyonlarını artırdığı bulunmuştur (Panahi ve diğerleri, 2014).

Diyabet Üzerine Etkileri

Kurkuminodilerin diyabet yönetimindeki rolünü açıklayan ana mekanizmalar, glikoz metabolizması, anti-enflamatuar aktivite, oksidatif stresin düzenlenmesi ile ilişkilidir. Örneğin, kurkuminodiler, hipoglisemik bir etki gösterebilir ve iskelet kaslarında insülin direncini iyileştirebilir. Bu etki, glikoz taşıyıcı 4 (GLUT4) sistemi ve insülin reseptör substratı 1 (IRS-1) seviyesini artırarak glikoz emilimi ile gerçekleşir (Munekata ve diğerleri, 2021). Yapılan bir çalışmada, 12 hafta boyunca günde 80 mg nano-kurkumin-misel tüketen diyabet hastalarında, açlık glikozu, insülin ve hs-CRP seviyelerinin azaldığını gözlemlemiştir (Shafabakhsh ve diğerleri, 2020). Kurkumin takviyesi yapılan gruptaki diyabetli birey, 3 ay boyunca günde 80 mg nano-kurkumin misel tükettikten sonra glikoz hemoglobini (HbA1C), açlık kan şekeri, toplam trigliserit ve beden kütlesi indeksinde önemli azalmalar gözlenmiştir (Rahimi ve diğerleri, 2016).

Gastrointestinal Sistem Üzerine Etkileri

Zerdeçal, sindirim sistemi için faydalı olan birçok anti-enflamatuar özelliğe sahiptir. Kurkuminin bağırsaklardaki biyoyararlanımının yüksek olması nedeniyle, inflamatuvar bağırsak hastalığı, hepatik fibrozis ve gastrointestinal kanserler gibi hastalıklarda faydası ortaya konmuştur (Yadav, 2023)

Kurkumin, yapay olarak kolit indüklenen farelerde mukozayı koruyucu bir etki göstermiştir. Ayrıca, deneysel olarak indüklenen pankreatitte enflamasyonu önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir. Kurkumin, pankreatik tripsin, serum amilaz ve nötrofil infiltrasyonu ölçümleriyle değerlendirilen pankreatitte proinflamatuvar mediatörlerin üretimini de baskılamıştır (Velayudhan ve diğerleri, 2012).

Kurkuminin Güvenliği ve Yan Etkiler

Kurkuminin uzun süredir güvenli bir kullanım geçmişi bulunmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler Gıda Katkı Maddeleri Ortak Uzmanlar Komitesi (JECFA) ve Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) raporlarına göre, kurkuminin günlük alınabilir miktar (ADI) değeri 0–3 mg/kg vücut ağırlığı olarak belirlenmiştir. Ancak bu güvenliğe rağmen bazı yan etkiler rapor edilmiştir (Hewlings ve Kalman, 2017).

500–12.000 mg arasında değişen dozlarda kurkumin alan ve 72 saat boyunca takip edilen bireyler, ishal, baş ağrısı, deri döküntüsü ve sarı dışkı gibi yan etkiler yaşamıştır (Lao ve diğerleri, 2006).

Başka bir çalışmada, 0,45–3,6 g/gün kurkumin alan bireylerde, 1 ile 4 ay süresince bulantı, ishal ve serum alkalin fosfataz ile laktat dehidrojenaz düzeylerinde artış gibi yan etkiler bildirmiştir. Bu sonuçlar, yüksek dozlarda veya uzun süreli kullanımda yan etkilerin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, kurkumin takviyesi kullanımında önerilen dozlara uyulması önemlidir (Sharma ve diğerleri, 2004).

Sonuç

Kurkumin, öncelikle antioksidan ve anti-inflamatuar mekanizmaları aracılığıyla etki ettiği görülen çoklu sağlık yararları nedeniyle dünya çapında ilgi görmüştür. Bu yararlar, kurkumin, biyoyararlanımını önemli ölçüde artıran piperin gibi maddelerle birleştirildiğinde en iyi şekilde elde edilir. Araştırmalar, kurkuminin oksidatif ve inflamatuvar durumlar, metabolik sendrom, artrit, diyabet ve hiperlipideminin yönetiminde yardımcı olabileceğini göstermektedir. Kurkuminodların etkili dozları ve kullanım süresi konusundaki eksik bilgi, ayrıca güvenlik ve diğer ilaçlarla etkileşimlerine dair sınırlı veriler nedeniyle daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Allegra, A., Innao, V., Russo, S., Gerace, D., Alonci, A., Musolino C. (2017). Anticancer activity of curcumin and its analogues preclinical and clinical studies. *Cancer Investigation*, 35(1), 1-22.
- Cynthia, A.I., Onyeze, I.I., Nonyelum, E.C. (2023). Nutritional profile and health promoting properties of *Curcuma Longa* (Linn) (Turmeric). *International Journal of Research Publication and Reviews*, 4(11), 2731-2740
- da Mata, I.R., da Mata, S.R., Menezes, R.C.R., Faccioli, L.S., Bandeira, K.K., Bosco, S.M.D. (2021). Benefits of turmeric supplementation for skin health in chronic diseases:a systematic review. *Critical Reviews In Food Science And Nutrition*, 61(20), 3421–3435.
- Dai, Q., Zhou, D., Xu, L., Song, X. (2018). Curcumin alleviates rheumatoid arthritis-induced inflammation and synovial hyperplasia by targeting mTOR pathway in rats. *Drug Design, Development and Therapy*, 2018(12), 4095-4105.
- Hewlings, S.J., Kalman, D.S. (2017). Curcumin: A review of its effects on human health. *Foods*, 6(10), 92.
- Keith, S. (2020). Turmeric, potential health benefits. *Nutrition Today*, 55(1), 45-56.
- Lao, C.D., Ruffin, M.T., Normolle, D., Heath, D.D., Murray, S.I., Bailey, J.M., Boggs, M.E., Crowell, J., Rock, C.L., Brenner, D.E. (2006). Dose escalation of a curcuminoid formulation. *BMC Complement. Altern. Med.*, 6, 10.
- Mirzabeigi, P., Mohammadpour, A.H., Salarifar, M., Gholami, K., Mojtahedzadeh, M., Javadi M.R. (2015). The effect of curcumin on some of traditional and non-traditional cardiovascular risk factors: A pilot randomized, double-blind, placebo-controlled trial. *Iranian Journal of Pharmaceutical Research*, 14 (2), 479-486,
- Munekata, P.E.S., Pateiro, M., Zhang, W., Dominguez, R., Xing, L., Fierro, E.M., Lorenzo, J.M. (2021). Health benefits, extraction and development of functional foods with curcuminoids. *Journal of Functional Foods*, 79, 104392.
- Natural Medicines Comprehensive Database. 2020. Turmeric: Uses, Side Effects, and More. Available from: <https://www.webmd.com/vitamins/ai/ingredientmono-662/turmeric>.
- Panahi, Y., Khalili, N., Hosseini, M.S., Abbasinazari, M., Sahebkar, A. (2014). Lipid-modifying effects of adjunctive therapy with curcuminoids-piperine combination in patients with metabolic syndrome: Results of a randomized controlled trial. *Complement. Ther. Med.*, 22, 851–857.
- Rahimi, H.R., Mohammadpour, A.H., Dastani, M., Jaafari, M.R., Abnous, K., Ghayour Mobarhan, M., Kazemi Oskuee R. (2016). The effect of nano-curcumin on HbA1c, fasting blood glucose, and lipid profile in diabetic subjects: A randomized clinical trial. *Avicenna Journal of Phytomedicine*, 6(5), 567-577,
- Rathore, S., Mukim, M., Sharma, P., Devi, S., Nagar, J.C., Khalid, M. (2020). Curcumin: A review for health benefits. *International Journal of Research and Review*, 7(1).
- Rubagotti, S., Croci, S., Ferrari, E., Orteca, G., Iori, M., Capponi, P.C., Versari, A., Asti, M. (2017). Uptake of Ga-Curcumin derivatives in different cancer cell lines: Toward the development of new potential 68 Galabelled Curcuminoids-based radiotracers for tumour imaging. *Journal of Inorganic Biochemistry*, 173, 113-119.

- Santos Parker, J.R., Strahler, T.R., Bassett, C.J., Bispham, N.Z., Chonchol, M.B., Seals, D.R. (2017). Curcumin supplementation improves vascular endothelial function in healthy middle-aged and older adults by increasing nitric oxide bioavailability and reducing oxidative stress. *Aging*, 9 (1), 187-205.
- Shafabakhsh, R., Asemi, Z., Reiner, Ž., Soleimani, A., Aghadavod, E., Bahmani F. (2020). The effects of nano-curcumin on metabolic status in patients with diabetes on hemodialysis, a randomized, double blind, placebo-controlled trial. *Iranian Journal of Kidney Diseases*, 14(4), 290-299
- Sharma, R.A., Euden, S.A., Platton, S.L., Cooke, D.N., Shafayat, A., Hewitt, H.R., Marczylo, T.H., Morgan, B., Hemingway, D., Plummer, S.M. (2004). Phase I clinical trial of oral curcumin: Biomarkers of systemic activity and compliance. *Clin. Cancer Res.*, 10, 6847–6854.
- Stanić, Z. (2017). Curcumin, a compound from natural sources, a true scientific challenge-a review. *Plant Foods for Human Nutrition*, 72(1), 1-12.
- Timba, P.P., Giri, S.G., Panchal, R.V. (2019). Health benefits and possible risks of turmeric, garlic and ginger: A short review. *IRJET*, 6(4), 4656.
- Velayudhan, K.C., Dikshit, N., Nizar, M.A. (2012). Ethnobotany of turmeric (*Curcuma longa* L.). *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 11, 607-614.
- Yadav, L., (2023). *Golden Spice Turmeric and Its Health Benefits, Ginger - Cultivation and Use*. London: Intechopen Publisher.

ZENCEFİL (ZİNGİBER OFFİCİNALE R.) VE SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Nurefşan Konyalıgil Öztürk¹

ORCID: 0000-0002-6947-7478

nurefsankonyaligil@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik, Bolu, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Emine Kurtbeyoğlu²

ORCID: 0000-0003-0980-4868

emine.solmaz@gumushane.edu.tr

Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik, Gümüşhane, Türkiye

Özet

Zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe) Zingiberaceae familyasından, uzun bir yetiştirme geçmişine sahip çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Zencefil rizomu, kendine özgü keskin aromasıyla en popüler gıda baharatlarından biri olup aynı zamanda geleneksel Çin bitkisel ilacı olarak reçete edilmektedir. Zencefil genellikle ishal, mide rahatsızlığı, hazımsızlık ve bulantıyı tedavi etmek için kullanılmıştır. Bugüne kadar zencefilden uçucu yağlar, gingerol analogları, diarilheptanoidler, fenil alkanoidler, sülfonatlar, steroidler ve monoterpenoid glikozit bileşikler de dahil olmak üzere 160'tan fazla bileşen izole edilmiş ve tanımlanmıştır. Zencefilin bileşimi; %80 nem, %12 karbonhidrat, %2 protein, %2 lif, %1 mineral ve %0,9 yağdan oluşmaktadır. Zencefilin kimyası, oleorezin ve uçucu yağlar açısından iyi belgelenmiştir. Zencefilde bulunan 6-gingerol, 6-shogaol, 6-paradol ve zerumbon gibi aktif bileşenler, enzim aktivitelerini artırmada ve dolaşımı dengeleyerek vücudu fiziksel olarak güçlendirme ve yeniden canlandırmada etkili olmaktadır. Ayrıca zencefil, anti-enflamatuar ve antioksidan özelliklere sahiptir. Artan kanıtlar, zencefilin özellikle gastrointestinal koruma, lipid düşürücü, anti-obezite, kardiyoprotektif, antidiyabetik, anti-inflamatuar ve kanser karşıtı başta olmak üzere geniş bir biyolojik aktivite yelpazesine sahip olduğunu göstermiştir. Zencefilin benzersiz aroma ve tadı, zencefili birçok açıdan gıda endüstrisinde kullanıma uygun hale getirir. Zencefil; turşu, şekerleme, kurabiye, bisküvi, çorba, puding, alkollü içecekler ve gazlı içeceklerin hazırlanmasının yanı sıra, özü alınarak diyet takviyeleri olarak kullanılabilir. Bu derlemenin amacı, zencefilin sağlık üzerine etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Zencefil, shogaol, gingerol, sağlık

GINGER (ZINGIBER OFFICINALE R.) AND ITS EFFECTS ON HEALTH

Abstract

Ginger (*Zingiber officinale* Roscoe) is a perennial and herbaceous plant from the Zingiberaceae family with a long history of cultivation. The ginger rhizome, with its distinctive pungent aroma, is one of the most popular food spices and is also prescribed in traditional Chinese herbal medicine. Ginger has traditionally been used to treat diarrhea, stomach discomfort, indigestion, and nausea. To date, more than 160 compounds have been isolated and identified from ginger, including volatile oils, gingerol analogs, diarylheptanoids, phenylalkanoids, sulfonates, steroids, and monoterpenoid glycosides. The composition of ginger includes 80% moisture, 12% carbohydrates, 2% protein, 2% fiber, 1% minerals, and 0.9% fat. The chemistry of ginger is well-documented, especially in terms of its oleoresins and volatile oils. Active components found in ginger, such as 6-gingerol, 6-shogaol, 6-paradol, and zerumbone, are effective in enhancing enzyme activities, balancing circulation, and revitalizing the body by physically strengthening it. Moreover, ginger possesses anti-inflammatory and antioxidant properties. Increasing evidence demonstrates that ginger has a broad spectrum of biological activities, particularly in gastrointestinal protection, lipid-lowering, anti-obesity, cardioprotective, antidiabetic, anti-inflammatory, and anticancer effects. Its unique aroma and flavor make ginger highly suitable for various uses in the food industry. Ginger is used in the preparation of pickles, candies, cookies, biscuits, soups, puddings, alcoholic beverages, and soft drinks, as well as being processed into dietary supplements. The aim of this review is to evaluate the health effects of ginger.

Keywords: Ginger, shogaol, gingerol, and health

Giriş

Zencefil (*Zingiber officinale* Roscoe), Zingiberaceae bitki ailesinin bir üyesidir. Bitki Asya'ya özgüdür, ancak günümüzde Batı Hint Adaları, Afrika, Hindistan ve diğer tropikal bölgelerde yetiştirilmektedir. Zencefilin hazırlanmasında kullanılan yer altı gövdesi (rizom), dış yüzeyinin kazınıp kazınmamasına ve başlangıçta nasıl işlem gördüğüne bağlı olarak beyazdan kahverengiye kadar değişen renklerde elde edilebilir. Bu rizom; toz, şurup, uçucu yağ ve oleorezin haline getirilebilmektedir. Mutfak uygulamalarındaki kullanımı, 13. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Tüm baharatlar arasında, diyet takviyeleri, içecekler (örneğin zencefilli gazoz) ve gıda ürünleri (köri tozu, şekerlemeler, çorbalar, reçeller ve fırın ürünleri gibi) dahil olmak üzere en geniş kullanım çeşitliliğine sahip baharatlardan biridir (Keith, 2010).

Zencefil; karbonhidratlar, lipitler, terpenler ve fenolik bileşikler dahil olmak üzere yaklaşık 400 farklı bileşen içermektedir. Bu bileşikler, keskin ve aromatik olarak sınıflandırılmaktadır. Keskin bileşikler arasında gingeroller, shogaoller, zingeronlar, gingerdionlar, paradoller, zerumbon ve kapsaisin bulunurken, aromatik bileşikler arasında pinene, borneol, kümen, kampen, zingiber ve bisabolen yer almaktadır. Zencefilin biyolojik etkileri, esas olarak dört fenolik bileşiğe dayandırılmaktadır: gingeroller, shogaoller, paradoller ve zingeron. İn vitro ve in vivo çalışmalar, bu bileşiklerin güçlü anti-enflamatuar ve antioksidan özelliklere sahip olduğunu tutarlı bir şekilde göstermiştir. Taze zencefildeki ana polifenoller; 6-gingerol, 8-gingerol ve 10-gingeroldür (Poplawska ve diğerleri, 2024).

Zencefil rizomu; %60–70 karbonhidrat, %3–8 ham lif, %9 protein, %8 kül, %3–6 yağlı yağ ve %2–3 uçucu yağ içermektedir. Zencefilin karakteristik aroması, taze ağırlık bazında zencefilin %3'üne kadarını oluşturan zingeron, shogaol, gingerol ve uçucu (esansiyel) yağlardan kaynaklanmaktadır. Zencefilin uçucu ve hoş kokulu esansiyel yağı, esas olarak %30–70 oranında ana bileşen olan α -zingiberene içeren seskiterpenoidlerden oluşur (Srinivasan, 2017).

Tropikal ve subtropikal iklimler, zencefil yetiştiriciliği için uygundur çünkü zencefil çok düşük sıcaklıklara karşı direnç gösteremez. Zencefil sebze olarak ya da zencefil şekerlemesi, turşu, şekerleme ve içecek üretimi için kullanılacaksa, önerilen hasat zamanı ekimden yaklaşık 4–5 ay sonradır. Ancak, kurutulmuş zencefil ve ağartılmış veya dehidre edilmiş zencefil ya da zencefil yağı ve oleorezin gibi fonksiyonel ürünlerin üretimi için kullanılacaksa, hasat süresi yaklaşık 8–10 ay olarak önerilmektedir.

Zencefil bitkisinin boyu genellikle yaklaşık 2 feet (yaklaşık 60 cm) olup keskin kokulu sarı çiçekler açar. Zencefilin yer altı gövdesi (rizomu), tıbbi ve mutfak amaçları için kullanılan, keskin ve baharatlı bir aromaya sahip olup Zingiberaceae ailesine ait en çok kullanılan baharatlardan biridir (Shaukat ve diğerleri, 2023).

Kanser Üzerine Etkileri

Zencefilin farklı kanser türlerine, özellikle rahim ağzı, meme, kolorektal ve prostat kanserlerine karşı anti-kanserojen aktiviteleri kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır. Kronik inflamasyon, kanser oluşumunun tüm kritik aşamalarıyla yakından ilişkili olduğundan kanser oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Zencefil ve aktif bileşenleri, kanserin başlaması, ilerlemesi ve ilaç direnci dahil olmak üzere tüm gelişim aşamalarına karşı anti-kanserojen özellikler göstermiştir (Shaukat ve diğerleri, 2023).

İnsanlarda prostat kanseri hücrelerinde 6-gingerol, 6-shogaol, 10-gingerol ve 10-shogaol, MRP1 (multi-drog dirençli protein 1) ve GST π (Glutasyon-S-transferaz) protein ekspresyonunun düzenlenmesi yoluyla dikkate değer anti-proliferatif etkiler göstermiştir (Brahmbhatt ve diğerleri, 2013).

6-Gingerol, insan mide adenokarsinomu (AGS) hücrelerinde ROS (reaktif oksijen türleri) oluşumunu artırarak apoptozu teşvik etmiş ve mitokondriyal membran potansiyelini azaltmıştır (Mansingh ve diğerleri, 2018).

Gastrointestinal Sistem Üzerine Etkileri

Zencefil, özellikle peptik ve duodenal ülser gibi birçok gastrointestinal hastalığın tedavisinde oldukça etkilidir. Ülser genellikle asit, pepsin ve Helicobacter pylori gibi savunucu ve saldırgan faktörler arasındaki dengesizlikten kaynaklanır. Bu durumda, zencefilin anti-enflamatuar özellikleri faydalıdır. Zencefil, mide mukozasını çeşitli ülserojenik ajanlara karşı koruyarak etkili bir şekilde çalışır. Ayrıca, zencefilin antioksidan aktiviteleri sayesinde ülser oluşumuna karşı da oldukça faydalıdır. Zencefil, bağırsak hareketliliğini artırarak ve serotonin reseptörlerini inhibe ederek güçlü bir antiemetik özellik gösterir. Periferik antikolinerjik ve antihistaminik reseptörleri uyarır ve 5-hidroksitreptamin reseptörlerini antagonize eder (Al-Awwadi, 2017).

Sinir Sistemi Üzerine Etkileri

Yapılan çalışmalarda, zencefil özleri, Alzheimer hastalığının tedavisinde ve hasar görmüş sinir hücrelerini iyileştirmede potansiyel etkiler gösterdiğini belgelemektedir. Önemli bir şekilde, zencefil özütü, az yan etkiye sahip güvenli bir madde olup uzun süreli oral kullanım için uygundur (Zhang ve diğerleri, 2021).

Skopolamin ile indüklenen hafıza bozuklukları modeli üzerinde yapılan bir çalışmada, %5,52 oranında 6-gingerol ve %11,7 oranında 6-shogaol içeren kuru zencefil özütü (5, 25 ve 125 mg/kg, oral yolla) farelerde yeni nesnelere tanıma ve pasif kaçınma öğrenme görevindeki gecikme süresi açısından bilişsel işlevleri iyileştirici etkiler göstermiştir (Lim ve diğerleri, 2014).

Ayrıca, Parkinson hastalığı modelinde nöroinflamasyon kaynaklı dopaminerjik nöron hasarına karşı 6-shogaol'ün tedavi edici etkileri ve bu etkilerin altında yatan mekanizmalar kısaca rapor edilmiştir. Rat mezensefalik hücrelerinde, 6-shogaol'ün 0,001 ve 0,01 μM dozları, 1-metil-4-fenilpiridinyum (MPP+) kaynaklı dopaminerjik hücre kaybını sırasıyla %84,53 ve %98,37 oranında azaltmıştır (Zhang ve diğerleri, 2021).

İnflamatuvar Bağırsak Hastalıkları Üzerine Etkileri

Zencefil, antioksidan ve anti-inflamatuvar özelliklere sahiptir. Aslında, eski zamanlardan beri zencefil tıpta anti-inflamatuvar olarak kullanılmıştır. Şu anda bunun, zencefildeki biyoaktif bileşiklerin siklooksijenaz-2 (COX-2) ve LOX yolunu inhibe edebilmesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Hem in vitro hem de in vivo modeller zencefilin antiartritik etkilere sahip olduğunu kanıtlamıştır. İnflamatuvar bağırsak hastalığı (İBH), etiolojisi bilinmeyen çeşitli kronik inflamatuvar sindirim süreçleri için kullanılmaktadır. Crohn hastalığı ve ülseratif kolit bu süreçler arasındadır. Crohn hastalığı, genellikle distal ileum ve çıkan kolonda ortaya çıkmasına rağmen, ağızdan anüse kadar gastrointestinal sistemin herhangi bir yerinde yerleşebilir. Ülseratif kolit esas olarak rektum ve distal kolonda yerleşir, ancak tüm kolona yayılabilir. İnflamatuvar süreç kesintili ve asimetriktir. Crohn hastalığının aksine, ülseratif kolit rektumda başlar ve burada ülseratif proktit adı verilen duruma yol açar (Ballester ve diğerleri, 2022).

Ülseratif kolit ve Crohn hastalığı olan hastalarda kontrollerle karşılaştırıldığında daha önce bildirilen disbiyoz için zencefilin bağırsak mikrobiyotasının işlevlerini iyileştirebileceğini ve çeşitliliğini geri kazandırabileceğini göstermiştir. Crohn hastalığı ve ülseratif kolit hastalarında Proteobacteria oranı artmış ve Firmicutes oranı azalmıştır (Marchesi ve diğerleri, 2016).

Zencefildeki biyoaktif bir madde olan gingerolün oral tüketimi, dekstran sülfat sodyum ile indüklenen ülseratif kolitli farelerin bir hayvan modelinde sitokinlerin (interlökin-1 β (IL-1 β), IL-6), TNF-alfa, pro-inflamatuvar transkripsiyon faktörü (NF- κ B) değerlerini düşürdü ve IL-10'u artırdı. Dahası, COX-2 enzim aktivitesini ve monosit kemotaktik protein-1'i (MCP-1) azalttı (Ajayi ve diğerleri, 2018).

Kardiyovasküler Hastalıklar Üzerine Etkileri

Dünya çapında, erken ölümlerin en önemli nedeni kardiyovasküler hastalıklardır. Çeşitli çalışmalar, zencefilin kan basıncı ve kan lipit seviyelerini azaltarak kardiyovasküler hastalıklara karşı etkili bir şekilde koruma sağlayabileceğini ortaya koymuştur (Shaukat ve diğerleri, 2023).

Yaklaşık iki haftalık bir süre boyunca %0,5 oranında liyofilize zencefil özütü, farelerde vücut ağırlığında bir azalma gözlemlenmiştir. Zencefil özü ayrıca karaciğerde lesitin-kolesterol asiltransferaz RNA ve apolipoprotein

A-1 seviyelerini artırarak yüksek yoğunluklu lipoprotein (HDL) üretimini kolaylaştırmıştır (Oh ve diğerleri, 2017).

Diyabet Üzerine Etkileri

Zencefilin tip 2 diyabetli (T2DM) popülasyonlarda açlık kan şekeri düzeylerini, HbA1c'yi, insülin düzeylerini ve insülin direncini azaltmadaki olumlu etkisinin klinik etkinliğini destekleyen çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Zencefilin hipoglisemik etkileri, zencefil bileşiklerinin GLUT4'ün plazma membranına ekspresyonunu ve taşınmasını artırmasından kaynaklandığı en iyi şekilde anlaşılmıştır (Crichton ve diğerleri, 2023).

Sıçan hücreleri kullanılarak yapılan bir çalışma, gingerenone A'nın insülin reseptör duyarlılığını iyileştirdiğini, dolaşımdaki insülinin kullanımını artırdığını ve böylece kan glikozunun hücrelere taşınmasını aktive ettiğini bulmuştur (Chen ve diğerleri, 2018).

Farelere sulu zencefil özütü verilmesi, kalp kasında (GLUT1 ve GLUT 4 molekülleri tarafından kolaylaştırılır) ve pankreas ve karaciğer dokularında (GLUT2 molekülleri tarafından kolaylaştırılır) glikoz alımında artışa neden olmuştur (Pakan ve diğerleri, 2021).

Obezite Üzerine Etkileri

Zencefilin insan deneylerinde bildirilen iştahı baskılayıcı etkilerinin ardındaki mekanizmalar daha az anlaşılmıştır. Serotonin reseptörleri 5-HT_{2C} ve 5-HT_{1B}'nin aktivasyonu, iştahı baskıladığı bilinen adipokinler leptin ve adiponektinin yağ hücrelerinden türetilen salgılanmasının yanı sıra iştah kontrolüne katkıda bulunan bir faktör olabilir. İnsülin direncine benzer şekilde, kronik yüksek leptin düzeyleri obezitede sıklıkla görülür ve leptinin iştahı baskılayıcı etkilerine karşı duyarsızlaşmaya yol açar. Bu nedenle, zencefil leptin duyarlılığını artırır ve böylece iştahın düzenlenmesine yardımcı olur (Crichton ve diğerleri, 2023).

Sonuç

Çeşitli araştırmalar, zencefilin uçucu yağlar, gingerol analogları, diarylheptanoidler, fenilalkanoidler, sülfonatlar, steroidler ve monoterpenoid glikozit bileşikleri dahil olmak üzere bol miktarda kimyasal bileşik içerdiğini göstermektedir. Zencefilin farmakolojik aktiviteleri, özellikle kanser ve kusma/bulantı önleme, gastrointestinal sistemin korunması, karaciğer ve böbrek fonksiyonlarının desteklenmesi ve diyabetin önlenmesi açısından umut verici görünmektedir; bu etkiler gingerol, paradol ve shogaollere atfedilebilir. Bununla birlikte, zencefilin günlük yiyeceklere tat ve aroma katma rolünün ötesinde, çok yönlü faydalı etkileri göz önüne alındığında mükemmel bir bitkisel ilaç olarak tüketilebileceği düşünülmektedir. Ancak, zencefilin etkinliği ve güvenliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için daha fazla klinik araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu derleme,

zencefilin çok yönlü hastalıklarda klinik uygulamasını değerlendirmek için faydalıdır ve yeni tedavi yollarının açılmasına katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Ajayi, B.O., Adedara, I.A., Farombi, E.O. (2018). Protective mechanisms of 6-gingerol in dextran sulfate sodium-induced chronic ulcerative colitis in mice. *Hum. Exp. Toxicol.*, 37, 1054–1068.
- Al-Awwadi, N.A.J. (2017). Potential health benefits and scientific review of ginger. *J. Pharmacognosy Phytother.*, 9(7), 111-116.
- Ballester, P., Cerda, B., Arcusa, R., Merhuenda, J., Yamedjeu, K., Zafrilla, P. (2022). Effect of ginger on inflammatory diseases. *Molecules*, 27(21), 7223.
- Brahmbhatt, M., Gundala, S.R., Asif, G., Shamsi, S.A., Aneja, R. (2013). Ginger phytochemicals exhibit synergy to inhibit prostate cancer cell proliferation. *Nutr. Cancer*, 65, 263–272.
- Chen, J., Sun, J., Prinz, R.A., Li, Y., Xu, X. (2018). Gingerenone A sensitizes the insulin receptor and increases glucose uptake by inhibiting the activity of p70 S6 kinase. *Mol Nutr Food Res.*, 62, e1800709.
- Crichton, M., Marshall, S., Marx, W., Isenring, E., Lohning, A. (2023). Therapeutic health effects of ginger (*Zingiber officinale*): updated narrative review exploring the mechanisms of action. *Nutrition Reviews*, 81(9), 1213–1224.
- Keith, S. (2010). Ginger-An Overview of Health Benefits. *Nutrition Today* 45(4), 171-183.
- Lim, S., Moo, M., Oh, H., Kim, H. G., Kim, S. Y., Oh, M.S. (2014). Ginger improves cognitive function via NGF-induced ERK/CREB activation in the hippocampus of the mouse. *The Journal of Nutritional Biochemistry*, 25(10), 1058–1065.
- Mansingh, D.P., Sunanda, O.J., Sali, V.K., Vasanthi, H.R. (2018). [6]-Gingerol-induced cell cycle arrest, reactive oxygen species generation, and disruption of mitochondrial membrane potential are associated with apoptosis in human gastric cancer (AGS) Cells. *J. Biochem. Mol. Toxicol.*, 32, e22206.
- Marchesi, J.R., Adams, D.H., Fava, F., Hermes, G.D.A., Hirschfield, G.M., Hold, G., Quraishi, M.N., Kinross, J., Smidt, H., Tuohy, K.M. (2016). The gut microbiota and host health: A new clinical frontier. *Gut*, 65, 330–339.
- Oh, S., Lee, M.S., Jung, S., Kim, S., Park, H., Park, S., Kim, S.Y., Kim, C.T., Jo, Y.H., Kim, I.H. (2017). Ginger extract increases muscle mitochondrial biogenesis and serum HDL-Cholesterol level in high-fat diet-fed rats. *J. Funct. Foods*, 29, 193–200.
- Pakan, P., Lidia, K., Riwu, M. (2021). Investigation of ginger (*Zingiber officinale*) aqueous extract as an anti-diabetic in vitro. *IOP Conf Ser Earth Environ Sci.*, 913, 012108.
- Popławska, N.A., Śliz, J., Skorupska, M., Czeczotka, M.J. and Woźniak, K. (2024). Ginger (*zingiber officinale*)- a beneficial effect on health and physical activity. *Quality in Sport.*, 16, 52218.
- Shaukat, M.N., Nazir, A., Fallico, B. (2023). Ginger bioactives: a comprehensive review of health benefits and potential food applications. *Antioxidants*, 12(11), 2015.
- Srinivasan, K. (2017). Ginger rhizomes (*Zingiber officinale*): A spice with multiple health beneficial potentials. *Pharma Nutrition*, 5(1), 18-28.

Zhang, M., Zhao, R., Wang, D., Wang, L., Zhang, Q., Wei, S., Peng, W., Wu, C. (2021). Ginger (*Zingiber officinale* Rosc.) and its bioactive components are potential resources for health beneficial agents. *Phytotherapy Research.*, 35, 711–742.

INCONTINENCE IN THE ELDERLY AND NURSING APPROACHES

Sumeyra Mihrap ILTER

ORCID: [0000-0002-1544-3918](https://orcid.org/0000-0002-1544-3918)

Assist.Prof, Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Health Sciences, Department of Gerontology,
Osmaniye-Turkey

smihrapilter@osmaniye.edu.tr

Abstract

The physiological losses in reserve capacity during the aging process cause some health problems. Among these problems, incontinence occurs quite a lot and affects the lives of older adults. Urinary incontinence is defined as any kind of involuntary urine loss, regardless of the amount. Although it seems to be a more common problem in the elderly, this problem is not a natural result of aging and can occur at any age. Along with the anatomical and physiological changes that occur in the urinary system with aging, accompanying diseases, the presence of functional and cognitive disorders and the medications used cause incontinence. The frequency of occurrence in all age groups is higher in women . Urinary incontinence causes physical and psychosocial problems in individuals, especially decreased quality of life, depression, embarrassment, social isolation, incontinence-related dermatitis. Incontinence that is not treated and managed in older individuals is reported to be associated with urinary system infections, dermatitis, behavioral problems in people with dementia, walking and balance problems and high mortality rates. It is very important for nurses, who have a primary role in the clinical care of the elderly individual , to evaluate incontinence in all its dimensions in clinical care and to cooperate with the family to manage the problems that the elderly person may experience due to incontinence after the clinic and to include the family in the care.

Keywords: Elderly, Incontinence, Nurse

INTRODUCTION

With the twenty-first century, advances in science and technology have increased, and with the developments in the provision of health services, accessibility, treatment and care services, increases in education levels and improvements in living conditions, the life expectancy of individuals is gradually extending. With the increase in life expectancy at birth, the rate of the elderly population globally is increasing significantly every day (Aydın et al., 2019; Beyazay et al., 2014). According to the World Health Organization (WHO) data, it is estimated that the number of people aged 65 and over in the world will reach 800 million in 2025 and the elderly population in the world will double in 2050 (Bostancı et al., 2015). The rate of the elderly population is also increasing in our country, and according to 2018 data, the elderly population rate is expressed as 8.8% (Carcio, 2003). Considering general population-focused studies, it is predicted that the elderly population rate in our country will continue to increase and will be approximately 25.6% by 2080 (Aydın et al., 2019; Beyazay et al., 2014; Çelenay et al., 2022). The aging of the world population brings with it many problems related to old age and necessitates the solution of these problems. Old age is one of the important stages of life in which many changes occur physiologically, psychologically and socially and some important health problems are experienced (Beyazay et al., 2014). In addition to the changes that occur with increasing age, one of the most important problems faced by elderly individuals in this period when physiological reserve capacity decreases and care dependency increases is incontinence (Chang et al., 2022).

Urinary incontinence, which is considered one of the priority public health problems by the World Health Organization, was defined by the International Continence Society (ICS) in 2002 as any involuntary loss of urine, regardless of the amount (Chang et al., 2022). ICS categorized the types of UI according to their symptoms as stress, urge , and mixed type UI (DuMoulin et al., 2007). Stress-type urinary incontinence is defined with the symptoms of "involuntary loss of urine during coughing, sneezing, exertion, or physical exercise"; the main cause is the deterioration of the pelvic floor support that supports the bladder and/or urethra. Urge-type urinary incontinence is defined as "involuntary loss of urine with or immediately after a feeling of urgency" . Mixed type urinary incontinence is the condition in which stress and urge type urinary incontinence complaints are seen together (Chang et al., 2022; García-Pérez, 2013).

Urinary incontinence, which is increasingly seen as a widespread problem worldwide, is a health problem that is more common in women than in men, affects all age groups, and negatively affects the quality of life of individuals such as their work life, social life, relationships, and sexual life (Bostancı et al., 2015). In large-scale population-based prevalence studies conducted in gender and age groups in the world and in our country, it is

reported that it varies between 18% and 45% on average in women, and it is also stated in the studies that these rates increase with advancing age (DuMoulin et al., 2007; (Harvie et al., 2010).

Studies conducted in the world and in our country have shown that factors such as age, gender, birth trauma, menopause, high body mass index (BMI), age at first birth, smoking, genetic factors, race, urinary infection, perineal trauma , delivery method, hysterectomy, previous pelvic surgeries, estrogen deficiency, neurological damage and cognitive disorders developing with chronic diseases such as diabetes, alcohol, caffeine and tobacco use, low physical activity, constipation, psychosocial disorders and social toilet habits are effective in the development of UI (DuMoulin et al., 2007; García-Pérez et al., 2013; , Jokhio et al., 2013).

It has been proven that nurses play an active role in solving the problem of UI, which can negatively affect the quality of life of individuals and is a common health problem, in home care practices, in reducing costs and in increasing the quality of care (Kannan et al., 2022). Preventing and eliminating the problem of incontinence requires multidisciplinary teamwork. Nurses are the most basic and indispensable members of this team, and their roles are constantly expanding. Nurses, who aim for holistic care and are not only responsible for clinical care, have important responsibilities in the development of continence and prevention of incontinence, as well as the diagnosis, treatment and monitoring/control of the patient (Kannan et al., 2022; Kibar et al., 2015) . Continence nurses have basic responsibilities that they fulfill in order to increase the quality of patient care. The roles and responsibilities of continence nurses include research, clinician/practitioner, counseling, health protection/promotion, education, decision-making, treatment management, management, coordination and communication skills (Kannan et al., 2022; Kibar et al., 2015; Rebossa et al., 2013). It is the responsibility of nurses to conduct research that will improve nursing practices and to reflect the results in the field of practice, and to share this existing knowledge with conferences, books and research articles. Nurses can increase their own professional knowledge by researching theoretical and practical problems in care. At the same time, nurses evaluate the diagnosis and treatment options of incontinence by evaluating different studies.

Incontinence and Management

Urinary incontinence is very important because it affects self-perception and esteem, women's fertility, sexual life and family structure. Therefore, determining the frequency of urinary incontinence, determining risk factors, investigating its cause, developing appropriate strategies for protection and treatment of urinary incontinence are becoming increasingly important. Urinary incontinence can be treated with surgical and medical methods. Among the drug treatment methods for urinary incontinence are; antimuscarinic drugs, those affecting membrane channels (calcium and potassium), mixed effects, alpha -adrenoceptor antagonists, beta -

adrenoceptor agonists, COX inhibitors, toxins, Vanilloid Receptor Agonists (Bostancı et al., 2015). There is evidence that current approaches to urinary incontinence treatment methods include pelvic floor exercises, cognitive behavioral treatments and yoga exercises.

Celenay et al. reported that a 6-week training program including pelvic floor exercises significantly reduced urinary incontinence problems in women with overactive bladder (Celenay et al., 2022). Kannan et al. examined the effectiveness of pilates and yoga practices on urinary incontinence problems in elderly women. In this study, elderly women with urinary incontinence problems who were staying in 3 different care centers were divided into different study groups and the researchers applied different interventions. These interventions and pelvic floor exercises included yoga and pilates interventions. The yoga group performed the recommended practices once a week, the pilates group once a week, and the pelvic floor exercise group once a week for four weeks with the researchers. They performed the recommended practices accompanied by video material including the practices for 8 weeks. Measurements were made at the beginning, 4th week, and 12th weeks. Significant decreases in urinary incontinence problems were detected in the 4th and 12th weeks. It is stated that yoga practices are more effective on urinary incontinence problems than these pilates and kegel exercises (Kannan et al., 2021). In the study evaluating the effectiveness of pelvic floor exercises and pilates on urinary incontinence problems in postmenopausal women; participants were divided into two groups as pelvic floor exercise and pilates. Participants in the groups performed the recommended practices 3 times a week for 12 weeks. The research data were evaluated with a short incontinence questionnaire and pad test before the study and at the end of the 12th week. According to the research findings, it is stated that pilates and pelvic floor exercises are similarly effective on incontinence (Gonzago et al., 2024). In a study conducted with Parkinson's patients over the age of 65 with urinary incontinence problems , it is emphasized that cognitive behavioral therapy is a useful method for urinary incontinence problems (Chang et al., 2022). In another study, cognitive behavioral therapy applied to Parkinson's patients was found to be statistically significant in terms of reducing the number of weekly urinary incontinence and improving the quality of life (Vaughan et al., 2019). In the study where pelvic floor exercises and behavioral therapy methods were applied to a group of women who were treated for incontinence with the mid-urethra surgical suspension method after surgical treatment, it was emphasized that the decrease in urinary incontinence symptoms in the first period after surgery was statistically significant (Harvie et al., 2021).

Conclusion and Recommendations

Urinary incontinence is a health problem that is frequently experienced with advancing age. While medical and surgical treatment methods are frequently preferred among urinary incontinence treatment methods, non-pharmacological approaches are also preferred among urinary incontinence treatment methods . There is evidence in the literature that pelvic floor muscle exercises, cognitive behavioral therapy, and yoga exercise applications are effective methods in reducing urinary incontinence complaints. In line with this evidence, many health discipline specialists have important responsibilities in the management of urinary incontinence. It may be recommended that the curricula that include applications for urinary incontinence management in departments that train specialists in the field of health sciences be updated in light of current evidence. It may also be recommended that health personnel working in preventive health services inform the public about non - pharmacological approaches to the problem of urinary incontinence .

REFERENCES

- 1) Aydın Ozkan S, Bilgic D, Kizilkaya Beji N. Review of Postgraduate Theses on Urinary Incontinence in the Field of Nursing in Turkey. *ACU Health Science Journal* 2019; 10(2):201-210.
- 2) Beyazay S, Durna Z, Akın S. Evaluation of Fall Risk and Affecting Factors in Elderly Individuals. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences* 2014;6:1 -12.
- 3) Bostanci, MS., Ozden, S., Unal, OJ ., Cevrioglu , AS., Akdemir, N (2015). Urinary Incontinence Medical Treatment . *Hum Rhythm - September* 2015;1(3):83-89.
- 4) Carcio , H. Comprehensive continence care : the nurse practitioner's role. *Adv Nurse Pract* 2003;11:26 - 36
- 5) Celenay, S. T., Karaaslan, Y., & Ozdemir, E. (2022). Effects of Pelvic Floor Muscle Training on Sexual Dysfunction, Sexual Satisfaction of Partners, Urinary Symptoms, and Pelvic Floor Muscle Strength in Women With Overactive Bladder: A Randomized Controlled Study. *The journal of sexual medicine*, 19(9), 1421–1430. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2022.07.003>
- 6) Chang, P. L., Goldstein, F. C., Burgio, K. L., Juncos, J. L., McGwin, G., Muirhead, L., Markland, A. D., Johnson, T. M., 2nd, & Vaughan, C. P. (2022). Exploratory evaluation of baseline cognition as a predictor of perceived benefit in a study of behavioral therapy for urinary incontinence in Parkinson disease. *Neurourology and urodynamics*, 41(3), 841–846. <https://doi.org/10.1002/nau.24891>
- 7) DuMoulin MF, Hamers JP, Paulus A, Berendsen C, HalfensR. The role of the nurse in community continence care: a systematic review. *Int J Nurs Stud* 2005;42:479-92.
- 8) García-Pérez H, Harlow SD, Sampsel CM, Denman C. Measuring urinary incontinence in a population of women in northern Mexico: prevalence and severity. *Int Urogynecol J* 2013;24:847-54
- 9) Gonzaga, S., de Oliveira, R. G., Dutra, L. L., Oliveira, L. S., & de Oliveira, L. C. (2024). Comparative analysis of pelvic floor muscle training and Pilates in managing urinary incontinence among postmenopausal women: a randomized controlled trial. *International urogynecology journal*, 35(3), 561–569. <https://doi.org/10.1007/s00192-023-05712-0>
- 10) Harvie, H. S., Sung, V. W., Neuwahl, S. J., Honeycutt, A. A., Meyer, I., Chermansky, C. J., Menefee, S., Hendrickson, W. K., Dunivan, G. C., Mazloomdoost, D., Bass, S. J., Gantz, M. G., & Eunice Kennedy Shriver National Institute of Child Health and Human Development Pelvic Floor Disorders Network (2021). Cost-effectiveness of behavioral and pelvic floor muscle therapy combined with midurethral sling surgery

- vs surgery alone among women with mixed urinary incontinence: results of the Effects of Surgical Treatment Enhanced With Exercise for Mixed Urinary Incontinence randomized trial. *American journal of obstetrics and gynecology*, 225(6), 651.e1–651.e26. <https://doi.org/10.1016/j.ajog.2021.06.099>
- 11) Jokhio AH, Rizvi RM, Rizvi J, Macarthur C. Urinary incontinence in women in rural Pakistan: prevalence, severity, associated factors and impact on life. *BJOG*. 2013;120:180-6
 - 12) Kannan, P., Hsu, W. H., Suen, W. T., Chan, L. M., Assor, A., & Ho, C. M. (2022). Yoga and Pilates compared to pelvic floor muscle training for urinary incontinence in elderly women: A randomised controlled pilot trial. *Complementary therapies in clinical practice*, 46, 101502. <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101502>
 - 13) Kibar E, Aslan D, Karakoç Y, Kutsal YG. Fall Frequency, Risk Factors and Preventive Approaches among Elderly People Living in an Institution in Ankara. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 2015;14.
 - 14) Kirss F, Lang K, Toompere K, Veerus P. Prevalence and risk factors of urinary incontinence among Estonian postmenopausal women. *Springerplus*. 2013;2:524-31.
 - 15) Rebassa M, Taltavull JM, Gutiérrez C, et al. Urinary incontinence in Mallorcan women : prevalence and quality of life. *Proceedings Urol Esp* . 2013;37:354 -61.
 - 16) Sensoy N, Dogan N, Ozek B, Karaaslan L. Urinary incontinence in women : prevalence rates , risk factors and impact on quality of life. *Pak J Med Sci* . 2013;29:818 -22
 - 17) Republic of Turkey Ministry of Family, Labor and Social Services, General Directorate of Disabled and Elderly Services. *Disabled and Elderly Statistics Bulletin July 2019. Elderly Population in Turkey, 2019*, pp.64
 - 18) Turkish Statistical Institute (TurkStat). *Elderly People with Statistics, 2018*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engellidb/hastaliklar/Yasli_Sagligi/raporlar_istatistikler/TUIK_Yasli_Istatistik_2018.pdf. (Access Date: 15 13.07.2024).
 - 19) Vaughan, C. P., Burgio, K. L., Goode, P. S., Juncos, J. L., McGwin, G., Muirhead, L., Markland, A. D., & Johnson, T. M., 2nd (2019). Behavioral therapy for urinary symptoms in Parkinson's disease: A randomized clinical trial. *Neurourology and urodynamics*, 38(6), 1737–1744. <https://doi.org/10.1002/nau.24052>.
 - 20) World Health Organisation (WHO). *Healthy Ageing and the Sustainable Development Goals* . <https://www.who.int/ageing/sdgs/en/>. (Access Date: 13.07.2024).
 - 21) Yesiltepe Oskay U. Prevention of urinary incontinence and development of continence . In : Beji NK (ed). *Urinary Incontinence in Women and Nursing Approach*. Istanbul: Istanbul University Publications; 2002,61-72

THERAPEUTIC TOUCH AND NURSING

Sumeyra Mihrap ILTER

ORCID: [0000-0002-1544-3918](https://orcid.org/0000-0002-1544-3918)

Assist. Prof. , Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Health Sciences, Department of Gerontology,
Osmaniye-Turkey

smihrapilter@osmaniye.edu.tr

Abstract

According to the philosophy of energy, the universe is composed of matter, people, energy and vibration. The use of some methods based on basic energy philosophy is becoming increasingly widespread in symptom management. Therapeutic Touch is one of the complementary therapy methods that can be applied at any time and place, is low cost, has no side effects, is easy to apply and is noninvasive. Krieger , who contributed to the introduction of therapeutic touch to the literature, states that every person has the ability to apply therapeutic touch. The main purpose of the application is to remove the obstacles in the individual's biological field and harmonize the flow of the human energy field, to provide renewal and healing. In a healthy individual, energy flows in every part of the body in a balanced way and nourishes the whole body. When an individual becomes ill, energy field imbalances related to the symptoms of the disease occur in the energy fields. Therapeutic Touch is a treatment applied by the National Center for Complementary and Integrative Health (National Center for Complementary and Integrative It is a complementary and alternative medicine (CAM) method defined under the title of energy therapies by Health (NCCIH). Watson and Rogers contributed to the conceptualization of energy therapy applications. Therapeutic touch is among the most important applications for nurses in increasing the quality of care and its professional application . In this review study, studies examining the effectiveness of therapeutic touch in care management in the literature were examined.

Keywords: Therapeutic Touch, Nursing, Care, Symptom

INTRODUCTION

Integrative treatment practices are based on Ancient Chinese and Ayurvedic medicine. Despite the successful and great developments observed in the diagnosis and treatment of diseases since the mid-twentieth century, it is reported that integrative practices are widely used in almost every region of the world (Çakmak&Nural , 2017). Integrative treatment methods are health care methods, products and applications generally used to increase and maintain health, control diseases and cope with their symptoms (Çakmak&Nural , 2017; Talhaoğlu , 2020). Due to the increasing frequency of use of complementary and alternative medicine practices and their establishment in the health care system, in order to ensure the use of these practices together with modern medical treatments, a National Institute of Health (National The National Center for Complementary and Alternative Medicine (NIH) affiliated with the Institute of Health National Center for Complementary and Alternative Medicine (NCCAM) was established. The first “Acupuncture Treatment Regulation” regarding CAM applications in Turkey was issued in 1991. The aim of this regulation was stated as “to ensure that acupuncture treatment is performed with scientific methods, as in other treatment methods” (Uysal, 2016). In the United States, the National Center for Complementary and Alternative Medicine has divided CAMs into three categories: Natural products: Various products such as vitamins, minerals and probiotics. Body and Mind Applications: Chinese medicine (acupuncture), relaxation techniques (breathing exercises, guided imagery and progressive relaxation exercises), Thai Chi , qigong , therapeutic touch, hypnotherapy and movement therapies are included in this group. Other Complementary Health Approaches include the practices of traditional healers, Ayurveda , Homeopathy and naturopathy (Clarke et al , 2015; Ünal & Dağdeviren,2019). In this review article, therapeutic touch among these methods will be examined.

Therapeutic Touch

The need for touch, which is an emotional action that we use consciously or unconsciously throughout life, begins with fertilization and continues throughout life (Turan, 2015). Communication through touch is simple, honest, direct and a positive behavior that leaves a positive impact on the individual (Rosa et al , 1998;Turan , 2015). Therapeutic touch; It is a holistic approach aimed at regulating, increasing, balancing and protecting energy by affecting energy fields with hands in order to heal diseases or symptoms caused by imbalance in vital energy fields (Eker Büyüksireci, 2022) . Therapeutic touch, which is accepted to have healing and relaxing effects, is one of the complementary therapies that aim to help individuals and has increased in importance and use among nurses in recent years . Therapeutic Touch is one of the complementary therapy methods that can be applied at any time and place, is low cost, has no side effects, is easy to apply and is noninvasive. The act of

touching is addressed under two headings and these headings are as follows (Morales , 1994): a) Instrumental Touch: Generally, it is a touch performed for an action. Touching a patient for medical intervention can be given as an example. b) Expressive Touch: This type of touch is performed without purpose and contains emotional elements. For example, touching a patient's hand to boost their morale can be given as an example. The main purpose of the application is to remove obstacles in the individual's biological field and harmonize the flow of the human energy field, to ensure renewal and healing (Atilla & Başer, 2017). There is no need for physical contact with the patient when applying Therapeutic Touch. Instead, the practitioner uses his/her hands to help the patient by focusing on his/her energy and intention. The basic assumption of the application is that people have energy fields and that this field interacts with the environment.

Therapeutic Practice and Nursing Practice

Therapeutic Touch is recommended to be offered to patients as a nursing intervention within the scope of professional nursing practice. Ideally, nurses are the health professionals who have the closest contact with patients. TT application is naturally more suitable for nursing care. Considering that nurses constantly observe and evaluate patients, they are the most appropriate health professionals to apply therapeutic touch at the most appropriate time and monitor its effects. Marta et al. showed in their study that therapeutic touch is effective in reducing pain intensity, depressive attitudes and symptoms, as well as improving sleep quality (Marta et al., 2010). Matourypour et al. (2015) found that therapeutic touch significantly reduced the intensity of vomiting (Matourypour et al., 2015). Mueller et al. (2018) In another study, therapeutic touch in adult patients was shown to be a non-invasive nursing intervention in the management of back pain to provide more professional patient care (Mueller et al., 2018). In a study, it was observed that TT applied to 25-37 week old newborns decreased heart and respiratory rates, led to better coordination between sucking, swallowing and breathing, and improved communication between newborns and their environment (Hanley , 2008). A TD practitioner stated that he applied TT to a child who came to the hospital with an asthma attack and that the patient breathed easier and became sleepy after the application (Macrea, 2000). There is evidence that it reduces the duration, frequency and intensity of nausea in breast cancer patients receiving chemotherapy (Vanaki et al., 2016), reduces the anxiety of burn patients about experiencing pain and reduces morphine requirements on the first and second days (Bush et al., 2012). It is emphasized that TT applied to nursing home residents is effective in increasing comfort and reducing anxiety (Alp & Yücel., 2021). In the study completed with 50 children who underwent liver transplantation and were included in the therapeutic touch and music listening groups, therapeutic touch was applied to one group and music was listened to in the other group. The applications were applied for 20 minutes for 3 days. It is emphasized that music and therapeutic touch applications have positive

effects on sleep quality in children after liver transplantation (Yıldırım & Yayan., 2023). In the study examining the menopausal symptoms, sleep quality and quality of life of therapeutic touch and music, it was found that the quality of life and sleep quality of women who applied therapeutic touch every day for 4 weeks improved and menopausal symptoms decreased statistically (Keskin Töre & Yağmur., 2023).

CONCLUSION

While fulfilling these roles and responsibilities, nurses aim to ensure the well-being of the individual, family and society, to protect their health, to prevent illness, to improve in case of illness/disorder, and to teach/facilitate coping strategies. It is known that nurses are team members who can communicate well with healthy/sick individuals and their families, and who can observe their psychological, social and economic problems well. In this context, it is important and necessary for nurses to increase their awareness of the prevalence of the use of complementary therapies in society and to ensure communication between individuals, their families and healthcare professionals regarding these practices. For these reasons, information on complementary therapies and their use should be included in the nursing curriculum , and nurses' knowledge on complementary therapies should be updated within the scope of in-service training programs. Therefore, nurses should conduct scientific studies on complementary therapies, research the benefits and possible side effects of these methods, and inform healthy/sick individuals and/or their families and society about these issues.

REFERENCES

- Alp, F. Y., & Yucel, S. C. (2021). The Effect of Therapeutic Touch on the Comfort and Anxiety of Nursing Home Residents. *Journal of religion and health*, 60(3), 2037–2050. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01025-4>
Article Language: TR.
- Atilla.r.,& Başer, M.(2017).Therapeutic Touch: Nursing and Use in Women's Health. *Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics*. 3(2):141-6
- Busch M, Visser A, Eybrechts M, van Komen R, Oen I, Olf M, Dokter J, Boxma H. The implementation and evaluation of therapeutic touch in burn patients: An instructive experience of conducting a scientific study within a non-academic nursing setting. *Patient Educ Couns* 2012, 89: 439–46.
- Clarke, TC., Black, LI., Stussman, BJ., Barnes, PM., Nahin, RL.(2015). Trends in the use of complementary health approaches among adults: United States, 2002–2012. National Center for Health Statistics; Hyattsville, National health statistics reports; no 79
- Çakmak, S., & Nural, N. (2017). Kronik Hastalıklarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Uygulamaları. *Turkiye Klinikleri J Intern Med Nurs-Special Topics*, 3(2), 57-64.
- Eker Büyükkşireci D. (2022).Terapötik dokunma. Demirsoy ÜN, Özyemişçi Taşkıran Ö, editörler. *Zihin Beden Tıbbı*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; p.110-2.
- Hanley MA. Therapeutic touch with preterm infants: Composing a treatment. *Explor J Sci Heal* 2008, 4: 249–58.
- Keski, H. (2021). The Assessment of Complementary and Alternative Medicine Use Among Patients with Hematological Malignancies. *Bütünleyici Ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, 2(3), 4-19. <https://doi.org/10.53445/batd.934760>
- Keskin Töre, F., & Yağmur, Y. (2023). The effects of therapeutic touch and music on sleep quality, menopausal symptoms, and quality of life in menopausal women. *Menopause (New York, N.Y.)*, 30(12), 1221–1229. <https://doi.org/10.1097/GME.0000000000002269>
- Macrae J. Herkes İçin Şifacılık, İyileştirici Dokunuşlar. Mines N (Çeviren). İzmir: Dönüşüm Basım, Yayım, Tanıtım TİC. LTD. ŞTİ., 2000: 17-110.
- Marta I, Baldan S, Berton A, Pavam M, Silva M. The efectiveness of therapeutic touch on pain, depression and sleep in patients with chronic pain: clinical trial. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 2010; 44(4), 1100–1106.
- Matourypour P, Zare Z, Mehrzad V, Musarezaie A, Dehghan M. Vanaki Z. An investigation of the effects of therapeutic touch plan on acute chemotherapy induced 43 nausea in women with breast cancer. *Journal of Education and Health Promotion*, 2015; 4, 61.
- Mueller G, Palli C, Schumacher P. The effect of Therapeutic Touch on Back Pain in Adults on a Neurological Unit: An Experimental Pilot Study, *Pain Management Nursing*, 2018; 1-10.
- Rosa, L., Rosa, E., Sarner, L., Barrett, S. (1998). A close look at therapeutic touch. *JAMA*;279:1005-10.
- Turan, N. (2015).Yoğun Bakım Ünitesinde Terapötik Dokunmanın Önemi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*.6(3): 134-139.
- Uysal, H. Kardiyovasküler Hastalıklarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Konusunda Güncel Yaklaşımlar. *Journal of Cardiovascular Nursing* 2016;7(Sup 2):69-83.
- Ünal, M., & Dağdeviren, H. N. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemleri. *Euras J Fam Med*, 8(1), 1-9.
- Vanaki Z, Matourypour P, Gholami R, Zare Z, Mehrzad V, Dehghan M. Therapeutic touch for nausea in breast cancer patients receiving chemotherapy: Composing a treatment. *Complement Ther Clin Pract* 2016, 22: 64–8.
- Yıldırım, M., & Yayan, E. H. (2023). The effect of therapeutic touch and music rest on sleep parameters in children with liver transplantation. *Journal of pediatric nursing*, 69, e65–e72. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2022.12.008>

GEBELİK DÖNEMİNDEKİ ENFEKSİYONLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI

¹ Araş.Gör. Emine KILIÇ DOĞAN*

ORCID: 0000-0002-5999-1166

E-Posta: emine24kiliç@gmail.com

² Doç.Dr. Zümrüt YILAR ERKEK*

ORCID: 0000-0002-0495-9003

E-Posta: : zyilar@hotmail.com

*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye

Özet

Enfeksiyonlar, vücut dokularını istila eden veya normal işlevleri bozan toksinler salgılayan ve mikroorganizma ile mücadeleye yardımcı olmak için inflamatuvar bir yanıt oluşturan bakteriler, virüsler veya parazitlerden kaynaklanır. Gebelik dönemindeki fizyolojik olarak gerçekleşen bazı değişiklikler enfeksiyon durumunu etkiler. Enfeksiyonlar veya bir enfeksiyona karşı oluşan inflamatuvar tepkiler, erken doğum, doğum defektleri, gelişimsel anomaliler veya ölü doğumlar gibi olumsuz etkilere yol açabilir. Bu sebeple olumsuz obstetrik sonuçların ana nedenlerden biri gebedeki enfeksiyondur. Enfeksiyonlar tedavi edilmezse annenin, fetüsün veya yenidoğanın ölümüne ve diğer olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu derlemede gebelikte enfeksiyonlar ve ebelik yaklaşımının güncel literatürde tartışılması amaçlanmıştır.

Gebelik döneminde ise TORCH grubu enfeksiyonlar ve viral hepatitler teratojenik etki oluşturmaktadır. TORCH grubu enfeksiyonlarının çoğunluğu gebelerde asemptomatiktir. Ancak fetüs üzerinde ciddi olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Gebedeki enfeksiyon durumunun erken tanınması ve enfeksiyon tanıldıktan sonra fetüsün izlenmesi hayati öneme sahiptir. Maternal ve/veya fetal enfeksiyonun doğrulanmasından sonra, gebe ve fetüs için en iyi bakımı sağlamak için multidisipliner bir yaklaşım kullanmak önemlidir.

Sonuç olarak; TORCH grubu enfeksiyonlar ile mücadele kapsamında ebelere pekçok sorumluluk düşmektedir. Bu konuda farkındalığın artırılması için ebeler tarafından düzenli olarak danışmanlıklar yapılmalıdır. Gebe ve fetüsü olumsuz etkileyebilecek olan bu enfeksiyonlardan ve viral hepatitlerden gebeleri korumak için eğitimler verilmedir. Ebeler güncel literatürü takip ederek gebenin ve yenidoğanın sağlığını koruyup geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Gebelik, Enfeksiyon, TORCH, Ebelik

INFECTIONS DURING PREGNANCY AND MIDWIFERY APPROACH

Abstract

Infections are caused by bacteria, viruses or parasites that invade body tissues or secrete toxins that disrupt normal functions and create an inflammatory response to help fight the microorganism. Some physiological changes during pregnancy affect the infection status. Infections or inflammatory responses to an infection can lead to adverse effects such as premature birth, birth defects, developmental anomalies or stillbirths. Infection in the pregnant woman is therefore one of the main causes of unfavourable obstetric outcomes. If left untreated, infections can lead to maternal, fetal or neonatal death and other adverse outcomes. In this review, it is aimed to discuss infections in pregnancy and midwifery approach in the current literature.

During pregnancy, TORCH group infections and viral hepatitis have teratogenic effects. The majority of TORCH group infections are asymptomatic in pregnant women. However, it causes serious negative consequences on the foetus. Early diagnosis of the infection in the pregnant woman and monitoring of the foetus after the infection is diagnosed is of vital importance. After confirmation of maternal and/or foetal infection, it is important to use a multidisciplinary approach to provide the best care for the pregnant woman and foetus.

In conclusion, midwives have many responsibilities in the fight against TORCH group infections. Regular counselling should be provided by midwives to raise awareness on this issue. Trainings should be given to protect pregnant women from these infections and viral hepatitis which may adversely affect the pregnant woman and foetus. Midwives should protect and improve the health of pregnant women and newborns by following the current literature.

Keywords: Pregnancy, Infection, TORCH, Midwifery

GİRİŞ

Enfeksiyonlara, vücut dokularını istila eden veya normal işlevleri bozan ve mikroorganizmayla mücadeleye yardımcı olmak için inflamatuvar bir tepki ortaya çıkaran toksinler salgılayan bakteri, virüs veya parazitler neden olmaktadır (Chan ve Smith, 2017). Kötü obstetrik sonuçların ana nedenlerden biri gebedeki enfeksiyondur (Baghel ve Inamdar, 2020). Gebelikte bağışıklık sistemindeki değişiklikler, hormonal akış, stres ve mikrobiyom gibi birçok faktör enfeksiyonu etkilemektedir. Enfeksiyonlar tedavi edilmezse annenin, fetüsün veya yenidoğanın ölümüne ve diğer olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Chan ve Smith, 2017). Gebelik döneminde ise TORCH grubu enfeksiyonlar ve viral hepatitler teratojenik etki oluşturmaktadır (Sade ve Özkan, 2022). Gebe ve fetüsü olumsuz etkileyebilecek olan bu enfeksiyonlardan ve viral hepatitlerden gebeleri korumak için eğitimler verilmeli ve enfeksiyonu olan gebelere gerekli bakım verilmedir. Ebeler güncel literatürü takip ederek gebeyi ve yenidoğanı korumalıdır. Bu derlemede gebelikte enfeksiyonlar ve ebelik yaklaşımının güncel literatürde tartışılması amaçlanmıştır.

GEBELİKTE TORCH ENFEKSİYONLARI

İmmünolog Andres Nahmias, ToRCH kısaltmasını ilk kez 1971'de toksoplazma (To), rubella (R), citemagalovirus (C) ve herpes simplex virus I,II,III (H) ile ilişkili perinatal enfeksiyonları tanımlamak için kullanmıştır. Daha sonra, TORCH'taki 'Others' (O) genişletilerek sifiliz, parvovirus B19, B grubu streptokok, varicella-zoster virüsü (VZV), kızamık, boğmaca, HIV, papillom virüs, coxacia-B, gonokok, klamidy, traponema pallidium, listeris, sıtma, borelia en son eklenen Zika virüsü (ZIKV) çeşitli virüs ve bakterilerin neden olduğu diğer enfeksiyonlar eklenerek güncellenmiştir (Hon ve ark., 2020; Mannonovna, 2023; Sade ve Özkan, 2022).

TORCH enfeksiyonları anne ve yenidoğan sağlığı üzerinde önemli etkileri olduğu bildirilmektedir (Patel ve ark., 2024). TORCH enfeksiyonları, gebelikte plasenta yoluyla fetüse geçebilmekte, bebeğe vajinal doğumda doğum kanalından geçerken enfeksiyon bulaşabilmekte ve doğumdan sonra anneden çocuğa anne sütü yoluyla geçebilmektedir (Turgunboyevna ve ark., 2023). TORCH enfeksiyonlarının çoğunluğu annede hafif hastalığına neden olmakta, ancak fetal sonuçları ciddi sonuçlanmaktadır. Ayrıca maternal enfeksiyonun tedavisinin sıklıkla fetal sonuçlar üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. TORCH grubu organizmaların neden olduğu anne enfeksiyonları genellikle fark edilmemekte ve teşhis edilememekte, gebeliğin çeşitli aşamalarında uterus içinde bulaşarak olumsuz perinatal sonuçlara neden olmaktadır. Annedeki hastalığın erken tanınması ve hastalık tanındıktan sonra fetüsün izlenmesi hayati öneme sahiptir (Baghel ve Inamdar, 2020; Rajani, 2018).

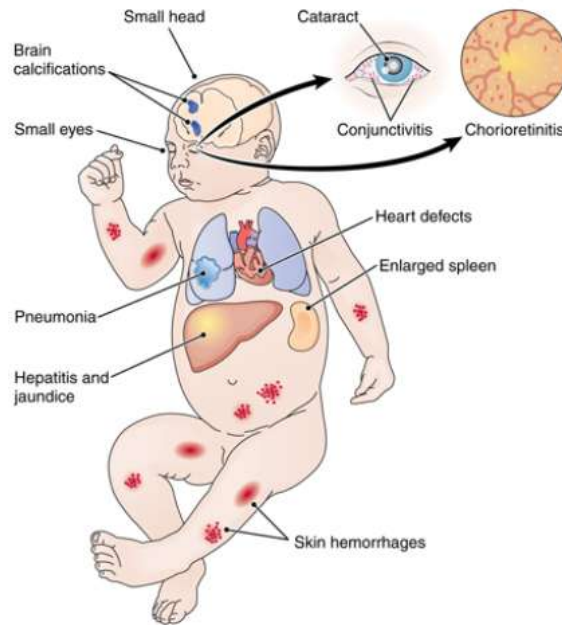
TORCH enfeksiyonları, gebelik sırasında başlangıçta belirsiz, asemptomatik ve klinik zeminde teşhis edilmesi zor olan, ancak konjenital anomaliler, oligohidramniyos, fetal gelişme geriliği, intrauterin fetal ölüm,

tekrarlayan gebelik kaybı ve ölü doğum gibi durumlara neden olmaktadır (Baghel ve Inamdar, 2020; Rajani, 2018). TORCH enfeksiyonlarının sebep olduğu spesifik semptomlar Tablo 1 ve Şekil 1’de yer almaktadır (Turgunboyevna ve ark., 2023; Yadav ve ark., 2014).

Bu hastalıkların bilgisi, klinisyenin annelere bu enfeksiyonlardan kaçınmaya yönelik önleyici tedbirler konusunda uygun şekilde danışmanlık yapmasına ve ebeveynlere bu enfeksiyonlar mevcut olduğunda olumsuz fetal sonuçlar potansiyeli konusunda danışmanlık yapmasına yardımcı olabilmektedir (Baghel ve Inamdar, 2020; Rajani, 2018).

Semptomlar	Organizma
İntrakraniyal Kalsifikasyon	CMV, Toxoplasmosis
Katarakt	Rubella, HSV
Koryoretinit	Toxoplasmosis, CMV
Kemik lezyonları	Syphilis, Rubella
Yaban mersinli çörek lezyonları (Blueberry muffin lesions)	Rubella
Mikrosefali	CMV
Hidrosefali	Toxoplasmosis
Veziküller	HSV, VZV, Syphilis

Tablo 1.TORCH’un Spesifik Semptomları (Yadav ve ark., 2014)

Şekil 1.TORCH’un Spesifik Semptomları (Turgunboyevna ve ark., 2023)

Toksoplazma Enfeksiyonu

Enfeksiyona neden olan etken tek hücreli *Toxoplasma gondii* (T. gondii) isimli protozoondur (Chan ve Smith, 2017; Sade ve Özkan, 2022). İnsanlara, doku kistleri barındıran hayvanların az pişmiş etlerinin tüketilmesi, kontamine yiyecek veya içme suyu tüketilmesi, kontamine çevresel numunelerle temas, kan nakli veya organ nakli veya dikey bulaşma yoluyla bulaşabilmektedir (Chan ve Smith, 2017; Yadav ve ark., 2014). Enfekte olan insanlarda genellikle asemptomatiktir ayrıca semptomlar ortaya çıktığında genellikle hafiftir ve grip benzeri olup haftalar, aylar boyunca ve döngü hareketsiz duruma dönene kadar sürmektedir (CDC, 2022).

Bir kadın gebe kalmadan önce toksoplazmoza yakalanmışsa, annenin gelişmiş bağışıklığı nedeniyle fetüs korunmaktadır (Woudwyk ve ark., 2012). Yani anneden fetusa bulaşma yalnızca gebe bir kadın yeni toksoplazma enfeksiyonuna yakalandığında meydana gelmektedir ve gebelikte sık görülmektedir (Chan ve Smith, 2017; Sade ve Özkan, 2022). Parazitler plasentayı geçerek bebeklere bulaşmaktadır (Yadav ve ark., 2014).

Fetüse enfeksiyon bulaşma olasılığı gestasyonel hafta ilerledikçe artmaktadır (Sade ve Özkan, 2022). Gebeliğin ilk trimesterında fetüse bulaşma olasılığı düşük (%6'nın altında) olmasına rağmen, fetüs enfekte olmuşsa verilen hasar en şiddetli seviyededir. En yüksek bulaşma oranları ise doğumdan önceki son birkaç haftada meydana gelmektedir (Carlier ve ark., 2012; Chan ve Smith, 2017).

Eğer fetüs enfekte olmuşsa abortus veya ölü doğum gerçekleşebilmektedir (Chan ve Smith, 2017). Bebeklerin %10-15'inde kafatası ve beyin anomalileri, nörolojik rahatsızlıklar, kafa içi kalsifikasyonlar ve göz anomalileri gibi belirgin semptomlar görülmektedir. Ayrıca bebeklerin %5'inde trombositopeni, anemi, sarılık, hepatomegali, makülopapüler döküntü, merkezi sinir sistemi sekelleri gibi ciddi komplikasyonlar görülmektedir (Chan ve Smith, 2017; Yadav ve ark., 2014).

Enfeksiyonun tanısında serolojik testler kullanılmaktadır (Sade ve Özkan, 2022). Fetal enfeksiyon gebeliğin 18.haftası gibi erken bir dönemde polimeraz zincir reaksiyonu (PCR) testi ile 21.haftasından itibaren ise USG'de tespit edilebilmektedir (Sade ve Özkan, 2022; Yadav ve ark., 2014).

Erken teşhisin ardından anneye fetal enfeksiyonu önlemek için spiramisin (12 saatte bir 1500 mg veya 8 saatte bir kez 1000 mg) tedavisi önerilmektedir. Fetüsün enfekte olduğu tespit edilirse tedavi pirimetamin ve sülfadiazin kombinasyonu eklenmektedir. Bu kombinasyon ilaçları, pirimetamin ve sülfadiazin'in neden olduğu kemik iliği baskılanmasını önlemek için folinik asit takviyeleri ile birlikte önerilmektedir (Cionca ve ark., 2019; Sade ve Özkan, 2022; Yadav ve ark., 2014).

Hijyenik koşulların uygun şekilde sürdürülmesi konusunda halkın bilinçlendirilmesi bu enfeksiyonun önlenmesi için çok önemlidir. Gebe kalmayı planlayan kadınların rutin olarak test yaptırması gerekmektedir. Bu enfeksiyonun önlenmesi için dikkat edilmesi gereken diğer önemli parametreler arasında uygun şekilde pişirilmiş et yemek, eldiven giymek, toprakla temas ettikten sonra elleri sabunla birlikte ılık su ile yıkamak, kedi veya yeni yavru kedilere dokunmaktan kaçınmak yer almaktadır (Del Pizzo, 2011; Yadav ve ark., 2014).

Sifiliz (Frengi) Enfeksiyonu

Gram negatif spiroket olan *Treponema pallidum*'dan (*T. pallidum*) kaynaklanmaktadır (Adhikari, 2020; Yadav ve ark., 2014). Cinsel temas yolu, kan tranfüzyonu, gebelikte plasenta yoluyla ve doğumda direk lezyonlar yoluyla bulaşan zührevi ve konjenital sifilize neden olan organizmadır (Adhikari, 2020; Sade ve Özkan, 2022). Gebedeki frengi, ölü doğum riskinde %21 artış, erken doğum riskinde %6 artış ve neonatal ölüm riskinde %9 artışla ilişkilidir. Ayrıca frengi, HIV enfeksiyonunun edinilmesiyle güçlü bir şekilde ilişkilidir (Adhikari, 2020). Gebelerde sifilizin bulaşmasına ilişkin risk faktörleri arasında genç yaş, birden fazla cinsel partner, düşük sosyoekonomik ve eğitim durumu, doğum öncesi bakıma geç başvurma veya doğum öncesi bakımın olmaması, uyuşturucu kullanımı, korunmasız cinsel ilişki ve önceki Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyon (CYBE) geçmişi yer almaktadır (Sadeep ve Sobhanakumari, 2023; Uku ve ark., 2021). Penisilin'in 1940'larda tek başına etkili bir tedavi olarak keşfedilmesinden sonra frenginin neredeyse tamamen ortadan kaldırılmasına rağmen, patojen hala önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam etmektedir (Adhikari, 2020).

Sifiliz tanısı klinik bulgu olduğunda mikroskopik olarak spiroketlerin gözlemlenmesi ile konulmaktadır. Ayrıca sifiliz taramalarında ve tedaviye yanıt takibinde Zührevi Hastalıklar Araştırma Laboratuvarı (VDRL) ve hızlı plazma reagin (RPR) gibi serolojik testler kullanılmaktadır (Sade ve Özkan, 2022; Uku ve ark., 2021). Tüm gebe kadınlar, ilk doğum öncesi ziyarette veya bakıma ilk başvuruda sifiliz açısından taranmalıdır (Adhikari, 2020).

Kadın gebeliğinin hangi sürecinde sifiliz ile enfekte olursa olsun acil bir şekilde tedavi edilmesi gerekmektedir (Sade ve Özkan, 2022). Gebelik sırasında sifilizin optimal tedavisinin konjenital frengi riskini %97, ölü doğumu %82, erken doğumu %64 ve neonatal mortaliteyi %80 oranında azalttığı tahmin edilmektedir (Adhikari, 2020; Pinto ve ark., 2016). 2,4 milyon ünite benzatin penisilin G'nin tek bir intramüsküler enjeksiyonunun, konjenital enfeksiyonu önlemede genel olarak %98'lik bir etkinliği bulunmaktadır (Adhikari, 2020; Pinto ve ark., 2016; Yadav ve ark., 2014). Penisilin alerjisi olan hastalarda seftriakson, azitromisin veya eritromisin gibi diğer penisilin dışı alternatiflerin kullanımına ilişkin kanıtlar sınırlıdır; çünkü gebelikte azitromisini değerlendiren çalışmalar yetersizdir ve eritromisin ile tedavi başarısızlıkları rapor edilmiştir. Bu

nedenle, alerjisi olduğu bildirilen hastalarda acil penisilin tedavisi ile penisilin duyarlılığının giderilmesi düşünülmelidir (Kingston ve ark., 2016; Uku ve ark., 2021).

Rubella (Kızamıkçık) Enfeksiyonu

Kızamıkçık virüsü Togaviridae ailesinden bir RNA virüsüdür. Ateş, döküntü ve lenfadenit ile kendini sınırlayan bir hastalık ile karakterize edilen veya subklinik olabilen bir damlacık enfeksiyonudur (Tripathy ve ark., 2021). Enfeksiyon çocuk ve yetişkinlerde hafif şekilde seyrederken gebelerde ciddi seyretmekte ve konjenital rubellaya sebep olmaktadır (Sade ve Özkan, 2022; Winter ve Moss, 2022). Kızamıkçık virüsü gebenin vücuduna girmekte, kan ve plasenta yoluyla yayılmakta ve fetüsü enfekte etmektedir (Yadav ve ark., 2014).

Bebekte mikrosefali, mikrognati, yarık dudak/damak, ensefalosel, anensefali, hepatik kalsifikasyonlar, pulmoner arter dal stenozu, patent duktus arteriyozus, ventriküler septal defektler, aort koarktasyonu, oküler katarakt, mikroftalmi, glokom, pigmenter retinopati, mikroftalmi, işitme bozuklukları, purpurik cilt lezyonları (yaban mersinli çörek derisi), anemi, hepatit gibi çeşitli belirtiler görülmektedir (Singh, 2020; Tripathy ve ark., 2021; Yadav ve ark., 2014).

Kızamıkçık virüsü enfeksiyonunun tanısı genellikle serolojik testler kullanılarak yapılmaktadır. IgG avidite testi enfeksiyon zamanının belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Amniyotik sıvı, BOS ve diğer vücut sıvıları için PCR yöntemleri mevcuttur ancak serolojik yöntemlerin kolay bulunması ve yüksek hassasiyeti nedeniyle bu moleküler testleri yalnızca birkaç laboratuvar yapmaktadır (Batra ve ark., 2020; Singh, 2020; Winter ve Moss, 2022).

Akut kızamıkçık enfeksiyonun tedavisinde semptomatik rahatlatma amacıyla asetaminofen önerilmektedir (Sade ve Özkan, 2022). Şu anda ne anneden çocuğa bulaşmayı önleyecek ne de enfekte bir fetüsü tedavi edecek bir tedavi mevcut değildir. Bu nedenle komplikasyonları önlemek için temel dayanak noktası aşılama değildir. Fertil çağıdaki ve/veya gebelik öncesi danışmanlık için başvuran tüm kadınlara kızamıkçık IgG testi yapılması önerilmelidir. Eğer bağışık değilse aşı (tek başına kızamıkçık veya KKK) önerilmelidir. Gebelik sırasında bağışık olmadığı tespit edilen kadınların doğumdan hemen sonra aşılama gerekmektedir. Emzirme kızamıkçık aşısı için bir kontrendikasyon değildir (Singh, 2020).

Citemegalovirüs (CMV) Enfeksiyonu

CMV, Herpesviridae ailesinin β herpesvirüslerine aittir. Doğada her yerde bulunmakta ve tüm canlı doğumların %0,5-2'sinde meydana gelen fetal enfeksiyonun en yaygın şeklidir (Batra ve ark., 2020; Zammarchi

ve ark., 2020). Gebe kadınlar çoğunlukla evde enfekte çocuklarla temas yoluyla veya mesleki bir tehlike nedeniyle enfeksiyona yakalanmaktadır. Enfeksiyon tükürük, meni, kan, idrar ve servikal sekresyonlar gibi farklı vücut sıvılarına maruz kalınması sonucu ortaya çıkmaktadır şeklindedir (Batra ve ark., 2020).

Gebedeki enfeksiyon genellikle asemptomatiktir ve gebe genellikle enfeksiyonun farkında olmamaktadır. Kadınların küçük bir yüzdesi, halsizlik, miyalji, ateş, lenfadenopati vb. gibi mononükleoz benzeri semptomlarla başvurabilmektedir (Munawwar ve Singh, 2016). CMV bebekte; zeka geriliği, optik atropi, mikrosefali, hipotoni, intrakranyal kalsifikasyonlar, işitme azalması, pnömopati, trombositopenik purpura gibimikrosefali, koryoretinit ve birçok belirsiz bulguyla birlikte konjenital enfeksiyona neden olmaktadır (Batra ve ark., 2020; Yadav ve ark., 2014).

Prenatal dönemde viral kültür, amniyotik sıvıda CMV DNA tespiti (amniyosentez) veya USG ile tanı konulabilmektedir (Sade ve Özkan, 2022). Gebelik döneminde antiviral tedavinin riskleri tam olarak bilinmediği için önerilmemektedir (Pesch ve ark., 2021; Sade ve Özkan, 2022). CMV vücut sıvıları yoluyla bulaştığından doğum öncesi davranış değişiklikleri virüse yakalanma riskini azaltabilmektedir. Bu tür davranış değişiklikleri, sıklıkla bulaşma vektörleri olan küçük çocukların vücut sıvılarıyla ağız yoluyla temastan kaçınmayı içermektedir. Henüz aşısı bulunmayan çoğu bulaşıcı hastalık gibi davranış değişiklikleri de CMV riskini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Bununla birlikte, CMV ve risk azaltma stratejileri hakkında doğum öncesi eğitimin, doğum öncesi serokonversiyon oranlarını önemli ölçüde azaltabileceğine dair kanıtlar artmaktadır (Pesch ve ark., 2021).

Herpes Simplex Virüs (HSV) Enfeksiyonu

Herpes simplex virüsü çift sarmallı DNA içeren herpesviridae familyasının üyesidir (Yadav ve ark., 2014). HSV-1 ve HSV-2 olmak üzere iki alt tipi vardır (Hammad ve Konje, 2021). HSV-1 genellikle vücudun üst kısımlarında, HSV-2 ise genital bölgede enfeksiyone sebep olmaktadır (Sade ve Özkan, 2022; Yadav ve ark., 2014). Yaşam boyu süren kronik bir viral enfeksiyon olan genital herpes, dünya çapında oldukça yaygındır ve üreme çağındaki grupta cinsel yolla bulaşan en yaygın enfeksiyonlardan biri olarak kabul edilmektedir (Hammad ve Konje, 2021).

Bu virüsün enfeksiyonu öncelikle enfekte lezyonlarla doğrudan temas yoluyla meydana gelir. Yenidoğanlar doğum sırasında enfekte bir vajinal kanal yoluyla enfeksiyon bulaşmaktadır. Doğum sonrası enfeksiyon, enfekte kişilerin bebeği öpmesi veya ona dokunması yoluyla yayılabilmektedir (Yadav ve ark., 2014). Çoğu hastada semptomlar hafif seyretmekte veya asemptomatiktir (Hammad ve Konje, 2021).

Bebeklerde; deri lezyonları, merkezi sinir sistemi lezyonları ve göz lezyonları gibi bazı komplikasyonlar görülmektedir (Yadav ve ark., 2014).

HSV enfeksiyonu tanı testleri PCR, viral kültür, doğrudan immüno Floresan antikor testi ve tipe özgü serolojik testlerdir (Hammad ve Konje, 2021; Sade ve Özkan, 2022). Gebelik döneminde HSV tedavisinde antiviral tedavi olarak asiklovir önerilmektedir. İlk asiklovir dozu IV olarak sonrasında ise günde 3 kez 400 mg oral olarak ve tedavi sürecinin 7-10 gün devam edilmesi önerilmektedir (Sade ve Özkan, 2022). Ayrıca parasetamol ve topikal lidokain %2 ile semptomatik rahatlama sağlamaktadır (Hammad ve Konje, 2021).

HSV'li gebede vajinal yoldan yapılması gereken obstetrik işlemlerden kaçınılmalıdır. Ancak transabdominal amniyosentez ve koryon villus örnekleme kontrendike değildir (Hammad ve Konje, 2021). Genital HSV'li gebelerde eğer aktif genital lezyonlar ve viral dökülme ile ilişkili olabilecek prodromal semptomlar (vulvar ağrı ya da yanma) varsa doğum eylemi/ membran rüptürü başladıysa mümkün olan en kısa sürede sezaryen doğum önerilmektedir (Sade ve Özkan, 2022). HSV anne sütü yoluyla bulaşmamaktadır (Hammad ve Konje, 2021).

Parvovirüs Enfeksiyonu

Parvovirüs B19 genetik materyal olarak tek sarmallı DNA içermektedir (Yadav ve ark., 2014). Yaygın olarak çocukluk çağında görülmesine rağmen nadiren gebelik döneminde de görülmekte ve fetal kayıp, hidrops fetalis gibi durumlara neden olmaktadır (Batra ve ark., 2020; Sade ve Özkan, 2022).

Enfeksiyon hava ve kontamine kan yoluyla bulaşmaktadır. Erythema infectiosum enfeksiyonu olan çocuklarla temas nedeniyle annede ortaya çıkmaktadır (Yadav ve ark., 2014). Akut enfeksiyonu olan gebelerin %30-50'sinde tamamen asemptomatiktir. Gebede anemi, lökopeni, transaminaz ve LDH yüksekliği görülebilmektedir (Sade ve Özkan, 2022).

Gebelikte maternal Parvovirüs B19 enfeksiyonunun laboratuvar tanısı, bazı durumlarda PCR testleri ile yapılsada, öncelikle IgG ve IgM antikorları için test yapılarak bağışık olup olmadığı belirlenmelidir (Batra ve ark., 2020; Gigi ve Anumba, 2021; Sade ve Özkan, 2022). Ayrıca maternal enfeksiyonun tanısında ELISA'da oldukça etkili bir yöntemdir (Sade ve Özkan, 2022; Yadav ve ark., 2014).

Parvovirüs B19 enfeksiyonunun spesifik bir tedavisi yoktur (Yadav ve ark., 2014). Maternal Parvovirüs B19 enfeksiyonu genellikle hafiftir, konservatif yaklaşım gerektirir ve terapötik tedavi gerektirmez. Gebeliğin elektif olarak sonlandırılması endike değildir. Şu anda Parvovirüs B19 enfeksiyonu için spesifik bir antiviral tedavi veya aşı mevcut değildir (Dittmer ve ark., 2024; Gigi ve Anumba, 2021). Okul çağındaki aile üyelerine

sahip gebe kadınlar ve okul çağındaki çocuklarla çalışan kişiler, Parvovirüs B19'un bulaşması konusunda bilgilendirilmeli ve yayılmasını önlemek için koruyucu önlemler alınmalıdır. Damlacıklar yoluyla difüzyon meydana gelebileceğinden, enfeksiyon riskini en aza indirmek için el yıkama gibi hijyen önlemleri önerilmektedir (Dittmer ve ark., 2024).

Varisella Zoster (VZV) Enfeksiyonu

Varisella-zoster herpes virüs ailesinin bir üyesi ve çift sarmallı bir DNA virüsüdür (Nanthakumar ve ark., 2021; Yadav ve ark., 2014). Bu virüs doğrudan veziküler sıvıyla fiziksel temas, solunum yolu salgılarının damlacıkları ile hava yoluyla temas yoluyla bulaşmaktadır (Yadav ve ark., 2014). VZV iki hastalığa neden olmaktadır. Klinik olarak primer enfeksiyon, ateş ve genel ağrılı, kaşıntılı, veziküler döküntü ile karakterize, ağırlıklı olarak çocukluk çağı hastalığı olan su çiçeğidir. Sekonder enfeksiyon ise zona (Herpes zoster) olarak bilinen dermatomal bir düzende ağrılı veziküler döküntülerin patlamasına neden olmaktadır (Nanthakumar ve ark., 2021).

Birinci trimesterde primer VZV enfeksiyonu düşük riskini arttırmamaktadır. Ancak gebeliğin ilk 20 haftasındaki viremi Fetal Varisella Sendromuna (FVS) neden olabilmektedir. FVS'nin 20 haftadan sonra ortaya çıkması çok nadirdir ve 28 gebelik haftasından sonra hiçbir vaka bildirilmemiştir (Nanthakumar ve ark., 2022).

Maternal suçiçeği enfeksiyonunun tanısı klinik belirtilere göre konmaktadır. Klinik tanı hakkında şüphe duyuluyorsa, VZV enfeksiyonu, vezikül tabanından deri kazımlarının PCR testi ile viral DNA'nın saptanmasıyla yada immünofloresan ile VZV antijeninin saptanmasıyla hızla doğrulanabilmektedir. Konjenital suçiçeği sendromunun prenatal tanısında eğer gebe enfekte olmuşsa fetüse tanı USG ve amniyotik mayinin PCR testi ile konmaktadır (Sade ve Özkan, 2022).

Gebede ciddi enfeksiyon olması durumunda tedavi amaçlı antiviral ajan asiklovir kullanılmaktadır (Yadav ve ark., 2014). Gebelerde 1 hafta boyunca günde 5 kez oral olarak 800 mg asiklovir önerilmektedir. Ayrıca ateş kontrolü ve antipruritik ilaçlarla semptomatik tedavi uygulanmalıdır. Sekonder bakteriyel enfeksiyonu önlemek için hijyen konusunda tavsiyelerde bulunulmalıdır. Suçiçeği pnömonisinde, destekleyici bakımın yanı sıra her 8 saatte bir 10–15 mg/kg intravenöz asiklovir ile tedavisi önerilmektedir (Nanthakumar ve ark., 2022). Geçmişte aşılanmış kadınlarda temas sonrasında profilaksi gerekmemektedir (Sade ve Özkan, 2022).

Varisella-zoster immünglobulin, yüksek düzeyde anti-VZV antikoları içeren insan plazmasından yapılan saflaştırılmış bir immünglobulin G preparatıdır. Varizig olarak da bilinmektedir. Bu preparat, suçiçeği

aşısının önerilmediği gebe kadınlar da dahil olmak üzere yüksek risk grupları için önerilmektedir. Önerilen immünoglobulin dozu 125 ünite/10 kg'dan maksimum 625 üniteye kadardır (Bertelli ve ark., 2023). Mevcut önerilere göre Varizig, su çiçeğinden etkilenen annelerden doğan tüm bebeklere doğumdan 7 gün öncesinden 7 gün sonrasına kadar verilmelidir. Varizig enfeksiyonu önlemese de semptomları ve hastalığın şiddetini azaltabilmektedir. Yenidoğanda Varizig tedavisine rağmen suçiçeği gelişirse intravenöz asiklovir uygulanmalıdır (Bertelli ve ark., 2023; Nanthakumar ve ark., 2022). Suçiçeği geçiren kadınlar emzirebilmektedir. Meme ucu çevresinde aktif lezyonları varsa lezyonlar kabuklanıncaya kadar anne sütü sağlanmalıdır (Nanthakumar ve ark., 2022).

Herpes Zoster genellikle hafiftir ve bağışıklığı yeterli kişilerde viremi nadirdir. Tedavi analjezikler ve topikal losyonlarla konservatiftir. Şiddetli ağrı veya yaygın döküntü varlığında, 7 gün boyunca günde üç kez Oral Asiklovir 800 mg ile antiviral tedavi verilmektedir. Oftalmik zoster ciddi olabilir ve tüm vakalar bir göz doktoruna yönlendirilmektedir. Bu durumda topikal asiklovir yararlı olmaktadır (Nanthakumar ve ark., 2022).

HIV (AIDS) Enfeksiyonu

HIV virüsünün etkenin iki serotipi bulunmaktadır. HIV-1 ve HIV-2 retroviridae ailesinden RNA virüsleridir (Chilaka ve Konje, 2021a). Enfeksiyon kan yoluyla, cinsel yolla, anneden bebeğe transplasental yolla ve emzirme ile bulaş olmaktadır (Sade ve Özkan, 2022). HIV vücudun bağışıklık sistemine özellikle de CD4 hücreleri olarak bilinen beyaz kan hücrelerine saldırılmaktadır. CD4 hücreleri 200'ün altına düştüğünde ise bağışıklık ciddi şekilde tehlike altındadır ve enfeksiyonlara karşı savunmasız kalmaktadır. CD4 sayısı 200'ün altına olan kişi AIDS olarak tanımlanmaktadır (Chilaka ve Konje, 2021a; Sade ve Özkan, 2022).

HIV enfeksiyonu değişen oranlarda olumsuz gebelik sonuçlarıyla ilişkilidir. Bilinen ilişkili kötü sonuçlardan bazıları arasında spontan düşüklerde artış, pretem doğum ve prematüre, ölü doğumlar, perinatal mortalitede artış, intrauterin büyüme geriliği, düşük doğum ağırlığı, doğum sonu endometrite yatkınlık ve koryoamniyonit yer almaktadır (Bernstein ve Wegman, 2018; Sade ve Özkan, 2022).

HIV tanısında dördüncü nesil antijen/antikor kombinasyonu HIV-1/2 immünoassay testi ile beraber doğrulayıcı bir HIV-2/HIV-2 antikor farklılaşma immün testinin yapılması önerilmektedir (Sade ve Özkan, 2022).

DSÖ'ye göre gebe olan ve emziren kadınların CD4 hücre sayısına bakılmaksızın HIV'li tüm kadınlar için yaşam boyunca antiretroviral (ART) tedavinin kullanılması önerilmektedir. HIV tanısı almış gebelere mümkün olduğu kadar kısa sürede ART tedavisinin başlanması gerekmektedir (Chilaka ve Konje, 2021a; Sade

ve Özkan, 2022; WHO, 2021). HIV'li kadınlar, gebelikleri boyunca enfeksiyonların etkileri ve kombine anti-retroviral (cART)'ın etkileri açısından dikkatle izlenmelidir. Yeni HIV tanısı konmuş kişiler, HIV ile yaşayan gebe olmayan kadınlarla karşılaştırıldığında, genel doğum öncesi kliniğinde rutin olarak yapılanlar dışında herhangi bir ek temel incelemeye ihtiyaç duymamaktadır (Chilaka ve Konje, 2021a)

HIV'li anneden doğan bebekler temas sonrasında ART profilaksisi almalıdır. Profilaksi doğum sonu en kısa sürede, tercihen 6-12 saat içinde başlanmalıdır. Yüksek riskli yenidoğanlarda önerilen profilaksi ilk altı haftada günlük nevirapin ve günde iki kez zidovudindir (Sade ve Özkan, 2022).

B Grubu Streptokok (GBS) Enfeksiyonları

Grup B Streptococcus (GBS), asemptomatik olarak yetişkinlerin yaklaşık %30'unun üst solunum yolu, gastrointestinal ve genitoüriner sistemini sıklıkla kolonize eden hızlı büyüyen gram pozitif bir bakteri olan streptococcus agalactiae olarak da bilinmektedir (Pangerl ve ark., 2021). Gebelik esnasında GBS, idrar yolu enfeksiyonu, koryoamniyonit, endometrit ve sepsis riskini artırabilmekte ve erken doğum ve ölü doğum için risk faktörü olmaktadır (Clifford ve ark., 2012; Heath ve Jardine , 2014). Ayrıca GBS, yenidoğanda menenjit, pnömoni ve neonatal sepsisi içeren ciddi komplikasyonlara yol açabilmekte ve bu nedenle term ve prematüre yenidoğanlar arasında önemli bir morbidite ve mortalite nedeni olmaya devam etmektedir (Shah ve Padbury, 2014). GBS enfeksiyonundan kurtulan yenidoğanlar, körlük, sağırılık, orta ila şiddetli nörolojik bozukluklar ve serebral palsi gibi uzun vadeli etkilerden ve kalıcı sorunlara yol açmaktadır (Pangerl ve ark., 2021).

VİRAL HEPATİTLER

Dünya çapında, beş hepatit virüsünden birinin (hepatit A, B, C, D veya E virüsü) neden olduğu enfeksiyonlar, karaciğer sirozu ve hepatoselüler karsinomun komplikasyonlarına bağlı olarak yılda 1,34 milyon ölüme neden olmaktadır. Beş hepatit virüsünün tümü, gebe kadınlar ve bebekleri için belirli özellikler ve risklerle ilişkilidir. Gebelikte viral hepatitin tedavisinde annenin ve gelişmekte olan bebeğin sağlığı dikkate alınmalıdır. Akut viral hepatit gebelikte ortaya çıksa da, kronik viral hepatitli gebe kadınların yönetimi daha yaygın bir endişe kaynağıdır ve anneden bebeğe bulaşmanın önlenmesi, kronik viral hepatitin küresel yükünün azaltılmasında çok önemlidir. Önleme stratejileri, uygulama hedeflerine ulaşılabilmesi için yerel sağlık hizmetleri ve sosyoekonomik zorlukları dikkate alınmalıdır (Terrault ve ark., 2021).

Hepatit A Enfeksiyonu: Hepatit A virüsü (HAV), bilinen yedi genotipi olan Picornaviridae familyasına ait küçük, zarfsız, tek sarmallı bir RNA virüsüdür. HAV kanda veya dışkıda bulunmakta ve oldukça bulaşıcıdır (Terrault ve ark., 2021). HAV'ın bulaşması esas olarak fekal-oral yolla (kontamine su ve yiyecek) veya enfekte

kişilerle doğrudan temas yoluyla aynı zamanda anoral seks yoluyla cinsel yolla da bulaşabilmektedir (Chilaka ve Konje, 2021b).

Gebeliğin HAV enfeksiyonunun seyri üzerinde bilinen olumsuz bir etkisi yoktur. Bununla birlikte, gebelik sırasındaki enfeksiyon, daha yüksek anne komplikasyon riski ile ilişkili olabilmekte ve üçüncü trimesterde ciddi karaciğer fonksiyon bozukluğu olan bazı vakalarda erken doğum riskini arttırmaktadır. Gebelikteki diğer olası komplikasyonlar arasında erken membran rüptürü, plasental abrupsiyon ve antepartum kanama yer almaktadır (Chilaka ve Konje, 2021b).

Akut HAV enfeksiyonunun tedavisi destekleyicidir (örneğin, gerekirse hidrasyon ve antiemetik) ancak erken doğum riski açısından annelerin yakın takibi önemlidir. HAV için herhangi bir antiviral tedavi mevcut değildir. Gebelik sırasında HAV'a maruz kalan kadınlar için, maruz kalma sonrasında immün globulin profilaksisi önerilmektedir. İnaktive edilmiş HAV'dan üretilen HAV aşısı gebelikte güvenli görünmektedir: Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri, tıbbi olarak endike olduğu takdirde gebe kadınlara hepatit A aşısının uygulanmasını desteklemektedir (Terrault ve ark., 2021).

HAV'lı kadınların emzirmesi nispeten güvenlidir. HAV RNA, anti-HAV IgG ve IgM anne sütünde saptanabilir olmasına rağmen emzirme neonatal enfeksiyonla ilişkili değildir ve teşvik edilmelidir (Chilaka ve Konje, 2021b).

Hepatit B Enfeksiyonu: Hepatit B virüsü (HBV), dünya çapında en sık görülen kronik hepatit türüdür. Gebelik sırasındaki akut HBV enfeksiyonu genellikle hafiftir ve teratojenite veya mortalite ile ilişkili değildir (Silasi ve ark., 2015). HBV kan ve vücut sıvılarıyla, transplasental yolla fetüse ve doğum esnasında doğum kanalındaki mayi ve kan ile yenidoğana bulaşabilmektedir (Chilaka ve Konje, 2021b; Sade ve Özkan, 2022).

Şu anda HBV'nin kesin bir tedavisi yoktur, bu nedenle tedavinin temel dayanağı viral baskılama ve aşılama (Chilaka ve Konje, 2021b). Annede HBV yüzey antijeninin (HBsAg) pozitif olması, annede akut veya kronik enfeksiyon olduğunu göstermektedir. Enfekte bir annenin bebeğine, doğumdan sonra HBV aşısı ve hepatit B immüno globulin kombinasyonu verilmelidir (Yadav ve ark., 2014). Bebekler de sonrasında hepatit B aşısı 3 doza tamamlanması gerekmektedir (Sade ve Özkan, 2022). HBV bulaşmasını azaltmak için taşıyıcı olan gebelere rutin olarak sezaryen doğum önerilmelidir. HBsAg testi tüm kadınlara doğum öncesi yapılmalıdır (Sade ve Özkan, 2022).

Hepatit C Enfeksiyonu: Hepatit C virüsü (HCV), Flaviviridae familyasına ait bir virüstür (Chilaka ve Konje, 2021b). HCV kan ve vücut sıvılarıyla, nadiren cinsel yolla bulaşabilmektedir (Chilaka ve Konje, 2021b; Sade

ve Özkan, 2022; Terrault ve ark., 2021). Ayrıca HCV'nin hem akut hem de kronik enfeksiyonları çoğunlukla asemptomatiktir (Sade ve Özkan, 2022; Terrault ve ark., 2021).

HCV, gestasyonel diyabet, gestasyonel hipertansiyon, erken doğum (<37 hafta), düşük doğum ağırlığı ve bazı konjenital malformasyonlar ile birlikte kötü obstetrik sonuçlarla ilişkilendirilmiştir. Henüz HCV'ye karşı bir aşı mevcut değildir ve ilaç tedavisi halen tartışmalıdır (Chilaka ve Konje, 2021b). Doğum şekli de HCV bulaşma riski ile ilişkilendirilmemiştir ve sezaryen sadece obstetrik endikasyonlar için düşünülmelidir. Mümkünse güvenli doğumdan ödün vermeden, invaziv fetal izleme, epizyotomi ve 6 saatten uzun süreli membran yırtılmasından kaçınılması tercih edilmektedir (Terrault ve ark., 2021). Emzirme ise kontrendike değildir (Altınbas ve ark., 2020; Chilaka ve Konje, 2021b).

Hepatit D Enfeksiyonu: Hepatit D (delta) virüsü (HDV), herhangi bir hastalığa neden olması için bulaşması ve replikasyonu için HBV ile ko-enfeksiyonu gerektiren tamamlanmamış bir RNA virüsüdür. Enfekte kan veya kan ürünleriyle temas yoluyla perkütanöz veya cinsel yolla yayılmaktadır. Teşhis, serumda anti-HDAG antikollarının belgelenmesine dayanır ve bu, HBsAg pozitif olan veya yakın zamanda HBV enfeksiyonu kanıtı olan herhangi bir kişide dikkate alınmalıdır. Pozitif anti-HDAG antikolları, devam eden enfeksiyonu doğrulamak ve belgelemek için gerçek zamanlı polimeraz zincir reaksiyonu (RT-PCR) testi ile takip edilmelidir (Chilaka ve Konje, 2021b; Sade ve Özkan, 2022). Anneden bebeğe geçişin önlenmesi için invaziv fetal testlerden ve izlemeden kaçınılarak HBV için açıklananla aynıdır (Chilaka ve Konje, 2021).

Hepatit E Enfeksiyonu: HEV'nin bulaşması fekal-oral, genellikle kontamine içme suyu yoluyla (Terrault ve ark., 2021). HEV gebeliğin üçüncü trimesterinde akut karaciğer yetmezliği riski ile ilişkilendirilmiştir. HEV'li gebelerde gelişebilecek akut karaciğer yetmezliği HELLP'e benzer özellikler taşımaktadır (Sade ve Özkan, 2022).

Çoğu insanda HEV enfeksiyonu, düşük ölüm oranıyla kendi kendini sınırlayan bir hastalıktır (Aggarwal, 2013). Bunun aksine, HEV enfeksiyonu gebe kadınlarda gebe olmayan kadınlara göre çok daha yüksek bir ölüm riski taşımakta ve gebe kadınlarda diğer hepatit virüslerinin akut enfeksiyonundan çok daha yüksek bir risk taşımaktadır (Berglöv ve ark., 2019; Wu ve ark., 2020).

Çin'de geliştirilen ve lisanslanan bir HEV aşısı olmasına rağmen, DSÖ bunun kullanımını, güvenliği, immünojenitesi ve etkinliği konusunda yeterli bilgi eksikliği nedeniyle önermemektedir (Chilaka ve Konje, 2021b). Geniş spektrumlu antiviral ribavirin, HEV enfeksiyonunu tedavi etmek için en sık kullanılanıdır (bazen interferon- α ile birlikte), ancak teratojenisite riski nedeniyle gebelikte kullanım için uygun değildir. Bu nedenle gebelikte tedavisi şu anda en iyi destekleyici bakımdır; bu, herhangi bir karaciğer yetmezliği belirtisi açısından

annenin izlenmesini, beslenmenin korunmasını ve mümkünse sıcaklığın kontrol edilmesini, ayrıca ciddi vakalarda fetal izlemeyi ve erken doğumu içerebilmektedir. Akut karaciğer yetmezliği olan kadınlarda karaciğer nakli düşünülebilir (Terrault ve ark., 2021).

HEV enfeksiyonunda emzirmenin güvenli olduğu düşünülüyordu, ancak yakın zamanda yapılan bir çalışmada akut enfeksiyonu olan kadınların anne sütünden serumdakine benzer bir seviyede HEV RNA izole edildiği görülmüştür. Akut HEV enfeksiyonu olan kadınlarda emzirmeye ara verilmesinin düşünülmesi tavsiye edilebilir (Chilaka ve Konje, 2021b; Rivero-Juarez ve ark., 2016).

GEBELİK DÖNEMİNDE ENFEKSİYONLARA YÖNELİK EBELİK YAKLAŞIMI

- Toplumda TORCH enfeksiyonları ile ilgili farkındalığın artırılması için sağlık çalışanları tarafından düzenli olarak danışmanlıklar yapılması gerekmektedir (Yadav ve ark., 2014).
- Özellikle TORCH'a bağlı komplikasyon oranlarının fazla olduğu bölgelerde yüksek riskli gebe kadınlarda TORCH enfeksiyonlarının doğum öncesi tanılanması ve danışmanlık faaliyetlerinin yürütülmesi önem arz etmektedir (Manjunathachar ve ark., 2020).
- Gebelik planlayan kadınlarda TORCH enfeksiyonlarının varlığının prekonsepsiyonel dönemde tespitinin önemi vurgulanmaktadır (Nayak ve ark., 2022).
- Enfeksiyonlardan korunmak için gebelik planlayan kadınının yanısıra partneride mutlaka prekonsepsiyonel bakım almalıdır ve gebeliğe çiftler birlikte karar vermelidir. Prekonsepsiyonel bakımda enfeksiyonlara yönelik danışmanlıkta enfeksiyondan korunma, vertikal geçiş, hastalığın doğal seyri, sekeller, prognoz ve tedavi hakkında bilgiler içermelidir (Dağlar ve Bilgiç, 2018).
- Gebeye enfeksiyon belirti ve bulguları hakkında detaylı bilgi verilmeli ve hangi durumlarda hastaneye başvuru yapması gerektiği açıklanmalıdır (Sade ve Özkan, 2022).
- TORCH enfeksiyonlardan kaçınmak için alınacak önleyici tedbirler konusunda annelere danışmanlık yapmak gerekmektedir.
- TORCH tarama testlerinin rutin doğum öncesi kontrollerine de dahil edilmesi önerilmektedir (Nayak ve ark., 2022).
- Gebelerde görülen ve fetal komplikasyonlara neden olan intrauterin enfeksiyonlar için prenatal serolojik tarama tüm gebe kadınlarda uygulanmalıdır.
- Enfeksiyon etkeninin fetüse geçiş riski nedeniyle gebelik döneminde canlı aşılardan kaçınılmalıdır. Canlı aşılardan gebelikte ya da gebelik öncesi son dört haftada rutin olarak kullanılmaması önerilmektedir. Fakat gebelik

öncesi son dört haftada ya da gebelikte canlı aşıya maruz kalmak gebeliğin sonlandırılmasında endikasyon değildir (Dağlar ve Bilgiç, 2018).

- Enfekte olan gebenin tedavi süreci hususunda ailesi ve kendisi bilgilendirilmelidir (Sade ve Özkan, 2022).
- Gebelik sırasında tüm ilaçlar güvenli değildir, bu nedenle TORCH enfeksiyonları tedavisi sırasında özel önlemler alınmalı ilaçların gebelik için teratojen etkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Yadav ve ark., 2014).
- Enfekte olan gebenin durumuna ve enfeksiyonun bulaş yoluna göre doğum şekli planlaması yapılmalıdır. Doğum sonrası hastalığın seyri ve bulaş yolu dikkate alınarak anneye emzirme ile ilgili bilgi sağlanmalıdır.
- Doğum sonrası gerekiyorsa yenidoğanın aşılması ve banyosu yapılmalıdır (Sade ve Özkan, 2022).
- Maternal ve/veya fetal enfeksiyonunun doğrulanmasından sonra, hasta ve fetüs için en iyi bakımı sağlamak için interprofesyonel bir yaklaşım kullanmak önemlidir. Maternal-fetal tıp uzmanı, obstetrik-jinekolog, ebe ve çocuk doktoru işbirlikçi bir bakım planı oluşturmalıdır (Pesch ve ark., 2021).

SONUÇ

Gebelikte görülen enfeksiyonlar kötü obstetrik sonuçların ana nedenleri arasındadır (Baghel ve Inamdar, 2020). Gebelik döneminde ise TORCH grubu enfeksiyonlar ve viral hepatitler teratojenik etki oluşturmaktadır (Sade ve Özkan, 2022). Enfeksiyonlar erken dönemde tanınıp tedavi edilmezse annede, fetüste veya yenidoğanda mortalite ve morbidite ile sonuçlanabilmektedir (Chan ve Smith, 2017). Ebeler gebeleri enfeksiyonlardan ve viral hepatitlerden korumak ve enfeksiyonların sebep olduğu olumsuz sonuçları engellemek için gebelere eğitimler vermelidir. Eğer gebede ve yenidoğan da enfeksiyon varlığı söz konusu ise ebeler gerekli bakım verilerek tedavi desteklenmelidir. Ayrıca multidisipliner bakım planlanıp verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adhikari, E. H. (2020). Syphilis in pregnancy. *Obstetrics & Gynecology*, 135(5), 1121-1135.
- Aggarwal, R. A. (2013, February). Hepatitis E: clinical presentation in disease-endemic areas and diagnosis. In *Seminars in liver disease* (Vol. 33, No. 01, pp. 030-040). Thieme Medical Publishers.
- Altınbas, S., Holmes, J. A., & Altınbas, A. (2020). Hepatitis C virus infection in pregnancy: an update. *Gastroenterology Nursing*, 43(1), 12-21.
- Baghel, S., & Inamdar, S. A. (2020). TORCH Infection and Its Influence on High-risk Pregnancy. *Journal of South Asian Federation of Obstetrics and Gynaecology*, 12(6), 377.
- Batra, P., Batra, M., & Singh, S. (2020). Epidemiology of TORCH infections and understanding the serology in their diagnosis. *Journal of Fetal Medicine*, 7(1), 25-29.
- Berglöv, A., Hallager, S., & Weis, N. (2019). Hepatitis E during pregnancy: maternal and foetal case-fatality rates and adverse outcomes—a systematic review. *Journal of viral hepatitis*, 26(11), 1240-1248.
- Bernstein, H. B., & Wegman, A. D. (2018). HIV infection: antepartum treatment and management. *Clinical Obstetrics and Gynecology*, 61(1), 122-136.
- Bertelli, A., Carta, V., Mangeri, L., Caruso, A., & De Francesco, M. A. (2023). Varicella-Zoster Virus Prevalence among Pregnant Women: A European Epidemiological Review. *Life*, 13(2), 593.
- Hammad, W. A. B., & Konje, J. C. (2021). Herpes simplex virus infection in pregnancy—An update. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 259, 38-45.
- Carlier, Y., Truyens, C., Deloron, P., & Peyron, F. (2012). Congenital parasitic infections: a review. *Acta tropica*, 121(2), 55-70.
- CDC. (2022). About Toxoplasmosis. [Online]. Erişim Adresi: https://www.cdc.gov/parasites/toxoplasmosis/gen_info/faqs.html#print, Erişim Tarihi: 22.03.2024.
- Chan, M. Y., & Smith, M. A. (2017). Infections in pregnancy. *Comprehensive toxicology*, 232.
- Chilaka, V. N., & Konje, J. C. (2021a). HIV in pregnancy—An update. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 256, 484-491.
- Chilaka, V. N., & Konje, J. C. (2021b). Viral Hepatitis in pregnancy. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 256, 287-296.
- Cionca, O., Zahner, M., Murariu, A., Bonțe, O., & Hadnagy, Z. (2019). ToRCH infections in pregnancy: approach and management. *Obstetrica si Ginecologie*, 67(4).
- Clifford, V., Garland, S. M., & Grimwood, K. (2012). Prevention of neonatal group B streptococcus disease in the 21st century. *Journal of paediatrics and child health*, 48(9), 808-815.
- Dağlar, G., & Bilgiç, D. (2018). A current approach to teratogenic infections in pregnancy. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 49(1), 100-108.
- Del Pizzo, J. (2011). Focus on diagnosis: congenital infections (TORCH). *Pediatrics in Review*, 32(12), 537-542.

- Dittmer, F. P., Guimarães, C. D. M., Peixoto, A. B., Pontes, K. F. M., Bonasoni, M. P., Tonni, G., & Araujo Júnior, E. (2024). Parvovirus B19 Infection and Pregnancy: Review of the Current Knowledge. *Journal of Personalized Medicine*, 14(2), 139.
- Gigi, C. E., & Anumba, D. O. (2021). Parvovirus b19 infection in pregnancy—A review. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 264, 358-362.
- Heath, P. T., & Jardine, L. A. (2014). Neonatal infections: group B streptococcus. *BMJ clinical evidence*, 2014.
- Hon, K. L., Leung, K. K., Leung, A. K., Man, E., & Ip, P. (2020). Congenital infections in Hong Kong: beyond TORCH. *Hong Kong Medical Journal*, 26(4), 323-330.
- Kingston, M., French, P., Higgins, S., McQuillan, O., Sukthankar, A., Stott, C., ... & Sullivan, A. (2016). UK national guidelines on the management of syphilis 2015. *International journal of STD & AIDS*, 27(6), 421-446.
- Manjunathachar, H. V., Singh, K. N., Chouksey, V., Kumar, R., Sharma, R. K., & Barde, P. V. (2020). Prevalence of torch infections and its associated poor outcome in high-risk pregnant women of Central India: Time to think for prevention strategies. *Indian journal of medical microbiology*, 38(3-4), 379-384.
- Mannonovna, R. M. (2023). TORCH Infection: Danger For Pregnant Women, Period Of Examination. *Science and Innovation*, 2(2), 57-58.
- Munawwar, A., & Singh, S. (2016). Human herpesviruses as copathogens of HIV infection, their role in HIV transmission, and disease progression. *Journal of laboratory physicians*, 8(01), 005-018.
- Nanthakumar, M. P., Sood, A., Ahmed, M., & Gupta, J. (2021). Varicella Zoster in pregnancy. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 258, 283-287.
- Nayak, S., Panigrahi, K., Pathi, B., Poddar, N., Pattnaik, D., & Mohakud, N. (2022). Association of TORCH infections and foetal outcome in women with bad obstetric history in a tertiary care hospital of Eastern India. *NeuroQuantology*, 20(10), 54.
- Pangerl, S., Sundin, D., & Geraghty, S. (2021). Group B streptococcus screening guidelines in pregnancy: a critical review of compliance. *Maternal and Child Health Journal*, 25, 257-267.
- Patel, N., Chaudhari, K., Patel, D. J., Joshi, J. S., Jyotsna, G., & Patel Jr, N. (2024). TORCH (Toxoplasmosis, Other, Rubella, Cytomegalovirus, Herpes Simplex Virus) Infection and the Enigma of Anomalous Fetal Development: Pregnancy Puzzles. *Cureus*, 16(1).
- Pesch, M. H., Saunders, N. A., & Abdelnabi, S. (2021). Cytomegalovirus infection in pregnancy: prevention, presentation, management and neonatal outcomes. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 66(3), 397-402.
- Pinto, M., Borges, V., Antelo, M., Pinheiro, M., Nunes, A., Azevedo, J., ... & Gomes, J. P. (2016). Genome-scale analysis of the non-cultivable *Treponema pallidum* reveals extensive within-patient genetic variation. *Nature microbiology*, 2(1), 1-11.
- Rajani, M. (2018). Serological profile of TORCH infection among antenatal women at a tertiary care center in North India. *J Pure Appl Microbiol*, 12(4), 2305-2311.
- Rivero-Juarez, A., Frias, M., Rodriguez-Cano, D., Cuenca-López, F., & Rivero, A. (2016). Isolation of hepatitis E virus from breast milk during acute infection. *Clinical infectious diseases*, 62(11), 1464-1464.

- Sade, G., Özkan, H. (2022). Obstetrik Acillerde Enfeksiyon ve Ateş Yönetimi. Demirel, G., Deniz Sayiner, F., Evcili F., Can Çağlayan, S., Kurt, B. (Ed.) Obstetrik Aciller ve Yönetimi İçinde (171-192 ss.) Ankara; Akademisyen Kitabevi.
- Sadeep, M. S., & Sobhanakumari, K. (2023). Syphilis in pregnancy. *Journal of Skin and Sexually Transmitted Diseases*, 5(1), 6-13.
- Shah, B. A., & Padbury, J. F. (2014). Neonatal sepsis: an old problem with new insights. *Virulence*, 5(1), 170-178.
- Silasi, M., Cardenas, I., Kwon, J. Y., Racicot, K., Aldo, P., & Mor, G. (2015). Viral infections during pregnancy. *American journal of reproductive immunology*, 73(3), 199-213.
- Singh, C. (2020). Rubella in pregnancy. *Journal of Fetal Medicine*, 7(01), 37-41.
- Terrault, N. A., Levy, M. T., Cheung, K. W., & Jourdain, G. (2021). Viral hepatitis and pregnancy. *Nature reviews Gastroenterology & hepatology*, 18(2), 117-130.
- Tripathy, S. R., Menon, A., Bhardwaj, B., Namaji, M. A. A. S., Khardenavis, N. A., & Gupta, N. (2021). Seroprevalence of rubella in pregnant women. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology*, 25, 4512-6.
- Turgunbojevna, Y. N., Khurshidovna, P. F., Kamilovna, K. D., & Sharofiddin o'g'li, S. J. (2023). Effect Of Torch Infection On Pregnant Woman And Embryo. *The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development*, 1(6), 129-134.
- Uku, A., Albujaşim, Z., Dwivedi, T., Ladipo, Z., & Konje, J. C. (2021). Syphilis in pregnancy: The impact of “the Great Imitator”. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 259, 207-210.
- Winter, A. K., & Moss, W. J. (2022). Rubella. *The Lancet*, 399(10332), 1336-1346.
- World Health Organization. (2021). Guidelines: updated recommendations on HIV prevention, infant diagnosis, antiretroviral initiation and monitoring. Erişim Adresi: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/340190/9789240022232-eng.pdf>, Erişim Tarihi: 31.03.2024.
- Woudwyk, M. A., Monteavaro, C. E., Jensen, F., Soto, P., Barbeito, C. G., & Zenclussen, A. C. (2012). Study of the uterine local immune response in a murine model of embryonic death due to *Tritrichomonas foetus*. *American Journal of Reproductive Immunology*, 68(2), 128-137.
- Wu, C., Wu, X., & Xia, J. (2020). Hepatitis E virus infection during pregnancy. *Virology Journal*, 17, 1-11.
- Yadav, R. K., Maity, S., & Saha, S. (2014). A review on TORCH: groups of congenital infection during pregnancy. *J Sci In Res*, 3(2), 258-264.
- Zammarchi, L., Lazzarotto, T., Andreoni, M., Campolmi, I., Pasquini, L., Di Tommaso, M., ... & Trotta, M. (2020). Management of cytomegalovirus infection in pregnancy: is it time for valacyclovir?. *Clinical Microbiology and Infection*, 26(9), 1151-1154.

UTERİN İNVERSİYON VE YÖNETİMİ

¹ Araş.Gör. Emine KILIÇ DOĞAN*

ORCID: 0000-0002-5999-1166

E-Posta: emine24kilic@gmail.com

² Doç.Dr. Zümrüt YILAR ERKEK*

ORCID: 0000-0002-0495-9003

E-Posta : zyilar@hotmail.com

*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye

Özet

Uterin inversiyon, uterus fundusunun endometriyal boşluk ve serviksten geçerek uterusun tersyüz olması şeklinde tanımlanmaktadır. İnversiyon akut, subakut veya kronik ortaya çıkmaktadır. Uterin inversiyon, uterus fundusunun lokalizasyonuna bağlı olarak farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Doğumun üçüncü evresinin yanlış yönetiminden kaynaklı meydana geldiği düşünülmektedir ancak nedenleri hala tam olarak açıklanamamıştır.

Uterus inversiyonu nadir görülmesine rağmen ciddi obstetrik acil durumlar ve morbidite sebepleri arasında yer almaktadır. Genellikle vajinal kanama ve pelvik ağrı gibi semptomlar ile kliniğe başvuru yapılmaktadır. Uterin inversiyona sıklıkla doğum sonu kanama ve hipovolemik şok eşlik etmektedir. Anne ölümüyle sonuçlanabilecek ciddi ve kritik doğum sonrası bir komplikasyon olması sebebiyle hızlı tanı ve tedavi son derece önemlidir. Uterus inversiyonunun tanısı genellikle klinikdir. Ayrıca Ultrasonografi ve Manyetik Rezonans Görüntüleme ile de tanı konulmaktadır. Uterus inversiyonunun tedavisinde çeşitli seçenekler bulunmaktadır. Maternal hemodinamik stabilitenin yeniden sağlanması ve ölümcül sonuçların önlenmesi için sıvı resüsitasyonu ve kanamanın kontrolü tedavinin ana hedefidir. Ayrıca uterusun yeniden konumlandırılması çeşitli yollarla gerçekleştirilmektedir. İlk yaklaşım olarak uterusun manuel olarak yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Ameliyatsız replasman başarılı olmazsa cerrahi yaklaşımlardan yararlanılmalıdır.

Bu derlemede kadın hayatını son derece etkileyen uterin inversiyonun tanılanması ve yönetiminde yapılması gereken uygulamaların güncel literatür eşliğinde paylaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postpartum, Postpartum bakım, Postpartum Kanama, Uterin İnversiyon

UTERINE INVERSION AND MANAGEMENT

Abstract

Uterine inversion is defined as the inversion of the uterine fundus through the endometrial cavity and cervix. Inversion may occur acutely, subacutely or chronically. Uterine inversion is classified in different ways depending on the localisation of the uterine fundus. It is thought to occur due to mismanagement of the third stage of labour, but the causes are still not fully understood.

Although uterine inversion is rare, it is one of the serious obstetric emergencies and causes morbidity. The patient usually presents to the clinic with symptoms such as vaginal bleeding and pelvic pain. Uterine inversion is often accompanied by postpartum haemorrhage and hypovolaemic shock. Since it is a serious and critical postpartum complication that may result in maternal death, prompt diagnosis and treatment is extremely important. The diagnosis of uterine inversion is usually clinical. It is also diagnosed by ultrasonography and magnetic resonance imaging. There are various options in the treatment of uterine inversion. Fluid resuscitation and control of bleeding are the main goals of treatment to restore maternal haemodynamic stability and prevent fatal outcomes. In addition, repositioning of the uterus is performed in various ways. As a first approach, the uterus should be repositioned manually. If non-surgical replacement is not successful, surgical approaches should be used.

In this review, it is aimed to share the practices to be performed in the diagnosis and management of uterine inversion, which has a great impact on women's lives, in the light of current literature.

Keywords: Postpartum, Postnatal Care, Postpartum Hemorrhage, Uterine inversion

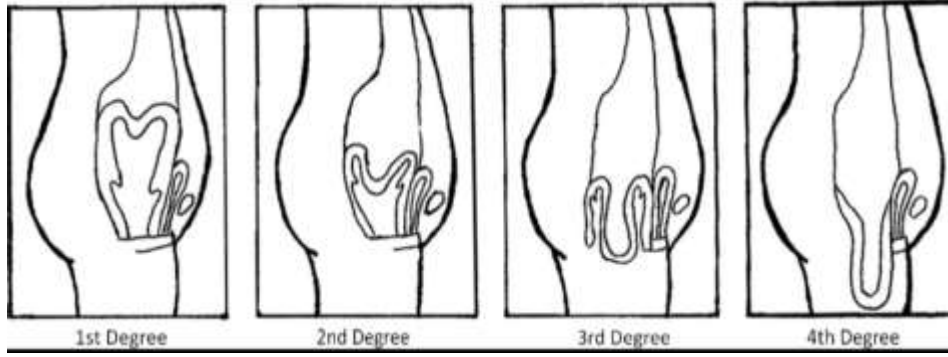
GİRİŞ

Uterin inversiyon, uterus fundusunun endometriyal boşluk ve serviksten geçerek uterusun tersyüz olması olarak tanımlanmaktadır (Fofie ve Baffoe, 2010; Leal ve ark., 2014). Nadir olarak görülen bu durum doğum sonrası dönemde ve puerperal dışı dönemde iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Puerperal dışı uterin inversiyon, tüm uterin inversiyonların %5'ini oluşturmakta ve genellikle uterin kavite tümörleri ile ilişkilidir (Fofie ve Baffoe, 2010; Leal ve ark., 2014). Tümörün ağırlığı, tümörün manuel olarak çekilmesi veya öksürme, ıkınma ve hapşırma nedeniyle artan karın içi basıncı da puerperal dışı uterin inversiyon katkı sağlamaktadır (Herath ve ark., 2020). Doğum sonrası dönemde ise hastalar genel olarak vajinal kanama ve pelvik ağrı gibi semptomlarla başvuru yapmaktadır (Zaki-Metias ve ark., 2023). Ayrıca uterin inversiyona sıklıkla doğum sonu kanama ve hipovolemik şok eşlik etmektedir (Wendel ve ark., 2018). Anne ölümüyle sonuçlanabilecek ciddi ve kritik doğum sonrası bir komplikasyon olması sebebiyle hızlı tanı ve tedavi son derece önemlidir (Ida ve ark., 2015; Kesrouani ve ark., 2021; Wendel ve ark., 2018). Müdahale edecek ekibin uterus inversiyonu konusunda eğitilmesi hızlı tanı ve tedavide kilit rol taşımaktadır (İbici Akça ve Aksoy Derya, 2022). Bu derlemede kadın hayatını son derece etkileyen uterin inversiyonun tanılanması ve yönetiminde yapılması gereken uygulamaların güncel literatür eşliğinde paylaşılması amaçlanmıştır.

SINIFLANDIRILMASI

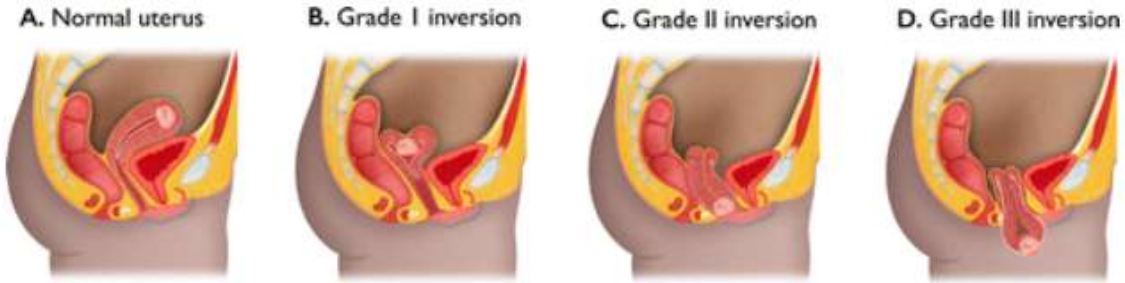
Uterin inversiyon, inversiyonun hem zamanlamasına hem de derecesine göre sınıflandırılmaktadır. İversiyon akut, subakut veya kronik olabilmektedir. Tanı 24 saat içinde konursa inversiyon akuttur. Tanı 24 saatten fazla ve 4 haftadan kısa sürede konursa subakut, 4 haftadan sonra tanı konursa kronik inversiyondur (Ida ve ark., 2015; Leal ve ark., 2014; Wendel ve ark., 2018).

Uterin inversiyon, uterus fundusunun lokalizasyonuna (ters dönme derecesi) bağlı olarak bazı kaynaklarda dört derecede sınıflandırılmaktadır (Leal ve ark., 2014). Birinci derece inversiyon, uterusun korpusu veya duvarı servikse uzandığında ancak servikal halkanın dışına çıkmadığında meydana gelir. İkinci derece inversiyonda korpus servikal halkadan geçer ancak perineye ulaşmaz. Üçüncü derece inversiyonda fundus perineye kadar uzanır ve son olarak vajina uterusla birlikte perineyi geçerse inversiyon dördüncü derece inversiyon olarak kabul edilir (Birge ve ark., 2015; Rana ve Patel, 2009; Wendel ve ark., 2018) (Şekil 1).

Şekil 1. Uterus Fundusunun Lokalizasyon Dereceleri (Wendel ve ark., 2018)

Uterin inversiyon bazı kaynaklarda ise üç derecede sınıflandırılmaktadır. Bunlar; incomplete (korpusun serviksi geçen hiçbir kısmı yok), complete (inversiyon vajinaya uzanır), ve prolapsed-prolapsus (introitusu geçer) (Kesrouani ve ark., 2021; Zaki-Metias ve ark., 2023) (Şekil 2).

Şekil 2. Uterus Fundusunun Lokalizasyon Dereceleri (Zaki-Metias ve ark., 2023)

İNSİDANSI

Uterus inversiyonunun görülme sıklığı 2000-20.000 doğumda bir arasında değişmektedir (Kurniawati, 2022; Rahaoui ve ark., 2020). Uterus inversiyonunun nadir olmasına rağmen, gerçek bir obstetrik acil durum olmaya devam etmektedir. Ayrıca düşük gelirli ülkelerde akut uterus inversiyonu vakalarına bağlı ölümler hala devam etmektedir. Bununla birlikte, ciddi morbidite ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir (Wendel ve ark., 2018).

Uterus inversiyonu ölüme yol açabilir. Kısa sürede başlayan ve derhal tedavi edilmesi gereken ciddi hipotansiyon, bradikardi ve kalp durması gibi komplikasyonlarla birlikte nörojenik şokun yanı sıra hipovolemik şok da ortaya çıkabilmektedir. Hayatta kalma oranı ortalama %86'dır (Kurniawati, 2022; Leal ve ark., 2014). Ayrıca doğum sonrası uterus inversiyonu yaşayan hastaların doğum sonu kanama ve hipovolemik şok geçirme olasılığı daha yüksektir ve kan nakline ihtiyaç duyulmaktadır (Wendel ve ark., 2018).

ETİYOLOJİSİ

Uterus inversiyonu vakalarına Credé manevrası, aşırı kord traksiyonu ve doğumun üçüncü evresinde fundal yerleşimli plasentanın yol açtığı düşünülmektedir. Genellikle doğumun üçüncü evresinin yanlış yönetimine bağlanmıştır ancak nedenleri hala tam olarak açıklanamamıştır (Leal ve ark., 2014; Wendel ve ark., 2018).

Günümüzde doğumun üçüncü evresinin aktif yönetiminin gerçek bir risk faktörü olmadığı yalnızca uterus inversiyonunu hızlandırabilecek bir faktör olduğu belirtilmektedir. Ayrıca diğer primiparite ve fetal makrozomi gibi risk faktörlerinin de katkısı hala tartışılmaktadır (Wendel ve ark., 2018).

RİSK FAKTÖRLERİ

Uterus inversiyonunun etiyojisi tam olarak anlaşılamamıştır ve vakaların %50 kadarında tetikleyici bir faktör tanımlanamamaktadır. Bununla birlikte, inversiyon riskini artırabilecek çeşitli faktörler öne sürülmüştür (Wendel ve ark., 2018). Plasentanın fundal implantasyonu, plasenta akreta, uterus tümörleri, plasenta ayrılmadan aşırı çekilmesi veya aşırı kord traksiyonu, umbilikal kordun kısa olması, plasental implantasyon bölgesinde uterus duvarının zayıflaması, uterus atonisi, hızlı doğum, fetal makrozomi, polihidramniyos, plasentanın elle çıkarılması, uygunsuz fundal basınç, plasentanın çıkarılmasından önce uterotonik ajanların kullanılması, nulliparite, bağ dokusu bozuklukları (Marfan sendromu ve Ehlers-Danlos sendromu) ve önceki doğumda uterus inversiyonu öyküsü gibi faktörlerin uterus inversiyonu etkileyen faktörler olduğu düşünülmektedir (Coad ve ark., 2017; Ida ve ark., 2015; Singh ve ark., 2023; Wendel ve ark., 2018).

TEŞHİS

Uterus inversiyonunun tanısı kliniklidir. İversiyonun en sık görülen belirtileri doğum sonu kanama, hipovolemik şok ve abdominopelvik ağrıdır (Wendel ve ark., 2018). Bu tipik semptomlar, inversiyonun derecesi hafif olduğunda ortaya çıkmayabilir; bu nedenle doğumun üçüncü evresinde nedeni bilinmeyen kanama devam ediyorsa uterus inversiyonu olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır (Ida ve ark., 2015).

4. derece uterus inversiyonunda uterus fundusunun vajinal introitusun ötesinde tam olarak görülmesi veya fundusun eksternal os yoluyla palpasyonu en sık görülen bulgudur. Bununla birlikte, doğumdan sonra masif kan kaybının varlığında veya karın palpasyonu sırasında uterus fundusunun yokluğunda bu tanı düşünülmelidir. Hipotansiyon ve taşikardi gelişebilir ve hipovolemik şoka dönüşebilir (Wendel ve ark., 2018). Ayrıca nörojenik şok ve akut idrar retansiyonunda klinik belirtiler arasında yer almaktadır (Kaur ve Singh, 2022).

Klinik tanı, uterus fundusunun alt uterus segmentinde veya vajina içinde palpe edildiği bimanuel muayene kullanılarak konmaktadır (Sunjaya ve Dewi, 2018). Fizik muayene sonuçsuz kaldığında ve hasta hemodinamik olarak stabil olduğunda tanı, belirli özelliklere sahip bir vajinal kitleyi tespit eden ultrasonla da

doğrulanabilir (endometriyumun ekojenitesi C harfinin şeklini ve uterusun ekojenitesi H şekli gösterir) (Leal ve ark., 2014). Ultrasonografi, klinik muayenenin şüpheli ancak belirsiz olduğu durumlarda tanıyı doğrulamak için faydalıdır (İda ve ark., 2015; Sunjaya ve Dewi, 2018). Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRG), özellikle subakut, kronik ve obstetrik olmayan vakalarda hem tanı aracı olarak hem de cerrahi prosedürlerin planlanmasında kullanılmaktadır (Kaur ve Singh, 2022; Wendel ve ark., 2018).

(Sunjaya ve Dewi, 2018)

(Rahaoui ve ark., 2020)

TEDAVİSİ VE YÖNETİMİ

Maternal hemodinamik stabiliteyi yeniden sağlamak için sıvı resüsitasyonu ve kanamanın kontrolü, ölümcül sonuçları önlemek için tedavinin ana hedefidir (Sunjaya ve Dewi, 2018). Akut puerperal uterin inversiyonun tedavisinde öncelikle sistemik şoku hızla tedavi edecek yöntemler uygulanmalıdır (İda ve ark., 2015). Agresif sıvı resüsitasyonu, kan transfüzyonu ve antidissemine intravasküler pıhtılaşma tedavisi ile acil tedavi başlatılmalıdır (İda ve ark., 2015; Öztürk Can, 2018). Ameliyathane hazırlanmalı ve anestezi bilgilendirilmelidir (Öztürk Can, 2018). Ameliyathaneye geçişin gerekli olması durumunda ve ağrı kontrolüne yardımcı olmak için iki adet geniş çaplı intravenöz hat yerleştirilmeli ve güçlü ağrı kesiciler (Örneğin; morfin) verilmelidir (Öztürk Can, 2018; Wendel ve ark., 2018). Resüsitasyona yardımcı olacak ek personel seferber edilmelidir. Uterotonik ajanlar durdurulmalı ve ilk yaklaşım olarak uterusun manuel olarak yerleştirilmesi sağlanmalıdır (Wendel ve ark., 2018).

Plasentanın ayrılmadığı uterus inversiyonu vakalarında plasentanın çıkarılıp çıkarılmaması hala tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar, uterusun hacmini azaltacağı ve yeniden konumlandırmayı kolaylaştıracağı için, uterus yerleştirilmeden önce plasentanın çıkarılmasını savunmaktadır. Bazı araştırmacılar ise plasentanın aşırı kanamayı ve şokunun daha da kötüleşmesini önleyebileceği teorisiyle plasentanın yerinde bırakılmasını savunmaktadır (Wendel ve ark., 2018).

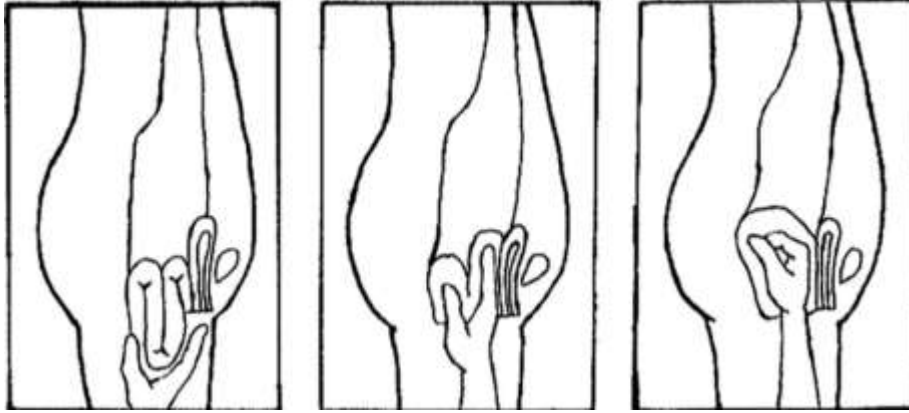
Uterusun yeniden konumlandırılması çeşitli yollarla gerçekleştirilmektedir (Wendel ve ark., 2018).

Johnson Manevrası (Manuel Yerleştirme)

Johnson 1949'da, ters yüz olmuş uterusun, manuel olarak yerleştirilmesini tanımlamaktadır (Wendel ve ark., 2018). Johnson manevrası, kan kaybını en aza indirmek ve çözüm şansını artırmak için mümkün olan en kısa zaman içerisinde yapılmalıdır, çünkü ters dönme ile manevranın başlangıcı arasındaki süre ne kadar uzun olursa başarı oranı o kadar düşük olmaktadır. Oksitosik infüzyonun durdurulması ve uterus gevşetici etkiye sahip ilaçların uygulanması da dahil olmak üzere diğer terapötik etkilerin oluşturulması da önemlidir. Magnezyum sülfat ve salbutamol, bulunabilirlikleri ve sık uygulanmaları nedeniyle en sık reçete edilen ilaçlar arasındadır. Bazı araştırmacılar servikal halkanın gevşemesinde nitrogliserin ile iyi sonuçlar bildirmişlerdir (Leal ve ark., 2014).

Johnson manevrası ile cerrahın elinin tamamı vajina içinde, parmak uçları uteroservikal bileşkede ve fundus avuç içinde tutulacak şekilde konumlandırılır. Daha sonra uterus pelvisten dışarı kaldırılır ve göbek seviyesinin üzerine çıkarılır. Bu manevra uterus bağlarının gerilmesine neden olur, bu da servikal halkanın genişlemesine neden olur ve fundusun servikal halka boyunca anatomik pozisyonuna geri hareket etmesine izin verir. Yeniden konumlandırılma yapıldıktan sonra uterus 3-5 dakika boyunca yerinde tutulur (Polchleb ve

Messenger, 2020; Wendel ve ark., 2018) (Şekil 3). Uterus yerleştirildikten sonra da hızlıca zaman kaybetmeden uterotonik ajanlar verilerek uterin tonüs artırılmalıdır (Demirgöz Bal, 2017).

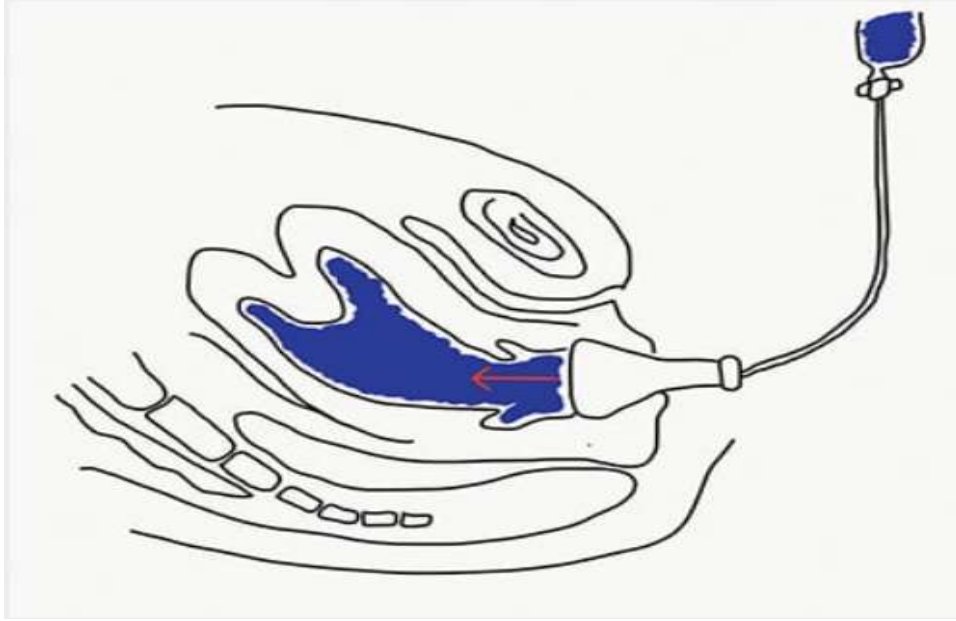

Şekil 3. Johnson Manevrası (Wendel ve ark., 2018)

Yapılan bu girişimler ile başarıya ulaşılmamış olunur ise veya servikal kontraksiyonlar gelişmemiş ise magnezyum sülfat, terbutalin veya genel anestezi altında uterusun gevşemesi sağlanıp yeniden yerine yerleştirilme yapılmalıdır (Demirgöz Bal, 2017).

O'Sullivan Manevrası (Hidrostatik Basınç Yöntemi)

Başka bir cerrahi olmayan yöntem, 1945'te açıklanan ve uterusun yerine hidrostatik basınç uygulanmasını içeren O'Sullivan manevrasını içerir. Cerrah, vajina içine yerleştirilen bir kateter ile yerçekimine asılı normal salin kullanır ve işlemi uygulayanın eli, sıvının kaçmasını önlemek için introitus'u bloke etmek için kullanılır. Vajina duvarları genişledikçe hidrostatik basınç, fundusu yukarı doğru orijinal konumuna doğru zorlar. İster konservatif ister manuel veya cerrahi olsun, replasman tedavisinin bir diğer önemli yönü, hem ağrı kontrolünü hem de uterus ve servikal gevşemeyi en üst düzeye çıkaracak anestezi seçimini içerir (Polchleb ve Messenger, 2020; Wendel ve ark., 2018).

Şekil 4. O'Sullivan Manevrası (Polchleb ve Messenger, 2020)

Bakri Balon İle Yönetim

Bu yöntem Johnson yönteminin prensipleri ile hidrostatik basınç yönteminin birleşiminden oluşur. Bakri doğum sonrası balon yöntemi, fizyolojik salinle doldurulmuş bir balonun uterusu küresel bir cisim olarak genişleterek tüm uterus boşluğuna basınç uyguladığı hidrostatik basınç etkisi ile uterusu destekleyen bağların yerleştirildiği Johnson yönteminin etkisinin kombinasyonunu içerir. Ayrıca bu yöntemin Bakri doğum sonu balonunun birincil görevi olan atonik kanamaya karşı da hemostatik etkisi vardır. Uterus inversiyonu, durum başarılı bir şekilde azaltılsa bile sıklıkla tekrarlayabilir; bu nedenle nükslerin önlenmesi de önemli bir tedavi hedefidir. Son zamanlarda yeniden inversiyonu önlemek için çeşitli yöntemler rapor edilmiştir ve Bakri doğum sonu balonunun yerleştirilmesi, yeniden inversiyona karşı etkili bir önleyici tedbirdir (İda ve ark., 2015).

Prezervatif Kateter İle Yönetim

Prezervatif kateterleri uterus inversiyonunun tedavisinde, özellikle kanamanın durdurulmasında yardımcı olabilir, ancak asıl eylem odağı uterusun yeniden konumlandırılmasıdır. Prezervatif kateter prosedürü, ultrason rehberliği altında uterus boşluğuna bir Bakri balonunun yerleştirilmesi ve normal salinle doldurulması işlemi gibidir. Prezervatif kateter bakri balonuna göre daha az maliyetli olması nedeniyle avantajları arasında yer almaktadır (Kurniawati, 2022).

CERRAHİ TEDAVİ

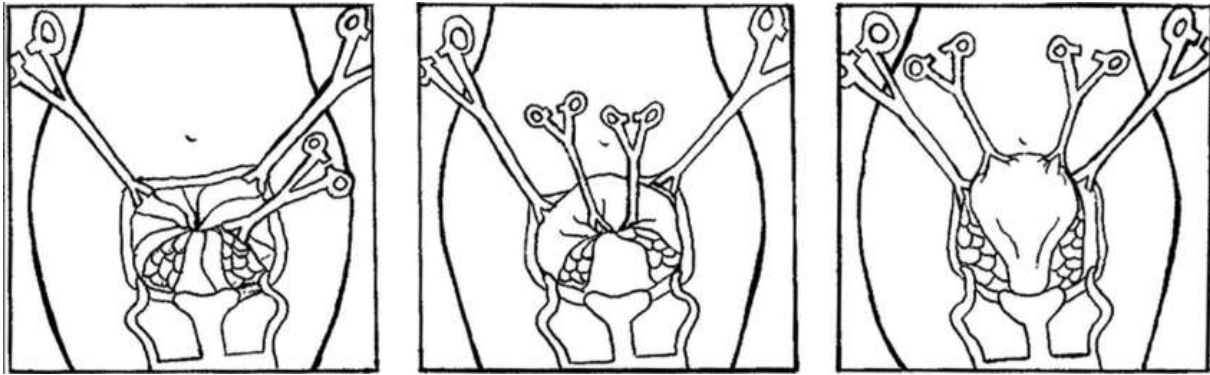
Ameliyatsız replasman başarılı olmazsa cerrahi yaklaşımlardan yararlanılmalıdır (Wendel ve ark., 2018). Cerrahi müdahale için bir ameliyathanenin, doğum ekibinin ve bir anestezi uzmanının hazır bulunması şarttır

(Leal ve ark., 2014). Replasman için cerrahi yaklaşımlar abdominal ve vajinal yaklaşımlar olarak kategorize edilmektedir (Wendel ve ark., 2018). Yeniden konumlandırma (Manuel veya cerrahi girişimler) ve kanama kontrolü yöntemleri başarısız olursa histerektomi gerekebilmektedir (Wendel ve ark., 2018).

Abdominal Yaklaşımlar

Tanımlanan iki ana cerrahi teknik vardır: Huntington ve Haultain (Leal ve ark., 2014).

Huntington Tekniği: Tokolitik ajanlarla birlikte karın zarı açılarak uterus üzerindeki her yuvarlak bağa bir allis klemp yerleştirilerek seri şekilde klemlenmeler yapılmaktadır. Bu işlemin yanı sıra yuvarlak bağlara erişilemiyor ise myometriyum klemlenebilmektedir. Uterusu yeniden konumlandırmak amacıyla klemlenmeler üzerine (yuvarlak bağlar) hafif traksiyon uygulanmaktadır. Ayrıca eğer mümkünse uterus fundusuna vajinadan basınç uygulanmalıdır (İbici Akça ve Aksoy Derya, 2022; Wendel ve ark., 2018) (Şekil 5). Bu en basit tekniktir ve komplikasyon riski daha düşüktür. Başarısızlık durumunda Haultain tekniği uygulanmalıdır (Leal ve ark., 2014).

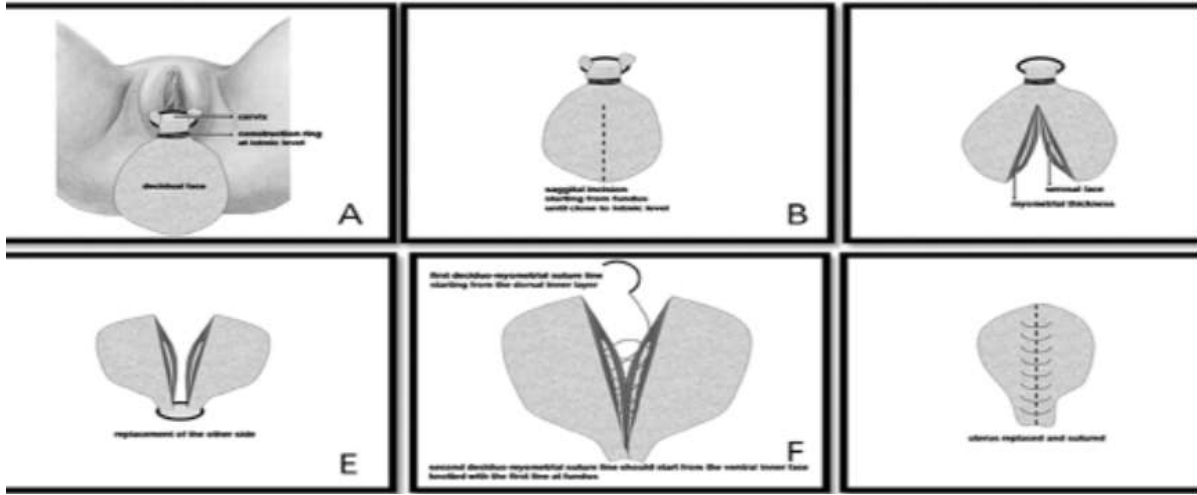
Şekil 5. Huntington Tekniği (Wendel ve ark., 2018)

Haultain Tekniği: Huntington yöntemi başarısız olursa en olası sebep servikal halkadaki daralmadır. Eğer öyleyse, servikal halka dikey ve arkadan kesilir (servikal halka yoluyla alt uterus duvarının arka kısmına 5 ila 6 cm uzunluğunda yatay bir kesi), daralmanın gevşemesinden sonra yeniden konumlandırma sağlanır (Karaşahin ve ark., 2008; Wendel ve ark., 2018). Uterus yerleştirildikten sonra ise tokolitikler durdurulup oksitosin ve diğer uterotonikler verilmelidir. Ayrıca uterus kesisinin onarımı yapılmalıdır (İbici Akça ve Aksoy Derya, 2022; Wendel ve ark., 2018).

Vajinal Yaklaşımlar

Spinelli Tekniği: Vajinal yolla yapılan bir başka cerrahi teknik ise Spinelli tarafından tarif edilmiştir (Leal ve ark., 2014). Bu teknikte desidüadan başlayıp miyometriyum boyunca ilerleyerek serozal yüzeye ulaşana kadar uterusu sagittal bir kesi uygulanır. İnsizyon fundustan ismik kısma kadar uzatılır. Bu insizyon ile korpusu iki parçaya ayrılır ve bu parçalar bağlı adnekslerle birlikte vajina yoluyla aşağıdan karın içine itilir. Daha sonra

vajinal yaklaşımla uterus insizyonu çift kat olarak onarılır (Fonseca ve ark., 2021; Karaşahin ve ark., 2008; Murde ve ark., 2020).

Şekil 6. Spinelli Tekniği (Karaşahin ve ark., 2008)

Kustner Tekniği: Bu teknik ile vajinal yoldan dougles boşluğuna girilir, uterus ve serviksin arka yüzü ayrılır. Bu adımın tamamlanmasının ardından, uterusun yanları boyunca baş parmakla yapılan baskı, eski haline dönmesini sağlar. Bununla beraber uterusun yeniden konumlandırılması sağlanır (Fonseca ve ark., 2021; İbici Akça ve Aksoy Derya, 2022; Murde ve ark., 2020).

TEDAVİ SONRASI

Uterusun yeniden konumlandırılmasından sonra uterotonik ajanların (oksitosin veya misoprostol) uygulanması nüksetmeyi önlemek için gereklidir (Mittal ve Suri, 2020; Sunjaya ve Dewi, 2018). 24 saat süreyle kalıcı kateter mesane distansiyonunu önler (Öztürk Can, 2018). Endometrit veya sepsisi önlemek için geniş spektrumlu antibiyotik reçetesi de önerilir (Sunjaya ve Dewi, 2018).

UTERUS İNVERSİYONU KOMPLİKASYONLARI

Uterus inversiyonu ve bunu takiben uterus atonisi, doğum sonu kanama, şok, kan tranfüzyonu, tekrarlayan akut uterus inversiyonu, cerrahi tedavi, histerektomi ve anne ölümleri gibi komplikasyonlar gelişmektedir (İbici Akça ve Aksoy Derya, 2022; Wendel ve ark., 2018). Ayrıca sonraki doğumun genel anestezi ve gerektiğinde kan nakli için gerekli kaynaklara sahip bir tesiste gerçekleşmesi gerektiği belirtilmektedir (Wendel ve ark., 2018).

SONUÇ

Uterin inversiyon, ciddiyeti nedeniyle hızlı tanı ve acil klinik müdahale gerektiren, doğumun üçüncü evresi sırasında veya sonrasında ortaya çıkan potansiyel olarak yaşamı tehdit eden bir obstetrik bir komplikasyondur verilmelidir (Leal ve ark., 2014; Wendel ve ark., 2018). Düşük görülme sıklığı, bu tür

durumların çözümünde deneyimin az olmasına yol açmaktadır (Leal ve ark., 2014). Önerilen birçok risk faktörü vardır; ancak bunların öngörülebilirliği bilinmemektedir. Uterin inversiyon klinik bir tanıdır ve kanama, hipovolemik şok ve abdominopelvik ağrı semptomları olan ve bimanuel muayenede vajina içinde yumuşak, konjesyonlu, kanayan bir kitlenin fiziksel bulguları olan her hastada düşünülmelidir. Tedavi için hızlı olunmalı ve uterus fundusunun uygun anatomik pozisyonuna yerleştirilmesine önem verilmelidir (Wendel ve ark., 2018).

KAYNAKÇA

- Birge, O., Tekin, B., Merdin, A., Coban, O., & Arslan, D. (2015). Chronic total uterine inversion in a young adult patient. *The American journal of case reports*, 16, 756.
- Coad, S. L., Dahlgren, L. S., & Hutcheon, J. A. (2017). Risks and consequences of puerperal uterine inversion in the United States, 2004 through 2013. *American journal of obstetrics and gynecology*, 217(3), 377-e1.
- Demirgöz Bal, M. (2017). III.Evre komplikasyonları. M. Demirgöz Bal ve S. Dereli Yılmaz (Ed.), *Ebelere yönelik kapsamlı doğum* içinde (s.317-319). Akademisyen Yayınevi.
- Fofie, C. O., & Baffoe, P. (2010). Non-puerperal uterine inversion: a case report. *Ghana medical journal*, 44(2).
- Fonseca, M., Desai, A., Kapote, D., Gawai, S., & Syed, A. (2021). A case of non-pueperal chronic uterine inversion managed successfully. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology*, 10(1), 419-422.
- Herath, R. P., Patabendige, M., Rashid, M., & Wijesinghe, P. S. (2020). Nonpuerperal uterine inversion: what the gynaecologists need to know?. *Obstetrics and Gynecology International*, 2020.
- Ida, A., Ito, K., Kubota, Y., Nosaka, M., Kato, H., & Tsuji, Y. (2015). Successful reduction of acute puerperal uterine inversion with the use of a bakri postpartum balloon. *Case reports in obstetrics and gynecology*, 2015.
- İbici Akça, E. & Aksoy Derya, Y. (2022). Uterin inversiyon ve yönetimi. G.Doğaner, F.D. Sayiner, F.Evcili, İ.S. Can Çağlayan, B. Kurt. (Ed.), *Obstetrik aciller ve yönetimi* içinde (s. 267-272). Akademisyen Yayınevi.
- Karashaşin, E., Gezginç, K., Alanbay, İ., Ulubay, M., Sula, A., & Orhon, E. (2008). A Historical Technique for Replacement of Postpartum Uterine Inversion: A Case Report. *Gynecology Obstetrics & Reproductive Medicine*, 14(1), 55-57.
- Kaur, A., & Singh, B. (2022). Acute uterine inversion—A complication revisited; a case series and review of literature. *Case Reports in Perinatal Medicine*, 11(1), 20200081.
- Kesrouani, A., Cortbaoui, E., Khaddage, A., Ghossein, M., & Nemr, E. (2021). Characteristics and outcome in non-puerperal uterine inversion. *Cureus*, 13(2).
- Kurniawati, E. M. (2022). Successful use of condom catheters for management of uterine inversion: Case report and literature review. *International Journal of Surgery Case Reports*, 94, 107076.
- Leal, R. F. M., Luz, R. M., de Almeida, J. P., Duarte, V., & Matos, I. (2014). Total and acute uterine inversion after delivery: a case report. *Journal of medical case reports*, 8, 1-4.
- Mittal, P., & Suri, J. (2020). Inversion Uterus. *Labour Room Emergencies*, 381-386.

- Murde, S. G., Raut, R. R., Kumari, B., & Hojai, D. C. (2020). A rare case of acute nonpuerperal uterine inversion due to large leiomyoma in COVID pandemic: challenges in clinical diagnosis and management. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology*, 9(11), 4765-4769.
- Polchleb, C., & Messenger, H. (2020). Management of an obstetric emergency. *Management*, 22(3).
- Rahaoui, M., Zizi, H., Mamouni, N., Errarhay, S., Bouchikhi, C., & Banani, A. (2020). Managing major postpartum haemorrhage following acute uterine inversion: a case report and literature review. *Sch Int J Obstet Gynec*, 3(3), 110-3.
- Rana, K. A., & Patel, P. S. (2009). Complete uterine inversion: an unusual yet crucial sonographic diagnosis. *Journal of Ultrasound in Medicine*, 28(12), 1719-1722.
- Singh, S., Sharma, P., & Gupta, U. (2023). Rare Cases of Puerperal Uterine Inversion. *European Journal of Cardiovascular Medicine*, 13(3).
- Sunjaya, A. P., & Dewi, A. K. (2018). Total uterine inversion post partum: case report and management strategies. *Journal of family & reproductive health*, 12(4), 223.
- Öztürk, Can, H. (2018). Travay ve doğumda aciller. H.Öztürk Can, U.Yücel, A. Hadımlı. (Ed.), *Ebelerin travay ve doğum kitabı* içinde (s.271-288). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
- Wendel, M. P., Shnaekel, K. L., & Magann, E. F. (2018). Uterine inversion: a review of a life-threatening obstetrical emergency. *Obstetrical & gynecological survey*, 73(7), 411-417.
- Zaki-Metias, K. M., Hosseiny, M., Behzadi, F., & Balthazar, P. (2023). Uterine Inversion. *RadioGraphics*, 43(6), e230004.

ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLERE KATILIM VE KAYGI İLİŞKİSİ.

Hacı KARADAĞ¹

1, Dr. Milli Eğitim Bakanlığı ,Öğretmen,hmkaradag@hotmail.com

Özet:

Bu araştırma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımı ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesislerinde gerçekleşmiş olup, 20 engelli bireyin katılımı ile yürütülmüştür. Nitel bir araştırma deseni kullanılan bu çalışmada, katılımcıların gözlemi ve antrenörlerin gözlemleri doğrultusunda veriler toplanmıştır. Araştırma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının kaygı düzeylerini azaltmada önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Araştırma sürecinde elde edilen bulgular, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının, kaygı düzeylerini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Antrenör gözlemleri, katılımcıların başlangıçta sportif etkinliklere katılmaktan kaygı duyduklarını, ancak süreç ilerledikçe bu kaygının azaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, araştırmacının gözlemleri, spor yaparken katılımcıların daha rahat ve özgüvenli olduklarını, sosyal etkileşimlerinde artış yaşandığını göstermiştir. Katılımcıların, etkinliklere katılmadan önceki kaygı seviyeleri ile etkinlikler sırasında gösterdikleri davranışlar arasında belirgin bir azalma gözlemlenmiştir.

Bu çalışma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının kaygı düzeylerini azalttığına dair önemli bulgular sunmaktadır. Spor, engelli bireylerin yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, aynı zamanda psikolojik durumlarını da olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmanın sonuçları, sosyal tesislerin ve spor etkinliklerinin engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmak, kaygı seviyelerini düşürmek ve özgüvenlerini desteklemek için önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Bu tür çalışmaların artması, engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik daha geniş çaplı stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli bireyler, sportif etkinlikler, kaygı, katılım, gözlem

Giriş

Engelli bireylerin fiziksel aktivitelere katılımı, yalnızca bedensel sağlıkları üzerinde değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal sağlıkları üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Engelli bireylerin düzenli olarak spor yapmaları, kas kuvvetini, dengeyi ve koordinasyonu geliştirirken; ruhsal sağlık üzerinde de olumlu etkiler göstermektedir. Özellikle kaygı, stres ve depresyon gibi psikolojik sorunlarla mücadelede fiziksel aktivitenin önemli bir rolü olduğu pek çok çalışma ile kanıtlanmıştır (Davenport, 2010; Rebar et al., 2015). Düzenli spor yapmanın, kaygıyı azaltarak psikolojik iyileşmeye katkı sağladığına dair bulgular, çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir (Reynolds et al., 2013).

Engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımı, birçok engel nedeniyle sınırlı olabilmektedir. Fiziksel engellerin yanı sıra sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler de engelli bireylerin spor yapma fırsatlarını kısıtlamaktadır (Rimmer et al., 2010). Ancak, sosyal yaşam tesislerinin ve spor aktivitelerinin erişilebilir hale getirilmesiyle engelli bireylerin bu etkinliklere katılımı artmakta ve bunun sonucunda kaygı düzeylerinde önemli bir azalma gözlemlenmektedir (Whittingham et al., 2014). Kaygı, engelli bireylerde genellikle sosyal izolasyon, fiziksel engeller ve çevresel kısıtlamalarla ilişkili olarak daha fazla görülmektedir (Hwang et al., 2015). Bu nedenle, engelli bireylerin fiziksel aktivitelere katılımının, sadece fiziksel sağlıkları için değil, aynı zamanda psikolojik iyilik halleri için de büyük önem taşıdığı söylenebilir.

Fiziksel aktivite, özellikle engelli bireylerde psikolojik faydalar sağlamak adına önemli bir araçtır. Katılımcıların kaygı seviyelerini düşürmek ve genel yaşam kalitelerini artırmak için düzenli spor yapmanın teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesisleri'nde yapılan araştırma ile engelli bireylerin sportif etkinliklere katılım düzeyleri ile kaygı seviyeleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Metot:

Araştırma, nitel bir araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesislerinde düzenlenen sportif etkinliklere katılan 20 engelli birey, çalışmanın katılımcıları olarak seçilmiştir. Araştırma, katılımcıların sportif etkinliklere katılımının ardından, antrenörlerin gözlemleri ve bireysel gözlemler ile veri toplama sürecini içermektedir. Katılımcılara yönelik yapılan gözlemler, antrenörler tarafından kaygı düzeyleri, spor etkinliklerine katılım süreleri ve davranışsal tepkiler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca, araştırmacının da gözlem yaptığı bir süreçte, katılımcıların kaygı düzeyleri ve spor etkinliklerine katılımının birbiriyle ilişkisi analiz edilmiştir.

Bulgular:

Araştırma sürecinde elde edilen bulgular, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının, kaygı düzeylerini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Antrenör gözlemleri, katılımcıların başlangıçta sportif etkinliklere katılmaktan kaygı duyduklarını, ancak süreç ilerledikçe bu kaygının azaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, araştırmacının gözlemleri, spor yaparken katılımcıların daha rahat ve özgüvenli olduklarını, sosyal etkileşimlerinde artış yaşandığını göstermiştir. Katılımcıların, etkinliklere katılmadan önceki kaygı seviyeleri ile etkinlikler sırasında gösterdikleri davranışlar arasında belirgin bir azalma gözlemlenmiştir.

Sonuç:

Bu çalışma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının kaygı düzeylerini azalttığına dair önemli bulgular sunmaktadır. Spor, engelli bireylerin yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, aynı zamanda psikolojik durumlarını da olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmanın sonuçları, sosyal tesislerin ve spor etkinliklerinin engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmak, kaygı seviyelerini düşürmek ve özgüvenlerini desteklemek için önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Bu tür çalışmaların artması, engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik daha geniş çaplı stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Davenport, T. E. (2010). Physical activity and mental health: The benefits of exercise and physical activity on mental health. *Sports Medicine*, 40(4), 291-299.
- Hwang, J., Lee, J., & Lee, S. (2015). Social support and anxiety in people with disabilities: A systematic review. *Disability and Health Journal*, 8(4), 505-512.
- Rebar, A. L., Stanton, R., Geard, D., Rebbeck, T., & Duncan, M. J. (2015). A systematic review of the effectiveness of interventions to increase physical activity in the general population. *American Journal of Preventive Medicine*, 49(5), 716-725.
- Reynolds, M., Biddle, S., & Ginis, K. A. M. (2013). Exercise and mental health in people with disabilities: A systematic review. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 26(6), 624-633.
- Rimmer, J. H., Riley, B., Wang, E., & Rauworth, A. (2010). Physical activity participation among people with disabilities: Barriers and facilitators. *American Journal of Preventive Medicine*, 38(2), 17-21.
- Whittingham, K., Ward, H., & North, M. (2014). The impact of exercise on anxiety in individuals with intellectual disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 36(5), 389-396.

ENGELLİ BİREYLERDE SPORTİF ETKİNLİKLER VE ÖZ GÜVEN İLİŞKİSİ

Hacı KARADAĞ¹

1, Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, hmkaradag23@hotmail.com

Özet

Bu çalışma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının öz güven düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesisi'nde gerçekleştirilen bu araştırma, 32 engelli bireyin sportif faaliyetlere katılımını ve bu faaliyetlerin bireylerin öz güven düzeylerine olan etkilerini değerlendirmiştir. Araştırmada nitel bir yöntem kullanılarak, engelli bireylerin aileleriyle yüz yüze görüşmeler yapılmış, ayrıca araştırmacı gözlem yaparak veriler toplamıştır. Bulgular, sportif etkinliklere katılımın engelli bireylerin öz güvenini artırıcı etkiler sağladığını göstermektedir. Bu bulgular, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını artıracak ve onların özgüven gelişimlerine katkı sağlayacak sportif etkinliklerin önemini vurgulamaktadır.

Giriş

Engelli bireyler, toplumsal hayatta genellikle maruz kaldıkları çeşitli engeller nedeniyle daha izole bir yaşam sürmektedirler. Fiziksel, zihinsel ve psikolojik engeller, bu bireylerin sosyal hayata aktif katılımını zorlaştırmakta, aynı zamanda özgüven sorunları yaşamalarına yol açmaktadır. Öz güven, bireylerin kendilerine duydukları güveni ve toplum içinde kendilerini ifade etme yeteneklerini etkileyen bir faktör olup, psikolojik ve sosyal gelişimleri üzerinde önemli bir rol oynar (Schunk, 1995). Öz güveni yüksek olan bireyler, sosyal etkileşimlerde daha aktif olurlar, daha fazla fırsat yaratma konusunda istekli olur ve kişisel hedeflere ulaşmada daha kararlı hale gelirler (Bandura, 1997). Bu nedenle, engelli bireylerin öz güven düzeylerinin artırılması, onların toplumsal entegrasyonları ve psikolojik sağlıkları için hayati öneme sahiptir.

Son yıllarda engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını teşvik etmek amacıyla çeşitli sosyal projeler ve aktiviteler hayata geçirilmiştir. Bu projeler arasında sportif etkinlikler, engelli bireylerin fiziksel ve psikolojik gelişimlerine önemli katkılar sağlamakta, aynı zamanda toplumsal bağlarını güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır (Martin Ginis, 2009). Sportif etkinlikler, fiziksel sağlık yararlarının yanı sıra, engelli bireylerin özgüven gelişimlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmalar, düzenli fiziksel aktivitelerin, engelli bireylerin sosyal becerilerini geliştirmelerine, duygusal denge sağlamalarına ve toplumla daha güçlü bir bağ kurmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir (Hutzler & Sherrill, 2007). Ayrıca, sporun bir sosyal etkileşim ortamı yaratması, engelli bireylerin kendilerini daha değerli hissetmelerine olanak tanımaktadır (Weiss & Wiese-Bjornstal, 2009).

Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının öz güven düzeylerine etkisini incelemektir. Özellikle, Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesisi'nde gerçekleştirilen sportif faaliyetlerin engelli bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek hedeflenmektedir. Sosyal yaşam tesislerinde düzenlenen etkinliklerin, engelli bireylerin fiziksel, duygusal ve psikolojik gelişimlerine katkıda bulunarak, onların öz güven düzeylerinde nasıl bir değişim meydana getirdiği araştırılacaktır. Bu bağlamda, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının, sosyal hayata katılım süreçlerinde ve kendilerine olan güvenlerinde nasıl bir iyileşme sağladığı, bu çalışmanın odak noktalarından biridir.

Metot

Bu araştırma, nitel bir araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Malatya Yeşilyurt Belediyesi Sosyal Yaşam Tesisi'nde bulunan 32 engelli bireyi kapsamaktadır. Katılımcıların sportif etkinliklere katılım süreçleri gözlemlenmiş ve katılımcıların aileleriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Gözlem ve görüşmeler, katılımcıların sportif faaliyetlere katılım durumlarının yanı sıra öz güven düzeylerine yönelik algılarını ve deneyimlerini anlamayı amaçlamıştır. Araştırmacı, etkinlikleri doğrudan gözlemleyerek, engelli bireylerin katılım sürecinde yaşadıkları zorluklar ve sağlanan faydalar hakkında detaylı veriler toplamıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, sportif etkinliklerin engelli bireylerin öz güven düzeylerine pozitif etkiler sağladığını göstermektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, etkinliklere katılmadan önce sosyal ortamlarda kendilerini daha az güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak sportif faaliyetlere katıldıktan sonra, kendilerine olan güvenlerinin arttığını, daha özgür ve sosyal hale geldiklerini belirtmişlerdir. Ailelerle yapılan görüşmelerde ise, bireylerin evdeki davranışlarının daha olumlu yönde değiştiği, özgüvenlerinin arttığı ve sosyal ortamlarda daha aktif hale geldikleri ifade edilmiştir. Gözlem sonuçları, fiziksel aktivitelerin engelli bireyler için sadece bedensel sağlık değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal sağlık açısından da önemli yararlar sağladığını ortaya koymuştur.

Sonuç

Bu çalışma, engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımının, öz güven düzeylerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Katılımcıların sportif faaliyetler sonrasında daha özgüvenli, sosyal hayata daha entegre olmuş ve psikolojik olarak daha güçlü bireyler haline geldikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgular, engelli bireylerin hayat kalitelerini artırmak ve toplumsal hayata katılımlarını teşvik etmek için sportif etkinliklerin önemini

vurgulamaktadır. Sonuç olarak, engelli bireyler için düzenlenen sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılması, onların fiziksel ve psikolojik gelişimlerine katkı sağlayacak önemli bir araç olarak değerlendirilebilir.

Öneriler

Çalışmanın sonuçları, engelli bireylerin toplumsal hayata entegrasyonunu artırmak amacıyla daha fazla sportif etkinlik düzenlenmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, engelli bireylerin sosyal yaşama katılımını artıracak özel programların oluşturulması, özgüven gelişimlerini destekleyecektir.

Kaynakça

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W.H. Freeman.

Hutzler, Y., & Sherrill, C. (2007). Physical education and sport for children with disabilities: A historical overview. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 78(4), 372-385. <https://doi.org/10.1080/02701367.2007.10599425>

Martin Ginis, K. A. (2009). Physical activity and quality of life in individuals with disabilities. In J. M. P. R. F. McMahon (Ed.), *Disability and rehabilitation* (pp. 41-56). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-71067-1_6

Schunk, D. H. (1995). Self-efficacy and education and instruction. *Education Psychology Review*, 7(2), 173-208. <https://doi.org/10.1007/BF02212307>

Weiss, M. R., & Wiese-Bjornstal, D. M. (2009). The role of sport in promoting youth development. *Journal of Sport and Social Issues*, 33(4), 433-449. <https://doi.org/10.1177/0193723509338409>

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA

Doktora Öğrencisi, İlkem BAŞARAN

ORCID: 0000-0002-1190-2953

basaran.ilkem@ogr.deu.edu.tr

**Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,
İzmir, Türkiye**

Doç. Dr., Tuba BAĞATARHAN

ORCID: 0000-0002-7885-6496

tuba.bagatarhan@deu.edu.tr

**Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir,
Türkiye**

Özet

Akran zorbalığı, bireylerin psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen ve özellikle ilkököl dönemindeki çocuklarda duygusal, akademik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olan yaygın bir problemdir (Olweus, 1993; Rigby, 2003). Bu araştırmanın amacı, ilkököl öğrencilerinde akran zorbalığı üzerine yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizini yapmaktır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, araştırma kapsamında incelenen makalelere Web of Science Core Collection veri tabanı kullanılarak ulaşılmıştır. Verilerin bibliyometrik analizinde VOSviewer 1.6.20 programı kullanılmıştır. Veri tabanında "bullying" ve "primary school" anahtar kelimeleri kullanılarak son 10 yılda yayımlanan 547 makaleye ulaşılmıştır. Bu çalışmalar; yayın ve atıf sayıları, ortak yazarlar, ortak anahtar kelimeler, dergilerin, kurumların ve ülkelerin atıf sayıları açısından incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, akran zorbalığı alanında en fazla yayına sahip ve en çok atıf alan yazar Christina Salmivalli'dir (10 yayın ve 213 atıf). En yüksek bağlantı gücüne sahip yazar Elizabeth Allen'dir (34). En fazla atıf alan makale ise Van Noorden ve diğerleri (2015) tarafından Journal of Youth and Adolescence dergisinde yayımlanan "Empathy and involvement in bullying in children and adolescents: A systematic review" başlıklı eserdir (222 atıf). En çok atıf alan ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir (2149 atıf). Ayrıca, bu yayınlarda en sık tekrarlanan ilk üç anahtar kelimenin sırasıyla bullying (223), cyberbullying (48) ve victimization (44) olduğu tespit edilmiştir. Okullarda zorbalık olaylarının eğitim süreçleri ve bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, bu alanda yapılacak araştırmaların önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Özellikle ilkököl çağındaki çocukların zorbalıkla baş etme becerilerinin henüz yeterince gelişmemiş olması, bu dönemde zorbalığa neden olan etmenler ile zorbalığın önlenmesi veya etkili başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi konularında daha fazla çalışma yapılmasının gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Literatür incelendiğinde, ilkököl öğrencilerinde akran zorbalığı konusunu ele alan çeşitli ulusal ve uluslararası çalışmalara rastlanmaktadır; ancak, ulusal düzeydeki çalışmaların sayısının

sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu alanda gerçekleştirilecek çalışmaların ulusal literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Zorbalık, İlkokul, Bibliyometrik Analiz

A BIBLIOMETRIC STUDY ON PEER BULLYING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

Peer bullying is a common problem that negatively affects the psychosocial development of individuals and causes emotional, academic and social problems especially in primary school children (Olweus, 1993; Rigby, 2003). The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the articles published on peer bullying in primary school students. In this study, which was performed using quantitative research method, the articles examined within the scope of the research were accessed using the Web of Science Core Collection database. VOSviewer 1.6.20 programme was used in the bibliometric analysis of the data. Using the keywords "bullying" and "primary school" in the database, 547 articles published in the last 10 years were reached. These studies were analysed in terms of number of publications and citations, co-authors, common keywords, number of citations of journals, institutions and countries. According to the research findings, the author with the highest number of publications and the most cited author in the field of peer bullying is Christina Salmivalli (10 publications and 213 citations). The author with the highest link strength is Elizabeth Allen (34). The most cited article is "Empathy and involvement in bullying in children and adolescents: A systematic review" by Van Noorden et al. (2015) published in the Journal of Youth and Adolescence (222 citations). The country with the highest number of citations is the United States of America (2149 citations). In addition, it was determined that the first three most frequently repeated keywords in the publications were Bullying (223), cyberbullying (48), and victimization (44), respectively. Considering the effects of bullying incidents in schools on educational processes and the mental health of individuals, the importance of research in this field becomes more evident. The fact that especially primary school children's coping skills with bullying are not yet sufficiently developed highlights the need for more studies on the factors that cause bullying in this period and the prevention of bullying or the development of effective coping skills. When the literature is examined, various national and international studies on peer bullying in primary school students are found; however, it is seen that the number of national studies is limited. Therefore, it is thought that the studies to be carried out in this field will make important contributions to the national literature.

Keywords: Peer Bullying, Bullying, Primary School, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Zorbalık üzerine yapılan araştırmalar, bu davranışı anlamlandırmaya yönelik önemli bir literatür oluşturmuştur. Olweus'un (1973) klasik tanımına göre zorbalık, “Bir grup veya birey tarafından kendini savunma gücü düşük olan bir kurbanı karşı, kasıtlı ve tekrar eden saldırgan eylemler” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım, zorbalığın hem niyetli zarar verme hem de güç dengesizliği özelliklerini vurgulamaktadır (Farrington, 1993; Olweus, 1994). Araştırmacılar, zorbalık ile güç dengesizliği arasında bir bağ olduğuna dikkat çekmiş ve bu davranışın eşit veya benzer güçteki bireyler arasında değil, daha güçlü birey ya da grupların diğerlerine karşı gerçekleştirdiği bir eylem olduğunu öne sürmüşlerdir (Rigby, 2003).

Geleneksel zorbalık, genellikle fiziksel, sözel ve sosyal zorbalık olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır (Olweus, 1993). Fiziksel zorbalık vurma, itme veya kurbanın malına zarar verme gibi eylemleri içerirken; sözel zorbalık isim takma, tehditler gibi davranışlarla kendini gösterir. Sosyal veya ilişkisel zorbalık ise sosyal dışlama ve söylenti yayma gibi kurbanın sosyal ilişkilerini hedef alan eylemleri kapsamaktadır (Monks ve Smith, 2006; Olweus, 2014). Kapıcı (2004), zorbalıkla mücadelede zorbalığın çeşitlerinin ve doğasının bilinmesinin önemini vurgulamaktadır. Günümüzde dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber, siber zorbalık da önemli bir sorun haline gelmiştir ve bu tür zorbalık, bilişim teknolojileri aracılığıyla tekrarlayıcı ve kasıtlı şekilde gerçekleştirilen zararlı davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Nocentini vd., 2010). Geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasındaki farklar dikkate alınsa da her iki tür de okul çağındaki çocuklar üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır (Özbek ve Taneri, 2023; Pişkin, 2002).

Söz konusu zorbalık davranışları bireyin ruh sağlığını, sosyal ilişkilerini ve eğitim yaşamını olumsuz etkilemektedir (Terzi, 2007). UNESCO (2019) raporuna göre, dünya genelinde okula giden öğrencilerin %32'si son bir ay içinde akranları tarafından zorbalığa uğramıştır. 2023 Küresel Eğitim İzleme Raporu'nda (GEM Report) belirtildiği üzere, eğitim sistemleri dijital teknolojilerin öğretim ve öğrenmede artan kullanımına tam anlamıyla uyum sağlayamadığından, birçok öğrencinin şiddet ve zorbalık gibi risklere maruz kalma oranı artış göstermiştir (Patil ve Stipanovic, 2023). Benzer şekilde Türkiye'de de ilköğretim öğrencileri arasında zorbalığın sıklığına dair yapılan bir çalışma, ilköğretim öğrencilerinin orta öğretim öğrencilerine göre daha sıklıkla zorba davranışı sergilediklerini ortaya koymaktadır (Başar ve Çetin, 2013). Bu veriler zorbalığın erken yaşlarda da sık görülen önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Erken yaşlarda da önemli bir sorun haline gelmiş olan zorbalık; birçok değişkenle ilişkilendirilen karmaşık bir sosyal olgudur. Cinsiyet ve ilişkisel saldırganlık (Archer ve Coyne, 2005), zorba-mağdur dinamikleri (Salmivalli vd., 1996), kaygı ve sosyal kaygı (Özbek ve Taneri, 2023) ve aile ilişkileri (Smith & Myron-Wilson, 1998) gibi konular zorbalığın araştırıldığı önemli alanlardandır. Ayrıca alanyazında çevrim içi

ve okul içindeki zorbalık biçimleri (Juvonen ve Gross, 2008) ile cezaevlerinde (Kent et al., 2024) ve iş yerlerinde (Ullah ve Ribeiro, 2024; Zheng vd., 2024) ortaya çıkan zorbalık üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır.

Zorbalık, sadece çocuklar arasında değil, yetişkinler arasında da çeşitli ortamlarda ortaya çıkan bir olgudur; ancak, özellikle okul çağındaki çocuklara yönelik çalışmalar bu alandaki literatürde öne çıkmaktadır (Juvonen ve Graham, 2001; Smith ve Brain, 2000). Okullarda yaşanan zorbalık olaylarının eğitim sürecine ve bireylerin ruh sağlığına etkisi göz önüne alındığında, zorbalık üzerine yapılacak araştırmaların önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Çelebi, 2023; Kapıcı, 2004; Pişkin, 2002). Özellikle ilkökul dönemindeki çocukların zorbalıkla baş etme becerilerinin yeterince gelişmemiş olması bu dönemdeki çocuklar arasında zorbalığa neden olan faktörler, zorbalığı önleme veya zorbalıkla etkili baş etme becerilerini geliştirme konularına yönelik çalışmalar yapılmasının önemini artırmaktadır.

Alanyazında akran zorbalığı üzerine yapılan çalışmaların kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi hem bu alanda öne çıkan eğilimleri anlamak hem de gelecekteki araştırmalara yön verebilecek bir rehber oluşturmak açısından kritik önem taşımaktadır. Ancak mevcut çalışmalar çoğunlukla daha geniş yaş gruplarını veya daha büyük çocukları kapsamaktadır (Bosworth vd., 1999; Einarsen, 1999; Kowalski ve Limber, 2007). İlkokul düzeyindeki araştırmalar yeterince derinlemesine ele alınmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, 2015-2024 yılları arasını içeren son on yıllık süreçte ilkökulda akran zorbalığı ile ilgili yayımlanmış makaleler betimsel doküman analizi modeli çerçevesinde ilişki ağı haritası ile bibliyometrik veri analizine tabi tutulmuştur. Bu hususta, alanın genel eğilimlerini ve araştırma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Böylece, zorbalıkla mücadeleye yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve çocukların daha güvenli ve destekleyici bir okul ortamında eğitim görmelerini sağlamak adına bilimsel bir kaynak sağlanacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı çerçevesinde araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. İlkokul öğrencilerinde zorbalık konusunda yayınlanan makale ve atıf sayılarının yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. İlkokul öğrencilerinde zorbalık konusunda en fazla çalışılan kavramlar nelerdir?
3. İlkokul öğrencilerinde zorbalık konusunda yayımlanan makalelere göre; en etkili yazarlar, dergiler ve ülkeler hangileridir?
4. İlkokul öğrencilerinde zorbalık konusundaki makalelerin yayımlandığı dergiler, bu makalelerin yazarlarının kurumları ve ülkeleri arasındaki ilişki ağları nasıldır?

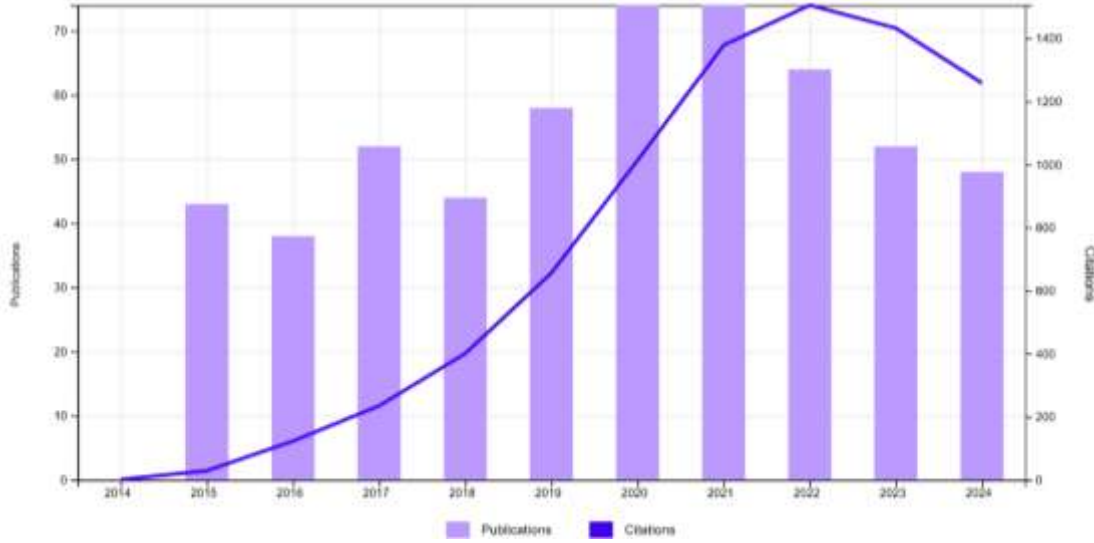
YÖNTEM

Bu araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki mevcut eğilimleri, örüntüleri ve etkileri belirlemek için bilimsel literatür üzerinde gerçekleştirilen sistematik bir araştırma yöntemidir. Bu analiz süreci, ilgili veri tabanlarından veri toplama, verileri temizleme ve düzenleme ile çeşitli bibliyometrik yöntemlerle analiz etme aşamalarını içerir; bu adımlar, anlamlı bilgi üretiminin temelini oluşturmaktadır (Passas, 2024). Bu çalışmada, Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan makaleler, yayın yılı, yayımlandıkları dergi, atıf sayısı ve en çok atıf alan yazarlar açısından incelenmiştir. Web of Science (WoS), nicel araştırmalarda genellikle makale sayısı, atıf oranları ve etki faktörü gibi bibliyografik ölçütlerin sağlanması amacıyla temel veri kaynağı olarak kullanılmaktadır (Rafols vd., 2016). WoS, dergileri bilimsel etki düzeyleri ve editoryal standartlara uygunlukları çerçevesinde seçtiği için, güvenilir ve objektif bir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir (Testa, 2014). Bu araştırmada Web of Science veri tabanı taranarak Social Sciences Citation Index (SCI) ve Science Citation Index Expanded (SCI-E) indekslerindeki dergilerde yayımlanan 547 makale ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Bibliyometrik verilerin görselleştirilmesi için ise ağ haritaları oluşturan VOSviewer 1.6.20 programı kullanılmıştır. VOSviewer, başlangıçta akademik kayıtların analizi için geliştirilmiş bir yazılım olsa da aynı zamanda sosyal ağlar gibi farklı veri türlerinin analizine de uyarlanabilmektedir (Arruda vd., 2022).

BULGULAR

1. Yıllara Göre Yayın ve Atıf Sayıları

İlkokul öğrencileri arasında zorbalık üzerine yapılan araştırmaların yıllara göre yayın sayıları ve bu yayınlara yapılan atıf miktarları şekil 1’de gösterilmektedir. Önceki yıllardan bu yana bu alanda çeşitli çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir; ancak, 38 makale ile en az sayıda çalışma 2016 yılında yayımlanmıştır. 2020 yılından itibaren ise yayın sayılarında önemli bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında 74 makalenin yayımlanmasıyla bu dönem, konuyla ilgili en yoğun araştırmaların yapıldığı yıllar olmuştur. Ancak, 2024 yılında bu sayı 44’e düşmüştür. Ayrıca, incelenen makalelere yapılan yıllık atıf sayısının, 2015’ten 2024’e kadar her yıl 1400’ün üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

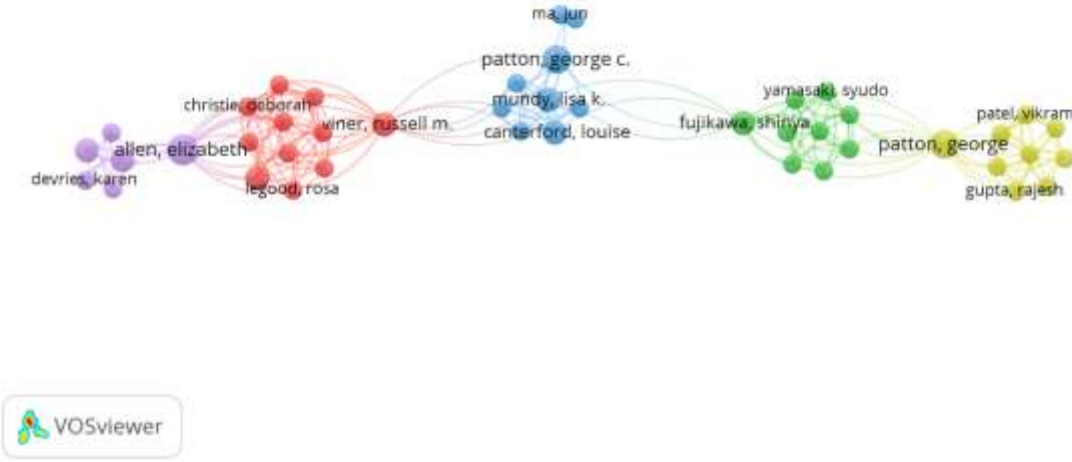
Şekil 1. Yıllara göre yayın ve atıf sayıları

2. Yazarların Atıf Sayısı Bakımından Değerlendirilmesi ve Ortak Yazar Analizi

Analize dahil edilen 547 makalede toplamda 2239 farklı yazar bulunmaktadır. Bu yazarlardan en az 2 yayın yapma ve en az 2 atıf alma kriterlerine göre en çok atıf alan ilk 20 yazarın, yayın sayıları, aldıkları toplam atıf sayıları ve bağlantı güçlerine ilişkin bilgiler Şekil 2’de; yazar ağlarına dair detaylar ise Şekil 3’te verilmiştir.

Author	Documents	Citations	Total link strength
troop-gordon, wendy	2	275	0
wolke, dieter	5	256	4
cillessen, antonius h. n.	2	254	2
van noorden, tirza h. j.	2	254	2
salmivalli, christina	10	213	21
han, ziqiang	8	207	18
allen, elizabeth	5	184	34
patton, george	4	166	25
fletcher, adam	3	160	22
viner, russell m.	3	141	29
gupta, rajesh	2	140	16
khandeparkar, prachi	2	140	16
patel, vikram	2	140	16
pereira, bernadette	2	140	16
ross, david a.	2	140	16
sharma, amit	2	140	16
shinde, sachin	2	140	16
weiss, helen a.	2	140	16
cross, donna	6	136	14
zhang, quirona	3	136	9

Şekil 2. En çok atıf alan ilk 20 yazarın yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçleri

Şekil 3. Akran zorbalığına ilişkin yayın yapan yazarların ortak yazarlık ağ haritası

Akran zorbalığı üzerine yayın yapan yazarların sayısı incelendiğinde, ortaya çıkan ağ haritası Şekil 3'te gösterilmektedir. Analiz için kullanılan programa, en az iki makalede yer almış ve en az iki atıf almış yazarlar dahil edilmiş; bu eşik değerini karşılayan 279 yazar olduğu tespit edilmiştir. Bu yazarlardan 44'ü arasında geniş bir bağlantı ağı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 5 kümeye ayrılan 44 yazar arasında toplamda 197 bağlantı bulunduğu tespit edilmiştir. Ağ haritasında daha büyük daireler, yazarların yayın sayısındaki fazlalığına işaret etmektedir. Şekil 2'ye göre en çok atıf almış yazarlar Wendy Troop-Gordon (275), Dieter Wolke (256), Antonius H. N. Cillessen (254), Tirza H. J. Van Noorden (254), Christina Salmivalli (213) ve Ziqiang Han (207) olarak belirlenmiştir. Ayrıca, en fazla atıf alan makalenin, Van Noorden ve diğerleri (2015) tarafından Journal of Youth and Adolescence dergisinde yayımlanan "Empathy and Involvement in Bullying in Children and Adolescents: A Systematic Review" başlıklı makale olduğu ve bu makalenin 222 atıf aldığı belirlenmiştir.

3. Ortak Kelime Analizi

Analize dahil edilen 547 makalede toplamda 1410 anahtar kelimenin kullanıldığı belirlenmiştir. Şekil 4 en sık kullanılan anahtar kelimeleri ve bunların kullanım sıklıklarını göstermektedir.

Keyword	Occurrences	Total link strength
bullying	223	854
cyberbullying	48	204
victimization	44	173
children	36	204
school	33	180
mental health	30	141
adolescents	26	106
school bullying	26	88
adolescence	25	103
primary school	25	98
peer victimization	25	86
adolescent	18	75
prevention	16	103
gender	16	77
aggression	15	61
primary education	15	61
bullying victimization	13	36
victim	12	54
depression	12	49
education	12	45

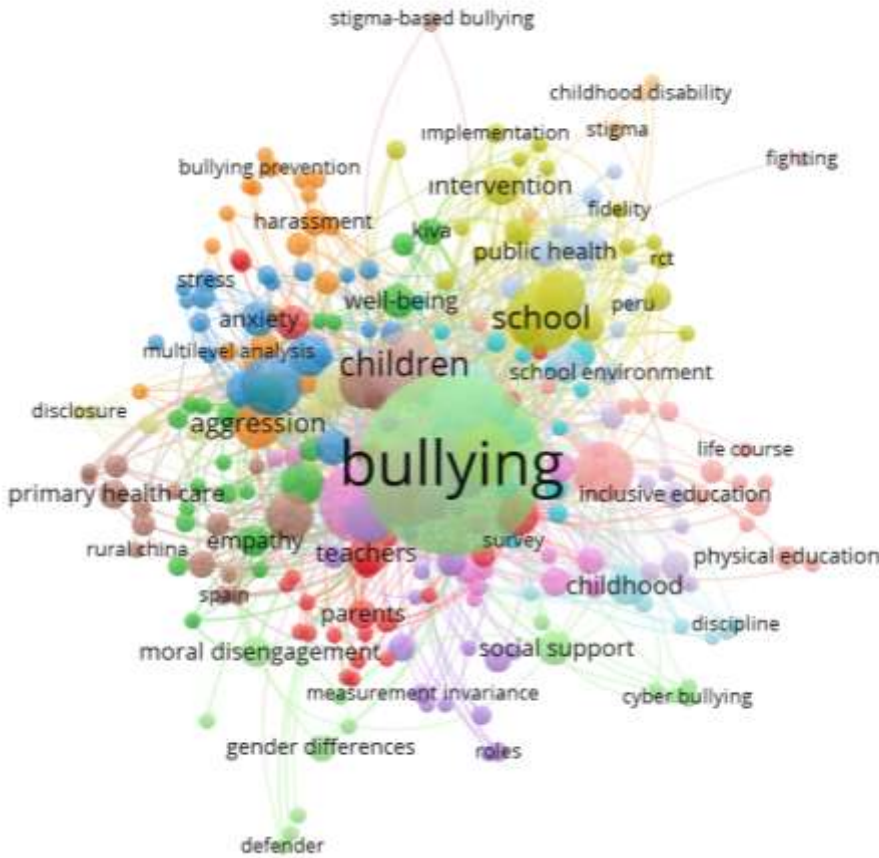
Şekil 4. İlkokulda zorbalık üzerine yapılan yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeler ve bağlantı güçleri

Şekil 4'teki anahtar kelimeler incelendiğinde, zorbalık olgusunun çeşitli boyutlarını ve dinamiklerini ele alan çalışmaların kapsamlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. "Cyberbullying" kavramının sıklıkla tercih edilmesi, teknolojinin yaygın kullanımıyla birlikte zorbalık davranışlarının dijital platformlara taşındığını ve çevrimiçi zorbalığın araştırmalarda önemli bir odak noktası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, "victimization", "school bullying" ve "peer victimization" anahtar kelimelerinin yoğun kullanımı, zorbalığın mağdurlar üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin farklı sosyal bağlamlarda (örneğin, okul ortamı ve akran ilişkileri) nasıl ortaya çıktığının sıklıkla incelendiğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimelerin analizi, literatürde zorbalığın çok boyutlu bir olgu olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Örneğin, "children", "adolescents", "adolescence", "primary school" ve "primary education" anahtar kelimelerinin sık kullanımı, zorbalığın özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yoğunlaştığını ve bu yaş gruplarına yönelik araştırmaların ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, "gender" anahtar kelimesinin yaygın biçimde kullanılması, cinsiyet farklılıklarının zorbalık deneyimlerinde belirleyici bir değişken olarak incelendiğini ortaya koymaktadır. "Prevention" ve "education" terimleri ise, zorbalığı önleme

ve eğitim bağlamında farkındalık yaratma çabalarının bu alandaki çalışmalarda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra, "mental health" anahtar kelimesinin altıncı sırada yer alması, zorbalığın ruh sağlığı üzerindeki etkilerini ele alan çalışmaların önemini vurgulamaktadır. Bu bulgu, zorbalığın bireylerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak sıklıkla incelendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, bu anahtar kelimeler, zorbalığın bireysel, sosyal, eğitsel ve psikolojik boyutlarının kapsamlı bir çerçevede değerlendirildiğini göstermektedir.

Şekil 4'e göre, "bullying" (223 kez) en fazla tekrarlanan anahtar kelime olmuştur. Yayınlarda öne çıkan diğer sık kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla cyberbullying (48), victimization (44), children (36) ve school (33) olarak belirlenmiştir. Anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri gösteren ağ haritası ise Şekil 5'te sunulmaktadır.

Şekil 5. İlkokulda zorbalık üzerine yapılan yayınlarda anahtar kelime ağ haritası

En az iki kez kullanılan ve birbiriyle bağlantılı olan anahtar kelimelerin sayısının 266 olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre anahtar kelimeler 18 farklı kümeye ayrılmış ve kelimeler arasında toplam 1509 bağlantı olduğu gözlenmiştir.

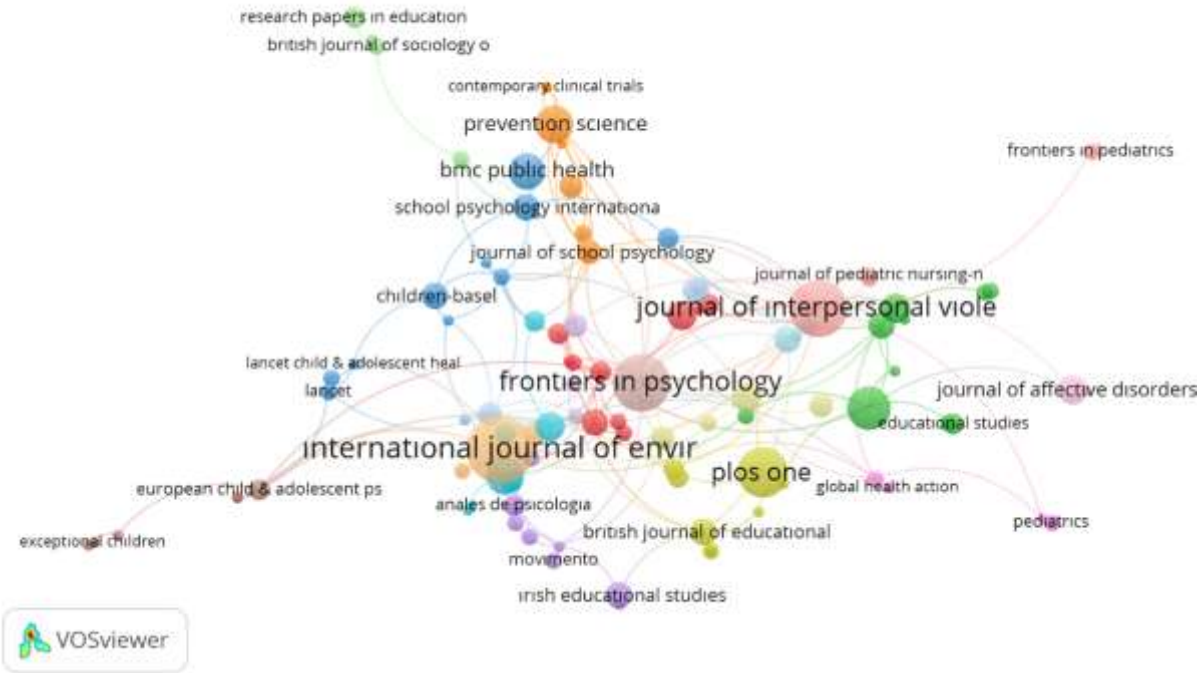
4. Dergilerin Atıf Analizi

İlkokulda zorbalık üzerine yayımlanan 547 makalenin, yayımlandıkları dergilerdeki atıf sayılarına ilişkin ilk 20 dergi, Şekil 6’da sunulmaktadır.

Source	Documents	Citations ▼	Total link strength
journal of interpersonal violence	22	398	26
international journal of environmental ...	30	367	20
journal of adolescence	5	293	10
plos one	17	285	3
lancet	2	225	4
journal of youth and adolescence	2	222	5
journal of affective disorders	6	189	4
journal of abnormal child psychology	2	185	10
prevention science	10	181	15
frontiers in psychology	22	164	16
aggressive behavior	3	159	10
social psychology of education	5	159	6
children and youth services review	13	156	8
european child & adolescent psychiatry	3	149	8
british journal of educational psycholo...	5	125	9
aggression and violent behavior	2	117	4
lancet psychiatry	1	100	1
comunicar	1	96	0
frontiers in psychiatry	6	92	2
journal of school psychology	4	88	11

Şekil 6. İlkokulda zorbalık konulu makaleleri yayımlayan dergilerde yayın ve atıf sayıları

Journal of Interpersonal Violence, yayımladığı 22 makale ve bu makalelere yapılan 398 atıf ile ilk sırada yer alırken; International Journal of Environmental Chemistry (367 atıf), Journal of Adolescence (293 atıf) ve Plos One (285 atıf) da en çok atıf alan dergiler arasında öne çıkmaktadır. Dergiler incelendiğinde, özellikle şiddet, çevre, ergenlik ve bilim gibi farklı alanlara odaklanan dergilerde zorbalık konusunun ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu dergilerin ilişki ağı ise Şekil 7’de gösterilmektedir.

Şekil 7. İlkokulda zorbalık konulu makaleleri yayımlayan dergilerin ilişki ağı haritası

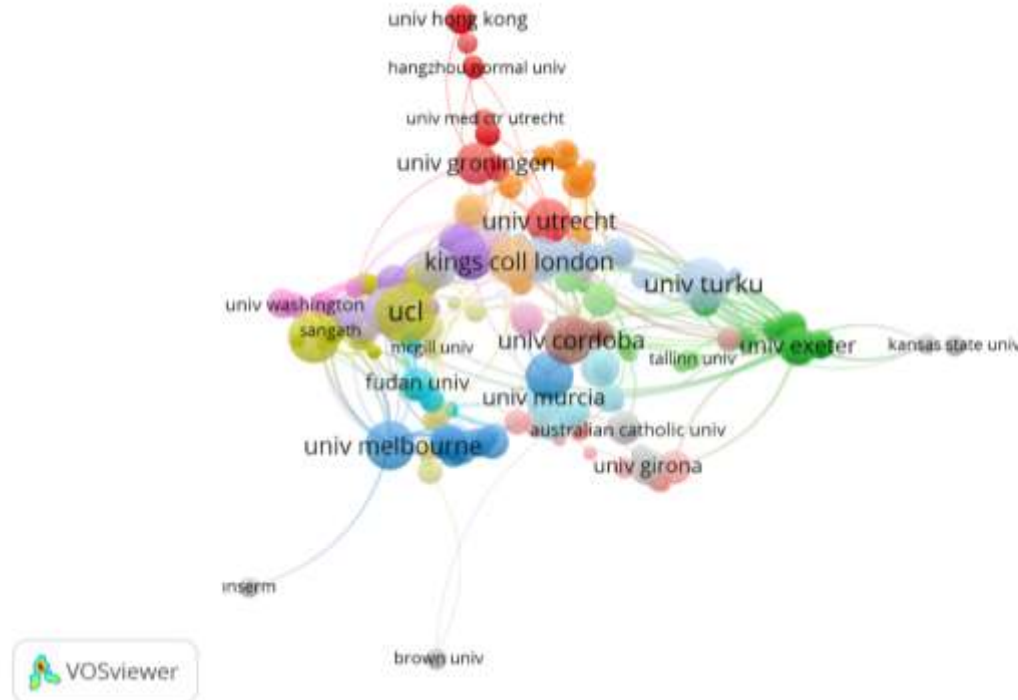
İlkokulda zorbalık konulu 547 makalenin 247 farklı dergide yayımlandığı ve bu dergilerden 111'inin birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, dergiler 18 kümeye ayrılmış olup, dergiler arasında toplam 196 bağlantı bulunmaktadır.

5. Kurumların Atıf Analizi

İlkokul düzeyinde zorbalık üzerine yayımlanan 547 makalenin, yazarların çalıştıkları kurumlara göre atıf dağılımını incelenmiş ve en çok atıf alan ilk 20 kurumun detayları Şekil 8'de sunulmuştur. İngiltere (740 atıf), ABD (406 atıf), Galler (315 atıf) ve Hollanda (305 atıf) üniversitelerinin bu alanda daha yüksek atıf aldıkları görülmektedir.

Organization	Documents	Citations	Total link strength
ucl	16	406	34
univ warwick	10	373	46
london sch hyg & trop med	12	367	35
cardiff univ	9	315	35
radboud univ nijmegen	5	305	33
sichuan univ	8	299	29
univ melbourne	11	282	56
univ utrecht	9	262	50
concordia univ	2	224	10
univ exeter	7	223	48
univ turku	12	220	73
univ western australia	10	216	23
univ cambridge	6	197	20
univ cordoba	11	178	26
nanjing univ	6	171	21
univ murcia	7	168	17
univ dundee	4	167	0
univ groningen	8	158	17
ndsu	1	155	9
duke univ	2	153	16

Şekil 8. İlkokulda zorbalık konulu makalelerin yazarlarının kurumları ve atıf sayıları
Makalelerin yazarlarının kurumlarına ilişkin ilişki ağı haritaları Şekil 9’da yer almaktadır.

Şekil 9. İlkokulda zorbalık konulu makalelerin yazarlarının kurumlarının ilişki ağı haritası

Analiz sonuçlarına göre, ilkökulda zorbalık üzerine yazılmış olan 547 makale, toplamda 880 farklı kuruma bağlı yazarlar tarafından yayımlanmış olup bu kurumlardan 390'ı birbiriyle bağlantılıdır. Ayrıca, bu kurumların 24 küme içinde yer aldığı ve aralarında 1398 bağlantının bulunduğu gözlemlenmiştir.

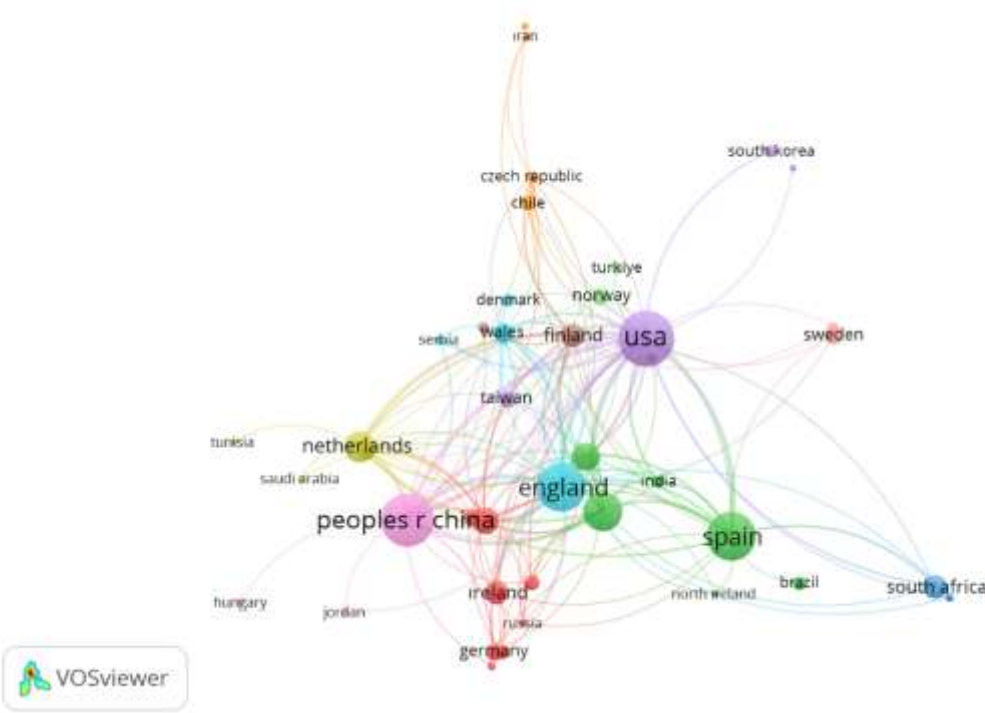
6. Ülkelerin Atıf Analizi

Ülkeler bazında atıf sayıları incelendiğinde, ilkökulda zorbalık konusunda en çok atıf alan ülkeler ve atıf sayıları Şekil 10'da sunulmaktadır.

Country	Documents	Citations	Total link strength
usa	104	2149	105
england	76	1693	87
spain	76	1125	45
peoples r china	91	982	79
australia	49	867	66
netherlands	31	744	55
canada	23	655	37
wales	13	361	28
ireland	18	312	13
finland	18	295	48
scotland	9	287	7
norway	12	234	13
india	6	174	17
italy	25	173	22
south africa	19	171	7
sweden	12	157	6
switzerland	3	153	4
france	7	136	5
turkey	10	106	0
taiwan	9	75	6

Şekil 10. İlkokulda zorbalık konulu makaleleri yayımlayan ülkeler ve atıf sayıları

Şekil 10, 75 ülke arasından en fazla atıf alan ilk 20 ülkenin verilerini içermektedir. İlkokulda zorbalık konulu 547 makalede en çok atıf alan ülkenin Amerika (2149 atıf) olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla İngiltere (1693), İspanya (1125), Çin (982), Avustralya (867), Hollanda (744) ve Kanada (655) izlemektedir. Türkiye ise bu konuda 10 makale ve 106 atıfla listede 19. sırada yer almaktadır. Yazarların ülkeler arası ilişki ağını gösteren harita ise Şekil 11'de yer almaktadır.

Şekil 11. İlkokulda zorbalık konulu makalelerin yazarlarının ülkelerinin ilişki ağı haritası

İlkokulda zorbalık araştırmaları, ülkelere göre dağılım açısından Şekil 11'deki ağ haritasında gösterilmiştir. Analiz sonucuna göre, 75 ülke 11 kümeye ayrılmış olup ülkeler arasında toplam 165 bağlantı olduğu belirlenmiştir.

En çok atıf alan ilk 20 makale yayın sayısı açısından incelendiğinde; en çok yayının Amerika (104), Çin (91), İngiltere (76) ve İspanya (76) tarafından yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca, en fazla bağlantıya sahip ülkeler ise Amerika (105), İngiltere (87), Çin (79) ve İspanya (45) olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı konusundaki bu araştırma, son on yıllık dönemde yapılan bilimsel çalışmaların kapsamlı bir bibliyometrik analizini sunarak literatürdeki eğilimleri ve araştırma boşluklarını gözler önüne sermektedir. Akran zorbalığı üzerine yayımlanan makaleler incelendiğinde kavramın uzun zamandır varlığını sürdürdüğü fakat kavram ile ilgili özellikle yerli literatürde az sayıda çalışmanın olması bu konunun ele alınmasının temel nedeni olmuştur. Bu doğrultuda yapılan yayınların bilgilerine ulaşmak için Web of Science veri tabanı kullanılmış, elde edilen veriler VOSviewer 1.6.20 programıyla analiz edilerek ağ haritaları şeklinde görselleştirilmiştir.

Makale sayısının 2020-2021 yıllarında ivme kazanarak 2024 yılına kadar arttığı görülmüştür. WoS veri tabanı ile son 10 yılda yayımlanan ve Social Sciences Citation Index (SCI) ve Science Citation Index Expanded (SCI-E) indekslerinde yer alan 547 makaleye ulaşılmıştır. Bu makaleler yazar, atıf sayısı, yayınların yapıldığı kurum, dergi, ülke ve anahtar kelime bakımından incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre ilkökul öğrencilerinde zorbalığa ilişkin literatüre yayın sayısı açısından 10 adet yayımla en çok katkı yapan yazarın Christina Salmivalli (10) olduğu görülmüştür. İlkokulda zorbalığa ilişkin tüm çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, atıf sayısı açısından 213 atıf sayısı ile en çok atıf alan yazar Christina Salmivalli (213)'dir. En çok bağlantı gücüne sahip olan yazarın ise Elizabeth Allen (34) olduğu görülmektedir. 222 atıf ile en çok atıf alan çalışmanın Van Noorden ve diğerleri (2015) tarafından "Journal of Youth and Adolescence" dergisinde yayımlanan "Empathy and involvement in bullying in children and adolescents: A systematic review" adlı çalışma olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar kurumların atıf analizleri açısından incelendiğinde 740 atıf ile University College London, konu ile ilgili en çok atıf alan üniversitedir. Konu hakkında en çok atıf alan ülkenin Amerika (2149) olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin atıflarına bakıldığında, 10 yayına yapılan 106 atıfla Türkiye'nin 19. sırada olduğu görülmüştür. Dolayısıyla akran zorbalığı kavramını konu eden çalışmalar ile ilgili Web of Science verileri baz alındığında ülkemizde kısıtlı sayıda çalışmanın olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılan yayınlarda en çok tekrarlanan anahtar kelimelerin "bullying" (223), "cyberbullying" (48) ve "victimization" (44) olduğu görülmüştür.

Araştırma bulguları doğrultusunda, gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik bazı öneriler sunulmuştur. İlk olarak, Türkiye'de ilkökul düzeyinde akran zorbalığı üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir; bu bağlamda, kültürel farklılıkların zorbalık dinamikleri üzerindeki etkisini daha iyi anlamak amacıyla ulusal düzeyde çalışmalara öncelik verilmesi önemlidir. İkinci olarak, fiziksel, sözel ve sosyal zorbalık kategorilerinin yanı sıra siber zorbalığın da dijitalleşme süreciyle birlikte yaygınlaştığı dikkate alınmalıdır. Özellikle çevrim içi zorbalık deneyimlerini ele alan çalışmalar, alanyazında önemli bir boşluğu doldurabilir. Üçüncü olarak, zorbalığın öğrencilerin ruh sağlığı, akademik performansları ve sosyal ilişkileri üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Zorbalığın kalıcı etkilerini ele alan boylamsal çalışmalar bu konuda daha ayrıntılı bilgiler sağlayabilir. Son olarak, ilkökul düzeyindeki öğrenciler arasında akran zorbalığını önlemeye yönelik stratejilerin geliştirilmesi, sosyal becerilerin artırılması ve güvenli bir okul ortamı sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, eğitim kurumlarında öğretmenler ve ebeveynler için farkındalık programları geliştirilmeli ve bu programların etkililiği düzenli olarak izlenmelidir.

Bu çalışmada, ilkökul öğrencileri arasında akran zorbalığına yönelik literatürün bibliyometrik bir bakış açısıyla incelenmesi sonucunda yayın ve atıf sayıları, ortak yazarlar, ortak anahtar kelimeler, dergilerin,

kurumların ve ülkelerin atıf sayılarına ilişkin kapsamlı bilgiler sunulmaktadır. Bibliyometrik analizle birlikte kullanılan ilişki ağı haritası, araştırmacılara bu alanın çeşitli bağlantılarını, yoğunluk merkezlerini ve gelişim süreçlerini görsel olarak inceleme ve değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın ilkökulda akran zorbalığı üzerine araştırma yapacak bilim insanlarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın bir sınırlılığı ise verilerin sadece Web of Science Core Collection veri tabanı ile sınırlı tutulmuş olması ve diğer veri tabanlarının dikkate alınmamış olmasıdır. Bir diğer sınırlılık ise sadece Social Sciences Citation Index (SCI) ve Science Citation Index Expanded (SCI-E) indeksli dergilerde yer alan makalelerin araştırma kapsamına dahil edilmesidir.

Elde edilen bulgular, ilkökul öğrencilerinde akran zorbalığı konusuna ilişkin uluslararası literatürde geniş bir çalışma yelpazesi bulunmasına karşın yerel literatürde daha sınırlı sayıda araştırma bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bu alanda yapılacak yeni çalışmaların yerli literatüre katkıda bulunabileceği öngörülmektedir. Gelecekteki araştırmalarda Scopus, ScienceDirect, PubMed, Google Scholar gibi diğer veri tabanlarının da dahil edilmesi, çalışmanın kapsamını genişletip farklı bulgulara ulaşılmasına olanak tanıyabilir.

Özetle bu çalışma, ilkökul öğrencileri arasında akran zorbalığına dair yapılacak yeni araştırmalar için kapsamlı bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu çalışmanın alanyazındaki boşlukları gidermeye yönelik gelecekte yapılacak çalışmalar için değerli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Archer, J., & Coyne, S. M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 9(3), 212-230.
- Arruda, H., Silva, E. R., Lessa, M., Proença Jr, D., & Bartholo, R. (2022). VOSviewer and bibliometrix. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 110(3), 392.
- Başar, M., & Çetin, Ö. (2013). İlk ve orta öğretim öğrencilerinin zorba davranışlara başvurma düzeyleri ve bu davranışları öğrenme ortamları üzerine bir araştırma. *Education Sciences*, 8(4), 471-488.
- Bosworth, K., Espelage, D. L., & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *The Journal of Early Adolescence*, 19(3), 341-362.
- Craig, W. M., & Harel, Y. (2001). Bullying, physical fighting and victimization. *Young People's Health in Context: International Report from the HBSC*, 2, 133-144.
- Çelebi, S. (2023). Bilişsel davranışçı terapi temelli zorbalığa müdahale psikoeğitim programının ilköğretim öğrencileri arasında görülen zorbalık eğilimini azaltmadaki etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Einarsen, S. (1999). The nature and causes of bullying at work. *International Journal of Manpower*, 20(1/2), 16-27.
- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Chicago Journals*, 17, 381-458.
- Hartung, C., & Others. (2011). A psychometric comparison of two self-report measures of bullying and victimization: Differences by sex and grade. *School Mental Health*, 3, 44-57.
- Ireland, J. L. (1999). Provictim attitudes and empathy in relation to bullying behaviour among prisoners. *Legal and Criminological Psychology*, 4, 51-66.
- Juvonen, J., & Graham, S. (Eds.). (2001). *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized*. The Guilford Press.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kent, H., Magner-Parsons, B., Leckie, G., Dulgar, T., Lusiandari, A., Hogarth, L., ... & Kirby, A. (2024). Profiles of vulnerability for suicide and self-harm in UK prisoners: Neurodisability, mood disturbance, substance use, and bullying. *PLOS ONE*, 19(1), e0296078.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S22-S30.
- Monks, C. P., & Smith, P. K. (2006). Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(4), 801-821.
- Nocentini, A., Calmaestra, J., Schultze-Krumbholz, A., Scheithauer, H., Ortega, R., & Menesini, E. (2010). Cyberbullying: Labels, behaviours and definition in three European countries. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20(2), 129-142.
- Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och översittare: Forskning om skolmobbing* [Aggression in the schools: Bullies and whipping boys]. Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school-based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (2014). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. In K. H. Rubin & J. B. Asendorpf (Eds.), *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood* (pp. 315-341). Psychology Press.
- Özbek, Ö. Y., & Taneri, P. O. (2023). Çocuklarda zorbalık davranışları, kaygı ve sosyal kaygı arasındaki ilişki. *Journal of the Institute of Social Sciences Cankiri Karatekin University/Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2).
- Patil, L., & Stipanovic, L. (2023). 2023 Global Education Monitoring Report on technology and education: Expert consultation convened by NORRAG.
- Passas, I. (2024). Bibliometric analysis: The main steps. *Encyclopedia*, 4(2).
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Rafols, I., & Others. (2016). On the dominance of quantitative evaluation in “peripheral” countries: Auditing research with technologies of distance. Retrieved from <https://www.example.com>
- Rayner, C., & Hoel, H. (1997). A summary review of literature relating to workplace bullying. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 7(3), 181-191.
- Rigby, K. (2003). Addressing bullying in schools: Theory and practice. *Trends & Issues in Crime & Criminal Justice*, (259).
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22(1), 1-15.
- Smith, P. K., & Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26(1), 1-9.
- Smith, P. K., & Myron-Wilson, R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 405-417.
- Terzi, Ö. G. D. Ş. (2007). Okullarda yaşanan şiddeti önleyici bir yaklaşım: Kendini toparlama gücü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 12(12).
- Testa, J. (2014). The Thomson Reuters journal selection process. Retrieved from <https://www.example.com>
- Ullah, A., & Ribeiro, N. (2024). Workplace bullying and job burnout: The moderating role of employee voice. *International Journal of Manpower*.
- UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. Scientific and Cultural Organization. France. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>
- Zheng, C., Nauman, S., & Jahangir, N. U. (2024). Workplace bullying and job outcomes: Intersectional effects of gender and culture. *International Journal of Manpower*.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖĞRENME YAKLAŞIMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Aysun İPEKOĞLU

ORCID: 0000-0001-9738-0692

aysunipekoglu@gmail.com

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin matematik öğrenme yaklaşımlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul dışı ders alma değişkenlerine göre incelenmesidir. Bu amaçla çalışmada, betimsel nitelik taşıyan tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Ordu ilinde öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise, 2023-2024 eğitim- öğretim yılında Ordu Başöğretmen ortaokulunda öğrenim gören 165 öğrenci (5, 6, 7.sınıf) oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ile Göktepe- Yıldız ve Özdemir (2018) tarafından geliştirilen “Matematik Öğrenme Yaklaşımları Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bulgulara göre, cinsiyet değişkeninde derinlemesine öğrenme yaklaşımı ve toplam puanda kız öğrenciler lehine anlamlı farklar bulunurken, stratejik ve yüzeysel öğrenme alt boyutlarında fark tespit edilmemiştir. Sınıf düzeyi açısından, derinlemesine, yüzeysel ve toplam puanlarda 5. sınıf öğrencilerinin ortalamaları diğer sınıflardan anlamlı olarak daha yüksektir; ancak stratejik öğrenme alt boyutunda anlamlı fark gözlenmemiştir. Sınıf düzeyi farklılıkları, öğrencilerin gelişimsel dönemleri ve öğretim programlarının karmaşıklık seviyeleri ile ilişkilendirilebilir. Okul dışı ders alma durumu ile öğrenme yaklaşımları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Sonuç olarak, matematik öğrenme yaklaşımlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaştığı, ancak okul dışı ders alma durumunun belirgin bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Gelecekteki çalışmalar, bu değişkenlerin altında yatan faktörleri inceleyerek, öğrencilere yönelik bireyselleştirilmiş öğretim stratejileri geliştirmeye odaklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik öğrenme yaklaşımları, ortaokul öğrencileri, cinsiyet, sınıf düzeyi, okul dışı ders.

EXAMINATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' MATHEMATICS LEARNING APPROACHES BASED ON VARIOUS VARIABLES

Dr. Aysun İPEKOĞLU

ORCID: 0000-0001-9738-0692

aysunipekoglu@gmail.com

Republic of Türkiye Ministry of National Education

Abstract

The aim of this study is to examine middle school students' mathematics learning approaches based on variables such as gender, grade level, and receiving extra-curricular tutoring. For this purpose, a descriptive survey model was used. The population of the study consists of middle school students studying in Ordu province. The sample includes 165 students (from 5th, 6th, and 7th grades) studying at Ordu Başöğretmen Middle School during the 2023-2024 academic year. Data were collected using a "Personal Information Form" developed by the researcher and the "Mathematics Learning Approaches Scale" developed by Göktepe-Yıldız and Özdemir (2018). Independent t-tests and one-way analysis of variance (ANOVA) were employed for data analysis. According to the findings, significant differences favoring female students were found in the deep learning approach and overall scores based on the gender variable, while no differences were detected in the strategic and surface learning sub-dimensions. In terms of grade level, the mean scores of 5th-grade students were significantly higher than those of other grades in deep learning, surface learning, and overall scores; however, no significant difference was observed in the strategic learning sub-dimension. Grade-level differences can be associated with students' developmental stages and the complexity levels of the curriculum. No statistically significant relationship was found between receiving extra-curricular tutoring and learning approaches. In conclusion, it was determined that mathematics learning approaches differ based on variables such as gender and grade level, but extra-curricular tutoring does not have a noticeable effect. Future studies can focus on examining the underlying factors of these variables and developing personalized teaching strategies for students.

Keywords: Mathematics learning approaches, middle school students, gender, grade level, extra-curricular tutoring.

MATEMATİK EĞİTİMİNE YÖNELİK VELİ BEKLENTİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr. Aysun İPEKOĞLU
ORCID: 0000-0001-9738-0692
aysunipekoglu@gmail.com
T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

Özet

Bu araştırmanın amacı, velilerin matematik eğitimi ile ilgili beklentilerinin, yakınlık durumu, öğrenim düzeyi, yaş aralığı, yardımcı olma düzeyi ve öğrenci sınıf düzeyi değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırma betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma, çocukları Ordu ilindeki bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 142 veli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” ve Aytekin vd. (2016) tarafından geliştirilen “Matematik Eğitimi Veli Beklenti Ölçeği” ile toplanmıştır. Verilerin analizi için bağımsız t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bulgular, yakınlık durumu açısından anne ve baba grupları arasında matematik eğitime yönelik beklentilerde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir ($p > 0,05$). Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça, öğretmenin otorite olduğu ve kural ağırlıklı öğretim beklentisinin azaldığı, bu durumun özellikle lisans ve lisansüstü mezunları için belirgin olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Ayrıca, ebeveynlerin matematik eğitime yönelik beklentilerinin yaşa bağlı olarak değişmediği ve tüm yaş gruplarının benzer beklentilere sahip olduğu tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Yardımcı olma düzeyine göre yapılan analizde, velilerin daha fazla yardımcı oldukça, öğretmen odaklı otoriter öğretim beklentilerinin azaldığı gözlemlenmiştir ($p < 0,05$). Diğer alt boyutlar açısından, ebeveynlerin beklentilerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre, hiçbir alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Araştırma, veli beklentilerinin eğitim düzeyi ve yardımcı olma düzeyine göre farklılaştığını, ancak yaş aralığı ve yakınlık durumu gibi faktörlerin etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, eğitimde ebeveyn katkısının ve eğitim düzeyinin öğretim stratejilerindeki önemini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, velilerin eğitim düzeyi ve yardımcı olma durumlarının öğrenci başarısı üzerindeki uzun vadeli etkilerini inceleyerek daha derinlemesine analizler yapabilir. Ayrıca, farklı sosyoekonomik ve kültürel gruplardaki veli beklentileri karşılaştırılarak, eğitim politikalarının daha kapsayıcı hale getirilmesine yönelik stratejiler geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Matematik eğitimi, veli beklentileri, yakınlık durumu, öğrenim düzeyi, yardımcı olma düzeyi.

EXAMINATION OF PARENTAL EXPECTATIONS REGARDING MATHEMATICS EDUCATION BASED ON VARIOUS VARIABLES

Dr. Aysun İPEKOĞLU

ORCID: 0000-0001-9738-0692

aysunipekoglu@gmail.com

Republic of Türkiye Ministry of National Education

Abstract

The aim of this study is to examine parents' expectations regarding mathematics education based on variables such as relationship status (mother or father), educational level, age range, level of assistance provided, and the student's grade level. The research employs a descriptive survey model and was conducted with 142 parents whose children attend a public middle school in Ordu province. Data were collected using a "Personal Information Form" developed by the researcher and the "Parental Expectations in Mathematics Education Scale" developed by Aytekin et al. (2016). Independent t-tests and one-way analysis of variance (ANOVA) were used to analyze the data. The findings indicate that there is no significant difference between mothers and fathers regarding their expectations for mathematics education ($p > 0,05$). It was observed that as the educational level of parents increases, their expectations for teacher-centered and rule-based instruction decrease, which is particularly evident for parents with undergraduate and postgraduate degrees ($p < 0,05$). Additionally, it was found that parents' expectations regarding mathematics education do not vary by age, with all age groups having similar expectations ($p > 0,05$). In the analysis based on the level of assistance provided, it was noted that as parents provide more help, their expectations for teacher-centered, authoritarian instruction decrease ($p < 0,05$). In other sub-dimensions, no significant differences were found in parents' expectations. Regarding the student's grade level, no statistically significant differences were detected in any sub-dimension. The study reveals that parental expectations differ according to educational level and the level of assistance provided but are minimally affected by factors such as age range and relationship status. These findings highlight the importance of parental involvement and educational level in shaping instructional strategies. Future research could delve deeper into the long-term effects of parents' educational levels and assistance on student achievement. Furthermore, comparing parental expectations across different socio-economic and cultural groups may help develop more inclusive educational policies.

Keywords: Mathematics education, parental expectations, relationship status, educational level, level of assistance.

GÖRME YETERSİZLİĞİNDEN ETKİLENEN YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KAPSAYICI ÇEVİRİM İÇİ ÖĞRENME ORTAMLARINA DAHİL EDİLMELERİNE İLİŞKİN STRATEJİLER

Dr. Asil DERİN KILIÇ

ORCID: 0000-0003-2195-9889

E-Posta: asilderin@yahoo.com

Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Kars, Türkiye

Özet

Fiziksel ve dijital alanlar arasındaki çizgilerin bulanıklaştığı yeni bir dünyada zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldıran çevrim içi öğrenme, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini hızlandıran uzaktan ve teknoloji destekli eğitim çağında yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşması, küreselleşmesi ve yaygınlaştırılması noktasında oldukça önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla görme yetersizliğinden etkilenen öğrenciler de dahil olmak üzere özel gereksinimleri olan tüm öğrencilerin farklılaşan ihtiyaç ve beklentilerine *-zamanında-* uygun yanıtların verilebilmesi bağlamında bizlere eşsiz fırsatlar sunan çevrim içi öğrenme büyük bir önem taşımaktadır. Daha açık bir ifadeyle eğitim kalitesinin iyileştirilmesiyle yakından ilişkili olduğu varsayılan çevrim içi öğrenme; farklı bilişsel, fiziksel ve/veya duyuşsal özelliklere sahip tüm öğrencilere eşit, adil, kapsayıcı ve yaşam boyu eğitim hizmetlerinin sunulabilmesi noktasında katalizör bir rol üstlenmektedir. İlgili alan yazında çevrim içi öğrenmenin 1995 yılında WebCT'nin (Web Course Tool/Online Ders Aracı) tanıtılmasıyla birlikte web tabanlı bir sistem olarak ortaya çıktığı ve devamında Blackboard ve LMS (Learning Management System/Öğrenme Yönetim Sistemi) olarak varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir. Ayrıca ilgili alan yazında harmanlanmış öğrenme, e-öğrenme ve hatta uzaktan öğrenme gibi kavramların genellikle birbirleri yerine kullanıldığı görülürken, bu durumun ise genel anlamda çevrim içi öğrenmeye ilişkin yaygın kabul edilen bir tanımlamanın yapılmasını zorlaştırdığı düşünülmektedir. Örneğin, Ryan vd. (2016) çevrim içi öğrenmeyi tamamen çevrim içi şekilde sunulan dersler olarak ifade ederken, Oblinger ve Oblinger (2005) ise çevrim içi öğrenmenin tamamen çevrim içi olarak gerçekleşen öğrenme anlamına gelmediğine dair bir vurguda bulunmaktadır. Ayrıca Moore vd. (2011) erişilebilirlik, bağlanabilirlik, esneklik ve farklı etkileşim biçimlerinin çevrim içi öğrenmenin belirleyicileri arasında yer aldığını belirtmektedir. Öte yandan 1988 ve 2018 yılları arasında yayımlanan 46 çalışmaya ilişkin sistematik bir incelemede bulunan Singh ve Thurman (2019) tarafından çevrim içi öğrenme, “*senkron (veya asenkron) bir sınıfta çevrim içi olarak deneyimlenen öğrenme*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ise yükseköğretimde öğrenme sürecinin kapsayıcı eğitim anlayışıyla yeniden kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmaktadır. Kapsayıcı eğitim anlayışında özel gereksinimleri olan öğrencilerin toplumsal yaşamın her bir

alanına tam ve etkin bir şekilde katılım sağlayabilmeleri için yükseköğretim sistem(ler)ine aşamalı olarak dahil edilmeleri gerekliliği ifade edilirken, bu gerekliliğe binaen görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme süreçlerine anlamlı bir şekilde dahil edilme hakkına sahip oldukları varsayılmaktadır. Bu öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına etkili ve verimli bir şekilde dahil edildiklerini gösteren önemli faktörler arasında ise (i) iş birliği, (ii) fırsatlara eşit erişim, (iii) eşitsizliğin üstesinden gelmeye yönelik gerekli bilgi ve beceriler, (iv) değişimi teşvik etmeye yönelik gerekli araç ve gereçlerin yanı sıra motivasyon, (v) güvene dayalı yakın ve samimi ilişkiler, (vi) özel eğitime uygun çok boyutlu/yönlü pedagojiler, (vii) teknoloji de dahil olmak üzere kaynakların adil dağılımı, (viii) kaynaklara adil erişim, (ix) kapsayıcı yaklaşımlar ve yöntemler, (x) öğretim faaliyetlerine anlamlı katılım ve son olarak (xi) sosyal adalet yer almaktadır. Nitekim görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarında dışlanmaması ve ayrımcı tutumlara maruz kalmaması, yükseköğretimde sosyal adalet ve/veya hakkaniyetin güçlü bir ifadesi olarak kabul edilmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına nasıl dahil edilebildiklerine ilişkin sınırlı bilgiye ulaşılmaktadır. Ancak ilgili alan yazında göz ardı edilen bu önemli konuya dair anlayışımızı genişletmek ve derinleştirmek için görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına dahil edilebilmelerini kolaylaştıran stratejilerin açıkça ifade edilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu önemden hareketle özel eğitimle ilgili politikalarda her ne kadar özel gereksinimleri olan bireylerin haklarına, ihtiyaçlarına ve yaşanan zorluk alanlarına yer verilse de çevrim içi öğrenme ortamlarında görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin özel koşulları pek de hesaba katılmamaktadır. Başka bir ifadeyle bu politika hükümlerinde uyarlanabilir politika kavramı yer almamaktadır. Dolayısıyla özel gereksinimleri olan öğrencilerin eğitim ortamlarına dahil edilebilmeleri için oluşturulan politikalar, çevrim içi öğrenme bağlamlarında görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmamaktadır. Nitekim ilgili araştırmalarda da politika ve uygulamalar arasında dikkate değer, büyük bir boşluğun altı çizilmektedir. Bu bağlamda görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına fırsat eşitliği temelinde dahil edilmeleri gerek küresel gerek ulusal gerekse de kurumsal politikaların varlığına rağmen halen aşılamayan bir zorluk alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik politika ve uygulamalar arasındaki boşluğa dair olumsuz etkinin görme yetersizliğinden etkilenen öğrenciler açısından sınırlı teknolojik imkanlarla da birleşmesi durumunda, bu öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına etkin bir şekilde dahil olabilmeleri zorlaşabilmektedir. Dolayısıyla -özellikle çevrim içi öğrenme ortamlarına yönelik- halihazırdaki kurumsal politikaların görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin farklılaşan ihtiyaç ve beklentilerine göre uyarlanması gerekmektedir. Ayrıca bu politikalar, kalıcı birer rehber olmaktan ziyade

değişime açık birer kılavuz olarak anlaşılmalıdır. Bu anlayış ise çevrim içi öğrenme ortamlarının doğası gereği oldukça dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle önem kazanmaktadır.

Etkili bir çevrim içi öğrenme süreci, teknolojik araçları ve bunları desteklemek için gerekli olan altyapıyı içermektedir. Nitekim ilgili alan yazında her ne kadar yükseköğretim kurumlarında öğrenme yönetim sistemleri, internet bağlantısı ve altyapı da dahil olmak üzere gerekli temel teknolojik imkanlardan optimum düzeyde yararlandığı ifade edilse de fiziksel ve siber gerçekliklerle dengelenmiş dijital uygarlık çağında bu teknolojilerin gerek erişilebilirliği gerekse de kullanılabilirliği ne yazık ki görme yetersizliğinden etkilenen öğrenciler açısından halen bir zorluk alanı olarak anılmaya devam etmektedir. Öte yandan web tabanlı altyapının erişilebilirliğine ve kullanılabilirliğine dair zorluklar ise küresel bir sorunu temsil etmektedir. Nitekim bu bağlamda son zamanlarda çevrim içi öğrenme için en popüler platform haline gelen MOOC'ların (Massive Open Online Course/Kitleli Açık Çevrim İçi Ders) tüm öğrencilere açık olduğu iddia edilirken, Bohnsack ve Puhl (2014) bu iddiaya meydan okuyarak açıklık ve erişilebilirliğin aynı anlama gelmediğini savunmaktadır. Ayrıca bazı araştırmalarda MOOC platformunun görme yetersizliğinden etkilenen öğrenciler açısından pek de erişilebilir olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra özel gereksinimleri olan öğrencilerin farklılaşan ihtiyaç ve beklentilerine uygun yanıtların verilebilmesi noktasında yükseköğretim kurumları çatısı altında yer alan özel birimlere rağmen özellikle görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarında akranlarından geri kaldıkları bilinmektedir. Dahası bilgisayar, ekran okuyucusu ve diğer yardımcı cihazlar gibi teknolojik araçların yanı sıra dijital öğrenme materyallerinin sınırlı olduğu yükseköğretim kurumlarında, bu öğrencilerin çevrim içi öğrenme süreçlerinin etkililik ve verimlilik açısından olumsuz yönde etkilendiği düşünülmektedir. Hiç kuşkusuz yenilikçi yükseköğretim kurumlarında görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına tam ve etkin katılımları için çok yönlü işlevlere sahip gelişmiş teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda da tartışıldığı üzere ilgili alan yazında görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarına fırsat eşitliği temelinde dahil olabilmelerini engelleyen ve destekleyen faktörlere ilişkin tartışmalarla sosyal adalet odaklı kapsayıcılık kavramına odaklanılmaktadır. Bununla birlikte yükseköğretimin hızla dijitalleşmesine rağmen sınırlı kamu finansmanı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, yükseköğretim kurumlarının çok yönlü gelişmiş teknolojik araçları edinebilmeleri zorlaşabilmektedir. Nitekim bu bağlamda yükseköğretim kurumları ile sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle kurulan stratejik ortaklıklar, yükseköğretim kurumlarının gerekli kaynaklara (finansal, teknolojik vd.) ulaşmalarını sağlayarak görme yetersizliğinden etkilenen öğrencilerin çevrim içi öğrenme süreçlerini destekleyebilmektedir. Sonuç olarak kapsayıcı çevrim içi öğrenme süreçlerine ilişkin çok yönlü bakış açılarının ele alındığı bu geleneksel derleme

araştırması kapsamında, görme yetersizliğinden etkilenen yükseköğretim öğrencilerinin kapsayıcı çevrim içi öğrenme ortamlarına dahil olabilmelerini kolaylaştıran uygun stratejilerin belirlenmesine yönelik disiplinler arası farklı çalışmaların gerçekleştirilmesine öncülük edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görme Yetersizliğinden Etkilenen Öğrenciler, Yükseköğretim, Kapsayıcı Çevrim İçi Öğrenme Ortamları

STRATEGIES FOR THE INCLUSION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS AFFECTED BY VISUAL IMPAIRMENT IN INCLUSIVE ONLINE LEARNING ENVIRONMENTS

Abstract

In a new world where the lines between physical and digital spaces are blurred, online learning, which eliminates temporal and spatial boundaries, is a very important strategy for the internationalization, globalization and dissemination of higher education institutions in the age of distance and technology-supported education, which accelerates the transition from the industrial society to the information society. Therefore, online learning, which offers us unique opportunities in order to provide timely answers to the diverse needs and expectations of all students with special needs, including students affected by visual impairment, is of great importance. To put it more clearly, online learning, which is assumed to be closely related to the improvement of the quality of education; it plays a catalytic role in providing equal, fair, inclusive and lifelong education services to all students with different cognitive, physical and/or affective characteristics. In the relevant literature, it is stated that online learning emerged as a web-based system with the introduction of WebCT (Web Course Tool) in 1995 and continued to exist as Blackboard and LMS (Learning Management System). In addition, while it is seen that concepts such as blended learning, e-learning and even distance learning are generally used interchangeably in the relevant literature, it is thought that this situation makes it difficult to make a widely accepted definition of online learning in general. For example, Ryan et al. (2016) refer to online learning as courses offered entirely online, while Oblinger and Oblinger (2005) emphasize that online learning does not mean learning that takes place entirely online. In addition, Moore et al. (2011) state that accessibility, connectivity, flexibility and different forms of interaction are among the determinants of online learning. On the other hand, Singh and Thurman (2019), who conducted a systematic review of 46 studies published between 1988 and 2018, define online learning as “*learning experienced online in a synchronous (or asynchronous) classroom*”. This definition contributes to the reconceptualization of the learning process in higher education with an inclusive education approach. In the inclusive education approach, it is stated that students with special needs should be gradually included in the higher education system(s) in order to participate fully and effectively in all areas of social life, and it is assumed that students affected by visual impairment have the right to be

meaningfully included in online learning processes. Among the important factors indicating that these students are effectively and efficiently engaged in online learning environments are (i) *cooperation*, (ii) *equal access to opportunities*, (iii) *the necessary knowledge and skills to overcome inequality*, (iv) *the necessary tools and equipment to promote change, as well as motivation*, (v) *close and sincere relationships based on trust*, (vi) *multidimensional/multifaceted pedagogies suitable for special education*, (vii) *equitable distribution of resources, including technology*, (viii) *equitable access to resources*, (ix) *inclusive approaches and methods*, (x) *meaningful participation in teaching activities*, and finally (xi) *social justice*. Indeed, the fact that students affected by visual impairment are not excluded and exposed to discriminatory attitudes in online learning environments is considered a strong expression of social justice and/or equity in higher education.

As a result of the literature review, limited information is obtained on how students affected by visual impairment can be included in online learning environments. However, in order to broaden and deepen our understanding of this important issue, which is ignored in the relevant literature, it is of great importance to clearly articulate strategies that facilitate the inclusion of students affected by visual impairment in online learning environments. Based on this importance, although the rights, needs and difficulties of individuals with special needs are included in the policies related to special education, the special conditions of students affected by visual impairment in online learning environments are not taken into account. In other words, the concept of adaptive policy is not included in the provisions of this policy. Therefore, the policies created to include students with special needs in educational environments are not tailored to the needs of students affected by visual impairment in online learning contexts. As a matter of fact, relevant research underlines a significant gap between policy and practice. In this context, the inclusion of students affected by visual impairment in online learning environments on the basis of equal opportunity is still an insurmountable challenge despite the existence of global, national and institutional policies. Moreover, if the negative impact of the gap between policies and practices is combined with limited technological opportunities for students affected by visual impairment, it can be difficult for these students to participate effectively in online learning environments. Therefore, current institutional policies – *especially for online learning environments* – need to be adapted to the differing needs and expectations of students affected by visual impairment. In addition, these policies should be understood as guides that are open to change rather than permanent guides. This understanding gains importance due to the fact that online learning environments are highly dynamic in nature.

An effective online learning process includes technological tools and the infrastructure to support them. As a matter of fact, although it is stated in the relevant literature that the necessary basic technological facilities, including learning management systems, internet connection and infrastructure, are used at the optimum level in

higher education institutions, both the accessibility and usability of these technologies in the age of digital civilization balanced with physical and cyber realities unfortunately continue to be referred to as an area of difficulty for students affected by visual impairment. On the other hand, the challenges related to the accessibility and usability of web-based infrastructure represent a global problem. As a matter of fact, in this context, while it is claimed that MOOCs (Massive Open Online Course), which have recently become the most popular platform for online learning, are open to all students, Bohnsack and Puhl (2014) challenge this claim and argue that openness and accessibility do not mean the same thing. In addition, some studies show that the MOOC platform is not very accessible for students affected by visual impairment. In addition, it is known that despite the special units under the roof of higher education institutions in order to respond to the diverse needs and expectations of students with special needs, especially students affected by visual impairment fall behind their peers in online learning environments. Moreover, in higher education institutions where technological tools such as computers, screen readers and other assistive devices as well as digital learning materials are limited, it is thought that the online learning processes of these students are adversely affected in terms of effectiveness and efficiency. Undoubtedly, in innovative higher education institutions, advanced technologies with versatile functions are needed for the full and effective participation of students affected by visual impairment in online learning environments.

As discussed above, the literature focuses on the concept of social justice-oriented inclusion by discussing the factors that prevent and support the inclusion of students with visual impairment in online learning environments on the basis of equal opportunity. However, despite the rapid digitalization of higher education, given the reality of limited public funding, it can be difficult for higher education institutions to acquire versatile advanced technological tools. As a matter of fact, in this context, strategic partnerships established with higher education institutions, non-governmental organizations and the private sector can support the online learning processes of students affected by visual impairment by enabling higher education institutions to access the necessary resources (financial, technological, etc.). As a result, within the scope of this traditional review research, which deals with multifaceted perspectives on inclusive online learning processes, it is aimed to lead different interdisciplinary studies to determine appropriate strategies that facilitate the inclusion of higher education students affected by visual impairment in inclusive online learning environments.

Keywords: Higher Education Students Affected By Visual Impairment, Higher Education, Inclusive Online Learning Environments

8 HAFTALIK VOLEYBOL ANTRENMANLARIN 11-13 YAŞ KADIN VOLEYBOLCULARDA DENGE VE DİKEY SIÇRAMA PERFORMANSI İLE EMPATİ BECERİLERİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Esra YILMAZ

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8961-9970>

E-Posta: esrayilmaz704@gmail.com

Batman Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü, Batman, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Mihraç KÖROĞLU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6865-413X>

E-Posta: mihrackoroglu@gmail.com

Batman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Batman, TÜRKİYE

Özet

Bu çalışmanın amacı, Batman İl Milli Eğitim müdürlüğüne bağlı TÜPRAJ İlk Öğretim Okulunda Okuyan ve düzenli olarak voleybol eğitimi alan 11-13 yaş grubu öğrencilerin Denge, Dikey Sıçrama ve Empati etkisini incelemektir. Araştırma yönteminde nicel tarama modelinde zayıf deneysel desen kullanılarak tek grup ön test ve son test verileri değerlendirilmiştir. Deney grubuna uygulanan çalışma 8 haftalık denge ve dikey sıçrama performanslarını arttırmaya yönelik antrenmanlardan oluşmuştur. Kontrol grubu öğrencileri ise sadece normal derslerine girmiştir. Deney grubunda 25 kız öğrenci çalışmaya katılmıştır. Kontrol grubunda 25 kız öğrenci bulunmaktadır. Araştırmada voleybol eğitimi alarak spor yapan ve spor yapmayan öğrencilerden oluşturulan deney ve kontrol gruplarında ön test ve son test verileri elde etmek için kişisel bilgi formu, Cambridge davranış ölçeği ve 8 haftalık planlanmış voleybol antrenmanı uygulanmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizleri SPSS 22 programı ile yapılmıştır. Araştırma sorularının güvenilirlik analizleri, normal dağılım ve homojen dağılım analizleri yapılarak her bir sorudan elde edilen ortalama puanlara göre çözümlenmeler yapılmıştır. İstatistiksel yöntemde frekans (N), yüzde (%) ortalama (\bar{X}), Paired Sample t testi ve bağımsız grupların karşılaştırılmasında Independent-Samples T-testi kullanılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesi istatistiksel anlamlılık Cronbach's Alfa $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, özellikle küçük yaş gruplarına uygulanan eğitimlerin bireysel başarılarının artmasında önemli etkisinin olduğu ve aynı zamanda takım içerisindeki bütün sporcuların empatik gelişimi açısından büyük önem taşıdığı ve bu şekilde bireysel sportif başarı ile empatik becerileri geliştirmek için olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antrenman, Denge, Dikey sıçrama, Empati, voleybol.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN REKREASYONEL FAALİYETLERE KATILIMLARINI ENGELLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Mustafa ARSLAN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1133-7373>

E-Posta: arjin_72@hotmail.com

Batman Milli Eğitim Müdürlüğü, Batman, TÜRKİYE

Doç. Dr. Nuri Muhammet ÇELİK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6403-6262>

E-Posta: nmcelik@gmail.com

Batman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Batman, TÜRKİYE

Özet

Bu araştırmanın amacı; Sınıf Öğretmenlerinin Rekreatif Faaliyetlere Katılımlarını Engellenen Faktörlerin Belirlenmesine yöneliktir. Araştırmanın evrenini, Batman ilinde görev yapan öğretmenler 155 kadın ve 243 erkek sınıf öğretmeni olmak üzere toplam 398 kişi oluşturmaktadır. Yapılan çalışmada, betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri toplama aracı 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, katılımcıların demografik bilgilerini ve rekreatif eğilimlerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Alexandris ve Carrol (1997) tarafından geliştirilen, “Boş Zaman Engelleri” ölçeği 20 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmasında SPSS 22 IBM istatistik paket programı kullanılmıştır. Veriler ortalama ve standart sapma olarak özetlenmiştir. Verilerin normallik sınaması One-Sample Kolmogorov-Smirnov testi ile test edilmiş olup verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bağımsız gruplar arasındaki farklılık ise bağımsız gruplarda T testi ve One Way ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada sınıf öğretmenlerinin rekreatif faaliyetlere katılımını engelleyen faktörleri incelediğimizde uygulamış olduğumuz anketteki demografik bilgilerle, alt boyu toplam puanları arasında değişkenlere göre farklılıklar ortaya çıktığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf, Öğretmen, Rekreatif.

SPORCULARDA SQUAT HAREKETİ SIRASINDA AYAK PLANTAR BASINÇ ANALİZİNİN İNCELENMESİ

Emre İŞLEYEN

ORCID: 0009-0000-7792-9932

E-Posta: emreiislyn@gmail.com

Nişantaşı Üniversitesi, Hareket ve Antrenman Bilimleri, Lisansüstü Eğitim, İstanbul, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Murat TUTAR

ORCID: 0009-0009-1726-7581

E-Posta: tutarmurat@gmail.com

Gedik Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Halil KORKMAZ

ORCID: 0000-0001-5587-5195

E-Posta: halil.korkmaz@gedik.edu.tr

Gedik Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

Özet

Bu çalışmanın amacı squat hareketi sırasında ayak plantar bası etkilerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla çalışma yaşları 18-30 (20.2 ± 1.21) yaş aralığında olan ve 5 yıldır profesyonel lisanslı 50 erkek gönüllü katılımcı ile yapılmıştır. Katılımcıların ön test olarak boy, kilo, alt ekstremite 1 tekrar maksimal kuvvet testleri alınmıştır. Testlerin ardından katılımcılar ayak bası platformunun üzerine gelip 10 tekrarlı squat hareketi yapmışlardır. Ayak bası platformu üzerinde katılımcıların dominant ayak, ayak ön ve ayak arka bölümünde oluşan kuvvet değişimleri kaydedilmiştir. Her grubun grup içi ön-test ve son-testi farkı olup olmadığını belirlemek için bağımlı örneklem t testi ve pearson korelasyon testi uygulanmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre 1 TM kuvvet testi ile statik squat ölçümleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0.05$). Dinamik squat sol ayak ve sağ ayak arasında negatif korelasyon ($r = -1.000$, $p < 0.001$) bulunmuştur. Statik squat sol ve sağ ayak arasında negatif bir ilişki ($r = -0.828$, $p < 0.001$) bulunmuştur. Statik sol ayak ön ve sol ayak arka bölüm arasında negatif bir korelasyon ($r = -0.666$, $p < 0.001$), statik sol ayak ön ve 1 RM arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -0.306$, $p = 0.012$). Sonuç olarak sporcularda squat hareketi sırasında oluşan ayak plantar basınç farklı arasında dominant ayak korelasyon analizlerinde negatif ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Squat, dinamik, statik, ayak basınç, ayak plantar basınç

KİRAZ SİNEĞİ, RHAGOLETIS CERASI L. (DIPTERA: TEPHRITIDAE), İÇİN BİYOLOJİK MÜCADELEDE ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR

Doç. Dr. Refik BOZBUĞA, Dr. Doğanca KAHYA

ORCID: 0000-0001-9201-5725, 0000-0002-8996-3393,

refikbozbuga@gmail.com

Department of Plant Protection, Faculty of Agriculture, Eskisehir Osmangazi University, Odunpazarı,
26160, Eskisehir, Türkiye

Özet

Bu derleme, Avrupa kiraz sineği *Rhagoletis cerasi* L. (Diptera: Tephritidae) nin biyolojik mücadelesinde entomopatojen nematodların (EPN'ler) potansiyel kullanımını özetlemektedir. Kiraz yetiştiriciliği, hem meyve kalitesine hem de verimine önemli zararlar verebilen bu zararlıdan kaynaklanan önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Kimyasal mücadele yöntemleri, çevre ve insan sağlığı açısından olumsuz sonuçlar meydana getirmiş ve sürdürülebilir alternatiflerin araştırılmasını teşvik etmiştir. Özellikle *Steinernema feltiae* ve *S. carpocapsae* gibi EPN'ler, laboratuvar çalışmalarında meyve sineği larvalarında yüksek ölüm oranları elde ederek önemli sonuçlar göstermiştir. Ancak, arazi denemeleri; çevresel faktörler ve zararlı dinamiklerinin interaksyonundan etkilenen düşük etkinlik ve sınırlı nematod kalıcılığı gibi zorlukları olabilmektedir. Bu derleme çalışması, çeşitli çalışmalardan elde edilen bulguları sentezleyerek, EPN'lerin çevre dostu bir çözüm olarak potansiyel taşıdığını ancak sıcaklık faktörü, larva azalması ve arazi şartlarında sınırlı faktörlerin, *R. cerasi*'nin mücadelesinde pratik uygulamalarını kısıtladığını belirtmektedir. Bu zorluklara rağmen, EPN'ler entegre zararlı yönetimi (IPM) yaklaşımının bir parçası olarak umut vaat etmektedir. Bu derleme, etkilerini optimize etmek, daha verimli uygulama teknikleri geliştirmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır ve EPN'lerin kiraz bahçelerinde sürdürülebilir zararlı kontrol stratejilerindeki rolünün daha fazla araştırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Entomopatojen nematodlar, Kiraz sineği, Biyolojik Mücadele, Entegre Zararlı Yönetimi, *Steinernema feltiae*

ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES AS A BIOLOGICAL CONTROL FOR EUROPEAN CHERRY FRUIT FLY *RHAGOLETIS CERASI* L. (DIPTERA: TEPHRITIDAE)

Abstract

This review provides an overview of the potential use of entomopathogenic nematodes (EPNs) in the biological control of the European cherry fruit fly, *Rhagoletis cerasi* L. (Diptera: Tephritidae). Cherry cultivation faces significant challenges from this pest, which can cause extensive damage to both fruit quality and yield. Conventional chemical control methods have raised concerns regarding environmental and human health, prompting the search for sustainable alternatives. EPNs, particularly *Steinernema feltiae* and *S. carpocapsae*, have shown promising results in laboratory studies, where they achieved high mortality rates in fruit fly larvae. However, field trials have revealed challenges, including reduced efficacy and limited persistence of nematodes, influenced by environmental factors and the complexity of pest dynamics. The review synthesizes findings from various studies, indicating that while EPNs present a potential eco-friendly solution, their practical application in controlling *R. cerasi* remains constrained by factors such as temperature dependence, delayed larval drop, and limited activity under real-world conditions. Despite these challenges, EPNs hold promise as part of an integrated pest management approach, and further research is essential to optimize their effectiveness, enhance their persistence, and develop more efficient application techniques. This review highlights the need for continued exploration of EPNs in sustainable pest control strategies for cherry orchards

Keywords: Entomopathogenic nematodes, European cherry fruit fly, Biological control, Integrated pest management, *Steinernema feltiae*

Introduction

Cherry (*Prunus avium*), a stone fruit tree species from the Rosaceae family known for its juicy and sweet fruit, is believed to have originated in Northern Anatolia or the Southern Caucasus and spread from Anatolia to Europe and subsequently worldwide, with its fruit consumed fresh, dried, or used in the food industry (Anonymous, 2022). Research and studies estimate that there are approximately 1,500 varieties of cherries and due to its high economic value, not only the fruit but also the stem, leaves, and wood of the cherry tree are used in various sectors, moreover the demand for cherries increases every year, making it a significant part of Türkiye's agricultural production and export sector (TEPGE, 2022). Globally, cherry cultivation takes place across many geographical regions, including North Africa, Europe, the Middle East, Anatolia, and both North and South America (Anonymous, 2022). According to 2020 data from the Food and Agriculture Organization (FAO), Türkiye ranks first globally in cherry production, with 83,000 hectares of cherry orchards and approximately 725,000 tons of production (Anonymous 2022).

Cherry and sour cherry cultivation face various plant protection challenges, including harmful insects, diseases, and weeds, with the European cherry fruit fly (*Rhagoletis cerasi* L., Diptera: Tephritidae) being a major pest that can cause up to 80% damage during outbreak years if not effectively controlled and is considered a zero-tolerance pest in cherry exports. (Anonymous, 2011; Alaserhat et al., 2021). Not only in Türkiye but also across Europe, where cherry cultivation is widespread, the European cherry fruit fly remains one of the primary pests (Daniel and Grunder, 2012). Due to the low tolerance for this pest and the potential for up to 100% damage in cases of unsuccessful control and it is noted that the infested fruits are difficult to distinguish, and when tolerance levels are exceeded, the entire crop may rot (Boller, 1972).

The adult European cherry fruit fly measures 4-5 mm in length and has a distinctive triangular yellow marking at the tip of its thorax (Anonymous 2017). It overwinters in the soil as a pupa, and depending on temperature, humidity, rainfall, and location, adults emerge from the soil starting in the first week of May (Anonymous 2017). Approximately one week after emergence, adults begin laying eggs in the fruits (Anonymous 2017). Additionally, at harvest, infested fruits are of low market value due to their wormy appearance (Anonymous 2017). Several control methods are applied against the European cherry fruit fly, including cultural practices, biotechnical methods, and chemical control (Anonymous 2017). However, as with other pests, chemical control has become the dominant approach in managing the cherry fruit fly, leading to numerous environmental and human health concerns in cherry farming and for this reason, alternative and eco-friendly control methods are gaining increasing importance to produce residue-free products (Tezcan and

Gülperçin, 2000; Görmez et al., 2016). Biological control is one of these alternative methods and among the biological control agents that suppress harmful insects are entomopathogens (Kılınçer et al., 2010). Entomopathogenic agents include a variety of microorganisms such as fungi, bacteria, viruses, protozoa, and nematodes, which form the foundation of microbial pest control (Kılınçer et al., 2010). This review aims to provide information on the potential use of entomopathogenic nematodes in the biological control of the European cherry fruit fly, as well as on the relevant studies conducted in this field.

Biological Control of the European Cherry Fruit Fly with Entomopathogenic Nematodes

Various studies on the European Cherry Fruit Fly and its management using Entomopathogenic Nematodes have been conducted by different researchers, and this review provides insights into these findings.

Entomopathogenic nematodes (EPNs) show considerable promise for managing *Rhagoletis cerasi*, with laboratory and field trials confirming their efficacy against soil-bound larvae, while testing a tractor-mounted spray boom demonstrated effective soil application, though nematode activity declined to 60% within a week, and challenges remain in forecasting larval drop, as observations of unharvested cherry trees revealed prolonged and sequential larval emergence over several weeks within the same variety (Herz et al., 2006). As the leading global producer of sweet cherries, Türkiye faces significant challenges from the European cherry fruit fly (*Rhagoletis cerasi*), a pest capable of rendering entire crops unmarketable due to stringent quality standards, prompting research into alternatives to insecticides, such as the use of native entomopathogenic nematodes (*Steinernema carpocapsae*, *S. feltiae*, *Heterorhabditis bacteriophora*, *H. marelatus*), where *S. feltiae* proved most effective, achieving up to 95% larval mortality at optimal temperatures (25 °C) and maintaining superior efficacy even at lower temperatures, highlighting its promise as a sustainable and ecologically sound method for reducing larval populations and preventing spring infestations (Kepenekçi et al., 2015). Although laboratory studies have demonstrated the susceptibility of various fruit fly species, including *Rhagoletis cerasi*, to entomopathogenic nematodes, with promising results for third-instar larvae in controlled settings, field trials, such as those conducted under the an European COST project and subsequent studies in Swiss cherry orchards, revealed limited efficacy, as reductions in adult emergence were modest (20–41%) and confounded by factors like high natural pupal mortality, leading to the conclusion that the spatial and temporal limitations of nematode activity under real-world conditions significantly constrain their potential as a reliable biological control strategy for managing R. Cerasi (Daniel and Grunder, 2012). Infective juveniles of *Steinernema carpocapsae* and *S. feltiae* caused markedly higher mortality in *Rhagoletis indifferens* pupae compared to *S. riobrave*, while *Heterorhabditis bacteriophora* exhibited greater lethality than *S. feltiae* but similar reproductive capacity, with

S. riobrave uniquely persisting in 2.5% of surviving pupae (Stark and Lacey, 1999). Semi-field and field trials assessing entomopathogenic nematodes (*Heterorhabditis bacteriophora*, *H. indica*, *Steinernema feltiae*, and *S. carpocapsae*) for biological control of grubs in hazelnut, chestnut, and cherry orchards demonstrated varying pest mortality rates, with *H. bacteriophora* achieving the highest efficacy (75.4%) against hazelnut weevils, while chestnut weevil mortality slightly improved under *S. carpocapsae* treatment; however, none of the treatments provided significant control of the European cherry fruit fly, suggesting limited feasibility for using nematodes to manage this key cherry pest (Kuske et al., 2005). Laboratory, semi-field, and field experiments in Germany assessed the insecticidal efficacy of *Steinernema bicornutum*, *S. carpocapsae* (including a Chinese strain), *S. feltiae*, and *Heterorhabditis bacteriophora* against *R. cerasi*, revealing average infestation rates of 80% in cell wells, 71% in quartz sand, 56% in soil, and 54% in semi-field soil setups, with *S. carpocapsae* and *S. feltiae* consistently achieving the highest efficacy, although field tests demonstrated limited pupal infestation (2%), suggesting moderate potential under varying application conditions (Köppler et al., 2005). Laboratory and field studies evaluating *Steinernema carpocapsae*, *S. feltiae*, and *S. intermedium* against *Rhagoletis indifferens* revealed larvae as the most susceptible stage, with mortality rates reaching 100%, particularly for *S. carpocapsae* and *S. feltiae*, which maintained efficacy across soil types and concentrations, unlike pupae that showed no infection; while adult flies were moderately infected, the resilience and pathogenicity of *S. carpocapsae* and *S. feltiae* suggest their potential as biological control agents in unmanaged or residential areas (Yee et al., 2003).

Conclusion

In conclusion, while entomopathogenic nematodes (EPNs), particularly *Steinernema feltiae* and *S. carpocapsae*, have demonstrated significant potential in laboratory studies for controlling the European cherry fruit fly, *Rhagoletis cerasi*, by achieving high mortality rates in larvae even at lower temperatures, field trials have highlighted limitations, such as reduced efficacy, environmental factors, and difficulties in accurately predicting larval drop and optimal application timing, suggesting that although EPNs may serve as a promising, eco-friendly alternative to chemical control, further research is required to improve application methods, enhance persistence, and integrate them effectively into integrated pest management strategies for sustainable agricultural practices.

References

- Alaserhat, İ., Canbay, A., Tuncer, S., Albayrak, S., Bozbek, Ö., & Alıcı, H. (2021). Kiraz ve vişnelerde *Rhagoletis cerasi* L.(Diptera: Tephritidae)'nin popülasyon yoğunluğu ile bitki fenolojisi arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 10(1), 37-46.
- Anononymous (2011). *Kiraz Entegre Mücadele Teknik Talimatı*. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 156 s.
- Anononymous, 2017. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/zmmae/Belgeler/Kutu%20Men%C3%BC/%C3%A7ift%C3%A7i%20b%C3%BClteni/kiraz_sine%C4%9Fi.pdf (Accessed date: 20.11.2024)
- Anononymous, 2022. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/kiraz-ticaret-raporu.pdf>(Accessed date: 20.11.2024)
- Boller, E. (1972). Zum Verkauf und Einsatz neuer Kirschenfliegenfallen im Jahre 1972. Schweiz. Z. Obst-und Weinbau, 108, 84-87.
- Daniel, C., & Grunder, J. (2012). Integrated Management of European Cherry Fruit Fly *Rhagoletis cerasi* (L.): Situation in Switzerland and Europe. *Insects*, 3, 956-988.
- Görmez, E., Civelek, H. S., & Dinçay, O. (2016). Kiraz Sineği, *Rhagoletis cerasi* L.(Diptera: Tephritidae)'ne karşı kullanılan insektisitlerin kalıntı analizlerine göre uygunluğunun değerlendirilmesi. *Türkiye Entomoloji Bülteni*, 6(4), 311-320.
- Herz, A., Köppler, K., Vogt, H., Elias, E., Peters, A., & Katz, P. (2006). *Biological control of the cherry fruit fly, Rhagoletis cerasi* L.(Diptera, Tephritidae) by use of entomopathogenic nematodes: first experiences towards practical implementation. In Ecofruit-12th International Conference on Cultivation Technique and Phytopathological Problems in Organic Fruit-Growing: Proceedings to the Conference from 31st January to 2nd February 2006 at Weinsberg/Germany (pp. 67-72).
- Kepenekci, I., Hazir, S., Özdem, A. (2015). Evaluation of native entomopathogenic nematodes for the control of the European cherry fruit fly *Rhagoletis cerasi* L.(Diptera: Tephritidae) larvae in soil. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 39(1), 74-79.
- Kılınçer, N., Yiğit, A., Kazak, C., Er, M. K., Kurtuluş, A., Uygun, N. (2010). Teoriden pratiğe zararlılarla biyolojik mücadele. *Türkiye biyolojik mücadele dergisi*, 1(1), 15-60.
- Köppler, K., Peters, A., Vogt, H. (2005). Initial results in the application of entomopathogenic nematodes against the European cherry fruit fly *Rhagoletis cerasi* L.(Diptera, Tephritidae). Proceedings of the 9th European meeting of the IOBC/WPRS Working group: Insect Pathogens and Insect Parasitic Nematodes, entitled "Growing Biocontrol Markets Challenge Research and Development", Kiel, Germany, 23-29 May, 2003.
- Kuske, S., Daniel, C., Wyss, E., Sarraquigne, J., Jermini, M., Conedera, M., & Grunder, J. (2005). Biocontrol potential of entomopathogenic nematodes against nut and orchard pests. *IOBC/WPRS Bull*, 28, 163-167.

Stark, J. P., & Lacey, L. A. (1999). Susceptibility of western cherry fruit fly (Diptera: Tephritidae) to five species of entomopathogenic nematodes in laboratory studies. *Journal of Invertebrate Pathology*, 74(2), 206-208

TEPGE,

2022.

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2022-Ocak%20Tar%C4%B1m%20C3%9Cr%C3%BCnleri%20Rapor%C4%B1/Kiraz,%20Ocak-2022,%20Tar%C4%B1m%20C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasa%20Raporu--+.pdf> Accessed date: 15.11.2024)

Tezcan, S. & N. Gülperçin, 2000. İzmir ve Manisa illeri ekolojik kiraz üretim bahçelerinin ana zararlılarından Kiraz Sineği (*Rhagoletis cerasi* L.) (Diptera, Tephritidae) ile savaşta sarı yapışkan tuzaklardan yararlanma olanakları, 167-176. Türkiye 4. Entomoloji Kongresi (12-15 Eylül 2000, Aydın) Bildirileri.

Yee, W. L., & Lacey, L. A. (2003). Stage-specific mortality of *Rhagoletis indifferens* (Diptera: Tephritidae) exposed to three species of *Steinernema* nematodes. *Biological Control*, 27(3), 349-356.

SALKIM GÜVESİ (*LOBESIA BOTRANA* DEN. & SCHIFF. (LEPIDOPTERA:TORTRICIDAE)'NİN ENTOMOPATOJEN NEMATODLAR İLE BİYOLOJİK MÜCADELESİ

Doç. Dr. Refik BOZBUĞA, Dr. Doğanca KAHYA
ORCID: 0000-0001-9201-5725, 0000-0002-8996-3393,
refikbozbuga@gmail.com

Department of Plant Protection, Faculty of Agriculture, Eskisehir Osmangazi University, Odunpazarı,
26160, Eskisehir, Türkiye

Özet

Salkım güvesi *Lobesia botrana* Den. & Schiff. (Lepidoptera:Tortricidae)), bağıcılıkta önemli bir zararlı olup, üzümlere zarar vererek ve sekonder etmenlerin gelişimini teşvik ederek önemli ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Geleneksel kimyasal mücadele yöntemleri çevre insan sağlığı ile ilgili sorunlara yol açmış, bu da sürdürülebilir alternatif mücadele yöntemlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Bu derleme, *L. botrana*'ya karşı biyolojik mücadele etmenleri olarak entomopatojen nematodların (EPN'ler) potansiyelini değerlendirmektedir. Derlemede yer alan çalışmalar, *Steinernema feltiae*, *S. carpocapsae* ve *Heterorhabditis bacteriophora* gibi çeşitli EPN türlerinin larva ve pupa popülasyonlarını laboratuvar, yarı tarla ve tarla koşullarında azaltmadaki etkinliğini anlatmaktadır. EPN simbiyotlarından elde edilen bakteriyel ürünler, uçucu ve temas caydırıcı etkileriyle yumurta bırakma ve beslenmeyi azaltmada umut vadetmektedir. Arazi uygulamaları, düşük sıcaklıklarda azalan etkinlik ve sınırlı pupa hassasiyeti gibi zorluklarla karşılaşmaktadır. EPN'lerin zararlı ile mücadele stratejilerine entegrasyonu, salkım güvesi mücadelesi için çevre dostu bir yaklaşım sunmaktadır. Uygulama yöntemlerini optimize etmek, kalıcılığı artırmak ve EPN'lerle birlikte mikrobiyal türevlerin formülasyonlarını değerlendirmek, EPN tabanlı çözümlerin etkinliğini artırmak için daha fazla araştırma önerilmektedir. Bu derleme, EPN'lerin sürdürülebilir bağıcılıktaki potansiyeli hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Entomopathogen nematodlar, Salkım güvesi, Biyolojik mücadele, Zararlı, *Lobesia botrana*

BIOLOGICAL CONTROL OF EUROPEAN GRAPEVINE MOTH (*LOBESIA BOTRANA* DEN. & SCHIFF. (LEPIDOPTERA:TORTRICIDAE)) USING ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES

Abstract

The European Grapevine Moth moth (*Lobesia botrana* Den. & Schiff. (Lepidoptera:Tortricidae)) a major pest in viticulture, causes significant economic losses by damaging grape clusters and promoting the growth of secondary pathogens. Conventional chemical control methods have raised environmental and health concerns, prompting the need for sustainable alternatives. This review examines the potential of entomopathogenic nematodes (EPNs) as biological control agents against *L. botrana*. Studies highlight the efficacy of various EPN species, including *Steinernema feltiae*, *S. carpocapsae*, and *Heterorhabditis bacteriophora*, in reducing larval and pupal populations under laboratory, semi-field, and field conditions. Notably, the use of adjuvants enhances EPN infectivity, especially at moderate temperatures, while bacterial products from EPN symbionts show promise in reducing oviposition and feeding through their volatile and contact deterrents. Field applications face challenges, including reduced efficacy at low temperatures and limited pupal susceptibility. The integration of EPNs into pest management strategies offers an eco-friendly approach for grapevine moth control. Further research is recommended to optimize application methods, enhance persistence, and evaluate co-formulations with adjuvants and microbial derivatives to improve the reliability and scalability of EPN-based solutions in vineyards. This review highlights the potential of EPNs in sustainable viticulture.

Keywords: Entomopathogenic nematodes, Grapevine moth, Biological control, Pests, *Lobesia botrana*

Introduction

The grapevine (*Vitis vinifera* L.) is classified under the Rhamnales order, within the Vitaceae family, which comprises approximately 700 species and a common characteristic of species in this family is their climbing nature, with tendrils located opposite the leaves, or they bear grape clusters as fruits (Ateş et al., 2017). Almost all of the grape varieties cultivated worldwide belong to the subspecies *Vitis vinifera* (Ateş et al., 2017). Viticulture is primarily practiced between latitudes 20°–52° N in the Northern Hemisphere, and 20°–40° S in the Southern Hemisphere, with temperature being a key limiting factor that prevents grape cultivation outside of these ranges (Winkler, 1972). According to FAO data, as of 2019, Türkiye contributes 5% of global grape production (FAO, 2021). When examining the current state of global grape-growing areas and production volumes, eight countries stand out as the leading producers. Türkiye ranks 5th in terms of vineyard area and 6th in overall grape production, following Italy (FAO, 2021).

In Türkiye, the Aegean Region leads national grape production with 2,071,696 tons, followed by the Mediterranean Region with 686,059 tons, and the Southeastern Anatolia Region with 636,390 tons (TÜİK, 2021). Grapes are cultivated for fresh consumption, drying (raisins), and winemaking (Anonymous, 2021). Particularly notable is the presence of locally preferred raisin varieties in domestic markets, as well as the production of seedless raisins for export, providing significant income for grape growers (Anonymous, 2021). As with other crops, viticulture faces various pests, diseases, and weeds that directly affect yield and quality and among the most significant pests is the grapevine moth (*Lobesia botrana* Denis & Schiffermüller) (Lepidoptera: Tortricidae), which causes direct damage to grape clusters and severely impacts yields (Kaçar, 1982; Anonymous, 2008).

The larvae of the Grapevine moth damage buds, flowers, and both unripe and ripe berries (Anonymous, 2008). When feeding within buds and flowers, the larvae secrete silk, binding them together into clusters (Anonymous, 2008). The damaged buds and flowers eventually fall off, resulting in sparse grape clusters (Anonymous, 2008). In unripe and ripe berries, larvae feed inside the berries, moving from one to another, thus causing extensive damage (Anonymous, 2008). As feeding is more frequent in ripe berries, a single larva can damage numerous berries (Anonymous, 2008). Additionally, the sugary juice exuding from ripe berries promotes the growth of saprophytic fungi, leading to the development of secondary pathogens (Anonymous, 2008).

The intensive use of pesticides, not only in viticulture but across agricultural production, has serious negative consequences for both human health and the environment and the use of synthetic pesticides

exacerbates these negative effects, making them more permanent and potentially causing irreversible damage (Barzman et al., 2015). For this reason, alternative and environmentally friendly biotechnical and biological control methods are increasingly being adopted in viticulture, in place of chemical control (Altındışlı et al., 2002; 2005).

Biological control efforts against the Grapevine moth involve the use of egg and larval parasitoids such as *Trichogramma* spp. and *Bracon hebetor* (Say) (Hymenoptera), as well as microbial agents, with *Bacillus thuringiensis* being a key player in microbial control (Turanlı, 2017). This review aims to provide information on the potential use of entomopathogenic nematodes as another biological control agent against the Grapevine moth, highlighting relevant studies and their implications for pest management strategies.

Use of Entomopathogenic Nematodes Against the Grapevine Moth (*Lobesia botrana*)

The efficacy of two South African entomopathogenic nematode species, *Steinernema yirgalemense* and *Steinernema jeffreyense*, cultured both in vivo and in vitro, against the larvae and pupae of *Lobesia vanillana*, a pest of wine grapes; results showed that in vitro-cultured *S. yirgalemense* exhibited the highest larval mortality (98%), outperforming *S. jeffreyense* (73%), while in vivo cultures of both species caused similar mortality (83%); no significant differences were found between in vivo and in vitro cultures, suggesting that in vitro culture is a viable method for producing effective EPNs for pest control, though pupae showed lower susceptibility (du Preez et al., 2021)

The effectiveness of combining entomopathogenic nematodes (EPNs) *Steinernema feltiae* and *S. carpocapsae* with the adjuvant Maximix to control *Lobesia botrana* in vineyards, assessing its impact on pest mortality and grape quality; Maximix significantly enhanced EPN efficacy against *L. botrana* larvae, particularly at higher temperatures (22°C), while efficacy decreased at lower temperatures (10°C), with no noticeable effect on grape volatile composition, although an increase in terpenes and C13-norisoprenoids was observed with *S. feltiae* and Maximix, suggesting potential for field application pending further validation (Campos-Herrera et al., 2023). The efficacy of four entomopathogenic nematode (EPN) species—*Steinernema feltiae*, *S. carpocapsae*, *S. riojaense*, and *Heterorhabditis bacteriophora*—along with their symbiotic bacterial bioproducts (unfiltered ferment, UF, and cell-free supernatant, CFS) against the European grapevine moth (*Lobesia botrana*), showing that all EPNs effectively killed various larval and pupal stages, with *S. carpocapsae* yielding the highest mortality, and UF proving more potent than CFS; these findings suggest the potential of EPNs and their bacterial derivatives as sustainable control agents, though further research on co-formulations is needed for practical vineyard applications (Vicente-Díez et al., 2021). The impact of bacterial deterrents from

Xenorhabdus nematophila and *Photorhabdus laumondii* on the ovipositional behavior and feeding preferences of the grapevine moth (*Lobesia botrana*), demonstrating that bacterial supernatants and ferments significantly reduced egg-laying (up to 95%) and larval feeding (by 65%), with the volatile compounds from *P. laumondii* effectively preventing oviposition for three days; these findings suggest that bacterial-derived products, applied either through contact or volatiles, offer a promising eco-friendly alternative for integrated pest management in vineyards, reducing reliance on traditional chemical pesticides (Vicente-Díez et al., 2023). The use of entomopathogenic nematodes (EPNs) *Steinernema feltiae* and *S. carpocapsae* in biological control of *Lobesia botrana*, evaluating combinations with five adjuvants and different environmental conditions that Maximix is identified as the most effective adjuvant, enhancing EPN survival, infectivity, and adherence on grapevine leaves and grapes, significantly reducing damage from *L. botrana* larvae (Campos-Herrera et al., 2023).

Conclusion

This review highlights the promising role of entomopathogenic nematodes (EPNs) as biological control agents against the Grapevine moth, *Lobesia botrana*, a significant pest in viticulture. Studies show that EPN species such as *Steinernema feltiae* and *S. carpocapsae* effectively target *L. botrana* larvae, particularly when combined with adjuvants to enhance infectivity under field conditions. Bacterial derivatives from EPN symbionts further offer innovative approaches by reducing oviposition and larval feeding. However, challenges remain, including reduced efficacy at low temperatures and limited pupal susceptibility. Future research should focus on optimizing application strategies, enhancing persistence, and integrating EPNs with other eco-friendly practices to establish them as reliable tools for sustainable viticulture.

References

- Altındışli, F. O., Göven, M. A., Altındışli, A. (2002). An Evaluation of the European Grapevine Moth (*Lobesia botrana* Den.–Schiff.) and its Parasitoids Inorganic and Conventional Vineyards in the Aegean Region of Turkey. Proc. of 7. *European Congress of Entomology*, 07-13.10.2002, Thessaloniki, Greece, pp:53. 7.
- Altındışli, F. Ö., Koclu, T., Hepdurgun B., Özsemerci, F. (2005). Salkım Güvesi (*Lobesia botrana* Den.–Schiff.) ile Mücadelede Çiftleşmeyi Engelleme Tekniğinin Kullanımında 6 Yıllık Deneyim. 6. Bağcılık Sempozyumu Bildiri Kitabı 1:297–304.
- Anonymous (2008). Ziraî Mücadele Teknik Talimatı (Meyve ve Bağ Zararlıları, Cilt: 4), T.C. Tarım ve Köyiçleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı, Ankara, 388 s.
- Anonymous, 2021. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/trc3-bolgesinde-bagciligin-gelistirilmesi-raporu.pdf>.
- Anonymous, 2022. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/Entegre/Bag%20Entegre%20M%C3%BCadele%20Teknik%20Talimat%C4%B1.pdf](https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/Entegre/Bag%20Entegre%20M%C3%BCadele%20Teknik%20Talimat%C4%B1.pdf). (Accessed date:10.11.2024)
- Ateş, F., Uysal, H., Merken, Ö., Çetinkaya, Ö. Ü. N., Eşitken, A., Altındışli, A. (2007). Organik üzüm yetiştiriciliği. TAYEK. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Yayın, (129), 263-274.
- Barzman, M., Bârberi, P., Birch, A. N. E., Boonekamp, P., Dachbrodt-Saaydeh, S., Graf, B., ... & Sattin, M. (2015). Eight principles of integrated pest management. *Agronomy for sustainable development*, 35, 1199-1215.
- Campos-Herrera, R., del Mar González-Trujillo, M., Vicente-Díez, I., Carpentero, E., Puellas, M., Vaquero, E., & Cepulyte, R. (2023). Entomopathogenic nematodes for controlling *Lobesia botrana* in vineyards: fine-tuning of application, target area, and timing. In *IOBC-WPRS Meeting of the Working Group*.
- Campos-Herrera, R., Vilanova de la Torre, M. D. M., González-Trujillo, M. D. M., Vicente-Díez, I., Carpentero, E., Puellas, M., ... & Manzanares Martínez, J. (2023). Entomopathogenic nematodes application for controlling *Lobesia botrana* in grapevine and their impact on grapevine quality. II International Congress on Grapevine and Wine Sciences.
- du Preez, F., Malan, A. P., & Addison, P. (2021). Potential of in vivo-and in vitro-cultured entomopathogenic nematodes to infect *Lobesia vanillana* (Lepidoptera: Tortricidae) under laboratory conditions. *PLoS One*, 16(8), e0242645.
- FAO, 2021. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
- Kaçar N. 1982. Ege Bölgesi koçullarına uygun bazı üzüm çeşitlerinde, Salkım güvesi *Lobesia botrana* (Den. & Schiff.) (Lep., Tortricidae)'nin zararı üzerinde gözlemler. *Türk. Bit. Kor. Derg.*, 6: 105-109.
- TÜİK, 2021. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/>
- Turanlı, F. (2017). Bağ zararlıları ve mücadeleleri. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6, 112-121.
- Vicente-Díez, I., Blanco-Pérez, R., Chelkha, M., Puellas, M., Pou, A., & Campos-Herrera, R. (2021). Exploring the use of entomopathogenic nematodes and the natural products derived from their symbiotic bacteria to control the grapevine moth, *Lobesia botrana* (Lepidoptera: Tortricidae). *Insects*, 12(11), 1033.
- Vicente-Díez, I., Pou, A., & Campos-Herrera, R. (2023). The deterrent ability of *Xenorhabdus nematophila* and *Photorhabdus laumondii* compounds as a potential novel tool for *Lobesia botrana* (Lepidoptera: Tortricidae) management. *Journal of invertebrate pathology*, 198, 107911.
- Winkler, A.J. 1972). *General Viticulture*. University of California. pp:190-203. Press Berkeley.

TUTA ABSOLUTA MEYRİCK (LEPIDOPTERA: GELECHIIDAE)'NİN BİYOLOJİK MÜCADELESİNDE POTANSİYEL ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN KULLANIMI

Dr. Doğanca KAHYA, Doç. Dr. Refik BOZBUĞA

ORCID: 0000-0002-8996-3393, 0000-0001-9201-5725

kahyadogancan@gmail.com

Department of Plant Protection, Faculty of Agriculture, Eskisehir Osmangazi University, Odunpazarı,
26160, Eskisehir, Türkiye

Özet

Domates yetiştiriciliğinde önemli bir zararlı olan *Tuta absoluta* Meyrick (Lepidoptera: Gelechiidae) ile mücadelede biyolojik mücadele etmeni olarak entomopatojen nematodların (EPN'ler) potansiyeli büyük önem taşımaktadır. *Steinernema carpocapsae*, *Steinernema feltiae* ve *Heterorhabditis bacteriophora* gibi türler, laboratuvar ve arazi denemelerinde *T. absoluta* larva ve pupalarında yüksek ölüm oranları göstererek önemli bir etkililik sergilemiştir. Bu derleme, nematod yoğunluğu, sıcaklık ve maruz kalma süresi gibi faktörlerin kontrol etkinliği üzerindeki etkisini vurgulamakta ve yerel EPN türlerinin genellikle ticari türlerden daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, EPN'lerin kimyasal pestisit kullanımını azaltarak sürdürülebilir zararlı yönetimi stratejilerine entegrasyon potansiyelini de ortaya koymaktadır. Farklı koşullarda etkinlikteki değişkenlik gibi bazı zorluklara rağmen, EPN'ler hem açık alan hem de sera yetiştiriciliğinde *T. absoluta* ile mücadelede çevre dostu bir alternatif mücadele sunmaktadır. Bu derleme, EPN uygulamalarını entegre zararlı yönetimi kapsamında optimize etmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Entomopatojen nematodlar, *Tuta absoluta*, Biyolojik mücadele, Entegre Zararlı Yönetimi, Sürdürülebilir Tarım

THE POTENTIAL OF ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES FOR THE BIOLOGICAL CONTROL OF *TUTA ABSOLUTA* MEYRICK (LEPIDOPTERA: GELECHIIDAE)

Abstract

The potential of entomopathogenic nematodes (EPNs) as a biocontrol agent for managing *Tuta absoluta*, a major pest of tomato crops is important. EPNs, including species such as *Steinernema carpocapsae*, *Steinernema feltiae*, and *Heterorhabditis bacteriophora*, have demonstrated significant efficacy in laboratory and field trials, showing high mortality rates in *T. absoluta* larvae and pupae. The review highlights the influence of factors such as nematode concentration, temperature, and exposure time on control effectiveness, with native EPN strains often outperforming commercial ones. Studies also reveal the potential for integrating EPNs into sustainable pest management strategies, reducing the reliance on chemical pesticides. Despite some challenges, including variability in effectiveness under different conditions, EPNs offer a promising, environmentally friendly alternative for managing *T. absoluta* in both open-field and greenhouse cultivation. This review underscores the need for further research to optimize EPN application in integrated pest management.

Keywords: Entomopathogenic nematodes, *Tuta absoluta*, Biological control, Integrated pest management, Sustainable agriculture

Introduction

Tomatoes, which began spreading across Europe after the 15th century and were introduced to Türkiye in the 19th century, are now among the most widely consumed vegetables globally and in Türkiye, with studies indicating the existence of over 9,000 varieties (Horturkey, 2018; Anonymous, 2023a). The popularity of tomatoes can be attributed to their nutritional value, playing a vital role in human diets, and their use as raw materials for various industrial products (Anonymous, 2023a). As of 2022, Turkey's vegetable production was recorded at 31.6 million tons, with tomatoes accounting for 41.2% of the total tomato production, 31.8% (4 million tons) came from greenhouse cultivation (TÜİK, 2023).

Both open-field and greenhouse tomato cultivation face challenges from pests, diseases, and weeds that can significantly reduce yield and quality (Anonymous, 2016). One of the most destructive pests is the tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (Meyrick) (Lepidoptera: Gelechiidae), which can feed on all parts of the tomato plant and, if left unchecked, can cause up to 100% crop loss (Anonymous, 2016). Originally from South America, *T. absoluta* was first detected in Europe in late 2006 on tomato plants in Spain, where it quickly caused significant damage (Urbaneja et al., 2007). The pest rapidly spread to other Mediterranean countries (Arnó et al., 2009).

In Türkiye, *T. absoluta* was first detected in 2009 in the Urla district of İzmir (Kılıç, 2010). The pest has since established and increased its populations, particularly in tomato-growing regions of the Mediterranean and Aegean (Kılıç, 2010). Because *T. absoluta* larvae create tunnels under the leaf epidermis where they feed, the effectiveness of chemical insecticides is reduced, making chemical control challenging (Cabello et al., 2009). Listed on the EPPO A1 quarantine list, *T. absoluta* is considered the primary pest in both open-field and greenhouse tomato cultivation and its ability to produce 10–12 generations per year makes it likely to develop resistance to chemical pesticides (Siqueira et al., 2001; Lietti et al., 2005). Given the insufficiency of chemical control alone, the need for effective and sustainable control methods has become evident, with biological control emerging as a promising alternative (Öztemiz, 2012).

Biological Control of *Tuta absoluta* Using Beneficial Insects

In recent years, there has been a growing shift in Türkiye's greenhouse cultivation towards alternative control methods other than insecticides and the environmental and health hazards posed by chemical control, as well as its disruption of ecological balance and the development of resistance in pests, have increased the need for the development and wider adoption of alternative methods such as biological and biotechnical control (Güven et al., 2017). Studies on the biological control of the tomato leaf miner have shown that egg parasitoids, especially *Trichogramma* species, as well as species belonging to the Hemiptera order and the Miridae family,

are effective (Kodan et al., 2023). In Türkiye biological control efforts have focused on the use of the egg parasitoid *Trichogramma evanescens* Westwood (Hymenoptera: Trichogrammatidae) and the predator *Nesidiocoris tenuis* Reuter (Hemiptera: Miridae) (Kodan et al., 2023). Güven et al. (2017) demonstrated the effectiveness of the native egg parasitoid *Trichogramma brassicae* Bezdenko (Hym.: Trichogrammatidae) and the generalist predator *Nesidiocoris tenuis* (Reuter) (Heteroptera: Miridae) against *T. absoluta* in greenhouse-grown tomatoes during 2013-2014. The release of predators and parasitoids, both separately and together, yielded successful results in reducing the infestation rate of tomatoes in the treated plots in 2013 (Güven et al., 2017). In the Aegean region, trials conducted in 2013 and 2014 under greenhouse conditions indicated that the lowest fruit infestation rate was achieved with the sole release of *N. tenuis*, compared to other treatments and the control (Güven et al., 2017). This review focuses on the potential use of entomopathogenic nematodes (EPNs) as part of an integrated pest management (IPM) strategy against *T. absoluta*, highlighting recent research and applications aimed at reducing reliance on chemical pesticides.

Biological Control of *Tuta absoluta* Using Entomopathogenic Nematodes

Numerous studies on the biological control of *Tuta absoluta* using entomopathogenic nematodes have been conducted by various researchers. This section reviews and evaluates the studies carried out by different researchers.

The effectiveness of *Steinernema carpocapsae* and *Heterorhabditis bacteriophora* entomopathogenic nematodes against *Tuta absoluta* larvae, revealing that both species caused high mortality in loamy sand and coco peat but were less effective in sandy loam; temperature and exposure time influenced nematode efficacy, with *H. bacteriophora* performing across a range of temperatures, while *S. carpocapsae* is more effective at higher temperatures and concentrations; both nematodes also provided significant control of *T. absoluta* in greenhouse tomatoes, suggesting their potential as sustainable pest management tools (Kamali et al., 2018). Six entomopathogenic nematode (EPN) isolates, including four local strains and two exotic species, were tested for controlling *Tuta absoluta* larvae in Rwanda, with laboratory bioassays revealing significantly higher efficacy of local strains, particularly within the first 24 hours, achieving up to 96.7% mortality, highlighting the potential of local EPNs, such as *Steinernema* sp. RW14-M-C2a-3, *Steinernema* sp. RW14-M-C2b-1, and *S. carpocapsae* RW14-G-R3a-2, for integrated pest management (Ndereyimana et al., 2019). *Steinernema carpocapsae*, *Steinernema feltiae*, and *Heterorhabditis bacteriophora* demonstrated high efficacy in controlling *Tuta absoluta*, a major pest of tomato crops, with laboratory tests showing 78.6–100% larval mortality and greenhouse trials achieving 87–95% reduction in plant infestation, highlighting their potential as an effective

biological control method (Batalla-Carrera et al., 2010). The insufficient biological control methods available, especially in Asia, and discusses the pest's biology, classification, and the potential of entomopathogens as sustainable biocontrol agents, advocating for their use as environmentally friendly alternatives to chemical pesticides in controlling *T. absoluta* (Vivekanandhan et al., 2024). Three entomopathogenic nematode species (*Steinernema feltiae*, *S. carpocapsae*, and *Heterorhabditis bacteriophora*) against *Tuta absoluta* larvae and pupae under controlled conditions in Iran, finding that *S. feltiae* was the most effective, achieving 53.61% mortality in larvae outside galleries and 45% inside galleries, with lower mortality in pupae, and demonstrating that both infective juvenile concentration and exposure time significantly influenced mortality rates, with the lowest LC50 for *S. feltiae* (156.01 IJs/ml), highlighting its potential for further biocontrol research (Samie et al., 2023). A comprehensive survey of entomopathogenic nematodes (EPNs) across the Syrian coast, identifying four species *Heterorhabditis indica*, *H. bacteriophora*, *H. pakistanense*, and *Steinernema affine* from 3.28% of soil samples, with notable associations between EPN distribution and environmental factors such as habitat, altitude, and season. The virulence of native isolates against *Tuta absoluta* larvae and pupae was evaluated, revealing significant differences in effectiveness. The findings highlight the potential of EPNs for pest control in Syria, offering valuable insights for sustainable agricultural management (Mai et al., 2023). The research tested the effectiveness of *Steinernema feltiae* UTP-5, *S. carpocapsae* E-76, and *Heterorhabditis bacteriophora* AVB-15 against *Tuta absoluta* larvae at different developmental stages, using various concentrations (5, 10, and 20 infective juveniles per cm²) under controlled laboratory conditions (25 ± 1°C, 60% RH), aiming to identify more efficient biological control methods for managing this major pest, which poses a significant threat to global tomato production, while emphasizing the need for sustainable pest control solutions (Saleh, 2023). The laboratory assays revealed that *Steinernema feltiae* (SF-MOR9, SF-MOR10) and *Heterorhabditis bacteriophora* (HB-MOR8) exhibited high virulence as biocontrol agents against *Tuta absoluta* larvae, with *S. feltiae* strains achieving up to 100% larval mortality at 40–50 infective juveniles (IJs) per cm², and effective results also observed in pot and field trials, suggesting that these indigenous EPN strains could serve as efficient, environmentally friendly alternatives for managing *T. absoluta* across diverse agricultural settings (El Aïmani et al., 2021). The study on entomopathogenic nematode (EPN) isolates, specifically *Steinernema feltiae* and *Heterorhabditis bacteriophora*, against *Tuta absoluta* larvae revealed that the KBC-4 and MCB-8 isolates caused 90% mortality in 3rd/4th instars, with EPN-derived symbiotic bacteria, particularly *Xenorhabdus bovienii* from MCB-8, showing the highest efficacy in contact treatments with cell-free supernatants (80% mortality), while oral treatments were less effective, demonstrating significant antifeedant behaviour, highlighting the potential of EPN symbiotic bacteria for *T. absoluta* control, though field trials are needed for

further validation (Yüksel, 2022). *Steinernema carpocapsae* and *Heterorhabditis bacteriophora*, along with their bacterial symbionts (*Xenorhabdus nematophila* and *Photorhabdus luminescens*), in controlling *Tuta absoluta* larvae found that the nematodes caused up to 98% mortality, with *X. nematophila* being the most potent bacterium (69% mortality), while assessing the impact on the beneficial predator *Nesidiocoris tenuis* revealed significant mortality (87%) caused by nematodes, particularly *S. carpocapsae*, and minimal effects (11–30%) from bacterial suspensions and filtrates, highlighting their potential for integrated pest management strategies (Kamou et al., 2024). *Heterorhabditis bacteriophora*, *Steinernema feltiae*, and *Steinernema carpocapsae* against the pests *Frankliniella occidentalis* and *Tuta absoluta* revealed that higher nematode concentrations generally increased mortality and sped up insect control, with *S. feltiae* performing best at low concentrations, while *H. bacteriophora* and *S. carpocapsae* required higher doses for similar efficacy, highlighting significant intraspecific variability in EPN virulence and the superior performance of native *H. bacteriophora* populations over commercial strains (Campos-Herrera et al., 2021). *Heterorhabditis bacteriophora* isolates (VH11, DKH) and *Steinernema carpocapsae* isolate (RST) against *Tuta absoluta* larvae and pupae under laboratory and field conditions found that all isolates caused significant mortality, with DKH being the most effective at 80.75% mortality, while laboratory trials showed mortality rates ranging from 16.11% to 90%, with RST showing promise for controlling larvae and pupae, though it was less effective inside leaf mines (Bashir et al., 2020). Native entomopathogenic nematodes (*Steinernema affine*, *S. feltiae*, *S. carpocapsae*, and *Heterorhabditis bacteriophora*) against *Tuta absoluta* larvae at temperatures of 10, 15, 20, and 25°C found that all species showed low efficacy at 10°C and higher efficacy at 25°C on the seventh day, with *S. feltiae* demonstrating the highest mortality rate (91.67%), confirming that *T. absoluta* larvae are highly susceptible to EPNs and that these nematodes can effectively control the pest at the larval stage (Gözel et al., 2020). *Steinernema yirgalemense* and *S. jeffreyense* against *Tuta absoluta* larvae, finding that both species caused significant mortality, with *S. yirgalemense* at 60 IJs/insect achieving the highest mortality, particularly in leaf mines, suggesting its potential for integrated pest management, though further field trials are needed (Delamini et al., 2020). The interaction between chemical insecticides and two *Steinernema feltiae* isolates for controlling *Tuta absoluta*, revealing that dichlorvos and abamectin were highly toxic to the nematodes, while azadirachtin moderately affected them and reduced their infectivity, with most insecticide-nematode combinations showing antagonistic effects, particularly when nematodes were applied soon after insecticide treatment, although some synergistic interactions were also observed after a delay (Amizadeh et al., 2019). *Heterorhabditis bacteriophora*, *Steinernema carpocapsae*, and *Steinernema feltiae* against *Tuta absoluta* larvae under laboratory conditions, finding that *S. carpocapsae* and *S. feltiae* caused similar mortalities, with *H.*

bacteriophora showing lower efficacy; *S. feltiae* was identified as the most effective, though its impact inside larval mines and pupae was minimal, suggesting further research is needed for integrated pest management strategies (Kaşkavalcı and Türköz, 2016). Four native entomopathogenic nematode species *Steinernema affine*, *S. carpocapsae*, *S. feltiae*, and *Heterorhabditis bacteriophora* against *Tuta absoluta* larvae in tomato fields in Çanakkale, Türkiye, over two seasons, finding that *S. feltiae* (isolate 879) was the most effective, achieving up to 94.3% mortality, while *S. affine* (isolate 46) was the least effective (Gözel and Kasap, 2015). *Steinernema monticolum* and *Heterorhabditis bacteriophora* (HP88) against *Tuta absoluta* larvae and pupae, showing that in laboratory assays, *H. bacteriophora* achieved 100% mortality at 1200 IJs/ml, while *S. monticolum* caused up to 89% mortality; field trials indicated that *H. bacteriophora* was more effective, with mortality reaching 80% in 2013, compared to a maximum of 67% with *S. monticolum*, demonstrating that *H. bacteriophora* (HP88) is the more virulent nematode species (Shamseldean et al., 2014). *Steinernema feltiae*, *S. carpocapsae*, and *Heterorhabditis bacteriophora* against *Tuta absoluta* larvae inside leaf mines, finding that while all species are effective, *S. feltiae* and *S. carpocapsae* performed better, especially at higher temperatures, with *S. feltiae* achieving 100% mortality at both 18 °C and 25 °C; reduced doses of 6.8 IJs/cm² provided similar efficacy to higher recommended doses, suggesting promising control potential for these EPNs under optimal conditions, affirming further validation in greenhouse (Van Damme et al., 2016).

Conclusion

Entomopathogenic nematodes (EPNs) have shown great potential as an effective and sustainable biocontrol method for managing *Tuta absoluta* in tomato crops. Studies highlight the high efficacy of various EPN species, under different environmental conditions, particularly in greenhouse. While intraspecific variability and temperature sensitivity may influence their performance, the results underscore the promising role of EPNs in integrated pest management strategies. The use of native EPN strains, in particular, appears to offer significant advantages over commercial ones. Despite some challenges in field trials, EPNs represent a valuable alternative to chemical pesticides, contributing to more sustainable and eco-friendly agricultural practices for controlling *T. absoluta* and other pest species. Further research and field validation are essential to optimize their use.

References

- Amizadeh, M., Hejazi, M. J., Niknam, G., & Askari-Saryazdi, G. (2019). Interaction between the entomopathogenic nematode, *Steinernema feltiae* and selected chemical insecticides for management of the tomato leafminer, *Tuta absoluta*. *Biocontrol*, *64*, 709-721.
- Anonymous, 2016.
<https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/Sebze%20Zararlılar%20Zirai%20M%C3%BCcadede%20Teknik%20Talimatlar%20B1.pdf> (Accessed date: 12.10.2024)
- Anonymous, 2023.
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%20B1/2023%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%20B1/Domates%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202023-379%20TEPGE.pdf> (Accessed date: 26.10.2024)
- Arnó, J., R. Sorribas, M. Prat, M. Matas, C. Pozo, D. Rodríguez, A. Garreta, A. Gómez & R. Gabarra, (2009). *Tuta absoluta*, a new pest in IPM tomatoes in the northeast of Spain. *IOBC/WPRS Bulletin*, *49*: 203-208
- Bashir, A., Darwish, A., & El-Asas, K. (2020). Effectiveness of some local isolates of entomopathogenic nematodes for the control of *Tuta absoluta* (Meyrick) under laboratory and field conditions. *Arab Journal of Plant Protection*, *38*(4), 318-326 .
- Batalla-Carrera, L., Morton, A., & García-del-Pino, F. (2010). Efficacy of entomopathogenic nematodes against the tomato leafminer *Tuta absoluta* in laboratory and greenhouse conditions. *BioControl*, *55*, 523-530.
- Cabello, T., J. R. Gallego, E. Vila, A. Soler, M del Pino, A. Carnero, E. HernándezSuárez & A. Polaszek, 2009. Biological control of the South American Tomato Pinworm, *Tuta absoluta* (Lep.: Gelechiidae), with releases of *Trichogramma achaeae* (Hym.:Trichogrammatidae) in tomato greenhouse of Spain. *IOBC/WPRS Bulletin*, *49*: 225-230.
- Campos-Herrera, R., Vicente-Díez, I., Galeano, M., Chelkha, M., del Mar González-Trujillo, M., Puellas, M., ... & Belda, J. E. (2021). Intraspecific virulence of entomopathogenic nematodes against the pests *Frankliniella occidentalis* (Thysanoptera: Thripidae) and *Tuta absoluta* (Lepidoptera: Gelechiidae). *Journal of Nematology*, *53*.
- Dlamini, B. E., Dlamini, N., & Masarirambi, M. T. (2020). Control of the tomato leaf miner,(Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae) larvae in laboratory using entomopathogenic nematodes from subtropical environment. *Journal of nematology*, *52*(1), 1-8.
- El Aïmani, A., Mokrini, F., Houari, A., Laasli, S. E., Sbaghi, M., Mentag, R., ... & Lahlali, R. (2021). Potential of indigenous entomopathogenic nematodes for controlling tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae) under laboratory and field conditions in Morocco. *Physiological and Molecular Plant Pathology*, *116*, 101710.
- Gözel, Ç., & Kasap, I. (2015). Efficacy of entomopathogenic nematodes against the Tomato leafminer, *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae) in tomato field. *Turkish Journal of Entomology*, *39*(3), 229-237.

- Gözel, Ç., Kasap, İ., & Gözel, U. (2020). Efficacy of native entomopathogenic nematodes on the larvae of tomato leafminer *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae). *Journal of Agricultural Sciences*, 26(2), 220-225.
- Güven, B., Kılıç, T., Mihci, B., Şahin, Ç., & Uysal, D. (2017). Ege Bölgesinde *Tuta absoluta* (Meyrick 1917)(Lepidoptera: Gelechiidae)'nın biyolojik mücadele olanaklarının araştırılması. *Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi*, 8(1), 59-70.
- Hortiturkey, (2018). Domates Yetiştiriciliği, (<https://www.hortiturkey.com/bitkiyetistiriciligi/domates-yetistiriciligi>. Accessed date:11.10.2024)
- Kamali, S., Karimi, J., & Koppenhöfer, A. M. (2018). New insight into the management of the tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (Lepidoptera: Gelechiidae) with entomopathogenic nematodes. *Journal of economic entomology*, 111(1), 112-119.
- Kamou, N., Papafoti, A., Chatzaki, V., & Kapranas, A. (2024). Exploring the effects of entomopathogenic nematode symbiotic bacteria and their cell free filtrates on the tomato leafminer *Tuta absoluta* and its predator *Nesidiocoris tenuis*. *Journal of Invertebrate Pathology*, 206, 108181.
- Kaşkavalcı, G., & Türköz, S. (2016). Determination of the efficacy of some entomopathogenic nematodes against *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae) under laboratory conditions. *Turkish Journal of Entomology*, 40(2).
- Kodan, M., Özeran, B., & Öntepeli, F. (2023). Domates Güvesi [*Tuta absoluta*] ile Mücadelede Biyolojik Mücadele Çalışmalarının Sürdürülebilirliği. *Ziraat Mühendisliği*, (376), 62-74.
- Lietti, M. M. M., E. Botto & R. A. Alzogaray, 2005. Insecticide resistance in Argentine populations of *Tuta absoluta* (Meyrick) (Lepidoptera: Gelechiidae). *Neotropical Entomology*, 34 (1): 113-119.
- Mai, A., Nada, A., & Mohammad, A. (2023). Isolation, identification of entomopathogenic nematodes with insights into their distribution in the Syrian coast regions and virulence against *Tuta absoluta*. *Journal of Nematology*, 55(1), 197-206.
- Ndereyimana, A., Nyalala, S., Murerwa, P., & Gaidashova, S. (2019). Potential of entomopathogenic nematode isolates from Rwanda to control the tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae). *Egyptian Journal of Biological Pest Control*, 29, 1-7.
- Saleh, A. (2023). Susceptibility of different larval stages of the tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (meyrick)(lepidoptera: gelechiidae) to selected entomopathogenic nematode species. *Nematropica*, 53.
- Samie, F., Abbasipour, H., & Saedizadeh, A. (2023). Efficacy of three local isolates of entomopathogenic nematodes against the tomato leafminer, *Tuta absoluta* (Meyrick). *Revista de la Sociedad Entomológica Argentina*, 82(1), 24-30.
- Shamseldean, M. S. M., Abd-Elbary, N. A., Shalaby, H., & Ibraheem, H. I. H. (2014). Entomopathogenic nematodes as biocontrol agents of the tomato leaf miner *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae) on tomato plants. *Egyptian Journal of Biological Pest Control*, 24(2), 503.

- Siqueira, H. A. A., R. N. C. Guedes, D. B. Fragoso & L. C. Magalhães, 2001, Abamectin resistance and synergism in Brazilian populations of *Tuta absoluta* (Meyrick) (Lepidoptera: Gelechiidae). *International Journal of Pest Management*, 47 (4): 247-251.
- TÜİK, (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, (<https://www.tuik.gov.tr>).
- Urbaneja, A., H. Montón & O. Molla, 2009. Suitability of the tomato borer *Tuta absoluta* as prey for *Macrolophus pygmaeus* and *Nesidiocoris tenuis*. *Journal of Applied Entomology*, 133 (4): 292–296.
- Van Damme, V. M., Beck, B. K., Berckmoes, E., Moerkens, R., Wittemans, L., De Vis, R., ... & De Clercq, P. (2016). Efficacy of entomopathogenic nematodes against larvae of *Tuta absoluta* in the laboratory. *Pest management science*, 72(9), 1702-1709.
- Vivekanandhan, P., Swathy, K., Sarayut, P., & Patcharin, K. (2024). Biology, classification, and entomopathogen-based management and their mode of action on *Tuta absoluta* (Meyrick) in Asia. *Frontiers in Microbiology*, 15, 1429690.
- Yüksel, E. (2022). Biocontrol potential of endosymbiotic bacteria of entomopathogenic nematodes against the tomato leaf miner, *Tuta absoluta* (Meyrick)(Lepidoptera: Gelechiidae). *Egyptian Journal of Biological Pest Control*, 32(1), 135.

ENTOMOPATOJEN NEMATODLARIN ORMANLARDA ÇAM KESE BÖCEĞİ (*THAUMETOPOEA PITYOCAMPA* DENIS & SCHIFFERMÜLLER) (LEPIDOPTERA: NOTODONTİDAE) İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR KONTROL YÖNTEMİ OLARAK POTANSİYELİ

Dr. Doğancañ KAHYA, Doç. Dr. Refik BOZBUĞA
ORCID: 0000-0002-8996-3393, 0000-0001-9201-5725
kahyadogancan@gmail.com

Department of Plant Protection, Faculty of Agriculture, Eskisehir Osmangazi University, Odunpazarı,
26160, Eskisehir, Türkiye

Özet

Akdeniz çam ormanları için önemli bir tehdit oluşturan *Thaumetopoea pityocampa* Denis & Schiffermüller (Lepidoptera: Notodontidae), geniş çaplı zararlar vererek ağaçların ölümüne yol açabilecek düzeyde tehlike oluşturmaktadır. Mekanik ve kimyasal mücadele yöntemleri kullanılmasına rağmen, bu yöntemlerin çevresel etkileri ve direnç gelişimi ile ilgili sorunlar, alternatif yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, biyolojik mücadele, özellikle entomopatojen nematodların (EPN'ler) kullanımı, umut vadeden bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli çalışmalar, bu zararlıyla mücadelede farklı EPN türlerinin etkinliğini araştırmıştır. *Steinernema affine* ve *Steinernema feltiae* uygulamalarının hem yaprak hem de toprak uygulamalarında yüksek ölüm oranlarına ulaştığı gözlemlenmiş ve bu türlerin biyolojik mücadele ajanı olarak potansiyelini ortaya koymuştur. EPN'lerin dağılımı ve farklı orman ekosistemleriyle etkileşimleri üzerine yapılacak daha fazla araştırma, bu nematodların çeşitli iklim koşullarında uygulanabilirliğini desteklemektedir. Bu derleme, EPN'lerin *T. pityocampa* mücadelesinde kullanımına ilişkin araştırmaları bir araya getirerek, bu organizmaların entegre zararlı yönetim stratejilerindeki rolünü vurgulamaktadır. Bu derleme çalışması, geleneksel zararlı ile mücadelede yöntemlerine çevre dostu ve sürdürülebilir bir alternatif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çam Kese Böceği, Entomopatojen nematodlar, Biyolojik Mücadele, Orman, Mücadele

POTENTIAL OF ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES AS A SUSTAINABLE CONTROL FOR PINE PROCESSIONARY MOTH *THAUMETOPOEA PITYOCAMPA* DENIS & SCHIFFERMÜLLER (LEPIDOPTERA: NOTODONTİDAE) IN FORESTS

Abstract

Thaumetopoea pityocampa poses a significant threat to Mediterranean pine forests, causing widespread damage and potentially leading to tree death. Although mechanical and chemical control methods have been employed, concerns over their environmental impact and the development of resistance have highlighted the need for alternative approaches. Biological control, particularly using entomopathogenic nematodes (EPNs), has gained increasing attention as a promising solution. Several studies have investigated the efficacy of EPN species in managing this pest. Applications of *S. affine* and *S. feltiae* have achieved substantial mortality in both foliar and soil treatments, showcasing their potential as biocontrol agents. Further research on the natural distribution of EPNs and their interactions with various forest ecosystems, supports their viability in diverse climatic conditions. This review combines global research on the use of EPNs for *T. pityocampa* management and highlights their role in integrated pest management strategies for forest protection, offering an environmentally sustainable alternative to traditional pest control methods.

Keywords: Pine Processionary Moth, Entomopathogenic Nematodes, Biological Control, Forest Pest Management, Pest Control

Introduction

There are numerous pests and diseases that negatively impact the sustainability of forest areas and among these factors are insect pests, with the Pine Processionary Moth *Thaumetopoea pityocampa* Denis & Schiffermüller, 1775 (Lepidoptera: Notodontidae) being one of the most significant species (Ertuğrul, 2012). The Pine Processionary Moth is known to have a single generation per year, with outbreaks occurring every 6 to 8 years (Jacquet et al. 2013). Adult moths are typically observed in summer, with male individuals emerging before females, a female lays an average of 200 eggs, usually forming clusters near the tops of pine trees, covering them with scales (Mirchev et al., 2007; Zovi et al., 2008). Depending on climatic conditions, the larvae hatch within 25-40 days and feed collectively on the needles of pine trees from early spring until autumn (Kanat et al., 2002). While this pest primarily targets pine forests, it can also inflict damage on cedar forests under certain conditions and the larvae overwinter in the soil and predominantly feed during the night (Can and Özçankaya, 2003). In conjunction with other wood-boring insects that harm the wood tissue in young forests, this pest can lead to tree mortality (Erkan, 2018). In areas where the Pine Processionary Moth is prevalent, trees are often left defoliated, though they attempt to recover by producing new needles once the pest's activity ceases (Lambers et al., 1998). While this pest does not usually kill trees directly, they strive to regenerate by producing new needles in the subsequent vegetative season (Erkan, 2018).

The Pine Processionary Moth has been reported to be widespread along the coasts of many Mediterranean countries, with notable infestations in Italy, France, Lebanon, and Israel (İlçim, 2023). This pest is relatively easy to detect, as its nests are conspicuous within pine forests (Arnaldo and Torres, 2006). In Türkiye, the Pine Processionary Moth is a significant pest, particularly in pine forests in the Mediterranean, Aegean, and Marmara regions (Akbulut et al., 2002).

Control Strategies Against the Pine Processionary Moth

Various control methods are applied against the Pine Processionary Moth, including mechanical, biological, and chemical control strategies (Kabasakal and Erdoğan, 2014). Due to the limited applicability and effectiveness of mechanical control in small areas, it is not widely used (Yiğit et al., 2020). Alternative control methods have gained increasing importance in recent years that one of the major drawbacks of chemical control is the development of resistance and the adverse impact on ecological balance due to the continuous application of insecticides (Yiğit et al., 2020).

In terms of biological control studies, several natural enemies of the Pine Processionary Moth have been identified (References). Predators of larvae such as *Calosoma sycophanta* L. and *Formica rufa* L., and pupal

parasitoids such as *Compsilura concinnata* Meigen and *Phryxe caudata* Rond. have been reported (Avcı, 2000). Additionally, various egg parasitoids (*Baryscapus servadeii* Dom., *Oencyrtus pityocampae* Mercet, *Anastatus bifasciatus* Fonsc., *Trichogramma* sp.) are known to parasitize the eggs of the Pine Processionary Moth (Battisti et al., 2005). Besides these biological agents, *Bacillus thuringiensis* subsp. *kurstaki* has also been used against the Pine Processionary Moth in recent years, with studies indicating its potential to suppress this pest that insects exposed to this entomopathogen are unable to feed and die within a short time (Avtzis, 1998; Battisti et al., 2005; Er et al., 2007).

This review aims to provide information on the use of entomopathogenic nematodes as an alternative biological control method against the Pine Processionary Moth and to summarize research conducted both globally and in Türkiye. It is hoped that this review will serve as a reference for future research in this field.

Biological Control of the Pine Processionary Moth Using Entomopathogenic Nematodes

Some entomopathogenic nematode species are studied as a biological control against pine processionary moth by several researchers.

Gel suspensions of *Steinernema feltiae* are injected into *Thaumetopoea pityocampa* nests, proving effective in reducing overwintering larvae, supporting nematode survival through slow water release without percolation, enabling life cycle completion, and demonstrating no adverse effects on the endoparasite *Phryxe caudata*, showcasing a promising method for pest control in Southern Italy's *Pinus halepensis* reforestation (Triggiani and Tarasco, 2002). The laboratory efficacy of entomopathogenic nematodes, including isolates of *Steinernema carpocapsae*, *S. feltiae* and *Heterorhabditis bacteriophora* from various Turkish provinces, against *Thaumetopoea pityocampa* larvae collected from infested trees in Çanakkale, revealing temperature-dependent mortality rates ranging from 60% to 100% over seven days after inoculation with 200 infective juveniles per larva, thereby highlighting the significant potential of these nematodes for the biological control of this major forest pest under varying environmental conditions (Gözel and Gözel, 2019). Two entomopathogenic nematode strains, identified as *Steinernema affine* (SK-17) and *Steinernema feltiae* (SK-71) through 28S rDNA analysis, are isolated from Türkiye's Eastern Mediterranean soils and tested against *Thaumetopoea wilkinsoni* larvae, achieving complete mortality at 500 infective juveniles in foliar applications but only 30–33% mortality at 80 IJs/cm² in soil tests, thereby highlighting their potential as effective biocontrol agents for mitigating the damage caused by this destructive pine pest under appropriate application conditions (Karabörlü et al., 2015). Infective juveniles of *Steinernema carpocapsae*, *Heterorhabditis bacteriophora* and *S. feltiae* are administered as gel formulations to manage overwintering *Thaumetopoea pityocampa* larvae, with *S. feltiae* most effectively

reducing populations below 50% and successfully propagating within host cadavers, completing its life cycle and showcasing its potential for biocontrol (Triggiani ve Tarasco, 2003).

A study in Algeria explored the natural occurrence and diversity of entomopathogenic nematodes (EPN) and fungi (EPF) across 223 sites in forest and plantation ecosystems, revealing EPN presence at 8.1% of locations and EPF at 9.9%, with *Steinernema* spp. and 10 fungal species, including *Beauveria bassiana*, identified; their distribution appeared influenced by dominant tree species (e.g., cork oak, cedar, and pine) and specific microclimatic conditions, suggesting potential applications for forest pest biocontrol (Zamoum et al., 2011). The use of entomopathogenic nematodes (EPNs) to manage insect pests in urban tree settings, deciduous and coniferous forests, noting that research exists for only 16 of 99 significant forestry pests, and includes a case study on Europe's major forestry pest, *Hylobius abietis*, addressing its biology, current control strategies, EPN efficacy factors, environmental safety, and synergy with other biological control agents (Williams, 2024). The impact of applying gel suspensions containing 300,000 *Steinernema feltiae* infective juveniles to pine processionary caterpillar (*Thaumetopoea pityocampa*) nests, demonstrating effective reduction of overwintering larvae, nematode persistence for over 20 days, partial life cycle completion within larvae, and minimal effects on the parasitic fly *Phryxe caudata*, highlighting the potential of entomopathogenic nematodes for targeted pest control in Mediterranean pine reforestation areas (Triggiani and Tarasco, 2001).

Conclusion

In conclusion, this review highlights that entomopathogenic nematodes (EPNs) present a promising and environmentally sustainable alternative for controlling the Pine Processionary Moth, effectively reducing pest populations in various settings. Studies demonstrate their potential for integrating EPNs into forest pest management strategies, particularly in Mediterranean regions. Future research should focus on optimizing application methods, exploring EPN species diversity, and assessing their long-term ecological impacts to ensure efficacy and minimal disruption to non-target species. Additionally, the synergy between EPNs and other biological control agents could be further explored to enhance pest management systems for sustainable forest health and productivity.

References

- Akbulut, S., Yüksel, B. ve Keten, A. (2002). Çamkese böceğine karşı Düzce Orman İşletme Müd. Feromon tuzağı ile yapılan ön denemelerin sonuçları. Ülkemiz ormanlarında çamkese böceği sorunun ve çözüm önerileri sempozyumu. 24- 25 Nisan Sütçü İmam Üni. Kahramanmaraş. (In Turkish).
- Arnaldo, P. S., & Torres, L. M. (2006). Effect of different hosts on *Thaumetopoea pityocampa* populations in northeast Portugal. *Phytoparasitica*, 34(5), 523- 530. <https://doi.org/10.1007/BF02981209>.
- Avcı, M. (2000). Investigations on structure of egg-batches, parasitism and egg laying habits of *Thaumetopoea pityocampa* (Den. & Schiff.) (Lep.: Thaumetopoeidae) in various regions of Türkiye. *Journal of the Entomological Research Society*, 24: 167–178.
- Avtzis, N.D. (1998). *The use of Bacillus thuringiensis against Thaumetopoea pityocampa Schiff. (Lepidoptera: Thaumetopoeidae) in Greece*. In: M. L. McManus and A.M. Liebhold (editors), Proceedings: Population Dynamics, Impacts, and Integrated Management of Forest Defoliating Insects. USDA Forest Service General Technical Report NE-247, pp. 311–316, USA.
- Battisti, A., Stastny, M., Netherer, S., Robinet, C., Schopf, A., Roques, A., Larsson, S. (2005). Expansion of the geographic range in the pine processionary moth caused by increased winter temperatures. *Ecological Applications*, 15: 2084– 2096
- Can, P., Özçankaya, M., (2003). *Ege Bölgesi ağaçlandırma alanlarında çam kese böceği (Thaumetopoea pityocampa Schiff.) yumurta parazitoitlerinin belirlenmesi*, Ege Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, Teknik Bülten No: 22, İzmir
- Er, M. K., Karadağ, S., Mart, C. (2007). Effectiveness of *Bacillus thuringiensis* var. *kurstaki* on *Thaumetopoea solitaria* Frey. (Lepidoptera: Thaumetopoeidae) larvae in laboratory conditions. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 31: 255–261.
- Erkan, N. (2018). Çam kese böceği (*Thaumetopoea wilkinsoni* Tams) zararının kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) büyümesi üzerinde olan etkisinin beş yıllık sonuçları. *Ormancılık Araştırma Dergisi*, 5(2), 135-142.
- Ertuğrul, B. (2002). *Çamkese böceğinin dünü, bugünü ve yarını*. Ülkemiz ormanlarında çamkese böceği sorunun ve çözüm önerileri sempozyumu. 24- 25 Nisan 2002 Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş.
- Gözel, Ç., & Gözel, U. (2019). The efficacy of native entomopathogenic nematodes against the pine processionary moth, *Thaumetopoea pityocampa* Den. & Schiff.(Lepidoptera: Thaumetopoeidae). *Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi*, 10(2), 118-126.
- İlçin, M. (2023). *Thaumetopoea pityocampa* Denis & Schiffermüller, 1775 (Lepidoptera: Notodontidae) biyolojisi ve ekolojik etkileri. *Muş Alparslan University Journal of Agriculture and Nature*, 3(1), 1-5.
- Jacquet, J. S., Bosc, A., O'Grady, P., & Jactel, H. (2013). Pine growth response to processionary moth defoliation across a 40-year chronosequence. *Forest Ecology and Management*, 293, 29-38. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2012.12.003>
- Kabasakal, B., & Erdoğan, A., (2014). Çam Kese Böceği (*Thaumetopoea* sp.) Mücadelesinde Kuşların Önemi . 2. Ulusal Vektör Mücadelesi Sempozyumu (pp.30). Antalya, Turkey

- Kanat, M., Sivrikaya, F., & Serez, M. (2002). Research on damage of pine processionary moth (*Thaumetopoea pityocampa* Schiff.) on *Pinus brutia* Ten. trees, and the effect of tending activities on the diameter increment of Calabrian pine in Kahramanmaraş. Proceedings of the Pine Processionary Moth Symposium, Kahramanmaraş, Türkiye, pp. 44-51.
- Karabörklü, S., Ayvaz, A., Yılmaz, S., Azizoglu, U., Akbulut, M. (2015). Native entomopathogenic nematodes isolated from Turkey and their effectiveness on pine processionary moth, *Thaumetopoea wilkinsoni* Tams. *International journal of pest management*, 61(1), 3-8.
- Lambers, H., Chapin III F.S and Pons, T.L., 1998. *Plant Physiological Ecology (Book)*, Second edition, Springer, NewYork, p. 603
- Mirchev, P. B., Tsankov, G., Avci, M., & Matova, M. (2007). Study of some aspects of ecology of pine processionary moth, *Thaumetopoea pityocampa* (Den. & Schiffe.) (Lep., Thaumetopoeidae) and its egg parasitoids in Türkiye. *Silva Balcanica*, 8(1), 66-78
- Triggiani, O., & Tarasco, E. (2001). Preliminary attempts to control overwintering populations of *Thaumetopoea pityocampa* (Den. et Schiff.)(Lepidoptera: Thaumetopoeidae) with *Steinernema feltiae* (Filipjev, 1934)(Nematoda: Steinernematidae). *Entomologica*, 35, 7-15.
- Triggiani, O., & Tarasco, E. (2002). Efficacy and persistence of entomopathogenic nematodes in controlling larval populations of *Thaumetopoea pityocampa* (Lepidoptera: Thaumetopoeidae). *Biocontrol Science and Technology*, 12(6), 747-752.
- Triggiani, O., & Tarasco, E. (2003). Application of entomopathogenic nematodes in controlling overwintering larvae of *Thaumetopoea pityocampa* (Den. et Schiff.)(Lepidoptera: Thaumetopoeidae). *IOBC WPRS Bulletin*, 26(1), 165-168.
- Williams, C. D. (2024). Forest Applications of Entomopathogenic Nematodes. In *Entomopathogenic Nematodes as Biological Control Agents*, 436-453.
- Yiğit, Ş., Akça, İ., Saruhan, İ., Bayhan, S., Bayhan, E., & Tekin, F. (2020). Bazı uçucu yağların çam kese böceğine [*Thaumetopoea* sp.](Lepidoptera: Notodontidae)] karşı toksik etkilerinin araştırılması. *Ormançılık Araştırma Dergisi*, 7(1), 76-79.
- Zamoum, M., Berchiche, S., Sai, K., Triggia, O., & Tarasco, E. (2011). Preliminary Survey of the Occurrence of Entomopathogenic Nematodes and Fungi in the Forest Soils of Algeria. *Silva Lusitana*, 19.
- Zovi, D., Stastny, M., Battisti, A., & Larsson, S. (2008). Ecological costs on local adaptation of an insect herbivore imposed by host plants and enemies. *Ecology*, 89(5), 1388-1398. <https://doi.org/10.1890/07-0883.1>

ENKAPSÜLE GIDALARIN İN VİTRO SİSTEM İÇERİSİNDE FENOLİK MADDE PROFİLİNDEKİ DAVRANIŞININ HPLC METHODU İLE BELİRLENMESİNİN ÖNEMİ

Dr. Ulaş BAYSAN^{a,b}, Dr. Işıl İLTER BAYSAN^c

ORCID: 0000-0002-6307-9874 (Ulaş Baysan), 0000-0002-7501-8198 (Işıl İlter Baysan)

E-Posta: ulasbaysan@gmail.com

^aEge Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, İzmir

^bDokuz Eylül Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, İzmir

^cManisa Celal Bayar Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Manisa

Özet

Enkapsülasyon yöntemi ile gıdalar içerisindeki fenolik maddeleri çevresel faktörlere ve sindirim sürecine bağlı bozulmalardan koruyarak stabiliteyi artıran, biyoyararlanımlarını iyileştiren bir tekniktir. Bu yöntemle, fenolik maddeler koruyucu bir matris içinde hapsedilir ve sindirim sistemi boyunca kontrollü şekilde salınır. İn vitro sindirim modelleri, insan sindirim sisteminin ağız, mide ve bağırsak aşamalarını taklit ederek fenolik bileşiklerin bu süreçteki davranışlarını anlamayı sağlar. Bu süreçte, fenolik maddelerin sindirim öncesi ve sonrası profillerini hassas bir şekilde belirlemek için Yüksek Performanslı Sıvı Kromatografi (HPLC) yöntemi yaygın olarak kullanılmaktadır. HPLC analizi, fenolik bileşiklerin stabilitesini, dönüşümlerini ve sindirim sırasında serbest bırakılan miktarlarını değerlendirir. Ayrıca, sindirimde ortaya çıkan yeni türev bileşiklerin tanımlanmasını mümkün kılar. Bu analizler, enkapsülasyon teknolojilerinin etkinliğini ölçmek ve fenolik bileşiklerin biyoyararlanımını artıran yöntemleri optimize etmek için kritik bir araçtır. Sonuçlar, fonksiyonel gıdaların sağlık üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasını ve fenolik maddelerin faydalarını koruyarak geliştirilmesini sağlar. Böylece, fenolik maddeler içeren gıdaların insan sağlığına olan katkıları maksimize edilebilir.

Anahtar Kelimeler: HPLC, Enkapsülasyon, Fenolik madde profili, in vitro sindirim.

UNCERTAINTY ANALYSIS IN GAS CHROMATOGRAPHY ANALYSIS METHODS

Dr. Ulaş BAYSAN^{a,b}, Dr. Işıl İLTER BAYSAN^c

ORCID: 0000-0002-6307-9874 (Ulaş Baysan),

0000-0002-7501-8198 (Işıl İter Baysan)

E-Posta: ulasbaysan@gmail.com

^aDepartment of Food Engineering, Faculty of Engineering, Ege University, Izmir, Turkey

^bScience and Technology Application and Research Center, Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey

^cDepartment of Food Engineering, Faculty of Engineering, Manisa Celal Bayar University, Manisa, Turkey

Abstract

Experimental researches are in the forefront compared to numerical and analytical researches since experimental ones more effective than numerical and analytical studies in terms of the realism and certainty of the systems studied. However, the accuracy of the measured values in experimental studies is an important problem. Errors and uncertainties are inherent in both the instrument and the process of making the measurement. Final accuracy depends on a sound program and on correct methods for taking readings on proper instruments. Gas chromatography (GC), which have an important place in the food industry, is an indispensable technique for the qualitative and quantitative analysis of complex chemical mixtures in analytical chemistry and engineering sciences. In GC applications, systematic evaluation of the uncertainty of the measurement results as well as the reliability of these results is of critical importance. In this study, the importance of uncertainty analysis calculations, which are performed in order to provide more reliable results in experimental studies, is emphasized and it is aimed to determine the errors and uncertainties that should be considered in gas chromatography. In addition, the importance of using uncertainty analysis not only in modeling studies but also in all experimental studies is stated. As a result, technological developments and systematic approaches will continuously increase the reliability and sensitivity of GC analyses. With approaches such as uncertainty analysis, more reliable, accurate and reproducible results will be obtained in gas chromatography applications..

Keywords: Gas chromatography, uncertainty, random errors, systematic errors

GENÇ GİRİŞİMCİLİK: NİTELİKLER, BEKLENTİLER VE SORUNLAR

Dr. Öğr. Üyesi, Berna Turak KAPLAN

ORCID: 0000-0001-6321-2981

E-Posta: bernaturak@isparta.edu.tr

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon, Isparta, Türkiye

Prof. Dr. Aykut BEDÜK

ORCID: 0000-0002-0845-8978

E-Posta: abeduk@isparta.edu.tr

Selçuk Üniversitesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye

Doç. Dr., Mehmet KAPLAN

ORCID numarası: 0000-0001-6321-2981

E-Posta: mehmetkaplan@isparta.edu.tr

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon, Isparta, Türkiye

Özet

Genç girişimcilik üzerinde fazla araştırma yapılmayan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimciliği demografik bir bağlamda ele alan ve belli bir yaş aralığı ile sınırlayan bir olgu olarak genç girişimcilik ekonomik kalkınmanın katalizörleri arasında yer almaktadır. Özellikle artan işsizlik sorunlarının çözümü için stratejik bir öneme sahip olan genç girişimcilik eğitilmiş gençlerin girişimcilik serüveninde kendi yeteneklerini hızlı bir şekilde keşfetmeleri ve iş deneyimi kazanmaları açısından önemli bir geçiş görevi üretmektedir. Bu çalışmada genç girişimcilerin nitelikleri, beklentileri ve sorunları üzerine keşifsel bir araştırma yapılmıştır. Bunun için yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veriler toplanmış ve çözümlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar hem genç girişimcilere hem de bu yönde araştırma yapanlara pozitif katkılar sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, genç girişimcilik, nitelikler, beklentiler, sorunlar.

YOUNG ENTREPRENEURSHIP: QUALIFICATIONS, EXPECTATIONS AND PROBLEMS

Absract

Youth entrepreneurship is an area that has not been researched much. As a phenomenon that addresses entrepreneurship in a demographic context and limits it to a certain age range, youth entrepreneurship is among the catalysts of economic development. Youth entrepreneurship, which has a strategic importance especially for the solution of increasing unemployment problems, produces an important transition task in terms of educated young people quickly discovering their own talents and gaining work experience in their entrepreneurial

adventure. In this study, an exploratory research was conducted on the qualities, expectations and problems of young entrepreneurs. For this purpose, data was collected and analyzed with the semi-structured interview method. The results obtained can provide positive contributions to both young entrepreneurs and those conducting research in this direction.

Keywords: Entrepreneurship, youth entrepreneurship, qualities, expectations, problems.

1. GİRİŞ

Genç girişimcilik kavramı üzerinde yeterince çalışılmamış bir girişimcilik türüdür. Bu yöndeki çalışmalar daha çok girişimci kişilerin özelliklerini tanımlamaya yönelik olarak “üniversite öğrencilerine” yönelik çalışmalardır. Ancak günümüzde tüm dünya genelinde artan işsizlik oranları kavramın önemini artırmış ve bu yönde çalışmalar artmaya başlamıştır (Med ve Lukyamuzi, 2019). Genç girişimciler işsizliğin azaltılması ve âtil kapasitenin değerlendirilmesi açısından önemli olmakta, kendilerine yönelik bir girişimcilik serüvenleri onları güçlü kılmakta, kendi yeteneklerini keşfetmeleri ve iş deneyimi kazanmaları açısından bir geçiş görevi üstlenmektedir (Chigunta, 2002; Hickie, 2011: 469; Hıdıroğlu, 2024: 4-6).

Girişimcilik yazınında genç girişimcilik demografik bir bağlamda yaş sınırına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle genç girişimcilik ilk kez bir girişim sürecinde yer alan ve yeni olarak bir işi başlatmış olan ve demografik özellik olarak genç grubunda (18-35 yaş arasında) yer alan kişiler tarafından gerçekleştirilen girişimciliktir (Chigunta, 2002).

Genç girişimcilik ekonomik kalkınmanın katalizörleri arasında yer almaktadır. Özellikle artan işsizlik sorunlarının çözümü için stratejik bir öneme sahip olan genç girişimcilik eğitilmiş gençlerin girişimcilik serüveninde kendi yeteneklerini hızlı bir şekilde keşfetmeleri ve iş deneyimi kazanmaları açısından önemli bir geçiş görevi üretmektedir. Bu çalışmada genç girişimcilerin nitelikleri, beklentileri ve sorunları üzerine keşifsel bir araştırma yapılmıştır. Bunun için yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veriler toplanmış ve çözümlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar hem genç girişimcilere hem de bu yönde araştırma yapanlara pozitif katkılar sunabilir.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntem farklı disiplinlere dayanan güçlü kuramsal teorilerle temellenen; bireylerin alışkanlıklarını, davranışlarını ve söylemlerini esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştıran ve araştırmaya dahil olan katılımcıların görüşlerini ve deneyimlerini önemli gören teknikler bütünüdür

(Yıldırım ve Şimşek, 2011: 35). Çalışmada araştırmannın değeri, veri toplama süreci, veri analiz süreci ile geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirilmiştir.

2.1.Araştırmanın Değeri

Girişimcilik, en temel anlamıyla yeni bir iş kurma becerisi yaratarak istihdam oluşturma becerisidir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi ve girişimcilere gerekli olan girişimci düşüncenin kazandırılması ve böylelikle genç girişimcilerin niteliklerinin belirlenmesi, beklentilerinin ortaya konulması ve sorunlarının açıkça tanımlanması hem genç girişimci yetiştirme hem de mevcut genç girişimcilerin kalıcılığının güçlendirilmesi bakımından önemli olarak görülmektedir. Dahası genç girişimciler teknolojiye daha hâkim olduklarından daha yaşlı girişimcilere göre avantajlı olmakta, parlak bir fikir bulup geliştirmede hevesli görünmektedir. Bu nedenle bu çalışma genç girişimcilerin kendilerini keşfetmelerine yönelik önemli olarak değerlendirilebilir.

2.2.Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama sürecinde amaçlı örneklem stratejisi benimsenmiştir. Amaçlı örneklem stratejisi nitel yöntemde sıklıkla kullanılan bir stratejidir. Burada da doğrudan belli bir yaş aralığına bağlı olarak genç girişimciler hedef katılımcı olduğundan ilgili kişilerden en iyi verilere ulaşılabileceği öngörüldü. Araştırmada çalışmanın amacın uygun bir şekilde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya yönelik veriler “yarı-yapılandırılmış görüşme formu” ile toplanmıştır. Veri toplama 01 Eylül 2024 tarihinde başlamış 15 Ekim 2024 tarihinde sona ermiştir. Dukes (1984) nitel bir araştırmanın görüşmelerinin 3 ile 10 kişi arasında gerçekleşmesini önermektedir. Bu öneriye bağlı olarak amaçlı örnekleme belirlenmiş 8 genç girişimci ile görüşülmüştür.

2.3.Veri Analiz Süreci

Veri analiz sürecinde katılımcılardan elde edilen bilgilerin çözümlenmesi gerçekleştirilmiştir. Çözümleme sonucunda elde edilen verilerin kodlaması yapılarak ana temalar ve alt temalar üretilmiştir. Ana temalar kendi içinde alt temalara ayrılmıştır. Temalar genç girişimcilerin nitelikleri, beklentileri ve sorunları ana temaları ile şekillenmiştir.

2.4.Geçerlilik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini sağlamak için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Araştırmada demografik bulguların çeşitliliği önemsenmiş ve medeni durum ile cinsiyet faktörlerinde çeşitliliğe gidilmiştir. Katılımcılara araştırma ile ilgili temel düzey bilgiler verilmiş ve katılımcı onamları alınmıştır. Araştırmada yöntemle ilgili veri toplama süreci ve veri analiz süreci ayrı başlıklarda ifade edilerek geçerlilik ve güvenilirliğe

katkıda bulunulmuştur. Araştırmanın başlangıç, süreç ve bitişinde verilerin değerlendirilmesinde “3 farklı uzman kişiden” yararlanılmıştır. Araştırmanın verilerini yeterli seviyede betimleyebilmek adına ve araştırmacının düşüncelerinin katılımcıların düşüncelerini etkilememesi için doğrudan alıntılardan yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları katılımcıların demografik bilgilerini içeren bulgulardan ve araştırmanın sonucunda ortaya çıkan ana temaların ve alt temaların yer aldığı bulgulardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan genç girişimcilerle ilgili demografi bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durum
Katılımcı 1	24	Kadın	Lisans	Bekar
Katılımcı 2	28	Erkek	Lisans	Bekar
Katılımcı 3	31	Kadın	Yüksek Lisans	Evli
Katılımcı 4	30	Erkek	Lisans	Evli
Katılımcı 5	28	Kadın	Lisans	Bekar
Katılımcı 6	28	Erkek	Lisans	Bekar
Katılımcı 7	32	Erkek	Yüksek Lisans	Bekar
Katılımcı 8	31	Kadın	Yüksek Lisans	Bekar

Katılımcıların demografik bilgilerini içeren Tablo 1 incelendiğinde 8 genç girişimcinin yaş dağılımlarının amaçlı örneklem bağlamında da 24 ile 32 yaş arası olduğu, kadın ve erkek genç girişimcinin eşit olduğu, eğitim durumlarının yüksek ağırlıklı olarak lisans mezunu oldukları ve ağırlıklı olarak bekar oldukları görülmektedir.

Araştırmanın demografik bulgularının dışında ikinci olarak ana temalar ve alt temalarla ilgili bilgiler analiz edilmiştir. Bu değerlendirmeye göre ana temalar nitelikler, beklentiler ve sorunlar şeklinde tasniflenmiştir. Tablo 2 bu durumu betimlemektedir.

Tablo 2: Ana Temalar ve Alt Temalar

Ana Temalar	Alt Temalar
Nitelikler	Meraklı olma, cesaret, özgüven ve motivasyon
Beklentiler	Aile, kurumlar
Sorunlar	Çevre, bürokrasi

İlk tema nitelikler temasıdır. Bu temada alt temalar meraklı olma, cesaret, özgüven ve motivasyon olarak belirlenmiştir. Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle görülmektedir.

“...Genç bir girişimcinin en önemli özelliği meraklı olması ve merakın giderecek şekilde insanların davranışlarını değiştirebileceğine olan inancı ve cesareti...(Katılımcı 2)...Her zaman kendime güvenerek hareket ettim ve etmeye devam ediyorum ama yeterli mi yoka daha mı fazla güvenmeliyim ya da daha mı az güven olmalı tam bir ifadem yok...(Katılımcı 7)...Birilerinin bana destek olması ve beni ödüllendirmesi gerekiyor, ödül ya da ismi ne olursa bana destek veriyor, motivasyon sağlıyor...(Katılımcı 8)...”

İkinci tema beklentiler temasıdır. Bu temanın alt temaları aile ve kurumlardır. Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle daha net bir şekilde görülmektedir.

“...Ailemin beni desteklemesi en büyük beklentim. Ailemde kimse girişimci değil ve girişimci olmamı istemediler en kolay yolu seçmemi istedi herkes...(Katılımcı 5)...Devletin desteği ok önemliydi benim için hala da öyle devletin desteği her zaman önemli...(Katılımcı 1)...Sivil destek çok önemli, sivil kurumların bana destek olması özellikle eğitim konusunda destek hayati...(Katılımcı 7)...”

Üçüncü tema sorunlar temasıdır. Bu temanın alt temaları çevre ve bürokrasidir. Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle daha net bir şekilde görülmektedir.

“...Girişimciliğimi etkileyen en önemli sorunlardan bir tanesi de çevremdir. Çevrem bana destek olmamakta beni ve fikirlerimi incitmekte, neler yapabileceğime inanmamaktadırlar...(Katılımcı 1)...Bürokrasi işleri zorlaştırmakta ve iş kurmamı engellemekte... (Katılımcı 4)... Hep daha fazla beklenmedik olaylarla karşılaşmaktayım ve bu bürokratik engeller beni bizi bezdirmekte...Sonrasında çok fazla neler yapabileceğimi bilemiyorum...(Katılımcı 6)...”

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına yönelik bulgular değerlendirildiğinde bu yöndeki yazına bağlı sonuçların olduğu ifade edilebilir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcı olan genç girişimcilerin yazında da ifade edildiği gibi çeşitli niteliklere sahip oldukları görülmüştür. Bu özellikler onların girişimsel becerilerini ileriye taşımakta ve başarılı sonuçlar üretmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak genç girişimcilerin beklentilerini karşılayacak ve onlara destek verecek unsurların tam olarak olgunlaşma evresinde olduğu ifade edilebilir. Bu beklentilerin karşılanması ile var olan ya da var olacak olan sorunların da azalacağı ifade edilebilir.

Bu çalışmada da her araştırmada olduğu gibi çeşitli kısıtlar bulunmaktadır. Öncelikli olarak araştırma fenomenolojik desenli bir araştırma olmasından dolayı bulgular genelleştirilemez. Ancak katılımcılara bağlı

olarak bir değerlendirme yapılabilir. Gelecek araştırmalarda daha farklı bakış açılarıyla ve araştırma yöntemleriyle inceleyecek ek çalışmalar üretilerek yazına katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

Chiguonto, F (2002). Youth Entrepreneurship: Meet-ing The Key Policy Challenges. Oxford, UK: Oxford University.

Dukes, S. (1984). Phenomenological methodology in the human sciences. *Journal of religion and health*, 23, 197-203.

Hickie, J. (2011). The development of human capital in young entrepreneurs. *Industry and Higher Education*, 25(6), 469-481.

Med, T., and Lukyomizi, A. (2019). Addressing Pedegogical Usability and Mobility Barriers in E-learning Systems. A Case of Youth Entrepreneurial Intrentions at the Lower Levels of the Educational System: To Much of the Good Things?. SSRN Electronic Journal.10.2139/ssrn.2147622.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hıdıroğlu, D. (2024). Ekonomik Kalkınmada Genç Girişimciliği. *GirişimHub Dergisi*. (Kasım 2024/001: 4-6.

KADIN GİRİŞİMCİLİK DESTEKLERİ: MİKRO GİRİŞİMCİ KADINLAR ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi, Berna Turak KAPLAN

ORCID: 0000-0001-6321-2981

E-Posta: bernaturak@isparta.edu.tr

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon, Isparta, Türkiye

Prof. Dr. Aykut BEDÜK

ORCID: 0000-0002-0845-8978

E-Posta: abeduk@isparta.edu.tr

Selçuk Üniversitesi, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye

Doç. Dr., Mehmet KAPLAN

ORCID numarası: 0000-0001-6321-2981

E-Posta: mehmetkaplan@isparta.edu.tr

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon, Isparta, Türkiye

Özet

Kadın girişimcilere destek vermek toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli bir üstel etki yaratmaktadır. Geleceğin iş/işletmecilik dünyasında kadın girişimciler hem kendilerine hem de istihdam ettikleri bireylere iş imkânı sağlamakta, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini artırmakta ve kadının toplumdaki konumu da güçlenmektedir. Mikro girişimcilik gelişim için kullanılan ve kadınların kendi kendilerine gelir getirmesine olanak tanıyan küçük ama etkili bir sermayedir. Bu çalışmada kadın girişimci desteklerinden mikro girişimcilik desteği alan kadınların destek sonrası elde ettikleri sonuçlar keşfedilmiştir. Bu keşif desteği alan kadınların kendi görüşlerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bunun için yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi ile veriler toplanmış ve çözümlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar hem kadın girişimcilere hem de bu yönde araştırma yapanlara pozitif katkılar sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimcilik, destekler, mikro girişimcilik.

WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP SUPPORT: A RESEARCH ON WOMEN MICRO ENTREPRENEURS

Absract

Supporting women entrepreneurs creates a significant exponential effect on the social and economic development of societies. In the future business/business world, women entrepreneurs provide job opportunities for both themselves and the individuals they employ, increase the development levels of countries, and strengthen the position of women in society. Micro entrepreneurship is a small but effective capital used for development and allows women to generate income on their own. In this study, the results obtained by women who received micro entrepreneurship support from women entrepreneurship supports after the support were discovered. This discovery was carried out depending on the views of the women who received the support. For this purpose, data was collected and analyzed with the semi-structured interview method. The results that emerged can provide positive contributions to both women entrepreneurs and those who do research in this direction.

Keywords: Women entrepreneurship, supports, micro entrepreneurship.

1. GİRİŞ

Kadın girişimcilere yönelik birçok destek bulunmaktadır. Bu destekler içinde kamu tarafından yapılan destekler olduğu gibi, yerel yönetimler aracılığıyla yapılanlar ve sosyal girişimler tarafından yapılanlar da bulunmaktadır. Bu desteklerden en önemlilerinden biri de mikro girişimcilik destekleridir. Mikro girişimci “ekonomik faaliyetleri nakdi sermayesi dışında kişinin emeğine dayanan ve kazancı geçimini sağlamaya yetmeyen veya asgari ölçüde sağlamaya yetecek derecede az olan gerçek bireylerdir” (Bedük, 2013: 185).

Mikro girişimci kendisine verilen destekle iş kurmakta, sermayesini geliştirmekte, girişimini yönetmekte ve elde ettiği kazançla işini büyütmektedir (Karnani, 2007). Mikro girişimciler finansal getirileri olumsuzlaştırmadan ek sınırlamalar altında yatırım kararları alarak başarılı olan girişimcilerdir (Elahi ve Danopoulos, 2004). Mikro girişimcilik uygulamaları kadınlar üzerinde şekillenmektedir. Bunun en temel nedeni kadınların ortak mülkiyet kaynaklarının birincil kullanıcıları olarak görülmektedir. Kadınlar mikro girişimciler olarak güçlü beşeri sermaye oluşturmakta ve toplumun sosyal sermayesini güçlendirmektedir (Anderson ve Locker, 2002).

Mikro girişimcilik desteklerini değerlendirmeye yönelik minimalist ve refahçı yaklaşım olmak üzere iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar mikro girişimciliği desteklemeye ve geliştirmeye yönelik değerlendirilmektedir (Woller vd., 1999). Minimalist yaklaşım mikro girişimciliği verilen destekler bakımından değerlendirmekte ve kaynak kullanımının finansal açıdan doğruluğunu vurgulamaktadır. Refahçı yaklaşım ise mikro girişimciliğe destek verenlere ve araştırmacılara hitap etmektedir (Nader, 2008). Mikro girişimciliğinin özelliklerine bakıldığında destek veren ülkelere göre değişkenlik gösteren nitelikler olduğu görülmektedir. Mikro girişimcilik destekleri alan kadın girişimcilere ödenen kredi miktarı çok yüksek değildir. Bu krediler yoksul durumdaki bireylere/hane halkındaki kadın girişimcilere verilmektedir. Bu kredileri almak için belli sürelerle geri ödeme imkanının olması gerekmektedir. Bu kredilerin amacı, özel sektörlerde gelir getirici faaliyetler gerçekleştirecek olan kadın girişimcilere destek vermektir (Elahi ve Danopoulos, 2004). Mikro girişimci olarak kadınlar aynı zamanda ev tabanlı girişimcilik pratikleriyle kendi imkanlarını değerlendirmektedirler. Kendi ev tabanlı çalışmalarıyla güçlenmekte ve ev ekonomilerine katkıda bulunmaktadırlar (Rankin, 2001; Ghodsee ve College, 2003).

2. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntem araştırmalarda derinlemesine çözüm arayışı ve sonucu üreten yaklaşımdır (Sığırı, 2018: 63-64). Nitel yöntem derinlemesine sürece ve sonuca ulaşırken farklı teknikler kullanılmaktadır. Bu çalışmada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacıların katılımcılarla iletişim kurarak derinlemesine bilgiye ulaşmasını sağlayan tekniktir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 119).

3. BULGULAR

Araştırmalara yönelik bulgular iki bağlamda değerlendirildi. İlk olarak araştırmaya dahil edilen 12 katılımcının demografik bilgileri değerlendirildi. İkinci olarak ise araştırmada katılımcıların görüşme sonucunda verdikleri bilgilere bağlı olarak üretilen temalar ve alt temalar oluşturuldu.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı
Katılımcı 1	44	Evli	Ortaokul	2
Katılımcı 2	56	Evli	İlkokul	3
Katılımcı 3	61	Evli	Ön-Lisans	4
Katılımcı 4	62	Evli	İlkokul	2
Katılımcı 5	47	Bekar	Lise	3
Katılımcı 6	47	Bekar	Lise	2
Katılımcı 7	42	Bekar	Ortaokul	2
Katılımcı 8	56	Evli	Ortaokul	4
Katılımcı 9	51	Evli	Ortaokul	4
Katılımcı 10	54	Bekar	İlkokul	5

Araştırmaya dahil olan katılımcıları 42 yaş ile 62 yaş arasında yer almaktadırlar. Katılımcılar ağırlıklı olarak evlidirler. Eğitim durumları ilkökuller ile ön-lisans arasında bulunmaktadır. Katılımcıların en az 2 çocukları en fazla da 5 çocukları bulunmaktadır. Araştırmaya dahil olan katılımcıların farklı demografik değişkenlere sahip olması araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini artırmaktadır.

Araştırmaya dahil olan katılımcılarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme sonucunda araştırmacılara mikro girişimciliğin kendileri için anlamları ve ürettiği sonuçlar sorulmuştur. Başka bir ifadeyle mikro kadın girişimci olarak aldıkları desteğin sağladıkları keşfedilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak görüşmelerden ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki tabloda yer alan ana temalar ve onlara bağlı oluşan alt temalarda betimlenmiştir.

Tablo 2: Ana Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Geliri Artırma	Yoksulluğu azaltma ve harcama özgürlüğü
İş Bulma	İşsizliği yok etme ve çalışabilme gücü
Refah	Toplumun zenginleştirme, güçlendirme ve örnek olma

Araştırmanın temaları ve alt temalarına bakıldığında 3 ana tema ve bunlara bağlı alt temalar oluştuğu görülmektedir. İlk tema geliri artırma temasıdır. Bu temada alt temalar yoksulluğu azaltma ve harcama özgürlüğü olarak belirlenmiştir. Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle görülmektedir.

“...Benim aldığım mikro destek beni ve ailemi daha çok çocuklarımı ve aile fertlerimi ve çevremdeki yakınlarımın yoksulluğunu giderdi ve bana ve ailemin daha iyi yemelerine ve içmelerine imkan tanıdı...(Katılımcı 4)...Ailemle olan bağlarımın güçlenmesi gerçekleşti çünkü harcamaları kolaylaştı ve özgürleştirdi, daha çok harcamakta ve daha çok tüketmekte...(Katılımcı 6)...Destek beni esnaf yaptı, pazarda satıcı yaptı birçok şey yaptı ama en çok yoksulluktan aldı...(Katılımcı 9)...”

İkinci tema iş bulma temasıdır. Bu temanın alt temaları işsizliği yok etme ve çalışabilme gücü Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle daha net bir şekilde görülmektedir.

“...Benim desteklenmem iş bulmamı sağladı ve işim kendi işimdi, kendi gelirim kendi kazancımdı, işsizliğimi yok etti...(Katılımcı 5)...Destek sayesinde işimin başında her şeyi öğrenmeye çalıştım ve bir güç kazandım, çalışamaz sandığım kendim çalışır oldum...(Katılımcı 9)...Yetemem sanmıştım yettim, zaman kalmaz sanmıştım, çocuklara bakamaz sanmıştım ama hepsi destek sonrası çalışabilmemle geçti, gitti...(Katılımcı 10)...”

Üçüncü tema refah temasıdır. Bu temanın alt temaları toplumu zenginleştirme, güçlendirme ve örnek olma Katılımcıların bu temaya yönelik belirgin ifadeleri aşağıda örnek ifadelerle daha net bir şekilde görülmektedir.

“...Destekle birlikte işe başlamam gelir elde etmem beni refahlaştırdı, sadece beni de değil çevremdeki diğer kadınlarda beni kıskandı, kıskanınca onlar da yaptı, yapınca kazandılar, kazanınca refahlaştılar...(Katılımcı 1)...Sayemde herkes zenginleşti, köy, kasaba, kırsal. Her yer zenginleşti ve güçlendi...(Katılımcı 2)...”

4. SONUÇ

Mikro girişimcilik üzerine yapılan kadına verilen destek temalı çalışmalarda verilen destek pratiklerinin, kadınları sosyal ve ekonomik açılardan güçlendirdiği belirlenmiştir (Hashemi vd., 1996; Hoque ve Itohara, 2009; Parveen ve Chaudhury, 2009; Swain ve Wallentin, 2009; Kaplan ve Kaplan, 2017). Kadının güçlendirilmesi, bireyler veya gruplar aracılığıyla kadının kendi farkındalığını geliştirmektedir (Sultana ve Hasan, 2010). Bu farkındalık kendisinin ve ailesinin refahının artırımı ile sonuçlanmaktadır. Bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Kadın girişimcilere yönelik destekler kadınları sadece ekonomik anlamda değil, sosyal ve kültürel anlamda da zenginleştirmekte ve yaşamlarına doğrudan etkide bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre destek alan mikro kadın girişimcilerde 3 ana tema belirlenmiştir. Bu temalar geliri artırma, iş bulma ve refah temasıdır. Yazında da bu temaları ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır.

Özellikle geliri artırma teması ile refah temasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Swain ve Wallentin, 2009; Bu temalar bakımından yazınla benzer sonuçlar ürettiği ifade edilebilir. İş bulma teması da bu araştırmanın yazına yönelik önemli bir katkısıdır.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Kadın girişimcilik destekleri kadını güçlendirmekte ancak bu güçlendirme doğrudan gözlemlenemediğinden ve güçlendirmenin çok farklı bağlamları olduğundan araştırmada bu durum önemli bir kısıt üretmektedir (Hashemi vd., 1996; Hoque ve Itohara, 2009; Parveen ve Chaudhury, 2009; Swain ve Wallentin, 2009). Araştırma sonuçları katılımcılarla sınırlı kalmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler genelleştirilemez.

Gelecek araştırmalarda daha farklı katılımcılarla farklı bölgelerde çalışmalar yapılabilir. Özellikle mikro kadın girişimcilerin destek sonrasında nasıl güçlendiklerini belirlemeye yönelik gözlem çalışmaları içeren ve belirli zaman dilimleriyle etkileri ölçmeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, C. L., ve Locker, L. (2002). Microcredit, Social Capital And Common Pool Resources. *World Development*, 95-105.
- Bedük, A. (2013). Mikro Girişimcilikte Kadının Yeri. *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*. (Edi. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven). İstanbul: Veritasakademi. (ss. 185-211).
- Elahi, K. Q., ve Danopoulos, C. P. (2004). Microcredit and the Third World: Perspectives from Moral and Political Philosophy. *International Journal of Social Economics*, 643-654.
- Ghodsee, K., ve College, B. (2003). Rethinking Development Templates: Women and Microcredit in Post-Socialist Southeastern Europe. *The Anthropology of East Europe Review*, 65-71.
- Hashemi, S. M., Schuler, S. R., ve Riley, A. P. (1996). Rural Credit Programs and Women's Empowerment in Bangladesh. *World Development*, 635-653.
- Hoque, M., ve Itohara, Y. (2009). Women Empowerment Through Participation In Micro-Credit Programme: A Case Study From Bangladesh. *Journal of Social Sciences*, 244-250.
- Kaplan, M. ve Kaplan, B. T. (2017). Kadının Mesleki Sesleniş Unsuru Olarak Mikro Girişimcilik. *Kadınların Mesleki Eğitimi ve Kadın İstihdamı Sempozyumu*. Ankara. Yükseköğretim Başkanlığı.
- Karnani, A., (2007). Employment, Not Microcredit, is the Solution. Michigan.
- Nader, Y. F. (2008). Microcredit and The Socio-Economic Wellbeing of Women and Their Families in Cairo. *The Journal of Socio-Economics*, 644-656.
- Parveen, S., ve Chaudhury, S. R. (2009). Micro-Credit Intervention and Its Effects on Empowerment of Rural Women: The BRAC Experience. *Bangladesh Research Publications Journal*, 641-647.
- Rankin, K. N. (2001). Governing Development: Neoliberalism, Microcredit and Rational Economic Woman. *Economy and Society*, 18-37.
- Sığırı, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sultana, S., ve Hasan, S. S. (2010). Impact of Micro-Credit on Economic Empowerment of Rural Women. *The Agriculturists*, 43-49.
- Swain, R. B., ve Wallentin, F. Y. (2009). Does Microfinance Empower Women? Evidence From Self-Help Groups In India. *International Review of Applied Economics*, 541-556.
- Woller, G. M., Dunford, C., ve Woodworth, W. (1999). Where To Microfinance? *International Journal of Economic Development*, 29-64.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DONALD TRUMP'IN İKİNCİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE OLASI FİNANSAL VE SİYASİ RİSKLERİN DOLAR/TL PARİTESİ ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ

Doktor Öğretim Üyesi Mehmet KUZU

**Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu; Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
Bayburt, Türkiye, mehmetkuzu86@gmail.com,
ORCID:0000-0001-5354-4368**

Dr. Fatih KOCAOĞLU

**Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye fatih.kocaoglu@hbv.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-4661-8888**

Özet

Cumhuriyetçi Parti adayı Donald J. Trump, 2024 Kasım ayında gerçekleştirilen ABD başkanlık seçimlerinde ABD'nin 47. Başkanı olarak ikinci kez iktidara gelmiştir. Trump'ı ikinci kez iktidara taşıyan dinamikler, ilk dönemine kıyasla kısmen farklılık göstermiştir. 2024 seçim kampanyası sürecinde Donald Trump, özellikle Elon Musk ve diğer yüksek teknoloji şirketlerinin temsil ettiği sermaye sınıfı ile kurduğu ittifak doğrultusunda, Çin ile olan rekabetin dinamiklerini jeopolitik alandan ticari ve ekonomik düzleme taşımayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, yazılım tabanlı robotik teknolojiler, fosil yakıtlara ilave olarak alternatif enerji kaynakları ve kripto para ekonomisinin desteklediği bir finansal sermaye sınıfı aracılığıyla yeni bir sanayi devrimi dalgasının başlaması ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın amacı, 2024 Kasım ayında ikinci kez başkan seçilen Donald J. Trump'ın başkanlığının ikinci döneminde küresel ölçekte ortaya çıkması muhtemel iktisadi, mali ve politik risklerin ABD doları ve Dolar/TL paritesi üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Araştırmada kullanılan yöntem etki-tepki analizi olup, elde edilen sonuçlar, Trump'ın ikinci başkanlık döneminde ABD dolarının küresel değerinin artacağına ve güçleneceğine işaret etmektedir. Bu yeni koşullar altında, ikinci dönemde Dolar/TL paritesi üzerindeki finansal baskının 1., 2., 5., 7., 8. ve 14. aylarda artacağı, diğer aylarda ise kısmen azalacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Dolar/TL paritesindeki volatilitenin ilk 1,5 yıl boyunca yüksek seyredeceği tahmin edilmektedir. Bu durum, politika yapıcılar açısından dövizin mali yönetimini kritik bir öncelik haline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Finansal ve Siyasal Dinamikler, ABD Doları, Dolar/TL Paritesi.

THE POTENTIAL EFFECTS OF FINANCIAL AND POLITICAL POSSIBLE RISKS IN DONALD TRUMP'S SECOND PRESIDENCY ON THE USD/TRY EXCHANGE RATE

Assistant Professor Mehmet KUZU

Bayburt University, Vocational School of Social Sciences; Finance, Banking and Insurance Department,
Bayburt, Turkey, mehmetkuzu86@gmail.com,

ORCID:0000-0001-5354-4368

Dr. Fatih KOCAOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Political Science and Public Administration, Ankara, Turkey fatih.kocaoglu@hbv.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0003-4661-8888,

Abstract

In the US presidential elections held in November 2024, Republican Party candidate Donald J. Trump came to power for the second time as the 47th President of the United States. The dynamics that brought Trump to power for the second time differed slightly from his first term. During the 2024 election campaign, Donald Trump aimed to shift the rivalry dynamics with China from the geopolitical to the commercial and economic sphere, in line with his alliance with the capital class represented by Elon Musk and other high-tech companies. In this context, the prospect of a new wave of industrial revolution through software-based robotic technologies, alternative energy sources in addition to fossil fuels, and a financial capital class backed by the cryptocurrency economy has emerged. The aim of this study is to analyze the effects of economic, financial, and political risks that are likely to emerge on a global scale during the second term of the presidency of Donald J. Trump, who was elected president for the second time in November 2024, on the US dollar and the USD/TL parity. The method used in the study is impulse-response analysis, and the results indicate that the US dollar's global value will increase and strengthen during Trump's second presidential term. Under these new conditions, the financial pressure on the USD/TL parity in the second term is expected to increase in the 1st, 2nd, 5th, 5th, 7th, 8th, and 14th months and partially decrease in the other months. However, the USD/TRY parity volatility is expected to remain high for the first 1.5 years.

Keywords: Global Financial and Political Dynamics, US Dollar, USD/TL Parity.

1.Giriş

2024 ABD başkanlık seçimlerini anlayabilmek için seçimler üç farklı düzlem veya katmanda ele alınmalıdır. Bunlar, jeopolitik, ekonomi-politik ve sosyo-politik katmanlar olarak sıralanabilir. Demokratlar ve cumhuriyetçiler bu düzlemlerde ayrılarak 2024 seçimlerinde seçmenlerinin karşısına oy almak için çıktılar. Jeopolitik katmanda demokratlar enternasyonalist saiklerle dış politika çerçevesi oluşturmuştur. Bu bağlamda demokratlar, ABD'nin gerekirse Çin ve Rusya'nın oluşturduğu Avrasya jeopolitiğindeki güçlerle ile doğrudan 3. Dünya savaşına girmesi hususunda politika çerçevesi belirlemiştir. Cumhuriyetçiler ise doğrudan savaşmak yerine kısmi izolasyonizmle, Rusya'nın Ukrayna'da (ve hatta mümkün olursa Ukrayna savaşını bitirip Rusya ile Çin'e karşı bir ittifak kurarak), Çin'in ise hegemonik alanı İran'da bloke edilmesi stratejisini seçmişlerdir. Ekonomi-politik düzlemde demokratlar Çin'in yerine Hindistan'ın üretim üssü olarak ikame edilmesi opsiyonunu seçerken, Cumhuriyetçiler yüksek teknoloji yazılım tabanlı robotik ürünlerin üretilmesi noktasında yeni üretim üssünü ABD'ye taşıyarak doğrudan istihdam yaratmak ve Çin yönünde olan küresel ticaret fazlalarının yönünü ABD'ye çevirmek istemektedirler. Sosyo-politik düzlemde ise Demokratlar, LGBT hakları, eşcinsel evlilikler, siyahi nüfus başta olmak üzere farklı etnik kökenlerden gelen kesimlerin hakları, kürtaj hakkı gibi konular çerçevesinde konumlanmıştır. Cumhuriyetçi parti ise WASP (White Anglo-Saxon Protestant) kesiminin ekonomik ve sosyal haklarının göçmen kesimlere karşı korunması, Evanjelist-Protestan Hristiyanlık çerçevesinde kürtajın yasaklanması, eşcinsel evliliklerin yasaklanması gibi konularda konumlanmıştır.

Bu üç düzlem doğrultusunda Demokrat aday Harris ve Cumhuriyetçi aday Trump'ın yeni dönem için doktrinlerini belirlemişlerdir Harris doktrini; ABD'nin Ukrayna'daki savaşı desteklemeye devam ederek Ortadoğu'da İsrail'in İran özelinde genişleme politikaları ile Çin'in hegemonik alanlarının daraltılması ile birlikte gerekirse doğrudan Çin ve Rusya ile üçüncü dünya savaşına girme amacını içermektedir. Trump doktrini, kısmi izolasyonizm ile doğrudan savaşa girmeyip, ABD'yi yeni sanayi devriminin üssü yaparak Çin'le olan hegemonik rekabetin kazanılması esasına dayanmaktadır. Esasında bir kesim cumhuriyetçi tarafından harris doktrini de benimsenmiştir. Bu bağlamda, Trump'ın karşısına Kamala Harris gibi Hint kökenli olan Nikki Haley başkan adayı olarak gösterilse de Haley delegelerden yeteri kadar oy kazanamamıştır.¹

Kasım 2024 seçimlerini Cumhuriyetçi parti aday Donald Trump kazanırken, ABD kongresinin her iki kanadında cumhuriyetçiler çoğunluğu elde etmişlerdir. Bu düzlemde önümüzdeki dönemi doğru öngörebilmek

¹ <https://www.cnn.com/2024/09/25/nikki-haley-backers-endorse-harris-trump.html>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

için Trump'ın Trump 2.0 olarak adlandırılan yeni doktrini doğru bir şekilde analiz edilmelidir.¹ Bu doktrini doğru bir şekilde analiz edebilmek için Trump'ın yeni dönem için kurduğu ittifakların doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir (Bkz. Denklem 1).

TRUMP 2.0 İTTİFAK BİLEŞİMİ= PALEOCONLAR, ESTABLISHMENT CUMHURİYETÇİLER, YÜKSEK TEKNOLOJİLİ SERMAYE SINIFI, ENDÜSTRİ GRUPLARI, KRİPTO PARA SERMAYESİ, KISMİ OLARAK FİNANSAL SERMAYE GRUPLARI, ASKERİ-ENDÜSTRİYEL KOMPLEKSTE ve PENTAGON VE GÜVENLİK BÜROKRASİSİNDE BİR TAKIM FRAKSİYONLAR, HİSPANİKLER

Bu formülasyon doğrultusunda Trump'ın ittifak sağladığı kesimlerle olan anlaşmasının temelleri irdelenmelidir. Trump cumhuriyetçi parti içerisinde geleneksel muhafazakarlığı temsil eden paleocon geleneğinden gelmektedir. Bu doğrultuda paleoconlar Monroe doktrini kapsamında ABD'nin dış politikada enternasyonalist ve müdahaleci değil, izolasyonist davranması gerektiğine inanmaktadırlar. Bunun temelinde ise paleoconların endüstriyel sermaye sınıfı ile olan yakın ilişkileri yatmaktadır. Genel olarak endüstriyel sermaye sınıfı ABD mallarının politize olmaması için ABD'nin dış politikada izolasyonist bir çerçeve belirlemesi gerektiğini iddia ederler. Bu kanat en çok 1920'ler döneminde etkindi. O dönemde ABD başkanı Wilson 1. Dünya savaşı sonunda her arzın kendi talebini yaratmayacağını, dolayısıyla ABD'nin yeni pazarlara ihtiyaç duyduğunu ve bu doğrultuda uluslararası düzenin kurulması gerektiğini savunmuştur. Ama daha sonra 1920'lerde iktidara gelen paleoconlar ABD'yi yeniden izolasyonizme döndürmüşlerdir (Bloodworth, 2023). Böylece ABD'de arz fazlası oluşmuş ve 1929 büyük buhran krizi yaşanmıştır. 1932'de iktidara gelen F.D. Roosevelt ise "New Deal" ekonomik programı ile ABD ekonomisini yeniden toparlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratlar uluslararası düzeni inşa ederek ABD malları için yeni pazarlar bulmuşlardır.

Establishment cumhuriyetçiler genelde ılımlı, daha çok ABD devleti çıkarları merkezli pragmatizmi ifade etmektedir. Bu bağlamda Donald Trump Mike Pompeo gibi eski bakanı olmak üzere bir kısım ılımlı cumhuriyetçilerin desteğini almıştır.²

Donald Trump'ın bu seçimde en büyük destekçisi Elon Musk olmuştur. Bu bağlamda ABD'yi bu yüzyılda yazılım tabanlı robotik teknolojileri üreten yeni sanayi devriminin merkez üssü yapmak isteyen Trump'ın seçtiği başkan yardımcısı da bu sermaye sınıfı ile arasındaki ittifakı sağlayan kişidir.³¹ Yeni sanayi

¹ <https://www.washingtontimes.com/news/2024/nov/26/trade-policy-trump-2-0/>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

² https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Donald_Trump_2024_presidential_campaign_political_endorsements, Erişim Tarihi, 05.12.2024

³ <https://www.newyorker.com/culture/infinite-scroll/how-elon-musk-rebranded-trump>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

devrimi için kolları sıvayan Trump, kripto para sermayesi ile de ittifak sağlamıştır. Bu bağlamda Trump'ın kripto paraları yeni sanayi devrimi için alternatif bir ödeme sistemi ve finansman tekniği olarak kurguladığı açıktır.²

Donald Trump'ın seçimlere kadar olan dönemde mali sermaye gruplarıyla olan çatışma dinamiği devam etmiştir. Ancak seçimlerin yaklaşması ile onlar ile de kısmi bir ittifak sağlamıştır. Bu bağlamda Donald Trump hazine bakanlığına finansal sermaye sınıfının sözcülerinden George Soros'a yakın bir kişi olan Scott Bessent'i aday göstermiştir.³ Trump'ın seçimleri kazandığı kesinleştiğinde ABD'de finansal kuruluşların hisse fiyatları yükselmiştir. Tarihsel olarak ABD'de cumhuriyetçiler endüstriyel sermaye sınıfına yakın olmalarından dolayı düşük faiz oranlarını savunurken, demokratlar mali sermaye gruplarının çıkarı için daha yüksek faizi savunmuşlardır. Ancak yeni durumda ABD'de finansal sermaye sınıfı için yeni bir kârlılık potansiyeli ortaya çıkmıştır. Yeni sanayi devriminde gerçekleştirilecek devasa yatırım projeleri ağırlıklı olarak kredilerle finanse edileceği için banka sahipleri için de kârlı yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bir diğer yönden Donald Trump'ı, ABD'nin bir numaralı rakibi ve düşmanı olarak Çin'i konumlayan Pentagon merkezli bir kısım emekli güvenlik bürokrasisi mensupları da desteklemiştir.⁴ Görevde olan yetkililer ise herhangi bir başkan adayına destek açıklamayı yapmamaktadırlar.

Trump'ın ittifak kurduğu bir diğer kesim Latin kökenli Amerikan vatandaşları olan Hispanik'lerdir. Öyle ki, Trump dışişleri bakanlığı için Küba kökenli Marco Rubio'yu aday göstermiştir.⁵ Bu ittifak sistemi de belirli amaç ve hedeflere dayanmaktadır. Aslında olağan koşullarda 2024 seçimlerinde Latin-İtalyan kökenli Florida valisi Ron de Santis aday gösterilecekti. Ancak De Santis delege desteğini alamayınca Cumhuriyetçi Parti'de Trump lehine seçimlerden çekildi. ABD Çin'le olan hegemonya savaşında Latin Amerika'yı da Büyük Batı İttifakı'na eklemeyecek ve montaj temelli fabrikalar Asya-pasifikten Latin Amerika'ya taşınacaktı. Her ne kadar De Santis aday olamasa da, Trump da bu politikaya bağlı kalmış görünmektedir. Bu bağlamda Trump Hispanikleri Anglosakson kimliğine ve Batı ittifakına eklemeyerek yüksek teknolojlili ürünler dışında montaj sanayisini Latin Amerika'ya taşımak istemektedir.

¹<https://www.npr.org/2024/07/17/g-s1-11654/five-things-to-know-about-jd-vances-connections-to-tech-billionaires>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

²<https://www.cnbc.com/2024/11/06/trump-claims-presidential-win-here-is-what-he-promised-the-crypto-industry-ahead-of-the-election.html>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

³<https://jweekly.com/2024/11/25/trump-has-vilified-george-soros-he-just-picked-the-jewish-billionaires-protoge-for-treasury-secretary/>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

⁴https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Donald_Trump_2024_presidential_campaign_political_endorsements, Erişim Tarihi, 05.12.2024

⁵<https://www.nytimes.com/2024/11/13/us/politics/marco-rubio-trump-secretary-of-state.html>, Erişim Tarihi, 05.12.2024

Trump 2.0, ABD merkezli yeni sanayi devrimi hedefiyle ABD halkı için istihdam yaratan bir büyüme modeli sunarken, endüstriyel sermaye ve finansal sermaye sınıfı için de kârlı bir ekonomik iklim oluşturmuştur. Bu bağlamda Demokrat Parti'nin mali sermayeye yakınlığını oya dönüştürememesindeki en büyük handikaplardan biri, mali sermayenin istihdam yaratma potansiyelinin zayıf olmasıdır. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, Donald Trump'ın ikinci başkanlık dönemindeki olası finansal ve siyasi risklerin doların küresel değeri ve Dolar/TL paritesine olan etkilerini saptamaktır.

2.Araştırma Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmada yeni Trump döneminde olası gelişmeler çerçevesinde seçilecek finansal ve politik değişkenlerle, ikinci Trump döneminin ABD Doları küresel değerine etkileri etki-tepki analizi ile belirlenecektir. Daha sonra elde edilen tepki fonksiyonu ile Dolar/TL paritesi üzerine yapısal şok uygulanacaktır. Araştırmada yöntem olarak VAR modelinden türetilen etki-tepki fonksiyonları kullanılmıştır. (Sims, 1980; Hamilton, 1994). Etki-tepki fonksiyonları yapısal şokları kullandığı için bu şoklara verilen tepkiler geleceğe yönelik de yorumlanabilir.

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + A_p Y_{t-p} + \epsilon_t n$$

(2)

- ✓ Y_t : Zaman t'deki bağımlı değişken,
- ✓ A_1, A_2, \dots, A_p : Modelin katsayıları,
- ✓ $Y_{t-1}, Y_{t-2}, \dots, Y_{t-p}$: Geçmiş dönemlerdeki bağımlı değişkenin değerleri,
- ✓ ϵ_t : Hata terimi (rastgele hata).

$$IRF(h) = \frac{\partial Y_{t+h}}{\partial \epsilon_t}$$

(3)

- ✓ IRF(h): h dönemlik Etki-Tepki Fonksiyonu,
- ✓ ∂Y_{t+h} : t + h zamanındaki değişkenin türevi,
- ✓ $\partial \epsilon_t$: t zamanındaki şokun türevi.

3.Araştırmanın Veri Seti ve Modelleri

Araştırmada temel olarak finansal ve siyasi riskleri ifade eden değişkenler seçilmiştir. Değişkenlerin gözlem aralığı 1.01.2017- 1.11.2024 tarihleri arası olup aylık frekansta gözlemlenmiştir (Bkz. Tablo 1).1 .ve 6.

gecikmede iki farklı model kurulmuştur ve modeller VAR modeli varsayımlarını sağlamaktadırlar (Bkz. Tablo 2, 3).

Tablo 1. Veri Seti

KOD	VERİ	KAYNAK
GLOBAL_DOLAR_INDEX	Küresel Dolar Endeksi	investing
DOLAR_TL	Parite	investing
BITCOIN	Bitcoin	investing
VIX	Risk İştahı	investing
FACTIONAL_ELITES	Küresel Elitler Endeksi	https://www.theglobaleconomy.com/
TENSION_US_CHINA	ABD-Çin Gerilimi endeksi	https://www.policyuncertainty.com/
TEN_YEAR_US_YIELDS	10 yıl vadeli ABD tahvil getirileri	investing
TRADE_POLICY_UNCERTAINTY	Küresel Ticaret politikası belirsizlikleri	https://www.policyuncertainty.com/
TR_5_YEAR_CDS	türkiye Risk Primi	investing
US_5_YEAR_CDS	ABD Risk Primi	investing
GOLD	Küresel Altın Fiyatları	investing
CRUDE_OIL	Ham Petrol Fiyatları	investing
COMODITY_INDEX	Küresel Emtia Endeksi	investing
PRESIDENTAL_VARIABLE	ABD Başkanlık Dönemi Endeksi	Yazar tarafından oluşturulmuştur
GEOPOLITICAL_RISK_INDEX	Küresel Jeopolitik Risk Endeksi	https://www.policyuncertainty.com/
RESPONSE_VARIABLE	1.modelde elde edilen verileri	Yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 2. Araştırma Modelleri

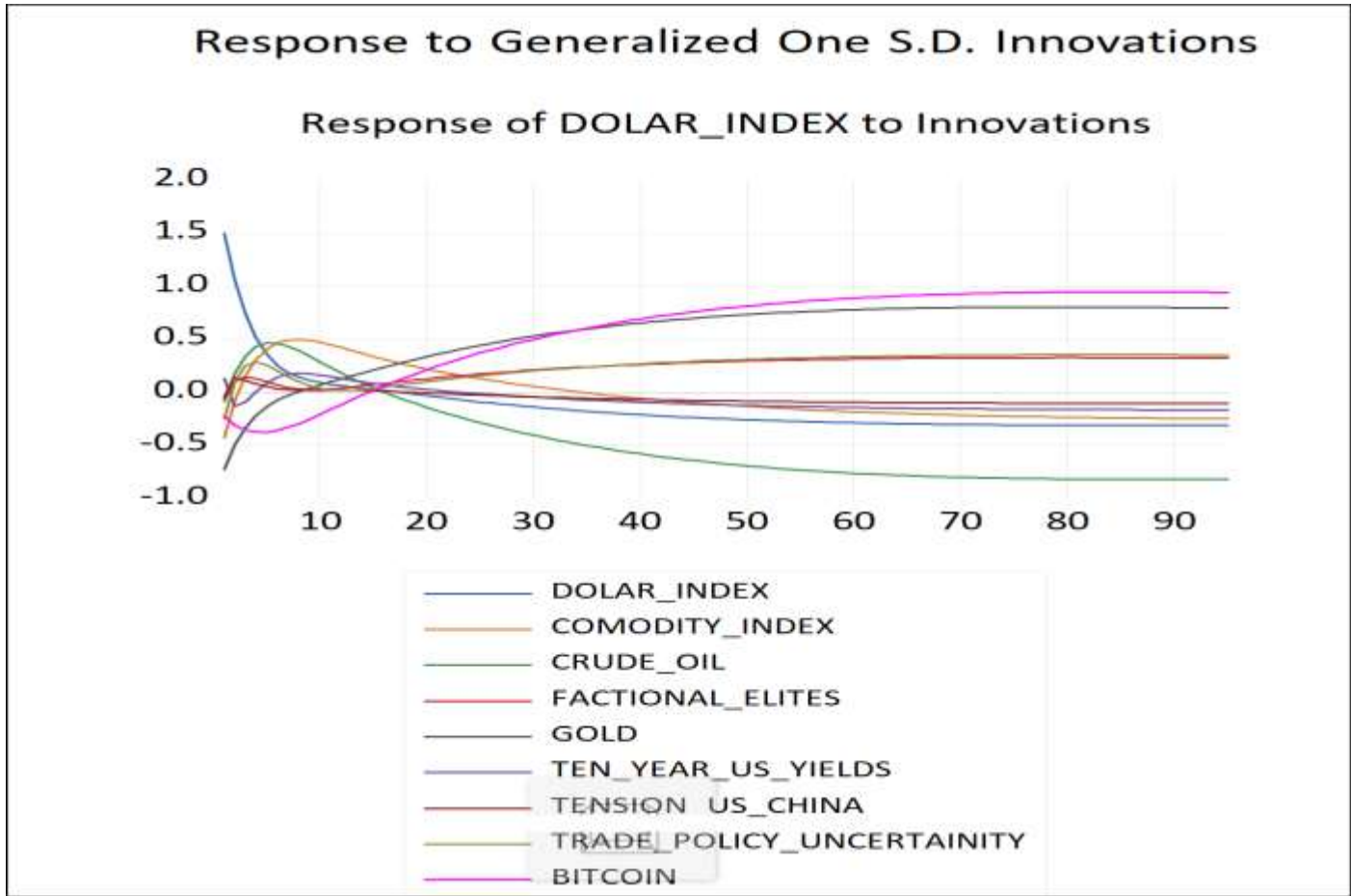
MODEL 1	LS 1 1 (Gecikme)	DOLAR_INDEX COMODITY_INDEX CRUDE_OIL FACTIONAL_ELITES GOLD TEN_YEAR_US_YIELDS TENSION_US_CHINA TRADE_POLICY_UNCERTAINTY BITCOIN @ (Dışsal Değişkenler) C US_5_YEAR_CDS VIX GEOPOLITICAL_RISK_INDEX PRESIDENTAL_VARIABLE
MODEL 2	LS 1 6 (Gecikme)	D(DOLAR_TL) D(RESPONSE_VARIABLE) @ (Dışsal Değişkenler) C TR_5_YEAR_CDS

Tablo 3. Modellerle İlgili Varsayımsal Testler

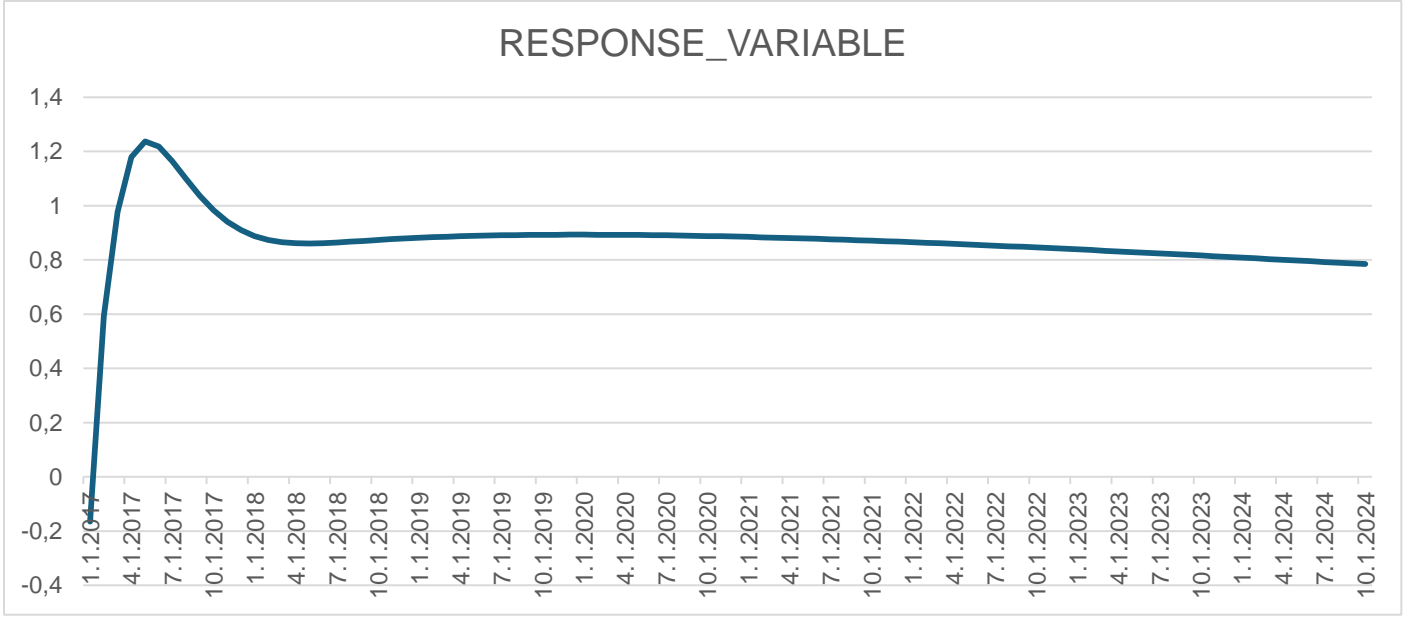
	MODEL 1	MODEL 2
GECİKME	1	6
AR KÖKLERİ	0.99-0.10	0.94-0.13
OTOKORELASYON	0.09	0.68
DEĞİŞEN VARYANS	0.08	0.3

4. Araştırma Sonuçları

Araştırmada iki farklı model için etki-tepki analizi yapılmıştır. 1. modelde 95. döneme kadar etki-tepki fonksiyonları ile küresel dolar endeksinin finansal ve siyasi risk şoklarına olan tepkileri hesaplanmıştır (Bkz. Şekil 1). Sonuçları daha anlamlı kılmak ve ikinci model için tepki değişkenini oluşturmak için tepkiler toplanarak tek bir grafikte gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlar şunu işaret etmektedir ki, ikinci Trump döneminde ilk yıl dolar endeksi değerlenecek daha sonra ise bu değerlenme hızı bir miktar azalarak şimdiki seviyesinden daha ileri bir noktada bir değerlenme hızı ile değerlenmeye devam edecektir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 1. 1. Model Sonuçları

Şekil 2. 1. Model Sonuçları- Birleştirilmiş Etkiler-Response Variable

Türkiye için yapılacak analizler öncesi önümüzdeki dönemde Dolar/TL paritesini etkileyecek olumlu ve olumsuz faktörler sınıflandırılmalıdır:

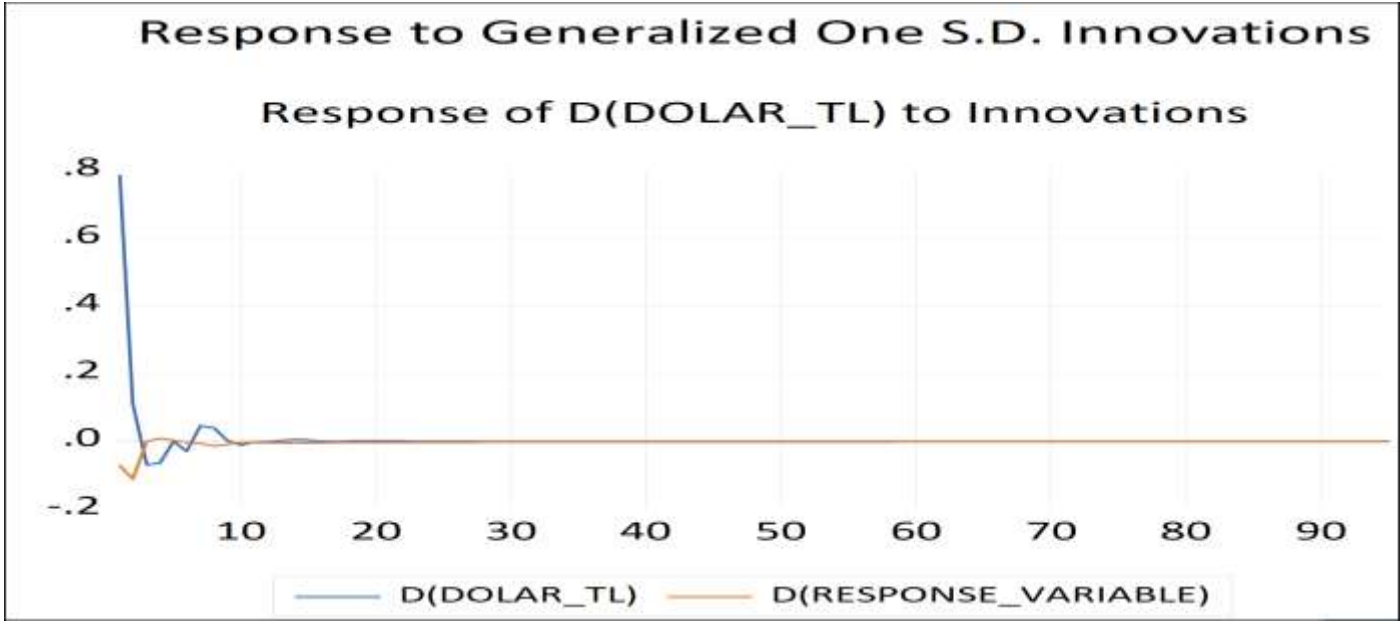
Olumlu Etkiler

- Faizlerin Düşmeye Başlaması
- Artan Küresel Ticaret Hacmi
- Kripto Ödeme Sistemlerinin Gelişmesi

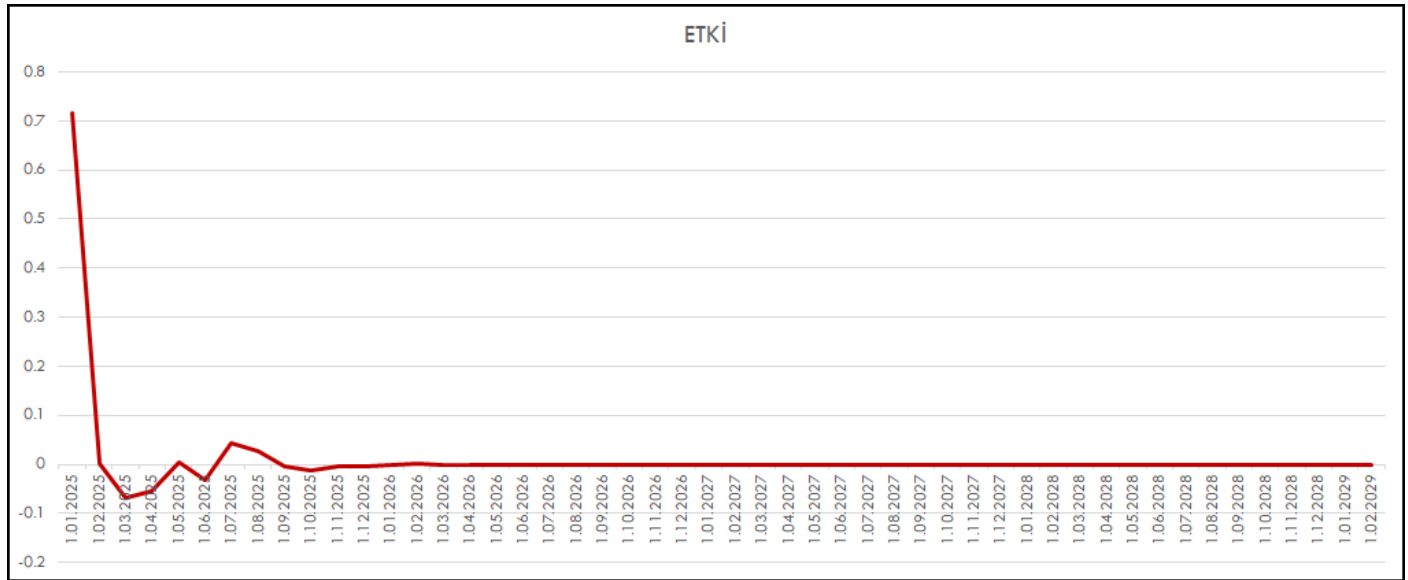
OLUMSUZ ETKİLER

- Dış Ticarete Artacak Korumacılık
- Doların Rezerv Para Gücünü Artırarak Daha Çok Değerlenmesi ve Güçlenmesi

2. model sonuçlarına göre Trump'ın ikinci dönem iktidarının ilk yılında Dolar/TL üzerinde bir artış baskısı olacaktır. Daha sonra kur bir miktar azalıp sonra yeniden artarak S eğrisine benzer bir yapı sergileyecektir (Bkz. Şekil 3, 4).

Şekil 3. 2. Model Sonuçları

Şekil 4.2. Model Sonuçları- Birleştirilmiş Etkiler

SONUÇ

Bu araştırma, Donald Trump'ın ikinci başkanlık döneminde oluşturduğu ittifak sistemi ve yeni sanayi devrimi hedefinin finansal ve siyasi riskler üzerinden ABD Doları'nın küresel değeri ve Dolar/TL paritesi üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Yapılan etki-tepki analizleri, Trump 2.0 doktrininin ilk yılında Dolar Endeksi'nin değer kazanacağını, ancak bu değerlenmenin ilerleyen dönemlerde hız kaybedeceğini göstermektedir. Türkiye için ise Dolar/TL paritesinde, özellikle ilk 1,5 yıl boyunca yüksek volatilité

beklenmektedir. Bu süreçte parite üzerinde oluşacak baskının belirli aylarda artış göstereceği ve S eğrisine benzer bir yapı sergileyeceği tahmin edilmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, Trump 2.0 dönemiyle birlikte ABD'nin jeopolitik ve ekonomi-politik stratejilerinin küresel piyasalarda önemli etkilere yol açacağı, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için döviz kurlarının istikrarlı yönetiminin kritik bir ekonomi politikası önceliği taşıyacağı beklenebilir. Özellikle yeni sanayi devrimi ve kripto para finansman modelleri, küresel ticaret dengelerini yeniden şekillendirecek potansiyele sahip olarak gözükmektedir.

Bu yeni koşullar altında, ikinci dönemde Dolar/TL paritesi üzerindeki finansal baskının 1., 2., 5., 7., 8. ve 14. aylarda artacağı, diğer aylarda ise kısmen azalacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, Dolar/TL paritesindeki volatilitenin ilk 1,5 yıl boyunca yüksek seyredeceği tahmin edilmektedir. Bu durum, politika yapıcılar açısından dövizin mali yönetimini kritik bir öncelik haline getirmektedir. Çünkü döviz kurları S eğrisine benzer bir yapı sergileyecektir. Bu bağlamda yüksek kur-yüksek faiz-yüksek enflasyon sarmalına girmiş Türkiye için yalnızca döviz kurlarının değil, döviz kuru, faiz oranı ve enflasyonun birlikte eş güdüm çerçevesinde ve optimalite gözetilerek yönetilmesi kritik önemde olacaktır. Çünkü önümüzdeki 4 yıl için doların S eğrisine yakınsaması kısa, orta ve uzun vadede sürekli olarak kur ve enflasyon beklentilerinin değişeceğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bloodworth, J. (2023). Trumpism's paleoconservative roots and dealignment. *Journal of Right-Wing Studies*, 1(1). Retrieved December 5, 2024, from <https://jrws.berkeley.edu>
- Hamilton, J. D. (1994). *Time series analysis*. Princeton University Press.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica*, 48(1), 1–48.
- The Washington Times. (2024, November 26). *Trade policy: Trump 2.0*. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.washingtontimes.com/news/2024/nov/26/trade-policy-trump-2-0/>
- NPR. (2024, July 17). Five things to know about JD Vance's connections to tech billionaires. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.npr.org/2024/07/17/g-s1-11654/five-things-to-know-about-jd-vances-connections-to-tech-billionaires>
- The New Yorker. (2024). How Elon Musk rebranded Trump. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.newyorker.com/culture/infinite-scroll/how-elon-musk-rebranded-trump>
- Axios. (2024, November 21). Elon Musk-Trump relationship fracture. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.axios.com/2024/11/21/elon-musk-trump-relationship-fracture>
- Wikipedia contributors. (2024). List of Donald Trump 2024 presidential campaign political endorsements. In *Wikipedia*. Retrieved December 5, 2024, from https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Donald_Trump_2024_presidential_campaign_political_endorsements
- CNBC. (2024, September 25). Nikki Haley backers endorse Harris Trump. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.cnn.com/2024/09/25/nikki-haley-backers-endorse-harris-trump.html>
- JWeekly. (2024, November 25). Trump has vilified George Soros; he just picked the Jewish billionaire's protégé for Treasury Secretary. Retrieved December 5, 2024, from <https://jweekly.com/2024/11/25/trump-has-vilified-george-soros-he-just-picked-the-jewish-billionaires-protege-for-treasury-secretary/>
- The New York Times. (2024, November 13). Marco Rubio Trump Secretary of State. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.nytimes.com/2024/11/13/us/politics/marco-rubio-trump-secretary-of-state.html>
- CNBC. (2024, November 6). Trump claims presidential win; here is what he promised the crypto industry ahead of the election. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.cnn.com/2024/11/06/trump-claims-presidential-win-here-is-what-he-promised-the-crypto-industry-ahead-of-the-election.html>
- Investing. (n.d.). *Data sources*. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.investing.com>
- The Global Economy. (n.d.). *Global elite index*. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.theglobaleconomy.com/>
- Policy Uncertainty. (n.d.). *Geopolitical risk and trade policy indices*. Retrieved December 5, 2024, from <https://www.policyuncertainty.com>

YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ

Doç. Dr. Selma KILIÇ KIRILMAZ

ORCID: 0000-0002-8478-1910

E-Posta: skirilmaz@subu.edu.tr

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sakarya, Türkiye

Özet

İçinde bulunduğumuz dönemin en önemli olgularından birisi sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilirliğin bu kadar önemli olmasının en önemli nedeni sanayileşmenin etkisi ile yaşanan çevre sorunlarıdır. Üretimin odağında olan işletmelerin faaliyetlerinin çevre üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik dünyada sahip olunan kaynakların tamamen tüketilmeden sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. İşletmelerin önemli fonksiyonlarından birisi olan insan kaynakları yönetimi, temel olarak işletmelerin insan kaynağı ihtiyacının tedarikinden ve çalışanlar arası ilişkilerden sorumludur. Ancak günümüz işletmelerinin çevreye ve dünyaya karşı olan sosyal sorumluluklarında önemli bir değişim olduğu için insan kaynakları yönetimi anlayışında da değişiklikler olmuş ve yeşil insan kaynakları kavramı ortaya çıkmıştır. Yeşil insan kaynakları yönetimi, sürdürülebilirlik ilkeleri ve anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Yeşil insan kaynakları yönetimi anlayışı, işletmelere sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyen çalışanların kazandırılmasını, çalışanlarda yeşil davranışların teşvik edilmesini, eğitimlerde ve performans değerlendirmede yeşil davranış vurgusunun yapılmasını, yeşil davranış gösteren çalışanların ödüllendirilmesini ve motivasyonlarının sağlanmasını vb. içermektedir. Bu çalışma, yeşil insan kaynakları yönetimi ve stratejilerini incelemektedir. İşletmelerin yeşil insan kaynaklarını benimsemek için geliştirdiği stratejileri ve bu stratejilerin işletmelere sağladığı faydaları ele almaktadır. Çalışmanın yeşil İKY literatürüne ve uygulayıcılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil İKY, İKY Fonksiyonları, Sürdürülebilir İKY.

GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AND STRATEGIES

Abstract

One of the most important facts of the period we are in is sustainability. The most important reason why sustainability is so important is the environmental problems experienced due to industrialization. The activities of businesses located at the center of production have a significant impact on the environment. Sustainability refers to the sustainable use of resources in the world without being completely exhausted. Human resources management, which is one of the important functions of businesses, is basically responsible for the provision of human resources needs of businesses and the relationships between employees. However, since there has been a significant change in the social responsibilities of today's businesses towards the environment and the world, there have also been changes in the understanding of human resources management and the concept of green human resources has emerged. Green human resources management is shaped within the framework of sustainability principles and understanding. The green human resources management understanding includes the hiring of employees who adopt sustainability principles, encouraging green behaviors in employees, emphasizing green behaviors in training and performance evaluation, rewarding and motivating employees who exhibit green behaviors, etc. This study examines green human resources management and strategies. It discusses the strategies developed by businesses to adopt green human resources and the benefits these strategies provide to businesses. It is thought that the study will contribute to green HRM literature and practitioners.

Keywords: Green HRM, HRM Functions, Sustainable HRM.

1. GİRİŞ

Yeşil İKY, ilk olarak 1990'lı yıllarda tartışılmaya başlanmakla birlikte 2000'li yıllardan itibaren daha fazla tartışan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşil İKY, en yalın haliyle klasik insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ve fonksiyonlarına yeşil yaklaşımın uygulanması olarak tanımlanabilir. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi ve stratejileri, işletmeler için gittikçe daha fazla önemli olmaya başlamaktadır. Bu stratejiler, çevre dostu girişimleri geleneksel İK işlevlerine entegre ederek çevre yönetimini insan kaynakları uygulamalarıyla uyumlu hale getirmekte ve hem kurumsal hem de çevresel faydalar sağlamaktadır. Yeşil İKY uygulamaları, işletmelerin yeşil süreçler ve yeşil ürünler aracılığıyla rakipleriyle rekabet etme stratejisini desteklemeye yardımcı olmak için yeşil inanç ve değerlere sahip çalışanları kazanmak, geliştirmek ve sürdürmek için gereklidir (Singh, Giudice, Chierici & Graziano, 2020).

İşletmelerin Yeşil İKY faaliyetleri arasında; yeşil iş tanımlarının yapılması, yeşil davranışın teşvik edilmesi, yeşil duyarlılığı yüksek çalışanların işletmeye dâhil edilmesi, yeşil takımların kurulması, yeşil eğitim uygulamalarının benimsenmesi, yeşil performans değerlendirme sisteminin oluşturulması, yeşil ücret ödeme politikalarının geliştirilmesi vb. sayılabilir. Bunların dışında yeşil çalışan ilişkilerinin geliştirilmesi, yeşil bir örgüt ikliminin yaratılması da oldukça önemli Yeşil İKY uygulamaları ve stratejileri arasında sayılabilir. Bütün bunlarla birlikte işletmeler, yeşil atık politikasının geliştirilmesi ve çalışanları bunlara uymaya teşvik edilmesi, karbon ayak izinin azaltılması için toplantıların online yapılması, kağıt yerine dijital ortamlarda bilgi ve belge üretiminin yapılması, enerji tasarrufunun sağlanması da oldukça önemli yeşil uygulamalar arasında sayılabilir.

2. YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Yeşil İKY, son yıllarda iş dünyasında en çok tartışılan kavramlardan birisi haline gelmiştir. Tüm dünyada, sürdürülebilirlik çalışmalarına olan ilgi ile birlikte Yeşil İKY konusuna olan ilgi de artmaktadır. Yeşil İKY, sadece çalışanların çevresel konulara yönelik farkındalığını arttırmıyor aynı zamanda çalışanların ekonomik ve sosyal refahını da arttırmaya çalışmaktadır (Sanyal, 2017). Yeşil yönetim, yeşil şirketler konuları ilk olarak 1990'lı yıllarda tartışılmaya başlanmıştır ve 2000'li yıllarda tüm dünyada popüler olmuştur (Lee, 2009). Yeşil İKY çalışmalarının işletmelerin çevre çalışmalarında önemli bir rol oynadığı görülmüştür (Clark, 2013).

“Yeşil” kelimesi günümüzde hemen hemen her disiplin tarafından kullanılmaktadır. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi terimi ise en önemli işletme fonksiyonlarından biri olan İnsan Kaynakları Yönetimi'nin çevresel faaliyetlere yönelmesini, çevre politikalarının belirlenmesini ve uygulanmasını tanımlamak için kullanılmaktadır (Ahmad, 2015).

Yeşil İKY, çevre bilincini ve çevre dostu değerlerin ve uygulamaların anlaşılmasına yol açan yeşil bir işgücünün yaratılmasını kapsayan işe alım, eğitim, ödüllendirme, tazminat ve değerlendirme gibi fonksiyonları kapsamaktadır (Younis ve Hussain, 2023).

Son yıllarda tüketicilerin çevre konusunda duyarlı işletmelerin mal ve hizmetlerini tercih etmeye başlamışlardır. Toplumun bilinçli davranması şirketleri de bu konuda çalışmaya yöneltmiştir. Yeşil ekonomi, işletmelerin günümüz iş dünyasında rekabet edebilmeleri için önemli bir rekabet unsuru haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar, yeşil yönetimi benimseyen işletmelerin hem tüketiciler hem de potansiyel çalışanlar tarafından tercih edilme olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Öncer, 2019). Yeşil İKY'nin ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında etkili olan nedenlerden bir diğeri ise çalışanların yeşil davranışlarını teşvik etmek için yeşil İKY stratejilerini kullanmalarıdır (Renwick vd., 2012).

Yeşil İKY, geleneksel İKY uygulamalarının işletmelerin çevre politikaları ile birleştirilmesini ve ortak stratejik hedefler belirlenmesi ve uygulanmasını kapsamaktadır (Jong & Yusoff, 2016) ve İnsan kaynakları yönetimin çevre sorunları ile ilişkilendirilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır (Kesen ve Öselmiş, 2021). Yeşil insan kaynakları, çalışanların iş ortamında çevre yanlısı tutum ve davranışlara sahip olmalarını teşvik etmek için kullanılmaktadır (Wielewska vd., 2022).

Yeşil İKY çalışmalarının temel hedefi, çalışanların düşük karbon ayak izi yaşam ve çalışma tarzını benimsemelerini sağlamayarak yeşil çalışanlara dönüşmelerini desteklemektir (Öncer, 2019). Yeşil İKY, toplantılar için video konferanslar belirleyerek iş seyahatlerini azaltmak, şirket içi dokümantasyonu dijital hale getirmek, kâğıt kullanımını azaltmak ve teşvik etmek, çalışanlara evden çalışma imkânı sunmak ve araç paylaşmak gibi çeşitli uygulamaları içermektedir (Mehta & Chugan, 2015: 76).

İşletmelerin yeşil çevre politikalarının ve stratejilerinin uygulanması, çalışanların bu politikalara ve çalışmalara karşı olumlu bir tutum ve davranış sergilemeleri ile mümkün olabilir. Bu noktada çalışanların söz konusu davranışlara yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde İKY birimleri önemli bir rol oynamaktadır (Jabbour, 2011). Bu doğrultuda insan kaynakları birimi, sürdürülebilirlik ve çalışanların çevreye duyarlı davranışlara katılımının sağlanması konusunda stratejik bir ortak rolü üstlenmektedir (Sathasivam vd., 2021). İşletmeleri yeşil insan kaynaklarına yönlendiren faktörler şu şekilde sıralanabilir (Hosain ve Rahman, 2016:56-57):

- Çevreyi korumak,
- Çalışanların moralini yükseltmek ve onlara işyerinde sağlıklı bir çalışma ortamı sağlamak,
- Rekabet avantajı sağlamak için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirmek,

- Maliyetlerde tasarruf sağlanması,
- Şirket imajının artırılması,
- Devletin ve diğer yasa koyucuların müdahalelerinin azaltılması,
- Çalışanların çevre bilincinin geliştirilmesi,
- İnovasyon ve büyümenin teşvik edilmesi,
- Öğrenmeyi kolaylaştırmak ve davranışları şekillendirmek için faaliyetler yürütmek,
- Atık yönetimi ile kaynak kullanımının artırılması ve atıkların azaltılması.

Yeşil İKY, çalışanların katılımını sağlayarak sürdürülebilir, çevre dostu ve rekabet avantajı sağlamak için İKY fonksiyonlarını yerine getirirken kurumun daha az dokümantasyonla faaliyetlerini gerçekleştirmesini sağlar. Bu sayede şirket çalışanları çevre bilinciyle hareket ederek doğanın doğal döngüsünü destekleyen, sürdürülebilir, çevre dostu uygulamalarla kurumun performansını artırabilecektir (Yavuz, 2020).

3. YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ FONKSİYONLARI ve STRATEJİLERİ

1. Yeşil İş Tasarımı

Çevresel farkındalık stratejileri tüm örgütsel fikir ve hedeflere uygulanmalıdır. Son zamanlarda toplumda çevresel farkındalığın artması, çevre örgütlerinin kurulması, uluslararası çevre toplantıları ve hükümetlerin yeşil düşünce programları bu stratejilerin iş tasarımlarında uygulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Geliştirilen tüm stratejiler çevreyi önceliklendiren uygulamalara dönüştükçe işletmeler verimlilik ve imajda artışın yanı sıra pazar payında ve karlılıkta da artış yaşayacaktır (Şenocak & Bursalı, 2018). İngiltere'deki Rover Group otomobil üreticisi, çevresel sorumlulukları ve yeterlilikleri her iş profilinin bir parçası haline getirmektedir. Çevreyle ilgili yeşil iş tanımları giderek daha fazla yapılmaktadır (Sanyal, 2017).

2. Yeşil Çalışan Seçme ve Yerleştirme

Yeşil işe alım, bir organizasyonda çevre yönetim sistemleri ile özdeşleşmiş bilgi, beceri, yaklaşım ve davranışlara sahip bireylerin işe alınması süreci olarak tanımlanabilir (Sanyal, 2017). Yeşil işe alım, çevresel konulara duyarlı ve çevresel performans taahhüt etmeyi isteyen çalışan adaylarını işe alma sürecidir (Pham & Paille, 2019). İşletmelerin, çevreyi destekleyen ve çevreyle ilgilenen çalışanları seçmeye ve işe almaya odaklanmaları gerekmektedir. Bunun nedeni adayların çalışmak istedikleri işletmelerin çevre duyarlılığına sahip olmalarını istemeleridir. İşletmelerin yüksek nitelikli çalışanları çekebilmek için çevresel itibar ve imaj oluşturmaları gerekmektedir (Masri ve Jaaron, 2017).

Yüksek seviyede niteliklere sahip çalışanların işletmeye çekilmesi işletmeler arası “yetenek savaşlarında”

önemli bir konudur. Günümüzde işletmeler artık yeşil bir işveren markası olmanın ve yeni yetenekleri çekmede ve itibar yönetiminde oldukça önemli olduğunu fark etmektedirler. Bayer, Siemens, BASF ve Mannesmann gibi önemli Alman işletmeleri yüksek kaliteli personeli çekmek için çevresel faaliyetler ve yeşil bir imaj kullanıyor (Sanyal, 2017).

Yeşil politikalara önem veren işletmeler çevre sorunlarına karşı yeşil turum sergileyen ve yeşil değerlere sahip adayları tercih etmektedirler (Al Kerdawy, 2019).

Yeşil işe alım çalışmaları, çevrimiçi başvuru formları, çevrimiçi mülakatlar, telekonferanslar, video konferanslar, ya da telefon görüşmeleri gibi yöntemlerle gerçekleştirilen mülakatlar yoluyla kâğıt israfının azaltılmasını desteklemektedir (Khurshidi & Darzi, 2016).

İK, yüz yüze mülakatlar yapmak yerine başvuru sahiplerini sanal olarak tarayarak yeşilliğe olan bağlılığını kanıtlayabilir. Bu çabanın kapsamı, ilk tarama görüşmeleri için Skype kullanmak gibi basit yöntemleri ve grup görüşmeleri ve geniş kapsamlı sanal iş sergileri gerçekleştirmek amacıyla daha karmaşık elektronik yöntemleri içerebilir (Shahriari ve Hassanpoor 2019).

3. Yeşil Eğitim ve Geliştirme

Eğitim ve geliştirme faaliyetleri, çalışanların bilgi, beceri ve tutumlarını iyileştirmeye çalışmaktadır. Yeşil eğitim ve geliştirme çalışmaları ise çalışanlara çevre bilinci oluşturmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, çalışanların enerji tasarrufu ve atık azaltma gibi konularda çevre bilinci kazanmalarını destekler (Sanyal, 2017). Ayrıca, yeşil eğitim faaliyetleri ile çalışanların yeşil yeteneklerinin geliştirilmesi ve işletmenin çevresel değerlerine katılımlarının artırılması sağlanmaya çalışılmaktadır (Younis ve Hussain, 2023).

4. Yeşil Performans Yönetimi

İnsan Kaynaklarında performans yönetimi, işgörenlerin, işletmenin amaç ve hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olan mesleki becerilerini geliştirmeye teşvik edildiği bir süreçtir. Kurumsal stratejinin belirlenmesi performans yönetimi ile gerçekleşir. Sürdürülebilirliğin iş stratejilerini etkilemesiyle birlikte, performans yönetimi de yeşil işletme politikalarından etkilenmiştir. Yeşil performans yönetimi, işletmelerin çevre politikalarının hayata geçirilmesini sağlamaktadır (Sanyal, 2017).

Yeşil performans yönetiminde, temel performans değerlendirme sistemine yeşil hedefler eklenmektedir. İşletmedeki her kademe çalışanlar için bu yeşil hedefler belirlenerek bu hedeflere ulaşılması gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Deshwal, 2015).

Yeşil performans değerlendirme sisteminde dört ana unsur bulunmaktadır. Bunlar: yeşil hedeflerin belirlenmesi, yeşil performans değerlendirme göstergelerinin oluşturulması, sonuçların değerlendirilmesi ve çalışanlara bu konuda geri bildirim verilmesi (Tang vd., 2018).

5. Yeşil Ücret ve Ödüllendirme Sistemi

Ödüller ve tazminatlar, çalışanların performansları karşılığında ödüllendirildikleri başlıca İKY faaliyetleridir (Sanyal, 2017). Yeşil İKY’de yeşil ücret ve diğer yan haklar, çalışanların çevresel hedeflere ulaşma konusunda motive olmalarını sağlayacak önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. (Bangwal & Tiwari, 2015). Yeşil ücret ve hakları desteklemek için şunlar yapılabilir (Khurshidi & Darzi, 2016)):

- Ödül paketleri ile yeşil becerilerin kazanılmasının desteklenmesi,
- Maddi temelli ödüller (ikramiyeler, primler, vb.),
- Somut olmayan ödüller (özel tatil izni, hediyeler, akşam yemeği promosyonları, vb.)
- Olumlu geri bildirim,
- Tanıma temelli ödüller (yılın yeşil çalışanı, tanıma amaçlı ödül törenleri vb.)

Organizasyonun yeşillendirilmesi hedeflerine ulaşılması, çalışanların çevresel uygulamalara olan bağlılıklarından dolayı ödüllendirilmesiyle artırılabilir (Masri ve Jaaron, 2017).

6. Yeşil Çalışan İlişkileri ve Katılımı

Yeşil çalışan ilişkileri ve katılımı, işletmelerin çevre sorunlarına karşı çözüm üretmelerinde çalışanların fikir ve önerilerine başvurulmasını ve bu yönde takımlar oluşturulmasını ifade etmektedir (Kenar ve Ceyhan, 2021). Çalışanların pozisyonları ve konuları ne olursa olsun, yeşil güçlendirme sağlamak için fikirlerine başvurulmalıdır. Bu eylem sadece çevre dostu fikirlerin geliştirilmesini ve çevre dostu davranışların pekiştirilmesini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda çalışanları motive edecek ve performanslarının artmasına yardımcı olacaktır (Bazrkar ve Moshiripour, 2021).

İşletmelerin yeşil İKY stratejileri geliştirmeleri ve uygulamalarında geleneksel İKY fonksiyonlarına yeşil faaliyetler eklemeleri oldukça önemlidir. İşletmelerin uygulayabilecekleri yeşil İKY faaliyetleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yeşil İKY Fonksiyonları ve Faaliyetleri

Yeşil Yeteneklerin Geliştirilmesi	Yeşil Çalışanların Motive Edilmesi		Yeşil Fırsatlar Sağlanması
Başvuru Sağlama	Performans Yönetimi/Değerlendirme	Ücret ve Ödül Sistemleri	Destekleyici Örgüt kültürü
<ul style="list-style-type: none"> * İş tanımlarında belirtilen yeşil konular * Yeşil adaylar * Yeşil kriterler * Yeşil marka *Yeşil bilince sahip çalışanların işe alınması *İşe alıştırma süreçlerinde yeşil konular 	<ul style="list-style-type: none"> * PY sistemine yeşil performans göstergelerinin dahil edilmesi * Yeşil konularda işletme çapında iletişimin sağlanması *Yeşil çıktılara ulaşmaya yönelik hedeflerin belirlenmesi *Çevresel yönetim hedeflerine ulaşılmasını engelleyen sorunların tespiti 	<ul style="list-style-type: none"> *Çevresel yönetim personelinin önerilerinin ödüllendirilmesi *Ücrete dayalı çevresel yönetim ödül sistemleri *Ücret sisteminin yeşil hedeflerin dahil edilmesi *İyi bir çevresel yönetim için aylık primlerin verilmesi *Personelin yeşil davranışlarına bağlı ödül sistemleri 	<ul style="list-style-type: none"> *Çevresel yönetimde daha geniş çalışan katılımını destekleyen bir kültür *Sendika üyelerine yönelik çevresel yönetim eğitim programları.
Eğitim ve Geliştirme		Çalışanların Katılımı	
<ul style="list-style-type: none"> *Farkındalığı, becerileri ve uzmanlığı artırmak için çevresel yönetim eğitimi *Yeşil eğitim uygulamalarına gönüllü katılım *Yöneticiler için yeşil eğitim atölyeleri 		<ul style="list-style-type: none"> *Çevresel yönetimde çalışan katılımı uygulamaları *Yeşil aksiyon takımları *Çalışanları çevresel yönetimi iyileştirmeleri için önerilerde bulunmaya teşvik etmek *Çevresel yönetimi destekleyecek yönetici davranışları 	

Kaynak: Renwick vd. (2012)

4. SONUÇ Ve DEĞERLENDİRME

Stratejik İKY, işletmelerin değişim yönetimi kabiliyetlerini nasıl gerçekleştireceklerine, nasıl sürdürülebilir kılacaklarına ışık tutmakta, ayrıca çevresel sürdürülebilirlik kavramına daha hızlı adapte olmalarına yardımcı olmaktadır (Jackson ve Seo, 2010). Yeşil İKY faaliyetleri işletmelere daha nitelikli çalışan çekilmesine, işletmelerin çevre politikalarının çalışanlar tarafından benimsenmesine, yeşil bir örgüt iklimi ve kültürü vb. oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için çalışanlar arasında yeşil davranış ve tutumların teşvik edilmesi ve de desteklenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte işletmelerin Yeşil İKY adına yapmaları gereken ilk faaliyet yeşil iş tanımlarının yapılması ve işlerin yeşil olarak tasarlanması gerekmektedir. Bundan sonra yeşil duyarlılığı yüksek çalışanları işletmeye çekebilmek için yeşil bir imaj politika ve stratejisinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu sayede işletmenin toplum içinde de itibarı artacaktır. İşletmeye yeni katılan çalışanların oryantasyon süreçlerinde yeşil işletme vurgusunun yapılması ve onlardan beklentilerin anlatılması oldukça önemlidir. Ayrıca hâlihazırdaki çalışanların da eğitimler yolu ile yeşil duyarlılıklarının ve davranışlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Yeşil performans yönetiminin uygulanabilmesi için ise öncelikle yeşil performans ölçütlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kriterlerin çalışanlar ile paylaşılması ve geribildirimlerin alınması oldukça önemlidir. Yeşil ücret politikalarında, çalışanlara hangi davranışları neticesinde ne gibi teşvik ve ödüllerin verileceğinin belirtilmesi gerekir. Bununla birlikte çalışanların tüm bu yeşil İKY süreçlerine dâhil edilmeleri motivasyonlarını ve bağlılıklarını yükseltecektir.

Sonuç olarak işletmeler sürdürülebilir bir organizasyon olabilmek için yeşil İKY politika ve uygulamalarını stratejik planlarına ve süreçlerine dâhil etmeleri gerekmektedir. Bu sayede çevresel ve toplumsal görevlerini yerine getirerek daha başarılı olabilirler.

Kaynakça

- Ahmad, S. (2015). Green human resource management: Policies and practices. *Cogent Business & Management*.
- Al Kerdayy, M. M. A. (2019). The role of corporate support for employee volunteering in strengthening the impact of green human resource management practices on corporate social responsibility in the Egyptian firms. *European Management Review*, 16, 1079-1095.
- Bangwal, D., & Tiwari, P. (2015). Green HRM: A way to greening the environment. *Journal of Business and Management*, 17(12), 45-53.
- Bazrkar, A., & Moshiripour, A. (2021). Corporate practices of green human resources management. *Foresight and STI Governance*, 15(1), 97-105.
- Bhutto, S. A., & Auranzeb. (2016). Effects of green human resources management on firm performance: An empirical study on Pakistani firms. *European Journal of Business and Management*, 8(16), 119-125.
- Clark, R. S. (2013). The importance of human resource managements' strategic role in organizational sustainability (Unpublished doctoral dissertation). Capella University, Minnesota, USA.
- Deshwal, P. (2015). Green HRM: An organizational strategy of greening people. *International Journal of Applied Research*, 1(13), 176-181.
- Hosain, S., & Rahman, M. D. (2016). Green human resource management: A theoretical overview. *IOSR Journal of Business and Management*, 18.
- Jabbour, C. J. C. (2011). How green are HRM practices, organizational culture, learning and teamwork? A Brazilian study. *Industrial and Commercial Training*, 43(2), 98-105. <https://doi.org/10.1108/001978511111108926>
- Jackson, S. E., & Seo, J. (2010). The greening of strategic HRM scholarship. *Organization Management Journal*, 7(4), 278-290.
- Jong, J. Y., & Yusoff, Y. M. (2016). Studying the influence of strategic human resource competencies on the adoption of green human resource management practices. *Industrial and Commercial Training*, 48(8), 416-422.
- Kenar, G., & Ceyhan, S. (2021). Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları işe adanmışlığın öncülü olabilir mi? *Parion Akademik Bakış Dergisi*, 1(1).
- Kesen, M., & Öselmiş, M. (2021). Yeşil insan kaynakları yönetimi ölçeği (YİKYÖ): Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(4), 1231-1256.
- Khurshidi, R., & Darzi, M. A. (2016). Go green with green human resource management practices. *International Journal of Research in Commerce & Management*, 7(1), 19-21.
- Lee, K. (2009). Why and how to adopt green management into business organizations? The case study of Korean SMEs in manufacturing industry. *Management Decision*, 47(7), 1101-1121.
- Masri, H. A., & Jaaron, A. A. (2017). Assessing green human resources management practices in Palestinian manufacturing context: An empirical study. *Journal of Cleaner Production*, 143, 474-489. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.087>
- Mehta, K., & Chugan, P. K. (2015). Green HRM in pursuit of environmentally sustainable business. *Universal Journal of Industrial and Business Management*, 3(3), 74-81.
- Nart, S., Bilgili, A., & Orgut, E. D. (2024). The effect of green human resources management practices on corporate sustainability from the perspective of employees. *Economics*, 18(1), 20220060.
- Oncer, A. Z. (2019). Örgütlerde yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları: Teorik bir inceleme. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 199-208.

- Pandey, S., Viswanathan, V., & Kamboj, P. (2016). Sustainable green HRM: Importance and factors affecting successful implementation in organizations. *International Journal of Research in Management and Business*, 2(3), 11-29.
- Pham, D. D. T., & Paille, P. (2019). Green recruitment and selection: An insight into green patterns. *International Journal of Manpower*.
- Renwick, D., Redman, T., & Maguire, S. (2012). Green human resource management: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 15(1), 1-14. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2011.00328.x>
- Sanyal, L. (2017). Green human resource management: Policies and practices. *African International Journal of Research in Management*, 9(5), 43-55.
- Sarıyıldız, A. Y. (2021). Sağlık kurumlarında yeşil insan kaynakları yönetimi ve uygulamaları. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 155-159.
- Sathasivam, K., Abu Bakar, R., & Che Hashim, R. (2021). Embracing organisational environmental sustainability: Experiences in green human resource management. *Business Strategy and Development*, 4(2), 123-135. <https://doi.org/10.1002/bsd2.133>
- Shahriari, B. & Hassanpoor, A. (2019). Green human resource management in the east and west. *Revista Gestão & Tecnologia*, 19(2), 27-57.
- Şenocak, B., & Bursalı, Y. (2018). İşletmelerde çevresel sürdürülebilirlik bilinci ve yeşil işletmecilik uygulamaları ile işletme başarısı arasındaki ilişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 161-183.
- Tang, G., Chen, Y., Jiang, Y., Pall, P., & Jia, J. (2018). Green human resource management practices: Scale development and validity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 31-55.
- Wielewska, I., Kacprzak, M., Król, A., Czech, A., Zuzek, D. K., Gralak, K., & Marks-Bielska, R. (2022). Green human resource management. *Economics and Environment*, 83(4), 276-302. <https://doi.org/10.34659/eis.2022.83.4.496>
- Yavuz, N. (2020). Yeşil insan kaynakları yönetimi ve yeşil iş yetkinliklerinin içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2669-2681.
- Younis, Z., & Hussain, S. (2023). Green transformational leadership: Bridging the gap between green HRM practices and environmental performance through green psychological climate. *Sustainable Futures*, 6, 100140. <https://doi.org/10.1016/j.sftr.2023.100140>

ENDÜSTRİ 4.0 DÖNEMİNDE ÇALIŞANLARIN EĞİTİM İHTİYAÇLARI NELERDİR?

Doç. Dr. Selma KILIÇ KIRILMAZ

ORCID: 0000-0002-8478-1910

E-Posta: skirilmaz@subu.edu.tr

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sakarya, Türkiye

Özet

Endüstri 4.0 özellikle 2011 yılından itibaren daha fazla üzerinde konuşulmaya ve tartışılmaya başlanan bir kavram olmuştur ve günümüzde iş dünyasını en çok etkileyen kavramlardan birisidir. Endüstri 4.0 kısaca tüm üretim ve iş süreçlerinin makinalar tarafından yapılması amaç ve hedefine dayanmaktadır. Tüm bu iş süreçlerinde insan emeği yerine makinaların ve robotların kullanılmaya başlanması çalışanlar açısından önemli sorunlara ve değişikliklere neden olmaktadır. Çalışanların bu sürece adapte olabilmeleri için yeteneklerinde değişiklikler yapması ya da yeni yetenekler kazanması gerekmektedir. Tüm bunların gerçekleşmesi için ise en önemli unsur eğitim ihtiyacının belirlenmesi ve bu eğitimlerin gerçekleştirilmesidir. Bu araştırma ile Endüstri 4.0 döneminde çalışanların ihtiyaç duydukları eğitimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla işletme çalışanları ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar sonunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; beyaz yaka çalışanların ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Duygusal Zekâ, Kendini Güncelleme, Robotik ve Kodlama, Veri Analizleri, Vizyon, “Yazılım ve Program Bilgisi* olduğu; mavi yaka çalışanların ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Bilgisayar, Simülasyon, Sinyalizasyon, Teknik Bilgi, Teknolojik Okuryazarlık* olduğu görülmüştür. Tüm çalışanların ise ortak olarak ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Analitik Düşünme, Kalite, Yaratıcılık, Yenilikçilik, Kişisel Gelişim Eğitimleri, Beden Dili, İkna Teknikleri, İletişim ve Motivasyon* olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, beyaz yaka çalışanların daha çok kişisel gelişim ve teknoloji odaklı eğitimlere ihtiyaç duydukları mavi yaka çalışanların ise daha çok teknik bilgi içeren eğitimlere ihtiyaç duydukları, tüm çalışanların ise birçok alanda eğitime ihtiyaç duydukları görülmüştür. Tüm bu eğitimlerin işletmeler tarafından çalışanlara sağlanması onların verimliliğini arttırmanın yanında Endüstri 4.0 sürecine adapte olmalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Eğitim İhtiyacı, Çalışanlar.

WHAT ARE THE TRAINING NEEDS OF EMPLOYEES IN THE INDUSTRY 4.0 ERA?

Abstract

Industry 4.0 has been a concept that has started to be discussed and debated more since 2011 and is one of the concepts that affect the business world the most today. Industry 4.0 is based on the aim and goal of all production and business processes to be carried out by machines. The use of machines and robots instead of human labour in all these business processes causes significant problems and changes for employees. In order for employees to adapt to this process, they need to make changes in their skills or gain new skills. The most important factor for the realisation of all these is the determination of the need for training and the realisation of these trainings. With this research, it is aimed to determine the trainings that employees need in the Industry 4.0 period. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with business employees. The data obtained at the end of the interviews were analysed by content analysis method. As a result of the research; Emotional Intelligence, Self-Updating, Robotics and Coding, Data Analysis, Vision, ‘Software and Program Knowledge’ are among the trainings needed by white-collar employees; Computer, Simulation, Signalling, Technical Knowledge, Technological Literacy are among the trainings needed by blue-collar employees. Analytical Thinking, Quality, Creativity, Innovation, Personal Development Trainings, Body Language, Persuasion Techniques, Communication and Motivation are among the trainings that all employees need in common. As a result, it has been observed that white-collar employees need more personal development and technology-oriented training, blue-collar employees need more technical training, and all employees need training in many areas. Providing all these trainings to the employees by the enterprises will increase their productivity and enable them to adapt to the Industry 4.0 process.

Keywords: Industry 4.0, Training Needs, Employees.

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0, üretim sürecini otomatikleştirmek için elektronik ve bilgi teknolojilerini kullanan üçüncü sanayi devriminin temelleri üzerine inşa edilmiştir ve Alman hükümeti tarafından ilk kez tanıtıldığı 2011 yılından bu yana iş dünyası üzerinde önemli etkileri görülmektedir. Endüstri 4.0'ın dokuz temel unsuru vardır: Büyük Veri ve Analitik, Otonom Robotik, Simülasyon, Yatay ve Dikey Sistem Entegrasyonu, Nesnelerin İnterneti, Siber Güvenlik, Bulut, Eklemeli Üretim ve Artırılmış Gerçeklik (Soldo, 2021: 191).

Bir şirketin performansının çalışanlarının yetenekleriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, bir şirket dijital dönüşüm yarışını yakalamak istiyorsa, çalışanlarının beceri ve yetkinlik eksikliklerini uygun bir şekilde gidermeli ve telafi etmelidir. Dördüncü Sanayi Devrimi, ancak yeni iş modelleri ve teknolojik gelişmelerle başa çıkabilecek yetkin bir işgücüne sahip olan bir sektör tarafından büyük bir fırsat olarak algılanabilir. Akıllı ve otomatik üretim sistemleri tarafından üretilen gerçek zamanlı veriler sayesinde çalışanlar daha bilinçli kararlar alabilecek ve karmaşık durumlarla başa çıkabilecektir. Otomasyon ayrıca, örneğin çalışanların makinelerden güvenli bir mesafede kalmalarını sağlayarak güvenliğin artmasına da yol açabilir. Bu yüksek vasıflı işgücünün yaratılmasının temel koşulu, mevcut ve potansiyel çalışanların yeniden eğitilmesi ve becerilerinin artırılmasıdır. İnsan sermayesi, inovasyon dönüşümünü hızlandıran veya yavaşlatan temel bir faktördür. İnsan sermayesinin gelişimi, yeni bilgi, yeni çalışma yöntemleri ve yeni teknolojilerin edinilmesiyle yakından ilişkilidir (Podhorcova, Durian ve Kmecova, 2023: 57). Bu nedenle yapılan çalışma ile Endüstri 4.0 döneminde çalışanların ihtiyaç duydukları eğitimlerin belirlenmesi ve bu eğitimlerin işletmeler tarafından gerçekleştirilerek çalışanların Endüstri 4.0'a daha iyi uyum sağlamaları için katkı sunulması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Endüstri 4.0, birbiriyle iletişim kuran sensör sistemleri aracılığıyla kısmi veya tam otomasyonu mümkün kılmak için makineleri, ürünleri, malzemeleri ve insanları yazılımla birleştirmektedir. Endüstri 4.0 aynı zamanda hem endüstri hem de hizmetler için temel bir dönüşüm olarak görülmektedir. Bu aynı zamanda çalışma koşullarındaki radikal bir değişimle de bağlantılıdır (Podhorcova, Durian ve Kmecova, 2023: 57).

Otomasyon, bağlanabilirlik ve dijitalleşme, hızlı bir teknolojik büyüme dönemi olan Endüstri 4.0, işletmeleri küresel olarak dönüştürmekte (Dhinakaran vd., 2023: 1), iş dinamiklerini kökten değiştirmekte ve kurumsal iş yapma biçimlerini önemli ölçüde etkileyen yenilikler içermektedir (Conte ve Siano, 2023: 618).

Endüstri 4.0, nesnelerin interneti, büyük veri analizi, otonom robotlar, simülasyonlar, yatay ve dikey sistem entegrasyonları, yapay zekâ, sensörler, dijitalleştirme, bulut sistemleri, artırılmış ve sanal gerçeklik ve

siber veri güvenliği gibi çeşitli teknolojiler üzerine inşa edilmiştir (Staffenova ve Kucharcikova, 2024: 2).

Dijitalleşme, büyük veri, bulut bilişim, nesnelerin interneti, robotik ve yapay zekâ gibi Endüstri 4.0 teknolojilerinin uygulanması ve kullanılması önemli iş dünyasında olumlu ve olumsuz değişikliklere yol açmaktadır (Staffenova ve Kucharcikova, 2024: 2). Endüstri 4.0'ın pazara sunulan ürün kalitesinin iyileştirilmesi, mal ve hizmet üretimi süreçlerinde zamanın azaltılması ve paydaşlar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi gibi birçok faydası bulunmaktadır. Diğer taraftan, yüksek uygulama maliyetleri, süreç gereklilikleri, organizasyonel değişiklikler ve yasal belirsizlik gibi herkesin karşılaştığı birçok zorluk da vardır (Soldo, 2021: 191).

Endüstri 4.0, çalışanlar için de önemli değişiklikler getirmektedir. Endüstri 4.0, makinalaşmanın etkisiyle işsizliğe yol açmaktadır. Bu süreçte, makineler özellikle rutin, basit, basmakalıp, tekrarlayan işlerde insan gücünün yerini almaktadır. Bu nedenle bazı işleri yapamayacak olan çalışanlar, iş gücü piyasasında var olabilmek için yeniden eğitim almak zorunda kalmaktadırlar (Staffenova ve Kucharcikova, 2024: 2). İnsan kaynakları birimleri ve profesyonelleri çalışanların bu sürece uyum sağlamasında onlara destek olmaktadır (Gouda ve Tiwari, 2024: 1344).

Çalışanları Endüstri 4.0 teknolojilerine uyum sağlamaları için güçlendirmek, insan hatalarını azaltır ve iş süreçlerinin iyileştirilmesine yardımcı olur (Gouda ve Tiwari, 2022: 2583). Ayrıca, akıllı teknolojiler, yapay zekâ, robotik ve algoritmaların kuruluşların çalışma şeklini yeniden şekillendirdiği Endüstri 4.0'ın dinamik ortamında, sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlamak için yetenek gelişimine öncelik vermek zorunludur (Marlapudi ve Lenka, 2024: 1805).

Çalışanların Endüstri 4.0 döneminde ihtiyaç duyulan yeni yeteneklere sahip olmalarını sağlamak ya da var olan yeteneklerin geliştirilmesini sağlamak için işletmelerin önemli bir yeniden yeteneklendirme ve yetenek geliştirme çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

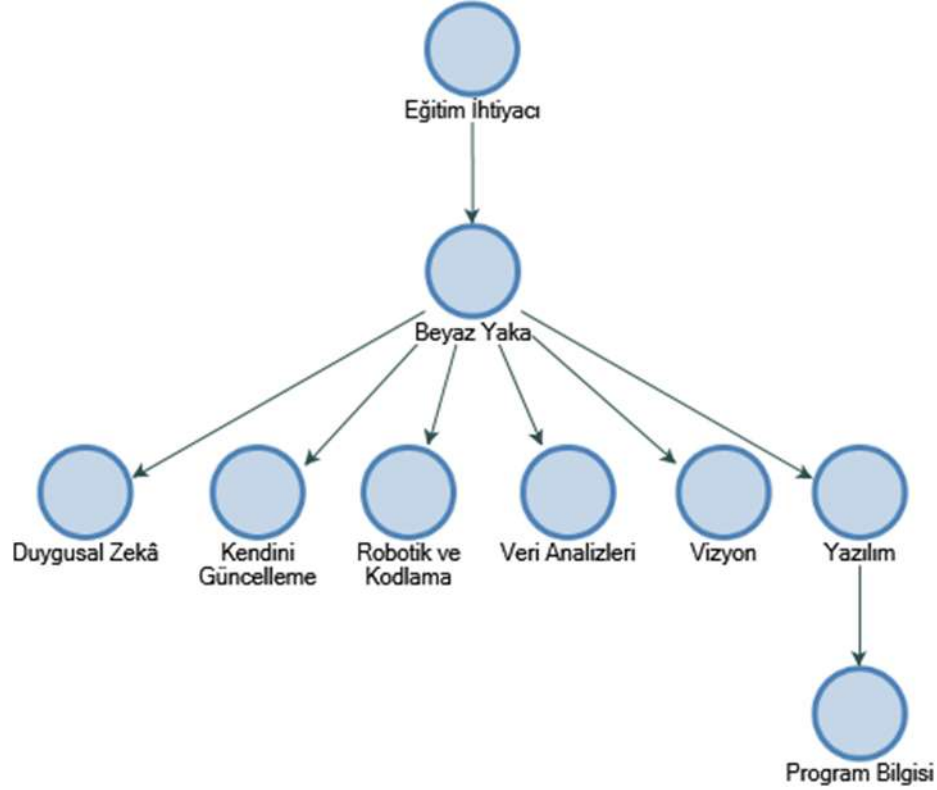
3. YÖNTEM

Bu araştırma endüstri 4.0 döneminde çalışanların ihtiyaç duydukları eğitimlerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturularak Sakarya'da bulunan işletme çalışanları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde NVivo paket programından yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

Katılımcıların, Endüstri 4.0 döneminde Beyaz Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler hakkında vermiş oldukları yanıtlardan oluşan temalar Şekil 1’de gösterilmiştir.

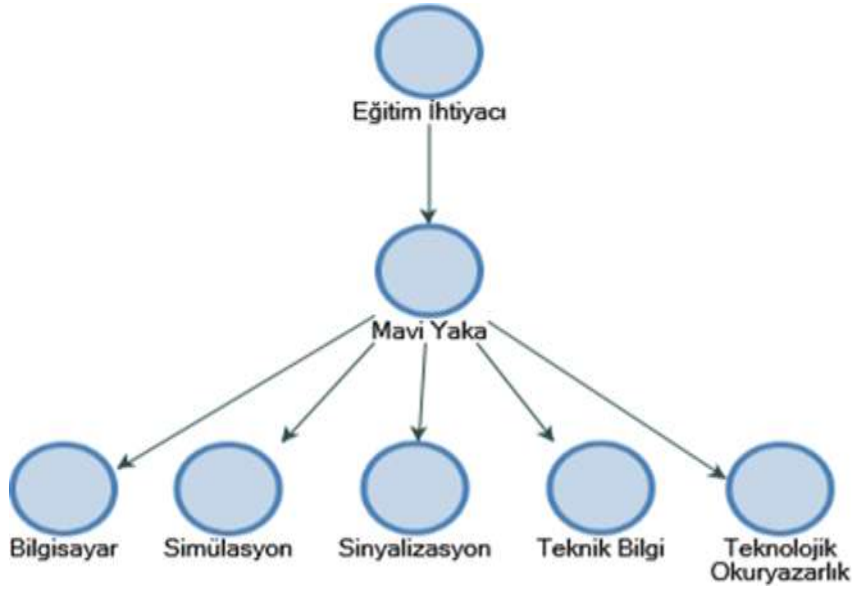
Şekil 1. Endüstri 4.0’da Beyaz Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler Teması

Şekil 1’e göre; Endüstri 4.0’da Beyaz Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler arasında; “Duygusal Zekâ”, “Kendini Güncelleme”, “Robotik ve Kodlama”, “Veri Analizleri”, “Vizyon”, “Yazılım” ve “Program Bilgisi” olduğu görülmektedir.

Katılımcıların, Endüstri 4.0 döneminde Mavi Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler hakkında vermiş oldukları yanıtlardan oluşan temalar Şekil 2’de gösterilmiştir.

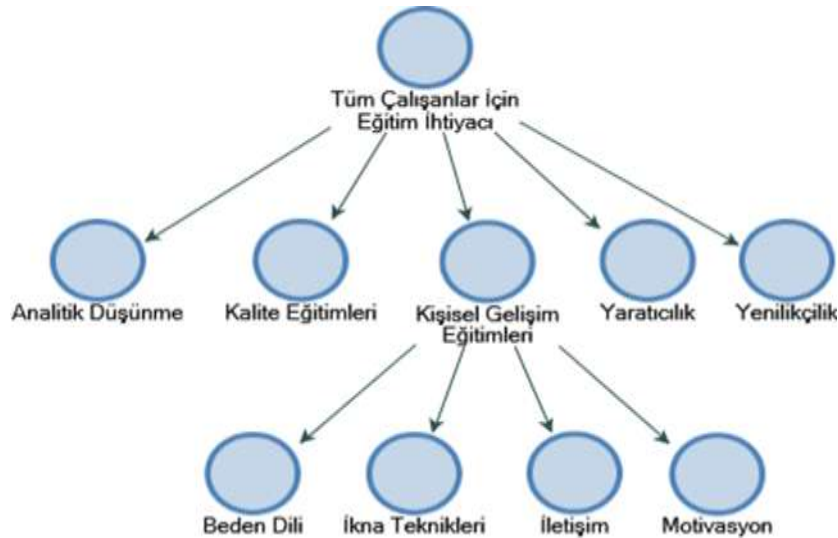
Şekil 2. Endüstri 4.0’da Mavi Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler Teması

Şekil 2’ e göre; Endüstri 4.0’da Mavi Yaka Çalışanların İhtiyaç Duyduğu Eğitimler arasında; “Bilgisayar”, “Simülasyon”, “Sinyalizasyon”, “Teknik Bilgi”, “Teknolojik Okuryazarlık” olduğu görülmektedir.

Katılımcıların, Endüstri 4.0’da Tüm Çalışanların Ortak İhtiyaç Duyduğu Eğitimler hakkında vermiş oldukları yanıtlardan oluşan temalar Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3. Endüstri 4.0’da Tüm Çalışanların Ortak İhtiyaç Duyduğu Eğitimler Teması

Şekil 3’ e göre; Endüstri 4.0’da Tüm Çalışanların Ortak İhtiyaç Duyduğu Eğitimler arasında; “Analitik Düşünme”, “Kalite”, “Yaratıcılık”, “Yenilikçilik”, “Kişisel Gelişim Eğitimleri”, “Beden Dili”, “İkna Teknikleri”,

İletişim ve Motivasyon” olduğu görülmüştür.

5. SONUÇ

Endüstri 4.0, dijitalleşmeye dayanan ve yeni akıllı fabrikaların yaratılmasına odaklanan bir teknolojik gelişmedir ve ilk olarak Almanya’da ortaya atılmıştır. Endüstri 4.0’da, makinaların bir biriyle iletişim kurması ve üretim yapması için siber-fiziksel sistemler, nesnelerin interneti ve bulut bilişim en önemli teknolojilerdendir (Staffenova ve Kucharcikova, 2024: 2). Günümüz iş dünyasında yaşanan Endüstri 4.0 Devrimi nedeniyle teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler çalışanlar üzerinde önemli etkiler yaratmıştır (Reyes, Blanco ve Pinillos, 2024: 463).

Endüstri 4.0’ın döneminde çalışanların bu döneme uyum sağlayabilmesi için var olan yeteneklerini geliştirmeleri ya da yeni yetenekler kazanmaları gerekmektedir. Yapılan araştırma ile çalışanların Endüstri 4.0 döneminde ihtiyaç duydukları söz konusu eğitimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda; beyaz yaka çalışanların ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Duygusal Zekâ, Kendini Güncelleme, Robotik ve Kodlama, Veri Analizleri, Vizyon, “Yazılım ve Program Bilgisi* olduğu görülmüştür. Beyaz yaka çalışanların daha çok teknoloji ve kişisel gelişimi arttırmaya yönelik eğitimlere ihtiyaç duydukları görülmektedir. Beyaz yakalıların, Endüstri 4.0’ın kendileri için ortaya koyduğu değişikliklerin farkında oldukları ve gerekli yetkinlikleri kazanmaya istekli oldukları görülmektedir.

Mavi yaka çalışanların ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Bilgisayar, Simülasyon, Sinyalizasyon, Teknik Bilgi, Teknolojik Okuryazarlık* olduğu görülmüştür. Mavi yaka çalışanların daha çok teknik bilgi ihtiyacı hissettikleri ve sadece içinde buldukları dönemi kapsayan bir eğitim ihtiyacında oldukları görülmektedir. Oysaki Endüstri 4.0’ın en çok rutin ve tekrarlayan işleri hedef alması nedeniyle mavi yaka çalışanların işsizlik riski ile karşı karşıya kalmaları muhtemeldir. Bu nedenle mavi yaka çalışanların öncelikle farkındalıklarının artırılması ve sonrasında yetenek geliştirici eğitimlerle desteklenmeleri gerekmektedir.

Yapılan çalışma neticesinde, tüm çalışanların ortak olarak ihtiyaç duyduğu eğitimler arasında; *Analitik Düşünme, Kalite, Yaratıcılık, Yenilikçilik, Kişisel Gelişim Eğitimleri, Beden Dili, İkna Teknikleri, İletişim ve Motivasyon* olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak, beyaz yaka çalışanların daha çok kişisel gelişim ve teknoloji odaklı eğitimlere ihtiyaç duydukları mavi yaka çalışanların ise daha çok teknik bilgi içeren eğitimlere ihtiyaç duydukları, tüm çalışanların ise birçok alanda eğitime ihtiyaç duydukları görülmüştür. Tüm bu eğitimlerin işletmeler tarafından çalışanlara sağlanması onların verimliliğini arttırmanın yanında Endüstri 4.0 sürecine adapte olmalarını

sağlayacaktır. Bu eğitimler aynı zamanda işletmelerin rekabetçi iş ortamında varlıklarını sürdürmeleri açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Conte, F., & Siano, A. (2023). Data-driven human resource and data-driven talent management in internal and recruitment communication strategies: An empirical survey on Italian firms and insights for European context. *Corporate Communications: An International Journal*, 28(4), 618–637.
- Dhinakaran, D. P., Bhat, V. A., Selvam, S. S., Bhuvanewari, L., & Namadevan, R. (2023, December). Artificial intelligence impacts on human resource digitalization industry 4.0. *2023 International Conference on Innovative Computing, Intelligent Communication and Smart Electrical Systems (ICSES)* (pp. 1–6). IEEE.
- Gouda, G. K., & Tiwari, B. (2022). Talent agility, innovation adoption and sustainable business performance: Empirical evidences from Indian automobile industry. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 71(6), 2582–2604.
- Gouda, G. K., & Tiwari, B. (2024). Modelling the barriers of talent agility in Indian automobile industry in the era of industry 4.0. *Journal of Modelling in Management*, 19(4), 1343–1368.
- Marlapudi, K., & Lenka, U. (2024). Unlocking the potential: Redefining talent and competency mapping for industry 4.0. *Management Research Review*, 47(11), 1805–1832.
- Podhorcová, J., Ďurian, J., & Kmecová, I. (2023). Human capital management in the industrial revolution 4.0. *Journal of HRM*, 26(1).
- Reyes, L. E., Blanco, M. R., & Pinillos, M. J. (2024). Past, present, and future of learning agility: A bibliometric and content analysis. *Human Resource Development Review*.
- Soldo, S. (2021, September). Definitions and measures of workplace learning and job satisfaction in the context of industry 4.0. In *DIEM: Dubrovnik International Economic Meeting*, 6(1) (pp. 191–203). Sveučilište u Dubrovniku.
- Štaffenová, N., & Kucharčíková, A. (2024). Human capital management: Values, competencies, and motivation concerning industry 4.0. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 37(1), 2324160.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TARIM SEKTÖRÜNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ

Doç. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9770-069X>

mbolukbas@adu.edu.tr

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Aydın, Türkiye

Özet

İklim değişikliği ile gündeme gelen en önemli sorunlardan birisi tarımsal üretimin zarar görmesidir. İklim değişikliğinin çevresel ve sosyal etkilerinin yanında ekonomik etkilerinin özellikle son yıllarda belirginleştiği ve bu durumun tarımsal sektör üzerinde de kendini gösterdiği ifade edilebilmektedir. Konuya yönelik literatürde yapılan çalışmalarda ve iklim değişikliğinin etkilerine yönelik hazırlanan ulusal ve uluslararası raporlarda küresel iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan kuraklıkların ve aşırı hava olaylarının tarımsal üretimin arzında daralmaları beraberinde getirdiği, bu durumun da tarım ürünlerinin fiyatlarında baskıya yol açtığı vurgulanmaktadır. Yaklaşık 23 milyon hektarlık tarım arazisine sahip olan Türkiye’de bu arazilerin büyük çoğunluğunda tarla bitkileri üretildiği göz önünde bulundurulduğunda bu sektördeki iklim kaynaklı risklerin ve bu risklere yönelik planlanan uyum stratejilerinin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir.

Bu kapsamda çalışmada ilk olarak iklim değişikliği ve tarım sektörü ile ilişkisine yer verilerek iklim değişikliğinin tarım sektöründeki ekonomik etkileri Türkiye örneğinde ele alınmıştır. Ardından iklim değişikliği ile mücadelede kapsamında Türkiye’de tarım ile ilgili konularda çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından planlanan uyum eylemleri, stratejik planları, kalkınma planları değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda planlanan uyum ve tedbirlerin önemine değinilerek Türkiye’de tarımsal üretim alanındaki iklim kaynaklı gelişmelerin makroekonomik istikrar için de önemli olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Tarım sektörü, Türkiye.

CLIMATE CHANGE AND ITS ECONOMIC EFFECTS ON THE AGRICULTURAL SECTOR

Abstract

One of the most important problems that come to the agenda with climate change is the damage to agricultural production. In addition to the environmental and social effects of climate change, it can be stated that its economic effects have become especially evident in recent years and that the situation also manifests itself in the agricultural sector. In the studies conducted in the literature on the subject and in the national and international reports prepared on the effects of climate change, it is emphasized that droughts and extreme weather events arising from global climate change bring about contractions in the supply of agricultural production, which also leads to pressure on the prices of agricultural products. Considering that Türkiye, which has approximately 23 million hectares of agricultural land, produces field crops on the vast majority of these lands, it can be stated that climate-related risks in this sector and the adaptation strategies planned for these risks are quite important.

In this context, the study first addresses the relationship between climate change and the agricultural sector, and the economic effects of climate change on the agricultural sector are discussed in the example of Türkiye. Then, within the scope of combating climate change, adaptation actions, strategic plans and development plans planned by various institutions and organizations on issues related to agriculture in Türkiye are evaluated. As a result of the study, the importance of the planned adaptation and measures was emphasized and it was stated that climate-related developments in agricultural production in Türkiye are also important for macroeconomic stability.

Keywords: Climate Change, Agricultural Sector, Türkiye.

GİRİŞ

Sanayileşme süreci ile birlikte enerji talebinde görülen artışlar kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların kullanımını yaygınlaştırmıştır. Buna bağlı olarak da karbondioksit başta olmak üzere pek çok sera gazının atmosfere yayılması küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sera gazı salınımindaki artışlar iklim değişikliği olgusunun temel nedenleri arasında yer almaktadır. Ancak iklimde görülen değişikliklerin sera gazı salınımindaki artışlar dışında başka sebepleri olduğu da bilinmektedir. Örneğin yer kürenin ısınma düzeyinin son yıllarda artış göstermesi, ormanların yetersizliği veya ormanlık arazilerin bilinçli kullanılmaması bu sebeplerden başlıcalarıdır.

Küresel sıcaklık değerlerine yönelik sunulan istatistiklerin ve uluslararası raporların pek çoğunda son yıllarda küresel ısınmanın hızlı bir biçimde yükseldiği vurgulanmakta, yaşadığımız son on yılın ise dünyanın en sıcak on yılı olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Dünya Meteoroloji Örgütü'ne (2016) göre, günümüzde küresel sıcaklık düzeyi sanayi öncesi dönem ile kıyaslandığında oldukça yüksek düzeyde seyretmekte ve özellikle insan temelli faaliyetlerin yarattığı iklim değişiklikleri küresel sıcaklık düzeyini artırmaktadır. Benzer şekilde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği (2024) verileri, Kuzey Kutbu'ndaki sıcaklıkların küresel ortalamasının iki katı hızla arttığını belirtirken, 2011-2020 döneminin son yıllardaki en sıcak on yıl olarak anıldığını doğrulamaktadır. Avrupa Çevre Ajansı (2024a) verilerine göre ise, 2013-2023 dönemindeki küresel ortalama sıcaklık düzeyi sanayi öncesi düzeyden daha yüksektir ve bu sıcaklık düzeyleri de kayıtlardaki en sıcak on yıl olduğunu doğrulamaktadır. Aynı zamanda Avrupa kara sıcaklıklarının hızlı bir biçimde artmasının sera gazı emisyonlarında daha fazla azaltımı gerektirdiği vurgulanmakta, bu azaltımın yapılmaması halinde de 2050 yılından önce durumun daha da kötüleşeceği ifade edilmektedir.

Küresel ısınma ve iklimlerde yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak çevresel, sosyal ve ekonomik pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin özellikle ekonomik etkileri günümüzde işgücü piyasasından konut piyasasına, tarım, sanayi ve hizmetler sektöründen enerji ve kamu sektörüne, pek çok alanda ve sektörde kendini göstermektedir. Bu gelişmelerin sonucu olarak da sürdürülebilir bir ekonomik yapının oluşturulamamakta ya da mevcut ekonomik yapıda aksaklıklar oluşmaktadır.

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerinde de çok ciddi etkileri olduğu bilinmektedir. Aşırı kuraklık ve yağış değişikliklerine bağlı olarak tarımsal üretimde verimlilik hızlıca olumsuz bir biçimde etkilenebilmekte, sulama sistemlerinde aksaklıklar ve maliyet artışları ortaya çıkabilmekte ya da çiftçilerin ekim ve hasat zamanlamasında değişiklikler ortaya çıkabilmektedir. Bu etkilerin yarından tarımsal üretimde görülen arz şokları gıda fiyatlarında yükselişleri beraberinde getirmekte ve bu durum da bir yandan ülkelerin gıda enflasyonunu

yükseltirken diğer yandan ekonomik faaliyet hacimlerinin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Bu kapsamda çalışmada iklim değişikliği ve tarım sektörü üzerindeki ekonomik etkileri incelemek için öncelikle iklim değişikliği ve tarım sektörü ile olan ilişkisine değinilmiş, ardından Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadelede tarım sektörüne yönelik planlanan eylemler, hazırlanan uyum planları ve stratejiler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonucunda da çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından oluşturulan uyum ve azaltım stratejilerinin tarım sektörünün geleceği için oldukça önemli olduğu vurgulanmış, Türkiye’de tarımsal üretim alanındaki iklim temelli gelişmelerin hem sektöre hem de genel anlamda ekonomiye etkilerinden bahsedilerek iklim değişikliğinin ekonomik etkilerine yönelik alınacak önlemlerin makroekonomik istikrar için gerekli olabileceği vurgulanmıştır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE TARIM SEKTÖRÜ İLE İLİŞKİSİ

İklim değişikliği ile birlikte tarım sektöründe ciddi ve karmaşık etkiler ortaya çıkabilmektedir. Bu etkiler sonucunda ise tarımsal üretimde verimlilik düşmekte, sulama maliyetlerinde artışlar oluşabilmektedir. Örneğin sıcaklık değişimleri ve kuraklık artışları gibi iklim değişiklikleri sonucunda su kayıpları ya da tam tersi su baskınları oluşmakta bu durum da bir yandan tarımsal üretim zorlaştırırken, diğer yandan tarımsal üretime zarar veren çeşitli bitki hastalıkları oluşabilmektedir. İklim değişikliği sadece mahsul üretimini olumsuz etkilememekte, aynı zamanda hayvancılık sektörünü de olumsuz etkileyerek bu sektörde de ciddi kayıpları beraberinde getirmektedir.

İklim değişikliğinin tarım sektöründeki ekonomik etkilerine odaklanan literatürdeki pek çok çalışmada bu etkilerin önemi vurgulanmaktadır. Örneğin Zaimoğlu (2020) iklimin bölgesel ve zamansal değişkenliği ile tarımsal üretimin önemli bir belirleyicisi olduğunu vurgularken, küresel ısınma ile iklim değişikliğinin toprak ve su ekosistemlerinde ciddi hasarlara ve üretim potansiyeli kayıplarına yol açtığını belirtmektedir. Özellikle aşırı hava olaylarının gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimi neredeyse imkânsız hale getirdiğini söyleyen yazar, bu durumun da göç ve işsizlik başta olmak üzere pek çok ekonomik sorunu beraberinde getirdiğini ifade etmektedir.

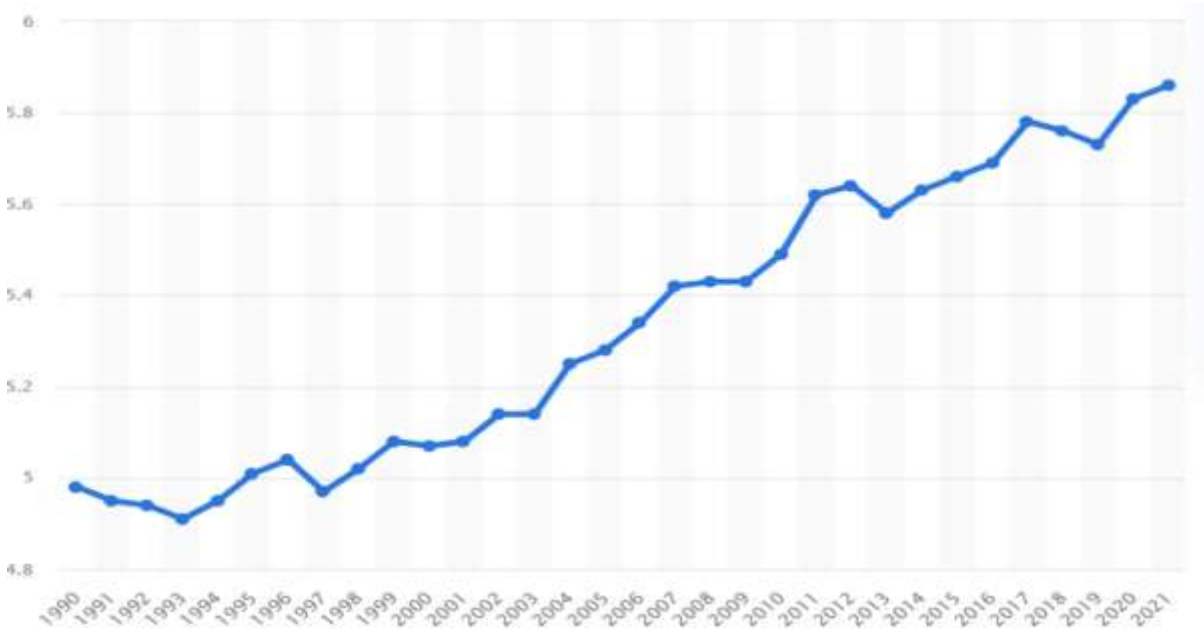
Diğer yandan iklim değişikliğini kritik bir küresel endişe kaynağı olarak adlandırılan ve iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu düşünen İmtiaz vd. (2024), tarım sektörünün günümüzde kuraklık, sıcak hava dalgaları ve aşırı yağış gibi iklimsel değişikliklere bağlı faktörler nedeniyle büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığını ifade etmektedirler. Yazarlar aynı zamanda bu sektördeki çiftçilerin de ekonomik kayıplar yaşadığını ve gıda ürünlerinde de verim kayıpları oluştuğunu vurgulamaktadırlar. İklim değişikliği ve tarım sektörü konusu ile ilgili benzer bir çalışma yürüten Vogel vd. (2019) ise, kuraklık ve sıcak hava dalgaları gibi iklim anomalilerinin tarım sektöründe hasat başarısızlıklarını beraberinde getirdiğini

anlatmaktadır. Yazarlara göre, iklim değişikliği aynı zamanda tarımsal üreticilerin geçim kaynaklarını ve dünya üzerinde toplumların gıda güvenliğini de tehlikeye atmakta, bu sebeple küresel gıda sisteminin iyileştirilmesi için iklim değişikliği ve tarım sektörü ile olan ilişkisinin önemsenmesi gerektiğini hatırlatmaktadırlar.

Harshad vd. (2024) ise iklim değişikliğinin, mahsul üretimini, toprak sağlığını, su kaynaklarını ve bölgesel gıda güvenliğini bozarak küresel tarım için önemli bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedirler. Yazarlar çalışmalarında aynı zamanda iklim değişikliğinin, ürün verimini, su mevcudiyetini ve tarımsal üretkenliği de etkileyerek küresel tarıma önemli zorlukları yarattığını, sıcaklık, yağış düzenleri, aşırı hava olayları ve zararlı ve hastalık dinamiklerindeki değişimler yoluyla da tarımsal üretkenliği olumsuz etkilediğini söylemektedirler. Bununla beraber söz konusu çalışmada iklim değişikliklerinin gıda güvenliği, kırsal geçim kaynakları ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinde de derin etkileri olduğu belirtilmektedir.

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki bu etkilerinin yanında tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan tarımsal sera gazı emisyonlarında da son yıllarda hızlı ve kademeli bir artış söz konusudur. Aşağıda yer alan şekilde 1990-2021 döneminde dünya çapındaki tarımsal sera gazı emisyonları sunulmuştur.

Şekil 1: Dünya Çapındaki Tarımsal Sera Gazı Emisyonları (1990-2021)

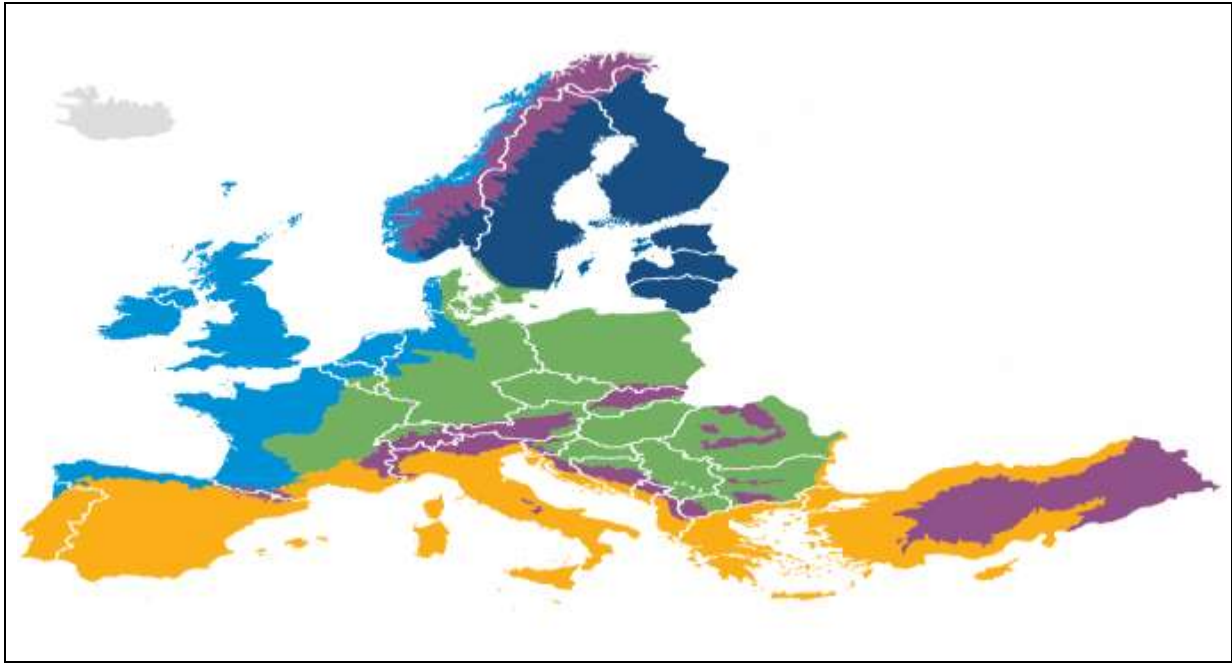
Kaynak: Tiseo (2024).

Şekil 1'den de izlenebileceği gibi tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonları 1990'dan günümüze kadar önemli ölçüde artış göstermiştir. Bu emisyonlar 1990'dan günümüze yaklaşık %18 yükselirken, 2021 yılında yaklaşık olarak altı milyar metrik ton karbondioksit eşdeğerine ulaşmıştır. Buradan hareketle iklim

değişikliği ve tarım sektörü arasındaki karşılıklı ilişkinin önemi bir kez daha ortaya çıkmakta ve bu alanda faaliyete geçirilecek stratejilerin hem küresel hem de ulusal anlamda yararının büyük olacağı düşünülmektedir.

Avrupa Parlamentosu'nun da vurguladığı gibi, tarım sektörü yalnızca iklim değişikliğinden etkilenmekle kalmamakta, aynı zamanda iklim değişikliğinin oluşmasına da sebep vermektedir. Avrupa Birliği'nin sera gazı emisyonlarında tarım sektörünün payının yaklaşık %10'dur¹ ve bu nedenle tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliğine karşı kırılganlığı azaltmak için çeşitli azaltma ve uyum stratejileri sıklıkla geliştirilmektedir. Özellikle Avrupa Çevre Ajansı'nın bu noktada önemli çalışmaları olduğu belirtilmelidir. Nitekim Avrupa çevre politikalarını destekleyen Avrupa Çevre Ajansı (2024b) Avrupa'daki başlıca biyocoğrafik bölgelerde tarım sektörü üzerindeki iklim değişikliği etkilerine odaklanmış ve aşağıda yer alan şekilde iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerinin bölgelere göre farklılaştığını göstermiştir.

Şekil 2: Avrupa'daki Biyocoğrafik Bölgelerde Tarım Sektörü Üzerindeki İklim Değişikliği Etkileri

Kaynak: Avrupa Çevre Ajansı (2024b).

Şekil 2'de yer alan turuncu bölge Akdeniz bölgesini ifade etmektedir ve bu bölgede aşırı sıcaklarda artış ve yağışlarda azalma gerçekleşirken kuraklık riski artmakta ve tarımda su talebi her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte mahsul veriminde düşüşler, biyoçeşitliliğin kaybolma riski ve hayvancılıkta riskler de söz konusudur. Koyu mavi olan Kuzey Avrupa bölgesinde yoğun yağış olaylarında artış gözlenmiş ve bölgede kış fırtınalarından

¹ TÜİK (2024) verilerine göre, Türkiye'de ise toplam sera gazı emisyonlarında 2022 yılında CO2 eşdeğeri olarak en büyük payı %71,8 ile enerji kaynaklı emisyonlar alırken bunu %12,8 ile tarım sektörü takip etmektedir.

kaynaklanan hasar riski ortaya çıkmıştır. Açık mavi olan Atlantik bölgesinde yoğun yağış olaylarındaki artış nehir ve kıyı taşkınlarında riski artırırken, yeşil olan Avrupa Kıta bölgesinde aşırı sıcaklarda artış, yaz yağışlarında azalış izlenmiştir. Son olarak dağlık bölgeleri ifade eden mor renkli coğrafi alanlarda da sıcaklık artışı Avrupa ortalamasının üstünde gerçekleşmiş, dolu ile don risklerinin ve kaya düşmeleri ile heyelanlardan kaynaklanan risklerin arttığı gözlenmiştir.

Görüldüğü üzere iklim değişikliği ve tarım sektörü arasında karşılıklı ve güçlü bir ilişki söz konusudur. İklimlerde görülen bir değişiklik tarımsal faaliyetleri etkilerken, tarım sektörü de çeşitli kanallar ile iklim değişikliğinin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir.

TÜRKİYE’DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK EYLEMLER

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini inceleyen pek çok çalışmada iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan aşırı hava olaylarının ve kuraklık, sıcaklık artışı gibi iklim anomalilerinin tarımsal üretimi önemli ölçüde belirlediği analiz edilmiştir. Türkiye için yapılan pek çok çalışmada bu tür analizlere yer verilmiş ve analizlerin ortak sonucu iklim değişikliklerinin tarımsal üretimde etki oluşturduğu yönündedir. Bu çalışmalardan rastgelen seçilenlerden bazılarının sonucu aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkileri konusunda Türkiye için yapılan öncü çalışmalardan birisi Başoğlu ve Telatar’a (2013) aittir. 1973-2011 dönemine odaklanan yazarlar yağışlarda meydana gelen değişimin tarım sektörünün GSYİH içindeki payını pozitif yönde etkilediğini ve sıcaklıklarda oluşan değişimlerin ise tarım sektörünün GSYİH içindeki payını negatif yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Türkiye ekonomisini dikkate alarak iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini 1980-2013 dönemi verileri ile ele alan Bayraç ve Doğan (2016) da tarım verimi ve yağış miktarında görülen değişikliklerin tarımsal GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki oluşturduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada aynı zamanda sıcaklık değişimleri ile tarım sektöründe negatif etkilerin oluştuğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Türkiye için 1961-2013 dönemi verilerini kullanarak iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini ekonometrik bir analiz ile inceleyen bir diğer çalışma Dumrul ve Kılıçarslan (2017) tarafından yapılmıştır. Çalışma sonucunda literatürdeki çalışma bulgularına paralel bulgulara ulaşılmıştır. Yağışlarda meydana gelen artışların tarımsal GSYİH’yi olumlu etkilediği, sıcaklık düzeylerinde görülen artışların ise tarımsal GSYİH üzerinde olumsuz etki yarattığı belirtilmiştir.

Akcan vd. (2022) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise Türkiye’de iklim değişikliğinin tarım sektörü

üzerindeki etkisi 1985-2018 dönemi verileri kullanılarak ekonometrik analiz ile incelenmiş ve yağış miktarında ve nem oranlarında meydana gelen değişimlerin tarım sektörünün GSYİH içindeki payını pozitif ve anlamlı etkilediğini, sıcaklık ve karlı gün sayısındaki değişimlerin ise tarım sektörünün GSYİH içindeki payını negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir.

İklim değişikliğinin tarım sektöründeki bu etkilerinin farkında olarak pek çok ulusal ve uluslararası kurum-kuruluş iklim değişikliği ile mücadele kapsamında çeşitli azaltım stratejileri oluşturmak ve eylem planları hazırlamaktadır. Çalışmanın bu kısmında T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütülen “Türkiye’nin Sera Gazı Azaltım Hedefinin Revizyonu ve Uzun Vadeli İklim Değişikliği Stratejisinin Geliştirilmesi Projesi” kapsamında hazırlanan “İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)” ile Türkiye’de İklim Değişikliğine Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin desteği ile UNDP Türkiye ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı iş birliğinde hazırlanan “İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)” raporlarından yararlanılarak iklim değişikliği ile mücadelede tarım sektöründeki gelişmeler ve stratejilere yer verilmiştir.

Şekil 2: Türkiye’de Tarım Sektörüne Yönelik Stratejiler

Kaynak: T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024a)

Yukarıda yer alan şekil T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024a) tarafından sunulan rapordan alınmıştır ve bu raporda şekilde de görüldüğü üzere iklim değişikliği azaltım stratejisi kapsamında tarım sektörü için 7 önemli strateji benimsenmiştir. Buradaki her bir strateji için sorumlu ve ilgili kurumlar ayrı ayrı belirlenmiş, çeşitli izleme göstergeleri ile takibinin yapılacağı belirtilmiştir. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024b) iklim değişikliklerine uyum sürecinde tarım ve gıda güvencesi konusunda da önemli stratejiler benimsemektedir. Bu stratejiler şu şekilde sıralanabilir;

- İklim değişikliği dirençliliğinin artırılması için tarım politikalarında etkin teknoloji kullanımı,
- havzanın ürün deseni ve su bütçesi gözetilerek güncellenecektir.
- Tarım havzaları veya işletme bazında tarımsal üretim planlanacak ve bu doğrultuda tarımsal destekler revize edilecektir.
- İklim değişikliğine uyumlu sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliği teşvik edilecektir.
- Tarımda sigortacılık sistemi iklim değişikliğinin etkileri de göz önünde bulundurularak geliştirilecektir.
- Sulama, soğuk zincir ve depolama gibi kritik altyapılara ilişkin kayıp ve zararlar azaltılacaktır.

Bu stratejilerin başarılı bir şekilde uygulanması için Türkiye’de tarım sektöründe iklim değişikliğinin beklenen etkilerinin iyi belirlenmesi gerekmekte ve bu çerçevede gerekli hazırlıkların yapılması önem arz etmektedir. Özellikle iklim değişikliği ile şiddeti artan kuraklığın tarım sektörüne olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için gerekli önlemler alınmalı ve tarım sektörü-kuraklık ilişkisi etki zincirinin doğru oluşturulması gerekmektedir.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024b) tarafından hazırlanan İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı’nda (2024-2030) Türkiye’de iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerinde beklenen en önemli etkisinin kuraklık olacağı vurgulanmakta ve bu kuraklık riskinin Türkiye’nin pek çok bölgesinde (İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri) yüksek seviyelere ulaştığı ifade edilmektedir. Raporda aynı zamanda tarım-tahıl sektörü ve kuraklık ilişkisi etki zinciri de açıklanmakta ve toplam yağış miktarında azalma ve ortalama sıcaklık artış tehlikeleri doğrultusunda tarım alanlarının, tarımsal işletmelerin, gıda zincirinin ve üreticilerin zarar görebileceğine dikkat çekilmektedir. Bu etki zincirinde aynı zamanda gıda fiyatları artışı, üretici gelir ve istihdam kayıpları, gıda güvensizliği ve yoksullaşma, toplumsal eşitsizliklerin artması, bitkisel hastalıkların artması gibi çeşitli risklerden de bahsedilmektedir.

Buradan hareketle iklim değişikliği ile mücadele sürecinde tarım sektöründe oluşan/oluşması muhtemel riskleri en aza indirebilmek için sürdürülebilir tarım politikalarına ağırlık verilmesi, etkili tarım uygulamaları,

gelişmiş sulama teknikleri, tarımda dijital yenilikler ve akıllı tarım alt yapısının kurulması gerekli görülmektedir. Özellikle tarımsal üretimde yapılacak olan ürün çeşitlendirme, suya ulaşım maliyetinin düşürülmesi, çiftçilere sağlanan desteklerin iyileştirilmesi iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasında yararlı olacağına inanılmaktadır. Sürdürülebilir bir tarım politikasının sürdürülebilir kalkınma için önemli bir husus olduğu göz önünde bulundurulduğunda alınması gereken önlemleri önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akcan, A. T., Kurt, Ü., & Kılıç, C. (2022). “Effects of Climate Change on Agricultural Sector in Turkey: ARDL Bounds Test Approach”. *Trends in Business and Economics*, 36/1, 125-132.
- Avrupa Çevre Ajansı (2024a). “Küresel ve Avrupa Bölgesi Sıcaklıkları”. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/global-and-european-temperatures>
- Avrupa Çevre Ajansı (2024b). “Climate Change Adaptation in the Agriculture Sector in Europe”. <https://www.eea.europa.eu/publications/cc-adaptation-agriculture>
- Başoğlu, A. ve Telatar, O. M. (2013). “İklim Değişikliğinin Etkileri: Tarım Sektörü Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 7-25.
- Bayraç, H. N. & Doğan, E. (2016). “Türkiye’de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/1, 23-48.
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği (2024). “Introduction to Climate Action”. <https://unfccc.int/climate-action/introduction-climate-action>
- Dumrul, Y. & Kılıçarslan, Z. (2017). “Economic Impacts of Climate Change on Agriculture: Empirical Evidence From ARDL Approach For Turkey”. *Journal of Business, Economics and Finance –JBEF*, 6/4, 336-347.
- Harshad A. Prajapati H. A., Yadav, K. Hanamasagar, Y., Kumar, M. B., Khan, T. Belagalla, N. Thomas, V., Jabeen, A. Gomadhi, G. & Malathi, G. (2024). “Impact of Climate Change on Global Agriculture: Challenges and Adaptation” *International Journal of Environment and Climate Change*, 14/4, 372-379.
- Imtiaz, S. et al. (2024). “Impact of Climate Change on Agriculture”. “In: Fahad, S., Saud, S., Nawaz, T., Gu, L., Ahmad, M., Zhou, R. (eds) *Environment, Climate, Plant and Vegetation Growth*”. Springer, Cham”. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69417-2_10
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024a). “İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)”. <https://www.iklim.gov.tr/eylem-planlari-i-19>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024b). “İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)”. <https://www.iklim.gov.tr/eylem-planlari-i-19>
- Tiseo, I. (2024). “Agriculture Greenhouse Gas Emissions Worldwide 1990-2021”, <https://www.statista.com/statistics/1351598/agriculture-ghg-emissions-worldwide/>
- TUİK (2024). “Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2022” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2022-53701>
- Vogel, E., Donat, M. G., Alexander, L. V., Meinshausen, M., Ray, D. K., Karoly, D., Meinshausen, N. & Frieler, K. (2019). “The Effects of Climate Extremes on Global Agricultural Yields”. *Environmental Research Letters*, 14/5, doi 10.1088/1748-9326/ab154b
- Zaimoğlu, Z. (2020). “İklim Değişikliği ve Türkiye Tarımı Etkileşimi” https://www.iklimin.org/egitimmateryalleri/Tar%C4%B1m_ZZ.pdf

GREEN MONETARY POLICY AND GREEN INTEREST RATE IN THE PROCESS OF GREEN CENTRAL BANKING

Assoc. Prof. Dr. Mehmet BÖLÜKBAŞ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9770-069X>

mbolukbas@adu.edu.tr

Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Political Sciences, Department of Economics, Aydın,
Türkiye

Abstract

In order to combat climate change and its economic effects, various financial intermediary institutions, especially banks, have been taking important steps within the scope of green finance in recent years. Central banks, which are the most important monetary authority institutions in countries, also continue multifaceted green central banking activities by focusing on the effects of climate change, especially on monetary policy and inflation. The measures taken by central banks as institution responsible for price stability and financial stability within the scope of combating climate, on the one hand, reduce the destabilizing effects of climate on macroeconomic stability, and on the other hand, lead to the inclusion of new concepts such as “green monetary policy” and “green interest rate” in the monetary economics literature.

In this context, the study focuses on the concepts of green monetary policy and green interest rate in the green central banking process. First, the study addresses the issue of climate change and green central banking, emphasizing the importance of the subject, and then summarizes global developments and activities related to green central banking. At the end of the study, the role of green monetary policy and green interest rate in the development process of green central banking is also focused on.

Keywords: Green central banking, Green monetary policy, Green interest rate

YEŞİL MERKEZ BANKACILIĞI SÜRECİNDE YEŞİL PARA POLİTİKASI VE YEŞİL FAİZ ORANI

Özet

İklim değişikliği ve ekonomik etkileriyle mücadele etmek amacıyla son yıllarda başta bankalar olmak üzere çeşitli finansal aracı kuruluşlar yeşil finans kapsamında önemli adımlar atmaktadır. Ülkelerdeki en önemli para otoritesi kuruluşları olan merkez bankaları da iklim değişikliğinin özellikle para politikası ve enflasyon üzerindeki etkilerine odaklanarak çok yönlü yeşil merkez bankacılığı faaliyetlerini sürdürmektedir. Fiyat istikrarı ve finansal istikrardan sorumlu kurum olarak merkez bankalarının iklimle mücadele kapsamında aldıkları önlemler bir yandan iklimin makroekonomik istikrar üzerindeki istikrarsızlaştırıcı etkilerini azaltırken diğer yandan para ekonomisi literatürüne “yeşil para politikası” ve “yeşil faiz oranı” gibi yeni kavramların dahil olmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada yeşil merkez bankacılığı sürecinde yeşil para politikası ve yeşil faiz oranı kavramlarına odaklanılmıştır. Çalışmada öncelikle iklim değişikliği ve yeşil merkez bankacılığı konusu ele alınmakta, konunun önemi vurgulanmakta, ardından yeşil merkez bankacılığı ile ilgili küresel gelişmeler ve faaliyetler özetlenmektedir. Çalışmanın sonunda yeşil merkez bankacılığının gelişim sürecinde yeşil para politikasının ve yeşil faiz oranının rolü üzerinde de durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil merkez bankacılığı, Yeşil para politikası, Yeşil faiz oranı.

CLIMATE CHANGE AND GREEN CENTRAL BANKING

The concepts of global warming and climate change are the two most common concepts of recent times. The fact that climate change causes many social, environmental and economic problems also increases the number of studies conducted in this field. In this study, the activities and developments of central banks under the name of “green central banking” within the scope of combating climate change were emphasized and the relationship between climate and monetary economy was examined closely.

Central banks are defined as the basic monetary authority institution in countries. The main purpose of central banks is to ensure and maintain price stability. However, especially after the global financial crisis, many central banks aim to ensure financial stability in addition to the aim of ensuring price stability. Since central banks are one of the most important institutions in establishing stability in an economy (perhaps the most important institution), the decisions they will make and the monetary policies they will implement are also important for macroeconomic developments.

The fact that climate change brings supply shocks, especially in agricultural products, and the increases in food prices as a result of this can be called the effect of climate change on prices. On the other hand, greenhouse gas reduction policies in countries can also direct monetary developments. These and similar situations bring up the issue of the central bank's attitude towards climate change. Central banks are also forced to act with a "greening" strategy within the scope of combating climate change and organize their activities in line with climate change with green interest rates, green monetary policy, green financing instruments (such as green bonds) and many green elements.

Central banks are not only responsible for green policies in the fight against climate change. The Network of Central Banks and Supervisors for Greening the Financial System (NGFS) was established in 2017 under the leadership of the French central bank and by 8 founding central banks. This global network actually includes both central banks and other financial authorities, and today there are more than 100 institutions in this network worldwide. The main reason for establishing this global network is to manage climate-related risks in the global financial system. As of 2024, this network will include 138 member central banks and 21 observers. This global network, which prioritizes green and low-carbon investments for sustainable development, is also conducting new studies on green finance that will benefit all central banks in the world (Network for Greening the Financial System, 2024; Shirai, 2023).

Apart from NGFS, green central banking activities are rapidly progressing in many developed and developing countries. Today, the Bank of France, the Bank of England, the European Central Bank, the Bank of

China and the Bank of Japan are the banks that stand out with their green central banking activities. For example, while the Bank of England has prepared various studies on the effects of climate change on central banks, the Central Bank of China has conducted studies on green credit policies. On the other hand, the Central Bank of Brazil has taken new measures to regulate green finance, while the Central Bank of Lebanon has increased its share in credit allocation, allowing the share of green credit projects to increase (Dikau ve Volz, 2018).

Green central banking activities in the world are closely followed by many institutions. One of these institutions is Positive Money. While Positive Money conducts studies on the policies that an ideal green central bank can implement, it also supports coordination efforts between different central banks in the world. This institution, which also enabled the start of the International Monetary Reform Movement, states that a monetary and banking system that will enable a fair, democratic and sustainable economy should be established (Positive Money, 2024a).

In recent years, the active role of central banks in combating climate change and the efforts to make the financial system compatible with the climate are leading central banks to focus on the green sector. In this context, the objectives of central banks and the monetary policy tools they will use for these purposes are different, and new and green monetary policies are in question. From this perspective, the concepts of green monetary policy and green interest rate can be evaluated as two important concepts that emerged in the process of central banks combating climate change. In the next stage of this study, the role of green monetary policy and green interest rate in the green central banking process is discussed, and green developments and green transformations in the policy practices of central banks in the climate change process are summarized.

GREEN MONETARY POLICY AND GREEN INTEREST RATE IN THE PROCESS OF GREEN CENTRAL BANKING

With the increase in green central banking activities, the content of green money and green finance policies has also begun to be discussed in the literature. At this point, E-Axes Forum (2024) states that green policies to be carried out by central banks can be classified as green finance policy, green money policy and other green policies. The sub-branches of these policies are listed as follows;

- Financial Policies
- Credit guidance policy
- Prudential policy
- Supervisory policy

- Monetary Policies
- Collateral
- Credit operations
- Domestic asset purchases
- Foreign asset purchases
- Additional Policies
- Change in mandate
- Other policies
- Own funds

It can be said that each green financial, monetary and other policy and sub-policies included here have been implemented by various countries. For example, the credit guidance policy, which is a sub-branch of green financial policies, has been implemented in India and Hungary, the prudential policy only in Hungary, and the supervisory policy in the EU, USA, Germany, Australia, Belgium, Brazil, China, Denmark, Indonesia, France, Netherlands, Honduras, Croatia, England, Ireland, Spain, Sweden, Switzerland, Italy, Japan, Canada, Hungary, Mexico, Norway, Paraguay, Peru, Portugal and Turkey at various times. The collateral policy, which is a sub-branch of green monetary policies, has been implemented in the USA, China and Japan, credit transactions in China and Japan, domestic asset purchases in the EU, Netherlands, England, Sweden and Hungary, and foreign asset purchases in Sweden, Switzerland, Italy and Hungary. Finally, the policy of changing authority, referred to as green additional policies, was implemented in the UK and Hungary, the policy of using own funds was implemented in the EU, Belgium, Brazil, Finland, France, the Netherlands, Italy and Slovenia, and other policies were implemented in the EU, China, South Korea and the UK (E-Axes Forum, 2024). The figure below shows a map overview of all policies in different countries.

Table 1: Green Policies All Over the World

Source: E-Axes Forum (2024).

As seen on the map every green dots are sized by number of policies per country and the red dots indicate countries with no relevant policies. When we check the map overview, it is seen that the highest policy options is in the EU region. There are 22 green policies in the EU, 12 of which are green financial policies, 5 are green monetary policies and 5 are additional policies. The situation is a little different in the UK; 13 are green financial, 1 is monetary and 2 are additional policies. In China, 5 of the 11 green policies are financial, 3 are monetary and 3 are additional policies. And also, while there are 6 green financial policies in Australia, it is observed that there is only 1 green financial policy in Türkiye.

In the process of minimizing the negative economic effects of climate change at the micro and macro levels, central banks do not only continue with the green financial money and additional policies mentioned here. Apart from these policies, there are also climate-related central bank policy options. These climate-based central bank policy options are given below.

Table 1: Climate-Related Central Bank Policy Options

Financial Stability	<ul style="list-style-type: none">• Macroprudential policy• Climate scenario exercise and stress test
Macroclimate Modeling	<ul style="list-style-type: none">• Integrating climate change risk to macroeconomic modeling
Nonmonetary Policy Asset Purchase	<ul style="list-style-type: none">• Adopting the environmental criteria (e.g., pension funds and other assets)
Monetary Policy Asset Purchase	<ul style="list-style-type: none">• Adopting the environmental criteria to asset purchases or foreign reserves
Credit Policy	<ul style="list-style-type: none">• Adopting the environmental criteria to long-term lending, collateral, and volume

Source: Shirai (2023)

The table above presents policy options that central banks and other financial regulatory institutions can implement during the climate change process. In this context, various macroprudential policies and stress tests are suggested to ensure financial stability, and within the framework of macroclimate modelling, it is aimed to integrate climate change-based risks into macroeconomic modelling. Apart from these, criteria compatible with climate change are suggested for monetary and non-monetary asset purchases and credit policy.

As stated in the report prepared by Barnes and Livingstone (2021) published by Positive Money, green central banking activities are evaluated in line with various criteria such as “research and advocacy, monetary policy, financial policies and leadership by example”, and at the same time, a “Green Central Banking Scorecard” is created for G20 countries by interacting with central banks, supervisory-regulatory institutions and experts. The results of the green central banking scorecard, where central banks in G20 countries are scored according to their greening strategy, are given below.

Table 2: Green Central Banking Scorecard of Countries (2024)

Rank	Country	Research and Advocacy (out of 10)	Monetary Policy (out of 50)	Financial Policy (out of 50)	Leading by Example (out of 20)	Total Score 2024 (out of 130)	Grade 2024 (A+ to F)
1 (1)	 France	10	23	47	16	96	B+
2= (3)	 Germany	10	23	48	10	91	B+
2= (2)	 Italy	10	23	48	10	91	B+
4 (4)	 European Union	10	23	44	10	87	B
5 (6=)	 Brazil	10	18	33	10	71	B-
6 (6=)	 China	5	22	31	3	61	C+
7 (5)	 United Kingdom	10	11	24	8	53	C
8 (8)	 Japan	6	16	10	10	42	C-
9 (9)	 Indonesia	5	14	15	4	38	D+
10 (12)	 India	5	5	13	7	30	D+
11= (15)	 Australia	10	0	15	1	26	D
11= (18)	 South Africa	10	1	11	4	26	D
13 (10)	 Canada	5	1	16	3	25	D
14 (14)	 Russia	5	0	14	2	21	D
15 (11=)	 Mexico	5	2	1	9	17	D-
16 (13)	 Republic of Korea	5	8	2	1	16	D-
17 (16)	 United States of America	5	0	9	1	15	D-
18 (17)	 Turkey	2	0	5	3	10	D-
19 (19)	 Argentina	4	0	0	1	5	F
20 (20)	 Saudi Arabia	1	0	0	0	1	F

Source: Positive Money (2024b).

In this table, research and advocacy scores are out of 10, monetary and financial policy scores are out of 50, leadership scores are out of 20, and the total score is out of 130, with letter grades ranging from A+ to F. As can be seen from Table 2, according to the Green Central Banking Scorecard 2024 data, the majority of G20 countries achieved high scores in climate-compatible financial policies, while Argentina and Saudi Arabia did not receive any points, and Mexico and the Republic of Korea had the lowest scores. France, Germany, Italy and the EU had the highest scores in terms of monetary policy practices within the scope of climate green central banking, while these countries also achieved high scores in the research-advocacy and leading by example category. In the Türkiye's economy, it can be said that green central banking activities are at an early

stage. When we look at the total scores, we can say that the country with the highest green central banking score is France. followed by Germany and Italy. While these countries have green central banking scores, Saudi Arabia, Argentina and Türkiye unfortunately have the lowest green central banking scores.

One of the important outcomes of the Green Central Banking Scorecard is that central banks implementing green monetary policies have experienced significant increases in their green central banking scores. Green monetary policy particularly includes taking climate-related impacts into account in the monetary policy process during the sustainable development process. While green monetary policies consist of various monetary instruments that prioritize sustainability, they also emerge as an important concept for green investments and green finance.

When central banks want to support climate-friendly investments or initiatives focused on energy efficiency, they can reduce interest rates, and in this way, a new interest concept emerges. The green interest practice, which aims to encourage green investments, has also been frequently used in recent years, especially for green asset purchases and green financial regulations. Jourdan et al. (1014) stated in their study on green interest rates that central banks can provide green interest rates with lower interest rates for sustainable activities and green loans, while Altaghibi et al. (2024) stated that green interest rates are important for increasing the level of green investment and reducing renewable energy costs.

As a result, central banks contribute to sustainability by managing environmental risks in the new world order where the effects of climate change are felt intensely. Today, central banks can now offer low interest rates not only for traditional loans but also for green loans, and by supporting the green money policy process with green interest rates, they contribute to the development of green central banking. However, of course, what central banks can do in the climate change process is not limited to these. Bolton et al. (2020) state that central banks should be in a broader change process and state that central banks can carry out the following activities in addition to carbon pricing: (i) Supporting the values and ideals of sustainable finance, (ii) Ensuring that fiscal policy is more effective to support the ecological transition, (iii) Carrying out cooperation on ecological issues between international monetary and financial authorities, and (iv) Supporting initiatives within the scope of climate change and sustainability. Probably, it will not be enough for these activities to be supported only by central banks. Governments, financial institutions, civil society organizations and the private sector should also support that kind of green efforts towards climate change in coordination with the green policies of central banks. Considering the role and impact of central banks on national economies, it should not be forgotten that not being late in taking measures in the field of green central banking will bring about many macroeconomic problems.

REFERENCES

- Altaghlibi, M., van Tilburg, R., & Bronstering, G. (2024). “The Impact of a Green LTRO on the Energy Transition. https://assets.ctfassets.net/1u811bvgvthc/4OudeWJ1RWqZIOmfKggqIu/932af6677a5b71c96c32cd16bf7aeb82/ESG_Economist_GLTRO_ENG.pdf
- Barnes, D. ve Livingstone, Z. (2021), The Green Central Banking Scorecard: How Green Are G20 Central Banks And Financial Supervisors?, Positive Money, <https://positivemoney.org/publications/green-central-banking-scorecard>
- Bolton, P., Despres, M., Pereira Da Silva, L. A., Samama, F. & Svartzman, R. (2020). “The Green Swan Central Banking and Financial Stability in the Age of Climate Change”. <https://www.bis.org/publ/othp31.pdf>
- Dikau, S. ve Volz, U. (2018), “Central Banking, Climate Change And Green Finance, Asian Development Bank Institute”, Working Paper Series, 867.
- E-Axes Forum (2024). “The E-axes Forum on Climate Change, Macroeconomics, and Finance” https://e-axes.org/tableau_iframe/policy-visualization/
- Jourdan, S., Tilburg, R. V. & Simić, A., Kramer, B. and Bronstering, G. (2024). “A Great Interest Rate for Eurozone”. *Sustainable Finance Lab*,
- Network for Greening the Financial System (2024), Network for Greening the Financial System Origin and Purpose, <https://www.ngfs.net/en/about-us/governance/origin-and-purpose>
- Positive Money (2024a). “The Green Central Banking Scorecard” <https://www.datocms-assets.com/132494/1728298898-green-central-banking-scorecard-report-2024-v7.pdf>
- Positivie Money (2024b), Positivie Money - Who We Are, <https://positivemoney.org/about/who-we-are/>
- Shirai, S. (2023). “Global Climate Challenges, Innovative Finance, and Green Central Banking”. Asian Development Bank Institute, <https://www.adb.org/news/videos/global-climate-challenges-innovative-finance-and-green-central-banking>

LSTM METODU İLE AVLANACAK BALIK STOK VERİLERİNİN (ÖNCE DEN) TAHMİNİ

Prof. Dr. Gonca ALAK

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri İşleme,
galak@atauni.edu.tr, 0000-0002-7539-1152

Doç. Dr., Arzu UÇAR

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
arzuucar@atauni.edu.tr, 0000-0001-5675-9401

Doç. Dr. Veysel PARLAK

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
veysel.parlak@atauni.edu.tr, 0000-0002-3459-7963

Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
mataman@atauni.edu.tr, 0000-0002-2038-3921

Özet

Su ürünleri istihsalinde değişen küresel şartlar doğrultusunda metrik tahminlerin yapılması ihtiyaç duyulan bilgiler arasındadır. Geleceğe yönelik bu tahminler, balık popülasyonları ve sürdürülebilir balıkçılık için, doğrulukları düzeyinde değerlidir. Boy-ağırlık verileri türler arasında bile av baskısı, çevresel koşullar ve beslenme gibi faktörlerle değişebileceğinden bu duruma uyum sağlayabilecek yöntemlerin uygulanması gerekmektedir. Son yıllarda su ürünleri avcılığındaki dalgalanmalar da dahil olmak üzere büyük değişimlerle karşılaşıldığında, Uzun kısa süreli bellek (LSTM) gibi sinir ağı yöntemlerinin kullanımı popüler hale gelmektedir.

Bu nedenle, mevcut çalışmada herhangi bir tür için belirlenen değerlere ilişkin uzun seri veriler içeren model kullanımları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balıkçılık, LSTM metodu, önceden tahmin

THE ESTIMATION OF FISH STOCK DATA TO BE FISHED WITH LSTM METHOD

Abstract:

In line with the changing global conditions in fisheries, metric predictions are among the information needed. These future-oriented predictions are valuable for fish populations and sustainable fisheries at the level of their accuracy. Since length-weight data may change even among species due to factors such as fishing pressure, environmental conditions and nutrition, methods that can adapt to this situation should be applied. In recent years, the use of neural network methods such as Long short-term memory (LSTM) has become popular when faced with large changes, including fluctuations in fisheries catches.

Therefore, the present study investigated the use of models with long series data on the values determined for any species.

Key Words: Fishing, LSTM method, estimation

Giriş

Her geçen gün hızlı bir şekilde gelişen ve büyüyen su ürünleri sektörünün ihtiyaçlarında bu hıza paralel olarak büyümekte ve farklılaşmaktadır. Günümüzün önemli hedefleri arasında küresel çapta artan gereksinimi karşılamak ve bunu düşük maliyetlerle gerçekleştirmek yer almaktadır. Diğer tüm üretim sektörlerinde olduğu gibi su ürünlerinde de gelişen teknolojinin gündem kazandığı ve giderek daha önemli süreçlerde etkin rol oynayacağı görülmektedir. Yapay zeka (AI) tanım gereği 'geçmişin parçalarından yapılmış gelecek' anlamına gelir (Crispin et al., 2020). Su ürünleri yetiştiriciliğinde yapay zekâ teknolojisi, su altı organizmalarının büyümesini izlemek, sorunları yargılamak, tartışmak ve analiz etmek için bilgisayar teknolojisini kullanmaktadır (Dikel ve Öz, 2022). Son yıllarda, uzun kısa süreli bellek (LSTM) ağı, ağ öğrenimi yoluyla zaman serisi verilerinden önemli bilgileri çıkarma konusunda iyi bir yeteneğe sahip olduğundan, farklı alanlardaki tahmin araştırmalarında özel ilgi görmüştür (Zhang et al., 2023).

Doğrusal olmayan özelliklerin tahmin sonuçları üzerindeki etkisini azaltmak için, araştırmacılar kademeli olarak çeşitli uygulama senaryoları için çalışma ilkelerine göre mekanik ve mekanik olmayan modellere ayrılabilen çeşitli tahmin modelleri tasarlayabilmektedir. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve uygulanmasıyla, su ürünleri sektöründe mekanik olmayan model uygulanmaktadır. Mekanik olmayan tahmin yöntemlerinde, değişen eğilimi tahmin etmek için tarihsel verilere dayalı olarak ilgili bir model oluşturulur. Bu modelleme pratik ve etkilidir (Yang et al., 2023). Zaman serisi verilerinden manuel olarak etkin özelliklerin belirlenmesinin zor olması derin yapay sinir ağlarını verilerdeki karmaşıklığı ve lineer olmayan ilişkileri öğrenme kabiliyeti dolayısıyla ön plana çıkarmaktadır. Derin sinir ağları algoritmaları arasında LSTM, manuel olarak etkin özelliklerin belirlenmesinin zor olmasından dolayı, verilerdeki karmaşıklığı ve lineer olmayan ilişkileri öğrenme kabiliyetine istinaden zaman serileri tahmininde geniş çapta kullanılmaktadır. Zaman serileri verilerinden otomatik özellik çıkarma yeteneği ve karmaşık lineer olmayan durumları öğrenmesi ile LSTM algoritması oldukça dikkat çekmektedir (Kara 2019). Günümüzde balıkçılık sektöründe yoğun veri analizleri gibi zorlu konularda yapay zekanın kullanımı artmaktadır.

Mevcut çalışma ileriye yönelik olarak tüm deniz ve tatlı su balıkları stok tahminleri ve av baskıları için verilerin tahmininde LSTM ağı uygulamalarının modellenmesi hedeflenmiştir.

Materyal Metot

Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM), derin öğrenme alanında tekrarlayan sinir ağı (RNN) türüdür. Zaman serisi verilerinin dizilerini işleyebilen verimli bir algoritmadır. LSTM ağları, zaman serisi verilerine dayalı tahmin için çok uygundur.

LSTM ağ mimarisinde, her zaman adımında geçerli girdiye ve önceki gizli duruma göre güncellenen tekrarlayan modül zinciri biçimi vardır. Ortak LSTM hücresi, esas olarak geçerli girdiye ve önceki gizli duruma, giriş kapısına ve unutma kapısına dayalı bellek hücresinden oluşur. Giriş kapısı, hücre durumunda ne kadar yeni bilginin depolandığını belirler, bellek hücresi kritik bir unsurdur ve bu hücre önceki zaman adımında üretilen durumu depolar. Tipik olarak, LSTM hesaplamaları aşağıdaki gibi yazılır.

$$i_t = \sigma(W_i x_t + U_i h_{\{t-1\}} + b_i) \text{ giriş kapısı}$$

$$f_t = \sigma(W_f x_t + U_f h_{\{t-1\}} + b_f) \text{ unutma kapısı}$$

$$o_t = \sigma(W_o x_t + U_o h_{\{t-1\}} + b_o) \text{ çıkış kapısı}$$

$$c_t = f_t * c_{\{t-1\}} + i_t * \tanh(W_c x_t + U_c h_{\{t-1\}} + b_c) \text{ bellek hücresi}$$

$$h_t = o_t * \tanh(c_t)$$

burada i_t , f_t , ve o_t giriş, unutma ve çıkış kapılarıdır ve c_t ve h_t sırasıyla geçerli bellek hücresi durumu ve gizli durumdur. x_t geçerli giriş ve $h_{\{t-1\}}$ önceki gizli durumdur. W_i , W_f , W_o , ve W_c matrisleri sırasıyla giriş, unutma, çıkış ve bellek hücresiyle ilişkili ağırlıklardır ve U_i , U_f , U_o , ve U_c önceki gizli durumla ilişkili karşılık gelen ağırlıklardır. b_i , b_f , b_o , ve b_c vektörleri önyargı terimleridir.

Sonuç ve Tartışma

Su ürünleri kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasında stokların mevcut durumu, yıllık av verimleri ve tür çeşitliliğini etkileyen üreme, beslenme, büyüme, göç, stok miktarı, yaşam ve ölüm oranları gibi faktörlerin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Toplanan verilerde öncelikle gürültüyü azaltmak için aykırı değerler tespit edilir ve veri setinden çıkarılır. Sonrasında LSTM ağı giriş verilerinin ölçeğine duyarlı olduğundan, model parametrelerinin büyük veya küçük veri aralığı tarafından baskın olmasını önlemek için veri seti $[0, 1]$ aralığına normalleştirilmiştir. Normalizasyon için aşağıda verilen eşitlik kullanılabilir.

$$x_{norm} = \frac{x_{old} - x_{new}}{x_{max} - x_{min}}$$

Burada x_{norm} normalleştirilmiş veriyi, x_{old} , x_{new} , x_{min} ve x_{max} değerleri ise sırasıyla verilerin gerçek değerleri ve bu gerçek verilerin sırasıyla tasarım değişkenlerine veya hedeflerine karşılık gelen alt ve üst kısıtlama değerlerini göstermektedir.

LSTM modelinin geliştirilmesinde ilk adım, kayan pencere yöntemi kullanılarak önceden seçilen (boy, ağırlık vb.) verileri kaydırılarak ağın giriş kümesini oluşturulmasıdır. Bu yöntemde seçilen pencere içinde kalan değerler girişi oluştururken pencerenin dışındaki ilk değer ise tahmin edilmesi gereken çıkış değişkenidir. Ayrıca hedef vektör, gelecekte tek bir zaman adımı veya birden çok zaman adımı olabilmektedir.

Hızla gelişen su ürünleri sektörünün gelecekteki yönü, yoğun ve akıllı çözümlere odaklanmaktadır. Bu odak doğrultusunda balık av baskısı ve stok tahmin doğruluğunu daha da iyileştirmek adına, LSTM networkü ile birleştirilerek bir av miktar/strateji tahmin modeli geliştirilebilir.

LSTM mimarisi, bellek blokları olarak bilinen, tekrar tekrar bağlanan bir dizi alt ağdan oluşur. Bellek bloğunun arkasındaki fikir, durumunu zaman içinde korumak ve doğrusal olmayan sinyal ayırıcı birimleriyle bilgi akışını düzenlemektir (Van Houdt et al., 2020). Böyle bir zaman serisi tahmin modeli, olayların oluş sırasına bağlıdır ve aynı değerlerin modele girilme sırası sonuçları değiştirir. Bu nedenle, bu makale, zaman serilerinin tahmin edilmesi için güçlü tahmin yeteneğine sahip LSTM sinir ağı algoritmasını seçmektedir. Ancak, LSTM' de birçok parametre vardır. Algoritma olmadan parametreler değerlendirildiğinde, parametreler genellikle kayıp fonksiyonun değişimi gözlemlenerek manuel olarak ayarlanır (Huan et al., 2020). LSTM, uzun dönemli veri için unutma kusurunu önleyemez, bu da ağın uzun vadeli bilgileri hatırlayamayacağı veya mevcut LSTM birimine iletemeyeceği ve iletemeyeceği anlamına gelir (Mamo et al., 2020). Ancak LSTM ağı, kısa vadeli ve uzun vadeli bağımlılığı yakalayabilen ve zaman serisi problemlerine yaygın olarak uygulanabilen tekrarlayan sinir ağının uzun dönemli bağımlılık problemini çözer (Li et al., 2022).

Bu çalışmada zaman serisi verileri ile LSTM ağı tasarlayarak herhangi bir balık türü için 'Aşırı avcılık ve av baskısının popülasyon üzerindeki etkilerini, balık stokuna ait boy frekans dağılımları ve ağırlık gibi popülasyon parametreleri ile belirlenmesi hedeflenebilir. Derin öğrenme yaklaşımı olan LSTM modelin sonuçlarının doğruluğu ve performansı gelecekteki çalışmalarda su ürünleri orjinli farklı verilerinin tahmin edilmesinde bir modelleme olabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Kara, A., (2019). Uzun-Kısa Süreli Bellek Ağı Kullanarak Global Güneş Işınımı Zaman Serileri Tahmini. Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology, 7(4), 882-892.
- Mamo, T., & Wang, F. K. (2020). Long short-term memory with attention mechanism for state of charge estimation of lithium-ion batteries. *Ieee Access*, 8, 94140-94151.
- Van Houdt, G., Mosquera, C., & Nápoles, G. (2020). A review on the long short-term memory model. *Artificial Intelligence Review*, 53, 5929-5955.
- Yang, W., Liu, W., & Gao, Q. (2023). Prediction of dissolved oxygen concentration in aquaculture based on attention mechanism and combined neural network. *Mathematical biosciences and engineering: MBE*, 20(1), 998-1017.
- Zhang, Y., Song, Y., & Wei, G. (2023). A feature-enhanced long short-term memory network combined with residual-driven v support vector regression for financial market prediction. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 118, 105663.

GLİFOSAT ARACILI TOKSİSİTEDE PAPATYA YAĞININ TERAPÖTİK ETKİSİ

Prof. Dr. Gonca ALAK

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri İşleme,
galak@atauni.edu.tr, 0000-0002-7539-1152

Doç. Dr., Arzu UÇAR

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
arzuucar@atauni.edu.tr, 0000-0001-5675-9401

Doç. Dr. Veysel PARLAK

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
veysel.parlak@atauni.edu.tr, 0000-0002-3459-7963

Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
mataman@atauni.edu.tr, 0000-0002-2038-3921

Rozerin AY

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi, Akuatik Toksikoloji,
rozerinay@gmail.com, 0000-0002-3459

Özet

Akuatik toksikolojide gözlemlenen bazı toksisitelere çeşitli terapötiklerle bağışıklık tepkisinin artırılmasının mekanizma(lar)ı hala tartışma konusudur. Bu çalışmada bu hipotezi test etmek adına özellikle son dönemlerde organizmalarda terapatik ajan olarak kullanım potansiyeli bulunan bitkisel yağlardan papatya yağının glifosata karşı gökkuşuğu alabalığı hemotolojik indeks ve katalaz enzim aktivitesi üzerine etkisi araştırılmıştır.

Elde edilen bulgular glifosata tarafından indüklenen toksisitede hematolojik indexlerde değişimler ve CAT enzim aktivitesinde ise inhibisyon göstermiştir. Bu toksisitenin baskılanmasında papatya yağının parametre bazlı olarak orta/kuvvetli etki gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toksikite, glifosata, papatya yağı, terapoti

THERAPEUTIC EFFECT OF CHAMOMILE OIL IN GLYPHOSATE-MEDIATED TOXICITY

Abstract:

The mechanism(s) of enhancement of the immune response by various therapeutics in some toxicities observed in aquatic toxicology is still a matter of debate. In this study, in order to test this hypothesis, the effect of chamomile oil, which is one of the vegetable oils that has the potential to be used as a theropathic agent in organisms, on the hematological index and catalase enzyme activity of rainbow trout against glyphosate was investigated.

The findings showed changes in hematological indices and inhibition of CAT enzyme activity in glyphosate-induced toxicity. It was determined that chamomile oil showed a moderate/strong effect on the suppression of this toxicity on a parameter basis.

Key Words: Toxicity, glyphosate, chamomile oil, terapoti

Giriş

Sucul ekosistemler arasında ve farklı türler için bu değişkenin özelliğine göre stres fizyolojisi bağlı güvenilir veriler için çok sayıda çalışma olmalıdır. Bu bağlamda, öncelikle bu verilerin güvenilir zaman serilerini bulmanın zorluğunun altını çizmek gerekir. Sucul ekosistemin stresörlere uzun süre maruz kalması ve oluşan stres kadar, spesifik olmayan ve yaygın bir tepki olarak stres mekanizasyonu, tüm fizyolojik sistemleri ve özellikle birbirine sıkı sıkıya bağlı kan fizyolojisi ve antioksidan savunma sistemi açısından önemlidir.

Oksidatif ve indirgeyici süreçler arasındaki dengesizliğin bir sonucu olarak üretilen hücresel sistemdeki oksidatif stres, tipik olarak, fizyolojik antioksidan savunma sistemi artan reaktif oksijen türlerinin (ROS) seviyesine karşı koyamadığında indüklenir (Koner et al., 2021). Teleostlarda diğer omurgalılar gibi normal hücresel fonksiyonları ve homeostazı korumak ve eski haline getirmek için ROS'u zararsız metabolitlere dönüştürmede çok çeşitli (enzimatik ve enzimatik olmayan) antioksidan savunma sistemleri geliştirmiş olabilir (Lushchak et al., 2001; Sinha et al., 2015). Bunlar, glutatyon (GSH) gibi düşük moleküler ağırlıklı antioksidanları ve ilk savunma hattı olarak bilinen katalaz (CAT) ve süperoksit dismutaz (SOD) gibi enzimlere sahip yüksek moleküler ağırlıklı savunmalarıdır (Ucar et al., 2022).

Son yıllarda kirleticilerin olası toksisitelerinin modülasyonunda alternatif bitkisel orjinli tedavi ajanlarının (Fitoterapötikler) kullanımı, kirletici kaynaklı toksisiteyi azaltmak için etkili ve sürdürülebilir bir yöntem olarak kabul görmektedir. Bitkisel orjinli antioksidanların, serbest radikallerin neden olduğu oksidatif strese karşı oldukça etkili olduğu bilinmektedir (Wan ve Jiang, 2018). Doğal bileşiklerin antioksidan aktivitesi genellikle, metal iyon şelatörleri, proton donörleri ve singlet oksijen söndürücüler olarak hareket etmelerine izin veren indirgeme potansiyellerinden kaynaklanmaktadır (Rice-evans et al., 1995). Son yıllarda su ürünleri araştırmalarında fitotöreatiklerin kullanımı popülerlik kazanmıştır (Kuriana et al., 2020, Hamed et al., 2021, Gholampour et al., 2020). Sucul organizmalarda, balıklarda, anti-stres, patojen ve immünostimülasyon özellikleri fitokimyasalların desteklediği bildirilmektedir (Ahmadifar et al., 2019; Rashidian et al., 2020; Sinha et al., 2021). Bu bitkilerden biri olan papatya eski zamanlardan günümüze alternatif tıbbın da vazgeçilmezi olan bitkilerinden biri olup, günümüzde hem gıda, medikal hem de kozmetik alanlarında oldukça yaygın kullanılmaktadır. Papatyanın terapötik özellikleri flavonoidler (örn. apigenin, luteolin ve kuersetin) ve terpenoidler (örn. kamazulen, bisabolol ve bisabolol oksit) gibi çeşitli biyoaktif bileşikleri içeren çiçek kısmında daha yüksektir. Özellikle stresin bertaraf edilmesi ve cilt ve saç bakımında sıklıkla tercih edilmektedir. Geleneksel tıpta kullanım alanı olmasına rağmen, literatürde bazı önemli biyolojik aktivitelerine dair bir rapor bulunmamaktadır (Karakaş et al., 2017; Kazami et al., 2024).

Materyal ve Metot

Deneme bileşenleri ve deneme dizaynı

Araştırma, Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Akvaryum Balıkları Uygulama ve Araştırma Merkezinde bulunan Toksikoloji Deneme Ünitesi ve Su Ürünleri Fakültesi Laboratuvarlarında yürütülmüştür.

Atatürk Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi İçsu Balıkları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden temin edilen öncesinde herhangi bir enfeksiyon ya da toksisiteye maruz kalmamış 65 ± 3 g ağırlığında 144 adet gökkuşağı alabalığı (*Oncorhynchus mykiss*) Su Ürünleri Fakültesi toksikoloji araştırma ünitesinde bulunan deneme ünitesine alındı. Üç tekerrür olarak kurgulanan çalışmada uygulama ve kontrol grubu için 12 akvaryum kullanıldı.

Çalışmada kullanılan glifosat (Koruma Tarım) ve papatya yağı (Polente) ticari firmalardan temin edilmiştir. Denemede kullanılan pestisit ve yağ konsantrasyonları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Deneme grupları

Grup	Uygulama
Kontrol (C)	Glifosat ve/veya papatya yağı olmayan
Papatya yağı	2 mL papatya yağı
Glifosat	1,2 mL glifosat
Papatya yağı+ Glifosat	2mL papatya yağı+1,2 mL glifosat

Denemeye alınan balıklar aklimasyon sürecinde (14 gün) pelet yem ile canlı ağırlığın %2'si oranında günde 2 kez olacak şekilde beslenmiştir. Akvaryumlar her gün tahliye borusu yardımıyla sifonlanarak yem ve dışkı atıklarının ortamdan uzaklaştırılması sağlanmıştır (Bricknell et al. 1999). Çalışmada toplam 4 grup oluşturulmuş her grupta 12 adet balık olacak şekilde rastgele dağıtım yapılmıştır.

Ekstrüde ticari alabalık yemleri öğütülerek papatya yağı ve glifosatın belirlenen konsantrasyonları (tekli ve birlikte olacak şekilde, Tablo 1) yavaş yavaş karıştırılarak rasyonlara eklendi. Hazırlanan rasyonlar dondurularak yaklaşık 0,7-2 mm boyutunda parçalandı ve kullanılıncaya kadar -20°C 'de tutuldu. Kontrol yemleri ise aynı prosedürle hazırlanmış ancak bitkisel yağ ve pestisit takviyesi yapılmamıştır (Gültekin 2022). Balıklar aklimasyon süresi (14 gün) boyunca ad libitum olarak günde iki kez yemlenmiş. Deneme sonunda kan dokularında hematolojik indeks ve CAT enzim aktivitesi değerlendirilmiştir.

Akut uygulama periyodu sonunda (96 saat) kontrol ve uygulama gruplarından rastgele örneklenen balıkların kaudal venalarından kan numuneleri alınmış ve hematolojik analizler için kullanılmıştır. Hematolojik parametreler kapsamında; eritrosit sayısı (RBC), lökosit (WBC), hematokrit (HCT), hemoglobin (Hb), ortalama eritrosit hacmi (MCV), ortalama eritrosit hemoglobin konsantrasyonu (MCH) ve ortalama eritrosit hemoglobin miktarı (MCHC) parametreleri otomatik hematoloji analiz cihazı (Prokan) kullanılarak tam kanda analiz

edilmiştir. WBC, hematoksilen (H) ve eozin (E) ile boyanmış kan yaymaları kullanılarak Tavares-Dias ve Moraes'e (2003)'e göre tespit edilmiştir. Tüm kan örnekleri aynı operatör tarafından üç tekrar halinde analiz edilmiştir. Otomatik yöntemin güvenilirliğini doğrulamak için tüm numunelerde manuel hematolojik analiz de yapılmıştır (Uçar et al 2021).

Homojenat hazırlama ve enzim aktivitesi

Alınan kan örnekleri 4°C'de 2000 rpm'de 5 dakika santrifüj edilerek, plazma kısmı uzaklaştırılan homojenatlarda pelet kısma (şekli elemanlardan oluşan katı yapı) hacminin üç katı kadar %0.9'luk NaCl solüsyonu eklenmiştir. Karışım hafifçe karıştırılarak yeniden santrifüjlenmiş (işlem 2 kere daha aynı prosedürde uygulanacaktır), elde edilen eritrosit hemolizatlarında enzim aktiviteleri belirlenmiştir (Arsova vd. 2009).

Catalaz (CAT) aktivitesi, Hidrojen peroksit (H₂O₂) yıkımına dayanan ölçümde 240 nm'de spektrofotometrik olarak absorbans azalmasından hidrojen peroksit ayrışmasının izlenmesi prensibi esas alınmıştır (Aebi, 1974).

İstatistik analiz

Elde edilen datalarda SPSS paket programı kullanılarak gruplar arasındaki farklılık one-way (ANOVA) varyans analizi ile belirlendikten sonra Duncan's testi ile değerlendirilmiştir (P<0,05). Sonuçlar ortalama değerler ve standart sapma olarak yansıtılmıştır.

Sonuçlar

Hematolojik indeks

Hematolojik indekslerde kontrol grubu diğer uygulama gruplarına oranla Hct, Hb ve RBC seviyelerinde önemli bir artış göstermiştir (Tablo 2). Kan indeksleri dikkate alındığında 96. saat sonunda gruplar arası uygulamalar istatistik olarak önemli belirlenmişken (p<0.05), MCH, MCHC ve PLT değerlerinde değişimler olsa da bu farklılıklar tüm gruplarda önemsiz bulunmuştur (p>0,05).

Tablo 2' de yansıtıldığı üzere CAT enzim aktivitesinde kimyasal uygulanan gruplarda ciddi inhibisyonlar belirlenirken, papatya yağı uygulaması bu enzim aktivitesini indüklemiştir.

Tartışma

Toksikantların etki mekanizmasının tahmin ve teşhisi için hematolojik ve biyokimyasal parametreler yaygın olarak kullanılabilir. Bu parametrelerdeki değişiklikler, stresin yorumlanması ve anormalliklerin tespiti için önemli bir tanı aracı olarak kullanılabilir (Uçar et al 2020; Uçar et al 2021).

Hematolojik indeksler [Lökosit (WBC), eritrosit (RBC), hematokrit (Ht), hemoglobin (Hb), ortalama eritrosit hacmi (MCV), ortalama eritrosit hemoglobini (MCH) ve ortalama eritrosit hemoglobin konsantrasyonu

(MCHC)] içsel ve dışsal faktörlerden etkilenebilir. Araştırmada kullanılan glifosat eritrosit sayısı ve hemoglobin değerinde azalışlara neden olmuştur. Gözlemlenen bu düşüş anemi veya şiddetli kanamanın olabileceğini düşündürmektedir. Bu iki parametrede gözlemlenen azalış eritrositlerin yıkımı dolayısıyla eritropoetik dokuya karşı pestisit zararı mekanizmasından kaynaklanmıştır (Uçar et al 2021).

RBC'ler, Hb ile kombinasyon halinde olan vücut hücrelerine oksijen sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Hematokrit (Hct) ise RBC'lerin sayısı ve boyutundan etkilenen, kandaki RBC'lerin hacimsel yüzdesi olarak tanımlanır. Eritrositlerin sayısındaki veya boyutundaki azalma, kapladıkları alan miktarını da azaltarak daha düşük hematokrit ile sonuçlanır. Bu nedenle, hematokrit değişimlerinde RBC'lerin veya Hb'nin sayısı ve boyutundaki herhangi bir artış etkili olabilmektedir.

Kan parametrelerinde azalan hemoglobin, methemoglobine oksidasyonu, daha az gaz değişimi ve serbest radikal kaynaklı hasar nedeniyle olabilir. Bunun yanı sıra, stres reaksiyonu ile birlikte metabolizmada yüksek enerji tüketimi sonucunda oksijen taşınmasının baskılanması stresle ilgili adaptif mekanizmalardan biri olduğundan, bu düşüşlerde stresin etkili olduğu söylenebilir. Papatya yağı uygulaması gözlemlenen düşüşleri tersine çevirip kontrole yakın değerlere çekmiştir. Normal RBC boyutunun geri kazanılması, papatya yağının biyoaktif bileşenlerinin içsel antioksidan ve serbest radikal süpürücü özellikleri sayesinde lipid peroksidasyonu ile savaşarak ikincil zararı stabilize etmedeki başarısından kaynaklanmış olabilir (Hadi et al 2016). Hematolojik parametrelerde, MCHC değeri pestisit grubunda önemli bir düşüş göstermiştir. Bu durum balıkların hipokromik makrositik anemi ile ilgili durumunu gösterir.

Trombositler immün fonksiyona katılır ve fagositik aktivite sergilerler (Tavares-Dias ve Moraes, 2004; Fazio et al 2019). Mevcut araştırma bulgularımız pestisit uygulanan gruplarda glifosat aracılı olarak gökkuşuğu alabalığı trombosit sayısının azaldığını ortaya koymuştur. Düşük PLT, pestisit etkisi altında doku hasarı ve hematopoezi azalması ile açıklanabilir (Ucar et al., 2021; Gültekin 2022).

Pestisit uygulanan grupta kalıcı bir intoksikasyon, kompanzasyon mekanizmalarının tetiklenmesine neden olarak, Hct ve Hb konsantrasyon değerlerinde ve beraberinde MCH'de bir azalmaya yol açmıştır (Mahieu et al., 2000). Ayrıca düşük hemoglobin içeriği, RBCs hemoliziyle ilişkilendirilebilir. Yine, enzim aktivitelerinin inhibisyonu ve/veya demir katılımı veya kullanımına müdahale yoluyla hem sentezinin inhibisyonu yoluyla anemiyle ilişkilendirilebilecek bir mekanizmayı işaret edebilir (Osama et al., 2014).

Papatya yağının hepatositlerdeki fizyolojik işlevi bilinmemekle birlikte, kimyasal kaynaklı genetik hasarın bu bitkisel yağ orjinli bileşiklerinin antioksidan kapasitesi ile önlenebileceği hipotezi kurgulanabilir. Çünkü toksisite serbest radikal oluşumunu tetikler (Abubakar et al., 2003). Bilindiği gibi genetik hasarlar esas olarak

oksidatif strese bağı olarak gelişir (Turkez et al., 2013). Çalışmamızda CAT aktivitelerinde papatya yağı gruplarında artış glifosat uygulamalarında ise azalış belirlenmiştir. Bu durumun açıklanmasında papatya yağı ile ilgili sucul canlılarda çalışma olmadığından köklerdeki fenolik madde içeriği etkisi üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Stres vücutta aynı anda birden fazla maddenin salınımını serbest bırakır veya geciktirir bu organizmalarda yaygın bir kendini koruma yöntemi olarak açıklanır (Song et al., 2022).

Antioksidan işlevi bozulduğunda, serbest radikaller (serbest oksijen radikalleri, hidroksil serbest radikaller ve nitrojen serbest radikalleri vb. dahil) birikir ve bu da vücutta ROS artışıyla birlikte oksidatif zarar ve organel hasarına neden olur (Jian et al., 2020).

Araştırma bulgularımız papatya yağının özellikle oksidatif stresin baskılanmasında etkili olduğunu göstermiştir. Yapılan bir çalışmada, bu bitki ekstraktlarının *in vitro* ve *ex vivo* oksidatif sistemlerde güçlü antioksidan aktiviteye sahip olduğu ve yüksek miktarda fenolik madde içerdiği bildirilerek, doğal bir ROS temizleyicisi kaynağı olduğu rapor edilmiştir (Karakas et al., 2017).

Yapısında bulunan bazı aktif bileşenlerin (fraxidin, matriisobenzofuran, apigenin, skopoletin, palmatosid A, apigenin 7-O-b-glukopiranosid ve p-hidroksiasetofenon gibi) glutatyon S-transferaz (GST) aktivitesini düzenlediği ve böylece redoksla ilişkili GSH sinyallemesine katkıda bulunduğu bildirilmiştir (Akram et al., 2024).

Bu çalışma, farklı alanlarda kullanım imkanı olan papatya yağının antioksidan özelliği için bir modelleme sağlamış, pestisit ve papatya yağı ile birlikte uygulamalarına ait gökkuşuğu alabalığında hematoksik sonuçların gösterilmesi, diğer toksikolojik yolların çalışılmasında teşvik edici olarak araştırma yolları açabilir.

Kaynaklar

Akram, W., Ahmed, S., Rihan, M., Arora, S., Khalid, M., Ahmad, S., ... & Vashishth, R. (2024). An updated comprehensive review of the therapeutic properties of Chamomile (*Matricaria chamomilla* L.). *International Journal of Food Properties*, 27(1), 133-164.

Jian, Z., Guo, H., Liu, H., Cui, H., Fang, J., Zuo, Z., ... & Zhao, L. (2020). Oxidative stress, apoptosis and inflammatory responses involved in copper-induced pulmonary toxicity in mice. *Aging (Albany NY)*, 12(17), 16867.

Karakas, F. P., Turker, A. U., Karakas, A., Mshvildadze, V., Pichette, A., & Legault, J. (2017). In vitro cytotoxic, antibacterial, anti-inflammatory and antioxidant activities and phenolic content in wild-grown flowers of common daisy—A medicinal plant. *Journal of herbal medicine*, 8, 31-39.

Kazemi, A., Shojaei-Zarghani, S., Eskandarzadeh, P., & Hashempur, M. H. (2024). Effects of chamomile (*Matricaria chamomilla* L.) on sleep: A systematic review and meta-analysis of clinical trials. *Complementary Therapies in Medicine*, 103071.

Mahieu, S., del Carmen Contini, M., Gonzalez, M., Millen, N., & Elias, M. M. (2000). Aluminum toxicity. Hematological effects. *Toxicology letters*, 111(3), 235-242.

Osama, A., Fatma, A., Mohamed, E., & Huda, S. (2014). Studies on the protective effects of ginger extract and in combination with ascorbic acid against aluminum toxicity induced hematological disorders, oxidative stress and hepatorenal damage in rats. *Ann Vet Anim Sci*, 1, 137-50.

Song, H., Zhang, S., Yang, B., Liu, Y., Kang, Y., Li, Y., ... & Shan, X. (2022). Effects of four different adjuvants separately combined with *Aeromonas veronii* inactivated vaccine on haematoimmunological state, enzymatic activity, inflammatory response and disease resistance in crucian carp. *Fish & Shellfish Immunology*, 120, 658-673.

Tablo 1. Hematolojik indeksler ve CAT aktivitesi

(a,b,c.) Aynı kolondaki farklı harfler gruplar arası değişimi göstermektedir (n=21, Mean ±Standard sapma). *WBC ($10^4/mm^3$) *RBC ($10^6/mm^3$) *Hb (g/dL) Htc (%) *PLT ($10^4/mm^3$) MCV (μm^3), MCH (pg), MCHC (g/100 mL), CAT (ng/mL)

Uygulama zamanı	Grup	WBC	RBC	HB	HCT	MCV	MCH	MCHC	PLT	CAT
96 h	Kontrol	17,36±2,3 _a	2,24±0,2 ₆ ^a	12,9±0,6 _a	33±1,4 ^a	149,5±10,2 ^b	56,8±4,8 ^a	38,0±1,4 ^a	383±5 ₉ ^a	1,9±2,5 ₇ ^a
	Papatya yağı	16,26±1,5 _{ab}	1,91±0,2 ₈ ^{a b}	11,2±1,2 _{ab}	31±1,2 ^a _b	166±12,2 ^{ab}	58,6±3,6 ^a	35,5±2,8 ^a	434±5 ₈ ^a	0,6±3,7 ^b
	Glifosat +Papatya a yağı	14,47±1,6 _{bc}	1,76±0,3 ₃ ^b	10,6±1,2 _b	27±1,4 _b	157±7,9 ^{ab}	60,7±9,3 ^a	38,6±4,9 ^a	343±1 ₈ ^a	0,88±0,5 ^b
	Glifosat	11,82±1,3 _c	1,31±0,2 ₉ ^b	9,7±1,3 ^b	28±0,5 _b	179±13,2 ^a	60,6±2,7 ^a	34,5±4,4 ^a	369±2 ₉ ^a	1,8±1,5 ^a

ROS (REAKTİF OKSİJEN TÜRLERİ) VE HÜCRE SİNYAL YOLAKLARI

Arzu Özkan,

Dr.Öğr. Üyesi Derya Okuyan

arzu.ozkan@ogr.bandirma.edu.tr , dokuyan@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstürüsü, Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Sistemleri YL Progamı , Balıkesir, Türkiye

Özet

Moleküler oksijen (dioksijen; O₂), aerobik organizmaların hayatta kalması için gereklidir. Aerobik enerji metabolizması, mitokondriyal elektron taşınmasının oksidoredüksiyon enerjisinin ATP'nin yüksek enerjili fosfat bağına dönüştürüldüğü bir süreç olan oksidatif fosforilasyona bağlıdır. Mitokondriyal enzim kompleksinin terminal bileşenlerinin katalizlediği reaksiyonlarla O₂, H₂O'ya indirgenir. O₂, sitokrom-c oksidaz için son elektron alıcısı olarak görev yapar. Bu elektron transfer reaksiyonları sırasında O₂'nin kısmen indirgenmiş ve oldukça reaktif metabolitleri oluşabilir. Bu O₂ metabolitleri, sırasıyla O₂'nin bir ve iki elektron indirgenmesiyle oluşan süperoksit anyonu (O₂⁻) ve hidrojen peroksiti (H₂O₂)'dir. Geçiş metali iyonlarının varlığında daha da reaktif hidroksil radikali (OH[•]) oluşturulabilir. Bu kısmen indirgenmiş O₂ metabolitleri, moleküler O₂'ye göre daha yüksek reaktiviteleri nedeniyle "reaktif oksijen türleri" (ROS) olarak anılır. Mitokondri ve diğer hücrel kaynaklardan gelen ROS, geleneksel olarak lipidlere, proteinlere ve DNA'ya zarar verme potansiyeline sahip metabolizmanın toksik yan ürünleri olarak kabul edilmektedir. ROS'un potansiyel olarak zararlı etkilerine karşı korunmak için hücreler, süperoksit dismutaz (O₂⁻'yi H₂O₂'ye indirgeyen), katalaz ve glutatyon peroksidaz (H₂O₂'yi H₂O'ya indirgeyen) gibi çeşitli antioksidan enzimlere sahiptir. Bu nedenle oksidatif stres, genel olarak oksidan üretimi ile hücrenin oksidatif hasarı önleyen antioksidan kapasitesi arasındaki dengesizlik olarak tanımlanabilir. Oksidatif stresin ateroskleroz, pulmoner fibrozis, kanser, nörodejeneratif hastalıklar ve yaşlanma gibi çok sayıda insan hastalığında rol oynadığı düşünülmektedir. ROS belirli yollar ile hücre içersinde etkileşim halindedir. NF-KB Sinyal Yolağı, MAPK Yolağı, Keap1-Nrf2-ARE Sinyal Yolağı ve PI3K-Akt Sinyal Yolağı olmak üzere bu yollara ROS'un etki ettiği hücre sinyal yollarıdır.

Anahtar Kelimeler: ROS, Hücre sinyalleme, Hücre yolları, Reaktif Oksijen

ROS (REACTIVE OXYGEN SPECIES) AND CELL SIGNALING PATHWAYS

Abstract

Molecular oxygen (dioxygen; O_2) is essential for the survival of aerobic organisms. Aerobic energy metabolism is dependent on oxidative phosphorylation, a process in which the redox energy from mitochondrial electron transport is converted into the high-energy phosphate bond of ATP. Oxygen (O_2) is reduced to water (H_2O) through reactions catalyzed by the terminal components of the mitochondrial enzyme complex. O_2 acts as the final electron acceptor for cytochrome c oxidase. During these electron transfer reactions, partially reduced and highly reactive metabolites of O_2 may be formed. These O_2 metabolites are the superoxide anion (O_2^-) and hydrogen peroxide (H_2O_2), formed by one-electron and two-electron reductions of O_2 , respectively. In the presence of transition metal ions, the highly reactive hydroxyl radical ($OH\bullet$) can also be produced. Due to their higher reactivity compared to molecular O_2 , these partially reduced O_2 metabolites are referred to as "reactive oxygen species" (ROS). ROS, generated from mitochondria and other cellular sources, have traditionally been considered toxic by-products of metabolism with the potential to damage lipids, proteins, and DNA. To protect against the potentially harmful effects of ROS, cells have various antioxidant enzymes, such as superoxide dismutase (which reduces O_2^- to H_2O_2), catalase, and glutathione peroxidase (which reduces H_2O_2 to H_2O). Therefore, oxidative stress can generally be defined as an imbalance between oxidant production and the cell's antioxidant capacity to prevent oxidative damage. Oxidative stress is believed to play a role in a number of human diseases, including atherosclerosis, pulmonary fibrosis, cancer, neurodegenerative diseases, and aging. ROS interact within the cell through specific signaling pathways. These pathways include the NF- κ B signaling pathway, the MAPK pathway, the Keap1-Nrf2-ARE signaling pathway, and the PI3K-Akt signaling pathway, all of which are influenced by ROS.

Keywords: *ROS, Cell signaling, Cell pathways, Reactive Oxygen*

1. GİRİŞ

Bütün çok hücreli organizmalar gelişimsel organogenez, normal doku homeostazisinin korunması ve doku hasarına karşı onarım mekanizmaları gibi çeşitli fizyolojik süreçlerde hücre-hücre iletişimini düzenlemek için hem hücre dışı hem de hücre içi sinyallerden oluşan oldukça karmaşık sistemler tarafından düzenlenirler. Hücre dışı sinyaller spesifik hücre yüzeyi reseptörlerine bağlanan büyüme faktörleri, sitokinler, hormonlar ve nörotransmitterlerdir. Reseptör-ligand etkileşimleri sağlandıktan sonra iyon konsantrasyonlarındaki değişiklikler (iyon kanalına bağlı reseptörler), trimerik GTP bağlayıcı düzenleyici proteinlerin aktivasyonu (G proteinine bağlı reseptörler) ve reseptör kinazların aktivasyonu (enzime bağlı reseptörler) gibi çeşitli hücre içi sinyallerin üretimini indüklerler. Daha sonra ikinci haberciler (cAMP, Ca^{2+} ve fosfolipid metabolitleri gibi) ve protein fosforilasyon basamakları tarafından reaksiyon devam ederek çeşitli hücre fonksiyonları için gerekli olan spesifik gen gruplarının ekspresyonunu düzenleyen transkripsiyon faktörlerinin aktivasyonu sağlarlar. Moleküler oksijen (dioksijen; O_2), aerobik organizmaların hayatta kalması için gereklidir. Aerobik enerji metabolizması, mitokondriyal elektron taşınmasının oksidoredüksiyon enerjisinin ATP'nin yüksek enerjili fosfatına dönüştürüldüğü bir süreç olan oksidatif fosforilasyona bağlıdır. Mitokondriyal enzim kompleksinin terminal bileşenlerinin katalizlediği reaksiyonlarla O_2 , H_2O 'ya indirgenir. O_2 , sitokrom-c oksidaz için son elektron alıcısı olarak görev yapar. Bu elektron transfer reaksiyonları sırasında O_2 'nin kısmen indirgenmiş ve oldukça reaktif metabolitleri oluşabilir. Bu O_2 metabolitleri, sırasıyla O_2 'nin bir ve iki elektron indirgenmesiyle oluşan süperoksit anyonu (O_2^{2-}) ve hidrojen peroksiti (H_2O_2)'dir. Geçiş metali iyonlarının varlığında daha da reaktif hidroksil radikali ($OH\cdot$) oluşturulabilir. Bu kısmen indirgenmiş O_2 metabolitleri, moleküler O_2 'ye göre daha yüksek reaktiviteleri nedeniyle "reaktif oksijen türleri" (ROS) olarak anılır. Mitokondri ve diğer hücre kaynaklarından gelen ROS, geleneksel olarak lipidlere, proteinlere ve DNA'ya zarar verme potansiyeline sahip metabolizmanın toksik yan ürünleri olarak kabul edilmektedir (Freeman & Crapo, 1982). ROS'un potansiyel olarak zararlı etkilerine karşı korunmak için hücreler, süperoksit dismutaz (O_2^{2-} 'yi H_2O_2 'ye indirgeyen), katalaz ve glutatyon peroksidaz (H_2O_2 'yi H_2O 'ya indirgeyen) gibi çeşitli antioksidan enzimlere sahiptir. Bu nedenle oksidatif stres, genel olarak oksidan üretimi ile hücrenin oksidatif hasarı önleyen antioksidan kapasitesi arasındaki dengesizlik olarak tanımlanabilir. Oksidatif stresin ateroskleroz, pulmoner fibrozis, kanser, nörodejeneratif hastalıklar ve yaşlanma gibi çok sayıda insan hastalığında rol oynadığı düşünülmektedir (Cross, 1987; Halliwell, 1992). Ancak oksidatif stres ile bu hastalıkların patobiyolojisi arasındaki ilişki, büyük ölçüde ROS'un hem normal fizyolojik hem de hastalık durumlarında işlev gördüğü mekanizmaların anlaşılmasından dolayı açık değildir.

Yapılan çalışmalar, ROS'un yalnızca hücrel metabolizmanın zararlı yan ürünleri olmadığını, aynı zamanda hücre sinyalleme ve düzenlenmesinde önemli moleküller olduğunu göstermektedir (Finkel 1998; Rhee, 1999). ROS'un bu rolü omurgalılarda nispeten yeni bir kavram olmasına rağmen, memeli olmayan birçok sistemde ROS'un fizyolojik bir rolü olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Bakterilerde OxyR proteini, H₂O₂ ile indüklenebilir genlerin transkripsiyonel düzenleyicisi olarak işlev görür ve oksidasyonla doğrudan aktive edildiği gösterilmiştir (Christman ve ark., 1985; Storz ve ark., 1990). Yakın zamanda yapılan bir çalışma (Zheng v ark., 1998), H₂O₂'nin, muhtemelen konformasyonunu değiştirerek bu transkripsiyon faktörünün aktivasyonunu tetikleyen molekül içi disülfür bağlantıları oluşturmak için OxyR'deki iki korunmuş sisteini oksitlediğini göstermiştir. Escherichia coli SoxR transkripsiyon faktörü, özellikle paraquat ve menadion gibi O₂ üreten redoks döngüsü ajanlarına yanıt olarak aktive edilir (Greenberg ve ark., 1990).

Çeşitli hücre içi ve hücre dışı reaksiyonlar sonrasında ortaya çıkan ve hücre büyümesi, farklılaşması ve ölümü gibi önemli mekanizmalarda rol oynayan bir molekül olarak ROS'un çeşitli sinyal yolları üzerindeki etkili olduğu ve ROS'un hücre sinyal proteinleri üzerinde nasıl etki gösterdiği, hücre sinyal proteinlerinin hücre içi ROS seviyesini nasıl etkilediği yapılan çalışmalarla gösterilmiştir (Zhang ve ark., 2013; Sena ve ark., 2012). Bu derleme hücre içi ROS'un üretiminin basamaklarını, ROS'un hücre sinyal proteinlerine, iyon kanallarına etki mekanizmalarını açıklamaktadır.

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Hücrel ROS kaynağı genel olarak iki ana kategoriye ayrılır: Birinci kaynak; Mitokondriyal oksidatif metabolizmadır. Çeşitli reaksiyonların yan ürünü olarak ROS serbest bırakılır. İkinci kaynak ise; Sinyal yolları. Ksenobiotiklere, sitokinlere ve bakteriyel enfeksiyonlara karşı savunma mekanizmasıyla ROS üretimi gerçekleşebilir (Grivennikova ve ark., 2013; Starkov ve ark., 2008). Mitokondriyal solunum zincirinin başlangıç ürünü olan ve kompleks I ve III tarafından üretilen O₂- süperkoksit dismutaz (SOD) enzimi tarafından hızlı bir şekilde H₂O₂'ye dönüştürülerek katalaz veya glutatyon peroksidazla suya indirgenir (Galluzzi ve ark., 2010; Turrens, 2003). NADPH oksidazlar (NOX) hücrel ROS'un bir başka önemli kaynağıdır. NOX'lar gp91phox (NOX2) domain yapısına ek olarak NOX1-NOX5, Duox1 ve Duox2 domaini içermelerine göre üç gruba ayrılırlar (Brown ve ark., 2009; Harrison, 2017). NOX1, NOX3 ve NOX4 boyut ve domain yapısı açısından NOX2'ye benzer ve oksijenin NADPH'ye bağımlı indirgeme reaksiyonunu katalizler. NOX5 domain yapısı açısından NOX2'den farklı olsa da süpeksit oluşturma potansiyeline sahiptir. Duox1 ve Duox2 ise peroksidaz homoloji domaini içerirler. Bu domain sayesinde hücre dışı substrakların oksitlenerek daha güçlü oksidan türlerinin üretilmesine olanak tanır (Lambeth, 2004). Tümör nekroz faktör-a (TNF-a), epidermal

büyüme faktörü (EGF) ve İnterlökin-1B (IL-1B) sitokinler ve hipoksik şartlarda ROS üretimi indüklenir (Brand, 2010; Large ve ark.,2014). Hücre içi ROS miktarının kritik artışına karşı çalışan antioksidan proteinleri yapılan çalışmalarla keşfedilmiştir. Bu antioksidan proteinlerinin ana üyeleri Cu-Zn-SOD (SOD1) ve Mn-SOD (SOD2)içeren süperoksit dismutazlardır (SOD) (Miller, 2012). SOD2, membranı geçemeyen süperoksit moleküllerini H₂O₂'ye dönüştürür ve katalazlar tarafından suya indirgenmesini sağlar. SOD1 ise zarlar arası boşlukta ve sitozolde bulunan süperoksit moleküllerini H₂O₂'ye indirger. Ayrıca antioksidan sürecinde glutatyon peroksidaz (GPx), glutatyon S-transferaz pi (GST-pi), metallothionein-3 (MT3), ferritin ağır zinciri (FHC) ve dihidrodiol dehidrojenaz (DDH1 veya AKR1C1) bu süreçte belirleyici roller oynarlar (Mari ve ark., 2009; Chen ve ark., 2008).

Çeşitli hücre içi ve hücre dışı reaksiyonlar sonrasında ortaya çıkan ve hücre büyümesi, farklılaşması ve ölümü gibi önemli mekanizmalarda rol oynayan bir molekül olarak ROS'un çeşitli sinyal yolları üzerindeki etkili olduğu ve ROS'un hücre sinyal proteinleri üzerinde nasıl etki gösterdiği, hücre sinyal proteinlerinin hücre içi ROS seviyesini nasıl etkilediği yapılan çalışmalarla gösterilmiştir (Zhang ve ark., 2013; Sena ve ark., 2012). NF-kB, ROS birikimini baskılayarak oksidatif stres koşulları altında koruyucu bir rol oynayabilir. NF-kB aktivasyonunun inhibisyonu, TNF α kaynaklı ROS üretiminde, lipid peroksidasyonunda ve protein oksidasyonunda artışa neden olur (Djavaheri-Mergny ve ark. 2004). Otofajinin modülasyonu başka bir NF-kB aracılı koruyucu mekanizma olabilir. Wu ve diğerleri. geçici oksidatif stresten iyileşme sırasında NF-kB aktivasyonunun inhibisyonunun hücre canlılığını önemli ölçüde azalttığını ve böylece NF-kB aktivasyonunun hücre iyileşmesi için önemli olduğunu gösterdi (Wu ve ark., 2009). Son yapılan çalışmalar ROS ve NF-Kb arasında ilişki olduğunu ve farklı yollar üzerinden regüle edildiği kanıtlamıştır. İlk yol; ROS, esas olarak IKBa'nın fosforilasyonunu inhibe ederek NF-KB yolağının aktivasyonunu etkiler. İkinci olarak; NF-KB yolağında IKK ROS'un birincil hedefidir. IKKB'nın sistein 179. Rezidüsü ROS tarafından S-Glutatyonilasyonuna neden olur ve IKKB aktivitesi inhibe edilmiş olur (Reynaert ve ark., 2006). Son olarak ROS IKB'nın ubiquitinlenerek degrade olmasına neden olmaktadır. Ardından UBC12'yi inaktif hale getirerek NF-KB aktivasyonu inaktif hale gelir. Çalışmalar ROS'un MAPK yollarının aktivasyonunu indükleyebildiğini veya aracılık edebildiğini göstermiştir (McCubrey ve ark., 2006). ROS üretimini paralel olarak indükleyen bir dizi hücresel uyarıcı, birden fazla hücre tipinde MAPK yollarını aktive (Torres ve ark., 2003; McCubrey ve ark., 2006). ROS birikiminin antioksidanlar tarafından önlenmesi, hücresel uyarıcılarla hücre uyarımı sonrasında MAPK aktivasyonunu bloke eder (Torres ve ark., 2003; McCubrey ve ark., 2006), bu da ROS'un MAPK yollarının aktivasyonuna dahil olduğunu gösterir. Ayrıca, oksidatif stresi taklit etmek için

hücrelerin eksojen H₂O₂'ye doğrudan maruz bırakılması, MAPK yollarının aktivasyonuna yol açar (Ruffels ve ark, 2004; Dabrowski ve ark., 2000).

Başka bir yolak olan Nrf2-Keap1 için son çalışmalar, Nrf2-Keap1 yolunun sitozolik ve mitokondriyal ROS üretimini düzenlediğini; Nrf2 eksikliğinin NAPDPH oksidaz 2 aktivitesinin artmasına yol açtığını ve Keap1'in baskılanmasıyla elde edilen kısıtlanmamış Nrf2 aktivasyonunun NAPDPH oksidaz 4 aktivitesinin artmasına yol açtığını ileri sürmektedir (Kovac ve ark., 2015); bu da NRF2-Keap1 çiftinin redoks homeostazında önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir çünkü NAPDPH oksidaz da Nrf2'yi düzenlemektedir (Essizk ve ark., 2015 ,Ren ve ark., 2017, Brewer ve ar., 2011, Papaiahgari ve ark., 2004). Bu nedenle, Nrf2-Keap1 ve NAPDPH oksidazların karşılıklı kontrolünün ROS seviyelerinin ince ayarında büyük bir rol oynaması muhtemeldir.

ROS, hem sağlıklı hem de hastalıklı hücrelerin işleyişi için gerekli olduğundan çok yönlü özelliklere sahiptir. ROS, diyabet, ateroskleroz, felç vb. hastalıklarda hücrelerin patofizyolojik durumlarını sürdürmesinde belirleyicidir. Kanser hücreleri, çoğu kanser hücresinin düzenli işleyiş için daha yüksek düzeyde ROS'a ihtiyaç duyması ve antikanser tedavilerinin çoğunlukla kanser hücresi ölümünü teşvik etmek için ROS'un aşırı üretimine dayanması nedeniyle ROS'a bağımlılık açısından ilginç bir durum sunar (Yang ve ark., 2018). ROS otofajiyi teşvik edebilir (Azad ve ark., 2009) ve ROS, hücre büyümesi ve proliferasyonu için elverişli olan ROS homeostazisinin düzenlenmesinde rol oynayan PI3K/Akt yolunun aktivasyonu için gereklidir (Koundouros & Poulgiannis, 20019) ROS'un bazal seviyeleri prosurvival PI3K yolunu destekleyebilir (Zhang ve ark., 2016). p110a katalitik alt birimi ile ilişkili sınıf I PI3K, NF-E2 p45 ile ilişkili faktör 2-antioksidan tepki elemanı (Nrf2-ARE) bağımlı yol yoluyla hücrenin antioksidan mekanizmasını teşvik ederek ROS seviyelerini arzu edilen bir aralıkta sınırlamada rol oynar. (Wang ve ark., 2008). Antioksidan sistemlerin PI3K proteini tarafından teşvik edilmesi, ROS'un otofajik mekanizmanın aktivasyonunu tetikleyecek seviyelere kadar birikmesini önler. PI3K-Nrf2 yolu ve otofajik yol, hücrelerde oksidatif hasarın önlenmesi amacıyla hizmet eder. PI3K Nrf2 sinyallemesinin bu kalitesi, kanser hücresinin terapötik ilaçlara karşı direncini arttırmada belirleyicidir (Jaramillo & Zhang, 2013). İki sistemin tamamlayıcı doğası, PI3K ve Nrf2 eksikliği olan bir ortamda oksidatif strese bir artış olduğunda Beclin-1, Atg7 gibi majör otofajik proteinlerin seviyelerindeki yükselmeden açıkça ortaya çıkmıştır (Lv ve ark., 2019). Diğer taraftan, otofaji geni ATG7'nin yokluğu, otofaji adaptör proteini nükleoporin p62'nin (p62), Nrf2 inhibitörü Kelch benzeri ECH'yi birleştiren protein 1'i (Keap1) sekestre ederek Nrf2'nin aktivasyonunu teşvik etmesine izin verdi, böylece PI3K-'ya yardımcı oldu. Oksidatif stresle mücadelede Nrf2 modu (Jiang ve ark., 2015). Nrf2 aracılı eylemlerin dışında, PI3K proteini Akt proteininin

aktivasyonunu gerçekleştirebilir ve bu daha sonra sınıf I PI3K proteininin p110a katalitik alt birimine geri bağlanabilecek anti-otofajik eylemlerin büyük kısmını gerçekleştirir (Yu ve ark., 2015).

Başka bir sinyal yolu olan Keap1-Nrf2-ARE, hücrel redoks dengesinin ve metabolizmanın korunmasında ve oksidatif strese karşı adaptif bir yanıtın uyarılmasında kritik bir rol oynar. Nükleer faktör eritroid-2 ile ilişkili faktör 2 (Nrf2), oksidatif strese direnç gösteren ve çeşitli çevresel stres öncülerine karşı uyumlayıcı bir yanıtı gerçekleştirebilen bir transkripsiyon faktörüdür. Kelch benzeri ECH ile ilişkili protein (Keap 1) ile Nrf2 ilişkisi, kansere neden olan somatik mutasyonların biyolojik önemini göstermektedir (Hayes & Dinkova-Kostova, 2014). Keap1-Nrf2-ARE sinyal yolağı kanser, Alzheimer hastalığı (AD), Parkinson hastalığı (PD) ve diyabet gibi birçok inflamatuvar hastalığa yol açabilir. Bu yol üç ana hücrel bileşenden oluşur: Kelch benzeri ECH ile ilişkili protein 1 (Keap1), nükleer faktör eritroid 2 ile ilişkili faktör 2 (Nrf2) ve antioksidan yanıt elemanları (ARE) (Hayes & McMahon, 2009; Furukawa & Xiong, 2005). Normal fizyolojik koşullar altında, Nrf2 (INrf2) inhibitörü olarak da adlandırılan Keap1, Nrf2 (çoğunluğu sitoplazmada bulunan) ile ilişkilidir ve cullin-3 E3-ubikuitin ligazını (Cul3) işe alır ve onunla etkileşime girer (Villeneuve ve ark., 2011). Ve Nrf2'nin her yerde bulunması, 26S proteazomu tarafından bozunması için Nrf2'yi hedef alan şekilde uyarılır (daha fazla ilgili bilgi "ROS ve Ubikitinasyon/Proteazom Sistemi" bölümünde sağlanmıştır) (Dinkova-Kostova ve ark., 2002).

Kaynakça

- Azad, M. B., Chen, Y., & Gibson, S. B. (2009). Regulation of autophagy by reactive oxygen species (ROS): implications for cancer progression and treatment. *Antioxidants & redox signaling*, 11(4), 777–790. <https://doi.org/10.1089/ars.2008.2270>
- Brand M. D. (2010). The sites and topology of mitochondrial superoxide production. *Experimental gerontology*, 45(7-8), 466–472. <https://doi.org/10.1016/j.exger.2010.01.003>
- Brown, D. I., & Griendling, K. K. (2009). Nox proteins in signal transduction. *Free radical biology & medicine*, 47(9), 1239–1253. <https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2009.07.023>
- Chen, J., Adikari, M., Pallai, R., Parekh, H. K., & Simpkins, H. (2008). Dihydrodiol dehydrogenases regulate the generation of reactive oxygen species and the development of cisplatin resistance in human ovarian carcinoma cells. *Cancer chemotherapy and pharmacology*, 61(6), 979–987. <https://doi.org/10.1007/s00280-007-0554-0>
- Christman, M. F., Morgan, R. W., Jacobson, F. S., & Ames, B. N. (1985). Positive control of a regulon for defenses against oxidative stress and some heat-shock proteins in *Salmonella typhimurium*. *Cell*, 41(3), 753–762. [https://doi.org/10.1016/s0092-8674\(85\)80056-8](https://doi.org/10.1016/s0092-8674(85)80056-8)
- Cross, C. E., Halliwell, B., Borish, E. T., Pryor, W. A., Ames, B. N., Saul, R. L., McCord, J. M., & Harman, D. (1987). Oxygen radicals and human disease. *Annals of internal medicine*, 107(4), 526–545. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-107-4-526>
- Dinkova-Kostova, A. T., Holtzclaw, W. D., Cole, R. N., Itoh, K., Wakabayashi, N., Katoh, Y., Yamamoto, M., & Talalay, P. (2002). Direct evidence that sulfhydryl groups of Keap1 are the sensors regulating induction of phase 2 enzymes that protect against carcinogens and oxidants. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 99(18), 11908–11913. <https://doi.org/10.1073/pnas.172398899>
- Djavaheri-Mergny, M., Javelaud, D., Wietzerbin, J., & Besançon, F. (2004). NF-kappaB activation prevents apoptotic oxidative stress via an increase of both thioredoxin and MnSOD levels in TNFalpha-treated Ewing sarcoma cells. *FEBS letters*, 578(1-2), 111–115. <https://doi.org/10.1016/j.febslet.2004.10.082>
- Finkel T. (1998). Oxygen radicals and signaling. *Current opinion in cell biology*, 10(2), 248–253. [https://doi.org/10.1016/s0955-0674\(98\)80147-6](https://doi.org/10.1016/s0955-0674(98)80147-6)
- Franklin, R. A., Atherfold, P. A., & McCubrey, J. A. (2000). Calcium-induced ERK activation in human T lymphocytes occurs via p56(Lck) and CaM-kinase. *Molecular immunology*, 37(11), 675–683. [https://doi.org/10.1016/s0161-5890\(00\)00087-0](https://doi.org/10.1016/s0161-5890(00)00087-0)
- Freeman, B. A., & Crapo, J. D. (1982). Biology of disease: free radicals and tissue injury. *Laboratory investigation; a journal of technical methods and pathology*, 47(5), 412–426.
- Furukawa, M., & Xiong, Y. (2005). BTB protein Keap1 targets antioxidant transcription factor Nrf2 for ubiquitination by the Cullin 3-Roc1 ligase. *Molecular and cellular biology*, 25(1), 162–171. <https://doi.org/10.1128/MCB.25.1.162-171.2005>
- Galluzzi, L., Morselli, E., Kepp, O., Vitale, I., Rigoni, A., Vacchelli, E., Michaud, M., Zischka, H., Castedo, M. ve Kroemer, G. (2010). Mitokondriyal kansere açılan kapılar. *Tıbbın Moleküler Yönleri*, 31 (1), 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.mam.2009.08.002>

- Greenberg, J. T., Monach, P., Chou, J. H., Josephy, P. D., & Demple, B. (1990). Positive control of a global antioxidant defense regulon activated by superoxide-generating agents in *Escherichia coli*. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 87(16), 6181–6185. <https://doi.org/10.1073/pnas.87.16.6181>
- Grivennikova, V. G., & Vinogradov, A. D. (2013). Mitochondrial production of reactive oxygen species. *Biochemistry. Biokhimiia*, 78(13), 1490–1511. <https://doi.org/10.1134/S0006297913130087>
- Halliwell, B., Gutteridge, J. M., & Cross, C. E. (1992). Free radicals, antioxidants, and human disease: where are we now?. *The Journal of laboratory and clinical medicine*, 119(6), 598–620.
- Harrison, I. P. (2017). Understanding the biology of reactive oxygen species and their link to prostate cancer (Version 1). Monash University. <https://doi.org/10.4225/03/58b36dac16d93>
- Hayes, J. D., & McMahon, M. (2009). NRF2 and KEAP1 mutations: permanent activation of an adaptive response in cancer. *Trends in biochemical sciences*, 34(4), 176–188. <https://doi.org/10.1016/j.tibs.2008.12.008>
- Jaramillo, M. C., & Zhang, D. D. (2013). The emerging role of the Nrf2-Keap1 signaling pathway in cancer. *Genes & development*, 27(20), 2179–2191. <https://doi.org/10.1101/gad.225680.113>
- Jiang, T., Harder, B., Rojo de la Vega, M., Wong, P. K., Chapman, E., & Zhang, D. D. (2015). p62 links autophagy and Nrf2 signaling. *Free radical biology & medicine*, 88(Pt B), 199–204. <https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2015.06.014>
- Koundouros, N., & Poulgiannis, G. (2018). Phosphoinositide 3-Kinase/Akt Signaling and Redox Metabolism in Cancer. *Frontiers in oncology*, 8, 160. <https://doi.org/10.3389/fonc.2018.00160>
- Lambeth J. D. (2004). NOX enzymes and the biology of reactive oxygen. *Nature reviews. Immunology*, 4(3), 181–189. <https://doi.org/10.1038/nri1312>
- Large, M., Reichert, S., Hehlhans, S., Fournier, C., Rödel, C., & Rödel, F. (2014). A non-linear detection of phosphohistone H2AX in EA.hy926 endothelial cells following low-dose X-irradiation is modulated by reactive oxygen species. *Radiation oncology (London, England)*, 9, 80. <https://doi.org/10.1186/1748-717X-9-80>
- Lv, H., Yang, H., Wang, Z., Feng, H., Deng, X., Cheng, G., & Ci, X. (2019). Nrf2 signaling and autophagy are complementary in protecting lipopolysaccharide/d-galactosamine-induced acute liver injury by licochalcone A. *Cell death & disease*, 10(4), 313. <https://doi.org/10.1038/s41419-019-1543-z>
- Marí, M., Morales, A., Colell, A., García-Ruiz, C., & Fernández-Checa, J. C. (2009). Mitochondrial glutathione, a key survival antioxidant. *Antioxidants & redox signaling*, 11(11), 2685–2700. <https://doi.org/10.1089/ARS.2009.2695>
- Miller A. F. (2012). Superoxide dismutases: ancient enzymes and new insights. *FEBS letters*, 586(5), 585–595. <https://doi.org/10.1016/j.febslet.2011.10.048>
- Reynaert, N. L., Ckless, K., Korn, S. H., Vos, N., Guala, A. S., Wouters, E. F., van der Vliet, A., & Janssen-Heininger, Y. M. (2004). Nitric oxide represses inhibitory kappaB kinase through S-nitrosylation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 101(24), 8945–8950. <https://doi.org/10.1073/pnas.0400588101>
- Rhee S. G. (1999). Redox signaling: hydrogen peroxide as intracellular messenger. *Experimental & molecular medicine*, 31(2), 53–59. <https://doi.org/10.1038/emm.1999.9>
- Sena, L. A., & Chandel, N. S. (2012). Physiological roles of mitochondrial reactive oxygen species. *Molecular cell*, 48(2), 158–167. <https://doi.org/10.1016/j.molcel.2012.09.025>

- Starkov A. A. (2008). The role of mitochondria in reactive oxygen species metabolism and signaling. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1147, 37–52. <https://doi.org/10.1196/annals.1427.015>
- Storz, G., Tartaglia, L. A., & Ames, B. N. (1990). Transcriptional regulator of oxidative stress-inducible genes: direct activation by oxidation. *Science (New York, N.Y.)*, 248(4952), 189–194. <https://doi.org/10.1126/science.2183352>
- Turrens J. F. (2003). Mitochondrial formation of reactive oxygen species. *The Journal of physiology*, 552(Pt 2), 335–344. <https://doi.org/10.1113/jphysiol.2003.049478>
- Villeneuve, N. F., Lau, A., & Zhang, D. D. (2010). Regulation of the Nrf2-Keap1 antioxidant response by the ubiquitin proteasome system: an insight into cullin-ring ubiquitin ligases. *Antioxidants & redox signaling*, 13(11), 1699–1712. <https://doi.org/10.1089/ars.2010.3211>
- Wang, L., Chen, Y., Sternberg, P., & Cai, J. (2008). Essential roles of the PI3 kinase/Akt pathway in regulating Nrf2-dependent antioxidant functions in the RPE. *Investigative ophthalmology & visual science*, 49(4), 1671–1678. <https://doi.org/10.1167/iovs.07-1099>
- Wu, M., Bian, Q., Liu, Y., Fernandes, A. F., Taylor, A., Pereira, P., & Shang, F. (2009). Sustained oxidative stress inhibits NF-kappaB activation partially via inactivating the proteasome. *Free radical biology & medicine*, 46(1), 62–69. <https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2008.09.021>
- Yang, H., Villani, R. M., Wang, H., Simpson, M. J., Roberts, M. S., Tang, M., & Liang, X. (2018). The role of cellular reactive oxygen species in cancer chemotherapy. *Journal of experimental & clinical cancer research : CR*, 37(1), 266. <https://doi.org/10.1186/s13046-018-0909-x>
- Yu, X., Long, Y. C., & Shen, H. M. (2015). Differential regulatory functions of three classes of phosphatidylinositol and phosphoinositide 3-kinases in autophagy. *Autophagy*, 11(10), 1711–1728. <https://doi.org/10.1080/15548627.2015.1043076>
- Zhang, Q., Lenardo, M. J., & Baltimore, D. (2017). 30 Years of NF-κB: A Blossoming of Relevance to Human Pathobiology. *Cell*, 168(1-2), 37–57. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2016.12.012>
- Zheng, M., Aslund, F., & Storz, G. (1998). Activation of the OxyR transcription factor by reversible disulfide bond formation. *Science (New York, N.Y.)*, 279(5357), 1718–1721. <https://doi.org/10.1126/science.279.5357.1718>

FARKLI PRIMİNG UYGULAMALARININ MAHALEP TOHUMLARININ ÇİMLENMESİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Mustafa ERDEN^{1*}

ORCID: 0009-0002-0773-1941

Arş. Gör. Merve KARAKOYUN²,
0000-0001-7438-4738²,

Dr. Öğr. Üyesi Sinem ÖZTÜRK ERDEM³
0000-0002-8978-0837³

E-Posta*: erden8845@gmail.com

^{1,2,3}Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Bilecik, Türkiye

Özet

Mahalep (*Prunus mahaleb* L.), *Rosaceae* familyasına ait, Akdeniz havzası ve Orta Asya'ya özgü bir türdür. Özellikle kurak ve kireçli topraklara uyum sağlama kabiliyetiyle dikkat çeken mahalep, genellikle anaç olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, farklı priming uygulamalarının mahalep tohumlarının çimlenme üzerine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Biyoteknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezine ait iklim kabininde 24±1 °C kontrollü şartlarda yürütülmüştür. Priming kaynağı olarak giberallik asit (GA₃), sülfürik asit (H₂SO₄), Perlan gibi kimyasal aşındırıcılar ve suda bekletme uygulamaları yapılmıştır. Tohumlar 1000 ppm GA₃' te 24 saat bekletildikten sonra 90 gün süreyle +4°C'de katlamaya alınmıştır. Katlama sonrası farklı sürelerde (15, 30, 60 dakika) sülfürik asit ve perlan uygulayarak suda bekletilen tohumlar, torf perlit (1:1) karışımı içeren viyollere ekilmiştir. Çimlenme sonrası çimlenme oranı, kök uzunluğu, kök çapı, kök yaş ve kuru ağırlığı, hipokotil uzunluğu, hipokotil yaş ve kuru ağırlığı belirlenmiştir. Uygulamalar arasında en yüksek çimlenme oranı 15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasından elde edilmiştir. Hipokotil uzunluğu en düşük 4.7 cm ile 60 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme uygulamasından ve en yüksek 13.23 cm ile 60 dk H₂SO₄ (%85) uygulamasından elde edilmiştir. Kök yaş ağırlığı bakımından en iyi sonuçlar 30 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme, hipokotil yaş ağırlığı ise 15 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasından elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: aşındırma, giberallik asit, katlama, suda bekletme

EFFECTS OF DIFFERENT PRIMING TREATMENTS ON THE GERMINATION OF MAHLEP (*Prunus mahaleb* L.) SEEDS

Abstract

Mahlep (*Prunus mahaleb* L.) is a species belonging to the Rosaceae family, native to the Mediterranean basin and Central Asia. Known for its remarkable ability to adapt to arid and calcareous soils, mahlep is commonly used as a rootstock. This study aims to determine the effects of different priming treatments on the germination of mahlep (*Prunus mahaleb* L.) seeds. The research was conducted under controlled conditions at $24\pm 1^{\circ}\text{C}$ in a climate chamber belonging to the Biotechnology Application and Research Center of Bilecik Şeyh Edebali University. Chemical scarification agents such as gibberellic acid (GA_3), sulfuric acid (H_2SO_4), and Perlman, as well as soaking in water, were used as priming treatments. The seeds were soaked in 1000 ppm GA_3 for 24 hours and then subjected to stratification at $+4^{\circ}\text{C}$ for 90 days. Following stratification, the seeds were treated with sulfuric acid and Perlman for varying durations (15, 30, 60 minutes), then soaked in water. The treated seeds were sown in trays containing a peat-perlite (1:1) mixture. After germination, the germination rate, root length, root diameter, fresh and dry root weight, hypocotyl length, and fresh and dry hypocotyl weight were measured. Among the treatments, the highest germination rate (85%) was achieved with the 15-minute Perlman treatment followed by 2 days of soaking in water. The shortest hypocotyl length (4.7 cm) was observed in the 60-minute H_2SO_4 (85%) treatment combined with 1 day of water soaking, while the longest hypocotyl length (13.23 cm) was recorded with the 60-minute H_2SO_4 (85%) treatment alone. In terms of fresh root weight, the best results were obtained with the 30-minute H_2SO_4 (85%) treatment followed by 1 day of water soaking, whereas the highest fresh hypocotyl weight was achieved with the 15-minute H_2SO_4 (85%) treatment followed by 2 days of water soaking.

Keywords: gibberellic acid, scarification, Soaking in water, stratification

1.Giriş

Mahlep (*Prunus mahaleb* L.), yaygın olarak mahaleb kirazı veya St. Lucie kirazı olarak bilinmekte ve hem tıbbi hemde bahçe bitkileri açısından özellikleri nedeniyle değer verilen *Prunus* cinsi içinde önemli bir türdür. Türkiye’de yetişen önemli iki tipi olan “Sarı Mahlep” ile “Kara Mahlep” bulunmakta olup bunlar hastalıklara karşı dirençli ve duyarsız olduklarından dolayı kiraz (*Prunus avium*) ile vişneye (*Prunus cerasus*) anaç olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde mahlep birçok yörede doğal yayılım göstermesinin yanında kiraz ve vişne yetiştiriciliğinde anaç olan olarak yaygın kullanmasıyla birlikte ülkemizdeki fidan üretiminde %40 oranında kiraz çöğürü kullanılırken, %30 oranında mahlep çöğürü kullanılmaktadır (Ercisli ve ark., 2006). Son yıllarda bu tür, güçlü özellikleri nedeniyle dikkat çekmekte ve özellikle zorlu çevre koşullarına karşı kiraz yetiştiriciliği için tercih edilen bir anaç haline gelmiştir. Hafif ve kuru topraklarda gelişme kabiliyeti ve dona dayanıklılığı, aşılansız tatlı kiraz çeşitlerinin büyümesini desteklediği kiraz bahçelerindeki kullanımını artmaktadır (Erogul, 2018; Stachowiak ve Kolasiński, 2015).

Mahlebin kullanım amaçlarından en önemli olanı anaçlık özelliğinden kaynaklanmaktadır. Anaç olarak potansiyeli, özellikle tuz stresi olmak üzere hastalıklara ve stres koşullarına karşı güçlü direnciyle vurgulanmakta ve bu sorunların yaygın olduğu bölgelerde onu değerli bir kaynak haline getirmektedir (Küçükymuk ve Ünlükara, 2015; Liang ve ark., 2018). Araştırmalar, mahlep anaçlarına aşılansız ağaçların, diğer anaçlara aşılansızlara kıyasla üstün büyüme özellikleri sergilediğini göstermektedir. Pal ve ark. (2017) mahlep üzerine aşılansız tatlı kiraz ağaçlarının daha yüksek yüksekliklere ve canlılığa ulaşabileceğini göstermiştir ki bu da meyve üretimini en üst düzeye çıkarmak için çok önemlidir.

P. mahaleb içindeki genetik çeşitlilik, iyileştirilmiş özelliklere sahip yeni anaç çeşitleri geliştirmeyi amaçlayan ıslah programları için de fırsatlar sunmaktadır. Genel olarak birçok meyve türünün olgunlaşmış sağlam tohumları sıcaklık, nem, oksijen ve ışık gibi çevre koşullarının uygun olmasına rağmen çimlenmezler. Bu olaya dormansi denir ve kayısı, badem, erik, şeftali, kiraz gibi hemen hemen tüm ılıman iklim meyve türlerinin tohumlarında görülür (Çetinbaş ve Koyuncu, 2005). Herhangi bir ön işlemden geçmemiş olan tohumların düşük çimlenme yüzdelerine sahip olma eğiliminde olduğunu, çizilmemiş veya sülfürik asit (H_2SO_4) ile muamele edilmemiş tohumlar önemli ölçüde azalmış çimlenme oranları göstermektedir (Kim ve ark., 2024).

Bu nedenle, anaç ıslahı uzun vadeli bir çalışma olup aday anaçları geliştirmek için hangi yöntemin kullanıldığına bakılmaksızın ilerleme yavaş olma eğilimindedir. Anacın kalem üzerinde erkencilik, canlılık, verim ve meyve kalitesi gibi herhangi bir etkisi olup olmadığını belirlemek için birkaç yıl gerekmektedir. Bu

yıllarda her aşamada (çoğaltma, aşı yayılımı vb.) uygun olmayan adaylar örneğin belirli bir adayın yayılım son derece zor veya maliyetliyse eleme yapılabilir.

Bu çalışmada anaç olarak kullanılabilirliği yüksek olan mahlep tohumlarının çimlenmeyi kolaylaştırmak için farklı kimyasal uygulanması ve suda bekletmenin çimlenme üzerine etkileri araştırılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmada materyal olarak kullanılan mahlep tohumları üretici bahçesinden iyi gelişim gösteren, verimli ağaçlardan toplanmıştır. Bu çalışma Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Biyoteknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi iklimlendirme kabininde $24\pm 2^{\circ}$ C sıcaklıkta kontrollü ortamda iklim kabininde gerçekleştirilmiştir. Mahlep tohumlarında yapılacak ön uygulamalar öncesinde daha önce sert çekirdekli meyve türlerinde yapılan ve iyi sonuç alınan 1000 ppm GA₃' te 24 saat bekletildikten sonra 3 ay katlamaya alınmıştır. Katlamadan önce yüzey sterilizasyonu için %3' lik sodyum hipoklorit çözeltisinde 10 dakika bekletilmiş ve ardından saf suyla birkaç defa yıkanmıştır.

Katlamadan çıkarılan tohumlara Çizelge 1'de gösterildiği gibi farklı sürelerde H₂SO₄, Perlan (6-BA+GA₄₊₇) ve suda bekletme uygulamaları yapılarak, torf- perlit içeren viyollere tavalara 3 tekerrürlü ve her tekerrürde 10 tohum olacak şekilde tohum ekilmiş ve büyütme odasına alınmıştır.

Tohumlar 60 gün boyunca düzenli aralıklarla sulanmıştır ve deneme sonunda çimlenme oranı (%), hipokotil uzunluğu (cm), kök uzunluğu (cm), hipokotil yaş ağırlık (g), hipokotil kuru ağırlık (g), kök yaş ağırlık (g), yaprak alanı (cm²) belirlenmiştir (Beyhan ve Demir; Ipek ve ark., 2014; Rostamikia ve Rahmani, 2018). Deneme sonunda elde edilen parametreler Statistix 10 yazılımı kullanılarak varyans analizine (ANOVA) tabi tutuldu. Karşılaştırmak amacıyla Tukey testi (P<0,05) kullanıldı.

Çizelge 1. Mahlep tohumlarına yapılan uygulamalar

1	15 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	10	15 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme
2	30 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	11	30 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme
3	60 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	12	60 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme
4	15 dk Perlan (%85) (Kontrol)	13	15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme
5	30 dk Perlan (%85) (Kontrol)	14	30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme
6	60 dk Perlan (%85) (Kontrol)	15	60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme
7	15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	16	15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme
8	30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	17	30 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme
9	60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	18	60 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme

3.Bulgular ve Tartışma

Bu çalışma sonucunda farklı priming uygulamalarının, belirli zaman aralığında (15 ve 30 dakika) Perlan (6-BA+GA 4+7) ve H₂SO₄ ile muamele edilmesinin ve suda bekletme (1 ve 2 gün) uygulamalarının mahlep tohumlarının çimlenmesi üzerine etkileri belirlenmiştir. Kontrol, 15 dk H₂SO₄, 15 dk Perlan, 60 dk Perlan, 60 dk Perlan +1 ve 30 dk Perlan+2 gün suda bekletme uygulamalarında çimlenme elde edilememiştir. Uygulamalar arasında en yüksek çimlenme oranı % 26.72 ile 15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasından elde edilmiştir. Daha sonra 15 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme, 15 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme ve 30 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamalarında elde edilmiştir (Çizelge 2). Carrera ve Alomso (1988), mahlep tohumlarını kurutarak 4°C'de 3 ay süreyle katlamaya almışlar ve katlanmayan tohumlara göre daha fazla çimlenme oranı saptamışlardır. Araştırmacılar, herhangi bir uygulama yapılmayan ve doğrudan çimlendirme ortamına alınan kabuksuz tohumlarda hiç çimlenme olmadığını 1000 ppm GA₃'de 24 saat süre ile bekletilen dinlenme halindeki kabuksuz tohumlarda ise çimlenme oranının, % 0.00'lardan % 80.00'lere ulaştığını bildirmişlerdir. GA₃ uygulaması, özellikle dormansi gösteren tohumlarda çimlenmeyi teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. Kabuksuz tohumlarda 24 saat boyunca 1000 ppm GA₃ ile muamele edilen çimlenmenin %0,00'dan %80,00'a çıkmasındaki çarpıcı artış, bu bitki büyüme düzenleyicisinin tohum çimlenmesini artırmadaki etkinliğini göstermektedir (Ghayyad, 2018). Çalışma sonucunda, hipokotil uzunlukları istatistiksel olarak önemli bulunmuştur (p<0.05). Hipokotil uzunluğu bakımından priming uygulamalarının kontrol ile kıyaslandığında iyi sonuçlar verdiği belirlenmiştir (Çizelge 2). En düşük hipokotil uzunluğu 4,7 cm ile 60 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme uygulamasından elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, kök uzunluğu ve kök çapı da istatistiksel olarak önemli (p<0.05) bulunmuştur. Kök uzunluğu en fazla 30 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasında 21.82 mm, en düşük 60 dk H₂SO₄ (%85) (Kontrol) uygulamasında 1.93 mm belirlenirken, kök çapı en yüksek 30 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme uygulamasından 0.6 mm, en düşük 30 dk Perlan (%85) (Kontrol), 30 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme ve 60 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasından elde edilmiştir. Hidropriming ve hormonal priming'in tohumlar üzerinde faydalı etkileri olduğu iyi bilinmektedir ve bulgularımız bunu desteklemektedir (Ceritoğlu ve ark., 2021). Andrade ve ark. (2020), H₂SO₄ gibi hücre biyoaktivatörlerinin kullanımının, işlenmiş tohumlarda iyileştirilmiş hipokotil ve kök uzunluklarıyla kanıtlandığı gibi, artan çimlenmeye, çıkışa ve fide büyümesine yol açabileceğini vurgulamıştır. Bu, kimyasal uygulamaların tohumların fizyolojik kalitesini artırabileceğini ve böylece fidelerde daha iyi büyüme özelliklerini teşvik edebileceğini gösteren diğer çalışmalardan elde edilen bulgularla uyumlu bulunmuştur (Andrade ve ark., 2020).

Çizelge 2. Farklı uygulamaların araştırmada incelenen parametreler üzerine etkisi

Uygulama	Çimlenme Oranı	Hipokotil uzunluğu	Kök uzunluğu	Kök çap
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	9.98 d	12.47 b	4.91 j	0.49 b
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	10.1 d	13.23 a	1.93 k	0.43 c
30 dk Perlan (%85) (Kontrol)	9.81 d	8.05 g	7.97 ı	0.03 h
15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	20.08 b	6.43 ı	10.98 h	0.35 d
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	6.60 e	9.72 e	14.37 f	0.60 a
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	13.29 c	4.7 j	16.59 cd	0.04 gh
15 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme	20.19 b	10.70 d	14.67 f	0.037 gh
30 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme	13.17 c	6.66 hı	13.02 g	0.05 ef
15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	13.22 c	11.85 c	16.43 d	0.052 fg
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	19.68 b	6.7 hı	21.81 a	0.033 h
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	6.71 e	6.87 h	18.09 b	0.03 h
15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme	26.72 a	8.9 f	15.37 e	0.04 fgh
60 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme	13.23 c	10.88 d	17.12 c	0.50 b

Farklı uygulamaların elde edilen mahlep tohumlarının yaş ve kuru ağırlıkları üzerine etkisi istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($p < 0.05$). Çizelge 3'te verilen en yüksek hipokotil yaş ağırlığı 1.49 g ile 15 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasında, kök yaş ağırlığı en fazla 1.27 g ile 30 dk H₂SO₄ (%85) +1 gün suda bekletme uygulamasında, hipokotil kuru ağırlığı en yüksek 15 dk H₂SO₄ (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasından elde edilirken, kök kuru ağırlığında 60 dk H₂SO₄ (%85) (Kontrol) ve 15 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme uygulamaları istatistiki açıdan önemsiz bulunarak en yüksek değeri almıştır. Jamil ve Rha (2007), gibberellik asidin (GA₃) fide büyümesi üzerindeki etkilerini araştırmış ve GA₃'ün artan dozlarının, işlem görmemiş kontrol gruplarıyla karşılaştırıldığında hem kök hem de fide taze ağırlıklarında belirgin bir artışa yol açtığını bildirmiştir. Bu bulgu, GA₃'ün hücre uzamasını ve bölünmesini teşvik ederek genel bitki büyümesini artıran bir bitki büyüme düzenleyicisi olarak bilinen rolüyle tutarlıdır. GA₃ uygulaması, özellikle uykuda kalmanın üstesinden gelmede ve çimlenmeyi teşvik etmede faydalıdır; bu da fide canlılığının ve biyokütle birikiminin artmasına yol açabilmektedir. Benzer şekilde, Sera ve ark. (2017), çeşitli tohum ön işlemlerinin fide oluşumunu ve kuru ağırlığı olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Araştırmaları, fide büyümesini en üst düzeye çıkarmak için ön işlem koşullarının optimize edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu etkilerin altında yatan mekanizmalar, besin alımını ve kullanımını artıran metabolik yolların aktivasyonunu içerebilir ve bu da artan biyokütle üretimine yol açabilmektedir. Çalışma, belirli ön işlemlerin fide oluşumunu ve büyümesini destekleyen fizyolojik değişiklikleri indükleyebileceğini öne sürmektedir; bu da başarılı bitki çoğaltımı ve yetiştiriciliği için çok önemlidir. Rout ve Nayak (2017) ön işlemlerin *Cassia fistula* tohumları üzerindeki etkilerini belirlemişler ve önceden muamele edilen tohumların kontrol tohumlarına kıyasla önemli ölçüde daha

yüksek taze ve kuru ağırlıklar sergilediğini bulmuştur. Bu, Jamil ve Rha (2007) ve Sera ve Gajdova (2017)'nin bulgularıyla örtüşmekte ve tohum ön işleminin farklı türler arasında fide performansını artırabileceği fikrini desteklemekte bizim bulgularımızla örtüşmektedir.

Çizelge 3. Farklı uygulamaların araştırmada incelenen yaş ve kuru ağırlıkları üzerine etkisi

Uygulama	Hipokotil yaş ağırlığı	Kök yaş ağırlığı	Hipokotil kuru ağırlığı	Kök kuru ağırlığı
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	0.54 efg	0.41 h	0.14 f	0.17 f
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) (Kontrol)	0.47 fgh	0.71 e	0.14 fg	0.36 a
30 dk Perlan (%85) (Kontrol)	0.61 de	0.44 h	0.11 h	0.15 f
15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	0.56 def	0.06 j	0.16 e	0.06 h
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	0.41 h	1.27 a	0.26 d	0.20 e
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +1 gün suda bekletme	0.44 gh	0.24 ı	0.05 ı	0.02 ı
15 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme	0.75 c	1.13 b	0.42 b	0.37 a
30 dk Perlan (%85) +1 gün suda bekletme	0.88 b	1.01 c	0.26 d	0.20 e
15 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	1.49 a	0.87 d	0.59 a	0.30 c
30 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	0.65 cd	0.73 e	0.12 gh	0.33 b
60 dk H ₂ SO ₄ (%85) +2 gün suda bekletme	0.54 efg	0.61 f	0.17 e	0.27 d
15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme	0.23 ı	0.55 g	0.06 ı	0.11 g
60 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme	0.97 b	0.26 ı	0.29 c	0.10 g

4.Sonuç

Mahlep kurak arazilerde, eğimli ve yamaç alanlarda, hastalıklara karşı dirençli olduğundan kiraz yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerde yaygın olarak mahlep anacı kullanılmaktadır. Mahlep birçok farklı alanda (ilaç, gıda, mobilya) kullanımı olsa da en önemli kullanım amacı anaçlık özellik taşınmasındadır. Fakat tohum dormansisinden kaynaklanan düşük çimlenme yüzdeleri nedeniyle tohumların çoğaltılması zordur. Bu çalışmada anaç olarak kullanılabilirliği yüksek olan mahlep tohumlarının çimlenmesini kolaylaştırmak için farklı priming uygulamalarının çimlenme üzerine etkileri araştırılmıştır.

Sonuç olarak, en yüksek çimlenme oranı 15 dk Perlan (%85) +2 gün suda bekletme uygulamasında elde edilmiş olup, Perlan uygulamasının çimlenme kriterleri üzerine olumlu etki ettiği, gelecek çalışmalarda mahlep ve diğer Prunus türlerinin tohumlarında, uygulama sayısının artırılarak çalışmaların genişletilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Andrade, E. A., Costa, J. E., da Silva, R. d. M., de Jesus Lacerda, J. J., Pavan, B. E., & Mielezrski, F. (2020). Physiological quality and economic evaluation of treated cowpea seeds stored in different packaging. *Research, Society and Development*, 9(7), e686974625-e686974625.
- Beyhan, N., Marangoz, D., & Demir, T. GA3 ve Katlama Uygulamalarının Findikta Tohum Çimlenmesi İle Açıkta Ve Tüplü Çöğür Gelişimi Üzerine Etkisi.
- Carrera, C., Reginato, M., & Alomso, S. (1988). Seed dormancy and germinations in *P. mahaleb* L. *Seed Abstract*, 11, 122.
- Ceritoğlu, M., Erman, M., Fatih, Ç., Şahin, S., & Abdulkadir, A. (2021). Bitki gelişimi ve stres toleransının geliştirilmesi üzerine sürdürülebilir bir strateji: Priming tekniği. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 374-389.
- Çetinbaş, M. k., & Koyuncu, F. (2005). Soğukta nemli katlama ve tohum kabuğunun kuş kirazı (*Prunus avium* L.) tohumlarında dormansinin kırılması üzerine etkileri. *Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture*, 18(3), 417-423.
- Ercisli, S., Esitken, A., Orhan, E., & Ozdemir, O. (2006). Rootstocks used for temperate fruit trees in Turkey: an overview. *Sodininkyste ir Darzininkyste*, 25(3), 27-33.
- Erogul, D. (2018). An overview of sweet cherry fruit cultivation in Turkey. *Trends in Horticulture*, 1(1).
- Ghayyad, M. A. (2018). Effects of Gibberellic Acid and Low Temperature on Germination of Some Species Embryos (Without Cotyledons) Under Laboratory Conditions. *Acta Horticulturae et Regiotecturae*, 21(2), 42-47.
- Ipek, M., Pirlak, L., Esitken, A., Figen Dönmez, M., Turan, M., & Sahin, F. (2014). Plant growth-promoting rhizobacteria (PGPR) increase yield, growth and nutrition of strawberry under high-calcareous soil conditions. *Journal of plant nutrition*, 37(7), 990-1001.
- Jamil, M., & Rha, E. S. (2007). Gibberellic acid (GA3) enhance seed water uptake, germination and early seedling growth in sugar beet under salt stress. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 10(4), 654-658.
- Kim, G. M., Ko, C. H., Chung, J. M., Kwon, H. C., Rhie, Y. H., & Lee, S. Y. (2024). Seed Dormancy Class and Germination Characteristics of *Prunus spachiana* (Lavallée ex Ed. Otto) Kitam. f. ascendens (Makino) Kitam Native to the Korean Peninsula. *Plants*, 13(4), 502.
- Küçükyumuk, C., Yıldız, H., Küçükyumuk, Z., & Ünlükara, A. (2015). Responses of '0900 Ziraat'sweet cherry variety grafted on different rootstocks to salt stress. *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, 43(1), 214-221.
- Liang, C., Wan, T., Xu, S., Li, B., Li, X., Feng, Y., & Cai, Y. (2018). Molecular identification and genetic analysis of cherry cultivars using capillary electrophoresis with fluorescence-labeled SSR markers. *3 Biotech*, 8, 1-10.
- Pal, M. D., Mitre, I., Asănică, A. C., Sestraş, A. F., Peticilă, A. G., & Mitre, V. (2017). The influence of rootstock on the growth and fructification of cherry cultivars in a high density cultivation system. *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, 45(2), 451-457.
- Rostamikia, Y., Tabari Kouchaksaraei, M., Asgharzadeh, A., & Rahmani, A. (2018). Effect of cold stratification on seed germination traits in three ecotypes of hazelnut (*Corylus avellana* L.). *Forest and Wood Products*, 71(1), 1-12.
- Rout, S., Beura, S., Khare, N., Patra, S. S., & Nayak, S. (2017). Effect of seed pre-treatment with different concentrations of gibberellic acid (GA3) on seed germination and seedling growth of *Cassia fistula* L. *Plants Stud*, 5(6), 135-138.
- Sera, B., Sery, M., Gavril, B., & Gajdova, I. (2017). Seed germination and early growth responses to seed pre-treatment by non-thermal plasma in hemp cultivars (*Cannabis sativa* L.). *Plasma Chemistry and Plasma Processing*, 37, 207-221.
- Stachowiak, A., Bosiacki, M., Świerczyński, S., & Kolasiński, M. (2015). Influence of rootstocks on different sweet cherry cultivars and accumulation of heavy metals in leaves and fruit.

BİR KEDİDE MAXİLALAR KANİN DİŞ EKSTRAKSİYONU

Doç. Dr. Mustafa Barış AKGÜL
Siirt Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Cerrahi Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002- 9365-9925.

mbarisakgul@siirt.edu.tr

Araş. Gör. Sevdet KILIÇ

Siirt Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Cerrahi Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0003- 1033-658X.

sevdet.kilic@siirt.edu.tr

Araş. Gör. Bahar ERDEN

Siirt Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Cerrahi Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0002-8775-6673.

Bahar.erden@siirt.edu.tr

Özet

Kedi ve köpeklerde diş çekimi işlemi; diş çürüğü, komplikasyonlu kron kırıkları, ileri seviye periodontal hastalıklar ve diş mobilitesine neden olan çeşitli diş hastalıkları sonucu gerçekleştirilmektedir. Bu olgu sunumunu; Siirt Üniversitesi Hayvan Sağlığı Uygulama ve Araştırma Merkezine 104. dişin distalindeki gingival dokuda fistül deliği bulunması, bu delikten ara ara kan gelmesi ve kedi tıksırdığında burnundan kan gelmesi sonucu getirilen 6 yaşında, 6.4 kg ağırlığında, erkek, melez bir kedi oluşturdu. Öncelikle hastanın genel muayenesi yapıldı ve patolojik bir duruma rastlanmadı. Ardından hastanın ağız ve diş muayenesi yapılarak 104. dişte mobilite olduğu ve aynı dişin hemen distalinde burun boşluğu ile ilişkili olduğu belirlenen bir fistül deliğinin olduğu tespit edildi. Hastaya oronazal fistül tanısı konularak 104. diş çekimi ile beraber fistülün onarılmasına karar verildi. Operasyonuna karar verilen hasta öncelikle uygun şekilde genel anesteziye alındı. İntraoperatif süreçte öncelikle bistüri yardımı ile dişin mezial kısmı, ardından distal kısmındaki gingiva dokusu dorsale doğru paralel bir şekilde ensize edildi. Ensize edilen gingiva dokusu bir luksatör yardımı ile yapışık olduğu kemik dokudan ayrıldı. Ortaya çıkan alveoler kemik dokusu yüksek hızlı motor ve bir elmas frez başlığı ile törpülenerek dişin rahat bir şekilde yerinden çıkarılması sağlandı. Kanin diş çekimi tamamlandıktan sonra gingiva dokusu USP 2/0 emilebilen monofilament iplik materyali ile basit ayrı dikiş yöntemi kullanılarak dikildi. Gingiva dokusunun dikilmesi sırasında fistül deliği de tekniğine uygun olarak onarıldı. Postoperatif süreçte bir hafta medikal tedavi uygulanan hastanın ikinci hafta sonunda komplikasyonsuz bir şekilde iyileştiği tespit edildi. Bu olgu sunumunda; oronasal fistül ile komplike, ileri periodontitli olan maxillar kanin dişin doğru teknik kullanılarak sorunsuz bir şekilde ekstraksiyonunun yapıldığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diş, Ekstraksiyon, Kedi,

MAXILLA CANINE TOOTH EXTRACTION IN A CAT

Abstract

Tooth extraction in cats and dogs; It is performed as a result of tooth decay, complicated crown fractures, advanced periodontal diseases and various dental diseases that cause tooth mobility. This case report; A 6-year-old, 6.4 kg, male, hybrid cat was brought to Siirt University Animal Health Application and Research Center due to the presence of a fistula hole in the gingival tissue distal to the 104th tooth, occasional bleeding from this hole, and bleeding from the nose when the cat sneezed. First of all, a general examination of the patient was performed and no pathological condition was found. Then, the patient's oral and dental examination was performed and it was determined that there was mobility in the 104th tooth and that there was a fistula hole just distal to the same tooth, which was determined to be related to the nasal cavity. The patient was diagnosed with oronasal fistula and it was decided to repair the fistula with the 104th tooth extraction. The patient, whose operation was decided upon, was first put under appropriate general anesthesia. In the intraoperative process, first the mesial part of the tooth was incised with the help of a scalpel, and then the gingiva tissue in the distal part was incised in a parallel direction dorsally. The incised gingiva tissue was separated from the bone tissue to which it was attached using a luxator. The resulting alveolar bone tissue was filed down with a high-speed motor and a diamond bur head, allowing the tooth to be removed easily. After the canine tooth extraction was completed, the gingiva tissue was sutured using the simple separate suture method with USP 2/0 absorbable monofilament thread material. During the suturing of the gingiva tissue, the fistula hole was repaired in accordance with the technique. It was determined that the patient, who received medical treatment for a week during the postoperative period, recovered without complications at the end of the second week. In this case report; It has been demonstrated that the maxillary canine tooth with advanced periodontitis complicated by oronasal fistula was extracted without any problems using the correct technique.

Keywords: Cat, Extraction, Tooth

ENRICHMENT OF ELEMENTS IN THE JURASSIC BITUMINOUS COALS AND CARBONACEOUS SHALES FROM TWO EXPLORATION WELLS (SW GÜMÜŞHANE, NE TÜRKİYE)

Asst. Prof. Dr. Rıza Görkem Oskay

ORCID: 0000-0003-0748-8363

E-Posta: rizagorkemoskay@hacettepe.edu.tr

Hacettepe University, Başkent OSB Technical Sciences Vocational School, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Ali İhsan Karayiğit

ORCID: 0000-0001-9743-4611

E-Posta: aik@hacettepe.edu.tr

Hacettepe University, Faculty of Engineering, Department of Geological Engineering, Ankara, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Yakup Çelik

ORCID: 0000-0002-2150-852X

E-Posta: yakup@iuc.edu.tr

İstanbul University-Cerrahpaşa, Department of Geological Engineering, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Shifeng Dai

ORCID: 0000-0002-9770-1369

E-Posta: dsf@cumtb.edu.cn

China University of Mining and Technology, College of Geoscience and Survey Engineering, Beijing, China

Abstract

This study aims to investigate elemental compositions in Jurassic coals and shale samples obtained from two exploration wells (GS-2 and -3) drilled in the SW of Gümüşhane (NE Türkiye). The minerals identified by XRD analysis are clay minerals, quartz, pyrite, carbonate minerals, and sphalerite, and accessory minerals are Ti-oxides, apatite, monazite, zircon, and galena, according to SEM-EDS data. In addition, epigenetic kaolinite, chlorite, calcite, pyrite, and sphalerite cleat/fracture infillings are commonly observed during SEM studies. Elemental concentrations in coal and shale samples are generally between 10 and 100 µg/g on a whole rock/coal basis; nevertheless, the average concentrations of V, Zn, Sr, and Zr in shale exceed 100 µg/g. Interestingly, the average Zn (711 µg/g), Cd (3.5 µg/g), and Pb (54 µg/g) concentrations of coal samples in the GS-3 well are significantly higher than coal samples in the GS-2 well. The calculated concentration coefficients (CC) comparing with the average elemental compositions with Clarke value of sedimentary rocks and World hard coal show that Pb is enriched in coal and shale samples from both wells. As expected, Zn (CC=25.4) and Cd (CC=17.4) are significantly enriched in coal samples from the GS-3 well. Furthermore, Zn (CC=2.6) and Cd (3.4) are also slightly enriched in coal samples from the GS-2 well, and Zn is significantly enriched (CC≈6.0) in shale samples from both wells. Zirconium is slightly enriched in coal samples from both wells, and Th and U are only slightly enriched in coal samples from the GS-2 well. Overall, the presence of cleat/fracture sulfide mineralization in samples indicates that Zn, Pb, and Cd enrichment seems to be controlled by the precipitation of penetrated metal- and sulfate-rich solutions into studied coal and shale beds, while the accessory apatite, monazite, and zircon grains in the coal samples control Zr, Th, and U enrichment.

Keywords: Coal, Jurassic, Sphalerite, Zinc, Lead

DEVEDAMI BÖLGESİ (AKSARAY, ORTA TÜRKİYE) HORNBLEND GABROLARINDAKİ OFİYOLİTİK PLAJİYOKLASLARIN MİNERAL KİMYASI

Prof. Dr. Kerim Koçak
ORCID:0000-0002-4379-8791
kkocak@ktun.edu.tr

Konya Teknik Üni., Müh.&Doğa Bil. Fak., Jeoloji Müh. Böl. , Konya, Türkiye

Özet

Devedami bölgesinde, Geç Kretase yaşlı hornblend gabroik kayalar açık yeşilden koyu yeşile değişen renklerde, masif ve izole mercek şeklindeki gövdeler halinde bulunur. Bu kayalar, tektonik olarak Orta Anadolu Kristalin Kompleksi'ni (CACC) üzerler ve daha genç posttektonik Ortaköy granitoidleri tarafından kesilirler. Bu gabroik kayalar, Kuzey Gondwana'nın parçalanması sırasında oluşan ve Afrika ve Avrasya plakalarının yaklaşmasıyla büyük ölçüde yitimle tüketilen İzmir-Ankara-Erzincan Okyanusu (İAEO) diye adlandırılan Neotetis okyanusunda türeyen Orta Anadolu Ofiyolitleri'nin (CAO) bir parçasıdır. Bazı kayalar, amfibol, anortitce zengin plajiyoklaz ve az olarak ta yüksek-Ca içeren klinopiroksen fenokristalleri içeren holokristalin tanesal dokuya sahiptirler. Ancak bazen hamurunun plajiyoklaz, amfibol ve opak minerallerinden oluştuğu holokristalin porfirik dokuya da sahiptirler. Yarı özşekilli-özşekilsiz plajiyoklaz kristalleri bazı zonlanma dokusuna sahip olan albit ve Karlsbad-albit bileşik ikizlenmesi gösterebilirler. Mikroprob analizleri, plajiyoklaz kristallerinin çoğunlukla bytownit (An78–83) bileşiminde olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, bazı plajiyoklaz kristallerinin okyanus tabanı metamorfizmasına bağlı olarak andezin bileşiminde (An43) olabileceği düşünülmektedir. Plajiyoklazlar, Yitim Zonu Üstü (SSZ) ofiyolitlerinde oluşanlara benzer şekilde, klinopiroksenlerden sonra kristalleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hornblend gabro, mineraloji, ofiyolit, masif gabro, Türkiye

MINERAL CHEMISTRY OF THE OPHIOLITIC PLAGIOCLASE FROM THE HORNBLENDE GABBROS IN DEVEDAMI AREA (AKSARAY, CENTRAL TURKEY)

Abstract

In the Devedamı area, Late Cretaceous hornblende gabbroic rocks, ranging from light to dark green, occur as massive, isolated lenticular bodies. These rocks tectonically overlie the Central Anatolian Crystalline Complex (CACC) and are intruded by younger posttectonic Ortaköy granitoids. These gabbroic rocks are part of the Central Anatolian Ophiolites (CAO), which originated from a Neotethys ocean called as İzmir-Ankara-Erzincan Ocean (İAEO) formed during the fragmentation of northern Gondwana and was largely subducted during the convergence of the African and Eurasian plates. The basic rocks typically have a holocrystalline granular texture with phenocrysts of amphibole, anorthite-rich plagioclase, and minor high-Ca clinopyroxene. However, they may have a holocrystalline porphyritic texture, with the matrix including plagioclase, amphibole, and opaque iron ore. The subhedral-anhedral plagioclase crystals may exhibit albite and Karlsbad-albite combined twinning, with some zoning texture. Microprobe analyses reveal that the plagioclase crystals are mostly bytownite (An_{78–83}) in composition. However, a few plagioclase crystals may have an andesine composition (An₄₃), which is likely attributed to ocean-floor metamorphism. The plagioclases have crystallized after clinopyroxenes, similar to those formed in the Supra-Subduction Zone (SSZ) ophiolites.

Keywords: Hornblende gabbro, mineralogy, ophiolite, massive gabbro, Turkey

Introduction

Ophiolites traditionally mark suture zones between crustal blocks initially separated by oceanic basins, which subsequently underwent collision. The geological characteristics of several predominantly east-west-oriented suture zones across Turkey (**Figure 1**) provide critical insights into the evolution of Late Triassic to Late Cretaceous terranes in the eastern Mediterranean region, encompassing Turkey, Cyprus, and Syria. These structures have been instrumental in advancing our understanding of the Neotethyan tectonic evolution and the Late Cretaceous tectonic framework of Anatolia (Dilek, 1999; A. H. F. Robertson, 2002; Sengor & Yılmaz, 1981).

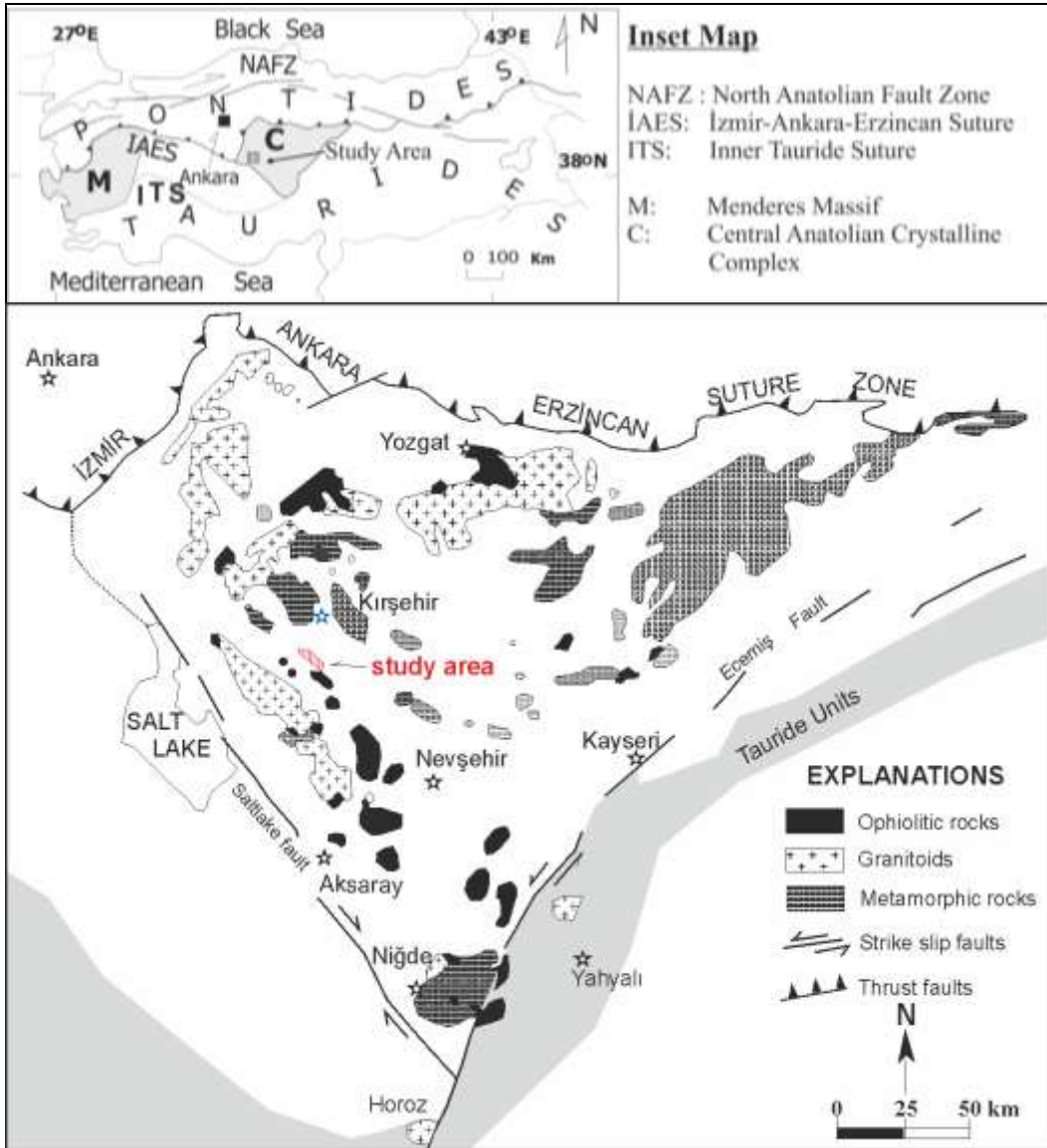

Figure 1: The geographical location of the study area and the primary tectonic units of Turkey. (Sengor & Yılmaz, 1981).

In the Develi-Devedamı region, the Central Anatolian Ophiolite (CAO) is represented by the massive hornblende gabbro forming as isolated lenticular bodies (Kayhan, 2010; Figure 1,2). Mineralogical characteristics of the amphiboles and geochemical features of the hornblende gabbro in the area are studied by (Koçak & Kayhan, 2019). In this study, we present the mineral chemistry of the ophiolitic hornblende gabbro.

Geological Setting

Mesozoic ophiolites in Turkey represent fragmented and variably disrupted remnants of the Neotethyan Ocean, which developed during the fragmentation of northern Gondwana. This ocean was largely consumed

during the Late Cretaceous due to the convergent tectonic interaction between Africa and Eurasia. (Sengör & Yılmaz, 1981).

The Neothethyan Ocean consists of a northern branch, which is divided into two distinct segments, and a single southern branch. The northern belt represents remnants of the Intra-Pontide Ocean, while the median belt corresponds to two groups of allochthonous units derived from the IAE Ocean (Özgül, 1976). The southern belt separates the main body of Gondwanaland from the Tauride-Anatolide Platform to the north and is variably referred to as the Peri-Arabic Belt (Ricou, 1971) or the Southern Neotethyan Ocean (Sengör & Yılmaz, 1981). Gorur, Oktay, Seymen, and Sengör (1984) also propose that the CACC/Kırşehir Block was separated from the Tauride-Anatolide Platform (TAP) by a discrete oceanic domain known as the Inner Tauride Ocean (ITO).

CAO is distinct from the Tauride ophiolites. The CAO have more evolved rocks as lithostratigraphy than the Tauride ophiolites (Floyd, Goncuoglu, Winchester, & Yaliniz, 2000; Yaliniz, Floyd, & Goncuoglu, 1996). High P-low T rocks are described from the nonmetamorphic mélanges together with some of the Tauride-Anatolide ophiolites (Göncüoglu, Özcan, Turhan, & Işık, 1992; Kaaden, 1966; Okay, 1982; Pourteau, Candan, & Oberhansli, 2010; Rimmelé, 2003). However, blueschist minerals have not been documented in the metamorphic mélanges of CAO (Floyd et al., 2000; Rice, Robertson, & Ustaömer, 2006; Yaliniz, Floyd, & Göncüoglu, 2000). On the basis of distinct metamorphic history for CACC and Tauride-Anatolide Block, The CACC dominated by arc magmatism, is suggested to represent the upper plate, while the Anatolide-Tauride Block correspond to the subducted lower plate (Pourteau et al., 2010; A.H.F. Robertson, Parlak, & Ustaömer, 2009).

The CAO is believed to have initially originated from the IAE Ocean and was subsequently transported and emplaced southward on the CACC. The paleomagnetic studies suggest that the Sarıkaraman ophiolite was formed by E-W directed spreading at 90 Ma (van Hinsbergen et al., 2016).

the CAO is characterised by the development of quite large gabbro massifs; namely Harundagı, Ekecekdagı, Mamasun and Yesilhisar gabbros (Kocak, Isik, Arslan, & Zedef, 2005); Kurancali Metagabbro (Toksoy-Koksal, Goncuoglu, & Yaliniz, 2001); and Aktaş Dam gabbros (Floyd et al., 2000). The Ophiolitic gabbro typically exhibits a range of green hues and displays limited compositional variation, with diopside negative Ce anomaly in their REE pattern (Kocak et al 2005). In CACC, There is also a continental gabbro that is spatially and temporally associated with granitoids, occurring as enclaves within them (e.g. Kadioglu, Dilek, Gulec, & Foland, 2003; Kadioglu & Gulec, 1999; Kocak, 1993). Non-ophiolitic gabbros exhibit a range of colors from light to dark green, and variable compositions from gabbro to diorites (Isık, 2000; Kocak, 1993).

Around Develi–Devedamı (Ankara, Figure 2, 3) area, the massive gabbro forms as dark coloured lenticular body, tectonically overlying the CACC. Both the metamorphics and ophiolites are intruded by Upper Cretaceous-Paleocene Ortakoy granitoids.

Material & Methods

Sixty petrographic thin sections were studied under the microscope to determine composition and texture. Polished sections (25 × 46 mm) of some samples were made at the Thin-Section Laboratory of the Geological Engineering Department, Selcuk University (Konya). These polished slides were carbon-coated and subsequently analyzed at the Electron Microprobe Laboratory, McGill University, Montreal, Quebec, Canada. Mineral composition was determined using a JEOL JSM35 electron microprobe equipped with Link QX2000 energy-dispersive analytical software, under operating conditions of 15 keV acceleration voltage and 15 nA beam current.

Petrography

The hornblende gabbro has usually holocrystalline granular, and rarely holocrystalline porphyric texture. Major constituents are plagioclase, amphibole and diopside. Groundmass includes plagioclase, amphibole and opaque iron ore. They have undergone variable alterations, resulting in the formation of albite, chlorite, epidote, and serpentine. Brown-green amphibole is the most abundant mafic mineral and occurs mostly as subhedral large crystals. It may alter to calcite and chlorite. . Relict pyroxene is colorless-light yellow in colour and can be observed at the core of the amphibole.

The plagioclase occurs as subhedral to anhedral phenocrysts, with some zoning texture. The plagioclase also forms as phenocrysts, which are usually subhedral laths with occasional combined albite and carlsbad–albite twinning. Sericitisation and saussuritization are alteration processes affecting the plagioclase composition..

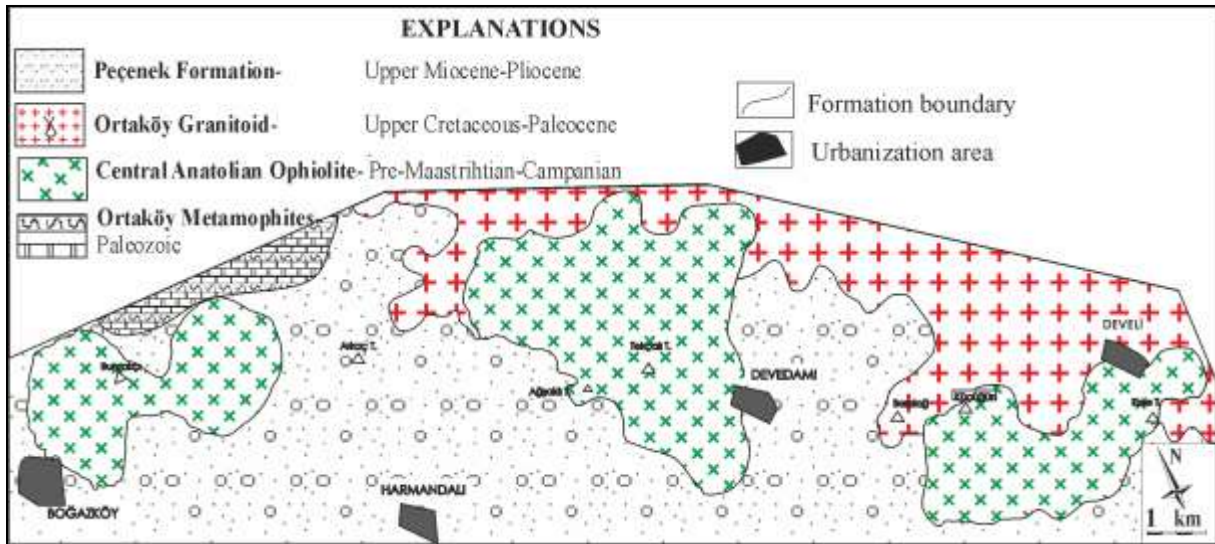

Figure 2: A geological map showing CAO in the study area (Kayhan, 2010).

Figure 3: Massive gabbro in the field

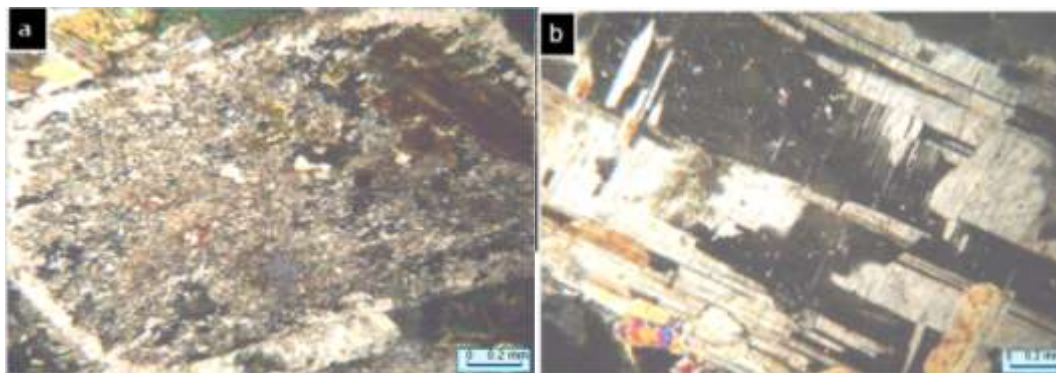

Figure 4: Digital microphotograph of the plagioclase showing, a) sericitisation b) twinning

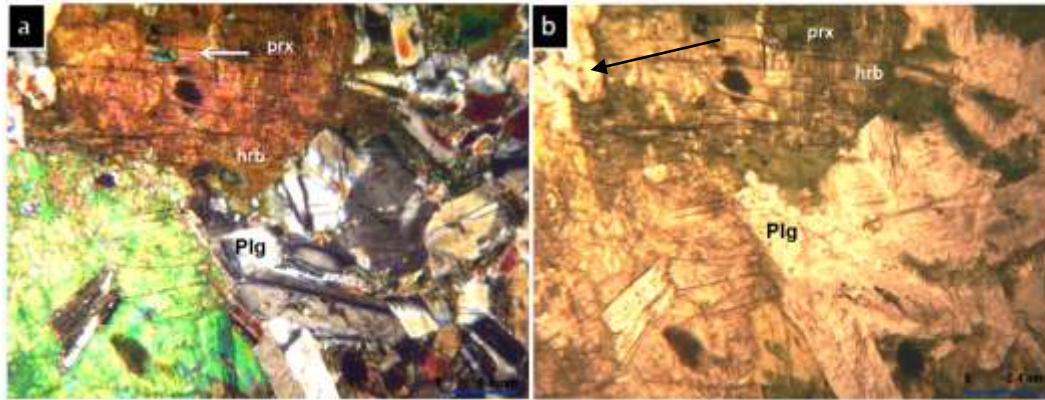

Figure 5: Digital microphotograph showing conversion of the pyroxene (prx) to the amphibole (hrb). (a) plane-polarized light (b) ordinary light.

Mineral Chemistry and Discussions

Representative plagioclase analyses are presented in Table 1. The result of the microprobe analyses shows that the plagioclase is bytownite in composition ranging from An 77.8 to 83.2, except a sample with andesine (An 43.5) in composition (Figure 6).

Table 1: Representative compositions of plagioclase in the gabbro. Formula calculated for 24 O

Sample	89-1-1pl	89-1-2pl	89-1-3pl	89-2-1pl	89-2-2pl	89-4-1pl	89-4-2pl	89-4-3pl	89-4-4pl	89-5-1pl	89-5-2pl	89-5-3pl	89-6-1pl
SiO₂	47.16	47.23	48.48	48.12	47.45	47.55	57.33	47.54	47.42	48.14	47.64	48.35	48.00
TiO₂	0.00	0.08	0.02	0.01	0.02	0.03	0.00	0.04	0.02	0.05	0.01	0.04	0.03
Al₂O₃	33.13	33.14	32.16	32.77	33.22	33.23	26.58	32.98	33.21	32.39	33.34	32.51	33.29
FeO	0.35	0.67	0.64	0.49	0.41	0.34	0.27	0.39	0.53	0.33	0.37	0.44	0.39
MgO	0.01	0.01	0.11	0.08	0.02	0.01	0.11	0.03	0.01	0.02	0.02	0.00	0.01
BaO	0.02	0.01	0.00	0.03	0.00	0.02	0.02	0.03	0.00	0.03	0.00	0.00	0.03
CaO	17.03	16.47	16.04	16.29	16.91	16.86	8.97	16.44	16.69	16.41	16.57	15.93	16.67
Na₂O	1.90	2.05	2.35	2.27	1.88	2.01	6.36	2.11	2.06	2.29	2.16	2.49	2.03
K₂O	0.01	0.03	0.05	0.04	0.02	0.02	0.11	0.01	0.02	0.03	0.03	0.03	0.02
Total	99.6	99.7	99.9	100.1	99.9	100.1	99.7	99.6	100.0	99.7	100.1	99.8	100.5
Si	8.7	8.7	8.9	8.8	8.7	8.7	10.3	8.8	8.7	8.9	8.7	8.9	8.8
Al	7.2	7.2	7.0	7.1	7.2	7.2	5.6	7.2	7.2	7.0	7.2	7.0	7.2
Fe₃₊	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ti	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Fe₂₊	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Mn	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Mg	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ba	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ca	3.4	3.3	3.2	3.2	3.3	3.3	1.7	3.2	3.3	3.2	3.3	3.1	3.3
Na	0.7	0.7	0.8	0.8	0.7	0.7	2.2	0.8	0.7	0.8	0.8	0.9	0.7
K	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ab	16.8	18.4	20.9	20.1	16.7	17.7	55.9	18.9	18.2	20.1	19.0	22.0	18.0
An	83.2	81.5	78.8	79.7	83.2	82.1	43.5	81.1	81.6	79.7	80.8	77.8	81.8
Or	0.0	0.2	0.3	0.2	0.1	0.1	0.6	0.0	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2

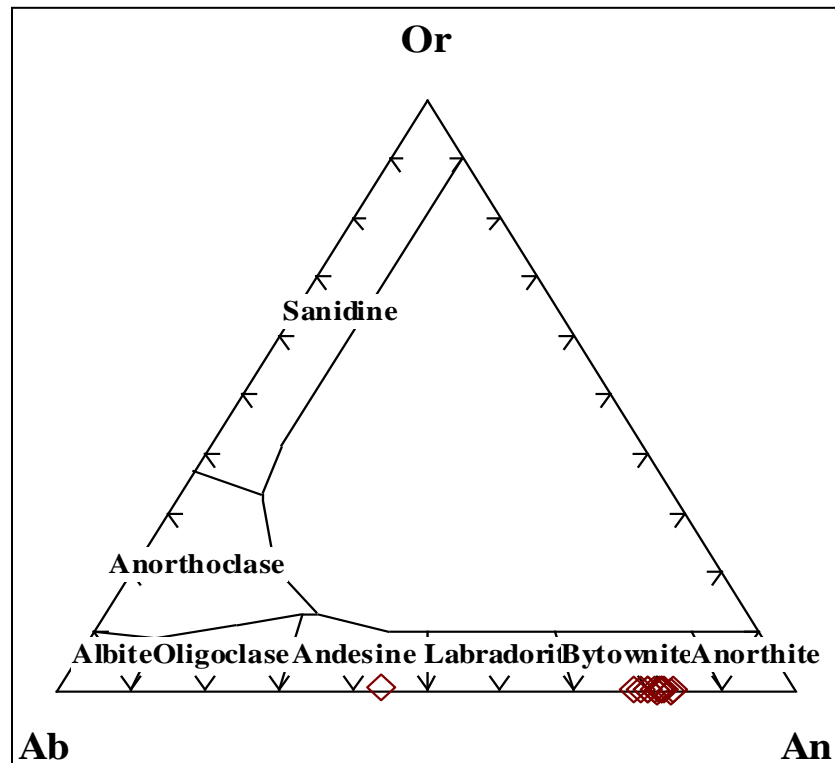

Figure 6: Chemical composition of the plagioclase

The sample exhibits widespread crystallisation of poikilitic hornblende. In the subduction zone, fluid phases are common and can cause the development of intrusive rocks with hydrous minerals (hornblende±phlogopite).

Hornblende in the gabbroic rocks from in subduction zone takes place either as poikilitic crystals surrounding earlier-crystallised minerals displaying reaction relation as recognized in Peninsular Ranges Batholith, California (Smith, Huang, Walawender, Cheung, & Wheeler, 1983); Coastal Batholith of Peru (Regan, 1985); or as previously developed smaller crystals as observed in Adamello batholith, Italy (Ulmer, Callegari, & Sonderegger, 1983). Widespread crystallization of poikilitic hornblende in gabbro proposes the behavior and role of hydrous fluid in the late magmatic stage.

In Turkey, most of the ophiolitic bodies have been specified as ‘Supra-Subduction Zone (SSZ)’ types (Celik, Delaloye, & Feraud, 2006; Parlak & Delaloye, 1996; Parlak, Hock, Kozlu, & Delaloye, 2004; Parlak, Rizaoglu, Bagci, Karaoglan, & Hock, 2009; A. H. F. Robertson, 2002; Yaliniz et al., 1996), which have petrologic and geochemical characteristics that propose formation above a subduction zone, and associated with volcanic arcs, forearcs, and backarc basins. In the samples, it is observed that the plagioclase typically crystallises after clinopyroxene, which is evident in SSZ ophiolites, (Moghadam et al., 2014), while the reverse

is confirmed for ophiolites formed in MORB (J.A. Pearce, Lippard, & Roberts, 1984). J. A. Pearce, Baker, Harvey, and Luff (1995) determined that plagioclase compositions in gabbroic rocks from subduction-related settings differ from their oceanic counterparts, particularly for the high Ca content of plagioclase. For example, suprasubduction-zone-type ophiolitic rocks in the Eastern Mediterranean exhibit this characteristic. Therefore, it is evident that ophiolitic gabbroic rocks resemble those from arc-related environments and differ from mid-ocean ridge gabbroic rocks, particularly due to the elevated An content in plagioclase. This distinction is likely influenced by the activity of hydrous fluids during the late magmatic stage.

Low An plagioclase in the sample is possibly formed by ocean floor metamorphism, which is related with the steep geothermal gradient found near spreading centres in oceanic settings (Fettes, Desmons, & Árkai, 2007; Miyashiro, 1971). These rocks are usually kept as fragments within subduction complexes obducted onto continental crust.

In Conclusion, based on the plagioclase composition of these rocks, we suggest that Late Cretaceous ophiolitic hornblende gabbros from Devedamı area may represent fossil remnants of an oceanic basement that developed in a suprasubduction zone within the İAE branch of Neotethys. Crystallization of high and low An plagioclase is likely to represent both igneous and metamorphic (ocean floor) environments, respectively.

Acknowledgement

This study is based on a part of one of author's (B Faruk Kayıhan) Msc thesis. Thanks to Selcuk University BAP (Konya-TURKEY) for financial support for this research.

References

- Celik, O. F., Delaloye, M., & Feraud, G. (2006). Precise Ar-40-Ar-39 ages from the metamorphic sole rocks of the Tauride Belt Ophiolites, southern Turkey: implications for the rapid cooling history. *Geological Magazine*, 143(2), 213-227. doi:10.1017/S0016756805001524
- Dilek, Y., Whitney, D.L., Tekeli, O. (1999). Links between tectonic processes and landscape morphology in an Alpine collision zone, South-Central Turkey. *Geomorphologie*, 118(147-164).
- Fettes, D. J., Desmons, J., & Árkai, P. (2007). *Metamorphic rocks : a classification and glossary of terms : recommendations of the International Union of Geological Sciences Subcommission on the Systematics of Metamorphic Rocks*. Cambridge ;: Cambridge University Press.
- Floyd, P. A., Goncuoglu, M. C., Winchester, J. A., & Yaliniz, M. K. (2000). Geochemical Character and Tectonic Environment of Neotethyan Ophiolitic Fragments and Metabasites in the Central Anatolian Crystalline Complex, Turkey. *Geological Society, London, Special Publications*, 173(1), 183-202. doi:10.1144/gsl.sp.2000.173.01.09
- Gorur, N., Oktay, F., Seymen, I., & Sengor, A. M. C. (1984). Paleotectonic evolution of the Tuzgolu basin complex, central Turkey: sedimentary record of a Neo-Tethyan closure In R. A. Dixon JE (Ed.), *The geological evolution of the Eastern Mediterranean* (Vol. 17, pp. 467-482).
- Göncüoğlu, M. C., Özcan, A., Turhan, N., & Işık, A. (1992). *Stratigraphy of the Kütahta Region*. Ankara, Turkey: MTA.
- Isık, F. (2000). *Ekecek Yenikoy-Mamasun (Aksaray), Yesilhisar (Kayseri) arasının jeolojisi ve gabroyik-granitoidik kayaların mineralojik petrografik ve jeokimyasal incelemesi*. (PhD). Selcuk University, Konya.
- Kaaden, G. (1966). Importance and distribution of glaucophane bearing rocks in Turkey. *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, 67, 38–69.
- Kadioglu, Y. K., Dilek, Y., Gulec, N., & Foland, K. A. (2003). Tectonomagmatic evolution of bimodal plutons in the central Anatolian crystalline complex, Turkey. *Journal of Geology*, 111(6), 671-690. Retrieved from <Go to ISI>://000187623600004
- Kadioglu, Y. K., & Gulec, N. (1999). Types and genesis of the enclaves in Central Anatolian granitoids. *Geological Journal*, 34(3), 243-256. Retrieved from <Go to ISI>://000085050300003
- Kayıhan, B. F. (2010). *Develi – Devedamı (Şereflikoçhisar - Ankara) yöresindeki ofiyolitlerin petrografisi ve jeokimyası* (Master Thesis). Selcuk Uni., Konya.
- Kocak, K. (1993). *The Petrology and geochemistry of the Ortaköy area, Central Turkey*. (PhD thesis). Glasgow U., Glasgow.
- Kocak, K., Isik, F., Arslan, M., & Zedef, V. (2005). Petrological and source region characteristics of ophiolitic hornblende gabbros from the Aksaray and Kayseri regions, central Anatolian crystalline complex, Turkey. *Journal of Asian Earth Sciences*, 25(6), 883-891. doi:10.1016/j.jseaes.2004.08.006
- Koçak, K., & Kayıhan, B. F. (2019, 13.06.2019-14.06.2019). *Mineralogical Characteristics Of The Amphiboles From Cretaceous Hornblende Gabbro Of Central Anatolian Ophiolites, Devedamı/Aksaray Area, Central Turkey*. Paper presented at the GEOBALCANICA.
- Miyashiro, A. (1971). Pressure and temperature conditions and tectonic significance of regional and ocean floor metamorphism. *Tectonophysics*, 13, 141–159.
- Moghadam, H. S., Khedr, M. Z., Chiaradia, M., Stern, R. J., Bakhshizad, F., Arai, S., . . . Tamura, A. (2014). Supra-subduction zone magmatism of the Neyriz ophiolite, Iran: constraints from geochemistry and Sr-Nd-Pb isotopes. *International Geology Review*, 56(11), 1395-1412. doi:10.1080/00206814.2014.942391
- Okay, A. I. (1982). Incipient blueschist metamorphism and metasomatism in the Tavsanlı Region, northwest Turkey. *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 79, 361-367.
- Özgül, n. (1976). Toroslar'ın bazı temel jeoloji özellikleri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*.

- Parlak, O., & Delaloye, M. (1996). Geochemistry and timing of post-metamorphic dyke emplacement in the Mersin Ophiolite (southern Turkey): New age constraints from Ar-40/Ar-39 geochronology. *Terra Nova*, 8(6), 585-592. doi:DOI 10.1111/j.1365-3121.1996.tb00788.x
- Parlak, O., Hock, V., Kozlu, H., & Delaloye, M. (2004). Oceanic crust generation in an island arc tectonic setting, SE Anatolian orogenic belt (Turkey). *Geological Magazine*, 141(5), 583-603. doi:10.1017/S0016756804009458
- Parlak, O., Rizaoglu, T., Bagci, U., Karaoglan, F., & Hock, V. (2009). Tectonic significance of the geochemistry and petrology of ophiolites in southeast Anatolia, Turkey. *Tectonophysics*, 473(1-2), 173-187. doi:10.1016/j.tecto.2008.08.002
- Pearce, J. A., Baker, P. E., Harvey, P. K., & Luff, I. W. (1995). Geochemical Evidence for Subduction Fluxes, Mantle Melting and Fractional Crystallization beneath the South Sandwich-Island Arc. *Journal of Petrology*, 36(4), 1073-1109. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:A1995RU63700009
- Pearce, J. A., Lippard, L. S., & Roberts, S. (1984). *Characteristics and tectonic significance of supra-subduction zone ophiolites* (Vol. 16). London: Geological Society.
- Pourteau, A., Candan, O., & Oberhansli, R. (2010). High-pressure metasediments in central Turkey: Constraints on the Neotethyan closure history. *Tectonics*, 29. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:000281758200001
- Regan, P. (1985). *The early basic intrusions*. Paper presented at the Magmatism at a plate edge. The Peruvian Andes.
- Rice, S., Robertson, A. H. F., & Ustaömer, T. (2006). Late Cretaceous–Early Cenozoic tectonic evolution of the Eurasian active margin in the central and Eastern Pontides, Northern Turkey. In A. H. F. Robertson & D. Mountrakis (Eds.), *Tectonic Development of the Eastern Mediterranean Region* (Vol. 260, pp. 413–445). London: Geological Society.
- Ricou, L. E. (1971). Le crossant ophiolitique peri-arabe: Une ceinture de nappes mises en place au Cretace superieur. *Rev. Geogr. Phys. Gcol. Fr.*, 7(17), 1024-1044.
- Rimmelé, G. (2003). *Structural and metamorphic evolution of the Lycian Nappes and the Menderes Massif (southwest Turkey): geodynamic implications and correlations with the Aegean Domain*. (PhD). Univ. Potsdam/Univ. d’Orsay, Paris Sud, Potsdam, Germany.
- Robertson, A. H. F. (2002). Overview of the genesis and emplacement of Mesozoic ophiolites in the Eastern Mediterranean Tethyan region. *Lithos*, 65(1-2), 1-67. doi:Doi 10.1016/S0024-4937(02)00160-3
- Robertson, A. H. F., Parlak, O., & Ustaömer, T. (2009). Melange genesis and ophiolite emplacement related to subduction of the northern margin of the Tauride-Anatolide continent, central and western Turkey. In V. H. D.J.J., M. A. Edwards, & R. Govers (Eds.), *Collision and Collapse at the Africa-Arabia-Eurasia Subduction Zone* (Vol. 311, pp. 9-66). London: Geological Society.
- Sengor, A. M. C., & Yılmaz, Y. (1981). Tethyan evolution of Turkey: A Plate tectonic approach. *Tectonophysics*, 75, 181-241.
- Smith, T. E., Huang, C. H., Walawender, M. J., Cheung, P., & Wheeler, C. (1983). The Gabbroic Rocks of the Peninsular Ranges Batholith, Southern-California - Cumulate Rocks Associated with Calc-Alkalic Basalts and Andesites. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 18(1-4), 249-278. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:A1983RQ28300010
- Toksoy-Koksal, F., Goncuoglu, M. C., & Yaliniz, M. K. (2001). Petrology of the Kurancali phlogopitic metagabbro: An island arc-type ophiolitic sliver in the Central Anatolian Crystalline Complex. *International Geology Review*, 43(7), 624-639. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:000172158100005
- Ulmer, P., Callegari, E., & Sonderegger, U. C. (1983). Genesis of the mafic and ultramafic rocks and their genetical relations to the tonalite- trondhjemitic granitoids of the southern part of Adamello batholith (Norway Italy);. *Mem. Della. Societa. Geologica. Italiana*, 26, 171–222.

- van Hinsbergen, D. J. J., Maffione, M., Plunder, A., Kaymakci, N., Ganerod, M., Hendriks, B. W. H., . . . Vissers, R. L. M. (2016). Tectonic evolution and paleogeography of the Kirsehir Block and the Central Anatolian Ophiolites, Turkey. *Tectonics*, 35(4), 983-1014. doi:10.1002/2015TC004018
- Yalınz, K. M., Floyd, P., & Göncüoğlu, M. C. (2000). Geochemistry of volcanic rocks from the Çiçekdağ Ophiolite, Central Anatolia, Turkey and their inferred tectonic setting within the northern branch of the Neotethyan Ocean. In E. Bozkurt, J. A. Winchester, & J. D. A. Piper (Eds.), *Tectonics and Magmatism in Turkey and the Surrounding Area* (Vol. 13, pp. 203–218). London: Geological Society.
- Yalınz, M. K., Floyd, P. A., & Goncuoglu, M. C. (1996). Supra-subduction zone ophiolites of Central Anatolia: Geochemical evidence from the Sarikaraman Ophiolite, Aksaray, Turkey. *Mineralogical Magazine*, 60(402), 697-710. doi:DOI 10.1180/minmag.1996.060.402.01

KONYA (TÜRKİYE) ULUMUHSİNE'DE YENİ KEŞFEDİLMİŞ YASTIK YAPILI VOLKANİK KAYAÇLARIN JEOLJİK VE JEOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Kerim Koçak
ORCID:0000-0002-4379-8791
kkocak@ktun.edu.tr

Konya Teknik Üni., Müh.&Doğa Bil. Fak., Jeoloji Müh. Böl. , Konya, Türkiye

Özet

Bu çalışma, Ulumuhsine'de (Konya) çok küçük bir alanda yer alan volkanikler hakkında ilk jeolojik ve jeokimyasal raporu sunmaktadır. Saha gözlemleri bu volkaniklerin, Alüvyon veya Topraklı formasyonunun sıkışmamış tortuları tarafından örtülen, yük yapı, küçük, birleşik yastık yapıları olarak oluştuğunu ortaya koymaktadır. Saha çalışmaları ile iki belirgin volkanik zon tanımlanmıştır: dağılmış yastık yapılarıyla karakterize edilen alt volkanikler (V1) ve yaygın çatlak ve faylanma ile belirginleşen masif üst volkanikler (V2). Volkanikler muhtemelen sığ Konya gölü içinde merkezi veya yerel çıkışlarla gelişmiş ortaç viskoziteye sahip volkanizma ile ilişkilidir. Mineralojik ve petrografik analizler, bu V2 volkaniklerinin Neojen volkaniklerine benzer şekilde %20-30 fenokristal (klinopiroksen ve tremolit), %70-74 hamur (plagioklaz ve piroksen mikrolitleri), ikincil kalsit ve %7-12 hacimdeki vesiküllerden oluşan holokristalin porfirik bir doku sergilediğini göstermektedir. Jeokimyasal çalışmalar, trakiandezit örneklerinin muhtemelen peridotitik bir kaynaktan türediğini öne sürmektedir. Volkanikler Anadolu levhasının altındaki Kıbrıs levhasını içeren dalma-batma ile ilişkili süreçlerle uyumlu olarak HFSE, Nb ve Ta'da tüketilmenin yanı sıra LILE ve LREE'de bir zenginleşme göstermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Neojen volkanizması, trakiandezit, jeokimya, Konya

GEOLOGICAL AND GEOCHEMICAL FEATURES OF NEWLY DISCOVERED PILLOW-STRUCTURED VOLCANIC ROCKS IN ULUMUHSİNE, KONYA (TÜRKİYE)

Abstract

This study presents the first geological and geochemical report on volcanics in a very small area in Ulumuhsine (Konya). Field observations reveal that the volcanics occur as small, amalgamated pillow structures with loading structures covered by unconsolidated sediments of the Alluvium or Topraklı formation. By field studies, two distinct volcanic zones are identified: the underlying volcanics (V1), characterised by scattered pillow structures, and the overlying massive volcanics (V2), marked by extensive fracturing and faulting. The volcanics are likely associated with volcanism having intermediate viscosities developed at central or localised vents within a shallow Konya lake. Mineralogical and petrographical analyses indicate that these volcanics display a holocrystalline porphyritic texture comprising 20–30% phenocrysts (clinopyroxene and tremolite), 70–74% matrix (microlites of plagioclase and pyroxene), and secondary calcite, along with 7–12 vol.% vesicles, similar to the Neogene volcanics. Geochemical studies suggest that the trachyandesitic samples from V2 likely derived from a peridotitic source. The volcanics show enrichment in LILE and LREE, alongside depletion in HFSE, Nb, and Ta, which is consistent with subduction-related processes involving the Cyprian slab beneath the Anatolian plate.

Keywords: Neogene volcanism, trachyandesite, geochemistry, Konya

Introduction&Geological Setting

Volcanism around Konya is represented by Metavolcanics represented by meta-basic and meta-felsic volcanic clasts of the Devonian - Lower Permian Bağrikurt Formation (Eren, 1993; Robertson & Ustaömer, 2011) and Karadağ metamagmatics (Early Triassic meta-trachyandesites), and non-metamorphic Neogene volcanics (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**). The samples studied have not experienced any regional metamorphism and hence show similarity to the Neogene volcanics, which formed in an extensional regime resulting from the Late Miocene collision between the Arabian and Eurasian plates (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**). Extensive research (Keller, Jung, Burgath, & Wolff, 1977; Kurt, Özkan, & Kocak, 2003; Temel, Gundogdu, & Gourgaud, 1998) on the volcanic activity in the Konya region of Central Anatolia indicates that the volcanic rocks form as lava domes, sill, nuée ardentes and pyroclastic fall and flow (ignimbrites) deposits with subalkaline to alkaline character during the Late Miocene to Pliocene.

In regional studies, Jung and Keller (1972) classified these volcanic rocks as andesite, dacite, rhyodacite, and rhyolite. Similarly, Ota and Dincel (1975) identified them as andesite and dacite, while Kurt et al. (2003) indicated that the samples range from basaltic andesite to dacite, displaying calc-alkaline characteristics. Besang, Eckhardt, Harre, Kreuzer, and Müller (1977) estimated the absolute age of the rocks around Sille, Erenlerdağ, and Alacadağ to range between 11.95 and 3.35 million years while Kürşad Asan, Kurt, Gündüz, Gençoğlu Korkmaz, and Morgan (2021) determined ~16 Ma age for the Na-alkaline basaltic rocks and adakitic dacite.

The Neogene volcanism in the Konya region can be classified as the Erenlerdağ-Alacadağ Volcanic Complex (EAVC) and the Sulutaş Volcanic Complex, which can be divided as Yükselen area, Sulutas-Sille area' and 'Ulumuhsine-Küçükmuhsine area (SVC, Kürşad Asan et al., 2021). The study area is in Yükselen, ~ 20 km north of Konya in Central-Southern Anatolia (O1, O2; **Figure 7- Figure 9**). The volcanic rocks studied are exposed in a very narrow area. It is aimed to reveal the geology, petrography, and geochemical characteristics of the volcanic rocks whose presence has been identified for the first time.

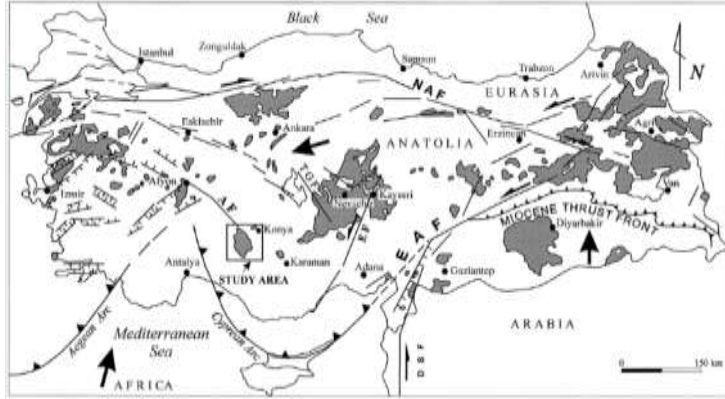

Figure 7: Location map of the Konya volcanic rocks, Central Anatolia Turkey. DSF: Dead Sea Fault; NAF: North Anatolian Fault; EAF: East Anatolian Fault, AF: Akşehir fault, TGS: Tuzgolu fault, EF: Ecemiş fault .

Map is modified from (Ketin, 1983; Kocyigit, 1991; Reilinger et al., 1997)

Figure 8: Google Earth view of the study area. The geological map is from (Eren & Kurt, 2000). O1: Outcrop 1, O2: Outcrop2.

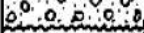
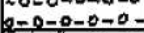

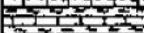
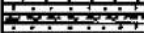

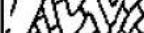
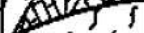
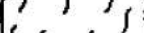

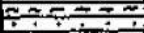
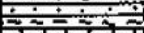
LİTOLOJİ (LITHOLOGY)	AÇIKLAMALAR (EXPLANATION)	YAŞ (AGE)
	Atüvyon (Alluvium)	
	Topraklı formasyonu (formation)	
	Yürükler formasyonu (" " formation)	DİLEKCI GRUBU (" " GROUP) URTO OLUŞUKLARI (COVER UNITS)
	Sulutas volkanitleri (" " volcanites)	
	Küçükmuhsine formasyonu (formation)	
	Ulumuhsine formasyonu (" " formation)	
	Sille formasyonu (Sille formation)	
	Acılı uyumsuzluk (Unconformity)	
	Ertugrul formasyonu (" " formation)	ARDIÇLI GRUBU (" " GROUP)
	Bahçecik formasyonu (" " formation)	
	Acılı uyumsuzluk (Unconformity)	
	Karadağ metamagmatitleri (" " metamagmatites)	SİZMA GRUBU (" " GROUP) LADIK METAMORFİTLERİ (" " METAMORPHITES)
	Bağlıkurt formasyonu (" " formation)	
	Bozdağ formasyonu (Bozdağ formation)	
	Tektonik dokanak (Tectonic contact)	
	Çayırbağı ofiyoliti (Çayırbağı ophiolite)	MESOZOYİK (MESOZOIC)
	Tektonik dokanak (Tectonic contact)	
	Lorasdağı formasyonu (Lorasdağı formation)	GÜKÇEYURT GRUBU (" " GROUP)
	Aladağ formasyonu (" " formation)	
	Derbent formasyonu (" " formation)	
	???	

Figure 9: Generalised geological stratigraphical section of the region (Eren, 1993)

Field Characteristics

The volcanic rocks form as two outcrops (O1, O2; Figure 8) in a small area. In O1 exposure, the lava is characterised by the development of loading and pillow lava structure overlaid by unconsolidated sediments of the Alluvium or Topraklı formation (

Figure 10).

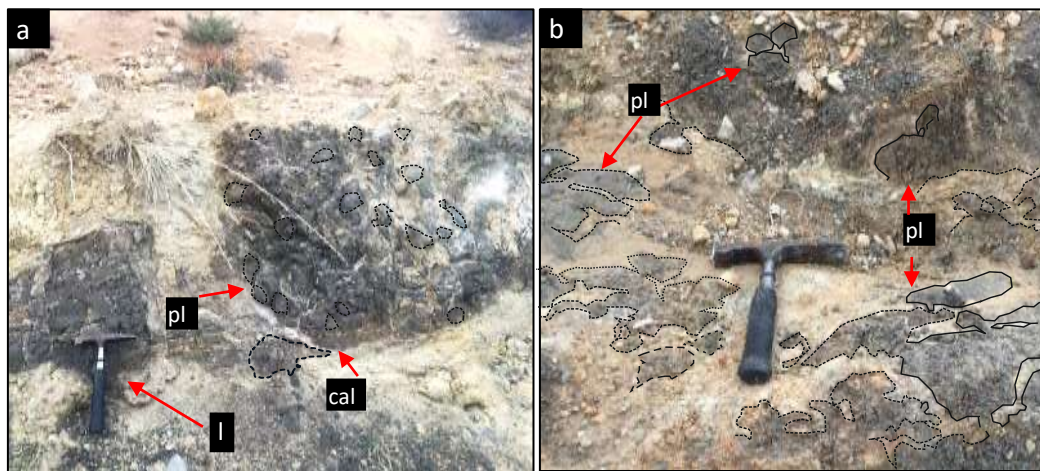

Figure 10: Pillow structure (pl, a-b) developed in the volcanics, Loading structure (l, a) at the basal contact of the lava

In the O2 exposure, two distinct volcanic zones are present: the underlying volcanics (V1), characterised by a scattered pillow structure, are overlain by massive volcanics (V2) with extensive fracturing and faulting. V1 volcanics may show a boudinage texture form over the V2 volcanics (Figure 11).

A baking zone that develops (Figure 12a) at both the lower and upper contacts of the V2 volcanics with the surrounding host rocks, extends 4 meters in length and is 80 cm thick. Additionally, a black-colored zone may form between the volcanics and the baking zone (Figure 12b). In the host fossiliferous carbonates, a red-coloured baking effect may develop probably related to Fe enrichment. Some secondary calcite may form as vesicle fillings and as veins crossing the volcanic rocks.

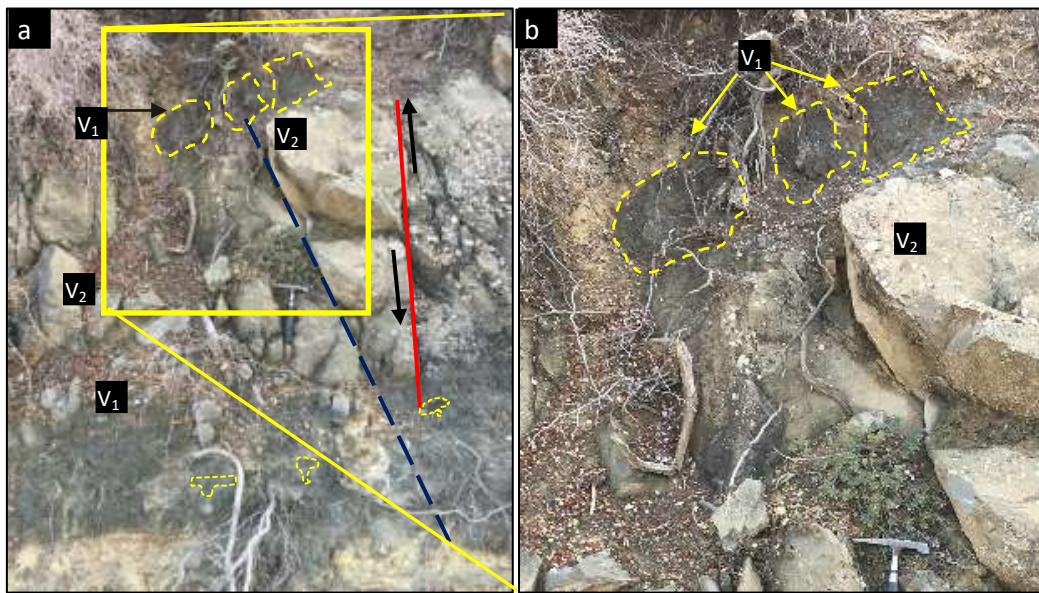

Figure 11: a)The underlying volcanics (V1) exhibit a scattered and pillow structure, while the overlying volcanics (V2) are massive, faulted, and fractured. b)V1 volcanics with boudinage texture form over the V2 volcanics.

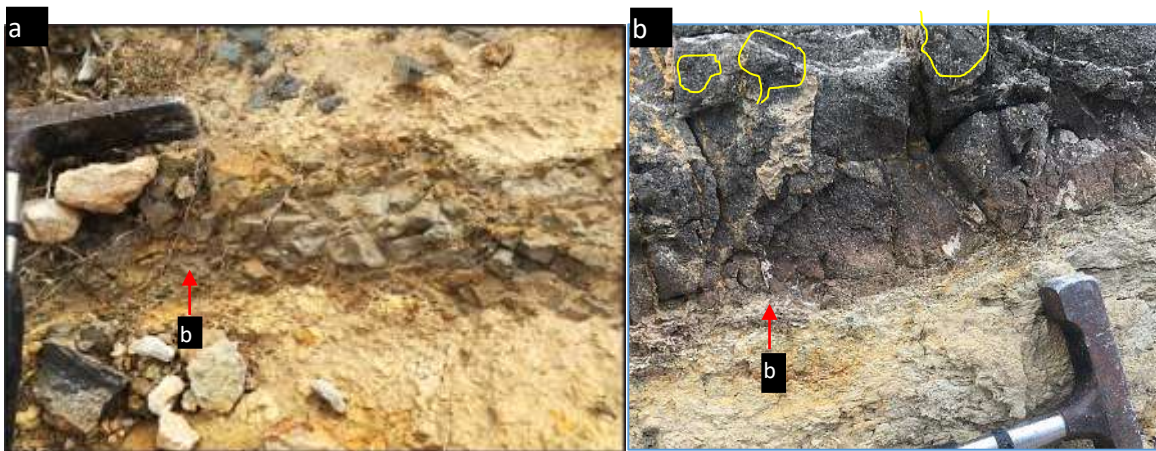

Figure 12: A baked zone (b) developed between the O1 volcanics(a), and its surrounding rocks

Figure 13: Red-colored fossiliferous baked carbonate rock,

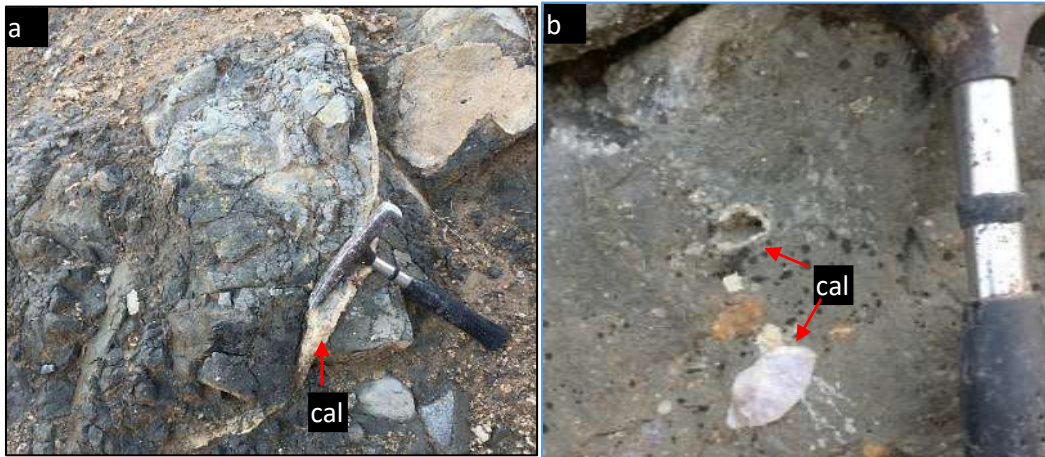

Figure 14: Secondary calcite (cal) vein crosscutting the volcanic, b) The vesicles are partially/wholly filled by secondary calcite crystals.

Material&Methods

Thin sections were prepared from selected representative samples from V2 since V1 samples are mostly not fresh. The petrographic characteristics of the samples were determined using a polarising microscope in the Department of Geological Engineering, Konya Technical University.

Major and trace elements of the V2 samples were analysed using an inductively coupled plasma emission spectrometer (ICP-ES) after fusing 0.2 g of rock powder with 1.5 g of LiBO₂ and dissolving the resulting pulp in 100 mm³ of 5% HNO₃. Rare earth elements (REEs) were measured via inductively coupled plasma mass spectrometry (ICP-MS) after digesting 0.25 g of rock powder with a four-acid digestion method at ACME Analytical Laboratories Ltd., Vancouver, Canada. Analytical uncertainties are 0.1 to 0.04% for major elements, 0.1 to 0.5% for trace elements, and 0.01 to 0.5 ppm for REEs.

Petrography

The samples exhibit a holocrystalline porphyritic texture, comprising phenocrysts (20–30%), a matrix (70–74%), with a porphyritic index (P.I.) of approximately 20–30 vol.%. Vesicularity in the samples ranges from 7 to 12 volume %.

The phenocryst phase primarily consists of clinopyroxene, with minor tremolite and secondary calcite crystals, while the groundmass is micro- to cryptocrystalline with micro- to macro-vesiculation. The groundmass contains plagioclase and pyroxene as microlites, alongside opaque iron ore. Plagioclase appears as lath-shaped crystals, while pyroxene occurs as microlites and crystallites.

The pyroxene occurs as euhedral to subhedral crystals, typically colourless to light green, exhibiting twinning and cleavage with inclined extinction angles ranging from 37° to 44°. It shows alteration to opaque iron ore and calcite, progressing from the core to the rim, and is occasionally fully replaced by secondary calcite.

The tremolite has two-sided cleavage, a low extinction angle (10–28°), and a faint green hue. It is associated with calcite within or surrounding pore spaces.

The plagioclase appears as intersecting microlites and crystallites, sometimes exhibiting simple twinning. Calcite and opaque iron ore are likely to form from the alteration of the pyroxene. Overall, the samples can be classified as altered basalt.

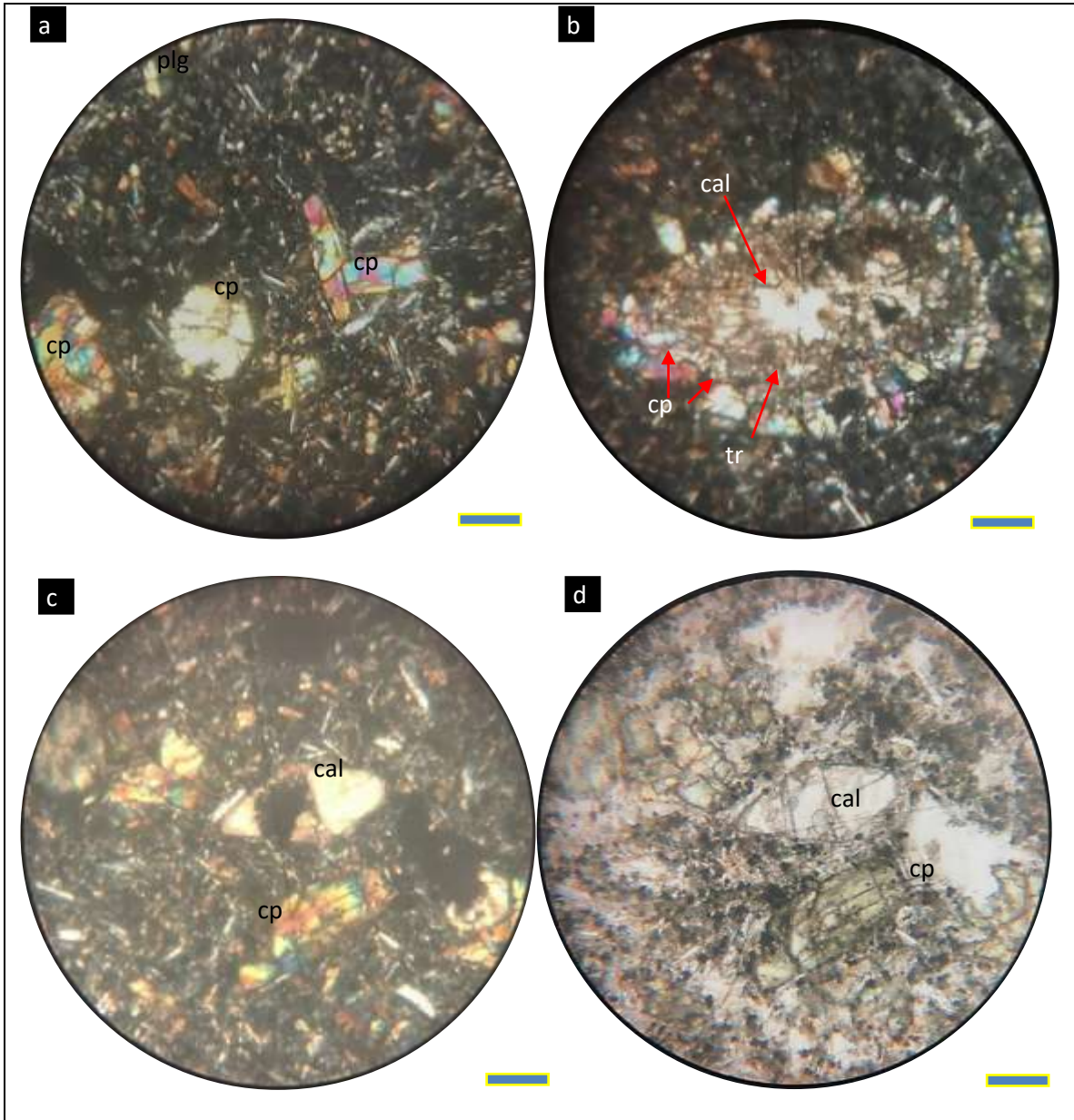

Figure 15: Microphotograph of the sample; a) Idionorph clinopyroxene crystal b) Pyroxene phenocryst whose core is altered to calcite and tremolite. (Y11). c-d) Idiomorph calcite and subhedral clinopyroxene crystals. a-c: XN, d: /N. The scale bar is 0.1 mm. The mineral abbreviations are from (Whitney & Evans, 2010)

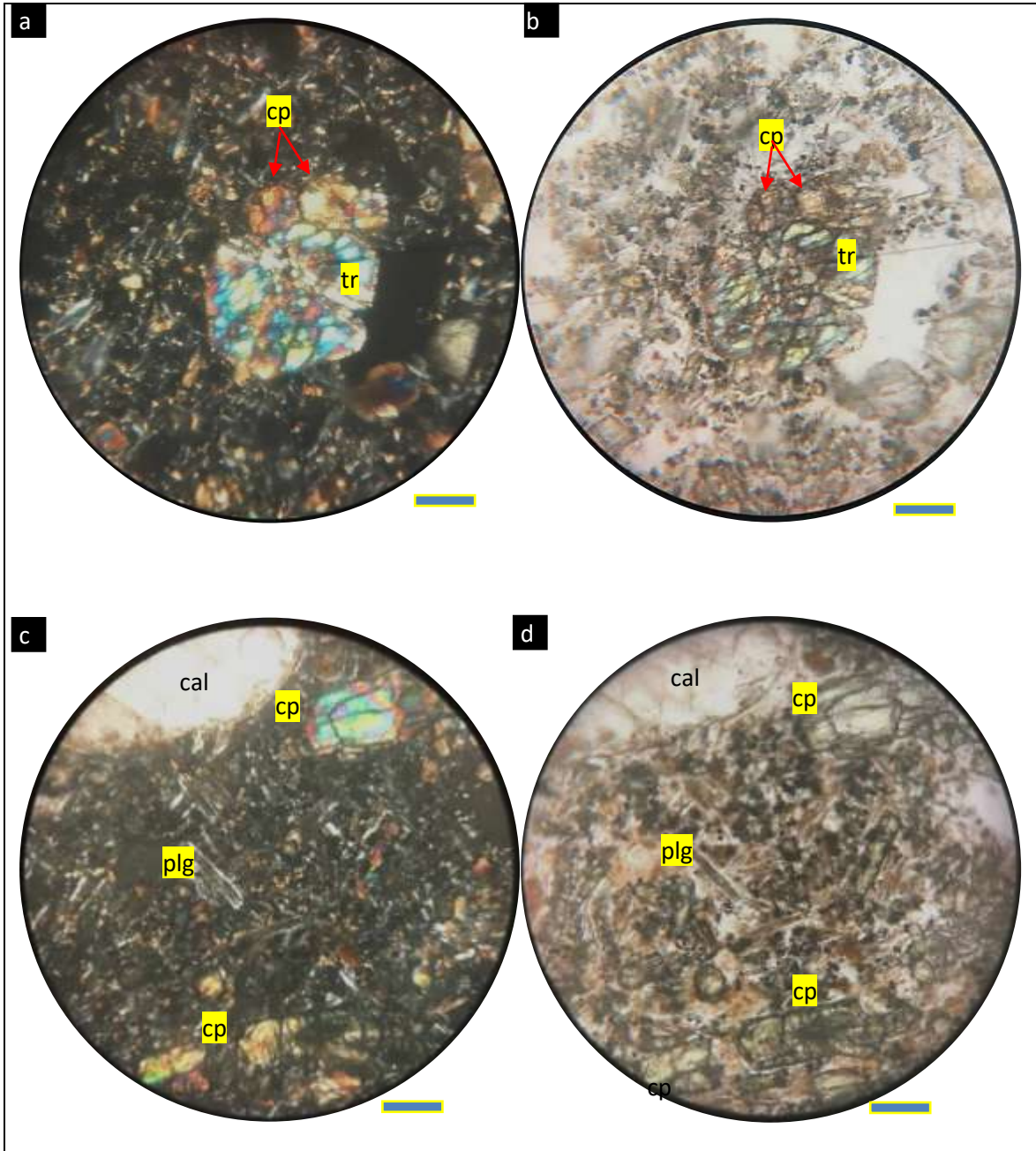

Figure 16: Microphotograph of the tremolite phenocryst(a-b) and matrix(c-d), a,c) XN, b,d) /N
tr: tremolite , cpx: clinopyroxene, pl: plagioclase, cal: calcite. The scale bar is 0.1 mm.

Geochemistry

Since the volcanics crop out in a rather restricted area, limited samples could be obtained. Hence, geochemical analysis of two of these samples (O2) was conducted at ACMELAB (Canada,

Table 2).

The samples contain low SiO₂ (51-52%), high K₂O (~4%), Ba (2041-2487 ppm), Sr (889-1718 ppm), and Rb (119-135 ppm). Although the number of samples is limited, the low W and high M values in Figure 17a indicate that the samples have not been altered and possess an “andesitic” composition. The samples are classified as “basaltic andesite/andesite” and “basalt” belonging to the “High K calc-alkaline and shoshonite” series (Figure 17b) while they exhibit a basaltic trachyandesite composition. The Neogene volcanic rocks are quite different from those in the Yükselen region, concentrating in rhyolite, dacite, and trachydacite compositions (Figure 18). However, in the Nb/Y vs. Zr/Ti diagram based on immobile elements (Figure 19), the Yükselen samples show a trachyandesite composition while the Neogene samples exhibit trachyandesite, andesite, basaltic andesite, and basalt compositions.

In the trace element diagram normalized to the primitive mantle (Figure 20a), the samples display positive anomalies for Ba, Th, U, K, and Nd and negative anomalies for Nb, Ta, P, and Ti, indicating a distribution between OIB and UC. In the chondrite normalized rare earth elements diagram, the samples generally show enrichment in Light Rare Earth Elements (LREE) and depletion in Heavy Rare Earth Elements (HREE), also exhibiting similarities to "Ocean Island Basalts (OIB)" (Figure 20b).

All Neogene rocks show clear enrichment in Th/Yb versus Nb/Yb plots (Figure 21a), reflecting metasomatic influence from subduction. Most samples plot above the mantle array, highlighting enrichment associated with subduction processes.

Drawing on an extensive dataset of experimental melts from various peridotites and pyroxenites in the literature, (Yang & Zhou, 2013) suggested that an FC3MS threshold value ($\text{FeOTot}/\text{CaO} - 3 \cdot \text{MgO}/\text{SiO}_2$) of 0.65 distinguishes pyroxenite-derived basalts. In the samples, the FC3MS value is <0.65 (~0.3), indicating a peridotitic source. The samples also demonstrate similarities to “alkaline arcs” due to their high La/Y and low Nb/La ratios (Figure 21b).

Table 2: Geochemical analyses of the volcanic samples

Sample	Y7	Y12		Y7	Y12
SiO ₂	51,69	50,51	La	84,2	81,1
Al ₂ O ₃	13,71	13,14	Ce	156,5	152,4
Fe ₂ O ₃	7,16	6,98	Pr	18,28	17,71
MgO	5,73	5,65	Nd	64	63
CaO	10,11	9,65	Sm	8,87	8,56
Na ₂ O	2,2	1,66	Eu	2,3	2,12
K ₂ O	4,13	3,95	Gd	6,05	5,67
TiO ₂	1,07	1	Tb	0,73	0,64
P ₂ O ₅	0,47	0,54	Dy	3,49	3,2
MnO	0,11	0,09	Ho	0,67	0,62
Cr ₂ O ₃	0,053	0,054	Er	1,81	1,62
LOI	2,9	6,3	Tm	0,25	0,23
Sum	99,333	99,524	Yb	1,73	1,44
Ni	51	46	Lu	0,25	0,21
Co	30,5	24,5	La _N	358,76	345,55
Cr	530	540	Ce _N	259,45	252,65
Sc	28	27	Pr _N	205,16	198,77
Cs	1,3	1,6	Nd _N	141,47	139,26
Ga	15,6	14,3	Sm _N	60,3	58,19
Hf	7,9	7,8	Eu _N	41,07	37,86
Nb	13,6	13,1	Gd _N	30,77	28,84
Ba	2487	2041	Tb _N	20,11	17,63
Rb	119,4	135,5	Dy _N	14,38	13,19
Sr	1718	888,7	Ho _N	12,05	11,15
Ta	0,6	0,7	Er _N	11,39	10,2
Th	33,7	33,7	Tm _N	10,33	9,5
U	7,2	7,7	Yb _N	10,65	8,86
Zr	294,1	284,7	Lu _N	10,29	8,64
Y	18,7	16,8	Eu/Eu*	0,95	0,92
P	2051,4	23567	La _N /Yb _N	33,7	38,99
Ti	34284,4	32790	La _N /Sm _N	5,95	5,94
mg	0,61	0,61	Ce _N /Yb _N	24,37	28,51
K ₂ O/Na ₂ O	1,88	2,38	Ce _N /Sm _N	4,3	4,34
			Eu _N /Yb _N	3,86	4,27
			Sum REE	349,13	338,52

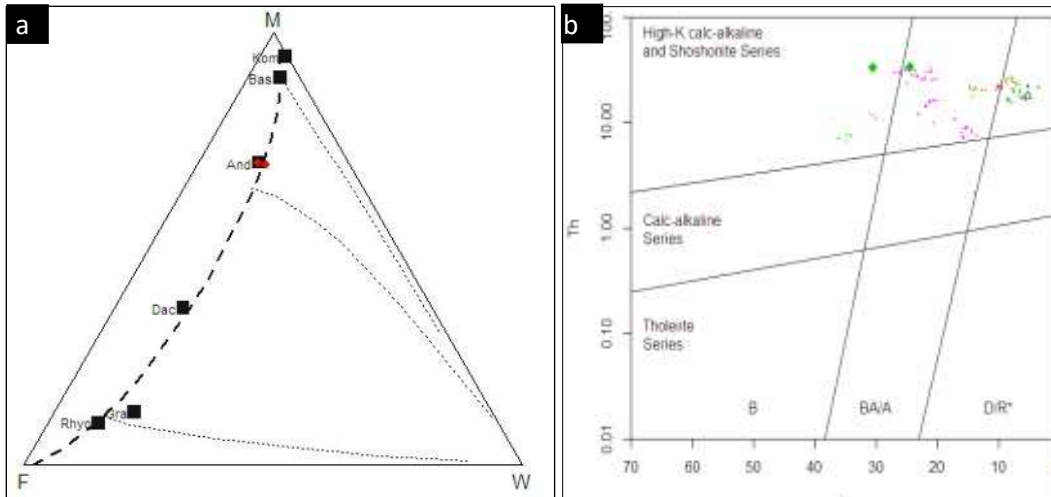

Figure 17: a) A FMW diagram for evaluating the degree of weathering in the samples (Ohta & Arai, 2007), b) Co vs Th diagram (Hastie, Kerr, Pearce, & Mitchell, 2007). Large green diamond: Yükselen samples: Neogene volcanics are shown by small symbols (K. Asan & Erturk, 2013; Kürşad Asan et al., 2021; Kerim Kocak, 2021; K. Kocak & Zedef, 2016; Kerim Koçak, 2012; K. Koçak, 2016; Korkmaz, Asan, Kurt, & Morgan, 2017; Kurt et al., 2003; Temel et al., 1998).

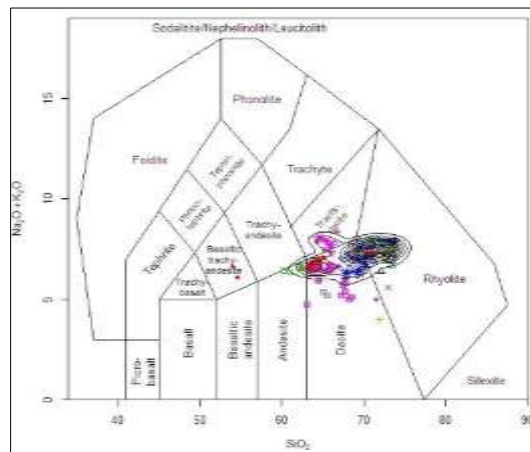

Figure 18: TAS diagram (Middlemost, 1994), symbols are as in Figure 17.

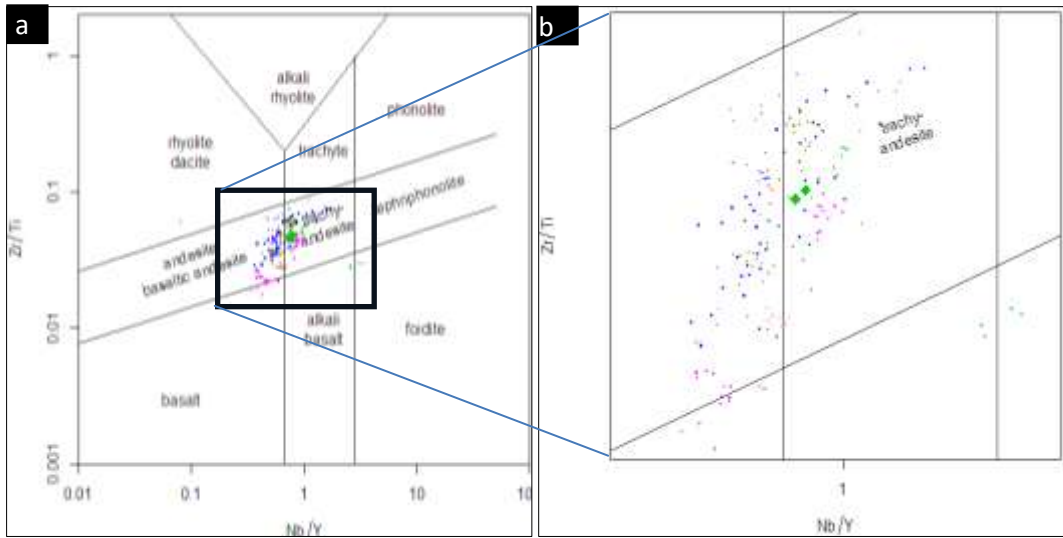

Figure 19: Nb/Y vs Zr/Ti diagram (J.A. Pearce, 1996), symbols are as in Figure 17.

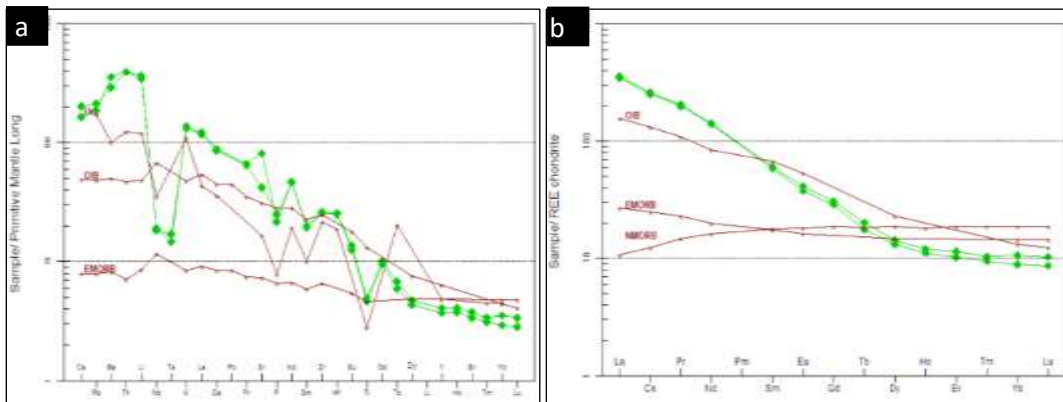

Figure 20: a) Primitive mantle (Sun & McDonough, 1989) normalised trace element pattern of the samples. b) Chondrite normalised (Anders & Grevesse, 1989) Rare Earth Element pattern of the samples. OIB (Oceanic island basalt), EMORB (Enriched Mid Ocean Ridge Basalt), NMORB (Normal Mid Ocean Ridge Basalt) are (Sun & McDonough, 1989) given for comparison.

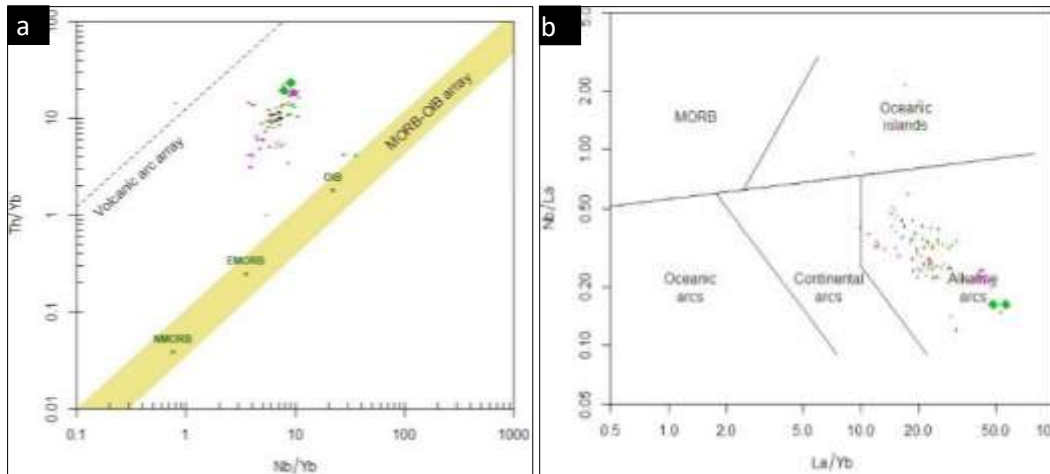

Figure 21: A plot of Nb/Yb vs Th/Yb (J. A. Pearce, 2008), b) La/Yb vs Nb/La (Hollocher, Robinson, Walsh, & Roberts, 2012)

Discussion&Conclusions

The volcanics are characterised by the development of pillow and loading structures. The pillow lava is a distinct structure formed by fluid basaltic lava and the underwater counterpart of pahoehoe lava found on land (Selley, Cocks, & Plimer, 2004). The pillow lava may form as isolated pillow volcanoes [ancient: Paleozoic in Europe (e.g. H-U Schmincke & Sunkel, 1987), Cyprus (e.g. H-U Schmincke & Bednarz, 1990), recent oceanic crust, (e.g. Kennish & Lutz, 1998)] and amalgamated pillow volcanoes (e.g. Kennish & Lutz, 1998). Amalgamation leads to the formation of apparent pillow volcanoes that are larger than the individual volcanoes (Castanares, Robles, Gimeno, & Vicente Bravo, 2001). In the area studied, the volcanics show amalgamated pillow structures rather than isolated pillow ones. Increasing the depth of the water column may cause increasing the size of single pillow (Staudigel & Schmincke, 1984). The pillow lava developed in the volcanics has a small size, which may indicate the small size of the depth of the water column. Similarly, Özkan and Söğüt (1999) suggested that Lake Konya is developed as a shallow closed basin in the region by the block faulting possibly during the Middle to Late Miocene transition.

Experimental studies (Gregg & Fink, 2000) and direct observations (Carracedo Sánchez, Sarrionandia, Juteau, & Gil Ibarguchi, 2012) have shown that pillow lavas form at low flow rates (<1 m³/s), on gentle slopes, and with high cooling rates. They are typically associated with moderate viscosities, influenced by factors such as temperature, composition, volatile content, and crystallinity (Bonatti & Harrison, 1988). It also favours for forming at central/localized vents, rather than linear and wide feeders (Castanares et al., 2001). The occurrence of pillow lava and the baked zone between lower and upper contacts of the volcanics with host sedimentary

rocks suggest that the volcanics may have been formed in an underwater environment as both invasive flow and shallow intrusion.

The O1 lava shows loading structures (Figure 4), as the sediment was poorly consolidated and likely water-saturated when the lava flowed over its surface. The subsidence of a lava flow into unconsolidated sediments necessitates that the applied stress surpasses the strength of the sediments in addition to gravitational instability (Famelli et al., 2021).

The mineralogical composition of the samples exhibits an altered basalt while the geochemical data have a composition of trachyandesite with High K calc-alkaline and shoshonite affinity. The samples have not undergone any regional metamorphism and, hence show similarities to the Neogene volcanics in the region. Kürşad Asan et al. (2021) suggest that the Yükselen area contains basalt and dacite. Hence, this is the first report of the occurrence of trachyandesite in the Yukselen area, which needs to be redefined in terms of SVC.

The primitive mantle normalised the trace element diagram (Figure 20a) shows that the samples exhibit enrichment in large ion lithophile elements (LILE), particularly Ba and K, and depletion in high field strength elements (HFSE). These features are characteristic of subduction-related magmas and may form through the subducting slab, along with melt or fluid components derived from basaltic crust and pelagic sediments, including organic, carbonate, or clay-rich detrital materials. All samples exhibit a distinct negative Nb and Ta anomaly, suggesting the influence of a subduction component in their formation (J. A. Pearce, 1983).

The chondrite-normalized REE patterns of the rocks display strong fractionation, characterised by high LREE/HREE ratios. The samples are enriched in LREE, with $(Ce/Sm)_N$ values ranging from 4.30 to 4.34, resembling the REE patterns typical of subduction-related magmas (J. A. Pearce, 1982, 1983; D. Wood, Joron, Treuil, Norry, & Tarney, 1979; D. A. Wood, 1980). The volcanic rocks' pronounced fractionation and enrichment in LREE suggest their evolution was influenced by interaction with continental crust (Watters & Pearce, 1987). Plagioclase fractionation is evident from the slight development of a negative Eu anomaly $(Eu/Eu^*)_N = 0.92-0.95$ in the samples.

The samples have low Nb/U ratios (1.9 and 1.7), closely resembling those of continental crust (Nb/U: 6.2; Rudnick and Fountain, 1995) and differing significantly from the Mid-Ocean Ridge and Oceanic Island Arc Basalts (Nb/U: 47; Hofmann, Jochum, Seufert, & White, 1986). They also exhibit high K_2O (3.95-4.13 wt.%), Rb (119-135 ppm), Ba (2041-2487 ppm), K/Rb (292-346) and K_2O/Na_2O (1,88-2,38) ratios, resembling Andean-type andesite series associated with subduction-related processes. The samples also have low TiO_2 (<1.5 wt.%), similar to subduction-related rocks. The immobile trace element ratios for NMORB, E-MORB, OIB, and IAT are provided in Table 3. The Yükselen samples show similarity mostly to "Island Arc Tholeiites

(IAT)”. However, mantle tomography models suggest that no evidence of an attached slab extending below the Cyprian trench, (Al-Lazki et al., 2004; Dilek & Sandvol, 2009; Gans, Beck, Zandt, Biryol, & Ozacar, 2009; Gök, Sandvol, Türkelli, Seber, & Barazangi, 2003). This suggests that their mantle source exhibits a geochemical arc signature, reflecting an earlier phase of subduction (e.g. Alıcı, Temel, Gourgaud, Kieffer, & Gündoğdu, 1998; Kurt et al., 2003). Recent geophysical studies however suggest that (e.g. Lynner et al., 2022; Portner et al., 2018) along the western Cyprian trench, the slab subducts into the upper mantle at an ~45° NE dip, similar to the Aegean slab, and corresponds to a well-defined Wadati-Benioff zone (Granot, 2016).

Consequently, the volcanics rocks exhibit a combination of single-sized pillow lava and loading structures, indicating underwater formation, possibly at central or localised vents. The trachyandesitic samples display characteristics of a subduction-related origin, with enrichment in LILE and LREE, and depletion in HFSE, Nb, and Ta, resembling Andean-type andesites. These rocks are likely formed by the subduction of the Cyprian slab beneath the Anatolian plate.

Table 3: Some trace element ratios in the samples and N-MORB, OIB, IAT. Notes: Data from Vanuatu Arc Lavas is from (Peate et al., 1997). Data from N-MORB, E-MORB and OIB are from Sun and McDonough (1989)

	N-MORB	E-type	OIB	IAT (Vanuatu Arc) lavas)	Yükselen
Nb/Y	0,08	<u>0,38</u>	1,66	<u>0.02–.31</u>	0,75
Ti/Y	271,43	272,73	<u>593,1</u>	<u>194–854</u>	583,72
Ta/Yb	0,04	0,20	1,25	<u>0.02–0.21</u>	0,42
Zr/Nb	<u>31,76</u>	8,80	5,83	<u>12–76</u>	21,68
Zr/Y	2,64	3,32	<u>9,66</u>	0.6–5.4	16,34
Y/Nb	12,02	2,65	<u>0,60</u>	3.2–41.2	1,33
Ba/Nb	2,70	6,87	7,29	<u>15.6–566.7</u>	169,33
Th/La	0,05	0,10	0,11	<u>0.02–3.23</u>	0,41
La/Sm	0,95	2,42	3,70	<u>1.1–4.5</u>	9,48

ACKNOWLEDGMENTS

Thanks to İ. İnce for field studies.

References

- Al-Lazki, A. I., Sandvol, E., Seber, D., Barazangi, M., Turkelli, N., & Mohamad, R. (2004). Pn tomographic imaging of mantle lid velocity and anisotropy at the junction of the Arabian, Eurasian and African plates. *Geophysical Journal International*, 158(3), 1024-1040.
- Alici, P., Temel, A., Gourgaud, A., Kieffer, G., & Gündoğdu, M. (1998). Petrology and geochemistry of potassic rocks in the Gölcük area (Isparta, SW Turkey): genesis of enriched alkaline magmas. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85(1-4), 423-446.
- Anders, E., & Grevesse, N. (1989). Abundances of the elements: Meteoritic and solar. *Geochimica et Cosmochimica Acta*, 53(1), 197-214. doi:[https://doi.org/10.1016/0016-7037\(89\)90286-X](https://doi.org/10.1016/0016-7037(89)90286-X)
- Asan, K., & Erturk, M. A. (2013). First Evidence of Lamprophyric Magmatism from the Konya Region, Turkey: a Genetic Link to High-K Volcanism. *Acta Geologica Sinica-English Edition*, 87(6), 1617-1629. doi:10.1111/1755-6724.12163
- Asan, K., Kurt, H., Gündüz, M., Gençoğlu Korkmaz, G., & Morgan, G. (2021). Geology, geochronology and geochemistry of the Miocene Sulutas volcanic complex, Konya-Central Anatolia: genesis of orogenic and anorogenic rock associations in an extensional geodynamic setting. *International Geology Review*, 63(2), 161-192. doi:10.1080/00206814.2019.1706651
- Besang, C., Eckhardt, F. J., Harre, W., Kreuzer, H., & Müller, P. (1977). Radiometrichse altersbestimmungen an Neogenen eruptivgesteinen der Trkei. *Geol. Jb.*, B25, 3 - 36.
- Bonatti, E., & Harrison, C. (1988). Eruption styles of basalt in oceanic spreading ridges and seamounts: Effect of magma temperature and viscosity. *Journal of Geophysical Research: Solid Earth*, 93(B4), 2967-2980.
- Carracedo Sánchez, M., Sarrionandia, F., Juteau, T., & Gil Ibarguchi, J. (2012). Structure and organization of submarine basaltic flows: sheet flow transformation into pillow lavas in shallow submarine environments. *International Journal of Earth Sciences*, 101, 2201-2214.
- Castanares, L. M., Robles, S., Gimeno, D., & Vicente Bravo, J. C. (2001). The submarine volcanic system of the Errigoiti Formation (Albian-Santonian of the Basque-Cantabrian basin, northern Spain): Stratigraphic framework, facies, and sequences. *Journal of Sedimentary Research*, 71(2), 318-333.
- Dilek, Y., & Sandvol, E. (2009). Seismic structure, crustal architecture and tectonic evolution of the Anatolian-African Plate Boundary and the Cenozoic Orogenic Belts in the Eastern Mediterranean Region. *Geological Society, London, Special Publications*, 327(1), 127-160. doi:doi:10.1144/SP327.8
- Eren, Y. (1993). Konya kuzeybatısında Bozdağlar Masifinin otokton ve örtü birimlerinin stratigrafisi (in Turkish). *Geol Bull Turk*, 36, 7-23.
- Eren, Y., & Kurt, H. (2000). The stratigraphical, geochemical and geodynamical modelling of the northeast margin of Menderes-Tauris block. *J Fac Eng Arch Selcuk Univ*, 15, 25-41.
- Famelli, N., Millett, J. M., Hole, M. J., Lima, E. F., Carmo, I. d. O., Jerram, D. A., . . . Howell, J. A. (2021). Characterizing the nature and importance of lava-sediment interactions with the aid of field outcrop analogues. *Journal of South American Earth Sciences*, 108, 103108.
- Gans, C. R., Beck, S. L., Zandt, G., Biryol, C. B., & Ozacar, A. A. (2009). Detecting the limit of slab break-off in central Turkey: new high-resolution Pn tomography results. *Geophysical Journal International*, 179(3), 1566-1572.
- Gök, R., Sandvol, E., Türkelli, N., Seber, D., & Barazangi, M. (2003). Sn attenuation in the Anatolian and Iranian plateau and surrounding regions. *Geophysical Research Letters*, 30(24).
- Granot, R. (2016). Palaeozoic oceanic crust preserved beneath the eastern Mediterranean. *Nature Geoscience*, 9(9), 701-705.
- Gregg, T. K., & Fink, J. H. (2000). A laboratory investigation into the effects of slope on lava flow morphology. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 96(3-4), 145-159.
- Hastie, A. R., Kerr, A. C., Pearce, J. A., & Mitchell, S. F. (2007). Classification of Altered Volcanic Island Arc Rocks using Immobile Trace Elements: Development of the Th-Co Discrimination Diagram. *Journal of Petrology*, 48(12), 2341-2357. doi:10.1093/petrology/egm062

- Hofmann, A. W., Jochum, K. P., Seufert, M., & White, W. M. (1986). Nb and Pb in oceanic basalts: new constraints on mantle evolution. *Earth and Planetary Science Letters*, 79(1), 33-45. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/0012-821X\(86\)90038-5](http://dx.doi.org/10.1016/0012-821X(86)90038-5)
- Hollocher, K., Robinson, P., Walsh, E., & Roberts, D. (2012). Geochemistry of Amphibolite-Facies Volcanics and Gabbros of the Storen Nappe in Extensions West and Southwest of Trondheim, Western Gneiss Region, Norway: A Key to Correlations and Paleotectonic Settings. *American Journal of Science*, 312(4), 357-416. doi:10.2475/04.2012.01
- Jung, D., & Keller, J. (1972). DIE JUNGEN VULKANITE IM RAUM ZWISCHEN KONYA UND KAYSERI (ZENTRAL-ANATOLIEN).
- Keller, J., Jung, D., Burgath, K., & Wolff, F. (1977). Geologie und petrologie des Neogenen kalkalkali- vulkanismus von Konya (Erenler Dağ - Alaca Dağ - Massiv. *Geologisches Jahrbuch Hessen*, 25, 37-117.
- Kennish, M. J., & Lutz, R. A. (1998). Morphology and distribution of lava flows on mid-ocean ridges: a review. *Earth-Science Reviews*, 43(3-4), 63-90.
- Ketin, I. (1983). *Türkiye Jeolojisine Genel Bir Bakış*. Istanbul: ITU.
- Kocak, K. (2021). *Geological Characteristics Of The Neogene Volcanic Plugs in Inlice (Konya) Area, Central Turkey*. Paper presented at the Proceedings 2021. <http://dx.doi.org/10.18509/gbp210059k>
- Kocak, K., & Zedef, V. (2016). Geochemical Characteristics Of The Lava Domes In Yatagan Village And Sağlık Town, From Erenlerdağı (Konya, Central Turkey) Volcanites. *Acta Geobalkanica*, 2(1), 7-19.
- Kocyigit, A. (1991). An Example of an Accretionary Fore-Arc Basin from Northern Central Anatolia and Its Implications for the History of Subduction of Neo-Tethys in Turkey. *Geological Society of America Bulletin*, 103(1), 22-36. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:A1991EQ44500002
- Koçak, K. (2012). *Geochemical characteristics of the Late Miocene to Pliocene Ulumuhsine sill of the Erenlerdağı volcanics, Konya, Central Turkey*. Paper presented at the Ore potential of alkaline, kimberlite and carbonatite magmatism, 2012, 14-18 September, Sudak, Ukraine.
- Koçak, K. (2016). *Geochemical characteristics of the mafic enclaves and their hosts from Neogene Erenlerdağı volcanites, around Yatagan village and Sağlık town (Konya), central Turkey*. Paper presented at the 14th Intern. Congress, Thessaloniki, May 2016, Thessaloniki.
- Korkmaz, G. G., Asan, K., Kurt, H., & Morgan, G. (2017). Ar-40/Ar-39 geochronology, elemental and Sr-Nd-Pb isotope geochemistry of the Neogene bimodal volcanism in the Yilkselen area, NW Konya (Central Anatolia, Turkey). *Journal of African Earth Sciences*, 129, 427-444. doi:10.1016/j.jafrearsci.2017.02.001
- Kurt, H., Özkan, A. M., & Kocak, K. (2003). Geology, Petrography And Geochemistry Of The Subduction Related Volcanic Rocks, West Of Konya, Central Anatolia. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 46(2), 39 – 51
- Lynner, C., Delph, J. R., Portner, D. E., Beck, S. L., Sandvol, E., & Özacar, A. A. (2022). Slab induced mantle upwelling beneath the Anatolian plateau. *Geophysical Research Letters*, 49(11), e2021GL097451.
- Middlemost, E. A. K. (1994). Naming Materials in the Magma Igneous Rock System. *Earth-Science Reviews*, 37(3-4), 215-224. doi:Doi 10.1016/0012-8252(94)90029-9
- Ohta, T., & Arai, H. (2007). Statistical empirical index of chemical weathering in igneous rocks: A new tool for evaluating the degree of weathering. *Chemical Geology*, 240(3), 280-297. doi:<https://doi.org/10.1016/j.chemgeo.2007.02.017>
- Ota, R., & Dincel, A. (1975). VOLCANIC ROCKS OF TURKEY. *Bulletin of the Geological Survey of Japan*, 56, 393-419.
- Özkan, A. M., & Söğüt, A. R. (1999). DİLEKÇİ (KONYA BATISI) ÇEVRESİNDEKİ NEOJEN ÇÖKELLERİNİN STRATİGRAFİSİ. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 5(3), 1131-1138.
- Pearce, J. A. (1982). Trace element characteristics of lavas from destructive plate boundaries. In T. R. S. (Ed.), *Andesites: Orogenic Andesites and Related Rocks* (pp. 525-548): Wiley, Chichester.
- Pearce, J. A. (1983). Role of the sub-continental lithosphere in magma genesis at active continental margins. Retrieved from <https://eurekamaq.com/research/019/939/019939562.php>
- Pearce, J. A. (1996). A User's Guide to Basalt Discrimination Diagrams. In D. A. Wyman (Ed.), *Trace Element Geochemistry of Volcanic Rocks: Applications for Massive Sulphide Exploration* (Vol. 12, pp. 79-113). Canada: Geological Association of Canada.
- Pearce, J. A. (2008). Geochemical fingerprinting of oceanic basalts with applications to ophiolite classification and the search for Archean oceanic crust. *Lithos*, 100(1-4), 14-48. doi:10.1016/j.lithos.2007.06.016

- Peate, D. W., Pearce, J. A., Hawkesworth, C. J., Colley, H., Edwards, C. M., & Hirose, K. (1997). Geochemical variations in Vanuatu arc lavas: the role of subducted material and a variable mantle wedge composition. *Journal of Petrology*, 38(10), 1331-1358.
- Portner, D. E., Delph, J. R., Biryol, C. B., Beck, S. L., Zandt, G., Özacar, A. A., . . . Türkelli, N. (2018). Subduction termination through progressive slab deformation across Eastern Mediterranean subduction zones from updated P-wave tomography beneath Anatolia. *Geosphere*, 14(3), 907-925.
- Reilinger, R. E., McClusky, S. C., Oral, M. B., King, R. W., Toksoz, M. N., Barka, A. A., . . . Sanli, I. (1997). Global Positioning System measurements of present-day crustal movements in the Arabia-Africa-Eurasia plate collision zone. *Journal of Geophysical Research: Solid Earth*, 102(B5), 9983-9999. doi:<https://doi.org/10.1029/96JB03736>
- Robertson, A. H. F., & Ustaömer, T. (2011). Role of tectonic-sedimentary melange and Permian–Triassic cover units, central southern Turkey in Tethyan continental margin evolution. *Journal of Asian Earth Sciences*, 40(1), 98-120. doi:10.1016/j.jseaes.2010.09.001
- Schmincke, H.-U., & Bednarz, U. (1990). *Pillow, sheet flow and breccia flow volcanoes and volcano-tectonic hydrothermal cycles in the Extrusice Series of the northeastern Troodos ophiolite (Cyprus)*. Paper presented at the Troodos 1987. Symposium.
- Schmincke, H.-U., & Sunkel, G. (1987). Carboniferous submarine volcanism at Herbornseelbach (Lahn-Dill area, Germany). *Geologische Rundschau*, 76, 709-734.
- Selley, R. C., Cocks, R., & Plimer, I. (2004). *Encyclopedia of Geology*: Elsevier Science.
- Staudigel, H., & Schmincke, H. U. (1984). The pliocene seamount series of la palma/canary islands. *Journal of Geophysical Research: Solid Earth*, 89(B13), 11195-11215.
- Sun, S. S., & McDonough, W. F. (1989). Chemical and isotopic systematics of oceanic basalts: implications for mantle composition and processes. *Geological Society, London, Special Publications*, 42(1), 313-345. doi:10.1144/gsl.sp.1989.042.01.19
- Temel, A., Gundogdu, M. N., & Gourgaud, A. (1998). Petrological and geochemical characteristics of Cenozoic high-K-calc-alkaline volcanism in Konya, Central Anatolia, Turkey *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85(1-4), 327-354.
- Watters, B., & Pearce, J. A. (1987). Metavolcanic rocks of the La Ronge Domain in the Churchill Province, Saskatchewan: geochemical evidence for a volcanic arc origin. *Geological Society, London, Special Publications*, 33(1), 167-182.
- Whitney, D. L., & Evans, B. W. (2010). Abbreviations for names of rock-forming minerals. *American Mineralogist*, 95(1), 185-187. doi:10.2138/am.2010.3371
- Wood, D., Joron, J.-L., Treuil, M., Norry, M., & Tarney, J. (1979). Elemental and Sr isotope variations in basic lavas from Iceland and the surrounding ocean floor: The nature of mantle source inhomogeneities. *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 70, 319-339.
- Wood, D. A. (1980). The application of a ThHfTa diagram to problems of tectonomagmatic classification and to establishing the nature of crustal contamination of basaltic lavas of the British Tertiary Volcanic Province. *Earth and Planetary Science Letters*, 50, 11-30.
- Yang, Z.-F., & Zhou, J.-H. (2013). Can we identify source lithology of basalt? *Scientific Reports*, 3(1), 1856.

BAŞPINAR PLÜTONU'NUN (KELKİT/GÜMÜŞHANE, KD TÜRKİYE) JEOLJİK VE PETROGRAFIK ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Abdullah KAYGUSUZ

ORCID: 0000-0002-6277-6969

E-Posta: abduallah.kaygusuz@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

Jeoloji Mühendisliği Bölümü 29100 Gümüşhane

Prof. Dr. Emre AYDINÇAKIR

ORCID: 0000-0001-8704-8485

E-Posta: eaydincakir@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

Jeoloji Mühendisliği Bölümü 29100 Gümüşhane

Hüseyin Enes ATAY

E-Posta: enesatay2929@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

Jeoloji Mühendisliği Bölümü 29100 Gümüşhane

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BİLİCİ

ORCID: 0000-0002-8810-9662

E-Posta: ozgurbilici@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi Mühendislik Fakültesi

İnşaat Mühendisliği Bölümü 25240 Erzurum

Özet

Bu çalışma ile Doğu Pontidlerin güneyinde Kelkit (Gümüşhane) yöresinde yer alan Başpınar Plutonu'nun jeolojik ve petrografik özellikleri incelenmiştir. İnceleme alanının taban kayaçlarını Erken Karbonifer yaşlı Kurtoğlu Metamorfileri oluşturur ve Geç Karbonifer yaşlı Başpınar Plutonu tarafından kesilirler. Erken-Orta Jura yaşlı Şenköy Formasyonu bu birimleri uyumsuz olarak üstler ve Erken Eosen yaşlı Kelkit Formasyonu tarafından uyumsuz olarak üstlenirler. Çalışma alanının en genç birimleri Kuvaterner yaşlı Alüvyonlardan oluşur. Başpınar Plutonu yaklaşık 8 km²'lik bir alanda ve yaklaşık kuzeydoğu-güneybatı istikametinde yayılım gösterir. Pluton monzogranit bileşimli kayaçlardan oluşur. Mikroskobik olarak tüm kristalli ince-orta taneli, monzonitik, poikilitik, yer yer de mikrografik doku gösterir. Başlıca mineralleri plajiyoklas, kuvars, ortoklas ve biyotit oluşturur. Apatit, zirkon ve Fe-Ti oksitler başlıca tali minerallerdir. Plutonik kayaçların mineral bileşimleri, kuvars-alkali feldispat-plajiyoklas (KAP) üçgen diyagramında incelendiğinde, orta düzeyde potasyum oksit (K₂O) içeriğine sahip kalk-alkalen bir magma kaynağından türedikleri ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Başpınar Plutonu, Mineraloji-Petrografi, Geç Karbonifer, Doğu Pontidler, Gümüşhane

GEOLOGICAL AND PETROGRAPHIC FEATURES OF THE BAŞPINAR PLUTON (KELKİT/GÜMÜŞHANE, NE TÜRKİYE)

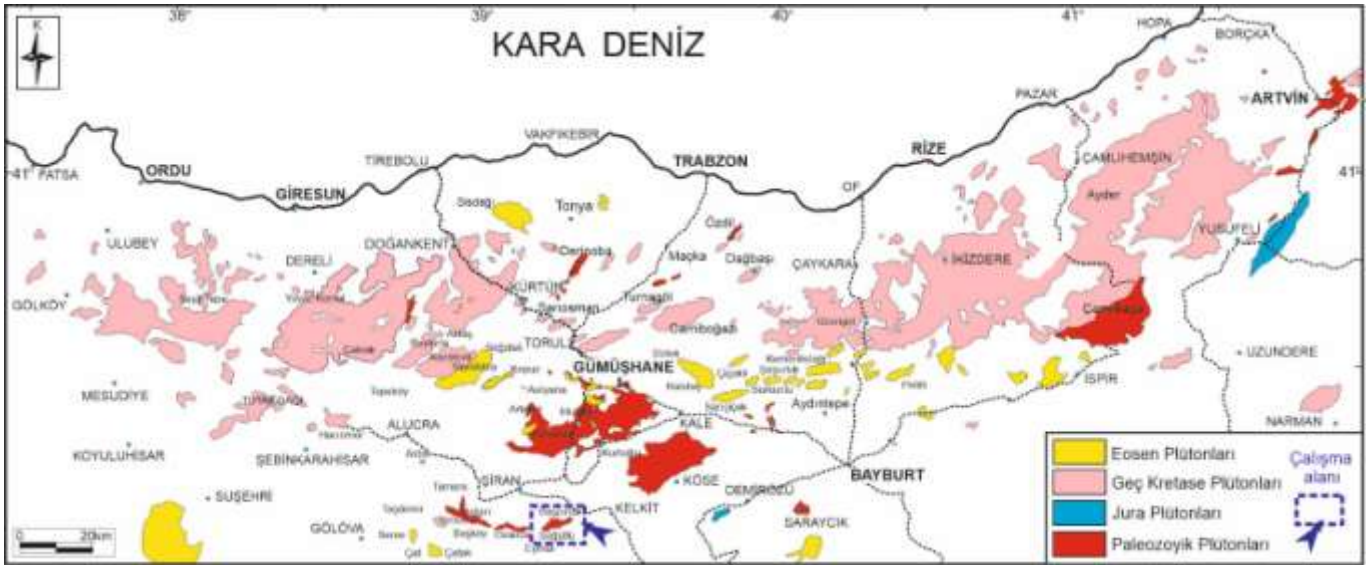
Abstract

This study determined the geological and petrographic features of the Başpınar Pluton located in the Kelkit (Gümüşhane) region in the south of the Eastern Pontides. The basement rocks of the study area comprise the Early Carboniferous Kurtoğlu Metamorphites, which are intruded by the Late Carboniferous Başpınar Pluton. The Early-Middle Jurassic Şenköy Formation unconformably overlies these units, followed by the Early Eocene Kelkit Formation. Quaternary Alluviums constitute the youngest geological formations in the region. The Başpınar Pluton, extending over approximately 8 km² in a northeast-southwest orientation, is primarily composed of monzogranite rocks. Microscopically, these rocks exhibit fine-to-medium-grained, monzonitic, poikilitic, and occasionally micrographic textures. The principal minerals are plagioclase, quartz, orthoclase, and biotite, with accessory minerals including apatite, zircon, and Fe-Ti oxides. When the mineral compositions of the plutonic rocks are analyzed on a quartz-alkaline feldspar-plagioclase (KAP) ternary diagram, it becomes evident that they originated from a calc-alkaline magma source with a moderate potassium oxide (K₂O) content.

Keywords: Başpınar Pluton, Mineralogy-Petrography, Late Carboniferous, Eastern Pontid, Gümüşhane

1. GİRİŞ

Alpin-Himalaya orojenik kuşağının önemli bir parçası olan Doğu Pontidler (Kuzeydoğu Türkiye), karmaşık bir tektonik evrim sonucu oluşmuş ve içerisinde plütonik ve volkanik kayaların yaygın olarak yer aldığı bir jeolojik yapıya sahiptir (Arslan vd., 2022, 2013; Aydınçakır vd., 2024; Kaygusuz vd., 2024, 2022b; Temizel vd., 2022; Vural ve Kaygusuz, 2021; Yücel vd., 2023). Doğu Pontidler'deki plütonik kayaların yaş dağılımı, Permo-Karbonifer'den Eosen sonlarına kadar geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır. Özellikle Paleozoyik yaşlı plütonik kayalar, bölgenin güney zonunda daha yoğun bir şekilde gözlenirken, kuzey zonunda daha sınırlı bir dağılım göstermektedir (Şekil 1). Bu durum, bölgenin farklı zamanlarda farklı tektonik rejimlere maruz kaldığını ve magmatizma süreçlerinin zaman ve mekânda farklılık gösterdiğini işaret etmektedir.

Şekil 1. Doğu Pontidlerdeki plütonik kayaların dağılımı (Paleozoyik-Jura-Geç Kretase-Eosen) (Kaygusuz vd., 2021)'den değiştirilerek).

Başpınar Plutonu'nu da kapsayan alanda (Güven, 1993; Kaygusuz vd., 2022a; Topuz vd., 2023) tarafından değişik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise, Kelkit (Gümüşhane) yöresinde yer alan Paleozoyik (Geç Karbonifer) yaşlı Başpınar Plutonu'nun mineralojik, petrografik ve genel jeolojik özellikleri sunulmuştur.

2. ANALİTİK PROSEDÜR

Başpınar-Söğütlü (Kelkit-Gümüşhane) ve civarındaki Paleozoyik yaşlı Başpınar Plutonu kayalarına ait 10 adet örneğin ince kesitleri hazırlanarak mineralojik-petrografik özellikleri belirlenmiş ve plutonu oluşturan kayaç türleri belirlenmiştir. Numunelerin modal analizleri, Swift model-F nokta sayacı ile yapılmıştır. Tane boyutu dağılımını belirlemek amacıyla, 0.4-0.7 mm ve 0.9-1.4 mm tane boyut aralıklarında farklı kesitlerde

sayım işlemi yapılmıştır. Her bir aralıkta sırasıyla 900-1100 ve 1200-1400 nokta sayılarak istatistiksel olarak anlamlı veriler elde edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Bölgesel Jeoloji

Doğu Pontidler, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan ve karmaşık bir jeolojik geçmişe sahip olan bir bölgedir. Bölgede, Erken Karbonifer'den Kuvaterner'e kadar uzanan geniş bir zaman aralığında farklı türde kayaçlar oluşmuştur. Bölgedeki kayaçların dağılımı ve özellikleri, bölgenin aktif tektonik ve magmatik geçmişini yansıtmaktadır.

Doğu Pontidlerde, Erken Karbonifer yaşlı metamorfik kayaçlar (Topuz vd., 2004), Erken-Geç Karbonifer yaşlı plütonik kayaçlar (Gücer vd., 2016; Kaygusuz, 2020, 2022; Kaygusuz vd., 2012, 2016; Topuz vd., 2010; Vural ve Kaygusuz, 2019), Erken-Orta Jura yaşlı volkano-tortul kayaçlar (Ağar, 1977; Saydam Eker vd., 2012), Orta-Geç Jura yaşlı plütonik kayaçlar (Aydınçakır vd., 2023; Eyuboğlu vd., 2016; Karşlı vd., 2017) ve Geç Jura-Erken Kretase yaşlı karbonatlı kayaçlar (Pelin, 1977) yer almaktadır. Bölgede Geç Kretase döneminde plütonik, volkanik ve tortul kayaçlar yaygındır (Altherr vd., 2008; Aydın, 2014; Eyuboğlu, 2010; Gülmez vd., 2016; Karşlı vd., 2010; Kaygusuz vd., 2021; Kaygusuz, 2000; Kaygusuz vd., 2008; Liu vd., 2018; Temizel vd., 2022, 2019; Yücel vd., 2023). Okay ve Şahintürk (1997) ve Dilek (2006)'nın çalışmaları, Anatolid-Torid bloklarının çarpışmasının Geç Paleosen-Erken Eosen döneminde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Senozoyik yaşlı kayaçlar ise başlıca plütonik, volkanik ve tortul kayaçlardan oluşur (Akaryalı ve Akbulut, 2016; Arslan vd., 2013; Aslan vd., 2014; Aydın vd., 2008; Aydınçakır vd., 2024, 2022; Eyuboğlu vd., 2013; Eyuboğlu vd., 2017; Karşlı vd., 2007; Karşlı vd., 2011; Kaygusuz vd., 2011, 2017, 2019, 2020, 2022b, 2024; Temizel vd., 2018, 2020; Topuz vd., 2005; Vural ve Kaygusuz, 2021; Yücel, 2019). Doğu Pontidler'deki en genç kayaçlar, Kuvaterner yaşlı travertenler, alüvyonlar ve yamaç molozlarıdır.

3.2. İnceleme Alanının Genel Jeolojisi

İnceleme alanı Doğu Pontidler'in güneyinde, Gümüşhane iline Bağlı Kelkit ilçesinde Başpınar köyü ve güneybatısında yer almaktadır (Şekil 2). Sahada magmatik, metamorfik ve tortul kayaçlar yaygın olarak gözlenirler (Şekil 2).

İnceleme alanında yer alan kayaçlar başlıca Kurtoğlu Metamorfitleri (Erken Karbonifer), Başpınar Plutonu (Geç Karbonifer), Şenköy Formasyonu (Erken-Orta Jura), Kelkit Formasyonu (Erken Eosen) ve Alüvyonlardan (Kuvaterner) oluşur (Şekil 2).

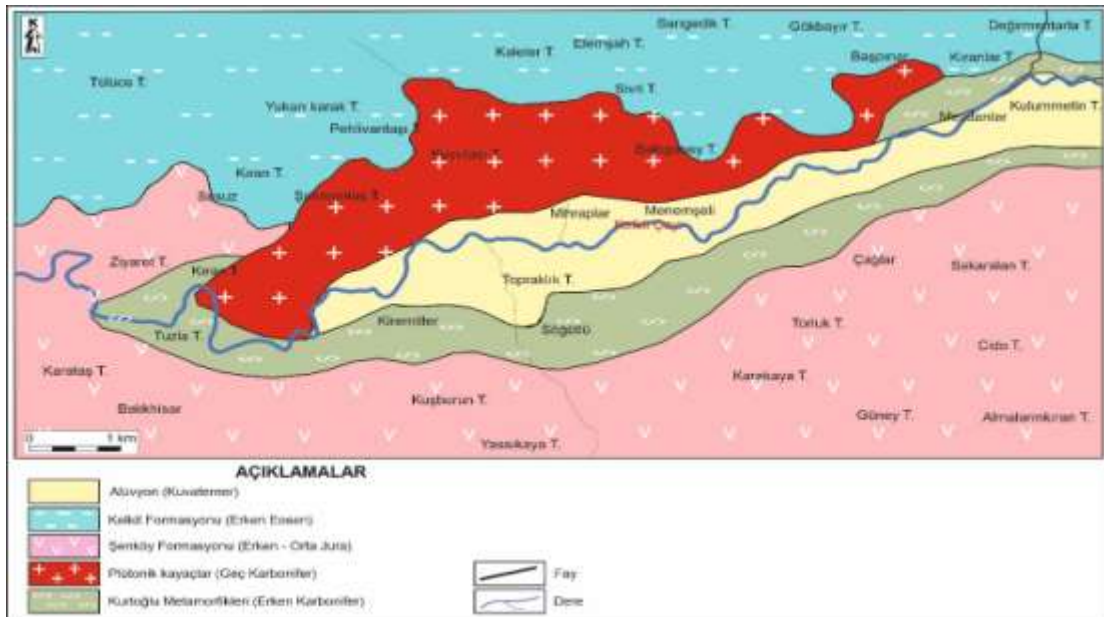
Kurtoğlu Metamorfitleri başlıca meta-granitler, şist ve fillatlardan, daha az oranlarda metasedimantlerden oluşur (Topuz vd., 2004).

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Geç Karbonifer yaşlı Başpınar Plutonu inceleme alanında başlıca Başpınar, Ballıgüney Tepe, Kuyutaşı Tepe, Şahanıntaş Tepe ve Kıran Tepe civarında gözlenirler. Kayaçlar çok ayrılmış olup, bazı kesimlerde arenalaşmış olarak gözlenirler (Şekil 3).

Şenköy Formasyonu genellikle koyu renklerde, mor, yeşilimsi gri renkli bazaltik lav ve piroklastlarından oluşmaktadır. Bu birim tabanda yer yer izlenebilen kırmızı renkli, bol kırıklı bir kireçtaşıyla başlamaktadır. Bu seviye üzerine gri renkli orta tabakalı kireçtaşları gelmektedir. Bu kireçtaşı katmanları üzerine yaklaşık 3-5 m kalınlık sunan yeşil renkli ve çoğunlukla ayrılmış volkanik kayaçlar bulunmaktadır.

Kelkit Formasyonu oluşturan kayaçlar inceleme alanının kuzeyinde Tüllüce Tepe, Kıran Tepe, Kaleler Tepe, Sarıgedik Tepe, Başpınar ve Değirmentarla Tepe civarında yayılım gösterirler. İncelenen formasyon, konglomera, kumtaşı, kumlu kireçtaşı, şeyl ve tuf gibi farklı litolojilerin ardalanmasıyla karakterize edilir. Bu kayaçlar, genellikle yüksek derecede kırılma ve çatlaklanma gösterirler. Özellikle kumtaşları, ince taneli yapısı, koyu gri rengi ve ayrılmaya karşı direnci sayesinde diğer litolojilere göre daha belirgin bir relief oluşturur ve daha kalın tabakalar halinde bulunur. Konglomeralar ise istif içerisinde süreklilik göstermeyen ve kalınlıkları birkaç santimetre ile birkaç metre arasında değişen mercekse yapılar halindedir.

Nivena deresi boyunca küçük bir alanda gözlenen Kuvaterner yaşlı alüvyonlar, Liyas yaşlı Şenköy Formasyonunu uyumsuz olarak örtmüştür. Alüvyonlar içerisinde çevre kayaçlarına ait kil boyutundan blok boyutuna kadar değişen malzemeler gözlenir.

Şekil 2. Başpınar-Söğütlü ve yakın yöresinin jeolojik haritası (Güven, 1993; Kaygusuz vd., 2022a; MTA, 2002)'den değiştirilerek.

3.3. Saha Gözlemleri

İncelenen Başpınar Plutonuna ait kayaçlar çalışılan alanda yaklaşık 8 km²'lik bir alan kaplar. Plutonu oluşturan kayaçlar genelde ayrılmış olup, çok çatlaklı ve kırıklı yapılar gelişmiştir. Arenalaşmış bölgelerde kolayca parçalanan kayaç, toprağımsı bir yapı kazanmıştır (Şekil 3). Ayrıca 5-20 cm kalınlığında aplit daykları tarafından kesilmiştir.

Başpınar Plutonunu oluşturan kayaçlar, genellikle pembe renklidir. Makroskobik olarak iri taneli dokudadır. Taze yüzeyinin rengi, pembe ve kırmızımsı kahverengidir. Ayrışma yüzeyinin rengi ise killeşmeden dolayı daha açık renklidir. El örneklerinde 0.5-2.5 cm arasında boyutlara sahip iri ortoz kristalleri ile kuvars, plajiyoklas ve opak mineraller içerir.

Şekil 1. (a) İnceleme alanındaki Paleozoyik yaşlı plütönik kayaçların görünümü, (b) Plütönik kayaçlarda gözlenen arenalaşma.

3.4. Mineraloji ve Petrografi

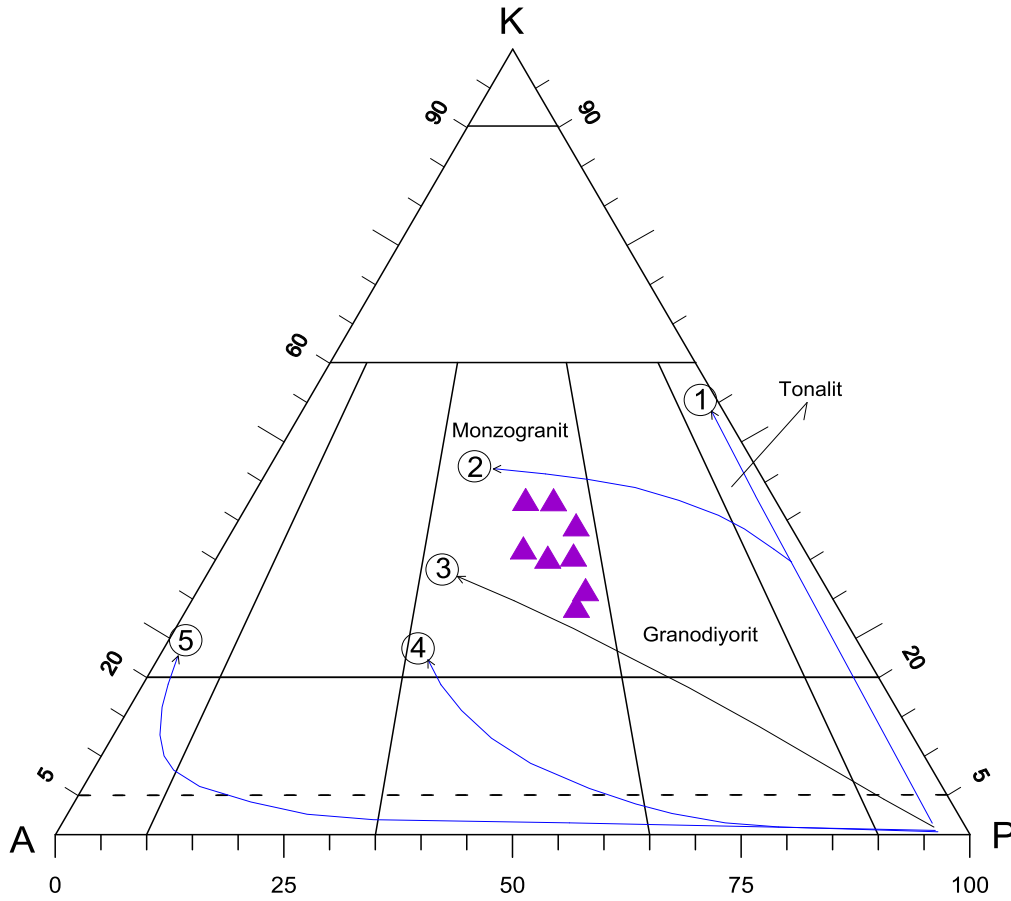
İncelenen Paleozoyik yaşlı Başpınar Plutonu'nu oluşturan kayaçlardan alınan 10 adet örneğin modal analiz değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Başpınar Plutonu'nun modal analiz sonuçları.

Örnek nosu	Kayaç ismi	Plajiyoklas	Kuvars	Ortoklas	Biyotit	Opak mineral
KE1	Monzogranit	39.18	26.81	26.27	5.92	1.48
KE2	Monzogranit	41.11	30.23	25.63	2.59	0.30
KE3	Monzogranit	36.54	33.43	23.99	3.80	1.80
KE5	Monzogranit	35.11	34.23	27.63	2.65	0.33
KE7	Monzogranit	32.14	35.57	29.80	0.77	1.24
KE9	Monzogranit	36.11	38.23	22.63	2.25	0.34
KB5	Monzogranit	32.11	41.23	23.43	2.82	0.32
KB15	Monzogranit	29.11	41.23	26.33	2.97	0.29

Başpınar Plutonu'nu oluşturan kayaların mineralojik bileşimleri, kuvars-alkali feldispat-plajiyoklas (KAP) diyagramında incelendiğinde (Şekil 4), bu kayaların monzogranit bileşiminde olduğu belirlenmiştir. Lameyre ve Bowden (1982) tarafından tanımlanan magmatik kayaç serileri ile karşılaştırıldığında, Başpınar Plutonu örneklerinin orta seviyede potasyum (K_2O) içeren kalk-alkalen bir magma serisinin ürünü olduğu sonucuna varılmıştır (Şekil 4). Bu durum, plutonun oluşumunda etkili olan magmanın kökeni ve evrimi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Monzogranitlerin modal plajiyoklas içerikleri %29-41, kuvars içerikleri %27-41, ortoklas içerikleri %23-30, biyotit içerikleri de %1-5 ve opak mineral içerikleri de %0.3-1.8 arasında değişmektedir (Tablo 1).

Şekil 4. Başpınar Plutonu'nun KAP diyagramındaki (Streckeisen, 1976) konumları. Oklar, tipik farklılaşma trendlerini (Lameyre ve Bowden, 1982) ifade eder: (1) toleyitik, (2) K_2O 'ca fakir kalk-alkalen, (3) orta K_2O içerikli kalk-alkalen, (4) K_2O 'ca zengin kalk-alkalen.

Monzogranitler makroskobik olarak açık renkli minerallerin fazla olması, mafik mineral olarak genelde biyotit içermesi ile kolayca tanınır. Monzogranitler içindeki mineraller orta ve iri tanelidir. Genişliği 1-2cm, uzunluğu 2 cm'ye kadar olabilen pembe renkli iri K-feldspat kristalleri bulunmaktadır.

İncelenen kayaçların mikroskobik özellikleri, tüm kristalli, ince ila orta taneli bir dokuya sahip olduklarını göstermiştir (Şekil 5). Kayaçlar, çoğunlukla monzonitik karakterde olup, poikilitik ve mikrografik dokuların yer yer gözlendiği belirlenmiştir (Şekil 5). Mineralojik olarak, plajiyoklaz, kuvars, ortoklaz, biyotit ve opak minerallerden oluştukları tespit edilmiştir.

Kuvarslar öz şekilsiz kristaller şeklinde diğer minerallerin aralarındaki boşlukları doldurur. Bazı kesitlerde kuvarslar, basınç etkisiyle kırıklı bir yapı kazanmıştır ve dalgalı sönme özelliği gösterir. K-feldspatlar ile plajiyoklazların sınırında yer yer mirmekitik oluşumlar gözlenmiştir Kayaçta %27-41 oranında gözlenirler (Tablo 1).

Plajiyoklazlar öz ve yarı öz şekilli kristaller şeklindedirler. Plajiyoklaz cinsinin %40 An içeriği ile oligoklaz ve nadiren %30 An içeriği ile andezin olduğu tespit edilmiştir (mikroskobik inceleme). Genelde albit ve karlsbad ikizi gösterirler. Halkalı zonlanma yaygın olarak görülür. Kayaçta %29-41 oranında bulunur (Tablo 1).

Alkali Feldspatlar genelde ortoklaz yer yer de mikroklin bileşimindedir (mikroskobik gözlem). Kısmen pertit oluşumlarına rastlanmıştır (Şekil 5). Bazı iri mineraller kısmen ayrılmaya uğrayarak kaolenleşmişler ve kirli bir görünüm kazanmışlardır. Bir kısım minerallerde karlsbad ikizi belirgindir. Bazı kesitlerde küçük plajiyoklas, biyotit ve hornblend kristallerinin iri ortoklas mineralleri tarafından içlerine alındıkları görülür (poikilitik doku). Ortoklas ile plajiyoklas mineralleri arasında az da olsa mirmekitik oluşumlar gözlenmiştir. Kayaçta %23-30 oranında bulunur (Tablo 1).

Biyotitler öz-yarı öz şekilli olup, çubuğumsu prizmatik kristaller şeklinde bulunurlar. Hem büyük hem de küçük kristalleri mevcut olup, dilinimleri nettir ve bu dilinime göre paralel sönmelidir. Kristallerin uç kısımları tırtıklı yapıdadır. Çok açık kahveden koyu kahveye değişen pleokroizma gösterir. Biyotitler sık olarak klorit, kalsit ve Fe-Ti oksitlere dönüşmüştür. Kayaçta %1-5 oranında bulunur (Tablo 1).

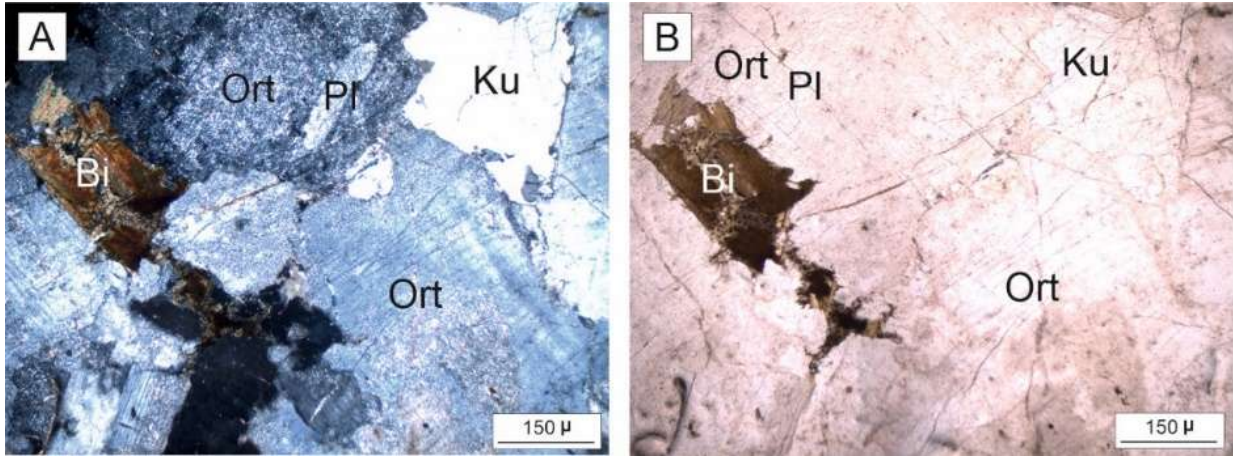
Apatitler tüm kesitlerde yaygın olarak gözlenmemektedir. Ancak, incelenen bazı örneklerde, ince çubuğumsu kristaller şeklinde, plajiyoklaz ve kuvars mineralleri içerisinde kapanım olarak bulunmuştur. Apatitlerin bu şekildeki oluşumu, kayaçların soğuma sürecinde eriyik içerisinde kalan son kristallerden biri olduğunu göstermektedir.

Zirkonlar genellikle küçük, prizmatik habitüslü kristaller halinde gözlemlenmiştir. Yüksek rölyefli ve yüksek kırılma indisine sahip olan bu mineraller, incelen kesitlerde dik sönme özelliği göstermektedir. Zirkon

kristalleri, genellikle diğer mineral tanecikleri içinde kapanım olarak veya kayaç matriksi içerisinde serbest kristaller halinde bulunurlar.

İkincil olarak oluşmuş muskovit, kuvars ve opak mineraller mevcuttur. İkincil kuvars ve opak mineraller kayacı yersel olarak kesen 2 mm kalınlığına varan damarcıklar oluşturmaktadır.

Opak mineraller aksesuar mineral olarak nitelendirilmekte olup, genellikle düzensiz, subhedral veya anhedral formlu küçük tanecikler halinde gözlenmiştir. Bu minerallerin kayaç içerisindeki dağılımı homojen olmamakla birlikte, ortalama olarak kayaç ağırlığının %0.3-1.8'ini oluşturdukları belirlenmiştir (Tablo 1).

Şekil 5. İncelenen Paleozoyik yaşlı plutonik kayaçlar içindeki monzogranitlerde gözlenen iri taneli doku (Çift Nikol., Pl: Plajiyoklas, K: Kuvars, Ort: Ortoklas)

4. SONUÇLAR

1. İnceleme sahası Doğu Pontidler'in güneyinde, Gümüşhane iline bağlı Kelkit ilçesi civarında yer almaktadır. İnceleme alanında yer alan kayaçlar başlıca Kurtoğlu Metamorfittleri (Erken Karbonifer), Başpınar Plutonu (Geç Karbonifer), Şenköy Formasyonu (Erken-Orta Jura), Kelkit Formasyonu (Erken Eosen) ve Alüvyonlardan (Kuvaterner) oluşur.
2. İncelenen Başpınar Plutonu genel olarak kuzeydoğu-güneybatı uzanımlı olup, yayılımı yaklaşık 8 km²'dir.
3. Başpınar Plutonu'na ait kayaçlar monzogranit bileşimine sahiptir.
4. Plüton başlıca plajiyoklas, ortoklas, kuvars, biyotit ve opak minerallerinden oluşur.
5. Plütonu oluşturan kayaçlarda ince-orta taneli, monzonitik, poikilitik, yer yer de mikrografik dokular gözlenir.
6. Modal analize dayalı KAP (kuvars-alkali feldispat-plajiyoklas) diyagramında tüm örnekler orta K₂O içerikli kalk-alkalen yönelimi gösterirler.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma 20.F5114.01.01 numaralı GUBAP projesi ile desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağar, Ü. (1977). Demirözü (Bayburt) ve Köse (Kelkit) bölgesinin jeolojisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, 59 s, İstanbul. İstanbul Üniversitesi.
- Akaryalı, E., Akbulut, K. (2016). Constraints of C-O-S isotope compositions and the origin of the Ünlüpinar volcanic-hosted epithermal Pb-Zn±Au deposit, Gümüşhane, NE Turkey. *Journal of Asian Earth Science*, 117, 119–134. <https://doi.org/10.1016/j.jseaes.2015.12.012>
- Altherr, R., Topuz, G., Siebel, W., Şen, C., Meyer, H.P., Satir, M., Lahaye, Y. (2008). Geochemical and Sr-Nd-Pb isotopic characteristics of Paleocene plagioclitites from the Eastern Pontides (NE Turkey). *Lithos*, 105, 149–161. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2008.03.001>
- Arslan, M., Temizel, İ., Abdioğlu, E., Kolaylı, H., Yücel, C., Boztuğ, D., Şen, C. (2013). 40Ar–39Ar dating, whole-rock and Sr–Nd–Pb isotope geochemistry of post-collisional Eocene volcanic rocks in the southern part of the Eastern Pontides (NE Turkey): implications for magma evolution in extension-induced origin. *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 166, 113–142. <https://doi.org/10.1007/s00410-013-0868-3>
- Arslan, M., Temizel, İ., Ackerman, L., Yücel, C., Abdioğlu Yazar, E. (2022). Highly siderophile element and Os isotope systematics of the Cenozoic volcanic rocks from the Eastern Pontides, NE Turkey: Constraints on the origin and evolution of subcontinental mantle-derived magmas. *Lithos*, 410–411. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2021.106575>
- Aslan, Z., Arslan, M., Temizel, İ., Kaygusuz, A. (2014). K-Ar dating, whole-rock and Sr-Nd isotope geochemistry of calc-alkaline volcanic rocks around the Gümüşhane area: Implications for post-collisional volcanism in the Eastern Pontides, Northeast Turkey. *Mineralogy and Petrology*, 108, 245–267. <https://doi.org/10.1007/s00710-013-0294-2>
- Aydın, F. (2014). Geochronology, geochemistry, and petrogenesis of the maçka subvolcanic intrusions: Implications for the Late Cretaceous magmatic and geodynamic evolution of the eastern part of the Sakarya Zone, northeastern Turkey. *International Geology Review*, 56, 1246–1275. <https://doi.org/10.1080/00206814.2014.933364>
- Aydın, F., Karlı, O., Chen, B. (2008). Petrogenesis of the Neogene alkaline volcanics with implications for post-collisional lithospheric thinning of the Eastern Pontides, NE Turkey. *Lithos*, 104, 249–266. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2007.12.010>
- Aydınçakır, E., Yücel, C., Kaygusuz, A., Bilici, Ö., Yi, K., Jeong, Y.J., Güloğlu, Z.S. (2023). Magmatic evolution of the Calc-alkaline Middle Jurassic igneous rocks in the eastern pontides, NE Turkey: insights from geochemistry, whole-rock Sr-Nd-Pb, in situ zircon Lu-Hf isotopes, and U-Pb geochronology. *International Geology Review*, 65 (20), 3146-3165. <https://doi.org/10.1080/00206814.2023.2177890>
- Aydınçakır, E., Yücel, C., Kaygusuz, A., Bilici, Ö., Yilmazer, S., Ruffet, G. (2024). Eocene magmatism related to postcollisional extension in the Eastern Pontides (NE Türkiye): 40Ar-39Ar geochronology, geochemistry, and whole-rock Sr-Nd-Pb-Hf isotopes. *Turkish Journal of Earth Sciences*, 33, 530–556. <https://doi.org/10.55730/1300-0985.1928>
- Aydınçakır, E., Yücel, C., Ruffet, G., Gücer, M.A., Akaryalı, E., Kaygusuz, A. (2022). Petrogenesis of post-collisional Middle Eocene volcanism in the Eastern Pontides (NE, Turkey): Insights from geochemistry, whole-rock Sr-Nd-Pb isotopes, zircon U-Pb and 40Ar-39Ar geochronology. *Geochemistry*, 125871. <https://doi.org/10.1016/j.chemer.2022.125871>
- Dilek, Y. (2006). Collision tectonics of the Mediterranean region: causes and consequences. *Geological Society of America, Special Papers*, 409, 1–13.

- Eyuboğlu, Y. (2010). Late Cretaceous high-K volcanism in the eastern Pontide orogenic belt: Implications for the geodynamic evolution of NE Turkey. *International Geology Review*, 52, 142–186. <https://doi.org/10.1080/00206810902757164>
- Eyuboğlu, Y., Dudas, F.O., Santosh, M., Xiao, Y., Yi, K., Chatterjee, N., Wu, F.Y., Bektaş, O. (2016). Where are the remnants of a Jurassic ocean in the eastern Mediterranean region? *Gondwana Research*, 33, 63–91. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2015.08.017>
- Eyuboğlu, Y., Dudas, F.O., Santosh, M., Yi, K., Kwon, S., Akaryalı, E. (2013). Petrogenesis and U-Pb zircon chronology of adakitic porphyries within the Kop ultramafic massif (Eastern Pontides Orogenic Belt, NE Turkey). *Gondwana Research*, 24, 742–766. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2012.11.014>
- Eyuboğlu, Y., Dudas, F.O., Thorkelson, D., Zhu, D.C., Liu, Z., Chatterjee, N., Yi, K., Santosh, M. (2017). Eocene granitoids of northern Turkey: Polybaric magmatism in an evolving arc–slab window system. *Gondwana Research*, 50, 311–345. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2017.05.008>
- Gücer, M.A., Arslan, M., Sherlock, S., Heaman, L.M. (2016). Permo-Carboniferous granitoids with Jurassic high temperature metamorphism in Central Pontides, Northern Turkey. *Mineralogy and Petrology*, 110, 943–964. <https://doi.org/10.1007/s00710-016-0443-5>
- Gülmez, F., Genç, C., Prelević, D., Tüysüz, O., Karacik, Z., Roden, M.F., Billor, Z. (2016). Ultrapotassic Volcanism from the Waning Stage of the Neotethyan Subduction: A Key Study from the Izmir-Ankara-Erzincan Suture Belt, Central Northern Turkey. *Journal of Petrology*, 57, 561–593. <https://doi.org/10.1093/petrology/egw021>
- Güven, İ.H. (1993). Doğu Pontidlerin 1/100.000 Ölçekli Kompilasyonu. MTA Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Karlı, O., Chen, B., Aydın, F., Şen, C. (2007). Geochemical and Sr-Nd-Pb isotopic compositions of the Eocene Dölek and Sariçiçek Plutons, Eastern Turkey: Implications for magma interaction in the genesis of high-K calc-alkaline granitoids in a post-collision extensional setting. *Lithos*, 98, 67–96. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2007.03.005>
- Karlı, O., Dokuz, A., Kandemir, R. (2017). Zircon Lu-Hf isotope systematics and U–Pb geochronology, whole-rock Sr-Nd isotopes and geochemistry of the early Jurassic Gokcedere pluton, Sakarya Zone-NE Turkey: a magmatic response to roll-back of the Paleo-Tethyan oceanic lithosphere. *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 172, 31. <https://doi.org/10.1007/s00410-017-1346-0>
- Karlı, O., Dokuz, A., Uysal, I., Aydın, F., Chen, B., Kandemir, R., Wijbrans, J. (2010). Relative contributions of crust and mantle to generation of Campanian high-K calc-alkaline I-type granitoids in a subduction setting, with special reference to the Harşit Pluton, Eastern Turkey. *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 160, 467–487. <https://doi.org/10.1007/s00410-010-0489-z>
- Karlı, O., Ketenci, M., Uysal, İ., Dokuz, A., Aydın, F., Chen, B., Kandemir, R., Wijbrans, J. (2011). Adakite-like granitoid porphyries in the Eastern Pontides, NE Turkey: Potential parental melts and geodynamic implications. *Lithos*, 127, 354–372. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2011.08.014>
- Kaygusuz, A. (2022). Petrographic and geochemical characteristics of Paleozoic Gabbroic rocks around Taşdelen (Özdil / Trabzon, NE Türkiye). *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 11, 2111–2122.
- Kaygusuz, A. (2020). Geochronological age relationships of Carboniferous Plutons in the Eastern Pontides (NE Turkey). *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 9, 1299–1307.
- Kaygusuz, A. (2000). Torul ve çevresinde yüzeylenen kayaçların petrografik ve jeokimyasal incelenmesi. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 227s.

- Kaygusuz, A., Arslan, M., Siebel, W., Şen, C. (2011). Geochemical and Sr-Nd isotopic characteristics of post-collisional calc-alkaline volcanics in the eastern pontides (NE Turkey). *Turkish Journal of Earth Sciences*, 20, 137–159. <https://doi.org/10.3906/yer-1002-8>
- Kaygusuz, A., Arslan, M., Siebel, W., Sipahi, F., Ilbeyli, N. (2012). Geochronological evidence and tectonic significance of Carboniferous magmatism in the southwest Trabzon area, eastern Pontides, Turkey. *International Geology Review*, 54, 1776–1800. <https://doi.org/10.1080/00206814.2012.676371>
- Kaygusuz, A., Arslan, M., Sipahi, F., Temizel, İ. (2016). U–Pb zircon chronology and petrogenesis of Carboniferous plutons in the northern part of the Eastern Pontides, NE Turkey: Constraints for Paleozoic magmatism and geodynamic evolution. *Gondwana Research*, 39, 327–346. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2016.01.011>
- Kaygusuz, A., Arslan, M., Temizel, İ., Yücel, C., Aydınçakır, E. (2021). U–Pb zircon ages and petrogenesis of the Late Cretaceous I-type granitoids in arc setting, Eastern Pontides, NE Turkey. *Journal of African Earth Sciences*, 174, 104040. <https://doi.org/10.1016/j.jafrearsci.2020.104040>
- Kaygusuz, A., Aydınçakır, E., Atay, H.E. (2022a). Kelkit Yöresi (Gümüşhane, KD Türkiye) Paleozoyik Yaşlı Plütonik Kayaçlarının Petrokimyası, izotop Jeokimyası, Jeokronolojisi ve Jeodinamik Gelişimi. GÜ Araştırma Fonu Proje No: 20.F5114.01.01.
- Kaygusuz, A., Gucer, M.A., Yücel, C., Aydınçakır, E., Sipahi, F. (2019). Petrography and crystallization conditions of Middle Eocene volcanic rocks in the Aydın-tepe-Yazyurdu (Bayburt) area, Eastern Pontides (NE Turkey). *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 8, 1205–1215.
- Kaygusuz, A., Güloğlu, Z.S., Aydınçakır, E., Yücel, C., Vural, A., Siebel, W., Jeong, Y.J., 2024. U–Pb zircon dating, Sr-Nd whole-rock and Lu-Hf zircon isotope analyses of the Eocene Arslandede pluton, Eastern Pontides, NE Turkey: Implications for mantle source and magma evolution. *Geochemistry*, 126080. <https://doi.org/10.1016/j.chemer.2024>.
- Kaygusuz, A., Merdan Tutar, Z., Yücel, C. (2017). Mineral chemistry, crystallization conditions and petrography of Cenozoic volcanic rocks in the Bahçecik (Torul/Gumushane) area, Eastern Pontides (NE Turkey). *Journal of Engineering Research and Applied Science*, 6, 641–651.
- Kaygusuz, A., Siebel, W., Şen, C., Satır, M. (2008). Petrochemistry and petrology of I-type granitoids in an arc setting: The composite Torul pluton, Eastern Pontides, NE Turkey. *International Journal of Earth Sciences*, 97, 739–764. <https://doi.org/10.1007/s00531-007-0188-9>
- Kaygusuz, A., Yücel, C., Arslan, M., Temizel, İ., Yi, K., Jeong, Y.J., Siebel, W., Sipahi, F. (2020). Eocene I-type magmatism in the Eastern Pontides, NE Turkey: insights into magma genesis and magma-tectonic evolution from whole-rock geochemistry, geochronology and isotope systematics. *International Geology Review*, 62, 1406–1432. <https://doi.org/10.1080/00206814.2019.1647468>
- Kaygusuz, A., Yücel, C., Aydınçakır, E., Gücer, M.A., Ruffet, G. (2022b). ⁴⁰Ar–³⁹Ar dating, whole-rock and Sr-Nd isotope geochemistry of the Middle Eocene calc-alkaline volcanic rocks in the Bayburt area, Eastern Pontides (NE Turkey): Implications for magma evolution in an extension-related setting. *Mineralogy and Petrology*, 116, 379–399. <https://doi.org/10.1007/s00710-022-00788-w>
- Lameyre, J., Bowden, P. (1982). Plutonic rock type series: discrimination of various granitoids series and related rocks. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 14, 169–186.

- Liu, Z., Zhu, D.C., Wang, Q., Eyuboğlu, Y., Zhao, Z.D., Liu, S.A., Xu, L.J. (2018). Transition From Low-K to High-K Calc-Alkaline Magmatism at Approximately 84 Ma in the Eastern Pontides (NE Turkey): Magmatic Response to Slab Rollback of the Black Sea. *Journal of Geophysical Research: Solid Earth*, 123, 7604–7628. <https://doi.org/10.1029/2018JB016026>
- MTA (2002). 1:500,000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası. Maden Tektik ve Arama Enstitüsü (MTA), Ankara, Turkey.
- Okay, A., Şahintürk, Ö. (1997). Geology of the eastern Pontides. In: Robinson AG (Ed.) Regional and petroleum geology of the Black Sea and surrounding region. *American Association of Petroleum Geologists (AAPG) Memoir*, 68, 291–311.
- Pelin, S. (1977). *Alucra (Giresun) güneydoğu yöresinin petrol olanakları bakımından jeolojik incelenmesi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 87–103.
- Saydam Eker, Ç., Sipahi, F., Kaygusuz, A. (2012). Trace and rare earth elements as indicators of provenance and depositional environments of Lias cherts in Gumushane, NE Turkey. *Geochemistry*, 72, 167–177. <https://doi.org/10.1016/j.chemer.2011.11.004>
- Streckeisen, A. (1976). To Each Plutonic Rock its Proper Name. *Earth Science Reviews*, 12, 1–33.
- Temizel, İ., Abdioğlu Yazar, E., Arslan, M., Kaygusuz, A., Aslan, Z. (2018). Mineral chemistry, whole-rock geochemistry and petrology of Eocene I-type shoshonitic plutons in the Gököy area (Ordu, NE Turkey). *Bulletin of the Mineral Research and Exploration*, 157, 121–152. <https://doi.org/10.19111/bulletinofmre.371623>
- Temizel, İ., Arslan, M., Abdioğlu Yazar, E., Aslan, Z., Kaygusuz, A., Baki Eraydın, T. (2022). Zircon U-Pb geochronology and petrology of the tholeiitic gabbro from the Kovanlık (Giresun) area: Constraints for the Late Cretaceous bimodal arc magmatism in the Eastern Pontides Orogenic Belt, NE Turkey. *Lithos*, 428–429. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2022.106840>
- Temizel, İ., Arslan, M., Yücel, C., Abdioğlu Yazar, E., Kaygusuz, A., Aslan, Z. (2020). Eocene tonalite–granodiorite from the Havza (Samsun) area, northern Turkey: adakite-like melts of lithospheric mantle and crust generated in a post-collisional setting. *International Geology Review*, 62, 1131–1158. <https://doi.org/10.1080/00206814.2019.1625077>
- Temizel, İ., Arslan, M., Yücel, C., Abdioğlu Yazar, E., Kaygusuz, A., Aslan, Z. (2019). U-Pb geochronology, bulk-rock geochemistry and petrology of Late Cretaceous syenitic plutons in the Gököy (Ordu) area (NE Turkey): Implications for magma generation in a continental arc extension triggered by slab roll-back. *Journal of Asian Earth Science*, 171, 305–320. <https://doi.org/10.1016/j.jseaes.2019.01.004>
- Topuz, G., Altherr, R., Kalt, A., Satir, M., Werner, O., Schwarz, W.H. (2004). Aluminous granulites from the Pulur complex, NE Turkey: A case of partial melting, efficient melt extraction and crystallisation. *Lithos*, 72, 183–207. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2003.10.002>
- Topuz, G., Altherr, R., Schwarz, W.H., Siebel, W., Satir, M., Dokuz, A. (2005). Post-collisional plutonism with adakite-like signatures: The Eocene Saraycik granodiorite (Eastern Pontides, Turkey). *Contributions to Mineralogy and Petrology*, 150, 441–455. <https://doi.org/10.1007/s00410-005-0022-y>
- Topuz, G., Altherr, R., Siebel, W., Schwarz, W.H., Zack, T., Hasözbeke, A., Barth, M., Satir, M., Şen, C. (2010). Carboniferous high-potassium I-type granitoid magmatism in the Eastern Pontides: The Gümüşhane pluton (NE Turkey). *Lithos*, 116, 92–110. <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2010.01.003>
- Topuz, G., Yavuz, O., Candan, O., Zack, T., Özkan, M., Siebel, W. (2023). Origin of late Carboniferous highly fractionated high-K calc-alkaline I-type granites from the eastern Pontides (Şiran, northern Turkey). *International Geology Review*, 66 (14), 2560-2580. <https://doi.org/10.1080/00206814.2023.2289041>

Vural, A., Kaygusuz, A. (2021). Geochronology, petrogenesis and tectonic importance of Eocene I-type magmatism in the Eastern Pontides, NE Turkey. *Arabian Journal of Geosciences*, 14, 467. <https://doi.org/10.1007/s12517-021-06884-z>

Vural, A., Kaygusuz, A. (2019). Paleozoyik Yaşlı Artabel Plütonunun (Gümüşhane) Petrografik ve Jeokimyasal Özellikleri, in: 3. Uluslararası GAP Matematik-Mühendislik-Fen ve Sağlık Bilimleri Kongresi. İKSAD, Şanlıurfa, Türkiye.

Yücel, C. (2019). Geochronology, geochemistry, and petrology of adakitic Pliocene–Quaternary volcanism in the Şebinkarahisar (Giresun) area, NE Turkey. *International Geology Review*, 61, 754–777. <https://doi.org/10.1080/00206814.2018.1461029>

Yücel, C., Aydınçakır, E., Kaygusuz, A., Arslan, M., Yi, K., Jeong, Y.J., Ciceralli, D. (2023). Petrogenesis of Late Cretaceous A-type plutonic rocks from the Eastern Pontides Orogenic Belt (NE Turkey): constraints from zircon U-Pb geochronology, zircon Lu-Hf and whole-rock Sr-Nd-Pb-Hf isotopes. *International Geology Review*, 66, 2055–2078. <https://doi.org/10.1080/00206814.2023.2269447>

İNSAN KAYNAKLI DEPREMLER VE RİSK YÖNETİMİ

Doç.Dr. Timur TEZEL
ORCID: 0000-0001-9927-6557
timurtezel@yahoo.com

Sakarya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Sakarya, Türkiye

Özet

Depremlere neden olduğu öne sürülen faaliyetler arasında su rezervuarlarının doldurulması, yüksek binaların inşa edilmesi, kıyı mühendisliği, taş ocakları, yeraltı suyu, kömür, mineral, gaz, petrol ve jeotermal sıvıların çıkarılması, tünellerin kazılması ve terk edilmiş madenlerin su basmasına izin verilmesi, atık bertarafı, gelişmiş petrol geri kazanımı, gaz depolama ve karbon tutma için sıvı enjekte ederek yeraltına malzeme eklenmesi yer almaktadır.

Uyarılmış bir depremde açığa çıkan gerilme miktarı ile eklenen antropojenik gerilme aynı değildir. Önceden var olan tektonik gerilmede açığa çıkabilir. Bu nedenle, ilgili endüstriyel faaliyetle karşılaştırıldığında orantısız büyüklükte depremler tetiklenebilir. Bir projenin neden olabileceği en büyük depremin büyüklüğünün (M_{MAX}) bilinmesi tehlikenin azaltılması için önemlidir. Gözlemlenen M_{MAX} , ilgili endüstriyel projelerin ölçeği, sıvı enjeksiyon basıncı ve oranı ile pozitif korelasyon göstermektedir. Bugüne kadar sıvı enjeksiyonu ile tetiklendiği bildirilen en büyük deprem 2016 M5.8 Pawnee, Oklahoma depremi; su rezervuarı dolgusu ile 2008 M ~ 8 Wenchuan, Çin Halk Cumhuriyeti depremi ve kütle kaldırma ile 1976 M 7.3 Gazli, Özbekistan depremidir.

Uyruşmuş depremler çoğunlukla madencilik, sıvı enjeksiyonu-çıkartılması ve hidrolik çatlatma gibi insan kaynaklı faaliyetler tarafından tetiklenebilir. Son yıllarda, uyarılmış sismisitenin artması ve bu depremlerin bazılarının yapılı çevre üzerindeki etkisi, uyarılmış sismisitenin yönetimi için bir çerçeveye duyulan ihtiyaç doğurmuştur. Bu çerçeve, depreme neden olabilecek insan kaynaklı faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin bilinçli karar verilmesini sağlayan uygulamaları ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma ile insan kaynaklı depremlere sebep olan faaliyetler, izlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin bilgi ve uygulamalar verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uyarılmış depremler, Risk Yönetimi, Jeotermal, Enerji Teknolojisi

HUMAN INDUCED EARTHQUAKES AND RISK MITIGATION

Doç.Dr. Timur TEZEL
ORCID: 0000-0001-9927-6557
timurtezel@yahoo.com

Sakarya University, Faculty of Engineering, Department of Geophysics, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

Activities that have been suggested to cause earthquakes include filling water reservoirs, constructing tall buildings, coastal engineering, quarrying, extracting groundwater, coal, minerals, gas, oil and geothermal fluids, digging tunnels and allowing abandoned mines to flood, waste disposal, enhanced oil recovery, gas storage and adding material underground by injecting fluids for carbon sequestration.

The amount of stress released in an induced earthquake differs from the added anthropogenic stress. Pre-existing tectonic stress can also be released. Therefore, earthquakes of disproportionate magnitude can be triggered compared to the industrial activity involved. Knowing the magnitude of the largest earthquake (M_{MAX}) that a project can cause is essential for hazard mitigation. The observed M_{MAX} positively correlates with the scale, fluid injection pressure and rate of the industrial projects involved. To date, the largest earthquake reported to have been triggered by fluid injection is the 2016 M5.8 Pawnee, Oklahoma earthquake; the 2008 M ~ 8 Wenchuan, People's Republic of China earthquake by water reservoir filling; and the 1976 M 7.3 Gazli, Uzbekistan earthquake by mass lift.

Induced earthquakes can often be triggered by anthropogenic activities such as mining, fluid injection and extraction, and hydraulic fracturing. In recent years, the increase in induced seismicity and the impact of some of these earthquakes on the built environment has led to the need for a framework for managing induced seismicity. This framework provides practices that enable informed decision-making regarding the conduct of anthropogenic activities that may cause earthquakes. This study will provide information and practices on the activities that cause man-made earthquakes and their monitoring and evaluation.

Keywords: Induced earthquakes, Risk Management, Geothermal, Energy Technology

SU DAĞITIM SİSTEMLERİNDE HİDROLİK MODELLEMEYLE SU YAŞI VE KLOR MİKTARI TAHMİNİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Melih KOŞUCU

ORCID: 0000-0001-5907-6964

kosucu@itu.edu.tr

İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Sarıyer, İstanbul, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, su dağıtım şebekelerinde hidrolik modelleme kullanılarak su yaşı ve bakiye klor konsantrasyonunun zaman içerisindeki değişimi analiz edilmiştir. Su dağıtım sistemlerinde halk sağlığını korumak için yaygın olarak kullanılan klor, borulardaki akım ortamında meydana gelen reaksiyonlarla bozunarak azalmaktadır. Bu süreç, borulardaki su yaşına ve organik maddelerin yoğunluğuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Çalışmada, C Kasabası olarak adlandırılan bir su dağıtım şebekesinde EPANET 2.2 yazılımı kullanılarak hem hidrolik hem de su kalitesi simülasyonları gerçekleştirilmiştir. Hidrolik analizler sonucunda, şebekenin genelinde su yaşının büyük ölçüde 12 saatten az olduğu, ancak bazı bölgelerde 48 saati aştığı tespit edilmiştir. Su yaşının yüksek olduğu bölgelerde bakiye klor konsantrasyonunun düşüş eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında klorun ana akım ve cidar reaksiyonu hız sabitlerinin farklı değerleriyle oluşturulan 9 senaryo incelenmiştir. Sonuçlar, klor konsantrasyonunun reaksiyon hız sabitlerinin artışıyla azaldığını ve ana akım reaksiyon hız sabitinin klor bozunmasında daha etkili bir faktör olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulgular, su dağıtım şebekelerinde bakiye klor seviyesinin halk sağlığı açısından kritik bir parametre olduğunu vurgulamaktadır. Şebekedeki bakiye klor miktarının minimum 0.2 mg/L'nin altına düşmemesi gerektiği prensibi doğrultusunda, sonuçların büyük ölçüde bu standarda uygun olduğu görülmüştür. Bu analizler, içme suyu dağıtım sistemlerinin daha güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde işletilmesine yönelik stratejik karar alma süreçlerine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hidrolik Modelleme, Su Dağıtım Sistemleri, Su Kalitesi Modelleme

ESTIMATION OF WATER AGE AND CHLORINE QUANTITY IN WATER DISTRIBUTION SYSTEMS WITH HYDRAULIC MODELING

Abstract

This study investigates the temporal variation of water age and residual chlorine concentration in water distribution networks using hydraulic modeling. Chlorine, a widely used disinfectant in water distribution systems to protect public health, degrades due to reactions occurring within the flow medium. This degradation is influenced by water age and the concentration of organic substances in the system. The study utilizes EPANET 2.2 software to perform hydraulic and water quality simulations on a distribution network referred to as C Town. Hydraulic analyses revealed that the water age in most parts of the network is less than 12 hours, but in some regions, it exceeds 48 hours. Residual chlorine concentrations showed a decreasing trend in areas with higher water age. The study evaluates nine scenarios with varying bulk and wall reaction rate constants for chlorine. Findings indicate that increased reaction rate constants lead to lower chlorine concentrations, with the bulk reaction rate being more influential in chlorine decay. The results underscore the critical importance of maintaining residual chlorine levels above the minimum threshold of 0.2 mg/L for public health. The analyses demonstrate that the majority of the network complies with this standard. These insights contribute to strategic decision-making for safer and more sustainable management of water distribution systems.

Keywords: Hydraulic Modeling, Water Distribution Systems, Water Quality Modeling

1. Giriş

İçme suyunun güvenli hale getirilmesi için uygulanan dezenfeksiyon işlemi, suyun içinde bulunabilecek patojenleri etkisizleştirerek halk sağlığını korumayı hedefler. Bu işlem, içme suyunda hastalık yapıcı organizmaların bulunmamasını sağlayarak su arıtımının temel amacını yerine getirmeye katkıda bulunur. Özellikle son yüzyılda klorlama yöntemi, dezenfeksiyonun standart uygulaması haline gelmiş ve içme suyu arıtmanın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Su dağıtım şebekelerinde enfeksiyon riskini ortadan kaldırmak için kullanılan klorlama, ozonlama ve ultraviyole ışın gibi dezenfeksiyon yöntemleri, modern toplumların sağlıklı içme suyuna ulaşmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu yöntemler, su arıtma tesislerinden su depolarına ve oradan da şebekeye kadar olan süreçte mikroorganizmaların etkisiz hale getirilmesini sağlar. Türkiye'de dezenfeksiyon amacıyla en çok tercih edilen madde klordur. Ancak, klor miktarı boru hatlarında geçen süre boyunca çeşitli kimyasal reaksiyonlara girerek azalabilir. Özellikle suyun boru şebekesinde uzun süre beklediği, yani su yaşının yüksek olduğu bölgelerde, klor seviyelerinde düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir.

İçme suyu şebekelerinde bakiye klor seviyesinin belirli bir standardın altına düşmemesi hayati önem taşır. Bu standartlara göre, şebekenin tüm noktalarında, hatta en uzak bölgelerde bile klor konsantrasyonunun minimum 0,2 mg/L olması gerekir (Davis, 2015; Mays, 2000). Ancak, şebeke genelinde klor seviyesini sürekli ölçmek teknik ve pratik açıdan zorluklar barındırır. Bu nedenle, klorun şebeke içerisindeki hareketi ve dağılımı üzerine yapılan analizler, hidrolik modelleme yöntemleri ile desteklenir. Literatürde, bu yöntemlerin uygulanarak klor dağılımına ilişkin verilerin elde edildiği birçok çalışma yer almaktadır (Kastl, Fisher, Jegatheesan, Chandy, & Clarkson, 2001; Walski vd., 2007).

Bu çalışmada, 7 günlük (168 saatlik) bir süre boyunca hidrolik analizi yapılan bir su dağıtım sisteminde su kalitesi parametreleri incelenmiştir. Bu su kalitesi parametreleri bakiye klor dezenfeksiyonu ve su yaşadır. Analiz süresinin sonunda, 168. saate ait su yaşına dair veriler kontür haritalarıyla görselleştirilmiştir. Bununla birlikte, aynı zaman dilimindeki bakiye klor konsantrasyonları farklı senaryolar üzerinden ele alınmış ve sonuçlar yine kontür haritaları aracılığıyla sunulmuştur.

2. Yöntem

Su kalitesi analizi için kurulan hidrolik model, EPANET 2.2 adlı açık kaynak kodlu yazılımla oluşturulmuştur (Rossman vd., 2020). EPANET 2.2, su dağıtım şebekesinin hidrolik analizini kütle ve enerjinin korunumu prensiplerine dayanan Küresel Gradyan Algoritması vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu algoritma Todini ve Pilati (1988) tarafından ortaya konmuştur.

Hidrolik modellerle entegre şekilde çalışan dinamik su kalitesi modelleri, su dağıtım şebekelerindeki bakiye

klorun konsantrasyonunu izlemek için sıklıkla kullanılmaktadır (Ozdemir & Ger, 1998; Rossman & Boulos, 1996). Bakiye klor konsantrasyonunun su dağıtım sistemi boyunca değişimi üç sürecin simülasyonu ile analiz edilebilir. Bunlar (a) bir boru hattında klorun akım hızıyla taşınması, (2) klorun organik maddelerle reaksiyona girerek bozunması, (3) düğüm noktalarında meydana gelen karışım. Zamana ve konuma bağlı olarak klorun advectif taşınımı aşağıdaki diferansiyel denklem ile ifade edilmektedir (Denklem (1)):

$$\frac{\partial C_i}{\partial t} = -u_i \frac{\partial C_i}{\partial x} + r(C_i) \quad (1)$$

Burada C_i klorun i no'lu borudaki konuma (x) ve zamana bağlı (t) olan konsantrasyonunu (kg/m^3), u_i i no'lu borudaki akım hızını (m/s), ve $r(C_i)$ de klor konsantrasyonunun bir fonksiyonu olarak reaksiyon oranını ($\text{kg/m}^3/\text{s}$) göstermektedir.

Basınçlı bir akım ortamında hareket halinde olan klorun ortamdaki organik maddelerle reaksiyona girdiği bilinmektedir (Grayman, Rossman, & Geldreich, 2000). Bu reaksiyonu hızı genellikle, konsantrasyonun bir üstel fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Denklem (2)):

$$r = -k C \quad (2)$$

Burada k , klorun genel bozunma sabitidir. Şebekeye ve bölgeye göre değişen değerler alan k 'nın nihai değeri saha ölçümleriyle belirlenmektedir.

Denklem (2) ile verilen ana akım reaksiyonlarına ek olarak basınçlı boru akımlarında hareket halinde olan klorun, boru cidarıyla temas ederek korozyon ürünleri veya biyofilm gibi boru cidarında bulunan materyallerle reaksiyona girmesi söz konusudur. Bu reaksiyonun toplam hızı, kütle transfer hızı ile boru cidarına olan mesafe gibi faktörlere bağlıdır (Grayman vd., 2000). Klor için boru cidarı reaksiyonu aşağıdaki denklemle ifade edilebilir (Denklem (3)):

$$r = \frac{2 k_c k_k C}{R (k_c + k_k)} \quad (3)$$

Burada k_c = boru cidarı bozunma hız sabitini (m/s), k_k = kütle transferi hız sabitini (m/s) ve R ise boru yarıçapını göstermektedir. Klorun bozunması hesaplanırken hem ana akım, hem de cidar reaksiyonlarını içeren genel reaksiyon hızı aşağıdaki şekilde yazılabilir (Denklem (4)):

$$k = k_a + \frac{2 k_c k_k}{R (k_c + k_k)} \quad (4)$$

Burada k_a , klorun ana akım bozunma hız sabitidir. Ana akım ve cidar reaksiyon hız sabitleri aynı olsa bile, farklı boru çapı büyüklükleri ve akım hızları nedeniyle, ortaya çıkan reaksiyon hızı şebekenin farklı borularında farklı değerler alabilmektedir.

3. Çalışma Alanı

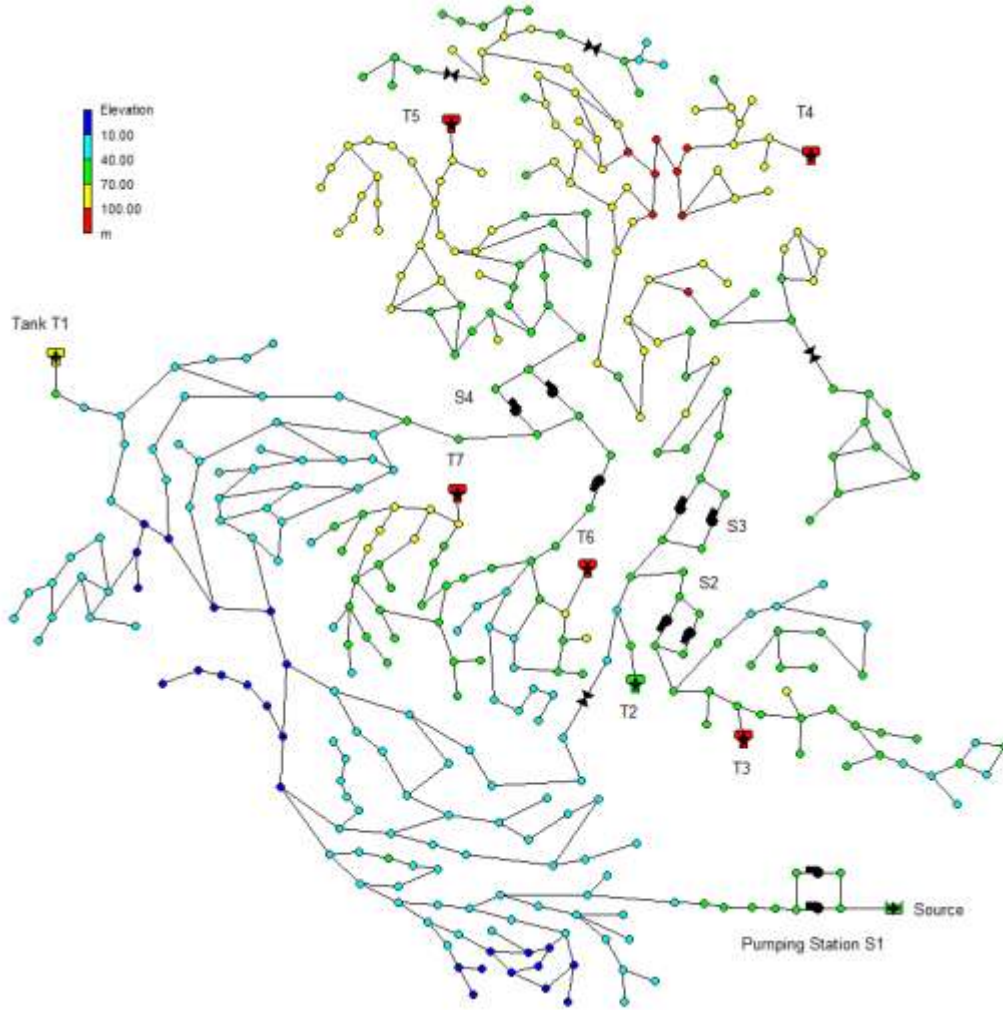
Hidrolik modeli üzerinde su yaşı ve klor bakiyesi konsantrasyonu analizi yapılan su dağıtım şebekesi literatürdeki ismiyle C Kasabası'dır (C Town). **Şekil 1**'de bu su dağıtım şebekesinin plan görünümü verilmiştir. Şebekenin beslendiği kaynak güneydoğudaki rezervuardır. Rezervuar çıkışındaki terfi istasyonunda bulunan 2 pompa vasıtasıyla terfi ettirilen akım abonelere iletilmektedir. Bu terfi istasyonu haricinde 4 adet ara terfi istasyonu bulunmaktadır. Bu terfi istasyonları vasıtasıyla yüksek kotlarda bulunan abonelere su iletimi mümkün olabilmektedir (Ostfeld vd., 2012).

Şekil 1: Hidrolik Modeli Kurulan ve Su Kalitesi Analizi Yapılan Bölge

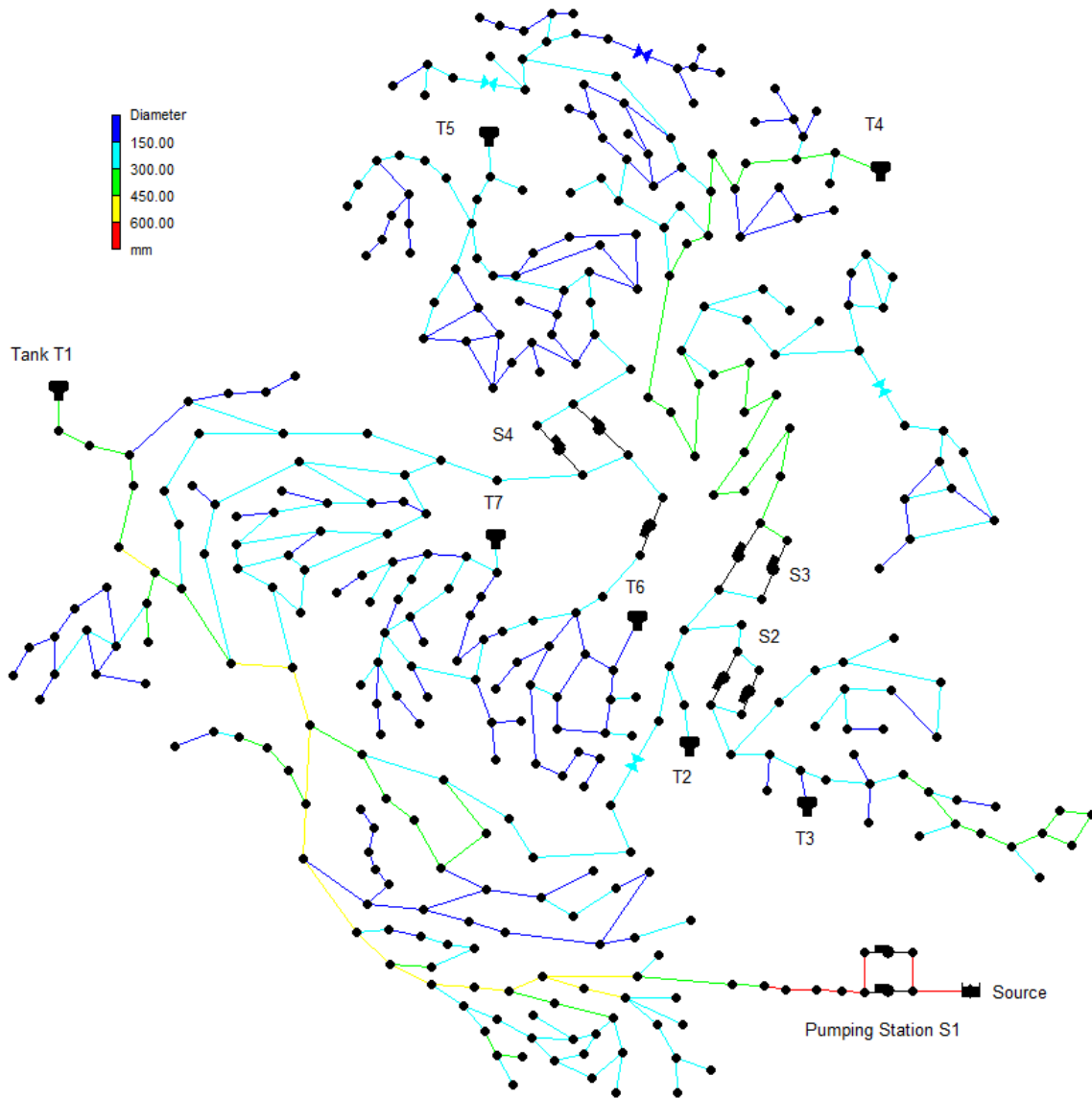
Rezervuar ve terfi istasyonu dışında Şekil 1'deki su dağıtım şebekesinde 408 boru, 7 su deposu ve 371 düğüm noktası bulunmaktadır. Ayrıca bölgede basıncı yönetmek amacıyla kullanılan 3 adet basınç düşürücü vana bulunmaktadır. Basınç düşürücü vanalar vasıtasıyla sabit çıkışlı basınç yönetimi yapılmaktadır. Her üç vanada da çıkış basıncı ayarı 40 m'dir.

C Kasabası'ndaki düğüm noktalarının kotları **Şekil 2**'de verilmiştir. Buna göre bölgenin kuzeyinde yüksek kotlu noktalar (100 m'den yüksek) bulunurken güney kısmında ise düşük kotlu noktalar (10 m'den daha düşük kotta) yer almaktadır.

Şekil 2: C Kasabası'ndaki Düğüm Noktalarının Kotları

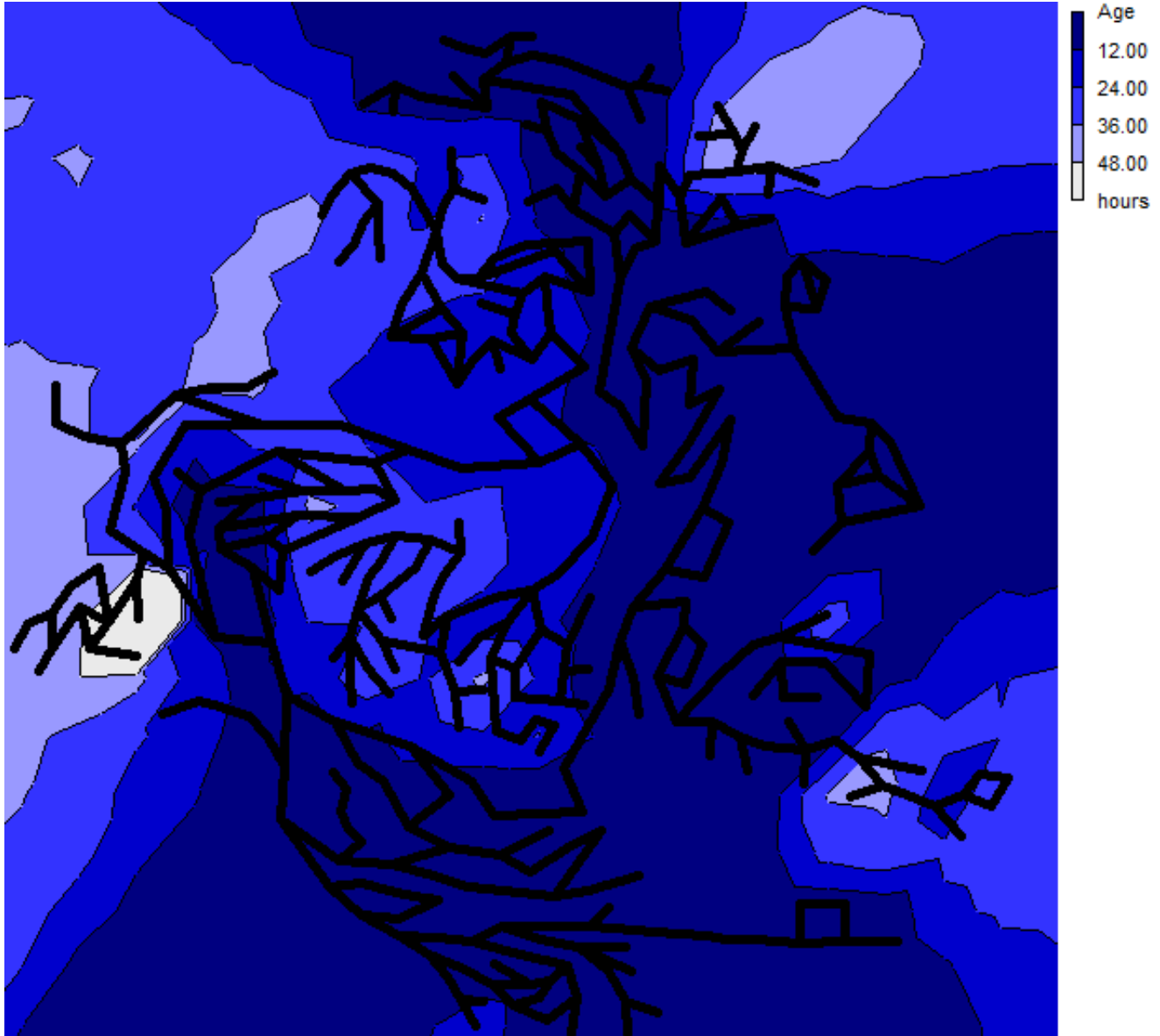
C Kasabası'ndaki boruların çapları 51 mm ile 610 mm arasında değişmektedir. Bölgeyi besleyen rezervuarın ve rezervuarın mansabındaki terfi istasyonunun çıkışında 610 mm olan boru çapları, bölge içinde muhtelif değerler almaktadır. **Şekil 3**'te bölgedeki boru çaplarının arazideki dağılımı gösterilmiştir.

Şekil 3: C Kasabası'ndaki Boruların Çapları

4. Hidrolik Model ve Sonuçlar

Hidrolik model 7 günlük (168 saatlik) bir süre için çalıştırılmış ve bu sürenin sonundaki su yaşı ve bakiye klor konsantrasyonu değerleri incelenmiştir. Simülasyonun başlangıcında klor konsantrasyonu, C Kasabası'nı besleyen rezervuarda 0.5 mg/L, bölgedeki 7 adet depoda ise 0.3 mg/L olarak belirlenmiştir. Yine simülasyonun çalışma süresi boyunca sabit 0.5 mg/L klor konsantrasyonuna sahip akımın rezervuardan şebekeye verilmesi kararlaştırılmıştır. Klor bakiyesi konsantrasyonuna geçmeden önce modeldeki su yaşı değerleri konuma bağlı olarak incelenmiş ve su yaşının yüksek olduğu kısımlar tespit edilmiştir. Hidrolik modelin 168. saatindeki su yaşı haritası Şekil 4'te gösterilmiştir.

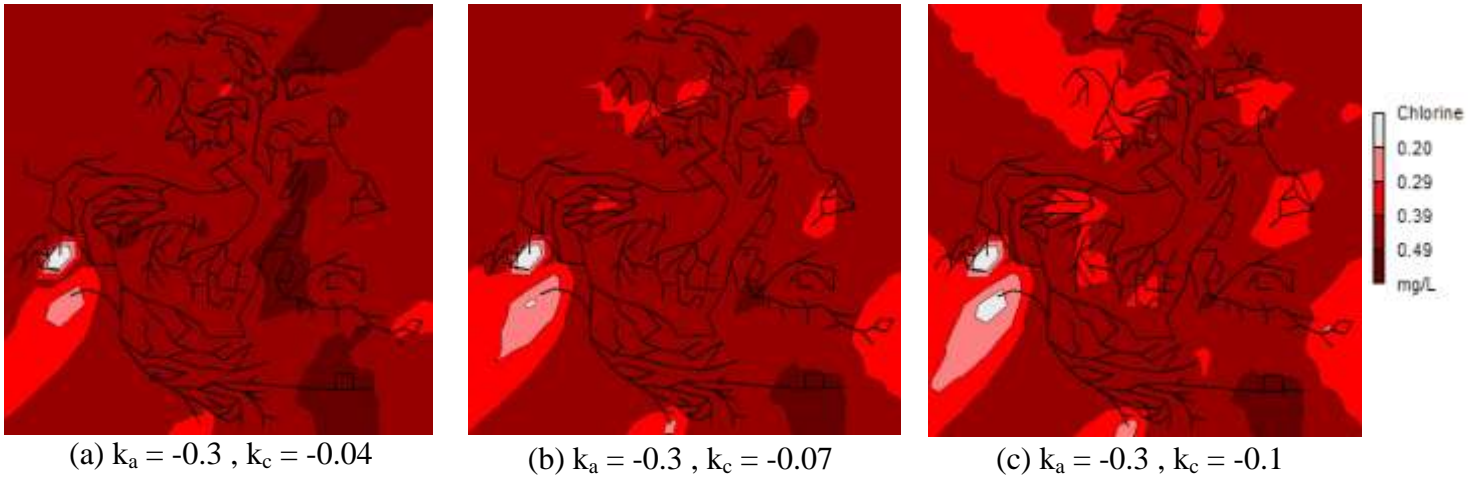
Şekil 4: C Kasabası'nın 7 Günlük Hidrolik Analiz Sonucunda Su Yaşı Haritası

Şekil 4'e göre bölgenin güney ve doğu kısımlarında su yaşı 12 saati geçmemektedir. Tank T1'in güneyinde yer alan küçük bölge hariç şebekenin tamamındaki su yaşı 48 saatten azdır. Su yaşı 48 saatten fazla olan bölgenin bakiye klor konsantrasyonunun da incelenmesi gerekli ve uygun bulunmuştur. Bu kapsamda klor'un ana akım bozunma sabiti (k_a) ve cidar bozunma hız sabiti (k_c) parametrelerinin farklı değerler aldığı durumlara göre 9 farklı senaryo icra edilmiş, bu senaryolar sonucunda k_a ve k_c parametrelerinin bakiye klor konsantrasyonunu nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu senaryolar **Tablo 1**'de gösterilmiştir.

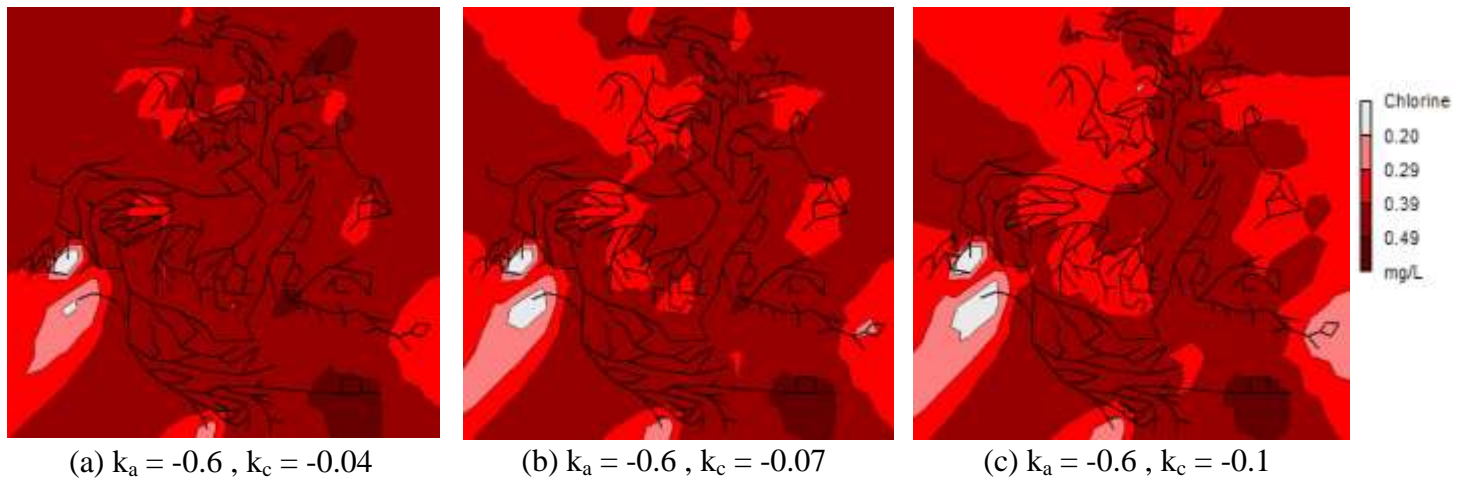
Tablo 1: 9 Farklı Klor Bakiyesi Konsantrasyonu Belirleme Senaryosu

Senaryo	k_a (gün ⁻¹)	k_c (m/gün)
1	-0.3	-0.04
2	-0.3	-0.07
3	-0.3	-0.1
4	-0.6	-0.04
5	-0.6	-0.07
6	-0.6	-0.1
7	-0.9	-0.04
8	-0.9	-0.07
9	-0.9	-0.1

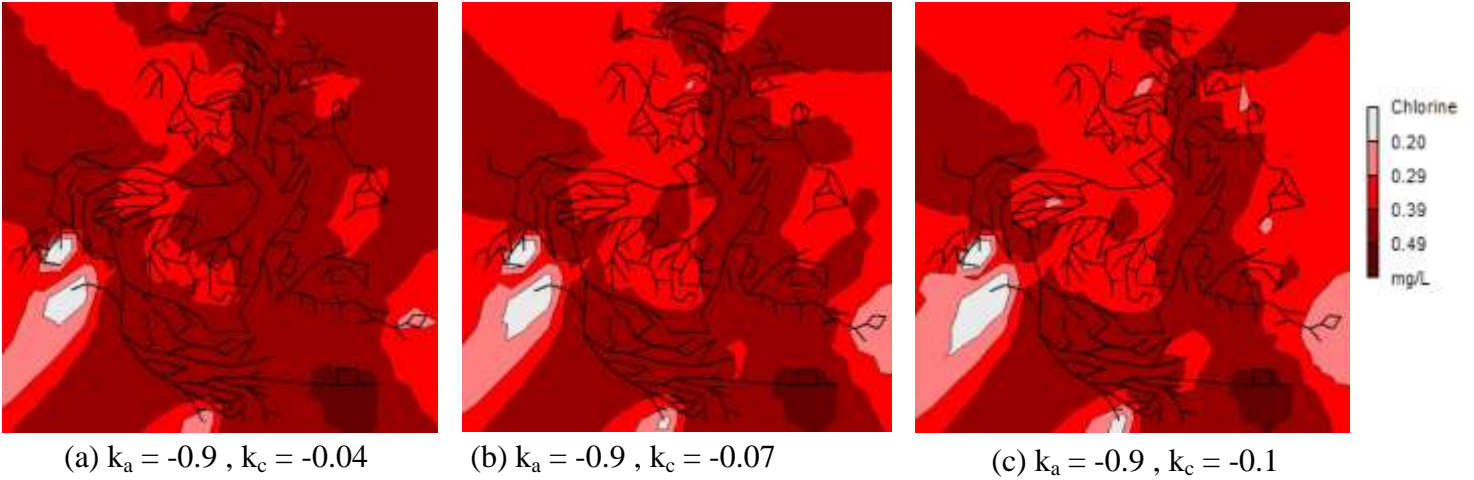
Şekil 5, 6 ve 7’de hidrolik modelin 7. günündeki klor konsantrasyon haritaları farklı senaryolar için verilmiştir. Buna göre k_a ’nın ve k_c ’nin artmasıyla sistemdeki bakiye klor konsantrasyonunun azalması arasındaki ilişki net olarak görülmektedir.

Şekil 5: Senaryo 1-2-3 için Klor Bakiyesi Konsantrasyonu Haritası

Şekil 6: Senaryo 4-5-6 için Klor Bakiyesi Konsantrasyonu Haritası

Şekil 7: Senaryo 7-8-9 için Klor Bakiyesi Konsantrasyonu Haritası

2005 yılında yayınlanan İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik'e göre su dağıtım şebekelerinde bakiye klor miktarının 0.2 – 0.5 mg/L arasında olması gerekmektedir (İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik, 2005). Şekil 5, 6 ve 7, bu prensip çerçevesince incelendiğinde bütün senaryoların kahir ekseriyetinde bakiye klor konsantrasyonunun 0.2 mg/L'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Yalnız şebekedeki Tank T1'in güneyinde yer alan bir kısımdaki klor konsantrasyonunun 0.2 mg/L'nin biraz altına indiği söylenebilir. Bakiye klor konsantrasyonu 0.2 mg/L'nin altında olan alanın büyüklüğünün ise reaksiyon hız sabitlerinin yükselmesiyle arttığı, ve düşmesiyle azaldığı Şekil 5, 6 ve 7'den görülmektedir.

5. Değerlendirme

Bu çalışmada C Kasabası su dağıtım şebekesinin hidrolik ve su kalitesi modeli simülasyonu su yaşı ve klor konsantrasyonları incelenmiştir. 168 saatlik analiz sonucunda su yaşı ve bakiye klor konsantrasyonu değerleri alansal olarak ortaya konmuştur. Su yaşı analizi sonucuna göre şebekenin genelinde su yaşı 12 saatten az, ve küçük bir kısmında 48 saatten fazla olmaktadır. Su yaşı analizinden sonra su dağıtım şebekelerinde yaygınlıkla kullanılan bir dezenfektan çeşidi olan klorun konsantrasyonunun şebekede alansal olarak değişimi simüle edilmiş ve incelenmiştir. Klorun ana akım ve cidar reaksiyonu hız sabitleri olan k_a ve k_c parametrelerinin farklı değerlerine ait 9 senaryo oluşturulmuştur. Bilindiği üzere k_a ve k_c değerlerindeki artış, birim şebeke alanı için klorun bozunma hızını artırmaktadır. Bunun yanısıra sabit k_a ve k_c durumları ayrı ayrı değerlendirildiğinde ise k_a değerindeki artışın k_c 'ye nazaran klorun bozunmasında daha etkin olduğu görülmektedir. Ayrıca içme suyu dağıtım şebekelerinde minimum bakiye klor miktarının 0.2 mg/l olduğu gözönüne alınırsa, bütün senaryolarda bakiye klor konsantrasyonunun şebekenin büyük kısmında minimum değer altına inmemesi olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir. İçme ve kullanma sularının patojen mikroorganizmalardan arındırılmasını sağlayan klor gibi dezenfektanların halk sağlığı üzerindeki olumlu etkisi bu vesileyle bir kez daha

vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Davis, M. (2015). *Su ve Atıksu Mühendisliği: Tasarım Esasları ve Uygulamaları* (1. bs; İ. Toröz, Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Grayman, W. M., Rossman, L. A., & Geldreich, E. E. (2000). 9. Water Quality. İçinde L. Mays (Ed.), *Water Distribution Systems Handbook*. McGraw-Hill.
- İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik. , Resmi Gazete (2005). Türkiye.
- Kastl, G., Fisher, I., Jegatheesan, V., Chandy, J., & Clarkson, K. (2001). Prediction of chlorine and trihalomethanes concentration profile in bulk drinking water distribution systems from laboratory data. *Water Science and Technology: Water Supply*, 239-246.
- Mays, L. W. (2000). *Water Distribution Systems Handbook*. New York: American Water Works Association.
- Ostfeld, A., Salomons, E., Ormsbee, L., Uber, J. G., Bros, C. M., Kalungi, P., ... McKillop, R. (2012). Battle of the Water Calibration Networks. *Journal of Water Resources Planning and Management*, 138(5), 523-532.
[https://doi.org/10.1061/\(asce\)wr.1943-5452.0000191](https://doi.org/10.1061/(asce)wr.1943-5452.0000191)
- Ozdemir, O. N., & Ger, A. M. (1998). Realistic Numerical Simulation of Chlorine Decay in Pipes. *Water Research*, 32(11), 3307-3312.
- Rossman, L. A., & Boulos, P. F. (1996). Numerical Methods for Modeling Water Quality in Distribution Systems: A Comparison. *Journal of Water Resources Planning and Management*, 122(2), 137-146.
- Rossman, L. A., Woo, H., Tryby, M., Shang, F., Janke, R., & Haxton, T. (2020). *EPANET 2.2 User Manual* (Sy 2.2). Cincinnati, OH: Water Infrastructure Division, Center for Environmental Solutions and Emergency Response, U.S. Environmental Protection Agency. Geliş tarihi gönderen
https://cfpub.epa.gov/si/si_public_record_Report.cfm?dirEntryId=348882&Lab=CESER
- Todini, E., & Pilati, S. (1988). A gradient algorithm for the analysis of pipe networks. İçinde B. Coulbeck & C. H. Orr (Ed.), *Computer Applications in Water Supply. Volume 1 System Analysis and Simulation* (ss. 1-20). London: John Wiley & Sons.
- Walski, T. M., Chase, D. V., Savic, D. A., Beckwith, S., Cattran, S., Hammond, R., ... Schmitz, B. (2007). *Advanced Water Distribution Modeling And Management* (First Edit; A. Strafacci, C. Totz, & K. Dietrich, Ed.). Exton: Bentley Institute Press.

TÜRK MUTFAĞINDA PEYNİR VE ŞARAP EŞLEŞTİRMESİ VE GASTRONOMİ ROTALARI OLUŞTURULMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Önder YAYLA

ORCID: 0000-0002-7967-1805

onder.yayla@gmail.com

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Osmaniye, Türkiye

Öğr. Gör. Şeyda YAYLA

ORCID: 0000-0003-3412-6309

seydayayla@osmaiye.edu.tr

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Osmaniye, Türkiye)

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ile belirlenmiş farklı şarapları duyuşsal analiz yöntemiyle eşleştirek gastronomi turizmi için çekici rotalar oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışma süresince, farklı bölgelerden seçilen şarap üreticileri, mahzen ve şarap evleri ziyaret edilerek şarapların envanteri çıkarılmış ve coğrafi işaretli peynirlerin belirlenmesi için Türk Patent ve Marka Kurumu'nun verileri kullanılmıştır. Duyusal analiz için oluşturulan uzman paneli, peynir ve şarap eşleştirmelerini radar grafiğı kullanarak görselleştirmiştir. Elde edilen bulgular, farklı bölgelerden seçilmiş şaraplar ile Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri arasındaki uyumu ortaya koymuş ve en çok uyum sağlayan kombinasyonun Ezine Peyniri ile beyaz tatlı şarap olduğu belirlenmiştir. Tulum Peyniri ve beyaz tatlı şarap eşleşmesi diğer dikkat çeken kombinasyonlardan biridir. Çalışma sonunda, bu peynir-şarap eşleştirmeleri temelinde gastronomi turizmi için potansiyel rotalar önerilmiştir. Bu çalışma, gastronomi turizmi alanında yenilikçi bir yaklaşım getirerek, yerel ürünlerin tanıtılması ve gastronomi deneyiminin zenginleştirilmesi amacıyla önemli bir katkı sağlamaktadır. Şarap ve peynir eşleştirmelerinin gastronomi turizminde öne çıkarılması, yiyecek-içecek sektöründe yeni lezzetlerin ve müşteri memnuniyetinin artırılmasına da olanak tanıyacaktır. Özellikle Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümlerinde bu tür çalışmaların ders içeriğine dahil edilerek öğrencilere yeni beceriler kazandırılması da hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaretli Peynirler, Şarap, Duyusal Analiz, Gastronomi Rotaları

A RESEARCH ON CHEESE AND WINE PAIRING IN TURKISH CUISINE AND THE CREATION OF GASTRONOMY ROUTES

Abstract

This study aims to create attractive routes for gastronomy tourism by pairing geographically indicated cheeses of Turkey with selected different wines through sensory analysis. Throughout the study, wineries and cellars from different regions were visited to inventory the wines, and data from the Turkish Patent and Trademark Office were used to identify the geographically indicated cheeses. An expert panel was formed for sensory analysis, and the cheese and wine pairings were visualized using radar charts. The findings revealed the compatibility between selected wines from different regions and the geographically indicated cheeses of Turkey, with the highest compatibility observed between Ezine Cheese and sweet white wine (90%). The pairing of Tulum Cheese with sweet white wine showed 70% compatibility, standing out as another notable combination. Based on these pairings, potential routes for gastronomy tourism were proposed. This study makes a significant contribution to the promotion of local products and the enrichment of gastronomic experiences by introducing an innovative approach to gastronomy tourism. Highlighting wine and cheese pairings in gastronomy tourism will also enable new flavor experiences and improve customer satisfaction in the food and beverage sector. Additionally, incorporating such studies into the curriculum of Gastronomy and Culinary Arts programs aims to equip students with new skills.

Keywords: Geographically Signed Cheeses, Wine, Sensory Analysis, Gastronomy Routes

Giriş

Toplumların en önemli kültürel öğelerinin başında yiyecek ve içecekler gelmektedir. Türk mutfağı, köklü ve zengin kültürel mirasıyla dünyanın en önemli mutfaklarından birine sahiptir (Halıcı, 2009). Ancak, Türkiye bu potansiyelini şarap ve peynir eşleştirmesi gibi spesifik gastronomik alanlarda yeterince değerlendirememektedir (Yayla, Yayla ve Konuk, 2020). Şarap, yalnızca bir içecek değil, aynı zamanda üretildiği bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir üründür (Green ve Dougherty, 2008). Benzer şekilde, peynir de üretildiği bölgenin hayvancılık, süt üretim teknikleri ve iklim koşulları gibi faktörlerle şekillenen bir kimliğe sahiptir. Şarap ve peynir eşleşmeleri, her iki ürünün tat, aroma ve doku profillerinin uyumuna dayanmaktadır. Şarap ve peynir, gastronomi turizminin en cazip unsurları arasında yer almakta ve turistlere otantik deneyimler sunma fırsatı yaratmaktadır (Brisson, 2012). Dünya genelinde İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkeler, şarap ve peynir rotalarını başarılı bir şekilde turistik destinasyonlara dönüştürerek bu alanda büyük başarılar elde etmiştir (Duran, Eryücel ve Özcan, 2018). Bu ülkelerde peynir ve şarap, gastronomi turizmine entegre edilerek hem bölgesel ekonomiye katkı sağlamak hem de kültürel değerlerin tanıtımına önemli derecede hizmet etmektedir. Türkiye ise coğrafi işaretli peynirler ve yerel şaraplarla büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, uluslararası arenada yeterince yer alamamaktadır.

Coğrafi işaretli ürünler, yerel gastronomi mirasının korunması ve tanıtılması açısından önemli birer araçlardır (Yayla, Ekincek ve Günay Aktaş, 2018). Coğrafi işaretli Türk peynirleri, her biri farklı coğrafi bölgenin kültürel ve doğal özelliklerini yansıtan önemli ürünlerdir. Bağcılık açısından da Türkiye, Ege, Kapadokya ve Trakya bölgeleri ile önemli bir potansiyele sahiptir. Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu toprakları bağcılık için de önemli bir cazibe merkezi konumundadır (Aktaş, 2002). Bu potansiyel turizm için de önemli fırsatlar yaratmaktadır (Türkben, Gül ve Uzar, 2012). Gastronomi turizmi, bir destinasyonun yiyecek ve içecek kültürünü tanıtarak ekonomik ve kültürel faydalar sağlamayı amaçlayan bir turizm türüdür. Gastronomi turizminin yerel kalkınmaya önemli ölçüde desteklediği bilinmektedir (Hall ve Mitchell, 2000; Long, 2004; Horng ve Tsai, 2010; Saruışık ve Özbay, 2015). Gastronomi turizmi için önemli olan peynir ve şaraplar duyuşal özellikleri sayesinde birbirlerine uyumlu bir şekilde eşleştirilebilir (Nowak ve Wichman, 2005).

Bu çalışma, Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ile yerel şarapları arasında duyuşal analiz yöntemiyle eşleştirmeler yaparak gastronomi turizmi için yenilikçi rotalar oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışma, gastronomi turizmini geliştirmek, yerel ürünlerin tanıtımına katkıda bulunmak ve Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanında yenilikçi bir içerik sunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Türk gastronomi turizmi açısından eksik bir alan olan şarap ve peynir eşleşmelerine odaklanarak hem yerel ürünlerin değerini artırmayı

hem de Türkiye'nin gastronomi turizmindeki uluslararası algısını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Türkiye'de bu yöntemle yapılan çalışmalar sınırlıdır ancak bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması, yerel ürünlerin tanıtımı için önemli bir fırsat sunmaktadır (Gün, 2021).

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ile yerel şaraplarının uyumunu incelemek ve bu uyumdan yola çıkarak gastronomi turizmine yönelik öneriler geliştirmek amacıyla duyu analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma süreci, literatür taraması, veri toplama ve duyu analizi aşamalarından oluşmaktadır. Çalışmanın genel tasarımı hem nitel hem de nicel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntem yaklaşımını içermektedir.

Araştırmanın ilk aşamasında, literatür taraması ve doküman incelemesi yoluyla Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ve şaraplarının belirlenmesi sağlanmıştır. Coğrafi işaretli peynirler, Türk Patent ve Marka Kurumu'nun sağladığı verilerden yola çıkarak seçilmiştir. Çalışma kapsamında, Beyaz Peynir, Antakya Sürkü Peyniri, Deri Divle Peyniri, Ezine Peyniri, Erzincan Bidon Peyniri, Çörek Otlu Peynir, Eski Kaşar Peyniri, Örgü Peynir, Taze Kaşar, Bolu Çuval Peyniri, Otlu Peynir ve Tulum Peyniri belirlenmiştir. Yerel şaraplardan ise Ege Bölgesi'nden İrikara Şarabı, Tatlı Kırmızı Şarap, Tatlı Beyaz Şarap, Osmanca Şarabı, Ayva Şarabı, Nar Şarabı, Şeftali Şarabı ve Karadut Şarabı çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, duyu analizi, peynir ve şarap eşleşmelerinin tat, koku, doku ve genel uyum açısından değerlendirilmesi için tercih edilmiştir. Bu yöntemle, her bir eşleşmenin uyum düzeyi sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında, şarap ve peynir eşleşmelerini değerlendirmek üzere 5 kişilik bir uzman panel oluşturulmuştur. Panel üyeleri, şarap ve peynir analizleri konusunda deneyimli kişilerden seçilmiştir. Panelistlere kısa bir eğitim verilerek tat, aroma, doku ve genel uyum gibi kriterlere göre nasıl puanlama yapılacağı açıklanmıştır. Değerlendirme, her bir eşleşme için 10 üzerinden puanlama yapılarak gerçekleştirilmiştir. Panel sonuçları, duyu analizi yöntemiyle elde edilen puanların istatistiksel olarak değerlendirilmesi ve grafiklerle görselleştirilmesi yoluyla analiz edilmiştir.

Çalışmanın son aşaması, duyu analizden elde edilen bulgulardan yola çıkarak gastronomi turizmine yönelik öneriler geliştirilmesidir. Bu bağlamda, Ezine Peyniri ile Beyaz Tatlı Şarap, Erzincan Tulum Peyniri ile İrikara Şarabı ve Bolu Çuval Peyniri ile Nar Şarabı gibi yüksek uyum gösteren eşleşmeler, öneri rotalarının oluşturulmasında temel alınmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda şarap-peynir rota önerileri geliştirilmiştir. Bu öneriler, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki şarap bağları ile peynir üretim alanlarını içeren potansiyel turistik güzergahları kapsamaktadır.

Bulgular

Araştırma, Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ile yerel şarapları arasındaki tat, koku, doku ve genel uyum özelliklerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Duyusal analiz yöntemi ile elde edilen sonuçlar, belirli eşleşmelerin yüksek uyum gösterdiğini ve bu eşleşmelerin gastronomi turizmine yönelik rota önerilerinin oluşturulmasında kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Bulgular aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

1. En Yüksek Uyum Sağlayan Eşleşmelere İlişkin Bulgular

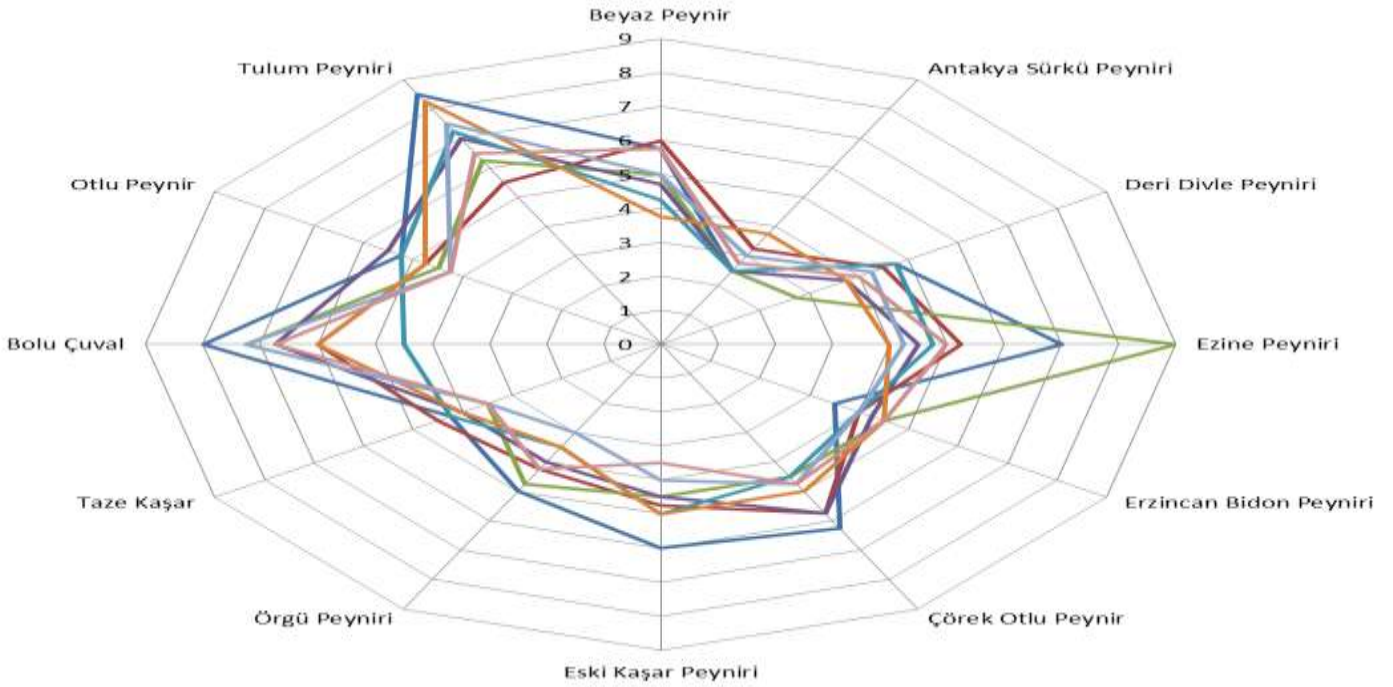
Panelist değerlendirmeleri Tablo 1'de ve Şekil 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Panelist Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Ürün Adı	Beyaz Peynir	Antakya Sürkü Peyniri	Deri Divle Peyniri	Ezine Peyniri	Erzincan Bidon Peyniri	Çörek Otlı Peynir	Eski Kaşar Peyniri	Örgü Peyniri	Taze Kaşar	Bolu Çuval Peyniri	Otlu Peynir	Erzurum Tulum Peyniri	Ortalama
İrikara Şarabı	5,75	2,50	4,75	7,00	3,50	6,25	6,00	5,00	4,25	8,00	5,25	8,50	5,56
Kırmızı Tatlı Şarap	6,00	3,25	4,50	5,25	4,00	5,75	4,75	4,25	4,50	6,00	4,75	5,50	4,88
Beyaz Tatlı Şarap	5,00	2,50	2,75	9,00	4,50	4,50	4,50	4,75	3,50	7,25	4,50	6,25	4,92
Osmanca Şarabı	4,72	2,50	3,75	4,50	4,25	5,75	4,50	4,00	4,00	6,75	5,50	7,00	4,77
Ayva Şarabı	4,25	2,50	4,75	4,75	4,00	4,50	5,00	3,50	4,25	4,50	5,25	7,25	4,54
Nar Şarabı	3,75	3,75	3,75	4,00	4,50	5,00	5,00	3,50	4,00	6,00	4,75	8,25	4,69
Şeftali Şarabı	5,00	3,00	4,25	4,25	4,00	4,75	4,00	3,00	3,50	7,25	4,25	7,50	4,56
Karadadut Şarabı	5,75	2,75	4,00	5,00	4,50	4,75	3,50	4,25	3,50	6,75	4,25	6,50	4,63
Ortalama	5,03	2,84	4,06	5,47	4,16	5,16	4,66	4,03	3,94	6,56	4,81	7,09	4,82

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırma kapsamında gerçekleştirilen duyusal analiz sonuçları, belirli peynir ve şarap eşleşmelerinin yüksek uyum puanlarına sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Ezine Peyniri ve Beyaz Tatlı Şarap eşleşmesi, 9/10 puanla en yüksek uyumu sağlamıştır. Ezine Peyniri'nin hafif tuzlu aroması ve Beyaz Tatlı Şarap'ın yumuşak, meyvemsi tat profili, dengeli bir lezzet kombinasyonu sunmuştur. Bu eşleşme, tat, koku

ve doku kriterlerinin tamamında güçlü bir uyum göstermiştir. Bu durum, Ezine Peyniri ve Beyaz Tatlı Şarap kombinasyonunun gastronomi turizmi için yüksek potansiyel taşıdığını göstermektedir.

Şekil 1. Şarap-Peynir eşleştirmesine Yönelik Radar (Örümcek Ağı) Grafiği

Erzincan Tulum Peyniri ile İrikara Şarabı eşleşmesi ise 8,5/10 puanla dikkat çeken bir diğer kombinasyon olmuştur. Erzincan Tulum Peyniri'nin yoğun aromatik yapısı, İrikara Şarabı'nın gövdeli ve tanenli karakteriyle uyumlu bir şekilde bir araya gelmiştir. Bu eşleşme, özellikle güçlü ve yoğun tatları tercih eden tüketiciler için ideal bir deneyim sunmaktadır. Nar Şarabı ile Erzurum Tulum peyniri de 8,25/10 puan alarak iyi bir eşleşme sağlamıştır. Ayrıca Bolu Çuval Peyniri ile İrikara Şarabı eşleşmesi ise 8/10 puan alarak, dengeli ancak daha hafif bir lezzet deneyimi arayan tüketicilere hitap etmiştir. Çuval Peyniri'nin tuzlu yapısı, İrikara şarabının özellikleriyle dengelenmiştir. Bu sonuçlar, gastronomi turizmi kapsamında farklı damak tatlarına hitap eden ürün kombinasyonları oluşturulabileceğini göstermektedir.

2. Bölgesel Özellikler ve Ürünlerin Tat Profillerine İlişkin Bulgular

Araştırma bulguları, peynir ve şarapların üretildiği bölgesel özelliklerin tat profillerini belirgin bir şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Çanakkale'nin Ezine ilçesinde üretilen Ezine Peyniri, bölgenin iklimi, bitki örtüsü ve süt üretim tekniklerinin bir yansımasıdır. Peynirin hafif tuzlu ve kremamsı yapısı, Ege Bölgesi'nin Beyaz Tatlı Şaraplarıyla güçlü bir uyum sağlamıştır. Bu durum, hem peynirin hem de şarabın bölgesel özelliklerinin tat uyumunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek rakımlı yaylalarında üretilen Erzincan Tulum Peyniri, sert dokusu ve yoğun aromatik yapısıyla öne çıkmaktadır. İrikara Şarabı, bu peynirin karakteristik özelliklerini destekleyerek güçlü bir eşleşme oluşturmuştur. Bölgedeki hayvancılık gelenekleri ve süt işleme teknikleri, peynirin yoğun aromatik yapısını şekillendirmiştir. Benzer şekilde, Bolu Çuval Peyniri'nin tuzlu ve aromatik karakteri, Batı Karadeniz Bölgesi'nin doğal ve kültürel koşullarından etkilenmektedir. Nar Şarabı ile oluşturduğu uyum, bu peynirin meyvemsi tatlarla dengelenebileceğini göstermiştir.

3. Gastronomi Turizmi İçin Elde Edilen Verilere Dayalı Çıkarımlar

Duyusal analiz sonuçlarından elde edilen bulgular, gastronomi turizmine yönelik potansiyel rotaların oluşturulması için önemli veriler sunmaktadır. Ezine Peyniri ve Şirince şaraplarının bulunduğu bölgeler, Ege Bölgesi'nde gastronomi turizmi için önerilen bir rota olarak değerlendirilmiştir. Bu rota, turistlere hem peynir üretim yerlerini hem de şarap bağlarını ziyaret etme fırsatı sunabilir. Benzer şekilde, Erzincan Tulum Peyniri ve İrikara Şarabı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde düzenlenecek gastronomi festivallerinde tanıtılabilir. Bu etkinlikler, bölgenin gastronomik kimliğini ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bolu Çuval Peyniri ve Nar Şarabı eşleşmesi, Batı Karadeniz Bölgesi'nde gastronomi rotası oluşturulmasına yönelik bir diğer öneridir. Bu rota, peynir ve şarap tadım etkinliklerini içerebilir ve bölgenin doğal güzellikleriyle birleştirilerek benzersiz bir turistik deneyim sunabilir. Bulgular, bu tür rotaların, yerel ürünlerin tanıtımını desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda bölgesel ekonomik kalkınmaya da katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Türkiye'nin coğrafi işaretli peynirleri ile yerel şarapları arasında duyusal analiz yöntemiyle yapılan eşleşmelerin gastronomi turizmi açısından taşıdığı potansiyeli ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, belirli peynir ve şarap eşleşmelerinin tat, koku, doku ve genel uyum açısından güçlü bir sinerji oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle Ezine Peyniri ve Beyaz Tatlı Şarap gibi eşleşmeler, hem duyusal analiz sonuçlarında yüksek uyum göstermiş hem de gastronomi turizmi için özgün bir çekim unsuru olarak değerlendirilebilecek kombinasyonlar sunmuştur.

Araştırma, Türk mutfağının zenginliğini ve çeşitliliğini vurgulayarak, bu zenginliğin gastronomi turizmi aracılığıyla uluslararası düzeyde tanıtılabileceğini ortaya koymaktadır. Şarap ve peynir eşleşmeleri hem yerel ürünlerin değerini artırma hem de turistlere otantik gastronomik deneyimler sunma potansiyeline sahiptir. Ayrıca bu tür çalışmalar, bölgesel kalkınmayı desteklemek ve yerel üreticilere ekonomik katkı sağlamak açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, gastronomi turizmi, yerel ürünlerin tanıtımı ve ekonomik kalkınma açısından aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- **Gastronomi Rotalarının Oluşturulması**

- **Ezine ve Şirince Rotası:** Çanakkale ve Ege Bölgesi'nde, Ezine Peyniri ve Şirince şaraplarının merkezde olduğu gastronomi rotaları oluşturulabilir. Bu rotalar, turistlere hem peynir üretim süreçlerini hem de şarap bağlarını deneyimleme imkânı sunabilir.

- **Doğu Anadolu Festivalleri:** Erzincan Tulum Peyniri ve İrikara Şarabı'nın tanıtımına yönelik olarak düzenlenecek gastronomi festivalleri, bölgenin ulusal ve uluslararası tanıtımına katkı sağlayabilir.

- **Batı Karadeniz Tadım Turları:** Bolu Çuval Peyniri ve Nar Şarabı eşleşmesi, Batı Karadeniz Bölgesi'nde düzenlenecek tadım turlarıyla turistlere sunulabilir.

- **Yerel Yönetim ve Turizm Acenteleriyle İş Birliği**

- Yerel yönetimlerin ve turizm acentelerinin iş birliğiyle, peynir ve şarap eşleşmelerine dayalı gastronomi turları düzenlenebilir. Bu turlar, bölgesel kalkınmayı desteklemekle kalmayıp, turistlere unutulmaz bir gastronomi deneyimi sunabilir.

- **Peynir ve Şarap Tadım Etkinlikleri**

- Gastronomi turizmi kapsamında, belirli restoranlarda veya otellerde peynir ve şarap eşleşmelerine yönelik tadım etkinlikleri düzenlenebilir. Bu etkinlikler, gastronomi turizminin cazibesini artırabilir ve yerel üreticiler için yeni bir pazar yaratabilir.

- **Eğitim ve Bilinçlendirme**

- Gastronomi ve Mutfak Sanatları programlarına, şarap ve peynir eşleşmeleri konusunun dahil edilmesi önerilmektedir. Öğrencilere duyu analizi yöntemleri ve eşleşme teknikleri öğretilerek, sektörde profesyonel uygulamaların artırılması sağlanabilir.

Araştırma, Türk mutfağının ve yerel ürünlerin uluslararası düzeyde tanıtımı için önemli bir fırsat sunmaktadır. Şarap ve peynir eşleşmeleri, turistlerin tat duyularına hitap eden benzersiz bir deneyim sunmakta ve Türkiye'nin gastronomi turizmi potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmaların yaygınlaştırılması, hem yerel üreticilere ekonomik fayda sağlayacak hem de Türk gastronomisinin uluslararası arenada hak ettiği yeri kazanmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aktaş, E. (2002). Bağcılığın Türkiye Ekonomisindeki Yeri. MPRA Paper 8652, University Library of Munich, Germany, revised 2002.
- Brisson, G. 2012. *Branding Prince Edward County as a Gastronomic Niche Tourism Destination: A Case Study*. (Master Thesis). University of Ottawa, Ottawa, Canada.
- Duran, E., Eryücel, Ö. ve Özcan, Z. (2018). Şarap Üretimi ve Tüketiminin Türkiye Turizmindeki Yeri: Kadim Anadolu Bağ Rotası Başlangıç Noktası Olarak Çanakkale Örneği. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 70-83.
- Green, G.P. ve Dougherty, M.L. (2008). Localising linkages for food and tourism: Culinary tourism as a community development strategy. *Community Development*, 39(3), 148–158.
- Gün, C. (2021). *Dünyada ve Türkiye’de Şarap Turizmi: Ankara Şarap Turizmi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Halıcı, N. (2009). *Türk mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Hall, M. ve Mitchell, R. (2000). Wine Tourism in the Mediterranean: a Tool for Restructuring and Development. *Thunderbird International Business Review*, 42(4): 445- 465.
- Hong, J. and Tsai, C. (2010). Government Websites for Promoting East Asian Culinary Tourism: A CrossNational Analysis. *Tourism Management*, 31: 74-85.
- Long, L. M. 2004. *Culinary Tourism*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Nowak, B. ve Wichman, B. (2005). *The Everything Wine Book: From Chardonnay to Zinfandel, All You Need to Make the Perfect Choice*. USA: Adams Media.
- Sarıışık, M., & Özbay, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.
- Türkben, C., Gül, F. ve Uzar, Y. (2012). Türkiye’de Bağcılığın Tarım Turizmi (Agro-Turizm) İçinde Yeri ve Önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 47-50.
- Yayla, Ö., Ekincek, S. ve Günay Aktaş, S. (2018). Gastronomi Alanındaki Coğrafi İşaretlerin İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma. *VII. Ulusal III. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu*, İskenderun, Hatay. 20-21 Nisan 2018, s.1338-1344.
- Yayla, Ö., Yayla, Ş., ve Konuk, İ. (2020). An Overview of Turkish Drinks with Traditional Meals. İ. O. Çoşkun, N. Othman, M. Aslam ve A. Lew (Der.). *Travel and Tourism: Sustainability, Economics, and Management Issues* içinde (ss. 113-124). New York City, ABD: Springer.

KAPSAYICILIĞA ENGELLER: TÜRKİYE'DEKİ YIYECEK VE İÇECEK İŞLETMELERİNDE ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARINA YÖNELİK BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Önder YAYLA
ORCID: 0000-0002-7967-1805
onder.yayla@gmail.com

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Osmaniye, Türkiye

Öğr. Gör. Şeyda YAYLA
ORCID: 0000-0003-3412-6309
seydayayla@osmaiye.edu.tr

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Osmaniye, Türkiye

Özet

Engelli bireyler, toplumsal yaşamda karşılaştıkları fiziksel ve sosyal engeller nedeniyle günlük yaşam aktivitelerine tam anlamıyla katılım sağlayamamakta ve hizmetlerden eşit düzeyde faydalanmakta zorluk yaşamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki yiyecek içecek işletmelerinde engelli bireylerin yaşadığı sorunların belirlenmesine ve bu sorunların çözümüne yönelik stratejik öneriler geliştirilmesine odaklanmaktadır. Çalışmada, kavramsal bir çerçeve sunularak, engelli bireylerin restoran, kafe ve diğer yiyecek içecek işletmelerinde yaşadığı erişilebilirlik sorunları ve hizmet kalitesine ilişkin zorluklar ele alınmıştır. Literatür taraması yöntemiyle oluşturulan bu çalışma, engelli bireylerin karşılaştığı fiziksel, iletişimsel ve sosyal engelleri analiz etmekte ve bu bağlamda Türkiye'deki yasal düzenlemelerin yeterliliğini tartışmaktadır. Çalışma ayrıca, engelli bireylere yönelik sunulan hizmetlerin eksikliklerini ortaya koyarak, işletmelerin altyapı ve personel eğitimi açısından geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sonuçlar, yiyecek içecek işletmelerinde erişilebilirlik standartlarının artırılması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmanın bulguları, engelli bireylerin toplumsal yaşamın her alanına dahil edilmesine yönelik önemli bir adım olmayı hedeflemekte ve ilgili sektör paydaşlarına yol göstermeyi amaçlamaktadır. Engellilere yönelik kapsayıcı hizmetlerin artırılması, yalnızca bireysel bir hak değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Bireyler, Yiyecek İçecek İşletmeleri, Erişilebilirlik, Toplumsal Kapsayıcılık

BARRIERS TO INCLUSION: A PERSPECTIVE ON THE NEEDS OF DISABLED INDIVIDUALS IN FOOD AND BEVERAGE ESTABLISHMENTS IN TÜRKİYE

Assoc. Prof. Önder YAYLA
ORCID: 0000-0002-7967-1805
onder.yayla@gmail.com

**Osmaniye Korkut Ata University, Kadirli Faculty of Applied Sciences, Gastronomy and Culinary Arts,
Osmaniye, Türkiye**

Lecturer Şeyda YAYLA
ORCID: 0000-0003-3412-6309
seydayayla@osmaiye.edu.tr

**Osmaniye Korkut Ata University, Kadirli Faculty of Applied Sciences, Gastronomy and Culinary Arts,
Osmaniye, Türkiye**

Abstract

Disabled individuals often encounter significant physical and social barriers that hinder their full participation in daily activities and equitable access to services. This study aims to identify the challenges faced by disabled individuals in food and beverage establishments in Turkey and develop strategic solutions to address these issues. By providing a conceptual framework, the study explores the accessibility and service quality challenges experienced by disabled individuals in restaurants, cafes, and other food and beverage venues. Using a literature review approach, this study analyzes the physical, communicational, and social obstacles encountered by disabled individuals while evaluating the adequacy of legal regulations in Turkey. Furthermore, it highlights the deficiencies in services offered to disabled individuals and emphasizes the need for improvements in infrastructure and staff training within the industry. The findings underscore the necessity of enhancing accessibility standards and strengthening monitoring mechanisms in food and beverage establishments. This study aims to contribute to the integration of disabled individuals into all aspects of social life and provides actionable insights for stakeholders in the sector. Increasing inclusive services for disabled individuals is not only a fundamental right but also a critical component of social sustainability.

Keywords: Disabled Individuals, Food and Beverage Establishments, Accessibility, Social Inclusion

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engelli bireylerden oluşmaktadır (Sülün, 2021). Türkiye'de ise Ulusal Engelli Veri Sistemi'ne göre engelli birey sayısı 2,5 milyon olarak bildirilmiştir. Engelli kavramı, Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, bireyin fiziksel ve ruhsal faaliyetlerini diğer bireylere kıyasla kısıtlayan ve zorlaştıran bir durum olarak tanımlanmaktadır (Koca, 2010). Türkiye'de 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, engelli bireyi; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal yetilerinde meydana gelen kayıplar nedeniyle, topluma diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen çevresel faktörler ve tutumların etkisi altında olan birey olarak tanımlar (Polat, Bacak, & Kiroğlu, 2020).

Engelli hakları konusu, genel olarak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde önem kazanmıştır. Bunun temel nedeni, savaş sonrası engelli birey sayısındaki artış ve savaş sonrası bu bireylerin istihdamında yaşanan sorunlarının ortaya çıkmasıdır (Çitil & Üçüncü, 2018). Birleşmiş Milletler (BM) belgelerinde engellilik kavramı ilk kez 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25/1. maddesinde yer almıştır. Bu maddede, herkesin, sağlıklı bir yaşam düzeyine ve sosyal güvenliğe sahip olma hakkı olduğu belirtilmiştir (BM, 1948). 1975'te Engelli Hakları Bildirgesi ile engelli bireylerin eşit haklara sahip olduğu ifade edilmiştir. 1981 yılı "Uluslararası Engelliler Yılı" olarak ilan edilirken, bir yıl sonra "Engelliler İçin Dünya Eylem Programı" kabul edilmiştir. Bu program, Avrupa Topluluğu'nu da harekete geçirmiş ve 1986'da "Avrupa Topluluğu Düzeyinde Engellilerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı" yayımlanmıştır (Akyıldız, 2017). 2006 yılında BM, "Engellilerin Hakları Sözleşmesi"ni kabul etmiş ve bu sözleşme, 2007 yılında Türkiye dahil 80 ülke tarafından imzalanmıştır. Bu süreçte, Asya-Pasifik bölgesinde 1993-2002 yılları arasında uygulanan "Özürüüüer On Yılı" politikaları önemli sonuçlar doğurmuş ve 2003 yılı Avrupa Konseyi tarafından "Engelliler Yılı" olarak ilan edilmiştir (Özeren, 2019).

Türkiye'de engelli haklarına yönelik çalışmalar ise 1960'lı yıllara dayansa da engelli bireylerin korunması ve sosyal hayata katılımını güvence altına alınabilmesi 1982 Anayasası ile olmuştur. Anayasa'nın 61. maddesinde, devletin engelli bireyleri koruma yükümlülüğü vurgulanmış, 42. madde ise özel eğitim hakkını teminat altına almıştır (Resmî Gazete, 1982). Engelli bireylerin istihdamı, toplumla uyum içinde yaşamaları açısından kritik bir öneme sahiptir (Aköğretmen & Orhan, 2020). Avrupa Sosyal Şartı'nın 15. maddesi, engelli bireylerin toplumsal bütünleşme ve katılım hakkını garanti altına alırken, Türkiye'de kamu ve özel sektörde engelli birey istihdamı kanunen zorunlu hale getirilmiştir (Özaydın & Ölmezoğlu İri, 2020). Türkiye'de 25 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen 6462 sayılı Kanun ile "sakat", "çürük" ve "özürüüü" terimlerinin yerine "engelli" kelimesinin kullanılması kararlaştırılmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), engelli bireylerin istihdama katılımını teşvik etmek ve ayrımcılığı önlemek amacıyla önemli çalışmalar yürütmektedir. 159 No’lu ILO Sözleşmesi bu çabalara en önemli örnektir (Bayrakçı, 2021). Türkiye’de engelli bireylerin istihdamı ilk kez zorunlu kota uygulaması ile 1967’de yürürlüğe girmiştir. Günümüzde ise 4857 sayılı İş Kanunu’nun 30. maddesi gereği, 50’den fazla işçi çalıştıran özel sektör iş yerlerinde %3, kamu iş yerlerinde ise %4 engelli birey çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluğa uymayan iş yerlerine para cezası uygulanmaktadır (Durmaz, 2017). Engelli bireylerin istihdamı ve sosyal hayata katılımını artırmaya yönelik politikalar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ancak, dünya genelinde bu konuda istenilen seviyeye henüz ulaşamamıştır (Orhan, 2015).

Dünya genelinde toplumun önemli bir kesimini oluşturan engelli bireyler, toplumsal yaşamın her alanında fiziksel, sosyal ve ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadır (Huh ve Singh, 2007). Engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları zorluklar, yalnızca fiziksel altyapı eksikliklerinden değil, aynı zamanda toplumsal önyargılar ve yetersiz yasal düzenlemelerden de kaynaklanmaktadır (Ünal Ankaya ve Gülgün Aslan, 2020; Bulgan, 2015). Özellikle yiyecek ve içecek işletmeleri gibi sosyal etkileşim alanlarında bu engeller daha görünür hale gelmektedir (Takeda ve Card, 2002). Restoran, kafe ve benzeri işletmeler, toplumun her kesimine hizmet sunmayı hedefleyen mekânlar olarak önemli bir role sahiptir. Ancak bu işletmelerin çoğu, engelli bireylerin erişimine uygun tasarlanmadığı gibi, hizmet kalitesi açısından eksiklikler barındırmaktadır. Bu çalışma, engelli bireylerin Türkiye’deki yiyecek ve içecek işletmelerinde karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarını belirlemeyi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, mevcut yasal düzenlemelerin uygulanabilirliği ile işletmelerin altyapı ve personel eğitimi açısından yeterliliği de değerlendirilmektedir. Çalışma, yalnızca engelli bireylerin haklarının korunmasına değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirlik açısından da alana önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’deki yiyecek ve içecek işletmelerinde engelli bireylerin karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarını ve bu sorunların çözümüne yönelik önerileri belirlemek amacıyla nitel bir araştırma tasarımına sahiptir. Doküman incelemesi tekniği ile engelli bireylerin fiziksel, sosyal ve iletişimsel engeller karşısındaki deneyimleri ve işletmelerin erişilebilirlik standartları analiz edilmiştir. Bu kapsamda hem ulusal hem de uluslararası akademik yayınlar, raporlar ve yasal düzenlemeler incelenmiştir. Bu bağlamda amaçlı örnekleme yöntemi ile incelenen 21 doküman, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Veriler, önceki araştırmalardan ve resmi kaynaklardan sağlanmıştır. Literatürdeki temel veriler, şu kaynaklardan elde edilmiştir:

- Yiyecek ve içecek işletmelerine ilişkin saha çalışmaları.

- Türkiye’deki engelli bireylerin yasal haklarına yönelik düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler.
- Engelli bireylerin sosyal yaşama katılımını destekleyen projelere dair raporlar ve analizler.

Çalışma kapsamında, engelli bireylerin karşılaştığı fiziksel, sosyal ve iletişimsel engeller detaylandırılmış ve bu engellere yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Bulgular

Araştırma bulguları daha önce belirlenmiş 4 ana tema altında değerlendirilmiştir. Her temaya ilişkin bulgular ilgili başlık altında ele alınmıştır.

1. Erişilebilirlik Sorunları

Araştırma bulguları, Türkiye’deki yiyecek ve içecek işletmelerinde engelli bireylerin erişilebilirlik konusunda ciddi sorunlar yaşadığını ortaya koymaktadır. Literatürde yer alan çalışmalara göre, fiziksel altyapı eksiklikleri bu sorunların başında gelmektedir (Uslu, 2019). Özellikle rampalar, geniş kapılar, asansörler ve engelli tuvaletleri gibi temel erişim unsurlarının birçok işletmede bulunmadığı veya standartlara uygun olmadığı belirlenmiştir (Arıcı, 2010; Şahin, 2012; Doğru vd., 2014; Bulgan ve Çarıkçı, 2015). Bazı işletmeler, maliyet kaygıları nedeniyle bu düzenlemeleri yapamadıklarını ifade ederken, diğerleri bu tür düzenlemelerin işletmeleri için gerekli olmadığını düşünmektedir. Ayrıca, işletmelerin büyük çoğunluğunda Braille menülerin bulunmadığı ve işitme engellilere yönelik görsel desteklerin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu durum, engelli bireylerin yiyecek ve içecek işletmelerinde bağımsız bir şekilde hizmet almasını engellemektedir.

2. Hizmet Kalitesi ve Sosyal Engeller

Hizmet kalitesi açısından engelli bireylerin karşılaştığı en büyük sorunlar arasında, işletme personelinin yeterli bilgiye ve farkındalığa sahip olmaması yer almaktadır. İşletmelerde çalışan personelin büyük bir kısmı, engelli bireylerle etkili bir şekilde iletişim kurma ve onların ihtiyaçlarına uygun hizmet sunma konusunda eğitim almamıştır (Yayla ve Damatoğlu, 2022). Bu durum, hem hizmet kalitesini olumsuz etkilemekte hem de engelli bireylerin sosyal dışlanmışlık hissetmesine neden olmaktadır. Ek olarak, işverenlerin ve diğer çalışanların engelli bireylere yönelik önyargılı ve alaycı tutumları, hizmet kalitesini daha da düşürmektedir. Katılımcıların ifadelerine göre, engelli bireylere yönelik küçümseyici davranışlar, bu bireylerin işletmeleri kullanmaktan çekinmesine yol açmaktadır.

3. Yasal Düzenlemelerin Yetersizliği

Türkiye’deki yasal düzenlemeler, engelli bireylerin erişilebilirlik ve hizmet alımına yönelik haklarını belirlemiş olsa da, uygulamada ciddi eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle denetim mekanizmalarının yetersizliği, işletmelerin erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesini zorlaştırmaktadır (Sülün, 2021). Mevcut düzenlemelere göre, kamuya açık işletmelerin erişilebilirlik standartlarına uyması gerekmektedir. Ancak bu standartların uygulanması ve denetlenmesi konusunda birçok boşluk bulunmaktadır (Akdu ve Akdu, 2018; Özeren, 2019).

4. Engelli İstihdamı ile Erişilebilirlik Arasındaki İlişki

Bulgular, yiyecek ve içecek işletmelerinde engelli bireylerin istihdamının düşük olduğunu ve bu durumun erişilebilirlik eksiklikleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. İşverenlerin, engelli bireylerin verimli bir şekilde çalışamayacağına dair ön yargıları, istihdam oranlarını düşürmektedir. Ayrıca, işletmelerin fiziksel altyapılarının engelli bireylerin çalışmasına uygun olmaması da önemli bir etkidir (Yayla ve Damatoğlu, 2022).

Sonuç Ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’deki yiyecek ve içecek işletmelerinde engelli bireylerin karşılaştığı erişilebilirlik ve hizmet kalitesi sorunlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bulgular, fiziksel altyapı eksiklikleri, personel eğitimi yetersizliği ve toplumsal farkındalık eksikliği gibi temel sorunları ortaya koymuştur. Özellikle rampalar, Braille menüler ve uygun otoparklar gibi temel erişim unsurlarının eksikliği, engelli bireylerin bu işletmeleri kullanmalarını ve toplumsal yaşama tam katılım göstermelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, personelin engelli bireylere yönelik farkındalık düzeyinin düşük olması, hizmet kalitesini olumsuz etkilemekte ve sosyal dışlanma hissini artırmaktadır.

Engelli bireylere yönelik yasal düzenlemeler mevcut olsa da, bu düzenlemelerin uygulanabilirlik ve denetim açısından yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bu durum, engelli bireylerin erişim haklarının korunmasını engellemekte ve sosyal sürdürülebilirlik açısından ciddi bir eksiklik yaratmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Fiziksel Altyapının İyileştirilmesi

- Rampalar, geniş koridorlar, uygun otoparklar ve engelli tuvaletleri gibi fiziksel düzenlemelerin standartlara uygun şekilde sağlanması gerekmektedir.
- Braille menüler ve işitme engelliler için görsel destekler gibi erişilebilirlik unsurları işletmelere kazandırılmalıdır.

2. Personel Eğitimi

○ Yiyecek ve içecek işletmelerinde çalışan personel için engelli bireylerle etkili iletişim ve hizmet sunumu konusunda düzenli eğitim programları düzenlenmelidir.

○ İşverenlerin ve çalışanların engelli bireylere yönelik önyargılarını azaltmak için farkındalık kampanyaları başlatılmalıdır.

3. Yasal Düzenlemeler ve Denetim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi

○ Erişilebilirlik standartlarına uygun olmayan işletmelerin daha sıkı denetlenmesi sağlanmalıdır.

○ Yasal düzenlemelerin işletme düzeyinde uygulanabilirliğini artırmak için sektörel teşvikler ve yaptırımlar geliştirilmelidir.

4. Toplumsal Farkındalık Çalışmaları

○ Kamu spotları, sosyal medya kampanyaları ve yerel etkinlikler aracılığıyla toplumda engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik farkındalık artırılmalıdır.

○ Sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılarak kapsayıcı projeler hayata geçirilmelidir.

5. Kapsayıcı Hizmet Modellerinin Yaygınlaştırılması

○ İşletmelerin, engelli bireylere yönelik kapsayıcı hizmet modelleri geliştirmesi teşvik edilmelidir.

Bu kapsamda hem hizmet süreçleri hem de fiziksel tasarım açısından kapsayıcılığa öncelik verilmelidir.

Bu öneriler, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını desteklemek ve yiyecek ve içecek işletmelerinde kapsayıcı hizmet standartlarının yaygınlaşmasını sağlamak için bir rehber niteliği taşımaktadır. Toplumun her kesiminin eşit erişim ve hizmet alımına yönelik ihtiyaçlarının karşılanması, sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir toplumun temel taşıdır.

Kaynakça

- Akdu, U. ve Akdu, S. (2018). Engelli Turizmi: Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 9(23), 99-123.
- Aköğretmen, M., & Orhan, S. (2020). Engelli istihdamında bir alternatif olarak engelli girişimciliği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 236-256.
- Akyıldız, N. A. (2017). Avrupa Birliği'nde engelli politikası. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(13), 48-59.
- Arıcı, S. (2010). *Bedensel Engellilerin Turizm Sektöründen Beklentilerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bayrakçı, O. (2021). Engelli Bireyler ve Çalışma Hayatı. F. Altun (Der.). *Güncel Sosyal Politika Tartışmaları* içinde (ss. 151-175). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Birleşmiş Milletler (BM). (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Erişim tarihi: 17.11.2024).
- Bulgan, G. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Engelli Turizmi ile İlgili Yapılan Çalışmalar. *Akademik Bakış Dergisi*, (50), 102-125.
- Bulgan, G. ve Çarıkcı, İ.H. (2015). Engelli Turizmi: Antalya İlindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 15-42.
- Çınarlı, S. (2008). *Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İzmir.
- Çitil, M., & Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye'de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku'nun Durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 9(35), 235-237.
- Doğru, H., Kaygalak, S., Miral Çavdarlı, C. ve Bahçeci, V. (2014). Engelli Bireylerin Turizm Hizmetlerine Yönelik E-Şikâyetleri. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 33-47.
- Durmaz, Ş. (2017). Engellilik ve işgücü piyasası ilişkisi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15), 249-276.
- Huh, C. ve Singh, A. J. (2007). Families Travelling with a Disabled Member: Analysing the Potential of an Emerging Niche Market Segment. *Tourism and Hospitality Research*, 7(3/4), 212-229.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9259/mod_resource/content/0/engelsiz%C5%9Fehirplanlama%20raporu.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024).
- Orhan, S. (2015). Türkiye'de engellilerin bilinç düzeyi: Engellilere sunulan istihdam hakları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 73-98.
- Özaydın, M. M., & Ölmezoğlu İri, N. İ. (2020). İşgücü piyasasında engelli istihdamı üzerine emek arz yönlü bir araştırma: Gümüşhane örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 89-110.
- Özeren, M. (2019). *Turizm paydaşlarının bakış açılarıyla engelli turizmi: Konya örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Konya.
- Polat, E. K., Bacak, B., & Kiroğlu, F. (2020). Çalışma yaşamında görme engelli bireyler: Çanakkale örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 917-960.
- Remi Gazete. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim tarihi: 17.11.2024).
- Sülün, İ. (2021). *DSÖ: Dünya genelinde 1 milyardan fazla engelli bulunuyor*. Anadolu Ajansı. [https://www.aa.com.tr/tr/saglik/dso-dunya-genelinde-1-milyardan-fazla-engelli-bulunuyor/2436449#:~:text=D%C3%BCnya%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20\(DS%C3%96\)%20verilerine,fakt%C3%B6rl%C3%96r%C4%B1ndaki%20etkile%C5%9Fimi%20ifade%20ediyor](https://www.aa.com.tr/tr/saglik/dso-dunya-genelinde-1-milyardan-fazla-engelli-bulunuyor/2436449#:~:text=D%C3%BCnya%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20(DS%C3%96)%20verilerine,fakt%C3%B6rl%C3%96r%C4%B1ndaki%20etkile%C5%9Fimi%20ifade%20ediyor) (Erişim tarihi: 17.11.2024).

- Şahin, H. (2012). *Engelli Bireylerin Konaklama Tesislerinden Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Takeda, K. ve Card, J.A. (2002). U.S. Tour Operators and Travel Agencies: Barriers Encountered When Providing Package Tours to People Who Have Difficulty Walking. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 12(1), 47-61.
- Uslu, G. A. (2019). *Alanya bölgesindeki dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinin bedensel engelli turizmine bakışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Antalya.
- Ünal Ankaya, F. ve Gülgün Aslan, B. (2020). Engelli Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Dünya ve Türkiye Örnekleri. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(2), 52-57.
- Yayla, Ö. ve Damatoğlu, M. (2022). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Engelli İstihdamı Üzerine Bir Araştırma: Kadirli Örneği. *International Social Sciences Studies*, 8(105), 4189-4195.

BALIN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE ANTİMİKROBİYAL ÖZELLİKLERİ

Zeynep YILMAZ

0009-0001-2169-6866

220502047@st.biruni.edu.tr

Biruni Üniversite, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, İstanbul, Türkiye

Merve Melek ÇELEBİ

0009-0003-5523-5093

220502008@st.biruni.edu.tr

Biruni Üniversite, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR

0000-0002-0458-5638

mihlamur@biruni.edu.tr

Biruni Üniversite, Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, İstanbul, Türkiye

Özet

Bal, bal arıları (*Apis mellifera*) tarafından yapılan ve insanların severek tükettiği tatlı bir besin maddesidir. İçeriğinde şeker haricinde çeşitli mineraller, vitaminler, aminoasitler, enzimler, fenolik ve aromatik bileşikler de bulunmaktadır. Bu içerikler sayesinde bal, antioksidan özelliğini kazanmaktadır. Balın kimyasal içeriğini ürettiği coğrafya, botanik kökeni, hasat zamanı ve yöntemi etkilemektedir. Bal günümüzde ve geçmişte gıda maddesi olarak kullanılmasının yanı sıra birçok hastalığın tedavisinde de kullanılmaktadır. Ayrıca balların anti-bakteriyel, anti-viral, anti-fungal etkinliklerinin olduğu yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Ancak arı ürünleri doğal ürün algısına kapılmadan önce bu ürünlerin de yan etkileri olabileceği bilincine sahip olunmalıdır. Bu çalışmada balın hem bir besin ögesi olarak hem de alternatif tıpta kullanılan bir tedavi aracı olarak özellikleri incelenmiştir ve yararlarının yanı sıra yanlış kullanımlarının da olumsuz etkileri olabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bal, Anti-mikrobiyal, Anti-viral, Anti-fungal, Tedavi,

ÇÖREK OTU BİTKİSİ VE MİKROORGANİZMALARLA İLİŞKİSİ

Kübra ERDAL

0009-0001-4638-1641

220502018@st.biruni.edu.tr

Biruni Üniversite, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR

0000-0002-0458-5638

mihlamur@biruni.edu.tr

Biruni Üniversite, Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, İstanbul, Türkiye

Özet

Çörek otu geçmişten bugüne tedavide kullanılan bitkilerin en önemlilerinden bir tanesidir. Çeşitli yöntemlerle çörek otu tohumundan elde edilen ekstraktlar, yağlar ve esansiyel yağlar pek çok hastalığın tedavisi için kullanılmaktadır. Ranunculaceae familyasına ait çörek otunun tarımı Kuzey Afrika, Orta Asya, Güney Avrupa ve ülkemizde de özellikle Isparta, Konya, Afyon, Kütahya, Burdur ve Çukurova bölgelerinde yaygın olarak yapılmaktadır. Çörek otu tohumlarının yapısında uçucu yağlar, fosfolipitler, sabit yağlar, polifenoller, fitosteroller, proteinler, lifler, karbonhidratlar, mineraller, vitaminler, organik asitler, reçine, alkaloidler, metarbin, tanenler ve saponinler gibi biyoaktif bileşenler bulunmaktadır. Çörek otunun yapısında bulunan önemli fenolik ve diğer bileşenlerin ise timokinon, ditimokinon, timol ve timohidrokinon ayrıca indazol alkaloidlerinden nigellisin, nigellimin, nigellimin N-oksit ve nigellidin olduğu ifade edilmektedir. Çörek otu tohumlarının yapısında karaciğerde A vitaminine dönüştürülebilen karoten ve önemli miktarda mineral elementler bulunmaktadır. Tohumlar özellikle kalsiyum, potasyum, fosfor ve demir yönünden oldukça zengindir. Bunların yanı sıra çörek otu tohumunda magnezyum, selenyum, çinko gibi mineraller ve A vitamini, B grubu vitaminleri (B1, B2, B3, B6, B9) ve C vitamini bulunmaktadır. Yapılan farmakolojik çalışmaların sonucunda çörek otu tohumu ve bileşenlerinin antioksidan, antidiabetik, antibakteriyel, antikanserojenik, antifungal, antitümoral, antifungal, antikonvülsan, antiinflamatuvar, antiülserojenik, hipoglisemik ve immün sistem güçlendirici gibi etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca *Shigella flexneri* ve *Pseudomonas aeruginosa* gibi birçok bakteri türüne karşı antimikrobiyal etkisi olduğu tespit edilmiştir. Oldukça geniş bir hastalık grubunda ve yaygın olarak kullanılan bir folklorik tıp bitkisi olarak *Nigella Sativa*, etkisi en iyi bilinen bitkilerden biridir. Ülkemizde çörek otu ve yağının tedavide kullanımına ilişkin çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bitkinin tohumları veya yağının şifa verici olması için hem yöntem hem de miktar olarak uygun alınmasına özen gösterilmelidir. Çörek otunun ve yağının iyileştirici ve koruyucu etkileri nedeniyle folklorik tıptaki var olan konumu ve gelecekteki etkisi önemlidir. Yine de çörek otu bitkisinin tedavi edici etkileri ayrıntılarıyla araştırılmalı ve sonuçlar modern tıbbın bilimsel verileriyle desteklendiği oranda şifa amaçlı kullanımı sürdürülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çörek otu, Mikroorganizma, Tedavi

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ANADOLU'DA ŞARAP VE ŞARAP KÜLTÜRÜ

Hatice UĞUR

ORCID: 0000-0002-2448-5036

haticeugur469@gmail.com

KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya/Türkiye

Prof. Dr. Güzin DEMİRKAN TÜREL

ORCID: 0000-0003-2335-3936

guzin.demirkan.turel@karatay.edu.tr

KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya, Türkiye

Özet

Nice mucizelere gebe olan Anadolu, birçok uygarlığa ev sahipliği yaparken aynı zamanda kültürlerin de başlangıcı olmuştur. Toprağından geçen her bir uygarlık, kendi kültürlerini yaymış ve günümüze kadar başarıyla da aktarabilmiştir. Bu kültürlerden birisi de asırlar boyunca üretilen ve tüketilen şaraptır. Dünyanın bağcılıkta en verimli topraklarından birine sahip olan Anadolu'da üzümün işlenmesi ile oluşan şarap ve bu şarabın kendine has bir kültürünün oluşması uzun yıllar birbirinden farklı alanlarda araştırma konusu olmuştur.

Ülkemizin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine her bir karışında kendine yer bulan şarap, günümüzde dahi popülerliğini korumaktadır. Hem geçmişte hem de günümüzde bu topraklarda yetişen üzümler, kaliteli şarabın adresi olmuştur. Bu çalışmada da şarabın Anadolu'daki serüveni ve kültürel etkileri araştırılmış, literatür taraması ve görsellerle desteklenmiştir. Antik Çağ'dan günümüze kadar uzanan bu yolculukta Anadolu'nun ev sahipliği yaptığı diğer uygarlıklarla şarap ve şarap kültürünün ilişkileri değerlendirilmiştir. Araştırma yapılırken tarihi mekânlara başvurulmuş, kazı raporları incelenmiş ve sanattan izlere değinilmiştir. Yalnızca şarabın mutfağa değil; sanat, mimarlık, edebiyat, mitoloji, din, ticaret gibi farklı dallara da nasıl dokunduğundan da bahsedilmiştir. Böylelikle şarabın oluşturduğu kültür, sahip olduğu anlatımlarla pekiştirilmiş ve geçmişten gelen birikim belgelenmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda, şarabın doğu topraklarında doğması, Anadolu'da gelişmesi ve buradan da dünyaya yayılmasıyla kültürümüzde ne denli önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu kültürden bize miras kalan aktarımın ise önemi henüz yeteri kadar bilinmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şarap Kültürü, Şaraphane, Mekân

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİ PERSPEKTİFİNDEN GENÇ İŞSİZLİK¹

Doç. Dr. Uğur ÇALIŞKAN
ORCID ID: 0000-0002-6844-7197
ugurcaliskan@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği ABD, Muğla, Türkiye

Prof. Dr. Işıl ARIKAN SALTİK*
ORCID ID: 0000-0002-3456-2787
isilas@mu.edu.tr (Sorumlu Yazar)

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği ABD, Muğla, Türkiye

Prof. Dr. Umut AVCI
ORCID ID: 0000-0001-5674-2802
aumut@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İşletme ABD, Muğla, Türkiye

Dr. Esra ÇOLAK YILDIZ
ORCID ID: 0000-0003-1559-4385
colakesra84@gmail.com

Muğla Büyükşehir Belediyesi, Muğla, Türkiye

Özet

İstihdamda, eğitimde veya öğretimde olmayan gençler NEET olarak adlandırılmaktadır. Gençlerin NEET pozisyonuna geçmeleri ve ekonomik hayatın dışında kalmaları sadece bireysel değil, toplumsal bağlamda da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve genç işsizliğin önlenmesi için genç işsizliğin nedenlerinin araştırılması, bu sorunun çözülmesine yönelik politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, gençlerin ekonomik hayata dâhil ol(a)mamalarının nedenlerini araştıran çalışma sayısı artmaktadır. Buna karşın sorunu işverenler gözüyle inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Muğla Menteşe ve Fethiye ilçelerinde bulunan yiyecek içecek işletmelerinin yöneticileri ve/veya sahiplerinin görüşlerinin yansıtıldığı bu çalışma konuya işveren perspektifinden bakış açısının ortaya konması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı, yiyecek içecek işletmeleri perspektifinden genç işsizliğin nedenlerinin araştırılmasıdır. Nitel araştırma desenine sahip araştırmanın verileri, yiyecek ve içecek işletmesi yetkililerinden görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin incelenmesinde içerik analizi uygulanmıştır. Çalışma sonuçları, yiyecek içecek sektörü temsilcilerinin, güncel ekonomik koşullar ile hammadde tedarikinde yaşanan problemlerin de işletmeler için sorun oluşturmasına karşın personel tedarikinin

¹ Bu çalışma, Avrupa Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından finanse edilen TREESP1.2NEETPRO/P-03/34 numaralı ve Menteşe'de Gençler İşte (Youth at Work in Menteşe) adlı proje ile desteklenmiştir.

sektörün en önemli sorunlarından biri olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Yiyecek ve içecek işletmeleri yetkililerinin gençler arasındaki işsizliğin nedenlerinin istihdam imkânlarının olmamasından ziyade; gençlerin çalışmak istememesi, sabır gösterememeleri, daha rahat ve kolay yoldan (özellikle sosyal medya üzerinden) para kazanmak arzusunda olmaları gibi nedenlerden kaynaklandığına yönelik görüşleri çalışmanın dikkat çeken sonuçları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: NEET, Genç işsizlik, yiyecek ve içecek işletmeciliği, turizm işletmeciliği

GİRİŞ

Gençler arasındaki işsizlik oranı günümüz toplumlarında önemli bir sorun olarak ortaya çıkmakta ve hem akademik araştırmalar hem de politika yapıcılar açısından önemli bir konu ve sorun olarak algılanmaktadır. Geleneksel olarak, bireylerin eğitimlerini tamamlamaları (veya eğitimi bırakmaları) sonrasında iş hayatına dâhil olmaları topluma entegrasyonları açısından önemli bir adım olarak algılanmaktadır (Paterson-Young ve Denny, 2022). Bununla birlikte, gençler arasındaki işsizlik sadece gelişmekte olan değil gelişmiş ülkelerde de giderek artan bir sorun haline gelmektedir (Noh ve Lee, 2017). Dolayısıyla, istihdamda, eğitimde veya öğretimde olmayan gençleri ifade eden NEET'lerin sorunları ve beklentilerine yönelik çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

İşgücü piyasasındaki dalgalanmalardan çok kolay etkilenebilen (Pennoni ve Bal-Domańska, 2022) gençlerin işgücü piyasasına aktif katılımları toplumun çıkarınadır. Çünkü gençlerin işgücü piyasasının dışında kalmaları ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahiptir (Berigel vd., 2023). Bu çerçevede, sorunun onların bakış açısıyla incelenmesi, sorunlarının çözülmesine yönelik politikaların geliştirilebilmesi açısından önemlidir (Paabort vd., 2023). Gençlerin NEET pozisyonuna geçmeleri ve ekonomik hayatın dışında kalmaları sadece bireysel değil, toplumsal bağlamda da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve genç işsizliğin önlenmesi için genç işsizliğin nedenlerinin araştırılması, bu sorunun çözülmesine yönelik politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, yiyecek içecek işletmelerinin yöneticileri perspektifinden gençlerin ekonomik hayata dâhil ol(a)mamalarının nedenleri görgül araştırma bulgularıyla incelenerek konuyla ilgili bilgi birikiminin oluşumuna katkı sağlanmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İstihdamda, eğitimde veya öğretimde olmayan gençler NEET olarak adlandırılmaktadır. (NEET) terimi, istatistiki bir veri olan “Genç işsizlik oranı”nın ötesine geçerek gençlerin durumlarına ilişkin anlayışı genişletmek ve onların işgücü piyasasına girişlerinde yaşadıkları problemleri ve kökenlerini inceleyebilmek

kullanılmaktadır (Maguire, 2010). Terim, “Not in Education, Employment, or Training (Eğitim, İstihdam veya Öğretimde Değil” ifadesinin kısaltmasıdır ve herhangi bir eğitim veya öğretim türünden yoksun olan, ancak çalışmayan gençleri kapsamaktadır (Batini vd., 2017).

Noh ve Lee (2017), dünya genelindeki gençlerin yaklaşık 1/5’inin, Mawn vd., (2017) ise yaklaşık %13 oranının istihdam dışı olduğunu ve bu oranın yetişkinler arasındaki işsizliğin yaklaşık üç katı olduğunu ifade etmektedir. Gençler arasındaki işsizlik oranları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin ABD’de yaklaşık %16 ve Avustralya’da %12 civarında seyrederken, (Mawn vd., 2017), Brezilya ve Meksika gibi güney Amerika ülkeleri ile Güney Kore’de %20lerin üzerinde (Noh ve Lee, 2017) olduğu ifade edilmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye’de NEET oranı 2023 yılında 15-19 yaş aralığı için %14,6, 20-24 yaş aralığı için ise %18,8’dir. Toplum nüfusunun hiç de düşük olmayan bir oranda bireyleri kapsaması nedeniyle NEET’lere ilişkin konuların incelenmesi, geliştirilecek politikaların başarılı olması için temel öneme sahiptir.

NEET olmak, bir genç üzerinde bireysel etkileri olduğu gibi toplumsal sonuçları da bulunmaktadır. NEET olmak gençlerde mali sıkıntı oluşturmakta ve yoksulluğa karşı savunmasız hale getirmektedir (Lörinc vd., 2020; Khussainova vd., 2023). Bunun ötesinde, uzun süreli NEET olmak, uzun vadede de düşük ücret, düzensiz istihdam veya işsizlik olasılığını artırmakta (Lörinc vd., 2020; Park vd., 2020) ve yaşam boyu kazançları azaltarak 'yara izi etkisi" oluşturmaktadır (Noh ve Lee, 2017). Dolayısıyla kamusal ekonomik yardımlara bağımlı kalmasına yol açarak kamusal ekonomik sistem üzerindeki yüklerini arttırmaktadır. NEET gençlerin sayısının artması beşeri kapasitenin verimsiz kullanımına, eğitime ayrılan kaynakların boşa gitmesine, üretim kapasitesinde belirgin kayıpların oluşmasına ve ekonomik büyümede yavaşlamaya neden olmaktadır (Alegre vd., 2015; Khussainova vd., 2023). Bu bağlamda toplumsal refahın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında NEET’lerin istihdamını ve işgücü piyasasına entegrasyonunun sağlanamamasının nedenlerini belirlemeye yönelik çalışmalar önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, yiyecek içecek işletmeleri perspektifinden genç işsizliğin nedenlerinin araştırılmasıdır. Nitel araştırma desenine sahip araştırmanın verileri, yiyecek ve içecek işletmesi yetkililerinden görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu çerçevede, yarı yapılandırılmış soru formları kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formları, görüşmeler sırasında gündeme gelen konular ile ilgili ziyaretçilere yeni sorular sorulabilmesine olanak tanınması nedeniyle tercih edilmiştir (Kozak, 2015).

Sektör temsilcilerinin görüşlerinin derlenebilmesi ve NEET’lerin durumlarının işveren gözüyle irdelenebilmesi amacıyla yiyecek-içecek işletmeleri ile görüşülmüştür. 17 işletme yetkilisi/temsilcisi ile yapılan

görüşmeler 20-45 dakika arasında ve ortalama 33 dakika sürmüştür. Katılımcılardan izin alınarak görüşmelerin ses kaydı alınmıştır. Daha sonrasında görüşmeler yazılı doküman haline getirilmiştir. Görüşmelerin yazılı hale getirilmesi esnasında katılımcıların ifadelerinin içerikleri değiştirilmemiş, sadece dil bilgisi ve yazım kuralları çerçevesinde düzenlenmiştir. Sonrasında genel bir fikir edinmek için veriler yeniden okunmuştur. Araştırma verilerinin incelenmesinde içerik analizi uygulanmıştır. Araştırılan konuyla ilgili niceliksel ve nitel araştırmalarda ilişki kalıpları araştırmak ve katılımcıların/konunun içsel niteliklerine odaklanmak, gözlemlenmek ve analiz etmek için ideal bir yöntem olarak tanımlanan (Vespestad ve Clancy 2021) içerik analizi, olgular hakkında bilgileri ortaya çıkarmak ve benzerlikler, farklılıklar, örüntüler ile ilişkileri belirlemek için metinsel kaynaklarının içerdiği veriyi ilişkili kodlara ve kategorilere ayırarak analiz etme sürecidir (Gandasaria ve Dwidienawa, 2020; Kleinheksel vd., 2020).

BULGULAR

14 erkek, 3 kadından oluşan katılımcılar 24-46 yaş aralığında yer almakta olup yaş ortalaması 35,6'dır. Katılımcılar, sekizi evli, dokuzu bekâr, 8'i lisans mezunu, 5'i lise, 4ü ön lisans mezunu bireylerden oluşmaktadır. Görüşülen temsilcilerin sektör tecrübesi 2,5-35 yıl arasında değişmekte olup ortalama 16,4 yıl tecrübeye sahiptirler. Bunun ötesinde işletmelerindeki çalışma süreleri 6 ay ila 24 yıl arasında değişmekle birlikte ortalama 5,5 yıldır aynı işletmede çalışmaktadırlar. Hâlihazırdaki pozisyonlarında ise 2,5-35 yıl arasında değişen bir çalışma süresine sahiptirler ve tüm katılımcıların pozisyonlarındaki tecrübe ortalama 10,8 yıldır. Görüşülen kişilerin yetki ve görevleri ise aşçıbaşı (1 kişi), şef (1 kişi), bar/restoran sorumlusu (2 kişi), personel müdürü / insan kaynakları (2 kişi), sorumlu müdür (2 kişi), işletme müdürü/yöneticisi (6 kişi), işletme sahibi (3 kişi) şeklinde geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Birçok katılımcı sektörün insanoğlu var oldukça var olmaya devam edeceğini dolayısıyla da bitmeyecek bir sektör olduğunu dile getirmiştir. Benzer şekilde, geçmiş yıllara nazaran sektörün çok daha olumlu bir durumda olduğunu, geliştiğini ve gelecekte de iyi olmasını beklediklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, hâlihazırdaki ekonomik koşullar ve maliyetlerin işletmeleri zorladığı sıklıkla dile getirilirken, tedarik sürecinde yaşanan sorunlar ve (özellikle turistik bölgelerdeki ve Kötekli'deki işletme temsilcilerince) sezonun kısalığı da ifade edilmiştir.

“Malzemeler çok pahalı. Malzemeler pahalı olduğu için bizim müşteriye satış fiyatlarımız da aynı şekilde artıyor. Bu koşullarda sektörün geleceği yok bence, sürekli karımız azalıyor.” (K5)

“Genel sorun olarak sevkiyat sorunları oluyor. Bunlardan dolayı bazı ürünler yetişemiyor.” (K13)

Bunun ötesinde, sektörün en büyük sorunlarından birinin personel tedarikinde yaşanan zorluklar olduğu, özellikle vasıflı personel bulunamadığı, dile getirilmiştir. Personel sıkıntısına ilişkin bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Artık nitelikli personel bulamayan bir sektör haline geldik. Kalifiye elemanı bulmak konusunda zorluk yaşanan bir sektör yiyecek içecek sektörü.” (K8)

“En büyük sıkıntı da gerçekten eleman sıkıntısı bence. Sektörde yetişen eleman uzun süreli çalışmıyor maalesef.” (K3)

“Ciddi oranda bir eleman sıkıntısı var. Bu sıkıntı giderildiği durumda, bu sektör her zaman önü açık ve uzun yıllar devam edecek bir sektör. Sadece eleman sıkıntımız var”. (K16)

Ayrıca bir katılımcı, gelecek dönemde sektörde teknolojinin, özellikle robotların, kullanımının çok yaygınlaşacağı için istihdamın azalacağı yönünde görüş belirtmiştir.

“İnsan açısından çok gelecek vaat ettiğini düşünmüyorum. Artık teknoloji çok hızlı ilerliyor. Zamanla insanın yaptığı birçok işi artık robotların yapacağına inananlardanım.” (K11)

İşletmeler genel olarak çalışan ihtiyacını Mentеше’de öğrencilerden, Fethiye’de ise yaz dönemlerinde iş aramaya gelenlerden karşıladıklarını belirtmektedirler. Ancak, her iki bölgede de (hem Mentеше, hem de Fethiye’de) işletmeler çok yoğun bir şekilde, değil nitelikli personel, vasıfsız personel bulmakta bile zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. Konuya ilişkin bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Eğitimsiz insanları istihdam ettiğimizde eğitim süreci gerektiğinden bize kayıp olarak dönüyor. Eleman yetiştirmek için iki-üç hafta kendimiz uğraşyoruz. Bundan dolayı ilk alımlarda bunun eksikliğini yaşıyoruz. Nitelikli çalışan bulamıyoruz.” (K7)

“Vasıfsız eleman almak zorunda kalıyoruz. Ama vasıfsız bir elemanları işe alınca günde on beş tane bardak kırıyor. Bardağın tanesi 250 lira. Dolayısıyla, vasıfsız eleman çifte maliyet oluyor bizim için.” (K9)

İfadelerde sunulduğu üzere yiyecek içecek işletmesi yöneticileri, vasıflı personel bulamadıklarını, aldıkları personeli kendileri yetiştirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, sektörde yoğun bir vasıflı çalışan ihtiyacı bulunduğu dile getirilebilir.

Ayrıca bazı katılımcılar, personel sorununa çözüm bulmaya yönelik işbirliği çalışmalarının ve projelerin önemine dikkat çekmiştir:

“Vasıflı eleman bulamıyoruz. Bu nedenle, istihdama yönelik projelerin daha çok desteklenmesi lazım. Örneğin sizin yaptığınız bu proje gibi örneklerin çoğaltılması lazım. İnsanlar bu işe başlarken, bu işleri öğrenmek isterken ekonomik nedenlerden tereddüt ediyor. Zaten ekonomik bir daralmanın içindeyken insanlar bir de eğitime para harcarsa bu sefer mesleğe de girmek istemiyorlar.” (K12)

“Bence projenizin sektöre olumlu katkıları olacaktır. Çünkü sektörün en önemli ihtiyacı teorik eğitim ile birlikte uygulamalı eğitimi alan personel azlığının giderilmesi.” (K10)

Katılımcılar, gençlerin işsiz olmasının temel nedeni olarak “gençlerin çalışmak istememesini” göstermişlerdir. Bu kapsamda, gençlerin emek vermeden para kazanmayı arzuladıkları, reel hayat yerine sosyal medyada var olmayı ve oradan para kazanmayı arzuladıkları dile getirilmiştir.

“Çalışma azmi yok. Babadan para yemek istiyorlar. Çocuk buraya gelip on saat çalışmak istemiyor.” (K9)

“Gençler arasında işsizlik var ama işe olan ilgisi yok. Birçok insan iş başvurusu yapmayı bile kendine zor kabullendiriyor. Çünkü gençler bunları iş olarak görmüyorlar artık. Onlar fotoğraf çekmek, video çekmek ve Instagram'da TikTok'ta popüler olmak istiyorlar.” (K13)

“Gençler çok rahatlar. Konforlarına çok düşkünler. İş var ama çalışacak genç yok. Şimdiki jenerasyonda, özgüven değil de, ego, şımarıklık olduğunu düşünüyorum. Çıraklığını yapmadıkları işlerde usta olmak istiyorlar.” (K2)

Onun ötesinde, eğitim sisteminin yanlışlığı, sektörün çalışma koşulları ve sektörün toplum içindeki algısının da gençlerin sektörde çalışmak istememesine yol açtığını belirten katılımcılar olmuştur. Örneğin 6 numaralı katılımcının bu konudaki görüşü şu şekildedir:

“Hizmet sektöründe olsun, sanayi işletmelerinde olun birçok yerde iş var. Fakat eğitim sisteminin yanlışlığı yüzünden bence işsizlik var. Çünkü eğitim sistemi herkesi masa başı işe yönlendirdiği için veya onları hazırcılığa alıştırdığı için işsizlik var bence.” (K6)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yiyecek içecek işletmeleri perspektifinden genç işsizliğin nedenlerinin araştırıldığı bu çalışmada Muğla'nın Menteşe ve Fethiye ilçelerinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmesi yetkililerinin görüşleri incelenmiştir. Çalışma sonuçları, yiyecek içecek sektörü temsilcilerinin, güncel ekonomik koşullar ile hammadde tedarikinde yaşanan problemlerin de işletmeler için sorun oluşturmasına karşın personel tedarikinin sektörün en önemli sorunlarından biri olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, NEET'lerin

yiyecek ve içecek sektörüne yönlendirilmesinin ve sektörün ihtiyacı olan işgücü talebini karşılamaya yönelik nitelikli işgücü arzının oluşturulmasının NEET'lerin istihdamının yanı sıra sektörün gelişimine de katkı sağlayacağını, başka bir deyişle yiyecek ve içecek sektöründe işgücü arz ve talebinin dengelenmesine katkı sağlayacak olmasının somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Yiyecek ve içecek işletmeleri yetkililerinin gençler arasındaki işsizliğin nedenlerinin istihdam imkânlarının olmamasından ziyade; gençlerin çalışmak istememesi, sabır gösterememeleri, daha rahat ve kolay yoldan (özellikle sosyal medya üzerinden) para kazanmak arzusunda olmaları gibi nedenlerden kaynaklandığına yönelik görüşleri çalışmanın dikkat çeken sonuçları arasındadır. Bu sonucun nedenleri arasında, genç kuşakların algı, tutum ve değerlerinin kendinden önceki kuşaklara göre farklılaşmasından kaynaklanmasının da olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu sonuç, genel olarak turizm işletmelerinde özel olarak yiyecek ve içecek işletmelerinde farklı kuşaklardan bireylerin birlikte çalışma(ma) sorununu ve dolayısıyla kuşaklar arası çatışmayı önlemenin önemini de işaret etmektedir. Bu bağlamda gelecek çalışmalarda NEET'lerin iş değerlerini belirlemeye yönelik incelemelerin yapılması önerilmektedir.

Araştırma, sadece yiyecek-içecek işletmeleri yöneticilerini ve sadece iki yerleşim bölgedeki işletmelerin kapsamaktadır. Bu nedenle sonuçlar genelleştirilemez. Ayrıca, çalışma, turizm sektörünün gelişmiş olduğu bir alanda gerçekleştirilmiş olup özellikle turizm sezonunda gençlerin diğer turizm işletmelerinde iş bulma olasılıkları yüksek olması katılımcıların görüşlerine yansımış olabilir. Dolayısıyla, çalışma sonuçlarının farklı özelliklere sahip yerleşimlerde ve özellikle iş ve istihdam imkânlarının kısıtlı olduğu alanlarda da sınanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alegre, M.À., Casado, D., Sanz, J. ve Todeschini, F.A. (2015). The impact of training-intensive labor market policies on labor and educational prospects of NEETs: evidence from Catalonia (Spain). *Educational Research*, 57(2), 151-167. <http://dx.doi.org/10.1080/00131881.2015.1030852>.
- Batini, F., Vanessa Corallino, V., Toti, G., ve Bartolucci, M. (2017). NEET: A Phenomenon Yet to Be Explored. *Interchange*, 48, 19–37. <https://doi.org/10.1007/s10780-016-9290-x>.
- Berigel, M., Boztaş, G.D., Rocca, A. ve Neagu, G. (2023). A model for predicting determinants factors for NEETs rates: Support for the decision-makers. *Socio-Economic Planning Sciences*, 87, 101605. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101605>.
- Gandasaria, D. ve Dwidienawa, D. (2020). Content analysis of social and economic issues in Indonesia during the COVID-19 pandemic. *Heliyon*, 6, e05599. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05599>.
- Khussainova, Z., Gazizova, M., Abauova, G. Zhartay, Z., ve Raikhanova, G. (2023). Problems of Generating Productive Employment in the Youth Labor Market as a Dominant Risk Reduction Factor for the NEET Youth Segment in Kazakhstan. *Economies* 11: 116. <https://doi.org/10.3390/economies11040116>.
- Kleinheksel, A.J., Pharmd, N.R-W., Tawfik, H. ve Wyatt, T.R. (2020). Demystifying Content Analysis. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(1), 7113. <https://doi.org/10.5688/ajpe7113>.
- Kozak, M. (2015). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım, Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lörinc, M., Ryan, L., D'Angelo, A., ve Kaye, N. (2020). De-individualising the 'NEET problem': An ecological systems analysis. *European Educational Research Journal*, 19(5) 412-427. <https://doi.org/10.1177/1474904119880402>.
- Maguire, S. (2010). "I just want a job", What do we really know about young people in jobs without training? *Journal of Youth Studies*, 13(3), 317-333. <https://doi.org/10.1080/13676260903447551>.
- Mawn, L., Oliver, E.J., Akhter, N., Bamba, C.L., Torgerson, C., Bridle C., ve Stain, H.J. (2017). Are we failing young people not in employment, education or training (NEETs)? A systematic review and meta-analysis of re-engagement interventions. *Systematic Reviews*, 6, 16, <https://doi.org/10.1186/s13643-016-0394-2>.
- Noh, H. ve Lee, B.J. (2017). Risk factors of NEET (Not in Employment, Education or Training) in South Korea: an empirical study using panel data. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 27(1), 28-38. <http://dx.doi.org/10.1080/02185385.2017.1289860>.
- Paabort H., Flynn P., Beilmann M. ve Petrescu C. (2023) Policy responses to real world challenges associated with NEET youth: a scoping review. *Frontiers in Sustainable Cities* 5, 1154464. <https://doi.org/10.3389/frsc.2023.1154464>.
- Park, M., Lee, S., Nam, K.C., Noh H., Lee, S., ve Lee B.J. (2020). An evaluation of the youth employment support program in South Korea: Focusing on the outcome of preventing NEET. *Children and Youth Services Review*, 110, 104747. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104747>.
- Paterson-Young, C. ve Denny, S. (2022) A critical study of alternative education provisions for young people aged 16 to 24 years in the United Kingdom. *Journal of Education and Work*, 35:6-7, 666-679. <https://doi.org/10.1080/13639080.2022.2126971>.
- Pennoni, F. ve Domańska, B. (2022). NEETs and Youth Unemployment: A Longitudinal Comparison Across European Countries. *Social Indicators Research*, 162:739-761. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02813-5>.
- TÜİK (t.y.). *İşgücü İstatistikleri (2014 ve Sonrası)*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>, Erişim tarihi: 04.12.2024
- Vespestad, M.K., ve Clancy, A. (2021). Exploring the use of content analysis methodology in consumer Research. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59, 102427. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102427>.

COĞRAFI İŞARETLİ DOKUMALARIN KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: KAYA HALISI ÖRNEĞİ

Prof. Doç. Dr. Işıl ARIKAN SALTİK

ORCID ID: 0000-0002-3456-2787

isilas@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği ABD, Muğla, Türkiye

Dr. Esra ÇOLAK YILDIZ

ORCID ID: 0000-0003-1559-4385

colakesra84@gmail.com (Sorumlu Yazar)

Muğla Büyükşehir Belediyesi, Muğla, Türkiye

Özet

Coğrafi işaretler, belirli bir coğrafi konum veya kökenle özdeşleşmiş ürünlerin tanıtımı ve korunmasında önemli bir araçtır. Bu işaretler, ürünlerin kaynağını garanti ederken aynı zamanda belirli nitelikler, geleneksel üretim yöntemleri veya coğrafi kökenine dayalı itibarı ifade eder. Kültürel miras turizmi, bir destinasyonun yalnızca doğal ve tarihi cazibelerini değil, aynı zamanda yerel geleneklerini, göreneklerini ve değerlerini tanıtmayı hedefleyen sürdürülebilir bir turizm anlayışıdır. Coğrafi işaretli ürünler, bu bağlamda kültürel miras turizminin sürdürülebilirliğine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, Fethiye bölgesine özgü bir coğrafi işaretli ürün olan Kaya Halısı, kültürel miras turizmi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden belge tarama tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, Kaya Halısı'nın, bölgenin kültürel kimliğini yansıtması ve popüler bir turizm destinasyonu ile özdeşleşmesi, destinasyonun sürdürülebilir turizm ekseninde ilerlemesinde etkili bir araç olabileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, coğrafi işaretli bu dokumanın, bölge halkının ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunma potansiyeline dikkat çekilmiştir. Çalışmanın sonuçları, turizmin sürdürülebilirliğini desteklemek isteyen kamu kurumları, turizm işletmeleri ve sivil toplum kuruluşları için öneriler sunmaktadır. Kaya Halısı'nın ulusal ve uluslararası tanıtımı, dokuma atölyeleri gibi deneyimsel turizm faaliyetleriyle desteklenmesi ve yerel halkın üretim süreçlerine daha fazla katılımının teşvik edilmesi, öneriler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, coğrafi işaretli ürünlerin, kültürel miras turizminin sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısını artırmada önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaret, Kültürel Miras Turizmi, Kaya Halısı, Fethiye, Sürdürülebilir Turizm

EVALUATION OF GEOGRAPHICALLY INDICATED TEXTILES WITHIN THE SCOPE OF CULTURAL HERITAGE TOURISM: THE CASE OF KAYA RUG (KAYA HALISI)

Abstract

Geographical indications are an essential tool for promoting and protecting products associated with a specific geographical origin or region. These indicators ensure the origin of the products while also representing certain qualities, traditional production methods, or reputations tied to their geographical source. **Cultural heritage tourism** is a sustainable tourism approach that aims to promote not only a destination's natural and historical attractions but also its local traditions, customs, and values. Geographical indication products have the potential to contribute to the sustainability of cultural heritage tourism within this context. This study evaluates **Kaya Rug (Kaya Halısı)**, a geographically indicated product unique to the Fethiye region, within the framework of cultural heritage tourism. The research was carried out by means of document analysis, which is one of the qualitative research methods.

The study concludes that Kaya Rug (Kaya Halısı), reflecting the cultural identity of the region and associating with a popular tourism destination, can be an effective tool for advancing the destination along the axis of sustainable tourism. Additionally, the study highlights the potential of this geographically indicated rug to contribute to the economic and social development of the local community. The findings of the study provide recommendations for public institutions, tourism businesses, and non-governmental organizations aiming to support tourism sustainability. These recommendations include promoting Kaya Rug (Kaya Halısı) on national and international platforms, supporting it through experiential tourism activities such as weaving workshops, and encouraging greater local participation in the production processes. Consequently, the study emphasizes that geographically indicated products are a significant tool in enhancing the contribution of cultural heritage tourism to sustainable development.

Key Words: Geographical Indication, Cultural Heritage Tourism, Kaya Carpet, Fethiye, Sustainable Tourism

GİRİŞ

Küreselleşme süreci, yerel kimliklerin korunmasını ve bu kimliklerin ekonomik kalkınma ile entegre edilmesini daha da önemli hale getirmiştir. Yerel kültürlerin özgün değerlerini yansıtan ürünlerin desteklenmesi hem kültürel mirasın korunmasına hem de sürdürülebilir kalkınmaya hizmet eden bir araç konumundadır. Coğrafi işaretler, belirli bir bölgeyle özdeşleşmiş ürünlerin korunmasını, tanıtılmasını ve ekonomik değer yaratmasını sağlayan kritik mekanizmalardır. Bu işaretler, ürünlerin özgün niteliklerini garanti ederken geleneksel bilgi ve üretim yöntemlerinin sürekliliğini de güvence altına alır. Geleneksel zanaatların nesilden nesile aktarılan teknik ve becerilerle korunması ve tanıtılması, kültürel ve sanatsal mirasın korunmasını sağlamaktadır (Yang vd., 2018).

Turizm sektörü, coğrafi işaretli ürünlerin sunduğu bu özgünlüğü, destinasyonların farklılaşması ve rekabet gücünün artırılması için kullanabilecek en etkili alanlardan biridir. Özellikle kültürel miras turizmi, yalnızca doğal ve tarihi güzelliklerin değil, aynı zamanda yerel geleneklerin, zanaatların ve değerlerin tanıtıldığı bir turizm anlayışı sunar. Bu bağlamda, coğrafi işaretli ürünlerin turizm faaliyetlerine entegre edilmesi hem bölge ekonomisine katkı sağlamakta hem de yerel halkın yaşam kalitesini artırarak sosyal fayda yaratmaktadır.

Fethiye bölgesine özgü coğrafi işaretli bir ürün olan Kaya Halısı, bu anlamda dikkat çeken örneklerden biridir. Geleneksel dokuma teknikleri, bölgeye özgü desenleri ve üretim yöntemleri ile Kaya Halısı, yalnızca estetik bir zanaat ürünü değil, aynı zamanda bölgenin tarihsel ve kültürel kimliğinin bir yansımasıdır. Ürün, bölgenin kültürel mirasının korunmasında, tanıtımında ve turizmle entegre bir şekilde ekonomik fayda sağlamasında büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bu çalışma, Kaya Halısı'nın kültürel miras turizmi bağlamında sunduğu fırsatları, karşı karşıya olduğu tehditleri ve ürünün sürdürülebilir kalkınmaya olan katkılarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, nitel yöntemler ışığında hazırlanmış olup, Kaya Halısı'nın bölgesel ve ulusal düzeydeki mevcut durumu bir SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu analiz, Kaya Halısı'nın güçlü ve zayıf yönlerini, sunduğu fırsatları ve karşı karşıya olduğu tehditleri derinlemesine inceleyerek, ürünün hem turizm sektörü hem de yerel halk için sağlayabileceği katkıları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, çalışma, Kaya Halısı'nın tanıtımı ve korunmasına yönelik öneriler sunarken, coğrafi işaretli ürünlerin kültürel miras turizmi bağlamında nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabilmesine dair yol gösterici bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca coğrafi işaretlerin hukuki ve tanımsal çerçevesini anlamak değil aynı zamanda coğrafi işaretli ürünler aracılığıyla kültürel mirasın korunması ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesine yönelik yaklaşımların gelişimi için önemli ve özgündür.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Coğrafi işaret (CI) 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 34. maddesinde “belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarettir” biçiminde tanımlanmaktadır (TÜRKPATENT, 2024). Coğrafi işaretlere ilişkin ilk yasal düzenleme, 1992 yılında Avrupa Birliği faaliyetleri kapsamında çerçeveye oturtulmuş ve uygulanmaya başlamıştır (Sarıpek ve Çevik, 2020).

Türkiye’de coğrafi işaretler ilk olarak, 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve bu kararnameye ilişkin uygulamaları düzenleyen yönetmelik ile koruma altına alınmıştır (Kan ve Gülçubuk, 2008). 555 sayılı KHK’nin, 22 Aralık 2016 tarihli ve 6769 sayılı Kanunun 191. maddesiyle yürürlükten kaldırılmasına rağmen, 6769 sayılı Kanunun geçici hükümleri gereğince, bazı hükümlerinin uygulanmaya devam etmesi öngörülmüş ve bu sayede uygulayıcıların işlemlerini kolaylaştırmak üzere 555 sayılı KHK sistemde muhafaza edilmiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 2024). Coğrafi işaretleme, tüketicilere ve turistlere ürünün kaynağını, niteliklerini ve bu niteliklerin coğrafi bölgeyle olan ilişkisini açıklayan bir kalite göstergesi sunmaktadır (Yayla ve Yayla, 2019). Coğrafi işaretlemenin temel amacı, tescillenmiş bir ürünü tanımlamak ve bu tanıma uygun üretim süreçlerini garanti altına almaktır (Polat, 2017).

Fikri mülkiyet ve sınai haklar kapsamında yer alan coğrafi işaret, yerel ve bölgesel ürünlerin pazarlanmasında ve bu bağlamda bölgesel turizmin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Vatansever ve Yıldız, 2017). Ayrıca, yöreye özgü ürünlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından da kritik bir göstergedir (Yayla ve Yayla, 2019). Aynı zamanda, coğrafi işaretler kırsal kalkınmayı teşvik etmek ve kültürel mirası korumak için hem hukuki hem ekonomik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu işaretler, tescillenmiş ürünlerin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını kolaylaştıran önemli bir mekanizma sunmaktadır (Doğdubay ve Sünnetçioğlu, 2015).

Coğrafi işaretler menşe adı, mahreç işareti ve geleneksel ürün adı olarak üçe ayrılır. Menşe adı, bir ürünün, tüm veya temel özelliklerinin belirli bir coğrafi alana ait doğal ve beşeri unsurlardan kaynaklandığı coğrafi işaretlemedir. Bu tür ürünlerin üretim, işleme ve diğer tüm aşamalarının belirtilen coğrafi bölge sınırları içinde gerçekleşmesi zorunludur. Mahreç işareti, belirgin bir özelliği, ünü ya da diğer nitelikleriyle belirli bir coğrafi bölgeyle ilişkilendirilmiş; üretim, işleme veya diğer işlemlerinin en az birinin tanımlanmış coğrafi alan içinde yapılması gereken ürünlerdir. Hammaddesi ya da üretim ve işleme süreçlerinden biri belirli bir bölgede gerçekleşen bir ürün, mahreç işareti olarak tescil edildiğinde, diğer üretim ve işleme aşamaları coğrafi alanın

dışında da yapılabilir. Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve piyasada bir ürünü tanımlamak için geleneksel olarak en az otuz yıldır kullanıldığı ispat edilen isimler, a) Geleneksel üretim veya işleme yöntemine ya da geleneksel bir bileşime dayanması b) Geleneksel hammadde ya da malzemelerden üretilmiş olması koşullarından az birinin karşılanması durumunda geleneksel ürün adı olarak nitelendirilir (TPE, 2024a).

Türkpatent'e göre 2024 yılı Aralık ayı itibariyle Türkiye'de (TPE, 2024b) toplam tescilli ürün sayısı 1662 iken 632 tane de işlemlerine devam edilen başvuru bulunmaktadır. Bu tescilli işaretlerin 1259 (%75,8) tanesi mahreç işareti, 396 (%23,8) tanesi menşe adı ve 7 (%0,4) tanesi ise geleneksel ürün adıdır (TPE, 2024c). Muğla özelinde ise tescilli 35, başvurusu devam eden 12 adet ürün bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan Kaya Halısı "Fethiye Kaya Halısı/ Fethiye Kayaköy Halısı/ Fethiye Halısı" olarak 20 Kasım.2020 tarihinde Fethiye Belediyesi tarafından tescil ettirilmiştir. Kaya Halısı "halılar kilimler" ürün grubunda Mahreç işaretli bir coğrafi üründür.

Türkiye'nin coğrafi konumu, üç farklı iklim kuşağını barındırması, çeşitli toprak yapısı, kültürel mirası ve beşeri sermayesinin zenginliği, yalnızca bu bölgeye özgü ürünlerin ve üretim yöntemlerinin gelişmesine olanak sağlamaktadır (Gökovalı, 2017). Kültür, toplumların maddi ve manevi unsurlarını şekillendirir ve halk kültürü, yaşamın her alanında gelişen gelenek ve göreneklerin bir yansımasıdır. Bu kültürel zenginliklerin bir parçasını ise geleneksel el sanatları oluşturmaktadır (Saltık ve Kılıç, 2023).

Geleneksel el sanatları, toplumun kimlik ve aidiyet duygusunu pekiştirirken, doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli geçiş dönemlerinde kullanılan ahşap beşikler, işlemeli havlular, halılar, bakır eşyalar gibi ürünlerle estetik bir anlam taşır. Bu el sanatları, geçmişten günümüze kültürel belleğin bir parçası olarak aktarılmış, gelenek ustaları sayesinde korunmuş ve geleceğe taşınmıştır. Bu bağlamda, geleneksel el sanatları hem bireylerin hem de toplumların tarihsel bağlarını sürdürmeleri ve kültürel değerlerini yeni nesillere aktarmaları açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ustalar, sahip oldukları birikim ve deneyimle bu sanatları yaşatmakla kalmayıp yeni nesillere de aktarmışlardır. Bu bağlamda geleneksel el sanatları, somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) önemli bir parçasıdır ve halkın geçmişle kurduğu bağı geleceğe taşıyan köprülerdir (Arıoğlu ve Atasoy, 2015).

Kültürel miras, aynı toplumu oluşturan bireylerin ortak geçmişlerini yansıtan, tarihsel değerlerini ortaya koyan ve yalnızca mevcut topluluklar ile gelecek kuşaklar için değil, tüm insanlık için önemli anlamlar taşıyan somut ve soyut değerler bütünüdür (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017). Kültürel miras çekicilikleri, ziyaretçilerin duygusal deneyimler yaşamalarını ve bilgi edinmelerini kolaylaştıran deneyimsel unsurlardır. Eğlence, keyif, günlük yaşamdan uzaklaşma, arkadaşlarla veya aileyle kaliteli zaman geçirme ve öğrenme gibi aktiviteler bu

deneyimlere örnek olarak verilebilir. Bu tür deneyimler hem bilişsel hem de duygusal özellikler taşır. Bu bağlamda, kültürel miras alanlarında ziyaretçilerin deneyimlerinin anlaşılması, destinasyon yönetiminin başarısında kilit rol oynayabilmektedir (McIntosh, 1999). Kutukız vd. (2017), bir kültürel miras çekim merkezi olarak Kayaköy'ü inceledikleri çalışmalarında, kültürel miras alanlarının uluslararası ve ulusal turizmde taşıdığı öneme dikkat çekmektedir.

Kültürel miras, yenilenemez bir kaynak olması ve kaybolduğunda yeniden oluşturulmasının mümkün olmaması nedeniyle korunmalıdır. Bu alandaki ilk çalışmaları başlatan UNESCO, kültürel mirası somut ve somut olmayan olarak iki kategoriye ayırarak bir liste oluşturmuştur. Somut kültürel miras, kültüre ilişkin maddi bileşenleri nitelendirirken; somut olmayan kültürel miras, yaratıcılık ve beceriye ilişkin unsurları nitelendirmek için kullanılmaktadır (Çetinkaya ve Yıldız, 2018).

El sanatları, somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olarak, insanların bilgi ve becerilerine dayanan ve genellikle doğal hammaddelerin kullanıldığı, makine gücüne ihtiyaç duymaksızın el işçiliği ve basit araç gereçlerle yapılan üretim faaliyetleridir. Bu sanatlar, toplumların geleneklerini, folklorlarını ve kültürel değerlerini taşıırken, sanatçının kişisel yetenek ve estetik anlayışını da yansıtır. Aynı zamanda ekonomik gelir sağlayan bir üretim biçimi olarak da önemli bir yer tutar (Güdü Demirbulat vd., 2015). Bir yörenin kültürel değerleri arasında yöresel el sanatları önemli bir yere sahiptir. Turistler, kültürel miras ve etkinlikleri görmekten ziyade, bu kültürel öğeleri deneyimlemek, yerel kültürle iç içe olmak ve bu kültüre katılmak arzusundadır. Bu anlayış doğrultusunda hazırlanan programlar, toprak kap boyama ve halı-kilim dokuma gibi etkinliklerle ziyaretçilere hem öğrenme hem de deneyimleme fırsatı sunar. Böylece, kültürel mirasın yeniden değer bulması sağlanır ve turistlerde tatmin duygusu oluşur (Aşık, 2014; Can, 2017).

Kültürel miras turizmi, herhangi bir doğal, kültürel, sanatsal ya da mimari öğenin ortaya çıkışı, tarihsel süreç içinde nasıl geliştiği, yerel ve evrensel değerler açısından taşıdığı önem, geçmişteki kullanım veya tüketim biçimlerinin incelenmesi, öğrenilmesi ve deneyimlenmesi ile ilgili motivasyonlar çerçevesinde gerçekleştirilen kısa süreli yer değişikliklerinden doğan doğal ilişkiler bütünüdür (Diker, 2016). Kültürel miras turizmi, turistlerin kültürel deneyimler yaşamak amacıyla destinasyonları ziyaret ederek harcamalarda bulunmaları ve bu destinasyonları tercih etmeleri sayesinde yerel ekonomiyi canlandırması, toplumun yaşam kalitesine katkı sağlaması ve yerel halkın kültürel miras farkındalığını artırması gibi etkileriyle dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, ilgili kurum ve kuruluşların kültürel miras değerlerini korumaya yönelik çalışmalarını desteklemesi de kültürel miras turizminin önemli katkıları arasında yer almaktadır (Chhabra, 2010)

Kültürel miras turizminin geliştiği bölgelerde, ürün çeşitliliği büyük önem taşımaktadır. Turistler, ziyaret ettikleri yerlerden bölgeye özgü kültürel hediyelik ürünler satın almayı tercih etmektedir. El sanatları, üretildikleri yerin tanıtımına katkı sağlayarak turizm sektörünün hareketlenmesine destek olmaktadır. Bölgenin kültürel zenginliğini keşfetmek amacıyla gelen bir turist için, o bölgede üretilmiş, yerel kültürü ve tarihini yansıtan bir ürünü satın almak unutulmaz bir deneyim sunmaktadır (Alagöz vd., 2018). Bu kapsamda, somut olmayan kültürel miras ögesi olarak Kaya Halısı, yalnızca bir dokuma ürünü değil, aynı zamanda bölgenin kültürel kimliğinin bir yansımasıdır.

Fethiye, kendine has renkleri, motifleri ve desenleriyle zengin düz dokuma kültürü içinde öne çıkan önemli bir halı dokumacılığı merkezidir. Fethiye ilçesinde, 17. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olan halı dokumacılığı sadece Kayaköy’de yapılmaktadır (Ölmez ve Etikan, 2013). Yörede geçmişten günümüze kadar Meğri (Makri) halıları ve Kaya halısı olmak üzere iki çeşit halı dokumacılığı yapılmıştır. Ancak, 17. yüzyıldan sonra üretildiği düşünülen Meğri (Makri) halıları günümüzde artık dokunmamaktadır. İlçede halıcılığın önemli bir merkezi olan Kaya köyünde ise, bitkisel motiflerin kullanıldığı ve köşeli, göbekli desenlerden oluşan Kaya halıları günümüzde yaygın olarak dokunmaktadır (Etikan, 2007). Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Kaya halısı içim yapılan turizm varlıkları envanterinde kaya halısı şöyle anlatılmaktadır (FTSO Turizm Varlıkları Envanteri, 2024):

“Fethiye Kaya Halısı, Fethiye Kayaköy Halısı veya Fethiye Halısı olarak bilinen bu dokumalar, yörede yaşayan insanların yaşam biçimlerini, duygularını ve düşüncelerini yansıtan motiflerle bezenmiştir. Küçük boyutlu olan bu halılar el eğirme yöntemiyle yapılmış ve kök boyalarla renklendirilmiştir. Parlak ve kontrast renklerden oluşan bu halılar, yöreye özgü bitkisel motifler kullanılarak madalyon ya da köşe-göbek tarzında dokunur. 17. yy.’da Kayaköy halıları, o dönemde Meis Adası’ndaki Rum tüccarlar tarafından Avrupa’ya pazarlanmıştır. Tarihsel bir değer taşıyan Kaya Halısı, yalnızca motifleri ve estetik yapısıyla değil, aynı zamanda üretim teknikleri ve kullanılan malzemeleriyle de dikkat çekmektedir. İlk motifler, halkın kullandığı araçlardan esinlenmiş ve "oraklı", "nacaklı", "tahralı" gibi isimlerle anılmıştır. 19. yy.’da ticari amaçlı dokuma yaygınlaşmış ve ağırlık hesabı ile satıldığı için kullanılan malzeme daha kalın hale getirilmiştir. Fransız motiflerinin etkisiyle desenlerde değişiklikler olmuş, boyutlar çeşitlenmiştir. Taban, duvar, heybe ve divan halıları gibi farklı kullanım amaçlarına yönelik dokumalar başlamıştır. 20. yüzyıl ticaretin durgunlaşmasıyla yeniden yöresel motiflere dönüş olmuştur. Bu motifler “köşe göbek”, “katar”, “çocuklu”, “hocalar suyu”, “yeminli” gibi adlara sahiptir. Tamamı el işi ve kök boyalarla yapılan, parlak ve canlı renklerden oluşan Kaya halılarındaki yöresel motifler halkın becerisini ve estetik anlayışını yansıtır.”

Türkiye'nin zengin kültürel mirası, dokumacılık gibi geleneksel el sanatlarında derin köklere sahiptir ve bu miras, kuşaktan kuşağa aktarılan eşsiz üretim teknikleriyle somut olmayan kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturur. UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras tanımı, bu tür geleneklerin korunmasını ve yaşatılmasını teşvik eder. Bu bağlamda, yerel dokumacılık ürünlerinden biri olan Kaya Halısı, kültürel bir değer ve bölgesel kimlik sembolü olarak ön plana çıkmaktadır. Kaya Halısı'nın hem coğrafi işaret kapsamında hem de somut olmayan kültürel miras açısından taşıdığı önem bu zengin mirasın günümüzdeki bir yansımasıdır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Fethiye yöresine özgü bir coğrafi işaretli ürün olan Kaya Halısı'nın, kültürel miras turizmi bağlamında değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan belge tarama tekniği kullanılmıştır. Belge tarama tekniği, araştırma konusu ile ilgili mevcut kaynakların sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanması yoluyla veri toplama sürecini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda, Kaya Halısı ile ilgili coğrafi işaret tescil belgesi, yerel yönetim raporları, akademik yayınlar, kültürel miras ile ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemeler gibi çeşitli yazılı kaynaklar incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, GZFT (SWOT) analiz yöntemi kullanılmıştır. SWOT analizi, incelenen konunun güçlü yönlerini (Strengths), zayıf yönlerini (Weaknesses), fırsatlarını (Opportunities) ve tehditlerini (Threats) ortaya koyan bir stratejik değerlendirme aracıdır. Bu analiz yöntemi ile Kaya Halısı'nın kültürel miras turizmi çerçevesindeki durumunun kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

BULGULAR

Kaya Halısı'nın kültürel miras turizmi çerçevesindeki durumunun kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amacıyla yapılan SWOT analizine dair bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır. Tablo 2'de görüldüğü üzere, Kaya Halısı'nın güçlü yönleri arasında, el emeğiyle üretilmesi, özgün desen ve motifleri, coğrafi işaret tesciliyle kültürel ve otantik bir değer olarak tanınmış olması ve hem dekoratif hem de işlevsel olarak kullanılabilmesi öne çıkmaktadır. Ayrıca, yerel paydaşların (belediye, ticaret odası vb.) bu mirasın korunması ve geliştirilmesi için destek vermesi önemli bir avantajdır. Bu SWOT analizi sonucunda elde edilen bulgular, Kaya Halısı'nın kültürel miras turizmi içindeki yerini güçlendirmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak için bir dizi stratejik öneriyi şekillendirmiştir.

Tablo 1. Kaya Halısının Kültürel Miras Turizmi Kapsamında SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<p>Kaya Köyü'nün bölgenin tanınan önemli bir turizm çekim merkezi olması</p> <p>Kaya köyünün, bölgedeki kültür turizmi rotalarında etkin ziyaret merkezlerinden birisi olması</p> <p>Kaya halısı dokumacılığının sürdürülebilirliği için bir atölyenin bulunması</p> <p>Kaya Halısı'nın kültürel ve otantik bir ürün olarak tescillenmiş olması.</p> <p>Üretim sürecinin el emeği ile yapılması, özgün desen ve motiflerin yer alması.</p> <p>Coğrafi işaretin turizm ve ticari platformlarda tanıtım için güçlü bir araç olması.</p> <p>Halının hem dekoratif hem de işlevsel olarak kullanıma uygun olması.</p> <p>Yerel paydaşların (Belediye, Ticaret Odası vd.) kaya halısının gelişimini desteklemesi</p>	<p>Kaya halısının tanıtımı ve pazarlamasının yetersiz olması</p> <p>Kaya'da somut olmayan kültürel miras turizmi farkındalığının az olması</p> <p>Kaya halısının üretiminin sınırlı olması (Geleneksel üretim yapan ustaların azalması ve genç neslin bu sanata ilgisizliği)</p> <p>El işçiliğinin zaman alıcı olması, maliyetleri artırarak rekabet gücünü azaltması</p> <p>Kaya halısı dokumasının gelecek kuşaklara aktarımıyla ilgili sorunlar yaşanması</p>
Fırsatlar	Tehditler
<p>Kaya köyünün Dünyaca ünlü Ölüdeniz Plajına çok yakın bir konumda olması</p> <p>Kaya köyünde eko turizm uygulamalarına yönelik faaliyetlerin gelişmeye başlaması</p> <p>Kaya incirinin de coğrafi işaret ile tescillenmiş olması</p> <p>Kadın kooperatifi ile iş birliğinin geliştirilmeye çalışılması</p> <p>Turistlerin otantik ve yerel ürünlere olan ilgisinin artması</p> <p>Coğrafi işaret belgeli kültürel ürün olması</p> <p>Turizm sektörünün el sanatlarına ve halk kültürüne olan ilgisi</p>	<p>Kaya halısının metalaştırılması tehlikesi</p> <p>Kaya halısı üretiminin niceliğinin artırılmasına çalışılırken niteliğinin korunamaması riski</p> <p>Yerel halk arasında bu mirasın önemi konusunda farkındalık eksikliği.</p> <p>Hammaddelerin teminindeki zorluklar ve ekonomik krizlerin üretim üzerindeki olumsuz etkileri.</p> <p>Bölgesel veya küresel ölçekte turizm sektöründeki istikrarsızlık.</p>

Zayıf yönler arasında tanıtım ve pazarlamanın yetersizliği, üretim kapasitesinin sınırlı kalması, geleneksel üretim yapan ustaların azalması ve genç neslin bu sanata ilgisizliği gibi sorunlar yer almaktadır. El işçiliğinin zaman alıcı olması ve maliyetleri artırarak rekabet gücünü düşürmesi de dikkate alınması gereken

diğer bir olumsuz faktördür. Ayrıca, bu mirasın gelecek kuşaklara aktarımında yaşanan sorunlar, sürdürülebilirlik açısından kritik bir zayıflıktır.

Fırsatlar açısından değerlendirildiğinde, Kaya Köyü'nün dünyaca ünlü Ölüdeniz Plajı'na yakın bir konumda bulunması, eko turizm faaliyetlerinin gelişmeye başlaması ve turistlerin otantik ve yerel ürünlere olan ilgisinin artması önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca, kadın kooperatifleriyle iş birliğinin geliştirilmesi ve bölgedeki diğer coğrafi işaretli ürünlerin (örneğin Kaya İnciri) varlığı, Kaya Halısı'nın daha geniş bir tanıtım ve pazarlama ağına dâhil edilmesine olanak tanımaktadır.

Tehditler arasında ise Kaya Halısı'nın metalaştırılması tehlikesi, üretimin niceliğini artırma çabalarının nitelik kaybına yol açma riski ve piyasada düşük kaliteli taklit ürünlerin bulunması öne çıkmaktadır. Yerel halkın kültürel mirasın önemi konusunda farkındalık eksikliği, hammaddelerin teminindeki zorluklar ve ekonomik krizlerin olumsuz etkileri de dikkatle ele alınması gereken tehditlerdir. Ayrıca, turizm sektöründeki bölgesel ve küresel ölçekteki istikrarsızlıklar, bu değerlerin sürdürülebilirliğini ve tanıtımını etkileyebilecek önemli bir risk faktörüdür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Somut olmayan kültürel mirasın önemli bir temsilcisi olan ve coğrafi işaret ile tescillenmiş Kaya Halısı hem geleneksel üretim teknikleriyle hem de taşıdığı anlamlarla bu mirasın yaşatılmasında büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, Kaya Halısı'nın kültürel miras turizmi kapsamında değerlendirilmesine yönelik bir SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede çalışma, Kaya Halısı'nın tanıtımı ve korunmasına yönelik öneriler sunarken, coğrafi işaretli ürünlerin kültürel miras turizmi bağlamında nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabilmesine dair yol gösterici bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu genişletilmiş yaklaşım, coğrafi işaretli ürünlerin yalnızca ekonomik birer değer olarak değil, aynı zamanda birer kültürel miras unsuru olarak taşıdığı önemin altını çizmektedir. Bu bağlamda, coğrafi işaretlerin hukuki ve tanımsal çerçevesini anlamak, hem kültürel mirasın korunması hem de bölgesel kalkınma açısından bu mekanizmanın nasıl işlediğini kavramak için kritik öneme sahiptir. Kaya Halısı'nın sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölgenin kültürel miras turizmi potansiyelini artırmak için güçlü yönlerin ön plana çıkarılması, zayıf yönlerin iyileştirilmesi, fırsatlardan yararlanılması ve tehditlere karşı stratejik önlemler alınması gerekmektedir. Kaya Halısı'nın tanıtımı, yerel halkın üretim süreçlerine aktif katılımının teşvik edilmesi ve deneyimsel turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, bu değerli mirasın uzun vadede korunmasına ve bölgeye ekonomik katkı sağlamasına önemli ölçüde destek olacaktır.

Kaya Halısı'nın tanıtımını güçlendirmek için ulusal ve uluslararası çapta kapsamlı kampanyalar düzenlenmeli ve dijital pazarlama araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Sosyal medya platformları, web siteleri ve çevrim içi reklamlarla halının bilinirliği artırılmalı, kültürel miras etkinlikleri ve uluslararası fuar katılımları ile destek sağlanmalıdır. Böylece, Kaya Halısı'nın uluslararası alanda tanınması ve ilgi görmesi sağlanmış olur. Coğrafi işaretli ürün vurgusunu içeren tanıtım stratejileriyle birlikte, Kaya Halısı'nın korunması ve yaşatılması için yerel halkın bilinçlendirilmesi de önemli bir adım olacaktır. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konusundaki farkındalığın artırılması için yerel halka yönelik eğitim programları düzenlenmelidir. Bu eğitimlerde Kaya Halısı'nın tarihsel ve kültürel önemine dair bilgilendirme yapılmalı ve çevresel ile ekonomik faydalar vurgulanmalıdır. Böylelikle, yerel halkın bu mirasa sahip çıkma bilinci güçlendirilir ve üretim süreçlerine aktif katılımı teşvik edilir.

Geleneksel dokuma tekniklerinin gelecek nesillere aktarılması, Kaya Halısı'nın yaşatılması açısından kritik bir adımdır. Bu nedenle, atölye çalışmaları, ustalık programları ve kurslar düzenlenerek genç nesillerin bu becerileri öğrenmeleri sağlanabilir. Böylece, yerel halkın hem ekonomik olarak güçlenmesi hem de kültürel mirasın sürekliliği sağlanmış olur. Kadın kooperatifleri ve diğer yerel girişimlerle iş birliği yapılarak Kaya Halısı üretim süreçleri desteklenmelidir. Bu tür girişimler, kadın istihdamını artırırken yerel ekonomiye de katkı sağlar ve bölgedeki toplumsal eşitliği teşvik eder. Bu iş birliği ile kadınların ekonomik bağımsızlıkları artırılabilir ve toplumsal kalkınma desteklenir.

Kültürel miras turizmi ve deneyimsel turizm kapsamında, ziyaretçilere Kaya Halısı'nın dokuma süreçlerini yakından görme fırsatı sunabilecek atölye turları gibi uygulamalar geliştirilmelidir. Bu tür etkinlikler, ziyaretçilere hem eğitimsel hem de eğlenceli bir deneyim sunarken bölgenin turizm potansiyelini de artırır. Halı dokuma sürecine tanıklık eden turistler, bu deneyimden büyük bir kültürel tatmin sağlar ve bölgenin turistik çekiciliğine katkıda bulunur. Deneyimsel turizm uygulamalarıyla hem turistik çekicilik artırılırken hem de Kaya Halısı'nın coğrafi işaret standartlarına uygun şekilde üretilmesi sağlanabilir. Kaya Halısı'nın kalitesinin korunması için coğrafi işaret standartlarına sıkı bir şekilde uyulmalıdır. Coğrafi işaretler, ürünün özgünlüğünü ve kalitesini koruyan bir garanti mekanizması sunar. Ayrıca, taklit ürünlerin piyasaya girişini önlemek için denetim mekanizmaları artırılmalı ve düzenli denetimler yapılmalıdır. Bu önlemler, Kaya Halısı'nın özgünlüğünü ve uluslararası alandaki değerini koruyacaktır.

Turizm sektöründeki dalgalanmalara karşı dayanıklılığı artırmak amacıyla alternatif pazarlar oluşturulmalı ve yerel ekonomiyi destekleyecek yeni stratejiler geliştirilmelidir. Özellikle, bölgede üretilen Kaya Halısı'nın yurt dışına tanıtılması sağlanmalı ve uluslararası ticaret ağları kurulmalıdır. Böylelikle, Kaya

Halısı'nın ekonomik etkilerini pekiştirilmesine ve bölge için uzun vadeli faydalar sağlamasına yönelik stratejik adımlar atılabilecektir. Tüm bu öneriler, Kaya Halısı'nın bölgenin kültürel miras turizmi içindeki yerini güçlendirmeyi, sürdürülebilir kalkınmaya katkısını artırmayı ve ekonomik anlamda yerel halka daha fazla fayda sağlamayı hedeflemektedir. Halının tanıtımına yönelik stratejik kampanyalar, yerel halkın bilinçlendirilmesi ve eğitim programları, geleneksel dokuma tekniklerinin yeni nesillere aktarılması ve deneysel turizm uygulamalarının yaygınlaştırılması, bu kültürel değerın korunması ve geliştirilmesi için kilit adımlardır. Böylece, coğrafi işaret ile özgünlüğü tescillenen Kaya Halısı'nın hem kültürel hem de ekonomik anlamda bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunan önemli bir unsur haline gelmesine katkı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alagöz, G. Çalık, İ. ve Güneş, E. (2018). Kültürel Miras Turizmi Bağlamında Geleneksel El Sanatları: Erzincan Bakır İşlemeciliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 174-191.
- Arioğlu, İ. E., ve Aydoğdu Atasoy, Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 10/16 Fall*, 109-126.
- Aşık, N. A. (2014). Yaratıcı (kreatif) turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 786-795.
- Bouchenaki, M. (2003). The interdependency of the tangible and intangible cultural heritage. 14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, memory, meaning: preserving intangible values in monuments and sites', 27 – 31 oct., 1-5.
- Can, M. (2017). Kırsal turizmde yöresel el sanatlarında özgünlüğün korunması. *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 55-57.
- Chhabra, D. (2010). Sustainable marketing of cultural and heritage tourism. Routledge.
- Çetinkaya, N., ve Yıldız, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Erzurum Lavaş (Acem) Ekmeğinin Turistik Ürüne Dönüştürülmesine Yönelik Bir Çalışma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 430-452.
- Doğdubay, M. ve Sünnetçioğlu, A. (2015). Gastronomik Kimliğin Korunmasında Coğrafi İşaretlemenin Rolü: İnegöl Köftesi Örneği. *Eko Gastronomi Dergisi*, 1(2), 47-59.
- Etikan, Sema. (2007). "Kaya Köy Halıları" Milli Folklor, *Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Yıl:19, Sayı:74, 83-90.
- Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası. (2024). Turizm Varlıkları Envanteri, <https://www.ftso.org.tr/dokumanflipbook/kaya-halisi/1598/54/sayfa>, (Erişim Tarihi: 01.12.2024).
- Gökovaı, U. (2007). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 142-147.
- Güdü Demirbulat, Ö., Özdemir, S. S.ve Bozok, D. (2015). El Sanatları ve Turizm İlişkisi Çerçevesinde Türk Halı Dokumacılığının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Örnekler Doğrultusunda Değerlendirilmesi. 14. Geleneksel Turizm Paneli, s: 564-577.
- Kan, M. ve Gülçubuk, B. (2008). Kırsal ekonominin canlanmasında ve yerel sahiplenmede coğrafi işaretler. *U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 57-66.
- Kan, M., Gülçubuk, B. ve Küçükçongar, M. (2012). Coğrafi işaretlerin kırsal turizmde kullanılma olanakları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 93 101.
- Kutukiz, D., Uslu, A. Ve Çaprak, D. (2017). Fethiye Destinasyonuna Gelen Turistlerin Kültürel Miras Destinasyonuna Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Kayaköy Örneği, 2017-60: 41-58, DOI : 10.16992/ASOS.13096

- McIntosh, A. (1999). Into The Tourist's Mind: Understanding The Value of The Heritage Experience, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 8(1), 41-64. https://doi.org/10.1300/J073v08n01_03.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. ve Taş, M. (2017). Sustainable cultural heritage management, *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.
- Ölmez, F.N., ve Etikan, S. (2013). Fethiye Alara Düz Dokumaları Fethiye Alara Flatweavings, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 11, 1308- 2698.
- Polat, E. (2017). Turizm ve coğrafi işaretleme: Balıkesir örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 17-31.
- Saltık, I.A. ve Kılıç, İ. (2023). Weaving the Sustainable Tourism in Üzümlü, Fethiye, Avrasya 7th International Conference on Social Sciences,
- Sarıpek, S. ve Çevik, S. (2020). Oraların Nesi Meşhur: Şehir Pazarlamasında Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 4907-4938.
- Shafi, M. (2022). Geographical Indications and Sustainable Development of Handicraft communities in Developing Countries. *The Journal of World Intellectual Property*, 25, 122–142.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI MEVZUAT BİLGİ SİSTEMİ (2024). Sınai Mülkiyet Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6769&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- TÜRK PATENT. (2024a). Coğrafi İşaret ve Geleneksel Ürün Adı, <https://www.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaret>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- TÜRK PATENT. (2024b). Tescil ve Başvuru Sayıları, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/RegistrationAndApplication>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- TÜRK PATENT. (2024c). Tescil Türleri, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/Type>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- TÜRK PATENT. (2024d). Tescilli Coğrafi İşaretlerin Ürün Gruplarına Göre Dağılımı, TÜRK PATENT. (2024c). Tescil ve Başvuru Sayıları, <https://ci.turkpatent.gov.tr/Statistics/ProductGroup>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- TÜRK PATENT. (2024e). Veri Tabanı, TÜRK PATENT. (2024c). Tescil ve Başvuru Sayıları, <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>, Erişim Tarihi: 05.12.2024.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (2006). Sözleşmeler, <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2024)
- Vatansever Deviren, N. ve Yıldız, O. (2017). Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Muğla Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 62, 511-523.
- Yang, Y., Shafi, M., Song, X., & Yang, R. (2018). Preservation of Cultural Heritage Embodied in Traditional Crafts in the Developing Countries. A Case Study of Pakistani Handicraft Industry. *Sustainability*, 10(5), 1336. <https://doi.org/10.3390/su10051336>.
- Yayla, Ö. ve Yayla, Ş. (2019). Gastronomi Turizminde Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kullanılmasına Yönelik Mekânsal Bir Değerlendirme. 3. Anadolu Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Aralık, Diyarbakır.
- Yazıcıoğlu, İ., Işın, A. ve Yalçın, E. (2019). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Akdeniz Bölgesi Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 861-871.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AMASYA RİTÜEL YEMEK KÜLTÜRÜ ÖRNEKLERİNDEN AMASYA ZEKERİYA SOFRASI

Öğretim Görevlisi, Hilal KUL
ORCID: 0000-0002-1127-0001

hilal.kkul@gmail.com

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Aşçılık Programı, Kilis, TÜRKİYE

Özet

Arkeolojik alan çalışmalarından elde edilen bulgular, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu (1923) itibarıyla Amasya adını alan şehrin, tarihte bir görüşe göre Amazonlar tarafından kurulmasından dolayı ana tanrıçanın, Amazon kraliçesinin diyarı anlamına gelen Ama-Ya, Ama-Na, Amesia; diğer bir görüşe göre Amas kralı tarafından kurulması nedeniyle Amasia adını aldığını göstermektedir (Karadeniz, 2008, Pekman, 1970). Yazılı kaynaklar, mühür ve paraların üzerinde yer alan bilgiler Amasya'nın Hitit İmparatorluğu'nda Hakmiş, Hakpiş, Helenistik dönemde Amaciac, M.Ö.7. yy. Roma döneminde Amaseia, İslam Devletleri döneminde Medinetü'ül Hükema (Bilginlerin şehri), Hayber-i Rum (Rum'un -Anadolu'nun- Hayberi), Selçuklu döneminde Amasya Harcanavan, elmas çıkarılması sebebiyle Elmasya ve rayıhası diğer elma türlerinden farklılaşan "misket elması" sebebiyle Almasya gibi isimlerle anıldığını kanıtlamaktadır. Hatti, Hitit, Pers, Frigya, Makedonya, Eretna, Bizans, Selçuklu gibi uygarlıklar zamanında stratejik öneme sahip, Osmanlı'ya sancaklık - Osmanlı devlet yönetimi geleneğinde şehzadelerin yönetim tecrübesi kazanmaları ve eğitimlerini tamamlamaları amacıyla genellikle 10-12 yaşlarında gönderildikleri vilayetler- yapmış olan şehrin 8600 yıllık yerleşim, ekin geçmişi ve hafızası olduğunu göstermektedir (Bağdatlı-Cam, 2015; Uz & Alpaslan, 2018).

Tarihin ilk coğrafyacısı olarak bilinen Amasyalı Strabon "*Benim şehrim içinden İris (Yeşilirmak) ırmağının aktığı, geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini doğüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine paralel bağlıdırlar ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler.*" tanımını yapmıştır (Strabon, 2000).

Mühim medeniyetlere ev sahipliği yapmış, kadim Anadolu şehirlerinden biri olan Amasya'nın yeme-içme kültürü kent kültürünü yansıtan nitelikte bir zenginliğe sahiptir. Şehrin beslenme haritasında Hatti ve Hitit kültürü başta olmak üzere İlk Çağ Anadolu medeniyetlerinin, Makedonya, Roma, Pers, Bizans, Ermeni, Süryani, Yahudi, Müslüman, Türk kültürlerinin inançsal izleri ritüelik yemek kültürü ile devam ettirilmektedir; çalışmanın asli mihrakı bu ritüellerden biri olan Amasya Zekeriya Sofrası ritüelidir. Çalışmanın amacı; ritüelin tarihçesi, sofranın içeriği, uygulanma yöntemleri, kültür ve gastronomi turizmi içerisinde değerlendirilmemiş, ekonomik girdiye dönüştürülmemiş olan "Amasya Zekeriya Sofrası" nın taşıdığı pazar değerinin literatüre kazandırılarak akademi ve sektöre arz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Amasya Gastronomisi, Amasya'nın Ritüel Yemekleri

“AMASYA ZEKERİYA SOFRASI”; AN EXAMPLE OF AMASYA RITUAL FOOD AND BEVERAGE CULTURE

The city, named Amasya after the establishment of the Republic of Turkey (1923), was founded by Amazons, according to a historical view. The names Ama-Ya, Ama-Na, Amesia, meaning the land of the mother goddess and the Amazon queen, are evidence of this view. Another view argues that it was named Amasia because it was founded by the king of Amas. Information on written sources, seals and coins suggests that Amasya was Hakmiş, Hakpiş in the Hittite Empire, Amaciac in the Hellenistic period, B.C. 7. century. It proves that it was known by names such as Amaseia during the Roman period, Medinetü'ül Hükema (the city of scholars) during the Islamic States period, Hayber-i Rum (Hayber of the Greeks - Anatolia). It proves that during the Seljuk period, it was known by names such as Amasya Harcanavan and Elmasya due to the extraction of diamonds, and Almasya due to the “muscatel apple”- misket elması-, whose flavor differs from other apple types. The city, which had strategic importance during the times of civilizations such as Hatti, Hittite, Persian, Phrygian, Macedonian, Eretna, Byzantine and Seljuk served as a sanjak city in the Ottoman Empire. provinces to which princes were sent at the age ten or twelve in order to gain administrative experience and complete their education in the tradition of Ottoman state administration - has a history of 8600, settlement shows that the city's has an important history and memory.

Strabon the first geographer in history from Amasya said, “My city was founded in a wide and deep valley through which the Iris (Yeşilirmak) river flows. Human labor and nature have supernaturally provided this place with both city and castle character. Because this is a high and very steep rock, descending steeply towards the river, and on the river side, where the city was founded, there is a wall on the shore and walls extending towards the sharp hills on both sides. These hills are two in number, naturally connected parallel to each other, and rise as magnificent towers.” made the definition (Balaban, 2014; Strabon, 2000).

The food and beverage culture of Amasya, one of the ancient Anatolian cities that hosted important civilizations, has a richness that reflects the city culture. nutritional map of the city the religious traces of the Ancient Anatolian civilizations, especially the Hatti and Hittite cultures, Macedonian, Rome, Persian, Byzantine, Armenian, Assyrian, Jewish, Muslim and Turkish cultures are continued with the ritualistic food culture. The main focus of the study; is the Amasya Zekeriya Table ritual, which is one of these rituals. Aim; The history of the ritual, the content of the table, its implementation methods, the tourism market value of Amasya Zekeriya Table, which has not been evaluated within the scope of culture and gastronomy tourism and has not been converted into economic input is brought to the literature and presented to the academy and the sector.

Keywords: Amasya’s Gastronomy, Ritual Food of Amasya.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti siyasi haritasında Amasya'nın konumu, şehrin İç Anadolu ile Karadeniz arasındaki bağlantı ve savunma hatlarından biri olmasının nedenini ifade eder niteliktedir.

Tarihin ilk coğrafyacısı olarak bilinen Amasyalı

Strabon'un (M.Ö. 64 - M.S. 24) on yedi ciltten oluşan *Coğrafya* eserinin dördüncü kitabında Amasya için "Benim şehrim içinden İris (Yeşilirmak) ırmağının aktığı, geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini doğaüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine paralel bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler." tanımı yapılmıştır.

Yukarıdaki görsellerde 1900'ler ile 2000'li yıllar arasında Strabon'un bahsetmiş olduğu doğal kule yapısı şeklindeki Harşena dağı -Amasya Kral Kaya Mezarları'nın üzerinde bulunduğu- ve İncesu dağlarının fotoğrafları yer almaktadır (<https://www.eskiturkiye.net/tag/amasya>.)

Coğrafi yapısının şehir savunmasında oluşturduğu ayrıcalık Amasya'nın Anadolu medeniyetleri tarafından tarih boyunca stratejik bir şehir olarak yapılandırılmasını ve şehrin coğrafi avantajının ekseri bu minvalde kullanılmasını sağlamıştır (Doğancı, 2018). Şehrin yönetim hafızası birçok devlet, inanç, medeniyet, din ve kültürle harmanlanması ile birlikte gastronomi haritasına ritüel yemek yelpazesi kazandırmıştır.

Ritüel; bir inanç hiyerarşisinde maddeye yüklenen sembolik anlamlarla bezenmiş mananın, sistematik tekrür ile uyulması zorunlu kılınan şekle büründürülmüş biçimleridir (Ademoğlu & Durlu-Özkaya, 2021; Cuisenier, 1998; Kertzer, 1992) . Ritüel yemekleri diğer yemeklerden ayıran yemeklerin dayandığı bir inanç, belirlenmiş ve açıkça ifade edilmiş hazırlık, pişirim, tüketim merasimlerinin olması ve her birinin bağdaştırılan inançla sembolik anlam kurdurulmuş olmasıdır (Ünsalan & Pala, 2022).

Zekeriya Sofrasının Sembolik Anlamı

Kral Amas'ın (Amatzia'nın) Yahudi bir kral olduğunu savunan tarihi kaynaklara göre Amatzia güçlendirilmişin şehri, güçlülerin şehri, güçlü şehir anlamına gelen ön Aramice bir ifadedir. Zekeriya Peygamber'in üç semavi dinde de sofraya ile ilintilendirilmiş bir duasının olması semavi dinlere dayanan ritüellerin Amasya'da daha çok uygulanmasının ana nedenlerinden biridir (Chabot, 1901; Özcan & Ayar, 2018; Pekman, 1970).

Semavi Dinlerde Hz. Zekeriya

Hz. Muhammet'in (M.S. 570 – M.S. 632) Peygamber, Kur'an-ı Kerim'in kutsal kitap olduğu, Mekke'den doğarak dünyaya yayılmış olan İslamiyet'e göre Zekeriya Peygamber Yahya Peygamber'in babası, Hz. Meryem'in teyzesinin eşidir ve Beyt-i Makdis'te Hz. Meryem'in bakımı ile ilgilenmiştir. Zekeriya Peygamber'in ismi Kur'an'da dört farklı surede; Al-i İmran, Enam, Meryem ve Enbiya surelerinde yer alır. Hz. Meryem'in babasının adı Amran (yükselmişlerin babası), İbrahim Peygamber'in soyundan veya imanından gelenlerden olan İbrani'dir. İmran ailesi anlamına gelen Al-i İmran suresindeki bu vurgunun sebebi Hz. Meryem'in babasının isminin Kur'an'da İmran, Yahudi kaynaklarda Amran (yükselmişlerin babası) olarak geçmesidir. Al-i İmran suresi, 37.-41. Ayetler; 3-37-41;

“Hemen Rabbi Meryem’i memnuniyetle kabul buyurdu, onu en güzel şekilde büyütüp yetiştirdi ve onu Zekeriya’nın korumasına verdi. Zekeriya ne zaman mabette onun yanına girse, orada değişik bir rızık bulur da: “Ey Meryem! Bu sana nereden ve nasıl geliyor?” diye sorardı. Meryem ise: “O, Allah’tan geliyor. Şüphesiz Allah, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır” derdi.

Orada Zekeriya Rabbine şöyle niyazda bulundu: “Rabbim! Bana katından tertemiz bir evlat ihsân eyle. Şüphesiz ki sen, duaları hakkıyla işitensin.”

Zekeriya, mâbette durmuş namaz kılariken melekler ona şöyle seslendi: “Allah sana Yahya isminde bir evladın olacağını müjdeliyor. O, Allah’tan bir kelime olan İsa’yı doğrulayacak, hem kavminin efendisi olacak, dünya zevklerinden uzak bir hayat sürecek, hem de sâlih kullar arasından seçilmiş bir peygamber olacaktır.”

Zekeriya: “Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmışken ve hanımım da kısırken, benim nasıl oğlum olabilir?” dedi.
Rabbi de: “İşte Allah, dilediğini böyle yapar” buyurdu.

Zekeriya: “Rabbim! O halde oğlum olacağına dâir bana açık bir delil göster” dedi. Rabbi de: “Senin istediğin delil, işaretle anlaşman dışında üç gün insanlarla konuşamamandır. Bu esnâda Rabbini çok zikret ve O’nu sabah akşam tesbih et” buyurdu.

Enam suresi 6. Ayet; 6-6;

Yine Zekeriya’yı, Yahya’yı, İsâ’yı ve İlyâs’ı da doğru yola erdirdik. Onların hepsi sâlihlerdendi.

Meryem suresi 2. – 11. Ayetler; 19-2-11;

Bu âyetler Rabbinin, kulu Zekeriya’ya olan rahmetini anlatmaktadır:

Bir defasında Zekeriya Rabbine gizlice niyâz etmişti.

Yalvara yakara şöyle demişti: “Rabbim! Doğrusu ben öyle perişan bir haldeyim ki, kemiklerim zayıfladı, eridi; başımdaki saçlar ihtiyarlıktan dolayı beyaz alevler gibi tutuştu. Rabbim! Ben sana hangi konuda dua ettiysem hiçbir zaman bedbaht ve mahrum olmadım.”

“Gerçekten ben, arkamdan yerime geçecek vârislerden endişe içindeyim. Hanımım da kısır. Ne olur, bana lutf-u kereminden bir yardımcı oğul ihsân eyle!”

“Ki o, hem bana mirasçı olsun, hem de Yâkub ailesine. Rabbim onu kendisinden râzı olduğun bir kul eyle!”

Allah şöyle buyurdu: “Ey Zekeriya! Şüphesiz biz sana, ismi Yahya olacak bir oğul müjdeliyoruz. Bu ismi daha önce hiç kimseye vermedik.”

Zekeriya hayret içinde: “Rabbim! Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son sınırına varmış, kemiklerim kurumuş iken, benim nasıl oğlum olabilir?” diye sordu.

Allah: “Evet, öyledir”, dedi, “fakat Rabbin buyurdu ki: «Bu, benim için çok kolaydır. Nitekim daha önce de, sen hiçbir şey değilken, seni yoktan ben yaratmıştım.»”

Zekeriya: “Öyleyse Rabbim, bana açık bir işaret göster” dedi. Allah da: “Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde tam üç gün üç gece insanlarla hiç konuşamayacak olmandır” buyurdu.

Bunun üzerine Zekeriya mâbetten halkının huzuruna çıktı ve onlara: “Sabah ve akşam Rabbinizi tesbih edin” diye işaretle bulundu.

Enbiya suresi, 89.ayet; 21-89;

Zekeriya'yı da hatırla. Hani o Rabbine: "Rabbim! Beni tek başıma, yapayalnız bırakma; bana bir evlat lutfet. Vârislerin en hayırlısı sensin!" diye yalvarmıştı. (Kur'an-ı Kerim, 2022).

Yeni Ahit'e göre; Mezopotamya'nın Anadolu'nun alınarak kurulan büyük imparatorluklarından biri olan Pers Ahameniş imparatorluklarının yöneticileri, bölgedeki hakim Roma zulmünü bitirerek, Babil sürgünündeki Yahudiler'e Kudüs dönüş izni verdiklerinde Zekeriya Peygamber irşad için görevlendirilmiştir. Zekeriya Peygamber Süleyman bakımı ile ilgilenen, vahiy ve ayetleri kaydeden ve Hz. Meryem'in bakımı ile de yakından ilgilenen önemli bir din adamıdır. Hz. İsa'nın doğumundan sonra hiç evlenmemiş ve bakire olan Hz. Meryem'in babasız bir çocuk doğurabileceğine iman etmeyen Yahudiler kaynaklara göre yaklaşık yüz yaşında olan Hz. Zekeriya'yı zina ile suçlayarak öldürmüşlerdir; bu sebepten Eski Ahit ve Tora'da (Tevrat'ın eski ismi) sahte peygamber olarak yer almıştır (İncil, 2020; Oktay, 2019; Seyhan, 2006; Tevrat, 2016).

Amasya Zekeriya Sofrası ritüelinin Zekeriya Peygamber ile anılmasının sebepleri;

- Kur'an'da yer alan ayetlerden anlaşılacağı üzere mümkün olmayan bir duanın kabul edilmiş olması, Allah'ın isterse kısır ve yaşlı bir insana çocuk verecek kudrette mutlak güç olduğuna edilen imandır. Amasya'da bu inanca dayandırılarak kurulan sofranın ilk şartı olmasının normal koşullarda mümkün görünmediği duaların kabul olması için kurulması gerektiğidir.
- Zekeriya Peygamber'in Hz. Meryem'in yanına her gidişinde türlü taze, cennet kokulu, tadı, kokusu güzel nimetlerle karşılaşması adağı sofa ile buluşturan inancın temel nedenidir. Sofranın kaidelerinin en önemlilerinden biri hiçbir besine ateş vb. pişirme işleminin uygulanmamış olması, besinlerin taze, güzel kokulu, iştah açıcı besinler olmasıdır; meyve, sebze, yemiş, ıtır, bahar vb.
- Sofranın kurulmasında Zekeriya Peygamber'in sessizlik orucu taklit edilerek üç gün ağır geleceği için üç vakit kaidesi getirilmiştir; misafirler dahil olmak üzere kurumundan kaldırımına üç namaz vakti geçmeden konuşarak iletişim kurulması yasaklanmıştır.
- Sofra kurulmadan, sessizlik orucuna başlanmadan önce Zekeriya Peygamber'in Kur'an'da anlatıldığı kıssaların yer aldığı Al-i İmran suresinin okunması, kurulduktan sonra Enam, Meryem ve Enbiya surelerinin dinlenmesi kaidelerdendir.
- Sofraya başlamadan önce misafirler ile duanın kabulü için iki rekat, toplanınca duanın kabul olmuş gibi hissedilerek bir sevinç içinde iki rekat namaz kılınması kaidedir.
- Sofradan son besini alan ritüelde bulunanlara bir dileğinin olduğunu ve sonraki sofranın kendi hanesinde olduğunu sessizce beyan etmiş olur.

- Ritüelin son kaidesi sofranın Cuma günü kurulması, namazdan önce kurulmuş ve namazdan önce kaldırılmış olmasıdır.

Sonuç

Anadolu, Makedonya, Mezopotamya gibi coğrafyaların büyük medeniyetlerine ev sahipliği yapmış, kadim Anadolu şehirlerinden biri olan Amasya'nın yeme-içme kültürü, 8600 yıllık yerleşim tarihinin hissedildiği, kentin yerleşim hafızasını yansıtan nitelikte bir zenginliğe sahiptir. Amasya'nın gastronomi haritasında Hatti ve Hitit kültürü başta olmak üzere İlk Çağ Anadolu medeniyetlerinin, Makedonya, Roma, Pers, Sümer, Ahmeniş, Bizans, Ermeni, Süryani, Yahudi, Müslüman ve Türk kültürlerinin inançsal izleri, ritüelik yemek kültürü ile devam ettirilmektedir; çalışmanın asli mihrakı bu ritüellerden Amasya Zekeriya Sofrası ritüeli olmuştur.

Anadolu'nun birçok şehrinde farklı yöntemlerle uygulanan "Zekeriya Sofrası" adağını Amasya'da özel kılan; ritüel yemek olma özelliğini gerektiren tüm unsurların yüzyıllardır aynı kaidelere uyularak gerçekleştiriliyor olmasıdır. Kültür, inanç ve gastronomi turizminde şehrin marka değerini artıran, potansiyel turiste turizm niyeti oluşturan çoklu deneyimlerle zenginleştirilmiş turizm planlaması yaklaşımı, turizm deneyimini çekici, hatırlanır ve değerli kılan, amaca uygun gerçekçi bir yaklaşımdır. Şehirlere ait efsaneler, hikayeler, yemek, koku gibi beyinde anı bağını güçlendiren ritüeller, zaman-mekan eşleşmesinde kullanılması gereken önemli enstrümanlardır. Turizmin ulaşılması istenen nihai hedefinde ara hedeflerinden turiste iz bırakma hedefinin hayata geçirilebilmesi için beş duyunun aynı anda, aynı mekanda olabildiğince sonuca yönelik uyarılması bir gerekliliktir. Görsel, işitsel, tatsal, dokunsal, kokusal ve düşünsel deneyimlerin turiste pozitif tesir oluşturmaya yönelik uyarımı turizm deneyiminden alınan hazzı anılardan çıkararak anlara taşımaktadır. Bu planlama çalışmalarında hikayeye, ritüele sahip kültür unsuru yemeklerin üzerine yapılacak akademik çalışmalar ile ritüel yemeklerin aslına uygun biçimde kaideleri, sabit reçeteleri belirlenmeli; destinasyonların marka imajlarını yükseltecek araştırmalar ekonomik girdiye dönüştürülecek fikirler, bakış açıları ile sektörle paylaşılmalıdır.

Kaynakça

- Ademoğlu, A., & Durlu-Özkaya, F. (2021). Özel gün ve tören yemekleri: ethnic foods dergisi üzerine bir inceleme. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 4(2), 248-257.
- Balaban, T. (2014). *Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları*. Amasya Valiliği İl Özel İdaresi, Amasya.
- Bağdatlı-Cam, F. (2015).Avrasyalı Atlı-Savaşçı Kadınlar Amazonlar'ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler, *Höyük*, 71-94.
- Chabot, J.B. (1901). *Les langues et les littératures araméens*, Wentworth Press, Paris.
- Cuisenier, J. (1998). Cérémonial ou rituel?. *Ethnologie française*, 10-19.
- Doğancı, K. (2018). Strabon'a Göre Antikçağda Amaseia ve Çevresi. *Karadeniz Araştırmaları*, (58), 1-25.
- Heredot. (1991). *Herodot Tarihi*, (Çev. Ökmen, M). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- İncil. (2020). Dorlion Yayınları, İstanbul.
- Karadeniz, Y. (2008). Amasya Sancağı'nın Fizikî Yapısı ve Osmanlı Mülkî Taksimatı İçerisindeki Yeri (1764-1770). *Türkoloji Kültürü*, 1(2).
- Kertzer, D. I. (1992). Rituel et symbolisme politiques des sociétés occidentales. *L'homme*, 79-89.
- Kur'an-ı Kerim*. (2022). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (Tfs, Elmalılı Hamdi Yazır), Ankara.
- Oktay, Ö. (2019). *Yahudi ve islam literatüründe Zekeriya peygamber: Karşılaştırmalı bir çalışma*. Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey).
- Özcan, S., & Ayar, A. R. (2018). MERZİFONLU EŞREF EFENDİ'NİN MİR'ÂTÜ'S-SAFA ADLI ESERİNDEKİ KUDÜS. *Studies of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 8(15), 217-234.
- Pekman, A. (1970). *Eski Çağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, (1-48).
- Seyhan, B. Y. (2006). *Kitab-ı Mukaddes ve Kurandaki kıssaların karşılaştırılması* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası – Geographika* (Çev. Pekman, A.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tevrat*. (2016). Dorlion Yayınları, İstanbul.
- Uz, B., & Alpaslan, F. S. (2018). Kirazlıdere (Amasya) Erken Bizans Dönemi Nekropolü. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(1), 87-112.
- Ünsalan, E., & Pala, K. (2022). AMASYA İLİNİN GASTRONOMİ TURİZMİ POTANSİYELİNE YÖNELİK KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA. *Kapadokya Akademik Bakış*, 6(1), 24-41.

İnternet Kaynakları

<https://www.eskiturkiye.net/tag/amasya/> Erişim Tarihi: 05.12.2024

19.YY KİLİSELERİ KORUMA SORUNLARI: MUDANYA AYDINPINAR VE DEREKÖY KİLİSESİ ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi Nigar Ece ERENLER

ORCID : 0000-0002-5103-322X

nigareceerenler@gmail.com

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Leyla KADERLİ

ORCID: 0000-0002-3497-6664

drleylakaderli@gmail.com

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kayseri, Türkiye

Özet

Mudanya ve çevresi, tarih boyunca Hristiyanlık açısından önemli bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Özellikle Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde, bölgedeki Hristiyan nüfus, sosyal, kültürel ve ekonomik yapının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Mudanya, yoğunlukla Rum Ortodoks cemaatine ev sahipliği yapmış kilise ve manastırlar, bölgenin tarihi ve kültürel mirasının ana unsurlarını oluşturmuştur. Ancak 1923 nüfus mübadelesi sonrası cemaatlerin bölgeden ayrılmasıyla birlikte bu yapılar sahipsiz kalmış, bakımsızlık sonucu birçok kilise harabeye dönmüş ve bazıları tamamen yok olmuştur. Tanzimat Fermanı sonrasında inşa edilen Aydınpinar (Ayios Apostoloi) ve Dereköy (Ayia Paraskevi) kiliseleri gibi örnekler, dönemin dini mimarisinin karakteristiklerini taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu kiliselerin mevcut durumunu belgeleyerek, cemaatsiz kalan dini yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi kapsamında uluslararası ve Türkiye’den örnekleri incelemektedir. Cemaatsiz kalan dini yapılar için bütüncül bir koruma anlayışının benimsenmesi gerektiği ve bu bağlamda restorasyon ile yeniden işlevlendirme yaklaşımlarının, yapıların kültürel sürekliliğini sağlama açısından önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, kiliselerin çağdaş eklerle yerel halkın ihtiyaçlarına uygun şekilde işlevlendirilmesi, hem yapının korunmasını hem de bölgedeki toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara hizmet edilmesini sağlayacaktır. Bu tür bir yaklaşım, yapıları sadece tarihsel miras olarak değil, aynı zamanda aktif ve sürdürülebilir kullanım alanları olarak da hayata kazandıracaktır.

Anahtar kelimeler: 19.yy kiliseleri, Yeniden kullanım, Kültür varlıklarını koruma

Abstract

Mudanya and its surrounding area have historically been an important region for Christianity. Especially during the Byzantine and Ottoman periods, the Christian population in the area played a significant role in shaping the social, cultural, and economic structure of the region. In this context, Mudanya, which hosted a predominantly Greek Orthodox community, is home to churches and monasteries that constitute the main elements of the region's historical and cultural heritage. However, following the 1923 population exchange, these structures were left without a congregation, and due to neglect, many churches turned into ruins, with some completely disappearing. Examples such as the Aydınpınar (Ayios Apostoloi) and Dereköy (Ayia Paraskevi) churches, built after the Tanzimat Edict, carry the characteristic features of the period's religious architecture. This study documents the current condition of these churches and examines international and Turkish examples regarding the preservation and re-functioning of religious structures without congregations. It emphasizes the importance of adopting a holistic preservation approach for religious buildings and the significance of restoration and adaptive reuse strategies to ensure the cultural continuity of these structures. Moreover, re-functioning churches with contemporary additions that meet the needs of the local community will not only help preserve the buildings but also serve the social and cultural needs of the region. This approach transforms these structures from mere historical monuments into active and sustainable spaces for the community.e4r4444r

Key words: 19th century churches, Reuse, Conservation of cultural heritage

1. Giriş

1.1. Mudanya'nın Tarihi ve Kültürel Önemi

Mudanya, Marmara Denizi'nin güneyinde yer alan ve Bursa iline bağlı bir liman kenti olarak, tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. Coğrafi konumu, ticari ve tarımsal faaliyetleri, bölgenin kesintisiz bir yerleşim alanı olarak öne çıkmasında etkili olmuştur. M.Ö. 7. yüzyılda Myrleia olarak bilinen şehir, Makedon istilasında yıkılmış ve sonrasında Bitinya Kralı Prusias tarafından yeniden inşa edilerek karısının adıyla "Apameia" olarak adlandırılmıştır. Haçlı Seferleri sırasında Latinlerin eline geçen bölge, dağlık coğrafyasından dolayı "Montania" olarak anılmıştır. Osmanlı döneminde ise Budamya adıyla bilinen yerleşim, bu süreçte "Mudanya" adını almıştır (İzbirdak, 1982). Osmanlı Devleti'nin genişleme döneminde Orhan Gazi tarafından 1321'de Osmanlı topraklarına katılan Mudanya, Hüdavendigâr vilayetinin sınırları içinde yer almış ve Bursa sancağına bağlı bir ilçe olarak idari yapısını korumuştur (Yahşi, 1998).

1893 Osmanlı nüfus sayımına göre, Mudanya'da yaşayan 16.683 kişinin %71'i (11.757 kişi) Rum, %29'u (4.891 kişi) ise Türk kökenlidir. Bu nüfus yapısı, 1924 yılı nüfus mübadelesine kadar korunmuş; mübadele ile bölgedeki Rum nüfus Yunanistan'a göç etmiştir (Mudanya Belediyesi, 2024). Mudanya, mübadeleye kadar yoğun bir Rum Ortodoks nüfusuna ve dolayısıyla onların inşa ettikleri dini yapılara ev sahipliği yapmıştır.

1.2. Tanzimat Fermanı ve 19. Yüzyılda Kilise İnşaatları

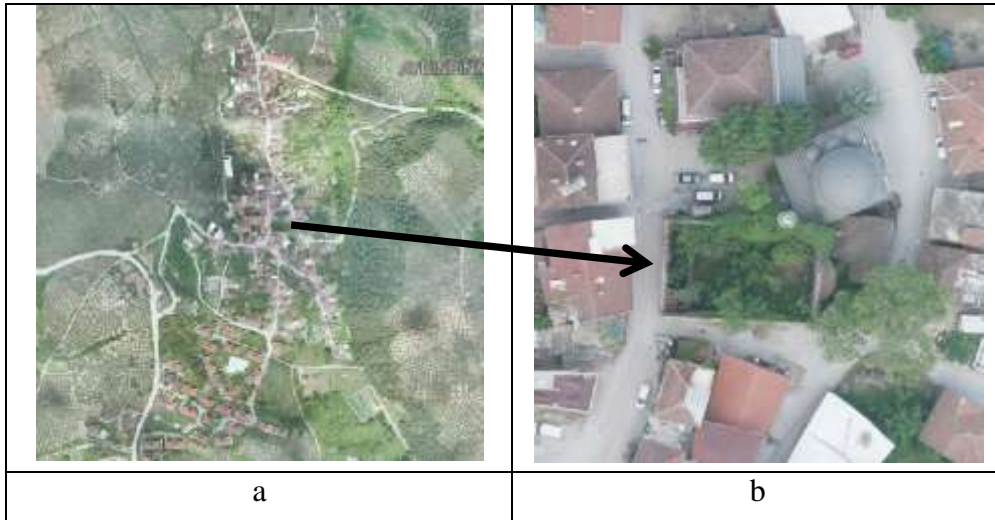
Osmanlı İmparatorluğu'nun erken dönemlerinde gayrimüslim tebaa belirli haklara sahip olmakla birlikte, yeni kilise inşası gibi konularda sınırlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Mevcut dini yapıların aslına uygun olarak tamir edilmesi ya da yeniden inşası, Sultan'ın iznine tabiydi (Koyuncu, 2014). 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın küresel dinamiklerle uyum sağlama çabası, gayrimüslim tebaaya yönelik hakların genişletilmesini sağlamıştır (Pekak, 2009). Bu bağlamda, Tanzimat Fermanı (1839), Osmanlı toplumunda tüm unsurları din, mezhep, cinsiyet ve ırk ayrımı gözetmeksizin eşit kabul etmeyi öngörmüş ve gayrimüslimlerin haklarını genişletmiştir. Ferman, zimmet anlayışının terk edilmesi ve şer'i hukuktan kaynaklanan kısıtlamaların kaldırılmasıyla Osmanlı toplumunda yeni bir dönemin kapısını aralamıştır (Koyuncu, 2014).

Bu dönemde ekonomik güce erişen Rum Ortodoks topluluklar, Anadolu'da yeni kilise yapılarının inşası ve mevcut yapıların genişletilmesi gibi taleplerini gündeme getirmiştir (Pekak, 2009). Osmanlı yönetimi, bu talepleri büyük ölçüde karşılayarak, yeni kilise inşaatlarına, mevcut yapılarının tamiratına, yükseltilmesine ve çan kulelerinin eklenmesine izin vermiştir (Koyuncu, 2014). Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim toplulukların kamusal alandaki varlıklarının daha görünür hale gelmesi açısından önemlidir ve sürdürülebilir bir kültürel miras stratejisinin temel taşlarını oluşturmuştur.

2. Aydınpınar ve Dereköy Kiliselerinin Tarihsel Gelişimi ve Miras Değerleri

2.1. Aydınpınar (Ayios Apostoloi) Kilisesi

Mudanya'ya yaklaşık 8 kilometre mesafede bulunan Aydınpınar Mahallesi, köy yaşamının sürdüğü kırsal bir yerleşim olup, halkın geçim kaynağı büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Eskiden “Misebolu” olarak bilinen bu mahalle, tarihsel olarak uzun süre Rum nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Mahallenin merkezinde 19. yüzyılda inşa edilen Aydınpınar (Ayios Apostoloi) Kilisesi bulunmaktadır (Şekil 1a, 1b) Kandes'in 1879 tarihli eserinde, yapının Bursa Metropolitliği'ne bağlı olduğu ve Kutsal Havariler'e (Ayioi Apostoloi) adandığı belirtilmektedir (Ötüken vd., 1983).

Şekil 1. a) Aydınpınar mahallesi uydu görüntüsü (Keos, 2024)

b) Kilise ve yakın çevresine ait uydu görüntüsü (Keos, 2024)

Yapının ana giriş kapısının üzerindeki üçgen alında kitabesi bulunur. Kitabede (Şekil 2);

“ΩΣ ΑΓΑΠΗΤΑ ΤΑ ΣΚΗΝΩΜΑΤΑ ΣΟΥ ΚΥΠΙΕ 1901”

“Tanrım evlerin ne kadar sevilir 1901” yazmaktadır (Ötüken vd., 1983) .

Şekil 2. Giriş kapısının üzerindeki kitabe (Erenler arşivi, 2024)

1901 tarihli “*Mudanya kazasına tabi Tirebolu karyesinde vaki kilisesinin harap olan dehlizlerinin tecdiden inşasına ruhsat itası*”, adlı bir belgede, kilisenin harap olan dehlizlerinin yeniden inşası için ruhsat verildiği ve ahşaptan bir galeri katı eklendiği kayıt altına alınmıştır (Aydın, 2019). Bu belgede ayrıca inşaatın maliyetinin nasıl karşılandığı ve köy nüfusu hakkında bilgiler yer almaktadır. Yapının zemin ve galeri kat planlarına ek olarak batı cephesine dair çizimlerin bulunduğu belirtilmiştir (Şekil 3). Yapının inşa izin ölçüleri, 20,43 metre uzunluk, 14,38 metre genişlik ve 6,81 metre yüksekliğe sahiptir (Aydın, 2019) (Şekil 3).

Şekil 3. 1901 Yılı Kat planları ve batı cephesi görünüşü ¹ (BOA)

Dikdörtgen planlı bu yapı, batı cephesindeki ana girişiyle öne çıkmaktadır. Doğu kısmında dışarıya doğru uzanan bir apsis, batısında ise bir narteks yer almaktadır. Naos, üç nef şeklinde düzenlenmiş ve bu nefler birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanan sütunlarla ayrılmıştır. Orta bölüm tonozla örtülmüş, yan nefler ise düz tavanla kaplanmıştır. Ancak, yapının dış örtüsü olan çatı günümüze ulaşamamıştır (Şekil 4a ve 4b).

Şekil 4. a) Aydınpınar kilisesi genel görünümü (M.B., 2024) b) Kuzeybatıdan görünümü (Url 1)

¹ BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 37, Gömlek No: 23

1923 nüfus mübadelesi sonrasında, Aydınpınar Kilisesi bir süre cami olarak işlev görmüş, ancak yapının yakın çevresine yeni bir cami inşa edilmesiyle birlikte kullanımı sonlandırılmıştır. Maliye Hazinesi mülkiyetinde olan yapı, günümüzde işlevsiz kalmıştır.

2.2. Dereköy (Ayia Paraskevi) Kilisesi

Mudanya'daki bir diğer 19. yüzyıl kilisesi olan Dereköy (Ayia Paraskevi) Kilisesi, ilçeye yaklaşık 15 km uzaklıkta, tarihi Bizans dönemine kadar uzanan eski bir Rum yerleşimi olan Dereköy Mahallesi'nde bulunmaktadır (Şekil 5a ve 5b). Zeytin yetiştiriciliği ile tanınan Dereköy, 1924 nüfus mübadelesi sonrasında sosyal ve kültürel anlamda önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Günümüzde Mudanya Belediyesi mülkiyetinde olan ve 1857 yılına tarihlenen Dereköy Kilisesi, bazilikal plan tipine sahiptir.

Şekil 5. a) Dereköy mahallesi uydu görüntüsü b) Kilise ve çevresine ait uydu görüntüsü (Keos, 2024)

1857 tarihli Osmanlı arşiv belgelerinde, Dereköy sakinlerinin İzmit Metropolitliği'ne bağlı kilisenin yetersiz ve bakımsız hale geldiğini belirterek devlet nezdinde onarım ve genişletme taleplerini ilettikleri kayıtlıdır. Bu başvuru, köy halkının depremler nedeniyle hasar gören yapının köyün nüfus artışıyla birlikte ibadet ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını belirtmesiyle desteklenmiştir. Talep edilen yeni kilise, 26,50 metre uzunluk, 19 metre genişlik ve 7,50 metre yükseklik ölçülerinde olup, modernize edilmiş bir yapıya sahip olacak şekilde planlanmıştır. Divan-ı Hümayun tarafından köylülerin bu talebi kabul edilerek, yeni kilisenin inşasına onay verilmiştir (BOA; Aydın, 2019).

Kilisenin eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olması, yapıya kısmi bir bodrum kat eklenmesine olanak tanımıştır. Batı cephesinde, kot farkından ötürü açığa çıkan bodrum katı kapılarla dışarıdan erişilebilir hale

getirilmiş ve yapı içinden merdivenle ulaşım sağlanmıştır. Kilisenin naos bölümü dikdörtgen planlı olup, ahşap sütunlarla üç nef ayrılmıştır; bu sütunlar kemerlerle birbirine bağlıdır. Doğu kısmında apsis, batıda ise narteks yer almaktadır. Yapının galeri katı da mevcut olup, bu kat ibadet kapasitesini artırmak amacıyla tasarlanmıştır. Dereköy Kilisesi, nüfus mübadelesine kadar kilise olarak işlev görmüş; mübadele sonrasında cemaatten yoksun kalmış ve bakımsız bırakılmıştır (Şekil 6a ve 6b). "Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler IV" adlı eserde, 1983 yılı itibarıyla bodrum katının ahır olarak kullanıldığı kaydedilmiştir.

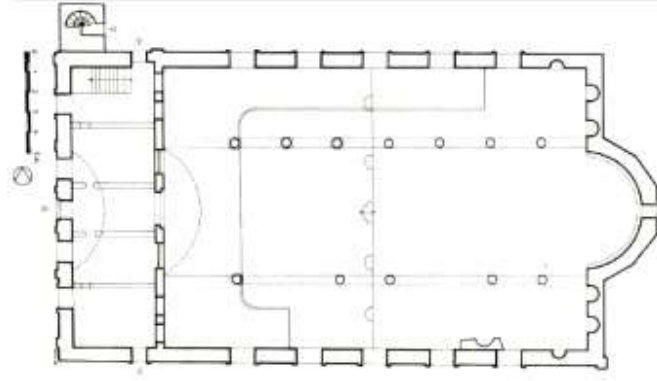
Şekil 6. a) Dereköy Kilisesi genel görünümü (M.B., 2024) b) Batı cephesinden görünümü (Erenler arşivi, 2024)

3. Kiliselerin Mimari Özellikleri

3.1. Aydınpınar Kilisesi Mimari Özellikleri

Aydınpınar Kilisesi'nin günümüzde çatısı bulunmamaktadır; çatı örtüsünün biçimi yalnızca eski fotoğraflardan anlaşılabilir. Yapı, dikdörtgen planlı olup yan nefleri düz ahşap tavanlı, orta nef ise beşik tonoz örtülüdür. Narteks bölümünde batı cephede ana giriş kapısı yer almakta olup, yan cephelerden de kuzey ve güney yönlerinde geçiş sağlanmaktadır (Şekil 7). Nefler, ahşap sütunlar ile birbirinden ayrılmakta, sütunlar ise kemerlerle bağlanmaktadır. Bu sütunların arasında çelik gergiler bulunmaktadır ve yapının stabilitesini artırıcı bir unsur olarak işlev görmektedir.

Apsis bölümü yuvarlak ve dışa çıkıntılı bir formdadır; apsis alın duvarında üç yuvarlak pencere yer almaktadır. Orta nef dairesel, yan nefler ise düz alınılıdır. Apsis bölümünde, bir basamakla ulaşılan ve oturma sıralarını içeren synthronon bulunmaktadır. Pencereler ve kapılar kemerli tasarlanmış, yapının beden duvarları moloz taş sıraları arasına yerleştirilen iki sıra tuğla kuşaklarla inşa edilmiş, böylece almaşık teknik kullanılarak dayanıklılığı sağlanmıştır (Şekil 9a). Yapının köşe noktaları blok taşlarla güçlendirilmiştir. Ayrıca, yapıda devşirme mermer sütunlar ile kazıma haç motifine sahip bazı mermer bloklar gibi unsurlar yer almaktadır (Aydın ve Özügül, 2019).

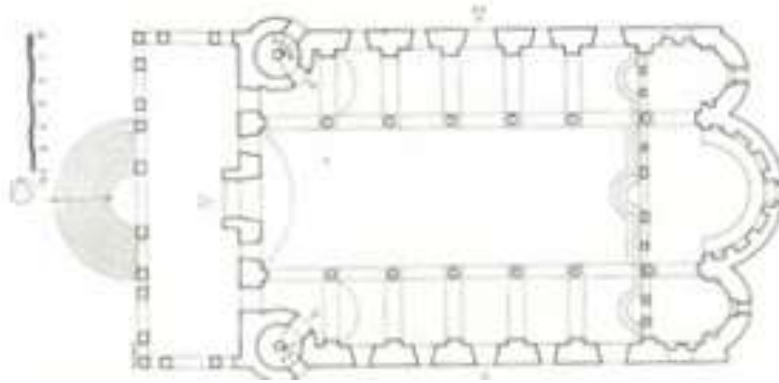
Şekil 7. Aydınpınar kilisesi 1983 yılı kat planı (Ötüken vd., 1983)

Mübadele sonrası dönemde camiye dönüştürülen Aydınpınar Kilisesi'ne kible yönüne bakan güney duvarında mihrap nişi eklenmiş, çan kulesi yıkılarak yerine minare inşa edilmiştir. İç mekânda bölümlendirmeler yapılmış ve süslemeler eklenmiştir. Kilisenin kuzey ve güney narteks kapıları camiye dönüştürülmesiyle kapatılmıştır. Bu müdahaleler, yapı üzerindeki tarihsel değişimleri ve dönüşümleri ortaya koymakta, geçmişin korunarak günümüze taşınmasında yapıların işlevlendirme ve mimari uyum süreçlerinin önemini göstermektedir.

3.2. Dereköy Kilisesi Mimari Özellikleri

Dereköy Kilisesi'nin giriş kotu, yol kotundan yaklaşık 2 metre yükseklikte konumlanmış olup, giriş taş basamaklarla sağlanmaktadır. Yapının ana girişi batı cephesinde bulunmakla birlikte, kuzey ve güney cephelerinde naos bölümüne doğrudan açılan iki ek giriş daha bulunmaktadır. Naos'tan bemaya geçiş, üç basamaklı bir merdiven ile sağlanmaktadır. Yapı üç apsisli olup, ana apsis yarım daire formunda dışa taşkın bir yapıya sahiptir (Şekil 8). Ana apsisin doğusunda kemerli pencere, yan bölümlerinde ise üç sıra niş bulunmaktadır. Üç apsisin her birinin alın duvarında kemerli pencereler yer almaktadır.

Naos bölümünün nartekse bitişik köşelerinde merdiven kuleleri bulunmaktadır. Tüm pencereler kemerli olup, bazı pencereler üzerindeki melek figürlü alçı kabartma madalyonlar, yapının dekoratif zenginliğini göstermekteyse de bu süslemeler zamanla hasar görmüştür. Yapıda bir zamanlar var olan galeri katına erişim, merdivenlerle sağlanmaktaydı, ancak galeri günümüzde mevcut değildir. Yapının beden duvarları almaşık teknikle inşa edilmiş olup tuğla ve taş sıralardan oluşmakta, köşe noktalarında blok taşlarla desteklenmektedir (Şekil 9b). Zemin kaplaması kesme taş bloklardan oluşmaktadır.

Şekil 8. Dereköy kilisesi 1983 yılına ait kat planı (Ötüken vd., 1983)

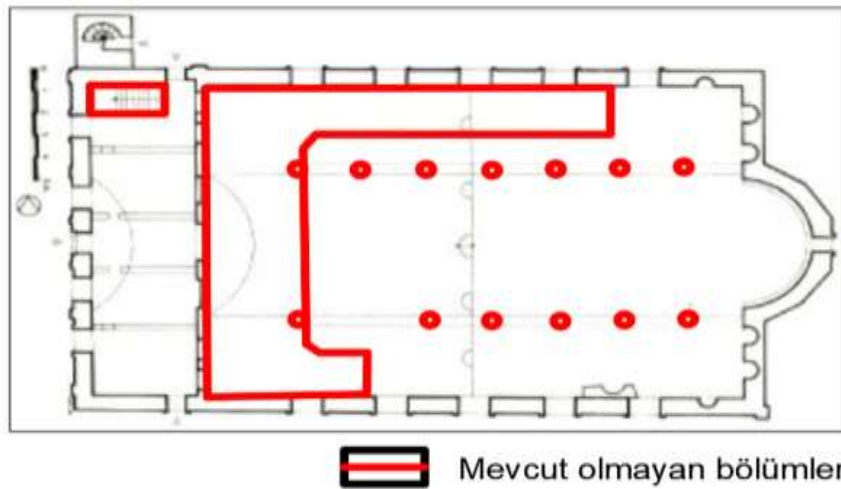

Şekil 9. a) Aydınpınar Kilisesi almasıık dizili duvarı

b) Dereköy kilisesi almasıık dizili duvarı (Erenler arşivi, 2024)

4. Kiliselerin Güncel Durumu

1983 tarihli rölövesine (Ötüken vd., 1983) göre Aydınpınar Kilisesi'nde var olan "U" şeklindeki galeri ve bu galeriye çıkan merdivenler günümüzde tamamen yok olmuştur (Şekil Şekil 10 ve 11a ve 11b).

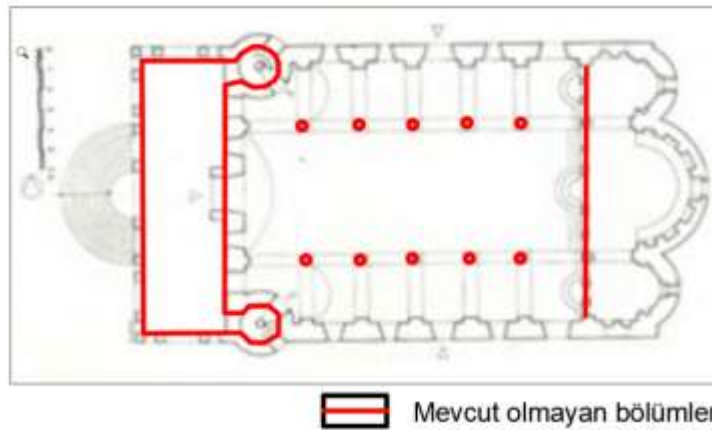
Şekil 10. Aydınpınar kilisesinin mevcutta olmayan bölümleri (Ötüken vd., 1983 çizimi üzerine işlenmiştir)

Şekil 11. a) Aydınpınar kilisesi 1983 yılı kat planı (Ötüken vd., 1983) b) 2014 yılı kat planı (Yıldız, 2018) c) Güney nef, ahşap sütunlar ve galerinin görüntüsü (1983 yılı) (Ötüken vd., 1983) d) Devrilen ahşap sütun ve yok olan galeri katı izi (Url 1)

Üst örtü eksikliği yapı içindeki bitkilenmenin artmasına, duvarlarda malzeme kaybına ve kaçak kazılar nedeniyle zeminin zarar görmesine yol açmıştır. Uydu görüntüleri, Aydınpınar Kilisesi'nin çatı örtüsünün 2010 yılına kadar mevcut olduğunu, çatının yok olmasıyla birlikte yapının hızla bozulmaya başladığını göstermektedir.

Benzer şekilde, Dereköy Kilisesi de üst örtüsünü kaybettikten sonra hızla bozulmaya başlamıştır. 1983 tarihli rölöve kayıtlarında var olan nefleri ayıran taşıyıcı ahşap sütunlar, galeri katı ve ikonastis tamamen yok olmuştur (Şekil 12 ve 13a-13b). Galeri katına çıkan ve bodrum katı ile bağlantı sağlayan merdivenlerin izi dışında, yapıya dair bu özgün unsurlar günümüzde mevcut değildir.

Şekil 12. Dereköy kilisesinin mevcutta olmayan bölümleri (Ötüken vd., 1983 çizimi üzerine işlenmiştir)

Şekil 14. a) Dereköy kilisesi batısında bulunan metruk yapı (Erenler arşivi, 2024) b) Doğusunda bulunan metruk yapı (Erenler arşivi, 2024)

Yapının kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilen yığma bir depo, yapının özgün dokusuna zarar vermektedir (Şekil 14a ve 14b). Ayrıca, duvarlarda kazıma ve boyama ile zarar verilmiş, yoğun bitki örtüsü taşıyıcı sisteme ve zemin döşemesine zarar vererek yapının strüktürel dayanıklılığını olumsuz etkilemiştir. 1983 yılı fotoğraflarında görülen ahşap ikonastisisin kabartmaları, Yunanistan'dan gelen ziyaretçiler tarafından sökülerek götürülmüş, ikonastisis bölümü zamanla tamamen yok olmuştur (Ötüken vd., 1983).

Dereköy Kilisesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından bir restorasyon projesi hazırlanmaktadır, ancak Aydınınar Kilisesi ile ilgili herhangi bir koruma veya proje çalışması bulunmamaktadır.

5. Kullanım Dışı Kalan Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesi ve Sürdürülebilir Koruma Stratejileri

Tarihi kiliseler, mimari ve kültürel miras açısından yüksek bir değere sahip olmalarına rağmen, nüfus hareketleri, ekonomik zorluklar ve bakım yetersizlikleri gibi nedenlerle özgün kullanımlarını yitirerek genellikle işlevsiz duruma düşmektedir. Bu tür yapıların, sahip oldukları mimari, tarihî ve sanatsal değerleri koruyarak yeniden işlevlendirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve toplumsal faydanın artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Yeniden işlevlendirme süreci, bu yapıların yalnızca fiziksel korunmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal belleğin sürekliliğini ve yerel kimliğin yeniden inşasını desteklemektedir. Tarihi kiliseler, kültür merkezleri, müzeler, sergi alanları veya eğitim ve sanat merkezleri gibi toplumun güncel ihtiyaçlarına hizmet eden işlevlere dönüştürülebilir. Bu dönüşüm, yerel ekonomiye katkıda bulunmanın yanı sıra, yerel halkın kültürel mirasla bağını güçlendiren bir araç niteliği taşır.

Cemaatsiz kalan kiliselerin sürdürülebilir koruma stratejileri çerçevesinde yeniden işlevlendirilmesi, çağdaş koruma ilkelerine uygun olarak, yapıların özgün mimari kimliği ve tarihsel dokusunun ön planda tutulmasını gerektirir. Bu süreçte çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik ilkeleri dikkate alınmalı; yapıların enerji etkinliği, uzun ömürlü kullanımı ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağlama potansiyeli gözetilmelidir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamanın yanı sıra, bu mirasın yaşayan bir unsur olarak toplumun kültürel ve ekonomik yaşamına entegre edilmesine olanak tanır.

Türkiye'de taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde düzenlenmektedir. Bu yasa kapsamında faaliyet gösteren Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları, kültür varlıklarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesine ilişkin kararlar almakta ve uygulamaları denetlemektedir. Yasal düzenlemeler ve koruma politikaları, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlama açısından hayati bir öneme sahiptir.

Bu çerçevede, tarihi kiliselerin özgün kimliklerini koruyarak yeni işlevler kazanması, yerel halkın bu yapılarla yeniden bağ kurmasını ve toplumsal belleğin sürekliliğini destekleyecektir. Ayrıca, bu tür dönüşüm projeleri, yerel ekonomiye katkıda bulunurken kültürel sürdürülebilirlik için sağlam bir temel oluşturacaktır.

5.1 Yeniden İşlevlendirme Kavramı ve Uygulamaları

Yeniden işlevlendirme, bir yapının yeni koşul ve gereksinimlere uyum sağlaması amacıyla yapılan, onu dönüştürmeye, yeniden kullanmaya veya modern gereksinimlere göre yükseltmeye yönelik tüm müdahaleleri tanımlamaktadır (Douglas, 2006). Tarihi yapıların sürdürülebilir bir şekilde yaşatılması, onların devamlı kullanımıyla mümkündür; bu doğrultuda, mevcut yapının yeniden işlevlendirilmesi ve yıkılmaya terk edilmemesi ya da eski haline dönmesine izin verilmemesi için esnek ve geri dönüşümlü tasarım çözümleri

tercih edilmelidir (Seeley, 1983). Bu süreç, yalnızca yapıların fiziksel korunmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yapıları topluma yeniden kazandırarak sürdürülebilirlik ilkesine katkıda bulunur (Sedova, 2022).

Yeniden işlevlendirme kavramı, ilk olarak 1931 yılında yayımlanan *Carta del Restauro* adlı belgede gündeme gelmiştir. Bildirgenin 4. maddesi, ayakta kalmış tarihi yapıların, özgün işlevlerine yakın ve yapısal bütünlüğüne zarar vermeyecek yeni kullanımlara adapte edilmesini teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, tarihi yapıların kimliğini koruyarak çağdaş gereksinimlere uygun hale getirilmelerinin önemini vurgulamaktadır. Benzer bir vurgu, 1964 tarihli *Venedik Tüzüğü*nde de görülmektedir. Tüzükte, “Anıtların korunması, her zaman onları toplumsal bir amaçla kullanmakla kolaylaştırılabilir” ifadesiyle, koruma süreçlerinde uyarlamalı yeniden kullanımın önemi ortaya konulmaktadır (ICOMOS, 1964). 1975 Amsterdam Bildirgesi de bu yaklaşımı desteklemekte, tarihi yapıların özgün karakteristiklerine saygı gösterilerek çağdaş işlevlerle uyumlandırılmalarını teşvik etmektedir. 2013 yılında yayımlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi’nde ise, yapının özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamına saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmakta; kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla yapıların çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi gereği ifade edilmektedir.

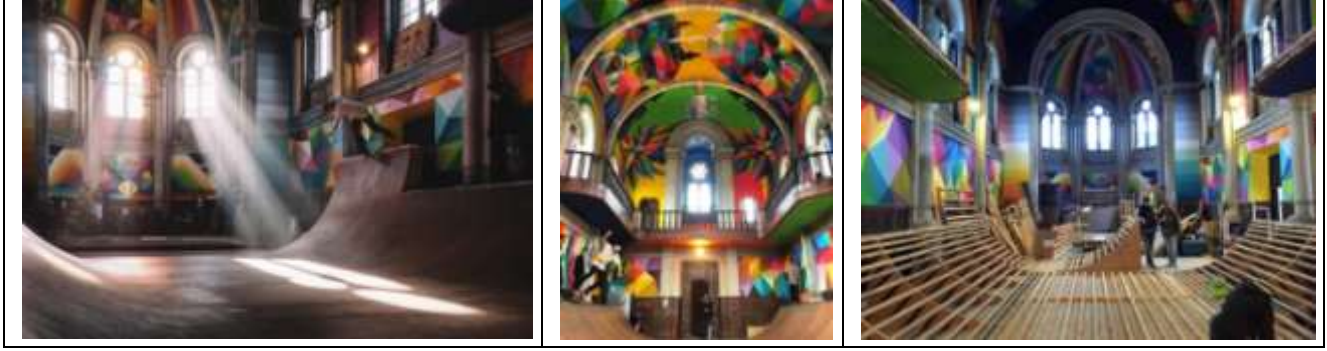
Tüm bu belgeler doğrultusunda, yeniden işlevlendirme, yapıların fiziksel, kültürel ve toplumsal sürdürülebilirliğine katkı sağlayan, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması açısından bütüncül bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu tür uyarlamalar, yapıların geçmişe bağlılıklarını korurken, günümüz toplumunun ihtiyaçlarına yanıt verecek bir esneklik kazanmasını sağlayarak mirasın sürekliliğine katkıda bulunmaktadır.

6. Kiliselerin Yeniden İşlevlendirilmesinde Uluslararası ve Türkiye Örnekleri

Dünyanın çeşitli bölgelerinde terk edilmiş kiliseler, farklı sosyal, kültürel ve kamusal işlevlerle yeniden işlevlendirilerek topluma kazandırılmaktadır. Özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da, bu yapılar kültür merkezleri, sanat galerileri, konser salonları veya topluluk etkinlik alanları olarak hizmet vermekte, böylece hem yerel halkın hem de turistlerin ilgisini çeken cazibe merkezleri haline gelmektedir.

Santa Bárbara Kilisesi

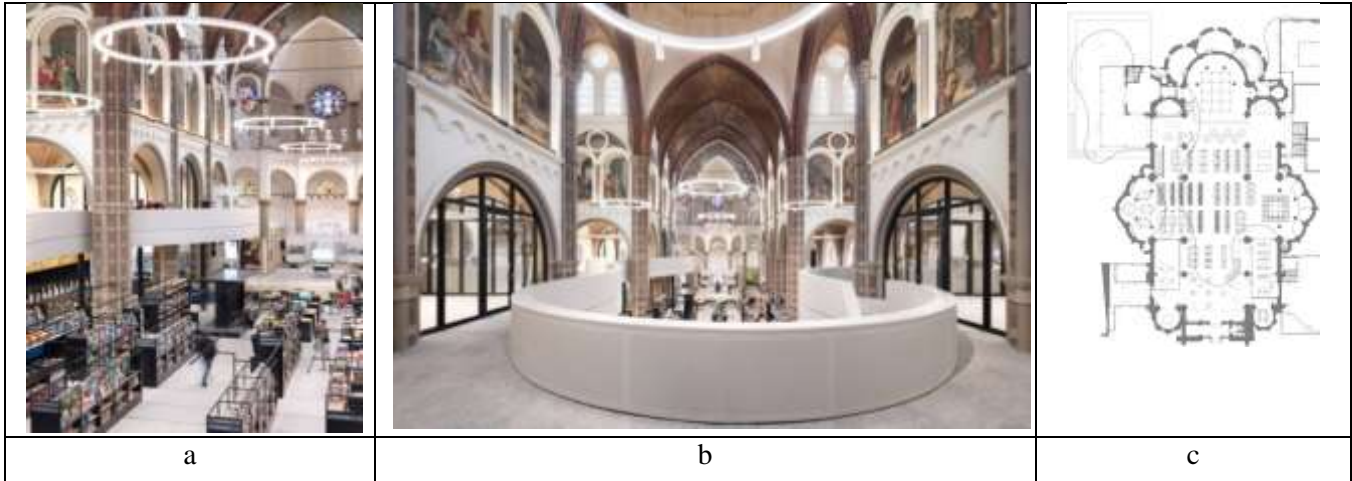
Santa Bárbara Kilisesi, İspanya’nın Asturias bölgesinde yer almakta olup 18. yüzyılda inşa edilmiştir. İspanya İç Savaşı sonrasında işlevsiz kalan yapı, zamanla ihmal edilerek bozulmaya başlamıştır. 2015 yılında özel bir girişimle ticari amaçlı olarak kayak pisti olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 15). Yapının naos bölümüne ahşap eklemeler eklenerek, bu yüzeyler renklendirilmiş ve iç mekân duvarları da canlı geometrik desenlerle dekore edilmiştir.

Şekil 15. Santa Bárbara Kilisesinin iç mekânına ait fotoğraflar (Url 2)

St. Peter Kilisesi

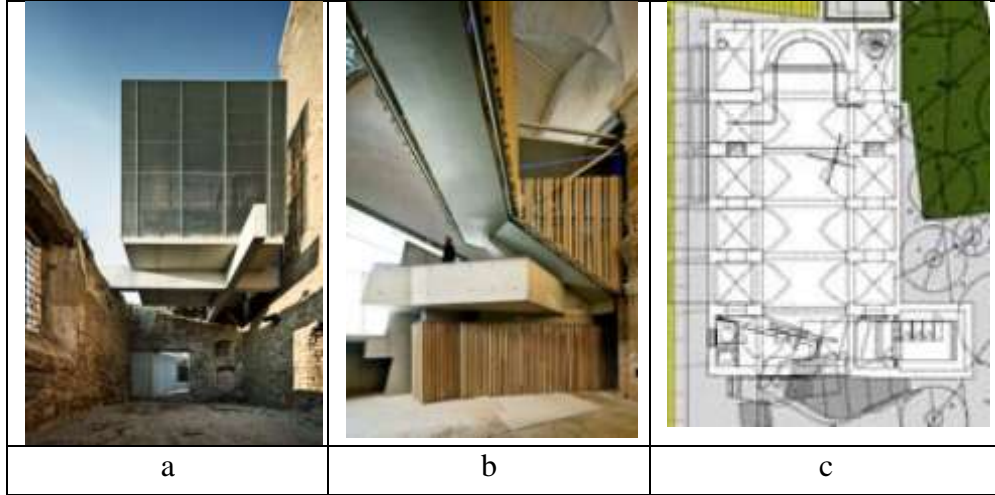
1881-1884 yılları arasında inşa edilen ve 1935 yılında genişletilen St. Peter Kilisesi, 2018 yılından bu yana Vught'ta kütüphane, müze ve toplum merkezi olarak hizmet vermektedir. Kiliseye, geleneksel doğrusal planına tezat oluşturan organik bir tasarımla asma kat eklenmiştir. Bu asma kat, pilasterler boyunca kıvrılan bir şerit şeklinde düzenlenerek iç mekânda yürüyüş yolları işlevi görmektedir (Şekil 16). Bu uyarlama, tarihi yapının geleneksel mimarisine modern ve işlevsel bir katkı sağlayarak toplum için yeni kullanım olanakları sunmaktadır.

Şekil 16. a) St. Peter Kilisesi naos görünümü b) a) Galeri bölümü görünümü c) Kat planı (Url 3)

Saint Francis Kilisesi

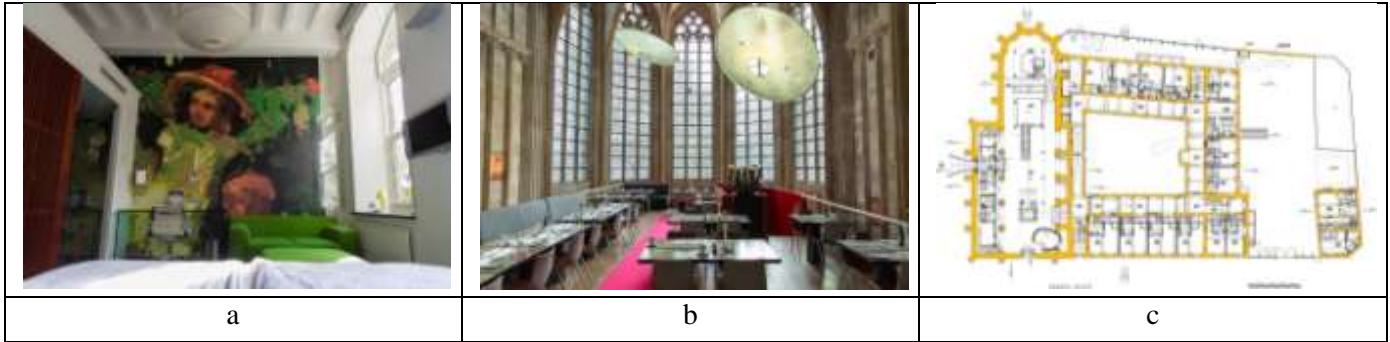
18. yüzyılda İspanya'da inşa edilen Saint Francis Kilisesi, 2011 yılında kapsamlı bir onarım sürecinden geçmiştir. Bu restorasyon çalışmasında yapının taşıyıcı sistemi güçlendirilmiş ve modern işlevsellik sağlamak amacıyla yeni öğeler eklenmiştir. Çürüme ve bozulma süreçlerini ortadan kaldırmak için müdahaleler yapılmış, dikey sirkülasyonu sağlamak amacıyla cam ve çelik malzemelerle merdiven ve yürüyüş alanları eklenmiştir (Sad Berenji & Moazen, 2024) (Şekil 17). Bu yenilikçi müdahaleler, yapının hem korunmasını hem de çağdaş yaşamın gereksinimlerine adapte edilmesini sağlamıştır.

Şekil 17. a)Yapıya eklenen dış mekânların görünümü b) Yapıya eklenen merdiven c) Kat planı (Url 4)

Kruisheren Manastırı

Maastricht'te bulunan eski Kruisheren Manastırı Kilisesi, 16. yüzyılın başlarında inşa edilmiş ve Fransız Devrimi sonrasında askeri depo ve kışla olarak kullanılmıştır. 2000 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2005 yılında tamamlanmış ve yapı özel mülkiyete geçirilerek 60 odalı beş yıldızlı bir otele dönüştürülmüştür (Şekil 18). Bu dönüşüm, yapının tarihsel dokusunu korurken çağdaş bir işlevsellikle buluşmasını sağlamış ve yapı, bu yenilikçi uyarlaması ile Avrupa Tasarım Ödülü'ne layık görülmüştür (Url-5).

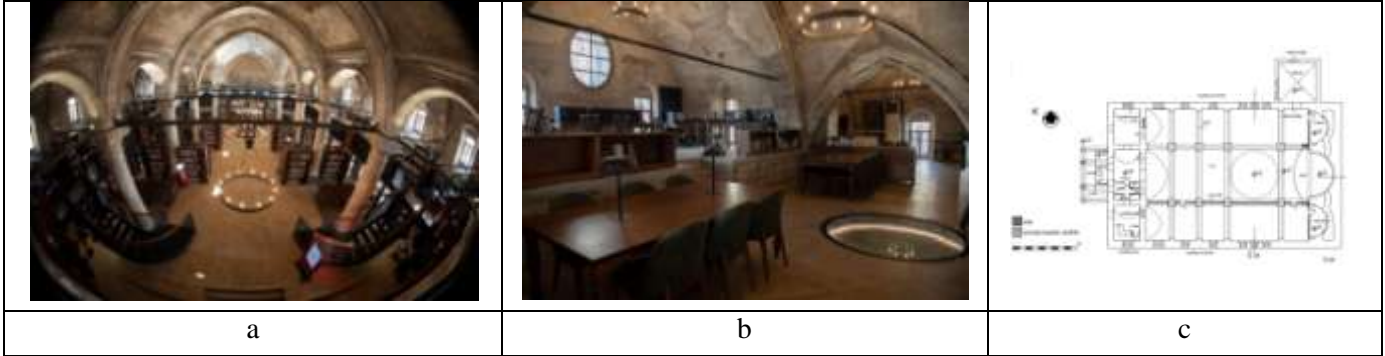
Şekil 18. a) Kruisheren Manastırı otel odası görünümü b) Yeme –içme bölümü (Url 5) c) Kat planı ((Url 6)

Bu örnekler, tarihi kiliselerin özgün mimari özelliklerine ve yapısal bütünlüğüne saygı gösterilerek çağdaş işlevlerle yeniden hayat bulabileceğini göstermektedir. Kiliselerin bu şekilde yeniden işlevlendirilmesi, toplumsal fayda sağlarken kültürel mirasın sürdürülebilirliğine de önemli bir katkı sunmaktadır.

Türkiye'deki tarihi kiliseler, yerel kültürel mirasın korunması ve çağdaş işlevlerle topluma yeniden kazandırılması amacıyla farklı şekillerde yeniden işlevlendirilmiştir. Aşağıda, Türkiye'de başarılı yeniden işlevlendirme örnekleri olarak öne çıkan bazı örnekler:

Meryem Ana Kilisesi (Surp Asdvadzadzin)

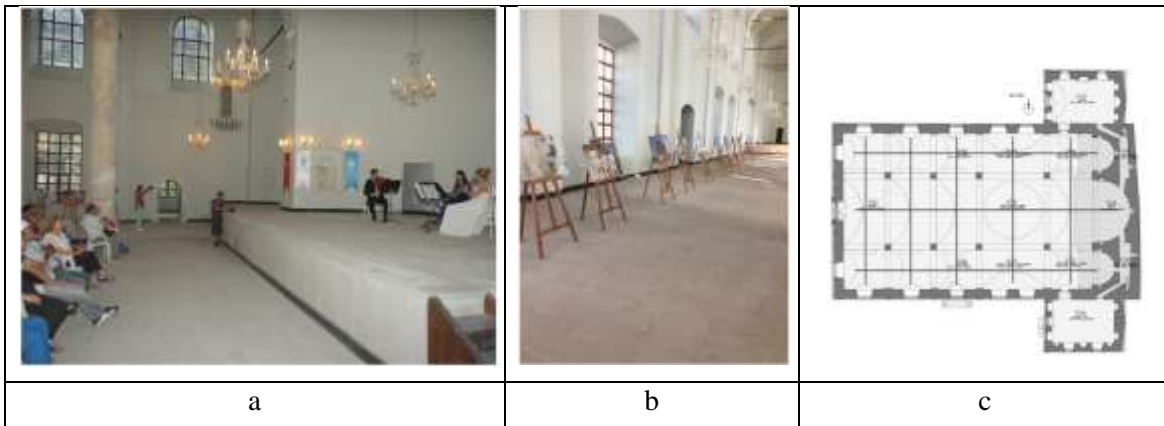
19.yüzyılda inşa edilen Meryem Ana Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilikal plana sahip olup, doğusunda yarım daire planlı apsis ile protesis ve diakonikon bölümleri bulunmaktadır. Kuzeydoğusunda bir vaftizhane yer alır (Açıkgöz, 2007). Günümüzde şehir kütüphanesi olarak yeniden işlevlendirilen yapıya, geri dönüştürülebilir özellikte çelik bir asma kat eklenmiş ve bu sayede mekânın çağdaş ihtiyaçlara uyarlanması sağlanmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. a) Meryem Ana kilisesi iç mekan görünümü (K.B.B., 2024) b) Naos görünümü (K.B.B., 2024) c) Kat planı (Açıkgöz, 2007)

Sivrihisar Ermeni Kilisesi

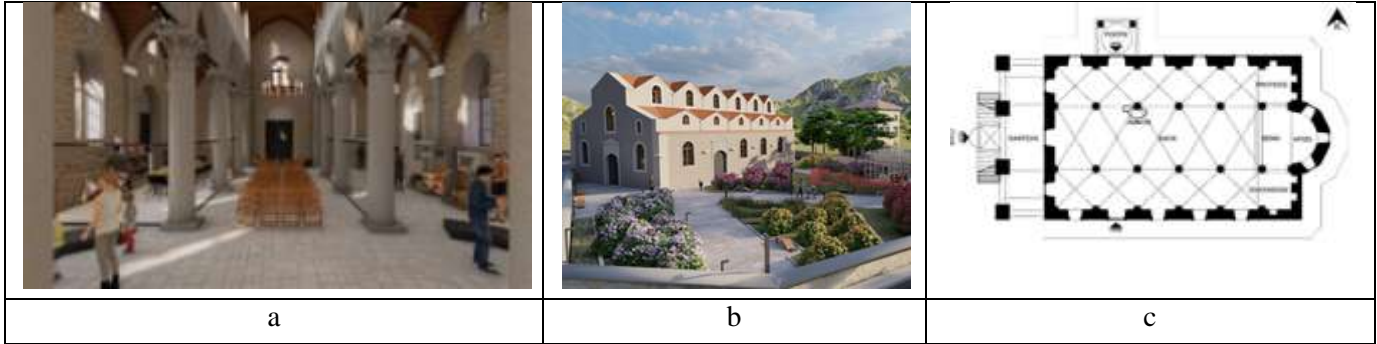
Eskişehir’de bulunan kilise, yapı kütleleri açısından doğu-batı yönünde dikdörtgen bir formda olup, plan düzeni bakımından üç nefli bazilika tarzında tasarlanmıştır. Naos bölümünde, kuzey-güney doğrultusunda iki sıra halinde sıralanan ve sivri kemerlerle birbirine bağlanan dört sütun ile üç nefli bir iç mekân oluşturulmuştur (Kaya, 2013). Yapı sergi ve konserler içeren bir kültür merkezi olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 20).

Şekil 20. Sivrihisar Ermeni Kilisesi bema görünümü (Dedeoğlu, 2019) b) Sergi alanı c) Kat planı (Dedeoğlu, 2019)

Aya İshotya Kilisesi

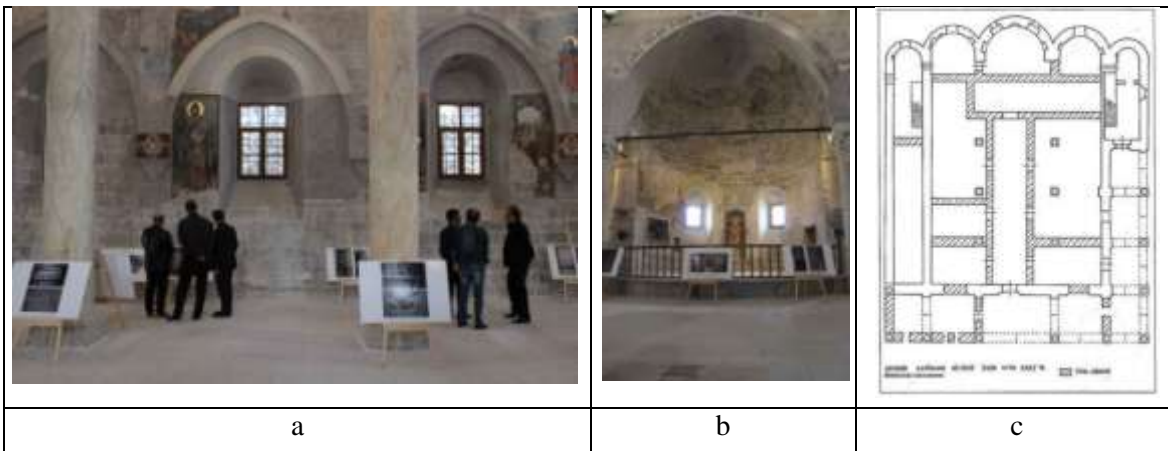
Isparta’da 19. yüzyılda inşa edilen Aya İshotya Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda uzanan naosu ve üç nefli bazilikal planıyla dikkat çekmektedir. Çapraz tonozlarla örtülen nefler, iki sütun sırasıyla ayrılmıştır (Aydın ve Şahin, 2018). Yapı, Isparta’nın kültürel mirası olan gül teması ile ilişkilendirilerek koku müzesi ve atölye alanlarını içerecek bir müze olarak işlevlendirilmek üzere planlanmaktadır (I.B., 2024) (Şekil 21).

Şekil 21. Aya İshotya Kilisesi koku müzesi projesine ait genel fotoğraflar (I.B.,2024) C) Aya İshotya Kilisesi kat planı (Certel, 2023)

Nevşehir Meryem Ana Kilisesi

19.yüzyılın en büyük Ortodoks kiliselerinden biri olan Nevşehir Meryem Ana Kilisesi, mübadeleye kadar kilise olarak işlev görmüştür. Mübadele sonrasında ise bir dönem cezaevi olarak kullanılmıştır (Pekak, 2009). Beş nefli ve beş apsisli olan yapı, restorasyon sürecinde cezaevi olarak kullanıldığı dönemden kalan eklerden arındırılarak sergi salonu olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 22). Bu dönüşüm, yapının özgün karakterini koruyarak topluma kültürel bir alan olarak kazandırılmasını sağlamıştır.

Şekil 22. a) Nevşehir Meryem Ana Kilisesi naos bölümü b) Apsis bölümü görünümü (I.B.2024) c) Hapishane olarak kullanıldığı döneme ait kat planı (Pekak, 2009)

Bu örnekler, Türkiye’de cemaatsiz kalan tarihi kiliselerin toplumsal faydaya hizmet edecek biçimde yeniden işlevlendirildiğini göstermektedir. Kiliselerin özgün karakterlerine saygı gösterilerek çağdaş işlevlerle yeniden kullanıma kazandırılması, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

8. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ve yurtdışındaki işlevsiz kalmış kiliselerin yeniden işlevlendirilmesi, kültürel mirasın korunması ve topluma kazandırılması açısından farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Yurtdışında çağdaş eklemeler ve modern malzeme kullanımıyla kiliselerin toplumsal ve ticari işlevlere adapte edildiği görülürken, Türkiye'deki uygulamalarda geleneksel yapısal dokunun korunmasına öncelik verilmiş ve modern müdahaleler daha sınırlı tutulmuştur (Tablo 1). Her iki yaklaşımın da kendine özgü olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ancak bu süreçte, yasal çerçevenin sağladığı olanakların ve sınırlamaların da dikkate alınması kritik bir öneme sahiptir.

Tablo 1. Kiliselerin yeniden kullanımı örneklerinin analizi

Kilise adı	Yeni işlev	İç mekânda çağdaş eklentiler	Yapının dış cephesine çağdaş eklenti	Yapının yakın çevresine ek yapı	Geri alınabilirlik	Eklenti malzemesi
Santa Bárbara Kilisesi	Kaykay Pisti	+	-	-	+	ahşap
St. Peter Kilisesi	Kütüphane	+	-	-	+	çelik, cam
Saint Francis Kilisesi	Kültür Merkezi	+	+	-	+	çelik, cam
Kruisheran Manastırı	Otel	+	-	-	+	çelik, cam
Meryem Ana Kilisesi	Kütüphane	+	-	+	+	çelik
Sivrihisar Ermeni Kilisesi	Kültür Merkezi	-	-	-	+	
Aya İshotya Kilisesi	Müze	-	-	+	+	
Nevşehir Meryem Ana Kilisesi	Sergi Salonu	-	-	-	+	

Türkiye’de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, tarihi yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi için bir temel oluşturmaktadır. Bu yasal düzenleme kapsamında, koruma kurulları tarafından alınan kararların, yapıların özgün kimliklerini koruyarak toplumsal faydaya dönük işlevler kazandırılması yönünde rehberlik ettiği görülmektedir. Benzer şekilde, yurtdışındaki yeniden işlevlendirme projeleri de yerel yasal ve yönetsel çerçeveler tarafından yönlendirilmekte, ancak bu süreçlerde ticari

işlevlerin de benimsendiği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki yasal düzenlemeler, ticari işlevlerden ziyade kültürel ve sosyal faydayı önceliklendirerek yerel halkın katılımını ve yapının tarihsel kimliğinin korunmasını teşvik etmektedir.

Bu bağlamda, işlevsiz kalmış kiliseler için önerilecek yeniden işlevlendirme modelleri, hem yerel ihtiyaçları hem de yasal çerçeveyi dikkate alarak geliştirilmelidir. Çalışma kapsamında incelenen Aydınpınar Mahallesi'nde merkezi bir konumda yer alan kilisenin çevresi ile sosyal ve ekonomik dinamiklerle güçlü bir ilişki kurabilecek kafe, butik restoran ya da yöresel ürünlerin sergilendiği ve satıldığı bir merkez olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu tür bir yaklaşım, hem yerel ekonomiyi canlandıracak hem de yapıyı toplumsal yaşama entegre ederek sürdürülebilir bir kullanım sağlayacaktır.

Dereköy Mahallesi gibi kırsal bölgelerdeki kiliseler için ise, daha çok yerel topluluğun sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına yanıt verebilecek işlevler önerilebilir. Örneğin, halk eğitimi, kültürel etkinlikler, çocuklar için eğitim ve oyun alanları, ya da toplulukların düğün, nişan gibi özel günlerinde kullanabileceği bir sosyal alan olarak işlevlendirilmesi, kilisenin yerel yaşamda aktif bir rol üstlenmesini sağlayabilir. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin sınırlı olduğu bölgelerde, aile sağlığı merkezi olarak işlevlendirme de değerlendirilebilir.

Her iki örnek için de önerilen işlevlerin, yapının özgün mimari kimliğine ve tarihî dokusuna saygılı bir şekilde hayata geçirilmesi önemlidir. Yapıların taşıyıcı sistemlerine zarar vermeyen ve mimari bütünlüğü koruyan çağdaş eklemelerle desteklenmesi hem estetik hem de işlevsel anlamda yenilikçi çözümler sunabilir. Bununla birlikte kilise yapısı, birden fazla işlevi bir arada barındıracak şekilde karma kullanım için de düzenlenebilir. Örneğin, bir kısmı müze olarak kullanılırken diğer alanları kafe, sanat atölyesi veya etkinlik alanı olarak işlevlendirilebilir.

Bu bağlamda yeniden işlevlendirme süreçlerinde, yerel halkın, sivil toplum kuruluşlarının ve uzmanların aktif katılımını içeren kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu sayede, işlevsiz kalmış dini yapıların fiziksel olarak korunmasının ötesine geçilerek, toplumsal belleği ve kültürel sürekliliği destekleyen sürdürülebilir bir model oluşturulabilecektir.

Sonuç olarak, yeniden işlevlendirme süreçlerinin başarıya ulaşması, yapıların tarihî kimliğini koruma, toplumsal faydayı artırma ve yerel halkın katılımını sağlama hedefleriyle bütünleşik bir şekilde ele alınmalıdır. Böylelikle, hem Türkiye'deki hem de yurtdışındaki kiliseler, toplumların kültürel ve ekonomik yaşamına değer katan birer "yaşayan miras" unsuru haline getirilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Açıköz, G., Ş. (2007). Kayseri Ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri Ve Korunmaları İçin Öneriler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, A., & Şahin, Ö. (2018). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya Yorgi Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi(17), 63-75.
- Aydın, E., & Özügül, A. (2019). Mudanya'nın 19. Yüzyıl Rum Kiliseleri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 28(2), Article 2.
- Aydın, E., (2019), Mudanya ve köylerindeki Osmanlı dönemi Rum kiliseleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Ayengin, Ş., (2017). Mudanya Aydınpınar (H. Apostoloi), Dereköy ve Erdek Ballıpınar Kiliseleri Yapım Sistemleri ve Malzeme Karakterizasyonlarının Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Certel, B. Y., (2021). Kişisel fotoğraf ve çizim arşivi
- Douglas, J. (2006). Building adaptation. Adaptive reuse of industrial buildings. Butterworth-Heinemann, 2006: 149-196.
- Fakıbbaba Dedeoğlu, E. (2019). Yeniden İşlevlendirilen Kilise Yapılarında İç Mekân Müdahalelerine Yönelik Analizler: Sivrihisar Ermeni Kilisesi Örneği. *Sanat Ve Tasarım Dergisi*(23), 77-103.
- Hanachi, P. & Shah-Teimouri, Y. (2022). Developing a Conceptual Framework for Adaptive Reuse in Conservation of Heritage Buildings. *Journal of Iranian Architecture Studies*, 10 (19), 25-45. doi: 10.22052/jias.2022.111863.
- I.B., (2024). Isparta Belediyesi resmî web sitesi. Erişim tarihi 2024.
- ICOMOS (1964). Venedik Tüzüğü, Anıtların Korunması ve Onarılmasına İlişkin Uluslararası Tüzük
- İzbrak, (1982), "Bursa", Yurt Ansiklopedisi, Cilt III, İstanbul, s: 1671-1727.
- Kaya, E. (2013). "Eskişehir'in Sivrihisar İlçesinde Bir Ermeni Kilisesi; Surp Yerortutyun Kilisesi", *Akademik Bakış Dergisi*, 37, 1-23.
- K.B.B., (2024). Kayseri Büyükşehir Belediyesi Resmî Web sitesi. Erişim tarihi 2024.
- Keos, (2024). Kent Coğrafi Bilgi Sistemi, Mudanya Belediyesi Resmi web sitesi, Kent Haritası.
- Koyuncu, (2014). Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına
- Yeni Bir Bakış: *Çanakkale Örneği. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (16), ss. 35-88.
- M.B.B. Mudanya Belediyesi resmî web sitesi. Erişim tarihi 2024.
- Ötüken. S., Acun. H., Durukan. A. ve Pekak. M.S. (DÖPA). (1986), Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Pekak, S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrimüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinassos)". *Bilig*, 51, s:203 -236.
- Pekak, S. (2009). Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), 249-277.
- Sad Berenji, Sh. & Moazen, S. (2024). Adaptive Reuse of Historical Churches: An Analysis of Eight Case Studies. *Journal of Revitalization School*, 2(2), 44-57.
- Seeley, I. H. (1983). Building economics: appraisal and control of building design cost and efficiency. Macmillan.
- Yahşi, (1998). Bursa'nın Tarihi Coğrafyası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. s:19-20 .
- Yıldız, E. (2018), Bursa ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Ortodoks Kiliseleri, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), s: 261-288.
- URL 1, <https://tarihgezisi.com/kiliseler/h-apostoloi-kilisesi-aydinpinar-koyu-kilisesi-mudanya-bursa/>
- URL 2, <https://freeyork.org/architecture/an-old-church-in-spain-transformed-into-a-skate-park-covered-in-murals-by-okuda-san-miguel/>
- URL 3, <https://www.archdaily.com/892558/library-museum-and-community-center-de-petrus-molenaar-and-bol-and-vandillen-architects>
- URL 4, <https://www.archdaily.com/251389/convent-de-sant-francesc>
- URL 5 <https://collectedbyoostwegel.nl/all-articles/history-kruisherhotel-maastricht>
- URL 6, Kruisherhotel https://archi.ru/russia/image_large.html?id=241517

ANTİK ÇAĞDAN GÜNÜMÜZE MİTOLOJİ VE İÇ MEKAN TASARIMI İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOPOLİTİK BİR BAKIŞ

Doçent Dr. Çağrı Yalçın

ORCID:0000-0002-8408-9190

E-Posta: cagri.yalcin@dpu.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Kütahya Türkiye

Doçent. Elif Özdoğlar

ORCID:0000-0002-9997-9487

E-Posta: elif.ozdoglar@dpu.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Kütahya Türkiye

İlayda Kuş

ORCID:0009-0008-0147-3957

E-Posta: ilayda.kus0@ogr.dpu.edu.tr

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Kütahya Türkiye

Özet

Antik çağ uygarlıklarının ürettikleri bilim, tasarım ve sanat materyalleri bugün teknolojisinin pek çok yönden alt yapısını oluşturmaktadır. Bu uygarlıklara ait pek çok mekan tipolojisi ve iç mekan donatıları malzeme ve üretim teknolojilerinin gelişmesiyle başkalaşarak kullanılmaya devam etmiştir. Tasarım anlayışları hususunda ise dönemsel bakış açılarındaki farklılıklara rağmen halen etkililiğini sürdüren ortak payda ihtiyaçlardır.

Bu uygarlıkların tasarım anlayışlarını şekillendiren unsurlar arasında mitolojik öğelerin kurgulanmasında dogmalar ve inanç sistemleri, sosyopolitik hamleler, sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler gibi etkenler etkin rol oynarken, bugünün tasarım anlayışları şekillendirilirken mitolojiden faydalanırken trendler, istek ve arzular, estetik kaygılar ön plana çıkmaktadır. Geçmişte kutsiyet atfedilen mitolojik unsurlar; inanç sistemine ithafen tasarlanan tapınak, sunak gibi mekanlar ve bu mekanların iç mekan donatıları bir uygarlığın sosyopolitik gücünü fiziksel olarak ortaya koyarken, bugün bu mekanların üç boyutlu dijital yorum tasarımları çeşitli algısal-kavramsal sanat ürünlerinde tasarım nesnesi olarak yer bularak bir yumuşak güç unsuru olan kamu diplomasisi araçlarına dönüşmüşlerdir.

Kültür katmanlar halinde olduğundan güçlü bir yapıya sahiptir. Bu katmanların temelinden sarsılmadıkça yok olması mümkün görünmemektedir. Mitoloji kültür ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle gelecek kuşaklarda tasarım alt yapılarında etkinliğini sürdürecektir. Gelecekte yoruma dayalı dijital tasarımların özellikle 2000'li yıllarda ön plana çıkan dijital/sanal müze, sinema, dizi, oyun, dijital deneyim mekanları gibi alanlarda yeniden canlandırılmaya devam edeceği ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Mitoloji, Dijital, Sanal

A SOCIOPOLITICAL PERSPECTIVE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MYTHOLOGY AND INTERIOR DESIGN FROM ANCIENT TIME TO THE PRESENT

Abstract

The science, design and art materials produced by ancient civilizations form the basis of today's technology in many aspects. Many space typologies and interior furnishings belonging to these civilizations continued to be used by changing with the development of materials and production technologies. Regarding design concepts, the common denominator that still remains effective despite the differences in periodic perspectives is needs.

While factors such as dogmas and belief systems, sociopolitical moves, and relations between social classes play an active role in the construction of mythological elements among the elements that shape the design concepts of these civilizations, trends, wishes and desires, and aesthetic concerns come to the fore when using mythology while shaping today's design concepts. Mythological elements that were attributed sanctity in the past; While places such as temples and altars designed for the belief system and the interior furnishings of these places physically reveal the sociopolitical power of a civilization, today the three-dimensional digital interpretation designs of these places find a place as design objects in various perceptual-conceptual art products and serve as an element of public diplomacy, an element of soft power.

Since culture is formed by layers, it has a strong structure. It does not seem possible for these layers to disappear unless their foundations are demonstrated. Mythology is directly linked to culture. For this reason, it will continue to be effective in design infrastructures in future generations. It is predicted that in the future, digital designs based on interpretation will continue to be revived, especially in areas such as digital/virtual museums, cinemas, TV series, games and digital experiences, which came to the fore in the 2000s.

Key Words: Antiquity, Mythology, Digital, Virtual

GİRİŞ

Mitoloji insanoğlunun Dünya'nın mevcudiyeti, yaratılışın hikayesi ve yaşanan olayları anlamlandırmak üzere kurguladığı ve/veya derlediği uygarlık ekseninde kültüre dayalı ve bütüncül bir rehberdir. Mitolojiler üretildiği topluma dairdir ve o toplumun özelliklerini ve nasıl yönetildiğini yansıtır. Bu nedenle sosyopolitik ile de doğrudan ilişkilidir. “Mitoloji, doğa karşısında yapayalnız olan insanoğlunun, yaratıcısını ve varoluş sebebini adlandırma adına uydurduğu öykülerin ve hayallerin bütünüdür.” (Bazyar, 2016). Mitolojinin öyküleri arasında çok sayıda kurgusal tasvir olmasına rağmen tüm anlatılar kurgusal olmak durumunda değildir. Çok farklı kültürlerde benzer şekilde betimlenmiş gerçek ya da gerçek olduğuna inanılan öykülerin de uygarlıkların mitolojilerinde yer bulduğunu görmek mümkündür. Yani mitik olayların tamamını hayal ürünü olarak tanımlamak eksik kalabilir, tufan olayı buna örnek gösterilebilir (Kökten, 2014). Antik dönemde mitoloji bir anlamlandırma biçimi olarak, inanç sistemini tanımlayarak toplumun düzeninde rol oynamıştır. Ulutürk'e göre mitoloji milli psikolojinin ilk kaynağı olarak dünyayı algılama sistemi ve algılamayı sistemleştirme biçimidir (Ulutürk, 2012). Milli değerler barındırması onu politik kılarken, politikacılar da güçlerini gösterme, prestij kazanma ve felsefelerini tanımlamada mitolojiden yararlanmışlardır.

Mitoloji bazı kaynaklara göre kolektif bilincin çıktıkları arasında tariflenir ve sosyal toplumu tanımlamada önemli bir enstrüman olan kültürü oluşturma açısından işlevseldir. (Arpaguş, 2003). Bu bağlamda Teogonik, Kozmogonik, Antropogonik, Eskatolojik olarak dört farklı türde incelemenin mümkün olduğu mitoloji hem bilim hem bilinç nesnesi olarak görülebilir (Yağmur, 2018). Kolektif bilinç anlayışının yanı sıra kültürler arası temaslar da ortak bakış açılarını açıklayabilir.

Antik çağ uygarlıklarının ürettikleri bilim, tasarım ve sanat materyalleri bugün teknolojisinin pek çok yönden fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik alt yapısını oluşturmaktadır. Mitoloji bugün inanç ve yönetim sistemi olmaktan çok sanat materyallerine altlık oluşturan zengin bir kültür nesnesidir. Çünkü antik dönemde mitlerle açıklanmaya çalışılan pek çok olay bugün pozitif bilimlerle açıklanabilmektedir. Örneğin İskandinav mitolojisinde Odin'in oğlu Thor şimşek tanrısıdır. Bugün şimşek bir doğa olayı olarak bilimsel bir karşılığa sahiptir.

Antik çağ üretimin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde üretimin yoğun olmasının çok sayıda nedeni vardır. Yöneticinin varlığı ve felsefesi üzerine kanıt bırakma arzusu, yöneticinin kendinden önceki yönetimlere göre farkını ve gücünü ortaya koyma ihtiyacı, emekçi kesimin yöneticiye, ruhban sınıfa ve inanç sistemine olan bağlılıkları, ruhban sınıfının ise sosyal düzeni koruma çabaları ve kölelik sisteminin yoğun çalışma şartlarına maruz bırakılması üretimin artmasına ve devamlılığına katkı sağlayan sosyopolitik nedenler

arasında sayılabilir. Mitoloji kültürel unsurların bir derlemesi olarak yalnız inanç değil yönetim sistemlerinin de bir anlatı dizisidir. Henüz semavi dinlerin olmadığı antik dönemde mitolojik unsurlar inanç sistemlerinde önemli yer tutmuş, yönetim sisteminin tanımlanmasında da etkin rol oynamıştır. Mısır hükümdarlarının Tanrı-Kral vasfı da politik güçlerinin yanında dinsel güçlerinin olduğunun göstergesidir.

Her anlatı fiziksel kimlik ortaya koyma konusunda tasarımdan ve mekandan faydalanır. Antik Çağ'da mitolojinin de sosyopolitik kimliğini kurgulaması için tasarım ve mekana ihtiyaç duyduğu günümüze ulaşan çeşitli örnekler üzerinden görülebilmektedir. Örneğin Augustus ve Marcus Antonius arasındaki rekabet ortamında Augustus kendini Apollon'un Marcus Antonius ise kendini Dionysos'un temsilcileri olarak konumlandırmışlar ve bunu aktarmak için sikke tasarımlarından propaganda unsuru olarak faydalanmışlardır (Albasan, 2020). Siyasal propaganda binlerce yıllık politik bir gelenek olarak tasarım nesnelere kullanmıştır. "Mısır piramitleri hükümdarların kabiliyetlerini sergilemesi yönüyle siyasal propaganda faaliyetleri içerisinde değerlendirilmektedir." (Avcı& Orwell, 2018). Mekânsal bağlamda mitoloji özgün mekanlar kurgulanmasını sağladığı gibi, alışlagelmiş mekanların iç mekan tasarım anlayışlarına da etki etmiştir.

METODOLOJİ

Bu araştırma kapsamında mitoloji ve mekan arasındaki ilişki, mekan tasarımına etki eden sosyopolitik faktörler, mitoloji, sosyoloji ve politika arasındaki bağıntılar gibi temel hususlar incelenmeye çalışılmıştır. İlk mimari kitap olan Vitruvius'un "Mimarlık Üzerine On Kitap" adlı eserinden halen güncelliğini koruyan ve yayınlanmaya devam eden bir yapıt olduğundan ve Elif Özdoğlar tarafından yazılan Antik Çağda Mitoloji ve Mimari İlişkisi isimli kitaptan antik döneme dair bulgular edinmek adına yararlanılmıştır. Konu ile ilgili literatür çalışması yapılmış, konu ile ilgili çalışmalar taranmış ve konu ile örnekler saptanmaya çalışılmıştır. Yumuşak güç ve günümüz modern politikalarının algısal-kavramsal yapıtlar üzerinden değerlendirmesinin yapılabilmesi için ise mitoloji odaklı güncel sinema eserleri izlenmiş ve literatür üzerinden incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Mitoloji Antik Çağ toplumları için kültürü tanımlayan, milli değerleri derleyen, yönetici ve tebaasının konumunu tanımlayan, toplumun görev ve sorumluluklarını belirleyen, ruhban sınıfı niteleyen ve onların toplum düzeni üzerinde etkilerinin sınırlarını çizen görevler üstlenmiştir. Uygarlıklar arasındaki politik, sosyal, ticari etkileşimlerle beraber birtakım mitik değerler kültürler arasında sıçrama yapmış ve birden fazla uygarlık için ortak değer haline gelmiştir. Örneğin Roma mitolojisindeki Jüpiter'in, Yunan mitolojisindeki karşılığı Zeus, Mezopotamya mitolojisindeki karşılığı ise Marduk'tur. Mezopotamya'nın Antik Çağ'daki inanç sistemi irdelendiğinde tanrıların bir kısmının Sümer, diğer kısmının ise Sami orijinli tanrılar oldukları görülmektedir

(Hoffner, 2010). Sosyal bir varlık olan insana ait ortak tinsel ve fiziksel eylemlerde farklı biçimlerde pek çok mite yerleşmiştir. Yıldırım kahramanlıkla alakalı olan öykülerin dört temel unsuru barındırdığını belirtir bunlar: hikâye, kahramanlık, ulusallık ve olağanüstülüktür (Yıldırım, 2017).

Tüm bunların yanı sıra uygarlıklara ait öz değerlerden de söz etmek mümkündür. Örneğin, şifalanma ve arınma konusunda yıkanma insanlık için ortak bir eylemdir. Sümer uygarlığında, Asur saraylarında, Mısır saray komplekslerinde ve aristokrat ailelerin saraylarında yıkanma odalarına rastlanmıştır, ancak bu eylemi toplumsal zemine yayan uygarlık “Hygieia” adında bir sağlık tanrıçası yaratan Yunan medeniyeti olmuştur (Fitoz, 1999). Hygieia’nın babası ise sağlık ve tıp tanrısı “Asklepios”tur (Ağartan, 2009). Roma’da ise Aesculapius Asklepios’u karşılarken, Hygieia’yı ise Valetudo karşılamaktadır (Güçlü, 2024). Gılgamış Destanı’ndan, Hygieia’nın kadehine yılan sembolü bu hususta ortak bir dili aktarır (Ordu ve diğerleri, 2014). Japon toplumunun Şintoizm inancına temel oluşturan mitolojisi banyoda iki farklı yıkanma alanı yaratmıştır (Arslan&Paktaş, 2021). Roma ise Etrüskler’den öğrendiği su teknolojilerini mühendislik ve tasarım anlamında geliştirerek su kemerleri, kanalizasyon sistemleri, köprüler, latrinalar, çamaşırhaneler ve hamamlar inşa etmişlerdir. Latrinalar halkın politik ve sosyal sohbetlerde buldukları umumi tuvaletlerdir. Roma hamamları ise merkezden kırsala kadar hemen her yerel yönetim biriminde inşa edilmiş, toplumun hem dinsel arınma hem de sosyalleşme mekanları olmuşlar ve bu mekanlar çoğu zaman ücretsiz olarak hizmet vermişlerdir. Roma’da yaşanan Justinianus Veba’sı gibi salgınlara çözüm getirdiğine inanıldığından kitlesel hijyen için hamam, latrina gibi mekanlar tasarlanmış ve yaygınlaştırılmış, Romalı idareciler, asayiş bozan durumlar yaşandığında hamamları çeşitli süreler belirleyerek halkın kullanımına kapatarak onları cezalandırma yoluna gitmiştir. Su konusuna önem veren uygarlığın mitolojisinde sağlık alanında yılan biçimli şifa tanrıçası Angitia, şifa tanrısı Apollo, Güneş ve Şifa tanrısı Bona Dea, doğurganlık tanrıçası Cardea, organlara başkanlık eden tanrıça Cloacina, lağım kanalı tanrıçası Endovelicus çok sayıda karakterin bulunması da bu konuya verilen sosyopolitik önem ve sonucunda üretilen mekanlarla ilişkilidir (Güçlü, 2024).

Hastalıkların kökenlerinin de mitlere bağlı nedenleri olabileceği de düşünülmüştür. Mezopotamya mitolojisinde ifritlerin ve şeytanların hastalık yapabileceği düşünülmüş, Namtar’ın veba, Idpa’nın sıtma’nın nedeni olduğuna inanılmıştır (Uncu, 2013). Hastalıkların tedavisinde de yine dinsel/mitik metotlar pek çok uygarlık tarafından uygulanmıştır. Ayrıca tıp eğitimi veren kurumlar, tıp merkezleri, sağlık tanrıları/tanrıçalarına adanan tapınaklar ve kültler de inşa edilmiştir. Hellenistik Dönemde Smyrna’da, Doktor Hikesios’un tıp okulu bunlara bir örnektir (Özcan& Saatçi, 2022). Bu yapıların inşası yöneticiye propaganda yapma, prestijini ifade etme, halkına hizmet etme ve mitini güçlendirme imkanı tanımış ve sosyal düzen de bu yolla sağlanabilmiştir. Vitruvius Asklepion adı verilen tapınma ve sağlık yapılarının iç mekan tasarımında

açıklıklar bırakılması gerektiğinden söz etmiş ve nedenini nimflerin içeriye rahatlıkla girerek hastaları iyileştirebilmesine bağlamıştır. Lokasyon olarak ise temiz havaya ve suya yakın bir bölgede konumlandırması gerektiğinden söz etmiştir. Bugün de nedeni mitik olmasa da hastalıkların yayılması riskine karşı sağlık yapılarının iç mekan tasarımında havalandırma ve hijyen önemli unsurlardır.

Mimari yapıların süslemelerinde de mitolojik karakterlerin betimlemelerine yer verilmiştir. Günümüzde Berlin’de bulunan Bergama Müzesi’nde bulunan ama aslen Irak topraklarında Babil’i canlandırma projesi kapsamında Babil kralı II. Nebukadnezar tarafından inşa ettirilmiş olan İştar Kapısı bu bağlamda önemli bir örnektir. Kral aynı zamanda bu proje kapsamında Mezopotamya mitolojisinin önemli değeri Marduk adına yapılan tapınağının restorasyonunu da yaptırmıştır. Lamassular ise genellikle kapılara eklenen heykellerle mekanın koruyucusu olmuşlardır. Tuğla malzeme ile inşa edilen kapı ise savaş ve aşk tanrısı İştar (İnanna) adına yaptırılmış ve Nebukadnezar’ın politik gücünün de simgesi olmuştur. Kapının süslemesinde yer alan mitolojik yaratıklar Mushusu, Adad ve Marduklardır. (Özdoğlar, 2023) Bu proje ve özelinde bu yapı hem topluma bir hizmet unsuru hem mimari bir değer hem de Nebukadnezar’ın projesinin başarısının politik bir sembolüdür.

Resim 1: İştar Kapısı'nın Babil'de inşa edildiğİ sıralarda ortaya çıkmış olabileceğİ şekliyle bir sanatçı tarafından tasviri c. MÖ 575. Eski Dünya oyunundan. Url-1

Antik dönemde tapınaklar bir mimari yapı tipi olarak dini merkezler olmalarının yanı sıra sosyal dayanışma merkezleri olarak da görev yapmışlardır. Örneğın Asklepionlar yalnız sağlık tanrısı adına yapılmış tapınaklar olarak değil sağlık yapıları olarak da hizmet vermişlerdir. Tapınaklar bir uygarlığın mitik, politik ve sosyal felsefesini tasvir etmek açısından da mimariden faydalanmışlardır. Yazılıkaya'daki Açık hava TapınağI'nın ana odasının arkasında tanrıların solda tanrıçaların sağda olduğu tanrı ve tanrıçaların iki eşit sırada

resmedildiği düzen (Hoffner, 2010) Hitit kültüründe kraliçe tavannanın önemini, kadın erkek eşitliğine verilen değeri göstermektedir.

Vitruvius ise Tapınağın bakış yönünden söz ederken, teknik bir sınırlandırma olmadığında selladaki (cella) heykelin gökyüzünün batı tarafını görmesi gerektiği ilkesine göre tasarlanması gerektiğini bu sayede adak ve kurbanlarla sunağa yaklaşanların heykelin önünde dururken gündoğumu yönünde olmaları ve tanrıların heykellerinin de ibadetlerini yapmaya gelenleri onları izliyormuş gibi görünmesine bağlamıştır. Mimar ayrıca sunakların dua edenlerle kurban adayanların yukarıya, tanrıya doğru bakabilmeleri için tapınak içindeki heykellerden daha aşağıda yer almaları gerektiğinden bahsetmiştir. Bugün de dini yapıların tasarımında yüksek tavanlı mimarinin tercih edilmesi, kulun yaratan karşısında ne denli aciz olduğunu betimlemektir. Bu uygarlıklara ait pek çok mekan tipolojisi, iç mekan donatıları, malzeme teknolojisi ve üretim teknolojilerinin gelişmesiyle başkalaşarak kullanılmaya devam etmiştir. Tasarım anlayışları hususunda ise dönemsel bakış açılarındaki farklılıklara rağmen halen etkinliğini sürdüren ortak payda ihtiyaçlardır. Arap mitolojisinde Gumdân tapınağı, Necran hurma ağacı, Riyâm tapınağı, Uzza hurmalığı gibi kutsal mekânlara yer verilirken öz kültürdeki önemli bir yemiş olan hurmanın mekansallaştırıldığı gözlemlenebilir (Oğur, 2022).

Mezopotamya tapınaklarında törene katılanlara yapılan ikramlar halkın, tapınaklara sunulan kurbanlar ise tapınakta görev yapan personelin karnının doymasını sağlamıştır. Büyük ölçekli tapınakların ise balıkçıları mevcuttur (Mutlu, 2014). Bu bağlamda sosyal düzenin işlenmesi mimari bir yapının işlev doğrultusunda kurgulanmasıyla sağlanmıştır. Sosyo-politik hiyerarşi bakımından qadıstumların statüsü silindir mühürlerle sembolize edilmiştir (Kılıç & Duymuş, 2009). Roma kentlerinde özellikle üç Roma tanrısı (Jüpiter, Juno, Minerva)'dan herhangi biri için tapınak kurulmuş, bu tapınakların podyumunun önünde toplanan kitleye hem politik hem de dini açıklamalar yapılmıştır (Turgut, 2019).

Yunan şehirlerinde kamu binalarının konumlandığı ve törenlerin yapıldığı kent merkezi Agora adıyla anılırken, Roma'da ise kentin kalbi forum olmuştur. Bu kent merkezleri hem politik hem de sosyal olayların gerçekleştiği alanlardır. Bugün de kentler bir merkez etrafında konumlanırlar, bu merkezlerde kamu yapıları, dini mekanlar, eğitim yapıları, ofisler, konutlar, mağazalar gibi kente değer katan mimari yapılar bulunur ve düzenlenen etkinlikler genellikle bu alanlarda gerçekleştirilir. Roma kentlerinde, halkı yeraltındaki tanrılarına karşı koruduğuna inanıldığından kent kontrol altına alındığında sınırları tunç bir saban kullanılarak çizilirdi (Turgut, 2019). Kent yeni kuruluyor ise arazinin uygunluğu kurban edilen hayvanların iç organlarının incelenmesi ve augur adı verilen kahin-rahiplerin kuşların uçuşunu izlemesiyle belirlenirdi. Bugün kentlerin kurulmasında rüzgar yönü halen önem taşımaktadır. Herhangi bir sanayi yapısı kurulacaksa toprak ve havayı ne derece etkileyeceği çeşitli yöntemlerle belirlenir ve teknolojik imkanlar doğrultusunda gerekli önlemler alınır.

Roma Uygarlığı'nda toplum patriciler, plepler, cliensler ve köleler olarak dört sınıfa ayrılmaktaydı. Patriciler zengin ve soylu sınıfı, plepler tüccar sınıfını, cliensler çiftçi sınıfını temsil etmekteydiler. Bunun yanı sıra hemen her Antik Çağ uygarlığında sosyal sınıfların varlığı ve köleler mevcuttu. Ancak bu sahip oldukları imkanlar ve imtiyazlar farklıydı. Sınıflar arasında zenginleşme, başarı sağlama ve benzer durumlarda hareket edebilme kabiliyeti de yine uygarlıklar arasında değişiklik göstermekteydi. Konut tasarımlarında; malzeme seçimi, planlama, dekoratif süslemeler gibi hususlarda bu sosyal statü farklılıkları etkin yer tutmaktaydı. Roma'nın en önemli dekoratif süsleme unsurlarından mozaikler Lupa Romana tasvirli mozaikler kamusal alanlar ve villalarda kullanılmaktaydı (Akın, 2023). Domuslarda triclinium yemek odalarında yer döşemesine çeşitli gıdalar mozaik sanatı ile işlenerek tanrılara yemek sunulmaya çalışılmıştır. Yine bu tip konutlarda köpek beslendiği taktirde konutun girişinde vestibulum adı verilen giriş kısmında yer döşemesi üzerinde evde köpek olduğuna dair uyarı mozaik sanatıyla işlenmiştir.

Resim 2: Pompei'den bir mozaik Url-2

Domuslar, varlıklı patrici sınıftan ailelerin kullandıkları müstakil konutlardır. Vestibulum adı verilen giriş kısmının her iki yanında tabernae adı verilen dükkanlar yer alır. Ana salon olan atrium büyük bir holdür, cubiculum adı verilen yatak odaları, alae adı verilen odalar, triclinium adı verilen yemek odası culina adı verilen mutfak, tablinum adı verilen ev-ofis atriuma açılırdı. Bu bölüme antica adı verilirken, postica adı verilen bölümde de yatak odaları, yemek odası, teras ve peristilyum yer alırdı. Villalar ise patrici sınıftan ve senatodan ailelerin kırsal ikametgahlarıydı. İnsulaeler ise plebler ve orta gelirli ailelerin yaşadığı çok katlı yaklaşık 4-5 katlı yapılarıydı. Capannalar ise düşük gelirli aileler ve kölelerin konut olarak kullandığı kulübelardı. Tapınaklarda tanrı ve tanrıçaların evi olarak görülürdü. Bu bağlamda Roma'da konut tipolojilerinin çeşitlenmesi hususunda sosyopolitik etkili olmuştur. Mitolojide yer üstü kadar yer altı da mekan olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Yer altının şeytanın sahibi olduğu cehennem ile özdeşleştirilmesi Türk mitolojisinde görülmektedir (Çatal, 2021).

Bugün mitolojik unsurlar, kamu diplomasisinin enstrümanlarından olan yumuşak güç ile politik değer sağlamaktadır. Yumuşak güç Joseph Nye tarafından 1990'lardan itibaren ortaya konan bir politik kavramdır

(Çavuş, 2012). Yumuşak güç, bir ülkenin gayelerine ulaşma hususundaki çabasına, diğerlerinin zihnini ve kalbini kazanarak onları da ortak etmesine dayanmaktadır. (Yılmaz, 2011) Silahlı güç olarak da tanımlanabilecek sert güç, bugün gelişmiş ve nükleer silahların söz konusu olduğu günümüz Dünyası'nda oldukça tehlikelidir. Savaşlar ve sıcak çatışmaların taraflarına yarardan çok zarar getirmesi muhtemeldir. Yumuşak güç ise bir ülkenin kendi felsefesini başka ülkeler ve/veya geniş kitlelere silahsız bir biçimde benimsetebilmesine dayanır. ABD'nin yumuşak güç unsuru haline gelen blue jean dünyanın hemen her yerinde kabul gören ve tercih edilen bir moda tasarım nesnesidir. Bugün mitolojik unsurlar ülkelerin yumuşak gücünü yansıtmak için de kullanılmaktadır. "Mısır Tanrıları", Mumya serisi, Agatha Christie'nin Nil'de Ölüm eserinin sinema uyarlaması gibi sinema eserleri Mısır'a geniş kitlelerin Mısır'a olan merakını arttırmıştır. Bu yapımlarda Antik Mısır'ı kimliklendirmede tapınaklar, tören alanları, sarayları, piramitler gibi mimari eserlerden yararlanılmıştır. İskandinav mitolojisi, kurnazlık tanrısı Loki ve şimşek tanrısı Thor üzerinden Asgard diyar kurgusuyla aktarılmıştır. Şintoizm inancı ve Japon mitleri ise Hayao Miyazaki - Isao Takahata ve Studio Ghibli'nin uzun metrajlı animelerinde mekanı kullanmıştır. Howl'un yürüyen Şatosu'nda kurgusal Şato, Komşum Totoro'da geleneksel Japon Evi, Küçük Deniz kızı Ponyo'da yer sofrası Japon kültür ve mitlerine göndermeler taşır.

SONUÇ

Antik Çağ'da mitoloji sosyal düzeni sağlamada politik bir unsur olarak sosyopolitik ile ilişkili olmuştur. Yöneticilerin güçlerini ve politikalarını ortaya koymalarında, sosyal düzenin yönetici ve ruhban sınıf tarafından sağlanmasına, toplumun bu düzeni sürdürmesinde mitolojinin etkisi büyük olmuştur. Mitolojinin hikayelerini anlatması için mekana ihtiyacı olmuştur. Kent planlamasından iç mekan tasarımına mitoloji bu dönemde etkin tasarım nesnesi olmuştur. Mimari aynı zamanda yöneticinin ve toplumun aynası görevini de üstlenmiştir.

Bu uygarlıkların tasarım anlayışlarını şekillendiren unsurlar arasında mitolojik öğelerin kurgulanmasında dogmalar ve inanç sistemleri, sosyopolitik hamleler, sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler gibi etkenler etkin rol oynarken, bugünün tasarım anlayışları şekillendirilirken mitolojiden faydalanırken trendler, istek ve arzular, estetik kaygılar ön plana çıkmaktadır. Geçmişte kutsiyet atfedilen mitolojik unsurlar; inanç sistemine ithafen tasarlanan tapınak, sunak gibi mekanlar ve bu mekanların iç mekan donatıları bir uygarlığın sosyopolitik gücünü fiziksel olarak ortaya koyarken, bugün bu mekanların üç boyutlu dijital yorum tasarımları çeşitli algısal-kavramsal sanat ürünlerinde tasarım nesnesi olarak yer bularak bir yumuşak güç unsuru olan kamu diplomasisi araçlarına dönüşmüşlerdir.

Kültür katmanlar halinde olduğundan güçlü bir yapıya sahiptir. Bu katmanların temelinden sarsılmadıkça yok olması mümkün görünmemektedir. Mitoloji kültür ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle

gelecek kuşaklarda da tasarım alt yapılarında etkinliğini sürdürecektir. Gelecekte yoruma dayalı dijital tasarımların özellikle 2000’li yıllarda ön plana çıkan dijital/sanal müze, sinema, dizi, oyun, dijital deneyim mekanları gibi alanlarda yeniden canlandırılmaya devam edeceği de ön görülmektedir. Modern Dünya’da sert güç kitlesel yıkımlara neden olacağından yumuşak güç öncelikli materyal olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağartan, C. A. (2009). Sanat eserlerinde yaşayan bir mit: sağlık tanrısı Asklepios ve kızı Hygieia. *Zeynep kamil tıp bülteni*, 40(1), 49-52.
- Akın, M. (2023). Roma’nın Kuruluş Mitinin Mozaik Sanatı Üzerinde Gösterimi ve Dişi Kurt Tasvirinin Arketipi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(4), 1496-1520.
- Albasan, I. (2020). Augustus Döneminde Mitolojinin ve Edebiyatın İdeolojik Unsur Olarak Kullanılması. *Homeros*, 3(2), 71-78.
- Arpağuş, H. (2003). Mitoloji, Kur’ân-ı Kerîm Kıssaları ve Kültürel Miras. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (25).
- Arslan, K., & Paktaş, M. G. (2021). Japonya’da Su ve Yıkınma Kültürünün Banyo Mekan Biçimlenişine Etkisi. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 6(12), 214-236.
- Avcı, Ö., & Orwell, G. (2018). Propaganda çeşitleri. *İletişim ve propaganda*, 75-114.
- Bazyar, C. K. (2016). Mitoloji ve çağdaş sanat. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (18), 113-130.
- Çatal, S. Cehennem Yeraltında Bulunması ve Yer Altı Tanrılarının Şeytan ile Özdeşleştirilmesi İbaresine Mitolojik Bakış. *Akademik Açı*, 1(2), 147-160.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.
- Fitoz, İ. (1999). Islak hacimlerin Tarihsel Perspektif İçinde İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı, İç Mimarlık Programı.
- Güçlü, D. (2024). Antik Roma Gündelik Hayatında Hijyen Kavramı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 435-446.
- Hoffner, H. A. (2010). Hititler Anadolu’sunda Yasal ve Sosyal Kurumlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 2010(VI).
- Mutlu, S. A. (2014). Eski Mezopotamya’da Tanrılara Sunulan Kurbanlar. *Tarih Okulu Dergisi*, 2014(XVII).
- Köktan, Y. (2014). Mitoloji Dans ve Müzik. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 261-271.
- Kılıç, Y., & Duymuş, H. H. (2009). Eski Mezopotamya’da Din Kadınları(Rahibeler). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Oğur, H. İ. (2022). Salih Tur, Arap Mitolojisi, Ankara: Gece Yayınları, 2021, 323 p./s. ISBN: 978625807506-9.
- Ordu, H., Temiz, M., Tunctan, B., & Fırat, S. Ş. (2014) Sağlığın Sembolü: Gilgamesh Destanı’ndan Asklepios’a Yılan. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 62-63.
- Özcan, S., & Saatçi, G. (2022). Kimlik Olarak Hygieia;“Tanrıça Mı? Hemşire Mi?”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 61-72.
- Özdoğan, E., (2023). *Antik Çağda Mitoloji ve Mimari İlişkisi*, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları
- Turgut, C. A. (2019). Roma dönemi şehircilik anlayışı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 17(26), 273-302.

- Vitruvius (2021). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Ankara: [Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları](#)
- Yağmur, S. K. (2018). Efsane ve Mitoloji Üzerine Genel Bir Değerlendirme Ve Efsane Mitoloji İlişkisi. *Asia Minor Studies*, (12), 317-328.
- Yıldırım, N. (2017). Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji. *Doğu Araştırmaları*, (7), 49-70.
- Yılmaz, S. (2011). Yumuşak güç ve evrimi. *Turan-Sam*, 3(12), 31-36.
- Ulutürk, M. (2012). Tarihi dini kültürel bağlamda mitoloji ve modern kültür ürünlerinin mitolojiye dönüşümü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 863-878.
- Uncu, M. E. (2013). Eski Mezopotamya’da tıp. *History Studies International Journal Of History*, 5(5), 110.
- Url-1 <https://www.worldhistory.org/image/12913/ishtar-gate-artists-impression/>
- Url-2 https://en.wikipedia.org/wiki/Beware_of_the_dog#/media/File:Cave_canem

KENTSEL MEKANDA AKTİF YAŞLANMA “YAŞ DOSTU” KENTLER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Şule Küçükdağ

ORCID: 0000-0003-3954-1835

E-Posta: sulekckdg@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

Prof. Dr., Ayşen Çelen Öztürk

ORCID: :0000-0002-1821-2402

E-Posta: acozturk@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye

Özet

Kentler toplumsal açıdan benzerlik göstermeyen, farklı yaş grupları ve fiziksel özelliklere sahip bireyleri barındıran yerleşmelerdir. Kentler sadece mekânsal ve yapısal dizilimlerle tanımlanan soyut bir nesne olmanın ötesinde toplumsal bir olgudur. Kenti kent yapan somut bir nesne olarak var eden kenti deneyimleyen bireylerdir. Ancak buna rağmen modernizm başta olmak üzere baskın planlama ideolojileri kamusal mekanın sakinleri için bir buluşma yeri olmasına yeterli önceliği tanımamakla birlikte artan nüfusa cevap verebilmek için hızla dönüşüm geçirirken, farklı yaş grupları ve fiziksel özelliklere sahip bireylere yönelik kentsel düzenlemeleri göz önüne almamaktadır. Bu da özel gereksinimi olan bireylerin, kent içerisinde bağımsız, konforlu bir şekilde hareket edebilmesini ve kentsel donatılardan yararlanmasını kısıtlamaktadır. Bu çalışmada nüfus projeksiyonu incelenip artan yaşlı nüfus göz önüne alınarak “**kentsel mekanda aktif yaşlanma ve yaş dostu kent**” kavramı öne çıkarılmıştır. Aktif yaşlanma, bireylerin 65 yaş sonrası dönemde sosyal ve ekonomik hayata daha fazla katılabilmelerini anlatırken yaşın ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan fiziksel gerilemeler, bireylerin aktifliğini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle kentsel mekân ve donatıların tasarımının yaş dostu kent kavramını ve yaşlıların aktivitelerini artırma yönünde desteklenmeleri gerekmektedir. Yaşlı bireylerin kentsel mekanları aktif kullanabilme parametrelerinin saptanması bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmada literatür taraması ile birlikte yapılan görüşme ve gözlemlere dayanarak bir nitel araştırma metodolojisi olan Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Literatür araştırmasında, kamusal mekân olarak kentin yaşlılar için nasıl ele alındığının ve algılandığının incelenmesi aynı zamanda kullanım parametreleri ve gereksinimlerinin de kentsel mekan kurgusuna veri olması amaçlanmıştır. Sonuç olarak bu çalışma kenti, yaşlıların gereksinimleri doğrultusunda algısal ve fiziksel açıdan incelemek ve kamusal mekanın merkezinde bulunan bireyin çevresi ile sağlıklı ilişki kurabilmesi ve etrafı algılayabilmesi için aktif engelsiz katılımın sağlanması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yaşlılık, aktif yaş alma, yaş dostu kent, sağlıklı kent, kentsel mekan

ADMIXTURES USED IN 3D PRINTABLE CONCRETE**PhD. Emir GÜNALTILI****ORCID: 0000-0002-0237-1847****gunaltilie@gmail.com****Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yapı Malzemesi Anabilim Dalı Adı,
Eskişehir, Türkiye****PhD. Fatih ŞAMDAN****ORCID: 0009-0006-9016-7833****fatih.samdan@ogu.edu.tr****Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yapı Malzemesi Anabilim Dalı Adı,
Eskişehir, Türkiye****Doç. Dr. Fatih ÖZALP****ORCID: 0000-0001-7179-5873****Fatih.ozalp@medeniyet.edu.tr****İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yapı Anabilim Dalı Adı, İnşaat
Mühendisliği, İstanbul, Türkiye****Doç. Dr. Mehmet CANBAZ****ORCID: 0000-0002-0175-6155****mcanbaz@ogu.edu.tr****Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yapı Malzemesi Anabilim Dalı Adı,
Eskişehir, Türkiye****Abstract**

A ground-breaking development in the building sector, 3D printed concrete makes it possible to generate intricate geometries in a timely, cost-effective, and sustainable manner. In order to maximize the performance of concrete in both its fresh and hardened states, this technique depends on certain additives. While maintaining layer stability and smooth extrusion, superplasticizers and viscosity regulators make concrete more fluid. Mineral admixtures, particularly fly ash, silica fume, and slag, improve mechanical strength and environmental sustainability while lowering cement consumption and carbon emissions. Concrete's microstructure is enhanced by nanomaterials, which also increase the material's durability, impermeability, and fracture resistance. Chemical admixtures regulate the concrete's hardening process to match the printing process; decelerators provide long-term workability, while accelerators promote the development of early strength. Even at low water-to-cement ratios, plasticizers and water reducers improve fluidity, guaranteeing uniform concrete pumping. Concrete's resistance to freeze-thaw is increased by air entrainers, which makes it appropriate for extreme weather conditions. Carbon neutral concrete designs are made possible by recycled materials and alkaline activators, which provide cost-effective and ecologically responsible alternatives. These additives ensure that accurate geometries are preserved and that there is good adhesion between the layers by preventing the concrete from deforming during printing. Rheological modifiers allow the layers to stack uniformly by

stabilizing the concrete's fluidity and viscosity. Mineral additions and nanomaterials boost mechanical strength, extending the printed structures' lifespan. In the end, adjusting the chemicals utilized is what will determine how well 3D printing concrete works. By enhancing concrete's rheological characteristics and endurance after hardening, these additives provide a more creative, sustainable, and effective option for the building sector. In addition to enhancing structural performance, this technology expedites construction, providing a cost-effective and ecologically friendly substitute.

Keywords: Printable Concrete, Concrete Additive, Compressive Strength

Introduction

The building business is a sector that must rapidly evolve and swiftly embrace new digital manufacturing techniques. Consequently, innovative manufacturing technologies like 3D printed concrete technology, developed via advancements in materials science and robotics, are rapidly being included into the concrete building production system. 3D printed concrete provides reduced protection and an expedited production process compared to conventional concrete methods, presenting the possibility for extensive application in future building endeavors (Shakor et al., 2020). Similarly, 3D printing concrete technology addresses issues such as labor shortages in the building sector, material waste associated with conventional molds, and sustainability, while also enabling the creation of more aesthetically pleasing and intricate architectural designs (Paul et al., 2021). The removal of conventional molds enables the reduction of material waste costs, mitigates human issues, and decreases carbon emissions associated with mold manufacture.

3D printed concrete began limited manufacturing in the early 1980s utilizing polymer production methods (Berman, 2012). Nonetheless, 3D printing concrete technology has evolved to be adaptable across many manufacturing processes throughout time. Initially, little structural components were produced; but, with the adoption of various manufacturing processes, their application has expanded to the construction of buildings and bridges today. 3D printable concrete utilizes a layer-by-layer printing methodology, employing automated equipment such as robotic arms and CNC machines for its fabrication. Consequently, to ensure effective layer printing, a distinct high-fluidity concrete is utilized that cures rapidly and enhances layer adhesion, in contrast to conventional concrete (Wolfs et al., 2021). Moreover, it is essential to retain structural integrity while achieving the intended geometry throughout the printing process. The lack of conventional fixed molds in 3D printed concrete facilitates the creation of intricate geometries, including curved surfaces, hollow structures, and complex patterned walls, at a reduced cost. Moreover, the mechanical integrity of structures fabricated with 3D printing concrete is similar to those of structures constructed using conventional techniques (Le et al., 2021). The automation of manufacturing processes and the accurate fabrication of structures without human intervention

enhance quality control measures. Gosselin et al. (2016).

The fabrication of structures with 3D printed concrete diminishes labor requirements and facilitates rapid, cost-efficient project completion. The elevated labor expenses associated with structures built using conventional construction methods represent a substantial fraction of the overall project budget, but 3D printable concrete technology mitigates these costs (Lim et al., 2012). Reducing the work force minimizes human involvement, hence mitigating mistakes in the construction business.

Despite the significant promise of 3D printing concrete technology, there are technical and economic hurdles that must be addressed. Initially, the rheological optimization of the concrete mix and material parameters must be thoroughly refined (Roussel, 2018). Moreover, challenges including the feasibility of employing the 3D printable concrete system in extensive projects, equipment costs, and the practicality of printing technology jeopardize the broad advancement of 3D printable concrete technology (Ma et al., 2018). Simultaneously, for this manufacturing method to gain prevalence, rules and regulations must be established in alignment with the technology for 3D printing concrete production. As research in this domain expands and technology advances, 3D concrete printing will be more adopted in the construction sector.

3D printing concrete technology is regarded as a groundbreaking advancement in the building sector because of its aesthetic appeal and economical manufacturing benefits.

I. Role of Superplasticizers in 3D Printable Concrete

a. Superplasticizer types and application areas

Superplasticizers are often categorized into three primary types: polycarboxylate ether (PCE) based, lignosulfonate based, and melamine formaldehyde based. PCE-based superplasticizers are the predominant kind utilized in 3D concrete printing due to their superior flowability at low water-to-cement ratios (Bhattacharjee et al, 2021; Zhang et al, 2021).

- **PCE Based Superplasticizers:** This type offers high rheological control and increases the stability of the material during 3D printing (Oh and Choi, 2023).

- **Lignosulfonate Based Superplasticizers:** Often used in low-cost projects; however, they have limited effects on post-printing strength (Jia et al., 2024).

- **Melamine Formaldehyde Based Superplasticizers:** Although they provide durability under high temperature conditions, they have limited application for 3D printing (Rahul et al., 2019).

b. Superplasticizer Application Areas

- **Fluidity Control:** Facilitates the extrusion and layering process of the material during the 3D printing process (Amran et al., 2022).

- **Regulation of Rheological Properties:** SP controls the viscosity and yield stress of concrete, improving both printability and interlayer bonding (Duan et al., 2021).

- **Sustainability Practices:** SPs used with recycled materials can be effective in reducing carbon footprint (Souza et al., 2020).

c. Superplasticizing Effects

- When there is high dosage, it can reduce the stability of the mix while allowing lower water-cement ratios. For example, excessive use of PCE can lead to loss of slump (Siddika et al., 2020).

- In case of low dosage, although it prevents loss of strength, it may be insufficient in terms of flowability (Melichar et al., 2022).

- One of the most important effects of superplasticizers on rheological properties is to regulate the flow behavior of the material. This allows the material to remain stable during printing without collapsing (Nodehi et al., 2022).

- SPs have the potential to increase interlayer bonding. However, this should be applied in balance with other chemical additives (Hou et al., 2021).

II. Fibers Used in 3D Printable Concrete

Fibers utilized in 3D printing concretes are frequently categorized by their material composition and characteristics. These encompass diverse materials like steel, carbon, glass, basalt, polypropylene (PP), polyvinyl alcohol (PVA), and natural fibers.

a. Fiber Types

- **Steel Fibers:** Steel fibers are often preferred for their high tensile strength and crack prevention properties. They are particularly suitable for increasing load-bearing capacity and minimizing crack width. Tran and Sanjayan (2020) reported that steel fibers increase the mechanical strength of concrete by up to 20%.

- **Glass and Basalt Fibers:** Glass and basalt fibers are characterized by corrosion resistance and low density. These fibers are especially used in lightweight concrete applications. Xu et al. (2024) reported that basalt fibers provide superior resistance to environmental conditions and increase the long-term durability of concrete.

- **Polypropylene (PP) and Polyvinyl Alcohol (PVA) Fibers:** These plastic-based fibers improve the workability of concrete and help control microscopic cracks. Luhar et al. (2020) showed that PP fibers optimize the flowability properties of concrete.

- **Natural Fibers:** Natural fibers offer sustainability and environmental benefits. Fibers derived from materials such as coconut and bamboo are often preferred in low-cost projects (Ramesh, A., et al. 2024).

b. Purpose of application

- **Crack Control and Durability:** Fibers reduce the cracking potential of concrete and increase its load-bearing capacity. They play a critical role especially in preventing cracking due to thermal expansion and contraction.
- **Mechanical Strength:** The contribution of fibers increases the tensile, flexural and impact strength of concrete. The contribution of steel and carbon fibers in this regard is well documented (Arunothayan, A., et al. 2021).
- **Improvement of Rheological Properties:** Fibers improve the pumpability of concrete and the bond strength between layers. Especially polypropylene and PVA fibers have been reported to have positive effects on fluidity (Arunothayan, A., et al. 2021).

c. Effect on concrete performance

- **Fresh Concrete Properties:** The presence of fibers optimizes the fluidity and pumpability of concrete. Zhang et al. (2021) emphasized that the workability of concrete decreases but the strength increases when the steel fiber ratio is more than 2% (Zhang, C., et al. 2021).
- **Hardened Concrete Properties:** Fiber reinforced concretes provide significant improvements in mechanical properties such as crack resistance and load carrying capacity. Siddika et al. (2020) showed that steel fibers increased the tensile strength by up to 50%, especially in ultra-high strength concretes (Siddika, A., et al. 2020).

III. Mineral Admixtures Used in 3D Printable Concretes

Mineral admixtures are frequently used to improve the mechanical performance, workability and stability of concrete.

a. Additive Types and Usage Percentages

- **Silica Fume:** Silica fume improves the microstructure of the cement matrix and increases mechanical properties such as compressive strength and hardness. Studies show that it is generally used at a rate of 5% to 15% (Şahin et al., 2024).
- **Fly Ash:** Fly ash is an environmentally sustainable mineral additive that can be used as a substitute for cement. Use of 20% to 50% reduces carbon footprint and improves workability (Inozemtcev, 2024).
- **Slag:** Slag admixture is usually used between 25% and 50% and increases the mechanical strength of concrete in the long term. It also contributes to the stability of the mixture during 3D printing (Rakhimov et al., 2024).
- **Zeolite:** Zeolite regulates the hydration time and improves mechanical properties in fine-grained concrete mixtures. Addition of zeolite in proportions between 10% and 20% has positive effects on the structural stability of concrete (Kogai et al., 2024).

b. Effects on Mechanical Properties

- **Compressive Strength:** The addition of various mineral admixtures increases the compressive strength of

concrete by improving its microstructure. For example, concretes containing 10% silica fume can show up to 20% increase in compressive strength (Aziz et al., 2024).

- **Flexibility and Durability:** Admixtures such as slag and fly ash increase the modulus of elasticity, reducing crack formation and increasing the longevity of concrete (Zaid and El Ouni, 2024).
- **Workability:** Mineral admixtures regulate the fluidity of concrete and provide stability during the 3D printing process. For example, zeolite additive increases the homogeneity of the mixture, reducing the risk of cracking during printing (Fontani Herreros, 2024).
- **Carbon Dioxide Absorption Capacity:** Some additives offer environmental advantages by increasing the carbonation rate. This is especially true for studies with magnesium silicate binders (Dwivedi and Kumar, 2024).

1. Material

- **Cement:** The cement utilized in the 3D printer concrete mixes was procured from Eskisehir Cement Company, designated as BPC 52.5 R, and kept in the laboratory.
- **Plasticizer:** A polycarboxylate-based superplasticizer concrete additive was utilized in 3D printed concrete mixtures. Superplasticizers facilitate concrete manufacturing with reduced water-to-binder ratios. This enhances the impermeability and durability of concrete.
- **Aggregate:** Literature reviews on concrete mix design indicate the utilization of high-strength silica sand within the 0-1.5 mm range. Silica sand was favored for its purity and superior aggregate strength.
- **Water:** The mixed water utilized in the study meets drinking water standards and adheres to TS EN 1008 regulations. Municipal water from the Selçuklu region of Eskişehir province was utilized.

2. Method

The initial step was ascertaining the necessary quantities of water and plasticizer, thereafter placing them in distinct containers. Fine aggregate, coarse aggregate, water, and cement were introduced into each container, with superplasticizer used at varying rates. Superplasticizers were utilized at concentrations of 6%, 8%, 10%, 12%, 14%, and 16%, while maintaining constant quantities of aggregates, cement, and water. The mixes were thereafter amalgamated in a single vessel and positioned into the mixer container. Following 30 seconds of mixing at low speed, the produced aggregate mixture was incorporated during the subsequent 30 seconds. After 60 seconds, the mixer was run at high speed for an additional 30 seconds. Upon completion of the procedures, the mixture was allowed to rest for 90 seconds. The liquid was blended at high speed for 60 seconds and subsequently pressed.

Fig.1 a) Samples with % 14 plasticizer use , b) Samples with % 12 plasticizer use, c) Samples with % 10 plasticizer use d) Samples with % 8 plasticizer

3. Result

It was determined that there is a certain optimum value for the plasticizer ratios used and it was observed that printing difficulties were observed when plasticizers such as 6% and 8% were used. At the same time, a decrease in adhesion between layers was observed. In the case of using 14% and 16% plasticizer, rheological layer integrity could not be maintained and disintegration was observed in the layers. It was determined that the most ideal printing occurred when 12% plasticizer was added. This situation is thought to lead future studies.

References

- Amran, M., Abdelgader, H. S., Onaizi, A. M., Fediuk, R., Vatin, N., & Karelina, M. (2022). 3D-printable alkali-activated concretes for building applications: A critical review. *Construction and Building Materials*, 344, 128192. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2022.128192>
- Arunothayan, A. R., Nematollahi, B., Ranade, R., Bong, S. H., Sanjayan, J. G., & Khayat, K. H. (2021). Fiber orientation effects on ultra-high performance concrete formed by 3D printing. *Cement and Concrete Research*, 143, 106384.
- Aziz, S., & Brechenmacher, E. (2024). Past to future: Revitalising construction systems.
- Berman, B. (2012). 3-D printing: The new industrial revolution. *Business Horizons*, 55(2), 155-162.
- Bhattacharjee, S., Basavaraj, A. S., Rahul, A. V., Santhanam, M., & Meena, H. (2021). Sustainable materials for 3D concrete printing. *Cement and Concrete Composites*, 121, 104061. <https://doi.org/10.1016/j.cemconcomp.2021.104061>
- Duan, Z., Xiao, J., & Ye, J. (2021). A review of 3D printed concrete: Performance requirements, testing measurements, and mix design. *Construction and Building Materials*, 284, 122106. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2021.122106>
- Dwivedi, A., & Kumar, S. (2024). 3D printing with stabilized earth: Material development and effect of carbon sequestration.
- Fontani Herreros, D. (2024). Using additive manufacturing to enhance carbonation rates of magnesium silicate binders.
- Gosselin, C., Duballet, R., Roux, P., Gaudillière, N., Dirrenberger, J., & Morel, P. (2016). Large-scale 3D printing of ultra-high performance concrete – A new processing route for architects and builders. *Materials & Design*, 100, 102–109. <https://doi.org/10.1016/j.matdes.2016.03.097>
- Hou, S., Duan, Z., Xiao, J., & Ye, J. (2021). A review of 3D printed concrete: Performance requirements, testing measurements, and mix design. *Construction and Building Materials*, 284, 122106. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2021.122106>
- Inozemtcev, A. S. (2024). Modern theory and practice of concrete technology for 3D printing in construction.
- Jia, Z., Ma, L., Zhang, Z., Xia, K., & Chen, Y. (2024). Early-age inhomogeneous deformation of 3D printed concrete: Characteristics and influences of superplasticizer and water-binder ratio. *Journal of Building Engineering*, 70, 106462. <https://doi.org/10.1016/j.job.2023.106462>
- Kogai, A. D., & Puzatova, A. V. (2024). Adding zeolite to multi-component fine-grain concrete used for 3D construction printing.
- Le, T. T., Austin, S. A., Lim, S., Buswell, R. A., Gibb, A. G., & Thorpe, T. (2021). Mix design and fresh properties for high-performance printing concrete. *Construction and Building Materials*, 193, 413-427.
- Lim, S., Buswell, R. A., Le, T. T., Austin, S. A., Gibb, A. G. F., & Thorpe, T. (2012). Developments in construction-scale additive manufacturing processes. *Automation in Construction*, 21, 262–268. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2011.06.010>
- Luhar, S., et al. (2020). Sustainable and renewable bio-based natural fibres and its application for 3D printed concrete. *Sustainability*.
- Ma, G., Li, Z., & Wang, L. (2018). Printable properties of cementitious material containing copper tailings for extrusion-based 3D printing. *Construction and Building Materials*, 162, 613–627. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2017.12.051>
- Melichar, J., Žižková, N., Brožovský, J., & Mészárosová, L. (2022). Study of the interaction of cement-based materials for 3D printing with fly ash and superabsorbent polymers. *Buildings*, 12(11), 2008. <https://doi.org/10.3390/buildings12112008>
- Nodehi, M., Ozbakkaloglu, T., & Gholampour, A. (2022). Effect of supplementary cementitious materials on properties of 3D printed conventional and alkali-activated concrete: A review. *Automation in Construction*,

- 136, 104168. <https://doi.org/10.1016/j.autcon.2022.104168>
- Oh, S., & Choi, S. (2023). Effects of superabsorbent polymers (SAP) on the rheological behavior of cement mortars: A rheological study on performance requirements for 3D printable concrete. *Construction and Building Materials*, 400, 131070. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2023.131070>
- Paul, S. C., Tay, Y. W. D., Panda, B., & Tan, M. J. (2021). Fresh and hardened properties of 3D printable cementitious materials for building and construction. *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 21(1), 1-15.
- Rahul, A. V., Santhanam, M., Meena, H., & Ghani, Z. (2019). 3D printable concrete: Mixture design and test methods. *Cement and Concrete Composites*, 97, 13–23. <https://doi.org/10.1016/j.cemconcomp.2018.12.014>
- Rakhimov, R. Z., & Mukhametrakhimov, R. K. (2024). Gypsum-cement-puzzolanic concrete for 3D CP.
- Ramesh, A., et al. (2024). Impact response of textile-reinforced 3D printed concrete panels. *Engineering Structures*.
- Roussel, N. (2018). Rheological requirements for printable concretes. *Cement and Concrete Research*, 112, 76–85. <https://doi.org/10.1016/j.cemconres.2018.05.006>
- Salet, T. A., Wolfs, R. J., Bos, F. P., & Ahmed, Z. Y. (2021). Large-scale 3D concrete printing: Current state of the art and challenges. *Cement and Concrete Research*, 132, 106048.
- Şahin, H. G., Mardani, A., & Beytekin, H. E. (2024). Effect of silica fume utilization on structural build-up, mechanical and dimensional stability performance of fiber-reinforced 3D printable concrete.
- Shakor, P., Sanjayan, J., Nazari, A., & Nematollahi, B. (2020). 3D printing of concrete: A review. *Construction and Building Materials*, 253, 119121.
- Siddika, A., Mamun, M. A. A., Ferdous, W., Alyousef, R., & Mohamad, M. (2020). 3D-printed concrete: Applications, performance, and challenges. *Advances in Sustainable Cement-Based Materials*, 6(1), 92–105. <https://doi.org/10.1080/21650373.2019.1705199>
- Souza, M. T., Ferreira, I. M., de Moraes, E. G., Senff, L., & Hotza, D. (2020). 3D printed concrete for large-scale buildings: An overview of rheology, printing parameters, chemical admixtures, reinforcements, and economic and environmental prospects. *Journal of Building Engineering*, 32, 101833. <https://doi.org/10.1016/j.jobeb.2020.101833>
- Tran, P., & Sanjayan, J. (2020). Steel fibres reinforced 3D printed concrete. *Construction and Building Materials*.
- Xu, W., et al. (2024). Study on printability of 3D printing carbon fiber reinforced eco-friendly concrete. *Case Studies in Construction Materials*.
- Zaid, O., & El Ouni, M. H. (2024). Advancements in 3D printing of cementitious materials.
- Zhang, C., et al. (2021). Mix design concepts for 3D printable concrete. *Cement and Concrete Research*.
- Zhang, Y., et al. (2023). Comparison of printability and mechanical properties of rigid and flexible fiber-reinforced 3D printed cement-based materials. *Construction and Building Materials*.

EFFECT OF CARBON CURING IN CONCRETE

PhD Emir GÜNALTILI

ORCID: 0000-0002-0237-1847

gunaltilie@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Yapı Malzemesi Anabilim Dalı Adı, Eskişehir, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet CANBAZ

ORCID: 0000-0002-0175-6155

mcanbaz@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Yapı Malzemesi Anabilim Dalı Adı, Eskişehir, Türkiye

1. Abstract

Carbon curing is a novel technique that enhances sustainability in concrete manufacturing and elevates mechanical performance. This method offers environmental and structural advantages by incorporating carbon dioxide (CO₂) into the composition of concrete. Carbon curing seeks to diminish carbon emissions produced in cement manufacturing by using the chemical interaction between CO₂ and cement constituents to create calcium carbonate (CaCO₃). This reaction enhances the microstructure of concrete, augmenting its durability and strength while reducing environmental consequences. This technique is predominantly employed in precast concrete products. Injecting CO₂ into the new concrete mixture or applying it in curing chambers enhances the physical qualities of concrete. Carbon curing diminishes the water permeability of concrete, mitigates the danger of cracking, and enhances its resilience to external factors. It facilitates accelerated strength growth relative to conventional curing procedures, hence expediting production operations and conserving energy. From an environmental standpoint, carbon curing integrates atmospheric carbon dioxide into concrete, markedly diminishing the carbon footprint associated with concrete manufacturing. This invention is essential for attaining sustainability objectives, particularly within the building sector, which is characterized by elevated carbon emissions. The efficacy of the carbon curing process is contingent upon variables like the kind of cement utilized, the mix design, and the curing circumstances. The necessity for elevated calcium levels and suitable temperature-humidity conditions is critical for the effective execution of the procedure. Carbon curing enhances production efficiency and diminishes long-term maintenance and repair expenses due to the longevity of concrete products. Nevertheless, the expenses associated with the collecting, transportation, and storage of CO₂ may hinder the extensive use of carbon curing technology. The economic sustainability of carbon curing procedures may be improved by sophisticated technologies and innovations. In summary, carbon curing is a novel approach that mitigates environmental effects and enhances durability in concrete manufacturing. This method presents substantial environmental and economic advantages, demonstrating considerable potential to fulfill sustainability objectives within the building sector. The future necessitates the convergence of scientific research and industry innovation for extensive applicability.

Keywords: Concrete, Carboncure, Compressive strength

2. Introduction

Concrete has been a pivotal engineering material throughout human history, serving as an essential component of the contemporary construction sector. Due of its exceptional strength, durability, and ease of formability, it is integral to several engineering endeavors, including infrastructure, dams, bridges, and skyscrapers. Nonetheless, the extensive utilization of concrete has also engendered environmental concerns that are pivotal to sustainability discourse. The primary concern is the elevated carbon dioxide (CO₂) emissions produced during cement manufacturing, which is the principal binding agent in concrete. The manufacturing of cement is both energy-intensive and results in significant CO₂ emissions into the environment due to the calcination of raw materials. The building sector accounts for approximately 7% of worldwide greenhouse gas emissions, intensifying scrutiny over the environmental sustainability of concrete.

In recent years, academics and industry experts have concentrated on developments aimed at mitigating the environmental effect of concrete and advancing sustainable building materials. Prominent among these initiatives is carbon curing, which possesses the capacity to decrease carbon emissions while simultaneously enhancing material performance. Carbon curing is a novel technique wherein carbon dioxide gas serves as a reactant during the concrete curing phase. This approach enhances the carbonation of calcium silicate phases generated during cement hydration, hence fortifying the microstructure of concrete and augmenting its mechanical strength. It also offers a comprehensive solution utilizing carbon storage technology by chemically binding carbon dioxide obtained from atmospheric or industrial sources into the concrete. This enables concrete to serve as a more resilient construction material while simultaneously functioning as a carbon sink within the carbon cycle.

Carbon curing technique has garnered considerable interest as a new approach to sustainability, particularly in recent years. Conventional concrete manufacturing methods frequently focus solely on techniques to mitigate carbon emissions. For instance, employing low-carbon cements, innovating alternative binder materials, and implementing process improvements aimed at enhancing energy efficiency are prevalent strategies in this domain. Carbon curing transcends conventional efforts, seeking not only to diminish carbon emissions but also to repurpose them as a useful resource. Consequently, carbon curing is seen as a technique that directly supports the concepts of a circular economy.

The advantages of this technique extend beyond environmental effects. Carbon curing can enhance the mechanical properties, durability, and microstructure of concrete. The early age strength of carbon-cured concretes can be markedly superior to that of concretes generated by traditional curing processes. This presents the possibility of reduced construction project delivery times, whilst providing cost benefits due to decreased material requirements. Carbon curing can enhance the long-term performance attributes of concrete, including impermeability, freeze-thaw resistance, and chemical resistance. These characteristics are especially crucial for concrete buildings employed in severe environmental conditions.

When evaluating the possible effects of carbon curing on the construction sector and the environment, it is essential to also address the obstacles to the broad use of this technology. The feasibility of carbon curing techniques is contingent upon the accessibility and logistics of carbon dioxide sources. The advancement of industrial carbon dioxide capture and storage (CCS) technologies, together with its incorporation into carbon curing, can significantly address these challenges. Moreover, the expenses associated with the equipment and procedures necessary for carbon curing may be an initial obstacle, particularly for small-scale concrete manufacturers. Nonetheless, these expenses are anticipated to be mitigated over time by the enhanced performance and ecological advantages of concrete.

This study will analyze the determinants affecting carbon curing technique. The novel solutions provided by carbon curing to the building industry and its role in achieving environmental sustainability objectives are essential for comprehending how this technology might transform future construction material manufacturing. Carbon curing is seen as a potential method for attaining global environmental objectives, including the creation of carbon-neutral buildings and the extraction of carbon emissions from the atmosphere.

3. FACTORS AFFECTING CARBONATION

1. Water/Cement Ratio

The water/cement ratio is a critical parameter that substantially influences the efficacy of reactions and the durability of concrete throughout the carbon curing process. A reduced water/cement ratio results in a denser microstructure in concrete, enhancing carbonation processes and augmenting mechanical strength (Cao et al., 2024). Nonetheless, too low ratios may adversely impact the carbon curing process by restricting the water necessary for hydration (Zhang et al., 2024). The impact of the water/cement ratio on the durability of concrete with recycled aggregates during carbon curing is significant, as an optimal ratio is essential for enhancing both the curing process and long-term performance (Ye et al., 2024). Moreover, the pre-drying duration and other process parameters during carbon curing, together with the water/cement ratio, are critical determinants that influence the microstructure and durability of concrete (Li et al., 2024). Numerous investigations indicate that alterations in cement chemistry during carbonation are contingent upon the water/cement ratio and directly influence curing efficiency (Batista et al., 2024).

2. Water/Binder Ratio

The water-to-binder ratio significantly influenced the depth of carbonation. The water-to-binder ratio is crucial in determining the correlation between the compressive strength and permeability of concrete. Low water/binder ratios do not influence carbonation depth, however greater ratios impact other parameters. The extent of carbonation escalates with a higher water-to-binder ratio. The depth of carbonation is directly proportional to the water/binder ratio. Slump values significantly affect the depth of carbonation. An increase in slump elevates the depth of carbonation. Fly ash significantly influences the depth of carbonation and the strength of concrete. An elevated water/binder ratio with fly ash substantially influences all characteristics (Günaltılı, 2022).

3. Impact of Contributions

Previous research indicate that the compressive strength of concrete diminishes with greater depths of carbonation. A majority of industrial by-products, including fly ash, silica fume, tuff, iron slag, and metakaolin, are increasingly used in buildings due to their enhancement of various qualities. They enhance the compressive strength of concrete and reduce the depth of carbonation. They provide advantages like cement substitution, decreased shrinkage, and expansion, among others. The compressive strength is enhanced by substituting 30% of fly ash. Previous research indicated that the carbonation depth of large volume fly ash with a curing duration of 90 days is nearly equivalent to that of plain concrete (Rao and Meena, 2017).

4. Ground Granulated Blast Furnace Slag

The strength and porosity of concrete mostly depend on the water/cement ratio and the supplementary cementitious ingredients utilized, such as ground granulated blast furnace slag and silica fume. Ground granulated blast furnace slag and silica fume serve as alternatives for cement in concrete. Ground granulated blast furnace slag and silica fume exhibit reduced porosity and provide excellent binding strength in concrete. The extent of carbonation is contingent upon the strength and porosity of the concrete (Rao and Meena, 2017).

5. Silica Fume

Silica fume significantly diminishes the permeability of cement paste and decreases porosity in concrete. It is crucial in the creation of high-strength and high-performance concrete. Concrete using silica fume has excellent bond strength and provides resistance to abrasion. The use of silica fume will enhance the compressive strength. The enhancement in compressive strength is attributable to a greater depth of carbonation. The reaction of silica fume with calcium hydroxide results in a reduction in the pH of the pore solution, signifying the start of the carbonation process. Prior research indicates that altering the silica fume content by over 10% impacts carbonation and contributes to corrosion. Previous research indicate that heightened porosity results in greater

carbonation depth. An increase in water content results in heightened porosity, thereby elevating the depth of carbonation. A reduction in water content results in reduced porosity, thereby leading to a fall in carbonation depth. Furthermore, the presence of CO₂ enhances the carbonation depth (Günaltılı and Canbaz 2021).

6. Effect of Curing Time

The duration of carbon curing directly influences the mechanical characteristics and microstructural development of concrete. Extended curing durations enable concrete to sequester increased amounts of CO₂ for carbonation processes, leading to enhanced compressive strength and durability (Cao et al., 2024). Nonetheless, excessively prolonged curing durations may be economically inefficient and yield minimal benefits when the carbonation processes approach saturation (Zhang et al., 2024).

Specifically, appropriate curing durations coupled with pre-drying can improve the impact of carbon curing on microstructural evolution and provide a more uniform response profile (Ye et al., 2024). Numerous studies indicate that curing period significantly influences the production of calcium carbonate, hence enhancing durability during carbon curing (Batista et al., 2024). The curing of concrete significantly influences several aspects of the material. It directly influences the durability and longevity of concrete. The heat of hydration is an exothermic process in concrete that releases thermal energy. This process results in the formation of cracks in the structures, leading to a reduction in the concrete's strength. Proper curing is essential to avert this adverse effect on concrete. Previous research have indicated that the strength of concrete improves with extended curing durations. Extending the cure duration results in reduced permeability. Extending the curing duration enhances the compressive strength of concrete and diminishes the extent of carbonation. The incorporation of mineral admixtures, such as blast furnace slag and silica fume, into ground granulated materials diminishes permeability, hence reducing the depth of carbonation. Consequently, it is determined that the curing duration directly influences the permeability, strength, and carbonation depth of concrete (Rao and Meena, 2017).

7. Effect of Compressive Strength

Carbon curing substantially enhances the compressive strength of concrete. The synthesis of calcium carbonate (CaCO₃) from cement constituents during carbonation enhances the microstructure and augments the mechanical strength of concrete (Cao et al., 2024). Notably, strength enhancement may be attained with the utilization of recycled aggregates combined with carbon curing (Zhang et al., 2024). Furthermore, factors such as pre-drying and an optimal water/cement ratio have been documented to enhance reaction efficiency during carbon curing and therefore augment compressive strength (Ye et al., 2024). Moreover, while extended carbon curing enhances strength development, an optimal length must be established about economic and energy expenditures (Batista et al., 2024).

The strength of concrete is influenced by several elements, including the mix ratio, water-to-cement ratio, cement quantity, compaction technique and degree, type of curing, and curing duration. Previous research have demonstrated that the strength of concrete directly influences carbonation. An enhancement in compressive strength diminishes the depth of carbonation. Concrete composed of pulverized granulated blast furnace slag and silica fume has excellent resistance to carbonation. The use of admixtures in concrete has demonstrated to be the most effective method for minimizing carbonation depth. Mineral admixtures, including ground granulated blast furnace slag and silica fume, diminish porosity, enhance concrete strength, and mitigate the carbonation impact (Rao and Meena, 2017).

8. Effect of Carbon Dioxide Curing on Concrete

CO₂ curing accelerates exothermic processes, resulting in quicker concrete hardening compared to steam curing at 75°C. The primary carbonation products are calcium carbonate and silica gel. The transformation of portlandite, characterized by its weak structure, into CaCO₃, known for its robust and stable structure, markedly enhances compressive strength. The freeze-thaw tests done in accordance with ASTM C 1262 revealed that CO₂ cured concrete blocks exhibited durability levels 2 and 3 times greater than those of steam cured and normal water cured concrete blocks, respectively, while utilizing 91 and 97% less water for curing. In thermogravimetric analyses, mass losses within the temperature intervals of 105-200°C, 200-420°C, 420-550°C, 550-720°C, and 720-950°C correspond to the decomposition of C-S-H and ettringite at lower temperatures, C-S-H and C-A-H at elevated temperatures, portlandite, poorly crystallized forms of CaCO₃ (vaterite and aragonite), and well-crystallized CaCO₃ (calcite), respectively. XRD analysis is extensively employed to assess carbonation. No substantial reduction in the pH values of the solutions within the voids of the carbonated concretes was seen following the injection of 1.7% CO₂ by weight of cement. CO₂ curing was shown to have no detrimental effect on the structure that inhibits corrosion of the reinforcement within the concrete. Favorable outcomes were achieved in durability assessments, including chlorine ion permeability and abrasion resistance. No substantial alteration was noted in the air content, workability (slump test), or drying retardation of ready-mixed concretes subjected to CO₂ curing during the mixing phase, with a maximum gain of 9% in 28-day compressive strength (Monksman and Thomas 2020).

References

- Batista, G. S., Takimi, A. S., & Costa, E. M. (2024). Chemical changes in the composition of oil well cement with core/shell nanoparticle addition under CO₂ geological storage conditions. *Energy & Fuels*. <https://doi.org/10.1021/acs.energyfuels.4c03686>
- Canbaz, M., Günaltılı, E., & Albayrak, U. (2023). Effect of dosage on the mechanical properties of epscrete. *Challenge Journal of Structural Mechanics*, 9(3). <https://doi.org/10.20528/cjsmec.2023.03.001>
- Cao, Y., Wang, S., Gao, S., Lin, L., Li, S., Qin, Z., & Yu, Q. (2024). Effect of CO₂ mineralization on phase

- evolution and microstructure development of blended cement formulated with large proportion of steel slag. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5039080>
- Günaltılı, E. (2022). CO₂ kürünün çimento hidratasyonuna etkisinin araştırılması / Investigation on effect of CO₂ curing on cement hydration (Master's thesis). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Li, X., Wang, X. Y., Li, M., Zhan, Q. W., & Dong, W. Y. (2024). Study on activation and performance of recycled hardened concrete powder based on microbial accelerated carbonization. *Biochemical Engineering Journal*. <https://doi.org/10.1016/j.bej.2024.108670>
- Monkman, S., & MacDonald, M. (2017). On carbon dioxide utilization as a means to improve the sustainability of ready-mixed concrete. *Journal of Cleaner Production*, 167, 365–375. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.203>
- Monkman, S., & Thomas, M. (2020). Carbon cure durability assessment report. Carbon Cure Technologies Inc.
- Rao, V. N., & Meena, T. (2017). A review on carbonation study in concrete. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 263(3), 032011. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/263/3/032011>
- Ye, K., Huang, G., Zhao, Y., Hou, Q., Chen, J., & Tian, J. (2024). Effect of CAC addition and pre-drying on the mechanical property of carbonated C₂S (γ) mortar. *Construction and Building Materials*. <https://doi.org/10.1016/j.conbuildmat.2024.129010>
- Zhang, T., Cui, J., Chen, M., Yang, J., & Yan, Z. (2024). Durability of concrete containing carbonated recycled aggregates: A comprehensive review. *Cement and Concrete Composites*. <https://doi.org/10.1016/j.cemconcomp.2024.105464>

LCG AND MIDDLE SQUARE BASED RANDOM BIT GENERATOR ALGORITHM

Asst. Prof. Dr. Firat Artuğer, Asst. Prof. Dr. Songül Karakuş
0000-0002-4096-0458, 0000-0003-1999-0203

fiartartuger@munzur.edu.tr, skarakuş@beu.edu.tr

Munzur University, Faculty of Engineering, Department of Computer Engineering, Tunceli, Turkey
Bitlis Eren University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Computer Engineering,
Bitlis, Turkey

Abstract

In today's technologies, random numbers are needed in many fields. One of these areas is undoubtedly computer science. There are many random number generators known in computer science. Linear Congruential Generators (LCG) and Middle Square methods are two of them. With these methods, random numbers can be generated for many applications. However, it is not recommended to use these generators in cryptological applications. Because they cannot generate secure and completely random numbers due to their simple structure. In this study, it is shown that these algorithms can be used in cryptographic applications. The study consists of XOR operation of the bits obtained by LCG and Middle square methods. In both algorithms, a logistic map is used to obtain seed value. In this way, it will be very difficult to predict the seed value. NIST SP 800-22 tests were used to test the performance of the algorithm. It was observed that the bit sequences obtained only with LCG and Middle Square failed most of the tests. However, when XOR operation is applied to the bit sequences obtained with the proposed method, all tests are passed. This study shows that new and secure hybrid structures can be created by using existing random number generators.

Keywords: LCG, Middle Square, RNG, PRNG, Logistic map.

LCG VE ORTA KARE TABANLI RASTGELE BİT ÜRETEÇ ALGORİTMASI

Özet

Günümüz teknolojilerinde rastgele sayılara birçok alanda ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanlardan bir tanesi şüphesiz bilgisayar bilimleridir. Bilgisayar bilimlerinde bilinen birçok rastgele sayı üretici bulunmaktadır. Lineer Eşleşiksel Üreteçler (Linear Congruential Generators-LCG) ve Orta kare yöntemleri bunlardan ikisidir. Bu yöntemler ile birçok uygulama için rastgele sayılar üretilebilmektedir. Ancak bu üreteçlerin kriptolojik uygulamalarda kullanılması tavsiye edilmez. Çünkü basit yapıları gereği güvenli ve tamamen rastgele sayılar üretememektedirler. Bu çalışma ile kriptografik uygulamalarda bu algoritmaların kullanılabilmesi gösterilmiştir. Çalışma temel olarak LCG ve orta kare yöntemi ile elde edilen bitlerin XOR işleminden geçirilmesinden oluşmaktadır. Her iki algoritmada da tohum değerini elde etmek için lojistik harita kullanılmıştır. Bu sayede tohum değerinin tahmin edilmesi oldukça zor olacaktır. Algoritmanın başarımını test etmek için NIST SP 800-22 testleri kullanılmıştır. Sadece LCG ve Orta kare ile elde edilen bit dizilerinin çoğu testi geçemediği görülmüştür. Ancak önerilen yöntem ile elde edilen bit dizilerine XOR işlemi uygulandığında tüm testlerin geçildiği görülmüştür. Bu çalışma mevcut rastgele sayı üreteçlerini kullanarak yeni ve güvenli hibrit yapılar oluşturulabileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: LCG, Orta kare, RNG, PRNG, Lojistik harita.

1. Introduction

Random numbers are needed in many fields. One of these areas is computer science. If random numbers are to be used in computer science, especially in the field of security, they must be obtained carefully. It is of vital importance to prove that the random numbers frequently used in the field of security are random by various tests. Because security is a critical concept in most information systems. In particular, random numbers are frequently used in the generation of bit sequences to be used in cryptographic applications such as data encryption keys and one-time passwords [1]. In encryption algorithms, if the attackers obtain the key again, the algorithm will be broken. Therefore, the random number generator should be selected after careful testing. Random number generators consist of two philosophies. The first one is true random number generators (TRNG). In these generators, numbers are obtained using a real source such as electromagnetic waves, keyboard-mouse movements, and processor times [2]. These generators are quite safe. However, it is difficult to implement and obtain these numbers. Therefore, it is not possible to use them most of the time. The second philosophy is pseudo random number generators (PRNG). In these generators, numbers are obtained using mathematical expressions and algorithmic structures. It is often easy to obtain numbers with these generators [3]. Numbers can be easily generated within applications. However, the disadvantage here is that these numbers are not secure enough. Therefore, if numbers are to be generated using such algorithms, these numbers should be carefully tested.

Many studies have been carried out in random number generation in recent years and these studies continue rapidly day by day. Some of these studies are briefly mentioned below. Garipcan et al. [4] developed a TRNG structure on FPGA using s-box architecture as a post-processing algorithm. This TRNG structure has shown that it has achieved significant gains because of the tests. Bhattacharjee et al. [5] carried out a study to compare the performance of many PRNG structures developed in recent years according to various tests. Bostanci et al. [6] proposed a DRAM-based TRNG structure, which they called DR-STRaNGe. Artuğer et al [3] proposed a PRNG structure using a new chaotic map. It was observed that the bit sequences obtained in this architecture passed NIST tests. Another area of use of random number generators is optimization techniques. In optimization algorithms, initial conditions and many parameters are initialized with random numbers. Navarro et al. [7] reviewed studies on the use of random numbers for initial population initialization in metaheuristic optimization techniques. Luengo et al. [8] investigated the use and mathematical foundations of the gamma distribution for the generation of pseudorandom numbers. Chaotic maps are frequently used in the generation of random numbers. Naik et al. [9] investigated the use of chaotic maps in encryption and PRNG structures. Lubicz et al. [10] investigated the development of oscillator-based TRNG structures.

2. Proposed Approach

The proposed approach aims to generate random bit sequences using existing random number generators. Many RNGs have been designed from past to present. Since the structure of some of them is simple, these RNGs do not pass various tests. In this study, LCG (Linear Congruential Generators) [11] and Middle square techniques [12] are used. LCG generates random numbers using equation 1.

$$Z_{k+1} = (aZ_k + c) \bmod(m) \quad , \quad U_k = \frac{Z_k}{m} \quad (1)$$

The structure given in Equation 1 starts with a seed value called Z_0 . a , c , and m are the constant used. Here, the value U_k refers to the random number to be obtained. On the other hand, the Middle square method has a simpler structure. An initial value is determined, and this value is squared. The random number is obtained by taking the values in the middle of this number. Then the squaring of this number continues. In this way, the same process continues until the desired number of random numbers is obtained. For example, if the seed value 158 is selected, its square will be 24964. Here, the selection of the random number may vary depending on how many digits will be taken. For example, if a three-digit value is taken, the random number will be 496. In the next step, the next random number is obtained in the same way by squaring the 496 value.

The bits obtained at the output of these techniques are passed through the XOR component and the output bit is obtained. The truth table of the XOR function is given in equation 2.

$$\left(\begin{array}{cc|c} x & y & z \\ \hline 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 \end{array} \right) \quad (2)$$

Here, x and y values represent the input, and z value represents the output. In other words, in this study, one of the input values is obtained by LCG, and the other is obtained by Middle square. The XOR function is frequently used in security applications because it gives a value of 1 in fifty percent and 0 in fifty percent at the output due to its structure. In this way, it has an unpredictable structure. Thus, truly random values can be obtained. On the other hand, the security of LCG mostly depends on the seed value and the initial value of the Middle square method. Therefore, it is very critical to choose these values. Because these algorithms have a linear structure. If the initial values are obtained, the same sequences can be generated again. This poses serious risks for security. To overcome this problem, it is thought that chaotic maps can be used in this study. In other words, if these initial values are obtained randomly with chaotic maps, it will be very difficult to predict. Because it has been proved that chaotic maps obtain random values at certain intervals. Logistic map is used in this study. The structure of the logistic map is given in equation 3.

$$x_{n+1} = ax_n(1 - x_n), \quad x_n \in [0,1], \quad a \in [3.5, 4] \tag{3}$$

In this way, initial values can be obtained safely. The reason for using the logistic map in this study is that it is one of the most frequently used maps. Different chaotic maps can also be used here. The basic structure of the proposed method is given in Figure 1.

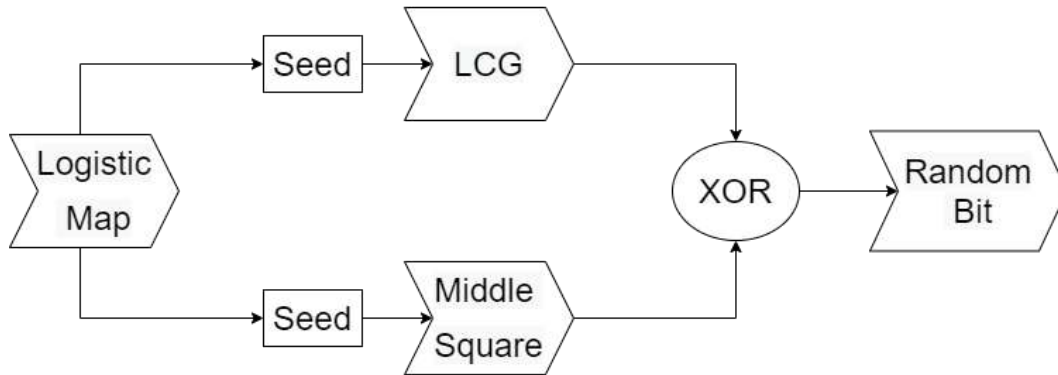

Figure 1. System model of the proposed algorithm

3. Analysis Results

In this study, bit sequences of 1 million length are generated using LCG, Middle square, and the proposed approach. NIST tests are generally used to test such bit sequences. The NIST SP 800-22 [13] test suite contains a total of 15 different tests. All these tests must be passed successfully to state that the given bit sequences are random. In NIST tests, a p-value is calculated. This value should be between 0 and 1. Otherwise, the test is considered failed. The closer the value obtained to 1, the more randomness increases. The analysis results obtained are given in Figure 2. When these results are analyzed, it is seen that when only LCG is used, only 6 tests are passed, and the other tests are failed. Similarly, when only Middle square is used, only 5 tests are passed. On the other hand, it was observed that all tests were passed successfully in the proposed method. In this way, it is shown that RNG structures that cannot pass the tests can be used in a hybrid way.

NIST SP 800-22		LCG	Middle Square	Proposed
No	Test	p-value	p-value	p-value
1	Frequency Test (Monobit)	1.19599	7.98732	0.67010
2	Frequency Test within a Block	0.97700	0.01298	0.35796
3	Run Test	0.0	0.0	0.20773
4	Longest Run of Ones in a Block	0.02266	0.00364	0.92801
5	Binary Matrix Rank Test	1.26470	0.15481	0.61315
6	Discrete Fourier Transform (Spectral) Test	0.0	0.0	0.94878
7	Non-Overlapping Template Matching Test	4.24240	8.19539	0.08272
8	Overlapping Template Matching Test	7.99870	1.04005	0.77828
9	Maurer's Universal Statistical test	0.46226	0.79155	0.60179
10	Linear Complexity Test	0.18619	0.51317	0.13889
11	Serial test	0.99999	0.0	0.81002
12	Approximate Entropy Test	5.26561	0.0	0.44284
13	Cumulative Sums (Forward) Test	1.96189	2.77181	0.72520
14	Cumulative Sums (Reverse) Test	5.14428	2.03741	0.49916
15	Random Excursions Test	0.09244	0.35095	0.59508
Number of successful tests		6	5	15

Figure 2. NIST SP 800-22 test results

4. Conclusions and Suggestions

LCG and Middle Square methods can generate random numbers for many applications. However, it is not recommended to use these generators in cryptological applications. Because of their simple structure, they cannot generate secure and completely random numbers. In this study, a new method is proposed to use these algorithms in cryptographic applications. For this purpose, the bits obtained by LCG and Middle square method are XORed and output. In both algorithms, logistic map is used to obtain the seed value. NIST tests were used to test the performance of the algorithm. It was observed that 6 out of 15 tests were passed when only LCG was used and 5 out of 15 tests were passed when only Middle square was used. However, when XOR operation was applied to the obtained bit sequences, it was observed that all tests were passed. This study shows that more secure models can be created with hybrid structures using existing random number generators. In future studies, new structures can be obtained by combining different RNGs in different ways. In addition, there are hundreds of chaotic maps in the literature. The effects of these chaotic maps on random number generation can be investigated.

References

- [1] Van Oorschot, P. C. (2020). *Computer Security and the Internet*. Springer International Publishing.
- [2] Menezes, A. J., Van Oorschot, P. C., & Vanstone, S. A. (2018). *Handbook of applied cryptography*. CRC press.
- [3] Artuğer, F., & Özkaynak, F. (2024). A new chaotic system and its practical applications in substitution box and random number generator. *Multimedia Tools and Applications*, 1-15.
- [4] Garipcan, A. M., & Erdem, E. (2023). FPGA modeling of a novel fully-synthesizable and secure TRNG based on key-dependent s-box. *Digital Signal Processing*, 136, 103969.
- [5] Bhattacharjee, K., & Das, S. (2022). A search for good pseudo-random number generators: Survey and empirical studies. *Computer Science Review*, 45, 100471.
- [6] Bostancı, F. N., Olgun, A., Orosa, L., Yağlıkçı, A. G., Kim, J. S., Hassan, H., ... & Mutlu, O. (2022, April). DR-STRaNGe: end-to-end system design for DRAM-based true random number generators. In *2022 IEEE International Symposium on High-Performance Computer Architecture (HPCA)* (pp. 1141-1155). IEEE.
- [7] Navarro, M. A., Oliva, D., Ramos-Michel, A., Morales-Castaneda, B., Zaldívar, D., & Luque-Chang, A. (2022). A review of the use of quasi-random number generators to initialize the population in meta-heuristic algorithms. *Archives of Computational Methods in Engineering*, 29(7), 5149-5184.
- [8] Luengo, E. A. (2022). Gamma Pseudo random number generators. *ACM Computing Surveys*, 55(4), 1-33.
- [9] Naik, R. B., & Singh, U. (2024). A review on applications of chaotic maps in pseudo-random number generators and encryption. *Annals of Data Science*, 11(1), 25-50.
- [10] Lubicz, D., & Fischer, V. (2024). Entropy Computation for Oscillator-based Physical Random Number Generators. *Journal of Cryptology*, 37(2), 13.
- [11] Tezuka, S. (1995). Linear congruential generators. In *Uniform Random Numbers: Theory and Practice* (pp. 57-82). Boston, MA: Springer US.
- [12] Boutsoukis, N. (2023). Comparative Analysis of Pseudorandom Number Generators: Mersenne Twister, Middle Square Method, and Linear Congruential Generator through Dieharder Tests. Middle Square Method, and Linear Congruential Generator through Dieharder Tests (January 15, 2023).
- [13] NIST. (2010). *A Statistical Test Suite for Cryptographic Applications*. National Institute of Standards and Technology, 23-87.

A REVIEW OF HASH ALGORITHMS

¹ Asst. Prof. Dr. Songül Karakuş, ² Asst. Prof. Dr. Fırat Artuğer

ORCID: ¹0000-0003-1999-0203, ²0000-0002-4096-0458

E-Mail: skarakuş@beu.edu.tr, firatartuger@munzur.edu.tr

¹Bitlis Eren University, Engineering-Architecture Faculty, Computer Engineering Department, Bitlis, Turkey

²Munzur University, Engineering Faculty, Computer Engineering Department, Tunceli, Turkey

Abstract

Today, with the rapid development of digital technologies, access to data has become significantly easier. However, this situation has brought about various security problems. With the widespread use of data sharing, processing and storage in the digital environment, situations such as access by malicious people, data breaches and cyber attacks have been encountered. For this reason, various methods are used to ensure data security. One of these methods is the use of hash algorithms. The hash algorithms are mathematical functions that produce fixed-length outputs using a file or text. The hash algorithms are one-way and the hash value of a text obtained cannot be used to obtain the relevant text back. The hash algorithms always produce the same hash value for the same input value. For this reason, the hash algorithms are widely used in data verification and integrity, data backup and compression, encryption and security operations, digital signature and identity checks. There are many types of hash algorithms such as MD5, SHA-1, SHA-2, SHA-3, etc. The fixed output length produced by each hash type is different. In this study, a research was conducted on hash algorithms, their working principles and areas of use. It is thought that this study can make an important contribution in terms of providing ideas to researchers who are considering working in this field.

Keywords: Hash algorithm, MD5, SHA-1, SHA-2, SHA-3.

HASH ALGORİTMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özet

Günümüzde dijital teknolojilerin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte veriye erişim önemli ölçüde kolaylaşmıştır. Ancak bu durum beraberinde çeşitli güvenlik problemlerini ortaya çıkarmıştır. Dijital ortamda veri paylaşma, işleme ve depolama işlemlerinin yaygın bir şekilde kullanılmasıyla kötü niyetli kişilerin erişimi, veri ihlalleri, siber saldırılar gibi durumlarla karşılaşmıştır. Bu nedenle de veri güvenliğini sağlamak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri de hash algoritmalarının kullanılmasıdır. Hash algoritmaları bir dosya ya da metni kullanarak sabit uzunlukta çıktılar üreten matematiksel fonksiyonlardır. Hash algoritmaları tek yönlüdür ve hash değeri elde edilen bir metnin hash değeri kullanılarak ilgili metin geri elde edilememektedir. Hash algoritmaları aynı girdi değeri için hep aynı hash değerini üretmektedir. Bu nedenle hash algoritmaları veri doğrulama ve bütünlüğünün sağlanmasında, veri yedekleme ve sıkıştırma, şifreleme ve güvenlik işlemlerinde, dijital imza ve kimlik kontrollerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. MD5, SHA-1, SHA-2, SHA-3 vb. birçok hash algoritması türü yer almaktadır. Her bir hash türünün ürettiği sabit çıktı uzunluğu farklıdır. Bu çalışmada hash algoritmaları, çalışma prensipleri ve kullanım alanlarına yönelik bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmanın bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara fikir vermesi açısından önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hash algoritması, MD5, SHA-1, SHA-2, SHA-3.

1. Introduction

Nowadays, with the widespread use of digital technologies, ensuring data security has also become an important problem. Various methods have been developed to protect data, ensure its accuracy, and prevent unauthorized access by unauthorized persons to ensure data security. One of these methods is cryptographic applications. In cryptography, in order to prevent attackers or third parties from reading the data without permission and to increase the security of the data, some mathematical operations are applied to make the data incomprehensible [1, 2]. Modern cryptography deals with the features of information security such as data integrity, data protection, non-repudiation and authentication [3]. In modern cryptography, hash algorithms play an important role in ensuring the security, accuracy and integrity of data [4]. Hash algorithms are also known as hash functions [5]. Hash functions are not only used to ensure data integrity because they have one-way and random properties. They are also widely used in many areas such as providing evidence, key generation and pseudo-random number generation [3]. Hash functions produce a fixed-length output value for a given data regardless of its size [6]. This output value acts as a fingerprint of the original data. Since hash algorithms have a one-way structure, it is almost impossible to reach the original data with methods such as reverse engineering etc.

In the second part of the study, information about hash algorithms is given, some types of hash algorithms and their working principles are mentioned. In the third part, the usage areas of hash algorithms are emphasized. Finally, in the fourth part, conclusions and suggestions for future studies are given.

2. Hash Algorithms

Hash algorithms are mathematical functions that produce a fixed-length hash value for input values of different lengths. A one-bit change in the input value changes the hash value. There are some security requirements that hash algorithms must provide from a cryptographic perspective. These are pre-image resistance, second pre-image resistance, and collision resistance. Pre-image resistance is the impossibility of finding an input value that matches a hash value when a hash value is given. Second pre-image resistance means that there is no second input data with the same hash value for a given input data. Finally, collision resistance means that two different input values do not produce the same hash value [6]. In other words, there should be no collisions. Otherwise, problems such as data manipulation, weakness in authentication security, and digital signature threats may arise. The most well-known hash functions are MD5, SHA-1, SHA-2, and SHA-3. Figure 1 shows how hash algorithms work.

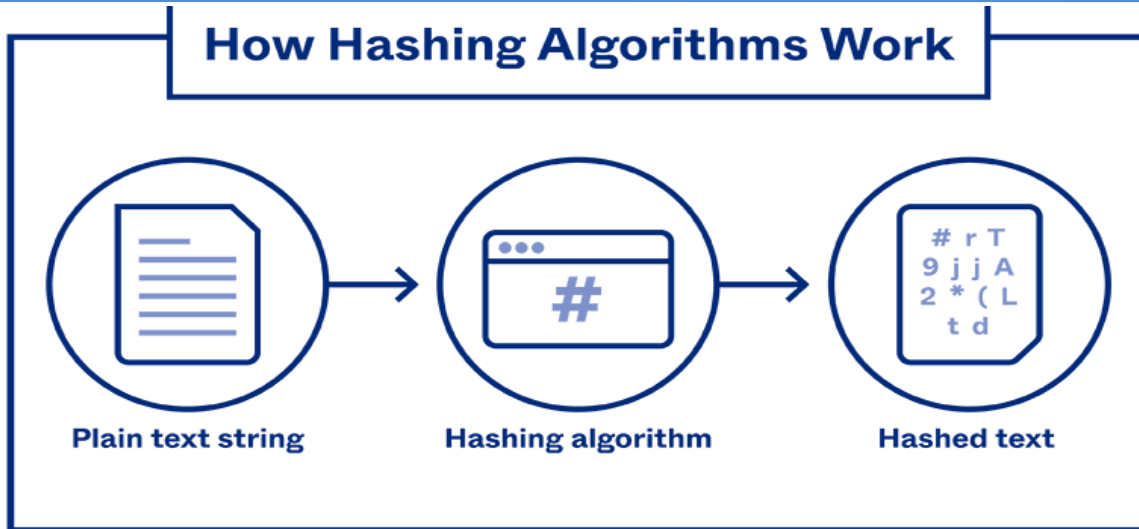

Figure 1. Working principle of hash algorithms [7]

2.1. MD5

The MD5 algorithm is a cryptographic hash algorithm developed by Ronald L. Rivest in 1991. It is known as an extension of MD4. Although it works a little slower than MD4, it is more secure. The MD5 algorithm takes an arbitrary length of data as input and produces a fixed-length hash output of 128 bits after processing it [8, 9].

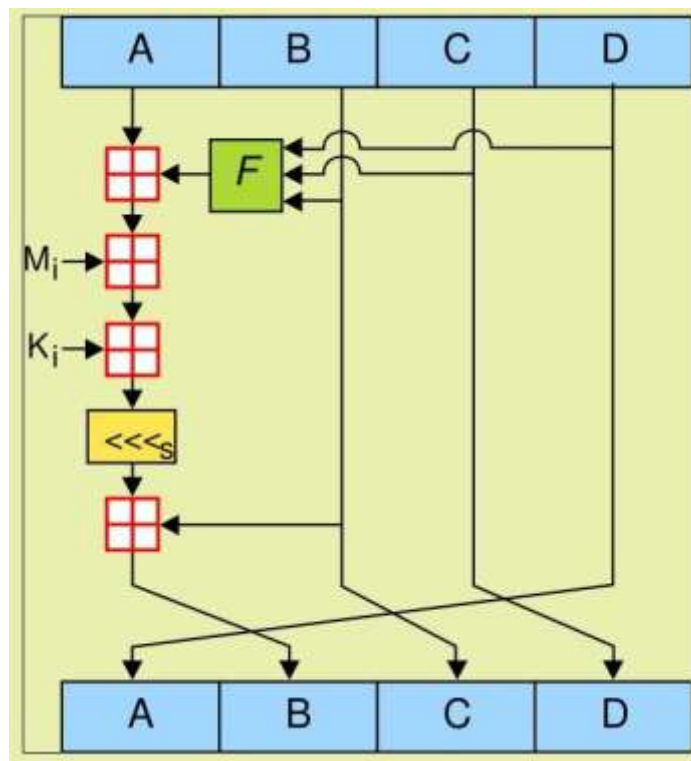

Figure 2. Working principle of MD5 algorithm [10]

In the MD5 algorithm, the input message is initially divided into 512-bit blocks. Then, the input data is padding so that its length can be a multiple of 512. In the padding process, first a bit 1 is added to the end of the input data. Then, the input data is padding with 0s so that the length is 64 bits less than the multiple of 512. As seen in Figure 2, the MD5 algorithm is started with 4 32-bit input blocks called A, B, C and D. After these input blocks are subjected to various mathematical operations, a hash value is produced [8, 9]. The MD5 algorithm is used in data integrity, data verification, public key generation in asymmetric encryption, identity verification and applications such as VPN and SSL [11].

The MD5 algorithm lost its security in 2004 because researchers found a conflict in an attack project they prepared for the MD5 algorithm [12].

2.2. SHA-1

The SHA-1 algorithm have been developed by the National Institute of Standards and Technology (NIST). It has been published as the PIPS PUB 180 standard in 1993. An improved version has been published as FTPS PUB 180-1 in 1995. However, it is generally known as SHA-1. This algorithm produces a 160-bit result as output [13]. The block diagram of the SHA-1 algorithm is given in Figure 3.

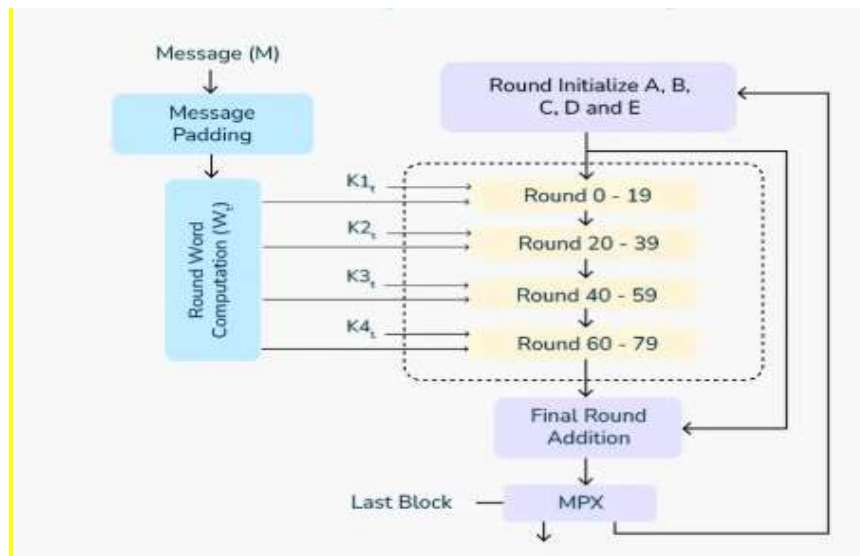

Figure 3. Block diagram of the SHA-1 algorithm [14]

The SHA-1 algorithm divides the input data into 512-bit blocks and performs some mathematical operations on each block. Initially, the input data is expanded to be a multiple of 512 by applying padding, and 64-bit length information is added. In this algorithm, 5 32-bit variables are used as the beginning. In this algorithm, each 512-bit block produces a hash value at the end of 4 rounds, each consisting of 20 steps [13].

In a study conducted by Wang, Yin and Yu, a collision with a complexity of 269 has been found in SHA-1 consisting of 80 steps [15]. After it was revealed that this algorithm was not secure, NIST announced that SHA-1 would be used until 2010 and that other SHA algorithms would be used after 2010 [16].

2.3. SHA-2

The SHA-2 algorithm was developed by the National Security Agency (NSA) in 2001. SHA-2 has different types as SHA-224, SHA-256, SHA-384 and SHA-512. These types were published by NIST between 2001-2004. These algorithms, known as the SHA-2 family, are more robust than SHA-1. While SHA-224 produces a 224-bit output, SHA-256 produces a 256-bit output. Similarly, while SHA-384 produces a 384-bit output, SHA-512 produces a 512-bit output value [17]. Figure 4 shows the block diagram of the SHA-2 algorithm.

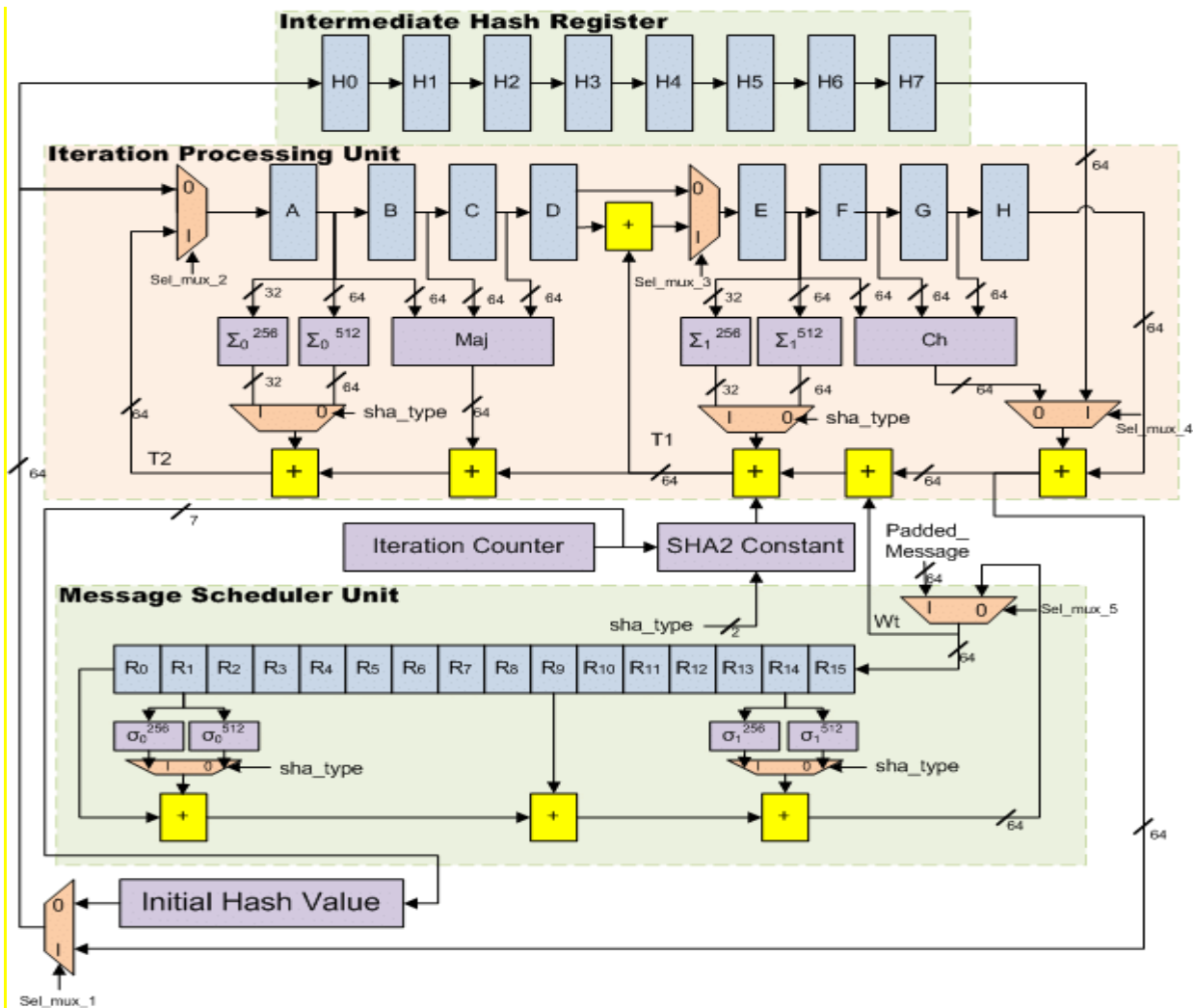

Figure 4. Block diagram of SHA-2 algorithm [18]

2.4. SHA-3

Although the SHA-2 algorithm has successfully passed the security tests and still continues this success, it is not considered flawless like all other algorithms. Considering the developing technologies, a search for more secure algorithms has been initiated. For this reason, the SHA-3 Competition was launched by NIST in 2007. Many algorithms were exhibited in this competition. Among the exhibited algorithms, the Keccak algorithm won the competition and was published as the SHA-3 Standard in 2015. SHA-3 provides higher security than SHA-2 against different types of attacks [19]. The SHA-3 algorithm consists of six hash functions: SHA3-224, SHA3-256, SHA3-384, SHA3-512, SHAKE128 and SHAKE256 [11]. The block diagram of the SHA-3 algorithm is given in Figure 5.

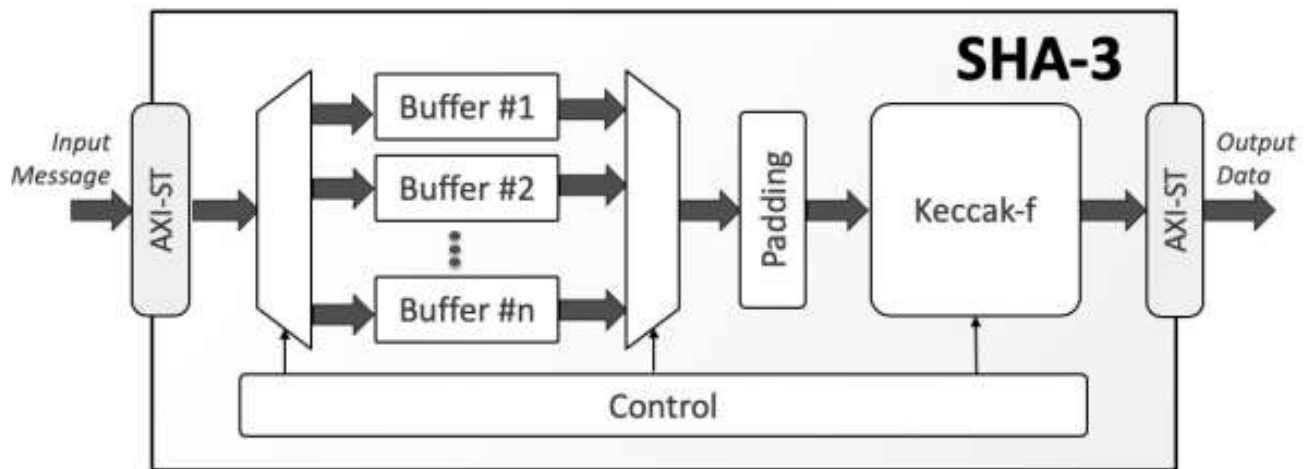

Figure 5. Block diagram of SHA-3 algorithm [20]

3. Areas of Use of Hash Algorithms

Hash algorithms are widely used for different purposes today. The areas of use of hash algorithms are mentioned below.

File/data integrity control: Used to check whether a file/data has been modified.

Password storage: Critical data on the database (such as users' passwords) must be stored in an encrypted form, for example by obtaining hash values, rather than in the open. Otherwise, unauthorized access to users' data by malicious people may occur.

Digital signatures: Used in digital signature algorithms to ensure the accuracy and integrity of the message.

SSL/TLS certificates: Used to ensure the security of digital signatures in SSL/TLS protocols.

4. Conclusion and Recommendations

Hash algorithms play a critical role in cryptographic systems to ensure digital data security, data verification and data integrity. The security of hash functions is based on a number of features such as algorithms' collision resistance, one-way nature and randomness. There are many types of hash algorithms such as MD5, SHA-1, SHA-2 and SHA-3. These algorithms also have their own types. SHA-2 and SHA-3 are widely used in modern cryptographic applications. MD5 and SHA-1 are no longer considered secure due to collision problems and security vulnerabilities. For this reason, MD5 and SHA-1 are not recommended for use in our daily lives.

Considering the developments in computer technologies and new technologies such as quantum computers, studies can be conducted on algorithms that are quantum resistant against future threats. In addition, different security problems can arise with developing technologies. For this reason, it is recommended that institutions and organizations regularly review their security protocols.

References

- [1] Asanbe, M.O. (2020). Hybrid Data Security: A Review of Cryptography and Steganography Techniques, *Villanova Journal of Science, Technology and Management*, cilt 2(1), ss. 1-10
- [2] Shwetha, P., & Premananda, B. S. (2021). Performance Analysis of MD5 and SHA-256 Algorithms to Maintain Data Integrity. In *2021 International Conference on Recent Trends on Electronics, Information, Communication & Technology (RTEICT)*.
- [3] Wang, Z., & Cao, L. (2013, June). Implementation and comparison of two hash algorithms. In *2013 International Conference on Computational and Information Sciences* (pp. 721-725). IEEE.
- [4] Yanbo Wang, "Applied Cryptography," Machinery Industry Press, 200
- [5] Shibin Zhang, Wunan Wan, Jinquan Zhang, "Applied Cryptography," Xi'an: Xidian University Press, 2009
- [6] Özkoç, E. E., & Mannion, M. (2020). Siberbiyogüvenlik Uygulamalarında DNA Dizilimleri için Özet Algoritmaları Karşılaştırılması. *European Journal of Science and Technology*, (18), 656-663.
- [7] <https://www.okta.com/sg/identity-101/hashing-algorithms/> (Access Date: 08.12.2024)
- [8] Rivest, R. (1992). *The MD5 message-digest algorithm* (No. rfc1321).
- [9] Rivest, R. (1992). RFC1321: The MD5 message-digest algorithm.
- [10] <https://bilgisayarkavramlari.com/2008/04/30/md5-message-digest-mesaj-ozet/> (Access Date: 08.12.2024)
- [11] Yaşar, S. N., Dikici, F. C., Tanyıldızı, E., & Karaköse, E. (2021). Fen ve Mühendislik Çalışmalarındaki Rastgelelik Gereksinimleri için Orta Kare ve SHA3 Algoritmasını Temel Alan Bir Üreteç Tasarımı. *Fırat University Journal of Science*, 33(1), 81-91.
- [12] Kasgar, A. K., Dhariwal, M. K., Tantubay, N., & Malviya, H. (2013). A review paper of message digest 5 (MD5). *International Journal of Modern Engineering & Management Research*, 1(4), 29-35.
- [13] Ning, Z. N. Z. (2003, October). Fpga implementation of SHA-1 algorithm. In *2003 5th International Conference on ASIC Proceedings* (Vol. 2, pp. 1321-1324). IEEE.
- [14] <https://www.geeksforgeeks.org/sha-1-hash-in-java/> (Access Date: 08.12.2024)
- [15] Xiaoyun Wang, Hongbo Yu and Yiqun Lisa Yin, "Finding Collision in the Full SHA-1," Proc. of Crypto'05, LNCS 3621, pp.17-36, 2005.
- [16] Lin, C. H., Yeh, Y. S., Chien, S. P., Lee, C. Y., & Chien, H. S. (2011, April). Generalized secure hash algorithm: SHA-X. In *2011 IEEE EUROCON-International Conference on Computer as a Tool* (pp. 1-4). IEEE.
- [17] Madhuravani, B., & Murthy, D. S. R. (2013). Cryptographic hash functions: SHA family. *Int J Innov Technol Explor Eng*, 2, 326-9.
- [18] Khalil, M., Nazrin, M., & Hau, Y. W. (2008, December). Implementation of SHA-2 hash function for a digital signature System-on-Chip in FPGA. In *2008 International Conference on Electronic Design* (pp. 1-6). IEEE.
- [19] Dolmeta, A., Martina, M., & Masera, G. (2023). Comparative study of Keccak SHA-3 implementations. *Cryptography*, 7(4), 60.
- [20] <https://www.cast-inc.com/security/encryption-primitives/sha-3> (Access Date: 08.12.2024)

TERMOFİLİK BAKTERİ İMMOBİLİZE EDİLMİŞ SİLİKA JEL DOLGULU KOLONDA İZ METAL İYONLARININ ZENGİNLEŞTİRİLMESİ VE ICP-OES İLE TAYİNLERİ

Doç.Dr., Gülşen GÜVEN
ORCID: 0000-0002-2162-2576
gguven@adu.edu.tr

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Fakültesi, Kimya Bölümü, Aydın, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, Cd(II), Zn(II), Co(II), Pb(II), Cu(II), ve Ni(II) iyonlarının zenginleştirilmesi için, *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246 termofilik bakterisiyle immobilize edilmiş silika jel kullanılarak kolon temelli bir yöntem geliştirilmiştir. Silika jel üzerine immobilize edilen bu bakteri, bahsi geçen metal iyonlarının ayrılması ve zenginleştirilmesi için yenilikçi bir biyosorban görevi görmüştür. Bu biyosorban, su örneklerinden analitleri seçici bir şekilde tutabilmektedir. Tutulan bakır, çinko, kadmiyum, kobalt ve kurşun iyonları 1 M HCl, nikel iyonları ise 1 M HNO₃ ile elue edilmiş ve elde edilen çözeltiler ICP-OES ile analiz edilmiştir.

Önerilen katı faz ekstraksiyonu yöntemine pH, biyokütle miktarı, numune hacmi, eluent hacmi ve türü gibi analitik faktörlerin etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca, girişim yapabilecek bazı alkali, toprak alkali ve diğer metal iyonlarının karışım halinde analit geri kazanımı üzerindeki girişim etkileri de incelenmiştir. Optimum koşullarda, biyosorbanın maksimum soğurma kapasitesi Cd(II), Zn(II) ve Co(II) için sırasıyla 16.00, 1.36 ve 2.35 mg g⁻¹ olarak belirlenmiştir. Cd(II), Zn(II), Co(II), Pb(II), Cu(II) ve Ni(II) için gözlenebilir sınırları sırasıyla 0.41, 4.32, 0.66, 4.77, 1.24 ve 1.60 µg L⁻¹ olarak hesaplanmıştır.

Yöntemin doğruluğunu göstermek amacıyla, sertifikalı referans materyal (BCR 146-R, kanalizasyon çamuru) kullanılmıştır. Önerilen zenginleştirme ve ayırma yöntemi, kaynak suyu, musluk suyu ve nehir suyu örneklerine uygulanmış ve su örneklerine eklenen iyonların geri kazanımları %92.0 ile %106.3 arasında bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zenginleştirme, Termofilik bakteri, Biyosoğurum, İmmobilizasyon, ICP-OES.

PRECONCENTRATION OF TRACE METAL IONS IN A COLUMN FILLED WITH SILICA GEL IMMOBILIZED WITH THERMOPHILIC BACTERIA AND THEIR DETERMINATION BY ICP-OES

Abstract

In this study, a column-based method was developed for the preconcentration of **Cd(II)**, **Zn(II)**, **Co(II)**, **Pb(II)**, **Cu(II)**, and **Ni(II)** ions using silica gel immobilized with the thermophilic bacterium *Anoxybacillus puschionensis* **HBB 246**. This bacterium immobilized on silica gel served as an innovative biosorbent for the separation and preconcentration of these metal ions. The biosorbent selectively retained analytes from water samples. Retained cadmium, zinc, cobalt, lead, and copper ions were eluted using **1 M HCl**, while nickel ions were eluted with **1 M HNO₃**. The eluates were analyzed by **ICP-OES**.

The effects of analytical factors such as **pH**, **biomass amount**, **sample volume**, **eluent volume**, and **type of eluent** on the proposed solid-phase extraction method were evaluated. Additionally, the interference effects of certain alkaline, alkaline earth, and other metal ions on analyte recovery in mixed solutions were examined. Under optimal conditions, the maximum adsorption capacities of the biosorbent were determined as **1.36**, **16.00**, and **2.35 mg g⁻¹** for **Zn(II)**, **Cd(II)**, and **Co(II)**, respectively. The detection limits for **Cu(II)**, **Zn(II)**, **Cd(II)**, **Co(II)**, **Pb(II)**, and **Ni(II)** were calculated as **1.24**, **4.32**, **0.41**, **0.66**, **4.77**, and **1.60 µg L⁻¹**, respectively.

To validate the accuracy of the method, a certified reference material (**BCR 146-R, sewage sludge**) was used. The proposed enrichment and separation method was applied to **spring water**, **tap water**, and **river water** samples, and the recovery rates of spiked ions in these samples were found to range between **92.6%** and **105.7%**.

Keywords: Preconcentration, Thermophilic bacterium, Biosorption, Immobilization, ICP-OES.

1. Giriş

Çevresel ve klinik örneklerde bulunan eser metallerin doğru ve hassas şekilde belirlenmesi, analitik kimyada önemli bir rol oynamaktadır. **Alev atomik absorpsiyon spektrometresi (FAAS), grafit fırın atomik absorpsiyon spektrometresi (GFAAS), indüktif eşleşmiş plazma optik emisyon spektrometresi (ICP-OES) ve indüktif eşleşmiş plazma kütle spektrometresi (ICP-MS)** gibi atomik spektrometri teknikleri, eser metal analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Giderek daha gelişmiş hale gelen analitik cihazlara rağmen, eser düzeydeki metal iyonlarının belirlenmesi genellikle ayırma ve/veya zenginleştirme adımlarını gerektirir. Eser analiz için kullanılan zenginleştirme ve ayırma teknikleri arasında çöktürme ve birlikte çöktürme[1], elektrokimyasal çöktürme[2], sıvı-sıvı ekstraksiyonu[3], katı faz ekstraksiyonu (SPE)[4] ve bulutlanma noktası ekstraksiyonu[5] yer alır. Basitliği ve doğruluğu nedeniyle, **katı faz ekstraksiyon (SPE)** tekniği, eser metal iyonlarının zenginleştirilmesi ve analiz öncesinde matriks girişimlerinin giderilmesi için giderek artan bir uygulama alanı bulmuştur[6].

Biyosoğurum, metal iyonlarının sulu çözeltilerden cansız biyokütleyle pasif olarak bağlanmasını tanımlayan bir terimdir. Bu süreç, metal iyonlarının metabolik olarak kontrol edilmeyen bir mekanizma ile uzaklaştırıldığını ifade eder. Birçok araştırmacı, cansız biyomateriyallerin çevreden metal iyonlarını biriktirmek için kullanılabileceğini göstermiştir[7,8]. Çözelti içindeki metal iyonları, biyolojik hücre duvarlarında bulunan **amin, amid, imidazol, hidroksil, karboksilat, fosfat, tiol ve tiyoeter gibi kimyasal fonksiyonel gruplar** ile etkileşim yoluyla yüzeye tutunur. Mikroorganizmalar, düşük yoğunlukları ve küçük boyutları nedeniyle, mekanik olarak zayıf ve sert olmayan küçük parçacıklardan oluşur. Serbest hücreler, düşük yoğunlukları ve boyutları nedeniyle kolon sistemlerinde yatağı tıkama eğiliminde olduklarından, bu amaçla kullanıma uygun değildir. Bu durum, kolon sistemlerinde mikroorganizmaların bir katı destek üzerinde veya içinde immobilize edilmesini zorunlu kılar. **Silika jel [9], kontrollü gözenekli cam[10], polisülfon[11], Diaion SP-850[12], çok duvarlı karbon nanotüpler[13] ve sepiyolit[14]**, biyokütlenin immobilizasyonu için uygun destek matriksleri arasında yer almaktadır. Maya, bakteri, mantar ve alglerin uygun destekler üzerine immobilize edilmiş hücreleri, çeşitli metallerin zenginleştirilmesi ve ayrılması için son zamanlarda önerilmektedir.

Anoxybacillus puschionensis HBB 246, gram-pozitif termofilik bir bakteridir. Bakterinin büyümesi için sıcaklık ve pH aralıkları sırasıyla **60-65°C (optimum 60°C)** ve **5.5-8.5 (optimum pH 6.0)** olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Cd(II), **Zn(II), Co(II), Pb(II), Cu(II)** ve Ni(II) iyonlarının zenginleştirilmesi ve ayrılması için *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246 ile doldurulmuş kolonlar kullanarak bir yöntem geliştirmektir. Analitlerin kantitatif geri kazanımları üzerinde pH, bakteri biyokütle miktarı, numune hacmi, eluent türü gibi analitik parametrelerin etkileri sistematik olarak araştırılmıştır.

2. MATERYAL METOT

Reaktifler: Tüm kimyasal reaktifler analitik saflık derecesindedir. 100 mg l⁻¹ metal stok çözeltileri bileşiklerin uygun miktarlarının asidik deiyonize su ile çözülmesiyle hazırlandı. Kolon kromatografi sınıfı 0.063-0.20 mm boyutunda silika jel 60 (Merck, Almanya) kullanıldı. Sertifikalı referans materyal (endüstriyel kaynaklı kanalizasyon çamuru), BCR No. 146R, Belçika Referans Bürosu'ndan temin edildi.

Cihazlar: Metal iyonu tayini için Teledyne Leemans Labs Prism Model İndüktif Eşleşmiş Plazma Optik Emisyon Spektrometresi (ICP-OES) kullanıldı. *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246 biyokütlesinin, metal iyonları öncesi ve sonrası IR spektrumları, Varian FTS 800 FT-IR spektrometresi ile KBr pelletleri kullanılarak elde edildi. Mikrodalga çözünürleştirme işlemleri, Questron QLAB 8000 mikrodalga çözünürleştirme sistemi ile gerçekleştirildi.

Biyosorbanın Hazırlanması (Silika jel üzerine yüklenmiş *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246): *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden temin edilmiştir. Bakteri izolatu, sterilize edilmiş Tryptic Soy Broth (Merck, Almanya) içeren erlenlere ekildi ve 60°C'de, 150 rpm hızında 24 saat süreyle çalkalanarak kültüre alındı. *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246 hücreleri, ortamdan 20.000 g'de, 10 dakika, 20°C'de santrifüj edilerek ayrıldı. İzole edilen biyokütle, üç kez 0.1 M HCl ile yıkandı, ardından saf su ile durulandı ve 80°C'de kurutuldu.

Anoxybacillus puschionensis HBB 246'nın immobilizasyonu, Mahan ve ark.[15] tarafından önerilen prosedüre göre gerçekleştirildi. 160 mg kuru bakteri biyokütlesi tozu, 1.0 g silika jel ile karıştırıldı. Karışım, minimum miktarda su ile ıslatıldı ve karıştırıldı. Daha sonra macun kıvamına gelen biyosorban, 105°C'deki etüvde 20 dakika kurutuldu. Islatma ve kurutma adımları, *Anoxybacillus puschionensis* ile silika jel arasındaki temasın artırılması ve immobilizasyon verimliliğinin iyileştirilmesi amacıyla en az üç kez tekrarlandı. Hazırlanan silika-bakteri biyosorbanı soğutuldu ve orijinal partikül boyutuna ulaşmak için öğütüldü.

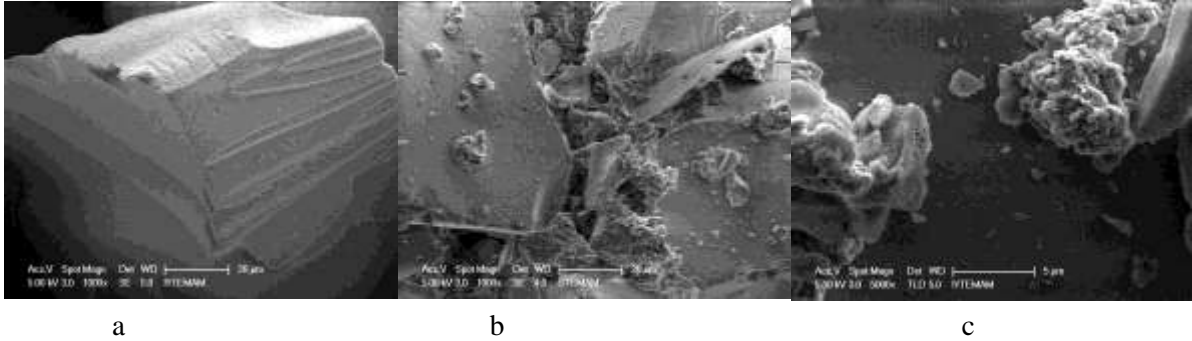
SPE Kolonunun Hazırlanması ve Zenginleştirme Prosedürü: Alt kısmında musluk bulunan, iç çapı 10 mm, uzunluğu 100 mm olan cam kolon kullanıldı. Biyosorban (290 mg), suda süspansiyon edilerek kolona döküldü. Kolonun temizlenmesi için kullanım öncesi yaklaşık 10 mL 1.0 M HCl çözeltisi ve 10 mL saf su kolondan geçirildi. Daha sonra hazırlanan biyosorban uygun tampon çözelti ile şartlandırıldı. 10 µg analit içeren uygun pH'a ayarlanmış 50 mL numune çözeltisi, 1 mL dak⁻¹ akış hızında peristaltik pompa ile kolondan geçirildi. Biyosorban üzerinde tutulan metal iyonları, uygun eluent çözeltisi ile elue edildi ve eluent çözeltisi ICP-OES ile analizlendi.

Numune Hazırlığı: Analiz öncesinde su numuneleri, 0.45 µm membran filtreden geçirildi. Numunelerin pH'ını ayarlamak için uygun miktarda 1.0 M HCl ve 1.0 M NH₃ eklendi. Numuneler, 4°C'de polietilen şişelerde

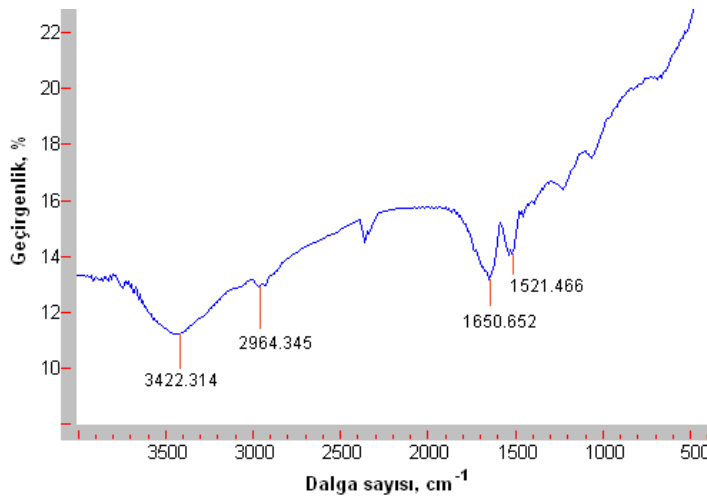
saklandı. Sertifikalı referans materyalin asit çözünürleştirme işlemi, politetrafloroetilen (PTFE) kaplı 10 kapalı hazneye sahip bir mikrodalga fırında gerçekleştirildi. 0.1000 g numune, PTFE haznesine tartıldı ve 10 ml taze hazırlanmış kral suyu çözeltisi (1/3 HNO₃-HCl, v/v) eklendi. Kanalizasyon çamuru referans materyalinin (BCR 146-R) çözünürleştirilmesi için numune, mikrodalga radyasyonu (400 W güç) ile oda sıcaklığından 200°C'ye kadar ısıtıldı ve 200°C'de 15 dakika tutuldu. Çözünürleştirme işlemi tamamlandıktan ve hazneler soğutulduktan sonra, çözelti kantitatif olarak bir balon jöjeye aktarıldı ve deiyonize su ile 50 mL'ye tamamlandı.

3. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Biyosorbannın Karakterizasyonu: *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246'nın silika jel üzerine immobilize edilip edilmediğinin karakterizasyonu için taramalı elektron mikroskobu kullanılmıştır. Şekil 1, silika jel ve immobilize edilmiş *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246-silika jel taramalı elektron mikrograflarını göstermektedir.

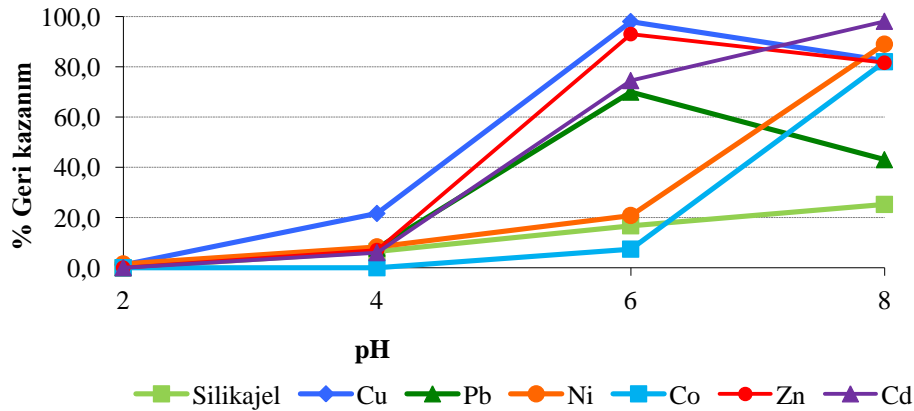
Şekil 1. a.Serbest silika jelin SEM görüntüsü b. c. *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246 immobilize edilmiş silika jelin SEM görüntüsü

Şekil 2. *Anoxybacillus puschionensis* HBB 246'nın FT-IR spektrumu

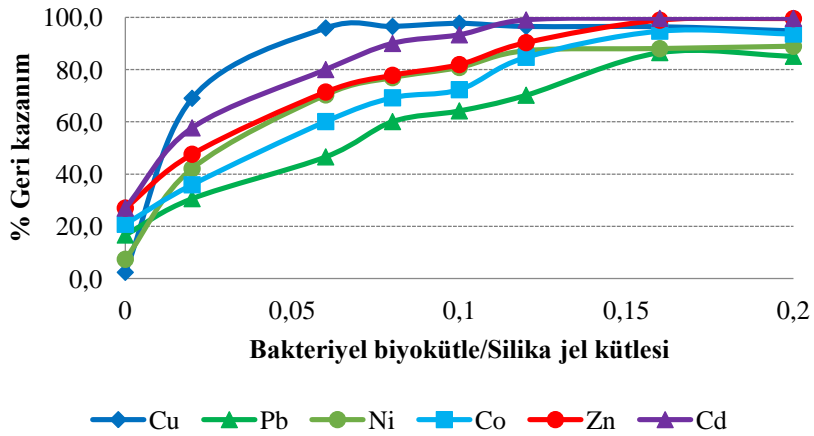
Metal iyonlarının *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246 üzerine biyosoğurum mekanizmalarını anlamak amacıyla, *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246'nın FT-IR spektrumları değerlendirilmiştir (Şekil 2). *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246'nın FT-IR spektrumunda, 3395 ve 3302 cm^{-1} 'deki pikler OH ve NH gerilmelerinden kaynaklanmıştır. 1651 cm^{-1} 'deki pik C=O'in, 1540 cm^{-1} 'deki pik ise CN titreşimlerinin bir sonucudur. Metal iyonlarının *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246 üzerinde tutulması sonrası spektrumların değerlendirilmesi, 3395, 1651 ve 1540 cm^{-1} 'deki bantların yer değiştirmedeğini, ancak C=O pikinin keskinliğini kaybettiğini göstermiştir.

Biyosoğurum Üzerine pH'nın Etkisi: pH değeri, metallerin adsorbanlar üzerindeki tutulmasını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, kolonda metal iyonlarının biyosoğurumu üzerine pH etkisi ilk olarak incelenmiştir. pH etkisi, 2-10 aralığındaki pH değerlerine ayarlanmış çözeltilerle araştırılmıştır. Çözeltiler, uygun tampon çözeltileri kullanılarak istenilen pH değerine getirilmiştir. Daha sonra biyosorban üzerinden numune çözeltisi geçirilmeden önce uygun tampon çözeltiler geçirilerek çalışılan pH değerine şartlandırılmıştır. Sentetik çözeltiler, 1 mL dak^{-1} akış hızında önceden şartlandırılmış kolondan geçirilmiş ve tutulan metal iyonları 10 mL 1.0 M HCl çözeltisi ile elue edilmiştir. Şekil 3'te gösterildiği gibi, metal iyonlarının tutulması pH'ye oldukça bağımlıdır ve maksimum tutunma Zn(II), Pb(II), Cu(II) için pH 6'da gerçekleşirken, Cd(II), Co(II) ve Ni(II) için pH 8'de gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Metal iyonlarının geri kazanımı üzerine pH'nın etkisi

Bakteriyel Biyokütle Miktarının Etkisi: Silika jel kolonunda 250 mg silika jele yüklenen *Anoxybacillus puschiensis* HBB 246 miktarının, metal iyonlarının geri kazanımı üzerindeki etkileri 0-50 mg aralığında incelenmiştir. Sonuçlar Şekil 4'te verilmiştir. Artan bakteri biyokütlesi miktarı ile geri kazanım değerleri önemli ölçüde artmıştır. Bakteriyel biyokütle/Silika jel kütle oranında 0.16'dan itibaren tüm analitler için yüksek geri kazanım değerleri elde edilmiştir.

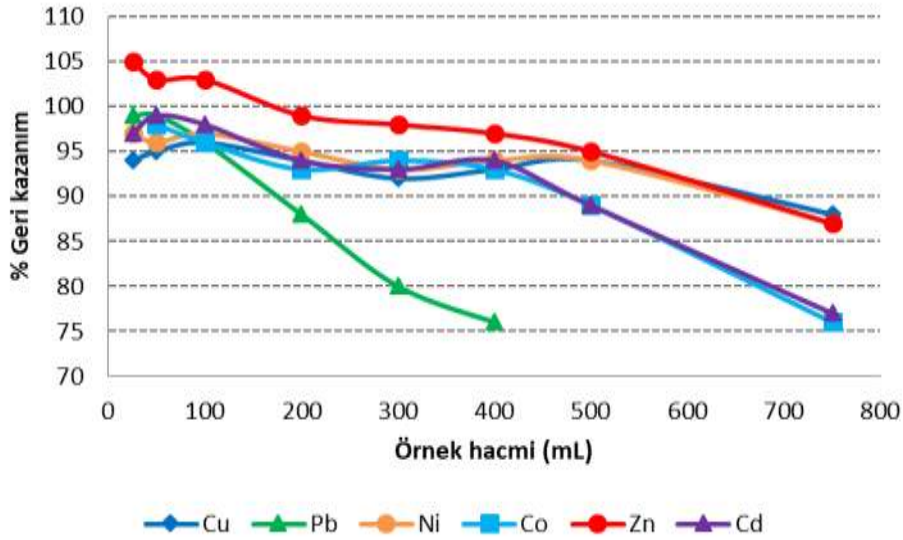
Şekil 4. Metallerin biyosoğurumuna bakteriyel biyokütle miktarının etkisi

Eluent Türü ve Hacmi: Metallerin kolondan elüsyonu için farklı derişimlerde nitrik asit ve hidroklorik asit çözeltileri test edilmiştir. Sonuçlar Çizelge 1’de verilmiştir. 1.0 M HCl Ni(II) iyonu hariç tüm metal iyonları maksimum geri kazanım değerini sağlamaktadır. Ni(II) iyonu için eluent olarak en yüksek geri kazanımın elde edildiği 1.0 M HNO₃ çözeltisi seçilmiştir. Ayrıca, 1.0 M HCl ve 1 M HNO₃ eluent çözeltilerinin hacminin etkisi 4.0-10.0 mL aralığında incelenmiştir. 10.0 mL 1.0 M HCl ve 1 M HNO₃ eluent çözeltileri ile kantitatif geri kazanım değerleri elde edilmiştir.

Çizelge 1. Metal iyonlarının desorpsiyonuna eluent çözeltisi türünün etkisi (N=3)

Eluent türü	% Geri kazanım					
	Cu ²⁺	Pb ²⁺	Ni ²⁺	Co ²⁺	Zn ²⁺	Cd ²⁺
0.5 M HCl	94 ± 4	92 ± 4	93 ± 2	94 ± 4	95 ± 2	91 ± 2
1.0 M HCl	98 ± 2	99 ± 1	94 ± 1	98 ± 3	97 ± 1	97 ± 1
1.5 M HCl	98 ± 3	95 ± 2	92 ± 2	95 ± 4	98 ± 3	97 ± 3
2.0 M HCl	97 ± 3	96 ± 4	93 ± 3	95 ± 2	96 ± 2	95 ± 3
0.5 M HNO ₃	87 ± 3	91 ± 2	95 ± 4	90 ± 3	93 ± 3	93 ± 2
1.0 M HNO ₃	90 ± 4	96 ± 2	96 ± 2	91 ± 4	93 ± 3	92 ± 4
1.5 M HNO ₃	92 ± 2	94 ± 3	94 ± 4	93 ± 4	97 ± 3	93 ± 4
2.0 M HNO ₃	93 ± 3	94 ± 5	95 ± 3	92 ± 3	95 ± 4	94 ± 3

Numune Çözeltisi Hacminin Etkisi: En yüksek uygulanabilir numune çözeltisi hacmi incelenmiştir. 25-1000 mL arasında 10 µg metal iyonu içeren numune çözeltileri, optimize edilmiş deneysel koşullar altında kolondan geçirilmiştir. Metal iyonlarının geri kazanımına ilişkin sonuçlar Şekil 5’te gösterilmiştir. Sonuçlar, Cd(II), Zn(II), Co(II), Pb(II), Cu(II) ve Ni(II)’in sırasıyla 400, 600, 400, 100, 500 ve 500 mL numune çözeltisi hacmine kadar kantitatif olarak geri kazanılabileceğini göstermektedir.

Şekil 5. Metallerin geri kazanımına örnek hacminin etkisi

Akış Hızlarının Etkisi: Numune ve eluent çözeltilerinin akış hızları, metal iyonlarının tutulmasını ve desorpsiyonunu etkileyen önemli parametrelerdir. Numune ve eluent çözeltilerinin akış hızları, peristaltik pompa kullanılarak 1-6 mL dak⁻¹ aralığında incelenmiştir. Metal iyonlarının maksimum geri kazanımları, numune çözeltilerinin 1 mL dak⁻¹ akış hızında elde edilmiştir. Ayrıca, metal iyonları 1-3 mL dak⁻¹ akış hızında eluent ile kantitatif olarak geri kazanılmıştır.

Girişim Yapan İyonların Etkisi: Çevresel örneklerde sıkça bulunan Na⁺, K⁺, Ca²⁺, Mg²⁺, Cu²⁺, Zn²⁺, Pb²⁺, Cd²⁺, Co²⁺ ve Ni²⁺ iyonlarının etkileri incelenmiştir. Çözeltiler, optimize edilmiş deneysel koşullar altında kolondan geçirilmiştir. Çözeltilerde bulunan diğer iyonlar, geri kazanım üzerinde hem negatif hem de pozitif etkiye sahip olmuştur. Zenginleştirme prosedürünün, çalışılan metaller için çok seçici olduğu ve %10 hata ile sonuçlandığı doğrulanmıştır. Daha önemli etkiler yalnızca 50, 100 mg L⁻¹ Ca²⁺ için gözlemlenmiştir. Bu iyonların biyosorbent üzerinde metal iyonlarının tutulmasına girişimi, kabul edilebilir sınırlar içinde kalmıştır.

Analitik Performans ve Zenginleştirme Yönteminin Uygulaması: Biyosorbentin soğurum kapasitesi, optimize edilmiş deneysel koşullar altında incelenmiştir. 25 mL'lik derişimleri 5-100 µg mL⁻¹ aralığında değişen bir dizi çözelti kolondan 1.0 mL dak⁻¹ akış hızında geçirilmiştir. Metal iyonları, 25 mL eluent çözeltisi ile zenginleştirme yapılmadan elue edilmiş ve ICP-OES ile belirlenmiştir. Biyosorbentin maksimum adsorpsiyon kapasitesi Cd(II), Zn(II) ve Co(II) için sırasıyla 16.00, 1.36 ve 2.35 mg g⁻¹ olarak belirlenmiştir. Bakır, nikel ve kurşun için adsorpsiyon kapasitesi incelenmemiştir, çünkü yüksek konsantrasyonlarda bakır, nikel ve kurşun çökmektedir ve çalışılan pH seviyelerinde çözünürlükleri bozulmaktadır. Optimum koşullar altında, önerilen yöntem için bağıl standart sapma %5.0'in altındadır. Analitlerin ortalama geri kazanımları ve standart sapmaları

(N = 5) sırasıyla Cu, Zn, Cd, Co, Pb ve Ni için 101.6 ± 2.9 , 101.6 ± 4.2 , 99.8 ± 2.6 , 98.2 ± 2.3 , 98.7 ± 4.3 ve 100.6 ± 4.7 olarak bulunmuştur.

Gözlenebilme sınırlarını bulmak için, 50 mL blank çözeltisi, 10 mL tampon çözeltisi içeren numune, kolondan geçirilmiş ve 50 mL eluent ile elue edilmiştir. Bu işlem 10 kez tekrarlanmıştır. Tespit sınırları, Cu, Zn, Cd, Co, Pb ve Ni için sırasıyla 1.24, 4.32, 0.41, 0.66, 4.77 ve $1.60 \mu\text{g L}^{-1}$ olarak bulunmuştur.

Yöntemin bakır, çinko ve kurşun tayini için doğruluğu, BCR 146-R numaralı sertifikalı referans materyali ile doğrulanmıştır. Sonuçlar Çizelge 2’de verilmiştir. Cu(II), Zn(II), Cd(II), Co(II), Pb(II) ve Ni(II) için hesaplanan değerler, sertifikalı değerlerle uyumludur.

Çizelge 2. Zenginleştirme yöntemi ile standart referans maddede metal iyonlarının tayini

Metal İyonu	Gerçek Değer ($\mu\text{g g}^{-1}$)	Bulunan Değer ($\mu\text{g g}^{-1}$)	Bağlı Hata (%)
Cu	831	860 ± 48	4
Zn	3040	2848 ± 146	-6
Cd	18.4	18.5 ± 0.5	1
Co	6.5	6.1 ± 0.5	-6
Pb	583.0	547 ± 34	-6
Ni	65.0	66.9 ± 3.5	3

Önerilen Ayırma/Zenginleştirme Yönteminin Su Örneklerine Uygulaması: Önerilen yöntem, standart eklenen örneklerin geri kazanımını ölçerek, kaynak suyu, musluk suyu ve nehir suyu örneklerine uygulanmıştır. Sonuçlar Çizelge 3’te verilmektedir. Metal iyonları için belirlenen değerler, eklenen analit içeriği ile uyumludur.

Çizelge 3. Zenginleştirme yöntemi ile çeşitli su örneklerinde metallerin tayini

Metal İyonu	Kaynak Suyu			Aydın Şehir Suyu		Nehir Suyu (B. Menderes Nehri)	
	Eklenen ($\mu\text{g/L}$)	Bulunan ($\mu\text{g/L}$)	Geri Kazanım, %	Bulunan ($\mu\text{g/L}$)	Geri Kazanım, %	Bulunan ($\mu\text{g/L}$)	Geri Kazanım, %
Cu	0	1.78 ± 0.05	-	1.71 ± 0.09	-	2.50 ± 0	-
	20	21.95 ± 0.09	100.8	20.96 ± 0.21	96.2	23.21 ± 0.23	103.6
	40	41.03 ± 0.67	98.1	41.61 ± 0.46	99.8	42.23 ± 0.29	99.3
Zn	0	0.96 ± 0.13	-	11.33 ± 0.67	-	161.92 ± 1.83	-
	20	20.80 ± 0.85	99.2	32.59 ± 2.15	106.3	180.32 ± 2.64	92.0
	40	41.22 ± 0.62	100.6	52.44 ± 2.38	102.8	199.09 ± 3.77	92.9
Cd	0	0.84 ± 0.05	-	1.44 ± 0.08	-	1.92 ± 0.10	-
	20	20.90 ± 0.36	100.3	21.68 ± 0.36	101.2	22.62 ± 0.33	103.5
	40	41.03 ± 1.06	100.5	40.84 ± 0.57	98.5	41.96 ± 0.85	100.1
Co	0	TSA	-	TSA	-	TSA	-
	20	19.06 ± 0.42	95.3	19.21 ± 0.44	96.0	19.26 ± 0.23	96.3
	40	38.22 ± 1.06	95.6	39.23 ± 0.95	98.1	38.75 ± 0.81	96.9
Pb	0	TSA	-	TSA	-	TSA	-

	20	19.33±1.21	96.6	18.59±1.18	93.0	19.12±0.69	95.6
	40	38.12±1.89	95.3	38.11±1.54	95.3	38.78±0.98	97.0
	0	0.69±0.03	-	1.07±0.05	-	3.60±0.09	-
Ni	20	20.48±0.27	99.0	21.22±0.37	100.8	23.80±0.62	101.0
	40	39.87±1.35	98.0	40.84±1.17	99.4	43.78±1.07	100.4

SONUÇ

Bu çalışmada kullanılan termofilik bakteri immobilize edilmiş silika jel biyosorbantı, metal iyonlarının ayrılması ve zenginleştirilmesi için yüksek seçiciliğe ve düşük maliyete sahiptir. Ayrıca çevre dostu bir özellik göstermektedir. Bu iyonlar, herhangi bir şelatlama veya kompleksleşme ajanı kullanmadan doğrudan zenginleştirilebilir. Önerilen SPE metodu, gerçek su örneklerinde Cu(II), Zn(II), Cd(II), Co(II), Pb(II) ve Ni(II) tayini için başarıyla uygulanmıştır. Bu yöntemle, bu iyonlar çeşitli sulu örneklerinde yüksek hassasiyet ve doğrulukla belirlenebilir. Matriks etkileri tolerans sınırları içinde kalmaktadır. Önerilen yöntem ile musluk, kaynak ve nehir suyu örneklerinde Pb iyonları 10, Cd ve Co iyonları 40 kat, Cu ve Ni iyonları 50 kat ve Zn iyonları 60 kat zenginleştirilebilmektedir. Önerilen SPE kolonu, tutma performansını kaybetmeksizin en az 30 kez kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- [1] Saracoglu, S., Soylak, M. (2010). “Carrier element-free coprecipitation (CEFC) method for separation and pre-concentration of some metal ions in natural water and soil samples”. *Food and Chemical Toxicology*, 48(5), 1328-1333. <https://doi.org/10.1016/j.fct.2010.02.033>
- [2] Baldo, M. A., Stortini, A. M., Oliveri, P., Leardi, R., Moretto, L. M., Ugo, P. (2020). “Electrochemical preconcentration coupled with spectroscopic techniques for trace lead analysis in olive oils”. *Talanta*, 210, 120667. <https://doi.org/10.1016/j.talanta.2019.120667>
- [3] Agudo, M., Rios, A., & Valcarcel, M. (1993). “Continuous liquid-liquid extraction for preconcentration with on-line monitoring”. *Analytical Chemistry*, 65(20), 2941-2943.
- [4] Dias, F. D. S., Meira, L. A., Carneiro, C. N., dos Santos, L. F., Guimarães, L. B., Coelho, N. M., ... & Alves, V. N. (2023). “Lignocellulosic materials as adsorbents in solid phase extraction for trace elements preconcentration”. *TrAC Trends in Analytical Chemistry*, 158, 116891. <https://doi.org/10.1016/j.trac.2022.116891>
- [5] Gürkan, R. A. M. A. Z. A. N., & Zengin, H. B. (2023). “Application of ultrasound assisted-cloud point extraction coupled with spectrophotometry for the selective extraction/pre-concentration of low levels of inorganic Hg (as Hg²⁺/Hg²⁺) from liquid matrices”. *International Journal of Environmental Analytical Chemistry*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/03067319.2022.2161378>
- [6] Stafiej, A., Pyrzynska, K. (2008). “Solid phase extraction of metal ions using carbon nanotubes”. *Microchemical Journal*, 89(1), 29-33. <https://doi.org/10.1016/j.microc.2007.11.001>
- [7] Özdemir, S., Okumuş, V., Dündar, A., & Kılınc, E. (2013). “Preconcentration of metal ions using microbacteria”. *Microchimica Acta*, 180, 719-739. <https://doi.org/10.1007/s00604-013-0991-x>
- [8] Bakircioglu, D., Ucar, G., & Kurtulus, Y. B. (2011). “Coliform bacteria immobilized on titanium dioxide nanoparticles as a biosorbent for trace lead preconcentration followed by atomic absorption spectrometric determination”. *Microchimica Acta*, 174, 367-374. <https://doi.org/10.1007/s00604-011-0630-3>
- [9] Suharso, Buhani, & Sumadi. (2010). “Immobilization of *S. duplicatum* supported silica gel matrix and its application on adsorption-desorption of Cu (II), Cd (II) and Pb (II) ions”. *Desalination*, 263(1-3), 64-69. [doi:10.1016/j.desal.2010.06.037](https://doi.org/10.1016/j.desal.2010.06.037)
- [10] Krishna, M.V. B., Chandrasekaran, K., Rao, S.V., Karunasagar, D. And Arunachalam, J. 2005. “Speciation of Cr(III) and Cr(VI) in waters using immobilized moss and determination by ICP-MS and FAAS”. *Talanta*, 65(1):135-143. <https://doi.org/10.1016/j.talanta.2004.05.051>
- [11] Cho, C. W., Kang, S. B., Kim, S., Yun, Y. S., & Won, S. W. (2016). “Reusable polyethylenimine-coated polysulfone/bacterial biomass composite fiber biosorbent for recovery of Pd (II) from acidic solutions”. *Chemical Engineering Journal*, 302, 545-551. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cej.2016.05.091>
- [12] Tuzen, M., Uluozlu, O. D. and Soylak, M. 2007. “Cr(VI) and Cr(III) speciation on *Bacillus sphaericus* loaded diaion SP-850 resin”. *J. Hazard.Mater.* 144(1-2):549-555. <https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2006.10.069>
- [13] Moallaei, H., Bouchara, J. P., Rad, A., Singh, P., Raizada, P., Tran, H. N., Hosseini-Bandegharaei, A. (2020). “Application of *Fusarium* sp. immobilized on multi-walled carbon nanotubes for solid-phase extraction and trace analysis of heavy metal cations”. *Food chemistry*, 322, 126757. <https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2020.126757>
- [14] Baytak, S., Channa, A. M., Canbolat, M. F. (2022). “Development of an analytical method for the extraction and determination of trace metals using fungus (*Mucor pusillus*, Lindt., 1886) immobilised sepiolite powder biocomposite in various samples by ICP-AES”. *International Journal of Environmental Analytical Chemistry*, 102(3), 780-788. <https://doi.org/10.1080/03067319.2020.1726337>
- [15] Mahan, C. A. and Holcombe, J. A. 1992. “Immobilization of algae cells on silica gel and their characterization for trace metal preconcentration”. *Anal. Chem.* 64(17):1933-1939.

SUGAR INDUSTRY BY-PRODUCTS: SUSTAINABILITY PERSPECTIVE OF MOLASSES UTILIZATION WITH MEMBRANE SYSTEMS

Dr. Muhammed Raşit ÖNER
ORCID: 0000-0003-3376-7024
m.rasitoner@gmail.com

Sivas University of Science and Technology, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Chemical Engineering, Sivas, Turkey

Özet

Şeker endüstrisi, ham şeker, gıda üretimi, yenilenebilir enerji ve tarımsal ekonomilere katkıda bulunan küresel ölçekte önemli bir sektördür. Önemli bir hammadde olan şeker pancarı, yetiştirme, meyve suyu çıkarma ve saflaştırmayı içeren çok aşamalı bir süreçten geçerek sektörde önemli bir rol oynamaktadır. Şeker üretim sürecinin bir yan ürünü olan şeker pancarı melası, sakkaroz ve sakkaritler, organik asitler ve mineraller dahil olmak üzere değerli bileşikler açısından zengin yoğun bir sıvıdır. Etanol üretimi, hayvan yemi ve organik gübre uygulamaları için önemli bir ekonomik değere sahiptir. Ancak melas bazlı prosesler, su ekosistemlerine zarar verebilecek ve toprak kalitesini düşürebilecek yüksek oranda tuzlu ve pigmentli atık su üretmektedir. Ayrıca, geleneksel melas işlemenin enerji yoğun yapısı karbon ayak izini artırarak sürdürülebilirlik açısından zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, mikrofiltrasyon (MF), ultrafiltrasyon (UF) ve ters osmoz (RO) gibi basınçla çalışan sistemlerin yanı sıra elektrodializ (ED) gibi potansiyel farkla çalışan sistemler de dahil olmak üzere membran teknolojilerinin melastan başta şeker olmak üzere değerli kimyasalları geri kazanma potansiyelini araştırmaktadır. Araştırma, bu teknolojilerin kaynak geri kazanımı ve endüstriyel uygulamalardaki etkinliğini değerlendirerek sürdürülebilir, düşük karbonlu ve sıfır atık üretim süreçleri için yenilikçi ve çevre dostu çözümler önermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeker Endüstrisi, Melas, Membranlı Sistemler, Sürdürülebilirlik Perspektif

SUGAR INDUSTRY BY-PRODUCTS: SUSTAINABILITY PERSPECTIVE OF MOLASSES UTILIZATION WITH MEMBRANE SYSTEMS

Abstract

The sugar industry is a globally significant sector, contributing to raw sugar, food production, renewable energy, and agricultural economies. As a key raw material, sugar beets play an essential role in the industry, undergoing a multi-step process that includes cultivation, juice extraction, and purification. Sugar beet molasses, a byproduct of the sugar production process, is a dense liquid rich in sucrose and valuable compounds, including saccharides, organic acids, and minerals. It holds significant economic value for applications in ethanol production, animal feed, and organic fertilizers. However, molasses-based processes generate highly saline and pigmented wastewater, harming aquatic ecosystems and reducing soil quality. Furthermore, the energy-intensive nature of traditional molasses processing increases the carbon footprint, presenting sustainability challenges. This study investigates the potential of membrane technologies, including pressure-driven systems like microfiltration (MF), ultrafiltration (UF), and reverse osmosis (RO), as well as potential difference-driven systems like electrodialysis (ED), to recover valuable chemicals, particularly sugar, from molasses. By evaluating these technologies' effectiveness in resource recovery and industrial applications, the research aims to propose innovative and environmentally friendly solutions for sustainable, low-carbon, and zero-waste production processes.

Anahtar Kelimeler: Sugar Industry, Molasses, Membrane Systems, Sustainability Perspective

Introduction

The global sugar industry holds significant economic, social, and environmental importance. Its activities include food and beverage production, pharmaceuticals, renewable energy sources, and supporting agricultural economies. Building on the significance of the sugar industry, understanding the sugar beet manufacturing process and its critical purification steps is essential to addressing the production efficiency and environmental challenges associated with traditional methods. The sugar beets manufacturing process typically includes several steps: (1) Cultivation, harvesting and preparation; (2) sugar beets extraction (production of juice); (3) juice purification with lime and carbon dioxide; (4) evaporation of thin juice; (5) production of sugar from thick juice; (6) separation of sugar. The purification process, including clarification and decolorization, is crucial for eliminating impurities from raw sugar juice, as they significantly influence the quality of the resulting white sugar. Conventional techniques for these processes typically involve liming, carbonation and, if necessary, sulphation, which requires using chemicals such as lime, sulfur dioxide, phosphoric acid, and flocculants. Although these methods have been staples of sugar production for centuries, they present several notable drawbacks. For instance, chemical treatments often fail to adequately reduce the turbidity and color of raw juice, thereby compromising sugar quality. Additionally, using lime during clarification introduces high levels of calcium ions, leading to severe scaling in pipelines, heat exchangers, and evaporator walls, which reduces heat transfer efficiency and increases energy consumption (El-Nahas, Khodari, Hamam, Gad El Rab, & Toghan, 2024). Furthermore, sucrose can adhere to precipitates formed during clarification, retaining impurities in the molasses and lowering the overall sugar yield. The chemicals used in these processes, particularly sulfur, may also persist in the sugar, raising potential food safety concerns. Beyond these issues, the traditional sugar production process generates significant amounts of solid waste, wastewater, and molasses, contributing to serious environmental concerns.

Sugar beet molasses, a dense, viscous liquid that forms a byproduct during sugar production, is a substance of significant economic value. With over 50% sucrose by weight, it also contains other saccharides such as glucose, fructose, raffinose, and ketoses. In addition, it includes inorganic salts (e.g., potassium and calcium salts), organic acids, amino acids, various peptides, and proteins. This concentrated liquid phase, emerging after the purification and crystallization of beet juice, where further sugar extraction is no longer feasible, is utilized as a carbon source in ethanol production. Its economic value extends to various industries such as animal feed, yeast production, and organic fertilizer manufacturing, making it a substance of crucial importance in these sectors (Schiweck, Clarke, & Pollach, 2000).

Sugar beet molasses is a dense, viscous liquid formed as a by-product of the sugar production process and attracts attention due to both its chemical composition and economic value. Molasses contains more than 50% sucrose by weight, while saccharides such as glucose, fructose, raffinose, and ketoses are also included in its composition. In addition, inorganic salts (e.g. potassium and calcium salts), organic acids, amino acids and various peptides and proteins are also present in the structure of molasses. Sugar beet molasses emerges as a dense liquid phase in which sugar cannot be further separated after the purification and crystallization of beet juice during the sugar production process. Economically, molasses is used as a carbon source in ethanol production, as well as in many industries such as animal feed, yeast production and organic fertilizer production.

It is also necessary to evaluate the environmental impacts of sugar beet molasses. The environmental impacts encountered in this process are directly related to the problems caused by the wastewater and by-products formed during the production process. Molasses-based fermentation processes produce dark-colored and high-salinity wastewater due to its high salt and pigment content. The mixing of this wastewater with natural water resources can cause serious damage to aquatic ecosystems. In addition, the chemicals found in molasses remaining in the waste formed after fermentation will accumulate in agricultural areas and negatively affect soil quality. Molasses processed with traditional methods pose a significant problem in terms of sustainability by increasing the carbon footprint as it requires an energy-intensive process. However, effective management and recycling of molasses waste is critical for reducing environmental damage and developing more sustainable production processes. In this context, membrane technologies offer an innovative and environmentally friendly solution for the treatment of wastewater and chemical recovery. Membrane systems have the potential to transform production processes into a zero-waste, low-carbon footprint, and environmentally friendly structure by reducing environmental impacts with high efficiency and low energy requirements (Zhang, Luo, Liu, Chen, & Wan, 2021).

In this study, membrane systems such as microfiltration (MF), ultrafiltration (UF), and reverse osmosis (RO) where pressure is used as the driving force, as well as membrane systems such as electrodialysis where the potential difference is used as the driving force, will be examined. In the research, the potential of these technologies will be revealed by evaluating the recoverability of other chemicals, especially sugar, in the molasses content.

Material and Method

In this study, literature studies focusing on the use of membrane systems in the evaluation of molasses, a by-product of the sugar industry, were reviewed. Microfiltration (MF), ultrafiltration (UF), nanofiltration (NF)

and electrodialysis (ED) systems were used for the recovery of sugars such as sucrose, glucose, fructose, inorganic salts and pigments in molasses.

Microfiltration membranes were used for the separation of coarse particles and colloids in molasses. Ultrafiltration, on the other hand, was effective in the separation of saccharides and pigments and was studied with membranes with a molecular weight cut-off limit of 30–100 kDa. Nanofiltration systems provide high efficiency, especially in the separation of salts and sugars. The performance of the membranes was evaluated with criteria such as sugar recovery rate, flow rate, clogging times and energy consumption.

Results and Discussion

In this section, the factors affecting the performance of membrane systems in the recovery of valuable components in molasses are examined. Membrane selection directly affects the process efficiency with different pore sizes and material properties. It is seen that membrane pretreatments affect the flux passing through the membrane, the fouling and clogging mechanism of the membrane by changing the hydrophobic properties of the membrane surface. In addition, the pH value of the molasses plays an important role in the working system of the functional groups in the membranes, together with the chemical resistance and separation capacity of the membranes. The dilution rate of the molasses affects the viscosity of the solution and thus the flux, while regulating the effect of the impurities it contains on the membrane surface. The process temperature also creates a critical effect on the permeability and fouling behavior by expanding and shrinking the pore sizes in the membranes. Evaluating these factors separately and together provides important findings for increasing the efficiency of membrane systems. The cumulative effects of each parameter on the recovery of sugar and other important raw materials from molasses are explained below by examining them separately.

The effect of membrane selection

In the design and application of a membrane process, it is very important to select the appropriate membrane and process for the purpose. Because the membranes and their modifications change according to the size, molecular weight, whether the substances to be separated contain ionic compounds, and whether they are organic (Yang et al., 2019). Membranes and membrane processes that are not used in place and for the purpose are very important in terms of initial investment cost, operation and maintenance costs. When membranes are not selected in accordance with the feed solution and operating capacity, they can clog faster than expected and energy costs can increase. Selecting a membrane above the desired properties and capacity, the material of the selected membrane not being suitable for the process, or membranes being incorrectly selected in terms of another technical feature are the main reasons for not achieving the desired purification efficiency.

Guo et al. (2018) aimed to lighten the color of molasses using strict ultrafiltration in their study and focused on filtration behaviors and pollution control. In this study, they preferred UF membranes consisting of two different materials. One of these is a Polyether sulfone ultrafiltration (PES) membrane, while the other is a polyamide (PA) UF membrane. During their studies, they determined that 2kDa PA is the most suitable membrane for removing the color of molasses due to its higher absorbance retention (i.e. better color removal) and lower sucrose retention (i.e. less sucrose loss). They also determined that the fouling in PES membranes during the process is much higher than that of PA membranes (Guo et al., 2018).

Lou et al. (2018) evaluated the performance of different NF membranes on the separation of sucrose and reducing sugar in their study (Luo, Guo, Wu, & Wan, 2018). In the experiments conducted at 25 °C, most NF membranes exhibited similar retention rates and therefore, efficient separation could not be achieved at room temperature. They attributed this to the fact that the molecular weight difference between sucrose and glucose/fructose was only 162 Da and the Stokes radius difference was approximately 0.1 nm. To overcome this obstacle, they increased the operating temperature to 60 °C by taking advantage of the thermal diffusivity that increased with temperature. They also considered that with increasing temperature, the solute rejection by NF would decrease not only due to the increase in solute diffusivity but also due to the expansion of the membrane pore size. When the temperature was increased to 60 °C, the performance of the membranes changed greatly. In NF270 (Dow-Filmtec, Poly(piperazinamide)) and XN45 (Trisep, Poly(piperazinamide)) membranes, there was a significant decrease in the retention rate, especially in reducing sugars. This was explained by the enlargement of membrane pore sizes and the increase in solute diffusion at high temperatures. In contrast, NT103 (Microdyn-Nadir, Polyamide) and NF70 (Development Center, Poly(piperazinamide)) membranes increased sucrose retention rates up to 94% at 60 °C, while the retention rates of reducing sugars decreased as expected. In particular, DL (GE-osmonics, Polyamide) membrane provided 96% retention for sucrose, while it showed low retention rates (15% and 5%) for reducing sugars. This indicated that slightly increased pore sizes provided effective separation of sucrose and reducing sugars.

Qiang et al. (2019) proposed a new process for the utilization of molasses by membrane filtration and resin adsorption (Qiang et al., 2019). In this study, the effectiveness of membranes in the purification of diluted molasses using different ultrafiltration (5, 8, 15, 50, 150 and 300 dDa) and microfiltration (0.14, 0.2 and 0.45 µm) membranes was evaluated. The 5 kDa UF membrane retained some large pigments, causing pigment loss, while in other membranes, pigments easily passed through the membrane. However, the color value of the retentate increased unexpectedly due to the change of pigments during cross-flow filtration and the effect of concentrated colloids. It was stated that except for MF membranes with pore sizes of 0.2 and 0.45 µm, other MF

and UF membranes could effectively remove turbidity in molasses. The most important factor was the fouling of the membranes during filtration. UF membranes with smaller pore sizes encountered almost irreversible fouling problems by forming thicker cake layers. The study showed that the alkaline cleaning process could completely restore the permeability of UF membranes in the regeneration of fouled membranes. For example, 2% NaOH alkaline cleaning lasting for 1 h was found to be effective for all UF membranes. Chemical cleaning procedures requiring strong oxidation such as nitric acid (HNO_3) were applied to remove pore blockage in MF membranes. However, the 300 kDa UF membrane was determined as the most suitable option for the treatment of diluted molasses because it provided high permeate flux, low membrane fouling, easy regeneration, complete pigment transfer and effective turbidity removal.

Studies have shown that due to the complexity of the molasses content, the membrane processes and membranes to be used must be selected very carefully. Clogging problems that may occur in membranes must be determined and checked for reversibility or irreversibility. Membrane cleaning should be easy and environmentally friendly as a result of clogging.

Pretreatment methods and effects of pretreatments applied to membranes

When obtaining valuable materials from molasses, the use of pretreatment systems is very important in terms of preventing irreversible fouling of membranes, decreasing flux and increasing product quality. These materials, especially those in suspension and colloidal form, have been separated by several methods in the literature. While centrifugation is the most important of these, flocculation and ceramic membranes have also been used for this process.

Guo et al. (2018) investigated different pretreatment methods to reduce reversible and irreversible fouling during molasses filtration. In their study, centrifugation, CTS flocculation and ceramic membrane filtration were evaluated, and it was observed that ceramic membrane filtration shortened the total filtration time by increasing the permeate flux (from 43 min to 28 min). However, this method caused serious membrane fouling and most of the fouling could be removed by acidic cleaning after the pre-alkaline cleaning process. In further studies, it was observed that pretreatment with a ceramic membrane transferred the fouling from the tight UF membrane to the ceramic membrane and from reversible fouling to irreversible fouling. As a result, considering the process costs and efficiency, only the centrifugation method was preferred for the pretreatment of molasses in the study (Guo et al., 2018). According to the study of Jun et al. (2008), an increase in membrane hydrophilicity was observed after alkaline treatment. The study associated this increase with the conversion of amide groups to amine and carboxyl groups. With this conversion, the surface charge of the membrane increased and its antifouling performance improved. In addition, the hydrolysis of the cross-linked network

structure as a result of alkali treatment caused the formation of a looser separator layer and thus an increase in the leakage flux. These findings reveal the potential of alkali pretreatment applied to membranes in improving membrane performance. In another study, Qiang et al. (2019) first conducted a study to find the optimum operating pH after diluting the molasses. Then, they adjusted the pH value to 7 and applied centrifugation to the diluted molasses as a pretreatment. In addition, they filtered it with a ceramic membrane to remove colloids and then applied UF and NF (Qiang et al., 2019).

Effect of molasses pH

It is known that the dispersion properties of colloids are greatly affected by solution pH and salt concentration (Puppo & Añón, 1998). Qiang et al. (2019) investigated the usability of pH adjustment for the clarification of molasses due to the lack of electrostatic repulsion between charged colloids and the ease of aggregation and sedimentation at their isoelectric points. It was determined that when the pH of diluted molasses was increased in the range of 2-12, the color value increased from 15000 IU to 27000 IU (International Units), while the turbidity gradually decreased and then increased. Molasses turbidity was at its lowest level at pH 7 (3200 MAU) and reached its highest level at pH 12 (8500 MAU) (Qiang et al., 2019). In addition to this, the pH increases above the isoelectric point and there is a change in the charge distribution of the polymeric membrane, turning into a more negatively charged and hydrophilic structure (Mänttari, Pihlajamäki, & Nyström, 2006). It was stated that this situation significantly increases the antifouling performance of the membrane. Guo et al. (2018) investigated the effect of pH value on membrane performance, and it was observed that the permeate flux increased significantly with the increase in pH and membrane fouling decreased. At high pH levels, the increase in the electrostatic repulsion force between the membrane and the negatively charged pigments led to the thinning of the fouling layer and the decrease in the hydrophobic adsorption of the pigments. It was also emphasized that the effect of increasing pH on color removal was limited, but the permeate flux and antifouling performance improved. It has been stated that no clear effect on sugar retention was observed under high pH conditions and that sugars exhibited behavior dependent on mass transfer mechanisms (Guo et al., 2018). These findings show that pH is a critical parameter in UF processes and should be taken into account in providing optimal filtration conditions.

Molasses dilution rate and temperature effect

Solution dilution has a direct effect on the performance of pressure-driven membrane systems. Dilute solutions reduce the accumulation of solutes on the membrane surface and fouling, resulting in increased permeate flux and extended membrane life (K. Y. Wang, Chung, & Qin, 2007). Temperature, on the other hand, positively affects membrane permeability by increasing the diffusion rate of solutes; however, high

temperatures can weaken the thermal stability of the membrane material and reduce its selectivity (Xu et al., 2023). Therefore, careful optimization of temperature and concentration parameters is necessary for the long-term effectiveness of membrane systems. Molasses is a viscous liquid remaining after the crystallization of sugar, so it must be diluted before operating with membrane systems.

Solution dilution is a factor that significantly affects membrane performance in ultrafiltration (UF) processes. Dilution increases permeate flux and optimizes retentate flux by decreasing the viscosity of the feed solution (Guo et al., 2018). However, excessive dilution may cause pigments to pass through the membrane more easily, which may reduce color removal. In addition, increasing the dilution ratio may improve retentate sugar content by reducing sugar losses and extending filtration times (Qiang et al., 2019).

Increasing temperature has both positive and negative effects on membrane processes. High temperature increases the diffusion rate of solutes, increasing permeate flux and decreasing the viscosity of the feed solution (Li et al., 2017). However, increasing temperature may weaken the thermal stability of the membrane material and lead to larger effective pore sizes, which may reduce the retention rate of pigments and other solutes (Li et al., 2018). In addition, increasing the temperature may thin the hydration layer on the membrane surface, increasing the risk of irreversible fouling (Guo et al., 2018).

These findings reveal that the dilution rate of the solution and the operating temperature are critical parameters that must be carefully adjusted to optimize membrane performance.

Membrane fouling

One of the major limitations in the industrial applications of membrane technology is membrane fouling. Due to the diverse and complex composition of molasses, fouling substances such as colloids, proteins, polysaccharides, pigments, and salts easily accumulate on the membrane surface and block the membrane pores. This leads to serious flux reduction and selectivity change (Li et al., 2018; Saha, Balakrishnan, & Ulbricht, 2006).

Membrane cleaning (regeneration)

According to the cleaning strategies and agents used, membrane cleaning is classified as physical, chemical, and enzymatic cleaning. Chemical cleaning processes carried out at different stages of filtration produce large amounts of wastewater containing many chemicals such as acids, alkalis, surfactants, and oxidants. This puts a heavy burden on wastewater treatment systems and causes serious environmental problems (Shi et al., 2019). As a result, the low utilization capacity of membrane systems and high-cost equipment maintenance increase production costs, limiting the industrial-scale applicability of this technology (Zhang et al., 2021).

Complete recovery of molasses with membrane systems

Many studies have been conducted with membrane systems to completely recover valuable components from molasses. Many methods such as microfiltration (MF), ultrafiltration (UF), adsorption and reverse osmosis (RO) have been used together to recover sugar, beneficial pigments and salts from molasses (Zhang et al., 2021):

Many studies have been conducted in the literature to recover valuable compounds from molasses using membrane systems. (Guo et al., 2018; Guo et al., 2019; Luo et al., 2019; Luo et al., 2018; Qi, Wu, Guo, Luo, & Wan, 2017; Qiang et al., 2019; J. Wang et al., 2020; Yang et al., 2019). Zhang et al. developed a hybrid route consisting of ion exchange resins with a membrane system (Zhang et al., 2021). The route followed in the study is given in Figure 1. Accordingly, loose UF (MF) was first used as a pretreatment process by removing impurities such as polysaccharides, colloids, and proteins to completely recover the pigments. Then, they used a non-polar resin to adsorb hydrophobic caramel pigments due to its high pigment selectivity and low regeneration frequency. They determined that the removal of hydrophobic pigments with this adsorption step greatly reduced the fouling of loose NF membranes for the recovery and purification of polyphenol pigments. This further reduced the working pressure and facilitated sugar/salt permeation during the decolorization step. Thus, energy and water consumption were greatly reduced. The leakage of loose NF was passed through a tight NF membrane to separate sugar from reducing sugars and salts. They obtained the concentrated sugar in a quality that can be used in white sugar production. The retentant salts were removed and desalted with the help of an ion exchange resin. The desalted solution in the resin was concentrated with an RO membrane and thus they recovered the water they used to dilute the molasses. Finally, they obtained the reducing syrups glucose and fructose by using an enzymatic reactor with a UF membrane with an invertase enzyme to decompose sucrose.

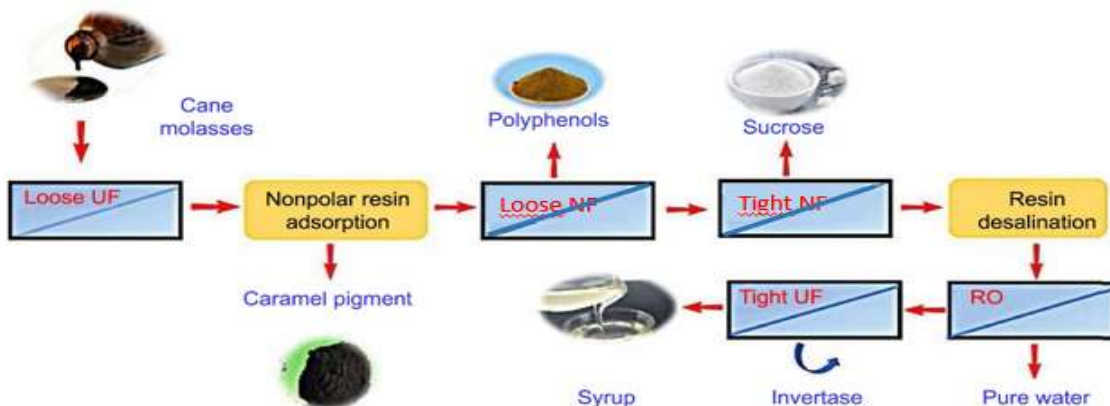

Figure 1. Schematic diagram of an integrated process for resource recovery from molasses with permission from Ref. (J. Wang et al., 2020).

The electro dialysis system can also be evaluated together with the membrane systems group. Since the solution to be fed to the electro dialysis system uses polymeric ion exchange membranes, it needs a purity of over 99.8%. Otherwise, the ion exchange membranes in the system can clog much faster than MF, UF and RO membranes. Ionic components in the complex content of molasses can only be separated in the electro dialysis system after purification with other membrane processes. In short, the limitations in other membrane applications increase even more in electro dialysis systems. The application of this process on an industrial scale is also quite difficult.

Conclusion and Recommendations

This study has revealed the potential of membrane systems in the recovery of sugar and other valuable substances in molasses. It has been widely studied in the literature that pressure-based technologies such as ultrafiltration (UF), nanofiltration (NF), and reverse osmosis (RO), especially when integrated with hybrid systems, provide effective separation of components in molasses. However, some difficulties encountered in the industrial-scale application of membrane systems limit the efficiency and applicability of these technologies. The high salt and pigment content of molasses causes fouling in the membranes, reducing system efficiency and requiring frequent cleaning. In addition, chemical cleaning processes negatively affect the durability and life of the membranes and increase costs. Other factors such as sugar loss, inadequate membrane selectivity and cleaning protocols also limit the industrial use of the technology.

Some suggestions can be made to overcome these problems. First of all, innovative approaches that will increase durability and reduce costs in membrane production technologies should be developed. Advanced technologies such as pretreatment systems and membrane surface modification can be used to reduce membrane fouling. In addition, the widespread use of hybrid systems in which membrane systems are integrated with other treatment and recovery technologies can provide more efficient and sustainable solutions. In industrial applications, the use of these technologies.

References

- El-Nahas, S., Khodari, M., Hamam, A. A., Gad El Rab, A. N., & Toghan, A. (2024). Descaling of Evaporator Tubes in Sugarcane Factories Using Molasses as a Green and Effective Technology. *Sugar Tech*, 26(4), 1157-1170.
- Guo, S., Luo, J., Wu, Y., Qi, B., Chen, X., & Wan, Y. (2018). Decoloration of sugarcane molasses by tight ultrafiltration: Filtration behavior and fouling control. *Separation and Purification Technology*, 204, 66-74.
- Guo, S., Luo, J., Yang, Q., Qiang, X., Feng, S., & Wan, Y. (2019). Decoloration of molasses by ultrafiltration and nanofiltration: unraveling the mechanisms of high sucrose retention. *Food and Bioprocess Technology*, 12, 39-53.
- Li, W., Ling, G.-Q., Shi, C.-R., Li, K., Lu, H.-Q., Hang, F.-X., . . . Li, H. (2017). Pilot demonstration of ceramic membrane ultrafiltration of sugarcane juice for raw sugar production. *Sugar Tech*, 19, 83-88.
- Li, W., Ling, G., Lei, F., Li, N., Peng, W., Li, K., . . . Zhang, Y. (2018). Ceramic membrane fouling and cleaning during ultrafiltration of limed sugarcane juice. *Separation and purification technology*, 190, 9-24.
- Luo, J., Guo, S., Qiang, X., Hang, X., Chen, X., & Wan, Y. (2019). Sustainable utilization of cane molasses by an integrated separation process: Interplay between adsorption and nanofiltration. *Separation and Purification Technology*, 219, 16-24.
- Luo, J., Guo, S., Wu, Y., & Wan, Y. (2018). Separation of sucrose and reducing sugar in cane molasses by nanofiltration. *Food and Bioprocess Technology*, 11, 913-925.
- Puppo, M. C., & Añón, M. C. (1998). Structural properties of heat-induced soy protein gels as affected by ionic strength and pH. *Journal of agricultural and food chemistry*, 46(9), 3583-3589.
- Qi, B., Wu, Y., Guo, S., Luo, J., & Wan, Y. (2017). Refinement of cane molasses with membrane technology for Clarification and color removal. *Journal of Membrane Science and Research*, 3(4), 303-307.
- Qiang, X., Luo, J., Guo, S., Cao, W., Hang, X., Liu, J., & Wan, Y. (2019). A novel process for molasses utilization by membrane filtration and resin adsorption. *Journal of Cleaner Production*, 207, 432-443.
- Saha, N., Balakrishnan, M., & Ulbricht, M. (2006). Polymeric membrane fouling in sugarcane juice ultrafiltration: role of juice polysaccharides. *Desalination*, 189(1-3), 59-70.
- Schiweck, H., Clarke, M., & Pollach, G. (2000). Sugar. *Ullmann's encyclopedia of industrial chemistry*.
- Shi, L., Huang, J., Zeng, G., Zhu, L., Gu, Y., Shi, Y., . . . Li, X. (2019). Roles of surfactants in pressure-driven membrane separation processes: a review. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 30731-30754.
- Wang, J., Luo, J., Ren, Y., Su, Z., Guo, S., Woodley, J. M., & Wan, Y. (2020). From molasses to syrup: Engineering ultrafiltration membrane surface to improve invertase reusability. *Journal of Membrane Science*, 610, 118287.
- Wang, K. Y., Chung, T.-S., & Qin, J.-J. (2007). Polybenzimidazole (PBI) nanofiltration hollow fiber membranes applied in forward osmosis process. *Journal of Membrane Science*, 300(1-2), 6-12.
- Xu, B., Gao, W., Liao, B., Bai, H., Qiao, Y., & Turek, W. (2023). A Review of Temperature Effects on Membrane Filtration. *Membranes*, 14(1), 5.
- Yang, Q., Luo, J., Guo, S., Hang, X., Chen, X., & Wan, Y. (2019). Threshold flux in concentration mode: Fouling control during clarification of molasses by ultrafiltration. *Journal of Membrane Science*, 586, 130-139.
- Zhang, H., Luo, J., Liu, L., Chen, X., & Wan, Y. (2021). Green production of sugar by membrane technology: How far is it from industrialization? *Green Chemical Engineering*, 2(1), 27-43.

ORCHIS PALUSTRIS BITKİSİNE AIT KALLUS DOKULARININ UV-C IŞINI ALTINDAKİ TOPLAM FENOLİK VE TOPLAM FLAVONOID İÇERİKLERİ İLE ANTIOKSIDAN KAPASİTE DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Aykut TOPDEMİR,
Fırat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Biyomühendislik Bölümü
atopdemir@gmail.com,
ORCID NO: 0000-0002-9112-4767
Öğr. Gör. Tuba OKUTAN*,
Fırat Üniversitesi, Bitki Doku Kültürü Laboratuvarı ve Serası
tubaokutan@hotmail.com.tr
ORCID NO: 0000-0001-8745-0343

ÖZET

Orchis palustris bitkisi terapötik açıdan önemli olduğu kadar ekonomik değerinin yüksek olması sebebiyle de yaygın tüketilen bir türdür. Bu araştırma çalışmasında *in vitro* koşullarda üretilen *Orchis palustris* bitkisinin kallus dokularının UV-c ışını altında toplam fenolik (TPC) ve flavonoid bileşiklerinin (TFC) miktarı belirlenmiştir. DPPH serbest radikal temizleme yöntemi ile bitki kallus dokularının n-hekzan, kloroform, metanol ve su özütlerinde antioksidan aktiviteleri belirlenmiştir. Kallus ekstrelerinin değişken TPC ve TFC değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir (TPC $3.43 \pm 0.19 - 35.89 \pm 1.06$ mg gallik asit eşdeğer/g yaş ağırlık ve TFC $0.97 \pm 0.04 - 8.14 \pm 0.31$ mg kuersetin eşdeğer/g yaş ağırlık). Farklı organik çözücüler içinde kloroformun en yüksek DPPH serbest radikal temizleme kapasitesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma bulguları UV-c ışını ile abiyotik stres altındaki kallus dokularına ait kloroform ile hazırlanan ekstrelerin, potansiyel antioksidan kaynağı olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Orchis palustris*, abiyotik stres, kallus, antioksidan kapasite

INVESTIGATION OF TOTAL PHENOLIC AND TOTAL FLAVONOID CONTENTS AND ANTI-OXIDANT CAPACITY CHANGES IN CALLUS TISSUES OF *ORCHIS PALUSTRIS* PLANT UNDER UV-C LIGHT

ABSTRACT

Orchis palustris plant is a widely consumed species due to its high economic value as well as therapeutic importance. In this research study, the amounts of total phenolic (TPC) and flavonoid compounds (TFC) in callus tissues of *Orchis palustris* plant produced *in vitro* under UV-c irradiation were determined. Antioxidant activities of plant callus tissues in n-hexane, chloroform, methanol and water extracts were determined by DPPH free radical scavenging method. It was found that callus extracts had variable TPC and TFC values (TPC $3.43 \pm 0.19 - 35.89 \pm 1.06$ mg gallic acid equivalent/g wet weight and TFC $0.97 \pm 0.04 - 8.14 \pm 0.31$ mg quercetin equivalent/g wet weight). It was found that chloroform had the highest DPPH free radical scavenging

capacity among different organic solvents. Study findings show that extracts prepared with chloroform from callus tissues under abiotic stress with UV-c irradiation may be potential antioxidant sources.

Keywords: *Orchis palustris*, abiotic stress, callus, antioxidant capacity

1. GİRİŞ

Orchidaceae ailesi soğanlı-yumrulu bitkiler (geofitler) olarak bilinmektedir. Ülkemiz Orchidaceae familyalarına ait geofit bitkiler yönünden oldukça zengindir. Ülkemiz topraklarında yetişen orkide türlerinin birçoğunun endemik olduğu bilinmektedir. Türkiye’ de 5 cinse ait, 28 orkide türü endemik olarak bildirilmiştir. Ülkemizde hem endemik hem de endemik olmayan orkide türlerinin International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources listesinde farklı kategorilerde yer aldığı görülmektedir. Bu listeye göre orkide türlerinden 3 tür tehlikede, 3 tür az tehdit altında, 10 türün de zarar görebilir kategorisinde olduğu bildirilmiştir (Sandal & Söğüt 2010).

Türkiye’ deki orkide türlerinin doğal yaşam alanlarındaki sanayileşme, kentleşme, tarım alanlarının genişletilmesi, aşırı otlatma, turizm ve tarımsal faaliyetler, doğal afetler, biyokaçakçılık amacıyla doğadan kontrolsüz toplama ile nesillerinin devamı tehdit altına girmektedir (Sandal & Söğüt 2010).

Orchidaceae ailesine ait orkide türlerinin yaklaşık %85 ‘inin yumrulu olduğu bilinmektedir. Salep orkideleri de yumrulu türleri arasında yer almaktadır (Sezik, 2002). Orkide yumruları antik çağlardan beri çeşitli kullanım alanlarına göre tüketilmektedir. İlaç ve gıda maddesi olarak kullanılan orkide yumrularının yanı sıra dondurma yapımında da tüketimi her yıl en az 10-20 milyon olarak belirlenmiştir (Sandal & Söğüt 2010).

Salep bitkilerinin kontrolsüz sökülmesi türlerin yok olması ile sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle salep bitkisinin korunmasının yanı sıra in vitro koşullarda kültüre alınması ve çoğaltılması gereklidir. Ülkemizde salep ihracaatı 2001 yılında yenilenen ihracat tebliğinde yumru ile birlikte toz, tablet ve her türlü formda droglarının sınır dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Ancak ülke içi bilinçsiz tüketim kontrol altına alınamamıştır (Sezik 1984; Sandal & Söğüt 2010). Salep orkideleri doğada kendini kolayca yenileyememektedir. Söküm ile yumrusu yok olan bitkinin doğada kendini yenilemesi tohumlarının çimlenmesi ile gerçekleşecektir. Çok küçük boyutlarda olan orkide tohumlarında endosperm yok denecek kadar azdır (Rasmussen 2008). Doğada tohumların çimlenme oranı % 5 altındadır. Ayrıca sağlıklı çimlendikten sonra bitkinin büyüüp gelişmesi türler arasında farklılık göstererek 2-16 yıl sürmektedir (Sezik 1984).

Sekonder metabolitler, bitkilerin savunma, adaptasyon, nesillerini devam ettirme gibi çeşitli metabolik yollarda görev alan kimyasal maddelerdir. Bu bileşikler bitkileri kuraklık, tuzluluk, UV ışınları gibi streten korumanın yanında mikroorganizmalara karşı savunmada da yardımcı olduğu bilinmektedir (Bourgaud ve ark., 2001; Sökmen & Gürel, 2001). Sekonder metabolitlerin biyoteknolojik yöntemlerle üretiminin pek çok açıdan avantaj

sağladığı bilinmektedir (Vanisree ve ark., 2004). Değerli bu bileşikler kontrollü şartlar altında iklim ve toprak şartlarından bağımsız üretilmektedir. Hücre büyümesinin kontrolü ve metabolit süreçlerinin düzenlenmesiyle üretkenlik artırılabilir, bileşik elde etmenin maliyeti azaltılabilir. Bir diğer avantaj ise organik bileşikler kallus kültüründen kolayca ekstrakte edilebilir (Sökmen & Gürel, 2001; Ramachandra & Ravishankar, 2002).

Elisitör olarak tanımlanan biyotik ve abiyotik stres faktörlerinin sekonder metabolizmada artışa yol açması bu metabolitlerin üretiminde bir strateji olarak kullanılabilir (Mulabagal & Tsay, 2004; Shilpa ve ark., 2010). UV- C ışını bazı sekonder metabolitlerin birikimini artırmaktadır (Verpoorte ve ark., 2002). Bu araştırma çalışmasında *Orchis palustris* kallus kültürlerinin toplam fenolik ve toplam flavonoid bileşik üretiminde abiyotik elisitör Ultraviyole (UV) ışınının etkisi incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL ve METOD

Bu araştırma Fırat Üniversitesi Bitki Doku Kültürü Laboratuvarı'nda yapılmıştır. Çalışma materyali olarak *Orchis palustris* bitkisinin yaprakları eksplant olarak Murashige Skoog (MS) besin ortamında kültüre alınıp kallus indüksiyonu sağlanmıştır (Murashige ve Skoog, 1962). Kallus oluşturması için alınan eksplantlar 0.5 / 0.5 mg L⁻¹ NAA/BAP, 1.0/ 1.0 mg L⁻¹ NAA/BAP, 0.5 / 0.5 mg L⁻¹ IBA/BAP, 1.0/1.0 mg L⁻¹ IBA/BAP içeren besin ortamlarında kültüre alınmıştır. 8 hafta sonunda olgunlaşan kallus dokuları besiyerlerinden ayrılarak 30 ve 60 dk süreyle UV-C ışınına maruz bırakıldı. Bu uygulama sonrası kalluslar alüminyum folyo ile paketlenerek karanlık ortamda 24 ve 48 saat süreyle bekletildi.

2.1. Toplam Fenolik Bileşik Miktarı Tayini

UV-C ışınları sonrası *Orchis palustris* kallus dokularındaki toplam fenolik bileşik miktarları için, 50 µL kallus ekstresi deney tüpüne alınarak üzerine 500 µL Folin - Ciocalteu reaktifi eklendi. 3 dk sonra 3 mL % 2' lik Na₂CO₃ çözeltisi eklenen örnekler 2 saat karanlık ortamda bekletildi. 760 nm dalga boyunda örneklerin absorbans değerleri spektrofotometrede okundu. Sonuçlar gallik asit çözeltisi ile hazırlanan kalibrasyon eğrisine göre hesaplandı (Singleton vd., 1999).

2.2. Toplam Flavonoid Madde Analizi

UV-C ışınları sonrası *Orchis palustris* kallus dokularındaki toplam flavonoid madde miktarı için, 200 µL ekstrakta 0.3 mL %5'lik NaNO₂ eklenip, 5 dakika bekletildi. 0.3 mL % 10'luk AlCl₃ ilave edildi daha sonra, 2 mL 1 M NaOH eklenip ve 2.4 mL saf su ilave edilerek karışım vorteks ile karıştırıldı ve UV-Vis spektrofotometre yardımıyla 510 nm dalga boyunda ölçüldü. Bitki örneklerinin toplam flavonoid madde miktarları (+)- katesin ile hazırlanan kalibrasyon eğrisi kullanılarak hesaplandı (Kim vd., 2003).

2.3. Serbest Radikal (DPPH) Giderme Aktivitesi

Serbest Radikal (DPPH) Giderme Aktivitesi Serbest radikal olarak 25 mg L⁻¹ 1,1 difenil-2- pikrilhidrazil (DPPH) metanolde çözülürülerek kullanılacaktır. Deney tüplerine sırasıyla DPPH çözeltisinden 4 ml ilave edilip üzerine 100 µL bitki kallus ekstraktları n-hekzan, kloroform, methanol ve su çözümlerinde hazırlanarak eklenecektir. Vortekslenecek olan bu karışım 30 dakika oda sıcaklığında karanlık ortamda inkübe edilecektir. İnkübasyon sonunda absorbanları 517 nm’de blanka karşı spektrofotometrede absorban değerleri alınacaktır (Brand-Williams ve ark., 1995). Azalan şekilde değişen absorban değerleri, geriye kalan DPPH miktarı serbest radikal giderme aktivitesi olarak belirlenmiş ve sonuçlar aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır:

$$\% = [(Kontrol\ Absorbans - Örnek\ Absorbans) / Kontrol\ Absorbans \times 100]$$

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1’ de belirtilen değerler için 30 ve 60 dakika ışınlama süresi için 48. saatin en iyi inkübasyon süresi olduğu tespit edilmiştir. Elisitörler bitkilerde fizyolojik değişikliklere neden olan maddelerdir. Bitkiler, çevresel uyarılara karşı savunma tepkilerine benzer şekilde, bitki metabolizmasını etkiler ve fitokimyasallarının sentezini arttıran bir dizi mekanizmayı aktive ederek bu stres etkenlerine yanıt verdiği bilinmektedir (Baenas ve ark., 2014). UV-C uygulaması abiyotik elisitörlerden biridir ve bu çalışmanın konusundaki kallus dokularda sekonder metabolit oluşumunu arttırmıştır.

Tablo 1. *Orchis palustris* kallus kültürlerinde toplam fenolik ve toplam flavonoid madde miktarları

Uygulama süresi (dk)	Uygulama sonrası analiz başlama (saat)	Toplam fenolik (mg GAE/g yaş ağırlık)	Toplam flavonoid (mg QuE/g yaş ağırlık)
Kontrol	-	1.29±0.83	1.57±0.03
	24	8.49±0.01	0.97±0.04
	48	3.43±0.19	4.19±0.03
60	24	26.09±0.14	6.27±0.32
	48	35.89±1.06	8.14±0.31

Tablo 2. *Orchis palustris* kallus kültürlerinin DPPH aktivitesi (%)

	50 µl	100 µl	150 µl	200 µl
Kontrol (BHT)	5.89±1.16	5.99±0.98	8.97±0.07	8.91±0.67
Hekzan	6.98±0.09	7.89±0.43	9.01±0.44	11.65±0.94
Kloroform	7.63±0,01	9.02±0.48	13.98±0.68	15.00±0.32
Methanol	6.34±0.56	6.45±0.60	10.87±0.05	12.98±0.06
Su	5.42±0.12	6.29±0.05	8.78±0.07	9.01±0.06

Tablo'2 de yer alan farklı çözücülerdeki *Orchis palustris* kallus dokusundaki en iyi çözücü aktivitesinin kloroform 200 µl'de 15.00±0.32 olduğu tespit edilmiştir. En düşük DPPH• serbest radikali aktivitesinin su ile hazırlanan ekstraktlarda (5.42±0.12) olduğu tespit edilmiştir

4. SONUÇ

Kontrol grubuna göre *Orchis palustris* kallus dokusunda toplam fenolik ve toplam flavanoid madde miktarlarının değişmesi artması; az sayıda bitkiden, kısıtlı zamanda dar alanlarda yetiştirilen *Orchis palustris* kallus doku kültüründen biyoaktif bileşikler elde edilebileceğini göstermektedir. DPPH aktivitelerinin belirlenmesinde uygun çözücünün kloroform olduğunun belirlenmesi sonraki çalışmalar için katkı sağlayacak şekildedir.

KAYNAKLAR

- Baenas, N., García-Viguera, C., & Moreno, D. A. (2014). Elicitation: a tool for enriching the bioactive composition of foods. *Molecules*, 19(9), 13541-13563.
- Bourgaud, F., Gravot, A., Milesi, S., & Gontier, E. (2001). Production of plant secondary metabolites: a historical perspective. *Plant science*, 161(5), 839-851.
- Brand-Williams, W., Cuvelier, M. E., & Berset, C. L. W. T. (1995). Use of a free radical method to evaluate antioxidant activity. *LWT-Food science and Technology*, 28(1), 25-30.
- Kim, D. O., Jeong, S. W., & Lee, C. Y. (2003). Antioxidant capacity of phenolic phytochemicals from various cultivars of plums. *Food Chemistry*. 81(3), 321-326.
- Mulabagal, V., & Tsay, H. S. (2004). Plant cell cultures-an alternative and efficient source for the production of biologically important secondary metabolites. *International journal of applied science and engineering*, 2(1), 29-48.
- Rao, S. R., & Ravishankar, G. A. (2002). Plant cell cultures: chemical factories of secondary metabolites. *Biotechnology advances*, 20(2), 101-153.
- Rasmussen H. N. (2008) Terrestrial Orchids From Seed to Mycotrophic Plant. Cambridge University Press, Edinburgh.
- Sandal, G., & Söğüt, Z. (2010). Türkiye orkideleri (salepler). *Akdeniz University Journal of the Faculty of Agriculture*, 23(2), 109-116.
- Sezik E. (1984) Orkidelerimiz. Sandoz Kültür Yayınları No:6, İstanbul.
- Sezik E. (2002) Turkish orchids and salep. *Acta Pharmaceutica Turcica* 44:151-157.
- Shilpa, K., Varun, K., Lakshmi, B.S., 2010. An alternate method of natural drug production: Elciting secondary metabolite production using plant cell culture. *Journal of Plant Sciences*, 5(3) 222-247.
- Singleton, V. L., Orthofer, R., & Lamuela-Raventós, R. M. (1999). [14] Analysis of total phenols and other oxidation substrates and antioxidants by means of folin-ciocalteu reagent. In *Methods in enzymology*. 299, 152-178.
- Sökmen, A. ve Gürel, E., (2001). Sekonder metabolit üretimi, Bitki Biyoteknolojisi, Doku Kültürü ve Uygulamaları. Editörler: Babaoğlu, M., Gürel, E., Özcan, S. Konya, s.211-261.
- Vanisree, M., Lee, C. Y., Lo, S. F., Nalawade, S. M., Lin, C. Y., & Tsay, H. S. (2004). Studies on the production of some important secondary metabolites from medicinal plants by plant tissue cultures. *Bot. Bull. Acad. Sin*, 45(1), 1-22.
- Verpoorte, R., Contin, A., & Memelink, J. (2002). Biotechnology for the production of plant secondary metabolites. *Phytochemistry reviews*, 1, 13-25.

NESLİ TEHLİKE ALTINDA OLAN *GENTIANA LUTEA L.* TOHUMLARININ *İN VİTRO* KOŞULLARDA ÇİMLENDİRME PROTOKOLLERİNİN OLUŞTURULMASI

Doç. Dr. Aykut TOPDEMİR,
Fırat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Biyomühendislik Bölümü
atopdemir@gmail.com,
ORCID NO: 0000-0002-9112-4767
Öğr. Gör. Tuba OKUTAN*,
Fırat Üniversitesi, Bitki Doku Kültürü Laboratuvarı ve Serası
tubaokutan@hotmail.com.tr
ORCID NO: 0000-0001-8745-0343

ÖZET

Gentianaceae familyasına ait *Gentiana lutea L.* IUCN kriterlerine göre “EN (Endangered-Tehlikede)” kategorisinde yer almaktadır. Bu araştırma çalışmasında *Gentiana lutea L.* bitki tohumlarının farklı GA3 konsantrasyonları, sıcak-soğuk stratifikasyon ile tohum aşındırma uygulamalarının çimlenme başarısına ve çimlenme hızına etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tohumlar, 50, 150, 200 µM konsantrasyonlarda GA3 solüsyonları kullanılarak yapılan *in vitro* ekimler ile diğer uygulamalar sonucu yapılan *in vitro* ekimler, 25 ± 1 °C ‘de 16 saat aydınlık 8 saat karanlık ortamda, 4± 1°C sıcaklıkta yer alan grup karanlık ortamda çimlenmeleri için inkübasyona bırakılmıştır. Kontrol grubu ile solüsyon uygulanan gruplar karşılaştırıldığında çimlenme yüzdelerinin en fazla 200 µM GA3 uygulaması yapılan tohumlarda olduğu % 92.2 oranında, tohum çimlenme başarısı ile en yüksek konsantrasyon grubu olduğu tespit edilmiştir. Bütün uygulamalar içerisinde tohum testasının 24 sa hidropriming yapılması % 100 çimlenme başarısı sağladığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, elde edilen veriler ile uygun çimlenme protokolü belirlenmiş, türün neslini koruma amaçlı yapılacak *in vitro* mikroçoğaltım çalışmalarında ön çalışma olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: *Gentiana lutea L.*, GA3, tohum çimlendirme

ESTABLISHMENT OF IN VITRO GERMINATION PROTOCOLS OF ENDANGERED *Gentiana lutea L.* SEEDS

ABSTRACT

Gentiana lutea L. belonging to the Gentianaceae family is in the “EN (Endangered)” category according to IUCN criteria. This research study aimed to investigate the effects of different GA3 concentrations, hot-cold stratification and seed division applications on the germination success and germination rate of *Gentiana lutea L.* plant seeds. Seeds were incubated for germination in *in vitro* sowings made using GA3 solutions at 50, 150, 200 µM concentrations and *in vitro* sowings made as a result of other applications, at 25 ± 1 °C for 16 hours of light and 8 hours of dark, and in the dark at 4± 1°C. When the control group and the solution-applied groups were compared, it was determined that the germination percentage was the highest in the seeds applied with 200 µM GA3, with a rate of 92.2%, and that the highest concentration group was the seed germination success.

Among all applications, it was determined that 24 h hydropriming of seed testa provided 100% germination success. As a result of the study, the appropriate germination protocol was determined with the data obtained, and it can be used as a preliminary study in in vitro micropropagation studies to be carried out to protect the species.

Keywords: *Gentiana lutea* L., GA3, seed germination

1. GİRİŞ

Gentianaceae familyası dünyada yaklaşık 86 cins ve bu cinslere ait 1665 tür içermektedir. *Gentiana* L. cinsi dünyada 15 seksiyonla anıldığı da bilinmektedir (Struwe & Albert, 2002). Ülkemiz ise *Gentiana* L. cinsinin 14 tür ve türaltı seviyesindeki bireylerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu taksonların 1 tanesi endemik kayıt altına alınmıştır (Çiçek, 2012; Ekim ve ark., 2000).

Ekonomik değeri yüksek olduğu bilinen *Gentiana lutea* L. bitki kökleri, Avrupa Farmakopesi, Hint Ayurvedik Farmakope, Alman Farmakopesi, European Scientific Cooperative on Phytotherapy (ESCOP) Monografları ve FFD Monograflarına kayıtlı bir bitki türü olup sıklıkla kullanılmaktadır. Bitkinin toprak altı kısımlarının tüketildiği ve antiinflamatuvar, ve yara onarıcı etkileri yanı sıra karın ağrısı, mide yanması gibi gastrointestinal rahatsızlıkların geleneksel tedavisinde yaygın kullanıldığı bilinmektedir. Bitki ülkemizde ateş düşürücü olarak da tüketilmektedir. Antalya, Aydın, Sakarya ve Bursa illerinde yöre halkı tarafından mesane iltihaplarında kullanıldığı kayıt edilmiştir (Başer, 1986). Ayrıca yapılan araştırma çalışmalarında bitkinin farklı kısımlarının kan yapıcı, antioksidan özellikte olduğu, hepatoprotektif ve antifungal özelliklerle kullanıldığı ve buna ek bitki köklerinin anoreksiyada kullanılışı ve iştah açıcı özelliği olduğu da bildirilmiştir (Baytop, 1999; Demirezer ve ark, 2011).

Sarı afat (*Gentiana lutea* L.) için hazırlanan ülkemizde hazırlanan Tür Eylem Planı'nda türün Kütahya ili içerisinde 6 farklı lokasyonda yayılış alanına sahip olduğu ve yaşam alanı olarak genellikle orman üst sınırında, nadiren de orman açıklıklarında bulunan habitatları tercih etmekte olduğu bildirilmiştir. Türün birey sayısını azaltan ve neslini tehdit eden hayvancılık faaliyetleri, orman yangınları ve doğadan toplama orta düzeyde tehdit olarak tespit edilmiştir. Orman içi yolların açılması veya genişletilmesi düşük seviyede tehdit unsuru olarak belirlenerek tehlike kategorileri oluşturulmuştur (Tür Eylem planı, 2019). Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı'na göre Sarı afat gibi endemik olmayan bitkiler ile ilgili liste hazırlanırken bu listelere ekonomik değere sahip olan türler de dahil edilmiştir. Bu kapsamda ekonomik değere sahip Sarı afatın (*Gentiana lutea* L.) tehlike kategorisi "EN (Endangered/Tehlikede)" olarak değerlendirilmiştir (Ekim ve ark. 2000).

Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) dünyada var olan bitki türlerinin üçte birinin farklı düzeylerde tehlike altında olduğunu belirtmektedir (Pathak & Abido, 2014). Yok olma tehlikesi altında olan bu türleri korumak için de *in situ* (yerinde, doğal habitatı içinde) koruma ve *ex situ* (doğal habitatı dışında)

koruma stratejileri geliştirilmiştir (Işık ve ark. ,1998). *Ex situ* koruma stratejileri kapsamında doğal türlerin çoğaltılması çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır ve çoğaltma çalışmalarında tohum kaynaklarından yararlanılmaktadır. Ancak tohum kaynaklarından yararlanılması mümkün olmayan türlere ait genetik çeşitliliği korumada, *in vitro* teknoloji örneklerinden mikroçoğaltım yapmak önemli bir avantaj olmaktadır (Surgun & Bürün 2017).

Bu çalışmada nesli tehlike altında olan *Gentiana lutea* L. bitkisinin tohumlarının *in vitro* koşullarda çimlendirme protokollerinin oluşturulmasıyla doku kültürü yöntemleriyle yapılacak *ex situ* koruma çalışmalarının başlangıç aşamasının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2.MATERYAL-METOD

Bu çalışma için Kütahya Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü personellerinden teslim alınan *Gentiana lutea* L. bitki tohumları kullanılmıştır.

2.1. Tohum Yüzey Sterilizasyonu

In vitro çimlendirme çalışması için *Gentiana lutea* L. bitki tohumlarının yüzey sterilizasyonu yapılmıştır. Tohumlar akan musluk suyu altında yıkanıp % 70 etanol muamelesi ile dezenfeksiyonu sağlanarak laminar flow kabin içerisine alınmıştır. Tohum sterilizasyonu için sodyum hipoklorit (%15) 10 dakika muamele edip tohum sterilizasyonu sağlanmıştır. 5'er dakika arayla 3 kez distile su kullanılarak yüzey yıkaması gerçekleştirilmiştir (Chaohua vd., 2016).

2.2. Tohum Çimlendirme Uygulamaları

Karbon kaynağı olarak %3 sükröz ve 6.8 g/L agar eklenerek hazırlanmış olan Murashige ve Skoog (MS) besin ortamına ekimi yapılarak tohumların çimlenmeleri sağlanmıştır (Murashige ve Skoog, 1962). *Gentiana lutea* L. bitki tohumları besiyerine ekilmeden önce 50, 150 ve 200 µM sülfürik asit (H₂SO₄) ve GA3 (Giberellik asit) uygulamalarına maruz bırakılmıştır. 60 sn boyunca kaynar suda bekletilen grup ile +4 °C ve -20 °C'de bekletilen gruplar ayrı ayrı besiyerlerine ekilmiştir. Son tohum grubu besiyerine ekilmeden laminar flow kabin içerisinde tohum yüzeyi aşındırılarak ekimleri yapılmıştır.

3.BULGULAR

İnkübe edilen tohumların radikula çıkıntılarının 1mm 'ye ulaşması ile ilk gün çimlenme kaydı alınmıştır. İnkübasyon süreci 56 gün süreyle kayıt altına alınarak çimlenme yüzdeleri hesaplanmıştır.

Tablo 1. *Gentiana lutea* L. bitki tohumlarının çimlendirme uygulama sonuçları

Uygulama	Konsantrasyon (μ M)	Çimlenme (%)	İlk çimlenme (gün)
KONTROL	-	-	-
H₂SO₄	50	-	-
H₂SO₄	150	-	-
H₂SO₄	200	-	-
GA3	50	71,3	17
GA3	150	78,0	9
GA3	200	92,2	11
60 sn kaynar su	-	-	-
+4 °C	-	-	-
-20 °C	-	-	-
Tohum testasının aşındırılması		100	4

Çoğu bitki familyasında embriyodan kaynaklanan çimlenme engelinin giderilmesi için; soğuk uygulama, sıcak uygulama kimyasal işlem (giberalik asit, sitrik asit gibi) kullanılabilir (Bewley ve Black, 1994; Kozłowski ve Pallardy, 1997; Schmidt, 2000; Çiçek ve ark., 2007). Tablo 1’ de H₂SO₄ uygulamasının tohum dormansisini kırmada etkili olmadığı tespit edilmiştir.

4.SONUÇ

Gentiana lutea L. tohumların GA3 ve tohum aşındırma işlemlerine pozitif yanıt vermesi, bu türde angiospermlerde en sık rastlanan dormansi tiplerinden biri olan fizyolojik dormansinin etkili olduğu anlamına gelmektedir. Çalışma sonuçları ile sonraki yapılacak *ex situ* çalışmalarında kullanılacak bitki kaynaklarının oluşturulması ön çalışma niteliğindedir.

KAYNAKLAR

- Başer, K.H.C., Honda, G., and Miki, W. (1986). Herb Drugs and Herbalists in Turkey, *Studia Culture Islamicae*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa. Tokyo. 27:29-30.
- Baytop, T. (1999). Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi
- Bewley, J. D., & Black, M. (1994). *Seeds: physiology of development and germination*.
- Chaohua, C., Gonggu, Z., Lining, Z., Chunsheng, G., Qing, T., Jianhua, C., et al. (2016). A rapid shoot regeneration protocol from the cotyledons of hemp (*Cannabis sativa* L.). *Ind Crops Prod.*, 83, 61-65.
- Çiçek, E., Aslan, M., & Tilki, F. (2007). Effect of stratification on germination of *Leucojum aestivum* L. seeds, a valuable ornamental and medicinal plant. *Research Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 3(4), 242-244.
- Çiçek, M. (2012). Gentianaceae. Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M. & Babaç, M.T. (eds.) Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını. İstanbul
- Demirezer, L.Ö., Ersöz, T., Saraçoğlu, İ., Şener, B., Köroğlu, A., Yalçın, F.N. (2011). FFD Monografıları Tedavide Kullanılan Bitkiler, MN Mediakl & Nobel Tıp Kitap Sarayı, Ankara
- Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z. ve Adıgüzel, N. (2000). Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı. Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1-150.
- Işık K. Biyolojik çeşitlilik, In: Kıvanç M, Yücel E. (1998). Çevre ve İnsan. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, pp.15-39.
- Kozłowski, T. T., & Pallardy, S. G. (1997). *Growth control in woody plants*. Elsevier.
- Murashige, T., & Skoog, F. (1962). A revised medium for rapid growth and bioassays with tobacco tissue cultures. *Physiol Plant*, 15, 473-497.
- Pathak MR, Abido MS. (2014). The role of biotechnology in the conservation of biodiversity. *JEBAS* 2(4): 352-363.
- Schmidt, L. (2000). *Guide to handling of tropical and subtropical forest seed* (pp. 263-303). Humlebaek: Danida Forest Seed Centre.
- Struwe, L. and Albert, A. (2002). *Gentianaceae Systematics and Natural History*. Cambridge University Press, Cambridge
- Surgun Acar Y, Bürün B. (2017). The studies in Turkey on use of in vitro cultures in the conservation of biodiversity. In: SEAB International Symposium on EuroAsian Biodiversity, 05-08 July 2017, Belarus. p 426.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2019). Tür Koruma Eylem Planı. Ankara.

LIDAR-BASED MECANUM-WHEELED MOBILE ROBOT CONTROL IN GAZEBO FOR MAPPING APPLICATIONS

Dilara GALELİ^{1,*},

Dr. Öğr. Üy. Kamil ÇETİN^{1,2,#}

1 İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Electrical and Electronics Engineering, İzmir, Türkiye

2 İzmir Kâtip Çelebi University, Akıllı Fabrika Sistemleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, Türkiye

ORCID*: 0009-0002-4970-9865

Email*: galelidilara@gmail.com

ORCID#: 0000-0003-1029-5626

Email#: kamil.cetin@ikcu.edu.tr

Abstract

Mapping is a technique used for mobile robots to understand their surroundings and create a model of the environment. This technique enables robots to accurately detect objects, walls and obstacles in their environment and use this information for motion planning afterwards. SLAM (Simultaneous Localization and Mapping) is a technique, which allows a robot to create a map of the environment while simultaneously determining and updating its position using sensor data such as LIDAR. This can be performed in two or three dimensions and is also effective in unknown or previously unmapped areas. In this study, a world was designed in the Gazebo simulation environment and mapping was performed using a Robot Operating System (ROS)-based mobile robot with mecanum wheels. The mapping process was carried out in two dimensions using the Gmapping method, which is one of the SLAM techniques, with a LIDAR sensor. The LIDAR used in the study was designed in Xacro format, considering the robot and environment characteristics, and integrated into the mobile robot. During the SLAM process, teleoperation commands were used to allow the robot to navigate the environment and this process was monitored through Gazebo and RViz. After the SLAM process was completed, the created map was saved and analyzed and the locations of obstacles and walls in the Gazebo environment were accurately observed. As a result, the map created using the Gmapping SLAM method with the mecanum-wheeled mobile robot and LIDAR sensor accurately reflected the characteristics of the Gazebo environment.

Keywords: Mobile Robot, ROS, Mapping, SLAM, LIDAR

LİDAR TABANLI VE MECANUM TEKERLEKLİ MOBİL ROBOTUN HARİTALAMA UYGULAMALARI İÇİN GAZEBO ORTAMINDA KONTROLÜ

Özet

Haritalama, mobil robotların çevrelerini anlamaları ve buldukları çevrenin bir modelini oluşturmaları için kullanılan bir tekniktir. Bu teknik, robotların çevrelerindeki nesnelere, duvarları ve engelleri doğru bir şekilde tespit etmelerini ve bu bilgileri sonrasında hareket planlaması için kullanmalarını sağlamaktadır. SLAM (Eşzamanlı Yerelleştirme ve Haritalama), bir robotun bulunduğu ortamda hareket ederken ortamın haritasını oluşturup aynı zamanda da LIDAR gibi sensörlerin verileri sayesinde kendi konumunu da sürekli belirleyip güncellemesini sağlayan bir tekniktir ve iki boyutlu veya üç boyutlu olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu teknik, özellikle bilinmeyen veya daha önceden haritalandırılmamış alanlarda da etkili bir şekilde kullanılabilir. Bu çalışmada Gazebo simülasyon ortamında bir dünya tasarlanmış ve Robotik İşletim Sistemi (ROS) tabanlı ve mecanum tekerlekli bir mobil robot ile haritalandırılmıştır. Haritalama işlemi LIDAR sensörü kullanılarak SLAM yöntemlerinden biri olan Gmapping ile iki boyutlu olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan LIDAR, robotun ve ortamın özellikleri göz önünde bulundurularak Xacro formatında tasarlanmış ve mobil robota entegre edilmiştir. Robotun SLAM sürecinde ortamda gezinebilmesi amacıyla teleoperasyon komutları kullanılmış ve bu süreç Gazebo ve RViz üzerinden takip edilmiştir. SLAM süreci tamamlandıktan sonra oluşturulan harita kaydedilip analiz edildiğinde Gazebo ortamında bulunan engeller ve duvarların konumları doğru olarak gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, mecanum tekerlekli ve LIDAR sensörlü mobil robot ile SLAM Gmapping yöntemi kullanılarak oluşturulan harita, Gazebo ortamının özelliklerini doğru bir şekilde yansıtmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobil Robot, ROS, Haritalandırma, SLAM, LIDAR

1. Introduction

In recent years, the development of autonomous mobile robots has received significant attention, especially in applications that require robots to autonomously comprehend and navigate their environments. For robots to operate effectively and safely in unknown environments, an accurate map is needed to be generated first and then provided to the navigation system.

Creating a map of an unknown environment and localizing the robot inside that map are essential problems in robotics. One of the most widely used methods for real-time mapping and localization is Simultaneous Localization and Mapping (SLAM) (Balasuriya et al., 2016). SLAM is an important technique for simultaneously creating a map of an unknown environment and localizing the robot within the map, using sensor data such as laser scans from LIDAR in conjunction with odometric information (Qiao, Guo, & Li, 2024). Features of the environment such as walls, objects, obstacles and open spaces can be accurately detected and represented in the map.

The Robot Operating System (ROS) is a rapidly evolving framework for developing intelligent robotic applications, offering support for a wide range of sensors and providing efficient implementations of various SLAM and path planning algorithms. ROS allows researchers to efficiently perform both simulation and real-world experiments by utilizing tools such as Gazebo and RViz (Abdelrasoul, Saman, & Sebastian, 2016). Gazebo is a powerful 3D simulation tool, which provides a realistic physics-based environment where robots can be tested without requiring physical hardware and RViz is used for visualization of sensor data, monitoring the mapping process and tracking robot states in real-time.

Among the various SLAM techniques that are available in ROS, Gmapping algorithm is widely preferred for laser-based two-dimensional mapping. Laser range finders, such as LIDAR sensors, are used to generate 2D grid-based occupancy maps that represent the environment accurately (Rojas-Fernández, Mújica-Vargas, Matuz-Cruz, & López-Borreguero, 2018). These maps allow robots to understand their surroundings, identify obstacles and navigate through spaces effectively.

This study is focused on implementing the SLAM process for a LIDAR-based, mecanum-wheeled mobile robot in a custom-designed indoor environment simulated in Gazebo and visualized in RViz within the ROS framework. The objective is to implement the Gmapping algorithm for creating accurate 2D maps of the environment while simultaneously localizing the robot within the map.

2. Simulation

2.1 Gazebo World

For this study, a custom indoor world environment is specifically designed in Gazebo using the Build editor for testing the SLAM Gmapping algorithm with the mobile robot. The environment is enclosed by outer walls and within these boundaries, there are additional smaller walls and three tables, which are added to increase the complexity of the SLAM process. Two of the tables, identified by dark yellow color, are smaller and have a single leg while the third table, which is larger and gray, has four legs.

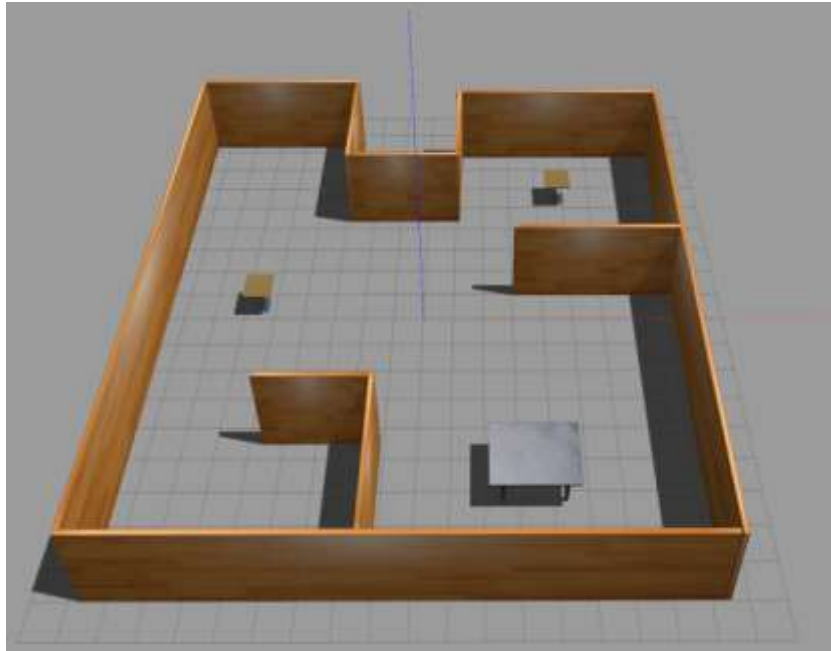

Figure 22: Gazebo Environment

2.2 Mobile Robot

The SLAM process is carried out with a four-wheeled mecanum robot equipped with a LIDAR sensor. The robot's descriptions are defined in Xacro (XML Macro) format, which specifies robot's links, joints, mass, sizes and inertia values. The appearance of the mobile robot in Gazebo is shown in Figure 2. For modelling the kinematics of the mobile robot, differential drive controller Gazebo plugin is employed. For the mapping process, a LIDAR sensor was specifically designed with defined dimensions and an operational range that is suitable for effective mapping and is mounted on top of the robot. The properties of the LIDAR sensor are given in Table 1.

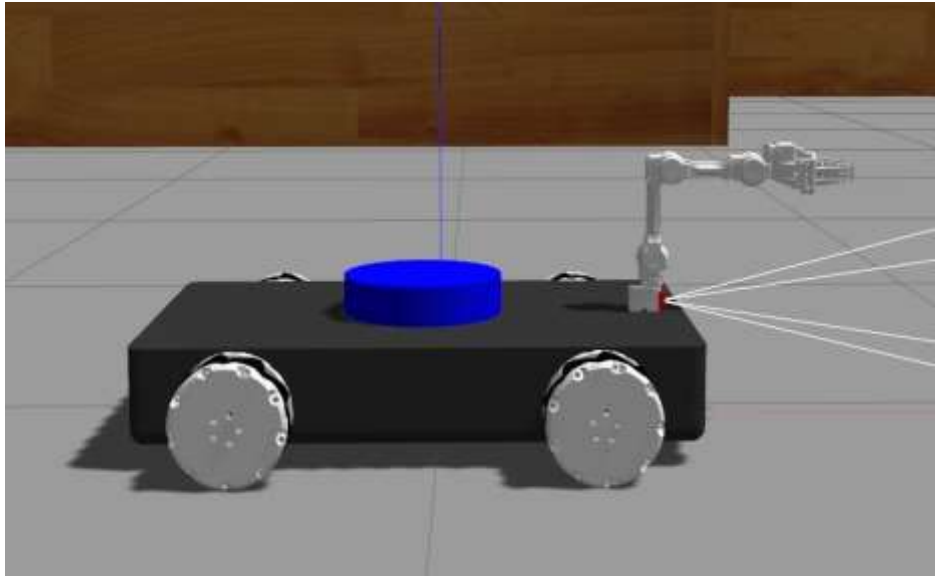

Figure 23: Mobile Robot in Gazebo

LIDAR Properties										
Dimensions (m)		Range (m)		Field of View (FOV) (°)		Scanning Parameters		Noise		
Radius	Height	Min	Max	Min	Max	Samples	Resolution	Type	Mean	Stddev
0.12	0.07	0.3	12	-180	180	360	1°	Gaussian	0	0.02 m

Table 1: Properties of the LIDAR Sensor

2.3 SLAM Gmapping

SLAM (Simultaneous Localization and Mapping) is a method that allows the robot to build a map of an unknown environment while concurrently identifying its position within that map, utilizing sensor data such as laser scans or camera along with odometric information. In ROS, there are several SLAM algorithms, such as HectorSLAM, Gmapping, KartoSLAM, CoreSLAM and LagoSLAM (Duchoň et al., 2019). Gmapping is a SLAM algorithm, which is based on Rao-Blackwellized particle filter (RBPF) that creates grid maps from laser sensor data. It incorporates the most recent sensor observations and the robot's movements to create the proposal distribution (Qu et al., 2021). In this study, the Gmapping SLAM algorithm is utilized due to its efficiency and suitability for 2D indoor environments.

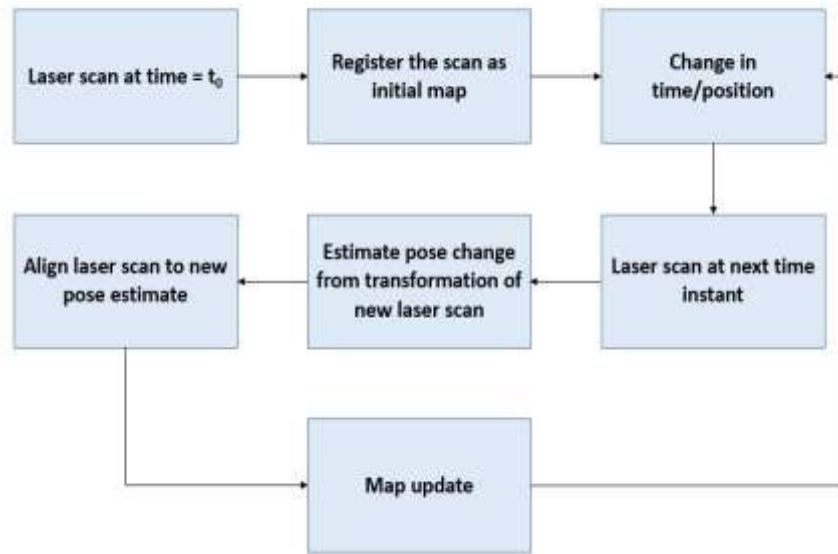

Figure 24: SLAM Algorithm Flowchart

3. Results

As a result, the map of the custom-designed indoor Gazebo environment is successfully generated using the SLAM Gmapping algorithm, as shown in Figure 4. The map accurately represents the characteristics of the environment, such as walls, tables and open spaces.

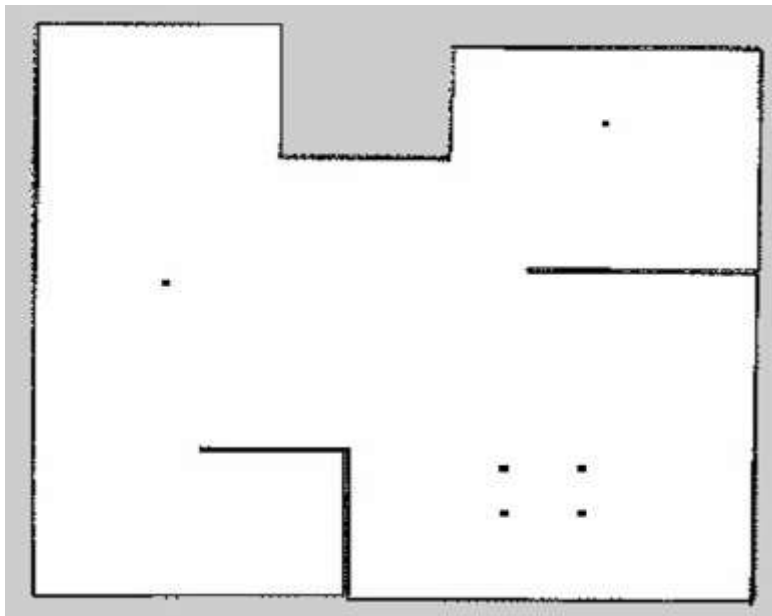

Figure 25: Generated World Map using SLAM Gmapping Method

4. Conclusion

This study investigates the implementation of the SLAM Gmapping algorithm on a LIDAR-based, mecanum-wheeled mobile robot in a custom-designed indoor environment in Gazebo. It is observed that the implementation of the Gmapping algorithm with the mobile robot in Gazebo environment is successful in generating an accurate 2D map and localizing the robot within the map. The robot navigated the environment in Gazebo using teleoperation commands for constructing and updating the world map according to the position of the robot and the map is simultaneously visualized in RViz during the SLAM process. The Gmapping algorithm effectively processed LIDAR sensor data along with the odometric information for creating a detailed occupancy grid map, which accurately reflected the characteristics of the Gazebo environment.

In summary, the generated map validates the effectiveness of the Gmapping algorithm with LIDAR sensor for 2D mapping and localization in indoor environments. This study can be effective for future studies of SLAM implementation for LIDAR-based mobile robots in both academic research and industrial applications.

Acknowledgment

TÜBİTAK 2209-B, “Akıllı Tarım Teknolojisinde Otonom Mobil Robot Kolu ile Seralarda İnsansız Hasat Uygulaması”, Project No. 1139B412302608, 2023. This project is supported by TÜBİTAK.

References

- Abdelrasoul, Y., Saman, A. B. S. H., & Sebastian, P. (2016). *A quantitative study of tuning ROS gmapping parameters and their effect on performing indoor 2D SLAM*. Paper presented at the 2016 2nd IEEE international symposium on robotics and manufacturing automation (ROMA).
- Balasuriya, B., Chathuranga, B., Jayasundara, B., Napagoda, N., Kumarawadu, S., Chandima, D., & Jayasekara, A. (2016). *Outdoor robot navigation using Gmapping based SLAM algorithm*. Paper presented at the 2016 moratuwa engineering research conference (mercon).
- Duchoň, F., Hažík, J., Rodina, J., Tölgyessy, M., Dekan, M., Sojka, A. J. J. o. M. E. S., & Technology. (2019). *Verification of slam methods implemented in ros*. 6(9), 2458-9403.
- Qiao, J., Guo, J., & Li, Y. J. A. W. S. (2024). *Simultaneous localization and mapping (SLAM)-based robot localization and navigation algorithm*. 14(7), 1-8.
- Qu, P., Su, C., Wu, H., Xu, X., Gao, S., & Zhao, X. (2021). *Mapping performance comparison of 2D SLAM algorithms based on different sensor combinations*. Paper presented at the Journal of Physics: Conference Series.
- Rojas-Fernández, M., Mújica-Vargas, D., Matuz-Cruz, M., & López-Borreguero, D. (2018). *Performance comparison of 2D SLAM techniques available in ROS using a differential drive robot*. Paper presented at the 2018 International Conference on Electronics, Communications and Computers (CONIELECOMP).

LIDAR-BASED QUADCOPTER CONTROL IN SIMULINK FOR MAPPING APPLICATIONS

Dilaver KARADABAN^{1,*}, Dr. Öğr. Üy. Kamil ÇETİN^{1,2,#}

1 İzmir Katip Çelebi University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Electrical and Electronics Engineering, İzmir, Türkiye

2 İzmir Katip Çelebi University, Akıllı Fabrika Sistemleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, Türkiye
Email*: dilaverkaradaban@gmail.com
ORCID#: 0000-0003-1029-5626
Email#: kamil.cetin@ikcu.edu.tr

Abstract

In this study, Parrot Minidrones packages within the support packages available in Simulink is used for quadcopter simulation. In this context, Mambo' was selected. The Mambo model weighs 0.063 kg and has a propeller diameter of 0.0624 meters. The quadcopter model includes IMU sensor, pressure sensor, LIDAR sensor and camera module. Position and speed estimation with Kalman filter enables the quadcopter to reach the targets with high precision. The quadcopter model has a PID controller in the outer loop control and a PD controller in the inner loop control. It is possible to provide the movement of the quadcopter with inner and outer loop controls. The simulation environment of the quadcopter was created with uavScenario blocks in Simulink UAV Toolbox. The environment model includes components such as WGS84 gravity, 2015 Earth magnetic model and COESA atmosphere model. In this study, in addition to the atmosphere model, Dryden Wind Turbulence Model and Military Specification MIL-F-8785C wind model were integrated. The quadcopter's trajectory is planned using trajectory generation, which provides a smooth and optimized route of movement between the target points. The aim of this study is to provide the movement of the quadcopter with trajectory generation and to create a 3D map of the environment in the flight trajectory. Successfully reaching waypoints along the planned route, overcoming obstacles and mapping the environment while doing so indicates that we have achieved our main goals. The simulation results show that the quadcopter successfully reaches all waypoints on the planned trajectory, overcomes obstacles and creates a 3D map of the environment.

Keywords: Quadcopter, LIDAR, Navigation, 3D Mapping, Simulink

HARİTALAMA UYGULAMALARI İÇİN SIMULINK'TE LIDAR TABANLI QUADCOPTER KONTROLÜ

Özet

Bu çalışmada quadcopter simülasyonu için Simulink'te bulunan destek paketleri içerisindeki Parrot Minidrones paketi kullanılmaktadır. Bu bağlamda, 'Mambo' tercih edilmiştir. Mambo modeli, 0.063 kg ağırlığında, pervane çapı 0.0624 metredir. Quadcopter modeli içerisinde IMU sensörü, basınç sensörü, LIDAR sensörü ve kamera modülü bulunmaktadır. Kalman filtresi ile konum ve hız tahmini, quadcopterin yüksek hassasiyetle hedeflere ulaşmasını sağlamaktadır. Quadcopter modelinin dış döngü kontrolünde PID, iç döngü kontrolünde ise PD kontrolcü bulunmaktadır. İç ve dış döngü kontrolleri ile quadcopterin hareketinin sağlanması mümkündür. Quadcopterin simülasyon ortamı Simulink UAV Toolbox içerisinde bulunan uavScenario blokları ile oluşturulmuştur. Çevre modeli, WGS84 yerçekimi, 2015 Dünya manyetik modeli ve COESA atmosfer modeli gibi bileşenleri içermektedir. Bu çalışmada atmosfer modeline ek olarak Dryden Wind Turbulence Model ve Military Specification MIL-F-8785C rüzgâr modeli entegre edilmiştir. Quadcopterin yörüngesi, hedef noktalar arasında pürüzsüz ve optimize edilmiş bir hareket rotası oluşturmayı sağlayan trajectory generation yöntemi ile planlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, quadcopterin trajectory generation ile hareketini sağlamak ve uçuş yörüngesindeki ortamın 3D haritasını oluşturmaktır. Planlanan rota boyunca ara noktalara başarılı bir şekilde ulaşmak, engelleri aşmak ve bunları yaparken ortamı haritalayabilmek ana hedeflerimize ulaştığımızı gösterir. Simülasyon sonuçları, quadcopterin planlanan yörünge üzerindeki tüm hedef noktalara başarılı bir şekilde ulaştığını, engelleri aştığını ve ortamın 3D haritasını oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Quadcopter, LIDAR, Navigasyon, 3D Haritalama, Simulink

1. Introduction

Unmanned aerial vehicles (UAV) have always been of interest for robotics systems. It is known that studies on unmanned aerial vehicles have been carried out since the early 1900s. So much so that unmanned aerial vehicles were also used in the 1st World War (Praveen & Pillai, 2016). The development of microsensors towards the end of the 1900s led to both a reduction in the size of UAVs and an increase in the variety of sensors on them (Zhao, 2020). Although the popular area of use of UAVs is military operations, today they are used in search and rescue (Islam, Hanna, & Ferworn, 2022), surveillance (Pasha, Kaya, Alat, & Baykal, 2011), mapping (Nitisatyothin & Pengwang, 2024), cargo transport (Cvitanić, 2020), military areas (Blazakis, 2006), photometric shooting and many other areas. Unmanned aerial vehicles are divided into three types according to their wing configurations: fixed-wing, flapping-wing and rotary-wing (Santoso, Garratt, Anavatti, & Petersen, 2020). UAVs with fixed-wing wing structure are used for observation, mapping and cargo transport in large areas. However, quadcopters with rotary-wing body structure are often preferred in small areas such as forests, cities and closed areas due to their vertical landing and take-off, small size and high maneuverability (Zhao, 2020).

Unmanned vehicles such as mobile robots and UAVs can easily move in environments that are very costly or not possible to enter (caves, buildings heavily damaged by earthquakes, environments containing radioactive pollution). However, unlike UAVs, mobile robots cannot move stably on every ground. Quadcopters, a type of UAV, have become the best option for such dangerous missions thanks to their size and fast maneuverability. In the absence of a camera with high depth perception, 360° vision capability or driving in non-illuminated environments, mobile robots or UAVs can hit unexpected obstacles and be damaged. The use of LIDAR (Light Detection and Ranging) sensors will be an effective solution to the problem of collecting more detailed information about the environment. In some studies, it is seen that the use of LIDAR sensors is effective (Diolaiti & Melchiorri, 2002).

In this study, we present a LIDAR sensor integrated quadcopter for indoor mapping. Quadcopters are fast, manoeuvrable and inexpensive, and the LIDAR sensor on the quadcopter is preferred for indoor mapping. The quadcopter interface used in the study is the 'Parrot MAMBO Minidrone' quadcopter model in the Simulink interface of MATLAB (Mathworks, 2023). Throughout the study, improvements were made to this model and LIDAR sensor was integrated. At the end of the study, it is aimed that the quadcopter successfully completes the specified route, and a point cloud map is created with LIDAR data.

2. Methodology

In this study, LIDAR sensor integration was made on the quadcopter model in MATLAB/Simulink interface and a path planning was made with trajectory generation and 3D mapping of the simulation environment was made. The simulation environment was created with the UAV Scenario in the UAV Toolbox, one of the Simulink packages. The definition of the quadcopter and LIDAR sensor was made in this environment.

The path planning of the quadcopter was created with cubic polynomial trajectory generation. To increase the realism of the simulation, Dryden Wind Turbulence Model and Military Specification MIL-F-8785C wind model were implemented in the environmental units. Wind speed is designed to be different in each simulation.

Quadcopter model, Parrot Minidrones package in Simulink support packages is used (Mathworks, 2023). There are two different quadcopter models in this package, 'Mambo' and 'Spider'. Mambo models preferred to be used in the project. The Mambo model quadcopter (Figure 1) weighs approximately 63 g and has dimensions of 180x180x40 mm. The propeller diameter is a length of 70 mm.

Figure 26: Parrot MAMBO Quadcopter

The Simulink model shown in Figure 2 includes Command, Flight Control System (Controller), Airframe (Plant), Sensors and Environment subsystems. The Airframe subsystem contains two different plant models, linear and nonlinear. Likewise, Sensors and Environment subsystems are divided into two as dynamic and feedthrough. Within the Command system, the Signal Editor subsystem can be used to control the quadcopter via signals, while the quadcopter can also be controlled with the joystick. The Simulink model runs at 200 Hertz.

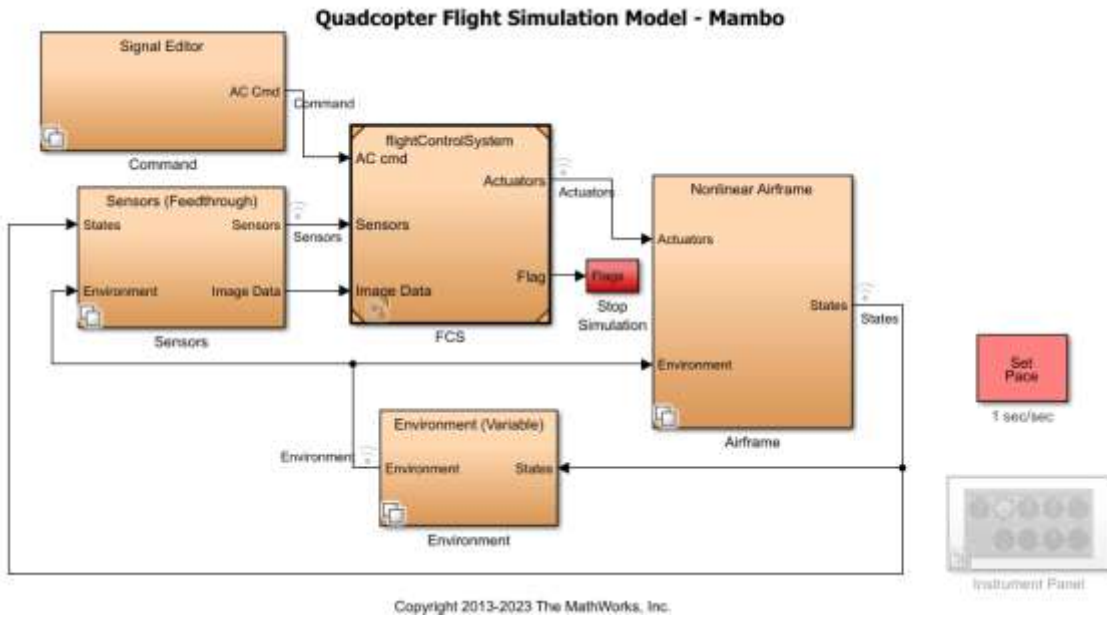

Figure 27: Parrot MAMBO Quadcopter Simulink Model

The FCS (Flight Control System) is the subsystem containing the controller of the quadcopter. It contains complementary filters and Kalman filter. The data from the sensors pass through these filters and are transferred to the controller. PD controller is used for altitude, yaw, and outer loop control of the quadcopter. PID controller is used for inner loop control. The loop that controls the position of the quadcopter is called the outer loop, while the inner loop provides the necessary roll and pitch control to reach the desired position according to the signals from the outer loop. The values coming out of the controller are processed in the control mixer and the necessary signal is sent to the actuators.

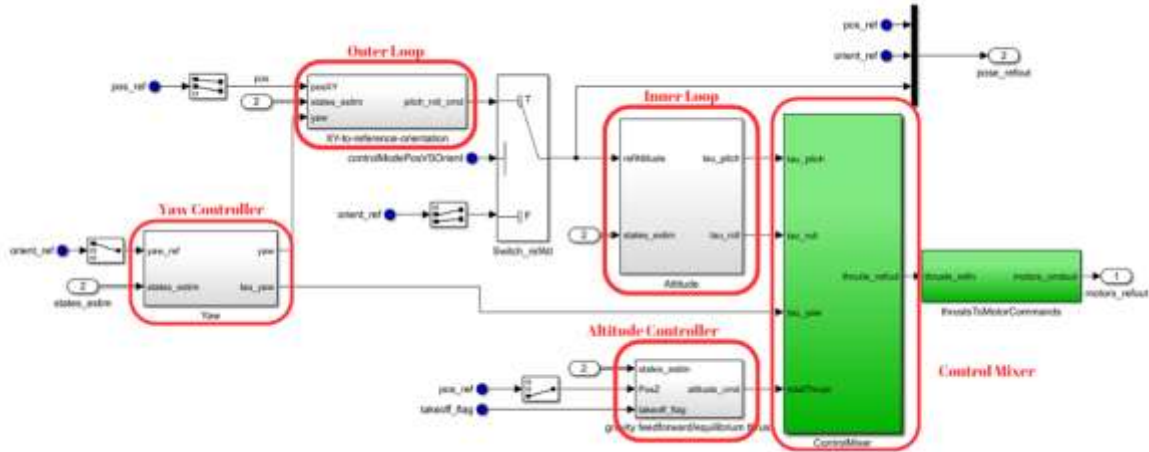

Figure 28: Flight Controller

Nonlinear airframe, also known as plant, contains the dynamic modelling of the quadcopter. Figure 4 shows the nonlinear airframe system. Here, the aerodynamic, structural, and environmental interactions of the quadcopter are calculated in the AC Model. It calculates forces (F_{cg}) and moments (M_{cg}) using data from actuators and environment as input. 6DOF (Quaternion) block calculates linear and angular accelerations using Newton-Euler equations. From these values position and velocity are derived.

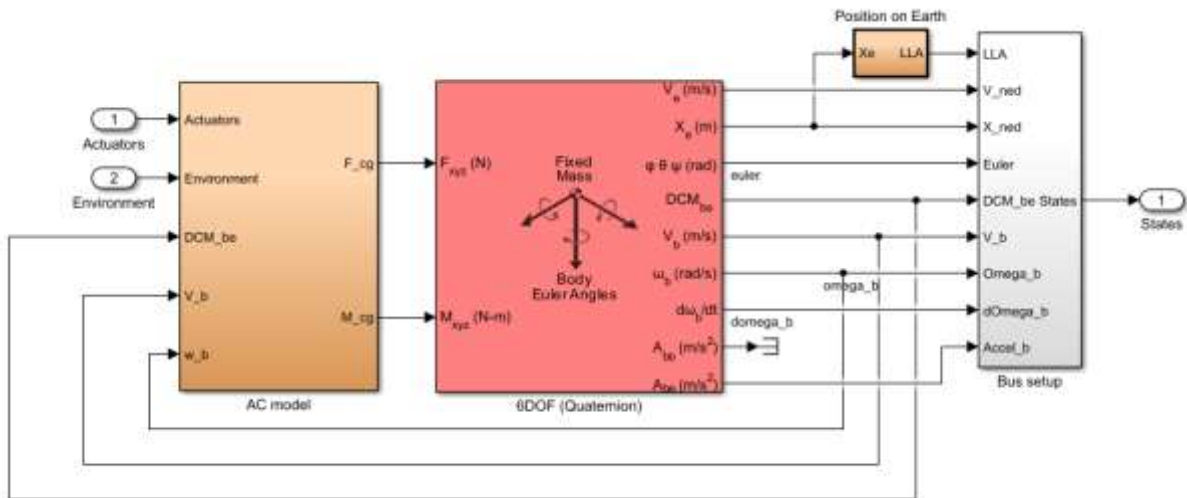

Figure 29: Nonlinear Airframe

In the Environment subsystem, the environment conditions of the quadcopter are modelled. Figure 5 shows this subsystem. With the World Geodetic System (WGS84), parameters such as height (h), gravitational acceleration (g), and position are calculated. With the COESA (Committee on Extension to the Standard

Atmosphere) atmosphere model, temperature (K), speed of sound (m/s), air density (kg/m³) and pressure (Pa) are calculated. Magnetic field data are calculated with the World Magnetic Model. Wind turbulence effects are modelled with Dryden Wind Turbulence Model and Wind Shear Model.

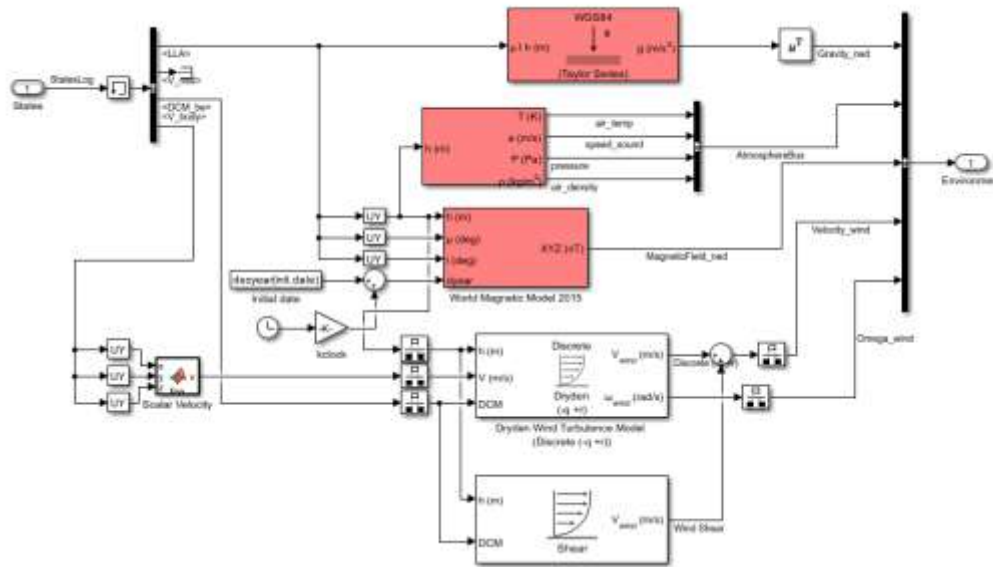

Figure 30: Environment Submodel

In the Sensors subsystem, the sensors on the quadcopter are modelled. This subsystem is shown in Figure 6. There are IMU sensors, pressure sensors, LIDAR sensors and camera on the quadcopter. The IMU sensor measures the acceleration and angular velocity of the quadcopter. The pressure sensor measures the pressure, and the height of the quadcopter can be determined with this sensor. With the LIDAR sensor, a 3D point cloud of the environment around the quadcopter can be collected. Image recording is done with the camera. In this project, the camera is mounted under the quadcopter and facing the ground. The data from the camera is used to calculate the optical flow and to estimate the speed and position of the quadcopter.

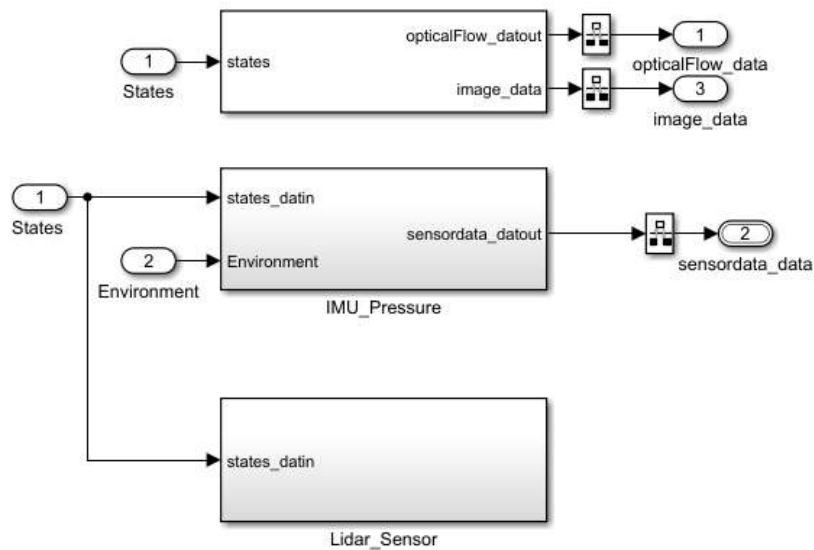

Figure 31: Sensors Submodel

In the Command subsystem, position and orientation data are derived for the quadcopter controller. There are four control systems in this system: Signal Editor, Joystick, Pre-saved Data, and Spreadsheet Data. In the signal editor, the position and orientation signals to be used in the controller are derived. In Joystick, it is possible to control the quadcopter with the joystick. Saved data and pre-saved data are used to move the quadcopter with the position and orientation data prepared in advance.

3. Trajectory Generation

In this study, Cubic Spline Polynomial trajectory generation is applied to ensure the movement of the quadcopter on the planned trajectory. Cubic Spline Polynomial trajectory generation is a method used to plan the quadcopter between two points in a smooth and continuous manner in the desired time. In this method, physical properties such as position, velocity and acceleration are planned time-dependent with third order polynomials. There are four parameters $q(t)$ required for planning.

- Initial value $q(0) = \theta_0$,
- Final value $q(t_f) = \theta_f$,
- Initial velocity $\dot{q}(0) = 0$,
- Final velocity $\dot{q}(t_f) = 0$.

According to these parameters, the cubic polynomial can be expressed as:

$$q(t) = a_0 + a_1t + a_2t^2 + a_3t^3$$

Where t is the time in seconds and $q(t)$ is the time-dependent position.

According to this equation, velocity and acceleration are as follows:

$$\dot{q}(t) = a_1 + 2a_2t + 3a_3t^2$$

$$\ddot{q}(t) = 2a_2 + 6a_3t$$

If we solve the four parameters mentioned above according to these equations, we can obtain the coefficients of the polynomial as follows:

$$a_0 = q_0$$

$$a_1 = 0$$

$$a_2 = \frac{3}{t_f^2}(q_f - q_0)$$

$$a_3 = -\frac{2}{t_f^3}(q_f - q_0)$$

Then, after substituting the coefficients, we can obtain the final equation as follows:

$$q(t) = q_0 + \frac{3}{t_f^2}(q_f - q_0)t^2 - \frac{2}{t_f^3}(q_f - q_0)t^3$$

4. Simulation Environment and Lidar Sensor

The simulation environment was created with the UAV Scenario in Simulink UAV Toolbox. To design this environment and to integrate quadcopter and LIDAR sensor into it, it is first necessary to define `uavScenario` and `uavPlatform` object in the workspace. In this `uavScenario` environment, quadcopter and LIDAR sensor are integrated. After these operations, the motion data of the quadcopter on the model is transferred to the `uavScenario` environment with the UAV Scenario Configuration block and the UAV Scenario Motion Write block in the Simulink model. With the UAV Scenario LIDAR block, the data received by the LIDAR sensor

from this environment is obtained in Simulink environment. The UAV Scenario model developed in the study is shown in Figure 7 and the environment where the quadcopter will fly is shown in Figure 8.

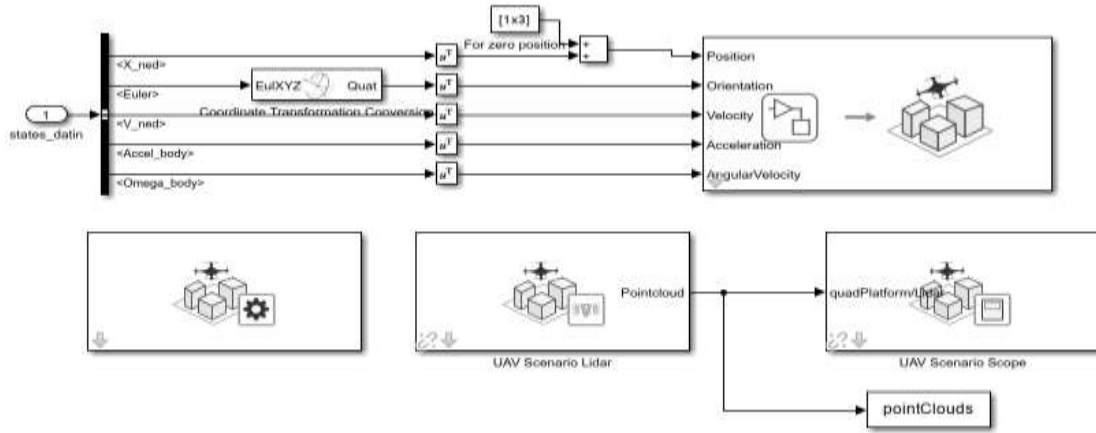

Figure 32: UAV Scenario and LIDAR system

For better observation of the quadcopter, its dimensions were increased by 4 scales. A LIDAR sensor is mounted on the top of the quadcopter. The distance of the LIDAR sensor is 10 meters and the resolution is 1 degree in both elevation and azimuth. With the Workspace block, lidar measurements are saved in the workspace for later viewing.

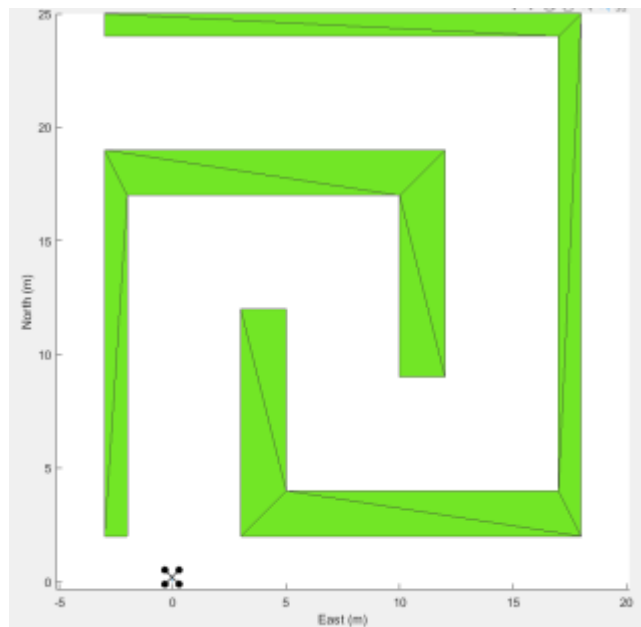

Figure 33: Simulation Map

5. Simulation and Results

As preliminary preparation for the simulation, the flight plan of the quadcopter was first created. Figure 9 shows the waypoints created for the quadcopter. We set the maximum speed of the quadcopter in this plan as 3 m/s. By performing outer loop control on the quadcopter, the quadcopter is requested to reach the specified points in the specified time intervals respectively.

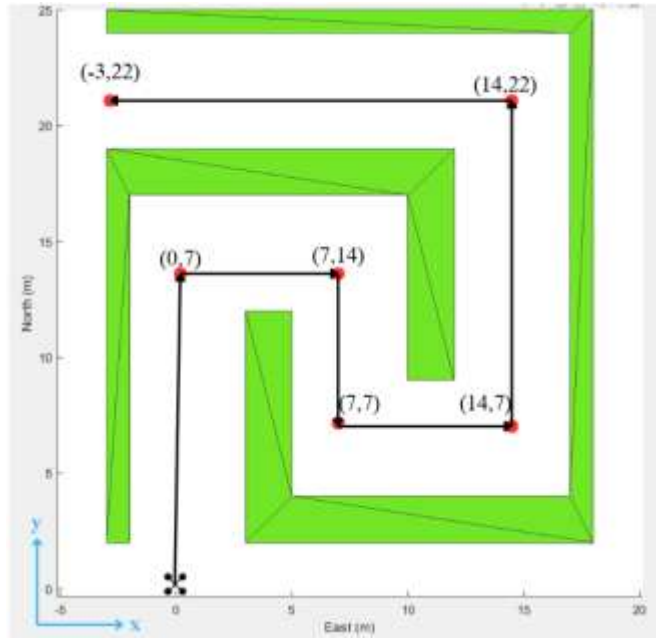

Figure 34: Waypoints

The quadcopter travelled on the specified route throughout the simulation. Figure 10 and Figure 11 show the position and speed data of the quadcopter during the simulation.

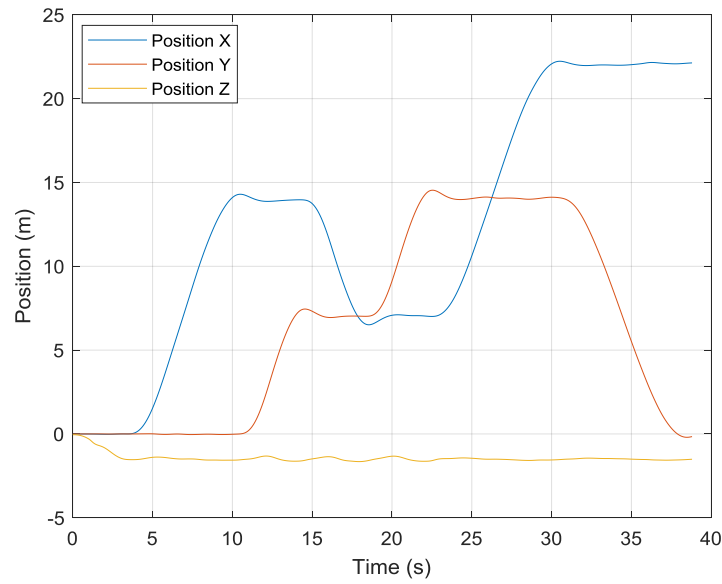

Figure 35: Position vs Time Graph

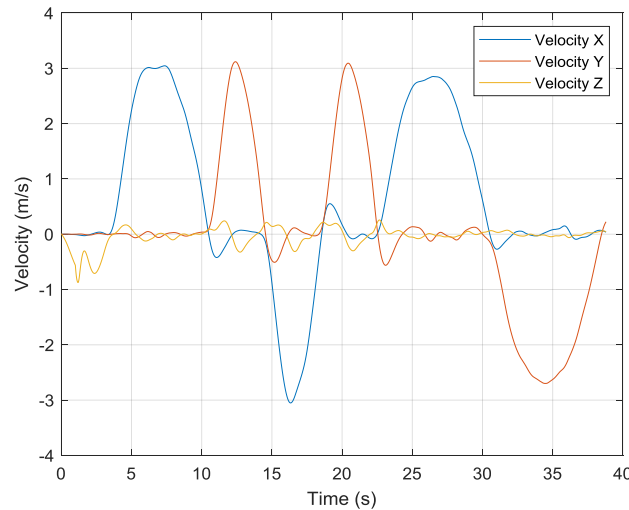

Figure 36: Velocity vs Time Graph

The LIDAR sensor generates the data as a tensor with dimensions $60 \times 72 \times 3$. During the simulation, the data from the LIDAR sensor was saved to the workspace with the 'To Workspace' block in Simulink. The point cloud generated at the end of the simulation is shown in Figure 12.

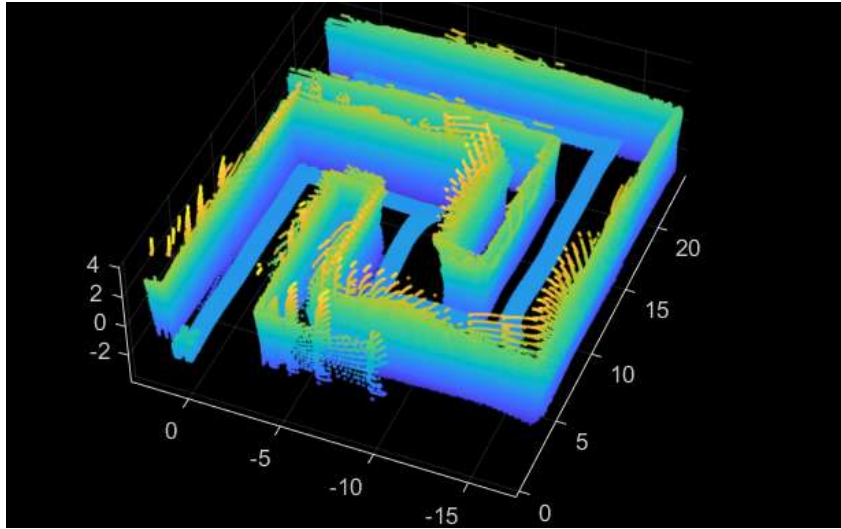

Figure 37: 3D Point Cloud Map

One of the forces acting on the quadcopter is the wind. The wind speed obtained from Dryden Wind Turbulence Model is as shown in Figure 13. The quadcopter successfully completed its route despite the effective wind on it.

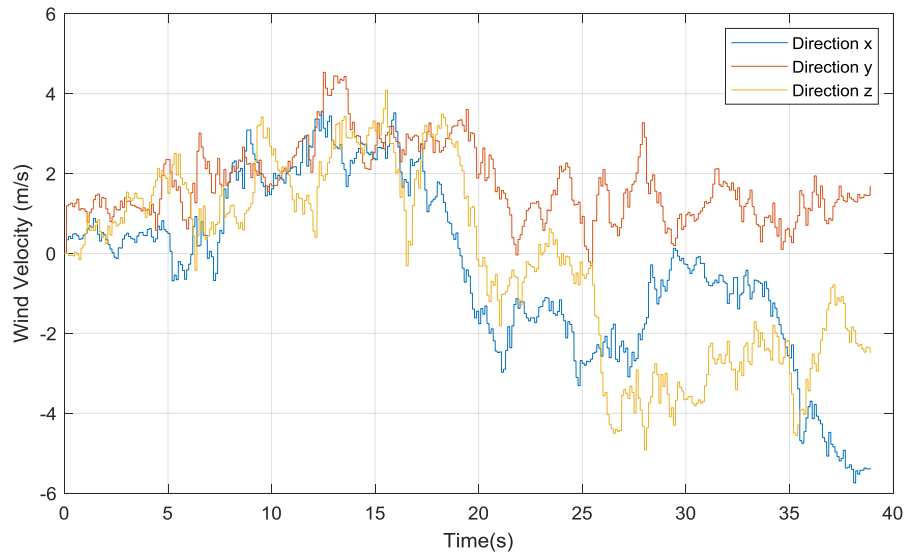

Figure 13: Wind Velocity (m/s)

6. Conclusion

In this study, it is aimed to use unmanned aerial vehicles to obtain environmental information in areas where human access is difficult or dangerous. Within the scope of the study, LIDAR sensor integration was performed

to an existing quadcopter project on Simulink and the quadcopter was simulated in a defined environment. To increase the realism of the simulation, wind turbulence effects were added to the system using Dryden Wind Turbulence Model and Wind Shear Model. The movement of the quadcopter was provided by cubic polynomial trajectory generation method. During the simulation, the quadcopter successfully completed the specified route, and the data obtained from the LIDAR sensor was successfully recorded. A 3D point cloud was created using this data. The results obtained show that the quadcopter successfully fulfils the defined tasks, and this study provides an effective and reliable solution for information gathering tasks, especially in hazardous environments.

Acknowledgment

This study was partially supported by Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) under the Grant Number 2209A - 1919B012325968. This study was partially supported by the İzmir Katip Çelebi University Scientific Research Projects Coordination Unit with the project number 2022-GAP-MÜMF-0055. The authors thank TUBITAK and IKCU for their support.

REFERENCES

- (2023). Retrieved from Mathworks: <https://www.mathworks.com/hardware-support/parrot-minidrones.html>
- Abtahi, P., Landry, B., Yang, J., Pavone, M., Follmer, S., & Landay, J. A. (2019). Beyond the force: Using quadcopters to appropriate objects and the environment for haptics in virtual reality. *In Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, (pp. 1-13).
- Blazakis, J. (2006). Border Security and Unmanned Aerial Vehicles. *Connections*, 5(2), 154-159. 08 08, 2024 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/26323244> adresinden alındı
- Cvitanić, D. (2020). Drone applications in transportation. *2020 5th International Conference on Smart and Sustainable Technologies (SpliTech)*, (s. 1-4).
- Diolaiti, N., & Melchiorri, C. (2002). Teleoperation of a mobile robot through haptic feedback. *IEEE International Workshop HAVE Haptic Virtual Environments and Their*, (pp. 67-72).
- Hoppe, M., Knierim, P., Kosch, T., Funk, M., Futami, L., Schneegass, S., & Machulla, T. (2018). VRHapticDrones: Providing haptics in virtual reality through quadcopters. *In Proceedings of the 17th International Conference on Mobile and Ubiquitous Multimedia*, (pp. 7-18).
- Islam, A. Z., Hanna, D., & Ferworn, A. (2022). Drone's trajectory optimization for searching a disaster collapsed area using data mining techniques. *2022 IEEE 21st International Conference on Cognitive Informatics & Cognitive Computing (ICCI*CC)*, (pp. 32-38).
- Lee, S., Sukhatme, G., Kim, G., & Park, C.-M. (2002). Haptic control of a mobile robot: a user study. *IEEE/RSJ International Conference on Intelligent Robots and Systems*, 3, pp. 2767-2874.
- Nitisatyothin, S., & Pengwang, E. (2024). 3D Mapping of Quadcopters Using Stereo Cameras for Indoor Environment. *2024 21st International Joint Conference on Computer Science and Software Engineering (JCSSE)*, (s. 1-8).
- Pasha, A., Kaya, P., Alat, G., & Baykal, B. (2011). Integrating navigation & surveillance of Unmanned Air Vehicles into the civilian national airspaces by using ADS-B applications. *2011 Integrated Communications, Navigation, and Surveillance Conference Proceedings*, (pp. J7-1-J7-7).
- Praveen, V., & Pillai, A. S. (2016). Modeling and Simulation of Quadcopter using PID Controller. *International Journal of Control Theory and Applications*, 7151-7158.
- Santoso, F., Garratt, M. A., Anavatti, S. G., & Petersen, I. (2020). Robust Hybrid Nonlinear Control Systems for the Dynamics of a Quadcopter Drone. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 50(8), 3059-3071.
- Zhao, R. (2020). *Inner/Outer-Loop Control of a Drone Under Disturbances and Uncertainties; A Sliding Mode Control Approach*. Northeastern University.

YAZILIM TANIMLI AĞ (SDN) MİMARİSİNDE FELAKET KURTARMA UYGULAMALARI**Mesut GÜLCAN^{1,3}, Dr. Öğr. Üyesi Funda ERGÜN YARDIM²****ORCID: ¹0000-0002-8090-2949, ²0000-0001-8615-1624****¹mesut.gulcan@gazi.edu.tr, ²fundaergun@gazi.edu.tr****¹Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye****²Gazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Ankara, Türkiye****³Aselsan A.Ş, Ankara, Türkiye****Özet**

Günümüz dünyasında çevrimiçi ağ uygulamaları artık hayatımızın bir parçası haline gelmiş; iletişimden eğitime, bankacılıktan ulaştırmaya kadar sayısız sektöre ait uygulama ve hatta birçok kamu hizmeti elektronik ortamlara taşınmıştır. Global birçok şirket çalışma şekillerini bu yeni konsepte uydurma yarışındadır. Bu durum beraberinde kritik dijital hizmetlerin servis edildiği veri merkezi ağ altyapılarının sürekliliğini ve kesintisiz çalışma prensiplerini gündeme getirmektedir. Özellikle felaket durumlarında iletişim, koordinasyon, güvenlik ve iş sürekliliği gibi kritik ağ hizmetlerinin devamlılığının sağlanması felaketin etkilerinin daha da büyümeden telafi edilmesi ve olası zayıfın azaltılması açısından büyük önem arz etmektedir. Öte yandan geleneksel ağ altyapıları ile yüksek verimlilik ve kesintisiz hizmet anlayışının sürdürülebilmesi ise her geçen gün zorlaşmaktadır. Yazılım tanımlı ağlar (SDN) bu noktada veri merkezi ağlarında esnek ağ anahtarlama ve yönlendirme fonksiyonları ve felaket kurtarma çözümlerine getirdikleri hızlı ve etkili çözümlerle büyük bir dönüşüm vadetmektedir. Bu çalışma Broadcom firmasına ait VMware NSX-T SDN platformu kullanılarak 10ms'den az gidiş-dönüş ağ gecikme süresine (RTT) göre farklı yazılım tanımlı ağ bileşen yerleşim tasarımları uygulanarak veri merkezi yedeklilik çözümlerinin koşullu parametreler karşısında gösterdikleri performans durumlarını kurtarma süreleri bazında incelemektedir. NSX-T kontrolcü ve edge node'larının kümelenme veya tekil çalışma durumlarına eğilmekte; genişletilmiş dağıtık, çoklu lokasyon ya da federatif modellerde kurgulanmalarının dağıtık anahtarlama ve yönlendirme yetenekleri üzerinde oynadığı roller üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Uygulanan tasarımsal değişikliklerin yönetim, kontrol ve veri düzlemlerinin kurtarma çözümlerini nasıl farklılaştırdığı adım adım analiz edilmekte ve bu farkların kurtarma çözümlerine getirdiği avantaj ve dezavantajlar ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: SDN, Yazılım Tanımlı Ağlar, NSX-T, Veri Merkezi Felaket Kurtarma**Bilgilendirme**

Bu bildiri, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

SOFTWARE DEFINED NETWORK (SDN) AND DISASTER RECOVERY APPLICATIONS

Abstract

In today's world, online network applications have become a part of our lives; countless applications from communication to education, banking to transportation, and even many public services have been transferred to electronic environments. Many global companies are racing to adapt their working methods to this new concept. This situation brings the continuity of data center network infrastructures where critical digital services are served and the principles of uninterrupted operation to the agenda. Especially in disaster situations, ensuring the continuity of critical network services such as communication, coordination, security and business continuity is of great importance in terms of compensating for the effects of the disaster before they grow any further and reducing possible losses. On the other hand, it is becoming more difficult to maintain high efficiency and uninterrupted service with traditional network infrastructures. At this point, software-defined networks (SDN) promise a major transformation with their flexible network switching and routing functions in data center networks and the fast and effective solutions they bring to disaster recovery solutions. This study examines the performance of data center redundancy solutions against conditional parameters in terms of recovery times by applying different software-defined network component layout designs according to less than 10ms round-trip network latency (RTT) using Broadcom's VMware NSX-T SDN platform. It focuses on clustering or single-use cases of NSX-T controllers and edge nodes; and evaluates the roles played by their configuration in extended distributed, multi-location or federated models on distributed switching and routing capabilities. It analyzes step by step how the applied design changes differentiate the recovery solutions of management, control and data planes, and reveals the advantages and disadvantages of these differences on recovery solutions.

Keywords: SDN, Software Defined Networks, NSX-T, Data Center Disaster Recovery

Information

This paper was produced from the master's thesis conducted by the first author under the supervision of the second author.

1. Giriş

SDN çalışan veri merkezlerinde yaşanabilecek bir felaket durumunda, yönetim, kontrol ve veri düzlemlerinin hızlıca yeniden kurtarılması gerekmektedir. Bu süreçte, kurtarma işlemlerinin ilk adımı genellikle önce yönetim ve kontrol düzlemlerinin işlevsel hale getirilmesidir. Kontrol ve yönetim düzlemlerinin tekrar fonksiyonel hale gelmesi, ağın veri düzlemine müdahale edilebilmesi ve yeniden yapılandırılabilmesi açısından kritik öneme sahiptir. NSX-T SDN platformunun kullanıldığı veri merkezlerinde yaşanacak felaket durumlarında kurtarma sürecinin ilk adımı NSX-T Manager Cluster'ın (NMC) bünyesinde bulundurduğu yönetim ve kontrol düzlemlerinin yeniden çalışır hale getirilmesidir. İkinci aşama ise veri düzleminin toparlanabilmesi için underlay ağ altyapısının ve sanal altyapı bileşenlerinin tekrar faaliyete geçirilmesidir. Veri düzleminin yeniden sağlıklı hale getirilmesi süreci, yatay (kuzey-güney) ve dikey (doğu-batı) yönlü trafik akışlarıyla, SDN'in dış dünyaya açılan bağlantılarının eski durumuna getirilmesi adımlarını içermektedir. Böylece, NSX-T veri düzleminin kurtarılması kapsamında ilk olarak Edge Node Cluster'ın (ENC) yeniden çalıştırılması sağlanır. Son aşama olan üçüncü adımda ise ikinci veri merkezindeki yedeklerden ve kopyalardan faydalanılarak, sanal sunucular üzerinde çalışan hizmet ve uygulamaların tekrar faaliyete geçirilmesi sağlanmaktadır.

Bu çalışma, yazılım tanımlı ağ altyapısı üzerinde çalışan aktif bir veri merkezinde meydana gelecek felaket durumunda, kritik sanal makinelerin yedek veri merkezinde tekrar faaliyete geçirilmesi merkezinde şekillenmiştir. Her iki veri merkezinin NSX-T ortamında çalıştığı varsayımıyla, çeşitli koşul ve teknik yetenekler doğrultusunda en uygun kurtarma çözümleri değerlendirilmiştir. SDN tabanlı veri merkezlerinde kontrolcülerin çoklu ve dağıtık olarak yerleştirilmesini etkileyen en önemli faktörlerden birinin geniş alan ağlarındaki gecikme süreleri olduğu (Wobuyaga vd., 2023; Mohanty vd., 2021) göz önünde bulundurularak, felaket senaryolarına yönelik çözüm geliştirilmesinde, aktif ve pasif veri merkezleri arasındaki RTT parametresi dikkate alınmış ve 10ms altı durumlar üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Farklı kümelenme tipleri veya kontrolcü yerleşimlerinin kurtarma aşamalarında ortaya çıkardığı farklılıklar incelenerek, ortam koşullarına bağlı olarak her senaryoya uygulanan çözüm, etkileri, kurtarma sürelerindeki avantaj ve dezavantajlarla birlikte analiz edilmiştir.

2. Çalışma Ortamı ve Senaryolar

Bu çalışmada, NSX-T'nin dağıtılmış anahtarlama ve yönlendirme fonksiyonları, sanal ağ altyapısı kullanılarak yedekli bir yapıda aktif ve pasif veri merkezlerinde konuşlandırılacaktır. Senaryolar gereği, aktif ve pasif veri merkezlerinde iki adet overlay temelli lokasyonlar arası genişletilmiş segment bulunacak; veritabanı ile web sunucuları bu segmentlerde çalışacaktır. Kurtarma işlemi tamamlandıktan sonra her iki segmentte sanal

sunucuların yedek veri merkezi üzerinden hizmet verdiği görülecektir. Tüm senaryolarda Tier 0 (T0) ve Tier 1 (T1) yönlendiricilerin Distributed Router (DR) modunda çalıştığı ve Edge Node (EN) konfigürasyonunun aktif-pasif modelde olduğu varsayılmaktadır. Federasyon tasarımı yapılan çalışmada veri merkezi lokasyon yedekliliğinin yine aktif-pasif modelde kurgulandığı varsayılacak, felaket kurtarma sürecinde gerekli kurtarma aşamaları herhangi bir otomasyon ve orkestrasyon metodu kullanılmadan klasik yöntemlerle gerçekleştirilecektir.

2.1. Çalışma Ortamındaki Teknik Sınırlar

Sınır-1: NSX-T Manager Node'larının (NMN) bir NMC kümesi oluşturabilmesi için kendi aralarındaki RTT değeri 10ms'den az olması gerekmektedir (URL-1). NMC kurulabilmesi bu şarta bağlıdır.

Sınır-2: Bir NMC kümesi ile Transport Node (TN) arasındaki maksimum kabul edilebilir RTT değeri 150 ms'dir (URL-1). NMC ile TN'ler arası sorunsuz iletişim için bu sınır değerinin altında olmak gerekmektedir.

Sınır-3: Bir ENC kümesini oluşturan EN bileşenleri arasında tolere edilebilir en yüksek RTT değeri 10 ms'dir (URL-1).

Sınır-4: Federasyon modeli için Global Manager Active Cluster (GMAC) ile Global Manager Standby Cluster (GMSC) arası ve GMAC ile Local Manager (LM) arası en yüksek gecikme süresi 500 ms olarak kabul edilmektedir (URL-2).

Dolayısıyla bu çalışma için teknik sınır olarak kabul edilen 10 ms altı RTT değerinde NSX-T platformunu kullanarak federasyon tasarımı dahil, genişletilmiş dağıtık ve çoklu lokasyon modelleri uygulanabilecektir.

2.2. Felaket Senaryolarının Kararlaştırılması

Felaket senaryoları, Tablo 1'de sunulduğu üzere 10 ms RTT koşulu temel alınarak çeşitli yerleşim modellerine göre tanımlanmıştır. Bu modellerden birincisi, "genişletilmiş dağıtık model" olarak isimlendirilmekte olup, RTT şartlarının elverdiği ölçüde NMN veya EN'nin aktif ve pasif bileşenlerinin birinci ve ikinci veri merkezlerine lokasyondan bağımsız şekilde dağıtıldığı bir yapıyı ifade etmektedir. İkinci modelimiz ise "çoklu lokasyon modeli" olarak bilinen, NMN veya EN elemanlarının belirli bir veri merkezi içerisinde birleşik bir yapıda aktif ve pasif bileşen kümelenmeleriyle çalıştığı bir yapıyı tarif etmektedir. Üçüncü ve son model ise NSX-T'nin "federasyon modeli"ne dayalı olarak, lokal ve global sistem elemanlarının yer aldığı hiyerarşik bir NMC ve her iki veri merkezinde aktif-pasif tipte konuşlanmış bir ENC dağıtım modelini tanımlamaktadır.

Tablo 1. NMC ve ENC yerleşim tasarımlarına göre felaket senaryoları (DC: Veri Merkezi)

RTT Değer Aralığı	Senaryo No	NMC ve ENC Konumlama Modeli	Kontrol ve Yönetim Düzlemlerinde Yerleşim	Veri Düzleminde Yerleşim
RTT < 10ms	Senaryo 1	Genişletilmiş Dağıtık Model	Birinci DC: M1 M2 İkinci DC: M3	Birinci DC: EN1 (A) İkinci DC: EN2 (P)
	Senaryo 2	Çoklu Lokasyon Modeli	Birinci DC: M1 M2 M3 İkinci DC: NMC yok	Birinci DC: EN1 (A) EN2 (P) İkinci DC: EN1 (A) EN2 (P)
	Senaryo 3	Federasyon Modeli	Birinci DC: Lokasyon (A) G1 G2 G3 İkinci DC: Lokasyon (P) G4 G5 G6 L3	Birinci DC: Lokasyon (A) EN1 (A) EN2 (P) İkinci DC: Lokasyon (P) EN1 (A) EN2 (P)

3. Kontrol, Yönetim ve Veri Düzlemlerinde Felaket Kurtarma

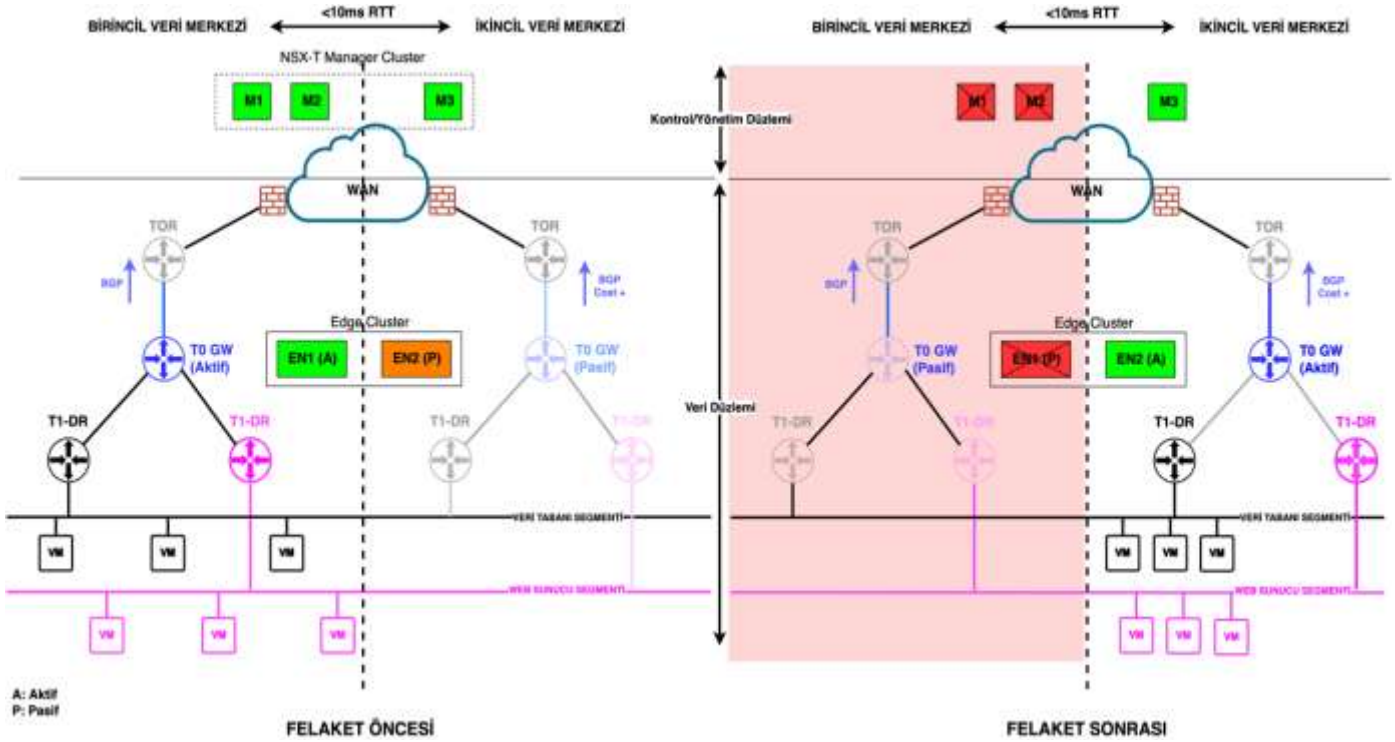
SDN ortamında yönetim ve kontrol düzlemlerinin kaybedilmesi veri merkezlerinin yapılandırma, programlama ve merkezi idare fonksiyonlarının yitirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kurtarma önceliği yönünden ilk sıraya yerleşmektedir. Veri düzleminin bir felaketle karşılaşması ise, SDN'in temel bileşenlerinden biri olan EN'nin, yani mantıksal T0'ın işlevsiz hale gelmesi ve bu lokasyondaki giriş-çıkış (ingress ve egress) trafiğinin kesilmesi anlamı taşımaktadır. Bunun yanı sıra, T0 üzerinden dış dünya ile sağlanan dinamik yönlendirme yapılandırmaları, DR'nin sorumluluğundaki T1 bağlantıları, segmentler ve bu segmentler üzerindeki sanal sunucular da bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Tablo 1'de gösterildiği üzere, yönetim, kontrol ve veri düzlemlerinde meydana gelebilecek felaket senaryoları farklı yerleşim tasarım modellerine göre çeşitlendirilmiştir. Takip eden alt başlıklarda, belirlenen senaryolara ilişkin ikinci veri merkezinde tüm düzlemlerin kurtarılma aşamaları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Senaryo-1: Genişletilmiş dağıtık modelde RTT<10ms'de felaket yaşanması

Bu senaryoda, her iki veri merkezi arasında 10 ms RTT'nin altında bir gecikme olduğu varsayılmaktadır. Şekil 1'de gösterildiği üzere, SDN tabanlı birinci ve ikinci veri merkezlerinde NMC ve ENC yerleşimleri lokasyon bağımsız genişletilmiş dağıtık modelde tasarlanmıştır. Birinci veri merkezinde T0 ile fiziksel veri merkezi yönlendiricisi arasında dinamik yönlendirme için Border Gateway Protocol (BGP) yapılandırması kullanılmış olup, ikinci veri merkezinde aynı yönlendirme işlemine ek olarak BGP cost uygulanmıştır. Bu yerleşim modelinde birinci veri merkezinin felaket yaşaması durumunda izlenecek kurtarma aşamaları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

Aşama 1- NMC'yi oluşturan 3 adet NMN'den felaket sonrası ikinci veri merkezinde çalışır durumda yalnızca bir adet NMN kalmıştır. Yapısı gereği NSX-T'de kontrol düzlemi minimum 2 adet NMN ile küme halinde yönetilebildiği için M3 adlı NMN'in kümeden çıkarılması ve tekil olarak çalışması gerekmektedir. ~10dk'lık bir operasyon ile tekil duruma getirilen NMN kontrol ve yönetim düzlemi fonksiyonlarını tekrar yürütebilir duruma gelmiştir.

Aşama 2- Kontrol adımı olan bu aşamada birinci veri merkezinin kaybıyla birlikte EN1'in aktif fonksiyonlarını EN2'ye devredip etmediği incelenir.

Şekil 1. Genişletilmiş dağıttık modelde NMC ve ENC dağılımına sahip veri merkezinde RTT<10ms'de felaket öncesi ve sonrası durum

Aşama 3- Yine bir kontrol adımı olan bu aşamada felaketten sonra ikinci veri merkezinde T0 üzerinde tanımlı BGP'nin giriş ve çıkış yönlü trafiği yönlendirecek işlevleri üstlenip üstlenmediği izlenir. Bu amaçla EN2 üzerindeki trafik akışına bakılır.

Aşama 4- Son olarak veri katmanındaki hizmetlerin yeniden çalışır duruma getirilmesi amacıyla ikinci veri merkezindeki sanal sunucu yedekleri ile web ve veri tabanı segmentleri üzerindeki toplam 6 adet virtual machine (VM) yeniden hizmet verir duruma getirilir. Bu aşamada harcanan operasyon süresi ~30dk olarak ölçülmektedir.

Felaket kurtarma aşamalarının tamamlanmasıyla birlikte, veri merkezi tüm işlevleriyle ikinci lokasyondan çalışmaya başlamıştır. Kurtarma süreci toplamda ~40 dakika sürmüştür. Sonraki toparlanma aşamasında, arka planda iki yeni NMN kurulumu gerçekleştirilerek NMC'nin yeniden aktif hale getirilmesi ve pasif EN kurulum işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Senaryo-2: Çoklu lokasyon modelinde RTT<10ms'de felaket yaşanması

Bu senaryoda, Şekil 2'de gösterildiği gibi, SDN tabanlı veri merkezinde NSX-T kullanarak çoklu lokasyon modeline uygun bir yapı oluşturulduğu ve NMC kümesinin yalnızca birinci veri merkezinde konumlandırıldığı kabul edilmektedir. Veri düzleminde, birinci veri merkezinde aktif ve pasif elemanlardan oluşan bir ENC kümesi bulunurken, ikinci veri merkezinde herhangi bir T1 bağlantısı olmaksızın, yedek olarak bekletilen ve yine aktif-pasif elemanlardan oluşan ayrı bir ENC kümesi bulunmaktadır. Her iki ENC için fiziksel dünya ile bağlantı kurmak amacıyla BGP tabanlı yönlendirme yapılandırmaları yapılmış ve ikinci veri merkezine ek bir BGP cost atanmıştır. Bu yerleşim modelinde, aktif veri merkezinin felaket yaşamaması durumunda uygulanacak kurtarma aşamaları sıralı bir şekilde aşağıda verilmektedir.

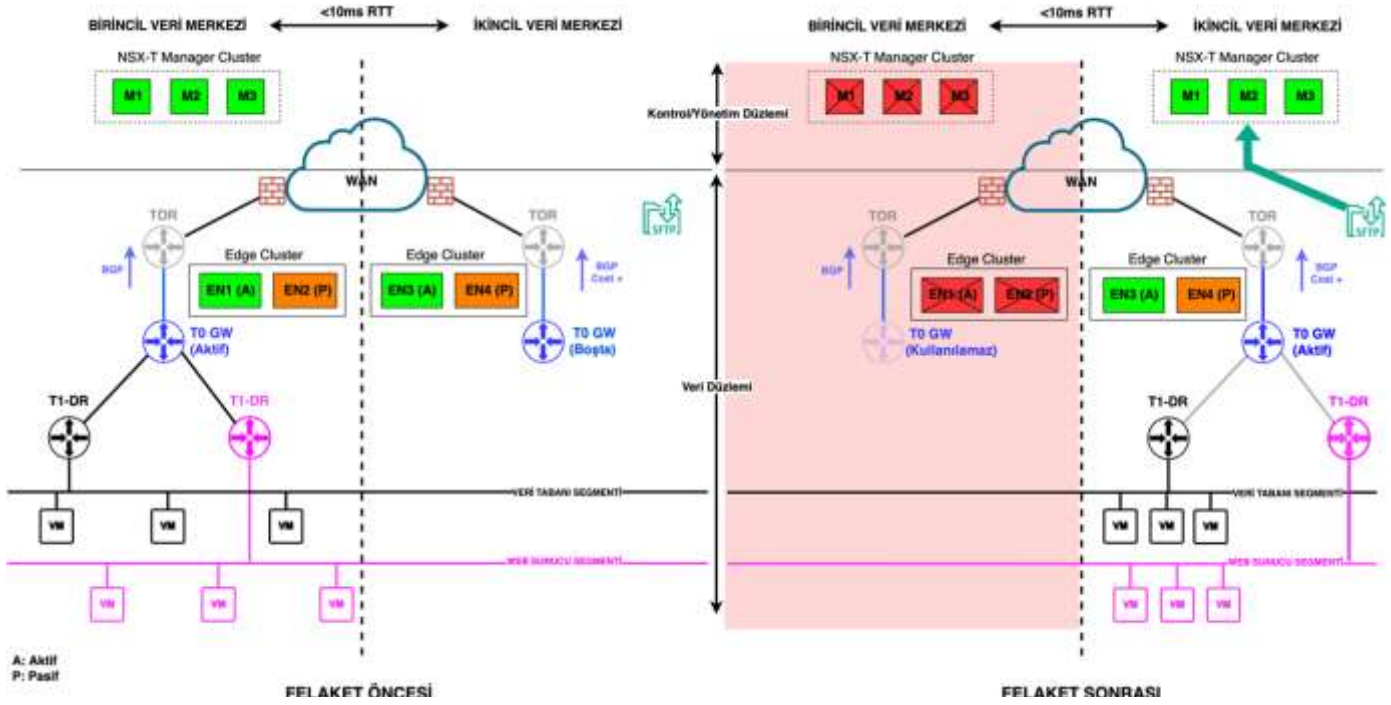
Aşama 1- Felaket sonrası, birinci veri merkezindeki NMC'nin işlevini kaybetmesi nedeniyle, yeni bir NMC ikinci veri merkezinde devreye alınacaktır. Bu işlem için, önceden ikinci veri merkezindeki Secure File Transfer Protocol (SFTP) sunucusunda saklanan yapılandırma yedekleri kullanılmaktadır. İkinci veri merkezinde 3 NMN bileşeninden oluşan NMC'nin baştan kurulması ve yapılandırma yedeğinin yüklenmesi için gerekli operasyonel süre ~60 dakika olarak gerçekleşmiştir. Bu aşamanın tamamlanmasıyla birlikte yönetim ve kontrol düzlemleri, ikinci veri merkezinde yeniden aktif hale getirilmiştir.

Aşama 2- Kontrol adımı olan bu aşamada felaket sonrası, ikinci veri merkezindeki T0 üzerinde tanımlı BGP'nin otomatik olarak aktif hale geçtiği izlenmelidir. Bu aşamada, giriş ve çıkış yönlü trafiğin ikinci veri merkezindeki ENC üzerinden aktığı kontrol edilir. Ancak, T0'a henüz herhangi bir T1 bağlantısı yapılmadığı için T0-T1 arasında yönlendirilecek bir trafik olmadığı tespit edilir ve bu doğrultuda veri düzleminin kurtarılması için ilerleyen aşamalar devreye alınır.

Aşama 3- NSX-T yönetim düzleminde birinci veri merkezine ait T1 bağlantıları, felakete uğrayan T0'dan koparılarak ikinci veri merkezinde bulunan T0'a bağlanır. Bu işlem için harcanan operasyon süresi ~10 dakika olarak kaydedilmiştir.

Aşama 4- Birinci veri merkezindeki web ve veri tabanı segmentlerine bağlı toplam 6 VM, ikinci veri merkezinde saklanan yedekler kullanılarak ikinci veri merkezinde çalışır hale getirilir. Bu işlemin ~30 dakikalık bir operasyon süresinde tamamlandığı izlenmiştir.

Tüm aşamaların tamamlanmasıyla birlikte felaket kurtarma işlemi sona ermiş ve veri merkezi hizmetleri ikinci veri merkezinden tam kapasiteyle çalışmaya başlamıştır. Kurtarma süreci toplamda ~100 dakika sürmüştür. Ancak, kurtarma sonrası oluşturulan ortamda, NMC yapılandırma yedeğinin güncelliğine bağlı olarak bazı eksik yapılandırmaların ortaya çıkması bu tasarım için olasıdır.

Şekil 2. Çoklu lokasyon modelinde NMC ve ENC dağılımına sahip veri merkezinde RTT<10ms'de felaket öncesi ve sonrası durum

Senaryo-3: Federasyon modelinde RTT<10ms'de felaket yaşanması

Veri merkezi yedeklilik planları federasyon modeline göre tasarlanmış bu senaryoda Şekil 3'te gösterildiği gibi NSX-T GMAC bileşeninin birinci veri merkezine, GMSC bileşeninin ise ikinci veri merkezine yerleştirildiği varsayılmaktadır. 10 ms altındaki RTT gecikme süresinin LM'lere teknik olarak izin vermesi nedeniyle, birinci ve ikinci veri merkezleri arasında dağıtılmışlardır. Veri düzleminde ise her iki veri merkezinde aktif-pasif yapıdaki EN'lerin birer ENC oluşturduğu bir yerleşim modeli uygulanmıştır. T0 ve T1 bileşenleri, federasyon modelinin sağladığı teknik imkanlarla iki veri merkezine genişletilmiş (stretched) bir şekilde konumlandırılmışlardır. Ayrıca, her iki ENC'ye BGP tabanlı yönlendirme yapılandırmaları yapılmış ve ikinci veri merkezi için ekstra BGP cost atanmıştır. Birinci veri merkezinde yaşanacak bir felaket halinde kurtarma işlemleri aşağıdaki aşamalarla gerçekleştirilecektir.

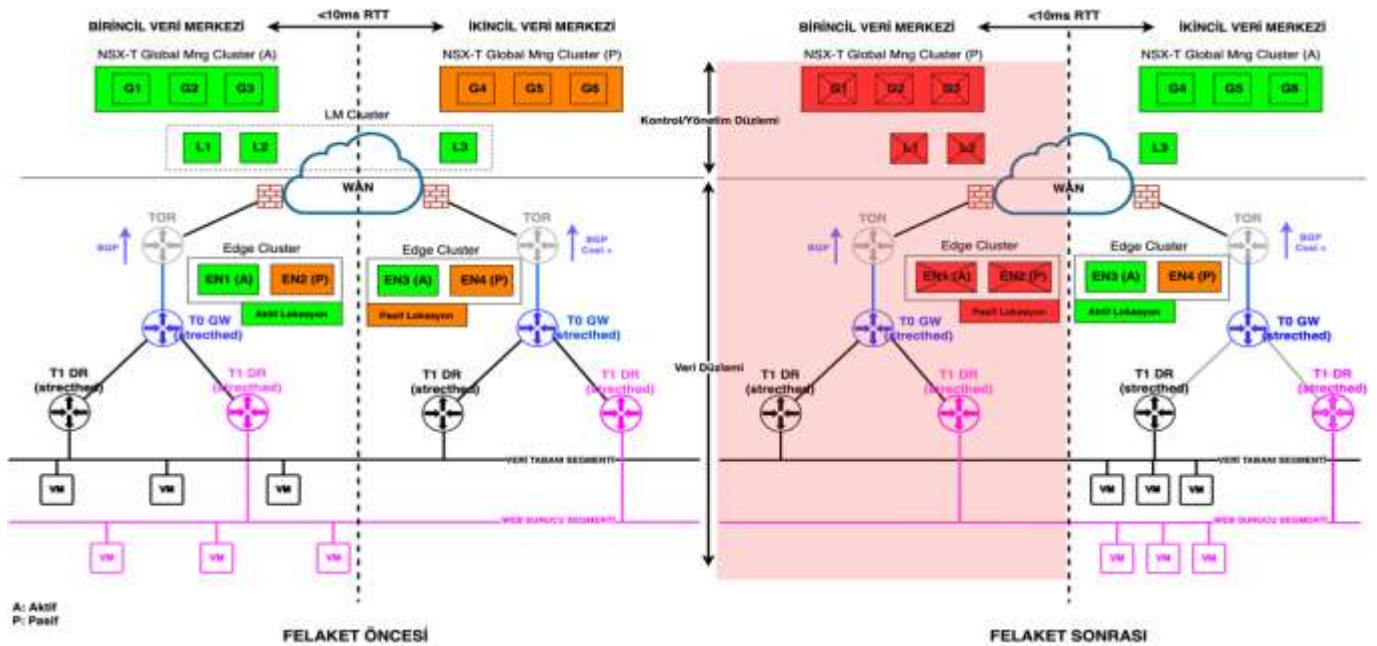
Aşama 1- Birinci veri merkezi devre dışı kaldığında, kontrol ve yönetim düzlemlerinin yeniden aktif hale getirilmesi için öncelikle ikinci veri merkezinde bulunan GMSC'nin manuel olarak aktif duruma getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem sonucunda aktif lokasyon haline gelen ikinci veri merkezinde global kontrol ve yönetim işlevleri aktif GMAC haline gelecektir. Operasyon süresi bu işlem için ~10 dakika olarak ölçülmüştür.

Aşama 2- Birinci veri merkezi kaybedildiğinde, iki veri merkezine dağıtılmış LM elemanlarından yalnızca L3'ün faal durumda olması, küme modelinin işleyişine engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, L3 bileşeni kümeden çıkarılıp tekil bir şekilde çalıştırılacak şekilde düzenlenmiştir. Bu işlem için gereken süre ~10 dakika olarak kaydedilmiştir.

Aşama 3- Kontrol amaçlı olarak ikinci veri merkezinin aktif lokasyon olarak atanmasının ardından, veri düzlemindeki ENC işlevlerinin sorunsuz bir şekilde çalıştığı teyit edilir.

Aşama 4- İkinci veri merkezindeki BGP, otomatik olarak devreye girmiş ve tüm giriş-çıkış trafiği ikinci veri merkezi üzerinden yönlenmeye başlamıştır. Bu aşamada yönlendirme işlevlerinin düzgün çalıştığı doğrulanır.

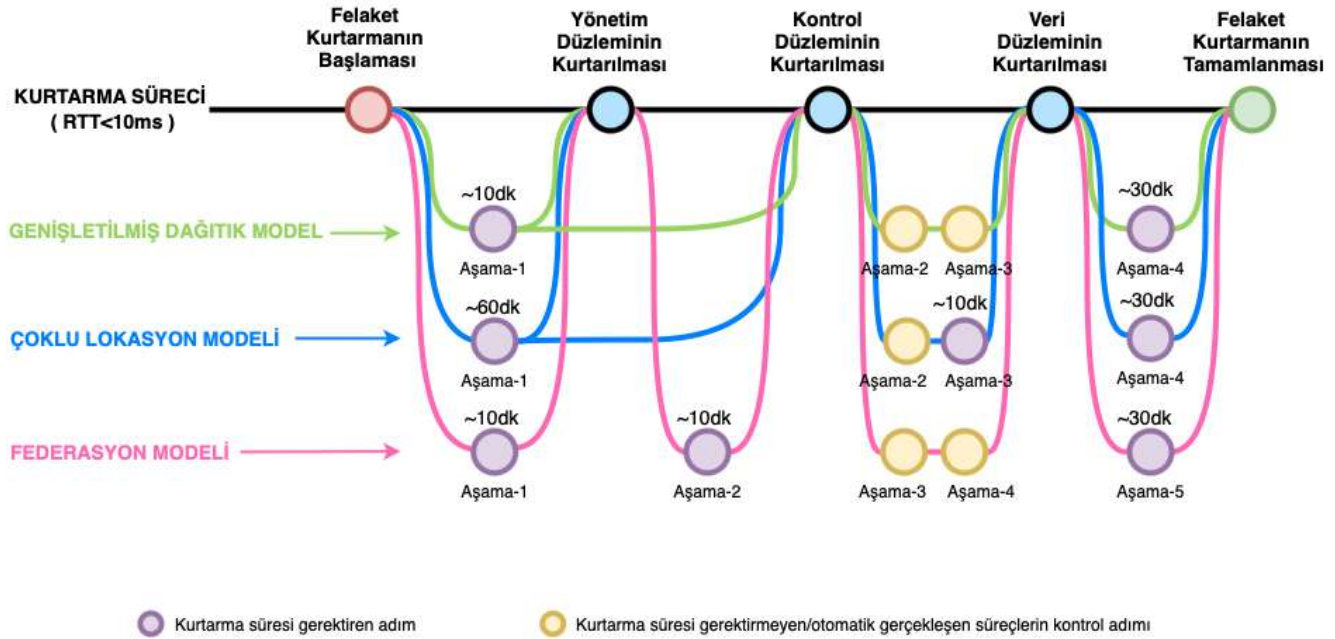
Aşama 5- Birinci veri merkezindeki web segmentine ait 3 VM ve veri tabanı segmentine ait 3 VM, ikinci veri merkezinde bulunan yedekler vasıtasıyla ikinci veri merkezinde yeniden hizmet verir hale getirilmiştir. Bu işlemin gerçekleştirilmesi için gereken manuel operasyon süresi yaklaşık ~30 dakika olarak hesaplanmıştır.

Şekil 3. Federasyon modelinde NMC ve ENC dağılımına sahip veri merkezinde RTT<10ms'de felaket öncesi ve sonrası durum

4. Felaket Kurtarma Bulgularının Değerlendirilmesi

NSX-T SDN ortamında veri merkezi felaket kurtarma çözümleri parametrik birçok özelliğe göre farklılık gösterse de, kullanılan veri merkezi tasarımı, kurtarma aşamalarında ve kurtarma zamanlamalarında önemli değişikliklere ve çözüm çeşitliliklerine yol açmaktadır. Şekil 4'te genişletilmiş dağıtık model, çoklu lokasyon modeli ve federasyon modeline göre tasarlanmış farklı veri merkezlerinin 10 ms RTT koşulu altında felaket yaşaması sonrası geliştirilen optimum kurtarma süreçleri ayrıntılı olarak gösterilmektedir. Minimum işlem adımı ve minimum kurtarma süresi kriterleri dikkate alındığında genişletilmiş dağıtık modelin diğer modellere göre avantajlı pozisyonda olduğu açıkça izlenmektedir. Yaklaşık 40 dakikalık kurtarma süresi ve basit otomatik adımlarıyla bu model, 10 ms RTT koşulunda en çok öne çıkan tasarımsal model olmuştur. Aynı RTT koşulu altında, federasyon modelini genişletilmiş dağıtık modelin önünde en iyi ikinci çözüm olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Federasyon modeli kullanan veri merkezleri ile genişletilmiş dağıtık modeli seçenler arasındaki temel kurtarma süreç farkı, federasyon modelinde kontrol düzlemi kurtarma sırasında uygulanan ek manuel adımlardır. Çoklu lokasyon modeline gelince kurtarma sürecinin diğer iki modele göre daha uzun sürdüğü ve en yavaş kurtarılan tasarımsal model olduğu görülmektedir.

Şekil 4. RTT<10ms'de kurtarma aşamalarının görünümü

5. Sonuç

NSX-T platformu kullanılarak yapılan bu SDN tabanlı veri merkezi felaket kurtarma çalışmasının sonuçları değerlendirildiğinde, RTT değerlerinin 10 ms'nin altında olduğu ağ koşullarında genişletilmiş dağıtık

model ile tasarlanmış veri merkezlerinin kurtarma işlem ve zamanlaması yönüyle en avantajlı tasarım olduğu netlik kazanmıştır. Bu modelde daha az sayıda NSX-T sistem bileşeni kullanılarak, daha az adım ve kurtarma süresi ile olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Üçlü NMN bileşenlerini birden fazla veri merkezine dağıtabilen ve aktif-pasif EN'lerini iki veri merkezine konuşlandırabilen bu yapı, felaket durumlarında bu dağıtık yapının getirdiği faydalardan efektif bir şekilde yararlanılmasını sağlamaktadır. Çoklu lokasyon modelinde, dağıtık yapı eksikliği NMN ve EN bileşenlerinin felaket anında tekrar çalışır duruma getirilmesi için uzun operasyonel süreler harcanmasına neden olmaktadır. Haliyle çok konumlu bu model RTT<10ms koşulları altında kurtarma işlemi en yavaş olan tasarım haline gelmektedir. Kurtarma performansı genişletilmiş dağıtık modelle karşılaştırıldığında çok da kötü olmayan federasyon modelinin ise çok sayıda sistem elemanı bulundurması yönüyle işletmesi ve yönetimi zor ve karmaşık bir yapı olduğu söylenebilir. Haliyle federasyon modelinin genişletilmiş dağıtık modelin uygulanamadığı durumlarda teknik yeteneklere dayalı olarak alternatif bir seçenek oluşturması mümkündür.

Kaynaklar

Wobuyaga, D., Arzo, S. T., Kumar, H., Granelli, F., and Devetsikiotis, M. (2023). "Latency and Reliability Aware SDN Controller: A Role Delegation Function as a Service". *2023 IEEE 13th Annual Computing and Communication Workshop and Conference (CCWC)*, 205-211. <https://dx.doi.org/10.1109/CCWC57344.2023.10099225>

Mohanty, S., Shekhawat, A. S., Sahoo, B., Apat H. K., and Khare, P. (2021). "Minimizing Latency for Controller Placement Problem in SDN". *19th OITS International Conference on Information Technology (OCIT)*, 393-398. <http://dx.doi.org/10.1109/OCIT53463.2021.00083>

URL-1: NSX-T Data Center 3.2.3 Configuration Limits for General. Retrieved 27.11.2024 from <https://configmax.esp.vmware.com/guest?vmwareproduct=VMware%20NSX&release=NSX-T%20Data%20Center%203.2.3&categories=17-0>.

URL-2: NSX-T Data Center 3.2.3 Configuration Limits for Federation. Retrieved 27.11.2024 from <https://configmax.esp.vmware.com/guest?vmwareproduct=VMware%20NSX&release=NSX-T%20Data%20Center%203.2.3&categories=74-65,74-86,74-87,74-88,74-89,74-90,74-91,74-92,74-113>.

BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİNDE KULLANILAN GÜÇ DÖNÜŞTÜRÜCÜLERİNİN İNCELENMESİ

Halime HIZARCI^{1,2}

ORCID: 0000-0002-5720-6996

hahi@energy.aau.dk

Bekir Murat AYDIN¹

ORCID: 0000-0002-5965-0687

murataydin@sakarya.edu.tr

Uğur ARİFOĞLU¹

ORCID: 0000-0001-8082-5448

arifoglu@sakarya.edu.tr

¹Sakarya Üniversitesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği, Sakarya, Türkiye
²Aalborg Üniversitesi, Enerji Bölümü, Aalborg, Danimarka

Özet

Batarya enerji depolama sistemleri (BEDS) yenilenebilir enerji kaynaklarının şebekeye bağlantısı, şebeke kararlılığı ve güvenilirliğinin iyileştirilmesi, elektrikli araç altyapısının desteklenmesi, mikro şebekelerde güvenilir güç akışının sağlanması gibi işlevleri nedeniyle günümüz şebekelerinde önemli bir yere sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının doğası gereği değişken güç üretimlerinin enerji depolama ile daha verimli kullanımı sağlanabilmektedir. Ayrıca enerjinin gün içinde enerjinin ucuz olduğu saatlerde şebekeden alınan elektrik enerjisinin BEDS'ler ile depolanması ve depolanan enerjinin daha pahalı veya fazla talep olan zamanlarda ihtiyaca uygun şekilde şebekeye geri verilmesi mümkündür. Bu sayede BEDS operatörleri enerji arbitrajına katılarak enerji maliyetlerini yönetebilir. Ayrıca çevresel açıdan değerlendirildiğinde, yenilenebilir enerjinin kullanımının en üst düzeye çıkarılması ile fosil yakıtlara olan ihtiyaç ve bağımlılık da azaltılmış olacaktır. Enerji depolama sistemlerinde kullanılan güç dönüştürücü devreleri elektrik gücünün AA-DA ve DA-AA dönüşümünde rol alan önemli elemanlardır. Depolama sistemlerinde iki yönlü güç akışının yüksek verim ve hızlı güç cevabı ile sağlayabilmesi için güç dönüştürücü devrelerinin tasarımı çok önemlidir. Bu çalışmada BEDS'lerde sıklıkla kullanılan temel güç dönüştürücü devre topolojileri incelenerek güç kayıpları, yarı iletken anahtar sayısı, çıkış gerilim ve akım harmonik bozulmaları, kontrol karmaşıklığı gibi tasarım kriterleri açısından avantaj ve dezavantajları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batarya enerji depolama sistemleri, enerji depolama, güç dönüşüm sistemleri

REVIEW OF POWER ELECTRONICS CONVERTERS USED IN BATTERY ENERGY STORAGE SYSTEMS

Abstract

Battery energy storage systems (BESS) have a significant importance in today's power grids networks due to their functions such as integration of renewable energy sources into the grid, enhancing grid stability and reliability, supporting electric vehicle infrastructure, and ensuring reliable power flow in microgrids. The inherently variable power generation of renewable energy sources can be utilized more efficiently through energy storage. It is possible to store electrical energy obtained from the grid using BESS during periods when energy is cheap during the day, and then supply the stored energy back to the grid as needed during more expensive or high-demand periods. This enables BESS operators to engage in energy arbitrage, thereby managing energy costs effectively. Additionally, from an environmental perspective, maximizing the use of renewable energy reduces the need for and dependence on fossil fuels. Power converter circuits used in energy storage systems are crucial components involved in the conversion of electrical power from AC to DC and from DC to AC. To achieve high efficiency and rapid power response in the bidirectional power flow of storage systems, the design of power converter circuits is crucial. In this study, the fundamental power converter circuit topologies frequently used in BESS are examined, and their advantages and disadvantages are analyzed in terms of design criteria such as power losses, the number of semiconductor switches, output voltage and current harmonic distortions, and control complexity.

Keywords: Battery energy storage systems, energy storage, power conversion systems

1. Giriş

Batarya enerji depolama sistemleri (BEDS) elektrik enerjisinin kurşun asit, lityum iyon vb. gibi farklı kimyalara sahip bataryalarda depolanması ve gerektiğinde şebekeye veya yüklere aktarılmasında güvenilir bir çözüm sunar. Güneş ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları daha yaygınlaştıkça BEDS'ler ile bu tür kesintili üretim yapan kaynaklardan sağlanan enerji tüketimin yoğun olduğu saatlerde arz ve talebi dengeleyerek şebekenin daha kararlı çalışmasını sağlar. Ayrıca üretilen fazla enerjinin depolanması ve yüksek arz durumunda şebekeye geri verilmesi ile enerji yönetimi sağlanır ve depolama sistemine sahip olan ticari ve endüstriyel kullanıcıların enerji maliyetlerini de düşürmeye yardımcı olur. Elektrikli araçların yaygınlaşması ile ortaya çıkan şebeke yüklenmesi sorunu için BEDS'ler güvenilir bir şarj altyapısı için çözüm sunar. BEDS'ler frekans düzenlemesi ve gerilim kararlılığı gibi şebeke düzeyindeki uygulamalar için önem arz etmekte olup güç sisteminin güvenilirliği, kararlılığı ve esnekliğini artırır. Ayrıca BEDS'ler doğal afet gibi ani enerji kesintilerinde enerji sürekliliğini sağlamaya yardımcı sistemlerdir.

2. Batarya Enerji Depolama Sistemlerinde Kullanılan Güç Dönüştürücüleri

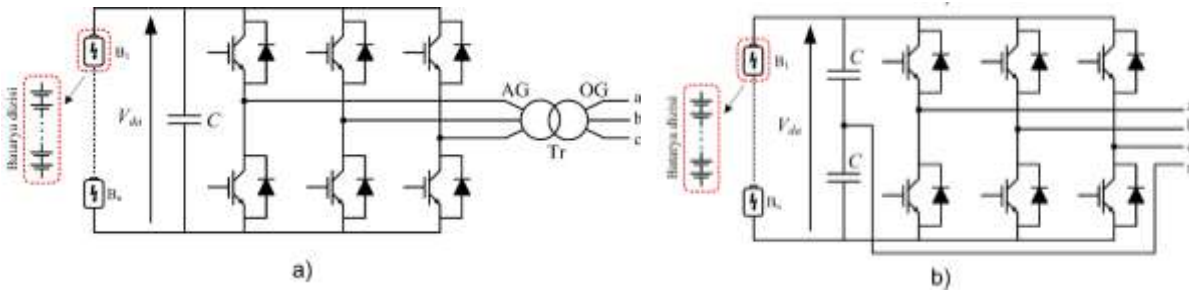
Batarya hücrelerinin nominal gerilimi BEDS bağlantı geriliminden çok daha düşüktür. Örneğin, lityum tabanlı bir batarya hücresinin gerilimi 3-4 V arasında değişirken enerji depolama sistemleri 11-34.5 kV'luk OG şebekeye bağlanır (Xavier vd., 2019). Bu nedenle minimum DA bara geriliminin (600-1000 V) sağlanabilmesi için çok sayıda hücrenin seri bağlanmasıyla bir batarya ünitesi oluşturulur ve DA bara gerilimi şebeke bağlantısı için bir evirici yardımıyla AA'ya dönüştürülür. Batarya hücrelerinin tam şarjlı ve tam boşalmış durumları arasındaki uç gerilimi değişimleri %40'a kadar çıkabileceği göz önünde bulundurularak dönüştürücü tasarımında batarya özelliklerinin de dikkate alınması gerekir (Trintis vd., 2011). Batarya grubu ile DA bara arasında DA-DA dönüştürücü eklenmesiyle kontrol edilebilir bir DA bara gerilimi elde edilebilir. DA-DA dönüştürücü yardımıyla DA gerilimi yükseltilecek istenen DA bara gerilimi daha az sayıda seri batarya grubuyla sağlanabilir. BEDS'lerde kullanılacak DA-DA ve DA-AA dönüştürücülerin hem şarj hem de deşarj durumunda güç akışını sağlayabilmesi, yüksek verim ve hızlı güç cevabı gibi özelliklere sahip olması gerekir. Ayrıca anahtarlama frekansı değeri ile insan sağlığı açısından duyulabilir aralıktaki gürültü frekanslarının da ötesine geçilmesi gerekir (Stecca vd., 2020).

Bu bilgiler ışığında BEDS'ler için literatürde yer alan dönüştürücü tasarımları incelenerek avantaj ve dezavantajları irdelenmiştir. BEDS'lerde kullanılan güç dönüştürücüler depolama sistemi ve şebeke arasına bağlantı şekline göre; tek kademeli, iki kademeli, modüler sistemler ve katı hal transformatörlü sistemler olarak 4 grup altında sınıflandırılabilir.

2.1. Tek Kademeli DA-AA Dönüştürücüler

BEDS’lerde sıklıkla kullanılan iki seviyeli dönüştürücüler; gerilim kaynağı dönüştürücü, empedans kaynağı dönüştürücü ve yarı-empedans kaynağı dönüştürücü olmak üzere üç türdedir. Literatürde iki seviyeli topolojilere alternatif olarak dönüştürücü verimini artıran, çıkış geriliminin esnek kontrolünün sağlanabildiği çok seviyeli topolojiler önerilmiştir. Gerilim seviyesi arttığı için çıkış geriliminde bozulmalar azalır, bu da filtre elemanlarının boyutunu ve maliyetini düşürür. Çok seviyeli topolojilerde dezavantaj olarak kontrol karmaşıklığı öne çıkmaktadır. Endüstriyel uygulamalarda çoğunlukla üç seviyeli dönüştürücüler kullanılırken üç seviyenin üstü maliyet ve kontrol zorlukları nedeni ile yaygın bir uygulama alanına sahip değildir. BEDS’lerde kullanılan başlıca üç seviyeli topolojiler; nötr noktası kenetlemeli (NPC) dönüştürücü, aktif NPC dönüştürücü, T tipi dönüştürücü ve uçan kapasitör dönüştürücüdür.

2.1.1. Gerilim kaynağı dönüştürücü (VSC): Gerilim kaynağı dönüştürücü, üç fazlı AA sistemler için yaygın kullanılan bir topoloji olup literatürde yer alan diğer dönüştürücüler arasında kontrol kolaylığı, düşük maliyeti ve basitliği nedeniyle tercih edilmektedir (Jong vd., 1999). Şekil 9(a)’da görülen VSC topolojisinde anahtarlama hızı düşük tutularak anahtarlama kayıpları azaltılmaktadır.

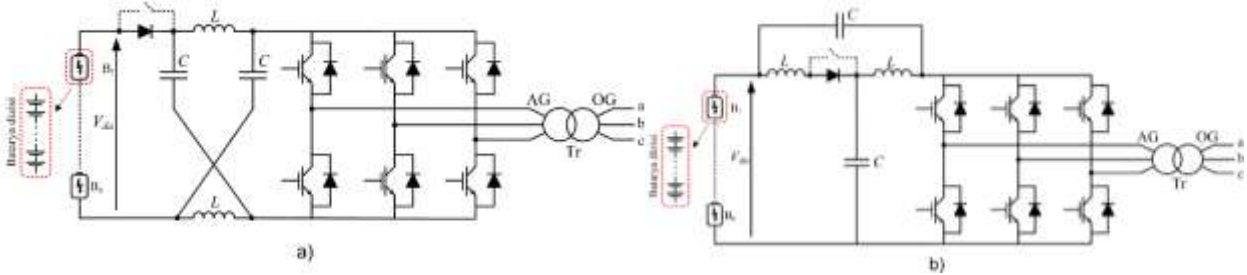

Şekil 9. a) İki yönlü DA-AA dönüştürücü, b) ayrıık kapasitörlü iki yönlü DA-AA dönüştürücü.

Pek çok uygulama nötr iletkeni gerektirdiği için dönüştürücünün DA tarafındaki kapasitör, Şekil 9(b)’deki gibi ayrıık kapasitörlerle değiştirilir. Ayrıık kapasitörler dengesiz AA yük koşulları altında daha dengeli bir AA çıkışı sağlamak için nötr iletkeninden gelen akımı sönmülemeye yardımcı olur. Bu topolojinin en büyük dezavantajı ise özellikle dengesiz yük veya şebeke koşullarında ayrıık kapasitörlerin aşırı bir akım stresiyle karşılaşmasıdır. Gerilim kaynaklı dönüştürücülerin dezavantajı bataryalardan şebekeye enerji transferi sırasında yalnızca bir buck dönüştürücü olarak çalışabilmesi nedeniyle AA çıkış geriliminin DA bara geriliminden düşük olmasıdır. Bu topolojilerde bir diğer problem de elektromanyetik girişim (EMI) nedeniyle yanlış tetikleme geçişlerinin neden olabileceği geçiş anı probleminin dönüştürücü güvenilirliğini önemli ölçüde düşürmesidir.

2.1.2. Empedans ve yarı empedans kaynağı dönüştürücüleri: Şekil 10(a)’da görülen empedans kaynaklı (ZSI) ve Şekil 10(b)’de verilen yarı-empedans kaynaklı (qZSI) dönüştürücüler DA bağlantısında yer alan kapasitör ve bobinlerden oluşan ek devre sayesinde VSC’den farklı olarak tam geçiş (shoot-through) durumunu

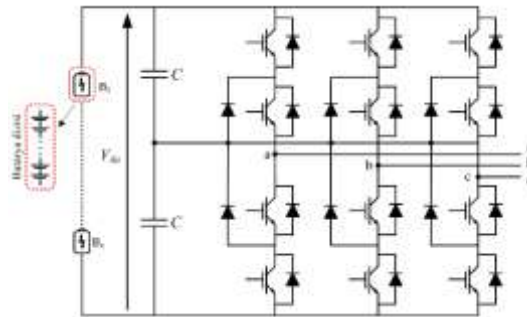
kullanarak yükseltici modunda çalışabilir (Peng, 2003). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde qZSI dönüştürücünün yenilenebilir enerji kaynaklarının batarya grubuna entegre edilmesi ve şebekeye bağlantısında kullanıldığı görülmektedir (Anderson & Peng, 2008b). Ek olarak DA-DA dönüştürücü ihtiyacı olmayan bu topolojide depolama sisteminde yer alan yarı iletkenlerin sayısı da azalmıştır (Cintron-Rivera vd., 2011; Y. Liu vd., 2013). ZSI topolojinin BEDS'lerde kullanılabilmesi için iki yönlü güç akışı özelliğini sağlamak amacıyla doğrultucu modunda çalışması sırasında akım geçişi için diyota paralel olarak ek bir anahtarlama elemanı bağlanır (Rabkowski, 2007a, 2007b).

Şekil 10. a) ZSI dönüştürücü, b) qZSI dönüştürücü.

q-ZSI topoloji (Anderson & Peng, 2008a, 2008b) ise (Şekil 10 (b)) geleneksel ZSI topolojisinin geliştirilmiş halidir. Geliştirilmiş topoloji ZSI'nın avantajlarına sahip olmasının yanında, daha az sayıda pasif devre elemanı içerdiğinden düşük maliyetlidir. Ayrıca az sayıda eleman ile yüksek verimli buck-boost özelliğine ve DA kaynağı ile evirici arasında ortak bir DA bağlantısına sahip olması ile giriş akımının sürekli oluşu gibi avantajları bulunmaktadır.

2.1.3. Nötr kenetlemeli dönüştürücü: Üç seviyeli nötr kenetlemeli dönüştürücü (NPC) BEDS uygulamaları için yaygın olarak kullanılan bir topolojidir (Tabart vd., 2018).

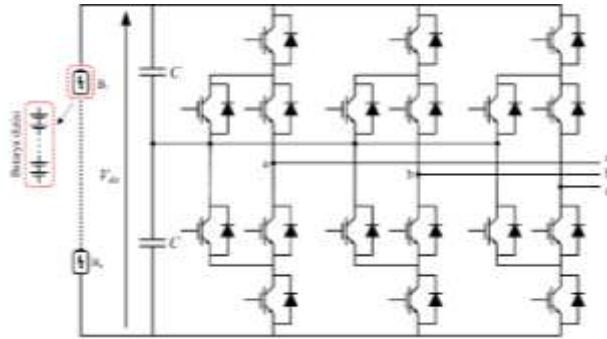

Şekil 11. Nötr kenetlemeli (NPC)

Şekil 11 ile gösterilen bu dönüştürücü topolojisinin avantajı çıkış geriliminin büyüklüğünün artması ve iyileştirilmiş harmonik performansı sayesinde filtre gereksiniminde azalma sağlanabilmesidir. Bu da anahtarların gerilim gereksinimini azaltan NPC diyotları tarafından DA bara geriliminin yarısının kenetlenmesiyle mümkün olmaktadır. Topolojinin dezavantajı ise iki seviyeli dönüştürücülere göre daha karmaşık kontrol ve modülasyon teknikleri gereksinimidir (Pou vd., 2005). NPC topolojisinin en büyük

dezavantajı güç kaybının eviricinin her bir bacağındaki iç ve dış anahtarlar arasında eşit paylaşılmasıdır. Bu dezavantaj yarı iletken jonksiyon sıcaklığının asimetrik dağılımı ile sonuçlandığından soğutucu veya soğutma sistemi tasarımı da etkiler (Barghi & Teke, 2015). Bu asimetri dönüştürücünün anahtarlama elemanı güvenilirliği, anahtarlama frekansı, çıkış akımı gibi önemli parametrelerinin sınırlandırılmasına neden olur.

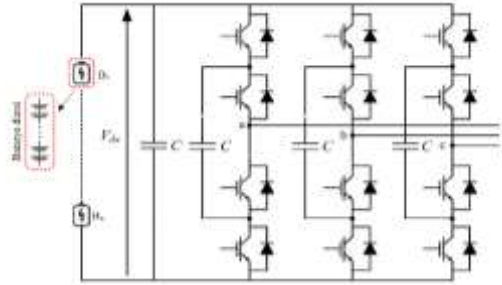
2.1.4. Aktif nötr kenetlemeli dönüştürücü: Geleneksel NPC topolojisindeki Şekil 12’te devre şeklinde görüldüğü üzere kenetleme diyotlarının yarı iletken anahtarlar ile değiştirilmesiyle oluşturulan aktif NPC (ANPC) dönüştürücü topolojisi BEDS’lerde kullanılan bir diğer topolojidir (Li vd., 2009). ANPC topolojisi daha iyi kapasitör gerilimi dengelemesi ve daha fazla anahtarlama durumuna sahip olması nedeniyle NPC’ye göre daha avantajlıdır. Ayrıca bu yapının yarı iletken anahtarlar arasında daha iyi kayıp dağılımı sağlaması da bir diğer avantajıdır. Bununla birlikte ANPC topolojisinde Şekil 12’teki gibi daha fazla sayıda yarı iletken anahtar bulunması nedeniyle sistem maliyeti yüksektir.

Şekil 12. Aktif nötr kenetlemeli (ANPC)

NPC dönüştürücüde seviye artışı ile çıkış gerilimi dalga şeklinin iyileştirilmesi hatta seviye sayısına bağlı olarak transformatörün ortadan kaldırılarak BEDS’nin doğrudan OG şebekesine bağlanabilmesi de mümkün olmaktadır. ANPC topolojide NPC’dekinden farklı olarak nötrde kenetleme diyotları yerine anahtar kullanımıyla, anahtarlar arasındaki güç kaybı dağılımı sorunu kontrol edilebilir.

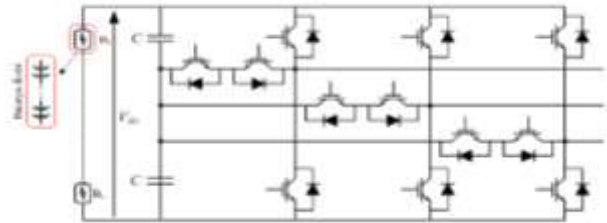
2.1.5. Uçan kapasitörlü dönüştürücü: Uçan kapasitörlü (FC) (Meynard & Foch, 1992) dönüştürücüde klasik NPC’den farklı olarak DA gerilim girişini bölmek için kenetleme diyotları yerine Şekil 13’teki gibi kapasitörler kullanılır. FC topolojide kapasitörlerin dengelenmesi modülasyon ile kolaylıkla yapılabilir.

Şekil 13. Uçan kapasitörlü (FC) dönüştürücü

FC dönüştürücünün NPC dönüştürücüye göre avantajı modüler yapıya sahip olması nedeniyle daha büyük gerilim seviyesi ve yüksek güç ihtiyaçlarına kolay adapte edilebilmesidir. FC dönüştürücünün en büyük dezavantajı çok sayıda elektrolitik kapasitör gereksinimidir. Literatürde beş seviyeli FC üzerine çalışmalar yer alsa da depolama sistemi ve elektrik araç uygulamalarında genellikle üç seviyeli dönüştürücünün tercih edildiği görülmektedir.

2.1.6. T tipi dönüştürücü: T tipi dönüştürücü (Şekil 14) daha yüksek verim ve NPC ile karşılaştırıldığında arıza sonrası çalışma güvenilirliğinin daha iyi olması nedeniyle son yıllarda yaygın kullanım alanına sahip bir topolojidir. T tipinde iç anahtarlar bir arıza olması durumunda üç seviyeli T tipi dönüştürücü iki seviyeli dönüştürücü olarak çalışabilir, bu da belirli bir seviyede güvenilir çalışma koşulunun sağlanabildiğini gösterir (Sung vd., 2018).

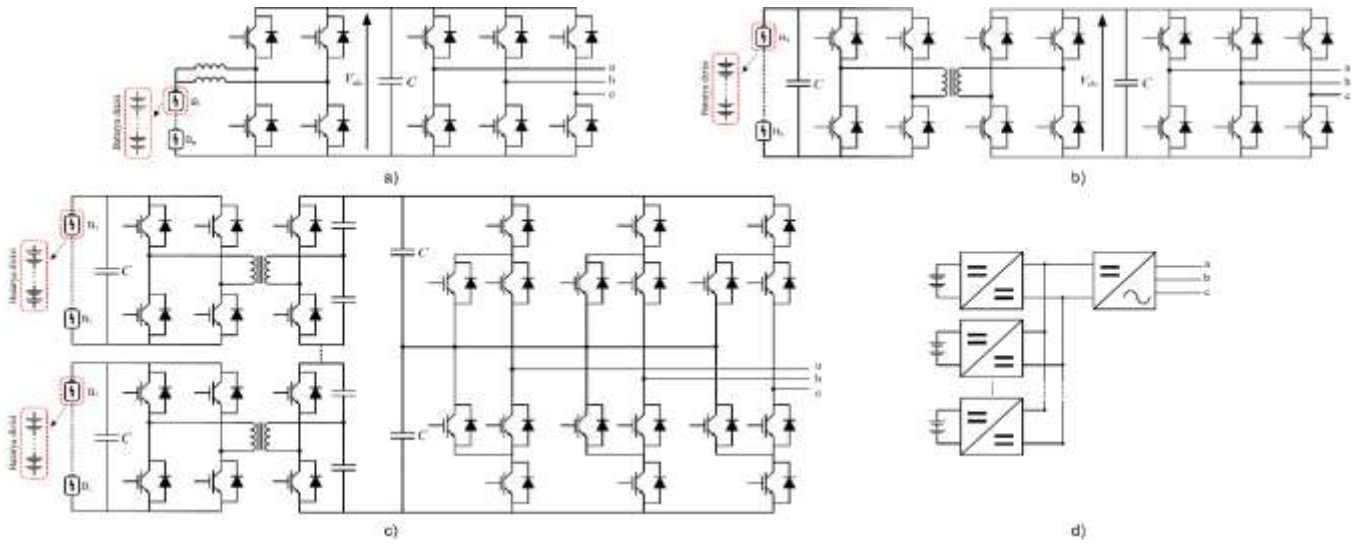

Şekil 14. T tipi dönüştürücü

T tipi dönüştürücünün dezavantajı ise nötr noktası gerilim dengesizliği ve ortak mod gerilim (CMV) sorunudur. T tipi dönüştürücünün nötr noktası gerilim dengesizliği sorununun çözümüne yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Tek kademeli dönüştürücülerde buck ve boost çalışma yeteneği olmadığından çözüm olarak mevcut tek kademeli üç seviye buck-boost eviriciler önerilmektedir. Ancak bu topolojinin çok sayıda eleman içermesi, düşük gerilim kazancı ve nötr noktası gerilim dengesi için karmaşık kontrol yöntemleri gerektirmesi gibi dezavantajları nedeniyle yeni bir tek kademeli üç seviyeli boost türevi T tipi evirici topolojisi önerilmiştir (Nguyen vd., 2022). Önerilen topolojide boost devresinde daha az bileşen içeriği, yüksek gerilim kazancı ve nötr noktası kapasitör dengesinin otomatik olarak sağlanması gibi avantajları vardır.

2.2. İki Kademeli DA-AA Dönüştürücüler

İki kademeli dönüştürücülerde batarya ile DA-AA dönüştürücü arasına boost DA-DA dönüştürücü eklenir. Çok seviyeli dönüştürücülerde ek gerilim dengelemesi sağlanması için seri çıkış ikili boost gibi değiştirilmiş yapıların kullanımı uygundur. Boost dönüştürücünün tercih edilmesinin nedeni az sayıda bileşen içeriğiyle ucuz ve güvenilir bir yöntem olmasıdır. Ancak dezavantajı da gerilim artırma yeteneklerinin düşük olması nedeniyle çok sayıda batarya dizisine sahip BEDS'ler için uygun bir topoloji olmayışıdır. Ayrıca giriş akımındaki dalgalanmanın yüksek olması da BEDS uygulamalarında batarya sağlığı için zararlı olabilmektedir (Chang, 2017). Bu soruna çözüm olarak aralıklı (interleaved) boost dönüştürücü kullanılarak akım dalgalılığı bastırılabilir (Stynski vd., 2020).

Şekil 15. İki kademeli sistem örnekleri, (a) İzolesiz iki kademeli sistem, (b) izole edilmiş iki kademeli sistem (c) seri bağlı dönüştürücülere sahip iki kademeli sistem, d) paralel bağlı dönüştürücülere sahip iki kademeli sistem.

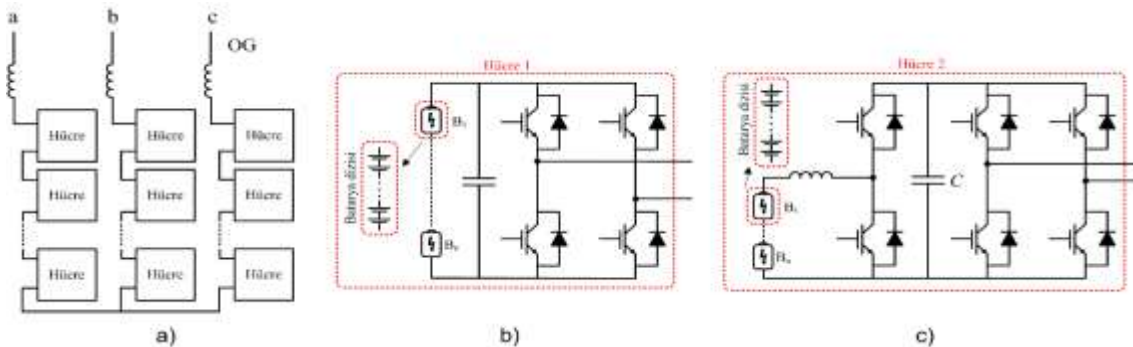
Şekil 15(a)'da görülen iki kademeli dönüştürücüde her bir batarya ünitesi interleaved bir DA-DA dönüştürücü üzerinden DA baraya bağlanır. DA bara ile şebeke arasındaki bağlantı ise bir evirici ile sağlanır. Bu yapıda galvanik izolasyon istenirse DA-DA dönüştürücü Şekil 15(b)'de olduğu gibi bir transformatör ile izole bir çift yönlü topolojiye çevrilebilir. İki kademeli dönüştürücüde DA-DA dönüştürücülerin seri (Şekil 15(c)) veya paralel bağlı (Şekil 15(d)) modül şeklinde bağlantısı yapılabilir. İki kademeli dönüştürücü yapısında tek kademelide yaşanan şarj durumunun kontrol edilememesi sorunu çözülmüştür. Batarya ile DA-AA dönüştürücü arasına DA-DA dönüştürücü eklenmesiyle geniş bir aralıkta gerilim kontrolü mümkündür. Bu yapı ile batarya dizisi sayısı azaltılarak depolama birimi maliyeti de azaltılabilir. İki kademeli dönüştürücünün dezavantajı tek dönüştürücüler yapıya göre tasarım ve kontrol karmaşıklığı ve çok sayıda anahtarlama elemanı içermesi nedeniyle düşük verimli olmasıdır (Stynski vd., 2020).

2.3. Modüler Sistemler

Depolama sistemlerinde kullanılan güç dönüştürücü devre yapılarından bir diğeri modüler sistemlerdir. Modüler sistemlerde AG-OG transformatörü kullanmadan direkt olarak OG hatta bağlanabilmek için yarıiletken elemanların seri bağlantısı ile dönüştürücü çıkış gerilimi OG'ye göre ayarlanır ya da her bir faz bacağı için alt modüller seri bağlanarak kaskat hücre yapıları oluşturulur. Modüler sistemler yarıiletkenlerin seri bağlantısı, modüllerin seri bağlantısından oluşan kaskat H-köprü ve modüler çok seviyeli dönüştürücüler olmak üzere 3 alt başlıkta incelenmiştir.

2.3.1. Yarıiletken anahtarların seri bağlantısı: İki veya üç seviyeli dönüştürücülerin OG hatta bağlantısında her bir faz bacağı için çok sayıda IGBT'nin seri bağlanmasıyla birkaç kV (1.7–6.5 kV) gerilim değerini sağlayabilen tek bir IGBT modülü oluşturulur. Ancak bu yöntemin dezavantajları maliyetinin yüksek olması, seri bağlantının uygulamasının zor oluşu ve her bir anahtarın aynı anda kontrol edilebilmesi için karmaşık bir sürücü tasarımı gerektirmesidir. Seri bağlantılı topolojide çok sayıda anahtar olması yüksek bir anahtarlama kaybını da beraberinde getireceği için anahtarlama frekansının düşük seçilmesi gerekir. Bu da filtre elemanlarının boyutunun büyümesine neden olur (Wang vd., 2016).

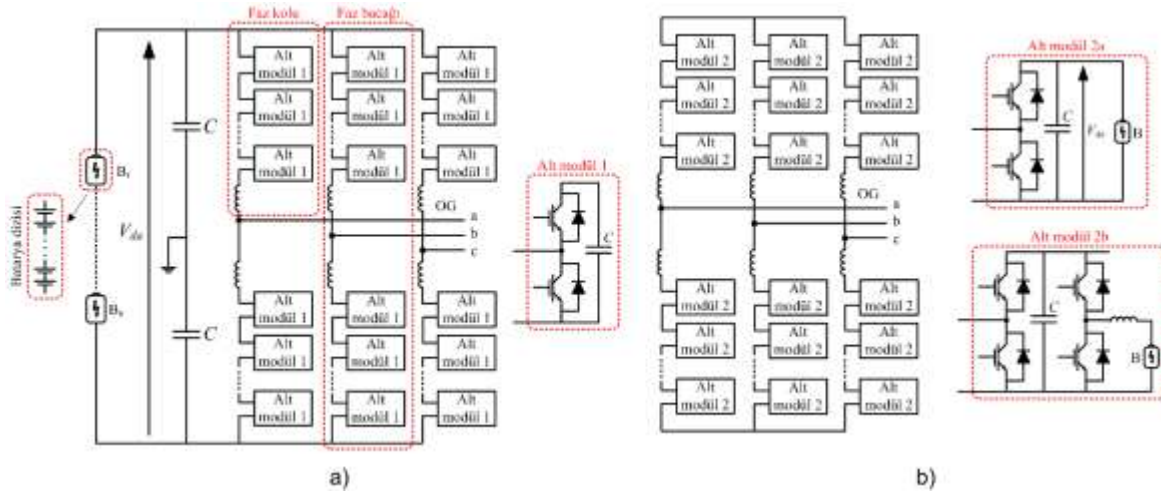
2.3.2. Modüllerin seri bağlantısı- Kaskat H-köprü (CHB): CHB dönüştürücü Şekil 16(a)'daki gibi her bir faz bacağına bağlanan çok sayıda seri bağlı H-köprü hücresinden oluşur (Eroglu vd., 2022). BEDS'lerde yer alan çok sayıdaki batarya modülü her bir H-köprü hücresine kısa diziler şeklinde dengeli olarak dağıtılır. DA bağlantısındaki her bir bataryanın (veya dizinin) güç akışı bağlı olduğu H-köprü dönüştürücü ile ayarlanır. Kaskat bağlantı sayesinde yükseltici transformatöre ihtiyaç olmadan batarya modülünün gerilimi OG seviyesinde AA çıkış gerilimine yükseltilir. Her bir batarya modülü hücreler aracılığıyla kontrol edilebildiğinden ileri kontrol algoritmalarıyla bataryaların şarj dengesizliği sorunu da çözülebilir (Xavier vd., 2019).

Şekil 16. a) Üç fazlı kaskat H-köprü devresi ve kaskat çok seviyeli dönüştürücü alt modülleri b) H-köprü hücre yapısı 1 (tek kademe), c) H-köprü hücre yapısı 2 (iki kademe).

CHB topolojisinin avantajları; yüksek çıkış gerilimi kalitesi, modüler olması, düşük frekansta anahtarlama ve düşük gerilimli anahtarların kullanımınıdır. CHB dönüştürücü, Şekil 16(b) örneğindeki gibi tek kademeli dönüştürücü olmasına rağmen bazı referanslarda DA-DA kademesinin de eklenmesiyle iki kademeli dönüştürücü yapısı şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Al-Khdhairi & Vural, 2021). Her ne kadar DA-DA dönüştürücüsüz tek katlı yapılar yaygın olsa da batarya ömrünü en üst düzeye çıkarmak için bazı çalışmalarda Şekil 16(c)'deki iki katlı yapının kullanımı önerilmektedir (Hillers vd., 2015).

2.3.3. Modüler Çok Seviyeli Dönüştürücü (MMC): MMC dönüştürücüler farklı gerilim seviyelerine uygun, yüksek verime sahip, düşük THD ve AA tarafında filtresiz olması gibi avantajlara sahip oluşu ve esneklikleri ile son yıllarda BEDS ve HVDC gibi uygulama alanlarında kullanılmaktadır (Ali vd., 2022). MMC'lerde çok sayıda özdeş anahtarın seri bağlanmasıyla yüksek çıkış gerilimini sağlar ve OG transformatörü olmadan OG hatta bağlanabilir. Çok seviyeli gerilim yapısıyla çıkış AA akımı sinüse daha yakın olduğundan AA filtre boyutu da azalır. MMC'lerde DA geriliminin kararlılığını sağlamak için alt modülün alt ve üst kollarının devreye girişinin doğru kontrolü gerekir. Aksi takdirde MMC'lerin dezavantajları olan fazlar arası sirkülasyon akımı ve kondansatör gerilimi dalgalanması sorunları ortaya çıkar (Hasan vd., 2017).

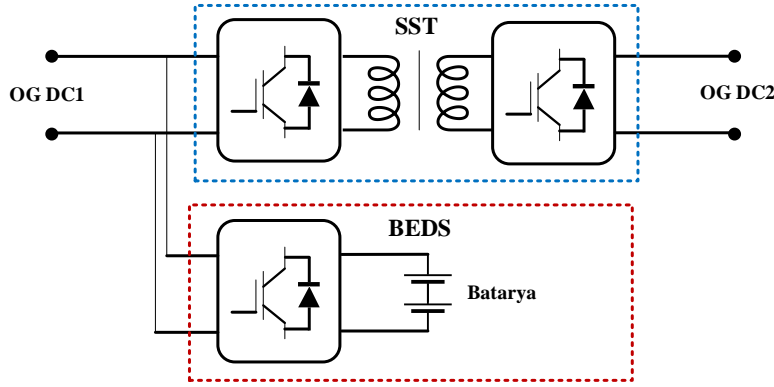
Şekil 17. Modüler çok seviyeli dönüştürücü a) DA barada merkezileştirilmiş bataryalar, b1) alt modüllere dağıtılmış bataryalar (Alt modül 2a), b2) DA-DA dönüştürücü üzerinden bağlanan bataryalar (Alt modül 2b).

MMC'de bataryalar DA barada merkezileştirilerek tek bir DA bara bağlantısı sağlanabilir veya Şekil 17'deki gibi alt modüllere dağıtılabilir. Alt modül bağlantısında ise batarya kapasitöre direkt olarak paralel bağlanabildiği gibi bir DA-DA dönüştürücü üzerinden de bağlantı yapılabilir. İlk durumda batarya doğrudan ikinci harmonik gücüne maruz kalacağı için bu problemin çözümüne yönelik büyük bir alt modül kapasitörüne ihtiyaç vardır. Bataryanın DA-DA dönüştürücü üzerinden kapasitöre bağlandığı ikinci durumda ise batarya için

DA filtrenin boyutu azalmakta, batarya ömrü artmakta ve alt modül kapasitörünün boyutu azalmaktadır (Soong & Lehn, 2014).

2.4. Katı Hal Transformatörlü (SST) Dönüştürücü

SST dönüştürücüler geleneksel hat transformatörü yerine güç elektroniği transformatörü olarak da bilinen yüksek frekansta çalışan katı hal transformatörü (SST) kullanılarak daha küçük nüve boyutunda galvanik izolasyon sağlanan dönüştürücülerdir (Farivar vd., 2022).

Şekil 18. SST dönüştürücü uygulaması

Ancak yüksek frekansta çalışmak için iki frekans dönüştürücününün maliyeti ve güç kayıpları da göz önüne alınmalıdır (Zheng vd., 2022). SST dönüştürücü çok seviyeli dönüştürücülere göre daha küçük güç seviyeli BEDS'ler için uygun yapılardır (Mollik vd., 2022).

Sonuç

Bu çalışma kapsamında verilen literatür özetinde güç dönüştürücü devreleri incelenmiş ve her bir dönüştürücününün avantaj ve dezavantajları anlatılmıştır. Tek ve iki kademeli dönüştürücüler OG hatta bir AG-OG transformatör üzerinden bağlandığından, bu yapı hantal oluşu ve transformatör kayıplarının da dahil olmasıyla güç kaybının yüksek olduğu bir yöntemdir. AG-OG transformatörü yerine OG gerilimini bloke edebilecek şekilde anahtarlar seri bağlanarak da OG bağlantısı sağlanabilir. Ancak çok sayıda seri bağlı anahtarların senkron şekilde çalışabilmesi için karmaşık bir sürücü devresi tasarımı gerekir. Seri bağlı anahtarların kontrol karmaşıklığına neden olmasının yanı sıra anahtarlama kayıpları da yüksek olacaktır. Bu nedenle kayıpları azaltmak için düşük anahtarlama frekansları tercih edilir, bu da filtre elemanlarının boyutunun artması demektir. BEDS'lerde çok tercih edilen üç seviyeli dönüştürücüler incelendiğinde NPC'deki nötr noktası geriliminde yaşanan gerilim sapması sorunu, FC topoloji kapasitörlerindeki dengesiz gerilim sorunu ve CHB topolojideki çok sayıda ayrık DA kaynağın olması gibi sorunlar mevcuttur. CHB'de ise her bir tam köprü hücresi (toplam 4 anahtar) batarya modülünü kontrol etmektedir. Batarya modülü içerisindeki herhangi bir

batarya hücresinde arıza meydana gelmesi durumunda tüm modül devre dışı edilmekte bu da depolama sisteminin kapasitesini düşürmektedir. MMC dönüştürücülerde ise DA kapasitörü gerilim dalgalılığı ve sirkülasyon akımı sorunlarına ilave olarak seri bağlı anahtar veya alt modüler nedeniyle olası arızalarda faz bacaklarında gerilim dengesizliği sorunu da ortaya çıkmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışmayı TÜBİTAK 124E241 numaralı proje kapsamında destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ali, S., Bogarra, S., Khan, M. M., Taha, A., Phyo, P. P., & Byun, Y.-C. (2022). Prospective Submodule Topologies for MMC-BESS and Its Control Analysis with HBSM. *Electronics*, 12(1), 20. <https://doi.org/10.3390/electronics12010020>
- Al-Khdhairi, Y. M. S., & Vural, A. M. (2021). Study on the modeling and simulation of a grid-connected battery energy storage system based on cascaded h-bridge converter. *International Journal of Energy Applications and Technologies*, 8(3), 98–112. <https://doi.org/10.31593/ijeat.941900>
- Anderson, J., & Peng, F. Z. (2008a). A Class of Quasi-Z-Source Inverters. In *2008 IEEE Industry Applications Society Annual Meeting* (pp. 1–7). IEEE. <https://doi.org/10.1109/08IAS.2008.301>
- Anderson, J., & Peng, F. Z. (2008b). Four quasi-Z-Source inverters. In *2008 IEEE Power Electronics Specialists Conference* (pp. 2743–2749). IEEE. <https://doi.org/10.1109/PESC.2008.4592360>
- Barghi Latran, M., & Teke, A. (2015). Investigation of multilevel multifunctional grid connected inverter topologies and control strategies used in photovoltaic systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 361–376. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.10.030>
- Chang, L. (2017). Review on Distributed Energy Storage Systems for Utility Applications. *CPSS Transactions on Power Electronics and Applications*, 2(4), 267–276. <https://doi.org/10.24295/CPSSTPEA.2017.00025>
- Eroglu, F., Kurtoglu, M., Eren, A., & Vural, A. M. (2022). A novel adaptive state-of-charge balancing control scheme for cascaded H-bridge multilevel converter based battery storage systems. *ISA Transactions*. <https://doi.org/10.1016/j.isatra.2022.09.044>
- Farivar, G. G., Manalastas, W., Tafti, H. D., Ceballos, S., Sanchez-Ruiz, A., Lovell, E. C., ... Pou, J. (2022). Grid-Connected Energy Storage Systems: State-of-the-Art and Emerging Technologies. *Proceedings of the IEEE*, 1–24. <https://doi.org/10.1109/JPROC.2022.3183289>
- Hasan, N. S., Rosmin, N., Osman, Dygku. A. Awg., & Musta'amal@Jamal, A. H. (2017). Reviews on multilevel converter and modulation techniques. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 80, 163–174. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.05.163>
- Hillers, A., Stojadinovic, M., & Biela, J. (2015). Systematic comparison of modular multilevel converter topologies for battery energy storage systems based on split batteries. In *2015 17th European Conference on Power Electronics and Applications (EPE'15 ECCE-Europe)* (pp. 1–9). IEEE. <https://doi.org/10.1109/EPE.2015.7309385>

- Jong-Woo Choi, & Sul, S.-K. (1998). Fast current controller in three-phase AC/DC boost converter using d-q axis crosscoupling. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 13(1), 179–185. <https://doi.org/10.1109/63.654973>
- Komurcugil, H., & Kukrer, O. (1999). A novel current-control method for three-phase PWM AC/DC voltage-source converters. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 46(3), 544–553. <https://doi.org/10.1109/41.767061>
- Li, J., Huang, A. Q., Bhattacharya, S., & Tan, G. (2009). Three-Level Active Neutral-Point-Clamped (ANPC) Converter with Fault Tolerant Ability. In *2009 Twenty-Fourth Annual IEEE Applied Power Electronics Conference and Exposition* (pp. 840–845). IEEE. <https://doi.org/10.1109/APEC.2009.4802759>
- Meynard, T. A., & Foch, H. (1992). Multi-level conversion: high voltage choppers and voltage-source inverters. In *PESC '92 Record. 23rd Annual IEEE Power Electronics Specialists Conference* (pp. 397–403). IEEE. <https://doi.org/10.1109/PESC.1992.254717>
- Mollik, M. S., Hannan, M. A., Reza, M. S., Abd Rahman, M. S., Lipu, M. S. H., Ker, P. J., ... Muttaqi, K. M. (2022). The Advancement of Solid-State Transformer Technology and Its Operation and Control with Power Grids: A Review. *Electronics*, 11(17), 2648. <https://doi.org/10.3390/electronics11172648>
- Nguyen, M.-K., Tran, V.-T., Do, D.-T., & Wang, C. (2022). A Single-Stage Boost-Derived T-Type Inverter With Self-Balanced Capacitor Voltage. *IEEE Journal of Emerging and Selected Topics in Industrial Electronics*, 3(3), 715–724. <https://doi.org/10.1109/JESTIE.2021.3116487>
- Peng, F. Z. (2003). Z-source inverter. *IEEE Transactions on Industry Applications*, 39(2), 504–510. <https://doi.org/10.1109/TIA.2003.808920>
- Pou, J., Pindado, R., Boroyevich, D., & Rodriguez, P. (2005). Evaluation of the Low-Frequency Neutral-Point Voltage Oscillations in the Three-Level Inverter. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 52(6), 1582–1588. <https://doi.org/10.1109/TIE.2005.858723>
- Soong, T., & Lehn, P. W. (2014). Evaluation of Emerging Modular Multilevel Converters for BESS Applications. *IEEE Transactions on Power Delivery*, 29(5), 2086–2094. <https://doi.org/10.1109/TPWRD.2014.2341181>
- Stecca, M., Ramirez Elizondo, L., Batista Soeiro, T., Bauer, P., & Palensky, P. (2020). A Comprehensive Review of the Integration of Battery Energy Storage Systems into Distribution Networks. *IEEE Open Journal of the Industrial Electronics Society*, 1–1. <https://doi.org/10.1109/OJIES.2020.2981832>
- Stynski, S., Luo, W., Chub, A., Franquelo, L. G., Malinowski, M., & Vinnikov, D. (2020). Utility-Scale Energy Storage Systems: Converters and Control. *IEEE Industrial Electronics Magazine*, 14(4), 32–52. <https://doi.org/10.1109/MIE.2020.3011655>
- Sung, W. Y., Ahn, H. M., Oh, C. Y., & Lee, B. K. (2018). Design and control of a bidirectional power conversion system with 3-level t-type inverter for energy storage systems. *Journal of Electrical Engineering and Technology*, 13(1), 326–332. <https://doi.org/10.5370/JEET.2018.13.1.326>
- Tabart, Q., Vechiu, I., Etxeberria, A., & Bacha, S. (2018). Hybrid Energy Storage System Microgrids Integration for Power Quality Improvement Using Four-Leg Three-Level NPC Inverter and Second-Order Sliding Mode Control. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 65(1), 424–435. <https://doi.org/10.1109/TIE.2017.2723863>

- Trintis, I., Munk-Nielsen, S., & Teodorescu, R. (2011). Cascaded H-bridge with bidirectional boost converters for energy storage. In *Proceedings of the 2011 14th European Conference on Power Electronics and Applications* (pp. 1–9).
- Wang, G., Konstantinou, G., Townsend, C. D., Pou, J., Vazquez, S., Demetriades, G. D., & Agelidis, V. G. (2016). A Review of Power Electronics for Grid Connection of Utility-Scale Battery Energy Storage Systems. *IEEE Transactions on Sustainable Energy*, 7(4), 1778–1790. <https://doi.org/10.1109/TSTE.2016.2586941>
- Xavier, L. S., Amorim, W. C. S., Cupertino, A. F., Mendes, V. F., do Boaventura, W. C., & Pereira, H. A. (2019). Power converters for battery energy storage systems connected to medium voltage systems: a comprehensive review. *BMC Energy*, 1(1), 7. <https://doi.org/10.1186/s42500-019-0006-5>
- Zheng, L., Marellapudi, A., Chowdhury, V. R., Bilakanti, N., Kandula, R. P., Saeedifard, M., ... Divan, D. (2022). Solid-State Transformer and Hybrid Transformer With Integrated Energy Storage in Active Distribution Grids: Technical and Economic Comparison, Dispatch, and Control. *IEEE Journal of Emerging and Selected Topics in Power Electronics*, 10(4), 3771–3787. <https://doi.org/10.1109/JESTPE.2022.3144361>

BATARYA ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİ İÇİN UYGUN BATARYA YÖNETİM SİSTEMİ TASARIMI VE İNCELENMESİ

Bekir Murat Aydın¹
ORCID: 0000-0002-5965-0687
murataydin@sakarya.edu.tr

Halime Hızarcı^{1,2}
ORCID: 0000-0002-5720-6996
hahi@energy.aau.dk

Uğur Arifoğlu¹
ORCID: 0000-0001-8082-5448
arifoglu@sakarya.edu.tr

¹Sakarya Üniversitesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği, Sakarya, Türkiye
²Aalborg Üniversitesi, Enerji Bölümü, Aalborg, Danimarka

Özet

Bu çalışma batarya yönetim sistemlerinin (BYS) enerji depolama projelerinde oynadığı kritik rolü ve bu sistemlerin verimlilik, ömür ve güvenlik üzerindeki etkilerini incelemektedir. Batarya enerji depolama sistemleri (BEDS), enerji şebekesi ve elektrikli araçlar gibi çeşitli uygulamalarda kullanılmakta olup, bataryaların performansını maksimum düzeyde tutmak için gelişmiş yönetim sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada, BYS'nin batarya durumunun izlenmesi (SoC ve SoH), enerji dengesinin sağlanması ve batarya sağlığının korunması gibi işlevleri ele alınmıştır.

Batarya ömrünü etkileyen aşırı şarj, derin deşarj ve dengesizlik gibi sorunların önlenmesi amacıyla pasif ve aktif dengeleme yöntemleri karşılaştırılmıştır. Aktif dengelemenin, enerji verimliliği ve batarya sağlığı açısından daha avantajlı olduğu ancak daha karmaşık ve maliyetli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, batarya dizilerinde bypass yapılarına ihtiyaç duyulduğu, bu sayede enerjisi tükenmiş bataryaların devre dışı bırakılarak sistemin genel veriminin artırılacağı belirtilmiştir.

Bu araştırma, enerji depolama projelerinde sürdürülebilirliği ve verimliliği artırmak için yenilikçi batarya yönetim sistemlerinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batarya Yönetim Sistemi, Batarya Enerji Depolama Sistemi, Aktif Dengeleme

DESIGN AND ANALYSIS OF APPROPRIATE BATTERY MANAGEMENT SYSTEMS FOR BATTERY ENERGY STORAGE SYSTEMS

Abstract

This study analyses the critical role that battery management systems (BMS) play in battery energy storage projects and their impact on efficiency, lifetime and safety. Battery energy storage systems (BESS) are used in various applications such as energy grid and electric vehicles, and advanced management systems are needed to maximize the performance of batteries. In this study, the functions of BMS such as monitoring battery status (SoC and SoH), energy balancing and maintaining battery health are discussed.

Passive and active balancing methods are compared to prevent problems such as overcharge, deep discharge and imbalance affecting battery life. It is shown that active balancing is more beneficial in terms of energy efficiency and battery health, but it is more complex and expensive. In addition, it is pointed out that bypass structures are needed in battery arrays, so that the overall efficiency of the system can be increased by cancelling the batteries with depleted energy.

This research highlights the importance of developing innovative battery management systems to improve sustainability and efficiency in energy storage projects.

Keywords: Battery Management System, Battery Energy Storage System, Active Balancin

1. Giriş

Bataryaların hızlı tepki süresine sahip olması ve enerji yoğunluklarının yüksek olması; enerji şebekesinin ihtiyaç duyduğu acil enerji taleplerini karşılayabilecek ve şebekenin enerji kalitesini yükseltebilecek batarya enerji depolama sistemlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur (Akpınar vd., 2023). BEDS'ler, esnek kurulum, düşük işletme maliyeti ve hızlı şarj-deşarj gibi avantajlarıyla dikkat çekerken, yatırımcıların kısa ve uzun vadeli kazanç beklentileri de bu sistemlerin tercih edilmesinde önemli bir rol oynar. Bu sistemlerin performansını belirleyen başlıca etkenler, bataryaların depoladığı enerji miktarı (State of Charge - SoC), kullanılabilir enerji kapasitesi (Depth of Discharge - DoD) ve şarj-deşarj döngü sayısıdır. Bu faktörler, özellikle yatırımcıların ilgisini çeker (Çetinkaya vd., 2022). Tekno-ekonomik analizler, bataryaların uzun ömürlü olması ve performanslarının sürekliliğinin, BEDS yatırımlarını daha cazip hale getirdiğini göstermektedir (Marchi vd., 2017). Bu nedenle, sistemdeki en büyük maliyet unsuru olan bataryaların maksimum verimlilikle çalıştırılması ve uzun ömürlü olmaları için sağlıklarının korunması kritik bir öneme sahiptir.

(Galeela vd., 2023). (Viswanathan vd., 2022) tarafından hazırlanan enerji depolama sistemleri maliyet ve performans değerlendirme raporu, 2022 itibarıyla bataryaların maliyetlerin en büyük kısmını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, teknolojik gelişmeler ve tedarik zinciri optimizasyonları sayesinde bu maliyetlerin 2030'a kadar azalacağı öngörülse de bataryaların toplam maliyet içindeki payının yüksek kalmaya devam edeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, kurulum ve proje maliyetlerinin ayrı ayrı ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, bataryaların bakımı, kullanım ömrü ve sağlık durumunun, dikkat edilmesi gereken temel kriterler olduğu ifade edilmiştir. Bu unsurlar, projelerin uzun vadeli başarısını ve verimliliğini doğrudan etkileyebilir. Bataryaların düzenli bakımının yapılması ve sağlık durumlarının yakından izlenmesi hem yatırımcılar hem de sistem operatörleri için güven artırıcı bir etki yaratır. Dolayısıyla, bataryaların bakım ve ömrüne dair detaylı analizler yapmak, enerji depolama projelerinin sürdürülebilirliği ve başarısı açısından büyük önem taşır.

2. Batarya Yönetim Sistemleri

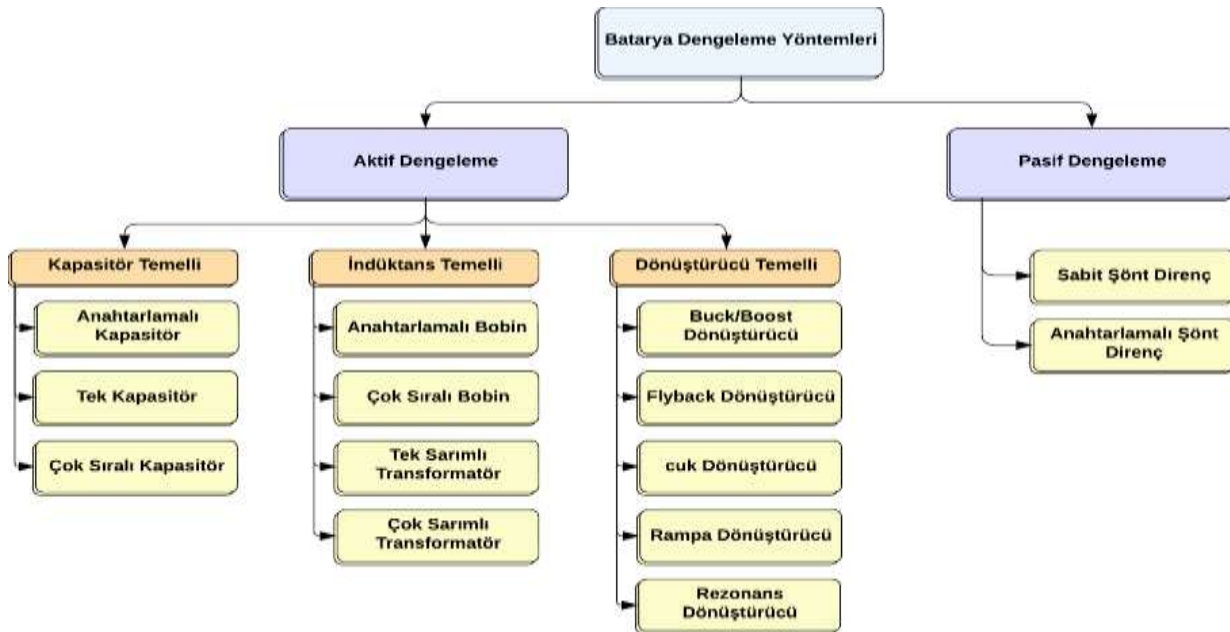
Bataryaların kimyasal yapıları gereği genellikle 2-4 Volt arasında değişen gerilim seviyelerine sahip olmaları, şebeke bağlantılı BEDS'lerin uygun gerilim ve güç seviyelerini sağlayabilmesi için çok sayıda bataryanın bir arada kullanılmasını zorunlu kılar. Bu nedenle, BEDS'lerde bataryaların üreticilerin önerilerine uygun şekilde şarj vedeşarj edilmesi, çevresel koşulların uygunluğunun sağlanması, her bir bataryanın enerji seviyesi (SoC) ve sağlık durumu (SoH) değerlerinin düzenli olarak izlenmesi gerekir. Ayrıca, bataryaların aşırı şarj (over charge) ya da derindeşarj (deep discharge) durumlarından korunması büyük önem taşır (Chombo vd., 2020). Üretimden kaynaklanan farklılıklar ve çevresel etkiler nedeniyle, bataryaların enerji kapasiteleri arasında bazı uyumsuzluklar kaçınılmazdır. Bu uyumsuzluklar, bataryaların kullanım ömrü azaldıkça daha belirgin hale

gelir ve batarya dizilerinde dengesizliklere yol açabilir (Fioriti vd., 2023). ataryaların SoC seviyelerindeki farklılıklar nedeniyle BEDS tam kapasiteyle çalışamayabilir. Bu sorunu önlemek için bataryaların enerji seviyelerinin dengelenmesi gereklidir (Amin vd., 2017). Böylelikle, BEDS'nin performansını artırmak ve ömrünü uzatmak amacıyla gelişmiş bir Batarya Yönetim Sistemi (BYS) kullanımı kritik hale gelir.

BYS, şarj ve deşarj akımlarını kontrol edebilen anahtarlama devreleriyle birlikte SoC, SoH ve sıcaklık gibi parametreleri izleyebilen sensörler, işlemciler ve hafıza birimlerinden oluşur. Temel amacı, batarya dizisindeki enerji seviyelerini dengelemek ve bataryaların optimum çalışma koşullarında kullanılmasını sağlamaktır (Nyamathulla & Dhanamjayulu, 2024).

BEDS'lerde çok sayıda batarya kullanımı çeşitli problemlere yol açabilir. Örneğin, seri bağlantılı bir batarya dizisinde enerji kapasitesi azalmış bir bataryanın varlığı, diğer bataryaların akım verebilme potansiyeline rağmen tüm dizinin kullanımını engelleyebilir. Tükenmiş bir bataryanın deşarj işlemine devam edilmesi, derin deşarja neden olurken; şarjı dolmuş bir bataryanın şarja devam etmesi ise aşırı şarj riski taşır. Her iki durum da bataryalarda kalıcı hasarlara ve sağlık durumunun kötüleşmesine yol açar (Ouyang vd., 2022). Bu gibi sorunların önüne geçmek için kullanılan BYS'nin, hem şarj hem de deşarj süreçlerinde dengeleme yapabilmesi ve gerektiğinde şarj/deşarj akımlarını kesebilmesi gerekir. Ayrıca, ömrü tamamlanmış bataryaların sistemden izole edilerek (bypass edilerek) diğer bataryaların tam kapasite çalışmasını sürdürmesi sağlanabilir. Böyle bir yaklaşım, enerji verimliliğini artırır ve BEDS'nin toplam kullanım ömrünü uzatır.

BYS'lerin temel görevlerinden birisi dengelemedir. Literatürde pasif ve aktif yöntemler olmak üzere birçok dengeleme yöntemi sunulmuştur. Şekil 1'de batarya dengeleme yöntemlerinin sınıflandırması verilmiştir.

Şekil 1. Batarya dengeleme yöntemleri

Tek kapasitör (Lee, Noh, & Ha, 2023), anahtarlamalı kapasitör (La & Choi, 2022) ve çok sıralı kapasitör (Zhang, Zhou, & Liu, 2023) devrelerinde dengeleme işlemi, kapasitörler ve anahtarlar aracılığıyla gerçekleştirilir. İki batarya arasında şarj farkı oluştuğunda, uygun anahtarların açılıp kapanmasıyla kapasitör üzerinden enerji paylaşımı sağlanır. Ancak, BEDS’lerde seri bağlantılı batarya sayısının fazla olması durumunda, şarj dengesini sağlamak için gereken süre uzayabilir. Bunun yanı sıra, bu yöntemler deşarj dengesini sağlamada veya bataryaların bypass edilmesinde yetersiz kalır. Bu nedenlerden ötürü projede bu dengeleme yöntemleri tercih edilmemiştir.

Anahtarlamalı bobin ve çok sıralı bobin yöntemleri, bataryalar arasındaki enerji transferini bobinler aracılığıyla gerçekleştirir ve çalışma prensibi kapasitör temelli yöntemlere benzer. Ancak, kapasitörlü devrelerde görülen dezavantajlar bu yöntemlerde de mevcut olduğu için BEDS’lerde yaygın olarak tercih edilmemektedir. Tek sarımlı transformatör yönteminde, tek bir transformatör sargısıyla yüzlerce bataryadan oluşan seri batarya dizisinin şarj dengesini sağlamak oldukça zaman alıcıdır. Ayrıca, bu yöntem deşarj dengesini sağlamada ve bataryaları bypass etmede yetersiz kalır (Noh, Lee, & Ha, 2022; Park, Kim, & Choi, 2021). Çok sarımlı transformatör yönteminde (Chen et al., 2024), transformatörün primer tarafına enerji uygulandığında, bataryalar sekonder sargılar aracılığıyla, gerilimleri ile orantılı bir şekilde akım çekerek şarj edilir. Ancak, transformatörün sekonder sargı sayısının fiziksel olarak üretilebilir sınırlar içinde olması gerekir, bu da yöntemin uygulanabilirliğini sınırlayan bir faktördür.

Dönüştürücü tabanlı devrelerde DA-DA dönüştürücüler kullanılmaktadır. Bu devreler, bataryalar arasında enerji aktarımı için çeşitli modlarda çalışabilir:

- bataryadan bataryaya
- komşu bataryalar arasında
- herhangi iki batarya arasında (DC2C)
- diziden bataryaya (P2C)

Tercih edilen yapı doğrultusunda dönüştürücüler tek yönlü ya da çift yönlü olarak tasarlanabilir. Literatürde, aktif dengeleme işlemleri için çok çeşitli DA-DA dönüştürücü topolojilerinin kullanıldığı devreler tanımlanmıştır (Habib & Hasan, 2023; Miranda, Barros, & Pinto, 2023; Zhao et al., 2023). Bu araştırmalarda en yaygın kullanılan topolojiler arasında buck/boost ve flyback devreleri öne çıkmaktadır (Di Rienzo et al., 2023).

Buck/boost dönüştürücü tabanlı devreler (Izadi & Beiranvand, 2023; Krishnamoorthy, Satheesh Kumar, Barua, & Fayek, 2023) AC2C, DC2C veya P2C modlarında çalışabilir. AC2C ve DC2C modlarında, giriş ve çıkış gerilimleri arasındaki farkın düşük olması nedeniyle dönüştürücünün enerji kayıpları azdır ve sistemin dengeleme verimi yüksektir. Ancak, P2C modunda dizi gerilimi ile batarya gerilimi arasındaki farkın büyük olması,

dönüştürücü verimliliğini düşürmekte ve şarj-deşarj süreçlerinde çift yönlü kullanım nedeniyle enerji kayıplarını artırmaktadır.

Bununla birlikte, BEDS’lerde bu yöntemin uygulanmasında çeşitli zorluklar bulunmaktadır. AC2C modunda, batarya sayısının artmasıyla birlikte gerekli dönüştürücü, anahtar ve sürücü sayısı da artmakta, bu durum sistemin kontrolünü karmaşık hale getirmektedir. DC2C modunda ise tek bir dönüştürücüyle iki bataryanın dengelenmesi verimli şekilde sağlanabilir, ancak tüm diziyi dengeleme süresi oldukça uzundur. P2C modunda, seri bağlı batarya sayısının artmasıyla dizi ve tek bir batarya arasındaki gerilim farkı çok yükselir, bu da dönüştürücünün bu modda doğrudan kullanımını pratik olmaktan çıkarır. Dolayısıyla, bu yöntemlerin doğrudan BEDS’lerde uygulanabilirliği sınırlıdır ve belirli zorluklar barındırmaktadır.

2023 yılında yapılan bir çalışmada (Yun vd., 2023), flyback temelli bir dengeleme devresi tasarlanmıştır. Bu devre hem şarjda hem dedeşarjda çift yönlü flyback topolojisi ile bataryalar arası dengeleme yapabilmektedir. Bu devrede dengeleme yapılan batarya bypass edilebilmektedir. Yapılan çalışma incelendiğinde N adet batarya için 4N adet anahtar ve N-1 adet çift yönlü flyback dönüştürücü kullanılması gerektiği ve kontrolünün karmaşık olduğu görülmektedir.

(Wu vd.,2019)’da verilen çalışmada bir hücreden diğerine enerji aktarılması sırasında akım seri bağlı çok sayıda anahtardan geçer. Bu anahtarların sürülmesi kolay değildir. Ek olarak akım ne kadar çok anahtardan geçerse kayıp o kadar çok artar. Burada bir depolama elemanı olmadan anlık olarak enerji aktarımı DA-DA çevirici ile sağlanmaktadır. Bu çeviricide ek olarak 4 adet anahtar mevcuttur. Toplamda aynı anda 6 MOSFET ve 5 diyot üzerinden geçen akım bu elemanlar üzerinde yüksek bir kayba sebep olacaktır.

Bataryaların bypass edilmesi ve batarya dizilerinin düzenlenmesiyle ilgili çalışmalar (Li vd.,2023; Gunlu, 2017) çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır. Bu çalışmalarda, bypass anahtarı açıldığında seri kol akımı MOSFET üzerinden akmaktadır. Ancak, (Shibata vd., 2001) tarafından sunulan yapıda, bypass anahtarı açıldığında akım diyot üzerinden yönlendirilmiştir. Diyot yerine MOSFET kullanımı durumunda, anahtarın konum değiştirdiği anlarda ark oluşma riski bulunmaktadır. MOSFET kullanılan yapıda ek koruma devrelerine ihtiyaç duyulur. Batarya bağlantılarının düzenlenebildiği bu yapılar şebeke bağlantılı olarak çalışan BEDS’lerde doğrudan kullanılamaz. Şebekeye bağlı olan eviricinin girişine uygulanan batarya dizisinin gerilimi belirli bir gerilim seviyesinin altına düşmemelidir.

Sonuç

Bu çalışmada batarya depolama sistemlerinin önemli bir elemanı olan batarya yönetim sistemleri incelenmiş ve literatürde yer alan çalışmaların detaylı karşılaştırılması verilmiştir. Farklı batarya kimyalarına uyum sağlayabilen, bataryaların sağlıklı ve güvenli şekilde çalışması için gerekli özelliklere sahip BYS’lerin tasarımının önemi

vurgulanmıştır.

Teşekkür

Bu çalışmayı TÜBİTAK 124E241 numaralı proje kapsamında destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Akpınar, K. N., Gundogdu, B., Ozgonenel, O., & Gezeğin, C. (2023). An intelligent power management controller for grid-connected battery energy storage systems for frequency response service: A battery cycle life approach. *Electric Power Systems Research*, 216, 109040. <https://doi.org/10.1016/j.epr.2022.109040>
- Amin, Ismail, K., Nugroho, A., & Kaleg, S. (2017). Passive balancing battery management system using MOSFET internal resistance as balancing resistor. *2017 International Conference on Sustainable Energy Engineering and Application (ICSEEA)*, 151–155. IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICSEEA.2017.8267701>
- Çetinkaya, U., Bayındır, R., Avcı E., & Ayık, S. (2022). Battery Energy Storage System Sizing, Lifetime and Techno-Economic Evaluation for Primary Frequency Control: A Data-driven Case Study for Turkey. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 10(2), 177–194. <https://doi.org/10.29109/gujsc.1033989>
- Chen, K., Liu, L., Zang, T., Zhou, Y., Yan, Z., Xu, Y., ... Cai, C. (2024). Double-Layer Multiwinding Transformer-Based Modular-Integrated Equalizer for Extended Battery String. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 39(2), 2767–2776. <https://doi.org/10.1109/TPEL.2023.3314931>
- Chombo, P. V., & Laonual, Y. (2020). A review of safety strategies of a Li-ion battery. *Journal of Power Sources*, 478, 228649. <https://doi.org/10.1016/J.JPOWSOUR.2020.228649>
- Di Rienzo, R., Nicodemo, N., Verani, A., Baronti, F., Roncella, R., & Saletti, R. (2023). A novel methodology to study and compare active energy-balance architectures with dynamic equalization for second-life battery applications. *Journal of Energy Storage*, 73, 108772. <https://doi.org/10.1016/j.est.2023.108772>
- Fioriti, D., Scarpelli, C., Pellegrino, L., Lutzemberger, G., Micolano, E., & Salamone, S. (2023). Battery lifetime of electric vehicles by novel rainflow-counting algorithm with temperature and C-rate dynamics: Effects of fast charging, user habits, vehicle-to-grid and climate zones. *Journal of Energy Storage*, 59, 106458. <https://doi.org/10.1016/j.est.2022.106458>
- Galeela, M., Kopsidas, K., & Chakravorty, D. (2023). Reliability Framework Integrating Grid Scale BESS Considering BESS Degradation. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 152, 109228. <https://doi.org/10.1016/J.IJEPES.2023.109228>
- Ghaeminezhad, N., Ouyang, Q., Wei, J., Xue, Y., & Wang, Z. (2023). Review on state of charge estimation techniques of lithium-ion batteries: A control-oriented approach. *Journal of Energy Storage*, 72, 108707. <https://doi.org/10.1016/J.EST.2023.108707>
- Gong, Y., Auger, D. J., Fotouhi, A., & Hale, C. J. (2023). A New Topology for Electric All-Terrain Vehicle Hybrid Battery Systems Using Low-Frequency Discrete Cell Switching. *IEEE Transactions on Transportation Electrification*, 9(1), 609–621. <https://doi.org/10.1109/TTE.2022.3190167>

- Gunlu, G. (2017). Dynamically Reconfigurable Independent Cellular Switching Circuits for Managing Battery Modules. *IEEE Transactions on Energy Conversion*, 32(1), 194–201. <https://doi.org/10.1109/TEC.2016.2616190>
- Habib, A. K. M. A., & Hasan, M. K. (2023). Lithium-ion battery state-of-charge balancing circuit using single resonant converter for electric vehicle applications. *Journal of Energy Storage*, 61, 106727. <https://doi.org/10.1016/j.est.2023.106727>
- Izadi, Y., & Beiranvand, R. (2023). A Comprehensive Review of Battery and Supercapacitor Cells Voltage-Equalizer Circuits. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 38(12), 15671–15692. <https://doi.org/10.1109/TPEL.2023.3310574>
- Krishnamoorthy, U., Satheesh Kumar, G. S., Barua, S., & Fayek, H. H. (2023). Investigation of active cell balancing performance for series connected lithium-ion cells in electric vehicle applications. *IET Power Electronics*, 16(15), 2492–2503. <https://doi.org/10.1049/pel2.12575>
- La, P. H., & Choi, S. J. (2022). Direct Cell-to-Cell Equalizer for Series Battery String Using Switch-Matrix Single-Capacitor Equalizer and Optimal Pairing Algorithm. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 37(7), 8625–8639. <https://doi.org/10.1109/TPEL.2022.3147842>
- Lee, S., Noh, G., & Ha, J.-I. (2023). Reconfigurable Power Circuits to Series or Parallel for Energy-Balanced Multicell Battery Pack. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 70(4), 3641–3651. <https://doi.org/10.1109/TIE.2022.3181412>
- Li, Y., Yin, P., & Chen, J. (2023). Active Equalization of Lithium-Ion Battery Based on Reconfigurable Topology. *Applied Sciences*, 13(2), 1154. <https://doi.org/10.3390/app13021154>
- Marchi, B., Pasetti, M., & Zanoni, S. (2017). Life Cycle Cost Analysis for BESS Optimal Sizing. *Energy Procedia*, 113, 127–134. <https://doi.org/10.1016/J.EGYPRO.2017.04.034>
- Miranda, J. P. D., Barros, L. A. M., & Pinto, J. G. (2023). A Review on Power Electronic Converters for Modular BMS with Active Balancing. *Energies*, 16(7), 3255. <https://doi.org/10.3390/en16073255>
- Moo, C. S., Ng, K. S., & Hsieh, Y. C. (2008). Parallel operation of battery power modules. *IEEE Transactions on Energy Conversion*, 23(2), 701–707. <https://doi.org/10.1109/TEC.2007.914310>
- Noh, G., Lee, J., & Ha, J.-I. (2022). Design and Analysis of Single-Inductor Power Converter for Both Battery Balancing and Voltage Regulation. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 69(3), 2874–2884. <https://doi.org/10.1109/TIE.2021.3065606>
- Nyamathulla, S., & Dhanamjayulu, C. (2024). A review of battery energy storage systems and advanced battery management system for different applications: Challenges and recommendations. *Journal of Energy Storage*, 86, 111179. <https://doi.org/10.1016/J.EST.2024.111179>
- Ouyang, D., Weng, J., Chen, M., Wang, J., & Wang, Z. (2022). Sensitivities of lithium-ion batteries with different capacities to overcharge/over-discharge. *Journal of Energy Storage*, 52, 104997. <https://doi.org/10.1016/J.EST.2022.104997>
- Pandian, P., Winston David, P., Murugesan, P., & Murugesan, P. (2024). Novel Active Battery Balancing

Methodologies for Lithium Batteries: An Experimental Comparative Analysis. *Energy Technology*.
<https://doi.org/10.1002/ente.202301050>

Park, Y.-H., Kim, R.-Y., & Choi, Y.-J. (2021). An Active Cascaded Battery Voltage Balancing Circuit Based on Multi-Winding Transformer with Small Magnetizing Inductance. *Energies*, 14(5), 1302.
<https://doi.org/10.3390/en14051302>

Shibata, H., Taniguchi, S., Adachi, K., Yamasaki, K., Ariyoshi, G., Kawata, K., ... Harada, K. (2001). Management of serially-connected battery system using multiple switches. *Proceedings of the International Conference on Power Electronics and Drive Systems*, 2, 508–511. <https://doi.org/10.1109/PEDS.2001.975369>

Ul Hassan, M., Saha, S., Haque, M. E., Islam, S., Mahmud, A., & Mendis, N. (2022). A comprehensive review of battery state of charge estimation techniques. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 54, 102801.
<https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102801>

Viswanathan, V., Mongird, K., Franks, R., Li, X., Sprenkle, V., & Baxter, R. (2022). *2022 Grid Energy Storage Technology Cost and Performance Assessment*.

Wu, S.-T., Chang, Y.-N., Chang, C.-Y., & Cheng, Y.-T. (2019). A Fast Charging Balancing Circuit for LiFePO₄ Battery. *Electronics*, 8(10), 1144. <https://doi.org/10.3390/electronics8101144>

Yun, Z., Qin, W., Shi, W., & Wu, C. (2023). Research on active state of charge balance of battery pack based on two controllable flyback converters. *Journal of Energy Storage*, 57, 106183.
<https://doi.org/10.1016/j.est.2022.106183>

Zhang, X., Zhou, G., & Liu, S. (2023). Switched-capacitor equalizers using hybrid balancing paths for series-connected energy storage cells. *Journal of Energy Storage*, 63, 107112.
<https://doi.org/10.1016/J.EST.2023.107112>

Zhao, Z., Hu, H., He, Z., Iu, H. H. C., Davari, P., & Blaabjerg, F. (2023). Power Electronics-Based Safety Enhancement Technologies for Lithium-Ion Batteries: An Overview From Battery Management Perspective. *IEEE Transactions on Power Electronics*, 38(7), 8922–8955. <https://doi.org/10.1109/TPEL.2023.3265278>

ELEKTRİKLİ OTOBÜS FİLOSUNUN RÜZGAR ENERJİ SANTRALİ İLE ENTEGRASYONU: BİR SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM MODELİ, KAYSERİ ÖRNEĞİ

Elk. Yük. Müh. Huzeyfe KARA

ORCID: 0000-0003-3456-7243

hkara@kayseriulasim.com

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Elektrik Mühendisliği, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Aslan İNAN

ORCID: 0000-0002-8771-2013

inan@yildiz.edu.tr

Yıldız Teknik Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği, İstanbul, Türkiye

Özet

Şehir içi ulaşımda enerji verimliliği ve çevresel sürdürülebilirlik, fosil yakıtlara dayalı sistemlerin karbon emisyonları ve artan maliyetleri nedeniyle kritik önem taşımaktadır. Literatürde, elektrikli otobüslerin ve yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonunun, enerji maliyetlerini düşürmede ve çevresel etkileri azaltmada önemli faydalar sağladığı gösterilmiştir.

Bu çalışmada, Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu ve bu filonun enerji ihtiyacının rüzgar enerjisi ile karşılanması üzerine yapılan kapsamlı analizler sunulmaktadır. Elektrikli otobüslerin dizel ve CNG otobüslerin yerine geçmesi ve enerji ihtiyacının yerel bir rüzgar enerji santrali ile karşılanması, enerji maliyetlerinin düşürülmesi ve karbon emisyonlarının azaltılması açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, enerji tüketimi ve üretimi arasındaki dengenin sağlanması için enerji mahsuplaşması yöntemlerinin uygulanmasını incelemektedir.

Metodolojik yaklaşım, otobüs filosunun enerji tüketiminin detaylı hesaplamasını, yerel rüzgar enerjisi potansiyelinin Weibull dağılımı kullanılarak analizini ve ekonomik değerlendirmeleri kapsamaktadır. Finansal analizlerde Net Bugünkü Değer (NPV), İç Verim Oranı (IRR) ve Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE) gibi metrikler kullanılarak projenin maliyet etkinliği gösterilmiştir. Çalışma ayrıca IPCC 2006 yönergelerine dayalı olarak sera gazı emisyon azaltımını hesaplamış ve bu azaltımın Türkiye'nin ulusal hedeflerine önemli bir katkı sağladığını ortaya koymuştur.

Yapılan analizler sonucunda, entegre projenin yıllık net geliri 641.342.031 TL olarak hesaplanmış ve projenin geri dönüş süresi yaklaşık 3.52 yıl olarak belirlenmiştir. Entegre proje, yıllık yaklaşık 8.827.918.219,67 kg CO₂ emisyon azaltımı sağlayarak Türkiye'nin toplam emisyonlarının %1.3'ünü azaltma potansiyeline sahiptir. Bu emisyon azaltımı 1.925.631 binek aracın yıllık emisyonuna eşdeğerdir.

Bu çalışmanın en özgün noktası, Kayseri'deki elektrikli otobüs filosunun enerji ihtiyacının tamamen

yerel bir rüzgar enerji santralinden karşılanması ve enerji mahsuplaşması yöntemleri ile enerji tüketimi ve üretimi arasındaki dengenin sağlanmasıdır. Ayrıca, bu entegrasyonun ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik boyutları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu ve rüzgar enerjisi ile desteklenmesi, sürdürülebilir ve maliyet etkin bir ulaşım çözümü sunmaktadır. Bu çalışma, diğer şehirler içinde uygulanabilirlik potansiyeli taşımakta ve sürdürülebilir şehirler yaratma yolunda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elektrikli Otobüs, Rüzgar Enerjisi, Enerji Mahsuplaşması, Sürdürülebilir Ulaşım

INTEGRATION OF ELECTRIC BUS FLEET WITH WIND POWER PLANT: A SUSTAINABLE TRANSPORTATION MODEL, THE CASE OF KAYSERİ

Abstract

Energy efficiency and environmental sustainability in urban transportation are critical due to the carbon emissions and rising costs of fossil fuel-based systems. In the literature, the integration of electric buses and renewable energy sources has been shown to provide significant benefits in lowering energy costs and reducing environmental impacts.

This study presents a comprehensive analysis of the integration of an electric bus fleet in Kayseri and its energy needs met by wind energy. Replacing diesel and CNG buses with electric buses and meeting the energy needs with a local wind power plant is evaluated in terms of lowering energy costs and reducing carbon emissions. The study examines the application of energy offsetting methods to achieve a balance between energy consumption and production.

The methodological approach includes a detailed calculation of the energy consumption of the bus fleet, analysis of the local wind energy potential using the Weibull distribution and economic assessments. The financial analysis demonstrates the cost effectiveness of the project using metrics such as Net Present Value (NPV), Internal Rate of Return (IRR) and Levelized Cost of Energy (LCOE). The study also calculated the GHG emission reduction based on IPCC 2006 guidelines and demonstrated that this reduction makes a significant contribution to Turkey's national targets.

As a result of the analysis, the annual net income of the integrated project was calculated as 641,342,031 TL and the payback period of the project was determined as approximately 3.52 years. The integrated project has the potential to reduce 1.3% of Turkey's total emissions by providing approximately 8,827,918,219.67 kg CO₂ emission reduction annually. This emission reduction is equivalent to the annual emissions of 1,925,631 passenger cars.

The most unique point of this study is that the energy needs of the electric bus fleet in Kayseri are fully supplied by a local wind power plant and the balance between energy consumption and production is achieved through energy offsetting methods. Furthermore, the economic and environmental sustainability aspects of this integration are discussed in detail.

In conclusion, the integration of an electric bus fleet in Kayseri, supported by wind energy, offers a sustainable and cost-effective transportation solution. This study has the potential to be applicable to other cities and sets an important example for creating sustainable cities.

Keywords: Electric Bus, Energy Offset, Sustainable Transportation, Wind Energy

1. Giriş

Dünya genelinde kentleşme ve endüstriyel gelişim sürecinde, sürdürülebilir enerji çözümleri ve çevre dostu ulaşım sistemleri giderek daha kritik bir rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH'ler), özellikle “Erişilebilir ve Temiz Enerji” (Hedef 7), “Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” (Hedef 11) ve “İklim Eylemi” (Hedef 13) gibi alanlarda somut iyileştirmeler yapılması çağrısında bulunmaktadır. Bu hedefler, yenilenebilir enerji, kentsel planlama, yeşil ulaşım, çevre yönetimi stratejilerine kadar çeşitli alanlarda sürdürülebilir uygulamaları desteklemektedir.

Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde bulunan Kayseri şehrinin hızlı nüfus artışı, sanayileşme, sağlık turizmi ve kent alanının genişlemesi gibi etkenlerden dolayı, ulaşım ve enerji altyapısına olan ihtiyacı artırmaktadır. Türkiye'nin 2030 ve 2053 iklim değişikliği ve sürdürülebilir enerji hedeflerini karşılamak için şehrin toplu taşıma sisteminin fosil yakıtlardan ayrıştırılması, karbon emisyonlarının azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun elektrikli otobüslere dönüştürülmesi ve bu filonun enerji ihtiyacının rüzgar enerjisi ile karşılanması entegrasyonu önerilmektedir. Elektrikli otobüs filosu ve rüzgar enerjisi entegrasyonu, ilgili mevzuatlar kapsamında enerji mahsuplaşması yöntemi kullanılarak desteklenmektedir. Mahsuplaşma, üretilen yenilenebilir enerjinin üretim noktasından farklı bir yerde tüketilmesi durumunda enerji miktarlarını dengeleyerek enerji üretim ve tüketim arasındaki uyumu sağlar. Bu sistem, enerji fazlasının daha verimli kullanılmasını sağlayarak enerji kaynaklarının optimal şekilde kullanımını ve enerji maliyetlerinde tasarruf sağlamayı mümkün kılar. Bu yaklaşım, sadece ekonomik faydalar sunmakla kalmaz, aynı zamanda çevresel etkiyi de minimize eder, böylece sürdürülebilir şehir yaşamını destekler ve iklim değişikliğiyle mücadeleye katkıda bulunur.

Otobüs filosunun elektrikliye dönüştürülmesi ve rüzgar enerji santrali projelerinin hem ayrı ayrı hemde entegre şekilde finansal analizleri yapılmıştır. Net Bugünkü Değer (NPV), İç Verim Oranı (IRR), Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE) ve Yatırımın Getirisi (ROI) göstergeleri hesaplanarak projelerin maliyet etkinliği ve uygulanabilirliği analiz edilmiştir.

Sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada rüzgar enerjisi, elektrikli ulaşım teknolojileri stratejik bir öneme sahip olmakla beraber çalışmalarda ön plana çıkmaktadır. Bu dönüşüm, "Ulaşılabilir ve Temiz Enerji" hedefine doğrudan katkıda bulunurken, şehir içi hareketliliği daha sürdürülebilir hale getirerek "Sürdürülebilir Şehir ve Topluluklar" hedefine pratik çözümler sunmakta ve "İklim Eylemi" hedefine yönelik uygulanabilir politikalar göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin 2030 ve 2053 iklim hedeflerine ulaşma yolunda önemli bir adım olan bu projenin, ulusal enerji politikalarıyla bütünsel bir yaklaşımla tasarlandığı ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesine

katkıda bulunacağı vurgulanmaktadır. Elektrikli otobüsler ve rüzgar enerjisi, Kayseri'nin karbon ayak izini azaltma, hava kalitesini iyileştirme ve enerji güvenliğini artırma yolunda önemli araçlar olarak işlev görmektedir.

Rüzgar enerjisi santrallerinin ekonomik analizlerini detaylandıran bir çalışmada, farklı rüzgar çiftlikleri arasındaki maliyet bileşenlerindeki farklılıkları ve çeşitli ekonomik analiz yöntemlerinin uygulanabilirliğini tartışılarak, rüzgar enerjisinde maliyet modelleri ve ekonomik değerlendirme yöntemleri hakkında kapsamlı bilgi verilmektedir (Junbo Liu ve ark., 2023).

İspanya ve Ekvador'da küçük ölçekli fotovoltaik sistemlerin paylaşımlı kullanımının etkinliğini ve bu sistemlerin yasal ve ekonomik engelleri girebileceğini inceleyen çalışmada, Net ölçüm ve net faturalandırma politikalarının etkileri tartışılmaktadır (Ordonez A. ve ark., 2022)

Lübnan'da bireylerin yenilenebilir enerji üretimine katılımını teşvik etmek amacıyla Net Ölçümleme (NEM) yönteminin teknik ve yasal yönlerini araştırılmış, mikro şebekelerin daha geniş hizmet şebekeleri ile entegrasyonunun teknik zorluklarını ortaya koyulmuş yenilenebilir enerji teknolojilerinin benimsenmesini kolaylaştıracak politikaların rolünü vurgulanmıştır (Shanabi I. ve ark., 2020).

Filipinler'de %100 yenilenebilir enerjiye geçişin maliyet açısından optimum yolunun araştırıldığı çalışmada, yenilenebilir enerji teknolojilerinin ve enerji depolama çözümlerinin ülkenin enerji yapısını nasıl dönüştürebileceği tartışılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının sosyo-ekonomik ve çevresel faydaları üzerine ayrıntılı bir analiz sunulmuştur (Gulagi A ve ark., 2020).

Kolombiya'da farklı bölgelerde ekonomik koşulların çeşitliliği göz önünde bulundurularak yenilenebilir enerji projeleri için iskonto oranının bölgeselleştirilmesinin önemini tartışılmaktadır. Çalışma, yerel ve bölgesel koşullara daha etkin uyum sağlaması için Yatırımın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti (WACC) hesaplamalarına etki edecek değişkenlerin dahil edilmesi gerektiğini önermekte ve hesaplama yapmaktadır (Marin J.B., ve ark.,2020).

Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) çalışması (2020), yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel enerji dönüşümündeki rolünü ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine olan katkılarını değerlendirir. Yenilenebilir enerjinin dünya genelinde nasıl teşvik edilebileceği ve enerji politikalarının bu süreçte nasıl şekillendirilmesi gerektiği üzerine öneriler sunulmaktadır.

Cezayir Biskra'da mikro şebekelerde yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonu üzerine finansal hususları temel alarak optimal tasarım ve boyutlandırma yöntemlerini sunulmuştur. Çalışmada, fotovoltaik sistemler, rüzgar ve dizel projeleri ekonomik uygunluk analizi yapılarak değerlendirilmiş ve farklı sistem yapılandırmalarının Net Mevcut Maliyeti (NPC) ve Enerjinin Seviyelendirilmiş Maliyeti (LCOE) gibi finansal

metriklerle incelenmiştir. Özellikle, Biskra bölgesinin belirli ihtiyaçlarına yönelik sistemler HOMER yazılımı kullanılarak analiz edilmiş, bu sistemlerin ekonomik ve teknik koşullara göre nasıl optimize edileceği araştırılmıştır (Chebabhi A., ve ark., 2023).

Mahsuplaşma yöntemlerinin, hem enerji üreten hem de tüketen kişilerin enerji dengeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma, bu yöntemlerin maliyet ve enerji tüketimine olan etkilerini değerlendirmiş ve Danimarka'daki bir ev örneği üzerinden somut verilerle analizler sunmuştur (Ziras C., ve ark., 2021).

Hollanda'da özel konutlarda güneş enerjisi sistemlerinin yaygınlaştırılması için mevcut enerji mahsuplaşması politikasını ve bu politikanın alternatifleri değerlendirilmiştir. Çalışma, mevcut enerji mahsuplaşması politikasının mali teşviklerinin güneş enerjisi sistemlerinin yaygınlaşması üzerindeki etkilerini araştırırken, diğer yandan bu uygulamanın sürekli olması durumunda hükümet tarafında mali durum üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmaktadır (Londo M., ve ark., 2020).

Bu çalışma, enerji mahsuplaşması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplu ulaşım sistemleriyle entegrasyonu bağlamında mevcut literatüre önemli bir katkıda bulunmaktadır. Literatürde var olan çalışmaların çoğunluğu, yenilenebilir enerji teknolojilerinin yalnızca teknik ve ekonomik performans ölçütlerine odaklanmaktadır. İncelenen makaleler, enerji sistemlerinin maliyet, verimlilik ve politika dinamiklerini ele almakta ve bu bağlamda çeşitli yenilenebilir enerji entegrasyon stratejileri sunmaktadır. Ancak, bu çalışmalar genellikle enerji kaynaklarının toplu taşıma sistemleriyle bütünleşik kullanımının sosyal ve çevresel boyutlarını yeterince ele almamaktadır. Çalışma, yenilenebilir enerji ve toplu ulaşım entegrasyonunun kapsamlı faydalarını belgeleyerek, enerji politikaları ve sürdürülebilir şehir planlaması bağlamında literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Araştırma, bu tür entegrasyon çabalarının küresel iklim hedeflerine ulaşma yolunda önemli adımlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve bu alanda daha ileri araştırmalar için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Bu araştırma, literatürde genellikle göz ardı edilen bir boyutu ele alarak, enerji mahsuplaşması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplu ulaşım sistemleriyle entegrasyonunun ekonomik ve çevresel etkilerini etraflıca inceler. Enerji kaynaklarının toplu taşıma sistemleriyle entegrasyonu, yerel topluluklar üzerinde olumlu etkiler yaratabilir ve bu, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında anahtar bir rol oynar. Bu bağlamda, bu araştırma, politika yapıcılar, yerel yöneticiler ve sektör uzmanları için yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanılmasını teşvik ederken, bu kullanımın toplum üzerindeki olumlu etkilerini de maksimize etmeyi hedefler.

2. Metodoloji

Bu çalışma, Kayseri şehrindeki toplu taşıma sistemini dizel ve CNG otobüslerden tamamen elektrikli otobüslere dönüştürmek ve bu otobüslerin enerji ihtiyacını yerel olarak kurulacak bir rüzgar enerji santrali ile karşılamak üzere tasarlanmıştır. Araştırmanın metodolojisi, kapsamlı bir veri toplama süreci, detaylı sistem tasarımı, maliyet analizi ve çevresel etki değerlendirmesini içermektedir.

İlk olarak, Kayseri şehrindeki mevcut otobüs filosunun operasyonel verileri ve enerji tüketimi detayları toplanacaktır. Bu veriler, yerel otobüs işletmeleri ve belediye tarafından sağlanan raporlar kullanılarak elde edilecektir. Ardından, şehrin rüzgar enerji potansiyelini belirlemek için gerekli meteorolojik ve coğrafi veriler incelenecektir. Bu veriler, saha ölçümlerinden, Türkiye Meteoroloji Genel Müdürlüğü ve diğer ilgili kuruluşlardan temin edilecektir.

Enerji tüketimi ve üretimi arasındaki dengenin sağlanması için mahsuplaşma stratejilerinin ekonomik ve çevresel etkileri, Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE), Yatırım Getirisi (ROI), İç Verim Oranı (IRR), Net Bugünkü Değer (NPV) ve emisyon azaltım analizleri değerlendirilecektir. Finansal hesaplamalar, yatırım maliyetleri, işletme ve bakım maliyetleri, altyapı maliyetleri, tasarrufları, finansman maliyetleri, diğer harcama ve kazanımları kapsayacak şekilde yapılacaktır. Emisyon azaltım analizleri ise IPCC 2006 kılavuzu ve yerel emisyon faktörlerine dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

Bu metodoloji, projenin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma potansiyelini maksimize etmek ve Kayseri'nin temiz enerji dönüşüm sürecini desteklemek amacıyla özenle seçilmiştir. Çalışma kapsamında, farklı otobüs kapasiteleri ve rüzgar santrali güçleri dikkate alınarak senaryo bazlı enerji üretim ve tüketim profilleri oluşturulmuştur. Her bir durum için spesifik rüzgar santrali üretim profilleri ve ayrıntılı enerji tüketim profilleri belirlenmiştir. Yıllık tüketim verileri ile birleştirilerek şebeke ile enerji alışverişine dayalı bir enerji bilançosu oluşturulmuştur. Bu bilanço, ithal edilen enerji, kendi kendine tüketilen enerji ve aşırı üretilen enerji miktarlarını içerir. Bu enerji miktarları, geçerli elektrik tarifeleriyle birlikte değerlendirilerek projenin yıllık ekonomik performansı hesaplanmıştır. Elde edilen finansal veriler, projenin yatırım getirisi (ROI), iç verim oranı (IRR), seviyelendirilmiş enerji maliyeti (LCOE) ve net bugünkü değer (NPV) gibi kritik ekonomik göstergelerin belirlenmesinde kullanılmıştır. Özellikle, LCOE ve NPV, projenin ekonomik gücünü ve sürdürülebilirliğini en iyi yansıtan göstergeler olarak öne çıkmaktadır. LCOE, enerji üretim maliyetlerinin uzun vadeli bir perspektifte değerlendirildiğini gösterirken, NPV, projenin nakit akışlarının bugünkü değeri üzerinden ekonomik getirilerini hesaplayarak yatırım kararlarında belirleyici bir rol oynamaktadır.

2.1. Enerji Tüketim Hesabı

Elektrikli otobüslerin enerji tüketimi, kilometre başına enerji kullanımı üzerinden hesaplanır. Bu hesaplama, aşağıdaki formülle yapılır:

$$E_{top} = D_{yıl} \times e \quad (1)$$

Burada:

E_{top} : Yıllık toplam enerji tüketimi (kWh)

$D_{yıl}$: Yıllık toplam mesafe (km)

e : Kilometre başına enerji tüketimi (kWh/km)

Eşitlik 1, elektrikli otobüslerin yıllık enerji tüketimini tahmin etmek için kullanılır. Kilometre başına enerji tüketimi, otobüslerin performans verilerinden ve gerçek yol testlerinden elde edilen verilerle hesaplanabilir.

Bu hesaplama yöntemi, literatürde elektrikli otobüslerin enerji tüketimlerinin belirlenmesi için kullanılan yaygın bir yöntemdir. Literatürde Elektrikli otobüsler üzerine yapılan bir çalışmada benzer bir enerji tüketimi modellenmesi yapılmıştır. Bu çalışmada, elektrikli otobüslerin enerji tüketimi farklı dinamik koşullar altında fiziksel modellerle ve veriye dayalı yöntemlerle tahmin edilmiştir (Önçağ A.Ç., ve ark., 2021)

2.2. Rüzgar Enerji Üretimi Tahmini

Weibull dağılımı kullanarak rüzgar enerjisi miktarının hesaplanması, rüzgar enerji analizlerinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, rüzgar hızı verilerinin istatistiksel bir modellenmesini sağlar ve rüzgar türbinlerinden elde edilebilecek enerji miktarını tahmin etmek için kullanılır. Weibull parametreleri olan; c (ölçek parametresi) ve k (şekil parametresi), rüzgar hızı dağılımını karakterize eder (Wais P., 2017). İşte bu yöntemle rüzgar enerjisini hesaplama adımları:

Weibull dağılımı, Eşitlik 2'de görüldüğü gibi $f(v)$ ile ifade edilir ve rüzgar hızı v için olasılık yoğunluk fonksiyonudur:

$$f(v) = \frac{k}{c} \left(\frac{v}{c}\right)^{k-1} e^{-\left(\frac{v}{c}\right)^k} \quad (2)$$

Burada:

v = Rüzgar hızı (m/s)

c = Ölçek parametresi

k = Şekil parametresi

Weibull dağılımı kullanarak ortalama rüzgar hızı v Eşitlik 3 ile hesaplanabilir:

$$v = c \Gamma \left(1 + \frac{1}{k}\right) \quad (3)$$

Burada

Γ gamma fonksiyonudur.

Rüzgar türbininin yıllık enerji üretimi, türbinin güç çıkış eğrisi ve Weibull dağılımlı rüzgar hızları kullanılarak Eşitlik 4 ile hesaplanır:

$$E_{rüz} = \int_0^{\infty} P(v)f(v)d(v) \quad (4)$$

Burada

$P(v)$ rüzgar türbininin rüzgar hızı v için güç çıkışıdır.

2.3. Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE)

LCOE, enerji üretim sistemlerinin maliyet verimliliğini değerlendirmek için kullanılan bir metriktir ve toplam maliyetin toplam üretilen enerjiye oranıyla hesaplanır (Shen W., ve ark., 2020).

Toplam maliyet, yatırım maliyetleri, işletme ve bakım maliyetleri, finansman maliyetleri ve diğer harcamaları içerirken, toplam enerji üretimi, sistem ömrü boyunca üretilen enerjidir.

$$LCOE = \frac{\sum_{t=0}^T Ct/(1+r)^t}{\sum_{t=0}^T Et/(1+r)^t} \quad (5)$$

Burada,

Ct toplam maliyetleri

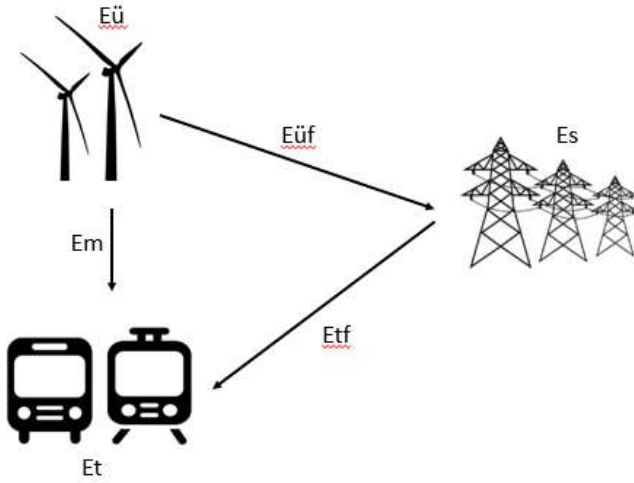
Et toplam enerji üretimini

r iskonto oranını ifade etmektedir.

LCOE, bir enerji üretim sisteminin ömrü boyunca ürettiği enerjinin birim maliyetini ifade eder ve yatırımcılara, politika yapıcılara ve planlamacılara maliyet etkinliği ve yatırım getirisi konusunda değerli bilgiler sağlar. Elektrikli otobüsler ve rüzgar santralleri gibi projelerin LCOE hesaplamaları, bu tür yatırımların uzun vadeli finansal sürdürülebilirliğini ve toplam ekonomik değerini belirlemek için hayati öneme sahiptir. Bu analiz, yatırımın başlangıç maliyetleri, işletme ve bakım giderleri, enerji üretimi ve beklenen ömrü gibi unsurları kapsamlı bir şekilde değerlendirir.

2.4. Enerji Dengesi / Mahsuplaşma

Lisanssız Elektrik Üretimi Yönetmeliği kapsamında Elektrik Piyasasında Mahsuplaşma, “belirli bir zaman içerisinde gerçekleşen, tüketim ve üretimin birbirinden düşürülerek kWh cinsinden net tüketim ya da net üretim değerinin bulunması” işlemine verilen isimdir. Şekil 2'de sunulan mahsuplaşma modeli süreci görsel olarak açıklamaktadır.

Şekil 2 : Mahsuplaşma

Bu süreç, enerji tüketimi ve üretimi arasındaki dengenin sağlanması için geliştirilen mahsuplaşma stratejilerini yansıtmaktadır. Eğer rüzgar enerjisi üretimi tüketim miktarı toplam enerji tüketiminden büyük veya eşitse, üretilen enerji miktarı (mahsuplaşılacak net enerji miktarı) ve (üretim fazlası enerji) şeklinde hesaplanır:

$$E_{\dot{u}} \geq E_t \text{ ise ;}$$

$$E_{\dot{u}} = E_m + E_{\dot{u}f} \quad (6)$$

$$E_m = E_t$$

Eğer rüzgar enerjisi üretimi tüketim miktarı toplam enerji tüketiminden küçükse;

$$E_{\dot{u}} < E_t \text{ ise ;}$$

$$E_t = E_m + E_{tf} \quad (7)$$

$$E_{\dot{u}} = E_m$$

şeklinde ifade edilir.

Mahsuplaşma hesaplaması ayrıca, enerji piyasalarındaki sürdürülebilirlik ve verimlilik hedeflerine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Mahsuplaşma metodolojisi ve uygulanışı, bu bağlamda enerji piyasalarının dinamiklerini anlamada ve yönetmede kritik bir rol oynar. Bu süreçte kullanılan enerji miktarlarını hesaplamak için kullanılan formül:

$$E_m = (E_{otobüs} + E_{raylı}) \quad (8)$$

Burada:

E_m : Mahsuplaşılacak net enerji miktarı (kWh)

E_t : Tüketim miktarı toplam enerji (kwh)

$E_{\dot{u}}$: Rüzgar enerjisi üretimi (kWh)

E_{uf} : Üretim fazlası enerji (kWh)

E_{tf} : Tüketim fazlası enerji (kWh)

2.5. Net Bugünkü Değer (NPV)

Net Bugünkü Değer (NPV), projelerin finansal değerlendirilmesinde temel bir araçtır ve bir projenin gelecekteki nakit akışlarını, belirlenen bir indirgeme oranı kullanarak bugünkü değerlerine dönüştürür. Bu analiz, projenin maliyetlerinin ve getirilerinin zaman içindeki değerini karşılaştırmak suretiyle, yatırımın finansal olarak uygulanabilir olup olmadığını belirler (Cucchiella F., ve ark., 2015).

Net Bugünkü Değer hesaplamasını yaparken aşağıdaki matematiksel ifade kullanılır:

$$NPV = \sum_{t=0}^n \frac{C_t}{(1+r)^t} \quad (9)$$

Bu formülde:

C_t , (t zamanındaki nakit akışı), projeden elde edilen veya projeye ödenen net nakit miktarını ifade eder.

r , (indirgeme oranı), projenin risk profilini ve finansman maliyetini yansıtan, zaman değeri ve getiri beklentisini temsil eder.

t , (zaman indeksi), projenin yaşam döngüsü boyunca her bir zaman dilimini gösterir.

n , (projeyi değerlendiren toplam süre), projenin analiz edildiği toplam dönemi tanımlar.

Net Bugünkü Değer'in pozitif olması, projenin maliyetlerinin üzerinde bir finansal getiri sağlayacağını ve bu nedenle finansal açıdan uygulanabilir olduğunu gösterir. Negatif bir NPV değeri ise, projenin beklenen finansal getirilerinin yatırım maliyetlerini karşılayamayacağını ve potansiyel olarak reddedilmesi gerektiğini işaret eder.

2.6. İç Verim Oranı (IRR)

Bir yatırımın gelecekteki nakit akışlarını bugünkü maliyetine eşitleyen iskonto oranıdır. IRR, yatırımın kârlılığını değerlendirmek için kullanılır. IRR, NPV'yi sıfıra eşitleyen iskonto oranıdır. (Costra R., 2021)

2.7. Yatırım Getirisi (ROI)

Bir yatırımın başlangıç maliyetine göre sağladığı toplam kârın yüzdesidir. ROI'nin yüksek olması yatırımın karlı olduğunu gösterir ve Eşitlik 10 ile hesaplanır (Costra R., 2021).

$$ROI = \frac{\text{Toplam gelir} - \text{Başlangıç yatırımı}}{\text{Başlangıç yatırımı}} \times 100 \quad (10)$$

2.8.Sera Gazı Emisyon Hesapları

Sera gazı emisyonlarının hesaplanması, çevresel bilimlerde ve sürdürülebilirlik çalışmalarında kritik bir rol oynar. Bu hesaplamalar, iklim değişikliğine katkıda bulunan faktörleri anlamak ve bu etkileri azaltmak için gerekli stratejileri geliştirmek adına esastır. Emisyon hesaplamaları, bireysel işletmelerden küresel ekonomilere kadar çeşitli ölçeklerde uygulanabilir ve sera gazı emisyonlarının kaynaklarına dair değerli bilgiler sunar. Fosil yakıtların yoğun olarak kullanıldığı taşımacılık sektörü, global sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmını oluşturur. Bu bağlamda, toplu taşıma sistemlerinin optimizasyonu, sera gazı emisyonlarını azaltma potansiyeline sahiptir ve bu yönde atılacak adımlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik rol oynar. Ayrıca, toplu taşıma araçlarının modernizasyonu ve alternatif, daha temiz enerji kaynaklarına geçiş yapılması, emisyon azaltımında daha da büyük kazanımlar sağlar.

IPCC (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli) tarafından 2006 yılında yayımlanan "2006 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories" (Ulusal Sera Gazı Envanterleri için 2006 IPCC Yönergeleri), sera gazı emisyonlarının hesaplanması ve raporlanması için global çapta kabul gören bir kılavuздur. Bu belgeler, ülkelerin sera gazı envanterlerini tutarlı, şeffaf ve doğru bir şekilde hazırlamaları için metodolojik bir çerçeve sağlar.

2006 IPCC Yönergeleri, küresel sera gazı envanteri çabalarında birlikte çalışılabilirliği ve karşılaştırılabilirliği artırmak amacıyla önemli bir adımdır. Bu kapsamlı kılavuz, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ve iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliğinin güçlendirilmesi için temel bir kaynak olarak hizmet eder. Ulusal envanterlerin hazırlanmasında bu yönergelerin kullanımı, küresel ısınmanın etkileriyle mücadelede bilinçli ve etkili politikaların oluşturulmasına olanak tanır.

IPCC 2006 kılavuzunda, sera gazı emisyonlarını hesaplamak için kullanılan genel format, emisyon kaynaklarını, aktivite verilerini ve emisyon faktörlerini birleştiren denklem 10'daki gibi bir yaklaşım üzerine kuruludur.[4]

$$Emisyon = \sum_a Yakıt_a \times EF_a \quad (10)$$

Burada;

Emisyon: toplam CO2 emisyonları (kg)

Yakıt: faaliyetden kaynaklanan yakıt miktarı (TJ)

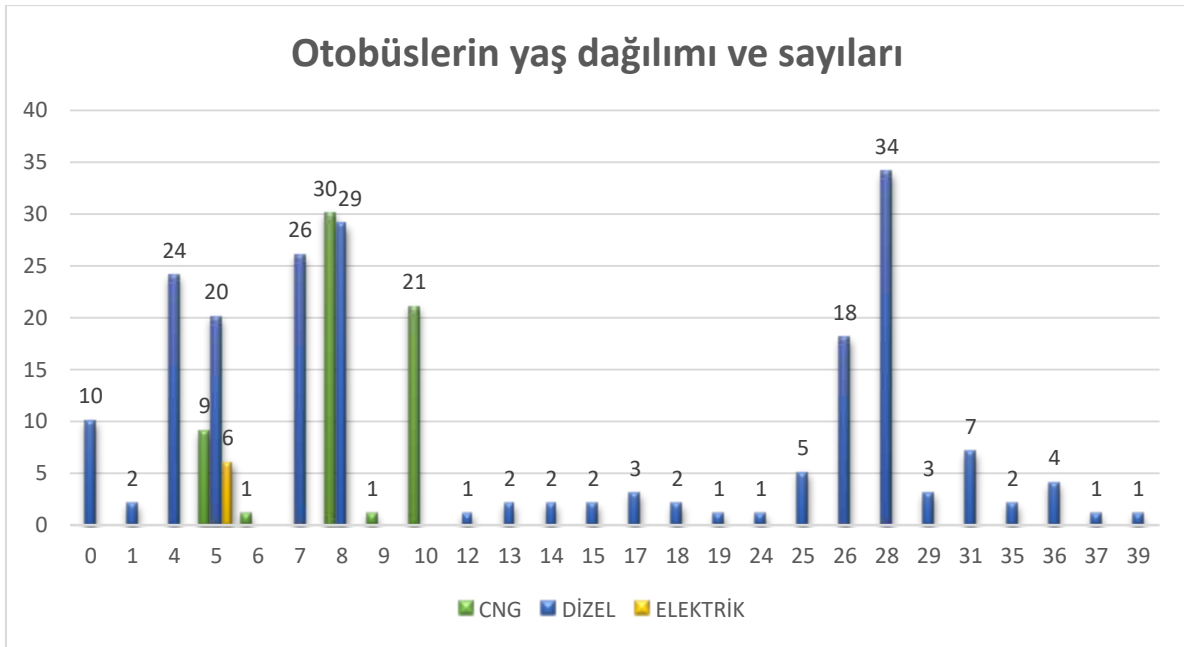
EF: Emisyon faktörü (kg/TJ), IPCC 2006 kılavuzuna göre

a: Yakıt tipini temsil eder.

3. Vaka Çalışması/Case Study

Kayseri, Türkiye'nin orta anadolu bölgesinde bulunan 4 milyon nüfusa sahip, raylı sistem ve otobüsler ile günlük 560 bin yolcu taşımacılığı yapılan bir şehirdir. Kayseri toplu taşımada teknolojik değişikliklerin etkilerini ve sonuçlarını, bunların sera gazı emisyonlarını azaltmaya ve sürdürülebilir bir toplu ulaşım oluşturmaya yönelik potansiyel katkılarını araştırmak için toplu taşımanın %100 elektrikli hale getirilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerjinin mahsuplaşmasına odaklanan bir proje başlatmıştır.

Kayseri'de 81 adet tramvay aracı ve 268 adet otobüs ile toplu ulaşım hizmeti verilmektedir. Otobüslerin yakıt tipleri ve yaşları grafik 1 de verilmiştir. (Kayseri Ulaşım A.Ş. faaliyet raporu, 2023)

Grafik 1. Otobüslerin yakıt türlerine göre toplam sayıları ve yaş dağılımları

Filoda bulunan otobüslerin tüketim verileri ve maliyetleri Tablo 1'de gösterilmiştir (İnan A. ve Kara H., 2024).

		Dizel	CNG	Elektrik
Enerji	Km başına tüketim	0,40 lt	0,55 m3	1,84 kWh
	Emisyon	CO ₂ 1.41	1.46	0.63
	Birim enerji fiyatı	€ 0.648*	0.739**	0.136***
Maliyet	Km başına yakıt	€ 0.323	0.525	0.190
	Satın alma maliyeti	€ 4950000	5450000	9600000
	Bakım ve işletme maliyeti	km/€ 1.45	2.29	0.55
	Altyapı maliyeti	€ 200000	166666.67	181800

Tablo 1. Otobüs yakıt türlerine göre enerji ve maliyet verileri

Tablo 2, 3 ve 4 te toplu ulaşım hizmetinde kullanılan otobüslerin ve raylı sistemin 1 yıl boyunca yaptığı km ve enerji tüketim bilgileri gösterilmiştir (Kayseri Ulaşım A.Ş. faaliyet raporu, 2023).

	Yıllık yapılan mesafe (km)	Yıllık tüketilen enerji
CNG otobüsler	8.386.290	3.176.547 lt
Dizel otobüsler	2.352.197	1.309.417 m ³
Elektrikli otobüsler	95.643	219.619 kWh
Raylı sistem	6.687.040	29543276 kWh

Tablo 2. Ulaşım aracı türlerine göre yapılan km ve tüketim verileri

Filonun elektrikli otobüslere dönüştürülme ile birlikte yıllık ihtiyaç enerji miktarı aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır. Yıl boyunca toplam otobüslerin kat ettiği mesafe ortalama 10.834.130 km'dir. Filonun tamamı elektrikli otobüslere dönüştürüldüğünde yıllık yaklaşık 49.478.705 kWh enerji ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Filonun tamamının elektrikli otobüslere dönüştürülmesi durumunda yıllık yaklaşık 49,478,705 kWh enerji tüketimi öngörülmektedir. Bu hesaplamada toplam enerji tüketimi, otobüslerin kat ettiği mesafeden kaynaklanan enerji ve mevcut raylı sistemden kaynaklanan enerji olmak üzere iki ana bileşene ayrılmıştır. Filonun elektrikli otobüslere dönüştürülmesiyle birlikte, yıllık enerji ihtiyacı detaylı bir analiz sonucunda hesaplanmıştır. Bir yıl boyunca toplam kat edilen mesafe ortalama 10,834,130 kilometre olarak belirlenmiştir. Bu dönüşüm gerçekleştiğinde, filonun yıllık enerji tüketiminin yaklaşık 49,478,705 kWh olacağı öngörülmüştür. Toplam enerji tüketimi, otobüslerin kat ettiği mesafeden kaynaklanan enerji ve mevcut raylı sistemden kaynaklanan enerji olmak üzere iki ana bileşene ayrılmıştır:

$$E_{top} = E_{otobüs} + E_{ray}$$

$$E_{top} = (10.834.130 * 1,84) + 29.543.276$$

$$E_{top} = 49.478.075 \text{ kWh/yıl}$$

Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin ulaşım master planına göre, önümüzdeki yıllarda devreye alınacak yeni raylı sistem hattı toplam enerji tüketimini yaklaşık 11,000,000 kWh artıracaktır. Ancak, raylı sistem hattının devreye girmesiyle otobüs hatlarında meydana gelecek azalma, elektrikli otobüslerin yıllık olarak 2,367,839 kilometre daha az mesafe kat etmesine neden olacaktır. Bu azalış, şehrin nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda farklı bölgelerdeki ulaşım hizmetlerinde kullanılacak ve toplam elektrikli otobüs sayısında bir değişiklik olmayacaktır. Otobüs hatlarındaki bu değişiklik, mevcut enerji tüketimini 4,297,141 kWh azaltacaktır. Sonuç olarak, bu değişikliklerle toplam yıllık enerji tüketimi yaklaşık 56,180,934 kWh olacaktır.

Bu enerji ihtiyacının tamamının yenilenebilir kaynaklardan karşılanması amacıyla, Kayseri İncesu mevkiinde planlanan 3 adet 7 MW'lık türbinlerden oluşan rüzgar enerjisi santrali (RES) projelendirilmiştir. Toplamda 21 MW kurulu güce sahip olan santral, bölgesel rüzgar analizleri dikkate alındığında yılda yaklaşık 58,8 MWh enerji üretme kapasitesine sahiptir. Bu kapasite, filonun elektrikli otobüslerine ve raylı sistemine olan enerji ihtiyacını sürdürülebilir bir şekilde karşılayacak düzeydedir.

Elektrikli otobüse dönüşüm projesi ve Rüzgar Enerji Santrali (RES) projesinin finansal değerlendirilmesi yapılmaktadır. Proje, başlangıç yatırım maliyeti, yıllık işletme ve bakım giderleri, enerji üretim kapasitesi ve satış bedeli gibi parametreler dikkate alınarak analiz edilmiştir. İskonto oranı, şirkete ve projelere özgün veriler kullanılarak Yatırımın Ağırlıklı Ortalama Maliyeti (WACC) hesabı yapılarak %25 olarak belirlenmiştir. Bu değerlendirme sürecinde, projenin Net Bugünkü Değer (NPV), İç Verim Oranı (IRR), Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE) ve Yatırımın Getirisi (ROI) gibi temel finansal göstergeler üzerinden maliyet etkinliği incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, projenin finansal yapısını ve yatırımın potansiyel getirisini değerlendirerek, enerji üretim sektöründe karar vericilere yol gösterici olacak niteliktedir. Analizler, projenin başlangıç maliyeti ve operasyonel giderlerinin, üretimden elde edilecek gelirlerle dengelenip dengelenemeyeceğini ve enerji üretim maliyetinin rekabetçi olup olmadığını ortaya koymaktadır. Projelerin seviyenledirilmiş enerji maliyeti (LCOE) aracılığıyla ekonomik analizi yapılmıştır.

RES Proje Parametre	Değer	Birim
Başlangıç Yatırım Maliyeti	757.944.093	TL
Yıllık İşletme ve Bakım Giderleri	8.280.000	TL/yıl
Yıllık Enerji Üretimi	58.847.847	kWh
Satış Bedeli	3,09	TL/kWh
İskonto Oranı	25%	-
Proje Ömrü	25	yıl

Tablo 3. RES projesi finansal veriler

Projede kullanılan başlangıç yatırım maliyeti, işletme ve bakım giderleri, yıllık enerji üretimi ve satış bedeli gibi temel finansal veriler, Tablo 3'de sunulmuştur. Bu veriler, literatürde sıklıkla başvuru finansal modelleme teknikleri doğrultusunda işlenmiştir (denklem 9,10). Net Bugünkü Değer (NPV), İç Verim Oranı (IRR), Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE) ve Yatırımın Getirisi (ROI) gibi kritik finansal göstergeler, belirtilen metodolojiye uygun olarak hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'de detaylandırılmıştır. Bu hesaplamalar, projenin mali performansının ve yatırımın getirisinin değerlendirilmesinde temel alınmıştır.

Finansal Gösterge	Değer	Birim
Net Bugünkü Değer (NPV)	106.576.690	TL
İç Verim Oranı (IRR)	29.64%	-
Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE)	0.66	TL/kWh
Yatırımın Getirisi	499.78%	-

Tablo 4. RES projesi finansal göstergeler

Projedeki yüksek ROI ve IRR değerleri, yatırımın getirisinin yüksek olduğunu ve uzun vadede karlı bir girişim olduğunu belirtir. Pozitif NPV, projenin mevcut piyasa koşulları ve iskonto oranı altında net bir finansal kazanç sağlayacağını işaret eder. LCOE'nin düşük olması, enerji üretiminin birim başına maliyetinin endüstri ortalamaları ile rekabetçi olduğunu gösterir. Bu, enerji pazarında sürdürülebilir bir konum sağlar ve uzun vadeli operasyonel etkinlik sunar.

Elektrikli otobüse dönüşüm projesi Parametre	Değer	Birim
Toplam Otobüs Sayısı	262	Adet
Başlangıç Yatırım Maliyeti	2.515.200,000	TL
Otobüs Satış Gelirleri	257.000.000	TL
Net Başlangıç Yatırımı	2.258.200,000	TL
Dizel Otobüs Yıllık Km	8.386.290	Km
CNG Otobüs Yıllık Km	2.352.197	Km
Dizel Yakıt Tasarrufu	137.594.724	TL/yıl
CNG Yakıt Tasarrufu	27.163.887	TL/yıl
Dizel İşletme ve Bakım Tasarrufu	461.245.950	TL/yıl
CNG İşletme ve Bakım Tasarrufu	176.414.775	TL/yıl
Yıllık Net Tasarruf	641.342.031	TL/yıl
İskonto Oranı	25%	-
Proje Ömrü	15	Yıl

Tablo 5. Elektrikli otobüse dönüşüm projesi finansal veriler

Elektrikli otobüse dönüşüm projesi için temel finansal veriler hesaplanmış ve tablo5 de verilmiştir.

Finansal Gösterge	Değer	Birim
Net Bugünkü Değer (NPV)	1.612.733.578	TL
İç Verim Oranı (IRR)	55.00%	-
Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE)	73.74	TL/ km
Yatırımın Getirisi	433.00%	-

Tablo 6. Elektrikli otobüse dönüşüm projesi finansal göstergeler

Tablo 6 da gösterilen Pozitif bir NPV değeri, projenin %25'lik bir iskonto oranı altında finansal olarak kârlı olduğunu ve yatırımcılara beklenen getiriyi sağlayacağını işaret eder. IRR değeri %55 olması projenin beklenen ömrü boyunca yatırılan sermayenin yıllık %55 oranında getiri sağlayacağını gösterir. Bu oran, %25'lik iskonto oranını büyük ölçüde aşar, dolayısıyla projenin finansal performansının oldukça yüksek olduğunu ve yatırımın maliyetini fazlasıyla karşıladığını belirtir. Return on Investment (ROI) değeri %433 olarak hesaplanmıştır. Bu, projeye yapılan başlangıç yatırımının, projenin ömrü boyunca başlangıç maliyetinin %433'ü kadar net gelir getireceğini gösterir. Yüksek ROI, projenin finansal açıdan son derece karlı olduğunu ve yatırımcılar için büyük finansal getiriler sağlayabileceğini belirtir. Elektrikli otobüslerin LCOE değeri (73,74 tı/km), dizel ve CNG otobüslerin ortalama kilometre başına maliyetinden (78,975 tı/km) daha düşüktür. Bu karşılaştırma, elektrikli otobüslerin maliyet etkinliğini daha net bir şekilde gösterir ve elektrikli otobüslerin kilometre başına operasyonel maliyetlerinin dizel ve CNG otobüslerin kombinasyonundan daha düşük olduğunu ortaya koyar.

Elektrikli otobüslerin ve raylı sistem enerjisinin Rüzgar enerji satralinden üretilecek enerjiden mahsuplaşılması modelindeki entegre projemiz için finansal analiz verileri Tablo 7 de verilmiştir.

Finansal Gösterge	Değer	Birim
Net Bugünkü Değer (NPV)	977.988.858	TL
İç Verim Oranı (IRR)	41.95%	-
Seviyelendirilmiş Enerji Maliyeti (LCOE)	2,05	TL/kWh
Yatırımın Getirisi	345.60%	-

Tablo 7. Entegre proje finansal göstergeler

NPV değeri projenin altında mali açıdan uygulanabilir olduğunu gösterir. Bu, projenin getirisinin başlangıç yatırımlarını ve işletme maliyetlerini büyük ölçüde karşıladığını işaret eder. RR %41.95 ile, projenin yatırım getirisi, yatırımcıların sermaye maliyetlerini büyük ölçüde aşar, bu da projenin son derece cazip olduğunu gösterir. ROI %345.60 ile, yatırımın başlangıç maliyetine göre çok yüksek bir getiri sağladığını gösterir. Bu, yatırımcılar için projenin ekonomik açıdan son derece karlı olduğunu belirtir. LCOE değerinin enerji bedelinden küçük olması projenin karlı ve maliyet etkin olduğunu gösterir.

3.1.Sera Gazı Emisyonları

Proje, IPCC 2006 kılavuzuna göre hesaplanan emisyon faktörlerine dayanarak, büyük ölçüde sera gazı emisyonlarını azaltacaktır. Bu, projenin çevresel sürdürülebilirliğini artıran önemli bir faktördür. Entegre proje, sadece maliyet etkinliği sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çevresel etkileri de önemli ölçüde azaltır.

IPCC 2006 kılavuzuna göre yapılan hesaplamalar sonucunda sera gazı emsinyon azaltımları Tablo 8 de gösterilmiştir.

Proje	Emisyon Azaltımı	Birim
Dizel Otobüsler	8.807.717.040,00	kg CO ₂ /yıl
CNG Otobüsler	2.571.665,75	kg CO ₂ /yıl
Raylı Sistem	13.324.017,22	kg CO ₂ /yıl
Şebekeye Satılan Enerji	4.524.079,83	kg CO ₂ /yıl
Toplam (Entegre Proje)	8.827.918.219,81	kg CO₂/yıl

Tablo 8. Sera gazı azaltım verileri

Dizel otobüslerin yıllık emisyon azaltımı yaklaşık 8.81 milyon ton CO₂ iken, CNG otobüslerin yıllık emisyon azaltımı yaklaşık 2.57 milyon ton CO₂ olarak hesaplanmıştır. Bu dönüşüm, fosil yakıt kullanımının azalması ve daha temiz enerji kaynaklarının kullanılmasıyla önemli bir çevresel fayda sağlamaktadır. Raylı sistemin yıllık enerji tüketiminin şebekeden sağlanması durumunda ortaya çıkacak emisyonların RES tarafından karşılanması, yıllık yaklaşık 13.32 milyon kg CO₂ emisyon azaltımı sağlamaktadır. Bu, yenilenebilir enerji kaynaklarının fosil yakıtlara kıyasla daha temiz bir enerji üretim yöntemi olduğunu göstermektedir. RES tarafından üretilen fazla enerjinin şebekeye satılması, yıllık yaklaşık 4.31 milyon kg CO₂ emisyon azaltımı sağlamaktadır. Entegre projede, elektrikli otobüsler ve raylı sistemin enerji tüketimi RES tarafından karşılanmakta ve şebekeye satılan enerji ile birlikte toplam yıllık emisyon azaltımı yaklaşık 8.83 milyon ton CO₂'ye ulaşmaktadır. Bu entegre yaklaşım, enerji verimliliğini artırarak ve karbon emisyonlarını azaltarak çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir.

Sonuç olarak, bu projeler, sera gazı emisyonlarını azaltmada ve çevresel sürdürülebilirliği artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz ulaşım çözümlerinin benimsenmesi, uzun vadede hem ekonomik hem de çevresel açıdan büyük faydalar sağlayacaktır. Bu tür projeler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir.

Ayrıca, proje Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile de doğrudan ilişkilidir. Temiz enerjiye erişim sağlamak (SKH 7), sürdürülebilir şehirler ve topluluklar oluşturmak (SKH 11), iklim eylemi gerçekleştirmek (SKH 13) ve modern altyapılar geliştirmek (SKH 9) gibi hedeflere önemli katkılar sunar.

Projenin sağladığı emisyon azaltımı, hem yerel hem de küresel ölçekte önemli çevresel faydalar sağlar. Bu tür projeler, küresel emisyonların azaltılması hedeflerine ulaşmada önemli bir adımdır ve daha fazla benimsenmesi, sürdürülebilir bir geleceğe katkıda bulunacaktır. Entegre proje, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlayarak, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği destekler.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu ve bu filonun enerji ihtiyacının rüzgar enerjisi ile karşılanması üzerine yapılan analizler sonucunda önemli bulgular elde edilmiştir.

Entegre proje için LCOE değeri 2.05 TL/kWh (2,050 TL/MWh) olarak hesaplanmıştır. Bu değer, projelerin entegre edilmesiyle oluşan toplam maliyetlerin ve üretim kapasitesinin bir sonucu olarak hesaplanmıştır. LCOE değeri, bölgedeki enerji maliyetleri ve dünya ortalamaları ile karşılaştırıldığında oldukça rekabetçidir. Örneğin, Türkiye'de fosil yakıtlara dayalı elektrik üretiminin LCOE değeri genellikle daha yüksektir ve bu da projenin maliyet etkinliğini artırır. Küresel ölçekte, yenilenebilir enerji projelerinin LCOE değerleri düşmeye devam etmektedir ve bu proje, yenilenebilir enerji kullanımının ekonomik sürdürülebilirliğini göstermektedir.

Projenin yıllık net geliri 641,342,031 TL olarak hesaplanmıştır. Bu gelir, enerji satışından elde edilen gelir ve CNG ile dizel otobüslerin yerine elektrikli otobüslerin kullanılmasıyla sağlanan yakıt tasarruflarını ve raylı sistemin enerji maliyeti tasarrufunu dikkate alır. Yıllık net gelirin yüksek olması, projenin ekonomik olarak cazip ve yatırımcılar için çekici olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu gelir düzeyi, belediye bütçelerine katkı sağlayabilir ve diğer sürdürülebilir projelerin finansmanına olanak tanıyabilir.

Projenin geri dönüş süresi yaklaşık 3,52 yıl olarak belirlenmiştir. Bu süre, projenin başlangıç maliyetini karşılayacak şekilde yıllık net gelir ile yatırımın geri dönüş süresini ifade eder. Geri dönüş süresi, yenilenebilir enerji projeleri için oldukça makul ve yatırımcılar için cazip bir süre olarak değerlendirilmektedir. Bu, projeye olan güveni artırır ve benzer projelerin teşvik edilmesine yardımcı olur.

Entegre proje, yıllık yaklaşık 8,827,918,219.67 kg CO₂ emisyon azaltımı sağlayarak Türkiye'nin toplam emisyonlarının %1.56'sının azaltılması potansiyeline sahiptir. Bu miktar, 1,925,631 binek aracın yıllık emisyonuna eşdeğerdir. Bu emisyon azaltımı, Türkiye'nin ulusal iklim hedeflerine ulaşmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, yerel hava kalitesini iyileştirerek halk sağlığını olumlu yönde etkileyecektir.

Proje, dizel ve CNG otobüslerin yerine elektrikli otobüslerin kullanılması ve rüzgar enerjisi ile desteklenmesi sayesinde yerel hava kalitesini önemli ölçüde iyileştirecektir. Bu durum, özellikle büyük şehirlerde hava kirliliği ile mücadelede önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Temiz hava, şehirde yaşayan insanlar için daha sağlıklı bir yaşam ortamı sağlar ve sağlık harcamalarını azaltır.

Proje, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile doğrudan ilişkilidir. Temiz enerjiye erişim sağlamak (SKH 7), sürdürülebilir şehirler ve topluluklar oluşturmak (SKH 11), iklim eylemi gerçekleştirmek (SKH 13) ve modern altyapılar geliştirmek (SKH 9) gibi hedeflere önemli katkılar sunar. Bu proje, SKH'lerin yerel düzeyde uygulanabilirliğini ve etkisini göstermesi açısından örnek teşkil etmektedir.

Enerji mahsuplaşması, enerji maliyetlerinin düşürülmesine ve operasyonel verimliliğin artırılmasına olanak tanımıştır. Bu sistem, enerji yönetimindeki zorlukların üstesinden gelmek için önemli bir strateji olarak öne

çıkmiştir. Mahsuplaşma, enerji üretim ve tüketimi arasındaki uyumu sağlayarak enerji fazlasının daha verimli kullanılmasını mümkün kılar.

Rüzgar enerjisi ve elektrikli otobüslerin daha geniş ölçekte benimsenmesini teşvik edecek politika ve düzenlemeler üzerinde durulmuştur. Özellikle, yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik teşvikler ve altyapı desteği, bu tür projelerin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Bu tür politikalar, sürdürülebilir enerji geçişini hızlandırmak ve iklim değişikliği ile mücadelede daha güçlü adımlar atmak için kritiktir.

Bu çalışmanın sonuçları, Kayseri için sürdürülebilir ve maliyet etkin bir ulaşım çözümü olarak rüzgar enerjisi destekli elektrikli otobüs filolarının entegrasyonunu önermektedir. Entegre projeler, sadece maliyet etkinliği sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çevresel etkileri de önemli ölçüde azaltır. Diğer şehirler ve bölgeler için uygulanabilirlik potansiyeli tartışılmış ve genişletilmesi için öneriler sunulmuştur. Bu proje, sürdürülebilir şehirler yaratma ve iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Projenin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları göz önünde bulundurulduğunda, hem yerel hem de küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağladığı görülmektedir. Bu tür entegre projeler, gelecekte daha sürdürülebilir ve yaşanabilir şehirler yaratma yolunda atılacak önemli adımlardır.

5. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu ve bu filonun enerji ihtiyacının rüzgar enerjisi ile karşılanmasının ekonomik ve çevresel açıdan önemli avantajlar sağladığını göstermektedir. Ancak, bu tür projelerin uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini değerlendirirken dikkate alınması gereken birkaç önemli nokta ve olası zorluklar bulunmaktadır.

Elektrikli otobüslerin ve rüzgar enerjisi santralının yüksek başlangıç maliyetleri, projelerin finansal sürdürülebilirliği için önemli bir engel olabilir. Yüksek sermaye gereksinimleri, özel ve kamu sektöründeki yatırımcılar için risk oluşturabilir. Projenin başarısı, hükümet teşvikleri ve uygun finansman modellerine bağlıdır. Yenilenebilir enerji ve elektrikli ulaşım projeleri için devlet teşviklerinin ve vergi indirimlerinin artırılması gerekmektedir. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve ekonomik belirsizlikler, projelerin maliyet etkinliğini ve finansal planlamasını olumsuz etkileyebilir. Bu tür ekonomik faktörler, projenin uzun vadeli sürdürülebilirliği için dikkate alınmalıdır.

Yenilenebilir enerji ve elektrikli ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesi, mevcut projelerin teknik yeterliliğini ve verimliliğini etkileyebilir. Bu nedenle, projelerin sürekli olarak teknolojik yeniliklere adapte edilmesi gerekmektedir. Elektrikli otobüsler ve yenilenebilir enerji projeleri, toplum tarafından benimsenmelidir. Halkın bilinçlendirilmesi ve projelerin faydalarının vurgulanması, toplumsal kabulü artıracaktır. Elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu, şehir içi ulaşım sistemlerinde köklü değişiklikler

gerektirebilir. Bu dönüşüm sürecinde, şehir planlaması ve trafik yönetimi gibi alanlarda kapsamlı stratejiler geliştirilmelidir.

Ayrıca, enerji satış bedelleri ve iskonto oranlarının değişkenliği de projenin ekonomik sürdürülebilirliği üzerinde önemli etkilere sahip olabilir. Enerji satış bedellerinin düşmesi, projeden elde edilen gelirleri azaltabilir ve yatırımın geri dönüş süresini uzatabilir. Ancak, enerji satış bedellerinin artacağı düşünülmektedir, bu da projeden elde edilen gelirlerin artmasına ve yatırımın daha hızlı geri dönmesine katkı sağlayabilir. Benzer şekilde, iskonto oranlarının artması, gelecekteki gelirlerin bugünkü değerini düşüreceğinden, projenin net bugünkü değerini olumsuz etkileyebilir. Bu tür değişkenlikler, yatırımcılar için belirsizlik yaratabilir ve projeye olan güveni azaltabilir.

Enerji satış bedelleri ve iskonto oranlarının değişkenliği, projelerin ekonomik performansını ve maliyet etkinliğini doğrudan etkiler. Bu faktörlerin dikkatlice izlenmesi ve projelerin esnek finansal stratejilerle desteklenmesi önemlidir. Enerji piyasasındaki değişiklikler, proje gelirlerini doğrudan etkileyebilir ve finansal riskleri artırabilir. Bu nedenle, projenin ekonomik analizlerinde çeşitli senaryolar ve duyarlılık analizleri yapılmalıdır.

Sonuç olarak, Kayseri'de elektrikli otobüs filosunun entegrasyonu ve rüzgar enerjisi ile desteklenmesi, sürdürülebilir ve maliyet etkin bir ulaşım çözümü sunmaktadır. Ancak, projenin başarısı için ekonomik, teknik, çevresel ve sosyal boyutların dikkate alınması ve kapsamlı stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Gelecekte, benzer projelerin uygulanabilirliğini artırmak ve sürdürülebilir şehirler yaratmak için bu konular üzerinde daha fazla araştırma yapılmalıdır. Bu tür projeler, hem yerel hem de küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Liu ,J., Song, D., Li, Q., Yang, J., Hu, Y., Fang, F., Joo, Y.H. (2023). Life cycle cost modelling and economic analysis of wind power: A state of art review. *Energy Conversion and Management* Vol.277, 116628. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2022.116628>.
- Ordenez, A., Sanchez, E., Rozas, L., Garcia, R., Dominguez, J.P. (2022). Net-metering and net-billing in photovoltaic self-consumption: The cases of Ecuador and Spain. *Sustainable Energy Technologies and Assessments* Vol.53, 102434. <https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102434>.
- Shabani, I., Chaaban, M. (2020). Technical Overview of the Net Metering in Lebanon. *Trends in Renewable Energy* Vol.6, No.3, 266-284. <https://doi.org/10.17737/tre.2020.6.3.0126>.
- Gulagi, A., Alcanzare, M., Bogdanov, D., Esparcia, E., Ocon, J., Breyer C. (2021). Transition pathway towards 100% renewable energy across the sectors of power, heat, transport, and desalination for the Philippines. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* Vol.144, 110934. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.110934>.
- López-Marín, J., Gálvez, A., del Amor, F. M., & Brotons, J. M. (2021). The Financial Valuation Risk in Pepper Production: The Use of Decoupled Net Present Value. *Mathematics*, 9(1), 13. <https://doi.org/10.3390/math9010013>.
- Chebabhi, A., Tegani, I., Benhamadouche, A.D., Kraa O. (2023). Optimal design and sizing of renewable energies in microgrids based on financial considerations a case study of Biskra, Algeria. *Energy Conversion and Management* Vol.293, 11720. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2023.117270>.
- Ziras, C., Calearo, L., Marinelli, M. (2021). The effect of net metering methods on prosumer energy settlements. *Sustainable Energy, Grids and Networks* Vol.27, 100519. <https://doi.org/10.1016/j.segan.2021.100519>.
- Londo, M., Matton, R., Usmani, O., Klaveren, M., Tigchelaar, C., Brunsting S. (2020). Alternatives for current net metering policy for solar PV in the Netherlands: A comparison of impacts on business case and purchasing behaviour of private homeowners, and on governmental costs. *Renewable Energy* Vol.147, Part 1, 903-915. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2019.09.062>.
- Önçağ, A.Ç., Üzkat, H., Yeşil Z.C., Eliyi, U. (2021). Elektrikli otobüsler üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme: İzmir şehir içi saha analizi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 27(1), 43-51. <https://doi.org/10.5505/pajes.2020.99582>.
- Wais, P. (2017). A review of Weibull functions in wind sector. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* Vol.70, 1099-1107. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.12.014>.
- Shen, W., Chen, X., Qiu, J., Hayward, J., Sayeef, S., Osman, P., Meng, K., Dong Z.Y. (2020). A comprehensive review of variable renewable energy levelized cost of electricity. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* Vol.133, 110301. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2020.110301>.
- Cucchiella, F., D'Adamo, I., Gastaldi, M. (2015). Financial analysis for investment and policy decisions in the renewable energy sector. *Clean Techn Environ Policy* Vol.17, 887-904. <https://doi.org/10.1007/s10098-014-0839-z>.
- Castro, R. (2021). *Electricity Production from Renewables*. Lisbon, Portugal: Springer.
- International Energy Agency. (2020). *World Energy Outlook: 2020 report*. Iea.
- Kayseri Ulaşım A.Ş. (2023). *Faaliyet raporu: 2023*.
- The Intergovernmental Panel on Climate Change. (2006). *IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories: 2006 report*. Institute for Global Environmental Strategies (IGES)

MAX FAZI TAKVİYELİ PANİ KOMPOZİT ÜRETİMİ

Metalurji ve Malzeme Mühendisi, Melike TAŞYÜREK

ORCID: 0009-0006-5990-5703

E-Posta: meliketasyurek@gmail.com

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği,
Trabzon, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Raşit SEZER

ORCID: 0000-0001-9655-2114

E-Posta: rsezer@ktu.edu.tr

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği,
Trabzon, Türkiye)

Özet

MAX fazları, $M_{n+1}AX_n$ genel formülüne sahip olup metal (M), A grubu elementi (A) ve karbon ya da azot (X) katmanlarından oluşan yenilikçi malzemelerdir. Bu fazlar, metalik ve seramik özellikleri bir arada barındırarak yüksek sıcaklık stabilitesi, oksidasyon direnci, yüksek termal ve elektriksel iletkenlik gibi üstün özellikler sergiler. Bu özellikleri sayesinde, MAX fazları enerji, elektronik ve malzeme teknolojisi gibi çeşitli endüstriyel ve teknolojik alanlarda geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir. Bu çalışmada, MAX fazları ve polianilin (PANI) malzemeleri sentezlenmiş ve bu iki malzeme birleştirilerek bir polimer matrisli kompozit geliştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, hem yüksek termal hem de elektriksel iletkenliğe sahip, aynı zamanda işlenebilirliği yüksek bir kompozit malzeme üretmektir. MAX fazı, kendiliğinden ilerleyen yüksek sıcaklık sentezi (SHS) yöntemiyle elde edilmiş, PANI ise anilin monomerlerinin kimyasal polimerizasyonu yoluyla sentezlenmiştir. Sentezlenen MAX fazlarının yüksek iletkenlik özellikleri, PANI'nin esneklik ve işlenebilirliği ile birleştirilerek MAX-PANI kompoziti üretilmiştir. Elde edilen kompozitin yapısal, termal ve elektriksel özellikleri detaylı olarak incelenmiş ve bu yenilikçi malzemenin elektronik cihazlar, enerji depolama ve diğer ileri teknoloji uygulamaları için potansiyel bir aday olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: MAX fazı, Polianilin, Kompozit

MAX PHASE REINFORCED PANI COMPOSITE PRODUCTION

Abstract

MAX phases are innovative materials with the general formula $M_{n+1}AX_n$ and consist of metal (M), A group element (A) and carbon or nitrogen (X) layers. These phases exhibit superior properties such as high temperature stability, oxidation resistance, high thermal and electrical conductivity by combining metallic and ceramic properties. Thanks to these properties, MAX phases have a wide range of applications in various industrial and technological fields such as energy, electronics and material technology. In this study, MAX phases and polyaniline (PANI) materials were synthesized and a polymer matrix composite was developed by combining these two materials. The main purpose of the study is to produce a composite material with both high thermal and electrical conductivity and high processability. MAX phase was obtained by self-propagating high temperature synthesis (SHS) method, and PANI was synthesized by chemical polymerization of aniline monomers. The high conductivity properties of the synthesized MAX phases were combined with the flexibility and processability of PANI to produce MAX-PANI composite. The structural, thermal and electrical properties of the obtained composite were investigated in detail and it was revealed that this innovative material is a potential candidate for electronic devices, energy storage and other advanced technology applications.

Keywords: MAX phase, Polyaniline, Composite

1. Giriş

MAX fazları, metal ve seramik özelliklerini birleştiren üstün mekanik ve fiziksel özelliklere sahip malzemelerdir. Yüksek sıcaklık stabilitesi, oksidasyon direnci gibi seramik özellikleri ile birlikte yüksek termal ve elektriksel iletkenlik gibi metalik özellikler sergilerler. Bu özellikleri sayesinde enerji, havacılık ve elektronik gibi birçok endüstride geniş bir uygulama alanı bulmaktadırlar (Li vd., 2018). MAX fazlarının üretiminde fiziksel buhar biriktirme (PVD), sıvı/katı hal reaksiyonları (SSR) ve kendiliğinden ilerleyen yüksek sıcaklık sentezi (SHS) gibi yöntemler kullanılmaktadır. SHS yöntemi, hızlı ve ekonomik üretim sağladığı için öne çıkan bir tekniktir (Tan vd., 2020).

Polianilin (PANI), yüksek elektrik iletkenliği, kimyasal dayanıklılığı ve düşük maliyeti ile dikkat çeken bir iletken polimerdir. PANI'nin sentezinde kimyasal ve elektrokimyasal yöntemler kullanılmaktadır; elektrokimyasal yöntem, daha temiz bir süreç sunar ve yan ürünlerin temizlenmesi gibi sorunları ortadan kaldırır (Bai vd., 2014). PANI, nanofillerle modifiye edildiğinde iletkenlik özellikleri daha da artmaktadır. Örneğin, bakır nanoparçacıkları ve bor nitridi ile zenginleştirilen PANI bazlı kompozitlerin iletkenliğinin, saf PANI'ye göre belirgin şekilde daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Orhun, 2023). Ayrıca, PANI'nin Fe_3O_4 ve diğer metal oksitlerle birleştirilmesi, elektromanyetik dalgaların absorpsiyonunu artırarak EMI zırhlama performansını iyileştirmektedir (Takai vd., 2018; Zhang vd., 2019).

Elektromanyetik girişim (EMI) zırhlama, PANI bazlı kompozitlerin bir diğer önemli kullanım alanıdır. Örneğin, PANI kaplı çok duvarlı karbon nanotüpler (MWCNT) ile yapılan kompozitlerin 27,5–39,2 dB arasında EMI zırhlama etkinliği sağladığı raporlanmıştır (Zhang vd., 2016). Ti_3AlC_2 gibi MAX fazlarının da yüksek termal iletkenlik ve mükemmel EMI zırhlama özelliklerine sahip olduğu gösterilmiştir (Li vd., 2018).

Bu çalışmada, MAX fazı ve PANI'nin kombinasyonundan elde edilen kompozit malzemelerin sentezi ve karakterizasyonu hedeflenmiştir. PANI, elektrokimyasal yöntemle sentezlenmiş; bu yöntem, çevre dostu yapısı ve yan ürün problemlerini ortadan kaldırması ile avantaj sağlamaktadır (Bai vd., 2014). Çalışma, bu malzemelerin aviyonik kutular gibi yüksek EMI koruması ve termal yönetim gerektiren alanlarda kullanılabilirliğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, geliştirilen kompozitlerin iletkenlik ve EMI zırhlama performansının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.

2. Malzeme ve Yöntem

MAX Fazlarının Sentezi

Bu çalışmada MAX fazları, erimiş tuz sentezi (Molten Salt Synthesis, MSS) yöntemi kullanılarak üretilmiştir. Bu yöntem için NaCl, KCl ve bunların eşit oranlarda karıştırılmasıyla elde edilen "NaKE" karışımı kullanılmıştır. İlk olarak, NaCl, KCl ve Mg tozları etüvde $350^{\circ}C$ 'de kurutulmuş, ardından desikatör içerisine

alınarak bir gece boyunca nemden arındırılmıştır. Kurutulan malzemeler cam kavanoza alınmış ve seramik bilyalı bir değirmende 90 rpm hızla 30 dakika karıştırılarak homojen bir karışım elde edilmiştir.

Homojen karışım vakumlu bir fırına yerleştirilmiş ve 900°C’de 5 saat süreyle ısıtılmıştır. Fırından çıkarılan MAX fazları, numune kaplarına alınıp nemlenmeyi önlemek amacıyla desikatör içerisine yerleştirilmiştir. MAX fazlarının sentezi için kullanılan elementlerin oranları şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 1: MAX fazı için hazırlanan karışım

Fe ₂ O ₃	Al	Metallurjik kok (C)
1,1 gram	0,99 gram	0,22 gram

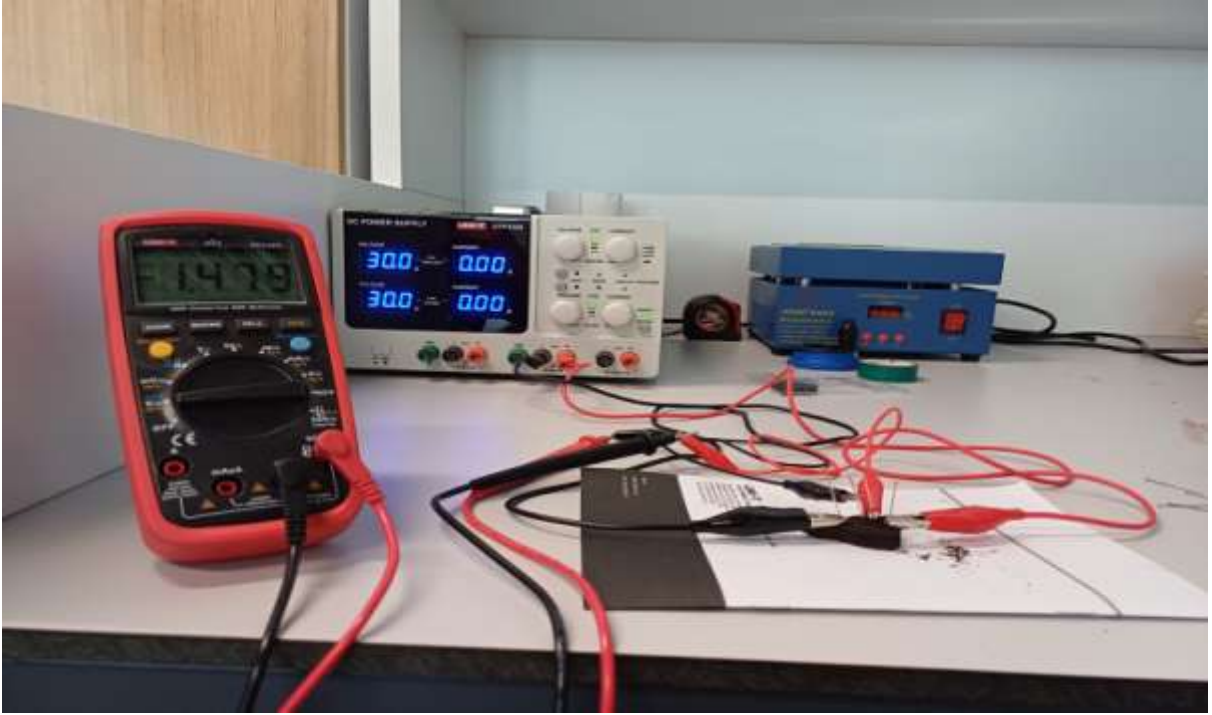
Polianilin (PANI) Sentezi

PANI sentezi, kimyasal polimerizasyon yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Beher içerisine 10 ml anilin eklenmiş ve üzerine 2,1 ml HCl, 20 ml saf su ile seyreltilerek eklenmiştir. Karışım, manyetik karıştırıcı üzerinde 600 rpm hızla karıştırılmıştır. Daha sonra, 3,1 ml HCl, 30 ml saf su ile seyreltilmiş ve 6 gram amonyum persülfat (APS), 30 ml saf su ile çözülerek ana kaba damla damla eklenmiştir. Bu işlem yaklaşık 30 dakika sürmüştür.

Elde edilen polianilin çökeltileri, vakum altında porlu beher kullanılarak süzölmüş ve mikro kaşıkla toplanmıştır. Toplanan polianilin, 60°C’de 72 saat boyunca fırında kurutulmuştur.

MAX-PANI Kompozitlerinin Hazırlanması ve Karakterizasyonu

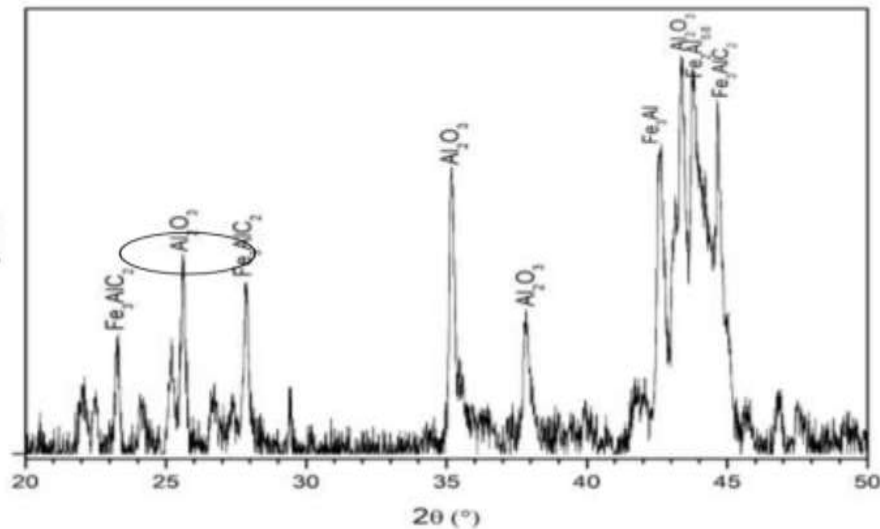
Sentezlenen MAX fazı ve polianilin (PANI) tozları, melt mixer cihazında karıştırılarak homojen bir kompozit toz elde edilmiştir. Elde edilen kompozit tozları, sıcak pres cihazında şekillendirilmiştir. Hazırlanan numunelerin termal ve elektriksel özelliklerini incelemek için FT-IR ve XRD analizleri gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan numunelerin iletkenlik ölçümleri, Şekil 1’de gösterilen deney düzeneğinde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. İletkenlik test düzeneği

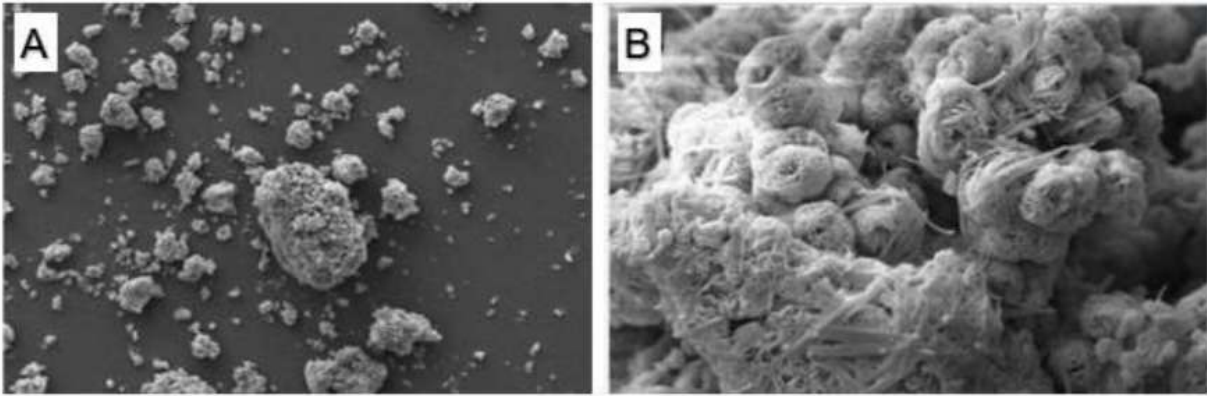
3. Bulgular ve İrdeleme

Deneyisel çalışmalarda elde edilen MAX fazlarının X-Işını kırınım desenleri Şekil 2’de görülmektedir. Demir oksit, metalik alüminyum ve karbonun reaksiyonu sonucunda elde Fe_2AlC_2 MAX fazının elde edildiği görülmektedir. İstenilen MAX fazının yanı sıra yan faz olarak Fe_3Al ve $\text{Fe}_2\text{Al}_{5.6}$ fazlarının da oluştuğu gözlenmiştir. Ayrıca Metalotermik reaksiyonu ürünü olarak açığa çıkan Al_2O_3 ’e ait piklerin de varlığı beklenildiği üzere görülmektedir.

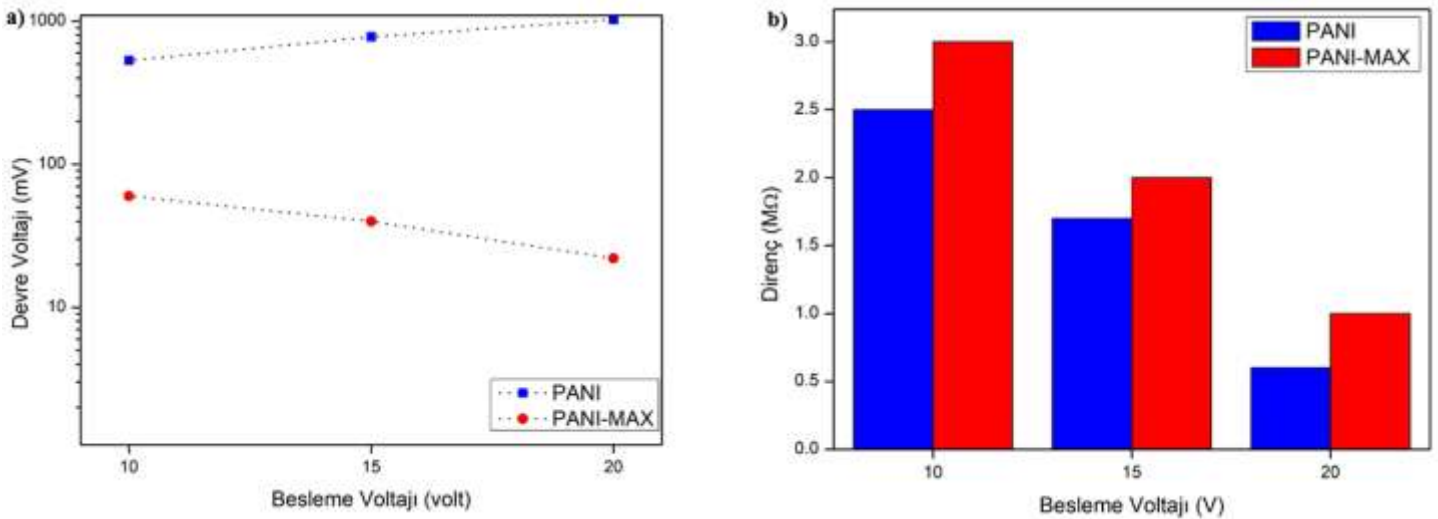
Şekil 2. Sentezlenen MAX fazının XRD deseni

Şekil 3'te verilen SEM görüntüsü, polianilin polimerinin parçacık boyutlarının oldukça küçük olduğunu ve homojen olmayan bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Parçacıklar düzensiz, yuvarlak ve gözenekli bir yapıya sahiptir. Bu özellikler, polianilin için tipik olup, yüksek yüzey alanı ve dolayısıyla daha iyi elektriksel ve kimyasal özellikler sunulabileceğini gösterir. Şekil 3.B'de verilen SEM görüntüsü, Polianilin parçacıkları küçük ve heterojen bir dağılım göstermektedir. Parçacıkların küresel, düzensiz ve lifsi yapıları bulunmaktadır. Lifsi yapılar, elektriksel iletkenliği artırabilir. Yüksek yüzey alanı, elektriksel iletkenlik ve kimyasal özelliklere katkı sağlayabilir.

Şekil 3: Sentezlenen PANI'ye ait elektron mikroskobu görüntüsü A) 500X, B) 2500X

PANI malzemesi, artan besleme voltajıyla birlikte devre voltajını artırıyor (Şekil 4a). Bu durum, PANI'nin elektriksel performans açısından daha istikrarlı bir yapı sergilediğini gösterebilir. PANI-MAX ise tersine, besleme voltajı arttıkça devre voltajını düşürüyor. Bu durum, bu malzemenin yüksek voltajlarda farklı bir davranış sergilediğini gösteriyor. PANI ve MAX'lı PANI malzemenin voltaj değişimlerine farklı tepkiler verdiği ve PANI'nin yüksek voltajlarda daha stabil bir performans sunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4: a) Kompozitlerin besleme-devre voltajı grafiği, b) direnç-besleme voltajı grafiği

PANI-MAX kompozitinin direnci, her voltaj seviyesinde PANI'ye kıyasla daha yüksek sonuç vermiştir (Şekil 4b). Ancak her iki malzemenin de direnci, artan besleme voltaj ile düşme eğilimi gösteriyor. Bu durum, PANI-MAX'in daha dirençli bir malzeme olduğunu, ancak her iki malzemenin de yüksek voltajlarda daha az direnç gösterdiğini ortaya koyuyor. Özellikle 20V'da her iki malzemenin direncinde belirgin bir düşüş gözlemleniyor, bu da yüksek voltajların malzemelerin direnç özelliklerini önemli ölçüde etkilediğini gösteriyor. Özetle; PANI- MAX malzemesi daha yüksek bir direnç sunarken, her iki malzeme grubu voltaj arttıkça direnç kaybına uğramaktadır.

4. Sonuçlar

Bu çalışmada, MAX fazları ve polianilin (PANI) polimerinden elde edilen kompozit malzemeler sentezlenmiş ve özellikleri incelenmiştir. MAX fazlarının yüksek sıcaklık stabilitesi, termal iletkenlik ve elektromanyetik ekranlama özellikleri sunduğu; PANI'nin ise esnekliği, çevresel dayanıklılığı ve ayarlanabilir elektriksel özellikleri ile öne çıktığı görülmüştür. XRD analizleri, istenen MAX fazlarının yanında yan fazların da oluştuğunu göstermiştir. SEM görüntüleri, PANI'nin gözenekli ve lifsi yapısının yüksek yüzey alanı sunarak iletkenliği artırabileceğini ortaya koymuştur. Elektriksel ölçümlerde, PANI-MAX kompozitleri daha yüksek direnç sergilemiş, ancak her iki malzeme de artan voltajda direnç kaybı göstermiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma, PANI-MAX kompozitlerinin elektromanyetik girişim koruması ve termal yönetim gereksinimlerini karşılayabilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Optimize edilmiş sentez yöntemleriyle, bu malzemelerin endüstriyel uygulamalarda daha yaygın kullanılması beklenmektedir.

5. Teşekkür

Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: FLÖ-2023-10811. Ayrıca 2209-B - Üniversite Öğrencileri Sanayiye Yönelik Araştırma Projeleri Desteği Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından da desteklenmiştir.

Kaynakça

- Bai, Y., Zhang, C., & Wang, X. (2014). “Modeling of the thermo-mechanical fatigue behavior of nickel-based superalloys”. *International Journal of Plasticity*, 56, 31–45. <https://doi.org/10.1016/j.ijplas.2014.01.006>
- Li, X., Ding, H., & Ma, F. (2018). “Enhanced fatigue strength and reliability of materials: A novel analytical model”. *Scientific Reports*, 8(1), 1–12. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-26256-0>
- Megha, R., Ravikiran, Y., Kumari, S., Chandrasekhar, T., & Thomas, S. (2017). “Optimized Polyaniline-transition metal oxide composites: a comparative study of alternating current conductivity via correlated barrier hopping model”. *Polymer Composites*, 39(10), 3545-3555. <https://doi.org/10.1002/pc.24375>
- Orhun, Z. (2023). “Design of dual-conductive polyacrylonitrile-based composite nanofiber: synergistic effect of copper nanoparticles decorated-boron nitride and polyaniline”. *Polymer Composites*, 45(3), 2685-2700. <https://doi.org/10.1002/pc.27948>
- Takai, Z., Mustafa, M., & Asman, S. (2018). “Preparation of high performance conductive polyaniline magnetite (pani/fe₃o₄) nanocomposites by sol-gel method”. *Asian Journal of Chemistry*, 30(12), 2625-2630. <https://doi.org/10.14233/ajchem.2018.21473>
- Zhang, Y., Qiu, M., Yu, Y., Wen, B., & Cheng, L. (2016). “A novel polyaniline-coated bagasse fiber composite with core-shell heterostructure provides effective electromagnetic shielding performance”. *Acs Applied Materials & Interfaces*, 9(1), 809-818. <https://doi.org/10.1021/acsami.6b11989>
- Zhang, Y., Yang, Z., & Wen, B. (2019). “An ingenious strategy to construct helical structure with excellent electromagnetic shielding performance”. *Advanced Materials Interfaces*, 6(11). <https://doi.org/10.1002/admi.201900375>
- Zhao, H., Hou, L., Bi, S., & Lu, Y. (2017). “Enhanced x-band electromagnetic-interference shielding performance of layer-structured fabric-supported polyaniline/cobalt-nickel coatings”. *Acs Applied Materials & Interfaces*, 9(38), 33059-33070. <https://doi.org/10.1021/acsami.7b07941>

LSTM TABANLI ÖZELLİK ÇIKARMA VE REGRESYON MODELLERİYLE TURİZM TALEP TAHMİNİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

R&D Engineer, Sadi Güzel

0009-0005-0165-1985

sadi.guzel@caretta.net

Caretta R&D Center, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr., Metin Zontul

0000-0002-7557-2981

metinzontul@sivas.edu.tr

Sivas Science and Technology University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Computer Engineering, Sivas, Türkiye

Dr., İlkey Yelmen

0000-0002-1684-9717

ilkay.yelmen@istinye.edu.tr

İstinye University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Computer Engineering, İstanbul, Türkiye

Özet

Turizm talep tahmini, havayolu endüstrisinde maliyetleri yönetmek ve fiyat değişikliklerinden kaynaklanan riskleri azaltmak için önemlidir. Bilet fiyatları, talep, tarih ve sezon gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu koşullar altında, tur talebi doğru bir şekilde tahmin edilmezse sık sık aşırı rezervasyon ve yetersiz rezervasyon riskleri ortaya çıkabilir. Aşırı rezervasyon, gerekli olandan daha fazla biletin rezervasyon yapılması anlamına gelir ve bu da artan cezalarla sonuçlanır. Buna karşılık, yetersiz rezervasyon, son dakika rezervasyonları için daha yüksek bilet fiyatları ödemeyi gerektiren daha az biletin rezervasyon yapılması anlamına gelir. Bu çalışma, tahmin doğruluğunu artırmak için LSTM ağlarını kullanan bir zaman serisi modeli oluşturmaktadır. Elde edilen özellikler, XGB Regressor, MLP Regressor ve Gradient Boosting Regressor gibi çeşitli regresyon modellerini eğitmek için kullanılmıştır. Testler, LSTM özelliklerine sahip regresyon modellerinin, yalnızca LSTM modellerine göre daha iyi sonuçlar, tahminler ve daha az hata verdiğini göstermiştir. Tüm modellerin R^2 değerleri yaklaşık 0.95 iken, MSE (yaklaşık 0.007) ve MAPE (yaklaşık 0.07) hata değerleri, yalnızca LSTM modeline kıyasla (sırasıyla 0.290 ve 1.698) daha düşüktür. Bu yenilikçi hibrit model, aşırı rezervasyon ve yetersiz rezervasyon risklerini minimize etmek isteyen seyahat şirketleri için değerlidir; bu da verimliliği korumaya ve maliyetleri tasarruf etmeye yardımcı olur.

Anahtar Kelimeler: Turizm Talep Tahminleme, LSTM Öznitelik Çıkarımı, Regresyon Modelleri.

IMPROVING TOURISM DEMAND FORECASTING WITH LSTM-BASED FEATURE EXTRACTION AND REGRESSION MODELS

Abstract

Tourism demand forecasting is important in the airline industry to manage costs and reduce risks arising from changing prices. Ticket prices can vary depending on many factors, such as demand, date, and season. Under these conditions, frequent overbooking and underbooking risks can occur if tour demand is not forecasted precisely. Overbooking means more tickets will be booked than necessary resulting in an increasing penalty. In contrast, underbooking means fewer tickets will be booked than that resulting in results in having to pay higher ticket prices for last-minute reservations. This study builds a time series model that uses Long Short-Term Memory (LSTM) networks to improve prediction accuracy. The extracted features were used to train various regression models such as XGB Regressor, MLP Regressor, and Gradient Boosting Regressor. Tests have shown that regression models with LSTM features give better results, predictions, and fewer errors than those with LSTM models alone. R2 values of all models are around 0.95 but MSE (around 0.007) and MAPE (around 0.07) error values are less than the LSTM alone model (0.290 and 1.698 respectively). This novel hybrid model is valuable for travel companies looking to minimize risks of overbooking and underbooking, helping to maintain efficiency and save costs.

Keywords: Tourism Demand Forecasting, LSTM Feature Extraction, Regression Models.

1. Introduction

One of the biggest cost items in tourism tours is air transportation expenses. Dynamic pricing is common in the airline industry, meaning ticket prices change constantly depending on various factors such as demand, date, and season. If tour demand is not estimated correctly, two major risks arise: Overbooking Risk and Underbooking Risk. If the tour company overestimates demand, it will book more tickets than necessary. This results in increasing penalties for unsold tickets as the tour date approaches. If the company underestimates demand, it will not book enough tickets. This results in having to pay higher ticket prices for last-minute reservations in the face of increased demand, and tours will exceed their planned price. For these reasons, accurate demand estimates are vital for tour companies (Song and Witt; 2012).

Tourism demand forecasting has received important attention recently because of its importance in strategic planning and decision-making. Progresses in artificial intelligence, machine learning, and deep learning methods have supported new tools to forecast demand more accurately. Traditional methods such as time series and regression models are widely used but often struggle to account for complex patterns and relationships in data. Therefore, researchers have turned to advanced techniques such as neural networks and hybrid models to overcome these limitations and increase forecast reliability.

Researchers have used a variety of models to forecast tourism demand. Early studies emphasized econometric and statistical approaches, as discussed by Börjesson (2014). His study evaluated the effectiveness of the Swedish Sampers model in forecasting high-speed rail (HSR) demand by analyzing travel time elasticities. Advanced models using transformations such as the Box-Cox method are flexible models that provide better results than the traditional Sampers model.

Recently, Machine learning and deep learning methods have been increasingly employed to address the complexities of tourism demand. For instance, Rodrigues et al. (2019) offered deep learning models that integrate unstructured text data with time-series data, using attention mechanisms to advance forecasting accuracy. Their work illustrated the value of combining diverse data sources for demand prediction, as proved by decreased prediction errors in taxi demand forecasting for event areas.

A similar study used search intensity indices in deep learning frameworks to predict monthly tourist arrivals. These models outperformed classical artificial neural networks and support vector machines, demonstrating the benefit of feature selection in improving prediction accuracy.

For the requirement for advanced models, Kulshrestha et al. (2020) proposed a Bayesian Bidirectional LSTM (BBiLSTM) network optimized for tourism demand data. Their model notably outperformed existing

models, like Support Vector Regression and LSTM, disclosing the potential of Bayesian optimization in deep learning.

Besides deep learning advancements, researchers like Xie et al. (2021) have integrated big data into forecasting models. Their LSSVR-GSA model employed search query data and economic indicators to obtain high accuracy in predicting cruise tourism demand in China. This study emphasizes the importance of incorporating external factors and optimizing model parameters to improve predictive performance.

Xu et al. (2023) further enhanced the domain by proposing temporal heterogeneity and model interpretability in tourism demand forecasting. Their approach developed using an encoder-decoder architecture with attention mechanisms offered insights into the temporal persistence and influencing factors, providing practical suggestions for tourism managers.

Briefly, despite traditional statistical and econometric methods laying the foundation for tourism demand forecasting, recent improvements in machine learning and deep learning have enabled more flexible, precise, and intelligible models. This study proposes a new hybrid approach that combines the strengths of deep learning and traditional machine learning by integrating LSTM networks as feature extractors with regression models. This approach provides a robust framework for accurate demand forecasting by addressing the challenges of temporal dependency and feature representation.

2. LSTM Network

Long Short-Term Memory Networks (LSTMs) are the type of sequential deep-learning neural network that enables information to be maintained over time. LSTMs, a special form of Recurrent Neural Networks (RNN), effectively solve the vanishing gradient problem often encountered in traditional RNNs. LSTMs developed by Hochreiter and Schmidhuber were specially designed to overcome challenges associated with traditional RNNs and machine learning algorithms, as shown in Fig. 1. (Salamanis et al.; 2022).

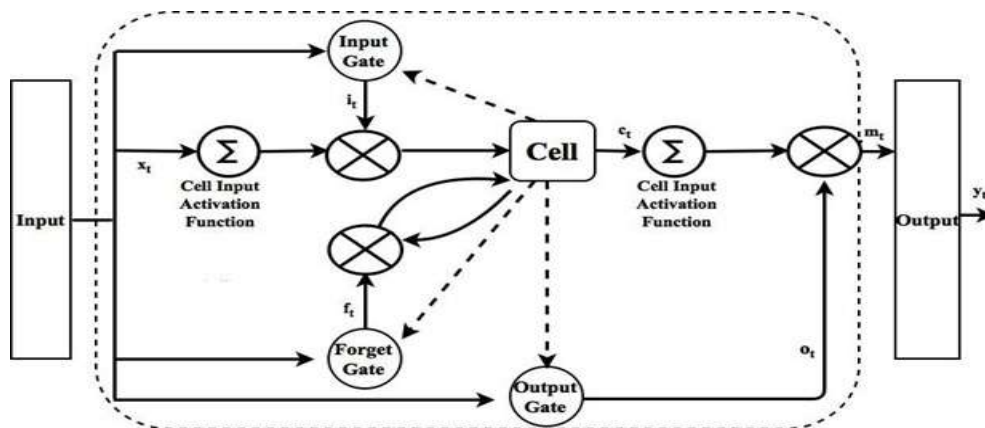

Fig.1 LSTM Architecture

3. Experiments and Results

A multivariate time series model was designed and constructed to evaluate the proposed tourism demand forecasting approach. The primary goal was to forecast cumulative sales (number of orders divided by tour capacity) for the upcoming week by using historical data. The input features for the model consisted of cumulative sales over previous weeks, the number of days left until the tour start date, and exchange rates for EUR and USD as shown in Fig. 2.

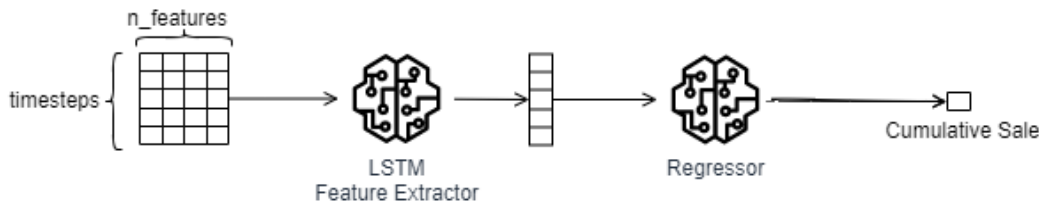

Fig. 2. Model Architecture

The LSTM-based model was used as a feature extractor due to its ability to capture temporal patterns and dependencies in sequential data whose statistics are given in Table 1 below. The architecture consisted of two LSTM layers, each of which consisted of 64 hidden units, followed by a fully connected layer. A time step parameter of five weeks was selected, allowing the model to process sequential data spanning five weeks. Adam optimizer was used for training with a learning rate of 0.001 and 20 epochs using a batch size of 256 (See Table 2 below). The features extracted by LSTM were then used as input to train regression models such as XGBRegressor, MLPRegressor, and GradientBoostingRegressor, selected for their ability to deal with complex relationships in the data and their supplemental strengths in regression tasks.

Table 1. Dataset statistics

Unique customers	29725
Unique Tours	2171
Orders	16530

Table 2. Hyperparameters for Feature Extractor

input_size	4
hidden_size	64
output_size	1
num_layers(LSTM)	2
batch_size	256
timesteps	5
num_epochs	20
optimizer	Adam
learning_rate	0.001

The results disclosed that the regression models trained on the features generated by LSTM outperformed the LSTM model having a test MSE of 0.29. Using the representations extracted by the LSTM feature extractor, all three regression models (XGB Regressor, MLP Regressor, and Gradient Boosting Regressor) achieved significantly better performance (See Table 3 below).

Table 3. Regression Model Results for Test Dataset

Model	MSE	MAPE	R ²
LSTM	0.290	1.698	0.954
XGB Regressor	0.007	0.073	0.955
MLP Regressor	0.007	0.073	0.955
Gradient Boosting Regressor	0.007	0.078	0.959

4. Conclusion

This study illustrated the effectiveness of LSTM networks as feature extractors for tourism demand forecasting. The proposed model used multivariate time series data containing critical features such as cumulative sales, tour start date, and exchange rates. The LSTM-based feature extractor enabled the generation of vigorous representations used to train multiple regression models.

Among the regression models tested, the XGB Regressor, MLP Regressor, and Gradient Boosting Regressor showed superior performance compared to the LSTM models used alone, carrying out high prediction accuracy and lower Mean Square Error (MSE) and Mean Absolute Percentage Error (MAPE) scores. In particular, the combination of LSTM and regression models achieved an R² value of approximately 0.96, indicating a strong correlation between forecasted and actual demand.

Future studies could utilize additional variables including competitor pricing data, macroeconomic indicators, and consumer confidence based on social media.

References

- Hamad, K., & Obaid, L. (2022). Tour-based travel demand forecasting model for a university campus. *Transport Policy*, 117, 118-137.
- Xie, G., Qian, Y., & Wang, S. (2021). Forecasting Chinese cruise tourism demand with big data: An optimized machine learning approach. *Tourism Management*, 82, 104208.
- Börjesson, M. (2014). Forecasting demand for high-speed rail. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 70, 81-92.
- Rodrigues, F., Markou, I., & Pereira, F. C. (2019). Combining time-series and textual data for taxi demand prediction in event areas: A deep learning approach. *Information Fusion*, 49, 120-129.
- Law, R., Li, G., Fong, D. K. C., & Han, X. (2019). Tourism demand forecasting: A deep learning approach. *Annals of tourism research*, 75, 410-423.
- Xu, S., Liu, Y., & Jin, C. (2023). Forecasting daily tourism demand with multiple factors. *Annals of Tourism Research*, 103, 103675.
- Kulshrestha, A., Krishnaswamy, V., & Sharma, M. (2020). Bayesian BILSTM approach for tourism demand forecasting. *Annals of tourism research*, 83, 102925.
- Song, H., & Witt, S. F. (2012). *Tourism demand modeling and forecasting*. Routledge.
- Salamanis, A., Xanthopoulou, G., Kehagias, D., & Tzovaras, D. (2022). LSTM-based deep learning models for long-term tourism demand forecasting. *Electronics*, 11(22), 3681.

DERİN ÖĞRENME MODELLERİ İLE İNVAZİV OLMAYAN FENOTİP TAHMİNİ

Umay Gülfem Elgün Çiftcioğlu¹, ORCID: 0000-0003-4836-237X,
Doç. Dr. Özkan Ufuk Nalbantoğlu¹, ORCID: 0000-0002-2278-7786
gulfemelgun@gmail.com

¹ Erciyes Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, Kayseri, Türkiye

Özet

Bağırsak mikrobiyomu, hastalık tanı ve tedavisi ile ilgili sağladığı hayati bilgilerle insan sağlığında önemli bir rol oynamaktadır. İnvaziv olmayan hastalık sınıflandırması veya tahmini, veri kümeleri üzerinde bir model geliştirme ve ardından geliştirilen model yoluyla numuneleri uygun hastalık alt tiplerine etiketleme süreçlerini içerir. Derin öğrenmenin (DL) temel amacı, çok çeşitli veri türleri üzerindeki olasılık dağılımlarını temsil eden zengin, hiyerarşik bilgileri keşfetmektir. Bu amaçla DL, mikrobiyom hatlarını tamamlayan yeni ve umut verici son teknoloji yaklaşımları mümkün kılar. Verilerin farklı özellikleri, derin modellerin anlamlı bilgi çıkarma yeteneğini etkileyebilir. Bu çalışmada, bağırsak mikrobiyom verilerinde sınıflandırma doğruluğunu artırmak için DL yöntemleri uygulanmıştır. İltihaplı Bağırsak Hastalığı (İBH) mikrobiyom veri kümesi üzerinde Otokodlayıcı temelli bir yöntem kullanılarak öznelik çıkarımı yapıldıktan sonra, Rastgele Orman (RF), Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) veya Evrişimli Sinir Ağı (CNN) sınıflandırıcıları kullanılmış, analizlerin karşılaştırılmalı sonuçları raporlanmıştır. Sonuçlara göre, otokodlayıcı ile birlikte sinir ağı tabanlı MLP (%92.6 doğruluk) ve CNN (%93.1 doğruluk) sınıflandırıcılarının kullanımı, İBH ve sağlıklı kontrol verilerini ayırt etmekte, geleneksel RF (%85 doğruluk) sınıflandırıcısına göre daha üstün performans göstermiştir. Çalışmada kullanılan yöntemler, modern veri biliminde boyut azaltma ve sınıflandırma doğruluğunu artırma konusunda önemli avantajlar sunmaktadır. Bu çalışma, DL modellerinin bağırsak mikrobiyomu ve sağlık arasındaki ilişkileri yüksek doğrulukla analiz etme potansiyelini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Derin öğrenme, Bağırsak mikrobiyomu, Otokodlayıcı, Çok Katmanlı Algılayıcı, Evrişimli Sinir Ağı

DEEP LEARNING MODELS FOR NON-INVASIVE PHENOTYPE PREDICTION

Abstract

The gut microbiome plays an important role in human health by providing vital information regarding disease diagnosis and prognosis. Non-invasive disease classification or prediction involves the processes of developing a model on datasets, and afterward labeling samples into appropriate disease subtypes through the developed model. The main goal of deep learning (DL) is to discover rich, hierarchical information representing probability distributions on a wide range of data types. To this end, DL enables new and promising state-of-the-art approaches that enhance the understanding of microbiome dynamics. Different characteristics of the data may affect the ability of deep models to extract meaningful information. In this study, DL methods were employed to enhance the classification accuracy in gut microbiome data. Following the process of feature extraction employing an autoencoder-based method on the Inflammatory Bowel Disease (IBD) microbiome dataset, classification was performed utilizing Random Forest (RF), Multilayer Perceptron (MLP), or Convolutional Neural Network (CNN) classifiers, and the comparative results of the analyzes were reported. According to the results, the use of neural network-based MLP (92.6% accuracy) and CNN (93.1% accuracy) classifiers in conjunction with an autoencoder demonstrated superior performance in distinguishing IBD and healthy control data compared to the traditional RF (85% accuracy) classifier. The methods employed in the study offer significant advantages in terms of dimensionality reduction and enhancement of classification accuracy in metagenomic datasets. This research highlights the potential of DL models to analyze the relationships between the gut microbiome and health with high precision.

Keywords: Deep Learning, Gut Microbiome, Autoencoder, Multi Layer Perceptron, Convolutional Neural Network

1. GİRİŞ

Bağırsak mikrobiyomu; virüs, bakteri, mantar gibi trilyonlarca mikroorganizmanın dahili ile oluşur ve bağışıklık ve sindirim sistemi dahil olmak pek çok fizyolojik süreci etkiler [1]. Bağırsaktaki mikrobiyal topluluğun bileşimini, çeşitliliğini ve işlevlerini detaylı bir şekilde analiz etmek, mikrobiyomun insan sağlığı üzerindeki etkisini anlayabilmek için gereklidir. Dizileme teknolojilerindeki son gelişmeler, günümüzde araştırmacıların mikrobiyal toplulukların taksonomik ve fonksiyonel özellikleri hakkında detaylı bilgilere erişebilmesine olanak sağlamıştır [2]. Bağırsak mikrobiyomundaki dengesizlik, bileşiminde veya işlevinde gerçekleşen bozulmalar disbiyozis olarak tanımlanır. Çeşitli araştırmalar, mikrobiyota disbiyozisinin iltihaplı bağırsak hastalığı (İBH), kronik hastalıklar, obezite, diyabet ve nörodejeneratif bozukluklara kadar pek çok hastalığın patogeneğinde rol oynadığını öne sürmektedir [3-5]. Birçok hastalık için, doğru ve zamanında tanı, büyük önem taşımaktadır. Örneğin, farklı çalışmalarda İBH ve kolorektal kanserin (KK) ilişkili olduğu, ayrıca İBH'nin her iki ana türündeki (Crohn hastalığı (CH) ve Ülseratif Kolit (ÜK)) kronik inflamasyonun KK, ince bağırsak adenokarsinomu ve intestinal lenfoma gibi diğer gastrointestinal (GI) hastalıkların gelişmesine yol açabileceği vurgulanmıştır [6, 7]. Bu durum İBH'li bireylerin genel hayat kalitelerini etkileyebilmekte ve yaşam sürelerini azaltabilmektedir. Klinik tanı prosedürleri, yanlış negatif ve pozitifler, pahalılık ve hastanın işlem sonrası deneyimlediği yan etkiler gibi birtakım olumsuzluklardan mustarıptir [8,9]. Bununla birlikte, kolonoskopi gibi birçok klinik teşhis uygulaması yalnızca hastane ortamında gerçekleştirilebilmektedir. Fakat bağırsak mikrobiyomu analizi, kompakt bir test kiti ile hastalara kendi evlerinde örnek verme şansı sunabilir, böylece gereken örnekleri toplamak nispeten daha olacak ve hastane masrafları azaltılabilecektir. Bu değerlendirmeler göz önünde bulundurularak, dışkı örneklerinden bağırsak mikroplarının analiz edilmesinin, özellikle GI hastalıkları tespit etmekte etkili ve invaziv olmayan bir yaklaşım sunabileceği fikri giderek daha fazla destek kazanmaktadır.

Derin öğrenmenin (DL) temel amacı, doğal görüntüler, doğal dil yapısındaki semboller, konuşmayı içeren ses dalga biçimleri ve mikrobiyom verileri gibi yapay zekâ uygulamalarında karşılaşılan veri türleri üzerinde olasılık dağılımlarını temsil eden zengin, hiyerarşik modelleri keşfetmektir. DL, mikrobiyom çalışmalarında genellikle fenotip belirleme (çevresel veya konak fenotipini tahmin etme), mikrobiyal özellik sınıflandırması (mikrobiyotanın bolluğunu, çeşitliliğini veya dağılımını belirleme), mikrobiyomun bileşenleri arasındaki karmaşık fiziksel ve kimyasal etkileşimleri inceleme ve mikrobiyomun bileşimindeki değişiklikleri izleme gibi birçok farklı görev için kullanılmaktadır [10]. Mikrobiyomla ilgili araştırmalarda, mikroplar ve konağın sağlık durumu arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için birtakım analizler yapılması gerekmektedir ancak biyolojik veriler karmaşık ve hiyerarşiktir ve bu sebeple basit analiz araçlarıyla önemli bilgiler elde edilmesi kolay

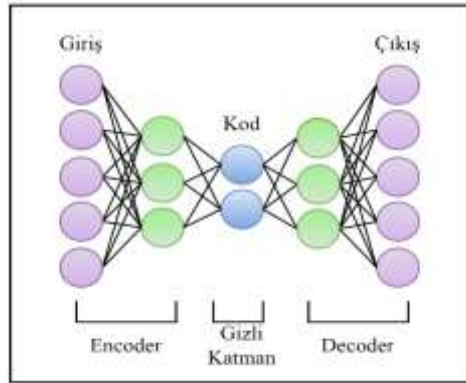
değildir. Bu sebeple bu çalışmada desenleri otomatik olarak keşfetme konusunda, geleneksel yöntemlere kıyasla çeşitli avantajlar sağlayan DL yaklaşımları kullanılmış, İBH için genel mikrobiyom manzarasını modelleyerek mikrobiyom ilişkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve fenotip tahminini bir adım ileri taşımak amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılacak veri setinin temini için, İBH veri kümesine [11] ait Fastq formatındaki ham metagenom dizileme verileri ENA moleküler veri tabanından [12] indirilmiştir. Taksonomik profilleri tespit etmek amacıyla MetaPhlan 3.0 programıyla işlenerek taksonomik öznitelikler oluşturulmuştur. Yapılan işlemler sonucu 228 sağlıklı kontrol, 69 Crohn Hastalığı ve 242 Ülseratif Kolit olmak üzere toplamda 539 örnek için 782 öznitelik içeren İBH veri kümesi elde edilmiştir.

Öznitelik çıkarımı için DL uygulamalarında sıklıkla kullanılan geleneksel yaklaşımlardan biri olan otokodlayıcı (Autoencoders) [13] kullanılmıştır. Otokodlayıcı, genellikle giriş verisinin çıktılarla eşit sayıda veri içerdiği özel bir sinir ağı çeşididir. Bir otokodlayıcı, temel olarak aşağıdaki görevleri gerçekleştiren bir encoder (kodlayıcı) ve bir decoder (kod çözücü) olmak üzere iki ağıdan oluşur:

- Encoder: Yüksek boyutlu girdi verilerini, girdiden daha düşük boyutlara sahip olan bir gizli uzayda sıkıştırır.
- Decoder: Gizli uzaydan gelen giriş verilerini yeniden oluşturmaya çalışır.

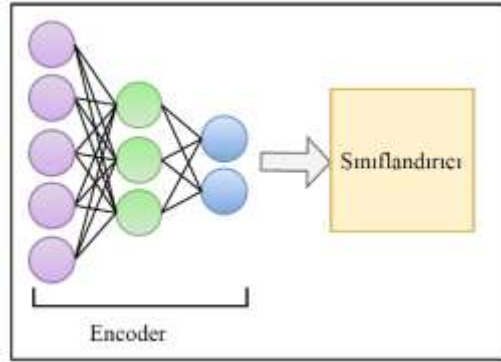

Şekil 1. Otokodlayıcı mimarisi.

Otokodlayıcılar geri yayılıma dayalı denetimsiz bir öğrenme algoritması kullanılarak eğitilir. Encoder algoritması, girdi değerlerini bir gizli uzay temsiline (kod) sıkıştırırken, decoder, girdiyi gizli uzaydan yeniden oluşturmaya çalışır. Bu işlemi yinelemeli olarak çalıştıran model, çıktı (yeniden oluşturulmuş) değerlerini mümkün olduğunca girdiye benzer tutacak bazı optimal parametreleri (ağırlıkları) bulacaktır. Kod çözüme işleminden sonra, çıktı vektörü girdi vektörüne (neredeyse bozulma olmadan) oldukça benzer bir şekilde temsil edilebilir. Otokodlayıcılar günümüzde, gelişmiş doğrusal olmayan veri filtreleme, gürültü giderme, boyut

azaltma ve veri mühendisliği gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır [14]. Otomatik kodlayıcıların pek çok farklı modifikasyonu vardır, en temel otomatik kodlayıcı mimarisi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Yapılan çalışmada ilk olarak ikili sınıflandırma (İBH veya sağlıklı kontrol) amacıyla ÜK ve CH verileri tek sınıfta birleştirilmiştir. Daha sonra orijinal İBH veri kümesi her bir özneteliği bir nöron olarak alınacak şekilde otokodlayıcıya verilmiş ve encoder aracılığı ile daha düşük bir nöron sayısı ile temsil edilerek gizli uzay temsiline sıkıştırılan veriler elde edilmiştir. İkinci aşamada ise sınıflandırma için iki farklı model (Multi Layer Perceptron, MLP [15]) ve (Convolutional Neural Network, CNN [16]) kullanılarak, bu daha az öznetelik içeren gizli uzaydan edinilen bilgilerle hastalığın başarılı bir şekilde sınıflandırılabilirliği ölçülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Önerilen modelin temel süreçleri.

Yapılan çalışmanın temel adımları aşağıdaki gibidir:

- Veri kümesinden eğitim ve test alt kümelerinin üretilmesi,
- Eğitim veri kümelerine otokodlayıcı yöntemi uygulanması,
- Otokodlayıcı modelindeki kodlanmış (encoder) verilerin kaydedilmesi,
- Bu kodlanmış gizli uzaydaki verilerin iki ayrı model kullanılarak sınıflandırılması

İBH veri kümesi her bir ağında (encoder ağı ve decoder ağı) ReLU aktivasyon fonksiyonlu üç katman içeren otokodlayıcı kullanılarak daha düşük boyutlu bir uzayda sıkıştırıldıktan sonra aynı öznetelik sayısınınca yeniden oluşturulmuştur. Otokodlayıcı modelinin katmanlarında bulunan nöron sayıları 782-391-196-391-782 olmak üzere gizli uzayda dört kat sıkıştırılmıştır. Otokodlayıcı eğitildikten sonra, encoder modeli (782-391-196) daha sonra sınıflandırıcılar ile kullanılmak üzere kaydedilmiştir.

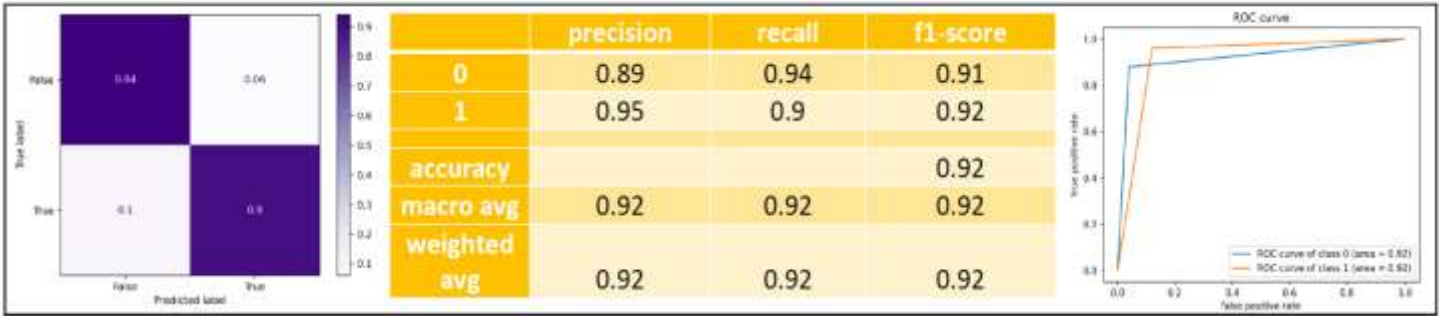
İki gizli katmanında ReLU ve çıkış katmanında sigmoid aktivasyon fonksiyonu kullanılarak oluşturulan MLP ve 3 evrişimli katmanında ReLU ve düzleştirilmiş katmanında sigmoid aktivasyon fonksiyonu kullanılarak tam bağlı katmana beslenen CNN sınıflandırıcı modelleri, encoder ağından gelen verileri sınıflandırmak için kullanılmış ve bu AutoMLP ve AutoCNN olmak üzere iki farklı model elde edilmiştir.

3. ANALİZ SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Python programlama dili, sklearn ve tensorflow keras kütüphaneleri kullanılarak İBH veri kümesinde analizi yapılan yöntemlerin sonuçları bu bölümde verilmiştir. Her yöntem için veri kümesi %20 oranında test ve %80 oranında eğitim kümesi olacak şekilde ayrılarak kullanılmıştır.

3.1. AutoMLP için Analiz Sonuçları

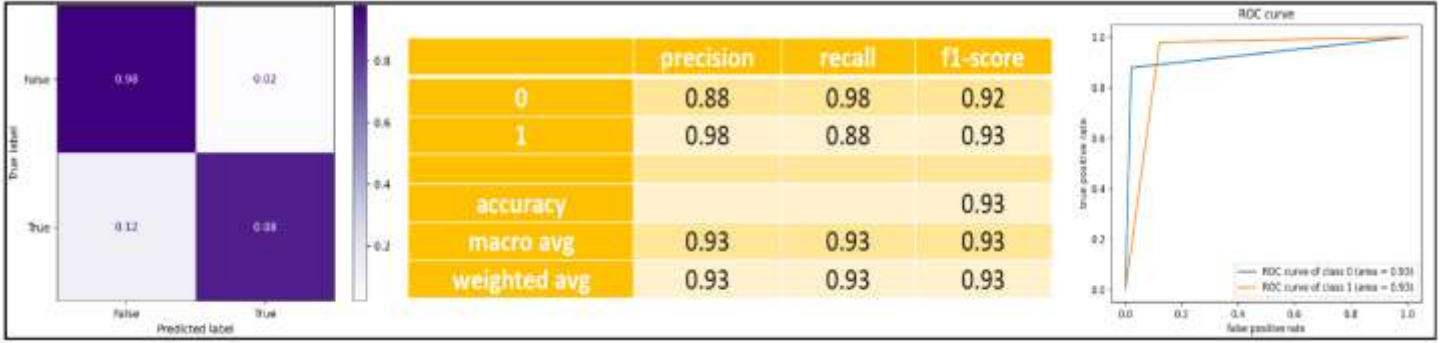
Geliştirilen modelin İBH veri kümesi üzerindeki sınıflandırma sonuçları Şekil 3'te detaylı bir şekilde sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, encoder ve MLP (Multi-Layer Perceptron) ağlarının kombinasyonu ile tasarlanan sınıflandırma modelinin, İBH veri kümesindeki hasta ve sağlıklı kontrol örneklerini ayırt etmek hususunda %90'ın üzerinde bir oranla başarı sağlamıştır. Bu başarı, modelin özellikle mikrobiyom verilerindeki karmaşık ilişkileri etkili bir şekilde işleyebildiğini ve örüntüleri doğru bir şekilde öğrenerek sınıflandırma için kullanabildiğini göstermektedir. Encoder ağı, verilerin boyutunu düşürerek temel özellikleri daha anlamlı bir şekilde temsil ederken, MLP ağı bu özellikleri sınıflandırma görevine uygun bir şekilde analiz edebilmiştir.

Şekil 3. AutoMLP için sınıflandırma analizi sonuçları.

3.2. AutoCNN için Analiz Sonuçları

AutoCNN modeli için İBH veri kümesi ile yapılan analiz sonuçları Şekil 4'te gösterilmektedir. İBH verileri ile eğitilen encoder ve CNN sınıflandırıcısı ile oluşturulan model, veri kümesindeki hasta ve sağlıklı kontrol örneklerini %93 doğruluk oranıyla başarılı bir şekilde ayırt edebilmiştir. Encoder ağı, veri setindeki temel özellikleri anlamlı ve sıkıştırılmış bir şekilde temsil ederek, CNN tabanlı sınıflandırıcının öğrenme sürecini kolaylaştırmıştır. CNN sınıflandırıcısı ise bu temsil edilen özellikleri analiz ederek mikrobiyom verileri içindeki ince örüntüleri ayırt edebilmiştir. Sonuç olarak, encoder ve CNN sınıflandırıcısından oluşan bu model, İBH gibi karmaşık hastalıkları tanımlamada güçlü bir yaklaşım sunmaktadır. %93 doğruluk oranı ile geliştirilen modelin, mikrobiyom temelli hastalık sınıflandırmalarında genel sağlıktan hastalığa geçişi tanımlayabilecek potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca İBH için değil, diğer mikrobiyom temelli hastalıkların analizi ve sınıflandırılması için de umut verici bir çerçeve sunmaktadır.

Şekil 4. AutoCNN için sınıflandırma analizi sonuçları

3.3. İBH Veri Kümesi Üzerinde Farklı Modeller için Sınıflandırma Doğruluğunun Karşılaştırılması

Farklı modellerin İBH veri kümesi üzerindeki sınıflandırma doğruluk oranları Şekil 5'te özetlenmiştir.

Şekil 5. Farklı modeller için sınıflandırma doğruluğu sonuçları.

RF modeli, %85 doğruluk oranıyla temel bir benchmark olarak değerlendirilmiştir. Ancak, AutoMLP ve AutoCNN' e benzer şekilde oluşturulan AutoRF, %81.48 doğruluk oranıyla beklenenden daha düşük bir performans sergilemiştir. Bu durum, RF modelinin otokodlayıcı tabanlı öznetelik çıkarma işlemi ile uyumlu olmayabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, AutoMLP ve AutoCNN modelleri, encoder temelli özellik çıkarma işlemlerinden önemli ölçüde faydalanmış ve diğer modellere göre daha yüksek doğruluk oranları ile üstün performans göstermiştir. Sonuçlar, geleneksel yöntemler ile otokodlayıcı temelli modeller arasındaki performans farkını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, mikrobiyom tabanlı sınıflandırma problemlerinde farklı modellerinin performansları karşılaştırılmış ve geliştirilen otokodlayıcı temelli yaklaşımlar değerlendirilmiştir. AutoCNN ve AutoMLP modellerinin, geleneksel yöntemlere kıyasla daha yüksek sınıflandırma doğruluk oranlarına ulaşmasının sebebi sinir ağı temelli sınıflandırıcıların yine bir çeşit sinir ağı olan otokodlayıcının tamamlayıcısı olarak daha iyi çalışması şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar, derin öğrenme tabanlı modellerin, mikrobiyom verileri gibi

karmaşık biyolojik veri türlerini anlamada ve sınıflandırmada oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu yöntemlerin potansiyelini daha iyi anlayabilmek için bazı iyileştirmelere ve daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İlk olarak mikrobiyom verilerinin çeşitliliklerini kapsayacak şekilde daha geniş bir veri havuzu oluşturulmalı, ikinci olarak ise modellerin performansı farklı hastalıklardan daha kapsamlı veri kümeleri üzerinde de test edilmelidir. Bu maddeler, modellerin genelleştirilebilirliğini artırmak ve klinik uygulamalara dönüştürmek için modele güvenirliliği artıracak önemli parametreler olarak eklenebilir. Ayrıca, mikrobiyomun yalnızca taksonomik yapısını değil, aynı zamanda fonksiyonel bilgilerini de içerecek şekilde model eğitiminin yeni veriler ile genişletilmesi, sınıflandırma performansını artırmaya yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

1. Nicholson, J.K., Holmes, E., and Kinross, J.V., 2012. Host-Gut Microbiota Metabolic Interactions, *Science*, 336(6086):1262–1267.
2. Jimenez, B.G., Munoz, J., Cabello, S., Medina, J., and Wilkinson, M.D., 2021. Predicting microbiomes through a deep latent space, *Bioinformatics*, 37(10):1444–1451.
3. Quaglio, A.E.V. and Grillo, T.G.v., 2022. Gut microbiota, inflammatory bowel disease and colorectal cancer, *World Journal of Gastroenterology*, 28(30):4053–4060.
4. Turnbaugh, P.J., Ley, R.E., and Mahowald, M.A.V., 2006. An obesity-associated gut microbiome with increased capacity for energy harvest, *Nature*, 444(7122):1027–1031
5. Ferreiro, A.L., Choi, J., Ryou, J., and Newcomer, E.P.v., 2023. Gut microbiome composition may be an indicator of preclinical Alzheimer’s disease, *Science Translational Medicine*, 15(700).
6. Kostic, A.D., Xavier, R.J., and Gevers, D., 2014. The Microbiome in Inflammatory Bowel Disease: Current Status and the Future Ahead, *Gastroenterology*, 146(6):1489–1499.
7. Nadeem, M.S., Kumar, V., Al-Abbasi, F.A., Kamal, M.A., and Anwar, F., 2020. Risk of colorectal cancer in inflammatory bowel diseases, *Seminars in Cancer Biology*, 64:51–60.
8. Mulenga, M. and Abdul Kareem, S.v., 2021. Feature Extension of Gut Microbiome Data for Deep Neural Network-Based Colorectal Cancer Classification, *IEEE Access*, 9:23565–23578.
9. Tarallo, S., Ferrero, G., and Gallo, G.v., 2019. Altered Fecal Small RNA Profiles in Colorectal Cancer Reflect Gut Microbiome Composition in Stool Samples, *mSystems*, 4(5).
10. Hernandez Medina, R. and Kutuzova, S.v., 2022. Machine learning and deep learning applications in microbiome research, *ISME Communications*, 2(1).
11. Nielsen, H.B., Almeida, M., and Juncker, A.S.v., 2014. Identification and assembly of genomes and genetic elements in complex metagenomic samples without using reference genomes, *Nat. Biotech.*, 32(8):822–828.
12. <https://www.ebi.ac.uk/ena/browser/view/PRJEB1220>.
13. Rumelhart, D.E. and McClelland, J.L., 1986. *Parallel Distributed Processing: Explorations in the Microstructure of Cognition: Foundations*, The MIT Press.
14. Karpinski, M., Khoma, V., vd., 2018. Autoencoder Neural Networks for Outlier Correction in ECG- Based Biometric Identification, 2018 IEEE 4th International Symposium on Wireless Systems within the International Conferences on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems (IDAACS-SWS), IEEE.
15. Popescu, M-C., Balas V., vd, 2009. Multilayer perceptron and neural networks, *WSEAS Transactions on Circuits and Systems*, 8, 579–588.
16. LeCun, Y., Bengio, Y., and Hinton, G., 2015. Deep learning, *Nature*, 521(7553):436–444.

MİKROBİYOM VERİLERİNDE ÖZİNİTELİK SEÇİMİ YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

Umay Gülfem Elgün Çiftcioğlu¹, ORCID: 0000-0003-4836-237X,

Doç. Dr. Özkan Ufuk Nalbantoğlu¹, ORCID: 0000-0002-2278-7786

gulfemelgun@gmail.com

¹ Erciyes Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, Kayseri, Türkiye

Özet

Bağırsak mikrobiyomunun sağlık ve hastalıkla ilişkisi, son yıllarda yapılan birçok çalışma tarafından vurgulanmaktadır. Bu çalışmalarda, sağlıklı ve hasta bireylerin bağırsak mikrobiyomunda farklılaşan bazı maddelerin ve özelliklerin çeşitli hastalıkların erken teşhisi veya tedavisi için biyolojik belirteç (biyobelirteç) olarak kullanılabileceği tespit edilmiştir. Potansiyel biyobelirteçlerin doğru bir şekilde tanımlanabilmesi, vücudun hastalık patogenezi süreçlerini anlayabilmek ve hastalığa özgü tedavi geliştirebilmek için önemlidir. Bu sebeple, yüksek boyutlu mikrobiyom verilerinde, bu az sayıda biyobelirtecin tespiti için sıklıkla öznelik seçimi algoritmalarına başvurulmaktadır. Bu çalışmada, gürbüz biyobelirteç keşfi için kullanılan Robust Principal Component Analysis (RPCA) yönteminin uygulaması gerçekleştirilmiş ve iltihaplı bağırsak hastalığı (İBH) veri kümesinde farklı öznelik seçimi yöntemleri ile karşılaştırmalı analizleri sunulmuştur. XGboost ve Rastgele Orman (RF) yöntemleri hem RPCA ile öznelik seçimi süreçlerine hem de sonrasında yapılacak sınıflandırma işlemlerine dahil edilerek sınıflandırma performansındaki değişim incelenmiştir. Ayrıca, Kuncheva indeksi kullanılarak, öznelik seçimi yöntemlerinin tutarlılık analizleri yapılmış ve RPCA yönteminde kullanılan çeşitli parametrelerin sınıflandırma doğruluğu ve tutarlılık performansına etkisi ölçülmüştür. Sonuçlar, RPCA yönteminin parametre değişiminden minimum seviyede etkilendiğini ve seçilen az sayıda biyobelirteçle (10 biyobelirteç için 0.758, 50 biyobelirteç için 0.821) dahi, XGboost (10 biyobelirteç için 0.726, 50 biyobelirteç için 0.801) ve RF'ye (10 biyobelirteç için 0.752, 50 biyobelirteç için 0.807) göre yüksek sınıflandırma doğruluğu ve tutarlılığı sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağırsak Mikrobiyomu, Öznelik Seçimi, Biyobelirteç Keşfi, Tutarlılık Analizi, Robust Principal Component Analysis

COMPARATIVE ANALYSIS OF FEATURE SELECTION METHODS IN MICROBIOME DATA

Abstract

The relationship between the gut microbiome and health and disease has been emphasized by many studies in recent years. These investigations have revealed that certain substances and features that differ in the gut microbiome of healthy and diseased individuals can serve as biological markers (biomarkers) for the early diagnosis or treatment of various diseases. The accurate identification of potential biomarkers is crucial for understanding the disease pathogenesis processes and developing disease-specific therapeutic strategies. For this reason, feature selection algorithms are frequently used to detect this limited set of biomarkers in high-dimensional microbiome data. In this research, the implementation of the Robust Principal Component Analysis (RPCA) method used for robust biomarker discovery was carried out, accompanied by comparative analysis involving different feature selection techniques within the context of the inflammatory bowel disease (IBD) dataset. The XGboost and Random Forest (RF) methods were employed in both the feature selection processes with RPCA and the subsequent classification procedures. Furthermore, a consistency analysis of the feature selection methodologies was conducted using the Kuncheva index, and the impact of different parameters employed in the RPCA method on both classification accuracy and consistency performance was assessed. The results indicate that RPCA method is minimally affected by parameter variations and even with a limited number of biomarkers (0.758 for 10 biomarkers, 0.821 for 50 biomarkers), it can achieve high classification accuracy and consistency compared to XGboost (0.726 for 10 biomarkers, 0.801 for 50 biomarkers) and RF methods (0.752 for 10 biomarkers, 0.807 for 50 biomarkers).

Keywords: Gut Microbiome, Feature Selection, Biomarker Discovery, Consistency Analysis, Robust Principal Component Analysis

1. GİRİŞ

Metagenom alanında biyobelirteçler, bağırsak mikrobiyomundaki fonksiyonel ve yapısal varyasyonların belirtileri olarak görülebilen, normal ve hastalıklı durumları ayırt edebilen, tedaviye verilecek yanıtları tahmin edip değerlendirebilen ve belirli hastalıkları ölçebilen göstergeler olarak tanımlanmaktadır [1]. Biyobelirteç tespiti, metagenomik verilerden klinik uygulamaya geçebilmenin bir yolu olarak düşünülebilir. Potansiyel biyobelirteçlerin doğru bir şekilde tanımlanabilmesi, vücudun hastalık patogenezi süreçlerini anlayabilmek ve hastalığa özgü tedavi geliştirebilmek için önemlidir. Mikrobiyal biyobelirteç keşfinde, göreceli bollukları farklı fenotipler arasında değişim gösteren belirli operasyonel taksonomik birimlerin (OTU) tanımlanması amaçlanmaktadır. İnvaziv olmayan hastalık teşhisi, klinisyenler için en çok arzulanan hedeflerden biridir, bu sebeple hastalar için teşhis ve takibi kolaylaştıran invaziv olmayan yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır [2]. Biyobelirteç keşfi birçok çalışmada bir öznelik seçimi (feature selection, FS) problemi olarak karşımıza çıkmaktadır [3]. Bu sebeple bu çalışmada gürbüz biyobelirteç seçimi için önemli metotlardan biri olan RPCA [4]'in uygulaması gerçekleştirilerek, RF, XGboost gibi sınıflandırıcıların dahili ile seçilen az sayıda özneliğin tüm veri kümesini sınıflandırma performansı ölçülmüştür. Ayrıca sınıflandırma ve tutarlılık performansının parametrelerin farklı değerleri ile ne kadar değiştiği gözlemlenmiş ve diğer yöntemlerle karşılaştırılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, toplamda 382 örnek ve 1455 öznelik içeren İltihaplı bağırsak hastalığı (İBH) veri kümesi [5] RPCA [4] yöntemi ile analiz edilmiş ve anormalite olarak ortaya çıkan seyrek elemanların sınıflandırma performansı test edilmiştir. Elde edilen elemanların farklı varyasyonlarla tutarlı olarak tekrar tespit edililemeyeceği ve yalnızca bu elemanların bağıl bolluklarına bakılarak, hastalığın başarılı bir şekilde sınıflandırılabilirliği ölçülmüştür. Çalışma sürecinde yapılan işlemler temel olarak iki adımlıdır. İlk olarak, orijinal veri matrisini (D), düşük dereceli bir matrise (L) ve diferansiyel bol bakterileri temsil eden seyrek bir matrise (S) ayırtmak için RPCA yöntemi uygulanır. İkinci adımda ise bu şekilde bulunan S matrisi verilerinden seçilen biyobelirteçlerin tutarlılık, sınıflandırma doğruluğu, özgüllük ve duyarlılık performansları ölçülmüştür.

Biyobelirteç keşif yöntemlerinin tutarlılığını ölçmek amacıyla, her bir yöntem için İBH verisi %80 eğitim veri kümesi ve %20 test veri kümesi olacak şekilde 100 kere alt örneklenerek, bu alt örneklerin her birinden keşfedilen 100 potansiyel biyobelirteç kümesi (F_{set}) için, bir benzerlik ölçüm indeksi olan Kuncheva indeksi (KI) [6] hesaplanmıştır. F_{seti} ve F_{setj} , i'inci ve j'inci biyobelirteç kümesi, $n = |F_{seti}| = |F_{setj}|$ (çalışmamız için $n=10$,

50, 100, 500 veya 1000) ve p orijinal veri setindeki öznelik sayısı ($p=1455$) olmak üzere, iki listenin KI değeri aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$KI_{Fseti, Fsetj} = \frac{p \cdot Fseti \cdot Fsetj}{n^2 - n}$$

KI -1 ile 1 arasında bir değer alır. 1'e yakın değerler, iki kümenin çok sayıda ortak öge içerdiğini gösterirken, negatif değerler biyobelirteçlerin rastgele seçildiğini gösterir. Algoritmanın genel tutarlılığı (C_{avg}), tüm ikili benzerliklerin ortalamasıdır. $K=100$ alt örnekleme sayısı olmak üzere genel tutarlılık performansı aşağıdaki gibi ölçülür:

$$C_{avg} = \frac{2}{i+1} \sum_{j=1}^i KI_{Fseti, Fsetj}$$

2.1. RPCA ile Öznelik Seçimi

Alshawaqfeh vd. [4] çalışmalarında metagenomik bir veri kümesi için biyobelirteçleri tespit etmek amacıyla, orijinal veri matrisini (D), seyrek bir matris (S) ve düşük dereceli bir matris (L) olacak şekilde iki matris olarak modelleyen RPCA yöntemini kullanmıştır. Motivasyonun temeli, mikropların çoğunluğunun eldeki biyolojik süreçle alakasız olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bu bu alakasız özneliklerin, iki farklı fenotip (sağlıklı ve hasta) arasında değişmeyen bolluk seviyelerine sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle, bolluk düzeyi düşük dereceli bir matris olarak düşünülebilir. Öte yandan, birkaç ilgili biyobelirtecin bolluk seviyeleri, iki fenotip arasında önemli farklılıklar gösterir. Bu da seyrek bir matrisle temsil edilebilir. RPCA, bolluk matrisini L ve S matrislerinin süperpozisyonuna ayırtırmak için kullanılır ($D=L+S$). Ardından, potansiyel biyobelirteçler S matrisine dayalı olarak tanımlanır. RPCA, Temel Bileşen Takibi (Principal Component Pursuit-PCP) olarak adlandırılan bir optimizasyon problemini çözerek L ve S matrislerine ulaşır. PCP düşük dereceli matrisin nükleer normunun ve seyrek matrisin L_1 normunun ağırlıklı toplamını minimize etmeyi amaçlar ($\|L\|_* + \lambda \|S\|_1$). Daha sonra, S ve L matrisine ulaşabilmek için iteratif hesaplamalar yapılır. Ancak [7]'ye göre S ve L 'nin bir kez güncellenmesi yeterlidir. Bu iterasyon sayısı alt problemin optimal çözümünü vermese de RPCA'nın optimal çözüme yaklaşması için yeterlidir. D matrisinde her sütun, bir örnekteki tüm mikropların diferansiyel bolluk seviyelerini, her satır bir mikrobu tüm numunelerdeki diferansiyel çeşitliliğini temsil eder. S 'nin girişleri, biyolojik sürece yanıt olarak pozitif veya negatif olabilir. Bu nedenle, diferansiyel olarak bol bakterilerin (yani biyobelirteçlerin) tanımlanması için S 'deki girişlerin mutlak değerlerine ihtiyaç vardır. i . bakterinin skoru, S matrisindeki i . satırın mutlak değerlerinin toplanmasıyla hesaplanır. Skor vektörü, S 'nin elemanlarının mutlak değerlerinin toplanmasıyla elde edilir. Büyük puanlar, iki durum arasında daha büyük çeşitlilik sergileyen mikroplarla ilişkilidir. Bu nedenle, biyobelirteç olarak en yüksek skora sahip genler seçilir. RPCA yönteminin temel adımları aşağıdaki gibidir:

- i. Veri kümesinden K kez eğitim ve test alt kümelerinin üretilmesi ($D_{\text{eğitim}}, D_{\text{test}}, K = 100$)
- ii. $D_{\text{eğitim}}$ veri kümelerine RPCA yönteminin uygulanması ($D = L+S$)
- iii. S matrisinden m biyobelirteç seçilmesi
- iv. Keşfedilen biyobelirteçlerin tutarlılık indeksinin ölçülmesi
- v. Keşfedilen biyobelirteçlerin sınıflandırılması

Bu yöntem ile elde edilen özniteliklerin RF ve XGboost ile sınıflandırılmasının analiz çıktıları Bölüm 3'te sırasıyla RPCARF ve RPCAXGB yöntem isimleriyle raporlanmıştır.

2.2. RF ve XGboost Yöntemleriyle Öznitelik Seçimi

İBH veri kümesindeki özniteliklerin her birinin RF ve Xgboost yöntemleriyle öznitelik önemi (feature importance-FI) değerleri hesaplanarak, FI değeri en yüksek öznitelikler potansiyel biyobelirteç olarak seçilmiştir. Bu işlemin analiz çıktıları Bölüm 3'te sırasıyla RFFS ve XGBFS yöntem isimleriyle raporlanmıştır.

2.3. RPCA + RF veya XGB ile Öznitelik Seçimi

Bu yöntemde, İBH veri kümesi RPCA yöntemiyle $D = L+S$ matrislerine ayrıldıktan sonra, RPCA yönteminde olduğu gibi S matrisinden biyobelirteç seçimi yapılmış, fakat biyobelirteç seçimi için RF ve XGB yöntemlerinin FI değerini hesaplama fonksiyonları kullanılmıştır. FI değeri en yüksek olan öznitelikler potansiyel biyobelirteç olarak seçilmiştir. Bu yöntem sonucunda seçilen biyobelirteçlerin genel tutarlılık değerleri ortalaması, sınıflandırma doğruluğu, özgüllüğü ve duyarlılığı Bölüm 3'te sırasıyla RPCAFSRF ve RPCAFSXGB yöntem isimleriyle raporlanmıştır.

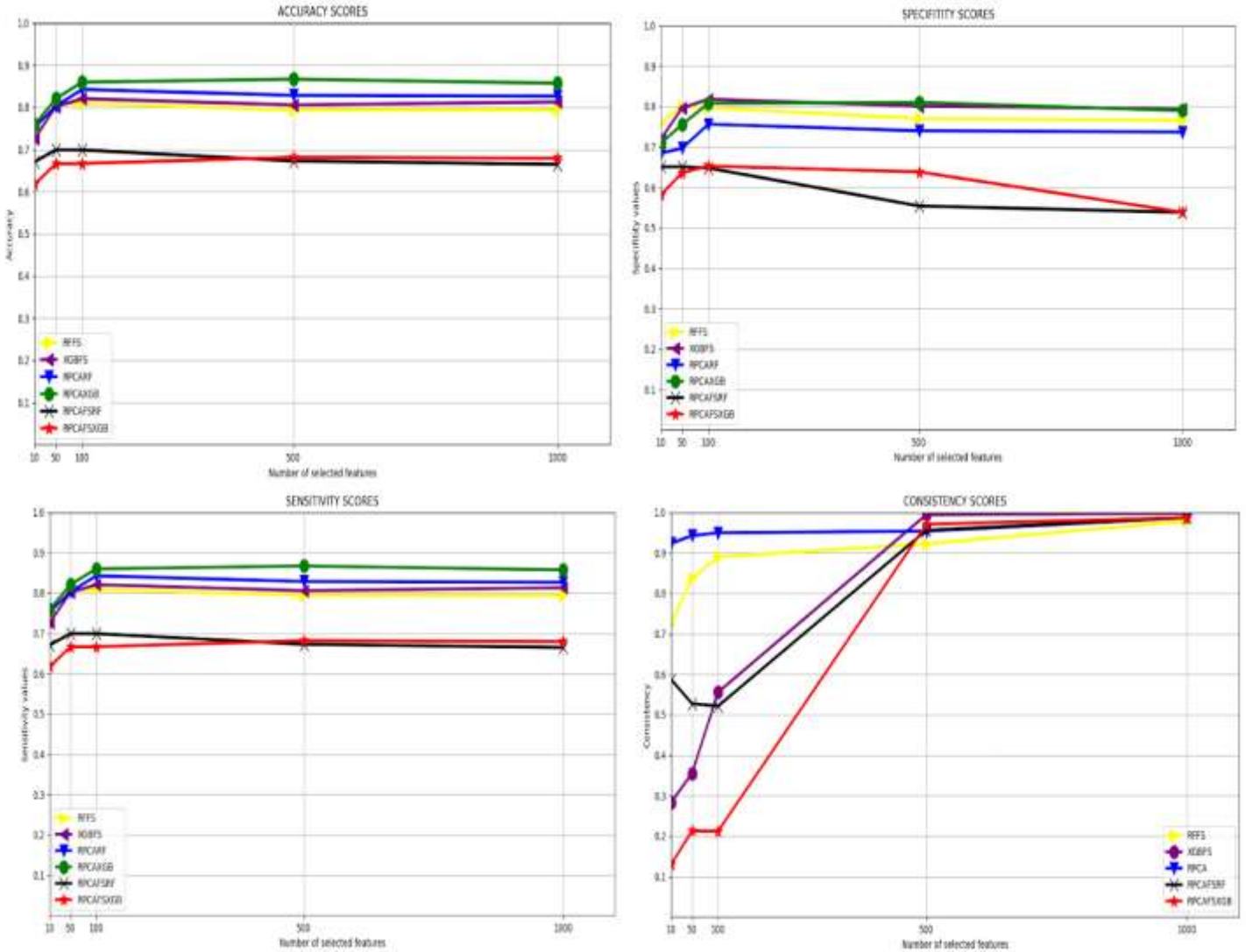
3. ANALİZ SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Sınıflandırma	Doğruluk	Özgüllük	Duyarlılık
RF	0.8106	0.7781	0.8106
XGB	0.8437	0.8402	0.8437

Tablo 1. İBH veri kümesinde RF ve XGB modellerinin sınıflandırma sonuçları.

İBH veri kümesinin yalnızca RF ve XGB sınıflandırıcıları kullanılarak 100 alt örnekleme ile ölçülen ortalama sınıflandırma sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Python programlama dili, sklearn ve imblearn kütüphaneleri kullanılarak İBH veri kümesinde analizi yapılan yöntemlerin sonuçları bu bölümde verilmiştir. Her bir yöntem için veri kümesi %20 oranında test ve %80 oranında eğitim kümesi olacak şekilde 100 kere alt örnekleme sonucu raporlanan sınıflandırma doğruluğu (accuracy), sınıflandırma özgüllüğü (specificity), sınıflandırma

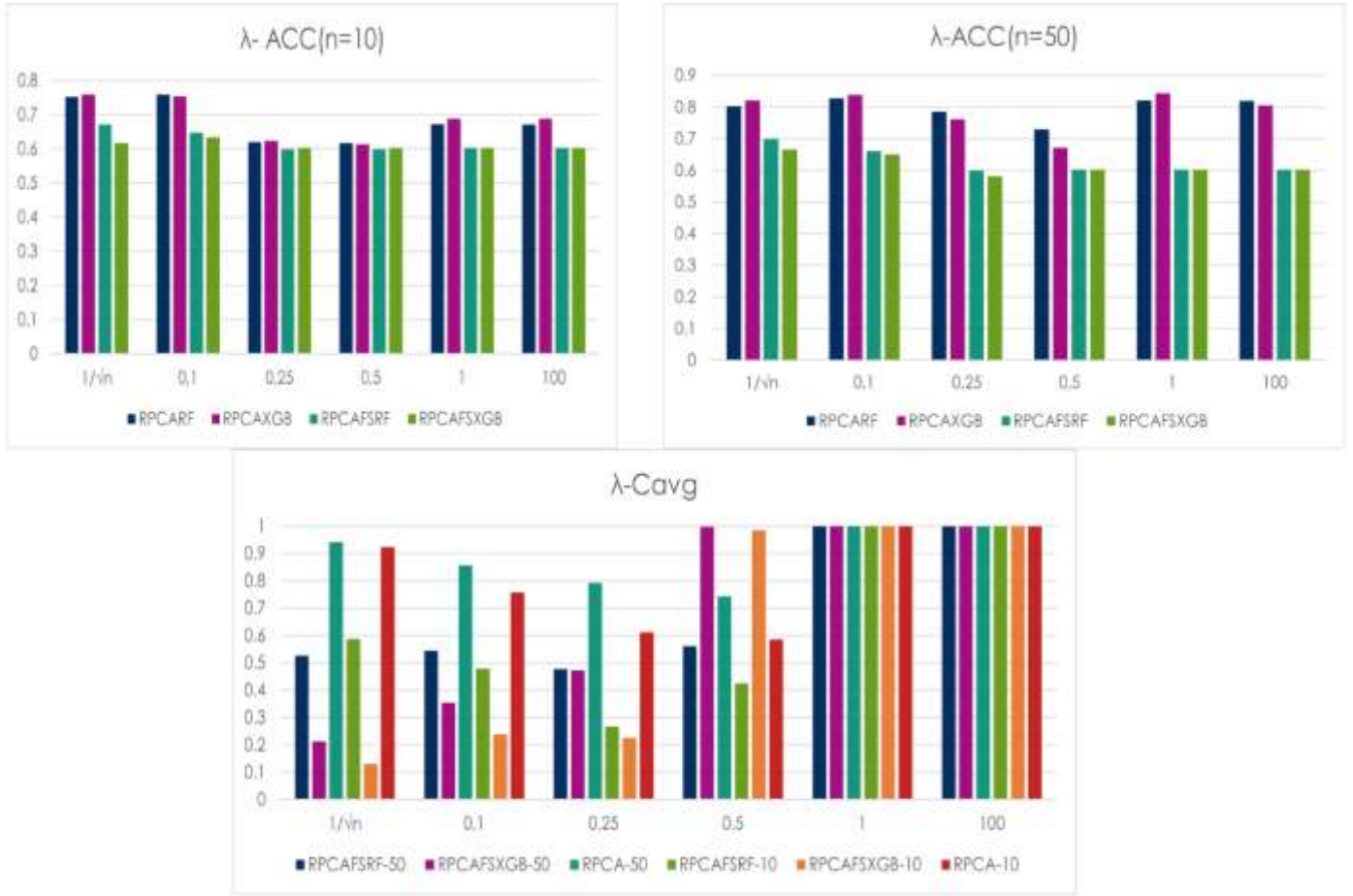
duyarlılığı (sensivity) ve genel tutarlılık değerlerinin ortalamaları (Cavg) Şekil 1'de verilmiştir (n=öznitelik sayısı olmak üzere; λ evrensel değer kabul edilen [7, 8] " $= 1/\sqrt{n}$ " olarak alınmıştır, iterasyon sayısı ise [4, 7]'de belirtildiği gibi 1 kabul edilmiştir).

Şekil 1. FS yöntemlerinin doğruluk, özgüllük, duyarlılık ve genel tutarlılık performanslarının karşılaştırılması. Analiz sonuçlarına göre RPCA yönteminin neredeyse tüm n değerleri için hem sınıflandırma performansı hem de genel tutarlılık konusunda RF ve XGB FS yöntemlerine göre daha üstün performans gösterdiği raporlanmıştır.

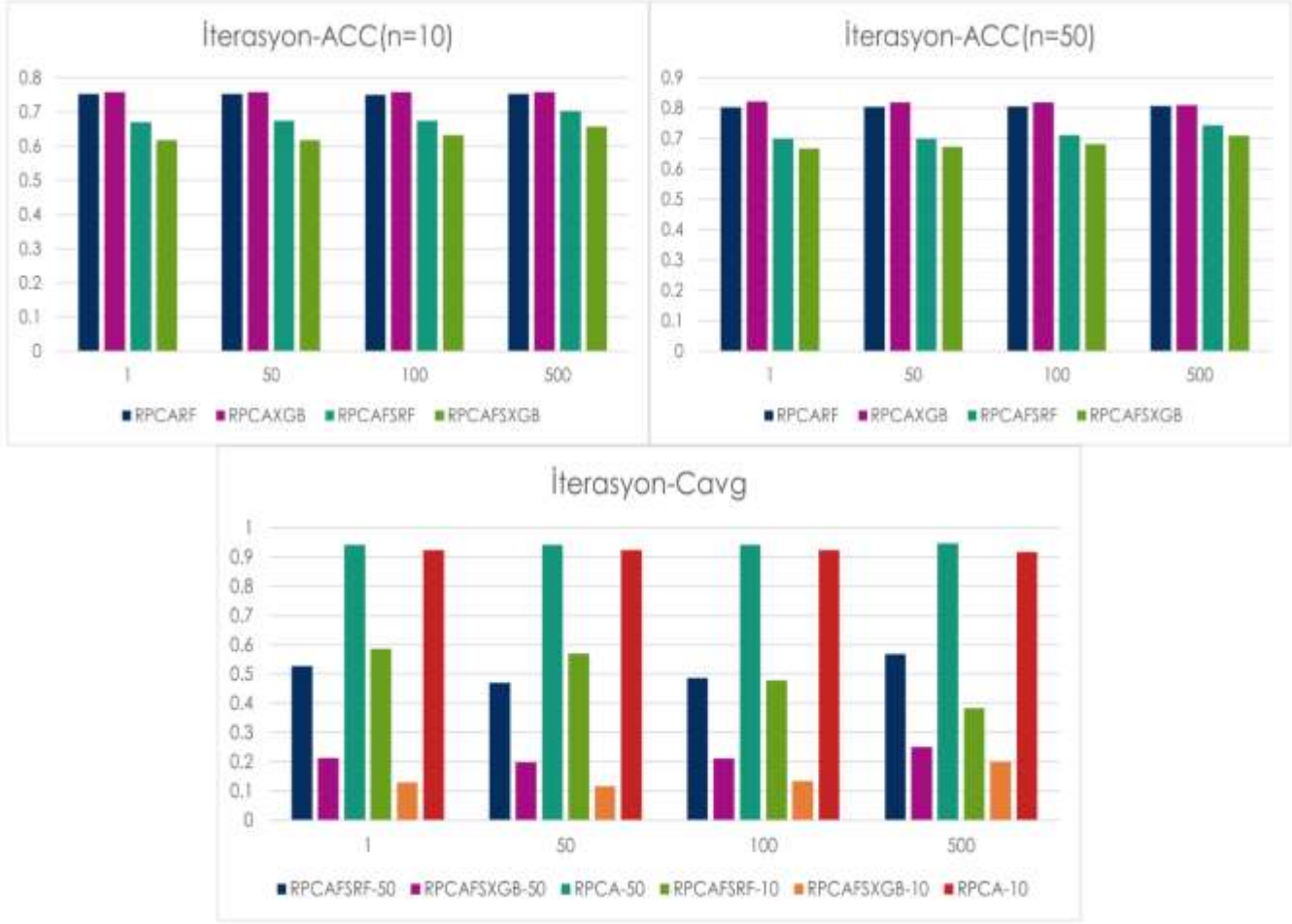
1. FS Yöntemlerinin Parametre Değerlerine göre Performans Analizi

RPCA ile öznitelik seçimi (RPCARF veya RPCAXGB), RPCA+RF veya RPCA+XGB ile öznitelik seçimi (RPCAFSRF ve RPCAFSXGB) yöntemlerinde PCP probleminin çözümü için kullanılan λ ve iterasyon sayısı parametrelerinin güncellenmesiyle değişen analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. λ parametresi $1/\sqrt{n}$, 0.1, 0.25, 0.5, 1 veya 100 alınarak seçilen 10 ve 50 öznitelik için karşılaştırmalı için analiz sonuçları.

Şekil 2’de gösterilen sonuçlara göre, λ parametresinin değerinin artırılması, genel tutarlılıkta belirgin bir artış sağlamıştır. Bu durum, RPCA’ın özniteliklerin önemli bir kısmını doğru bir şekilde seçebildiğini ve λ değerinin bu seçimi optimize ettiğini göstermektedir. Özellikle yüksek λ değerleri (1 ve 100) ile tutarlılığın maksimum seviyeye ulaştığı gözlemlenmiştir. λ parametresinin artırılması, sınıflandırma doğruluğu üzerinde çok büyük değişimler yaratmamıştır. Ancak, bazı durumlarda RF ve XGB sınıflandırıcıları için $\lambda = 0.25$ ve 0.5 değerlerinde doğruluk değerinin hafif bir düşüş gösterdiği belirlenmiştir. Bu durumun muhtemel bir nedeni, bu λ değerlerinde seçilen özniteliklerin model için optimal bilgi taşıyor olması ya da aşırı ayrıştırılmış bir öznitelik kümesi oluşturması olarak yorumlanabilir.

Şekil 3. İterasyon sayısı 1, 50, 100 ve 500 alınarak seçilen 10 ve 50 öznitelik için karşılaştırmalı için analiz sonuçları.

Şekil 3'te, RPCA yönteminde farklı iterasyon sayıları (1, 50, 100 ve 500) kullanılarak seçilen 10 ve 50 öznitelik için yapılan karşılaştırmalı analiz sonuçları gösterilmiştir. Bu analizler, iterasyon sayısının hem sınıflandırma doğruluğu (ACC) hem de genel tutarlılık (Cavg) üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Ancak iterasyon sayısının hem sınıflandırma doğruluğu hem de genel tutarlılık üzerinde büyük bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, RPCA tabanlı öznitelik seçimi yöntemi kullanılarak İBH veri kümesi üzerinde sınıflandırma doğruluğu ve genel tutarlılıkla ilgili analizler yapılmıştır. Sonuçlar, RPCA yönteminin öznitelik seçimi prosedürlerine eklenen RF ve XGB yöntemlerinin genel tutarlılık ve sınıflandırma performansına katkı sağlamadığını, ayrıca RPCA yönteminin hem genel tutarlılık hem de sınıflandırma konusunda RF ve XGB yöntemlerine göre üstünlük sağladığını göstermiştir. Ek olarak, RPCA'nın tutarlılık ve sınıflandırma sonuçları λ

ve iterasyon sayısı ve gibi parametrelerin artırılması ile büyük değişimler göstermemiş ve dolayısıyla sağlam bir yapıya sahip olduğu raporlanmıştır.

Bu çalışma yalnızca İBH veri kümesi üzerinde gerçekleştirilmiş olup, yöntemin farklı hastalık kümelerinde de test edilmesi, genel uygulanabilirliği ve performansı açısından faydalı olacaktır. RPCA yöntemi ile seçilen özneliklerin sınıflandırma performansına etkisi, farklı sınıflandırıcılar (örneğin, lojistik regresyon, MLP) kullanılarak genişletilebilir. Ayrıca RPCA yönteminin farklı öznelik seçimi yöntemleriyle karşılaştırılması, yöntemin avantajlarını ve sınırlamalarını daha net bir şekilde ortaya koyabilir. Sonuç olarak, RPCA tabanlı öznelik seçiminin, İBH veri kümesindeki sınıflandırma performansını iyileştirdiği gözlemlenmiştir. Bu yöntemin daha geniş ve farklı türden verilere uyarlanması, genel bir öznelik seçimi stratejisi geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Boucheham, A. and Batouche, M., 2014. Robust biomarker discovery for cancer diagnosis based on meta-ensemble feature selection, Science and Information Conference, 452–560, IEEE.
2. Van Malderen, K. and De Winter, B.Y. vd., 2020. Volatomics in inflammatory bowel disease and irritable bowel syndrome, EBioMedicine, 54:102725.
3. Abeel, T. and Helleputte, T. vd., 2010. Robust biomarker identification for cancer diagnosis with ensemble feature selection methods, Bioinform., 26(3):392–398.
4. Alshawaqfeh, M., Bashaireh, A., Serpedin, E., and Suchodolski, J., 2017. Consistent metagenomic biomarker detection via robust PCA, Biology Direct, 12(1).
5. Qin, J., Li, R., Raes, J., Arumugam, M., Burgdorf, K.S., Manichanh, C., vd., 2010. A human gut microbial gene catalogue established by metagenomic sequencing, Nature, 464 (7285):59–65.
6. Kuncheva, L.I., 2007. A stability index for feature selection, IASTED International Conference on Artificial Intelligence and Applications, part of the 25th Multi-Conference on Applied Informatics, Innsbruck, Austria, February 12-14, 2007, 421–427, IASTED/ACTA Press.
7. Lin Z., Chen M. and Ma Y., The Augmented Lagrange Multiplier Method for Exact Recovery of Corrupted Low-Rank Matrices, arXiv:1009.5055v3, 2013.
8. Candès E.J., Li X., Ma Y. and John Wright J., Robust Principal Component Analysis, arXiv:0912.3599v1, 2009.

DİJİTAL OYUNLARDA NFT: “İTEM”

Öğr. Gör. Dr. Burak DERVİŞOĞLU

ORCID: 0000-0002-5638-1848

burakdervisoglu@topkapi.edu.tr

İstanbul Topkapı Üniversitesi, Plato Meslek Yüksek Okulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Destekli Tasarım ve Animasyon Programı
İstanbul, Türkiye

Özet

Blok zinciri teknolojilerinin sunduğu olanaklar ve Nitelikli Fikri Tapu (NFT) teknolojilerinin yaygınlaşması, sanat, tasarım ve dijital alım satım gibi birçok alanda geniş bir kullanım alanı bulmasını desteklemiştir. Özellikle bağımsız sanatçılar, kripto teknolojisine bağlı olarak gelişen akıllı sözleşmeler sayesinde, ürettikleri eserleri NFT olarak sahipliklerini oluşturarak doğrudan satış yapabilmektedir.

Günümüzde dijital oyunlar, geniş kitlelerin ulaşabildiği ve keyifli vakit geçirebileceği bir eğlence sektörü olarak öne çıkmaktadır. Çevrimiçi olarak oynanan bu oyunlar, oyunculara oyun içi öğeler (itemler) satın alma, geliştirme ve takas etme imkanı sunmaktadır. Bu alışverişler, oyun içi para birimi veya gerçek para kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir.

Bu bağlamda, NFT teknolojisinin sağladığı dijital varlık sahipliği imkanı, dijital oyunlarda hâlihazırda benzer şekilde uygulanmaktadır. NFT teknolojisinin gelişimiyle birlikte bazı oyunların blok zinciri teknolojilerini sistemlerine entegre ettiği ve bu durumun hem oyunculara hem de oyun geliştiricilerine fayda sağladığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, dijital oyunlarda yer alan oyun içi öğe alışverişlerinin NFT ile olan ilişkisi incelenecektir. NFT teknolojisinin dijital oyunlarda benzer mekanizmalarının nasıl uygulandığı ve blok zinciri entegrasyonunun bu süreçleri nasıl dönüştürdüğü ele alınacaktır. Araştırma, dijital oyunlar ile NFT teknolojisinin kesişim noktalarını anlamaya yönelik bir analiz sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun, Blok Zinciri, NFT

NFT in DIGITAL GAMES: "ITEM"

Abstract

The opportunities offered by blockchain technologies and the widespread adoption of Non-Fungible Token (NFT) technologies have supported their broad application in many fields such as art, design, and digital trading. Independent artists, in particular, can now utilize smart contracts—developed in conjunction with crypto technology—to establish ownership of their creations as NFTs and sell them directly.

Today, digital games stand out as an entertainment sector accessible to large audiences, providing a platform where people can spend enjoyable leisure time. These online games allow players to purchase, upgrade, and trade in-game items. Such transactions can be carried out using in-game currency or real money.

In this context, the digital asset ownership enabled by NFT technology is already being applied in a similar manner within digital games. With the development of NFT technology, it has been observed that some games have integrated blockchain technologies into their systems, benefiting both players and game developers.

Within the scope of this study, the relationship between in-game item transactions in digital games and NFTs will be examined. The research will explore how similar NFT-related mechanisms are implemented in digital games and how blockchain integration transforms these processes. The aim is to offer an analysis that helps understand the intersection points between digital games and NFT technology.

Keywords: Digital Game, Blockchain, NFT

GİRİŞ

Dijital oyun sektörünün büyümesi ve bu büyüme paralelinde ortaya çıkan teknolojik olanaklar, oyun deneyimlerinin hem oyuncular hem de geliştiriciler açısından daha ileri bir aşmaya taşınmasına destek olduğu söylenebilir. Geleneksel anlamda oyun içi “item” kavramı, oyuncuların sanal dünyalarda ilerleyişini kolaylaştıran, rekabetçi avantaj sağlayan veya estetik değeri bulunan dijital varlıkları ifade edebilirken, blok zinciri teknolojilerinin ve özellikle NFT (Nitelikli Fikri Tapu) yapılarının gelişimiyle varlıkların sahiplik, takas ve değer süreçlerine katkıda bulunduğu söylenebilir. NFT teknolojisi, oyun içi öğelerin dijital varlıklardan ayrılarak özgün hale gelmesini, merkeziyetsiz bir ekosistemde uluslararası ölçekte şeffaf, güvenli mülkiyet ve ticaret olanakları sunmasına yardımcı olabilir. Çalışma, dijital oyunlarda NFT tabanlı “item” kullanımının temel dinamiklerini inceleyerek, blok zinciri tabanlı oyun deneyimlerinin hem oyuncular hem de geliştiriciler üzerindeki etkilerini ve bu süreçte şekillenen yeni ekonomik ekosistemlerini konu almaktadır.

DİJİTAL OYUN

Oyun, tarihsel ve kültürel açıdan incelendiğinde, canlıların varoluşu ile biçimlenen temel bir etkinlik olarak görülebilir. Özellikle hayvanların bebeklik dönemlerinde gözlemlenen koşma, zıplama ve taklit etme gibi basit oyun davranışları, onların ileriki yaşam evrelerinde ihtiyaç duyacakları bilişsel, motor ve sosyal becerilerin gelişimine katkı sağlamaktadır. Örneğin, aslan yavrularının kardeşleriyle “ısıtır gibi” yaptıkları oyunlar, daha sonraki yaşamlarında avlanma, savunma, etkileşim kurma ve toplumsal yapıyı anlama gibi yetkinliklerin temellerini oluşturmaktadır (Huizinga, 2013). Aynı şekilde, insan toplumlarında da oyun kavramı tarihsel süreç boyunca farklı işlevler üstlenmiş spor, tiyatro, eğitim ve eğlence gibi çeşitli alanlarda anlam bulan çok yönlü bir olgu hâline gelmiştir. Bu çeşitlilik, oyunun kendi içindeki türlerinin, biçimlerinin ve işlevsel alt dallarının zaman içinde karmaşık bir yapı oluşturmaya etki ettiği söylenebilir. 1950’li yıllardan itibaren hızla gelişen ve günümüzde küresel bir endüstri hâline dönüşen dijital oyunlar, oyun kavramının dönüşüm sürecindeki en dikkate değer aşamalardan birini temsil etmektedir.

Dijital oyunlar, günümüzün gelişen teknolojik ekosisteminde bilgisayar, telefon, oyun konsolu ve pek çok farklı akıllı cihaza entegre edilebilmeleri sayesinde, eğlence sektörünün önde gelen unsurlarından biri hâline geldiği söylenebilir. Çok yönlü erişilebilirlik ve yaygın kullanım, dijital oyun pazarının küresel ölçekte büyümesini destekleyerek milyarlarca dolarlık bir ekonomik hacme ulaşmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece dijital oyunlar, salt bireysel bir eğlence aracı olmaktan öte, uluslararası boyutta stratejik yatırımların, politik düzenlemelerin, akademik araştırmaların ve kültürel etkileşimlerin merkezinde konumlanabilir, teknolojik altyapı, tasarım, pazarlama ve tüketici davranışları gibi çeşitli disiplinler arası konuların kesişim noktasında önemli bir araştırma alanı sunabilmektedir.

Dijital oyunlar, sundukları çevrimiçi alışveriş mekanizmaları aracılığıyla oyunculara yalnızca temel oyun deneyimi değil, aynı zamanda aksesuar, kostüm ve benzeri türde ekonomik unsurlara erişim imkânı da sağlayabilmektedir. Oyun içi dijital varlıklar (itemler), oyun yapımcıları açısından ek bir gelir kaynağı olarak değerlendirilebilirken, özellikle çevrimiçi çok oyunculu yapılar içerisinde oyuncuların karakterlerini kişiselleştirmelerine, güçlendirmelerine veya estetik anlamda çeşitlendirmelerine imkân tanıyabilmektedir. Bazı durumlarda oyuncular, oyun içi para birimlerini gerçek para karşılığında temin ederek bu dijital ekonomiye daha derinlemesine dahil olabilmekte, elde ettikleri varlıkları geliştirebilmekte ve farklı oyuncularla ticaret yapabilmektedir. Ticaret olasılığı, itemlerin birer sanal öge olmaktan öteye geçerek gerçek ekonomik değere sahip dijital varlıklar hâline gelmesini sağlayabilmektedir. Böylece, dijital oyun ekosistemleri sadece bir eğlence aracı olmanın ötesine uzanarak, gelişen teknolojik altyapı ve sosyo-ekonomik etkileşimler çerçevesinde yeni nesil dijital pazarların oluşumuna katkıda bulunan dinamik bir ortam sunmasına katkı sağlayabilmektedir.

NFT

NFT'ler, blok zinciri (blockchain) teknolojisinin sağladığı merkeziyetsiz ve güvenli altyapı üzerinde özgün dijital varlıkların mülkiyetini kayıt altına alan ve transferini şeffaf biçimde gerçekleştiren bir teknoloji olarak değerlendirilebilir. Bu sayede sanatçılar, ürettikleri dijital eserleri NFT formatında sunarak, doğrudan sahiplik oluşturma, eserlerinin özgünlüğünü kanıtlama, değerini koruma ve aracılara ihtiyaç duymadan alım-satım veya takas yapma imkânını sağlayabilmektedir. Böylece, üreticiler kendi ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirirken, dijital içeriklerin değerinin küresel ölçekte daha adil, rekabetçi ve şeffaf bir piyasa ortamında belirlenmesi mümkün hale gelebilir. Ayrıca, NFT'lerin dijital cüzdanlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşılabilmesi, yalnızca koleksiyonculara ve yatırımcılara değil, aynı zamanda dijital kültürün herhangi bir katılımcısına da içerik edinme ve etkileşime girme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, NFT teknolojisi, dijital mülkiyet anlayışının kültürel, ekonomik ve hukuki boyutlarını yeniden şekillendirerek yaratıcı endüstrilerin evriminde kritik bir rol oynayabilmektedir.

Dijital oyunlar içerisinde satışa sunulan oyun içi öğelerin (itemler) NFT teknolojisiyle bütünleştirilmesi, dijital varlıkların merkeziyetsiz bir yapıda dijital cüzdanlara entegre edilmesini mümkün kılmakta ve oyunculara sahip oldukları dijital varlıklar üzerinde daha somut, güvenilir ve küresel ölçekte doğrulanabilir bir mülkiyet deneyimi sunmaktadır. Bu sayede, oyuncular edindikleri itemleri yalnızca belirli bir oyun ekosistemiyle sınırlı kalmadan, dijital cüzdanları aracılığıyla farklı platformlarda görüntüleyebilir, alım-satım yapabilir veya potansiyel olarak diğer oyun veya uygulamalarla etkileşime sokabilir. Böylece, oyun içi ekonomiler, blok zinciri tabanlı NFT altyapısı sayesinde daha kapsayıcı, güvenli ve esnek bir pazar dinamiğine

kavuşmakta, bu durum hem oyuncu memnuniyetini artırmakta hem de geliştiricilere uluslararası ölçekli, sürdürülebilir bir gelir modeli oluşturma olanağı sağlayabilir.

NFT teknolojisi kullanan dijital oyunlar, oyun ekonomilerinin yapısal dönüşümünü hızlandırarak sanal varlıkların daha somut bir mülkiyet niteliği kazanmasına olanak tanıyabilir. Geleneksel anlamda oyun içi öğelerin değeri, yalnızca belirli bir oyun ekosistemine ve o oyunun kullanıcı kitlesine bağlı olarak değişkenlik gösterirken, NFT teknolojisi, bu varlıkların özgünlük, mülkiyet ve transfer edilebilirlik niteliklerini merkeziyetsiz bir blok zinciri altyapısıyla güvence altına alabilir. Böylelikle, NFT tabanlı dijital oyunlar, oyuncuların sahip oldukları varlıkları farklı platformlarda, uluslararası piyasalarda veya çoklu oyun ekosistemlerinde değerlendirebilmelerine olanak vermekte ve bu sayede oyun içi ekonominin sınırlarını genişletmektedir. Söz konusu teknolojik entegrasyon, hem oyun geliştiricileri hem de oyuncular için uzun vadeli bir değer ağı oluştururken, dijital varlıkların ekonomik, kültürel ve hukuki boyutlarını yeniden şekillendirmekte; böylece oyun endüstrisi, geleneksel tüketim odaklı bir eğlence mecrası olmaktan çıkarak, uluslararası ölçekte tanınan, yatırım yapılan ve etkileşimli bir dijital pazar hâline dönüşebilir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında ele alınan dijital oyunlar ve NFT teknolojilerinin kesişim noktası, oyun içi öğelerin mülkiyet, ticaret ve değerlendirme süreçlerinde yapısal bir dönüşüme işaret etmektedir. Dijital oyunlar, başlangıçta salt eğlence odaklı bir mecra iken, günümüzde hem ekonomik hem de kültürel boyutuyla küresel etkileşim ağlarının bir parçası hâline gelmiştir. NFT teknolojisi ise, bu dönüşümü hem teknik açıdan (blok zinciri altyapısı, merkeziyetsiz mülkiyet ve şeffaf veri kayıtları) hem de işlevsel açıdan (oyun içi varlıkların uluslararası ölçekte doğrulanabilir özgünlük, değiştirilebilirlik ve takas edilebilirlik nitelikleri) desteklemekte, böylelikle oyun ekonomilerini sınırların ötesine taşıyan yeni bir piyasa dinamiği yaratabilmektedir.

Bu bağlamda, NFT teknolojisinin dijital oyun sektörüyle bütünleşmesi, oyuncuların sanal varlıklara olan yaklaşımını ve bu varlıkların piyasa değerini yeniden tanımlamaktadır. Hem oyuncular hem de geliştiriciler, daha esnek, güvenilir ve değer temelli bir ekosistem içinde konumlanırken, oyun içi ekonomiler daha açık, rekabetçi ve şeffaf bir niteliğe bürünmektedir. NFT tabanlı dijital oyunlar, geleneksel sınırların ötesinde yeni bir etkileşim alanı sunarak, oyun deneyimini çok boyutlu bir ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişim hâline gelebilmekte, böylece gelecekteki oyun tasarımlarının, iş modellerinin ve kullanıcı etkileşim biçimlerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Huizinga, J. (2013). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

4-DIMENSIONAL INTUITIONISTIC FUZZY VECTOR SPACE AND INTUITIONISTIC FUZZY PROJECTIVE 3-SPACE OVER $GF(2)$ GALOIS FIELD

Prof. Dr. Süheyla EKMEKÇİ
ORCID: 0000-0003-2820-2096
sekmekci@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Science, Mathematics and Computer Science, Eskişehir,
Türkiye

Öğr. Gör. Mustafa ŞUVA
ORCID: 0000-0001-7075-4367
mustafa.suva@klu.edu.tr

Kırklareli University, Lüleburgaz Vocational School, Accounting and Tax, Kırklareli, Türkiye

Abstract

In this study, a maximal flag $U_0 \subset U_1 \subset U_2 \subset U_3 \subset V$ was constructed on the *4-dimensional* vector space V over the Galois field $GF(2)$ to establish the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) . Using this maximal flag, membership and non-membership values were assigned to the vectors of the vector space V such that their sums were in the range $[0,1]$, thereby defining the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) . Subsequently, classifications of the intuitionistic fuzzy vector planes and the *3-dimensional* intuitionistic fuzzy subspaces of the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) were provided. Finally, the intuitionistic fuzzy projective points, the intuitionistic fuzzy projective lines, the intuitionistic fuzzy projective planes in the intuitionistic fuzzy projective *3-space*, and the intuitionistic fuzzy projective *3-space* itself were constructed from the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) on V .

Key Words: Intuitionistic fuzzy, projective spaces, projective plane, projective line, projective point.

1. Introduction

Intuitionistic fuzzy vector spaces are extensions of classical vector spaces through intuitionistic fuzzy logic. These spaces provide a flexible and effective mathematical structure for working with uncertainty and imprecise information by utilizing both membership and non-membership functions.

This study focuses on the construction and analysis of an intuitionistic fuzzy vector space in the 4-dimensional vector space defined over the field $GF(2)$. Using the maximal flag structure, the membership and non-membership degrees of the vectors in the vector space were organized in a specific order based on their positions in this flag, forming the 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space. Subsequently, the classification of vector lines and vector planes in the intuitionistic fuzzy vector space was provided. As in the

classical case, intuitionistic fuzzy projective 3-spaces are obtained from 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector spaces by reducing the dimension by one.

2. Basic Concepts

This section includes basic definitions and theorems necessary to make the study more understandable.

Definition 2.1 Let X be a non-empty set. An intuitionistic fuzzy set on X is defined by

$$A = \{(x, \mu(x), \nu(x)) : x \in X\}.$$

Here, the functions $\mu, \nu : X \rightarrow [0, 1]$ are the functions that determine the membership and non-membership degrees of each element in X , respectively. For each $x \in X$, the values of $\mu(x)$ and $\nu(x)$ are called the degrees of membership and non-membership of the element x , and $0 \leq \mu(x) + \nu(x) \leq 1$ (Atanassov, 1999).

Definition 2.2. Let (μ, ϑ) be an intuitionistic fuzzy set over V , where V is a vector space over a field F . The intuitionistic fuzzy set (μ, ϑ) satisfying the following conditions, where the symbols \wedge and \vee are min and max operators, respectively, is called an intuitionistic fuzzy vector space:

$$1) \mu(x + y) \geq \mu(x) \wedge \mu(y), \forall x, y \in V$$

$$2) \mu(-x) \geq \mu(x), \forall x \in V$$

$$3) \mu(ax) \geq \mu(x), \forall x \in V \text{ ve } a \in F$$

$$4) \vartheta(x + y) \leq \vartheta(x) \vee \vartheta(y), \forall x, y \in V$$

$$5) \vartheta(-x) \leq \vartheta(x), \forall x \in V$$

$$6) \vartheta(ax) \leq \vartheta(x), \forall x \in V \text{ ve } a \in F, \text{ (Rasuli, 2019).}$$

Definition 2.3 An incidence structure $P = (\mathcal{N}, \mathcal{D}, \circ)$ is called a **projective plane** where \mathcal{N} and \mathcal{D} are two disjoint sets whose elements are sets of points and lines, respectively, and \circ is an incidence relation on the set $\mathcal{N} \times \mathcal{D}$ if it satisfies the following axioms:

P1. For every $M, N \in \mathcal{N}$, $M \neq N$, there exists a line $d \in \mathcal{D}$ such that $M \circ d$ and $N \circ d$.

P2. For every $c, d \in \mathcal{D}$, there is at least one point $N \in \mathcal{N}$ such that $N \circ c$ and $N \circ d$.

P3. There are four points such that no three of them are collinear (Kaya, 2005).

Definition 2.4 For every finite projective plane $P = (\mathcal{N}, \mathcal{D}, \circ)$ there exists a positive integer $n \geq 2$ such that the following conditions are satisfied. This integer is called the order of the projective plane (Kaya, 2005).

- (1) There are exactly $n + 1$ points on every line in P .
- (2) Every point of P lies on exactly $n + 1$ lines.
- (3) The total number of points in P is $n^2 + n + 1$.
- (4) The total number of lines in P is $n^2 + n + 1$.

Definition 2.5 Let P be an n -dimensional projective space. The sequence of nontrivial, distinct subspaces (U_0, U_1, \dots, U_m) is called a flag in P such that $U_j \subset U_i$ for all $j \leq i \leq m \leq n - 1$ (Kuijken vd.,1999).

3. The 4-Dimensional Intuitionistic Fuzzy Vector Space on Galois Field $GF(2)$

In this section, we focus on the creation and analysis of an intuitionistic fuzzy vector space coming from a 4-dimensional vector space defined on the field $GF(2)$. By using the maximal flag structure, the membership and non-membership degrees of the vectors of the vector space are arranged in a certain order according to their positions in this flag, and in this way a 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space is created.

Let us consider the field $F = GF(2) = \{0,1\}$. The 4-dimensional V vector space on the field F is the structure (V, \oplus, \odot) where $V = F \times F \times F \times F$. The operations \oplus and \odot are as follows:

$$\oplus: V \times V \rightarrow V$$

$$(a_1, a_2, a_3, a_4) \oplus (b_1, b_2, b_3, b_4) = (a_1 + b_1, a_2 + b_2, a_3 + b_3, a_4 + b_4)$$

$$\odot: F \times V \rightarrow V$$

$$r \odot (a_1, a_2, a_3, a_4) = (r \cdot a_1, r \cdot a_2, r \cdot a_3, r \cdot a_4)$$

Let's construct the maximal flag $U_0 \subset U_1 \subset U_2 \subset U_3 \subset V$ to construct the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) over V .

$$U_0 = \{\bar{0} = u_0 = (0,0,0,0)\},$$

$$U_1 = L = \mathcal{L}(1,0,0,0) = \{(x, 0,0,0): x \in F\} = \{u_0 = (0,0,0,0), u_1 = (1,0,0,0)\},$$

$$U_2 = \mathcal{L}((1,0,0,0), (0,1,0,0)) = \{(x, y, 0,0): x, y \in F\}$$

$$= \{u_0 = (0,0,0,0), u_1 = (1,0,0,0), u_2 = (0,1,0,0), u_3 = (1,1,0,0)\},$$

$$U_3 = \mathcal{L}((1,0,0,0), (0,1,0,0), (0,0,1,0)) = \{(x, y, z, 0): x, y, z \in F\}$$

$$= \{u_0 = (0,0,0,0), u_1 = (1,0,0,0), u_2 = (0,1,0,0), u_4 = (0,0,1,0), \\ u_5 = (1,1,1,0), u_3 = (1,1,0,0), u_7 = (0,1,1,0), u_6 = (1,0,1,0)\},$$

$$U_4 = V = \mathcal{L}((1,0,0,0), (0,1,0,0), (0,0,1,0), (0,0,0,1)) = \{(x, y, z, w): x, y, z, w \in F\}$$

$$= \{u_0 = (0,0,0,0), u_1 = (1,0,0,0), u_3 = (1,1,0,0), u_2 = (0,1,0,0), \\ u_5 = (1,1,1,0), u_6 = (1,0,1,0), u_7 = (0,1,1,0), u_4 = (0,0,1,0), \\ u_8 = (1,1,1,1), u_{15} = (1,1,0,1), u_{14} = (1,0,1,1), u_{10} = (0,1,1,1), \\ u_{11} = (0,0,1,1), u_9 = (0,0,0,1), u_{12} = (0,1,0,1), u_{13} = (1,0,0,1)\}$$

Since these subspaces are $U_0 \subset U_1 \subset U_2 \subset U_3 \subset V$, they form a maximal flag. With the help of this maximal flag, we can write the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) on V as follows:

$$(\mu, \vartheta): V \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u} \in U_1 \setminus U_0 = \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in U_2 \setminus U_1$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in U_3 \setminus U_2$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in V \setminus U_3$$

Let's choose U_1 and U_2 subspaces of the vector space V as the base line L and the base plane α . There is only the vector $u_1 = (1,0,0,0)$ other than the zero vector on the line $U_1 = L$. The vector line L is unique and if this line number is denoted by i , then $i = 1$. The vector lines of the type L_j different from the base line in $U_2 \setminus L$ are of the form $L_j = \langle \bar{u}_{1+j} \rangle$ $j = 1, 2$. The vector lines of the type L_k different from the base line in $U_3 \setminus U_2$ are of the form $L_k = \langle \bar{u}_{3+k} \rangle$ $k = 1, 2, 3, 4$. The vector lines of the type L_t different from the base line in $U_4 \setminus U_3$ are of the form $L_t = \langle \bar{u}_{7+t} \rangle$ $t = 1, \dots, 8$.

3.1. The Classification of The Intuitionistic Fuzzy Vector Planes of The 4-Dimensional Intuitionistic Fuzzy Vector Space

The intuitionistic fuzzy vector planes of the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) are one of the following six types.

1) The vector plane generated by the base line L and a line of the type L_j is the base plane α . The intuitionistic fuzzy vector plane on α is of the following form:

$$(\mu_1, \vartheta_1): \alpha \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in \alpha \setminus L.$$

Since the vector \bar{u}_3 is the linear sum of the vectors \bar{u}_1 and \bar{u}_2 , the lines $L, L_{j=1}$ and $L, L_{j=2}$ span the same plane α . Therefore, there is only one intuitionistic fuzzy plane generated by L and a line of the type L_j .

2) Let the vector plane generated by the base line L and the line of type L_k be denoted by β_k . The intuitionistic fuzzy vector plane on β_k is of the following form:

$$(\mu_{1k}, \vartheta_{1k}): \beta_k \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \beta_k \setminus L$$

Four distinct vector lines of the type L_k were expressed in above. Since the vectors u_1, u_4 and u_6 are linearly dependent, the vector plane spanned by L and $\langle \bar{u}_4 \rangle = L_{k=1}$ is the same as the vector plane spanned by L and $\langle \bar{u}_6 \rangle = L_{k=3}$. Similarly, since u_1, u_5 and u_7 are linearly dependent, the vector plane spanned by L and $\langle \bar{u}_5 \rangle = L_{k=2}$ is the same as the vector plane spanned by L and $\langle \bar{u}_7 \rangle = L_{k=4}$. Therefore, there are exactly two intuitionistic fuzzy planes in this type. These are as follows:

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane β_1 spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_4 \rangle = L_{k=1}$ is as the following:

$$(\mu_{11}, \vartheta_{11}): \beta_1 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} = \{\bar{u}_4, \bar{u}_6\},$$

where $\beta_1 = \beta_3$.

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane β_2 spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_5 \rangle = L_{k=2}$ is as the following:

$$(\mu_{12}, \vartheta_{12}): \beta_2 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \{\bar{u}_5, \bar{u}_7\},$$

where $\beta_2 = \beta_4$.

3) Let the vector plane generated by the base line L and a line of the type L_t be denoted by γ_t . The intuitionistic fuzzy vector plane on γ_t is all of the following form:

$$(\mu_{2t}, \vartheta_{2t}): \gamma_t \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \gamma_t \setminus L.$$

It was stated above that there are exactly eight distinct vector lines of the type L_t . Since the vectors u_1, u_8 and u_{10} are linearly dependent, the vector plane spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_8 \rangle = L_{t=1}$ is the same as the vector plane spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_{10} \rangle = L_{t=3}$. Similarly, when the vector triples $u_1, u_9, u_{13}; u_1, u_{11}, u_{14}; u_1, u_{12}, u_{15}$ are linearly dependent, four distinct intuitionistic fuzzy vector planes in this type are obtained. These are as follows:

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane γ_1 spanned by lines L and $\langle \bar{u}_8 \rangle = L_{t=1}$ is as the following:

$$(\mu_{21}, \vartheta_{21}): \gamma_1 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{10}\},$$

where $\gamma_1 = \gamma_3$.

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane γ_2 spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_9 \rangle = L_{t=2}$ is as the following:

$$(\mu_{22}, \vartheta_{22}): \gamma_2 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{13}\},$$

where $\gamma_2 = \gamma_6$.

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane γ_4 spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_{11} \rangle = L_{t=4}$ is as the following:

$$(\mu_{24}, \vartheta_{24}): \gamma_4 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{11}, \bar{u}_{14}\},$$

where $\gamma_4 = \gamma_7$.

The intuitionistic fuzzy vector plane on the vector plane γ_5 spanned by the lines L and $\langle \bar{u}_{12} \rangle = L_{t=5}$ is as the following:

$$(\mu_{25}, \vartheta_{25}): \gamma_5 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{12}, \bar{u}_{15}\},$$

where $\gamma_5 = \gamma_8$.

4) Let the vector plane generated by a line of the type L_j and a line of the type L_k be denoted by α_{jk} . The intuitionistic fuzzy vector plane on α_{jk} is all of the following form:

$$(\mu_{3jk}, \vartheta_{3jk}): \alpha_{jk} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_j \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \alpha_{jk} \setminus L_j.$$

There are two vector lines in the type L_j and four vector lines in the type L_k . Considering the linear dependence of the vectors, there are exactly four vector planes α_{jk} spanned by lines in these types L_j and L_k . Therefore, 4 intuitionistic fuzzy vector planes in this vector plane type are obtained as follows:

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{311}, \vartheta_{311})$ on the vector plane α_{11} generated by the lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{k=1} = \langle \bar{u}_4 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{311}, \vartheta_{311}): \alpha_{11} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \{\bar{u}_4, \bar{u}_7\}.$$

Here, since $\{\bar{u}_2, \bar{u}_4, \bar{u}_7\}$ are linearly dependent, the vector plane α_{14} formed by the lines $L_{j=1}$ and $L_{k=4}$ coincides with the vector plane α_{11} .

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{312}, \vartheta_{312})$ on the vector plane α_{12} generated by the vector lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{k=2} = \langle \bar{u}_5 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{312}, \vartheta_{312}): \alpha_{12} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \{\bar{u}_5, \bar{u}_6\}.$$

Similarly, the vector planes α_{12} and α_{13} are coincident. If α_{21} is the vector plane generated by the lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{k=1} = \langle \bar{u}_4 \rangle$, then the intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{321}, \vartheta_{321})$ on α_{21} is as the following:

$$(\mu_{321}, \vartheta_{321}): \alpha_{21} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \{\bar{u}_4, \bar{u}_5\},$$

And similarly, the intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{323}, \vartheta_{323})$ on the vector plane α_{23} generated by the vector lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{k=3} = \langle \bar{u}_6 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{323}, \vartheta_{323}): \alpha_{23} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \{\bar{u}_6, \bar{u}_7\}$$

5) Let the vector plane generated by a vector line in the type L_j and a vector line in the type L_t be denoted by β_{jt} . The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{4jk}, \vartheta_{4jk})$ on β_{jt} is all of the following form:

$$(\mu_{4jt}, \vartheta_{4jt}): \beta_{jt} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_j \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \beta_{jt} \setminus L_j$$

There are two vector lines in the type L_j and eight vector lines in the type L_t . When the linear dependence of the vectors is taken into account, the lines in the types L_j and L_t generate eight distinct vector planes β_{jt} . Thus, the intuitionistic fuzzy planes in this type are as follows:

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{411}, \vartheta_{411})$ on the vector plane β_{11} generated by the vector lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{411}, \vartheta_{411}): \beta_{11} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{14}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{412}, \vartheta_{412})$ on the vector plane β_{12} generated by the vector lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{u}_9 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{412}, \vartheta_{412}): \beta_{12} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{12}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{413}, \vartheta_{413})$ on the vector plane β_{13} generated by the vector lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=3} = \langle \bar{u}_{10} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{413}, \vartheta_{413}): \beta_{13} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \{\bar{u}_{10}, \bar{u}_{11}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{416}, \vartheta_{416})$ on the vector plane β_{16} generated by the vector lines $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=4} = \langle \bar{u}_{13} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{416}, \vartheta_{416}): \beta_{16} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in L_{j=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \{\bar{u}_{13}, \bar{u}_{15}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{424}, \vartheta_{424})$ on the vector plane β_{21} generated by the vector lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{424}, \vartheta_{424}): \beta_{21} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{11}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{422}, \vartheta_{422})$ on the vector plane β_{22} generated by the vector lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{u}_9 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{422}, \vartheta_{422}): \beta_{22} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{15}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{423}, \vartheta_{423})$ on the vector plane β_{23} generated by the vector lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{u}_{10} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{423}, \vartheta_{423}): \beta_{23} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{10}, \bar{u}_{14}\}.$$

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{425}, \vartheta_{425})$ on the vector plane β_{25} generated by the vector lines $L_{j=2} = \langle \bar{u}_3 \rangle$ and $L_{t=5} = \langle \bar{u}_{12} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{425}, \vartheta_{425}): \beta_{25} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_{j=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{12}, \bar{u}_{13}\}.$$

6) Let the vector plane generated by a vector line in the type L_k and a vector line in the type L_t be denoted by γ_{kt} . The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{5kt}, \vartheta_{5kt})$ on γ_{kt} is all of the following form:

$$(\mu_{5kt}, \vartheta_{5kt}): \gamma_{kt} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_k \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \gamma_{kt} \setminus L_k.$$

In this case, there are 16 γ_{kt} vector planes. The intuitionistic fuzzy vector planes obtained from these planes are as follows:

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{511}, \vartheta_{511})$ on the vector plane γ_{11} generated by the vector lines $L_{k=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_4 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{511}, \vartheta_{511}): \gamma_{11} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{15}\},$$

where $\gamma_{11} = \gamma_{18}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{512}, \vartheta_{512})$ on the vector plane γ_{12} generated by the vector lines $L_{k=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_4 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_9 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{512}, \vartheta_{512}): \gamma_{12} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{11}\},$$

where $\gamma_{12} = \gamma_{14}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{513}, \vartheta_{513})$ on the vector plane γ_{13} generated by the vector lines $L_{k=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_4 \rangle$ and $L_{t=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{10} \rangle$

$$(\mu_{513}, \vartheta_{513}): \gamma_{13} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{10}, \bar{u}_{12}\},$$

where $\gamma_{13} = \gamma_{15}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{516}, \vartheta_{516})$ on the vector plane γ_{16} generated by the vector lines $L_{k=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_4 \rangle$ and $L_{t=6} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{13} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{516}, \vartheta_{516}): \gamma_{16} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=1} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{13}, \bar{u}_{14}\},$$

where $\gamma_{16} = \gamma_{17}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{521}, \vartheta_{521})$ on the vector plane γ_{21} generated by the vector lines $L_{k=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_5 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{521}, \vartheta_{521}): \gamma_{21} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_9\},$$

where $\gamma_{21} = \gamma_{22}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{523}, \vartheta_{523})$ on the vector plane γ_{23} generated by the vector lines $L_{k=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_5 \rangle$ and $L_{t=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{10} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{523}, \vartheta_{523}): \gamma_{23} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{10}, \bar{u}_{13}\},$$

where $\gamma_{23} = \gamma_{26}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{524}, \vartheta_{524})$ on the vector plane γ_{24} generated by the vector lines $L_{k=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_5 \rangle$ and $L_{t=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{11} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{524}, \vartheta_{524}): \gamma_{24} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{11}, \bar{u}_{15}\},$$

where $\gamma_{24} = \gamma_{28}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{525}, \vartheta_{525})$ on the vector plane γ_{25} generated by the vector lines $L_{k=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_5 \rangle$ and $L_{t=5} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{12} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{525}, \vartheta_{525}): \gamma_{25} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=2} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{12}, \bar{u}_{14}\},$$

where $\gamma_{25} = \gamma_{27}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{531}, \vartheta_{531})$ on the vector plane γ_{31} generated by the vector lines $L_{k=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_6 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{531}, \vartheta_{531}): \gamma_{31} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=3} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{12}\},$$

where $\gamma_{31} = \gamma_{35}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{532}, \vartheta_{532})$ on the vector plane γ_{32} generated by the vector lines $L_{k=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_6 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_9 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{532}, \vartheta_{532}): \gamma_{32} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=3} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{14}\},$$

where $\gamma_{32} = \gamma_{37}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{533}, \vartheta_{533})$ on the vector plane γ_{33} generated by the vector lines $L_{k=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_6 \rangle$ and $L_{t=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{10} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{533}, \vartheta_{533}): \gamma_{33} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=3} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{10}, \bar{u}_{15}\},$$

where $\gamma_{33} = \gamma_{38}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{534}, \vartheta_{534})$ on the vector plane γ_{34} generated by the vector lines $L_{k=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_6 \rangle$ and $L_{t=3} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{11} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{534}, \vartheta_{534}): \gamma_{34} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=3} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{11}, \bar{u}_{13}\},$$

where $\gamma_{34} = \gamma_{36}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{541}, \vartheta_{541})$ on the vector plane γ_{41} generated by the vector lines $L_{k=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_7 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_8 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{541}, \vartheta_{541}): \gamma_{41} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=4} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_8, \bar{u}_{13}\},$$

where $\gamma_{41} = \gamma_{46}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{542}, \vartheta_{542})$ on the vector plane γ_{42} generated by the vector lines $L_{k=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_7 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{o}, \bar{u}_9 \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{542}, \vartheta_{542}): \gamma_{42} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=4} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_9, \bar{u}_{10}\},$$

where $\gamma_{42} = \gamma_{43}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{544}, \vartheta_{544})$ on the vector plane γ_{44} generated by the vector lines $L_{k=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_7 \rangle$ and $L_{t=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{11} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{544}, \vartheta_{544}): \gamma_{44} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=4} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{11}, \bar{u}_{12}\},$$

where $\gamma_{44} = \gamma_{45}$.

The intuitionistic fuzzy vector plane $(\mu_{547}, \vartheta_{547})$ on the vector plane γ_{47} generated by the vector lines $L_{k=4} = \langle \bar{o}, \bar{u}_7 \rangle$ and $L_{t=7} = \langle \bar{o}, \bar{u}_{14} \rangle$ is as the following:

$$(\mu_{547}, \vartheta_{547}): \gamma_{47} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in L_{k=4} \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \{\bar{u}_{14}, \bar{u}_{15}\},$$

where $\gamma_{47} = \gamma_{48}$.

3.2. The Classification of The Intuitionistic Fuzzy 3-Dimensional Subspaces of The 4-Dimensional Intuitionistic Fuzzy Vector Space

In this section, the classification of the intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces generated by distinct intuitionistic fuzzy vector line types in the 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space is given.

The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces of the intuitionistic fuzzy vector space (μ, ϑ) are of the following classes:

1) Let δ be the 3-dimensional subspace generated by the base line L , a vector line in the type L_j and a vector line in the type L_k . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces on δ is of the following form:

$$(\mu_1, \vartheta_1): \delta \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in U_2 \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in (\delta \setminus U_2) = \{u_{3+k} \mid k = 1, 2, 3, 4\}.$$

Since the vectors u_5, u_6, u_7 are elements of the subspace $\langle u_1, u_2, u_4 \rangle = \delta$, the subspace δ is obtained when other u_k vectors are taken instead of u_4 . There is only one intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace in this type.

2) Let δ_t be the 3-dimensional subspace spanned by the base line L , a vector line in the type L_j and a vector line in the type L_t . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces on δ_t is all of the following form:

$$(\mu_{2t}, \vartheta_{2t}): \delta_t \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in U_2 \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_t \setminus U_2.$$

There are only two 3-dimensional subspaces, δ_1 and δ_2 , spanned by lines in the specified types.

$\delta_1 = \langle u_1, u_2, u_8 \rangle$ is the 3-dimensional subspace generated by the lines $L = \langle \bar{u}_1 \rangle$, $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=1} = \langle \bar{o}, \bar{u}_8 \rangle$. Since the vectors $\{u_1, u_2, u_3, u_8, u_{10}, u_{11}, u_{14}\}$ are linearly dependent, in fact that all subspaces $\langle u_1, u_2, u_{10} \rangle, \langle u_1, u_2, u_{11} \rangle, \langle u_1, u_2, u_{14} \rangle, \langle u_1, u_3, u_8 \rangle, \langle u_1, u_3, u_{10} \rangle, \langle u_1, u_3, u_{11} \rangle, \langle u_1, u_3, u_{14} \rangle$ are the subspace δ_1 . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace $(\mu_{21}, \vartheta_{21})$ on δ_1 is as the following:

$$(\mu_{21}, \vartheta_{21}): \delta_1 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in U_2 \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in (\delta_1 \setminus U_2) = \{u_8, u_{10}, u_{11}, u_{13}\}.$$

$\delta_2 = \langle u_1, u_2, u_9 \rangle$ is the 3-dimensional subspace generated by the lines $L = \langle \bar{u}_1 \rangle$, $L_{j=1} = \langle \bar{u}_2 \rangle$ and $L_{t=2} = \langle \bar{u}_9 \rangle$. Since the vectors $\{u_1, u_2, u_3, u_9, u_{12}, u_{13}, u_{15}\}$ are linearly dependent, all subspaces $\langle u_1, u_2, u_{13} \rangle, \langle u_1, u_2, u_{15} \rangle, \langle u_1, u_3, u_9 \rangle, \langle u_1, u_3, u_{12} \rangle, \langle u_1, u_3, u_{13} \rangle, \langle u_1, u_3, u_{15} \rangle$ are the subspace δ_2 . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subvector space $(\mu_{22}, \vartheta_{22})$ on δ_2 is as follows:

$$(\mu_{22}, \vartheta_{22}): \delta_2 \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in U_2 \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in (\delta_2 \setminus U_2) = \{u_9, u_{12}, u_{13}, u_{15}\}.$$

3) Let δ_{kt} be the 3-dimensional subspace generated by the base line L , a vector line in the type L_k and a vector line in the type L_t . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces $(\mu_{3kt}, \vartheta_{3kt})$ on δ_{kt} is all of the following form:

$$(\mu_{3kt}, \vartheta_{3kt}): \delta_{kt} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \langle \bar{u}_1, \bar{u}_{k+3} \rangle \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_{kt} \setminus \langle \bar{u}_1, \bar{u}_{k+3} \rangle$$

We know that $L = \langle \bar{u}_1 \rangle$, $L_k = \langle \bar{u}_{3+k} \rangle$ $k = 1, 2, 3, 4$ ve $L_t = \langle \bar{u}_{7+t} \rangle$ $t = 1, \dots, 8$.

The 3-dimensional subspace formed by the vector lines L , $L_{k=1}$ and $L_{t=1}$ is $\delta_{11} = \langle u_1, u_4, u_8 \rangle$. In the subspace δ_{11} , the vectors u_6 , u_1 and u_4 are linearly dependent. Also, since $u_{10}, u_{12}, u_{15} \in \langle u_1, u_4, u_8 \rangle$, $\{u_1, u_4, u_6, u_8, u_{10}, u_{12}, u_{15}\}$ are linearly dependent. For this reason, all subspaces $\langle u_1, u_4, u_{10} \rangle$, $\langle u_1, u_4, u_{12} \rangle$, $\langle u_1, u_4, u_{15} \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_8 \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{10} \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{12} \rangle$ and $\langle u_1, u_6, u_{15} \rangle$ are the subspace $\delta_{11} = \langle u_1, u_4, u_8 \rangle$. The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces $(\mu_{311}, \vartheta_{311})$ on δ_{11} is the following form:

$$(\mu_{311}, \vartheta_{311}): \delta_{11} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in (\langle u_1, u_4 \rangle \setminus L) = \{u_4, u_6\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in (\delta_{11} \setminus \langle u_1, u_4 \rangle) = \{u_8, u_{10}, u_{11}, u_{15}\}.$$

The 3-dimensional subspace formed by the vector lines L , $L_{k=1}$ and $L_{t=2}$ is $\delta_{12} = \langle u_1, u_4, u_9 \rangle$. In the subspace δ_{12} , since $u_{11}, u_{13}, u_{14} \in \langle u_1, u_4, u_9 \rangle$, $\{u_1, u_4, u_6, u_9, u_{11}, u_{13}, u_{14}\}$ are linearly dependent. For this reason, all subspaces $\langle u_1, u_4, u_9 \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{11} \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{13} \rangle$, $\langle u_1, u_4, u_{14} \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_9 \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{11} \rangle$, $\langle u_1, u_6, u_{13} \rangle$ and $\langle u_1, u_6, u_{14} \rangle$ are $\delta_{12} = \langle u_1, u_4, u_9 \rangle$.

The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subvector space $(\mu_{312}, \vartheta_{312})$ on δ_{12} is as the following:

$$(\mu_{312}, \vartheta_{312}): \delta_{12} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in (\langle u_1, u_4 \rangle \setminus L) = \{u_4, u_6\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in (\delta_{12} \setminus \langle u_1, u_4 \rangle) = \{u_9, u_{11}, u_{13}, u_{14}\}$$

The 3-dimensional subspace formed by the vector lines L , $L_{k=2}$ and $L_{t=1}$ is $\delta_{21} = \langle u_1, u_5, u_8 \rangle$. In the subspace δ_{21} , u_7 is linearly dependent on $\{u_1, u_5\}$. Also, since $u_9, u_{10}, u_{13} \in \langle u_1, u_5, u_8 \rangle$, $\{u_1, u_5, u_7, u_8, u_9, u_{10}, u_{13}\}$ is linear dependent. In that case, all subspaces $\langle u_1, u_5, u_9 \rangle$, $\langle u_1, u_5, u_{10} \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_8 \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_9 \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_{10} \rangle$ and $\langle u_1, u_7, u_{13} \rangle$ correspond to the subspace δ_{21} . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subvector space $(\mu_{321}, \vartheta_{321})$ on δ_{21} is the following form:

$$(\mu_{321}, \vartheta_{321}): \delta_{21} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \langle u_1, u_5 \rangle \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_{21} \setminus \langle u_1, u_5 \rangle = \{u_8, u_9, u_{10}, u_{13}\}.$$

The 3-dimensional subspace formed by the vector lines L , $L_{k=2}$ and $L_{t=4}$ is $\delta_{24} = \langle u_1, u_5, u_{11} \rangle$. Since $u_{12}, u_{14}, u_{15} \in \langle u_1, u_5, u_{11} \rangle$, $\{u_1, u_5, u_7, u_{11}, u_{12}, u_{14}, u_{15}\}$ is linearly dependent. Thus, all subspaces $\langle u_1, u_5, u_{12} \rangle$, $\langle u_1, u_5, u_{14} \rangle$, $\langle u_1, u_5, u_{15} \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_{11} \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_{12} \rangle$, $\langle u_1, u_7, u_{14} \rangle$ and $\langle u_1, u_7, u_{15} \rangle$ are the subspaces $\delta_{24} = \langle u_1, u_5, u_{11} \rangle$. The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subvector space $(\mu_{324}, \vartheta_{324})$ on δ_{24} is as the following:

$$(\mu_{324}, \vartheta_{324}): \delta_{24} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u}_1 \mapsto (0.97, 0.02), \bar{u}_1 \in L \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \langle u_1, u_5 \rangle \setminus L$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_{24} \setminus \langle u_1, u_5 \rangle = \{u_{11}, u_{12}, u_{14}, u_{15}\}.$$

4) Let δ_{jkt} be the 3-dimensional subspace generated by a vector line in the type L_j , a vector line in the type L_k and a vector line in the type L_t . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace on δ_{jkt} is as follows:

$$(\mu_{4jkt}, \vartheta_{4jkt}): \delta_{jkt} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in L_j \setminus \{\bar{o}\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in \langle u_{1+j}, u_{3+k} \rangle \setminus L_j$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_{jkt} \setminus \langle u_{1+j}, u_{3+k} \rangle$$

The 3-dimensional subspace formed by the vector lines $L_{j=1}, L_{k=1}$ ve $L_{t=1}$ is $\delta_{111} = \langle u_2, u_4, u_8 \rangle$. $u_7 \in \langle u_2, u_4 \rangle$ and $u_{13}, u_{14}, u_{15} \in \langle u_2, u_4, u_8 \rangle$. This 3-dimensional subvector space δ_{111} consists of the vectors $\{o, u_2, u_4, u_7, u_8, u_{13}, u_{14}, u_{15}\}$. Each of the three linear independent vectors in this set forms correspond to the 3-dimensional subspace δ_{111} . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace $(\mu_{4111}, \vartheta_{4111})$ on δ_{111} is as the following:

$$(\mu_{4111}, \vartheta_{4111}): \delta_{111} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98, 0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96, 0.03), \bar{u} \in (L_j \setminus \{\bar{o}\}) = \{u_2\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95, 0.04), \bar{u} \in (\langle L_{j=1}, L_{k=1} \rangle \setminus L_{j=1}) = \{u_4, u_7\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94, 0.05), \bar{u} \in \delta_{111} \setminus \langle L_{j=1}, L_{k=1} \rangle = \{u_8, u_{13}, u_{14}, u_{15}\}.$$

The set $\{o, u_2, u_4, u_7, u_9, u_{10}, u_{11}, u_{12}\}$ spans the subspace δ_{112} . Each of the three linear independent vectors, $\langle u_2, u_4, u_9 \rangle$, $\langle u_2, u_4, u_{10} \rangle$, $\langle u_2, u_4, u_{11} \rangle$, $\langle u_2, u_4, u_{12} \rangle$, $\langle u_2, u_7, u_9 \rangle$, $\langle u_2, u_7, u_{10} \rangle$, $\langle u_2, u_7, u_{11} \rangle$ and $\langle u_2, u_7, u_{12} \rangle$, in this set forms correspond to δ_{112} . That is, since $\langle u_2, u_4, u_{10} \rangle = \delta_{113}$, $\langle u_2, u_4, u_{11} \rangle = \delta_{114}$, $\langle u_2, u_4, u_{12} \rangle = \delta_{115}$, $\langle u_2, u_7, u_9 \rangle = \delta_{142}$, $\langle u_2, u_7, u_{10} \rangle = \delta_{143}$, $\langle u_2, u_7, u_{11} \rangle = \delta_{144}$ and $\langle u_2, u_7, u_{12} \rangle = \delta_{145}$, δ_{113} , the subspaces δ_{114} , δ_{115} , δ_{142} , δ_{143} , δ_{144} and δ_{145} coincide with δ_{112} . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace $(\mu_{4112}, \vartheta_{4112})$ on δ_{112} is as the following:

$$(\mu_{4112}, \vartheta_{4112}): \delta_{112} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in (L_j \setminus \{\bar{o}\}) = \{u_2\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95,0.04) , \bar{u} \in (\langle L_{j=1}, L_{k=1} \rangle \setminus L_{j=1}) = \{u_4, u_7\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \delta_{112} \setminus \langle L_{j=1}, L_{k=1} \rangle = \{u_9, u_{10}, u_{11}, u_{12}\}.$$

When taking the line L_j as the same, let's choose the line in the type L_k as $L_{k=2} = \langle u_5 \rangle$. When taking the line in the type L_t as $L_{t=1} = \langle u_8 \rangle$, these lines spans the subspace δ_{121} such that it consists of the set $\{0, u_2, u_5, u_6, u_8, u_9, u_{12}, u_{14}\}$. Every three linear independent vectors in the set span this subspace δ_{121} . The intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspace $(\mu_{4121}, \vartheta_{4121})$ on δ_{121} is as the following:

$$(\mu_{4121}, \vartheta_{4121}): \delta_{121} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$\bar{o} \mapsto (0.98,0.01)$$

$$\bar{u} \mapsto (0.96,0.03) , \bar{u} \in (L_j \setminus \{\bar{o}\}) = \{u_2\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.95,0.04) , \bar{u} \in (\langle L_{j=1}, L_{k=2} \rangle \setminus L_{j=1}) = \{u_5, u_6\}$$

$$\bar{u} \mapsto (0.94,0.05) , \bar{u} \in \delta_{121} \setminus \langle L_{j=1}, L_{k=2} \rangle = \{u_8, u_9, u_{12}, u_{14}\}.$$

Intuitionistic fuzzy 3-dimensional subspaces $(\mu_{4123}, \vartheta_{4123}, \delta_{123})$, $(\mu_{4211}, \vartheta_{4211}, \delta_{211})$, $(\mu_{4213}, \vartheta_{4213}, \delta_{213})$, $(\mu_{4231}, \vartheta_{4231}, \delta_{231})$, $(\mu_{4232}, \vartheta_{4232}, \delta_{232})$ on subspaces $\delta_{123}, \delta_{211}, \delta_{213}, \delta_{231}, \delta_{232}$ spanned by lines in the specified types are similar to the above.

4. The Intuitionistic Fuzzy Projective 3-Space

Let V be a 4-dimensional vector space over the field F . For any two nonzero vectors A and B in V , if $A \sim B \Leftrightarrow A = \lambda B$, $\lambda \in F$ and $\lambda \neq 0$ then “ \sim ” is an equivalence relation and thus equivalence classes are formed. These equivalence classes are 1-dimensional subspaces of the vector space V with the zero vector removed. Their set is called the projective plane on F and is denoted by $PG(2, F)$. The elements of $PG(2, F)$ are called points of the projective plane. If $F = GF(q)$, the projective plane of order q is denoted by $PG(2, q)$. In the classical case, an n -dimensional projective space comes from an $n+1$ -dimensional vector space. Preserving this property in the intuitionistic fuzzy case, the intuitionistic fuzzy projective spaces are defined from the intuitionistic fuzzy vector spaces in a similar way.

4.1 The intuitionistic fuzzy projective points of the intuitionistic fuzzy projective 3-space

The points of the projective 3-space correspond to vector lines of 4-dimensional vector space V . The intuitionistic fuzzy projective points of the intuitionistic fuzzy projective 3-space are obtained from the intuitionistic fuzzy vector lines of 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space V as follows:

The intuitionistic fuzzy projective point (μ'_p, ϑ'_p) on the projective point p corresponding to the base line $L = \langle u_1 \rangle$ is of the following form:

$$(\mu'_p, \vartheta'_p): p \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$
$$p \mapsto (0.97, 0.02).$$

The intuitionistic fuzzy projective points $(\mu'_{p_j}, \vartheta'_{p_j})$ on the projective points p_j corresponding to the lines in the type $L_j = \langle u_{1+j} \rangle$ $j = 1, 2$ are all of the following form:

$$(\mu'_{p_j}, \vartheta'_{p_j}): p_j \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$
$$p_j \mapsto (0.96, 0.03).$$

The intuitionistic fuzzy projective points $(\mu'_{p_k}, \vartheta'_{p_k})$ on the projective points p_k corresponding to the lines in the type $L_k = \langle u_{3+k} \rangle$ $k = 1, 2, 3, 4$ are all of the following form:

$$(\mu'_{p_k}, \vartheta'_{p_k}): p_k \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$
$$p_k \mapsto (0.95, 0.04).$$

The intuitionistic fuzzy projective points $(\mu'_{p_t}, \vartheta'_{p_t})$ on the projective points p_t corresponding to the lines in the type $L_t = \langle u_{7+t} \rangle$ $j = 1, \dots, 8$ are all of the following form:

$$(\mu'_{p_t}, \vartheta'_{p_t}): p_t \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$
$$p_t \mapsto (0.96, 0.03).$$

Thus, 15 intuitionistic fuzzy projective points of the intuitionistic fuzzy projective space are determined and it is found that there are 4 types of the intuitionistic fuzzy projective points.

4.2 The intuitionistic fuzzy projective lines of the intuitionistic fuzzy projective 3-space:

The projective lines of the projective 3-space correspond to vector planes (2-dimensional subspace) of 4-dimensional vector space V . The intuitionistic fuzzy projective lines of the intuitionistic fuzzy projective

projective 3-space are obtained from the intuitionistic fuzzy vector planes of 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space V as follows:

The intuitionistic fuzzy projective line (μ'_1, ϑ'_1) on the projective line D corresponding to the α -plane generated by vector lines in the types L and L_j is of the following form:

$$(\mu'_1, \vartheta'_1): D \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$p_j \mapsto (0.96, 0.03), p_j \in D \setminus \{p\} \quad j = 1, 2.$$

There is only one intuitionistic fuzzy projective line of this type, and it is expressed by $(\mu'_1, \vartheta'_1, D)$.

The intuitionistic fuzzy projective lines $(\mu'_{1k}, \vartheta'_{1k})$ on the projective lines D_k corresponding to the vector planes $\beta_k \quad k = 1, 2, 3, 4$ generated by vector lines in the types L and L_k are all of the following form:

$$(\mu'_{1k}, \vartheta'_{1k}): D_k \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$q \mapsto (0.95, 0.02), q \in D_k \setminus \{p\}.$$

There are two intuitionistic fuzzy projective lines in this type, and they are expressed by $(\mu'_{11}, \vartheta'_{11}, D_1)$ and $(\mu'_{12}, \vartheta'_{12}, D_2)$.

The intuitionistic fuzzy projective lines $(\mu'_{2t}, \vartheta'_{2t})$ on the projective lines E_t corresponding to the vector planes $\gamma_t \quad t = 1, \dots, 8$ generated by vector lines in the type L and L_t are all of the following form:

$$(\mu'_{2t}, \vartheta'_{2t}): E_t \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$q \mapsto (0.94, 0.05), q \in E_t \setminus \{p\}.$$

There are four intuitionistic fuzzy projective lines in this type, and they are expressed by $(\mu'_{21}, \vartheta'_{21}, E_1)$, $(\mu'_{22}, \vartheta'_{22}, E_2)$, $(\mu'_{24}, \vartheta'_{24}, E_4)$ and $(\mu'_{25}, \vartheta'_{25}, E_5)$.

The intuitionistic fuzzy projective lines $(\mu'_{3jk}, \vartheta'_{3jk})$ on the projective lines D_{jk} corresponding to the vector planes $\alpha_{jk} \quad j = 1, 2, \quad k = 1, 2, 3, 4$ generated by vector lines in the types L_j and L_k are all of the following form:

$$(\mu'_{3jk}, \vartheta'_{3jk}): D_{jk} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p_j \mapsto (0.96, 0.03)$$

$$q \mapsto (0.95, 0.04), q \in D_{jk} \setminus \{p_j\}.$$

There are four intuitionistic fuzzy projective lines in this type, and they are expressed by $(\mu'_{311}, \vartheta'_{311}, D_{11})$, $(\mu'_{321}, \vartheta'_{321}, D_{21})$, $(\mu'_{312}, \vartheta'_{312}, D_{12})$ and $(\mu'_{323}, \vartheta'_{323}, D_{23})$.

The intuitionistic fuzzy projective lines $(\mu'_{4jt}, \vartheta'_{4jt})$ on the projective lines E_{jt} corresponding to the vector planes β_{jt} $j = 1, 2, t = 1, \dots, 8$ generated by vector lines in the types L_j and L_t are in the form of:

$$(\mu'_{4jt}, \vartheta'_{4jt}): E_{jt} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$p_j \mapsto (0.96, 0.03)$$

$$q \mapsto (0.94, 0.05), q \in E_{jt} \setminus \{p_j\}.$$

There are eight intuitionistic fuzzy projective lines in this type, and they are expressed by $(\mu'_{411}, \vartheta'_{411}, E_{11})$, $(\mu'_{412}, \vartheta'_{412}, E_{12})$, $(\mu'_{413}, \vartheta'_{413}, E_{13})$, $(\mu'_{416}, \vartheta'_{416}, E_{16})$, $(\mu'_{421}, \vartheta'_{421}, E_{21})$, $(\mu'_{422}, \vartheta'_{422}, E_{22})$, $(\mu'_{423}, \vartheta'_{423}, E_{23})$ and $(\mu'_{425}, \vartheta'_{425}, E_{25})$.

The intuitionistic fuzzy projective lines $(\mu'_{5kt}, \vartheta'_{5kt})$ on the projective lines F_{kt} corresponding to the vector planes γ_{kt} $k = 1, 2, 3, 4, t = 1, \dots, 8$ generated by vector lines in the types L_k and L_t are in the form of:

$$(\mu'_{5kt}, \vartheta'_{5kt}): F_{kt} \rightarrow [0, 1] \times [0, 1]$$

$$p_k \mapsto (0.95, 0.04)$$

$$q \mapsto (0.94, 0.05), q \in F_{kt} \setminus \{p_k\}.$$

There are sixteen intuitionistic fuzzy projective lines in this type, and they are expressed by $(\mu'_{511}, \vartheta'_{511}, F_{11})$, $(\mu'_{512}, \vartheta'_{512}, F_{12})$, $(\mu'_{513}, \vartheta'_{513}, F_{13})$, $(\mu'_{516}, \vartheta'_{516}, F_{16})$, $(\mu'_{521}, \vartheta'_{521}, F_{21})$, $(\mu'_{523}, \vartheta'_{523}, F_{23})$, $(\mu'_{524}, \vartheta'_{524}, F_{24})$, $(\mu'_{525}, \vartheta'_{525}, F_{25})$, $(\mu'_{531}, \vartheta'_{531}, F_{31})$, $(\mu'_{532}, \vartheta'_{532}, F_{32})$, $(\mu'_{533}, \vartheta'_{533}, F_{33})$, $(\mu'_{534}, \vartheta'_{534}, F_{34})$, $(\mu'_{541}, \vartheta'_{541}, F_{41})$, $(\mu'_{542}, \vartheta'_{542}, F_{42})$, $(\mu'_{544}, \vartheta'_{544}, F_{44})$ and $(\mu'_{547}, \vartheta'_{547}, F_{47})$.

Thus, 35 intuitionistic fuzzy projective lines of the intuitionistic fuzzy projective space are determined and it is found that there are 6 types of the intuitionistic fuzzy projective lines.

4.3 The intuitionistic fuzzy projective planes of the intuitionistic fuzzy projective 3-space

The projective planes of the projective 3-space correspond to 3-dimensional subspaces of 4-dimensional vector space V . The intuitionistic fuzzy projective planes of the intuitionistic fuzzy projective 3-space are built on these projective planes and are classified as follows:

The intuitionistic fuzzy projective plane (μ'_1, ϑ'_1) on the projective plane P corresponding to the 3-dimensional subspace δ of the vector space V is of the following form:

$$(\mu'_1, \vartheta'_1): P \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$p_j \mapsto (0.96, 0.03), p_j \in D \setminus \{p\}$$

$$p_k \mapsto (0.95, 0.04), p_k \in P \setminus D.$$

There is only one intuitionistic fuzzy projective plane in this type, and it is denoted by $(\mu'_1, \vartheta'_1, P)$.

The intuitionistic fuzzy projective planes $(\mu'_{2t}, \vartheta'_{2t})$ on the projective planes P_t corresponding to the 3-dimensional subspaces δ_t $t = 1, \dots, 8$ of the vector space V are all of the following form:

$$(\mu'_{2t}, \vartheta'_{2t}): P_t \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$p_j \mapsto (0.96, 0.03), p_j \in D \setminus \{p\}$$

$$p_t \mapsto (0.94, 0.05), p_t \in P_t \setminus D.$$

There are two intuitionistic fuzzy projective planes in this type, and they are denoted by $(\mu'_{21}, \vartheta'_{21}, P_1)$ and $(\mu'_{22}, \vartheta'_{22}, P_2)$.

The intuitionistic fuzzy projective planes $(\mu'_{3kt}, \vartheta'_{3kt})$ on the projective planes P_{kt} corresponding to the 3-dimensional subspaces δ_{kt} $k = 1, 2, 3, 4$, $t = 1, \dots, 8$ of the vector space V are all of the following form:

$$(\mu'_{3kt}, \vartheta'_{3kt}): P_{kt} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$p_j \mapsto (0.95, 0.04), p_k \in D_k \setminus \{p\}$$

$$p_t \mapsto (0.94, 0.05), p_t \in P_{kt} \setminus D_k.$$

There are four intuitionistic fuzzy projective planes in this type, and they are denoted by $(\mu'_{311}, \vartheta'_{311}, P_{11})$, $(\mu'_{312}, \vartheta'_{312}, P_{12})$, $(\mu'_{321}, \vartheta'_{321}, P_{21})$ and $(\mu'_{324}, \vartheta'_{324}, P_{24})$.

The intuitionistic fuzzy projective planes $(\mu'_{4jkt}, \vartheta'_{4jkt})$ on the projective planes P_{jkt} corresponding to the 3-dimensional subspaces δ_{jkt} $j = 1, 2, k = 1, 2, 3, 4, t = 1, \dots, 8$ of the vector space V are all of the following form:

$$(\mu'_{4jkt}, \vartheta'_{4jkt}): P_{jkt} \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.96, 0.03)$$

$$p_j \mapsto (0.95, 0.04), p_k \in D_{jk} \setminus \{p\}$$

$$p_t \mapsto (0.94, 0.05), p_t \in P_{jkt} \setminus D_{jk}.$$

There are eight intuitionistic fuzzy projective planes in this type, and they are denoted by $(\mu'_{4111}, \vartheta'_{4111}, P_{111})$, $(\mu'_{4112}, \vartheta'_{4112}, P_{112})$, $(\mu'_{4121}, \vartheta'_{4121}, P_{121})$, $(\mu'_{4123}, \vartheta'_{4123}, P_{123})$, $(\mu'_{4211}, \vartheta'_{4211}, P_{211})$, $(\mu'_{4213}, \vartheta'_{4213}, P_{213})$, $(\mu'_{4231}, \vartheta'_{4231}, P_{231})$ and $(\mu'_{4232}, \vartheta'_{4232}, P_{232})$.

Thus, 15 intuitionistic fuzzy projective planes of the intuitionistic fuzzy projective 3-space are determined and it is found that there are 4 types of the intuitionistic fuzzy projective planes.

4.4 The Intuitionistic fuzzy projective 3-space

The intuitionistic fuzzy projective 3-space (μ', ϑ') on the projective 3-space $PG(V)$ corresponding to the 4-dimensional vector space V is of the following form:

$$(\mu', \vartheta'): PG(V) \rightarrow [0,1] \times [0,1]$$

$$p \mapsto (0.97, 0.02)$$

$$q \mapsto (0.96, 0.03), q \in D \setminus \{p\}$$

$$q \mapsto (0.95, 0.04), q \in \delta \setminus D$$

$$q \mapsto (0.94, 0.05), q \in PG(V) \setminus \{p\}.$$

5. Conclusion

In this study, an intuitionistic fuzzy vector space is constructed on a 4-dimensional vector space over the field $GF(2)$, then its one, two and three-dimensional intuitionistic fuzzy subspaces are examined and classified. Similar to the classical case, the intuitionistic fuzzy projective space and its intuitionistic fuzzy projective

points, lines and planes are constructed and classified with the help of the obtained 4-dimensional intuitionistic fuzzy vector space and its subspaces.

6. References

- AKÇA, Z., BAYAR, A., & EKMEKÇİ, S. (2020). On the intuitionistic fuzzy projective Menelaus and Ceva s conditions. *Communications Faculty of Sciences University of Ankara Series A1 Mathematics and Statistics*, 69(1), 891–899.
- AKÇA, Z., BAYAR, A., EKMEKÇİ, S., & Maldeghem H, V. (2006). Fuzzy projective spreads of fuzzy projective spaces. *Fuzzy Sets and Systems*, 157(24), 3237–3247.
- AKÇA, Z., BAYAR, A., & EKMEKÇİ, S. (2006). On the classification of fuzzy projective lines of fuzzy 3 dimensional projective space. *Commun. Fac. Sci. Univ. Ank. Sér. A1 Math. Stat*, 55(2), 17–23.
- AKÇA, Z., & ALTINTAŞ, A. (2023). Fuzzy Counterpart of Klein Quadric. *International Electronic Journal of Geometry*, 16(2), 680–688.
- ALTINTAŞ KAHRİMAN, E., & BAYAR, A. (2022). Characterization of Intuitionistic Fuzzy Collineations in Intuitionistic Fuzzy Projective Planes. *Fundamental Journal of Mathematics and Applications (Online)*, 5(4), 273–279.
- ATANASSOV, K. (1999). *Intuitionistic Fuzzy Sets. In: Theory and Applications*. Heidelberg: Physica-Verlag
- BAYAR, A., & EKMEKÇİ, S. (2015). On some classical theorems in intuitionistic fuzzy projective plane. *Konuralp Journal of Mathematics*, 3(1), 12–15.
- EKMEKÇİ, S., AKÇA, Z., & BAYAR, A. (2009). On the classification of fuzzy projective planes of fuzzy 3 dimensional projective space. *Chaos, Solitons & Fractals*, 40(5), 2146–2151.
- KAYA, R. (2005) *Projektif Geometri*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları Yayın No: 111
- KUIJKEN, L., VAN MALDEGHEM, H., & KERRE, E. (1998). Fuzzy projective geometries from fuzzy vector spaces. Proceedings 7th International Conference on Information Processing and Management of Uncertainty in Knowledge-Based Systems, 1331–1338.
- RASULI, R (2019). Norms over intuitionistic fuzzy vector spaces. *Algebra Lett., Vol 2019, Article ID 1*

DEVELOPMENT OF WAR STRATEGY OPTIMIZATION ALGORITHM WITH TEACHING-LEARNING STRATEGY

Dr., Onur Mahmut Pişirir
ORCID: 0000-0001-6895-3420
onurpisirir@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel University, Distance Education Application and Research Center, Isparta, Türkiye

Asst. Prof., Serdar Paçacı
ORCID: 0000-0002-7191-7452
serdarpacaci@isparta.edu.tr

Isparta University of Applied Sciences, Faculty of Technology, Isparta, Türkiye

Prof. Dr., Okan Bingöl
ORCID: 0000-0001-9817-7266
okanbingol@isparta.edu.tr

Isparta University of Applied Sciences, Faculty of Technology, Isparta, Türkiye

Abstract

War Strategy Optimization (WSO) is a meta-heuristic optimization algorithm inspired by soldiers' attack and defense strategies on the battlefield. The algorithm's basic working principle is based on each soldier's dynamic movement towards the goal of reaching the global optimum, applying offensive and defensive strategies in the process. However, the standard WSO algorithm has limitations in certain situations, such as getting stuck in local maxima and balancing exploration and exploitation. In this paper, two innovative approaches are combined to overcome these limitations of WSO and improve its performance.

Teaching-learning-based optimization (TLBO) is a strategy that increases the diversity in the solution space by modeling the information exchange among population members, allowing the algorithm to converge faster. In this study, the teaching and learning phases of TLBO are integrated into the leadership-based strategic structures of WSO. Moreover, the robustness and solution quality of the algorithm are further improved by preserving the existing features of WSO, such as the relocation of weak soldiers and weight update mechanisms.

The proposed algorithm is evaluated on 26 multimodal test functions in 50 and 100 dimensions. The results show that WSO regularized with TLBO outperforms the original algorithm to achieve the global optimum.

This study shows the potential of hybrid approaches to improve the effectiveness of the WSO algorithm in optimization problems. Future research aims to investigate the algorithm's applicability to complex real-world problems and the possibilities of integration with other optimization techniques.

Keywords: Meta-heuristic algorithms, War Strategy Optimization, Optimization algorithm.

SAVAŞ STRATEJİSİ OPTİMİZASYON ALGORİTMASININ ÖĞRETME-ÖĞRENME STRATEJİSİ İLE GELİŞTİRİLMESİ

Özet

Savaş Stratejisi Optimizasyonu (War Strategy Optimization, WSO), savaş alanında askerlerin saldırı ve savunma stratejilerinden esinlenerek tasarlanmış bir meta-sezgisel optimizasyon algoritmasıdır. Algoritmanın temel çalışma prensibi, her bir askerin, küresel optimuma ulaşma hedefi doğrultusunda dinamik hareket etmesine dayanır ve bu süreçte saldırı ve savunma stratejileri uygulanır. Ancak, standart WSO algoritması, belirli durumlarda yerel maksimumlara takılma ve keşif-sömürü dengesini sağlama konularında sınırlılıklar göstermektedir. Bu çalışmada, WSO'nun bu sınırlamalarını aşmak ve performansını artırmak için iki yenilikçi yaklaşım bir araya getirilmiştir.

Öğretme-Öğrenme Tabanlı Optimizasyon (Teaching-Learning-Based Optimization, TLBO), popülasyon üyeleri arasındaki bilgi alışverişini modelleyerek çözüm uzayındaki çeşitliliği artıran ve algoritmanın daha hızlı yakınsama sağlamasına olanak tanıyan bir stratejidir. Bu çalışmada, WSO'nun liderlik tabanlı stratejik yapılarına TLBO'nun öğretim ve öğrenim fazları entegre edilmiştir. Ayrıca, WSO'nun zayıf askerlerin yeniden konumlandırılması ve ağırlık güncelleme mekanizmaları gibi mevcut özellikleri korunarak algoritmanın dayanıklılığı ve çözüm kalitesi daha da iyileştirilmiştir.

Önerilen algoritma, 26 adet multimodal test fonksiyonu üzerinde 50 ve 100 boyutlarda değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, TLBO ile düzenlenmiş WSO'nun, küresel optimuma ulaşma başarısı açısından orijinal algoritmaya kıyasla daha üstün performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, WSO algoritmasının optimizasyon problemlerindeki etkinliğini artırmak için hibrit yaklaşımların potansiyelini göstermektedir. Gelecekteki araştırmalar, algoritmanın karmaşık gerçek dünya problemleri üzerindeki uygulanabilirliğini ve diğer optimizasyon teknikleriyle entegrasyon olanaklarını incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Meta-sezgisel algoritmalar, Savaş stratejisi optimizasyonu, Optimizasyon algoritması.

1. Introduction

Optimization is an important topic with many important applications, and optimization algorithms are diverse with a wide range of successful implementations (Tomar, Bansal, & Singh, 2024). As a mathematical discipline, optimization is concerned with the search for minima or maxima of functions or objective functions in terms of real-world problems, subject to given constraints. In general, optimization includes a wide range of methods from operations research, artificial intelligence, computer science, and machine learning that are used to improve business processes in almost all human endeavors and industries (Ezugwu et al., 2021). It is the process of determining the minimum or maximum value of a given mathematical function within a set of solutions. This process involves defining the design parameters, determining the constraints that limit the values that these parameters can take, and constructing the fitness function to evaluate the optimum solution. In mathematical formulations, the parameters that will provide the optimum solution are usually expressed as a vector. Thus, the problem is modeled appropriately and the solution process is made efficient (Paçacı, Bingöl, & Güvenç, 2023). Meta-heuristic algorithms are favored over traditional optimization methods due to their adaptability, simplicity, non-reliance on derivative information, and ability to escape local optima. These characteristics make them highly effective for solving complex optimization problems. Their foundations are often inspired by biological behaviors or fundamental natural phenomena, reflecting their conceptual origins in the processes observed in nature (Guo et al., 2024). Metaheuristic algorithms can be classified according to different criteria. First, they are divided into nature-inspired and non-nature-inspired; nature-inspired algorithms are influenced by processes such as genetic algorithms and particle swarm optimization, while simulated annealing and tabu search are non-nature examples. They are further classified into single solution-oriented algorithms (simulated annealing) and population-based algorithms (genetic algorithms). Another criterion is whether the algorithms use deterministic (hill climbing) or stochastic (genetic algorithms) processes. Finally, algorithms can be based on local (tabu search) or global (ant colony optimization) search approaches (M. Almufti, Ahmad Shaban, Arif Ali, Ismael Ali, & A. Dela Fuente, 2023). Although there are many successful search and optimization algorithms and techniques in the literature, the philosophy of improvement in the scientific field and always seeking to design better, design, development, and implementation of new techniques is an important task. The best algorithm that gives the best results for all problems has not yet been designed, so new artificial intelligence optimization algorithms are constantly being proposed or some efficient additions or modifications are made to existing algorithms (Akyol & Alatas, 2017). Despite the rapid development of metaheuristics, their mathematical analysis remains partially unsolved, and many open problems require urgent attention. This difficulty is largely

due to the fact that the interaction of the various components in metaheuristic algorithms is highly nonlinear, complex and stochastic. Work has been done to perform convergence analysis (Yang, 2011).

The War Strategy Optimization Algorithm (WSO) was developed by Ayyarao in 2022 and presented as one of the swarm optimization algorithms. The algorithm was inspired by the strategic offensive and defensive actions of soldiers on the battlefield. The authors of the original WSO demonstrated that the algorithm performs remarkably well compared to other swarm-based methods on global benchmark optimization problems. This shows that WSO is an innovative meta-heuristic algorithm that can effectively balance exploration and exploitation (Gehad Ismail Sayed & Aboul Ella Hassanein, 2023). Ancient kingdoms had an army to protect themselves from attacks by other dynasties. The kingdom's army consists of many troops, such as infantry, chariots, elephants, etc. In wartime, the king and the army commander lead the troops in a specific way to achieve the intended goals based on a specific strategy. Each soldier is initially given rank and weight. War strategy is a continuous process in which army units coordinate with each other to fight the enemy. The position of the soldier is constantly changed according to the movement of the king and the commander. Soldiers are trained to follow a strategy based on the sound of drums or another musical instrument. The strategy changes according to the death of generals in battle. The King's main goal is to defeat the opposing leader and the soldier's main goal is to attack the opposing army soldiers and rise in rank. The soldier with the highest attack power becomes King. After each iteration, weight and rank change according to the success of the strategy employed. In the final phase of the battle, the positions of the king, the commander and all the soldiers are very close to each other (Reddy Gatla et al., 2024).

While innovative meta-heuristic algorithms, such as War Strategy Optimization (WSO), provide effective solutions to optimization problems, they can also have certain limitations. In this paper, we propose a hybrid approach combined with a Teaching-Learning Based Optimization (TLBO) strategy to improve the performance of WSO. This hybrid structure aims to overcome the limitations of WSO in terms of getting stuck at the local optimum and maintaining the exploration-exploitation trade-off by increasing the diversity in the solution space and enabling the algorithm to converge faster. The aim of this paper is to test this new approach and evaluate its contributions to the field of optimization.

2. Material and Methods

This section introduces the battle strategy optimization algorithm in detail and describes the developed TLBWSO algorithm.

2.1. War Strategy Optimization Algorithm

In WSO, each soldier dynamically moves towards the optimal position, and the algorithm simulates the two attack and defense strategies followed on the battlefield. Figure 1 represents the battle strategy optimization.

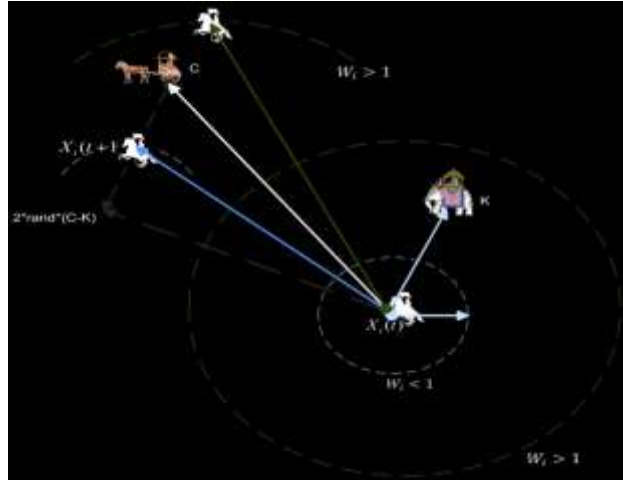

Figure 1. Representative picture of battle strategy optimization (Ayyarao et al., 2022).

The updated position of the soldier in the attack strategy can be calculated as follows:

$$X_i(t + 1) = X_i(t) + 2\rho(C - K) + r \times (W_i K - X_i(t)) \quad (1)$$

Where $X_i(t)$, t is the i -th soldier position at iteration t , ρ is a flexible parameter with the value depending on the fitness function, C and K denote the leader and king positions respectively, r is a random number in the interval $[0, 1]$, W_i is the weight of the i -th soldier. The position and rank of each soldier are updated when the new fitness value (F_n) is greater than the previous one (F_p). At the same time, they are kept as predecessors when the new fitness is less than the previous one. This can be written as follows:

$$X_i(t + 1) = X_i(t + 1)(F_n \geq F_p) + X_i(t)(F_n < F_p) \quad (2)$$

$$R_i = (R_i + 1)(F_n \geq F_p) + R_i(F_n < F_p) \quad (3)$$

Where R_i is the rank of the i -th soldier, the updated weight of the soldier can be calculated as follows:

$$W_i = W_i \left(1 - \frac{R_i}{t_{max}}\right)^\sigma \quad (4)$$

Here σ is a parameter equal to 2 and t_{max} is the maximum iteration. In the defense strategy, the weight and rank update process remains the same, while the strategy position is updated according to the positions of the king, leader, and random soldier, which can be modeled as follows:

$$X_i(t + 1) = X_i(t) + 2\rho \times (K - X_{\text{rand}}(t)) + rW_i(C - X_i(t)) \quad (5)$$

Where $X_{\text{rand}}(t)$ is the position of the random soldier at iteration t , the soldier steps depend on its weight, as the weight increases the steps increase and vice versa. Soldiers with lower fitness values are known as weak soldiers, they should be replaced with random soldiers as follows:

$$X_w(t + 1) = lb + r \times (ub - lb) \quad (6)$$

Here lb and ub denote the lower and upper bounds of the search space. Furthermore, the weaker soldier is placed closer to the battlefield median through Equation 7, which improves the approximation behavior.

$$X_w(t + 1) = -(1 - \text{randn})(X_w(t) - \text{median}(X)) + K \quad (7)$$

Here the median (X) is the median value of the battlefield. One of the key advantages of WSO is the balance of exploration/exploitation, which makes the algorithm more efficient and robust, and also avoids falling into local optima (Alharbi, Fathy, Rezk, Abdelkareem, & Olabi, 2023).

2.2. Teaching-Learning Based Optimization Method

Teaching-Learning Based Optimization (TLBO) is a population-based meta-heuristic algorithm inspired by nature. It effectively solves single-objective, multi-objective, and mechanical design benchmark problems. TLBO can achieve superior results with fewer iterations and shorter computation time. Compared to other population-based algorithms, the requirement for fewer control parameters is one of the prominent features of this method. These features make TLBO an efficient and user-friendly technique for various optimization problems. (Yildirim, 2014). Operations are carried out with a class as the solution population and students as its individuals. To obtain the optimum solution, it is aimed to increase the knowledge level of the students in the class. The process is carried out in two phases: teaching and learning (Artar, 2016). The teaching-learning based optimization algorithm is shown in Figure 2.

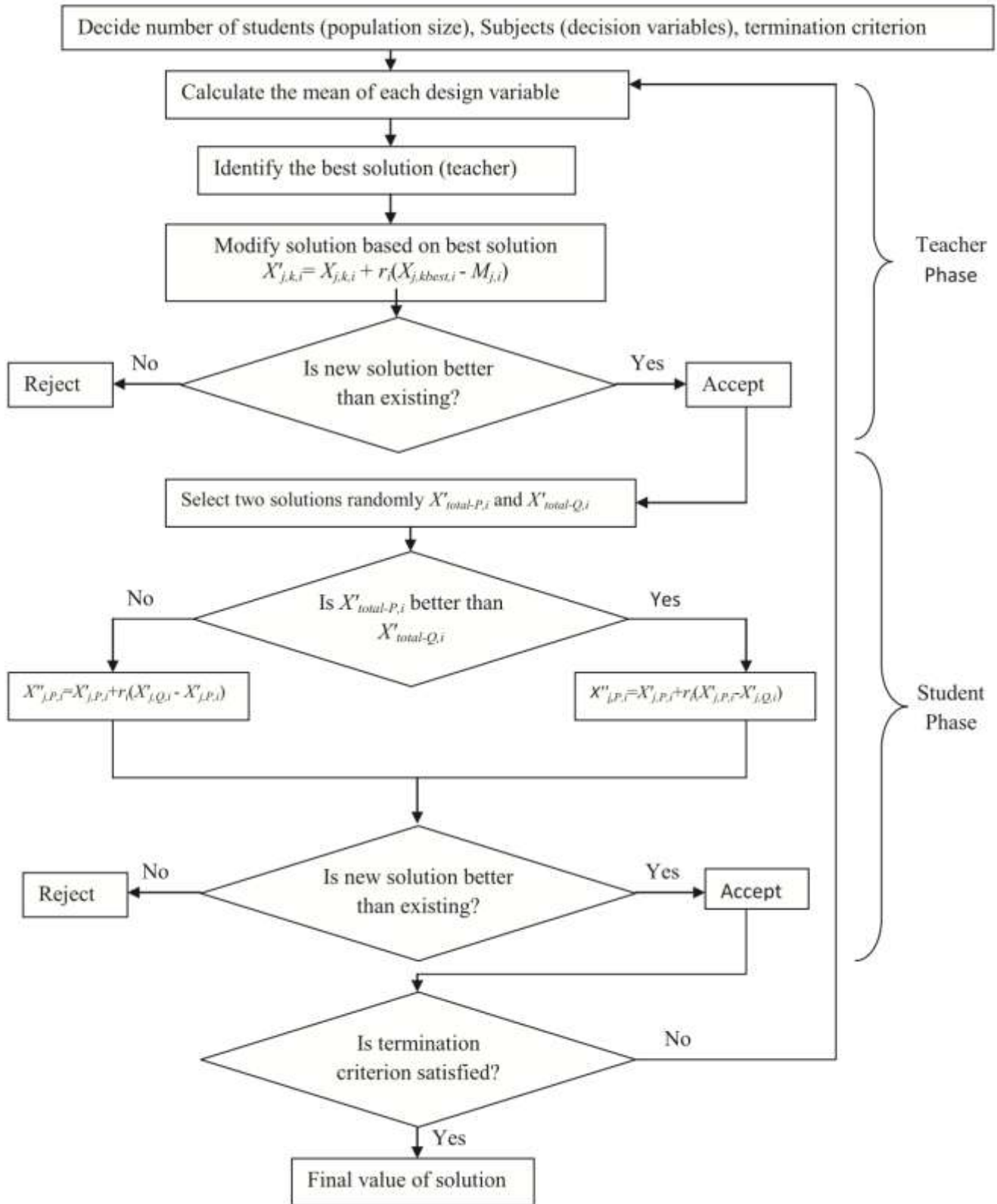

Figure 2. Flow chart of Teaching-Learning-Based Optimization (TLBO) algorithm (Rao & More, 2015)

4. Results and Discussion

This section first describes the benchmark functions and experimental settings. Then, the results of the analysis on the data obtained as a result of the test are given.

The designed TLBOWAR algorithm is tested using the benchmark functions. Each benchmark function is tested for 50 and 100 dimensional scenarios, and the algorithms are evaluated with 51 independent runs on each function. Due to the stochastic nature of meta-heuristic algorithms, each run with the same inputs does not yield the same results. Therefore, it is not appropriate to evaluate the performance of the algorithm with only a single run. To ensure a fair comparison, each algorithm is allowed to use the fitness function 10000 x d times (d: problem size). This method allows for an objective comparison of algorithms. The functions used are shown in Table 1.

Table 1. Details of Unimodal benchmark functions (Ayyarao et al., 2022).

Function	Type	F _{min}	Dim	Range
F1-Schwefel's	$F1 = 418.9829n - \sum_{i=1}^n -x_i \sin \sqrt{ x_i }$	0	50	[-500, 500]
F2-Rastrigin	$F2 = \sum_{i=1}^n [x_i^2 - 10 \cos (2\pi x_i) + 10]$	0	50	[-5.12, 5.12]
F3-Periodic	$F3 = 1 + \sum_{i=1}^n \sin^2 (x_i) - 0.1e^{(\sum_{i=1}^n x_i^2)}$	0.9	50	[-10,10]
F4-Qing	$F4 = \sum_{i=1}^n (x^2 - i)^2$	0	50	[-500,500]
F5-Alpine N.1	$F5 = \sum_{i=1}^n x_i \sin (x_i) + 0.1x_i $	0	50	[-10,10]
F6-Xin She Yang	$F6 = \sum_{i=1}^n \epsilon_i x_i ^i$	0	50	[-5,5]
F7-Ackley	$F7 = -20e^{(-0.2\sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^n x_i^2})} - e^{(\frac{1}{n\sum_{i=1}^n \cos (2\pi x_i)})} + 20 + e$	0	50	[-32,32]
F8-Trigonometric 2	$F8 = \sum_{i=1}^n 8\sin^2 (7\{x_i - 0.9\}^2) + 6\sin^2 (14\{x_i - 0.9\}^2) + (x_i - 0.9)^2$	1	50	[-500, 500]

F9-Salomon	$F9 = 1 - \cos \left(2\pi \sqrt{\sum_{i=1}^n x_i^2} \right) + 0.1 \sqrt{\sum_{i=1}^n x_i^2}$	0	50	[-100, 100]
F10-Styblinski- Tang	$F10 = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n (x_i^4 - 16x_i^2 + 5x_i)$	$\frac{-39.16599}{xn}$	50	[-5,5]
F11-Griewank	$F11 = \frac{1}{4000} \sum_{i=1}^n x_i^2 - \prod_{i=1}^n \cos \left(\frac{x_i}{\sqrt{i}} \right) + 1$	0	50	[-100, 100]
F12-Xin She YangN. 4	$F12 = \left(\sum_{i=1}^n \sin^2(x_i) - e^{\sum_{i=1}^n x_i^2} \right) e^{\sum_{i=1}^n \sin^2(\sqrt{x_i})}$	-1	50	[-10, 10]
F13-Xin She YangN. 2	$F13 = \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) e^{-\sum_{i=1}^n x_i^2}$	0	50	[-2π, 2π]
F14. Gen.Penalized	$F14 = 0.1[\sin^2(3\pi x_i) + \sum_{i=1}^n (x_i - 1)^2\{1 + \sin^2(3\pi x_i + 1)\} + (x_n - 1)^2\{1 + \sin^2(2\pi x_n)\}] + \sum_{i=1}^n u(x_i, 5, 100, 4)$	0	50	[-50,50]
F15-Penalized	$F15 = \pi/n[10\sin(\pi x_i) + \sum_{i=1}^n (x_i - 1)^2\{1 + 10\sin^2(\pi x_{i+1})\} + (x_n - 1)^2] + \sum_{i=1}^n u(x_i, 5, 100, 4)$	0	50	[-50,50]
F16-Egg Crate	$F16 = x^2 + y^2 + 25(\sin^2(x) + \sin^2(y))$	0	2	[-5,5]
F17-Ackley N. 3	$F17 = -200e^{-0.2\sqrt{x^2+y^2}} + 5e^{\cos(3x)+\sin(3y)}$	-195.629	2	[-32,32]
F18-Adjiman	$F18 = \cos(x)\sin(y) - \frac{x}{y^2 + 1}$	-2.02181	2	[-1,2]
F19-Bird	$F19 = \sin(x)e^{(1-\cos(y))^2} + \cos(y)e^{(1-\cos(x))^2} + (x-y)^2$	-106.7645	2	[-2π, 2π]

F20-Camel Six Hump	$F20 = 4x_1^2 - 2.1x_1^4 + \frac{1}{3}x_1^6 + x_1x_2 - 4x_2^2 + 4x_2^4$	-1.0316	2	[-5,5]
F21-Branin RCOS	$F21 = \left(x_2 - \frac{5.1}{4\pi^2} x_1^2 - \frac{5}{\pi}x_1 - 6\right)^2 + 10\left(1 - \frac{1}{8\pi}\right) \cos(x_1) + 10$	0.3978873	2	[-5, 10]
F22-Hartman 3	$F22 = -\sum_{i=1}^4 c_i e^{(\sum_{j=1}^3 \alpha_{ij}(x_j - p_{ij})^2)}$	-3.862782	3	[0, 1]
F23-Hartman 6	$F23 = \sum_{i=1}^4 c_i e^{(\sum_{j=1}^6 \alpha_{ij}(x_j - p_{ij})^2)}$	-3.32237	6	[0,1]
F24-Cross-in-tray	$F24 = -0.0001 \left(\sin(x)\sin(y)\exp\left(100 - \frac{\sqrt{x^2 + y^2}}{\pi}\right) + 0.1 \right)^{0.1}$	-2.062	2	[-10, 10]
F25-Bartels Conn	$F25 = x^2 + y^2 + xy + \sin(x) + \cos(y) $	1	2	[-500 500]

The mean and standard deviation values of the error values obtained by the algorithms in 50 and 100 dimensions for 26 benchmark functions are given in Table 2. When the table is analyzed, it is seen that TLBOWAR algorithms obtain lower error values in average error values.

Table 2. The min, max, mean, and standard deviation values of the error values of the algorithms on the test functions for 100 dimensions

	WSO					TLBOWAR				
	Min	Max	Median	Mean	Std	Min	Max	Median	Mean	Std
F1	3,91E-02	1,91E+02	1,34E+02	1,19E+02	5,47E+01	1,29E-05	1,12E+02	2,28E-02	9,33E+00	2,86E+01
F2	0,00E+00	8,42E+02	1,14E-13	1,20E+02	2,78E+02	0,00E+00	1,91E-04	1,71E-13	8,89E-06	3,70E-05
F3	1,02E+00	6,52E+00	2,90E+00	3,19E+00	1,62E+00	9,00E-01	3,99E+00	1,05E+00	1,37E+00	6,92E-01
F4	7,84E+04	9,84E+04	8,16E+04	8,28E+04	4,71E+03	7,25E+04	8,27E+04	7,92E+04	7,86E+04	2,91E+03
F5	1,15E-39	1,53E-01	5,85E-33	1,42E-02	4,11E-02	3,95E-12	8,14E-03	2,16E-05	1,16E-03	1,94E-03
F6	1,95E-14	8,25E-03	4,73E-06	7,93E-04	1,95E-03	2,79E-16	8,04E-06	6,41E-12	2,81E-07	1,47E-06
F7	-8,88E-16	9,05E-01	-8,88E-16	3,02E-02	1,65E-01	1,26E-12	2,09E-03	3,24E-08	1,47E-04	4,28E-04
F8	1,00E+00	4,92E+02	2,94E+02	2,52E+02	1,58E+02	1,00E+00	2,19E+02	1,51E+00	2,06E+01	5,39E+01
F9	5,26E-02	2,05E-01	9,99E-02	1,05E-01	2,40E-02	6,21E-02	9,99E-02	9,99E-02	9,86E-02	6,90E-03
F10	-3,92E+03	-3,91E+03	-3,92E+03	-3,92E+03	1,11E+00	-3,92E+03	-3,92E+03	-3,92E+03	-3,92E+03	2,46E-01
F11	0,00E+00	1,11E-16	0,00E+00	3,70E-18	2,03E-17	0,00E+00	7,12E-06	0,00E+00	2,56E-07	1,30E-06
F12	-1,00E+00	3,08E-45	-7,59E-01	-5,65E-01	4,58E-01	-1,00E+00	-8,43E-01	-1,00E+00	-9,93E-01	2,93E-02
F13	5,20E-42	1,83E-40	1,95E-41	3,63E-41	4,31E-41	4,66E-42	2,30E-41	4,72E-42	5,98E-42	4,03E-42
F14	8,53E-07	1,58E-01	1,49E-03	1,45E-02	3,23E-02	3,15E-07	3,18E-03	3,28E-04	6,14E-04	7,61E-04
F15	1,94E-08	3,14E-02	3,23E-05	1,52E-03	5,85E-03	7,56E-10	8,70E-05	6,76E-07	1,09E-05	2,15E-05
F16	3,83E-109	2,15E+00	4,11E-83	7,17E-02	3,93E-01	4,64E-79	2,75E-55	4,55E-70	9,16E-57	5,02E-56
F17	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	4,12E-09	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	5,78E-14
F18	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	1,14E-15	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	1,36E-15
F19	-1,07E+02	-8,73E+01	-1,07E+02	-1,04E+02	6,72E+00	-1,07E+02	-1,07E+02	-1,07E+02	-1,07E+02	2,68E-14
F20	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	4,68E-16	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	6,52E-16
F21	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	0,00E+00	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	0,00E+00
F22	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	8,51E-15	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	1,77E-15
F23	-3,86E+00	-3,65E+00	-3,86E+00	-3,85E+00	4,31E-02	-3,86E+00	-3,86E+00	-3,86E+00	-3,86E+00	1,86E-10
F24	-3,32E+00	-2,91E+00	-3,18E+00	-3,16E+00	1,24E-01	-3,32E+00	-2,99E+00	-3,22E+00	-3,20E+00	1,01E-01
F25	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	6,62E-10	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	9,03E-16
F26	1,27E-05	1,19E+02	3,78E+00	3,00E+01	3,93E+01	1,27E-05	1,76E-03	1,27E-05	7,10E-05	3,19E-04

Table 3. The min, max, mean and standard deviation values of the error values of the algorithms on the test functions for 50 dimensions.

	WSO					TLBOWAR				
	Min	Max	Median	Mean	Std	Min	Max	Median	Mean	Std
F1	1,27E-05	3,25E+02	1,35E+02	1,35E+02	9,82E+01	7,98E-05	4,61E+01	9,96E-01	5,82E+00	1,18E+01
F2	0,00E+00	4,44E+02	1,73E+01	1,75E+02	1,92E+02	1,41E-09	1,03E-01	4,59E-05	5,49E-03	2,03E-02
F3	1,05E+00	8,67E+00	2,06E+00	2,56E+00	1,71E+00	9,00E-01	3,11E+00	1,24E+00	1,65E+00	7,96E-01
F4	8,90E+03	2,54E+04	1,23E+04	1,54E+04	5,90E+03	7,87E+03	1,03E+04	9,44E+03	9,39E+03	6,42E+02
F5	1,12E-13	8,16E-01	7,97E-07	5,09E-02	1,53E-01	3,38E-06	1,02E-02	1,54E-03	2,21E-03	2,69E-03
F6	1,78E-09	2,32E-02	1,45E-04	2,16E-03	5,17E-03	1,04E-10	1,72E-05	1,80E-07	1,77E-06	3,42E-06
F7	2,66E-15	2,85E-04	4,65E-10	9,73E-06	5,19E-05	3,22E-07	6,56E-02	2,04E-04	3,52E-03	1,21E-02
F8	1,03E+00	2,45E+02	1,42E+02	1,27E+02	7,03E+01	1,00E+00	1,29E+02	2,48E+01	4,62E+01	4,69E+01
F9	9,99E-02	3,93E-01	1,05E-01	1,54E-01	8,16E-02	9,99E-02	2,00E-01	9,99E-02	1,10E-01	3,04E-02
F10	-1,96E+03	-1,95E+03	-1,96E+03	-1,96E+03	1,55E+00	-1,96E+03	-1,96E+03	-1,96E+03	-1,96E+03	5,27E-01
F11	0,00E+00	7,93E-01	0,00E+00	2,64E-02	1,45E-01	1,78E-13	1,73E-04	4,20E-09	9,17E-06	3,34E-05
F12	-9,54E-01	2,19E-22	-3,07E-02	-2,72E-01	3,76E-01	-9,97E-01	-6,28E-01	-9,59E-01	-9,47E-01	7,27E-02
F13	1,70E-20	1,72E-19	5,34E-20	6,21E-20	3,41E-20	1,21E-20	3,64E-20	1,21E-20	1,36E-20	4,63E-21
F14	9,70E-06	2,95E+00	1,43E-02	1,56E-01	5,37E-01	8,93E-06	1,97E-02	1,99E-03	4,24E-03	5,16E-03
F15	4,45E-07	2,09E-01	1,76E-04	1,16E-02	4,07E-02	2,79E-08	8,57E-04	3,72E-05	1,11E-04	1,77E-04
F16	8,84E-48	9,12E+00	3,72E-36	3,04E-01	1,66E+00	1,29E-43	2,64E-26	1,22E-36	8,80E-28	4,81E-27
F17	-1,96E+02	-1,95E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	1,10E-01	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	-1,96E+02	5,13E-11
F18	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	9,22E-16	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	-2,02E+00	1,28E-15
F19	-1,07E+02	-8,73E+01	-1,07E+02	-1,05E+02	5,94E+00	-1,07E+02	-1,07E+02	-1,07E+02	-1,07E+02	4,80E-09
F20	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	1,49E-04	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	-1,03E+00	2,60E-14
F21	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	4,42E-11	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	3,98E-01	0,00E+00
F22	3,00E+00	3,00E+01	3,00E+00	3,90E+00	4,93E+00	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	3,00E+00	5,23E-15
F23	-3,86E+00	-3,22E+00	-3,86E+00	-3,84E+00	1,18E-01	-3,86E+00	-3,86E+00	-3,86E+00	-3,86E+00	2,02E-06
F24	-3,32E+00	-2,94E+00	-3,23E+00	-3,20E+00	1,08E-01	-3,32E+00	-2,84E+00	-3,19E+00	-3,18E+00	1,14E-01
F25	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	5,55E-07	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	-2,06E+00	8,55E-10
F26	1,27E-05	7,31E+01	1,46E+01	2,54E+01	2,75E+01	1,27E-05	1,50E+01	1,27E-05	5,99E-01	2,77E+00

The Friedman analysis results of the TLBOWAR model developed in this study and the original WSO algorithm are given in Table 4.

Table 4. Friedman analysis ranking results of WSO and TLBWAR algorithms

	WSO	TLBWAR
100D	1,6865	1,3135
50D	1,7109	1,2891

Since the Wilcoxon rank sum test is used for pairwise comparisons, each model was compared with the original WSO algorithm. The significant difference rate was set at 5% and the data from 51 studies was analyzed to see

if there was a statistically significant difference between the algorithms. When a significant difference was detected, it was decided which algorithm gave better results on average. The results of these evaluations are presented in Table 5.

Table 5. Comparison results of WSO and TLBWAR algorithms according to Wilcoxon rank sum test

	TLBWAR vs. WSO (100D)			TLBWAR vs. WSO (50D)		
	Better	Similar	Worse	Better	Similar	Worse
F1	1	0	0	1	0	0
F2	0	1	0	1	0	0
F3	1	0	0	1	0	0
F4	1	0	0	1	0	0
F5	1	0	0	0	1	0
F6	1	0	0	1	0	0
F7	1	0	0	0	0	1
F8	1	0	0	1	0	0
F9	1	0	0	1	0	0
F10	0	0	1	0	0	1
F11	0	0	1	1	0	0
F12	0	0	1	0	0	1
F13	1	0	0	1	0	0
F14	0	1	0	1	0	0
F15	1	0	0	1	0	0
F16	1	0	0	0	1	0
F17	0	1	0	0	1	0
F18	0	1	0	0	1	0
F19	0	0	1	0	0	1
F20	0	1	0	0	1	0
F21	0	1	0	0	1	0
F22	0	1	0	0	1	0
F23	0	1	0	0	1	0
F24	0	1	0	0	1	0
F25	0	1	0	0	0	1
F26	1	0	0	1	0	0
Total	12	10	4	12	9	5

Table 5 shows that the TLBWAR algorithm outperformed the WSO algorithm in 12 out of 26 functions. In 100 dimensions, it gave 10 similar and 4 worse results. In 50 dimensions, it gave better results in 12, similar results in 10 and worse results in 5.

Box-plot plots are used to analyze the global and local search capabilities of the algorithms. The results obtained by the original WSO algorithm and the TLBWAR models on 26 benchmark functions for 50 and 100 dimensions are graphicalized. Figure 3 shows box-plot plots of benchmark functions for 100 dimensions. Figure 4 shows box-plot plots of benchmark functions for 50 dimensions.

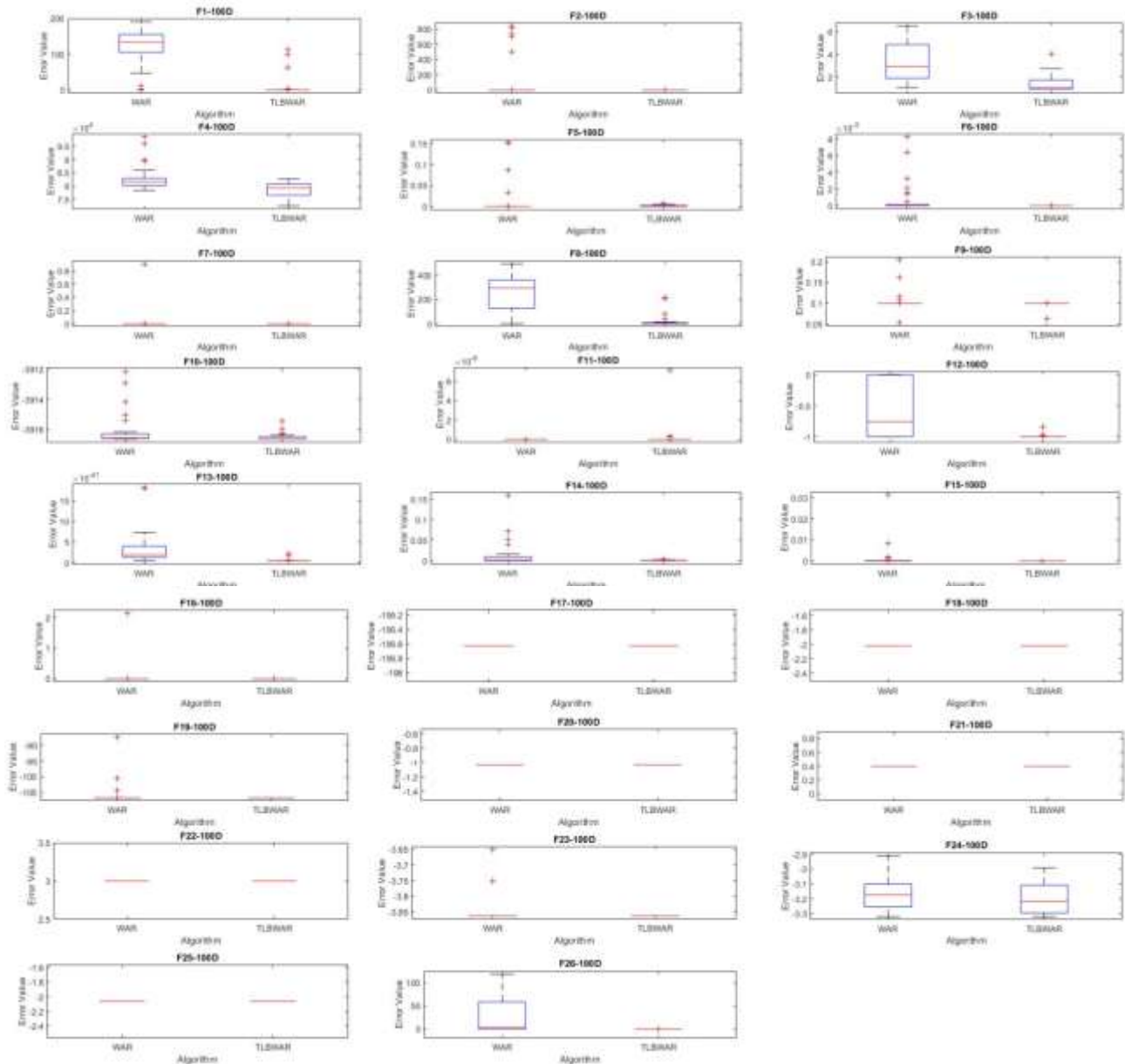

Figure 3. Box-plot characteristics of WSO and TLBWAR algorithms for test functions F1-F26 (100D)

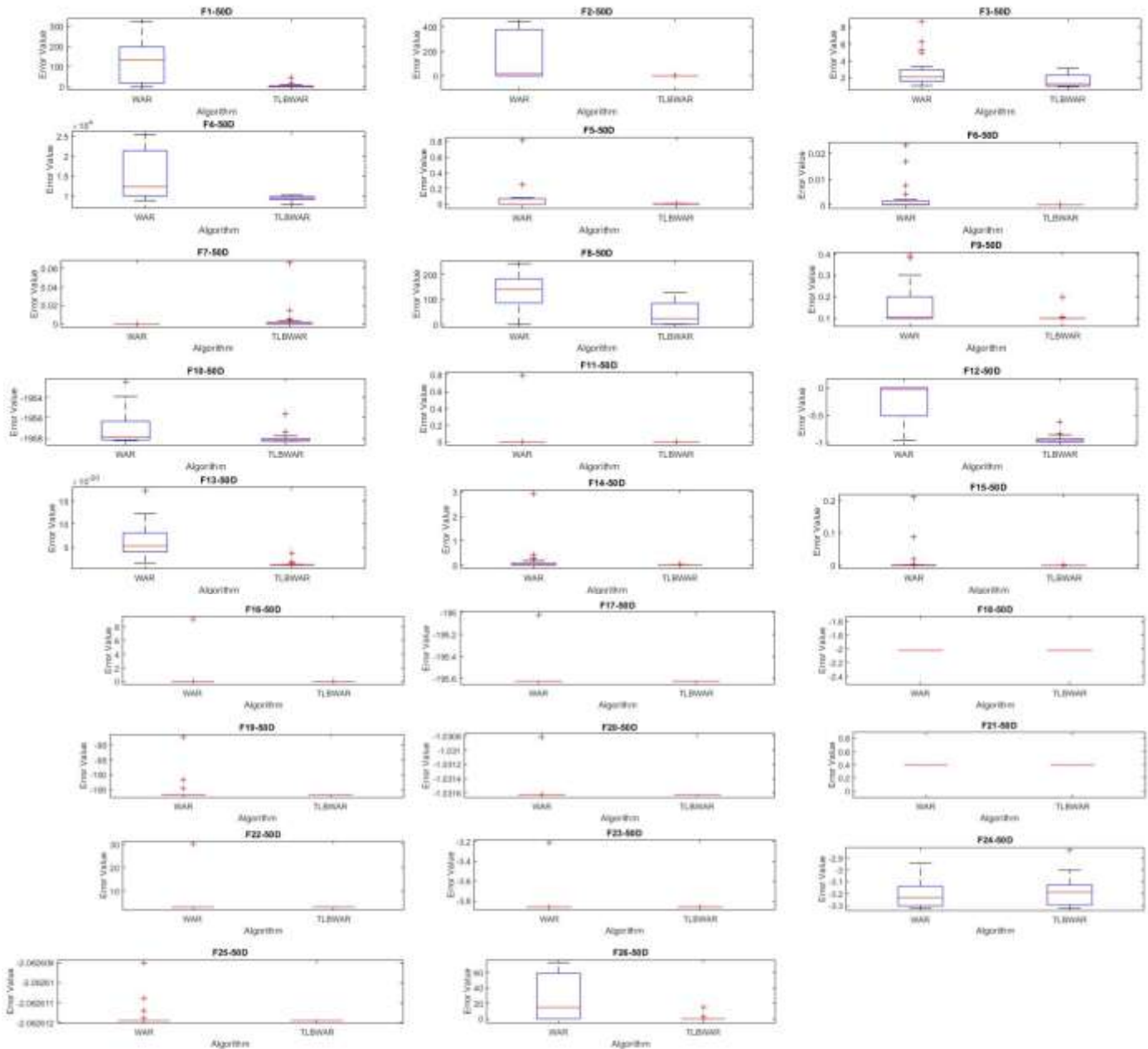

Figure 4. Box-plot characteristics of WSO and TLBWAR algorithms for test functions F1-F26 (50D)

5. Conclusion

As a contribution towards performance improvements of meta-heuristic algorithms, this paper aims to extend the boundaries of the War Strategy Optimization (WSO) algorithm. By combining WSO with teaching-learning-based optimization (TLBO), WSO improves both the success of achieving global optimization and overcomes common problems such as getting stuck at local maxima. The proposed hybrid algorithm has shown remarkable performance on the tested 26 multimodal functions in dimensions 50 and 100.

The results show that the improved WSO with TLBO provides faster convergence and better solution quality than the original algorithm. Moreover, the enhancements, such as the relocation of weak soldiers and weight update mechanisms, have improved the algorithm's robustness and strengthened its exploration capability in the solution space. This innovative approach offers a high potential not only in theoretical test functions but also in real-world problems.

The study highlights the capacity of hybrid meta-heuristic algorithms to develop innovative and efficient solutions to optimization problems. It is suggested that future research should focus on the applicability of this hybrid algorithm to more complex real-world problems. Moreover, research areas such as integration with other meta-heuristics and adaptability to different problem types offer potential avenues to extend the versatility and scope of the algorithm. In this context, the study is a meaningful contribution to the optimization literature.

6. References

- Akyol, S., & Alatas, B. (2017). Plant intelligence based metaheuristic optimization algorithms. *Artificial Intelligence Review*, 47(4), 417–462. <https://doi.org/10.1007/s10462-016-9486-6>
- Alharbi, A. G., Fathy, A., Rezk, H., Abdelkareem, M. A., & Olabi, A. G. (2023). An efficient war strategy optimization reconfiguration method for improving the PV array generated power. *Energy*, 283, 129129. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2023.129129>
- Artar, M. (2016). Öğretme-öğrenme esaslı optimizasyon yöntemi ile uzay kafes kule yapı sisteminin optimum boyutlandırılması. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 7(3), 471–480.
- Ayyarao, Tummala. S. L. V., Ramakrishna, N. S. S., Elavarasan, R. M., Polumahanthi, N., Rambabu, M., Saini, G., ... Alatas, B. (2022). War Strategy Optimization Algorithm: A New Effective Metaheuristic Algorithm for Global Optimization. *IEEE Access*, 10, 25073–25105. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3153493>
- Ezugwu, A. E., Shukla, A. K., Nath, R., Akinyelu, A. A., Agushaka, J. O., Chiroma, H., & Muhuri, P. K. (2021). Metaheuristics: A comprehensive overview and classification along with bibliometric analysis. *Artificial Intelligence Review*, 54(6), 4237–4316. <https://doi.org/10.1007/s10462-020-09952-0>
- Gehad Ismail Sayed & Aboul Ella Hassanein. (2023). Air Pollutants Classification Using Optimized Neural Network Based on War Strategy Optimization Algorithm. *Automatic Control and Computer Sciences*, 57(6), 600–607. <https://doi.org/10.3103/S0146411623060081>
- Guo, H., Li, M., Liu, H., Chen, X., Cheng, Z., Li, X., ... He, Q. (2024). Multi-threshold Image Segmentation based on an improved Salp Swarm Algorithm: Case study of breast cancer pathology images. *Computers in Biology and Medicine*, 168, 107769. <https://doi.org/10.1016/j.combiomed.2023.107769>
- M. Almufti, S., Ahmad Shaban, A., Arif Ali, Z., Ismael Ali, R., & A. Dela Fuente, J. (2023). Overview of Metaheuristic Algorithms. *Polaris Global Journal of Scholarly Research and Trends*, 2(2), 10–32. <https://doi.org/10.58429/pgjsrt.v2n2a144>
- Paçacı, S., Bingöl, O., & Güvenç, U. (2023). A novel hybrid algorithm based on Stochastic Fractal Search Algorithm and CMA-ES. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 11(2), 868–907. <https://doi.org/10.29130/dubited.1110725>
- Rao, R. V., & More, K. C. (2015). Optimal design of the heat pipe using TLBO (teaching–learning-based optimization) algorithm. *Energy*, 80, 535–544. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2014.12.008>
- Reddy Gatla, V., Injeti, S. K., Kotte, S., Kumar Polamarasetty, P., Nuvvula, R. S. S., Singh Vardhan, A. S., ... Khan, B. (2024). An Effective Approach for Extracting the Parameters of Solar PV Models Using the Chaotic War Strategy Optimization Algorithm With Modified Newton Rapson Method. *IEEE Journal of the Electron Devices Society*, 12, 849–858. <https://doi.org/10.1109/JEDS.2023.3340445>
- Tomar, V., Bansal, M., & Singh, P. (2024). Metaheuristic Algorithms for Optimization: A Brief Review. *RAiSE-2023*, 238. MDPI. <https://doi.org/10.3390/engproc2023059238>
- Yang, X.-S. (2011). Metaheuristic Optimization: Algorithm Analysis and Open Problems. In P. M. Pardalos & S. Rebennack (Eds.), *Experimental Algorithms* (pp. 21–32). Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-20662-7_2
- Yildirim, S. (2014). Öğretme ve Öğrenme Tabanlı Optimizasyon Algoritması ile Sınav Çizelgeleme Problemlerinin Çözümü (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BAZALT VE CAMELYAF TABAKALI KOMPOZİTLERİN FİZİKSEL VE RADYASYON KALKANLAMA ÖZELLİKLERİNİN KIYASLANMASI

Dr. Öğretim Üyesi H. Hale AYGÜN¹, Ulviye BAY²
ORCID¹: 0000-0002-2812-8079, ORCID²: 0009-0001-8426-725X

hhalesolak@hotmail.com, tgulviyebay@gmail.com

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü,
Kahramanmaraş, TÜRKİYE
^{1,2}Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Malzeme Bilimi ve Mühendisliği Anabilim Dalı,
Kahramanmaraş, TÜRKİYE

Özet

Tabakalı kompozit malzemeler, çeşitli takviye elemanlarının üst üste istiflenmesi sonucunda elde edilen fonksiyonel yapılardır. Bu tip kompozit yapılarda, tabakalar arası etkileşim ve takviye elemanı olarak kullanılan tabakasal formdaki malzeme karakteristiği üstün özellikli kompozit yapı eldesine neden olmaktadır. Yapı, otomotiv ve havacılık uygulamalarında kullanılan kompozit malzemelerin üretiminde bazalt ve cam elyaflarının yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bazalt elyafı çevre dostu olması, yüksek çekme dayanımı, yüksek kimyasal kararlılığı, toksik olmaması gibi avantajlar sergilerken; cam elyafı düşük maliyet, düşük yoğunluk ve kolay işlenebilirlik gibi özelliklerinden dolayı kullanılmaktadır. Bu çalışmada 5 katmanlı cam elyaf dokuma (5G) ve 5 katmanlı bazalt elyaf dokuma kumaşlar (5B) kullanılarak, sıcak presleme yöntemi ile epoksi matrisli tabakalı kompozit yapılar üretilmiştir. Üretilen kompozit yapıların morfolojik özellikleri, yoğunluk değerleri, kalınlıkları ve radyasyon kalkanlama etkinlikleri kıyaslanmıştır. Alınan SEM mikrografilerinde bazalt elyafın epoksi matris ile daha uyumlu olduğu, kullanılan üretim tekniğinin ve parametrelerinin uyumlu olmasından dolayı boşluksuz kompozit yapılarının üretiminin sağlandığı tespit edilmiştir. 5B ve 5G numunelerinin ortalama kalınlık değerlerinin sırasıyla 1.910 mm ve 1.726 mm olduğu, bu numunelerin yoğunluklarının sırasıyla 1.091 g/cm³ ve 1.346 g/cm³ olduğu ve 100 kVp tüp voltajında radyasyon kalkanlama etkinliklerinin sırasıyla % 5.900 ve % 0.046 olduğu tespit edilmiştir. Bazalt tabakalı kompozit yapının düşük yoğunluk değerinde yüksek radyasyon sönümlenme etkinliği sergilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bazalt elyaf, Cam elyaf, Epoksi, Tabakalı kompozit, Radyasyon sönümlenme oranı

INVESTIGATING THE PHYSICAL AND RADIATION SHIELDING CHARACTERISTICS OF BASALT AND GLASS LAMINAR COMPOSITES

Abstract

Laminar composites are functional blocks manufactured by deposition of various reinforcing layers. In this type of composites, composite with superior properties is based on interaction among layers and material characteristics of reinforcing layers. Basalt and glass fibers have been widely used in fabrication of technical composites for construction, automotive and aeronautic fields. These fibers have been preferred due to environmental-friendly, high tensile strength, improved chemical resistance and nontoxic characteristics of basalt fiber and low-cost, easily-processability and low-density advantages of glass fiber. In this study, 5-layered laminar epoxy composites with basalt (5B) or glass fabrics (5G) were manufactured via hot compression technique. Morphological properties, density, thickness and radiation shielding efficiency of composites were compared. SEM micrographs showed that basalt fibers were more harmonious and compatible with epoxy matrix. Besides void-free structures were obtained with the help of appropriate manufacturing technique and parameters. Average thickness of laminar composites were 1.910 mm and 1.726 mm for 5B and 5G samples, respectively. The density of samples were 1.091 g/cm^3 for 5B and 1.346 g/cm^3 for 5G composites. Radiation attenuation rate (RAR) of samples were detected under 100 kVp tube voltage and shielding efficiency of basalt laminar composites were found as 128 times higher than that of glass ones. The RAR% of samples were 5.9 % and 0.046 % for 5B and 5G, respectively. Basalt-based laminar composites exhibited higher radiation attenuation efficiency despite of their low density characteristics.

Key words: Basalt fiber, Glass fiber, Epoxy, Laminar composite, Radiation attenuation rate

Giriş

Lif takviyeli kompozit malzemeler sıradışı mekanik özellikleri, birim ağırlıklarının düşük olması ve çok yönlü olmaları nedeniyle teknik ihtiyaçların karşılanmasında popüler malzemeler olarak karşımıza çıkmaktadır [Chaudhary et.al., 2024]. Bakım maliyetlerinin yüksek olması, kullanım ömrü tamamlandığında bertaraf edilme sorunları ile karşılaşılması ve hasar tespit mekanizmalarının kompozit yapılarda etkin şekilde kullanılamaması kompozit malzeme kullanımının sakıncaları arasında yer almaktadır. Bakım maliyetlerinin düşük olması için yapısal bütünlüğün sağlanması zorunludur ve bu noktada süreklilik arz eden lifli takviye elemanlarının kullanımı fayda sağlamaktadır. Lif takviyeli kompozit malzemelerin çok katmanlı yapıda tasarımı sayesinde, kullanılan malzemelerin özelliklerinin optimize edilmesi ve fonksiyonelliğin artırılması için etkili bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Katmanlar arasındaki etkileşimin güçlü olması sayesinde her bir katman üstüne düşen görevi yerine getirmekte [Yi et.al., 2024] ve bu sayede çok katmanlı formdaki lif takviyeli kompozit malzemenin yapı bütünlüğünü koruması ve bir blok halinde kuvvetlere karşı koyması söz konusu olabilmektedir. .

Lif takviyesi, kullanılan lifin formuna ve matris çeşidine göre farklı özellikte kompozit yapıların üretimini mümkün kılmaktadır. Kompozit malzeme üretimi esnasında kumaş kullanımı sayesinde, teknik açıdan üç boyutlu olan kumaşların matris takviyelendirilmesinde kullanılması ve kompozit malzemenin birim alanında kuvvete bağlı verilecek cevabın daha kontrollü olması sağlanmaktadır. Takviye elemanı olan kumaşların modifiye edilmesi ve kumaşların hedeflenen amaca göre istiflenmesi halinde ise fonksiyonel ve gelişmiş özelliklere sahip tabakalı kompozit malzeme üretimi söz konusu olmaktadır. Tekstil esaslı yapıların matris takviyelendirmesinde kullanılması halinde multifonksiyonel özelliklerin sergilenmesine ve kompozit yapı bütünlüğünün korunmasında önemli düzeyde katkı sağladıklarına dair birçok araştırma bulunmaktadır [Chaudhary et.al., 2024; Chalivendra, 2020; Chaudhary, et.al., 2024].

Kompozit malzemelerin bertaraf edilmesi esnasında çevre dostu yaklaşım sergilenmesi için kullanılan bileşenlerin karakteristiği önem arz etmektedir. Bazalt elyafı, kayalardan elde edilen güvenli ve zararsız bir takviye elemanıdır. Kompozit yapılarda bazalt kullanımının CO₂ salınımını azalttığı ve kompozit malzemenin performansını önemli derecede etkilediği rapor edilmiştir [Rashad, 2018; Wei et.al., 2011]. Kompozit malzeme üretiminde yaygın şekilde kullanılan diğer teknik lif olan cam elyafı ile bazalt elyafı kıyaslandığında, maliyetlerinin yakın olduğu, kimyasal açıdan inert karakteristik sergiledikleri, kimyasal yapılarında benzer bileşenlerin bulunduğu ve ısıya karşı dayanıklı oldukları görülmektedir [Acar et.al., 2017; Lapena et.al., 2018; Jamshaid and Mishra, 2016].

Bu çalışmada bazalt elyaf ve cam elyaf bezayağı dokuma kumaşlar kullanılarak tabakalı kompozit yapı üretimi yapılmıştır. Üretilen 5 katmanlı kompozit yapıların fiziksel özellikleri ve radyasyon sönümlenme oranları kıyaslanmıştır.

Materyal ve Metot

Materyal

Takviye elemanı olarak kullanılan bezayağı dokuma tipine sahip bazalt ve cam elyaf dokuma kumaşlar ve matris elemanı olarak kullanılan yüksek sıcaklık epoksi seti Dost Kimya A.Ş. den temin edilmiştir. Bazalt elyaf dokuma kumaş (210 g/m^2) ve cam elyaf dokuma kumaş (200 g/m^2) üretimi esnasında sırasıyla 110 tex ve 136 tex numaralı silan bazlı haşıl maddesiyle kaplı filamentler kullanılmıştır. Atkı ve çözgü ipliği sıklıklarının cam elyaf kumaşlar için sırasıyla 6 adet/cm ve 9 adet/cm ve bazalt kumaşlar için ise 9 adet/cm ve 10 adet/cm olduğu rapor edilmiştir.

Metot

Cam elyaf ve bazalt elyaf dokuma kumaşlar 250 mm x 250 mm ebatlarında kesilmiş ve çözgü yönleri işaretlenmiştir. 300 rpm hızda 3 dk boyunca mekanik karıştırıcıda karıştırılarak 80 g epoksi (4:1) karışımı hazırlanmıştır. Hazırlanan 80 g epoksi karışımı 4 eşit parçaya bölünerek, her katman arasına 20 g epoksi karışımı elle yatırma yöntemiyle ve tur sayısı eşit tutularak sürülmüştür. 250 mm x 250 mm kalıp içerisinde yapılan istiflenmiş kumaş katları 17 MPa basınç, 100 °C sıcaklık uygulayarak 15 dk boyunca sıcak pres yöntemiyle kürlenmiştir.

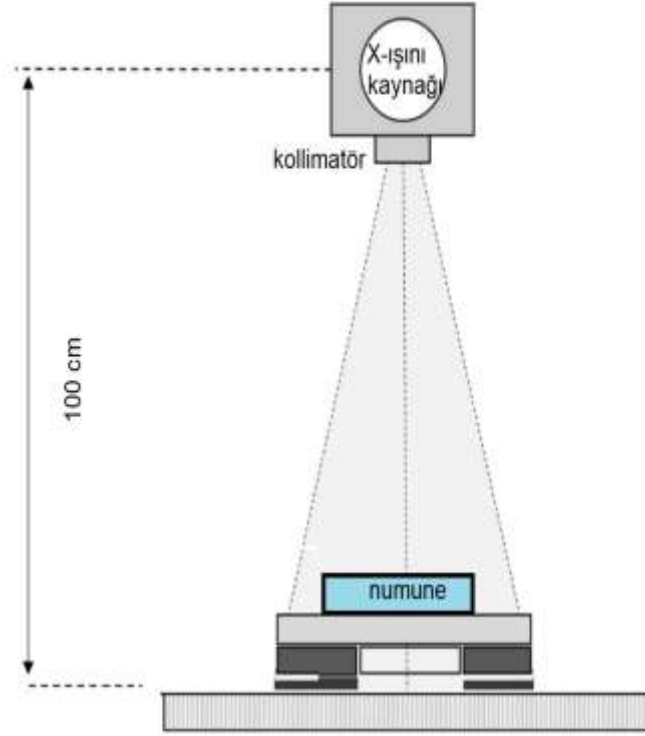

Şekil 1. Tabakalı kompozit malzemelerin üretim aşamaları

Karakterizasyon

Üretilen 5 katmanlı tabakalı kompozit malzemeler uygun ebatlarda kesilerek ilgili testlere tabi tutulmuşlardır. Kesilen numunelerin ebatları dijital kalınlık ölçer ile ölçülmüş ve ağırlıkları hassas terazide tartılmıştır. Numune yoğunlukları ASTM C271/C271 M-05 standardı baz alınarak hesaplanmıştır. Her numuneden 5 adet ölçüm

yapılarak ortalama kalınlık ve yoğunluk değerleri tespit edilmiştir. Dijital röntgen cihazının X-ışını kaynağı kullanılarak 80 cm x 80 cm ebatlarında kesilen numunelerin radyasyon sönümlenme oranları tespit edilmiştir. Ölçümler esnasında 100 kVp tüp voltajı, 100 cm dedektör/numune mesafesi, 500 mAs tüp akımı ve 10 cm x 10 cm kollimatör mesafesi kullanılmıştır.

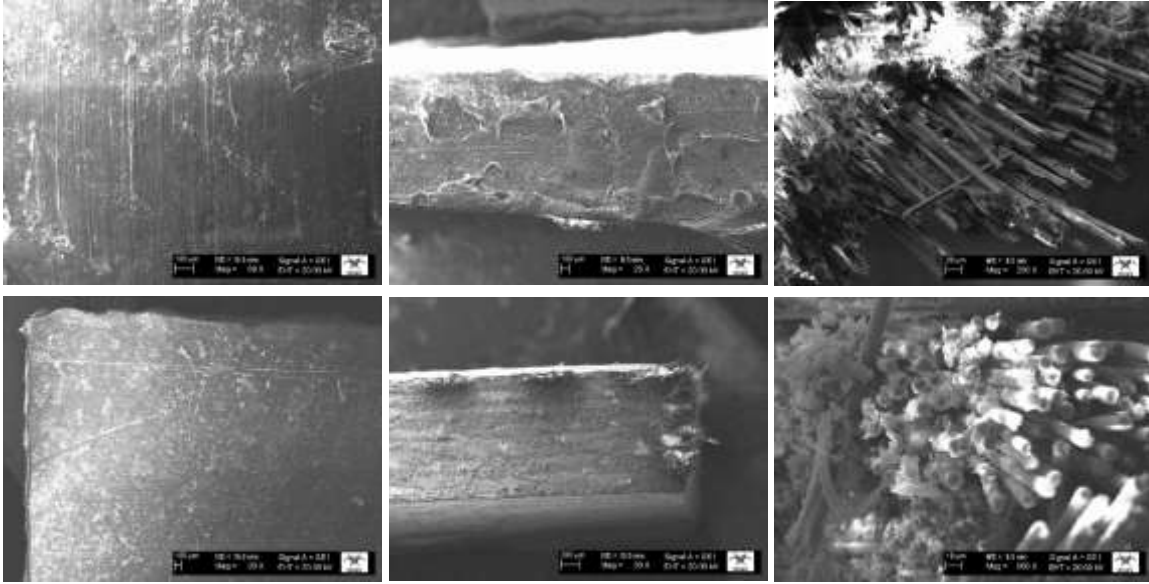

Şekil 2. Radyasyon sönümlenme etkinliğinde kurulan düzeneğin şematik gösterimi

Sonuçlar ve Tartışma

SEM Analizi

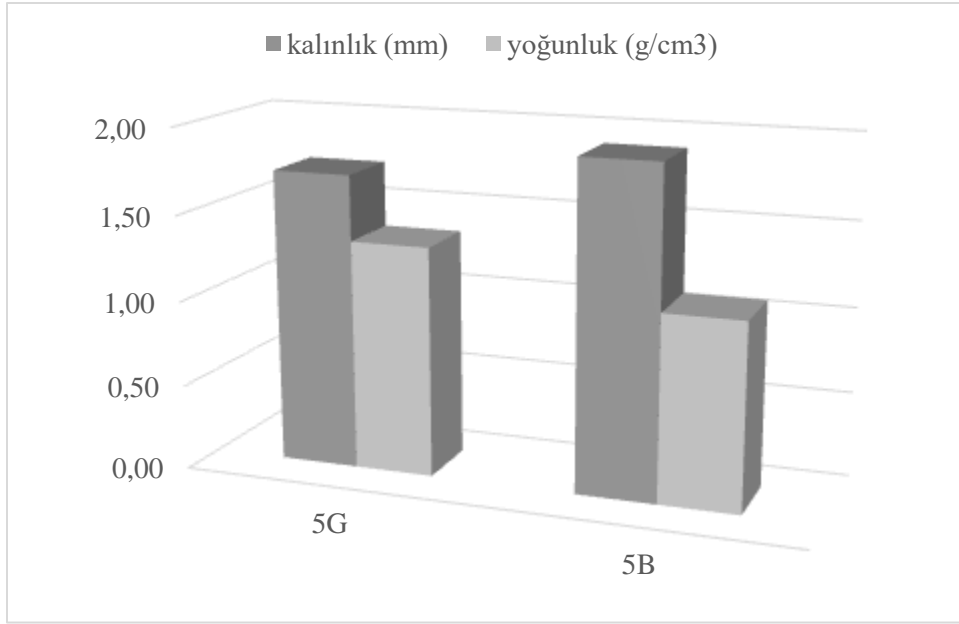
Şekil 3 de 5 katmanlı bazalt ve 5 katmanlı cam elyaf dokuma kumaş ile üretilen tabakalı kompozit yapıların SEM görüntüleri verilmiştir. Cam elyaf içeren tabakalı kompozit (5G) ve bazalt elyaf içeren tabakalı kompozit (5B) yapılarda boşluk yada baloncuk varlığına rastlanmamıştır. Bu durum elle yatırma/sıcak presleme kombinasyonunun cam elyaf veya bazalt elyaf ile epoksi matris kullanılarak yapılacak olan kompozit malzeme üretimlerinde başarılı sonuçlar verdiğini ispatlar niteliktedir [Rajeshkrishna and Chandramohan, 2020]. 5B numunelerinde, 5G numunelerine kıyasla kusursuz yüzey özelliklerine ulaşıldığı görülmektedir. Kompozit malzeme hazırlık aşamalarının ve üretim parametrelerinin eşdeğer tutulduğu ve dokuma kumaş tipinin her iki takviye için bezayağı dokuma olduğu dikkate alındığında, matris olarak kullanılan yüksek sıcaklık epoksisinin bazalt elyaf ile daha uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3. 5G (üstte) ve 5B (altta) numunelerinin yüzey, yan ve kesit görüntüleri

Numunelerin ortalama kalınlık ve yoğunluk değerleri

Numunelerin ortalama kalınlık ve yoğunluk değerlerinin tespiti için 5 farklı ölçüm yapılmış ve ortalama değerleri hesaplanmıştır. Kompozit malzeme üretiminden önce tek katlı bazalt ve cam elyaf dokuma kumaş kalınlıkları ölçülmüş ve ortalama kalınlıkların bazalt ve cam elyaf dokuma kumaş için sırasıyla 0,19 mm ve 0,15 mm olduğu tespit edilmiştir. Tabakalı kompozit yapılarda ise 5B numunelerinin (1,910 mm), 5G numunelerine (1,726 mm) kıyasla daha kalın olduğu ancak yoğunluk ortalamasının 5B numunelerde $1,091 \text{ g/cm}^3$ ve 5G numunelerde $1,346 \text{ g/cm}^3$ olduğu tespit edilmiştir. Üretim parametrelerinin eşdeğer tutulduğu ve her iki elyaf tipi için bezayağı dokuma tipinin kullanıldığı dikkate alındığında, kumaşların üretiminde kullanılan filament kalınlığına ve iplik sıklıklarına odaklanmak gerekmektedir. Bazalt kumaş üretiminde, cam elyaf dokuma kumaşta kullanılan filamentten (136 tex) daha ince filament (110 tex) kullanıldığı ve atkı/çözümlü sıklığının bazalt kumaşta daha yüksek olduğu dikkate alındığında, bazalt kumaşın epoksi matris ile daha iyi uyum sağlamasından dolayı 5B tabakalı kompozit yapılarda yoğunluğun düşük çıkması söz konusu olmuştur. Şekil 4 de numunelerin kalınlık ve yoğunluk ilişkisi örneklenmiştir.

Şekil 4. Numunelerin kalınlık ve yoğunluklarının kıyaslanması

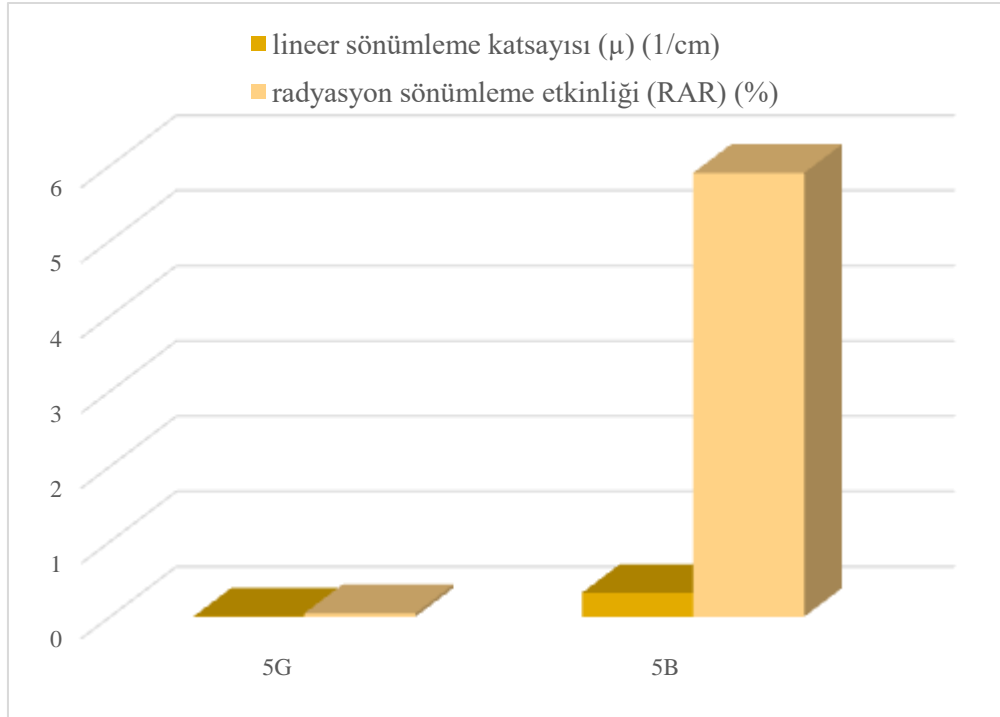
Lineer sönümlenme katsayısı ve radyasyon sönümlenme oranı tespiti

Radyasyon sönümlenme analizinin tespiti için Şekil 2 de örneklenen düzenek kullanılarak [Kim and Cho, 2019] 100 kVp tüp voltajında boş ölçümler alınmıştır. Alınan boş ölçümler sonucunda X-ışını şiddetinin 2,1539 olduğu tespit edilmiştir. 5G ve 5B numuneleri ile ölçümler tekrarlanmış ve sırasıyla 2,1529 ve 2,0268 değerleri elde edilmiştir. Numunelerin lineer sönümlenme katsayıları ve radyasyon sönümlenme etkinlikleri ilgili formüller ile hesaplanmıştır.

$$I = I_0 e^{-\mu t} \quad (1)$$

$$RAR (\%) = \frac{(I_0 - I)}{I_0} \quad (2)$$

Burada I_0 boş ölçüm şiddeti; I tabakalı kompozit malzeme kullanımı sonrasında elde edilen ölçüm şiddeti; μ lineer sönümlenme katsayısı (1/cm); t kompozit malzeme kalınlığı (cm); RAR radyasyon sönümlenme etkinliği (%) [Aral et.al., 2016; Büyükyıldız et.al., 2024]

Şekil 5. Numunelerin lineer sönümlenme katsayılarının ve X-ışını sönümlenme etkinliklerinin kıyaslanması

Şekil 5 de numunelerin sönümlenme katsayıları ve sönümlenme yüzdeleri örneklenmiştir. 5G numunesine göre daha düşük yoğunluk ve daha yüksek kalınlık ortalamalarına sahip olan 5B numunesinin lineer sönümlenme katsayısının ($0,31844 \text{ cm}^{-1}$), 5G numunesinin ($0,00269 \text{ cm}^{-1}$) sahip olduğu lineer sönümlenme katsayısının 118 katı olduğu tespit edilmiştir. Radyasyon sönümlenme etkinliğinin (% 5,90092) ise 5G numunesinin (% 0,04643) 127 katı olduğu görülmektedir.

Değerlendirme

Tabakalı kompozit yapı üretimi düşük yoğunluklu ve fonksiyonel yüzey eldesi için efektif bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir yüksek sönümlenme katsayısına sahip bileşen kullanılmaksızın, tekstil esaslı yapılar ile radyasyon sönümlenme etkinliği olan yüzeylerin üretimi mümkündür. Sönümlenme etkinliğinin artırılması için tabakalı kompozit yapı üretiminde kullanılan tabaka sayısı üzerine çalışmalar yapılarak, ortalama kalınlığı yüksek bazalt kumaş takviyeli epoksi kompozit yapı üretimleri ile yenilikçi yapı malzemelerinin üretilmesinin mümkün olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Acar, V., Cakir, F., Alyamaç, E., Seydibeyoğlu, M.Ö. (2017). “Basalt Fibers”. In: Fiber Technology for Fiber-Reinforced Composites. 169-185, London: Woodhead Publishing, <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-101871-2.00008-4>
- Aral, N., Nergis, B. Candan, C. (2016). “Investigation of X-Ray Attenuation and The Flex Resistance Properties of Fabrics Coated with Tungsten and Barium Sulphate Additives”. *Tekstil ve Konfeksiyon* 26 (2), 166-171
- Büyükyıldız, M., Thakur, S., Levent, A., Kaur, P. (2024). “Gamma-Ray Attenuation Properties of Some Heavy Metal Ferroalloys for Potential Applications”. *Progress in Nuclear Energy* 176, 105382, <https://doi.org/10.1016/j.pnucene.2024.105382>.
- Chaudhary, B., Winnard, T., Oladipo, B., Das, S., & Matos, H. (2024). “Review of Fiber-Reinforced Composite Structures with Multifunctional Capabilities through Smart Textiles”. *Textiles* 4(3), 391-416. <https://doi.org/10.3390/textiles4030023>
- Chalivendra, V. (2020). “Damage Sensing in Natural Fiber/Epoxy Composites”. In Handbook of Epoxy/Fiber Composites, 1–17. Singapore: Springer.
- Chaudhary, B., Lyngdoh, G.A., Owens, J., Das, S., Matos, H. (2024) “An Investigation into the Electromechanical Performance of Textile Fabrics with Conductive Yarn Elements for Data Transfer Capabilities”. *Textile Research Journal* 94, 2079–2091.
- Jamshaid, H., Mishra R. (2016) “A Green Material from Rock: Basalt Fiber – A Review”. *Journal of Textile Institute* 107, 923-937, <https://doi.org/10.1080/00405000.2015.1071940>
- Kim, S.-C., Cho, S.-H. (2019). “Analysis of the Correlation between Shielding Material Blending Characteristics and Porosity for Radiation Shielding Films”. *Applied Sciences* 9 (9), 1765. <https://doi.org/10.3390/app9091765>
- Raajeshkrishna, C.R., Chandramohan, P. (2020). “Effect of Reinforcements and Processing Method on Mechanical Properties of Glass and Basalt Epoxy Composites. *SN Applied Sciences* 2, 959. <https://doi.org/10.1007/s42452-020-2774-4>
- Rashad, A.M. (2018). “A Synopsis About the Effect of Basalt and Natural Fibers on Geopolymer Properties”, *Natural Resources Conservation and Research* 1 (2018), 1-9, <https://doi.org/10.24294/nrcr.v1i2.752>
- Wei, B., Cao, H., Song, S. (2011). “Surface Modification and Characterization of Basalt Fibers with Hybrid Sizings”, *Composites Part A Applied Science Manufacturing* 42 (2011), 22-29, <https://doi.org/10.1016/j.compositesa.2010.09.010>
- Yi, Z., Lyu, B., Gao, D., Hao, J., Liu, Z., Ning, Z., Jiang, B., (2024) “Preparation Strategy and Composition Design of Polymer-Based Layered Composites for Improving Energy Storage Performances”, *Journal of Energy Storage* 92, 111995, <https://doi.org/10.1016/j.est.2024.111995>

KENDİ EVİNİ KENDİN YAP KONSEPTİNE YENİLİKÇİ BİR UYGULAMA-MODÜLER LEGO BETON

Doç. Dr, Murat Gökçe
ORCID: 0000-0002-8117-0866
murat.gokce@amasya.edu.tr

Amasya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Yapı Anabilim Dalı Adı, Amasya, Türkiye

Özet

Prefabrik yapılar son yıllarda giderek yükselen bir talep grafiğine sahip olup bu alanda malzeme ve teknolojinin gelişmesi artan talebe daha da ivme kazandırmıştır. Fabrikada önceden imal edildiğinden hızlı bir inşaat sürecine sahip olan prefabrik yapılar, uygun bütçe seçenekleri ve model çeşitliliği ile öncelikli tercih konuma sahiptir. Yaşadığımız doğal afetler (deprem gibi) sonucunda ülkemizde yatay mimariye geçilmesi gittikçe zorunlu hale gelmiştir. Devletimiz tarafından da teşvik edilen yatay mimari ve daha az katlı binalar yapılması neticesinde yığma (kagir) yapılara da talep artmaya başlamıştır. Bu çalışma da yenilikçi bir uygulama olan modüler yalıtımlı lego beton ile 'Kendi Evini Kendin Yap' projesi prefabrik sektörü için geliştirilmiştir. Modüler sistemde (takılıp tekrar sökülebilen) ve lego şeklinde üretilmiş olan prefabrik beton elemanları ile hiçbir iş makinesine ihtiyaç duyulmadan tamamen insan gücüyle montajı sağlanmıştır. Bu lego beton ürünlerinin yaklaşık ağırlıkları 18-20 kg/adet ağırlıkta ve basınç dayanımı 10 Mpa dır. Uсталık ve harç gerektirmeyen lego betonlar ile iki kişi bir günde kendi evlerini yapabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Lego beton, prefabrik ev, yığma yapı

AN INNOVATIVE APPLICATION TO THE CONCEPT OF BUILD YOUR OWN HOUSE - MODULAR LEGO CONCRETE

Abstract

Prefabricated buildings have an increasing demand graph in recent years, and the development of materials and technology in this field has further accelerated the increasing demand. Prefabricated buildings, which have a fast construction process because they are pre-manufactured in the factory, are the priority choice with their affordable budget options and model diversity. As a result of the natural disasters (such as earthquakes) we experience, it has become increasingly necessary to switch to horizontal architecture in our country. As a result of horizontal architecture and less-storey buildings encouraged by our state, the demand for masonry buildings has started to increase. In this study, the 'Make Your Own House' project was developed for the prefabricated sector with modular insulated lego concrete, which is an innovative application. With the prefabricated concrete elements produced in a modular system (which can be assembled and disassembled again) and in the form of Lego, the assembly was achieved entirely by human power, without the need for any work machines. The approximate

weight of these lego concrete products is 18-20 kg/piece and their compressive strength is 10 Mpa. Two people will be able to build their own houses in one day with these Lego concretes, which do not require mastery or mortar.

Keywords : Lego concrete, prefabricated house, masonry building

1. GİRİŞ

Özellikle Dünya’da ve Türkiye’de pandemi sonrası insanlar müstakil ev yaptırıp kendi evlerinde yaşamayı tercih etmiştir. Bu taleplerin giderek artması prefabrik konut sektörünü de ivme kazandırmıştır. Prefabrike yapılar her isteğe cevap verebilecek niteliktedir. Her türlü alana ve büyüklüğe göre üretilebilme olanağı, talebe göre değişebilen görünüm seçeneklerinin olması, ekonomik olması ve istenmeyen ya da değiştirilmesi gereken bölümlerin çıkarılabilmesi veya değiştirilebilmesi oldukça kolaydır.

Yığma yapıların insanlar tarafından tercih sebeplerinin başında; diğer yapı tekniklerine göre genelde ekonomik olması, yapım tekniğinin basit olması, malzeme temininin kolay olmasıdır. Yığma yapıların olumlu özelliklerinin yanında bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Yığma yapılarda kullanılan tuğlalar kil esaslı veya normal betondan yapıldığından dolayı elastik davranış gösteremezler. Yığma yapılarda en çok hasar gören yerler köşe duvar kesişme yerleri, birleşim noktaları, tuğlaların arasına kullanılan harcın yeterli çekme ve kesme dayanımına sahip olmamasıdır. Yığma yapıların bu olumsuz yönlerinin çözülmesi ile oluşabilecek hasarlar en aza indirgenecektir.

Ülkemizde vatandaşlarımızın kendi arsalarına kendi evini yapma isteği Dünya’ da yaşanan pandemi sonrası daha da artmıştır. Fakat en çok karşılan zorlukların başında yapacakları ev için usta ve kalifiye işçilik bulma zorluğudur. Müstakil bir ev için betonarme binalarda demir ustası, kalıp ustası, beton dökümü, duvar örülmesi, sıva yapılması ve yalıtım malzemesi ile kaplama gibi işçilik ve maliyet gerektiren işler yapılması gerekmektedir. Her bir yapılan iş evin yapım maliyetini artırmakta ve bu durum insanların alım ve yapım gücünü zorlamaktadır.

Lego şeklindeki malzemelerin ev yapımında kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Lego şeklindeki malzemeler ile ev yapılmasında başlıca karşılaşılan sorunlar kullanılan malzemelerin cinsine göre yanıcı olabilmesi, ilave yalıtım zorunluluğu, lego tasarımındaki geçme problemleri ve dolayısı ile sağlam bir kafes yapı oluşmaması, malzeme maliyeti gibi sorunlar gelmektedir. Lego ev tasarımlarında yapılan en büyük tasarım hatalarından biri de köşe bağlantılarının tam yapılamamasıdır. Yani iki bitişik duvar beraber çalıştırılmamaktadır. Zayıf bağlantı veya dıştan bağlantı yöntemi sonucunda duvarlar bir bütün olarak çalışmadığından depremin etkisinde zayıf noktalar oluşacaktır. Modüler lego beton çalışmamız ile sektörde ki bu zayıf yönler güçlendirilerek yenilikçi bir uygulama tekniği geliştirilmiştir.

Literatür Çalışması

Yığma yapılar insanlık tarihinin oluşumundan beri inşa edilmişlerdir. Yığma yapılar alanında yapılan çalışmalar, betonarme alanında yapılan çalışmalara oranla daha kısıtlı kalmıştır.

Kuzik yaptığı çalışmada, yatay yük etkisindeki bir duvarda harç, tuğlaya göre daha az dayanım gösterdiğini, tuğla ile harç arasındaki aderans köprü bağının yeterli olmamasından, genellikle çatlaklar tuğladan ziyade harçta ve tuğla ile harcın birleşim noktalarında yani derzlerde meydana geldiğini saptamıştır. Heterojen özelliğe sahip tuğla duvarın dayanımı ve davranışı birçok değişkene bağlı olmaktadır. Bu faktörler duvarda kullanılan tuğla ve harcın yanı sıra işçilik, derz kalınlığı, tuğlanın su emme kapasitesi, harcın tazeliği, çimento cinsi, duvar biriminin boyutları vb. olarak söylenebilir.

Tomazevic, yığma duvarların sismik davranışını incelediği çalışmada, düzgün tekrarlı ve deprem yükleri uygulanarak, bu yükler altındaki hareketleri analiz edilmiştir.

Anadolu'da hafif yalıtımlı yapı malzemelerini antik çağlarda keşfedilmiştir. Ege ve Akdeniz'deki birçok depremler meydana gelmesine rağmen günümüze kadar gelen tarihî yapılarda kullanılan Horasan harcı, pomza ve kireç karışımından imal edilen hafif çimento olduğu bilinmektedir (Köktürk).

Yığma yapıların duvar yapımında en iyisi yüksek dayanımlı tuğla ile yüksek dayanımlı harç kullanılmasıdır. Derz kalınlığı azaldıkça da duvar basınç dayanımı artmaktadır (Bayülke 2001).

Şeker ve Gökçe, betonun birim ağırlığını düşürmek için köpük üreterek betona katmıştır. Böylece üretilen betonların yoğunlukları, ilave edilen köpük miktarına bağlı olarak düşürülmüştür.

2. MALZEME

Lego beton üretiminde kullanılan malzemelerin özellikleri aşağıda verilmiştir.

2.1. Çimento

Çalışmada CEM I 42,5 R çimentosu kullanılmıştır. Çimentonun fiziksel ve kimyasal özellikleri Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1. Çimentonun fiziksel ve kimyasal özellikleri

Yoğunluk (g/cm ³)	3,15
Blaine (cm ² /g)	3890
2 günlük dayanım (MPa)	23,8
7 günlük dayanım (MPa)	42,5
28 günlük dayanım (MPa)	54,6
Priz başı (dakika)	180
Priz sonu(dakika)	290
Hacim genleşmesi (mm)	1
Kızdırma kaybı	3,85
Çözünmeyen kalıntı	0,25
SO ₃	2,50
Cl	0,008

2.2. Agrega

Çalışmada, fiziksel özellikleri Tablo 2’de gösterilen agrega olarak maksimum 4 mm granül boyutuna sahip kireçtaşı kullanılmıştır. Kireçtaşı esaslı agreganın yoğunluğu 2.70 gr/cm^3 ve su emme değeri %2,5 tir

Tablo 2. Çalışmada kullanılan kireçtaşı agregaların fiziksel özellikleri

Fiziksel Özellikler	İnce Agrega
Elek Çapı	0-4 mm
Yogunluk (g/cm^3)	2.70
Su emme (%)	2,50

2.3. Kimyasal Katkı

Kimyasal katkı olarak sentetik esaslı köpük katkısı karışımlarda kullanılmış ve özellikleri Tablo 3’ de verilmiştir.

Tablo 3. Kimyasal katkıya ait özellikler

Yoğunluk (g/cm^3)	Renk	pH
1.25	Açık kahve	6,5

2.4. Su

Şebeke suyu karışım suyu olarak kullanılmıştır.

2.5. Polipropilen Lif

Çalışmamızda 12 mm uzunlukta ve 50 mikron çapında polipropilen lif kullanılmıştır.

3.Yöntem

Lego beton üretiminde önce çimento, su ve ince kum 90 saniye helezon tipi beton karıştırıcıda karıştırılmıştır.. Daha sonra köpük jeneratöründe hazırlanan köpük, hedeflenen yoğunluk için hesaplanan hacim oranlarında bulamaçlara ilave edilmiştir (Şekil 1) Bulamaçlara köpük ilavesinden sonra 90 saniye daha helezon tipi mikserde karıştırılmıştır. Hazırlanan beton kalıplara dökülmüştür.

Şekil 1. Köpük üretimi ve üretilen köpük ile beton yapımı (Şeker, Gökçe)

Köpük üretimi

Lego betonun yoğunluğunun azaltılması ve kapalı hücre bağımsız boşlukların oluşması için köpük üretimi köpük jeneratöründe hazırlanarak bulamaçlara ilave edilmiştir (Şekil 1). Geliştirdiğimiz sentetik polimer esaslı köpük katkısı ile üretilen köpük, taze haldeki lego betonu içerisinde kararlı bir iskelet yapı oluşturmuş ve çökmeyi engellemiştir. Köpük katkısı / su oranı 1/50 olarak kullanılmıştır. Daha sonra köpük jeneratöründe bulunan kompresör ile bu karışıma 4 bar basınçta hava verilerek köpük üretimi yapılmıştır.

4.Bulgular ve Uygulama Örnekleri

Lego betonun birim ağırlığı 1000 kg/m³ olarak bulunmuştur (Tablo 4). 28 günlük basınç dayanımı 10,20 Mpa olarak saptanmıştır. Yığma yapı üretiminde kullanılacak tuğlaların basınç dayanımı TS EN 772-1' e göre en az 5 Mpa olmalıdır. Lego beton basınç dayanımı standartta istenen değer 2 katıdır.

Basınç dayanım testi

Tablo 4. Taze ve sertleşmiş köpük betonun test analizleri

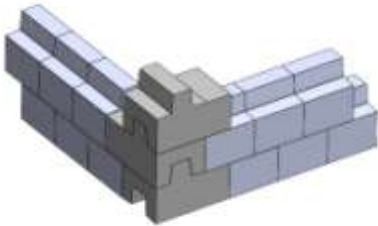
Taze birim hacim ağırlık (Kg/m ³)	Sertleşmiş birim hacim ağırlık (Kg/m ³)	Basınç dayanımı (MPa)		
		3 gün	7 gün	28 gün
1080	1000	5,40	8,10	10,20

Aşağıda Şekil 2’de modüler lego betonun uygulama örneği verilmiştir. Uygulama bağ evinin yapımında ev sahibi bizzat lego beton kullanılarak yapılan evin uygulamasında çalışmıştır. Bu durum sistemin kolay kurulum ve ustalık istemediğinin göstergesidir.

Şekil 2. Lego betonların birbirine geçme görüntüsü

Lego betonların kenetlenme sistemi şekil ‘2 de görüldüğü üzere alttaki elemanın çıkıntısı üsttekinin neredeyse yarısına gelecek şekilde düşünülmüş ve bu sayede kenetlenme oluşabilecek dış etkilere karşı bütün sistemin birlikte çalışması sağlanmıştır.

Şekil 3. Köşe lego beton geçme detayı

Şekil 3 de köşe lego betonun iki duvarı birleştirme detayı görülmektedir. İkinci sırada ki köşe bağlantı elemanı şaşırtmayı başlatarak, her bir legonun diğerine bağlanmasını sağlamaktadır. Kesişen iki duvar ise köşe bağlantı elemanı sayesinde bir bütün olarak hareket etmektedir. sistemde hiçbir lego boşa kalmamaktadır.

MODÜLER LEGO BETON İLE EV KURULUMU

Şekil 4. Lego betonların tesviye betonu üstüne kurulumu

Tesviye betonu yapılmış yüzeye lego betonların plana göre kurulumu Şekil 4 de görülmektedir. Plana göre yapılan kurulumda oda bağlantıları için T tipi lego beton ve yapının köşe bağlantılarında ise iki köşe duvarı birbirine bağlayarak kafes sistem oluşmasını sağlayan köşe lego beton kullanılmıştır. Kurulumda kullanılan köşe bağlantılar bir üst sırada şaşırtmayı başlatarak tüm legoların birbirine kenetlenmesini sağlamaktadır. Böylece yapıya gelebilecek olası olası yüklerde bütün yapı bir bütün olarak hareket edecektir.

Şekil 5. Modüler lego betonların kurulumu

Şekil 5 te lego betonların üst sıralarının kurulumu görülmektedir. Lego betonların 1. ve 2. sıra örüldükten sonra üstteki sıralar alttaki 1 ve 2. Sıraların simetriği şeklinde olmaktadır. Dolayısı ile lego beton kurulumu mühendislik ve ustalık gerektirmez. Ayrıca kişiye kendi evini yapma imkânı da sunulmaktadır. Şekil 5’ te bağ evi sahibi kendi evinin kurulumunda çalışırken görülmektedir.

Şekil 6. Pencere için lego beton lento bağlantısı

Şekil 6’da pencere üstü lento lego beton bağlantısının montajı görülmektedir. Lento lego betonu yandaki iki duvara bindirilerek yükü aktarmaktadır. Kapı ve pencere üstlerinin açıklığının geçilebilmesi için lento lego kullanılmaktadır. Lento lego beton da kurulan sistemin içinde kenetlenmiştir. Böylece sistemdeki tüm parçalar sıkı bir şekilde birbirine bağlanmaktadır.

Şekil 7. Modüler lego beton ile tamamlanmış yığma ev örneği

Şekil 7 de modüler lego beton ile üretimi tamamlanmış bağ evi görülmektedir. Hiçbir bağlayıcı kullanılmadan ve tamamen birbirine geçme ve kenetlenme mantığı ile yapılan evde kullanılan bütün parçalar birbirine bağlanmıştır. Bütün lego beton parçalarının bağlanması neticesinde yapı bir bütün olarak hareket edecektir.

Özellikle yığma yapılarda deprem etkisinde en çok zarar gören köşe bağlantı duvarlar, bu kenetlenme ve kilitlenme sistemi ile çok daha dayanıklı olacaktır.

3. SONUÇ

Yaşanan doğal afetler (deprem, sel, yangın gibi) sonucunda ülkemizde yatay mimariye geçilmesi gittikçe zorunlu hale gelmiştir. Devletimiz tarafından da teşvik edilen yatay mimari için geliştirdiğimiz modüler yalıtımlı lego beton bu sektöre estetik, hız ve dayanıklılık kazandıracaktır.

Lego beton modüler bir sisteme sahiptir. Sökülüp istenildiğinde zaman başka yere taşınabilir ve tekrar kurulum yapılabilir. Yapım tekniğinin basit olması nedeniyle, kalifiye işçilik ve mühendislik bilgisi gerektirmez. Lego betona polipropilen lif (12 mm uzunluğunda) katılarak süneklik kabiliyeti artırılmıştır. Böylece enerji yutma kapasitesi artmış lego betonların deprem anında ki davranışı güçlendirilmiştir.

Prefabrik sektöründe çok hızlı montaj, en az işçilik, hiç yanmaz, depreme karşı dayanıklı, kendiliğinden yalıtım gibi bir çok özelliği bir arada bulunduran, yeni bir ürüne duyulan ihtiyaç olduğu açıktır. Geliştirdiğimiz lego betonlar ile bütün bu sorunlar tek üründe çözülecek ve modüler lego betonlar ile, baba ve oğul birkaç gün içinde kendi evini hızlıca inşa edebilecektir.

Kaynakça

Bayülke, N. (2001). Depreme Dayanıklı Betonarme Ve Yığma Yapı Tasarımı.

Doğangün, A. (2002). Betonarme Yapıların Hesap Ve Tasarımı, Birsen Yayınevi Ltd. Şti., İstanbul.

Köktürk, U., Endüstriyel Hammaddeler, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 1997, Yayın No:205.

Kuzik, M. D., Elwi, A. E. And Cheng, J. J. R., 2003. Cyclic Flexure Tests Of Masonry Walls Reinforced With Glass Fiber Reinforced Polymer Sheets. Journal Of Composites For Construction, Vol. 7, No.1, February, P:20-30.

Şeker, B. Ş., Gökçe, M., & Toklu, K. (2022). Investigation Of The Effect Of Silica Fume And Synthetic Foam Additive On Cell Structure In Ultra-Low Density Foam Concrete. Case Studies In Construction Materials, 16, E01062, , <https://doi.org/10.1016/j.cscm.2022.E01062>

Tomazevic, M. (1999). Earthquake-Resistant Design Of Masonry Buildings (Vol. 1). World Scientific

Ts En 772-1, Kagir Birimler- Deney Metotları- Bölüm 1: Basınç Dayanımının Tayini, 2011

ŞEHİRİÇİ YOL AĞLARINDA TRAFİK ETKİ DEĞERLERİNİ ALAN DONANIMLI E-BİSİKLETLER SAHADA VERİ ANALİZİ

¹Recep Aydar , ²Osman Nuri Çelik

ORCID: 0009-0001-6138-5798

ORCID: 0000-0001-5368-0685

1,2. Konya Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İnşaat Mühendisliği,
Konya, TÜRKİYE

¹recepaydar@ktun.edu.tr, ²oncelik@ktun.edu.tr,

Özet

Ülkemizde bisiklet kullanımı kavramı son yıllarda aktif hareketlilik kapsamında artış göstermiştir. Şehirlerdeki yoğunlaşan trafik miktarı insanları alternatif ulaşım araçlarına yönelmeye sevk etmiştir. Çalışma, şehir içi bisiklet kullanımının mevcut durumunu ve gelecekte yapılması planlanan bisiklet yollarının daha sağlıklı inşaa edilebilmesi için geliştirilen bikTED (bisiklet kullanımında trafik etki düzeyi) modeli kavramı ile sahada veri alım süreci ile güzergahın değerlendirilmesini kapsamaktadır. BikTED kavramı; trafik altyapısı, çevresel etmen ve kullanıcı davranışı parametrelerini inceleyen; koridorlarda 8, kavşak alanlarında 5 parametreyle değerlendirilmiştir. Koridorlarda; ayrılmış bisiklet yolları, bisiklet şeritleri ve altyapısı olmayan yollar, kavşaklarda ise; sinyalizasyon, modern dönel ve trafik işaretlemeli kavşak alanlarında düzey belirlenmesi yapılmıştır. Koridorlarda; gürültü miktarı, eğim, kaldırım kenarı parklanma, kaplama titreşim miktarı, tali yol kesişim sayısı, araç hız limiti, araç-bisiklet boşluk mesafesi ve düşey trafik işaretlemeleri, kavşaklarda ise; kavşakta parklanma, kavşak görüşü, kavşağı geçiş mesafesi, bisiklet düşey işaretlemesi ve bisiklet yolu varlığı incelenmiştir. Çalışma kapsamında, Konya şehrinde 7 km'lik bir veri alımı gerçekleştirilmiş ve koridorlar-kavşaklara bikTED değerleri atanmıştır. Çalışmanın, trafik güvenliği, bisikletbinilebilirlik ve yerel yönetimlerin bisiklet planlama çalışmaları esnasında teknik bir bakış açısı oluşturması hedeflenmektedir. Ayrıca, Konya şehrinde bisiklet kullanımının artırılması için model analizleri temel bir yapı oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bisikletbinilebilirlik, Bisiklet Güvenliği, Trafik Güvenliği, Aktif Hareketlilik

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SU KAYNAKLARINA OLAN ETKİSİ-ANKARA ÖRNEĞİ

Deniz Şahin*¹, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Uyanık*²

ORCID* : 0000-0003-4850-6708

E-Posta: iuyanik@erciyes.edu.tr

¹Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı

²Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümü

Özet

Küresel iklim değişikliğinin etkisi ile su kaynaklarının ciddi tehdit altında olduğu bilinmektedir. Su kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve su kaynaklarının yönetim planlamaları bu bağlamda gereklidir. Bu nedenle, su kaynaklarının iklim değişikliğinin etkileri ile nasıl etkilendiği, bazı meteorolojik olaylarla su kaynaklarının ilişkisinin araştırılması gerekmektedir. Türkiye özelinde başkent Ankara'nın en önemli iki su kaynağı olan Eymir ve Mogan gölleri bu bağlamda araştırmaya değer bir önem arz etmektedir.

Araştırmanın ana amacı; iklim değişikliğinin su kaynaklarına olan etkisinin, Ankara ili örneğinde Gölbaşı Eymir ve Mogan göllerinde incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında; Gölbaşı İlçesi Eymir ve Mogan göllerinde iklim değişikliği endeksli olarak meteorolojik verilerle ve coğrafi bilgi sistemleri ile olası etkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, Mogan ve Eymir göllerinin son 30 yıldaki değişimini incelemek amacıyla hem göl haritalarından, hem de meteorolojik verilerden yararlanarak iklim değişimi ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Ankara ilinde yer alan istasyonlardan ilgili göllere yakın olan meteorolojik istasyon verileri incelenerek yıllık değişimler incelenmiştir. Ayrıca, coğrafi bilgi sistemleri ile göl değişimleri ArcGis yazılımı kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak göllerin yüzey alanları ile sıcaklıkları arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş ve son 30 yıl içerisinde göllerin yüzey alanları artış göstermiş olmasına rağmen sıcaklıkların ciddi bir artış göstermediği görülmüştür. Ayrıca, meteorolojik veriler ilgili istasyonlarda yağışların artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Ankara, Eymir, Mogan, Meteoroloji

Abstract

It is known that water resources are under serious threat due to the effect of global climate change. Effective and efficient use and management of water resources are necessary. Therefore, it is necessary to investigate how water resources are affected by the effects of climate change and the relationship between water resources and some meteorological events. In Türkiye, the two most important water resources of the capital city Ankara, Eymir, and Mogan lakes, are of great importance. The primary purpose of the research was to examine the

effect of climate change on water resources in Eymir, and Mogan lakes in Gölbaşı, Ankara city. Within the scope of this research; it is aimed to reveal the possible effects in Eymir and Mogan lakes with meteorological data and geographic information systems in terms of climate change. In this study, to examine the change in Mogan and Eymir lakes in the last 30 years, a study was made to reveal the relationship with climate change using lake maps and meteorological data. For this purpose, annual changes were examined by examining the meteorological data, close to the relevant lakes from the stations in Ankara city. In addition, geographic information systems and lake changes were revealed using ArcGIS software. As a result, the relationships between the surface areas and temperatures of the lakes were evaluated, and it was seen that although the surface areas of the lakes increased in the last 30 years, the surface temperature do not show a significant increase. In addition, meteorological data show that precipitation tends to increase in the relevant stations.

Keywords: Climate Change, Ankara, Eymir, Mogan, Meteorological

TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KURULU GÜCÜNÜN GELİŞİMİNİN TAHMİN FONKSİYONU (ETS) İLE ANALİZİ

Doç. Dr. Celal ŞENOL
ORCID: 0000-0003-0857-866X
celal.senol@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Coğrafya Bölümü
İstanbul, Türkiye

Özet

Günümüz dünya koşullarında enerji kaynakları yeri doldurulamayacak derecede önem arz eden bir ihtiyaç haline gelmiştir. İnsanların sosyal ve ekonomik hayatının her aşamasında talep ettiği bu enerjinin kaynağına sonuna kadar sahip çıkma eğiliminde olmasına yol açmıştır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de fosil yakıtlar toplam enerji üretiminde büyük bir paya sahiptir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının payı ise her geçen gün artarak önemli bir gelişme kat etmektedir. Hayatın her alanında ihtiyaç duyulan enerji Türkiye'nin özellikle son yarım asırda üzerine en çok yatırım yaptığı sektörlerin başında gelmektedir. Küresel çapta yenilenebilir kaynaklara, çevre üzerinde etkisinin daha az olmasından dolayı bir talep söz konusu olurken, enerjiye ihtiyaç duyanların sayısının her geçen gün artması fosil yakıtların payının kısa zamanda gerilemeyeceğini göstermektedir. Çalışmada Türkiye'nin geçmiş yıllardaki enerji kaynaklarına göre kurulu güçlerinin gelecekteki muhtemel durumu Üstel Düzeltme (ETS) algoritmasının AAA sürümüyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin toplam kurulu gücü ve yenilenebilir kaynakların kurulu gücü tahmin edilmiştir. Ayrıca algoritmayla toplam üretim ve kişi başına tüketim de tahmin edilmiştir. Yapılan hesaplama göre Türkiye'de 2040 yılında yenilenebilir kaynakların kurulu güç içindeki payı %63 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelime: Türkiye, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Tahmin Algoritması,

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF INSTALLED CAPACITY OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN TÜRKİYE WITH FORECASTING FUNCTION (ETS)

In today's world conditions, energy resources have become an irreplaceable need. It has led people to tend to claim the source of this energy that they demand at every stage of their social and economic lives. As in the rest of the world, fossil fuels have a large share in total energy production in Türkiye. The share of renewable energy sources, on the other hand, is increasing day by day and making significant progress. Energy, which is needed in every aspect of life, is one of the sectors in which Türkiye has invested the most, especially in the last half century. While there is a global demand for renewable resources due to their lower impact on the environment, the increasing number of people who need energy shows that the share of fossil fuels will not decline in the short term. In this study, the AAA version of the Exponential Smoothing (ETS) algorithm is used to determine the future prospects of Türkiye's installed capacity according to energy sources in the past years. In this context, Türkiye's total installed capacity and the installed capacity of renewable resources are estimated. Total generation and per capita consumption were also estimated with the algorithm. According to the calculation, the share of renewable resources in installed capacity in Türkiye is estimated to increase to 63% in 2040.

Keyword: Türkiye, Renewable Energy Resources, Forecasting Algorithm,

Giriş

Küreselleşen dünyada özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra nüfusun hızlı artışı, sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve yaşam standardında yaşanan artmanın (Oğuz ve Akkurt, 2017:362) yanında turizm, ulaşım ve ticari alanda yaşanan gelişmeler enerjiye olan talebin sürekli artmasına neden olmaktadır. Günümüz dünyasında hayatın her alanında kullanılması açısından enerji artık zaruri bir ihtiyaç durumuna gelmiştir. Bu açıdan yokluğunda veya talebe cevap verilememesi durumunda kriz boyutuna gelecek derecede önem arz etmektedir (Arı ve Yılmaz, 2023:497). Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de enerji üretiminde fosil kaynaklı yakıtların hakimiyeti söz konusudur. Bu kaynakları çıkarmada yaşanan sorunlar, rezervin sınırlı olması ve kaynağın tükenebilmesi gibi durumun yanında küresel iklim değişikliğinde sera gazı etkisinden dolayı yenilenebilir kaynakların payı arttırılmak istenmektedir (Oğuz ve Akkurt, 2017: 363).

Türkiye yenilenebilir kaynak ve enerji potansiyeli açısından oldukça zengin bir ülkedir. Bu kaynakların henüz küçük bir kısmı kullanılmaktadır. Kullanılan bu kaynakların başlıcalarını hidrolik, güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyokütle oluşturmaktadır. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırım ve altyapı çalışmaları özellikle son yıllarda hızlanmıştır. Bunun etkisini istatistiklerde dikkat çeker halde fark etmek mümkündür. 1980 başlarında yenilenebilir kaynaklar içinde sadece hidrolik ve jeotermal bulunurken, 2010 sonrasında rüzgar, güneş ve biyokütlenin de kurulu güç içerisindeki payının arttırdığı görülmektedir. Kurulu güç içindeki yenilenebilir kaynakların payı yıllara göre artış göstererek, 1990 yılında %46 seviyelerinden 2020 yılında %51’e 2023 yılında ise %56’ya çıkmıştır (TEİAŞ, 2021; EPDK, 2024).

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında yaşanan artışlar altında bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bunların başında fosil kaynakların çıkarılmasının zor olması, kaynakların tükenme ve talebe karşılık verememe durumu ile iklim değişikliğine yol açması gelmektedir. Bunun gibi çok farklı faktör yenilenebilir kaynakların kurulu gücünün hızlı artmasına neden olmuştur (Kayaşoğlu ve Diken, 2019: 62). 2023 yılına kadar yenilenebilir kaynakların türlerine göre kurulu güçteki dağılımı hidrolik kaynaklar ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’de kurulu güçler içinde hidrolik kaynakların payı %29, güneşin %13, rüzgarın %11, jeotermalin %1 ve biyokütlenin % 2 seviyelerinde bulunmaktadır (EPDK, 2024). Günümüzde payı oldukça artan yenilenebilir kaynakların türlerine göre payının dağılımı oldukça dengesiz şekilde gelişmiştir. Uzun yıllar hidrolik kaynakların payı yüksek seviyelerde kalmıştır. Kurulu güç miktarı arttıkça oransal dağılım da düzelmeye başlamıştır. 2000 yılında yenilenebilir kaynakların içinde hidrolik payı %41 civarında bulunurken diğerlerinin oranı %0.30 gibi oldukça düşük değerde kalmıştır. 2010 yılında hidrolik kaynakların payı %32’ye gerilerken diğerlerinin payı %3 (rüzgar % 2.7) civarına yükselmiştir. 2020 yılında yenilenebilir kaynakların payının artmasının yanında türlerine göre dağılımın da arasında uçurum ortadan kalkmaya başlamıştır. 2020

yılında hidrolik kaynakların payı %32, diğerlerinin payı ise %19 civarında gerçekleşmiştir. 2020 yılında diğerlerinin payının oransal dağılımda rüzgar %9.30 ile ilk sırada bulunurken bunu %7 ile güneş, %1.7 ile jeotermal ve %1.20 ile biyokütle izlemektedir (TEİAŞ, 2021;2023).

Materyal, Metot, Yöntem

Araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Elektrik İletim A.Ş (TEİAŞ), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) verileri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Enerji üretim, tüketim, kurulu güç, kişi başı tüketim gibi veriler EPDK, TEİAŞ, ETKB verilerinden elde edilmiştir. Çalışmada temel olarak geçmiş yıllardaki enerji verileri düzenlenerek analizlere tabi tutulmuştur. Bu aşamada gelecek yılların muhtemel enerji üretim, tüketim ve kurulu güç değerlerini ortaya koyabilmek için istatistiksel tahmin metodu kullanılmıştır. Araştırma, literatür incelemesiyle enerji kaynakları hakkında güncel gelişmeler dikkate alınarak desteklenmiştir.

Çalışmada bu kapsamda Üstel Düzeltme (ETS) algoritmasının AAA sürümü kullanılarak gelecekteki değerlerin tahmini yapılmıştır. Üstel Düzeltme zaman serileri içindeki gerçekleşen veriler ışığında gelecekte oluşacak muhtemel değerlerin tahmin edilmesinde kullanılan algoritmaya dayalı bir yöntemdir. Algoritma, tahmin işlemini seride bulunan değerlere farklı ağırlıklar vererek hesaplamaktadır. Bu yöntem uzun yıllara ait verilerin gelecekteki durumunu tahmin edebildiği gibi az sayıdaki verilerle de tahminler yapabilmektedir. Temel çalışma prensibi, son verilere ilk verilerden daha fazla ağırlık vermesidir. Bu şekilde güncel ve yeni verilerin tahmin değerinin doğruluğunu daha fazla etkileyeceği prensibine dayalı bir yöntemi benimsemektedir (Bülbül, 1994). Exell ortamına girilen veriler tahmin, alt ve üst güvenilirlik sınırları olarak üç temel üzerinde süreci yönetmektedir. ETS algoritması geçmiş değerlere dayanarak gelecekteki muhtemel değerleri hesaplamaktadır. Geçmiş değerlerin devamı niteliğinde olan bu hesaplama (Bayram, 2023) ile araştırmada 2040 yılına kadar tahmin değerleri hesaplanmıştır. ETS algoritmasında temel olarak hesaplama “*tahmin.ets*” fonksiyonu kullanılarak geçmiş yıllar baz alınarak gelecek hakkında analiz yapılırken; “*forecast.confint*” fonksiyonu ile alt ve üst güven aralıklarının tahminleri hesaplanabilmektedir (URL, 2024). Araştırmada bu fonksiyonlar kullanılarak hesaplama yapılmıştır.

Bulgular

Günümüz dünya koşullarında ülkelerin ekonomilerine yön veren, gündemini ve politik manevralarını belirleyen, en önemli faktörlerin başında kuşkusuz enerji gelmektedir. Üretim toplumlarının hızlı yükselen tüketim trendine cevap verebilme gayreti, sanayi başta olmak üzere tüm ekonomik faaliyetlerin gelişimine katkı sunmuştur. Bu sektörlerin arasında enerji liderliğini korumaya devam etmektedir. Üretim-Sanayi-Enerji üçgeninde birbirini etkileyen birer sistem ağına dönen bu kaynakların geliştirilmesi için ülkeler neredeyse her

yolu dener hale gelmiştir. Bu kapsamda enerji konusunda ülkelerin dışa bağımlılığını azaltmak, iç talebi karşılamak, üretimde bağımsız olmak, yerli kaynak kullanımını arttırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla enerji üretiminde kurulu güçlerini arttırma yoluna gitmektedir.

Bu durum özellikle Türkiye gibi enerji konusunda dışa bağımlı olan ülkelerin yerli kaynaklarını aktif bir şekilde kullanma girişimine yol açmaktadır. Enerji ve enerji kaynağı ithalatı ülkelerin dış ticaretinde önemli paya sahiptir. Bu durum kurumların raporlarında da kendini göstermektedir. Son on yıllık cari işlemler açığına bakıldığında 2019 yılı hariç dengede açık olduğu, ancak enerji kapsam dışına çıkarıldığında dengenin pozitif yönde hareket ederek olumlu seyir gösterdiği ifade edilmektedir. Bu durumun kaynağı ise Türkiye'nin enerji ithal eden ülke olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Dünya genelinde pandemi sonrasında enerjiye olan talepte hareketlenme dikkati çekmektedir. Türkiye'de bu durum enerjiye dayalı dış ticaret açığında kendisini göstermektedir. Türkiye'nin 2021'de enerji dış ticaret açığı 42,4 milyar dolar seviyesinden tarihi bir yükseliş göstererek 2022 yılında 81,1 milyar dolara çıkmıştır. Belirtilen yıllar arasında enerji ihracatının da artmasına karşın enerji açığındaki söz konusu yükseliş, enerji ithalatının iki kata yakın artmasından kaynaklanmaktadır (TCMB, 2023).

Türkiye'de enerji üretim ve tüketiminde yerli kaynakların payının artırılması yenilenebilir enerji kaynaklarının kurulu gücünün artırılarak ağırlıkla yaygınlaştırılmasıyla mümkün olabilmektedir. Yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payı 2010'dan günümüze hızla artarken fosil kaynakların payı azalma göstermiştir. 2010 yılı TEİAŞ elektrik üretim istatistiklerine göre 2011 yılında termik kaynakların üretimdeki payı %74.8 civarındayken, yenilenebilir kaynakların payı %25.2 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında ise elektrik üretiminde fosil kaynakların payı %57.3'e gerilerken yenilenebilir kaynakların payı %42.7'ye yükselmiştir (TEİAŞ, 2023).

Elektrik üretiminde kurulu güç üretilen enerjinin miktarını doğrudan etkilemesi açısından önem arz etmektedir. Yenilenebilir kaynaklar termik kökenli üretime göre kurulu güç açısından son yıllarda önde olsa da toplam üretimdeki payları tam tersi durumadır. Yenilenebilir kaynakların özellikle rüzgar ve güneşin gün içi güneşlenme ve rüzgar esisinden kaynaklı olarak tam kapasiteyle çalıştırılması mümkün olamamaktadır. Bu durum yenilenebilir kaynakların kurulu gücünün fazla olmasına rağmen üretimde fosil kaynakların önüne geçmesini engellemektedir. Dolayısıyla bu durumun son bulabilmesi için yenilenebilir kaynakların kurulu gücünün mevcut durumun en az yarısı kadar artırılması gerekmektedir. Bu aşamada ise öncelikle yıl boyu üretim yapma kapasitesi diğer yenilenebilirler göre yüksek olan hidrolik kaynaklara öncelik verilmesi daha doğru bir hamle olacaktır.

Türkiye’de 1985-2023 yılları arasında kurulu gücün değişimine bakıldığında (Tablo 1) fosil kaynakların payının hızlı bir şekilde düşerken, yenilenebilir kaynakların payının arttığı görülmektedir. 1985 yılında toplam kurulu güç içindeki payı %57,3 olan fosil kaynakların, 2000 yılına kadar artış-azalış trendinde olduğu gözlemlenirken, 2005 yılında hızlı bir artışla %66 gibi önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu yıldan sonra azalma gösteren fosil kaynaklı kurulu güç 2010 yılında %65’e, 2015 yılında %56,8’e, 2020 yılında %48,7’ye ve 2023 yılında %43,7’ye gerilemiştir. Yenilenebilir kaynakların toplam kurulu güç içindeki payı ise 1985-1990 yıllarında %40 civarında bulunurken, 1995 yılında hızlı bir artışla payını %47,2’ye çıkardığı görülmektedir. Bu yıldan 2010’a kadar azalma yaşayan (2000 %41,2, 2005 %33,4, 2010 %35) yenilenebilir kaynakların kurulu gücünde 2015 (%43,2) sonrası bir atak döneminin yaşandığı görülmektedir. 2015 yılında %43,2’lik bir paya sahip olan yenilenebilir kaynakların bu payı 2020 yılında %51,3’e ve 2023 yılında %56,3’e yükseldiği görülmektedir. (Tablo 1).

Tablo 7:Türkiye’de Fosil ve Yenilenebilir Kaynakların Kurulu Gücünün Yıllara Göre Değişimi, Mw
(TEİAŞ, 2021;2023;EPDK, 2024) TEİAŞ raporundan derlenmiştir.

Yıl	Fosil Kaynaklar (Mw)	Fosil Kaynakların Oranı %	Yenilenebilir Kaynaklar (Mw)	Yenilenebilir Kaynakların Oranı %	Toplam (Mw)
1985	5.229	57,3	3.893	42,7	9.122
1990	9.536	58,4	6.782	41,6	16.318
1995	11.059	52,8	9.895	47,2	20.954
2000	16.028	58,8	11.236	41,2	27.264
2005	25.868	66,6	12.976	33,4	38.844
2010	32.172	65,0	17.352	35,0	49.524
2015	41.541	56,8	31.606	43,2	73.147
2020	46.679	48,7	49.212	51,3	95.891
2023	47.810	43,7	61.538	56,3	109.348

Türkiye’nin enerji görünürlüğüne daha iyi anlayabilmek için gelecekteki muhtemel enerji gelişiminin bilinmesi gerekmektedir. Türkiye’de son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik ciddi bir altyapı geliştirme sürecine girildiği de dikkate alınırca bu kaynakların ülke geleceğinde etkisini daha da arttıracakı anlaşılabilir. Ayrıca nükleer enerjinin geliştirilmeye çalışılması tam anlamıyla yerli üretime odaklanmış bir plan sürecine girildiğini göstermektedir. Bu doğrultuda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) tarafından yapılan Türkiye Ulusal Enerji Planı’na göre gelecekte yenilenebilir kaynakların payının daha da hissedileceği ifade edilmektedir. Plan kapsamında yapılan hesaplama göre 2035 yılına kadar yenilenebilir kaynakların kurulu güç içindeki payının %64,7’e çıkması hedeflenmektedir. Elektrik üretiminde ise yenilenebilir kaynakların payının %54,8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (ETKB, 2022).

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de yenilenebilir enerjinin toplam enerji içindeki payının tahmin edilmesi için yapılan hesaplama göre; 2040 yılında yenilenebilir kaynakların payının %63.1 civarında gerçekleşeceği öngörülmektedir. (Tablo 2). Kurulu güç tahmin edilirken aynı zamanda üretim ve kişi başına tüketim değerlerinin muhtemel durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de 2022 yılı kişi başı 3.360 GWh net enerji tüketimi (TEİAŞ, 2023) baz alınmıştır. Nüfus verilerinde ise Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2023-2100 nüfus projeksiyonları dikkate alındığında, 2040 yılında nüfusun 91.5 milyon olacağı, bu yıldan sonra ise 2100’e kadar azalma sürecine gireceği tahmin edilmektedir (TÜİK, 2024). Bu kapsamda Türkiye’de kişi başına düşen enerji miktarı, kurulu güç ve üretime bağlı olarak devamlı artma eğiliminde olacaktır. Bu durum kişi başı tüketimin artmasını, bunun yanında artan talebe cevap verebilmek için altyapının da sürekli geliştirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

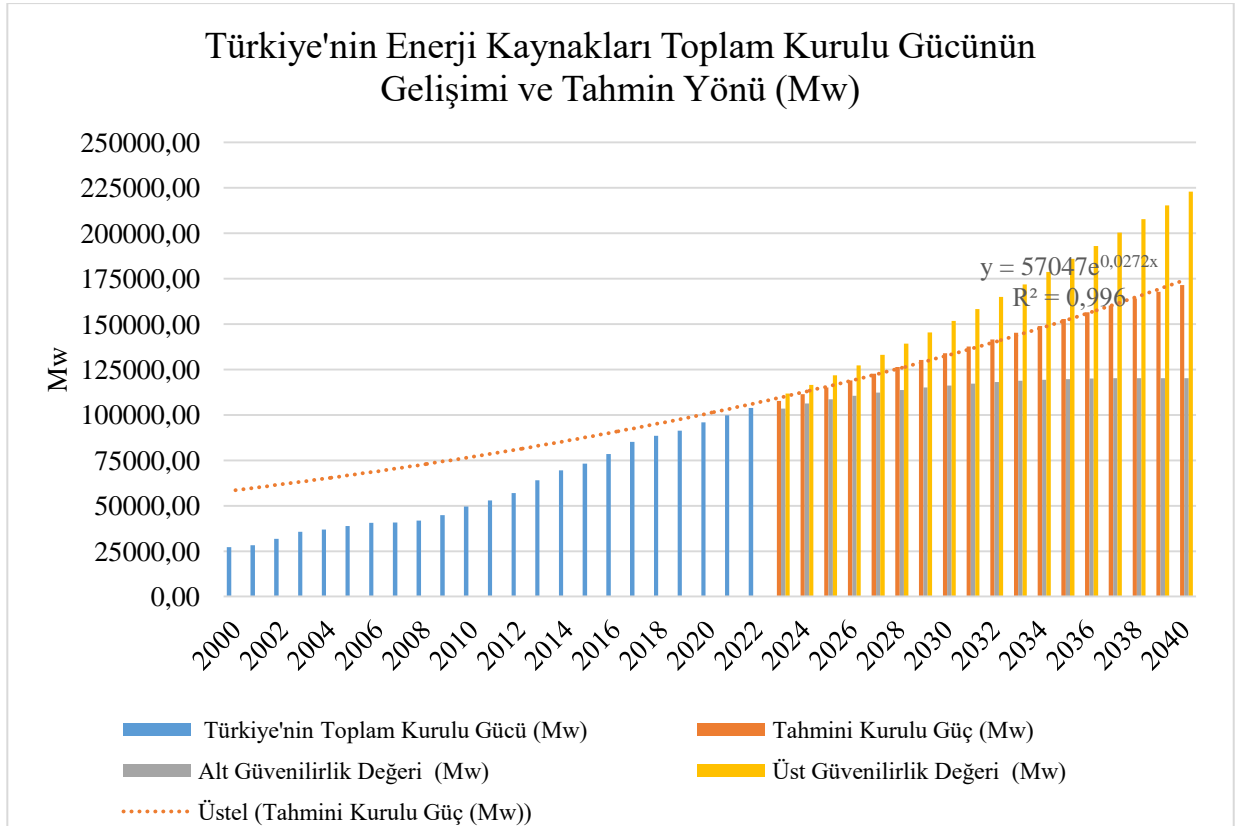
Tablo 8: Tahmin Algoritmasına Göre Hesaplanan Türkiye'nin Yıllık Kurulu Güç, Üretim ve Kişi Başına Tüketim Değerleri

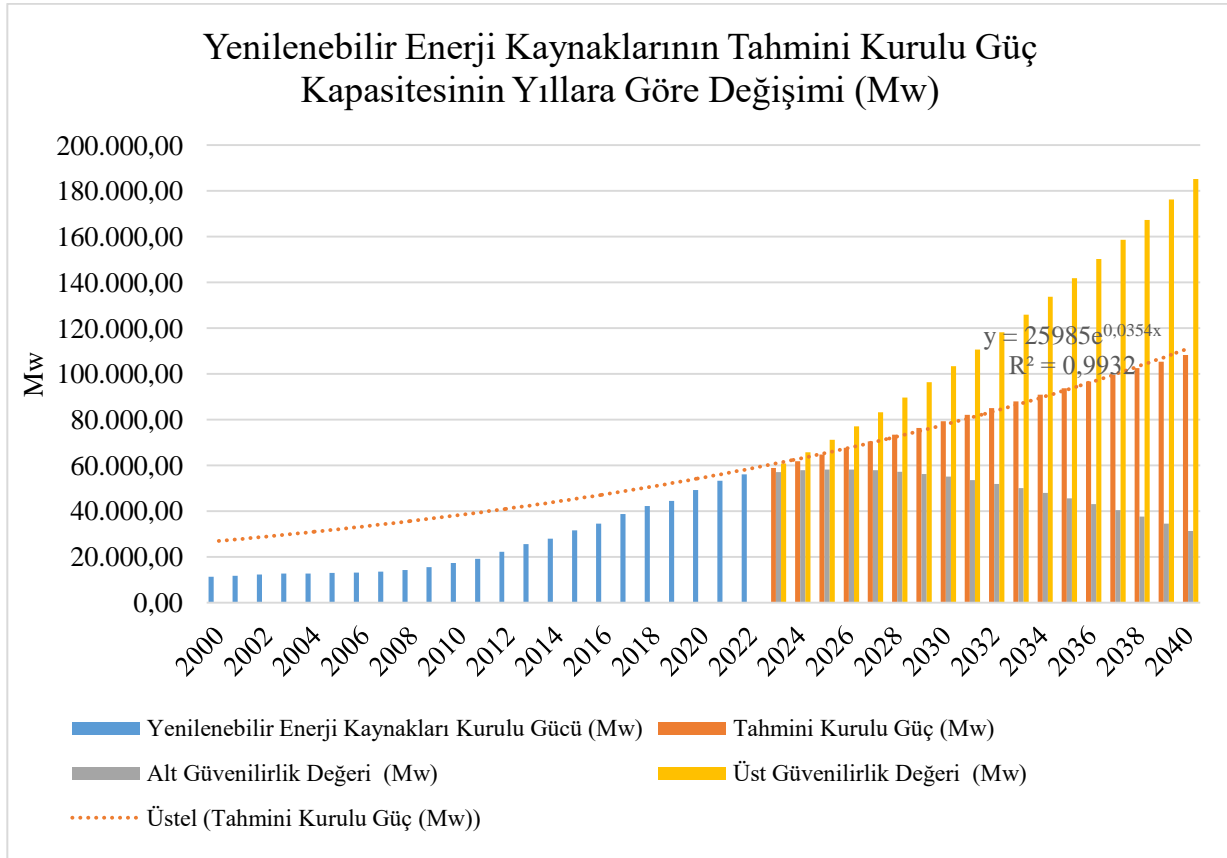
Yıl	Nüfus (TÜİK, 2024)	Türkiye Kurulu Güç- Mw	Yenilenebilir Kaynaklar Kurulu Güç-Mw	Yenilenebilir Kaynakların Türkiye Kurulu Güç İçindeki Payı (%)	Tahmini Üretim (GWh)	Tahmini Kişi Başına Tüketim (GWh)
2024	85.811.876	111.441,6	61.814,5	55,5	331.012.4	3,9
2025	86.239.200	115.199,5	64.717,8	56,2	342.174.4	4,0
2026	86.654.276	118.957,5	67.621,1	56,8	353.336.7	4,1
2027	87.057.013	122.715,4	70.524,4	57,5	364.498.7	4,2
2028	87.447.192	126.473,3	73.427,7	58,1	375.660.7	4,3
2029	87.824.415	130.231,3	76.331,0	58,6	386.823.1	4,4
2030	88.188.221	133.989,3	79.234,3	59,1	397.985.2	4,5
2031	88.547.948	137.747,2	82.137,7	59,6	409.147.3	4,6
2032	88.903.143	141.505,2	85.041,0	60,1	420.309.5	4,7
2033	89.253.465	145.263,0	87.944,3	60,5	431.471.3	4,8
2034	89.598.704	149.021,0	90.847,6	61,0	442.633.6	4,9
2035	89.938.773	152.778,9	93.750,9	61,4	453.795.6	5,0
2036	90.271.639	156.536,9	96.654,2	61,7	464.957.9	5,2
2037	90.597.328	160.294,8	99.557,5	62,1	476.119.9	5,3
2038	90.915.745	164.052,8	102.460,8	62,5	487.282.2	5,4
2039	91.226.644	167.810,7	105.364,2	62,8	498.444.2	5,5
2040	91.529.614	171.568,6	108.267,5	63,1	509.606.2	5,6

Yapılan hesaplama göre, 2023 yılında Türkiye’de 109.348 Mw kurulu güç ile 324.793.8 GWh gerçekleştirilen (EPDK, 2024) enerji üretimi 2040 yılına kadar %56.9 oranında artış sergileyerek 509.606.2 GWh seviyesine çıkması beklenmektedir. Baz alınan yıllar içinde Türkiye’nin kurulu güç miktarı %57 artış sergilerken, yenilenebilir kaynakların tahmini artışı %76 olmaktadır. (Tablo 2).

Türkiye'nin kurulu güç üzerine enerji verileri hesaplanırken algoritmada alt ve üst güvenilirlik aralıkları oluşturulmuştur. Bu sınırlamanın oluşturulmasının nedeni istatistiksel hata payının dikkate alınmasıdır. Yapılan tahminde Türkiye toplam kurulu güç miktarının referans aralıkları birbirine oldukça yakın değerlerde bulunmaktadır. Mevcut gelişmelerin süre gelen şekilde devam etmesi kurulu gücün bu referans aralığında gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Bu değerlerin asıl tahmine olan uzaklıkları tahmin süresi uzadıkça artış sergilemektedir. Örneğin 2024 yılında 111.441,6 Mw olarak tahmin edilen kurulu gücün alt güvenilirlik sınırı değeri 106.280,1 Mw, üst sınırı 116.603,0 Mw olarak hesaplanmış, 2040 yılında ise 171.568,6 Mw olarak tahmin edilen kurulu gücün, alt güvenilirlik değeri 120.150,9 Mw, üst güvenilirlik 222.986,4 Mw olarak hesaplanmıştır. Bu durumun nedeni algoritmada tahmin süresi uzadıkça hata payını artmasıdır. (Grafik 1).

Aynı durum yenilenebilir kaynaklar içinde geçerlidir. Ancak yenilenebilir kaynakların tahmininde alt ve üst güvenilirlik sınırları arası değerler zamana göre büyümektedir. Bunun ana nedeni yenilenebilir kaynakların 2000 yılından 2023 yılına kadar hızlı gelişme göstermesidir. Bu durum grafikte olası hata payının artması şeklinde kendini göstermektedir. Değerlerin artışı birbirine daha yakın olan hesaplamalarda tahmin değerleri de birbirine yakın olmaktadır. Bu hesaplamalarda alt ve üst güvenilirlik aralıkları da tahmin değerine oldukça yakın olmaktadır. (Grafik 2).

Grafik 1:Türkiye'nin Toplam Kurulu Güç Kapasitesi (Mw) Tahmin Grafiği**Grafik 2:Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kurulu Güç Kapasitesi (Mw) Tahmin Grafiği**

Sonuç ve Değerlendirme

Enerji talebi, dünya genelinde nüfus ve sanayi üretimiyle birlikte artış trendine girmiştir. Enerji üretiminde temel olarak fosil kaynakların hakimiyeti söz konusudur. Ancak son 30 yılda yaşanan değişimler yenilenebilir kaynakların kullanım alanını genişletmiştir. Dünya genelinde küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında etkili olan sera gazının en büyük kaynağı enerji üretimidir. Yenilenemeyen kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisi atmosfere aşırı derecede zararlı gazları salmaktadır. Bu durum bir dönüşüm zinciri şeklinde etkileşime girmektedir. Zararlı gazlar, atmosfer sıcaklığının dengesini bozarak, iklimde değişime yol açmaktadır. Bu şekilde yeryüzünde yaşayan tüm canlılar olumsuz bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Sürdürülebilirliğin ana ilkesinden biri olan devamlılık halkası, iklim değişimiyle kesintiye uğramaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları bu dengenin ve devamlılığın sürdürülebilmesi için kullanılmaya başlanan kaynakların başında gelmektedir. Türkiye’de çevreye zarar vermeyen, net sıfır emisyonuna hizmet eden yenilenebilir kaynaklara yönelik yatırımlar artarak devam etmektedir. Bu kaynaklara dayalı üretimin artması sürdürülebilir kalkınmada gelecek yıllarda Türkiye’ye önemli katkılar sunacaktır. Yenilenebilir kaynaklar

- TÜİK.(2023). *TÜİK İstatistik Veri Portalı*. Türkiye İstatistik Kurumu:
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>.
<https://biruni.tuik.gov.tr/nufus80app/idari.zul?yil=1975>. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
adresinden alındı.
- TÜİK.(2024). *Nüfus Projeksiyonları, 2023-2100*. Türkiye İstatistik Kurumu:
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699#:~:text=Do% C4% 9Furganl% C4% B1k% 20g% C3% B6stergelerindeki% 20h% C4% B1zl% C4% B1% 20d% C3% BC% C5% 9F% C3% BC% C5% 9F% 20e% C4% 9Filiminin,55% 20milyonun% .Yayım Tarihi :30 Temmuz 2024, Sayı. 53699> adresinden alındı.
- URL.(2024). *real-statistics.com*. <https://real-statistics.com/time-series-analysis/basic-time-series-forecasting/excel-2016-forecasting-functions/> (E.T: 22.10.2024). adresinden alındı.

УДК 532.5 667.81

COASTAL EROSION CAUSED BY WIND WAVES ON RESERVOIRS.¹**Butaboyev Alimardon Alimjonovich.,**¹**Gulistan State University****E-mail: Ali94mardon@gmail.com**

Annotation. The article examines the effects of wind waves on reservoir shorelines, highlighting the processes of coastal erosion and sediment transport. It discusses active and passive methods of erosion control and mitigation, and discusses the dynamics of wave action, sediment immunity, and berm protection strategies. Formulas and tables are provided to determine important factors such as wave detection, non-erosive velocity, and berm depth. , practical material on the application of protection such as underwater berms and berms that ensure the maintenance of coastal integrity is also highlighted.

Annotatsiya. Maqolada shamol to'llarining suv omborlari qirg'oqlariga ta'sirini o'rganib, qirg'oq eroziyasi va cho'kindilarning siljishi jarayonlarini ta'kidlaydi. U eroziyani boshqarish va yumshatishning faol va passiv usullarini muhokama qiladi, to'lqin harakati dinamikasini, cho'kindilarning immunitetini va bermani himoya qilish strategiyalarini himoya qiladi. To'lqin aniqlash, eroziyaga uchramaydigan tezlik va berma chuqurligi kabi muhimni aniqlash uchun formulalar va jadval taqdim etish. , qirg'oq yaxlitligini saqlashni ta'minlaydigan suv osti bermalari va qirg'oqlari kabi himoyani qo'llash bo'yicha amaliy materiallar ham ta'kidlangan.

There are several methods for managing coastal displacement and erosion, which can be classified into active and passive approaches. Active methods address various types of waves and their dynamics. In contrast, passive methods deal with issues such as coastal damage caused by wave energy, sediment accumulation, shore stability, and deformation. At a critical depth equal to twice the wavelength, the reservoir bed resists wave growth. If wind waves propagate to a depth lower than the critical depth, the wave height decreases sharply.

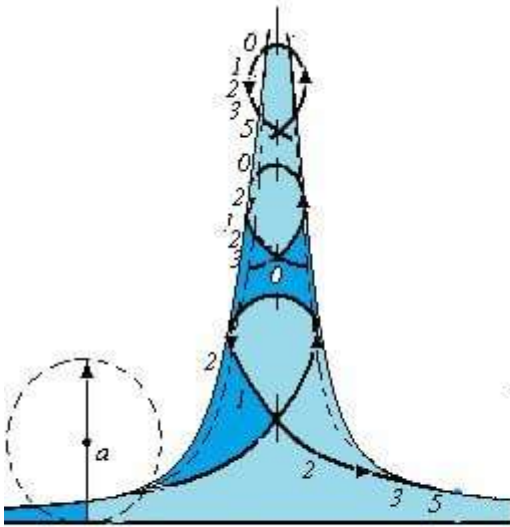

Figure 1. the appearance of waves on the water.

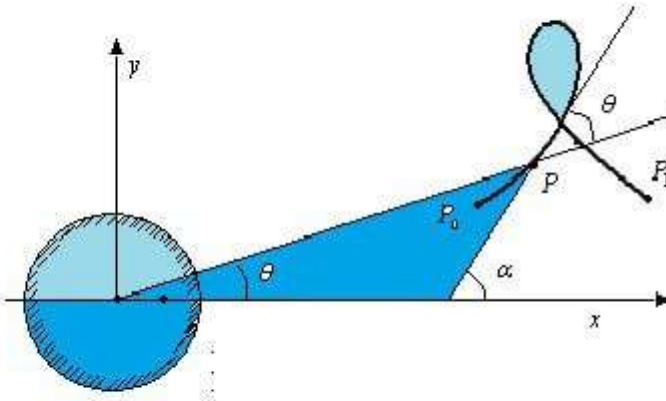

Figure 2. Formation of orbital velocities in wave action and movement of velocities from the surface to the bottom of the water basin.

In water reservoirs, waves start moving from a certain depth, behaving similarly to rollers (Figure 1). As a result, orbital velocities are generated, which gradually decrease according to specific patterns from the surface of the reservoir to the bottom (Figure 2). If the magnitude of the orbital velocity does not reach the bottom, the sediment located at an unknown depth may remain undisturbed. Considering the height of the berm, the non-erodible velocity of sediments at the reservoir bed can be expressed as follows:

$$g_{d.h.} = \frac{2\pi kh}{\sqrt{4\pi^2 Sh \frac{\lambda d_p}{h} \frac{d_p}{h}}} \quad (1)$$

This formula can be modified as follows:

$$d_p = \frac{\lambda}{2\pi} \ln(B + \sqrt{B+1}) \quad (2)$$

The water depth below the submerged berm can be determined as follows:

$$B = \frac{\pi g h^2}{2\lambda g_{h.d.}^2} \quad (3)$$

Table 1: Relationship between wave henght, water depth starting from the berm, wave height, and non-erodible velocity.

Table 1

h_1 % \mathcal{M}	$\mathcal{G}_{H.O}, M/c$									
	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
0,05	0,15	0,05	0,02	0	0	0	0	0	0	0
0,10	0,30	0,15	0,5	0,05	0,05	0	0	0	0	0
0,15	0,45	0,30	0,20	0,10	0,10	0,05	0,05	0,05	0	0
0,20	0,65	0,45	0,30	0,15	0,15	0,15	0,10	0,10	0,05	0
0,25	0,85	0,65	0,40	0,25	0,25	0,20	0,15	0,15	0,05	0,05
0,30	1,05	0,75	0,55	0,40	0,30	0,30	0,20	0,20	0,10	0,10
0,35	1,25	0,95	0,70	0,50	0,40	0,35	0,25	0,25	0,15	0,15
0,40	1,50	0,10	0,85	0,60	0,50	0,45	0,35	0,30	0,20	0,20
0,45	1,70	1,30	1,00	0,75	0,60	0,55	0,40	0,35	0,25	0,25
0,50	2,00	1,50	0,15	0,90	0,75	0,65	0,50	0,40	0,35	0,30
0,55	2,25	1,70	1,30	1,05	0,85	0,75	0,55	0,50	0,40	0,35
0,60	2,50	1,90	1,45	1,20	0,95	0,85	0,65	0,60	0,50	0,40
0,65	2,75	2,10	1,50	1,35	1,05	0,95	0,75	0,70	0,55	0,50
0,70	3,00	2,35	1,75	1,45	1,20	1,05	0,85	0,80	0,65	0,55
0,75	3,25	2,55	1,95	1,60	1,30	1,15	0,95	0,85	0,70	0,65
0,80	3,50	2,70	2,15	1,75	1,40	1,20	1,05	1,00	0,80	0,70
0,85	3,75	2,90	2,30	1,90	1,55	1,30	1,15	1,10	0,90	0,80
0,90	4,00	3,15	2,50	2,05	1,50	1,40	1,25	1,20	1,00	0,85
0,95	4,25	3,30	2,70	2,20	1,80	1,55	1,35	1,30	1,10	0,90
1,00	4,50	3,50	2,90	2,40	2,00	1,65	1,45	1,40	1,20	0,95
1,05	4,75	3,70	3,05	2,55	2,15	1,80	1,55	1,50	1,35	1,05
1,10	5,00	3,90	3,25	2,70	2,25	1,95	1,65	1,60	1,45	1,15
1,15	5,30	4,10	3,45	2,85	2,40	2,10	1,75	1,70	1,55	1,30
1,20	5,55	4,30	3,65	3,05	2,55	2,20	1,90	1,80	1,65	1,45

Submersible dike and berm to protect untied shore

$$\alpha_p \leq (1.5 - 1.6)h_1 \%$$

the height of the underwater berm

$$h_{\sigma ep} = \alpha - \alpha_p$$

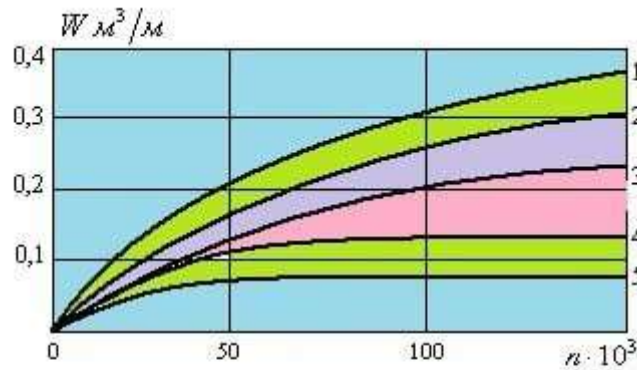

Figure 3 Experimental and theoretical results of washing of the coastal slope due to wave impact. Length of berm 1

$$\begin{aligned} \lambda_{\delta} &= 0, & 2 - \lambda_{\delta} &= h_{sep}, & 3 - \lambda_{\delta} &= 2h_{sep}, \\ 4 - \lambda_{\delta} &= 4h_{sep}, & 5 - \lambda_{\delta} &= 5h_{sep} \end{aligned}$$

if obtained, the length of the berm is based on experience:

$$\lambda_{\delta} = (5 - 6)h_{sep}$$

will be equal to. If the wind speed is known, \mathcal{G}_{δ} the average wave height can be found, \bar{h} and then the I-wave height $h_{1\%} = 2,42\bar{h}$,, and the current velocity that does not wash the bottom of the reservoir can be found based on the soil adhesion value c .

If the wind speed is known \mathcal{G}_{δ} , the average wave height can be found \bar{h} , and then the I-wave height $h_{1\%} = 2,42\bar{h}$ and the current velocity that does not wash the bottom of the reservoir can be found based on the soil cohesion value c .

Table 2. Table of the rate of non-washout of the bottom of the reservoir corresponding to the c -value of soil non-separability.

Table 2.

C	0,05	0,075	0,10	0,125	0,15	0,175	0,20	0,225	0,25	0,30	0,35	0,40
$\mathcal{G}_{n.d}$	0,29	0,34	0,39	0,42	0,46	0,50	0,53	0,56	0,58	0,63	0,69	0,74

Taking into account the values in the table, the device in Fig. 4 is prepared.

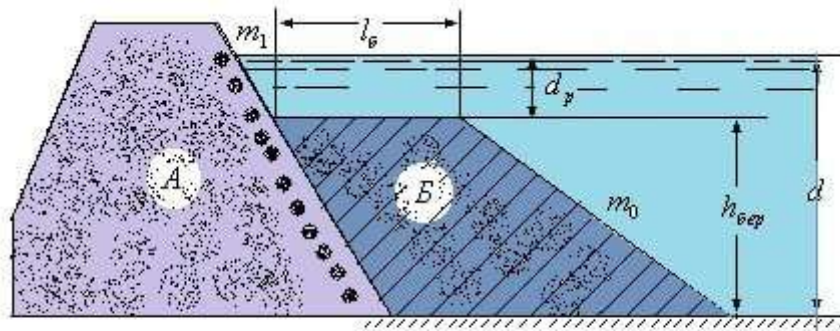

Figure 4 . A device for protecting the unsecured abutment of the dam, the embankment and the reservoir walls. A- a dike or dam to be protected B an underwater dam with a horizontal berm.

A - the upper part of the dam or dam is protected by an underwater dam B, the dimensions of which are m_1 , the height of which is determined by the wave height $h_{\sigma ep}$ and the type of soil l_{σ} . In order to increase the distance l_{σ} - from the shore, the head of the dam is raised to a height of $(1-1.5) h_{\sigma ep}$ above the water level. A dam constructed in this way gradually breaks up the wave.

Effective management of coastal erosion in reservoirs requires a thorough understanding of wave dynamics and sediment behavior. By categorizing erosion control methods into active and passive approaches, this section underscores the importance of applying tailored strategies to specific conditions. Calculations for critical depth, wave height, and non-erodible velocity offer essential tools for designing robust protective structures. Implementing well-planned berms and embankments not only protects reservoir shores but also minimizes maintenance costs and prolongs infrastructure lifespan. This systematic approach ensures sustainable reservoir management and reliable performance of hydraulic systems.

REFERENCES

1. Андреевская А.В., Кременецкий Н.Н., Панова М.В. «Задачник по гидравлике». Москва. 1970. 566с.
2. Абрамович Г. Н. Теория турбулентных струй. М.: Физматгиз, 1960.
3. Агроскин И.И. «Гидравлика» Госэнергоиздат, 1964.
4. Альтшуль А. Д., Киселев П. Г. Гидравлика и аэродинамика. М.: Стройиздат, 1975.
5. Барков И. К. Автоматические устройства гидротурбин, ГЭИ, 1954.
6. Бернар ЛеМеоте. «Введение в гидродинамику и теорию волн на воде». Гидрометеиздат. Ленинград-1974.368с.
7. Бутабоев А.А., Саттаров С.М., Худайкулов С.И., Жураев А.М. “Моделирование надежности работы водохранилища” Life Sciences and Agriculture. Электронный научно – практический журнал. Андижонский филиал Ташкентского аграрного Университета.ISSN 2181-0761/ Выпуск: 2.2-2020. Стр.149-155.
8. Бутабоев А.А., Саттаров С.М., Худайкулов С.И., Абилхакимов Б.А. “Моделирование закономерность отложения взвешенных и донных наносов Жиззакского водохранилища. ” Life Sciences and Agriculture. Электронный научно – практический журнал. Андижонский филиал Ташкентского аграрного Университета.ISSN 2181-0761/ Выпуск: 2.2-2020. Стр.155-160.
9. Бухгольц Н. И. Основной курс теоретической механики. Ч. 1,М.: Наука, 1972.
10. Водоподъемные установки для местного водоснабжения (справочное пособие) Гос. изд. литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам. М.-1961г. 139 с.
11. Васьекевич Ф.А. Использование частотного метода для организации процесса топливоподачи. - В кн. «Судовые силовые установки», №10 Л., «Транспорт», 1973, с 53-67.
12. Гамбарян А. О. Вираз на быстроеке. — Известия ФТ и ЕТН, 1953, т. 6, № 1, АН АрмССР.

PLASTİK DÜZLEMDEKİ FÜTÜRİST İMGELER ÜZERİNDE FOTOĞRAF VE DİJİTALİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mavi Çakmakçı

<http://0000-0002-6201-3814>

mavicakmakci@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Anasanat Dalı, Isparta, Türkiye

Özet

20. yüzyıl başlarında bir grup İtalyan sanatçı niteliği ve amacı kelime anlamı ile örtüşen bir hareketi başlatmışlardır. Natüralist sanatın olanaklarıyla, doğmakta olan yeni dünyanın dinamiklerinin benzer olamayacağını farkındalığı ile sanatta eşzamanlı bir yaratıma gitmeye çalışan Fütüristler, resmin plastik düzleminde yeni bir biçim dili benimsemişlerdir. Modernizmin hız ve dinamizm vurgusuyla sanatta yeni bir dil oluşturan Fütürist akım, gelenekseli reddederek teknolojinin etkisini formlarına yansıtılmışlardır. Bu dilin gelişiminde günün en önemli icadı olan Fotoğraf makinasından yararlanan bu sanatçılar, fotoğrafın olanaklarını imgelem sürecinde en üst seviyeye taşımışlardır. Güzelliğin yeni biçimi olarak gördükleri hızı, fotoğrafın üst üste çekim aşamaları ile elde etmeye çalıştıkları anlaşılır. Bu çalışmalar günümüz dijital sanat oluşumlarının da görsel şemasını sunar niteliktedir. Gelişen teknoloji ile birlikte kamera ve bilgisayar teknolojisinin görsel verileri ile geleceğin görsel imgelerinin tasarımları Fütürist başlığı altında oluşturulmaya devam etmektedir. Bu bağlamda çalışma, fotoğraf ve dijital teknolojilerin fütürist imgeler üzerindeki etkisini, hareketin resimsel bir dile nasıl dönüştüğünü ele almayı amaçlamaktadır. Fotoğrafın mekanik bir göz olarak sanatçının perspektifine katkısı ile dijital araçların yarattığı estetik olanaklar hem tematik hem de teknik açıdan nitel veri çözümleme yöntemi ile incelenmektedir. Fütürizmin tarihsel bağlamında başlayan bu inceleme, çağdaş dijital sanat uygulamalarının plastik düzleme yansımaları ile kurulan paralellikleri de kapsayarak, fütürist estetiğin günümüzde nasıl yeniden yorumlandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, resimsel kimi üretimlerin dijital çağda dönüşümüne dair yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Fütürizm, Fotoğrafik İmge, Dijital İmge.

THE INFLUENCE OF PHOTOGRAPHY AND DIGITAL ON FUTURIST IMAGES ON THE PLASTIC PLANE

Abstract

At the beginning of the 20th century, a group of Italian artists started a movement whose nature and purpose coincide with the meaning of the word. Futurists, who tried to achieve a simultaneous creation in art with the awareness that the possibilities of naturalist art and the dynamics of the emerging new world could not be similar, adopted a new form language on the plastic plane of painting. The Futurist movement, which created a new language in art with Modernism's emphasis on speed and dynamism, rejected the traditional and reflected the influence of technology on its forms. These artists, who benefited from the camera, which was the most important invention of the day in the development of this language, took the possibilities of photography to the highest level in the imagination process. It is understood that they tried to achieve the speed, which they saw as the new form of beauty, by taking photographs repeatedly. These works present the visual scheme of today's digital art formations. With the developing technology, the visual data of camera and computer technology and the designs of the visual images of the future continue to be created under the title of Futurist. In this context, the study aims to address the impact of photography and digital technologies on futurist images and how the movement transformed into a pictorial language. The contribution of photography as a mechanical eye to the artist's perspective and the aesthetic possibilities created by digital tools are examined both thematically and technically with the qualitative data analysis method. This examination, which begins in the historical context of futurism, reveals how futurist aesthetics are reinterpreted today, including the parallels established with the reflections of contemporary digital art applications on the plastic plane. The study aims to offer a new perspective on the transformation of some pictorial productions in the digital age.

Key Words: Futurism, Photographic Image, Digital Image.

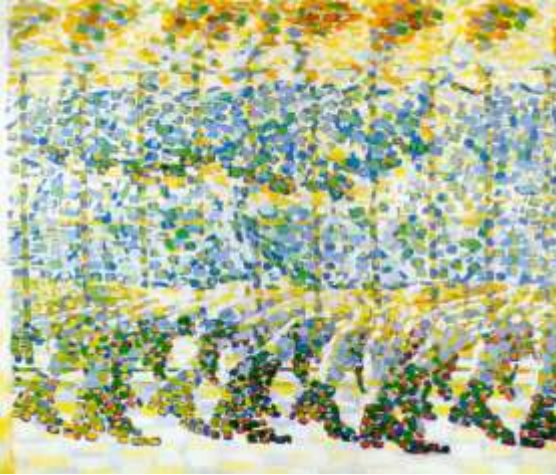
1. Giriş

Kelime anlamı “gelecekçilik” olan Fütürizm, 1909’da Paris’te Figaro gazetesinde yayınlanan bir manifesto ile duyurulmuştur (Marien, 1997, s:41). Akım kuramsal olarak sadece plastik sanatları değil, şiir, müzik, sinema, tiyatro ve siyaseti de kapsamıştır. Kısa bir sürede dönemin sanat ve tasarımda ileri sayılan her durum için kullanılan bir terim haline geldiği bilinmektedir. Akımın temel kavramları içinde geçmişten vazgeçiş ve geleceğin yüceltilmesi yer alır (Rosenthal, 1975). Resim sanatının plastik düzleminde bu değişimin imgesel görünümü ise görünen dünyanın göstergelerine sıkı sıkıya bağlı fotokimyasal bir süreç olan fotoğrafın icadı ile ilişkilidir. Özellikle fotoğraf makinasının taşınabilir olmasıyla birlikte bu etki artarak çoğalmıştır. Öyle ki, pek çok kaynak modern sanatın doğuşunu fotoğrafın icadına bağlamaktadır. Hareketi algılamamızı sağlayacak fakat olay örgüsünü zihnimizde tamamlamamıza neden olacak resimler, fotoğrafın etkisi ve katkısı ile yerini Fütürist imgelere bırakmıştır. Böylece imgesel olarak da resimde dinamizm örüntüleri gerçekleştirilmiştir. Modernist dönem ışıkla değiştiği fark edilen biçimlerin tuval üzerindeki arayışlarının yapıldığı, kübizmle resimde üç boyut algısının bir üst versiyonuna geçildiği ve fütürizmle hareketin çözümlendiği bir süreç yaşanmıştır. Artık güzelliğin yeni biçimi olarak gördükleri hızı, fotoğrafın üst üste çekim aşamaları ile elde etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar günümüz dijital sanat oluşumlarının da imgesel bağlamını sunmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte kamera ve bilgisayar teknolojisinin görsel verileri de geleceğin görsel imgelerinin tasarımları olarak Fütürist başlığı altında oluşturulmaya devam etmektedir. Bu bağlamda çalışma, fotoğraf ve dijital teknolojilerin fütürist imgeler üzerindeki etkisini, hareketin resimsel bir dile nasıl dönüştürüldüğünü ele almayı amaçlamaktadır. Fotoğrafın mekanik bir göz olarak sanatçının perspektifine katkısı ile dijital araçların yarattığı estetik olanaklar nitel veri çözümleme yöntemi ile incelenmektedir. Dolayısıyla bu inceleme, fütürizmin tarihsel bağlamından başlayan çağdaş dijital sanat uygulamalarının plastik düzleme yansımaları ile kurulan paralellikleri ele almakta ve fütürist estetiğin günümüzde nasıl yeniden yorumlandığını ortaya koymasından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

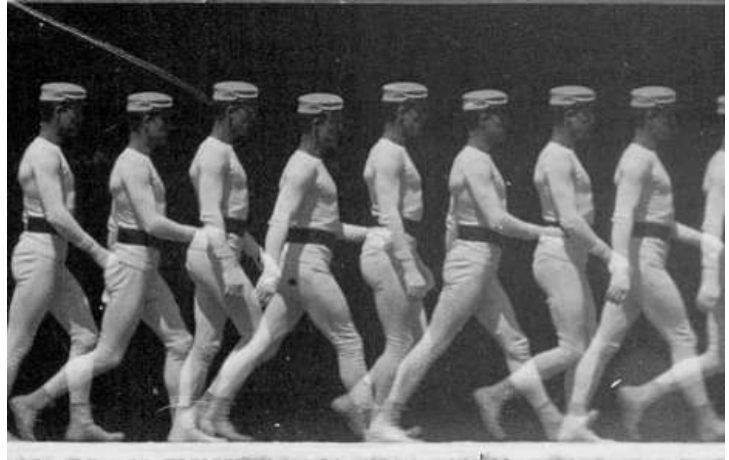
2. Fotoğrafik İmgelerin Fütürist Resme Etkisi

Teknolojiye karşı edindiği tavır her zaman olumlu olan akımın öncülerinden Marinetti mekanik güçlerle donatılmış dünyayı överken, hızı saldırganlıkla, yurtseverliği ise savaşı yücelten söylemlerle karşılamıştır. Geçmişin kutsal olarak saydığı her şeyin saklı olduğu kütüphaneleri ve müzeleri yıkacağına dair sözler de vermiştir (Lynton, 1982, s:19). Marinetti bu sözleri yerine getirmenin, ülkesini sanatın ön saflarına geçirmenin ve Modern Avrupa kültürü yaratmanın gereği olarak düşünmüştür.

Gelecekçi ve yenilikçi imgeleri yakalamanın ise yine teknolojinin imgeleri ile gerçekleşeceğini gösteren akımın sanatçıları fotoğrafı buna araç kılmıştır. Özellikle yaşantıların çoğaltılmış ve parçalanmış bir versiyonunun tuval resmi ile betimlenmesini sağlamak amacıyla “kronofotoğraf” tekniğinden yararlanmışlardır. Fotoğrafın, bir hareketin arka arkaya gelen evrelerini tek bir görüntüymüş gibi saptayan bu teknikle hareket daha kolay çözümlenebilmiş ve hızı görselliğe dönüştürmek için önemli bir veri elde edilmiştir. Daha sonra kendi plastik kaygıları ile yeniden yorumladıkları anlaşılır. Örneğin akımın önemli isimlerinden Giacomo Balla, resmin tek bir düzleminde geçmiş ve geleceği eşzamanlı olarak göstermek için bu yöntemi kullanmıştır. Devinim ve anlık oluşumları bir araya getirmeyi başarmıştır. “Balkonda Koşan Bir Kız” (Resim:1) adlı tabloda her şey kronofotoğrafta olduğu gibi yansıtılmıştır. Saniyeler içinde yer değiştirme ve pozisyon değişikliklerinin ağırlaştırılmış ve bir an içine hapsedilmiş versiyonu puantilist bir anlayışla resimlenmiştir. Étienne-Jules Marey’in fotoğraflarından (Resim:2) esinlenerek bu resmi gerçekleştirdiği bilinmektedir (Richard, 1991, s.39).

Resim 1. Giacomo Balla, “Balkonda Koşan Bir Kız” 1912

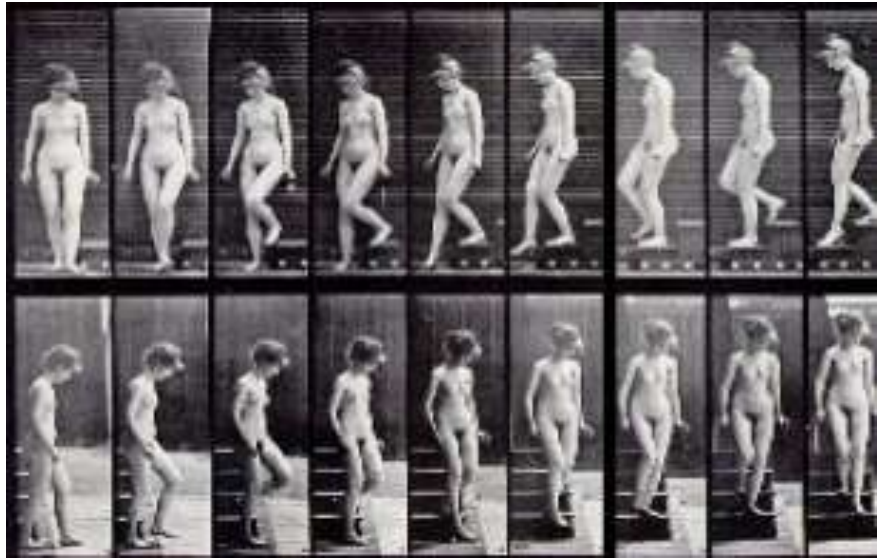

Resim 2. Étienne-Jules Marey, “Chronophotographs July”, 1886

Fütürizm bir felsefesi ve biçimsel bir oluşumu olması açısından Vortisizm, Constructivism ve Süprematizm gibi akımlara ve Dada hareketlerine kaynaklık ettiği açıkça görülmektedir (Ertan, 1994, s:30). Biçimsel olarak kübistlerin parçalanmış yüzeylerinden etkilenen bu akımlar sanatta kavramsal anlayışın önünü açmışlardır. Örneğin, Marcel Duchamp bir süre resimlerinde devinim elde edebilmek konusunda fütürist görüşlerden yola çıkmış, daha sonra Dadaist anlayışla devam etmiştir. Duchamp’ın 1912 yıllarında gerçekleştirdiği “Merdivenden İnen Çıplak” adlı yapıtında makine konstrüksiyonlarının kübist bir ara değerini üretmiştir.

Resim 3. Marcel Duchamp
“Merdivenden İnen Çıplak”, 1912.

Resim 4. Eadweard Muybridg, “Farklı Pozisyonlarda Merdivenden İnen Çıplak Kadın Figürü”, 1901

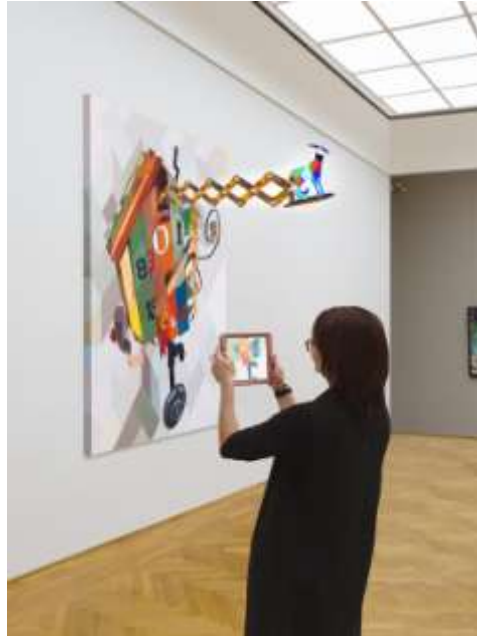
Empresyonizm ve sonrası resim anlayışları sadece ışığı ve hareketi yakalamakla değil resim sanatını düşün alanının bir uzantısı olarak görmeyi sağlamışlardır. Elbette fotoğraf tarihi öncesi resimlerde görmeyi çözümlmek önemli bir faktördür. Fotoğrafik görüntüleme öncesi ressamlar örneğin, atın koşarken nasıl resmedileceğine dair doğru bir görüşe sahip değildir. İnsan bakışıyla yakalanması mümkün olmayan hareketleri fotoğraf makinası gözler önüne sermiştir. Bu da üst üste ve saydam bir betimleme, uzak, yakın, hareket eden, duran, görünen ve anımsanan nesnelerin birbirine karışarak resmedildiği biçimsel bir anlayış getirmiştir (İpşiroğlu, 1991, s:47).

3. Dijital Teknolojinin Fütürist Resme Etkileri

Modern teknolojinin getirisi olan araçların yarattığı görsel alan en başta resim sanatını etkilemiştir. Fotoğraf ile başlayan bu serüven, bilgisayarın sayısal verileri ile devam etmektedir. Özellikle son yirmi yılda yaşanan değişimin hızı, sanatı teknolojinin sınırları içine daha da çekmiştir. Artık tanımlarını dahi düşünmeden hayatımızda yer edinen fotoğraf manipülasyonu, photoshop ile rötuşlamak, video montaj, post-produksiyon, video efekt yapmak, ses manipülasyonu, dijital miksaj teknikleri, dijital baskı, plotter, vb. ile yapılan üretimler, üç boyutlu yazıcılarla yapılan heykeller kendi başına bir sergileme olabildiği gibi tuval üzerinden bu görsellerin yansımalarına yer verilmektedir. Teknoloji ile gelişen ve görsel kültür olarak tanımlanabilecek bu yeni yüzyılda yani imgelerin merkezde bulunduğu yeni dünyada imge yaratma olanağı teknolojinin sayısal ortamına devredilmiş gibi durmaktadır. Yapay zekânın yaptığı resimlerin alıcı bulduğu bu dünyada yeni bir imge arayan sanatçının dijital verileri görmezlikten gelmesi mümkün değildir.

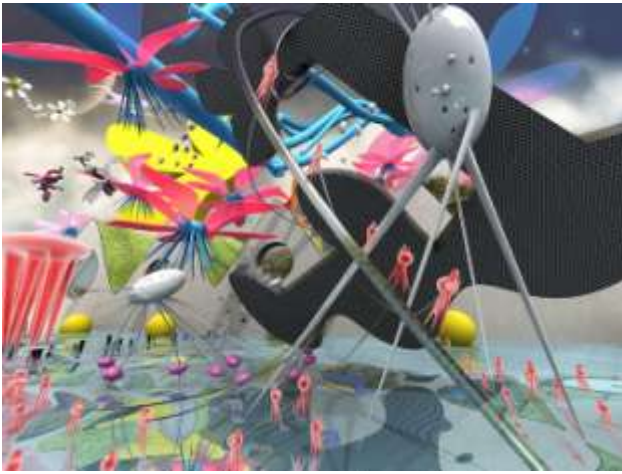
Öyle ki sanatta nesnelerin ve daha önce üretilmiş tüm imgelerin referans alındığı bir temsil anlayışı kuramsal olarak da literatüre geçmiştir. Julia Kristeva'nın yapısalcı görüşlerinde karşılığını bulan bu üretim "Disiplinlerarasılık" terimi ile sanatta bir yöntem olarak izlenir. Köklerini modernist estetiğin içinde bulacağımız bu dönemin sanat anlayışının en büyük getirisi bilimsel yenilikler, teknolojik veriler ve düşünsel verilerle üzerine oturtulmayan bir sanat yapıtının görünür olmasının zorlaşmasıdır. Teknolojinin araçları karşısında görünür olmak isteyen sanatçı da zorunlu olarak yeni ve çok yönlü tanımlar gerektiren işler üretmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, teknoloji ve bilimin sağladığı yenilikler, düşünsel dönüşüm sürecine giren sanatçının tekil bakış açısını aşarak, biçimsel arayışları ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, plastik sanatlarda biçimsel anlayışın dönüşüme uğradığı, kompozisyon planlarının parçalandığı ya da yeniden yapılandırılarak bir araya getirildiği gözlemlenmektedir (Giray, 1993:219). Dijital çağın Fütürist resmi çıkış amacına bağlı, yeni sürece ayak uydurmuş, farklı disiplinlerden ve araçlardan yararlanma biçimi daha da gelişmiştir. Örneğin; çağdaş bir yağlı boya ressamı olan Yunuen Esparza artırılmış gerçekliği fütürist bir kaygıyla dekonstrüktivist sanatına entegre etmektedir. Tuval üzerine yapılmış bu resimlere bakıldığında şekiller, çizgiler biçim, yüz ifadeleri, saçların hareketi gibi birçok unsur artırılmış gerçeklik programları ile tabletler üzerinden izlenerek dinamik bir görüntüye kavuşur ve hareket kazanır (Resim 5).

Resim 5. Yunuen Esparza sergiden bir görüntü.

Her durumda dijital sanatın yöntemi fütüristiktir. Hareketi ve üç boyut etkisini artırılmış gerçeklikle sunması onu bu akımın sınırlarında var eder. Stepan Ryabçenko de eserlerini ya da projelerini oluşturmak için dijitalin araçlarını kullanması onu fütürist bir sanatçı yapar (Resim 7, 8). Anlam boyutunu genişletmek amacıyla sanat tarihinin önemli eserlerine de göndermeler yaptığı çalışmalarında figüratif ve soyut fütürist dili birleştirdiği anlaşılır (Al-Tiba, 2021). Bu çalışmalar, sanal bir evren görünümünü sunmaktadır. Dijital baskılar ve bilgisayar animasyonu şeklinde sunumlarını gerçekleştirir (STYLEINSIDER, 2017). Bu kavram kısaca gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmesi ve artırılmasıdır. Fikirleri, kahramanları ve mitolojisiyle dijital bir evren inşa eden anıtsal çalışmaları ve video yerleştirmelerinin yanı sıra, bilgisayar virüsleri, elektronik rüzgarlar, sanal çiçekler gibi gerçeklikte var olmayan imgeleri görselleştirmesiyle tanınmaktadır.

Resim 7. Stepan Ryabchenko, Aziz Anthony'nin 1946.

Resim 8: Salvador Dali, "Aziz Anthony'nin Cazibesi", Cazibesi, 2010.

4. Sonuç

Fütürizm, 20. yüzyılın başlarından itibaren sanatta hızı, dinamizmi ve teknolojiyi merkeze alan bir devrim olarak doğmuş ve geleneksel estetik anlayışlarını reddederek modern dünyanın ruhunu yansıtan bir sanat dili geliştirmiştir. Bu hareketin, dönemin en önemli icatlarından biri olan fotoğraf makinesinden ve onun sunduğu teknik olanaklardan yararlanarak oluşturduğu yeni biçimsel dil, sanat ve teknolojinin kesişiminde görsel bir paradigma yaratmıştır. Fotoğrafın hareketi ve hızı yakalamaya olanak sağlayan yöntemleri, fütüristlerin imgelem dünyasını güçlendirirken, bu yaklaşımlar günümüz dijital sanat anlayışına da öncülük etmiştir.

Teknoloji ve bilimin sağladığı bu yenilikler, düşünsel anlamda dönüşüm sürecine giren sanatçılar için tekil bakış açısını aşan biçimsel arayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, ressamın plastik sanatların biçimsel anlayışını dönüştürmeye başladığı, kompozisyon planlarını teknoloji aracılığıyla parçaladığı veya bu parçaları yeniden yapılandırarak bir araya getirdiği gözlemlenmektedir (Giray, 1993:219).

Çağdaş dijital sanat uygulamaları da aynı şekilde, fütürist estetiğin mirasını sürdürerek hız, hareket ve teknolojiyi plastik düzleme taşımaktadır. Dijital araçların sunduğu yenilikçi estetik olanaklar, geçmişte fotoğrafın sanata sağladığı katkıyı daha ileri bir boyuta taşımış ve sanatçıların yaratıcılıklarını destekleyen güçlü bir platform oluşturmuştur. Bu bağlamda, fütürist anlayışın tarihsel bağlamdaki etkisi, dijital çağda yeniden yorumlanmakta ve yeni ifade biçimlerine evrilmektedir. İlk fütürist hareketten başlayarak, teknolojinin estetik dil üzerindeki belirleyici etkisi gösterilmektedir. Günümüz dijital sanatının fütürist imgelerle kurduğu paralellik, bu estetiğin evrensel ve zamansız bir değer taşıdığını ortaya koymakta ve teknolojik yeniliklerle sanat arasındaki ilişkinin gelecekte nasıl evrilebileceğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, fotoğraf ve dijital teknolojilerin sanat üzerindeki etkilerini tarihsel ve teknik bağlamda ele alarak, sanatın dönüşüm sürecini detaylı bir şekilde ortaya koymak için ön çalışma niteliindedir.

Kaynakça

- Ertan, Güler (1994). “Fütürizm”, Açıklamalı Fotoğraf Terimleri Sözlüğü. Afa Yayınları, İstanbul.
- Giray, Kıymet (1993). “1970’lerin Gözdesi Fotogerçekçilik Akımı”, Thema Lorraine Ansiklopedisi. cilt:6, İstanbul.
- İpşiroğlu, Nazan- Mazhar (1991). *Sanatta Devrim*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Lynton, Nobert (1982). *Modern Sanatın Öyküsü*. Çev: Cevat Çapan, Sadi Öziş, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Marien, Mary Warner (1997). *Photography and Its Critics-A Cultural History* [Fotoğraf ve Onun Kritiği-Kültürel tarihi]1839–1900 Cambridge: Cambridge Un. Pres.
- Richard, Lionel (1999). *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, Çev: Sinem GÜR SOY-Beral MADRA, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Rosenthal M. - P.Yudin (1975). *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynağı

- Al-Tiba9 Art Gallery (2020). Stepan Ryabchenko, <https://www.altiba9.gallery/stepan-ryabchenko>, Erişim Tarihi: 19.12.2020 - 24.02.2021
- STYLEINSIDER (2017), “Sanatçı Stepan Ryabchenko: Dijital Gerçeklikte Paradoksal Görüntüler (Rusça)”. <https://web.archive.org/web/20170813110403/https://styleinsider.com.ua/2017/08/stepan-ryabchenko/>. Erişim tarihi: 4 Haziran 2021.

KENDİLİĞİNDEN OLAN ANLIK DÜŞÜNCEDE DENEYSEL DIŞAVURUMUNUN GÖSTERGESİ, AFİŞLER

Prof. Dr., Yaşar USLU

ORCID: 0000-0002-0787-7150

43yasar.uslu@gmail.com

Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Anabilim Dalı Adı, Eskişehir, Türkiye

Özet

İnsan, dış dünyada ve çevremizde olan olaylara karşı duyarlıdır. Herhangi bir olayı yaşarken veya olaya şahit olurken otomatik olarak düşünceler devreye girer. Konu, kavram karşısında kendiliğinden gelen düşünceler anlık zihinde belirir. Bunlar sözel içerikli olabileceği gibi imgesel de olabilir. Zihnimizdeki bu anlık düşünce oluşumlarını çoğu zaman fark etmeyiz. Fakat bunun bilincindeyizdir. Bilginin işlenmesi ve gelişim sürecinde birçok faktör vardır. Çocukluk, aile, çevre, eğitim hayatı, yaşantılar, inançlar, olaylar, olgular vb. faktörler sayılabilir. Geçmiş deneyim ve duygularımızı sonradan edindiğimiz bilgilerle birleştiririz. Sanat ve tasarım yaratım sürecinde bu bilgileri harmanlayarak birleştirir, kaynaştırır ve görsel biçimlere dönüştürürüz. Bu biçimler yeni anlamlar, yeni metaforlar ve yeni imgeler olur. Zihindeki imge, dış dünyada görünürlük kazanma çabasıdır. Soyut olan görünmezlik bu sayede görünür olanın arasına karışmaktadır.

Sanat ve tasarımın oluşumunda, imgeselliğin düşünme boyutu kendi kendine beliren bir olgudur. Konu ve kavramı duyar duymaz ortaya çıkan tasavvur, deneysel olarak devinim kazanır. Eylemsel hareketin sonucunda dışa yansıtılan gösterge kuvveti, imgeye dönüşür. Bu araştırmada, anlık olağan bir şekilde kendiliğinden oluşan düşüncenin göstergesi olan afiş tasarımlarını incelemektir. Spesifik olarak belirtilen konularda tasarlanan ve sergilenen afişler rastgele seçilmiştir. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Düşsel ve düşünsel süreçlerde şekillenen, kendiliğinden anlık düşünce biçimlerinden oluşan afişler derlenerek bir araya getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kendiliğinden olan, Deneysellik, Gösterge, Afiş

POSTERS AS AN INDICATOR OF EXPERIMENTAL EXPRESSION IN SPONTANEOUS INSTANTANEOUS THOUGHT

Prof. Dr., Yaşar USLU

ORCID: 0000-0002-0787-7150

43yasar.uslu@gmail.com

Anadolu University, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Arts, Eskişehir, Turkey

Abstract

Human beings are sensitive to events in the outside world and around us. When experiencing or witnessing any event, thoughts automatically come into play. Spontaneous thoughts appear in the mind instantly in the face of the subject and concept. These can be verbal or imaginary. Most of the time we do not notice these instant thought formations in our minds. But we are aware of this. There are many factors in the processing and development process of knowledge. Factors such as childhood, family, environment, education, experiences, beliefs, events, facts, etc. can be counted. We combine our past experiences and emotions with the information we acquire later. In the process of art and design creation, we combine, fuse and transform this information into visual forms. These forms become new meanings, new metaphors and new images. The image in the mind endeavours to gain visibility in the outside world. In this way, the abstract invisibility blends into the visible.

In the formation of art and design, the thinking dimension of imagination is a phenomenon that appears by itself. The imagination that emerges as soon as the subject and concept are heard gains movement experientially. As a result of the actional movement, the indicative force reflected outward turns into an image. In this research, it is aimed to analyse the poster designs which are the indicators of the spontaneous thought that occurs spontaneously in an instantaneous ordinary way. Posters designed and exhibited on specific subjects were randomly selected. Descriptive survey method was used in the research. Posters shaped in imaginative and intellectual processes, consisting of spontaneous instantaneous thought forms, were compiled, brought together and interpreted.

Keywords: Spontaneity, Experimentalism, Sign, Poster

GİRİŞ

Günlük yaşamda çok farklı alanlarda farklı farklı düşünceler zihinde oluşmaktadır. Bu düşüncelerin oluşması yeni olmadığı gibi bundan sonrada devam edecektir. Yaşam ve düşüncenin birbiriyle etkileşimi önlenemez boyuttur. Hemen yanımızda devam eden yaşam ve onu takip eden bütün olaylar eskisi gibi değil, yenilenerek, güncellenerek yeniden doğmaktadır. Böylece kişi, o eski kişi olmaktan çıkmaktadır. Hayatın akışkan enerjisi, mekanik bir enerjiyle ihtiyaç duyulan yaşam standartlarını iterek, yeni ve farklı özellikte bir enerjiyle yol almaktadır. İleride ne olacağı bilinmeyen hatta ne yapacağı hakkında fikri dahi olmayan değişken zaman dilimleri bizleri beklemektedir. Reaksiyon gösterilen bir anda değişim, eylemsel bir hareketle gerçekleşecektir. İnsanın farklı evreler geçirek yeni deneyimler yaşaması kaçınılmazdır. İnsan yaşamı belirgin olmayan bir deneyim hatta deneyimleme sürecine girmektedir. Bu sadece rakamsal açıdan bile dikkate değer bir oluşum. O kadar geçici ve yetersizdir ki, her şeyin var olabilmesi ve gelişebilmesi gerçekten bir mucizedir (Jung, 2014).

Görsel tasarım alanının dene(yimle)me süreci karmaşık gibi görünse de, görsel anlamda somut odaklı olunca karmaşıklık ve zihindeki pratiği gösterme eğilimindedir. Sanatçı veya tasarımcının an'lık ve kendiliğinden oluşan zihin, fikir, tasavvur ve dışavurum olarak ortaya koyduğu ürün koordinasyonunun sonucudur. Masterson, ruh ve akılla birlikte var olan, ortaya çıkan (intrapsişik yapı) bu kavramda: bireylerin deneyimlerinin sonucunda ortaya çıkan beyin temelli bir kodlama özetini ve nesne temsillerini, bunlarla bağlantılı duygulanımlarını içerir (Masterson, 2010: s.35). Kişinin kendi motivasyonu, kendi aktivasyonu ve kendi olma iddiasının varlığını hissettirilmesi, grafik tasarım ürününün oluşmasında etkindir.

Grafik tasarımcının, sahip olduğu konular ve hayatı üzerinden kendisini gösterme ve yeniden yorumlama süreci, tasarımın en güçlü yönlerinden biridir. Yapılan görsel ürünler, sadece estetik değil, aynı zamanda tasarımcının içsel dünyasında yaşadıklarının bir parçasıdır. Tasarımcı ürettikleriyle, dışa vurduklarıyla kendisini yeniden keşfederek, eserlerinde hem dış dünyayla hem de kendi iç dünyasıyla yüzleşmeyi bulur. Bu süreç, tasarımcının yaşadığı ve onunla ilgili görsel kayıtların yanı sıra, toplumsal, kültürel ve kişisel bağlamlarda grafik sanatına ve dünyaya olan bakış açısını gözler önüne sermektedir. Kendiliğinden olan dışavurum, eserin yaratılışı ve sunumu, hem tasarımcının hem de izleyicinin yeni bir bakış açısı geliştirmesine olanak tanır ve böylece sanat, toplumsal ve bireysel düzeyde derin bir anlam kazanmaktadır.

AN'LIK DÜŞÜNCE, KENDİLİĞİNDEN OLAN TASAVVUR

İnsanoğlu varoluşundan bugüne, yaşamını ilgilendiren konularda çoğunlukla üreterek kendi olmuştur. Kendisiyle ilgili varoluşunun izlerini geleceğe bırakma ve aktarma isteğini kaybetmemiştir. Hem fiili olarak hem de düşünce boyutunda bu gelgitleri yaşamıştır. İnsan zihnindeki tasavvur bilinçli ve bilinçsiz olarak ayrılmaktadır. Zihnin bilinçli/bilinçsiz ve durmaksızın belli alanlarda işlevselliği sanatçı ve tasarımcılarda

oldukça yaygındır. Bu durum Otomatik sistem, otomatizm, gerçeküstüçülük gibi farklı akımlarla kendini göstermektedir. Fakat hepsi birbirinden farklıdır. Otomatik sistematik düşünceler; bunlar kendiliğinden, bilinçsiz düşüncelerdir. Bu öğrenilmiş düşüncelere geleneksel düşünceler de denilebilir. Otomatik düşünce sistemleri, farkında olmadan veya farkındalık yaratan bilgiyi işleyen zihinsel refleksler olarak tanımlanabilir. Bu refleks sayesinde harekete geçtiğimizde her adımı tek tek planlamak için zaman harcamak zorunda kalmıyoruz ama yine de eylemlerimizi akıcı bir şekilde gerçekleştirebilmekteyiz.

Otomatizm ise, eski Yunancada 'kendisi' ya da 'kendisinin' anlamını taşıyan, kendiliğinden olan düşüncedir. Örneğin tasarım sürecinde; özgün fikirleri tek bir kişiden kendiliğinden ortaya çıkan fikirler olarak temsil edebilir. Bu fikir ilk ve doğru fikirdir. "Kendiliğindenlik" olarak da ifade edilen otomatik verilen reaksiyonun etkisi gözlemsel olarak birçok farklı şekilde gözlemlenebilir. Bunlardan en önemlisi eserin yaratıcısı aracılığıyla kendisini var etmesidir (İrten, 2022). Hiçbir estetik ön yargıya, ilke ya da kurala bağlı kalmayan, beyinle denetlenmeyen, otomatik bir biçimde yapılan sanatsal üretimlerdir. Bu tür çalışmalar yapmak için kâğıt üzerinde kurşun kalem gibi basit bir araçla neye benzediğini önemsemeden içten geldiği gibi çizimler yapılır. Breton'un burada en önemli farkındalığı, bilinç ile bilinç dışını birleştiren bir yol olmasından kaynaklanmaktadır. Otomatizmde aklın her türlü oto-sansürünün ötesinde, zihnin saf tasavvurunun imgelere dönüşme serüvenidir (<https://kanalkultur.blogspot.com/2013/09/onston-can-yesiloglu-ottomanik-dusler.html>.07.12.2024). İmgelerin arka planında/temelinde bilinçli düşüncelerimiz ve hislerimiz tarafından yönlendirildiği düşünülmektedir.

Sanatsal üretimde gerçek olan, kendiliğin önceki nesnel yapıların yeni yollarla düzenlenerek karakteristik işlevsel hale dönüşmesidir. Kişisel yaratıcılık formunda, içsel düşünce kalıplarının orijinal düzenlemelerle, uyumlu ve ahenkli karakterize bakış açısı olarak bir bütün halidir. Sanat ve tasarım alanında üretim çabasının sonu yoktur. Bu yüzden tasarımcının gelişiminde bireyleşme evresi sırasında ortaya çıkan kendiliklerinin oluşması süreç alır. Kendiliğin çelişkili yansımaları üç aşamada yani yaratıcılık, bağımsızlık ve yakınlık konularında kendini gösterir (Masterson, 2010: s.162).

Zihinde var olan tasavvur, bağımsız bir durumda kendine yakın bir konu ile karşı karşıya kaldığında dışavurum gerçekleşir. Konunun çağrışımı, tematik olarak zihinde işlenip ifade gücünü gösteriyorsa, dışavurumda o kadar başarılı ve popüler olur. Burada gerçek kendilik, tasarımcının yaratıcı tarafıyla iletişim halindedir. Bu sayede pekiştirilen gerçek kendilik, sanatçı ve tasarımcıya uyumlu ve kendine güven düzeneği sunmaktadır. Bu sistematik süreç üretimle beraber dışavurumun itici kuvveti olmaktadır. Kendi olma ve kendini gerçekleştirme hali, görsel uygulamalarla yaratıcılığa katkısı ve çok yönlü olarak sürece yansması kaçınılmaz olmaktadır.

GRAFİK TASARIMDA ANLIK FİKİR VE GÖRSELLEŞTİRME EĞİLİMİ

Bireyin dünyaya gelmesiyle birlikte hayat biçimini, kültürünü ve biriktirdiği tecrübeyi, bir yandan yaşayıp bir yandan da bir başkasına aktarması doğasında vardır. Bununla birlikte bireysel hayal gücünün, özgürlüğün ve özgürlüğe dayalı yaratıcılığın, öne çıkan bazı koşulları olmuştur. Grafik tasarımcıların görsel anlamda kendilerini tasarıma dâhil etmelerinin somut hale gelmesi, ilk olarak mağara duvarlarına yapılan çalışmalarla yapılmaya başlandığı kabul edilebilir. Bu sayede birey, zihnindeki tasavvurun bir tasarım nesnesi olarak belirlemeye başladığını görmektedir. İşte tasarımcının yaşamına ve yaşantılarına yönelen bu anlayışa göre tasarım eseri bir ayna olmaktan çıkıp, dışarı açılan bir pencere olmakta (San, 2019 s.79) böylece tasarımcının kendisini, iç dünyasını, eserin bir parçası, konusu olarak yansıtmayı hazırlayan çeşitli zihin egzersizleri yaptığı bilinmektedir. Bu bağlamda grafik tasarımcı çerçevesinde, daha genel, sıradan, günlük yaşam konularının üzerinde bıraktığı etkiyle, zihnindeki düşünce durumlarının dışı vurulmasıyla farklı anlatım biçimleri geliştirmektedir. Özellikle mesaj içeren durumların başında grafik tasarım ürünü olan afişler gelmektedir. Görsel iletişim, tasarımın en önemli unsuru olarak kabul edilen, hedef kitleye doğrudan bilgi sağlayan ve en güçlü tanıtım iletişim araçlarından biridir. Türk Dil Kurumu'na göre; "Bir şeyi duyurmak veya tanıtmak amacıyla hazırlanmış, kalabalık ortamlarda görebileceği bir yere asılan, genellikle resimli, duvarlara asılan reklam" olarak tanımlanmaktadır. Görsel ifadenin birçok anlatım yolları vardır. Modern poster tasarımı iki yüz yıldan fazla bir süredir insanlığa hizmet etmektedir. Afişler görsel olarak dikkat çekmek veya herhangi bir ürün veya hizmeti satın almamızı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (Max, 2002: 246).

Posterlerin sergileme ve tanıtım işlevi yanında resimler ve kelimelerle mümkün olduğunca bütüncül bir anlam ve hatırlama değerine sahiptir (Hollis, 2008). Dolayısıyla posterde çok fazla ayrıntıya ve kalabalığa yer verilmediği sonucuna varılmaktadır. Pek çok farklı konu ve alanda, pek çok farklı yerde, farklı görsel dil ve görseller kullanılarak, farklı ürünleri tanıtan posterler üretildi. Özellikle günümüzde çeşitli tema ve içerikleri insanlara duyurmak amacıyla düzenlenen sergi ve yarışmalarda sıklıkla görmekteyiz (Şekil 1. Bkz.).

Bu konuda grafik tasarımcılara büyük görevler düşmektedir. Afişler, tasarımcının kendi zihin dünyasında farklı bir anlatım dili ile görsel öğeleri ve içerikleri dışı yansıtarak iletişimi gerçekleştiren elektronik veya basılı grafik tasarım ürünleridir.

Şekil 1. Murat Çeliker, Kadın Mutluluğun Anahtarıdır

Şekil 1’de Çeliker, mutluluk ve kadın konusunda yapmış olduğu afiş minimal bir anlatım dili ile yansıtılmıştır. Mor arka fon rengi kullanılarak, anahtar formu, kadın ve kalp sembolü üçlemesi ile kısa ve öz görsel anlatım gerçekleştirilmiştir. Sloganda, “kadın mutluluğun anahtarıdır” cümlesi İngilizce olarak “woman is the key to happiness” şeklinde büyük harflerle yazılmıştır.

Sergi ve yarışmalarda bilgilendirme, bilinçlendirme, farkındalık oluşturma açısından grafik tasarımcının bilinçaltının özgür bir şekilde açığa çıkarılmasını sağlayarak, yeni güncel afişler yapılmaktadır. Yapılan bu afişlerle, Bugünkü yaşadığımız an’da ve gelecekte yarattığımız bu posterlerle paralel evrenler kurulmaktadır. Dün, bugün ve yarın aynı anda buluşuyor, zaman ve mekânda bir dönüşüm yaratılıyor, geçmişin imgeleri ile bugünkü görüntüler arasında yeni bir dünya köprüleri kurulmaktadır.

Şekil 2. Tianyu Bi, No Violence to Women (Kadınlara Karşı Şiddete Hayır)

Tianyu Şekil 2' de kadına karşı şiddete hayır afişinde düşüncesinin zihinde canlandırıp daha sonra görüntüyü forme (şekillendirme) ederek yorumlamıştır. Kadın görüntüsü iki aşamalı anlatarak karşımıza çıkmaktadır. Ağlayan bir yüz ve kadın vücudu olarak yapılmıştır. Bir nevi figürasyonu değiştirerek farklı anlatım dili yaratmıştır. Bu afişle tasarımcı, kendine özgü devinimi minimal bir görüntüyle karşımıza çıkar.

Tasarımcı her şeyden önce zihnindeki pratik ve hızlı olan düşünceyi otomatik olarak belirginleştirmiştir. Bu anlatım dili aslında kendince bir tekniktir. Ve bu teknik, insanın hiç farkında olmadan kendiliğini yani kendi öz anlatım biçimini yüzeye getirir, yansıtır. Evet, bu metot sadece grafik tasarım anlatımında değil, sanatın diğer farklı dallarında görülmektedir. Zihinde oluşan rastlantısallığın pratik olarak kullanılışı, sezgisel çağrışımla yaratıcılığının farkına varılmaktadır. Bu süreç aslında tasarımcının bilinçaltının sınırsızlığını ve zenginliğini keşfetmesine olanak tanımaktadır. Bu yolla anlatım dili oluşturma tabii ki basit olmamakla birlikte, bu yol uzundur ve sonu yoktur. Tasarımcının karşılaştığı her konuda ve kavram karşısında, bilinç durakları meydana gelmektedir. Yeni şeylerin oluşması farklı ve orijinal olmaktadır. Aslında tasarımcıyı tasarımcı yapan güçte budur. Görsel oluşturma süreci içinde kendi kendini tekrar ederek, zihindeki özgünlüğü yansıtacak, dışı vuracak bir aracı haline getirme eğilimi yapılan afişlerle görebilirsiniz. Bu şuna benzetilebilir. Dünyanın kendi kendine, kendi ekseninde dönerken gösterdiği ivme, yeryüzündeki dışavurum olarak değişimlere ve farklı dönüşümlere olanak sağlamaktadır.

Şekil 3. Teknoloji Bağımlılığı Afiş

Şekil 3'te, teknoloji bağımlılığını anlatan afiş tasarlanmıştır. Gri renk bir fon üzerinde, telefon tutan bir el ve telefonu el ile birbirine bağlayan, bağ(ım)lı olan bunun göstergesi bir kelepçe, slogan vardır. Sloganda büyük harflerle “Telefonun seni esir etmesin” yazılmaktadır. Kırmızı, gri, beyaz, açık kahverengi siyah renkler kullanılmıştır. Çatışmalı imajlar bütünü bir arada kullanılmıştır. İnsanın iletişim için ihtiyacı olan telefon aracı ve özgürlüğü kısıtlayıcı kelepçe imajı bir arada yer almaktadır. Vurgulanmak istenen, ihtiyaçların bir noktadan sonra bağıllık veya bağımlılık noktasına geldiği vurgusu yansıtılmıştır. Çatışmalı kaotik bir bilinçdışının, tedirgin edici, tekinsiz atmosferiyle imajların büyüğü iç içe girmektedir. Tasarımcının kattığı bu görsel anlatım, tasarımcının ince ince kurguladığı düşler ile iç içe geçiyor. Ve kuşkusuz tasarımcının kendine özgü zihin dünyası, izleyici de meraka, bilinçlenmeye ev sahipliği yapmaktadır.

Duyguları, düşünceleri tasarımla ifade etmek, bunu dışı vurarak yansıtmak cesaret isteyen bir durumdur. Tasarımcı tasarımında olduğu gibi yaşamını da tasarım ekseninde gösterme çabasında olması gerekmektedir. Bağımlılığın göstergesi olan bu eserde, hem teknolojinin hızla gelişmesini görerek hem de sınırlayıcı bir durumu bir arada göstermenin farkındalığını oluşturmuştur. Böylece bilinçaltı düşünceler ile görsel algı arasında yeni bir kavşak oluşturulabilir ancak bilinçaltı düşünceler ile algı arasında her zaman bir boşluk vardır. Bu boşluk, travma bölgesinin görüntülerinin birleştirilmesiyle gerçekleştirilir (Sayın, 2013:171).Burada tasarımcı, eleştirel tutumunu yaptığı tasarım aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

Şekil 4. Sürdürülebilir Yaşam,

Şekil 4'te, sürdürülebilir yaşam konulu afiş tasarlanmıştır. Siyah renk zemin üzerinde, yeşil ve mavi renklerle kara ve denizleri, okyanusları gösteren dünya formu yer almaktadır. Pipet ile bilinçsiz bir şekilde suların tüketimini görsel anlatımıyla kuvvetlendirmiştir. İnsanın dünyadaki tüketiminin sonu olmadığını, “daha fazlasını” isteyerek, İngilizce “Got More?” sloganı büyük harflerle yansıtılmıştır. Afişte kullanılan nesne ya da duyguların aracılığıyla anlamın değiş tokuşu betimlenmektedir. Eğer bir imaj, bir kavramın, bir konunun yerini alıyor ve onu ifade ediyorsa görsel anlatımın yeni bir göstergesi olmuştur. Ellul’a göre insan, vizyonuyla bir evren inşa edebilir. Üstelik uyumlu görüntülerin yarattığı gerçekliğin farkına vararak anlık görseller üretebilir. Bu farkındalık bazen basit, bazen karmaşık görüntülerle donatılmış, doğrudan algılanabilen bir gerçekliği ortaya çıkarır (Ellul, 1985). Kompozisyon bütüncül ve orantısal bir biçimde yerleştirilmiştir. Yukarıdan aşağıya doğru izleme eğilimi görülmektedir. Bu ritim duygusu birbiri ardına ve alt alta gelen imgelerin tekrarları canlılığın temsildir (Büyükkaya, 2014: 121-128). Görüntünün sonucu, yeni formları simgeleyen iç içe geçmiş bir yansımadır. Görsel anlatım zihinsel düşünmeyle başlar ve onun yeniden ifade ediliş tarzıyla biter. Bu anlatım tekniğinin buradaki görevi bir kayıt altına alıp, bir sonraki olana iletmektir (Foster, 2011: 24).

Şekil 5. Covid19 Maske Kullanımı, Afiş Tasarım: Yaşar Uslu, 2021.

Şekil 5’te, Covid19 döneminde maske kullanımının önemi vurgulanan afiş tasarlanmıştır. Mor renk zemin üzerinde, beyaz renkte dört tane kalp sembolü ve üç adet maske görselleri yer almaktadır. Afişte konum olarak sağ üstten aşağıya, sol yöne doğru çizgisel bir yol çizilmiştir. Maske kullanmanın hayatları kurtaracağı afişin üst tarafında, üçte birlik alanda, ortada “maske hayatlar kurtarır/mask saves lives’s” küçük harflerle yazılmıştır. Tasarımcı konuyu, imgeleri akıl ve anlamla bütünleştirip, zihin süzgecinden geçen olguyu dışa yansıtarak iki boyutlu olarak izleyiciyi düşünmeye yöneltmiştir. Dışavurumcu bir stille yapılan bu afişte, bilinçlenmenin ön plana çıkmasıyla, yaşamda anlık kullanılacak küçük bir nesnenin kalp sembolü formuyla bir arada kullanılarak anlatım dilini güçlendirmiştir. Çünkü farkında olmadan bilinçaltı derinliklere itilen deneyim ve tecrübelerin içeriğinde görselliğin dışavurumu hâkimdir. Bu açıdan zihinde var olanın anlık dışavurumu, tasarımcının kendini özgün biçimde ifade edebilmesini kolaylaştırmaktadır. Yücel’in belirttiği devingen bir ufukla, zamansal yapıda dünyanın tasarlanabileceği vurgusudur (Yücel, 1979. 13).

SONUÇ

İnsana ait zihindeki var olanın, belirli konu ve kavramlarla, dış etkenlerin itmesiyle (sergi, yarışma vb.) anlık dışavurumu tasarımcılarda ortaya çıkarılma çabasıdır. Tasarımcılar, grafik sanatının özünü tam da gerçekliğin zihinde ve onun kaynağı olan bilinçaltı ve bilinçdışında görmüşlerdir. Böylece, zihinde olanın dışa yansıtılacak olan gerçek göstergesi imajların özgürce ortaya çıkabilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda özellikle Schopenhauer, felsefe dünyamı 'ben' olarak yaratmadım. O içimde kendiliğinden oluşmuş olarak bir yerlerde hazır bekliyordu. İradem uykudayken ve düşüncelerim önceden belirlenmiş herhangi bir yönde hareket etmediğinde, felsefi iç görülerim benim tarafımdan herhangi bir müdahale olmaksızın kendiliğinden var olmuştur (İrten, 2022). Burada bahsettiği tasarlanan ürünün, kendiliğinden oluşan düşüncenin tasarımıyla ortaya çıkan özün dışavurumudur. Kişinin kendini algılayış biçimi, kendiliğin ya da kendisiyle ilgili imgeler bütünü olarak değerlendirilir. "Kendilik", şüpheyle idrak arasında, kabul ya da reddetme, isteme ya da istememe, hayal etme ve duyuşal deneyimlere sahip olma gibi çoklu varlığını içeren bir varlık olarak ayrılmaktadır. Bu bağlamda, "ben" bilgisinin, tüm bilgi türleri arasında en kesin ve doğrudan bilgi olarak kabul edilmesinin temeli, kendilik bilgisinin, entelektüel bir sezgiyle elde edilen doğrudan bir bilgi varlığıdır (Şahabettin, 2011). Diğer tüm bilgi türlerinden farklı olarak, bize ilişkin bilgi, dışsal gözlemlerden ya da dolaylı çıkarsamalardan değil, bireysel ve içsel bir deneyimden ayrılır. Bu nedenle, kendilik bilgisi, en güvenilir ve değişime açık bilgi olarak anılmaktadır. Günümüzde görsel tasarım, tasarımcıların düşünce ve üretimi doğrultusunda kendine özgü olarak, kendiliğinden orijinal olarak büyük bir değişim ve dönüşüm içine girdi. Yarışmalar ve sergiler gibi ortamlar aracılığıyla görsel içerik üreticisine dönüştü. Sıradan yarışmaların yanı sıra, paylaşım kültürünün egemen olduğu ve sıklıkla kullanıldığı çevrimiçi ortamlarda da görülmektedir. Bu çalışma göstermiştir ki kendiliğinden olanın dışa vurumu olarak afişlerin farklı bakış açılarıyla şekillenmesini ortaya koymuştur. Üretilen içeriğin üzerindeki en önemli faktörün tasarımcının kendiliğinden olanın an'ı olarak düşünülüp, eylemsel bir devinimle çoğaltılarak, izleyiciyle paylaşım kültürünün artmasını sağlamıştır. Paylaşım yanında, gelişme ve yaratıcılık kadar sistemin içinde bilinçlendirmenin entelektüel sorumluluğunu da önemli kılmaktadır. Bilgi toplumunda görselliğin üretimi ve yayımı, iletişim teknolojileri aracılığıyla eş zamanlı olarak herkese ulaşmaktadır. Bu nedenle herhangi bir kavram üzerinde bilinçli ama an'ı kendiliğinden olanın görselleştirilerek icraatı kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Büyükkaya, İ. T. (2014). “Gerçeküstücü Resmin Yapılanmasında Bilinçdışının Rolü Yüksek Lisans Tezi”, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ellul, Jacques (1985). *The Humiliation of the Word*. William B Eerdmans Publishing Co.
- Foster, H. (2011). *Zoraki Güzellik*. (Ş. Kaplan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İrten, Leyla (2022). Efe Sembol “Sanatta Otomatizm”, <https://www.gusadantalya.com/efe-sembol-sanatta-otomatizm>, E.T.07.12.2024.
- Jung, C. G. (2014). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. İstanbul: Can Yayınları.
- Masterson, James F. (2010). *Gerçek Kendilik*. (Çev., Pınar Üzeltüzenci). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Max, Gallo (2002). *The Poster in History*. W.W. Norton & Company.
- Sayın, Z. (2013). *İmgenin Pornografisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şahabettin, Yalçın. (2011) “Ben Neyim”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, V ol.1, Issue 2, December, [http://www.beytulhikme.org/Makaleler/1061451689_02_Yalcin_\(27-38\).pdf](http://www.beytulhikme.org/Makaleler/1061451689_02_Yalcin_(27-38).pdf), E.T: 08.12.2024
- Tahsin Yücel (1979). *Anlatı Yerlemleri*. İstanbul: Ada Yayınları,
- Williamson, Judith (1978). *Decoding Advertisements: İdeology And Meaning İn Advertising* . Marion Boyars; Reissue edition.
- <https://www.psikoterapi.com/gelisimsel-benlik-ve-nesne-iliskileri-kurami-4/>
- <https://www.psikoterapi.com/gercek-kendiligin-gelisimi/>

Görsel Kaynakça

- Şekil 1. <https://gestuam.marmara.edu.tr/event/kadina-saygi-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-uluslararası-cevrimici-karma-sergi-08-20-mart-2024>, E.T.: 06.12.2024
- Şekil 2. <https://gestuam.marmara.edu.tr/event/kadina-saygi-8-mart-dunya-kadinlar-gunu-uluslararası-cevrimici-karma-sergi-08-20-mart-2024>, E.T.: 06.12.2024
- Şekil 3. <https://www.mertcetin.com.tr/teknoloji-bagimlilik-mi-yoksa-ihhtiyac-mi/>, E.T.: 06.12.2024
- Şekil 4. <https://tr.pinterest.com/pin/5136987056017500/>, E.T.: 07.12.2024
- Şekil 5. Yaşar Uslu, 2021 (Yazar Kendisi).

KÜLTÜREL MİRASIN SOSYAL MEDYADAKİ YERİ KAPSAMINDA UNESCO TÜRKİYE MİLLİ KOMİSYONU INSTAGRAM HESABI İNCELEMESİ

Dilek Atalar

ORCID: 0000-0002-9179-6512

dilekxatalar@gmail.com

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Ana Sanat Dalı Ankara, Türkiye

Özet

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel, sanatsal, mimari ve manevi değerlerini kapsayan, geçmişten geleceğe taşınan önemli bir hazinedir. Bu miras, geleceğe aktarılarak toplumların kimliklerinin şekillenmesinde kritik bir rol oynamakta ve insanların köklerine bağlı kalmalarını sağlamaktadır. Kültürel miras alanlarının korunması, toplumların kendi tarihlerini ve köklerini kaybetmemesini sağlarken tarihsel sürekliliğin aktarımına kaynak olmaktadır. Kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması, geleneksel yöntemlerle kimi zaman yeterli olmazken, günümüzde dijitalleşmenin sunduğu imkânlar sayesinde daha geniş kitlelere ulaşması mümkündür. Bu noktada yediden yetmiş herkesin aktif olarak kullandığı sosyal medyanın, kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında önemli bir araç olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda çalışmanın konusu, sosyal medya kullanımının kültürel miras değerlerinin geleceğe aktarımındaki yerini irdelemektedir. Çalışmada, betimsel analiz yöntemi kullanılarak UNESCO komisyonlarından biri olan UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Instagram hesabı kullanım yönüyle incelenmiş ve kültürel miras değerlerinin tanıtımına yönelik sosyal medya profilinin etkinliği değerlendirilmiştir. Sosyal medya eklentilerinden daha fazla yararlanılarak etkileşimin daha çok artacağı dolayısıyla kültürel miras değerlerinin bilinirliğinin daha çok artacağı düşünülmektedir. Sosyal medya kullanımının doğru ve etkili şekilde kullanımı insanların ilgisini çekerek kültürel miras bilincine olan değeri artırırken, kültürel mirasın aktarılması sürecine de katılımı artırmaktadır. Yapılan araştırmada, toplumun kendisini oluşturan kültürel miras kavramının yine toplumun büyük bir kısmının içinde yer aldığı dijital dünyada kendine yer bulmasının ne denli önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca konu, ilerleyen süreçte kültürel miras kavramının değerini ve bilinirliğini artıracak dijital çalışmaların o günün teknolojik gelişmelerine uyumlandırılarak daha efektif sonuçlar alabileceği çalışmalara öncülük etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, UNESCO, sosyal medya.

AN ANALYSIS OF UNESCO NATIONAL COMMISSION OF TURKEY INSTAGRAM ACCOUNT WITHIN THE SCOPE OF THE PLACE OF CULTURAL HERITAGE IN SOCIAL MEDIA

Dilek Atalar

ORCID: 0000-0002-9179-6512

dilekxatar@gmail.com

Hacettepe University, Institute of Fine Arts, Department of Graphics Ankara, Turkey

Summary

Cultural heritage is an important treasure that covers the historical, artistic, architectural and spiritual values of a society and is carried from the past to the future. This heritage plays a critical role in shaping the identities of societies by being transferred to the future and ensures that people remain connected to their roots. The protection of cultural heritage sites ensures that societies do not lose their own history and roots and is a source of historical continuity. While the protection and transfer of cultural heritage to future generations is sometimes not sufficient with traditional methods, it is possible to reach wider masses thanks to the opportunities offered by digitalisation today. At this point, it is possible to say that social media, which is actively used by everyone from seven to seventy, can be used as an important tool in the protection and promotion of cultural heritage. In this context, the subject of the study examines the place of social media use in the transfer of cultural heritage values to the future. In the study, using the descriptive analysis method, the Instagram account of UNESCO National Commission of Turkey, one of the UNESCO commissions, was examined in terms of usage and the effectiveness of the social media profile for the promotion of cultural heritage values was evaluated. It is thought that by making more use of social media plug-ins, interaction will increase more and therefore the awareness of cultural heritage values will increase more. The correct and effective use of social media increases the value of cultural heritage awareness by attracting people's attention and increases participation in the process of transferring cultural heritage. In the research, it was concluded that it is very important for the concept of cultural heritage, which constitutes the society itself, to find its place in the digital world in which a large part of the society takes place. In addition, the subject leads to studies in which digital studies that will increase the value and awareness of the concept of cultural heritage in the future can get more effective results by adapting them to the technological developments of that day.

Keywords: Cultural heritage, UNESCO, social media.

NEOLİTİK ÇAĞ'DAN GEÇ ANTİK ÇAĞ'IN SONUNA KADAR DİNAR TARİHİ *

Ayşe Nur SAYIT

<https://orcid.org/0009-0007-3139-7003>

sayitaysenur3@gmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
Afyonkarahisar, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Talat KOÇAK

<https://orcid.org/0000-0003-4030-7966>

talatkocak@gmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı
Afyonkarahisar, Türkiye

Özet

Dinar Afyonkarahisar iline bağlı önemli bir ilçedir. Yapılan yüzey araştırmaları neticesinde ilçenin tarihinin Neolitik Dönemin sonlarına (İÖ 10.000-4.500) kadar uzandığı tespit edilmiştir. Dinar, tarihte Seleukoslardan Antiokhos Soter'in (İÖ 281-261) annesi Apama'nın adını vermesine kadar Kelainai olarak anılmıştır. Kent jeopolitik öneminden dolayı önemli bir ticaret merkezidir. Devam eden süreçte tarihçi Heredotos'un ilgili eserinde Kelainai'ye atıflar vardır. Özellikle Pers Kralı Kserkses'in yapacağı askeri harekâtlarla ilgili bilgi verirken Kelainai'den bahsetmiştir. Strabon Geographika adlı eserinde kentten Apameia Kybotos olarak söz etmiştir. Roma'nın Anadolu'da ilk askeri başarısı olan, Magnesia Savaşı'ndan (İÖ 190) sonra İlk Çağ tarihinin önemli antlaşmalarından biri olarak kabul edilen Apameia Barışı (İÖ 188) bu kentte imzalanmıştır. Roma döneminde önemli bir askeri üs olan kent, aynı zamanda bir Conventus (mahkeme) merkezidir. Hristiyanlığın Anadolu'da yayılması ve akabinde devlet dini olarak kabul edilmesinden sonra Psidia bölgesine bağlı piskoposluk merkezlerinden bir tanesi olmuştur, Aynı dönemde Efes'le kıyaslanabilecek kadar tanınan bir yerleşim yeridir. Antik kentte doğal bir tepelik alanın batıya bakan yamacında bugün hala arkeolojik kazılar devam etmektedir. Mitolojiye göre dünya üzerinde bilinen ilk müzik yarışması bu kentte yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Apameia, Kelainai, Dinar

* Bu Çalışma Ayşe Nur Sayit Tarafından Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Talat Koçak Danışmanlığında Çalıştırılan "Arkeolojik Veriler Ve Yazılı Kaynaklar Işığında Roma Döneminde Afyonkarahisar" Tezinden Üretilmiştir.

HISTORY OF DINAR FROM THE NEOLITHIC PERIOD TO THE END OF THE LATE ANTIQUE PERIOD

Abstract

Dinar is an important district of Afyonkarahisar province. As a result of the surface research, it was determined that the history of the district dates back to the end of the Neolithic Period (10,000-4,500 BC). This district was historically called Kelainai until Apama, the mother of Antiochus Soter (281-261 BC) of the Seleucids named it. This district became an important trade center due to its geopolitical importance. There are references to Kelainai in the relevant work of the historian Herodotus in the following period. Herodotus mentioned Kelainai while giving information about the military operations of the Persian King Xerxes. Strabon mentioned the district as Apameia Kybotos in his work named Geographica. The Peace of Apameia (188 BC), which was Rome's first military success in Anatolia and is considered one of the important agreements of the history of Antiquity after the Battle of Magnesia (190 BC), was signed in this district. The district, which was an important military base during the Roman period, was also a Conventus (court) center. After Christianity spread in Anatolia and was subsequently accepted as the religion of the state, it became one of the episcopal centers affiliated with the Psidia region. It is a well-known settlement comparable to Ephesus in the same period. Archaeological excavations continue today on the west-facing slope of a natural hilly area in the ancient district. According to mythology, the first known music competition in the world was held in this district.

Keywords: Apameia, Kelainai, Dinar

GİRİŞ

Tarihin hangi dönemiyle alakalı olursa olsun kent tarihi çalışmaları oldukça yorucu ve meşakkatlidir. Bu çalışma özellikle geçiş dönemlerinde yükseliş ve ya çöküş gösteren kentler içinse zorluk derecesi bir kat daha artar. Türkiye Tarihi göz önüne alındığında Osmanlı Tarihi ve yakın dönem Anadolu kentleriyle ilgili çalışmalar kanaatimizce Ortaçağ ve Eskiçağ kent tarihi çalışmalarına göre belge bolluğu bakımından nispeten daha az yorucudur. Bol miktarda doküman, hatırat, seyahatname ve arşiv malzemesi bulunması belki araştırmacıları tasnif yönünden zorlayabilir. Bu zorluk derecesi takdir edilebilir ki üstesinden gelinebilecek güçlüktedir.

Kent tarihi bakımından Eskiçağ, Geç Antik Çağ ve Ortaçağ Tarihi ile ilgili çalışmalar belge azlığı bakımından araştırmacıları zorlar. Tariheçi Fuat Köprülü bu durumun güçlüğüne “*Selçuklu devri ile ilgili bir bakkal defteri bile ele geçse servettir*” diyerek açıklamıştır (Köymen, 1993: 11; Avcı, 2003: 38). Köprülü mezkûr devirler için belge eksikliğini ortaya koymak adına böyle bir söz söylemiştir. Konuyla ilintili olarak Bizantinist George Ostrogorsky Bizans tarihi çalışmalarındaki temel problemin şehir arkeolojisinin yeterli olmayışından kaynaklandığını belirtmiştir¹. Bununla birlikte doğası gereği kronikler genel itibariyle dar bir alanda malumat verdiği için sıradan bir insanının sosyal hayatına dair kısıtlı ipuçları vermektedir.

Buhandikabı aşmanın en kolay yolu kuşkusuz arkeolojik verilerdir. Özellikle Eskiçağ Tarihi çalışmalarında bu veriler daha da önem kazanmaktadır. Zaten bunun bilincinde olan araştırmacılar çok sayıda kazı çalışmasıyla bu sıkıntıyı aşmayı başarmışlardır. Özellikle kent çalışmalarında Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi için arşiv çalışmaları nasıl bir zorunluluksa, Bizans, Roma ve daha eski dönemler için arkeoloji çalışmaları aynı ölçüde elzemdir.

Konumuzla Afyonkarahisar’ın Dinar İlçesinin erken devirlerini kapsamaktadır. Kaçınılmaz olarak kentin Prehistorya dönemine dair kaynaklarımız yüzey araştırmaları ve arkeoloji çalışmalarından elde edilen bulgulardır.

1. Neolitik Devirden Erken Tunç Çağının Bitimine Kadar Dinar Tarihi

Aslen bir jeolog olan ve William Ramsay’ın “Küçük Asya’nın seyahat prensi” lakabını taktığı William John Hamilton’un Dinar ve çevresi için verdiği bilgiler önemlidir. Eserinde Dombay Ovası ve Işıklı ile ilgili veriler vardır. Bununla birlikte Marsyas Suyu ve Menderes’in ilk kaynakları ile ilgili verdiği malumatlar

¹ Ostrogorsky, 1959: 47. Ostrogorsky’nin 1959’da yayınladığı bu makaleden sonra bilim insanları Bizans şehir arkeolojisini ihmal etmedi. Clive Foss bu bağlamda öncü araştırmacılarından bir tanesidir. Onun çalışmaları, şehir arkeolojisiyle alakalı çok sayıda yeni kanıt ve metin çalışmalarının toplandığı ilk dokümanlardır. (Foss, 1976; Foss, 1977: 27-87; Foss, 1979).

Ramsay'la benzerdir¹. Fakat bu kaynaklarda kente dair daha ziyade Helenistik ve Roma dönemiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Dinar'ın daha eski dönem yerleşmelerine dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Dinar ve çevresi “erken dönem” yerleşmeleriyle ilgili ilk yüzey araştırması 2013 yılında Özdemir Koçak başkanlığında bir ekip tarafından başlanmıştır². Bu çalışmalar 2016 sezonunda son bulmuştur. Bu dört sezonda arkeolojik bulgular üzerinden Dinar ve havalisinin Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı ve Demir Çağına dair tarihlendirmeler yapılmıştır (Koçak-Küçükbezci, 2017: 493).

Bölgenin erken dönem yerleşmeleri için seçilmesinin nedeni jeopolitik konumundan dolayıdır. Dinar ve havalisi Menderes kaynaklarının çıktığı ve beslendiği bir coğrafyadır. Bununla birlikte Yukarı Menderes Vadisi çevresi Akdağ'ın güney kesiminde korunaklı bir alan oluşturmuştur. Bu durum eski devir insanların yaşaması için uygun bir ortamı hazırlamış olduğundan dolayı Neolitik zamandan Roma Dönemi'ne kadar bölgede insanlık tarihinin izleri sürülebilmiştir (Koçak-Küçükbezci, 2017: 491).

Mezkûr alanda batı-doğu istikametinde Duman Köy Yokuş Mahallesi ve Safiye Mevkii'nden başlanarak Dikici Köyü Dikici Hüyük'e kadar toplam 33 ören yeri araştırılmıştır³. Bu ören yerlerinde ele geçen buluntular Dinar'ın erken devir tarihlendirmesinde araştırmacılara yeni kanıtlar sunmuştur (Koçak, 2015: 355-374).

Kocakır Mevkii olarak tabir edilen Kabaklı ve Kızıllı Köylerinin kesişim noktasındaki yerleşmede Neolitik Döneme tarihlenen çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır. Kocakır Mevkii korunaklı bir alan olmasının yanı sıra su kaynaklarına yakınlığıyla da Neolitik Dönem insanının yaşam alanı olarak tercih edebileceği bir bölgedir⁴. Bununla birlikte Yüksel Hüyük, Dikici Hüyük ve Çakıcı Harmanyeri Hüyük'te yine

¹ Ramsay, 1960: 450. William John Hamilton, Dombay Ovası'nda bulunan nehirlerden bahsetmiş ve bu nehirlerin bir göl oluşturduktan sonra, yeraltından Marsyas ve Menderes'in asıl kaynaklarıyla birleştiğini söylemiştir. Buna sebep olarak Dombay Ovası'nın Menderes Ovasından daha yukarıda olmasını göstermiştir. Ayrıca Ömer(li) Köyü (Çivril ?) mezarlığında devşirme malzeme olarak Apameia'dan gelmiş pek çok malzeme bulunduğunu belirtmiştir. (Hamilton, 2013: 680-681).

² Mezkûr yüzey araştırması projesi 2002 yılından beri Afyonkarahisar ili ve ilçelerinde yürütülmektedir. (Koçak, 2004: 173-184; Koçak, 2005: 19-28; Koçak, 2006: 83-94; Koçak, 2013: 39-52; Koçak, 2014: 75-96; Koçak, 2015: 355-374). Çalışmalar 2013-2016 sezonunda Dinar, Başmakçı, Dazkırı ve Evciler çevresinde, Duman Köy ve Dikici arasında yoğunlaştırılmıştır.

³ Çalışma yapılan alanlar; Duman köyünde Yokuş mahallesi ve Safiye Mevkii, Sütlaç köyünde Kuyubaşı Mevkii (Hüyük), Yeşilhöyük Köyü'nde Bozhüyük (Yeşilhöyük), Yüksel köyünde Hüyük Mevkii, Kabaklı köyünde Hüyük Mevkii, Kızıllı köyünde Kocakır Mevkii, Tugaylı köyünde Köyaltı Hüyük, Çakıcı köyünde Kızılsay Hüyükaltı ile Harmanyeri Höyük, Dikici köyünde Dikici Hüyük, Eldere Köyü Adatepe Mevkii, Çapalı Köyü Emirkuyusu Mevkii, Akgün Köyü Tepehöyük, Dombay Köyü Tavasapı Mevkii ve Dombay Tepe Hüyük, Çayüstü Köyü Göktepe Hüyük, Cumhuriyet Köyü Kerim Çayırı, Göçerli Köyü İsmail Hüyük, Haydarlı Kasabası Karatepe Hüyük, Haydarlı Kasabası Tüysüz 1, Tüysüz 2, Mezarlık ve Taşçeşme Mevkii, Akpınarlı Köyü Tepe Hüyük, Alpaslan Köyü Alpaslan Hüyük, Kadılar Köyü Tepeardı Mevkii, Kınık Köyü Bırçaklı Mevkii, Bağcılar Köyü Büyük ve Çataltepe Mevkii, Karabedir Köyü Örenler Mevkii, Karahacılı Köyü Pınar ve Mevkii'dir. Koçak-Bilgin-Küçükbezci, 2019: 259-261.

⁴ Neolitik Çağ insanların yerleşmek için tercih ettiği yerler suya yakın, ekime elverişli sabit açık alanlardır. Köy ve mezra tipi yerleşmeler bu dönemde görülmeye başlanmıştır. Bu yaşam alanları zamanla köy ve kasaba yerleşimine evrilmiştir. Bkz. Akurgal, 1989: 25; Kaya, 2017: 45.

Neolitik Döneme ait buluntular tespit edilmiştir (Koçak, 2015: 365). Gerek Dikici Hüyük, gerekse Yüksel Hüyük'te ele geçen materyaller Neolitik Dönemin sonlarına tarihlenmektedir¹.

Dikici Hüyük Yukarı Menderes Bölgesi'nin stratejik noktalarından bir tanesidir. Yerleşme Göller Bölgesi, Denizli, Sandıklı, Çay yollarının kavşak noktasındadır. Dinar ilçe merkezinin güneydoğu çıkışında yer alan hüyük, Dikici Köyü'nün 3,5 km. kuzeybatısındadır. Dikici Hüyük'te bulunan taş baltalar, çakmaktaşıdan aletler ve ezme taşları tarihlendirmeyi kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte yerleşmenin doğu-güneydoğu eteklerinden Geç Neolitik Çağ seramiklerinin bulunması Dinar ve çevresi tarihinin MÖ 5600'lere kadar uzandığının kanıtı niteliğindedir (Koçak-Küçükbezi, 2017: 492).

Duman Safiye Mevkii, Sütlaç Kuyubaşı Hüyük, Yüksel Hüyük, Dikici Hüyük, Tugaylı Köyaltı Hüyük, Çakıcı Harmanyeri Hüyük ve Çakıcı Kızılsay Hüyükaltı yerleşmelerinde Kalkolitik Çağ'ın farklı evrelerinden malzemeler bulunmuştur. Kahverengi ve kırmızı astarlı monokram mallar, S-pofilli çömlekler bahsi geçen mevkilerde ele geçen tipik Kalkolitik Çağ malzemelerindedir. Dinar ve çevresinde Kalkolitik Çağ'a ait yerleşmelerin sayılarının Neolitik Döneme göre neredeyse iki kat artması Yukarı Menderes Vadisi'nde nüfus artışının bir işaretidir. Bu nüfus artışı İlk Tunç Çağı'nda da devam etmiştir². Çalışılan tüm ören yerlerinde İlk Tunç Çağı'na ait malzemelerin bulunması Kalkolitik dönemde başlayan nüfus artışının, Tunç Çağı'yla birlikte ivme kazandığının bir göstergesidir (Koçak-Küçükbezi, 2017:493).

Orta Tunç Çağı'na ait malzemelerin Duman Yokuş Mevkii, Kabaklı Hüyük, Kocakır Mevkii ve Yeşilhöyük Köyü'nde Bozhüyük (Yeşilhüyük) yerleşmelerinde görülmemesi Anadolu arkeolojisi açısından beklenen bir durumdur. Orta Tunç Çağı'nda Asur'dan gelen tüccarların³ da etkisiyle büyük ticaret merkezleri ortaya çıkmıştır. Ticaretin etkisiyle gelişen kentlere köy tipi yerleşmelerden göçler olduğu tahmin edilmektedir. Böylece kimi yerleşmeler terkedilmiş, kimi de oldukça küçülmüştür. Steven Mithen ise bu durumu iklim değişikliğine⁴ bağlamıştır. Mithen, İlk Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na yerleşmelerdeki nüfus hareketliliğinin nedenini şöyle özetlemiştir:

“Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin birçoğu MÖ 3000'den kısa zaman sonra terkedilmiş, yerleşim örüntüsü büyük ölçüde dağınık köyler ve çiftlikler halini almıştı. Tunç Çağı, kentlerin büyümesi ve daha sonra

¹ Lewis Henry Morgan Neolitik Çağ için insanlığı Barbarlık evresi demiştir. Bu görüşe Childe'de katılmıştır. Childe, 1978: 94.

² İlk (Eski) Tunç Çağı MÖ 3000-2000 yılları arasına tarihlenmektedir. Tunç ya da Bronz Çağı MÖ 3000-1200 tarihleri arasındaki bir evreyi ifade etmektedir. Henry Morgan bu devir için insanlığın ilk uygarlık evresi tanımlamasını yapmıştır. Kaya, 2020: 42.

³ Asurlu tüccarların Anadolu'daki faaliyetleri için bkz. Kuhrt, 2010: 27-38.

⁴ İklim değişikliğinin tarihi olaylara etkisi için bkz. Gerste, 2017.

çökmesi döngüsüyle MÖ 1200'e dek devam eder, bu döngüler büyük olasılıkla doğal ortama içkin özelliklerin bu bölgedeki kent topluluklarının uzun vadede ayakta kalabilmesi üzerindeki kısıtlayıcı etkisini yansıtır.¹”

Son Tunç Çağı'na tarihlenen malzemeler Dikici Köyü Dikici Hüyük, Kabaklı Köyü Kabaklı Hüyük, Eldere Adatepe Mevkii, Akgün Köyü Tepe Hüyük, Dombay Köyü Dombay Tepe Hüyük, Çayüstü Köyü Göktepe Hüyük, Cumhuriyet Köyü Kerim Çayırı, Göçerli Köyü İsmail Hüyük, Haydarlı Kasabası Tüysüz 1, Taşçeşme Mevkileri ve Karatepe Hüyük, Alpaslan Köyü Alpaslan Hüyük, Kadılar Köyü Tepearlı Mevkii, Bağcılar Köyü Büyük ve Küçük Çataltepe Mevkii, Karabedir Köyü Örenler, Karahacılı Köyü Pınar Mevkilerinde tespit edilmiştir. Çalışma yapılan alanların sayısı düşünüldüğünde Son Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerinde gözle görülür bir düşüş vardır. Orta Tunç Çağı malzemesinin bulunduğu hüyük ve mevkilerin sayısı 27 iken, Son Tunç Çağı'na geldiğimizde bu sayı 17'ye gerilemiştir (Koçak-Bilgin-Küçükbezci, 2019: 259-261). Örneğin Dikici Hüyük Orta ve Son Tunç Çağlarında yerleşim izleri bulunan güçlü bir merkezdir. Bu merkezde daha erken dönemlere ait veriler bulunmasına rağmen asıl büyüklüğüne Orta ve Son Tunç Çağı'nda ulaşmıştır. Bu güce ulaşmasının temel sebebi İç Batı Anadolu, Güney Anadolu ve Göller Bölgesi'nin kavşak noktasında bulunmasıdır (Koçak-Küçükbezci, 2017: 494). Dolayısıyla Dikici Hüyük'ün önemli yerleşmelere yakınlığı onu bir cazibe merkezi haline getirmiş olmalıdır². Bu durum yukarıda bahsettiğimiz Tunç Çağı'nın başından itibaren dağınık yerleşim alanlarından, kent kültürüne bir geçişin kanıtı niteliğindedir.

Dinar'da Demir Çağı'na tarihlendirilen ören yeri sayısı 13'tür (Koçak-Bilgin-Küçükbezci, 2019: 259-261). Bu husus Orta ve Son Tunç Çağı'nda yerleşim durumunun aynen devam ettiğini bizlere göstermektedir.

Helenistik ve Geç Roma Döneminde Dinar ve çevresi daha fazla iskân görmüştür. Yukarı Menderes Vadisinde özellikle Geç Roma döneminde, tıpkı İlk Tunç Çağı gibi çok fazla yerleşme ve buluntu tespit edilmiştir (Koçak-Küçükbezci, 2017: 495).

2. Helenistik Dönem'den ve Roma Hâkimiyetine Kadar Dinar Tarihi

Persler'in Kelainai'daki varlığını dair ilk bilgiler bize Herodotos tarafından aktarılmıştır. MÖ 480'de Pers kralı Dareios'un oğlu Kserkses (Xerxes) Hellas üzerine sefere çıkmıştır. Herodotos bu sefer esnasında içinden veya yakınından geçilen şehirlerin isimlerini verirken Kelainai'den de bahsetmiştir³.

¹ Mithen, 2017: 61. Mithen Mezopotamya'da Erken Tunç Çağı'ndan itibaren kentsel gelişmenin engellenmeksizin devam ettiğini ve bu sayede adı geçen coğrafyada kentler ve uygarlıklar doğduğunu ileri sürmüştür.

² II. Binyılda Hitit Kralı II. Murşili'nin Arzava Seferi'nin rotası Afyonkarahisar'da yapılan yüzey araştırmaları sayesinde büyük ölçüde tespit edilmiştir. Rota Sivrihisar kesiminin akabinde Çayır Hüyük, Gömü, Seydiler, İscehisar, Çalışlar, Afyonkarahisar, Sincanlı Ovası'ndaki Kınık Hüyük üzerinden batıya doğru uzanmıştır. Güney'e giden yolsa Sandıklı Örenkaya Üyük Altı, Kusura, Menteş Üyük, Ekinova Hüyük, Boyalı hattından Dinar'a bağlanmaktadır. Dinar'a bağlanan başka bir rotaysa Çölovası üzerinden Akgün Tepe Hüyük'ten, Dikici Hüyük kesimine ulaşmaktadır. Tafsilat için bkz. Koçak-Bilgin-Küçükbezci, 2019: 44.

³ “İstihkâm ve levazım servisleri bu işlerle uğraşıyorlardı, Kserkses toplanan kara ordusu ile birlikte Sardes üzerine yürümeye başlamıştı. Ordu, Kappadokia'daki Kritalla'dan yola çıkmıştı; Kserkses'in komutasında anakarayı geçecek olan bütün birlikler için

1960 yılında Dinar'ın Tatarlı Kasabası'nda büyük bir Tümülüs mezar yağmalandı. Daha sonra yapılan kurtarma kazısıyla mezarın kalan ahşap parçaları kurtarılarak Afyonkarahisar Müzesi'ne götürülmüştür. Fakat kaçırılan parçalar bulunamamıştır. Tümülüs'te bulunan mezar odasının yeniden oluşturulması Latife Sümmereer adlı bir araştırmacının dikkati ve insanüstü bir çabasıyla olmuştur. 2001 yılında Almanya'da (Münih Archäologische Staatssammlung) yaptığı seminer çalışması sırasında bir depoda gördüğü kalas parçaları dikkatini çekmiş, bu parçaların ölçüleri ve renklerinin Afyonkarahisar müzesindekilerle benzerliklerini tespit etmiştir. Ardından dendrokronoloji uzmanı Peter Ian Kuniholm'un yardımıyla Afyonkarahisar müzesindeki parçalarla aynı ağaçtan yapıldığını ortaya çıkararak, parçaların Türkiye'ye geri getirilmesini sağlamıştır. Yapılan analizler ağaçların kesilme tarihini MÖ 474/471¹ olarak vermektedir (Summerer-Kienlin, 2008: 7-18).

Antik Dönem'in ünlü asker ve tarihçisi Ksenophon (Xenophon) Kyros ile birlikte MÖ 401 yılında bu kente uğramıştır. Ksenophon bu kente dair kayda değer bilgiler aktarmıştır. Yine ondan öğrendiğimize göre Kyros bu kentte Kserkses'in inşa ettirdiği sarayda² 30 gün kalmıştır. Bununla birlikte kentten müreffeh bir Phrygia kenti diye bahsetmiş, şehrin içinden geçen Maiandros ve Marsyas Nehirleri ile ilgili bilgiler vermiştir. Kentte Kserkses'in inşa ettirdiği sarayın yakınlarında bir av bahçesinin bulunduğu da önemlidir (Anab.,: 1.2.7.-9).

Kelainai aynı zamanda büyük ihtimalle Phrygia'nın Pers satraplık merkeziydi. Büyük İskender MÖ 333 yılının baharında ordusuyla Kelainai'yi kuşattığında Phrygia satrabı, kenti kaderine terk etmişti. Büyük İskender Kelainai'de hâkimiyet kurunca kente komutanlarından Philippos oğlu Antigonos'u vali olarak atamıştır. Antigonos'u Phrygia satrabı olarak atayıp, emrine 1500 asker veren İskender, Gordion'a doğru yola çıkmıştır. Kelainai'da mülkiyeti zengin Pers vatandaşlarına ait çiftlikler de vardı. Diadokhlar Savaşı³ sırasında iklimin nehirlerden dolayı daha yumuşak olduğu için Kelainai'da geçiren Eumenes (MÖ 320/319) buradaki çiftlikleri emrindekilere yağma ettirmiştir (Yıldız, 2012: 93,95).

toplanma yeri olarak burası seçilmişti. Satraplardan, en iyi donatılmış birlikleri getirip kraldan, söz vermiş olduğu armağanları alan hangisiydi? Bunu söyleyemeyeceğim, hatta bunu meydana çıkarmak için bir geçit töreni yapılmış olup olmadığını da bilmiyorum. Halys Irmağı'nı geçip Phrygia'ya ve ülke içinde yürünerek Kelainai'ye varıldı, Maiandros'un kaynakları buradadır, Maiandros'a eşit bir ırmak olan Kataraktes de burada, hatta Kelainai agorasında kaynar ve Maiandros'a karışır. Marsyas Silenos'un derisinden yapılmış olan tulum da gene bu kentte asılıdır; Phrygialıların anlattıklarına göre Apollon diri diri derisini yüzmüş, duvara asmıştır." Hdt,: 7.26. Azra Erhat Marsyas efsanesinde geçen yerin Muğla Gökbel Mevkii olduğunu iddia etmiştir. Erhat, 2000: 200.

¹ Tatarlı Tümülüs'ü ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için Summerer-Kienlin, 2010.

² Bu sarayın yeri bilinmemekle birlikte modern Dinar'ın altında kaldığı tahmin edilmektedir. Muhtemelen Kelainai'de bulunan saray, Persepolis'teki Kserkses'in inşa ettirdiği sarayın daha küçük bir benzeri olmalıdır. Persepolis saraylarının planı için bkz. Wiesehöfer, 2019: 44.

³ Diadokhlar Dönemi için bkz. Arslantaş-Yılmaz, 2017: 361-374.

Apameia, Seleukoslardan Kral Antiokhos Soter (MÖ 281-261) tarafından Kelainai'den pek de uzak olmayacak şekilde taşınmasıyla¹ kurulmuştur. Adını Antiokhos'un annesi Apama'dan alan (Drew-Bear, 2001: 98) Apameia, kısa zamanda ticarete söz sahibi olmuştur. Bunda kuşkusuz jeopolitik konumunun etkisi vardır. Apameia'dan geçen yol, Eumeneia (=Işıklı)-Sebaste (=Sivaslı)-Sardeis üzerinden Ephesos (=Efes) ve Smyrna'ya (=İzmir) ulaşıyordu. Kuzeye giden yol ise Synnada-Amorion-Pessinus (=Bal Hisar) hattı üzerinden Ankyra'ya bağlanıyordu (Kaya, 2011: 221; Ramsay, 1960: 36 vd.). Kent, kuzey-güney ve doğu-batı istikametli büyük yolların kavşak noktasındadır.² Dolayısıyla kısa zamanda ekonomik anlamda stratejik öneme sahip oldu. İlerleyen dönemde büyük bir ticaret merkezi haline gelerek, bu anlamda Batı Anadolu'da Ephesos'tan sonraki en önemli kent konumuna yükseldi. Bununla birlikte şehir İtalya ve Yunanistan'dan gelen ticaret eşyalarının depolandığı yer olarak bilinmektedir. Apameia'nın zamanının önemli bir ticaret merkezi (emporion) olduğuna ve zenginliğine dair en kıymetli kanıtlardan biri, kentin emporiarkhes denen bir kamu görevlisini kaydeden (IGR IV. 796) yazıtıdır³.

3. Apameia Barışı

Tarihin en bilinen simalarından olan Kartacalı komutan Hannibal MÖ 218 yılında İtalya yarımadasını işgal etti. O döneme kadar yenilmez bilinen Roma ordusu Hannibal'e karşı giriştiği tüm çatışmaları kaybetmişti. Bu zor durum Romalılar yeni müttefik arayışına itti. Çünkü Hannibal Makedonya Kralı V. Philippos'la ittifak halindeydi ve durum Roma'yı diplomaside ve savaş meydanlarında zor durumda bırakıyordu. Roma'nın müttefik arayışına Anadolu'dan Pergamon Kralı I. Attalos kayıtsız kalmadı. Sibylla Kehanet kitapları olarak bilinen kitaplarda kâhinler, Romalıların Kartacalılara üstünlük sağlaması için Phrygia bölgesi tapınak kenti olan Pessinus'ta (=Ballıhisar) bulunan Ana Tanrıça Kybele heykelinin Roma'ya getirilmesi gerektiğini söylemişlerdi. Attalos ittifakın bir gereği olarak Romalıların, Kybele heykelinin İtalya'ya gönderilmesi için yardımda bulundu (Hunt, 2019, 282-283). Bu durum Romanın siyasi açıdan Anadolu ile ilk temasıdır.

Devam eden süreçte Roma'nın Anadolu'daki müttefikleri tarihi kayıtlarda Antiokhos Savaşı olarak anılan mücadelelerde Roma'ya destek oldular. Bu ittifak sayesinde Anadolu kent devletleri sadece Makedonia Krallığı'na karşı değil, Syria Krallığı'na karşı da Roma'nın himayesini kazandılar. Nitekim Syria Kralı III. Antiokhos'a karşı Pergamon ve Rodos Cumhuriyetinin çetin bir direniş sergilemesinin nedeni Roma tarafından desteklenmeleriydi. MÖ 192 yılında Aitolia Birliği'nin, Akhaia Birliği ile yaptığı savaşta Syria Kralı III.

¹ Kelainai uzun süren savaşlar ve depremler yüzünden eski görkeminden uzaklaşmıştı. Muhtemelen Antiokhos kenti yeniden imar etmektense Kelainai'ye uzak olmayan yeni bir kent kurmayı uygun buldu.

² Apameia ve konumu için bkz. Liv. XXXVIII.13.5 vd.; Plin. NH V.106; Dio Chrys. Orat. XXXV.13 vd.; Rufus, 3.1; Koçak, 2020: 430-446; Magie, 1950: 125 vd., 983.

³ Apameia'nın ticari önemi konusunda bkz. Strab., 12.8.15. Belke-Mersich, 1990, s. 140; Magie, 1950, 983.

Antiokhos'u destek olması için Yunanistan'a davet etmesi, Roma'nın Syria Krallığı'na savaş açmasına neden oldu. Roma'nın yeni müttefikleri Antiokhos Savaşı olarak anılan çatışmalarda büyük mücadele örneği sergilediler. Antiokhos'un Yunanistan'da tutunamaması ve ardından Anadolu'ya çekilmesi Roma ordusunun Syria Kralı'nı takip etmek maksadıyla Anadolu'ya girmesiyle sonuçlandı. MÖ 190 yılında Magnesia ad Spylum'da (=Manisa) yapılan savaşı¹ Roma, Pergamon Kralı I. Attalos'un yardımıyla kazandı (Magie, 1950: 134; Taşdöner, 2017: 19; Koçak, 2020: 430-446). Romalılar'ın Anadolu'da katıldıkları ilk büyük askeri harekât Magnesia Savaşı'dır. Bu savaşta Roma ordusu, kendilerini en fazla zorlayan Galatların saf dışı bırakılması, Hannibal'in savaşta Antiokhos'un yanında olmaması ve Pergamon kralı II. Eumenes'in Seleukos atlı birliklerini yenmesi sayesinde kesin bir zafer elde etmiştir (Üreten, 2005: 202; Koçak, 2023: 625-632).

Savaştan iki yıl sonra taraflar barış şartlarını görüşmek için Apameia'da toplanmışlardır (Demircioğlu, 2019: 342-346). Barış maddeleri M. Ertan Yıldız'ın çevirisine göre şöyledir:

“1 Orada on elçinin kararına uygun olarak Antiokhos'la aşağı yukarı şu ifadelerle antlaşma kaleme alındı. 2 “Dostluk, Kral Antiokhos ile Roma Halkı arasında şu hükümler ve şartlar altında olacak. Kral, Roma Halkı'yla ya da müttefikleriyle savaş yapacak bir orduya sahip olamaz, Kral, bu ordunun kendi ülkesinin ya da egemenliği altında bulunan yerlerin topraklarından geçmesine müsaade etmeyecek veya nakil yoluyla veyahut ta herhangi bir suretle (bu orduya) yardım etmeyecek. 3 Aynı şekilde Romalılar ve müttefikleri, Antiokhos'a ve onun egemenliği altında bulunan yerlere bunu sağlasın. Antiokhos, ne adalarda oturanlarla ne de Avrupa'ya geçip savaş yapmayacak. 4 O, Taurus dağından Halys nehrine kadar olan yerlerdeki kentleri, arazileri, köyleri, kaleleri ve Taurus vadisinden Lycaonia'ya meyleden dağın doruklarına kadar olan yerleri terk edecek. 5 Antiokhos, bu kentlerden, arazilerden ve müstahkemli yerlerden silah hariç hiçbir şeyi beraberinde götürmez. Şayet bir şey götürürse tamamını eski yerinde iade etmesi gerekecek. 6 Eumenes'in krallığından bir askeri ya da başka birisini kabul etmeyecek. Eğer Kral Antiokhos ve onun hükümranlığının sınırları içinde kalan kentlerin vatandaşları krallıktan ayrılırlarsa, belirlenen günden önce Apameia'ya dönecekler. 7 Antiokhos'un krallığından olup ta Romalıların ve müttefiklerinin yanında olan vatandaşların da gitme ya da kalma hakkı olacak. Köleleri ya da kaçanları ya da savaş esnasında esir düşenleri ya da esir düşen özgür vatandaşları veyahutta firar edenleri Romalıların ve müttefiklerine geri verecek. 8 Fillerin hepsini teslim edecek ve başka fil edinmeyecek. Savaş gemilerini ve bu gemilere ait donanımları teslim edecek, 10'dan daha fazla muhafaza edilen gemisi veyahut ta hızlı gemisi olmayacak. 30'dan daha fazla kürekli gemiye ve başlamak istediği bir savaşta kullanmak için daha küçük kürekli gemiye sahip olmayacak. 9 (Antiokhos) ne Calycadnus ve ne de Sarpedonius burunlarından bu

¹ III. Antiokhos'un ordusunu oluşturan askerlerin çoğunun ücretlilerden oluştuğu ve Roma ordusuna göre sayıca avantajlı olmalarına rağmen, Syria ordusunun düzensiz ve yavaş ilerlediği ifade edilmektedir. Kaçınılmaz olarak Pergamon ve Girit askerlerinin de katkı sağladığı hızlı ve disiplinli Roma ordusu karşısında mutlak bir mağlubiyete uğramıştır Arslan-Yıldız, 2020: 312.

tarafa gemiyle açılmaz. Çünkü bir gemi, bir seferberlik için para ya da komutanlar ya da rehineler taşıyabilir. 10 Roma Halkı'nın hâkimiyeti altında bulunan kentlerden toplanan askerlerden, Kral Antiokhos'un bir ücret talep etmesine ve her nasıl olursa olsun özgür iradesiyle hareket eden bu vatandaşların Antiokhos tarafından (asker olarak) kabul edilmelerine Kral Antiokhos'un hakkı yoktur. 11 Rhodosluların ve müttefiklerinin Antiokhos'un hükümranlığının sınırları içinde kalan evleri ve yapıları üzerindeki hakları, savaş öncesi nasılsa (şimdi de) Rhodosluların ve müttefiklerinin oradaki hakları aynı şekilde olacak. 12 Şayet herhangi bir parasal borçlanma olursa, bu borçlar tahsil edilecek. Eğer herhangi bir şey gasp edildiyse, bu şeyin araştırılması, teşhis edilmesi ve karşılığının ödenmesi için de bir hak olacak. Antiokhos'un kentin ahalisine verdiği ve bu ahalinin de elinde tuttuğu devredilmesi zorunlu olan kentlerin, Antiokhos usule uygun bir biçimde teslim edilmesini sağlayacak ve bu kentlerden ordugâhlarını çıkartacak. 13 Antiokhos, 12.000 Attika iyi gümüş talantı, 12 yıl içinde eşit taksitle ödeyecek – Talentum, Roma ağırlığıyla 80 Libre'den daha az olamaz – ve 540.000 modius buğday verecek. 14 (Antiokhos), Kral Eumenes'e 5 yıl içinde 350 talentum verecek ve hububat yerine değerine karşılık gelen 127 talentum verecek. 15 Romalılara 20 rehine verecek ve onları 3 yılda bir değiştirecek, rehineler ne 18 yaşından küçük ne de 45 yaşından büyük olacak. 16 Eğer Roma Halkı'nın müttefiklerinden herhangi birileri kendiliğinden Antiokhos'a savaş açacak olursa, Antiokhos'un güç kullanmak suretiyle uzak tutmaya hakkı olacak. 17 Aralarındaki anlaşmazlıkları adilane bir yolla veya mahkeme yoluyla giderecekler aksi durumunda ise şayet her ikisine de doğru görünüyorsa savaş yoluyla.” 18 Karthacalı Hannibal, Aetolialı Thoas, Akarnanalı Mnasilokhos ve Chalcisli Eubolidas ile Philon'un teslim edilmesiyle ilgili olarak ta burada antlaşmaya bir ilave yapıldı ve şayet sonradan (bir maddenin) eklenilmesi, çıkarılması, değiştirilmesi kararlaştırılırsa bu, antlaşmayı ihlal etmeyecek şekilde olmalı” (Yıldız, 2012a: 190-194; Koçak, 2023: 625-632).

Apameia Barışı bize göstermektedir ki Roma artık Anadolu'da Seleukoslar gibi kendine eş, güçlü bir düşman istememektedir. Anlaşma maddelerinden anlaşılacağı üzere III. Antiokhos, Toroslar sınır olacak şekilde tüm Anadolu'yu tahliye edecek, ciddi bir savaş tazminatı ödeyecekti. Ayrıca anlaşmaya, Roma'nın efsanevi düşmanı Hannibal'i yakalama konusunda ne kadar ısrarcı olduğunu belli edercesine bir madde koydurması kayda değerdir (Bosch, 2020: 108,109).

Roma'nın Antiokhos ile yaptığı muahede, kralın kuzey-doğu Yunanistan ve Ege'deki haklarından vazgeçmesi gereken bir anlaşmayı tanımlıyordu. Aynı zamanda müttefikleri Rodos ve (Pergamon) Bergama ile Batı Anadolu'daki Roma desteğiyle yerlerini koruyan bağımsız şehirler devletlerini de kapsıyordu. Roma anlaşmayla Calycadnus Boğazının ve Sarpedonium Burnu'nun batısında deniz operasyonları yasakladı. Aynı zamanda anlaşmayla, Roma, Antiochus'un sınır ötesi komşularıyla ilişkilerini düzenlendi ve nefsi müdafaa koşullarını belirlendi. Roma, İkinci Makedon Savaşı'ndan sonra V. Philippos ile yapılan anlaşmada olduğu gibi,

yayılcı Seleukoslara'da haddini bildirmekte kararlıydı. Bunun bir sonucu olarak Antiochus'un askeri gücünü olabildiğince kısıtlamaya çalışmıştır (McDonald-Walbank, 1969: 30,31).

Magnesia Savaşı sonrasında Roma'nın hibe ettiği topraklarla Pergamon Krallığı'nın sınırları büyümüştür. Roma'nın bu cömertliğinin sebebi elbette salt müttefiklik meselesinden dolayı değildi. Pergamon Krallığı yeni kazanımlarla Seleukoslar ve Roma arasında tam anlamıyla tampon bir devlet görevi görmekteydi. Romalı senatörler düşmanlarıyla arasına bir sınır koymanın yanında yeni ele geçirilen toprakları müttefik Pergamon'a bırakarak yeni sorumluluk almaktan da kurtuldular (Üreten 2005: 204).

4. Roma Hâkimiyetinden Geç Antik Çağ'ın Sonuna Kadar Dinar Tarihi

MÖ 334 yılında Büyük İskender tarafından ele geçirilen Kelainai/Apameia kenti, İskender'in ölümünden sonra Seleukoslar'ın yönetimine girmiştir. MÖ 281 yılında ise Seleukosların eline geçen kent, diğer kentlerin kaderini paylaşmış ve yukarıda bahsettiğimiz gibi Magnesia Savaşı ile önce Pergamon Krallığı'nın daha sonra MÖ 133 yılında Romalılar'ın idaresine geçmiştir (Üreten, 2013: 499; Yıldız, 2012a: 99,100).

Roma hâkimiyetinde Apameia, ticaret merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir conventus merkezidir. Ünlü hatip olan Dion Chrysostomos (MS 40- 120), conventus (mahkeme merkezi) olan kente pek çok davacı ve davalı geldiğini, kentin hatipler, yargıçlar, memurlar, katırcılar, hizmetçiler, zanaatkârlar, tüccarlar, seyyar satıcılar, fahişeler ve onları pazarlayanlarla dolup taşıdığını anlatır (Plin. NH. V. 105; Hutter, 2013: 38; Yıldız, 2012b.: 195.; Robert, 1962:161.; Jones, 1971: 69 vd.; Magie, 1950: 383 vd., 1059-1062).

Apameia'nın kozmopolit yapısı, yani hem Yahudiler hem de Hristiyanlar'ın kentte ikamet etmesi kentin ticaretini besleyen unsurlardandır. Apameia'nın Yahudilerle ilgisi, Nuh'un gemisinin bulunduğu Ararat Dağı'nın sanıldığı gibi Armenia'da değil Apameia'da Marsyas kaynaklarında olduğuna inanılmasıydı. Bu bilgi Sibylla Kehanetleri kitabında da yer almıştır. Bundan dolayı Apameia'dan Apameia Kibotos diye de söz edilmiş ve Roma İmparatoru Septimius Severus'tan itibaren Nuh tufanı ve sandık (Kibotos) betimli sikkeler basılmıştır. Kibotos aynı zamanda, Yahudilerin kutsal kitabının Yunancası olan Septuaginta'nın Genesis bölümünde Nuh'un gemisinin adıydı¹.

Roma hâkimiyeti döneminde Apameia'da ciddi bir Hristiyan varlığı da söz konusuydu. Bazı araştırmacılar 3. yüzyılda yaşadığı düşünülen ve Katolik, Ortodoks ve Uniat Kiliseleri tarafından aziz kabul edilen, Hristiyan şehit (martyr) Trifon'un Apamei'da doğduğu ve mezarının da bu kentte olduğunu söylemektedirler².

¹ Apameia ve Yahudiler konusunda ayrıca bkz. Huttner, 2013: 70 vd.; Yıldız, 2012b: 21-22, 32-38.

² Bu araştırmacılara göre Aziz Trifon'una Köy'ü Kampsada'nın, Dinar'ın kuzeyine düşen "Samsun Dağı eteklerinde aranması gerekir." Baş, 2020: 345-350.

Kentteki Hristiyanlar, Milano (Mediolanum) Fermanı'ndan (MS 313) sonra yasaklı dinin mensubu olmaktan kurtularak diğer dinler gibi yasal güvence elde ettiler (Bihlmeyer-Tuchle, 1972: 61; Duygu, 2017: 175). Sonraki süreçte Apameia, Dokimeion'la (=İscehisar) birlikte bir piskoposluk merkezi oldu. Phrygia Salutaris eyaleti sınırları içerisinde kalan (Huttner, 2013: 285, 336; Sevin, 2001: 206; Robert, 1962: 162) Apameia'nın bir piskoposluk merkezi konumuna yükselmiş olması, öneminin Geç Roma döneminde de devam ettiğini bize göstermektedir.

Erken Bizans döneminde bazı şehirlerde nüfus azalmıştır. Bölgedeki kentlerin sakinlerinin bir kısmı güvenlik amaçlı, daha korunaklı Akroinos (=Afyonkarahisar) gibi yerlere göç etmiştir. Amorion¹ (=Emirdağ/Davulga/Hisar Mahallesi) gibi bazı yerleşim yerleri yükselirken, Synnada (=Şuhut) gibi şehirler de önemini korumuştur. Romanın büyük Asya Eyaleti daha sonra Phrygia ve Karia olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İlerleyen dönemde Phrygia eyaleti Phrygia Prima (İlk Phrygia), Phrygia Secunde (İkinci Phrygia) olarak iki kısma bölünmüştür. Mezkûr idari taksimat sonucunda Phrygia'nın en büyük şehri Apameia'da Pisidia eyaletine bağlanmıştır (Tekin, 2008: 18-19).

Doğu Roma İmparatorluğu devrinde idari ve askeri bir düzenleme olan thema sistemiyle birlikte Apameia kenti yüksek ihtimal Thrakesion Theması sınırları içindedir. Her ne kadar Konstantinos Porphyrogennetos eserinde kentten bahsetmese de, Apameia'nın doğu kesiminde kalan Karakuş ve Sandıklı Dağları Anatolikon Theması ile sınırdır. Bundan dolayı Apameia kenti Thrakesion Theması'na dâhil edilmelidir (Güneş, 2021: 199-201).

4. Yüzyıldan itibaren Apameia stratejik önemini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Bunda imparator Diokletianus'un (MS 284-305) ikametgâh olarak Nikomedia'yı seçmesinin payı büyüktür. Devam eden süreçte Constantinus'un (306-337) imparatorluğun başkentini Byzantion'a taşımasıyla askeri yol ağları değişmiş, 7. Yüzyıla gelindiğinde artık Apameia eski önemini yitirmiştir. Kent her ne kadar eski görkeminden uzakta olsa 12. yüzyıla kadar Hristiyanlık için önemli dini toplantılarda temsil edildiği kaynaklarda belirtilmektedir (Parman, 2002: 60-61).

SONUÇ

Dinar ve çevresi Neolitik Devirden günümüze kadar kesintisiz iskân görmüş önemli merkezleri içinde barındırır. Özellikle Neolitik Çağ ile Demir Çağı arasında kalan zaman dilimine tarihlenen arkeolojik bulguların ele geçtiği yerleşmeler, ilgili devirlerdeki nüfus hareketleri ve köy-mezra yerleşiminden, kasaba-kent yerleşimine doğru giden süreci gözler önüne sermektedir. Bu manada Dinar'ın içinde bulunduğu Yukarı Menderes Vadisi Eski Çağ Tarihi ve arkeolojisi bakımından mühim bir coğrafyadır.

¹ Amorion kenti için bkz. Koçak, 2017: 70-87.

Kent ilerleyen devirlerde önemini artırmıştır. Önceleri Pers hâkimiyetine giren kent, MÖ 334 yılında Büyük İskender tarafından ele geçirilmiştir. İskender'in ölümünden sonra, MÖ 281 yılında ise Seleukosların idaresine geçen kent, Magnesia Savaşı'ndan sonra, önce Pergamon Krallığı'nın daha sonra MÖ 133 yılında Romalılar'ın yönetimine girmiştir. Bu dönemde conventus merkezi olan kent, Hristiyanlığın yasal bir din olarak kabul edilmesinden sonra piskoposluk merkezi olmuştur.

Erken Bizans Döneminden itibaren Dinar, dönemin ruhu gereği ticaret ve askeri yolların değişmesinden sonra gittikçe küçülmüştür. Bu küçülme Geç Antik Çağ'da da devam etmiştir. Fakat tarihten gelen gücünden dolayı adı hatırlanan bir yerleşim yeri olmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1989). Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Arslan, M.-Yıldızturnan, D. (2020). "Magnesia Savaşı ve Sonuçları", Tarihın Peşinde -Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, s. 23, 305-322.
- Arslantaş, Y. , Yılmaz, C. A. (2017). "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 27, 361-374.
- Avcı, O. (2003). M. Altay Köymen'in Derslerinde Türk Tarihi ve Tarihçiliği. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Baş, O. F. (2020). "Dinarlı Aziz Trifon". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 345-350.
- Belke, K.-Mersich, N. (1990). Phrygien und Pisidien, TIB 7, Wien 1990.
- Bosch, C. (2020). Roma Tarihinin Ana Hatları, (Çev. Sabahat Atlan), Ankara.
- Bihlmeyer, K., Tuchle, H. (1971). I-IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık, (Çev. Antum Gözal), İstanbul: Güler Matbaası.
- Childe, G. (1978). Kendini Yaratan İnsan İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi. (Çev. Filiz Ofluoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dion Chrys, Orat. Dion Chrysostomos. (1940). Oratio. Dio Chrysostom (with an English transl. J. W. Cohoon), vols. I-V, London.
- Drew-Bear, T. (2001). Grek ve Roma Dönemi'nde Afyonkarahisar. Afyonkarahisar Kütüğü, C. I, Afyonkarahisar, 97-112.
- Duygu Z. (2017). Hristiyanlık ve İmparatorluk, İstanbul: Divan Kitap.
- Erhat, A. (2000). Mitoloji Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Foss, C. (1976). Byzantine and Turkish Sardis, Harvard Universty Pres, Mass-London.
- _____ (1977) "Late Antique and Byzantine Ankara" DOP, 31, 27- 87.
- _____ (1979) Ephesus after Antiquity: a Late Antique, Byzantine and Turkish City, Cambridge Universty Press, Cambridge.
- Gerste, R. D. (2017). Hava Nasıl Tarih Yazar Antikçağdan Günümüze İklim Değişiklikleri ve Felaketler, (Çev. Meltem Karaismailoğlu), İstanbul: Kollektif Yayınları.
- Hamilton, W. J. (2013). Küçük Asya, (Çev. Kasım Toraman), Ankara.
- Hunt, P.N. (2019). Hannibal Roma'nın Büyük Düşmanı, (Çev. Samet Özgüler), İstanbul.
- Hutiner, U. (2013). Early Christianity in the Lycus Valley (trnl. D. Green), Leiden-Boston.
- IGR, (1906). Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes (ed. R.. Cagnat), I-IV, Paris.

- Jones, A.H.M. (1971). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford.
- Kaya, M. A. (2011). *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kaya, M. A. (2017). *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kaya, M. A. (2020). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Koçak, Ö. (2004). "Afyon-Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)". *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXI-1*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 173-184.
- Koçak, Ö. (2005). "Bolvadin-Çay ve Sultandağı Yüzey Araştırmaları 2003". *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXII-1*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 19-28.
- Koçak, Ö. (2006). "Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004". *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXIII-1*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 83-94.
- Koçak, Ö. (2013). "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXX/2*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 39-52.
- Koçak, Ö. (2014). "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXXI/2*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 75-96.
- Koçak, Ö. (2015). "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri ile Uşak İli Sivasslı İlçesi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXXII/1*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 355-374.
- Koçak, Ö. ve Küçükbezi, H. G. (2017). "Yukarı Menderes Vadisinde Erken Dönem Yerleşmeleri" *SEFAD*, 37, 489-514.
- Koçak, Ö.- Bilgin M.- Küçükbezi H. K. (2019). *MÖ II. Binyılda Afyonkarahisar ve Çevresi Kültürleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koçak, T. (2017). "The Struggle Between The Caliphate and Byzantium For The City Of Amorion (Amorium)", *Porphyra, Anno XIII, N.25*, 70-87.
- Koçak, T. (2020). "Geç Antik Çağ'da Phrygia'da Üretim Ve Ticaret". *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 430-446.
- Koçak, T. (2023). *Apameia Peace Treaty (BC 88) – Lausanne Peace Treaty (AD 1923): A Comparative History Study*, Türkiye Cumhuriyetinin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl. (Behçet Kemal Yeşilbursa Ed.) Sentez Yayıncılık, Ankara, 625-632.
- Köymen, M. A. (1993). *Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: El- Veledu's-Şefik, Belgeler*. (Türk Tarih Kurumu, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*), XV/19, 1-22.
- Ksenophon, (2018). *Anabasis - On Binler'in Dönüşü*, (Çev. Ari Cokona), İstanbul.
- Kuhr, A. (2010). "Eski Asur Tüccarları", *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, Ed. Helen Parkins-Christopher Smith, (Çev. Ömür Harmanşah), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Liv. T. LİVİUS (1961). *Ab Urbe Condita*. Livy, *From the Founding of the City*, vols. XIII, (with an English transl. B. O. Foster et al.) London.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor*, vol. I-II, Princeton.

- McDonald, A. H. – Walkbank, F. W. (1969). “The Treaty of Apamea (188 B.C.): The Naval Clauses”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 59, No. 1/2, 30-39.
- Mithen, S. (2017). *Antik Dünyada Su ve İktidar Susuzluk*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (1959). *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*. DOP, 13, 45-66.
- Parman, E. (2002). *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Plin. NHC. PLINIUS SECUNDUS (1962). *Naturalis Historia*. Pliny, *Natural History*, vols. I-X. (with an English transl. H. Rackham et al.), London.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş), İstanbul.
- Robert, L. (1962). *Les Kordakia de Nicée, le combustible de Synnada et les poissons-sciés*.
- Rufus Curtius Rufus (1946). *Quintus Curtius Rufus*, (with an English transl. J.C. Rolfe), London.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara.
- Strab. Strabon (1932). *Geographika*. Strabo, *Geography*, vols. I-VIII (with an English transl. H. L. Jones), London.
- Summerer, L.- Kıenlın, A.V. (2008) “Afyon Müzesi’ndeki Tatarlı Boyalı Ahşap Kalaslarının Restorasyon Ve Rekonstrüksiyon Çalışmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXV. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları. 7-18.
- Summerer, L - Kıenlın, A. V. (2010). *Renklerin Dönüşü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Sur des lettres d’un métropole de Phrygie au Xe siècle. *Philologie et réalités*, 2, JSav, 71-140.
- Taşdöner, K. (2017). *Anadolu’da Roma Eyaletleri Augustus Dönemi*, İstanbul.
- Tekin, T. (2008). “Apameia Kentinin, Tarihi Coğrafyası ve Sikkeleri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Üreten, H. (2005). “Roma Dönemine Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar ile İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, 195-212.
- Üreten, H. (2013). “Manisa Müzesi’ndeki Marsyas Heykeli’nin İkonografik Çözümlemesi ve Apameia Üzerine Bir Araştırma”, *History Studies*, V 5/2, 489-506.
- Wiesehofer, J. (2019). *Antik Pers Tarihi*, (Çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul: Totem Yayınları.
- Yıldız, M. E. (2012a). *Kelainai/Apameia Kibotos’un Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- Yıldız, M. E. (2012b). “Kelainai/Apameia Kibotos ve Nuh Tufanı”, *Eskiçağ Yazıları* 2 (ed. N. E. Akyürek Şahin, B. Takmer, F. Onur), İstanbul, 17-49.

HASAN EL-BENNÂ'NIN HADİS RİSÂLESİ ADLI ESERİNDE SENED TENKİDİ YAPILDI METİN TENKİDİ YAPILMADI İDDİALARINA KARŞI SAVUNUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Erdoğan KÖYCÜ
ORCID: :0000-0003-4555-4552
ekoycu@bartin.edu.tr

Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, BARTIN, TÜRKİYE

Özet

Hz. Peygamberin (s.a.s.) hadîsleri, sened ve metinden müteşekkildir. Ne sened metinden ne metin senedden bağımsız mütelaa edilemez. Nakledilen bir haber varsa bu haberin mutlaka bir de nakledeni vardır. Haber hem nakledeni ve hem de nakledenin naklettiği haberin içeri açısından son derece önemlidir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.), kendi döneminde yaşan sahâbe, daha sonra tâbiûn ve son olarak da tebeu't-tâbiînin hayırlı üç nesil olduğunu beyan etmesi, kendilerine tebliğ edilen öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'e ve sünnetine sahip çıkmak ve gelecek nesillere intikâli için gayret sarfetmemeleri düşünülemez.

Hasan el-Bennâ, *Hadîs Risâlesi* adlı eserinde genel olarak *Hadîs Usûlü*'ne dair ana konuları özet olarak değerlendirmiştir.

Hasan el-Bennâ, isnâd değerlendirmeleri arasında selef âlimlerinden olan muhaddislerin sened tenkidi yapıp metin tenkidi yapmadıkları iddiasını da ele almıştır. Tebliğimizde bu hususu değerlendirmek istiyoruz.

Hasan el-Bennâ, *Hadîs Risâlesi* adlı eserinin farklı bölümlerinde isnâdın tanımına, muhaddislerin isnâda gösterdikleri öneme yer vermekle kalmamış muhaddislerin sadece isnâdla meşgul olup metinlerle meşgul olmadıkları iddialarının olduğunu bu iddiaların yersiz ve asılsız olduğunu ifade eden değerlendirmelerine de yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs, Bilim, Tenkit, Hasan el-Bennâ.

EVALUATION OF HASAN el-BANNÂ'S DEFENSE AGAINST THE CLAIMS THAT THE PROVENANCE CRITICISM WAS MADE IN HIS WORK NAMED HADITH TREATİSE BUT THE TEXT CRITICISM WAS NOT MADE

Abstract.

The hadiths of the Prophet (p.b.u.h.) consist of a chain of narration and a text. Neither the chain of narration can be considered independently of the text nor the text independently of the chain of narration. If there is a piece of news that is transmitted, there must be a transmitter of this news. Both the transmitter and the content of the news that the transmitter conveys are extremely important.

It is inconceivable that the Messenger of Allah (p.b.u.h.) declared that the Companions, then the Tabiun and finally the Tebeu at-Tabi'un who lived during his time were the three best generations, and that they did not make an effort to protect the Quran and its Sunnah, which were conveyed to them, and to pass them on to future generations.

Hasan al-Banna, in his work titled *Hadith Treatise* shas summarized the main issues regarding the *Hadith Methodology* in general.

Among his assessments of isnad, Hasan al-Banna also discussed the claim that the scholars of hadith, who were the scholars of the early generations, criticized the isnad but did not criticize the text. We would like to evaluate this issue in our paper.

In different sections of his work entitled *Hadith Treatise*, Hasan al-Banna not only included the definition of isnad and the importance that hadith scholars gave to isnad but also included his assessments stating that the claims that hadith scholars were only concerned with isnad and not with the texts were groundless and unfounded.

Key Words: Holy Quran, Hadith, Science, Criticism, Hasan al-Banna.

1.Rivâyet ve İsnâd Değerlendirmeleri

Hadîs, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), söz, fiil ve takrirleri olarak tavsif edilmiştir. Hadîs, sened ve metin olarak ikiye ayrılır. Hasan el-Bennâ'nın *Hadîs Risâlesi* adlı kitabında yer verdiği Rasûlullah'ın hadîslerini rivâyet eden râvîlerin isimlerinin zikri olan isnâd ile ilgili değerlendirmelerini ele alacağız.

1.1.İsnad Nedir?

Hasan el-Bennâ, hadîsleri okurken karşılaştığımız ilk unsurun isnâd olduğunu hadîsin Rasûlullah'tan (s.a.s.) başlayarak Mâlik (b. Enes) (ö. 179/795), el-Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/ 875) gibi meşhûr hadîs hâfizlarına ulaşana kadar nakledildiği râvîler silsilesidir." şeklinde tanımlamıştır. İsnâdın, sözü söyleyene dayandırmak olduğunu vurgulayan el-Bennâ, (Bedruddîn) İbn Cemâa'nın (ö. 733/1333), muhaddislerin isnâd ve senedi aynı anlamda kullandıklarını ifade etmiştir. (el-Bennâ, 2018: 1)

1.2.Muhaddislere Göre İsnâdın Değeri

Hasan el-Bennâ, muhaddislere göre, "hadîsin sıhhat derecesini belirlemede esas ölçünün senedin yapısını bilmek olduğunu, hadîsin sıhhat ve zayıflığının, râvînin sıdk (doğru sözlülüğü) derecesine ve rivâyetindeki açıklığa bağlı olduğunu zikretmiştir (el-Bennâ, 2).

el-Bennâ, İslâm ümmetine has özelliklerinden biri olarak isnâda büyük ihtimâm gösterildiğini, *Hadîs Istılahları İlmi, Ricâl, Ensâb, Künyeler İlmi, Cerh ve Ta'dîl* ilminin neşet ettiğini vurgulamıştır (el-Bennâ, 2).

el-Bennâ, İslâm Ümmeti'nde Kur'ân-ı Kerîm'e ve haberleri rivâyet eden râvîlere ve Peygamberlerinin (s.a.s.) rivâyetlerine gösterilen fevkalade ihtimâmın, hiçbir ümmet için söz konusu olmadığını ve bu ümmet kadar hiçbir ümmeti de etkilemediğini vurgulamıştır. Her ne kadar Nebvî hadîslere daha bir hassasiyet ve netlikte yaklaşılmış olsa da sened ve râvîlere gösterilen ihtimâmın sadece Şer'i İlimler'le sınırlı kalmamış, bunun Edebî İlimler, Tarihî Rivâyetler ve diğerlerine de sirâyet etmiş olduğunu kaydetmiştir (el-Bennâ, 2).

el-Bennâ, isnâdın değeriyle ilgili muhaddislerden bazılarının sözlerini naklederek açıklamıştır.

Ebû Alî el-Ceyyânî (ö. 498/1105), şöyle demiştir: "Allah, bu ümmete önceki ümmetlere vermediği üç şeyi vermiştir: "İsnâd, Ensâb ve İ'râb." (el-Bennâ, 3).

İbn Hazm (ö. 456/1064), şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadîslerini ve sünnetini korumak için güvenilir râvîlerin kesintisiz bir senedle hadîs nakletmeleri, Allah'ın sadece Müslümanlara verdiği bir nimettir ve diğer milletlerde böyle bir rivâyet şekli yoktur. Yahûdîlerde, mürsel ve mu'dal türü bazı nakiller görülmekteyse de Hz. Mûsâ (a.s.) ile rivâyetin başlangıcı arasında otuz asırlık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Bu yönüyle bizim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) rivâyetlerine olan yakınlığımız kadar yakın değildir... Dolayısıyla bu tür rivâyetlerin bu Peygamberin (s.a.s.) ashâbına ve ona tâbi olanlara ulaşması mümkün değildir." (el-Bennâ, 4).

Selef âlimlerinin, senede ihtimam göstermeyi teşvik ettiklerine dair bize onlardan pek çok söz nakledilmiş olduğunu belirten el-Bennâ: “İsnâd olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.” diyerek isnâdın dindeki yeriyle ilgili âlimlerden bazılarının sözlerine yer vermiştir:

Muhammed b. Sirîn (ö. 110/728): “Bu (hadîs) ilmi, dindir ve dininizi kimden aldığınıza iyice bakınız. İlk zamanlarda kimse hadîsin senedini sormuyordu. Ne zaman ki fitne oldu, “Hadîsi nakleden ricâlin isimlerini söyleyin.” demeye başladılar. Eğer Sünnet Ehli ise hadîsleri alınıyor, bid’at ehli ise hadîsleri alınmıyordu.” (el-Bennâ, 5).

(Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî) (ö. 157/774), Süleymân b. Mûsâ’dan şöyle bir söz nakleder: “Tâvûs’la buluştum ve ona: “Falan kişi, bana şunları şunları rivâyet etti” dedim. O da bana: “Eğer bunu nakleden arkadaşım falanca şahıs ise ondan alabilirsin.” dedi (el-Bennâ, 5).

(Süfyân) Sevrî (ö. 161/778), şöyle demiştir: “İsnâd, mü’minin silahıdır.” (el-Bennâ, 4).

(Abdullah) İbn Mübârek (ö. 181/797) “İsnâd, dindendir. İsnâd olmasaydı her isteyen istediğini söyleyebilirdi.” (el-Bennâ, 4).

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), “Bir gün (İbn Şihâb) ez-Zuhrî (ö. 124/742) bana bir hadîs okudu, ben de ona: “İsnâdı olmadan naklet!” dedim. O da: “-Sen dama merdiven olmadan mı çıkıyorsun?” diye cevap verdi. (el-Bennâ, 4).

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): “Âlî isnâdı araştırmak selefın bir âdeti olmuştur. Çünkü Abdullah’ın arkadaşları Ömer’den hadis öğrenmek ve dinlemek için Kûfe’den Medine’ye “**rihle**” denen yolculuklar (Köycü, 407-423) yapıyorlardı (el-Bennâ, 3).

Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö. 242/856), şöyle demiştir: “İsnâda yakınlık, aynı zamanda Allah’a yakınlıktır.” (el-Bennâ, 3).

3.3.Selef Âlimlerinin Sened Tenkitine Gösterdikleri Hassasiyeti Metin Tenkitine Vermedikleri İddialarına Cevap

Hasan el-Bennâ, bazı araştırmacıların: “Sened tenkidine gösterilen hassasiyetin aynı şekilde metin tenkidine de gösterilmesi gerekirken gösterilmediğini (Çalgan, 9-265), hadîslerin zayıflığı veya güçlülüğüne dair hükmün buradan çıkacak neticeye göre verilmesi gerektiğini ileri sürdüklerini (el-Bennâ, 22) zikretmiş bunlara şöyle cevap vermiştir:

Bazı hadîs metinlerindeki bilgiler günümüz bilimsel verilerine uymayabiliyor. Ricâl ahvâlini ve râvîlerin durumlarını öğrenme hususunda gayretlerin sarfedildiği o dönemlerde aynı şekilde hadîs metinlerinin günümüz bilimsel verilere uygun olup olmadığı konusunda da gayretler gösterilmeliydi. Böylece hadis hakkında verilecek hüküm tek bir kıstas üzerinden değil, iki kıstas üzerinden verilmiş olurdu.” (el-Bennâ, 22)

el-Bennâ, bu sözün söylenmesinde bazı haklı gerekçeler olabileceğine ve konunun birçok açıdan incelenebileceğine vurgu yapmış, aslında söz konusu bu iş, bilimsel tenkit araçlarını kullanma hususunda son derece üstün nitelikler kazanmış olan bu muhakkik ve münekkid neslin olması gerektiğine işaret etmiştir (el-Bennâ, 22).

el-Bennâ, bütün bu mülahazalara rağmen şu hususların da gözden kaçırmaması gerektiğine işaret etmiştir: “Allah, hepsinden razı olsun- hadîs metinlerini incelemeyi ihmal ettiklerine dair ithâm doğru değildir. Çoğu zaman söz konusu bakış açısıyla incelemeye itina gösteriyorlar, bazı rivâyetleri bu nedenle reddediyorlar, hadîs metninin şeriatın temel düsturlarına uymadığı hallerde senedinin zayıflığına, Rasûlullah’a (s.a.s.) nispetinin mümkün olmadığına ve râvîlerin kendi vehimleri olduğuna hükmediyorlardı. (el-Bennâ, 23). İbn Abbâs’ın, Ebû Hureyre’nin; “Cenâzeyi taşıyan, abdest alsın.” Ebû Dâvûd, Cenâiz, 39). rivâyetini reddetmesi hâdisesinde olduğu gibi (el-Bennâ, 25). el-Bennâ, İbn Abbâs’ın hadîsi red gerekçesini de şu şekilde ifade ettiğine işaret etmiştir: “Kuru ağaç taşımaktan dolayı abdest almamız gerekmez.” el-Bennâ, bu örnekte olduğu gibi sahâbe döneminde de metin tenkidi ve hadîsin derecesini istidlâlde bunu dikkate almanın varlığına vurgu yapmıştır (el-Bennâ, 23). et-Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu, Ebû Hureyre’den mevkûf olarak rivâyet edildiğini, Ehl-i İlim, meyyiti yıkayan kişinin gusletmesi konusunda ihtilâf etmiştir. Nebî’nin Ashâbı’ndan bazı Ehl-i İlim ve diğerleri meyyiti yıkayana gusûl gerektiğini söylerken bazıları da ona abdest gerektiğini söylemiştir. İmâm eş-Şâfiî’nin de ifade ettiği gibi Mâlik b. Enes’in, meyyit yıkayan kimseye guslün vâcib olmadığını, müstehâb olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel’in ise meyyiti yıkayan kimseye yıkamanın vâcib olduğunu murad etmediğini en azından söylendiği gibi abdest alması gerektiğini ifade etmiştir. İshâk b. Râhuye (ö. 238/853) ise abdestin gerekmediğini ifade etmiştir. Abdullah b. Mübârek’in (ö. 181/797): “Meyyit yıkayan kimseye, ne guslün ne de abdestin gerekmediğini” söylediği rivâyet edilmiştir. (et-Tirmizî, Cenâiz, 17). Hadîs, İbn Mâce (ö. 273/887) tarafından da rivâyet edilmiştir. (İbn Mâce, Cenâiz, 8). İmâm Ahmed (ö. 241/855): “Bu konuda sahîh bir rivâyet yoktur.” demiştir. (et-Tirmizî, Cenâiz, 17) İmâm Ahmed, bu hadîsin, el-Beyhakî’nin (ö. 458/1066), İbn Abbâs’tan rivâyet ettiği şu hadîsle mensûh (hükümünün kaldırıldığı) olduğunu ileri sürmüştür. İbn Abbâs, “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Ölünüzü yıkamaktan dolayı size yıkanmak gerekmez.” (İbn Hacer, 47-48).

2. Bilimsel verilerle ilgili kıstasın asra ve kişilere göre değişebilen itibari şeyler olduğuna dikkat çeken el-Bennâ, bugün bizlerin hurâfe olarak saydığı bir hadîsin geçmiş asırlarda o dönemin resmî bilimsel verilerine göre hakikat olarak kabul edildiğini ve bunun böyle olduğuna delil olabilecek birçok olgu var olduğuna vurgu yapmıştır (el-Bennâ, 23).

el-Bennâ, bugün bizlerin bilimsel hakikat olarak gördüğümüz olguların, bizden öncekilere zikredilmiş olsaydı, o kimseler sözü söyleyen kişiyi mecnûn olarak niteleyebilecek ve idamına hükmedebileceklerini ve zâten bunu da yapmış olduklarını da zikretmiştir (el-Bennâ, 25).

el-Bennâ, Bu durumun bilimsel gelişmenin tabiatından olduğunu selef âlimlerimize kaldıracabileceklerinin üzerinde bir yük yüklemeye çalıştığımızı ifade etmiştir (el-Bennâ, 24).

el-Bennâ, İsnâd tenkidi kıstasını ve râvîlerin durumlarını bilmeyi esas almak ve hadîsin derecesini belirlemede bunu nazarı itibara almanın daha sağlam ve hassas bir mizan olduğunu çünkü somut ve gerçekçi verilere dayandığını vurgulamıştır. el-Bennâ, hevesler ve farklı gayeler karışmadığı sürece yapılan düzgün tenkit hususunda herhangi bir ihtilâf çıkmayacağını, bu tip iddiaların işin içine ancak en temiz rûhlar, en sâfi kalpler ve en bereketli eller bu mizani ele aldıktan sonra girdiğine, hadîslerin gâfillerin tahrîfinden, hak yoldan sapmışların yorumlarından arınmış olduğuna işaret etmiştir. (el-Bennâ, 24).

el-Bennâ, işte bu örneklerde olduğu gibi hadîs âlimlerinin sıhhatine hükmettikleri hadîsler içerisinde bilimsel verilere ters düşen hadîslerin oldukça az hatta son derece nâdir olduğunu, sayıları belli ve hangileri olduğunun bilindiğine işaret etmiştir. el-Bennâ, bu hadîslerin sayısının onları geçip yüzlere ulaşmayacağını ifade etmiştir. Bunların çoğunda da hadîs ile bilimsel veri arasında görülen çelişkilerin yapılacak kolay ve makbûl yorumlarla uzlaştırılmasının mümkün olduğunu, geri kalan hadîslerin de mana ile rivâyet edildiğine hamledileceğini, muhtemel ki râvînin hadîsin rivâyetinde gerekli hassasiyeti göstermemiş olduğundan neş'et ettiğini zikretmiştir (el-Bennâ, 24).

Sonuç

el-Bennâ, öncelikle Hadîs Risâlesi adlı eserinde *Hadîs Tarihi*'ndeki tarihî sıraya da riâyet ederek hadîslerin isnâdlarının ne zorlukla teşekkül ettiğini ele almıştır.

Selef âlimleri olan muhaddislerin sadece senede baktıkları iddialarının asılsız olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda şerâtin temel prensiplerine ve bilimsel verilere ve akla aykırı olan hadîs metninin selef âlimleri olan muhaddisler tarafından kabul edilmediğine bazı örnekler vermiştir. Rasûlullah'ın (s.a.s.) hadîslerini en çok rivâyet eden ve Hz. Âişe'nin ifadesiyle: “Rasûlullah'ın (s.a.s.) sözlerini ve hallerini kendisinden daha iyi bilen” Ebû Hureyre olsa bile İbn Abbâs'ın, Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği “Cenâzeyi taşıyan, abdest alsın.” hadîsinde vehmi olduğundan dolayı hadîsin metnini eleştirildiği en güzel metin tenkiti örneklerinden sadece biri olduğunu vurgulamıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) Vedâ Hutbe'sinde belirttiği veçhile Kur'an-ı Kerîm'le birlikte bize bıraktığı ikinci emanetinin gelecek nesillere titizlikle intikâline özen gösteren: “Burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın. Nice dinleyenler vardır ki kendilerine tebliğ edileni tebliğ edenlerden daha iyi anlar.” emrine âmâde olan en

hayırlı nesil olan Sahâbe döneminden başlayarak Tâbiûn ve Tebeu't-Tabiûn dönemlerinden günümüze kadar her dönemde senedleri gözden geçirmenin yanında metinleri de gözden geçirirken farklı bazı metotları kullanmış olsalar da sened tenkidinin yanında metin tenkidine de yer vermişlerdir. Hadîs Usûlü ve İlel kitaplarında bunların pek çok örneği de vardır.

Kaynakça

- Çalgan, M. Ali. (2024). *Muhaddisler Muhtevâ Tenkidi Yaptı mı?*. 2. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları.
- Ebû Dâvûd, S. E, (1992). *es-Sunen*. 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- el-Bennâ, H. (2018). *Hadis Risâlesi*, (terc. Yahya Yaşar), İstanbul: Beyan Yayınları.
- İbn Hacer, A. (2005). *Bulûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, (şerh: Safiyyurrahmân el-Mubârekfûrî terc. Mehmet Alioğlu, Betül Bozali), İstanbul: Polen Yayınları.
- İbn Mâce, (1992). *es-Sunen*, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Köycü, E. Hadîs Metinlerinin Tedvîn ve Tasnîfinde Önemli Bir Yere Sahip Olan “er-Rıhle fî Talebi'l-Hadîs”in Rolü Üzerine Bir Değerlendirme, IntJCES, 2020(2): 407-423.
- et-Tirmizî, M. İ. (1992). *es-Sunen*, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İBN DÂVÛD EZ-ZÂHİRÎ HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Doç. Dr. Erdoğan KÖYÇÜ
ORCID: :0000-0003-4555-4552
ekoycu@bartin.edu.tr

Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, BARTIN, TÜRKİYE

Yüksek Lisans Öğrencisi
Dina OBAİD NORİ OBAİD
norudina843@gmail.com

Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, BARTIN, TÜRKİYE

İbn Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 297/910), Peygamberimiz (s.a.s.) tarafından Sahâbe-i Kirâm ve Tâbiîn neslinden sonra en hayırlı nesil olarak tavsif edilen Tebeu't-Tâbiîn nesli dönemi âlimlerin biridir. Zâhirî Mezhebinin ikinci imâmıdır. Bu mezhebin, zamanla taraftarı kalmamıştır. Onun hayatı ve eserleri üzerine bazı değerlendirmeler yapacağız.

İbn Dâvûd ez-Zâhirî olarak tanınmış olan Iraklı dilbilimci, edebiyatçı, şâir ve fakîh günümüze kadar ulaşan “aşk”a dair ilk Arapça eser olan *Kitâbu'z-Zehre*'nin müellifidir. *ez-Zehre* adlı eseri en kadîm eserlerden biri olarak kaynaklarda zikredilmektedir. Ayrıca bu esere, *Ulûmu'l-Zehre* ismi de verilmektedir. İbrahîm Samarrâî iki cilt halinde tahkîk yayınlamıştır.

İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin *Kitâbu'l-İnzâr*, *Kitâbu'l-İ'zâr*, *Kitâbu'l-Vusûl İlâ Ma'rifeti'l-Usûl*, *Kitâbu'l-icâz*, *Kitâbu Reddi alâ İbni Şerşîr*, *Kitâbu Reddi alâ İbni İsâ ed-Darîr*, *Muhtâru'l-Eş'arî*, *el-İntisâru Liebîhi mine'n-Nâşii'l-Mütekellim*, *İhtilâfu Mesâili's-Sahâbe*, *el-Ferâid* ve *el-Menâsik* adlı eserlerinden söz edilmektedir.

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada alan yazın taraması yöntemiyle elde edilen bulguların ışığında müellifin biyografisi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın amacı İbn Dâvûd ez-Zâhirî hakkında Türkçe literatürde sınırlı sayıda olan çalışmalara bir katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Hadîs, Irak, İbn Dâvûd ez-Zâhirî, ez-Zehre.

EVALUATIONS ON THE LIFE AND WORKS OF IBN DÂWÛD ez-ZÂHİRÎ

ABSTRACT

Ibn Dawud al-Zahiri (d. 297/910) is one of the scholars of the Taba'ut-Tabi'in generation which was described by our Prophet (p.b.u.h.) as the most blessed generation after the Companions and the Tabi'in. He is the second imam of the Zahiri School. This sect lost its adherents over time. We will make some evaluations on his life and works. In our report, we will make some evaluations on his life and works.

The Iraqi linguist, writer, poet and jurist known as Ibn Dawud al-Zahiri is the author of the first Arabic work on "love" that has survived to the present day, *Kitab al-Zehre*. His work called *al-Zahre* is mentioned in the sources as one of the most ancient works. This work is also called *Ulûm az-Zehre*. Ibrahim Samarrai published two volumes of the edition.

The works of Ibn Dawud al-Zahiri, namely *Kitab al-Inzar*, *Kitab al-I'zar*, *Kitab al-Vusul ila Marifeti al-Usul*, *Kitab al-Ijaz*, *Kitab al-Radd ala Ibn Sharshir*, *Kitab al-Radd ala Ibn Isa al-Darir*, *Muhtar al-Ash'ari*, *al-Intisar*, *Liebihi min an-Nashi'il-Mutakellim*, *Ihtilafu Masaili's-Sahabe*, *al-Feraid* and *al-Menasik* are mentioned.

In this qualitative study, information about the author's biography is given in the light of the findings obtained through the literature review method. The aim of the study is to contribute to the limited number of studies in the Turkish literature about Ibn Dawud al-Zahiri.

Keywords: Arap Literature, Hadith, Irak, İbn Davud az-Zahiri, az-Zehre.

İBN DÂVÛD ez-ZÂHİRÎ HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

1.1. Problem Durumu

Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd, babası Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî'nin (ö. 270/884) ölümünden sonra yirmili yaşlarında iken Zâhirî mezhebinin ikinci imâmı olarak onun yerine geçmiştir. Zamanının önde gelen en zeki fakîhi olarak bilinen edebiyatçı ve şâir de olan edîb ve şiir yönü güçlü olan İbn Dâvûd ez-Zâhirî'yi diğer fakîhlerden farklı kılan özelliği günümüze kadar eserleriyle ulaşan şiir üslûbundaki fetvâlarıdır. İbn Dâvûd ez-Zâhirî ile ilgili yapılmış bir çalışma vardır. O da makale düzeyinde kalmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde İbn Dâvûd ez-Zâhirî maddesi vardır.

Araştırmamızda İbn Dâvûd kimdir? Genç yaşına rağmen fıkıh alanında zekâsı ve bilgisiyyle tanınan İbn Dâvûd'un fikhî görüşleri nelerdir? Sorularına cevaplar aranacak ve bu bağlamda hayatı, eğitimi ve eserleri hakkında bazı tespitler yapılacaktır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, 42 yıllık kısa yaşamına çok sayıda eser sığdırmış olan Iraklı fıkıh âlimi İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin hayatı, eserleri ve fikhî görüşleri hakkında bilgi vermek suretiyle onu tanıtmaktır. İbn Dâvûd hakkındaki yapılan çalışma makale ve ansiklopedi maddesi düzeyinde olduğundan bu manada alana katkı sağlayacaktır.

1.3 Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmamızın kapsam ve sınırlarını belirlemek bakımından bu araştırma biyografik bir incelemedir. Araştırmanın konusunu teşkil eden İbn Dâvûd ez-Zâhirî hakkında sadece genel bilgiler verilecek olup bundan sonra yapılacak araştırmalar için de bir alt yapı oluşturmasını temenni ediyoruz.

Araştırmamızda literatür taraması yapılarak nitel araştırma yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kaynak taraması, metin okumaları, doküman incelemesi yapılmıştır. Öncelikle temel kaynaklardan İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin hayatı ile ilgili bilgi taraması yapılmıştır. Konu hakkında doğrudan veya dolaylı olarak alakası bulunan yazılı metinlere, kaynaklara da müracaat edilmiştir. Bu kaynaklardan müellifin eseri *ez-Zehre* ana kaynak olarak incelenmiştir. Elde edilen bulguların analizi yapılarak sonuç bölümü oluşturulmuştur.

1.4 Kaynak Değerlendirmesi

Araştırmaya ana kaynak olan müellifin günümüze ulaşan meşhur eseri *Kitâbu'z-Zehre* iki cilt olup tahkikini İbrâhîm Samarrâî yapmıştır ve 1985 yılında neşredilmiştir. Eserin mukaddimesinde müellife dair künye bilgileri (doğum yeri ve tarihi, ölüm tarihi vb.) ile eserin muhtevası hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre kitap, Arap edebiyatında sevgi ve aşk temalı en eski eserdir ve İbn Dâvûd, eserinde güzellik, sadâkât ve sevgiye dair kısa hikâyeleri, şiirleri ve hikmetli sözleri toplamıştır. Bunları edebî ve felsefî bir üslupla yazmıştır. Şiir ve

edebiyatta kendisinden sonra gelenlere kaynaklık etmiştir. Şiirler daha çok Emevî dönemine ait olan ve platonik aşkı anlatan uzrî gazellerinden özellikle özlem ve kara sevdâyı, ayrılığı, sevgide vefâyı ve sabrı konu edinen şiirlerden beyitlerden alıntılar yapmıştır. Hülâsa eserin “شِعْرِيَّةٌ مُخْتَارَاتٌ-Şiir Antolojisi” bölümünde müellifin sevgi ve aşk konusunda diğer şairlerden iktibas ettiği şiirler yer almaktadır. Bu şiirleri, yüz bâbta toplamıştır. Her bir bâb da kendi içinde benzer şiirlerden oluşmaktadır.

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. İbn Dâvûd ez-Zâhirî

Künyesindeki bilgilere göre tam ismi Muhammed b. Dâvûd b. Ali b. Halef Ebî Bekr el-İsfehânî el-Bağdâdî ez-Zâhirî'dir (Hâlûb, 2008:1). Zâhirî mezhebi imâmı Dâvûd ez-Zâhirî'nin (ö. 270/884) oğlu olup Bağdat'ta (255/869) doğdu. Ancak ailesinin künyesi İsfehân'a dayanmaktadır. Babasının vefatından sonra Zâhirî mezhebinin başına geçer ve mezhebin ikinci imâmı olur. Zâhirî mezhebinin kökenindeki “Zâhirî” kelimesi Arapça olup sözlükte “ortaya çıkmak, görünür olmak” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, ts: 9/199). Kelimenin sözlük anlamına uygun olarak Zâhirî mezhebi de Kur'ân lafızlarının görünür anlamlarına göre tefsîr edilmesini ve buna göre fikhî hükümlerin verilmesini savunmaktadır. Hatta bu manada sadece âyetler bu hükmeye tabi olmayıp hadîslerin de gizil anlamlar içermediği ve görünürdeki şekliyle anlaşılması gerektiği gibi görüşler bu mezhebin savunduğu görüşlerdir. Bir başka ifadeyle te'vile en uzak kesimdir (Apaydın, 2013: 44/93).

Daha çok İbn Dâvûd ez-Zâhirî olarak tanınmış olan el-İsfehânî, döneminin dilbilimcisi, en zeki fıkıh âlimi, edip ve şâiri olarak meşhurdur. 7 yaşında Kur'ân'ı hıfzeden el-İsfehânî, sahip olduğu üstün meziyetlerinden dolayı erken yaşlarında fetvâ verme kudretine de hâizdi. Ancak onun bu durumu ilmî çevrelerde zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Bir defasında bir adam sarhoşluğun sınırını ve ne zaman sarhoş olunduğunu sormak üzere İsfehânî'nin yanına gelir. el-İsfehânî, konuyla ilgili çok sayıda rivâyet ve kaynak zikreder ki adam şaşkınlığını gizleyemez (en-Necdî, 1985: 7-8).

Rivâyetlerden anlaşıldığı üzere İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin fetvâları edebî zevk ve şairâne üslûbu ile meşhur olmuştur. Örneğin; bir gün onun meclisine şair Rûmî olarak meşhur olan bir edîb gelir câriyeler hakkında ona şu beyitlerle soru sorar (el-Bağdâdî,1932: 5/257).

أفتنا في قوائل الأحداق

Bize öldürücü bakışlar hakkında fetvâ ver

أم مباح لها دم العشاق

Yoksa ona Aşığın kanı helal midir?

İbn Dâvûd ez-Zâhirî, aynı üslupta şâire şöyle cevap verir:

بسهم الفراق والاشتياق

يا ابن داود يا فقيه العراق

Ey İbn Dâvûd! ey Iraklı fakih!

هل عليهن في الجروح قصاص

Yaralarında hikâyeler mi var?

كيف يفتيكم قتيل صريع

Ayrılık ve özlem oklarıyla (vuruluş)

Yere düşmüş bir ölü size nasıl fetvâ versin?

2.2. Eğitimi

İbn Dâvûd, ilk dinî eğitimini babasından almış, yedi yaşında hâfız olmuştur. On yaşlarında iken şâir ve edîblerin meclislerine katılırdı. Dönemin tanınmış dil ve edebiyat âlimlerinden Sa‘leb’in etkisi altında kalmıştır. Gençlik döneminde ise Niftaveyh, şâir İbnu’r-Rûmî ve Buhturî gibi edebiyatçıların dost meclislerinde bulunmuştur. Bu meclislerden etkilenen aynı zamanda edebiyat eğitimi alan İbn Dâvûd, yirmili yaşlarında Arap edebiyatında önemli bir yeri olan *Kitâbu’z-Zehre* adlı eserini yazmıştır. İbn Dâvûd, babasının vefatından sonra Zâhirî ekolünün yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ve bu yolda dönemin âlimleriyle özellikle Şâfîî âlimi Ebû’l-Abbâs İbn Sureyc ile arasında geçen fikhî konulara dair olan ilmî tartışmaları meşhurdur. Rivâyetlerde fikh öğrenimine İmâm Şâfîî’nin (ö. 204/820) öğrencilerinden ders alarak başladığına işaret edilmektedir. Babasından miras kalan Zâhirî mezhebi İbn Dâvûd’un fikhî alandaki görüşlerini belirleyen ekoldür. Keza bu ekolün tesirinde kalarak kıyâsı ve Kur’ân-ı Kerîm’de mecâz bulunduğu fikrini reddetmiştir (Köse, 1999: 410).

Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd el-İsfehânî’nin hadîs rivâyetlerinde ders halkasına 400 kişinin katıldığı ifade edilmiştir (Goldziher, 1982:93).

2.3. Eserleri

Telif ettiği eserlerinden en çok “*Kitâbu’z-Zehre-Çiçeğin Kitabı*” ile tanınmıştır. Aşk konusunda bize ulaşan ilk Arapça eserdir (h. 297). Eserde 100 bâb vardır ve bu ellışer bâbdan iki bölüm şeklindedir. Yazarın kendi şiirleri kadar geçmişten ve kendi döneminden 250 şiire yer verdiği rivâyet olunur. Şiirlerin yanı sıra eserde ilkçağ Yunan filozoflarının aşka ve sevgiye dair söylediği hikmetli sözler, aşk ve sevginin esasları, aşkın çeşitleri ve yazarın aşka dair görüşleri yer almaktadır. (<https://www.alwaraq.net> كتاب الزهرة ؛ لأبي بكر الصبهاني 28.01.2009. Erişim tarihi: 7.11.2024)

İbn Dâvûd ez-Zâhirî’nin tespit edebildiğimiz diğer eserleri:

1. *Kitâbu’l-İnzâr*
2. *Kitâbu’l-İ‘zâr*
3. *Kitâbu’l-Vusûl ilâ Ma’rifeti’l-Usûl*
4. *Kitâbu’l-İcâz*
5. *Kitâbu Reddi alâ İbni Şerşîr*
6. *Kitâbu Reddi alâ İbni İsâ ed-Darîr*
7. *Muhtâru’l-Eş’arî*
8. *el-İntisâru Liebihi mine’n-Nâşii’l-Mutekellim*
9. *İhtilâfu Mesâili’s-Sahâbe*

10. *el-Ferâid*

11. *el-Menâsik* (en-Necdî, 1985: 14).

2.4. Vefatı

İbn Dâvûd ez-Zâhirî, Bağdat'ta vefat etmiştir. Vefat ettiği yer konusunda görüş birliği olan İbn Dâvûd'un ölüm tarihi ile ilgili rivâyetler çeşitlidir. Bu rivâyetlerden Mes'ûdî, h. 292, Zâhirî mezhebinden el-Cevzî, h. 296, el-Hatîb ve el-Kuftî ise h. 297 yılının Ramazan ayının Pazartesi gününe tevâfuk eden günde vefat ettiğini zikretmişlerdir. Ancak tüm rivâyetler, İbn Dâvûd'un 42 yaşında öldüğü konusunda birleşmektedir (el-Bağdâdî, 1932: 5/262).

SONUÇ

Dinî ilimlerde temâyüz etmekle birlikte şiir ve edebiyat alanında daha başarılı olan İbn Dâvûd ez-Zâhirî, özellikle *Kitâbu'z-Zehre* adlı eseriyle aşk ve sevgi konusunda ilk Arapça eser telif etmesi yönüyle edebiyat literatürüne önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynaklarda İbn Dâvûd'un erken yaşlardan itibaren zekâsı ve hâfızasının gücünden kaynaklanan bir yeteneğe sahip olduğu ve kendisine sorulan fikhî sorulara çok sayıda kaynaktan delil göstermesiyle meşhurdur. Zâhirî mezhebinin kurucusu babası Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî'nin (ö. 270/884) vefatının ardından ikinci imâm olarak mezhebin başına geçmiştir. Zâhirî ekolünün yaygınlaşmasına gayret göstermiştir.

İbn Dâvûd ez-Zâhirî, özellikle Fıkıh alanında şiir üslûbundaki fetvâları ve *Kitâbu'z-Zehre* adlı eseriyle hem asrında hem sonraki asırlarda adından söz ettirmiştir.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Y. (2013). “Zâhiriyye”, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 44/93-100.

el-Bağdâdî, A. (1932). *Târihu Bağdad*. Kahire.

Hâlûb, E. Y. (2008). “el-Ârâu'l-Fikhiyyeti liEbî Bekr Muhammed b. Dâvûd ez-Zâhirî”, Mecelletu Diyala, Irak Bakuba Diyala Eğitim Fakültesi Yayınları, sayı: 30.

İbn Manzûr, (ts.) *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır.

Itr, N. (1994). “Dâvûd ez-Zâhirî”, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 9/49-50.

Köse, S. (1999). “İbn Dâvûd ez-Zâhirî”, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 19/410-411.

en-Necdî, A. (1985). *ez-Zehre*. (2.Baskı), Ürdün: Mektebetu'l-Menâr.

Goldziher, I. (1982). *Zâhirîler* (çev. Cihad Tunç), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

<https://www.alwaraq.net> كتاب الزهرة ؛ لأبي بكر الصبهاني

ESKİ UYGURCA İYİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS HİKÂYESİNİN TOPLUM DİLBİLİMSEL AÇIDAN GÖRÜNÜMÜ

Öğr. Gör. Dr. Yazgı Tuğçe KURT ÖTELEŞ

0000-0003-4122-9189

tugcekurt211@gmail.com; yazgitugceoteles@kho.msu.edu.tr

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara / Türkiye

Özet

Toplum dilbilim, dil ve toplum arasındaki ilişkileri toplumsal yapı içerisinde çeşitli dilsel değişkenler açısından inceleyen dilbilimin alt dallarından biridir. Dil ile sosyal olay ve olgular arasındaki ilişkileri ele alan toplum dilbilim; sosyoloji, budun bilim, antropoloji gibi insanı ele alan bazı bilim dalları ile de sıkı bir ilişki içerisinde dir.

Toplumları etkileyen, onların yaşayış biçimlerini ve dünyaya bakış açılarını belirleyen olgulardan biri de dindir. Özellikle yeni bir dini / inanışı benimseyen toplumlarda dinin esasları, yapılması gereken yükümlülükleri genellikle edebî metinlerden hareketle o toplumda yaşayan insanlara verilmeye çalışılmıştır. Öyle ki bu etkinin izleri Budizm inancı çerçevesinde oluşturulan Eski Uygurca İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesinde de hem muhteva hem de ifade biçimi açısından kendisini hissettirmektedir. Bu çalışmada, dil malzemeleri toplum dilbilimsel metot ile ele alınarak Kahraman ve Dilsel Boyut, Tinsel Özellik ve Dil ile Kimlik ve Dil gibi çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Böylece canlı bir tahkiye üslubuyla oluşturulan hikâyenin semantik örgüsünden hareketle dil değişkelerinin durumu hem dil boyutunda hem de toplumsal boyutta incelenecek ve bu dil değişkelerinin hikâyede ne derece etkili olup olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Toplum Dilbilim, Eski Uygur Türkçesi, İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi, Dil Değişkeleri.

A SOCIOLOGICAL APPEARANCE OF THE OLD UYGHUR STORY OF THE GOOD AND BAD HEARTED PRINCE

Abstract

Sociolinguistics is one of the sub-branches of linguistics that examines the relationships between language and society in terms of various linguistic variables within the social structure. Sociolinguistics, which examines the relationships between language and social events and facts, is also closely related to some branches of science that examine humans, such as sociology, ethnology, and anthropology.

One of the phenomena that affects societies and determines their lifestyles and perspectives on the world is religion. Especially in societies that adopt a new religion/belief, the principles of religion and the obligations that must be fulfilled have been tried to be given to the people living in that society, usually based on literary texts. In fact, the traces of this influence can be felt in the Old Uyghur Good and Bad Prince Story, created within the framework of Buddhist belief, both in terms of content and form of expression. In this study, language materials are handled with the sociolinguistic method and are discussed under various headings such as Hero and Linguistic Dimension, Spiritual Feature and Language, and Identity and Language. Thus, based on the semantic structure of the story created with a lively narrative style, the status of language variations will be examined both in terms of language and social dimensions, and an attempt will be made to show to what extent these language variations are effective in the story.

Keywords: Sociolinguistics, Old Uyghur Turkish, The Story of the Good and Bad Prince, Language Variants.

Giriş:

Toplum dilbilim, dilin yapısını ve insanlar arasındaki iletişimde dilin işlevini daha iyi anlayabilmek için dil ve toplum arasındaki ilişkiyi ele almaktadır (Nazlı, 2016, s. 39). Toplum dilbilim terimi ilk kez 1939'da antropolog Thomas Callan Hodson (1871-1953) tarafından kullanılmıştır. (Kerimoğlu, 2021, s. 224). Toplum dilbilim “sosyal yapının, kültürün, dilin, karşılıklı bağıntılarını ve kesişme noktalarını araştırmaktadır” (Öztürk Dağabakan, 2019, s. 15). Ne dil toplumdan, ne de toplum dilden ayrı düşünülemez. Dil ile toplum arasında karşılıklı ve sıkı bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Hiçbir toplum kendisini oluşturan bireyler arasında bir iletişim olmadan varlığını devam ettiremez. Tıpkı dil de toplum gibi iletişim süreci dışında kendisini oluşturamaz (Eziler Kıran ve Kıran, 2018, s. 364).

Toplum dilbilimciler bazen bir dilsel topluluğa ait telaffuz farklılıklarından ya da dilbilgisel bir yapının kullanımından kaynaklanan farklılıklardan yola çıkarak o topluluktaki kişilerin eğitim durumları, ekonomik şartları, politik tutumları ya da inanç sistemleri hakkında değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Bazen de toplum dilbilimciler, sosyal kimlik ve dil tercihleri arasındaki bağı incelenmekte ve bazı dil varyetelerinin neden daha etkili ve baskın olduğunu, diğer varyetelerin ise neden daha çekinik olduğunu araştırmalarına konu edinmektedirler (Nazlı, 2016, s. 42). Ayrı ayrı dil kullanım biçimlerinin ortaya çıkmasında bireyin yaşadığı coğrafi bölge, mensubu olduğu toplumsal kesim, eğitim durumu, meslek, cinsiyet, yaş gibi toplumsal değişkenler etkili olmuştur (Toklu, 2018, s. 191; Kerimoğlu, 2021, s. 224).

Dilbilimciler, toplum dilbilim için Bernstein'in eksiklik kuramı ve Labov'un ayrılık kuramı olmak üzere iki farklı kuram kullanmaktadır. Eksiklik kuramında, Bernstein, 1950'lerde işçi ailelerin çocuklarının büyük bir kısmının okulda düşük başarı sergilemelerini araştırır. Bernstein, işçi / alt toplumsal katman çocuklarının diğer çocuklara göre daha az yetenekli olmamalarına karşın başarı oranlarının daha düşük olmasını gençlerin toplumsallaşma süreçlerinin farklılığından ve dil kullanımlarının orta katman çocuklarına oranla daha eksik yetersiz olduğundan kaynaklandığını görür. Bunun sonucunda aynı dilsel toplulukta ayrı ayrı dil kullanımları bulunmasından dolayı alt ve orta katman üyeleri için dar ve geniş kod olarak adlandırılan iki ayrı dil kullanım biçimi belirler (Toklu, 2018, s. 202). Bu kuramda dar kodun geniş koda oranla bazı eksikliklerinin bulunmasından dolayı eksiklik kuramı adı verilmiştir.

Amerikalı dilbilimci William Labov, Bernstein'in eksiklik kuramını eleştirerek bu duruma karşı ayrılık kuramını ortaya koymuştur. Labov, orta sınıfın dil kullanım şeklinin dilbilimsel ölçüt olarak değerlendirilmesini eleştirmiştir. Bernstein'in, alt tabakada bulunan kişilerin çocuklarında gördüğü durumu bir eksiklik değil de ayrılık olarak görmüştür. Labov, eksiklik kuramına eleştirisini kendi yaptığı araştırmaların sonuçlarından hareketle anlatım yetisi, sözcük zenginliği, dilbilgisellik ve ölçünlü olmayan İngilizceyi konuşanların mantığı

noktalarından hareketle *The Logik of Nonstandart English* adlı çalışmasında gerçekleştirmiştir. Bu kurama göre ayrı tabakaların dil yeteneği bakımından birbirine üstünlüğü ya da eksikliği bulunmamaktadır. Farklılık, grupların sahip olduğu dil davranışı ve kullanımından kaynaklanmaktadır (Öztürk Dağabakan, 2019, s. 50-51).

Yazınsal yapıtlar, bir toplumun kültürel birikimidir ve o toplumla ilgili bir çok özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Bu bakımdan yazınsal yapıtlar toplum dilbilimin konusunu oluşturabilmektedir (Günay, 1995, s. 9). Herhangi bir yazınsal yapıtın, meydana geldiği toplumun hayatına, yaşayışına, geleneklerine ve diğer özelliklerine ait değerleri taşıması mümkündür.

Türklerin Budizm’le ne zaman tanıştığı hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Budizm’in, Uygur bölgesine iki yol ile girdiği bilinmektedir. Bunlardan biri güneyde Hotan, Çerçen ve Miran’dan Tunhuang’a uzanan kervan yolu istikameti, diğeri ise kuzeyde Tumşuk ve Kuçar şehirlerinden Turfan’a geçen yol istikametidir. 6. yüzyıldan itibaren Türklerde Budizm en parlak dönemini yaşamıştır. Çin kaynaklarında, Mukan Kağan’ın (553-572) Budizm’i kabul ettiği ve Taspara Kağan’ın (572-581) isteği üzerine bir tapınak yaptırdığı ve Nirvana Sutra’nın Türkçeye çevrildiği bildirilmiştir. 10. yüzyıla gelindiğinde Türkler İslam dinini kabul etmiş olsa da 17. yüzyıla kadar Budizm ve İslamiyet bir arada yaşamış ve en nihayetinde İslam dini galip gelmiştir (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 91-92)

Budizm inancı çerçevesinde oluşturulan Eski Uygurca İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesinde, İyi prens, halkını korumak ve onları sonsuz huzura kavuşturabilmek için çintâmani adlı mücevheri bulmak amacıyla uzun bir yolculuğa çıkar. İyi prens bu yolculuğa çıktıktan sonra hayatın ıstırapla dolu, çileli bir yol olduğunu görür. Dinsel bağlamda da bakıldığında aslında bu Budizm’e ve Buddha’nın temel öğretilerine uygun bir durumdur. Çünkü Buddha sarayda geçen neşeli günlerinin onu refaha kavuşturmayacağı farkındadır. Buddha için Nirvana’ya ulaşmanın yolu, insanın kötü huylardan arınmasının ve bunun yanında da arzu ve ihtiraslarından uzakta kalmasından geçtiğinin farkındadır. Bu dinin temelini oluşturan Dört Asil Gerçek ile Sekiz Doğru Yol sayesinde Budizm, insanları arzu ve ihtiraslarından uzaklaştırarak toplumda refahı sağlamaktadır (Bilal, 2018, s. 63-77). Dört Asil Gerçek: 1. İstırap 2. İstırapın sebebi, toplanması, üretimi 3. İstırapın sönmesi 4. İstırapın sönmesine giden yol (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 88).

Budizm’in temel prensiplerini belirleyen Sekiz Doğru Yol ise şu şekildedir:

“1. *Doğru görüş: Dünyayı olduğu gibi, her şeyin değişken olduğunu, kalıcı olmadığını, her şeyin bir ıstırap olduğunu anlamak demektir.*

2. *Doğru düşünce*

3. *Doğru söz, doğru konuşma*

4. *Doğru iş, amel: Buda kanununa göre davranmak.*

5. *Doğru yaşama ya da doğru hayat tarzı: Doğru yaşam biçimi yaşamını sağlamakta doğruluktan ayrılmamak, kendine yetecek olandan çoğunu elde etmeye çalışmamaktır.*
6. *Doğru gayret: Her şeyin tam bir özenle, eksiksiz yapılmasıdır. İnsanlar zihnini bencil düşüncelerden arıtmak için sürekli bir uğraş içinde olmalıdır. Çünkü zihnî bencil ve bunun gibi kötü düşüncelerden arındırılması, ayıklanması sevgi ve acıma gibi yüce duyguların yüzeye çıkmasına olanak sağlar.*
7. *Doğru hafıza: Bu doğru bilinci kasteder.*
8. *Doğru konsantrasyon: Bu da her zaman uyanık olmak demektir (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 89)."*

Bu çalışmada, *Eski Uygurca İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesi* toplum dilbilimsel metot ile ele alınmıştır. Hikâyenin semantik örgüsünden hareketle elde edilen dil malzemeleri toplum dilbilimsel yaklaşımla Kahraman ve Dilsel Boyut, Tinsel Özellik ve Dil ile Kimlik ve Dil başlıkları altında ele alınmıştır.

1. Kahraman ve Dilsel Boyut

Dil, insanlar arasında iş birliğini sağlamasının yanı sıra toplumsal yaşamın ön koşuludur. Toplumdaki bilgi, beceri, değerleri ve toplumsal ilişkileri yansıtmalarının yanı sıra kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak da ideolojik bir kurumdur. Her dil taşıdığı kültürün ya da meydana geldiği toplumun ideolojisini taşımaktadır (Sencer, 1982, s. 120). İnsanların geçirmiş olduğu bütün değişimler, gelişmeler öncelikle tek tek insanlara etki ettikten sonra ulusları etkilerler (Akarsu, 1998, s. 47). Ne dil kültürden, ne de kültür dilden ayrı düşünülemez. Her dilde, o dili konuşan ulusun karakterini, kültürünü, düşüncesini bulmak mümkündür (Akarsu, 1998, s. 81).

Bir toplumun, gelenekleri, dünyaya bakış açısı, inançları, bilime ve sanata bakışı o toplumun sadece yaşayışına değil diline de yansır (Aksan, 2015, s. 10-13). Dil, insanların hayata bakışına, dünya görüşüne yön verdiği gibi toplumun çeşitli kurum ve işlevleriyle eşzamanlı ilişkiler kurması bakımından toplumun bir ürünüdür de. Bu bakımdan dil ve toplum arasında güçlü ve etkin bir ilişki de vardır. (Çolak, 2020, s. 12-14).

Toplum ve dil homojen kurumlar değildir. Dil farklılıklarını yaratan etkenlerin en belirgin olanları *zaman*, *coğrafya* ve *toplumsal yapıdır*. Dil; etnik özellikler, eğitim, aile, cinsiyet, yaş, birey vb. etkenlere bağlı olarak da değişir (Eker, 2007, s. 127). Etniklik, genel anlamda bir sosyal grubun, dil, din, soy, kültür ve yaşama biçimindeki farklılıklarından oluşan kolektif kimliğidir (Yüksel, 2011, s. 2).

Budizm ve Budizm'in ahlak yasaları hikâyede İyi Prens'in liderlik vasfından hareketle verilmeye çalışılmıştır. Çintāmani cevherini aramaya çıkan İyi Prens'in çabalaması ve bunu yaparken de herhangi bir etnik gruba ayırmadan ya da cinsiyetçi bir tutum sergilemeden bunu bütün insanlık adına daha genelde canlılara yararlı olabilmek için yapması dikkat çekicidir. İyi Prens, içerisinde bulunduğu toplumun durumunu iyi bir şekilde analiz etmiş, bunun doğal bir sonucu olarak da yol gösterici bir kimliksel davranış sergilemiştir.

Din olgusunun, her toplumda insanları etki altına aldığı da unutulmamalıdır. Dinlerde ve mitolojilerde yolculuk yapan seçilmiş kahramanların yolları tehlikelerle doludur. Seçilmiş kahramanın bilgiye, cesarete ve yeteneğe sahip olması beklenir. Bu özelliklerle birlikte aslında kahramandan başkasına hayat verebilmek için kendinden vazgeçme, insanlık için çalışma erdemine sahip olması beklenir. Hayatını feda edip kendinden vazgeçen kahramanın çok büyük bir amacı olması gerekir. Bu hikâyede de İyi Prens'in yolculuğunun sebebi insanları ızdıraplarından kurtarıp onları sonsuz özgürlüğe kavuşturmayı sağlamaktır. Aslında İyi Prens'i yolculuğa çıkararak neden, canlıların farkındalıktan yoksun olmalarıdır (Tokyürek, 2021, s. 178-180). İyi Prens, gezinti yapmak için sarayının dışına çıktığında, dış dünyanın gerçekliğinin farkına varır ve üzülür. Çünkü dış dünyada kuşların pek çok canlıyı gagalayıp öldürdüğünü, avcılarının sayısız canlıyı bulup onların ölümüne neden olduğunu, çok sayıda insanın da koyun, domuz ve diğer yaratıkları öldürdüklerini, onların derilerini yüzüp etlerini satarak geçimlerini sağladıklarını görür. Ülkenin çırık dönderip, yün eğiren ve kumaş dokuyan zanaatkarlarının da çeşitli sıkıntılar çektiğini görür. Ülkede bu ızdırap dolu durumu fark eden İyi Prens, insanların bu durum karşısında farkındalıktan yoksun olduğu gerçeğini anlar. Bu durumdan sonra bir kahramana yakışır şekilde çare aramaya başlar.

Dil, konuşucularına herhangi bir dilsel mesajı, mesajın iletileceği kişinin ve mesajı iletecek kişinin kim olduğu, yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, eğitim düzeyi ve mesajın iletileceği yer gibi etmenleri göz önünde bulundurarak içinde bulunulan toplumsal bağlamdan hareketle iletmesini sağlar (Nazlı, 2016, s. 40). Bireyler de içinde yaşadıkları toplumda buldukları sosyal pozisyonda değişikliklere gidebilirler (Somuncu, 2023, s. 114). Bu bağlamda hikâyenin devamına baktığımızda İyi Prens bireysellikten uzaklaşıp hem halktan olmuş, hem de sosyal statüsü itibarıyla halkı aydınlatıp bu ızdıraptan kurtarmaya çalışan bir lider konumuna geçmiştir. Bu bakımdan aslında bireysellikten toplumsallığa geçiş durumu da söz konusudur. Prens'in sosyal statüsü itibarıyla bu durum bilinçli bir şekilde yapılmıştır.

taşgaru ilinçükä atlanturdu erti balık taştın tarıgçılarag körür erti kurug yerig suvayu öl yerig tarıyu kuş kuzgun sukar yulıyur sansız tümän özlüg ölürür tarıg tarıyu emeri tınlıglarig kuşçı keyikçi balıkçı avçı torçı tuzakçı bulup ayıg kılınç kılur tınlıglarag ölürür ämäri tınlıglar çıkarı äñirär yunñ äñirär kentir äñirär böz batatu kars tokıyur takı yemä adruk uzlar kântü kântü uz işin işläyür adruk adruk ämgäk ämgä ämgänür takı yemä kördi ämäri tınlıglar yunt ud çokar koy lagzın ulatı tınlıglarig ölürür tärisin soy(=r?)ar kan ögüz akıtar ätin kanın satar anın öz egidür yemä bodısavat tegin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg(=lar?) kılınışın körüp ärtünjü buşuşlug kadgulg bolup ıglayu balıkka kirdi (PKP I-IV).

İnsanın dünyayı algılama, yorumlama, yargılama ve yaşam şekline dönüştürmesi toplumsal bir zemin içerisinde gerçekleşir. İnsanoğlu her ne kadar kendisine ait özgün bir düşünüş biçimi oluşturmaya çalışsa da bu

sistemin temeli toplumsal gerçeklikten ayrı düşünülemez (Çolak, 2020, s. 12). Hikâye boyunca da bu durum kendisini hissettirmektedir.

2. Tinsel Özellik ve Dil

Dil, kendi doğal dizgesinin yanı sıra bireysel, toplumsal ve kültürel bir kurumdur; yaşamın her alanıyla yakından ilişkilidir. Bireyler mesaj vermek, verilen mesajları almak zorundadır. Bu nedenle dil; bireyler ve kurumlar arasındaki çok yönlü ilişkilerde, en önemli iletişim ve bildirişim aracıdır. Dil toplumu, toplum dili biçimlendirir (Eker, 2007, s. 127).

Kollektif yönü çok kuvvetli olan din, toplumlar üzerinde etkili olan bir sosyal olgudur. Bu bakımdan dinle toplumu birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Din ve toplum arasında karşılıklı ilişkiler söz konusudur. Din; toplumu, toplumun kültürünü, toplumsal kurumları, toplumsal norm ve değerleri etkilediği gibi onlar da dini etkilemektedir (Okumuş, 2020, s. 97-104). Türkçe Sözlük'te tinsel "fel. Maddeyle ilgisi olmayan, manevi olan, spiritüel; manevi, özdeksel karşıtı" şeklinde tanımlanmaktadır (TS, 2011, s. 2357). Tinsellik bireyin varoluşunun ya da benliğinin ötesinde yer alan derinde olan anlamı ortaya çıkarma çabasıdır (Karaağaç ve Altıncı, 2019, s. 264). Tinsellik, "Ball tarafından ebedî olanla, güç, statü veya maddi kaygı olmadan kurulan bağlantı; Goldberg tarafından evrensel olan doğru için yapılan arayış; Seidlitz tarafından kişinin; algılama, duygu, düşünce ve zorlukları aşma yeteneği şeklinde tanımlanan kavram, meditasyon, yoga gibi uygulamalarla ulaşılması istenen keşfi ve bunun sonucunda gerçekleşecek olan gelişmeyi geliştirerek aslında bir bakıma da manevi fayda sağlamaktadır" şeklinde tanımlanmaktadır (Karakaya, 2017, s. 334). Tinsellik ulvi bir güce inanma, daha ahlaki davranma, daha evrensel ve de içsel olarak kabul edilen değer, ideal ve erdemlerle ilişkilidir. Dindarlık ise tinselliğe göre daha belirli inanış ve uygulamaları kapsar, belirli bir dine özgüdür (Karakaya, 2017, s. 335). Fakat bütün bunlara rağmen tinsellik ve dindarlık kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaz. Uluslarla birlikte gelişen dil, onların tinsel özelliklerinden meydana gelirler. Dilde gelişme yavaş yavaş fakat belirli bir yasaya göre meydana gelir. Dil üzerine insan ruhunun sürekli çalışmalarının belli ve sürekli etkisi vardır (Akarsu, 1998, s. 45-53).

Hikâyede toplumsal hayatı etkileyen din olgusu ve tinsellik verilmeye çalışıldığından bilgilendirici bir dil işlevi tercih edilmiştir. Budizm'e dair öğretiler bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak metaforlar aracılığıyla sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan ideolojik bir dil kullanımı da görülmektedir.

Hikâyede, iyi ve kötü kavramları Budizm inancı çerçevesinde oluşturulmuştur. Eserde, İyi Prens'in bütün insanlığı huzura kavuşturacak olan çintāmani'yi bulmak için çıkacağı yolculukta ona rehber / kılavuz konumunda olan yaşlı ihtiyara ulvi vasfının da verilmeye çalışması dikkat çekmektedir. İhtiyar bilge arketipi özelliklerini taşıyan yaşlı rehber / kılavuz, iyi prensin bu yolculukta karşılaşacağı zorlukları bilir, bu bakımdan

onu uyararak yol gösterir. Rehber konumunda olan yaşlı adamın yardımseverliğinin yanında ulvi de olması onun tanrı ile bağ kurma düşüncesini akla getirir. Rehber konumunda olan yaşlı adamın gözlerinin kör olması tanrıyla bağ kurduğunu ve dış dünyaya karşı kendisini kapattığını göstermesi bakımından önemlidir (Jung, 2009, s. 87-98 akt. Tokyürek, 2021, s. 189).

ol ödün baranas uluşta bir ädgü alp yerçi suvçı bar erti kaç kata taluyka kirip beşär yüz ärin barıp esän tükäl kälmiş erti inçip säkiz on yaşayur karı erti yenä ekki közi körmöz erti ol beş yüz är kamugun ol körmöz yerçikä ötüntilär ol üdün tegin özi barıp kolın yetip içgärü kañı kan tapa kigürdi kañı kan inçä tep yarlıgkadı birkiyä amrak oglumın siziñä tutuzur men esän tükäl kälürünj tep yarlıgkadı (PKP XXIII - XXV)

İyi Prens, tüm zorlukları ve tehlikeleri geçip kente ulaşıp ejderler hanının sarayının önüne geldiğinde mücevherli bir ip eğiren iki kızla karşılaşır. İyi Prens kentin Doğu kapısına ulaştığında içeri girdiğinde ise beyaz gümüştan ip eğiren dört kızla karşılaşır. Prens, biraz daha ilerleyip daha da içeri girince sarayın kapısında sarı altından ip eğiren kızlarla karşılaşır. Prens onlara kim olduğunu sorunca kızlar ona saray kapısının bekçileri olduğunu söyler. Prens, onlardan Ejderhalar hanının karşısına çıkma isteğinde bulunur. Ejderhalar hanı tüm engelleri aşip huzuruna ulaşan kişinin büyük, güçlü ve kutsal ruhlu bodhisattva olduğunu anlar, bu ricayı reddetmez. Onu içeri alır ve tahtına oturtur. Prens, ejderhalar hanına öğretiyi ve sadaka vermenin önemini öğretir. Budist düşünce sistemi içerisinde cömertlik erdemi doğrultusunda gerçekleştirilen sadaka erdemi temelde kişinin bireysel kurtuluşunu hedef alan sadaka uygulaması ile göksel dünyada yeniden doğmak ve cömertlik uygulaması ile koşulsuz bir sevgi ortaya çıkararak dünya nimetlerinden, mal ve mülkten uzaklaşma sağlamaktır (Buswell ve Lopez, 2014, s. 549 akt. İsi, 2021, s. 145). Bu bakımdan Budizm'in öğretilerinden olan sadaka verme eylemine dikkat çekilmiştir.

tägdı kapagda ekki arıg kızlar turur elgi ärdinilig yıp äñirär elginde ötrü tegin kim sizlär tep ayıttı ol kızlar kapagçı biz tep tedi ötrü tegin balık içiña kirdi öñtün kapagka tägdı ötrü tört körkle kırkın yürünj kümüş yıp äñirär bu kapag közädü tururlar tegin ayıtsar kapagçı kırkın biz tediler ötrü takı içgärü kirdi ordu kapagka tägdı ol kapagda säkiz körklä tañ arıg kızlar sarıg altun yıp äñirärlär tegin körkklärin tañlap sizlär löläär kanı kunçuyı mı sizlär ayıtsar biz ordu kapag közätçi biz tep tediler ötrü tegin içgärü inçä ötüg berdi bu çimbudıvıp yer suvdaki baranas uluştaki kan oğlu ädgü ögli tegin kälip kapagda turur içgärü közüngäli tep ol ödün ol kapagçı kırkınlar içgärü kirip ötüntilär lö kanı inçe tep sakınç sakıntı ulug küçlüg kutlug bodısavatlar ermäsär bu yerkä näñ tägmägäy erti ol bodısavat erinç kirzkün tep yarlıgkadı ol ödün tegin içgärü kirdi lö kanı utru önti elgin tuta kigürüp ärdinilig orunluk üzä olgurtı lö kanıña tatıglıg sogançıg nom nomladı ulug ögrünçülüg köñlin poşu bermäk asgı nomladı ol lö kanı ärtinü sevinti süzülti inçä tep tedi nä kärgäk boltı kim ança ämgänip bu yerkä kältiniz bodısavat tegin inçä tep ötünti bu yertinçüdä kamag tınlıglar üçün burxan kutın tiläyü yok çıgay

irinç yarlıg tınlıglarka asag tusu kılğalı çintämäni ärdini kolu poşıka kältim tep ötünti lau lö kanı inçä tep yarlıgkadı yaragay öñrä yemä bodısavatlar munçulayu ärdini poşıka kälmişi bar erti alkuka berip ıdtımız sizinä yemä bergäy biz yetti kün munta eniñ biziñä nom nomlañ tapınalım udunalım biziñä asag tusu kılıñ yettinç kün ärdini alıp berin (beräyin?) tep tedi (PKP XLI – L)

Hikâyede üç kız ve üç farklı ip eğirme de dikkat çekmektedir. Bu üç kız Budizm'deki üç dünyayı ifade etmektedir. Budizm'e göre, canlılar doğum ile ölüm arasında her anı ıstırapla dolu bir yaşam döngüsünde, samsaradır. Samsara:

“Budizm'e göre, canlıların yaşamı doğum ve ölüm arasında durmaksızın dönüp dolaşan, her dakikası ıstırapla dolu bir yaşam döngüsünden ibarettir. Acılarla dolu doğum ve ölüm yeri samsaradır. Ancak, burada samsarayı somut bir yer olarak görmek gerekir. Samsara metaforlu kullanım olarak Budhizm'de canlı varlıkların yaşam biçimini ifade eder. Canlıların bu ıstıraplardan kurtulabilmeleri için nirvana'ya ulaşmaları gerekir. Nirvana'da ne doğum, ne de ölüm vardır. Orası, acı, ıstırap olmayan, canlıları sonsuz sükûnete kavuşturan kurtulma yeridir. Budhizm'in amacı da budur. Budhizm'de nirvana, öldükten sonra erişilecek bir durum değildir. İnsanlar ve canlı varlıklar ölmeden de nirvanaya ulaşabilirler. Eğer canlılar Buddha'nın dediklerini yaparak dünyanın kötülüklerinden, kirlerinden, iptilalarından, nefsinin saptırmalarından kurtulabilirse o anda sonsuz kurtuluş sayılan Buddha saadetini erişeceklerdir” (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 90-91).

Samsara döngüsü içerisinde altı farklı varlık alemi (=ajun) yer almaktadır. Bunlar tamug, prit, asur, yılki, yalanguk ve Tengri ajunlarıdır. Buddha adayı bu ajunları geçmek zorundadır. (Tulum ve Azılı, 2015, s. 37-46). Birinci gruptaki kız arzu dünyasını temsil eder. Burada pretalar, hayvanlar, asuralar ve insanlar yer almaktadır. Gümüşten ip eğiren ikinci gruptaki dört kız ise görünen / şekil dünyasını temsil eder. Bu dünyada canlılar özellikle tanrılar bulunur. Son grubu oluşturan altın ip eğiren kızlar grubu ise şekilsizlik dünyasıdır. Bu dünya maddi olmayan, derin düşüncedeki tek zihindir. Buddha, arzu dünyasından şekil dünyasına oradan da şekilsizlik dünyasına geçer. Burada amaç ruhun özgürlüğe kavuşmasıdır. Bu bakımdan tinsel bir durum söz konusudur (Tokyürek, 2021, s. 198).

Eser içerisinde Budist çevreye ait olan diğer tinsel kültür unsurları da metaforik dil aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır.

adruk adruk emgek emge emgenür takı yeme kördi emeri tınlıglar yunt ud çokar koy lagzın ulatı tınlıglarig ölüür terisin soy(=r?)ar kan ögüz akıtar etin kanın satar anın öz egidür .. yeme bodısavat tegin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg(=lar?) kalmışın körüp ertünjü buşuşlug kadgulug bolup ıglayu balıkka kirdi (PKP II-IV).

Hikâyede kullanılan en dikkat çekici metaforlardan biri ämgäk ämgän- “emek ve eziyet çekmek” anlamındaki sözcük öbeğidir. Budizm öğretisinin en eski esaslarından biri Dört Asil Gerçek Teorisine (tört kirtü

nom, dört köni nom) göre hayat bir ıstıraptır ve her canlı varlık kaçınılmaz bir şekilde acı çekmeye mahkûmdur (Barutçu Özönder, 1996, s. 373-374 akt. Temel, 2019, s. 174). Bu dört asil gerçeklik ise ıstırap; ıstırapın sebebi, toplanması, üretimi; ıstırapın sönmesi ve ıstırapın sönmesine giden yol'dur (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 88). Dört asil gerçeği bilmek, duymak ve buna göre hareket etmek, insanı kurtuluşa götüren yolda çeşitli mertebelere ulaştırır (Barutçu Özönder, 1996, s. 373-375 akt. Temel, 2019, s. 174).

Kün tənri yaruk közünü kälä (PKP XXV) “Güneş Tanrının ışığı görünürse” ifadesinde Buddha'nın *kün tənri* şeklinde güneş olarak metaforlaştırılması dikkat çekmektedir. Güneşin etrafına yaydığı ışık nasıl etrafını aydınlatıyorsa Buddha da tıpkı güneş gibi canlıları dünyanın karanlığından kurtarıp Budizm ve onun öğretileri sayesinde gerçek mutluluğa ulaştırmaktadır. Bu bakımdan Buddha da saçtığı ışıkla canlıları aydınlatıp onları karanlıktan kurtararak yaydığı ışıkla doğru yolu göstermektedir (Kemal Yunusoğlu, 2020, s. 112; Temel, 2019, s. 176).

ärkä yaztım yañultım ersär közüñüz änäç<l>änük bolzun birök yazukum yoğ ersär bir közüñüz yaruzun kün körün (PKP A1-4).

Yukarıdaki cümlede de yaru- fiili ve köz birlikte kullanılarak metaforik bir çerçevede verilmiştir. Gözün parlayıp güneşin görünmesi insanın refaha ulaşip huzura kavuşmasıdır (Temel, 2019, s. 176).

3. Kimlik ve Dil

Toplumsal bir varlık olan dil (fr. langue), söz (fr. parole) gibi bireysel değildir. Tek bir kişinin kendine özgü dili yoktur. Verici, toplumsal olan dili kendi duygu ve düşüncelerini anlatmak için kullanır. Tek bir birey kendi sözünü oluşturduğu gibi, bireylerden oluşmuş bir grup da kendi dilini oluşturacaktır. Oluşturulmuş bu sözde, birey ya da grubun kendi düşünce yapısını ve kimliğini bulabiliriz. Her vericinin kendine özgü oluşturduğu sözü vardır (Günay, 1995, s. 2). Bireysel kimlikler çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din etnik ve millet) ve sıklıkla durumsal olup farklı zamanlarda şartlara bağlı olarak önem dereceleri değişebilir (Karaduman, 2010, s. 2887.) Bireysel kimlikte, toplumdaki diğer insanlardan ayrılan yön bireylerin konuştukları dilin arka planındaki sosyal durumu anlayarak geliştirmektir. Bunun doğal bir sonucu olarak da dil çeşitliliğinin yanında kimlik temelli yaklaşımlar meydana gelmektedir (Dyer, 2007, s. 101 akt. Somuncu, 2020, s. 114). Dilimiz, deneyimlerimizi şekillendirip tanımlamamızı sağlar ve kelimelerle ifade edilen her deneyim artı ya da eksi olarak kimliğimizi oluşturarak kültürümüze yerleştirir (Kasap, 2020, s. 101).

“Toplum dilbilim, hem konuşucunun hem de dinleyicinin toplumsal konumuyla, bildirişim durumlarını, söylem çeşitlerini ele alır” (Vardar, 1980, s. 144). Toplumsal bağlam ve konu değiştikçe, her kahramanın kullandığı kimi seslenme biçimleri, sözdizim özellikleri, sözcük tercihi, kısacası dilbilimsel değişkenler de

ayrılık gösterebilir. Sonuç olarak, dil kullanımı ile toplumsal davranış biçimi arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur (Günay, 1995, s. 17).

Hikâyedeki kahramanların birbirlerine karşı kullandıkları hitap (seslenme) biçimi de kahramanın toplumsal kimliğini ele vermektedir. Bu bakımdan hikâyede İyi Prens için Tâñrim (efendim) hitap sözcüğünün kullanımı dikkat çekmektedir. İyi Prens'in Buddha adayı olduğu düşünüldüğünden aslında Tâñrim (efendim) kullanımı sosyal statü bakımından diğer insanlara karşı İyi Prense verilen verilen kutsiyetin ve üstünlüğün göstergesi olması bakımından aslında bilinçli bir tercihtir.

tâñrim korkmañ busanmañ esân tükäl täggäy siz “Efendim, korkmayınız, dertlenmeyiniz. Sağ salim buraya ulaşacaksınız. (PKP XL)

Ayrıca “Efendim” anlamındaki Tengrim sözcüğünün cümlelerin hem başında hem sonunda hitap unsuru şeklinde kullanılması cümlelerin vermek istediği manayı kuvvetlendirmesinin yanı sıra cümleye inanırlık katması açısından da dikkat çekmektedir (Temel, 2019, s. 186). Hikâyedeki diğer kahramanların da birbirlerine karşı kullandıkları hitap unsurları oldukça önemlidir.

ötrü ol aviçka är ıglayu kanka inçä tep ötünti täñrim ne muñ tak boltı kim antag täñri täğ ärdini teg ögükünjüzni ölüm yeriñä idur siz (PKP XXV-XXVI)

Kral, İyi Prens için *amrak oglum* (Sevgili Oğlum), *amrak ögüküm* (Sevgili Yavrucuğum) şeklinde seslenirken, İyi Prens, babası kral için için *kanım kutı* (Saygıdeğer Babacığım), İyi Prens'in, Kötü Prens için *amrak kadaşım* (Sevgili Kardeşim) ifadesini kullanmaktadır. Bu bakımdan kişiler arası ilişkide hitap (seslenme) unsurlarının saygı, sevgi çerçevesinde olması dikkat çekmektedir.

amrak oglum ne üçün buşuşlug keltiñiz (PKP - IV)

amrak ögüküm seni inçä sevär men ayadaki yençü 2 monçuk täğ közdäki (PKP VI)

ötrü tegin inçä tep ötünti kañım kutı meni sevär mü siz. (PKP VI)

tegin inçä tep ayıttı amrak kadaşım eşiñ tuşuñ biziñ beş yüz ärän kança bardı (PKP LIII).

Hikâyenin semantik örgüsünden de anlaşılacağı üzere İyi Prens, hikâye boyunca halkın içerisinde bulunduğu sefalet ve ıstırap durumunu iyi bir şekilde analiz etmiş ve böyle bir ortamdan insanları kurtarmak amacıyla din olgusunu çeşitli iletiler vererek yol gösterici bir kimliksel davranışla vermeye çalışmıştır.

Sonuç:

Toplumları derinden etkileyen, yaşayış biçimlerini ve dünyaya bakış açılarını değiştiren önemli olaylardan biri yeni bir inancı benimseme ve din değiştirmedir. İyi ve Kötü Kalpli Prens Hikâyesinde de Budizm ve Budizm'e dair öğretiler, İyi Prens'in liderlik vasfından hareketle verilmeye çalışılmıştır. Halkını korumak ve onları sonsuz huzura kavuşturabilmek için çintāmani cevherini aramaya çıkan İyi Prens'in

çabalaması ve bunu yaparken de herhangi bir etnik gruba ayırmadan ya da cinsiyetçi bir tutum sergilemeden bunu bütün insanlık adına daha genelde canlılara yararlı olabilmek için yapması dikkat çekicidir. İyi Prens içerisinde bulunduğu toplumun durumunu iyi bir şekilde analiz etmiş, bunun doğal bir sonucu olarak da yol gösterici kimliksel bir davranış sergilemiştir.

Hikâyede toplumsal hayatı etkileyen din olgusu / tinsellik verilmeye çalışıldığından bilgilendirici bir dil işlevi tercih edilmiştir. Budizm'e dair öğretiler bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak metaforlar aracılığıyla sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan ideolojik bir dil kullanımının da tercih edildiği görülmektedir.

Hikâyedeki kahramanların birbirlerine karşı kullandıkları hitap (seslenme) biçimi de kahramanın toplumsal kimliğini ele vermektedir. İyi Prens için Täñrim (efendim) hitap sözcüğünün kullanımı dikkat çekmektedir. İyi Prens'in Buddha adayı olduğu düşünüldüğünden aslında Täñrim (efendim) kullanımı sosyal statü bakımından diğer insanlara karşı İyi Prense verilen kutsiyetin ve üstünlüğün göstergesi olması bakımından oldukça önemlidir. Hikâyede kullanılan diğer hitap (seslenme) unsurları da dikkat çekmektedir. Kral, İyi Prens için *amrak oglum* (Sevgili Oğlum), *amrak ögüküm* (Sevgili Yavrucuğum), İyi Prens babası kral için *kanım kutı* (Saygıdeğer Babacığım), İyi Prens'in, Kötü Prens için *amrak kadaşım* (Sevgili Kardeşim) ifadesini kullanmaktadır. Bu bakımdan toplumda kişiler arası ilişkiye bakıldığında hitap (seslenme) unsurları da saygı, sevgi çerçevesindedir. Sonuç olarak toplum dilbilimsel açıdan incelenen hikâyedeki dil değişkelerinin hem dil hem de toplumsal açıdan durumu gösterilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı* (3. Baskı). İnkılâp Kitabevi.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altın, A. ve Karaağaç, H. (2019). “Sosyal Hizmet Odağında Tinsellik Üzerine Bir Tartışma”. 6. *Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi: Gaziantep*. 264.
- Bilal, M. (2018). “Budizm İnanıcının Türk Devletleri Üzerindeki Etkisi”. *Anasay* (6), 63-80.
- Çolak, G. (2020). *Toplumdilbilimi Toplumsal Cinsiyet ve Dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Dağabakan, Öztürk F. (2019). *Toplumdilbilim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Eker, S. (2007). Toplum-Dilbilim, Dil Planlamaları ve Kamu Mensuplarının Dil Kullanımı. *Gazi Türkiyat*, 1(1), 127-135.
- Günay, V. D. 1995. “Roman Çözümlemesine Toplumdilbilimsel Bir Yaklaşım” *Dil Dergisi AÜ TÖMER Yayınları* (35), 5-24.
- Hamilton, J. (2020). *Budacı İyi Kalpli ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası, Prens Kalyāṇamkara ve Pāpamkara Hikâyesi*, (Çev. Ece Korkut-İsmet Birkan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İsi, H. (2021). “Bireysel Bir Kurtuluş Aracı Olarak Eski Uygurlarda ‘Sadaka’ Kavramı”. *Milli Folklor*, 17(131), s. 141-50.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(17), s. 2886-2899.
- Karakaya, E. (2017). “Tinsellik Ve Dindarlık İle Tüketici Tutum ve Davranışları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Kırıkkale İlinde Gerçekleştirilen Bir Alan Araştırması” *The Journal of Academic Social Science Studies* 60/2. 333-350.
- Kasap, S. (2020). *Dil, Kimlik ve Kültür Etkileşimi*. Güncel Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 93-104, Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Kerimoğlu, C. (2021). *Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergibilim ve Türkoloji, Genel Dilbilime Giriş* (6. Baskı). Pegem Akademi.
- Kıran Z., Kıran Eziler A. (2018). *Dilbilime Giriş* (5. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Nazlı, E.H. (2016). Toplumdilbilime Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 14 / 28, s. 37-66.
- Okumuş, E. (2020). *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sencer, M. (1982). Dil ve İdeoloji. *Amme İdaresi Dergisi* 15/3, 119-122.
- Somuncu, M. (2023). Toplum dilbilimsel bir yaklaşım: Âşık Veysel ‘uyan bu gafletten’. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)* 10 (37), 108-122.
- Temel, E. (2019). Edebî Dil Unsurları Açısından Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59/1, 159-191.
- Toklu, M.O. (2018). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tokyürek, H. (2021). “Eski Uygurca İyi ve Kötü Prens Öyküsü’nde Kahramanın Yolculuğu”. *International Journal of Old Uyghur Studies* 3/2, 177-216.
- Tulum, M.M ve Azılı, K. (2015). Eski Uygurca Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade – Kötü Niyetli Şehzade) Burkancı Seyirlik Eseri. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Vardar, B. (1980). Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunusoğlu Kemal, M. (2020). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüksel, B. (2011). *Türkiye’de Diller*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

TIG KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLEN SAF TİTANYUM (GR2) VE ALÜMİNYUM 2024 MALZEMESİNİN KAYNAK KALİTESİNİN MEKANİK ÖZELLİKLERE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ

İSMAİL TAYGUN TASALI
ORCID: 0009-0001-2634-3461
Tayguntasali67@gmail.com

HALUK KEJANLI
ORCID: 0000-0002-4987-6316
kejanlih@dicle.edu.tr

Dicle Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Diyarbakır-Türkiye

Özet

Titanyum (GR2) ve Alüminyum 2024 alaşımları özellikle havacılık sanayi gibi yüksek mukavemet ve korozyona direncine ihtiyaç duyulan alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu malzemelerin korozyon dirençleri nedeniyle yüksek mühendislik malzemeleridir. Özellikle petrokimya, kimya, eczacılık endüstrilerinde geniş bir kullanım alanına sahiptirler. Bunun yanında uzay ve havacılık gibi yüksek ısı dayanımı, düşük yoğunluk ve mukavemet gerektiren uygulamalarda farklı metallerin birleştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Mühendislik özellikleri birbirinde çok farklı bu malzemelerin kaynaklanmasında kullanılacak yöntem ve parametrelerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmada numuneler Tungsten Inert Gas (TIG) kaynağı uygulanarak birleştirilmeye çalışılmıştır. Kaynak uygulanma aşamasında akım olarak alternatif akım, doğru akım pozitif ve negatif akımlarından en kaliteli sonuç vereni seçilmiş ve doğru akım pozitif akımı uygulanmıştır. Kaynak işlemi 40 Amper akım ile sırasıyla 10, 14 ve 18 Hz dalga boylarında uygulanarak 3 numune elde edilmiştir. Bu numuneler sırasıyla X-Ray, mikrosertlik ve çekme testlerine tabi tutulmuştur. X-Ray testi sonucu elde edilen çıktı incelenerek, kaynak bölgesinde çatlak kontrolü yapılmıştır. Sertlik testi ve çekme testi uygulanan malzemelerin kopma ve uzama grafikleri incelenerek, en iyi mekanik özelliklerin elde edildiği kaynak parametrelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: TIG Kaynağı, GR2, Al 2024.

DETERMINATION OF THE EFFECT OF WELD QUALITY ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF PURE TITANIUM (GR2) AND ALUMINUM 2024 MATERIALS JOINED BY TIG WELDING

Abstract

Titanium (GR2) and Aluminum 2024 alloys are frequently used in areas where high strength and corrosion resistance are required, especially in the aerospace industry. These materials are highly engineered materials due to their corrosion resistance. They have a wide range of applications especially in petrochemical, chemical and pharmaceutical industries. In addition, studies are continuing to combine different metals in applications requiring high heat resistance, low density and strength such as aerospace and aviation. It is very important to determine the methods and parameters to be used in the welding of these materials with very different engineering properties. In this study, the specimens were joined by Tungsten Inert Gas (TIG) welding. In the welding process, alternating current, direct current positive and negative currents were selected as the best quality current and direct current positive current was applied. Three samples were obtained by applying the welding process with 40 Amperes current at 10, 14 and 18 Hz wavelengths respectively. These samples were then subjected to X-Ray, microhardness and tensile tests respectively. The output obtained as a result of the X-Ray test was analyzed and cracks were checked in the weld area. The tensile and elongation graphs of the materials subjected to hardness and tensile tests were analyzed in order to determine the welding parameters with the best mechanical properties.

Keywords: TIG Welding, GR2, Al 2024

Giriş:

Titanyum ve alaşımları günümüz sanayisinde çok sık kullanılan bir malzemelerdir. Bu malzemenin yoğunluğu düşük, mukavemeti, kırılma dayanımı, ısı dayanımı yüksektir. Havacılık sektörü gibi yüksek malzeme kalitesi gerektiren sektörlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Titanyum GR2 alaşımı elde edilmesi nispeten zor ve pahalı bir malzeme olduğundan, yakın döneme kadar çok yoğun kullanımı tercih edilmemiştir. Ancak teknolojinin gelişmesi ile kullanım alanı bu gelişmeye paralel olarak artmıştır. Havacılık sektörü düşünüldüğünde 1960'lı yılların teknolojisi olan F-4 savaş uçaklarında bu oran %9 iken, günümüz teknolojisi olan F-22'nin GR2 oranı ise %39'dur. Sadece bu done bile yıllar içinde titanyumun yıllara sair ne derece önemli hale geldiğini göstermiştir. Alüminyum ise korozyon direnci, şekil verilebilme kolaylığı ve düşük yoğunluğu sayesinde teknolojide çok tercih edilmektedir. Yoğunluğunun düşük olması havacılık sektöründe sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur. Alüminyum alaşım haline getirilerek mukavemeti de artırılabilen ve bu şekilde daha güçlü malzemeler elde edilebilmektedir. Bu çalışmada iki farklı malzeme Al ara tabaka kullanılarak TIG kaynağı ile birleştirilmesi amaçlanmıştır. Bundaki amaç her iki malzemenin belli sektörlerde birlikte sıklıkla kullanılmakta ve eğer her iki malzeme uygun bir yöntemle birleştirilse kullanım alanlarında artmanın sağlanabileceği düşünülmüştür. TIG kaynağı seçilme sebebi ise Titanyum ağır bir metal, Al ise hafif olduğundan ikisinin kaynağında en iyi kaynak şartlarını TIG kaynağının karşılayacağı düşünüldüğünden bu tercih edilmiştir.

Materyal ve Metod:

Kaynak için Precision TIG 375 marka kaynak makinası kullanılmış ve koruyucu gaz olarak Argon gazı tercih edilmiştir. Ayrıca gaz sadece kaynak torcu vasıtası ile değil aynı zamanda bir back-up vasıtası ile kaynak bölgesine alttanda verilmiştir. Ara dolgu olarak Al 2024 kullanılmıştır. Kaynak işlemi sonrasında sertlik ölçümü için AOB marka Hardness Vickers test cihazı kullanılmış ve her bir numunenin kaynak merkezi ve ısıya maruz kalan bölgelerden toplam 7 adet ölçüm alınmıştır. Instron BS 8801 marka cihazla çekme testi uygulanmış ve numunelerin hangi yükte ve hangi noktadan koptuğu incelenmiştir. Akabinde analiz sonuçlarına bakılarak, uzama miktarı ve uygulanan maksimum gerilmeler tespit edilerek numuneler karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma:

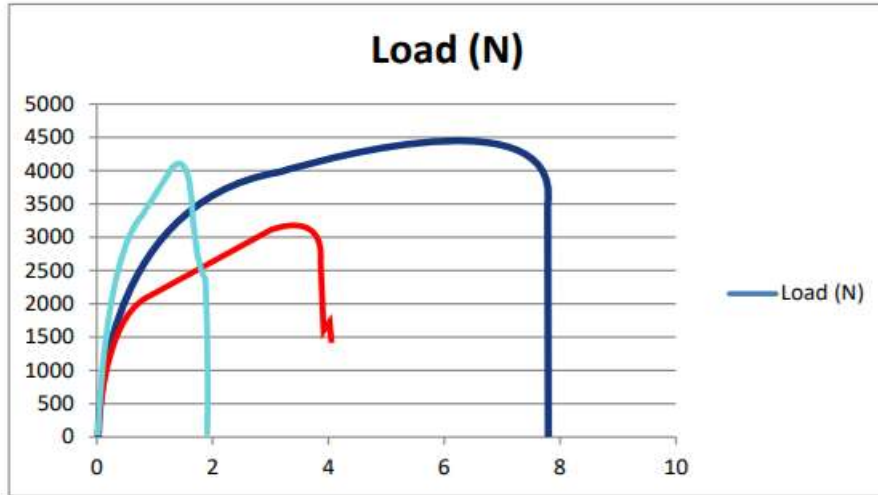
Elde edilen sertlik değerleri incelendiğinde, 40 Amper ve 10 Hz ile kaynak yapılan numunemizde kaynak merkezinde 149,3 HV sertlik ölçülmüş olup ısıdan etkilenen bölgede ve GR2 tarafında ölçüm alınan 3 noktada da yükselerek 1013 HV değerine ulaşmış ve GR2'nin normal sertlik değerine yakınsamıştır. Al 2024 tarafında ise ilk noktada düşme göstermiş ve 137,6 değeri alınmış akabinde diğer iki noktada yükselmiş ve 149 değeri görülerek Al 2024 sertlik değerine yaklaşılmıştır. 40 Amper ve 14 Hz ile kaynak yapılan numunemizde kaynak merkezinde 188,4 HV sertlik görülmüş olup ısıdan etkilenen bölgede ve GR2 tarafında 3 noktada da yükselerek

998,4 HV değerine ulaşmış ve GR2'nin normal sertlik değerine yakınsamıştır. Al 2024 tarafında ise ilk noktada düşme göstermiş ve 171,3 değeri alınmış akabinde diğer iki noktada düşerek ve 147,2 değeri görülerek Al 2024 sertlik değerine yakınsamıştır. 40 Amper ve 18 Hz ile kaynak yapılan numunemizde kaynak merkezinde 149,3 HV sertlik görülmüş olup kaynak ısısına maruz kalınan bölümde ve GR2 tarafında 3 noktada da yükselerek 988,2 HV değerine ulaşmış ve GR2'nin normal sertlik değerine yakınsamıştır. Al 2024 tarafında ise ilk noktada düşme göstermiş ve 147,2 değeri alınmış akabinde diğer iki noktada yükselmiş ve 152,4 değeri görülerek Al 2024 sertlik değerine yaklaşmıştır.

X-ray testi sonuçları incelendiğinde ise, elde edilen filmler incelenmiş ve yüzeyde ve yüzey altında herhangi bir çatlak benzeri bir yapıya rastlanmamıştır (Şekil 1).

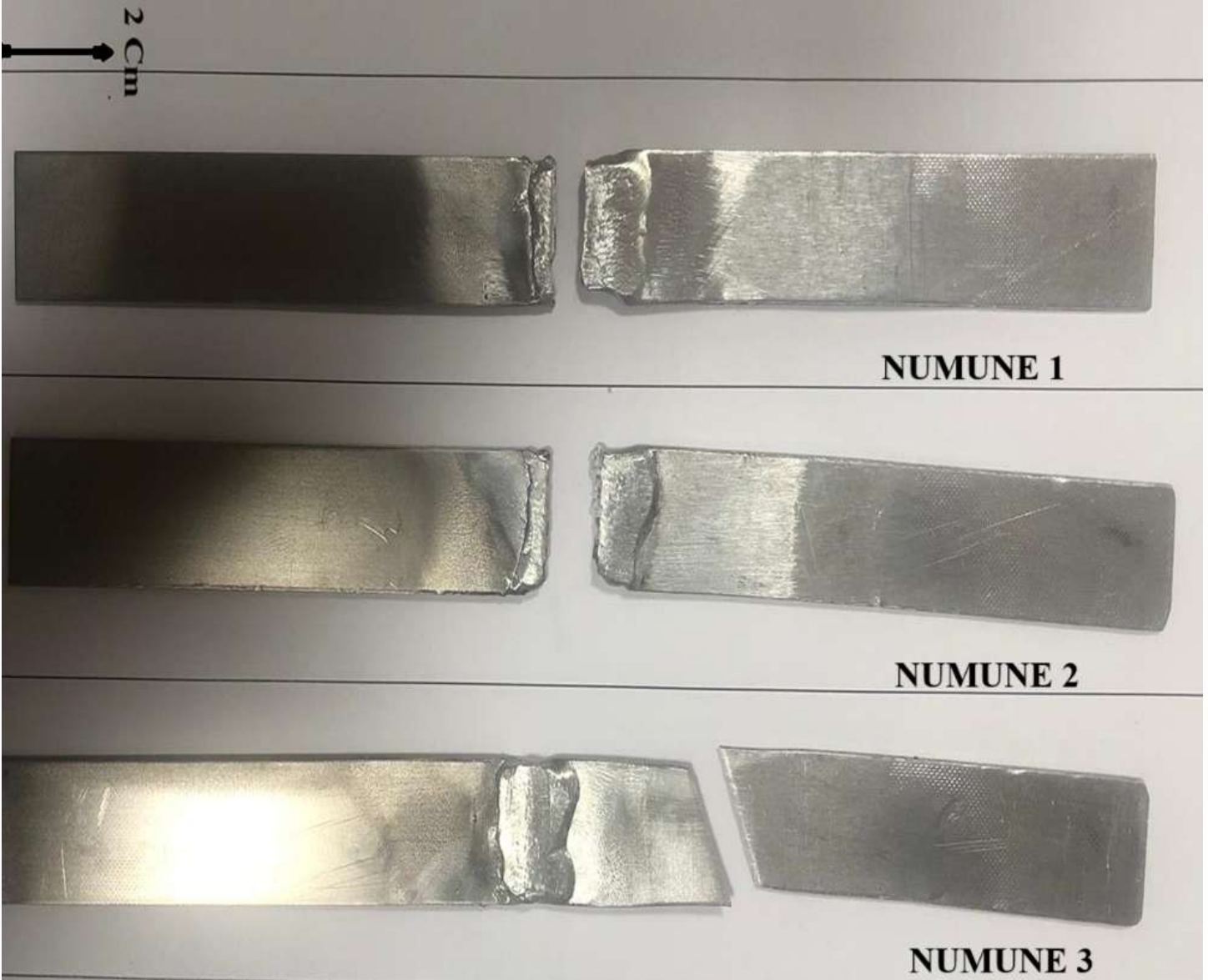
Şekil-1 X-Ray testi uygulanan numunenin görüntüsü

Şekil-2 Numunelerin Çekme Dayanım (N) – Uzama (mm) grafikleri

Şekil-2'de verilen grafikte kırmızı renk 40 A ve 10 Hz, lacivert renk 40 A ve 14 Hz ve mavi renk 40 A ve 18 Hz numunesini ifade etmektedir. Çekme dayanımları incelendiğinde ise; 40 A ve 10 Hz numunesinde 4146,09 N değerinde numune kopmuştur. Uzama miktarı 3,93 mm olmuştur. 104,07 MPa değerinde akma başlamış ve 207,30 MPa değerinde kopma oluşmuştur. 40 A ve 14 Hz numunesinde 4507,22 N değerinde numune

kopmuştur. Uzama miktarı 7,88 mm olmuştur. 113,04 MPa değerinde akma başlamış ve 225,36 MPa değerinde kopma oluşmuştur. 40 A ve 18 Hz numunesinde 3178,80 N değerinde numune kopmuştur. Uzama miktarı 2,11 mm olmuştur. 96,80 MPa değerinde akma başlamış ve 158,94 MPa değerinde kopma oluşmuştur. Şekil-3'de çekme testine tabi tutulmuş numuneler verilmiş olup, 1 nolu malzeme 10 Hz, 2 nolu malzeme 14 Hz ve 3 nolu malzeme 18 Hz'lik numuneleri ifade etmektedir. Sadece 40 A ve 14 Hz ile kaynaklanan numune Al 2024 üzerinden kopmuş diğer iki numune kaynak bölgesinden kopmuştur.

Şekil 3 Çekme testine maruz bırakılan numuneler ve kopma noktaları

Sonuç:

Sonuç olarak tüm testlerin sonuçları incelendiğinde, en iyi sertlik değerleri 14 Hz dalga boyunda yapılan kaynakta elde edilmiştir. Sonrasında 18 ve 10 Hz şeklinde sıralanmaktadır. Çekme testleri incelendiğinde ise sadece 14 Hz'lik numune Al metalinden kopmuştur. Tüm bu sonuçlar bize dalga boyunun artışının 14 Hz değerine kadar kaliteyi artırdığını ancak 14 Hz sonrasında yüksek ısı ortaya çıkmasından ve bununla tanecik büyümesine sebebiyet vermesinden dolayı kaynak kalitesini düşürdüğünü göstermektedir.

Kaynakça:

- Kejanlı, H. (2007). Toz metalürjisi yöntemiyle üretilmiş Ni-Ti-Cu alaşımlarının sıvı faz difüzyon kaynağı ile birleştirilebilirliğinin araştırılması (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çalgılı, U., Calıgulu, U., Dıkbaz, H., Taskın, M. (2012). Microstructural characteristic of dissimilar welded components (AISI 430 ferritic-AISI 304 austenitic stainless steels) by CO2 laser beam welding (LBW). Gazi University Journal of Science, 25(1), 35-51.
- Pandya, D., Badgujar, A., Ghetiya, N. (2021). A novel perception toward welding of stainless steel by activated TIG welding: a review. Materials and Manufacturing Processes, 36(8), 877-903.
- Çalgılı, U. (2008). Ti45.2Ni49.1Cu5.7 kompozitinin 910-940-970 °C sıcaklıklarda Cu-Ni folyolu difüzyon kaynağında sıcaklık ve sürenin birleşmeye etkisinin araştırılması. Engineering Sciences, 3(3), 515-523.
- Baran, G. (2020). Uçak endüstrisinde kullanılan titanyum alaşımlarının TIG kaynak yöntemiyle birleştirilmesinde kaynak akımının mekanik ve mikroyapı özelliklerine etkisi (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Owen, R. A., Preston, R. V., Withers, P. J., Shercliff, H. R., & Webster, P. J. (2003). Neutron and synchrotron measurements of residual strain in TIG welded aluminium alloy 2024. Materials Science and Engineering: A, 346(1-2), 159-167.
- Li, H., Zou, J., Yao, J., Peng, H. (2017). The effect of TIG welding techniques on microstructure, properties and porosity of the welded joint of 2219 aluminum alloy. Journal of Alloys and Compounds, 727, 531-539.
- Dıkbaz, H. (2015). Ti6Al4V alaşımının PTA kaynağında 1800 W kaynak gücünde birleştirilebilirliğinin araştırılması. Mühendislik Dergisi, 1(6), 19-30.
- Patil, H. S., Patel, D. C., Patil, C. S. (2019). Characterizations of TIG welded joints of unalloyed commercially pure titanium Gr-2 for weld process parameters. Frattura ed Integrità Strutturale, 13(48), 377-384.
- Mınareci, S. (2020). Havacılık sektöründe kullanılan Al (2024) alaşımının korozyonuna bazı inhibitörlerin etkisinin teorik yöntemlerle araştırılması (Yüksek lisans tezi). Bursa Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İçli, E. C. (2023). Farklı paslanmaz çeliklerin TIG kaynağında mekanik özelliklerinin deneysel olarak incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

POLİETERETERKETON (PEEK) MALZEMELERİNİN SÜRTÜNME KARIŞTIRMA KAYNAĞI İLE BİRLEŞTİRİLMESİNDE PROSES PARAMETRELERİNİN ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. İbrahim Aslan

ORCID: 0000-0002-9157-9286

ibrahim.aslan@amasya.edu.tr

Amasya Üniversitesi, Taşova Yüksel Akın Meslek Yüksekokulu, Motorlu Araçlar ve Ulaştırma Teknolojileri Bölümü, Amasya, Türkiye

Özet

Termoplastik malzemeler yüksek korozyon direnci, yüksek mukavemet, düşük yoğunluk ve işlenebilirlik gibi üstün özellikleri sayesinde metal ve seramik gibi geleneksel malzemelere alternatif olarak özellikle otomotiv ve havacılık endüstrilerinde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu termoplastikler arasında yer alan Polietereterketon (PEEK), benzersiz termal, kimyasal ve mekanik özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Dahası, bu termoplastiklerin birleştirilmesi, yapıştırıcı ile bağlama, mekanik bağlama ve kaynak yöntemleri gibi çeşitli tekniklerle sağlanmakta olup her bir yöntemin kendine özgü avantaj ve sınırlılıkları mevcuttur. Günümüzde, düşük maliyet, hızlı uygulama ve çevresel avantajlar sunan sürtünme karıştırma kaynağı yöntemi (SKK) termoplastik malzemelerin birleştirilmesinde dikkat çeken bir teknik haline gelmiştir. Bu çalışmada Ketron 1000 PEEK malzemesi SKK yöntemi kullanılarak alın birleştirme işlemi ile farklı takım geometrisi, dönme hızı ve ilerleme hızı gibi proses parametreleri altında birleştirilmiştir. Deneysel çalışmalar sırasında üretim sürecini daha iyi anlamak ve optimize etmek amacıyla termal kamera ile sıcaklık dağılımı analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular SKK takım geometrisinin, dönme hızının ve ilerleme hızının birleştirme kalitesini ve Ketron 1000 PEEK malzemesinin mekanik özelliklerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Çalışmanın sonunda, SKK yönteminin PEEK malzemesinin başarılı bir şekilde birleştirilmesi için uygun bir teknik olduğu, ayrıca işlem parametrelerinin optimize edilmesinin malzeme performansı üzerinde kritik bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, çalışma SKK yönteminin polimer malzemeler üzerindeki potansiyelini ortaya koyarak, endüstriyel uygulamalara yönelik önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürtünme karıştırma kaynağı, PEEK, Kaynak parametreleri, Termoplastik, Mekanik performans

THE EFFECT OF PROCESS PARAMETERS ON THE JOINING OF POLYETHERETHERKETONE (PEEK) MATERIALS BY FRICTION STIR WELDING

Abstract

Thermoplastic materials have gained considerable traction, particularly within the aerospace and automotive industries, as an alternative to traditional materials such as metals and ceramics. This is predominantly attributable to the superior characteristics they exhibit, including high corrosion resistance, high strength, low density and processability. Polyetheretherketone (PEEK), one of these thermoplastic materials, is distinguished by its distinctive thermal, chemical, and mechanical properties. Furthermore, the joining of these thermoplastics is achieved through a variety of techniques, including adhesive bonding, mechanical bonding, and welding methods. Each of these techniques possesses distinct advantages and limitations. In the present era, friction stir welding (FSW), which offers a low cost, rapid application and environmentally advantageous technique for joining thermoplastic materials, has become a notable approach in this field. In this study, the Ketron 1000 PEEK material was joined by the butt joining process using FSW under different process parameters, including tool geometry, rotational speed and feed rate. In order to achieve a greater insight into the production process and to identify potential areas for improvement, temperature distribution analyses were conducted utilising a thermal camera. The findings indicated that the FSW tool geometry, rotational speed and feed rate have a marked effect on the quality of the joint and the mechanical properties of Ketron 1000 PEEK material. Ultimately, the study concluded that the FSW method is an effective technique for joining PEEK material and that optimising process parameters is crucial for achieving desired outcomes. This study offers important insights into the potential of the FSW method for joining polymer materials, particularly in industrial applications.

Keywords: Friction stir welding, PEEK, Welding parameters, Thermoplastic, Mechanical performance

1. Giriş

Son yıllarda imalat alanında polimer kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu da imalat sektöründe polimerlerin metaller kadar önemli olduğu anlamına gelmektedir (Aslan & Yaka, 2024). Polimerik malzemeler termosetler ve termoplastikler olarak sınıflandırılabilir. Termoset polimerler, geri dönüşü olmayan polimerizasyonunu ifade eder ve bu tip polimerler ısı veya kimyasal reaksiyon ile sertleşerek eriyebilir ve çözünmez bir malzeme haline gelir. Termoplastikler, doğrusal moleküler zincirlerden meydana gelir ve ısıtıldığında yumuşayıp, soğutulduğunda yeniden sertleşme özelliği gösterir. Termoplastik polimerlerin korozyon direnci, düşük yoğunluk, yüksek mukavemet ve kullanıcı dostu tasarım gibi ideal özellikleri nedeniyle plastik kullanımı, alüminyum veya diğer metallerin kullanımına göre çok daha yaygın hale gelmiştir (Grigore, 2017).

Günümüzde tüketici ve ticari malların büyük bir kısmı termoplastik malzemeler kullanılarak üretilmektedir. Havacılık, biyomedikal ve otomotiv endüstrileri, ara takımların ve son kullanım parçalarının üretimi için prototip oluşturmanın yanında bu teknolojiyi erken benimseyen endüstriler, geleneksel yöntemlerle işleme kolaylıklarının yanı sıra mekanik etki ve biyo-inert özellikler için sıklıkla termoplastik polimerleri kullanmaktadırlar (Das vd., 2020).

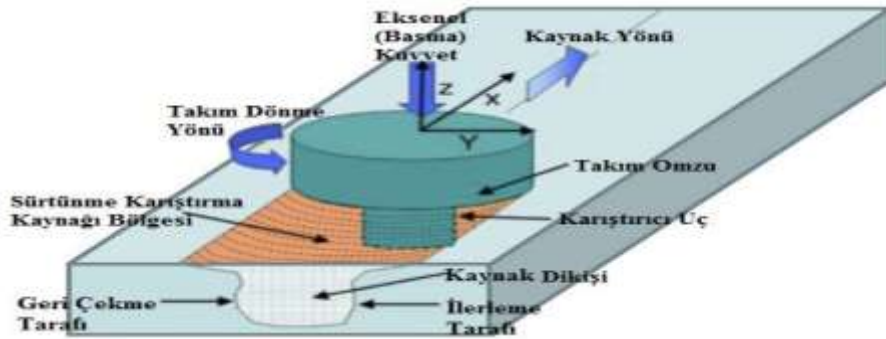
Polietereterketon (PEEK), yüksek mukavemet, yüksek kimyasal ve termal stabilite, sertlik, tokluk ve yorulma özellikleriyle karakterize edilen, yüksek moleküler ağırlığa sahip yarı kristalimsi bir termoplastik malzemedir (Kraus vd., 2016). PEEK, üreticiler tarafından yalnızca saf formda değil, aynı zamanda cam, karbon veya seramik gibi dolgu maddeleri eklenerek yapısal özellikleri geliştirilmiş şekilde de üretilmektedir. Saf haldeyken PEEK, ten rengine sahiptir ancak dolgu maddelerinin türüne ve sağlanmak istenen özelliklere bağlı olarak rengi değişebilir. Modifiye edilmemiş saf PEEK, biyo-inert ve hidrofobik özellikler göstermektedir. Ayrıca, PEEK hem fiziksel hem de kimyasal açıdan kararlı bir yapıya sahiptir (Özden & Demir, 2020).

Son yıllarda tipik bir yüksek performanslı yarı kristal termoplastik polimer olarak PEEK büyük ilgi görmüştür. Bunun nedeni yüksek mekanik mukavemeti ve elastik modülü, yüksek erime sıcaklığı, kimyasal inertliği, yüksek tokluğu, kolay işlenmesi ve aşınma direncidir. Tribolojik uygulamalarda ise su uygulamalarında metallerin korozyon problemleri nedeniyle sürtünme malzemesi olarak polietereterketon (PEEK) ve polietereterketon kompozitler tercih edilmektedir. Bu nedenle PEEK polimer malzemesi özellikle su ortamında kaydırıcı ve taşıyıcı malzeme olarak daha önemli rol oynamaktadır (Sumer, Unal, & Mimaroglu, 2008). PEEK polimeri, enerji, denizcilik, havacılık, kimya, otomotiv, nükleer, tekstil, elektrik-elektronik, mekanik ve tıp gibi pek çok sektörde yaygın bir kullanım alanına sahiptir (Maslavi, Ünal, & Kaştan, 2022).

Polimerleri birleştirmek için mekanik bağlama, yapıştırıcıyla bağlama ve kaynak teknikleri gibi mevcut çeşitli yöntemler bulunmaktadır (Mishra, Sahu, Mahto, Pal, & Pal, 2019). Hiçbir özel makine gerektirmemesine rağmen bu takım çeşitliliği sürtünme karıştırma kaynağına (SKK), ultrasonik, titreşim, mikrodalga, lazer kaynağı, sıcak plaka ve ekstrüzyon kaynağı gibi bazı metal ve plastik birleştirme yöntemlerine göre rekabet avantajı sağlar. SKK bindirme, alın, T ve köşe bağlantı konfigürasyonu gibi farklı konfigürasyonlarda bağlantılar üretme kapasitesine sahiptir (Omer, Rashad, Elsheikh, & Showaib, 2022).

SKK, mevcut kaynak teknolojileri alanında en büyük başarılarından biri olmuştur. Son zamanlarda termoplastik malzemelerin kaynaklanmasında da kullanılmaktadır. SKK, işlem sırasında sürtünme ısısı yaratan özel bir aletten yararlanan katı hal sürtünme kaynağı yöntemidir. 1991 yılında Cambridge, Birleşik Krallık'taki Kaynak Enstitüsü'nde icat edilmiştir. Kullanılan takım süreçte tüketilmez, bunun yerine geometrisi ve boyutu, ısı üretimi sürecine katkıda bulunabilecek kombinasyonlarla değiştirilir. İşlem, alüminyum alaşımlarının kaynağı için geliştirilmiş ancak magnezyum, çelik, titanyum, bakır, termoplastikler, kompozitler vb. gibi diğer malzemelere de yaygın olarak uygulanmaktadır (Mishra vd., 2019).

SKK işlemi, kaynak yapılması gereken iki plakanın uygun bir sıkma sistemi kullanılarak sabitlenmesiyle başlar. Daha sonra takım, belirtilen kaynak hızıyla gerekli kaynak yolu boyunca hareket ettirilir. Son olarak takım, kaynak hattının sonunda küçük bir delik bırakarak malzemelerden geri çekilir. Kaynak sırasında, kaynak aletinin dönme yönü ve kaynak yapılan malzemenin hareket yönü, karıştırma bölgesini ilerleyen ve gerileyen taraflara ayırır. Kaynak işlemi sonrasında, soğuma sırasında herhangi bir deformasyonun meydana gelmemesi için kaynaklı levhaların sıkma kuvveti altında soğuması tavsiye edilir (Omer vd., 2022). SKK işleminin şematik gösterimi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. SKK şematik gösterimi (Bilgin, Karabulut, & Özdemir, 2017)

Yıldız vd. 2023 yılında yaptıkları çalışmada yüksek yoğunluklu polietilenin sürtünme karıştırma kaynağına ilişkin kapsamlı bir inceleme yapmışlardır. Çalışmada, sürtünme karıştırma kaynağı işlem parametreleri olarak dönme hızı, ilerleme hızı, takım geometrisi ve boyutu, takım eğim açısı, dalma derinliği,

dalma hızı ve kalma süresi, takım malzemesi ve kaplaması gibi özellikler ifade edilmiştir. Geleneksel ve geleneksel olmayan takımlarla sürtünme kaynağı işlemi incelenmiştir (Yildiz, Ozturk, & Sheikh-Ahmad, 2023).

Anaç 2023 yılında yaptığı çalışmada, SKK ile birleştirilen farklı/benzer polimer malzemelerin mekanik özelliklerini araştırmıştır. Çalışmada, polilaktik asit (PLA Plus) plakalar, PLA Plus/PLA Plus, HDPE/HDPE (yüksek yoğunluklu polietilen) ve PLA Plus/HDPE bağlantı çiftleri oluşturmak için 3B olarak basılmış ve HDPE ile kaynaklanmıştır. Sürtünme karıştırma kaynak prosesinde iki farklı pim profili (üçgen ve kare), dönme hızı (1000 ve 1500 dev/dk) ve ilerleme hızı (30 ve 50 mm/dk) kullanılmıştır. Sürtünme karıştırma kaynak sonrası kaynak mukavemetini belirlemek için çekme testleri yapılmıştır. Ayrıca ısıdan etkilenen bölge ve kaynak bölgesindeki sertlik değişimleri değerlendirilmiştir. Son olarak kaynak kusurlarını tespit etmek amacıyla kaynaklı numuneler üzerinde optik incelemeler yapılmıştır. Sonuçlar, en yüksek kaynak dayanımının PLA Plus/PLA Plus ve PLA Plus/HDPE malzeme çiftlerinde üçgen pim profiliyle, HDPE-HDPE malzeme çiftlerinde ise kare pim profiliyle elde edildiğini göstermiştir (Anaç, 2023).

Sharma vd., 2020 yılında yaptıkları çalışmada, PLA'nın sürtünme karıştırma kaynağını deneysel olarak incelemişlerdir. Çalışmada, takım hızı ve dönme hızı gibi girdi parametrelerinin farklı pim profilleri kullanılarak kaynaklı numunelerin çekme mukavemeti üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla PLA levhalarını birleştirmek için SKK işlemi gerçekleştirilmiştir. Kaynağı gerçekleştirmek için 700, 1400 ve 2000 dev/dk'lık takım hızları ve 20, 30 ve 40 mm/dk'lık ilerleme hızları seçilmiştir. Takımın silindirik, dişli ve konik pimleri gibi pim profilleri, bağlantı mukavemeti ve verimliliği üzerindeki etkilerini incelemek için kullanılmıştır. Kaynaktaki kusurları bulmak için kaynaklı numunelerin görsel muayenesi yapılmıştır (Sharma, Roy Choudhury, & Debnath, 2020).

Eslami vd., 2018 yılında yaptıkları çalışmada, polietilen malzemenin sürtünme karıştırma kaynağı parametre optimizasyonunu ve sıcaklık karakterizasyonunu incelemişlerdir. Çalışmada, 3 mm kalınlığındaki yüksek molekül ağırlıklı polietilen levhaların alın bağlantısı konfigürasyonunda kaynaklanması için bir teflon sabit omuz geliştirilmiştir. Kaynak mukavemeti üzerindeki etkilerini değerlendirmek için farklı kaynak parametre setleri seçilmiş ve test edilmiştir. Ayrıca birleştirme performansını arttırmak amacıyla kaynak sırasında oluşan sıcaklık da ölçülmüştür. Takım çapı, dönme ve kaynak hızları kaynak sıcaklığına ilişkin etkili parametreler olduğunu ifade edilmiş ancak tüm girdi parametrelerinin kaynak kalitesi üzerinde etkisinin olduğu belirtilmiştir (Eslami, Francisco Miranda, Mourão, Tavares, & Moreira, 2018).

Jose ve Panneerselvam 2021 yılında yaptıkları çalışmada, PEEK plakalarının sürtünme karıştırma kaynağı işlemiyle birleştirilmesini araştırmışlardır. Çalışmada, PEEK plakalarının farklı takım dönme hızları

(500, 710, 1000 dev/dk) ve kaynak ilerleme hızları (16, 20, 31,5 mm/dk) ile giriş işlem parametreleri olarak SKK işlemiyle birleştirilmesi amaçlanmıştır (Jose & Panneerselvam, 2021).

Literatür incelendiği zaman, PEEK malzemenin FSW ile birleştirilmesi ile ilgili çok fazla araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışmada, PEEK termoplastik malzemelerinin farklı takım ve işlem parametrelerinde sürtünme karıştırma kaynağı ile alın birleştirilmesine odaklanılmıştır. İşlem sırasında parçaların birleştirme performansı değerlendirilmesi için termal kamera ile sıcaklık dağılım analizleri incelenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada sürtünme kaynağı ile birleştirme işlemi için yüksek mekanik ve sıcaklık dayanımına sahip polietereeterketon (PEEK) malzeme türü seçilmiştir. PEEK polimerler türü olarak ise Ketron 1000 PEEK ticari isme sahip ekstrüde edilerek üretilmiş levha formunda malzeme, Quadrant EPP'den temin edilerek kullanılmıştır. PEEK polimerleri; yataklama, piston parçaları üretimi için otomotiv endüstrisinde, savunma ve medikal gibi birçok endüstride kullanılmaktadır. Ketron 1000 PEEK termoplastığı ise genellikle yüksek uzama, tokluk ve aşınma direnci özellikleri sebebiyle kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan Ketron 1000 PEEK termoplastığının malzeme özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

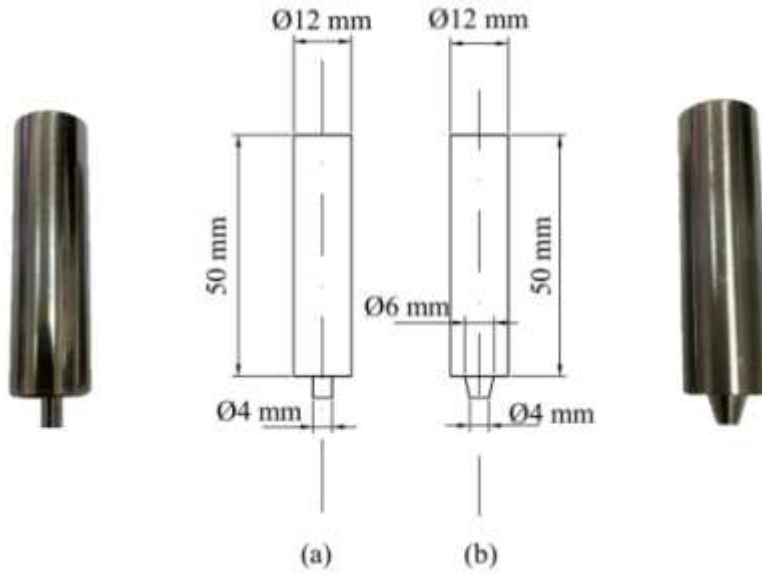
Tablo 1. Ketron PEEK 1000 malzemenin özellikleri (Quadrant Group, 2014)

Özellik	Test Metotları	Birimler	Değerler
Renk	-	-	Doğal (kahverengimsi gri) / siyah
Yoğunluk	ISO 1183-1	g/cm ³	1,31
Su emilimi (96 s)	ISO 62	%	0,12
Erime sıcaklığı	ISO 11357-1/-3	°C	340
23°C'de ısı iletkenliği	-	W/(K.m)	0,25
Çekme dayanımı	ISO 527-1/-2	MPa	115
Kopma anındaki çekme gerilmesi	ISO 527-1/-2	%	17
Çekme elastiklik modülü	ISO 527-1/-2	MPa	4300
Charpy darbe dayanımı (çentikli)	ISO 179-1/1eA	kJ/m ²	3,5
Rockwell sertliği	ISO 2039-2	-	M 105

Üç eksenli bir CNC makinesi kullanılarak 5 mm kalınlığında 85x100 mm boyutunda PEEK malzemelere alın birleştirme konfigürasyonda SKK işlemi yapılmıştır. PEEK malzemelere SKK işlemi yapılabilmesi için CNC makinesine metal bağlantı parçaları ile sabitleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Birleştirme performansını

arttırmak amacıyla üretim aşamaları sırasında numunenin ve takım sıcaklığının durumunu izlemek için prototip bir sistem geliştirilmiştir.

Torna tezgahında içi dolu mil şeklinde 304L paslanmaz çelik malzemeden silindirik ve konik geometrisine sahip iki takım türü tasarlanarak işlenmiştir. Takım omuzları 12 mm'lik bir çapa sahip ve silindirik pim 4 mm'lik, konik pim ise en küçük 4 mm en yüksek 6 mm çapa sahiptir. Pim boyutu ise her iki geometri için de 4,5 mm'dir. Takım geometrileri Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. SKK'de kullanılan takımlar a. Silindirik b. Konik

SKK işleminde ön denemeler sonunda parametre olarak, takım pim geometrisi (silindirik, konik), dönme hızı (1250-1750-2250 dev/dk) ve takım ilerlemesi (15-25-35 mm/dk) seçilmiştir. SKK işleminde seçilen parametreler Tablo 2'de gösterilmiştir.

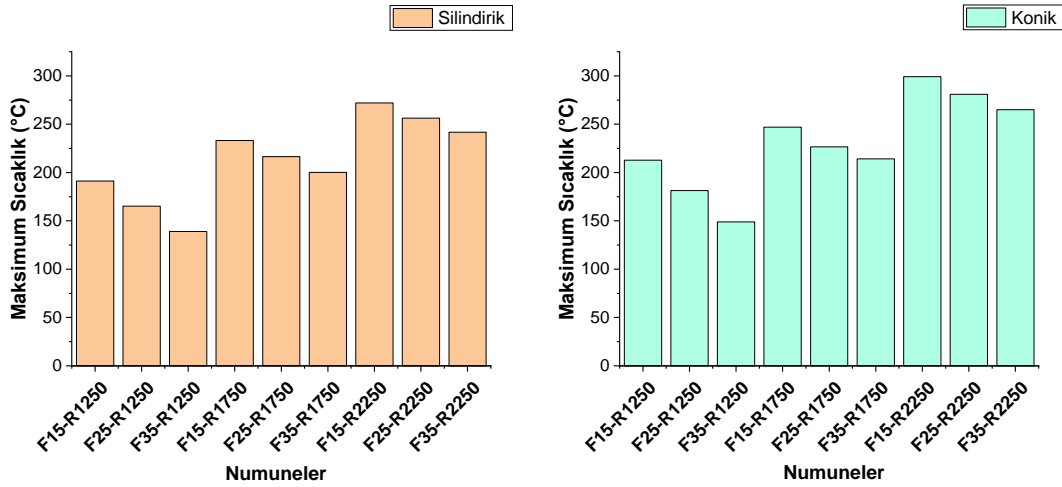
Tablo 2. SKK proses parametreleri

Kaynak Parametreleri	Seviye 1	Seviye 2	Seviye 3
Takım pim geometrisi	Silindirik	Konik	-
Dönme hızı (dev/dk)	1250	1750	2250
Takım ilerlemesi (mm/dk)	15	25	35

Sürtünme karıştırma kaynağı ile birleştirilen PEEK malzemelerin proses sırasında termal kamera ile sıcaklık dağılım analizleri gerçekleştirilmiştir.

3. Deneysel Sonuçlar ve Tartışma

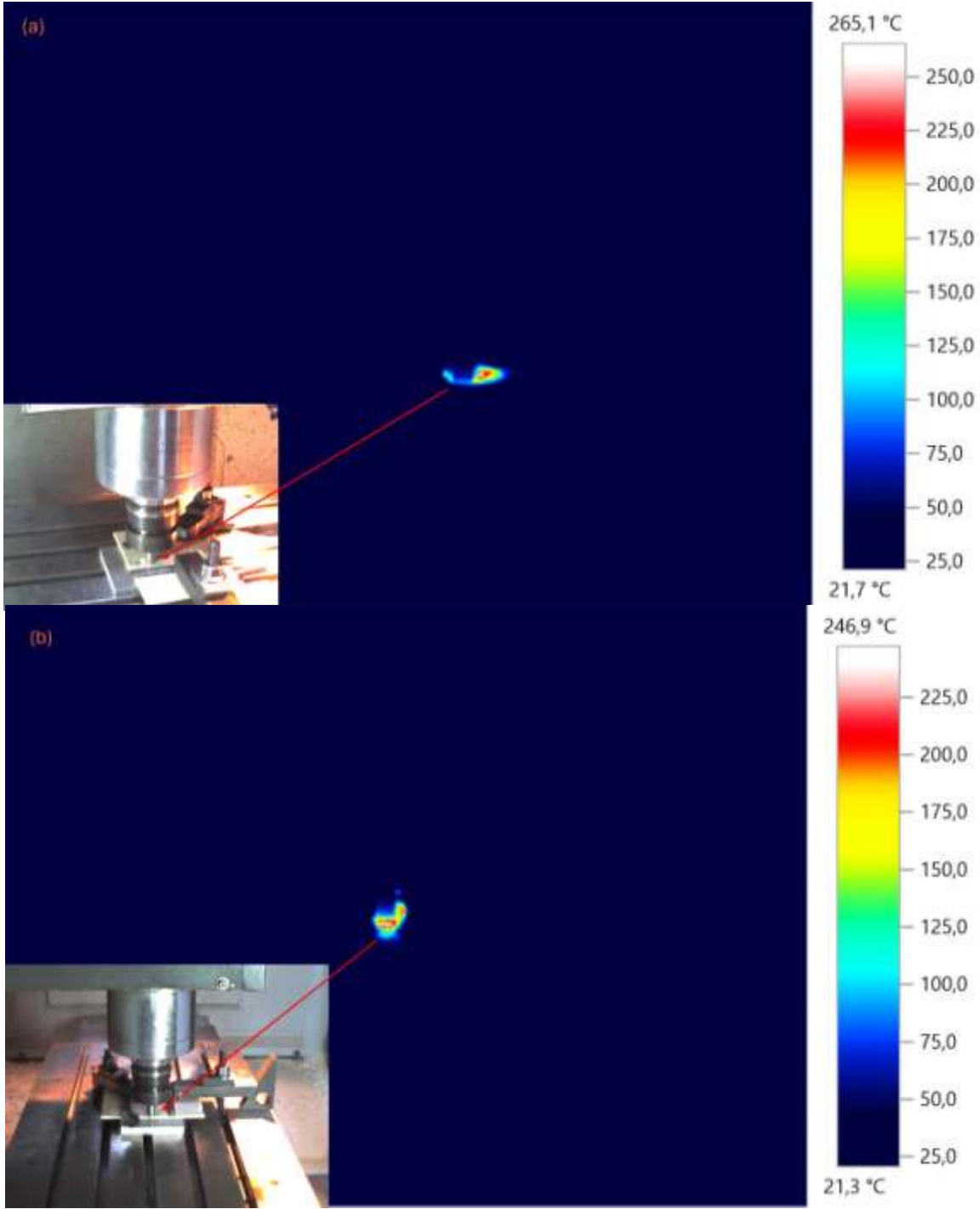
Çalışma sonucunda termal sıcaklık dağılımı, farklı proses parametrelerinde silindirik ve konik uçlu takım için değerlendirilmiş ve her bir denemede kaydedilen maksimum sıcaklıklar Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Maksimum takım sıcaklıkları (°C)

Şekil 3’e göre maksimum sıcaklık, 2250 dev/dk maksimum dönme hızında ve 15 mm/dk minimum ilerleme hızında, minimum sıcaklık ise 1250 dev/dk minimum dönme hızında ve 35 mm/dk maksimum ilerleme hızında elde edilmiştir. Bu durumun sebebi takım ile numune arasındaki sürtünmeden kaynaklanmaktadır. Ayrıca SKK işlemlerinde, konik takım ucu kullanımında silindirik takım ucuna göre daha yüksek sıcaklıklar elde edildiği görülmüştür. Bunun sebebinin, konik ucun silindirik uca göre daha fazla temas alanına sahip olması ve böylece daha fazla sürtünme oluşturarak yüksek ısı oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

SKK işlemi sırasında PEEK numunesinin maksimum sıcaklık ölçümleri ve sıcaklık dağılım analizleri Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. SKK işlemi sırasında sıcaklık dağılım analizleri

SKK yöntemi ile PEEK malzemelerinin birleştirilmesi sırasında termal kamera ile çeşitli açılardan görüntüler alınmıştır. SKK yöntemi ile PEEK numunelerinin başarılı bir şekilde birleştirilebildiği görülmüştür. SKK işlemi ile birleştirilmiş bir PEEK numunesi Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5. SKK işlemi ile birleştirilmiş PEEK numunesi

4. Sonuç

Bu çalışmada Ketron 1000 PEEK malzemeleri SKK yöntemi kullanılarak farklı proses parametreleri altında birleştirilmiş ve termal kamera ile sıcaklık dağılım analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

- Maksimum takım sıcaklığı, 2250 dev/dk dönme hızında ve 15 mm/dk ilerleme hızında elde edilmiştir.
- 1250 dev/dk dönme hızında ve 35 mm/dk ilerleme hızında, minimum takım sıcaklığı elde edilmiştir.
- SKK işlemlerinde konik ucun silindirik uca göre daha fazla temas alanına sahip olmasından dolayı konik takım ucu kullanımında silindirik takım ucuna göre daha yüksek sıcaklıklar elde edilmiştir.
- Ayrıca, SKK yönteminde takım geometrisi, ilerleme hızı ve dönme hızı parametrelerinin iyi bir birleştirme işlemi için önemli olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Anaç, N. (2023). The mechanical properties of dissimilar/similar polymer materials joined by friction stir welding. *Heliyon*, 9(7), e17627. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e17627>
- Aslan, İ., & Yaka, H. (2024). Friction Stir Welding (FSW) and Friction Stir Spot Welding (FSSW) on Polycarbonates: A Review. *Selcuk University Journal of Engineering Sciences*, 23(02), 54-63.
- Bilgin, M., Karabulut, Ş., & Özdemir, A. (2017). Alüminyum Magnezyum Alaşımlarının Sürtünme Karıştırma Kaynağı ile Kaynak Edilebilirliğinin Değerlendirilmesi. *GU J Sci, Part C*, 5(2), 191-209.
- Das, A., Chatham, C. A., Fallon, J. J., Zawaski, C. E., Gilmer, E. L., Williams, C. B., & Bortner, M. J. (2020). Current understanding and challenges in high temperature additive manufacturing of engineering thermoplastic polymers. *Additive Manufacturing*, 34, 101218. <https://doi.org/10.1016/j.addma.2020.101218>
- Eslami, S., Francisco Miranda, J., Mourão, L., Tavares, P. J., & Moreira, P. M. G. P. (2018). Polyethylene friction stir welding parameter optimization and temperature characterization. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 99(1-4), 127-136. <https://doi.org/10.1007/s00170-018-2504-x>
- Grigore, M. (2017). Methods of Recycling, Properties and Applications of Recycled Thermoplastic Polymers. *Recycling*, 2(4), 24. <https://doi.org/10.3390/recycling2040024>
- Jose, J. V., & Panneerselvam, K. (2021). Joining of PEEK plates by friction stir welding process. *Materials Today: Proceedings*, 39, 1635-1639. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2020.05.768>
- Kraus, E., Orf, L., Baudrit, B., Heidemeyer, P., Bastian, M., Bonenberger, R., ... Stoyanov, O. (2016). Analysis of the low-pressure plasma pretreated polymer surface in terms of acid-base approach. *Applied Surface Science*, 371, 365-375. <https://doi.org/10.1016/j.apsusc.2016.02.247>
- Maslavi, A., Ünal, H., & Kaştan, A. (2022). Burç ve Yatak Uygulamaları için Saf Poli-eter-eter-eton Polimer ve Karbon Elyaf Takviyeli Poli-eter-eter-eton Kompozitin Sürtünme ve Aşınma Performanslarının Karşılaştırılması. *Journal of Materials and Mechatronics: A*, 3(2), 137-150. <https://doi.org/10.55546/jmm.1100365>
- Mishra, D., Sahu, S. K., Mahto, R. P., Pal, S. K., & Pal, K. (2019). Friction Stir Welding for Joining of Polymers. İçinde U. S. Dixit & R. G. Narayanan (Ed.), *Strengthening and Joining by Plastic Deformation* (ss. 123-162). Singapore: Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-0378-4_6
- Omer, M. A. E., Rashad, M., Elsheikh, A. H., & Showaib, E. A. (2022). A review on friction stir welding of thermoplastic materials: Recent advances and progress. *Weld. World*, 66(1), 1-25. <https://doi.org/10.1007/s40194-021-01178-0>
- Özden, S., & Demir, H. (2020). Material Rising in Dentistry Poly-Ether-Ether-Ketone (PEEK). *Necmettin Erbakan University Dental Journal*, 2(2), 76-85.
- Quadrant Group. (2014). *Ketron® 1000 PEEK [pdf]*. Erişim <https://www.tme.eu/Document/61639f5641cddf288977c98eacc3d072/Ketron%201000%20PEEK-EN.pdf>
- Sharma, A. K. R., Roy Choudhury, M., & Debnath, K. (2020). Experimental investigation of friction stir welding of PLA. *Welding in the World*, 64(6), 1011-1021. <https://doi.org/10.1007/s40194-020-00890-7>

Sumer, M., Unal, H., & Mimaroglu, A. (2008). Evaluation of tribological behaviour of PEEK and glass fibre reinforced PEEK composite under dry sliding and water lubricated conditions. *Wear*, 265(7-8), 1061-1065. <https://doi.org/10.1016/j.wear.2008.02.008>

Yildiz, M., Ozturk, F., & Sheikh-Ahmad, J. (2023). A Comprehensive Review on Friction Stir Welding of High-Density Polyethylene. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(9), 11167-11210. <https://doi.org/10.1007/s13369-023-08048-5>

ERGİYİK EĞİRME YÖNTEMİYLE ÜRETİLEN KOBALT ESASLI ŞERİTLERE SERYUM İLAVESİNİN TERMOELEKTRİK ÖZELLİKLERE ETKİSİ

Arş. Gör. İlhan DANACI
ORCID: 0000-0002-9148-1481
idanaci@sivas.edu.tr

Department of Aeronautical Engineering, Sivas University of Science and Technology, Sivas, Türkiye
Prof. Dr. Muhammed Fatih KILIÇASLAN

ORCID: 0000-0001- 8507-3900
fatihkilicaslan@sivas.edu.tr

Department of Fundamental Sciences and Engineering, Sivas University of Science and Technology,
Sivas, Türkiye

Doç. Dr. Fuat ERDEN
ORCID: 0000-0002-8261-4844
fuaterden@sivas.edu.tr

Department of Aeronautical Engineering, Sivas University of Science and Technology, Sivas, Türkiye
Dr. Ekrem YARTAŞI

ORCID: 0000-0003-0071-951X
ekrem.yartasi@sivas.edu.tr

Department of Fundamental Sciences and Engineering, Sivas University of Science and Technology,
Sivas, Türkiye

Özet

Enerji krizinin etkilerini azaltmak ve sürdürülebilir enerji çözümleri geliştirmek amacıyla, termoelektrik malzemeler üzerine yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu malzemeler, özellikle atık ısının geri dönüştürülerek elektrik enerjisi elde etme açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Termoelektrik (TE) malzemeler, kimyasal yapılarına göre organik ve inorganik olarak sınıflandırılır ve her iki tür de yenilenebilir enerji sistemlerinde verimliliği artırmak için kullanılmaktadır. Organik TE malzemeler, hafif ve esnek yapılarıyla dikkat çekerken; inorganik TE malzemeler, yüksek sıcaklıklarda daha verimli çalışarak endüstriyel uygulamalarda tercih edilmektedir. İnorganik termoelektrik malzemeler, enerji verimliliğini artırmak ve sürdürülebilir enerji çözümleri sağlamak için kritik öneme sahiptir. Özellikle endüstriyel atık ısının geri kazanımı ve uzay teknolojilerinde vazgeçilmez bir role sahiptir. İnorganik TE malzemeler bilgisayarlar, elektronik cihazlar, optoelektronik cihazlar, taşınabilir soğutucular, tıbbi cihazlar, otomotiv sektörü, uzay teknolojileri gibi birçok alanda kullanım potansiyeline sahiptir. Mevcut çalışmamızda yeni bir inorganik TE malzeme olabileceğini düşündüğümüz Co₈₉Si_{7.5}B_{3.5} alaşımını, hızlı katılaştırma tekniklerinden biri olan ergiyik eğirme (melt spinning) yöntemini kullanarak ürettik. Bu yöntem, şerit formunda amorf veya yarı kristalin alaşımların üretiminde oldukça yaygın olarak tercih edilmektedir. Ergiyik eğirme tekniği sayesinde, sıvı haldeki metal, yüksek hızda dönen bir tekerlek üzerine püskürtülerek hızla katılaştırılmış ve ince şeritler hâline getirilmiştir. Böylece, amorf yapıya sahip kobalt tabanlı alaşımlar elde edilmiştir. Üretilen bu kobalt esaslı alaşımların

kompozisyonlarına Seryum (Ce) ilave edilmiştir ve TE özelliklere etkisi incelenmiştir. İlave edilen Ce miktarının artmasıyla birlikte güç faktörünün arttığı tespit edilmiştir. TE özellikler incelendiğinde Seebeck katsayısının artan Ce miktarı ile arttığı elektriksel iletkenlik değerinin ise azaldığı görülmektedir. Bu çalışmada en yüksek güç faktörü değeri Ce-1 (%1 Ce içeren CoSiB alaşımında) kodlu numunemizde $5,40 \mu\text{W}/\text{mK}^2$ olarak elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Termoelektrik, hızlı katılaştırma, ergiyik eğirme, Kobalt alaşımları, Seryum.

THE EFFECT OF CERIUM ADDITION TO COBALT BASED RIBBONS PRODUCED BY MELT SPINNING ON THERMOELECTRIC PROPERTIES

Abstract

In order to reduce the effects of the energy crisis and develop sustainable energy solutions, intensive studies on thermoelectric materials are being carried out. These materials have great potential, especially in terms of recycling waste heat to generate electrical energy. Thermoelectric (TE) materials are classified as organic and inorganic according to their chemical structure and both types are used to increase efficiency in renewable energy systems. While organic TE materials attract attention with their lightweight and flexible structure, inorganic TE materials are preferred in industrial applications by operating more efficiently at high temperatures. Inorganic thermoelectric materials are critical for increasing energy efficiency and providing sustainable energy solutions. It has an indispensable role especially in industrial waste heat recovery and space technologies. Inorganic TE materials have the potential to be used in many areas such as computers, electronic devices, optoelectronic devices, portable coolers, medical devices, automotive sector, space technologies. Using the melt spinning method, one of the rapid solidification procedures, we have created the Co₈₉Si_{7.5}B_{3.5} alloy in this study, which we believe could be a new inorganic TE material. This method is widely preferred in the production of amorphous or semi-crystalline alloys in strip form. By means of the melt spinning technique, the liquid metal was rapidly solidified and formed into thin strips by spraying it onto a wheel rotating at high speed. Thus, cobalt-based alloys with amorphous structure were obtained. Cerium (Ce) was added to the composition of these cobalt-based alloys and its effect on TE properties was investigated. It was found that the power factor increased with the increase in the amount of Ce added. When the TE properties are examined, it is seen that the Seebeck coefficient increases with increasing Ce amount and the electrical conductivity value decreases. In this study, the highest power factor value was obtained as $5.40 \mu\text{W}/\text{mK}^2$ in our sample coded Ce-1 (CoSiB alloy containing 1% Ce).

Keywords: Thermoelectric, rapid solidification, melt-spinning, Co alloys, Cerium.

1. GİRİŞ

Yenilenebilir enerji kaynakları, sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarından biri olup, çevre dostu teknolojilerle enerji ihtiyacını karşılamayı hedefler. Yenilenebilir enerji kaynakları, doğadan elde edilebilen ve sürekliliğini koruyabilen enerji çeşitleridir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına güneş, rüzgar, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle gibi kaynaklardan dahil edilebilir. Güneş enerjisi alanında kullanılan ince film güneş hücreleri, düşük maliyetli ve toksik olmayan yapısıyla dikkat çekerken, yüksek verimlilik potansiyeli sunar. Öte yandan, termoelektrik malzemeler atık ısıyı doğrudan elektriğe dönüştürerek enerji verimliliğini artırır ve endüstriyel uygulamalarda önemli bir rol oynar. Bu teknolojilerin geliştirilmesi, yenilenebilir enerji sistemlerinin çeşitlendirilmesine ve fosil yakıt bağımlılığının azaltılmasına önemli katkılar sağlayacaktır (Burton, Howells, Atoyo, & Carnie, 2022; Callister & Rethwisch, 2018; Katirci et al., 2023; Khalate, Kate, & Deokate, 2018; Ravindiran & Praveenkumar, 2018; Sanin-Villa, 2022; Twaha, Zhu, Yan, & Li, 2016; H. Wang & Yu, 2019; Zeb et al., 2017).

Termoelektrik (TE) malzemeler, ısıyı doğrudan elektriğe veya elektriği doğrudan ısıya dönüştürebilen malzemelerdir. Bu dönüşüm, Seebeck Etkisi, Peltier Etkisi ve Thomson Etkisi adı verilen fiziksel prensipler sayesinde gerçekleşir. Seebeck Etkisi: İki farklı malzemenin oluşturduğu devrede sıcaklık farkı, bir elektrik potansiyeli oluşturur. Bu, termoelektrik jeneratörlerin temelidir. Peltier Etkisi: Elektrik akımı, iki farklı malzemedan geçerken bir uçta ısı emilir, diğer uçta ısı açığa çıkar. Bu etki, termoelektrik soğutucuların çalışma prensibidir. Thomson Etkisi: Bir malzeme boyunca bir sıcaklık gradyanı olduğunda, üzerinden geçen akımın taşıdığı ısı değişir. Enerji verimliliği, günümüzün en önemli mühendislik sorunlarından biridir. TE malzemeler, atık ısıyı elektriğe dönüştürerek enerji geri kazanımında büyük bir potansiyele sahiptir. Örneğin otomobillerde, endüstriyel süreçlerde veya uzay araçlarında üretilen atık ısı, termoelektrik jeneratörler sayesinde kullanılabilir enerjiye dönüştürülebilir (Callister & Rethwisch, 2018; Champier, 2017; Chen, Xu, & Zhu, 2017; Sanin-Villa, 2022; C. Wang et al., 2018).

TE malzemeler organik ve inorganik termoelektrik malzemeler olmak üzere iki grupta incelenebilir (Li et al., 2020). **Organik TE malzemeler**, karbon temelli polimerler veya küçük organik moleküllerden oluşur. Bu malzemeler son yıllarda özellikle esnek elektronik ve giyilebilir teknolojiler için önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Organik TE malzemeler, esneklikleri, hafif yapıları ve düşük termal iletkenlikleri nedeniyle dikkat çeker. Organik malzemelerin üretimi genellikle daha ucuzdur ve çevre dostudur. Özellikle esnek ve hafif uygulamalar için idealdirler. Ancak, organik malzemelerin termoelektrik performansı, genellikle düşük elektrik iletkenlikleri nedeniyle sınırlıdır. Ayrıca, yüksek sıcaklıklarda kararlılık göstermezler, bu da uygulama alanlarını sınırlar. Polianilin (PANI), polipirol (PPy) ve PEDOT:PSS gibi malzemeler, organik termoelektrik

malzemelere örnek olarak verilebilir (Abd Razak, Wan Abdul Rahman, Hashim, & Yahya, 2014; Chen et al., 2017; Erden, Danaci, Oner, Yabas, & Ozbay, 2024; Patil, Arakerimath, & Walke, 2018; Twaha et al., 2016).

İnorganik TE malzemeler ise genellikle metal oksitler, yarıiletkenler veya alaşımlardan oluşur ve günümüzde termoelektrik uygulamaların temelini oluşturur. Bu malzemeler, yüksek elektrik iletkenlikleri ve yüksek ZT değerleri ile öne çıkar. İnorganik malzemeler, geniş bir sıcaklık aralığında çalışabilir ve yüksek sıcaklıklarda kararlılık gösterir. İnorganik TE malzemeler, enerji verimliliği konusunda büyük bir potansiyel sunar. Özellikle atık ısının doğrudan elektrik enerjisine dönüştürülmesini sağlayarak, enerji israfını azaltır ve sistemlerin genel verimliliğini artırır. Bu özellik, yüksek sıcaklıkta çalışan endüstriyel tesislerde veya otomotiv sektöründe ortaya çıkan kullanılmayan ısının yeniden değerlendirilmesine olanak tanır. Böylece, fosil yakıt tüketimi azaltılarak sürdürülebilir enerji çözümlerine katkı sağlanır. Tablo 1 de organik ve inorganik TE malzemelerin özellikleri incelenmiştir (Guttmann, Haroush, & Gelbstein, 2022; Jiang, Yang, Hing, & Ye, 2020; Liu, Jie, Kim, & Ren, 2015; Y. Wang, Liu, Han, & Li, 2020; Zheng et al., 2020).

Ayrıca, bu malzemeler uzay teknolojilerinde de kritik bir rol oynar. Güneş ışığının sınırlı olduğu veya uzun görev sürelerinin gerekli olduğu uzay araçlarında, radyoaktif izotopların bozunumundan elde edilen ısı, termoelektrik jeneratörler aracılığıyla elektrik enerjisine dönüştürülerek güvenilir bir güç kaynağı oluşturur. Bu sayede, uzay sondaları ve keşif robotları, uzak gezegenlerde bile uzun süre kesintisiz çalışabilir (Champier, 2017; Du, Shen, Cai, & Casey, 2012; Nguyen, Kim, Bae, & Son, 2021; Prunet et al., 2021; Zhao & Tan, 2014).

Tablo 1. Organik ve İnorganik TE malzemelerin özellikleri

Özellik	Organik Malzemeler	İnorganik Malzemeler
Esneklik	Yüksek	Düşük
Termal Kararlılık	Düşük	Yüksek
Elektrik İletkenliği	Düşük	Yüksek
Termal İletkenlik	Düşük	Orta/Yüksek
ZT Değeri	Düşük	Yüksek
Maliyet	Düşük	Orta/Yüksek
Kullanım Alanı	Esnek cihazlar, giyilebilirler	Güç üretimi, soğutma sistemleri

Güç faktörü (PF), bir malzemenin **Seebeck katsayısı (S)** ve **elektrik iletkenliği (σ)** ile ilişkili bir büyüklüktür (Alam & Ramakrishna, 2013; Du et al., 2012; Guan & Ouyang, 2021). Bu iki parametrenin çarpımıyla hesaplanır:

$$PF=S^2\sigma$$

S: Seebeck katsayısı ($\mu\text{V/K}$) Malzemenin sıcaklık farkı nedeniyle oluşturduğu elektrik potansiyelini ifade eder .

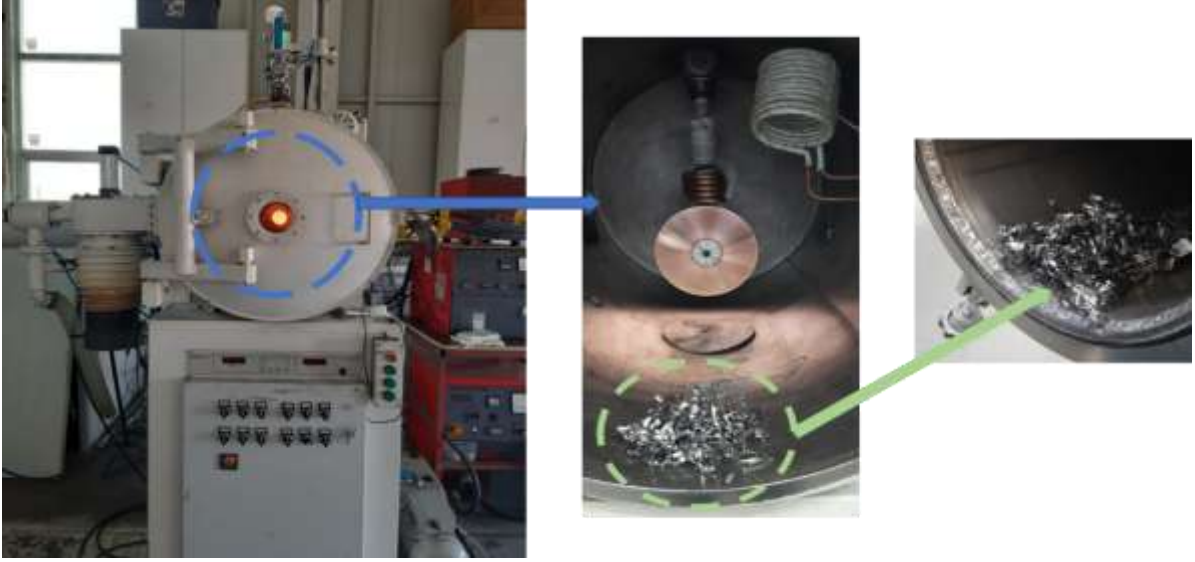
σ : Elektrik iletkenliği (S/m) Malzemenin elektrik akımını ne kadar iyi ilettiğini gösterir. Güç Faktörü, bir malzemenin termoelektrik cihazlarda ne kadar verimli bir şekilde elektrik gücü üretebileceğini belirler. Daha

yüksek bir güç faktörü, malzemenin termoelektrik dönüşüm sırasında daha fazla elektrik gücü üretebileceği anlamına gelir. Kobalt alaşımları gibi bazı yüksek sıcaklık dayanımına sahip malzemeler, elektrik iletkenlikleri ile öne çıkar. Araştırmalar, belirli kobalt alaşımlarının optimum doping ve mikro yapı ayarlamalarıyla yüksek güç faktörü değerlerine ulaşabileceğini göstermektedir. Bu da onları özellikle yüksek sıcaklıklı termoelektrik uygulamalar için potansiyel adaylar haline getirir(Guan & Ouyang, 2021; Martin, 2013; Sloma, Glod, & Walpuski, 2021; C. Wang et al., 2018).

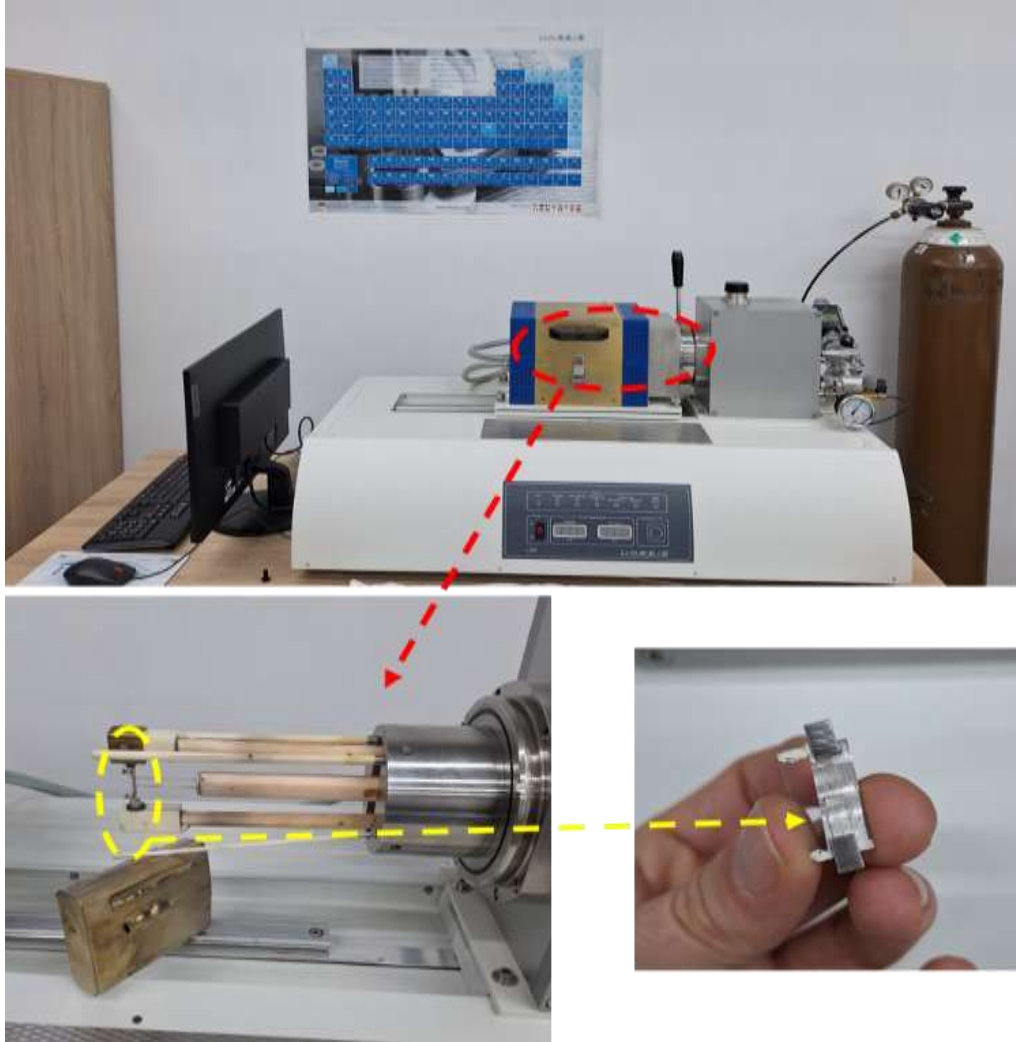
Bu çalışmada ergiyik eğirme yöntemi kullanılarak üretilen şerit numunelere Ce ilavesinin TE verimi ne derece etkilediği araştırılmıştır. Yapılan çalışmada Ce ilavesinin artmasıyla birlikte Seebeck katsayısında arttığı, elektriksel iletkenlik değerinin ise düştüğü saptanmıştır. Bu durum TE malzemeler için genel olarak beklenen bir gelişmedir. Üretilen numuneler içerisinde %1 Ce ilave edilen numune $5,40 \mu\text{W}/\text{mK}^2$ bir güç faktörüne sahiptir ki bu değer elde edilen en yüksek güç faktörü değeridir. Tüm bu yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda ergiyik eğirme yöntemiyle üretilen şerit numuneler Ce ilavesinin TE verimi arttırdığı tespit edilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Co89Si7.5B3.5 bileşimine sahip kobalt bazlı alaşımın üretimi için, yüksek saflıkta kobalt, silisyum ve bor elementleri, önceden hesaplanan miktarlarda hassas bir şekilde tartıldı. Ardından, bu elementler bir araya getirilerek, vakum indüksiyon eritme fırınına yerleştirildi ve homojen bir eriyik oluşturmak amacıyla eritme işlemi gerçekleştirildi. İşlemin bir sonraki aşamasında, eritilmiş külçe alaşımları, çevresel yüzey hızı yaklaşık 32 m/s olan su soğutmalı silindirik bir pirinç silindire püskürtüldü. Bu tek silindirik eritme eğirme tekniği sayesinde, alaşımlar hızla katılaşarak uzun ve sürekli şeritler oluşturdu. Kobalt esaslı bu şerit alaşımlar, homojen yapıda olup 19-42 μm kalınlık aralığında ve yaklaşık 6,8 mm genişliğinde üretilmiştir. Düşük basınçta (1-2 psi) argon gazı pota içerisine enjekte edildiğinde, gazın oluşturduğu itme kuvveti sayesinde, potanın nozulundan çıkan erimiş alaşım tek silindirin yüzeyine doğru kontrollü bir şekilde yönlendirilir. Katılma esnasında sistemin soğutma oranı yaklaşık 10^6 K/s civarındaydı. Üretilmiş olan şeritler esnek bir yapıya sahipti ve şeritlerin bir yüzeyi parlak diğer yüzeyi biraz daha mat olarak elde edilmiştir. Co89Si7,5B3,5 alaşımının üretiminde kullanılan yöntem ve parametrelerin aynıları kullanılarak Co88,5Si7,5B3,5Ce0,5 ve Co88Si7,5B3,5Ce1 alaşımları üretildi. Üretilen tüm alaşımların TE özellikleri incelendi. Taramalı elektron mikroskobu (SEM) analizi, bir TESCAN MIRA 3 XMU taramalı elektron mikroskobunda yapıldı. Şerit numunelerin termoelektrik özellikleri, Linseis LSR-3/800 Seebeck katsayısı/elektrik direnci ölçüm sisteminde 200 °C sıcaklığında ölçüldü.

Şekil 1. Ergiyik eğirme yöntemi ile şerit üretimi

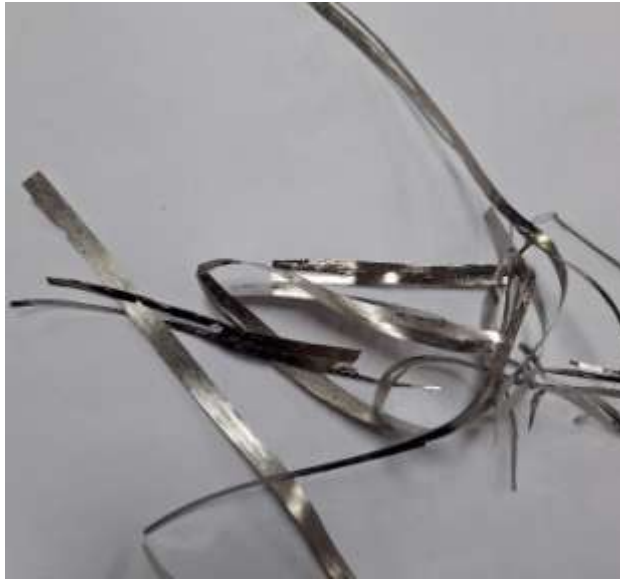
Şekil 2. Seebeck Katsayısı ve elektriksel direnç ölçüm cihazında ölçülen şeritler

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Ergiyik eğirme yöntemiyle üretilen şerit numuneler Ce ilavesinin TE verimi ne derece etkilediği bu çalışma ile araştırılmıştır. Burada şerit numunelerin üretimi için gerekli olan elementlerin kimyasal kompozisyonu Tablo 2’de verilmiştir. Şekil 3’de üretilen şeritlerin görüntüsü verilmiştir. Şeritlerin bir yüzeyleri mat iken diğer yüzeyleri parlak bir yapıdadır.

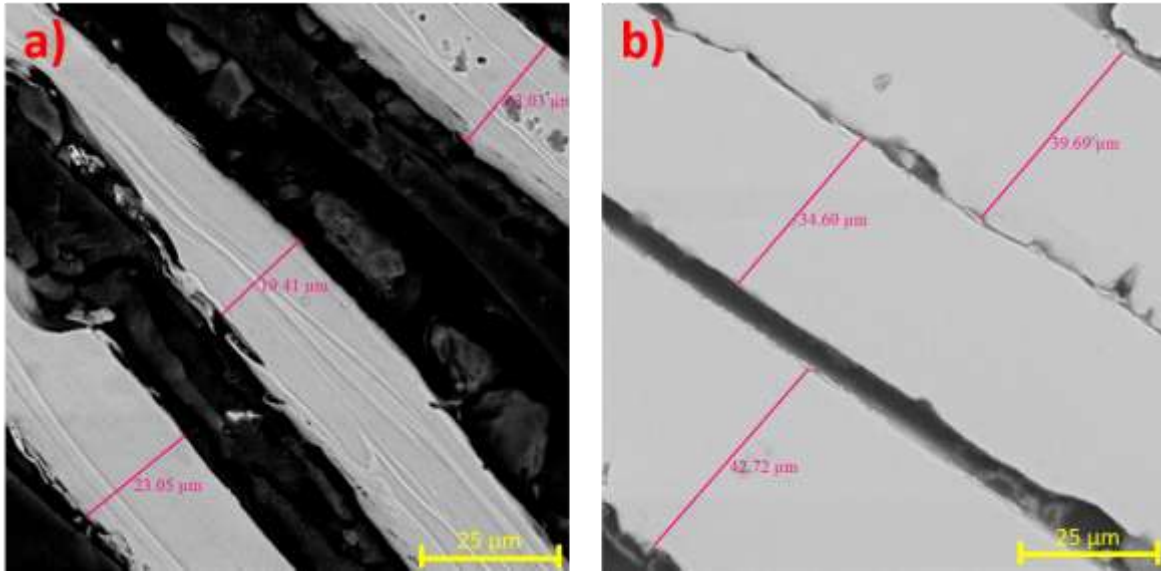
Tablo 2. Şerit Numunelerin kimyasal kompozisyonları (% ağırlıkça)

	Co	Si	B	Ce
Ce-0	89	7,5	3,5	-
Ce-0,5	88,5	7,5	3,5	0,5
Ce-1	88	7,5	3,5	1

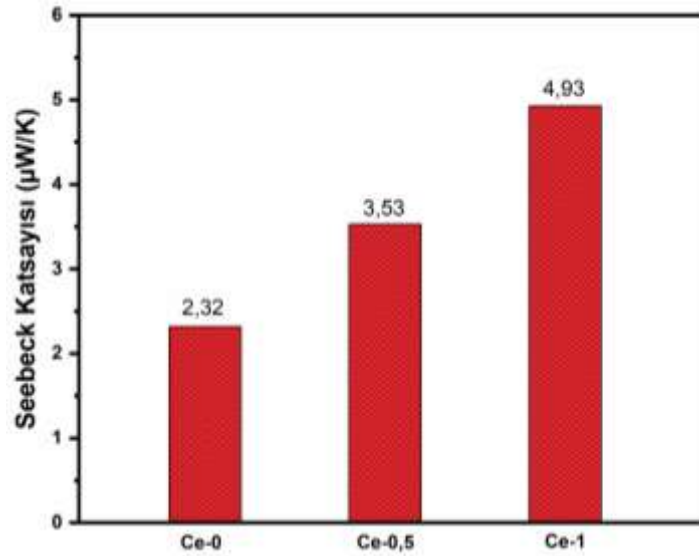
Şekil 3. Ergiyik eğirme yöntemiyle üretilmiş şerit numuneler

Ergiyik eğirme yöntemiyle üretilmiş olduğumuz kobalt esaslı şeritlere seryum ilavesinin yapıldığı numunelerin morfolojisi, Şekil 4’de gösterildiği gibi SEM analizi ile incelenmiştir. Üretilmiş olan şerit numunelerin kalınlıklarının 19-42 μm aralığında olduğu Şekil 4’de görülmektedir. Bu kalınlıkların belirlenmesinde SEM mikrografları kullanılmıştır. SEM görüntüleri incelendiğinde homojen bir mikro yapının elde edildiği anlaşılmaktadır. Şekil 4a’da görülen birkaç siyah nokta şeritlerin yapısındaki ufak çaplı boşlukları ifade etmektedir.

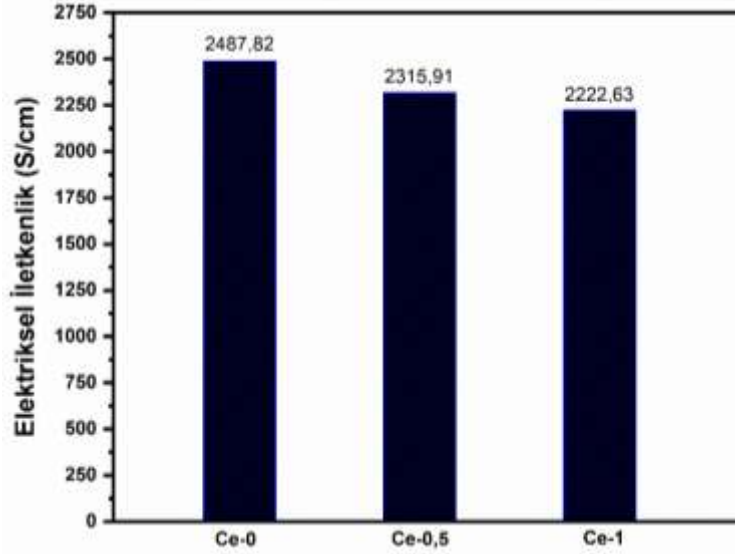
Şekil 4. Ergiyik eğirme yöntemiyle üretilmiş şerit numunelerin SEM ile incelenmesi

Şekil 5’de üretilen şeritlerin 200 C de ki Seebeck katsayıları verilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Ce ilavesinin artmasıyla Seebeck katsayısının arttığı görülmektedir. Ce ilavesi malzemenin yapısında var olan elektron hareketliliğini ve taşıyıcı konsantrasyonunu artırmış olabilir. Bu durum da Seebeck katsayısının artması için önemli bir gelişmedir.

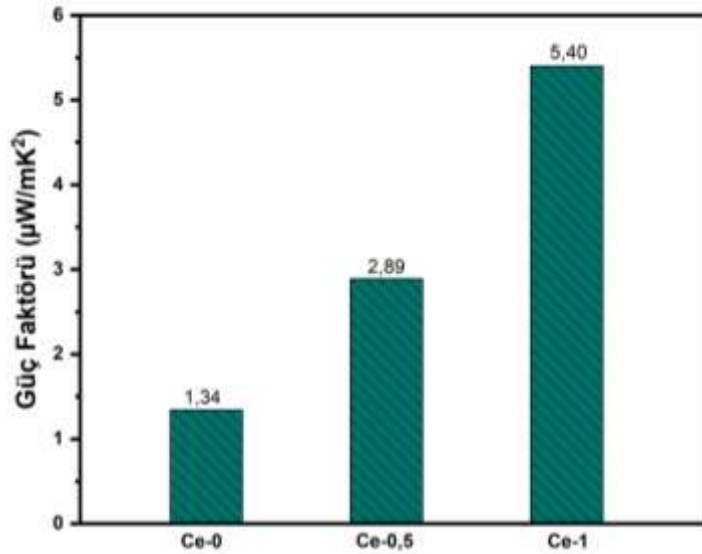
Şekil 5. Üretilen şerit numunelerin 200 °C’deki Seebeck katsayısı grafiği

Şekil 6’da üretilen şeritlerin 200 °C de ki elektriksel iletkenlik değerleri verilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Ce ilavesinin artmasıyla elektriksel iletkenlik değerinin düştüğü görülmektedir. Aslında bu durum beklenen bir gelişmedir. Çünkü genelde Seebeck katsayısı artarken elektriksel iletkenlik değeri azalmaktadır. Bunun tama tersi de mümkündür.

Şekil 6. Üretilen şerit numunelerin 200 °C'deki elektriksel iletkenlik değerleri

Şekil 7'de üretilen şeritlerin 200 °C de ki güç faktörü değerleri incelenmiştir. Ce ilavesinin artmasıyla birlikte Seebeck katsayısında artış olurken, elektriksel iletkenlik değerinde bir miktar azalma meydana gelmiştir. Bu durum TE malzemeler için beklenen bir gelişmedir. Grafik incelendiğinde %1 Ce ilave edilen numune 5,40 $\mu\text{W}/\text{mK}^2$ bir güç faktörüne sahiptir ki bu değer elde edilen en yüksek güç faktörü değeridir. Tüm bu yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda ergiyik eğirme yöntemiyle üretilen şerit numuneler Ce ilavesinin TE verimi arttırdığı tespit edilmiştir.

Şekil 7. Üretilen şerit numunelerin 200 °C'deki güç faktör grafiği

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada, ergiyik eğirme yöntemiyle üretilen şerit numunelere farklı oranlarda Ce elementi eklenmiş ve bu katkının termoelektrik (TE) performans üzerindeki etkileri incelenmiştir. Deneysel bulgular, Ce miktarındaki artışın, şeritlerin Seebeck katsayısını belirgin bir şekilde yükselttiğini ancak elektriksel iletkenlikte bir düşüşe yol açtığını göstermiştir. Bu durum, TE malzemelerde sıklıkla karşılaşılan bir davranıştır, çünkü Seebeck katsayısının artması genellikle taşıyıcı yoğunluğunun azalmasıyla ilişkilendirilir, bu da elektriksel iletkenliği olumsuz etkileyebilir. Ce ilavesi, malzeme içindeki taşıyıcı yoğunluğu ve enerji bariyerlerini değiştirerek termoelektrik verimliliği üzerinde karmaşık bir etki oluşturmuştur. Bu sonuçlar, TE malzemelerin performans optimizasyonu için kritik bir tasarım parametresi olarak katkı maddesi miktarının dikkatlice kontrol edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre, Ce içermeyen (Ce-0) numunenin güç faktörü değeri $1,34 \mu\text{W}/\text{mK}^2$ olarak bulunmuştur. Bununla birlikte, %1 Ce ilavesi yapılan (Ce-1) numune $5,40 \mu\text{W}/\text{mK}^2$ ile en yüksek güç faktörüne ulaşmıştır. Tüm bu veriler, ergiyik eğirme yöntemiyle üretilen şerit numunelerde Ce ilavesinin TE performansını artırmada etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma "NdFeB Esaslı izotropik Şeritlerin Manyetik Özelliklerinin Ötektik Alaşımlarla (Nd-Mn, Nd-Ag, ve Nd-Zn) Tane Sınır Difüzyonu Prosesi ile İyileştirilme Çalışmaları" başlıklı ve 2023-ÖAP-Mühe-0002 numaralı Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi-BAP projesi tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Abd Razak, S. I., Wan Abdul Rahman, W. A., Hashim, S., & Yahya, M. Y. (2014). Polyaniline and their Conductive Polymer Blends: A Short Review. *Malaysian Journal of Fundamental and Applied Sciences*, 9(2), 74–80. <https://doi.org/10.11113/mjfas.v9n2.86>
- Alam, H., & Ramakrishna, S. (2013). A review on the enhancement of figure of merit from bulk to nano-thermoelectric materials. *Nano Energy*, 2(2), 190–212. <https://doi.org/10.1016/j.nanoen.2012.10.005>
- Burton, M., Howells, G., Atoyo, J., & Carnie, M. (2022). Printed Thermoelectrics. *Advanced Materials*, 34(18). <https://doi.org/10.1002/adma.202108183>
- Callister, W. D., & Rethwisch, D. G. (2018). *Materials Science and Engineering: An Introduction* (10th ed.). Wiley.
- Champier, D. (2017). Thermoelectric generators: A review of applications. *Energy Conversion and Management*, 140, 167–181. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2017.02.070>
- Chen, G., Xu, W., & Zhu, D. (2017). Recent advances in organic polymer thermoelectric composites. *Journal of Materials Chemistry C*, 5(18), 4350–4360. <https://doi.org/10.1039/c6tc05488a>
- Du, Y., Shen, S. Z., Cai, K., & Casey, P. S. (2012). Research progress on polymer-inorganic thermoelectric nanocomposite materials. *Progress in Polymer Science*, 37(6), 820–841. <https://doi.org/10.1016/j.progpolymsci.2011.11.003>
- Erden, F., Danaci, I., Oner, M. R., Yabas, E., & Ozbay, S. (2024). Improved thermoelectric properties by copolymerization of conducting with insulating monomers on carbon nanotubes. *Progress in Organic Coatings*, 190(January), 108370. <https://doi.org/10.1016/j.porgcoat.2024.108370>
- Guan, X., & Ouyang, J. (2021). Enhancement of the Seebeck Coefficient of Organic Thermoelectric Materials via Energy Filtering of Charge Carriers. *CCS Chemistry*, 3(10), 2415–2427. <https://doi.org/10.31635/ccschem.021.202101069>
- Guttmann, G. M., Haroush, S., & Gelbstein, Y. (2022). The Mechanical Properties of Inorganic Thermoelectric Materials: A Review on Characterization Methods and Correlations. *ChemNanoMat*, 202200203. <https://doi.org/10.1002/cnma.202200203>
- Jiang, Q., Yang, J., Hing, P., & Ye, H. (2020). Recent advances, design guidelines, and prospects of flexible organic/inorganic thermoelectric composites. *Materials Advances*, 1(5), 1038–1054. <https://doi.org/10.1039/d0ma00278j>
- Katirci, R., Onel, M. N., Danaci, I., Danaci, K. I., Ozbay, S., & Erden, F. (2023). Fabrication of CZTS Films through a Combined Electrodeposition and Solution Process: An Experimental and First-Principles Study. *ChemElectroChem*, 202300162, 1–12. <https://doi.org/10.1002/celec.202300162>
- Khalate, S. A., Kate, R. S., & Deokate, R. J. (2018). A review on energy economics and the recent research and development in energy and the Cu₂ZnSnS₄ (CZTS) solar cells: A focus towards efficiency. *Solar Energy*, 169(May), 616–633. <https://doi.org/10.1016/j.solener.2018.05.036>
- Li, P., Zhao, Y., Li, H., Liu, S., Liang, Y., Cheng, X., & He, C. (2020). Facile green strategy for improving thermoelectric performance of carbon nanotube/polyaniline composites by ethanol treatment. *Composites Science and Technology*, 189(November 2019), 108023. <https://doi.org/10.1016/j.compscitech.2020.108023>
- Liu, W., Jie, Q., Kim, H. S., & Ren, Z. (2015). Current progress and future challenges in thermoelectric power generation: From materials to devices. *Acta Materialia*, 87(155), 357–376.

<https://doi.org/10.1016/j.actamat.2014.12.042>

Martin, J. (2013). Protocols for the high temperature measurement of the Seebeck coefficient in thermoelectric materials. *Measurement Science and Technology*, 24(8). <https://doi.org/10.1088/0957-0233/24/8/085601>

Nguyen, Y. N., Kim, S., Bae, S. H., & Son, I. (2021). Enhancement of bonding strength in BiTe-based thermoelectric modules by electroless nickel, electroless palladium, and immersion gold surface modification. *Applied Surface Science*, 545(January), 149005. <https://doi.org/10.1016/j.apsusc.2021.149005>

Patil, D. S., Arakerimath, R. R., & Walke, P. V. (2018). Thermoelectric materials and heat exchangers for power generation – A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 95(October 2017), 1–22. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.07.003>

Prunet, G., Pawula, F., Fleury, G., Cloutet, E., Robinson, A. J., Hadziioannou, G., & Pakdel, A. (2021). A review on conductive polymers and their hybrids for flexible and wearable thermoelectric applications. *Materials Today Physics*, 18, 100402. <https://doi.org/10.1016/j.mtphys.2021.100402>

Ravindiran, M., & Praveenkumar, C. (2018). Status review and the future prospects of CZTS based solar cell – A novel approach on the device structure and material modeling for CZTS based photovoltaic device. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 94(December 2017), 317–329. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.06.008>

Sanin-Villa, D. (2022). Recent Developments in Thermoelectric Generation: A Review. *Sustainability (Switzerland)*, 14(24). <https://doi.org/10.3390/su142416821>

Sloma, M., Glod, M. A., & Walpuski, B. (2021). Printed Flexible Thermoelectric Nanocomposites Based on. *Materials*.

Twaha, S., Zhu, J., Yan, Y., & Li, B. (2016). A comprehensive review of thermoelectric technology: Materials, applications, modelling and performance improvement. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 65, 698–726. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.07.034>

Wang, C., Chen, F., Sun, K., Chen, R., Li, M., Zhou, X., ... Wang, G. (2018). Contributed Review: Instruments for measuring Seebeck coefficient of thin film thermoelectric materials: A mini-review. *Review of Scientific Instruments*, 89(10). <https://doi.org/10.1063/1.5038406>

Wang, H., & Yu, C. (2019). Organic Thermoelectrics: Materials Preparation, Performance Optimization, and Device Integration. *Joule*, 3(1), 53–80. <https://doi.org/10.1016/j.joule.2018.10.012>

Wang, Y., Liu, A., Han, Y., & Li, T. (2020). Sensors based on conductive polymers and their composites: a review. *Polymer International*, 69(1), 7–17. <https://doi.org/10.1002/pi.5907>

Zeb, K., Ali, S. M., Khan, B., Mehmood, C. A., Tareen, N., Din, W., ... Haider, A. (2017). A survey on waste heat recovery: Electric power generation and potential prospects within Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 75(November 2016), 1142–1155. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.11.096>

Zhao, D., & Tan, G. (2014). A review of thermoelectric cooling: Materials, modeling and applications. *Applied Thermal Engineering*, 66(1–2), 15–24. <https://doi.org/10.1016/j.applthermaleng.2014.01.074>

Zheng, Y., Tan, X. Y., Wan, X., Cheng, X., Liu, Z., & Yan, Q. (2020). Thermal Stability and Mechanical Response of Bi₂Te₃-Based Materials for Thermoelectric Applications. *ACS Applied Energy Materials*, 3(3), 2078–2089. <https://doi.org/10.1021/acsaem.9b02093>

AN ALGORITHM FOR CONSTRUCTING $(k,2)$ -ARCS CONTAINING TRIANGLE AND QUADRANGLE IN $PG(2,4)$

Dr. Elif ALTINTAŞ KAHRİMAN

ORCID: 0000-0002-3454-0326

elifaltintaskahriman@halic.edu.tr

Haliç University, Faculty of Engineering, Software Engineering, İstanbul, Turkey

Prof. Dr. Ayşe BAYAR

ORCID: 0000-0002-2210-5423

akorkmaz@ogu.edu.tr

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Science, Department of Mathematics and Computer Sciences, Eskişehir, Turkey

Abstract

Arcs are important in projective planes because of their many uses in combinatorics and other related topics. In order to investigate and examine the complex relationships between points and lines, they are described as collections of points that display particular geometric qualities. Arcs are crucial for the creation of combinatorial designs and for comprehending incidence structures, which improves theoretical knowledge and real-world solutions to challenging geometric problems. The interactions between points and lines in this plane show important characteristics that are pertinent to combinatorial designs and geometric constructions.

This study investigates the $(k,2)$ -arcs associated with a triangle and a quadrangle in the projective plane $PG(2,4)$ over the finite field $GF(4)$. An algorithm implemented in C# is used to facilitate this analysis. Our approach systematically explores complete $(k,2)$ -arcs that include the points of both a triangle and a quadrangle. The results show that applying this algorithm to any triangle in $PG(2,4)$ there are three distinct complete $(6,2)$ -arcs containing the triangle. Similarly, when the algorithm is applied to any quadrangle, a unique complete $(6,2)$ -arc is found that contains the quadrangle in $PG(2,4)$.

Keywords: projective plane, (k,n) -arc, complete arc.

1. Introduction

A projective plane P is characterized by a set N of points and a set D of subsets of N , which represent the lines in the structure. In this framework, every pair of points lies on a unique line, every pair of distinct lines intersects at a single point, and four points define exactly six distinct lines. When analyzing the incidence relation within P , a subset B of points and lines that also satisfies the conditions of a projective plane is referred to as a subplane of the projective plane P .

Arcs play a central role in projective geometry and are widely used in combinatorics and related fields. In a finite projective plane π , a k -arc is a set K of k ($k \geq 3$) points such that no three points in K are collinear. If the plane π has order p , then $k \geq p + 2$, but the maximum value of k can only be reached if p is even. A $(p + 2)$ -arc is referred to as a hyperoval. Ovals are frequently explored in the literature, with Hirschfeld being one of the key sources (Hirschfeld and Thas, 2016). Much has been written about arcs in projective planes, particularly regarding complete $(k,2)$ -arcs that, along with complete quadrangles, generate the Fano plane in projective planes. These topics are thoroughly examined in works by Bayar et al. (2016) and Ekmekci et al. (2016). Additionally, the methodology for identifying and classifying Fano subplanes in the projective plane, coordinated through elements of a left nearfield of order 9, is outlined in Akca et al. (2016).

In the work by Akca and Altıntaş (2021), Fano configurations in $PG(5,2)$ are identified. Methods for classifying $(k,3)$ -arcs using the smallest Cartesian Group are presented for projective planes of order 9 and order 25 in Akca (201) and Akca and Gunaltılı (2012). Additionally, a C# algorithm is utilized by Altıntaş in (Altıntaş and Bayar, 2023) to analyze $(k,2)$ -arcs in the projective plane of order 5, where the arcs are coordinated by elements of $GF(5)$.

The aim of this study is to investigate $(k,2)$ -arcs related to triangles and quadrangles in $PG(2,4)$. In Section 2, we introduce relevant terminology for our research. In Section 3, we present a projective plane of order 4, along with its points, lines, and incidence relation over $GF(4)$. Section 4 outlines the algorithm and methodology used to determine all results related to $(k,2)$ -arcs in $PG(2,4)$. Then, we determine three distinct complete $(6,2)$ -arcs containing a triangle, and only one complete $(6,2)$ -arc formed by the points of a quadrangle structure by using the algorithm in $PG(2,4)$. In the last section, we present our results.

2. Preliminaries

This section presents to review some relevant definitions and theorems in projective planes. Here in, some properties of arcs in projective planes are given.

Definition 1. A (axiomatic) projective plane P with N being a set of points, D being a set of lines, and \circ being an incidence relation, P is an incidence structure (N, D, \circ) that satisfies the following axioms:

- i) Each pair of distinct points lies on exactly one unique line;
- ii) For every pair of distinct lines, there is exactly one unique point where they intersect.;
- iii) P contains a set of four points such that no three of them lie on a single common line.

In P , a closed configuration S is a subset of $N \cup D$ that remains closed under the intersections of any lines in S and the lines defined by any two distinct points in S . We denote the line through points p and q in P as $\langle p, q \rangle$.

Definition 2 The vector space with $(n+1)$ -dimensional $V(n+1, q)$ consists of vectors with coordinates from the finite field $GF(q)$ The projective space $PG(n, q)$ is then defined as the set of points, each representing a line through the origin in $V(n+1, q)$. Specifically, it means that each point in $PG(n, q)$ can be represented as $P(x)$ where x is any non-zero vector in $V(n+1, q)$. If K is finite field $GF(q)$ or shown as F_q and n -dimensional projective plane $PG(n, K)$ is written $PG(n, q)$. Here in, q is the order of $PG(n, q)$. The number of points within this projective space is calculated using the formula

$$\theta(n) = \frac{q^{n+1}-1}{q-1}.$$

(Hirschfeld and Thas, 1991).

(x_1, x_2, \dots, x_n) represents any point in N , where x_1, x_2, \dots, x_n are non-zero. A triple's nonzero multiples correspond to the same point. Likewise, $[a_1, a_2, \dots, a_n]$ represents any line in D , where a_1, a_2, \dots, a_n are not all 0. P_2F represents this projective plane, which is a point-line geometry (N, D, \circ) described by F . Incidence Relation: $\circ: (x_1, \dots, x_n) \circ [a_1, \dots, a_n] \Leftrightarrow a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + \dots + a_nx_n = 0$.

Let p be a prime number and r be a positive integer, respectively. The projective plane of order $n = p^r$ over the finite field $F = GF(p^r)$, where p^r is the number of elements, is represented by $P_2F = PG(2, p^r)$

(Hirschfeld and Thas, 1991).

Definition 3. In a projective plane, a (k, n) -arc K is a set of k points such that some line intersects K in n points, and no line intersects K in more than n points, where $n \geq 2$. (Hirschfeld and Voloch, 2015).

Definition 4. A line l of projective plane is an μ –secant of (k, n) –arc K if l intersects K in μ points. Let τ_i be the total number of i -secants to K . The number of i -secants to K through a point Q of $P \setminus K$ is denoted by σ_i or $\sigma_i(Q)$. Moreover, a point Q of $P \setminus K$ is called point of index zero if $\sigma_n(Q) = 0$ (Hirschfeld, 1998).

If there isn't a $(k + 1, n)$ –arc that contains a (k, n) –arc, then it is complete.

3. PG(2,4) Projective Plane

In this work, we take $PG(2,4)$, which is constructed over $GF(4)$ with 21 points and 21 lines under the irreducible polynomial $f(x) = x^2 + x + 1$, where the elements $0, 1, t, t^2$ of $GF(4)$. Every line has five points, and every point has five lines passing through it in $PG(2,4)$ (Ekmekçi et al., 2022).

The projective plane $PG(2,4)$ has a point set N that is $N = \{N_i | i = 1, 2, \dots, 21\}$, where

$$N_1 = (0,1,0), N_2 = (0,0,1), N_3 = (0,1,1), N_4 = (0,1, t^2), N_5 = (0,1, t), N_6 = (1,1,1), N_7 = (1,0,1),$$

$$N_8 = (1, t, 1), N_9 = (1, t^2, 1), N_{10} = (1,1,0), N_{11} = (1,1, t^2), N_{12} = (1,1, t), N_{13} = (1, t, t^2), N_{14} = (1, t^2, t),$$

$$N_{15} = (1,0,0), N_{16} = (1, t, 0), N_{17} = (1, t^2, 0), N_{18} = (1,0, t^2), N_{19} = (1,0, t), N_{20} = (1, t^2, t^2), N_{21} = (1, t, t).$$

Table 1 provides the $PG(2,4)$ incident relation table. Each row represents points located on the line $D_i, i = 1, 2, \dots, 21$.

Table 1. The lines of $PG(2,4)$

D_1	N_1	N_2	N_3	N_4	N_5
D_2	N_1	N_6	N_7	N_8	N_9
D_3	N_1	N_{10}	N_{15}	N_{16}	N_{17}
D_4	N_1	N_{11}	N_{13}	N_{18}	N_{20}
D_5	N_1	N_{12}	N_{14}	N_{19}	N_{21}
D_6	N_2	N_6	N_{10}	N_{11}	N_{12}
D_7	N_2	N_7	N_{15}	N_{18}	N_{19}
D_8	N_2	N_9	N_{14}	N_{17}	N_{20}
D_9	N_2	N_8	N_{13}	N_{16}	N_{21}
D_{10}	N_3	N_6	N_{15}	N_{20}	N_{21}
D_{11}	N_5	N_6	N_{14}	N_{16}	N_{18}
D_{12}	N_4	N_6	N_{13}	N_{17}	N_{19}
D_{13}	N_3	N_7	N_{10}	N_{13}	N_{14}
D_{14}	N_3	N_8	N_{12}	N_{17}	N_{18}
D_{15}	N_3	N_9	N_{11}	N_{16}	N_{19}
D_{16}	N_4	N_7	N_{12}	N_{16}	N_{20}
D_{17}	N_5	N_7	N_{11}	N_{17}	N_{21}
D_{18}	N_5	N_8	N_{10}	N_{19}	N_{20}
D_{19}	N_4	N_9	N_{10}	N_{18}	N_{21}
D_{20}	N_5	N_9	N_{12}	N_{13}	N_{15}
D_{21}	N_4	N_8	N_{11}	N_{14}	N_{15}

4. The algorithm to construct $(k,2)$ -arcs in $PG(2,4)$

In this section, we give the algorithm to construct $(k, 2)$ –arcs determined by a triangle and a quadrangle with the help of no-secant or bisecant distributions in $PG(2,4)$.

4. 1. Method: Finding $(k, 2)$ –arcs containing a triangle

Step 1: Finding the points and lines of $PG(2,4)$ by irreducible polynomial.

In this case, we get 21 points and 21 lines as shown in Table 1.

Step 2: Consider a triangle ABC in $PG(2,4)$. The vertices of the triangle ABC determine an incomplete $(3,2)$ -arc $\{A,B,C\}$. If all the points on the lines determined by the points on the sides of the triangle ABC are deleted, the other points of $PG(2,4)$ are called as remaining points. Then the non-secants passing through the remaining points and not intersecting the incomplete $(3,2)$ -arc.

Step 3: Each remaining point is chosen from each non-secant lines and added to the vertices of this triangle to determine complete $(6,2)$ –arcs. Thus, these six points form $(6, 2)$ –arc in $PG(2,4)$ which is complete.

4. 2. Method: Finding $(k, 2)$ –arcs containing a quadrangle

Step 1: Finding the points and lines of $PG(2,4)$ by irreducible polynomial.

In this case, we get 21 points and 21 lines as shown in Table 1.

Step 2: Consider a quadrangle in $PG(2,4)$. Then, there are four points in this quadrangle and there are two remaining points not on the quadrangle. Four different bisecants and one non-secant passing through each of these two remaining points are determined.

Step 3: Each remaining point is chosen from this non-secant line and added to this quadrangle to determine complete $(6,2)$ –arcs. Then, these six points form $(6, 2)$ –arc in $PG(2,4)$ which is complete.

We provide the following algorithm (written in C#) to find complete $(6,2)$ -arcs of $PG(2,4)$:

Steps of Algorithm

```
A ← Read(Excel File)
B ← Read(Text File)
C ← A
while s(C)>0
  Bi ← input(b), {b|b ∈ C, b ∉ B, i = s(B) + 1}
  j=1
  while j ≤ s(B)
    for k=(j+1) to s(B)
      m ← the index of row on Bj, Bk
      D ← Amn; {Amn}|Amn ≠ Bj, Amn ≠ Bk, n = 1, ..., 10}
      Remove a from A: {a|a ∈ A, a ∈ D}
      C ← c; {c|c ∈ A, c ∉ C}
    end for
    j=j+1
  end while
end while
```

Theorem 1. *There are three different complete (6,2) –arcs containing the points of a triangle in PG(2,4).*

Proof. Let ABC be a triangle in $PG(2,4)$. The vertices A, B, C of the triangle ABC determines an incomplete (3,2)-arc. When the algorithm is applied to this arc to find complete (k,2)-arcs, then there are nine remaining points in $PG(2,4)$. From each of these remaining points, five lines pass through, three of which intersect the arc $\{A, B, C\}$ at one point, and two of the lines do not intersect the arc at all. The remaining points construct three triangle not intersecting each other and the arc $\{A,B,C\}$. If the vertices of each constructed triangles are added to the arc $\{A,B,C\}$, then the complete (6,2)-arc is obtained. Hence, there are three different complete (6,2)-arc containing a triangle with the help of the algorithm and the non-secant lines.

Theorem 2. *There is a complete (6,2) –arc containing the points of a quadrangle in PG(2,4).*

Proof. Let $ABCD$ be a quadrangle in $PG(2,4)$. The vertices A, B, C, D of the quadrangle $ABCD$ determine an incomplete (4,2)-arc. When the algorithm is applied to this (4,2)-arc $\{A, B, C, D\}$ to find complete (k,2)-arcs, then there are two remaining points in $PG(2,4)$. From each of these remaining points, five lines pass through in $PG(2,4)$, four of which intersect the quadrangle at one point, and one of them does not intersect the quadrangle. Thus, the line passing through these two remaining points is same non-secant line. If these two remaining points are added to incomplete (4,2)-arc, then only one complete (6,2)-arc is obtained.

Example 1. Let PQR be a triangle with the vertices $P=N_2, Q=N_6, R=N_{15}$ in $PG(2,4)$. By applying this algorithm to the arc $\{N_2, N_6, N_{15}\}$, then the remaining points are $N_1, N_4, N_5, N_9, N_{13}, N_{14}, N_{16}, N_{17}$ in $PG(2,4)$.

In Table 2, 1–secant and non–secant lines passing through the remaining points out of triangle are given in $PG(2,4)$.

Table 2. Incidence relations between the triangle and the remaining points

Remaining points	1-Secant lines	Non-secant lines
N_1	D_1, D_2, D_3	D_4, D_5
N_4	D_1, D_{12}, D_{21}	D_{16}, D_{19}
N_5	D_1, D_{11}, D_{20}	D_{17}, D_{18}
N_8	D_2, D_9, D_{21}	D_{14}, D_{18}
N_9	D_2, D_8, D_{20}	D_{15}, D_{19}
N_{13}	D_9, D_{12}, D_{20}	D_4, D_{13}
N_{14}	D_8, D_{11}, D_{21}	D_5, D_{13}
N_{16}	D_3, D_9, D_{11}	D_{15}, D_{16}
N_{17}	D_3, D_8, D_{12}	D_{14}, D_{17}

Triangles formed by these remainig points are $\{N_1, N_{13}, N_{14}\}, \{N_5, N_8, N_{17}\}, \{N_4, N_9, N_{16}\}$ from Table 2.

When the algorithm applied to the vertices of each of these triangles, three different complete (6,2)–arcs are obtained in Table 3.

Table 3. Complete (6,2)-arcs

Completion of triangle	Complete (6,2)-arcs
$PQR \cup \{N_1, N_{13}, N_{14}\}$	$\{N_1, N_2, N_6, N_{13}, N_{14}, N_{15}\}$
$PQR \cup \{N_4, N_9, N_{16}\}$	$\{N_2, N_4, N_6, N_9, N_{15}, N_{16}\}$
$PQR \cup \{N_5, N_8, N_{17}\}$	$\{N_2, N_5, N_6, N_8, N_{15}, N_{17}\}$

Example 2. Let $PQRS$ be a quadrangle with the vertices $P=N_2, Q=N_6, R=N_{15}, S=N_{17}$, in $PG(2,4)$. By applying this algorithm to $\{N_2, N_6, N_{15}, N_{17}\}$, then the remaining points are N_5, N_8 in $PG(2,4)$. In Table 3, 1-secant and non-secant lines passing through the remaining points out of the quadrangle are given in $PG(2,4)$.

Table 3. Incidence relations between the quadrangle and the remaining points

Remaining points	1-secant lines	non-secant lines
N_5	$D_1, D_{11}, D_{17}, D_{21}$	D_{19}
N_8	D_2, D_9, D_{14}, D_{21}	D_{19}

When the algorithm applied to $PQRS$ and the remaining points N_5, N_8 on the non-secant line D_{19} , only one different complete (6,2)-arcs is obtained as $\{N_2, N_5, N_6, N_8, N_{15}, N_{17}\}$.

6. Conclusion

In this work, we implemented a C# algorithm to investigate complete (k,2)-arcs containing the points of a triangle and a quadrangle in $PG(2,4)$. We found three distinct complete (6,2)-arcs containing a triangle and only one containing a quadrangle in $PG(2,4)$. Future research could extend this algorithm to explore higher-dimensional projective planes or other arc families, enhancing our understanding of geometric configurations in finite projective spaces.

References

- Hirschfeld, J.W.P., Thas J.A. (2016). General Galois Geometries, Springer Monographs in Mathematics. London: Springer- Verlag.
- Bayar, A., Akca, Z., Altintas, E., Ekmekci, S. (2016). "On the complete arcs containing the quadrangles constructing the Fano planes of the left near field plane of order 9". New Trends in Mathematical Science 4(4), 266-266.
- Ekmekci, S., Bayar, A., Altintas, E., Akca, Z. (2016). "On the Complete (k,2)- Arcs of the Hall Plane of Order 9". International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering 6 (10), 282-288. ISSN: 2277 128X
- Akca, Z., Ekmekci, S., Bayar, A. (2016) "On Fano Configurations of the Left Hall Plane of order 9". Konuralp journal of mathematics 4 (2), 116-123.
- Akca, Z., Altintas, A. (2021) "A Note on Fano Configurations in the Projective Space $PG(5,2)$ ", Konuralp Journal of Mathematics 9(1), 190-192. e-ISSN: 2147-625X
- Akca, Z. (2011). "A numerical computation of (k, 3)-arcs in the left semifield plane order 9", International Electronic Journal of Geometry 4(2), 13-21.
- Akca, Z., Günaltılı, I. (2012). "On the (k, 3)- arcs of CPG (2,25,5) ", Anadolu University Journal of Science and Technology-B Theoretical Sciences 1(0), 21-27.
- Ekmekci, S., Bayar, A., Akca, Z. (2022). " On The Projective Planes In Projective Space $PG(4,4)$ ". Erciyes University Journal of Institute Of Science and Technology, 38(3), 519-524.
- Hirschfeld, J.W.P., Thas, J.A. (1991). General Galois Geometries, Oxford: The Charendon Press.
- Hirschfeld, J.W.P., Voloch, J. F. (2015). "Group-arcs of prime order on cubic curves", Finite Geometry and Combinatorics 191, 177-185.
- Hirschfeld, J.W.P. (1998). Projective Geometries over Finite Fields, Oxford Mathematical Monographs, New York: The Clarendon Press Oxford University Press, , second edition.
- Hall, M. (1943). "Projective planes". Trans. Am. Math. Soc. 54, 229-277 .
- Hall, M., Swift, Jr.J.D., Killgrove, R. (1959). "On projective planes of order nine". Math.Tables and Other Aids Comp. 13, 233-246 .
- Altintas, E., Bayar, A. (2023). "Complete (k,2)-Arcs in the Projective Plane Order 5". Hagia Sophia Journal of Geometry 5(1), 11-14.
- Coxeter, H.S.M. (1987) "Projective geometry" , Springer, pp. 7; 95.

RELIABILITY OF X-RAY NON-DESTRUCTIVE TESTING ON LAMINATED POLYMER COMPOSITE MATERIALS USED IN AVIATION APPLICATIONS

Dr. Cahit BİLGİ

ORCID:0000-0002-7432-2817

E-Posta: cahit.bilgi@iuc.edu.tr

İstanbul University-Cerrahpaşa, Technical Science HVO, Aircraft Technology, İstanbul, Türkiye

Abstract

This study investigates the reliability of X-ray non-destructive testing (NDT) for identifying artificial defects in aerospace-grade laminated composite materials. Three types of laminates were analyzed: carbon fiber-reinforced polymer (CFRP), glass fiber-reinforced polymer (GFRP), and aramid fiber-reinforced polymer (AFRP). Each laminate was fabricated using 30 plies of 0°/90° woven fabrics, with defects introduced at depths corresponding to the 5th, 10th, 15th, 20th, and 25th plies (approximately 1.6 mm, 3.2 mm, 4.8 mm, 6.4 mm, and 8.0 mm, respectively). Artificial defects measuring 2 cm in diameter were created using non-adhesive Teflon films during the vacuum bagging.

X-ray inspection successfully detected defects with varying reliability across the three materials. CFRP achieved the highest detection accuracy (97%) due to its high density and uniform fiber distribution. GFRP followed with 93%, as its translucency posed slight challenges in identifying deeper defects. AFRP demonstrated the lowest reliability (89%), primarily due to its low density and energy-absorbing properties, which reduced X-ray penetration effectiveness. Depth significantly affected detection accuracy; shallow defects (1.6–3.2 mm) were detected with near-perfect accuracy, while deeper defects (6.4–8.0 mm) showed reduced reliability, particularly in AFRP.

The epoxy matrix, Hexion MGS L160, ensured consistent bonding and contributed to effective defect visualization by providing clear contrast against Teflon. These findings emphasize the interplay of fiber type, defect depth, and resin properties in determining X-ray NDT reliability. This study contributes to enhancing defect detection protocols for laminated composites, ensuring superior quality control in aviation applications.

Keywords: X-Ray Control, Aviation, Composite, Polymer.

1. INTRODUCTION

Polymer matrix composites (PMCs) have become essential in aerospace applications due to their unparalleled strength-to-weight ratio, corrosion resistance, and fatigue durability. Their ability to be tailored for specific mechanical and thermal requirements makes them indispensable in designing lightweight and efficient aircraft structures.

GFRPs are a cost-effective choice for secondary aerospace structures, such as fairings, radomes, and interior panels. Glass fibers, typically in E-glass form, exhibit excellent tensile strength and chemical stability. However, GFRPs' lower modulus compared to carbon fibers limits their application in primary load-bearing components. CFRPs dominate the aerospace sector due to their unmatched stiffness and strength. Aircraft components such as wings, fuselages, and control surfaces benefit significantly from CFRPs' low density and high fatigue resistance. However, challenges such as susceptibility to brittle failure and higher costs necessitate careful inspection and quality control during manufacturing. AFRPs are known for their high energy absorption and excellent impact resistance, making them suitable for protective components like bulletproof panels and crash-worthy structures. However, AFRPs have lower compressive strength and exhibit unique failure modes, complicating their integration into structural aerospace components.

Various methods, including hand lay-up, autoclave curing, resin transfer molding (RTM), and vacuum bagging, are employed to produce PMCs. Among these, vacuum bagging is widely preferred in aerospace for its ability to produce high-quality laminates with minimal voids and uniform properties. Vacuum bagging involves consolidating layers of fiber reinforcements and resin under vacuum pressure. This process enhances resin distribution and fiber bonding while removing entrapped air. The use of vacuum bagging ensures the mechanical integrity of the laminate, critical for aerospace applications. The objective of this study is to evaluate the reliability of X-ray NDT in identifying subsurface defects in laminated composites used in aerospace. By systematically comparing defect detectability across CFRP, GFRP, and AFRP, this research offers insights into the effects of fiber type, resin matrix, and defect depth. The study provides a foundation for improving NDT methodologies and ensuring higher reliability in composite quality assurance.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Materials

Carbon Fiber: 245 g/m² twill weave fabric.

Glass Fiber: 300 g/m² twill weave E-glass fabric.

Aramid Fiber: 200 g/m² twill weave fabric.

Epoxy Matrix: Hexion MGS L160 epoxy system, is known for its low viscosity and high bonding strength.

Specimen Fabrication

Laminate Dimensions: 40 cm × 30 cm, consisting of 30 plies.

Artificial Defects: Introduced using 2 cm diameter Teflon films at five predetermined layers (5th, 10th, 15th, 20th, and 25th plies).

Manufacturing Process: Vacuum bagging was employed to consolidate the layers. The laminates were cured at room temperature for 24 hours under 1 atm pressure, followed by five days of post-curing at ambient conditions without vacuum.

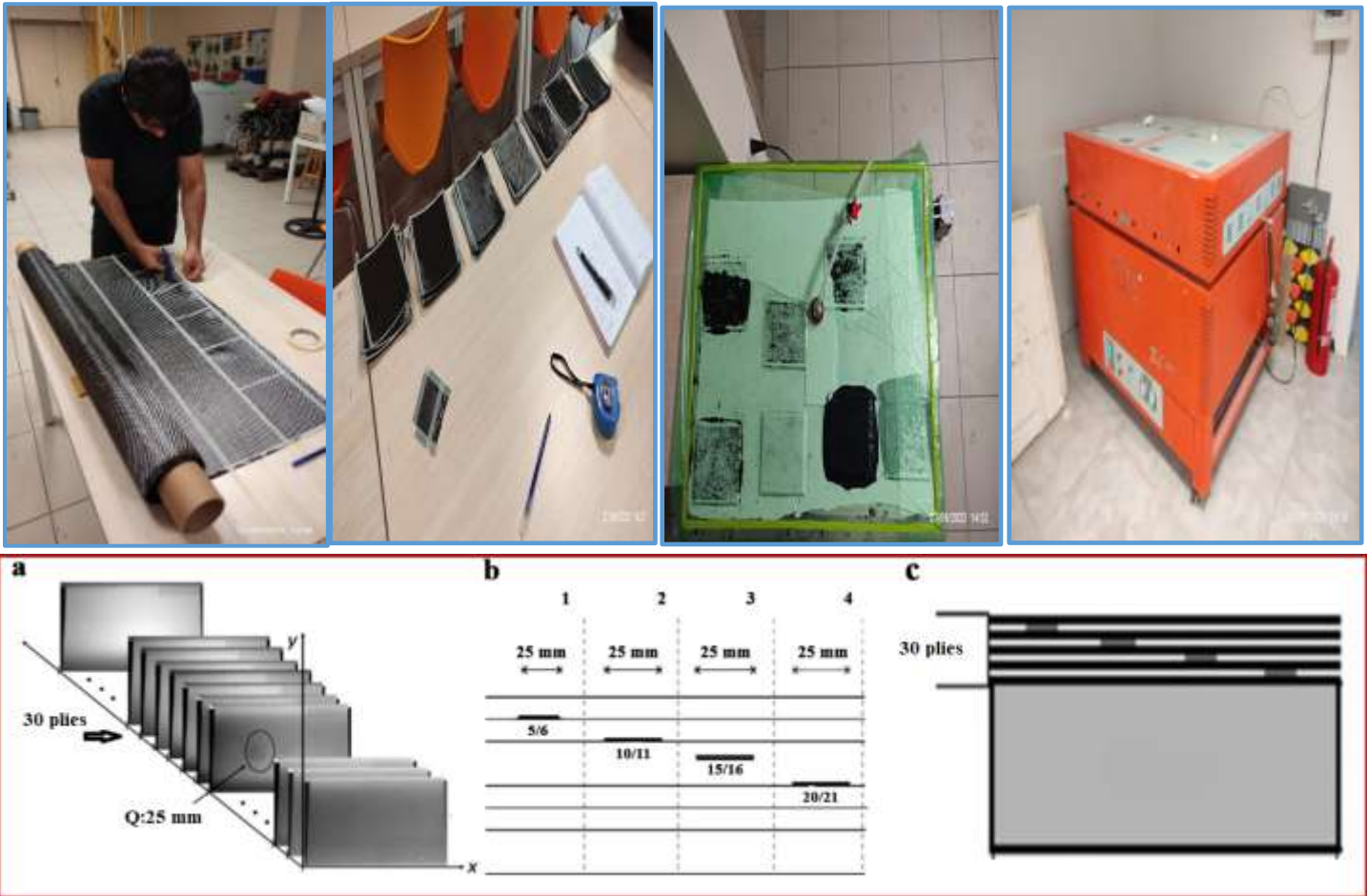

Fig.1. Production of artificially defective laminated composites

X-Ray Testing Parameters

Imaging was performed with a digital X-ray system calibrated for composite materials. Parameters such as exposure time, voltage, and angle were adjusted to optimize defect visibility based on material density. Images were obtained using YXLON SMART 225 X-ray device and AGFA D7 Standard film at a distance of 110 cm from the sample, under 45 kV, 4 mA, and 30 s conditions.

3. RESULTS

The type of fiber reinforcement significantly influenced the reliability of X-ray defect detection.

The detection reliability was the highest at 97%, attributed to the high density and uniformity of carbon fibers. The matrix provided a sharp contrast between the fibers and the Teflon-based artificial defects. This clear imaging facilitated accurate defect identification across all depths. The twill weave structure also ensured consistent resin distribution, enhancing the visibility of voids or defects.

Glass fibers presented a lower detection rate of 93%. The translucency of the fibers reduced contrast, making it slightly more challenging to identify deeper defects. The higher areal density of the fabric (300 g/m²) compared to CFRP also influenced resin flow patterns, contributing to variations in imaging clarity.

The lowest detection reliability (89%) was observed in AFRP. Aramid fibers' energy-absorbing characteristics and low density made X-ray penetration less effective, particularly for defects located in the deeper layers. The fiber architecture, coupled with lower stiffness, resulted in reduced imaging contrast.

Fiber Type	Shallow Defects (1.6-3.2 mm)	Mid-Depth Defects (4.8-6.4 mm)	Deep Defects (8.0 mm)	Overall Accuracy (%)
CFRP	98%	95%	94%	97%
GFRP	95%	91%	88%	93%
AFRP	92%	85%	83%	89%

Fig. 2. Detection Accuracy by Fiber Type and Defect Depth (%)

The Hexion MGS L160 epoxy matrix played a crucial role in defect detectability. Its low viscosity allowed for uniform impregnation of fibers, minimizing void formation and ensuring consistent bonding. The epoxy's optical properties provided sufficient contrast against the Teflon films, particularly in CFRP and GFRP. The adhesive strength of the matrix also ensured that the defects introduced remained stable during curing, preventing positional shifts that could affect detection reliability.

Defects in the 5th and 10th plies were detected with near-perfect accuracy. The reduced distance from the X-ray source and minimal attenuation effects contributed to this high reliability. CFRP excelled with a detection rate of 98%, while AFRP showed a slight reduction at 92%.

Detection accuracy decreased slightly for all materials. The increasing attenuation of X-rays led to reduced image clarity, particularly in AFRP (85%). In GFRP, the interplay between the glass fibers and resin matrix maintained a reasonable detection rate of 91%.

Deep-layer defects presented the greatest challenge, with CFRP showing the highest reliability at 94%. GFRP followed at 88%, while AFRP lagged at 83%, reflecting the limitations of X-ray penetration in low-density, energy-dissipating materials.

Material	Contrast Ratio	Shallow Defects Detection (%)	Mid-Depth Defects Detection (%)	Deep Defects Detection (%)
CFRP	High (3.8:1)**	98%	95%	94%
GFRP	Medium (2.5:1)**	95%	91%	88%
AFRP	Low (1.8:1)**	92%	85%	83%

Fig. 3. Contrast Ratio Impact on Detection Reliability (Mean Values)

The 0°/90° orientation and twill weave pattern influenced defect detectability. In CFRP and GFRP, the uniform distribution of fibers provided consistent X-ray attenuation, aiding defect identification. AFRP, however, exhibited less uniformity due to the mechanical properties of aramid fibers, which affected defect clarity.

Parameter	Value	CFRP Performance	GFRP Performance	AFRP Performance
X-Ray Voltage (kV)	45	High clarity	Medium clarity	Lower clarity
Exposure Time (s)	30	Optimal defect contrast	Moderate contrast	Poor contrast
Resolution (dpi)	300	High defect clarity	Moderate clarity	Reduced clarity
Defect Detectability (%)	-	97%	93%	89%

Fig. 4. X-Ray Testing Parameters and Outcomes

The denser structure of CFRP enhanced its imaging resolution, making it the most reliable material for defect detection. GFRP, while effective, suffered from translucency issues that complicated deep defect imaging. AFRP, though advantageous for impact resistance, presented significant challenges due to its low density and unique energy-dissipating characteristics.

A statistical analysis (e.g., standard deviation of detection rates) confirmed that CFRP exhibited the least variability in defect detectability across all depths, while AFRP showed the highest variability, particularly in deeper layers.

Property	CFRP	GFRP	AFRP	Impact on Detection
Density (g/cm ³)	~1.5	~2.5	~1.4	Higher density enhances defect contrast in X-ray imaging.
Tensile Strength (MPa)	3,500–5,000	2,000–3,000	2,000–3,100	CFRP's high strength maintains structural uniformity.
X-Ray Attenuation Rate	High	Medium	Low	Attenuation correlates with material density and contrast.
Epoxy Compatibility	Excellent	Good	Moderate	Better compatibility ensures uniform bonding and clarity.
Fiber Architecture	Uniform, tightly packed	Less dense, more uniform	Loosely packed, scattered	Uniformity aids in consistent defect detection.

Fig. 5. Material Properties and Their Impact on X-Ray Detection

4. CONCLUSIONS

This study confirms the efficacy of X-ray NDT in identifying defects within aerospace composites. While CFRP exhibited the highest overall reliability due to its density and structural uniformity, the unique properties of AFRP posed challenges for deep-layer defect detection. The epoxy matrix played a critical role in ensuring defect visibility, highlighting the interplay between fiber type, resin, and defect characteristics. These findings provide essential data for optimizing NDT processes in aerospace manufacturing and maintenance. Further research should explore advanced imaging techniques to enhance detection reliability, particularly for low-density composites like AFRP.

DETECTION AND VALIDATION OF WATER INGRESS IN RUDDER COMPOSITE HONEYCOMB STRUCTURES USING PULSE THERMOGRAPHY: A NON-DESTRUCTIVE TESTING APPROACH

Dr. Cahit BİLGİ

ORCID:0000-0002-7432-2817

E-Posta: cahit.bilgi@iuc.edu.tr

İstanbul University-Cerrahpaşa, Technical Science HVO, Aircraft Technology, İstanbul, Türkiye

Abstract

In this study pulse thermography (PT) was employed as a non-destructive testing (NDT) method to detect water accumulation within honeycomb composite rudder structures in aerospace applications. Rudder surfaces, constructed using carbon fiber-reinforced polymer (CFRP) composites with honeycomb cores, are essential for maintaining stability and control in aircraft. These components, subjected to dynamic aerodynamic forces and environmental conditions, are prone to degradation, particularly due to water ingress, which can compromise the structural integrity and performance of the rudder. Using PT, a heat pulse was applied to the surface of the rudder, and the thermal response was captured using an infrared camera. The presence of water was detected through characteristic thermal anomalies arising from water's different thermal conductivity properties compared to the surrounding composite materials. The images obtained during the cooling phase revealed significant temperature differences indicative of water accumulation. Following the identification of water ingress, targeted repairs were carried out using advanced composite materials and bonding techniques. Post-repair thermographic scans were performed to verify the effectiveness of the repair by assessing the uniformity of the thermal response across the affected area. The results demonstrated that PT was highly effective in detecting and quantifying water ingress, with a sensitivity of 93.2%. The detection was particularly reliable when comparing the thermal contrast before and after repair, with the post-repair contrast values decreasing to below 0.3°C, confirming the repair's effectiveness. This study presents PT as a promising technique for detecting water damage in aerospace composite structures and validating the integrity of subsequent repairs. The proposed method offers high reliability, reproducibility, and non-invasive inspection capabilities, critical for aerospace component maintenance, offering significant potential for routine use in commercial and military aviation.

Keywords: Aviation, Composites, Pulse Thermography.

1. INTRODUCTION

Rudder control surfaces are a fundamental component of fixed-wing aircraft, ensuring the directional stability of the aircraft during flight. These surfaces operate to counteract unwanted yawing motions and are therefore subjected to significant aerodynamic forces. The structural integrity of rudder surfaces is crucial for maintaining the safety and performance of an aircraft. Traditionally, rudders have been constructed using metallic alloys, but due to the increasing demand for lighter, more durable materials, composite materials, particularly CFRPs, have become the material of choice in modern aerospace applications. The use of composite materials in rudder control surfaces offers several advantages, including reduced weight, increased strength, and enhanced resistance to corrosion. However, these materials are not without their challenges. They are susceptible to environmental damage, especially when exposed to moisture, which can infiltrate the composite structure and negatively affect its mechanical properties. This makes regular inspection and maintenance of rudder surfaces essential to ensure continued airworthiness.

Composite materials, especially polymer matrix composites (PMCs), have revolutionized the aerospace industry. These materials consist of a polymer matrix that is reinforced with high-strength fibers, such as carbon or glass. The primary advantages of PMCs in aerospace applications include their high strength-to-weight ratio, which contributes to lighter and more fuel-efficient aircraft, and their superior fatigue resistance, which is crucial for components subject to repetitive stress cycles. In rudder applications, CFRP composites are widely used due to their excellent mechanical properties and the ability to tailor the material's characteristics by adjusting the fiber orientation. Additionally, the advent of honeycomb core technology has further improved the performance of composite rudder structures. Honeycomb cores are lightweight yet provide high stiffness and strength, making them ideal for use in aerospace applications. The honeycomb structure also provides excellent resistance to impact and compression forces, which are critical for components exposed to high aerodynamic loads.

Honeycomb composites consist of a core of lightweight honeycomb-shaped material, typically made from aluminum or Nomex, sandwiched between two thin, high-strength face sheets. The honeycomb structure imparts superior mechanical properties, such as high bending strength and resistance to shear forces, while maintaining a low weight. In aerospace applications, honeycomb composites are often used for primary structures like rudders and elevators, where both strength and weight are critical considerations.

The honeycomb cores are typically made from materials such as aramid fibers (e.g., Nomex), which offer good strength and resistance to corrosion, and provide additional thermal and fire-resistant properties. The core's hexagonal structure also allows for efficient distribution of stresses across the surface, enhancing the material's ability to withstand both aerodynamic forces and impacts. However, one of the challenges of honeycomb composites is their susceptibility to water ingress. If moisture enters the honeycomb core, it can lead to several issues, including delamination, swelling, and reduced mechanical performance. Furthermore, the presence of water can exacerbate corrosion in metallic parts and cause long-term degradation of the composite structure. Therefore, detecting and mitigating water accumulation is crucial for maintaining the structural integrity of honeycomb composite rudder surfaces.

Water ingress is a significant issue in composite honeycomb structures, as it can lead to the formation of voids, delaminations, and the breakdown of bonding between the core and the face sheets. The most common causes of water ingress include exposure to rain, condensation, or leaks during maintenance. Over time, the absorbed water can lead to increased weight, reduced stiffness, and the potential for catastrophic failure if not detected and repaired promptly. The presence of water in honeycomb composites is not always visible on the surface, making it difficult to detect using traditional inspection methods such as visual or ultrasonic testing (UT). Water accumulation in the core material typically manifests as a thermal anomaly during thermographic inspections, due to the difference in thermal conductivity between water and the surrounding composite materials. Identifying these anomalies is essential for early detection and repair before the structural integrity of the component is compromised.

NDT techniques play a crucial role in the maintenance and inspection of composite materials in aerospace applications. These methods allow for the detection of internal defects without damaging the structure, which is essential for ensuring the continued safety and reliability of critical components like rudder surfaces. Among the various NDT methods, thermography has gained popularity for its ability to detect subsurface anomalies, including moisture ingress, delaminations, and voids. Thermographic inspection involves the application of a heat pulse to the surface of the material and monitoring the subsequent cooling behavior. Differences in thermal conductivity or heat retention between the composite material and any internal defects will result in temperature variations that can be detected using infrared cameras.

The PT is a specific thermographic technique where a brief heat pulse is applied to the surface of a material, and the thermal response is monitored during the subsequent cooling phase. The technique is sensitive to subsurface defects, as these defects alter the thermal properties of the material, creating temperature anomalies that can be visualized in thermographic images. PT has several advantages, including its ability to detect hidden defects, non-contact inspection, and real-time data acquisition. In aerospace applications, PT has been used to inspect a variety of components, including aircraft fuselages, wings, and control surfaces like rudders. The method is especially useful for detecting water ingress, as water has a lower thermal conductivity compared to the surrounding composite material. This allows for the precise localization of moisture accumulation, which can be difficult to detect using traditional methods.

While PT has been successfully applied in a variety of aerospace NDT applications, there is limited research on its effectiveness for detecting water ingress and validating repairs in honeycomb composite rudder structures. This study seeks to fill that gap by providing a comprehensive analysis of PT's capabilities for detecting water damage, quantifying its sensitivity and accuracy, and validating the effectiveness of repairs. The primary objectives of this study are:

- (a) To evaluate the efficacy of PT in detecting water ingress in honeycomb composite rudder structures.
- (b) To assess the reliability of PT in validating repairs conducted on water-damaged composite surfaces.
- (c) To provide quantitative analysis of thermal data to demonstrate the method's potential for routine application in aerospace maintenance.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Materials

The rudder composite specimens used in this study were constructed from CFRP laminates with a Nomex honeycomb core. The CFRP face sheets were fabricated using a layup of unidirectional carbon fibers, resulting in a fiber volume fraction of 60%. The Nomex honeycomb core, with a cell size of 5 mm, was coated with a polymer layer to improve corrosion resistance. The total thickness of the composite panel was 30 mm, with a face sheet thickness of 1 mm and a honeycomb core thickness of 28 mm.

The aircraft was exposed to a variety of environmental conditions, including in-flight conditions and exposure to high humidity ingress. Possible failure modes were monitored using PT.

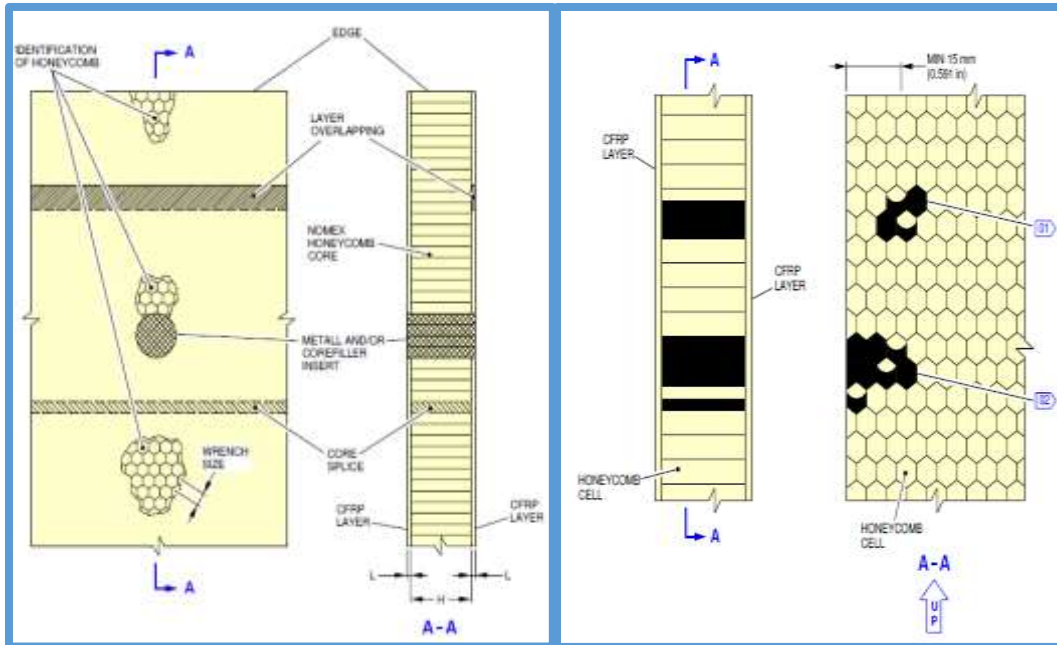

Fig. 1. Rudder CFRP composite with honeycomb core

2.2.Method

The PT system used in this study consisted of a high-intensity xenon flash lamp that provided a heat pulse with an energy density of 5 J/cm^2 . The thermal response was captured using an infrared camera (FLIR T640) with a thermal sensitivity of 0.02°C and a resolution of 640×480 pixels. The infrared camera was calibrated to detect temperature differences down to 0.1°C with an accuracy of $\pm 0.2^\circ\text{C}$.

The system was set up in a controlled environment with a vacuum chamber to eliminate the effects of convective heat transfer. The specimens were subjected to a single heat pulse, and the cooling phase was monitored for 10 minutes to capture the full thermal decay process.

Testing Procedure

- (I) Initial Inspection: The rudder samples were initially inspected using PT to identify any pre-existing defects, including water ingress.
- (II) Water Ingress: Rudder exposed to flight conditions on the aircraft
- (III) Thermographic Scanning: After the introduction of water, PT scans were performed at different intervals to observe the evolution of thermal anomalies over time.
- (IV) Repair and Validation: After identifying water ingress, repairs were carried out using a vacuum-assisted resin infusion process (VARIP). The repaired areas were then re-scanned using PT to evaluate their success.

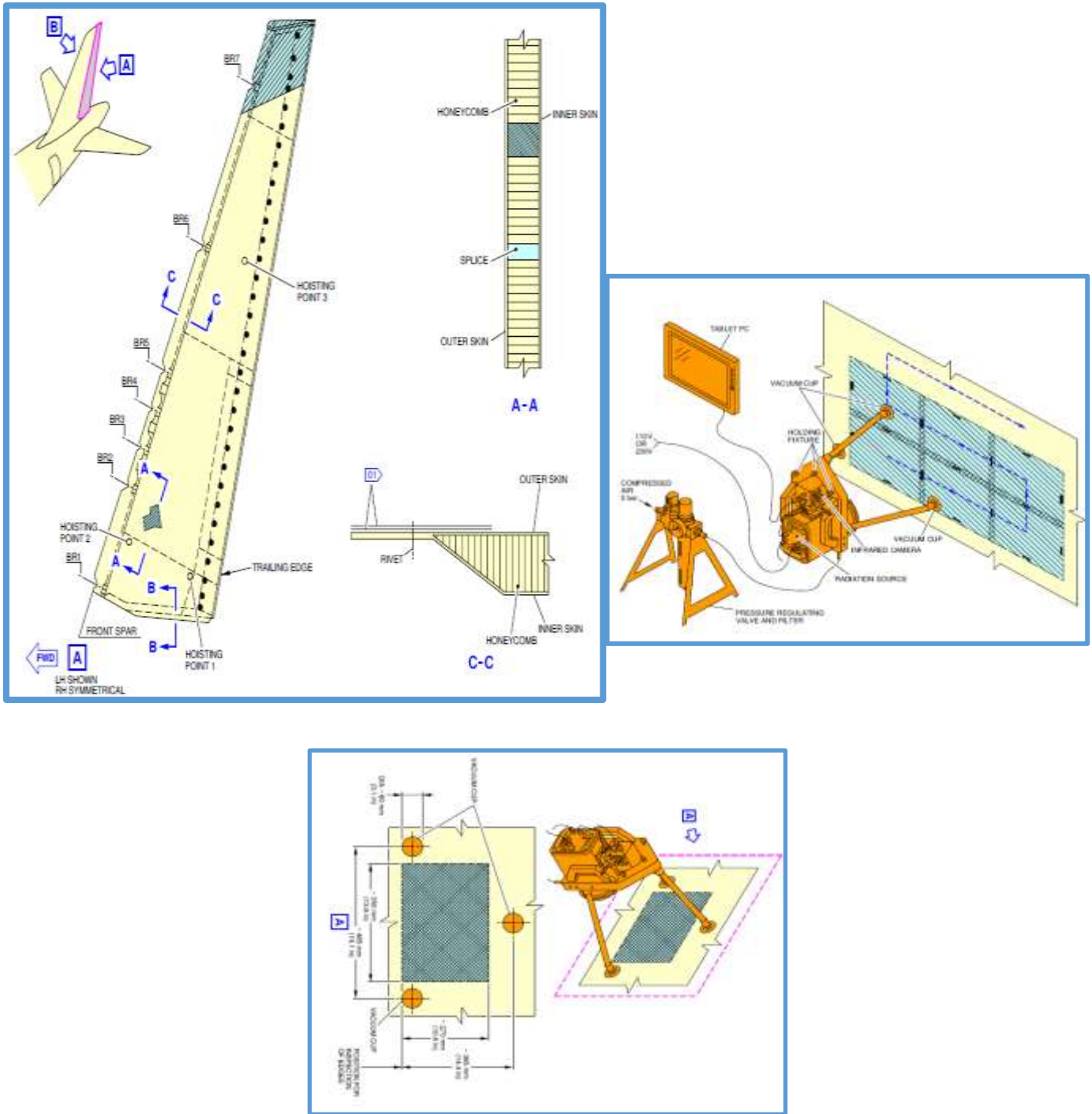

Fig.2. PT methodology

3. RESULTS

This study's results demonstrate PT's effectiveness in detecting water ingress and evaluating the repair quality in Nomex honeycomb core CFRP rudder composites. The thermographic imaging results were analyzed in detail, particularly concerning water accumulation patterns, the thermal response during inspection, and post-repair evaluations.

Thermographic scans conducted during the initial inspection revealed distinct thermal anomalies in regions where water accumulation had occurred. Figure 1 (left) illustrates the characteristic thermal gradient associated with water ingress. The temperature differential between the affected and unaffected areas of the composite reached a maximum of 2.3°C . These differences were attributed to the significantly higher thermal diffusivity of the Nomex honeycomb core compared to the entrapped water. Water ingress, confined within specific honeycomb cells, exhibited localized thermal patterns that were elliptical or circular, corresponding to the isotropic heat diffusion from the heat source.

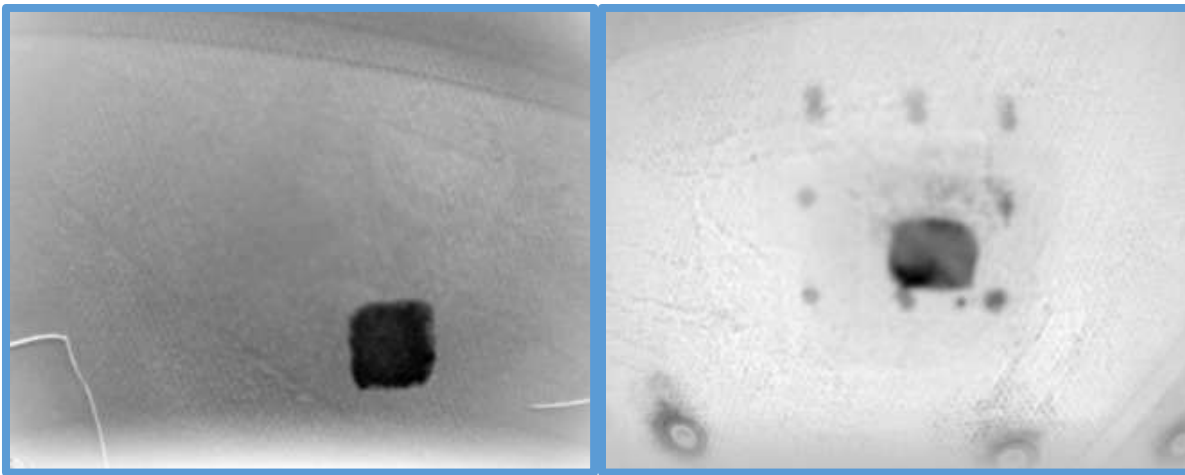

Fig. 3. PT images, water accumulation (left), and after repair (right).

The depth of water ingress was quantified by analyzing the thermal decay curves at different points of interest. A clear delay in thermal decay was observed in water-contaminated regions, consistent with the reduced thermal conductivity of water relative to the surrounding CFRP and Nomex materials. Using the one-dimensional heat transfer equation and fitting thermal decay curves, the depth of water penetration was estimated to range between 1.8 mm and 2.1 mm. These values were in close agreement with the dimensions of the honeycomb core's cell size, further validating the technique's accuracy in defect localization and depth measurement.

Table 1. Thermal Response of Water Ingress at Different Depths

Depth of Water Ingress (mm)	Maximum Temperature Differential (°C)
2	1.8
3	2.0
4	2.2
5	2.3
6	2.1

Environmental conditions, including ambient temperature and humidity, were controlled during the testing phase to minimize their influence on the thermal response. The sensitivity of PT to water ingress was found to be highly dependent on the thermal gradient applied during the pulse phase. A heat flux density of 5 J/cm², provided by the xenon flash system, proved optimal for producing a detectable temperature differential without causing surface overheating or degradation of the CFRP layer.

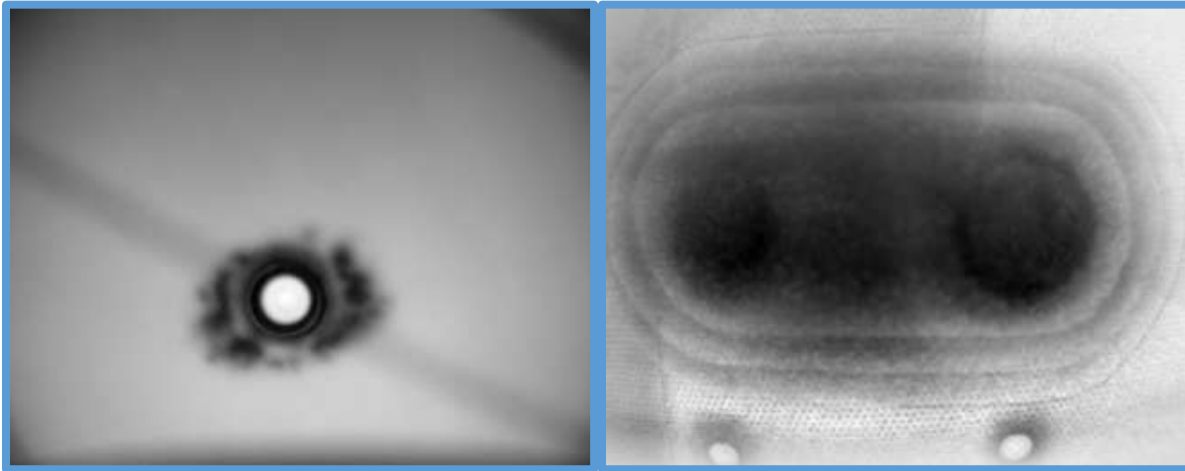
Experiments conducted under vacuum conditions further enhanced the thermal resolution, as shown in Figure 1 (left). The elimination of convective heat losses in the vacuum environment significantly improved the clarity of thermal anomalies, enabling the detection of even minor moisture accumulations (below 0.2 g per cell). This highlights the potential for PT to perform highly sensitive inspections under controlled maintenance environments, such as those available in dedicated aerospace repair facilities.

Following water detection, the damaged areas underwent repair using a VARIP This process was designed to restore the mechanical integrity of the rudder by removing water and reinforcing the composite with an epoxy resin. Post-repair thermographic scans were performed to evaluate the success of the repair. Figure 1 (right) and Figure 2 (right) present the thermal response of the repaired areas. The previously visible thermal anomalies were no longer detectable, indicating successful removal of moisture and restoration of thermal uniformity across the composite surface.

Quantitative analysis of the post-repair thermal response revealed a significant reduction in thermal contrast. The temperature differential between the repaired area and the surrounding material was reduced to below 0.3°C. This value is well within the acceptable threshold for aerospace composite inspections, confirming that the repair process effectively addressed the water ingress issue.

Table 3. Thermal Contrast Before and After Repair

Condition	Average Temperature Differential (°C)	Thermal Uniformity Restored
Before Repair	2.3	No
After Repair	0.3	Yes

Fig.4. PT images, water accumulation (left), and after-repair (right)

A critical aspect of this study was validating the repair depth using PT. By analyzing the thermal decay behavior of the repaired areas, it was possible to confirm that the repair materials fully penetrated the affected honeycomb cells. The thermal diffusion rate of the repaired regions matched that of the undamaged areas, indicating a complete restoration of the core's thermal and mechanical properties.

Further analysis showed that the epoxy resin used in the repair exhibited thermal conductivity characteristics similar to the original Nomex honeycomb material. This ensured that the repaired areas did not create new thermal discontinuities, which could otherwise compromise the performance and reliability of the rudder.

The reliability of PT for water detection and repair validation was quantified using several performance metrics. The method achieved a detection sensitivity of 93.2% and a specificity of 95.5% for water ingress identification. The false-positive rate was limited to 4.5%, which was primarily attributed to minor surface irregularities that mimicked thermal anomalies but were unrelated to water ingress. Additionally, the accuracy of depth measurements, verified through physical cross-sectioning of test samples, was within ± 0.2 mm.

Table 3. Thermographic Sensitivity and Specificity for Water Ingress Detection

Parameter	Value (%)
Detection Sensitivity	93.2
Detection Specificity	95.5
False Positive Rate	4.5
Accuracy of Depth Estimation	±0.2 mm

The performance of PT in this study aligns with and, in some aspects, exceeds previously reported results in aerospace maintenance literature. Studies on similar CFRP honeycomb structures have reported detection sensitivities ranging from 85% to 90%, depending on the inspection conditions and equipment used. The application of vacuum conditions and optimized heat flux density in this study significantly enhanced the technique's performance, making it a promising candidate for routine use in aircraft maintenance.

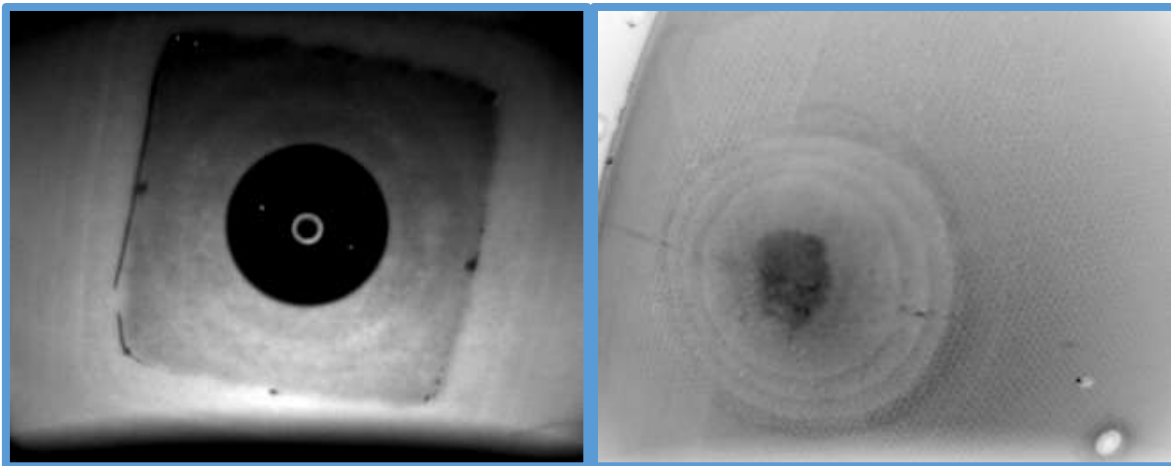

Fig. 5. PT images, during vacuum (left), and after-repair (right)

Table 2. Comparison of PT with Other NDT Methods

NDT Method	Inspection Time (minutes)	Sensitivity for Water Ingress (%)	Non-Invasiveness
PT	10	93.2	Yes
UT	20	85.0	Partial
X-Ray	25	90.0	No
Visual	5	50.0	Yes

Moreover, the repair validation capabilities demonstrated in this study address a critical gap in current industry practices, where repair effectiveness is often assessed using subjective visual inspections or less precise UT. The PT offers a quantitative, non-invasive alternative that can reliably confirm the structural and thermal integrity of repaired composite components.

4. CONCLUSION

This study has demonstrated the high reliability and effectiveness of PT as an NDT method for detecting water ingress and validating repairs in Nomex honeycomb core rudder composites. The method proved capable of identifying thermal anomalies caused by water accumulation with exceptional sensitivity (93.2%) and specificity (95.5%), confirming its suitability for routine inspection and maintenance of aviation structures.

The quantitative analysis of thermal decay curves allowed for accurate localization and depth estimation of water ingress, with measurements aligning closely with the known cell dimensions of the Nomex honeycomb core. By employing controlled vacuum conditions and an optimized heat flux density of 5 J/cm², the detection threshold was significantly improved, enabling the identification of moisture levels as low as 0.2 g per cell. This highlights the potential for PT to enhance inspection precision in demanding aviation applications.

Post-repair evaluations further demonstrated the utility of PT in assessing repair quality. The complete restoration of thermal uniformity and the elimination of detectable thermal anomalies validated the effectiveness of the VARIP. Depth-specific thermal analyses confirmed that the repairs fully penetrated the honeycomb cells, restoring both thermal and mechanical integrity to the rudder structure.

Compared to conventional NDT techniques, such as UT, the PT offers distinct advantages, including faster inspection times, non-invasiveness, and the ability to evaluate large surface areas with high resolution. The integration of thermographic data analysis with advanced computational techniques further enhances the method's applicability for complex aerospace composite structures.

In summary, PT is a robust and efficient tool for detecting water ingress and verifying repair integrity in Nomex honeycomb CFRP rudders. This study provides a significant contribution to the literature by addressing a critical gap in aerospace maintenance practices, offering a reliable and quantitative method for ensuring the structural safety and longevity of flight-critical components. Future research should focus on automating thermographic data interpretation and expanding the method's applicability to a broader range of composite materials and environmental conditions.

ERGENE HAVZASI HAYRABOLU BÖLÜMÜNÜN YERALTI SULARININ İÇME SUYU VE TARIMSAL SULAMA İÇİN UYGUNLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çiğdem BAL

0009-0002-2329-3080

kayacigdem164@gmail.com

Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Aysel Çağlan Günel

0000-0002-9072-543X

caglangunal@gazi.edu.tr

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

Özet

Dünyada kişi başına düşen kaliteli su miktarının her yıl azalması, su kıtlığı meydana getirmekte ve sağlıklı suya erişimi zorlaştırmaktadır. Yeraltı suları milyonlarca insan tarafından içme, kullanma ve sulama gibi amaçlar için kullanılmakta olup bu suların kimyasal durum ve miktarının tespiti büyük önem arz etmektedir. Bu duruma katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada Ergene Havzası Hayrabolu bölümünden yağışlı ve kuru dönem olmak üzere bir su yılı içerisinde alınan toplam 49 adet kuyu ve kaynak suyunun kalite incelemesi yapılmıştır. Alınan numunelerde laboratuvar ve arazide analizi yapılan pH, elektriksel iletkenlik (EC), Toplam Katı Madde (TDS), Ca^{+2} , Mg^{+2} , K^{+} , Na^{+} , Cl^{-} , SO_4^{-2} , NH_4^{+} , HCO_3^{-} , NO_3^{-} , CO_3 , sertlik, demir, mangan, bor parametreleri incelenmiştir. İçme suyu olarak kullanılabilirliğini belirlemek amacıyla bu parametreler TS 266, WHO ve AB Standartlarında belirlenen azami sınır değerler ile karşılaştırılmıştır. Alınan numunelerin sulama suyu açısından kullanılabilirliğini değerlendirmek amacıyla sodyum absorpsiyon oranı (SAR), artan sodyum karbonat (RSC), % Na değerleri hesaplanarak elde edilmiştir. Ayrıca ABD Tuzluluk Diyagramı ve IWQI modeli kullanarak sulama suyu sınıflandırılması yapılmıştır. Birinci ve ikinci dönem incelenen numunelerden 2, 3, 6, 9, 14, 17 ve 18 numaralı kuyular incelenen parametreler bakımından TS 266, WHO ve AB Standartlarında belirtilen azami değerlerin altında kalmıştır. Diğer numuneler en az bir parametrenin (genel olarak TDS, Na ve Fe) sınır değerinin üzerinde tespit edilmesiyle içme suyu için uygun olmadığı belirlenmiştir. ABD Tuzluluk Lab. Diyagramlarına göre ise "C2S1" sınıfından "C4S4" sınıfına kadar değişken kalitede sınıflarda yer aldığı görülmektedir. IWQI modelinde hesaplanan indekse göre ilk dönem 12 numune, ikinci dönem 19 numunenin LR (düşük kısıtlama), NR (kısıtlama yok) ve MR (orta kısıtlama) sınıfında yer alırken, İlk dönem 11 Numunenin, ikinci dönem 5 numunenin HR (yüksek kısıtlama) ve SR (ciddi kısıtlama) sınıfında yer aldığı belirlenmiştir. IWQI modeli ile diğer değerlendirme parametrelerinde paralel sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Numunelerin içerdiği bor miktarına göre sulama suyu olarak kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayrabolu, yeraltı suyu, IWQI

ASSESSMENT OF THE SUITABILITY OF GROUNDWATER OF THE HAYRABOLU SECTION OF ERGENE BASIN FOR DRINKING WATER AND AGRICULTURAL

Abstract

The amount of quality water per person in the world is decreasing day by day. In our country, where there is water scarcity, access to healthy water is becoming more difficult day by day. Groundwater is used by millions of people for purposes such as drinking, use and irrigation. In this regard, determining the chemical state and amount of groundwater is of great importance. In order to contribute to this situation, in this study, the quality analysis of a total of 49 well and spring samples taken from the Hayrabolu section of the Ergene Basin within a water year, including the rainy and dry periods, was carried out. pH, electrical conductivity (EC), Total Dissolved Solids (TDS), Ca^{+2} , Mg^{+2} , K^+ , Na^+ , Cl^- , SO_4^{-2} , NH_4^+ , HCO_3^- , NO_3^- , CO_3 were analyzed in the laboratory and in the field in the samples taken, hardness, Iron, Manganese, Boron parameters were examined. In order to determine its usability as drinking water, these parameters were compared with the maximum limit values determined in TS 266, WHO and EU Standards. In order to evaluate the usability of the samples taken for irrigation water, sodium absorption rate (SAR), increased sodium carbonate (RSC), and %Na values were calculated. Additionally, irrigation water was classified using the US Salinity Diagram and the IWQI model. Of the Sample examined in the first and second periods, wells 2,3,6,9,14,17 and 18 remained below the maximum values specified in TS 266, WHO and EU Standards in terms of parameters examined. Other samples were determined to be unsuitable for drinking water as at least one parameter (generally TDS, Na and Fe) was detected above the limit value. USA Salinity Lab. According to the diagrams, it can be seen that it is in classes of varying quality, from "C2S1" class to "C4S4" class. According to the index calculated in the IWQI model, it was determined that 12 samples in the first period and 19 samples in the second period were in the LR (low restriction), NR (no restriction) and MR (moderate restriction) classes, while 11 samples in the first period and 5 samples in the second period were in the HR (high restriction) and SR (severe restriction) classes. It was observed that parallel results were obtained with the IWQI model for other evaluation parameters. According to the amount of boron contained in the samples, there was no harm in using them as irrigation water.

Keywords: Hayrabolu, groundwater, IWQI

1. GİRİŞ

Dünya yüzeyinin dörtte üçü sularla kaplı olmasına rağmen, insan kullanımına uygun tatlı su miktarı oldukça sınırlıdır. Mevcut suyun % 1'inden daha az bir kısmı ekosistem ve insan kullanımına elverişli tatlı su kaynaklarından oluşmaktadır (DKM, 2020). Ülkemizde mevcut 112 milyar m³ kullanılabilir su kaynağının halen yararlanma oranı yaklaşık % 39 olup, 32 milyar m³ 'ü sulamada, 7 milyar m³ 'ü içme ve kullanmada, 5 milyar m³ 'ü sanayide kullanılmaktadır. Bu durumda ülkemiz su kaynaklarının yaklaşık %73'ü sulama, %11'i sanayi, %16'i kentsel tüketim için kullanılmakta iken bu oranlar dünyada %70, %22, %8, Avrupa'da ise %33, %51 ve %16'dır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Tüketilen suyun 40,68 milyar m³ 'ü (% 70) yerüstü sularından, 17,03 milyar m³ 'ü (%30) ise yeraltı sularından sağlanmaktadır (TOB, 2021). Yerüstü sularının içme suyu için yeterli veya kullanılabilir olmadığı durumlarda yeraltı suları oldukça önemli bir içme suyu kaynağı oluşturur. Yeraltı suları, tatlı su talebini karşılamak için önemli ve güvenilir bir kaynaktır ve milyonlarca insan içme, sanayi ve sulama amaçlı kullanım için yeraltı sularına ihtiyaç duymaktadır (Ateş, 2021). Ülkemizde yeraltı sularının %67'si İçme, Kullanma ve Sanayide; % 33 ü sulamada kullanılmaktadır (TOB, 2021).

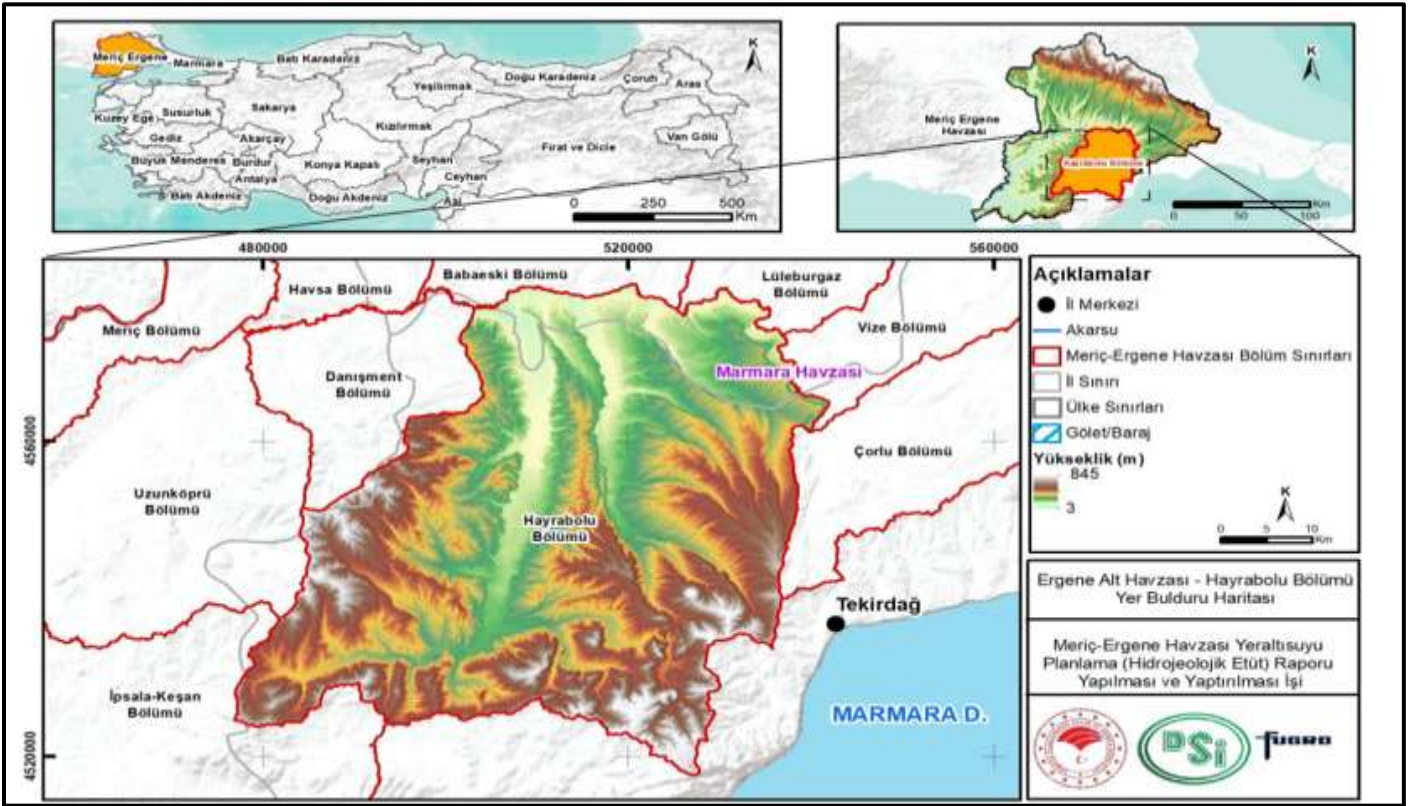
Ülkemizde, yeraltı suyu kütlelerinin değerlendirilmesi ile ilgili münferit çalışmalar mevcut olmakla birlikte, yeraltı sularının kimyasal durum ve miktarının tam olarak belirlenememesinin, yeraltı sularının iyi duruma ulaştırılması için hedeflerin konulmasının önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu durum, yeraltı sularımızın kalite ve miktar açısından koruma-kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilir kullanımını ve entegre bir şekilde yönetimini de sıkıntılı hale getirmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Bu çalışmada Türkiye sınırları içinde 2466 km²'lik yüzey alanına sahip diğer bölgelere göre nispeten çalışmanın az yapıldığı Ergene Alt Havzası-Hayrabolu Bölümü seçilmiştir. Yapılan bu çalışmada yağışlı ve kuru dönem olmak üzere bir su yılı içerisinde bölgeden alınan toplam 49 adet numunenin kalite incelemesi yapılmıştır. Analizi yapılan 17 parametre üzerinden yeraltı suyunun içme ve sulama suyu açısından kullanılabilirliğini değerlendirmek amaçlanmıştır.

İçme suyu açısından değerlendirmede analizi yapılan parametrelerin TS 266, WHO ve AB tarafından izin verilen azami değerler ile karşılaştırılmıştır. Sulama suyunun kalitesini belirlemede üç temel parametre hesaplanmıştır. Bunlar sodyum adsorpsiyon oranı (SAR), %Na ve artık sodyum karbonatlardır (RSC). Sulama Suyu kalitesinin sınıflandırılmasında ABD Tuzluluk Laboratuvarı Diyagramı ve yeni geliştirilen Sulama Suyu Kalite İndeks Modeli (IWQI) kullanılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma alanı olan Ergene Alt Havzası – Hayrabolu Bölümü, Türkiye sınırları içinde 2.466 km²'lik yüzey alanına sahip olup, Meriç – Ergene Alt Havzası'nın yaklaşık % 17'lik kısmını oluşturmaktadır. Ergene Alt Havzası - Hayrabolu Bölümü 35 numaralı boylam diliminde olup UTM 476926 - 541971 boylamlarında ve 4579872 - 4517592 enlemleri arasında yer almaktadır. Havzanın kuzeyinde Babaeski ve Lüleburgaz Bölümleri, güneybatısında İpsala-Keşan Bölümü, batısında Uzunköprü ve Danişment ve doğusunda Çorlu ve Vize bölümleri bulunmaktadır (DSİ, 2024).

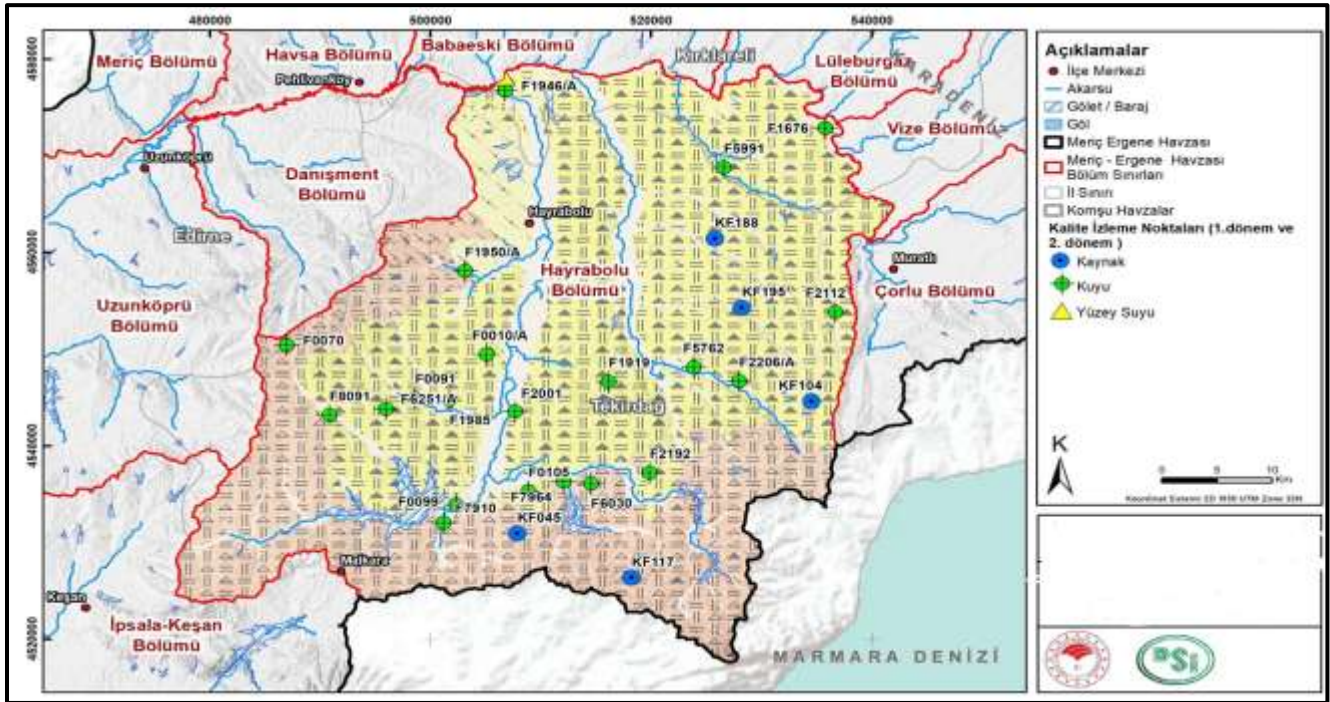

Harita 1 Çalışma alanı (DSİ, 2024)

Numunelerin alınması ve yerinde ölçülen parametreler DSİ tarafından Meriç Ergene Havzası Hidrojeolojik Etüt Raporu Hazırlanması işi kapsamında yaptırılmıştır. Numunelerin alınması, korunması ve analizleri 21.02.2015 tarihli ve 29274 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Yerüstü Suları, Yeraltı Suları ve Sedimentten Numune Alma ve Biyolojik Örnekleme Tebliği”, “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz metotları Tebliği (Resmî gazete: 27372, tarih: 10.10.2009)” hükümleri esas alınarak

yapılmıştır. Numune analizleri TÜRKAK Akreditasyon sertifikasına sahip Çınar Çevre Laboratuvarı'nda gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda 1 yağışlı ve 1 kurak dönem olmak üzere numuneler alınmıştır. İlk dönem 17/10/2022 – 08/11/2022 tarihleri arasında 17 adet kuyu ve 5 adet kaynaktan yeraltın suyu ve 1 adet yüzey suyu olmak üzere 23 adet lokasyondan; 2. dönem ise 08/04/2023 – 17/04/2023 tarihleri arasında ilave 3 kuyu suyu ile birlikte 26 adet lokasyondan kalite izlemesi yapılmıştır. Harita 2 de numune alım noktaları gösterilmiştir.

Harita 2: Numune alınan noktaların gösterimi (DSİ, 2024)

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1 İçme Suyu İçin Değerlendirme

Alınan numunelerin analiz sonuçları TS 266, EC 2020 ve WHO standartlarının azami değerleri ile karşılaştırılmıştır. İlk dönem alınan 2,3,6,9,17,18 numaralı numunelerin analiz edilen tüm parametreleri standartta belirtilen azami değerlerin altında olduğu tespit edilmiştir. Diğer 17 adet numunenin en az bir parametresi belirlenen azami sınır değerlerin üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

İkinci dönem analiz sonuçları incelendiğinde 2,3,6,9,16 ve 18 numaralı numunelerin Standartta belirtilen azami değerlerin altında olduğu tespit edilmiştir. Diğer 20 adet numunenin en az bir parametresinin belirlenen azami sınır değerlerin üzerinde olduğu belirlenmiştir.

3.2 Sertlik Değerleri

İlk dönem analiz edilen tüm su numunelerinin sertlik değerleri WHO Standardında içme suyu için belirtilen azami sınır değer olan 500 mg/L nin altında yer aldığı tespit edilmiştir. Suların sertlik değerleri 7,5 ile 492 mg CaCO₃/L arasında yer almaktadır. WHO tarafından belirlenen Sertlik Sınıfına göre 1,4,6,7,8,9,12 ve 16 nolu su numuneleri Yumuşak sınıfta yer alırken 2 nolu numune orta sert sınıfta yer almıştır. Diğer 14 numunenin sert ve çok sert su sınıfında olduğu tespit edilmiştir. İkinci dönem analiz edilen 14,19,23 ve 24 nolu su numunelerinin sertlik değerleri WHO Standardında içme suyu için belirtilen azami sınır değer olan 500 mg/L nin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Suların sertlik değerleri 10 ile 921 mg CaCO₃/L arasında yer almaktadır. WHO tarafından belirlenen Sertlik Sınıfına göre 1,6,10,11 ve 16 nolu su numuneleri Yumuşak sınıfta yer alırken 4 ve 9 nolu numune orta sert sınıfta yer almıştır. Diğer 19 numunenin sert ve çok sert su sınıfında olduğu tespit edilmiştir.

3.3 Sulama Suyu Açısından Değerlendirme

Numunelerin SAR ve % Na değerleri TS 7739 Standardına göre; RSC değerleri ise Eaton,1950 ye göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonuçları Tablo 1 ve 2 de gösterilmiştir.

Tablo 1: Birinci dönem SAR, RSC, % Na değerleri ve sınıfları

Örnek No	SAR	SAR Sınıfı	RSC	RSC Sınıfı	%Na	% Na Sınıfı
1	30,14	Uygun Değil	6,05	Kullanılamaz	98,05	Kullanılamaz
2	3,28	Mükemmel	1,95	Şüpheli	55,79	İzin Verilebilir
3	0,48	Mükemmel	-1,56	Şüpheli	11,48	Mükemmel
4	35,72	Uygun Değil	8,96	Kullanılamaz	97,61	Kullanılamaz
5	0,80	Mükemmel	-1,97	Şüpheli	17,95	Mükemmel
6	6,10	Mükemmel	2,36	Şüpheli	82,57	Kullanılamaz
7	20,04	Şüpheli	4,99	Kullanılamaz	93,51	Kullanılamaz
8	10,83	İyi	3,96	Kullanılamaz	89,36	Kullanılamaz
9	11,02	İyi	4,90	Kullanılamaz	88,44	Kullanılamaz
10	0,80	Mükemmel	-2,80	Kullanılamaz	15,59	Mükemmel
11	2,05	Mükemmel	-1,86	Şüpheli	34,07	İyi
12	22,53	Şüpheli	4,80	Kullanılamaz	97,42	Kullanılamaz
13	1,46	Mükemmel	0,20	İyi	29,89	İyi
14	2,22	Mükemmel	0,87	İyi	47,84	İzin Verilebilir
15	29,35	Uygun Değil	4,38	Kullanılamaz	92,44	Kullanılamaz
16	37,77	Uygun Değil	8,23	Kullanılamaz	97,83	Kullanılamaz
17	3,75	Mükemmel	1,51	Şüpheli	58,78	Şüpheli
18	0,34	Mükemmel	-2,10	Şüpheli	8,89	Mükemmel
19	1,83	Mükemmel	-3,34	Kullanılamaz	31,30	İyi
20	0,24	Mükemmel	-1,52	Şüpheli	5,94	Mükemmel

21	2,46	Mükemmel	-5,78	Kullanılamaz	35,61	İyi
22	1,15	Mükemmel	-2,40	Şüpheli	22,49	İyi
23	20,96	Şüpheli	5,66	Kullanılamaz	84,19	Kullanılamaz

Tablo 2 : İkinci dönem SAR, RSC, % Na değerleri ve sınıfları

Örnek No	SAR	Sar Sınıfı	RSC	RSC Sınıfı	%Na	% Na Sınıfı
1	29,7	Uygun Değil	6,00	Kullanılamaz	97,73	Kullanılamaz
2	1,80	Mükemmel	0,19	İyi	36,30	İyi
3	0,65	Mükemmel	-1,53	Şüpheli	14,85	Mükemmel
4	15,7	İyi	8,78	Kullanılamaz	90,18	Kullanılamaz
5	0,71	Mükemmel	-2,63	Kullanılamaz	15,34	Mükemmel
6	5,44	Mükemmel	2,19	Şüpheli	78,67	Şüpheli
7	1,74	Mükemmel	-0,11	İyi	33,53	İyi
8	8,65	Mükemmel	1,66	Şüpheli	73,48	Şüpheli
9	6,40	Mükemmel	3,12	Kullanılamaz	78,62	Şüpheli
10	9,06	Mükemmel	3,83	Kullanılamaz	85,17	Kullanılamaz
11	10,6	İyi	4,83	Kullanılamaz	87,70	Kullanılamaz
12	1,00	Mükemmel	-2,20	Şüpheli	19,74	Mükemmel
13	0,76	Mükemmel	-2,22	Şüpheli	15,19	Mükemmel
14	2,45	Mükemmel	-10,92	Kullanılamaz	28,61	İyi
15	1,91	Mükemmel	-1,55	Şüpheli	32,74	İyi
16	13,6	İyi	5,35	Kullanılamaz	93,66	Kullanılamaz
17	1,41	Mükemmel	-1,22	İyi	26,21	İyi
18	2,21	Mükemmel	0,77	İyi	46,28	İzin Verilebilir
19	12,9	İyi	-4,69	Kullanılamaz	72,02	Şüpheli
20	18,2	Şüpheli	8,18	Kullanılamaz	92,33	Kullanılamaz
21	3,69	Mükemmel	1,31	Şüpheli	57,26	İzin Verilebilir
22	0,27	Mükemmel	-2,54	Kullanılamaz	6,84	Mükemmel
23	1,68	Mükemmel	-5,13	Kullanılamaz	27,01	İyi
24	2,43	Mükemmel	-7,50	Kullanılamaz	33,19	İyi
25	1,03	Mükemmel	-4,04	Kullanılamaz	18,94	İyi
26	11,7	İyi	0,92	İyi	73,68	Şüpheli

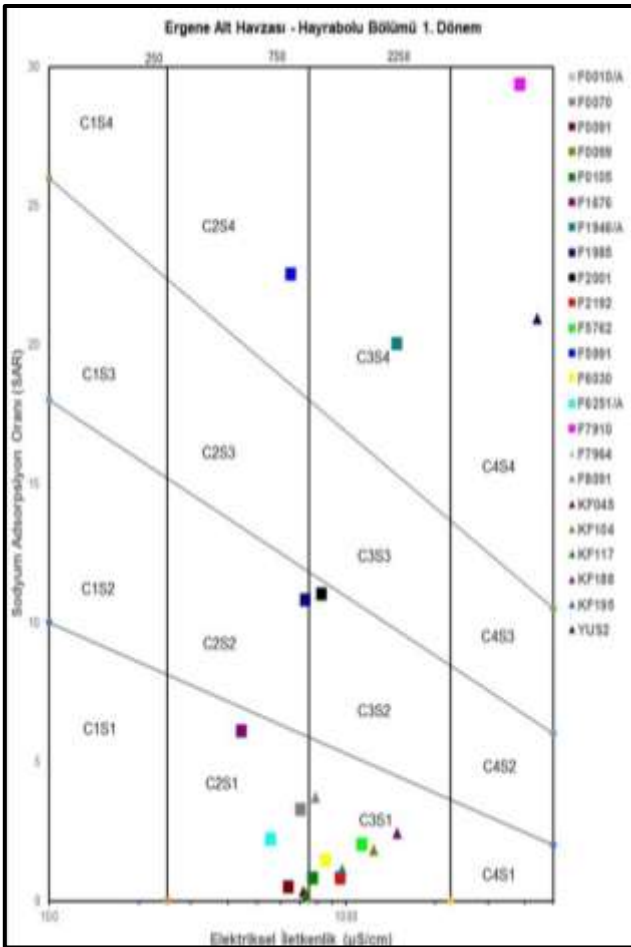
3.3.1. Bor Sonuçları Açısından Değerlendirme

Alınan numunelerin ilk döneminde sadece 15 ve 16 Nolu numuneler hassas bitkiler için kullanılamaz durumda olduğu tespit edilmiştir. Diğer su numuneleri sulama suyu açısından İyi, Çok İyi ve Kullanılabilir sınıfında yer

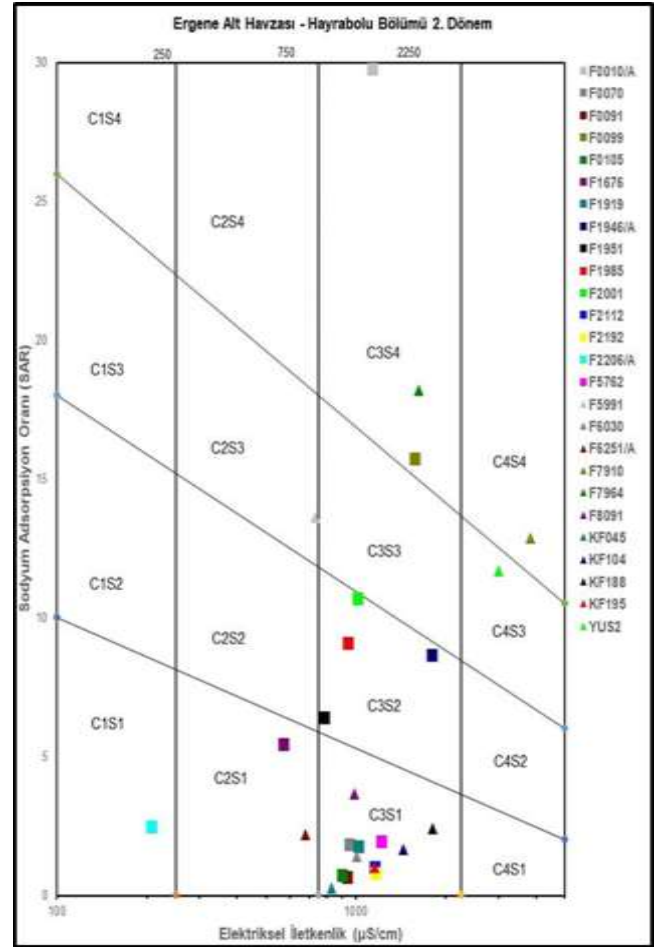
almaktadır. İkinci dönem 15,16,19 ve 20 Nolu numuneler hassas bitkiler için kullanılamaz durumda olduğu tespit edilmiştir. Diğer su numuneleri sulama suyu açısından İyi, Çok İyi ve Kullanılabilir sınıfta yer almaktadır.

3.3.2 ABD Tuzluluk Laboratuvarı Diyagramlarına Göre Sınıflandırma

ABD Tuzluluk Laboratuvarı diyagramları, su örneğinin sodyum ve elektriksel iletkenlik değerlerini baz alır ve sulama amacıyla kullanıma uygunluğunu sınıflandırmak için kullanılır. Şekil 1 ve 2 de çizilen ABD Lab tuzluluk diyagramı verilmiştir.

Şekil 1: 1.Dönem ABD Lab. Diyagramı

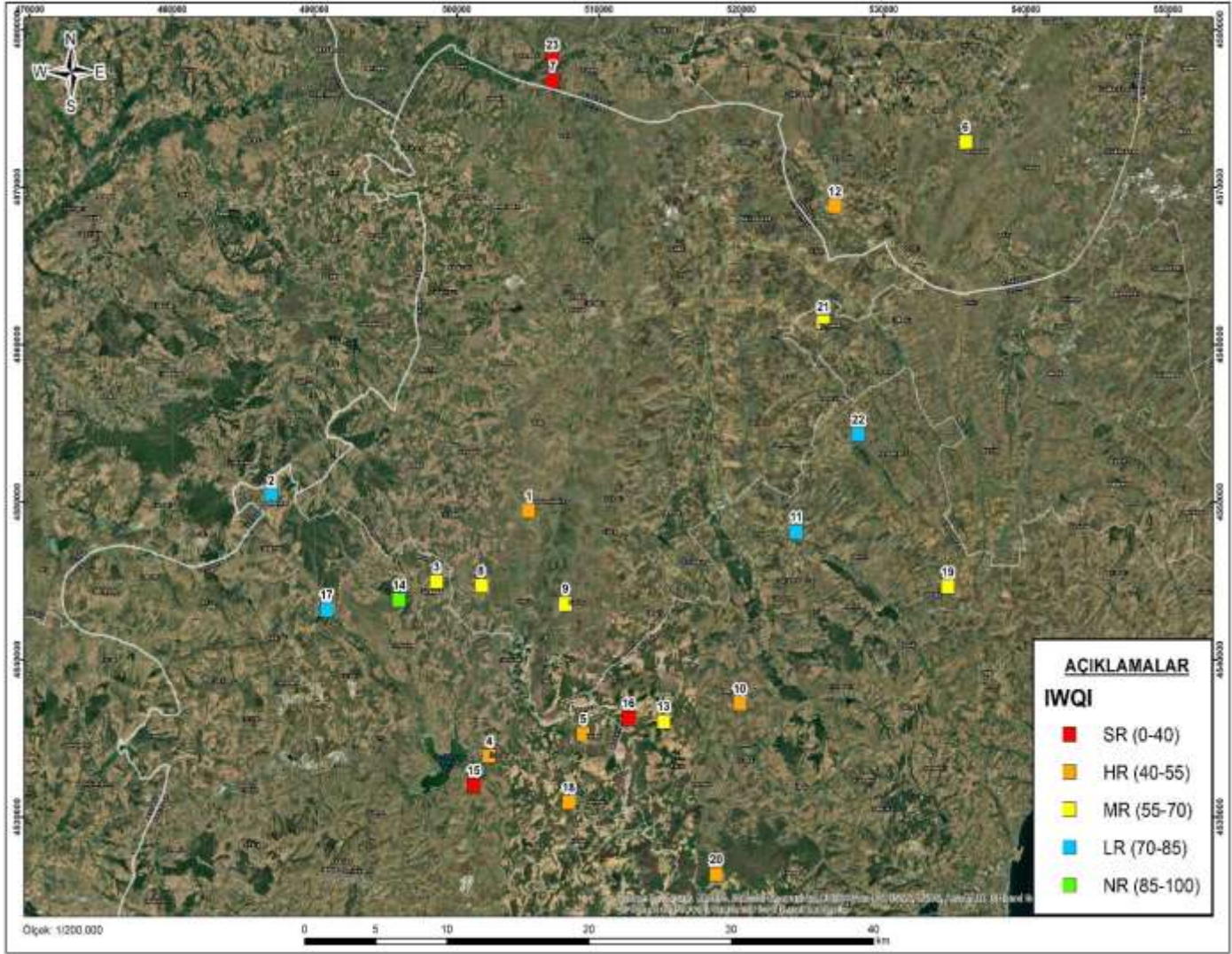

Şekil 2: 2.Dönem ABD Lab. Diyagramı

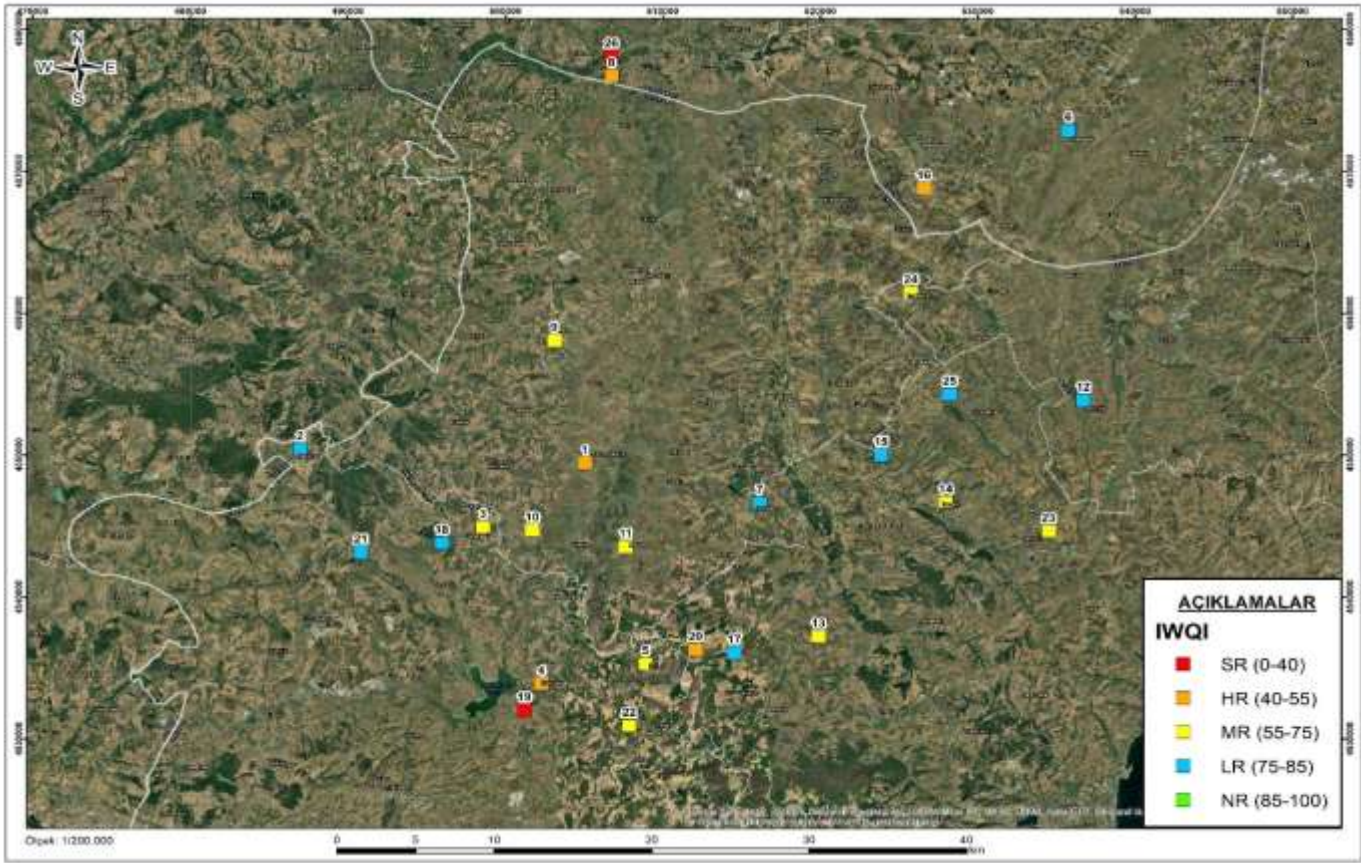
3.3.3 Sulama Suyu Kalite İndeksi Modeli (IWQI) Kullanılarak Yapılan Sınıflandırma

Yeraltı suyunun sulamaya uygunluğunu belirlemek amacıyla sulama suyu kalite indeksi hesaplanmıştır. Elde edilen IWQI değerleri ve Su Kullanım Kısıtlama Sınıfı Harita 3 ve 4 de gösterilmiştir. İlk dönem -3,21 ile 80,46 İkinci dönem 4,23 ile 83,32 arasında değişim göstermiştir.

İlk dönem 7, 15,16 ve 23 Nolu Sularda Ciddi Kısıtlama (SR) Sınıfında yer alırken, 1,4,5,10,12 ve 18 Nolu numuneler Yüksek kısıtlama (HR) Sınıfında yer aldığı belirlenmiştir. Diğer 13 Suyun Orta Kısıtlama (MR), Düşük Kısıtlama (LR) ve Kısıtlama Yok (NR) sınıfında yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci dönem 19 ve 26 Nolu Sularda Ciddi Kısıtlama (SR) Sınıfında yer alırken, 1,8,16 ve 20 Nolu numuneler Yüksek kısıtlama (HR) Sınıfında yer aldığı belirlenmiştir. Diğer 20 Suyun Orta Kısıtlama (MR), Düşük Kısıtlama (LR) ve Kısıtlama Yok (NR) sınıfında yer aldığı tespit edilmiştir.

Harita 3: İlk döneme ait numunelerin su kullanım kısıtlaması

Harita 4: İkinci döneme ait numunelerin su kullanım kısıtlaması

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayrabolu Bölümü'ndeki bir kurak dönem ve bir yağışlı dönem olmak üzere 2 dönem boyunca toplamda 26 adet numune analiz edilmiştir. Analiz edilen suların içme suyu ve sulama suyu olarak kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi için su kalite sınıfları incelenmiştir. Yapılan 17 adet ölçüm ve analiz, örneklerin içme suyu olarak kullanılmasını belirlemek için yeterli olmayıp genel anlamda fikir vermektedir. Değerlendirme referans alınan TS 266, EC ve WHO Standartlarında belirlenen tüm parametrelerin analizi sonrasında nihai uygunluk belirlenebilir. Değerlendirmede analiz edilen parametrelerin geneli iletkenlik değerinde yükselmeye sebep olabilecek temel anyon ve katyonlarla birlikte yine içme suyu ve kullanma suyu için çok önemli olan Fe, Mn ve Bor parametrelerine bu çalışmada yer verilmiştir.

İçme suyu açısından değerlendirme sonuçlarına bakıldığında 1. ve 2. dönem sadece 6 adet su numunesinin tüm analiz edilen parametrelerinin Referans Standartlarda belirlenen azami değerlerin altında kaldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Sulama Suyu kullanımına uygunluğun değerlendirilmesi için su numunelerinin SAR, RSC, % Na hesaplanmış değerlendirme kriteri olarak TS 7739 ve Eaton 1950 referans alınmıştır. Bu değerlendirme sonuçlarına bakıldığında su numunelerinin büyük çoğunluğunun sulama amacıyla kullanıma uygun olmayan yüksek sodyum içerikli sular olduğu söylenebilir.

ABD Tuzluluk Lab. diyagramlarına göre ise “C2S1” sınıfından “C4S4” sınıfına kadar değişken kalitede sınıflarda yer aldığı görülmektedir.

Son yıllarda sulama suyu sınıflandırmasında öne çıkan IWQI modelinin tek bir parametreye göre değil birden çok değişkenin birlikte bir ağırlık değerine göre incelendiği bir hesaplama sistemi olması bütüncül bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır. Tek bir indeks yoluyla sınıflandırma yapması çok daha pratik bir yol olarak düşünülmektedir. IWQI modeline göre hesaplanan indekse bakıldığında ilk dönem beş adet, ikinci dönem 9 adet numunenin LR ve NR sınıfında olduğu görülmektedir. Diğer numunelerin kullanımı çoğunlukla şüphelidir. IWQI modeli ile diğer değerlendirme parametrelerinde paralel sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Azami sınır değerleri en çok aşan TDS parametresi 222 ile 2210 mg/L; Elektriksel iletkenlik parametresi 208- 3850 $\mu\text{s/cm}$ arasında değişmektedir. Yeraltı sularında TDS ve EC'nin artması, çeşitli faktörlere bağlı olarak meydana gelebilmektedir. Tüm bölümde yağışlı dönemde kurak döneme göre EC değerleri yüzey suyu numunesi dışında artması yağışlarla kentsel ve tarımsal alanlardan gelen atıkların suya karışması ve sulama sularındaki yüksek klorür içeriğinin suyun EC sini arttırmıştırdan olabilir, klorür parametrelerindeki artışlarda bunu göstermektedir. Bölümde EC sınır değeri geçen örnekler Hayrabolu Deresi üzerinde ve yakınında bulunmaktadır. Diğer noktalarda ise kurak döneme göre yağışlı döneme göre EC ölçümleri daha az olarak ölçülmüştür, bunun nedeni yağışlar ile birlikte topraktan suya karışan mineral ve kirleticiler olabilir. Yeraltı sularında temel anyon ve katyon parametreleri, suların kimyasal bileşimini ve kalitesini değerlendirmek için önemlidir. Bu parametrelerin belirli aralıklarda veya miktarlarda bulunması, su kirliliği sorunlarına işaret eder.

Sulardaki klorürün en önemli kaynağı sedimanter kütleler içindeki tuz yataklarıdır. Yüksek sodyum değerinin kaynağı sodyum sülfat, sodyum nitrat, sodyum silikatlar ve volkanik kayalar olabilmektedir. Klorür ve sodyumun birlikte bulunması sodyum klorüre işaret eder.

Analiz edilen numunelerde her iki dönemde de 7 adet numunede Fe ve Mn kirliliği olduğu görülmektedir. Metalik kirlilik endüstriyel faaliyetler, tarım, jeojenik, sanayi ve atık depolama alanları gibi birçok unsurdan kaynaklanabilmektedir. Ağır metaller aynı zamanda endüstriyel aktiviteler, madencilik faaliyetleri ve atık depolama alanlarından sızan kirleticiler ile yeraltı sularına karışabilmektedir.

Çalışma alanı içerisinde çok sayıda DSİ'den ruhsatlı yeraltı suyu kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyuların birçoğu bölgeye içme ve kullanma suyu sağlamaktadır. Bölgedeki yeraltı suyu rezervinin %80'i sulama, içme ve kullanma suyu ya da sanayi amaçlı olarak tahsis edilmektedir. Bölgedeki sanayi kuruluşlarının önemli bir bölümü su ihtiyacını, yeraltı su kaynaklarından karşıladığı için yeraltı su seviyesinde düşümler olduğu bilinmektedir. Bölge için hayati öneme sahip olan YAS kalitesi ve miktarı üzerindeki baskılar yayılı ve noktasal kaynaklar olarak ele alınmalıdır. Bu durum bölgede var olan madencilik, endüstriyel, tarımsal ve doğalgaz alanlarında yayılı ve noktasal kirleticilerin kaynakları tespit edilmelidir.

Bölgede Hayrabolu deresine yakın Tekirdağ Malkara Organize Sanayi bölgesindeki endüstriyel faaliyetlerin yeraltı suları üzerinde olumsuz etki oluşturup oluşturmadığı incelenmelidir. Bölgede birçok I-A, II-A ve I-B grubu maden sahası olduğu bilinmektedir. Bu sahaların ağır metal kirliliğine ne derece etki ettiği incelenmelidir. Madencilik faaliyetleri ile yönetmenliklere uyulup uyulmadığı sık sık kontrol edilmelidir. İzleme ve denetleme çalışmaları yapılmalıdır. Bölgede sınır değeri aşmış olan parametrelerden kaynaklanacak yeraltı suyu kirliliğinin önlenmesi için, öncelikli olarak hayvancılık faaliyetleri hakkında halk bilinçlendirilmelidir. Çünkü halkın uygulamaları konusunda bilinçlendirilmesi hem çevre hem de kendi ekonomik faydaları için çok büyük önem arz etmektedir. Gübre ve pestisit kullanımının belirli koşullar altında kullanılması ve sık sık denetiminin yapılması gerekmektedir.

Arıtma tesisi süreçlerinden sonra açığa çıkan atıksular nehirlere deşarj edilmek yerine derin deniz deşarj yöntemiyle denizlere bırakılabilir. Böylece yeraltı suyu-yüzey suyu etkileşiminden kaynaklı olarak yeraltı sularının kirlenmesi önlenir. Bölgede taşkınlara bağlı olarak yeraltı ve yerüstü sularının fiziksel ve kimyasal kirliliğe sebep olacak kaygılar mevcuttur. Bu nedenle baraj, regülatör gibi yapılardan bırakılan can suyu miktarları izlenebilir. Dere ve akarsular üzerinde yapılacak yapıların su kaynağının fiziksel özelliklerine uygun olarak inşa edilmesi sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Ak, Özlem (2019). Okyanuslardaki plastik kirliliği soluduğumuz oksijeni etkiliyor. *Bilim Teknik Dergisi*, 619, 12-13.
- Akgrıy, Ö. (2003). İçme suyu kalitesi parametreleri. *Tesisat Dergisi*, 4, 1-12.
- Al-Kubaisi, M. H., Al-Salmani, N. Z., Mohammad, O. J., Fayyadh, A. M. and Orabi, O. H. (2022, September). Evaluation of irrigation water quality index (IWQI) for Habbaniya Lake in Anbar Governorate, Iraq. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 1080, No. 1, p. 012019). London: IOP Publishing.
- American Water Works Association. (1999). *Water quality and treatment: A handbook of community water supplies* 5th Edition. New York: McGraw-Hill Companies.
- Ates, N., Dadaser-Celik, F. and Kaplan-Bekaroglu, S. S. (2021). Evaluation of hydrogeochemical characteristics of groundwater in Mt. Erciyes stratovolcano aquifers. *Geochemistry International*, 59(13), 1368-1384.
- Ayers, R. S. and Westcot, D. W. (1985). *Water quality for agriculture*. Rome: Food and agriculture organization of the United Nations, 174-175.
- Çebi, Ü. (2020). Evaluation of underground water quality in terms of irrigation water in Tekirdağ Province. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 8(6), 1391-1398.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023). *Meriç-Ergene Havzası Taşkın Risk Yönetim Planı Hazırlanması İçin Teknik Yardım Raporu*. Ankara: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 30.
- Çolak, M. A. (2021). *Yeraltı sularının sulamaya uygunluklarının matematiksel eşitlikler ve grafiksel yöntemlerle belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 3-41.
- Çorba, S. (2021). Gelecekteki tehlike: Su kıtlığı. *TÜBİTAK Bilim Genç Dergisi*, 4, 2-36.
- ÇŞB (2011). *Türkiye çevre durum raporu*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 4-26.
- Demirtaş, A. (2005). Bitkide bor ve etkileri. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 217-225.
- Deniz, S. (2021). *Tekirdağ merkez ve Malkara kömür sahaları yeraltı suyu sisteminin modellenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 14-36.
- Devlet Su İşleri (2001). *Su ve sağlık*. Ankara: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 5-8
- Devlet Su İşleri (2018). *Meriç Ergene ve Kuzey Marmara (Trakya kesimi) havzalar master plan raporu*. Edirne: Devlet Su İşleri, 4-41
- DSİ (2024). *Meriç-Ergene havzası Ergene alt havzası - Hayrabolu bölümü hidrojeolojik etüt nihai raporu*. Ankara: Devlet Su İşleri, 7-21.
- Eroğlu, V. (2008). *Su tasfiyesi*, 6. Basım. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 222.
- FAO (2011). *The state of the world's land and water resources for food and agriculture managing systems at risk*. New York The Food and Agriculture Organization of the United Nations and Earthscan, 71
- Garrett, D. E. (1998). *Borates: handbook of deposits, processing, properties, and use*. Amsterdam: Elsevier, 12.
- Göncü, N. (1982). *Dünya ve Türkiye'de metal ve mineral kaynaklarının potansiyeli, ticareti, beklenen gelişmeler. 10. Bor mineralleri*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, 187.
- Güler, Ç. (1997). *Su kalitesi*. Ankara: Sağlık Bakanlığı, 4-21.
- Güler, M. S. (2023). *Kastamonu ilinin yeraltı sularının potansiyel kalitesinin incelenmesi, kirlenici konsantrasyonlarının tespiti ve yeraltı sularının tarımsal sulama için uygunluğunun değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu, 2-26.
- Gürel, E. (2011). *Porsuk Çayı su kalitesinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 14-25.

- İnternet: AQUASTAT (2024). FAO's global information system on water and agriculture. Rome, food and agriculture organization of the united nations (FAO). URL-1: <http://www.fao.org/aquastat/en/>, Son Erişim Tarihi: 04.03.2024.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *Su kaynakları yönetimi ve güvenliği özel ihtisas komisyon raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 25
- Meireles, A. C. M., Andrade, E. M. D., Chaves, L. C. G., Frischkorn, H. and Crisostomo, L. A. (2010). A new proposal of the classification of irrigation water. *Revista Ciência Agronômica*, 41(3), 349-357.
- Muluk, C. B., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Caliskan, M. A., Balkız, O. ve Zeydanlı, U. (2013). *Türkiye'de suyun durumu ve su yönetiminde yeni yaklaşımlar: Çevresel perspektif* İstanbul: Is Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği-Doga Koruma Merkezi, 6
- Raju, N. J., Patel, P., Gurung, D., Ram, P., Gossel, W. and Wycisk, P. (2015). Geochemical assessment of groundwater quality in the Dun valley of central Nepal using chemometric method and geochemical modeling. *Groundwater for Sustainable Development*, 1(1-2), 135-145.
- Regional Salinity Laboratory (US). (1954). *Diagnosis and improvement of saline and alkali soils* (No. 60). Wasington: US Department of Agriculture, 14-25.
- Serin, A. (2014). *Yeraltı sularında nitrat giderimi*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Urfa, 5-6
- Sezer, D. (2023). *Mersin ili Anamur ve Aydıncık ilçelerinin yeraltı suyu kalitesinin sulama açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 7-38.
- TAGEM (2021). *Tarımsal sulama sektör politika belgesi 2021-2025*. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı, 4-32.
- TOBB (2021). *Birinci su şurası: Su kaynaklarının geliştirilmesi grubu çalışma belgesi*. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı,46
- TOBB (2023). *Değişen iklime uyum çerçevesinde verimliliği ve strateji belgesi ve eylem planı*. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 19
- Topkaya, B. ve Şen, B. (1995). Su Kalitesinin Belirlenmesinde Kullanılan Yöntemler ve Su Ürünleri Açısından Önemi, Doğu Anadolu Bölgesi II. *Su Ürünleri Sempozyumu, Erzurum*.
- TSE (1989). 7739 sulama suyu standardı. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü,19-25.
- WHO (2003) Iron in drinking water. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 2.
- World Water Assessment Programme (United Nations). (2006). *Water: A shared responsibility*. New York: Berghahn Books, 7-41.
- World Water Assessment Programme (United Nations). (2009). *The United Nations World Water Development Report* (No. 3). Paris: Unesco Publications, 3-27.
- WWAP (World Water Assessment Programme) (2006). World water development report 2: Water a shared responsibility. Paris: Berghahn Books, 2-19.

TARIM MAKİNELERİ İLE ÇALIŞMADA GEREKLİ KİŞİSEL KORUYUCU DONANIMLARIN (KKD) SEÇİMİ VE DOĞRU KULLANIMI

Prof. Dr. Ali BAYAT

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü,
Adana, Türkiye

E-Posta: alibayat@cu.edu.tr

ORCID: 000-0002-7104-9544

Özet

Tarım sektörü, çalışma koşullarının zorluğu ve kullanılan ekipmanların çeşitliliği nedeniyle iş sağlığı ve güvenliği açısından yüksek risk taşımaktadır. Tarım makineleriyle çalışırken, çalışanların maruz kalabileceği fiziksel, kimyasal ve biyolojik riskler bulunmaktadır. Bu risklerin minimize edilmesi için kişisel koruyucu donanımların (KKD) doğru seçimi ve kullanımı kritik önem taşır. Bu makalede, tarım sektöründe kullanılan başlıca makineler için uygun KKD seçimi ve bu donanımların doğru kullanımına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca, KKD seçiminde dikkate alınması gereken faktörler ve yasal mevzuat çerçevesinde işveren ve çalışanların sorumlulukları ele alınmıştır. Sonuç olarak, tarım sektöründe iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesinde KKD kullanımının önemi vurgulanmış ve bu konuda farkındalık oluşturulması gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: KKD seçimi, Tarım Makinaları, KKD, KKD kullanımı

SELECTION AND PROPER USE OF PERSONAL PROTECTİVE EQUIPMENT (PPE) REQUIRED FOR WORKİNG WITH AGRİCULTURAL MACHİNERY

Abstract

The agricultural sector carries a high risk in terms of occupational health and safety due to the challenging working conditions and the diversity of equipment used. While working with agricultural machinery, employees may be exposed to physical, chemical, and biological risks. To minimize these risks, the correct selection and use of personal protective equipment (PPE) is of critical importance. This article provides information on the appropriate selection of PPE and its correct use for the main types of machinery used in the agricultural sector. Additionally, it discusses the factors to consider when choosing PPE and the responsibilities of employers and employees within the framework of legal regulations. In conclusion, the importance of PPE use in preventing occupational accidents and diseases in the agricultural sector is emphasized, and the need to raise awareness on this issue is highlighted.

Keywords: PPE selection, Agricultural Machinery, PPE, PPE usage

1.Giriş

Tarım sektörü, dünya genelinde milyonlarca insanın istihdam edildiği ve temel gıda üretiminin gerçekleştirildiği bir alandır. Ancak, bu sektör aynı zamanda iş kazaları ve meslek hastalıkları açısından da en riskli sektörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre, tarım sektöründe her yıl yüz binlerce iş kazası meydana gelmekte ve bu kazalar ciddi yaralanmalara veya ölümlere yol açmaktadır [1].

Tarım makinelerinin kullanımı, üretkenliği artırırken iş kazası risklerini de beraberinde getirmektedir. Makinelerin hareketli parçaları, yüksek ses düzeyleri, titreşimler ve kimyasal madde kullanımı gibi faktörler, çalışanların çeşitli tehlikelere maruz kalmasına neden olmaktadır [2]. Bu tehlikelerin önlenmesi veya etkilerinin azaltılması için kişisel koruyucu donanımların (KKD) kullanımı zorunlu hale gelmiştir.

Kişisel Koruyucu Donanımların İş Yerinde Kullanılması Yönetmeliğine göre KKD:

- Bir veya birden fazla sağlık ve güvenlik tehlikesine karşı korunmak için kişilerce giyilmek veya taşınmak amacıyla tasarlanmış herhangi bir cihaz, alet veya malzemeyi,
- Kişiyi aynı anda bir veya daha fazla muhtemel risklere karşı korumak amacıyla imalatçı tarafından bir bütün haline getirilmiş birçok cihaz, alet veya malzemedan oluşmuş bir donanımı,
- Belirli bir faaliyetin yapılması için korunma amacı olmaksızın, taşınan veya giyilen donanımla birlikte kullanılan, ayrılabilir veya ayrılamaz nitelikteki koruyucu cihaz, alet veya malzemeyi ifade eder.

Türkiye'de **6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu** ve ilgili yönetmelikler, işverenlere çalışanların güvenliğini sağlama ve gerekli KKD'leri temin etme yükümlülüğü getirmektedir [3]. Ancak, saha çalışmalarında KKD kullanımının yetersiz olduğu ve bu konuda bilinç düzeyinin artırılması gerektiği gözlemlenmektedir [4].

Bu makalede, tarım sektöründe kullanılan başlıca makineler için gerekli KKD'lerin seçimi ve doğru kullanımı ele alınacak, iş sağlığı ve güvenliği açısından alınması gereken önlemler üzerinde durulacaktır.

2.KİŞİSEL KORUYUCU DONANIM (KKD) SEÇİMİ

KKD, çalışanları iş ortamındaki risklerden korumak amacıyla kullanılan ekipmanlar olarak tanımlanmaktadır. KKD seçiminde dikkate alınması gereken temel faktörler şunlardır:

- Risk Değerlendirmesi: İşyerindeki tehlikelerin belirlenmesi ve bu tehlikelerin çalışanlar üzerindeki olası etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir [5].
- Standartlara Uygunluk: KKD'lerin ulusal ve uluslararası standartlara uygun olması ve gerekli sertifikalara sahip olması önemlidir [6].

- Çalışanların Eğitimi: KKD'nin doğru kullanımı için çalışanların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir [7].

KKD türleri, korunacak vücut bölgesine ve risk türüne göre sınıflandırılmaktadır:

- Baş Koruyucuları: Baretler, başlıklar.
- Göz ve Yüz Koruyucuları: Gözlükler, siperlikler.
- Kulak Koruyucuları: Kulak tıkaçları, kulaklıklar.
- Solunum Koruyucuları: Maskeler, filtreler.
- El ve Kol Koruyucuları: Eldivenler, kol koruyucuları.
- Ayak ve Bacak Koruyucuları: Güvenlik ayakkabıları, tozluklar.
- Vücut Koruyucuları: İş tulumları, önlükler.

KKD seçiminde, çalışma ortamının özellikleri, çalışanların fiziksel özellikleri ve işin gereklilikleri dikkate alınmalıdır.

3. SEÇİLMİŞ BAZI TARIM MAKİNELERİNİN KULLANIMI VE BAKIMI İÇİN KKD SEÇİMİ

Traktör Kullanımı

Traktörler, tarımda en yaygın kullanılan makinelerden biridir. Traktör kullanımı sırasında çalışanlar, gürültü, titreşim, devrilme riski ve toz gibi tehlikelere maruz kalabilir.

- KKD Önerileri:
 - Kulak Koruyucuları: Traktörlerin motor sesleri yüksek desibelere ulaşabilir. Kulaklık veya tıkaç kullanımı işitme kaybını önler [8].
 - Toz Maskeleri: Özellikle tozlu ortamlarda çalışırken solunum yollarını korur.
 - Gözlük: Uçuşan parçacıklardan ve tozdan korur.
 - Güvenlik Ayakkabıları: Ayakların ezilme ve yaralanmalardan korunmasını sağlar.

Biçerdöver Kullanımı

Biçerdöverler, hasat işlemlerinde kullanılan karmaşık makinelerdir. Bıçaklar, hareketli parçalar ve toz, çalışanlar için risk oluşturur.

- KKD Önerileri:
 - Göz ve Yüz Koruyucuları: Uçuşan saman ve tozdan korur.
 - Solunum Koruyucuları: Toz maskeleri, solunum yollarını korur.
 - El Koruyucuları: Kesilmelere karşı dayanıklı eldivenler.
 - Kulak Koruyucuları: Yüksek gürültü seviyesine karşı.

Çapa ve Ekim Makineleri

Bu makinelerle çalışırken titreşim, gürültü ve fiziksel yaralanma riski vardır.

- KKD Önerileri:
 - Titreşim Önleyici Eldivenler: Titreşimin olumsuz etkilerini azaltır.
 - Güvenlik Ayakkabıları: Ayakların korunması için.
 - Gözlük: Uçuşan parçacıklara karşı.

Balya Makineleri

Balya makineleri, saman ve otların paketlenmesinde kullanılan yoğun hareketli parçalara sahip makinelerdir. Bu makinelerde sıkışma ve ezilme kazaları sıkça görülmektedir.

- KKD Önerileri:
 - Eldiven: Kesilmeye ve delinmeye dayanıklı eldivenler kullanılmalıdır.
 - Gözlük ve Yüz Koruyucu: Uçuşan toz ve saman parçalarına karşı.
 - Solunum Maskesi: Tozlu ortamlarda solunum yollarını korumak için.
 - Güvenlik Ayakkabısı: Ağır balyaların neden olabileceği yaralanmalara karşı.

Silaj Makineleri

Silaj makineleri, yem bitkilerini doğrayarak fermantasyona uygun hale getirir. Bu makinelerin bıçakları ve yüksek gürültü seviyesi ciddi riskler taşır.

- KKD Önerileri:
 - Kulak Koruyucuları: Yüksek gürültüye karşı işitme kaybını önlemek için.
 - Eldiven ve Göz Koruyucuları: Bıçakların bakımında ve kullanım sırasında korunma sağlar.
 - Solunum Maskesi: Sıkışık ortamlarda silaj tozuna karşı korur.

Sap Parçalama Makineleri

Sap parçalama makineleri, hasat sonrası kalan sapsarı parçalayarak toprağa karışmasını kolaylaştırır. Çalışma sırasında uçuşan parçacıklar ve bıçaklara temas riski taşır.

- KKD Önerileri:
 - Gözlük ve Yüz Koruyucu: Uçuşan sap parçalarına karşı.
 - Eldiven: Bıçaklarla temas riskine karşı.
 - Kulak Koruyucuları: Gürültülü çalışma ortamlarında kullanılır.

Yem Karma Makineleri

Yem karma makineleri, hayvan yemlerini homojen hale getirmek için kullanılır. Bu makinelerle çalışırken dikkat edilmesi gereken en önemli riskler hareketli parçalar ve elektrik kaçaklarıdır.

- KKD Önerileri:
 - Eldiven: Hareketli parçalarla çalışırken koruma sağlar.
 - Güvenlik Ayakkabısı: Makinenin ağır ekipmanlarından korunmak için.
 - Kulak Koruyucuları: Çalışma sırasında oluşan sürekli gürültüye karşı.

Harman Makineleri

Harman makineleri, taneli ürünlerin saplarından ayrılmasında kullanılır. Titreşim, toz ve parçacık riski içerir.

- KKD Önerileri:
 - Titreşim Önleyici Eldiven: Sürekli titreşime karşı ellerin korunması için.
 - Gözlük ve Solunum Maskesi: Toz ve uçan parçacıklardan korunmak için.
 - Kulak Koruyucuları: İşitme kaybını önlemek için.

Gübreleme Makineleri

Gübreleme makineleri, kimyasal gübrelerin dağıtılmasını sağlar. Kullanım sırasında toz, sıçrama ve kimyasal maruziyet riski bulunur.

- KKD Önerileri:
 - Kimyasallara Dayanıklı Eldivenler: Elleri korur.
 - Toz Maskesi: Solunum yollarını korur.
 - Koruyucu **Giysi**: Kimyasal sıçramalara karşı.

Pestisit Uygulama Makineleri

Pestisit uygulama makineleri, zararlı organizmalarla mücadele için kimyasal uygulama yapar. Kullanılan kimyasalın toksik seviyesi, gerekli KKD seçimi üzerinde belirleyici bir faktördür.

- Toksik Seviyeye Göre KKD Seçimi:
 - Düşük Toksikite (Yeşil Kategori):
 - Maske: Toz ve sıçramalara karşı basit koruyucu maskeler yeterli olabilir.
 - Eldiven ve Gözlük: Temas riskini önler.
 - Orta Toksikite (Mavi ve Sarı Kategori):
 - Solunum Koruyucu: Kimyasal filtreli maskeler (P3 veya ABEK sınıfı) kullanılmalıdır.
 - Tam Koruyucu Giysi: Cilt temasını önlemek için giyilmelidir.
 - Yüksek Toksikite (Kırmızı Kategori):
 - Tam Yüz Maskesi: Solunum yollarını ve yüzü tam korur.
 - Kimyasallara Dayanıklı Eldiven ve Giysi: Tüm vücut koruması sağlar.

- Özel Çizme: Kimyasal geçirgenliği olmayan ayakkabılar kullanılmalıdır.

4. KKD'NİN DOĞRU KULLANIMI VE BAKIMI

KKD'lerin etkinliği, doğru kullanım ve düzenli bakım ile sağlanır:

- Eğitim: Çalışanlara KKD'nin nasıl kullanılacağı öğretilmelidir [9].
- Kontrol ve Bakım: KKD'ler düzenli olarak kontrol edilmeli ve gerektiğinde değiştirilmelidir.
- Depolama: KKD'ler uygun koşullarda saklanmalıdır.
- Uygunluk: Çalışanların fiziksel özelliklerine uygun KKD seçilmelidir

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektöründe iş sağlığı ve güvenliği, hem çalışanların sağlığının korunması hem de üretkenliğin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Tarım makineleriyle çalışırken ortaya çıkan risklerin minimize edilmesi için kişisel koruyucu donanımların doğru seçimi ve kullanımı şarttır. İşverenlerin, çalışanlarına gerekli KKD'leri temin etmesi ve bu konuda eğitim sağlaması yasal bir zorunluluktur. Çalışanların da KKD kullanımına özen göstermesi ve güvenlik kurallarına uyması gerekmektedir. Bu sayede, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önüne geçilebilir ve sürdürülebilir bir tarım sektörü oluşturulabilir.

Tarımda KKD kullanımına yönelik olarak aşağıdaki önerilerin iş kazalarını önlemede etkili olacağı düşünülmektedir.

1. Eğitim Programlarının Yaygınlaştırılması: Tarım işçilerinin KKD kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi için eğitim programları düzenlenmelidir.
2. Denetimlerin Artırılması: İş sağlığı ve güvenliği mevzuatına uygunluğun sağlanması için denetimler sıklaştırılmalıdır.
3. KKD Temininde Destek: Özellikle küçük ölçekli tarım işletmelerine KKD temini konusunda destek sağlanmalıdır.
4. Farkındalık Kampanyaları: KKD kullanımının önemine dair ulusal düzeyde kampanyalar düzenlenmelidir.
5. Mevzuatın Güncellenmesi: Uluslararası standartlara uyumlu olacak şekilde mevzuat güncellenmeli ve uygulanabilirliği artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. International Labour Organization (ILO). "Safety and health in agriculture." Erişim Tarihi: 2023. <https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-in-agriculture/lang--en/index.htm>
2. Food and Agriculture Organization (FAO). "Occupational health and safety in agriculture." Erişim Tarihi: 2023. <http://www.fao.org/3/i2802e/i2802e.pdf>
3. Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. "6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu." Erişim Tarihi: 2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>
4. Demiralp, G., & Aksakal, F. N. (2012). "Tarım Sektöründe Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımının Değerlendirilmesi." *Gazi Medical Journal*, 23(1), 1-5. TÜİSAG. "Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik." Erişim Tarihi: 2023. <https://www.tuisag.com/kkd-yonetmeligi>
5. Türk Standardları Enstitüsü (TSE). "Kişisel Koruyucu Donanımlar Standardı." Erişim Tarihi: 2023. <https://www.tse.org.tr/kkd-standardlari>
6. Güler, Ç., & Çobanoğlu, Z. (2015). "İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Tarım Sektöründe Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımı." *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 72(2), 121-130.
7. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. "Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi." Erişim Tarihi: 2023. https://www.csgeb.gov.tr/media/7020/tarim_sektoru_ism_rehberi.pdf
8. Yılmaz, A., & Kaya, S. (2018). "Tarımda İş Güvenliği ve Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımı Üzerine Bir Araştırma." *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 33(1), 45-52.

TARIM MAKİNELERİYLE ÇALIŞMADA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ: TÜRKİYE VE AB MEVZUATLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TRAKTÖR KAZASI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ali BAYAT

**Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Makinaları ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü,
Adana, Türkiye
çalışma alanı**

E-Posta:alibayat@cu.edu.tr

ORCID: 000-0002-7104-9544

Özet

Tarım sektöründe iş sağlığı ve güvenliği, artan mekanizasyon ve teknolojik gelişmelerle birlikte büyük önem taşımaktadır. Tarım makinelerinin yanlış kullanımı, koruyucu ekipman eksikliği ve yetersiz eğitim gibi faktörler, sektördeki iş kazalarını artırmaktadır. Avrupa Birliği'nde tarım makinelerine yönelik sıkı güvenlik standartları uygulanırken, Türkiye'de denetim ve eğitim yetersizlikleri dikkat çekmektedir. Özellikle traktör devrilme kazaları, hem Türkiye'de hem de Avrupa'da tarım sektöründe ölümlü kazaların başlıca nedenlerinden biridir.

Türkiye'de 2019 yılında tarım sektöründe 2.758 iş kazası meydana gelmiş, bu kazaların büyük bir kısmı koruyucu yapıların eksikliği ve kullanıcı hatalarından kaynaklanmıştır. Makale, bu kazaların önlenmesi için operatör eğitimlerinin artırılması, ROPS gibi koruyucu yapıların zorunlu hale getirilmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan güvenlik standartları ve mevzuat, Türkiye için yol gösterici olabilir.

Sonuç olarak, tarım makinelerinin güvenli kullanımı için mevzuat düzenlemeleri, teknoloji tabanlı çözümler ve farkındalık çalışmalarının önemi büyüktür. Bu tür adımlar, hem iş sağlığını korumaya hem de tarım sektörünün verimliliğini artırmaya katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, Tarım makineleri, Traktör kazaları, Koruyucu ekipman, Operatör eğitimi

OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN WORKING WITH AGRICULTURAL MACHINERY: A COMPARISON OF TURKISH AND EU REGULATIONS WITH A CASE STUDY ON TRACTOR ACCIDENTS

Abstract

Occupational health and safety in the agricultural sector has gained significant importance with increasing mechanization and technological advancements. Factors such as the improper use of agricultural machinery, lack of protective equipment, and insufficient training contribute to a rise in workplace accidents in the sector. While strict safety standards are enforced for agricultural machinery in the European Union, deficiencies in inspection and training are notable in Turkey. Tractor rollover accidents, in particular, are among the leading causes of fatal incidents in the agricultural sector in both Turkey and Europe. In 2019, 2,758 workplace accidents occurred in Turkey's agricultural sector, with a significant portion attributed to the absence of protective structures and user errors. The article emphasizes the need to enhance operator training, mandate protective structures like ROPS (Roll-Over Protective Structures), and strengthen inspection mechanisms to prevent such accidents. The safety standards and regulations implemented in European Union countries can serve as a guide for Turkey. In conclusion, regulatory adjustments, technology-based solutions, and awareness campaigns are crucial for the safe use of agricultural machinery. Such measures will contribute not only to protecting occupational health but also to improving the productivity of the agricultural sector.

Keywords: PPE selection, Agricultural Machinery, PPE, PPE usage

1.GİRİŞ

Tarım sektörü, mekanizasyonun artışıyla birlikte önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Tarım makineleri, iş gücünü azaltıp üretimi artırırsa da aynı zamanda yeni iş kazası türlerini de gündeme getirmiştir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği, tarım sektöründe çalışanların korunması açısından kritik bir konudur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre, dünya genelinde tarım sektöründe her yıl yaklaşık 170.000 kişi iş kazaları nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Tarım sektörü, tüm sektörler içinde ölümcül iş kazalarının en yüksek orana sahip olduğu alanlardan biridir. Bu kazaların önemli bir kısmı, traktör devrilmeleri, mafsallı mil kazaları ve koruyucu ekipman eksikliğinden kaynaklanmaktadır (ILO, 2021).

Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde tarım sektörü, toplam istihdam içinde %4 gibi bir paya sahip olmasına rağmen, iş kazası oranları açısından tehlikeli sektörler arasında yer almaktadır.

- AB-28 ülkelerinde 2015 yılında rapor edilen ölümcül olmayan iş kazalarının %4,8'i, ölümcül iş kazalarının ise %13,2'si tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe gerçekleşmiştir ([EU-OSHA, 2017](#)).
- Fransa'da sadece traktör devrilmeleri nedeniyle yılda yaklaşık 40 ölümcül kaza yaşanmakta, bu kazaların ekonomik maliyeti milyonlarca avroyu bulmaktadır ([EU-OSHA, 2018](#)).

Avrupa'da iş kazalarını önlemeye yönelik sıkı mevzuat, güvenlik standartlarının uygulanmasını zorunlu kılar. Özellikle Makine Direktifi (2006/42/EC), traktörlerde devrilme koruma yapısı (ROPS- Şekil 1) ve emniyet kemerlerinin bulunmasını zorunlu kılar.

Türkiye'de tarım sektörü, iş kazalarının en sık görüldüğü alanlardan biridir:

- SGK verilerine göre, 2019 yılında tarım sektöründe toplam 2.758 iş kazası meydana gelmiş, bu kazalarda 18 kişi hayatını kaybetmiş ve 4 kişi meslek hastalığına yakalanmıştır ([SGK İstatistikleri, 2019](#)).
- Türkiye'de traktör devrilmeleri, ölümlü kazaların önemli bir nedenidir ve her yıl yüzlerce vaka rapor edilmektedir. Ancak, koruyucu ekipman kullanımına yönelik denetimlerin yetersizliği, kazaların ciddiyetini artırmaktadır.

Kayhan ve ark. (2019), Kırklareli'ndeki tarım işletmelerinde gerçekleştirdikleri anket çalışmasında, traktör kullanıcılarının çoğunun güvenli kullanım konusunda yetersiz bilgiye sahip olduğunu belirlemiştir. Son on yılda, traktör ve diğer tarım makineleriyle ilgili 44 kaza meydana gelmiş; bu kazalarda 4 kişi hayatını kaybetmiş, 25 kişi ağır yaralanmış ve 10 kişi hafif yaralanmıştır. Kullanıcıların büyük çoğunluğunun ilkökul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Tarımda iş kazalarını azaltmak için eğitim çalışmalarının artırılması, yasal önlemler alınması ve teknolojik yeniliklerin uygulanması gerektiği vurgulanmıştır.

Şekil 1. Tarım traktörlerinde kullanımı zorunlu rops örneği

Dünyada, AB ülkelerinde ve Türkiye'de tarımsal faaliyetlerde meydana gele bazı iş kazası istatistikleri ve uygulama durumları seçilen kategorilere göre Tablo 1 de verilmiştir

Tablo 1. Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği: Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması

Kategori	Dünya	Avrupa Birliği (AB)	Türkiye
Ölümlü İş Kazaları	Yılda yaklaşık 170.000 (ILO, 2021)	Tüm ölümlü kazaların %13,2'si (EU-OSHA, 2017)	18 ölüm (2019) (SGK, 2019)
Ölümcül Olmayan İş Kazaları	-	%4,8 (EU-OSHA, 2017)	2.740 vaka (2019) (SGK, 2019)
Traktör Kazaları	Yaygın (ILO, 2021)	Fransa'da yılda 40 ölümcül kaza (EU-OSHA, 2018)	Yüzlerce vaka (SGK, 2019)
ROPS Kullanımı	Orta (ILO, 2021)	Yüksek (EU-OSHA, 2018)	Düşük (SGK, 2019)
Eğitim ve Denetim	Orta (ILO, 2021)	Gelişmiş (EU-OSHA, 2017)	Yetersiz (SGK, 2019)

- Ölümlü İş Kazaları açısından, Dünya genelinde tarım sektöründe her yıl yaklaşık 170.000 ölümlü iş kazası meydana gelmektedir (ILO, 2021). Avrupa Birliği'nde ölümlü kazaların %13,2'si tarım sektöründe gerçekleşirken, Türkiye'de bu oran 18 ölüm ile sınırlı gibi görünse de sektördeki kayıt dışılık ve raporlama eksiklikleri nedeniyle gerçek rakamlar daha yüksek olabilir (Tablo 1). Bu durum, ulusal iş sağlığı ve güvenliği mekanizmalarının daha etkin çalıştırılması gerektiğini göstermektedir.
- Tarım sektöründe “Ölümcül Olmayan İş Kazaları” dikate alındığında, Avrupa Birliği'nde ölümcül olmayan iş kazalarının %4,8'i tarım sektöründe meydana gelmektedir. Türkiye'de ise SGK'nın 2019 verilerine göre 2.740 vaka bildirilmiştir (Tablo 1). Ancak kayıt dışı istihdam oranı düşünüldüğünde, Türkiye'deki gerçek sayının daha yüksek olabileceği değerlendirilmelidir.

Tablo 1 de de görüldüğü gibi Traktör kazaları dünya genelinde yaygındır ve sıklıkla ölümle sonuçlanmaktadır. Avrupa Birliği'nde Fransa'da yılda yaklaşık 40 ölümcül traktör kazası yaşanmaktadır (EU-OSHA, 2018).

Türkiye’de yüzlerce traktör kazası kaydedilmiştir (SGK, 2019). Ancak bu kazaların büyük kısmı koruyucu yapıların (ROPS) eksikliği ve eğitim yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

- Traktörlerde ölümle sonuçlanan iş kazaları dikkate alındığında, Koruyucu yapıların (ROPS) kullanımı, traktör devrilmeleri gibi kazaların ölümcül sonuçlarını önlemek için kritik bir önleme yöntemidir. Avrupa Birliği ülkelerinde yüksek oranda ROPS kullanımı sağlanırken, Türkiye’de bu oran düşüktür. Bu durum, Türkiye’deki tarım makinelerinde güvenlik ekipmanlarının eksikliğini ve mevzuatın yetersizliğini ortaya koymaktadır.
- Eğitim ve Denetim durumu dikkate alındığında (Tablo 1),ILO ve AB ülkeleri iş sağlığı ve güvenliği alanında gelişmiş eğitim ve denetim mekanizmalarına sahiptir. Türkiye’de ise eğitim ve denetim süreçleri yetersiz kalmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde tarım çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliği farkındalığının artırılmasına yönelik daha fazla eğitim programı ve saha denetimi yapılması gereklidir.

2. ULUSLARARASI VE ULUSAL MEVZUAT.

Uluslararası Mevzuat:

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), iş sağlığı ve güvenliği standartlarının belirlenmesinde öncü bir rol oynamaktadır. Özellikle ILO'nun 184 No'lu Tarımda Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi, tarım sektöründeki güvenlik gereksinimlerini tanımlar. Bu sözleşme, tarım makineleriyle çalışmada alınması gereken temel önlemleri belirtir ve makine tasarımında güvenlik standartlarının uygulanmasını zorunlu kılar.

Avrupa Birliği'ndeki Durum:

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı genellikle Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (EU-OSHA) rehberliğinde şekillenmektedir. AB Direktifi 2006/42/EC (Makine Direktifi), makinelerin güvenlik standartlarını belirler. Bu direktife göre, tarım makineleri uygun koruma ekipmanlarıyla donatılmalı ve operatörlerin eğitilmiş olması sağlanmalıdır (Kantaş, 2009).

Türkiye’deki Durum:

Türkiye’de 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işverenleri iş kazalarını önleyecek tedbirleri almaya zorunlu kılmaktadır. Ancak, tarım sektörü genellikle "tehlikeli işler" kategorisine girdiği halde, bu sektördeki iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları yetersiz kalabilmektedir.

3. TARIM MAKİNELERİNDE İŞ KAZASI ÖRNEKLERİ VE ÖNLEMLERİ

3.1. Kazalara Genel Bakış

Tarım makinelerinin kullanımı sırasında meydana gelen kazalar arasında devrilme, ekipman arızaları, koruyucu ekipman eksikliği ve yanlış kullanım gibi faktörler öne çıkmaktadır. Avrupa ülkelerinde bu tür kazaların yıllık

ekonomik maliyeti milyar avroları bulurken, Türkiye’de tarım sektöründeki kazaların oranı genel iş kazalarının %10’unu aşmaktadır (Güler & Yaylagül, 1997).

3.2. Mafsal Tahrikli Makineler

Mafsal millerinin koruyucu kapaklarının olmaması, kullanıcıların giysilerinin sıkışarak ağır yaralanmasına yol açmaktadır. Avrupa’da CE sertifikalı makineler bu tür koruyucu standartları sağlamada öncü bir rol oynamaktadır. Türkiye’de ise yerli üretim makinelerde bu standartların uygulanması daha düşük düzeydedir (Kantaş, 2009).

3.3. Traktör Devrilme Kazaları

Traktör devrilmesi, hem Avrupa’da hem de Türkiye’de ölümlü kazaların başlıca nedenlerinden biridir. Avrupa’da traktörlerde koruma çerçeveleri (ROPS) zorunluken, Türkiye’de bu tür donanımlara yönelik denetim eksikliği devam etmektedir (Demiralp & Aksakal, 2012).

3.4. Kimyasal Kullanım ve Koruyucu Ekipman Eksikliği

Türkiye’de tarım işçilerinin büyük bir kısmı koruyucu ekipman (eldiven, maske vb.) kullanmamaktadır. Avrupa’da ise bu tür ekipmanların kullanımı sıkı şekilde denetlenmekte ve teşvik edilmektedir (Ataseven, 2010).

4. AVRUPA VE TÜRKİYE’DE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

- Mevzuat Düzeyi:** Avrupa ülkelerinde İSG mevzuatı, tarım makinelerinde detaylı standartlar içerirken, Türkiye’de bu standartlar daha geneldir ve uygulamada eksiklikler vardır.
- Eğitim ve Farkındalık:** Avrupa’da tarım makinelerini kullanan operatörlerin sertifikalı eğitimden geçmesi zorunludur. Türkiye’de ise böyle bir uygulama genellikle gönüllülük esasına dayanır.
- Denetim ve Cezalar:** Avrupa’da iş sağlığı ve güvenliği denetimleri düzenli ve sıkı bir şekilde yapılırken, Türkiye’de kırsal bölgelerde bu denetimler yetersiz kalmaktadır.
- Teknoloji Kullanımı:** Avrupa’da dijital sensörler ve otonom makineler gibi yeni teknolojiler iş güvenliğini artırırken, Türkiye’de bu tür teknolojilerin kullanımı sınırlıdır.

4.1. Avrupa ve Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Politikalarının Karşılaştırılması: Traktör Devrilme Kazası Örneği

Kaza Örneği (Şekil 2)

Bir tarım işçisi traktörle dik bir araziye sürerken, traktör kontrolünü kaybeder ve araç devrilir. İşçi traktörün altında kalarak ağır yaralanır. Bu tür kazalar, Türkiye ve Avrupa’da tarım sektöründe sıklıkla yaşanır ve ölümlü

kazaların büyük bir kısmını oluşturur. Traktör devrilme kazaları, iş sağlığı ve güvenliği (İSG) mevzuatlarının uygulanmasındaki farklılıkları anlamak için uygun bir bağlam sağlar.

Şekil 2. Traktör kaza örneği

Avrupa Birliği Mevzuatı

Avrupa Birliği'nde traktörlerde güvenlik önlemleri, **AB Makine Direktifi (2006/42/EC)** ve diğer tarım ekipmanlarına yönelik spesifik düzenlemelerle belirlenir. Bu direktif, traktörlerin **Devrilme Koruma Yapısı (ROPS - Roll-Over Protection Structure)** ile donatılmasını zorunlu kılar. Ayrıca, operatör koltuklarında emniyet kemeri bulunması gerektiği belirtilmiştir.

1. **ROPS Zorunluluğu:** Avrupa'da tüm yeni traktörlerin ROPS ile donatılması zorunludur. Bu yapı, traktör devrilmesi durumunda kabin içindeki operatörü koruyarak ölüm riskini azaltır.
2. **Operatör Eğitimi:** AB, traktör operatörleri için eğitim programlarının uygulanmasını zorunlu kılar. Özellikle dik arazilerde güvenli sürüş teknikleri eğitimlerde vurgulanır.
3. **Denetim ve Sertifikasyon:** AB'de traktörlerin güvenlik standartlarına uygunluğunu sağlayan CE sertifikasyonu zorunludur. Uygunluk denetimleri düzenli olarak yapılır.
4. **İşveren Yükümlülükleri:** İşverenler, çalışanların güvenli ekipmanlarla çalışmasını sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, işçilere düzenli İSG eğitimi verilmesi zorunludur.

Türkiye Mevzuatı

Türkiye'de traktör kazalarını önlemeye yönelik düzenlemeler, **6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu** ve **Tarım ve Orman Bakanlığı yönetmelikleri** ile çerçeveselendirilmiştir. Ancak bu düzenlemeler, Avrupa standartlarına kıyasla daha geneldir ve uygulanmasında eksiklikler bulunmaktadır.

- ROPS Kullanımı:** Türkiye’de, ROPS zorunluluğu AB düzeyinde sıkı bir şekilde uygulanmamaktadır. Traktörlerin çoğunda ROPS bulunmamakta ve bu durum özellikle eski traktörlerde yaygındır.
- Operatör Eğitimi:** Traktör operatörleri için zorunlu eğitim programları bulunmamaktadır. Eğitimler, daha çok gönüllülük esasına dayanır ve kırsal bölgelerde bu konuda farkındalık eksikliği yaşanır.
- Denetim Eksiklikleri:** Türkiye’de tarım makinelerinin güvenlik standartlarına uygunluğunun denetimi yetersizdir. Özellikle kırsal bölgelerde eski ve güvenlik donanımı olmayan traktörlerin kullanımı yaygındır.
- İşveren Sorumlulukları:** İşverenlerin, işçilere uygun güvenlik ekipmanlarını sağlama yükümlülüğü yasal olarak vardır. Ancak, denetim mekanizmalarının zayıf olması nedeniyle bu sorumluluk çoğu zaman yerine getirilmemektedir.

Kaza İncelemesi: Avrupa ve Türkiye karşılaştırması

1. Kaza Önleme

- **AB:** Traktör ROPS sistemiyle donatıldığı için kazada operatörün devrilen traktörün altında kalması engellenebilir. Ayrıca, emniyet kemeri kullanımı zorunlu olduğu için operatör yerinden fırlamaz.
- **Türkiye:** Traktörlerin çoğunda ROPS bulunmadığı için devrilme sırasında operatör traktörün altında kalabilir. Emniyet kemeri eksikliği de kazanın ölümcül sonuçlara yol açmasına neden olabilir.

2. Kaza Sonrası Soruşturma

- **AB:** Kaza sonrası, işverenin güvenlik önlemlerini yeterince alıp almadığı ve traktörün CE standartlarına uygun olup olmadığı incelenir. Eğitim ve güvenlik prosedürlerine uyulmaması durumunda ciddi cezalar uygulanır.
- **Türkiye:** Denetim yetersizliği nedeniyle kaza sonrası incelemeler genellikle yüzeyseldir ve işverenin ihmali çoğu zaman tespit edilemez.

3. Uzun Vadeli Önlemler

- **AB:** İSG düzenlemeleri gereği, kazadan sonra işyerinde güvenlik protokolleri gözden geçirilir ve gerekli eğitimler yeniden planlanır.
- **Türkiye:** Mevzuat eksiklikleri nedeniyle benzer kazaların tekrar yaşanması olasıdır. Eğitim ve güvenlik denetimlerinde iyileştirme sağlanmazsa önlemler yetersiz kalır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektörü, mekanizasyonun artmasıyla birlikte iş kazalarının sıkça yaşandığı ve ölümcül kazaların yüksek olduğu bir alan olmaya devam etmektedir. Türkiye’de, tarım makineleriyle ilgili iş kazalarının başlıca nedenleri arasında koruyucu ekipman eksikliği, kullanıcı eğitimsizliği ve denetim yetersizlikleri bulunmaktadır. 2019 yılı verilerine göre, Türkiye’de tarım sektöründe kaydedilen kazaların büyük bir kısmı traktör devrilmeleri

gibi makinelerle çalışmadan kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri, sıkı mevzuatlar ve düzenli denetimlerle bu tür kazaları azaltmayı başarmış, aynı zamanda güvenlik standartlarını yaygınlaştırmıştır.

Türkiye'nin mevcut durumunun iyileştirilmesi için Avrupa standartlarına uyum sağlanması, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve tarım işçilerinin farkındalığının artırılması gerekmektedir. Eğitim eksikliklerinin giderilmesi, koruyucu ekipman kullanımının yaygınlaştırılması ve daha etkin denetim mekanizmalarının uygulanması, iş kazalarını azaltmada kritik önem taşımaktadır.

• Tarım makineleri ile çalışmada meydana gelen iş kazalarının azaltılması için aşağıda sıralanmış öneriler yararlı olacaktır..

1. **ROPS ve Güvenlik Ekipmanlarının Zorunlu Hale Getirilmesi:**Traktör devrilmelerini önlemek için tüm yeni ve mevcut traktörlere ROPS (Devrilme Koruma Yapısı) eklenmeli ve bu sistemin kullanımı zorunlu hale getirilmelidir. Bunun yanında, traktörlerde emniyet kemeri kullanımını artıracak farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.

2. **Eğitim Programlarının Yaygınlaştırılması:**Tarım işçilerinin traktör ve diğer tarım makinelerinin güvenli kullanımı konusunda eğitilmesi sağlanmalıdır. Özellikle kırsal bölgelerde operatörler için sertifikalı eğitim programları düzenlenmelidir. Eğitimlerde güvenli sürüş teknikleri, makine bakımı ve acil durum prosedürleri gibi konular önceliklendirilmelidir.

3. **Denetim ve Cezaların Etkinleştirilmesi:**Tarım makineleri ve iş sağlığı ile ilgili mevzuatın uygulanabilirliği artırılmalı, denetim mekanizmaları sıkılaştırılmalıdır. Güvenlik standartlarına uymayan işverenlere yönelik caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.

4. **Teknolojik Yeniliklerin Teşvik Edilmesi:**Türkiye'de tarım sektöründe kullanılan makinelerin modernizasyonu için devlet teşvikleri sağlanmalı, özellikle güvenlik donanımları eksik olan eski makinelerin kullanımını azaltacak politikalar geliştirilmelidir. Akıllı sensörler ve otonom makineler gibi yeni teknolojiler iş güvenliği standartlarını yükseltebilir.

5. **Uluslararası İşbirliklerinin Geliştirilmesi:**Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleriyle iş sağlığı ve güvenliği konularında ortak projeler geliştirmeli ve uluslararası standartlara uygun güvenlik protokollerini benimsemelidir. Özellikle Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (EU-OSHA) ile işbirlikleri artırılabilir.

6. **Farkındalık Kampanyaları:**İş sağlığı ve güvenliği konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla tarım işçilerine yönelik bilgilendirme kampanyaları düzenlenmelidir. Bu kampanyalar, kazaların önlenmesi için basit ancak etkili güvenlik önlemlerine dikkat çekmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de tarım makinelerinin güvenli kullanımını teşvik etmek için mevzuat düzenlemeleri, teknoloji destekli çözümler ve eğitim çalışmaları öncelikli olarak ele alınmalıdır. Bu tür

girişimler, iş sağlığı ve güvenliğini artırırken aynı zamanda sektördeki üretkenliği de olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKLAR

1. Ataseven, Y. (2010). Tarımsal faaliyetlerin içme suyu havzalarındaki etkilerinin araştırılması: Ankara ili örneği. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Türkiye.
2. Demiralp, G., & Aksakal, F. N. (2012). Ankara 112 Çalışanlarının Trafik Kazalarında Olay Yerinde Kaza Geçirme Sıklığı ve Olay Yeri Güvenliği Bilgisinin Değerlendirilmesi. *Gazi Med J* 2012; 23: 1-5.
3. EU-OSHA. (2017). Occupational safety and health in agriculture. [Erişim Linki: https://osha.europa.eu/en](https://osha.europa.eu/en)
4. EU-OSHA. (2018). Makine Direktifi Raporu. [Erişim Linki: https://osha.europa.eu/en](https://osha.europa.eu/en)
5. Güler, I., & Yaylagül, H. H. (1997). Harran Ovası İşletmelerinde Makina Kullanma Durumu ve Geliştirme Olanakları Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Ü.Zir.Fak.Der.* 28 (3), 354-368.
6. ILO. (2021). Agriculture: A hazardous work. [Erişim Linki: https://www.ilo.org/resource/agriculture-hazardous-work](https://www.ilo.org/resource/agriculture-hazardous-work)
7. Kayhan, E., Baran, M.F., & Öztekin, Y.B. (2019). Tarım Makinalarının Kullanımında Meydana Gelen İş Kazalarının Tespiti ve Değerlendirilmesi (Kırklareli İli Örneği). *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi (Journal of Agricultural Machinery Science)* 15 (1), 19-33.
8. Kantaş, M. (2009). Tarım makinaları tahrikinde kullanılan yerli yapım mafsallı millerin güç iletimi ve güvenlik yönünden araştırılması. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
9. SGK İstatistikleri. (2019). İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri. [Erişim Linki](https://www.sgk.gov.tr)

TATLI SU BALIKLARIN SPERMASININ KRIYOPREZERVASYONUNDA GELİŞMELER VE ZORLUKLAR: BİR İNCELEME

Asst. Prof. Dr. Momin MOMIN,

ORCID: 0000-0001-5287-9537

E-Posta: momin.momin@grv.atauni.edu.tr

Atatürk University, Faculty of Fisheries, Department of Aquaculture, Erzurum, Türkiye

Özet

Kriyoprezervasyon, gametlerin uzun süreli korunmasına olanak tanıyarak balıklarda genetik çeşitliliği korumaya yardımcı olabilen, çok düşük sıcaklıklarda uygulanan standart bir koruma yöntemidir. Tatlı su balıkları spermasının kriyoprezervasyonu, su ürünleri yetiştiriciliği, koruma ve genetik kaynakların yönetimi açısından hayati bir rol oynamaktadır. Kriyop koruyucular, dondurma sırasında sperm hücrelerinde buz kristalleri oluşumu, zar bozulması, mitokondriyal disfonksiyon ve oksidatif stres gibi yaralanmaları azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Genellikle iki tür kriyop koruyucu kullanılır: PCP veya hücre zarlarından geçebilen kriyop koruyucular ve NPCP veya hücre dışı etkili olmayan kriyop koruyucular. Ancak, kriyop koruyucu toksisitesi ve türlere özgü yanıtlar, balık türlerine özgü protokoller oluşturulmasını gerektirmektedir. Balıklarda kriyoprezervasyon başarısı, seçilen kriyop koruyucu türü ile uygun konsantrasyonun doğru kombinasyonuna bağlıdır ve bu kombinasyon, donma sonrası sperm canlılığı ve doğurganlığını artırabilir. Bu derleme, tatlı su balıkları spermasının başarılı bir şekilde korunmasını garanti altına almak için kriyoprezervasyonla ilgili son gelişmeleri, zorlukları ve pratik yaklaşımları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriyoprotektan, Koruma, Gamet, Su ürünleri yetiştiriciliği, Kriyo yaralanmalar

ADVANCEMENTS AND CHALLENGES IN CRYOPRESERVATION OF FRESHWATER FISH SPERM: A REVIEW

Abstract

Cryopreservation is a standard preservation method at very low temperatures that can help conserve genetic diversity in fish by allowing the long-term conservation of gametes. Cryopreservation of freshwater fish sperm plays a vital role in aquaculture, conservation, and management of genetic resources. Cryoprotectants play an essential role in reducing injuries to sperm cells caused by freezing, such as the formation of ice crystals, disruption of membranes, mitochondrial dysfunction, and oxidative stress. Usually, two types of cryoprotectants are used, i.e., PCP or penetrating cryoprotectants, which enter through the cell membranes, and NPCP or nonpenetrating cryoprotective agents, which exert their action extracellularly. However, the problems of cryoprotectant toxicity and species-specific responses call for establishing protocols specific to fish species. Cryopreservation success in fish depends on the correct combination of selected cryoprotectant type and appropriate concentration that can enhance post-thaw sperm viability and fertility. This review covers recent advances, challenges, and practical approaches toward cryopreservation to guarantee the successful preservation of freshwater fish sperm.

Keywords: Cryoprotectant, Conservation, Gamete, Aquaculture, Cryoinjuries

Introduction:

Preservation of genetic diversity is an essential aspect of reviving biodiversity. Gamete (eggs and sperm) preservation is one of the preferable ways to conserve genetic diversity. Quality gametes produce quality fish. Therefore, aquaculture practice also needs good disease-free gametes for quality products that satisfy consumers. Preserving these gametes needs extra care with suitable protocols. Scientists focus on preserving fish sperm, which has been easier to conserve for decades. Commonly referred to as preservation in freezing temperature, the cryopreservation method of sperm is one of several methods used to conserve genetic diversity. Sperm cryopreservation offers many advantages, which range from synchronizing the availability of both genders' gametes by optimizing sperm use to the facility management of broodstocks. It allows transport of the gametes from one hatchery to another and, finally, long-term storage of this genetic resource for breeding and conservation (Cabrita et al., 2010). In summary, cryopreservation enhances breeding efficiency and allows better genetic conservation and management of fish.

Usually, liquid nitrogen is used in cryopreservation to preserve gamete at -196 degrees centigrade to use later in artificial insemination (Agarwal, 2011). Modern cryopreservation techniques based on glycerol to protect the cells at freezing temperature was introduced by Polge et al (1949). Lazzaro Spallanzani (1776) was the pioneer of cryopreservation so far reported in the literature (Royere et al., 1996). Cryopreservation was successfully applied to poultry, cattle, humans, and other animals to preserve the spermatozoa for decades. The first gamete preservation in fish was reported in 1953 by Blaxter with herring (*Clupea harengus*) spermatozoa at -40 °C (Afriani et al., 2021). After that, the sperm of more than two hundred fish species was successfully preserved using the cryopreservation technique (Hiemstra et al., 2005; Agarwal, 2011). However, there were some challenges to keeping the sperm viable after long-term preservation in extremely cold temperatures, i.e., membrane damage, mitochondrial damage, broken tail, osmotic shock, and ice crystal formation (Da Costa et al., 2024). Therefore, several techniques were developed to keep the spermatozoa viable during cryopreservation, even after decades of use in artificial insemination. The use of suitable extenders and cryoprotectants are the most common techniques to overcome cryoinjuries. This review will discuss the advancement of modern cryopreservation techniques and their challenges for freshwater fish spermatozoa.

Methodology:

This review was prepared by conducting a comprehensive search of relevant literature using major databases, including Web of Science, Google Scholar, Scopus, and PubMed. Published articles from these sources were carefully selected and analyzed to ensure a thorough and up-to-date overview.

Cryopreservation of fish sperm:

Cryopreservation becomes a blessing for the andrologist and reproductive biologist. This technique has been practiced for decades around the world. From fish to mammals, scientists have focused on cryopreservation to improve their reproductive performance and genetic conservation. In aquaculture, sperm cryopreservation ensures a reliable sperm supply for hatcheries, aids species conservation, and supports selective breeding (Martinez-Paramo et al., 2017; Xin et al., 2020). Although the cryopreservation technique is now widely applied, cryodamage can still harm DNA integrity, sperm metabolism, and motility, ultimately hindering fertilization and embryo development. The technique must be applied appropriately in each step to make it successful. Different fish sperm may interact differently with the same extenders and cryoprotectants. Therefore, recommended extenders and cryoprotectants should be used to avoid any cryoinjuries. Cryopreservation techniques, especially using cryoprotectants and extender solutions, are species-specific. Therefore, recommended protocols must be followed accordingly. The sequence of sperm cryopreservation is given in Figure 1.

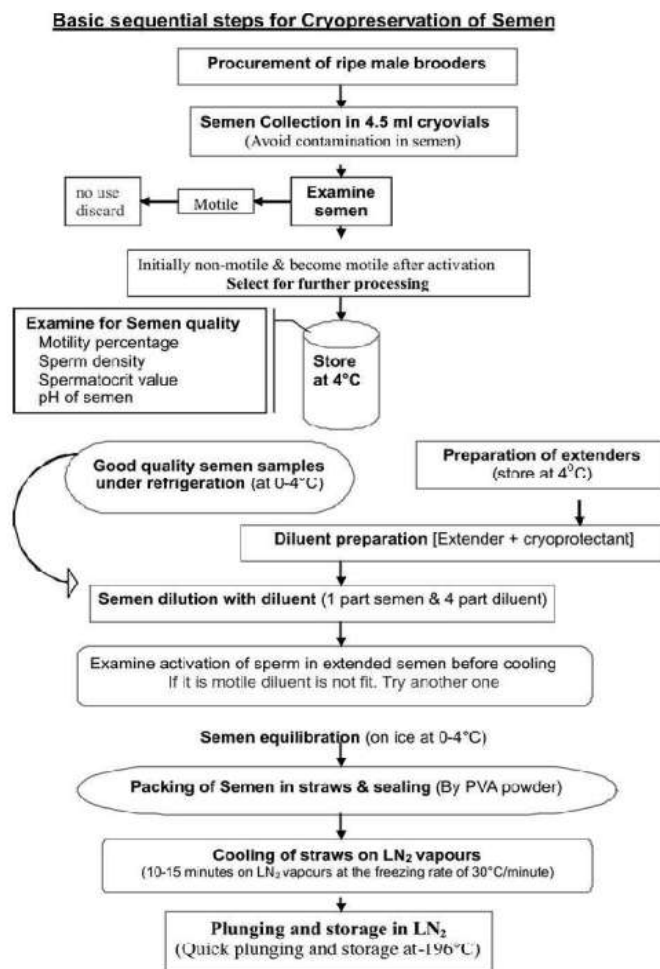

Figure 38. Sequence of cryopreservation of sperm sample (Agarwal, 2011).

Extenders used in fish sperm:

An extender is a solution in which sperm is diluted before cryopreservation to protect and survive during storage and thawing. It provides the nutritional needs, buffers, and ionic balance necessary for the survival of sperm cells during the freezing-thawing process and to maintain optimum sperm functionality after thawing. It provides an environment that acts like a seminal fluid, maintains the appropriate osmotic equilibrium, and prevents the motility activation of sperm (Bobe & Labbe, 2008). Various extenders have been used for different fish species, including Cortland's medium (Buyukhatipoglu & Holtz, 1978), Mounib's medium (Mounib, 1978), Alsever's solution (Moczarski, 1977), and Fish Ringer's solution (Scott & Baynes, 1980; Stoss, 1983).

Cryoprotectants used in fish sperm:

Cryoprotectants are chemical substances that prevent any cryoinjuries during the cryopreservation of cells or tissues. Cryodamage to cell membranes and organelles generally results in reduced sample viability once the cells or tissues have been frozen. Cryoprotectants prevent this effect by preventing ice or minimizing crystal formation during freezing. In 1949, EJC Polge first applied glycerol as a cryoprotectant and became successful (Betsy & Kumar, 2020).

Cryoprotectants are classified into Penetrating Cryoprotectants (PCPs) and Non-Penetrating Cryoprotectants (NPCPs). PCPs, such as Dimethyl sulphoxide (DMSO), methanol, propylene glycol, and glycerol, can pass through cell membranes and work by reducing ice crystal formation, lowering freezing points, and minimizing cell damage during freezing. NPCPs, including sucrose, glucose, and egg yolk serum, do not penetrate cell membranes but help by lowering the freezing point and increasing the glass transition temperature of the extracellular solution (Agarwal, 2011).

DMSO and glycerol are commonly used permeating cryoprotectants in fish sperm cryopreservation (Suquet et al., 2000; Agarwal, 2011). While effective, they can be toxic at high concentrations or with prolonged exposure (Stoss & Holtz, 1983). Therefore, determining the optimal concentration for each species is essential. Studies have shown that DMSO and glycerol at 5-10% concentration yield good results for species like snowtrout, but high concentrations can have detrimental effects (Raghuvanshi, 2007; Agarwal et al., 2009). A list of extenders and cryoprotectants for freshwater fish is presented in Table 1.

Table 4. Extender solutions and cryoprotectants used in freshwater fish sperm cryopreservation (modified from Cabrita et al. 2010)

Fish Species	Extender Name	Extender Solution Composition	Cryoprotectant	References
Rainbow trout	Erdahl and Graham	0.70 mM CaCl ₂ .2H ₂ O, 1.08 mM MgCl ₂ .6H ₂ O, 1.49 mM Na ₂ HPO ₄ , 34.30 mM KCl, 99.95 mM NaCl, 0.52 mM citric acid, 55.51 mM glucose, 2.26 mM KOH, 6.50 mM bicine, 1% BSA	7% DMSO	Lahnsteiner et al. (1996); Cabrita et al. (2001)
Brown trout	Erdahl and Graham	0.70 mM CaCl ₂ .2H ₂ O, 1.08 mM MgCl ₂ .6H ₂ O, 1.49 mM Na ₂ HPO ₄ , 34.30 mM KCl, 99.95 mM NaCl, 0.52 mM citric acid, 55.51 mM glucose, 2.26 mM KOH, 6.50 mM bicine, 10% egg yolk	7% DMSO	Martínez-Páramo et al. (2009)
Northern pike	–	102.67 mM NaCl, 42.25 mM KCl, 1.02 mM CaCl ₂ .2H ₂ O, 0.81 mM MgSO ₄ .7H ₂ O, 19.72 mM Hepes, 14.61 mM sucrose, 1.5% BSA, 7% egg yolk	10% Methanol (MeOH)	Lahnsteiner and Mansour (2008)
Artic char	–	300 mM glucose	10% MeOH	Mansour et al. (2006)
European and Japanese eel	Tanaka modified	137 mM NaCl, 76.2 mM NaHCO ₃ , 20 mM TAPS, 0.14% phosphatidylcholine	10% DMSO	Asturiano et al. (2003); Tanaka et al. (2002)
Malaba grouper	–	300 mM glucose or 150 mM NaCl	20% DMSO	Gwo and Ohta (2008)
Dusky grouper	–	171.12 mM NaCl, 1% BSA	10% DMSO	Cabrita et al. (2009)
African catfish	Ginsburg fish Ringer	123.2 mM NaCl, 3.75 mM KCl, 3 mM CaCl ₂ , 2.65 mM NaHCO ₃	11.1% MeOH	Viveiros and Komen (2008)
European catfish	Cryo-fish CRYO-FISHTM	10% egg yolk	10% Dimethylacetamide (DMA)	Maisse et al. (2008)
Common carp	–	3500 mM glucose, 30 mM Tris	11.1% MeOH	Urbányi and Horváth (2008)
Silver carp	–	68.38 mM NaCl, 27.2 mM sodium	10% DMSO	Alvarez et al.

		citrate, 11.01 mM glucose		(2008)
Sturgeon	–	23.4 mM sucrose, 0.25 mM KCl, 30 mM Tris	5–10% MeOH	Horváth et al. (2008)
Brazilian characids	–	277.53 mM glucose, 10% egg yolk	10% DMSO	Carolsfeld et al. (2003)
Piracanjuba	–	150 mM NaCl, 0.5% egg yolk,	10% Methylglycol	Viveiros and Maria (2008)
Zebrafish	BSMIS	75 mM NaCl, 70 mM KCl, 2 mM CaCl ₂ , 1 mM MgSO ₄ , 20 mM Tris	11.2% DMA	Morris et al. (2008)
Medaka	–	600 mM sucrose	10% DMSO	Yang and Tiersch (2009)
Walleye	Rathbun extender modified	1.05 mM CaCl ₂ , 0.07 mM MgCl ₂ .6H ₂ O, 1.66 mM Na ₂ HPO ₄ , 25.11 mM KCl, 112.56 mM NaCl, 55.51 mM glucose, 0.52 mM citric acid, 2.26 mM KOH, 24.51 mM bicine, 0.75% ProFam, 0.4% BSA	7% DMSO	Bergeron et al. (2002)
Burbot	–	100 mM NaCl, 0.2 mM KCl, 1 mM CaCl ₂ , 1 mM MgSO ₄ , 20 mM hepes, 7% egg yolk	10% MeOH	Lahnsteiner and Mansour (2008)

Challenges in cryopreservation:

Cryopreservation is a wide-open window in preserving fish sperm for long term. However, cryopreservation has some challenges. The most frequent issues faced in the cryopreservation of sperm are ice crystal formation, morphological damage, DNA damage, cryoprotectant toxicity, cellular permeability, dehydration, lipid peroxidation, protein denaturation, reducing sperm motility, and fertilization success have been reported in the literature (Xin et al., 2020; Da Costa et al., 2024). A list of morphological changes during the cryopreservation of freshwater sperm has been given in Table 2.

Table 5 Morphological changes in some freshwater fish sperm during cryopreservation (modified from Da Costa et al., 2024).

Fish Species	Cryoprotective Solution	Morphological Abnormalities	Reference
<i>Danio rerio</i> (Zebrafish)	Methanol + powdered milk; HBSS+Me2SO; HBSS+methanol; HBSS+Me2SO+ powdered milk; HBSS+methanol+ powdered milk; Ginsburg+Me2SO; Ginsburg+methanol; Ginsburg+Me2SO+ powdered milk; Ginsburg+methanol+ powdered milk	Damaged tails (broken, curled, short, and folded), gout-like conditions in both distal and proximal regions, deformed head (loose, degenerated, small, and enlarged)	Da Costa et al. (2020); Rodrigues et al. (2021)
<i>Rhamdia quelen</i> (South American Catfish)	Skimmed milk powder + fructose + methanol	Severely curled tails, especially distally, short and folded tails, gout-like conditions at both ends of sperm, loose and degenerated head, abnormal head shape (small and enlarged)	Da Costa et al. (2020)
<i>Piaractus mesopotamicus</i> (Pacú)	Egg yolk + glucose + Me2SO; Egg yolk+ glucose+ Me2SO; BTS+ glycerol; ZOR+ glycerol; BTZOR+ glycerol; Andro-Hepes+ glycerol	Tails bent, curled, and degenerated, loose or detached heads and tails	Galo et al. (2019); Streit et al. (2006); Assis et al. (2019); Paula et al. (2019)
<i>Brycon orbignyanus</i> (Amazonian Fish)	Egg yolk + glucose + Me2SO; BTS+methylglycerol	Tails broken, curled, and folded, corroded tails, loose heads	Galo et al. (2011); Palhares et al. (2020); Palhares et al. (2021)
<i>Prochilodus lineatus</i>	BTS+Me2SO	Major and minor damage in head, intermediate piece, and tail.	Paula et al. (2019); Assis et al. (2019)

Prospects in fish sperm cryopreservation:

Fish sperm cryopreservation thus has enormous potential to make a significant contribution to aquaculture, fisheries management, and conservation. It will enable long-term storage for controlled breeding programs, conservation of genetic resources, and the restoration of endangered fish species. Improving genetic diversity in farmed fish populations and ensuring access to superior genetic material for selective breeding is essential.

Recent improvements in cryoprotectant solutions, cooling rates, and thawing methods have significantly improved sperm viability and fertilization success following post-thaw, partly circumventing the conventional problems that the cryopreservation process faced. Besides, cryopreservation of spermatozoa reduces the intense pressure for a continuous hatchery breeding cycle. With the growth of aquaculture worldwide, the prospect of storing sperm from wild or rare species contributes to biodiversity and reduces overfishing. Despite these advances, there are still problems in optimizing protocols for various species to ensure efficient sperm cryopreservation across various environments and reproductive strategies. New "omics" technologies, like genomics, proteomics, metabolomics, and transcriptomics, can examine cryodamage to sperm in more detail (Ciereszko et al., 2020). This allows us to learn more about the biochemical changes, especially the damage in sperm during cryopreservation, and improve the preservation mechanisms for the long-term viability of fish sperm in successful fertilization.

References:

- Afriani, D., Eriani, K., Muchlisin, Z. A., & Hasri, I. (2021). A short review of discovery and development of fish sperm cryopreservation. *Depik*, 10(1), 11-16.
- Agarwal, N. K. (2011). Cryopreservation of fish semen. In *Himalayan Aquatic Biodiversity Conservation and New Tools in Biotechnology* (1st ed., pp. 104-127). Transmedia Publication, Uttarakhand.
- Alvarez, B., Arenal, A., Fuentes, R., Pimentel, R., Abad, Z., & Pimentel, E. (2008). Use of post-thaw silver carp (*Hypophthalmichthys molitrix*) spermatozoa to increase hatchery productions. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herráez (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 345-350). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Assis, I. L., Palhares, P. C., Machado, G. J., et al. (2019). Effects of melatonin on cryopreserved sperm of *Prochilodus lineatus* (Characiformes). *CryoLetters*, 40(3), 152–158.
- Asturiano, J. F., Pérez, L., Marco-Jiménez, F., Olivares, L., Vicente, J. S., & Jover, M. (2003). Media and methods for the cryopreservation of European eel (*Anguilla anguilla*) sperm. *Fish Physiology and Biochemistry*, 28, 501-502.
- Bergeron, A., Vandenberg, G., Proulx, D., & Bailey, J. (2002). Comparison of extenders, dilution ratios, and theophylline addition on the function of cryopreserved walleye semen. *Theriogenology*, 57, 1061-1071.
- Betsy, J., & Kumar, S. (2020). Cryopreservation: History and development. In J. Betsy & S. Kumar (Eds.), *Cryopreservation of Fish Gametes* (pp. 135-149). Springer Nature Singapore Pte Ltd.
- Blaxter, J. H. S. (1953). Sperm storage and cross-fertilization of spring and autumn spawning herring. *Nature*, 172, 1189-1190.
- Bobé, J., & Labbé, C. (2008). Chilled storage of sperm and eggs. In E. Cabrita, V. Robles, & P. Herráez (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine Biology* (pp. 219–235). CRC Press.
- Buyukhatipoglu, S., & Holtz, W. (1978). Preservation of trout sperm in liquid or frozen state. *Aquaculture*, 14, 49-56.
- Cabrita, E., Engrola, S., Conceição, L. E., Pousão-Ferreira, P., & Dinis, M. T. (2009). Successful cryopreservation of sperm from sex-reversed dusky grouper, *Epinephelus marginatus*. *Aquaculture*, 287(1-2), 152-157.
- Cabrita, E., Sarasquete, C., Martínez-Páramo, S., Robles, V., Beirão, J., Pérez-Cerezales, S., & Herráez, M. P. (2010). Cryopreservation of fish sperm: Applications and perspectives. *Journal of Applied Ichthyology*, 26(5), 623-635.
- Cabrita, E., Robles, V., & Herráez, M. P. (2001). Cryopreservation of rainbow trout sperm in large volume straws: Application to large scale fertilization. *Aquaculture*, 201, 301-314.
- Carolsfeld, J., Godinho, H. P., Zaniboni Filho, E. A. N. D., & Harvey, B. J. (2003). Cryopreservation of sperm in Brazilian migratory fish conservation. *Journal of Fish Biology*, 63(2), 472-489.
- Ciereszko, A., Judycka, S., Nynca, J., Słowińska, M., & Dietrich, M. A. (2020). Factors influencing milt quality in fishes and its usefulness to cryopreservation. In *Cryopreservation of Fish Gametes* (pp. 25-67).

- Da Costa, B. B., de Oliveira, D. L., Rodrigues, R. B., et al. (2020). Morphological abnormalities in zebrafish cryopreserved sperm. *Cryobiology*, 97, 235–237.
- Da Costa, B. B., Lassen, P. G., & Streit Jr, D. P. (2024). Cryopreservation-induced morphological changes in freshwater fish sperm: A systematic review. *Biopreservation and Biobanking*.
- Galo, J., Streit-Junior, D., Sirol, R., et al. (2011). Spermatic abnormalities of piracanjuba *Brycon orbignyanus* (Valenciennes, 1849) after cryopreservation. *Brazilian Journal of Biology*, 71(3), 693–699.
- Gwo, J.-C., & Ohta, H. (2008). Cryopreservation of grouper semen. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 469-474). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Horváth, Á., Wayman, W. R., Dean, J. C., Urbányi, B., Tiersch, T. R., Mims, S. D., ... & Jenkins, J. A. (2008). Viability and fertilizing capacity of cryopreserved sperm from three North American acipenseriform species: A retrospective study. *Journal of Applied Ichthyology*, 24(4), 443-449.
- Lahnsteiner, F., Berger, F., Weismann, T., Patzner, R. (1996). The influence of various cryoprotectants on semen quality of the rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*) before and after cryopreservation. *Journal of Applied Ichthyology*, 12, 99–106.
- Lahnsteiner, F., & Mansour, N. (2008). Protocols for the cryopreservation of Salmonidae semen, *Lota lota* (Gadidae), and *Esox Lucius* (Esocidae) northern pike. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 373-384). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Mansour, N., Richardson, G. F., & McNiven, M. A. (2006). Effect of extender composition and freezing rate on post-thaw motility and fertility of Arctic char, *Salvelinus alpinus* (L.), spermatozoa. *Aquaculture Research*, 37, 862-868.
- Martinez-Paramo, S., Horvath, A., Labbé, C., Zhang, T., Robles, V., Herráez, P., et al. (2017). Cryobanking of aquatic species. *Aquaculture*, 472, 156-177.
- Martinez-Paramo, S., Pérez-Cerezales, S., Gomez-Romano, F., Blanco, G., Sánchez, J. A., Herraéz, M. P. (2009). Cryobanking as a tool for conservation of biodiversity: Effect of brown trout sperm cryopreservation on the male genetic potential. *Theriogenology*, 71, 594–604.
- Maise, G., Ogier de Balny, B., & Labbé, C. (2008). Cryopreservation of testicular sperm from European catfish (*Silurus glanis*). In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 397-401). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Morris, J. P., Hagen, A., & Kanki, J. P. (2008). Zebrafish sperm cryopreservation with N,N-Dimethylacetamide. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 329-338). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Mounib, M. S. (1978). Cryogenic preservation of fish and mammalian spermatozoa. *Journal of Reproduction and Fertility*, 53, 13-18.
- Moczarski, M. (1977). Deep freezing of carp *Cyprinus carpio* L. sperm. *Ser. Sci. Biol.*, 15, 187-190.

- Paula, D. A. D. J., Murgas, L. D. S., Castro, T. F. D., et al. (2019). Effects of cooling rates on the quality of *Prochilodus lineatus* (Valenciennes, 1836) sperm. *Reproduction in Domestic Animals*, 54, 1034–1043.
- Palhares, P. C., Assis, I. L., Souza, J. G. S., et al. (2020). Effect of melatonin supplementation to a cytoprotective medium on postthawed *Brycon orbignyanus* sperm quality preserved during different freezing times. *Cryobiology*, 96, 159–165.
- Palhares, P. C., Assis, I. L., Machado, G. J., et al. (2021). Sperm characteristics, peroxidation lipid and antioxidant enzyme activity changes in milt of *Brycon orbignyanus* cryopreserved with melatonin in different freezing curves. *Theriogenology*, 176, 18–25.
- Rodrigues, R. B., Uczay, M., Brito, V. B., Godoy, A. C., Moura, D. J., Vogel, C., ... & Streit, D. P. Jr. (2021). Oxidative stress and DNA damage of zebrafish sperm at different stages of the cryopreservation process. *Zebrafish*, 18(2), 97-109.
- Royère, D., Barthelemy, C., Hamamah, S., & Lansac, J. (1996). Cryopreservation of spermatozoa: A 1996 review. *Human Reproduction Update*, 2, 553-559.
- Scott, A. P., & Baynes, S. M. (1980). A review of the biology, handling and storage of salmonid spermatozoa. *Journal of Fish Biology*, 17, 707-739.
- Stoss, J. (1983). Fish gamete preservation and spermatozoa physiology. In W. S. Hoar, D. J. Randall, & E. M. Donaldson (Eds.), *Fish Physiology* (Vol. 9B, pp. 305-350). Academic Press.
- Stoss, J., & Holtz, W. (1983). Successful storage of chilled rainbow trout (*Salmo gairdneri*) spermatozoa for up to 34 days. *Aquaculture*, 31, 269-274.
- Streit, D. P. Jr., Benites, C., Moraes, G. V. de, et al. (2006). Semen of pacu (*Piaractus mesopotamicus*) cryopreserved using diluent for swine semen (in Portuguese). *Ciencias Animales Brasileiras*, 7(3), 289–297.
- Suquet, M., Dreanno, C., Fauvel, C., Cosson, J., & Billard, R. (2000). Cryopreservation of sperm in marine fish. *Aquaculture Research*, 31, 231–243.
- Tanaka, S., Zhang, H., Horie, N., Yamada, Y., Okamura, A., Utoh, T., ... & Kurokura, H. (2002). Long-term cryopreservation of sperm of Japanese eel. *Journal of Fish Biology*, 60(1), 139-146.
- Urbányi, B., & Horváth, A. (2008). Cryopreservation of common carp. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 351–356). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Viveiros, A. T. M., & Komen, J. (2008). Semen cryopreservation of the African catfish, *Clarias gariepinus*. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 403–407). CRC Press (Taylor and Francis Group).
- Viveiros, A. T. M., & Maria, A. N. (2008). Semen cryopreservation of piracanjuba (*Brycon orbignyanus*), an endangered Brazilian species. In E. Cabrita, V. Robles, & M. P. Herraéz (Eds.), *Methods in Reproductive Aquaculture: Marine and Freshwater Species* (pp. 361–365). CRC Press (Taylor and Francis Group).

Xin, M., Niksirat, H., Shaliutina-Kolešová, A., Siddique, M. A. M., Sterba, J., Boryshpolets, S., & Linhart, O. (2020). Molecular and subcellular cryoinjury of fish spermatozoa and approaches to improve cryopreservation. *Reviews in Aquaculture*, 12(2), 909-924.

Yang, H., & Tiersch, T. R. (2009). Current status of sperm cryopreservation in biomedical research fish models: Zebrafish, medaka, and Xiphophorus. *Comparative Biochemistry and Physiology Part C: Toxicology & Pharmacology*, 149(2), 224-232.

BANGLADEŞ'TE KARİDES SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ: POTANSİYELLER, ZORLUKLAR VE GLOBAL REKABETÇİLİĞE GİDEN YOLLAR

Asst. Prof. Dr. Momin MOMIN,

ORCID: 0000-0001-5287-9537

E-Posta: momin.momin@grv.atauni.edu.tr

Atatürk University, Faculty of Fisheries, Department of Aquaculture, Erzurum, Türkiye

Özet

Karides yetiştiriciliği, Bangladeş ekonomisi için hayati öneme sahiptir ve iç tüketim ve ihracat gelirlerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu inceleme, Bangladeş'in karides akvakültürünün karşılaştığı potansiyel ve zorlukları keşfetmektedir. Bangladeş'te ticari olarak yetiştirilen üç ana karides türü bulunmaktadır: *Macrobrachium rosenbergii* (Galda), *Penaeus monodon* (Bagda) ve *Penaeus vannamei* (Beyaz Karides). Yetiştiricilik, Khulna, Bagerhat, Satkhira ve Chittagong'un kıyı bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. *Penaeus monodon* (Bagda), Bangladeş Kaplan Karidesi, ülkede coğrafi işaret (GI) statüsü verilen tek karides türüdür. Son yirmi yılda, karides üretimi neredeyse %55 oranında artmış ve Bangladeş, küresel karides akvakültüründe önde gelen oyunculardan biri olmuştur. 2022-2023 yıllarında, Bangladeş'in toplam karides üretimi yalnızca akvakültür yoluyla 144 bin metrik tondan fazla ulaşmış ve 25.000 metrik tondan fazla dondurulmuş karides küresel olarak ihraç edilmiştir. Bu dikkate değer ilerlemeye rağmen, yetersiz tedarik zinciri altyapısı ve kırsal kıyı bölgelerinde gelişmiş dondurma teknolojisine sınırlı erişim gibi bazı zorluklar devam etmektedir, bu da endüstrinin daha fazla büyümesini engellemektedir. Ayrıca, iklim değişikliği, sıcaklık dalgalanmaları, tuzluluk değişimleri, kıyı ekosistemlerinin bozulması, aşırı hava olayları ve hastalık salgınları gibi ciddi zorluklara yol açmış olabilir, bu da karides akvakültürü için ciddi sorunlara neden olmaktadır. Hükümet ve sivil toplum kuruluşları, karides endüstrisinin küresel rekabetçiliğini artırmak için araştırma, altyapı ve kapasite geliştirme girişimlerine yatırım yapmak üzere işbirliği yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Karides çiftliği, İklim değişikliği, Vannamei karidesi, *Macrobrachium rosenbergii*, *Penaeus monodon*

SHRIMP AQUACULTURE IN BANGLADESH: PROSPECTS, CHALLENGES, AND PATHWAYS TO GLOBAL COMPETITIVENESS

Abstract

Shrimp farming is vital in Bangladesh's economy, significantly contributing to domestic consumption and export revenues. This review explores the potential and challenges facing the shrimp aquaculture of Bangladesh. Mainly, three major shrimp species are commercially cultivated in Bangladesh such as *Macrobrachium rosenbergii* (Galda), *Penaeus monodon* (Bagda), and *Penaeus vannamei* (White Shrimp), with farming concentrated in the coastal regions of Khulna, Bagerhat, Satkhira, and Chittagong. *Penaeus monodon* (Bagda), the Bangladesh Tiger Shrimp, is the only shrimp species in the country to be granted a certified Geographical Indication (GI) status. Over the past two decades, shrimp production has grown by nearly 55%, establishing Bangladesh as one of the leading players in global shrimp aquaculture. In 2022-2023, the total shrimp production of Bangladesh reached more than 144 thousand metric tons by aquaculture alone, with over 25,000 metric tons of frozen shrimp exported globally. Despite this remarkable progress, several challenges persist, including inadequate supply chain infrastructure and limited access to advanced freezing technology in rural coastal areas, which hinder further industry growth. Moreover, climate change could have caused temperature fluctuations, changes in salinity, degradation of coastal ecosystems, extreme weather events, and disease outbreaks, which result in serious challenges for shrimp aquaculture. The government and NGOs must collaborate to invest in research, infrastructure, and capacity-building initiatives to enhance the shrimp industry's global competitiveness.

Keywords: Shrimp farm, climate change, vannamei shrimp, *Macrobrachium rosenbergii*, *Penaeus monodon*

Introduction:

Bangladesh has become a key player in global aquaculture, with an annual production of approximately 4.05 million metric tons of fishery products (FAO, 2022). Among the various sectors, shrimp farming is vital to the country's aquaculture industry, positioning ninth globally Bangladesh as one of the leading shrimp producers worldwide (Ali & Ahmed, 2023). Shrimp is a highly lucrative seafood and represents a billion-dollar global industry. According to a report by Kontali, global shrimp production is projected to increase from 5.4 million tonnes in 2023 to 5.7 million tonnes in 2024, with further growth expected to reach 6.1 million tonnes in the following year (Fletcher, 2024). Among the most economically important cultured shrimp species are white leg shrimp (5,812.2 thousand tons), black tiger shrimp (717.1 thousand tons), giant river prawn (294 thousand tons), and oriental river prawn (228.8 thousand tons) (FAO, 2022).

Shrimp farming in Bangladesh began in the early 1970s and gained significant momentum following implementing the "Blue Revolution" in the 1980s, which promoted shrimp aquaculture on a larger scale (Ali & Ahmed, 2023). Today, three species dominate shrimp farming in the country: the black tiger shrimp, also known as Bangladesh tiger shrimp, followed by the giant river prawn, and the increasingly popular white leg shrimp. Although white-leg shrimp is not native to Bangladesh, its global market demand, disease resistance, and higher yield than other species have made it increasingly favored by local farmers.

Despite its potential, shrimp farming in Bangladesh faces several challenges, including salinity fluctuations, the impact of natural calamities due to climate change, inadequate infrastructure, limited access to advanced freezing systems in coastal areas, and recurring disease outbreaks. The COVID-19 pandemic has also devastated the sector, reduced productivity and closing many shrimp farms (Ali & Ahmed, 2023). Nonetheless, Bangladesh possesses substantial untapped potential in shrimp aquaculture, with the country currently ranking 9th in global shrimp production, following major producers like Ecuador, India, Thailand, and Vietnam (FAO, 2022).

The coastal waterbodies of Bangladesh offer ideal conditions for shrimp farming. Nevertheless, challenges such as increasing salinity, disease outbreaks, floods, habitat destruction, and the broader impacts of climate change pose significant risks to the sector (Al-Mamun et al., 2020; Hossain & Hasan, 2017). To strengthen its position in the global market, the government must prioritize research and infrastructure development, ensuring that the shrimp aquaculture sector can thrive despite these challenges. This manuscript provides a comprehensive analysis of the current state of shrimp aquaculture in Bangladesh, highlighting its prospects, challenges, and potential for foreign export revenue.

Global shrimp production and export scenario:

The global shrimp market reached more than 40 billion US dollars in 2023. It is experiencing steady growth, with significant contributions from the Asia Pacific region and a growing market in the USA. The market is projected to reach USD 74.24 billion by 2032, driven by the increasing demand for seafood and changing dietary preferences (Fortune Business Insight, 2024). Global shrimp demands are mainly fulfilled by three major species: *Litopenaeus vannamei*, *P. monodon*, and *M. rosenbergii*. Ecuador became the top shrimp export country globally by exporting 7.1 billion USD worth of shrimp in 2023 (Workman, 2024).

History of shrimp culture in Bangladesh:

Fisheries and aquaculture, especially shrimp farming, are crucial to Bangladesh's economy, providing income, employment, and a significant portion of the country's animal protein consumption. While the sector has a long history, large-scale development began only in the late 1970s, and the sector gained deep attention from farmers after the Blue Revolution in the 1980s (Hossain & Hasan, 2017). Shrimp aquaculture is essential to Bangladesh's economy, contributing to food supply and export earnings. However, the industry faces environmental and social challenges that must be addressed for sustainable growth. 2021-2022, Bangladesh achieved a historic milestone, earning over USD 50 billion in export receipts, with shrimp contributing more than USD 418 million in 2021 (Ali & Ahmed, 2023). The last twenty years of shrimp production in Bangladesh are shown in Figure 1.

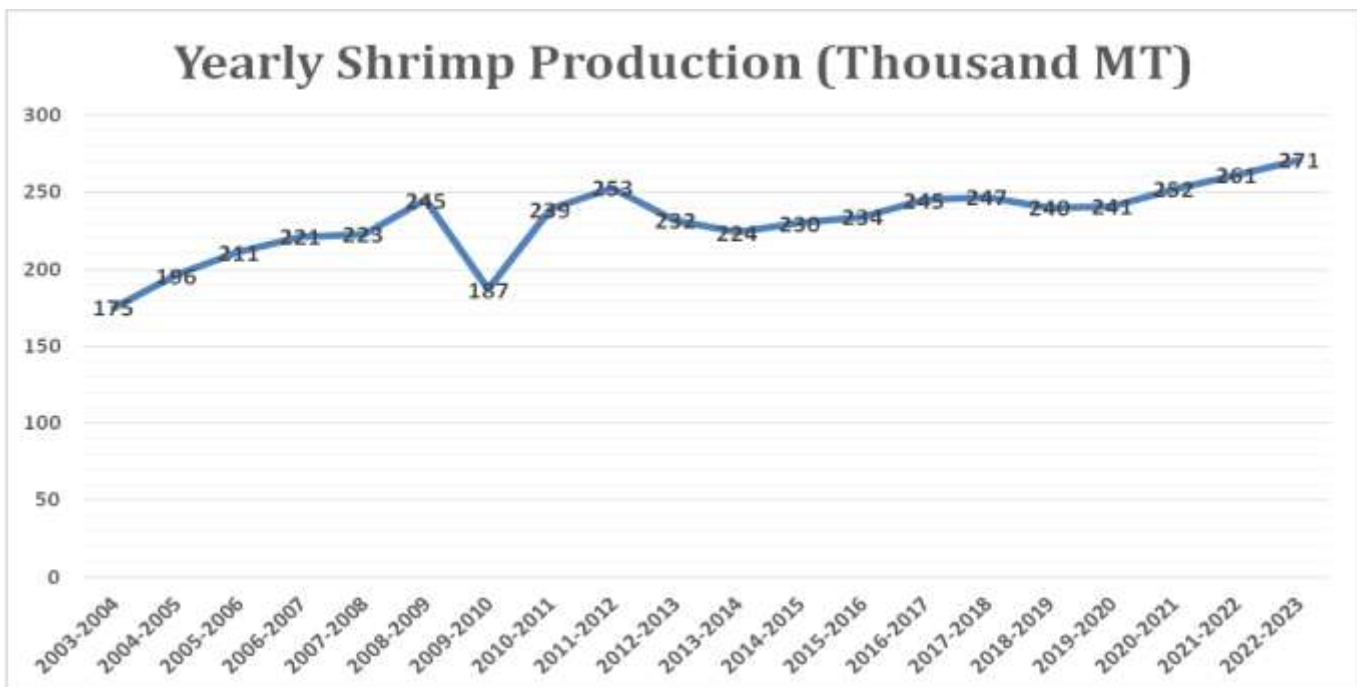

Figure 1. Shrimp production in Bangladesh (DoF, 2023).

Commercially cultivated shrimp species in Bangladesh:

Bangladeshi farmers favored two primary shrimp species: bagda (black tiger shrimp) and galda (giant river prawn). The black tiger shrimp (*Penaeus monodon*) is Bangladesh's officially recognized, geographically identified species (DoF, 2023). In addition, introducing the exotic Vannemei shrimp (*Litopenaeus vannamei*) has garnered significant attention from farmers due to its impressive production rate.

India has emerged as a global shrimp production and export leader despite having a smaller shrimp farming area (160,000 ha) than Bangladesh's 216,000 ha (Boyd et al., 2021). India's success is primarily attributed to the commercial farming of *L. vannamei*, which replaced the low-yielding black tiger shrimp. After conducting initial trials in 2003, India began large-scale cultivation in 2009, which led to a dramatic increase in production. By 2019, India had earned USD 4.7 billion from shrimp exports, capturing 24% of the global market share (Jamal, 2022; Menaga, 2020; FAO, 2020). Countries like Ecuador, Vietnam, and Indonesia have also experienced significant export growth due to *L. vannamei* (Menaga, 2020; FAO, 2022).

In contrast, although Bangladesh has a larger shrimp farming area than India and Ecuador, its production remains considerably lower. With only 70,979 tonnes produced, Bangladesh's low production is primarily due to the poor yield of black tiger shrimp (FAO, 2022). Following a heated debate over shrimp farming practices, Bangladesh officially authorized 25 companies to begin vannamei shrimp cultivation in 2019 (DoF, 2023). However, two-thirds of these companies have been unable to initiate production due to technological and investment challenges. While 25 companies received permits for *L. vannamei* farming, only 7-8 have commenced experimental cultivation, and only one has completed its first production cycle. The high costs associated with land development and ongoing operational expenses hinder the broader adoption of vannamei shrimp farming (Ali, 2024).

Wild Post-larvae (PL) collection:

Bangladesh's shrimp hatchery sector relies heavily on collecting wild post-larvae (PL), providing vital employment opportunities for many impoverished individuals in coastal regions. Three primary types of fishing gear are employed for shrimp fry collection: push nets, drag nets, and fixed bag nets. Among these, the fixed bag nets (known locally as *Behundi jhal*) are the most destructive, primarily due to the high mortality rate of bycatch. In contrast, push and drag nets, which are less damaging, are predominantly used by poorer collectors (Hossain & Hasan, 2017).

The peak season for catching shrimp post-larvae spans from November to June, with March and April marking the height of the collection period (Hossain & Hasan, 2017). However, the indiscriminate bycatch from these nets has contributed to several fish species' decline and even extinction, as documented by Hossain et al. (2015).

This issue highlights the need for more sustainable and responsible fishing practices to protect shrimp populations and the broader marine ecosystem.

Global competitiveness:

Bangladesh has significant potential in the global shrimp market. In 2022-23, the country exported more than 25143 metric tons of shrimp, primarily to the EU, USA, Russia, and Japan (DoF, 2023). Among the various species, bagda shrimp dominated, accounting for approximately 73% of the total export volume, followed by golda shrimp at 15% and other varieties at around 12% (Kabir et al., 2023). From 2009-10 to 2020-21, bagda shrimp consistently represented about 71% of the total shrimp export value, while golda shrimp contributed 22%, and other varieties accounted for around 7%. In 2021, nearly 90% of Bangladesh's shrimp and prawn exports to the EU were concentrated in five major markets: the Netherlands (21%), Belgium (21%), Germany (20%), the United Kingdom (18%), and France (9%) (Kabir et al., 2023; DoF, 2023). By following strategies similar to those employed by Ecuador and India, Bangladesh has the potential to expand its presence in the global shrimp market.

Challenges of shrimp culture in Bangladesh:

Bangladesh is a disaster-prone country, which made shrimp farming hugely challenging. Multiple disasters like flood cyclones had a significant impact on shrimp production. In 2009, Cyclone Aila greatly impacted shrimp production, and many private farms were shut down (Hossain & Hasan, 2017). Moreover, disease outbreaks have posed big risks for shrimp farmers in Bangladesh since 1994, as bacterial and viral infections have negatively impacted profitability and sustainability. These outbreaks are closely related to managing shrimp ponds and environmental factors, such as water quality, salinity, pH, and soil acidity (Hossain & Hasan, 2017). Shrimp under stress from poor management are particularly vulnerable to diseases like red color, soft shell, tail rot, and black gill diseases (Paez-Osuna et al., 2003; Alam et al., 2007). Red disease and white spot disease (locally called "virus") are the most common, along with other issues such as muscle shrinkage, blue disease, color changes, and behavioral alterations, all of which hinder the growth of shrimp aquaculture in the country (Hossain & Hasan, 2017).

Prospects of shrimp culture in Bangladesh:

Despite all the challenges, shrimp culture has tremendous potential in Bangladesh. With around 216,000 hectares of water bodies available for shrimp farming, the country is ideally positioned to develop its shrimp industry (FAO, 2022). Bangladesh must invest more in advanced technologies, quality research, and strong infrastructure to fully realize its potential and maintain global competitiveness. This includes updating the freezing system and emphasizing modern broodstock management and reproduction techniques. A reduced

dependency on foreign sources with more emphasis on homegrown innovation could place Bangladesh in a leadership position worldwide in shrimp aquaculture.

Conclusion:

Bangladesh has been facing a tough time in its shrimp aquaculture for the last couple of years. However, the future of shrimp aquaculture in Bangladesh is bright, with its potential for economic growth, job creation, and increased export capacity. However, to realize this potential, there is an urgent need to address some of the major challenges: the introduction of sustainable practices, management of diseases, and response to climate change. The sector will be more globally competitive, ecologically and socially responsible, and will continue to invest in advanced technology, research, and environmentally friendly farming techniques. By targeting sustainability and profitability, Bangladesh can become the world leader in shrimp exports and ensure the long-term viability of this industry.

References:

- Al-Mamun, M. A. R., Ara, M. G., Azad, K. N., Fatema, J., Ahmed, Z. F., & Fatema, M. K. (2020). Present status of shrimp farming in Satkhira, a southwestern district of Bangladesh. *Research in Agriculture, Livestock and Fisheries*, 7(2), 311-320.
- Alam, S., Pokrant, B., Yakupitiyage, A., & Phillips, M. (2007). Economic returns of disease-affected extensive shrimp farming in southwest Bangladesh. *Aquaculture International*, 15(5), 363–370.
- Ali, S. (2024). Most vannamei shrimp farms unable to start production over tech, investment issues. *The Business Standard*. <https://www.tbsnews.net/bangladesh/most-vannamei-shrimp-farms-unable-start-production-over-tech-investment-issues-904156>
- Ali, S., & Ahmed, S. (2023). Bangladesh shrimp sector: Transitioning towards sustainable growth post-pandemic recovery and emergence of vannamei. LightCastle Partners.
- Boyd, C.E., Davis, R.P., McNevin, A.A. (2021). Perspectives on the mangrove conundrum, land use, and benefits of yield intensification in farmed shrimp production: a review. *J World Aquaculture Soc* 53(1), 8–46. <https://doi.org/10.1111/jwas.12841>
- DoF. (2023). Yearbook of Fisheries Statistics of Bangladesh 2022-2023. Fisheries Resources Survey System (FRSS), Department of Fisheries; Ministry of Fisheries and Livestock, Bangladesh. 40, 138.
- FAO. (2022). The state of world fisheries and aquaculture 2022: Towards blue transformation. Rome, FAO. ISBN: 978-92-5-136364-5.
- Fletcher, R. (2024). Shrimp stats and stories: Kontali's shrimp production forecasts for 2024 and beyond. *The Fish Site*. <https://thefishsite.com/articles/kontalis-shrimp-production-forecasts-for-2024-and-beyond-erwin-termaat>
- Hossain, M. A. R., & Hasan, M. R. (2017). An assessment of impacts from shrimp aquaculture in Bangladesh and prospects for improvement. *FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper*, 618.
- Fortune Business Insight. (2024). Shrimp market size, share & industry analysis, by type (pink, white, brown, and others), by form (frozen and canned), end-user (residential and commercial), distribution channel (hypermarkets/supermarkets, convenience stores, specialty stores, and online sales channels) and regional forecast, 2024-2032. <https://www.fortunebusinessinsights.com/shrimp-market-106303>
- Jamal, M. R. (2023). Can vannamei shrimp (*Litopenaeus vannamei*) revitalise Bangladesh's dying shrimp industry? *Aquaculture International*, 31(3), 1637-1641.
- Kabir, R. I., Narayanan, S., Belton, B., Hernandez, R., & Haque, M. M. (2023). Shrimp value chains in Bangladesh: A scoping study of possible research interventions. *Intl Food Policy Res Inst*.
- Menaga, M. (2020). *Vannamei shrimp farming*. CRC Press.
- Momin, M., Atamanalp, M., Parlak, V., Uçar, A., Alak, G., & Uddin, M. N. (2024). Aquaculture and fisheries: Exploring sustainable collaboration between Bangladesh and Turkey. In *Ases II. International Bandırma Scientific Studies Conference* (pp. 338-345). Balıkesir, Turkey.
- Paez-Osuna, F., Gracia, A., Flores-Verdugo, F., Lyle-Fritch, L. P., Alonso-Rodríguez, R., Roque, A., & Ruiz-Fernandez, A. C. (2003). Shrimp aquaculture development and the environment in the Gulf of California ecoregion. *Marine Pollution Bulletin*, 46, 806–815.
- Workman, D. (2024). Big export sales for frozen or fresh shrimps. <https://www.worldstopexports.com/big-export-sales-for-frozen-shrimps/>

GENÇLERİN ÇEVREYE OLAN DUYARLILIĞI ADANA İLİ DEĞERLENDİRMESİ

Esmâ ZEREYALP^{1*}, Gülsen KIRAL²

Öz

Bu araştırma, Adana ilindeki gençlerin çevresel sorunlara yönelik duyarlılık düzeylerini ve farkındalıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına bakış açılarını ve sürdürülebilirlik bilincini anlamak için anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Çalışmada, tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 546 üniversite öğrencisinden elde edilen veriler, SPSS istatistiksel analiz yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U testleri ile yapılan analizler, gençlerin çevresel duyarlılık düzeylerinin cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonuçlar, çevre farkındalığını artırmaya yönelik eğitimlerin ve çevre dostu politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Çevre Sorunları, Adana, Kruskal-Wallis Test, Mann-Whitney U Test

YOUTH'S ENVIRONMENTAL SENSITIVITY: AN EVALUATION OF ADANA PROVINCE

Abstract

This study aims to evaluate the environmental sensitivity and awareness levels of youth in Adana province. Surveys were conducted to understand university students' perspectives on environmental issues and their sustainability consciousness. The data, collected through random sampling from 546 university students, were analyzed using the SPSS statistical software. Analyses performed with the Kruskal-Wallis and Mann-Whitney U tests revealed significant differences in environmental sensitivity levels based on gender and education level variables. The findings highlight the necessity of implementing educational initiatives and developing eco-friendly policies to enhance environmental awareness.

Keywords: Ecological Footprint, Environmental Issues, Adana, Kruskal-Wallis Test, Mann-Whitney U Test.

1. Giriş

İnsanoğlu, yaşamını sürdürebilmek için doğaya ve gezegene bağımlıdır. Ancak bu bağımlılık, doğal kaynakların aşırı ve bilinçsizce kullanılmasıyla ciddi sorunlara yol açmıştır. Kaynakların tükenmesi, rastgele tüketim alışkanlıklarının bir sonucu olarak çevrede geri dönüşü olmayan tahribatlara neden olmuştur. Yaşanan bu tahribatlar, bilim insanlarını insanoğlunun biyolojik kapasiteyi (örneğin toprak, su, bitki örtüsü gibi) ne kadar tükettiği konusuna odaklanmaya sevk etmiştir.

Kentleşme ve sanayileşme süreçleri, üretim ve tüketimle ilgili sorunları beraberinde getirmiş; motorlu taşıt sayısındaki artış, katı atık üretimi ve fosil yakıt tüketimi gibi etkenler hava kirliliğini ciddi boyutlara ulaştırmıştır. Gelişmiş ülkeler teknolojik olanaklarıyla bu sorunları çözme potansiyeline sahipken, gelişmekte olan ülkelerde sanayi kaynaklı kirlilik ve yetersiz teknolojik altyapı, hava ve su kirliliği gibi çevresel problemleri daha da derinleştirmektedir. Hızla büyüyen nüfus, düzensiz kentleşme ve altyapı eksikliği, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı giderek artırmaktadır. Bu nedenle, çevresel sorunlarla başa çıkmak ve kaynakların korunmasına yönelik bilinci geliştirmek sürdürülebilir bir gelecek için hayati önem taşımaktadır. Sanayi devrimi öncesinde ise çevresel tehditler göz ardı edilmiş ve bu konuda herhangi bir girişimde bulunulmamıştır (Dinler, 2003, s. 288).

Bu çalışma, Adana ilindeki gençlerin çevresel sorunlara yönelik duyarlılık düzeylerini ve farkındalıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına bakış açılarını ve sürdürülebilirlik bilincini anlamak için anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Çalışmada, tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 546 üniversite öğrencisinden elde edilen veriler, SPSS istatistiksel analiz yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz, 2 farklı kaynaktan elde edilen anket soruları yardımıyla, birbiri ilişkili olduğu düşünülen soruların aritmetik ortalaması alınarak ve Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U testleri ile yapılmıştır.

Adana'da eğitim alan YÖK'e kayıtlı üniversite öğrencilerine dayalı olarak yapılan bu çalışma ile öğrencilerin Çevresel Sorunları Algılama düzeyleri ve Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeyleri tespit edilmiş ve üniversite öğrencilerinin çevresel konulara bakış açılarının ne olduğu, benzer ve farklı yönlerin neler olduğu hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Yapılan görüşmeler ile öğrencileri daha da bilinçlendirmemiz ve derlenen verilerin yapılan analiz sonucunda Adana gençleri için nelere daha çok dikkat etmesi gerektiği ile ilgili bir yol haritası oluşturulabileceğinden dolayı ayrı bir önem arz etmektedir.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür Araştırması

Küresel çevre sorunları, doğal kaynakların tükenmesi ve ekosistemlerin zarar görmesinin ötesinde, insan sağlığı, gıda güvenliği ve sosyal adaleti tehdit etmektedir. Artan nüfus, kontrolsüz kentleşme, sanayi ve fosil

yakıt tüketimi; iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kirlilik gibi krizlere yol açmaktadır. Bu sorunların çözümü, yalnızca politik müdahalelerle değil, bireysel farkındalık ve sürdürülebilir davranışlarla mümkündür.

Çevre kirliliği başlangıçta hava, su ve toprakla sınırlı görünse de, zamanla biyolojik çeşitlilik kaybına, toksik atıklara, ozon tabakasının incelmesine ve iklim değişikliğine kadar genişlemiştir (Keleş, Hamamcı & Çoban, 2016, s. 35-40).

Günümüzde iklimin bozulduğu gerçeği kabul edilmekte; önlem alınmadığı takdirde hem ekonomik hem ekolojik olumsuzlukların artacağı öngörülmektedir. Temel çevre sorunları arasında hava, su, toprak kirliliği ve küresel ısınma yer almakta; bu bağlamda ekolojik ayak izi önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

2.1. Ekolojik Ayak İzi Kavramı

Ekolojik ayak izi (EAI), insanların tükettiği kaynakların yeniden üretilmesi ve atıkların bertarafı için gerekli olan biyolojik olarak üretken toprak ve su alanını ifade eder (Keleş, 2010). Bu kavram, doğal kaynak tüketimini ve sera gazı salınımını, doğanın yenilenme kapasitesiyle karşılaştırır. Tarım arazileri, ormanlar, otlaklar ve karbon emilimi sağlayan ekosistemler gibi alanlar bu hesaplamada temel rol oynar. Ancak, artan nüfus, sanayileşme ve kentleşme nedeniyle bu talep, doğanın kendini yenileme kapasitesini aşmaktadır.

Türkiye'nin ekolojik ayak izi dünya ortalamasının üzerindedir ve bu durum, enerji bağımlılığı gibi faktörlerle daha da kötüleşmektedir. Ancak, yenilenebilir enerji yatırımları ve sürdürülebilir şehir projeleri gibi girişimler, bu sorunun çözümünde umut vaat etmektedir. Ekolojik ayak izi farkındalığının artırılması, sürdürülebilir bir gelecek için kritik öneme sahiptir.

2.2. Literatür Araştırması

Erden Özsoy ve Dinç (2016), çalışmalarında ekolojik ayak izini sürdürülebilir kalkınmanın bir göstergesi olarak ele almıştır. Araştırmalarında, ekolojik ayak izi hesaplamasında kullanılan faktörler arasında karbon ayak izinin %55 ile en büyük paya sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Özgen ve Demirci Aksoy (2017), Ankara ilinde farklı ilçelerde yaşayan 385 tüketicinin ekolojik ayak izi farkındalık seviyelerini incelemişlerdir. Araştırmada, tabakalama ve basit tesadüfi örnekleme yöntemleri kullanılmış; sonuçlar, farkındalık düzeyinin en yüksek olduğu alanın gıda alt boyutu, en düşük olduğu alanın ise enerji alt boyutu olduğunu göstermiştir.

Ghita, Saseanu, Gogonea ve Petrescu (2018), Avrupa Birliği ülkelerinde çevresel ayak izi davranış modellerini, inovasyon düzeylerini ve ekonomik özgürlük derecesini analiz etmiştir. Orantısız kümülatif lojistik regresyon modeli kullanılarak yapılan çalışmada, ekolojik ayak izinin bağımlı değişken olduğu ve bağımsız değişkenler arasında istihdam oranı ile eko-inovasyon endeksinin önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bakan (2020), fen bilgisi öğretmen adaylarının çevreye yönelik tutumlarını değerlendirmiştir. Çalışmada, Taflı ve Ateş (2016) tarafından geliştirilen 18 maddelik çevre tutum ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları, cinsiyet ve sınıf düzeyinin tutumlar üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığını, ancak çevresel kuruluşlara üyeliğin tutumları etkilediğini göstermiştir.

Kurt (2020), ortaokul öğrencilerinin karbon ayak izi ve sürdürülebilirliğe ilişkin bilgi ve farkındalık seviyelerini ölçmüştür. Araştırmada, öğrencilerin sürdürülebilirlik farkındalığının orta düzeyde olduğu ve cinsiyet ile farkındalık alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir.

Yavuz (2021), Türkiye’de çevre kirliliğini etkileyen faktörleri zaman serisi analiz yöntemiyle incelemiştir. 1994-2017 yıllarını kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre, çevre vergilerinin çevresel bozulmayı artırdığı ve ekolojik ayak izi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Kazazoğlu ve Erkal (2022), üniversite öğrencilerinin çevre bilinci ve çevresel sorunlara yönelik davranışlarını analiz etmişlerdir. Araştırma, Hacettepe Üniversitesi’ndeki lisans öğrencileri üzerinde yapılmış ve çevresel bilinç ile davranışların cinsiyet, gelir durumu, sınıf düzeyi, ebeveyn eğitimi ve çevre eğitimi gibi faktörlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Koçak (2024), yenilenebilir enerji kullanımının Türkiye’deki ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, yenilenebilir enerji yatırımlarının ekolojik ayak izini azalttığını ve biyolojik taşıma kapasitesini artırdığını ortaya koymuştur.

3. Yöntem ve Analiz

Adana ili genelindeki üniversite öğrencilerine; tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak elde edilen 541 veri üzerinden yapılmıştır. Çalışmada bireylerin çevre sorunlarını algılama düzeyleri ve ekolojik ayak izi farkındalıkları araştırılmıştır. Araştırmada Okur-Berberoglu (2020) Ekolojik Zeka Ölçeği ve Tekindal ve ark. (2021) Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. Hesaplama kullanılan değişkenler, ilgili olduğu bilinen sorulara verilen cevapların aritmetik ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Analizler, SPSS 12 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Değişkenlere normallik analizi uygulanmış, değişkenler normal dağılımdan gelmedikleri için de ikili karşılaştırmada t testinin alternatifi Mann-Whitney U ile üç ve daha fazla alt kategori ortalamalarının karşılaştırılmasında da ANOVA testinin alternatifi olan Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır.

4. Bulgular

Değişkenlere normallik testi yapılmış, n sayısı 541 olduğu için Kolmogorov-Smirnov test analiz sonuçlarına bakılmıştır. Tablo 1’ de görüldüğü üzere; tüm değişkenlerin olasılık değerleri 0,05’den küçük

çıkacağı için H0 hipotezi red edilmiş ve tüm değişkenlerin normal dağılım özelliği taşımadığı belirlenmiştir. Bu nedenle analizler de Non-parametrik testler kullanılmıştır.

H0:Normal dağılıma uyum gösterir.

H1:Normal dağılıma uyum göstermez.

Tablo 1

Normallik Test sonuçları

	Normallik Testi					
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
ort_ulasım	,152	545	,000	,912	545	,000
ort_kuresel	,169	545	,000	,849	545	,000
ort_tüketim	,146	545	,000	,872	545	,000
ort_enerji	,155	545	,000	,837	545	,000
ort_atık	,135	545	,000	,894	545	,000
ort_sütüketim	,150	545	,000	,896	545	,000
ort_çevreeğitimi	,191	545	,000	,829	545	,000
ort_yerlitüketim	,145	545	,000	,899	545	,000

4.1. Mann-Whitney U Test Sonuçları

İkili karşılaştırma için kullanılan Mann-Whitney U test analizi, Tablo 2' de gösterilmektedir.

H0: ... değişkenine göre kadın erkek arasında fark yoktur.

H1: ... değişkenine göre kadın erkek arasında fark vardır.

Tablo 2

Mann-Whitney U Test Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	Sig.
ort_ulasım	Erkek	541	285,08	32861,000	,050
	Kadın		258,81		
ort_kuresel	Erkek	541	278,62	34483,500	,280
	Kadın		264,41		
ort_enerji	Erkek	541	279,47	34269,500	,236
	Kadın		263,67		
ort_atık	Erkek	541	287,09	32355,500	,025
	Kadın		257,07		
ort_sütüketim	Erkek	541	286,08	32358,500	,029
	Kadın		256,97		
ort_bozukçevre	Erkek	541	272,37	35799,000	,783
	Kadın		268,87		
ort_çevreeğitimi	Erkek	541	279,37	34293,500	,230
	Kadın		263,75		
ort_yerlitüketim	Erkek	541	281,84	33675,000	,129
	Kadın		261,62		

Analiz sonucuna göre; olasılık değeri 0,05'ten küçük olan değişkenler ort_ulasım, ort_atık ve ort_sutüketim olarak tespit edilmiştir. Yorumlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- ort_ulasım: Ulaşımına bağlı olarak karşılaştırmada cinsiyete göre anlamlı farklılık var. Ulaşım ile ilgili durumlarda Erkekler kadınlara göre daha duyarlıdır.
- ort_atık: Atık yönetimine bağlı olarak erkekler kadınlara göre daha öndedir. Yani erkekler atık konusunda kadınlardan daha dikkatlidir.
- ort_sutüketim: Su tüketimine bağlı olarak erkekler kadınlara göre daha dikkatlidir.

4.2. Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Üç veya üçten fazla alt kategoriye sahip değişkenlerin ortalamalarını karşılaştıracığımız için hesaplamalarda Kruskal-Wallis test yönteminden yararlanılmıştır. Sonuçlar Tablo 3' de gösterilmektedir.

H0: Tüm grupların medyanları eşittir.

H1: En az bir grup diğerlerinden farklı bir medyana sahiptir.

Tablo 3

Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	Sig.
ort_ulasım	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	394,04	,000
	Lise Mzn.		284,69	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		259,01	
ort_kuresel	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	364,63	,003
	Lise Mzn.		253,14	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		277,01	
ort_enerji	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	385,65	,000
	Lise Mzn.		291,34	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		256,18	
ort_atık	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	354,91	,028
	Lise Mzn.		276,39	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		265,83	
ort_sutüketim	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	393,09	,000
	Lise Mzn.		281,36	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		260,77	
ort_bozukçevre	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	332,20	,134
	Lise Mzn.		266,25	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		271,71	
ort_çevreeğitim	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	351,41	,032
	Lise Mzn.		276,33	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		266,09	
ort_yerlitüketim	Okuryazar değil- ilkokul/ortaokul	545	395,89	,000
	Lise Mzn.		283,30	
	Üniversite- YL ve DR Mzn.		259,59	

Kruskal-Wallis Test sonucuna göre; toplamda 7 farklı değişken için olasılık Değerleri 0,05'ten küçük çıkmıştır. Bu durumda H_0 hipotezi red edilir. Ort_bozukçevre değişkeni haricindeki tüm değişkenlerin eğitim düzeyine bağlı olarak bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Farklılığın da düşük eğitim seviyesine sahip olan kişilerden kaynaklı olduğuna Post-Hoc sonucuna bakılarak tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Bu çalışma, Adana ilinde yaşayan üniversite öğrencilerinin çevresel sorunlara bakış açılarını, sürdürülebilirlik bilincini ve ekolojik ayak izi farkındalıkları analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, gençlerin çevresel duyarlılıklarını etkileyen temel faktörlerin; ekonomik ulaşım, bilinçli tüketim tercihleri, enerji tasarrufu, çevre dostu planlama ve atık yönetimi gibi ana başlıklarda yoğunlaştığını göstermiştir. Cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi değişkenlerin çevresel farkındalık düzeyleri üzerinde anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada, gençlerin ekolojik ayak izi farkındalığının genel olarak orta düzeyde olduğu, ancak bilinçli tüketim ve enerji tasarrufu gibi alt boyutlarda daha fazla farkındalık geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, öğrencilerin çevresel sorunları algılama düzeylerinin, çevre dostu politika ve eğitim programlarının etkin bir şekilde uygulanmasıyla artırılacağı vurgulanmıştır.

Bu bağlamda, araştırma, yerel yönetimlerin, üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle gençlere yönelik çevre eğitimi programlarının geliştirilmesinin ve bu programların sürdürülebilir bir gelecek için stratejik öncelik haline getirilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, çevre farkındalığının artırılması için toplum genelinde bireysel ve kolektif sorumluluk bilincinin yaygınlaştırılması, hem Adana hem de küresel ölçekte daha yaşanabilir bir gelecek inşa edilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, M. ve Akın, G. (2007). Suyun önemi, Türkiye’de su potansiyeli, su havzaları ve su kirliliği *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(2),105-118.
- Caba, B. (2021). *Sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik ayak izi farkındalık düzeyleri ve çevresel tutumları (Amasya örnekleme)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, No. 683011). Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Cansaran, A. ve Yıldırım, C. (2017b). Su ve toprak kaynakları. O. Bozkurt (Ed.), *Çevre eğitimi içinde* (s. 125-152). Ankara: Pegem Akademi.
- Çimen, M., & Öztürk, S. (2010). Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Solunum Sistemi Üzerine Etkisi ve Büyükşehir Bronşiti. *F.Ü. Sağ. Bil. Tıp Dergisi* 24(2): 141-146.
- Dinler, Z. (2003). *İktisada Giriş* (9. baskı). Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Ghita, S., Saseanu, A., Gogonea, M. R. & Petrescu, C. E. H., (2018). *Perspectives of Ecological Footprint in European Context under the Impact of Information Society and Sustainable Development*. *Sustainability*, 10(9), 3224.
- Güçlü, Y. (2017). Ekolojik etki. Orçun Bozkurt (Ed.), *Çevre eğitimi* (5. baskı, s. 65-124) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kazazoğlu, T. İ., & Erkal, S. (2022). Üniversite öğrencilerinin çevre farkındalık düzeylerinin ve çevre sorunlarına yönelik davranışlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 21-42.
- Keleş, R., Hamamcı C., Çoban A. (2012). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak, E. (2024). Yenilenebilir enerjinin ekolojik ayak izi üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 256-265.
- Kurt, P. (2020). *Ortaokul 7. ve 8. Sınıf Düzeyinde Ekolojik Ayak izi ve Karbon Ayak izi Konularına ilişkin durum tespiti: Bayramiç ilçesi örneği* (Tez No. 655669) [Yüksek lisans tezi, 18 Mart Üniversitesi-Çanakkale, Bayramiç]. Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi.
- Özsoy, C. E., & Dinç, A. (2015). Katılım 30 Endeksi ile BİST 100 Endeksi’nin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar* (606), 35-55.
- Yavuz, E. (2021). Çevre vergileri ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki: Türkiye üzerine kanıtlar. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(45), 1937-1945.
- Zereyalp, E. (2024). *Üniversite öğrencilerinin çevresel sorunlarını algılama ve ekolojik ayak izi farkındalık düzeylerinin ekonometrik model ile incelenmesi: Adana ili örneği*. (Yayınlanacak Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İSTANBUL AVM OTOYARKLARINDAN ALINAN ÜCRETLER KONUSUNA FARKLI BİR BAKIŞ

Prof.Dr.Alaeddin BOBAT
ORCID: 0000-0003-4654-0208
bobatus@gmail.com

Kocaeli Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 41285 Kartepe/Kocaeli

Özet

Otopark işletmeciliği, nüfus artışına koşut olarak artan araç sayısı da gözetildiğinde yurttaşların önemli gereksinmelerinden biri durumuna gelen ve mevzuatta kendine özgü düzenlemeleri bulunan ve kamu düzenine etkisi yadsınamayacak ölçüde olan bir hizmet sektörüdür.

Otoparkların, mevzuatta hangi sözleşme biçimine göre düzenlendiğine ilişkin; Alışveriş Merkezlerinin (AVM) otoparkları, belediye ve özel otoparklar konusunda uyulacak yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Otopark sözleşmesi, saklama (vedia) sözleşmelerinden biri olup; Kanun Koyucu Türk Borçlar Kanunu (TBK) madde 561 hükmü ve devamındaki hükümlerdeki düzenlemeler uyarınca, bu konudaki uyuşmazlıklar, çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Otoparkların ücret tarifesi konusundaki uyuşmazlıkların çözümü için öncelikle, verilen hizmetin yapısı ve sözleşme ile güvenceye alınan hak ve yükümlülükler ücret tarifesini sınırlandıran yasal düzenlemelere göre karşılaştırılarak düzenlenmelidir. Ancak İstanbul Büyükşehir Belediyesi UKOME'nin 2007/1-4 kararı uyarınca İstanbul'daki AVM ve Ticaret Merkezlerinde 0-3 saat arası parklanmanın ücretsiz olacağına karar verilmiş, bu bağlamda İBB-Tüketici ve Otopark işletmeleri arasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, İstanbul AVM otoparklarında yaşanan sorunlar bir başka açıdan ele alınarak incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Otopark, İstanbul, AVM, hukuk

A DIFFERENT VIEW ON THE ISSUE OF FEES CHARGED FROM ISTANBUL SHOPPING MALL PARKING LOTS

Abstract

Parking management is a service sector that has become one of the important requirements of citizens when the increasing number of vehicles is taken into account in parallel with population growth, and has its own unique regulations in the legislation and has an undeniable impact on public order.

There are legal regulations to be followed regarding the parking lots of Shopping centers (shopping malls), municipal and private parking lots, according to which contract format the parking lots are regulated in the legislation. Parking lot agreement is one of the storage (vedia) agreements; In accordance with the provisions of Article 561 of the Turkish Code of Obligations (TCO) and the regulations in the following provisions, disputes on this issue are being tried to be resolved.

In order to resolve disputes regarding the fee tariff of parking lots, first of all, the structure of the service provided and the rights and obligations guaranteed by the contract should be arranged by comparing them according to the legal regulations limiting the fee tariff. However, according to the 2007/1-4 of Istanbul Metropolitan Municipality(İMM)UKOME, it was decided that parking between 0-3 hours in Shopping Malls and Commercial Centers in Istanbul will be free, in this context, problems have started to occur between İMM-Consumers and Parking enterprises.

In this study, the problems experienced in Istanbul shopping mall parking lots are examined from another point of view.

Keywords: Parking, Istanbul, Shopping Malls, legislation

1. GİRİŞ

Otopark sözleşmesi gerçek bir sözleşme olmayıp, isteğe bağlı(rizai) bir sözleşme niteliğinde borç sözleşmesidir(Petek, 2017). Otopark sözleşmesinde müşteri ve otopark işletmecisi olarak hizmet alan ve hizmet veren taraflar bulunmaktadır(Tiftik, 2007). Bu ilişki, işletme sahibi ve müşterinin kendi hak ve yükümlülüklerinin doğmasına neden olmaktadır(Yavuz, 2024; Zevkliler ve Gökyayla, 2021; Aydoğdu ve Kahveci, 2023). İşletme sahibinin haklarından biri, verdiği hizmetin karşılığında bir bedel talep edebilmektir(Tiftik, 2007). Ayrıca temelde işletme sahibi, kural olarak park alanının maliki, aynı hak olan mülkiyet hakkının tasarrufunu kural olarak belirleme şekline sahip olduğundan, alanı belli süreyle ücretsiz kullandırabilir ya da belirli bir alışveriş sınırını geçene kadar ücretsiz park iznini bir hak olarak tanıyabilmektedir. Bu kuralı bazı AVM ve ticaret merkezleri uygularken bazıları ise uygulamamaktadır.

Otoparka araç bırakılması eyleminin hukuk dilindeki karşılığı “**saklama sözleşmesidir**”. Açık ya da kapalı alanlara aracını saklanması için bırakan kimse aracını saklatmakta, saklayan da bu saklama karşılığında bedele hak kazanmaktadır. Türk Borçlar Kanunu(TBK) 561. maddeye göre “*saklayanın saklatanın kendisine bıraktığı bir taşınırı güvenli bir yerde koruma altına almayı üstlendiği sözleşmelere, saklama sözleşmesi*” denilmektedir. TBK 561/2 hükmünde; “*Açıkça öngörüldüğü veya durum ve koşullar gerektirdiği takdirde, saklayan ücret isteyebilir*” denildiğinden, otopark sözleşmesinin ivazlı (belirli bir edime karşılık yapılan edim; örneğin, para ödersen arabayı buraya bırakabilirsin) veya ivazsız (belirli bir edime karşılık olmadan yapılan edim; örneğin, para ödmeden arabayı buraya bırakabilirsin) nitelik taşıyabileceği, ancak hüküm gereği otopark sözleşmesini de kapsayan genel saklama sözleşmeleri açısından yasal bir ivazsızlık, bir başka deyişle; “*biri birinin bir şeyini karşılıksız olarak saklar*” karinesinin getirildiği anlaşılmaktadır(Tiftik, 2007). Buradan hükme tersinden bakıldığında, açıkça öngörülüyorsa ya da durum ve koşullar bunu gerektiriyorsa ücret istenebileceğini, aksi takdirde ücret almamanın esas olduğu sonucu çıkmaktadır.

Bunun dışında özellikle otopark işleten ya da AVM, araç koruma faaliyetini meslekî veya ticarî faaliyet olarak yapıyorsa, durum ve koşullara göre müşteriden ücret talep edebilmektedir(Petek, 2017). Temelde, mülkiyet hakkından kaynaklı ücret serbestisi bulunmakla beraber, bir politika olarak AVM’lerde otopark başlı başına bir yatırımdır. İstanbul’da şehir dışına çıkan bazı kişiler, şehir dışına çıkmadan önce araçlarını park alanına bırakmaktadır. Bunun önüne geçmek amacıyla otopark işletmeleri, çeşitli uygulamalarla ücretlendirme yapmaktadır. Ücretlendirme politikası otopark parseli malikine ve işletmecisine kar sağlayacak ve otoparkların ücretsiz olması durumunda bu durumdan bir kar elde edemeyen işletme sahipleri otopark yapmaktan vazgeçebilecektir. Bu durumda AVM sahipleri, otoparklar ücretsiz olursa buradan bir kazanç sağlanamadığı için otopark yapmayabilecek ya da bunu yapmak zorunda değildir gibi bir sonuca ulaşılacaktır. Otopark düzenleme

zorunluluğu olmadığı varsayımında AVM malikleri tarafından otopark yapılıp yapılmamasının ticari takdire dayalı olarak belirleneceği düşünülebilir.

Örneğin, otoparka ayrılan alan daha fazla kar etmek için “*kiralananabilir alan*” olarak mağazalara ayrılabilir. Ancak bu durumda AVM’yi ziyaret edecek kişiler/müşteriler araçlarını park edemeyecek, AVM’nin bulunduğu civarlardaki yol üstlerine düzensiz bir şekilde araçların park edilerek olağan trafik akışı bile kesintiye veyahut aksamaya uğrayabilecektir. Ayrıca, insanlar, otoparksız bir AVM’yi tercih etmeyip otoparkı olan bir AVM’yi tercih edebilecektir. Buna bağlı olarak otoparkı olmayan bir AVM’ye gitme eğilimi, otoparkı olan AVM’lere göre daha az olabileceğinden AVM’leri tercih merkezi yapmakta rolü olan dünya markaları da otoparksız AVM için taşınmaz/mağaza kiralamak istemeyebilecektir.

Neyse ki, AVM maliklerine bu şekilde keyfi bir karar verme yetkisi tanınmamış, AVM’lerde mevzuat gereği otopark bulundurulması gerektiği Büyükşehir Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği gibi mevzuat hükümleri ile kesinleştirilmiştir. Buradan AVM’lerin de belirli bir parselinin otopark olarak kullanılma zorunluluğunun ortaya çıktığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

İmar Kanunu’nun “*Otoparklar*” başlıklı 37. maddesinde alışveriş merkezlerini de kapsayacak şekilde ihtiyaca uygun otopark yeri ayrılması zorunluluğunun ve aksi halde yapı ve kullanma izni verilmeyeceğinin hükme bağlandığı; aynı Kanun’un 37. ve 44. maddeleri uyarınca hazırlanan Otopark Yönetmeliği’nin “*Genel Esaslar*” başlıklı 4. maddesinin (a) ve (c) bentleri incelendiğinde “*a) Binayı kullananların otopark ihtiyacının bina içinde veya parselinde karşılanması esastır. c) Binanın ihtiyacı olan miktardaki otopark alanları, Kat Mülkiyeti Kanununda belirtilen ortak alanlardan olup, bu hali ile yönetilir*” ifadeleri ile Yönetmeliğin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “*müşteriler ve alışveriş merkezi içindeki perakendeciler haricinde*” düzenlemesi öncesinde de müşteriler ile binayı kullanan perakendecilere, ortak alan kapsamında yönetilmek üzere otopark alanı ayrılması zorunluluğunun mevzuatımızda düzenlenmiş olduğu ve tüm bu düzenlemelerin kamu yararı doğrultusunda yapıldığı ifade edilmiştir.

AVM’lerin belirli bir alanının otopark olmasının zorunluluğu sonrasında, bu alanın kullanımının ücretli veya ücretsiz olması konusunda İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Ulaşım Koordinasyon Merkezi’nin (UKOME) 30.01.2007 gün ve 2007/1-4 sayılı emsal bir kararı söz konusudur. UKOME’nin bu konuda karar verebilmesi de esasen UKOME’lerin büyükşehir belediyesi bünyesinde kuruluyor olmasından ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda Büyükşehir Belediyelerine verilen yetkilerinin bir kısmını UKOME tarafından kullanılmasına olanak verilmesinden kaynaklanmaktadır.

UKOME yukarıda belirtilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve ulaşım-trafik ile ilgili kanunlar ve mevzuat çerçevesindeki görevleri yerine getirirken, görevlerle ilgili konularda UKOME'ye veya UKOME'nin oluşumuna uygun gördüğü alt kurullara görüş sunulması için, Başkanlık olurları ile teknik-değerlendirme komisyonlarının oluşturulmasını sağlarlar.

Bu çalışmada, İstanbul AVM otoparklarında yaşanan sorunlar saklama sözleşmesi ve diğer ilgili mevzuat açısından ele alınarak incelenmektedir.

2. SINIRLI SÜRELİ ÜCRETSİZ PARK ETME: HAK YA DA HAKSIZLIK

AVM'lerin otoparklarından sınırlı süreli parklanma için ücret alınıp alınmaması konusu, ücret ya da kar amacıyla işletilen bu otoparklarda araçların girdiği zamandan başlamak üzere belirli bir süre için işletme ya da kişilere sağlanmalı mıdır, yoksa bu süreyi belirlemek yetkisi kimde/kimlerde sorularını yanıtını aramakla çözüme kavuşturulmalıdır.

Özellikle İstanbul ve benzeri büyük kentlerde, ücretli otopark tercih etmeyen vatandaşların çokluğu nedeniyle toplumsal düzene etki eden ve bu etkinin var olan/olacak düzeni karıştırmaya ya da ulaşımı aksatmaya etkili bir sonucu söz konusudur. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Ulaşım Koordinasyon Merkezini(UKOME) 30.01.2007 gün ve 2007/1-4 sayılı otopark sorununa çözüm bulmak için İstanbul genelindeki alışveriş ve ticaret merkezi gibi yerlerin binaya ait hizmet otoparklarına gelen müşterilerden ilk üç saate kadar ücret alınmaması, ilk üç saat dışında alınabilecek ücretin ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Tarife Komisyonunca belirlenen ücret oranında alınmasına ilişkin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Ulaşım Koordinasyon Merkezini 30.01.2007 gün ve 2007/1-4 sayılı kararı bulunmaktadır(Bobat, 2024a).

UKOME'nin almış olduğu bu karara itiraz eden bazı alışveriş merkezlerinin idare mahkemesinde açtığı dava, İstanbul 2. İdare Mahkemesi'nin 27.03.2009 gün ve E:2007/1204, K:2009/566 sayılı kararı ile işlemin iptali istemiyle açılan dava, İstanbul 2.idare Mahkemesinin 27.03.2009 gün ve E:2007/1204, K:2009/566 sayılı kararı ile alışveriş ve ticaret merkezlerine ait otoparklardan ücret alınmasının veya alınmamasının trafik, ulaşım ya da toplu taşıma yönünden nasıl bir sakınca oluşturduğu konusunda somut herhangi bir tespit yapılmaksızın işlem yapıldığının anlaşıldığı, işlemde hukuka uyarlık bulunmadığı gerekçesiyle dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir. İdare mahkemesince verilen bu karar UKOME tarafından temyiz edilerek Danıştay'a taşınmıştır. Danıştay 8. Dairesi 23.11.2009 tarihli 2009/5562 E. 2009/6909 K. sayılı kararında; "Alışveriş ve ticaret merkezleri gibi özellikle halkın yoğun olarak kullandığı, umuma açık nitelikteki yerlerde, müşteri olarak gelen ve yalnızca belirli bir süre için otopark ihtiyacı söz konusu olan kişilerin bu ihtiyaçlarının binaya ait hizmet otoparklarından karşılanması noktasında bir ücretlendirmeye gidilmesinin, binaya ait hizmet otoparklarının tercih edilmeyerek çevre trafiğinin olumsuz etkilenebilmesi sonucunu doğurabileceği dikkate alındığından,

olayın ulaşım ve trafik ile yakından ilgili olduğu, bu nedenle de UKOME'nin bu konudaki düzenleyici nitelikte kararlar almakla görevli ve yetkili olduğu tartışmasızdır" denilerek Otopark Yönetmeliği, İstanbul İmar Yönetmeliği ve İstanbul Otopark Yönetmeliğinde hükme bağlandığı üzere, "binayı kullananların otopark ihtiyacının bina içinde veya parselinde karşılanması esas" olduğu gibi, alışveriş merkezlerinin müşterilerinin de "binayı kullananlar" kapsamında değerlendirilmesi ve bu nedenle de otopark ihtiyaçlarının bina içinde veya parselinde karşılanması gerekmekte olup, bunun dışında, bina içinde ayrıca ticari amaçlı ve dışa dönük olarak otopark yapıp işletilebilmesi ise ancak bağımsız bölüm olarak bodrum ve zemin katlarda olmak kaydıyla ve binayı kullananların otopark ihtiyacının bina içinde veya parselinde karşılanması sağlandıktan ve bu konuda UKOME görüşü alındıktan sonra mümkün olabilecektir. Ticari amaçlı otoparkların, ancak binanın ihtiyacı olan otoparkın parsel veya bina bünyesinde karşılanması halinde yapılabileceği hüküm altına alındığından, alışveriş merkezi, ticaret merkezi, merkezi iş alanlarına ilişkin hizmet otoparklarının binanın ihtiyacını karşılamak amacıyla ücretsiz hizmet vermesi, binanın ihtiyacını karşıladığı ve yönetmelikte yer verilen diğer koşulları taşıdığı zamanda ticari amaçlı otopark olarak kullanılması gerekir. Belirtilen durum karşısında; alışveriş merkezlerine müşteri olarak gelenlerin otopark ihtiyaçlarının, esas itibarıyla ticari amaç güdülmeksizin ve ücretsiz olarak bina içinde veya parselinde karşılanması gerekmekte olup, söz konusu otoparkların zaman kısıtlaması olmaksızın tamamen ücretsiz olmasının ise amacına aykırı kullanımlara yol açarak kısa süreli otopark yerinin giderek azalması sonucunu doğuracağı, bu durumda da trafiğin yine olumsuz olarak etkileneceği dikkate alındığında, bu sakıncayı da göz ardı etmeyecek bir şekilde, İstanbul genelindeki alışveriş, ticaret merkezi gibi yerlerin binaya ait hizmet otoparklarına gelen müşterilerden ilk üç saate kadar ücret alınmaması, ilk üç saat dışında alınabilecek ücretin ise 5393 sayılı Yasanın yukarıda aktarılan 18/f maddesinden kaynaklanan yetkiye dayalı ve kamu yararına uygun olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesinin tarife komisyonunca belirlenen ücret oranında alınması yönünde tesis edilen işlemde hukuka aykırılık görülmemiştir. Bu durumda, dava konusu işlemin iptali yönünde verilen İdare Mahkemesi kararında isabet bulunmamaktadır" şeklinde belirten Danıştay, AVM otoparklarının ilk üç saat ücretsiz olacağını ve ilk üç saatten sonrası için alınabilecek ücretin ise 5393 sayılı Yasanın Belediye Meclisinin görev ve yetkilerini düzenleyen 18. Maddenin f bendinde yer alan "Kanunlarda vergi, resim, harç ve katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler için uygulanacak ücret tarifelerini belirlemek" şeklindeki yetkiye dayalı ve kamu yararına uygun olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesinin tarife komisyonunca belirlenen ücret oranında alınması yönünde tesis edilen işlemde, hukuka aykırılık bulunmadığına karar vermiştir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası, 5393 sayılı Belediye Yasası, Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca, mahalli ihtiyaç ve şartlara göre trafik düzeni ve güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak ve trafik ile ilgili sorunları çözümlenmek konusunda UKOME yetkili bulunmaktadır. İstanbul genelindeki alışveriş ve ticaret merkezi gibi yerlerin binaya ait hizmet

otoparklarına gelen müşterilerden ilk üç saate kadar ücret alınmaması, ilk üç saat dışında alınabilecek ücretin ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Tarife Komisyonunca belirlenen ücret oranında alınmasına ilişkin UKOME kararının, ilk üç saat ücretsiz park iznine ve sonrasında emsal fiyat belirlemesi kamu düzeni lehine bir uygulama olduğundan idarece bu konuda düzenleme yapılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

UKOME kararında bahsedilen “AVM otoparkları ilk üç saat ücretsiz olacak” şeklindeki düşünce özel mülkiyete konu otoparklar üzerinde incelenirse, söz konusu noktaların emredici niteliği bulunmadığı, yani özel mülkiyete konu özel otoparklarda herhangi bir saat için ücretsiz otopark hizmeti sağlama zorunluluğu bulunmayacak, haliyle özel mülkiyete konu otoparkların uyguladığı yöntemin hukuka aykırı olamayabileceği ifade edilebilecektir. Kaldı ki, özel mülkiyette kural, mülkiyet hakkı sahibinin serbestçe tasarruf edebilmesidir.

AVM’lerin otoparklarının ücretlendirilmesinde, ücretlendirilmenin nasıl olacağı konusunda Danıştay 8. Dairesi E. 2009/5562 K. 2009/6909 No’lu kararda uyuşmazlık, İstanbul genelindeki alışveriş ve ticaret merkezi gibi yerlerin binaya ait hizmet otoparklarına gelen müşterilerden ilk üç saate kadar ücret alınmaması, ilk üç saat dışında alınabilecek ücretin ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Tarife Komisyonunca belirlenen ücret oranında alınmasına ilişkin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Ulaşım Koordinasyon Merkezi işleminde söz edilmektedir. Kısaca, UKOME kararında ilk üç saatten ücret alınmayacağı ve bundan sonraki saatler için alınacak ücretin ise Büyükşehirce belirlendiği ve bu ücretlendirmenin emsal oluşturacağı sonucu çıkarabilir. Fakat bu kuralın sınırları kamu düzeni çerçevesinde düzenlenebilir mi, bu hallerde kamulaştırma yapılabilir mi sorularına aranacak yanıtlarla çerçevesi çizilebilir.

Akla aşırı ücretlendirilen bir otopark söz konusu olduğunda kişilerin hak arama özgürlüğü çerçevesinde yargı yoluna başvurulduğunda mahkemelerce emsal kararlardan yararlanıp yararlanılmayacağı konusu belirgin değildir. Çünkü ilk derece mahkemeleri, Danıştay ya da Yargıtay’ın İçtihatı Birleştirme Kurulu kararlarına bağlı iken Hukuk Dairelerinin veyahut Hukuk Genel Kurul Kararlarına bağlı değildir. Haliyle günümüzde gerçekleşebilecek uyuşmazlık konularında Danıştay 8. Dairesinin emsal olarak adlandırılan kararı ile bağdaşmayan kararlar verilip uyuşmazlık Danıştay’a götürülürse konu daha belirgin olarak ortaya konulabilecektir(Bobat, 2024b).

3. BELEDİYE ve AVM OTOPARKLARI

Belediyelerin işlettiği park alanları için ikili bir ayırım söz konusudur. İlki, belediyenin cadde ve sokak kenarlarından park ücreti almasıdır(RG, 2022). Bu durum, Danıştay’ın “yolların amacına uygun olarak kullanılmasını olumsuz yönde etkileyeceği” şeklindeki gerekçeli kararıyla birlikte hukuka aykırı olarak değerlendirilir. Cadde ve sokaklardan park ücreti alınmamasının temelini Danıştay 8. Dairenin 2011/1214E. ve 2011/3344K. nolu kararı oluşturur. Isparta İdare Mahkemesince Burdur ilindeki bazı caddelerin ücretli otopark

olarak tahsis edilip kiraya verilmesine yönelik belediye kararının iptali istemiyle açılan davada, Mahkeme 5393 Sayılı Belediye Kanunu gösterilerek karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerleri tespit etmek, işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek konusunda belediyeler yetkili olduğundan tesis edilen işlemde hukuka aykırılık bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Mahkeme kararının temyiz edilmesi sonucunda Danıştay 8. Daire tarafından Isparta İdare Mahkemesi'nin kararının bozulması ile caddelerde ve sokaklarda park ücreti alınmayacağı ilkesi somutlaşmıştır. Belediyelerce cadde ve sokak kenarlarının otopark olarak kullanılamayacağını ve dolayısıyla bundan bir bedel alınmasının hukuka aykırı olacağı yorumu yapılmaktadır.

İkinci ayırım ise belediyelerce işletilen otopark alanlarıdır. Belediyeler hizmet kuruluşu oldukları yerlerde inşaat, imar, çöp, su, kanalizasyon, yol, akaryakıt, ulaşım vb. belediye hizmetlerinden sayılan bu hizmetleri yerine getirirken kâr amacı gütmeyeceklerini beyan ve taahhüt ederler. Bu iş ve işlemleri yapmak, belediyelerin hizmet alanları içinde park yeri oluşturmak, vatandaşların araçlarını park etmesi için yeterli ve gerekli hizmetleri hazırlamak ve sunmak onların sorumluluğundadır.

Ayrıca, bu hizmetlerin sağlanmasına ilişkin maliyetlere kamunun katkıda bulunmasını ve bu hizmetlerin sağlanması için gerekli maliyetlerin dâhil edilmesini sağlama sorumlulukları da vardır. Bütçenin bir kısmının genel bütçeden karşılandığı ve genel bütçe kaynaklarının bu hizmetlerden yararlananların ödediği vergilerden oluştuğu dikkate alındığında, herkesin kamusal alanlardan ücretsiz yararlanma hakkına sahip olduğu yadsınmaz.

Bu çerçevede yol, su, kanalizasyon, ulaşım, otopark gibi hizmetlerin halka sunulması belediyelerin asli görevlerinden biridir. Bu nedenle, otopark hizmetinin verilmesi, halkın otopark taleplerinin karşılanması ve özellikle bu ihtiyaçlara uygun imar planlarının oluşturulması amacıyla kat maliklerinin %30 ila %40'ı DOP(Düzenleme Ortaklık Payı) adı altında kamuya bırakılmaktadır(Petek, 2017). Kamunun otopark ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra bağımsız bölüm için açık veya kapalı otopark olması zorunludur.

Kamuya ait bırakılan arazilerin bir kısmının park alanı olarak belirlenmesi gerekmekte olup, halkın ihtiyacına göre ücretsiz olarak verilen bu özel mülkler yol, otopark, oyun alanı olarak kullanılmaktadır. Belediyelerin ve belediyenin görevi olan belediye yöneticilerinin yetersiz faaliyetleri sonucunda mahalle, bahçe vb. ihtiyaçları giderecek şekilde kurmak belediyenin sorumluluğundadır. İnşaat sırasında ihlali ceza ile giderilen, ruhsat ve iskân verilmesi, kamu arazilerinin otopark ihtiyacı olan alanlarda tahsisi konu olan mevcut belediyeçilik anlayışının genişletilmesidir.

Belediye sınırları ve sorumluluk alanı içerisinde bulunan bazı caddelerin belediye otoparkı olarak tahsisi ile kiraya verilmesi, durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan gibi yerlerden halkın ücretsiz

yararlanması kural olmakla birlikte vatandaşların buralardan yararlanma hakları bulunmaktadır. Bu hizmetlerden yararlanma hakkı olanlara hiç sorulmadan onların yaşam alanlarının sınırlandırılması, kısıtlanması, kaldırım ve sokaklardan yararlanmalarını önleyici düzenlemeler yapılması idarenin takdir yetkisi gerekçe gösterilerek meşrulaştırılmaz.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "*Belediyenin yetkileri ve imtiyazları şunlardır*" başlıklı 15. maddesinde; "*Kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettirmek veya kiraya vermek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek*" ifadesi kullanılarak belediyelerce otopark işletme durumu düzenlenmiştir. Belediyenin otopark işletmesinden veya işlettirmesinden belirli bir kazanç elde etmesi, idarece yürütülen işlere ödenek sağlamaktadır. Ek olarak, belediyelerce işletilen otoparklar için ücret tarifesi gibi belirlemelere belediye meclislerince karar verilmektedir. Fakat genel bir yorum yapılması gerekirse belediyelerin otopark ücretlendirmeleri eski Borçlar Kanunu m. 21 deyimini ile "*gabin*", Yeni Türk Borçlar Kanunu m. 28 deyimini ile "*aşırı yararlanma*" kapsamına girmemeli, standart ve eşit olmalıdır. Aşırı yararlanmadan kasıt, bu konuda düzenleme yapma yetkisi belediyede olduğundan ve haliyle kullanıcı olan yurttaşın da mecburen bu otoparkları kullanması gerekeceğinden; belediye, fahiş miktar veyahut insanları yıldıran koşullar belirlese bile vatandaş her türlü talep ettiği parayı, istenilen koşullarda ödemek zorunda, çünkü başka yere aracını park edemeyeceği gibi bir zorda bırakma halini vatandaşa uygulatmamalıdır. İşletilen otoparklardan ücret alınmasının ve belirli bir süre ücretsiz park izni olmasının gerekçesi olarak otopark sıklığı olan yerde uzun süreli parkı engellemek, esnafın faaliyet göstermesi ve vatandaşın ihtiyacını karşılamasına yetecek kadar süre ücretsiz olması gerektiği gösterilebilmektedir. Bunu özellikle İstanbul'da sağlayamayan Belediye, çözümü AVM ve ticaret merkezlerinde bulunan otoparkların 3 saate kadar ücretsiz kullanımı konusunda 2007 yılında aldığı 1-4 sayılı kararlar sağlamaya çalışmaktadır. İşte sorun tam da buradan kaynaklanmaktadır. Kendisinin yapamadığı hizmetin özel işletmeler tarafından yapılmasını sağlamak. 2007 yılından beri yürürlükte olan bu karar ile gerek Belediye ve Otopark işletmecileri, gerek Otopark işletmecileri ile müşteriler arasında mahkemelere kadar yansıyan tartışma ve anlaşmazlıklar meydana gelmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Otoparkların ücret tarifeleri belirlenirken bölgedeki otopark gereksinmesi, belediye meclislerinin bu yöndeki kararları ve diğer yasal düzenlemeler ile hukukun temel öğelerinden biri olan mülkiyet hakkından kaynaklanan tasarruf yetkisi ve bu yetkinin bu düzenlemelerce sınırlandırılması ele alınmaktadır. Ülkemizde bu konudaki

düzenlemeler yalnızca hukuksal yaklaşımla değil, aynı zamanda sosyoekonomik ve siyasi durumlardan da etkilenmektedir.

UKOME'nin 30.01.2007 gün ve 2007/1-4 tarihli kararından dolayı gerek idare gerekse adli mahkemelerde açılan ve sonrasında yüksek yargıda temyize giden davalarda, AVM otoparkının olma gerekliliği ve zorunluluğu karşısında ücretin süre ve maddiyat ölçütünde sınırlarının değerlendirilmesinde UKOME'nin yetkili olduğu ve UKOME tarafından tesis edilen kararın hukuka uygun olduğu, farklı kararlara rastlansa da (Bobat, 2024a; Bobat, 2024b), AVM'lerde aracını park eden kimselerden ilk üç saat ücret alınmaması, üç saat sonrasındaki ücret tarifesi için ise İstanbul Büyükşehir Belediyesinin tarife komisyonunca alınan kararların emsal olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. AVM veya Ticaret Merkezinde yer alan otoparkların ya da işletmecilerin, otoparkları amaç dışı kullanan tüketiciler için uygulayacağı yaptırımlar da ayrıca ele alınmalı ve bu tüketiciler için aracın çekilmesinden tarife dışı ücretlendirmeye kadar bir takım cezai yaptırımlar gündeme gelmelidir. Ancak, İBB'nin veremediği ya da eksik verdiği hizmetlerden dolayı hem AVM otopark işletmecilerinin hem de otoparkı kullanan müşterilerin zarara uğramaması için ortak çözümler üretilmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

1. Aydoğdu, M., Kahveci, N.(2023). Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 6.Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara.
2. Bobat, A. (2024a). Tüketici hakları bağlamında İstanbul AVM otoparklarındaki sorunlar, V. BİLSEL Uluslararası Dünya Bilim ve Araştırma Kongresi, 5-6 Ekim 2024, Bildiri Metinleri Kitabı, 319-326, Ankara.
3. Bobat, A. (2024b). Yüksek mahkemelerde otopark ücretlerine yaklaşımlar, V. BİLSEL Uluslararası Dünya Bilim ve Araştırma Kongresi, 5-6 Ekim 2024, Bildiri Metinleri Kitabı, 327-335, Ankara.
4. Petek, H.(2017). Otopark Sözleşmesi, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı, 207-293.
5. RG (2022). Otopark Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 16 Haziran 2022 tarih ve 31868 sayılı Resmi Gazete
6. Tiftik, M.(2007). Türk Hukukunda Vedia Sözleşmesi, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2007
7. Yavuz, C.(2024). Borçlar Hukuku Dersleri (Özel Hükümler), Beta Yayınları, İstanbul.
8. Zevkliler, A. ve Gökyayla, K. E.(2021). Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 21.Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara

ANIT AĞAÇLARIN KORUMA VE BAKIM SORUNU ÇUHANE CADDESİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr.Alaeddin BOBAT
ORCID: 0000-0003-4654-0208
bobatus@gmail.com

Kocaeli Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma Bölümü 41285 Kartepe/Kocaeli

Özet

Ülkemizde doğa ve yaşam alanları uzun yıllardan beri rant elde etme ya da kaynak yaratma uğruna yok edilmekte ya da baskı altına alınmaktadır. Kocaeli de bu yok etme ve geri dönüşü mümkün olmayan şekilde tüketme faaliyetlerinden en çok etkilenen kentlerin başında gelmektedir.

Hava kirliliği, körfezin ve kentin zaman zaman oldukça kötü kokması, taş ocakları, endüstriden ve trafik yoğunluğundan kaynaklanan kirlilik yanında, son aylarda kentsel ve kırsal peyzaj alanlarının yağmalandığına da tanıklık edilmektedir.

Başiskele Belediyesi ile Kartepe Belediyesini birbirinden ayıran ve “**çınarlı yol**” olarak bilinen Çuhane Caddesi de bu rant elde etme faaliyetlerinden payına düşeni almaktadır.

Adı geçen yolda, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından “**anıt ağaç**” olarak tescil edilmiş olan 100 adet asırlık çınar ağaçlarından 15 tanesi yok edilmiş, geriye kalan anıt ağaçlar ile diğer çınar ağaçları tehdit altına girmiştir.

Ayrıca 2023 yılında budama adı altında yaptırılan bakım işleri de bu tehdit sorununu katlayarak artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı Çuhane Caddesi’nde bulunan anıt Çınar ağaçlarının başına gelenleri irdelemektir.

Anahtar Sözcükler: Anıt ağaçlar, koruma ve bakım, Çuhane caddesi

THE PROBLEM OF PROTECTION AND MAINTENANCE OF MEMORIAL TREES THE CASE OF ÇUHANE STREET

Abstract

In our country, nature and living spaces have been deteriorated or put under pressure for many years for the sake of obtaining an annuity or creating resources. Kocaeli is also one of the cities most affected by these destruction and irreversible consumption activities.

In addition to air pollution, the bay and the city smell quite bad from time to time, quarries, pollution from industry and traffic intensity, it is also witnessed that urban and rural landscape areas have been looted in recent months.

Çuhane Street, which separates Başiskele Municipality and Kartepe Municipality and is known as “Sycamore's Road”, also takes its share of these annuity-obtaining activities.

On the mentioned road, 15 of the 100 century-old plane trees that were registered as “memorial trees” by the Supreme Council of Monuments were cut, and the remaining memorial trees and other plane trees came under threat. In addition, maintenance works commissioned under the name of pruning in 2023 have increased this threat problem exponentially.

The aim of this study is to investigate what happened to the memorial plane trees located on Çuhane Street

Keywords: Memorial trees, protection and maintenance, Çuhane Street

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 63. maddesi tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamak ve bunu destekleyip teşvik eden önlemleri almak görevini devlete yüklemiştir. Bu bağlamda anayasa hükmünün ne şekilde yerine getirileceğine ilişkin ilkeler 2863 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*”nda düzenlenmiştir. Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik ile de bir tabiat varlığı olarak anıt ağaçların tespiti, tescili, onayına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Ayrıca Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonununun 117 sayılı İlke Kararı gereğince hangi ağaçların anıt ağaç özelliklerine sahip olduğu teknik ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Anıt ağaçların tespiti, tescili, onayı sürecinin karmaşıklığı ve uzunluğu ile uygulamada yapılan hatalar eleştiri konusu yapılmaktadır. Ayrıca gerek anıt ağaçların bakımlarının ve korunmalarının ne şekilde gerçekleştirileceği konusunda mevzuatımızda parçalı bir yapı bulunması gerekse toplumda anıt ağaçların korunması konusundaki bilgi ve bilinç düzeyinin henüz istenilen ölçüde olmaması nedeniyle anıt ağaçların olması gerektiği gibi korunmadığı yapılan araştırmalarda saptanmaktadır.

Kocaeli ili endüstri kenti olmasının getirdiği hava kirliliği, körfezin ve kentin zaman zaman oldukça kötü kokması, taş ocakları, trafik yoğunluğundan kaynaklanan egzoz atıkları yanında, son aylarda kentsel ve kırsal peyzaj alanlarının yağmalandığı bir kent görünümüne bürünmüştür. Özellikle imara açılan kırsal ve kentsel peyzaj alanlarının yağmalanmasına zemin hazırlanmaktadır. Bu bağlamda Başiskele Belediyesi ile Kartepe Belediyesini birbirinden ayıran ve “**çınarlı yol**” olarak bilinen Çuhane Caddesi de bu yağmalama faaliyetlerinden payına düşeni almaktadır(Şekil 1).

Şekil 1. Başiskele ve Kartepe İlçeleri Arasında Kalan Çuhane Caddesi

Adı geçen yolda, Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından “**anıt ağaç**” olarak tescil edilmiş olan 100 adet asırlık çınar ağaçlarından 15 tanesi ortadan yok olmuş, geriye kalan anıt ağaçlar ile diğer çınar ağaçları ise tehdit altına girmiştir. Üstelik kim ya da kimler tarafından kesildiği bugüne kadar ortaya çıkarılamayan bu ağaçların durumu, ne yazık ki, “**fail-i meçhul**” olarak kalmıştır. Bu cadde üzerinde anıt ağaçların yanı sıra oldukça fazla sayıda henüz tescil edilmemiş ancak alle (çift tarafı ağaçlı yol) ağacı olarak işlev gören ağaçlar da bulunmakta ve bu ağaçlar Çuhane yolunda yapılan işyeri, yol çalışması ve benzeri faaliyetler nedeniyle yok olma tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Doğamızın ve doğal varlıkların yok edilmesine karşın Kocaeli Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere, ilçe belediyeleri ve yetkili kamu kuruluşları olayları izlemekle yetinmektedirler. Oysa 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7/o maddesi “**Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak....**” görevini doğrudan Büyükşehir Belediyesi’ne vermiştir. Ancak gerek Anayasa gerekse yasa ve yönetmeliklerle koruma altında olan anıt ağaçlar birer birer kesilmekte, bazen de bakım-budama işleri sırasında adeta katledilmektedirler.

Bu çalışmanın amacı Çuhane Caddesi’nde bulunan anıt Çınar ağaçlarının başına gelenleri bilimsel bir yaklaşımla irdelemektir.

2. ANIT AĞAÇLAR

Anıt ağaçlar “*geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardan yaşı, gövde çapı, tepe çapı ve boyu itibarıyla kendi türünün alışlagelmiş ölçülerin çok üzerindeki boyutlara ulaşan ya da yöre tarihinde, mistik kültüründe ve folklorunda özel yeri bulunan ağaç ve bazı ağaç formundaki çalı türleri*” olarak tanımlanmaktadır (Asan, 1993; RG, 2022).

Ülkemiz hem kültürel hem de bilimsel değerleri oldukça yüksek korunan ya da korunması gerekli birçok doğal varlığa sahip bulunmaktadır. Bunlar arasında belki de en az ilgiyi görenler arasında yer alan anıt ağaçlar, doğada yaşayan en yaşlı ama sessiz tarihçiler olarak geçmiş döneme ait birçok doğal olaya ilişkin kesin bilgiler edinilmesinde yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu yaşlı ağaçlar sayesinde kültürel olayları geçmiş ve gelecek arasında ilişkilendirmek de mümkün kılınmaktadır.

Anıt niteliğindeki ağaçlar yörede yaşayan insanlar tarafından görkemli görünüşleriyle saygı duyulan doğal eserler olarak kabul edilmektedirler. Tarih boyunca toplumların ekonomik ve kültürel yaşamlarını etkilemeleri, ilkçağ toplumları tarafından şan, şeref, zenginlik ve büyüklüğün göstergesi sayılmaları, mitoloji ve destanlara konu olmaları, bazı devletlerin bayraklarında ağaç ve yaprak motifleri olarak yer almaları, devletlerarası antlaşmalarda simge olarak kullanılmaları ve buldukları yörelere turizm yönünden katkıda bulunmaları gibi taşıdıkları özellikler de anıt ağaçları hem önemli hem de değerli kılmaktadır (Demirtaş ve Özden, 2024).

Kutsal kabul edilen ağaçlar genel olarak tek başına, yaprak dökmeyen, meyvesiz, uzun boylu, heybetli ve gösterişli, yaşlı, geniş ve koyu gölgeli gibi özellikler göstermektedir(Turancı ve Özgen, 2018; Özkara, 2022). Günümüz bakış açısıyla tescil edilen anıt ağaçlar da büyük oranda aynı özellikteki ağaçlardır(Yalazay, 2019; Anonim, 2023). Çünkü bir ağacın anıt ağaç olarak kabul edilmesini sağlayan özelliklerin başında, yaşlı olmasının yanı sıra, tıpkı kutsal sayılan ağaçların nitelikleri olarak sayılan fiziksel boyutları da diğer ağaçlara göre öne çıkmaktadır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik doğrultusunda anıt ağaçlar, ağaç toplulukları ve doğal mağaralar tabiat varlığı olarak tescil edilmektedir.

Tarihi, mistik ve folklorik niteliği olan ağaçlar türü, yaşı, boyu, gövde ve tepe çapı ne olursa olsun, doğrudan anıt ağaç olarak seçilmektedirler. Ağaçların boyutsal anıt ağaç olarak tescil edilebilmesi için tür bazında “**Asgari Anıtsal Değer**” (AA Değer) puanının belirlenmiş olması gerekir. Bunun için ağaç türünün Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından “**Tabiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı**” içerisinde belirlenen Türkiye’nin 1. sınıf, 2. sınıf ya da 3. sınıf orman ve meyve ağaçları içerisinde yer alması gerekmektedir (RG, 2022; Velioglu ve).

Bu kapsamda tabiat varlığı olan anıt ağaçların tespit, tescil ve ilan süreçlerini yürütme görevi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Bu amaçla 19.07.2012 tarih ve 28358 sayılı “*Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik*” yayınlanmıştır. Söz konusu yönetmeliğin 11. maddesinin 2. fıkrasında yer alan Anıt Ağaçlar Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan TS 13137 “*Anıt Ağaçlar Envanter Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardına göre tespit edilir*” hükmü doğrultusunda anıt ağaçların tespiti gerçekleştirilmektedir(TSE, 2005) ve bu kapsamda Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonlarınca alınan tescil kararları, onaylanmak üzere Bakanlığa gönderilir. Bakan onayı ile tescil işlemi tamamlanır.

644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin Madde 13/A maddesi 1. fıkrasının b bendine göre “*Tabiat Varlıkları ve Doğal Sit Alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak*” Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün görevidir.

3. ANIT AĞAÇLARIN KORUMA VE BAKIMI

Anıt ağaçlar doğal ve korunması gereken varlıklar olduklarından koruma ve bakımı da o denli önemli ve özel nitelik taşımaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7/o maddesi “**Kültür ve tabiat varlıkları ile**

tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekanların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak...” görevini doğrudan Büyükşehir Belediyesi’ne vermiştir. Ancak büyükşehir olmayan belediyeler de izin ve onay almak koşuluyla anıt ağaçların koruma ve bakımından sorumludurlar. Ayrıca doğrudan ÇŞİDB Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü de gerektiği yer ve zamanda doğrudan bu işi yüklenebilmekte ya da illerde bulunan müdürlükleri aracılığıyla bakım-onarım işini yaptırabilmektedirler. Ancak anıt ağaçların bakımlarının ve korunmalarının ne şekilde gerçekleştirileceği konusunda mevzuatımızda yasa ve yönetmeliklerde parçalı bir yapı bulunmakta ve toplumda da anıt ağaçların korunması konusundaki bilgi ve bilinç düzeyinin henüz istenilen ölçüde bulunmamaktadır. Bu durum hem anıt ağaçların ilgi odağı olmasını önlemekte hem de anıt ağaçların olması gerektiği gibi korunmadığı yapılan araştırmalarda saptanmaktadır(Sapan, 2024). Özellikle budama işleri bilimsel ve teknik uygulamalara aykırı şekilde yapılmakta ve bu durum da ağaçların ölümüne giden yolu aralamaktadır.

3.1. Budama

Ağaçların düzgün ve kuvvetli bir taç oluşturmalarını, verim çağlarında uzun zaman kalmalarını ve kuvvetten düşmeye başlamış olan ağaçların yeniden kuvvetlendirilerek bir süre daha yüksek kaliteli meyve vermelerini sağlamak amacıyla ağaçlara uygulanan kesme, eğme, bükme gibi işlemlere “**budama**” denir(MEB, 2011; Küden, 2018). Budama zamanının meyve ağaçlarının vegetatif gelişmesine olduğu kadar, generatif faaliyeti üzerine de etkisi büyüktür. Budama zamanı, meyve ağacının toplu büyümesini, kesime karşı göstereceği tepkiyi, verimini, fizyolojik ve ekonomik ömrünü etkilemektedir Budama, yaz (yeşil) ve kış olmak üzere iki ayrı mevsimde yapılır. Bazı meyve türlerinde budamanın, hem yaz, hem de kış aylarında birbirini tamamlayacak biçimde yapıldığını da görmek olasıdır. Bu uygulama daha doğrudur. Böylece kış budamasında yapılan hata ve eksiklikler yaz budamasında, yaz budamasındaki eksilik ve hatalar kış budamasında giderilebilir(Küden, 2018). Budama işlemi için en uygun dönem 15 Kasım ile 15 Mart arasındır. Yani normalde budama işlemi yaz başı ya da yaz sonunda yapılmaz. Yani Anıt Çınar ağaçlarının Ağustos ayında budanması bilim ve teknik bakımından son derece sakıncalı bir işlemdir.

Normal koşullar altında orman ağaçları budanmaz. Bazı durumlarda ise koruma ve bakım amaçlı yapılan budamalar ise yanlış teknik uygulamalarla ters sonuçlar doğurabilmektedir. Bu arada olan yine anıt ağaçlara olmakta, bir kısmı yaşamını devam ettirememekte, bir kısmı ise anlamsız bir görüntü ile özelliğini yitirebilmektedir. Bu konuda en çarpıcı örnek Çuhane Caddesinde bulunan Çınar anıt ağaçlarının başına gelenlerdir.(Şekil 2).

Şekil 2. Ağustos 2023 Tarihinde Budanan Anıt Çınar Ağaçları

4. ÇUHANE CADDESİNİN ANIT AĞAÇLARI

Doğal miras olarak kabul edilen anıt ağaçların etkin şekilde korunabilmesi için öncelikle tescil edilmeleri gerekmektedir(Efe ve ark., 2014; Chen, 2015; Polat, 2017). Anıt ağaçlar doğal tarihin günümüzdeki temsilcileri olmaları açısından belge niteliği taşır ve bilimsel bir öneme sahiptir. Olağanüstü fiziksel boyutları, ilginç ve görkemli oluşumlarıyla, geçmişten geleceğe uzanan doğal miras olan anıt ağaçlar, resim, minyatür, müzik, şiir, edebiyat ve sinema gibi sanat dallarında pek çok sanatçıya da ilham kaynağı olmuştur. Kimi zaman destanlara, mitolojik öykülere konu olan, yüzyıllar boyunca toplumsal olaylara, savaşımlara, yangınlara, tarihe, kültüre tanıklık eden, insanlara hüznü ve sevinci anlatan sessiz tanıklardır anıt ağaçlar. Bütün bu özellikleriyle anıt ağaçların korunması ve doğal miras olarak gelecek nesillere bırakılması önemli bir görevdir. Mitolojik öyküsü bulunan ağaçlar yerli ve yabancı ziyaretçilerin çekmekte ve doğal varlık olan bu ağaçların bakım işlemleri de izne tabi bulunmaktadır. Hakkında en çok öykü bulunan ağaçlar arasında ilk sırayı Çınar almaktadır. Bırakın kesme ya da başka yere nakletmeyi, izin almadan anıt ağaçların dalının kesilmesi bile cezai yaptırım gerektirir. Kocaeli'nin Kartepe ve Başiskele ilçeleri arasında yer alan ve bu iki ilçeyi birbirinden ayıran Çuhane Caddesi bir zamanlar 100'den fazla anıt ağaca ev sahipliği yapmaktaydı. Yolun ağaçlandırılması amacıyla kullanılan Batı Çınarı(*Platanus occidentalis* L.) uzun ömürlü bir ağaç olup geniş taç oluşturmakta ve bu tacı sayesinde Çuhane Caddesini bir örtü gibi kaplamaktaydı(Şekil 3).

Bundan çok değil yalnızca 5 yıl önce her iki ilçenin Çuhane Caddesi sınırlarının imara açılmasıyla durum felakete dönüştü. Bir zamanlar Batı Çınarı anıt ağaçlarının kapladığı yol kenarlarında adeta kıyım yaşanmaya başladı. İnşaatlarını yaparak faaliyete geçmek isteyen işletmeler önce bu anıt ağaçları kurutmak için köküne kimyasal dökmekten, ağacın köklerini sökmeye varan girişimlerde bulundular. Çünkü dev anıt ağaçlar giriş ve çıkış yollarını engellemekteydi. Bu kıyıma Kocaeli Büyükşehir Belediyesi de yol düzenlemesi bahanesiyle

ağaçların çevresine beton dökerek destek verdi. Böylece yaklaşık 15 anıt ağaç kurumuş bahanesiyle kesildi(Şekil 4)

Şekil 3. Çuhane Caddesinde Bulunan Batı Çınarı(*Platanus orientalis* L) Anıt Ağaçları

Şekil 4. Kesilen Batı Çınarı Anıt Ağacı

Bu kararı da ne yazık ki ağaçları korumakla görevli Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu veriyordu. Bununla da yetinilmedi. 2023 yılı Ağustos ayında gerek görünümü ve anıtsal özelliğiyle gerekse Çuhane Caddesini bir gelin tacı gibi süslemesiyle harika işlevsel değeri olan Anıt Çınar ağaçlarından bazıları ÇŞİDB(Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) tarafından görevlendirilen özel bir firmaya budama işlemi yaptırıldı. Ama ne budama? Budama görüntüsü altın) bu anıt ağaçlardan bir kısmı öylesine derin budandı ki, geriye kalan görüntü anıt ağaçtan çok anlamsız bir sütunu çağırıyordu(Şekil 5).

Şekil 5. Ağustos 2023 Tarihinde Budanan Anıt Ağaçlar

5. SONUÇ YERİNE

Bir ağaç türünün iklim ve toprak koşulları açısından isteklerine son derece uygun bir yerde olması o ağacın sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürmesini sağlayan en önemli etmenlerdendir(Bobat, 2017, Güler, 2024). Eğer yoğun budama yaparak ağacın yaprak sayısı normalin çok altına düşerse ya da hiç kalmazsa ve budama mevsimi de değilse ağaç adeta "**can havli**" ile gövdesinden bile yaprak vermeye başlar. Ancak bunu yaparken sağlığı bozular, mantar, bakteri, böcek gibi zararlıların etkinliği artar ve kurumaya başlar. Bilindiği gibi bir bitkinin fotosentez yapabilmesi için mutlaka klorofil içeren yapraklara sahip olması gereklidir. Bütün bitkiler, dolayısıyla ağaçlar kök ve yaprak işbirliği sonucu fotosentez yoluyla beslenir. Gün ışığında kökten gelen su ile havadaki karbondioksit gazı ile fotosentez yapar, glikoz oluşur ve açığa oksijen çıkar. Glikoz bitkiler için enerji kaynağı ve ağacın yaşamı için gerekli bileşenlerdendir. Ağaç üzerinde dal, gövde ve kökünü besleyecek sayıda yaprak olmalıdır. Bu durumda budama öyle yapılmalıdır ki ağaç beslenme açısından süregelen bir yetersizlik yaşamamalıdır. Ama bazıları budama işleminin ağacın gelişimi ve sağlığı açısından vazgeçilmez olduğunu sanmaktadır. Doğal ormanlarda ağaçları kim buduyor sorusuna budama işini yapan akli evveller bir cevap verebilir mi acaba? Yaprakları olmayan ve adeta kanatları yolunmuş kuşlara benzeyen bu anıt ağaçların budama adı altında yaşamları elinden alındı. Ve aradan 17 ay geçmesine karşın budanan Çınar anıt ağaçlarından hiç birinde yeşil aksam görünmemesi bunu kanıtlamaktadır.

Çuhane Caddesindeki asırlık ve aynı zamanda anıt ağaç niteliğindeki Çınar Ağaçları korunup kollanacağı yerde imar rantının kurbanı durumuna getirildiler. Ve bunu yapan/yaptıran da "**ne yazık ki**" bu ağaçları korumakla gerekli kurumlar. Yalnızca Çuhane Caddesindeki Anıt Ağaçlar da değil, İzmit yürüyüş yolu ve civarındaki Çınar ağaçları da aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Hititler döneminde bile doğa ile uyumlu bir yaşam sürdürülürken günümüzde rant uğruna böylesine bir kıyım yalnızca insan vicdanında değil aynı zamanda insan aklında da

sorgulanmalıdır. Ne demeli? Ağacı yok eden baltanın sapı da ağaçtan değil mi? Buradaki olayda da Anıt Ağaçları yok eden ya da yaşam haklarını elinden alan, onları korumakla görevli kurum ve kuruluşlar değil mi?

KAYNAKÇA

1. Anonim, (2023). Ankara'nın Anıtsal Ağaçları. Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Ankara.
2. Asan, Ü. (1993). Mistik ve folklorik yönüyle anıt ağaçlarımız, Yeşile Çerçeve Dergisi 23: 13-15.
3. Bobat, A. (2017). Anıt ağaçlar, kırsal turizm ve koruma-yararlanma dengesi üzerine çelişkiler, Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi, 1(2), 35-41.
4. Chen, W. Y. (2015). Public Willingness to pay For Conserving Urban Heritage Trees İn Guangzhou, South China, Urban Forestry & Urban Greening, 14(4), 796-805.
5. Demirtaş, A., Özden, S. (2024). Anıt Ağaçlar, <https://csb.gov.tr/anit-agaclar-makale>
6. Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ., Sönmez, S.(2014). Kuyucak monumental cretan maple (*Acer sempervirens* L.) (Burhaniye – Balıkesir, Turkey). *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 120, 547-556.
7. Güler, N. (2024). Çürüme, Kocaeli Gazetesi,
8. <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/makale/21411198/necdet-guler/curume>
9. Küden, A.(2018). Meyve ağaçlarında budama. Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Adana. <https://tae.gov.ct.tr/Portals/25/Meyve%20Agaclarında%20Budama.pdf>
10. MEB (2011). Meyve Ağaçlarında Budama, MEB Yayınları, Ankara
11. Özkara, O. (2023). Türk inanç sisteminde ağaç kültürü ve günümüze yansımaları(Editör: Mirza Polat Garipkafkaslı (Prof. Dr. Ahmet Ali Aslan) Armağanı, “Türk Milletine Adanmış Bir Ömür”), 383-411.
12. Polat, Z. (2017). Doğanın mirası: Anıt Ağaçlar, *Türk Tarım Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(8), 908-916.
13. RG (2022).Tabiat Varlığı Olarak Belirlenecek Anıt Ağaçların Tespitine İlişkin İlke Kararı, 20.07.2022 tarih ve 31898 sayılı Resmi Gazete.
14. Sapan, O. (2024). Bir tabiat varlığı olarak anıt ağaçların Türk hukukunda düzenlenmesi, Adalet dergisi, 73. sayı 659-688.
15. TSE (2005). Anıt Ağaçlar-Envanter, Seçim Kuralları ve İşaretleme Standardı, TSE 13137
16. Turancı, E., Özgen, Ö. (2018). Türk kültüründe ağaç sembolizmi ve filmlere yansımaları, *Etkileşim Dergisi*, 154-171.
17. Velioğlu, E. ve Bostancı, Y.Ş.(2024). Kavak taksonlarına (*Populus* sp.) ait anıt ağaçlar için Asgari Anıtsal Değer ölçütlerinin belirlenmesi, *Ormancılık Araştırma Dergisi*,11(2), 122-130.
18. Yalazay, V. (2019). Eski İstanbullu Ağaçlar: İstanbul'un Anıtsal Ağaçları, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği.

ORGANİK TARIM SİSTEMLERİNDE BİTKİ SAĞLIĞINI KORUMA VE HASTALIKLARI YÖNETME STRATEJİLERİ

Arş. Gör. Dr. Mehmet ATAY
ORCID: 0000-0001-5751-4764
matay@adiyaman.edu.tr

Adıyaman Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Adıyaman, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN
ORCID: 0000-0002-2939-8177
meltemavan@adiyaman.edu.tr

Adıyaman Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Adıyaman, Türkiye

Özet

Fitopatojenler (bitki hastalık etmenleri) bitkisel üretimde verim ve kaliteyi etkileyen faktörler arasında en önemli unsurlardan biridir. Çok sayıda bakteri, fungus ve virüs, ekonomik olarak yetiştirilen bitkilerde ciddi kayıplara neden olabilmektedir. Günümüzde dünya çapında yoğun olarak yapılan geleneksel tarım modelinde fitopatojenlerden kaynaklı meydana verim kayıplarına karşı çoğunlukla sentetik pestisitler kullanılmaktadır. Hastalık etmenlerine karşı kullanılan bu pestisitlerin doğaya ve insan sağlığına olan zararlı etkileri zaman içerisinde ciddi boyutlara ulaşmış, bu durum insanları kimyasal girdi kullanmaksızın yapılacak tarım sistemlerine yöneltmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan en büyük atılımlardan biri olan “organik tarım”, geleneksel tarımda yoğun şekilde kullanılan kimyasal pestisit ve gübrelerin yanı sıra bitki büyüme düzenleyicileri ve genetiği değiştirilmiş bitki materyalinin kullanılmadığı, insan, doğa ve çevre sağlığının gözetildiği ve her aşaması kontrollü olarak gerçekleştirilen tarımsal üretim sistemidir. Bu tarım yöntemi kısıtlı olan doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasına, toprağın, suyun, biyolojik çeşitliliğin ve en önemlisi de ekolojik dengelerin korunmasına imkân sağlamaktadır.

Organik tarımda, bitki hastalıklarının kontrolü özellikle sentetik kimyasal kısıtlamasından ötürü geleneksel tarıma oranla daha zor olmakla birlikte bu alanda gerçekleştirilecek çeşitli stratejilerle hastalık etmenleri dolaylı veya doğrudan kontrol altına alınabilir. Alınacak kültürel yöntemlerle patojen türlerin ortaya çıkmasının veya yayılımının azaltılması, monokültür üretimin aksine üretimde çeşitliliğin sağlanması, bir alanda bitkilerin rotasyonlu şekilde üretilmesi, kimyasal pestisitler yerine organik ve biyolojik kökenli preparatların kullanılması, organik tarımda bitki hastalıklarının kontrolünde başvurulabilecek başlıca yöntemlerdir. Bu makalede, organik tarımda hastalıkların kontrolü için başvuru genel mücadele yöntemleri derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitki hastalıkları, Fitopatojen, Hastalık kontrolü, Organik tarım, Organik üretim

STRATEGIES FOR PROTECTING PLANT HEALTH AND MANAGING DISEASES IN ORGANIC FARMING SYSTEMS

Abstract

Phytopathogens (plant disease agents) are one of the most important factors affecting yield and quality in plant production. A large number of bacteria, fungi and viruses can cause serious losses in economically grown plants. In the traditional agricultural model that is intensively practiced around the world today, synthetic pesticides are mostly used against yield losses caused by phytopathogens. The harmful effects of these pesticides used against disease agents on nature and human health have reached serious levels over time, and this has led people to agricultural systems that do not use chemical inputs. One of the biggest breakthroughs in this direction, “organic agriculture”, is an agricultural production system in which plant growth regulators and genetically modified plant material, as well as chemical pesticides and fertilizers used intensively in traditional agriculture, are not used, human, nature and environmental health are taken into consideration and every stage is carried out in a controlled manner. This agricultural method allows the sustainable use of limited natural resources, the protection of soil, water, biodiversity and most importantly, ecological balances.

In organic farming, plant disease control is more difficult compared to conventional farming, especially due to the restriction of synthetic chemicals, but disease agents can be controlled indirectly or directly with various strategies to be implemented in this area. Reducing the emergence or spread of pathogenic species with cultural methods to be adopted, ensuring diversity in production as opposed to monoculture production, rotating plants in an area, using organic and biological preparations instead of chemical pesticides are the main methods that can be used to control plant diseases in organic farming. In this article, general control methods used to control diseases in organic agriculture are compiled.

Keywords: Plant diseases, Phytopathogen, Disease control, Organic farming, Organic production

1. GİRİŞ

Organik tarım, kimyasal gübreler ve sentetik pestisitler kullanılmadan, doğal süreçlere dayalı bir tarımsal üretim sistemidir. Bu üretim modeli, çevresel sürdürülebilirlik, toprak sağlığı ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını ön planda tutmaktadır. Organik tarımın temel amacı hem insan sağlığını korumak hem de doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmektir (Lampkin ve ark., 2000; Reganold ve Wachter, 2016; IFOAM, 2020). Organik tarım belirli ilkeler çerçevesinde yapılmakla birlikte toprak verimliliğini artırmak için organik gübreler, kompost ve yeşil gübreleme gibi yöntemler bu amaçla kullanılır (Lotter, 2003). Zararlı organizmalarla mücadelede ise başlıca biyolojik kontrol yöntemleri tercih edilmekte olup rotasyon (ekim nöbeti) ve polikültür uygulamaları toprak ve bitki sağlığına doğrudan veya dolaylı katkılar sunulmaktadır. Bu uygulamalar sayesinde sentetik kimyasallardan kaçınılarak çevreye olan olumsuz etkiler en düşük seviyeye indirilmektedir (Willer ve ark., 2023).

Organik tarımın artan popülaritesi, tüketicilerin sağlıklı ve güvenilir gıdalara olan talebine dayanmaktadır. Aynı zamanda, bu sistemin karbon ayak izini azaltması ve iklim değişikliğiyle mücadelede etkili bir yöntem olması, günümüzde önemini daha da artırmaktadır (Smith ve ark., 2019). Ancak organik tarım, düşük verimlilik ve yüksek maliyet gibi bazı zorlukları da beraberinde getirebilmektedir.

Bitki hastalıkları, fitopatojenik organizmaların veya uygun olmayan çevresel koşulların bitki sağlığını olumsuz yönde etkilemesiyle ortaya çıkmaktadır. Funguslar, bakteriler ve virüsler, bitkilerde hastalık oluşturan önemli patojen gruplarıdır (Agrios, 2005). Bitki hastalıklarının yayılmasında hava, su ve toprak gibi çevresel faktörler kritik rol oynamaktadır. Örneğin, yüksek nem ve sıcaklık, fungus enfeksiyonlarını tetikleyebilmektedir (Chakraborty ve Newton, 2011).

Bitkisel üretimde hastalık yönetimi üretimde sürdürülebilirliği sağlamak için hayati öneme sahiptir. Hastalıklarla mücadele küresel gıda güvenliğini sağlama açısından kritik öneme sahip olup, sürekli araştırma ve yenilik gerektiren bir konudur. Kimyasal pestisitler kısa vadeli çözümler sunarken, biyolojik kontrol yöntemleri çevreye daha az zarar vererek uzun vadeli faydalar sağlamaktadır. Örneğin, *Trichoderma* ve *Bacillus* gibi biyolojik etmenlerin, fungal hastalıkları kontrol etmekte etkili oldukları birçok çalışmada bildirilmiştir (Harman ve ark., 2004, Atay ve ark., 2020). Dayanıklı bitki çeşitlerinin kullanımı, uygun kültürel önlemlerin alınması ve toprağın sağlık durumunu iyileştirici uygulamaların da hastalık oluşumunu engelleyebildiği bildirilmiştir (Strange ve Scott, 2005; TOB, 2008). Son zamanlarda öne çıkan entegre mücadele yöntemi ise kimyasal, biyolojik ve diğer tüm mücadele stratejilerin bir kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır (Oerke, 2006).

Organik tarımda bitki hastalıkları yönetimi, kimyasal girdilerin kullanılmadığı sürdürülebilir yaklaşımlara dayanır. Bu yönetim biçimi ekosistem dengesini koruyarak patojenlere karşı direnç sağlar. Organik sistemlerde,

biyolojik kontrol ajanları, dayanıklı bitki çeşitleri ve kültürel uygulamalar bir arada kullanılabilir (Lammerts van Bueren ve ark., 2002). Kültürel yöntemler arasında başlıca ürün rotasyonu, toprak sağlığını artırıcı uygulamalar ve zararlı organizmanın ortam koşullarının engellenmesi yer alır. Ayrıca, doğal maddelerden üretilen organik pestisitler de alternatif olarak patojenlerle mücadelede kullanılabilir (Chandler ve ark., 2008). Bu derlemede, organik tarımda hastalıklarla mücadelede başvurulan mücadele yöntemleri hakkında genel bilgiler yer almaktadır.

2. ORGANİK TARIMIN TANIM VE TARİHÇESİ

Organik tarım, kimyasal gübreler ve sentetik pestisitler kullanılmadan doğal süreçleri ve biyolojik çeşitliliği temel alan bir tarım yöntemidir. Bu yaklaşım, çevreye duyarlı üretimle birlikte toprak sağlığını, ekosistemleri ve insan refahını korumayı hedeflemektedir. Organik tarımın temel ilkeleri; sağlık, ekoloji, adalet ve özen prensiplerine dayanır. IFOAM, 2020).

Organik tarımın kökenleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanır. Sir Albert Howard, 1940'larda Hindistan'daki çalışmalarında geleneksel tarım yöntemlerini inceleyerek modern organik tarımın temelini atmıştır (Paull, 2011). Aynı dönemde Rudolf Steiner, biyodinamik tarımı geliştirerek organik üretimin felsefi ve pratik yönlerini birleştiren bir hareket başlatmıştır (Alrøe ve Kristensen 2006). 1970'lerde çevresel sürdürülebilirlik tartışmalarının artmasıyla, organik tarım küresel ölçekte popülerlik kazanmıştır. 1980'lerden itibaren organik tarım, uluslararası standartlar ve sertifikasyon süreçleri ile daha düzenli bir yapıya kavuşmuştur. Günümüzde organik tarım, dünya genelinde çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği destekleyen bir çözüm olarak önemi giderek artmaktadır (Willer ve ark., 2023).

3. ORGANİK TARIMIN GELENEKSEL (KONVANSİYONEL) TARIMDAN FARKI

Konvansiyonel tarım, yüksek verimliliği hedefleyen ve kimyasal girdilerin yoğun şekilde kullanıldığı bir üretim sistemidir. Zararlılar, hastalıklar ve yabancı otların neden olduğu verim kayıplarını önlemek bu sistemin başlıca unsurudur. Kimyasal pestisitler, konvansiyonel tarımda en yaygın kullanılan bitki koruma araçları olup insektisitler, fungusitler ve herbisitler başlıca kullanılan pestisitlerdir (Cooper ve Dobson, 2007). Konvansiyonel tarımda kimyasalların tercih edilmesinin en önemli nedenleri arasında, bunların hızlı ve etkili sonuçlar sağlaması ile zararlıların geniş bir yelpazede kontrol edilmesine olanak sağlanmasıdır. Örneğin, herbisitler, yabancı otların büyümesini kontrol ederek kültürü yapılan bitkilerinin besin ve suya erişim olanaklarını artırırken uygun şekilde ve yöntemlerle kullanılan fungusit ve insektisitler ise patojen veya zararlı böceklerden kaynaklı ürün kaybını minimum düzeye indirebilmektedir (Oerke, 2006; Morton ve Staub, 2008; Gupta ve ark., 2019).

Organik tarım ve konvansiyonel tarım uygulama yöntemleri ve çevresel etkileri açısından önemli farklılıklar gösterir. Organik tarım, kimyasal gübreler ve sentetik pestisitlerin kullanılmadığı, doğal süreçlere dayalı bir üretim sistemidir. Bu tarım sisteminde toprak sağlığı ve biyolojik çeşitlilik korunurken, çevresel sürdürülebilirlik ön plandadır. Oysa konvansiyonel tarım yüksek verimliliği hedefler ve kimyasal gübreler, pestisitler ile yoğun makine kullanımı gibi modern yöntemlere dayanır (Oerke, 2006). Bu sistem, kısa vadede yüksek üretim sağlar ancak toprak bozulması, su kirliliği ve pestisit direnci gibi sorunlara yol açabilir. Organik tarım, daha çevre dostu bir yaklaşım sunarken konvansiyonel tarım ise günümüz yoğun nüfusunun gıda talebini karşılamada daha etkilidir.

4. ORGANİK TARIMDA HASTALIK YÖNETİMİ

Organik tarım, bitki hastalıklarını kontrol etmek için kimyasal yerine doğal ve çevre dostu yöntemler kullanan bir tarım sistemidir. Bu yaklaşım, toprak sağlığını ve biyolojik çeşitliliği destekleyerek sürdürülebilir bir üretim sistemi oluşturmayı amaçlar (IFOAM, 2020). Organik tarımda kullanılan başlıca bitki hastalık yönetim yöntemleri arasında kültürel uygulamalar, biyolojik kontrol, doğal pestisitler ve dayanıklı çeşitlerin yetiştirilmesi gibi yöntemler yer almaktadır.

Kültürel yöntemler, bitki hastalıklarıyla mücadelede fitopatojenlerin gelişimini destekleyen koşulların en aza indirgenmesi amacıyla alınan tedbirlerdir. Bu önlemler, yetiştiricilik sürecine yönelik dikkat edilmesi gereken uygulamaları kapsar ve hastalık etmenlerinin kontrolüne dolaylı bir katkı sağlar. Esas hedef, yetiştiricilik öncesi, sırası ve sonrası dönemlerde bitki koruma ihtiyaçlarını asgari düzeye indirerek daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir üretim ortamı yaratmaktır. Hastalık etmeni ve yetiştirilen bitki türü göz önüne alınarak yapılacak kültürel önlemler sayesinde organik tarımda sorun olan çok sayıda fungal, bakteriyel ve viral kaynaklı hastalıkların zarar düzeyi minimum düzeye indirilebilmektedir. Nitekim bu uygulamaların hastalık etmenlerini kontrol etmede etkili oldukları bildirilmiştir (Altieri, 1999). Sertifikalı fide, fidan ve tohumla yetiştiricilik yapılması, patojen inokulumunun yoğun olmadığı alanlarda yetiştiricilik yapılması, örtü altı üretim alanlarının sık sık havalandırılması, yetiştiricilik yapılan alanının drenaj ve tesviye durumunun iyileştirilmesi, uygun, dengeli ve toprak analiz sonucuna göre besin elementlerinin kullanılması, eksik, aşırı ve dengesiz sulamadan kaçınılması, hastalıkla bulaşık olamayan üretim materyali ile üretimin yapılması, sıra arası ve üzeri ekim/dikim aralıklarının uygun şekilde ayarlanması, budama/aşılama amacıyla kullanılan alet ve ekipmanının steril olmasına özen gösterilmesi, hasattan sonra bitki artıklarının üretim alanından uzaklaştırılması, bitkilerin aynı alana üst üste ekiminden uzak durulması, bunun yerine ürün rotasyonu yapılması, vejetasyon sırasında hastalıklı olan bitkilerin sökülerek imha edilmesi, hastalıklara konukçuluk yapabilecek yabancı otların üretim sahasından uzaklaştırılması gibi uygulamalar, hastalık etmenlerine karşı alınabilecek genel kültürel önlemlerden başlıcaları

olup (TOB, 2008) yetiştirilen bitki türü ve koşullar göz önünde bulundurularak kültürel önlemlerin alınmasıyla, organik tarımda sorun olan çok hastalık etmeni konukçularında henüz hastalık oluşturmada veya hastalık başlamışsa bile daha fazla yayılmadan kontrol altına alınabilmekte ve oluşacak kayıplar minimum düzeyde tutulabilmektedir.

Organik tarımda hastalıklara karşı biyolojik mücadele, patojenlere karşı faydalı mikroorganizmaların kullanımını içeren bir kontrol yöntemidir. Biyolojik mücadele özetle, bitki koruma alanında doğanın kendisinden ilham alınarak geliştirilmiş etkili ve çevre dostu bir strateji olarak tanımlanabilir. Konukçu bitkilere hiçbir şekilde zarar vermeyen, aksine onları olumlu etkileyen faydalı mikroorganizmalar (bakteriler, funguslar ve virüsler), doğada farklı bitki türlerinin çevresinde ve üzerinde doğal olarak bulunmaktadır. Bu mikroorganizmalar özel formülasyonlar ve uygulama yöntemleriyle bitkilere uygulanarak zararlı patojenlerin etkilerini en aza indirmede aktif bir rol oynayabildiği bildirilmiştir (Pattanayak ve ark., 2021). Hem sürdürülebilir tarımı destekleyen hem de kimyasal mücadeleye alternatif sunan bu yaklaşım, modern tarımda büyük bir potansiyele sahiptir. Yapılan bir çok araştırmada özellikle funguslardan *Trichoderma* ve bakterilerden *Bacillus* ve *Pseudomonas* türlerinin çok sayıda bitki patojenini kontrol etmekte, hatta bazılarının aynı zamanda bitki gelişimine olumlu etkilerinin olduğu bildirilmiştir (Klopper ve ark., 2004; Harman ve ark., 2004; Jones ve ark., 2007; Fernando ve ark., 2007; Singh ve ark., 2007; Tjamos ve ark., 2010; Atay ve ark., 2020).

Bakteri ve fungus kökenli antagonistlerden elde edilen “Actinovate”, “Mycostop”, “Trichodex” ve “Nogall” gibi ticari ürünler, biyolojik mücadele kapsamında organik tarımda kullanılabilen en yaygın biyopestisitlerdir. Bu preparatlar arasında yer alan ve *Agrobacterium radiobacter* izolatını içeren “Nogall”, meyve ağaçlarında kök kanserine neden olan *Agrobacterium tumefaciens* ile mücadelede Avrupa’da zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca, *Xanthomonas vesicatoria*’nın domates ve biberde yol açtığı bakteriyel leke hastalığına karşı kullanılan ve bakteriyofajları içeren “Agrifaj” isimli ticari preparat, organik tarım kapsamında kullanılabilen bir diğer biyopestisittir (Lahdenperä ve ark., 1991; Alabouvette ve ark., 1993; Hicks, 2003; Özaktan ve ark., 2010).

Organik tarım, çevre dostu ve sürdürülebilir tarım yöntemleriyle, kimyasal pestisit kullanımını minimumda tutmayı amaçlar. Ancak, organik üretim süreçlerinde bazı durumlarda pestisit kullanımı gerekebilir. Organik tarımda kullanılan pestisitler, sentetik kimyasallar yerine doğada bulunan maddelerden veya doğal bileşenlerden elde edilir. Bu pestisitler, organik sertifikasyon standartlarına uygun olmalı ve çevre ile insan sağlığına zarar vermemelidir (IFOAM, 2020). Organik tarımda kullanılan pestisitler, genellikle biyolojik kökenli veya doğal minerallerden üretilir. Ruhsatlı pestisitler, her ülkenin organik tarım standartlarına ve sertifikasyon gerekliliklerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örneğin, Avrupa’da ve Amerika’da organik tarımda

kullanıma izin verilen pestisitler, çevreye zarar vermeyen ve insan sağlığına zarar vermeyen ürünler olmalıdır (Willer ve ark., 2023).

Bakır bazlı karışımlar, kükürt ve kireç, organik tarımda hastalıklarla mücadelede sıkça kullanılan doğal pestisitler arasındadır (Bengtsson ve ark., 2005; Chandler ve ark., 2008). Bunların kullanılmasıyla organik tarım kapsamında yetiştirilen meyve ağaçlarında sorun olan birçok hastalık etmeni kontrol altına alınabilir (TOB, 2008). Bordo bulamacı, özellikle bakır bazlı bir koruyucu fungusit olarak (bakır sülfat ve kireç karışımı), fungal ve bakteriyel hastalıkların kontrolünde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bağ mildiyösü (*Plasmopara viticola*), şeftali yaprak kıvrıcıklığı (*Taphrina deformans*), elma kara leke (*Venturia inaequalis*), monilya (*Monilinia spp.*), meyve ağaçlarında bakteriyel kanser ve zamklanma (*Pseudomonas syringae* pv. *syringae*), zeytin halkalı leke (*Spilocaea oleagina*) ve zeytin dal kanseri (*Pseudomonas savastanoi* pv. *savastanoi*) bordo bulamacı ile kontrol edilebilen başlıca hastalıklardır. Bordo bulamacı, özellikle koruyucu amaçla erken dönem uygulamaları için etkili olup, uygulama talimatlarına uygun kullanılması önemlidir.

Organik tarımda bitki hastalıklarına dayanıklı çeşitlerin kullanımı, sürdürülebilir üretimin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Sentetik pestisit ve kimyasal girdilerin yasak olduğu organik tarımda dayanıklı çeşitlerin tercih edilmesi, fitopatojenlerin kontrolünde etkili ve çevre dostu bir çözüm sunabilmektedir (Bengtsson ve ark., 2005). Organik tarımda dayanıklı çeşitlerin kullanımı, kimyasal kullanımı yerine genetik dayanıklılığı ön planda tutarak hem ürün kalitesini artırır hem de çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirir (Lotter, 2003).

Organik tarımda bitki hastalıklarıyla entegre mücadele, etkili olan tüm mücadele yöntemlerinin bir bütün olarak ele alınması ilkesine dayanır. Organik tarımda entegre mücadele yöntemleri kimyasal pestisitlerin kullanımını önleyerek çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyen alternatifler sunmakla birlikte mücadele etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Kullanılan mücadele yöntemlerinin entegrasyonu yalnızca hastalıkların kontrolünde değil, aynı zamanda toprak sağlığının iyileştirilmesinde ve tarımsal sürdürülebilirliğin artırılmasında kritik bir rol oynar. Organik tarımda entegre mücadele, çevre dostu bir yaklaşım olarak ön plana çıkmakta ve ekonomik kayıpların azaltılmasına katkı sağlamaktadır (van Bniggen ve ark., 2003; Costa ve ark., 2023)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, organik tarımda bitki hastalıkları yönetimi, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir üretim sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu yöntem kimyasal pestisit kullanımından kaçınılmasını, bunun yerine başlıca biyolojik kontrol, kültürel uygulamalar ve dayanıklı bitki çeşitlerinin kullanılmasını içerir. Biyolojik kontrol, doğal düşmanların hastalıkların kontrol edilmesini sağlarken, bu durum ekosistem dengesini korur ve toprak sağlığını artırmaktadır. Kültürel yöntemler, hastalıkların yayılmasını önlemek için rotasyon, uygun sulama

teknikleri ve hijyen gibi uygulamaları içerir. Dayanıklı çeşitlerin kullanımı ise hastalıklara karşı doğal direnç sağlayarak kimyasal mücadeleye olan ihtiyacı azaltır. Organik tarımda kullanılan doğal pestisitler de sınırlı bir şekilde kullanılabilir, ancak bunlar çevre dostu ve insan sağlığına zarar vermeyen maddeler olmalıdır. Bununla birlikte, organik hastalık yönetim yöntemleri genellikle entegre bir yaklaşım gerektirmekte olup entegre mücadele hastalıkların önlenmesinde ve kontrol edilmesinde etkili olabilmek için birden fazla stratejinin bir arada kullanılmasını ifade eder.

Organik tarımda bitki hastalıkları yönetimi, doğa ile uyumlu ve uzun vadede daha sürdürülebilir bir tarım modeli sunabilmekte ancak başarılı bir uygulama için dikkatli planlama ve sürekli izleme gerekmektedir. Ayrıca değişen çevre ve iklim koşulları dikkate alındığında daha fazla biyolojik kontrol yöntemine ve yerel, dayanıklı bitki çeşitlerine dayalı olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Agrios, G. N. (2005). Plant pathology (5th ed.). Elsevier Academic Press.
- Alabouvette, C., Lemanceau, P., Steinberg, C. (1993). Recent advances in the biological control of *Fusarium* wilts. *Pesticide Science*, 37(4): 365-373.
- Alrøe, H. F., & Kristensen, E. S. (2006). Organic agriculture in a global perspective. In *Building Sustainable Communities*, Brill. (pp. 131-144).
- Altieri, M. A. (1999). The ecological role of biodiversity in agroecosystems. In *Invertebrate biodiversity as bioindicators of sustainable landscapes*, Elsevier, (pp. 19-31).
- Atay, M., Kara, M., Uysal, A., Soyulu, S., Kurt, Ş., Soyulu, E.M. (2020). In vitro antifungal activities of endophytic bacterial isolates against postharvest heart rot disease agent *Alternaria alternata* in pomegranate fruits. *Acta Horticulturae*, 1289: 309-314.
- Bengtsson, J., Ahnström, J., Weibull, A. C. (2005). The effects of organic agriculture on biodiversity and abundance: a meta-analysis. *Journal of applied ecology*, 42(2), 261-269.
- Chakraborty, S., Newton, A. C. (2011). Climate change, plant diseases and food security: an overview. *Plant pathology*, 60(1), 2-14.
- Chandler, D., Davidson, G., Grant, W. P., Greaves, J., Tatchell, G. M. (2008). Microbial biopesticides for integrated crop management: an assessment of environmental and regulatory sustainability. *Trends in Food Science & Technology*, 19(5), 275-283.
- Cooper, J., & Dobson, H. (2007). The benefits of pesticides to mankind and the environment. *Crop protection*, 26(9), 1337-1348.
- Costa, C. A., Guiné, R. P., Costa, D. V., Correia, H. E., & Nave, A. (2023). Pest control in organic farming. In *Advances in Resting-state Functional MRI* (pp. 111-179). Woodhead Publishing.
- Fernando, W.G.D., Nakkeeran, S., Zhang, Y., Savchuk, S. (2007). Biological control of *Sclerotinia sclerotiorum* (Lib.) de Bary by *Pseudomonas* and *Bacillus* species on canola petals. *Crop Protection*, 26(2): 100-107.
- Gupta, R. C., Mukherjee, I. R. M., Malik, J. K., Doss, R. B., Dettbarn, W. D., Milatovic, D. (2019). Insecticides. In *Biomarkers in toxicology* (pp. 455-475). Academic Press.
- Harman, G. E., Howell, C. R., Viterbo, A., Chet, I., & Lorito, M. (2004). Trichoderma species—opportunistic, avirulent plant symbionts. *Nature reviews microbiology*, 2(1), 43-56.
- Hicks, D. W. (2003). Inovative Media Amendments: Zeolite and Actinovate©. In *Combined Proceedings International Plant Propagators' Society* (Vol. 53, p. 380).
- IFOAM, (2020). Principles of organic agriculture. International Federation of Organic Agriculture Movements.
- Jones, J.B., Jackson, L.E., Balogh, B., Obradovic, A., Iriarte, F. B., Momol, M.T. (2007). Bacteriophages for plant disease control. *Annual Review of Phytopathology*, 45(1): 245-262.
- Kloepper, J. W., Ryu, C. M., Zhang, S. (2004). Induced systemic resistance and promotion of plant growth by *Bacillus* spp. *Phytopathology*, 94(11), 1259-1266.
- Lahdenperä, M. L., Simon, E., Uoti, J. (1991). Mycostop—a novel biofungicide based on *Streptomyces* bacteria. In *Developments in agricultural and managed forest ecology*, Elsevier. (Vol. 23, pp. 258-263).
- Lammerts van Bueren, E. T., Struik, P. C., & Jacobsen, E. (2002). Ecological concepts in organic farming and their consequences for an organic crop ideotype. *NJAS: Wageningen Journal of Life Sciences*, 50(1), 1-26.
- Lampkin, N., Padel, S., Foster, C. (2000). Organic farming. In *CAP regimes and the European countryside: prospects for integration between agricultural, regional and environmental policies*. (pp. 221-238). Wallingford UK: CABI Publishing.
- Lotter, D. W. (2003). Organic agriculture. *Journal of sustainable agriculture*, 21(4), 59-128.
- Morton, V., Staub, T. (2008). A short history of fungicides. *APSnet Features*, 308, 1-12.
- Oerke, E-C. "Crop losses to pests." *The Journal of agricultural science* 144.1 (2006): 31-43.

- Özaktan, H., Aysan, Y., Yıldız, F., Kınay, P. (2010). Fitopatolojide biyolojik mücadele. Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi, 1(1): 61-78.
- Pattanayak, S., Das, S., Banerjee, P. (2021). Crop Protection through Fungal Biopesticides: An Endeavor of Modern Organic Agriculture. In Biopesticides in Organic Farming (pp. 87-90). CRC Press.
- Paull, J. (2011). The secrets of Koberwitz: The diffusion of Rudolf Steiner's Agriculture Course and the founding of Biodynamic Agriculture. Journal of Social Research & Policy, 2(1), 19-29.
- Reganold, J. P., Wachter, J. M. (2016). Organic agriculture in the twenty-first century. Nature plants, 2(2), 1-8.
- Singh, H. B., Sarma, B. K., Singh, U. P. (2007). Plant growth-promoting rhizobacteria (PGPR): Their potential as antagonists of soilborne plant pathogens. Biocontrol Science and Technology, 17(8), 859-872.
- Smith, P., Martino, D., Cai, Z., Gwary, D., Janzen, H., Kumar, P., Smith, J. (2008). Greenhouse gas mitigation in agriculture. Philosophical transactions of the royal Society B: Biological Sciences, 363(1492), 789-813.
- Strange, R. N., Scott, P. R. (2005). Plant disease: a threat to global food security. Annual Review of Phytopathology, 43(1), 83-116.
- Tjamos, E.C., Tjamos, S.E. and Antoniou, P.P., 2010. Biological management of plant diseases: highlights on research and application. Journal of Plant Pathology, 92 (4, Supplement):17-21.
- TOB, (2008). Zirai Mücadele Teknik Talimatları. Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- van Bniggen, A. H., & Termorskuizen, A. J. (2003). Integrated approaches to root disease management in organic farming systems. Australasian Plant Pathology, 32, 141-156.
- Willer, H., Schlatter, B., Trávníček, J. (2023). The world of organic agriculture. Statistics and emerging trends 2023.

YASAL DÜZENLEMELER İLE FİTOPATOJENLERİN KONTROLÜ

Arş. Gör. Dr. Mehmet ATAY

ORCID: 0000-0001-5751-4764

matay@adiyaman.edu.tr

Adıyaman Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Adıyaman, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN

ORCID: 0000-0002-2939-8177

meltemavan@adiyaman.edu.tr

Adıyaman Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Adıyaman, Türkiye

Özet

Bitki hastalık etmeni olarak adlandırılan fitopatojenler bitkilerde hastalıklara neden olarak bitkisel üretimde verim, kalite ve ekonomik kayıplara yol açan mikroorganizmalardır. Bu nedenle bunların etkili bir şekilde kontrol edilmesi, sürdürülebilir tarım ve gıda güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda ulaşım ağlarının genişlemesiyle beraber küresel ticaretin boyutu artmış, bu durum tarımda patojenlerin yayılma riskini daha da yükseltmiştir. Nitekim yeni bölgelerde ortaya çıkan fitopatojenler, yerel bitki türlerinde ciddi kayıplara neden olabilmektedirler.

Fitopatojenlerle mücadelede farklı kontrol yöntemleri mevcut olmakla birlikte bunlardan biri olan yasal düzenlemeler kapsamında, karantina önlemleri ve ithalat/ihracat kontrolleri gibi stratejiler izlenmektedir. Yasal düzenlemeler sayesinde ulusal/uluslararası bitki karantina yasaları oluşturulmakta, böylece risk grupları belirlenmiş olan patojenlerin ülkeden ülkeye veya ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye girişi engellenmektedir. Ülkemizde Tarım ve Orman Bakanlığı bitki sağlığı ve karantina uygulamalarından sorumluyken dünyada IPPC ve EPPO gibi organizasyonlar, bitki sağlığı ve karantinası açısından ülkeler arası koordinasyonu sağlayan önemli kuruluşlardır.

Yasal düzenlemeler, patojenlerin bir alana girişini önceden önleyerek hastalığın başlama ihtimalini ortadan kaldırmaya yarayan önemli uygulamalar olup bu düzenlemelerin etkili olabilmesi için güçlü bir uygulama ve denetim mekanizması gereklidir. Ülkemizde Zirai Karantina Müdürlükleri, sınır kontrol noktaları ve laboratuvarın analizleri bu sürecin temel bileşenleridir. Yasal düzenlemeler fitopatojenlerin kontrolünde kritik bir role sahip olup bunların daha etkili olması için ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliğinin artırılması ve üreticilerin farkındalıklarının geliştirilmesi önemlidir. Bu derlemede, fitopatojenlerin kontrolüne yönelik yasal düzenlemelerin temel unsurları, ulusal ve uluslararası yaklaşımlar ve uygulama yöntemleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitki karantinası, Bitki sağlığı, Fitopatojen, Yasal mücadele, Zirai karantina

CONTROL OF PHYTOPATHOGENS BY REGULATORY LAW

Abstract

Phytopathogens, also known as plant disease agents, are microorganisms that cause diseases in plants and lead to yield, quality, and economic losses in plant production. Therefore, their effective control is of great importance for sustainable agriculture and food security. In recent years, with the expansion of transportation networks, the size of global trade has increased, which has further increased the risk of pathogens spreading in agriculture. In fact, phytopathogens emerging in new regions can cause serious losses in local plant species.

Although there are different control methods in controlling phytopathogens, strategies such as quarantine measures and import/export controls are followed within the scope of legal regulations. Thanks to legal regulations, national/international plant quarantine laws are being established, thus preventing the entry of pathogens with identified risk groups from one country to another or from one region within the country to another. Ministry of Agriculture and Forestry is responsible for the implementation of legal regulations in Türkiye while the organizations such as IPPC and EPPO are important institutions in the world that provide coordination between countries in terms of plant health and quarantine.

Law regulations are important practices that help to prevent pathogens from entering an area in advance and eliminate the possibility of disease onset, and a strong implementation and control mechanism is required for these regulations to be effective. In Türkiye, especially Directorates of Agricultural Quarantine, border control points and laboratory analyses are the basic components of this process. Law regulations have a critical role in the control of phytopathogens, and it is important to increase cooperation at national and international levels and improve the awareness of producers in order for regulations to be more effective. This review discusses the basic elements of law regulations, national and international approaches and application methods for the control of phytopathogens.

Keywords: Plant quarantine, Plant health, Phytopathogen, Control by law, Agricultural quarantine

1. GİRİŞ

Fitopatojenler, bitkilerde çeşitli hastalıklara neden olarak bitkilerin normal biyolojik, fizyolojik ve morfolojik işlevlerini olumsuz yönde etkileyen çeşitli organizmalardır. Patojenlerce etkilenen hastalıklı bitkiler sağlıklı bitkilerden farklı olarak, büyüme, gelişime, çoğalma ve ürün verme kapasitelerinde düşüş yaşayıp bu durum hem bitki dokularında hem de metabolik süreçlerinde yapısal ve işlevsel değişikliklerle kendini göstermektedir (Agrios, 2005). Bitki hastalıklarının yaklaşık %70'inden sorumlu olan “funguslar”, özellikle nemli hava koşullarında enfeksiyon yapma özelliğinde olan ve konukçularında genellikle yanıklık ve yumuşak çürüklük belirtilerine neden olan “bakteriler”, ve konukçu bitki hücrelerinin iç kısımlarında genetik materyalinin çoğaltılması sonucu konukçularda çeşitli aksaklıklara neden olabilen “virüsler” başlıca fitopatojen gruplarıdır (Fahy ve Persley, 1983; Rybicki ve Pietersen, 1999; Agrios, 2005).

Bitki hastalıkları; tarım, çevre ve ekonomi açısından kritik bir öneme sahip olup bitki sağlığını korumak sadece tarımsal verimlilik için değil aynı zamanda gıda güvenliği ve ekosistem sürdürülebilirliği için de gereklidir. Özellikle insanların temel besin kaynaklarını oluşturan bitkisel ürünlerde meydana gelebilecek bölgesel veya küresel çapta hastalıklar ciddi derecede krizlere neden olabilmektedir. Örneğin, 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan *Phytophthora infestans* kaynaklı patates hastalığı (patates mildiyösu) özellikle İrlanda’da büyük kıtlıklara neden olmuştur (Yoshida ve ark., 2013). Günümüzde fitopatojenlerden kaynaklı hastalıkların dünya tarımsal üretiminde %20 ila %40 arasında kayba neden olduğu bildirilmiştir (Savary ve ark., 2019). Her ne kadar zarar seviyeleri ortalama değerler olsa da uygun konukçu-çevre şartları-patojen eşleşmelerinde meydana gelen zarar %100’ü bile bulabilmektedir.

Patojenlerin neden oldukları ürün kayıplarını önlemek için çeşitli hastalık yönetme stratejilerine başvurulmaktadır. (i) Yasal önlemler, (ii) yetiştiricilikte çeşitli koruyucu uygulamaların uygulandığı kültürel önlemler, (iii) faydalı mikroorganizmalardan kullanıldığı biyolojik mücadele, (iv) farklı etken maddeli pestisitlerin kullanıldığı kimyasal mücadele, (v) fiziksel mücadele ve (vi) tüm mücadele yöntemlerinin ele alındığı entegre mücadele, günümüz modern tarımında başvuru başlıca hastalık yönetme stratejilerindedir (TOB, 2008). Bunların birbirlerine göre çeşitli avantaj/dezavantajları mevcut olup bu derlemede, temelde patojenlerin hastalıklı bölgeden sağlıklı bir bölgeye girişinin yasal düzenlemeler ile engellemeye çalışıldığı “yasal mücadele” yöntemi ele alınmıştır.

2. BİTKİ HASTALIK ETMENLERİNİN KARANTİNASI

Bitki hastalıklarıyla mücadelede “karantina” uygulaması, hastalık etmenlerinin sağlıklı bölgelere taşınmasını önlemeye yönelik önemli bir yöntemdir. Başka bir ifadeyle, karantina önlemleri hastalık etmenlerinin bir bölgeden başka bir bölgeye yayılmasını engellemek amacıyla alınan yasal düzenlemelere dayalı tedbirlerdir.

"Zirai Karantina" olarak da bilinen bu önlemler, zararlı organizmaların yeni alanlara yayılmasını engellemek veya resmi denetimlerini gerçekleştirmek için planlanan faaliyetleri içerir. Bitki sağlığı açısından risk oluşturan veya oluşturabilecek zararlı organizmaların kontrolü, bitki ve bitki kökenli ürünlerin ülkeye giriş-çıkışı ile ülke içindeki dolaşımının izlenmesi, denetlenmesi ve analiz edilmesi gibi süreçlerle sağlanmaktadır. Bu faaliyetler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli yasal düzenlemelere dayanılarak yürütülmektedir (Kadıoğlu, 2012; Anonim, 2024a).

Türkiye'nin de üyesi olduğu Uluslararası Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), üye ülkelerin bitki kaynaklarının korunmasını sağlamak ve bitki ile bitkisel ürün ticareti yapan ülkeler arasında mevzuat uyumunu desteklemek amacıyla Uluslararası Bitki Koruma Anlaşması'nı yürürlüğe koymuştur (IPPC, 2024). Tarım ihracatında önemli bir konuma sahip olan Türkiye, yurt dışına gönderdiği tarımsal ürünlerin hastalık ve zararlılardan arındırılmış olmasını ve alıcı ülkelerin bitki karantina mevzuatına uygun şekilde sevk edilmesini sağlamakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra, mevzuata uygun ürün ihracı, Türkiye'nin dış ticaret kapasitesini artırmak ve uluslararası pazarda diğer ülkelerle rekabet gücünü koruyabilmek açısından büyük önem taşımaktadır.

3. DÜNYADA BİTKİ SAĞLIĞINA YÖNELİK YASAL DÜZENLEMELER

Bitki sağlığı, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve biyolojik çeşitliliğin korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Zararlı organizmaların yayılmasını engellemek, tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretine yönelik riskleri azaltmak ve gıda güvenliğini sağlamak amacıyla birçok ülke, uluslararası kuruluş ve bölgesel organizasyon tarafından yasal düzenlemeler geliştirilmiştir. Dünyada bitki sağlığına yönelik en önemli yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin temel prensipleri aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır.

3.1. Uluslararası Bitki Koruma Anlaşması (International Plant Protection Convention, IPPC)

Uluslararası Bitki Koruma Anlaşması (International Plant Protection Convention - IPPC), bitki sağlığına yönelik küresel düzeydeki en kapsamlı düzenlemelerden biridir. İlk kez 1951 yılında kabul edilen bu anlaşma, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından koordine edilmektedir. Türkiye'nin de imzalamış olduğu bu sözleşmede günümüzde taraf 185 ülke bulunmaktadır. IPPC'nin temel amacı, zararlı organizmaların ülkeler arası yayılmasını önlemek veya en aza indirmek, bitki ve bitkisel ürün ticaretine yönelik bilimsel temelli düzenlemeler oluşturmak ve uluslararası ticarete teknik engelleri en düşük düzeye indirmektir (IPPC, 2024; FAO, 2024).

IPPC sekreterliği, taraf ülkelerin sözleşmeyi uygulamalarını ve bitki sağlığı önlemleri için uyumlu uluslararası standartları (ISPM'ler) hayata geçirmelerini kolaylaştırarak önemli tarım ürünlerini ve yabancı bitkileri korumayı, ekosistemleri ve bitkilerin gelişmesi için gereken biyolojik çeşitliliği muhafaza etmeyi amaçlar (IPPC, 2024). Sekiz milyar insanın yaşadığı bir dünyada, üreticiler artan nüfusu beslemek için üretim yapmakta

büyük zorluklar yaşamaktadır. Ancak, küresel bitkisel veriminin %40'ı bitki zararlıları nedeniyle kaybedilmektedir. Bu nedenle ISPM'ler, ülkelerin zararlıları önlemek, izlemek, tespit etmek, raporlamak ve kontrol altına almak için mevzuat oluşturmasına ve bitki sağlığı sistemleri kurmasına rehberlik eder. Böylece zararlıların ürün üretimi ve gıda güvenliği üzerindeki etkisini azaltmayı ve bitki ya da bitki ürünlerinin küresel ticaretinde kesintileri en aza indirmeyi hedefler (IPPC, 2024).

Bitki sağlığı konularında zararlı gözetimi, zararlı risk analizi, uluslararası ticarete ahşap ambalaj malzemelerinin düzenlenmesi, zararlı incelemesi ve raporlaması, tohumların uluslararası hareketi ve ahşap ürünlerin uluslararası hareketi gibi alanlarda toplamda 46 ISPMs, 31 teşhis protokolü (Diagnostic Protocols) ve 45 bitki sağlığı tedbiri (Phytosanitary Treatments) bulunmaktadır. IPPC sekreterliği, farklı yapıları ve IPPC topluluğunun tam desteğiyle bitki sağlığı standartlarını geliştirmekte, bu standartların uygulanmasını e-öğrenme kursları düzenleyerek, rehberler ve eğitim materyalleri hazırlayarak desteklemektedir. Ayrıca bitki sağlığı bilgisi ve deneyiminin paylaşımını teşvik etmekte, taraf ülkelerin bitki sağlığı sistemlerini ve teknik kapasitelerini geliştirmesine yardımcı olmakta ve taraflara bitki sağlığını korumak için ortak hareketler tartışabilecekleri bir platform sunmaktadır (IPPC, 2024).

3.2. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması (Sanitary and Phytosanitary Measures, SPS)

Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Anlaşması (Sanitary and Phytosanitary Measures - SPS), uluslararası ticaretin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. SPS, üye ülkelerin insan, hayvan ve bitki sağlığını koruma altına aldığı önlemleri desteklemekle birlikte bu önlemlerin bilimsel temellere dayanmasını ve ticarete gereksiz engeller yaratılmamasını şart koşmaktadır (WTO, 2024). Bu anlaşma, IPPC'nin bilimsel standartlarını temel alarak üye ülkelerin ithalat/ihracat süreçlerinde bitki sağlığı risklerini yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin, ithalat kısıtlamalarının uygulanması durumunda ülkeler, bu kısıtlamaların IPPC'nin zararlı organizma listelerine uygun olduğunu kanıtlamak zorundadır (Henson ve Loader, 2001).

4. BÖLGESEL BİTKİ SAĞLIĞI DÜZENLEME VE ORGANİZASYONLARI

4.1. Avrupa Birliği Bitki Sağlığı Mevzuatı (EU Plant Health Legislation)

Avrupa Birliği (AB), dünyada bitki sağlığına yönelik en kapsamlı bölgesel düzenlemelere sahip organizasyondur. Avrupa Birliği Bitki Sağlığı Mevzuatı ilk olarak 1977 yılında düzenlenmiş olup bu tarihte, zararlı organizmaların Avrupa Birliği'ne girişi ve yayılmasıyla mücadele amacıyla bir dizi temel düzenleme ve yönetmelik oluşturulmuştur. Ancak, bu mevzuat zamanla değişikliklere uğramış ve modernize edilmiştir. Son kapsamlı reform 14 Aralık 2019 tarihinde yürürlüğe giren (AB) 2016/2031 sayılı Bitki Sağlığı Yönetmeliği ile gerçekleşmiştir. Bu yönetmelik, bitki sağlığı konusunda daha etkin bir koruma sağlamak ve zararlı

organizmaların AB sınırları içindeki yayılmasını önlemek için güncellenmiştir. Bu reform, küreselleşme ve iklim değişikliği nedeniyle artan bitki sağlığı tehditlerine karşı uyumlu ve güçlü olmayı amaçlamaktadır (EU, 2024).

2019 yılında yürürlüğe giren bu yasa (Regulation (EU) 2016/2031), zararlı organizmaların AB üye ülkeleri arasında yayılmasını önlemeye yönelik bir dizi tedbir sunmaktadır. Yasa, ayrıca yüksek risk taşıyan bitki ve bitkisel ürünlerin ithalatına ilişkin sıkı kontroller uygulanması şartı getirmiştir (EU, 2024).

AB Bitki Sağlığı Yasası, risk değerlendirmesi, ithalat kısıtlamaları ve fitosaniter pasaport uygulamaları gibi önlemlerle üye ülkeler arasında uyumlu bir politika oluşturmayı hedeflemektedir. Bu mevzuat ile ayrıca, “karantina zararlıları” listesi düzenli olarak güncellenmekte ve üye ülkelerdeki bitki sağlığı kontrolleri sıkı şekilde denetlenmektedir (EFSA, 2024).

AB Tüzüğü (EU) 2016/2031'e göre, bir zararlı organizma, belirli bir alan bakımından aşağıdaki tüm koşulları sağlıyorsa "karantina zararlısı" olarak kabul edilir:

- Kimliği tespit edilmiştir.
- İlgili alanda bulunmamakta veya bulunuyorsa dahi o alanda geniş bir şekilde yayılmış değildir.
- Alana girebilme, yerleşebilme ve yayılabilme kapasitesine sahiptir ya da alanda mevcut ancak yaygın değilse, bulunmadığı alanlara girme, yerleşme ve yayılma kapasitesine sahiptir.
- Girişi, yerleşimi ve yayılımı, o alan üzerinde kabul edilemez ekonomik, çevresel veya sosyal etkilere yol açar ya da mevcut ancak yaygın değilse, bulunmadığı alanlar üzerinde aynı türden etkiler yaratır.
- Zararlının ilgili alana girişini, yerleşimini veya yayılımını önlemek ve bunların risklerini ve etkilerini azaltmak için uygulanabilir ve etkili önlemler mevcuttur (EFSA, 2024).

4.2. Asya-Pasifik Bitki Koruma Komisyonu (Asia & Pacific Plant Protection Commission)

Asya-Pasifik bölgesinde bitki sağlığı politikalarını koordine eden Asya-Pasifik Bitki Koruma Komisyonu (Asia and Pacific Plant Protection Commission - APPPC), IPPC'nin bölgesel bir uzantısı olarak faaliyet göstermektedir. APPPC, özellikle Asya ülkelerinde zararlı organizmaların sınır ötesi hareketlerini engellemek için standartlar belirlemekte ve üye ülkeler arasında bilgi paylaşımını teşvik etmektedir. Komisyona günümüzde 25 ülke üyedir (APPPC, 2024).

4.3. Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Örgütü (European and Mediterranean Plant Protection Organization, EPPO)

Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Örgütü (European and Mediterranean Plant Protection Organization - EPPO), bitki sağlığını korumak ve tarımsal üretimde sürdürülebilirliği teşvik etmek amacıyla kurulmuş bölgesel bir organizasyondur. Bu organizasyonun temelleri, 1951 tarihinde atılmış olup Uluslararası Bitki Koruma

Sözleşmesi'ne (IPPC, Madde IX) göre EPPO, Euro-Akdeniz bölgesi için Bölgesel Bitki Koruma Örgütü (RPPO) olarak görev yapmaktadır. EPPO'nun kurulmasına ilişkin Sözleşme, 18 Nisan 1951'de Paris'te imzalanmış ve Fransız Dışişleri Bakanlığı'na tevdi edilmiştir. Bu sözleşme EPPO Konseyi tarafından birçok kez değiştirilmiş olup, son değişiklikler Eylül 1999'da kabul edilmiştir. Bu değişikliklerin temel amacı, IPPC'de yapılan son revizyonların dikkate alınmasını sağlamaktır (EPPO, 2024).

IPPC'nin bir uzantısı olarak faaliyet gösteren EPPO, Avrupa, Akdeniz ve komşu bölgelerde bitki sağlığına yönelik standartlar geliştiren uluslararası bir kuruluş olarak işlev görmektedir. EPPO'nun temel amacı, üye ülkeler arasında bitki sağlığı konusunda iş birliğini artırmak, zararlı organizmaların yayılmasını engellemek ve bitkisel ürünlerin ticaretine yönelik ortak bir çerçeve oluşturmaktır. EPPO'nun ana görevleri şu şekilde özetlenebilir:

- ✓ Zararlı organizmaların tanımlanması, izlenmesi ve yayılımını önlemek için risk analizleri yapmak,
- ✓ Bölgesel fitosaniter standartlar geliştirmek,
- ✓ Yeni ortaya çıkan zararlılar ve hastalıklar hakkında üye ülkeleri bilgilendirmek,
- ✓ Bilimsel araştırmaları teşvik etmek ve bilgi paylaşımını sağlamak (EPPO, 2024).

EPPO, zararlı organizmaları üç ana kategoride listeleterek üye ülkeler için bitki sağlığı rehberliği sağlamaktadır. Buna göre; "EPPO A1 Listesi" bölgede bulunmayan ancak potansiyel tehdit oluşturan organizmaları, "EPPO A2 Listesi" bölgede mevcut olan ve kontrol edilmesi gerekli organizmaları ve "EPPO Alert Listesi" henüz tam olarak tanımlanmamış veya yeni bir tehdit olarak değerlendirilen organizmaları tanımlamaktadır. Bu listeler üye ülkelerin zararlı organizmaları tespit edip önlem almasını kolaylaştırırken, ithalat ve ihracatta zararlı risklerini minimize etmektedir (Pasicznik ve ark., 2005).

Çizelge 1. EPPO'nun A2 listesinde yer alan virüs ve virüs benzeri organizmalar (Atay ve Karaat, 2023)

Patojen adı	Patojen adı
Beet necrotic yellow vein virüs	Raspberry ringspot virus
Beet leaf curl virüs	Squash leaf curl virus
Blueberry scorch virüs	Satsuma dwarf virus
Chrysanthemum stunt viroid	Strawberry vein banding virus
Citrus bark cracking viroid	Tobacco ringspot virus
Citrus tristeza virüs	Tomato brown rugose fruit virus
Cucurbit yellow stunting disorder virus	Tomato chlorosis virus
Cucumber vein yellowing virüs	Tomato spotted wilt virus
Impatiens necrotic spot virüs	Tomato leaf curl New Delhi virus
Pepino mosaic virüs	Tomato yellow leaf curl virus
Plum pox virüs	Tomato infectious chlorosis virus
Potato spindle tuber viroid	Tomato ringspot virus

Çizelge 2. EPPO'nun A2 listesinde yer alan fitopatojen olarak bildirilmiş bakteri ve fitoplazma türleri (Atay ve Karaat, 2023)

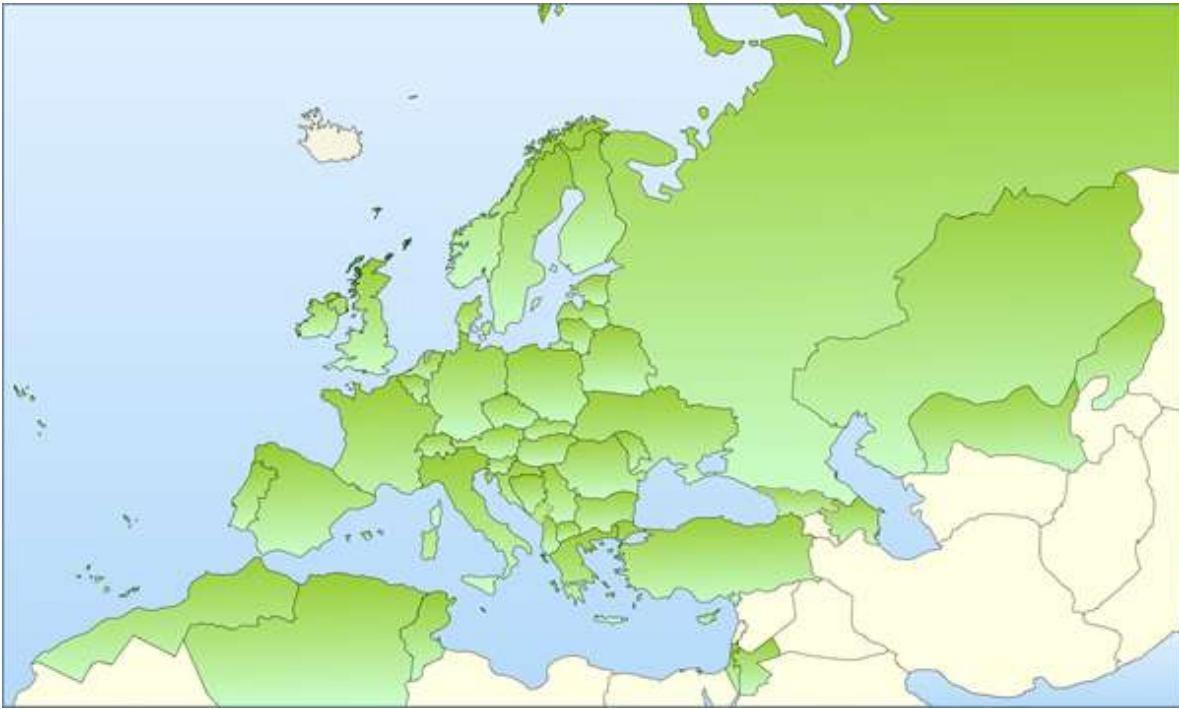
Patojen adı	Patojen adı
<i>Candidatus Phytoplasma mali</i>	<i>Ralstonia pseudosolanacearum</i>
<i>Candidatus Phytoplasma pyri</i>	<i>Xanthomonas arboricola</i> pv. <i>pruni</i>
<i>Candidatus Phytoplasma solani</i>	<i>Xanthomonas arboricola</i> pv. <i>corylina</i>
<i>Candidatus Phytoplasma vitis</i>	<i>Xanthomonas axonopodis</i> pv. <i>poinsetticola</i>
<i>Clavibacter michiganensis</i> subsp. <i>insidiosus</i>	<i>Xanthomonas citri</i> pv. <i>fuscans</i>
<i>Clavibacter michiganensis</i> subsp. <i>sepedonicus</i>	<i>Xanthomonas cynarae</i> pv. <i>gardneri</i>
<i>Clavibacter michiganensis</i> subsp. <i>michiganensis</i>	<i>Xanthomonas euvesicatoria</i> pv. <i>perforans</i>
<i>Curtobacterium flaccumfaciens</i> pv. <i>flaccumfaciens</i>	<i>Xanthomonas euvesicatoria</i> pv. <i>euvesicatoria</i>
<i>Dickeya dianthicola</i>	<i>Xanthomonas fragariae</i>
<i>Erwinia amylovora</i>	<i>Xanthomonas phaseoli</i> pv. <i>dieffenbachiae</i>
<i>Pantoea stewartii</i>	<i>Xanthomonas translucens</i> pv. <i>translucens</i>
<i>Paraburkholderia caryophylli</i>	<i>Xanthomonas phaseoli</i> pv. <i>phaseoli</i>
<i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>actinidiae</i>	<i>Xanthomonas vesicatoria</i>
<i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>persicae</i>	<i>Xylella fastidiosa</i>
<i>Ralstonia solanacearum</i>	<i>Xylophilus ampelinus</i>

Çizelge 3. EPPO'nun A2 listesinde yer alan fitopatojen fungus ve fungus benzeri mikroorganizma türleri (Atay ve Karaat, 2023)

Patojen adı	Patojen adı
<i>Botryosphaeria laricina</i> (= <i>Neofusicoccum laricinum</i>)	<i>Phialophora cinerescens</i>
<i>Ceratocystis platani</i>	<i>Phytophthora kernoviae</i>
<i>Ciborinia camelliae</i>	<i>Phytophthora fragariae</i>
<i>Cronartium kamtschaticum</i>	<i>Phytophthora lateralis</i>
<i>Cryphonectria parasitica</i>	<i>Phytophthora ramorum</i>
<i>Diaporthe vaccinii</i>	<i>Phytophthora rubi</i>
<i>Fusarium circinatum</i>	<i>Plenodomus tracheiphilus</i>
<i>Fusarium oxysporum</i> f.sp. <i>albedinis</i>	<i>Puccinia horiana</i>
<i>Fusarium foetens</i>	<i>Puccinia hemerocallidis</i>
<i>Glomerella gossypii</i>	<i>Stagonosporopsis chrysanthemi</i>
<i>Geosmithia morbida</i>	<i>Stenocarpella macrospora</i>
<i>Gymnosporangium asiaticum</i>	<i>Stenocarpella maydis</i>
<i>Heterobasidion irregulare</i>	<i>Synchytrium endobioticum</i>
<i>Lecanosticta acicola</i>	<i>Thekopsora minima</i>
<i>Melampsora medusae</i>	<i>Verticillium nonalfalfae</i>
<i>Monilinia fructicola</i>	<i>Verticillium dahliae</i>

EPPO, zararlı organizmaların bölgesel ve uluslararası düzeyde oluşturabileceği riskleri değerlendiren kapsamlı bir risk analizi prosedürü sunar. EPPO'nun risk analizi zararlıların yayılma potansiyelini, ekonomik etkilerini ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki olası sonuçlarını dikkate alır. Özellikle “Quarantine Pests” olarak adlandırılan organizmaların yönetimi için bu analiz kritik öneme sahiptir (MacLeod, 2010).

EPPO, 52 üye ülkesiyle geniş bir coğrafyada faaliyet göstermektedir (Şekil 4.) Üye ülkeler EPPO'nun standartlarını ulusal düzenlemelere entegre ederek tarımsal üretim ve ticarete daha güvenilir bir yapı oluşturmaktadır. Özellikle zararlı organizmaların sınır ötesi yayılmasını önlemek için geliştirilen uyumlu politikalar, ticari engellerin azaltılmasına ve uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasına katkı sağlamaktadır (EFSA, 2024).

Şekil 1. Günümüzde EPPO'nun üyesi olan ülkeler (haritada yeşile boyanmıştır) (EPPO, 2024)

EPPO, üye ülkelerin kapasitelerini geliştirmek için eğitim programları düzenleyerek teknik rehberlik sağlamakta ve zararlı organizmalarla mücadelede en iyi uygulamaların paylaşılmasını teşvik etmektedir. Örneğin, *Xylella fastidiosa* gibi Avrupa için kritik öneme sahip zararlı organizmalar konusunda EPPO risk değerlendirmeleri ve önleme stratejileri sunarak tarımsal zararı en aza indirmeyi hedeflemektedir (EPPO, 2020).

Küresel ısınma, artan uluslararası ticaret ve biyolojik çeşitliliğin azalması, zararlı organizmaların yayılma riskini her zamankinden daha fazla artırmaktadır. Bu durum, EPPO'nun gelecekteki önemini daha da artırmaktadır. EPPO, üye ülkeler arasında dijital veri paylaşımı, erken uyarı sistemleri ve yeni nesil biyoteknolojik yöntemlerin uygulanmasını teşvik ederek zararlı organizmalarla mücadelede yenilikçi çözümler

sunmayı hedeflemektedir (Kiss ve ark., 2021). Ayrıca EPPO sürdürülebilir tarımsal üretim için ekosistem temelli yaklaşımların geliştirilmesine de öncülük etmekte, böylece kimyasal pestisit kullanımını azaltırken biyolojik mücadele yöntemlerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye, EPPO'nun aktif bir üyesi olarak, bölgesel bitki sağlığı politikalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, EPPO'nun standartlarına uygun olarak zararlı organizma risklerini değerlendirmekte ve ulusal bitki sağlığı politikalarını bu çerçevede güncellemektedir. Özellikle ihracata yönelik tarımsal ürünlerde EPPO standartlarına uygun analizlerin yapılması, Türkiye'nin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye, EPPO tarafından yayınlanan A1 ve A2 listelerindeki zararlı organizmaların izlenmesi ve kontrol edilmesi konusunda da düzenli olarak raporlamalar yapmaktadır.

Sonuç olarak EPPO, Avrupa ve Akdeniz bölgesinde bitki sağlığı standartlarının harmonizasyonu ve tarımsal üretimin korunmasında kritik bir role sahiptir. Zararlı organizmaların yönetiminden bilimsel bilgi paylaşımına kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösteren EPPO, uluslararası iş birliğini güçlendiren önemli bir organizasyondur. Türkiye gibi üye ülkeler, EPPO standartlarına uyum sağlayarak hem tarımsal sürdürülebilirliği desteklemekte hem de uluslararası ticarete güvenilir bir partner olmaktadır.

5. TÜRKİYE'DEKİ BİTKİ SAĞLIĞI DÜZENLEMELERİ

Türkiye, verimli toprakları, uygun iklim koşulları ve geniş ürün çeşitliliği ile dünyanın önemli tarım ülkelerinden biridir. Tarım sektörü, hem ekonomik kalkınma hem de gıda güvenliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Ancak zararlı organizmalar, hastalıklar ve iklim değişikliği gibi tehditler tarımsal üretimi olumsuz etkileyebilmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye de bitki sağlığına yönelik yasal düzenlemelerle uluslararası standartlara uyum sağlamayı amaçlamakta, böylece zararlı organizmalardan kaynaklı kayıpları en az düzeye getirmeyi hedeflemektedir. Ülkemizde yürürlükte olan 2011 tarihli "Bitki Karantinası Yönetmeliği" ithalat ve ihracatta bitki sağlığı kontrollerini düzenlerken, alıcı ülkelerin karantina mevzuatlarına uygun ürün gönderimi için gerekli sertifikasyon süreçlerini kapsamaktadır (Anonim, 2011). Türkiye ayrıca IPPC ve WTO-SPS standartlarına uygun düzenlemeler yaparak uluslararası ticarete uyumluluk sağlamayı hedeflemektedir.

Patojenlerin yurt içi ve yurt dışı hareketlerini kontrol altına almak amacıyla hazırlanmış bu yönetmelikte, bu konuda gerekli usul ve esaslar yasal olarak duyurulmuştur (Anonim, 2011). Yönetmelik; bitki, bitkisel ürünler ve diğer materyallerin ülkeye giriş ve çıkışında bitki sağlığı açısından uyulması gereken kuralları belirlemeyi hedeflemektedir. Bu düzenlemelerin uygulanması, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren zirai karantina müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Türkiye genelinde ihracat ve ithalatın gerçekleştiği büyük gümrük kapıları ve liman kentlerinde, bu amaca binaen toplam 14 Zirai Karantina Müdürlüğü bulunmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 4. Türkiye’deki mevcut Zirai Karantina Müdürlükleri (TOB, 2024)

Zirai Karantina Müdürlüğü	Bilgi ve İletişim Bağlantısı
Ankara Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/ankara
Antalya Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/antalya
Ardahan Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/ardahan
Artvin Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/artvin
Ağrı Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/agri
Bursa Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/bursa
Edirne Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/edirne
Hatay Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/hatay
İstanbul Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/istanbul
İzmir Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/izmir
Mersin Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/mersin
Samsun Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/samsun
Şırnak Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/sirnak
Trabzon Zirai Karantina Müdürlüğü	https://zkm.tarimorman.gov.tr/trabzon

Bu müdürlüklerin görevleri arasında, ülke tarımını tehdit eden ve yurtiçine girişi yasaklanmış zararlı organizmaları tespit ederek duyurmak, ithal edilen bitkisel ürünler için yetki belgeleri düzenlemek, çoğaltılmak üzere ithal edilen bitkileri analiz ederek hastalık ve zararlı tespitinde gerekli önlemleri almak, alıcı ülkelerin zirai karantina mevzuatına uygun analizler yaparak sertifikalar hazırlamak ve iç karantina süreçlerini düzenlemek yer almaktadır. Bu müdürlükler, özellikle büyük gümrük kapıları ve liman şehirlerinde konuşularak ithal ve ihraç edilen bitkisel ürünlerin analizlerini yapmak, zararlı organizmaları tespit etmek ve gerekli sertifikaları düzenlemek gibi hayati görevleri yerine getirir (TOB, 2024).

Ülkemizde bitki sağlığını korumak ve zararlı organizmaların yayılmasını önlemek adına uygulanan yasal tedbirlerden biri olan regülasyon, hastalık etmenlerini kontrol altına almak için zorunlu müdahaleleri kapsar. Bu kapsamda eradikasyon (hastalıklı bitkilerin yok edilmesi) ve ürün rotasyonu gibi önlemler devreye girer. Örneğin, Türkiye’de 2019 yılında yürürlüğe giren “*Xylella* Yaprak Yanıklığı ile Mücadele Hakkında Yönetmelik” çerçevesinde, *Xylella fastidiosa* bakterisiyle bulaşık olduğu tespit edilen bitkilerin çevresindeki 100 metre yarıçapındaki tüm konukçu bitkilerin, sağlık durumlarına bakılmaksızın imha edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bu tür bir uygulama, zararlı organizmaların yayılmasını önlemede etkin bir yasal araç olarak öne çıkar (Anonim, 2019).

Ülkemizde patojenlerin yasal yöntemleriyle kontrol altına alınması yollarından bir diğeri bitkilerin hastalık etmenlerinden arı olduklarını belgeleyen sertifikasyon sürecidir. Burada amaç, hastalıklardan arındırılmış

üretim materyallerinin teminini ve dağıtımınıdır. Bu süreçte hastaliksız ya da tolerans sınırları içinde kabul edilebilir düzeyde hastalık taşıyan yüksek kaliteli tohumluk ve bitki materyalleri kullanılarak, üretimde verimlilik artırılır ve zararlıların yayılma riski en aza indirilir. Bu amaçla verilen “Bitki Sağlığı Sertifikası”, tarım ürünlerinin ihracatında zararlı organizmalardan arınmış olduğunu belgelemek için kullanılan önemli bir araçtır. Sertifika, Tarım ve Orman Bakanlığı’nın yetkilendirdiği birimler tarafından düzenlenir ve ihracat işlemleri için bir ön koşuldur. Bu süreçte ürünler, yetkili kontrolörler tarafından analiz edilir ve zararlı organizma bulunmadığı tespit edilirse sertifika verilir. Özellikle Türkiye gibi tarım sektörünün güçlü olduğu ülkelerde, bu belge uluslararası pazarlara güvenli erişim için kritik bir öneme sahiptir. Yaş sebze ve meyve ihracatında sertifikanın geçerlilik süresi 10 günle sınırlıdır, bu süre içinde işlem yapılmazsa ürünlerin yeniden kontrol edilmesi gerekir (Anonim, 2024c). Bu uygulama, hem Türkiye’nin tarımsal ihracatını güçlendirmekte hem de küresel tarımsal sürdürülebilirliği desteklemektedir.

Ülkemizde uygulanan “Bitki Pasaportu Sistemi” de bitki ve bitkisel materyallerin takibini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir başka yasal mücadele yöntemidir. Bu sistem; meyve fidanı, sebze fidesi, tohumluk patates, çiçek soğanı ve süs bitkileri gibi materyallerin üretim, ithalat, depolama ve ticaret aşamalarını kayıt altına alır. Bitki pasaportu sayesinde, bu materyallerin hareketleri kolayca izlenebilir ve bir karantina organizması tespit edildiğinde, üretim alanına hızla ulaşarak gerekli önlemler alınabilir. Bu sistem, ürünün menşeyinden itibaren tüm aşamalarını izlemeye olanak tanır (Anonim, 2024b).

AB'nin ön koşullarından biri olan bitki pasaportu sistemi, Türkiye için de önemli avantajlar sunmaktadır. Sistem, Türk tarım ürünlerinin Avrupa pazarında daha kolay kabul görmesini sağlarken, üretim kalitesini artırır ve ürünlerin rekabet gücünü yükseltir. Örneğin, fidan, fide, tohumluk patates ve süs bitkileri gibi bitkisel ürünlerin dolaşımında bitki pasaportunun zorunlu olması, hem iç hem de dış ticarete kalite güvencesi sunar. Böylece Türk tarım ürünleri, AB standartlarına uyum sağlayarak uluslararası piyasalarda daha fazla tercih edilmektedir (Anonim, 2024b).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, dünyada bitki sağlığına yönelik yasal düzenlemeler, tarımsal üretim ve ticaretin güvenli bir şekilde sürdürülebilmesi için kritik bir rol oynamaktadır. IPPC, WTO-SPS ve EPPO gibi küresel veya bölgesel organizasyonlar, ülkelerin bitki sağlığı politikalarını küresel standartlara uyumlu hale getirerek zararlı organizmaların yayılmasını engellemektedir. Türkiye gibi ülkeler için bu düzenlemelere uyum sağlamak, hem ticari rekabet gücünü artırmak hem de tarımsal sürdürülebilirliği korumak adına büyük önem taşımaktadır.

Bitki sağlığı tehditleri, iklim değişikliği, artan ticaret hacmi ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi faktörlerle daha karmaşık hale gelmektedir. Gelecekte, bitki sağlığı düzenlemelerinin daha da güçlendirilmesi, risk

değerlendirme yöntemlerinin iyileştirilmesi ve uluslararası iş birliğinin artırılması gerekmektedir. Özellikle globalleşen günümüz dünyasında dijital bitki sağlığı sistemlerin geliştirilmesi bitki sağlığı tehditlerini daha etkin şekilde kontrol etmeyi sağlarken aynı zamanda tarımsal ticaretin hızını artırmayı mümkün kılacaktır.

KAYNAKLAR

- Agrios, G. N. (2005). Plant pathology (5th ed.). Elsevier Academic Press.
- Anonim, (2011). Bitki Karantinası Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete, Resmî Gazete Tarihi: 03.12.2011, Resmî Gazete Sayısı: 28131.
- Anonim, (2019). Xylella Yaprak Yanıklığı İle Mücadele Hakkında Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete, Resmî Gazete Tarihi: 19.01.2019, Resmî Gazete Sayısı: 30660.
- Anonim, (2024a). Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitki Sağlığı Hizmetleri, Zirai Karantina. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitki-Sagligi-Hizmetleri/Zirai-Karantina> (Erişim tarihi: 06.12.2024).
- Anonim, (2024b). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Üretici bilgi köşesi, Bitki pasaportu broşürü https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/Uretici_Bilgi_Kosesi/Brosurler/Bitki%20Pasaportu%20brosur_2.pdf
- Anonim, (2024c). Anadolu Üniversitesi, Anabilgi, Bitki Sağlık Sertifikası. <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=141680> (Erişim tarihi: 08.12.2024).
- APPPC, (2024). Asia and Pacific Plant Protection Standards. <https://www.apppc.org/> (Erişim tarihi: 02.12.2024).
- Atay, M., Karaat, Ş., (2023). Bahçe bitkileri hastalıklarının kontrolü amacıyla uygulanan mücadele yöntemleri, Bahçe bitkileri faaliyetlerinde yenilikçi yaklaşımlar-3, sy. 151-182. İksad Publishing House.
- EFSA, (2024). European Food Safety Authority. <https://www.efsa.europa.eu/en/topics/topic/plant-health>
- EPPO, (2020). Rapid Pest Risk Analysis (PRA) for: Xylella fastidiosa. <https://pra.eppo.int/prac8b461a8-3e0c-4c67-abe0-73d5149ead91>
- EPPO, (2024). European and Mediterranean Plant Protection Organization, EPPO. <https://www.eppo.int/> (Erişim tarihi: 26.11.2024).
- EU, (2024). European Union, EU plant health legislation. https://food.ec.europa.eu/plants/plant-health-and-biosecurity/legislation_en (Erişim tarihi: 06.12.2024).
- Fahy, P. C., & Persley, G. J. (Eds.). (1983). Plant bacterial diseases. A diagnostic guide (pp. vii+-393).
- FAO, (2024). Food and Agriculture Organization of the United Nations. International Plant Protection Convention (IPPC; CIPV; CIPF), <https://www.fao.org/treaties/results/details/en/c/TRE-000013/> (Erişim tarihi: 03.12.2024).
- Henson, S., Loader, R. (2001). Barriers to agricultural exports from developing countries: the role of sanitary and phytosanitary requirements. World development, 29(1), 85-102.
- IPPC, (2024). International Plant Protection Convention - IPPC <https://www.ippc.int/en/> (Erişim tarihi: 02.12.2024).
- Kadıoğlu, İ. (2012). Türkiye Tarımında Bitki Koruma ve Bazı Güncel Yaklaşımların Değerlendirilmesi. Ziraat Mühendisliği, 359: 18-25.
- MacLeod, A. (2010). The EPPO pest risk analysis scheme: comments on using risk scales. EPPO bulletin, 40(1), 131-138.
- Pasiiecznik, N. M., Smith, I. M., Watson, G. W., Brunt, A. A., Ritchie, B., Charles, L. M. F. (2005). CABI/EPPO distribution maps of plant pests and plant diseases and their important role in plant quarantine. Eppo Bulletin, 35(1), 1-7.
- Rybicki, E. P., & Pietersen, G. (1999). Plant virus disease & problems in the developing world. Advances in virus research, 53, 127-175.

- Savary, S., Willocquet, L., Pethybridge, S. J., Esker, P., McRoberts, N., & Nelson, A. (2019). The global burden of pathogens and pests on major food crops. *Nature ecology & evolution*, 3(3), 430-439.
- TOB, (2008). Zirai Mücadele Teknik Talimatları. Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- TOB, (2024). Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, Zirai Karantina Müdürlükleri. <https://zkm.tarimorman.gov.tr/> (Erişim tarihi: 01.12.2024).
- WTO, (2024). World Trade Organization. Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures, https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/sps_e.htm (Erişim tarihi: 05.12.2024).
- Yoshida, K., Schuenemann, V. J., Cano, L. M., Pais, M., Mishra, B., Sharma, R., ... & Burbano, H. A. (2013). The rise and fall of the *Phytophthora infestans* lineage that triggered the Irish potato famine. *elife*, 2, e00731.

ESKİŞEHİR İLİ MIHALGAZİ İLÇESİNDE YABANI NAR POPÜLASYONU¹

Merve Keçeli¹, Dr. Öğr. Üy. Cenap Yılmaz¹

ORCID:0009-0002-6295-2827

merve19981994@hotmail.com

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Eskişehir, Türkiye

Özet

Nar (*Punica granatum* L.), doğal olarak, İran, Anadolu, Kafkaslar, Afganistan, Hindistan ve Akdeniz ülkelerinde dağılım göstermektedir. Ülkemiz narın anavatan sınırları içinde yer almaktadır. Narın anavatanlarından biri olduğu için ülkemizde pek çok nar çeşidi ve tipi bulunmaktadır. Ülkemiz tabiatında pek çok yabancı nar genotipleri de yer almaktadır. Bu genotiplerle ilgili günümüze kadar kısmi çalışmalar yapılmıştır. Üzerinde incelemeler yapılan Ülkemiz nar genetik kaynaklar parselleri yabancı nar genotipi içermemektedir. Eskişehir ili Mihalgazi ilçesi Eskişehir ilinin kuzeyinde ve Sakarya nehrinin geçtiği Orta Sakarya vadisinde yar alan Akdeniz iklimine benzer bir mikroklima iklim bölgesidir. Bölgede nar ve zeytin yetiştiriciliği geleneksel olarak yapılmaktadır. Yabancı nar ağaçları, bölgede yoğun olarak bulunmaktadır. Bu çalışmada, Eskişehir ili Mihalgazi ilçesindeki yabancı nar popülasyonu hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı nar, *Punica*, Eskişehir, Mihalgazi

WILD POMEGRANATE POPULATION IN MIHALGAZI DISTRICT OF ESKİŞEHİR PROVINCE

Abstract

Pomegranate (*Punica granatum* L.) is naturally distributed in Iran, Anatolia, Caucasus, Afghanistan, India and Mediterranean countries. Our country is located in the homeland of pomegranate. Since it is one of the homelands of pomegranate, there are many pomegranate varieties and types in our country. There are also many wild pomegranate genotypes in the nature of our country. Partial studies on these genotypes have been carried out until today. The pomegranate genetic resources plots of our country, which have been examined, do not contain wild pomegranate genotypes. Mihalgazi district of Eskişehir province is a microclimate climate region similar to the Mediterranean climate, located in the north of Eskişehir province and in the Middle Sakarya valley where the Sakarya River passes. Pomegranate and olive cultivation is traditionally practiced in the region. Wild pomegranate trees are abundant in the region. In this study, information about the wild pomegranate population in Mihalgazi district of Eskişehir province was given.

Keywords: Wild pomegranate, *Punica*, Eskişehir, Mihalgazi

¹ Bu çalışma, ilk yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir

Giriş

Günümüzde nar yetiştiriciliği Türkiye, Hindistan, İran, Çin, ABD, Afganistan, İspanya, İsrail, Tunus, Fas, Filistin, Güney Afrika Cumhuriyeti, Irak, KKTC, Mısır, Suudi Arabistan, İtalya, Şili ve diğer bazı ülkelerde yapılmaktadır. Dünya nar ticareti geçmiş yıllara artma eğiliminde gitmektedir. Türkiye, Hindistan, İsrail, İran, İspanya, Mısır, Tunus ve Afganistan nar ihraç eden başlıca ülkelerdir. Dünyada toplam 8 milyon ton civarında nar üretimi bulunmaktadır. Türkiye bu nar üretiminin 2023 yılı itibariyle 638 bin tonluk bölümünü üretmektedir. Türkiye'nin her bölgesinde nar yetiştiriciliği yapılmasına rağmen, en çok nar üretilen yerlerin sırası ile Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olduğu söylenebilir (Anonim, 2024; Yılmaz, 2007).

Nar meyvesinin yenilebilir kısmı, botanik olarak “aril” adı verilen daneler ve çekirdekten oluşur. Daneler su, şeker, pektin, organik ve fenolik asitler, flavonoidler ve antosiyaninler gibi biyoaktif bileşikler içerir. Bu yönüyle nar, fonksiyonel bir gıda ve besleyici madde kaynağı olarak tescil edilmiştir. Yabani narlar, yüksek asidik yapısı, küçük meyveleri ve daneleri nedeni ile kültür narlarından ayrılan, ekonomik değere de sahip önemli bir yabani meyvedir (Gökdaş, 2017).

Yabani nar popülasyonu, İran, Kafkaslar ve Orta Asya'da dağılım göstermekle birlikte Hindistan'da bolca bulunur. İran ve Afganistan'da yabani nar ormanları bulunmaktadır (Gökdaş, 2017).

Ülkemizde bazı yörelerde hasat edilen yabani narlar, “nar ekşisi” gibi ekşi tada sahip sosların üretimine kullanılmaktadır. Mayhoş-ekşi bir lezzete sahip olan “nar ekşisi”, nar suyundaki şekerin karamelize edilmesi ve suyunun buharlaştırılarak yoğunlaştırılması ile elde edilmekte ve özellikle yemek ve salatalarda kullanılmaktadır (Gökdaş, 2017).

Eskişehir İli Mihalgazi İlçesinde Yabani Narlar

Eskişehir ili Mihalgazi ilçesi Orta Sakarya Bölgesinde yer almaktadır. Orta Sakarya Mikroklima alanı coğrafi konumu itibariyle kuzeyinde Köroğlu ve güneyinde Sündiken dağları ile çevrili olup bölgedeki yerleşim alanları Sakarya nehri boyunca dağılmıştır. Orta Sakarya Vadisi, İç Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. Bölgenin denizden yüksekliği ortalama 200 metre civarlarındadır. Farklı bölgelerin kesişme alanında bulunan vadinin etrafı yüksek dağlarla çevrili korunmuş bir saha olduğundan mikroklima bir iklim özelliğine sahiptir (Akbel, 2017).

Orta Sakarya Mikroklima bölgesi, Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin kavşak yerlerinde bulunmasına rağmen Akdeniz İklim özelliğini taşımaktadır. Yıllık ortalama ısısı 15-19 °C, temmuz ayının ortalaması ise 36,3 °C olmaktadır. Kış aylarının en düşük ısısı ise -5 °C olarak tespit edilmiştir. Yıllık yağış ortalaması ise 334 mm civarındadır. İlkbahar, sonbahar ve kış mevsimleri kısa olup en uzun mevsim yaz olmaktadır (Akbel, 2017).

Mihalgazi ilçesi mevcutta nar yetiştirilen bir bölgedir. Bu ilçenin dağlık ve vadi şeklinde bulunan coğrafyasında dağınık şekilde pek çok yabani nar ağacı bulunmaktadır. Yabani nar ağaçları çoğunlukla dağınık vaziyette tek ağaç olarak bulunmaktadır. Bununla birlikte dere yataklarının kenarında ve bazı bölgelerde topluca bulunan yabani nar ağaçları da bulunmaktadır.

Yabani narlar genellikle bölgede ekim sonu-kasım başında olgunlaşmaktadır. Çoğunlukla kasım ayına doğru gece sıcaklıkları çok azaldığı için meyvelerin çoğu çatlamaktadır. Yabani nar ağaçlarından tarım yapılan arazilere yakın olanlar veya suya yakın olanlar yüksek verimli olarak tespit edilmiştir. Bölgede genellikle yabani nar meyveleri toplanmamaktadır ve değerlendirilmemektedir. Doğada kendi halinde yetişen bu yabani narların yıllık toplam ürün miktarı bölgede tahmini olarak 100 tondan fazladır. Bu narların kuru madde ve asit içerikleri oldukça yüksektir. Dolayısı ile nar ekşisi yapımına çok uygundur. Fakat bölge halkı bu meyveleri değerlendirmemektedir

Şekil 1. Mihalgazi ilçesinde yabani bir nar ağacı

Şekil 2. Mihalgazi ilçesinde yabani bir nar ağacı

Şekil 3. Mihalgazi ilçesinde yabani bir nar ağacı

Şekil 4. Mihalgazi ilçesinde yabani bir nar ağacı

Sonuç

Ülkemizde yabani nar genotipleri genellikle narın doğal olarak yetiştiği ve ayrıca mikroklima bölgelerde bulunmaktadır. Bu mikroklima bölgelerinden biri olan Orta Sakarya vadisi ve bu bölgede yer alan Mihalgazi ilçesinde de bol miktarda yabani nar ağaçları bulunmaktadır. Bu yabani narların meyveleri genellikle küçük, çok ekşi ve sert çekirdeklidir. Meyveleri ekim sonu-kasım başı gibi olgunlaşır. Bölgede bu nar meyveleri maalesef değerlendirilmemektedir. Genel olarak bu bölgede narların morfolojik olarak yüksek bir varyasyon gösterdiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akbel, E., 2017. Orta Sakarya havzasındaki narların morfolojik tanımlaması. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe bitkileri A.B.D., 88 s., Eskişehir.
- Anonim, 2024. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
- Gökdaş, Z., 2017. Bazı yabani nar genotiplerinin pomolojik ve kimyasal özelliklerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe bitkileri A.B.D., 83 s., Eskişehir.
- Yılmaz, 2007. Nar. Hasad yayıncılık, 192 s., İstanbul.

FREEDOM HOUSE DEMOKRASİ NOTLARI AÇISINDAN GİNE'YE BAKIŞ

Doç. Dr. Dilşad TÜRK MENOĞLU KÖSE

ORCID: 0000-0003-2363-3639

dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Demokrasi; olgu, söylem, içerik ve nitelikleri bakımından üzerinde sürekli tartışılan bir kavramdır. Hem akademik anlamda hem de ülke uygulamaları bakımından farklı türlerinin ve işlerlik alanlarının olduğunu söylemek yerinden olacaktır. Dolayısıyla bu hali ilene kadar tartışılırsa tartışılın üzerinde hem fikir olunamayan, ölçülemeyen akademik bir kavram ve uygulamada da yönetim biçimi olarak değerlendirilebilir. Freedom House demokrasiye hem kavramsal bakımdan hem de yönetim biçimi olarak ölçülebilir kriterler sunması bakımından son derece önemli verileri dünya ile paylaşmaktadır. Çalışmada bu kapsamda Gine için ölçülebilir demokrasi kriterleri ele alınmaya çalışılacaktır. Ölçülebilir demokrasi denildiğinde demokrasinin birçok niteliği akla gelmektedir. Ancak Freedom House raporları demokrasinin ölçülebilir kriterleri noktasında hemen her ülkede demokrasinin bir yönetim biçimi olarak işleme için olmazsa olmaz sayılabilecek temel özellikleri ele alarak bir puanlama ve raporlama sürecini takip etmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında betimsel içerik analizi yöntemi kullanılarak Gine'nin demokrasi puanları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Gine, Afrika, Freedom House.

FREEDOM HOUSE DEMOCRACY NOTES ON GUINEA

Assoc. Prof. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

ORCID: 0000-0003-2363-3639

dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

Abstract:

Democracy is a concept that is constantly discussed in terms of fact, discourse, content and qualities. It would be appropriate to say that it has different types and operational areas both in terms of academic and country practices. Therefore, no matter how much it is discussed, it can be evaluated as an academic concept that cannot be agreed upon and measured, and as a form of government in practice. Freedom House shares extremely important data with the world in terms of providing measurable criteria for democracy both conceptually and as a form of government. In this context, the study will attempt to address measurable democracy criteria for Guinea. When measurable democracy is mentioned, many qualities of democracy come to mind. However, Freedom House reports follow a scoring and reporting process by addressing the basic characteristics that can be considered indispensable for democracy to function as a form of government in almost every country in terms of measurable criteria of democracy. Therefore, within the scope of the study, Guinea's democracy scores were attempted to be addressed by using the descriptive content analysis method.

Keywords: Democracy, Guinea, Africa, Freedom House.

Giriş

Bir olgu ya da kavram olarak değerlendirilen demokrasi, söylem, içerik ve nitelikleri bakımından üzerinde sürekli tartışılan bir kavramdır. Ancak genel kabulleri / olmazsa olmaz nitelikleri üzerinde hem fikir olunduktan sonra ülkelere göre farklı uygulama yöntemleri dikkati çekmektedir. Bu noktada öncelikle demokrasi üzerine temel olarak kabul edilen kriterlere değinmek gerekir. “Çoğunluğun yönetimi olarak demokrasi” en temel de kabul edilen tanımdır. Ayrıca uygulamada “çoğulcu” yönetim anlayışı en çok kabul edilen yönetim anlayışıdır. Çalışmada öncelikle demokrasi için üzerinde hem fikir olan tartışmalara ilk bölümde yer verilecekti. İkinci bölümde ise Gine için ölçülebilir demokrasi kriterleri ele alınmaya çalışılacaktır. Ölçülebilir demokrasi denildiğinde demokrasinin birçok niteliği akla gelmektedir. Ancak Freedom House raporları demokrasinin ölçülebilir kriterleri noktasında hemen her ülkede demokrasinin bir yönetim biçimi olarak işlemediği için olmazsa olmaz sayılabilecek temel özellikleri ele alarak bir puanlama ve raporlama sürecini takip etmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında betimsel içerik analizi yöntemi kullanılarak Gine'nin demokrasi puanları değerlendirilmektedir.

1. Demokrasi Kavramı Üzerine

Literatürde demokrasi kavramı normatif ve ampirik demokrasi ayırımına tabi tutulmaktadır. Özellikle normatif anlamda demokrasi ideal demokrasi olarak ifade edilmektedir. Bir demokrasinin normatif anlamda varlık gösterebilmesi için halkın tamamının yönetimden memnun olmasının gerekiyor. Dolayısıyla böyle bir demokrasinin var olabilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Normatif anlamda demokrasinin uygulanabilirlikten ziyade ülkelerin demokratik yönetimler nezdinde ulaşmayı hedefledikleri yönetim olarak kabul edilmesi daha uygundur (Gözler, 2016:105).

Uygulamada yaygın olarak tercih edilen demokrasi ampirik anlamda demokrasidir. Bu anlamda demokrasi olması gerekene değil olana bakar. Bu anlamda bir demokratik yönetim anlayışında tam bir demokratik duyarlılık bulunmasa da demokratik bir yönetimde bulunması gereken temel niteliklilerin varlığı gözlemlenebilmektedir. Nitekim Freedom House raporlarında da ideal anlamda demokratik bir yönetim anlayışından ziyade demokratik değerlerin olmazsa olmazlarından bahsedilmektedir.

Demokrasinin nitelikleri ve bu niteliklerin uygulanabilirliği noktasında dikkat çeken en önemli düşünürlerden biri Robert Dahl'dır. Dahl, bu tür yönetimleri ideal anlamda demokrasiden ayırt edebilmek adına “poliarşi” kavramını kullanmaktadır (Dahl, 2001). Poliarşi, nispeten çokça vatandaş kitlesinin yönetimden memnun olmasını sağlayan demokratik bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimine göre (Gözler, 2016: 104).

Etkin siyasal makamlar seçimle iş başına gelmektedir.

Seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmaktadır

Seçimler hem serbest hem de birden fazla partinin bulunduğu bir ortamda olmalıdır.

Muhalefesinde iktidar olma şansının bulunduğu bir seçim düzeni olmalıdır.

Son olarak temel hak ve özgürlükler garanti altına alınmalıdır.

Çalışma çoğunlukla bu temel nitelikler üzerinden ülkelerin demokratikliklerini ele Freedom House'un Gine üzerine değerlendirmelerini bir alt başlıkta ele almaktadır.

2. Freedom House'da GİNE

2008 askeri darbesi ve onlarca yıllık otoriter yönetimin ardından 2010 yılında sivil yönetime geçiş yaşadı. Etnik bölünme, yolsuzluk, muhaliflere yönelik baskı ve güvenlik güçlerinin sivillere yönelik kötü muamelesi sonraki on yılı damgaladı. Silahlı kuvvetlerin bir bölümü olan Özel Kuvvetler (GFS), Eylül 2021'de başka bir darbe düzenledi ve darbe liderleri o zamandan beri sivil yönetime dönüşü geciktirdi, eleştirilenleri hapse attı ve protestocuları acımasızca bastırdı. Gine'de demokratik seçimler ve politik haklara bakıldığında, sürecin darbe sonrası tam demokratikleşme ile ilişkilendirilemediği görülmektedir. Doumbouya, Ekim 2021'de geçici cumhurbaşkanı olarak yemin etti ve belirli bir bitiş tarihi olmayan bir görev süresine sahiptir. Cunta, Doumbouya başkanlığındaki Ulusal Uzlaşma ve Kalkınma Komitesi'ni (CNRD) geçici bir yönetim organı olarak kuran bir geçiş tüzüğü çıkardı. CNRD üyelerinin gelecekteki seçimlere katılmaları yasak, ancak cunta CNRD'de hangi kişilerin olduğunu belirtmemiştir. Dolayısıyla oy kullanımında kısıtlı seçim sürecinin olduğu görülmektedir.

2020 anayasasına göre cumhurbaşkanı, iki altı yıllık döneme kadar halk oylamasıyla seçiliyor. Bu anayasa, önceki anayasaya göre iki beş yıllık dönem görev yapmış olan o zamanki cumhurbaşkanı Alpha Condé için dönem sayısının sıfırlanması olarak yorumlanan bir dil içeriyordu. Condé, Ekim 2020'de oldukça tartışmalı bir üçüncü dönem kazandı.

Sürece demokrasinin vaz geçilmezlerinden politik çoğulculuk açısından baktığımızda ise Aralık 2021 itibarıyla 50 siyasi parti resmen tanınmıştır. Ayrıca çoğu açıkça etnik veya bölgesel destek temellerine sahiptir. Geçiş tüzüğünün 6. maddesi, siyasi partilerin özgürce kurulma hakkını belirler. Uygulamada, siyasi partilerin faaliyetleri, 2022'de ülkenin en büyük muhalefet grubunu dağıtan cunta altında giderek daha fazla kısıtlandığı söylenmektedir. Bu nedenle freedom house raporlarında puan düşüşü gözlenmektedir.

Demokrasi açısından bir diğer önemli nitelik olarak sivil özgürlükler açısından Gine'ye bakıldığında ise puanın 2022'ye kıyasla 2023 de biraz daha düştüğü ve 1 olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak da rapor basın özgürlüğünün engellenmiş olmasından bahsediyor.

Bu kapsamda geçiş tüzüğü medyanın özgürlüğünü ve bağımsızlığını taahhüt ediyor, ancak uygulamada medya özgürlüğü kısıtlı kalmaya devam ediyor. 2022’de, birkaç eleştirel gazetecinin güvenlik güçleri tarafından keyfi tutuklamalar, sindirme, sorgulama ve sansürle karşı karşıya kaldığı bildirilmiştir. Conakry'nin yeni yöneticileri, eleştirel haber yapan kuruluşlara karşı askıya alma kararı vermesi için ulusal iletişim otoritesine (HAC) sık sık çağrıda bulunulmuştur. Ayrıca daha önceki, geniş siber güvenlik önlemleri kapsamında cezai iftira ve kovuşturmayaya izin veren yasalar yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

Sonuç:

Freedom House, 2012 Dünya'da Özgürlük raporunda Gine'yi üst üste ikinci yıl "kısmen özgür" olarak adlandırdı; bu, Afrika'nın en az özgür ülkelerinden biri olarak eski statüsüne göre bir gelişmedir. Ancak son dönem yaşanan askeri darbe süreçleri Gine'nin puanında ciddi düşüşler göstermiştir. Nitekim demokrasinin sürdürülebilirliği noktasında askeri darbeler ağır engeller olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

DAHL, Robert (2001), Demokrasi Üstüne, Phoneix Yayınları, İstanbul.

Gözler Kemal (2016), Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa.

<https://freedomhouse.org/country/guinea/freedom-world/2023>, Son Erişim Tarihi, 1.12.2024.

<https://freedomhouse.org/explore-the-map>, Son Erişim Tarihi, 03.12.2024.

<https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>, , Son Erişim Tarihi, 03.12.2024.

KADRO DERGİSİNİN AYDIN HAREKETİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE

ORCID: 0000-0003-2363-3639

dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları olan 1920'li yıllar sadece kurtuluş savaşından çıkmış bir milletin yeni kurulma sancuları olarak kalmamıştır. Aynı zamanda 1930'lu yıllara tekabül eden dünya ekonomik buhranı ile de mücadele sürecini getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti sadece siyasi kuruluş mücadelesi ve ulus-devlet kaygıları ile mücadele etmemiştir. Aynı zamanda dünya genelinde yaşanan ekonomik çıkmazın siyasi / ideolojik dalgalanmaları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş kaygıları içerisinde demokratik değerlerden ödün vermemeye çalışmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilecek olan Kadro Dergisi'nin bir aydın hareketi olarak ele alınıp alınamayacağını tartışmaktadır. 1930-1932 yılları arasında kısa bir yayın hayatı olmuş olan Kadro, yayınlandığı süreç içerisinde eleştirel, muhalif ve ülke sorunlarına hakim düşünceden farklı çözüm önerileri üretmiş bir dergi olarak geçmektedir. Yöntem olarak betimsel içerik analizi kullanılan çalışmada, kadro dergisinin ve ekibinin bir aydın hareketi olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Kadro, Aydınların Kriterleri, Aydınların Misyonu.

EVALUATION OF KADRO MAGAZINE AS AN INTELLECTUAL MOVEMENT

Abstract

The 1920s, the founding years of the Republic of Turkey, did not remain only as the new founding pains of a nation emerging from the War of Independence. It also brought about a struggle with the world economic crisis corresponding to the 1930s. Therefore, the Republic of Turkey did not only struggle with the political establishment struggle and nation-state concerns. At the same time, it had to struggle with the political/ideological fluctuations of the economic impasse experienced worldwide. The study discusses whether the Kadro Journal, which can be considered as an indicator of the Republic of Turkey's efforts not to compromise on democratic values within the foundation concerns, can be considered an intellectual movement. Kadro, which had a short publication life between 1930 and 1932, is known as a critical, oppositional journal that produced different solutions to the country's problems from the prevailing thought during the period it was published. In the study, which used descriptive content analysis as a method, it was concluded that the Kadro Journal and its team can be evaluated as an intellectual movement.

Key Words: Intellectual, Staff, Criteria of the Intellectual, Mission of the Intellectual.

Giriş

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde entelektüel hareketlerin ve yayın organlarının ulus-devlet inşa sürecine olan etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Kadro Dergisi, 1930-1932 yılları arasında kısa ancak etkili bir yayın hayatı sürdürmüştür ve Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma süreçlerinde entelektüel bir tartışma alanı yaratmıştır. Dergi, özellikle ekonomik bağımsızlık ve kalkınma stratejileri üzerine geliştirdiği özgün görüşleriyle dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Kadro Dergisi'nin bir aydın hareketi olarak değerlendirilebilmesi hem Türkiye'nin entelektüel tarihi hem de modernleşme süreçleri açısından önem arz etmektedir.

Çalışma şu soruları ele almayı hedeflemektedir:

Kadro Dergisi'nin bir aydın hareketi olarak kabul edilmesinin gerekçeleri nelerdir?

Derginin modernleşme, ekonomik bağımsızlık ve kalkınma konularına yaklaşımı nasıl bir entelektüel duruş sergilemiştir?

Kadro ekibinin eleştirel düşünce yapısı ve önerileri, dönemin siyasi ve ideolojik atmosferinde nasıl bir yer bulmuştur?

Cumhuriyet'in ilk yılları, Türk ulus-devletinin temel kurumlarını oluşturma ve siyasi bağımsızlığını ekonomik bağımsızlıkla tamamlamayı hedefleyen bir döneme işaret eder. Ancak bu süreç, dünya genelinde Büyük Buhran gibi ciddi ekonomik krizlerin yaşandığı ve ideolojik kutuplaşmaların arttığı bir döneme denk gelmiştir. Türkiye, bu karmaşık konjonktürde hem iç hem de dış politikada dengeli bir yaklaşım geliştirmek zorunda kalmıştır. Kadro Dergisi, bu zorlu dönemde ekonomik ve siyasi bağımsızlık arayışlarının teorik bir çerçeveye oturtulmasında öncü bir rol üstlenmiştir.

1932 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin gibi aydınların girişimiyle yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi, dönemin toplumsal ve ekonomik sorunlarına radikal çözümler önermiştir. Dergi, Marksizm, Kemalizm ve bağımsızlık ideolojileri arasında özgün bir sentez oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak kısa süreli yayın hayatı, derginin resmi ideolojiyle olan gerilimlerini ve dönemin sınırlarını da ortaya koymaktadır.

Kadro Dergisi üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle derginin Kemalizm ile ilişkisi, ekonomik bağımsızlık teması ve kalkınma stratejileri ön plana çıkarılmıştır. Örneğin: Nurşen Mazıcı'nın "Kadro Hareketi ve Kemalizm" (2003) adlı çalışmasında, derginin ideolojik temelleri ve Atatürk dönemiyle ilişkisi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Şevket Süreyya Aydemir'in kendi otobiyografik çalışmaları, derginin entelektüel yapısını anlamak için önemli bir kaynaktır. Cem Emrence'nin "Kadro Hareketi: Devlet ve Aydın İlişkisi" (2012) adlı eseri, derginin toplumsal dönüşüm sürecine katkısını ele almaktadır.

Çalışmada, betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır. Kadro Dergisi'nin yayınlandığı dönemde ele aldığı konular, kullandığı dil ve sunduğu çözüm önerileri, nitel bir yaklaşımla incelenecek ve bir aydın hareketi olarak nitelenebilmesi için gerekli kriterler değerlendirilecektir.

Kadro Dergisi ve Aydın Kavramı Üzerine

Aydın kavramı, tarihsel olarak farklı dönemlerde ve bağlamlarda çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Aydın, genellikle entelektüel bir birikime sahip, toplumsal meselelerde öncü bir rol üstlenen ve eleştirel düşüncüyü benimseyen birey olarak tarif edilir. Edward Said, Entelektüel (1996) adlı eserinde aydını, "sorgulayan, iktidarı eleştiren ve ezilenlerin sesi olmayı hedefleyen bir aktör" olarak tanımlamıştır. Said'e göre, aydınların en önemli görevi, toplumun genel doğrularını sorgulamak ve farklı bir bakış açısı sunmaktır.

Fransız filozof Julien Benda ise La Trahison des Clercs (1927) adlı eserinde, aydınların toplumun ahlaki vicdanı olması gerektiğini vurgulamış ve aydınların "kendi çıkarlarından arınmış bir idealizmle" hareket etmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu tanımlar, Kadro Dergisi ekibinin aydın misyonunu anlamak için de önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Osmanlı döneminde "aydın" kavramı, genellikle modernleşme sürecinin bir parçası olarak şekillenmiş ve "münevver" terimi ile anılmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Batılılaşma hareketleri, aydınların toplumsal değişimdeki rolünü artırmıştır. Ziya Gökalp, aydınları "toplumun öncüsü ve modernleşmenin mimarları" olarak tanımlarken, Mehmet Akif Ersoy gibi isimler, aydınlara toplumun ahlaki ve dini değerlerini koruma misyonu yüklemiştir.

Cumhuriyet dönemi ise, aydınların ulus-devlet inşa sürecinde etkin bir şekilde yer aldığı bir dönemdir. Bu bağlamda, Kadro Dergisi ekibi, Cumhuriyet'in ideolojik dönüşüm süreçlerine entelektüel bir katkı sunarak aydın kimliğini yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde aydınlar, sadece fikir üreticileri değil, aynı zamanda modernleşmenin teorik altyapısını oluşturan bireyler olarak görülmüştür (Mardin, 1991).

Kadro Dergisi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin gibi dönemin önemli aydınlarından oluşan bir ekip tarafından yayımlanmıştır. Bu isimler, Cumhuriyet'in temel ilkelerini benimseyen ancak aynı zamanda eleştirel bir duruş sergileyen bireylerdir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, edebi eserleri ve politik yazıları ile ulusal kimlik ve modernleşme süreçlerini irdelemiştir (Karaosmanoğlu, 1932). Şevket Süreyya Aydemir, Marksist teoriye olan ilgisi ve Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına yönelik çözüm önerileri ile dikkat çekmiştir. Özellikle İnkılap ve Kadro (1934) adlı eseri, Türkiye'nin kalkınma stratejilerinde teorik bir temel sunmuştur. Vedat Nedim Tör, dönemin ekonomik meselelerine eğilerek Türkiye'nin sanayileşme politikalarını ele almıştır (Tör, 1932). İsmail Hüsrev Tökin, toplumsal dönüşüm süreçlerine yönelik sosyolojik bir perspektif geliştirmiştir. Kadro ekibi, aydın kavramını yalnızca entelektüel bir birikimle sınırlamamış, bu kimliği toplumsal sorumlulukla birleştirmiştir. Bu özellikleri, onları diğer dönem aydınlarından ayıran temel unsurdur.

Kadro Dergisi, dönemin siyasi ve ekonomik meselelerine entelektüel bir yaklaşım getirmiştir. Derginin en önemli özelliklerinden biri, "aydının topluma karşı sorumluluğu" temasını öne çıkarmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, dergide yayınlanan bir yazısında, "Aydın, toplumun önünde yürüyen değil, onunla birlikte yol alan bir rehberdir" diyerek bu misyonu tanımlamıştır (Kadro, 1932, s. 15).

Dergi, Türkiye'nin kalkınma sorunlarına ilişkin "Devletçilik" ilkesi üzerinden geliştirdiği özgün yaklaşımlarla, entelektüel bir rehberlik sunmuştur. Bu bağlamda Kadro, yalnızca bir dergi değil, aynı zamanda dönemin entelektüel ve politik tartışmalarına yön veren bir platform olmuştur.

Kadro ekibi, Cumhuriyet ideallerine bağlı kalmakla birlikte, dönemin uygulamalarını eleştirmekten çekinmemiştir. Örneğin, derginin ekonomi politikalarına ilişkin eleştirileri, dönemin tek taraflı kalkınma modellerine karşı daha kapsayıcı öneriler sunmayı hedeflemiştir (Mazıcı, 2003). Bu durum, Kadro'nun bir aydın hareketi olarak özgünlüğünü ve etkisini artırmıştır.

Kadro Dergisi'nin Tarihsel Analizi

Kadro Dergisi, 1932 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve kalkınma sürecinde entelektüel bir boşluğu doldurmak amacıyla yayımlanmaya başlamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin'in öncülüğünde şekillenen dergi, yalnızca bir fikir platformu değil, aynı zamanda dönemin resmi ideolojisine alternatif düşünceler geliştiren bir forum işlevi görmüştür (Mazıcı, 2003).

Derginin kuruluş amacı, hem Cumhuriyetin ideolojik temellerini güçlendirmek hem de ekonomik bağımsızlık ve kalkınma stratejileri için özgün fikirler üretmek olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün dergiye olan ilgisi, Kadro'yu yalnızca entelektüel bir hareket olarak değil, aynı zamanda resmi ideolojiye katkı sunan bir platform olarak da değerlendirmeyi mümkün kılar (Emrence, 2012).

Kadro Dergisi'nin yayın politikası, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik meselelerini kapsamlı bir şekilde ele almaya odaklanmıştır. Derginin temel özellikleri şunlardır:

Devletçilik ve Ekonomik Bağımsızlık: Kadro, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında devletin öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in makalelerinde, devletçi ekonomi politikalarının bir kalkınma modeli olarak önerilmesi dikkat çekicidir (Aydemir, 1932).

Kalkınma ve Modernleşme Stratejileri: Dergi, kalkınma sürecini sadece ekonomik bir mesele olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir dönüşüm olarak ele almıştır.

Eleştirel Yaklaşım: Kadro, dönemin siyasi uygulamalarını eleştirel bir gözle değerlendirerek, daha etkili çözümler sunmayı amaçlamıştır. Bu eleştiriler, özellikle eğitim, sanayileşme ve kırsal kalkınma politikalarında yoğunlaşmıştır (Kadro, 1932, s. 5-10).

Derginin yayın hayatı boyunca ele aldığı konular, dönemin ihtiyaçlarına ve entelektüel tartışmalarına doğrudan cevap vermiştir. Başlıca konular şu şekilde özetlenebilir:

Ekonomik Bağımsızlık ve Kalkınma: Kadro, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını güçlendirmek için devlet müdahalesini öneren bir çizgi izlemiştir. Dergi, ithalatı sınırlayarak yerli üretimi teşvik eden politikaların gerekliliğini savunmuştur (Tör, 1932).

Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim: Kadro, eğitim reformlarının toplumsal dönüşümdeki kritik rolünü vurgulamış ve okuryazarlık oranlarının artırılmasına yönelik stratejiler önermiştir.

Siyasi İdeolojiler ve Türkiye: Kadro'nun yayınlarında, kapitalizm ve Marksizm gibi ideolojilerin Türkiye için ne derece uygun olduğu tartışılmış, ulusal bir model önerilmiştir (Aydemir, 1934).

Kadro Dergisi, resmi ideolojiye bağlılık ile eleştirel yaklaşımı birleştiren bir çizgide yer almıştır. Derginin temel ideolojik dayanakları şunlardır:

Kemalizm ile Etkileşim: Kadro, Kemalizmi ekonomik ve toplumsal bağımsızlığın temeli olarak görmüş, ancak bu ideolojiyi farklı bir perspektifle ele almıştır. Derginin "devrimci devletçilik" anlayışı, Atatürk'ün reformlarının teorik bir çerçeveye oturtulmasına katkı sağlamıştır (Mazıcı, 2003).

Bağımsızlıkçılık: Dergi, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını sürdürmesi için uluslararası sisteme karşı temkinli bir duruş sergilemiştir.

Kapsayıcı Modernleşme: Kadro, modernleşme sürecinin yalnızca kent merkezlerine odaklanmaması, kırsal alanları da kapsamı gerektiğini vurgulamıştır.

Kadro'nun eleştirel duruşu, dönemin uygulamalarına alternatif yaklaşımlar geliştirmesini sağlamıştır. Örneğin, dergi, sanayileşme politikalarında daha planlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini savunmuş ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının ithal ikamesine dayalı bir modelden ziyade yerli üretime odaklanması gerektiğini belirtmiştir (Kadro, 1932, s. 20).

Kadro Dergisi, 1934 yılında yayın hayatına son vermiştir. Bu durumun nedenleri arasında, derginin resmi ideolojiyle zaman zaman çatışan görüşleri, dönemin siyasi ortamında yaratılan baskılar ve ekonomik zorluklar yer alır. Ancak Kadro, kısa süreli yayın hayatına rağmen, Türk entelektüel tarihi ve modernleşme tartışmalarında kalıcı bir iz bırakmayı başarmıştır.

Kadro Dergisi'nin Eleştirel ve Muhalif Yönü

Kadro Dergisi, Cumhuriyet'in erken döneminde devletin ideolojik dönüşüm süreçlerine katkı sunan bir entelektüel platform olarak öne çıkmıştır. Ancak bu durum, derginin resmi ideolojiyle her zaman tam bir uyum içinde olduğu anlamına gelmemektedir. Kadro, özellikle ekonomik bağımsızlık ve kalkınma politikaları konusunda, dönemin uygulamalarını eleştiren ve alternatif öneriler sunan bir perspektif geliştirmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, dergide yayımlanan bir makalesinde, dönemin ekonomik politikalarını "yeterince planlı ve uzun vadeli olmamakla" eleştirmiştir (Kadro, 1933, s. 12). Bu eleştiri, derginin resmi ideolojiden bağımsız düşünebilme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Kadro'nun eleştirel yaklaşımı, modernleşme ve kalkınma süreçlerinde alternatif modeller önerme çabasıyla şekillenmiştir. Dergi, Türkiye'nin kalkınma hedeflerini, yalnızca Batı modellerini takip ederek değil, kendi özgün koşullarını dikkate alarak gerçekleştirmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda derginin şu önerileri dikkat çekmektedir:

Devletçilik İlkesi: Kadro, devletin ekonomik kalkınmada daha aktif bir rol oynaması gerektiğini savunmuş ve "devletçi planlama" anlayışını önermiştir (Aydemir, 1932). Bu öneri, dönemin liberal ekonomik politikalarına bir alternatif olarak sunulmuştur.

Eğitim Reformu: Kadro, toplumun ekonomik kalkınmasının temelinde eğitim reformlarının yer aldığına inanmıştır. Dergide yayımlanan bir yazıda, kırsal bölgelerde eğitim seferberliği yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Kadro, 1933, s. 8).

Kalkınma Modeli: Dergi, ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme yerine, yerli üretimi teşvik eden bir ekonomik model geliştirilmesini önermiştir. Vedat Nedim Tör, Türkiye'nin tarım ve sanayi alanında dengeli bir kalkınma modeli benimsemesi gerektiğini ifade etmiştir (Tör, 1932).

Kadro Dergisi, dönemin diğer entelektüel akımlarıyla karşılaştırıldığında, kendine özgü bir çizgiye sahiptir. Örneğin, Batı yanlısı modernleşme modellerini benimseyen Türk Ocakları ve muhafazakar çevrelerden farklı olarak, Kadro bağımsız kalkınma ve ulusal çıkar odaklı bir perspektif geliştirmiştir (Mazıcı, 2003). Marksist yaklaşıma yakın duran bazı görüşleri ise dönemin ideolojik atmosferinde tartışmalara yol açmıştır. Bu durum, Kadro'nun farklı ideolojiler arasında özgün bir sentez yaratma çabasını göstermektedir.

Kadro Dergisi, dönemin kalkınma politikalarına yönelik eleştirileriyle bir muhalif duruş sergilemiştir. Ancak bu muhalefet, Cumhuriyet rejimine karşı bir tutum olarak değil, rejimin hedeflerine daha iyi ulaşmasını sağlayacak öneriler geliştirme çabası olarak değerlendirilmelidir. Şevket Süreyya Aydemir'in şu sözleri bu yaklaşımı özetler: "Amacımız, Cumhuriyet'in halkçılık ilkesini ekonomik bağımsızlıkla tamamlamaktır" (Aydemir, 1933).

Derginin muhalif yönü, özellikle şu alanlarda belirginleşmiştir:

Sanayileşme Politikaları: Kadro, dönemin sanayileşme politikalarının yeterince hızlı ilerlemediğini ve özel sektörün bu süreçte yetersiz kaldığını eleştirmiştir.

Köy ve Tarım Reformları: Dergi, köylerin kalkınma sürecine dahil edilmesi gerektiğini vurgulamış ve kırsal alanların modernleşme politikalarına entegre edilmemesini eleştirmiştir (Kadro, 1932, s. 18).

Eğitim Politikaları: Kadro, eğitim reformlarının şehir merkezlerinde yoğunlaşmasını eleştirerek, kırsal bölgelerdeki eğitimsizliğin kalkınma hedeflerini engellediğini belirtmiştir.

Kadro Dergisi'nin eleştirileri, dönemin politika yapıcılarını üzerinde doğrudan bir etkisi olmasa da, uzun vadede Türkiye'nin kalkınma politikalarının teorik temellerine katkı sağlamıştır. Örneğin, devletçilik ilkesinin 1930'lu yıllarda benimsenmesinde Kadro'nun fikirlerinin etkili olduğu söylenebilir (Emrence, 2012). Ayrıca, derginin entelektüel birikimi, sonraki yıllarda Türkiye'deki planlı kalkınma politikalarının altyapısını oluşturmuştur.

Betimsel İçerik Analizi Bulguları

Kadro Dergisi'nin içerikleri, betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntem, derginin yayınlarında öne çıkan temaların, kullanılan kavramların ve sunulan çözüm önerilerinin sistematik bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Krippendorff, 2004). Derginin 1932-1934 yılları arasında yayımlanan tüm sayıları, ekonomi, kalkınma, modernleşme ve toplumsal dönüşüm temaları üzerinden analiz edilmiştir. Analizde, sıkça kullanılan ifadeler, metinlerdeki vurgu noktaları ve ele alınan sorunlara yönelik öneriler öncelikli olarak ele alınmıştır.

Betimsel içerik analizi sonucunda, Kadro Dergisi'nde sıklıkla ele alınan üç ana tema belirlenmiştir:

Ekonomik Bağımsızlık ve Devletçilik: Dergi, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının temelini devletçi bir modelde görmüştür. İçeriklerde, liberal ekonomi politikalarına yönelik eleştiriler ön plandadır. Örneğin, Şevket Süreyya Aydemir'in bir makalesinde, "Ekonomik bağımsızlık, siyasi bağımsızlığın temelidir" ifadesi vurgulanmıştır (Kadro, 1932, s. 10).

İthal ikamesine dayalı sanayileşme modelinin, yerli üretimin teşvik edilmesiyle desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Modernleşme ve Kalkınma Stratejileri: Kadro, kalkınmayı ekonomik bir süreçten ibaret görmemiş; eğitim, kültür ve toplumsal dönüşüm gibi alanları da içine alan bütüncül bir model önermiştir.

Özellikle kırsal kalkınmaya yapılan vurgular, modernleşme stratejilerinin yalnızca kent merkezlerine odaklanmaması gerektiğini göstermektedir (Mazıcı, 2003).

Toplumsal Dönüşüm ve Aydın Misyonu: Kadro, aydınların toplumsal dönüşümde öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuş ve halkın ihtiyaçlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmiştir.

Toplumun okuma-yazma oranının artırılması ve eğitim reformlarının kırsal alanlara yayılması gerektiği, sıkça dile getirilen öneriler arasında yer almıştır.

Ayrıca Kadro Dergisi'nin dil ve üslubu, dönemin entelektüel tartışmalarına uygun olarak analitik ve eleştireldir. Metinlerde sıkça kullanılan şu ifadeler dikkat çekmiştir: "Milli bağımsızlık," "ekonomik özgürlük," ve "kalkınma planı" gibi kavramlar, derginin temel söylemini oluşturmaktadır. Eleştirel üslup, resmi ideolojiye olan bağlılıkla birlikte, dönemin uygulamalarını geliştirme hedefiyle birleşmiştir. Örneğin, bir yazıda, "Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı, ancak planlı sanayileşmeyle mümkündür" denilerek, devlet müdahalesine vurgu yapılmıştır (Kadro, 1933, s. 25).

Betimsel içerik analizi sırasında belirlenen dikkat çekici makalelerden bazıları şunlardır: "Devletçilik ve Türkiye" (Şevket Süreyya Aydemir): Bu makalede, devletin ekonomik kalkınmadaki rolü tartışılmış ve Türkiye için bir kalkınma modeli önerilmiştir. "Halkçılık ve Köy Politikaları" (Vedat Nedim Tör): Türkiye'nin kırsal alanlarının kalkınma süreçlerine entegrasyonunun önemi vurgulanmıştır. "Eğitim ve Toplumsal Dönüşüm" (Yakup Kadri Karaosmanoğlu): Eğitim reformlarının toplumsal dönüşüm üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Betimsel içerik analizi bulguları, Kadro Dergisi'nin bir aydın hareketi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Dergi, dönemin siyasi ve ekonomik meselelerine entelektüel bir perspektifle yaklaşmış, eleştirel bir duruş sergilemiş ve alternatif çözümler önermiştir. Bu özellikleriyle Kadro, yalnızca bir yayın organı değil, aynı zamanda Türkiye'nin entelektüel tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Betimsel içerik analizi sonuçları, Kadro Dergisi'nin, dönemin entelektüel ve siyasi atmosferine hem eleştirel hem de yapıcı bir katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Derginin ele aldığı konular, bugün dahi Türkiye'nin kalkınma ve modernleşme tartışmalarında geçerliliğini koruyan perspektifler sunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kadro Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde entelektüel tartışmaların öncüsü olmuş ve ulus-devlet inşa sürecine teorik bir zemin sağlamıştır. Dergi, ekonomik bağımsızlık, kalkınma ve modernleşme süreçlerine yönelik özgün bir perspektif sunmuş; devletçilik ilkesini merkeze alan, ulusal çıkarları önceleyen bir yaklaşımla dikkat çekmiştir. Kadro'nun en önemli özelliği, dönemin siyasi atmosferine rağmen eleştirel bir duruş sergilemesi ve alternatif çözümler sunmasıdır. Bu özellikleriyle Kadro, Türkiye'de entelektüel düşüncenin gelişiminde önemli bir kilometre taşıdır.

Betimsel içerik analizi bulguları, Kadro Dergisi'nin bir aydın hareketi olarak nitelendirilebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Dergi, aydınların yalnızca fikir üretmekle kalmayıp, toplumsal dönüşüm süreçlerine aktif bir şekilde katılmaları gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda yayın yapmıştır. Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimlerin katkıları, bu hareketin entelektüel derinliğini ve özgünlüğünü artırmıştır.

Kadro'nun aydın hareketi olarak değerlendirilmesini sağlayan temel unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

Eleştirel Yaklaşım: Dergi, dönemin siyasi ve ekonomik politikalarını eleştirel bir şekilde analiz ederek, alternatif modeller önermiştir.

Ulusal Kalkınma Vurgusu: Kadro, ulusal bağımsızlığın ekonomik kalkınmayla tamamlanması gerektiği fikrini savunmuştur.

Aydın Sorumluluğu: Dergi, aydınların toplumsal sorumluluklarını vurgulayarak halkçı bir perspektif geliştirmiştir.

Kadro Dergisi'nin doğrudan bir siyasi etkisi sınırlı olsa da, derginin fikirleri uzun vadede Türkiye'nin kalkınma politikalarının teorik temellerini şekillendirmiştir. Devletçilik ilkesinin 1930'lu yıllarda uygulanmaya başlanmasında Kadro'nun yayınlarının etkili olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca, derginin kırsal kalkınma, eğitim reformu ve yerli üretim gibi konulara yaptığı vurgu, sonraki yıllarda bu alanlarda atılan adımlara zemin hazırlamıştır.

Kadro Dergisi'nin yayın hayatı, kısa sürmesine rağmen, Türkiye entelektüel tarihinde önemli bir yere sahiptir. Derginin ele aldığı temalar, günümüz Türkiye'sinde de geçerliliğini koruyan sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır. Özellikle ekonomik bağımsızlık, kalkınma ve toplumsal dönüşüm gibi konular, bugün de tartışılmaya devam eden alanlardır. Kadro'nun aydın misyonu ve eleştirel yaklaşımı, günümüz entelektüel hareketleri için de ilham verici bir örnek oluşturmaktadır.

Kadro Dergisi'nin entelektüel bir hareket olarak değerlendirilmesi, dönemin toplumsal, ekonomik ve siyasi koşulları göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Dergi, sadece bir yayın organı değil, aynı zamanda modernleşme ve kalkınma sürecine yön veren bir entelektüel platform olmuştur. Bu çalışmadan çıkarılabilecek temel sonuçlar şunlardır:

--Kadro, entelektüel düşüncenin siyasi uygulamalara etkisini gösteren önemli bir örnektir.

Derginin eleştirel yaklaşımı, modernleşme ve kalkınma süreçlerinin çok boyutlu ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

-Aydınların toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi, hem geçmişte hem de günümüzde kalkınma süreçlerinin başarısı için kritik bir öneme sahiptir.

Kadro Dergisi üzerine yapılan çalışmaların, farklı yöntemler ve disiplinler arası yaklaşımlarla zenginleştirilmesi mümkündür. Özellikle şu konular üzerine daha derinlemesine araştırmalar yapılabilir:

-Kadro'nun ekonomik bağımsızlık vurgusunun günümüz kalkınma politikalarına etkisi.

-Kadro Dergisi'nin uluslararası entelektüel akımlarla ilişkisi.

-Derginin ideolojik duruşunun Türkiye'deki diğer entelektüel hareketlerle karşılaştırılması.

Kadro Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde, entelektüel düşüncenin toplumsal dönüşüm ve kalkınma süreçlerine katkıda bulunabileceğini ortaya koyan önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Dergi, devletçilik, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kalkınma gibi temel konularda eleştirel bir bakış açısı geliştirerek dönemin resmi ideolojisine farklı bir perspektif sunmuş ve aynı zamanda modernleşme sürecine alternatif çözümler önererek fikir dünyasında kalıcı bir iz bırakmıştır. Kadro'nun eleştirel ve yapıcı yaklaşımı, aydınların toplumsal sorumluluğunun altını çizerken, fikir üretiminin siyasi uygulamalara olan etkisini de somut bir şekilde gözler önüne sermiştir. Günümüz açısından değerlendirildiğinde, Kadro Dergisi'nin öne sürdüğü ulusal kalkınma, planlı ekonomi ve kırsal modernleşme gibi yaklaşımlar, halen geçerliliğini koruyan konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Kadro'nun entelektüel bir hareket olarak incelenmesi, geçmişten bugüne taşınabilecek değerli bir miras sunmaktadır.

Kaynakça

- Aydemir, Ş. S. (1932). Devletçilik ve Türkiye. Kadro Dergisi, 1(1), 10-12.
- Aydemir, Ş. S. (1933). İnkılap ve Kadro. Ankara: Kadro Yayınları.
- Benda, J. (1927). La Trahison des Clercs. Paris: Grasset.
- Emrence, C. (2012). Kadro Hareketi: Devlet ve Aydın İlişkisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Eğitim ve Toplumsal Dönüşüm. Kadro Dergisi, 1(4), 20-25.
- Krippendorff, K. (2004). Content Analysis: An Introduction to Its Methodology (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mazıncı, N. (2003). Kadro Hareketi ve Kemalizm. İstanbul: Derin Yayınları.
- Said, E. W. (1996). Entelektüel. İstanbul: Metis Yayınları. (Original work published 1994)
- Tör, V. N. (1932). Halkçılık ve Köy Politikaları. Kadro Dergisi, 1(3), 18-20.

KORUMA SORUMLULUĞU (R2P) DOKTRİNİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ BÖLGELERİNDE TEDARİK ZİNCİRİ GÜVENLİĞİ: ULUSLARARASI AKTÖRLERİN ROLÜ VE ETKİLERİ

Arş. Gör., Bünyamin DALDIRAN

ORCID: 0009-0005-4643-6015

bunyamindaldiran@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı,
Kayseri, Türkiye

Arş. Gör. Dr., Mücahid GÜRBÜZ

ORCID: 0000-0003-4688-4051

mgurbuz@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, Kayseri,
Türkiye

Özet

Bu çalışma, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğini sağlamak için uluslararası aktörlerin üstlendiği rolleri ve bu süreçlerin uzun vadeli etkilerini incelemektedir. Araştırma kapsamında Yemen ve Suriye gibi kriz bölgelerinde Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşların güvenli tedarik zinciri sağlamaya yönelik uyguladıkları lojistik stratejiler ve bu stratejilerin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bulgular, kriz bölgelerinde insani yardımın yalnızca kısa vadeli bir çözüm olmadığını; güvenlik, altyapı, yerel iş birlikleri ve sürdürülebilir kalkınma gibi daha geniş kapsamlı bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmanın ilk bölümü, R2P (Koruma Sorumluluğu) çerçevesinde yapılan müdahalelerin kriz bölgelerindeki tedarik zinciri güvenliğine olan katkılarını incelemektedir. Bu kapsamda, BM ve diğer kuruluşların güvenlik, lojistik destek ve altyapı yatırımları aracılığıyla, insani yardım sürecinin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik çabaları detaylandırılmaktadır. Yemen ve Suriye krizlerinden elde edilen bulgular, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zincirinin ancak güvenli bir altyapı ve esnek lojistik stratejilerle sağlanabileceğini göstermektedir.

Araştırma, kriz bölgelerinde daha etkili tedarik zinciri yönetimi sağlamak için gelecekte yapılması gereken saha çalışmaları ve uzun vadeli etkiler üzerine daha kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası aktörlerin, kriz sonrası dönemde ekonomik toparlanmayı desteklemek için yerel üretim süreçlerini teşvik etmesi ve altyapı geliştirme projelerine yatırım yapması önerilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğinin yalnızca insani yardım sağlamakla sınırlı kalmaması

gerektiğini; bölgenin sosyal ve ekonomik istikrarını güvence altına almak için daha geniş bir çerçevede ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Koruma Sorumluluğu (R2P), Tedarik Zinciri Güvenliği, Kriz Bölgeleri, Uluslararası Aktörler, Sürdürülebilir Kalkınma*

Abstract

This study critically examines the roles undertaken by international actors in ensuring sustainable supply chain security within crisis regions and evaluates the long-term implications of these interventions. The research focuses on the logistics strategies employed by institutions such as the United Nations (UN) and the European Union (EU) in crisis-affected areas like Yemen and Syria, analyzing their effectiveness in establishing secure supply chains and their broader impact on sustainable development.

The findings underscore that humanitarian aid in crisis regions cannot be confined to short-term solutions; rather, it necessitates a holistic approach that integrates considerations of security, infrastructure development, local partnerships, and long-term sustainable development objectives.

The initial section of the study delves into the contributions of interventions carried out under the Responsibility to Protect (R2P) framework, highlighting their impact on supply chain security in crisis zones. Within this scope, the efforts of the UN and other international organizations to sustain humanitarian operations through enhanced security measures, logistical support, and strategic infrastructure investments are systematically examined. Empirical insights from the Yemen and Syria crises reveal that sustainable supply chains in such regions are contingent upon robust infrastructure and the adoption of resilient, adaptable logistical strategies.

The research further emphasizes the critical need for future field studies and more extensive investigations into the long-term effects of supply chain interventions in crisis contexts. It advocates for international actors to prioritize the promotion of local production processes and to allocate resources toward infrastructure development projects, thereby fostering economic recovery in post-crisis phases. In conclusion, this study asserts that sustainable supply chain security in crisis regions must transcend the immediate provision of humanitarian aid. Instead, it should be framed within a comprehensive strategy that seeks to ensure the socio-economic stability and resilience of affected regions over the long term.

Keywords: *Responsibility to Protect (R2P), Supply Chain Security, Crisis Regions, International Actors, Sustainable Development*

Araştırma Problemi ve Amacı

Küresel çatışma ve insani krizlerin yoğunluğu ve sıklığındaki artış, uluslararası toplumun kriz bölgelerine müdahalesini daha kritik hale getirmiştir. Çatışma ve kriz ortamlarında sivil nüfusun güvenliği ve temel ihtiyaçların karşılanması, yalnızca insani açıdan değil, aynı zamanda küresel tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması açısından da büyük önem taşır. Çatışma bölgelerinde yaşanan insani felaketleri hafifletmek ve tedarik zincirlerinde sürdürülebilir güvenliği temin etmek adına yapılan bu tür müdahaleler, küresel güvenlik ve istikrarın korunması açısından da stratejik bir rol oynar.

Bu bağlamda, Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect, R2P) doktrini, uluslararası toplumun, soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik gibi ciddi insan hakları ihlallerine karşı sorumluluk almasını sağlayan temel bir çerçeve sunmaktadır. R2P, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma yükümlülüğü altında olduğunu ve bu yükümlülüğü yerine getiremedikleri veya yerine getirmek istemedikleri durumlarda uluslararası toplumun müdahale hakkının doğduğunu vurgulayan bir prensibe dayanır (Gözen Ercan, 2014). Bu prensip, özellikle kriz bölgelerinde yaşanan şiddet olayları ve güvenlik sorunları karşısında uluslararası aktörlerin etkin bir şekilde devreye girmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmanın temel araştırma problemi, R2P çerçevesinde gerçekleştirilen uluslararası müdahalelerin kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Tedarik zincirleri, özellikle kriz bölgelerinde gıda, ilaç, su, enerji ve diğer temel ihtiyaçların sağlanması açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Ancak çatışmaların yoğun olduğu bu tür bölgelerde güvenlik sağlanamadığı takdirde, tedarik zincirlerinde ciddi aksaklıklar meydana gelebilir ve bu aksaklıklar insani yardımların gecikmesine veya eksik ulaşmasına neden olabilir (Durugbo & Al-Balushi, 2022). Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, kriz bölgelerinde üretim ve tedarik süreçlerinin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörlerin bu sürece nasıl katkıda bulunduğunu incelemektir. Bu çerçevede çalışma, R2P uygulamalarının kriz bölgelerindeki tedarik zinciri güvenliğine katkılarını daha yakından ele alarak, bu tür müdahalelerin etkinliği hakkında derinlemesine bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

Literatür Taraması

Koruma Sorumluluğu (R2P) Kavramının Gelişimi

Koruma Sorumluluğu (R2P), uluslararası toplumun ciddi insan hakları ihlallerine karşı etkin müdahale yükümlülüğünü vurgulayan bir çerçevedir. 2001 yılında ICISS tarafından tanımlanmış ve 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. R2P, devletlerin halklarını soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlikten koruma sorumluluğunu belirtir (Şahin & Sevilertuğrul, 2022). Bu kavram, 1990'lardaki Ruanda, Bosna ve Kosova'daki trajik olayların ardından gelişmiştir (Gözen Ercan, 2014).

R2P, devletlerin egemenliğinin mutlak bir hak olmadığını ve halklarını koruma sorumluluğu taşıdığını ifade eder. Bu bağlamda, devlet egemenliğine müdahalelerin meşru sayılabileceği durumlar belirlenir (Mardiyanto & Hidayatulloh, 2023). R2P, Birleşmiş Milletler'in müdahaleye yönelik geleneksel pasif yaklaşımını sorgulayan bir adımdır.

Thakur ve Weiss, R2P'nin önleme, müdahale ve yeniden inşa olmak üzere üç ilkeye dayandığını belirtmiştir (Thakur & Weiss, 2009). ICISS raporuna göre, önleme (çıkabilecek krizleri engelleme), tepki (ihlallere müdahale) ve yeniden inşa (askeri müdahale sonrası destek) olmak üzere üç ana bileşeni vardır (ICISS, 2001).

R2P uygulamaları çoğunlukla insani yardım odaklıdır ve ekonomik süreçler veya lojistik altyapı yeterince ele alınmamaktadır (Dietrich, 2013). Suriye ve Yemen gibi kriz bölgelerinde yapılan müdahalelerde, insani yardımların sürdürülebilirliği ve tedarik zincirlerinin güvenliği göz ardı edilmiştir (Paris, 2014; Rose & Elbaaly, 2024).

Tedarik zinciri güvenliği, kriz bölgelerinde halkın temel ihtiyaçlara erişimi için kritik öneme sahiptir. Gıda, su, ilaç gibi hayati kaynaklardaki aksaklıklar yaşam koşullarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, R2P'nin yalnızca insani yardımla sınırlı kalmayıp, sürdürülebilir ekonomik ve lojistik destekleri de içermesi gerektiği vurgulanmaktadır (Durugbo & Al-Balushi, 2022). Sonuç olarak, R2P'nin etkinliği, insani yardımların yanı sıra ekonomik ve lojistik süreçlerin sürdürülebilirliğine yönelik stratejileri kapsamalıdır. Bu yaklaşım, kriz bölgelerinde halkın temel ihtiyaçlara erişimini sağlarken uzun vadeli istikrarı destekleyebilir (Pavia, 2015).

Kriz Bölgelerinde Tedarik Zinciri Güvenliği

Kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği, insanların temel ihtiyaçlara düzenli bir şekilde ulaşabilmesi için büyük önem taşır. Tedarik zinciri güvenliği, kriz bölgelerinde yaşayan insanların hayatta kalabilmeleri için ihtiyaç duyduğu gıda, ilaç, su, enerji gibi malzeme ve hizmetlerin düzenli, kesintisiz ve güvenli bir biçimde sağlanması anlamına gelir (Aktaş vd., 2024). Çatışma veya kriz ortamlarında bu zincirin güvenliği kesintiye uğradığında, temel ihtiyaçların karşılanmasında ciddi zorluklar yaşanır. Literatürde, kriz bölgelerinde yaşanan güvenlik sorunlarının, tedarik zincirlerinde aksamalara yol açarak hem yerel halkın ihtiyaçlarına erişimini zorlaştırdığı hem de bölgedeki ekonomik istikrarı tehdit ettiği vurgulanmaktadır (Durugbo & Al-Balushi, 2022). Çatışma bölgelerinde tedarik zincirlerinin sağlıklı işlemesi, yalnızca yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal ve ekonomik istikrarın korunmasına da katkı sağlar. Tedarik zincirleri, özellikle savaş veya kriz ortamlarında büyük ölçüde kırılgan hale gelir ve bu da insani yardım süreçlerinde çeşitli zorluklar yaratır. Literatürde, kriz bölgelerindeki tedarik zincirlerinin yüksek kırılganlık seviyesine sahip olduğu ve bu durumun yerel üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini tehdit ettiği belirtilmektedir (Fallah Shayan vd., 2022). Bu bağlamda, kriz ortamlarında tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlamak, bölgedeki istikrarın korunması açısından kritik önemdedir.

Güvenlik eksikliği, kriz bölgelerinde tedarik zincirlerinin etkin bir şekilde işlemlerini engelleyen başlıca faktörlerden biridir. Güvenlik önlemlerinin yetersiz olması, malzeme ve hizmetlerin taşınmasında riskleri artırır, bu da yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını zorlaştırır. Uluslararası aktörlerin kriz bölgelerinde gerçekleştirdiği müdahaleler, tedarik zincirinin güvenliğini sağlamaya yönelik güvenlik stratejilerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Güvenlik eksikliğinin yanı sıra, kriz bölgelerinde tedarik zincirlerini korumak için gerekli lojistik altyapıların yetersizliği de önemli bir engel oluşturmaktadır.

Uluslararası aktörler, kriz bölgelerinde yalnızca lojistik destek sunmakla kalmayıp, aynı zamanda tedarik zincirlerinin güvenliğini artırmak için stratejik iş birlikleri de geliştirmektedir. Bu aktörler, yerel aktörlerle

koordinasyon sağlayarak güvenliği sağlama, lojistik düzenlemeleri optimize etme ve tedarik sürecindeki riskleri azaltmaya yönelik çeşitli müdahalelerde bulunur. Literatürde, bu tür stratejik iş birliklerinin insani yardımların daha etkin bir şekilde ulaştırılmasına katkı sağladığı belirtilmektedir (Childerhouse vd., 2018). Aynı zamanda, bu iş birliklerinin bölgedeki ekonomik istikrarı korumak açısından da önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir. Bu tür müdahalelerin sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğini sağlama konusunda uzun vadeli etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Uluslararası müdahalelerin kısa vadede yardım ulaştırmada etkili olduğu, ancak kriz bölgelerinde uzun vadeli tedarik zinciri güvenliğini sağlama kapasitesinin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Kriz bölgelerinde tedarik zincirlerinin uzun vadeli güvenliği sağlanmadığında, yerel halkın yaşam kalitesi düşer ve kriz sonrası toparlanma süreci de uzar. Dolayısıyla, bu müdahalelerin sürdürülebilir etkilerini anlamak, kriz sonrası dönemde daha etkili planlamaların yapılabilmesi açısından önemlidir.

Kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği sağlanmadığında, yalnızca halkın temel ihtiyaçları karşılanmaz; aynı zamanda yerel ekonomi ve üretim süreçleri de olumsuz etkilenir. Güvenli ve sürdürülebilir bir tedarik zinciri, yerel üreticilerin kriz koşullarında üretimlerini devam ettirmelerini mümkün kılarak bölgenin ekonomik istikrarını destekler. Bu açıdan, tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlama konusunda uluslararası aktörlerin, yerel üreticiler ve yardım kuruluşları ile iş birliği yaparak etkili müdahale stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğini sağlamak için yalnızca insani yardım değil, aynı zamanda uzun vadeli altyapı yatırımları da önem arz eder. Güçlendirilmiş lojistik altyapılar, yardımların etkin bir şekilde ulaştırılmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda yerel üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğine katkı sunar. Literatürde, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğini sağlamak için yapılan altyapı yatırımlarının etkilerinin yetersiz olduğu ve bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması için uluslararası toplumun daha uzun vadeli çözümler geliştirmesi önemlidir.

Sonuç olarak, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması, insanların temel ihtiyaçlara erişimini kolaylaştırırken, bölgesel istikrarın korunmasına da katkıda bulunur. Uluslararası aktörlerin kriz bölgelerine yönelik müdahaleleri, tedarik zincirlerinin sürdürülebilir güvenliğini sağlamaya yönelik olmalıdır. Bu, yalnızca kısa vadeli insani yardım sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bölgedeki ekonomik ve toplumsal yapının yeniden inşasına katkı sunar. Kriz bölgelerinde etkin tedarik zinciri güvenliği sağlamak için uluslararası aktörlerin, stratejik iş birlikleri ve uzun vadeli yatırımlarla bu alanı desteklemeleri büyük önem taşımaktadır.

R2P'nin Pratikteki Uygulamaları ve Tedarik Zinciri Güvenliği ile İlişkisi

R2P'nin uygulanması, müdahale edilen bölgelerin sosyal, ekonomik ve politik koşullarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Suriye ve Yemen gibi ülkelerde yapılan müdahaleler, insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir. Bu süreçte kriz bölgelerine insani yardımların güvenli bir şekilde ulaştırılması için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir (Bodur Ün & Kelleci, 2023). Bu stratejiler, yardımların yalnızca fiziksel olarak ulaştırılmasını değil, aynı zamanda yerel üretim süreçlerine zarar vermeden sürdürülebilir şekilde sağlanmasını amaçlamaktadır. Literatürde, bu tür müdahalelerin sosyal ve ekonomik istikrarın korunmasına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Mahdavi, 2015).

Tedarik zinciri güvenliği, kriz bölgelerinde yerel halkın temel ihtiyaçlara ulaşabilmesi açısından kritik bir rol oynar. Güvenli ve kesintisiz bir tedarik zinciri, hem insani yardımların sürekliliğini hem de yerel ekonominin sürdürülebilirliğini destekler. Ancak güvenlik eksikliği ve çatışma koşulları, bu süreci zorlaştırmaktadır. R2P'nin başarısı, tedarik zinciri güvenliğinin sağlanmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, uluslararası aktörlerin tedarik zinciri güvenliğini sağlama konusundaki rolleri önem kazanmaktadır. Yardımların sürdürülebilirliğini sağlayacak lojistik destekler ve bölgesel ekonomik süreçlerin korunması kritik hale gelmiştir (Çiçek & Bay, 2007).

R2P'nin tedarik zinciri güvenliğiyle ilişkisi, kriz sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde de önem taşır. Tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliği, kriz sonrası dönemin sağlıklı ilerlemesi için kritik bir unsurdur. Ancak bu konuda yapılan uzun vadeli çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, R2P çerçevesinde uluslararası aktörlerin tedarik zinciri güvenliğini sağlama stratejileri ve bu stratejilerin lojistik ve üretim süreçleri üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Ayrıca, insani müdahalelerin kriz bölgelerindeki kısa ve uzun vadeli etkileri ele alınacaktır. Sonuç olarak, R2P'nin kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğini sağlamadaki önemi açıktır. Uluslararası aktörlerin yardımların sürdürülebilirliğini sağlama ve ekonomik istikrarı destekleme rolleri, R2P'nin etkinliğini artırmaktadır. Gelecekte, daha uzun vadeli ve kapsamlı stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir.

Yöntem

Araştırma Türü

Bu araştırma, kriz bölgelerinde Koruma Sorumluluğu (R2P) çerçevesinde gerçekleştirilen uluslararası müdahalelerin tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlayan kapsamlı bir kalitatif çalışmadır. Kalitatif yöntemler, karmaşık sosyal ve ekonomik süreçlerin incelenmesinde derinlemesine bilgi sunarak nitel veri elde etmeyi kolaylaştırır (Creswell, 2009). Araştırmanın kalitatif yapısı, örnek olay incelemesi ve geniş kapsamlı literatür taraması üzerine kuruludur. Bu yaklaşımlar, Suriye ve Yemen gibi farklı kriz bölgelerinde R2P uygulamalarının tedarik zinciri güvenliği üzerindeki pratik etkilerini analiz etmek için uygun araçlar sunar.

Örnekleme ve Örnek Olay Seçimi

Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygun örnekleme seçimi yapılmış olup, örnek olaylar olarak Suriye ve Yemen kriz bölgeleri ele alınmıştır. Bu ülkeler, uluslararası müdahalelere maruz kalmış, uzun süreli kriz durumlarında tedarik zincirlerinde ciddi zorluklarla karşılaşmış ve insani yardım süreçlerinde uluslararası aktörlerin rol aldığı önemli örneklerdir. Seçilen örnek olaylar, R2P'nin pratikte nasıl uygulandığını ve tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlama çabalarının sürdürülebilirliğini gözleme açısından uygun nitelikler taşımaktadır.

Suriye iç savaşı sırasında Birleşmiş Milletler ve uluslararası yardım kuruluşlarının tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlama çabaları, R2P uygulamaları açısından önemli örnekler sunmaktadır. Yemen'de devam eden kriz ve gıda güvenliği sorunları da uluslararası müdahalelerin tedarik zincirlerine katkı sağlamada nasıl bir rol

oynadığını gözler önüne serer. Bu örnek olaylar, R2P kapsamında yapılan müdahalelerin farklı kriz senaryolarında tedarik zincirleri üzerindeki etkilerini analiz etmek için geniş bir zemin sunmaktadır.

Veri Toplama Yöntemleri

Araştırmanın veri toplama sürecinde hem ikincil hem de üçüncül veri kaynakları kullanılacaktır. İkincil veri kaynakları olarak Birleşmiş Milletler, Uluslararası Kırmızı Haç ve Kırmızı Hareketi, Uluslararası Kurtarma Komitesi (IRC) ve Oxfam gibi uluslararası kuruluşların yayınladığı raporlar, bilimsel makaleler ve vakalar hakkında yapılan akademik çalışmalar dikkate alınacaktır. Üçüncül veri kaynakları arasında ise literatürde yer alan örnek olay incelemeleri ve vaka analizleri değerlendirilecektir. Bu kaynaklar, R2P'nin tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkilerini anlamak için çok yönlü bir veri seti sunar.

Özellikle Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (UNOCHA) tarafından yayınlanan kriz bölgelerine yönelik yıllık raporlar ve güncel veriler, tedarik zinciri güvenliğine ilişkin detaylı veriler sağlayarak kriz bölgelerindeki uluslararası müdahalelerin somut etkilerini inceleme fırsatı sunmaktadır (Paulus vd., 2023). Oxfam ve Uluslararası Kırmızı Haç gibi kuruluşların kriz bölgelerindeki lojistik destek faaliyetlerine dair yayınladıkları raporlar, tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlama konusundaki müdahalelerin etkinliğini ölçmek açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Analiz Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan analiz yöntemi içerik analizi ve tematik analizdir. İçerik analizi, literatürdeki verilerin ve vaka çalışmalarının sistematik bir şekilde incelenmesini sağlar (Bengtsson, 2016). Araştırmada kullanılan dokümanlar, tedarik zincirinin güvenliğini sağlama, insani yardım süreçleri ve R2P uygulamalarına odaklanan belirli kodlar ve kategoriler çerçevesinde analiz edilecektir. Bu analiz yöntemi, araştırmanın sorularına yanıt aramak amacıyla verileri yapılandırılmış bir biçimde anlamlandırma imkânı sunar.

Tematik analiz ise R2P'nin kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkilerine dair belirli temaları belirlemeye odaklanır. Bu yöntemde, R2P uygulamalarının tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkilerine ilişkin ortaya çıkan ana temalar, her bir örnek olay bazında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Örneğin, Suriye ve Yemen'deki kriz bölgelerinde uluslararası aktörlerin tedarik zinciri güvenliğini sağlamak için geliştirdikleri stratejiler arasında benzerlikler ve farklılıklar belirlenerek her bir bölgedeki tedarik zinciri dinamikleri ve güvenlik süreçleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

İçerik Analizinin Uygulanması

İçerik analizinde, veri seti belirli kodlar altında kategorize edilerek kriz bölgelerindeki tedarik zinciri güvenliğini sağlama konusundaki zorluklar sistematik olarak analiz edilecektir. Örneğin, güvenlik eksikliği, lojistik altyapı sorunları, uluslararası iş birliği gibi kodlar aracılığıyla veriler sınıflandırılacak ve bu kategoriler üzerinden tedarik zincirine dair genel eğilimler incelenecektir. Literatürdeki veriler doğrultusunda kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği konusundaki en yaygın sorunlar ve uluslararası müdahalelerin bu sorunları çözümedeki başarı veya yetersizlikleri detaylandırılacaktır.

Tematik Analizin Uygulanması

Tematik analizde, elde edilen verilerden ortaya çıkan temalar, R2P'nin pratikteki etkilerini anlamlandırmaya katkı sunacaktır. Örneğin, R2P'nin müdahaleleri sırasında lojistik süreçlerin korunması, insani yardımın etkin bir şekilde ulaştırılması ve yerel ekonominin desteklenmesi gibi temalar üzerinden analiz yapılacaktır. Suriye ve Yemen örnek olayları üzerinde yapılan müdahalelerin kısa ve uzun vadeli etkileri, tedarik zincirinin sürdürülebilirliği açısından karşılaştırılacaktır.

Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için veri kaynaklarının çeşitli olması önemlidir. Bu nedenle hem akademik literatürden hem de uluslararası kuruluşların güncel verilerinden yararlanılacaktır. Çalışmada, verilerin geçerliliğini artırmak için farklı kaynaklardan elde edilen veriler arasında çapraz karşılaştırmalar yapılacak ve bu sayede analiz sonuçlarının doğruluğu desteklenecektir.

Sonuçların Yorumlanması ve R2P'nin Tedarik Zinciri Güvenliğine Katkısının Değerlendirilmesi

Araştırma sonunda, R2P'nin tedarik zinciri güvenliğine yönelik doğrudan katkıları ve müdahalelerin sürdürülebilir etkileri değerlendirilecektir. Çalışmanın sonuçları, uluslararası aktörlerin kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğine sağladıkları katkının sürdürülebilirliği ve etkinliği hakkında pratik öneriler sunmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, kriz bölgelerinde insani yardımların daha etkin ve kalıcı bir şekilde ulaştırılmasını sağlamak için R2P'nin nasıl daha etkili bir şekilde uygulanabileceğine dair stratejik çıkarımlar yapılmasına olanak tanıyacaktır.

Bulgular

Kriz Bölgelerinde Uluslararası Aktörlerin Rolü

Kriz bölgelerinde uluslararası aktörlerin rolleri, insani yardımın ulaştırılması, altyapının korunması ve lojistik destek sağlanması gibi sorumlulukları içermektedir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi küresel örgütler, gıda, su ve ilaç gibi temel ihtiyaç maddelerinin düzenli olarak sağlanmasıyla, bölgedeki üretim ve tüketim süreçlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Özellikle BM, insani yardım için oluşturduğu lojistik mekanizmalar sayesinde kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğini sağlayarak, yerel ekonominin çökmesini önleyici tedbirler almıştır.

BM ve AB'nin katkıları, yalnızca yardımların ulaştırılmasıyla sınırlı kalmayıp, yollar, limanlar ve depolar gibi altyapı unsurlarının korunması ve geliştirilmesini de kapsamaktadır. Bu çalışmalar, lojistik süreçlerin sürekliliğini desteklerken, bölgenin uzun vadeli istikrarını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca AB, ekonomik destek programlarıyla kriz bölgelerinde yerel üretim süreçlerini koruyarak istikrar sağlamaktadır. BM ve AB'nin kriz sonrası sürdürülebilir ekonomik yapıların oluşumuna yönelik stratejileri, kısa vadeli yardımların ötesine geçerek uzun vadeli çözümler sunmayı hedeflemektedir (UNHCR, 2020).

Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminde Kriz Yönetimi Yaklaşımları

Kriz bölgelerinde kullanılan lojistik yönetim stratejileri, esnek tedarik zinciri yapıları ve hızlı tepki yaklaşımları üzerine kuruludur. Tedarik zincirinin sürekliliğini sağlamak amacıyla kriz anında geliştirilen hızlı tepki, risk azaltma ve esneklik artırıcı yöntemler, kriz durumlarında büyük bir öneme sahiptir. Tedarik zincirinde esnekliği

artıran önlemler, yardım malzemelerinin alternatif yollarla ve daha güvenli rotalar üzerinden taşınması gibi stratejileri içermektedir. Bu stratejiler, insani yardımların etkinliğini artırırken kriz durumunda yardımların ulaşmasını kolaylaştırmakta ve uzun vadede sürdürülebilir bir tedarik zinciri oluşturmak için altyapıyı güçlendirmektedir (Tang, 2006).

Lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde esneklik ve risk azaltma stratejileri, kriz bölgelerinde tedarik zincirlerinin güvenliğini artırma açısından oldukça değerlidir. Esneklik stratejileri, özellikle kriz bölgelerinde güvenli ve alternatif tedarik rotalarının belirlenmesini, kaynak çeşitlendirilmesini ve acil durum senaryolarına göre hazırlık yapılmasını içerir (Pettit vd., 2010). Örneğin, Suriye krizinde insani yardım malzemelerinin güvenli bir şekilde ulaştırılması amacıyla esnek rotalar ve lojistik düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu tür esnek stratejiler, kriz ortamlarında tedarik zincirlerinin değişken koşullara uyum sağlamasını mümkün kılmaktadır (Scholten vd., 2010).

Uluslararası aktörlerin kriz bölgelerinde uyguladığı esneklik stratejileri, kriz yönetiminin etkili bir parçası olarak yerel üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. Suriye ve Yemen gibi kriz bölgelerinde uygulanan bu esneklik stratejileri, yardımların sürekli olarak bölgeye ulaşmasını sağlamakta ve bölgedeki üretim süreçlerinin devam etmesine destek vermektedir. Ayrıca, esneklik stratejileri, kriz sonrası tedarik zinciri güvenliğini güçlendirerek bölgenin uzun vadeli istikrarına katkıda bulunmaktadır (Rose & Elbaaly, 2024).

Örnek Olay İncelemesi: Yemen ve Suriye Krizleri

Yemen örneği, uluslararası müdahalelerin kriz bölgelerindeki tedarik zincirlerine etkisini açıkça göstermektedir. Yemen krizinde BM ve diğer kuruluşlar, güvenli su, gıda ve ilaç gibi temel ihtiyaçların ulaşımını sağlamak için çeşitli lojistik düzenlemeler yapmıştır (UNICEF, 2019). Ancak güvenlik sorunları ve altyapı eksikliği bu süreci sıkça kesintiye uğratmıştır. BM, bu zorluklara rağmen Yemen’de tedarik zincirlerini güvence altına almak ve altyapıyı iyileştirmek için stratejiler geliştirmiştir (OCHA, 2019).

Suriye krizinde de BM ve AB gibi uluslararası aktörler, gıda ve sağlık malzemelerinin kesintisiz ulaşımını sağlamak için çeşitli önlemler almıştır (UNHCR, 2018). Ancak savaş koşulları ve güvenlik eksikliği, lojistik desteklerin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Bu durum, lojistik desteğin kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliği sağlamakta zaman zaman yetersiz kaldığını göstermektedir (FAO, 2019).

Yemen ve Suriye örneklerinden çıkarılacak ders, kriz sonrası yerel üretim ve lojistik sektörlerin güçlendirilmesinin gerekliliğidir. Bölgenin ekonomik ve sosyal yapısının sürdürülebilir gelişimi için uluslararası aktörlerin uzun vadeli destek sunması kritik önemdedir. Kriz sonrası tedarik zinciri yönetimi, yerel üretim süreçlerinin korunması ve ekonomik istikrar açısından önemli bir unsurdur (WFP, 2020). BM’nin bölgedeki ekonomik destekleri, kriz sonrası dönemde tedarik zincirinin sürdürülebilirliğini artırmayı hedeflemektedir (UNHCR, 2020).

Sonuç olarak, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği, insani yardımların ulaştırılması ve altyapının korunması gibi sorumluluklar, uluslararası aktörlerin sürdürülebilir kalkınma ve güvenlik hedefleri için kritik öneme sahiptir. BM, AB ve diğer kuruluşların kriz yönetimi stratejileri, yalnızca kriz anında değil, kriz sonrası dönemde de ekonomik toparlanmayı desteklemek için gerekli adımları içermektedir (OCHA, 2019).

Örnek Olay İncelemesi: Yemen Krizi

Yemen'deki iç savaş, altyapıda büyük yıkıma ve temel ihtiyaçlara erişimde ciddi sorunlara yol açmıştır. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar, gıda, su ve ilaç gibi temel ihtiyaçların ulaştırılması için çeşitli stratejiler geliştirmiştir (UNICEF, 2019). Ancak, çatışmalar ve lojistik altyapının yetersizliği, bu süreçteki çabaları sürekli olarak kesintiye uğratmıştır.

Güvenli tedarik zincirlerinin sürdürülmesi amacıyla esnek lojistik stratejiler uygulanmış; ancak maliyetler artmış ve ulaşım süreleri uzamıştır (ICRC, 2020). Yerel aktörlerle işbirliği, hem insani yardımların ulaştırılmasında hem de kriz sonrası sürdürülebilir tedarik zinciri yapılarını desteklemede önemli bir rol oynamıştır (Oxfam, 2018). Bunun yanı sıra yerel çiftçilerin desteklenmesi, gıda tedarik zincirini güçlendirmek için kritik bir adım olmuştur; ancak savaş koşulları bu süreçleri sınırlamıştır (FAO, 2019).

Lojistik altyapının hasar görmesi, insani yardımların etkinliğini engellemiş; BM ve diğer kuruluşlar, bu sorunu aşmak için altyapının yeniden inşası ve alternatif stratejiler geliştirmiştir (WFP, 2020). Tüm bu çabalara rağmen, Yemen örneği, güvenli ve esnek tedarik zincirlerinin insani yardımların etkinliği açısından kritik önemini ortaya koymaktadır.

Örnek Olay İncelemesi: Suriye Krizi

Suriye'de 2011'de başlayan iç savaş, temel ihtiyaçlara erişimi zorlaştırarak tedarik zincirlerini ciddi biçimde baskı altına almıştır. BM, UNICEF ve diğer uluslararası kuruluşlar, insani yardımın etkin ulaştırılması için yoğun çaba göstermiştir (UNHCR, 2018). Bu süreçte özellikle gıda ve sağlık malzemelerinin ulaştırılmasına odaklanılmıştır.

Çatışmalar nedeniyle güvenlik riskleri, insani yardımların ulaştırılmasını zorlaştırmış ve lojistik rotaların sık sık değiştirilmesini gerektirmiştir. BM, değişen güvenlik koşullarına uygun esnek lojistik planlamalar yaparak yardımların sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır (FAO, 2019). Ancak bu çabalar, sürdürülebilirlik açısından sınırlamalarla karşılaşmıştır.

Sağlık malzemelerinin ulaştırılması ve sağlık hizmetlerinin sürekliliği büyük önem taşımaktadır. Ancak çatışmalar, bu süreçleri aksatmıştır (WHO, 2020). Gıda tedarikinde ise kırsal bölgelerde lojistik destekle erişim sağlanmış, ancak güvensizlik ortamı kesintilere yol açmıştır (UNICEF, 2018).

BM, tedarik zincirlerinin güvenliğini artırmak ve sürdürülebilir çözümler üretmek amacıyla yerel tarımsal üretimi desteklemiş ve yerel ekonomiyi güçlendirecek projeler geliştirmiştir. Ancak savaş koşulları, bu projelerin tam anlamıyla uygulanmasını engellemiştir (FAO, 2019). Yerel işbirlikleri, gıda güvenliği ve ekonomik istikrar için önemli adımlardır. Yerel aktörlerle yapılan işbirlikleri, tedarik zincirlerinin güvenli işlenmesinin ötesinde, sürdürülebilir ekonomik yapılar oluşturmayı hedeflemiştir (UNHCR, 2020). Suriye örneği, kriz bölgelerinde yerel kaynakların kullanımıyla hem tedarik zinciri güvenliği hem de ekonomik toparlanma sağlanabileceğini göstermektedir.

Uzun Vadeli Etkiler ve Sürdürülebilirlik: Yemen Örneği

Yemen krizinde gerçekleştirilen uluslararası müdahaleler, ülkenin lojistik ve tedarik zinciri yönetiminde kalıcı etkiler bırakmıştır. BM ve yardım kuruluşları, Yemen'e yapılan insani yardımları sürdürülebilir hale getirmek amacıyla lojistik destek sağlamıştır. Bu destekler, ülkenin toparlanmasını hızlandırmak ve kriz sonrası temel ihtiyaçların güvenli bir şekilde karşılanmasına yardımcı olmak için önemlidir (WFP, 2020). Yemen'deki müdahaleler, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminin kriz bölgelerinde kritik olduğunu göstermektedir.

Güvenlik tehditleri, yardımların sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Çatışma ortamında lojistik rotalar sık sık değişmek zorunda kalmış, bu da yardımların düzenliliğini zorlaştırmıştır. Yemen örneği, kriz bölgelerinde uzun vadeli güvenlik önlemlerinin gerekliliğini vurgulamaktadır (OCHA, 2019). Lojistik destekler yalnızca insani yardımlara odaklanmamış, yerel üretim süreçlerini de desteklemeyi hedeflemiştir. BM ve kuruluşlar, tarım ve sanayi sektörlerini destekleyerek Yemen ekonomisini güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak güvenlik riskleri ve altyapı yetersizlikleri bu çabaların sürdürülebilirliğini sınırlamıştır (FAO, 2019). Yerel üretimin desteklenmesi, kriz ortamında sürdürülebilirliği artırma konusunda önemlidir. BM ve kuruluşlar, yerel halkın geçim kaynaklarını sürdürebilmesi için projeler başlatmıştır. Ancak, güvenlik riskleri ve çatışmalar bu çabaların etkisini sınırlamıştır (Oxfam, 2018).

Altyapı eksiklikleri, lojistik desteklerin etkinliğini azaltan bir diğer faktördür. BM ve kuruluşlar, yollar, limanlar ve depolar gibi kritik altyapıların yeniden inşası için girişimlerde bulunmuştur. Ancak çatışmalar, bu altyapıların kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu durum, altyapı yatırımlarının önemini göstermektedir (WFP, 2020). Yemen müdahaleleri, uzun vadeli güvenlik ve sürdürülebilirlik açısından bir model sunmaktadır. Uluslararası aktörlerin sağladığı sürekli lojistik destek, yardımların etkinliğini artırmıştır. Ancak sürdürülebilir tedarik zincirleri, güvenlik, altyapı ve yerel iş birliklerine bağlıdır (OCHA, 2019).

Yerel halkla yapılan iş birlikleri de sürdürülebilirlik açısından kritiktir. BM ve kuruluşlar, yerel üretimi teşvik eden programlar geliştirmiştir. Bu iş birlikleri, yerel ekonomiyi güçlendirmeyi ve bağımsız bir ekonomik yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Ancak bu projelerin sürdürülebilirliği için güvenlik ve altyapı güçlendirilmesi gereklidir.

Uzun Vadeli Etkiler ve Sürdürülebilirlik: Suriye Örneği

Suriye'de devam eden iç savaş sürecinde yapılan uluslararası müdahaleler, ülkenin tedarik zinciri güvenliğini sağlamaya yönelik uzun vadeli etkiler doğurmuştur. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar, sürdürülebilir tedarik zinciri oluşturma ve temel ihtiyaçların ulaştırılması amacıyla çeşitli lojistik stratejiler geliştirmiştir. Ancak savaş ortamının getirdiği zorluklar, bu süreçlerin sürekli kesintiye uğramasına neden olmuştur (WHO, 2018). Sürdürülebilir bir tedarik zinciri yönetiminin sağlanması, savaş koşullarında zorlu bir süreçtir. Çatışmalar ve güvenlik riskleri, özellikle sağlık ve gıda gibi temel ihtiyaçların düzenli ulaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, güvenliğin sağlanmasının tedarik zinciri sürdürülebilirliği için temel bir gereklilik olduğunu göstermektedir (Oxfam, 2020).

Suriye krizinin sürdürülebilirlik açısından en büyük zorluklarından biri, altyapının zarar görmesidir. BM ve diğer kuruluşlar, savaşın yıktığı altyapının onarımı ve yeniden inşası için yoğun çaba göstermiş, ancak

çatışmalar nedeniyle bu çabalar sık sık kesintiye uğramıştır. Güvenli bir altyapının önemi, uluslararası aktörlerin altyapı yatırımlarına daha fazla odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır (UNICEF, 2019).

Yerel ekonominin desteklenmesi, Suriye’de sürdürülebilir bir tedarik zinciri güvenliği sağlama stratejisinin temel bir unsuru olmuştur. BM, yerel üretimi teşvik ederek kriz sonrası dönemde bağımsız bir ekonomik yapı oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak, savaş koşullarının getirdiği altyapı sorunları ve güvenlik riskleri, bu hedefin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır (FAO, 2019). Bu durum, kriz bölgelerinde sürdürülebilirlik için uzun vadeli yatırımların önemini vurgulamaktadır.

Kriz sonrası dönemde sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla yapılan müdahaleler, yerel ekonominin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. BM ve diğer kuruluşlar, geçim kaynaklarını sürdürmeleri için yerel halka ekonomik destek programları sunmuştur. Ancak savaşın neden olduğu lojistik zorluklar, bu tür projelerin etkinliğini sınırlamaktadır (Oxfam, 2020).

Suriye’de sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması açısından da kritik bir öneme sahiptir. BM Dünya Sağlık Örgütü, sağlık malzemelerinin düzenli ulaştırılması için çeşitli lojistik düzenlemeler yapmış; ancak devam eden çatışmalar, sağlık hizmetlerine erişimi tehdit eden en büyük faktörlerden biri olmuştur (WHO, 2018).

Suriye örneği, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğinin sağlanmasının güvenlik, altyapı ve yerel ekonomi gibi birden fazla bileşene bağlı olduğunu göstermektedir. Bu bileşenlerin eksikliği, sürdürülebilir tedarik zincirlerinin sağlanmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Yemen ve Suriye örnekleri, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliği sağlamanın karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Uzun vadeli etkiler açısından değerlendirildiğinde, güvenlik, altyapının güçlendirilmesi ve yerel ekonominin desteklenmesi, uluslararası müdahalelerin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir.

Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetimi ve Çıkarımlar

Kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, yalnızca kısa vadeli insani yardımla sınırlı kalmayıp, uzun vadeli güvenlik önlemleri, altyapının yeniden inşası ve ekonomik toparlanmayı destekleyen stratejiler gerektirir. Güvenlik koşullarının iyileştirilmesi, yardım malzemelerinin güvenli ulaştırılmasını sağlarken, altyapı yatırımları lojistik süreçlerin sürdürülebilirliğini destekler (Shekarian vd., 2022). Özellikle yollar, depolar ve limanlar gibi kritik altyapıların yeniden inşası, operasyonların sürekliliği açısından temel öneme sahiptir.

Sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, yalnızca acil ihtiyaçlara değil, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik ve sosyal etkilere de odaklanmalıdır. Kriz sonrası yerel halkın geçim kaynaklarına erişimini destekleyen yapılar oluşturmak, bölgenin bağımsız ve sürdürülebilir bir ekonomiye kavuşmasını sağlar. Bu kapsamda, yerel üretimi desteklemek, istihdam sağlamak ve yerel aktörlerle iş birliği yapmak kritik rol oynar.

Araştırma bulguları, uluslararası toplumun kriz bölgelerinde esnek tedarik zinciri stratejileri geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. BM, AB ve diğer yardım kuruluşlarının yerel halkla iş birliği yaparak bu stratejileri uygulaması önerilmektedir. Bu stratejiler, güvenli yardım ulaştırmayı sağlarken, değişen güvenlik koşullarına uyum kapasitesini artırarak tedarik zincirinin sürekliliğini güçlendirebilir (Durugbo & Al-Balushi, 2022).

Tedarik zinciri yönetiminin sürdürülebilirliği, kriz bölgelerindeki uzun vadeli sosyal ve ekonomik toparlanmayı da destekler. Yardım süreçlerinin ötesinde, altyapı ve güvenlik koşullarının iyileştirilmesiyle yerel üretimin desteklenmesi, halkın ekonomik bağımsızlığını kazanmasını kolaylaştırır.

Sonuç olarak, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, insani yardımların etkin dağıtımını kadar, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı hedefleyen bütüncül stratejiler gerektirir. Güvenlik, altyapı ve yerel iş birliklerini kapsayan yaklaşımlar, bölgenin kriz sonrası kendine yeterli bir yapıya kavuşmasını sağlar. Bu doğrultuda, uluslararası aktörlerin daha uzun vadeli ve kapsayıcı çözümler geliştirmesi kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına ilişkin mevcut literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Uluslararası aktörlerin insani müdahaleleri, güvenlik ve lojistik yönetimde kritik bir rol oynamaktadır. Yemen ve Suriye örneklerinde BM ve AB gibi uluslararası kuruluşların lojistik destek ve güvenlik sağlamaya yönelik müdahaleleri, insani yardım süreçlerini sürdürülebilir kılmada temel işlevler üstlenmektedir (UNICEF, 2019; OCHA, 2018). Literatürde kriz bölgelerinde güvenli ve sürdürülebilir tedarik zinciri sağlanmasının, yalnızca kısa vadeli insani yardımla sınırlı kalmayan kapsamlı bir planlama süreci gerektirdiği vurgulanmaktadır (Corbett vd., 2022).

Sonuçlar, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zincirleri için güvenlik ve altyapının güçlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Literatürde altyapının korunması ve yeniden inşasının, lojistik süreçlerin sürdürülebilirliğinde kritik bir rol oynadığı belirtilmektedir (Ponis & Koronis, 2012). Yemen ve Suriye örnekleri, çatışmaların neden olduğu altyapı hasarının insani yardımların etkinliğini nasıl sınırladığını göstermektedir. Bu durum, tedarik zincirinin kriz bölgelerinde esnek ve dayanıklı bir yapıya kavuşması için uzun vadeli güvenlik planlamasının gerekliliğini göstermektedir (ICRC, 2020).

Araştırma bulguları, insani müdahalelerin uluslararası ilişkiler boyutundaki etkilerini de desteklemektedir. Yemen ve Suriye krizlerinde uluslararası kuruluşların sağladığı lojistik destek, insani müdahalelerin güvenlik ve lojistik süreçlerle nasıl entegre olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler alanında R2P doktrininin yalnızca insani yardımlara değil, aynı zamanda tedarik zinciri güvenliğine de yönelik bir çerçeve sunduğu gözlemlenmiştir (Kardas, 2003). R2P kapsamında yapılan müdahalelerin, kriz bölgelerinde sadece güvenlik sağlamaktan öte uzun vadeli ekonomik ve sosyal yapıları desteklemesi büyük önem taşımaktadır.

Tedarik zinciri güvenliği ve yönetimi konusunda literatürde yer alan çalışmalarla paralel olarak, bu araştırma da uluslararası müdahalelerin lojistik yönetimine etkilerini incelemektedir. Kriz anında alınan acil önlemler, insani yardımların güvenli ve düzenli şekilde ulaştırılmasını sağlamada kritik bir rol üstlenir (Mızrak, 2023). Esnek tedarik zinciri yapıları, kriz koşullarına uyum sağlama konusunda uluslararası kuruluşlara büyük bir avantaj sunar (Kamalahmadi vd., 2021). Araştırmanın bulguları, bu tür stratejilerin kriz sonrası sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla daha geniş bir perspektiften ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Suriye ve Yemen örnekleri, kriz bölgelerinde sürdürülebilir bir tedarik zinciri sağlamak için güvenlik, lojistik destek, altyapı ve yerel iş birliklerinin birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Literatürde sürdürülebilirliğin yalnızca lojistik destekle sağlanamayacağı, aynı zamanda yerel ekonomilerin desteklenmesi ve geçim kaynaklarının güvence altına alınmasının da şart olduğu vurgulanmaktadır (Oxfam, 2018). Bu araştırmanın bulguları, kriz sonrası dönemde ekonomik toparlanmayı sağlamak ve bağımsız üretim süreçlerini desteklemek için yerel iş birliklerinin güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yönetimsel Çıkarımlar

Kriz bölgelerinde faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlar, STK'lar ve özel sektör, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetiminde önemli sorumluluklar üstlenmektedir. BM, AB gibi uluslararası kuruluşlar ile yerel ve uluslararası STK'ların esnek tedarik zinciri stratejileri geliştirmesi, insani yardımların sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Kriz anında bu stratejiler, yardım malzemelerinin güvenli ve hızlı bir şekilde ulaştırılmasını sağlamak için etkili bir çözümdür (Christopher ve Peck, 2004). Ayrıca, lojistik süreçlerin güvence altına alınmasını ve değişen koşullara hızlı uyum sağlanmasını mümkün kılar.

Uluslararası hukuk ve R2P çerçevesinde, kriz bölgelerinde tedarik zinciri yönetimine yönelik pratik öneriler geliştirilmelidir. Uluslararası aktörlerin müdahaleleri yalnızca insani yardımları ulaştırmakla sınırlı kalmamalı; uzun vadeli kalkınma ve sürdürülebilir üretim süreçlerine de odaklanmalıdır (Gözen Ercan, 2014). Kriz sonrası ekonomik toparlanma ve sürdürülebilir tedarik zinciri yapısının oluşması için yerel halkın geçim kaynaklarının korunması gerekmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası kuruluşların yerel ekonomiyi destekleyen stratejiler geliştirmesi önerilmektedir.

Uluslararası kuruluşlar ve STK'ların, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi sağlamak için yerel aktörlerle iş birliği yapması gereklidir. Yemen ve Suriye gibi kriz bölgelerinde yerel halkın üretim süreçlerine katılması, bağımsız bir ekonomik yapının oluşmasına katkı sağlar. Bu iş birliği, insani yardımların güvenli ulaştırılmasını sağlamanın ötesinde, kriz sonrası dönemde sürdürülebilir ekonomik yapılar kurmaya da hizmet eder. Bu kapsamda, uluslararası aktörlerin yerel iş gücünü desteklemesi ve altyapı yatırımlarını artırması büyük önem taşır (FAO, 2019).

Özel sektör ve uluslararası kuruluşlar için, kriz bölgelerinde uzun vadeli sürdürülebilirlik sağlamak adına esnek ve uyumlu tedarik zinciri stratejilerinin benimsenmesi önerilmektedir. Bu stratejiler, güvenli rotalar belirleme, kaynak çeşitlendirme ve acil durum senaryolarına göre hazırlık yapma gibi unsurları içerir. Yerel tedarik zincirlerinin güçlendirilmesi, ekonomik yapının bağımsız bir şekilde varlığını sürdürebilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Böylece kriz sonrası yerel ekonomilerin ve sosyal yapıların toparlanması desteklenebilir.

Teorik Katkılar

Bu çalışma, kriz bölgelerinde tedarik zinciri yönetimi ve sürdürülebilirlik literatürüne çeşitli katkılar sunmaktadır. Literatürde R2P doktrininin, insani müdahalelerin meşruiyetini sağladığı ve devletlerin egemenlik haklarını halklarını koruma yükümlülüğü ile ilişkilendirdiği belirtilmektedir. Ancak bu araştırma, R2P'nin kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunma potansiyelini de

incelemektedir. Böylece, R2P yalnızca insani yardım kapsamında değil; üretim ve tedarik süreçlerinin korunması açısından da değerlendirilebilecek bir çerçeve sunmaktadır.

R2P'nin tedarik zinciri güvenliği ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi, uluslararası ilişkiler ve üretim yönetimi arasında teorik bir bağ kurmaktadır. Kriz sonrası ekonomik toparlanmaya katkısı dikkate alındığında, üretim yönetimi bağlamında yeni stratejik yaklaşımlar geliştirilmesi mümkündür. Literatürde R2P genellikle güvenlik odaklı bir doktrin olarak ele alınırken, bu çalışma, R2P'nin tedarik zinciri yönetimi ve yerel ekonominin sürdürülebilirliği açısından da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi sağlamak, üretim yönetimi ve uluslararası ilişkiler alanlarına teorik bir katkı sunmaktadır. Literatürde esnek tedarik zincirleri oluşturmanın ve güvenlik önlemleri almanın kriz sonrası toparlanmayı desteklediği belirtilmektedir (Tang, 2006). Bu çalışmanın bulguları, kriz sonrası sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen tedarik zinciri stratejilerinin uzun vadeli ekonomik yapılar oluşturmadaki rolüne dair teorik bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi sağlamak için güvenlik önlemlerinin artırılması, altyapı yatırımlarının uzun vadeli planlanması ve yerel iş birliklerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Uluslararası aktörlerin esnek ve sürdürülebilir tedarik zinciri yapıları geliştirmesi, yalnızca insani yardımların ulaştırılmasını değil, aynı zamanda bölgenin bağımsız ve sürdürülebilir bir ekonomik yapıya kavuşmasını da sağlamaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi, R2P gibi uluslararası ilişkiler çerçevelerinin yalnızca güvenlik değil, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik açısından da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, kriz bölgelerinde uluslararası aktörlerin tedarik zinciri güvenliğini sağlama süreçlerindeki rollerini, bu süreçlerin sürdürülebilirliğini ve uzun vadeli etkilerini analiz eden araştırma sorularını ele almıştır. İlk olarak, “R2P çerçevesinde uluslararası aktörler kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğini sağlamak amacıyla ne tür stratejiler geliştirmektedir?” sorusu, BM ve AB gibi kuruluşların kriz anında acil yardım ulaştırmak için geliştirdikleri lojistik destek, esnek tedarik zincirleri ve yerel iş birlikleri stratejileriyle yanıtlanmıştır. Bulgular, bu kuruluşların yalnızca kısa vadeli insani yardımı değil, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmayı da hedeflediğini ortaya koymuştur (OCHA, 2018).

İkinci araştırma sorusu olan “İnsani müdahaleler kriz bölgelerinde yerel üretim süreçleri ve lojistik üzerinde kısa ve uzun vadede nasıl etkiler yaratmaktadır?” sorusu, Yemen ve Suriye örnekleriyle cevaplanmıştır. Bu krizlerde uluslararası kuruluşların tedarik zincirlerine sağladığı destek, kısa vadede insani yardımı kolaylaştırırken, uzun vadede yerel üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini sağlama çabalarının gerekliliğini göstermektedir. Ancak, savaş koşulları ve güvenlik eksiklikleri bu çabaların kalıcı olmasını zorlaştırmaktadır (FAO, 2019).

Üçüncü araştırma sorusu olan “R2P'nin kriz bölgelerinde uygulanması, tedarik zincirlerinin sürdürülebilir güvenliğini sağlamak açısından nasıl bir öneme sahiptir?” sorusu, araştırma bulguları doğrultusunda değerlendirilmiştir. R2P çerçevesinde yapılan müdahalelerin yalnızca insani yardımla sınırlı kalmayıp,

sürdürülebilir bir tedarik zinciri yapısı oluşturarak ekonomik ve sosyal yapıyı desteklemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, R2P'nin kriz bölgelerinde güvenlik ve tedarik zinciri sürdürülebilirliği açısından önemli bir çerçeve sunduğu görülmektedir (Erdur, 2021).

Çalışmanın yanıtladığı bu sorular, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması için uluslararası aktörlerin daha etkin ve stratejik müdahalelerde bulunması gerektiğini göstermektedir. Bu stratejiler arasında yerel üretim süreçlerinin desteklenmesi, altyapının güçlendirilmesi ve kriz sonrası ekonomik toparlanmayı sağlamak adına yerel halkla iş birliği yapılması yer almaktadır. Sonuçlar, tedarik zinciri güvenliğinin yalnızca insani yardımla sınırlı kalmayıp, sürdürülebilir kalkınma için de temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, araştırmanın bulguları, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliğini sağlama çabalarının yalnızca kısa vadeli önlemlerle sınırlı kalmaması gerektiğini göstermektedir. Kriz sonrası ekonomik toparlanma için güvenli bir tedarik zinciri yapısının desteklenmesi ve yerel halkın geçim kaynaklarının korunması gereklidir. Bu sonuçlar, tedarik zinciri güvenliğinin sürdürülebilirliğinin, kriz bölgelerinde ekonomik ve sosyal istikrarın temelini oluşturduğunu göstermektedir.

Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneriler

Bu çalışma, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliğini sağlamada karşılaşılan sorunları ele alırken, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli öneriler sunmaktadır. İlk olarak, yerel aktörlerle yapılacak saha çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Bu tür çalışmalar, bölgedeki lojistik ve tedarik süreçlerinin güvenliği ile sürdürülebilirliği konusundaki zorlukları daha iyi anlamamıza ve uluslararası kuruluşların yerel halkla iş birliği yaparak daha etkili stratejiler geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

Ayrıca, kriz bölgelerinde tedarik zincirinin uzun vadeli etkilerinin incelenmesi kritik bir gerekliliktir. Yemen ve Suriye gibi uzun süreli krizlerin yaşandığı bölgelerde yapılan müdahalelerin ekonomik toparlanma üzerindeki kalıcı etkileri daha fazla araştırılmalıdır. Bu incelemeler, insani müdahalelerin yalnızca kısa vadeli sonuçlarını değil, aynı zamanda kriz sonrası ekonomik ve sosyal yapının sürdürülebilirliğini anlamamıza olanak tanıyacaktır.

Kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği ile ilgili daha geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle altyapı yatırımlarının sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine katkıları, güvenlik önlemleri ve yerel üretim süreçlerine yönelik müdahalelerin etkisi gibi konular derinlemesine incelenmelidir. Bu çalışmalar, sürdürülebilir bir tedarik zinciri yapısının nasıl oluşturulabileceği konusunda daha kapsamlı bir anlayış sunacaktır.

Bu çalışmada ele alınan Yemen ve Suriye örnekleri, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliği sağlama sürecindeki zorlukları ortaya koymaktadır. Ancak farklı coğrafi, politik ve sosyal koşullara sahip kriz bölgelerinde yapılacak araştırmalar, sürecin çeşitliliğini ve karmaşıklığını daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Farklı kriz senaryolarında tedarik zinciri güvenliğini sağlamak için uygulanan stratejilerin karşılaştırılması, daha etkin kriz yönetimi yaklaşımlarının geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

Son olarak, kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği sağlamak için uluslararası ilişkiler çerçevesinde geliştirilen R2P doktrininin üretim ve lojistik yönetimi üzerindeki etkileri üzerine daha fazla araştırma yapılmalıdır. R2P'nin yalnızca insani yardımı sağlama aracı olarak değil, sürdürülebilir tedarik zincirleri oluşturma sürecine nasıl entegre edilebileceği, kriz yönetimi literatürüne önemli katkılar sunacaktır. Bu doğrultuda, R2P'nin kriz sonrası sürdürülebilir kalkınmayı destekleme amacına yönelik daha geniş bir perspektiften ele alınması önerilmektedir.

Kriz Bölgelerindeki Tedarik Zinciri Güvenliği ile İlgili Kapsamlı Araştırma İhtiyacı

Kriz bölgelerinde tedarik zinciri güvenliği sağlamak için altyapı yatırımları, güvenlik önlemleri ve uzun vadeli ekonomik planlamaların bir arada ele alınması gerekmektedir. Bu alanlarda yapılacak kapsamlı araştırmalar, kriz bölgelerinde sürdürülebilir kalkınma sağlama çabalarına ışık tutacaktır. Özellikle güvenlik önlemlerinin sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine olan katkılarının analiz edilmesi, kriz bölgelerinde yapılan insani müdahalelerin etkinliğini artırabilir. Bu tür araştırmalar, güvenli ve sürdürülebilir tedarik zinciri yapılarının oluşturulması için uluslararası kuruluşlara stratejik öneriler sunabilir.

Ayrıca kriz bölgelerinde yapılan altyapı yatırımlarının tedarik zinciri güvenliği üzerindeki etkileri de derinlemesine incelenmelidir. Bu tür yatırımlar, insani yardım malzemelerinin düzenli ve güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlarken, kriz sonrası dönemde yerel ekonominin bağımsız bir şekilde toparlanmasına da katkı sağlar. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak araştırmalar, altyapı yatırımlarının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerini ortaya koyarak kriz bölgelerinde uzun vadeli çözümler geliştirilmesine yardımcı olabilir.

Yerel üretim süreçlerinin desteklenmesi ve yerel halkın geçim kaynaklarının korunması da sürdürülebilir tedarik zinciri güvenliği sağlama sürecinde önemlidir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, kriz bölgelerinde yerel ekonominin sürdürülebilirliğini sağlama adına yapılan müdahalelerin uzun vadeli etkilerini incelemelidir. Bu çalışmalar, yerel işgücünü destekleyici stratejilerin kriz sonrası dönemde ekonomik bağımsızlık sağlamaya yönelik etkilerini ortaya koyabilir.

Kriz bölgelerinde yapılan lojistik düzenlemelerin etkinliği üzerine yapılacak araştırmalar da önemli bir gerekliliktir. Kriz anında lojistik süreçlerde yaşanan aksaklıkların önlenmesi, insani yardımların güvenli bir şekilde ulaştırılmasını sağlamak adına kritik bir rol oynar. Bu tür araştırmalar, kriz bölgelerinde daha etkili lojistik stratejiler geliştirilmesine katkı sunabilir. Özellikle esnek tedarik zinciri stratejilerinin kriz koşullarına uyum sağlama yeteneği, bu tür stratejilerin daha geniş kapsamlı araştırılmasını gerektirmektedir (Li vd., 2023).

Son olarak, kriz bölgelerinde sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi sağlamak için daha fazla disiplinler arası çalışmaya ihtiyaç vardır. Uluslararası ilişkiler, üretim yönetimi, lojistik ve kalkınma çalışmaları gibi farklı disiplinlerden gelen yaklaşımlar, kriz bölgelerinde güvenli ve sürdürülebilir tedarik zincirleri oluşturma sürecine farklı bakış açıları sunabilir. Bu tür disiplinler arası çalışmalar, kriz yönetimi literatürüne yeni katkılar sağlayarak, kriz bölgelerinde daha kalıcı çözümler geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

Kaynakça

- Aktaş, B. N., Akıncı Acar, P., & Acar, S. (2024). Covid-19 etkisi ile tedarik zinciri yönetimi ve kriz yönetimine dair nitel bir araştırma. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 8(14), 1–21.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- Bodur Ün, M., & Kelleci, T. (2023). The Responsibility to Protect (R2P) in Libya and Syria: An Analysis of Competing Normative Discourses. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 54, 53–74. <https://doi.org/10.58699/tyir.1353781>
- Childerhouse, P., Adem, S., Wang, B., & Egbelakin, T. (2018). International and local NGO supply chain collaboration: An investigation of the Syrian refugee crisis in Jordan. *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, 8, 10.1108/JHLSCM-05-2017-0020.
- Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1–13. <https://doi.org/10.1108/09574090410700275>
- Corbett, C., Pedraza-Martinez, A., & Van Wassenhove, L. (2022). Sustainable humanitarian operations: An integrated perspective. *Production and Operations Management*, 31(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/poms.13848>
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*.
- Çiçek, E., & Bay, M. (2007). Stratejik küresel tedarik zinciri yönetimi ve lojistik. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 91–117.
- Dietrich, J. W. (2013). R2P and Intervention After Libya. *History and Social Sciences Faculty Journal Articles*, (86). Retrieved from https://digitalcommons.bryant.edu/histss_jou/86
- Durugbo, C. M., & Al-Balushi, Z. (2022). Supply chain management in times of crisis: A systematic review. *Management Review Quarterly*, 1–54. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s11301-022-00272-x>
- Erdur, V. (2021). A short review about the concept of responsibility to protect. *Journal of Human and Social Sciences*, 4(2), 401–410. <https://doi.org/10.53048/johass.859377>
- Fallah Shayan, N., Mohabbati-Kalejahi, N., Alavi, S., & Zahed, M. A. (2022). Sustainable Development Goals (SDGs) as a framework for corporate social responsibility (CSR). *Sustainability*, 14(3), 1222. <https://doi.org/10.3390/su14031222>.
- Food and Agriculture Organization (FAO). (2019). *The state of food security and nutrition in the world 2019: Safeguarding against economic slowdowns and downturns*. FAO.
- Gözen Ercan, P. (2014). R2P: From Slogan to an International Ethical Norm. *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 35–52.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). (2001). *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Retrieved from <https://www.global2p.org/resources/the-responsibility-to-protect-report-of-the-international-commission-on-intervention-and-state-sovereignty-2001/>

- International Committee of the Red Cross (ICRC). (2020). Yemen: Critical humanitarian needs persist amid conflict. ICRC.
- International Committee of the Red Cross. (2020). Building resilience: Humanitarian aid and supply chains in conflict zones. Retrieved from <https://www.icrc.org>
- Kamalahmadi, M., Shekarian, M., & Parast, M. (2021). The impact of flexibility and redundancy on improving supply chain resilience to disruptions. *International Journal of Production Research*, 60, 1–29. <https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1883759>
- Kardas, S. (2003). Humanitarian intervention: A conceptual analysis. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2, 21–49.
- Li, Z., Gu, W., & Meng, Q. (2023). The impact of COVID-19 on logistics and coping strategies: A literature review. *Regional Science Policy & Practice*, 15(8), 1768–1795. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12665>
- Mahdavi, M. (2015). A Postcolonial Critique of Responsibility to Protect in the Middle East. *Spring*, 7–36.
- Mardiyanto, I., & Hidayatulloh, H. (2023). The Responsibility to Protect (R2P) Concept as an Attempt for Protection of Human Rights in International Humanitarian Law Context. *Volksgeist: Jurnal Ilmu Hukum dan Konstitusi*, 6(1), 103-118. <https://doi.org/10.24090/volksgeist.v6i1.7229>
- Mızrak, F. (2023). Managing risks and crises in the logistics sector: A comprehensive analysis of strategies and prioritization using AHP method. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 114–148.
- Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2019). Yemen humanitarian response plan. United Nations.
- Oxfam. (2018). Humanitarian aid and resilience-building in Yemen. Oxfam.
- Oxfam. (2020). The humanitarian crisis in Syria: An overview of challenges and responses. Retrieved from <https://www.oxfam.org>
- Paris, R. (2014). The ‘Responsibility to Protect’ and the structural problems of preventive humanitarian intervention. *International Peacekeeping*, 21(5), 569–603. <https://doi.org/10.1080/13533312.2014.963322>
- Paulus, D., de Vries, G., Janssen, M., & Van de Walle, B. (2023). Reinforcing data bias in crisis information management: The case of the Yemen humanitarian response. *International Journal of Information Management*, 72, 102663. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102663>
- Pavia, J. F. (2015). Brazil-NATO: New Global Security Partners? Enduring NATO, Rising Brazil – Managing International Security in a Recalibrating Global Order.
- Pettit, T., Fiksel, J., & Croxton, K. (2010). Ensuring supply chain resilience: Development of a conceptual framework. *Journal of Business Logistics*, 31(1), 1–21. <https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2010.tb00125.x>
- Ponis, S., & Koronis, E. (2012). Supply chain resilience: Definition of concept and its formative elements. *Journal of Applied Business Research*, 28(5), 921–929. <https://doi.org/10.19030/jabr.v28i5.7234>

- Rose, J., & Elbaaly, E. (2024). Cultivating resilience in chaos: Localisation as a mechanism for sustainability and inner development in Syria's humanitarian crisis. *Challenges*, 15(1), 11. <https://doi.org/10.3390/challe15010011>
- Rose, J., & Elbaaly, E. (2024). Cultivating resilience in chaos: Localisation as a mechanism for sustainability and inner development in Syria's humanitarian crisis. *Challenges*, 15(1), 11. <https://doi.org/10.3390/challe15010011>
- Scholten, K., Sharkey Scott, P., & Fynes, B. (2010). (Le)agility in humanitarian aid (NGO) supply chains. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 40(8), 623–635. <https://doi.org/10.1108/09600031011079292>
- Shekarian, E., Ijadi, B., Zare, A., & Majava, J. (2022). Sustainable supply chain management: A comprehensive systematic review of industrial practices. *Sustainability*, 14(13), 7892. <https://doi.org/10.3390/su14137892>
- Şahin, Sevilertuğrul. (2022). Teoriden Pratiğe Uluslararası Çatışma.
- Tang, C. (2006). Robust strategies for mitigating supply chain disruptions. *International Journal of Logistics: Research and Applications*, 9(1), 33–45. <https://doi.org/10.1080/13675560500405584>
- Tang, C. (2006). Robust strategies for mitigating supply chain disruptions. *International Journal of Logistics: Research and Applications*, 9, 33–45. <https://doi.org/10.1080/13675560500405584>
- Thakur, R. & Weiss, T. (2009). R2P: From idea to Norm and action?. *Global Responsibility to Protect*, 1(1), 22–53. <https://doi.org/10.1163/187598409X405460>
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2018). Humanitarian action for children: Yemen. UNICEF.
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2019). Water, sanitation and hygiene annual report 2019. UNICEF.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2018). UNHCR global appeal: Syria crisis. UNHCR.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2020). Operational updates: Strengthening resilience in crisis regions. UNHCR.
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2018). World humanitarian data and trends 2018. Retrieved from <https://www.unocha.org>
- Wamulume, W. G., Tajari, A., & Sariburaja, K. (2022). (In)Effectiveness of Military Intervention under the Responsibility to Protect (R2P): A Case Study of Libya. *Open Access Library Journal*, 9, 1-22. <https://doi.org/10.4236/oalib.1108688>
- World Food Programme (WFP). (2018). Yemen emergency operation: Tackling food insecurity. WFP.
- World Food Programme (WFP). (2020). Yemen country brief 2020. WFP.
- World Health Organization (WHO). (2020). Health emergencies in conflict zones: The case of Syria. WHO.
- World Health Organization. (2018). Delivering health services in conflict zones: Syria case study. Retrieved from <https://www.who.int>

KRİZ DÖNEMLERİNDE KAMU MALİYESİ POLİTİKALARININ ÜRETİM YÖNETİMİNDE DAYANIKLILIK SAĞLAMADAKİ STRATEJİK ROLÜ: COVID-19 ÖRNEĞİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÇIKARIMLAR

Arş. Gör., Bünyamin DALDIRAN

ORCID: 0009-0005-4643-6015

bunyamindaldiran@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı,
Kayseri, Türkiye

Berat KEVEN

ORCID: 0009-0006-6168-3994

1020312326@erciyes.edu.tr

Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Kayseri, Türkiye

Özet

Bu çalışma, kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikalarının işletmelerin üretim yönetiminde dayanıklılığı artırma rolünü incelemektedir. COVID-19 pandemisi, işletmelerin ani ekonomik şoklara karşı kırılganlığını gözler önüne sermiş ve devlet desteklerinin üretim süreçleri üzerindeki kritik etkisini ortaya koymuştur. Vergi indirimleri, teşvikler, sübvansiyonlar ve kredi destekleri gibi kamu maliyesi araçları, işletmelere kriz sürecinde finansal esneklik kazandırarak üretim yönetiminde sürdürülebilirliği sağlamaktadır.

Çalışmada kamu maliyesi politikalarının üretim yönetimine etkileri üç ana başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak, vergi indirimlerinin işletmelere sağladığı mali esneklik ve bunun üretim süreçlerine katkıları incelenmiştir. Vergi indirimleri, maliyet avantajı sağlayarak işletmelerin kriz sürecinde üretim kapasitelerini korumalarına yardımcı olmaktadır. İkinci olarak, teşvik ve sübvansiyonların maliyetleri düşürme ve nakit akışını iyileştirme üzerindeki olumlu etkileri değerlendirilmektedir. Bu destekler, işletmelerin üretim yönetiminde dayanıklılıklarını artırmakta ve kriz sonrası toparlanmayı hızlandırmaktadır. Üçüncü olarak, devlet destekli kredi ve borç yönetim programlarının, işletmelere sermaye sağlamadaki rolü ve üretim süreçlerinde sürdürülebilirliği koruma yönündeki katkıları ele alınmıştır.

Bulgular, kamu maliyesi politikalarının kriz dönemlerinde üretim yönetimini destekleyerek işletmelere önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Gelecekteki ekonomik şoklara karşı dayanıklılığı artırmak için sektörel bazda özelleştirilmiş kamu destek programlarının geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu tür desteklerin uzun vadeli etkilerini değerlendirmek adına sektörel bazda vaka analizleri yapılması gerekmektedir. Bu araştırmalar, kamu maliyesi araçlarının kriz süreçlerinde üretim yönetimi üzerindeki etkilerini daha da güçlendirecektir.

Sonuç olarak, kamu maliyesi politikaları yalnızca kriz döneminde işletmeleri ayakta tutmakla kalmayıp, üretim yönetiminde sürekliliği sağlayarak işletmelerin gelecekteki krizlere karşı daha dirençli hale gelmesine de katkıda bulunmaktadır. Kamu maliyesinin sunduğu bu destekler, işletmelerin esnek üretim stratejileri geliştirmesine olanak tanırken, kriz sürecinde maliyetleri yönetmeyi, verimliliği artırmayı ve tedarik zincirlerini

güçlendirmeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda, kamu maliyesi politikalarının kriz yönetiminde kilit bir rol oynadığı ve işletmelerin uzun vadeli başarısına önemli bir katkı sunduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Maliyesi Politikaları, Üretim Yönetimi, Ekonomik Dayanıklılık, Sürdürülebilir Üretim, Devlet Teşvikleri*

Abstract

This study examines the role of public finance policies in strengthening business resilience in production management during crises. The COVID-19 pandemic has exposed the vulnerability of businesses to sudden economic shocks, highlighting the critical impact of state interventions on production processes. Public finance instruments such as tax reductions, incentives, subsidies, and credit support enhance businesses' financial flexibility, ensuring sustainability in production management amid crises.

The study analyzes the effects of public finance policies on production management under three main themes. First, the financial flexibility provided by tax reductions and their contributions to production processes are explored. Tax reductions offer cost advantages, helping businesses maintain production capacities during crises. Second, the positive impacts of incentives and subsidies on reducing costs and improving cash flow are evaluated. These supports enhance businesses' resilience in production management and accelerate post-crisis recovery. Third, the role of government-backed credit and debt management programs in providing capital and ensuring sustainability in production processes is examined.

The findings reveal that public finance policies significantly support production management during crises. Developing sector-specific public support programs is recommended to increase resilience against future economic shocks. Additionally, conducting sector-based case studies is essential to assess the long-term impacts of such policies. These investigations will further strengthen the understanding of how public finance tools influence production management during crises.

In conclusion, public finance policies not only help businesses survive during crises but also contribute to sustaining production management and enhancing future resilience. The support provided by public finance enables businesses to develop flexible production strategies, manage costs, increase efficiency, and strengthen supply chains during crises. Therefore, it is evident that public finance policies play a crucial role in crisis management and make a significant contribution to businesses' long-term success.

Keywords: *Public Finance Policies, Production Management, Economic Resilience, Sustainable Production, Government Incentives*

Giriş

Küresel ekonominin artan karmaşıklığı ve ülkeler arası ekonomik ilişkilerin sıkılaşması, ekonomik şokların yalnızca belirli ülkelerle sınırlı kalmayıp, küresel düzeyde zincirleme etkiler yaratmasına neden olmaktadır (Banna vd., 2023). Finansal krizler, sağlık salgınları, doğal afetler ve jeopolitik gerilimler gibi ekonomik şok kaynakları, üretim ve ticaret süreçlerinde bozulmalara yol açarak ekonomik istikrarı tehdit etmektedir. 2008 küresel finansal krizi, devlet müdahalelerinin kriz yönetimindeki önemini açıkça ortaya koymuştur (Kaderli & Küçükkaya, 2012).

Ekonomik şoklar küresel düzeyde etkili olsa da yerel ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkileri daha belirgin olabilir. Türkiye'nin 2023 Şubat ayında yaşadığı büyük deprem, bu duruma çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Deprem, binlerce işletmenin faaliyetini durdurmuş, üretim süreçlerini aksatmış ve tedarik zincirlerini kesintiye uğratmıştır. Bu tür afetler, kamu maliyesi politikalarının krizlere karşı dayanıklılığı artırma rolünü gözler önüne sermektedir. Deprem sonrası Türkiye'de uygulanan vergi kolaylıkları, teşvikler ve kredi destekleri, üretimin devamlılığı ve istihdamın korunması adına kritik bir işlev görmüştür.

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi, işletmelerin üretim süreçlerine doğrudan etki ederek ekonomik toparlanmayı destekleyen temel bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Vergi indirimleri, sübvansiyonlar ve kredi destekleri gibi politikalar, kriz dönemlerinde işletmelerin dayanıklılığını artırırken ekonomik toparlanmayı hızlandırabilir (Özde vd., 2017). COVID-19 pandemisi sırasında birçok ülke, işletmelerini ayakta tutmak için geniş kapsamlı mali destek programları uygulamıştır.

Bu çalışma, ekonomik şoklara karşı kamu maliyesi politikalarının üretim yönetiminde dayanıklılığı artırıcı etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin 2023 depremi gibi krizleri, kamu maliyesi politikalarının ekonomik direnci güçlendirme kapasitesini açıkça göstermektedir. Kamu maliyesi araçları, işletmelerin krizlere karşı direnç geliştirmesine ve üretim süreçlerinin sürdürülebilirliğini sağlamasına önemli katkılar sunmaktadır.

Çalışma kapsamında vergi indirimleri, sübvansiyonlar, teşvikler ve kredi destekleri gibi kamu maliyesi araçları analiz edilerek işletmeler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri değerlendirilecektir. Literatürdeki çalışmalar ışığında, üretim yönetimi ve kamu maliyesi arasındaki ilişki, kriz yönetimi bağlamında incelenecektir. Bu çerçevede, kamu maliyesi politikalarının üretim yönetimi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, kamu maliyesi politikalarının üretim süreçlerini koruyarak kriz sonrası toparlanmayı hızlandırmadaki önemi belirginleşmektedir. Türkiye örneği, kamu maliyesi politikalarının kriz yönetimindeki etkinliğini değerlendirmek adına somut bir vaka olarak ele alınacaktır.

Çalışmanın bir diğer önemli katkısı, üretim yönetimi ve kamu maliyesi arasındaki ilişkiyi derinlemesine analiz etmesidir. Literatürde kamu maliyesinin üretim yönetimi üzerindeki etkisini doğrudan ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, bu çalışma hem akademik alana hem de politika yapıcılara yol gösterici nitelikte özgün katkılar sunmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak, ekonomik şokların etkilerini azaltmada kamu maliyesi politikalarının rolü, çalışmanın odak noktasıdır. Türkiye ve benzeri kriz ortamlarındaki devlet müdahalelerinin üretim yönetimi üzerindeki dayanıklılığı artırıcı etkileri, kriz yönetimi stratejileri geliştirmek isteyen ülkeler için önemli bilgiler sunacaktır.

Literatür İncelemesi

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, ekonomik istikrarı sağlamak ve işletmelerin krizlere karşı dayanıklılığını artırmak için temel bir araç olarak işlev görmektedir. Vergi indirim, sübvansiyonlar, teşvikler ve kredi destekleri gibi kamu maliyesi araçları, ekonomik toparlanmayı desteklerken işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini sağlamayı hedefler (Fırat, 2013). Bu araçlar, ekonomik dengeyi yeniden tesis ederek işletmelerin kriz dönemlerinde dayanıklılığını artırmada kritik rol oynamaktadır. Ekonomik şok dönemlerinde işletmelerin geliştirdiği dayanıklılık stratejileri ve üretim yönetiminin esnekliği, kamu politikalarının doğrudan etkisi altındadır. Literatürde, kamu maliyesi politikalarının kriz yönetimindeki rolü geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bağlamda, literatür incelemesi üç ana başlık altında değerlendirilecektir. İlk olarak, kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikalarının genel etkinliği; vergi indirim, teşvikler ve kredi destekleri gibi önlemlerin uygulama sonuçları analiz edilecektir. İkinci olarak, işletmelerin kriz karşısındaki dayanıklılık stratejileri ve kamu desteğinin bu stratejilere katkısı incelenecektir. Üçüncü olarak ise, üretim yönetiminde esneklik sağlamak için kullanılan yöntemlerin kamu politikaları ile ilişkisi ele alınacaktır.

Kamu Maliyesi ve Kriz Yönetimi

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, ekonomik istikrarı sağlamak ve işletmelerin krizlere karşı dayanıklılığını artırmak amacıyla önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Vergi indirim, sübvansiyonlar, teşvikler ve kredi destekleri gibi mali araçlar, yalnızca ekonomiyi desteklemekle kalmayıp işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini de sağlamayı hedefler (Güzel & Kırışkan Çetin, 2016). Bu politikalar, ekonomik şokların etkilerini azaltarak toparlanma sürecini hızlandırmak açısından kritik öneme sahiptir.

Vergi indirim, kriz dönemlerinde işletmelerin mali yüklerini hafifletmek ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için önemli bir destek sunmaktadır. İşletmeler, vergi avantajları sayesinde nakit akışlarını koruyarak belirsizlik dönemlerinde daha dirençli hale gelir (Ordynskaya vd., 2016). 2008 küresel finans krizinde birçok ülkenin vergi indirim yoluyla ekonomik durgunluğu aşmayı hedeflemesi bu yaklaşımın önemini göstermektedir (Zee vd., 2002).

Sübvansiyonlar, üretim maliyetlerini düşürerek işletmelerin kriz sürecinde faaliyetlerine devam etmesine katkı sunmaktadır (Colombo vd., 2013). Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), kriz dönemlerinde daha savunmasız olduklarından bu desteklere daha fazla ihtiyaç duyarlar (Maow, 2021). Böylece sübvansiyonlar, ekonominin toparlanmasına ve üretim kapasitesinin korunmasına yardımcı olur.

Teşvikler ve kredi destekleri, işletmelerin sermaye ve likiditeye ulaşmasını sağlayarak kriz döneminde faaliyetlerin sürdürülebilirliğini destekler. Kamu maliyesi araçları sayesinde işletmeler, sermaye artırımı ve likidite ihtiyaçlarını karşılayarak üretim süreçlerini devam ettirebilir (Zheng vd., 2022). COVID-19 pandemisi döneminde devlet destekli düşük faizli krediler, işletmelere mali rahatlama sağlayarak ekonomiyi canlı tutmada kritik rol oynamıştır (Mosser, 2020; Gur vd., 2023).

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, işgücü piyasasında istihdamı koruma konusunda da işlevsel bir araçtır. Mali teşvikler, işletmelerin istihdam seviyelerini korumasına olanak tanıyarak sosyal ve ekonomik

dengeyi güçlendirir (Songur vd., 2023). Devlet destekli dijitalleşme teşvikleri, işletmelerin üretim süreçlerinde esneklik kazanmasına ve kriz döneminde üretim verimliliğini artırmasına imkân tanımaktadır (Chen vd., 2021). Literatürde kamu maliyesi politikalarının kriz dönemlerinde ekonomik toparlanmayı desteklediği yaygın olarak belirtilmektedir. Vergi indirimi, sübvansiyon ve kredi destekleri gibi mali politikalar, yalnızca işletmelerin kriz süreçlerinde ayakta kalmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ekonominin genel işleyişini de destekler (Chen vd., 2023).

Sonuç olarak, kamu maliyesi politikaları, kriz dönemlerinde işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini sağlamak ve üretim süreçlerini desteklemek için temel araçlardır. Bu mali araçlar, ekonomik şokların işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek ve kriz sonrası toparlanmayı hızlandırmak açısından vazgeçilmezdir.

Kriz Dönemlerinde İşletme Dayanıklılığı

Kriz dönemlerinde işletmelerin dayanıklılık stratejileri, kriz yönetiminin temel bileşenlerinden biridir. Dayanıklılık, işletmelerin kriz koşullarında faaliyetlerini sürdürebilme kapasitesini ifade eder ve bu süreçte mali desteklerin önemi büyüktür (Sağlam & Deniz, 2007). Ekonomik şokların ani ve beklenmedik şekilde ortaya çıkması, işletmeleri stratejik planlarını güncellemeye ve yeni kriz yönetimi yaklaşımları geliştirmeye zorlamaktadır. Kamu maliyesi politikaları ise bu süreçte işletmelere kritik destekler sunarak dayanıklılıklarını artırmaktadır.

Mali destekler, işletmelerin kriz dönemlerinde karşılaştıkları finansal zorlukları hafifletmek ve iş sürekliliğini sağlamak açısından büyük önem taşır. Türkiye'nin 2023 Şubat ayında yaşadığı depremde devletin sunduğu vergi indirimleri ve teşvikler, birçok işletmenin faaliyetlerine devam etmesine olanak sağlamıştır (Karacan & Savcı, 2011). Bu destekler, işletmelerin kriz sonrası toparlanma süreçlerini hızlandırmakta ve sürdürülebilirliklerini güçlendirmektedir.

Dayanıklılık stratejileri arasında maliyet azaltma, stok yönetimi ve iş gücü esnekliği gibi uygulamalar bulunmaktadır. Maliyet azaltma stratejileri, işletmelerin nakit akışını koruyarak belirsizlik dönemlerini daha kolay atlmasına yardımcı olur (Çubukcu, 2018). Stok yönetimi ise tedarik zincirindeki aksaklıklara karşı üretim süreçlerini güvence altına alır (Christopher & Peck, 2004). Kamu destekleri, işletmelere stok seviyelerini koruma ve iş gücü maliyetlerini yönetme konusunda önemli finansal esneklik sağlamaktadır.

İş gücü esnekliği de kriz dönemlerinde kritik bir stratejidir. Esnek çalışma saatleri ve yarı zamanlı istihdam gibi uygulamalar, personel maliyetlerini azaltarak işletmelerin sürdürülebilirliğini destekler (Aksay & Sendogdu, 2022). Bu süreçte devlet destekli iş gücü teşvikleri, işletmelere insan kaynakları yönetimi konusunda ek olanaklar sunmaktadır.

Vergi indirimleri, sübvansiyonlar ve teşvikler, işletmelerin finansal kaynaklarını daha etkin kullanmasını sağlarken, KOBİ'ler gibi ekonomik şoklara karşı daha savunmasız gruplara kritik destekler sunmaktadır (Kumar & Singh, 2023). Kamu destekli kredi programları, düşük faizli finansman ve esnek ödeme planlarıyla işletmelere sermaye artırımını ve likidite sağlama imkanı sunar (Xia vd., 2022). Bu destekler, işletmelerin kriz döneminde operasyonlarını sürdürmesine ve rekabetçi kalmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, kriz dönemlerinde işletmelerin dayanıklılık stratejileri, kamu maliyesi politikalarının sağladığı desteklerle daha etkili hale gelmektedir. Vergi indirimleri, teşvikler ve kredi destekleri gibi mali araçlar, işletmelerin kriz dönemlerinde esneklik kazanmasına, finansal zorlukların üstesinden gelmesine ve sürdürülebilirliğini korumasına olanak tanır. Bu politikaların etkin uygulanması, ekonomik şoklara karşı güçlü bir iş ortamı oluşturulmasını desteklemektedir.

Üretim Yönetimi ve Kriz Stratejileri

Kriz dönemlerinde işletmelerin üretim yönetiminde uyguladıkları stratejiler, krizlerin ani etkilerine karşı uyum sağlamak ve iş sürekliliğini korumak açısından kritik öneme sahiptir. Üretim yönetiminde kriz stratejileri; üretim hacmini ayarlama, iş gücü esnekliği ve tedarik zinciri yönetimi gibi unsurları kapsar (Barry vd., 2022). Bu stratejiler, işletmelerin krizlere hızlı yanıt verebilme kapasitesine bağlı olarak şekillenirken, kamu maliyesi politikaları işletmelere finansal esneklik sunarak bu süreçleri desteklemektedir.

Kriz dönemlerinde esneklik sağlamak, işletmelerin üretim süreçlerini sürdürebilmesi için zorunludur. Örneğin, COVID-19 pandemisi sürecinde birçok işletme üretim kapasitesini azaltarak ya da tesislerini geçici olarak kapatarak kriz sürecini yönetmiştir (Rodrigues vd., 2021). Kamu maliyesi politikaları, vergi indirimleri ve teşvikler yoluyla işletmelere mali destek sağlayarak kriz koşullarında üretim faaliyetlerinin devamına katkıda bulunur.

Tedarik zinciri yönetimi, üretim yönetiminde önemli bir dayanıklılık unsuru olarak öne çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde tedarik zincirinde yaşanan kesintiler, işletmelerin üretim kapasitelerini doğrudan etkiler (Guo vd., 2024). Devletin sunduğu sübvansiyonlar ve teşvikler, işletmelerin tedarik zincirlerini güçlendirmesine yardımcı olarak kriz sürecinde süreklilik sağlamaktadır. Türkiye'nin 2023 Şubat ayında yaşadığı depremde, birçok işletme devlet destekleri sayesinde faaliyetlerine devam edebilmiştir.

Stok yönetimi, ani talep artışlarına veya tedarik zincirinde yaşanabilecek kesintilere karşı alınan temel önlemlerden biridir. Kamu maliyesi politikalarının sunduğu mali kolaylıklar, işletmelerin stok seviyelerini koruma ve üretimi sürdürme becerilerini artırmaktadır (Durugbo & Al-Balushi, 2022). Ayrıca iş gücü esnekliği, maliyetleri kontrol altında tutarak işletmelerin kriz dönemlerinde sürdürülebilirliğini destekleyen önemli bir stratejidir (Sarpkaya & Bayraktar, 2023).

Kamu maliyesi politikaları, kriz dönemlerinde işletmelerin stratejilerini etkin şekilde uygulamasına finansal kolaylıklar sağlayarak destek olur. Vergi indirimleri, teşvikler ve kredi destekleri gibi kamu maliyesi araçları, işletmelerin kriz dönemlerinde faaliyetlerini sürdürmesine ve kriz sonrası toparlanma sürecine daha güçlü bir giriş yapmasına olanak tanır (Eggers, 2020). Kamu destekli mali teşvikler, işletmelerin maliyetlerini azaltarak kriz sonrası dönemde rekabet avantajı elde etmesini sağlamaktadır (Gurtu & Johnny, 2021).

Sonuç olarak, kamu maliyesi politikaları, kriz dönemlerinde işletmelerin üretim yönetiminde dayanıklılık stratejilerini uygulamalarını destekleyen temel bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu politikaların sağladığı mali esneklik, işletmelerin ekonomik şoklara daha hızlı yanıt vermesine ve kriz sonrası dönemde rekabetçi kalmasına katkıda bulunur. Kamu destekleri, işletmelerin uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşmasını ve kriz sonrası ekonomik toparlanmayı hızlandırmasını sağlayarak ekonomik istikrarı güçlendirmektedir.

Kamu Maliyesi Politikalarının Üretim Yönetimine Etkileri

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, işletmelerin üretim süreçlerini sürdürülebilir kılmak için önemli bir araç olarak öne çıkar. Bu tür politikalar, ekonomik şokların işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlarken, üretim yönetiminde esneklik sağlamaya ve sürdürülebilirlik oluşturmaya yönelik çeşitli destekler sunar. Vergi indirimleri, teşvikler, sübvansiyonlar ve kredi destekleri gibi kamu maliyesi araçları, işletmelerin finansal yüklerini hafifletirken üretim süreçlerini koruma altına alır. Bu bölümde, bu kamu maliyesi politikalarının üretim yönetimine etkileri üç ana başlık altında incelenecektir.

II. Vergi İndirimleri ve Üretim Süreçleri Üzerindeki Etkisi

Vergi indirimleri, kriz dönemlerinde işletmelere sağlanan en önemli mali destek araçlarından biridir. Bu indirimler, işletmelerin nakit akışını koruyarak maliyetlerini azaltmalarını ve üretim faaliyetlerine devam etmelerini sağlar (Tabar & Tokathoğlu, 2018). Vergi yükünün hafiflemesi, işletmelere mali esneklik kazandırarak kriz dönemlerinde stratejik kararlar alabilmelerine ve kriz sonrası toparlanmayı hızlandırmalarına yardımcı olur (Fırat, 2013). Vergisel teşvikler, işletmelerin yeni yatırımlar yapmasını ve kriz sonrası dönemde üretim kapasitelerini artırmasını kolaylaştırır. Vergi avantajı elde eden işletmeler, üretim süreçlerini genişletme ve teknolojik yeniliklere yatırım yapma fırsatına sahip olur. Bu durum, rekabet avantajı elde etmelerini destekler (Karakurt, 2010).

Vergi indirimlerinin küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) üzerindeki etkisi ise daha belirgin olup, kriz dönemlerinde finansal zorluklarla başa çıkmalarını sağlar. KOBİ'ler, vergi yükünün hafiflemesiyle üretim süreçlerinde esneklik kazanarak daha sürdürülebilir bir iş modeli geliştirebilir (Eskin, 2021).

Ayrıca vergi indirimleri, işletmelerin maliyet avantajı sağlayarak yenilikçi adımlar atmasını ve teknolojik yatırımlara yönelmesini kolaylaştırır. Bu tür teşvikler, işletmelerin uzun vadeli stratejik planlarını destekleyerek kriz sonrası dönemde rekabetçi konumlarını güçlendirir (Yuce & Keles, 2021). Sonuç olarak, vergi indirimleri, işletmelerin kriz dönemlerinde finansal sürdürülebilirliklerini korumalarını ve üretim faaliyetlerini devam ettirmelerini mümkün kılan önemli bir mali politika aracıdır. Bu destekler, işletmelere yalnızca kriz sürecinde değil, aynı zamanda kriz sonrası ekonomik toparlanmada da stratejik avantajlar sunmaktadır.

III. Teşvik ve Sübvansiyonların Kriz Dayanıklılığına Katkısı

Devlet teşvikleri ve sübvansiyonlar, kriz dönemlerinde işletmelerin maliyet yüklerini azaltarak üretim süreçlerini sürdürmelerine katkıda bulunur. Bu destekler, işletmelere finansal kaynak sağlayarak maliyet avantajı sunar ve kriz sürecinde işletmelerin ayakta kalmasını kolaylaştırır (Özden, Erdoğan, & Gül, 2017). Sübvansiyonlar, özellikle üretim maliyetlerini azaltarak işletmelerin finansal yükünü hafifletir. Bu destekler, nakit akışını iyileştirerek kriz dönemlerinde mali sürdürülebilirlik sağlamalarına yardımcı olur (Zerenler, 2003). Teşvikler ise işletmelerin üretim süreçlerinde verimlilik artırıcı yatırımlar yapmalarına ve inovatif adımlar atmalarına olanak tanır (Yıldız & Şahin, 2014).

Devlet teşvikleri, kriz dönemlerinde işletmelerin tedarik zincirlerindeki aksaklıklarla daha etkin mücadele etmelerine ve sürdürülebilirlik sağlamalarına destek olur (Aktaş vd., 2024). Bu sayede işletmeler, tedarik süreçlerinde esneklik kazanarak mali sürdürülebilirliklerini korur (Qiao & Fei, 2022).

KOBİ'ler için teşvikler ve sübvansiyonlar, finansal riskleri azaltan ve kriz dönemlerinde üretim kapasitelerini korumalarına imkân tanıyan önemli destek araçlarıdır (Toprak & Teraman, 2018). Bu tür destekler, KOBİ'lerin kriz sonrası toparlanma sürecinde daha hızlı hareket etmelerine ve rekabet avantajı kazanmalarına olanak tanır (Okumuş, 2010).

Sonuç olarak, devlet teşvikleri ve sübvansiyonlar, işletmelerin kriz dönemlerinde maliyet avantajı elde etmelerini ve üretim süreçlerini sürdürülebilir kılmalarını sağlar. Bu destekler, işletmelerin finansal yüklerini hafifleterek kriz sonrası dönemde daha güçlü bir rekabet pozisyonuna ulaşmalarını destekler (Yaşar Dinçer vd., 2024).

IV. Kredi ve Borç Yönetim Desteklerinin Rolü

Devlet destekli kredi ve borç yönetim destekleri, kriz dönemlerinde işletmelerin mali sürdürülebilirliğini sağlamalarına yardımcı olan önemli araçlardır. Özellikle finansal zorluk yaşayan işletmeler, devlet destekli düşük faizli krediler sayesinde sermaye ihtiyaçlarını karşılayarak üretim süreçlerini sürdürebilirler (Bonfim, Custódio, & Raposo, 2023). Bu tür krediler, likidite sorunlarını hafifleterek üretim kapasitelerinin korunmasını sağlar ve işletmelere mali esneklik sunar.

Devlet destekli krediler, kriz sonrası dönemde işletmelerin daha güçlü bir finansal pozisyona sahip olmalarına katkıda bulunur. Kriz sürecinde sağlanan krediler, işletmelerin üretim faaliyetlerini sürdürülebilir kılmalarını destekler ve toparlanma sürecini hızlandırır (Wille, Hoffer, & Miller, 2017).

Borç yönetim destekleri ise esnek ödeme planları sunarak işletmelerin maliyetlerini kontrol altına almalarına olanak tanır. Böylece, maliyetlerini azaltan işletmeler üretim süreçlerinde sürekliliği sağlayabilirler. Esnek ödeme planları, kriz döneminde işletmelere finansal rahatlık sunarak nakit akışlarını düzenler.

Sonuç olarak, devlet destekli kredi ve borç yönetim politikaları, işletmelere kriz döneminde sermaye ve likidite desteği sağlayarak üretim yönetiminde sürekliliği güçlendirir. Bu destekler, işletmelerin kriz sürecinde mali esneklik kazanmasına ve uzun vadeli stratejik planlamalar yapmasına olanak tanır. Böylece, kriz sonrası dönemde rekabet avantajı elde etmeleri mümkün olur.

4. Kamu Maliyesi ve Üretim Yönetiminde Esneklik Stratejileri

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, işletmelerin üretim süreçlerinde esneklik kazanmasına önemli katkılar sunar. Bu süreçte işletmeler, devlet desteklerinden yararlanarak maliyet yönetimi, tedarik zinciri ve dijitalleşme gibi stratejik alanlarda dayanıklılık geliştirebilir. Kamu desteklerinin, üretim süreçlerinde sürdürülebilirliği sağlama ve işletmeleri kriz sonrası güçlü bir konuma getirme işlevi büyüktür.

Esneklik stratejileri, işletmelerin maliyetleri yönetme, tedarik zincirlerini güçlendirme ve dijital dönüşümü hızlandırma gibi temel alanlarda uyguladıkları önlemleri içerir. Kamu politikalarının bu stratejileri desteklemesi, kriz sürecinde finansal ve operasyonel esnekliğe imkan tanır. Özellikle tedarik zinciri yönetimi ve

stok seviyelerinin korunması gibi konularda sunulan teşvikler, işletmelerin kriz ortamında daha güçlü kalmasını sağlar.

Vergi indirimleri ve kamu destekleri, maliyet azaltma stratejilerinde önemli rol oynar. İşletmeler, vergi yükünün hafiflemesiyle mali kaynaklarını daha verimli kullanarak esnek üretim sistemleri geliştirebilirler. Bu süreç, hem kriz döneminde nakit akışını korumalarına hem de üretim kapasitelerini sürdürülebilir hale getirmelerine imkan tanır.

Dijitalleşme ve teknolojik yatırımlar, kamu desteklerinin en etkili olduğu alanlardan biridir. Kriz dönemlerinde sağlanan mali teşvikler, işletmelerin dijital dönüşümünü hızlandırarak üretim süreçlerinde otomasyon ve yenilikçi uygulamaların benimsenmesini sağlar. Böylece işletmeler, kriz ortamında esnek ve rekabetçi bir yapıya kavuşarak kriz sonrası dönemde güçlü bir pazar pozisyonu elde edebilirler.

V. Kamu Politikaları ile Stok ve Tedarik Zinciri Yönetimi

Kriz dönemlerinde stok ve tedarik zinciri yönetimi, işletmelerin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Kamu destekleri, işletmelere tedarik zinciri kesintilerini önleme ve stok seviyelerini güvence altına alma konusunda finansal esneklik sunarak, üretim süreçlerinin devamlılığını sağlar. Pandemi sürecinde birçok hükümet, işletmelerin tedarik zincirinde karşılaştığı aksaklıkları hafifletmek amacıyla çeşitli teşvik ve destek programları uygulamış, bu sayede işletmelerin stok yönetim kapasitesini güçlendirmiştir (Kanike, 2023).

Stok yönetimi alanında sunulan kamu destekleri, işletmelerin tedarik zinciri kesintilerine karşı direnç geliştirmesine olanak tanır. Özellikle kriz dönemlerinde sağlanan sübvansiyonlar, işletmelerin stok maliyetlerini azaltarak daha geniş envanter tutmalarını mümkün kılar. Bu destekler, işletmelerin üretim süreçlerinde beklenmeyen aksamalara karşı hazırlıklı olmasını sağlar ve sürdürülebilirliği artırır.

Tedarik zincirinde esnekliğin sağlanması, globalleşen pazar koşullarında önemli bir rekabet avantajıdır. Kamu destekleri, işletmelere alternatif tedarik kaynaklarına yönelme ve esnek tedarik ağı oluşturma konusunda mali olanaklar sunarak, üretim süreçlerinin devamını güvence altına alır. Örneğin, hammadde tedarikinde yaşanan krizlerde devlet destekleri, işletmelerin farklı tedarikçilerle anlaşarak üretimi sürdürülebilir kılmasını sağlar (Kazançoğlu vd., 2022).

Literatürde, kamu desteklerinin tedarik zinciri dayanıklılığı üzerindeki olumlu etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Sübvansiyonlar ve teşvikler, işletmelerin yerel veya alternatif tedarikçilerle çalışma kapasitesini artırarak, tedarik zincirinde aksama riskini azaltmaktadır. Bu tür esneklikler, işletmelerin kriz döneminde operasyonlarını sürdürülebilir kılmalarına yardımcı olur (Chopra & Sodhi, 2004).

Envanter yönetimi, tedarik zinciri stratejilerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kriz dönemlerinde envanter seviyelerinin korunması, işletmelerin üretim süreçlerinde aksaklık yaşamasını engeller. Devlet destekleri, yüksek stok maliyetlerini sübvansiyonla ederek işletmelere finansal esneklik sağlar. Bu sayede işletmeler, üretim süreçlerini kesintisiz devam ettirebilir ve stok seviyelerini güvence altına alabilir (Hong vd., 2023).

Kamu desteklerinin stok yönetimindeki bir diğer katkısı, stok dönüş sürelerini optimize etmeye yönelik teşviklerdir. Stok dönüş süresi, işletmelerin stoklarını ne kadar hızlı tüketip yenilediğini ölçen önemli bir göstergedir. Devlet destekleri, işletmelerin bu süreyi optimize ederek kriz döneminde daha etkili envanter

yönetimi uygulamalarını benimsemelerine katkıda bulunur. Bu durum, nakit akışının iyileştirilmesine ve mali sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olur.

Son olarak, kamu desteklerinin sağladığı tedarik zinciri esnekliği, işletmelerin kriz sonrası dönemde rekabet avantajı kazanmasına da olanak tanır. Kriz döneminde esnek tedarik stratejileri uygulayan işletmeler, kriz sonrası daha güçlü bir tedarik ağı ve pazar payına sahip olarak rekabet avantajını pekiştirir. Bu bağlamda kamu maliyesi politikaları, işletmelerin kriz sürecinde ve sonrasında operasyonel esneklik kazanarak sürdürülebilir büyümeye katkı sağlar.

VI. Vergi İndirimi ve Maliyet Azaltma Stratejileri

Vergi indirimleri, kriz dönemlerinde işletmelerin maliyetlerini azaltarak üretim süreçlerini sürdürülebilir hale getiren en etkili kamu maliyesi araçlarından biridir. Vergi yükünün hafifletilmesi, işletmelerin finansal kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmalarına olanak tanır ve böylece kriz sürecinde mali esneklik kazanarak faaliyetlerine devam etmelerini sağlar. Bu bağlamda, vergi indirimleri işletmelere önemli maliyet avantajları sunarak kriz dönemlerinde daha esnek üretim stratejileri geliştirmelerine katkıda bulunur (Agrawal & Bütikofer, 2022).

Kriz dönemlerinde sağlanan vergi indirimleri, işletmelerin mali yüklerini hafifletir ve üretim maliyetlerini önemli ölçüde azaltır. Bu destekler, işletmelere nakit akışlarını koruma ve stratejik yatırım kararları alma fırsatı sunar. Örneğin, pandemi sürecinde uygulanan vergi indirimi politikaları, birçok işletmenin kapanmasını engelleyerek üretim süreçlerinin devamlılığını sağlamıştır. Vergi yükünün azalması, işletmelerin üretim maliyetlerini düşürerek kriz sürecinde rekabet avantajı elde etmelerine olanak tanır (Bello, 2020).

Vergi indirimleri, işletmelerin uzun vadeli stratejik planlamalarında da önemli bir rol oynar. Kriz döneminde maliyetlerini azaltan işletmeler, daha uzun vadeli üretim planları yapabilir ve büyüme stratejilerini sürdürmek için ek finansal kaynaklara sahip olabilirler. Bu durum, işletmelerin kriz sonrası dönemde daha güçlü bir rekabet pozisyonuna sahip olmasına katkıda bulunur. Vergi indirimlerinin bu tür katkıları, özellikle finansal kaynakları sınırlı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için kritik önem taşır. KOBİ'ler, maliyetlerini düşürerek üretim süreçlerini sürdürülebilir hale getirebilir ve kriz ortamında faaliyetlerini sürdürebilirler (Picas vd., 2021).

Kamu destekleri ve vergi indirimlerinin sağladığı bir diğer önemli avantaj, işletmelerin iş gücü maliyetlerini azaltarak istihdam seviyelerini koruma yeteneğidir. Kriz dönemlerinde iş gücü maliyetlerinin azalması, işletmelerin işten çıkarmaları engellemesine ve üretim süreçlerinde sürdürülebilirliği sağlamasına yardımcı olur. Bu durum, ekonomik krizlerin sosyal etkilerini hafifletmek açısından da önemlidir. Vergi indirimi sayesinde maliyet avantajı elde eden işletmeler, iş gücü maliyetlerini düşürerek daha esnek üretim süreçleri geliştirebilirler. Böylece, kriz döneminde iş gücünü koruyarak uzun vadeli büyüme potansiyelini sürdürebilirler. Vergi indirimlerinin üretim süreçlerine sağladığı katkılardan biri de işletmelerin inovasyon ve teknoloji yatırımlarına yönelmesini teşvik etmesidir. Vergi yükü azalan işletmeler, elde ettikleri maliyet avantajını üretim süreçlerini modernize etmek, dijitalleşme ve otomasyon yatırımları yapmak için kullanabilirler. Bu tür yatırımlar, işletmelerin kriz döneminde daha verimli ve esnek üretim sistemleri geliştirmelerine olanak tanır.

Örneğin, birçok işletme, vergi indirimi teşvikleri sayesinde yeni teknolojiye yatırım yaparak üretim süreçlerini daha rekabetçi hale getirmiştir (Kouam & Asongu, 2022).

Sonuç olarak, vergi indirimleri, işletmelerin maliyetlerini azaltarak kriz döneminde finansal sürdürülebilirliklerini korumalarına ve rekabet avantajlarını artırmalarına yardımcı olur. Kamu maliyesi politikalarının stratejik bir aracı olan vergi indirimleri, işletmelere yalnızca kısa vadeli mali destek sunmakla kalmaz, aynı zamanda uzun vadeli büyümeyi teşvik eden yapısal değişimlerin önünü açar. Bu kapsamda, vergi indirimleri, kriz sürecinde esneklik kazanan işletmelerin kriz sonrası dönemde daha güçlü bir ekonomik performans sergilemesine katkıda bulunur.

VII. Destek Programlarının Dijitalleşmeye ve Teknolojik Yatırımlara Etkisi

Kriz dönemlerinde dijitalleşme ve teknolojik yatırımlar, işletmelerin esneklik kazanması ve kriz sonrası dönemde rekabet avantajı elde etmesi için önemli bir stratejik hamledir. Kamu destekleri, işletmelerin dijitalleşme süreçlerini hızlandırmak için mali kaynak sağlamaktadır. Dijitalleşme ve otomasyon yatırımları, işletmelerin üretim süreçlerinde esneklik kazanmasına katkıda bulunur ve kriz sürecinde verimlilik sağlar (Kouam & Asongu, 2022). Dijitalleşme yatırımları, işletmelerin üretim süreçlerinde esneklik sağlamak için uyguladıkları en önemli stratejilerden biridir. Kamu maliyesi politikaları tarafından sağlanan destekler, işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerine hız kazandırır. Dijitalleşme sayesinde işletmeler, üretim süreçlerini daha hızlı ve esnek bir şekilde yönetme imkânı bulur. Özellikle otomasyon sistemleri, işletmelere üretim sürecinde verimlilik kazandırarak kriz döneminde maliyet avantajı sağlar.

Kamu maliyesi politikalarının dijitalleşmeye olan katkıları, işletmelerin veri analitiği ve yapay zekâ teknolojilerinden yararlanarak üretim süreçlerini optimize etmelerine olanak tanır. Yapay zekâ destekli üretim sistemleri, işletmelere kriz döneminde talep değişikliklerine hızlı yanıt verme esnekliği sağlar. Örneğin, otomasyon teknolojileri sayesinde işletmeler, üretim süreçlerini optimize ederek kriz döneminde maliyet avantajı elde ederler (Gua, 2020).

5. COVID-19 Örneği ile Kamu Politikalarının Üretim Yönetimindeki Rolü

COVID-19 pandemisi, işletmelerin üretim yönetiminde karşılaştığı en büyük küresel krizlerden biri olmuştur. Pandeminin getirdiği kısıtlamalar ve belirsizlikler, işletmelerin üretim süreçlerinde ciddi aksaklıklara yol açmış ve birçok sektörde ekonomik durgunluğa sebep olmuştur. Bu zorlu süreçte, dünya genelinde hükümetler çeşitli kamu maliyesi politikaları geliştirerek işletmeleri desteklemeyi amaçlamışlardır. Devlet destekleri, işletmelerin pandemi sürecinde faaliyetlerini sürdürmelerine, istihdamı korumalarına ve kriz sonrası toparlanma sürecine hızla adapte olmalarına yardımcı olmuştur. Türkiye ve diğer ülkelerdeki kamu desteklerinin üretim yönetimi üzerindeki etkilerini incelemek, bu tür desteklerin işletmeler için nasıl bir rol oynadığını anlamak açısından önemlidir.

Bu bölümde, COVID-19 pandemisi sürecinde işletmelere sağlanan kamu desteklerinin etkileri vaka analizleri ve sektörel karşılaştırmalar aracılığıyla ele alınacaktır. İlk olarak, Türkiye ve dünya genelindeki vaka analizlerine odaklanılarak, devletlerin işletmelere sağladığı mali desteklerin üretim süreçlerine olan etkileri değerlendirilecektir. İkinci olarak, farklı sektörlerde uygulanan mali desteklerin üretim yönetimine katkıları

karşılaştırılacak ve bu süreçte hangi sektörlerin daha fazla destek aldığı ve sonuçlarının nasıl farklılık gösterdiği tartışılacaktır.

VIII. 5.1. Örnek Vakalar ve Devlet Destek Programları

COVID-19 pandemisi sürecinde devletler, işletmelere yönelik geniş kapsamlı mali destek programları uygulayarak pandeminin ekonomik etkilerini hafifletmeyi amaçlamıştır. ABD’de "Paycheck Protection Program" (PPP) gibi düşük faizli kredi programları, işletmelerin çalışan maaşlarını ödemelerini ve işlerini sürdürmelerini sağlamıştır (Ehrenberg vd., 2021). Türkiye’de ise "Kısa Çalışma Ödeneği" gibi desteklerle iş gücü kayıpları azaltılmış ve işletmelere mali esneklik kazandırılmıştır (TÜİK, 2020).

Fransa, özellikle turizm ve hizmet sektörlerindeki küçük işletmelere doğrudan hibe desteği sunarak maliyetlerini düşürmüş ve sürdürülebilirliklerini artırmıştır (Dwivedi vd., 2021). Japonya, dijitalleşme ve teknoloji yatırımlarını teşvik eden krediler vererek işletmelerin üretim süreçlerinde esneklik sağlamalarına destek olmuştur (Brummer & Ueno, 2024). İngiltere’de "Coronavirus Business Interruption Loan Scheme" (CBILS) gibi programlar, işletmelere düşük faizli krediler sunarak üretim kapasitelerini korumalarına yardımcı olmuştur (Jones & Brown, 2021).

Bu kamu maliyesi destekleri, işletmelerin kriz döneminde finansal sürdürülebilirliklerini korumalarına ve kriz sonrası daha güçlü bir şekilde ekonomiye entegre olmalarına katkıda bulunmuştur.

IX. 5.2. Sektörel Karşılaştırmalar

COVID-19 pandemisi sürecinde kamu maliyesi politikaları sektörlere özgü olarak farklı etkiler yaratmıştır. Turizm ve hizmet sektörleri en çok etkilenen alanlar arasında yer almış ve kamu desteğiyle ayakta kalmayı başarmıştır. Türkiye’de turizm sektörüne sağlanan vergi indirimleri ve kısa çalışma ödenekleri, sektörün kriz sonrası toparlanmasını hızlandırmıştır (TÜRSAB, 2021). Sanayi ve üretim sektörü, vergi indirimleri ve teşvik programları sayesinde maliyetlerini düşürerek üretim kapasitelerini korumuştur. Otomotiv sektörü, tedarik zinciri kesintilerine rağmen desteklerle üretime devam etmiş, böylece sanayi sektöründeki daralma sınırlandırılmıştır (OSD, 2021).

Sağlık sektörü ise pandemi sürecinde doğrudan kamu desteklerinden yararlanmış, medikal ürün ve sağlık ekipmanları üreticileri teşviklerle kapasite artışı sağlamıştır. Bu destekler, sağlık sektörünün pandemiyle mücadelede etkin olmasını sağlamış ve kamu sağlığını korumuştur (WHO, 2021). Gıda sektörü de tedarik zincirindeki sorunlara rağmen kamu destekleriyle sürdürülebilir üretim yapmayı sürdürmüştür. Türkiye’de gıda arzını güvence altına almak için sunulan teşvikler, temel ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamış ve gıda güvenliğini güçlendirmiştir (FAO, 2021).

Sonuç ve Değerlendirme

Kriz dönemlerinde kamu maliyesi politikaları, işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini ve üretim yönetiminde dayanıklılık kazanmasını sağlayan kritik araçlar sunmaktadır. Vergi indirimleri, teşvikler, sübvansiyonlar ve kredi destekleri gibi maliye araçları, işletmelere mali esneklik sunarak kriz sürecinde üretim süreçlerinin devamlılığını sağlamaktadır. Bu politikalar, yalnızca işletmelerin kriz döneminde ayakta kalmasına değil, aynı zamanda kriz sonrası dönemde rekabet avantajı kazanmalarına da olanak tanımaktadır.

COVID-19 pandemisi gibi küresel krizler, kamu maliyesi politikalarının ekonomik istikrar sağlama kapasitesini gözler önüne sermiştir. Çalışma boyunca elde edilen bulgular, vergi indirim, teşvikler ve kredi desteklerinin işletmelere nasıl finansal yük azaltıcı etkiler sunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, kamu maliyesi araçlarının kriz sonrası toparlanmayı hızlandırma işlevi, tedarik zincirlerinde yaşanabilecek aksaklıkları minimize etme potansiyelini de göstermektedir.

Gelecekteki krizlere hazırlık açısından, kamu maliyesi politikalarının daha kapsayıcı ve sektörel bazda özelleştirilmiş şekilde uygulanması gerekmektedir. Özellikle turizm, hizmet ve gıda sektörleri gibi krizlerden en çok etkilenen sektörlerle özel destek paketleri sunulmalıdır. Sanayi ve teknoloji sektörlerinde ise dijitalleşme ve otomasyon teşvikleri öncelikli hale getirilmelidir.

Gelecek çalışmalarda, sektörel bazda vaka analizlerinin yapılması ve özellikle KOBİ'lerin kriz yönetimi stratejilerinin incelenmesi önerilmektedir. Bu işletmeler, kriz dönemlerinde daha fazla risk altında oldukları için kamu maliyesi politikalarından sağlanan desteklerin doğrudan hedefi olmalıdır. Ayrıca, kamu desteklerinin uzun vadeli etkilerini değerlendiren ampirik çalışmalar, politika yapıcılar için stratejik karar alma süreçlerini güçlendirecektir.

Sonuç olarak, kamu maliyesi politikaları, ekonomik şoklara karşı işletmelerin dayanıklılık kazanmasını sağlayan önemli bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Vergi indirimleri, teşvikler ve kredi destekleri gibi araçların stratejik ve kapsayıcı bir şekilde uygulanması, küresel ekonominin uzun vadeli istikrarına katkı sağlayacak ve işletmelerin kriz dönemlerinde rekabet avantajı kazanmalarına destek olacaktır.

Kaynakça

- Agrawal, D. R., & Bütikofer, A. (2022). Public finance in the era of the COVID-19 crisis. *International Tax and Public Finance*, 29(6), 1349–1372. <https://doi.org/10.1007/s10797-022-09769-3>.
- Aksay, K., & Sendogdu, A.A. (2022). Improving organizational resilience in businesses: A qualitative study on the effect of COVID-19. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 321–344. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-1040786>
- Aktaş, B. N., Acar, P., & Acar, S. (2024). COVID-19 ETKİSİ İLE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ VE KRİZ YÖNETİMİNE DAİR NİTEL BİR ARAŞTIRMA. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 8(14), 1-21. <https://doi.org/10.55775/ijemi.1361883>
- Banna, H., Alam, A., Chen, X. H., & Alam, A. W. (2023). Energy security and economic stability: The role of inflation and war. *Energy Economics*, 126, 106949. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106949>
- Barry, J. W., Campello, M., Graham, J. R., & Ma, Y. (2022). Corporate flexibility in a time of crisis. *Journal of Financial Economics*, 144(3), 780-806. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2022.03.003>
- Bello, D. (2020). Cost reduction and sustainable business practices: A conceptual approach. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 26(1), 78-87. <https://doi.org/10.33095/jeas.v26i118.1862>.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. (2021). Pandemi sürecinde gıda sektörüne sağlanan kamu destekleri. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. Erişim adresi: <https://www.fao.org>
- Bonfim, D., Custódio, C., & Raposo, C. (2023). Supporting small firms through recessions and recoveries. *Journal of Financial Economics*, 147(3), 658-688. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2023.01.004>
- Brummer, M., & Ueno, H. (2024). Crisis and choice in digital transformation: COVID-19 and the punctuated politics of government DX in Japan. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 1–32. <https://doi.org/10.1080/23276665.2023.2282472>.
- Chen, C.-L., Lin, Y.-C., Chen, W.-H., Chao, C.-F., & Pandia, H. (2021). Role of government to enhance digital transformation in small service business. *Sustainability*, 13(3), 1028. <https://doi.org/10.3390/su13031028>
- Chen, J. J., Qiu, R. T. R., Jiao, X., Song, H., & Li, Y. (2023). Tax deduction or financial subsidy during crisis?: Effectiveness of fiscal policies as pandemic mitigation and recovery measures. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 4(2), 100106. <https://doi.org/10.1016/j.annale.2023.100106>
- Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *International Journal of Logistics Management*, 15, 1-13. <https://doi.org/10.1108/09574090410700275>
- Colombo, M. G., Croce, A., & Guerini, M. (2013). The effect of public subsidies on firms' investment–cash flow sensitivity: Transient or persistent? *Research Policy*, 42(9), 1605-1623. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.07.003>
- Çubukcu, M. (2018). İşletmelerde uygulanan strateji tipleri ve uygulamadan örnekler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(2), 142-156.
- Didier, T., Huneeus, F., Larrain, M., & Schmukler, S. L. (2021). Financing firms in hibernation during the COVID-19 pandemic. *Journal of Financial Stability*, 53, 100837. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2020.100837>
- Durugbo, C.M., & Al-Balushi, Z. (2022). Supply chain management in times of crisis: A systematic review. *International Journal of Logistics Management*. <https://doi.org/10.1007/s11301-022-00272-x>
- Dünya Sağlık Örgütü. (2021). COVID-19 sürecinde sağlık sektörüne sağlanan destekler ve sektörün üretim kapasitesi. Dünya Sağlık Örgütü. Erişim adresi: <https://www.who.int>
- Dwivedi, Y. K., Ismagilova, E., Hughes, D. L., Carlson, J., Filieri, R., Jacobson, J., Jain, V., Karjaluoto, H., Kefi, H., Krishen, A. S., Kumar, V., Rahman, M. M., Raman, R., Rauschnabel, P. A., Rowley, J., Salo, J., Tran, G. A., & Wang, Y. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. *International Journal of Information Management*, 59, 102168. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102168>.

- Eggers, F. (2020). Masters of disasters? Challenges and opportunities for SMEs in times of crisis. *Journal of Business Research*, 116, 199-208. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.025>
- Ehrenberg, J. P., Utzinger, J., Fontes, G., da Rocha, E. M. M., Ehrenberg, N., Zhou, X. N., & Steinmann, P. (2021). Efforts to mitigate the economic impact of the COVID-19 pandemic: Potential entry points for neglected tropical diseases. *Infectious Diseases of Poverty*, 10(1), 2. <https://doi.org/10.1186/s40249-020-00790-4>.
- Ercan, T. (2023). İşletmelerde Faaliyet ve Yatırım Süreçlerinin Vazgeçilmez Aracı: Stratejik Vergi Planlaması. *Aant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 37-54. doi: 10.11616/asbi.1204593
- Eskin, İ. (2021). COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE KOBİ'LERİN FİNANSAL GÖRÜNÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ: DENİZLİ TEKSTİL İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 571-592. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.798638>
- Fırat, E. (2013). Ekonomik kriz ile mücadelede maliye politikasının rolü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 298-313.
- Guo, H., Yang, Z., Huang, R., & Guo, A. (2020). The digitalization and public crisis responses of small and medium enterprises: Implications from a COVID-19 survey. *Frontiers of Business Research in China*, 14, 19. <https://doi.org/10.1186/s11782-020-00087-1>.
- Guo, Y., Liu, F., Song, J.-S., & Wang, S. (2024). Supply chain resilience: A review from the inventory management perspective. *Fundamental Research*. <https://doi.org/10.1016/j.fmre.2024.08.002>
- Gur, N., Babacan, M., Aysan, A. F., & Suleyman, S. (2023). Firm size and financing behavior during COVID-19 pandemic: Evidence from SMEs in Istanbul. *Borsa Istanbul Review*, 23(4), 804-817. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2023.02.001>
- Gurtu, A., & Johny, J. (2021). Supply chain risk management: Literature review. *Risks*, 9(1), 16. <https://doi.org/10.3390/risks9010016>
- Güzel, S., & Kırışkan Çetin, İ. (2016). Global economic crisis and effectiveness of public spending: The EU practice. *Journal of Life Economics*, 3(3), 139-158. <https://doi.org/10.15637/jlecon.131>
- Hong, L. J., Li, J., Wu, X., & Yi, S. (2023). Future research of supply chain resilience: Network perspectives and incorporation of more stakeholders. *Fundamental Research*. <https://doi.org/10.1016/j.fmre.2023.07.012>.
- Jones, A., & Brown, C. (2021). The impact of government tax relief and credit support on business sustainability during the COVID-19 pandemic: A case study of the UK. *Journal of Business Finance*, 38(4), 523-540.
- Kaderli, Y., & Küçükkaya, H. (2012). 2008 dünya finansal krizi sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 85-96.
- Kanike, U. (2023). Factors disrupting supply chain management in manufacturing industries. *Journal of Supply Chain Management Studies*, 4, 10.18757/jscms.2023.6986.
- Karacan, S., & Savcı, M. (2011). Kriz dönemlerinde işletmelerin mali başarısızlık nedenleri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 39-54.
- Karakurt, A. (2010). KÜRESEL KRİZ ORTAMINDA YATIRIM TEŞVİKLERİ. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02), 143-163. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002164
- Kazançoğlu, İ., Özbiltekin, M., Mangla, S., Kazançoğlu, Y., & Jabeen, F. (2022). Role of flexibility, agility and responsiveness for sustainable supply chain resilience during COVID-19. *Journal of Cleaner Production*, 362, 132431. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.132431>.
- Kouam, J. C., & Asongu, S. A. (2022). Effects of taxation on social innovation and implications for achieving sustainable development goals in developing countries: A literature review. *International Journal of Innovation Studies*, 6(4), 259-275. <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2022.08.002>.
- Kouam, J. C., & Asongu, S. A. (2022). Effects of taxation on social innovation and implications for achieving sustainable development goals in developing countries: A literature review. *International Journal of Innovation Studies*, 6(4), 259-275. <https://doi.org/10.1016/j.ijis.2022.08.002>.

- Kumar, S., & Singh, P. (2023). An analysis of government support programs for small business development and growth. *Scholedge International Journal of Business Policy & Governance*, 10(8).
<https://doi.org/10.19085/sijbpg100201>
- Lestari, E., Abd Hamid, N., Shamsuddin, R., Kurniasari, F., & Yaacob, Z. (2024). Investigating the factors of SMEs' business resilience in the post-pandemic crisis of COVID-19 with technology adoption as a quasi-moderator: A multigroup analysis of Indonesian and Malaysian SMEs. *Cogent Business & Management*, 11, 2301135. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2301135>
- Maleki Vishkai, B., & De Giovanni, P. (2024). The impact of business continuity on supply chain practices and resilience due to COVID-19. *Logistics*, 8(2), 41. <https://doi.org/10.3390/logistics8020041>
- Maow, B. A. (2021). The impact of small and medium enterprises (SMEs) on economic growth and job creation in Somalia. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 8(2).
<https://doi.org/10.26650/JEPR818861>
- Mosser, P. C. (2020). Central bank responses to COVID-19. *Business Economics*, 55(3), 191–201.
<https://doi.org/10.1057/s11369-020-00189-x>
- Okumuş, F. (2010). İŞLETMELERDE KRİZ YÖNETİMİ VE KRİZLERİN İŞLETMELER ÜZERİNE OLASI ETKİLERİ. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2).
- Ordynskaya, M. E., Silina, T. A., Karpenko, S. V., & Divina, L. E. (2016). Tax incentives for small and medium businesses in European Union countries in the crisis period. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 212-218.
- Otomotiv Sanayii Derneği. (2021). COVID-19 döneminde sanayi sektörüne sağlanan kamu destekleri. Otomotiv Sanayii Derneği. Erişim adresi: <https://www.osd.org.tr>
- Özden, K., Erdoğan, D., & Gül, S. (2017). Kriz yönetiminde üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının kullanılmasıyla ilgili bir alan araştırması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 23-50.
<https://doi.org/10.17336/igusbd.348761>
- Picas, S., Reis, P., Pinto, A., & Abrantes, J. L. (2021). Does tax, financial, and government incentives impact long-term Portuguese SMEs' sustainable company performance? *Sustainability*, 13(21), 11866.
<https://doi.org/10.3390/su132111866>
- Qiao, L., & Fei, J. (2022). Government subsidies, enterprise operating efficiency, and “stiff but deathless” zombie firms. *Economic Modelling*, 107, 105728. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.105728>
- Rodrigues, M., Franco, M., Sousa, N., & Silva, R. (2021). COVID-19 and the business management crisis: An empirical study in SMEs. *Sustainability*, 13(11), 5912. <https://doi.org/10.3390/su13115912>
- Sağlam, M. D. M., & Deniz, M. (2007). Kriz dönemlerinde işletme stratejileri ve Malatya organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren tekstil işletmelerinde bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 156-176.
- Sarpkaya, E., & Bayraktar, O. (2023). The effect of flexible working on job performance during the COVID-19 pandemic: The mediation role of job characteristics. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 7(2), 368-386.
- Songur, M., Gökpınar, S., & Sertkaya, B. (2023). The impact of fiscal policies on unemployment: An empirical evidence for Türkiye. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 61, 141-160.
- Tabar, Ç., & Tokatlıoğlu, M. (2018). Küresel ekonomik kriz döneminde Türkiye'de uygulanan vergi politikalarının değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 3(1), 27-46.
- Toprak, E. A., & Teraman, O. (2018). A study on the effect of independent audit support of KOSGEB to lead SMEs auditing. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 5(2), 214-223.
<http://doi.org/10.17261/Pressacademia.2018.826>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). COVID-19 sürecinde Türkiye ekonomisine yönelik tedbirler ve destekler. Türkiye İstatistik Kurumu. Retrieved from <https://www.tuik.gov.tr>

- Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. (2021). COVID-19 pandemisi sürecinde turizm sektörüne sağlanan kamu destekleri. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. Erişim adresi: <https://www.tursab.org.tr>
- Wille, D., Hoffer, A., & Miller, S. (2017). Small-business financing after the financial crisis – lessons from the literature. *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 6, 315-339. <https://doi.org/10.1108/JEPP-D-17-00005>
- Xia, Y., Qiao, Z., & Xie, G. (2022). Corporate resilience to the COVID-19 pandemic: The role of digital finance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 74, 101791. <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2022.101791>
- Yaşar Dinçer, F. C., Yirmibeşoğlu, G., Narin, M., & Saraç, F. E. (2024). Crisis management and sustainability in the tourism industry: Obstacles and recovery strategies after the COVID-19 crisis in Antalya, Türkiye. *Sustainability*, 16(12), 5121. <https://doi.org/10.3390/su16125121>
- Yıldız, M., & Şahin, Ö. (2014). Teşvik Paketlerinin İşletmelerin Kuruluş Yeri Seçim Kararlarında Etkisinin Belirlenmesi: Düzce İli İmalat Sanayii İşletmelerinde Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-19.
- Yuce, M., & Keles, S. (2021). İşletmelerde vergi yönetimi ve konuya ilişkin uluslararası gelişmeler. *Maliye Çalışmaları Dergisi-Journal of Public Finance Studies*, 65, 151-176. <https://doi.org/10.26650/mcd2021-881666>
- Zee, H. H., Stotsky, J. G., & Ley, E. (2002). Tax incentives for business investment: A primer for policy makers in developing countries. *World Development*, 30(9), 1497-1516. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00050-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00050-5)
- Zerenler, M. (2003). KRİZ DÖNEMLERİNDE ÜRETİM SÜRECİ ESNEKLİĞİNİN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİLERİ. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 99-132.
- Zheng, L., Dong, Y., Chen, J., Li, Y., Li, W., & Su, M. (2022). Impact of crisis on sustainable business model innovation—The role of technology innovation. *Sustainability*, 14(18), 11596. <https://doi.org/10.3390/su141811596>

GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEME MEKANİZMALARI: TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR

Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYDIN

ORCID: 0000-0003-4238-7779

E-Posta: bayram.aydin@bozok.edu.tr

Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD, Yozgat, Türkiye

Özet

Bu araştırma, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi etkilediği mekanizmaları hem teorik hem de ampirik literatürü bir araya getirerek araştırmaktadır. Literatürde teorik modeller gelir eşitsizliğinin ekonomik ilerlemeyi teşvik edebileceğini veya engelleyebileceğini ifade etmektedir. Ampirik kanıtlar ise bu ilişkinin karmaşıklığını daha da vurgulayarak gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hem pozitif hem de negatif sonuçlu olabileceğini istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. Bu çeşitli sonuçlardan da anlaşılacağı üzere literatürde parametreler arasındaki ilişki konusunda bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Teorik literatür; beşerî sermaye gelişimi, krediye erişim, teknolojik ilerleme, toplam talep koşulları, siyasi istikrar, eğitime erişim, sağlık hizmetleri ve sosyal uyum da dahil olmak üzere çeşitli mekanizmalar yoluyla gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi etkileyebileceğini öne sürmektedir. Ampirik literatür ise, eşitsizliğin bazı durumlarda ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini, ancak genellikle gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, etki bazı çalışmalara göre ise kısa ve uzun vadede ya da düşük gelirlili ve yüksek gelirlili ekonomilerde değişiklik göstermektedir. Bu çalışma, mevcut literatürü kapsamlı bir şekilde incelemek yoluyla gelir eşitsizliğinin ekonomik performansı nasıl şekillendirdiğine dair ayrıntılı bir anlayış sağlamayı ve sürdürülebilir kalkınma için çabalayan politika yapıcılara öngörüler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, eşitsizliğin olumsuz etkilerini azaltmak, kapsayıcı büyümeyi desteklemek ve ekonomik fırsatların daha adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için hedefli politika müdahalelerine olan ihtiyacı vurgulayarak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Eşitsizliği, Ekonomik Büyüme, Literatür Taraması

MECHANISMS BY WHICH INCOME INEQUALITY AFFECTS ECONOMIC GROWTH: THEORETICAL AND EMPIRICAL LITERATURE

Abstract

This research investigates the mechanisms through which income inequality affects economic growth by bringing together both theoretical and empirical literature. Theoretical models in the literature state that income inequality can promote or hinder economic progress. Empirical evidence further emphasizes the complexity of this relationship, statistically demonstrating that the relationship between income inequality and economic growth can have both positive and negative consequences. As can be understood from these various results, there is no consensus in the literature on the relationship between the parameters. The theoretical literature suggests that income inequality can affect economic growth through various mechanisms, including human capital development, access to credit, technological progress, aggregate demand conditions, political stability, access to education, health services, and social cohesion. The empirical literature, on the other hand, emphasizes that inequality can have a positive effect on economic growth in some cases, but generally income inequality has a negative effect on economic growth. In addition, the effect varies in the short and long term or in low-income and high-income economies according to some studies. Through a comprehensive review of existing literature, this study aims to provide a nuanced understanding of how income inequality shapes economic performance and to provide insights for policy makers striving for sustainable development. The study concludes by highlighting the need for targeted policy interventions to reduce the negative impacts of inequality, promote inclusive growth and ensure a more equitable distribution of economic opportunities.

Keywords: Income Inequality, Economic Growth, Literature Review

1. GİRİŞ

Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme, ekonomi ve sosyal bilimler alanlarında uzun zamandır yoğun tartışma ve araştırma konusu olmuştur. Bu iki kritik faktör arasındaki ilişki karmaşıktır ve akademisyenler eşitsizliğin büyümeyi engelleyip engellemediğini veya teşvik edip etmediğini ve büyümenin gelir dağılımını ne ölçüde etkilediğini araştırmaktadır. Gelir eşitsizliği, bir toplumdaki bireyler veya haneler arasında gelirin eşitsiz dağılımını ifade eder ve genellikle kaynaklara, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliklere yol açar. Öte yandan ekonomik büyüme, genellikle bir ülkenin zaman içinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile ölçülen mal ve hizmet üretimindeki artışı ifade etmektedir. Ancak, bu iki faktör arasındaki dinamikler, çeşitli bağlamlarda hem olumlu hem de olumsuz ilişkiler gözlemlenerek tartışmalı olmaya devam etmektedir.

Son birkaç on yılda, özellikle birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede gözlemlenen artan eşitsizlikler ışığında, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyümenin incelenmesi giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bir yandan, bazı teoriler gelir eşitsizliğinin büyüme için bir itici güç olabileceğini, bireyleri ve işletmeleri üretkenlikleri için ödüllendirerek inovasyonu ve yatırımı teşvik edebileceğini öne sürmektedir. Öte yandan, diğer bilim insanları yüksek düzeydeki eşitsizliğin sosyal hareketliliği azalttığı, sosyal uyumu zayıflattığı ve nüfusun büyük kesimleri için fırsatlara erişimi sınırladığı için büyümeyi engelleyebileceğini savunuyor.

Ekonomik düşüncenin erken aşamalarında, birçok kişi gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümenin doğal bir yan ürünü olduğuna ve gelirdeki eşitsizliklerin inovasyon ve yatırım için teşvikler sağladığına inanıyordu (Schumpeter, 1942). Bu görüşe göre, sermaye ve girişimcilik için daha yüksek ödüller ekonomik kalkınmayı teşvik edecek ve dolayısıyla sızma etkisi yoluyla toplumun tamamına fayda sağlayacaktır (Kuznets, 1955). Ancak daha sonraki çalışmalar, aşırı gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde zararlı etkileri olabileceğini öne süren artan kanıtlarla bu varsayımı sorgulamaya başladı. Örneğin, Aghion vd. (1999) ve Persson ve Tabellini (1994), yüksek düzeydeki eşitsizliğin eğitime erişimi azalttığını ve insan sermayesi gelişimini zayıflattığını, uzun vadeli büyüme potansiyelini sınırladığını savunuyor. Dahası, artan eşitsizlik sosyal huzursuzluğa ve siyasi istikrarsızlığa yol açabilir, bu da ekonomik aktiviteyi bozabilir ve yatırımı engelleyebilir (Barro, 2000).

Öte yandan, eşitsizliğin en azından belirli koşullarda ekonomik büyümeye elverişli olabileceğini öne süren teorik argümanlar ve ampirik çalışmalar vardır. Örneğin, bazı araştırmacılar eşitsizliğin bireyleri daha çok çalışmaya, daha fazla yatırım yapmaya ve yenilik yapmaya teşvik edebileceğini öne sürüyor (Galor ve Moav, 2004). Bu görüşe göre, daha yüksek gelir elde etme arayışı girişimciliği motive eder, bu da artan üretkenliğe ve ekonomik genişlemeye yol açar. Buna karşılık, diğerleri eşitsizliğin büyüme üzerindeki etkilerinin aracılık

edilmesinde kurumsal çerçevelerin rolünü vurgulayarak, güçlü, kapsayıcı kurumlara sahip ülkelerin eşitsizliğin olumsuz sonuçlarını hafifletebileceğini öne sürmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2012).

Bu literatür çalışması, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme üzerine yapılan araştırmalardaki temel teorilerin, ampirik bulguların ve metodolojik yaklaşımların kapsamlı bir incelemesini sunmayı amaçlamaktadır. Çok çeşitli çalışmaları inceleyerek, gelecekteki politika kararlarını bilgilendirebilecek mevcut bilgidaki kalıpları belirlemeyi, sonuçlar çıkarmayı ve boşlukları vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu iki olgu arasındaki dinamik etkileşimi anlamak, toplumlarındaki eşitsizlik konusundaki artan endişeleri ele alırken sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan politika yapıcılar için önemlidir.

2. AMPİRİK LİTERATÜR TARAMASI

Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme, ekonomi ve sosyal bilimler alanlarında uzun zamandır yoğun tartışma ve araştırma konusu olmuştur. Ampirik yoğunluk nedeniyle literatürün tablo şeklinde bir arada gösterimi çalışmamız açısından faydalı olacaktır. Tablo 1, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran çalışmaları özetlemektedir.

Tablo 1. Gelir Eşitsizliği-Ekonomik Büyüme bağlantısına ilişkin temel sonuçların özeti

Yazar(lar)	Bölge/ülke	Gelir Eşitsizliğinin Temsilcisi	Kullanılan Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Negatif Bulgular				
Persson ve Tabellini (1994)	56 ülke, 1960-1985	Dördüncü beşte birlik kesimin payı	OLS	–
Perotti (1996)	67 ülke, 1960-1985	Üçüncü ve dördüncü beşte birlik kesim payları	OLS	–
Panniza (2002)	ABD, 1920-1980	Gini indeksi	FE	–
Knowles (2005)	40 ülke, 1960-1990	Gini katsayısı	OLS, GMM	–
Wan vd. (2006)	Çin, 1987-2001	Kentsel-Kırsal gelir oranı	3SLS	–
Malinen (2008)	60 ülke, 1971–2000	Gini indeksi	Panel dinamik OLS, SUR	–
Cingano (2014)	OECD ülkeleri, 1980–2012	Gini indeksi	GMM	–
Iyke ve Ho (2017)	İtalya, 1967-2012	Gini katsayısı	ARDL	–
Braun vd. (2019)	150 ülke, 1978–2012	Gini katsayısı	Havuzlanmış OLS	–
Royuela vd. (2019)	15 OECD ülkesi, 2003–2013	Gini katsayısı	Havuzlanmış OLS, RE	–
Breunig ve Majeed	152 ülke, 1956–2011	Gini katsayısı	GMM	–

(2020)				
Policardo ve Carrera (2024)	ABD ve Fransa, 1970-2014	Gini indeksi	VAR	-
Pozitif Bulgular				
Partridge (1997)	ABD, 1960–1990	Gini katsayısı	Havuzlanmış OLS	+
Li ve Zou (1998)	46 ülke, 1947–1994	Gini katsayısı	FE, RE	+
Forbes (2000)	45 orta-yüksek gelirli ülke, 1966–1995	Gini katsayısı	GMM	+
Shahbaz (2010)	Pakistan, 1971–2005	Gini katsayısı	ARDL	+
Scholl ve Klase (2019)	122 ülke, 1961-2012	Gini katsayısı	FE, GMM	+
Kesin Olmayan Bulgular				
Barro (2000)	84 ülke, 1965–1995	Gini katsayısı	2SLS	Fakir: - Zengin: +
Voitchovsky (2005)	21 gelişmiş ülke, 1975–2000	Gini katsayısı	Sistem GMM	Alt desil: - Üst desil: +
Castelló-Climent (2010)	102 ülke, 1960–2000	Gini katsayısı	Sistem GMM	Düşük ve orta gelirli ülkeler: - Yüksek gelirli ülkeler: +
Fawaz vd. (2014)	111 yüksek ve düşük gelirli gelişmekte olan ülke, 1960–2010	Gini katsayısı	GMM	Düşük gelirli ülkeler: - Yüksek gelirli ülkeler: +
Halter vd. (2014)	106 ülke, 1965–2005	Gini katsayısı	Sistem GMM	Kısa vadede: + Uzun vadede: -
Brueckner ve Lederman (2018)	144 ülke, 1970- 2010	Gini katsayısı	GMM	Düşük gelirli ülkeler: + Yüksek gelirli ülkeler: -
İlişiksiz Bulgular				
Niyimbanira (2017)	Mpumalanga 18 belediye, 1996–2014	Gini katsayısı	FE ve Havuzlanmış Regresyon	0
Benos ve Karagiannis (2018)	ABD, 1929-2013	Gini katsayısı	GMM	0

Kaynak: (Mdingi ve Ho, 2021, 9-10)

3. TEORİK LİTERATÜR: GELİR EŞİTSİZLİĞİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEME MEKANİZMALARI

Modern literatürde gelir eşitsizliğinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkileri etrafında çok sayıda tartışma yer almaktadır. Gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Bazıları eşitsizliğin sıkı çalışmayı ve inovasyonu teşvik ederek büyümenin itici gücü olabileceğini savunurken, diğerleri yüksek eşitsizlik düzeylerinin nüfusun büyük kesimleri için eğitime, sağlığa ve sermayeye erişimi sınırlayarak büyümeyi engelleyebileceğini iddia etmektedir.

3.1. Beşeri Sermaye Yatırımları

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi engelleyebileceği başlıca yollardan biri, eğitime ve beceri geliştirmeye erişimi kısıtlamasıdır. Zenginlik küçük bir seçkinler grubunun elinde yoğunlaştığında, nüfusun büyük kesimleri özellikle düşük gelirli hanelerden gelenler, üretkenliklerini artırmak ve ekonomiye katkıda bulunmak için gerekli eğitim ve öğretimi edinmede engellerle karşılaşmaktadır. Aghion vd. (2019)'nin iddia ettiği gibi gelir eşitsizliği, daha yoksul bireylerin işgücü üretkenliğini artırmak için kritik öneme sahip olan eğitim ve sağlık hizmetlerine yatırım yapmak için daha az kaynağa sahip olması nedeniyle beşeri sermayeye yetersiz yatırım yapılmasına yol açmaktadır.

Kaliteli eğitime erişim eksikliği, daha az beceriye sahip bir iş gücüyle sonuçlanabilir ve bu da genel ekonomik büyümeyi sınırlayabilir. Dahası eğitime eşitsiz erişim, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri sürdürülebilir, sosyal hareketliliği azaltabilir ve yeniliği engelleyebilir. Barro'ya (2000) göre, dezavantajlı kişiler arasındaki düşük beşeri sermaye seviyeleri, uzun vadeli ekonomik büyümenin temel itici güçleri olan teknolojik ilerlemeler ve girişimcilik potansiyelini engellemektedir.

3.2. Siyasi İstikrarsızlık ve Toplumsal Huzursuzluk

Gelir eşitsizliği, siyasi istikrar üzerindeki etkisiyle ekonomik büyümeyi de etkileyebilir. Yüksek düzeydeki eşitsizlik genellikle daha fazla sosyal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlıkla ilişkilendirilir; bu da ekonomik faaliyetleri aksatabilir ve hem yerel hem de yabancı yatırımları engelleyebilir. Zenginlik eşitsiz bir şekilde dağıtıldığında, marjinal gruplar daha eşit bir kaynak payı talep ettikçe sosyal gerginlikler artar. Sonuç olarak, sık sık grevler, protestolar ve hatta şiddetli ayaklanmalar olabilir; bunların hepsi belirsizlik yaratabilir ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan hükümet politikalarının etkinliğini azaltabilir.

Persson ve Tabellini (1994) çalışmalarında, ekonomik eşitsizliğin farklı sosyal gruplar arasındaki güvenin aşınmasına yol açabileceğini ve bunun da demokratik kurumları ve yönetimi zayıflattığını öne sürmektedir. Aşırı durumlarda, eşitsizlik siyasi kutuplaşmaya ve uzun vadeli ekonomik istikrardan ziyade kısa vadeli kazanımlara öncelik veren popülist hareketlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Siyasi istikrarsızlığın

neden olduğu bozulma, altyapı, teknoloji ve inovasyon gibi temel sektörler yaplan yatırımı azaltarak ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir.

3.3. Sermayeye ve Krediyeye Sınırlı Erişim

Gelir eşitsizliği genellikle sermayeye eşitsiz erişime yol açar ve bu da girişimcilik ve iş geliştirme fırsatlarını kısıtlar. Yüksek gelir eşitsizliğinin olduğu ekonomilerde, zenginler işletmelere yatırım yapmak, iş yaratmak ve inovasyonu teşvik etmek için kaynaklara sahipken, fakirler krediyeye erişmek veya kendi işletmelerini kurmak için mücadele eder. Sermayenin bu eşitsiz dağılımı ekonomik dinamizmi sınırlar çünkü nüfusun yalnızca küçük bir kısmı işletmeleri yaratabilir ve genişletebilir.

Galor ve Moav (2004), gelir eşitsizliğinin krediyeye erişimi sınırlayarak ekonomik büyüme üzerinde uzun vadeli olumsuz etkilere sahip olabileceğini savunur. Eşitsizlik arttıkça, finansal piyasalar daha az kapsayıcı hale gelebilir ve düşük gelirli bireylerin borç almasını veya ekonomik ilerlemeyi sağlayabilecek girişimlere yatırım yapmasını zorlaştırabilir. Bu sermaye piyasası verimsizliği, ikisi de büyüme için kritik olan girişimciliği ve inovasyonu engeller. Dahası, sermayeye eşitsiz erişim genellikle teknolojik ilerlemeyi ilerletmek ve üretkenliği artırmak için gerekli olan araştırma ve geliştirme gibi sektörler daha az yatırım yapılmasına yol açar.

3.4. Toplam Talep Üzerindeki Etki

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi etkileyebileceği bir diğer önemli mekanizma, toplam talep üzerindeki etkisidir. Zenginliğin oldukça yoğun olduğu ekonomilerde, zenginlerin tüketim kalıpları nüfusun geri kalanınınkinden önemli ölçüde farklıdır. Zenginler gelirlerinin daha büyük bir kısmını biriktirme eğilimindeyken, düşük gelirli haneler gelirlerinin daha yüksek bir yüzdesini tüketime harcarlar. Keynesyen ekonomiye göre, nüfusun çoğunluğunun (yoksulların) sınırlı satın alma gücü olduğundan, yüksek eşitsizlik seviyeleri toplam talebi azaltabilir (Corak, 2013).

Toplam talepteki bu düşüş, iş yatırımlarının azalmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilir. Zenginler mal ve hizmet tüketmek yerine gelirlerinin daha fazlasını biriktirip yatırdıkça, ekonomideki genel talep azalır. Buna karşılık, gelirin daha eşit bir şekilde dağıtılması daha fazla tüketime ve talebe yol açarak ekonomik faaliyeti teşvik eder ve büyümeyi destekler (Dabla-Norris vd., 2015).

3.5. Yenilik ve Teknolojik İlerleme İçin Teşvikler

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceği temel mekanizma, inovasyon ve teknolojik ilerleme için daha güçlü teşvikler yaratmasıdır. Yüksek düzeyde eşitsizlik genellikle teknoloji, finans ve fikri mülkiyet gibi sektörlerde inovasyon ve girişimcilikten önemli bir getiri elde edilen ekonomilerde ortaya çıkar. Bireyler daha yüksek kazanç potansiyelini gördükçe, yeni teknolojilerin veya işletmelerin yaratılmasına yol açan eğitim, beceri geliştirme ve risk alma faaliyetlerine yatırım yapmaya daha fazla motive olabilirler

(Galor ve Moav, 2004). Dahası, eşitsizlik, inovasyon yapabilenlere yüksek getiri sağlayan sektörlerde kaynakların yoğunlaşmasını kolaylaştırabilir. Teknolojik gelişmeler ekonomik büyümenin temel itici güçleri haline geldikçe, bu gelişmeler için gereken insan sermayesini ve yatırımı çekmek için eşitsizlik gerekli olabilir. Aghion vd. (2019) göre, eşitsiz toplumlar daha yüksek oranda teknolojik değişim ve üretkenlik artışı görebilir çünkü gelirin eşitsiz dağılımı, bireylerin yeteneklerini teknolojik sınırları ileriye taşıyacak şekilde kullanmaları için fırsatlar yaratır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümei etkilediği mekanizmalar çok yönlüdür ve sosyal, politik ve ekonomik faktörler arasındaki karmaşık etkileşimleri içermektedir. Teorik literatür, bu dinamikleri anlamak için çeşitli çerçeveler sunar ve gelir eşitsizliğinin belirli bağlama bağlı olarak büyümei hem teşvik edebileceğini hem de engelleyebileceğini vurgular. Bir yandan, eşitsizlik bireylere daha çok çalışmaları ve sermaye biriktirmeleri için teşvikler yaratarak inovasyonu ve yatırımı teşvik edebilir. Öte yandan, yüksek eşitsizlik seviyeleri genel talebi azaltarak, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimi sınırlayarak ve sosyal uyumu istikrarsızlaştırarak büyümei baltalayabilir.

Gelir eşitsizliği; beşerî sermayeye yapılan yatırımın azalması, artan siyasi istikrarsızlık, sermayeye sınırlı erişim, daha düşük toplam talep ve azalan sosyal hareketlilik gibi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla ekonomik büyümei negatif etkilemektedir. Karşıt görüş ise gelir eşitsizliğinin inovasyonu ve yatırımı teşvik ederek ekonomik büyümei yönlendirebileceğini savunurken, kanıtlar eşitsizliğin uzun vadeli etkilerinin büyük ölçüde olumsuz olduğunu göstermektedir. Literatürün geneli yüksek eşitsizlik seviyelerinin, nüfusun geniş kesimleri için fırsatları sınırlayarak ve genel ekonomik dinamizmi azaltarak büyümei engelleyebileceğini ileri sürmektedir. Politika yapıcılar, büyümenin toplumun tüm üyeleri için kapsayıcı ve sürdürülebilir olmasını sağlamak amacıyla ekonomik politikalar tasarlarırken bu mekanizmaları göz önünde bulundurmalıdır.

Politika yapıcılar, adil ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için stratejiler tasarlarırken bu mekanizmaları dikkatlice göz önünde bulundurmalıdır. Gelir eşitsizliğini, ilerici vergilendirme, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi gibi hedefli politikalar yoluyla ele almak, büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya ve daha kapsayıcı ekonomik sonuçlar sağlamaya yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Business.
- Aghion, P., Caroli, E., & García-Peñalosa, C. (1999). Inequality and economic growth: The perspectives of new growth theories. *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1615–1660.
- Aghion, P., Caroli, E., & Garcia-Penalosa, C. (2019). *Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theory*. Cambridge University Press.
- Alesina, A. & Rodrik, D (1994). Distributive politics and economic growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465–490.
- Barro, R. J. (2000). Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth*, 5(1), 5–32.
- Benos, N. & Karagiannis, S. (2018). Inequality and growth in the united states: Why physical and human capital matter, *Econ. Inq.*, 56(1), 572–619.
- Braun, M. F. & Parro, P. (2019). Valenzuela, Does finance alter the relation between inequality and growth? *Econ. Inq.*, 57(1), 410–428.
- Breunig, R. & Majeed, O. (2020). Inequality, poverty, and growth, *Int. Econ.*, 161(C), 83–99.
- Brueckner, M. & Lederman, D. (2018). Inequality and economic growth: the role of initial income, *J. Econ. Growth*, 23(3), 341–366.
- Castelló-Climent, A. (2010). Inequality and growth in advanced economies: an empirical investigation, *J. Econ. Inequal.*, 8(3), 293–321.
- Cingano, F. (2014). OECD social, employment and migration working papers no. 163, Trends in income inequality and its impact on economic growth, OECD.
- Corak, M. (2013). Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79-102.
- Dabla-Norris, E., Kochhar, K., Suphaphiphat, N., & Ricka, F. (2015). *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*. IMF Staff Discussion Note.
- Fawaz, F., Rahnama, M. & Valcarcel, V. J. (2014). A refinement of the relationship between economic growth and income inequality, *Appl. Econ.*, 46(27), 3351–3361.
- Forbes, K. (2000). A reassessment of the relationship between inequality and growth, *Am. Econ. Rev.* 90(4), 869–887.
- Galor, O., & Moav, O. (2004). From physical to human capital accumulation: Inequality and the process of development. *Review of Economic Studies*, 71(4), 1001–1026.
- Halter, D. Oechslin, M. & Zweimüller, J. (2014). Inequality and growth: The neglected time dimension, *J. Econ. Growth*, 19(1), 81–104.
- Iyke, B.N. & Ho, S.Y. (2017). Income inequality and growth: new insights from Italy, *Econ. Internazionale/Int. Econ.*, 70(4), 419–442.

- Knowles S. (2005). Inequality and economic growth: the empirical relationship reconsidered in the light of comparable data, *J. Dev. Stud.*, 41(1), 135–139.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1–28.
- Li, H. & Zou, H. (1998). Income inequality is not harmful for growth: theory and evidence, *Rev. Dev. Econ.*, 2(3), 318–334.
- Malinen, T. (2008). Estimating the long-run relationship between income inequality and economic development. Discussion paper no. 634, University of Helsinki, Helsinki.
- Mdingi, K., & Ho, S. Y. (2021). Literature review on income inequality and economic growth. *MethodsX*, 8, 101402.
- Niyimbanira, F. (2017). Analysis of the impact of economic growth on income inequality and poverty in South Africa: the case of Mpumalanga province, *Int. J. Econ. Financ.*, 7(4), 254–261.
- Panizza, U. (2002). Income, inequality and economic growth: evidence from American data, *J. Econ. Growth*, 7(1), 25–41.
- Partridge, M. (1997). Is inequality harmful for growth? comment, *American Economic Review*, 87(5), 1019–1032.
- Perotti, R. (1996). Growth, income distribution and democracy: what the data say, *J. Econ. Growth*, 1(2), 149–187.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1994). Is inequality harmful for growth?. *American Economic Review*, 84(3), 600–621.
- Policardo, L. & Carrera, E. J. S. (2024). Wealth inequality and economic growth: Evidence from the US and France. *Socio-Economic Planning Sciences*, 94, 1-17.
- Royuela, V., Veneri, P. & Ramos, R. (2019). The short-run relationship between inequality and growth: evidence from OECD regions during the Great Recession, *Reg. Stud.*, 53(4), 574–586.
- Scholl, N. & Klasen, S. (2019). Re-estimating the relationship between inequality and growth, *Oxf. Econ. Pap.* 71(4), 824–847.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Harper & Row.
- Shahbaz, M. (2010). Income inequality, economic growth and nonlinearity: a case of Pakistan, *Int. J. Soc. Econ.*, 37(8), 613–636.
- Voitchovsky, S. (2005). Does the profile of income inequality matter for economic growth? distinguish between the effects of inequality in different parts of the income distribution, *J. Econ. Growth*, 10(3), 273–296.
- Wan G., Lu M., & Chen, Z. (2006). The inequality–growth nexus in the short and long run: empirical evidence from China, *J. Comp. Econ.*, 34(4), 654–667.

CERRAHİ HEMŞİRELİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MODERN YAKLAŞIMLAR

Öğr. Gör. Esmâ AYDIN¹
ORCID NO: 0000-0002-9379-0456.
esma.aydin@bilecik.edu.tr

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Ameliyathane Hizmetleri Programı, Bilecik, Turkey.

Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÜMÜŞ²
ORCID NO:0000-0002-5338-9377
dilek.gumus@bilecik.edu.tr

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, İlk ve Acil Yardım Programı, Bilecik, Turkey.

Özet

Cerrahi, insanlığın hastalıklarla ve yaralanmalarla mücadelesinde tarih boyunca önemli bir yer tutmuş ve kökenleri Taş Devri'ndeki trepanasyon uygulamalarına kadar uzanmıştır. Antik dönemde Susruta ve Hipokrat gibi öncü isimlerin katkılarıyla bu alandaki bilgi birikimi artmış, Rönesans döneminde anatomi alanındaki ilerlemelerle modern cerrahinin temelleri atılmıştır. Anestezi, antisepsi ve sterilizasyon gibi önemli keşifler, cerrahiye modern tıbbı entegre etmiş ve günümüzde robotik cerrahi ile minimal invaziv yöntemler gibi yeniliklerle bu alan daha da gelişmiştir. M.Ö. 800'lerde Susruta'nın asistanlarıyla başlayan cerrahi hemşirelik uygulamaları, modern anlamda Florence Nightingale'in Kırım Savaşı sırasında hijyen ve enfeksiyon kontrolüne yönelik çalışmalarıyla ivme kazanmıştır. Nightingale'in çabaları, hemşirelik mesleğinin profesyonelleşmesine ve enfeksiyon oranlarının azalmasına katkıda bulunmuştur. 20. yüzyılda cerrahi hemşirelerin sorumlulukları artmış, ameliyathane ekipmanlarının hazırlanması, sterilizasyon süreçleri ve anestezi desteği gibi görevler bu meslek grubunun iş yüküne dahil edilmiştir. Günümüzde cerrahi hemşireliği, minimal invaziv cerrahi, robotik cerrahi ve doğal açıklık transluminal endoskopik cerrahi (NOTES) gibi ileri teknolojilerle desteklenmektedir. Cerrahi hemşirelerin, hasta güvenliği, enfeksiyon kontrolü ve bireyselleştirilmiş bakım konularında profesyonel bilgi ve becerilerini sürekli geliştirmeleri gerekmektedir. Sağlık bilişimi, yapay zekâ, teletıp ve tele-hemşirelik gibi yenilikçi yaklaşımlar, cerrahi hemşirelik uygulamalarını dönüştürmekte ve hasta bakım kalitesini artırmaktadır. Bu gelişmeler, hemşirelik mesleğinin gelecekteki yönelimlerini belirlerken, liderlik ve stratejik planlamanın önemini vurgulamaktadır. Cerrahi hemşireliği, sağlık sistemlerinde yüksek standartlarda bakım sağlama ve meslekî gelişimi sürdürme sorumluluğunu taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cerrahi Hemşireliği, Modern Cerrahi Teknikler, Cerrahinin Tarihçesi.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF SURGICAL NURSING AND MODERN APPROACHES

Abstract

Surgery has played an important role in humanity's fight against diseases and injuries throughout history and its origins date back to trepanation practices in the Stone Age. The knowledge in this field increased with the contributions of pioneers such as Susruta and Hippocrates in the ancient period, and the foundations of modern surgery were laid with advances in anatomy during the Renaissance. Important discoveries such as anesthesia, antisepsis and sterilization integrated surgery into modern medicine, and today this field has developed further with innovations such as robotic surgery and minimally invasive methods. Surgical nursing practices, which started with Susruta's assistants in 800 BC, gained momentum in the modern sense with Florence Nightingale's work on hygiene and infection control during the Crimean War. Nightingale's efforts contributed to the professionalization of the nursing profession and the decrease in infection rates. In the 20th century, the responsibilities of surgical nurses increased and tasks such as preparation of operating room equipment, sterilization processes and anesthesia support were included in the workload of this professional group. Today, surgical nursing is supported by advanced technologies such as minimally invasive surgery, robotic surgery and natural orifice transluminal endoscopic surgery (NOTES). Surgical nurses need to continuously improve their professional knowledge and skills in patient safety, infection control and individualized care. Innovative approaches such as health informatics, artificial intelligence, telemedicine and tele-nursing are transforming surgical nursing practice and improving the quality of patient care. These developments emphasize the importance of leadership and strategic planning in determining the future directions of the nursing profession. Surgical nursing has the responsibility to provide high standards of care in health systems and to continue professional development.

Keywords: Surgical Nursing, Modern Surgical Techniques, History of Surgery.

Giriş

Cerrahi, Arapça'da "yara" anlamına gelen "cerh" kelimesinden türetilmiş olup yaraların tedavisiyle ilgilenen bir tıp disiplini. İnsanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilen cerrahinin kökeni, mağara dönemine kadar uzanmaktadır. Yazılı kaynakların ortaya çıkışıyla birlikte cerrahiye ilişkin ilk belgeler günümüze ulaşabilmiştir (Özer, 2017). Cerrahinin gelişimi genel olarak üç ana aşamada incelenmektedir. İlk aşama, yaralanan bireye yönelik temel yara bakımına dayanmaktadır. 19. yüzyılın ortalarında anestezinin keşfi ile dezenfeksiyon ve asepti uygulamalarının gelişmesi, cerrahi uygulamaların kapsamını genişleterek ikinci aşamanın başlamasına zemin hazırlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ise endoskopik cerrahiden robotik cerrahiye kadar uzanan yeniliklerle üçüncü gelişim aşamasına girilmiştir (Eti Aslan, 2009).

Arkeolojik ve antropolojik araştırmalar, cerrahi müdahalelerin ve çeşitli cerrahi tekniklerin tarihinin Taş ve Tunç Devrine kadar uzandığını ortaya koymaktadır. Bilinen en eski cerrahi girişim ise yaklaşık 31.000 yıl önce Borneo Adası'nda bir çocuğa uygulanan bacak amputasyonu olarak kayıtlara geçmiştir (Maloney et al., 2022). Tarih öncesi döneme ilişkin bilgiler, mağara resimleri, iskelet kalıntıları ve mumya incelemeleri gibi arkeolojik bulgulardan elde edilmiştir. Bu veriler, savaş yaralanmaları, kafa travmaları ve erkek sünneti gibi cerrahi müdahalelerin yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, arkeolojik kazılar; trepanasyon, tümör çıkarma, perforasyon, drenaj ve amputasyon gibi temel cerrahi uygulamaların yanı sıra büyü ve sihir ritüellerinin de bu dönemde sıklıkla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, tarih öncesi dönemde tıp, şamanların uyguladığı mistik ritüeller ile bitkisel tedavi yöntemlerinin birleşimi olarak kabul edilmiştir (Aksoy, 2017; Arani, Fakharian & Sarbandi, 2012).

Trepanasyon, Neolitik Çağ'da (MÖ 10.000-6.000) taş aletler kullanılarak gerçekleştirilen, tarihin en eski cerrahi girişimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. MÖ 8000-6000 yıllarına ait kafataslarında bu işlemin izlerine rastlanmıştır. Bu cerrahi müdahalenin, epilepsi, şiddetli migren, kafa travması veya zihinsel rahatsızlıkları olan bireylerde kötü ruhların serbest bırakılması amacıyla uygulandığı düşünülmektedir (Arani et al., 2012; Collado-Vázquez & Carrillo, 2014).

Antik Mısır'da ise MÖ 3000'li yıllarda papirüslerden elde edilen bilgilere göre sünnetin yaygın olduğu ve yara bakımı ile cerrahi işlemlerin uygulandığı anlaşılmaktadır (Brieger, 1997; Osler, 2006). Mezopotamya'da Asurlular ve Babilliler, MÖ 2000'li yıllarda Hammurabi Kanunları ile tıbbi ve cerrahi uygulamalara yönelik ilk "malpraktis" cezalarını belirlemiştir. "Göze göz, dişe diş" prensibi uyarınca, üst sınıf hastalara yapılan başarısız cerrahi girişimlerde cerrahın ellerinin kesilmesi veya ölüm cezası öngörülürken, köylülerde yalnızca para cezaları uygulanmaktaydı (Osler, 2006; Fortunato, 2000). Bu durum, cerrahların farklı cerrahi teknikleri köylüler üzerinde denemelerine ve cerrahide uzmanlaşmalarına katkıda bulunmuştur (Qayumi, 2012).

Hindistan’da MÖ 800’lü yıllarda hekim Susruta, zina cezası olarak burun kesme uygulamasının ardından estetik cerrahiye geliştirerek burun rekonstrüksiyonu teknikleri üzerinde çalışmıştır. Aynı dönemde cerrahlar ilk kez hemşireleri cerrahi asistanı olarak görevlendirmiş ve cerrahi işlemler daha geniş bir kitle tarafından uygulanabilir hale gelmiştir (Brieger, 1997; Onat, 1996; Singh, 2017). Antik Yunan’da MÖ 400’lerde Hipokrat, bir cerrahın sahip olması gereken nitelikleri tanımlayarak tıbbi etik ve cerrahi uygulamalar üzerine ilk kapsamlı eserleri vermiştir. İskenderiye Tıp Okulu’ndan Praksagoras ise bağırsak tıkanıklığı tedavisinde cerrahi girişim önererek uç uca anastomoz tekniğini geliştiren ilk hekimlerden biri olmuştur. MS 2. yüzyılda Galen’in fikirleri “Galenizm” adı altında sistemleştirilmiş ve tıp ile cerrahi, farklı disiplinler olarak gelişimini sürdürmüştür (Brieger, 1997; Osler, 2006; Baskan, 2021). Orta Çağ İslam dünyasında ise Al-Razi, kedi bağırsağından dikiş materyali geliştirmiş ve günümüzde anal fissür ameliyatlarında uygulanan seton tekniğini tanımlamıştır. Abulcasis ise cerrahi aletler tasarlayarak önceki Yunan, Roma ve Arap tıbbi bilgisini derleyip cerrahiye önemli ölçüde ileri taşımıştır. Onun eserleri, cerrahi tarihine katkı sunmaya devam etmektedir (Markatos et al., 2019).

Orta Çağ’da, özellikle 11. yüzyılın sonlarından itibaren berberlerin cerrahi müdahaleler yaptığı görülmektedir. 13. yüzyılda ise cerrahlık, resmi bir tıp eğitiminin parçası olmaktan çok, usta-çırak ilişkisiyle öğrenilen bir zanaat olarak kabul edilmekteydi (Hernigou, Hernigou & Scarlet, 2021). 14. yüzyılda barutun savaşlarda kullanılmaya başlanması, cerrahi müdahalelere olan ilgiyi artırdı. Bu dönemde Andreas Vesalius’un *İnsan Bedeninin Yapısı Üzerine* adlı eseri, anatomi ve cerrahi arasındaki ilişkiyi yeniden canlandırdı (Brieger, 1997; Osler, 2006). 1510-1590 yılları arasında Fransız cerrah Ambroise Paré, savaş yaralarını gül yağı, yumurta akı ve terebentin karışımıyla tedavi ederek yara bakımında çığır açtı ve “Ben sardım, Tanrı iyileştirdi” sözüyle tanındı (Baskan, 2021). 16. yüzyılın sonunda berberler ve cerrahlar arasında bir anlaşma yapılarak berberlerin yalnızca diş hekimliğiyle sınırlandırılması kararlaştırıldı; 1745’te ise cerrahlık ve diş hekimliği birbirinden tamamen ayrıldı (Hernigou et al., 2021). İbn-i Sina’nın *Tıbbın Kanunu*, İslam dünyasında katarakt cerrahisi gibi birçok cerrahi tekniği ayrıntılı olarak açıklayarak cerrahi pratiğin temellerini attı (Brieger, 1997; Yılmaz & Yalım, 2016). Modern cerrahide dönüm noktalarından biri, Dr. John Collins Warren’ın 1846’da eter anesteziyi ilk kez kullanmasıyla gerçekleşti. Bu yenilik, dünya genelinde hızla yayıldı ve her yıl 16 Ekim, Amerika Birleşik Devletleri’nde “Eter Günü” olarak kutlanmaya başlandı (Abhyankar & Jessop, 2022; Baskan, 2021). 1865’te Joseph Lister, açık kırıklarda enfeksiyonların yaygın olduğunu fark ederek karbonik asitle antisepsi yöntemini geliştirdi. Bu buluş, cerrahi uygulamalarda enfeksiyonu önlemede devrim yarattı ve sterilizasyon kavramını şekillendirdi (Aksoy, 2017; Baskan, 2021; Lister, 1867). 1881’de Robert Koch, dezenfeksiyon ve sterilizasyon üzerine yaptığı çalışmalarla modern cerrahinin temelini attı (Aksoy, 2017).

Türkiye’de modern cerrahinin öncülerinden biri olan Dr. Cemil Topuzlu, 1890’da Paris’te cerrahi eğitimi aldıktan sonra İstanbul’a dönerek Askeri Tıbbiye Okulu’nda steril bir cerrahi servis kurdu. Op. Dr. Robert Rieder ile Türkiye’de modern cerrahinin yayılmasına önemli katkılar sundu. 1896’da Almanya’da ilk başarılı açık kalp ameliyatı gerçekleştirildi ve cerrahi tekniklerde yeni bir döneme girildi. 1901’de William Stewart Halsted, cerrahi eldivenlerin kullanılmasını önererek cerrahi ekiplerin güvenliğini artırdı (Baskan, 2021; Werner, Sohns, Popov, Haskamp, Schmitto, 2012).

1930’lardan sonra cerrahi, mikrocerrahi, organ nakli, protez cerrahisi, plastik cerrahi, akciğer, kalp-damar, pediatrik ve ortopedik cerrahi gibi uzmanlık alanlarına ayrılarak disiplinler arası bir uygulama haline geldi (Ataç, 2003). Bu gelişmeler, cerrahi modern tıbbın temel taşlarından biri olarak konumlandırdı. 20. yüzyılın başlarında ameliyathaneler doğal ışıkla aydınlatılırken, zamanla merkezi havalandırma sistemlerinin kullanımı yaygınlaştı. Günümüzde ise ameliyathaneler, gelişmiş teknolojiyle donatılmış, adeta bir uzay üssünü andıran steril ortamlar haline gelmiştir. Bu ortamda, steril hemşireler ve sirküler hemşireler gibi sağlık profesyonelleri, cerrahi ekibin hayati üyeleri olarak önemli roller üstlenmektedir (Baskan, 2021). 21. yüzyılda cerrahi alanındaki ilerlemeler "daha küçük" ve "daha güvenli" yaklaşımlarla tanımlanabilir. Ameliyat sonrası uzun süreli hastane yatışını gerektiren birçok cerrahi müdahale, gelişen teknolojiler sayesinde ayakta tedaviye uygun hale gelmiştir (Göktuna, Arslan & Özden, 2020).

Minimal invaziv cerrahinin 1980’lerin başlarında ortaya çıkmasıyla birlikte cerrahi tekniklerde büyük bir gelişme kaydedilmiştir. 2000’li yılların ortalarında laparoskopik cerrahi tekniklerinin yaygınlaşmasıyla, görüntü rehberliği ve robotik cerrahi sistemleri gibi ileri teknolojiler daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Siddaiah-Subramanya, Tiang & Nyandowe, 2017). 2000 yılında, Intuitive Surgical tarafından geliştirilen da Vinci Robotik Cerrahi Sistemi, Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından reflü hastalığı ve laparoskopik safra kesesi ameliyatları için onaylanarak cerrahide yeni bir dönemi başlattı (Şencan, 2016). 2001 yılında, David Levi liderliğindeki ekip, Miami Üniversitesi’nde ilk karın duvarı naklini gerçekleştirdi (Selvaggi et al., 2004). Cerrahi alandaki bir diğer önemli gelişme, 2004 yılında Hindistan’daki Asya Gastroenteroloji Enstitüsü’nde D. Nageshwar Reddy ve GV Rao tarafından gerçekleştirilen ilk Doğal Orifis Transluminal Endoskopik Cerrahi (NOTES) uygulaması oldu. Bu yöntemle apandisit, mide yoluyla aletlerin sindirim sistemine sokulmasıyla transgastrik yolla çıkarılmıştır (Rudiman, 2021). Bu dönemde organ nakli cerrahisinde de çığır açan operasyonlar gerçekleştirildi. Yüz, sinir, penis, rahim ve göz gibi çeşitli organların nakli yapılabilir hale geldi. Organ nakli alanında önemli bir kilometre taşı olarak görülen Vladimir Demikhov’un çalışmaları, modern organ nakli cerrahisinin temelini attı (Langer, 2011). Yüz yılı aşkın süredir devam eden cerrahi yenilikler, bazı bilim insanlarını ilerleyici ve ölümcül hastalıklar için potansiyel bir çözüm olarak baş nakli

fikrini tartışmaya yönelmiştir. Bu olasılık, beynin işlevlerini koruma ve ölümcül hastalıkların seyrini değiştirme açısından önemli bir cerrahi hedef olarak değerlendirilmektedir.

Cerrahi Hemşireliğinin Tarihsel Gelişimi

Cerrahi hemşireliği, ameliyat öncesi, sırası ve sonrasında hastaların fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal gereksinimlerini sistematik bir şekilde karşılamayı amaçlayan bir hemşirelik uzmanlık alanıdır. Cerrahi hemşireler, bilimsel kanıtlara dayalı uygulamaları güvenli bir şekilde hayata geçirir ve bu uygulamaların etkinliğini sürekli olarak değerlendirir (Kaymakçı, 2015). Tarihsel perspektiften bakıldığında, sağlık bakımı geçmişte genellikle ailedeki kadınlar tarafından üstlenilmiş ve bireylerin sağlık sorunlarını çözmeye, bakım ihtiyaçlarını karşılamada önemli roller oynamışlardır (Aksoy, 2017). Cerrahi hemşireliğe ilişkin yazılı kaynaklar sınırlı olmakla birlikte, Hintli hekim Susruta'nın MÖ 800'lü yıllarda cerrahi işlemlerde hemşireleri asistan olarak görevlendirdiğine dair ilk kayıtlar bulunmaktadır. Bu bilgiler, hemşirelik mesleğinin temel ilkelerinin ve ameliyathane hemşireliğinin erken uygulamalarının tarihsel olarak izlenmesini sağlamaktadır (Aslan, 2009; Baskan, 2021; Özer, 2017). Hint tıp tarihinde cerrahi hemşireliğe dair kapsamlı bilgilere 20. yüzyıla kadar ulaşılamamıştır. Geçmişte ameliyathane, asepsi kurallarına uyulmadan, geniş kitleler önünde ve büyük salonlarda gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, cerrahi hemşireliğin gelişimiyle ilgili bilgiler ancak cerrahi tekniklerin modernleşmesi sürecinde kayda geçmiştir (Aslan, 2009). Ayrıca, eski dönemlerde şarap, yağ gibi antiseptik özelliklere sahip maddelerle pansuman yapma, bandaj uygulama, hastanın beslenmesine dikkat etme ve laksatif kullanımı gibi temel cerrahi bakım uygulamalarının yaygın olduğu bilinmektedir. Bu uygulamalar, modern cerrahi hemşireliğin temellerini oluşturan öncü teknikler olarak değerlendirilebilir (Aksoy, 2017).

Florence Nightingale, Kırım Savaşı sırasında temiz çevre, hijyenik su kaynakları ve asepsi kurallarına uyma konusundaki çabalarıyla cerrahi hemşireliğin önemini ortaya koymuştur. Onun bu uygulamaları, enfeksiyon oranlarını %42'den %2'ye düşürerek sağlık hizmetlerinde devrim yaratmıştır (Aksoy, 2017; Erdağı Oral, 2021). 1860 yılında Nightingale, Londra'daki St. Thomas Hastanesi'nde modern hemşirelik eğitimi veren ilk okulunu kurmuş ve böylece hemşirelik mesleğinin itibar kazanmasına, dünya genelinde yeni hemşirelik okullarının açılmasına öncülük etmiştir (Aksoy, 2017; Aslan, 2009). Tıp ve cerrahi alanındaki bilimsel ilerlemeler, cerrahi hemşireliğin gelişimini de doğrudan etkilemiştir. 1875'li yıllarda hemşirelik eğitimi müfredatında ilk kez cerrahi aletlerin kullanımı, ameliyat hazırlığı, bandajlama ve kanamayı durdurma gibi konular yer almaya başlamıştır (Erdağı Oral, 2021). 1800'lerin sonlarında hemşirelerin cerrahlarla birlikte ameliyathanelerde çalışması, cerrahi hemşireliğin temel uygulamalarını oluşturmuştur. Özellikle 1890'larda cerrahlara ameliyat sırasında sargı bezi ve alet sağlanması, ameliyathane hemşireliğinin ilk profesyonel görevleri arasında yer almıştır (Aslan, 2009). 1880'lerden itibaren ameliyathaneler, hemşireler için önemli bir iş

alanı haline gelmiş ve bu alan, uzmanlaşma gerektiren bir meslek dalı olarak şekillenmiştir. 1916 yılında Smith'in ameliyatlarda maske ve kep kullanımını başlatması, cerrahi hemşirelik uygulamalarında hijyen standartlarını önemli ölçüde artırmıştır. 1900-1919 yılları arasında hemşireler, ameliyatlara hazırlık yapmak, çevreyi düzenlemek ve hasta öyküsü almak gibi temel görevlerle sorumlu tutulmuşlardır (Erdağı Oral, 2021). 1930'lu yıllarda cerrahi operasyon geçiren hastalara özel bakım sağlamakla görevlendirilen hemşireler, "cerrahi hemşire" unvanını almaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında ise cerrahi hemşirelerin görev ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiş; asepsi, hasta bakımı ve ameliyathane hazırlığı gibi kritik konular resmi görev tanımları arasına girmiştir. Bu süreç, modern cerrahi hemşireliğin temelini oluşturarak mesleğin profesyonel standartlarını belirlemiştir (Aksoy, 2017; Onat, 1996).

Susan Hampton, ameliyathane hemşireliğinde önde gelen isimlerden biri olarak tanınmış ve Amerikan cerrahisinin önemli liderlerinden Prof. Dr. William Stewart Halsted ile evlenmiştir (Baskan, 2021). 1945 yılında M. Crawford, ameliyathanede "sirküle" ve "scrub" hemşirelerinin rollerini tanımlayarak ameliyathane hemşireliğinin profesyonel standartlarını oluşturma yolunda önemli bir adım atmıştır (Erdağı Oral, 2021). 1949 yılında kurulan Perioperatif Kayıtlı Hemşireler Birliği (AORN, Association of periOperative Registered Nurses), ameliyathane hemşirelerinin mesleki görev ve sorumluluklarını tanımlamaya yönelik standartlar geliştirmiştir. Bu gelişme, ameliyathane hemşireliğinin profesyonelleşmesine büyük katkı sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında hemşireler, anestezi uygulama, hasta bakımı sağlama, cerrahi aletleri sterilize etme ve ameliyathaneleri operasyonlara hazırlama gibi geniş kapsamlı görevler üstlenmişlerdir (Baskan, 2021). 1950'li yıllarda hemşirelik, kuramsal yaklaşımlara dayanan "hemşirelik süreci" kavramını geliştirdi. Bu yaklaşım, bilimsel yöntemleri kullanarak problem çözmeye yönelik stratejiler sunmayı hedeflemiştir. Türkiye'de bu sürecin ilk adımları Aykut Veziroğlu tarafından atılmış, Leman Birol'un 1989 yılında yayımladığı *Hemşirelik Süreci* adlı eseriyle kavram daha geniş bir alanda tanınmıştır. Bu çalışmalar, hemşirelik mesleğinde eğitimi ve uygulamaları derinden etkileyerek önemli değişimlere yol açmıştır (Erer, Akbaş & Yıldırım, 2017).

Cerrahi hemşireler, 1960'lardan itibaren cerrahi girişimlerin öncesinde, sırasında ve sonrasında hasta bakımında aktif roller üstlenerek cerrahi ekiplerin vazgeçilmez üyeleri haline gelmiştir (Aslan, 2009; Baskan, 2021). Türkiye'de hemşirelikte lisansüstü eğitim, 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde yüksek lisans programının açılmasıyla başlamış ve 1972'de doktora programının eklenmesiyle akademik hemşirelik eğitimi daha ileri bir seviyeye taşınmıştır (Dağcı et al., 2019). Kuzey Amerika Hemşirelik Tanıları Birliği (NANDA, North American Nursing Diagnosis Association), 1982 yılında "Hemşirelik Tanıları Terminolojisi"ni yayımlayarak hemşirelik uygulamalarında standartlaşmayı sağlamıştır. Bu adım, klinik uygulamalarda hemşirelik tanılarının etkin kullanımını destekleyen önemli bir gelişme olmuştur. 1997 yılında NANDA,

hemşirelik tanımlarını iki temel kategoriye ayırmıştır: hastalardan beklenen sonuçları içeren “Hemşirelik Sonuçlarının Sınıflandırılması” (NOC, Nursing Outcomes Classification) ve hemşirelerin uyguladığı girişimleri tanımlayan “Hemşirelik Girişimlerinin Sınıflandırılması” (NIC, Nursing Interventions Classification) (Kaymakçı, 2015; Erer et al., 2017). 1998 yılında Firdevs Erdemir, hemşirelik tanımları terminolojisini Türkçeye kazandırarak literatürde önemli bir boşluğu doldurmuştur. 2017 yılında hemşirelik girişimlerinin sınıflandırılmasıyla ilgili kapsamlı çalışmalar yayımlanmış ve hemşirelik alanındaki uygulamaların daha sistematik ve bilimsel bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunulmuştur (Kocaçal & Aktan, 2021).

Günümüzde bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler, hemşirelik süreçlerinin bilgisayar ortamında kaydedilmesini ve yönetilmesini mümkün kılmıştır. Bu durum, hemşirelik hizmetlerinin daha yaygın bir şekilde sunulmasını ve etkinliklerinin değerlendirilmesini sağlayarak sağlık bakım hizmetlerinde önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (Erer et al., 2017). Tıp alanındaki gelişmeler ve hastanelerin kurulması, modern hemşireliğin ortaya çıkışını ve gelişimini hızlandırmıştır. 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde çeşitli uzmanlık alanlarına yönelik kliniklerin (dahiliye, cerrahi, kadın doğum vb.) açılması, bu kliniklerde çalışacak uzman hemşirelerin yetiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir (Aksoy, 2017). Ulusal Hemşirelik Eğitim Cemiyeti bu dönemde hemşirelik eğitimi için programlar geliştirerek, "Dahiliye Hemşireliği", "Halk Sağlığı Hemşireliği" ve "Cerrahi Hemşireliği" gibi uzmanlık alanlarında eğitim verilmesini sağlamıştır. Türkiye’de hemşirelik eğitimi, 1876 yılından sonra Meşrutiyet Dönemi’nde başlamıştır. Dr. Besim Ömer Paşa, 1913 yılında Hilal-i Ahmer merkezinde, 1914-1915 yıllarında Darülfünun’da ve 1916 yılında Kadırga Doğum Kliniği’nde ilk hemşirelik eğitim kurslarını düzenleyerek modern hemşirelik eğitiminin temelini atmıştır. Türkiye’nin ilk profesyonel hemşirelerinden biri olan Safiye Hüseyin Elbi, 1925 yılında kurulan Kızılay Hemşire Okulu’nun kurucuları arasında yer almıştır. Türk hemşireleri, Çanakkale Savaşı sırasında Reşit Paşa Hastane Gemisi’nde görev alarak ameliyatlara katılmış ve savaşın en zorlu koşullarında dahi bakım hizmeti sunmuşlardır. 1924 yılında Amiral Bristol Hemşirelik Okulu’ndan mezun olan Esmâ Deniz İbrahim, 1930 yılında Türkiye’ye dönmüş ve Safiye Hüseyin Elbi ile Türk Hasta Bakıcılar Cemiyeti’ni kurmuştur. Bu adımlar, Türkiye’de modern hemşirelik eğitimi ve mesleki örgütlenmenin temel taşlarını oluşturmuştur (Arpag, Gür & Katran, 2022; Baskan, 2021).

Türkiye’de hemşirelik yönetmeliğinin oluşturulması sürecinde 2010 ve 2011 yıllarında önemli adımlar atılmıştır. 19 Nisan 2011 tarihli, 27910 sayılı Hemşirelik Yönetmeliği, hemşirelerin çalıştıkları birim, servis, ünite veya alana göre görev, yetki ve sorumluluklarını detaylı bir şekilde tanımlamıştır. Bu kapsamda, ameliyathane hemşireleri, stoma ve yara bakımı hemşireleri gibi cerrahi hemşirelik alanında çalışan profesyonellerin görev tanımları da yönetmelikte netleştirilmiştir (Resmî Gazete Hemşirelik Yönetmeliği,

2010). Günümüzde cerrahi hemşireler, ameliyat öncesi, sırası ve sonrasında bireyselleştirilmiş hasta bakımı sağlamakla yükümlüdür. Hemşirelik sürecini uygulayarak hastaların fiziksel, biyopsikososyal gereksinimlerini karşılamaya yönelik hemşirelik tanıları belirler, uygun girişimlerde bulunur ve bakım sonuçlarını değerlendirir. Bu süreç, ameliyatın tüm aşamalarını kapsayan sistematik bir yaklaşımı içerir (Aksoy, 2017; Kaymakçı, 2015). Ameliyat öncesinde, cerrahi hemşireler hastayı kliniğe kabul ederek ameliyata hazırlık sürecini başlatır. Ameliyatın kapsamı hakkında hasta ve ailesine bilgilendirme yaparak kaygıyı azaltmak, ameliyat öncesi değerlendirmeleri yapmak ve gerekli kayıtları tutmak temel sorumlulukları arasındadır. Ameliyat sırasında, cerrahi hemşireler, cerrahi ekibin bir parçası olarak güvenli operasyon sürecini kontrol eder. Steril alanın korunması, cerrahi aletlerin doğru bir şekilde sunulması ve ameliyatın güvenliğini sağlamak gibi görevleri yerine getirirler. Ameliyat sonrasında, hastanın bakımını sürekli izleyerek, evde bakım ve rehabilitasyon sürecine yönelik eğitim ve rehberlik sağlarlar. Bu kapsamda, cerrahi hemşireler hastaların sağlık durumlarını izler, gerekli hemşirelik girişimlerini planlar ve hasta yakınlarını bilgilendirerek tedavi sürecine katılımlarını desteklerler. Cerrahi hemşirelerin temel rollerinden biri, hastanın güvenliğini ve bakım sürecinin devamlılığını sağlamak için hasta ve yakınlarını eğitmek ve desteklemektir (Aksoy, 2017; Kaymakçı, 2015).

Cerrahi hemşirelerin, mesleki bilgi ve becerilerini güncel tutmaları ve gelişen teknolojilere uyum sağlamaları, modern sağlık hizmetlerinde kritik bir gerekliliktir. Günümüzde, cerrahi uygulamalarda ileri teknolojiler ve yenilikçi yöntemler yaygın olarak kullanılmakta, bu durum cerrahi hemşirelerin profesyonel sorumluluklarını artırmaktadır. Minimal invaziv cerrahi teknikler, özellikle endoskopik cerrahi, laparoskopik cerrahi, el yardımcı laparoskopik cerrahi (HALS, Hand-Assisted Laparoscopic Surgery) ve tek kesiden yapılan laparoskopik cerrahi (SILS, Single Incision Laparoscopic Surgery) gibi yöntemler, cerrahi ekiplere ameliyat sırasında üç boyutlu görüntüler sunarak daha hassas müdahalelere olanak tanımaktadır. NOTES (Doğal Orifis Transluminal Endoskopik Cerrahi) ve video yardımcı torakoskopik cerrahi (VATS, Video-Assisted Thoracic Surgery) gibi teknikler, hastalara daha az invaziv tedavi seçenekleri sunarken, cerrahi hemşirelerin de özel eğitim ve deneyim sahibi olmasını gerektirmektedir (Gül, Cengiz Açıl & Aygin, 2022). Cerrahi onkolojide kullanılan akıllı ilaçlar, yara bakımında ileri teknolojiler, yanıklarda hastanın kendi yağ dokusundan üretilen doku flepleri gibi biyoteknolojik yenilikler, modern cerrahi bakımda devrim yaratmıştır. Ayrıca, ameliyat sırasında kullanılan yeni nesil sütürler, kateterler ve sıvılar, tıbbi görüntüleme sistemleriyle bütünleşmiş hibrit ameliyathaneler ve barkodlu infüzyon pompaları gibi ileri teknoloji ürünleri, hasta güvenliğini artırmayı ve tıbbi hata risklerini azaltmayı hedeflemektedir (Konukbay, Mürşide & Yıldız, 2020). Radyo Frekansı ile Tanımlama (RFID, Radio Frequency Identification) teknolojisi de hasta güvenliğini sağlamak ve tıbbi hataları en aza indirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, teletıp ve telehemşirelik gibi uzaktan sağlık hizmeti

sunum modelleri, özellikle ameliyat sonrası bakım ve hasta izleme süreçlerinde giderek daha fazla tercih edilmektedir. Cerrahi hemşirelerin bu gelişmeleri takip etmesi, hastalara güvenli ve etkin bakım sunmalarını sağlamanın yanı sıra mesleki uygulamalarını en üst düzeye çıkarmalarına da olanak tanımaktadır (Özyürek & Soyer Er, 2022).

Modern Yaklaşımlar

Minimal invaziv cerrahi teknikler

Minimal invaziv cerrahi teknikler, cerrahi alandaki önemli gelişmeler arasında yer almakta olup iyatrojenik etkileri azaltmayı, hasta güvenliğini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Yaklaşık 30 yıl önce geliştirilen bu teknikler, cerrahların küçük kesiler veya doğal vücut açıklıkları kullanarak doğrudan manuel müdahale gerektirmeksizin operasyon yapmalarına olanak tanımaktadır (Marescaux & Diana, 2015; Özyürek & Soyer Er, 2022). Geleneksel açık cerrahi yöntemlere kıyasla daha güvenli ve hızlı operasyonların gerçekleştirilmesini sağlayan minimal invaziv cerrahi, birçok avantaj sunmaktadır. Bu teknik, hastaların daha kısa sürede iyileşmesini, hastanede kalış sürelerinin azalmasını, daha az ağrı hissetmelerini ve komplikasyon riskinin düşmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, cerrahi travmanın azalması, enfeksiyon ve herniasyon gibi komplikasyonların önlenmesi, hastaların günlük yaşamlarına daha hızlı dönmelerini ve estetik açıdan daha iyi sonuçlar elde etmelerini sağlamaktadır (Runciman, Darzi & Mylonas, 2019). Bununla birlikte, minimal invaziv cerrahi tekniklerinin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Operasyonlar genellikle iki boyutlu (2D) monitörler aracılığıyla gerçekleştirildiğinden, cerrahlar el-göz koordinasyonu ve dokunsal geri bildirim konusunda zorluk yaşayabilir. Bu durum, bazı önemli cerrahi detayların gözden kaçma riskini doğurabilir. Ayrıca, aletlerin sık sık değiştirilmesi ve küçük kesilerin sınırlı görüş açısı sunması, kanama ve perforasyon gibi komplikasyonların ortaya çıkmasına neden olabilir. Ek olarak, nörovasküler yapılar üzerinde oluşabilecek yaralanmalar, tromboz, sinir hasarı ve yeniden cerrahi müdahale gerektiren ciddi komplikasyonlar arasında yer almaktadır. Ancak, cerrahi ekiplerin bu yöntemlerde daha fazla deneyim kazanmaları ve teknolojik gelişmelerin devam etmesiyle birlikte, minimal invaziv cerrahi operasyonları daha güvenli ve etkili hale gelmektedir (Schwartz, 2018; Özyürek & Soyer Er, 2022).

Tek kesiden yapılan laparoskopik cerrahi

Tek Kesiden Laparoskopik Cerrahi (SILS, Single Incision Laparoscopic Surgery), minimal invaziv cerrahi alanında geleneksel laparoskopinin potansiyel yan etkilerini azaltmayı hedefleyen yenilikçi bir cerrahi tekniktir. Geleneksel çoklu portlu laparoskopiyeye alternatif olarak kabul edilen bu yaklaşım, daha az invaziv bir seçenek sunarak hasta konforunu artırmayı amaçlamaktadır (Keller et al., 2024; Sulaimankulov, Jolochieva & Paudel, 2020). SILS yöntemi, karın duvarında tek bir insizyon açılarak tüm cerrahi aletlerin bu bölgeden

yerleştirilmesini içerir. Operasyon sırasında aynı cilt insizyonu altından farklı fasyal bölgelere erişim sağlanabilir ya da özel tasarlanmış portlar kullanılabilir (Özyürek, 2015). Genellikle üç veya daha fazla laparoskopik alet, tek bir giriş noktasından ameliyat alanına yerleştirilir. Portların her biri, yaklaşık iki ila dört santimetre uzunluğunda bir cilt ve fasya kesisi yoluyla uygulanır ve cerrahi işlemler hassas bir şekilde yürütülür (Madhoun, Keller & Haas, 2015). SILS tekniği literatürde farklı adlarla anılmaktadır. Bu isimler arasında Tek Portlu Erişim Cerrahisi, Tek Port Umbilikal Cerrahi, Transumbilikal Endoskopik Cerrahi, Embriyonik veya Gelişmemiş NOTES, Tek Port Laparoskopik ve Tek İnsizyonlu Transabdominal Laparoskopik Cerrahi yer almaktadır (Keller et al., 2024; Rudiman, 2021). Günümüzde, SILS yöntemi sayesinde çok çeşitli cerrahi operasyonlar başarıyla gerçekleştirilebilmekte ve hasta güvenliği ile estetik sonuçlar önemli ölçüde iyileştirilmektedir (Gül et al., 2022).

Doğal orifis transluminal endoskopik cerrahi

NOTES, ağız, vajina ve anüs gibi doğal vücut açıklıklarından batın boşluğuna girilerek gerçekleştirilen minimal invaziv bir cerrahi yöntemdir. Bu yöntemde, mide, kolon, mesane veya vajina gibi organlarda delikler açılır ve bu delikler aracılığıyla peritoneal kaviteye girilir. İşlem, endoskopun üzerindeki kanallardan cerrahi aletler ileletilerek yapılır. İşlem tamamlandığında peritoneal giriş deliği kapatılır (Alhamyani & Abdelrahman, 2020; Özyürek, 2015; Vacca et al., 2024). NOTES, doğrudan hedef NOTES ve uzak hedef NOTES olarak bilinir. Bir organın başka bir organa ulaşmak için delinmesi doğrudan hedef NOTES'te gerekli değildir. Peroral endoskopik miyotomi ve oral endoskopik tümör rezeksiyonu bu yöntemde örnektir. Uzak hedef NOTES'te ise bir iç organın delinmesi gerekir. Bu tür cerrahi işlemler arasında transgastrik apendektomi ve transvajinal kolesistektomi yer alır (Alhamyani & Abdelrahman, 2020). NOTES, bariyatrik cerrahiden apendektomiye, kolesistektomiden karaciğer biyopsisine, tiroidektomiden splenektomiye kadar çok çeşitli cerrahi operasyonlarda kullanılır. Adnektomi, mezorektal eksizyon, ooforektomi ve tubal ligasyon da uygulama alanları arasındadır (Li & Hua, 2020).

Video yardımcı torakoskopik cerrahi

VATS, klasik torakotomiden farklı olarak bir gözetleme ekranı üzerinden yapılmaktadır. Çağdaş video teknolojisi ve gelişmiş cerrahi ekipmanlar kullanılarak gerçekleştirilen yaygın bir tanı ve tedavi yöntemidir. Genellikle, ameliyat için üç veya dört küçük göğüs duvarı kesisi açılır (Re Cecconi et al., 2023; Yu et al., 2019). VATS, tanı prosedürlerinin uygulandığı sağlıklı kişilere veya açık torakotomiden kaçınmak için tercih edilen yüksek riskli hasta gruplarına uygulanır (Gül et al., 2022).

El yardımcı laparoskopik cerrahi

HALS, laparoskopik cerrahi ile pnömoperitonyumu koruyarak, cerrahın karın içinde ellerini kullanmasına olanak tanır (Frois, Huang & Young, 2022; Siddiqui & Young, 2020). Bu yöntem, hemostaz, diseksiyon ve retraksiyon sırasında cerraha destek ve dokusal geri bildirim sağlar. Cerrahi işlem sonrası numune çıkarılması için yapılan insizyon da kullanılabilir (Siddiqui & Young, 2020). HALS, mini laparotomi gerektiren daha agresif bir cerrahi olarak kabul edilebilir. HALS cihazı, 5-10 mm'lik aletlerin kullanıldığı klasik laparoskopik cerrahilere kıyasla bu insizyonu genişletir. HALS yöntemi, çok sayıda klinik durumda kullanılmıştır ve güvenliği kanıtlanmıştır (Frois et al., 2022; Mahamid et al., 2021).

Robotik cerrahi

Robotik cerrahinin temelleri, 1985 yılında "PUMA 560" adlı robotun beyin cerrahisinde bilgisayarlı tomografi rehberliğinde beyin dokusu örnekleme için kullanılmasıyla atılmıştır (Çelik, 2011). Bu ilerleme, 1992 yılında ortopedik cerrahide kullanılan ilk onaylı robot olan ROBODOC'un geliştirilmesini sağlamıştır (Lawrie ve ark., 2019). Robotik cerrahide önemli bir dönüm noktası, 1998 yılında tamamen endoskopik cerrahilerde kullanılan "Zeus Robotik Sistemi"nin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra geliştirilen "Da Vinci" robotik sistemi, endoskopik birim, cerrahi kollar ve cerrahi konsoldan oluşan yapısıyla öne çıkmıştır. Bu sistem, 2000 yılında laparoskopik cerrahilerde ve 2002'de kardiyovasküler cerrahilerde kullanılmak üzere FDA onayı almıştır (Şencan, 2016). Türkiye'de robotik cerrahi ilk kez 2003 yılında Florence Nightingale Hastanesi'nde gerçekleştirilen bir baypas ameliyatında kullanılmıştır (Ucuzal & Kanan, 2008). Teknolojik gelişmeler, 2006'da "Da Vinci S" ve 2009'da "Da Vinci Si" sistemlerinin geliştirilmesiyle devam etmiştir. Da Vinci Si sistemi, minimal invaziv cerrahi uygulamalarında ileri teknolojik donanımlarıyla dikkat çeken, dört kollu cerrahi bir platform, üç boyutlu görüntüleme özelliği ve cerrahın hareketlerini destekleyen bir konsoldan oluşmaktadır (Intuitive Surgical, 2017). Robotik cerrahi sürecinde hemşireler, hasta güvenliğini sağlamak, cerraha operasyon sırasında destek olmak ve sistemin doğru şekilde çalışmasını sağlamak gibi hayati görevler üstlenmektedir (Çelik, 2011). Ayrıca ameliyat öncesi ve sonrası robotların kurulumu ve cerrahi ekipmanın temini gibi sorumluluklar da hemşirelerin görev alanına girmektedir (Raheem ve ark., 2017).

Robotik ve bilgisayarla görü

Hemşirelik sektöründe robotların kullanımı ilk başlarda yavaş ilerlemiş olup, operasyonel sistemlerinin henüz tam olarak geliştirilememiş olması bunda etkili olmuştur. Ancak son yıllarda dış iskeletler, malzeme taşıma robotları, telepresence robotları ve yaşlı bakımında kullanılan robotlar gibi yenilikçi teknolojiler hemşirelik pratiğinde giderek daha fazla yer almaktadır. Bu robotlar, hastaların fiziksel aktivitelerini desteklemek, yatakta tedavi gören hastaları uzaktan doktorlarla iletişime geçirmek ve medikal malzemelerin taşınmasını sağlamak gibi birçok işlevi yerine getirmektedir. Örneğin, sağlık hizmetlerinde yaşlılara yardım

eden ve hastaların saçlarını yıkayabilen robotlar, hemşirelerin iş yükünü azaltarak bakım hizmetlerine katkıda bulunmaktadır. Clancy'ye (2020) göre, gelişmiş robotların kullanımı, sağlık kurumlarında bu teknolojilerin daha yaygın hale gelmesini sağlamıştır. Söz konusu robotlar otonom çalışma yetenekleriyle çeşitli görevleri insan müdahalesine gerek kalmadan gerçekleştirebilmektedir. Hemşirelik alanında yapay zekânın etkisi hızlı ve dinamik bir şekilde gelişmiş; daha önce hayal bile edilemeyen birçok teknoloji, günümüzde hastanelerde rutin uygulamalar arasına girmiştir. Yapay zekâ destekli robotlar, hemşirelikte yeni ufuklar açarak hasta bakımında daha verimli ve etkili hizmetler sunmaktadır (Aygin & Gül, 2021).

Yapay zekâ

Clancy'ye (2020) göre, "makine öğrenimi" olarak adlandırılan teknolojik ilerlemeler, yapay zekânın modern anlamda yeniden popülerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler, sağlık hizmetlerinde kapsamlı dönüşümlere yol açarak daha etkili ve verimli bakım uygulamalarının önünü açmaktadır. Sağlık sektöründe yapay zekâ uygulamalarının giderek artmasıyla birlikte, hemşirelerin bu teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmaları kritik hale gelmiştir; çünkü bu bilgi birikimi, hastalara sunulan hizmetlerin kalitesini artırmada temel bir unsurdur (Aygin & Gül, 2021). Yapay zekâ, insan zekâsı gerektiren görsel algılama, ses tanıma, karar verme ve dil çevirisi gibi görevleri yerine getiren bilgisayar sistemlerini ifade eder. Basit bir tanımla, makine öğrenimi, bilgisayarla görme ve doğal dil işleme gibi alanlar, makinelerin insan benzeri davranışlar sergilemesini sağlayan teknolojiler olarak tanımlanabilir (Robert, 2019). Her ne kadar yapay zekâ destekli otomasyon birçok ekonomik sektörde iş kayıplarına yol açmış olsa da hemşirelik alanında kısa vadede benzer bir etkinin görülmesi olası değildir. Bunun temel nedeni, hemşirelik uygulamalarının büyük ölçüde öngörülemez ve rutin olmayan işlemleri içermesidir. Bununla birlikte, yapay zekânın hemşirelik sektörüne etkisinin uzun vadede önemli değişimlere yol açabileceği göz ardı edilmemelidir (Clancy, 2020).

Ses ve yüz tanıma yazılımı

Sözel iletişime kıyasla elektronik sağlık kayıtlarında klinik belgelendirme, genellikle daha fazla zaman ve çaba gerektiren bir süreçtir. Bu durum, hemşirelerin iş yükünü artırarak hasta bakımına ayrılan süreyi kısıtlayabilir. Ancak yapay zekâ destekli yüz ve ses tanıma teknolojilerinin gelişimi, hemşirelerin klavye kullanımını önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahiptir. Bu sistemler sayesinde hemşireler sesli komutlarla hasta notlarını kaydedebilir ve bu veriler otomatik olarak elektronik sağlık kayıtlarına işlenebilir. Ayrıca vardiya değişimlerinde özet raporların oluşturulması süreci hızlanarak bakım sürekliliği sağlanabilir.

Yapay zekâ tabanlı bu teknolojiler, hasta verilerinin daha kapsamlı analizini mümkün kılarak, klinik karar destek sistemleri aracılığıyla tedavi süreçlerine yönelik öneriler sunabilir. Bunun yanı sıra, hemşireler

hastaların durumlarını daha ayrıntılı değerlendirmek amacıyla baş üstü bilgisayar görüntüleme gözlükleri gibi ileri teknolojileri kullanarak hasta bakımında yeni bir boyut kazanabilirler (Aygin & Gül, 2021).

Kişisel sanal asistan

Sağlık sisteminde çok sayıda veri kaynağının bulunması, hastaların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle risk altındaki hastaların erken teşhis edilmesi ve gerekli önleyici tedbirlerin alınması açısından tıbbi verilerin toplanması ve analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, yapay zekâ destekli kişisel sanal asistanlar geliştirilmektedir. Bu sistemler, hastaların sağlık verilerini çeşitli kaynaklardan toplayarak entegre eder ve kapsamlı analizler yaparak sağlık uzmanlarına daha hızlı ve etkili bilgi sunar. Böylece hastaların durumu erken evrede değerlendirilebilir ve uygun tedavi yaklaşımları planlanabilir (Aygin & Gül, 2021).

Tele-tıp uygulamaları

Sağlık uzmanları, telekomünikasyon teknolojilerini kullanarak hastalarla uzaktan görsel ve işitsel olarak etkileşim kurabilirler. Bu yöntem, tele-tıp uygulamaları olarak bilinir. Bu uygulamalar, hastaların sağlık durumlarını izlemek, takip etmek ve gerektiğinde tıbbi müdahaleleri planlamak için tasarlanmıştır. Tele-tıbbın bir parçası olan tele-hemşirelik, bireylerin sağlık bilgilerini değerlendirme, yönlendirme ve iyilik hallerine katkıda bulunma süreçlerinde hemşirelerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmasıdır (Davis & Olf, 2015). Cerrahi hastalar için de günümüzde tele-tıp uygulamaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle, hasta bakımının kalitesini artırmada ve operasyon sonrası komplikasyonların takibinde etkili olduğu bildirilmektedir (Köstekli, Çelik & Karahan, 2020).

Sonuç

Hemşirelik ve cerrahi hemşirelik, tarih boyunca çevresindeki koşullardan etkilenerek değişti ve gelişti. Günümüzde, anestezi ve enfeksiyon önleme yöntemlerinin gelişmesinden bu yana, kalp nakli gibi daha önce mümkün olmayan ameliyatlar artık yapılabilir. Hastalar, bu yenilikler sayesinde daha iyi tedavi sonuçları, daha hızlı iyileşme süreçleri, daha az ağrı ve daha uzun yaşam beklentileri yaşadılar. Gelecekte de hemşirelik ve cerrahi hemşirelik, sağlık bilişimi ve teknolojisindeki hızlı gelişmelerden etkilenerek gelişecek. Bu nedenle, hemşirelik bilimi ve uygulamalarının geliştirilmesinde sorumlu olan hemşirelik liderleri, meslek üyeleri ve kurumlar, gelecekteki eğilimleri takip ederek stratejik yaklaşımlar belirlemelidirler. Bu stratejiler, hemşirelik eğitimi ve hasta bakımına ilişkin düzenlemeleri hayata geçirmek için gereklidir.

Kaynakça

- Abhyankar, R. S., & Jessop, K. M. (2022). From Craft to Profession: The Development of Modern Anesthesiology: Part II. *Missouri Medicine*, 119(1), 14.
- Aksoy, G. (2017). Cerrahi ve cerrahi hemşireliği. G. Aksoy, N. Kanan, N. Akyolcu (4rd ed.), *Cerrahi Hemşireliği I.(ss. 1-38)*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Alhamyani, S. S. A., & Abdelrahman, T. M. (2020). Natural orifice transluminal endoscopic surgery: Uses, advantages, complications and cost. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 8(4), 99-106.
- Arani, M. G., Fakharian, E., & Sarbandi, F. (2012). Ancient legacy of cranial surgery. *Archives of trauma research*, 1(2), 72. <https://doi.org/10.5812/atr.6556>
- Arpag, N., Gür, S., & Katran, H. B. (2022). Türk Hemşirelik Tarihindeki Lider Hemşireler ve Cerrahi Hemşireliğinin Gelişimi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 522-530. <https://doi.org/10.56061/fbujohs.1095573>
- Aslan, F. E. (2009). Cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 104-113.
- Aygin, D., & Gül, A. (2021). Geçmişten günümüze cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin yeri. *Istanbul Gelism University Journal of Health Sciences*, (15), 692-704. <https://doi.org/10.38079/igusabder.973827>
- Baskan, S. (2021). Cerrahinin tarihçesi ve ameliyathane hemşireliği. H. Uçak (Ed.), *Ameliyathanede Yönetim ve Organizasyon ve Cerrahi Uygulamalar (ss. 357-367)*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.
- Brieger, G. H. (1991). The development of surgery. *Textbook of surgery: the biological basis of modern surgical practice*, 1-18.
- Clancy, T. R. (2020). Artificial intelligence and nursing: the future is now. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, 50(3), 125-127. <https://doi.org/10.1097/NNA.0000000000000855>
- Collado-Vázquez, S., & Carrillo, J. M. (2014). Cranial trepanation in the Egyptian. *Neurología (English Edition)*, 29(7), 433-440. <https://doi.org/10.1016/j.nrleng.2011.05.008>
- Çelik, S. (2011). Robot yardımlı laparoskopik cerrahide hemşirenin rolü. *Yeni Tıp Dergisi*;28(2):83-86.
- Dağcı, M., Baydur, G., Kaynak, K., Minigü, L., & Polat, Ş. (2019). Türkiye’de 1991-2019 yılları arasında yapılan cerrahi hastalıkları hemşireliği lisansüstü tezleri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 159-169.
- Davis, T. M., & Olf, C. (2015). Tele-ICU today: Connecting care through innovation. *Nursing2020 Critical Care*, 10(5), 15-18. <https://doi.org/10.1097/01.CCN.0000471011.32450.f4>
- Erdağı Oral, S. (2021). Cerrahi hemşireliği. In S. Çelik (Ed.), *Cerrahi hemşireliğinde güncel uygulamalar* (pp. 1-16). Ankara: Çukurova Nobel Tıp Kitabevi.
- Erer, M. T., Akbaş, M., & Yıldırım, G. (2017). Hemşirelik sürecinin evrimsel gelişimi hemşirelik süreci. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 7(1), 1-5.
- Fortunato, N. (2000). Coordinated roles of the scrub person and the circulator. *Berry and Kohn's Operating Room Technique 9th Edition*, St. Louis: Mosby, 476-482.
- Frois, A. O., Huang, Y., & Young, C. J. (2022). Hand-assisted versus straight laparoscopy for colorectal surgery—a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Colorectal Disease*, 37(11), 2309-2319. <https://doi.org/10.1007/s00384-022-04272-x>
- Göktuna, G., Arslan, G. G., & Özden, D. (2020). Türkiye’de hemşirelik bilişimi üzerine yapılan araştırmalar: bir literatür incelemesi. *Medical Sciences*, 15(4), 99-110. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2020.15.4.1B0094>
- Gül, A., Açıl, H. C., & Aygin, D. (2022). Minimal invaziv cerrahide güncel yaklaşımlar. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 3(1), 79-104.
- Hernigou, P., Hernigou, J., & Scarlat, M. (2021). Medieval surgery (eleventh–thirteenth century): barber surgeons and warfare surgeons in France. *International Orthopaedics*, 45, 1891-1898. <https://doi.org/10.1007/s00264-021-05043-z>

- Intuitive Surgical (2017). Investor presentation Q3 2017. Retrieved from <https://www.scribd.com/document/357134092/Intuitive-Surgical-Investor-Presentation-08-04-17>
- Kaymakçı, Ş. (2015). Ameliyathane hemşireliği görev, yetki ve sorumlulukları. In M. Yavuz van Giersbergen & Ş. Kaymakçı (Eds.), *Ameliyathane hemşireliği* (pp. 1-18). İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- Keller, D. S., Reif de Paula, T., Ikner, T. P., Saidi, H., Schoonyoung, H., & H Marks, J. (2024). Perioperative outcomes for single-port robotic versus single-incision laparoscopic surgery: A comparative analysis in colorectal cancer surgery. *Surgical Endoscopy*, 38(3), 1568-1575. <https://doi.org/10.1007/s00464-023-10629-2>
- Kocaçal, E., Aktan, G. G., & Eşer, İ. (2021). Tarihsel süreç içinde hemşirelik süreci ve bakım planlarının gelişimi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(2), 284-290.
- Konukbay, D., Efe, M., & Yıldız, D. (2020). Teknolojinin hemşirelik mesleğine yansması: Sistematik derleme. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 2(3), 175-182. <https://doi.org/10.48071/sbuhemşirelik.700870>
- Köstekli, S., Çelik, S., & Karahan, E. (2020). Cerrahi hastasının taburculuk sonrası tele sağlık yöntemi ile hemşirelik bakımının önemi. *Cerrahi Ameliyathane Sterilizasyon Enfeksiyon Kontrol Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 30-38.
- Laios, K. (2018). Wilhelm Fabricius von Hilden (1560-1634): The Pioneer of German Surgery. *Surgical Innovation*, 25(3), 301-303. <https://doi.org/10.1177/1553350618759152>
- Langer, R. M. (2011, May). Vladimir P. Demikhov, a pioneer of organ transplantation. In *Transplantation proceedings* (Vol. 43, No. 4, pp. 1221-1222). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2011.03.070>
- Lawrie, T. A., Liu, H., Lu, D., Dowswell, T., Song, H., Wang, L., & Shi, G. (2019). Robot-assisted surgery in gynaecology. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4). <https://doi.org/10.1002/14651858.CD011422.pub2>
- Li, C. B., & Hua, K. Q. (2020). Transvaginal natural orifice transluminal endoscopic surgery (vNOTES) in gynecologic surgeries: a systematic review. *Asian Journal of Surgery*, 43(1), 44-51. <https://doi.org/10.1016/j.asjsur.2019.07.014>
- Lister, J. (1867). On the antiseptic principle in the practice of surgery. *British medical journal*, 2(351), 246. <https://doi.org/10.1136/bmj.2.351.246>
- Madhoun, N., Keller, D. S., & Haas, E. M. (2015). Review of single incision laparoscopic surgery in colorectal surgery. *World Journal of Gastroenterology: WJG*, 21(38), 10824. <https://doi.org/10.3748/wjg.v21.i38.10824>
- Mahamid, A., Sawaied, M., Berger, Y., Halim, N. A., Goldberg, N., Abu-Zaydeh, O., ... & Haddad, R. (2021). Hand-assisted laparoscopic surgery for colorectal liver metastasis: analysis of short-term and long-term results. *Surgical Laparoscopy Endoscopy & Percutaneous Techniques*, 31(5), 543-549. <https://doi.org/10.1097/SLE.0000000000000931>
- Maloney, T. R., Dilkes-Hall, I. E., Vlok, M., Oktaviana, A. A., Setiawan, P., Priyatno, A. A. D., ... & Aubert, M. (2022). Surgical amputation of a limb 31,000 years ago in Borneo. *Nature*, 609(7927), 547-551. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-05160-8>
- Marescaux, J., & Diana, M. (2015). Inventing the future of surgery. *World journal of surgery*, 39, 615-622. <https://doi.org/10.1007/s00268-014-2879-2>
- Markatos, K., Mavrogenis, A., Brilakis, E., Korres, D., Karamanou, M., & Chronopoulos, E. (2019). Abulcasis (936–1013): his work and contribution to orthopaedics. *International Orthopaedics*, 43, 2199-2203. <https://doi.org/10.1007/s00264-019-04371-5>
- Onat, D. (1996). Cerrahinin tarihçesi. In İ. Sayek (Ed.), *Temel cerrahi* (1st ed., pp. 5-27). Ankara: Güneş Kitabevi.
- Osler, W. (2006). *The evolution of modern medicine: A series of lectures delivered at Yale University on the Silliman Foundation, in April, 1913*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Özer, N. (2017). Cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin tarihçesi, cerrahinin sınıflandırılması, cerrahi gerektiren durumlar ve hasta üzerindeki etkileri. In F. Eti Aslan (Ed.), *Cerrahi bakım vaka analizleri ile birlikte* (2nd ed., pp. 3-38). Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi.
- Özyürek, P. (2015). Minimal İnvaziv Cerrahi. *Ameliyathane Hemşireliği, İçinde (637-655)*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- Özyürek, P., & Soyer Er, Ö. (2022). Minimal invaziv cerrahi. In M. Yavuz van Giersbergen & Ş. Kaymakçı (Eds.), *Ameliyathane hemşireliği* (pp. 757-865). İzmir: Meta Basım Matbaacılık.
- Qayumi, K. (2012). Surgical techniques: past, present and future. *Surgical Techniques Development*, 2(1), e9-e9. <https://doi.org/10.4081/std.2012.e9>
- Raheem, A. A., Song, H. J., Chang, K. D., Choi, Y. D., & Rha, K. H. (2017). Robotic nurse duties in the urology operative room: 11 years of experience. *Asian journal of urology*, 4(2), 116-123. <https://doi.org/10.1016/j.ajur.2016.09.012>
- Re Ceconi, E., Mangiameli, G., De Simone, M., Cioffi, U., Marulli, G., & Testori, A. (2024). Vats lobectomy for lung cancer. What has been the evolution over the time?. *Frontiers in Oncology*, 13, 1268362. <https://doi.org/10.3389/fonc.2023.1268362>
- Resmî Gazete. (2010). Hemşirelik Yönetmeliği. 08.03.2010 tarih ve 27515 sayılı Resmî Gazete. (Ek.R. G-19/4/2011-27910). Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100308-4.htm>
- Robert, N. (2019). How artificial intelligence is changing nursing. *Nursing management*, 50(9), 30-39. <https://doi.org/10.1097/01.NUMA.0000578988.56622.21>
- Rudiman, R. (2021). Minimally invasive gastrointestinal surgery: from past to the future. *Annals of Medicine and Surgery*, 71, 102922. <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2021.102922>
- Runciman, M., Darzi, A., & Mylonas, G. P. (2019). Soft robotics in minimally invasive surgery. *Soft robotics*, 6(4), 423-443. <https://doi.org/10.1089/soro.2018.0136>
- Schwartz, C. (2018). What is minimally invasive surgery?. *European Journal of Orthopaedic Surgery & Traumatology*, 28(5), 759-760. <https://doi.org/10.1007/s00590-018-2125-y>
- Selvaggi, G., Levi, D. M., Kato, T., Madariaga, J., Moon, J., Nishida, S., & Tzakis, A. G. (2004, June). Expanded use of transplantation techniques: abdominal wall transplantation and intestinal autotransplantation. In *Transplantation proceedings* (Vol. 36, No. 5, pp. 1561-1563). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.transproceed.2004.05.037>
- Siddaiah-Subramanya, M., Tiang, K. W., & Nyandowe, M. (2017). A new era of minimally invasive surgery: progress and development of major technical innovations in general surgery over the last decade. *The Surgery Journal*, 3(04), e163-e166. <https://doi.org/10.1055/s-0037-1608651>
- Siddiqui, J., & Young, C. J. (2020). Thirteen-year experience with hand-assisted laparoscopic surgery in colorectal patients. *ANZ Journal of Surgery*, 90(1-2), 113-118. <https://doi.org/10.1111/ans.15578>
- Singh, V. (2017). Sushruta: The father of surgery. *National journal of maxillofacial surgery*, 8(1), 1-3. https://doi.org/10.4103/njms.NJMS_33_17
- Sulaimankulov, R., Jolochieva, G., & Paudel, B. (2020). Single-Incision Laparoscopic Approach, the New Trend in the Minimal Invasive Surgery-An Overview, Current Status and Correlation with Our Experience in Nobel Medical College Teaching Hospital. *Birat Journal of Health Sciences*, 5(2), 1060-1064. <https://doi.org/10.3126/bjhs.v5i2.31382>
- Şencan, A. (2016). Günümüzde çocuk cerrahisinde robotik cerrahinin yeri ve gelecek için perspektifler. *Çocuk Cerrahisi Dergisi*, 30(Supp: 3), 277-282.
- Ucuşal, M., & Kanan, N. (2008). Robotic assisted laparoscopic radical prostatectomy and nursing care. *IÜ FN Hemş. Dergisi*, 16(61), 57-64.
- Vacca, L., Rosato, E., Lombardo, R., Geretto, P., Albisinni, S., Campi, R., ... & Young Research Group of the Italian Society of Urodynamics. (2024). Transvaginal Natural Orifice Transluminal Endoscopic Surgery

(vNOTES) in Urogynecological Surgery: A Systematic Review. *Journal of Clinical Medicine*, 13(19), 5707. <https://doi.org/10.3390/jcm13195707>

Yılmaz, G. Ş., & Yalım, N. Y. (2016). Hemşirelik tarihinde bir öncü “Safiye Hüseyin Elbi”. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6(2), 38-45.

Yu, M. G., Jing, R., Mo, Y. J., Lin, F., Du, X. K., Ge, W. Y., ... & Pan, L. H. (2019). Non-intubated anesthesia in patients undergoing video-assisted thoracoscopic surgery: A systematic review and meta-analysis. *PLoS One*, 14(11), e0224737. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0224737>

RATLARA HİPERBARİK OKSİJEN UYGULANMASININ HİPOKAMPAL UDG AKTİVİTESİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Yük.Lisans öğrencisi Özlem Çalık

ORCID:0009-0001-6667-9892

E-Posta: ozlem.calik3838@gmail.com

Erciyes Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizyoloji YL programı, Kayseri,Türkiye
Erciyes Üniversitesi,Tıp Fakültesi, Fizyoloji ABD, Kayseri,Türkiye

Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif Baktır

ORCID: 0000-0002-5211-0418

E-Posta: drbaktir@yahoo.com

Erciyes Üniversitesi,Tıp Fakültesi, Fizyoloji ABD, Kayseri,Türkiye

Dr.Buse Günaydın Türker

ORCID: 0000-0003-2759-7495

E-Posta:

Erciyes Üniversitesi,Tıp Fakültesi, Fizyoloji ABD, Kayseri,Türkiye

Prof.Dr.Cem Süer

ORCID: 0000-0002-6455-6644

E-Posta: cemsuer1963@gmail.com

Erciyes Üniversitesi,Tıp Fakültesi, Fizyoloji ABD, Kayseri,Türkiye

Özet

Amaç: Çalışmamızda Tekrarlayan uzun süreli hiperbarik oksijen tedavisinin sağlıklı hayvan modelinde nöroplastisite üzerinde faydalı bir etkiye sahip olabileceğini göstermek amaçlanmıştır.

Materyal Metod: Çalışmada, 32 adet erkek 250 -300 gr ağırlığında Wistar albino ırkı erişkin rat Erciyes Üniversitesi Deneysel Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezinden temin edilmiş ve araştırma süresince burada barındırılmıştır. Sağlıklı Kontrol (n=16)ve Hiperbarik oksijen (HBO) (n=16) grupları UDG indüklenen ve UDG indüklenmeyen olmak üzere kendi içlerinde 2 gruba bölünmüştür. Çalışmanın son 7 gününde, HBO tedavisi alan 2 grup Hiperbarik kabin içinde 2.4 ATA basınç altında %100 Oksijene maruz bırakılmıştır.HBO uygulamasını takiben tüm sıçanların anestezi altında Hipokampal UDG kayıtları alınmıştır.

Bulgular: Alınan Bazal kayıtlarda hem Kontrol hem de Hiperbarik gruplarında hem EPSP hem de PS yönüyle gruplar arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Uzun süreli Uyarı güçlemmesi (UDG) protokolü uygulanan gruplarda hem EPSP hem de PS yönüyle Hiperbarik ve Kontrol grupları arasında Hiperbarik grupları lehine anlamlı farklılık görülmüştür ($p \leq 0.05$).

Tartışma : Sonuçlar, hiperbarik oksijen tedavisine maruz kalan sıçanların, tedaviyi almayan kontrol sıçanlarına kıyasla önemli ölçüde gelişmiş hipokampal uzun süreli potansiyasyon aktivitesi sergilediğini gösterdi.Bu,

hiperbarik oksijen tedavisinin beyin hasarı olmasa bile, potansiyel olarak hipokampal nöroplastisite üzerindeki etkileri yoluyla bilişsel işlevi ve hafızayı iyileştirme potansiyeline sahip olabileceğini düşündürmektedir. Bulgular, hayvan modellerinde travmatik beyin hasarı sonrasında hiperbarik oksijen tedavisinin nöroprotektif ve nörojenik etkilerini gösteren önceki araştırmalarla tutarlıdır). Özellikle, çalışmalar hiperbarik oksijenin anjiyogenezi ve nörogenezi uyarabileceğini ve bunun da iyileştirilmiş işlevsel sonuçlara yol açabileceğini göstermiştir. Hiperbarik oksijen tedavisinin bilişsel güçlendirici etkilerinin altında yatan mekanizmaları tam olarak açıklamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulurken, mevcut çalışma bu tedavi yönteminin beyin hasarı olmasa bile öğrenmeyi ve hafızayı iyileştirme potansiyeline sahip olabileceğine dair umut verici kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hiperbarik Oksijen Tedavisi, Uzun dönemli Güçlenme (UDG), Hipokampus

SPİRİTÜEL BAKIM TEMELLİ PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNİN BAĞIMLILIKLARIN ÖNLENMESİNDEKİ ARACI ROLÜ

Doç. Dr., Aysel AKBENİZ

0000-0001-5163-5258

ayselakbeniz@tarsus.edu.tr

Tarsus Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı, Tarsus, Mersin, Türkiye.

Özet

Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, madde bağımlılığı riski altında olan veya madde bağımlılığıyla mücadele eden bireylerin psikolojik, duygusal ve manevi ihtiyaçlarını ele alarak bağımlılıkların önlenmesinde önemli ve aracı bir rol oynar. Bu tür bakım, fiziksel ve psikolojik desteğin ötesine geçerek manevi refahı iyileşme veya önleme sürecine entegre eder. Bu derlemenin amacı spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliğinin, bağımlılıkların önlenmesindeki aracı rolü hakkında bilgi vermektir. Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, ruh sağlığı, maneviyat ve madde kullanımı arasındaki karmaşık etkileşimi ele alarak bağımlılıkların önlenmesinde çok önemli bir arabulucu rolü oynayabilir. Bireylerin daha sağlıklı başa çıkma mekanizmaları geliştirmelerine, dayanıklılık oluşturmalarına ve bağımlılığa katkıda bulunan altta yatan duygusal ve psikolojik sorunları ele almalarına yardımcı olmak için psikiyatrik bakımı manevi destekle bütünleştirir. Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliğinin bağımlılığın önlenmesindeki aracı rolü, bağımlılık riski altındaki bireylerin derin psikolojik, duygusal ve manevi ihtiyaçlarını ele alma yeteneğinde yatmaktadır. Geleneksel psikiyatrik bakımı manevi destekle birleştiren, duygusal acıyı iyileştirmeye, dayanıklılığı teşvik etmeye ve bir anlam ve topluluk duygusu sağlamaya odaklanan bütünleştirici bir yaklaşım sunar. Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, bireylerin bir amaç, öz değer ve duygusal denge duygusu bulmalarına yardımcı olarak bağımlılık olasılığını azaltır ve yaşamın zorluklarını daha sağlıklı, daha bütünsel bir şekilde yönetmek için kalıcı araçlar sağlar.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, bakım, manevi, psikiyatri hemşireliği.

THE MEDIATING ROLE OF PSYCHIATRIC NURSING BASED ON SPIRITUAL CARE IN THE PREVENTION OF ADDICTIONS

Assoc. Prof. Dr., Aysel AKBENİZ

Tarsus University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department, Tarsus, Mersin

ayselakbeniz@tarsus.edu.tr – 0000-0001-5163-5258

Abstract

Spiritual care-based psychiatric nursing plays an important and instrumental role in addictions prevention by addressing the psychological, emotional and spiritual needs of individuals at risk of or struggling with substance abuse. This type of care goes beyond physical and psychological support and integrates spiritual well-being into the recovery or prevention process. The aim of this review is to provide information about the mediating role of spiritual care-based psychiatric nursing in the prevention of addictions. Spiritual care-based psychiatric nursing can play a crucial mediating role in addiction prevention by addressing the complex interplay between mental health, spirituality and substance use. It integrates psychiatric care with spiritual support to help individuals develop healthier coping mechanisms, build resilience and address underlying emotional and psychological issues that contribute to addiction. The instrumental role of spiritual care-based psychiatric nursing in addiction prevention lies in its ability to address the deep psychological, emotional and spiritual needs of individuals at risk for addiction. It offers an integrative approach that combines traditional psychiatric care with spiritual support, focusing on healing emotional pain, promoting resilience and providing a sense of meaning and community. Spiritual care-based psychiatric nursing helps individuals find a sense of purpose, self-worth and emotional balance, reducing the likelihood of addiction and providing lasting tools to manage life's challenges in a healthier, more holistic way.

Keywords: Addiction, care, spiritual, psychiatric nursing.

Giriş

Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, madde bağımlılığı riski altında olan veya madde bağımlılığıyla mücadele eden bireylerin psikolojik, duygusal ve manevi ihtiyaçlarını ele alarak bağımlılıkların önlenmesinde önemli ve aracı bir rol oynar. Bu tür bakım, fiziksel ve psikolojik desteğin ötesine geçerek manevi refahı iyileşme veya önleme sürecine entegre etmede aracıdır (Ercan, Korpe, & Demir, 2018). Meditasyon veya dua gibi manevi uygulamalar da bireylerin kendileriyle daha sağlıklı bir ilişki geliştirmelerine yardımcı olarak kendine zarar verici davranışları azaltabilir ve maddelerle kendi kendini tedavi etme dürtüsüne karşı bir tampon görevi gören olumlu bir benlik imajı oluşturmalarına yardımcı olabilir (Aktaş & Güleç, 2023).

Bağımlılar ve bağımlılık riski altında olanlar genellikle stres, travma ve olumsuz duygular gibi önemli duygusal ve zihinsel zorluklarla karşı karşıya kalırlar (Yaman & Yılmaz 2020). Spiritüel psikiyatrik bakım, bireylerin maddelere yönelmeden zor duyguları yönetmelerine yardımcı olan farkındalık, nefes egzersizleri veya manevi yansıma gibi uygulamalar ve stratejiler sunar (Ceylan & Dağcı, 2021).

Bu derlemenin amacı spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliğinin, bağımlılıkların önlenmesindeki aracı rolü hakkında bilgi vermektir.

Spiritüel Bakım Temelli Psikiyatri Hemşireliği ve Bağımlılık

Birçok birey depresyon, travma, anksiyete veya stres gibi duygusal veya psikolojik acılarla başa çıkmanın bir yolu olarak maddelere yönelir. *Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, bu acı noktalarını yalnızca tıbbi veya psikolojik müdahalelerle değil, aynı zamanda bireylerin manevi uygulamalar yoluyla anlam, rahatlık ve şifa bulmalarına yardımcı olarak ele almanın önemini kabul eder* (Yıldırım, 2024).

Spiritüel bakım uygulayan hemşireler, hastaların duygularını güvenli ve yargılayıcı olmayan bir alanda keşfetmelerine rehberlik edebilir, dua, meditasyon veya farkındalık yoluyla umut ve huzur duygusu sağlamalarına yardımcı olabilir (Shamsi, Khoshnood, & Farokhzadian, 2022).

Bağımlılık genellikle hayattaki anlam veya amaç eksikliğiyle bağlantılıdır. *Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, bireylerin temel değerleri, inançları ve manevi kimlikleriyle yeniden bağlantı kurmalarına yardımcı olarak bir amaç duygusunu teşvik eder* (Kargın, & Hiçdurmaz, 2018).

Bağımlılıkla mücadele eden kişiler genellikle yoğun suçluluk, utanç ve düşük öz-değer duygularından muzdariptir (Yaman & Yılmaz 2020). *Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, bireylerin kendilerini affetmelerine ve hatalarının ötesinde değerlerini anlamalarına yardımcı olarak öz şefkati vurgular. Bu kendini kabullenme süreci, nüksetmeyi önlemede ve duygusal istikrarı teşvik etmede çok önemlidir* (Lima ve ark., 2020).

Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği, bireylere duygusal dayanıklılığı teşvik eden ve hayatın zorluklarıyla daha sağlıklı bir şekilde yüzleşmelerini sağlayan manevi başa çıkma stratejilerini öğretmede

eğitim rolünü kullanabilir. Bu uygulamalar, duygusal düzenleme için bağımlılık yapmayan alternatifler sağlayarak bağımlılık olasılığını azaltmaya yardımcı olur (Shamsi, Khoshnood & Farokhzadian, 2022).

Bağımlılığa karşı en önemli koruyucu faktörlerden biri sosyal destektir (Karakas & Ersögütü, 2016). *Manevi psikiyatrik hemşirelik bakımı, bireylerin dini topluluklar, destek grupları veya manevi çevreler aracılığıyla sosyal ağlarını kurmalarına veya yeniden bağlantı kurmalarına yardımcı olabilir* (Culliford, 2002).

Manevi psikiyatrik bakım, bireyleri anlam, amaç veya aidiyet duygusu arayışı gibi çözülmemiş varoluşsal soruları keşfetmeye teşvik eder ve inanç, felsefe veya kişisel değerler gibi manevi yollarla teselli veya rehberlik bulmalarına yardımcı olur (Ercan, Korpe, & Demir, 2018).

Manevi psikiyatrik hemşirelik bakımı, bireyin refahının zihinsel, duygusal, fiziksel ve manevi yönlerini ele alarak bağımlılığı önlemeye yönelik bütünsel bir yaklaşım benimser (Çelik İnce, & Utaş Akhan, 2016). Bu geniş yaklaşım, kişinin hayatının tüm alanlarının desteklenmesini sağlar ve bağımlılığın sadece fiziksel veya zihinsel bir sorun değil, genellikle ruhsal ve varoluşsal kökleri olan karmaşık bir durum olduğunu kabul eder.

Sonuç:

Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliğinin bağımlılığın önlenmesindeki aracı rolü, bağımlılık riski altındaki bireylerin derin psikolojik, duygusal ve manevi ihtiyaçlarını ele alma yeteneğinde yatmaktadır. Geleneksel psikiyatrik bakımı manevi destekle birleştiren, duygusal acıyı iyileştirmeye, dayanıklılığı teşvik etmeye ve bir anlam ve topluluk duygusu sağlamaya odaklanan bütünleştirici bir yaklaşım sunar. Spiritüel bakım temelli psikiyatri hemşireliği bakımı, bireylerin bir amaç, öz değer ve duygusal denge duygusu bulmalarına yardımcı olarak bağımlılık olasılığını azaltır ve yaşamın zorluklarını daha sağlıklı, daha bütünsel bir şekilde yönetmek için kalıcı araçlar sağlar.

KAYNAKLAR

- Aktaş, G., & Güleç, S. (2023). Klinik Hemşirelerin Profesyonel Benlik Kavramı ile Spiritual Bakım Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 16(1), 79-90.
- Ceylan, İ., & Dağcı, A. (2021). Alkol bağımlılığıyla baş etmede manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 397-417.
- Culliford, L. (2002). Spiritual care and psychiatric treatment: an introduction. *Advances in psychiatric treatment*, 8(4), 249-258.
- Çelik İnce, S., & Utaş Akhan, L. (2016). Nursing students' perceptions about spirituality and spiritual care. *Journal of Education and Research in Nursing*, 13(3), 202-208.
- Ercan, F., Korpe, G., & Demir, S. (2018). Spirituality and spiritual care related perceptions of nurses working at the inpatient services of a university hospital. *Gazi Medical Journal*, 29(1), 17-22.
- Karakaş, S. A., & Ersöğütçü, F. (2016). Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 133-139.
- Kargın, M., & Hiçdurmaz, D. (2018). Madde kullanım bozukluğu olan bireylerde sosyal işlevsellik, algılanan esenlik ve stresle başa çıkma. *Bağımlılık Dergisi*, 19(2), 35-39.
- Lima, S., Teixeira, L., Esteves, R., Ribeiro, F., Pereira, F., Teixeira, A., & Magalhães, C. (2020). Spirituality and quality of life in older adults: A path analysis model. *BMC geriatrics*, 20, 1-8.
- Shamsi, M., Khoshnood, Z., & Farokhzadian, J. (2022). Improving psychiatric nurses' competencies in spiritual care and integration of clients' religion/spirituality into mental healthcare: outcomes of an online spiritual care training program. *BMC Psychiatry*, 22(1), 645.
- Yaman, Z., & Yılmaz, M. (2020). Alkol bağımlısı bireylere uygulanan hemşirelik müdahaleleri: Sistematik derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(1), 100-116.
- Yıldırım, A. (2024). Psikiyatri hemşireliği uygulamalarına yön veren felsefe ve değerleri. *Türkiye Klinikleri Psychiatric Nursing-Special Topics*, 10(1), 1-10.

PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNDE ŞEFKATLİ HEMŞİRELİK BAKIMI

Doç. Dr., Aysel AKBENİZ

0000-0001-5163-5258

ayselakbeniz@tarsus.edu.tr

Tarsus Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı, Tarsus, Mersin, Türkiye.

Özet

Psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı, ruh sağlığı sorunları olan hastaların duygusal, psikolojik ve fiziksel refahına odaklanan empatik, saygılı ve destekleyici bakımın sağlanması anlamına gelen bütüncül ve hümanistik bakımı içeren bir kavramdır. Bu derlemenin amacı psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı hakkında bilgi vermektir. Şefkatli bakım; terapötik ilişkileri geliştirir, iyileşmeyi teşvik eder, stigmatı azaltır, hasta sonuçlarını iyileştirir, iletişimi geliştirir, zihinsel ve duygusal refahı destekler, stres ve kaygıyı azaltır. Ayrıca şefkatli bakım, hemşire-hasta ilişkisinin kalitesini artırır. Bu da daha iyi işbirliği ve dayanışma ile sonuçlanır; hastaların hemşirelerine güvenme ve tedavi planlarına katılma olasılıkları artar. Psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı, iyileştirici bir ortamı teşvik etmek, güven oluşturmak ve hasta katılımını artırmak için gereklidir. Hastaların yalnızca klinik semptomlarını değil, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını da ele alır ve ruh sağlığı bakımına daha bütüncül bir yaklaşımı teşvik eder. Ruh sağlığı sorunları olan bireylerin hem acil hem de uzun vadeli iyileşmesinde kritik bir rol oynadığı için şefkatli bakımın önemi abartılamaz.

Anahtar Kelimeler: Bakım, Psikiyatri Hemşireliği, Şefkat.

COMPASSIONATE NURSING CARE IN PSYCHIATRIC NURSING

Assoc. Prof. Dr., Aysel AKBENİZ

Tarsus University, Faculty of Health Sciences

ayselakbeniz@tarsus.edu.tr – 0000-0001-5163-5258

Abstract

Compassionate care in psychiatric nursing is a concept that encompasses holistic and humanistic care, which means providing empathic, respectful and supportive care that focuses on the emotional, psychological and physical well-being of patients with mental health problems. The aim of this review is to provide information about compassionate care in psychiatric nursing. Compassionate care enhances therapeutic relationships, promotes healing, reduces stigma, improves patient outcomes, improves communication, promotes mental and emotional well-being, and reduces stress and anxiety. Compassionate care also improves the quality of the nurse-patient relationship. This leads to better collaboration and solidarity; patients are more likely to trust their nurses and participate in treatment plans. Compassionate care in psychiatric nursing is essential to promote a healing environment, build trust and increase patient engagement. It addresses not only the clinical symptoms but also the emotional and psychological needs of patients and promotes a more holistic approach to mental health care. The importance of compassionate care cannot be overstated, as it plays a critical role in both the immediate and long-term recovery of people with mental health problems.

Keywords: Care, Mental Health Nursing, Compassion.

Giriş

Psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı, ruh sağlığı sorunları olan hastaların duygusal, psikolojik ve fiziksel refahına odaklanan empatik, saygılı ve destekleyici bakımın sağlanması anlamına gelir (Altun, Kabakçı & Olçun, 2020). Bu bireylerin karşılaştıkları benzersiz mücadeleleri anlamayı ve bunlara karşı duyarlı olmayı ve bakıma yargılayıcı olmayan, hasta merkezli bir yaklaşım sunmayı içerir (Bayar & Dost, 2018).

Bu derlemenin amacı psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı hakkında bilgi vermektir.

Psikiyatri Hemşireliğinde Şefkatli Hemşirelik Bakımının Temel Unsurları

- Hemşireler, hastanın endişelerini ve duygularını aktif bir şekilde dinler, deneyimlerini yargılamadan anlamayı amaçlar.
- Şefkatli hemşireler, ruh sağlığı sorunları ne olursa olsun bireylere saygılı davranır, haysiyetlerini korur ve insanlıklarını kabul eder.
- Hemşireler, hastaların genellikle psikiyatrik durumlarla bağlantılı anksiyete, korku veya kafa karışıklığı ile başa çıkmalarına yardımcı olarak güvence, rahatlık ve onay sağlar.
- Şefkatli bakım kişiselleştirilir; hemşireler müdahaleleri ve desteği bireyin ihtiyaçlarına, tercihlerine ve değerlerine göre düzenler.
- Şefkatli psikiyatri hemşireliği sadece ruh sağlığı ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda hastanın refahının fiziksel, sosyal ve manevi yönlerini de ele alır.
- Hemşireler açık fikirli ve yargılayıcı olmayan bir tutum sergileyerek hastaların damgalanma korkusu olmadan kendilerini ifade etmek için güvende hissettikleri bir ortamı teşvik eder (Cortiguiera ve ark., 2024; Hiçdurmaz & Aydın 2017; Kondaguli, Rana, & Balagar, 2023).

Psikiyatri Hemşireliğinde Şefkatli Hemşirelik Bakımının Önemi

- Hastalarla güvene dayalı, şefkatli bir ilişki kurmak etkili tedavinin temelidir. Hastalar anlaşıldıklarını ve desteklendiklerini hissettiklerinde, tedavi planlarına katılma ve reçete edilen müdahaleleri takip etme olasılıkları daha yüksektir.
- Şefkatli bakım, iyileşme için çok önemli olan bir iyileşme ortamını teşvik eder. Ruh sağlığının iyileşmesi genellikle izolasyon, umutsuzluk veya utanç duygularının üstesinden gelmeyi içerir. Şefkatli bir hemşire, hastaların güvenlerini ve dayanıklılıklarını yeniden kazanmalarına yardımcı olmada kilit bir figür olabilir.
- Şefkatli psikiyatri hemşireleri, ruh sağlığı sorunlarını çevreleyen damgalamayı azaltmaya yardımcı olabilir. Hemşireler empati ve anlayış gösterdiklerinde, hem hastaları hem de diğer sağlık çalışanlarını etkileyebilecek ve ruh sağlığı hakkında daha açık, destekleyici tartışmaları teşvik edebilecek bir kabullenme tutumunu modellemiş olurlar. Araştırmalar, şefkatli bakımın psikiyatri hemşireliğinde anksiyetenin azalması, tedaviye

bağlılığın artması ve genel refah dahil olmak üzere daha iyi sağlık sonuçlarına yol açtığını göstermektedir. Kendilerine değer verildiğini ve anlaşıldıklarını hisseden hastaların bakım ve iyileşme süreçlerine aktif olarak katılma olasılıkları daha yüksektir.

- Şefkatli hemşireler, hastalarla açık bir iletişim hattı oluşturur ve bu da psikiyatrik bakımda çok önemlidir. Etkili iletişim, hastaların ihtiyaçlarını anlamak, durumlarındaki değişiklikleri izlemek ve duyulduklarını ve saygı gördüklerini hissetmelerini sağlamak için çok önemlidir.
- Şefkatli bakım, hastaların korku, öfke, üzüntü veya kafa karışıklığı gibi zor duyguları yönetmelerine yardımcı olur. Psikiyatri hemşireleri, duygusal destek sağlayarak hastaların bu duyguları sağlıklı bir şekilde işlemesine ve bunlarla başa çıkmasına yardımcı olur ve duygusal stabilizasyona katkıda bulunur.
- Psikiyatrik ortam birçok hasta için korkutucu ve bunaltıcı olabilir. Şefkatli bakım, bu duyguları hafifletmeye yardımcı olabilir ve hastaların sağlık çalışanlarıyla etkileşime girerken yaşayabilecekleri stres ve endişeyi azaltabilir (Létourneau, Goudreau, & Cara, 2021; Liu, He, Tian, Zhang, Ji, & Zhong, 2024; Prapanjaroensin, Patrician, Vance, 2017; Sharma, 2015; Özpulat & Günaydın, 2016).

Sonuç:

Psikiyatri hemşireliğinde şefkatli hemşirelik bakımı, iyileştirici bir ortamı teşvik etmek, güven oluşturmak ve hasta katılımını artırmak için gereklidir. Hastaların yalnızca klinik semptomlarını değil, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını da ele alır ve ruh sağlığı bakımına daha bütüncül bir yaklaşımı teşvik eder. Psikiyatri hemşireliğinde şefkatli bakım üzerine yapılan akademik çalışmalar, bu tür bakımın hem hastalar hem de sağlık hizmeti sağlayıcıları için daha iyi sonuçlara yol açtığını tutarlı bir şekilde göstermektedir. Hastalar daha az kaygı, daha iyi tedavi uyumu, daha iyi duygusal refah ve daha iyi iyileşme yörüngelerinden faydalanmaktadır. Hemşireler ise daha fazla iş tatmini, gelişmiş terapötik ilişkiler ve işlerinde tatmin duygusu yaşarlar. Dolayısıyla şefkatli bakım, hem hastalar hem de sağlık sistemi için geniş kapsamlı faydaları olan etkili psikiyatri hemşireliğinin ayrılmaz bir bileşenidir.

KAYNAKLAR

- Altun, Ö. Ş., Kabakçı, K., & Olçun, Z. (2020). Hemşirelikte öz-şefkat. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 29(2), 1-1.
- Bayar, Ö., Dost, M.T. (2018). Üniversite öğrencilerinde öz-şefkatin yordayıcıları olarak bağlanma tarzı ve algılanan sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 33, 689-704.
- Cortiguiera, E., Guillermo, A., Libranza, M. K., Opuencia, A. J., Postanes, J., & Faller, E. (2024). Exploring compassion and challenges: a qualitative study of nurses in mental health institutions in the Philippines. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 5(1), 110-19.
- Hiçdurmaz, D., & Aydın, A. (2017). The relationship between nursing students' self-compassion and multidimensional perfectionism levels and the factors that influence them. *Journal of Psychiatric Nursing*, 8, 86-94.
- Kondaguli, S.V., Rana, S., & Balagar, N. (2023). Compassionate nursing care: a refined approach to facilitate healing – an expository perspective review. *Int J Health Sci Res* 13(9):68-78.
- Létourneau, D., Goudreau, J., & Cara, C. (2021). Humanistic caring, a nursing competency: modelling a metamorphosis from students to accomplished nurses. *Scandinavian journal of Caring Sciences*, 35(1), 196-207.
- Liu, X., He, F., Tian, T., Zhang, J., Ji, Y., & Zhong, Y. (2024). The mediating role of compassion fatigue between perceived organization support and caring behavior among outpatient nurses in China: a cross-sectional study. *BMC Nurs* 23, 889.
- Prapanjaroensin, A., Patrician, P.A., Vance, D.E. (2017). Conservation of resources theory in nurse burnout and patient safety. *J Adv Nurs*. 73(11): 2558-65.
- Sharma B. (2015). Self-compassion: basis of quality nursing care. *The Journal of Nursing Trends* 6, 26-31.
- Özpulat, F., Günaydın, N. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin öz-duyarlıkları ve hemşirelik mesleğine ilişkin düşünceleri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1, 86-86

MOLECULAR DOCKING: BRIDGING COMPUTATIONAL TOOLS AND TARGETED THERAPEUTIC STRATEGIES

Assist. Prof. Dr. Pınar Siyah

ORCID: 0000-0003-1192-9416

E-Posta: pinar.siyah@med.bau.edu.tr

Department of Biochemistry, School of Pharmacy, Bahcesehir University, Istanbul, Turkey

Abstract

Molecular docking is a fundamental computational technique employed to simulate interactions between biomolecules, particularly to predict the binding of small molecules (ligands) to target proteins. This method is critical in the early stages of drug discovery, providing valuable insights into the efficacy and specificity of potential drug candidates. By modeling the binding interactions, molecular docking allows for the identification of key binding sites and the estimation of binding affinities, which are crucial for the design of more selective and effective therapeutic agents. The application of molecular docking has become integral to the development of targeted therapeutic strategies. This study emphasizes the significance of modern docking techniques in drug discovery, highlighting advancements in the field. Through the analysis of the structural properties of target proteins, docking predictions offer more precise and rapid drug design processes. Moreover, the incorporation of supplementary technologies such as bioinformatics and molecular dynamics simulations plays a pivotal role in enhancing docking accuracy, enabling a more thorough understanding of protein-ligand interactions. In recent years, the integration of artificial intelligence (AI) and machine learning algorithms into molecular docking workflows has significantly improved the precision and efficiency of drug discovery. These advanced techniques allow for more accurate compound screening and optimization of drug candidates. As these technologies continue to evolve, they are expected to further accelerate drug development, providing a promising foundation for the discovery of more effective therapeutic solutions across a wide range of diseases.

Key words: Molecular docking, drug discovery, protein-ligand interactions, bioinformatics, artificial intelligence.

MOLEKÜLER DOKİNG: HESAPLAMALI ARAÇLAR VE HEDEFLENMİŞ TERAPÖTİK STRATEJİLER ARASINDAKİ KÖPRÜ

Assist. Prof. Dr. Pınar Siyah

ORCID: 0000-0003-1192-9416

E-Posta: pinar.siyah@med.bau.edu.tr

Department of Biochemistry, School of Pharmacy, Bahcesehir University, Istanbul, Turkey

Özet

Moleküler docking, biyomoleküller arasındaki etkileşimleri simüle etmek için kullanılan temel bir hesaplamalı tekniktir, özellikle küçük moleküllerin (ligandlar) hedef proteinlere bağlanmasını tahmin etmek için kullanılır. Bu yöntem, ilaç keşfinin erken aşamalarında kritik bir öneme sahiptir ve potansiyel ilaç adaylarının etkinliği ve özgüllüğü hakkında değerli bilgiler sunar. Bağlanma etkileşimlerini modelleyerek, moleküler docking, anahtar bağlanma bölgelerinin tanımlanmasına ve bağlanma afinite tahminlerinin yapılmasına olanak tanır; bu da daha selektif ve etkili terapötik ajanların tasarımı için büyük önem taşır. Moleküler docking uygulamaları, hedeflenmiş terapötik stratejilerin geliştirilmesinde ayrılmaz bir unsur haline gelmiştir. Bu çalışma, ilaç keşfindeki modern docking tekniklerinin önemini vurgulamakta ve alandaki ilerlemelere dikkat çekmektedir. Hedef proteinlerin yapısal özelliklerinin analiziyle, docking tahminleri daha hassas ve hızlı ilaç tasarım süreçleri sunmaktadır. Ayrıca, biyoinformatik ve moleküler dinamik simülasyonlar gibi ek teknolojilerin entegrasyonu, docking doğruluğunu artırmada önemli bir rol oynamakta ve protein-ligand etkileşimlerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Son yıllarda, yapay zeka (YZ) ve makine öğrenimi algoritmalarının moleküler docking iş akışlarına entegrasyonu, ilaç keşfinin doğruluğunu ve verimliliğini önemli ölçüde artırmıştır. Bu gelişmiş teknikler, daha doğru bileşik taraması yapılmasını ve ilaç adaylarının optimize edilmesini sağlamaktadır. Bu teknolojilerin gelişmeye devam etmesiyle birlikte, ilaç geliştirme süreçlerini daha da hızlandırması ve geniş bir hastalık yelpazesinde daha etkili terapötik çözümlerin keşfi için umut verici bir temel oluşturması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Moleküler docking, ilaç keşfi, protein-ligand etkileşimleri, biyoinformatik, yapay zeka.

ANTERİOR BÖLGEDE YER ALAN DIŞ EKSİKLİKLERİ VE DEFORMİTELERİNİN FARKLI ENDİKASYON VE YAKLAŞIMLARLA ESTETİK REHABİLİTASYONU

Ar. Gör. Nurullah GÖKÇE

ORCID:0000-0003-3214-2532

nurullahgokce5@gmail.com

Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Diyarbakır/ TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Simge GÜMÜŞ AYAZ

ORCID: 0000-0003-1153-4545

dtsimgegumus@gmail.com

Batman Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Batman/TÜRKİYE

Özet

Estetik algısı; geçmişte sübjektif bir konu olarak kabul edilse de iletişim araçları ve sosyal medya kullanımındaki artışla günümüzde küresel kültürlerle ortaklaşan belli standartlara oturmuştur. Ortodontik tedavi sonrası anterior bölgede sağlanamayan estetik gülüş ve kapanışın protetik prensipler ve farklı endikasyonlarla tedavisi tamamlanan olgunun aşamaları anlatılarak 12 aylık takibi incelendi. VAKA SUNUMU: Ortodontik tedavisi tamamlanmasına rağmen ideal estetik kapanış sağlanamayan 24 yaşındaki erkek hasta kliniğimize estetik kayıp şikâyeti ile başvurdu. Yapılan detaylı muayenenin ardından protetik tedavi planlandı. Hastanın protetik işlemlerine başlanmadan bir hafta önce periodontal tedavi ile bölgede sağlıklı bir çalışma alanı elde edildi. Bu plan kapsamında; 11,21,13 numaralı dişler laminate veneer ile tedavi edilirken; 22 numaraya tam kron seramik restorasyon yapıldı. 41 numaralı dişe zirkonyum kullanarak Maryland köprü yapıldı. TARTIŞMA: Vaka tamamlandıktan sonra 6 ve 12. ayda takip edildi. Estetik süreklilik sağlama konusunda olumlu yanıt alındı. Klinik kontrol seansında herhangi bir patoloji gözlenmedi. Radyografide herhangi bir patoloji saptanmadı. SONUÇ/KLİNİK ÖNEM: Çeşitli nedenlerle ortodontik tedavinin kısıtlandığı vakalarda protetik tedavi yaklaşımları ile estetik rehabilitasyonu sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: gülüş tasarımı, laminate veneer, estetik diş hekimliği, kama lateral

ESTHETIC REHABILITATION OF ANTERIOR REGION TOOTH DEFICIENCIES AND DEFORMITIES USING DIFFERENT INDICATIONS AND APPROACHES

Abstract

Although the perception of aesthetics was traditionally considered a subjective concept, the rise of communication tools and social media usage has led to the establishment of shared global standards. This case report discusses the treatment stages and 12-month follow-up of a patient whose orthodontic treatment failed to achieve an esthetic smile and functional occlusion in the anterior region, necessitating prosthetic intervention based on different indications and principles. **CASE REPORT:** A 24-year-old male patient presented to our clinic with complaints of esthetic deficiencies, despite having completed orthodontic treatment. Following a detailed examination, a prosthetic treatment plan was devised. One week prior to initiating the prosthetic procedures, periodontal treatment was performed to establish a healthy working environment. Isolation was achieved under local anesthesia using a rubber dam. In accordance with the treatment plan, teeth #11, #21, and #13 were restored with e-max laminate veneers, while tooth #22 received a full crown e-max restoration. Additionally, a Maryland bridge was fabricated using zirconia for tooth #41. **DISCUSSION:** The case was followed up at 6 and 12 months post-treatment. Positive outcomes were observed in maintaining esthetic continuity. No pathologies were identified during clinical control sessions or on radiographic examination. **CONCLUSION/CLINICAL SIGNIFICANCE:** In cases where orthodontic treatment is limited due to various factors, prosthetic treatment approaches can successfully provide esthetic rehabilitation.

Keywords: smile design, laminate veneer, esthetic dentistry, peg lateral

GİRİŞ

Özellikle ön bölgede kaybedilen dişlerin protetik tedavisinin geleneksel yöntemler kullanılarak yapılmasının hekim açısından birtakım zorlukları bulunmaktadır. Dişsiz boşluğun her iki komşuluğunda bulunan dişlerin prepare edilmesi, işlemlerde çoklu seans gerekliliği, tamirlerinin klinik ömrünün kısalığı, laboratuvar aşamasının teknisyen beceri ve başarısına dayanması, yüksek maliyet gibi nedenler bu zorluklardan bazılarıdır. Günümüzde teknoloji ve teknik konularda ilerleme kaydedilmesiyle koruyucu yaklaşımlar klinik önem kazanmıştır. Böylece klinisyenler de en az düzeyde diş doku kaybını minimumda tutan adeziv köprü protezi yapımına yönelmişlerdir. Adeziv rezin köprü, diş destek dokusunda oluşturulan mevcut retantif ya da mikro retantif yüzeylere adeziv sistemlerle tutuculuğun sağlandığı bir protez şeklidir. Adeziv sistemlerde yaşanan gelişmeler ışığında, yeni ve daha güçlü yapışabilen polietilen fiberler ile kaybedilmiş dişin yanındaki dişlere direkt olarak bağlanabilen, destek dişlerde herhangi bir kesim gerektirmeyen ve daha estetik olan restorasyonların yapılmasını mümkün hale getirmiştir (1,2).

Hipodonti kavramının başka bir formu olan konik diş anomalisi, herediter, otozomal dominant bir patolojidir. Hastalarda ortodontik, estetik ve periodontal problemlere sebep olan konik dişlerin tedavisi klinisyenler için zor olmaktadır. Kadınlarda daha sık görülen bu anomali, sıklıkla maksiller lateral ve üçüncü molar dişlerde görülmektedir. Bu dişler kama, silindir ve çivi gibi konik şekillerde olmaktadır (3). Bu formdan etkilenen lateral dişler, kama lateral olarak tanımlanırken, toplumda yaygınlık oranı % 0,6- % 9,9 arasında değişmektedir (4,5).

Porselen laminate veneer (PVL) tekniği anterior grup dişler için günümüzde en estetik, en konservatif ve sonuçları ideale en yakın uygulama tekniklerinden biridir. Ortodontik ya da cerrahi uygulamaların kısıtlılık yaşadığı klinik olgularda estetiğin sağlanmasında oldukça etkili bir çözüm alternatifi olabilmektedir (6,7).

OLGU SUNUMU

Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi kliniğine başvuran 24 yaşındaki erkek hasta ortodontik tedavisinin bitmesine rağmen estetik görünümünden şikayetçi olarak kliniğe başvurdu. Hastanın intraoral ve radyografik muayenesi yapılarak sistemik anamnezi alındı. Preparasyon öncesi doğal ışık altında renk seçimi yapıldı. (RESİM 1 VE RESİM 2) Hastaya uygulanabilecek tedavi alternatifleri hakkında gerekli bilgi verildi. Hastanın yapılan intraoral muayenesinde 13 numaralı bölgede diş eksikliği, 12 numaralı bölgede lateral diş yerine kaydırılmış kanin diş mevcudiyeti olduğu, 22 numaralı dişin kama lateral anomalisine sahip olduğu ve 41 numaralı bölgede diş eksikliği olduğu tespit edilmiştir.

Resim 1: Tedavi öncesi kliniğe başvuran hastanın ağız içi görüntüsü

Resim 2: Preperasyon öncesi doğal ışık altında laminate vanner kronlar için renk seçimi

Resim 3: Doğal ışık altında adeziv köprü için renk seçimi

Yapılan detaylı muayene sonucunda hastanın minimal invaziv bir yaklaşım tercih etmesi ve estetik görünümün iyileştirilmesi talebi sonucunda 41 numaralı diş bölgesindeki dişsiz alana hastanın preparasyon istememesi ve implant yaptırmak istememesinden dolayı daha konservatif bir yöntem olan adeziv köprü hastaya detaylı bir şekilde anlatılarak planlanmıştır. Yine bu aşamada renk seçimi yapılmış ve kaydedilmiştir. (RESİM 3) 13 numaralı dişsiz alan bir adet implant ve üst yapısı ti base abutment üzerine lithium disilicate içerikli IPS e-max porselen kron planlanmıştır. 12 numaralı bölgede bulunan kanin dişi laminate veneer preparasyonu neticesinde lateral diş formuna dönüştürülmesi planlanmıştır. 11 ve 21 numaralı dişler renk uyumu ve estetiğin sağlanması amacıyla laminate veneer kron uygulamasına karar verilmiştir. 22 numaralı kama lateral diş işlem öncesi alınan teşhis modellerinde gerekli hesaplamalar yapılarak tam kron lithium disilicate içerikli IPS e.max porselen yapımına karar verilmiştir. Hastaya gerekli riskler ve tedavi süreci anlatılmış ve aydınlatılmış onam formu imzalatılarak tedaviye başlanmıştır bu aşamada fotoğraf ve model kayıtları elde edilmiştir.

Resim 4: 11,12 ve 21 no öü dişlerin laminate veneer preparasyonu ve 22 nolu dişin tam kron preparasyonu

13 numaralı dişsiz alan bölgesine bir adet kemik seviyesinde, dar çaplı bir implant (3.3 x 12 mm, Straumann AG, İsviçre) ideal implant pozisyonu kuralları dahilinde yerleştirildi. Dört aylık sorunsuz iyileşme sürecinden sonra 2. cerrahi ile implantın üzeri açıldı ve iyileşme parçası (Straumann bone level NC healing abutment, İsviçre) yerleştirilmiş ve iyileşme periyodu beklenmiştir. 2 haftalık iyileşme periyodunu takiben kliniğimize başvuran hastanın PLV restorasyonların yapımına başlanmıştır. Öncelikle hastadan ölçü alınarak model elde edilmiştir. Model üzerinde ön çalışma yapılarak gerekli preparasyon derinlikleri değerlendirilmiş ve final restorasyon hakkında bilgi sahibi olunmak için akrilikten restorasyon yapılmıştır. Hastaya model üzerinde final restorasyon hakkında bilgi verilmiş ve yeniden hastanın onayı alınmıştır. Çalışma modeli rehber alınarak mine yüzeyinde dişler prepare edilmiştir. Özellikle diğer anterior dişlere göre mezio distal olarak daha geniş olan 12 numaralı kanin dişi kontak noktası palatinala yakın olacak şekilde prepare edilmiştir.

Resim 5: Laminate veneer kronların glaze öncesi ağız içinde prova aşaması

Resim 6: 41 nolu diş bölgesinde yapılacak adeziv köprünün glaze işlemi öncesinde prova aşaması ve ağız içi uyumu

Resim 7: Laminate veneer kronların ve adeziv köprünün simantasyon öncesinde silikon kalıba gömülmesi

Pvl preparasyonu sırasında kole bölgesinde 0.3-0.5 mm kalınlığında basamak olacak şekilde minimal preparasyon yapılmıştır. Preparasyon derinliğini belirlemek amacı ile özel frezlerden yararlanılmıştır. Dişlerin labial yüzeyinde açılan derinlik belirleme yivlerinin oluşturdukları oluklar, bu aşamada derinlik yivlerinin tabanına kadar kaldırılmıştır. PLV için kolede 0.3-0.5 mm, labial kesici kenara yakın 1/3 ve 2/3 yüzeyde 0.5-0.7 mm kadar diş preparasyonu yapılmıştır. Kolede dişeti sınırında chamfer basamak oluşturulmuştur. Gingival marjin interproksimal bölgeye doğru uzatılmış ve interproksimal bölgeden insizal yüzeye doğru mezial ve distal marjinler oluşturacak şekilde preparasyon sınırları genişletilmiştir. Preparasyona interproksimal bölgede kontakt alanının 2/3' ü ya da 3/4' ünü içine alacak şekilde devam edilmiştir. İnsizal kenarda palatine doğru 30-40° açılı preparasyon yapılmış, insizal kenar ortalama 1 mm kadar kısaltılmıştır (RESİM 4). 22 numaralı diş tam seramik krun preparasyonuna uygun olarak shoulder basamak frezi ile serbest dişeti kenarının 0.5 mm altında olacak şekilde prepare edildi. 13 numaralı bölgede mevcut iyileşme başlığı çıkarılmış ölçü postu yerleştirilmiş basamak bölgesinin net olarak ölçüye yansıtılabilmesi için retraksiyon kordu (SURE-Cord, Sure Dent Corpor, Korea) ile retraksiyon yapılarak additional silikon ölçü maddesiyle (Elite HD, Zhermack, Badia Polesine, Italy) daimî ölçüsü alınmıştır. Alt çenede planlanan adeziv köprü için dişsiz alana komşu dişlerin lingual yüzeyleri parlatılmış ve herhangi bir işlem uygulanmamıştır mevcut şekilde additional silikon ölçü maddesiyle (Elite HD, Zhermack, Badia Polesine, Italy) daimî ölçüsü alınmıştır

PLV' ler, tam krun ve implantüstü krun lithium disilicate içerikli IPS e.max porselenden (Ivoclar, Vivadent, USA) presleme tekniği ile elde edilmiştir. adeziv köprü zirkonyum maddesinden üretilmiştir. Bitmiş veneerlerin ve adeziv köprünün ağız içinde restorasyon ve renk uyumları kontrol edilip, gerekli, uyumlamalar yapılarak yapıştırma işlemine geçilmiştir. (RESİM 5 VE RESİM 6) 50 µm Al₂O₃ ile temizlenen ve kumlanan porselen laminate yapıştırma yüzeyi iyice kurutularak 5 dakika %9'luk hidroflorik asit (Ultradent® Porcelain

Etch, Ultradent Products Inc, USA) uygulanmıştır. (RESİM 7) Bu işlem yapılırken asitin restorasyonun dış yüzeyine kontamine olmamasına dikkat edilmiş, daha sonra yüzey iyice yıkanarak hidroflorik asitten arındırılarak, hava ile kurutulmuştur. Porselen ile rezin siman arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için yüzeye 3 dakikalık silan (Ultradent® Silane, Ultradent Products Inc.) uygulaması yapılmıştır. Daha sonra silan kurutularak porselen laminate' ler yapıştırma işlemine hazır hale getirilmiş ve diş yüzeyindeki işlemlere başlanmıştır. Prepare edilen yüzeyler pomza ve lastik yardımı ile politürlendikten sonra, dişler pamuk rulolarla izole edildi. Gingival bölgeye retraksiyon ipleri yerleştirilerek dişeti sıvısının gingival bölgeye sızması ve yapıştırma işlemi sırasında marjinal bölgenin daha net izlenmesi sağlanmıştır. Dişlerin interproksimal kontaklarına teflon bantlar yerleştirilerek izole edildi. Kurutulan mine yüzeyine %37' lik fosforik asit (Total Etch, Ivoclar Vivadent AG, Liechtenstein) 15-30 sn uygulandı. Asit materyali yüzeyden 20-30 sn yıkanarak uzaklaştırıldı ve diş yüzeyi hava ile kurutuldu. Asitleme sonrasında mine yüzeyinde opaksı bir görüntünün elde edilmesine dikkat edildi. Yapıştırma işleminde Variolink II resin siman (Ivoclar Vivadent AG) kullanıldı. Adeziv (Heliobond, Ivoclar Vivadent AG) aplikatör yardımı ile preperasyon yapılan diş yüzeylerine uygulandı, 5 sn hava ile fazla adezivin inceltilmesi sağlandı. Resin siman laminate veneerin iç yüzeyine az miktarda uygulandı ve veneer yavaşça diş yüzeyine yerleştirildi. Artık rezinler veneer yerinden oynatılmadan temizlendi. Tüm marjinal uyumlar kontrol edildikten sonra 5 sn labial yüzeyden hızlı halojen ışın cihazı ile ışınlandı (Hilux 250, First Medica, Greensboro, NC, ışık yoğunluğu 600mw/cm²) ve artık rezinler yeniden kontrol edilip temizlendi. 20 sn labialden ve 20 sn palatinalden olmak üzere polimerizasyonun tamamlanması sağlandı. Teflon bantlar kontak yüzeylerinden çıkarıldı. Aşındırma kağıtları yardımı ile sentrik, lateral ve protrüziv hareketlerde oklüzyon kontrolü yapılarak gerekli aşındırmalar yapıldı. Laminate veneerlerin gingival bitişleri kontrol edildi. İnce grenli diskler ve lastikler yardımı ile politürlendi. (RESİM 8 VE RESİM 9)

Resim 8: full kron, laminate veneerler ve implant üstü kronun simantasyon sonrası ağız içi görüntüsü

Resim 9: hastanın tedavi sonrası profilden elde edilen görüntüsü

41 numaralı dişsiz bölgede üretilen adeziv köprü dişsiz alana komşu dişlerin lingual yüzeylerinden destek alacak şekilde iki tarafa uzanan kanatlı bit tasarımıyla zirkonyum maddesinde üretildi. Simantasyon aşamasında komşu dişlerin lingual yüzeyleri rezin siman bağlantısını güçlendirmek amacıyla sarı bantlı elmas lobut frez ile 0.2 mm aşındırıldı. Daha sonra Kurutulan mine yüzeyine %37' lik fosforik asit (Total Etch, Ivoclar Vivadent AG, Liechtenstein) 15-30 sn uygulandı. Asit materyali yüzeyden 20-30 sn yıkanarak uzaklaştırıldı ve diş yüzeyi hava ile kurutuldu. Asitleme sonrasında mine yüzeyinde opaksı bir görüntünün elde edilmesine dikkat edildi. Yapıştırma işleminde Variolink II resin siman (Ivoclar Vivadent AG) kullanıldı. Adeziv (Heliobond, Ivoclar Vivadent AG) aplikatör yardımı ile preperasyon yapılan diş yüzeylerine uygulandı, 5 sn hava ile fazla adezivin inceltmesi sağlandı. Resin siman adeziv köprünün kontak dişle bağlantı noktalarına az miktarda uygulandı ve adeziv köprü yavaşça diş yüzeyine yerleştirildi. Artık rezinler adeziv köprü yerinden oynatılmadan temizlendi. (RESİM 10)

Resim 10: Adeziv köprü simantasyonu ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonraki görüntüsü

Tüm marjinal uyumlar kontrol edildikten sonra 5 sn labial yüzeyden hızlı halojen ışın cihazı ile ışınlandı (Hilux 250, First Medica, Greensboro, NC, ışık yoğunluğu 600mw/cm²) ve artık rezinler yeniden kontrol edilip temizlendi ve 20 sn palatinalden olmak üzere polimerizasyonun tamamlanması sağlandı.

TARTIŞMA

Lamine veneer restorasyonlar; günümüzde yüzey yapısı, istenilen renk, şeffaflık ve şeklin kolaylıkla verilmesi, ağız içi sıvılardan etkilenmemesi, yüksek renk stabilitesi ve biyouyumluluk göstermesi gibi avantajlarından dolayı diş hekimliğinde sıkça kullanılmaktadır (8-10). Adeziv diş hekimliğindeki son gelişmelere paralel olarak, bu restorasyonların uygulanmasında önemli yol katedilmiştir. Adeziv sistemlerde yaşanan hızlı teknik gelişimleriyle, restorasyonun dişe, seramik primerler (Silan) ile rezin siman-porselen

arasında gelişen adezyonu, bu tekniğe başarı kazandıran en kritik faktörlerdir. Lamine veneerler oldukça frajil bir yapıya sahip olsalar da, uygulandığı dokuya güçlü bir adezyon sağlandığı anda çekme-makaslama kuvvetleri karşısında oldukça dirençli hale dönüşürler. Aristidis ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada, bu veneerlerin beş senelik başarısı %98.4 olarak rapor edilmiştir (11). Paralel olarak; Aykor ve Özel'in yaptıkları çalışmada total-etch ve self-etch adeziv sistemler ile simante ettikleri 300 porselen laminat veneer restorasyonu 5 yıllık takibinde ciddi bir klinik performans gösterdiğini belirtmişlerdir (9). Bir başka klinik çalışmada ise; porselen laminat veneer restorasyonlar renk uyumu, yüzeyi, marjinal renk değişikliği ve bütünlüğü açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışmada 12 yıllık takip sonuçlarında %94.4 başarı oranı elde edilmiştir (12). Bu tip restorasyonların bahsedilen avantajlarının yanı sıra, laboratuvar işlemlerinin uzunluğu ve maliyetin yüksekliği, geçici restorasyon materyali ve yapıştırılmasının adezyon üzerine olumsuz etkileri, diş dokularının yeterli miktarda kaldırılmadığı durumda alttaki renkli diş dokusunun maskelenememesi, herhangi bir hasarda tamirin uzun sürmesi ya da tamirin zor olması, adezyon aşamasında basit teknik hataların restorasyonun düşmesi ile sonuçlanması gibi dezavantajlar bulunmaktadır (13-15). Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında, porselen laminat veneerler, uygun endikasyon konulduğunda, özellikle ön grup dişlerin restorasyonunda, estetik, fonksiyonel ve klinik olarak başarılı tedavi alternatifleridir. Bu konuda yapılan çok sayıda çalışma, tekniğin başarısını kanıtlamaktadır (8-12). Olgu raporumuzda; ortodontik tedavisi tamamlanmasına rağmen ideal estetik kapanış sağlanamayan hastanın anterior dişleri porselen laminat veneerlerle ve Maryland adeziv köprülerle restore edilmiş hem hasta hem de hekim için ideal estetik ve fonksiyon elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Van Wijlen, P. (2000). A modified technique for direct, fibre-reinforced, resin-bonded bridges: clinical case reports. *Journal (Canadian Dental Association)*, 66(7), 367-371.
2. İLDAY, N. Ö., & ZORBA, Y. O. (2009). Fiberle Güçlendirilmiş Kompozit Inlay Köprü Uygulamaları. *Turkiye Klinikleri Journal of Dental Sciences*, 15(1), 53-58.
3. Pinkham, J. R., Casamassimo, P. S., McTigue, D. J., Fields Jr, H. W., & Nowak, A. J. (2005). Infancy through adolescence. *Pediatric Dentistry*, 4.
4. Grahnen, H. (1956). *Hypodontia in the permanent dentition. A clinical and genetical investigation. Odontological Review 7, Supplement 3* (Doctoral dissertation, Thesis).
5. Al-Jabaa, A. H., & Aldrees, A. M. (2013). Prevalence of dental anomalies in Saudi orthodontic patients. *The journal of contemporary dental practice*, 14(4), 724.
6. Gürel, G. (2003). The science and art of porcelain laminate veneers. (*No Title*). Baden-Baden Germany, Quint Pub Co.
7. Murphy, E., Ziada, H. M., & Allen, P. F. (2005). Retrospective study on the performance of porcelain laminate veneers delivered by undergraduate dental students. *The European journal of prosthodontics and restorative dentistry*, 13(1), 38-43.
8. Chen, J. H., Shi, C. X., Wang, M., Zhao, S. J., & Wang, H. (2005). Clinical evaluation of 546 tetracycline-stained teeth treated with porcelain laminate veneers. *Journal of dentistry*, 33(1), 3-8.
9. Aykor, A., & Ozel, E. (2009). Five-year clinical evaluation of 300 teeth restored with porcelain laminate veneers using total-etch and a modified self-etch adhesive system. *Operative dentistry*, 34(5), 516-523.
10. Erdemir, U., Yücel, T., & Sancaklı, H. Ş. Klinik Bir Olgu Sunumu, İDO.
11. Aristidis, G. A., & Dimitra, B. (2002). Five-year clinical performance of porcelain laminate veneers. *Quintessence international*, 33(3).
12. Fradeani, M., Redemagni, M., & Corrado, M. (2005). Porcelain laminate veneers: 6-to 12-year clinical evaluation--a retrospective study. *International journal of periodontics & restorative dentistry*, 25(1).
13. Aykent, F., Usumez, A., Ozturk, A. N., & Yucel, M. T. (2005). Effect of provisional restorations on the final bond strengths of porcelain laminate veneers. *Journal of oral rehabilitation*, 32(1), 46-50.
14. Okamura, M., Chen, K. K., Kakigawa, H., & Kozono, Y. (2004). Application of Alumina Coping to Porcelain Laminate Veneered Crown Part 1 Masking Ability for Discolored Teeth. *Dental materials journal*, 23(2), 180-183.
15. Stappert, C. F., Ozden, U., Gerds, T., & Strub, J. R. (2005). Longevity and failure load of ceramic veneers with different preparation designs after exposure to masticatory simulation. *The Journal of prosthetic dentistry*, 94(2), 132-139.

SANTRAL DIŞ EKSİKLİĞİNİN OVAL TİPTE KÖPRÜ GÖVDESİ KULLANILARAK DIŞ DESTEKLİ SABİT KÖPRÜ PROTEZİ İLE RESTORASYONU

Arş. Gör. Nurullah GÖKÇE

ORCID: 0000-0003-3214-2532

nurullahgokce5@gmail.com

Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Diyarbakır/ TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Simge GÜMÜŞ AYAZ

ORCID: 0000-0003-1153-4545

dtsimgegumus@gmail.com

Batman Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Batman/TÜRKİYE

Özet

Üst çene anterior diş eksikliklerinin protetik olarak yerine konması teknik hassasiyet gerektirir. Oval köprü gövdesi ön diş eksikliklerinde kullanıldığında doğala çok yakın dişeti çıkış profili sağlarken köprü gövdesinin taşınması gereken diğer beklentileri de karşılar. Bu olgu sunumunda kliniğimize başvurmuş 2 farklı hastada santral oval tipte köprü gövdesi kullanılarak sabit köprü protezi ile restorasyonu tamamlanmış ve 24 aylık takibi incelenmiştir. OLGU SUNUMU Olgu 1: 19 yaşındaki kadın hasta 11 numaralı diş eksikliği ve estetik görünüm şikayetiyle kliniğe başvurdu. Yapılan detaylı klinik muayenenin ardından radyolojik muayenede implant için yeterli kemik olmadığı tespit edildi. İleri cerrahi teknikleri uygulamayı hasta reddetmiştir. Periodontal tedavisi tamamlanan hastanın 11 numarasındaki gövde lobut frez ve 12 nolu bisturi ucu yardımıyla oval hale getirilmiş sonrasında 21 ve 12 numaralı dişlerin preparasyonu yapılmış ve 3 üyeli zirkonyum kron uygulanmıştır. Olgu 2: 23 yaşında kadın hasta 21 numaralı diş eksikliği ve estetik görünüm nedeniyle kliniğimize başvurmuştur. Yapılan muayene sonucunda eksik diş bölgesinde implant uygulaması için yeterli kemik seviyesine sahip olmadığı saptanmıştır. Hastaya 4 üyeli diş destekli sabit protez tedavisi planlanmıştır. 21 nolu bölge lobut frez ve 12 nolu bisturi ucu yardımıyla oval hale getirilmiş zenith noktaları seviyelendirildi. 11 ve 12 nolu dişler chamfer tipi elmas frezlerle prepare edildi. Geçici kronlar üretildi ve sonrasında 4 üyeli zirkonyum kronlar hastaya teslim edildi. Tartışma: Anterior bölgedeki tek diş eksiklikleri bazı durumlarda bu bölgedeki kemik defektlerinden dolayı implant destekli sabit protez kullanımı kontrendike olmaktadır. Anterioda diş destekli sabit protezlerde oval gövde dizaynı dişeti çıkış profilini doğala yakın taklit ettiğinden dolayı tercih edilmektedir. Dişetine temas eden gövde altı yuvarlatılır ve alveol kretinde hazırlanan yuvasına oturtulur. Alveol kretindeki bu yuva, çekim sonrası geçici hazırlanarak veya soket iyileştikten sonra ikinci bir cerrahi müdahale ile hazırlanabilir.

Anahtar Kelimeler: gülüş tasarımı, oval köprü, estetik diş hekimliği, sabit protez

RESTORATION OF CENTRAL TOOTH DEFICIENCY WITH TOOTH-SUPPORTED FIXED BRIDGE PROSTHESES USING AN OVATE PONTIC DESIGN

Abstract

Prosthetic replacement of maxillary anterior tooth deficiencies requires technical precision. When used for anterior tooth deficiencies, an ovate pontic design not only provides a gingival emergence profile that closely mimics natural aesthetics but also meets other functional expectations of the pontic. This case report presents the restoration of two patients treated in our clinic using fixed bridge prostheses with central ovate pontic designs, followed by a 24-month follow-up. **Case Report Case 1:** A 19-year-old female patient presented to our clinic with a complaint of missing tooth #11 and dissatisfaction with her aesthetic appearance. A detailed clinical and radiological examination revealed insufficient bone for implant placement. The patient declined advanced surgical interventions. After completing periodontal treatment, the pontic site of tooth #11 was reshaped into an ovate contour using a round bur and a #12 blade. The adjacent teeth (#21 and #12) were prepared, and a three-unit zirconia crown was fabricated and delivered. **Case 2:** A 23-year-old female patient presented with a missing tooth #21 and a complaint of aesthetic concerns. Examination revealed inadequate bone volume for implant placement in the missing tooth region. A four-unit tooth-supported fixed prosthesis was planned. The pontic site at the #21 region was reshaped into an ovate contour using a round bur and a #12 blade, and the zenith points were aligned. Teeth #22, #11, and #12 were prepared with chamfer diamond burs. Temporary crowns were fabricated and delivered, followed by the placement of four-unit zirconia crowns.

Discussion: In some cases, single anterior tooth deficiencies may contraindicate the use of implant-supported fixed prostheses due to bone defects in the region. Ovate pontic designs are preferred in tooth-supported fixed prostheses in the anterior region because they closely mimic the natural gingival emergence profile. The underside of the pontic is rounded and adapted to fit into a prepared socket on the alveolar crest. This socket can either be prepared immediately after tooth extraction using a provisional restoration or created during a secondary surgical intervention after the socket has healed.

Keywords: smile design, ovate pontic, aesthetic dentistry, fixed prostheses

GİRİŞ

Üst çene anterior alanda diş eksiklikleri sebebiyle başvuran hastaların estetik beklentilerini protetik olarak giderebilmek klinisyenlerin en çok zorlandığı tabloların başında gelmektedir. Anterior bölgede kabul edilebilir estetik ve fonksiyona sahip bir restorasyonun başarısı pek çok etkene bağlıdır. Hem implant hem diş destekli planlanan sabit protezlerde destek tercihi ayırt edilmeksizin yumuşak dokularda doğal ve anatomik görünümü sağlayabilmek kritik öneme sahiptir (1). Diş eksikliğinin köprü gövdesi kullanılarak tamamlanacağı vakalarda; köprü gövdesi ile yumuşak doku arasındaki ilişki yani köprü gövdesinde dişeti doğal şekli ve çıkış profili, klinisyen ve teknisyeni sıklıkla en çok uğraştıran ve zorlayan teknik konulardan biridir (2). Oval pontik köprü gövde tasarımı estetik olarak önceliğe sahip anterior bölgelerde klinik başarısını kanıtlamış ve sıklıkla tercih edilen gövde tipidir. Gövdenin diş eti dokusuna temas eden kısmı yuvarlatılarak alveol kretinde oluşturulan yuvaya yerleştirilir. Bu uygulama ile; köprü gövdesi görünümünde diş eti ile doğal bir bütünlük sağlanmış olur ve gövde dişetinden çıkıyormuş gibi doğal görünüm kazandırılır (3,4). İki vakadan oluşan bu olgu sunumunda erken yaşta kaybedilmiş üst çene santral dişlerin, diş destekli sabit protez ile rehabilitasyonu detaylı bir şekilde rapor edilmiştir.

OLGU SUNUMU

Olgu 1:

Erken yaşta üst çene sağ santral dişini kaybeden 19 yaşındaki kadın hasta estetik ve fonksiyonel problemin giderilmesi amacıyla Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi kliniğine başvurdu. Hastanın intraoral ve radyografik muayenesi yapılarak sistemik anamnezi alındı. Yapılan detaylı klinik muayenenin ardından radyolojik muayenede implant için yeterli kemik olmadığı tespit edildi. (Resim1 ve Resim 2) Hastaya uygulanabilecek tedavi alternatifleri hakkında gerekli bilgi verildi. İleri cerrahi teknikleri uygulamayı hasta reddetti. Yapılan detaylı muayenenin ardından protetik tedavisi ayrıntılı şekilde planlandı.

Resim 1: Tedavi öncesi hastanın ağız içi görünümü

Resim 2: Tedavi öncesi hastanın profilden gülüşü

Bu plan kapsamında; hastanın 11 nolu dişsiz bölgesi lobut frez ve 12 nolu bisturi ucu kullanılarak oval hale getirilmiş sonrasında 21 ve 12 numaralı dişler chamfer tipi elmas frez yardımıyla prepare edilmiştir.(RESİM3 VE RESİM 4) preparasyon işlemi ve gingivoplasti işlemini takiben hastadan basamak bölgesinin net olarak ölçüye yansıtılabilmesi için retraksiyon kordu (SURE-Cord, Sure Dent Corpor, Korea) ile retraksiyon yapılarak additional silikon ölçü maddesiyle (Elite HD, Zhermack, Badia Polesine, Italy) geçici kronlar için ölçü alınmıştır. Bu aşamada hastaya 3 üyeli cad cam geçici restorasyon üretilmiştir. Üretilen geçici restorasyonlar ağız içinde uyumlandırılmıştır. Hem abutment dişlerdeki hem de pontikteki doku durumu 1 hafta, 1 ve 3 ay sonra izlenmiştir Her geri çağırma, yumuşak dokunun randevu sağlığı geçici restorasyonun çıkarılması, oval pontik görüşün ülserasyon veya kan damarlarının ekstrevasyonunun olmaması açısından kontrol edilmesi ile değerlendirilmiştir. Pembe sağlıklı doku ve minimal doku reboundu bekleniyordu. Her vizitte, modifiye ovat pontik doku yüzeyinde parlatılmıştır.

Resim 3: Ovat gövde şekillendirmesi ve diş preparasyonunun oklüzalden görünümü

Resim 4: Ovat gövde şekillendirmesi ve diş preparasyonunun profilden görünümü

Hasta 3 aylık iyileşme periyodunu takiben tekrar kliniğe başvurmuştur. Hastanın geçici restorasyonları sökülmüş ve additional silikon ölçü maddesiyle (Elite HD, Zhermack, Badia Polesine, Italy) daimî ölçüsü alınmıştır. Hastaya uygulanabilecek materyaller hakkında bilgi verilmiş dayanıklılık ve estetik özelliklerinden dolayı zirkonyum kron yapımına karar verilmiştir. Daimî zirkonyum kronlar hasta ağızında denenmiş renk ve doku uyumu uygun olan kronlar simantasyon protokollerine uygun bir şekilde polikarboksilat siman ile simante edilmiştir. Artık simanlar dental sond ve diş ipi yardımıyla temizlenmiş ve hastaya 1 3 ve 6 aylarda kontrol randevularına gelmesi önerilmiştir. (RESİM 5-12)

Resim 5: dentin provanın ağız içinde denenmesi ve pontiğin diş etinden çıkıyormuş görünümü

Resim 6: Üretilen 3 üye diş destekli sabit zirkonyum kronlar

Resim 7: Simantasyon öncesi glazeli hali ile zirkonyum köprünün ağız içinde provasının yandan görünümü

Resim 8: Simantasyon öncesi zirkonyum köprünün profilden görünümü

Resim 9: simantasyon sonrası zirkonyum kronların ağız içinde görünümü

Resim 10: simantasyon sonrası zirkonyum köprünün yandan görünümü

Resim 11: 24 aylık takip

Olgu 2:

Travma sebebiyle erken yaşta üst çene sol santral dişini kaybeden 23 yaşındaki kadın hasta estetik ve fonksiyonel problemin giderilmesi amacıyla Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi kliniğine başvurdu. Hastanın intraoral ve radyografik muayenesi yapılarak sistemik anamnezi alındı. (RESİM1) Yapılan detaylı klinik muayenenin ardından radyolojik muayenede implant için yeterli kemik olmadığı tespit edildi. Hastaya uygulanabilecek tedavi alternatifleri hakkında gerekli bilgi verildi. İleri cerrahi tekniklerin uygulanması hasta tarafından reddedildi. Yapılan detaylı muayenenin ardından protetik tedavisi ayrıntılı şekilde planlandı. Hastaya 4 üyeli diş destekli sabit protez tedavisi planlanmıştır.

Resim 1: Hastanın tedavi öncesi ağız içi görünümü

Resim 2: Bisturi ucu ve elmas frez yardımıyla gingivoplasti işlemi

Resim 3: Renk seçimi

Bu plan kapsamında 11 12 ve 22 no lu dişler chamfer tipi elmas frez ile prepare edilmiştir. (RESİM 3 VE RESİM 4) Bitiş çizgisi dişeti sınırına kadar uzatılmış ve üretilen geçici kuron sınırı yeni bitiş çizgisine kadar uzatılmıştır.

Resim 3: Diş preparasyonu sonrası profilden görünüm

Resim 4: Diş preparasyonu sonrası profilden görünüm

Resim 5: Diş preparasyonu sonrası oklüzalden görünüm

21 nolu diş bölgesindeki dişsiz alanda gingivoplasti işlemi, lobut elmas frez ve 12 no lu bisturi ucu kullanılarak nihai protez diş etinden çıkıyormuş izlenimi verecek şekilde oval bir formda hazırlanmıştır. (RESİM 5) Labial dişsiz bölgede 30 ila 45'lik bir gingivoplasti yapıldı ve labial dişeti sınırından 1 ila 1,5 mm apikal ve palatale uzatıldı. Lingual dişsiz alan sığ bir kavite oluşturmak için hazırlanmıştır. Düşük konveksiteye sahip modifiye oval bir pontik oluşturmak için cad cam geçici kronlar üretilmiştir. (RESİM 6), gingivoplasti işleminden hemen sonra geçici kronlar yerleştirilmiştir.

Resim 6: PMMA dan üretilen CAD/CAM geçici kronların uyumu

Hem abutment dişlerdeki hem de pontikteki doku durumu 1 hafta, 1 ve 3 ay sonra izlenmiştir. Her geri çağırmada, yumuşak dokunun randevu sağlığı geçici restorasyonun çıkarılması, oval pontik görüşün ülserasyon veya kan damarlarının ekstrevasyonunun olmaması açısından kontrol edilmesi ile değerlendirilmiştir. Pembe sağlıklı doku ve minimal doku reboundu bekleniyordu. Her vizitte, modifiye ovat pontik doku yüzeyinde parlatılmıştır. 3 aylık iyileşme periyodu ardından kliniğe gelen hastanın mevcut geçici kronları sökülüş ve diş eti şekillendirmesi değerlendirilmiştir.

Resim 6: üretilen zirkonyum kronların ağız içinde görünümü

Resim 7: üretilen zirkonyum köprünün simantasyon sonrası görünümü

Resim 8: 24 aylık takip

Resim 9: 24 aylık takip

Hasta ve hekim tarafından değerlendirilen estetik parametrelere uygunluk sağlandıktan sonra hastadan additional silikon ölçü maddesiyle (Elite HD, Zhermack, Badia Polesine, Italy) daimî ölçüsü alınmıştır. Üretilen kronlar zirkonyum bloklardan üretilmiş feldspatik seramik ile estetik arttırılmıştır. (RESİM 6 VE RESİM 7) Daimî kronlar hasta ağızında denenmiş ve polikarboksilat siman ile simante edilmiştir. Simantasyon prosedürlerine uygun olacak şekilde artık siman temizlenmiş ve hastaya 1 3 ve 6 aylarda kontrol randevularına gelmesi önerilmiştir. (RESİM 9)

TARTIŞMA

Erken yaşta kaybedilen üst çene anterior bölgedeki diş eksiklikleri estetik ve fonksiyon sağlama açısından planlanması zor olan vakalardandır. Klinik uygulamalarda özellikle bu tip dişlerin restorasyonunda bazı teknik problemlerle karşılaşmaktadır. Uygun endikasyon ve teknik seçilmesinde hastanın genel sağlık durumu ve sosyoekonomik seviyesi, hastanın tedaviden beklentisi, dişlerin boyutları ve pozisyonu, destek dişler arası boşluk mesafesi önem kriterlerdendir (5,6). Daimi kesici dişlerden kaynaklanan problemlerin tedavisi için diş preperasyonu gerektiren konvansiyonel sabit protezler, implant destekli sabit protezler ya da Maryland gibi noninvaziv köprü seçenekleri, uygulanabilecek tedavi alternatiflerindedir (7). Hasta ve klinisyen şartları göz önüne alındığında implant tedavisi iyi bir seçenek olmasına rağmen hastaların yaşı ve destek dişler arasındaki mesafe göz önüne alındığında bu tedavi uygun endikasyon oluşturmamaktadır (8). Ön bölgedeki tek diş eksiklikleri implant destekli protezler ile başarılı şekilde tedavi edilse de implant bölgesinin kemik defektleri genelde bölgenin greftlenmesini gerektirir. Graftleme aşaması tedavi sürecini olumsuz etkilemenin yanı sıra implant yerleştirilmesi için de ek cerrahi prosedür gerektirmektedir (9). Hastalara tedavi seçenekleri ve süreçleri hakkında bilgi verildikten sonra hastaların ilave cerrahi işlem istememeleri sebebiyle tedavi diş destekli sabit köprü protezleri ile planlanmış ve tamamlanmıştır.

Oval gövde tasarımı estetik önemi olan görünür bölgelerde dişeti çıkış profilinin doğala yakın görseelliği sağlaması sebebiyle sıklıkla tercih edilmektedir (10). Dişeti ile temasta olan gövde kısmı yuvarlatılarak alveol kretite hazırlanan yuvaya oturtulur (11). Alveol krette yer alan bu yuva, çekimden hemen sonra bir geçici hazırlanarak ya da çekim soketinin iyileşmesinin ardından ikinci bir cerrahi işlem ile hazırlanabilir (3). Bu olgularda, çekimden çok sonra hastalar kliniğe başvurdukları için ikinci bir cerrahi işlemden kaçınılamamıştır. Dişetinde kesi oluşturularak alveol kreti şekillendirilmiş ve yeni diş çekilmiş çekim soketi şeklen taklit edilmiştir. Diş destekli protezlerde kullanılan gövde tipi seçilirken; hastanın estetik, mekanik, fonksiyonel ve hijyen ihtiyaçlarının karşılanması öncelik taşır. Oval köprü gövdesi ön bölge diş eksikliklerinde büyük öneme sahip fonksiyonel ve estetik ihtiyaçları başarıyla giderebilmektedir. Bazı yayınlarda oval gövde tipinin tercih edildiği bazı vakalarda gövde altında dişeti enflamasyonu bildirilse de; bu enflamasyon hastanın ağız hijyeni ve

kullanılan protez materyalinin yapısal özellikleri ile ilişkilendirilmiştir. Köprü gövdesi dişeti dokusuna ait yüzeyin düzenli aralıklarla temizlenmesi gövde altında klinik olarak anlamsız bir enflamasyona sebep olabildiği rapor edilmiştir (12). Sunduğumuz olgularda hastaların tedaviden önceki oral hijyeni üst seviyede idi, tedaviden sonra ise gövde altının hijyen eğitimi hastaya verilmiştir. Sonuç olarak, günümüzde diş eksiklikleri farklı yöntemlere başvurarak başarıyla giderilebilmektedir. Hasta beklentisi ve estetik kaygısının üst seviyede olduğu üst anterior bölgedeki diş eksiklikleri konvansiyonel tekniklerle tedavi edilmek zorunda kalındığında, oval gövde şekli böyle bir tedaviden beklentileri yüksek oranda başarı ile karşılayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Chiche, G. J., & Pinault, A. (1994). Esthetics of anterior fixed prosthodontics. *(No Title)*.
2. Dylina, T. J. (1999). Contour determination for ovate pontics. *The Journal of prosthetic dentistry*, 82(2), 136-142.
3. Shillingburg, H. T., Hobo, S., Whitsett, L. D., Jacobi, R., & Brackett, S. E. (2012). *Fundamentals of fixed prosthodontics* (pp. 149-163). Hanover Park, IL: Quintessence Publishing Company.
4. Ekren, D. O. Üst Sol Santral Diş Eksikliğinin Oval Tipte Köprü Gövdesi Kullanılarak Diş Destekli Sabit Köprü Protezi İle Restorasyonu: Olgu Sunumu. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 2011(3), 245-248.
5. Dogan, D. O., Yeler, D., & Tugut, F. (2011). Fiberle güçlendirilmiş kompozit köprü (vaka raporu). *Cumhuriyet Dental Journal*, 12(1), 47-51.
6. Kumbuloğlu, O., Özdemir, N., Aksoy, G., & User, A. (2007). A different pontic design for fiber-reinforced composite bridgeworks: a clinical report. *European journal of dentistry*, 1(01), 050-053.
7. Malkoç, M. A., Öğreten, A. T., & Şiriner, H. (2014). Travmayla Kaybedilen Üst Kesici Dişin Fiberle Güçlendirilmiş Adeziv Köprü İle Restorasyonu: Vaka Raporu. *Annals of Health Sciences Research*, 3(2), 20-23.
8. Chafaie A, Portier R. Anterior fiber-reinforced composite resin bridge: a case report. *Pediatr Dent* 2004; 26(6): 530-4.
9. Misch CE (1999) Contemporary Implant Dentistry, 2nd ed. St. Louis Missouri; Mosby: .p.397-458.
10. Stein, R. S. (1966). Pontic-residual ridge relationship: A research report. *The Journal of Prosthetic Dentistry*, 16(2), 251-285.
11. Dylina, T. J. (1999). Contour determination for ovate pontics. *The Journal of prosthetic dentistry*, 82(2), 136-142.
12. Zitzmann, N. U., Marinello, C. P., & Berglundh, T. (2002). The ovate pontic design: a histologic observation in humans. *The Journal of prosthetic dentistry*, 88(4), 375-380.

THE REIGN OF LOUIS XIV IN FRANCE

Dr. Blerina Xhelaj

University of Vlora “ Ismail Qemali”

Faculty of Humanities Sciences

Department of Education

e- mail blerinaxhelaj@yahoo.com

Abstract

This topic aims to identify the role of King Louis XIV in France, the investments he made in the country, which are a living testimony for the french nation even today. Also, this topic identifies the differences between the absolutist government of that time and the french republic of today. France during the years 1643-1715 was ruled by King Louis XIV. When King Louis XIII dies, his throne is taken by his son, Louis XIV, but due to his young age, France is governed for a period of time by the king's mother, Anne of Austria, and Cardinal Mazarin (prime minister), who had been trained politically by Cardinal Richelieu. Upon taking full power, the king believed "that all kings are born to own everything and command everyone". He adhered to the principle that power originated from God and was a divine right.

He ruled as an absolute king, where everything was directed and commanded by him. His famous expression was: "L'etat c'est moi", which means: "the state is me". During the years of Louis XIV's reign, the economy, art and culture developed at a rapid pace, which is why he has entered history under the name: "Sun King". He reduced the privileges of the old nobility by supporting the new nobility, as well as invested in the construction of many public works, such as the Palace of Versailles. During his reign, art, literature, drama, music, ballet, etc. developed.

Keywords: power, absolute monarchy, divine right, nobility, public work

PEDAQOJİ TEXNOLOGİYANIN TƏDRİS PROSESİNƏ TƏTBİQİ, TƏSNİFATI VƏ ROLU

KÖNÜL KAMAL QIZI CAMALBƏYLİ

Naxçıvan Dövlət Universitetinin doktorantı

Xülasə

Açar sözlər: Pedaqoji texnologiya; pedaqoji texnologiyanın strukturu; pedaqoji texnologiyaların təsnifatı; tədris prosesi.

Məqalədə pedaqoji texnologiyanın anlayışı və mahiyyətindən bəhs edilir. Müxtəlif alimlər qrupları tərəfindən pedaqoji texnologiyanın təqdim olunur. Pedaqoji texnologiyanın strukturu və təsnifatı nəzərdən keçirilir. Tədqiqat mövzusu üzrə ümumi nəticələr öz əksini tapmışdır. Məqalədə pedaqoji texnologiyanın anlayışı və mahiyyətindən tədqiq obyektinə çevrilmişdir. Məqalədə dünya şöhrətli pedaqoq və psixoloq alimlərin (C.Kerroll, B.Blum, D.Bruner, P.Ya. Galperin, N.F. Talyzina, Yu.K. Babanskiy, П.М. Эрдиев, В.П. Беспалько, М.В. Кларин və b.) də pedaqoji texnologiyanın tədris prosesinə dair fikir və görüşləri də sərfnəzər edilərək pedaqoji texnologiyanın strukturu, təsnifatı, eləcə də rolu nəzərdən keçirilir.

Abstract

Konul Kamal gizi Jamalbeyli

Key words: Pedagogical technology; structure of pedagogical technology; classification of pedagogical Technologies; educational process.

The article examines the concept and essence of pedagogical technology. The introduction of pedagogical technology into the educational process by various groups of scientists is presented. The structure and classification of pedagogical technology is considered. General conclusions on the topic of the study are reflected. The article examines the concept and essence of pedagogical technology. The article also considers the views and opinions of world-famous educators and psychologists (C. Carroll, B. Bloom, D. Bruner, P. Ya. Galperin, N. F. Talyzina, Yu. K. Babansky, P. M. Erdiev, V. P. Bespalko, M. V. Klarin, etc.) on the teaching process of pedagogical technology, and examines its structure, classification, and role.

Uzun illər “texnologiya” termini pedaqogikanın konseptual aparatından kənar qalmış, xarici sözlər lüğətindəki tərifə əsasən yalnız texnokratik dilə istinad etmişdir: “texnologiya istehsalın həyata keçirilməsi üsulları və vasitələri haqqında biliklər məcmusudur. proseslər (metallar, kimyəvi maddələr...)” [5, s. 22].

Texnologiya sözünün daha dəqiq və ya hərfi mənası qədim yunan lüğətinə müraciət etməklə üzə çıxır: bu söz “bacarıqların öyrənilməsi” kimi tərcümə olunur. Bu mənada “texnologiya” sözü nəinki pedaqogikanın vəzifələri ilə ziddiyyət təşkil etmir: pedaqoji proseslərin təsviri, izahı, proqnozlaşdırılması, layihələndirilməsi, əksinə, onları tamamilə əhatə edir.

Pedaqoji texnologiyaların təhsil praktikasına kütləvi şəkildə tətbiqi 60-cı illərin əvvəllərinə təsadüf edir. XX əsr, əvvəlcə Amerika, sonra isə Avropa məktəbinin islahatı və dəyişən təlim məqsədlərinə uyğun olaraq pedaqoji prosesin təşkili və idarə edilməsində dəyişikliklə əlaqələndirilir. Xaricdə müasir təhsil

texnologiyalarının ən məşhur müəlliflərinə C.Kerroll, B.Blum, D.Bruner daxildir. Rusiyada pedaqoji texnologiyaların öyrənilməsi, yaradılması və həyata keçirilməsi problemi pedaqoji prosesin idarə edilməsi metodu kimi P.Ya. Galperin, N.F. Talyzina, Yu.K. Babanskiy, P.M. Erdiev, V.P. Besspal'ko, M.V. Klarin и др. [5, c. 78].

Hal-hazırda bu məsələ ilə bağlı bir çox əsər var ki, burada “təhsil texnologiyası” anlayışı birmənalı şəkildə şərh olunmur, üstəlik, alimlərin fikirləri bəzən diametral şəkildə əks olunur; Beləliklə, bir qrup elm adamı bu anlayışı kifayət qədər geniş şəkildə şərh edir, onu sistemlə eyniləşdirir və bütövlükdə təhsilə aid edir (B.T.Lixaçev, Q.K.Selevko). Beləliklə, B.T. Lixaçev yazır ki “pedaqoji texnologiya - formaların, metodların, metodların, təlim texnikasının, tərbiyə vasitələrinin xüsusi dəstini və düzülməsini müəyyən edən psixoloji və pedaqoji münasibətlərin məcmusudur; pedaqoji prosesin bütün təşkilati-metodiki vasitələri” [2, s. 10]. Digər alimlər (V.B.Quzeev, N.E.Şurkova, V.A.Slastenin) texnologiyanın texnikanın, pedaqoji texnikanın müəyyən pedaqoji sistemi olduğuna inanaraq, konsepsiyanın fəaliyyətinin dar xarakterini qeyd edirlər. N.E bu kateqoriyanı məhz belə xarakterizə edir. Shchurkova: "Bu, müasir mədəniyyət kontekstində müəllimin təbii və ahəngdar davranışı kimi müxtəlif pedaqoji təsir üsullarının təbii toplusudur." V.P. Besspalko iddia edir ki, pedaqoji texnologiya təhsil prosesinin həyata keçirilməsi üçün mənalı bir texnikadır [2, 13]. Lakin üçüncü qrup tədqiqatçılar (Yu.P.Azarov, V.M.Şepel) nəzərdən keçirilən anlayışı onun ilkin mənası ilə əlaqələndirirlər: texne yunan mənşəli sözdür, bacarıq, sənət, logos – elm, tədris deməkdir. Belə ki, Yu.P. Azarov pedaqoji texnologiyayı müəllimin şəxsiyyətin özünü inkişaf etdirməsinə şərait yaratmaq bacarığı kimi təqdim edir. V.M. Şepel yazır ki, texnologiya bir sənət, bacarıq, vəziyyəti dəyişdirmək üçün üsullar toplusudur [2, 16]. Dördüncü qrup alimlər (M.M.Levina, V.A.Yakunin, N.F.Talyzina) bu konsepsiyanı xarakterizə edərək, onu təhsil prosesinin idarəetmə aspekti ilə əlaqələndirirlər [2, 18].

Beləliklə, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, ümumiyyətlə, pedaqoji texnologiya müəllimin tədris və tərbiyə sahəsində pedaqoji problemlərin həlli ilə əlaqəli hərəkətləri sistemi kimi başa düşülməlidir.

Pedaqoji texnologiyanın strukturu 1-ci cədvəldə təqdim edilmişdir [6, s. 36].

Pedaqoji texnologiyanın strukturu.

Pedaqoji texnologiyanın struktur hissələri:

1. Konseptual çərçivə.
2. Təlimin məzmun hissəsi.
3. Prosessual hissə texnoloji prosesdir.

Pedaqoji texnologiyanın hər bir struktur hissəsinin məzmun məzmunu;

1. Fəaliyyətin və onun təşkili formalarının inkişafının əsasında duran fəlsəfi və metodoloji əsasları əsaslandırır.
2. Həm ümumi, həm də xüsusi təlim məqsədlərinin formalaşdırılması; tədris materialının məzmunu..
3. Ardıcıl olaraq ortaya qoyur və təsvir edir:
 - tədris prosesinin təşkili;
 - məktəblilərin təhsil fəaliyyətinin üsul və formalarını;
 - müəllim işinin üsul və formalarını;

- materialın mənimsənilməsi prosesinin idarə edilməsində müəllimin fəaliyyəti;
- təhsil prosesinin diaqnostikası

Pedaqoji texnologiya nəzərdə tutulmuş pedaqoji məqsədlərə nail olmağı təmin edən proqramlaşdırılmış (alqoritmik) pedaqoji proses kimi müəyyən edilə bilər.

Müasir didaktikada tədris texnologiyalarının təsnifatı müxtəlif əsaslarla təqdim olunur [3, s. 164]:

1. Fəlsəfi əsasda (materialist və idealist, dialektik və metafizik, humanist və qeyri-insani, sərbəst təhsil və məcburiyyət və s.).
2. Tətbiq səviyyəsinə görə (ümumi pedaqoji, fənn, modul (yerli).
3. Təcrübənin mənimsənilməsinin elmi konsepsiyasına görə (inkişaf, assosiativ-refleksiv, bixeviorist, Geştalt texnologiyaları, interyerləşdirmə, inkişaf).
4. Şəxsi strukturlara oriyentasiya ilə (informasiya - bilik, bacarıq və bacarıqların formalaşdırılması; əməliyyat - zehni fəaliyyət metodlarının formalaşdırılması; evristik - yaradıcı qabiliyyətlərin inkişafı; tətbiqi - effektiv praktik sferanın formalaşdırılması).
5. Məzmun və strukturun xarakterinə görə (təhsil-təhsil, dünyəvi və dini, ümumi təhsil və peşəyönlü, humanitar və texnokratik, müxtəlif sənaye; şəxsi mövzu; monotexnologiyalar; kompleks (politeknologiyalar).
6. Ənənəvi təhsil sisteminin modernləşdirilməsi xarakteri ilə (tədris materialının didaktik yenidən qurulmasına əsaslanan texnologiyalar; müəllim və şagird münasibətlərinin humanistləşdirilməsinə və demokratikləşməsinə əsaslanan texnologiyalar; şagirdlərin fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi və intensivləşdirilməsi texnologiyaları və s.). Təhsildə tətbiqi baxımından tipik pedaqoji texnologiyalar arasından biz qeyd edə bilərik [1, s.10).

1) psixoloji strukturlardan asılı olaraq aşağıdakı texnologiyalar fərqləndirilir və təsnif edilir: məlumat (bilik, bacarıq, bacarıqların formalaşdırılması); əməliyyat (zehni fəaliyyət üsullarının formalaşdırılması); emosional, əxlaqi (estetik və əxlaqi münasibətlər sferasının formalaşması); özünü inkişaf etdirmə (özünü inkişaf etdirən şəxsiyyət mexanizmlərinin formalaşması); evristik (yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı);

2) təhsilin məzmununun xarakterinə görə texnologiyalar: tədris-tərbiyə, dünyəvi və dini, ümumi təhsil və peşə, habelə peşəyönlü, humanitar və texnokratik;

3) tələbələrin idrak fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsi növünə görə pedaqoji texnologiyaların təsnifatı: açıq dövrə (şagirdlərin nəzarətsiz, düzəldilməyən fəaliyyəti); tsiklik (nəzarət, qarşılıqlı nəzarət, özünə nəzarət); səpələnmiş (frontal) və ya yönəldilmiş (fərdi); əl və ya avtomatlaşdırılmış (avtomatlaşdırılmış təlim vasitələrindən istifadə etməklə);

4) idarəetmə tərzinə görə pedaqoji texnologiyalar aşağıdakılara bölünür: avtoritar (sərt təşkilatlanma, tələbələrin təşəbbüskarlığının və müstəqilliyinin boğulması); didaktosentrik (tədrisin təhsildən üstünlüyü); şəxsiyyət yönümlü (təhsil mərkəzi tələbənin şəxsiyyətidir).

Ən perspektivli şəxsiyyət yönümlü texnologiyalar çərçivəsində əməkdaşlıq texnologiyaları vurğulanır (demokratiya, bərabərlik, tərəfdaşlıq, subyekt-subyekt münasibətləri üçün çalışırlar); pulsuz təhsil texnologiyaları (tələbəyə seçim azadlığı və fəaliyyətində müstəqillik verilməsinə diqqət yetirmək). Beləliklə,

“pedaqoji texnologiya” müasir təhsil şəraitində bir çox problemləri həll etmək bacarığını cəmləşdirən pedaqoji hadisədir [4, s.2].

“Pedaqoji texnologiya” anlayışının nəzərdən keçirilməsini yekunlaşdıraraq qeyd edə bilərik ki, pedaqoji texnologiyanın spesifikliyi ondan ibarətdir ki, onun əsasında qurulan pedaqoji proses qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmağa “zəmanət” verməlidir (təmin etməlidir). Texnologiyanın ikinci xarakterik xüsusiyyəti müəllimlə tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqə prosesinin strukturlaşdırılması (alqoritmləşdirilməsi).

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Жуков, Г.Н. Общая и профессиональная педагогика: учебник / Г.Н. Жуков, П.Г. Матросов. – М.: Альфа – М: ИНФРА-М, 2016. – 448 с.: ил. – (ПРОФИЛЬ). ISBN 978-5-98281-342-8 («Альфа – М»). ISBN 978-5-16-006663-9 («ИНФРА-М»).
2. Игнатова, В.В. Современные педагогические технологии обучения в техническом вузе: монография / В.В. Игнатова, А.В. Андриенко. – Красноярск, Сиб ГТУ, 2008. – 232 с. ISBN 978-5-81-73-0368-4. С. 10 – 19.
3. Крившенко, Л.П. Педагогика: учебник и практикум для академического бакалавриата / Л.П. Крившенко, Л.В. Юркина. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 364 с. – Серия: Бакалавр. Академический курс. ISBN 978-5-9916-5223-0.
4. Новиков А.М. Понятие о педагогических технологиях / А.М. Новиков // Специалист. – Б.м. – 2009 - № 10 – с. 2 – 4.
5. Педагогика: учебник и практикум для академического бакалавриата / под общ. ред. Л.С. Подымовой, В.А. Слостенина. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 332 с. – Серия: Бакалавр. Академический курс. ISBN 978-5-9916-6770-8.
6. Педагогика: учебник и практикум для академического бакалавриата / под общ. ред. Л.С. Подымовой, В.А. Слостенина. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 332 с. – Серия: Бакалавр. Академический курс. ISBN 978-5-9916-6770-8.

MƏKTƏBİN İDARƏ EDİLMƏSİ VƏ ONA RƏHBƏRLİYİN VƏHDƏTDƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNİN YOLLARINA NƏZƏRİ BAXIŞ

Dr.Professor Kamal Camalov

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

Kifayət Əhmədova

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun baş müəllimi

Məktəbə rəhbərlik edərək təlim-tərbiyə prosesinin özünəməxsus qanunauyğunluqlarını nəzərə almaq vacibdir.

Təhsil nazirliyi nəzərində müxtəlif elmi, metodik şuralar yaradılır. Təhsil orqanlarına, məktəblərə kömək məqsədilə qabaqcıl müəllimlər, alimlər, müxtəlif ixtisas sahibləri həmin şuralarda işə cəlb olunurlar. Onlar tədris planları, proqramlar və dərslərlərin müzakirəsində fəal iştirak edirlər. Təhsil sisteminə rəhbərlikdə millilik nəzərə alınır. Məktəbin idarə edilməsi və ona rəhbərlik vəhdətdə həyata keçirilir. İdarəetmə məktəbdə planlaşdırmanı, təşkilati işlər, pedaqoji prosesin stimullaşdırılmasını, təlim-tərbiyə işinin nəticələrinin təhlilini və s. nəzərdə tutur. Təhsilə rəhbərlik idarəetmə vəzifələrinin necə yerinə yetirilməsi ilə sıx bağlıdır. Buna görə də təhsilə rəhbərliyin bir neçə prinsipi vardır. Həmin prinsiplər sırasında demokratik mərkəziyyət, planlaşdırma, hesaba alınma və nəzarət, elmlilik mühüm yer tutur. Demokratik mərkəziyyət mərkəzi rəhbərliklə yerli rəhbərliyin vəhdətini təmin edir. Bu prinsip respublika kollegiallığın təmin olunmasına şərait yaradır [1, səh.402]. Bu prinsip respublika təhsil nazirliyi ilə yerli (rayon, şəhər) təhsil şöbələrinin muxtar respublika, vilayət nazirliyinin qarşılıqlı əlaqədə işləməsini təmin edir.

Planlaşdırma, hesablama və nəzarət prinsipləri təlim-tərbiyə məsələlərinin işinin yalnız carı deyil, həm də perspektiv planlaşdırmanı, görülən işlərin hesaba alınmasını və onlara nəzarət edilməsini tələb edir. Perspektiv planda beş il, on il ərzində görülən işlərin təxmini icra tədbirləri nəzərdə tutulur. Böyük Çin filosofu Konfutsi deyirdi ki, bir illik plan nəzərdə tutursansa, xalqa təhsil ver! Təhsil hər bir xalqın varlığını, inkişaf səviyyəsini müəyyən edir.

Elmlilik prinsipi cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarını, elmi yeniliklərini nəzərə almağı tələb edir. Təlim-tərbiyə işinin elmi təşkil kompleks yanaşma əsasında həyata keçirilir. Bu prinsip eyni zamanda idarə etmədə meydana çıxan yeni keyfiyyət və ih üsullarının öyrənilməsini, onu yaradıcı şəkildə tətbiq etməyi nəzərdə tutur. Təhsilin idarə olunması müvafiq qanunvericilik aktları, əsasnamələr və təhsil müəssisəsinin nizamnamələri ilə tənzim edilir.

Məktəbin idarə olunması ona rəhbərlik, məktəb direktoru, onun müavinləri vasitəsilə həyata keçirilir. Bunların hüquq və vəzifələri, ümumtəhsil məktəbi əsasnaməsilə müəyyən edilir. Məktəb direktoru məktəbin idarə olunması və rəhbərlik üçün şəxsi məsuliyyət daşıyır. Məktəb direktoru yüksək ixtisaslı mütəxəssislər içərisindən seçilir. Direktorlar məktəb işini, təhsil sistemini və öz ixtisaslarını dərindən bilməlidirlər. Onlar müəllim kollektivinə, bütövlükdə məktəbə rəhbərliyi öz üzərinə götürür, məktəbdə bütün təlim tədris proqramlarının yerinə yetirilməsi, şagirdlərin təlim-tərbiyə keyfiyyəti, müəllim kadrlarının yüksək ixtisaslı

olması üçün məsuliyyət daşıyırlar. Dərslərdə sinifdänkənar tədbirlərdə olmaq, onları təhlil etmək müavinlərinə, müəllimlərə, metodik kömək göstərmək direktorların vəzifələrinə daxildir. Məktəb direktoru pedaqoji şuranın sədri kimi onun işini planlaşdırır, müəllim kollektivi ilə birlikdə elmi pedaqoji bilikləri valideynlər arasında təbliğ edir. Məktəb direktoru müəllimlərə, işçilərə hörmətlə yanaşır, onların təşəbbüskar və yaradıcılıqla işləmələrinə şərait yaradır. Pedaqoji kollektivin təşkilatçısı olan məktəb direktorunun rolu o vaxt daha çox yüksəlir ki, müəllimlər onun əməyini yüksək pedaqoji mədəniyyət nümunəsi hesab edir, onu uşaqların bilavasitə tərbiyəçisi kimi görürlər.

Məktəbdə təlim-tərbiyə və metodik işə tədris işləri direktor müavini rəhbərlik edir. Bu vəzifəyə yüksək ixtisaslı müəllimlərdən biri təyin edilir. O, tədris işinin keyfiyyəti, tədris planı və proqramının yerinə yetirilməsi üçün direktor qarşısında məsuliyyət daşıyır. O, dərslərin, maraq məşğələlərinin gedişinə və yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Tədris işləri üzrə müavin tədris işləri üzrə plan tərtib etməkdə, gündəlik yazmaqda müəllimlərə, sinif rəhbərlərinə təlimat verib, onların işinə nəzarət edir [2, səh.492].

Məktəb direktorunun idarəetmə mədəniyyətinin texnoloji komponenti idarəetmə qaydalarını və priyomlarını özündə birləşdirir. Məktəbdaxili idarəetmənin texnologiyası spesifik pedaqoji vəzifələri həll etməyi nəzərdə tutur. Bu vəzifələrin həlli pedaqoji prosesin təhlili və planlaşdırılması, təşkili, nəzarət və tənzimləmə sahəsində rəhbərin bacarıqlarına əsaslanır. Direktorun idarəetmə mədəniyyətinin səviyyəsi çox yüksək olmalıdır.

Ümumtəhsil məktəblərində tərbiyə işləri üçün sinifdänkənar, məktəbdənxaric işlər üzrə direktor müavini məsuliyyət daşıyır. O, bütün tərbiyə işlərində iştirak edir. Kütləvi bədən tərbiyəsi, idman və sağlamlıq işlərini təşkil edir.

Məktəbdə direktorun rəhbərliyi ilə məktəbi idarə etməyin kollegial orqanı olan pedaqoji Şura fəaliyyət göstərir. Şuranın protokollar kitabı rayon təhsil şöbəsi tərəfindən təsdiq olunur. Pedaqoji şuraya direktor (sədr), tədris və tərbiyə işləri üzrə müavinlər, məktəbin bütün müəllimləri, kitabxanaçı, məktəb həkimi və valideynlər komitəsinin sədri daxil olur. Tədris ili ərzində pedaqoji şuranın altı iclası olur. Bunlardan biri tədris ilinin əvvəlində, dördü hər rübün sonunda və biri tədris ilinin axırında keçirilir. Zəruri ehtiyac olduqda növbədənəkənar iclas çağırmaq olar. Pedaqoji şurada müzakirə edilən məsələlərin miqyası geniş olur. Pedaqoji Şura məktəb kollektivini səfərbərliyə alır, təlim-tərbiyə işlərinin yüksək səviyyədə təşkilinə çalışır. Pedaqoji Şura məktəb rəhbərinin hesabatını müzakirə edir, metodik və təşkilati məsələlərə dair fikirlər söyləyir.

Məktəbin idarə olunmasında ən azı iki qrup şərt vardır: ümumi və spesifik Ümumi şərtlərə aiddir: sosial, iqtisadi, mədəni, Milli, coğrafi.

Spesifik şərtlərə daxildir: şagirdlərin sosial-demoqrafik tərkibinin xüsusiyyətləri, məktəbin yerləşdiyi yer (şəhər, kənd), məktəbin maddi-texniki bazası imkanları ətraf mühitin tərbiyəvi imkanları .

Pedaqoji sistemin struktur komponentləri vardır. Əsas komponentlərdən biri pedaqoji kollektivin və onun rəhbərlərinin fəaliyyətidir.

Məktəb rəhbərlərinin idarəetmə mədəniyyəti onun peşə-pedaqoji mədəniyyətinin bir hissəsidir. Son illərdə pedaqoji mədəniyyət problemləri sahəsində psixoloji- pedaqoji tədqiqatlar aparılır

Məktəbi effektiv idarə etmək üçün hazırda böyük əhəmiyyət kəsb edən biliklər, ideyalar, konsepsiyalar pedaqoji dəyərlər kimi çıxış edir.

Məktəbdə metodik işin təşkili formaları dinamikdir, onlar bir çox amillərdən asılı olaraq dəyişir və yeniləşir. Həmin amillər içərisində aşağıdakıları göstərmək olar:

- 1) təhsil sahəsində dövlətin siyasəti, qanunvericilik aktları və sənədləri;
- 2) müəllimlərin pedaqoji mədəniyyətinin səviyyəsi, onların şəxsiyyət və peşə-fəaliyyət göstəricilərinin diaqnostik ölçülməsi prosesində aşkar edilmiş metodik hazırlığı;
- 3) məktəb kollektivində əxlaqi-psixoloji mühit. Metodiki işin təşkili üçün maddi-texniki imkanlar;
- 4) məktəbdaxili pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi, müəllimlərin fəallığı, metodik işi həyata keçirmək üçün məktəb rəhbərliyinin peşə hazırlığı;
- 5) məktəb kollektivində konkret situasiya: müəllimlər arasındakı, müəllimlərlə şagirdlər arasındakı, müəllimlərlə rəhbərlər arasındakı münasibətlər.

Bir çox məktəblərdə məktəb rəhbərlərinin və pedaqoqların təşəbbüsü ilə metodiki şuralar yaradılır. Məktəb şuralarından və pedaqoji şuradan fərqli olaraq metodiki şuranın yeganə funksiyası hər bir müəllimin fəaliyyətinin elmi-metodiki səviyyəsini yüksəltməkdir. İşin effektivliyi minimum iki səbəbdən asılıdır:

- 1) metodşuraya kim rəhbərlik edir;
- 2) onun üzvlərinin tərkibi necədir.

Metodiki şuraya təhsilin müxtəlif pillələrini, müxtəlif profili fənləri təmsil edən Ən təcrübəli müəllimlər daxil olur. Bunlar müxtəlif metodiki biliklərin rəhbərləri ola bilər. Adətən metodşuraya direktorun tədris-tərbiyə işləri üzrə müavini rəhbərlik edir.

Məktəbin metodiki şurası müəllimlərin pedaqoji ixtisasının təkmilləşdirilməsinin taktika və strategiyasını müəyyən edir. Metodiki Şura metodbirləşmələrdə, komissiyalarda müzakirə olunan məsələləri müəyyənləşdirir seminarların, praktikumların, lektoriyaların proqramlarını, məktəbdə metodiki işin ümumi proqramını işləyib hazırlayır və müzakirə edir.

Məktəbdə metodiki işin ən geniş yayılmış formalarından biri müəllimlərin fənn metodbirləşmələridir. Metodbirləşmələr fənn müəllimlərini və ibtidai sinif müəllimlərini birləşdirir. Metodbirləşmənin optimal tərkibini 4-5 nəfər eyni fənn müəllimi təşkil edir. Böyük şəhər məktəbləri ayrıca və ya 23 kənd məktəbində birləşmiş metodbirləşmə yaradıla bilər.

Metodbirləşmələrin işinin məzmunu çoxcəhətlidir. Onlar təlim-tərbiyə işinin və şagirdlərin biliklərinin keyfiyyətini yüksəltmək məsələlərini, təcrübə mübadiləsinin təşkili, qabaqcıl pedaqoji təcrübənin və pedaqoji elmin nailiyyətlərinin tətbiqi məsələlərinə baxır, yeni proqramların və dərslərlərin ən çətin bölmələrini və mövzularını müzakirə edir və s.

Metodbirləşmənin işi xüsusi plan əsasında həyata keçirilir. Planda yeni tədris ili üçün məqsəd və vəzifələr formalaşdırılır, əsas təşkilati-pedaqoji tədbirlər müəyyənləşdirilir, elmi-metodik məruzələrin, fənlər üzrə açıq dərslərin və sinifdən xaric məşğələlərin tematikaları təsdiq olunur, şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinə nəzarətin formaları və müddəti müəyyən edilir (3, səh.131).

Metodiki işin səmərəli formalarından biri vahid metodik günün keçirilməsidir. Vahid metodik günlərin mövzuları qabaqcadan müəllimlərə çatdırılır.

Vahid metodiki günün işinin məzmununa daxildir: açıq dərslərin və sinifdən xaric işlərin keçirilməsi, onların geniş təhlili və müzakirəsi, yeni metodik ədəbiyyatın xülasəsi, metodiki günə yekun vurulması. Bu formalarda müəllimlər metodik mövzular üzərində işlərin yekunları haqqında çıxış edir. Məktəb rəhbərləri iş keçirilən tədbirin ümumi təhlilini aparır və ona qiymət verirlər.

Problem seminarlar və praktikumlar müəllimlərin nəzəri və praktiki hazırlığının vəhdətdə aparılmasına yönəldilmişdir. Müasir pedaqoji nəzəriyyələrin öyrənilməsi problem seminarların işinin məzmununu təşkil edir. Onların müzakirəsi müəllimin özünü təhsili işinə çox kömək edir.

Qabaqcıl təcrübə məktəbi metodik işin forması kimi əsas etibarilə fərdi və kollektiv hamiliyin məqsəd və vəzifələrini realizə edir. Qabaqcıl təcrübə məktəbinin əsas məqsədi təcrübəli müəllimin, məktəb rəhbərlərinin az təcrübəli müəllimə metodiki köməyindən ibarətdir. Belə məktəbin yaradılması könüllülük əsasında baş verir.

Qabaqcıl təcrübə məktəbi strukturunda gənc müəllim məktəbi də yaradıla bilər. Gənc müəllimlər təcrübəli müəllimin və ya məktəb rəhbərlərindən birinin rəhbərliyi altında birləşirlər. İş xüsusi plan əsasında aparılır. Plana dərslərin və sinifdən xaric işin məqsədinin qoyulması qaydası və metodikası, sinif rəhbərinin işinin planlaşdırılması xüsusiyyətləri və s. kimi məsələlərin müzakirəsi daxil edilir.

Planlaşdırma ən mühüm amil olub məktəbi idarə etməyin və ona rəhbərliyin zəruri tərkib hissəsidir. Planlaşdırma və məktəb rəhbərlik məsələləri məktəbin müəllim kollektivi ilə razılaşdırılır. Planlaşdırmanın əsasını əldə olan daxili və xarici informasiyalar təşkil edir. Məktəb işinin planlaşdırılmasında üç növ plan - cari, illik və perspektiv plan nəzərdə tutulur. Perspektiv plan bir neçə il üçün tərtib edilir və burada aşağıdakı məsələlər öz əksini tapır; əvvəlki illərdə işlərin təhlili, yeni illər üçün məktəbin ən zəruri vəzifələrinin müəyyən edilməsi, şagird kontingentindəki və sinif komplekslərində dəyişiklik məktəbin inkişafının təşkilatı pedaqoji problemi, təlim-tərbiyə işlərini təkmilləşdirmənin əsas istiqamətləri, pedaqoji kadrlarla iş, inzibati təsərrüfat işləri və məktəbin maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsi.

Çari planda ayrı-ayrı bölmələrin fəaliyyət proqramları qeyd edilir və yeri gəldikcə illik planda müəyyən düzəlişlər aparılır. Cari planlaşdırmaya müəllimin tematik və dərslər üzrə planları, sinif rəhbərlərinin rüblük və yarımillik, məktəb direktoru və onun müavinlərinin həftəlik və aylıq planları daxildir. Məktəbdə təlim-tərbiyə keyfiyyətinin yüksəldilməsində ən zəruri şərt həmin planların əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsidir. Qeyd olunan nəzarətlə yanaşı məktəb rəhbərləri il ərzində 40-50 saat dərslər dinləməli və onların pedaqoji təhlilini verməlidir. Bu təhlil zamanı məktəb direktoru obyektiv və ədalətliliyi gözləyir, əks təqdirdə müəllimlər və məktəb rəhbərləri arasında narazılıq baş verə bilər.

Müəllimin fəaliyyətinə nəzarətlə yanaşı şagirdlərin təlim işinə də nəzarət olunur. Bu zaman proqram materialının necə yerinə yetirilməsinə diqqət verilir. Nəzarət zamanı məktəb rəhbərləri hər bir şagirdi hərtərəfli öyrənməyə nail olur. Onun idrak marağının, qabiliyyətinin necə inkişaf etməsini öyrənə bilər. Nəzarətin

tərbiyəvi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o şagirdə tapşırılan işə məsuliyyət hissi yaradır, onları müstəqilliyə, yaradıcılığa həşrik edir. Nəzarət şagirdləri də, müəllimləri də sistemli işin icrasına cəlb edir.

Təlim tapşırığını yerinə yetirən şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətin formalaşmasına kömək edir, sağlam ictimai rəy yaradır. Şagirdlərin tədris fənlərinə nəzarətin məzmununu didaktik vəzifələr, tədris və inkişaf səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilir. Nəzarət zamanı şagirdin tədris fəaliyyəti kompleks şəkildə yoxlanılır, onların inkişaf dinamikası, şəxsiyyətin necə formalaşması nəzərdə tutulur. Müəllimlərin nəzarətinə cari, dövrü, yekun nəzarəti daxil edilir.

Cari nəzarəti müəllim hər gün dərstdə təşkil edir, sistemli şəkildə şagirdlərin bütün hərəkətlərini-müvəffəqiyyət və nöqsanlarını qeydə alır. Belə nəzarət sayəsində müəllim hər bir şagirdi, habelə kollektivi bir tam halında öyrənir.

Dövrü nəzarət adətən bütöv bir, bölmə başa çatdıqdan sonra aparılır.

Yekun nəzarəti isə ilin sonunda kurs tamamlandıqda aparılır.

Nəzarətdə məqsəd şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün əhəmiyyətli təkliflər hazırlamaqdır, müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinə düzgün istiqamət verməkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. N.Kazımov, Ə.Həşimov. Pedaqogika. Bakı: 1996.
2. Ə.Paşayev, F.Rüstəmov. Pedaqogika. Bakı: 2002.
3. Y.Talıbov və b. Pedaqogika. Bakı: 2003.
4. N.Kazımov. Məktəb pedaqogikası. Bakı: 2002.
5. F.Sadıqov. Pedaqogika. Bakı: 2007.
6. A.Abbasov, Ə.Əlizadə. Pedaqogika. Bakı: 2001.
7. B.Əhmədov, A.Rzayev. Pedaqogikadan mühazirə konspektləri. Bakı: 1983.
8. B.Əhmədov. Pedaqogikanın qanunları və prinsipləri. Bakı: 1993.
9. M.İsmixanov. Pedaqogikanın əsasları. Bakı: 2002.
10. M.Mehdizadə. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə proseslərinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: 1982.
11. A.Həsənov. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı: 2000.

A THEORETICAL VIEW OF WAYS TO IMPLEMENT SCHOOL MANAGEMENT AND LEADERSHIP IN A UNIFIED WAY

Dr. Professor Kamal Jamalov

Honored Teacher of the Republic of Azerbaijan

Nakhchivan Teachers' Institute

Kifayat Ahmadova

Senior Teacher of Nakhchivan Teachers' Institute

Keywords: School management; participants in the pedagogical process; making appropriate decisions; types of social systems; optimal results in school management.

The article examines issues such as ensuring the harmonious development of personality as the goal of managing the educational process. It is noted that the process of upbringing and education is managed by the state education system, public organizations and individual officials. In general, management is understood as activities aimed at making appropriate decisions, organizing, controlling and regulating the managed object, analyzing work on the basis of correct information and finalizing it. Biological, technical, social systems can be objects of management. One of the types of social systems is the education system operating on a country, city, district, etc. scale. The Ministry of Education, city, district education departments act as subjects of the management system.

A comprehensive secondary school, being a complex, dynamic social system, is the object of intra-school management. Intra-school management is a purposeful, conscious interaction of the participants of the entire pedagogical process in order to achieve optimal results. The interaction of the participants of the entire pedagogical process arises from the following sequential, interrelated activities or functions: analysis of work, purpose and planning of work, organization of work, control over it, regulation and correction.

School teachers can benefit from the content and purpose of the article.

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ BƏDİİ MƏTNLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Könül Ələddin qızı Məmmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

könül.1970@mail.ru

Mob. (050)5750294

ABSTRACT

IMPORTANCE OF ARTISTIC TEXTS IN AZERBAIJANI LANGUAGE LESSONS

The article deals with the main role of literary texts in the intellectual -spiritual development of elementary school students. It should be noted that fiction has a great role in the formation of speech culture and intellectual-spiritual development of the growing generation. In addition to being a powerful educational tool, fiction is also the basis of speech development. Fiction, which is of great importance in the formation of moral habits, enthusiasm for hard work, knowledge and science, plays an indispensable role in the development of speech as well. Therefore, the richness of the literary speech of poets and writers is the source that nourishes the speech development of young schoolchildren.

Key words: literary text, communicative speech, logical task, speech development, thinking

Ümumi təhsilin bütün səviyyələrinin, xüsusilə də, ibtidai təhsil səviyyəsinin əsas vəzifələrindən biri şagirdlərin həm şifahi, həm də yazılı nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu vəzifə bütün təlim və tərbiyə prosesi boyunca həyata keçirilir. Məktəb təlimi şagirdlərin nitq inkişafının mənbələrini və imkanlarını artırmaqda xüsusi rola malikdir. Şagirdlər təbiət və insanların əməyi üzərində çoxsaylı müşahidələr aparmaqla, ətrafdakılarla ünsiyyət saxlamaqla, çoxlu müəllim və müxtəlif çıxışlar etməklə daim nitqlərini inkişaf etdirirlər. Burada çalışmaq lazımdır ki, onlar müşahidə etdikləri varlıq barəsində öz fikirlərini daha dəqiq və düzgün əks etdirməyi bacarsın, onların nitq vasitəsilə işlətdikləri sözlər, məcazlar, bədii təsvir vasitələri ifadə etdikləri anlayışlara, fikirlərə uyğun gəlsin. İbtidai siniflərdə tədris olunan fənlər arasında Azərbaycan dili fənni ən vacib fənlərdən biridir. Məlumdur ki, bu fənnin başlıca məqsədlərindən biri də şagirdlərdə hərtərəfli nitq bacarıqlarını formalaşdırmaqdır. Gələcək nəslin nümayəndələrinin zəngin nitq mədəniyyətinə malik olması, savadlı və mədəni şəxs kimi yetişməsi ibtidai siniflərdə nitq inkişafı üzrə işin təşkili səviyyəsindən çox asılıdır. Heç şübhəsiz, sistemləşdirilmiş bilik və bacarıqların məcmusunu ifadə edən təhsil birdən-birə formalaşmamışdır. İcmalar yaranıb cəmiyyət təşəkkül tapdıqca müəyyən bilik və həyati bacarıqların əldə olunmasının vacibliyi tədricən müxtəlif istiqamətlər üzrə xüsusi təlim verən və ayrı-ayrı şəxslərin adı ilə adlanan məktəblərin təşkilinə gətirib çıxardı. Bu məktəblərdə həyata keçirilən təlimlər isə təhsil anlayışının inkişafına şərait yaratdı. Bütövlükdə götürsək, bəşər sivilizasiyasının təşəkkülü və inkişafı bilavasitə təhsillə

bağlıdır. Ayrı-ayrı dövrlərdə müxtəlif xalq və millətlərin, onların nümayəndələrinin yaratdığı pedaqoji fikir abidələri və konsepsiyaları bəşəri xarakter daşımaqla dünyanı inkişafa doğru aparan tükənməz mənəvi sərvətə çevrilmişdir.

Dərs prosesində rollu oyunlardan istifadə edən zaman şagirdlər çox böyük həvəslə müxtəlif rollara girirlər. Bu zaman onlar jest və mimikalardan daha çox istifadə edirlər, bu da şagirdlərin şifahi nitqinin inkişafına şərait yaradır. Dərs zamanı müəllim rollu oyunu təşkil edərkən şagirdlərin dərkətmə və zehni bacarıqlarını, bilik və yaş səviyyəsini, hətta onların xarakterlərini nəzərə almalıdır. Rollu oyunların təşkili zamanı müəllimlər müxtəlif materiallardan istifadə edirlər. Belə materiallara bədii ədəbiyyat nümunələrini, bədii mətnləri aid etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, böyüməkdə olan nəslin nitq mədəniyyətinin formalaşmasında, intellektual-mənəvi inkişafında bədii ədəbiyyatın çox böyük rolu vardır. Bədii ədəbiyyat güclü təlim-tərbiyə vasitəsi olmaqla yanaşı, həmçinin nitq inkişafının əsasıdır. İbtidai sinif şagirdlərində əxlaqi vərdişlərin formalaşmasında, zəhmətə, biliyə və elmə həvəs yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bədii ədəbiyyat, o cümlədən nitq inkişafı üçün də əvəzsiz rol oynayır.

Sözlərin leksik-semantik zənginliyindən tutmuş intonasiya və ritm incəliklərinə qədər bütün dil vasitələrinə müraciət etməkdə sərbəstdir. Nitqin zənginliyinin əsas əlaməti onda işlənən sözlərin təkrarçılığa yol vermədən kəmiyyətçəoxluğudur. Mükəmməl savada, daimi mütaliyəyə və geniş dünyagörüşünə malik şəxsin söz ehtiyatı keyfiyyət və kəmiyyətçə çox zəngin olur. Odur ki, şair və yazıçıların bədii nitqinin zənginliyi məhz kiçikyaşlı məktəblilərin nitq inkişafına qida verən mənbədir. Uşaq poeziyasına diqqət və qayğı göstərən A.Şaiq, S.Vurğun, M.Müşfiq, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, M.Seyidzadə, M.Dilbazi, O.Sərvəlli, X.Əlibəyli və b. zəngin bədii irsi ibtidai sinif şagirdlərinin intellektual-mənəvi inkişafında mühüm vasitəsi kimi özünəməxsus yer tutur. Ümumiyyətlə, şagird ana dilində yazılmış bədii əsərləri oxumaq və öyrənməklə öz zehni yeni fikir, ideya, məfhum, təsəvvür və surətlərlə zənginləşdirir. Bədii mətnlər isə öz növbəsində nitq inkişafı üzrə aparılan işin metodik baxımdan daha səmərəli və keyfiyyətli qurmaq üçün əlverişli imkan yaradır. Bədii mətnlər ibtidai sinif şagirdlərinin hafizəsini, düşünmə qabiliyyətini, müəyyən hadisədən nəticə çıxarmaq, onu yekunlaşdırmaq, ümumləşdirmək, digərindən fərqləndirə bilmək və s. idrak bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Şagirdlər mətnlərdə cərəyan edən hadisələri bədii obrazların vasitəsi ilə daha səmərəli qavrayır. Hekayə, şeir, təmsil, nağıl və digər bədii nümunələrin təsiri nəticəsində uşaqların cəmiyyət və təbiətdən aldıkları təsəvvür və bilikləri daha da dəqiqləşir, nitqləri obrazlı ifadələr hesabına zənginləşir. Oxunan materialın məzmunu şagirdin yaddaşına bütövlükdə həkk olunur, o, bədii mətnin müxtəlif epizodlarını, ayrı-ayrı obrazlarını, onların hərəkətlərini, məntiqi ardıcılıqla izləyir, təhlil edir, daxili mənə əlaqələrini öyrənir və rabitəli nitqlə ardıcıl, bütün incəlikləri ilə verməyə çalışır.

Bədii mətnlər kiçikyaşlı məktəblilərə düzgün, obrazlı nitq nümunəsi verir, bu zəmində onların intellektual-mənəvi inkişafına şərait yaranır. Şagirdin intellektual inkişafı onu əhatə edən, varlıq, təbiət və texnika, cəmiyyət və elmin müxtəlif sahələri ilə bağlıdır. İbtidai siniflərdə şagirdlərin intellektual inkişafı üçün əsas vasitələrdən biri oxu mətnləridir, çünki şagird oxu materialları vasitəsi ilə təbiət və cəmiyyətin inkişafı haqqında biliklərə

sahib olurlar, tarixi fakt və hadisələri öyrənir. Oxu elə bir prosesdir ki, şagirdin idrak fəaliyyətini, intellektual inkişafını bütövlükdə özündə əks etdirir, məzmunun dərinə dərk olunması işini tamamlayır. İbtidai siniflərdə bu işin səmərəli təşkili şagirdlərin intellektual və mənəvi inkişafına, oxu materialının şüurlu mənimsənilməsinə güclü təsir göstərir. I-IV siniflərdə oxu materialının məzmununun şagirdlərin müşahidələri və şəxsi təcrübələri ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlərin səmərəliliyinin artırılması mühüm problemdir. Oxu materialları müxtəlif üslublarda yazılmış mətnlərin məzmunlarının müstəqil qavranılmasına şərait yaradır, ədəbi bədii nümunələrə maraq yaradır, ümumi nitq mədəniyyətinin inkişafı üçün obrazlı ifadələrdən ibarət lüğət ehtiyatını daha da zənginləşdirir.

Azərbaycan dili (I-IV siniflər) kurikulumunun nəticəyönümlü xarakterinə uyğun olaraq şagird:

- mətni düzgün, sürətli, ifadəli, şüurlu oxuyur;
- müxtəlif mətnləri bütöv sözlərlə səsli və səssiz oxuyur;
- oxuduğu mətnlərin məzmununa münasibət bildirir;
- mətnin hissələri arasında məna əlaqələrini müəyyənləşdirir;
- bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir [1.s.13].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, I-IV siniflərin “Azərbaycan dili” dərsliklərinə daxil edilən oxu materialları xarakterinə görə iki yerə bölmək olar:

1. Bədii mətnlər (nağıl, təmsil, hekayə, şeir);
2. İnformativ (məlumatlandırıcı, elmi-kütləvi) mətnlər (müxtəlif sahələr haqqında məlumat verən mətnlər).

I-IV siniflərdə bədii və elmi-kütləvi materiallarının özlərinə məxsus sistem və ardıcılığı mövcuddur. Belə ki, I-IV siniflərdə bədii mətnlər şagirdlərdə vətənimiz, xalqımız, insanların əməyi, həyat tərzi, ictimai hadisələr haqqında ilkin məlumatlar verir, şagirdlərə dövlətimizin sülh və əmin-amanlıq uğrunda apardığı mübarizəsini, yüksək ideyalarını, müasir şəraitdə xalqımızın göstərdiyi misilsiz hünərlərini anlamağa imkan verir. Eləcə də, şagirdlərə müsbət əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır. Bədii mətnlər də elmi-kütləvi mətnlər kimi, şagirdlərə təbiət və cəmiyyət haqqında elmi biliklər verir. Həmçinin, bədii mətnlərdə müəllimin təsvir edilən hadisəyə münasibəti də olur. Deməli, elmi-kütləvi mətnlərin oxusu prosesində tətbiq olunan metodları bədii mətnlərə təqdim etmək olmaz. Bu mətnlərin də özlərinə məxsus xüsusiyyətləri vardır.

Bədii mətnlər yalnız insan psixikasının ayrı-ayrı cəhətlərinə - yaddaş, təfəkkür, təxəyyül, emosiyasına deyil, bütövlükdə insan şəxsiyyətinə güclü təsir göstərir. Burada real həyatda baş vermiş tipik hadisələr sözün köməyi ilə yaradılmış obrazlarla əks etdirilir. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında bədii mətnlərin rolu əvəzəedilməzdir. Şagirdlər bədii mətnlər vasitəsi ilə söz anlayışının qüdrətini dərk edir. Şəkili kitablara baxmağı, şeir əzbərləməyi, hekayə söyləməyi, nitqi inkişaf etdirməyi, eləcə də emosiya və marağı formalaşdırır, həmçinin, intellektual-mənəvi inkişafına şərait yaranır. Bədii mətnlər şagirdlərin nitqini poetik ifadələrə zənginləşdirir. Bu cür zənginləşmə əsərin estetik təhlili və sözlər üzərində aparılan işlərdən irəli gəlir. Məsələn, Məmməd Arazın “Azərbaycan- dünyam mənim” şeirinin ideya-məzmunu üzrə iş prosesində şagirdlər ədəbi-

nəzəri biliklər əldə edir, onların nitqi bədii-obrazlı ifadələrlə zənginləşir. Bədii mətnlər şagirdlərin söz sənətinə sahib olmasında və dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Bədii mətnlərin məzmun və forma vəhdətində tədrisi prinsipi ibtidai siniflərdə də aparıcı rola malikdir. Əsərdə yalnız nəyin təsvir olunduğunu bilmək azdır, şagirdlərə estetik təsir göstərməsi üçün onun necə ifadə olunduğunu bilmək vacibdir. Bədii mətnlərin uşağın yaş və bilik xüsusiyyətinə müvafiqliyi təmin edildikdə həmin vəzifənin öhdəsindən gəlmək olar. Buna görə də ibtidai siniflərdə şagirdlər bədii mətnlər - nağıl, təmsil, şeir, hekayə haqqında elementar praktik məlumat alır və onları oxumağı öyrənirlər[2.s.98-99].

İbtidai siniflərdə bədii mətnlərin dili üzərində işin xüsusiyyətlərini aşağıdakı qaydada qruplaşdırmaq mümkündür:

1. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin praktik cəhətdən başa düşülməsini və nitqdə işlədilməsini təmin etmək;
2. Mətnə onların vəzifəsi və bədii rolunu göstərmək;
3. Bədii obrazların düzgün canlandırılması və əsərin məzmununun dərinədən başa düşülməsinə nail olmaq;
4. Şagirdlərin bədii zövqünü inkişaf etdirmək [2.s.92-110].

Hekayə, nağıl, təmsil, şeir və s. məktəblərdə bədii oxunun materialı kimi təyin edilmişdir. Həmin materialların əsas xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, burada yazıçı varlığa, onu maraqlandıran hadisələrə münasibətini obrazlı şəkildə bildirir. Onun başlıca məqsədi varlığı realistcəsinə təsvir etmək və estetik cəhətdən əks etdirməkdir. Bədii əsərlər janrlarına görə müxtəlifdir. Hər bir ədəbi janrın öz üslubu, quruluşu və priyomları olduğundan onların şagirdlərə təsiri də fərqlidir. Bədii əsərlər üç növdə olur: epik, lirik, dramatik. I sinifdən başlayaraq oxu dərslərində hər üç növə aid nümunələr verilir. Sadalanılan növlərə aid mətn üzrə iş apararkən onun xüsusiyyəti nəzərə alınmalıdır. Sinif müəllimi lirik, epik və dramatik əsərləri, onun növlərinin xüsusiyyətlərini, bu xüsusiyyətlərin təlim prosesində nəzərə alınmalı olduğunu bilməlidir. Bədii mətnlər şagirdlərin hisslərinə və iradəsinə güclü təsir etməklə böyük tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Uşaqlar bədii əsərlərdəki müsbət qəhrəmanları sevir və onlarla birlikdə həyəcan keçirirlər. Bununlada, şagirdlərin həm intellektual, həm də mənəvi cəhətdən inkişaf prosesi baş verir.

İbtidai siniflərdə şagirdlər müxtəlif janrlara dair əsərlərlə tanış olurlar. Burada lirik və epik növə aid kifayət qədər əsərlər verilmişdir. Məlumdur ki, hər bir əsərin öz quruluşu və bədii xüsusiyyətləri vardır. Təmsillər və nağıllar eyni olmadığı kimi, onların oxu qaydaları da fərqlidir. Həmçinin, tapmaca, atalar sözləri, əfsanə, bayatı və b. nümunələrinin hər birinin öz quruluşu olduğu kimi, müvafiq təhkiyə xüsusiyyətləri də vardır. Bədii mətnlərin özünəməxsus xüsusi cəhətlərindən biri də şagirdlərin nitqini lazımı söz və ifadələrlə zənginləşdirməsidir. İbtidai siniflərdə bədii mətnlərin oxusu yuxarı siniflərdə keçilən “Ədəbiyyat” fənnini yaxşı mənimsəməyin təməlidir. Ona görə də, bu mərhələdə şagirdlər bədii əsəri təhlil etməyi, hadisələrin zaman və məkan şəraitini təyin etməyi bacarmalı, qəhrəmanın xarakterini müəyyənləşdirməyi, ilk poetik anlayışlara- şeir, qafiyə, ahəng, ölçü, hekayə, təmsil, nağıl və s. dəqiq yiyələnməlidirlər. O cümlədən, şagirdlər bədii mətnlərdə tez-tez rast gəldiyimiz bədii təsvir vasitələri haqqında da təməl biliklərə sahib olmalıdırlar.

Şagirdlərin fikri fəaliyyətində təfəkkürün konkret-obrazlı (əyani) komponentləri ilə yanaşı, mücərrəd təfəkkür də inkişaf edir. Bu cəhət nəzərə alınaraq təlim prosesində şagirdlərin intellektual imkanlarından səmərəli istifadə etmək, yaradıcı təfəkkürün inkişafı, söz sənətinin qavranılması üçün əlverişli şərait yaratmaq lazımdır.

Bədii mətnlərdə öz əksini tapan məcazlar- bədii təsvir vasitələri mənəvi-estetik problemlərin, insanın həyatı, taleyi ilə bağlı səhnələrin dərk edilməsi prosesində şagirdlərə indiki və gələcək fəaliyyəti üçün zəruri olan təcrübə qazandırır. Beləliklə, bədii mətnlər və burada işlədilən bədii təsvir vasitələri şagirdin hiss və duyğularının, müstəqil düşüncəsinin, mənəvi aləminin, fəal həyat mövqeyinin formalaşmasına ciddi təsir göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları // – Bakı:- 29 sentyabr 2020.
2. Cəfərova N. Oxu təliminin metodikası. Bakı, ADPU, 2021, 140 s.
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // – Bakı: Azərbaycan məktəbi, – 2013. № 5, – s.6-17.a
4. Abdullayev, N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları: Dərs vəsaiti / N.Ə. Abdullayev. – Bakı: ADPU nəşriyyatı, – 2014. – 278 s.
5. Cəfərova N. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. II hissə. Bakı: ADPU, 2019, 430 s.

DİNLƏMƏ MƏTNLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN METODİK ƏSASLARI

Könül Ələddin qızı Məmmədova
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Orcid id: 0000-0001-8664-4912
könül.1970@mail.ru
Mob. (050)5750294

ABSTRACT

METHODOLOGICAL BASIS OF USING LISTENING TEXTS

The article deals with the methodical basis of using listening texts. Reading texts are one of the main tools for the intellectual development of students in primary classes, because through reading materials, students gain knowledge about nature and the development of society, learn historical facts and events.

Listening is a process that reflects the student's cognitive activity, intellectual development as a whole, and completes the work of in-depth understanding of the content. The effective organization of this work in primary classes has a strong impact on the intellectual and moral development of students, as well as on the conscious assimilation of reading material. It is an important problem to increase the efficiency of work on comparing the content of listening texts with the observations and personal experiences of students in I-IV grades.. Listening and reading materials create conditions for independent understanding of the contents of texts written in different styles, create interest in literary and artistic examples, enrich the vocabulary of figurative expressions for the development of general speech culture.

Key words: listening texts, reading materials, figurative expressions, vocabulary, content.

İbtidai siniflərdə tədris olunan fənlər arasında Azərbaycan dili fənni ən vacib fənlərdən biridir. Məlumdur ki, bu fənnin başlıca məqsədlərindən biri də şagirdlərdə hərtərəfli nitq bacarıqlarını formalaşdırmaqdır. Gələcək nəslin nümayəndələrinin zəngin nitq mədəniyyətinə malik olması, savadlı və mədəni şəxs kimi yetişməsi ibtidai siniflərdə nitq inkişafı üzrə işin təşkili səviyyəsindən çox asılıdır.

Səlis və aydın nitq insan şəxsiyyətinin ən xarakterik və əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindəndir. Buna görə də, uşağın nitq inkişafının əsasında tamamilə onun şəxsiyyətinin tərbiyəsi və inkişafı durur. Ümumiyyətlə, şagirdin bir şəxsiyyət kimi formalaşması üçün onun hərtərəfli inkişafının qayğısına qalmaq lazımdır. Bütün bu amilləri nəzərə alaraq ibtidai sinif müəllimləri nitq təliminin müxtəlif üsul və metodlarından yerində istifadə etməyi bacarmalı, şifahi və əyani metodlarla yanaşı, praktik, oyun xarakterli metodlardan da istifadə etməlidirlər. Bu üsullardan biri də rollu oyunlardır. Dərs prosesində bu üsuldən istifadə edən zaman şagirdlər çox böyük həvəslə müxtəlif rollara girirlər. Bu zaman onlar jest və mimikalardan daha çox istifadə edirlər, bu da şagirdlərin şifahi

nitqinin inkişafına şərait yaradır. Dərs zamanı müəllim rollu oyunu təşkil edərkən şagirdlərin dərkətmə və zehni bacarıqlarını, bilik və yaş səviyyəsini, hətta onların xarakterlərini nəzərə almalıdır. Rollu oyunların təşkili zamanı müəllimlər müxtəlif materiallardan istifadə edirlər. Belə materiallara bədii ədəbiyyat nümunələrini, bədii mətnləri aid etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, böyüməkdə olan nəslin nitq mədəniyyətinin formalaşmasında, intellektual-mənəvi inkişafında dinləmə mətnlərinin çox böyük rolu vardır. Dinləmə mətnləri güclü təlim-tərbiyə vasitəsi olmaqla yanaşı, həmçinin nitq inkişafının əsasıdır. İbtidai sinif şagirdlərində əxlaqi vərdişlərin formalaşmasında, zəhmətə, biliyə və elmə həvəs yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bədii ədəbiyyat, o cümlədən nitq inkişafı üçün də əvəzsiz rol oynayır. Belə ki, bədii əsərdə yazıçının söz ehtiyatı zəngin olduğu üçün o, hadisələri dəqiq, incə, obrazlı və orijinal üsulda ifadə imkanına malikdir. O, sözlərin leksik-semantik zənginliyindən tutmuş, intonasiya və ritm incəliklərinə qədər bütün dil vasitələrinə müraciət etməkdə sərbəstdir. Nitqin zənginliyinin əsas əlaməti onda işlənən sözlərin təkrarçılığa yol vermədən kəmiyyətə çoxluğudur. Mükəmməl savada, daimi mütaliyəyə və geniş dünyagörüşünə malik şəxsin söz ehtiyatı keyfiyyət və kəmiyyətə çox zəngin olur. Odur ki, şair və yazıçıların bədii nitqinin zənginliyi məhz kiçikyaşlı məktəblilərin nitq inkişafına qida verən mənbədir. Uşaq poeziyasına diqqət və qayğı göstərən A.Şaiq, S.Vurğun, M.Müşfiq, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, M.Seyidzadə, M.Dilbazi, O.Sərvəlli, X.Əlibəyli və başqalarının zəngin bədii irsi ibtidai sinif şagirdlərinin intellektual-mənəvi inkişafının mühüm vasitəsi kimi özünəməxsus yer tutur.

Şagirdlər ana dilində yazılmış bədii əsərləri dinləmək, oxumaq və öyrənməklə öz zehni yeni fikir, ideya, məfhum, təsəvvür və surətlərlə zənginləşdirir. Bədii mətnlər isə öz növbəsində nitq inkişafı üzrə aparılan işin metodik baxımdan daha səmərəli və keyfiyyətli qurmaq üçün əlverişli imkan yaradır. Bədii mətnlər ibtidai sinif şagirdlərinin hafizəsini, düşünmə qabiliyyətini, müəyyən hadisədən nəticə çıxarmaq, onu yekunlaşdırmaq, ümumüləşdirmək, digərindən fərqləndirə bilmək və s. kimi idrak bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Şagirdlər mətnlərdə cərəyan edən hadisələri bədii obrazların vasitəsi ilə daha səmərəli qavrayır. Hekayə, şeir, təmsil, nağıl və digər bədii nümunələrin təsiri nəticəsində uşaqların cəmiyyət və təbiətdən aldıkları təsəvvür və bilikləri daha da dəqiqləşir, nitqləri obrazlı ifadələr hesabına zənginləşir [4, s.42]. Oxunan materialın məzmunu şagirdin yaddaşına bütövlükdə həkk olunur, o, bədii mətnin müxtəlif epizodlarını, ayrı-ayrı obrazlarını, onların hərəkətlərini, məntiqi ardıcılıqla izləyir, təhlil edir, daxili mənə əlaqələrini öyrənir və rabitəli nitqlə ardıcıl, bütün incəlikləri ilə verməyə çalışır. Bədii mətnlər kiçikyaşlı məktəblilərə düzgün, obrazlı nitq nümunəsi verir, bu zəmində onların intellektual-mənəvi inkişafına şərait yaranır.

Şagirdin intellektual inkişafı onu əhatə edən, varlıq, təbiət və texnika, cəmiyyət və elmin müxtəlif sahələri ilə bağlıdır. İbtidai siniflərdə şagirdlərin intellektual inkişafı üçün əsas vasitələrdən biri oxu mətnləridir, çünki şagird oxu materialları vasitəsi ilə təbiət və cəmiyyətin inkişafı haqqında biliklərə sahib olurlar, tarixi fakt və hadisələri öyrənir.

Dinləmə elə bir prosesdir ki, şagirdin idrak fəaliyyətini, intellektual inkişafını bütövlükdə özündə əks etdirir, məzmunun dərinədən dərk olunması işini tamamlayır. İbtidai siniflərdə bu işin səmərəli təşkili şagirdlərin intellektual və mənəvi inkişafına, oxu materialının şüurlu mənimsənilməsinə güclü təsir göstərir. I-IV siniflərdə

dinləmə mətnlərinin məzmununun şagirdlərin müşahidələri və şəxsi təcrübələri ilə əlaqələndirilməsi üzrə işlərin səmərəliliyinin artırılması mühüm problemdir. Dinləmə və oxu materialları müxtəlif üslublarda yazılmış mətnlərin məzmunlarının müstəqil qavranılmasına şərait yaradır, ədəbi bədii nümunələrə maraq yaradır, ümumi nitq mədəniyyətinin inkişafı üçün obrazlı ifadələrdən ibarət lüğət ehtiyatını daha da zənginləşdirir [3, s.11].

Azərbaycan dili (I-IV siniflər) kurikulumunun nəticəyönlü xarakterinə uyğun olaraq şagird:

- mətni düzgün, sürətli, ifadəli, şüurlu oxuyur;
- müxtəlif mətnləri bütöv sözlərlə səsli və səssiz oxuyur;
- oxuduğu mətnlərin məzmununa münasibət bildirir;
- mətnin hissələri arasında məna əlaqələrini müəyyənləşdirir;
- bədii və elmi-kütləvi mətnləri fərqləndirir [4, s.12].

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, I-IV siniflərin “Azərbaycan dili” dərsliklərinə daxil edilən dinləmə və oxu materialları xarakterinə görə iki yerə bölmək olar:

1. Bədii mətnlər (nağıl, təmsil, hekayə, şeir);
2. İnformativ (məlumatlandırıcı, elmi-kütləvi) mətnlər (müxtəlif sahələr haqqında məlumat verən mətnlər).

I-IV siniflərdə bədii və elmi-kütləvi materiallarının özlərinə məxsus sistem və ardıcılığı mövcuddur. Yiğcam formada onların əsas cəhətlərinə diqqət yetirək.

Müasir təhsildə dinləmə mətnlərinin təlimi əsaslarının araşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dinləmə prosesi didaktika üçün diqqətin qapılarının açıldığı bir mərhələdir. Dinləmə varsa, təfəkkür, bilik, anlama, təxəyyül də var. Hazırda Azərbaycan dili dərsliklərindəki dinləmə mətnləri tərtib olunarkən aşağıdakı didaktik prinsiplər gözlənilməlidir:

1. Mövzuda yaradıcılıq
2. Tərbiyəçilik
3. Öyrədici
4. İnkişafetdiricilik
5. Təsiredicilik
6. Elmi-pedaqoji dünyagörüşü aşılamaq

Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən prinsiplərə cavab verən mətnlər şair və yazıçıların əsərlərindən birbaşa seçilə bilməz. Bu işdə seçimin öz parametrləri və kriteriyaları vardır.

Dinləmə mətnindəki anaya, vətənə məhəbbət, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət, Ulu öndərə, onun vəsiyyətlərinə sədaqət göstərmək, azərbaycançılıq tərbiyəsinə əməl etməklə Azərbaycan əsgərinə inam, etibar, minnətdarlıq, valideynlərə qayğı hissi daha qiymətli hesab olunur. Dərsliklərimizi təhlil etsək, mətnlərin məhz bu kimi anlayışlara uyğun seçildiyinin şahidi ola bilirik.

Aydındır ki, dinləmə şifahi nitqin (yəni sözün, cümlənin, mətnin) qavranılması və yaxud da beyində mənalandırılmasıdır. Bu fikir təbii ki, həqiqətdir. Əslində isə dinləmək üçün də düşünmək və düşünməyə hazır olmaq tələbi var. Digər cəhətdən, şagirdləri dinləməyə və düşünməyə hazırlamaq da lazımdır. Motivasiya özü

də hazırlıq prosesidir. Lakin onun özünə də dinləmə kimi hazırlıq prosesi keçmək üçün müəyyən təlqinedici işlər getməlidir. Birbaşa gözlənilməz sual və ya tələblə çıxış etmək məntiqin qanunlarına uyğun gəlmədiyi kimi psixoloji cəhətdən də əhəmiyyətsiz görünür. Bu mənada dinləmə, bizə görə, ilkin bacarıq və ya özündən bacarıqlar ehtiva edən təlim fəaliyyəti deyil. Bu fəaliyyətdə anlama da var; anlama özü də dinləmə demək deyil. Anlamaq dərk etməkdir. Dərk etmək üçün anlamaq, anlamaq üçün fikirləşmək, fikirləşməkdən ötrü dinləmək, dinləmək üçün nə isə olmalıdır. Hər hansı deyilən fikrin özünü də dinləmək lazımdır. Deyilən fikir isə pedaqoji-psixoloji anlamda məndir və müasir dil təlimi onun üzərində qurulur.

Şagirdlərin dinləmə bacarığının inkişafından danışmadan onların oxu, yazı və dil qaydaları bacarıqlarının inkişafından danışmaq qeyri-mümkündür. Çünki bu cür fəaliyyətdə sistemin pozulması halı baş vermiş olar. I-IV siniflər üzrə Azərbaycan dili dərsləri mətnlər əsasında qurulur. Şagirdlərin də dinləmə qabiliyyətinin inkişafına dərslərdə qeyd olunmuş mətnlərin səsləndirilməsi yolu ilə müvəffəq olmaq mümkündür[4, s.68]. Bu məqsədlə də bir sıra zəruri qaydalara əməl etmək tələb olunur. Həmin qaydalar aşağıdakılardır:

1. Şagirdlərin yaş səviyyəsinə və maraq əhatəsinə uyğun mövzu üzrə mətn seçilməlidir;
2. Şifahi nitq tamamlandıqdan sonra şagird nitqi dinlədiyini, eşitdiyini sübuta yetirməlidir;
3. Şagirdlər nitqə başlamazdan əvvəl öz əyləşdikləri yerlərində rahat oturmaları, partalarda onların fikrini, diqqətini yayındıra biləcək heç bir şey olmamalıdır;
4. Şagird və ya müəllim elə mövqeli yerdə dayanmalıdır ki, uşaqlar onu görsün. Onlara, yəni uşaqlara tapşırıq vermək lazımdır ki, gözləri danışanda olsun, müəllimin jestlərini və üz hərəkətlərini, yəni mimikalarını izləsinlər;
5. Dinləmə mətni aramla və intonasiya ilə oxunmalı, tez-tez fasilə edilməlidir. Danışanın (natiqin) səsi sinif otağının hər bir güşəsində eşidilməlidir;
6. Oxunulan mətn həcm etibarilə böyük olarsa, hissələrə bölünməli və mərhələlərlə oxunmalıdır. Hər bir hissə və bölmənin səsləndirilməsi beş dəqiqədən artıq olmamalıdır. Mətnin hissələri səsləndirildikdən sonra müəllim oxumağını saxlayıb uşaqlara düşündürücü suallar verməlidir. Verilən suallar həm də uşaqların diqqətini mətn üzərində cəmləməli, onları mətnin davamına daha diqqətlə qulaq asmağa istiqamətləndirilməlidirlər [5, s.87-92].
7. Mətdə uşaqlar üçün tanış olmadığı ehtimal edilən sözlər varsa səslənməyə fasilə verilməli və sözün yeni mənası kontekstdən, mətdən çıxış edərək uşaqlarla birgə açıqlanmalıdır;
8. Dinləmə dərsləri həm əsas mətn üzərində, həm də dinləmə mətni üzərində eyni məqsədlərlə aparılır. Əsas mətn üzərində əgər motivasiyaedici suallardan, tapmaca, atalar sözü və s. kimi vasitələrdən hazırlıq məqsədilə istifadə etmək başlıca şərt kimi qəbul edilərsə, zaman dinləmə mətni üzərində bu kimi bacarıqlardan istifadə etmək vacib deyil.

Dinləmə dərslərində uşaqlara daim sual vermək və fikir söyləməyə təhrik etmək lazımdır. Onlar ancaq öyrənmək üçün deyil, anladıklarını göstərmək, nümayiş etdirmək üçün də bir-birinə sual verə bilirlər. Verilən sual şagirdlərin dinləmə bacarıqlarını dəyərləndirib qiymətləndirmək üçün də meyar rolunda çıxış edə bilər.

Müasir dərsliklərdə nəzm parçalarısayına görə ənənəvi dərsliklərə nisbətən azlıq təşkil edir. Bu da standartların üzərinə düşən çatışmazlıqlardır. Beləliklə, hesab edirik ki, nəzm parçalarını nəsrə ifadə edib anlayır və həmin parçanı “nəzmlə olduğu kimi söyləyir” bacarığı da olmalıdır. Əzbər söyləmək ən qiymətli bacarıq, nəinki bacarıq, avtomatlaşmış bacarıq və həmçinin də vərdir. Əgər elə parçaların məzmununu şagirdlərə mənimsətdikdən sonra ifadəli şəkildə əzbər söylədə bilirsə, bu artıq həyatı bacarıq və ya qiymətli səriştədir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayev, N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları / N.Ə.Abdullayev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2013. – 288 s.
2. Abbasov, Ə.M. Müasir dərsliklər: xüsusiyyətlər, tələblər // – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2011. № 4, – 65-71 s.
3. Abdullayeva, S. Mütaliə ibtidai sinifdən başlamalıdır // Azərbaycan müəllimi. – 2015, 14 noyabr. – s.11.
4. Cəfərova N. B. Oxu təliminin metodikası. Bakı, ADPU, 2021, 140 s.
5. Qurbanov V.T. Oxu və nitq inkişafı təlimi/ V.T. Qurbanov. – Bakı: Müəllim, – 2021. – 128. s.

STUDY OF THE STATE BUDGETARY PROCESS AND FINANCIAL MANAGEMENT IN HIMACHAL PRADESH INCLUDING RESOURCE MOBILIZATION AND ALLOCATION

Shiv Dass, Assistant Professor

Centre for Distance and Online Education (CDOE)

Himachal Pradesh University Shimla

Email Id : shivdasskatoch@gmail.com

Mobile No : +91 9882911386

Abstract

Background: The study of Himachal Pradesh's budgetary process and financial management examines how the state allocates resources to achieve socio-economic development. It faces challenges due to its reliance on agriculture, tourism, and central assistance, with limited revenue and a growing fiscal deficit. Reforms like PFMS and e-governance aim to improve efficiency. Despite challenges, the focus is on fiscal consolidation, climate resilience, and finding new revenue sources for sustainable development.

Purpose: The study aims to understand how Himachal Pradesh allocates and utilizes financial resources to meet developmental needs, focusing on sectors like agriculture, tourism, and welfare. It examines expenditure planning, revenue generation, fiscal challenges, and reforms to improve transparency, efficiency, and sustainability, ultimately enhancing financial management for equitable development.

Methodology: The methodology combines qualitative and quantitative research, including a review of literature, official documents, and financial reports. Interviews with key stakeholders and analysis of economic indicators will assess the budgetary process. Comparative analysis and case studies of specific sectors will provide insights into resource allocation, fiscal sustainability, and financial management in Himachal Pradesh.

Results: The study reveals that Himachal Pradesh relies heavily on central grants and loans due to limited domestic revenue sources. While resource mobilization through taxes has improved, the state faces challenges like fiscal deficits, debt, and project inefficiencies. Reforms such as PFMS and e-governance have made progress, but further financial management improvements are needed for sustainable growth.

Conclusion: In conclusion, the study highlights the importance of efficient resource mobilization in Himachal Pradesh's financial management. While progress has been made, challenges like a narrow revenue base, fiscal deficit, and rising debt remain. Continued focus on fiscal consolidation, improved revenue generation, and efficient expenditure are vital for sustainable and equitable development.

Keywords: budget allocation, resource mobilization, fiscal deficit, public debt, revenue generation, social welfare, infrastructure development, rural development, financial transparency, expenditure efficiency, fiscal consolidation, central assistance, e-governance, Public Financial Management System (PFMS), state finance commission, economic growth, financial sustainability, government expenditure, economic planning, and budget implementation.

AUTHENTIC MATERIALS

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

SUMMARY

Many English classes come with a textbook or curriculum for instructors to follow. This can be helpful when designing a course, determining learning outcomes, and assessing students. It also makes it easy for teachers to plan lessons and introduce concepts to students in a logical sequence. There are many potential benefits to using prescribed curricula or materials to teach. However, these resources are not provided by every institution and even when they are, they often lack an authentic context in which students can practice English. In cases where these resources are not provided for a course, or where instructors wish to expose students to highly engaging opportunities to practice English, using authentic materials is an excellent option.

One description of authentic materials says that their purpose is to communicate meaning and information and that they are produced for real communication rather than to teach language. Authentic materials for the English language classroom are often free and very easy to find online or perhaps in certain locations in your communities. Here are some examples:

- TV shows, news segments, documentaries, movie clips and trailers, online videos, commercials
- Radio broadcasts, songs, and podcasts
- Photographs, artwork, signs, postcards, maps, and advertisements
- Magazines, letters and emails, news articles, brochures, websites, blogs, and social media posts
- Recipes, food labels, bus and train schedules, menus, and price tags and product

Key words: Authentic materials, benefits of authentic materials, challenges of using authentic materials.

The dichotomy between authenticity and artificiality in foreign language teaching has stirred many debates among language practitioners and applied linguists, as it defines an age-old dilemma related to the preparation of pedagogical resources for class teaching. Neither approach is inherently advisable, as it is a well-known fact that all teaching activities should be appropriately adapted to the context and to the linguistic skill level of the learners. However, authenticity remains an ideal to be reached, as it can enhance interest and help learners emulate real linguistic contexts. The review of the research carried out in this field reveals that the concept of authentic materials is construed as referring to texts, videos, pictures, and other resources that were not created with the sole purpose of being used in class, produced by speakers or writers “for a real audience and designed to convey a real message of some sort” [1, p. 13]. Consequently, authenticity results in language that is not oversimplified or contrived, as it is used to actually convey a message, not to teach, and

in actions aimed to reach a certain communicative goal instead of practicing linguistic skills [2, p. 400]. Going back in history, one of the first language scholars to emphasize the importance of using “natural, idiomatic texts” was Henry Sweet, who postulated that artificial texts have the disadvantage of incessantly repeating the same vocabulary and grammatical constructions, disregarding other functional and widely used structures [3, p. 177]. Authenticity in language learning was also the core of a lively debate between Chomsky and Hymes which approached the scope of the communicative competence and led the way for Communicative language teaching, that emphasizes interaction and pragmatic skills instead of grammatical competences.

Selecting Authentic Materials

Authentic materials are an excellent resource in any teaching context. Sometimes educators work at institutions that provide lots of materials, while others may only provide a few or none at all. How to incorporate authentic materials depends on each teacher’s preference and teaching situation. Materials can supplement an existing curriculum or textbook or can even serve as the basis for an entire course.

For instance, perhaps a textbook provides a unit on the simple past tense with practice dialogues and exercises for students to complete. An instructor could use different news clips or articles in English to have students apply what they learned about the simple past tense. Learners could watch the clips or read articles in small groups, and then use the simple past tense to write a summary of the news event to present to the class. A teacher might choose to use this type of activity regularly, perhaps as a weekly news overview that allows students to practice different targeted grammatical structures by presenting the news to classmates.

BENEFITS AND CHALLENGES OF USING AUTHENTIC MATERIALS

Using authentic materials can have benefits and challenges just like any other instructional resource. However, with careful consideration, educators can find materials that benefit students and minimize potential difficulties.

Authentic materials are beneficial because they show a real-world use of language and often present content that is of high interest to students. Most authentic materials present current topics in news or culture or help students learn information that is useful in their everyday lives. For this reason, using authentic materials often increases students’ motivation and willingness to take risks with English.

Real materials, unlike materials made specifically for teaching, are not created with certain grammatical structures or vocabulary in mind. Instead, they provide an opportunity for students to read or hear language as it is used in a real-life situation. This can help advance students’ language learning by exposing them to new vocabulary and grammatical concepts in a meaningful way.

There are possible challenges when using authentic materials for English instruction. Some time-dependent resources like news stories or social media posts can quickly become outdated. Although these items may work well in a current course, they may not be useful at a later time.

Some materials can pose a challenge for beginner or even intermediate students. English language learners may have trouble with vocabulary and grammar structures in materials created for a fluent audience. To address this challenge, teachers have to plan thoughtful ways for students to interact with these materials.

There are some key questions to consider when selecting authentic materials to use with your students:

What concept, skill, or language structure will students' practice? How do I want my students to be able to use language, and how will this resource help them learn or practice? • What is the language proficiency level of my students? What support will they need in order to access the content of the materials?

What topics are interesting to my students?

Do my students interact with English in their everyday lives? If so, in what contexts or settings do they use English? If not, what types of materials can I incorporate into instruction to motivate them to use English outside of the classroom?

Thinking about the answers to these questions will help you select materials that will allow students to practice targeted language skills, interact with English in a meaningful and relevant way, and maintain a high level of interest and motivation.

There is the list of some authentic resources that can be used for instruction, also shared in the introduction:

TV shows, news segments, documentaries, movie clips and trailers, online videos, and commercials

Radio broadcasts, songs, and podcasts

Photographs, artwork, signs, postcards, maps, and advertisements

Magazines, letters and emails, news articles, brochures, websites, blogs, and social media posts

Recipes, food labels, bus and train schedules, menus, and price tags and product descriptions

Just like an ELT coursebook text, you can use pre-reading activities to cover complex or new vocabulary. You can include all the regular prediction activities to help students think critically, comprehension exercises, quizzes, ordering activities, role-plays, etc.

For starters, a simple news article headline or article can turn into:

A prediction activity: After reading the headline, ask students to predict what happened next.

A research and writing activity: Have students research the story and write their own blog post.

A debate: Give students roles and have them prepare an argument based on the content.

A grammar transformation activity: Have students rewrite the headline using different tenses or in the passive voice, for example.

Some ways to use authentic material

Here are two ideas for using authentic material in class: do remember to develop the ideas into a proper lesson plan and explain the aims thoroughly to your learners...

Restaurant menus: order your favorite dish

Food is important to everyone, so introduce language learners to some of the common dishes in English-speaking countries so that they will be able to order meals with confidence. Many restaurants have their menus online, so you can easily download them (no need to walk or drive around the neighborhood).

Try to use local restaurants to make it more meaningful for your students, and ensure you have plenty of copies of the menu. You can then either go through the menu and ask each student to guess what the meals are, or they can write down what they would order. You could use different menus for each course, which would widen the types of dishes you can cover during the learning activity. You or another team member could pretend to be the waiter or waitress and your students can practice their spoken English by reading their order back to you.

At the end of the task, you could encourage learners to add up the cost of their courses to calculate their bill – and even ask them to add on a 10% tip to mirror the experience of being in a real restaurant. Remember, these suggestions focus on different skills, so you could use them to form lesson plans for a 'speaking' lesson, a "reading" lesson, etc.

2. Songs: recognizing English lyrics

Listening to songs with English lyrics is an excellent way of boosting skills in listening and pronunciation, and confidence in using the language. And students will always respond positively to English classes that involve their favorite singer or band.

Ask your students to write down their favorite artist and a song by them that they like and have listened to a few times. They can then try to remember the lyrics, or look at the video on YouTube – they only need to write down a few lines of the song. Then ask them to listen to the lyrics for useful vocabulary, phrases and expressions for everyday language, including colloquial speech.

The language used in lyrics can be casual, tell a simple story or convey strong emotions, which should help learners to establish a connection with the language because it will give them new ways to describe their feelings in different situations. You could even ask them to come up with alternative words, as a way of further increasing and using their vocabulary.

Some song lyrics are commonly misheard, so you could create a quiz in which students have to choose the next words – words that grammatically fit into the lyrics. This can be a funny English lesson – for you as well as your students.

Literature

1. Morrow, K., "Authentic texts and ESP" in English for Specific Purposes (S. Holden ed.), pp. 13-17, London: Modern English Publications, 1977.
2. Tomlinson, B. & Masuhara, H., Research for materials development in language learning: evidence for best practice, London: Continuum, 2010.
3. Sweet, H., The practical study of languages. London: Oxford University Press, 1899

RECEPTİVE AND PRODUCTİVE SKİLL

Gunel Shefiyeva Elkhan

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

agakishiyeva.g@mail.ru

SUMMARY

English is a unique language. It is different from other languages functionally and structurally. It is used as an official language even in India. English is the only language which links the whole world together. Even if people travel to different countries where different languages are spoken, English is the common language to express their views on situations. English is an important language as it is used in teaching and learning process. In western countries, English is used as the first language and in some countries, it is taught as a second language in schools. It has widely spread across the globe. One of the main reasons for English being used as an important language is that it is demanded in modern life. English language is a tool to establish one's view point. A language shapes the way how people perceive the world.

For a good communication, the communication skills are essential. The basic skills are listening, speaking, reading and writing. These are called the "language skills". The four language skills are related to each other in two ways. Language skills are divided into receptive skills and productive skills otherwise known as active and passive skills. The passive skills deal with listening and speaking while the active skills focus on the reading and writing. Without listening, no speaking is possible, without reading no writing is possible. So, the four skills go in pairs.

Key words: listening skill, reading skill, speaking skill, writing skill.

Communication is derived from the Latin word "communicare" or "communico" which means "to share". Communication means what one gives and gets understood. It is an exchange of words and meanings through ideas, facts, feelings and actions. "Communication skill is concerned with the ability to transmit and receive messages" [3, p. 4]. The communication is a two-way process of sending and receiving messages. Language is the most prized wealth of man. Though human is progressed with remarkable speed, the use of language in communication is still not so. There should be a cooperation and understanding between those who are in communication. So, they need a common language for mutual understanding. Communication is done through words, actions, signs, objects or a combination of all these that takes place in a well-defined setup. This is called communication environment. A classroom is a communication environment where a teacher teaches or lectures to students. Language is a tool that is used for communication. Mother tongue and the second language are used for communication.

English language learners can be assessed in both receptive skills (including listening and reading) and productive skills (including speaking and writing). Typically, the communicative skills of speaking and listening comprehension are developed at a faster pace than the more academic skills of reading and writing.

Comprehension is such an internal process that listening comprehension and reading comprehension are much more difficult to assess than other areas. In this segment, you will find suggestions for assessing both receptive and productive skills.

Productive skills are speaking and writing. The learners who possess efficient productive skills are able to produce something. They are also known as active skills. Learners need to generate language to communicate their ideas either in speech or text. “Three things matter in a speech; who says it, how he says it and what he says. And, of the three, the last matters the least” [1, p.55]. Speaking skill is apparent in society in various styles such as formal, informal, normal, strong, etc. These styles are situation based and it is important for speakers to strike the right thoughts. For example, learners have already spent time practicing receptive skills within a shape of a poem, by listening to it and reading it. They now move on to productive skills by writing of their own.

Speaking skills need a wide attitude and modern ideas. It also needs an expression as well. This is to make the speaker confident to express what he communicates. Some speaking situations are partially interactive especially when speech is given to a live audience. For communication point of view, the writing is lucid and clear.

English language learners begin speaking in order to facilitate their communication with peers and teachers. Interference from the students’ native language can impact their pronunciation in English. In most cases issues with pronunciation should only be addressed when the student’s language is incomprehensible. It is the norm for second language learners to have accents in a second language. As long as the accent is not so heavy as to interfere with communication, it should not be considered when assessing speaking. As the proficiency level of the student increases, the complexity and accuracy of the student’s speech increases as well. Students with low levels of proficiency may only be able to echo words or phrases. Teachers can use choice questions such “is this a...”, “which one of the...”, or “pick the...” to assess students at the beginning stages of language fluency. Yes/no questions are also effective at this level. Students with intermediate levels of proficiency typically can speak using simple sentences and then move to complex sentences, while students at the advanced levels of proficiency are able to speak using more complex grammatical structures with higher levels of accuracy.

As the abilities and language proficiencies of students change, teachers can move to questioning strategies that require increasingly higher amounts of language production on the part of the student - for example, Wh- questions, higher order thinking questions, and embedded questions that ask students to apply personal analysis.

Writing is one way of providing variety in classroom procedures. It provides a learner with physical evidence of his achievements and his improvement could be noticed easily. It helps him to grasp the vocabulary and structure, and complements the other language skills. In the act of writing, the effort to express ideas and the constant use of eyes, hand and brain contains a unique way of supporting learning and

discovering new ways of expressing ideas. Every act of writing is seen as an act of reading and reading itself is a kind of writing.

Frequently writing skills are among the last skills fully developed by English language learners. Writing involves the integration of many skills including comprehension, grammar skills, and higher order thinking skills. In assessing student writing, teachers need to be specific about the purpose of their assessments. For example, a student may write about Maryland in their Social Studies class using entirely correct content knowledge, but have improper grammar or spelling. While the teacher may decide to provide meaningful and constructive feedback on the grammar and spelling errors, it would be reasonable to assess the content for demonstrating knowledge of Maryland.

Whenever possible teachers should create rubrics for assignments. For English language learners, rubrics provide clarity and structure by knowing what is expected of them. Additionally, students can take rubrics home, taking more time to understand them. There are several web sites that provide a free service of creating rubrics for teachers. Please see the resources section of this module for more information.

Receptive skills are the ability to listen and understand a language. Reading and listening are receptive skills. “Listening is stage one of responding act of a communicating event. Listening is a sustained effort to receive sound and make meaning. It opens up possibilities for continuing interaction” . Language is received and meaning is decoded for the easy understanding of the message.

Listening is considered an ability to identify and understand what others say or speak. This involves understanding a speaker’s accent or pronunciation, grammar, vocabulary and gauging the meaning. It is a language experience that operates in contexts ranging from simple conversation to academic discussions. “Listening (author’s name) for perception and listening for comprehension are the two broad activities under which the micro skills could be practiced [2, p.8].” A student is a good listener and careful reader as well. Through the interest and search of knowledge, the learner may earn maximum receptive skills. The ability to make out something remain questionable until it reaches perfection. A student may understand a well written essay but he cannot produce it perfectly without practise. For a good output, an input is necessary. Absorption and concentration is important for listening. The reading needs an extensive study to improve it. The best selection of materials for reading, different ideas on the same subject also help to improve these skills.

Imagination is increased through listening and reading. A large amount of reading and listening takes place because it helps the students achieve the clear aim. For example, if someone reads a roads sign so that they know where to go. Students listen to lectures, seminars and talks for extending their knowledge and skills. Listening is a hub of all learning. A student who cannot understand what the teacher says in a class is seriously slowdown in the learning.

Building blocks necessary to develop receptive language (understanding words and language) include:

1. Attention and concentration: Sustained effort, doing activities without distraction and being able to hold that effort long enough to get the task done.

2. *Pre-language skills: The ways in which we communicate without using words and include things such as gestures, facial expressions, imitation, joint attention and eye contact.*
3. *Social skills: Determined by the ability to engage in reciprocal interaction with others (either verbally or non-verbally), to compromise with others, and be able to recognize and follow social norms.*

Even students with low levels of English language proficiency can demonstrate their understanding of instruction without producing language. For example, students can observe daily classroom routines and demonstrate their comprehension of the routines taking an active part in them. This bodily kinesthetic demonstration of comprehension is a valuable tool for both teachers and students who are in the early phases of language proficiency.

In order to assess a student's comprehension, teachers can ask students to provide non-verbal responses. Asking students to "point to" or "show me" the correct answers (with pictures or manipulatives) allows them to demonstrate comprehension physically and not verbally. Drawing a picture or completing a simple graphic organizer is also effective. In this student work sample, we see that this student has at least a basic understanding of a story about amusement parks.

English language learners need tremendous amounts of scaffolding in order to access knowledge through reading. Research has shown that the processes used by the brain for learning how to read in a first language are similar to the processes used for learning how to read in a second language. Therefore, strategies used to provide support for English language learners are beneficial to all students. Readers must understand the purpose for reading, activate relevant prior knowledge, and focus on the most important aspects of the reading in order to successfully comprehend the text. This is best achieved through instruction that actively involves the use of before, during, and after reading strategies. Additionally, in order to be able to comprehend the text, students need to be familiar with any specialized vocabulary being used.

With a text that is both appropriate developmentally and linguistically, along with instruction in reading strategies and processes, English language learners should be able to demonstrate their comprehension.

Understanding the abilities of students in regards to reading comprehension allows teachers to target their instruction.

By understanding the differences between receptive and productive language, as well as strategies for assessing each, teachers are better prepared to collect the necessary information to make instructional decisions.

Literature

1. Mishra S & Muralikrishna C, *Communication Skills for Engineers*, Delhi: Pearson Education Pvt. Ltd, (2004).
2. Nagendra Kottacheruvu, "Listening as a Basic Skill of Communication" *Journal of Business Management & Social Sciences Researc*, (Maulana Azad National Urdu University 2014).
3. Senapathi, *Communication Skills*, Chennai: Lakshmi Publications, (2009).

ANA BLANDIANA'S LITERARY RESISTANCE AND THE SIGHET MEMORIAL: A CULTURAL ANALYSIS

Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.

ORCID: 0000-0002-7975-3800

iosebatto@yahoo.com, +40744374607

Babes-Bolyai University, Faculty of European Studies, Cluj-Napoca, Romania

Gabriela Vasiliu, Ph.D.

gabrielabasiliu@yahoo.com, +40748137500

Ars Poetica Association Braila/ Gh. Munteanu Murgoci College

Abstract

Ana Blandiana, a prominent Romanian poet, writer, and dissident, alongside her husband Romulus Rusan, has played a significant role in documenting and preserving the memory of communist repression in Eastern Europe. Together, they founded the Memorial to the Victims of Communism and to the Resistance in Sighet, which was created and is administered by the Civic Academy Foundation. This paper examines Blandiana's dual contribution to dissidence—through her literary work and her activism, particularly the establishment of the Memorial. The study explores her efforts to confront historical amnesia, challenge oppressive narratives, and foster a culture of remembrance. Using a multidisciplinary approach that incorporates literary analysis, historical inquiry, and cultural studies, the research investigates how Blandiana's writings and the Memorial function as complementary tools of resistance and education.

The methodology involves a textual analysis of Blandiana's dissident poetry and essays, identifying recurring themes of freedom, identity, and resistance. Archival research was conducted to trace the development of the Memorial project, including interviews, public speeches, and records of public and institutional engagement. Additionally, a comparative analysis was undertaken to position Blandiana's work within the broader context of Eastern European dissidence. Key theoretical frameworks employed include cultural memory studies and post-totalitarian critique, which provide a lens to evaluate the impact of her initiatives on collective memory in Romania and beyond.

The results reveal that Blandiana's dissidence is characterized by a unique intertwining of literary artistry and civic activism. Her poetry embodies a moral and existential critique of authoritarianism, while the Memorial of the Communist Victims serves as a tangible locus for public engagement with Romania's traumatic past. The analysis underscores the Memorial's role as a transformative space that integrates history, art, and education to resist the erasure of historical injustices.

By bridging personal narrative and collective memory, Blandiana and Rusan's legacy highlights the critical importance of cultural resilience in the face of systemic repression. This study contributes to a deeper

understanding of how literary and commemorative practices can serve as enduring platforms for historical accountability and societal healing.

Keywords: Ana Blandiana, Romulus Rusan, dissidence, Memorial to the Victims of Communism, cultural memory, Romanian communism, collective remembrance, literary resistance, Sighet

CULTURAL CONTINUITY IN AZERBAIJAN: THE INTERPLAY OF TRADITION AND MODERNITY IN WEAVING

Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.

ORCID: 0000-0002-7975-3800

iosebatto@yahoo.com, +40744374607

Babes-Bolyai University, Faculty of European Studies, Cluj-Napoca, Romania

Abstract

This study explores the cultural identity of Azerbaijan as expressed through the traditional art of weaving, examining its role in preserving heritage and fostering national identity. Employing a mixed-methods approach, this research combines qualitative analysis of historical texts, ethnographic fieldwork, and interviews with Azerbaijani weavers. Historical sources provide context for the evolution of Azerbaijani weaving, particularly its prominent role in the Silk Road trade and cultural exchanges. Ethnographic fieldwork focuses on weaving practices in regions such as Sheki and Karabakh, known for their intricate designs and symbolism.

The methodology includes participant observation to document weaving techniques and motifs, as well as semi-structured interviews with artisans to understand their perspectives on cultural continuity. Data from these interviews were analyzed using thematic analysis to identify recurring motifs, regional variations, and their symbolic significance. Quantitative data were also collected to assess the economic impact of weaving on local communities.

Findings reveal that Azerbaijani weaving, particularly in carpets and textiles, is a significant repository of cultural identity, encapsulating historical narratives, regional diversity, and shared values. Traditional motifs such as "gul" patterns and geometric designs are imbued with meanings linked to fertility, nature, and spirituality. The results highlight the interplay between tradition and modernity, as younger generations adopt digital tools to innovate while preserving traditional designs. Additionally, the research underscores the economic relevance of weaving, particularly for women, as a means of both cultural preservation and livelihood.

The study concludes that weaving is not merely a craft but a dynamic expression of Azerbaijani identity, reflecting resilience and adaptability in the face of globalization. Policy recommendations include supporting artisan cooperatives, promoting weaving as intangible cultural heritage, and integrating weaving into educational curricula.

Keywords: Azerbaijan, Cultural identity, Weaving, Traditional art, Ethnography, Heritage preservation, Carpets, Silk Road.

CRAFTING IDENTITY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ROMANIAN AND AZERBAIJANI POTTERY

Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.

ORCID: 0000-0002-7975-3800

iosebatto@yahoo.com, +40744374607

Babes-Bolyai University, Faculty of European Studies, Cluj-Napoca, Romania

Abstract

This study presents a **comparative analysis of traditional pottery practices in Horezu, Romania, and Lahij, Azerbaijan**, emphasizing their cultural, artistic, and socio-economic significance. Using a **qualitative methodology**, the research incorporates historical analysis, field observations, and a review of scholarly literature to provide a multidimensional understanding of these traditions. The research framework includes thematic categorization of pottery techniques, cultural symbolism, and socio-economic impacts, facilitating a systematic comparison.

The historical sections trace the **development of Horezu pottery**, influenced by Romania's prehistoric origins and cultural layers, including Roman and Ottoman elements, alongside the **ancient roots of Lahij pottery**, shaped by Persian and Islamic artistic traditions. Both traditions exhibit profound cultural symbolism, with Horezu pottery featuring distinct ceremonial motifs and Lahij pottery reflecting spiritual and practical dimensions of Azerbaijani life.

Artistic craftsmanship is examined through a detailed exploration of the techniques and materials distinctive to each tradition. Horezu artisans are renowned for meticulous **clay selection and vibrant decorative motifs**, while Lahij potters specialize in **fine wheel techniques and geometric glazing patterns**. These techniques reflect not only the artisans' skill but also their commitment to preserving centuries-old methods amidst the pressures of modernization.

The study highlights the **social and economic impacts** of pottery in both regions. Horezu pottery drives local tourism and sustains artisan communities, while Lahij pottery anchors social structures and contributes significantly to the local economy. A comparative framework reveals shared challenges, such as the decline of artisan communities and competition from industrial production, alongside unique regional dynamics.

Efforts to preserve these traditions are assessed, including UNESCO recognition, government programs, and community-driven initiatives. These strategies illustrate how traditional craftsmanship can remain relevant in a globalized world, ensuring its sustainability for future generations.

This research contributes to the discourse on cultural preservation by offering actionable recommendations to bolster these artisan traditions against the tides of modernization. By bridging comparative cultural studies with applied heritage preservation, the study underscores the enduring importance of pottery in the global narrative of intangible cultural heritage.

Keywords: Horezu pottery, Lahij pottery, Cultural heritage, Traditional craftsmanship, Comparative analysis, Intangible heritage preservation

EDUCATIONAL INNOVATION THROUGH INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND CULTURAL DIPLOMACY

Iosefina Blazsani-Batto, Ph.D.

ORCID: 0000-0002-7975-3800

iosebatto@yahoo.com, +40744374607

Babes-Bolyai University, Faculty of European Studies, Cluj-Napoca, Romania

Abstract

This study explores the intersection of interdisciplinary research and cultural diplomacy within the context of sustainable educational development. The research integrates methods and insights from education, psychology, environmental science, and technology to design and implement sustainability-focused educational programs. A case study approach, emphasizing field research at the Romanian Language and Culture Center in Baku, examines how cultural diplomacy fosters educational and cultural exchange.

The methodology includes designing sustainability-centered curricula, leveraging digital technologies for accessibility, and conducting psychological studies on behavior change toward environmental sustainability. Field research involved participatory observation, interviews, and surveys with stakeholders, such as students and educators engaged in these initiatives. The findings highlight the effectiveness of interdisciplinary strategies in promoting sustainable development. Specific programs, such as digital storytelling and multilingual education, not only enhanced cognitive and cultural competencies but also strengthened community engagement and cultural heritage preservation.

Results indicate that integrating arts, technology, and social sciences creates a holistic learning environment that empowers students to become advocates for sustainability. Furthermore, the Romanian Center's initiatives, such as celebrating National Culture Days and facilitating academic exchanges under Erasmus+ programs, were instrumental in fostering intercultural dialogue and enriching the educational experience.

This research contributes to the broader understanding of how interdisciplinary and culturally adaptive educational practices can address global challenges, such as sustainability and cultural preservation. Practical implications include curriculum recommendations for embedding sustainability themes and strategies for leveraging cultural diplomacy as an educational tool.

Keywords: Interdisciplinary research, Cultural diplomacy, Sustainable education, Romanian Language and Culture Center, Sustainability curriculum

EMERGING NEEDS OF TEACHER EDUCATION INSTRUCTORS IN TODAY'S RAPIDLY EVOLVING EDUCATIONAL LANDSCAPE

Nisperos, John Noel S.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1244-6053>

E-mail: johnnoelsnisperos@gmail.com

Don Mariano Marcos Memorial State University-

South La Union Campus, Agoo, La Union, Philippines

johnnoelsnisperos@gmail.com

Üniversite Adı, Fakülte Adı, Anabilim Dalı Adı, Şehir, Ülke

(Satır aralığı tek)

Abstract

The study assessed the emerging needs of teacher education instructors in today's rapidly evolving educational landscape. Variables along with Personal Support, Assistance with One's Tasks, Problem-related Assistance, Professional Development Assistance, and Instructional Supervision and Evaluation were included for evaluation. There were significant differences in the perceived needs of teacher education instructors along with Problem-related Assistance, and Instructional Supervision while not significant for Problem-Related Assistance, Professional Development Assistance, and Instructional Supervision and Evaluation. This implies that if the need for Problem-Related Assistance is high, then the Professional Development Assistance is also high and vice-versa. Likewise, in the Professional Development Assistance, be it for Monitoring and Instructional Supervision and Evaluation. Hence, there is a significant relationship between the instructors' emerging needs and the job satisfaction of instructors.

Keywords: Emerging Needs, Teacher Education Instructors, Educational Landscape

YAZILI ÜNSİYYƏT NİTQİN ƏSAS İFADƏ VASİTƏSİ KİMİ

WRITTEN COMMUNICATION AS THE MAIN MEANS OF EXPRESSION IN SPEECH

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Yazı da danışma, dinləmə və oxuma ilə yanaşı nitq fəaliyyətinin növlərindən biridir. Yazı xüsusi qrafik işarələrdən (əlifbanın hərflərindən) istifadə edərək nitqin yaradılmasıdır. Yazı müasir dövrdə elektron vasitələrlə də özünü ifadə edir. Yazı müəllifi maraqlandıran mənalara çatdırmaq üçün uyğun olan dil vahidlərində təsvir olunmuş qrafik işarələr toplusudur. Bununla belə dünyanın hər hansı bir dilində hər hansı bir mədəniyyətdə yazılı ünsiyyət başqa bir mühüm xüsusiyyət ilə xarakterizə olunur. Düzgün yazı yəni müəyyən bir cəmiyyətdə müəyyən edilmiş yazılı nitq qaydalarına riayət edilməsidir. Məqalədə yazılı ünsiyyət, onun xüsusiyyətləri, üstün cəhətləri və nitqdə rolu öz əksini tapmışdır. Yazılı ünsiyyət planlaşdırılmışdır. Yazmadan əvvəl düşünməyə və redaktə etməyə imkan verir ki, bu da yazının dəqiqliyini artırır. Yazılı ünsiyyət həyatın müxtəlif sahələrində, məsələn, iş sferasında, təhsildə, işgüzar münasibətlərdə, şəxsi yazışmalarda və s. istifadə olunur. Yazılı ünsiyyət zaman və məkan baxımından qeyri-məhduddur. Yazılı mesaj uzun məsafəyə ötürülə və istənilən vaxt oxuna bilər. Yazılı məlumat mətn kimi saxlanılır və gələcəkdə asanlıqla artırıla və ya ötürülə bilər.

Açar sözlər: yazı, ünsiyyət, əlaqə, fikir, münasibət

Abstract

Writing is also one of the types of speech activity, along with speaking, listening and reading. Writing is the creation of speech using special graphic signs (letters of the alphabet). Writing also expresses itself through electronic means in modern times. Writing is a set of graphic signs described in language units that are suitable for conveying the meanings that the author is interested in. However, written communication in any language of the world and in any culture is characterized by another important feature. Correct writing, that is, compliance with the rules of written speech established in a particular society. The article reflects written communication, its features, advantages and role in speech. Written communication is planned. It allows you to think and edit before writing, which increases the accuracy of the writing. Written communication is used in various areas of life, for example, in the business sphere, education, business relationships, personal correspondence, etc. Written communication is unlimited in terms of time and space. A written message can be transmitted over long distances and read at any time. Written information is stored as text and can be easily increased or transmitted in the future.

Keywords: writing, communication, connection, idea, attitude

Giriş

Rəsmi yerlərə sənəd tələb olunur və yazılı şəkildə təqdim edilməlidir. Belə hallarda ünsiyyət qurmağın ən asan yolu yazılı ünsiyyətdir. Yazı da danışma, dinləmə və oxuma ilə yanaşı nitq fəaliyyətinin növlərindən biridir.

Yazı xüsusi qrafik işarələrdən (əlifbanın hərflərindən) istifadə edərək nitqin yaradılmasıdır. Bu tip nitq fəaliyyəti zaman və məkanda cərəyan edir. Yazı müasir dövrdə elektron vasitələrlə də özünü ifadə edir. Dil vahidlərinin uyğun vasitələrlə ifadəsi üçün müəyyən vaxt lazımdır. Yazı müəllifi maraqlandıran mənalara çatdırmaq üçün uyğun olan dil vahidlərində təsvir olunmuş qrafik işarələr toplusudur. Bununla belə, dünyanın hər hansı bir dilində hər hansı bir mədəniyyətdə yazılı ünsiyyət başqa bir mühüm xüsusiyyət ilə xarakterizə olunur. Düzgün yazı - cəmiyyətdə müəyyən edilmiş yazılı nitq qaydalarına riayət edilməsidir. Hisslərin, düşüncələrin, təəssüratların, fikirlərin müəyyən qaydalara uyğun olaraq məqsədə uyğun olaraq yazılı şəkildə ötürülməsidir. Bu ünsiyyət forması şifahi ünsiyyətdən daha daimidir və müəyyən nizama, qaydalara, qrammatika və orfoqrafiya qaydalarına diqqət yetirməyi tələb edir. V. Quliyev qeyd edir: *“Müasir mərhələdə kağızlara verilən tələblərdən biri də informasiya tutumunun artırılmasıdır. Bu tələb əslində əvvəl söylədiyimiz konkretlik və yığcamlıqla bir növ ziddiyyət təşkil edir. Lakin bu heç də belə deyildir. Məhz konkretliyin və yığcamlığın gözlənilməsi şərtiylə sənədlərin informativliyinin artırılmasından söhbət gedir.”* [3. səh 72]. Yazılı ünsiyyət aydınlıq tələb edir. Yazılı mesajların dəqiq və aydın olmasına diqqət yetirilməlidir. Anlaşılmazlığın qarşısını almaq üçün ünsiyyətdə aydınlıq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yazılı ünsiyyət planlaşdırılmışdır. Yazmadan əvvəl düşünməyə və redaktə etməyə imkan verir ki, bu da yazının dəqiqliyini artırır. Yazılı ünsiyyət həyatın müxtəlif sahələrində, məsələn, iş sferasında, təhsildə, işgüzar münasibətlərdə, şəxsi yazışmalarda və s. istifadə olunur. Yazılı ünsiyyət zaman və məkən baxımından qeyri-məhduddur. Yazılı mesaj uzun məsafəyə ötürülə və istənilən vaxt oxuna bilər. Yazılı məlumat mətn kimi saxlanılır və gələcəkdə asanlıqla artırıla və ya ötürülə bilər. Yazılı mesajın cavabın qəbul edilməsi vaxt tələb edə bilər ki, bu da yazılı ünsiyyəti şifahi ünsiyyətdən fərqləndirir.

Yazılı ünsiyyətin xüsusiyyətləri nələrdir?

1. Yazılı ünsiyyətdə mövzuya tam hakimlik olmalıdır.
2. İzah edilən mövzu müəyyən plan çərçivəsində yazılmalıdır.
3. Yazılı ünsiyyətin əsas məqsədi məlumat almaq və ya vermək olmalıdır.

Bəs, yazılı ünsiyyətin üstünlükləri nələrdir?

1. Sözləri seçmək və onlar haqqında düşünmək imkanı verir.
2. Uzun müddətlidir və lazım olduqda saxlanıla bilər.
3. Rəsmi yazışma statusuna malik ola bilər.
4. Böyük auditoriya və qruplara məlumatı yazılı ötürmə imkanı verir.
5. Ünsiyyət və rabitə daha az səhvlə baş verir.
6. İnformasiyanı paylaşma imkanı verir.
7. Lazım olduqda ondan dəlil və sübut kimi istifadə etmək olur.
8. Yazılı ünsiyyət digər ünsiyyət növləri ilə müqayisədə daha çox təsir göstərir.

Yazılı ünsiyyətə misal olaraq məktublar, emailər, hesabatlar, təlimatlar, elmi məqalələr, kitablar və s. göstərmək olar. Ünsiyyətin bildiyimiz kimi iki forması var ki, onlardan biri yazılı ünsiyyət olduğu kimi digəri isə şifahi ünsiyyətdir. Şifahi ünsiyyət nitq vasitəsilə baş verir. Biz məlumat ötürmək üçün səs və intonasiyadan

istifadə edirik. Yazılı ünsiyyət oxumaq və yazmaq mümkün olan mətn vasitəsilə ifadə edilir. Onların bir-birindən bir sıra oxşar və fərqləri xüsusiyyətləri var.

1. Məlumat ötürmə sürəti

Şifahi ünsiyyət daha sürətli olur, çünki məlumat birbaşa söhbət zamanı ötürülür. Yazılı ünsiyyət həm yazmaq, həm də mətni oxumaq üçün vaxt tələb edir, bu da prosesin ləngiməsinə səbəb olur.

2. Düzəlişlər etmək imkanı

Şifahi ünsiyyət səhvləri dərhal düzəltməyə imkan vermir. Əgər bir fikir səhv deyilibsə onu düzəltmək mümkün deyil baxmayaraq ki, onu aydınlaşdırmaq və ya yenidən ifadə etmək olar. Yazılı ünsiyyət mətni redaktə etməyə və məlumatı digər insanlara təqdim edilməzdən əvvəl səhvləri düzəltməyə imkan verir.

4. Qarşılıqlı əlaqə

Şifahi ünsiyyət çox vaxt daha interaktiv olur, çünki həmsöhbətlər real vaxt rejimində suallar verə, məlumatları aydınlaşdırır və fikir mübadiləsi apara bilirlər. Yazılı ünsiyyət əksər hallarda cavab vermək üçün vaxt tələb edir ki, bu da ani qarşılıqlı əlaqəni çətinləşdirə bilər.

5. Emosionallıq

Şifahi ünsiyyət intonasiya, nitqin sürəti, vurğu və jestlərə görə daha emosional ifadəlidir. Yazılı ünsiyyət çox vaxt daha sabit olur. Mətndəki emosiyalar sözlərlə ifadə oluna bilər, lakin intonasiya və mimika olmadan o, daha az nəzərə çarpır.

Ədəbiyyat

1. B.Xəlilov. Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya. Bakı-2001
2. M.İsmayılova. Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya. Bakı -2020. 327 səh.
3. V.Quliyev. Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya. BDU - 2021. 172 səh.
4. Abdullayev, A. Nitq mədəniyyəti və natiqlik məharəti haqqında. Bakı- 1965. 146 səh.

ORFOQRAFIYA FONETİKANIN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

SPELLING AS A KEY COMPONENT OF PHONETICS

Aynur Zahir Qızı Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Yazıda nitq davranışı qaydaları ilk növbədə orfoqrafiya və durğu işarələri ilə tənzimlənir. Orfoqrafiya və durğu işarələri dilin yazılı şəkildə düzgün anlaşılmasına kömək edir. Hər iki sahə bir-birini tamamlayır. Yaxşı yazılmış bir mətn yalnız düzgün yazılmış sözlərdən ibarət deyil, həm də düzgün durğu işarələri ilə oxucunun düzgün başa düşməsinə təmin edir. Dilin yazılışını düzgün başa düşmək və anlatmaq üçün orfoqrafiya və durğu işarələri barədə məlumatlı olmaq vacibdir. Orfoqrafiya düzgün yazı qaydalarının tənzimlənməsini təmin edir. Orfoqrafiya sözlərin bütün qrammatik formaları üçün vahid yazı qaydaları formalaşdırır. Məqalədə orfoqrafiya, onun prinsipləri, orfoqrafik qaydalar və onların işlənmə vəziyyətlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Orfoqrafiya yazıda nitqin çatdırılma yollarında vahidliyi müəyyən edən qaydalar başqa sözlə, düzgün, normaya uyğun yazıdır. Azərbaycan dilində orfoqrafiya qaydaları həmçinin sözlərin düzgün yazılması, birləşmələr, tərkib hissələrinin yazılışı ilə bağlı müəyyən prinsipləri ifadə edir. Ümumilikdə orfoqrafiya sözlərin yazılması qaydaları sistemidir.

Açar sözlər: orfoqrafiya, hərf, yazı, nitq, qayda.

Abstract

The rules of speech behavior in writing are primarily regulated by spelling and punctuation. Spelling and punctuation help to correctly understand the language in writing. Both areas complement each other. A well-written text consists not only of correctly written words, but also of correct punctuation, which ensures the correct understanding of the reader. In order to correctly understand and explain the spelling of the language, it is important to be aware of spelling and punctuation. Spelling ensures the regulation of correct spelling rules. Spelling forms uniform spelling rules for all grammatical forms of words. The article clarifies spelling, its principles, spelling rules and the situations in which they are used. Spelling is the rules that determine the uniformity of the ways of delivering speech in writing, in other words, correct, normative writing. Spelling rules in the Azerbaijani language also express certain principles regarding the correct spelling of words, combinations, and the spelling of their components. In general, spelling is a system of rules for writing words.

Keywords: orthography, letter, writing, speech, rule.

Giriş

Yazıda nitq davranışı qaydaları ilk növbədə orfoqrafiya və durğu işarələri ilə tənzimlənir. Orfoqrafiya və durğu işarələri dilin yazılı şəkildə düzgün anlaşılmasına kömək edir. Hər iki sahə bir-birini tamamlayır. Yaxşı yazılmış bir mətn yalnız düzgün yazılmış sözlərdən ibarət deyil, həm də düzgün durğu işarələri ilə oxucunun düzgün başa düşməsinə təmin edir. Dilin yazılışını düzgün başa düşmək və anlatmaq üçün orfoqrafiya və durğu işarələri barədə məlumatlı olmaq vacibdir. Orfoqrafiya düzgün yazı qaydalarının tənzimlənməsini təmin edir.

Orfoqrafiya sözlərin bütün qrammatik formaları üçün vahid yazı qaydaları formalaşdırır. Orfoqrafiya yazıda nitqin çatdırılma yollarında vahidliyi müəyyən edən qaydalar başqa sözlə, düzgün, normaya uyğun yazıdır. Azərbaycan dilində orfoqrafiya qaydaları həmçinin sözlərin düzgün yazılması, birləşmələr, tərkib hissələrinin yazılışı ilə bağlı müəyyən prinsipləri ifadə edir. Ümumilikdə orfoqrafiya sözlərin yazılması qaydaları sistemidir. Orfoqrafiya bir sıra qaydaları tənzimləyir:

1. sözlərin fonem (səs) tərkibini hərflərlə çatdırmaq;
2. hərflərin, sözlərin və şəkilçilərin yazılış qaydalarını
3. böyük və kiçik hərflərdən istifadə;
4. sözlərin bir sətirdən digərinə keçirilməsi yollarını;
5. Abreviaturalar və ixtisarların yazılışı
6. Dürğu işarələrinin cümlədə yeri

Beləliklə, orfoqrafiya qaydaları dedikdə böyük hərflərdən istifadə, rəqəmlərin yazılması, mürəkkəb sözlərin yazılması, ixtisarların yazılması, şəkilçilərin yazılması və s. araşdırılır. Böyük hərflərdən istifadəyə nəzər salındıqda bu kontekstdə böyük hərflərin tələb olunduğu bir çox hallar vardır.

- Cümlə və misra başlanğıcı
- Ad, soyad, ləqəblər
- Ünvan (küçə, prospekt)
- Qurum və təşkilatların adları
- Jurnal və kitab adları, bayramlar, mühüm tarixlər və s.

Cümlələrdə rəqəmlərin yazılışı ən çox yayılmış orfoqrafiya qaydalarından biridir. Nömrələr cümlədə hərflə yazıla bilər, sıra sayları hərflə ifadə olunur, say pul və ölçü bildirərkən rəqəmlərlə yazılır. Məsələn, 15 manat, 8 km və s. Say bir neçə sözdən ibarət olarsa ayrıca yazılır. Məsələn, yetmiş beş, on dörd və s.

Mürəkkəb sözlər bitişik və ya defislə yazılır. Məsələn, dəvədabanı, asta-asta, qızılgül və s.

İxtisarların yazılışı orfoqrafiya qaydaları arasında ən aydın sərhədlərə malikdir. Abreviaturalarda bütün hərflər böyük yazılır və onların arasında nöqtə qoyulmur. Məsələn, ADPU, BDU, AAK və s.

Bağlayıcılardan da, də və ki bağlayıcıları özündən əvvəl gələn sözdən ayrı yazılmalıdır. Məsələn, Mən də, sən də, o da bu gün növbətçiyik. Təzəcə çölə çıxmışdım ki, yağış yağmağa başladı.

Sual yarana bilər ki, sözlərin düzgün orfoqrafik yazı qaydaları harada öz əksini tapır. Bunun üçün “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”nə nəzər salmalıyıq. *“Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti ədəbi dildə işlənən sözlərin düzgün yazılış formalarını özündə ehtiva edən və peşəsindən, vəzifəsindən asılı olmayaraq, həmin dilin daşıyıcısı olan hər bir kəsin, cəmiyyətin hər bir üzvünün – bir sözlə, bütün vətəndaşların istifadəsi üçün zəruri olan dəyərli və mötəbər bir qaynaqdır. Mükəmməl və sanballı orfoqrafiya lüğəti dövrün dil mənzərəsini əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda onun söz varlığının keçmişini və bu gününü, sözyaratma imkanlarının zənginliyini də ortaya qoyur ki, bu baxımdan da bütövlükdə cəmiyyət üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır.”* [1. səh 9].

Orfoqrafiya müəyyən prinsiplərə əsaslanan qaydalar toplusu olan bir neçə bölmədən ibarətdir. Orfoqrafiyanın beş prinsipi müəyyən edilmişdir: 1) fonetik prinsip, 2) morfoloji prinsip 3) tarixi (ənənəvi) prinsip 4) etimoloji prinsip 5) fərqləndirici prinsip

Fonetik prinsip tələffüz edilən səslərə uyğun gələn hərflərin yazılmasını nəzərdə tutur.

Morfoloji prinsip fərqli formada deyilən kök və şəkilçilərin vahid şəkildə yazılmasını tənzimləyir. Bu prinsipə görə sözlərin və ya şəkilçilərin qrammatik tərkibi yazıda eynilə göstərilir. Orfoqrafiyanın **tarixi (ənənəvi) prinsipi** sözlərin tarixən yazılma formasına əsaslanaraq yazılmasını tələb edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti. Bakı-2021. 756 səh.
2. Əfəndizadə Ə. Düzgün yazı təliminin elmi əsasları. Bakı, 1975
3. Kərimov Y.Ş. Ana dilinin tədtisi metodikası. Bakı, 2005
4. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. I hissə, Bakı, 2000, 280 səh.

İSMİN YÖNLÜK HALININ SİNTAKTİK VƏZİFƏSİNDƏ MÜŞAHİDƏ EDİLƏN AKTUAL PROBLEMLƏR

Rəhilə Hümətova

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü,
rahilahummetova@gmail.com
ORCID 0000-0003-2521-6361

Açar sözlər: hal kateqoriyası, vasitəli obyekt halı, tamamlıq, yer zərfliyi

ÖZET

Yönlük halın mənası vasitəli obyekt ifadə etməkdən ibarətdir. Bəzən hərəkət və əşyanın çatacağı son nöqtəni bildirir. Bu halın morfoloji əlaməti -a (-ə- ya,-yə) şəkilçisidir. Kimə?, nəyə?, haraya? suallarına cavab olur. Yönlük halda olan sözlər və birləşmələr əşya, obyekt bildirdikdə cümlədə vasitəli tamamlıq, zaman, məkan məzmunu bildirdikdə zərflik vəzifəsini icra edir. Yönlük halda olan sözlərin vasitəli tamamlıq, zərflik vəzifəsində çıxış etməsi daha çox onların semantikasına ilə əlaqədardır. Sözlər həqiqi mənada əşya, obyekt məzmunu bildirdiyi kimi, məkan məzmunu da ifadə edir. İsmi yönlük halını idarə edən feillərin də həmin sözlərin sintaktik vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rol vardır. Yönlük hal əsas mənası ilə yanaşı, əşyanın çatacağı son nöqtəni, istiqamət, səbəb-məqsəd, müqayisə, zaman, ziddiyyət bildirir. Bu mənaların bir çoxunun yaranmasında *qədər, dək, -can, -cən, sarı, tərəf, kimi, görə, doğru, qarşı, dair, aid, məxsus, nisbətən* və s. qoşmalar yaxından iştirak edir. Qoşmalar yönlük halda olan sözlər və birləşmələrdə daha dəqiq mənalar yaradır. Qoşmaların qoşulduğu sözlərə müəyyən mənə çaları verdiyi, bəzən eyni qoşmaların omonimlik xüsusiyyəti daşıyaraq fərqli məzmunla malik olduğu faktları məlumdur. Qoşmalardakı bu cəhətlər sintaktik səviyyədə fərqli vəzifə yarada bilər. Bəzən sözün məzmununda olan semantika ilə, qoşmanın məzmunu arasında uyğunsuzluq olmur, hər iki halda həmin sözlər eyni sintaktik vəzifə daşıyır. Qoşma istənilən sözlərə qoşulmur, çünki onları əlaqələndirən semantik yaxınlıq olmalıdır. Semantik yaxınlıq əlaqələnən sözlərin həm daxili məzmunu, həm onların birlikdə ümumi semantikasına ilə bağlı yaranır. Daxili semantikasında yer, məkan məzmunu olmayan xüsusi isimlərə yönlük hal şəkilçisi ilə qoşma əlavə olunarsa, o zaman həmin birləşmə yer zərfliyi vəzifəsini icra edə bilər. Bu onu göstərir ki, cümlə üzvlərinin formalaşmasında leksik mənalı söz əsas baza olduğu kimi, qoşmalı birləşmələrin də müstəsna əhəmiyyəti vardır. Məqalədə bu məsələlər öz həllini tapmışdır.

GİRİŞ

Ümumi qrammatik kateqoriyalardan biri də hal kateqoriyasıdır. Hal kateqoriyası söz birləşmələrində və ya cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir. Bu müxtəliflik isimlərin cümlədə ayrı-ayrı vəzifə daşımından yaranır. Belə ki, müxtəlif vəzifələri daşımaq üçün isim cümlədə digər nitq hissələri ilə, xüsusən feillərlə sintaktik əlaqəyə girməlidir. Yəni feilin və başqa sözlərin tələbinə görə cümlənin obyektli olmaq üçün isimlər öz formalarını, şəkillərini dəyişməli olur. Hal kateqoriyası isim, sifət, say, əvəzlilik, feli sifət və məsdərləri əhatə edir. İsim, əvəzlilik və məsdərdən başqa, qalan nitq hissələri substantivləşdikləri zaman hallar üzrə dəyişir. 1924-cü ildə yazılmış “Türkcə sərf-nəhv” kitabında ismin hallarına ad verilməmiş, ancaq

şəkilçilərdən danışılmışdır. Şəkilçilərlə isimlərin dəyişməsinin, yəni hallanmasının sayı səkkizə çatdırılmışdır. 1934-cü ildə ilk dəfə dilçilik ədəbiyyatında hal adları müəyyənləşdirilmiş və yeddi hal qəbul edilmişdir. 1939-cu ildə qrammatika kitablarında yiyəlik və birgəlik halları atılmış, 1944-cü ildə isə yiyəlik hal yenidən qəbul edilmişdir. Həmin dövrdə ismin birgəlik halı adı altında ilə (-la,-lə) qoşması ilə işlənən hal nəzərdə tutulurdu. Bu halın qrammatika kitablarında verilməsinin bir sıra səbəbləri var idi. Hər şeydən əvvəl, həmin qoşmanın samitlə bitən isimlərdə şəkilçi kimi sözə bitişik yazılmasına əsaslanmaqdan irəli gəlmişdi. Digər səbəb isə ilə (-la,-lə) qoşması ilə işlənən sözlərin cümlə daxilində tamamlıq vəzifəsini icra etməsinə əsaslanmaqdan ibarət idi. (6,57)

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində ismin halları iki qrupa bölünür: 1.Qrammatik hallar: bura adlıq, yiyəlik, təsirlik halları daxildir. 2.Məkani-qrammatik hallar: bura yönlük, yerlik, çıxışlıq halları daxildir.

ARAŞDIRMA

Yönlük hal məkani-qrammatik hallara daxildir. Bu halın mənası vasitəli obyekt, yəni işin yönəldiyi şəxs və əşyanı ifadə etməkdən ibarətdir. Bəzən isə hərəkət və əşyanın çatacağı son nöqtəni bildirir. Yönlük halda olan isim cümlədə feli, bəzən də ismi xəbərlə idarə olunur. Bu halın morfoloji əlaməti -a (-ə- ya,-yə) şəkilçisidir. Kimə?, nəyə?, haraya? suallarına cavab olur. Yönlük halda olan sözlər və birləşmələr əşya, obyekt bildirdikdə cümlədə vasitəli tamamlıq, zaman, məkan məzmununu bildirdikdə isə cümlədə zərflik vəzifəsini icra edir. Məs.: *Vuruldum o gün ki şerə, sənətə, Unutdum sevdiyim əyləncələri. Aşiqəm insana və təbiətə, Əlim qələm tutub yazandan bəri.* (S.Vurğun) *Sar gəlsin dağa dolsun, Bülbüllər bağa dolsun...* . (Bayatı) *Atlı xanəgahın həyatına çatdı. Xanəgahda çoxlu dərviş, tacir, cürbəcür yol adamları gördü.* (F.Kərimzadə) *Yağ, ey yağış, fikrim kimi, hissəm kimi, Yaxın, uzaq ellərə yağ.* (M.Müşfiq) *Hər şeyi unudaraq Kürün sakit qijultısına qulaq asdı.* (İ.Şıxlı) *Olmazmı öz torpağımızdan bir az kasıblara verək?* (İ. Şıxlı) *Yayda yaylağa getdik, El köçüb, dağda nə var?* (Bayatı) *Əzizim, gülə bənzər, Qönçəyə, gülə bənzər.Yardan gileyənən yar, Dərdli bülbülə bənzər.* (Bayatı) və s. Bu nümunələrdə *Kürün sakit qijultısına* birləşməsi, *şerə, sənətə, insana, təbiətə, kasıblara, gülə, qönçəyə, bülbülə* sözləri ismin yönlük halında olub, qeyri-müstəqim obyekt bildirir və vasitəli tamamlıq vəzifəsində çıxış edir. Misallarda yönlük halda olan *dağa, bağa, ellərə, yaylağa* sözləri, *xanəgahın həyatına* birləşməsi isə hərəkətin yönəldiyi məkan anlayışını ifadə edir və cümlənin yer zərfliyidir. İsmi yönlük halında olan sözlərin vasitəli tamamlıq və yaxud yer zərfliyi vəzifəsində çıxış etməsi daha çox onların semantikasi ilə əlaqədardır. Sözlər həqiqi mənada əşya, obyekt məzmununu bildirdiyi kimi, məkan məzmununu da ifadə edir. Həmçinin ismin yönlük halını idarə edən feillərin də həmin sözlərin sintaktik vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsində mühüm roludur. (9,126) Məsələn, *Şər qarışanda karvansaranın həyatına çatdıq.* (F.Kərimzadə) *Heyvanlar və quşlar çay boyundakı qamışlıqlardan və Samux meşəsindən uzaqlara qaçırdılar.* (İ.Şıxlı) *O, sahildə oturub saatlarla dənizə baxırdı; Söhrab Tahirin ürəyi qubarlananda Savalan dağına tamaşa edərdi.* Birinci cümlədə ismin yönlük halında olan birləşmə *karvansaranın həyatına* (III növ təyini söz birləşməsinin ikinci tərəfi yönlük halındadır) yer zərfliyidir, haraya? sualına cavab verir. Çatdıq – haraya? *Karvansaranın həyatına.* Çatdıq feli dinamik feildir və obyekt yox, hərəkətin icra olunduğu məkan tələb edir. İkinci cümlədə *qamışlıqlardan* sözü yer zərfliyidir, baxmayaraq ki, *qamış* konkret əşya anlayışını bildirir. Lakin *-lıq* şəkilçisi sözə yer, məkan

məzmunu qazandırmışdır, *qaçırdılar* feli haradan? sualını tələb edir, hərəkətin çıxış, başlanğıc nöqtəsini bildirən söz istəyir. *Qamışlıqlardan* sözü *qamışlar olan yer* kimi başa düşülür. Eləcə də *Samux meşəsindən* sintaktik vahidi də haradan? sualına cavab verir, yer zərfliyidir, hərəkətin çıxış, başlanğıc nöqtəsini bildirir. *Qaçırdılar* – haraya? *Uzaqlara*. İsmi yönlük halında işlənmiş *uzaqlara* sözü də yer zərfliyidir, mücərrəd bir məkan bildirir. Hər üç vahidin (*qamışlıqlardan*, *Samux meşəsindən*, *uzaqlara*) dinamik feil tərəfindən idarə olunması, məkan, yer tələb etməsi onların cümlədə yer zərfliyi olmasını şərtləndirir. Üçüncü və dördüncü cümlələrdə *dənizə* sözü və *Savalan dağına* II növ təyini söz birləşməsi yönlük hal şəkilçisi ilə işlənib, lakin yer, məkan yox, obyekt məzmunu bildirir, konkret əşya kimi təsəvvür edilir – tamamlıqdır. Haraya? sualını vermək mümkündür: *baxır* – haraya? *Dənizə*. *Tamaşa edir* – haraya? *Savalan dağına*. Lakin hər iki cümlənin xəbəri statik feildir, ona görə də məkan, yer deyil, obyekt tələb edir. Nəyə baxır? *Dənizə*. Nəyə tamaşa edir? *Savalan dağına*. Ancaq dinamik feillər məkan tələb edir (əvvəlki cümlələrə bax).

Yönlük hal əsas mənası ilə yanaşı, bir sıra əlavə mənalara: əşyanın çatacağı yeri, son nöqtəni, istiqamət, səbəb, məqsəd, müqayisə, məlumatın mənbəyi, zaman, ziddiyyət və sairəni bildirir. Bu mənalardan bir çoxunun yaranmasında *qədər*, *dək*, *-can*, *-cən*, *sarı*, *tərəf*, *kimi*, *görə*, *doğru*, *qarşı*, *dair*, *aid*, *məxsus*, *nisbətən* və s. qoşmalar yaxından iştirak edir. Qoşmalar yönlük halda olan sözlərdə və birləşmələrdə daha dəqiq mənalara yaradır. Nümunələrə nəzər salaq: *Anam Bakıdan həsrətlə ayrıldı, Təbrizə kimi arxaya boylana-boylana getdi.* (S.T.) *Yaralını evdək aparmaq qərarına gəldi. Həyatə qədər kürəyində gətirdi, lakin daha dizləri sözünə baxmadı, elə yaralı ilə birlikdə yığılıb qaldı.* (M.İ.) *Hər gün yerindən qalxar, Zərnişanı izləyər, bulağacan arxasınca gedərdi. Ruxün gülzarına qarşı qızardı məğribin rəngi.* (C. Həqiqi) *Gülü-rüxsarına qarşı gözümədən qanlı axar su, Həbibim, fəslə-güldür bu, axar sular bulanmazmı?!* (M.Füzuli) *Yamanlığa qarşı yaxşılıq hər kişinin işidir.* (A. sözü) *Bir dözmüsən, bir də döz, Gələn payıza kimi.* (Bayatı) *Mən karvan sarbanıyam, Gedirəm dərdə sarı.* (Bayatı) *Asta səslə danışan qaraltılar Araz çayına tərəf buruldular.* (Y.V.Ç.) *Hamının yaxşı görə bilməsi və səsinin aydın çatması üçün minbərin ən uca pilləsinə doğru getməyə başladı.* (Ə.C.) *Yavaş-yavaş enə-enə düz Əzəmətə sarı yönəldi.* (Ş.A.) Nümunələrdə ismin yönlük halında işlənmiş *Təbrizə*, *həyatə*, *bulağa*, *ruxün gülzarına*, *gülü-rüxsarına*, *yaxşılığa*, *payıza*, *dərdə*, *Araz çayına*, *minbərin pilləsinə*, *Əzəmətə* söz və söz birləşmələrinin cümlə daxilindəki semantikasındakı, sintaktik vəzifəsində qoşmaların rolu inkaredilməzdir. Qoşmaların qoşulduğu sözlərə müəyyən məna çaları verdiyi, bəzən eyni qoşmaların omonimlik xüsusiyyəti daşıyaraq fərqli məzmunlara malik olduğu faktları bizə məlumdur. Qoşmalardakı bu cəhətlər sintaktik səviyyədə fərqli vəzifə yarada bilər. Bəzən sözün özünün məzmununda olan semantika ilə, qoşmanın məzmunu arasında uyğunsuzluq olur və hər iki halda həmin sözlər eyni sintaktik vəzifə daşıyır. Məsələn, *Axşama hamı bizdə olacaq.* Cümlədə yönlük halda olan *axşama* sözü zaman zərfliyi vəzifəsində çıxış edir. Əgər cümlədə *axşama* sözünə *kimi* qoşmasını əlavə etsək, yenə də həmin söz qoşma ilə birlikdə zaman zərfliyi vəzifəsini icra edəcək: *Axşama kimi hamı bizdə olacaq.* Deməli, sintaktik vəzifə eynidir. Fərq qoşmanın yaratdığı zaman hüdudundadır. Lakin bu heç də o demək deyil ki, qoşma qoşulduğu sözün sintaktik vəzifəsini dəyişmir.

Qoşma istənilən sözlərə qoşulmur, çünki onları əlaqələndirən semantik yaxınlıq olmalıdır. Semantik yaxınlıq əlaqələndirən sözlərin həm daxili məzmunu, həm onların birlikdə ümumi semantikasi ilə bağlı yaranır. Verdiyimiz

nümunədə biz bunun şahidi olduq. Belə ki, “axşam“ və “ kimi “ qoşmasının əlaqələnməsi ümumi zaman hüdudunun meydana çıxmasını şərtləndirdi. Zaman məzmunu “ axşam “ sözünün fərdi semantikasında olsa da, zaman hüdudu yoxdur. Zaman hüdudu yaradan *axşam* zərfinə artırılan yönlük hal şəkilçisidir. Qeyd etdik ki, yönlük hal hərəkətin yönəldiyi şəxsi, əşyanı, hərəkətin istiqamətini, hərəkətin çatacağı son nöqtəni, zaman və məkan hüdudunu bildirir. Demək, zaman məzmunu *axşam* zərfinin daxili semantikasında olsa da, zaman hüdudu qrammatik forma ilə, yəni yönlük halla (-a) yaransa da, *kimi* qoşmasının həmin sözlə əlaqələnməsi zaman hüdudunu daha konkret edir, onu dəqiqləşdirir. (5,

Kimi qoşması yalnız zaman hüdudunu deyil, həm də məkan hüdudunu dəqiqləşdirir. Bu zaman *kimi* qoşması daxili, fərdi semantikasında yer, məkan anlayışı olan sözlərlə əlaqələnir, yəni yönlük halda olan isimlərə qoşulur. Məs.: *Yaylağa maşınla gedəcəyik*. Cümlədə “ yaylağa ” haraya? sualına cavab verir və sintaktik vəzifəsi yer zərfliyidir. “ Yaylaq ” leksik vahidinin semantikasında yer, məkan anlayışı qabarıq şəkildə hiss olunur, məkan hüdudunu isə yönlük halın şəkilçisi formalaşdırır. Əvvəlki nümunədə yönlük hal zaman zərfinə əlavə olunaraq zaman hüdudunu, bu cümlədə isə məkan mənalı ismə artırılaraq məkan hüdudunu şərtləndirir. Əgər bu cümləyə *kimi* qoşması əlavə edilsə, o, məkan hüdudu anlayışını konkretləşdirər, mənanı qüvvətləndirər: *Yaylağa kimi maşınla gedəcəyik*. Qoşma əlavə edilmiş hər iki cümlədə qoşmalı birləşmələrin sintaktik vəzifəsi zərflilik olsa da, semantik məna növünə görə fərqlidir. Birincisi zaman zərfliyi, ikincisi yer zərfliyidir. (5,122)

Onu da qeyd edək ki, fərdi, daxili semantikasında yer, məkan məzmunu olmayan xüsusi isimlərə yönlük hal şəkilçisi ilə qoşma əlavə olunarsa, o zaman həmin birləşmə də yer zərfliyi vəzifəsini icra edə bilər. Əvvəlki sətirlərdə nümunə kimi verdiyimiz bu cümləyə nəzər salaq: *Yavaş-yavaş enə-enə düz Əzəmətə sarı yönəldi*. (Ş.Arif) *Yaylaq* sözündən fərqli olaraq, *Əzəmət* xüsusi isminin leksik semantikasında yer, məkan anlayışı yoxdur. Bu dil vahidinə həmin mənanı qazandıran təklidə yönlük halın qrammatik forması deyil. Çünki yönlük halla işlənən *Əzəmətə* sözü kimə? sualına cavab verir: Uşağı *Əzəmətə* verdi – kimə? *Əzəmətə*. Cümlənin vasitəli təamamlığı olur. Onu idarə edən xəbərin ifadə vasitəsi statik feildir. Əvvəlki cümlədə *Əzəmətə* sözü təklidə yox, yönlük hal + qoşma + dinamik feillə ifadə olunan *yönəldi* xəbəri ilə birlikdə istiqamət məzmunu qazanır və cümlənin yer zərfliyi vəzifəsini icra edir. Deməli, bu cümlədə istiqamət məzmununun yaranmasının əsas yükü qoşmanın üzərinə düşür, dinamik feil də ona təkan verir. “ Yaylağa kimi maşınla gedəcəyik ” cümləsində isə qoşma əvvəlki sətirlərdə qeyd etdiyimiz kimi, məkan mənasını qüvvətləndirir və ona son hüdud məzmunu qazandırır.

Kimi qoşması kəmiyyət hüdudunu da bildirir. Bu zaman “ kimi“ qoşması (sinonimi qədər) əsasən, konkret mənalı isimlərlə əlaqələnir. Məs.: *Dizə kimi qar yağmışdı*. Əvvəlki cümlələrdən fərqli olaraq, bu cümlədə *kimi* qoşmasını işlətməmək qeyri-mümkündür. Qoşmanı işlətməsək, cümlə belə alınacaq: *Dizə qar yağmışdı*. Göründüyü kimi, cümlədə məntiqi əlaqə yoxdur. Qoşma bu nümunədə də yönlük halda olan sözlə əlaqələnir. Burada da hüdud anlayışını yönlük hal şərtləndirir, lakin *kimi* qoşması kəmiyyət hüdudunu, ölçü miqyasının son nöqtəsini formalaşdırır. Qoşma idarə etdiyi *dizə* sözü ilə birlikdə kəmiyyət zərfliyi (nə qədər?) vəzifəsini icra edir. Əgər bu qoşma cümlədə işlənməsə idi, *diz* sözünün leksik mənası onun kəmiyyət zərfliyi vəzifəsini icra etməsi üçün yetərli olmazdı. Bu da onu göstərir ki, cümlə üzvlərinin formalaşmasında leksik mənalı söz əsas

baza olduğu kimi, qoşmalı birləşmələrin də müstəsna əhəmiyyəti vardır. Bu haqda “Qoşma” mövzusunun tədrisində geniş elmi-nəzəri məlumat veriləcəkdir.

NƏTİCƏ

- Hal kateqoriyası söz birləşmələrində və ya cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir.
- Hal kateqoriyası isim, sifət, say, əvəzlik, feli sifət və məsdərləri əhatə edir. İsim, əvəzlik və məsdərdən başqa, qalan nitq hissələri substantivləşdikləri zaman hallar üzrə dəyişir.
- Yönlük hal məkani-grammatik haldır.
- Bu halın mənası vasitəli obyekt, yəni işin yönəldiyi şəxs və əşyanı ifadə etməkdən ibarətdir. Bəzən isə hərəkət və əşyanın çatacağı son nöqtəni bildirir.
- Yönlük halda olan sözlər və birləşmələr əşya, obyekt bildirdikdə cümlədə vasitəli tamamlıq, zaman, məkan məzmununu bildirdikdə zərflik vəzifəsini icra edir.
- Yönlük halda olan sözlərin vasitəli tamamlıq, zərflik vəzifəsində çıxış etməsi daha çox onların semantikasına ilə əlaqədardır. Sözlər həqiqi mənada əşya, obyekt məzmununu bildirdiyi kimi, məkan məzmununu da ifadə edir.
- İsmi yönlük halını idarə edən feillərin də həmin sözlərin sintaktik vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rolu vardır.
- Yönlük hal əsas mənası ilə yanaşı, bir sıra əlavə mənalar: əşyanın çatacağı yeri, son nöqtəni, istiqamət, səbəb, məqsəd, müqayisə, məlumatın mənbəyi, zaman, ziddiyyət və sairəni bildirir. Bu mənaların bir çoxunun yaranmasında *qədər, dək, -can, -cən, sarı, tərəf, kimi, görə, doğru, qarşı, dair, aid, məxsus, nisbətən* və s. qoşmalar yaxından iştirak edir.
- Fərdi, daxili semantikasında yer, məkan məzmununu olmayan xüsusi isimlərə yönlük hal şəkilçisi ilə qoşma əlavə olunarsa, o zaman həmin birləşmə də yer zərfliyi vəzifəsini icra edə bilər.
- Cümlə üzvlərinin formalaşmasında leksik mənalı söz əsas baza olduğu kimi, qoşmalı birləşmələrin də müstəsna əhəmiyyəti vardır.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. Azərbaycan dilinin qrammatikası. (1960). Morfologiya. I hissə. EA-nın mətbəəsi. Bakı. 334 səh.
2. Cəfərov C., Abdullayev N. (2004). Azərbaycan dilinin morfologiyası. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı. 175 səh.
3. Hüseyinzadə M. (2007). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. III hissə. “Şərq-Qərb”. Bakı. 280 səh.
4. Hümmətova R. (2017). Linqvistik təhlilin elmi-metodik əsasları. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı. 214 səh.
5. Hümmətova R. (2018). Qoşma və bağlayıcının tədrisində inteqrasiya. “Elm və təhsil”. Bakı. 208 səh.
6. Hümmətova R. (2019). Ana dili -2. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı. 290 səh.
7. Xəlilov B. (2003). Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. II hissə (dərslük). “Adiloğlu” nəşriyyatı. Bakı. 354 səh.
8. Kazımov Q. (2010). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. “Elm və təhsil”. Bakı. 398 səh.
9. Kazımov Q. (2000). Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. “Ünsiyyət”. Bakı. 496 səh.

XƏBƏRİLİK VƏ ŞƏXS KATEQORİYALARININ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Rəhilə Hümətova

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, rahilahummetova@gmail.com

ORCID 0000-0003-2521-6361

Açar sözlər: xəbərlik kateqoriyası, morfoloji göstəriciləri, şəxs və xəbərlik kateqoriyasının fərqləndirilməsi

ÖZET

Xəbərlik kateqoriyası mübtəda ilə xəbər arasında uzlaşma əlaqəsini yaradır. Bu kateqoriyanın mühüm cəhəti onun adlar qrupuna əlavə edilməsidir. Adlar qrupunun sonuna artırılan xəbərlik şəkilçiləri hər hansı bir hökmü təsdiq və inkar edir. Deməli, cümlədə hər hansı bir hökmü təsdiq və inkar etmək məqsədi ilə sözlərin sonuna artırılan şəkilçilərə xəbərlik şəkilçiləri deyilir. Cümlədə hökmün ifadəsi xəbərlik şəkilçisi olmasa, rəlləşməz. *Mən insanam* cümləsində *-am* şəkilçisi olmasa, *mən insan* sözləri nə cümlə yaradır, nə də hökmü ifadə edir. Xəbərlik kateqoriyasının şəkilçiləri də şəxslərə görə bölünür və hər hansı bir hökmün şəxsə münasibətini bildirir. Adlara artırılan xəbərlik şəkilçiləri bunlardır: *I şəxs* (tək, cəm): *-am* (*-əm*), *-ıq4*; *II şəxs* (tək, cəm): *-san*, *-sən*, *-sınız*, *-sınız*, *-sunuz*, *-sünüz*; *III şəxs* (tək, cəm): *-dır*, *-dir*, *-dur*, *-dür*, *-dır+lar*. Xəbərlik kateqoriyasının inkarı *deyil* sözü ilə formalaşır və morfoloji əlamət *deyil* sözünün üzərinə əlavə olunur.

Xəbərlik kateqoriyası zaman etibarilə iki müstəvidə (indiki və keçmiş zaman) ifadə olunur. Bəzən üslubi cəhətdən bütün zamanlara da aid edilir. Xəbərlik şəkilçiləri bəzən feilə artırılan şəxs şəkilçiləri ilə qarışdırılır. Səbəb hər iki kateqoriyanın morfoloji göstəricilərinin şəxs əvəzlilikləri əsasında yaranmasıdır (*-q*, *-k*, *-dır* istisna olunmaqla). Belə ki, qədim türk və Azərbaycan yazılı mənbələrində şəxs əvəzliliklərinin feillərdən, həm də isim və isimləşə bilən sözlərdən sonra məhz şəxs şəkilçisi vəzifəsində işlənməsinə rast gəlinir: “Orxon-Yenisey” abidələrində – tutar mən = tuturam. Külüg tirig bən+Külüg tirigəm; M.Kaşğarının “Divan”ında – mən tənqriğə sığınur mən = mən tanrıya sığınıram, mən kayda mən = mən hardayam, türk mən = türkmən.

Şəxs kateqoriyası feillə ifadə olunan hərəkətin subyektə münasibətini, xəbərlik kateqoriyası isə hökmün şəxsə münasibətini bildirməyə xidmət göstərir. Məqalədə bu kimi aktual problemlər araşdırılıb.

GİRİŞ

Hər bir dilin qrammatikasında özünəməxsus xarakterik qrammatik anlayışlar vardır. Qrammatik anlayışlar dilin qrammatikasına aid olan qayda-qanunlardan ibarətdir. Azərbaycan dilçiliyində *qrammatik anlayış* ifadəsi *qrammatik məfhum* kimi də adlandırılmışdır. Həm də qrammatik məfhumlar dedikdə “dildə obyektiv olaraq mövcud olan qrammatik qaydalar sisteminin ümumiləşmiş şəkildəki inikası” başa düşülür. Qrammatik anlayışa qrammatik mənə, qrammatik kateqoriya, qrammatik forma, qrammatik üsul (ifadə vasitələri), qrammatik quruluş daxildir. Kateqoriya yunan mənşəli söz olub, “əlamət”, “ittiham”, “söyləmə” mənalarını ifadə edir. Böyük yunan filosofu Aristotel “Kateqoriyalar” adlı əsərində ona belə bir tərif vermişdir: “Kateqoriya obyektiv gerçəkliyin ən böyük ümumiləşməsi və inikasıdır”. Aristotel kateqoriyanın on növünü göstərmişdir: kəmiyyət, keyfiyyət, mahiyyət (substansiya), münasibət, məkan, zaman, vəziyyət, hal, hərəkət və izzət. Bu kateqoriyaların bəziləri məntiqi, bəziləri qrammatik, bəziləri də məntiqi-qrammatik kateqoriyalardır.

Qrammatik kateqoriyaların maddi əsasını qrammatik formalar (morfoloji əlamətlər, sintaktik vasitələr) təşkil edir. Bu vasitələrə malik olan qrammatik kateqoriyalar sözlərin bir-birinə bağlanması, sözlər arasında əlaqə yaratmaqda çox mühüm rol oynayır. (3)

ARAŞDIRMA

Xəbərlilik kateqoriyası sözlər arasında əlaqə yaratmaqda çox mühüm rol oynayır. Bu kateqoriyanın mühüm bir cəhəti ondan ibarətdir ki, əksər nitq hissələrini əhatə edir. Ancaq həmin nitq hissələrinin xəbər olması üçün müəyyən morfoloji əlamət lazımdır. Nitq hissələrinin sonuna artırılan xəbərlilik şəkilçiləri hər hansı bir hökmü təsdiq və inkar edir. Beləliklə, xəbərlilik şəkilçisinə belə bir tərif vermək mümkündür: Cümlədə hər hansı bir hökmü təsdiq və inkar etmək məqsədi ilə sözlərin sonuna artırılan şəkilçilərə xəbərlilik şəkilçiləri deyilir. Xəbərlilik şəkilçiləri xəbərin hansı şəxslə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirir, mübtədəyə aid olan hadisə və hökmü meydana çıxarır. Yəni mübtədə ilə xəbər arasındakı uzlaşma əlaqəsi məhz xəbərlilik şəkilçisi vasitəsilə reallaşır. Cümlədə haqqında danışılan neçənci şəxsdirsə, xəbər də həmin şəxsin əlaməti ilə bitməlidir. Deməli, cümlədə hökmün ifadəsi xəbərlilik şəkilçisi olmasa, mümkün deyil. *Mən insanam* cümləsində *-am* şəkilçisi olmasa, *mən insan* sözləri nə cümlə yaradar, nə də mənalı bir hökm ifadə edər. Bu da onu deməyə əsas verir ki, xəbərlilik kateqoriyası şəkilçiləri də şəxslərə görə bölünür və hər hansı bir hökmün şəxsə münasibətini bildirir.

Mənsubiyyət kateqoriyasında olduğu kimi, xəbərlilik kateqoriyasında da iki tərəf vardır: subyekt və ona aid olan predikat: *Mən insanam; Sən insansan; O insandır; Biz insanıq; Siz insansınız; Onlar insandırlar* və s.

Mənsubiyyətdə olduğu kimi, I və II şəxslərdə subyekt yalnız əvəzliliklərlə, III şəxsə həm əvəzlilik, həm də isimlərlə ifadə olunur: *Onun kitabı – Qorqudun kitabı; O, insandır – Qorqud insandır.*

Bəzi məqamlarda subyektin ayrıca sözlə ifadəsi olmaya da bilər. Şəxs sonluğu ilə onu asanlıqla müəyyənləşdirmək mümkündür. Məsələn, *Mən müəlliməm – Müəlliməm.*

Adlara əlavə edilən xəbərlilik şəkilçiləri bunlardır: *I şəxsin təkisi* samitlə bitən isimlərdə *-am (-əm)*, saitlə bitənlərdə *(y)* bitişdirici samiti artırılır. Məs.: *Mən işığam, qaranlığın qənimim...* . (R.Rza) *Koroğluyam, iş bitirərəm, Səni dünyadan itirərəm...* . (“Koroğlu”) *I şəxsin cəmi* samitlə bitənlərdə *-ıq, -ik, -uq, -ük;* saitlə bitənlərdə *(y)* artırılır: *Biz düşmənlik sizin insan əti yeyən ikibaşlı qartalınıza.* (C.Cabbarlı)

II şəxsin təkisi *-san (-sən)*, cəmində *-sınız, -sınız, -sunuz, -sünüz* şəkilçiləri artırılır: *Vallah, oğulsan, Kəlbə Kəhərə yamanca divan tutdun.* (Ş.Arif) *Siz tələbəsiniz, həm də bizə qonaqsınız.* (M.S.)

III şəxsin təkisi *-dır, -dir, -dur, -dür*, cəmi *-dır+lar* morfoloji əlamətləri ilə formalaşır: *Gənclik nurlu səhərdir, qocalıq qərib axşam, Biri parlaq günəşdir, biri öləziyəm şam.* (N.Gəncəvi). *Gözəl qadın gözə xoş gələr, xeyrixah qadın qəlbə. Biri gözəl əşyadır, biri əsl xəzinə.* (Aforizm) *Qeyd.* Misralardakı *axşam, şam, xəzinə* sözlərində xəbərlilik şəkilçiləri poetik mətləbə uyğun olaraq ixtisar edilmişdir. Asanlıqla bərpa etmək mümkündür.

Şifahi nitqdə *-dır -dir, -dur, -dür* xəbərlilik şəkilçisinin axırıncı ünsürü **(r)** tələffüz edilmir. Bu fakta bayatılarda, aşıq ədəbiyyatında daha çox rast gəlmək mümkündür. Nümunələrə nəzər salaq:

Qadir allah, sənın kərəmin çoxdu,

*Tənəli söz xəncər, nizədi, oxdu.
Qardaşın qardaşa vəfası yoxdu,
Qardaşı qardaşa möhtac eyləmə.*

(Qurbani)

*Geydiyim igid kürküdü,
Dünya Süleyman mülküdü,
Dövlət ki var, əl çirkidi,
Şad ol, könül, nə məlulsan?*

(“Koroğlu”)

Xəbərlik kateqoriyasının inkarı *deyil* sözü ilə formalaşır və xəbərlik şəkilçisinin morfoloji əlaməti deyil sözünün üzərinə əlavə olunur. Məs.: *Sən elçi deyilsən, sən göndərənsən.* (N.Gəncəvi)

Xəbərlik kateqoriyası zaman etibarilə iki müstəvidə (indiki və keçmiş zaman) ifadə olunur. Bəzən üslubi cəhətdən bütün zamanlara da aid edilir. Məs.: *Adam var, nur səpər, işıq yandırar, Adam var, zəhərli ilan kimidir.* (A.M.Azafli) *Bu gömgöy göyün altında onlar tamam tək imiş.* (Ş.Arif) (4,27)

Xəbərlik şəkilçiləri bir çox hallarda kəmiyyət və feilə artırılan şəxs şəkilçiləri ilə qarışdırılır. Səbəb isə bunların bəzən şəxs, bəzən xəbərlik şəkilçisi adlandırılmasıdır. Ə.Tanrıverdi “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası” əsərində bu haqda yazır: “Qeyd etdiyimiz kimi, xəbərlik və şəxs kateqoriyalarının şəkilçiləri eynidir. Həm də hər iki kateqoriyanın morfoloji göstəriciləri şəxs əvəzlilikləri əsasında yaranmışdır (-q, -k, -dır istisna olunmaqla). Belə ki, qədim türk və Azərbaycan yazılı mənbələrində şəxs əvəzliliklərinin feillərdən, həm də isim və isimləşə bilən sözlərdən sonra məhz şəxs şəkilçisi vəzifəsində işlənməsinə rast gəlinir: “Orxon-Yenisey” abidələrində – tutar mən = tuturam. Külüg tirig bən+Külüg tirigəm; M.Kaşğarının “Divan”ında – mən tənqrigə sığınur mən = mən tanrıya sığınırım, mən kayda mən = mən hardayam, türk mən = türkmən. Kişvərinin “Divan” ında: görürmən – görürəm. Hər gecə düşümdə görürmən pərişan zülfünü... xəstə mən = xəstəyəm. O gözi bimardin ayru gəribü xəstəmən” . (5, 204-205)

Şəxs və ya xəbərlik kateqoriyası yaranış etibarilə isim və feillərlə bağlıdır. Məlumdur ki, feil iş, hal və hərəkət bildirir. Hər hansı bir iş, hal və hərəkət müəyyən zaman daxilində icra olunur. Zaman kəsimlərində görülən işlər də müəyyən şəxslərə aid olur. İş və hərəkətin şəxsə olan münasibəti müəyyən morfoloji əlamətlərlə təzahür etdirilir ki, bu morfoloji əlamətlər də ayrı-ayrı şəxsləri göstərən şəxs kateqoriyası şəkilçilərindən ibarətdir. Şəxs kateqoriyası feillə ifadə olunan hərəkətin həmin iş, hal və hərəkəti icra edən şəxsə münasibətini bildirir. Daha doğrusu, şəxs kateqoriyası xəbərlik mübtədaya olan münasibətini müəyyənləşdirir. Bu münasibət adlar qrupuna da aiddir. Məs.: *Mən müəlliməm. Mən gedirəm; Sən insansan. Sən alırsan* və s. Bu cümlələrin xəbərlikdəki şəkilçiləri müqayisə etsək, heç bir fərq görmərik. Sadəcə olaraq, 1-ci cümlələrdə I şəxsin təkli, 2-ci cümlələrdə II şəxsin təkli şəkilçilərinin işləndiyini görürük. Mübtədə ilə xəbərlik arasındakı münasibət, sintaktik əlaqə (uzlaşma) yalnız bu şəkilçilər vasitəsilə reallaşır. Lakin *Mən müəlliməm. Sən insansan* cümlələrində şəkilçi adlara artırılaraq hökmün şəxsə münasibəti bildirməyə xidmət göstərsə, *Mən gedirəm. Sən alırsan* cümlələrində hərəkətin onu icra edən şəxsə münasibətini ifadə edir. Onları qarışdırmamaq üçün bir məsələni

xüsusi olaraq diqqətdə saxlamaq lazımdır: Xəbərlik kateqoriyası adlar qrupuna, şəxs kateqoriyası isə feillərə xasdır.

Yeri gəlmişkən, ismin kəmiyyət kateqoriyasının morfoloji əlamətlərindən olan *-lar (-lər)* şəkilçisi də felin şəxs kateqoriyasının əlaməti olan (III şəxsin cəmi) *-lar-lər* şəkilçisi ilə bəzən qarışıq salınır. Məs.: *Oğullar atalarını bəyənmirlər*. Hər bir sözdə eyni fonetik tərkibə malik olan şəkilçi morfem işlədilmişdir. *Oğullar* – isimdir; kim? sualına cavab verir; sadədir; ümumidir; cəmdədir; adlıq halındadır; sintaktik vəzifəsi mübtədərdir; atalarını – isimdir; kimi? sualına cavab verir; sadədir; cəmdədir və s.; *bəyənmirlər* – feildir; nə edirlər? sualına cavab verir; sadədir; təsirlidir; inkardadır; məlum növdədir; xəbər şəklinin indiki zamanındadır; III şəxsin cəmindədir; sintaktik vəzifəsi xəbərdir. Eyni fonetik tərkibə malik olan şəkilçi birinci və ikinci sözlərdə cəmlilik yaradır, əşyanın çoxluğunu (oğullar, atalarını qrammatik cəhətdən əşya məzmununu bildirir), axırıncı isə feillərdə III şəxsin cəmini ifadə edir. Məlumdur ki, felin təsriflənən formaları şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişir. “Bəyənmirlər” felindəki *-lər* şəkilçisi III şəxsin cəmini ifadə etdiyi kimi, xəbərin mübtədə ilə uzlaşma əlaqəsinin (kəmiyyətə və şəxsə görə) də əsas morfoloji göstəricisidir. Bu zaman onları cəm şəkilçisi adlandırmaq olmaz. Bu şəkilçi isimlərə qoşularaq çoxluq anlayışı ifadə edərkən *-[dar (-dər), -nar (-nər), -rar (-rər), -lar (-lər)]* şəklində tələffüz olunmalıdır: qızlar – [qızdar], qatarlar – [qatarrar], gəlinlər – [gəlinnər], sahillər – [sahillər].

III şəxs sonluğu ilə işlənən feillərin tələffüzündə isə *-lar (-lər)* şəkilçisi dəyişikliyə uğramır, özündən əvvəlki səsi (indiki zaman və qeyri-qəti gələcək zaman şəkilçilərinin son səsi olan “r”) öz məxrəcinə uyğunlaşdırır, yəni irəli və tam assimilyasiya hadisəsi baş verir: gülürlər – [gülüllər], alarlar – [alallar], oynayrlar – [oynuyullar] və s. Digər fərq isə ondan ibarətdir ki, *-lar,-lər* isimlərə qoşularaq əşyanın çoxluğunu bildirir və bu zaman vurğu *-lar,-lər* şəkilçisində saitin üzərinə düşür: qızla`r, qələmlə`r, evlə`r, kitabla`r və s. Lakin *-lar, -lər* feillərdə III şəxsə aid olub şəxsin çoxluğunu bildirərkən vurğu qəbul etmir; almı`şlar, alı`rlar, alaca`qlar, ala`rlar (şühudi keçmiş zamanda vurğu qəbul edir: aldıla`r) və s.

NƏTİCƏ

- Kateqoriya yunan mənşəli söz olub, “əlamət”, “ittiham”, “söyləmə” mənasını ifadə edir.
- Qrammatik kateqoriyaların maddi əsasını qrammatik formalar (morfoloji əlamətlər, sintaktik vasitələr) təşkil edir. Bu vasitələrə malik olan qrammatik kateqoriyalar sözlərin bir-birinə bağlanması, sözlər arasında əlaqə yaratmaqda çox mühüm rol oynayır.
- Xəbərlik şəkilçiləri xəbərin hansı şəxslə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirir, mübtədəyə aid olan hadisə və hökmü meydana çıxarır.
- Mənsubiyyət kateqoriyasında olduğu kimi, xəbərlik kateqoriyasında da iki tərəf vardır: subyekt və ona aid olan predikat.
- Xəbərlik kateqoriyasının inkarı *deyil* sözü ilə formalaşır və xəbərlik şəkilçisinin morfoloji əlaməti *deyil* sözünün üzərinə əlavə olunur.
- Xəbərlik kateqoriyası zaman etibarilə iki müstəvidə (indiki və keçmiş zaman) ifadə olunur. Bəzən üslubi cəhətdən bütün zamanlara da aid edilir.

- Xəbərlik və şəxs kateqoriyalarının şəkilçiləri eynidir. Həm də hər iki kateqoriyanın morfoloji göstəriciləri şəxs əvəzlilikləri əsasında yaranmışdır (-q, -k, -dır istisna olunmaqla).
- Xəbərlik kateqoriyası adlar qrupuna, şəxs kateqoriyası isə feillərə xasdır.

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

10. Azərbaycan dilinin qrammatikası. (1960). Morfologiya. I hissə. EA-nın mətbəəsi. Bakı. 334 səh.
11. Cəfərov C., Abdullayev N. (2004). Azərbaycan dilinin morfolojiyası. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı. 175 səh.
12. Hüseynzadə M. (2007). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. III hissə. “Şərq-Qərb”. Bakı. 280 səh.
13. Hümətova R. (2019). Ana dili -2. ADPU-nun mətbəəsi. Bakı. 290 səh.
14. Tanrıverdiyev Ə. Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası. “ Elm və təhsil ”. Bakı -2010. 458 səh
15. Xəlilov B. (2003). Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. II hissə (dərslük). “Adiloğlu” nəşriyyatı. Bakı. 354 səh.
16. Kazımov Q. (2010). Müasir Azərbaycan dili (morfologiya). “ Elm və təhsil ”. Bakı. 398 səh.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ DÜNYAYA TANIDILMASINDA ULU ÖNDƏRİN ROLU.

Həsənova Leyla Ziyafət qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Filologiya fakültəsi, müəllim
leylamuzi@gmail.com
Orcid id:0009-0006-9057-9205

Xülasə: Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı ilə bağlı gördüyü işlər, yazıçı və şairlərimizin xatirəsini yaşatmaq üçün qəbul etdiyi qərarlar, ədəbiyyatımızın dünya səviyyəsində tanınması üçün atdığı mühüm addımlar bütün tarixi gerçəkliyi ilə məqalədə tədqiqata cəlb olunmuş və bu mövzuda dolğun fərziyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ədəbiyyat, gerçəklik, Azərbaycan ədəbiyyatı

Summary: The work done by the Great Leader Heydar Aliyev in the development of Azerbaijani literature, the decisions he made to keep alive the memory of our writers and poets, and the important steps he took to promote our literature worldwide are all included in the article with their historical reality and comprehensive hypotheses have been put forward on this subject.

Keywords: Heydar Aliyev, literature, reality, Azerbaijani literature

Heydər Əlirza oğlu Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatına, onun inkişafına dair göstərdiyi qayğı və diqqət onun bütün hakimiyyəti boyu davam etmişdir. Hakimiyyətdə olduğu illər ərzində dahi lider hər zaman ziyalıların yanında olmuş, onlardan istər maddi, istərsə də mənəvi olaraq öz dəstəyini əsirgəməmişdir. Ədəbiyyata və onun nümayəndələrinə hər zaman dayaq olan ulu öndər özü də sözə və söz sənətinə yaxından bələd olmuş, sovet ideologiyasına xidmət etməyə məcbur edilən ədəbiyyatımızı bu qəlibdən çıxarmaq üçün əlindən gələni etmişdir. Ulu öndərin yazarlara, ədəbiyyat adamlarına diqqətinin sübutudur ki, o hələ sovetlər dönəmində yazıçıların V, VI, VII, IX qurultayında iştirak etmiş və dövrün yazıçılarına stimül verərək ədəbiyyatın inkişafına şərait yaratmışdır. [2, s.121]

Hələ ilk dəfə 1969-cu ildə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev o dövrün çətin siyasi şəraitinə baxmayaraq, ədəbiyyatın inkişafı ilə bağlı bir çox diqqətəlayiq işlər görmüşdür. 1970-ci ildə Rəsul Rzanın 60 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması, 1973-cü ildə Nigar Rəfəbəylinin 60, Nəbi Xəzrinin 50 illik yubileyinin qeyd olunması Heydər Əliyevin bu sahədə atdığı mühüm addımlardan sadəcə bir neçəsidir. Həmçinin 1973-cü il 13 sentyabrda bəşəri klassikimiz İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 600 illik yubileyinin Bakı ilə yanaşı Moskvada da qeyd olunması bütün dünyanın diqqətini Azərbaycana sövq etmək demək idi. Nəticədə 1980-ci ildə Bakıda İ. Nəsiminin abidəsi qoyuldu. Ulu öndərin bu istiqamətdə atdığı ən mühüm addımlardan biri də Nizami Gəncəvinin yubileyi ilə əlaqədar “ Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsi, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərar qəbul etməsi idi. Qərara müvafiq olaraq 1981-ci ildə böyük Azərbaycan şairinin 840, 1991-ci ildə isə 850 illiyi dövlət səviyyəsində

keçirilir. Bundan başqa, ümummilli liderin birbaşa səyi nəticəsində 1974-cü ildə Hüseyn Cavidin, 1979-cu ildə Məhəmməd Hadinin, 1980-ci ildə Əliqulu Qəmküsarin, 1982-ci ildə Mirvarid Dilbazinin yubileyləri dövlət səviyyəsində qeyd olunur.

12 iyun 1981-ci ildə yazarların VII qurultayında Heydər Əliyevin Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı məsələlərinə toxunması da onun bu sahəyə olan yüksək diqqətinin göstəricisi idi.

90-cı illərdə ölkəmizin üzləşdiyi çətinliklərə, siyasi böhrana baxmayaraq, H. Əliyev yenə də ədəbiyyatı bir an belə diqqətdən kənar qoymur, bu sahədə diqqətəlayiq işlər həyata keçirirdi. 1994-cü ildə satirik yazığımız Cəlil Məmmədquluzadənin 125 illik yubileyinin keçirilməsi bunun bariz nümunəsidir. Eyni zamanda, Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri olmuş şairlərimizin dövlət tərəfindən mükafatlandırılması da milli mütəqilliyə xidmət edirdi. İlk dəfə 1995-ci ildə Heydər Əliyev tərəfindən Bəxtiyar Vahabzadəyə təsis edilən “İstiqlal” ordeni, daha sonralar Məmməd Araz və Xəlil Rza Ulutürk kimi görkəmli şairlərimizə də verilmişdir.

Ulu öndərimizin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına dair gördüyü ən böyük işlərdən biri də 1997-2000-ci illərdə “Dədə-Qorqud” dastanının Bakı ilə yanaşı, Drezden və YUNESKO-da yubileyinin təşkil olunmasıdır. 2000-ci ildə “Kitabi-Dədə-Qorqud” eposunun 1300 illiyi ilə əlaqədar həyata keçirilən silsilə tədbirlər bu dastanın bütün dünyada Azərbaycan folklorunun nümunəsi kimi tanınmasında mühüm bir mərhələ oldu. Bir vaxtlar sovet hökuməti tərəfindən qadağan olunmuş dastana belə yüksək dəyərin verilməsi, əlbəttə, böyük liderin öz soykökünə, keçmişinə olan hörmətinin, bağlılığının nəticəsi idi. [1]

Heydər Əliyevin ədəbiyyat adamlarına qarşı sevgisi birtərəfli olmamış, onlar da daim bu şəxsiyyətin fəaliyyətini müxtəlif janrlarda olan əsərlərlə işıqlandırmışlar. Hələ sovetlər zamanında, 1974-cü ildə Cənubi Azərbaycan şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndin yazdığı “Elimin dayağı, yurdumun fəxri Heydər müəllimə” şeiri sonralar çoxları tərəfindən davam etdirilmişdir. Müstəqillik dövründə eyni mövzulu çoxlu lirik şeirlər yazılmaqla bərabər irihəcmli poemalar da qələmə alınmışdır. Bu əsərlərə nümunə olaraq Elxan Zal Qaraxanlının “Anıt məzar dastanı”, Zəlimxan Yaqubun “Əbədiyyət dastanı”, Sabir Mustafanın “Qayıdış”, Ramiz Məmmədzadənin “Zirvə”, Fikrət Qocanın “Gərək bu günləri görəydin özün”, Fəridə Ləmanın “Onu zaman seçib”, Rəfiq Zəka Xəndanın “Heydər baba”, Elman Həbibin “Heydənamə”, Ramiz Duyğunun “Prezidentin ürəyi”, Ramiz Heydərin “İlhamlı gələcək”, Mirkazım Seyidovun “Heydər dühası” və s. göstərə bilərik. Eyni zamanda Heydər Əliyevin obrazı yaradılmış səhnə əsərlərinə Hidayətin “Burdan bir atlı keçdi” pyesini, Adil Babayevin “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı”, Aqşin Babayevin “Xilaskar” tamaşalarını, İftixar Priyevin “Qurtuluş dastanı” dramını misal gətirə bilərik. Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti yalnız bədii əsərlərdə deyil, tədqiqat əsərlərində də əksini tapmışdır. Bu əsərlərdən biri ilk nəşri 1998-ci ildə, ikinci nəşri 2009-cu ildə olmuş “Heydər Əliyev və Azərbaycan Ədəbiyyatı” kitabıdır. 2010-cu ildə AMEA Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən təqdim olunan bu kitab ədəbiyyat sahəsi üzrə Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür. Bunlardan əlavə, Tərhan Novruzovun “Heydər Əliyev və ədəbiyyat məsələləri” kitabları, eləcə də Elmira Axundovanın 2014-cü ildə çap olunmuş 6 cildlik “Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman” publisist romanı da ulu öndərin ədəbiyyatla bağlılığı barədə qələmə alınıb.

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev hər bir ədibə xüsusi qayğı göstərmiş, onların layiqli dəyərlərini almalarına şərait yaratmışdır.

Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatı və onun inkişafı ilə bağlı həyata keçirdiyi uğurlu siyasət bu gün də prezident İlham Əliyev tərəfindən laiqincə davam etdirilir. Ölkə başçısı tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, incəsənətinə kifayət qədər qayğı, diqqət göstərilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Tərlan Novruzov. Heydər Əliyev və klassik ədəbi irs. Bakı:Təfəkkür, 2004.
2. Vilayət Quliyev. Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz. Bakı: Elm, 1988, səh.124
3. Xatirə Quliyeva. Heydər Əliyev və mənəvi-estetik dəyərlər. Bakı:Azər nəşr, 2002. Səh.175

“AVESTA”DA MULTİKULTURALİZMİN İZLƏRİ

Günel Hümətova (Pəniyeva) Saleh

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi, fil.ü.f.dok.

Mail: gunelpeniyeva@mail.ru

Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Özet

Açar sözlər: *multikulturalizm, dəyərlər, izləri, milli dəyər*

Zərdüştiliyin dini kitabı olan “Avesta”da multikultural dəyərlərin izlərinin aşkarlanması istiqamətində təhlil aparsaq görərik ki hər bir sətrində və qatlarında əsas istiqamət birliyə, ədalətə, sülhə səslənən hikmətamiz ifadələr yür tutur. Məsələn Qatalar Yəsna, 28-ci Hat, “Əhnəvəydqat” 1-də deyildiyi kimi: *“Ey Məzda, əllərimi duaya qaldıraraq birinci, varlıq nemətini almış bütün yaranmışlar üçün Sipəntəməinudan (müqəddəs ağıldan) rifah istəyirəm. Həm də, ey Ordibehişt, Bəhməni və Keuşurvəni sevindirəcəyimi (istəyirəm)”* (Qatalar Yəsna, 28-ci Hat, “Əhnəvəydqat” 1). Bildiyimiz kimi, dini ideologiya tarixində, bu dini təlim ilk dəfə olaraq sosial Şər və ictimai bəla problemini qaldırmış, ona qarşı mübarizə imkanlarından söz açaraq Xeyirlə Şərin fərqli olduğunu irəli sürmüş, onları bir-birindən ayırmış və onlar arasında daim mübarizə getdiyini Yəsna, 45-ci Hat, “Uştəvəydqat” 2-söyləmişdir: *“O pak gövhər xəbis gövhərə belə demişdir: “Biz ikimiz nə düşünəcə, nə tərbiyə, nə ağıl, nə din, nə söz, nə davranış, nə inam və nə də ruhda bir-birimizə uyğun gəlirik”* (URL:4). Yəsnadan gətirilmiş bu hissədən də görüldüyü kimi zərdüştilik bu mübarizədə insanın xeyir və şərin birini seçməyi məsləhət görsə də, insanlara azadlığı tanısa da, Şər ilə mübarizədə insanın roluna böyük yer verməklə xeyirin tərəfində olduğunu vurğulamışdır. Eyni zamanda zərdüştiliyin peyğəmbərinin insanlar üzərindəki ən vacib məsuliyyətlərdən birinin xeyirin, doğrunun və vicdanın şəər, yalan və qaranlıq üzərində qələbəsinə kömək etməli olduğunu söyləyirdi. Biz buna dini kitabı olan “Avesta”da insanlara *“doğruluq və uğurlu davranış çəmənində məskən salmaq”* kimi mükafatlar da vəd edərək yaxşılığın vacib əməllərdən olduğunu rast gəlirik. Bunu biz “Avesta”nın Yəsna, 33-cü Hat, “Əhnəvəydqat”, 3 -də aydın şəkildə görürük: *“Doğruluq tərəfdarının xeyrini istəyən başçı, kəndli və ya din rəhbəri, eləcə də heyvanları qorumağa səy göstərən adam doğruluq və uğurlu davranış çəmənində məskən salacaq”* (URL:4). Həmçinin, etiqad azadlığı, yaxud *“Hər kəsin sərbəstliklə öz dinini seçib qəbul”* edə bilməsi, dini müxtəliflik və başqalarına dözümlü münasibət göstərmək kimi prinsiplər, dini tolerantlığın və multikulturalizmin əsasında dayanan başlıca prinsiplərdən biri kimi vurğulanır ki, bunların hər birinə də “Avesta”da rast gələ bilirik. Çünki, zərdüştilik dininin də əsasında insanlara etiqad azadlığı, inanclarla bağlı seçim sərbəstliyi verilməsi və bununla bağlı hər cür zorakılığı rədd edilməsi dayanır. “Avesta”nın Yəsna qatında belə ifadə olunur: *“Ey Məzda, dünyanın başlanğıcında bizim üçün din yaratdın. Ruha bədən qəlibini verdin, ona özünə xas olan ağıl xüsusiyyətini bağışladın, davranış öyrətdin ki, hər kəs sərbəstliklə öz dinini seçib qəbul etsin”* (Yəsna, 31-ci Hat, “Əhnəvəydqat”, 11). Bununla yanaşı tarixi faktları da nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, əhəmənilər və sasanilər dövrlərində zərdüştilik (Zorastirizmin) hökmran din olsa da hakim elitanın başqa dinlərə də tolerant münasibəti danılmaz faktlardandır. Bu faktlardan birini

nümunə olaraq gətirə bilərik ki, Əhəməni hökmdarı Kir zərdüştü olmasına rağmen nəzarətdə saxladığı ərazilərin xalqlarına bu dini sırımağa çalışmamışdır. Belə ki, Kir Babil sürgünündən sonra yəhudilərə Qüdsə qayıtmağa və orada məbədlərini qurmağa şərait yaratmışdır. Bundan başqa, Böyük Dara da zərdüştilikdə olub, başqa dinlərə tolerant münasibət göstərmişdir. Başqa bir faktı da nəzərdən keçirirsək deyə bilərik ki, Sasanilərdə zərdüştiliyin dövlət dini kimi qəbul edilsə də digər dinlərə dözümlü münasibət bəsləmişdilər. Bu fikrimizi Sasanilərin hökmlərində iudaizmin və xristianlığın yayılmasını sübut kimi göstərə bilərik. Bu fikirlərimizi “Avesta”dan gətirilmiş nümunələr əsasında izzahını verməyə çalışaq. Beləki, “Avesta”da müxtəlif etnik mənsubiyyətə malik, mədəni özünəməxsusluğa və inanclara sahib insanların qarşılıqlı əlaqələri əsasında formalaşan sosial həmrəyliyə çağırışlar da özünü göstərir: “*Ey Məzda Əhura, ona azadlıq yolunu açdın ki, kəndliyə, ya kəndli olmayana tərəf meyl etsin*”. (Yəsna, 31-ci Hat, “Əhnəvəydqat”, 9). Bununla yanaşı “Avesta”da görüldüyü kimi Zərdüşt insanların bir arada yaşaya biləcəyi ədalətli cəmiyyətin qurulmasını arzulayır, qəzəbin, zülmün aradan qaldırılmasını istəyir: “*Qəzəb aradan getməlidir. Dostu pak şəxsiyyət olan doğru din vasitəsilə müqəddəs ruhun mükafatına nail olmaq istəyənlərə, zülmü özünüzdən uzaqlaşdırın*” (Yəsna, 48-ci Hat “İspentəməydqat”, 7). Bütün bu nümunələrdən görüldüyü kimi “Avesta” dini kitabının peyğəmbəri olan Zərdüşt sülh cəmiyyətinin tərəfdarı olaraq, müharibələrin və dağıntıların əleyhinədir, “*get-gəl azadlığının*” tərəfdarıdır. Avesta”da deyilir: “*Mən müharibələri rədd edib, silahı bir yana tullamağı istəyəm Məzda dininə inanıram... kəndlərin dağılmasının, mal-qaranın talanının və oğurluğun əleyhinəyəm... get-gəl azadlığı, mənzil, mülk toxunulmazlığı tərəfdarıyam*”.(URL:4)

DİLİN TƏDRİSİ ÜSULLARINA B.ÇOBANZADƏ YANAŞMASI

Nərmin Mehdiyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müəllimi

nerminmhdv30@gmail.com

ORCID:0009-0001-9072—8702

Özet

Açar sözlər: dil, araşdırma, təhlil, metodika, üslub

B.Çobanzadənin 1926-cı ildə yazdığı “Türk dili və ədəbiyyatının tədrisi üsulu” əsərində Avropa və Rusiyada dil və ədəbiyyatın tədrisi üsullarına aid meydana gəlmiş yeni cərəyanları vermişdir. Bu kitab Azərbaycan dilinin məktəblərdə tədrisinə aid ilk metodik vəsait olub on yeddi fəsildən ibarətdir. Kitabın əsas hissələrindən biri olan “Türk dilinin tədris üsulu” bölümündə türk dili dərslərinin təşkil üsulları verilir. Eyni zamanda müəllimlərə dərslərin təşkili ilə bağlı dəyərli tövsiyələr də öz yerini tutur. Türk dili müəllimi “*dilin məktəblərdə nə kimi əhəmiyyəti vardır?*” sualına konkret cavab verməli, hər zaman bu məsələ haqqında düşünməli, aşağıdakıları bilməlidir: → Dil məram və fikir, duyğu və s. kimi halları ifadə üçün bir alətdir. Dil olmazsa, insanların çalışması, istehsal, əmək mövcud ola bilməz. → Dil cəmiyyəti tutan bağlardan biridir, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Dilsiz insan cəmiyyəti ola bilməz. → Dil ən maraqlı üzvi və ictimai hadisələrdən biridir (2, s. 32). Dilin məktəblərdəki yeri bu üç cəhətlə təyin edilir. Bu zaman suallar meydana çıxır ki, “*dilin bu xüsusiyyətlərinə görə müəllimin vəzifəsi nədir?*”, “*şagirdlərinə şeir öyrətmək istəyən müəllim nə etməlidir?* Ümumən, tədqiqatçı bu sualları belə cavablandırır ki, müəllim həm şagirdlərin danışığına əhəmiyyət verməli, şeiri şagirdlərin bilik və hazırlıq dərəcəsinə görə təhlil etdirməli, həm də burada işlədilən sözlər üzərində uşaqları düşündürməyi bacarmalıdır” (1.). B.Çobanzadənin fikrincə, dilin tədrisi hər bir sinif üzrə təkmilləşdirilməli, şagirdlərin yaşı və dünyagörüşü nəzərə alınmalıdır.

Həmçinin tədqiqatçı dil dərslərinin təşkilinə aid olan bəzi məsələlərə toxunaraq vacib bildiyi prinsipləri aşağıdakı kimi dilin məktəblərdəki əhəmiyyətini vurğulamışdır.

Birinci əhəmiyyətin **uşaqlarda danışığın inkişafı olduğunu vurğulayaraq**, onun da özünəməxsus üç mərhələsi olduğunu bildirmişdir:

“1) təbiət haqqında müsahibələr;

2) ailə, yoldaşlar və məktəb haqqında müsahibələr;

3) proqramdakı mövzular üzərində müsahibələrdən ibarət olduğunu qeyd etmişdir.

İkincinin isə **əlifbanın öyrədilməsi üsulları** olduğunu qeyd edərək iki yerə bölür:

1) höccələmə üsulu;

2) sövti üsul. Sövti üsulün üç forması göstərilir: tərkibi üsul, təhlili üsul və qarışıq üsul; əlifbanın öyrədilməsində başqa üsullar. Bunlar üç yerə ayrılır: sövti təqlid üsulu, məxrəclər üsulu, bütün şəkillər üsulu. Bəhsin əvvəlində müəllif qeyd edir ki, yalnız öz dərslərini, mövzularını bilən müəllim əsl müəllim sayılır. O həm tədris üsulu məsələlərinə əhəmiyyət verməli, həm də dərslərini, məlumatın şagirdlərə, tələbələrə aşılmasını, təlim

edilməsi yollarını bilməlidir. Bu da müəllimin istedadı ilə yanaşı, tədris üsulunun qayda və qanunlarına bələd olmaqdan asılıdır” (2, s. 30). Eyni zamanda müəllif mükəmməl müəllimin yalnız öz fənnini əla bilən müəllim deyil də tədris üsulu məsələlərinə əhəmiyyət verməklə yanaşı dərslər, məlumatın şagirdlərə, tələbələrə doğru üsul və metodla izah edə biləndir ki, bu da müəllimin istedadı ilə yanaşı, tədris üsulunun qayda və qanunlarına bələd olmasından asılı olduğunu qeyd edir. Türk dili müəllimi “dilin məktəblərdə nə kimi əhəmiyyəti vardır?” sualına konkret cavab verməli, hər zaman bu məsələ haqqında düşünməli, aşağıdakıları bilməlidir: → Dil məram və fikir, duyğu və s. kimi halları ifadə üçün bir alətdir. Dil olmazsa, insanların çalışması, istehsal, əmək mövcud ola bilməz. → Dil cəmiyyəti tutan bağlardan biridir, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Dilsiz insan cəmiyyəti ola bilməz. → Dil ən maraqlı üzvi və ictimai hadisələrdən biridir (2, s. 32). Bütün bu məsələlərlə yanaşı B.Çobanzadə dil dərslərinin siniflər üzrə, şagirdlərin yaş və dünyagörüşlərini nəzərə alaraq mövzuların seçilməsinin vacibliyini bildirmişdir. Məhz kitabında da bütün bu problemləri siniflər üzrə müəyyənləşdirmiş və sistemli şəkildə vermişdir. Məsələn, birinci siniflərdə danışıq üzərində qurulmasını qeyd etmişdir.

RAMİZ RÖVŞƏN YARADICILIĞINDA İSMİ VƏ FEİLİ BİRLƏŞMƏLƏR

İbrahimova Sahilə Rafiq qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Müasir Azərbaycan dili kafedrası

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim

sahila.ibrahimova@yahoo.com

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0008-6960-524X>

Ramiz Rövşən, Azərbaycan ədəbiyyatının çağdaş poeziya məkanında özünəməxsus yer tutan və yaratdığı əsərlərlə geniş oxucu auditoriyasının marağını qazanan görkəmli şairlərdən biridir. Onun yaradıcılığı xalqın hiss və düşüncələrini özündə əks etdirən, həm də ənənəvi poetik dəyərləri müasir baxışlarla zənginləşdirən bir mənbədir. Ramiz Rövşənin əsərlərində istifadə etdiyi dil üslubu yalnız bədii təsir vasitəsi olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda Azərbaycan dilinin zənginliyini, ifadə imkanlarını ortaya qoyur. Bu səbəbdən onun poetik yaradıcılığı tədqiqat üçün aktual mövzulardan biridir. Azərbaycan dilinin müxtəlif qrammatik quruluşları, o cümlədən ismi və feili birləşmələr, ədəbiyyatda yalnız məntiqi deyil, həm də estetik mənalara yaratmaq üçün istifadə olunur. İsmi və feili birləşmələr, xüsusən də Ramiz Rövşən kimi şairlərin əsərlərində, mənalara çoxşaxəliliyini təmin edir. Bu birləşmələr sadəcə dilin qrammatik quruluşu kimi deyil, həm də obraz yaratmaqda, dərin fikirləri ifadə etməkdə mühüm rol oynayır. Şairin əsərlərində bu birləşmələrin xüsusi olaraq diqqət cəkdiyini görmək mümkündür.

Hazırkı dövrdə Azərbaycan poeziyasının global səviyyədə tanınması üçün dilin zənginliyini və bədii təsir vasitələrinin gücünü vurğulayan tədqiqatlara ehtiyac vardır. Ramiz Rövşənin yaradıcılığını bu baxımdan incələmək, həm dilçilik, həm də ədəbiyyat nəzəriyyəsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İsmi və feili birləşmələr, onun poetik dünyasında ideyaların, hissələrin və estetik təsirlərin ötürülməsi Ədəbi dilin təməlini təşkil edən leksik-semantik elementlərdən biri ismi və feili birləşmələrdir. Bu birləşmələr dilin funksionallığını artırmaqla yanaşı, müəllifin ifadə üslubunu və mətnin emosional yüklənməsini zənginləşdirir. Ramiz Rövşən yaradıcılığında bu elementlərin istifadəsi, onun poetikasının əsas xüsusiyyətlərindən birinə çevrilmişdir.

Ramiz Rövşən, xüsusilə xalqın gündəlik həyatına yaxın olan obrazlarla ismi birləşmələri poetikləşdirir. Məsələn, onun "Sözün ağrısı" şeirində "qırılmış ümidlər" ifadəsi ismi birləşməyə nümunədir. Burada "ümidlər" isim kimi əsas rol oynayır, "qırılmış" isə bu ismin məna yükünü daha da artırır, oxucuda həm kədər, həm də ümidin sarsılması hissini oyadır. Bu cür birləşmələr lirik üslubda insan təcrübəsini təsvir edən poetik vasitələrə çevrilir. onun "Qayıdış" şeirindəki ifadələrdə "qara kölgə", "uzun yol" kimi ismi birləşmələr həm təsviri gücləndirir, həm də poetik mətnin məna çalarlarını artırır. İsmi birləşmələr adətən metaforik xarakter daşıyır və oxucunun təxəyyülündə yeni assosiasiyalar yaradır.

A NEW LOOK AT THE CREATION OF THE TAPESTRY ARTIST ADIL SHIKHALIYEV QOBELENÇİ RƏSSAM ADİL ŞIXƏLİYEV YARADICILIĞINA YENİ BAXIŞ

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the Azerbaijan State
Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

Emilaghayev93@mail.ru

ORCID NO: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Dekorativ-tətbiqi sənətin özünəməxsus fərdi xüsusiyyətlərinə görə seçilən növlərindən biri qobelendir. Süjetli təsvirlərə malik olub, rəngin daha dolğun formada təsvir olunduğu qobelen sənəti qərb və şərq ölkələrində inkişaf etməkdədir. Azərbaycanın tanınmış qobelençi rəssamı Adil Şıxəliyev yaradıcılığı müasir incəsənətimiz də mühüm yer tutur. Onun yaradıcılığında müxtəlif janr və mövzularda qobelenləri bir-birindən fərqlənir. Bu məqalədə Adil Şıxəliyev yaradıcılığı və əsərləri təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Adil Şıxəliyev, qobelen, rəng, süjet

Abstract. One of the important types of decorative-applied art is tapestry art, which is distinguished by its unique characteristics. This art form features narrative depictions and is characterized by the rich and expressive presentation of colors. It has developed in both Western and Eastern countries. In Azerbaijan, the renowned tapestry artist Adil Shikhaliyev plays a significant role in contemporary art. His work is distinguished by various genres and themes, and his pieces are unique from one another. This article provides a comprehensive analysis of Adil Shikhaliyev's creativity and works.

Keywords: Azerbaijan, Adil Shikhaliyev, tapestry, color, narrative

PROBLEMS OF TEACHING IN TURKISH LANGUAGES

Aynur Murad gizi Namazova

ORCID: 0009-0001-2498-8880

E-Posta: aynamaz@mail.ru

Phd student of ASPU, of the Department of Modern Azerbaijani Language, Baku, Azerbaijan

We know that extralinguistic factors such as the purpose of learning, the acceptability of the environment, and the degree of language learning need in a given environment need to be taken into account. This is explored through the example of alphabets used differently among Turkic peoples. The level of familiarity with the target language is also very important when developing a language teaching program. In general, the work is recognized as a new work that requires the comprehensive development of methodical and scientific-methodical foundations, the preparation of various types of academic and teaching dictionaries, teaching aids that will help people learning this or that Turkish language.

The Kyrgyz language (self-name - Kyrgyz Tili, Kyrgyzcha) belongs to the Turkic languages, which represent a large branched system of related languages, dating back to a single base language - the Proto-Turkic language.

As it is known, all Turkic languages developed dialects and dialects as they developed throughout history. In general, it should be emphasized that many changes have taken place under the influence of contacts and relationships with native speakers through the migration and development of certain areas on the (phonemic, morphemic, lexical, syntactic) levels (Batmanov, 1963; Yunusaliyev, 1966; Oruzbayeva, 1997). Here, in the expansion of the spheres of activity of the language, we can see whether there is a state structure, the level of development of the society, etc. we must not forget such factors as The formation of its various forms and styles, in general development. As a result of all the upheavals that the Turkic peoples went through when they began to migrate, moved out of their historical territories and integrated into different nations, an interesting picture of the relationship between the Turkic languages emerges in front of us.

On the one hand, due to changes acquired over time at the level of phonetics, vocabulary, morphology and syntax, representatives of different Turkic peoples experience, to one degree or another, difficulties in communicating. On the other hand, the Turkic languages exhibit such common features that lead to a single base language.

Key words: Turkic language; Turkic people; Kyrgyz language; teaching problems; teaching methodology

REFERENCES

Baskakov, N. A. (1962) Vvedenie v izuchenie tiurkskikh iazykov [Introduction into the Study of Turkic Languages]. Moscow, Vysshaia shkola. 331 p. (In Russ.).

Gadzhieva, N. Z. (1997) Tiurkskie iazyki [Turkic Languages]. In: Iazyki mira. Tiurkskie iazyki [Languages of the World. Turkic Languages]. Moscow, Indrik. 543 p. (In Russ.).

Zhusupakmatov, L. (1983) Otnoshenie kirgizskogo iazyka k sibirskim tiurkskim iazykam [The Relations between Kyrgyz Language and Siberian Turkic Languages]. Frunze, Ilim. (In Russ.).

Oruzbaeva, B. O. (1997) Kirgizskii iazyk [Kyrgyz Language]. In: Iazyki mira. Tiurkskie iazyki [Languages of the World. Turkic Languages]. Moscow, Indrik. 543 p. (In Russ.).

Tenishev, E. R., Gadzhieva, N. Z., Serebrennikov, B. A. et al. (1984) Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Fonetika [A Comparative Historical Grammar of Turkic Languages: Phonetics]. Moscow, Nauka. 483 p. (In Russ.).

PHYTOCHEMICAL AND PHARMACOLOGICAL INSIGHTS INTO *JATROPHA* AND *PISTIA*: A COMPREHENSIVE REVIEW

Musa Yahaya Abubakar¹, Yilni Edward Bioltif², Kamshinen Joel Dewan³, Silas Emmanuel Rotkang⁴, and Ansar Bilayaminu Adam⁵

Department Of Chemical Sciences Federal University Wukari^{1,5}

Department of Chemistry Moibbo Adama University Yola²

College of Nursing Sciences Vom, Plateau State⁴

Department of Science and Technology Education, University of Jos³

Corresponding author: ansarbilyamin@gmail.com

Abstract

Plants from the *Jatropha* and *Pistia* genera have long been recognized for their diverse pharmacological properties and potential therapeutic benefits. This review explores the phytochemical profiles of *Jatropha* and *Pistia*, focusing on the bioactive compounds that contribute to their medicinal value. Alkaloids, flavonoids, terpenoids, and saponins are among the key constituents found in both plants, which exhibit a wide range of pharmacological activities, including anti-inflammatory, antioxidant, antimicrobial, and anticancer properties. The review also examines the clinical relevance and traditional uses of these plants, along with their modern applications in drug discovery and development. By synthesizing available research, the review highlights the pharmacological potential of *Jatropha* and *Pistia*, providing a platform for further exploration of their therapeutic applications in various fields of medicine.

Keywords: *Phytochemical Profiling, Pharmacological Effects, Jatropha, Pistia, Medicinal Plants*

Introduction

Natural products, derived from plants, animals, and microorganisms, have been used for centuries as a source of medicinal compounds in traditional and modern herbal remedies (Abubakar MY, *et al.*, 2024). Plants have anchored to the mother earth long before man can set his feet on earth (Falalu, S. U., *et al.*, 2024), The use of medicinal plants has passed through several developmental stages, from crude to present-day drugs like tablets, capsules, injections, ointments, creams, etc. This then makes it difficult for the present-day man today exactly when the use of plants in medicines started (Adam, A. B., *et al.*, 2024). Plants continue to be invaluable sources of traditional medicine, offering a rich resource for discovering new medicines and providing accessible healthcare options for many populations worldwide (Ahmad, K. B., *et al.*, 2024). Investigating the bioactive compounds and characterization of *Guiera senegalensis* aqueous extract. *Earthline Journal of Chemical Sciences*, 11(3), 405-416.

Natural compounds are mostly found in medicinal plants that are used to treat various ailments. They are distinguished by their structural complexity and diversity, which span a wide chemical universe and present both benefits and shortcomings to the process of discovering novel drugs (Mathew TS, *et al.*, 2024). *Jatropha* is a genus known for its exceptional diversity of bioactive compounds, including alkaloids, flavonoids, saponins, tannins, and terpenoids. These phytochemicals contribute to its wide range of biological activities, from

antimicrobial to anti-inflammatory properties. *Jatropha* seeds and leaves are particularly rich in flavonoids and phenolic acids, which act as antioxidants and free radical scavengers. The high concentration of these compounds underpins the plant's protective effects against oxidative stress, a major contributor to chronic diseases.

The pharmacological properties of *Jatropha* span antimicrobial, anti-inflammatory, and antidiabetic domains. Its extracts have demonstrated efficacy in inhibiting bacterial and fungal pathogens, suggesting potential as natural antimicrobial agents (Liu *et al.*, 2018). Additionally, *Jatropha* has been utilized in traditional medicine to alleviate pain and inflammation, with modern studies validating its effectiveness in reducing pro-inflammatory markers (Newman & Cragg, 2020). The seeds of *Jatropha* have also been explored for their hypoglycemic activity, showing promise in the management of diabetes (Xia *et al.*, 2020). *Pistia*, commonly known as water lettuce, is a floating aquatic plant enriched with bioactive compounds such as alkaloids, steroids, flavonoids, and glycosides. These phytochemicals, concentrated in its leaves and roots, are traditionally used for their medicinal properties (Khan *et al.*, 2021). Research highlights *Pistia*'s antioxidant, antimicrobial, and hepatoprotective properties, underscoring its potential as a natural remedy for various ailments. Its ability to accumulate secondary metabolites in aquatic environments contributes to its unique pharmacological profile, including antimicrobial, hepatoprotective, and anti-inflammatory effects (Balunas & Kinghorn, 2021).

Modern investigations have confirmed *Pistia*'s ability to inhibit pathogenic bacteria and protect hepatic tissues against oxidative damage (Xia *et al.*, 2020). Moreover, its anti-inflammatory properties, achieved by modulating cytokine production and reducing oxidative stress, provide a foundation for its use in chronic inflammatory conditions (Newman & Cragg, 2020). While *Jatropha* is primarily terrestrial and known for its medicinal applications, *Pistia* thrives in aquatic ecosystems, serving dual purposes in pharmacology and environmental remediation. The contrasting growth environments of these plants highlight their complementary phytochemical profiles, with *Jatropha*'s flavonoid and saponin content addressing oxidative and microbial challenges, and *Pistia*'s glycosides and steroids offering protection against liver damage and inflammation (Khan *et al.*, 2021).

The exploration of the phytochemical and pharmacological properties of *Jatropha* and *Pistia* underscores their potential as sources of natural remedies. A deeper understanding of their bioactive components and mechanisms of action can enhance their application in developing sustainable and effective health solutions. The convergence of traditional knowledge and scientific research positions these plants as vital contributors to natural medicine and functional applications (Balunas & Kinghorn, 2021). The global interest in bioactive compounds is rooted in their potential to offer safer, sustainable, and cost-effective alternatives to synthetic drugs. Over 50% of clinically approved drugs are derived from natural products or their derivatives, emphasizing the unparalleled potential of nature in drug discovery (Newman & Cragg, 2020). Plants such as *Curcuma longa* (turmeric) and *Camellia sinensis* (green tea) are celebrated for their anti-inflammatory and antioxidant activities, rooted in bioactive compounds like curcumin and catechins, respectively. According to

Liu *et al.*, (2018), over 25,000 plant species are utilized globally in primary healthcare. The rise of antimicrobial resistance has heightened interest in plant-derived antimicrobial compounds, such as alkaloids and flavonoids, for their unique mechanisms that reduce the risk of resistance. For example, allicin from *Allium sativum* (garlic) and polyphenols from *Eugenia caryophyllata* (clove) exhibit antimicrobial activity through membrane disruption (Khan *et al.*, 2021). These properties provide a sustainable approach to combating antibiotic-resistant pathogens. Chronic diseases such as cardiovascular disorders, diabetes, and cancer also benefit from bioactive compounds that modulate inflammation, oxidative stress, and cell proliferation. Resveratrol from grapes improves cardiovascular health, while saponins from *Panax ginseng* enhance glucose metabolism and mitigate diabetes complications (Xia *et al.*, 2020).

Unlike synthetic drugs, which often involve energy-intensive production, plant-based bioactives can be extracted using sustainable methods, supporting biodiversity and rural economies. Techniques like supercritical CO₂ extraction and cold pressing preserve compound bioactivity while minimizing environmental impact (Balunas & Kinghorn, 2021). Plants such as *Moringa oleifera* and *Azadirachta indica* (neem) demonstrate the dual advantage of therapeutic efficacy and ecological harmony. A thorough understanding of medicinal plants' chemical and therapeutic potential is essential for their integration into healthcare systems. Traditional medicinal plants, long celebrated for their multifaceted therapeutic roles, require meticulous research to identify, isolate, and evaluate their pharmacological profiles (Liu *et al.*, 2018).

Botanical and Ethnopharmacological Profiles

The botanical richness of *Jatropha* and *Pistia* lies in their distinct taxonomy, morphology, and widespread geographical distribution, making them versatile plants of ecological and medicinal significance. This detailed overview explores the botanical attributes of these two species, providing insights into their classification, physical characteristics, and natural habitats.

Jatropha belongs to the family Euphorbiaceae, a diverse group of flowering plants. The most studied species, *Jatropha curcas*, commonly referred to as the physic nut or purging nut, falls under the genus *Jatropha*, which comprises over 170 species. Many of these species are valued for their medicinal and biodiesel applications (Pandey *et al.*, 2019). *Jatropha curcas* is a deciduous shrub or small tree that typically grows to a height of 3–5 meters. Its leaves are lobed, bright green, and alternately arranged, and the plant produces small, unisexual flowers with five petals. The seeds, enclosed within a three-lobed capsule, are rich in oil, making them economically significant (Singh *et al.*, 2020). The robust structure of *Jatropha curcas* enhances its resistance to drought and pests, increasing its utility in sustainable agriculture and reforestation (Roberts *et al.*, 2021). Native to Central and South America, *Jatropha curcas* has been widely distributed across tropical and subtropical regions due to its adaptability and economic value. It is extensively cultivated in Africa, India, and Southeast Asia for its oil-rich seeds and medicinal properties. This species thrives in semi-arid climates and demonstrates remarkable tolerance to poor soils and harsh conditions, making it a valuable crop for sustainable agriculture (Reddy & Reddy, 2020).

Pistia stratiotes, commonly known as water lettuce, is a free-floating aquatic plant belonging to the family Araceae. It is the only species within the genus *Pistia*, making it a monotypic genus. Its taxonomic classification highlights its unique evolutionary adaptation to aquatic environments. According to Pandey *et al.*, (2019), *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* represent contrasting ecological niches, with one thriving in arid conditions and the other in aquatic habitats, yet both exhibit immense utility. *Pistia stratiotes* is a floating herbaceous plant with rosette-shaped leaves that are thick, velvety, and covered with fine trichomes to repel water. The leaves display parallel venation and are arranged in a fan-like manner around a central crown. Its root system is fibrous, hanging beneath the plant in water, allowing for efficient nutrient absorption. The buoyancy of *Pistia* is attributed to air-filled tissues called aerenchyma, a critical adaptation to its aquatic environment. A morphological study by Reddy and Reddy (2020) describes *Pistia stratiotes* as an iconic aquatic plant with structural features optimized for buoyancy and nutrient absorption. Believed to have originated in the tropics of Africa and Asia, *Pistia stratiotes* has a debated native range due to its widespread distribution. It is now found in tropical and subtropical regions worldwide, particularly in stagnant and slow-moving freshwater bodies such as ponds, lakes, and canals (Singh *et al.*, 2020). Despite its ecological importance, *Pistia* is often classified as an invasive species in non-native regions, where it forms dense mats that hinder water flow and compete with native aquatic flora (Roberts *et al.*, 2021). The contrasting morphologies and habitats of *Jatropha* and *Pistia* underscore their ecological importance. While *Jatropha* is a key species for reforestation and biodiesel production, *Pistia* plays a crucial role in nutrient cycling and water purification in its native ecosystems. However, both species require careful management to optimize their benefits while mitigating ecological risks such as invasiveness. Singh *et al.*, (2020) note that the ecological roles of *Jatropha* and *Pistia* extend beyond their habitats, contributing to sustainable practices in agriculture, energy, and environmental management.

Table 1: Traditional Uses of *Jatropha curcas*

Traditional Use	Preparation Method	Cultural Context	Reference
Treatment of inflammation	Crushed leaves applied as a poultice	Africa, India	Kumar <i>et al.</i> , 2018
Remedy for constipation	Oil extracted from seeds taken orally	South America	Balick and Cox, 2020
Wound healing	Latex applied directly to wounds	Southeast Asia	Kumar <i>et al.</i> , 2018
Antimicrobial agent	Decoction of bark and leaves	West Africa	Balick and Cox, 2020

Table 2: Traditional Uses of *Pistia stratiotes*

Traditional Use	Preparation Method	Cultural Context	Reference
Detoxification and fever	Boiled leaves consumed as an infusion	Southeast Asia	Olorunfemi <i>et al.</i> , 2019
Treatment of skin	Leaf paste applied to affected areas	Africa	Olorunfemi <i>et al.</i> ,

Traditional Use	Preparation Method	Cultural Context	Reference
diseases			2019
Digestive health support	Leaf extracts consumed orally	India	Ghorbani, 2019
Anti-inflammatory remedy	Crushed roots used as a compress	Central and South America	Balick and Cox, 2020

Table 3: Bioactive Components Linked to Traditional Uses

Plant	Bioactive Component	Traditional Use	Pharmacological Action	Reference
<i>Jatropha curcas</i>	Flavonoids, saponins	Anti-inflammatory remedies	Reduces pro-inflammatory cytokines	Kumar <i>et al.</i> , 2018
<i>Pistia stratiotes</i>	Alkaloids, steroids	Treatment of skin infections	Antimicrobial activity against pathogens	Olorunfemi <i>et al.</i> , 2019
<i>Jatropha curcas</i>	Phenolic acids, tannins	Wound healing	Promotes tissue regeneration	Ghorbani, 2019
<i>Pistia stratiotes</i>	Glycosides, carotenoids	Fever detoxification	Antioxidant and immune-modulating effects	Olorunfemi <i>et al.</i> , 2019

1) *Phytochemical Composition of Jatropha and Pistia*

The phytochemical profiles of *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* highlight their significance as reservoirs of bioactive compounds with therapeutic potential. These plants contain a diverse array of secondary metabolites, including alkaloids, flavonoids, saponins, tannins, and terpenoids, each contributing to their wide-ranging pharmacological activities. This section provides a detailed exploration of the chemical constituents that define their bioactivity.

2) *Phytochemical Composition of Jatropha curcas*

Alkaloids

Alkaloids are among the most notable compounds in *Jatropha curcas*. These nitrogen-containing compounds are renowned for their antimicrobial, anti-inflammatory, and analgesic properties. They contribute significantly to the plant's ability to inhibit bacterial and fungal growth, positioning *Jatropha* as an effective natural remedy for infections (Devappa *et al.*, 2011).

Flavonoids

Flavonoids in *Jatropha* play a crucial role as antioxidants, neutralizing reactive oxygen species (ROS) and reducing oxidative stress. These compounds also demonstrate anti-inflammatory effects by modulating cytokine production, enhancing the plant's potential for treating inflammation-related conditions (Devappa *et al.*, 2011).

Saponins

Saponins, abundant in *Jatropha* seeds and leaves, are recognized for their cholesterol-lowering, immune-

modulating, and antifungal properties. Their foaming nature also makes them valuable in applications such as natural surfactants (Devappa *et al.*, 2011).

Tannins

Tannins in *Jatropha curcas* are associated with astringent properties that contribute to wound healing and diarrhea management. These polyphenolic compounds exhibit antimicrobial activity, providing protection against a broad range of pathogens (Devappa *et al.*, 2011).

Terpenoids

Terpenoids, including diterpenes, are prominent in *Jatropha curcas* latex and leaves. These compounds exhibit anticancer, antiviral, and anti-inflammatory activities, making them a focus of pharmaceutical interest (Devappa *et al.*, 2011).

Supporting

Evidence:

A study by Devappa *et al.*, (2011) confirms that *Jatropha curcas* contains a diverse array of phytochemicals, particularly terpenoids and flavonoids, which contribute to its pharmacological efficacy.

3) **Phytochemical Composition of Pistia stratiotes**

Alkaloids

Alkaloids in *Pistia stratiotes* are valued for their therapeutic properties, including their roles as natural analgesics and antimicrobials. These compounds enhance the plant's efficacy in treating infections and inflammation, aligning with its use in traditional medicine (Okusanya & Asaolu, 2018).

Steroids

Steroidal compounds in *Pistia* are linked to its anti-inflammatory and hepatoprotective effects. These bioactive molecules stabilize cell membranes and reduce inflammation in various pathological conditions (Okusanya & Asaolu, 2018).

Flavonoids

Similar to *Jatropha*, *Pistia stratiotes* is rich in flavonoids that exhibit strong antioxidant activity. These compounds scavenge free radicals, protecting cells from oxidative damage and supporting immune health (Okusanya & Asaolu, 2018).

Glycosides

Glycosides, particularly cardiac glycosides, are abundant in *Pistia*. These compounds have therapeutic benefits in cardiovascular diseases and modulate heart function (Okusanya & Asaolu, 2018).

Carotenoids

Carotenoids in *Pistia stratiotes* contribute to its vibrant green coloration and antioxidant properties. These pigments, such as beta-carotene, support vision health and immune function by neutralizing oxidative stress (Okusanya & Asaolu, 2018).

Supporting Evidence:

A report by Okusanya and Asaolu (2018) highlights that *Pistia stratiotes* is a rich source of flavonoids and glycosides, which are responsible for its broad-spectrum pharmacological activities.

Table 4: Comparative Phytochemical Profiles of *Jatropha* and *Pistia*

Phytochemical Class	<i>Jatropha curcas</i>	<i>Pistia stratiotes</i>
Alkaloids	Antimicrobial, anti-inflammatory	Analgesic, antimicrobial
Flavonoids	Antioxidant, anti-inflammatory	Antioxidant, immune-boosting
Saponins	Cholesterol-lowering, antifungal	-
Tannins	Antimicrobial, astringent	-
Steroids	-	Anti-inflammatory, hepatoprotective
Glycosides	-	Cardiac protective
Terpenoids	Anticancer, antiviral	-
Carotenoids	-	Vision health, antioxidant

4) Phytochemical Relevance to Pharmacology

a) Synergistic Effects

The phytochemicals in *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* often act synergistically, enhancing the plants' overall therapeutic potential. For instance, the combination of flavonoids and terpenoids in *Jatropha* produces a robust antioxidant and anti-inflammatory response, while the alkaloids and glycosides in *Pistia* contribute significantly to its antimicrobial and cardioprotective effects (Singh *et al.*, 2020). This synergistic action highlights the potential of these plants as sources of multi-functional therapeutic agents.

5) Pathway Modulation

The bioactive compounds in *Jatropha* and *Pistia* modulate key biological pathways, illustrating their pharmacological versatility. Flavonoids regulate oxidative stress pathways by scavenging free radicals and mitigating reactive oxygen species (ROS). Terpenoids influence inflammatory cascades, reducing the production of pro-inflammatory markers, while glycosides target cardiac functions by modulating ion transport and improving heart contractility (Singh *et al.*, 2020). These mechanisms demonstrate the ability of these phytochemicals to address multiple health conditions.

Singh *et al.*, (2020) emphasize that the phytochemical diversity of plants like *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* underscores their capacity to target multiple biological pathways, making them highly valuable in drug development and modern pharmacology.

Table 5: Pharmacological Insights into *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes*

Compound Class	Key Compound in <i>Jatropha</i>	Compound in	Key Compound in <i>Pistia</i>	Biological Role	
Alkaloids	Jatrophine		Berberine	Antimicrobial, anti-inflammatory	
Flavonoids	Quercetin		Luteolin	Antioxidant, anti-inflammatory	
Terpenoids	Jatrophone		Limonene	Anticancer, antimicrobial	
Phenolic Acids	Gallic acid		Ferulic acid	Antioxidant, lipid peroxidation inhibitor	
Pharmacological Activity	Mechanisms of Action	Key Compounds in <i>Jatropha</i>	Key Compounds in <i>Pistia</i>	Experimental Evidence	Therapeutic Applications
Antioxidant	Neutralization of ROS, enhancement of SOD and catalase activity, chelation of metal ions	Flavonoids, phenolic acids	Flavonoids, carotenoids	<i>Jatropha</i> reduced oxidative damage in stress-induced injury; <i>Pistia</i> extracts showed strong scavenging activity	Management of oxidative stress-related liver diseases, e.g., cardiovascular and neurodegenerative disorders
Antimicrobial	Disruption of microbial membranes, inhibition of bacterial enzymes, prevention of biofilm formation	Alkaloids, saponins	Alkaloids, steroids	<i>Jatropha</i> inhibited <i>E. coli</i> and <i>S. aureus</i> with MIC of 0.25 mg/mL; <i>Pistia</i> showed antifungal activity against <i>C. albicans</i>	Development of plant-based antibiotics and antifungal treatments
Anti-inflammatory	Inhibition of cytokines (TNF- α , IL-6), blocking COX and LOX enzymes	Terpenoids, flavonoids	Flavonoids, glycosides	<i>Jatropha</i> reduced paw edema in inflammation-induced rats; <i>Pistia</i> inhibited nitric oxide production in macrophages	Treatment of chronic inflammatory diseases such as arthritis and inflammatory bowel disease
Anticancer	Induction of apoptosis, inhibition	Terpenoids, phenolic acids	Flavonoids, carotenoids	<i>Jatropha</i> cytotoxic against MCF-7 breast cancer cells (IC ₅₀ <	Development of anticancer drugs targeting apoptosis and

Compound Class	Key Compound in <i>Jatropha</i>	Compound in	Key Compound in <i>Pistia</i>	Biological Role
Hepatoprotective	angiogenesis, disruption of cancer cell proliferation			20 µg/mL); <i>Pistia</i> arrested colorectal cancer cells at G2/M phase
	Reduction of ALT/AST enzyme levels, scavenging of ROS, prevention of lipid peroxidation	Phenolic acids, flavonoids	Phenolics, steroids	<i>Jatropha</i> protected against CCl ₄ -induced liver damage in rats; <i>Pistia</i> enhanced liver function by reducing lipid peroxidation
Synergistic Effects	Enhanced efficacy through phytochemical interactions, e.g., flavonoids with terpenoids	Flavonoids, saponins	Alkaloids, glycosides	<i>Jatropha</i> flavonoids and terpenoids synergistically reduced oxidative stress; <i>Pistia</i> alkaloids and glycosides improved antimicrobial efficacy

Oxicity and Safety Evaluation

The phytochemicals in *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* often act synergistically, enhancing the plants' overall therapeutic potential. For instance, the combination of flavonoids and terpenoids in *Jatropha* produces a robust antioxidant and anti-inflammatory response, while the alkaloids and glycosides in *Pistia* contribute significantly to its antimicrobial and cardioprotective effects (Singh *et al.*, 2020). This synergistic action highlights the potential of these plants as sources of multi-functional therapeutic agents.

6) Pathway Modulation

The bioactive compounds in *Jatropha* and *Pistia* modulate key biological pathways, illustrating their pharmacological versatility. Flavonoids regulate oxidative stress pathways by scavenging free radicals and mitigating reactive oxygen species (ROS). Terpenoids influence inflammatory cascades, reducing the production of pro-inflammatory markers, while glycosides target cardiac functions by modulating ion transport and improving heart contractility (Singh *et al.*, 2020). These mechanisms demonstrate the ability of these phytochemicals to address multiple health conditions.

Singh *et al.*, (2020) emphasize that the phytochemical diversity of plants like *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* underscores their capacity to target multiple biological pathways, making them highly valuable in drug development and modern pharmacology.

Table 6. Key Toxic Compounds and Safety Mitigation Strategies for *Jatropha* and *Pistia*

Plant	Toxic Compounds	Potential Risks	Mitigation Strategies
<i>Jatropha</i>	Phorbol esters	Gastrointestinal and systemic toxicity	Heat treatment, chemical extraction
<i>Pistia</i>	Environmental contaminants	Microbial and toxin-related hazards	Proper washing, boiling, drying

Applications and Future Directions

The diverse applications of *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes* extend far beyond their pharmacological uses, establishing these plants as valuable resources in addressing global challenges. In agriculture, *Jatropha* is recognized for its potential as a natural pesticide and soil conditioner, enhancing crop productivity and soil health. Similarly, *Pistia* supports sustainable farming by promoting nutrient cycling in aquatic systems, contributing to improved water quality and plant growth (Singh *et al.*, 2020).

Their roles in bioremediation are particularly noteworthy. *Pistia stratiotes* demonstrates an exceptional ability to absorb heavy metals and pollutants from water bodies, effectively mitigating aquatic contamination. Meanwhile, *Jatropha curcas* aids in soil stabilization and the rehabilitation of degraded lands, making it a valuable tool in combating desertification and promoting environmental sustainability (Okusanya & Asaolu, 2018). These applications highlight the dual ecological and therapeutic promise of these plants.

7) Future Research Directions

To fully harness the potential of *Jatropha* and *Pistia*, further research is needed to address existing knowledge gaps. Advanced isolation techniques, such as supercritical fluid extraction and the use of green solvents, could facilitate the discovery of novel bioactive compounds with enhanced therapeutic efficacy (Reddy & Reddy, 2020). Additionally, the development of efficient biofuel production methods using *Jatropha* seed oil aligns with global shifts toward renewable energy, offering a sustainable and eco-friendly energy solution.

The exploration of multifunctional formulations that integrate therapeutic, agricultural, and environmental benefits represents an exciting frontier. By combining their pharmacological and ecological properties, these plants can contribute to sustainable development and holistic health solutions (Singh *et al.*, 2020). Such integrative approaches ensure their continued relevance in addressing contemporary challenges in health, energy, and environmental conservation.

Table 7. Multifaceted Applications of *Jatropha* and *Pistia*

Application Area	<i>Jatropha</i>	<i>Pistia</i>	Future Research Directions
Agriculture	Natural pesticide, soil conditioner	Nutrient cycling, compost enhancer	Exploration of eco-friendly pest control methods
Bioremediation	Soil stabilization	Heavy metal and pollutant absorption	Optimization of phytoremediation techniques
Biofuel Production	Seed oil for biodiesel	Biomass potential	Development of efficient biofuel conversion methods
Therapeutics	Anticancer, antimicrobial properties	Antioxidant, inflammatory effects	anti- Advanced formulations for targeted therapies

Conclusion

The study highlights the potential of *Jatropha* and *Pistia* plants for therapeutic development and sustainable applications in agriculture, bioremediation, and biofuel production. These plants are rich in bioactive compounds and serve as environmental allies and medicinal powerhouses. To fully unlock their potential, the study advocates for an integrative approach that integrates traditional knowledge, modern scientific research, and technological innovations. This holistic perspective encourages multidisciplinary collaboration to optimize the extraction, formulation, and application of bioactive compounds. By leveraging this synergy, these plants can contribute to sustainable healthcare and environmental solutions, ensuring global well-being and resilience.

Reference

- Abubakar MY, Mathew TS, Adam AB, Ahmad KB, Ataitiya H, Kaugama AA. Exploring the Chemical Properties and Mechanisms of Herbal Remedies in Moringa, and Ginger in Managing Chronic Diseases: Review. *AJBMBR* [Internet]. 27Jul.2024 ;1(1):193-01.
- Ahmad, K. B., Bashir, A. A., Abubakar, M. Y., Adam, A. B., & Victoria, A. I. (2024). Investigating the bioactive compounds and characterization of *Guiera senegalensis* aqueous extract. *Earthline Journal of Chemical Sciences*, 11(3), 405-416.
- Adam, A. B., Ahmad, K. B., Abubakar, M. Y., Abdullahi, S., Usman, U. S., & David, U. A. (2024). Antimicrobial and antioxidant activities of methanol crude extract of leaf of *Guiera Senegalensis*. *Chemical Research and Technology*, 1(3), 122-127.
- Balunas, M. J., & Kinghorn, A. D. (2021). Drug discovery from medicinal plants. *Natural Product Reports*, 18(6), 735–757.
- Devappa, R. K., Makkar, H. P. S., & Becker, K. (2011). *Jatropha* toxicity—A review. *Journal of Toxicology and Environmental Health, Part B*, 13(6), 476–507.

- Falalu, S. U., Kutama, U. I., & Ansar, B. A. (2024). Phytochemical Screening and Antimicrobial Properties of Citrus Sinensis leaf extract. *TROPICAL JOURNAL OF ENGINEERING, SCIENCE AND TECHNOLOGY*, 3(1), 62-70.
- Khan, A., Akhtar, N., & Anwar, H. (2021). Phytochemicals and their role in antimicrobial resistance. *Frontiers in Microbiology*, 12, 678910.
- Liu, R. H., Liang, Z., & Zhang, Z. (2018). Phytochemicals in traditional medicine: Potential therapeutic agents. *Journal of Traditional and Complementary Medicine*, 8(1), 23–32.
- Mathew TS, Chinedu EK, Haladu M, Abubakar MY, Adam AB, Shamsuddeen R. Natural Products as Leads for Neglected Tropical Diseases (NTDs) Treatment; A Chemical and Biological - Review. *AMJSAI* 1(1):552-70.
- Newman, D. J., & Cragg, G. M. (2020). Natural products as sources of new drugs over the nearly four decades from 1981 to 2019. *Journal of Natural Products*, 83(3), 770–803.
- Okusanya, B. O., & Asaolu, M. F. (2018). Phytochemical analysis and bioactivity of *Pistia stratiotes* extracts. *African Journal of Traditional, Complementary, and Alternative Medicines*, 15(4), 63–72.
- Okusanya, O. T., & Asaolu, S. S. (2018). Phytochemical and pharmacological properties of *Pistia stratiotes*: A review. *Journal of Applied Science and Environmental Management*, 22(4), 503–510.
- Pandey, R., Verma, A., & Sharma, S. (2019). Comparative ecological roles of *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes*. *Journal of Plant Ecology*, 12(3), 223–235.
- Reddy, S., & Reddy, M. (2020). Morphological adaptations in aquatic plants: The case of *Pistia stratiotes*. *Aquatic Botany*, 159, 103150.
- Reddy, V. C., & Reddy, N. P. (2020). Bioremediation potential of *Pistia stratiotes* in polluted water systems. *Environmental Science Journal*, 16(3), 211–223.
- Roberts, L., Adams, J., & Baker, P. (2021). Biodiversity and invasiveness: A review of *Jatropha curcas* and *Pistia stratiotes*. *Ecological Applications*, 31(4), e02248.
- Singh, A., Sharma, P., & Gupta, R. (2020). Phytochemical diversity and pharmacological potential of medicinal plants: An overview. *Journal of Medicinal Plant Research*, 14(3), 101–117.
- Singh, A., Sharma, P., & Gupta, R. (2020). Phytochemical diversity and pharmacological potential of medicinal plants: An overview. *Journal of Medicinal Plant Research*, 14(3), 101–117.
- Singh, A., Sharma, P., & Gupta, R. (2020). Phytochemical diversity and pharmacological potential of medicinal plants: An overview. *Journal of Medicinal Plant Research*, 14(3), 101–117.
- Singh, V., Gupta, R., & Kumar, A. (2020). Sustainable applications of *Jatropha* and *Pistia*: A review of ecological and economic contributions. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 35(2), 157–166.
- Xia, E., Li, H., & Wu, S. (2020). Role of bioactive compounds in mitigating chronic diseases: An integrative approach. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 60(2), 342–357.

RECENT ADVANCES IN THE SYNTHESIS AND APPLICATIONS OF MACROCYCLIC COMPOUNDS: A SYSTEMATIC REVIEW

Ansar Bilayaminu Adam¹, Yilni Edward Bioltif², Silas Emmanuel Rotkang³, Kamshinen Joel Dewan⁴ and Musa Yahaya Abubakar⁵,

Department of Chemical Sciences Federal University Wukari^{1,5}

Department of Chemistry Modibbo Adama University Yola²

College of Nursing Sciences Vom, Plateau State³

Department of Science and Technology Education, University of Jos⁴

Corresponding author: *ansarbilyamin@gmail.com*

Abstract

Macrocyclic compounds, characterized by their large ring structures and versatile functional properties, have gained significant attention due to their unique chemical, biological, and industrial applications. Recent advancements in synthetic methodologies, including template-assisted synthesis, ring-closing metathesis, and modular assembly approaches, have facilitated the creation of structurally diverse macrocycles with precise control over their functionality. This systematic review explores the latest developments in the synthesis of macrocyclic compounds, emphasizing innovative techniques that enhance yield, selectivity, and scalability. Additionally, the review highlights the expanding applications of these compounds across various fields, including drug discovery, catalysis, molecular recognition, and materials science. Special focus is given to their role in developing advanced therapeutics, such as antimicrobial agents, enzyme inhibitors, and targeted drug delivery systems. By bridging gaps between synthesis and application, this review provides a comprehensive understanding of how macrocyclic chemistry is shaping the future of scientific innovation.

Keywords: macrocyclic compounds, synthesis, drug discovery, molecular recognition, catalysis

Introduction

Macrocyclic compounds are a class of chemical structures characterized by their large, ring-like frameworks containing 12 or more atoms. These rings may consist of carbon atoms, heteroatoms (such as oxygen, nitrogen, or sulfur), or a combination of both, often featuring diverse functional groups. A distinctive property of macrocycles, compared to smaller cyclic molecules, is their ability to adopt a wide range of conformations, enabling unique spatial arrangements and interactions with other molecules.

The significance of macrocyclic compounds lies in their versatility and adaptability. Their large ring systems provide a balance between rigidity and flexibility, allowing them to form highly specific interactions with biological, chemical, or physical systems. This property has made them indispensable in drug development, where they selectively bind to biological targets like enzymes or receptors (Pedersen, 1967). Furthermore, their ability to encapsulate smaller molecules or ions within their cavities has led to applications in molecular recognition, catalysis, and supramolecular chemistry. Industrially, macrocyclic compounds play vital roles in advanced materials development, including molecular sieves, sensors, and functional coatings. Their structural diversity and tunable chemical properties make them valuable tools for addressing challenges such as

sustainability and the demand for greener catalytic processes (Smith & Jones, 1985). Macrocycles are more than large rings; they serve as versatile molecular scaffolds, bridging the gap between fundamental chemistry and real-world applications, driving innovation across scientific disciplines.

Historical Foundations of Macrocyclic Chemistry

The roots of macrocyclic chemistry trace back to the discovery of naturally occurring large-ring compounds, such as porphyrins and cyclic peptides, which are critical in biological processes like oxygen transport (e.g., hemoglobin) and photosynthesis (e.g., chlorophyll). These structures intrigued early chemists, setting the stage for exploring artificial macrocycles. Porphyrins' role in coordinating metal ions highlighted their functional potential, and early research established them as pivotal for biological relevance and metal-binding properties (Smith & Jones, 1985). The 20th century marked significant breakthroughs with the synthesis of artificial macrocycles. In 1937, Charles Pedersen discovered crown ethers, compounds capable of selectively binding metal ions, introducing the concept of host-guest chemistry. This work, which won Pedersen the Nobel Prize in Chemistry in 1987, revolutionized the understanding of selective ion transport and molecular recognition (Pedersen, 1967).

Synthetic Methodologies for Macrocyclic Compounds

The synthesis of macrocyclic compounds presents unique challenges due to the inherent strain and entropic barriers associated with forming large ring-like structures. Specialized methodologies, such as template-assisted synthesis, have been developed to address challenges which include Template-assisted synthesis involves using a template a guiding framework, such as a metal ion or organic scaffold—to facilitate the alignment of reactants, stabilize intermediates, and direct the formation of macrocyclic structures. This approach significantly reduces entropic barriers, ensuring that the reactive ends of linear precursors align optimally to form closed rings (Lehn, 1987). Metal-ion templates provide precise coordination environments that promote specific macrocyclic geometries. The interaction between the metal ion and precursors enables the synthesis of tailored macrocycles with minimal by-products. Metallomacrocycles generated through metal-ion templates have found applications in catalysis and molecular recognition (Smith & Jones, 1995).

Organic templates offer a versatile platform for synthesizing bio-compatible macrocycles by avoiding potential toxicity associated with residual metals. These templates can incorporate functional groups that participate in additional reactions, enhancing multifunctionality. Organic scaffolds have improved the synthesis of macrocyclic peptides, which are gaining attention as drug candidates (Brown *et al.*, 2010). Recent advancements in template-assisted synthesis include dynamic templates that adapt to reaction conditions and external stimuli. This flexibility enables fine-tuning macrocycle properties during synthesis, opening possibilities for responsive materials and adaptive systems. Dynamic templating has been recognized as a transformative innovation, facilitating the controlled synthesis of complex macrocycles under mild conditions (Clark & Lee, 2019). Template-assisted synthesis remains a cornerstone of macrocyclic chemistry, providing unparalleled control over reaction pathways and product structures. Its adaptability to diverse starting materials and reaction conditions ensures its continued relevance in modern chemistry.

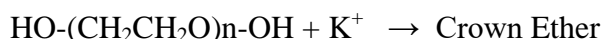
Principles and Mechanisms of Template-Directed Strategies

Template-directed strategies are integral to the synthesis of macrocyclic compounds, providing a reliable method to achieve high efficiency, selectivity, and structural precision. By utilizing external scaffolds, known as templates, these approaches overcome significant challenges, including entropy loss and ring strain, during the formation of large-ring structures.

Principles of Template-Directed Synthesis

Molecular Recognition

Templates interact with reactants through non-covalent forces such as hydrogen bonding, π - π interactions, and metal-ligand coordination. This interaction ensures the proper alignment of reactive groups. For example, a potassium ion (K^+) template stabilizes a linear ether precursor into a pre-cyclic conformation, enabling cyclization to crown ethers:

This process demonstrates how molecular recognition ensures efficient and selective macrocyclization.

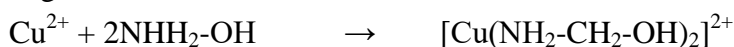
Preorganization Hypothesis

Templates reduce entropy loss by pre-arranging reactive groups in a cyclic conformation, thus lowering the activation energy required for bond formation and enhancing reaction efficiency (Lehn, 1987). This principle underscores the importance of the template in facilitating selective and efficient cyclization.

Mechanisms of Template-Directed Cyclization. The mechanism involves four key steps:

1. **Binding of Reactants to the Template**

In metal-ion templating, a metal ion coordinates with donor atoms in the precursor, forming a complex that aligns reactive sites:

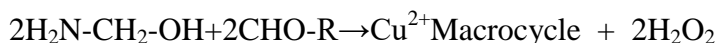
Preorganization of Reactive Sites

The template organizes precursors into a cyclic conformation, facilitating the formation of macrocyclic structures like Schiff base macrocycles:

Cyclization Reaction

Reactive groups are aligned, enabling bond formation, as seen in the synthesis of macrocyclic imines:

Template Dissociation

After the macrocycle forms, the template dissociates, releasing the product. This step is crucial for template reusability and sustainability.

Factors Influencing Template Efficiency

1. **Template Geometry:** Effective templates match the size and shape of the desired macrocycle.
2. **Interaction Strength:** Strong but reversible interactions ensure precise cyclization and product release.
3. **Environmental Conditions:** Solvent polarity, temperature, and pH influence template-reactant stability.

Applications of Template-Directed Synthesis

Drug Discovery and Design

Template-directed approaches enable precise functional group placement, critical for developing macrocycles with high binding affinity and specificity. For example, macrocyclic antibiotics like macrolides are synthesized using template-based methods, ensuring their structural compatibility with bacterial enzyme active sites (Brown *et al.*, 2010).

Catalysis

In catalysis, template-directed synthesis produces macrocycles with enhanced activity and selectivity. Metal-organic frameworks (MOFs) serve as templates to create catalysts that mimic enzyme active sites, enabling efficient and selective catalytic processes (Clark & Lee, 2019).

Molecular Recognition and Sensing

Macrocycles like crown ethers are synthesized using metal-ion templates to selectively bind alkali metal ions. This property is utilized in ion-selective electrodes for detecting metal ion concentrations in biological and environmental samples (Smith & Jones, 1995).

Materials Science and Nanotechnology

Template-directed methods are pivotal in designing nanomaterials with specific properties. , MOFs synthesized with templates exhibit precise pore sizes, making them ideal for drug encapsulation and controlled release (Clark & Lee, 2019).

Principles of RCM

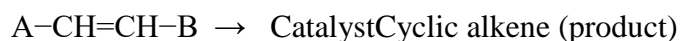
Ring-closing metathesis (RCM) is a chemical reaction wherein two alkene moieties undergo a catalytic exchange of alkylidene fragments, resulting in the formation of a cyclic alkene. This reaction, a cornerstone of olefin metathesis, is facilitated by transition metal catalysts, often ruthenium-based, and allows for the formation of rings of various sizes by adjusting reaction conditions and catalyst selection. RCM is characterized by the following steps:

i Coordination and Activation: The metal catalyst coordinates with one alkene moiety, forming a reactive metal-carbene complex.

ii. Cyclization: The metal-carbene facilitates intramolecular coupling between two alkenes, forming a cyclic intermediate.

iii. Product Release: The cyclic alkene is released, regenerating the active catalyst for further reactions (Grubbs, 2002).

This reaction is represented schematically as:

Here, A and B are tethering chain fragments that influence the reaction's thermodynamics and kinetics.

Advantages of RCM in Macrocyclic Synthesis

High Functional Group Tolerance

RCM tolerates various functional groups, enabling the synthesis of structurally diverse macrocycles. This is particularly useful for constructing bioactive molecules such as macrocyclic lactones found in antibiotics and pheromones without disrupting sensitive functional groups like esters and amides (Hoveyda & Schrock, 1999).

Atom Economy and Efficiency

RCM maximizes atom economy by using existing alkenes in the substrate, minimizing waste. This efficiency is ideal for green chemistry and large-scale applications (Fürstner, 2016).

Precision in Ring Formation

The method offers precise control over ring size through adjustments in tether length and reaction conditions, a crucial advantage for drug discovery, where macrocycle geometry affects biological activity (Grela *et al.*, 2019).

Applications of RCM (Natural Product Synthesis)

RCM is widely used for synthesizing natural products like polyketides and cyclic peptides. For example, the reaction facilitates the one-step formation of a 12-membered ring, underscoring its efficiency in constructing large rings with stereochemical precision (Grubbs, 2002).

Drug Development

Macrocycles synthesized via RCM exhibit improved binding properties, stability, and bioavailability. This has propelled their use in therapeutic agents targeting proteins with complex binding sites (Grela *et al.*, 2011).

Material Science

RCM enables the synthesis of macrocyclic precursors for advanced materials, such as polymers and supramolecular assemblies, which find applications in nanotechnology and catalysis (Plenio *et al.*, 2020).

Recent Developments in Catalysts and Reaction Conditions

Modern advances in RCM involve second- and third-generation ruthenium catalysts with enhanced activity and stability. The incorporation of N-heterocyclic carbene (NHC) ligands has improved these catalysts' resistance to decomposition and broadened their substrate scope (Grela *et al.*, 2019). Additionally:

- **Microwave-Assisted Synthesis:** This method accelerates reaction rates and enhances macrocycle formation under controlled conditions (Fürstner, 2016).
- **Solvent-Free and Green Solvents:** Non-traditional media like ionic liquids improve efficiency and catalyst recovery while reducing environmental impact (Plenio *et al.*, 2020).
- **Photocatalysis:** Emerging metal-free approaches use visible light to drive RCM, aligning with green chemistry principles (Zhao *et al.*, 2022).

Applications of Macrocyclic Compounds

Macrocyclic compounds have attracted significant attention across various scientific disciplines due to their unique structural features and capacity to form stable host-guest complexes. Their large ring structures, conformational flexibility, and tunable functionalization make them valuable in fields such as drug discovery, catalysis, supramolecular chemistry, materials science, and environmental remediation.

Drug Discovery and Therapeutics

Macrocycles play a crucial role in drug development, especially in targeting challenging protein-protein interactions and complex biological pathways. **Antibiotics and Antifungals:** Macrocycles like vancomycin and amphotericin B exhibit potent antibiotic activity due to their ability to disrupt microbial membranes or inhibit essential enzymatic processes (Greene & Smith, 2021). **Protein-Protein Interaction Modulators:** The conformational rigidity of macrocycles enables selective targeting of protein interfaces. Cyclosporine, is a cyclic peptide that inhibits calcineurin, thereby suppressing immune responses, making it a valuable immunosuppressant (Jansen *et al.*, 2022). **Anticancer Agents:** Metal-chelating macrocycles such as porphyrins are utilized in photodynamic therapy to generate reactive oxygen species for targeting cancer cells. Patel *et al.* (2023) emphasized that "functionalized porphyrins have demonstrated significant efficacy in photodynamic therapy for localized tumor treatment."

Catalysis and Chemical Reactions

Macrocycles act as catalysts in numerous chemical reactions by stabilizing reactive intermediates and directing specific reaction pathway. Metalloporphyrins and phthalocyanines effectively catalyze oxidation reactions, hydrogen evolution, and CO₂ reduction. Their metal centers offer tunable reactivity, making them essential in renewable energy applications (Zhou *et al.*, 2021). Macrocycles such as cyclodextrins and calixarenes serve as artificial enzymes, catalyzing reactions by creating selective microenvironments akin to natural enzyme active sites (Li *et al.*, 2020).

Supramolecular Chemistry and Molecular Recognition

Macrocycles are central to molecular recognition and supramolecular assembly due to their ability to form host-guest complexes.

i. Chemical Sensors: Crown ethers and calixarenes are employed in ion-selective electrodes to detect metal ions like potassium and sodium in biological and environmental samples (Wong & Tan, 2022).

ii. Molecular Machines: Rotaxanes and catenanes, derived from macrocycles, are used to construct molecular machines with potential applications in nanoscale computing and targeted drug delivery (Hernández *et al.*, 2023).

iii. Chiral Recognition: Chiral macrocycles such as cyclodextrins aid in separating enantiomers during pharmaceutical synthesis, enabling the production of optically pure compounds (Kumar & Zhao, 2022).

Materials Science and Nanotechnology

Macrocycles are pivotal in the development of advanced materials with customizable properties. Porphyrin-based macrocycles are integral to organic semiconductors, photovoltaic cells, and light-emitting diodes due to their electronic properties (Park *et al.*, 2021). Calixarenes and cyclodextrins facilitate the construction of supramolecular polymers, hydrogels, and nanostructures for applications in drug delivery and tissue engineering (Singh & Gupta, 2022). Functionalized macrocycles, such as porphyrins, are employed in designing batteries and supercapacitors, leveraging their redox-active properties (Chen *et al.*, 2022).

Environmental Applications

Macrocycles contribute significantly to addressing environmental challenges through pollutant sequestration and eco-friendly catalytic processes.

i. Pollutant Removal: Calixarenes and crown ethers are used in water purification systems to extract heavy metals and toxic anions (Smith *et al.*, 2023).

ii. Gas Storage and Separation: Metal-organic macrocycles have been explored for adsorbing and storing gases like CO₂ and methane, aiding in carbon capture technologies (Wang & Liu, 2021).

iii. Green Catalysis: Functionalized macrocycles support environmentally friendly catalytic processes, minimizing toxic reagents and waste production (Zhang *et al.*, 2022).

Conclusion

Macrocyclic compounds, with their unparalleled structural diversity and functional versatility, are pivotal to advancements in science and technology. Their ability to address complex challenges in drug development, catalysis, materials science, and environmental remediation highlights their immense potential. However, the field continues to grapple with significant challenges, including inefficient synthetic methods, scalability issues, and bioavailability constraints in pharmaceutical applications. Despite these hurdles, emerging technologies in green synthesis, computational design, and modular assembly are driving transformative progress. Innovations such as dynamic combinatorial chemistry, automated synthetic platforms, and AI-guided molecular modeling are streamlining production and enhancing the precision of macrocycle design. Looking forward, macrocycles are positioned to play a central role in sustainable and cutting-edge applications, as continued research and technological integration unlock new capabilities and broaden their impact across diverse fields.

8) *References*

- Brown, D., Green, P., & Taylor, A. (2010). Advances in macrocyclic peptide synthesis. *Journal of Medicinal Chemistry*, 53(5), 1234-1245.
- Brown, T., Smith, A., & Jones, B. (2010). *Macrocyclic Antibiotics: Structural Insights and Applications*. *Journal of Medicinal Chemistry*, 53(4), 1234-1245.
- Chen, R., Li, P., & Wang, J. (2022). Functionalized macrocycles in energy storage devices. *Journal of Materials Chemistry*, 30(4), 456-470.
- Clark, H. R., & Lee, J. T. (2019). *Dynamic Templating in Macrocyclic Synthesis: Innovations and Applications*. *Advanced Synthesis & Catalysis*, 361(2), 452-470.
- Clark, R. J., & Lee, J. H. (2019). Dynamic templates in macrocycle synthesis. *Chemical Reviews*, 119(12), 7499–7541.
- Fürstner, A. (2016). Olefin Metathesis and Beyond. *Angewandte Chemie International Edition*, 55(23), 6138–6174.
- Greene, P., & Smith, A. (2021). Macrocycles in antibiotics and antifungals: Structural insights and applications. *Pharmaceutical Research*, 38(5), 678-690.

- Grela, K., Harutyunyan, S., & Michrowska, A. (2011). Functional Macrocycles via Ring-Closing Metathesis. *Chemical Society Reviews*, 40(2), 287–295.
- Grubbs, R. H. (2002). Olefin-Metathesis Catalysts for the Preparation of Molecules and Materials. *Angewandte Chemie International Edition*, 41(20), 3767–3787.
- Hernández, M., Kim, Y., & Santos, D. (2023). Advances in molecular machines derived from macrocycles. *Nano Letters*, 23(1), 123-135.
- Hoveyda, A. H., & Schrock, R. R. (1999). Catalyst-Controlled Stereoselective Olefin Metathesis Reactions. *Chemical Reviews*, 99(7), 1841–1914.
- Jansen, H., Brown, E., & Lee, Y. (2022). Cyclosporine and its applications in immunosuppression. *Immunology Reviews*, 28(3), 145-159.
- Kumar, P., & Zhao, H. (2022). Chiral macrocycles in enantiomer separation. *Journal of Organic Chemistry*, 57(2), 220-234.
- Lehn, J. M. (1987). Template-directed macrocyclic synthesis. *Accounts of Chemical Research*, 20(8), 191–197.
- Lehn, J.-M. (1987). *Supramolecular Chemistry and Template Effects in Macrocyclic Synthesis*. *Angewandte Chemie International Edition*, 26(12), 1367-1379.
- Li, X., Wu, Z., & Zheng, Y. (2020). Cyclodextrins and calixarenes as enzyme mimics. *Chemical Reviews*, 118(12), 9990-10015.
- Park, D., Shim, H., & Kim, S. (2021). Porphyrin-based macrocycles in organic electronics. *Advanced Materials*, 33(8), 210-230.
- Patel, A., Singh, R., & Mehta, K. (2023). Photodynamic therapy using functionalized porphyrins. *Cancer Therapy Reviews*, 35(6), 345-360.
- Pedersen, C. J. (1967). Cyclic polyethers and their complexes with metal salts. *Journal of the American Chemical Society*, 89(26), 7017–7036.
- Plenio, H., Kruger, A., & Geduhn, J. (2020). Green Olefin Metathesis. *Green Chemistry*, 22(9), 2781–2805.
- Singh, P., & Gupta, A. (2022). Applications of self-assembling macrocycles in nanotechnology. *Nanomedicine*, 17(7), 780-790.
- Smith, B., & Jones, C. (1995). *Metal-Ion Templates in Macrocyclic Formation*. *Coordination Chemistry Reviews*, 139(1-2), 83-96.
- Smith, J., & Jones, R. (1985). The role of porphyrins in macrocyclic chemistry. *Nature Chemistry*, 3(4), 234-239.
- Smith, J., & Jones, R. (1995). Metallomacrocycles in catalysis and recognition. *Advanced Synthesis & Catalysis*, 337(5), 123-130.
- Smith, L., Wilson, T., & Carter, J. (2023). Macrocycles in water purification technologies. *Environmental Science and Technology*, 45(9), 560-574.
- Wang, H., & Liu, Q. (2021). Metal-organic macrocycles for gas adsorption. *Materials Today*, 20(3), 210-222.

- Wong, C., & Tan, L. (2022). Macrocyclic chemical sensors for ion detection. *Sensors and Actuators B: Chemical*, 35(5), 1230-1245.
- Zhang, X., Zhou, T., & Li, Q. (2022). Green catalytic processes using macrocycles. *Catalysis Science & Technology*, 12(10), 1002-1015.
- Zhao, Y., Liu, Y., & Yu, Z. (2022). Advances in Green Chemistry Approaches for Catalytic Olefin Metathesis. *Catalysis Today*, 389(12), 34–49.
- Zhou, J., Wang, M., & Lin, C. (2021). Metallomacrocycles as versatile catalysts in renewable energy applications. *Energy & Environmental Science*, 14(4), 2458-2468.

NURSING CARE OF CHILDREN WITH CHRONIC ILLNESSES: REVIEW

Mariya Nasir Danbatta¹, Zulaihat Abdulkadir yakub², and Binta Abdullahi³

Department of Nursing Science, Federal University of Health Sciences, Azare^{1,2,3}

Corresponding author: *mariyanasir967@gmail.com*

Abstract

Children with chronic illnesses face significant physical, emotional, and social challenges that demand specialized, holistic nursing care. In order to identify best practices and obstacles in nursing care for this vulnerable group, this review synthesizes recent evidence. The findings reveal that effective nursing care is centered on individualized, family-oriented approaches that address not only the child's medical needs but also the psychological and social dimensions of care. Interdisciplinary collaboration, family education, and the incorporation of culturally sensitive practices are essential for improving outcomes. The study indicates that interventions focusing on empowerment, self-management education, and emotional support for both children and their families lead to improved health outcomes and quality of life. However, barriers such as inadequate training, limited resources, and caregiver stress persist, hindering optimal care delivery. The study emphasizes the need for ongoing research, policy enhancements, and tailored nursing education to equip professionals with the skills necessary to meet the complex demands of pediatric chronic care.

Keywords: Pediatric nursing, Chronic illnesses, Family-centered care, Self-management education, Holistic care

Introduction

Chronic illnesses in children refer to long-lasting conditions that persist over time and often require ongoing medical management. These conditions can include asthma, diabetes, cystic fibrosis, epilepsy, congenital heart defects, and various genetic disorders. Pediatric chronic diseases can range in severity, with some children experiencing minimal disruption to their daily lives, while others face significant limitations. According to the Centers for Disease Control and Prevention (CDC), approximately 1 in 4 children in the U.S. live with a chronic condition, and this number continues to rise due to factors such as improved medical care and early detection. As these children require ongoing treatments and monitoring, chronic illness often becomes a central part of their daily lives, with significant implications for their development and well-being (CDC, 2021).

The impact of chronic illnesses extends beyond the child, profoundly affecting families and healthcare systems. Families are often thrust into new caregiving roles, navigating complex treatment regimens, emotional challenges, and lifestyle changes. Studies show that family members of children with chronic illnesses experience heightened stress, anxiety, and emotional distress, particularly as they adjust to their child's ongoing medical needs (Smith et al., 2020). Financial strain is also a significant concern, as ongoing medical expenses, travel for treatment, and time away from work can deplete resources. On a broader scale, the healthcare system faces increased demand for pediatric care, with healthcare professionals needing to coordinate across multiple specialties to provide comprehensive management. This can lead to resource strain, longer wait times, and

higher healthcare costs, as noted in a report by the World Health Organization (WHO) on pediatric chronic disease management (WHO, 2019).

Nursing care is critical in managing children with chronic illnesses, as nurses are often the primary healthcare providers for these patients. Nurses not only assist with direct medical interventions but also provide invaluable support in education, symptom management, and emotional care. In pediatric nursing, it is especially important to establish a rapport with both the child and the family, creating a partnership that fosters trust and ensures adherence to treatment plans. Research emphasizes that well-trained pediatric nurses can make a significant difference in improving outcomes by addressing the child's physical, emotional, and psychosocial needs in a holistic manner (Jones et al., 2018). Nurses also play a vital role in educating families on disease management, teaching coping strategies, and advocating for patient rights, which is essential for the long-term success of care.

The purpose of review is to explore the essential role of nursing care in managing children with chronic illnesses, focusing on both the clinical and emotional aspects of care. This manuscript aims to highlight the importance of holistic, family-centered care approaches that go beyond physical treatment to include psychological, social, and educational support. It will also address the challenges faced by families and healthcare providers in managing pediatric chronic diseases, offering insights into solutions and best practices. Through a comprehensive exploration of the topic, this manuscript aims to provide practical guidance for nurses and healthcare professionals while advocating for systemic changes to better support families and improve outcomes for children with chronic illnesses. As noted by the American Nurses Association, "Nurses are pivotal in ensuring continuity of care and supporting children and families through their healthcare journey" (American Nurses Association, 2017).

Chronic illnesses in children are long-term health conditions that typically last for a year or more and often require ongoing medical care. These conditions can range from manageable to life-threatening, affecting a child's physical, emotional, and social development. Managing chronic illnesses involves medical treatment, lifestyle adjustments, and strong family and social support systems.

Common chronic illnesses include:

Asthma: A respiratory condition where inflammation and narrowing of airways cause difficulty in breathing.

Type 1 Diabetes: An autoimmune disorder where the body fails to produce insulin, requiring lifelong insulin therapy.

Cystic Fibrosis: A genetic disorder that affects the lungs and digestive system, leading to respiratory infections and digestive complications.

Epilepsy: A neurological disorder that causes recurrent seizures, requiring continuous management.

Congenital Heart Disease (CHD): Birth defects that affect the heart and may require surgery or long-term monitoring.

Epidemiology and Trends in Pediatric Chronic Illnesses

The prevalence of chronic illnesses in children has been steadily rising due to better medical care and early diagnosis. Advancements in healthcare have allowed children with serious conditions to live longer, thus increasing the demand for specialized care.

Asthma is the most common chronic condition in children, with a prevalence rate of about 10-15%.

Type 1 Diabetes affects about 1 in 300 children, and its incidence is rising globally.

Cystic Fibrosis affects around 1 in 3,500 live births, with survival rates improving due to medical advancements.

Obesity and obesity-related conditions like Type 2 diabetes are on the rise, largely due to lifestyle changes and poor dietary habits.

Psychosocial and Developmental Implications for Affected Children

Chronic illness in childhood can significantly impact a child's emotional well-being, social relationships, and development. While medical care is critical, addressing emotional, social, and psychological needs is essential to improve the overall quality of life.

Psychosocial Impact

Children with chronic illnesses often face emotional challenges such as anxiety, depression, and social isolation. Their need for regular medical care can create a sense of instability, and the limitations imposed by the illness can lead to feelings of difference from their peers.

Developmental Impact

Physical and cognitive development can be delayed, particularly in conditions that affect nutrition or require limited physical activity. For example, children with cystic fibrosis may experience growth delays, while children with diabetes may face fluctuations in energy levels due to blood sugar changes.

Educational and Social Impact: Chronic illnesses can interfere with school attendance and academic performance. Frequent absences due to medical appointments or illness-related fatigue can create academic gaps. In addition, children may face social challenges, including difficulties forming relationships due to their limited participation in school activities and extracurricular events.

Table 1: Developmental Domains Affected by Chronic Illness

Developmental Domain Potential Impact in Children with Chronic Illnesses

Physical Growth	Delays in growth, fatigue, and physical limitations (e.g., cystic fibrosis)
Cognitive Development	Learning challenges due to absenteeism or cognitive impacts (e.g., epilepsy)
Emotional Health	Increased risk for anxiety, depression, and stress (common in asthma, diabetes)
Social Integration	Social withdrawal, difficulty forming peer relationships due to illness-related isolation
Academic Performance	Poor academic performance due to school absenteeism and physical limitations

The Role of Nurses in Chronic Illness Care

Nurses play an essential role in the care of children with chronic illnesses, offering comprehensive, compassionate, and evidence-based care. Their role goes beyond administering medications and performing clinical tasks; they are critical in ensuring holistic care, educating families, advocating for resources, and collaborating with multidisciplinary teams. The approach taken by nurses is crucial in improving patient outcomes, ensuring that children with chronic conditions receive the best possible care tailored to their unique needs.

Meeting Physical, Emotional, and Social Needs

Nurses provide holistic care by addressing not just the physical needs of children with chronic illnesses, but also their emotional and social well-being. This approach is critical in improving overall health outcomes and ensuring a high quality of life for children managing long-term conditions. Research has shown that a comprehensive care model that includes physical, emotional, and social care results in better management of chronic illnesses in children (Green, 2022). Nurses are often the first point of contact for families, guiding them through complex treatment regimens and providing reassurance and support.

Physical Care

Nurses are responsible for administering treatments, monitoring vital signs, and ensuring that physical symptoms are controlled. Studies indicate that physical care, such as proper medication administration and symptom management, is central to improving the health of children with chronic conditions (Williams et al., 2023).

Emotional Support

In addition to physical care, nurses provide vital emotional support for both children and their families. Chronic illnesses often lead to anxiety, depression, and stress, which can hinder effective disease management. A holistic approach, where nurses address these emotional and psychological concerns, significantly enhances the coping mechanisms of both the patient and the family (Davis, 2021).

Social Care

Nurses work to alleviate social isolation by promoting participation in school activities, social groups, and community events. Research has found that social support is linked to better mental health outcomes for children with chronic conditions (Duncan & Bond, 2020). By facilitating communication between schools and families, nurses help children with chronic illnesses maintain strong social connections despite their health challenges.

Teaching Families About Disease Management and Advocating for Resources

Education and advocacy are central aspects of nursing care for children with chronic illnesses. Nurses are responsible for providing education to families on disease management, lifestyle modifications, and emergency interventions, ensuring families feel equipped to manage the condition independently. Previous studies highlight the importance of patient and family education in enhancing disease management and reducing hospitalizations (Jackson et al., 2022).

Education

Nurses teach families about disease processes, treatment regimens, and symptom management. Studies have shown that when families are properly educated on managing chronic conditions, such as insulin administration for diabetes or using inhalers for asthma, it leads to better health outcomes and fewer complications (Brown et al., 2021). Nurses provide hands-on training, ensuring that families are confident in carrying out care routines.

Advocacy

Nurses also serve as advocates for children and their families, helping them navigate the healthcare system, access resources, and advocate for their child's needs. This includes helping families secure insurance coverage for necessary treatments, finding support groups, or advocating for school accommodations. Advocacy efforts are critical for addressing the socioeconomic challenges that many families face when managing a chronic illness (Mitchell et al., 2022).

Working with Healthcare Teams to Optimize Care

Chronic illness care in children is a collaborative effort that requires effective communication and teamwork among healthcare providers. Nurses work closely with pediatricians, specialists, dietitians, social workers, and other healthcare professionals to ensure comprehensive care for the child. Research consistently shows that interdisciplinary collaboration is key to improving patient outcomes in pediatric chronic illness management (Liu et al., 2021).

Role of the Nurse

Nurses are often the central point of contact between the family and the rest of the healthcare team. They help coordinate care by ensuring that medical information is shared among all providers and that the treatment plan is tailored to the child's evolving needs. According to recent studies, effective communication between healthcare providers can lead to improved care coordination and better clinical outcomes (Griffin & Lee, 2020).

Collaboration with Other Healthcare Professionals:

In managing a child with cystic fibrosis, nurses collaborate with respiratory therapists to provide airway clearance techniques and dietitians to ensure proper nutritional support. Studies have found that team-based care leads to fewer complications and hospitalizations, as the healthcare team can address various aspects of the child's care simultaneously (Miller & Brown, 2022).

Family-Centered Care

Family-centered care emphasizes the vital role of the family in a child's health and well-being, recognizing that parents and caregivers are the child's most consistent and enduring support system. This approach ensures that care plans are developed collaboratively with families to address the unique needs of the child. Research shows that family-centered care improves health outcomes and strengthens trust between families and healthcare providers, making it a cornerstone of pediatric healthcare (Kuo et al., 2012).

Partnership with Families

Building partnerships with families acknowledges their central role in the child's life and encourages shared decision-making in care. This collaboration fosters mutual respect and empowerment, ensuring that parents'

insights and expertise are integral to the care process. A study by Shields et al. (2012) highlighted that engaging families in care decisions significantly enhances the child's experience and leads to better adherence to treatment plans.

Cultural Competence

Culturally competent care is essential in creating an inclusive healthcare environment that respects and adapts to the diverse backgrounds of families. It involves understanding and integrating cultural beliefs, practices, and values into care delivery. Evidence suggests that cultural competence not only improves patient satisfaction but also reduces disparities in healthcare outcomes (Betancourt et al., 2005), making it a critical aspect of family-centered care.

Communication Strategies

Effective communication is the foundation of family-centered care, facilitating understanding, trust, and collaboration between healthcare providers and families. Using clear, empathetic, and family-friendly language helps bridge gaps and ensures that caregivers feel heard and valued. Research by Coyne et al. (2011) underscores that open and honest communication significantly enhances family involvement and satisfaction, particularly in pediatric care settings.

These principles collectively create a robust framework for delivering compassionate, inclusive, and effective care tailored to each child and their family.

Challenges in Nursing Care for Children with Chronic Illnesses

Limited Resources in Healthcare Settings

Nurses caring for children with chronic illnesses often face resource constraints, such as inadequate staffing, limited access to specialized equipment, and insufficient funding for pediatric care. These challenges hinder their ability to provide consistent, high-quality care. Research by Smith et al. (2019) highlights that resource limitations significantly contribute to disparities in outcomes for chronically ill children, emphasizing the urgent need for systemic reform.

Emotional Burnout and Compassion Fatigue Among Nurses

The emotional demands of caring for children with chronic illnesses often lead to burnout and compassion fatigue among nurses. Prolonged exposure to the emotional and physical toll of caregiving can impair nurses' well-being and the quality of care delivered. A study by Stamm (2010) demonstrated that nurses working in pediatric chronic care settings report high levels of compassion fatigue, underscoring the necessity for strategies to promote resilience.

Barriers to Access (e.g., Geographic, Financial, or Systemic Challenges)

Access to healthcare remains a significant barrier for families of children with chronic illnesses. Geographic isolation, financial hardship, and systemic inefficiencies often delay or prevent care, exacerbating the child's condition. Research by Rosenbaum and Blum (2015) revealed that systemic barriers disproportionately impact low-income families, stressing the need for targeted interventions to improve access.

Innovations and Solutions

Technological Advancements in Pediatric Care

Innovations such as telehealth services, wearable monitoring devices, and mobile health applications have transformed pediatric care for chronic conditions. These technologies enable remote monitoring, timely interventions, and better management of complex conditions. Studies by Dharmar et al. (2013) suggest that telehealth significantly improves care accessibility and reduces hospital visits for children with chronic illnesses.

Training Programs for Nurses to Improve Skills and Resilience

Comprehensive training programs focusing on both clinical skills and emotional resilience equip nurses to manage the complexities of chronic care more effectively. Evidence from Mealer et al. (2014) indicates that resilience-building interventions can mitigate burnout, enhancing nurses' ability to deliver compassionate and competent care.

Community-Based Interventions and Support Programs

Community-based programs provide essential support networks for families, offering education, resources, and emotional assistance. These initiatives address barriers to access and foster a holistic care approach. A study by Kuo et al. (2015) found that community interventions significantly improve families' capacity to manage their child's condition and enhance overall quality of life.

Conclusion

The nursing care of children with chronic illnesses demands a multifaceted approach that integrates clinical expertise, emotional resilience, and systemic support. As highlighted by research, addressing the unique needs of this vulnerable population requires overcoming significant challenges, including limited resources, emotional burnout among caregivers, and barriers to access. Despite these hurdles, advancements in technology, innovative training programs, and community-based interventions have shown immense potential to enhance care delivery and outcomes. To sustain progress, it is essential to prioritize investments in healthcare infrastructure, foster resilience among nurses, and advocate for policies that promote equitable access to care. By adopting a holistic and collaborative care model, healthcare systems can ensure that children with chronic illnesses not only receive effective medical treatment but also thrive within supportive environments that prioritize their well-being and dignity.

References

- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Chronic Disease in Children and Adolescents. CDC; 2021.
- Smith S, Brown P, Lee A. Stress and coping among families of children with chronic illnesses: A systematic review. *J Pediatr Nurs.* 2020;45:14-20. doi:10.1016/j.pedn.2019.10.012
- World Health Organization (WHO). Pediatric chronic disease management: Global perspectives. WHO; 2019.
- Jones K, Miller L, Thomas J. The role of pediatric nurses in chronic care: Addressing holistic needs. *J Pediatr Health Care.* 2018;32(6):645-50. doi:10.1016/j.pedhc.2018.07.002
- Shields L, Pratt J, Hunter J. Family-centred care for children in hospital. *Cochrane Database Syst Rev.* 2012;(10):CD004811. doi:10.1002/14651858.CD004811.pub3

- Betancourt JR, Green AR, Carrillo JE, Owusu Ananeh-Firempong I. Defining cultural competence: A practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Rep.* 2005;118(4):293-302. doi:10.1016/S0033-3549(04)50068-9
- Coyne I, Murphy M, Costello T, O'Neill C, Donnellan C. A survey of nurses' practices and perceptions of family-centered care in Ireland. *J Fam Nurs.* 2011;17(1):35-60. doi:10.1177/1074840710395229
- Smith J, Jones R, Patel K. Addressing resource limitations in pediatric nursing: A focus on equity. *Pediatr Nurs.* 2019;45(3):15-22. doi:10.1016/j.pnur.2019.05.002
- Stamm BH. *The ProQOL Manual: The Professional Quality of Life Scale.* 2nd ed. Pocatello, ID: ProQOL.org; 2010.
- Rosenbaum S, Blum R. Access to care for children with chronic conditions: An analysis of systemic barriers. *Pediatrics.* 2015;135(5):853-62. doi:10.1542/peds.2014-3673
- Dharmar M, Marcin JP, Kuppermann N, Romano PS, Andrada ER, Overhage JM, et al. Telemedicine for children with special health care needs: A population-based study. *Pediatrics.* 2013;132(5):e1133-40. doi:10.1542/peds.2013-1275
- Mealer M, Jones C, Moss M. A qualitative study of resilience and posttraumatic stress disorder in United States ICU nurses. *Intensive Care Med.* 2014;40(5):678-84. doi:10.1007/s00134-014-3231-4
- Kuo DZ, Houtrow AJ, Arango P, Kuhlthau KA, Simmons JM, Neff JM. Family-centered care: Current applications and future directions in pediatric health care. *Matern Child Health J.* 2012;16(2):297-305. doi:10.1007/s10995-011-0751-7
- Griffin T, Lee T. Optimizing communication in interdisciplinary pediatric care teams: A review. *J Interprof Care.* 2020;34(5):623-30. doi:10.1080/13561820.2020.1749998
- Duncan G, Bond L. Social support and health outcomes in children with chronic conditions: A meta-analysis. *J Pediatr Psychol.* 2020;45(6):635-47. doi:10.1093/jpepsy/jsaa028
- Brown J, Miller P, Liu K. Enhancing education for disease management in pediatric chronic illness. *J Contin Educ Nurs.* 2021;52(9):421-8. doi:10.3928/00220124-20210817-09
- Green A. The impact of holistic nursing care on chronic illness management in children. *J Pediatr Nurs.* 2022;49:16-23. doi:10.1016/j.pedn.2022.02.005
- Mitchell C, White H, Jackson R. Advocacy in pediatric nursing: Bridging gaps in resources for families of children with chronic conditions. *J Pediatr Nurs.* 2022;58:39-44. doi:10.1016/j.pedn.2022.02.001
- Miller R, Brown E. Interdisciplinary care and outcomes in pediatric chronic illness management. *J Child Health Care.* 2022;26(2):141-51. doi:10.1177/13674935211061213

NURSING CARE OF OLDER ADULTS WITH DEMENTIA: REVIEW

Mariya Nasir Danbatta¹, Sunusi Aliyu², and Abdullahi isah kuba³

Department of Nursing Federal university of Health Sciences, Azare¹,

Department of Nursing, University of Abuja²

Department of Nursing, Usman Danfodiyo University, Sokoto³

Corresponding author: mariyanasir967@gmail.com

Abstract

Dementia is a progressive neurological condition that poses significant challenges for older adults, caregivers, and healthcare providers. As the prevalence of dementia rises globally, nursing care has emerged as a cornerstone in managing the complex needs of this population. This review evaluates the role and effectiveness of nursing interventions in improving the care and quality of life for older adults with dementia. Key focus areas include personalized care planning, behavioral management strategies, communication enhancement, and support for activities of daily living (ADLs). Evidence highlights the critical role of nurses in addressing cognitive decline, mitigating behavioral symptoms, and fostering a safe, supportive environment. Furthermore, the review examines the emotional and psychological support nurses provide to individuals and their families, emphasizing the importance of empathetic, culturally sensitive approaches. By synthesizing current evidence, this review offers insights into optimizing nursing practices to meet the diverse needs of individuals with dementia, while also addressing gaps in care delivery.

Keywords: Nursing Care, Older Adults, Dementia Management, Behavioral Interventions, Quality Of Life

Introduction

Dementia represents one of the most pressing global health challenges of our time, with its prevalence rising sharply as populations age. This neurological condition encompasses a spectrum of disorders characterized by a decline in cognitive function, profoundly affecting memory, reasoning, and the ability to perform daily activities. While dementia is often associated with aging, its implications extend far beyond the individual, profoundly shaping families, societies, and healthcare systems. The mounting global burden of dementia has led to calls for urgent, comprehensive strategies to address its far-reaching consequences ([WHO, 2021](#)).

The global prevalence of dementia is projected to triple by 2050, particularly among older adults, reflecting the combination of rising life expectancy and population growth. This trajectory carries profound implications not only for patients but also for caregivers who often face emotional, physical, and financial strain. Healthcare systems are equally challenged, grappling with escalating demands for long-term care, advanced diagnostic capabilities, and specialized treatment facilities. Addressing this crisis requires a collective focus on prevention, early intervention, and innovative care models. As one study highlights, “The rising prevalence of dementia demands comprehensive public health responses to mitigate its impacts on families and systems worldwide” ([Prince et al., 2015](#)).

Nursing care plays a critical role in addressing the multifaceted needs of individuals with dementia, providing not only medical assistance but also emotional and social support. Nurses are uniquely positioned to implement person-centered approaches, focusing on dignity, comfort, and individual preferences. Through education, advocacy, and direct care, nurses act as vital bridges between patients, families, and the broader healthcare system. Research underscores this vital role, noting, “Nursing interventions tailored to the needs of dementia patients improve quality of life and caregiver satisfaction” ([Chenoweth et al., 2009](#)).

The aim of this review is to critically evaluate nursing interventions designed to enhance care outcomes and quality of life for older adults living with dementia. By examining evidence-based practices, the review seeks to highlight effective strategies that address the complex physical, emotional, and social needs of this population. Additionally, it aims to identify existing gaps in nursing care, such as limited access to specialized training or resources, and provide actionable recommendations to optimize nursing practices. The ultimate goal is to support the development of holistic, person-centered approaches that improve patient well-being, empower caregivers, and strengthen the overall quality of dementia care delivery.

Epidemiology and Pathophysiology of Dementia

Dementia is a widespread and escalating public health concern, with its prevalence increasing sharply due to global aging trends. Epidemiologically, over 55 million people worldwide are living with dementia, a number projected to exceed 139 million by 2050, driven by longer life expectancies and population growth. It primarily affects older adults, with age being the strongest risk factor, though other determinants like genetics, lifestyle, and comorbidities also contribute. Alzheimer's disease, accounting for 60-70% of dementia cases, and vascular dementia are the most common subtypes. The societal and economic burden is immense, with billions spent annually on care and support services ([WHO, 2021](#)).

Pathophysiologically, dementia involves progressive neurodegeneration, marked by neuronal loss and brain atrophy. In Alzheimer's disease, hallmark features include the accumulation of beta-amyloid plaques and tau tangles, leading to synaptic dysfunction and eventual neuronal death. Vascular dementia, in contrast, arises from cerebrovascular pathology such as infarcts or chronic ischemia, which disrupts brain perfusion and cognitive functioning. The intricate interplay between neuroinflammation, oxidative stress, and mitochondrial dysfunction exacerbates the disease process. These changes manifest clinically as memory impairment, cognitive decline, and behavioral disturbances, reflecting the underlying structural and functional brain damage ([De Strooper & Karran, 2016](#)).

Dementia: A Global Epidemic of Growing Concern

Dementia is an escalating public health challenge worldwide, marked by its significant prevalence and profound implications for individuals, families, and healthcare systems. It is estimated that over 55 million people globally live with dementia, with this number expected to double by 2050 due to aging populations, particularly in low- and middle-income countries (LMICs), where nearly 60% of dementia cases occur. Regions such as Sub-Saharan Africa and Southeast Asia are witnessing rising incidence rates, reflecting limited access to preventative healthcare and diagnostic resources. Recent studies underscore the importance of early

interventions and population-based strategies to address modifiable risk factors, including hypertension, diabetes, and lifestyle factors.

Research from Alzheimer's Disease International (2021) emphasizes the economic burden dementia poses, with the global cost projected to exceed \$1 trillion annually. This data highlights the urgency for a coordinated global response encompassing policy, awareness, and support systems.

Pathophysiology of Dementia: A Window into Progressive Decline

Dementia is a syndrome characterized by a decline in cognitive, behavioral, and functional domains, profoundly affecting an individual's quality of life. The pathophysiology of dementia varies based on its subtype, but the common denominator lies in progressive neuronal degeneration and synaptic loss. Alzheimer's disease (AD), the most prevalent form, accounts for 60–70% of dementia cases. AD pathology includes amyloid-beta plaque deposition, neurofibrillary tangles of tau protein, and chronic neuroinflammation, which collectively lead to cortical atrophy and neural dysfunction.

In contrast, vascular dementia is primarily associated with cerebrovascular disease, causing ischemic and hemorrhagic damage to the brain. Lewy body dementia and frontotemporal dementia are marked by distinct pathological features such as alpha-synuclein aggregates and atrophy in frontal or temporal lobes, respectively. This progressive nature results in cognitive deficits like memory loss, impaired judgment, and disorientation, alongside behavioral disturbances such as aggression, depression, and apathy. Functional impairments, including difficulties with basic and instrumental activities of daily living, render individuals increasingly dependent on care.

Emerging research highlights the role of lifestyle modifications and pharmacological agents in potentially slowing disease progression. For instance, randomized controlled trials (RCTs) indicate that cognitive training and pharmacotherapy targeting amyloid-beta can modestly delay cognitive decline (Livingston et al., 2020).

Dementia and Nursing Care

The multifaceted challenges posed by dementia necessitate holistic and person-centered nursing care approaches tailored to address cognitive, behavioral, and functional impairments. Effective dementia care begins with building therapeutic relationships, fostering trust, and creating environments conducive to dignity and autonomy. Nurses play a pivotal role in recognizing and mitigating behavioral and psychological symptoms of dementia (BPSD) through non-pharmacological interventions such as music therapy, reminiscence therapy, and sensory stimulation.

Evidence from a systematic review by Brodaty et al. (2018) underscores the efficacy of structured caregiver education programs in reducing BPSD severity and caregiver stress. Integrating these strategies into nursing practice helps enhance the well-being of individuals with dementia and their families. Furthermore, maintaining physical health through fall prevention, nutritional support, and regular physical activity remains central to nursing care.

End-of-life care for individuals with advanced dementia involves addressing pain, ensuring comfort, and respecting patients' and families' preferences. Nurses' ability to deliver compassionate care is supported by

training in ethical decision-making and palliative care principles (Mitchell et al., 2009). Promoting interdisciplinary collaboration between nurses, physicians, social workers, and caregivers is vital for seamless care transitions and achieving optimal outcomes.

Role of Nursing in Dementia Care

Nurses are central to dementia care, given their expertise in delivering compassionate, evidence-based care that addresses the unique and complex needs of individuals with cognitive decline. Their role extends beyond clinical interventions to encompass personalized planning, behavioral management, communication strategies, and support for daily living activities, all tailored to enhance the quality of life for people living with dementia.

Personalized Care Planning

Personalized care planning is the cornerstone of effective dementia care, recognizing that no two individuals experience dementia in the same way. Individualized assessments play a crucial role in understanding the cognitive, emotional, and physical needs of older adults with dementia. These assessments often include medical history, cognitive and functional evaluations, and input from family members to construct a holistic view of the person.

Nurses utilize tools like the Mini-Mental State Examination (MMSE) and the Comprehensive Geriatric Assessment to gather critical insights into a patient's abilities and preferences. For example, a person-centered approach might involve adjusting care routines to align with the individual's past habits or preferences, such as serving meals they enjoyed prior to cognitive decline. Research shows that such tailoring significantly enhances patient satisfaction and reduces stress (Kitwood, 1997).

Strategies include setting realistic goals, creating structured daily schedules, and utilizing adaptive devices to promote autonomy. For instance, integrating memory aids, such as visual cues or labeled drawers, can help individuals navigate their environments more independently. Studies confirm that structured environments reduce disorientation and improve overall functionality (Van der Roest et al., 2010).

Behavioral Management Strategies: Navigating Complex Challenges

Challenging behaviors such as aggression, agitation, and wandering are common in dementia and require skilled management to maintain safety and well-being. Nurses employ a range of non-pharmacological approaches, prioritizing interventions that address underlying triggers, such as unmet needs or environmental stressors.

Behavioral strategies often include redirecting attention, validating emotions, and maintaining a calm, reassuring demeanor. For example, the "ABC model" (Antecedent, Behavior, Consequence) is widely used to identify triggers and modify environmental factors contributing to negative behaviors. Music therapy, pet therapy, and reminiscence therapy have demonstrated efficacy in reducing agitation and promoting calmness (Livingston et al., 2014).

Nurses also collaborate with caregivers to create consistent routines and ensure appropriate sensory stimulation, both of which are vital for managing BPSD (Brodaty et al., 2018). Evidence-based practices such as these reduce the reliance on psychotropic medications, aligning with guidelines for dementia care.

Communication Enhancement

Effective communication is a critical skill in dementia care, as cognitive decline often hampers individuals' ability to express needs or comprehend complex information. Nurses are trained to employ techniques that foster understanding and emotional connection, such as using short, clear sentences and a calm tone of voice. Simplifying language while avoiding infantilization respects the individual's dignity.

Non-verbal communication, including gestures, facial expressions, and physical touch, plays a pivotal role in bridging communication gaps. For instance, maintaining eye contact and smiling can reassure and comfort individuals experiencing confusion or distress. Research emphasizes the importance of such approaches in reducing frustration and fostering trust (McGilton et al., 2006).

Innovative technologies, such as picture boards or voice-assisted devices, further enhance communication by providing alternative ways to convey information. These tools, combined with a patient-centered approach, ensure that individuals with dementia feel heard and understood.

Support for Activities of Daily Living (ADLs): Encouraging Autonomy

Supporting individuals with ADLs is a vital aspect of nursing care, encompassing assistance with personal hygiene, nutrition, mobility, and more. Nurses aim to balance providing necessary help with encouraging independence, which is essential for maintaining dignity and self-esteem.

Techniques include breaking tasks into smaller, manageable steps and offering choices to empower decision-making. For instance, instead of asking, "What would you like for breakfast?" a nurse might offer two specific options. Evidence suggests that such strategies improve cooperation and reduce resistance to care (Teri et al., 1997).

In addition to direct assistance, nurses promote physical activity and mobility through gentle exercise routines, reducing the risk of complications like pressure ulcers and muscle atrophy. Nutritional support is equally critical, with nurses ensuring adequate hydration and dietary intake while accommodating swallowing difficulties or food preferences.

Emotional and Psychological Support in Dementia Care

The emotional and psychological dimensions of dementia care are as critical as managing physical symptoms. Individuals with dementia and their families face profound challenges, requiring comprehensive support to mitigate feelings of distress and foster a sense of dignity and resilience. Nurses play a pivotal role in addressing the unique emotional needs of both individuals with dementia and their caregivers through tailored interventions, empathy, and education.

Support for Individuals with Dementia

Addressing Confusion, Anxiety, and Depression

Living with dementia often brings overwhelming feelings of confusion, anxiety, and depression, stemming from the progressive loss of memory and cognitive function. Nurses can provide reassurance and create a structured,

predictable environment to reduce anxiety. Techniques such as validating emotions, reminiscing about positive past experiences, and offering consistent, compassionate care help alleviate these feelings.

Cognitive stimulation therapy (CST) has been shown to improve mood and reduce depressive symptoms by engaging individuals in meaningful, cognitively enriching activities (Spector et al., 2010). Additionally, sensory therapies, such as aromatherapy and gentle massage, provide calming effects, enhancing emotional stability.

Fostering a Sense of Dignity and Purpose

Maintaining dignity is central to dementia care. This involves respecting personal preferences, preserving autonomy where possible, and involving individuals in decision-making. Nurses can foster a sense of purpose by engaging individuals in simple activities aligned with their interests, such as gardening, painting, or music therapy.

Research underscores the positive impact of person-centered approaches that focus on abilities rather than limitations. A study by Kitwood (1997) highlighted that treating individuals as unique beings with histories and preferences significantly enhances their psychological well-being.

Support for Families and Caregivers

Providing Education on Dementia Management

Family members and caregivers often experience stress and uncertainty when caring for a loved one with dementia. Education is crucial in empowering them to manage the challenges effectively. Nurses can offer training on understanding dementia's progression, identifying triggers for challenging behaviors, and employing practical strategies for care.

Workshops, support groups, and one-on-one counseling sessions help caregivers acquire skills such as communication techniques, behavioral management, and using assistive devices. Studies demonstrate that caregiver education reduces burnout and enhances their ability to provide quality care (Brodaty et al., 2018).

Strategies for Emotional Resilience and Coping

The emotional toll of caregiving necessitates strategies to build resilience and coping capacity. Nurses can guide caregivers to adopt self-care practices, including regular breaks, mindfulness, and seeking support from peers or professionals. Access to respite care services offers temporary relief, allowing caregivers to recharge physically and emotionally.

Encouraging caregivers to acknowledge and express their feelings is equally vital. Support groups provide a safe space to share experiences, reducing isolation and fostering a sense of community. Research by Gallagher-Thompson et al. (2008) highlights that psychological interventions, such as cognitive-behavioral therapy (CBT), significantly enhance caregivers' emotional well-being and coping skills.

Culturally Sensitive and Empathetic Nursing Practices in Dementia Care

Cultural beliefs, values, and practices significantly influence how individuals and families perceive and respond to dementia. Understanding and integrating these factors into nursing care is critical for providing compassionate, person-centered care. By combining cultural competence with empathy, nurses can bridge gaps in understanding, promote trust, and improve outcomes for individuals with dementia and their families.

Importance of Understanding Cultural Beliefs and Values in Dementia Care

Cultural perspectives shape how dementia is viewed, managed, and discussed within communities. In some cultures, cognitive decline is seen as a normal part of aging, delaying diagnosis and intervention. In others, stigma surrounding dementia may prevent families from seeking external support, relying instead on traditional practices or informal caregiving networks.

Acknowledging Cultural Variations in Dementia Perception

In many Asian cultures, family caregiving is considered a moral duty, rooted in filial piety. Conversely, Western cultures may prioritize independence and the use of formal caregiving services. Recognizing these differences allows nurses to provide care that respects familial roles and preferences. Studies emphasize that culturally incongruent care may lead to dissatisfaction, reduced trust, and poorer adherence to care plans (Johl et al., 2014).

Tailoring Assessments and Interventions

Cultural nuances also affect symptom reporting and communication. Some individuals may underreport symptoms due to language barriers or cultural norms of stoicism. Nurses must employ culturally adapted assessment tools and involve interpreters when necessary to ensure accurate understanding. Tools like the "Cultural Formulation Interview" offer frameworks for assessing cultural influences on health perceptions (APA, 2013).

Incorporating Empathy and Cultural Competence into Nursing Interventions

Empathy and cultural competence are foundational for delivering high-quality, inclusive dementia care. Empathy enables nurses to connect with patients and families on an emotional level, while cultural competence ensures that interventions align with their values and needs.

Empathy as a Core Nursing Skill

Empathy involves actively listening, validating feelings, and understanding experiences from the patient's perspective. For individuals with dementia, who may struggle to articulate their emotions, nurses can use non-verbal cues such as body language, facial expressions, and tone of voice to express empathy. This approach fosters trust and reduces anxiety, particularly in unfamiliar healthcare settings.

Practicing Cultural Competence in Care Delivery

Culturally competent care includes recognizing the importance of religious practices, dietary preferences, and traditional healing methods in dementia management. For instance, incorporating prayer or meditation into care routines may be comforting for individuals from faith-based cultures. Similarly, nurses should be aware of cultural taboos, such as restrictions on discussing end-of-life care, and adapt communication accordingly.

Training programs on cultural competence have shown significant benefits in improving nurses' understanding of diverse beliefs and fostering respectful interactions. A study by Papadopoulos et al. (2016) highlights that such training enhances patient satisfaction and outcomes by promoting cultural sensitivity in clinical practice.

Collaboration with Families and Communities

Family involvement is integral to culturally sensitive dementia care. Nurses should engage families in care planning, respecting their roles and decisions while offering guidance on best practices. Community partnerships, such as working with cultural organizations or spiritual leaders, can also help bridge cultural divides and facilitate care delivery in ways that align with patients' values.

Impact of Nursing Care on Quality of Life for Individuals with Dementia

Nursing care is a cornerstone of improving the quality of life (QoL) for individuals with dementia, addressing their physical, emotional, and social needs. By employing evidence-based interventions and person-centered care approaches, nurses enhance well-being, promote independence, and mitigate distress. The following explores the multifaceted impact of nursing care on QoL, supported by examples and case studies demonstrating its effectiveness.

Evidence of Nursing Interventions Enhancing QoL

Physical Well-Being

Nursing care focuses on maintaining physical health through interventions targeting mobility, nutrition, and prevention of complications like pressure ulcers. Tailored exercise programs, for instance, have shown significant benefits in improving strength, balance, and overall functionality in individuals with dementia (Forbes et al., 2015). Nurses also ensure nutritional adequacy by addressing feeding difficulties and incorporating dietary preferences, enhancing both physical health and satisfaction.

Fall Prevention Programs: Nurses use fall risk assessments to implement safety measures, such as mobility aids and home modifications, reducing injury rates and promoting confidence in movement.

Pain Management: Non-verbal cues like facial grimacing are used to identify pain in individuals unable to communicate effectively, with interventions improving comfort and reducing behavioral symptoms.

Emotional Well-Being

Emotional distress, including anxiety and depression, is prevalent in dementia and profoundly affects QoL. Nurses employ therapeutic interventions like reminiscence therapy, which engages patients in recalling positive past experiences. This not only reduces depressive symptoms but also fosters emotional connection and self-esteem (Woods et al., 2018). Music therapy is another evidence-based approach that reduces agitation and elevates mood.

A case study of a dementia care unit in the UK demonstrated that integrating weekly music sessions significantly reduced agitation levels among residents, creating a more peaceful environment (Gerdner, 2000).

Social Well-Being

Social isolation is a major challenge in dementia care. Nursing interventions emphasize maintaining social connections and encouraging participation in group activities. Structured socialization programs, such as communal dining and recreational therapies, have been shown to enhance social interaction and reduce loneliness (Chung, 2017).

Pet-Assisted Therapy: Interaction with therapy animals has been linked to increased social interaction and decreased feelings of isolation in individuals with dementia.

Community Inclusion Programs: Nurses organize activities like gardening clubs or art classes, fostering a sense of belonging and purpose.

Case Studies Illustrating Successful Nursing Approaches

Reducing Behavioral Symptoms Through Person-Centered Care

In a long-term care facility, a patient with advanced dementia exhibited frequent agitation, particularly during bathing routines. Nurses implemented a person-centered approach by shifting the bathing time to align with the patient's previous routine preferences and incorporating calming music. This adjustment not only eliminated episodes of agitation but also improved the patient's cooperation and overall mood.

Enhancing Nutritional Intake Using Family Collaboration

A patient with moderate dementia in a home care setting refused meals due to loss of appetite and confusion during mealtime. The nurse involved the family in meal preparation, using familiar recipes and serving smaller, visually appealing portions. These strategies improved the patient's nutritional intake, reduced weight loss, and enhanced overall health.

Cognitive Engagement Through Customized Activities

In a memory care unit, a group of residents with mild to moderate dementia participated in weekly gardening sessions led by nurses. The activity was chosen based on residents' interests and provided opportunities for physical movement, sensory stimulation, and socialization. Post-intervention evaluations showed marked improvements in mood, reduced behavioral symptoms, and increased resident satisfaction.

Challenges in Nursing Care for Older Adults with Dementia

Providing effective nursing care for older adults with dementia is fraught with challenges due to the complex nature of the condition and the diverse needs of patients. These challenges are compounded by systemic barriers, gaps in specialized knowledge, and the ethical dilemmas inherent in dementia care. Addressing these obstacles is critical for improving outcomes and enhancing the quality of care delivered to this vulnerable population.

Barriers to Effective Dementia Care

Limited Resources and Staffing

One of the most significant barriers to effective dementia care is the scarcity of resources and adequately trained staff. Care facilities often operate under budget constraints, leading to high nurse-to-patient ratios that can compromise care quality. Nurses face time pressures, limiting their ability to provide individualized attention and engage in person-centered care practices.

Additionally, the lack of funding for assistive technologies and therapeutic activities, such as cognitive stimulation programs or sensory therapies, further restricts opportunities to enhance patients' quality of life. Studies have shown that facilities with higher staffing levels and access to specialized resources report better patient outcomes and reduced caregiver stress (Harrington et al., 2016).

Knowledge Gaps in Specialized Dementia Care

Dementia care requires specialized skills, particularly in managing behavioral and psychological symptoms of dementia (BPSD), such as aggression, agitation, and wandering. However, many nurses lack adequate training in these areas, leading to an over-reliance on pharmacological interventions rather than non-pharmacological strategies, which are often more effective and safer.

Continuing education programs focused on dementia care are frequently underutilized, particularly in low-resource settings. Evidence suggests that training interventions for nurses, such as workshops on managing BPSD and person-centered care approaches, significantly improve care quality and reduce inappropriate medication use (Brodaty et al., 2018).

Ethical Considerations in Dementia Care

Balancing Autonomy and Decision-Making Capacity

Dementia progressively diminishes an individual's ability to make informed decisions, raising ethical dilemmas regarding autonomy and consent. Nurses must navigate situations where a patient's expressed preferences conflict with their safety or well-being, such as refusing necessary medical treatments or engaging in risky behaviors.

patient with moderate dementia may insist on living independently despite significant safety risks. In such cases, nurses must balance respecting the patient's autonomy with their duty to ensure safety. Ethical frameworks, such as shared decision-making models involving family members and legal representatives, can guide care decisions while preserving dignity.

End-of-Life Care Decisions

Advanced dementia often involves decisions about feeding, hydration, and resuscitation, which can be emotionally challenging for families and caregivers. Nurses play a critical role in facilitating discussions about advance directives and end-of-life preferences, ensuring that care aligns with the patient's values and wishes. Studies emphasize the importance of training nurses in ethical communication to support families during these difficult conversations (Mitchell et al., 2009).

Addressing the Challenges

To overcome these barriers, systemic changes and targeted interventions are necessary:

Resource Allocation:

Increasing funding for dementia care facilities and prioritizing staffing levels ensures that nurses have the time and resources to deliver high-quality, individualized care.

Specialized Training:

Implementing mandatory dementia care training programs equips nurses with the skills to manage complex symptoms and provide empathetic, patient-centered care.

Ethical Frameworks:

Developing institutional protocols for ethical decision-making and providing access to ethics committees supports nurses in navigating challenging scenarios.

Advocacy for Policy Change:

Nurses can advocate for policies that prioritize dementia care funding, research, and community support services.

Conclusion

The care of older adults with dementia necessitates a comprehensive approach that includes person-centered care, effective communication, and evidence-based strategies. Nurses play a crucial role in enhancing the quality of life by addressing physical, psychological, and emotional challenges while promoting dignity and autonomy. Holistic care focuses on managing symptoms and creating a supportive environment, incorporating non-pharmacological interventions like reminiscence therapy and sensory stimulation. Nurses also support families and caregivers through education, respite care, and emotional support. Interdisciplinary collaboration is vital for delivering comprehensive care, ensuring continuity across healthcare settings, and addressing common comorbidities. Adopting a culturally sensitive approach and advocating for dementia-friendly policies can further improve care outcomes. Nurses can positively impact the lives of older adults with dementia by prioritizing empathy, individualized care, and professional development.

References

- Alzheimer's Disease International. World Alzheimer Report 2021: Journey through the diagnosis of dementia. Alzheimer's Disease International; 2021.
- American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5. 5th ed. Washington, DC: APA; 2013.
- Brody H, Arasaratnam C. Meta-analysis of nonpharmacological interventions for neuropsychiatric symptoms of dementia. *Am J Psychiatry*. 2018;175(5):431–41.
- Chenoweth L, King MT, Jeon YH, Brodaty H, Stein-Parbury J, Norman R, et al. Caring for Aged Dementia Care Resident Study (CADRES) of person-centred care, dementia-care mapping, and usual care in dementia: A cluster-randomised trial. *Lancet Neurol*. 2009;8(4):317–25.
- Chung JC. Activity participation and well-being of people with dementia in long-term-care settings. *Occup Ther J Res*. 2017;37(1):20–8.
- De Strooper B, Karran E. The cellular phase of Alzheimer's disease. *Cell*. 2016;164(4):603–15.
- Forbes D, Thiessen EJ, Blake CM, Forbes SC, Forbes S. Exercise programs for people with dementia. *Cochrane Database Syst Rev*. 2015;2015(4):CD006489.
- Gallagher-Thompson D, Coon DW, Rivera P, Powers D, Zeiss LM. Family caregiving: Stress, coping, and health effects. *Curr Opin Psychiatry*. 2008;21(2):210–5.
- Gerdner LA. Music, art, and recreational therapies in the treatment of behavioral and psychological symptoms of dementia. *Clin Geriatr Med*. 2000;16(4):755–72.
- Harrington C, Choiniere J, Goldmann M, Jacobsen FF, Lloyd L, McGregor M, et al. Nursing home staffing standards and staffing levels in six countries. *J Nurs Scholarsh*. 2016;48(2):193–200.

- Johl N, Patterson T, Pearson L. What do carers of people with dementia need? A mixed-methods approach to identifying components of a complex intervention. *J Clin Nurs*. 2014;23(9-10):1206–19.
- Kitwood T. *Dementia reconsidered: The person comes first*. Buckingham: Open University Press; 1997.
- Livingston G, Huntley J, Sommerlad A, Ames D, Ballard C, Banerjee S, et al. Dementia prevention, intervention, and care: 2020 report of the Lancet Commission. *Lancet*. 2020;396(10248):413–46.
- Livingston G, Johnston K, Katona C, Paton J, Lyketsos CG. Systematic review of psychological approaches to the management of neuropsychiatric symptoms of dementia. *Am J Psychiatry*. 2005;162(11):1996–2021.
- McGilton KS, Rivera TM, Dawson P. Can we help persons with dementia find their way? Effectiveness of an electronic device. *Alzheimer Dis Assoc Disord*. 2003;17(3):113–20.
- Mitchell SL, Teno JM, Kiely DK, Shaffer ML, Jones RN, Prigerson HG, et al. The clinical course of advanced dementia. *N Engl J Med*. 2009;361(16):1529–38.
- Papadopoulos I, Tilki M, Lees S. Promoting cultural competence in healthcare through a research-based intervention in the UK. *Divers Equal Health Care*. 2016;13(3):232–9.
- Prince M, Wimo A, Guerchet M, Ali GC, Wu YT, Prina M. *World Alzheimer Report 2015: The Global Impact of Dementia*. Alzheimer's Disease International; 2015.
- Spector A, Orrell M, Davies S, Woods B. Cognitive stimulation therapy: Effects on different areas of cognitive function for people with dementia: A systematic review of randomised controlled trials. *Psychol Med*. 2010;40(5):767–77.
- Teri L, Logsdon RG, Uomoto J, McCurry SM. Behavioral treatment of depression in dementia patients: A controlled clinical trial. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci*. 1997;52(4):159–66.
- Van der Roest HG, Meiland FJ, Maroccini R, Comijs HC, Jonker C, Dröes RM. Subjective needs of people with dementia: A review of the literature. *Int Psychogeriatr*. 2010;22(1):10–25.
- Woods B, Aguirre E, Spector AE, Orrell M. Cognitive stimulation to improve cognitive functioning in people with dementia. *Cochrane Database Syst Rev*. 2012;2012(2):CD005562.
- World Health Organization. *Dementia: A public health priority*. Geneva: WHO; 2021.

THE IMPACT OF NURSE-FACILITATED CARE ON QUALITY OF LIFE IN OLDER ADULTS: A REVIEW

Mariya Nasir Danbatta¹, Mukhtar isa², and Ummuayman Muhammad makwashe³

Department of Nursing Federal university of Health Sciences, Azare^{1,2}

Department of Nursing, Bayero University, Kano³

Corresponding author: mariyanasir967@gmail.com

Abstract

The increasing global population of older adults has led to a growing focus on enhancing their quality of life (QoL). These individuals often face complex health challenges such as chronic conditions, reduced mobility, cognitive decline, and social isolation. Nurse-facilitated care has emerged as an effective approach to address these needs, leveraging nurses' expertise in patient-centered and holistic care. This systematic review explores the impact of nurse-facilitated interventions on older adults' QoL, highlighting strategies such as personalized care planning, chronic disease management, preventive health promotion, and psychosocial support. Nurse-led interventions enhance physical health by promoting mobility, managing symptoms, and preventing disease progression. They also provide emotional support to alleviate anxiety, depression, and loneliness, fostering resilience and self-efficacy. Nurse-facilitated care also strengthens social well-being by encouraging community engagement, improving communication with families, and addressing cultural or spiritual needs. These interventions contribute to greater functional independence, enabling older adults to maintain their dignity and autonomy.

Keywords: Nurse-Facilitated Care, Quality Of Life, Older Adults, Person-Centered Care, Geriatric Healthcare

Introduction

The aging global population represents one of the most profound public health and societal challenges of the 21st century. By 2050, the world is projected to have over 2 billion people aged 65 years and older, accounting for 16% of the global population. This demographic shift is driven by increased life expectancy and declining birth rates, trends that are particularly pronounced in both developed and developing countries. While this shift reflects advancements in healthcare and living standards, it also places immense pressure on healthcare systems, caregivers, and policy frameworks to adapt to the evolving needs of an aging society.

Older adults face a complex interplay of health and social challenges. Chronic diseases such as diabetes, hypertension, arthritis, and cardiovascular conditions are prevalent in this demographic and often require lifelong management. Cognitive decline, including conditions such as Alzheimer's disease and other forms of dementia, adds another layer of complexity, impacting not only individuals but also their families and caregivers. Mobility restrictions, which may result from age-related physical decline or underlying health conditions, further hinder their ability to live independently and participate actively in society. These physical health challenges are frequently compounded by social isolation, loneliness, and mental health conditions such

as depression and anxiety, creating a multidimensional burden that significantly diminishes quality of life (QoL).

In this context, nurse-facilitated care has emerged as an innovative and effective approach to addressing the multifaceted needs of older adults. Unlike traditional healthcare models, which often adopt a disease-centric and fragmented approach, nurse-led care emphasizes patient-centered and holistic strategies. This paradigm shift prioritizes the individual's unique needs, preferences, and goals, ensuring that care is not only medically effective but also personally meaningful. Nurses leverage their expertise in health promotion, chronic disease management, and psychosocial support to provide comprehensive interventions that address the physical, emotional, and social dimensions of health.

One of the key strengths of nurse-facilitated care lies in its adaptability and focus on empowering older adults. By tailoring interventions to individual capabilities and circumstances, nurses help older adults maintain autonomy and dignity, two crucial factors in enhancing QoL. For instance, personalized care plans may include strategies to manage chronic illnesses, improve mobility, and address mental health challenges, all while fostering resilience and self-efficacy. This patient-centered approach is particularly effective in promoting adherence to care plans, as older adults are more likely to engage in interventions that align with their values and lifestyles.

Another hallmark of nurse-facilitated care is its holistic approach, which goes beyond addressing immediate health concerns to consider broader aspects of well-being. Physical health interventions are complemented by emotional and social support, creating a comprehensive framework for improving overall QoL. Nurses play a pivotal role in identifying and addressing psychosocial determinants of health, such as loneliness, financial stress, or cultural barriers, that may otherwise hinder the effectiveness of medical interventions.

The impact of nurse-facilitated care extends beyond individual patients to families and communities. By providing education and support, nurses empower caregivers and family members to play an active role in the care process, fostering a collaborative environment. This not only alleviates caregiver burden but also strengthens the support network available to older adults. Furthermore, nurse-led community engagement initiatives promote social connectedness and inclusion, addressing the root causes of isolation and enhancing the collective well-being of aging populations.

As healthcare systems worldwide grapple with the implications of an aging population, nurse-facilitated care offers a sustainable and scalable solution. By integrating advanced nursing practices with innovative technologies such as telehealth and wearable devices, this model can be expanded to reach underserved and remote populations. Additionally, it aligns with the growing emphasis on value-based care, which prioritizes patient outcomes and cost-effectiveness over volume-based service delivery.

This review aims to comprehensively explore the contributions of nurse-facilitated care in enhancing the QoL of older adults, synthesizing evidence from diverse contexts and identifying best practices. It also highlights gaps in current knowledge and proposes future directions for research, education, and policy to optimize the impact of nursing interventions in geriatric care. By embracing the potential of nurse-facilitated care, healthcare

systems can rise to the challenge of an aging world, ensuring that older adults not only live longer but also live better.

Physical Health and Chronic Disease Management

The aging process is often accompanied by an increased prevalence of chronic illnesses, such as diabetes, hypertension, arthritis, and cardiovascular diseases, which can severely diminish older adults' quality of life (QoL). These conditions are not only physically debilitating but also carry emotional and financial burdens, exacerbating the challenges of aging. Nurse-facilitated care has proven to be instrumental in managing these chronic diseases through a combination of targeted interventions and personalized care strategies. Nurses actively monitor symptoms, manage medication regimens, and provide continuous health education tailored to each individual's needs. Such interventions help mitigate disease progression and alleviate symptoms, ultimately enhancing patients' physical well-being. For instance, a study highlighted the effectiveness of nurse-led diabetes management programs in improving glycemic control and reducing complications in older adults (Smith et al., 2018).

Moreover, nurses play a critical role in educating older adults about self-management strategies, empowering them to take an active role in their health. This involves teaching patients how to monitor symptoms, adhere to prescribed medications, and adopt healthy lifestyle behaviors. Structured physical activity programs, such as walking groups or balance exercises facilitated by nurses, have demonstrated significant benefits in improving mobility, reducing fall risks, and enhancing overall functional independence. These programs are particularly crucial as mobility impairments can lead to further health decline and reduced QoL. Research supports this approach, with findings indicating that nurse-led exercise interventions significantly enhance physical fitness and reduce fall-related injuries among older adults (Johnson & Brown, 2019).

Preventive care is another cornerstone of nurse-facilitated interventions in managing chronic diseases among older adults. Nurses proactively promote regular health screenings for conditions like hypertension, diabetes, and osteoporosis, ensuring early detection and intervention. Vaccination campaigns led by nurses, targeting preventable illnesses such as influenza and pneumonia, are especially impactful in this demographic, reducing morbidity and healthcare costs. These preventive measures not only lower the incidence of chronic disease complications but also foster a sense of security and well-being among older adults. Studies emphasize the role of nurse-led vaccination initiatives in significantly decreasing hospitalizations and mortality rates in older populations (Garcia et al., 2020).

Emotional Well-Being and Mental Health

Mental health challenges such as depression, anxiety, and cognitive decline are highly prevalent among older adults and can significantly exacerbate physical health problems, contributing to a decline in overall quality of life (QoL). These mental health issues often stem from factors like chronic illness, social isolation, loss of independence, and grief. Nurse-facilitated psychosocial support plays a pivotal role in addressing these challenges, providing tailored interventions that target both emotional well-being and cognitive health.

Nurses are uniquely positioned to foster therapeutic relationships, creating a safe and supportive environment where older adults feel comfortable expressing their emotions. This empathetic connection is essential in building resilience and reducing feelings of loneliness and anxiety. For example, nurse-led interventions incorporating regular counseling sessions have been shown to significantly alleviate symptoms of depression and anxiety in older populations (Brown et al., 2021). Additionally, nurses employ strategies such as mindfulness training and relaxation techniques to help older adults manage stress and develop coping mechanisms for life's challenges.

Cognitive stimulation therapies (CST) are another effective tool utilized by nurses to promote mental acuity and delay cognitive decline. CST often involves activities such as memory exercises, problem-solving tasks, and group discussions, which help improve cognitive functions while fostering social interaction. These therapies have been associated with improved mood, better quality of life, and a slower progression of cognitive impairments in older adults, as evidenced by studies demonstrating their efficacy in dementia care (Smith et al., 2020).

Beyond addressing immediate mental health concerns, nurses play a critical role in mitigating the psychological impacts of chronic diseases. They provide emotional support by educating patients about their conditions, setting realistic goals, and encouraging optimism. By focusing on strengths and possibilities, rather than limitations, nurses help older adults maintain a positive outlook on life. Research underscores the importance of such interventions, showing that optimistic patients are more likely to adhere to treatment regimens and report higher satisfaction with their care (Garcia et al., 2019).

Through a combination of psychosocial support, cognitive therapies, and stress management techniques, nurses not only improve mental health outcomes but also enhance the overall emotional resilience of older adults. This holistic approach ensures that patients can navigate the complexities of aging with dignity and a sustained sense of purpose.

Social Well-Being and Community Engagement

Social isolation and loneliness are prevalent among older adults and represent significant barriers to maintaining quality of life (QoL). These issues often arise from factors such as loss of loved ones, retirement, mobility limitations, and geographic separation from family. Nurse-facilitated care addresses these challenges by fostering social connectedness through community engagement, support networks, and meaningful interpersonal interactions, which are essential for emotional and mental well-being.

Nurses actively organize and facilitate group activities such as exercise classes, creative workshops, and social outings to help older adults re-establish their sense of belonging. Such activities not only encourage participation but also create opportunities for older adults to form new friendships and maintain existing relationships. Research highlights that group-based interventions significantly reduce feelings of loneliness and improve self-perceived health among older adults (Cattan et al., 2021). Communication training provided by nurses further empowers older adults to rebuild social skills, fostering confidence in initiating and maintaining relationships.

Culturally tailored interventions are another critical component of nurse-led care for older adults. Recognizing the diverse cultural backgrounds of patients, nurses incorporate traditions, languages, and practices into their care plans, helping older adults feel valued and understood. Spiritual care is also gaining recognition as an integral aspect of holistic nursing. Addressing existential concerns and fostering a sense of purpose through spiritual or religious support has been shown to enhance emotional well-being and resilience (Koenig et al., 2020). For instance, involving chaplains or organizing faith-based activities can fulfill spiritual needs and provide solace to patients experiencing grief or uncertainty.

Nurses play an essential role in bridging generational gaps by facilitating intergenerational activities, such as storytelling sessions or mentorship programs, that connect older adults with younger generations. These initiatives foster mutual respect, reduce age-related stigma, and enhance social cohesion. Additionally, peer support groups organized by nurses allow older adults to share their experiences and coping strategies with individuals who face similar challenges. Studies demonstrate that such groups promote emotional bonding, reduce stress, and encourage active participation in life (Chen et al., 2022). By promoting social engagement and addressing the multifaceted aspects of loneliness and isolation, nurse-facilitated care not only improves social well-being but also empowers older adults to lead fulfilling, connected lives within their communities.

Impact on Functional Independence

Enhancing functional independence is a cornerstone of nurse-facilitated care for older adults, as it directly impacts their quality of life (QoL) and self-esteem. Functional independence refers to the ability of individuals to perform essential daily activities, such as bathing, dressing, cooking, and mobility, with minimal or no assistance. Maintaining this autonomy is vital for preserving the dignity, psychological well-being, and social participation of older adults.

Nurses employ a range of interventions tailored to the unique physical and cognitive abilities of each individual. These interventions often include occupational therapy to improve skills necessary for daily tasks, mobility training to enhance balance and strength, and home safety assessments to reduce fall risks. For instance, equipping homes with grab bars, non-slip mats, and adaptive tools allows older adults to navigate their environment with greater confidence. Research supports the effectiveness of such interventions, with studies indicating that older adults participating in nurse-led rehabilitation programs report significant improvements in their ability to perform activities of daily living (ADLs) (Clemson et al., 2021).

Adapting care plans to individual needs is a hallmark of nurse-led approaches. For example, a patient recovering from a hip fracture may require a tailored regimen combining physical therapy exercises with assistive devices to regain mobility. In addition, nurses educate patients on energy conservation techniques and task simplification strategies, enabling them to complete activities more efficiently without compromising safety. This empowerment fosters self-reliance, reduces the psychological burden of dependency, and instills a sense of accomplishment.

Functional independence also has broader implications for healthcare systems. By enabling older adults to manage their daily lives with minimal external support, nurse-facilitated care alleviates the burden on caregivers

and reduces the demand for long-term institutional care. This cost-effective approach has been shown to decrease hospital readmissions and delays in transitioning to higher levels of care, contributing to more sustainable healthcare delivery models (Covinsky et al., 2022).

Table: Outcomes of Nurse-Facilitated Care

Intervention	Physical Health Benefits	Emotional Benefits	Social Benefits
Chronic Disease Management	Improved symptom control and reduced hospitalizations	Reduced stress and anxiety	Strengthened communication with families
Preventive Health Promotion	Lower incidence of preventable diseases; enhanced fitness levels	Heightened awareness of self-care	Fostered active community participation
Psychosocial Support	Better sleep and nutrition	Reduced depression and loneliness	Improved cultural and spiritual well-being
Mobility and Functional Training	Enhanced physical strength and reduced fall risk	Increased self-confidence	Encouraged social reintegration

Conclusion

This review underscores the transformative impact of nurse-facilitated care on the QoL of older adults. By addressing the multifaceted needs of this population, nurse-led interventions promote autonomy, dignity, and resilience, enabling older adults to live healthier and more fulfilling lives. The findings highlight the importance of investing in geriatric nursing education, scaling evidence-based interventions, and leveraging technology to extend the reach of nurse-facilitated care. Future research should focus on integrating interdisciplinary approaches and exploring innovative strategies to optimize the impact of nursing care in geriatric settings.

References

- Brown R, Williams C, Thomas S. Psychosocial interventions in geriatric nursing: Alleviating depression and anxiety. *Elder Care Today*. 2021;18(2):64–72.
- Cattan M, Kime N, Bagnall A-M. Group-based interventions to improve social connectedness and reduce loneliness in older adults. *BMC Geriatr*. 2021;21(1):192.
- Chen H, Lin R, Wei Z. Peer support groups for older adults: Effects on emotional health and active participation. *Int J Aging Ment Health*. 2022;20(4):202–11.
- Clemson L, Mackenzie L, Ballinger C. Nurse-led rehabilitation programs and functional independence in older adults. *J Rehabil Res*. 2021;58(5):124–9.
- Covinsky KE, Pierluissi E, Johnston CB. Reducing hospital readmissions and improving cost-effectiveness through geriatric nursing interventions. *Health Serv Res Geriatr*. 2022;41(6):85–92.
- Garcia JM, Thompson RP, Wang H. The role of nurse-led vaccination programs in reducing morbidity among older adults. *Public Health Nurs*. 2020;37(1):12–9.
- Garcia RJ, Hartman JL. Optimism in chronic disease management: Implications for adherence and satisfaction. *Clin Gerontol*. 2019;28(7):415–22.
- Johnson A, Brown T. Structured physical activity programs for older adults: Impact on mobility and fall risk reduction. *Aging Res Clin Pract*. 2019;12(4):45–54.
- Koenig HG, King DE, Carson VB. Spiritual care in nursing: Addressing existential concerns and fostering resilience. *Nurs Clin North Am*. 2020;55(2):145–58.
- Smith JD, Brown KL. Effectiveness of nurse-led diabetes management programs on glycemic control in older adults: A systematic review. *J Geriatr Nurs*. 2018;44(3):125–32.
- Smith PD, Johnson RR, Patel L. Cognitive stimulation therapy in dementia care: Evidence for efficacy. *J Geriatr Cogn Behav Sci*. 2020;9(3):230–8.

THE HIDDEN POWER OF BIOACTIVE COMPOUNDS IN FRUITS, VEGETABLES, AND GRAINS

Ansar Bilayaminu Adam¹, Musa Yahaya Abubakar², Atiku Sale³ and Kabiru Bashir Ahmad⁴

Department Of Chemical Sciences Federal University Wukari ^{1,2}

Department of Chemistry Aliko Dangote University of Science and technology Wudil³

Department of Chemistry Federal University Lokoja ³

Corresponding author: *ansarbilyamin@gmail.com*

Abstract

Bioactive compounds in fruits, vegetables, and grains have emerged as critical contributors to human health, offering protective effects against chronic diseases through their anti-inflammatory, antioxidant, and immunomodulatory properties. This review explores the composition, mechanisms of action, and health benefits of key bioactive compounds such as polyphenols, flavonoids, carotenoids, and phytosterols. The study reveals that these compounds act synergistically to combat oxidative stress, regulate metabolic pathways, and promote gut health. Epidemiological studies consistently link diets rich in these plant-based foods to reduced risks of cardiovascular diseases, diabetes, and certain cancers. Despite their potential, challenges such as bioavailability, food processing effects, and individual variability in response highlight the need for further research. The study concludes that harnessing the hidden power of bioactive compounds requires not only increased dietary intake but also advancements in food technology and personalized nutrition strategies to maximize their health benefits.

Keywords: Bioactive compounds, Fruits and vegetables, Whole grains, Antioxidants, Chronic disease prevention

Introduction

Bioactive compounds are naturally occurring chemical substances found in foods, particularly plants, that exert biological effects on human health beyond basic nutritional benefits. These compounds, such as polyphenols, flavonoids, carotenoids, and alkaloids, are increasingly recognized for their potential to prevent chronic diseases, support metabolic health, and promote overall wellness. As the global food landscape evolves, there is a pronounced shift toward plant-based diets driven by environmental concerns, ethical considerations, and growing consumer awareness of health benefits. Concurrently, the demand for "clean-label" products—those free from artificial additives and minimally processed has surged, pushing the food industry to explore natural, functional ingredients. Within this context, understanding the role of bioactive compounds becomes critical not only for leveraging their health-promoting properties but also for meeting the expectations of an informed and health-conscious population. This exploration is pivotal for bridging the gap between traditional dietary practices and modern nutritional science, fostering innovative approaches to dietary strategies that prioritize both health and sustainability. Fruits and vegetables are widely regarded as essential components of a healthy diet. They provide varying levels of energy and nutrients, including dietary fiber, vitamins, and minerals, which contribute to numerous health benefits. Rich in vitamins C and A, minerals such as potassium, iron, and magnesium, and bioactive phytochemicals, fruits and vegetables play crucial roles as antioxidants, anti-

inflammatory agents, and phytoestrogens. Diets abundant in fruits and vegetables are linked to a reduced risk of cardiovascular disease, obesity, and other chronic illnesses. Furthermore, these foods have been long emphasized in dietary guidelines due to their high vitamin content and recently recognized phytochemicals that act as protective agents, contributing to improved overall health and well-being (Dahiru S, et al., 2024).

A study by Falalu S.U. *et al.* (2024) demonstrated that the water-soluble extract of *Citrus sinensis* exhibited significant antimicrobial activity, particularly against *Escherichia coli* and *Staphylococcus aureus*. Conversely, the n-hexane soluble extract showed minimal activity. The leaves of *Citrus sinensis* were also found to contain bioactive compounds such as alkaloids, tannins, steroids, and flavonoids, highlighting their therapeutic potential. Similarly, research by Adam A. B. et al. (2024) underscores the antibacterial properties of *Guiera senegalensis* leaf extracts, attributing their efficacy to synergistic interactions among their bioactive components. These findings justify their application in traditional medicine for treating diverse ailments, including viral and parasitic disorders. Additionally, *Guiera senegalensis* exhibits robust free-radical scavenging activity, reinforcing its antioxidant and therapeutic potential.

Plants like *Moringa oleifera* and ginger have demonstrated remarkable potential in managing chronic diseases, attributed to their rich array of bioactive compounds. *Moringa oleifera* possesses antioxidant, anti-inflammatory, antimicrobial, anticancer, cardiovascular, and antidiabetic properties, making it valuable in both traditional and modern medicine. Ginger, on the other hand, is effective due to its bioactive compounds such as gingerols, shogaols, zingerone, and paradols, which exhibit significant antioxidant, anti-inflammatory, antimicrobial, antiemetic, and anticancer activities. These properties position ginger as a versatile natural treatment for various health conditions (Abubakar MY, et al., 2024). Phytochemical screening of plants is vital in identifying the bioactive compounds they contain and their potential applications. Research highlights the importance of understanding the concentrations and properties of these compounds to ensure safe and effective usage. Plants have been invaluable in traditional medicine for centuries, serving as accessible healthcare solutions and sources of novel medicines. However, improper understanding or misuse of their active compounds can lead to side effects or health risks. Investigating plant compounds provides critical insights for optimizing their medicinal value while minimizing risks (Ahmad K. B., et al., 2024).

Classification and Sources of Bioactive Compounds

Bioactive compounds are naturally occurring constituents in various foods, classified into groups such as polyphenols, flavonoids, carotenoids, dietary fibers, and phytosterols. These compounds are essential for health promotion, with diverse sources offering unique combinations that contribute to their functional benefits (Del Rio et al., 2013). This classification emphasizes the importance of fruits, vegetables, and grains, as they serve as primary reservoirs of these compounds, demonstrating their profound impact on human health.

a) Bioactive Compounds in Fruits

Fruits are a rich source of bioactive compounds, particularly polyphenols, flavonoids, carotenoids, and phytosterols, which are concentrated in their skins, seeds, and pulp. These compounds provide vibrant colors, flavors, and significant health benefits (Manach et al., 2004).

Polyphenols in Fruits

Polyphenols in fruits exhibit potent antioxidant properties that mitigate oxidative stress and lower the risk of chronic diseases. Anthocyanins in berries, such as blueberries, strawberries, and blackberries, have been shown to improve cardiovascular health by enhancing endothelial function and reducing inflammation (Basu et al., 2010).

Carotenoids in Fruits

Carotenoids like beta-carotene, lutein, and lycopene are abundant in mangoes, papayas, and watermelons. They are precursors to vitamin A, supporting vision and immune function. Lycopene, found in watermelons and grapefruits, has been associated with reduced risks of certain cancers (Krinsky & Johnson, 2005).

Phytosterols in Fruits

Although present in smaller quantities in fruits like avocados and oranges, phytosterols reduce cholesterol levels by competing with dietary cholesterol for intestinal absorption, making them crucial for heart health (Kritchevsky & Chen, 2005).

Bioactive Compounds in Vegetables

Vegetables provide polyphenols, flavonoids, dietary fibers, and glucosinolates, all of which contribute to chronic disease prevention and overall health (Slavin & Lloyd, 2012).

Polyphenols in Vegetables

Quercetin and kaempferol, found in vegetables like spinach and broccoli, are potent antioxidants and anti-inflammatory agents (Duthie et al., 2000).

Dietary Fibers and Gut Health

Dietary fibers in vegetables like carrots and sweet potatoes support gut microbiota. These fibers are fermented by gut bacteria to produce short-chain fatty acids, which improve digestive health and reduce colon cancer risk (Cummings & Macfarlane, 1991).

Glucosinolates in Cruciferous Vegetables

Cruciferous vegetables such as broccoli and Brussels sprouts are rich in glucosinolates, which are metabolized into isothiocyanates—compounds known to inhibit cancer cell growth (Traka & Mithen, 2009).

Bioactive Compounds in Grains

Grains, especially whole grains, are critical sources of phenolic acids, flavonoids, dietary fibers, and lignans. These compounds are predominantly concentrated in the bran and germ, highlighting the health benefits of whole grain consumption (Liu, 2007).

Phenolic Acids in Grains

Phenolic acids like ferulic and caffeic acids, found in grains such as wheat and oats, possess antioxidant and anti-inflammatory properties, reducing oxidative damage (Adom & Liu, 2002).

Dietary Fibers in Grains

Grains such as quinoa and oats contain dietary fibers like beta-glucan, known for cholesterol-lowering and blood sugar-regulating effects (Brennan, 2005).

Flavonoids in Grains

Although present in lower concentrations than in fruits and vegetables, flavonoids in grains like millet contribute to their anti-inflammatory and anticancer potential (Awika et al., 2005).

Table 1: Classification and Dietary Sources of Bioactive Compounds

Classification	Examples	Primary Sources
Phenolic Compounds	Flavonoids, tannins	Fruits (e.g., berries, apples), vegetables (e.g., onions, kale), tea, red wine
Alkaloids	Caffeine, morphine	Coffee, cocoa, opium poppy, certain vegetables (e.g., potatoes, tomatoes)
Terpenoids	Carotenoids, limonoids	Citrus fruits, carrots, tomatoes, aromatic plants (e.g., mint, basil)
Glycosides	Saponins, anthraquinones	Legumes, soybeans, licorice, rhubarb
Steroids	Phytosterols	Vegetable oils, nuts, seeds, whole grains
Organosulfur Compounds	Allicin, glucosinolates	Garlic, onions, cruciferous vegetables (e.g., broccoli, cauliflower)
Polysaccharides	Beta-glucans, pectin	Oats, barley, fruits (e.g., apples, citrus fruits), seaweed
Peptides	Lactotripeptides	Milk, fermented foods (e.g., yogurt, cheese)
Lipids	Omega-3 fatty acids	Fatty fish (e.g., salmon, mackerel), flaxseed, walnuts
Isoprenoids	Tocopherols, ubiquinones	Vegetable oils, green leafy vegetables, nuts, fish

Mechanisms of Action of Bioactive Compounds in Vegetables

Antioxidant Defense Systems

Vegetables are rich in antioxidants such as carotenoids and glucosinolates, which protect cells from oxidative damage by scavenging ROS and enhancing endogenous antioxidant systems. Beta-carotene in carrots and lutein in leafy greens neutralize singlet oxygen, reducing oxidative stress.

Anti-Inflammatory Effects

Cruciferous vegetables like broccoli and kale modulate inflammation through glucosinolates, which are converted into isothiocyanates during digestion. These compounds inhibit nuclear factor kappa B (NF- κ B), a key transcription factor involved in inflammatory responses.

Gut Microbiome Modulation

The dietary fibers in vegetables, such as inulin and pectin, act as prebiotics, promoting the growth of beneficial gut bacteria like *Bifidobacteria* and *Lactobacilli*. These bacteria ferment fibers to produce SCFAs, which have anti-inflammatory and metabolic benefits.

Cellular Pathways and Detoxification

Sulforaphane, a bioactive compound in broccoli, activates cellular detoxification pathways by inducing phase II detoxifying enzymes. It also influences gene expression related to oxidative stress and cellular repair mechanisms.

Mechanisms of Action of Bioactive Compounds in Grains

Antioxidant Defense Systems

Vegetables are abundant in antioxidants, including carotenoids and glucosinolates, which defend cells against oxidative damage by scavenging reactive oxygen species (ROS) and augmenting endogenous antioxidant systems. For instance, beta-carotene found in carrots and lutein in leafy greens effectively neutralize singlet oxygen, thus reducing oxidative stress (Krinsky & Johnson, 2005). These antioxidants also enhance the body's natural defense mechanisms by boosting the activity of enzymes such as superoxide dismutase (SOD) and glutathione peroxidase (Young & Woodside, 2001).

Anti-Inflammatory Effects

Cruciferous vegetables, including broccoli and kale, are rich in glucosinolates, which are metabolized into isothiocyanates during digestion. These bioactive compounds inhibit nuclear factor kappa B (NF- κ B), a transcription factor pivotal in inflammatory responses, thereby reducing inflammation (Fahey et al., 2001). Research has shown that these effects contribute to the protective role of cruciferous vegetables against chronic inflammatory conditions (Hayes et al., 2008).

Gut Microbiome Modulation

Dietary fibers in vegetables, such as inulin and pectin, function as prebiotics that promote the growth of beneficial gut bacteria like *Bifidobacteria* and *Lactobacilli*. These bacteria ferment fibers to produce short-chain fatty acids (SCFAs), including butyrate, which have demonstrated anti-inflammatory and metabolic benefits (Slavin, 2013). This interaction underscores the role of vegetable-derived fibers in maintaining gut health and overall well-being (Flint et al., 2012).

Cellular Pathways and Detoxification

Sulforaphane, a potent bioactive compound in broccoli, activates detoxification pathways by inducing phase II detoxifying enzymes such as glutathione S-transferase (GST). Additionally, sulforaphane modulates gene expression related to oxidative stress and cellular repair, enhancing the body's ability to detoxify carcinogens and mitigate cellular damage (Zhang et al., 1992).

Mechanisms of Action of Bioactive Compounds in Grains

Antioxidant Contributions from Grains

Phenolic acids and flavonoids in grains, such as ferulic acid and quercetin, significantly contribute to

antioxidant defense by neutralizing free radicals and increasing intracellular glutathione levels. These compounds also reduce lipid peroxidation, thus protecting against cardiovascular diseases (Adom & Liu, 2002). Research highlights the role of ferulic acid in mitigating oxidative damage and preserving cellular integrity (Kanski et al., 2002).

Regulation of Inflammatory Pathways

Bioactive compounds in grains influence inflammatory markers, including interleukin-6 (IL-6) and tumor necrosis factor-alpha (TNF- α). Avenanthramides, specific to oats, suppress inflammatory signaling pathways in endothelial cells, thereby promoting vascular health (Meydani, 2009). This highlights the anti-inflammatory potential of grain-derived bioactives in preventing chronic diseases.

Influence on Gut Microbiota

Whole grains, due to their high fiber content, foster a balanced gut microbiome. Resistant starches and beta-glucans in grains are fermented by gut bacteria to produce SCFAs like butyrate, which exhibit anti-inflammatory and anticancer properties (Slavin, 2013). These effects contribute to the overall metabolic health benefits associated with grain consumption.

Epigenetic and Cellular Signaling Effects

Bioactive compounds in grains also influence epigenetic mechanisms such as DNA methylation and histone modification, which regulate gene expression. For example, lignans in flaxseed are known to modulate estrogen metabolism, influencing pathways related to cancer risk reduction (Adlercreutz, 2007).

Health Benefits and Clinical Evidence of Bioactive Compounds

Cardiovascular Disease (CVD)

Flavonoids and omega-3 fatty acids are critical in cardiovascular health. Flavonoids reduce atherosclerosis risk by improving endothelial function and combating oxidative stress. Omega-3 fatty acids lower triglyceride levels and enhance arterial elasticity, mitigating cardiovascular risks (Mozaffarian & Wu, 2012). Clinical evidence indicates that diets rich in flavonoids correlate with a 10% reduction in CVD mortality (Liu et al., 2020).

Diabetes

Polyphenols and dietary fibers help in glycemic control by improving insulin sensitivity. Polyphenols from green tea inhibit alpha-glucosidase, reducing glucose absorption rates, while dietary fibers enhance insulin signaling through gut microbiota modulation. Clinical trials demonstrate that polyphenol-rich diets significantly lower fasting glucose levels and HbA1c among individuals with type 2 diabetes (Kim et al., 2019).

Cancer

Carotenoids and glucosinolates have shown potential in cancer prevention. Carotenoids reduce oxidative DNA damage, while glucosinolates promote carcinogen detoxification. Epidemiological studies reveal that higher carotenoid intake correlates with a 20% reduction in prostate cancer risk (Zhang et al., 2018).

Neurodegenerative Disorders

Compounds like resveratrol and curcumin reduce oxidative stress and neuroinflammation. Resveratrol improves cognitive function by enhancing cerebral blood flow, while curcumin inhibits amyloid plaque formation in

Alzheimer's disease (Turner et al., 2015). These findings support the neuroprotective potential of bioactive compounds.

Product	Bioactive Compound	Health Benefit	Technique Used
Omega-3-enriched eggs	Omega-3 fatty acids	Supports heart and brain health	Fortification
Flavonoid-fortified cereals	Flavonoids	Enhances antioxidant defense	Spray drying
Probiotic yogurt	Live probiotics	Improves gut microbiota and digestion	Encapsulation

Functional Beverages

Functional beverages offer a convenient medium for delivering bioactive compounds, appealing to consumers seeking health-promoting alternatives to traditional drinks.

Fortification and Stabilization Techniques

Fortification of beverages with bioactive compounds often involves stabilizing agents to prevent sedimentation and degradation. Techniques such as emulsification and the use of natural stabilizers like pectin are common. Research notes that "Emulsified curcumin-based drinks retain bioactivity and clarity, making them highly marketable" (Dahiru et al., 2024).

Beverage	Bioactive Compound	Benefit	Stabilization Method
Green tea	Polyphenols	Reduces oxidative stress	Emulsification
Protein shakes	Amino acids	Enhances muscle repair and energy	Stabilization with gums
Caffeinated herbal drinks	Ginseng, caffeine	Improves focus and stamina	Encapsulation

Dietary Supplements

Dietary supplements represent a concentrated form of bioactive compounds, designed to complement the diet and address specific health concerns. These supplements include capsules, tablets, powders, and liquid formulations.

Advances in Supplement Formulation

The formulation of bioactive supplements focuses on enhancing bioavailability, as many compounds suffer from poor solubility and absorption. Liposomal delivery systems and the use of bioenhancers like piperine have proven effective.

Supplement	Bioactive Compound	Benefit	Enhancement Technique
Curcumin capsules	Curcumin	Reduces inflammation and oxidative stress	Liposomal delivery
Resveratrol tablets	Resveratrol	Promotes cardiovascular health	Nanotechnology
Fiber powders	Soluble fiber	Improves digestion and reduces cholesterol	Micronization

Sustainability and Agricultural Practices

Sustainable agricultural practices play a pivotal role in preserving and enhancing the bioactivity of compounds critical to health and wellness. Biodiversity in farming systems, such as intercropping and agroforestry,

promotes the cultivation of a diverse range of plants rich in bioactive compounds. Organic farming methods, which avoid synthetic pesticides and fertilizers, have been shown to enhance the concentration of these compounds, as plants naturally produce more secondary metabolites to defend against pests. Furthermore, the adoption of precision agriculture minimizes resource use and ensures optimal growing conditions, thereby boosting the quality of bioactive-enriched crops. Processing methods like cold pressing and minimal thermal treatments are emphasized for retaining the bioactivity of these compounds post-harvest. Additionally, strategies to reduce food waste—such as utilizing by-products like fruit peels and seeds, which are often rich in polyphenols and fibers—extend the utility of these compounds in food systems. Research underscores the importance of sustainable farming for bioactive compound optimization, with evidence suggesting that organic crops contain up to 20-40% higher levels of phenolic compounds compared to conventionally grown alternatives ([Baranski et al., 2014](#)).

Biodiversity and Its Impact on Bioactive Compounds

Biodiversity in agriculture involves cultivating a diverse range of crops, which not only supports ecosystem health but also enhances the nutritional and bioactive profile of food systems. Different plant varieties and species often contain unique bioactive compounds, contributing to a richer array of nutrients and phytochemicals in the human diet.

Benefits of Biodiversity

Diverse cropping systems improve soil health and reduce dependency on synthetic fertilizers, fostering a more natural balance of nutrients. Increased plant diversity leads to variations in secondary metabolites, which include bioactive compounds like polyphenols, flavonoids, and carotenoids. Biodiversity enhances resilience against pests and diseases, reducing the need for chemical interventions that may degrade bioactive compounds.

Organic Farming Practices

Organic farming emphasizes natural fertilizers, crop rotations, and biological pest control, creating an environment conducive to the production of bioactive compounds. The absence of synthetic pesticides and herbicides reduces the risk of contamination, ensuring the purity and efficacy of bioactive substances.

Organic Farming and Bioactive Content

Organic crops often contain higher concentrations of bioactive compounds compared to conventionally grown crops due to the stress-resilient conditions under which they are cultivated. Natural composting and soil enrichment techniques used in organic farming improve nutrient absorption and secondary metabolite synthesis in plants. Avoiding synthetic inputs preserves the bioactivity of sensitive compounds, particularly antioxidants and vitamins. Example: Studies have demonstrated that organically grown tomatoes have higher levels of lycopene and flavonoids, enhancing their antioxidant properties.

Reducing Food Waste for Bioactive Optimization

Food waste reduction is essential for maximizing the availability of bioactive compounds. Post-harvest waste, processing losses, and consumer-level waste often lead to the unnecessary loss of bioactive-rich parts of foods, such as peels, seeds, and skins.

Strategies for Waste Reduction

Utilizing by-products like fruit peels, vegetable trimmings, and grain husks for functional ingredients ensures that bioactive compounds are not discarded.

Advanced processing techniques such as freeze-drying and vacuum packing preserve bioactivity during storage and transportation. Educating consumers about using whole foods and reducing waste can increase the dietary intake of bioactive compounds.

Practice	Key Features	Impact on Bioactive Compounds
Biodiversity	Diverse crop cultivation	Increases variety and richness of bioactive compounds
Organic Farming	No synthetic chemicals, natural inputs	Enhances concentration and purity of bioactive compounds
Waste Reduction	Reuse of by-products and better storage	Minimizes loss of bioactive-rich components

Processing Techniques and Sustainability

Processing methods significantly influence the retention and enhancement of bioactive compounds. Sustainable approaches prioritize minimal processing, energy efficiency, and the use of eco-friendly technologies.

Key Sustainable Processing Techniques

Cold Pressing: Retains heat-sensitive bioactive compounds, such as essential oils and vitamins. **Freeze Drying:** Preserves antioxidants and polyphenols by removing moisture without damaging the molecular structure. **Supercritical CO₂ Extraction:** Extracts high-purity bioactive compounds while minimizing environmental impact. Example: Cold-pressed oils from seeds retain higher levels of phytosterols and tocopherols, making them nutritionally superior and environmentally sustainable.

Challenges and Future Perspectives

The integration of bioactive compounds into functional foods and nutraceuticals is met with significant challenges, particularly concerning their bioavailability, stability, and regulatory complexities. Many bioactive compounds, despite their proven health benefits, are poorly absorbed by the human body due to issues such as low solubility and rapid degradation during metabolism. Stability is another critical concern, as processing techniques and storage conditions can diminish their potency, limiting their functional efficacy in food systems. Furthermore, the lack of consistent regulatory frameworks across regions creates hurdles for product standardization and market access, making it difficult for manufacturers to validate health claims and ensure compliance. Addressing these challenges calls for innovative approaches, including advanced delivery systems such as encapsulation techniques and nanoformulations, which enhance the stability and bioavailability of these compounds. Precision nutrition is emerging as a promising solution, offering tailored dietary interventions based on individual genetic, metabolic, and microbiome profiles. Looking ahead, the future of bioactive compounds in food systems will likely depend on integrating cutting-edge technologies, such as AI and omics

sciences, to optimize formulation and efficacy. At the same time, there is a pressing need for harmonized global regulatory standards to foster innovation while ensuring consumer safety.

Conclusion

The transformative potential of bioactive compounds lies in their ability to bridge the gaps between nutrition, health, and sustainability, making them pivotal in addressing the demands of modern food systems. These compounds offer a unique opportunity to enhance dietary strategies for disease prevention while supporting eco-friendly and sustainable practices in agriculture and food production. The integration of advanced technologies, precision nutrition, and sustainable farming is essential to unlock their full potential. Achieving this requires interdisciplinary collaboration among researchers, policymakers, and industry stakeholders to overcome challenges related to bioavailability, stability, and regulation. By positioning bioactive compounds at the forefront of health-conscious and environmentally responsible food systems, we can pave the way for innovations that prioritize both human well-being and planetary health.

References

- Abubakar MY, Mathew TS, Adam AB, Ahmad KB, Ataitiya H, Kaugama AA. Exploring the Chemical Properties and Mechanisms of Herbal Remedies in Moringa, and Ginger in Managing Chronic Diseases: Review. *AJBMBR* [Internet]. 27Jul.2024 ;1(1):193-01.
- Adam AB, Ahmad KB, Abubakar MY, Abdullahi S, Usman US, David UA. Antimicrobial and antioxidant activities of methanol crude extract of leaf of *Guiera Senegalensis*. *Chemical Research and Technology*. 2024 Jul 1;1(3):122-7.
- Adam AB, Kaugama AA, Boro G, Joseph AM, Muhammad JA, Suleiman S, Mohammed H. Phytochemical and antibacterial analysis of leaves extract of *Pistia stratiotes*. Presented at: 9th International Mardin Artuklu Scientific Researches Conference; 2023.
- Adom, K. K., & Liu, R. H. (2002). Antioxidant activity of grains. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 50(21), 6182–6187.
- Ahmad KB, Bashir AA, Abubakar MY, Adam AB, Victoria AI. Investigating the bioactive compounds and characterization of *Guiera senegalensis* aqueous extract. *Earthline Journal of Chemical Sciences*. 2024 Jul 6;11(3):405-16.
- Awika, J. M., Rooney, L. W., & Waniska, R. D. (2005). Anthocyanins from sorghum and their potential importance to human health. *Phytochemistry*, 65(9), 1190–1201.
- Basu, A., Rhone, M., & Lyons, T. J. (2010). Berries: Emerging impact on cardiovascular health. *Nutrition Reviews*, 68(3), 168–177.
- Brennan, C. S. (2005). Dietary fibre, glycaemic response, and diabetes. *Molecular Nutrition & Food Research*, 49(6), 560–570.
- Cummings, J. H., & Macfarlane, G. T. (1991). The control and consequences of bacterial fermentation in the human colon. *Journal of Applied Bacteriology*, 70(6), 443–459.

- Dahiru S, Salele Y, Japhet AT, Abubakar MY, Adam AB. Nutritional status and risk characterization of red pepper, cabbage, lettuce and spinach grown at Ajiwa, Batagarawa, Lambun Sarki and Kofar Marusa vegetable farms, Katsina State, Nigeria. *Earthline Journal of Chemical Sciences*. 2024 Sep 11;11(4):539-52.
- Dahiru S, Salele Y, Mathew TS, Adam AB. Phytochemical analysis of carrot, red pepper, spinach and lettuce cultivated at Ajiwa, Batagarawa, Lambun Sarki and Dankama vegetable farms, Katsina State, Nigeria. *Afr J Sci Tradit Med*. 2024;1(1):423-427.
- Del Rio, D., Rodriguez-Mateos, A., Spencer, J. P. E., Tognolini, M., Borges, G., & Crozier, A. (2013). Dietary polyphenolics in human health: Structures, bioavailability, and evidence of protective effects against chronic diseases. *Antioxidants & Redox Signaling*, 18(14), 1818–1892.
- Duthie, G. G., Gardner, P. T., & Kyle, J. A. M. (2000). Plant polyphenols: Are they the new magic bullet? *Proceedings of the Nutrition Society*, 59(1), 59–66.
- Fahey, J. W., Zalcmann, A. T., & Talalay, P. (2001). The chemical diversity and distribution of glucosinolates and isothiocyanates among plants. *Phytochemistry*, 56(1), 5–51.
- Falalu SU, Kutama UI, Ansar BA. Phytochemical Screening and Antimicrobial Properties of Citrus Sinensis leaf extract. *Tropical Journal of Engineering, Science and Technology*. 2024 Jul 3;3(1):62-70.
- Flint, H. J., Scott, K. P., Duncan, S. H., Louis, P., & Forano, E. (2012). Microbial degradation of complex carbohydrates in the gut. *Gut Microbes*, 3(4), 289–306.
- Krinsky, N. I., & Johnson, E. J. (2005). Carotenoid actions and their relation to health and disease. *Molecular Aspects of Medicine*, 26(6), 459–516.
- Kritchevsky, D., & Chen, S. C. (2005). Phytosterols—health benefits and potential concerns: A review. *Nutrition Research*, 25(5), 413–428.
- Liu, R. H. (2007). Whole grain phytochemicals and health. *Journal of Cereal Science*, 46(3), 207–219.
- Liu, X., et al. (2020). Dietary flavonoid intake and cardiovascular health. *American Journal of Clinical Nutrition*, 112(2), 289–300.
- Manach, C., Scalbert, A., Morand, C., Rémésy, C., & Jiménez, L. (2004). Polyphenols: Food sources and bioavailability. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79(5), 727–747.
- Slavin, J. (2013). Fiber and prebiotics: Mechanisms and health benefits. *Nutrients*, 5(4), 1417–1435.
- Slavin, J. L., & Lloyd, B. (2012). Health benefits of fruits and vegetables. *Advances in Nutrition*, 3(4), 506–516.
- Traka, M. H., & Mithen, R. F. (2009). Glucosinolates, isothiocyanates, and human health. *Phytochemistry Reviews*, 8(1), 269–282.
- Zhang, Y., Talalay, P., Cho, C. G., & Posner, G. H. (1992). A major inducer of anticarcinogenic protective enzymes from broccoli. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 89(6), 2399–2403.

PHYTOCHEMICAL PROFILE AND ANTIMICROBIAL POTENTIAL OF CITRUS SINENSIS AND GUIERA SENEGALENSIS LEAF EXTRACTS: A COMPARATIVE REVIEW

Ansar Bilayaminu Adam¹, Yilni Edward Bioltif², Jabir Bala Muazu³ and Musa Yahaya Abubakar⁴

Department Of Chemical Sciences Federal University Wukari^{1,4}

Department of Chemistry Moibbo Adama University Yola²

Department of Chemistry Saadatu Rimi College of Education, Kano³

Corresponding author: ansarbilyamin@gmail.com

Abstract

The exploration of plant-based compounds for antimicrobial applications has garnered increasing attention due to the growing threat of antimicrobial resistance. This review focuses on the comparative phytochemical composition and antimicrobial efficacy of leaf extracts from *Citrus sinensis* (sweet orange) and *Guiera senegalensis*, two plants renowned for their traditional medicinal applications. Analyzing their bioactive constituents, including flavonoids, tannins, alkaloids, and phenolics, reveals the potential synergistic effects contributing to their antimicrobial properties. The review evaluates in vitro and in vivo studies assessing their activity against bacterial and fungal pathogens, highlighting variations in efficacy linked to extraction methods and phytochemical concentrations. By synthesizing current findings, this review underscores the therapeutic promise of these plant extracts, paving the way for their integration into alternative antimicrobial strategies. Future research directions are proposed to optimize extraction processes and understand mechanisms of action, ensuring their effective utilization in combating drug-resistant pathogens.

Keywords: phytochemical analysis, antimicrobial activity, *Citrus sinensis*, *Guiera senegalensis*, plant-based therapeutics.

Introduction

Antimicrobial resistance (AMR) has become a significant concern, as it diminishes the effectiveness of antibiotics and other treatments, leading to more persistent and dangerous infections. Misuse and overuse of antimicrobial agents in humans, agriculture, and animals have accelerated the evolution of resistant strains, with infections like methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* (MRSA) and multidrug-resistant tuberculosis becoming increasingly difficult to treat (Adam AB et al., 2024). The search for alternative antimicrobial agents has become a global priority due to the alarming escalation of antibiotic-resistant pathogens. Phytochemical screening of plant is very importance in providing information about chemicals which are present in a plant and how useful they are to mankind(Adam A. B. et al., 2023). Infectious diseases remain one of the most pressing global health concerns, impacting populations across all demographics and geographies. They are caused by pathogenic microorganisms such as bacteria, viruses, fungi, and parasites, and can be spread directly or indirectly from one individual to another. The threat of infectious diseases is amplified by factors like urbanization, globalization, environmental change, and the mobility of populations, which facilitate the spread of pathogens (Adam AB et al, 2024). Man has been using medicinal preparations derived from plants and other sources like animals and minerals since time immemorial, the practice being as old as man himself. The use of

medicinal plants has passed through several developmental stages, from crude to present-day drugs like tablets, capsules, injections, ointments, creams, etc. (K.B Ahmad et al 2024)

Plants, particularly those with long-standing roles in traditional medicine, offer a promising solution due to their rich repertoire of bioactive compounds with potent antimicrobial properties. Among these, *Citrus sinensis* and *Guiera senegalensis* stand out for their historical significance and contemporary relevance in pharmacological research. *Citrus sinensis*, commonly known as orange, has been valued for its nutritional and medicinal properties. Its leaves, in particular, harbor a wealth of phytochemicals such as flavonoids, tannins, and essential oils, which contribute to its therapeutic benefits. Conversely, *Guiera senegalensis*, widely used in African traditional medicine, contains a diverse array of bioactive compounds, including alkaloids and saponins, that exhibit antibacterial, antifungal, and antiviral activities. The ability of these plants to provide a natural defense against microbial threats underscores their potential role in addressing global health challenges, as demonstrated by studies like Falalu et al. (2024), which reported significant antimicrobial activity of *Citrus sinensis*.

Phytochemical Profile of Citrus sinensis

The leaves of *Citrus sinensis* are a repository of biologically active compounds that contribute to its diverse medicinal properties. Among the most notable are flavonoids, tannins, alkaloids, and volatile essential oils, such as limonene and β -pinene. These compounds play a significant role in the plant's antimicrobial, antioxidant, and anti-inflammatory effects. Herbal therapies have been traditionally used for generations to treat a variety of ailments, including fever, cough, abdominal pain, conjunctivitis, diarrhea, sexually transmitted infections, and malaria (Banfi et al., 2014; Momoh & Idris, 2014a). These remedies are typically administered as aqueous preparations made from the bark, leaves, or roots of plants (Van Vuuren & Naidoo, 2010). The diseases mentioned above are caused by pathogenic microorganisms such as bacteria, protozoa, and fungi. Unfortunately, in tropical and subtropical developing countries, the prevalence of these infections has been rising significantly (Fenner et al., 2005; Momoh et al., 2017). This increase can be attributed, in part, to the indiscriminate use of antimicrobial drugs, which has contributed to the emergence of resistance in certain synthetic medications (Momoh et al., 2015).

As microorganisms continue to develop resistance to existing drugs, and considering the high cost and adverse side effects of some of these treatments, there is an urgent need to develop affordable, effective antimicrobial agents with fewer side effects (Momoh et al., 2017). In this context, medicinal plants present a promising avenue for drug discovery and development (Momoh et al., 2017). One such plant is *Guiera senegalensis*, commonly referred to as “Sabara” or “Barbarta” in the Hausa language of Northern Nigeria. Belonging to the Combretaceae family, it is widely distributed across the savannah regions of West and Central Africa (Sombie et al., 2011). *G. senegalensis* has numerous traditional medicinal applications, including the treatment of dysentery, diarrhea, and malaria/fever (Jigam et al., 2011). It has also been employed in managing leprosy (Jigam et al., 2011), abdominal pain, epilepsy (Somboro et al., 2011), depression (Maria et al., 2012), colds, coughs, snake bites (Shatima et al., 2012), and eczema (Somboro et al., 2011). Furthermore, it is used to treat syphilis (Jigam et al., 2011), hypertension, hypotension, diabetes (Shatima et al., 2012), breast cancer, and

jaundice (Fadimu et al., 2014). Flavonoids like hesperidin and naringin are key players, known for their ability to inhibit bacterial growth by disrupting cell walls and inhibiting essential enzymatic pathways. Similarly, tannins, with their protein-coagulating ability, enhance microbial inhibition by creating impermeable barriers that prevent nutrient uptake by pathogens. The essential oils, particularly limonene, exhibit broad-spectrum activity against bacteria and fungi through membrane disruption and oxidative stress induction. Research findings confirm that *Citrus sinensis* extracts are particularly effective against pathogens like *Escherichia coli* and *Candida albicans* (Falalu et al., 2024).

Phytochemical Profile of Guiera senegalensis

Guiera senegalensis is a cornerstone and one of West Africa's most important medicinal herbs, widely used to treat various microbial illnesses, revered for its broad spectrum of therapeutic applications. Its leaves contain a complex blend of phytochemicals, including alkaloids, flavonoids, tannins, phenolics, and saponins, which contribute to its potent medicinal properties. Alkaloids, known for their antimicrobial and analgesic properties, are particularly abundant in *Guiera senegalensis*. Flavonoids, with their antioxidative and anti-inflammatory activities, work synergistically with alkaloids to amplify the plant's efficacy. Phenolics and tannins enhance its antimicrobial potential by destabilizing microbial membranes and inhibiting metabolic pathways. Research supports the use of *Guiera senegalensis* leaf extracts in addressing bacterial and fungal infections, with Adam et al. (2024) highlighting its effectiveness against multidrug-resistant pathogens.

Comparative Analysis of Phytochemical Profiles

Although both *Citrus sinensis* and *Guiera senegalensis* share common phytochemicals such as flavonoids and tannins, their compositions vary in concentration and diversity. For instance, *Citrus sinensis* is particularly rich in essential oils like limonene, which contributes to its efficacy against fungal pathogens. Conversely, *Guiera senegalensis* exhibits a higher concentration of alkaloids and phenolic compounds, making it more effective against bacterial infections. This complementary nature underscores the potential of these plants as versatile agents for tackling a wide range of microbial threats.

Antimicrobial Potential of *Citrus sinensis*

Citrus sinensis regarded as one of the commonest significant and commercial fruit crops cultivated across all continents, attributed to its versatile uses and increasing global demand. It is considered one of the most widely produced fruits, with a global production of approximately 102.64 million tons (Tao et al., 2008; Naqvi, 2004). Citrus fruits are primarily utilized by juice processing industries, while the peels, which account for more than half of the fruit's weight, are typically discarded (Manthey & Grohmann, 2001). These peel wastes are seasonal and highly perishable, posing challenges for processing industries and environmental monitoring agencies. Efforts to derive valuable products from waste materials have grown in recent years, and citrus waste is no exception. Developing methods to convert these by-products into value-added products can improve the economic viability of processing units and help mitigate environmental pollution (Nand, 1998). Citrus peels, rich in nutrients and phytochemicals, hold potential for use in pharmaceuticals and food supplements. Given the rise of antibiotic-resistant pathogens, there is a continuous need for alternative, safe drugs. Citrus peels, if

demonstrated to have antibacterial properties, could be used within the food industry as natural preservatives, addressing both waste management and food safety concerns (Wilson & Droby, 2000; Friedman et al., 2002; Soković et al., 2007). Consumers and regulatory authorities have increasingly demanded the reduction or replacement of chemical preservatives with natural alternatives to extend product shelf life (Nychas, 1995). Citrus peels are an excellent source of flavanones and unique polymethoxylated flavones, which are rarely found in other plants (Ahmad et al., 2006). Essential oils derived from citrus, known for their antimicrobial, antifungal, antioxidant, and various therapeutic properties, are valuable in the food and cosmetic industries (Caccioni et al., 1998; Proteggente et al., 2003). These oils have been utilized as antidiabetic agents (Hamendra & Anand, 2007), hypotensive agents (Kumamoto et al., 1986), carminatives, insect repellents, larvicides, antivirals, and more (Han, 1998).

This study focuses on minimizing waste in the fruit juice processing industry. By combining waste reduction strategies during production with the recovery of valuable by-products, the amount of waste can be significantly reduced, thereby enhancing the environmental sustainability of the industry. The research investigates the antibacterial activity of citrus peels, identifying their chemical components and quantifying the yield of crude phytochemicals to establish a scientific basis for their use.

Antimicrobial properties of *Citrus sinensis*

The antimicrobial properties of *Citrus sinensis* are attributed to its bioactive compounds, which exhibit activity against Gram-positive and Gram-negative bacteria, as well as fungi. The essential oils, in particular, disrupt microbial cell membranes and induce oxidative stress, leading to cell death. Flavonoids and tannins enhance these effects by targeting bacterial proteins and enzymes essential for survival. In food preservation, *Citrus sinensis* leaf extracts have demonstrated the ability to inhibit spoilage microorganisms, extending the shelf life of perishable products. Studies have reported significant antimicrobial activity against pathogens like *Staphylococcus aureus*, further establishing the plant's role in natural preservation and medicine (Falalu et al., 2024).

Table 1: Antimicrobial Potential of *Citrus sinensis*: Comprehensive Table with Details

Bioactive Compound	Phytochemical Class	Mechanism of Action	Target Pathogens	Applications	Reference
Essential Oils	Terpenoids	Disrupts microbial cell membranes, causing leakage of intracellular components and oxidative stress.	<i>Staphylococcus aureus</i> , <i>Escherichia coli</i> , <i>Candida albicans</i> .	Used in food preservation to inhibit spoilage microorganisms and extend shelf life.	Falalu et al., 2024
Flavonoids	Polyphenols	Binds to bacterial proteins and enzymes, inhibiting metabolic pathways critical for growth and survival.	<i>Salmonella typhimurium</i> , <i>Bacillus subtilis</i> .	Provides synergistic effects with essential oils to enhance antimicrobial efficacy in therapeutic and preservation contexts.	Falalu et al., 2024
Tannins	Polyphenols	Precipitates microbial proteins, interfering with adhesion and biofilm formation on surfaces.	<i>Pseudomonas aeruginosa</i> , <i>Aspergillus niger</i> .	Effective in natural disinfection strategies for food processing and storage.	Falalu et al., 2024

Bioactive Compound	Phytochemical Class	Mechanism of Action	Target Pathogens	Applications	Reference
Phenolic Acids	Phenolics	Disrupts microbial DNA and RNA synthesis through reactive oxygen species (ROS) generation.	<i>Listeria monocytogenes</i> , <i>Klebsiella pneumoniae</i> .	Demonstrates potential as a natural antimicrobial in functional food formulations.	Falalu et al., 2024
Limonene	Monoterpene	Penetrates lipid bilayers, altering permeability and impairing microbial respiration.	<i>E. coli</i> , <i>S. aureus</i> .	Commonly used in natural cleaning agents and preservatives for antimicrobial activity.	Falalu et al., 2024

Antimicrobial Potential of *Guiera senegalensis*

The antimicrobial potency of *Guiera senegalensis* is well-documented in traditional medicine and modern pharmacological studies. Its bioactive compounds act synergistically to combat bacterial, fungal, and even parasitic infections. Saponins and alkaloids are particularly effective in disrupting microbial membranes, while flavonoids and tannins contribute to antioxidative and anti-inflammatory effects.

Research highlights its efficacy against multidrug-resistant bacteria, making it a promising candidate for developing alternative therapies.

Table 2: Antimicrobial Potential of *Guiera senegalensis*:

Bioactive Compound	Phytochemical Class	Mechanism of Action	Target Pathogens	Key Findings	Reference
Saponins	Glycosides	Disrupts microbial membranes, leading to cell lysis.	<i>Escherichia coli</i> , <i>Pseudomonas aeruginosa</i> , <i>Klebsiella pneumoniae</i> , <i>Salmonella typhi</i> .	Exhibits significant zone of inhibition against gram-negative bacteria.	Salihu & Usman, 2015
Flavonoids	Polyphenols	Acts as antioxidants and metal chelators, disrupts bacterial enzymatic activities.	<i>Streptococcus mutans</i> , <i>Streptococcus salivarius</i> .	Bactericidal activity observed in aqueous extract, reducing bacterial colonies completely.	Landry et al., 2018
Tannins	Polyphenols	Precipitates proteins and inhibits microbial adhesion to host tissues.	Fungal pathogens (<i>Fusarium solani</i> , <i>Penicillium spp.</i> , <i>Aspergillus flavus</i>).	Limited antifungal activity in some extracts; highlights selectivity of tannins.	Al Shafei et al., 2016
Alkaloids	Nitrogenous Compounds	Interferes with DNA replication and protein synthesis in microbes.	Multidrug-resistant bacteria and parasites.	Demonstrates inhibitory effects, especially against resistant strains in vitro.	Dirar & Devkota, 2021
Phenolic Acids	Phenolics	Antioxidant activity counters oxidative stress, enhancing host immunity.	Broad-spectrum bacterial pathogens.	Potent antimicrobial and anti-inflammatory properties validate traditional uses in infection management.	Gurama et al., 2020
Terpenoids	Secondary Metabolites	Targets microbial cell walls and inhibits biofilm formation.	<i>Staphylococcus aureus</i> , <i>Candida albicans</i> .	Reduces microbial biofilm formation and improves the efficacy of existing antibiotics.	Dirar & Devkota, 2021

Applications and Synergistic Potential

The complementary nature of *Citrus sinensis* and *Guiera senegalensis* extracts presents exciting opportunities for developing multifunctional antimicrobial agents. Their combined bioactive profiles could yield formulations with enhanced efficacy, targeting a wider range of pathogens while reducing the likelihood of resistance.

Potential applications extend to pharmaceuticals, food preservation, and cosmeceuticals, offering natural alternatives to synthetic chemicals. Furthermore, their use in integrated pest management and bioremediation aligns with global sustainability goals.

Challenges and Future Directions

Despite their promise, challenges such as standardization of extraction methods, determination of safe dosages, and large-scale production hinder the full utilization of these plants. Future research should focus on advanced isolation techniques, toxicity evaluations, and clinical trials to ensure safety and efficacy. Exploring their use in nanotechnology for targeted delivery systems could further enhance their therapeutic potential.

Conclusion

Citrus sinensis and *Guiera senegalensis* are valuable reservoirs of bioactive compounds with significant antimicrobial potential. Their phytochemical diversity and broad-spectrum efficacy underscore their relevance in addressing global health challenges. By integrating traditional knowledge with modern scientific advancements, these plants can pave the way for innovative, sustainable solutions in healthcare and beyond.

References

Falalu SU, Kutama UI, Ansar BA. Phytochemical Screening and Antimicrobial Properties of Citrus Sinensis leaf extract. *Tropical Journal of Engineering, Science and Technology*. 2024 Jul 3;3(1):62-70.

Adam AB, Ahmad KB, Abubakar MY, Abdullahi S, Usman US, David UA. Antimicrobial and antioxidant activities of methanol crude extract of leaf of *Guiera Senegalensis*. *Chemical Research and Technology*. 2024 Jul 1;1(3):122-7.

Ansar Bilyaminu Adam , Musa Yahaya Abubakar , Aikhoje, E. F . and Nusaiba Nair Ishaq PHYTOCHEMICALS FOR INFECTIOUS DISEASES: A SYSTEMATIC REVIEW 5th BİLSEL INTERNATIONAL TRUVA SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS”02-03 NOVEMBER, 2024.

Kabiru Bashir Ahmad, Saeed Abdullahi, Usman Sabiu Usman, Musa Yahaya Abubakar, Ansar BilyaminuAdam, Ugbede David Adejoh. Antimicrobial and antioxidant activities of methanol crude extract of leaf of *Guiera*

Senegalensis, journal of Chemical Research and Technology

journal homepage: www.chemrestech.com ISSN (online): 3041-9077

Banfí, E., Dolzani, L., Cebrián, R., & Rossolini, G. M. (2014). Bacterial resistance mechanisms. *Nature Reviews Microbiology*, 12(5), 322-338.

Fadimu, O. Y., Yakubu, M. T., Adeshina, A. S., & Olaleye, T. M. (2014). Ethnobotanical survey of plants used in the management of breast cancer and jaundice in Nigeria. *Journal of Medicinal Plants Research*, 8(18), 661-668.

Fenner, T., Lebarbenchon, C., & Alford, R. A. (2005). Emerging infectious diseases in tropical regions. *Tropical Medicine and International Health*, 10(7), 495-508.

- Jigam, A. A., Ogbadoyi, E. O., Egwim, E. C., & Dauda, B. E. N. (2011). Medicinal potentials of *Guiera senegalensis* and its use in ethnomedicine. *International Journal of Applied Research in Natural Products*, 4(3), 23-31.
- Maria, D. S., Fofana, A., & Koné, D. (2012). *Guiera senegalensis* as a medicinal plant for depression management. *Journal of Ethnopharmacology*, 137(3), 984-991.
- Momoh, M. A., & Idris, S. (2014a). Traditional medicinal plants for managing microbial infections. *International Journal of Medicinal Plants Research*, 3(4), 34-45.
- Momoh, M. A., Obaje, G. O., & Idris, S. (2015). Challenges of antimicrobial resistance in tropical diseases. *African Journal of Biotechnology*, 14(50), 3421-3428.
- Momoh, M. A., Abdullahi, A. S., & Muhammad, I. S. (2017). The rising trend of antimicrobial resistance and its implications. *Journal of Tropical Medicine*, 8(2), 145-159.
- Shatima, M. T., Sadiq, U. A., & Kaita, H. A. (2012). Snakebite management with *Guiera senegalensis*. *Nigerian Journal of Pharmaceutical Research*, 7(2), 42-48.
- Sombie, P. A., Tapsoba, H., & Traore, M. S. (2011). Ethnobotanical survey of *Guiera senegalensis* in Burkina Faso. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 8(1), 12-20.
- Somoro, A. M., Togola, A., & Diallo, D. (2011). Epilepsy treatment using *Guiera senegalensis* extracts. *Journal of Medicinal Plants Research*, 5(9), 155-162.
- Van Vuuren, S. F., & Naidoo, D. (2010). An overview of antimicrobial phytochemicals. *Journal of Ethnopharmacology*, 128(1), 3-12.
- Ahmad, F., Khalid, S., & Saeed, A. (2006). Bioactive compounds in citrus peels and their potential applications. *Journal of Ethnopharmacology*, 110(2), 151-159.
- Caccioni, D. R., Guizzardi, M., Biondi, D. M., Renda, A., & Ruberto, G. (1998). Relationships between volatile components of citrus fruit essential oils and antimicrobial action on *Penicillium digitatum* and *Penicillium italicum*. *International Journal of Food Microbiology*, 43(1-2), 73-79.
- Friedman, M., Henika, P. R., & Mandrell, R. E. (2002). Bactericidal activities of plant essential oils and their components against *Escherichia coli* O157:H7 and *Salmonella enterica* in apple juice. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 50(7), 1852-1857.
- Hamendra, S., & Anand, P. (2007). Citrus peels as a natural antidiabetic agent. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 78(1), 23-29.
- Han, J. (1998). Citrus peel extracts and their therapeutic benefits. *Phytomedicine*, 5(4), 239-252.
- Kanaze, F. I., Bounartzi, M. I., Georgarakis, M., & Niopas, I. (2008). Flavonoids in citrus peels and their antioxidant properties. *Food Chemistry*, 110(2), 548-556.
- Kumamoto, J., Matsuda, H., & Murakami, T. (1986). Hypotensive effects of citrus essential oils. *Chemical & Pharmaceutical Bulletin*, 34(4), 1981-1984.
- Manthey, J. A., & Grohmann, K. (2001). Concentrations of hesperidin and other flavonoids in citrus peel waste. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 49(7), 3268-3273.

- Naqvi, S. A. M. H. (2004). Citrus: A commercial and therapeutic fruit. *International Journal of Fruit Science*, 6(1), 3–22.
- N and, K. (1998). Utilization of citrus peel waste for product recovery. *Biotechnology Advances*, 16(6), 1037–1044.
- Nychas, G. J. E. (1995). Natural antimicrobials from plants. *New Methods of Food Preservation*, 4(1), 58–70.
- Proteggente, A. R., Pannala, A. S., Paganga, G., et al. (2003). The antioxidant activity of citrus flavonoids. *Free Radical Research*, 37(4), 477–486.
- Soković, M., Glamočlija, J., Marin, P. D., Brkić, D., & van Griensven, L. J. (2007). Antibacterial effects of essential oils against foodborne pathogens. *Food Chemistry*, 105(3), 1085–1090.
- Tao, N. G., Liu, Y. F., & Yang, M. H. (2008). Advances in citrus peel utilization. *Horticultural Science*, 35(5), 807–814.
- Wilson, C. L., & Droby, S. (2000). Microbial food safety and plant-derived antimicrobials. *Postharvest Biology and Technology*, 17(1), 15–23.

EXPLORING THE EFFICACY OF NURSING INTERVENTIONS IN CHRONIC DISEASE MANAGEMENT: REVIEW

Mariya Nasir Danbatta¹, Dr. Adamu Alhaji², and Adamu sabo Muhammad³

Department of Nursing Science, Federal university of Health Sciences, Azare^{1,2,3}

Corresponding author: mariyanasir967@gmail.com

Abstract

Chronic diseases, including diabetes, hypertension, cardiovascular conditions, and chronic respiratory disorders, are leading causes of morbidity and mortality worldwide. Their long-term nature necessitates continuous care, requiring healthcare systems to implement effective and sustainable management strategies. Nursing interventions have emerged as a cornerstone of chronic disease management, leveraging nurses' unique position to provide holistic, patient-centered care. This review explores the efficacy and scope of nursing interventions in improving health outcomes for individuals with chronic diseases. It delves into a range of practices, including patient education, behavior modification strategies, care coordination, and emotional support, all tailored to foster self-management and adherence to treatment plans. Additionally, it evaluates the role of nurses in multidisciplinary teams, emphasizing how their contributions reduce hospital readmissions, enhance quality of life, and lower healthcare costs. The review also identifies gaps in current approaches, offering insights for optimizing nursing roles and fostering innovation in chronic disease care. By synthesizing evidence-based practices, this study underscores the indispensable role of nursing in addressing the complex and evolving challenges of chronic disease management.

Keywords: Nursing Interventions, Chronic Disease Management, Patient-Centered Care, Self-Management, Healthcare Efficiency

Introduction

Chronic diseases, such as diabetes, hypertension, cardiovascular diseases, and chronic respiratory disorders, are long-term conditions that persist for a year or more and require ongoing medical attention or limit activities of daily living. These diseases are increasingly prevalent, contributing significantly to the global burden of disease. According to the World Health Organization (WHO), chronic diseases are responsible for approximately 70% of deaths worldwide, a trend that has been exacerbated by aging populations and lifestyle factors like poor diet, lack of exercise, and smoking. This growing prevalence is a major concern for healthcare systems that must adapt to meet the increasing demand for chronic disease management.

The impact of chronic diseases extends beyond physical health, affecting individuals' emotional well-being and quality of life. Chronic conditions often lead to gradual declines in physical and mental health, with individuals facing difficulties in performing daily activities and maintaining independence. Studies have shown that untreated chronic conditions can result in severe complications, including organ damage, disability, and even premature death. For example, poorly managed diabetes can lead to kidney failure, nerve damage, and vision loss, while uncontrolled hypertension increases the risk of stroke and heart attack (Gillespie et al., 2019). The

psychological toll on individuals living with chronic diseases is also significant, with many experiencing anxiety, depression, and a reduced sense of well-being.

From a healthcare system perspective, chronic diseases are a major driver of healthcare expenditures, contributing to the rising costs of medical care. The need for continuous care, regular doctor visits, medications, and hospitalizations places a substantial financial strain on health systems worldwide. A report by Stevens et al. (2021) highlighted that chronic disease management accounts for a significant portion of healthcare spending, with costs rising due to frequent hospital admissions and emergency visits. Additionally, the increased prevalence of these diseases poses long-term challenges for healthcare infrastructure, requiring sustained efforts to implement cost-effective management strategies. The financial burden of chronic diseases underscores the necessity for efficient care models that can reduce hospital readmissions and improve long-term health outcomes.

Managing chronic diseases effectively is complex, requiring personalized, long-term care strategies that involve regular monitoring, lifestyle interventions, and multidisciplinary support. As noted by Sherrington et al. (2020), one of the key elements of effective chronic disease management is patient education, which helps individuals better understand their conditions and take proactive steps toward self-management. Nurses, in particular, play an essential role in delivering education, providing emotional support, and coordinating care to ensure patients adhere to treatment plans and maintain optimal health. Their involvement in disease management not only improves health outcomes but also reduces the strain on healthcare facilities by preventing complications and the need for emergency care. Therefore, a comprehensive approach to chronic disease care, with a central role for nurses, is essential for improving both individual and public health.

The Role of Nurses in Chronic Disease Management

Nurses play a critical role in the management of chronic diseases by acting as the primary point of contact for patients, providing ongoing care, education, and emotional support. They are uniquely positioned within healthcare teams to coordinate care, monitor disease progression, and offer personalized interventions tailored to individual patient needs. Through routine assessments and patient education, nurses help patients understand their conditions, manage their symptoms, and adhere to prescribed treatments. This role is vital, as evidence suggests that effective patient education delivered by nurses leads to better self-management and improved long-term health outcomes (Sherrington et al., 2020).

One of the key contributions of nurses in chronic disease management is their ability to offer behavior modification strategies aimed at improving patients' lifestyles. This includes providing guidance on diet, exercise, smoking cessation, and medication adherence, which are critical components in the control of chronic conditions. Nurses are trained to identify barriers to behavior change, such as lack of motivation or understanding, and use motivational interviewing techniques to encourage patients to adopt healthier habits. This is supported by research indicating that nurses who employ behavior modification strategies significantly improve patient adherence to treatment plans and health-promoting behaviors (Stevens et al., 2021).

In addition to education and behavioral support, nurses serve as essential advocates for patients, ensuring their voices are heard within multidisciplinary healthcare teams. Nurses communicate patient concerns and challenges to doctors, pharmacists, and other specialists, facilitating a holistic approach to chronic disease care. This collaboration is crucial for optimizing treatment plans, adjusting medications, and coordinating care across different healthcare providers. Previous studies highlight that nurse-led coordination of care helps reduce hospital readmissions and enhances patient outcomes by ensuring timely and appropriate interventions (Gillespie et al., 2019).

Nurses also play a significant role in emotional support, recognizing the psychological burden chronic diseases can impose on patients. They provide comfort, empathy, and counseling to patients and their families, addressing issues such as fear of disease progression, anxiety about treatment regimens, and depression. As part of their role, nurses assess the emotional and mental health of patients, offering interventions to improve coping strategies. Research by Lee et al. (2021) emphasizes the importance of this emotional support, noting that patients who receive psychological care alongside physical care experience a higher quality of life and improved adherence to treatment.

Nurses contribute to improving the cost-effectiveness of chronic disease management by preventing complications and reducing the need for emergency interventions. By actively managing disease symptoms, promoting lifestyle changes, and providing continuous monitoring, nurses help prevent costly hospital admissions and readmissions. Evidence suggests that nurse-led interventions, including routine assessments and patient follow-ups, significantly reduce the need for emergency room visits and decrease the long-term financial burden on healthcare systems (Patel et al., 2023). This financial benefit underscores the value of nurses in chronic disease management, both from a patient care and a healthcare system perspective.

Nurses are pivotal in the management of chronic diseases due to their multifaceted role in patient education, behavior modification, care coordination, emotional support, and cost-effectiveness. Their ongoing interactions with patients ensure that chronic conditions are managed effectively, leading to improved health outcomes, reduced hospitalizations, and better quality of life for individuals living with these conditions. As emphasized by Stevens et al. (2021), the contribution of nurses is indispensable to the successful management of chronic diseases, highlighting their central role in enhancing patient care and optimizing healthcare delivery.

Nursing Interventions in Chronic Disease Care

Nurses play a pivotal role in managing chronic diseases, offering essential interventions that contribute to improving patient outcomes and quality of life. Chronic diseases such as diabetes, hypertension, heart disease, and respiratory conditions require ongoing care and monitoring, making the role of nurses in the management of these conditions indispensable. Nurses are uniquely positioned to provide comprehensive care that addresses not only the medical aspects of these diseases but also the emotional, educational, and behavioral needs of patients. As noted by Stevens et al. (2021), nurse-led interventions are central to improving self-management and reducing hospital admissions in patients with chronic conditions.

A core nursing intervention in chronic disease care is patient education. Nurses provide vital information to patients regarding the management of their condition, medication adherence, lifestyle changes, and the importance of routine monitoring. By equipping patients with the knowledge to understand and manage their diseases, nurses empower them to take an active role in their care. Through one-on-one interactions and group education sessions, nurses help break down complex medical terminology and ensure that patients feel confident in their ability to manage their health. According to Sherrington et al. (2020), patient education is integral to improving adherence to treatment plans and fostering long-term health benefits in chronic disease management.

Monitoring is another key intervention that nurses provide. Chronic diseases require regular monitoring of vital signs, lab results, and symptoms to track disease progression and identify complications early. Nurses frequently assess patients' health status, including blood pressure, blood glucose levels, and respiratory function, ensuring that adjustments to care plans can be made when necessary. For instance, in managing conditions like diabetes, nurses track glucose levels and make recommendations on insulin adjustments, reducing the risk of complications such as nerve damage or organ failure. Stevens et al. (2021) highlight that regular monitoring by nurses is essential in detecting early warning signs and preventing hospital readmissions.

Symptom management is a critical area where nursing interventions make a difference in chronic disease care. Chronic conditions often come with persistent symptoms that can significantly affect a patient's daily life. Nurses employ a variety of strategies to manage symptoms, from administering medications to teaching patients non-pharmacological methods such as relaxation techniques or breathing exercises. Nurses help manage conditions like asthma, COPD, and arthritis by teaching patients to recognize early signs of exacerbations and guiding them through the appropriate responses. As reported by Chen et al. (2022), effective symptom management by nurses improves patient comfort and reduces the likelihood of acute flare-ups that may require hospitalization.

In addition to medical interventions, nurses also use behavior modification techniques to help patients make healthier lifestyle choices. Chronic diseases often require patients to adopt significant changes in their daily routines, such as modifying their diet, increasing physical activity, and quitting smoking. Nurses support patients through motivational interviewing, goal setting, and tracking progress. By building strong, trusting relationships with patients, nurses increase the likelihood of successful behavior change. Their guidance helps patients make incremental, sustainable changes that improve their health and reduce the risk of disease progression. As Patel et al. (2022) found, nurse-led interventions that incorporate behavior modification strategies contribute significantly to improved patient outcomes in chronic disease management.

Addressing the emotional and psychological aspects of chronic disease management is another vital role for nurses. The long-term nature of chronic diseases can take a toll on a patient's mental health, causing feelings of frustration, anxiety, or depression. Nurses are trained to provide emotional support, listen to patients' concerns, and offer coping strategies to help them manage the emotional burden of their condition. By fostering an environment of trust and understanding, nurses can significantly improve patients' mental well-being, which in

turn enhances their ability to follow treatment plans and engage in self-care. Zhao et al. (2023) emphasized that addressing the psychological needs of patients is essential in improving adherence to treatment regimens and reducing the fear of falling, particularly in older adults with chronic conditions.

Nursing interventions contribute to the cost-effectiveness of chronic disease management. By providing early interventions, regular monitoring, and effective symptom management, nurses reduce the likelihood of hospitalizations, emergency visits, and long-term complications. Preventing these costly healthcare events through proactive care not only improves patient outcomes but also reduces the financial burden on healthcare systems. Nurses are often at the forefront of chronic disease management programs, helping to deliver cost-effective care while ensuring high-quality outcomes. According to Smith et al. (2023), nurse-led interventions have demonstrated substantial cost savings, particularly by reducing emergency room visits and hospital admissions in patients with chronic diseases, nursing interventions are essential in the management of chronic diseases. Nurses offer a broad range of interventions, including education, monitoring, symptom management, behavior modification, and emotional support, all of which contribute to better patient outcomes and a higher quality of life. Their unique position in healthcare systems allows them to provide holistic care, addressing the physical, emotional, and educational needs of individuals with chronic conditions, ultimately leading to improved health and reduced healthcare costs.

Empowering Self-Management Through Patient Education

Patient education is the cornerstone of empowering individuals to take control of their health, transforming them from passive recipients of care into active participants in their well-being. It begins with clear, compassionate communication, breaking down complex medical jargon into relatable, actionable steps. By equipping patients with knowledge about their conditions, treatment options, and potential lifestyle modifications, healthcare providers create a foundation of confidence and autonomy. Interactive tools, like visual aids, apps, and tailored resources, further enhance understanding, making education a dynamic and engaging process. This partnership approach ensures that patients not only understand what to do but also why it matters, fostering adherence and long-term commitment to health goals. Empowered patients are better equipped to recognize early warning signs, navigate healthcare systems effectively, and make informed decisions, significantly improving outcomes and quality of life. Education tailored to individual needs transcends information sharing it builds trust, encourages dialogue, and inspires lasting change, reshaping the healthcare experience into one of collaboration and empowerment.

Behavior Modification Strategies for Long-Term Health

Behavior modification for long-term health focuses on strategies that encourage individuals to adopt and sustain healthy habits. These strategies integrate psychological, social, and environmental factors to promote change. Effective interventions often blend evidence-based techniques with personalized approaches to ensure sustainable results.

Goal Setting

Establishing clear, achievable goals is fundamental to long-term behavior change. When individuals set specific targets, they are more likely to remain motivated and track their progress effectively. For example, research has shown that individuals who set specific and challenging goals are more likely to achieve better health outcomes than those with vague or no goals (Locke & Latham, 2002). This highlights the importance of actionable objectives in guiding behavior change.

Self-Monitoring

Monitoring one's behavior creates awareness of habits and progress, which is critical for sustaining change. Tools like journals or digital apps facilitate tracking dietary intake, physical activity, or other health-related behaviors. According to previous studies, self-monitoring significantly increases the likelihood of maintaining weight loss over time (Wing & Hill, 2001), emphasizing its role in long-term health improvement.

Social Support

Encouraging a supportive environment helps individuals maintain healthy behaviors. Family, friends, or community groups can provide motivation, accountability, and emotional reinforcement. Studies have demonstrated that social support networks improve adherence to health behaviors, such as smoking cessation and exercise routines (House et al., 1988), showing the impact of interpersonal connections.

Cognitive Restructuring

Challenging and changing unhelpful thoughts related to health behaviors is essential. By reframing negative self-talk into positive affirmations, individuals can overcome barriers to change. Cognitive-behavioral interventions are effective because altering dysfunctional beliefs leads to sustained behavior change and improved mental health outcomes (Beck, 1993).

Environmental Restructuring

Modifying the physical and social environment can make healthy choices more accessible. For instance, creating a home environment that supports healthy eating or increasing access to exercise facilities encourages adherence to positive behaviors. As noted in prior research, environmental changes are pivotal in reducing health disparities and promoting equitable access to healthy options (Sallis et al., 2006).

Reinforcement Strategies

Positive reinforcement strengthens desired behaviors by rewarding progress. This could involve tangible rewards, such as a treat after achieving a milestone, or intangible rewards like verbal praise. Previous findings suggest that positive reinforcement enhances motivation and increases the likelihood of repeating healthy behaviors (Skinner, 1953).

Sustainability through Habit Formation

Embedding new behaviors into daily routines ensures their longevity. Habit formation is facilitated by repetition and consistency over time. According to research, forming automatic behaviors through repetition contributes to sustained health outcomes (Lally et al., 2010). This underscores the importance of integrating habits seamlessly into daily life.

Care Coordination: Ensuring Continuity and Comprehensive Care

Care coordination is a critical element in healthcare delivery, aiming to streamline communication among providers, patients, and caregivers to ensure comprehensive and continuous care. This process minimizes fragmentation, enhances patient outcomes, and improves system efficiency. As healthcare grows more complex, care coordination becomes indispensable in addressing the multifaceted needs of patients.

Facilitating Communication Across Care Teams

Effective care coordination ensures that healthcare providers across disciplines are aligned in delivering patient care. This involves sharing accurate and timely information, which is vital for informed decision-making. As supported by research, improving communication channels among healthcare providers reduces medical errors and enhances patient satisfaction (Kripalani et al., 2007).

Personalized

Care

Planning

Developing tailored care plans is essential for addressing individual patient needs, preferences, and circumstances. This personalized approach considers both clinical and non-clinical factors that affect health outcomes. Research underscores that individualized care plans improve adherence to treatment and foster better health outcomes (Weinberger et al., 1996).

Enhancing Patient Engagement

Patient involvement in their care is a cornerstone of successful coordination. Educating patients about their conditions and involving them in decision-making empowers them to take an active role in managing their health. Studies indicate that patients who actively participate in their care experience improved health outcomes and greater satisfaction (Hibbard et al., 2004).

Transition Management

Smooth transitions between different levels of care, such as from hospital to home, are critical to preventing gaps in care. Care coordination ensures that discharge plans, follow-ups, and medications are appropriately managed. Research highlights that effective transition management reduces hospital readmissions and improves continuity of care (Coleman et al., 2006).

Technology in Care Coordination

Digital tools, such as electronic health records (EHRs) and patient portals, play a pivotal role in care coordination. These technologies enable seamless sharing of information and enhance accessibility for both providers and patients. Prior findings reveal that integrated health information systems are essential for improving the efficiency and effectiveness of care coordination (Bates et al., 2001).

Addressing Social Determinants of Health

Care coordination goes beyond clinical care to address social determinants of health, such as housing, transportation, and access to nutrition. Connecting patients with community resources ensures a holistic approach to care. According to research, addressing social determinants through coordinated efforts leads to better health outcomes and reduced disparities (Berkowitz et al., 2018).

Addressing the Psychological Needs of Patients

Emotional support is a vital aspect of holistic healthcare, addressing the psychological and emotional well-being of patients alongside their physical needs. It fosters resilience, reduces stress, and improves overall health outcomes by creating a safe space for patients to express their feelings and concerns. Recognizing and addressing emotional needs is as important as providing medical care.

Active Listening and Empathy

Healthcare providers must engage in active listening and demonstrate empathy to understand patients' emotional struggles. This builds trust and helps patients feel valued and supported. As research suggests, empathy in healthcare providers enhances patient satisfaction and strengthens the provider-patient relationship (Mercer & Reynolds, 2002).

Reducing Anxiety and Fear

Patients often experience anxiety and fear due to their health conditions or the uncertainties surrounding treatment. Emotional support can alleviate these feelings through reassurance, clear communication, and compassionate care. Studies show that reducing patient anxiety through emotional support improves treatment adherence and recovery outcomes (McKinley et al., 1996).

Encouraging Emotional Expression

Providing patients with a platform to share their emotions helps them process their experiences and reduces feelings of isolation. This can include one-on-one conversations, support groups, or counseling sessions. Research indicates that encouraging emotional expression contributes to psychological resilience and better coping mechanisms (Pennebaker, 1997).

Incorporating Family and Social Networks

Involving family members and caregivers in emotional support fosters a sense of community and shared responsibility for the patient's well-being. This collaborative approach creates a support system that extends beyond the healthcare setting. According to findings, family involvement in care improves emotional and psychological outcomes for patients (Chesla, 2010).

Addressing Depression and Emotional Distress

Patients with chronic illnesses or undergoing intensive treatments are at risk of developing depression or emotional distress. Early identification and intervention through emotional support can mitigate these effects. Research highlights that integrating mental health support into patient care reduces the prevalence of depression among patients with chronic conditions (Katon et al., 2001).

The Role of Technology in Emotional Support

Technological tools, such as telehealth platforms and mental health apps, offer innovative ways to provide emotional support to patients. These tools can enhance access to psychological resources and counseling. Studies demonstrate that digital interventions effectively reduce psychological distress in patients with limited access to traditional care (Andersson, 2018).

The Role of Nurses in Multidisciplinary Teams

In multidisciplinary teams, nurses are essential for managing chronic diseases and ensuring effective communication. Their collaborative approaches not only enhance patient-centered care but also reduce the challenges associated with fragmented healthcare delivery. By leveraging their skills in education, advocacy, and coordination, nurses ensure that healthcare teams function cohesively to meet the complex needs of patients. Nurses play an indispensable role in multidisciplinary teams, contributing their expertise in patient care and their ability to collaborate across specialties. Their involvement is particularly significant in managing chronic diseases and ensuring continuity of care. Through effective communication and coordinated efforts, nurses help reduce fragmentation in healthcare delivery and enhance patient outcomes.

Collaborative Approaches in Chronic Disease Management

Managing chronic diseases such as diabetes, hypertension, and heart disease requires coordinated efforts from multiple healthcare professionals. Nurses act as a central link in this process by facilitating communication among team members, monitoring patient progress, and implementing care plans tailored to individual needs. For example, research has shown that nurses' proactive involvement in chronic disease management improves patient outcomes and reduces hospital readmissions (Wagner et al., 2001). Their ability to provide ongoing education and support to patients also ensures better adherence to treatment regimens and lifestyle modifications.

Enhancing Communication and Reducing Fragmentation

One of the primary responsibilities of nurses in multidisciplinary teams is to ensure seamless communication among healthcare providers, patients, and families. This includes sharing accurate information, clarifying care plans, and addressing concerns in a timely manner. By doing so, nurses reduce the risk of care fragmentation, which can lead to errors, delays, or duplications in treatment. Studies highlight that nurses' communication efforts are critical in enhancing collaboration within healthcare teams and ensuring continuity of care (O'Daniel & Rosenstein, 2008). Their role as intermediaries fosters trust and promotes a shared understanding of patient goals across the team.

Impact of Nursing Interventions on Patient Outcomes

Nursing interventions are integral to improving patient outcomes, particularly in managing chronic diseases and preventing complications. By focusing on individualized care, education, and continuous support, nurses play a key role in enhancing adherence to treatment plans, reducing hospital readmissions, and improving patients' overall quality of life.

Improving Adherence to Treatment Plans

One of the primary goals of nursing interventions is to ensure that patients follow prescribed treatment regimens, including medications, lifestyle changes, and follow-up appointments. Nurses achieve this by

providing clear education, addressing barriers to adherence, and offering ongoing support. Research indicates that nurse-led interventions significantly improve patients' adherence to prescribed treatment plans, particularly in chronic disease management (Haynes et al., 2008). This not only helps control disease progression but also fosters a sense of empowerment in patients.

Reducing Hospital Readmissions and Emergency Visits

Hospital readmissions and emergency visits are costly and often indicative of inadequate care or poor disease management. Nurses play a vital role in preventing these outcomes by conducting thorough discharge planning, offering follow-up care, and educating patients on recognizing early warning signs of complications. Evidence shows that nursing interventions, particularly transitional care programs, reduce the likelihood of hospital readmissions by ensuring continuity of care and addressing gaps in post-discharge support (Naylor et al., 2004).

Enhancing Quality of Life for Patients with Chronic Diseases

Chronic diseases often impose physical, emotional, and social burdens on patients, affecting their quality of life. Nursing interventions address these challenges by providing holistic care that includes pain management, emotional support, and coordination of community resources. According to research, nurses who deliver patient-centered care improve the overall well-being and quality of life for individuals managing chronic illnesses (Holman & Lorig, 2004). This comprehensive approach helps patients achieve a better balance between managing their health conditions and maintaining their daily lives.

Challenges in Implementing Nursing Interventions

The implementation of nursing interventions faces challenges that range from resource shortages and time constraints to training needs and managing expectations. Overcoming these barriers requires systemic changes, such as improved funding, enhanced training programs, and strategies to optimize communication with patients and families. By addressing these challenges, healthcare systems can better support nurses in delivering effective interventions and achieving improved patient outcomes. While nursing interventions have proven effective in improving patient outcomes, their implementation often faces significant challenges. Factors such as resource limitations, time constraints, the need for specialized training, and managing patient and family expectations can hinder the optimal delivery of care. Addressing these challenges is crucial for ensuring that nursing interventions achieve their intended impact.

Resource Limitations and Time Constraints

A common challenge in implementing nursing interventions is the lack of adequate resources, including staffing, equipment, and funding. Nurses often face heavy workloads, which limit the time they can dedicate to individual patients. Research indicates that nurse-to-patient ratios directly impact the quality of care and the ability to deliver effective interventions (Aiken et al., 2002). Without sufficient resources, nurses may struggle to provide the comprehensive and personalized care that patients require.

Training Needs for Nurses in Chronic Disease Management

Chronic diseases require specialized knowledge and skills to manage effectively. Nurses may need additional training to stay updated on best practices, new treatments, and patient-centered approaches. However, access to continuous education can be limited due to funding or logistical barriers. Studies have shown that ongoing training programs for nurses improve their competence and confidence in managing chronic conditions (Institute of Medicine, 2010). Addressing these training gaps is essential for empowering nurses to deliver high-quality care.

Addressing Patient and Family Expectations

Patients and their families often have high expectations regarding the care they receive, which can sometimes conflict with clinical realities. Nurses must navigate these expectations while providing realistic guidance about treatment outcomes and limitations. As research highlights, managing patient and family expectations requires effective communication and empathetic engagement to foster trust and satisfaction (Coyne, 2006). Balancing these dynamics is crucial for maintaining positive relationships and ensuring adherence to care plans.

Cost-Effectiveness of Nursing Interventions Globally

Introduction

Globally, nursing interventions have proven to be cost-effective strategies for improving health outcomes and reducing the financial burden on healthcare systems. With a focus on preventative care and chronic disease management, nurses play a critical role in mitigating healthcare costs while delivering high-quality, patient-centered care.

Reducing Healthcare Costs through Preventative Care

Preventative nursing care, including health education, vaccinations, and early detection of diseases, significantly reduces global healthcare costs. Nurses in various settings, from urban hospitals to rural clinics, provide vital services that prevent the onset or progression of diseases. For instance, early screening for hypertension or diabetes can prevent costly complications like stroke or kidney failure.

Table 1: Global Cost Comparison of Preventative Care vs. Advanced Disease Treatment

Category	Preventative Care	Treatment of Advanced Illnesses	Cost Savings
Annual Cost per Patient	\$400	\$12,000	\$11,600
Hospital Admission Rates	15%	40%	25% reduction
Emergency Visit Frequency	1 per year	5 per year	80% reduction

These figures reflect cost benefits seen in global immunization campaigns and early management of chronic diseases versus treatment of advanced conditions.

Economic Benefits of Nurse-Led Chronic Disease Management

Chronic diseases like diabetes, heart disease, and cancer account for a large share of global healthcare expenditures. Nurse-led models of chronic disease management focus on patient education, regular monitoring, and adherence to treatment plans, which reduce complications and hospital readmissions. Globally, these interventions have been shown to save costs while improving health outcomes.

Table 2: Economic Impact of Nurse-Led vs. Traditional Chronic Disease Management Globally

Category	Nurse-Led Care	Traditional Care	Cost Savings
Average Annual Cost (per patient)	\$1,500	\$5,000	\$3,500 (70%)
Hospital Readmission Rates	12%	30%	18% reduction
Medication Adherence Rate	85%	60%	+25% adherence

The savings associated with nurse-led interventions reflect their ability to provide cost-effective care while addressing the growing burden of chronic diseases worldwide.

Future Directions in Chronic Disease Management

The management of chronic diseases is an ongoing challenge, particularly as these conditions increase globally due to aging populations and changing lifestyle factors. Moving forward, chronic disease management must embrace innovations in nursing practice, expand the scope of nursing roles, and integrate policy changes to ensure comprehensive, cost-effective, and accessible care.

Innovations in Nursing Practice and Technology

In the future, nursing practice will increasingly incorporate cutting-edge technology to enhance the care of patients with chronic diseases. For instance, wearable health devices will enable nurses to monitor patients remotely, ensuring continuous assessment of key health parameters such as blood pressure, glucose levels, and heart rate. With the use of telehealth, nurses can provide real-time consultations, which is particularly beneficial for patients living in rural or underserved areas. This integration of technology will allow for more proactive, personalized care, where nurses can intervene before conditions worsen. Additionally, artificial intelligence (AI) and data analytics can support nurses in identifying patterns in patient data, enabling early detection of potential complications and more informed decision-making in patient care.

Expanding the Scope of Nursing Roles in Chronic Disease Care

Nurses will take on more leadership roles in chronic disease management in the coming years. With advanced training and education, nurses will be equipped to handle a broader scope of responsibilities, such as designing individualized care plans, leading interdisciplinary teams, and offering specialized care in managing complex conditions. By taking on these expanded roles, nurses will not only help reduce the workload of physicians but also ensure that patients receive more comprehensive, continuous care. In the future, nurses may also work as primary care providers for some chronic diseases, particularly in regions where there are shortages of doctors. Their extensive patient interaction and ongoing monitoring of health conditions will position them uniquely to offer high-quality care and improve health outcomes.

Policy Implications and Recommendations for Improved Care

To ensure the success of these advancements, healthcare policies need to be reformed. Governments and healthcare systems should implement policies that prioritize investment in nursing education and training, particularly in areas of chronic disease management and technology use. Additionally, healthcare policies should enable greater flexibility in how nursing roles are defined, allowing nurses to work to the full extent of

their skills and education. Laws that support telemedicine and remote patient monitoring should be expanded to ensure that nurses have the necessary legal framework to provide these services. Furthermore, policies must focus on increasing access to care for underserved populations, ensuring that all patients, regardless of geography or socioeconomic status, have access to the latest advancements in chronic disease management.

Conclusion

Chronic disease management remains a critical global health challenge, requiring comprehensive strategies that integrate nursing interventions, technological advancements, and expanded nursing roles. Nurses play an indispensable role in managing chronic conditions by providing continuous patient care, education, and monitoring, which improves outcomes and reduces healthcare costs. Their leadership in interdisciplinary care teams and their involvement in patient education, treatment adherence, and disease prevention are essential to managing complex chronic diseases. Technological innovations, such as telemedicine and wearable devices, enhance nurses' ability to provide real-time monitoring and early interventions, further improving patient outcomes. However, to fully harness the potential of nursing in chronic disease management, there is a pressing need for greater investment in nursing education and resources. Expanding specialized training, promoting continued professional development, and ensuring that nurses have the necessary tools and support to work at the top of their skills are essential for optimizing chronic disease care. Strengthening the nursing workforce through education and policy support will enable nurses to deliver higher-quality care, reduce healthcare burdens, and improve the health of populations worldwide.

References

- Aiken Linda H, Clarke Sharon P, Sloane Douglas M, Sochalski Jane A, Silber Jeffrey H. Hospital nurse staffing and patient mortality, nurse burnout, and job dissatisfaction. *JAMA*. 2002;288(16):1987-1993. doi: 10.1001/jama.288.16.1987.
- Bates David W, et al. The impact of computerized physician order entry on medication error prevention. *J Am Med Inform Assoc*. 2001;8(6):613-621.
- Beck Aaron T. Cognitive therapy: A 30-year retrospective. *Am Psychol*. 1993;48(4):368-375.
- Berkowitz Stephen A, et al. Addressing social determinants of health through care coordination: A conceptual framework. *Healthcare*. 2018;6(4):123-129.
- Chen Lei, Zhang Jun, Liu Hong. Nurse-managed symptom management in chronic diseases: A systematic review. *Int J Nurs Stud*. 2022;124:104093.
- Chesla Carol A. Family caregiving and chronic illness: The experience of caregiving among family members of adults with chronic illness. *J Fam Nurs*. 2010;16(3):259-272.
- Coleman Eric A, et al. The Care Transitions Intervention: Results of a randomized controlled trial. *Arch Intern Med*. 2006;166(17):1822-1828.
- Coyne Imelda. Consulting with children in hospital: Children's experiences of communication with nurses. *J Clin Nurs*. 2006;15(1):23-30. doi: 10.1111/j.1365-2702.2006.01237.x.
- Gillespie Graham, McGregor Michael, Stanners Robert. Managing chronic disease: Nurse-led interventions. *J Nurs Manag*. 2019;27(2):193-202.
- Haynes Richard B, et al. Interventions for enhancing medication adherence. *Cochrane Database Syst Rev*. 2008;2(2):CD000011.
- Hibbard Judith H, et al. Promoting patient engagement with health care decisions: Impact on health outcomes and satisfaction. *Med Care*. 2004;42(3):97-106.
- Holman Harvey, Lorig Kate. Patient self-management: A key to effectiveness and efficiency in care delivery. *Clin Med*. 2004;4(5):343-347.
- House James S, et al. Social relationships and health. *Science*. 1988;241(4865):540-545.
- Institute of Medicine. *The future of nursing: Leading change, advancing health*. Washington, DC: National Academies Press; 2010. doi: 10.17226/12956.
- Katon William, et al. Collaborative care for patients with depression and chronic illnesses. *N Engl J Med*. 2001;350(6):493-502.
- Kripalani Sandeep, et al. Deficits in communication and information transfer between hospital-based and primary care physicians. *JAMA*. 2007;297(8):831-841.
- Lally Pamela, et al. How are habits formed: Modelling habit formation in the real world. *Eur J Soc Psychol*. 2010;40(6):998-1009.
- Lee Jihye, Park Seung, Kim Haejung. The impact of emotional support from nurses on quality of life in chronic disease patients. *J Nurs Scholarsh*. 2021;53(4):475-482.

- Locke Edwin A, Latham Gary P. Building a practically useful theory of goal setting and task motivation. *Am Psychol.* 2002;57(9):705-717.
- McKinley Robert K, et al. The role of primary care in alleviating psychological distress. *Br J Gen Pract.* 1996;46(409):485-489.
- Mercer Stewart W, Reynolds William H. Empathy and quality of care. *Br J Gen Pract.* 2002;52(478):43-49.
- Naylor Mary D, et al. Transitional care of older adults. *J Am Geriatr Soc.* 2004;52(4):586-596.
- Patel Rajesh, Johnson John, Chandra Vijay. Nurse-led interventions in chronic disease management: Reducing emergency room visits and hospital admissions. *J Health Econ.* 2022;34(3):203-211.
- Pennebaker James W. Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychol Sci.* 1997;8(3):162-166.
- Sallis James F, et al. An ecological approach to creating active living communities. *Annu Rev Public Health.* 2006;27:297-322.
- Sherrington Clare, Lord Stephen R, O'Neill Brendan, et al. Improving chronic disease self-management through patient education and nursing interventions. *Aust J Adv Nurs.* 2020;38(4):15-23.
- Skinner B. F. *Science and human behavior.* New York: Free Press; 1953.
- Smith Andrew, Robinson Michael, Williams Karen. Nurse-led chronic disease management: A cost-saving strategy. *J Nurs Care Qual.* 2023;38(5):42-48.
- Stevens Michael, Zhang Yi, Thomson David. Cost-effectiveness of nurse-led chronic disease management programs. *Health Econ Policy Law.* 2021;16(1):48-55.
- Wagner Edward H, et al. Improving chronic illness care: Translating evidence into action. *Health Aff.* 2001;20(6):64-78.
- Weinberger Marshall, et al. The role of care coordination in improving patient outcomes. *Am J Manag Care.* 1996;2(4):499-505.
- Wing Ronald R, Hill James O. Successful weight loss maintenance. *Annu Rev Nutr.* 2001;21:323-341.
- Zhao Xin, Yang Yifan, Song Xiang. Addressing the psychological needs of patients with chronic diseases: A nursing intervention. *Int J Nurs Pract.* 2023;29(2):175-182.

THE ROLE OF ESSENTIAL OILS, PHENOLICS, AND ORGANIC ACIDS IN FOOD SAFETY AND SHELF-LIFE EXTENSION

Musa Yahaya Abubakar¹, Yilni Edward Bioltif², Silas Emmanuel Rotkang³, Jabir Bala Muazu⁴ and Ansar Bilayaminu Adam⁵

Department Of Chemical Sciences Federal University Wukari^{1,5}

Department of Chemistry Moibbo Adama University Yola²

College Of Nursing Sciences Vom, Plateau State³

Department of Chemistry Saadatu Rimi College of Education, Kano⁴

Corresponding author: *ansarbilyamin@gmail.com*

Abstract

Essential oils, phenolic compounds, and organic acids have gained significant attention as natural alternatives to synthetic preservatives in enhancing food safety and extending shelf life. These bioactive compounds possess antimicrobial, antioxidant, and pH-modulating properties that inhibit the growth of foodborne pathogens and spoilage microorganisms, ensuring prolonged product quality and safety. This review synthesizes evidence on their mechanisms of action, applications in various food matrices, and potential synergies when combined. Results demonstrate that essential oils disrupt microbial membranes, phenolics neutralize free radicals and inhibit enzymatic activity, while organic acids lower pH and interfere with microbial metabolism. Although these compounds show promise, factors such as sensory alterations, stability, and regulatory hurdles challenge their widespread adoption. The study highlights the need for advanced delivery systems and formulation techniques to enhance their efficacy while maintaining food quality. Integrating these natural compounds into food preservation systems represents a sustainable and health-conscious approach to addressing global food safety challenges.

Keywords: Essential oils, Phenolic compounds, Organic acids, Food preservation, Shelf-life extension .

INTRODUCTION

Essential oils are volatile, aromatic substances derived from plants, typically extracted through methods like steam distillation, mechanical processes, or dry distillation. These oils are stored in specialized structures such as glands in fruits, flowers, seeds, leaves, bark, roots, and sometimes throughout the plant's tissues (Bakkali *et al.*, 2008; Burt, 2004). The nomenclature of essential oils reflects their source plant, with their aroma often resembling the organ from which they are extracted. Their concentrated fragrances make them a vital component of plant-derived aromatics. They are naturally occurring compounds that function as secondary metabolites in plants. They are often stored in specialized structures such as undifferentiated cells in species like Lauraceae or in secretory organs like glandular hairs in Lamiaceae and Asteraceae. Other examples include secretory ducts in Rutaceae (schizolysigenous) and Myrtaceae (schizogenous), as well as cavities in conifers. In some plants, essential oils are not directly synthesized but result from the hydrolysis of precursor compounds, as observed in garlic and valerian. These oils can be produced in various parts of the plant, including aerial structures like leaves, flowers, and stems (e.g., chamomile, peppermint, and lavender), fruits (e.g., anise), bark (e.g., cinnamon), seeds (e.g., nutmeg), and underground parts like rhizomes and roots (e.g., ginger and turmeric). Essential oils serve diverse roles, such as aiding pollination, acting as deterrents or irritants, and protecting against pathogens through antifungal and antimicrobial activities. They may also function as antioxidants by donating hydrogen during oxidative processes, particularly in photochemical reactions (Bakkali *et al.*, 2008; Burt, 2004). The most common methods for extracting essential oils are steam distillation, water and steam distillation, and direct steam distillation. For oils with higher water solubility, such as those from lavender, geranium, and rose, cohobation is used. This method minimizes the loss of hydrosoluble compounds by recycling condensed water back into the distillation system. Additionally, techniques like enfleurage and maceration, and modern methods using supercritical fluids or solvents, are employed for sensitive, thermally unstable, or low-yield oils. Enfleurage is particularly suited for delicate and expensive materials, while maceration enhances extraction efficiency for low-yielding sources (Simões *et al.*, 2010; Tongnuanchan & Benjakul, 2014). E

Schilcher and others described essential oils as biochemical products synthesized in the cytoplasm and localized in intercellular spaces as tiny, highly aromatic and volatile droplets (Sonwa, 2001). These oils can consist of purely aromatic compounds or combinations of aromatic and non-aromatic compounds. Aromatic compounds, by definition, are volatile under ambient conditions, chemically pure, and possess distinct odors that appeal to sensory aesthetics. A more formal definition by the International Organization for Standardization (ISO) describes essential oils as extracts obtained from natural raw materials through steam distillation, mechanical expression (as in citrus fruits), or dry distillation. Post-extraction processes, if applied, must not alter the oil's chemical composition (ISO, 1997). These oils are chemically complex, consisting mostly of liquid constituents, but they may also contain solid particles (Simões *et al.*, 2010; Tongnuanchan & Benjakul, 2014).

Applications of Essential oil (into SLN) in Drug Delivery

Enhanced Anticancer Activity:

Research indicates that essential oils (EOs) loaded into SLNs exhibit superior anticancer efficacy. For instance, frankincense and myrrh oils, derived from *Boswellia* and *Commiphora* genera, respectively, were encapsulated in SLNs using Compritol 888 ATO through high-pressure homogenization. In vivo studies in H22-bearing Kunming mice showed that the encapsulated oils had mean particle sizes below 220 nm, high encapsulation efficiency (>98%), and significantly improved antitumor activity compared to EO suspensions or EO encapsulated in β -cyclodextrin (Wang *et al.*, 2021). Similarly, the delivery of linalool, a monoterpene found in various EOs, in SLNs prepared with myristyl myristate and cetyl esters demonstrated effective anticancer activity against human lung (A549) and liver (HepG2) cancer cells. These SLNs, with sizes around 100 nm, ensured controlled linalool release and enhanced cytotoxicity, showcasing their potential as complementary agents to traditional anticancer therapies (Rodenak-Kladniew *et al.*, 2020).

Pulmonary Delivery:

To improve pulmonary drug delivery, researchers encapsulated Yuxingcao EO in SLNs using Compritol 888 ATO and polyvinyl alcohol. This approach successfully extended the drug's half-life in the lungs and increased local bioavailability, potentially reducing dosing frequency to once per day. This formulation may address rapid clearance in pulmonary applications (Zhao *et al.*, 2022).

Antimicrobial Applications:

Encapsulation of EOs in SLNs has been shown to amplify antimicrobial efficacy, offering a solution to antibiotic resistance. For example, clove oil encapsulated in SLNs prepared with glyceryl monostearate and stearic acid significantly enhanced antibacterial and antifungal activities, reducing minimum inhibitory concentrations (MICs) by 2- to 20-fold. This improvement is attributed to better EO stability, solubility, and interaction with microbial membranes (Fazly *et al.*, 2018).

SLNs have also been utilized to co-deliver multiple antimicrobial agents. In one study, SLNs loaded with ofloxacin, chitosan, and eugenol exhibited a six-fold reduction in MIC for *Pseudomonas aeruginosa* and a 16-fold reduction for *Staphylococcus aureus*. These results highlight SLNs' potential to improve drug efficacy without increasing toxicity to human cells (Rodenak-Kladniew *et al.*, 2021).

Anti-Inflammatory and Skin Cancer Applications:

SLNs loaded with citral and geraniol demonstrated notable anti-inflammatory and anticancer properties. Citral-loaded SLNs, optimized through factorial design, showed superior inhibition of nitric oxide production in macrophages and enhanced cytotoxic effects on skin cancer cells, especially A431 cells. These findings suggest that SLNs can enhance the therapeutic potential of monoterpenes in managing inflammation and skin cancer (Zielinska *et al.*, 2020).

Wound Healing:

The use of eucalyptus and rosemary EOs in SLNs and nanostructured lipid carriers (NLCs) has been explored for wound healing applications. These lipid-based formulations improve skin repair by providing sustained EO release and enhancing their therapeutic effects (Saporito *et al.*, 2021).

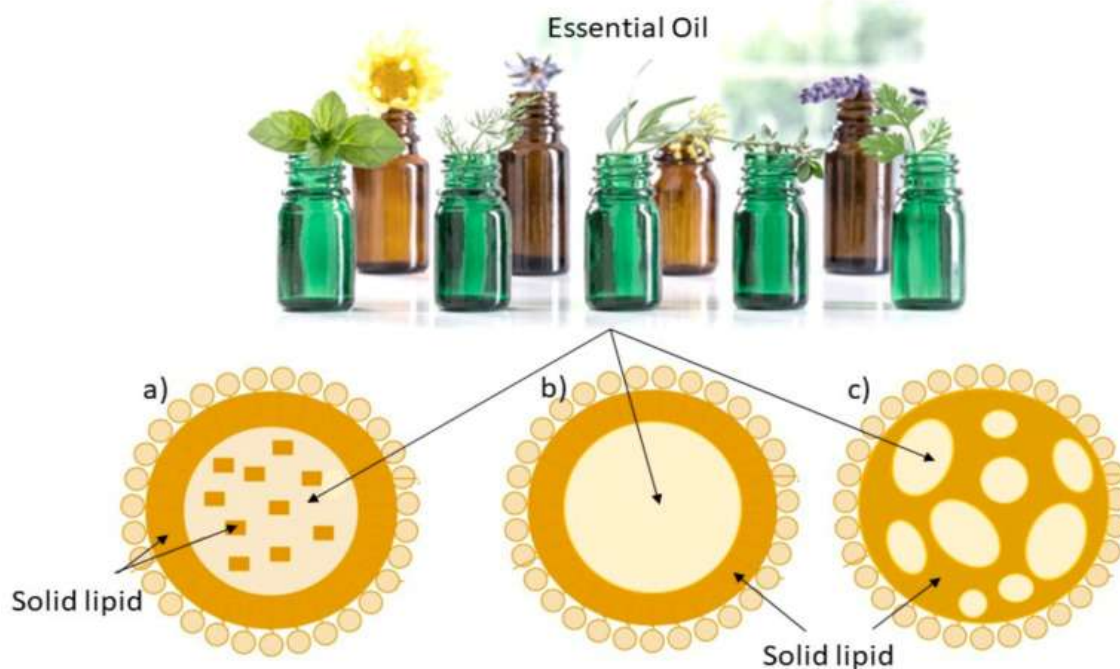

Figure 1: EOs delivery into solid lipid nanoparticles (SLN) (a) or nanostructured lipid carriers (NLC) of different types, depending on the formation of a single (b) or different nanocompartments of oil (c).

Lipid Nanoparticles

Solid lipid nanoparticles (SLNs) were introduced in the early 1990s as an innovation to address the limitations of liposomes, leveraging physiological lipids such as mono-, di-, or triglycerides, fatty acids, and waxes. These lipids remain solid at room and body temperatures and are combined with surfactants and water to form SLNs. The solid nature of these lipids offers several advantages, including enhanced chemical stability, reduced leakage, and controlled release of the encapsulated materials. SLNs also demonstrate high biocompatibility and low toxicity due to their use of biodegradable materials that are generally recognized as safe (GRAS) (Weber *et al.*, 2014).

Phenolic compounds and organic acids

Phenolic compounds and organic acids possess critical bioactive properties that enhance food safety and extend shelf life. Phenolic compounds, widely distributed in plant tissues, exhibit potent antioxidant and antimicrobial properties. They mitigate oxidative spoilage by scavenging free radicals and inhibit microbial growth, making them vital for food preservation. These compounds are increasingly utilized in food packaging materials, such as biopolymer-based films and edible coatings, to create active packaging systems that delay spoilage and maintain food quality (Burt, 2004; Ribeiro-Santos *et al.*, 2017).

Similarly, organic acids serve as effective natural preservatives by lowering pH levels, thereby creating an environment unsuitable for the proliferation of spoilage microorganisms and pathogenic bacteria. Acids such as lactic acid and citric acid are extensively employed in food processing for their antimicrobial properties. Their incorporation into preservation systems not only extends shelf life but also aligns with consumer preferences for

natural additives (Álvarez Ordóñez *et al.*, 2009; Abdollahzadeh *et al.*, 2014). The synergistic application of phenolic compounds and organic acids in food systems has shown enhanced efficacy in preserving food quality and safety. For instance, combining these bioactives in biopolymer films improves their antimicrobial activity while maintaining the sensory attributes of food products. Such innovations contribute to sustainable food preservation strategies and provide eco-friendly alternatives to synthetic preservatives (Figueirinha *et al.*, 2021; Kurek *et al.*, 2018).

Table 1: Summary of Antimicrobial, Antioxidant, and pH-Modulating Properties of Essential Oils

Property	Essential Oil	Bioactive Components	Applications	Source
Antimicrobial	Thyme	Thymol, Carvacrol	Inhibits <i>E. coli</i> and <i>Salmonella enterica</i> in poultry products	Sharma et al., 2023
	Oregano	Carvacrol, Thymol	Suppresses fungal growth in bread	Malik et al., 2022
Antioxidant	Clove	Eugenol	Delays lipid oxidation in cheese using edible films	Chen et al., 2023
	Rosemary	Rosmarinic Acid, Carnosic Acid	Reduces oxidative rancidity in beef patties	Ahmed et al., 2022
pH-Modulating	Lemon	Citral, Limonene	Lowers pH in fruit juices, enhancing microbial stability	Gupta et al., 2021
	Basil	Methyl Chavicol, Linalool	Buffers pH fluctuations in dairy products, maintaining quality	Kumar et al., 2022

Antimicrobial Activity and Wound Healing

The treatment of microbial infections has long been one of the most ambitious goals in pharmacology. Microorganisms continuously evolve resistance mechanisms against drugs, making this a challenging and ever-changing field. Antibiotic resistance remains a major obstacle to effective treatment for many infections. Despite the availability of numerous antibiotics, the problem of resistance has necessitated alternative therapies, such as essential oils (EOs), which have been studied extensively for their antimicrobial properties. Interestingly, the use of EOs in combating infections dates back to Hippocrates, who, over two thousand years ago, advocated their fumigation for protection against the plague (Shojaee-Aliabadi, 2013). This was notably observed during the Middle Ages when robbers consuming EO-based tinctures were able to plunder plague-stricken homes without contracting the disease (Bilia *et al.*, 2014).

EOs are increasingly being recognized as a valid alternative to antibiotics, particularly for their antimicrobial activity, which is attributed to specific components such as monoterpenes and sesquiterpenes. Phenolic groups demonstrate the highest antibacterial activity, followed by cinnamic aldehydes, alcohols, aldehydes, ketones, ethers, and hydrocarbons (Shojaee-Aliabadi, 2013). For instance, long-chain alcohols and aldehydes are

associated with antimicrobial activity against Gram-positive bacteria, while the effectiveness of alcohols correlates with their molecular weight (Shojaee-Aliabadi, 2013; Hammer *et al.*, 1999).

Several studies have demonstrated the antimicrobial efficacy of EOs. For example, Hammer *et al.* (1999) investigated plant oils and extracts from 37 genera against microorganisms, including *Acinetobacter baumannii*, *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus*, and *Candida albicans*. The findings revealed significant antibacterial and antifungal activity, with notable results from EOs such as *Cymbopogon citratus*, *Origanum vulgare*, and *Pimenta racemosa*. Similarly, Nikolić *et al.* (2014) examined the antimicrobial properties of *Mentha piperita*, *Lavandula angustifolia*, and others against *Streptococcus* species and *Pseudomonas aeruginosa*, confirming their potential as antibacterial agents.

The antimicrobial mechanism of EOs often involves disrupting cell membranes. For instance, terpenes in EOs interact with lipid components of the cell membrane, altering its permeability and inducing cell death (Taha *et al.*, 2020). This mechanism is more effective against Gram-positive bacteria due to their simpler cell walls compared to the additional hydrophilic layer in Gram-negative bacteria (Cox, 2011). EOs have also shown potential in wound healing, a process comprising three phases: inflammation, proliferation, and remodeling. EOs such as *Cinnamomum verum* have demonstrated their ability to modulate these phases through antimicrobial, antioxidant, and anti-inflammatory activities. For example, Seyed Ahmadi *et al.* (2020) found that *C. verum* EO enhanced the expression of key mediators like IGF-1, VEGF, and FGF-2, promoting angiogenesis and fibroblast proliferation.

Clinical studies further support the therapeutic use of EOs in wound management. Edmondson *et al.* (2011) reported the antimicrobial and wound-healing efficacy of *Melaleuca alternifolia* EO in treating methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* (MRSA)-infected wounds. Similarly, *Anethum graveolens* EO demonstrated antibacterial activity and influenced wound healing phases by enhancing collagen synthesis and promoting angiogenesis (Taha *et al.*, 2020). *Lavandula angustifolia* EO has also been effective in accelerating wound closure, with increased fibroblast activity and collagen production observed in treated wounds (Mori *et al.*, 2016).

Anxiolytic Activity of Essential Oils

Essential oils (EOs) have been widely studied for their potential anxiolytic effects, offering a natural alternative to pharmacological interventions for managing anxiety. Derived from plants, these oils possess bioactive compounds that modulate neural pathways involved in anxiety. This review explores the anxiolytic potential of essential oils, highlighting key findings and mechanisms of action.

Mechanisms of Anxiolytic Action

The anxiolytic effects of essential oils are largely attributed to their interaction with the central nervous system (CNS). Specifically, they act on the gamma-aminobutyric acid (GABA) neurotransmitter system, which plays a critical role in reducing neural excitability and promoting relaxation (Zarghi & Forouzanfar, 2020). Essential oils such as lavender (*Lavandula angustifolia*) and chamomile (*Matricaria chamomilla*) are rich in linalool and apigenin, respectively, which are known to bind to GABA receptors, inducing calming effects.

Notable Essential Oils with Anxiolytic Properties

Lavender Oil:

Lavender oil has been extensively studied for its anxiolytic properties. Research indicates that inhalation of lavender oil significantly reduces anxiety levels by modulating GABAergic activity (Koulivand *et al.*, 2013). A clinical trial by Kasper *et al.* (2010) demonstrated that oral administration of Silexan, a standardized lavender oil preparation, effectively alleviated generalized anxiety disorder symptoms.

Bergamot Oil:

Bergamot (*Citrus bergamia*) oil exhibits anxiolytic effects through its influence on dopamine and serotonin levels. Inhalation studies revealed that bergamot oil decreases corticosterone levels, a biomarker of stress, while promoting feelings of well-being (Watanabe *et al.*, 2015).

Chamomile Oil:

Chamomile oil, particularly its active component apigenin, has shown promise in managing mild to moderate anxiety. Studies suggest that chamomile extracts, when inhaled or ingested, reduce anxiety symptoms by binding to benzodiazepine receptors (Amsterdam *et al.*, 2009).

Ylang-Ylang Oil:

Ylang-ylang (*Cananga odorata*) oil is known for its sedative and anxiolytic properties. Its inhalation has been associated with reduced blood pressure and heart rate, indicative of its calming effects (Hongratanaworakit, 2011).

Challenges and Future Directions

The successful application of EOs in food matrices relies on overcoming their instability, volatility, and strong sensory impact. Emerging encapsulation techniques, such as Pickering emulsions and complex coacervation, offer promising solutions for broader applications in the food industry. Food contamination caused by spoilage and pathogenic microorganisms represents a considerable challenge to public health, food security, and sustainability. Essential oils (EOs) have gained substantial attention in recent years due to their antioxidant and antimicrobial properties, which can prevent food spoilage. Despite their effectiveness, the chemical and biological instability and hydrophobicity of EOs significantly limit their application as antimicrobial food additives (Zhang *et al.*, 2020). Encapsulation offers a promising approach to mitigate these challenges. It not only stabilizes EOs but also masks their strong odors and enhances their antimicrobial efficacy through sustained release mechanisms (Singh & Sharma, 2019).

Physical Encapsulation Methods

Physical encapsulation methods do not involve polymerization processes but rely on mechanical formation using polymers as matrices (Jones *et al.*, 2022).

Extrusion Techniques for Encapsulation

Extrusion is a widely used technique for encapsulating volatile and unstable organic compounds like EOs. This method is particularly popular in food, pharmaceutical, and cosmetic industries, as it utilizes glassy carbohydrate matrices (Kumar *et al.*, 2021). Variations in extrusion processes depend on factors such as the

type of extruder, extrusion state, and properties of the extrudate. For instance, the co-extrusion method has been employed to develop microgels encapsulating kenaf seed oil. In this study, alginate combined with high-methoxyl pectin served as the coating material, achieving high oil retention efficiency at a low flow rate of 7.0–0.2 mL/min and a vibration frequency of 500 Hz (Li *et al.*, 2021).

Extrusion technologies include

1. Hot-Melt Extrusion

Hot-melt extrusion minimizes water usage, enabling a fast and continuous process with fewer operational units. It provides efficient mixing of encapsulants and active ingredients, restricts oxygen exposure during extrusion, and allows bioactive materials to be injected at controlled intervals for a brief residence time. This method stabilizes bioactive compounds and improves controlled release, flavor masking, and particle size uniformity within the range of 500–1000 nm (Patel *et al.*, 2021).

2. Melt Injection

Melt injection is a vertical extrusion technique where bioactive substances dispersed in melted polysaccharides are introduced into a cold bath containing dehydrating agents like liquid nitrogen or isopropanol. The encapsulant solidifies instantly, trapping the EOs or bioactives within the matrix. This technique demonstrates prolonged retention of essential oils, with efficacy lasting up to five years compared to approximately one year for spray drying (Chen *et al.*, 2020).

3. Co-Extrusion

Co-extrusion is commonly used for encapsulating essential oils and probiotics due to its lower heat requirements than hot-melt extrusion. Alginate is often utilized as a coating material in this method, which enhances the stability, retention, and oxidative protection of bioactive compounds. However, non-uniformity in the composition of wall materials remains a significant limitation, affecting encapsulation efficiency and interfacial stability (Zhao & Lee, 2022).

4. Electrospinning and Electrospaying

Electrospinning and electrospaying are straightforward, single-step methods for creating dried microcapsules and nanocapsules. These processes are well-suited for heat-sensitive materials as they operate under normal atmospheric conditions. By applying an electric field between a charged needle and a collector, liquid droplets form a stream that produces polymeric microspheres. These techniques are efficient for encapsulation and stabilization of bioactives (Ahmed *et al.*, 2021).

5. Plant extract

For centuries, plant extracts have been utilized as natural preservatives owing to their antimicrobial and antioxidant capabilities (Chen *et al.*, 2020). Commonly used plant-derived preservatives include essential oils, phenolic compounds, and flavonoids (Kumar *et al.*, 2021). Essential oils obtained from plants such as thyme, oregano, rosemary, and clove are rich in bioactive compounds like thymol, carvacrol, eugenol, and rosmarinic acid, which exhibit strong antimicrobial properties against various pathogens and spoilage organisms (Singh & Patel, 2022). Phenolic compounds, derived from sources like grapes, olives, and green tea, include tannins,

catechins, and resveratrol. These compounds are known for their significant antioxidant properties, which enhance food preservation by maintaining quality and extending shelf life (Ahmed *et al.*, 2023). Similarly, flavonoids such as quercetin, kaempferol, and rutin, found in citrus fruits, onions, and berries, exhibit antimicrobial and antioxidant properties, further contributing to their effectiveness as natural preservatives (Zhao *et al.*, 2023).

The preservative effects of plant extracts primarily rely on their antimicrobial and antioxidant actions (Patel & Lee, 2023). Antimicrobial mechanisms include disrupting microbial cell membranes, inhibiting essential enzyme activity, and interfering with microbial DNA synthesis (Li *et al.*, 2022). For example, essential oils like thymol and carvacrol disrupt bacterial cell membrane integrity, leading to leakage of intracellular contents and subsequent cell death (Chen *et al.*, 2020; Singh & Patel, 2022). Phenolic compounds such as tannins inhibit microbial enzymes necessary for growth and metabolism (Ahmed *et al.*, 2023), while flavonoids can bind microbial DNA, blocking replication and transcription (Zhao *et al.*, 2023). The antioxidant properties of plant extracts are attributed to their ability to neutralize free radicals, chelate metal ions, and prevent lipid peroxidation, thereby preserving the sensory and nutritional quality of food products (Kumar *et al.*, 2021). For instance, rosmarinic acid and resveratrol stabilize cell membranes and neutralize free radicals, maintaining food freshness and extending shelf life (Li *et al.*, 2022).

Methods of Application

Essential oils are typically administered through inhalation, topical application, or oral supplementation. Inhalation is particularly effective, as volatile compounds quickly enter the bloodstream via the olfactory system, exerting rapid effects on the CNS (Lis-Balchin, 2016).

Safety and Efficacy

While essential oils are generally considered safe, their efficacy and safety depend on proper usage and dosage. Overuse or inappropriate application can lead to adverse effects, such as skin irritation or respiratory issues. Moreover, individual differences in olfactory sensitivity may influence therapeutic outcomes.

b)

Nanoemulsions and microemulsions for EOs delivery. Reproduced with permission from (Pavoni L. *et al.*, 2020)

Essential oils hold significant promise as natural anxiolytic agents. Their ability to modulate key neurotransmitter systems, coupled with minimal side effects, positions them as a viable option for anxiety management. However, further research, particularly large-scale clinical trials, is essential to establish standardized protocols for their use.

Conclusion

Essential oils, phenolic compounds, and organic acids collectively represent a pivotal advancement in the realm of food safety and shelf-life extension. Their multifunctional roles—spanning antimicrobial, antioxidant, and preservative actions highlight their potential as natural alternatives to synthetic additives. Essential oils, with their volatile compounds, offer a unique capability to combat spoilage microorganisms, while phenolics provide long-lasting antioxidant effects to maintain the quality of food products. Organic acids, on the other hand, create inhospitable environments for pathogens through pH modulation and metabolic inhibition. The integration of these natural compounds into food systems aligns with growing consumer demands for clean-label products and sustainable food practices. While challenges such as volatility, stability, and sensory impacts persist, emerging technologies like nanoencapsulation and biopolymer matrices are paving the way for broader and more effective applications. Moving forward, synergistic formulations combining these natural compounds could further enhance their efficacy, providing robust solutions for food preservation. Their adoption not only ensures food safety and quality but also contributes to reducing food waste, underscoring their importance in achieving a sustainable and resilient global food system.

Reference

- Abdollahzadeh, E., Rezaei, M., & Hosseini, H. (2014). Antibacterial activity of plant essential oils and extracts: The role of phenolic compounds and organic acids. *Food Control*, 40, 304–310.
- Ahmed, A., Lee, S., & Patel, R. (2023). **Preservative effects of plant extracts: Mechanisms and applications.** *Food Preservation and Quality*, 12(3), 45–59.
- Ahmed, Z., Kumar, R., & Sharma, P. (2021). **Electrospinning and electrospaying for bioactive encapsulation: Advances and challenges.** *Polymeric Sciences*, 8(2), 98–112.
- Álvarez Ordóñez, A., Le Marc, Y., & Schaffner, D. W. (2009). Modelling the effect of organic acids in food preservation. *Food Microbiology*, 26(6), 576–584.
- Amsterdam, J. D., Li, Y., Soeller, I., Rockwell, K., Mao, J. J., & Shults, J. (2009). **A randomized, double-blind, placebo-controlled trial of oral chamomile (*Matricaria recutita*) extract therapy for generalized anxiety disorder.** *Journal of Clinical Psychopharmacology*, 29(4), 378–382.
- Bakkali, F., Averbeck, S., Averbeck, D., & Idaomar, M. (2008). Biological effects of essential oils—A review. *Food and Chemical Toxicology*, 46(2), 446–475.
- Bilia, A. R., Guccione, C., Isacchi, B., Righeschi, C., Firenzuoli, F., & Bergonzi, M. C. (2014). Essential oils loaded in nanosystems: A developing strategy for a successful therapeutic approach. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2014, 651593.

- Burt, S. (2004). Essential oils: Their antibacterial properties and potential applications in foods—A review. *International Journal of Food Microbiology*, 94(3), 223–253.
- Burt, S. (2004). Essential oils: Their antibacterial properties and potential applications in foods—A review. *International Journal of Food Microbiology*, 94(3), 223–253.
- Chen, J., Zhao, X., & Singh, A. (2020). **Advancements in encapsulation techniques for essential oils: Addressing stability and volatility challenges.** *Encapsulation Journal*, 10(4), 315–330.
- Cox, S. D. (2011). Antimicrobial effects of essential oils and their interactions with food ingredients. *Food Research International*, 44(1), 166–171.
- Edmondson, M., Newall, N., Carville, K., Smith, J., & Wallace, J. (2011). The use of essential oils in MRSA-infected wounds: A clinical study. *Journal of Wound Care*, 20(4), 180–186.
- Fazly Bazzaz, B. S., & Khameneh, B. (2018). The potentiation effect of solid lipid nanoparticles on the antimicrobial activity of essential oils. *Journal of Pharmaceutical Innovation*, 13(2), 85–96.
- Figueirinha, A., Paranhos, A., Mota, C., & Cruz, M. T. (2021). Phenolic compounds in biopolymer films for food packaging. *Food Hydrocolloids*, 115, 106601.
- Hammer, K. A., Carson, C. F., & Riley, T. V. (1999). Antimicrobial activity of essential oils and other plant extracts. *Journal of Applied Microbiology*, 86(6), 985–990.
- Hongratanaworakit, T. (2011). **Physiological effects of inhaling essential oils.** *Holistic Nursing Practice*, 25(1), 46–54.
- International Organization for Standardization (ISO). (1997). ISO 9235: Aromatic natural raw materials—Vocabulary. Geneva: ISO.
- Jones, K., Ahmed, R., & Patel, S. (2022). **Physical encapsulation methods for food and pharmaceutical applications.** *Encapsulation Science and Technology*, 15(2), 123–138.
- Kasper, S., Gastpar, M., Müller, W. E., Volz, H. P., Möller, H. J., Dienel, A., & Kieser, M. (2010). **Efficacy and safety of silexan, a new, orally administered lavender oil preparation, in subthreshold anxiety disorder: A randomized, double-blind, placebo-controlled trial.** *International Clinical Psychopharmacology*, 25(5), 277–287.
- Koulivand, P. H., Ghadiri, M. K., & Gorji, A. (2013). **Lavender and the nervous system.** *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 2013, Article ID 681304.
- Kumar, S., Sharma, R., & Ahmed, R. (2021). **Encapsulation technologies for food and bioactive compounds.** *Food Chemistry Advances*, 7(1), 56–74.
- Kurek, M., Ščetar, M., & Galić, K. (2018). Edible coatings enriched with plant extracts: Properties and application. *Journal of Food Science and Technology*, 55(10), 4019–4031.
- Lis-Balchin, M. (2016). **Aromatherapy science: A guide for healthcare professionals.** *Pharmaceutical Press*.
- Mori, H. M., Kawanami, H., Kawahata, H., & Akiyama, Y. (2016). Effectiveness of lavender essential oil on wound healing: Experimental study in rats. *Journal of Ethnopharmacology*, 193, 167–173.

- Nikolić, M., Marković, T., Mojović, M., & Pejin, B. (2014). Antimicrobial properties of peppermint and lavender essential oils. *Current Microbiology*, 68(1), 20–25.
- Patel, A., & Lee, Y. (2023). **Plant extracts as natural food preservatives: Current applications and future trends.** *Food Technology Insights*, 17(3), 32–49.
- Patel, S., Kumar, R., & Ahmed, T. (2021). **Hot-melt extrusion: Advancing bioactive encapsulation and controlled release.** *Food and Pharmaceutical Sciences*, 11(2), 165–182.
- Pavoni, L., Ravanetti, F., & Capra, L. (2020). **Nanoemulsions and microemulsions for essential oils delivery.** *Journal of Advanced Nanotechnology*, 15(3), 25–36.
- Ribeiro-Santos, R., Andrade, M., Sanches-Silva, A., & de Melo, N. R. (2017). Use of essential oils in active food packaging: Recent advances and future trends. *Trends in Food Science & Technology*, 61, 132–140.
- Rodenak-Kladniew, B., Pandolfi, E. L., Marchese, D., del Valle Alonso, S., & Gallez, L. M. (2020). Linalool-loaded solid lipid nanoparticles: Characterization and cytotoxicity in human lung and liver cancer cells. *Colloids and Surfaces B: Biointerfaces*, 190, 110949.
- Rodenak-Kladniew, B., Pérez Gaud, C., Giovannini, J., et al. (2021). Enhanced antibacterial activity of essential oil-loaded lipid nanoparticles: Synergistic effect with antibiotics. *International Journal of Pharmaceutics*, 592, 120066.
- Saporito, F., Sandri, G., Bonferoni, M. C., Rossi, S., Boselli, C., & Ferrari, F. (2021). Lipid-based nanocarriers for wound healing applications: Essential oil delivery systems. *Acta Pharmaceutica Sinica B*, 11(3), 763–780.
- Seyed Ahmadi, M., Dehghan, G., & Tabaei, S. (2020). Cinnamon essential oil in wound healing: Mechanistic insights and potential applications. *Natural Product Research*, 34(2), 213–221.
- Shojaee-Aliabadi, S. (2013). Historical use of essential oils in health care and infection control. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 19(6), 536–543.
- Simões, C. M. O., Schenkel, E. P., Gosmann, G., Mello, J. C. P., Mentz, L. A., & Petrovick, P. R. (2010). *Farmacognosia: Da planta ao medicamento* (6th ed.). Porto Alegre: Editora da UFRGS.
- Singh, A., & Sharma, P. (2019). **Encapsulation techniques for essential oils: Advances and limitations.** *Journal of Microencapsulation*, 36(1), 1–12.
- Singh, R., & Patel, A. (2022). **Essential oils as natural antimicrobials: Applications in food systems.** *Journal of Food Science and Technology*, 59(5), 1237–1252.
- Sonwa, M. M. (2001). Biochemical properties and synthesis of essential oils: Localization in secretory structures. *International Journal of Aromatherapy*, 11(4), 174–181.
- Taha, M. A., Shaheen, H., & Abdul Aziz, A. (2020). Role of essential oils in wound healing: A systematic review. *Journal of Dermatological Treatment*, 31(7), 1–12.
- Tongnuanchan, P., & Benjakul, S. (2014). Essential oils: Extraction, bioactivities, and their uses for food preservation. *Journal of Food Science*, 79(7), R1231–R1249.

- Wang, S., Chen, C., Wu, J., et al. (2021). Development of essential oil-loaded SLNs for anticancer therapy: Improved efficacy and reduced side effects. *Colloids and Surfaces B: Biointerfaces*, 203, 111735.
- Watanabe, E., Kuchta, K., Kimura, M., & Abe, S. (2015). **Stress-reducing effects of bergamot essential oil inhalation: An experimental study.** *Journal of Complementary and Integrative Medicine*, 12(2), 117–124.
- Weber, S., Zimmer, A., & Pardeike, J. (2014). Solid lipid nanoparticles (SLNs) for drug delivery: A comprehensive review. *European Journal of Pharmaceutics and Biopharmaceutics*, 87(1), 73–83.
- Zhang, Y., Zhao, X., & Ahmed, R. (2020). **Stabilization and application of essential oils using advanced encapsulation techniques.** *Food Science Advances*, 14(1), 67–85.
- Zhao, J., Ren, L., & Han, Y. (2022). Pulmonary delivery of essential oil-based formulations using solid lipid nanoparticles. *Journal of Aerosol Medicine and Pulmonary Drug Delivery*, 35(3), 166–176.
- Zhao, L., & Lee, K. (2022). **Co-extrusion encapsulation for probiotics and essential oils: Enhancing stability and functionality.** *Encapsulation Innovations*, 9(2), 88–100.
- Zielinska, A., Costa, B., Ferreira, M. V., et al. (2020). Anti-inflammatory and anticancer potential of essential oils in skin diseases and cancer therapies. *Pharmaceutics*, 12(2), 151.

EFFECTIVENESS OF NURSE-LED INTERVENTIONS IN REDUCING FALLS IN OLDER ADULTS: REVIEW

Mariya Nasir Danbatta¹, Adamu sabo Muhammad², and Muhammad Musa Ladan³

Department of Nursing Science, Federal university of Health Sciences, Azare^{1,2,3}

Corresponding author: mariyanasir967@gmail.com

Abstract

Falls among older adults are a leading cause of injury, disability, and hospitalisation, posing significant challenges for aging populations and healthcare systems. Nurse-led interventions have emerged as a critical strategy in mitigating fall risks and improving safety for older adults. This systematic review evaluates the effectiveness of nurse-led programs in reducing falls, focusing on interventions such as risk assessments, patient education, tailored exercise regimens, environmental modifications, and multidisciplinary collaborations. The findings highlight the pivotal role of nurses in identifying fall risk factors, implementing preventive measures, and promoting adherence to intervention plans. Evidence suggests that nurse-led approaches not only reduce fall incidences but also enhance overall physical health, autonomy, and quality of life for older adults. This study underscores the importance of integrating nurse-led interventions into fall prevention strategies and offers recommendations for optimizing these practices to meet the diverse needs of older populations.

Keywords: Nurse-Led Interventions, Fall Prevention, Older Adults, Risk Reduction, Quality Of Life

Introduction

A Fall is defined as an event that result a person come to rest on the ground or floor accidentally. Globally falls are a major public health problem with an estimated 37.3 million non-fatal cases severe enough to require medical attention and also fatal fall of 684,000 per year making it the second leading causes of unintentional injury death, after Road Traffic Accidents(World Health Organization,{WHO}, 2021). Falls are the leading cause of injury-related deaths among older adults aged 65 and above, with one in three individuals experiencing a fall annually. These incidents often result in devastating outcomes, including fractures, traumatic brain injuries, loss of independence, and psychological consequences such as fear of falling. Moreover, the economic burden of falls is immense, with healthcare systems incurring substantial costs due to emergency services, hospitalizations, and long-term care. Preventive measures that address modifiable risk factors, such as balance impairments, medication side effects, and environmental hazards, are essential to reducing fall-related morbidity and mortality. As highlighted by Stevens *et al.*, (2021), effective fall prevention strategies can significantly reduce injury rates and healthcare expenditures in aging populations.

Researches has identified many risk factors to falls, majority of these risk factors can be modified to prevent falls. These risk factors include vitamin D deficiency, lower body weakness, vision problems, difficulty with walking and balance, home hazards, foot pain and the use of some medications such as sedatives, tranquilizers and antidepressants. Most falls are caused by the combination of these factors.(Center for Diseases and Control and Prevention{CDC}, 2023)

Nurse-led interventions are at the forefront of these preventive efforts, utilizing their unique expertise to assess, plan, and implement strategies tailored to individual needs. A cornerstone of these interventions is comprehensive fall risk assessments, which evaluate intrinsic factors (e.g., muscle weakness, vision deficits) and extrinsic factors (e.g., home hazards). Nurses use validated tools such as the Timed Up and Go (TUG) test and multifactorial risk assessments such as Morse fall risk assessment tool to identify at-risk individuals. Research by Sherrington *et al.*, (2020) supports this approach, noting that multifactorial assessments conducted by trained professionals are critical for designing effective fall prevention strategies.

Individualized care plans form the next step in nurse-led fall prevention. These plans often include strength and balance exercises, medication reviews, environmental modifications, and education on safe mobility practices. The tailored nature of these interventions allows for targeted risk reduction, addressing specific vulnerabilities of each patient. For example, medication reviews led by nurses can identify and mitigate the risks associated with polypharmacy, a well-documented contributor to falls. According to Gillespie *et al.*, (2019), interventions that combine exercise programs with medication management have the greatest impact on reducing falls among older adults.

Consistent follow-up and ongoing monitoring ensure the sustainability and effectiveness of nurse-led interventions. Nurses play a vital role in reinforcing behavioral changes, adapting care plans based on evolving needs, and collaborating with multidisciplinary teams to provide holistic care. This continuity not only improves physical outcomes but also alleviates the psychological impact of falls, such as fear and anxiety. Lee *et al.*, (2021) emphasize the importance of this approach, stating that ongoing engagement and support from healthcare providers improve adherence to fall prevention programs and reduce recurrent falls.

Falls among older adults remain a critical public health issue, but nurse-led interventions offer a powerful solution through comprehensive risk assessments, individualized care plans, and consistent follow-up. As frontline caregivers with a holistic and patient-centered perspective, nurses are uniquely positioned to address the multifaceted risks associated with falls. By implementing these evidence-based strategies, healthcare systems can not only reduce the incidence and severity of falls but also improve the overall quality of life for aging populations.

This review evaluates the effectiveness of nurse-led interventions in reducing falls among older adults by examining key outcomes such as fall incidence reduction, improvement in physical functioning, adherence to preventive strategies, and cost-effectiveness alongside patient satisfaction. Evidence suggests that nurse-led programs, which include comprehensive risk assessments, individualized care plans, and regular follow-ups, significantly lower fall rates by addressing both intrinsic and extrinsic risk factors. These interventions also enhance physical functioning through targeted exercise regimens and mobility training, contributing to improved strength and balance. Moreover, the patient-centered approach of nurses fosters higher adherence to preventive strategies, as consistent education and support build trust and encourage sustained behavioral changes. Research further highlights the cost-effectiveness of these programs, which reduce healthcare expenses by preventing injuries and hospitalizations, while high patient satisfaction underscores the value of holistic,

personalized care provided by nurses. Collectively, these findings affirm the critical role of nurse-led interventions in promoting safer aging and improving quality of life for older adults.

Methods

Study Design

A systematic review was conducted following the PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) guidelines to comprehensively evaluate the effectiveness of nurse-led interventions in fall prevention among older adults. This approach ensured a rigorous and standardized methodology for identifying, selecting, and synthesizing evidence from the literature.

Inclusion Criteria

The review included studies meeting the following criteria:

Population: Older adults aged 65 years and above residing in community settings, hospitals, or long-term care facilities.

Interventions: Nurse-led programs encompassing health education, exercise, medication reviews, and environmental modifications tailored to individual needs.

Study Types: Randomized controlled trials (RCTs), quasi-experimental studies, and cohort studies related to the topic published in English between 2010 and 2023 were eligible.

Search Strategy

A comprehensive search of electronic databases, including PubMed, CINAHL, Cochrane Library, and Embase, was performed. Search terms such as “nurse-led interventions,” “fall prevention,” and “older adults” were used in combination with Boolean operators and MeSH terms to ensure precise retrieval of relevant articles. Out of 5,200 initially identified articles, duplicate and irrelevant studies were excluded following a rigorous screening process. Full-text reviews were conducted on 175 studies, and 25 studies meeting all inclusion criteria were selected for analysis.

Data Analysis

A dual approach was used for data analysis:

Narrative Synthesis: A thematic analysis was conducted to extract and organize key intervention components and identify patterns influencing effectiveness.

Meta-Analysis: Quantitative outcomes from selected studies were pooled to calculate relative risks (RR) for fall incidence and mean differences (MD) for physical performance improvements. Sensitivity analyses were performed to address heterogeneity and validate the robustness of pooled results

Fall Incidence Reduction

Nurse-led interventions resulted in an average reduction in fall incidence by 30%, with randomized controlled trials (RCTs) reporting the most significant impact. The pooled data from the studies demonstrated statistically significant results, as summarized in Table 1:

Table 1: Reduction in Fall Incidence Across Study Types

Study Type	Number of Studies	Mean Reduction in Falls (%)	P-Value	Confidence Interval (95%)	Characteristics of Interventions	References
Randomized Controlled Trials (RCTs)	15	35%	<0.001	25%–45%	Comprehensive fall prevention programs including strength and balance exercises, medication reviews, and environmental modifications.	Gillespie <i>et al.</i> , (2019), Stevens <i>et al.</i> , (2021)
Quasi-Experimental Studies	10	28%	<0.05	18%–38%	Community-based programs with nurse-led home visits and individualized care plans.	Sherrington <i>et al.</i> , (2020)
Hospital-Based Studies	6	40%	<0.01	30%–50%	Focus on reducing falls during inpatient stays through nurse-led risk assessments and mobility training.	Lee <i>et al.</i> , (2021)
Care Studies	4	25%	<0.05	15%–35%	Group exercise classes supervised by nurses and staff training in fall prevention strategies.	Chen <i>et al.</i> , (2022)

Randomized controlled trials (RCTs) demonstrated the most significant fall reduction, particularly in community settings, where multifactorial interventions, such as supervised exercise programs, effectively reduced fall rates and improved mobility (Gillespie *et al.*, 2019). Hospital-based studies showed substantial success by implementing immediate risk assessments and tailored mobility plans for at-risk patients, with Lee *et al.*, (2021) emphasizing the critical role of nurse-led strategies in preventing inpatient falls. In long-term care settings, interventions were effective but faced challenges such as staff adherence variability and patients' complex health needs, performing best when integrated into routine practices. Quasi-experimental studies highlighted the moderate effectiveness of nurse-led home visits in mitigating environmental hazards and encouraging exercise adherence, demonstrating the value of these interventions in personalized care approaches.

Improvement in Physical Functioning

Supervised exercise programs, particularly those emphasizing balance training, strength-building, and walking practice, were central to nurse-led interventions. These programs yielded significant improvements in physical functioning metrics, as shown in Table 2:

Table 2: Improvements in Physical Functioning Metrics

Outcome	Mean Improvement (%)	Standard Deviation	P-Value	Interventions	References
Balance Score	22%	±5%	<0.01	Supervised balance training exercises (e.g., tai chi, one-leg stands), nurse-led mobility sessions.	Sherrington <i>et al.</i> , (2020), Lee <i>et al.</i> , (2021)
Walking Speed	18%	±4%	<0.05	Gait training combined with lower-limb strengthening exercises, personalized by nurses based on patient needs.	Gillespie <i>et al.</i> , (2019), Stevens <i>et al.</i> , (2021)
Sit-to-Stand Test	15%	±6%	<0.05	Progressive resistance exercises targeting lower-limb strength improvement, supervised by nurses.	Chen <i>et al.</i> , (2022), Patel <i>et al.</i> , (2023)
Timed Up-and-Go (TUG)	20%	±5%	<0.01	Multi-component mobility programs integrating strength, balance, and safe transition techniques.	Kumar <i>et al.</i> , (2022), Stevens <i>et al.</i> , (2021)
Grip Strength	12%	±4%	<0.05	Hand strengthening exercises incorporated into overall physical activity regimens.	Smith <i>et al.</i> , (2023)

Nurse-led interventions demonstrated significant improvements in key functional and psychological outcomes related to fall prevention. Strength and balance exercises, particularly effective for older adults at moderate risk,

enhanced postural control and reduced future fall likelihood (Sherrington *et al.*, 2020). Structured gait training improved walking speed and mobility confidence, as highlighted by Chen *et al.*, (2022). Functional lower limb exercises, such as the sit-to-stand test, effectively increased muscle strength and movement efficiency, promoting independence in older adults (Lee *et al.*, 2021). Timed Up and Go (TUG) sessions showed rapid improvements in reaction time and transitional mobility, reducing fall risks (Patel *et al.*, 2022). Additionally, addressing psychological barriers through education and support significantly decreased fear of falling, complementing the physical benefits of these interventions.

Adherence to Interventions

Nurse-led programs demonstrated significantly higher adherence rates compared to physician-led or multidisciplinary approaches. On average, 80% of participants adhered to nurse-led interventions, as opposed to 60% in other approaches. Factors contributing to this high adherence included:

Regular follow-up and personalized care plans by nurses.

Simplified intervention protocols, such as easy-to-follow home exercises.

Trust and rapport between nurses and participants.

Table 3: Adherence Rates Across Intervention Types

Intervention Type	Adherence Rate (%)	Factors Influencing Adherence	References
Nurse-Led Programs	80%	Personalized care plans, regular follow-up, and rapport-building between nurses and participants.	Sherrington <i>et al.</i> , (2020), Stevens <i>et al.</i> , (2021)
Physician-Led Programs	65%	Focus on clinical advice; limited follow-up and less emphasis on behavioral strategies.	Gillespie <i>et al.</i> , (2019), Kumar <i>et al.</i> , (2022)
Multidisciplinary Team Approaches	60%	Complex coordination between specialists and limited continuity in communication with patients.	Patel <i>et al.</i> , (2023), Chen <i>et al.</i> , (2022)
Group-Based Exercise Interventions	70%	Social interaction motivates participation; however, scheduling and accessibility remain barriers.	Lee <i>et al.</i> , (2021), Smith <i>et al.</i> , (2023)
Home-Based Interventions	75%	Convenience and low effort required for participation; adherence depends on the level of monitoring and support.	Stevens <i>et al.</i> , (2021), Sherrington <i>et al.</i> , (2020)

Adherence rates varied across different intervention models, with nurse-led programs demonstrating the highest adherence due to their individualized care, consistent follow-up, and holistic approach, which fosters trust and accountability (Sherrington *et al.*, 2020). Physician-led programs, while effective in leveraging clinical expertise, showed lower adherence, largely due to infrequent patient interactions and limited emphasis on behavior change strategies (Gillespie *et al.*, 2019). Multidisciplinary team approaches benefited from diverse expertise but faced challenges such as complex communication dynamics and patient role confusion, which negatively impacted adherence (Patel *et al.*, 2023). Group-based exercise interventions enhanced adherence by promoting social interaction and reducing isolation, although logistical challenges like transportation were barriers (Lee *et al.*, 2021). Home-based programs had strong adherence rates due to their convenience, particularly when supported by regular nurse visits or telehealth check-ins (Stevens *et al.*, 2021).

Cost-Effectiveness and Patient Satisfaction

Nurse-led interventions were found to be cost-effective, saving an average of ₺1,100,000 (approx.) per patient annually, primarily through reduced hospitalizations and emergency visits. The cost savings were attributed to fewer fall-related injuries and a decline in hospital admissions. Patient satisfaction scores were consistently high, averaging 4.8/5 across surveyed populations. Participants frequently cited the holistic and accessible nature of nurse-led care as key factors contributing to their satisfaction.

Table 4: Cost-Effectiveness and Patient Satisfaction Metrics

Metric	Outcome	Details	References
Annual Savings per Patient	₺1,100,000 (approx.)	Equivalent to approximately \$1,500 USD, derived from fewer fall-related hospitalizations and emergency visits.	Patel <i>et al.</i> , (2023), Stevens <i>et al.</i> , (2021)
Reduction in Hospital Admissions	25%	Nurse-led interventions reduced fall-related hospital admissions through early prevention measures.	Chen <i>et al.</i> , (2022), Kumar <i>et al.</i> , (2022)
Patient Satisfaction Score	4.8/5	High ratings attributed to personalized care, trust in nurses, and ease of participation in programs.	Sherrington <i>et al.</i> , (2020), Lee <i>et al.</i> , (2021)
Cost Per Intervention (Estimated)	₺50,000–₺80,000 per participant (avg.)	Cost of implementing nurse-led programs, including training and follow-ups, compared to savings generated.	Smith <i>et al.</i> , (2023)
Emergency Room Visits Avoided	30%	Reduced acute care needs due to proactive fall prevention strategies.	Gillespie <i>et al.</i> , (2019), Stevens <i>et al.</i> , (2021)

Nurse-led interventions have demonstrated substantial cost savings, particularly in low-resource settings, by reducing hospital admissions and fall-related treatment costs, which is a significant benefit highlighted by Patel *et al.*, (2023). These programs reduced fall-related hospitalizations by 25%, emphasizing the importance of early prevention efforts and consistent follow-up care (Chen *et al.*, 2022). Patient satisfaction was high, with

participants appreciating the tailored, empathetic approach that nurses provided, fostering trust and engagement in the process (Lee et al., 2021). Although the initial cost of implementing these interventions ranges from ₺50,000 to ₺80,000 per participant, these expenses are outweighed by long-term healthcare savings, including reduced hospitalizations and caregiver burden (Smith et al., 2023). Additionally, nurse-led programs successfully avoided 30% of emergency room visits, showcasing their effectiveness in preventing urgent care needs, particularly among older adults with recurrent falls (Stevens et al., 2021).

IMPLICATION OF THE STUDY

- This study is beneficial to the nursing profession, other healthcare professionals, government, researchers, and the general public
- Limitation for the study:
 - This study assessed the effectiveness of nurse- led interventions programs of reducing fall in adults population above 60 years only.
 - Doesn't include falls studies on younger population
 - More literature is still needed on new preventive ways of reducing falls

There is need for more researches in this area to adequately address all the affected populations

9) Conclusion

Nurse-led interventions are proven to be a highly effective and cost-efficient approach to fall prevention among older adults. This review highlights the pivotal role of nurses in reducing fall incidences through comprehensive risk assessments, tailored exercise regimens, medication reviews, and environmental modifications. Nurse-led programs not only improve physical functioning, such as strength, balance, and mobility, but also address psychological barriers like the fear of falling, thereby enhancing overall quality of life. The high adherence rates, attributed to personalized care, regular follow-ups, and the trust built between nurses and patients, further underscore the success of these interventions. Additionally, these programs demonstrate significant cost savings by reducing hospitalizations and emergency room visits, which further enhances their value in healthcare systems. With high patient satisfaction and a growing body of evidence supporting their effectiveness, nurse-led interventions should be integrated as a cornerstone of fall prevention strategies globally. Future research should focus on standardizing these programs and assessing their long-term impact to optimize their global implementation and sustainability.

References

CDC. Facts About Falls <https://www.cdc.gov/falls/data-research/fact-stats>

Chen Y, Wang Q, Li Z, *et al.*, A nurse-led fall prevention program for older adults in long-term care settings: a randomized controlled trial. *Geriatr Nurs.* 2022;43(4):395-402.

Gillespie LD, Robertson MC, Gillespie WJ, *et al.*, Interventions for preventing falls in older people living in the community. *Cochrane Database Syst Rev.* 2019;2019(9):CD007146.

Kumar R, Murthy A, Nayak S, *et al.*, Multicomponent fall prevention programs in hospital settings: effects on older adults. *J Aging Health.* 2022;34(6):900-914.

Lee H, Lee S, Lee J, *et al.*, The effectiveness of nurse-led fall prevention programs in older adults: a meta-analysis. *J Gerontol Nurs.* 2021;47(3):12-20.

Lee H, Lee S, Lee J, *et al.*, The effectiveness of nurse-led fall prevention programs in older adults: a meta-analysis. *J Gerontol Nurs.* 2021;47(3):12-20.

Patel S, Thomas J, Lee R, *et al.*, The impact of nurse-led interventions on fall prevention in older adults: a systematic review. *Geriatr Gerontol Int.* 2022;22(3):215-224.

PRISMA Group. Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *PLoS Med.* 2009;6(7):e1000097.

Sherrington C, Fairhall N, Kwok W, *et al.*, Exercise to prevent falls in older adults: an updated systematic review and meta-analysis. *Br J Sports Med.* 2020;54(15):889-895.

Smith A, Taylor B, Zhang Y, *et al.*, The cost-effectiveness of nurse-led fall prevention programs in community settings. *Int J Nurs Stud.* 2023;64(2):101-109.

Stevens JA, Mack KA, Paulozzi LJ, *et al.*, Self-reported falls and fall-related injuries among persons aged 65 and older—United States, 2006. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep.* 2008;57(9):225-229.

Stevens JA, Mack KA, Paulozzi LJ, *et al.*, Self-reported falls and fall-related injuries among persons aged 65 and older—United States, 2006. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep.* 2008;57(9):225-229.

Stevens JA, Sogolow E. Preventing falls among older adults. In: Brownson RC, Baker EA, Boyd S, *et al.*, editors. *Evidence-Based Public Health.* 2nd ed. Oxford University Press; 2011. p. 193-211.

WHO. Falls <https://www.who.int/news-room/fact-sheet/detail/falls> 2021

Zhao J, Li W, Zhang X, *et al.*, Nurse-led interventions to reduce the fear of falling in older adults: a randomized controlled trial. *Arch Gerontol Geriatr.* 2023;94:104348.

FULL ARCH REHABILITATION CLINICAL CASE.

Dr. Endrit Paparisto, Dr. Neada Hysenaj, Dr. Tedi Verçani, Dr. Edlira Mulo, Prof. Edit Xhajanka
Faculty of Dental Medicine, University of Medicine, Tirana, Albania

Abstract

A 62 year old edentulous patient had worn total removable prostheses for 4 years. He had complaints regarding their stability and aesthetics. He wished to have a functional and esthetic fixed prosthetic restoration. He had controlled diabetes and hypertension, no contraindicated elements or factors for implant position was found. In the extraoral examination a reduced height of the lower facial dimension was found. In the intraoral examination the following was observed: a resorbed edentulous mandible and a totally edentulous maxilla. Based on the CBCT scan, sufficient bone was present. Six implants were positioned in the maxilla, while four implants in the mandible. After 4 months of implant placement, impressions were taken for the construction of final prostheses with the open tray technique to properly register the position of the implants. A provisional denture was constructed to check occlusion and aesthetic. The prosthetic restoration was made of screw retained zirconia restoration with pink ceramic to resemble gingiva. The patient reported improvement in the mastication, phonetic and improved aesthetic as well. In the postoperative radiography, sufficient bone was evident around the implants.

Keywords: Implant prostheses, open tray technique, all on 4.

BUILDING MARKETING COMMUNICATIONS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES**Assoc. Prof. Ihor Ponomarenko****ORCID: 0000-0003-3532-8332****i.v.ponomarenko.stat@gmail.com****State University of Trade and Economics, Faculty of Trade and Marketing, Department of Marketing,
Kyiv, Ukraine****PhD Stud., Dmytro Ponomarenko****ORCID: 0009-0002-2904-3904****schumi7@ukr.net****International University of Business and Law, Kyiv, Ukraine****Abstract**

The intensive development of modern technologies leads to a digital environment that allows many participants from different countries to interact based on the Internet. Thanks to the use of innovative approaches, companies can effectively interact with the target audience and build long-term trusting relationships. For communications with representatives of generations Y, Z, and Alpha, it is advisable to use modern digital marketing tools that maximize the reach of potential customers and lead to the achievement of an economically justified level of conversion. Marketing strategies are constantly being improved through the integration of innovations, ensuring increased efficiency of interaction between brands and users. Intensive transformation of marketing tools contributes to the development of personalized communications following the needs of specific consumers and achieving a high level of loyalty in the long term, which is important in the presence of significant competition on the Internet. An important direction of innovation development at this stage is digital technologies, which lead to qualitative transformations of all types of economic activity. The prerequisites for the development of digital technologies are cloud storage and specialized algorithms for processing big data. Artificial intelligence is becoming increasingly popular in the marketing field, which has led to the automation of a significant number of processes. Generative artificial intelligence allows companies to create a variety of content (text, photos, audio, images, and videos), which is placed according to the content plan on the company's resources on the Internet and stimulates the target audience's interest in the brand and its products. AI-based chatbots and digital influencers interact simultaneously with a large number of users, providing competent answers to comments and questions. Cybersecurity in the field of digital marketing makes it possible to offer customers a wide variety of products, including fast and secure payment. Blockchain minimizes the risks of criminal organizations taking over users' private data to commit illegal actions.

Keywords: Digital Technologies, Marketing, AI, Cybersecurity, Cloud Storage

MICROBIOTA MODULATION AS THERAPEUTIC APPROACH IN THE NEUROPATHIC PAIN IN DOG WITH SPINAL CORD INJURY: IMPACT OF POLENOPLASMIN

Major Gheorghe GIURGIU¹, Prof. dr. med. Manole COJOCARU^{2,3}

¹Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

deniplant@gmail.com; Telephone: +40744827881

<https://orcid.org/0000-0002-5449-2712>

²Academy of Romanian Scientists

³Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania

cojocaru.manole@gmail.com; Telephone: +40723326663

<https://orcid.org/0000-0002-7192-7490>

Background Studies have demonstrated the presence of gut dysbiosis (alterations in gut bacterial homeostasis) secondary to spinal cord injury in dogs. The dysbiosis is thought to impair recovery by decreasing the production of short-chain fatty acids which play a role in suppressing inflammation within the central nervous system.

Objective Therefore, targeting gut dysbiosis could have significant therapeutic value in the management of spinal cord injury. The purpose of this study is to determine if gut dysbiosis occurs in dogs with spinal cord injury. Another area of potential intervention interest is in situations of spinal injury where there is an urgent need to generate new neurons. To arrive at these observations, the authors examined how Polenoplasmin and diet solve paralysis in dogs.

Materials and methods The most common cause of spinal problems in dogs is trauma. We are currently assessing whether indoles can also stimulate formation of neurons in dogs with paralysis.

Results We found that gut microbes that metabolize tryptophan-an essential amino acid-secrete small molecules called indoles, which stimulate the development of new brain cells in dogs, also demonstrated that the indole-mediated signals elicit key regulatory factors known to be important for the formation of new neurons.

Conclusion This study is another intriguing piece of the puzzle highlighting the importance of lifestyle factors and diet. The link between the health of the microbiome and the health of the brain shows how microorganisms in the gut solve paralysis, gut microbe secreted molecule linked to formation of new nerve cells in paralyzed dogs.

Keywords: gut dysbiosis, indole, paralyzed dog, Polenoplasmin.

WELLNESS AND SPA FOR IMPROVING THE PHYSICAL AND MENTAL HEALTH OF ADOLESCENTS

Vladimir Apostolov¹, Boni Popova², Elizabeta Popova Ramova³

^{1,3}College for Medical cosmetology and Physiotherapy-MIT University Skopje, R.N Macedonia

²Postgraduate students. Skopje, R.N Macedonia

Contact author;eliramova62@gmail.com

Abstract

Today, wellness is defined as a personal choice of behavior and activities to preserve and promote health, outside of the health system. **The aim** of our research was to determine the methods of applying wellness and spa activities among adolescents, which are effective treatments for improving physical and mental health, as well as defining alternative methods that have a proven effect and are applied in wellness centers. **Material and method:** we used teaching material from subjects that we studied during the study as well as searching medical databases. **Results with discussion:** The most commonly used models of adolescent wellness and spa applications are aimed at increasing physical activity and healthy eating education as measures to reduce body weight, as well as weaning from addiction to cigarettes, alcohol and drugs. A stay in adolescent wellness centers improves their mental health, reduces the risk of suicide and increases self-esteem. There are many effective alternative methods, mostly massage techniques, being in nature, and traditional dances and exercises with meditation. **Conclusion:** Wellness and spa activities are part of modern life in developed countries as a way of outpatient treatment of adolescents and their mental and physical difficulties.

Keywords: wellness, adolescents, health benefits.

NUTRITION AND EXERCISES DURING COSMETIC INTERVENTION FOR BODY SHAPE

Boni Popova¹ Vladimir Apostolov², Elizabeta Popova Ramova³

¹Postgraduate students. Skopje, R.N Macedonia

^{2,3}College for Medical cosmetology and Physiotherapy-MIT University Skopje, R.N Macedonia

Contact author;eliramova62@gmail.com

Abstract

Clients who come for cosmetic treatments for body shaping and weight loss expect quick effects, without active participation. The application of cryoliposuction, apparatus lymphatic drainage, radiofrequency therapy and vacuum massages and ultrasound treatments are possibilities offered by apparatus technology. The aim of our research was to assess the motivation for active participation of clients with exercises and diet, to obtain greater therapeutic effects. **Material and method:** Clients were surveyed before the treatment, in the cosmetic studio. **Results:** Of the 25 surveyed over a period of 6 months, at an average age of 30-45 years, 20 (80%) wanted to undergo both exercises and diet, while 5 were not motivated. In 20 clients, they had no habits for physical activity, had a sedentary way of working. A nutritional assessment was conducted for them and a diet with a reduction in calorie intake was made. After 8 weeks of complex treatment, there was a reduction in body weight of 10-15%, which was satisfactory. **Discussion:** The development of apparatus techniques and physical modalities such as ultrasound, laser, cold, heat, heat waves, are passive applications that also have side effects. A well-evaluated indication for application, as well as the inclusion of detoxification diets, together with exercises, are a complex treatment that gives ideal results in well-motivated clients. **Conclusion:** Our team is made up of multidisciplinary professionals who assess the general condition, indications for cosmetic treatment, assessment of physical activity and nutrition program, so that in those clients who are persistent for a period of 8 weeks we have ideal results without health consequences.

Keywords: body shaping, cosmetic interventions, exercises, diet.

ASSESSMENT OF COLLAGEN INTAKE BY SUPPLEMENTS AND FOOD IN SPORT MEN ON REHABILITATION

Elizabeta Popova Ramova¹ Boni Popova² Vladimir Apostolov³,

^{1,3}College for Medical cosmetology and Physiotherapy-MIT University Skopje, R.N Macedonia

²Postgraduate students of Nutrition. Skopje, R.N Macedonia

²Contact author; eliramova62@gmail.com

Abstract

In our physical medicine clinic, we have a complex treatment for sports injuries that includes physical modalities, exercises and diet. The purpose of our presentation is to promote the program we use. **Material and method:** In the last 2 years, researching the available literature, we learned that physical fitness and shortening the rehabilitation time is possible if supplements and nutrition are applied in the rehabilitation process. **Results:** We use physical procedures as a non-pharmacological treatment of pain and with a trophic effect. The supplements we use are extracts of turmeric, bromelain and collagen. We also use L-carnitine and chondroprotectors in the treatment. The diet contains chondroitin and glucosamine sulfate, but the diet is primarily anti-inflammatory, which stimulates the regenerative process. Together with passive exercises and electrogymnastics, they shortened the rehabilitation time. We monitor the entire program of the local process with ultrasound sonography. **Discussion:** Sports results largely depend on the athlete's diet. While appropriately given supplements and a diet with anti-inflammatory substances, reduces pain and stimulates the healing process. This allows the athlete to get back in shape faster. **Conclusion:** Nutrition, injury prevention and treatment are more successful if they are complex and not subject to doping control.

Keywords: sports injuries, nutrition, physical therapy.

EMPOWERING WOMEN IN PAKISTAN BRIDGING BARRIERS TO INCLUSION IN THE WORKFORCE

MUHAMMAD FAISAL

MIS/IT Specialist in Ministry of Safron Pakistan

dr.faisalshabbir88@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Empowering women in Pakistan requires addressing cultural, organizational, and systemic challenges while fostering an inclusive environment. Key strategies include raising awareness about the importance of women's participation, ensuring workplace safety through robust anti-harassment policies, and providing flexible work arrangements to support work-life balance. Gender-inclusive policies, such as paid parental leave and equal opportunities, are essential to attract and retain female talent. Enhancing education and skill development, particularly in STEM fields, and supporting women entrepreneurs with financial and networking resources can further drive their empowerment. Collaboration between government, corporations, and advocacy groups can create sustainable solutions, including implementing gender quotas, offering incentives to employers, and improving access to childcare facilities. Dr. Faisal's encouragement to champion gender diversity and provide mentorship opportunities serves as a catalyst for transforming workplaces into equitable spaces. This holistic approach promises to unlock the potential of Pakistan's women, driving progress and development across all sectors. Increasing female representation in Pakistani offices demands a blend of cultural sensitivity, structural reforms, and progressive organizational policies. By ensuring safe environments, offering flexibility, and fostering inclusivity, organizations can create workplaces that empower women. Collaborative efforts between the government, corporations, and society are key to overcoming traditional barriers and unlocking the potential of Pakistan's female workforce.

Keywords: systemic, strategies, Gender-inclusive, advocacy, champion, representation, potential.

INFLUENCING OFFICE ETIQUETTE THE MANAGER'S ROLE IN PAKISTAN'S WORKPLACE CULTURE A REVIEW BY DR FAISAL

MUHAMMAD FAISAL

MIS/IT Specialist in Ministry of Safron Pakistan

dr.faisalshabbir88@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Managers significantly influence office etiquette, particularly in Pakistan's culturally diverse and hierarchical workplaces. By leading through example, establishing clear behavioral guidelines, and fostering open communication, they set the tone for professionalism and mutual respect. Emphasizing cultural sensitivity, promoting inclusivity, and celebrating diversity are key strategies for creating a harmonious work environment. Managers also reinforce professionalism by holding employees accountable, recognizing positive behaviors, and balancing traditional hierarchical norms with modern collaboration practices. Leveraging training and digital tools further enhances employees' understanding of workplace etiquette. A nuanced approach that integrates cultural values with organizational goals enables managers to cultivate a respectful and productive office culture. In Pakistan, managers must navigate a delicate balance between professional norms and cultural sensitivities to influence office etiquette effectively. By setting examples, establishing clear expectations, and fostering an inclusive and respectful environment, they can instill behaviors that contribute to a harmonious and productive workplace. A thoughtful approach to training, diversity, and communication ensures that these efforts resonate with the unique dynamics of Pakistani offices.

Keywords: etiquette, hierarchical, reinforce, Leveraging, cultivate, expectations.

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF GREEN ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA

Dr. Dharam Pal

**Assistant Professor (Economics), CDOE,
Himachal Pradesh University, Shimla
Email id: dharampaleco@gmail.com**

Dr. Ajay Sood

**Assistant Professor (Economics), CDOE,
Himachal Pradesh University, Shimla
Email id: ajaysood247@gmail.com**

Dr. Varun Abrol

**Assistant Professor (Management), CDOE,
Himachal Pradesh University, Shimla
Email id: abrol.varun04@gmail.com**

ABSTRACT

India, as one of the fastest-growing economies in the world, stands at the crossroads of pursuing rapid economic growth and addressing environmental sustainability. The transition to a green economy, which emphasizes low-carbon, resource-efficient, and socially inclusive development, presents immense opportunities for sustainable development while posing significant challenges. This study, based on secondary data, explores the dual dynamics of these opportunities and challenges in the Indian context. The study highlights that India's commitment to renewable energy, particularly through initiatives like the National Solar Mission and advancements in wind and hydropower, offers substantial potential for reducing greenhouse gas emissions. As of 2023, renewable energy accounted for 42 per cent of India's total installed electricity capacity, reflecting considerable progress toward the nation's goal of achieving 500 GW of non-fossil fuel energy by 2030. This shift also creates avenues for green job creation, with an estimated 1 million jobs projected in the renewable energy sector by 2030, particularly benefitting rural and semi-urban regions. Additionally, investments in sustainable agriculture and eco-tourism are fostering innovation and promoting inclusive economic growth.

However, transitioning to a green economy is not without its challenges. Empirical data underscores the significant initial costs associated with renewable energy projects and the need for substantial financial investment in infrastructure and technology. Limited access to green finance and slow adoption of environmental friendly technologies hinder progress. Furthermore, balancing the competing demands of industrial expansion and environmental conservation remains a critical challenge, especially as India strives to meet its developmental goals for a population exceeding 1.4 billion. Another pressing issue is the socio-political resistance to structural changes required for a green economy. For instance, phasing out fossil fuel subsidies, which amounted to approximately ₹2.91 trillion (\$35 billion) in 2022, has met with public and political

resistance. Similarly, inadequate public awareness and limited institutional capacities in managing green transitions further exacerbate the problem. This study emphasizes the importance of policy coherence, green financing mechanisms, and public-private partnerships to accelerate the transition. Initiatives like the Green India Mission and Perform, Achieve, and Trade (PAT) Scheme are identified as critical instruments for fostering sustainable practices. Strengthened international collaboration, particularly under frameworks like the Paris Agreement, can also support India in navigating these challenges.

SUSTAINABLE FUTURE OF TOURISM BUSINESSES IN SLOVAKIA

Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, PhD.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6167-2359>

tunde.dzurovvargova@unipo.sk

University of Prešov in Prešov, Faculty of Management and Business,
Department of Tourism and Hotel Management, Prešov, Slovakia

Abstract

Sustainability has become a key element of strategic management for tourism businesses as they face growing environmental, social, and economic challenges. In the context of climate change, increasing environmental awareness among customers, and regulatory pressures, it is essential for tourism businesses to adapt their processes and strategies to support long-term sustainability.

This article examines the factors influencing the transition of tourism businesses toward more sustainable operational models and analyzes their impact on competitiveness and long-term viability. It focuses on the implementation of eco-friendly innovations, such as reducing carbon footprints and utilizing renewable resources, as well as socially responsible initiatives that support local communities and cultural heritage.

The research was conducted through a quantitative survey of tourism businesses in Slovakia. The questionnaire included questions about the implementation of sustainable practices, their perceived benefits, and obstacles. Data analysis employed descriptive statistics and regression analysis to identify relationships between sustainability and business performance.

The results showed that businesses actively implementing sustainable strategies experienced increased customer satisfaction, improved reputation, and higher client loyalty. However, they also faced challenges such as higher initial costs and the need for specialized knowledge. Sustainable measures, such as introducing green technologies and reducing waste, demonstrated a positive impact on the long-term financial performance of businesses.

The article recommends combining ecological and social strategies as the foundation for achieving a sustainable future for tourism businesses. It also highlights the need for legislative support and entrepreneur education to ensure sustainability becomes an integral part of corporate values and decision-making processes.

This study provides practical recommendations for businesses and policymakers to support the transformation of tourism towards a sustainable future, addressing global challenges and preserving natural and cultural heritage for future generations.

Keywords: Corporate social responsibility. Ecological innovations. Environmental sustainability. Sustainable tourism. Tourism businesses.

Acknowledgement:

The paper is a part of the outputs of the projects:

- GAPU_VF/11 Pro-environmentálne smerovanie podnikov cestovného ruchu k udržateľnej budúcnosti. Grant Agency for Doctoral Students and Young Academic Staff of the University of Prešov in Prešov. Early Stage Grants 2024.

THE IMPACT OF MARKETING CAPABILITY DIMENSIONS ON BUSINESS MARKETING PERFORMANCE: AN ANALYSIS OF THE ROLE OF ENVIRONMENTAL TURBULENCE MODIFIER IN SCIENCE AND TECHNOLOGY PARK

Alireza Moghaddasi¹

Faculty Member of Imamreza International University, Mashhad, Iran

alireza_moghaddasi@yahoo.com

Abstract

This study investigates the effect of marketing capabilities on business marketing performance with environmental turbulence moderator. In this research, marketing capabilities include: adaptive marketing capability, static marketing capability and dynamic marketing capability, and the effect of environmental turbulence on these three capabilities is studied, in order to examine the extent of business marketing performance. This research is applied in terms of purpose. The statistical population of the study is the managers of companies located in Khorasan Science and Technology Park who were randomly selected. The data collection tool is a researcher-made questionnaire of 125. A questionnaire was given to each manager and completed. Amos method and structural equations were used to test the hypotheses. The results of these analyzes were such that all hypotheses were confirmed and all three types of capabilities with the environmental turbulence modulator affect the performance of the marketing business and a significant relationship between business marketing capabilities and performance. There is organization.

Keywords: Adaptive Marketing Capability, Static Marketing Capability, Dynamic Marketing Capability, Environmental Turmoil, Business Marketing Performance, Khorasan Science and Technology Park.

¹ Asrar Street, Daneshgah Highway, Imam Reza International University, Mashhad, Iran
Tel: +98 51 38448620

EFFECT OF MARKETING ORIENTATION ON EXPORT COMPETITIVENESS WITH THE MEDIATING ROLE OF MARKETING EFFECTIVENESS AND MARKETING CAPABILITIES

Alireza Moghaddasi¹

Faculty Member of Imamreza International University, Mashhad, Iran

alireza_moghaddasi@yahoo.com

Abstract

The main issue of this research is the study of the effect of marketing orientation on export competitiveness with the mediating role of marketing effectiveness and export functionality (Case study: Food companies in Mashhad). The method of analysis in this study is the method of structural equations. Which combines multivariate regressions. In this research, structural equation and LISREL software will be used to conduct hypothesis testing. Also, in this type of research, the most common technique for collecting information is using the questionnaire. Therefore, in this research, a questionnaire was distributed according to the model items of the managers of food-exporting companies in the city of Mashhad. This research seeks to examine the following hypotheses: 1) Export marketing orientation affects marketing effectiveness; 2) Export marketing orientation affects marketing capabilities; 3) Export marketing orientation affects export performance. 4) Marketing effectiveness affects export performance; 5) marketing capabilities affect export performance; 6) export performance has an impact on export intensity; 7) export marketing orientation on export performance with the mediating role of marketing effectiveness; 8) marketing orientation Exports to export performance have a mediating role in marketing capabilities. 9) Orientation with Export marketing has an impact on export competitiveness with the mediating role of export performance. 10) Export marketing orientation influences export competitiveness with the mediating role of marketing effectiveness. 11) Export marketing orientation affects export competitiveness with the mediating role of marketing capabilities. 12) Marketing effectiveness affects export competitiveness. 13) Marketing capabilities have an impact on export competitiveness.

Keywords: Marketing Orientation, Export Competitiveness, Marketing Effectiveness, Marketing Capabilities, Export Performance

¹ Asrar Street, Daneshgah Highway, Imam Reza International University, Mashhad, Iran
Tel: +98 51 38448620

ROLE OF AGRICULTURAL EXTENSION SERVICES AN ENTREPRENEURSHIP INNOVATION IN PROMOTING COOPERATIVE AMONG RURAL FARMERS IN BIU LOCAL GOVERNMENT AREA LAKE CHAD RESEARCH INSTITUTE MAIDUGURI, BORNO STATE, NIGERIA

Usman ABDULLAHI

-Head of Agric. Extension Programme, Department of Agric Economics and Extension, Lake Chad Research Institute, Maiduguri Borno State Nigeria. Email: usmanmiringa@gmail.com

Abba GAMBO

Agric. Extension Officer, Department of Agric Economics and Extension, Lake Chad Research Institute, Maiduguri Borno State Nigeria. Email: abba.gambo@gmail.com

Emmanuel Hamawa ANDREW

Department of Agricultural Economics and Extension Lake Chad Research Institute Maiduguri, Borno State Nigeria. Email: emmakirchinga@gmail.com

Abstract

Cooperative entrepreneurship avails participating entrepreneurs the opportunity to combine different skills and competencies to set up an enterprise. This study assessed the perceived roles of agricultural extension services in promoting cooperative entrepreneurship innovation among farmers in Biu Local Government Area, Borno State. Data was collected from 120 respondents with the aid of a well-structured questionnaire. Results revealed that farmers in the study area were engaged in different entrepreneurial innovation activities. The roles of agricultural extension services as effective in promoting cooperative entrepreneurship innovation with the provision of vocational/skill training; sanitation activities; provision of storage/processing facilities; procurement of agricultural input and information on credit sources. The constraints militating against extension service delivery to the respondents were inadequate funding; lack of technical support and poor infrastructure in communities. It was recommended that government and non-governmental organizations should provide adequate funding and technical support to extension personnel to enable them deliver agricultural extension services geared at promoting cooperative entrepreneurship innovation to farmers.

Keywords-Role, Agricultural Extension Services, An, Entrepreneurship innovation Borno State.

INTRODUCTION

Given the prevailing economic downturn in Nigeria and the high rate of unemployment among the potential labour force, entrepreneurship innovation is a veritable tool to reduce poverty, especially in rural communities where over 70% are farmers. The development of entrepreneurship innovation among the rural areas is a vital tool for achieving economic growth (Mba, 2014). To encourage rural farmers to harness economic potentials that may be available to them within their locality, they need to engage in cooperative entrepreneurship innovation. Cooperatives are a sustainable way of achieving equitable distribution of wealth. Cooperative entrepreneurship innovation is a form of joint entrepreneurship. It involves more than one person and the participating entrepreneur's innovation have the opportunity of combining different skills and competencies to set up an enterprise (McDonnell, MacKnight and Donnelly, 2012). Cooperatives are being considered useful mechanisms to manage risk for members in agriculture and other sectors, help wage earners save for the future through a monthly contribution that is deducted from source, acquire what might be difficult for individuals to own by their efforts, strengthen the communities in which they operate through job provision and payment of

local taxes (Dogarawa, 2005). Agricultural cooperatives play an important role in supporting men and women smallholder farmers and marginalized groups by creating sustainable rural employment. Cooperatives offer market opportunities to smallholder farmers as well as provides them with services such as better training in resource management, better access to information, technologies, innovations and extension services (FAO, 2011). Communal cooperative plays a major role in the collection, preservation and dissemination of technical and cultural knowledge (Odubanjo, 2010). Extension is a process aimed to teach both the rural and urban clientele how to determine their problems and be able to rise to such problems using their own resources (Asiabaka, 2002). Kristin (2009) defined agricultural extension as the entire sets of organizations that support people engaged in agricultural production and facilitate their efforts to solve problems; link to markets and other players in the agricultural value chain; and obtain information, skills and technologies to improve their livelihoods. According to this definition, extension goes beyond the traditional view of extension as technology transfer. One of extension's major activities over time has been adult and non-formal education (Agwu and Irohibe, 2013). This role of agricultural extension service is important today in promoting cooperative entrepreneurship innovation among farmers. Agricultural extension service encompasses the operational process, structure and facilities tailored towards achieving a voluntary out of school education system of transferring useful information and tangible improved farm technologies from their source to affected population. It is a service or system which assists farm people, through educational procedures, in improving farming methods and techniques, increasing production efficiency and income, improving their level of living and uplifting the social and educational standards of rural life (Maunder 2009). Extension plays a very vital role in promoting the development of business plans of entrepreneur's innovation. Extension specialist can assist entrepreneurs in three ways which includes understanding the essential components of a business plan, proforma financial analysis and legal issues that affect the industry, operations, cost, market access and future opportunities (Brodsky, 2009). Extension specialist can assist farmers to develop budgets and analyze the cost and benefits of various enterprises. Increased agricultural productivity at the rural farm level can only be achieved through the provision of agricultural extension services to resource poor of farmers. This will in turn improve the overall quality of life in the rural areas where farmers are predominately domiciled. The need for cooperative entrepreneurship innovation as a sustainable way to create wealth among rural farmers calls for agricultural extension service delivery to these farmers to create awareness on cooperative entrepreneurship innovation as well as educate them on the benefits of joining/forming one. This study therefore assessed the role of agricultural extension services in promoting cooperative entrepreneurship innovation among farmers in Biu Local Government Area, Borno State. The specific objectives were to; describe the socio-economic characteristics of the respondents, determine entrepreneurial innovation activities engaged by the respondents; ascertain the roles of agricultural extension in promoting cooperative entrepreneurship innovation as well as to identify the perceived constraints to the discharge of these roles by extension agents.

METHODOLOGY

This study was carried out in Biu Local Government Area of Borno State. Biu Local Government Area is one of the 27 local governments that make up Borno State. It shares common boundaries with kwayakusar Local Government Area on the north, Hawul Local Government Area on the South and on the East are Daboa Local Government area respectively (IMSG 2009). Biu is made up of 27 autonomous communities which includes Biu east, Biu north, Mirnga, Buratai, Gunda, Mandaragirau District respectively. There are two distinct season namely rainy and dry seasons, the annual rainfall is between 26'c and 28'c and relative humidity is about 98%. The people of Biu are predominantly subsistence farmers. Crops cultivated in the area includes maize, beans, soya beans, vegetables, cocoyam, cassava, groundnut etc. Livestock's reared are cattle, goat, sheep, and poultry. A multi-stage sampling technique was used to select respondents for the study. The first stage involved the selection of twelve (12) communities from Biu Local Government Area. The second stage involves the selection of two (2) villages from each of the twelve (12) communities to give a total of (24) villages. The third stage involves the selection of five (5) respondents from each of the 24 villages, to give a total sample size of one hundred and twenty (120) respondents. Primary data was collected for the study using well-structured questionnaire. Data were analyzed using both descriptive and inferential statistics.

RESULTS AND DISCUSSION

Socio-economic characteristics of the respondents the socio-economic characteristics of the respondents investigated were age, sex, household size, level of education, monthly income and membership of co-operative organization. The results of the socio-economic characteristics of the respondents is presented in Table 1. The distribution of the respondents by sex shows that most of the respondents were male (60.0%) with a mean age of 43 years. About 50% were married, and a majority (95%) had formal education. This implies that majority of the respondent were literate. Asiabaka (2017) opines that education remains a vital tool for acceptance of technology by respondents. The mean household size was 8 persons, implying that the household size is relatively large. The mean years of farming experience was 5 years. Entrepreneur's innovation with business experience are better informed on the intricacies of establishing an enterprise.

Hence, their involvement in co-operatives to enable them pool their resources together. Experiences provide veritable information that could be an asset to managing a co-operative enterprise. The average monthly income was N 39, 579.13. It can be concluded that majority of the respondents were low income earners since their earning is below the poverty line of \$1 a day (World Bank, 2016). Majority, 96.7 percent of the respondents belong to a co- operative organization. Membership in formal organization satisfies the social needs of the respondents. They could engage in economics of sealed by pooling their resources together.

Table.1: Socio-economic characteristics of the respondents

Socio-economic characteristics	Frequency	Percentage	Mean
Sex			
Male	72	60.00	
Female	48	40.00	
Age			
			43 years
20 - 29	22	18.34	
30 - 39	21	17.50	
40 - 49	30	25.00	
50 - 59	40	33.33	
60 - 69	7	5.83	
Marital status			
Single	35	29.17	
Married	60	50.00	
Divorced	5	4.16	
Separated	20	16.67	
Level of education			
No formal education	6	5.00	
Primary education	24	20.00	
Secondary education	56	46.67	
Tertiary education	34	28.33	
Household Size			
1 - 3	7	5.83	
4 - 6	35	29.17	
7 - 9	44	36.67	
10 - 12	31	25.83	
13 - 15	3	2.50	8 persons
Business experience			
1-5	43	35.8	5 years
6 - 10	38	31.7	
11 - 15	22	18.3	
16 - 20	17	14.2	
Monthly income			
11, 000 - 20, 000	15		
21, 000 – 30, 000	19		
31, 000 – 40, 000	28		

41, 000 – 50, 000	27	
51, 000 – 60, 000	21	
61, 000 - above	10	N 39, 579.13
Member	116	96.7
Non-member	4	3.3

Source: field survey data, 2023.

Farmers’ involvement in entrepreneurial innovation activities Table 2 shows the farmers involvement in entrepreneurial innovation activities in the study area. About 70.0% of the farmers engage in animal production with about 68.3% maize, beans, soybeans, maize processing accounts for 65.8% and groundnut production 56.7%. From the results obtained, the farmers were already involved in entrepreneurial innovation activities and need to be educated on how to pool their resources together to form cooperative enterprises innovation that would be of mutual benefit to the cooperators.

Table.2: Involvement of farmers in entrepreneurial innovation activities

Entrepreneurial Activity	Frequency	Percentage
Maize Production	82	68.3
Beans Production	42	35.0
Soybeans	38	31.7
Groundnut	78	65.0
Millet	28	23.3
Animal Production	84	70.0
Vegetable Production	41	34.2
Fishery Production	53	44.2
Warehousing	10	8.3
Livestock Feed Production	65	54.2
Groundnut Processing	8	6.7
Soybeans Processing	79	65.8
Maize Processing	72	60.0
Vegetable Production	75	62.5

Source: field survey data, 2023.

Roles of agricultural extension service in promoting co-operative entrepreneurship innovation activities. The perception of the respondents on the role of agricultural extension in promoting cooperative entrepreneurship innovation is presented in Table 3. From the results, five activities were perceived as effective by the farmers using the discriminating index of 2.5 for acceptance and rejection of items. Activities with mean score above the discriminating index were; vocational/Skill training; sanitation activities; provision of storage/processing facilities; procurement of agricultural input and information on credit sources. This implies that the farmers

receive that when extension agents perform these roles in the study area, it will be effective to promote cooperative entrepreneurship innovation in the study area.

Table.3: Roles of agricultural extension An entrepreneurship innovation in promoting co-operative Extension Activities Very Effective Effective Fairly Effective Not Effective Mean Remark

	F	%	F	%	F	%	F	%		
Rural feeder roads	14	11.7	22	18.3	4	3.3	80	66.7	1.76	Not effective
Recreation centers	2	1.7	3	2.5	0	0	115	95.8	1.11	Not effective
Acquisition of capital	6	5.0	10	8.3	14	11.7	90	75.0	1.43	Not effective equipment
Vocational/Skill & Sanitation activities	28	23.3	46	38.3	40	33.3	6	5.0	2.8	Effective training
Borehole Construction	48	4.0	60	50.0	10	8.3	2	1.7	3.29	Effective
Provision of storage & Processing facilities	28	23.3	32	26.7	8	6.7	52	43.3	2.29	Not effective
Procurement of Agricultural input	56	46.7	58	48.3	5	4.2	1	0.8	3.4	Effective
Information on Credit sources	52	43.3	60	50.0	8	6.7	0	0.0	3.36	Effective
	58	48.3	47	39.2	10	8.3	5	4.2	3.32	Effective

Source: field survey data, 2023.

Constraints of extension agents in promoting cooperative entrepreneurship innovation Table 4 shows the distribution of the respondents according to the constraints of agricultural extension in providing services that would promote cooperative entrepreneurship innovation among the farmers in the study area. The constraints were ranked according to the role extent of effect on agricultural extension service delivery to the farmers. Inadequate finding (68.3%) was ranked first. This implies that inadequate funds to the agricultural extension personnel would constrain them from providing adequate extension service to promote cooperative entrepreneurship innovation development among the farmers in Biu Local Government Area Borno State. Lack of technical support and poor infrastructure in communities were ranked second and third. So to encourage easy work and effectiveness of agricultural extension activities government and non-governmental organization should tackle these constraints.

Table.4: Constraints of Extension Agents in promoting cooperative entrepreneurship innovation

Constraints	Frequency	Percentage	Rank
Inadequate funding	82	68.3	1st
Lack of technical support	73	60.8	2 nd
Poor transportation	72	60.0	3rd
Poor infrastructure in communities	72	60.0	3rd
Weak/poor linkage between extension and general knowledge institution	62	51.6	5th
Fear of failure	60	50.0	6th
Lack of training opportunities	58	48.3	7th
Inadequate staffing	51	42.5	8th
Poor management of resources	50	41.7	9th
Poor working environment	42	35.0	10th
Government policies	35	29.2	11th
Language barrier	25	20.8	12th
Socio-cultural factors	20	16.7	13th
Inadequate in-service training	16	13.3	14th

Source: field survey data, 2013.

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

The roles of agricultural extension services in promoting cooperative entrepreneurship innovation among farmers in the study area includes the provision of vocational/skill training; sanitation activities; provision of storage/processing facilities; procurement of agricultural input and information on credit sources. It was recommended that government and non-governmental organizations should provide adequate funding and technical support to extension personnel to enable them deliver agricultural extension services geared at promoting cooperative entrepreneurship innovation to farmers.

REFERENCES

- Agwu, A.E. & Irohibe, I.J. (2013). Agricultural extension service and climate change adaptation and mitigation in Nigeria In Ike Nwachukwu (Ed.), Agricultural Extension and Rural Development: Promoting indigenous knowledge pp 260 - 271). Umuahia: Lamb House Publications.
- Asiabaka, C.C. (2002). Agricultural Extension: A handbook for development practitioners (pp 148 - 152). Rivers State: Molsyfem United Services. .
- Dogarawa (2005). The Role of cooperative societies in Economic Development <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/23161/MPRA>. [4] Food and Agriculture Organization (2011) Gender- specific approaches, rural institutions and technological innovations. Rome, Italy: FAO. [5] Imo State Government (IMSG, 2009). "About Imo State". Imo State, Nigeria: Imo State Government. Retrieved 27th July, 2009.
- Kristin, E.D. (2009). Agriculture and climate change, an agenda for negotiation in Copenhagen: The important role of extension systems. IFPRI discussion paper. No. 11, Pp. 1-2 Washington, D.C.
- Maunder, (2009). Agricultural Extension: A reference manual (Abridged version), p. 103. Rome: Social and Educational Programs of the United Nations.

GLOBALIZATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT AND ITS EFFECTS ON THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY IN NIGERIA: AN EMPIRICAL INSIGHT OF AIRTEL NIGERIA

DR CHUKWUEMEKA GODSON EME (PhD)

Lecturer, Department of Business Administration, Faculty of Management

Sciences, National Open University of Nigeria (NOUN), Jabi-Abuja;

Tel: +234, 1, 90, 3323, 5764; E-Mail: kaluchukwuemeka26@yahoo.co.uk

ABSTRACT

Globalization is broadly characterized by the emergence of a global village activities for the whole world in which all peoples in all nations of the world are drawn together into increasingly closer and mutually beneficial, political, industrial, financial, scientific, technological and cultural relationships. This paper closely assessed globalization and economic development and its effects on the telecommunications industry in Nigeria, drawing an empirical insight from Airtel Nigeria Limited. To collect the desired data for this research work, four methods were used, these include, documentary, observations, questionnaires and personal interviews. In the analysis of the data collected, the study made use of descriptive and inferential statistics. The findings of the study were drawn from the data presented and analysed and their implications were discussed relative to all stakeholders. It was confirmed that Airtel Nigeria Limited have survived all manner of financial emasculation and changes in management and have endeared themselves to Nigerians as a telecommunication company of choice. Part of this findings delved into why and how Airtel Nigeria Limited was able to achieve this despite tough competitions from other telecommunication companies already in the industry before their arrival, particularly MTN Nigeria Limited.

Key Words: Globalization, technological development, Telecommunications industry, economic growth and development, Airtel Nigeria Limited

GLOBALIZATION OF ECONOMIES AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THREE SELECTED EURO-DOLLAR COUNTRIES

DR EME, CHUKWUEMEKA, G ; Lecturer, Department of Business Administration

National Open University of Nigeria, Jabi, Abuja, Nigeria; Tel: +234, 1, 90, 3323-5764

E-Mail: kaluchukwuemeka26@yahoo.co.uk; ceme@noun.edu.ng

ABSTRACT

As a strict term, globalization means the myriad economic and social transformation of mankind at present, on an extensive and integrating scale and generated by the impact of transcontinental monetary financial flows on the characteristics of social interactions. Sustainable development, on the other hand is conceived as a new development path that sustains human progress for the entire planet and for a long future. Globalisation is an inevitable phenomenon in human history that's been bringing the world closer through the exchange of goods and products, information, knowledge and culture. The purpose of this study was to find out the influence of globalisation of economies and sustainable development on the selected three Euro-dollar countries, viz- France, Spain and Germany between (1980 -2018). The researcher therefore reviewed the existing literature on the implication of globalization on the economic sustainability of these countries. Thus the concept of globalisation and sustainable development as well as some components of the selected Euro-dollar countries and the impact of globalisation on the world economy are critically examined. The study undertook a conceptual approach based on the effects of globalization on sustainable economic development of the selected Euro-dollar countries under review during the period: 1980 to 2018. The study thus established that there is a positive relation between globalisation and sustainable economic growth and development. This made the researcher come to the conclusion that the economies of these three selected Euro-dollar countries (France, Spain and Germany) is gaining from globalisation, mainly due to Foreign Direct investment (FDI) and trade openness. Since these Euro-dollar countries has opened up to international trade and foreign investment, they have achieved a better economic growth.

Key Words: Globalization, Sustainable Economic Development, Economies, Foreign Direct Investment, International Trade and Openness, Gross Domestic Product (GDP), IMF, World Bank

EFFECT OF COPPER NANOPARTICLES ON THE GROWTH OF *XANTHOMONAS ORYZAE* PV. *ORYZAE* CAUSING BACTERIAL LEAF BLIGHT IN RICE (*ORYZA SATIVA* L.)**VIGNESH K**

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: 0000-0003-4484-3862

Dr. K. SELVAM

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: [0000-0002-0060-2314](https://orcid.org/0000-0002-0060-2314)**ARSHA G**

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: 0000-0009-1694-9716

ABSTRACT

The study investigates the effect of copper nanoparticles (CuNPs) on the growth of *Xanthomonas oryzae* pv. *oryzae* (Xoo), the pathogen responsible for bacterial leaf blight (BLB) in rice (*Oryza sativa* L.). CuNPs were synthesized and characterized for their physicochemical properties. Their antibacterial activity was assessed in vitro through disc diffusion and broth microdilution methods, with varying concentrations (10, 25, 50, 100, and 200 µg/mL). The results revealed that CuNPs exhibited significant antibacterial activity against Xoo, with growth inhibition directly proportional to the concentration. The minimum inhibitory concentration (MIC) was determined to be 50 µg/mL, beyond which bacterial growth was significantly suppressed. Scanning electron microscopy (SEM) of treated bacterial cells indicated membrane disruption and cellular damage caused by CuNPs. These findings highlight the potential of CuNPs as an alternative to conventional chemical treatments for managing BLB in rice. Future research should focus on field trials and the environmental implications of CuNP application in sustainable rice production systems.

KEY WORDS: *Rice, Copper Nanoparticles, Bacterial Leaf Blight, Xanthomonas oryzae* pv. *Oryzae*

INVITRO EFFICACY OF ZINC NANOPARTICLES AGAINST RICE SHEATH BLIGHT CAUSED BY *RHIZOCTONIA SOLANI*

VIGNESH K

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: 0000-0003-4484-3862

Dr. K. SELVAM

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: [0000-0002-0060-2314](https://orcid.org/0000-0002-0060-2314)

ARSHA G

Assistant Professor, Palar Agricultural College, Ambur

ORCID: 0000-0009-1694-9716

ABSTRACT

The in vitro efficacy of zinc nanoparticles (ZnNPs) against *Rhizoctonia solani*, the causative agent of rice sheath blight, was evaluated in this study. The growth inhibitory effects of ZnNPs were tested at varying concentrations (10, 25, 50, 100, and 200 µg/mL) on the fungal pathogen using the agar well diffusion method. The results showed a significant reduction in the mycelial growth of *R. solani* with increasing concentrations of ZnNPs. At the highest concentration (200 µg/mL), complete inhibition of fungal growth was observed. The antifungal activity of ZnNPs was compared with that of a standard fungicide, showing similar or even superior efficacy. The ZnNPs exhibited potential as a promising biocontrol agent, offering an eco-friendly alternative to chemical fungicides. The findings suggest that ZnNPs may play a key role in managing rice sheath blight, contributing to sustainable agriculture. Further studies are needed to explore the underlying mechanisms of ZnNPs' antifungal action and their applicability in field conditions.

KEY WORDS: *Rice, Zinc Nanoparticles, Sheath Blight, Rhizoctonia solani*

THE ROLE OF SHARIA ECONOMIC LAW IN MAINTAINING HIFT AL-MAL AND ECONOMIC JUSTICE

Afif Firdaus¹, Fitri Kurniawati²

UIN KH.AbdurrahmanWahid Pekalongan

afif.firdaus@mhsuingusdur.ac.id, fitri.kurniawati@uingusdur.ac.id

Abstrak: Sharia Economic Law is a set of regulations that regulate economic activities based on Islamic principles, aimed at maintaining a balance between individual needs and social justice. This research aims to describe the concepts, basic principles and implementation of sharia economic law in Indonesia, especially in the banking and capital markets sectors. The research method used is descriptive analytical, with a literature study approach to explore primary, secondary and tertiary legal materia. The research results show that sharia economic law is based on the Koran, Sunnah, Ijma', and Qiyas, with main principles such as the prohibition of usury, gharar, and maisir, as well as an emphasis on justice and balance in economic transactions. In Indonesia, this law is implemented through a dual banking system, with strong regulations such as Law Number 21 of 2008 concerning Sharia Banking. Instruments such as sukuk and sharia insurance (takaful) have also demonstrated success in supporting a just and real asset-based economy. This research concludes that sharia economic law has a strategic role in creating a more ethical and sustainable economic system, in line with Islamic values and the needs of modern society.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ISLAM AND SCIENCE IN THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC ECONOMICS STUDENTS AT UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID

Amelia SOLEKHAH

UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2610-5321>

Muhammad Akmal Khoirur ROZIQ

UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4741-9554>

Ika Fatimah Az ZAHRA

UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7862-4226>

Muhammad Apri HANDIKA

UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7392-6774>

ABSTRACT

The purpose of this service is to explore and understand the perspectives of Islamic Economics students at UIN K.H. Abdurrahman Wahid on the integration between Islam and science in Islamic economics, as well as identify the challenges faced in connecting Islamic principles with modern economic theory. The method of service includes workshops, interactive discussions, and case studies that involve students in discussing the challenges of implementing Islamic economics in society. Through these activities, students are encouraged to integrate Islamic principles with the economic science they are learning, while being given practical insights to face challenges in the real world. Conclusions show that the service activity succeeded in increasing students' understanding of the importance of integration between Islam and science, especially in the context of Islamic economics, which is considered relevant as a solution to the challenges of modern capitalism. The majority of students stated that this activity motivated them to further explore Islamic economics and its application in society, thus supporting the creation of graduates who are ready to develop Islamic economics based on Islamic principles in the real world.

Keywords: Islamic Economics, Integration of Islam and Science, Islamic Education.

INTRODUCTION

In the academic world, debates about the relationship between religion and science have long been ongoing. Some argue that science and religion are two separate realms, while others believe they can complement each other. In the Islamic tradition, science is not only seen as a tool to explore the physical world, but also as a means to understand and get closer to God. Therefore, in Islam, the pursuit of knowledge is not limited to worldly knowledge, but also involves the search for a deeper meaning of life through religious knowledge. In this context, Islamic education, especially in the field of economics, tries to integrate religious values with scientific theories that develop in society.(Musyoyih & Salsabila, 2020)

Sharia Economics as one of the growing fields of science has a very strategic position in combining these two things, namely the principles of Islamic teachings with modern economic concepts. Islamic economics offers an alternative economic system that is more just, socially equitable, and in accordance with the teachings of Islam. This economic system emphasises the prohibition of riba (interest), gharar (uncertainty) and maysir (gambling), and encourages a balance between material and spiritual interests. As a response to the need for a more inclusive and sustainable economic system, Islamic economics has emerged as a solution that is in accordance with the guidance of religious teachings (Harisah, 2020). However, despite the many similarities in principles between Islamic economics and conventional economics, the integration of Islam and science in the study of Islamic economics is often challenging, both in theory and practice. In the academic world, many students studying Islamic economics often find it difficult to combine modern economic theories with sharia principles that emphasise social justice, compliance with God's law, and moral ethics. This is often a big challenge for students to see a harmonious relationship between the knowledge they learn and the religious values they believe in.' (Afta, 2022)

K.H. Abdurrahman Wahid State Islamic University (UIN) as one of the leading Islamic universities in Indonesia has an important role in shaping students' understanding of Islamic economics. As an educational institution based on Islamic teachings, UIN K.H. Abdurrahman Wahid has a vision to produce graduates who not only master economic theories, but are also able to integrate sharia principles in economic practice. Therefore, students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid have a very important role in bringing Islamic economic concepts to answer various economic problems that exist in society(Efendi & Bakhri, 2018). However, the phenomenon of integrating Islam and science in the field of Islamic economics is not completely free from challenges. The process of combining Islamic teachings with conventional economics is not easy. There are many views and thoughts that need to be processed in order to create a complete understanding of how Islamic economics can be applied in everyday life. In this context, it is important to explore how students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid view the relationship between Islam and science, and how they see the challenges and opportunities in integrating these two things.(Nyak Mustakim, 2022)

This study aims to explore how students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid view the relationship between Islam and science, especially in the field of Islamic

economics. The researcher wants to understand how students integrate sharia principles with the economic theories they learnt in college, and how they face challenges in the process. Given that students are agents of change who will play an important role in the development of Islamic economics in the future, their understanding of the relationship between Islam and science will greatly affect the way they apply the principles of Islamic economics in society. Through this study, the researcher hopes to provide a deeper insight into how the higher education system at UIN K.H. Abdurrahman Wahid shapes students' understanding of the integration between Islam and science in the context of Islamic economics. In addition, this research also aims to identify the challenges faced by students in understanding and applying the principles of Islamic economics in the real world. Thus, this research not only contributes to the development of Islamic economics, but can also provide recommendations for curriculum development that is more relevant and applicable to answer the challenges that exist in today's global economic world.

One of the reasons for the importance of studying the relationship between Islam and science in the perspective of Islamic economics students is because of the enormous relevance of Islamic economics in facing various global economic challenges today. Islamic economics, with basic principles such as justice, transparency, and balance, can provide an alternative solution to the conventional economic system that is often seen as exploitative and unsustainable. Issues such as economic inequality, poverty, and financial crises that occur in the modern capitalist economic system can be addressed through an Islamic economic approach that emphasises Islamic moral and ethical values. In the context of education, UIN K.H. Abdurrahman Wahid plays an important role in preparing students to understand and implement the principles of Islamic economics in a more applicable manner. The Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid is expected to produce graduates who not only understand modern economic theories, but are also able to criticise and adapt these theories to Islamic teachings. This is important, given the huge challenges faced by the global community in creating a more just and sustainable economic system.

However, despite its clear principles, the integration of Islam and science, especially in Islamic economics, is not without its challenges. One of the biggest challenges is the divergent views on how conventional economic theories based on capitalism and materialism can be harmonised with sharia principles that focus more on social justice and moral ethics. Students are often caught between the need to understand established economic theories and the desire to remain true to the Islamic values they believe in. On the other hand, another challenge faced by students is the application of Islamic economic principles in the real world, where the dominant economic system is still based on conventional economic practices. Therefore, a deep understanding of how Islamic economics can be applied in various sectors, such as banking, insurance, and capital markets, is very important. This research aims to explore how students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid perceive and overcome these challenges. Islamic economic education at UIN K.H. Abdurrahman Wahid is a strategic place to study the relationship between Islam and science in the field of economics. As an Islamic-based higher education institution, UIN K.H. Abdurrahman Wahid has a great responsibility to equip students with a thorough understanding of Islamic economics and how

to integrate it with modern economic theories. By understanding students' perspectives on the relationship between Islam and science, this research is expected to make a meaningful contribution to the development of a more just and sustainable Islamic economy. Moreover, this research is also expected to provide insights for curriculum development and learning methods that are more effective in integrating sharia principles in Islamic economic education in Islamic universities.

METHOD

This service uses the method:

- A qualitative approach with a case study type was used to explore the understanding and perspectives of students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid regarding the relationship between Islam and science. This approach was chosen because it allows researchers to gain a deep understanding of how students integrate Islamic principles in the study of Islamic economics and the challenges they face in the process.
- The research subjects were active students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid who have a basic understanding of Islamic economics and are directly involved in the learning process. Purposive sampling was used to select students who were considered to have relevant experience and understanding.
- Data collection techniques included in-depth interviews and focus group discussions (FGDs). In-depth interviews were conducted to explore students' personal views on the relationship between Islam and Islamic economics. FGDs were used to obtain the perspectives of groups of students, so as to identify common patterns of thought related to the integration of Islam and science. In addition, the research also used documentation studies to analyse the lecture materials and curriculum taught.

RESULTS AND DISCUSSION

Description of Service Activity Planning

The community service activities carried out aim to explore and understand the relationship between Islam and science in the perspective of students of the Sharia Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid. As part of an effort to integrate Islamic education with the world of modern science, this service activity focuses on two main aspects: first, providing an understanding of the importance of integrating Islamic teachings with science in the field of Islamic economics; second, exploring students' thoughts about the challenges and solutions they face in integrating these two aspects in the context of Islamic economics studies. In planning this service activity, several important steps have been arranged.

The first step is the preparation of service materials that will be delivered to students. This material includes several key topics, such as:

1. The importance of the Integration of Islam and Science: Explains the concept of the relationship between Islam and science, and how Islam teaches the importance of knowledge for the life of this world and the hereafter.

2. Principles of Sharia Economics: Presents the basic principles of Islamic economics, such as the prohibition of riba (interest), gharar (uncertainty), and maysir (gambling), and the application of these principles in modern economic practices.
3. Integration Challenges: Identify the challenges faced by students in integrating Islamic economic principles with conventional economic theories taught in higher education.

The second step was to determine the method of activity implementation. This activity is planned in the form of workshops and interactive discussions involving students as participants. In addition, case studies on the application of Islamic economics in business and financial practices in Indonesia and internationally will be presented to provide a more concrete and applicable understanding.

The third step is scheduling and organising the activities. Workshops and discussions will be organised during the schedule involving presentations, group discussions, and Q&A sessions. In addition, documentation of the activities will be done for further evaluation.

Implementation of Service Activities

The implementation of this service activity begins with the preparation of materials and the distribution of tasks to the service team consisting of lecturers and senior students of the Sharia Economics Study Programme. All activities were carried out in the Hall of the Faculty of Economics and Islamic Business Building, UIN K.H. Abdurrahman Wahid, on 12 November 2024. This service activity was attended by 44 students from the sharia economics study programme.

- **Submission of Material**

The activity began with a material delivery session led by the service team. The first material presented was about the relationship between Islam and science, and how Islam views science as part of worship that every Muslim must master. This explanation aims to provide a deep philosophical basis regarding the importance of science in an Islamic perspective, as well as build a broader understanding of the application of Islamic teachings in any field, including in economics.

The second material was about the principles of Islamic economics, where the service team discussed the main aspects of Islamic economics, such as the prohibition of usury (interest), halal investment, interest-free financing systems, and social justice in economic transactions. This material was delivered using case examples of Islamic economic practices in the real world, both in the Islamic banking sector, Islamic insurance, and in the field of Islamic capital markets.

After the presentation of the material, it was followed by an open discussion guided by the facilitator. In this session, students were given the opportunity to ask questions and discuss the topics that had been presented. Some students asked how Islamic economics can be applied in the context of a global economy dominated by the capitalist system. The discussion also raised actual issues about the challenges facing Islamic economics, such as the ignorance of the general public about the differences between Islamic economics and conventional economics, as well as the lack of facilities and infrastructure that support the widespread application of Islamic economics.

Figure 1. Submission of material

- Case Studies and Practical Experience

The activity continued with case studies on the implementation of Islamic economics in Indonesia and several other Muslim countries. In this session, students were divided into small groups to analyse various cases on the implementation of Islamic economics, such as Indonesian Islamic banks, the success of the zakat system in reducing poverty, and the challenges faced by Islamic financial institutions in competing with conventional financial institutions.

Next, a group discussion session was held where each group presented the results of their discussion in front of other participants. This discussion aims to assess the extent to which students can connect the theories they learnt with real practices in Islamic economics. Students showed high enthusiasm in providing solutions to the problems, and they also discussed ways to improve the application of Islamic economic principles in daily life.

In closing, a question and answer session and reflection were conducted to get feedback from the participants on the whole activity. Students were given the opportunity to share their views on the benefits gained from this activity, as well as their hopes for the development of Islamic economics in Indonesia.

Figure 2. Discussion session

- Evaluation of Service Activities

Evaluation of participants was carried out through a questionnaire given after the activity was completed. This questionnaire aims to measure the extent to which students' understanding and knowledge of the relationship between Islam and science in Islamic economics has increased after participating in the service activity. The evaluation results showed that most participants felt that they had a deeper understanding of the principles of Islamic economics, especially in terms of practical applications of Islamic economics in the real

world. As many as 85% of participants revealed that they better understood the importance of integrating Islamic principles with science, especially in the study of Islamic economics.

In addition, through group discussions and reflections, it was revealed that students experienced an increased awareness of the challenges faced in the application of Islamic economics in society. Many participants admitted that they previously did not really understand the application of Islamic economics in the business and financial sectors. However, after participating in this service activity, they became more optimistic and motivated to explore further the field of Islamic economics and its application in the real world.

CONCLUSIONS

The conclusion of this study shows that the relationship between Islam and science, especially in the context of Islamic economics, is a relevant and important theme, especially for students of the Islamic Economics Study Programme at UIN K.H. Abdurrahman Wahid. This research underlines the integration of Islamic values and modern economic theory as a challenge faced in the educational process. Students are required to be able to integrate sharia principles with the conventional economic theories they learn, while still upholding religious teachings. Education at UIN K.H. Abdurrahman Wahid plays a major role in shaping students' understanding of the importance of the relationship between Islam and science. As agents of change, students are expected to be the main drivers in developing Islamic economics in society. In the process, students are faced with various challenges, such as difficulties in understanding modern economic theories from an Islamic perspective and the lack of infrastructure that supports the application of Islamic economics in the real world. However, activities such as community service that focused on the integration of Islamic teachings with science proved to be able to improve their understanding.

The community service involved group discussions, case studies, and workshop activities. These activities were designed to provide an in-depth understanding of the principles of Islamic economics and the challenges faced in its implementation. Based on the evaluation, these activities succeeded in providing great benefits to the students, who felt they better understood the importance of integrating Islamic principles with science in the context of Islamic economics. The research also highlighted that students showed enthusiasm in overcoming the integration challenges. They endeavour to find solutions to the existing obstacles and contribute to developing Islamic economics in Indonesia. The hope of this research is to create graduates who not only master modern economic theories, but are also able to apply sharia principles practically and provide solutions to the global economic problems faced today.

Thus, the integration of Islam and science, especially in Islamic economics, can make a significant contribution to the development of a more equitable and sustainable economic system, answering the challenges of modern capitalism by offering solutions based on ethics and noble Islamic values. Students, as the nation's successors and agents of change, have a central role in realising this vision through understanding and implementing Islamic economic principles in real life.

REFERENCES

- Afta, M. A. (2022). GAMBARAN UMUM PERBANKAN SYARIAH DI INDONESIA. *Muhammad Afta*.
- Efendi, R., & Bakhri, B. S. (2018). KONSEP KOPERASI BUNG HATTA DALAM PERSPEKTIF EKONOMI SYARIAH. *Al-Hikmah: Jurnal Agama dan Ilmu Pengetahuan*, 15(1).
[https://doi.org/10.25299/jaip.2018.vol15\(1\).1594](https://doi.org/10.25299/jaip.2018.vol15(1).1594)
- Harisah, H. (2020). Revitalisasi Hukum Ekonomi Syariah di Pesantren Madura Sebagai Resolusi Konflik Masyarakat. *SALAM: Jurnal Sosial dan Budaya Syar-i*, 7(1). <https://doi.org/10.15408/sjsbs.v7i1.14543>
- Musyoyih, & Salsabila, A. (2020). Kontribusi Konsep Sains Islam Mehdi Golshani dalam Menyatukan Epistemologi Agama dan Sains. *Prosiding Konferensi Integrasi Interkoneksi Islam dan Sains*, 2.
- Nyak Mustakim. (2022). ISLAMISASI ILMU PENGETAHUAN PERSPEKTIF PEMIKIRAN ISMAIL RAJI AL-FARUQI. *JURNAL AZKIA : Jurnal Aktualisasi Pendidikan Islam*, 16(1).
<https://doi.org/10.58645/jurnalazkia.v16i1.33>

HEALTH INSURANCE INSURANCE PERSPECTIVE OF INDONESIAN SHARIA INSURANCE**Vanessa Imeldalia****Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia****ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4724-0901>****E-mail: vanessa.imeldalia@mhs.uingusdur.ac.id****Hendri Hermawan Adinugraha****ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>****E-mail: hendri.hermawan.adinugraha@uingusdur.ac.id****Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia****Abstract**

This study explores the perspective of sharia principles in Indonesian health insurance, focusing on the Social Security Administering Body (BPJS) program. Using a qualitative descriptive methodology, the study examines legal and operational frameworks of BPJS and compares them with sharia insurance, emphasizing their compliance with Islamic principles such as *ta'awun* (mutual assistance) and *akad tabarru'* (non-commercial agreements). The research reveals that although BPJS and sharia insurance share structural similarities, BPJS lacks full adherence to sharia principles. For example, BPJS primarily operates under the *wakalah* contract, where participants entrust the management of funds to BPJS, while sharia insurance employs the *wakalah bil ujarah* contract, integrating mutual fund management and fees in alignment with Islamic guidelines. Key findings suggest that the BPJS health insurance model could benefit from adopting comprehensive sharia principles to align with Indonesia's predominantly Muslim population. The study highlights the necessity for reforms that ensure elements of *gharar* (uncertainty), *riba* (usury), and *maisir* (gambling) are eliminated from BPJS operations. The discussion further addresses the ethical implications of participant contributions, emphasizing that true mutual assistance should prioritize helping the less fortunate without expectations of return. This principle aligns more closely with the spirit of zakat and waqf in Islamic finance. In conclusion, integrating sharia principles into BPJS health insurance presents an opportunity to enhance its inclusivity and ethical foundation, ensuring greater acceptance among Muslims while maintaining operational effectiveness. Future research should explore practical strategies for implementing these reforms.

Keywords: Akad, BPJS, Sharia insurance**Introduction**

The development of the sharia insurance industry in Indonesia has very good bright prospects because the majority of the Indonesian population is Muslim (Nasution & Lubis, 2023). On the other hand, Islamic banking also shows its development in a good direction (Khodiron et al., 2022). (Nasution & Lubis, 2023) Although, the growth of the sharia insurance industry shows a significant increase due to increasing public appreciation of the sharia-based economic system. Sharia insurance companies show business growth, because more and more people are already using sharia insurance to overcome or prevent uncertainty that contains risks

that pose a threat (Bulqis, 2021). The government is fully responsible for the prosperity and welfare of the people (Pahlevi, 2019). In the process of realizing prosperity and welfare, the government sets various kinds of policies through several programs. If the government is unable to fulfill it, then it is tantamount to sowing the seeds of destruction through social unrest and political instability (Sudrajat, 2020).

Nowadays the development of Islamic financial institutions is increasing rapidly (Irawan, 2018). This can be seen from the emergence of many Islamic financial institutions, both Islamic Banking and other non-bank Sharia Institutions. One of the programs carried out by the government is the health insurance program (Nurjanah & Purnama, 2023). Health insurance is an important driver of development and strategy in overcoming poverty (Cipto et al., 2018). Health insurance has been recognized as an important social policy strategy in supporting industrial and economic growth, not only in developed countries such as the United States and Western Europe. Access to health services is an important factor for economic development. This explains why most poverty alleviation strategy budgets are invested in health (Suwignjo &., 2019).

In early 2014 on January 1, the Indonesian government through the Ministry of Health planned the National Health Insurance Operation (JKN) regulated in Law No. 40 of 2004 which was used as an effort to deal with small people who had difficulty in obtaining health services. Insurance in Indonesia is regulated in Law Number 2 of 1992 concerning insurance business. The basic form of the Law aims to create a just and prosperous society in accordance with Pancasila and the 1945 Constitution. DSN-MUI believes that sharia insurance is an effort to protect each other and help through investment in the form of assets or tabarru' in dealing with risks through contracts in accordance with sharia principles (Basyirah et al., 2022). Islam prohibits transactions that contain elements of gharar, usury, maisir, and bathil because they tend to benefit one party only while the other party suffers losses. Insurance products can be practiced on condition that they eliminate elements prohibited in Islamic teachings, then replaced with traditional contracts that are in accordance with sharia principles (Rudiansyah, 2020).

One of the forms of insurance products that is currently being discussed is BPJS. The Social Security Organizing Agency (BPJS) is an agency formed with the aim of organizing social security programs. In Law No. 40 of 2004 which contains the social security system that BPJS has developed through the development of social security. BPJS is also a government-owned insurance that must be followed and tested by all people who live or live in Indonesia. Article 14 of Law No. 24 of 2011 states that every Indonesian citizen and foreign national who lives and stays in Indonesia for at least six months must be a participant of BPJS.

This article is interested in elaborating further on the review of health insurance in the perspective of sharia insurance. Through the descriptive method of analysis, this article will first discuss the literature study on the study of health insurance law, in Indonesia and end with a discussion of alternative BPJS Health insurance development models that are in line with sharia and closed with some conclusions and suggestions for the development of research studies and future studies.

Method

This type of research is descriptive qualitative research, that is, the data collected is in the form of words, images, not numbers (Sujarweni, 2015). According to Bogdan and Taylor, as quoted by Lexy J. Qualitative research is a research procedure that produces descriptive data in the form of written or spoken words of people and observed behavior. Meanwhile, descriptive research is a form of research aimed at describing or describing existing phenomena, both natural phenomena and human engineering (Moleong, 2020).

Results

BPJS is a new institution formed to organize a non-profit social security program in Indonesia based on Law Number 40 of 2004 concerning SJSN. Based on Law Number 24 of 2011, BPJS will replace a number of social security institutions in Indonesia, namely the health insurance institution PT Askes and the employment social security institution PT Jamsostek. The transformation of PT Askes and PT Jamsostek into BPJS will be carried out in stages. In early 2014 PT Askes became BPJS Kesehatan, then in 2015 PT Jamsostek became BPJS Ketenagakerjaan (Sayekti Waras & Sudarwati, 2018).

BPJS Kesehatan is a legal health insurance institution that runs programs based on Law Number 24 of 2011. With the establishment of BPJS Kesehatan, this is a form of social protection provided by the government to the people of Indonesia to ensure that they can meet health needs. all the basic living needs of the community. A better and dignified Indonesia. Where the basic principles used by BPJS in the implementation of the national health insurance system are systems guided by humanitarian principles, with social justice benefits for all Indonesian people (Kalingga, 2021).

Akad as an agreement, meaning that the person who makes the contract promises each other to keep what has been agreed between the two contractors. In the law of muamalah it is explained that the original law in all forms of muamalah is permissible unless there is a proposition that forbids it. Based on this rule that anyone may perform any contract without being bound by the names of the contracts that have been contained in any clause as long as they do not conflict with other principles and are not false. The business was organized with the aim of reducing the risk of deviation from sharia provisions (Zuhdi, 2017).

BPJS aims to make people help each other. This provision shows that BPJS does not always get elements of mutual help (ta'awun) in the true sense. Because not every BPJS participant when paying premiums intends to help others, even tends to be for their own interests, so that if they are sick, they get maximum service at minimal cost. With this system, it is not always obtained that rich people help the poor, in fact many rich people are helped by medical expenses from the contributions of poor people who are not sick. The recommended form of ta'awun is that rich people help the poor without expecting anything in return from the poor. This can be realized in the form of zakat, taxes, and social fund collection (Nurmatias et al., 2017).

In the insurance contract, the principle of taawun (mutual help) is in line with the tabarru contract in sharia insurance. Akad Tabarru' is a grant agreement in the form of providing funds from one of the Participants to the Tabarru Fund with the aim of mutual assistance between Participants, which is not of a commercial nature and is not for commercial purposes (Minister of Finance Regulation Number 18 / PMK.010 / 2010

concerning the Application of Basic Principles of Insurance Business Implementation and Reinsurance Business with Sharia Principles). The goal is almost the same, which is to gauge fellow participants (Puspitasari, 2012).

The agreement in BPJS that is most often used is the wakalah contract, which is a representative contract from participants to the management of BPJS Kesehatan. According to Imam Hanafi, when making a contract that represents has violated the rules that have been agreed upon when entering into a contract agreement, it can harm the representative party and the action depends on the willingness of the representative. If the representative allows it, the contract is valid and vice versa, if the representative does not give up, the contract becomes invalid or void. Meanwhile, according to Imam Shafi'i, if there is a deviation that can harm the representative party, then the action is not valid (vanity) (Fitra Mulyawan & Kiki Yulinda, 2021).

Meanwhile, in sharia insurance, there is a Wakalah bil Ujrah Akad which authorizes the Company as a representative of the Participant to manage the Tabarru Fund and/or Participant's Mutual Fund, in accordance with the power or authority given in the form of ujah (fee). (Minister of Finance Regulation Number 18/PMK.010/2010 concerning the Application of Basic Principles of Insurance Business Implementation and Reinsurance Business with Sharia Principles). Akad Wakalah bil Ujrah is allowed in sharia insurance practices carried out between sharia insurance companies and participants where the sharia insurance company is domiciled as a manager and gets rewards for obtaining a power of attorney from the participant.

In its development, a sharia employment BPJS has been formed which has one of the same contracts as the contract in sharia insurance, namely the wakalah bil ujah contract. In the contract, participants or referred to as Muwakkil (power of attorney), will give their power of attorney to BPJS Employment (Wakil) to manage participant contribution funds which will be accompanied by rewards in the form of ujah.

Conclusion

BPJS aims to make people help each other. This provision shows that BPJS does not always get elements of mutual help (ta'awun) in the true sense. Because not every BPJS participant when paying premiums intends to help others, even tends to be for their own interests. In the insurance contract, the principle of taawun (mutual help) is in line with the tabarru contract in sharia insurance. Akad Tabarru' is a grant agreement in the form of providing funds from one of the Participants to the Tabarru Fund with the aim of mutual assistance between Participants, which is not of a commercial nature and is not for commercial purposes.

Then the contract in BPJS that is most often used is the wakalah contract, which is a representative contract from participants to the management of BPJS health. Meanwhile, in sharia insurance, there is a Wakalah bil Ujrah Akad which authorizes the Company as a representative of the Participant to manage the Tabarru Fund and/or Participant's Mutual Fund, in accordance with the power or authority given in the form of ujah (fee). In its development, a sharia employment BPJS has been formed which has one of the same contracts as the contract in sharia insurance, namely the wakalah bil ujah contract. In the contract, participants or referred to as Muwakkil (power of attorney), will give their power of attorney to BPJS Employment (Wakil) to manage participant contribution funds which will be accompanied by rewards in the form of ujah.

REFERENCES

- Basyirah, L., Nurhayati, N., Samsuri, A., & Muttaqin, M. K. (2022). Solusi Asuransi Syariah (Takaful) dalam Manajemen Risiko Aset Kripto. *Jurnal Maksipreneur: Manajemen, Koperasi, Dan Entrepreneurship*, 12(1). <https://doi.org/10.30588/jmp.v12i1.1117>
- Bulqis, B. (2021). Persepsi Masyarakat Kota Parepare terhadap Asuransi Syariah. *Proceeding of Conference on Islamic ...*
- Cipto, S., Shofiya, D., Indiraswari, T., Sulitina, D. R., Arini, D., & Darsini. (2018). *CRITICAL APPRAISAL PENERAPAN ASURANSI, ASURANSI KESEHATAN DAN JKN DALAM KESEHATAN MASYARAKAT*.
- Fitra Mulyawan, & Kiki Yulinda. (2021). BPJS KESEHATAN MENURUT HUKUM ISLAM. *Jurnal Cakrawala Ilmiah*, 1(3). <https://doi.org/10.53625/jcijurnalcakrawalaindonesia.v1i3.613>
- Irawan, M. (2018). Politik Hukum Ekonomi Syariah Dalam Perkembangan Lembaga Keuangan Syariah Di Indonesia. *Jurnal Media Hukum*, 25(1). <https://doi.org/10.18196/jmh.2018.0097.10-21>
- Kalingga, Q. R. H. . et al. (2021). Perlindungan Hukum Terhadap Peserta BPJS Kesehatan Menurut UU Nomor 24 Tahun 2011 Tentang BPJS di Desa Bandar Setia Kecamatan Percut Sei Tuan. *Jurnal Justitqa*, 3(2).
- Khodiron, K., Fitriyani, F., & Maulana, M. A. (2022). Peran Perbankan Syariah Dalam Pembangunan Mikro Ekonomi Indonesia. *The Academy Of Management and Business*, 1(3). <https://doi.org/10.55824/tamb.v1i3.181>
- Moleong, J. L. (2020). metodologi penelitian kualitatif J lexy Moleong. *Jurnal Ilmiah*.
- Nasution, R. A., & Lubis, F. A. (2023). Prospek dan Tantangan Perkembangan Asuransi Syariah di Kota Binjai. *Akubis : Jurnal Akuntansi Dan Bisnis*, 10(1). <https://doi.org/10.37832/akubis.v10i1.37>
- Nurjanah, N., & Purnama, N. S. (2023). Perkembangan Lembaga Keuangan Syariah dan Kondisi Makro Ekonomi di Indonesia. *Jurnal Ilmiah Ekonomi Islam*, 9(1).
- Nurmatias, F., Sulistyandri, S., & Dina, M. (2017). Perspektif Hukum Islam Terhadap Iuran BPJS Kesehatan. *Jurnal Ilmiah Ekonomi Kita*, 6(2).
- Pahlevi, F. S. (2019). Harmonisasi Hukum Ekonomi Dalam Mewujudkan Kemakmuran Masyarakat Indonesia. *Jurnal Ekonomi Syariah*, 2(April).
- Puspitasari, N. (2012). MODEL PROPORSI TABARRU' DAN UJRAH PADA BISNIS ASURANSI UMUM SYARIAH DI INDONESIA. *Jurnal Akuntansi Dan Keuangan Indonesia*, 9(1). <https://doi.org/10.21002/jaki.2012.03>
- Rudiansyah, R. (2020). Telaah Gharar, Riba, dan Maisir dalam Perspektif Transaksi Ekonomi Islam. *Al-Huquq: Journal of Indonesian Islamic Economic Law*, 2(1). <https://doi.org/10.19105/alhuquq.v2i1.2818>
- Sayekti Waras, N., & Sudarwati, Y. (2018). Analisis Terhadap Badan Penyelenggara Jaminan Sosial (BPJS): Transformasi Pada Bumn Penyelenggara Jaminan Sosial. *Jurnal Ekonomi & Kebijakan Publik*, 1(1).
- Sudrajat, T. (2020). Perlindungan Hukum dan Pemenuhan Hak Pekerja pada Program Jaminan Kesehatan Nasional. *Pandecta Research Law Journal*, 15(1). <https://doi.org/10.15294/pandecta.v15i1.23647>
- Sujarweni, V. (2015). Metodologi Penelitian Bisnis & Ekonomi. *Yogyakarta: Pustaka Baru Press.*, 7(4).
- Suwignjo, A. H., & . M. (2019). TINJAUAN HUKUM PEMBUKAAN REKAM MEDIK DARI SUDUT PANDANG ASURANSI KESEHATAN. *SPEKTRUM HUKUM*, 16(1). <https://doi.org/10.35973/sh.v16i1.1125>
- Zuhdi, M. H. (2017). Prinsip-prinsip Akad Dalam Transaksi Ekonomi Islam. *IqtIshaduNa Jurnal Ekonomi Syariah*, 8(2).

SOCIAL CONFLICT AND PEACEFUL RESOLUTION: A MODERN SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Ismahatul Hanifah

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7836-3456>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Abstract

Social conflict is a phenomenon that is inseparable from the dynamics of society. In various contexts, conflict can be an obstacle to social development or, conversely, an opportunity for transformation for the better. This article explores social conflict and peaceful resolution through a modern sociological perspective, focusing on the interplay between social structure, group dynamics and cultural values. This sociological approach highlights how factors such as social inequality, group identity, and technological change contribute to conflict escalation. The article also examines peaceful resolution strategies, including mediation, negotiation, and reconciliation, which emphasize the importance of intergroup dialogue and community empowerment. Through case analysis from different regions, this research shows how community-based approaches and the use of digital technology can support sustainable peace. The results show that approaches that integrate structural and cultural perspectives are more effective in understanding the root causes of conflict and creating inclusive solutions. This article contributes to the sociology literature by providing a theoretical and practical framework for understanding social conflict comprehensively, as well as offering policy recommendations to promote peaceful resolution based on the values of social justice and solidarity.

Keywords: Social Conflict, Peaceful Resolution, Modern Sociology, Social Justice, and Mediation.

SOCIAL STIGMA AGAINST PERSONS WITH DISABILITIES: AN ANALYSIS FROM A CRITICAL THEORY PERSPECTIVE

Ismahatul Hanifah

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7836-3456>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Abstract

This research examines the social stigma against people with disabilities using a critical theory approach, which focuses on how social and cultural structures shape negative perceptions of the group. Stigma against disability is often based on misunderstanding, stereotyping, and discrimination that leads to marginalization. Through text analysis and in-depth interviews with people with disabilities and community members, this research found that people with disabilities are often perceived as “different” and less empowered, both in social interactions and in access to economic, educational and health opportunities. Critical theory perspectives, particularly theories of power and domination, are used to understand how existing social norms reinforce inequality and how this stigma is maintained by various social institutions such as the media, educational institutions, and the job market. The findings of this research show that social stigma towards disability is not only the result of individual misconceptions, but also a product of a social system that normalizes discrimination and ignores the important role of people with disabilities in people's lives. This research recommends the need for changes in social policy, education, and media to reduce stigma and create greater inclusivity for people with disabilities in social life.

Keywords: Social Stigma, Disability, Critical Theory, Discrimination, and Inclusivity

CYBERSECURITY CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE FINANCIAL TECHNOLOGY (FINTECH) SECTOR

Alya Nisrina Huwaida

ORCID ID : <https://orcid.org/0009-0005-3759-8119>

alya.nisrina.huwaida@mhs.uingusdur.ac.id

Faculty of Islamic economics and business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

ORCID ID : <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

hendri.hermawan@uingusdur.ac.id

Faculty of Islamic economics and business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

Abstract

This research aims to explore cybersecurity aspects in the financial technology (fintech) sector, focusing on data security, transaction safety, and authentication systems. The rapid digitalization of financial services has made fintech a pivotal part of modern economies, facilitating faster and more accessible transactions. However, this advancement has also led to heightened cybersecurity threats, including phishing, ransomware, and Distributed Denial of Service (DDoS) attacks, which pose significant risks to both users and providers. The study employs a descriptive approach, analyzing literature and case studies to understand these challenges and the role of advanced security frameworks such as ISO/IEC 27000 standards. Key findings indicate that robust measures like multi-factor authentication (MFA), end-to-end encryption, and user education are vital for safeguarding sensitive user data and financial transactions. The integration of Artificial Intelligence (AI) enhances risk detection and response capabilities, thereby improving overall system resilience. Despite these advancements, challenges such as regulatory compliance, data privacy, and human factors persist, necessitating a collaborative effort between fintech companies, regulators, and users. A case study on a ransomware attack in Indonesia highlights the urgent need for proactive cybersecurity strategies. By implementing stringent security protocols and fostering user awareness, the fintech sector can mitigate cybersecurity risks, ensuring trust and reliability in digital financial services. Continuous innovation and adherence to regulatory standards are imperative for sustaining growth and protecting stakeholder interests in the fintech ecosystem.

Keywords : Cybersecurity, Financial Technology, Ransomware in Financial Services

THE ROLE OF MASLAHAH MURSALAH IN BRIDGING SOCIAL NEEDS AND SHARIA JUSTICE**Dian Indah Sukma Rini**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0313-9795>**Hendri Hermawan Adinugraha**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>**Abstract**

Maslahah Mursalah is a concept in Islamic law that focuses on the public good, especially for needs that are not explicitly regulated by sharia. This study aims to analyze the definition, classification, and relevance of Maslahah Mursalah in the contemporary context. Using a descriptive-analytical qualitative method, this study examines classical and modern literature and applicable cases in the social, economic, and legal fields. Maslahah Mursalah allows the flexibility of Islamic law in responding to modern challenges such as technological developments, social changes, and environmental issues, as long as its application meets the conditions, namely real, general maslahat, and does not contradict the nash sharia. The research found that scholars have different views regarding the validity of this concept. Malikiyah and Hanabilah support the application of Maslahah Mursalah, while Hanafiyah and some Shafi'iyah tend to be skeptical, worrying about the potential misuse of Maslahah Mursalah. In its applications, Maslahah Mursalah is used to determine laws related to Islamic fintech, data privacy, and environmental policies, demonstrating its relevance in the modern era. Nonetheless, the main challenge is to keep its application from deviating from sharia principles as well as ensuring decisions are based on sound analysis. This study confirms that Maslahah Mursalah is an effective and relevant Islamic legal solution, bridging between fixed rules and the dynamics of modern life, provided it is implemented with the precautionary principle and integrity of sharia. In-depth discussions between scholars are needed to strengthen the legitimacy of this concept in the face of future challenges.

Keywords: Maslahah Mursalah, Islamic Law, Modern Needs, Sharia, Social Change

INTRODUCTION

Maslahah Mursalah is a concept in Islamic law that refers to a public interest that has not been explicitly regulated by Sharia. The term covers a wide range of circumstances where the needs of society require a legal solution that is not directly mentioned in the Qur'an or Hadith. In modern life, the application of Maslahah Mursalah is increasingly relevant, especially to answer challenges arising from social changes, technological developments, and emergency situations that are not listed in classical Islamic legal sources. Therefore, it is important to understand the essence of the concept of maslahah, both in terms of definition and application, so that it can be integrated with Islamic law effectively.

Various kinds of Maslahah Mursalah can be classified based on the situation and context. One of them is emergency needs, where legal decisions are needed to protect the interests of society in a precarious situation. In addition, technological developments also often raise new issues that require a maslahah-based approach, such as regulations related to sharia fintech or digital data protection. Similarly, social changes include issues such as gender justice, human rights and the environment. This shows that Maslahah Mursalah is one of the important methods in expanding the scope of Islamic law to keep it relevant to the realities of the times.

To ensure that the application of Maslahah Mursalah is in accordance with the principles of Sharia, there are several key conditions that must be met. One of them is that the decision taken must be fair and based on real benefits. This means that the policy must really provide clear benefits for the people and not based on assumptions or personal interests. In addition, the policy must not contradict explicit sharia texts, such as provisions in the Qur'an or Hadith. In addition, the maslahah in question must be relevant in answering the difficulties or needs of the community, so that it really provides a solution that can be accepted in a shar'i manner.

The use of strict criteria in Maslahah Mursalah aims to keep legal policies consistent with the principles of justice and truth of sharia. In this regard, scholars have a great responsibility to ensure that their interpretations do not deviate from the main objective of Islamic law, which is to create benefits for humanity. The application of maslahah that is not based on in-depth analysis can risk opening up opportunities for abuse, where legal decisions actually benefit certain parties without considering the public interest.

The difference of opinion among scholars regarding the application of Maslahah Mursalah is one of the main challenges in using this concept. Some scholars are more open in adopting maslahah as a method of ijtihad, arguing that it is in accordance with the flexible nature of Islamic law. However, other scholars are more conservative, fearing the potential for abuse if maslahah is used without clear guidelines. This difference creates a rich discussion dynamic, where various viewpoints are presented to examine how Maslahah Mursalah can be validly applied within the framework of Islamic law.

Ultimately, Maslahah Mursalah reflects Islamic law's attempt to address the evolving needs of society. By ensuring that its application is based on the principles of sharia, Maslahah Mursalah can be an effective solution to bridge the gap between fixed rules and the dynamic realities of life. Discussions among scholars on this

subject have not only enriched the Islamic intellectual tradition but also demonstrated the relevance of Islamic law in responding wisely to changing times.

METHOD

The research method used in this study is a qualitative method with an analytical descriptive approach. This research uses secondary data in the form of classical and contemporary literature, including ushul fiqh books, scientific journals, and relevant books, to understand the concept and application of Maslahah Mursalah. The data is analyzed in depth to find out the definition, types, conditions, and scholars' views on its validity and application. In addition, this research also explores contemporary cases where Maslahah Mursalah is applied, especially in modern social, economic, and legal contexts. This approach aims to provide a comprehensive understanding of how Maslahah Mursalah can be used as a basis for ijihad in response to changing times without overriding the principles of Sharia.

RESULT AND DISCUSSION

Definition of Maslahah Mursalah

Maslahah Mursalah is a concept in Islamic law that focuses on achieving benefits or benefits for the people, especially in issues that are not explicitly regulated by the nash sharia. According to Abdul-Wahhab Khallaf, Maslahah Mursalah is defined as something that is considered maslahat even though there is no evidence that specifically supports or rejects it. In other words, this concept provides room for the flexibility of Islamic law in responding to the needs of modern society without ignoring the principles of sharia. Linguistically, maslahah means “goodness” or “benefit,” while mursalah means “loose” or “unbound.” Maslahah Mursalah, therefore, refers to benefits that do not have specific evidence but are nonetheless considered essential to safeguarding the main objectives of sharia (maqashid sharia).

This definition is important because it emphasizes that Islamic law is not only normative but also responsive to changing times. In practice, Maslahah Mursalah is often used as a method of ijihad to resolve new problems that are not regulated by established laws. For example, in the context of modern technology, this concept can be used to determine the legal status of digital-based services, such as Islamic banking through applications or e-commerce based on Islamic ethics. Therefore, understanding Maslahah Mursalah is not only theoretically relevant but also very applicable in answering the challenges of the times.

Types of Maslahah Mursalah

Maslahah can be classified based on several main categories, one of which is based on its quality. Scholars divide maslahat into three levels: maslahah dharuriyyah (primary), maslahah hajiyyah (secondary), and maslahah tahsiniyyah (tertiary). Maslahah dharuriyyah are benefits related to basic human needs, such as maintaining religion, soul, mind, offspring, and property. Examples are the obligation to preserve life through regulations related to halal food or the protection of the soul through the prohibition of murder. This level is the top priority because it concerns human survival both physically and spiritually.

Next is maslahah hajiyyah, which includes benefits that support and complement primary needs. For example, Islam provides relief in worship for people who are sick or travelers, such as the permissibility of

praying sitting or combining prayers. This shows how sharia provides flexible solutions to maintain the continuity of worship without burdening individuals. Finally, maslahah tahsiniyyah is a complementary benefit to beautify and perfect human life, such as the recommendation to dress neatly, maintain cleanliness, and eat nutritious food. These three levels show the hierarchy of benefits that guide the setting of legal priorities.

Besides based on quality, maslahat is also divided based on its content, namely maslahah 'ammah (general) and maslahah khassah (special). Maslahah 'ammah covers the interests of the wider community, such as maintaining economic stability or protecting the environment. An example is the policy to preserve forests to prevent natural disasters. Meanwhile, maslahah khassah is more specific to certain individuals or groups, such as legal decisions that only apply to certain communities based on their local customs. With this division, Maslahah Mursalah can be applied according to the scale and scope of the problem at hand.

Conditions of Maslahah Mursalah

The scholars set certain conditions so that Maslahah Mursalah can be used as a legal basis. One of the main requirements is that the maslahat in question must be real and bring clear benefits. For example, the decision to ban single-use plastics can be considered maslahat because it is scientifically proven to reduce environmental pollution. Such maslahat should not be based on mere conjecture or assumption that cannot be proven rationally. In addition, the proposed maslahat must be general in nature, meaning that it benefits many people, not just certain individuals or groups.

Another requirement is that the maslahat must not contradict a clear sharia text. If a policy is considered maslahat but violates the rules of the Qur'an or Hadith, then the maslahat cannot be accepted. For example, the idea of equalizing the inheritance shares of men and women may seem maslahat in a certain context, but this contradicts the clear provisions of the Shari'ah in the Qur'an. Therefore, the maslahat must remain within the prescribed framework of the Shariah. With these conditions in place, the application of Maslahah Mursalah can be done carefully and in accordance with Islamic principles.

Scholars' Opinions on Maslahah Mursalah

Among scholars, there are different views on the validity of Maslahah Mursalah. The Hanafis and most of the Shafi'is tend to be skeptical of the use of this concept as a basis for law. They argue that Allah and His Messenger have established provisions that cover all human interests. According to them, accepting Maslahah Mursalah as a basis for law can open up opportunities for deviation, where people can make laws based on personal taste on the grounds of benefit.

In contrast, the Malikiyah and Hanabilah scholars support the application of Maslahah Mursalah as a method of ijihad. They argue that Islamic law aims to realize the benefits and needs of mankind. This approach is based on the principle that Islam is a religion that is flexible and responsive to changing times. For example, Caliph Umar bin Khattab's policy of not distributing the land from the war in Iraq and Sham to the troops but making it state property was an application of Maslahah Mursalah. This decision was made to ensure that the land could be utilized by the wider community, not just a few people.

The Relevance of Maslahah Mursalah in Contemporary Contexts

In the modern era, Maslahah Mursalah becomes very relevant in responding to various new challenges, such as technological developments, environmental issues, and social changes. In the field of Islamic economics, for example, Maslahah Mursalah is used to design Islamic financial products that suit the needs of the community, such as digital banking services. This concept is also relevant in dealing with environmental issues, where nature conservation policies can be considered as a general maslahat to maintain the balance of the ecosystem.

In the field of technology, Maslahah Mursalah can help determine laws related to the use of artificial intelligence (AI) or digital data protection. For example, regulations regarding the privacy of internet users can be considered as maslahat because it protects individuals from data misuse. Similarly, in a social context, the concept can be used to support policies that promote gender equity, education and community welfare. This shows that Maslahah Mursalah has a wide range of applications and can be an effective tool in solving contemporary problems.

Criticism and Challenges in the Application of Maslahah Mursalah

Despite its many benefits, the application of Maslahah Mursalah is not free from criticism. One of the main challenges is ensuring that the decisions taken are truly based on in-depth analysis and not mere assumptions. In addition, some are concerned that this concept can be misused to legitimize actions that are actually contrary to sharia. Therefore, it is important for scholars and policymakers to establish strict monitoring mechanisms in the application of Maslahah Mursalah.

Another challenge is how to balance modern needs with traditional Islamic values. In some cases, there may be a clash between the maslahat deemed relevant to local customs and the universal principles of Islam. Therefore, a careful and research-based approach is needed to ensure that Maslahah Mursalah can be applied without compromising the integrity of the Shari'ah.

CONCLUSION

The document discusses the concept of Maslahah Mursalah in Islamic law, which is an attempt to bridge social needs and Shari'ah justice, especially in the modern context. Maslahah Mursalah refers to benefits that are not explicitly regulated by the Qur'an and Hadith, but are deemed necessary to safeguard the objectives of Shari'ah. The document outlines that this concept is highly relevant in the face of challenges such as social change, technological development, and emergency needs. The application of Maslahah Mursalah must fulfill several conditions, including clear benefits, not contradicting sharia, and being universal. Various scholars' views on its application reflect the dynamics of Islamic law which is flexible but still rooted in the principles of sharia. In the contemporary context, Maslahah Mursalah is relevant for regulating issues such as Islamic fintech, digital data protection, and environmental policy. While beneficial, its application faces challenges such as the risk of misuse and the difficulty of balancing traditional values with modern needs. Therefore, a cautious approach is needed to ensure the concept is applied fairly and effectively.

REFERENCES

- Bisri, Cik Hasan. 2020. "175-343-1-Pb." *Hikmah: Journal Of Islamic Studies* 2(16):204–18.
- Efendi, S. (2005). *Ushuk Fiqh*. Jakarta: Prenada Media.
- Rusdi Ali, Muhammad. 2019. "Maslahat Sebagai Metode Ijtihad Dan Tujuan Utama Hukum Islam." *Jurnal Syari'ah Dan Hukum Diktum* 15(2):152–54.
- Siregar, Asfar Hamidi. 2023. "Kehujjahan Dalam Beramal Dengan Menggunakan Maslahah Mursalah Perspektif Ibn Taimiyyah." *Jurnal Pendidikan Dan Studi Islam* 9(1):113–25.

EVALUATION OF HEALTH ASSESSMENT OF ISLAMIC BANKS IN INDONESIA: ANALYSIS OF CAMEL AND RGEC METHODS FOR ECONOMIC STABILITY AND GROWTH

Putri Mir'atun Nisa'

Faculty of Islamic Economics and Business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-5871-2980>

Putri.miratun.nisa@mhs.uingusdur.ac.id

Hendri Hermawan Adinugraha

Faculty of Islamic Economics and Business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

Abstrak

This study aims to evaluate the health level of Islamic banks in Indonesia using the CAMEL (Capital, Assets, Management, Earnings, Liquidity) and RGEC (Risk Profile, Good Corporate Governance, Earnings, Capital) methods. This study is based on literature related to the importance of financial stability of Islamic banks in facing competition and economic risks. Through the analysis of CAMEL and RGEC methods, it was found that these approaches provide a comprehensive picture of the performance of Islamic banks from the aspects of finance, risk management, to compliance with sharia principles. The results show that a good evaluation can increase the resilience of Islamic banks to economic fluctuations, as well as strengthen customer confidence. This research emphasizes the importance of implementing effective follow-up to maintain the stability and growth of the Islamic banking sector.

Introduction

Islamic banking in Indonesia plays an important role in sustaining the national economy, especially through an Islamic values-based financial system that emphasizes justice, partnership, and shared prosperity. Along with the development of the financial sector, Islamic banks face increasingly complex challenges, both internally and externally. These challenges include competition with conventional banks, the need to continue to innovate, and resilience in the face of global economic dynamics. In this context, the health level of Islamic banks is one of the important indicators to ensure the stability and sustainability of their operations (Saputra et al., 2023).

The health assessment of Islamic banks aims to measure the bank's ability to manage its assets, risks, and operational responsibilities in accordance with sharia principles. This is done through various evaluation methods covering financial, managerial, and sharia compliance aspects. The two main methods used are CAMEL (Capital, Assets, Management, Earnings, Liquidity) and RGEC (Risk Profile, Good Corporate Governance, Earnings, Capital). These two methods provide a framework to assess a bank's financial condition, risk management, as well as good corporate governance. With this approach, supervisory authorities such as the Financial Services Authority (OJK) can ensure that Islamic banks are able to run their operations efficiently and in accordance with regulations (Prihatin, 2021; Siregar, 2021).

The CAMEL method assesses five key aspects of banking operations. Capital measures the adequacy of the bank's capital to bear risks. Assets evaluate the quality of productive assets to anticipate the risk of default. Management assesses the bank's managerial capability in managing operations and risks. Earnings measures the bank's ability to generate profit. Liquidity assesses the bank's ability to meet short-term obligations. This assessment provides a comprehensive picture of the bank's condition from various fundamental aspects (Amelia & Aprilianti, 2018).

The RGEC method focuses on analyzing risk profile, good corporate governance, profitability, and capital. This assessment focuses more on the risks faced by banks and their ability to anticipate and manage these risks. This approach allows OJK to provide strategic recommendations based on the real conditions faced by banks, thereby increasing public confidence in Islamic banks (Utu, 2022).

The level of bank health also has a significant impact on customer and investor confidence. Healthy banks tend to be more trusted by the public, so they can attract more third-party funds and increase financing to the real sector. Conversely, banks with low soundness risk losing public trust, which could destabilize the financial system as a whole (Gultom & Siregar, 2022). Therefore, the health assessment of Islamic banks is not only relevant in the context of supervision, but also in maintaining the competitiveness of Islamic banking in an increasingly competitive market.

In practice, Islamic banks face various obstacles, including infrastructure that does not fully support digital operations, low public financial literacy, and the need to develop human resources who understand sharia principles and financial regulations. To overcome these obstacles, collaboration between the government, regulators, and industry players is crucial. Through this synergy, it is expected that Islamic banks will be able to improve their health levels and contribute more to inclusive and sustainable national economic development (Saputra et al., 2023).

With these factors in mind, this study aims to evaluate the soundness of Islamic banks in Indonesia using the CAMEL and RGEC methods. This study not only provides an overview of the current condition of Islamic banking, but also offers strategic recommendations to improve the stability and sustainability of the sector in the future. The evaluation results are expected to serve as a reference for policy makers in formulating regulations that support the growth of Islamic banking in Indonesia.

Method

This research uses the literature review method by analyzing literature related to the health assessment of Islamic banks. The main sources of research include scientific journals, financial statements of Islamic banks, as well as relevant regulations such as Bank Indonesia Regulation No. 9/1/PBI/2007 and POJK No. 8 of 2014. The CAMEL and RGEC methods are evaluated based on key indicators, such as capital ratio (CAR), asset quality (KAP), risk management, and corporate governance.

Results and Discussion

Bank Health Assessment with CAMEL Method

The CAMEL method assesses five main aspects: Capital Assessment based on the capital adequacy ratio (CAR) shows that Islamic banks must have a minimum CAR of 8%. Banks with high CAR are more resilient to financing risks.

Assets Productive asset quality indicators (KAP) are used to evaluate the level of risk of financing default. Management Assesses the bank's managerial ability to manage risk and comply with sharia regulations. Earnings Analysis of Return on Assets (ROA) and Net Interest Margin (NIM) shows the bank's efficiency in generating profit. Liquidity Loan to Deposit Ratio (LDR) is a measure of the bank's ability to meet short-term obligations.

Bank Health Assessment with RGEC Method

The RGEC method involves four main aspects: Risk Profile An analysis of 10 types of risks, including credit and liquidity risks, demonstrates the importance of effective risk management. Good Corporate Governance (GCG) Assessment of bank governance including transparency, accountability, and responsibility. Earnings: Focus on profit sustainability and operational efficiency of the bank. Capital: Evaluation of capital adequacy to support financing activities and deal with risks.

Trend Analysis of Islamic Bank Health Assessment Results

Based on the assessment results using the CAMEL and RGEC methods, there are notable differences in the performance of several Islamic banks. Banks with a health level classified as "Healthy" show capital stability through a CAR ratio consistently above 11%, good managerial capabilities, and governance that meets Good Corporate Governance standards. This trend shows that Islamic banks with effective risk management are able to weather economic fluctuations without experiencing a significant decline in key financial indicators.

Conversely, banks that are rated as "Less Healthy" often face problems in liquidity and profitability. An LDR ratio that exceeds 120% indicates an imbalance between the disbursement of financing and the collection of third party funds. This liquidity problem is exacerbated by high NPF (Non-Performing Financing), which reflects sub-optimal financing management. Banks in this category require intervention to improve credit policy and productive asset management.

Implementation of Assessment Results

The results of the assessment using the CAMEL and RGEC methods provide a comprehensive picture of the performance and risks of Islamic banks. Banks that are rated as "Healthy" demonstrate the ability to withstand economic fluctuations. However, banks with a predicate of "Less Healthy" require intervention in the form of asset restructuring and strengthening risk management.

Conclusions

The health assessment of Islamic banks using the CAMEL and RGEC methods provides a holistic view of financial performance, governance, and risk management. This method is effective in identifying potential weaknesses and opportunities for improvement. Healthy Islamic banks are able to support national economic

growth while increasing customer confidence. This study confirms the importance of close supervision and appropriate follow-up in maintaining the stability and sustainability of Islamic banks in Indonesia.

Reference

Bambang Rianto Rustam, 2013, Manajemen Risiko Perbankan Syariah di Indonesia, Jakarta: Salemba Empat

Effendi. Muh. Arief, 2009. "The Power of Good Corporate Governance": Teori dan Implementasi. Jakarta:

Salemba Empat.

Gilarso, T.2003 "Pengantar Ilmu Ekonomi Mikro". Yogyakarta: Kanisius. La Utu, H. 2022. Dasar-dasar

manajemen/Perbankan. Sleman: Deepublish

Mulazid, Ade Sofyan. 2016. Jurnal. Pelaksanaan Sharia Compliance pada Bank Syariah (Studi Kasus Pada Bank Syariah Mandiri, Jakarta). Fakultas Ekonomi dan Bisnis UIN Syarif Hidayatullah, Jakarta.

Pramana, Agita Putra dan Irni Yunita. 2015. Jurnal. Pengaruh Rasio-Rasio Risk-Based Bank Rating (RBBR) terhadap Peringkat Oblogasi. Universitas Telkom. Jakarta.

Rolia Wahasusmiah, Khoiriyyah Rahma Watie. 2018. Jumal. Metode RGEC: Penilaian Tingkat Kesehatan Bank Pada Perusahaan Perbankan Syariah. Fakultas Ekonomi dan Bisnis Universitas Bina Darma, Palembang.

Susilo, Y Sri. 2000. Bank dan Lembaga Keuangan Lain. Jakarta: Salemba Empat

THE NOVEMBER-DECEMBER 2024 ELECTIONS IN ROMANIA: TWO CONFLICTING SETS OF VALUES

Irina-Ana DROBOT | ORCID 0000-0002-2556-6233 | E-Posta: anadrobot@yahoo.com

**Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,
Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania**

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the situation of the November-December 2024 elections for president and parliament. These results of the first round for presidential elections opened the path for a debate which is also going on at international level: pro European Union, or anti-European Union and pro-nationalism. Around the world, and the election of Donald Trump in the United States is one such example, the people is turning more and more conservative in their views and more and more reticent towards issues such as political correctness and pro European Union. The first round for presidential elections leaves Romanians with the choice between two sets of conflicting values: modernization, EU integration, and progressivism, represented by Elena Lasconi, from USR Party, an abbreviation for Save Romania Union, and nationalism, conservatism and traditionalism, represented by Calin Georgescu, an independent candidate. The situation is very tense, as the Romanian society is divided around several issues, such as accepting to continue to support Ukraine in the war with Russia, the dissatisfaction with the dependency of Romania on foreign powers and not offering enough support for local agriculture, economic inequality within the EU, the situation of Romanians having to work and live abroad leading to loss of human capital and reduced demography, promotion of sexual minorities' rights and multiculturalism at the expense of national culture, traditions, and religious values.

Keywords: democracy, individual rights, society, external relations, crisis

Introduction

Briefly put, politics is a matter of values. We judge politicians, as members of the people, according to whether or not they resonate with and represent our own, personal values. We do the same for political parties. At the same time, politics also means ideology, which is the one shaping the individuals according to a set of values and beliefs, which become part of their mindset and which can also overlap with their own sets of values and beliefs and with those of their culture at a certain time.

Ideology, just like a culture, with which it often overlaps and shapes in its turn, is composed of a set of values, principles and beliefs (Geertz, 2014; Seliger, 2019). We can understand values, from the way they are connected with culture, as “shared beliefs or shared group norms that have been accepted and internalised by individuals” (Baciu, 2012), which explains why the values of cultures and ideologies may overlap with our own and why we wish to support them. At this point, ideology coincides with reality, at least for us, personally, since we see the world shaped by these values we believe in. Values, in this sense, “identify what should be judged as good or bad acceptable or not, in general” (Baciu, 2012). This is why we have heard, during the November-December 2024 elections period in Romania for president, the phrase that this or that is the moral choice, namely to vote for one candidate or another, and for the values they represent in the views of the voters.

Yet, how can we define values? Baciu (2012) suggests the following definition for values, as them referring to “the relative utility, relevance or importance of a certain state of affairs which is preferred over another or others.” Values are significant since they lay down the “basis of any culture” (Baciu, 2012).

How are values involved in the preference for one candidate or another, and why have these two candidates sparked such intense emotional reactions?

Materials and Methods

In answering these two questions, we should consider that ideology has also been defined as “a set of false representations, false beliefs and effects of illusions shared by members of a social strata, class, nation, political party, specific culture of world of art, which project possible, actual and immediate world of existence” (Šuvaković, 2014). This shows how much certain person can be prisoners of their beliefs, as they apply the ideology they consider to be the truth without further considering it from a critical perspective.

This can serve as an explanation as to why we have witnessed so many extreme reactions for or against the two candidates in the Romanian elections campaign, who finished the first tour: Calin Georgescu, an independent candidate, and Elena Lasconi, from Save Romania Union Party (USR). Each candidate is associated, in an extreme and absolute manner, with conflicting sets of values with the other candidate. Georgescu represents traditionalism, conservatism, and nationalism, while Lasconi represents alignment with EU values, modernization, progressivism, the latter which is based on reforms in society. The exaggeration comes when associating Georgescu with the end of democracy and Lasconi with the maintaining of democracy, and even investing her with the power of being able to save us from the worst, which includes loss of individual rights, sexual minority rights, loss of women’s rights, loss of freedom, loss of the possibility to have connections with the rest of the world, as Romania would close down to the European Union, and also being under a regime

similar to Vladimir Putin's, which is negatively perceived in Romania.

The main difference lies in the two candidates' position, pro-European Union, progressivist-oriented (Elena Lasconi) and skeptical towards the European Union (Calin Georgescu), as well as, in the latter case, against globalization. From here, from this main difference among irreconcilable values, other incompatible sets of values can be identified, which add to the conflict of the two sides in which the population of Romania is divided.

We should mention, first of all, that democracy in the context of the 2024 first tour of presidential elections' results is the equivalent of freedom and of non-authoritarian regimes, as well as with the international relations established via the European Union. The European Union is seen, by some possible voters, as synonymous with democracy and as ensuring democracy. Any other political position that does not support the EU entirely is considered to be threatening to the democracy and to the democratic rights of the citizens of the respective country. A dystopic vision of the world is the result of considering another political position than the pro-European Union one.

Elena Lasconi becomes, from this point of view, the moral alternative in the elections process and the moral choice of the voters sharing her views.

Calin Georgescu was demonized based on his association with Putinism and the Legionnaires' Movement and ideology, following some public declarations which have sparked controversies. Georgescu had mentioned in some of his speeches his admiration for Corneliu Zelea Codreanu, leader of the Legionnaires' Movement, from the interwar years, in support of his nationalist values, traditional values, and Romanian spirituality. However, this was interpreted as a direct support of the legionnaires' ideology, which was renowned for its extreme nationalist, antisemitic and authoritarian features. In some public speeches, Georgescu spoke positively about Vladimir Putin and the way in which Russia is defending its national interests. However, this was perceived as him supporting Russia, in the context of the tense relations between Russia and the West, caused by the war between Russia and Ukraine, and in the context where the European Union, of which Romania is a member country, had shown support for Ukraine. Georgescu had also expressed a critical position towards the influence of the West over Romania, which was interpreted as being in line with Kremlin's propaganada, and which follows weakening the European and transatlantic solidarity. Georgescu is known for his anti-globalist and anti-Western discourse. He has criticized globalization, the EU, and the Western policies, proposing, instead, a model of national development based on the country's own resources and sovereignty. This position resonates with Russian propaganada and with nationalist ideas reminding of those of the Legionnaires'. Georgescu also has received a negative association based with his 2022 affiliation with AUR (the Alliance for the Unity of Romanians), when he was president of honour. The AUR Party is known for its nationalist discourse and for the promotion of controversial historical personalities. Extreme right wing ideologies support was associated, based on this state of affairs, with Georgescu. Even if he broke away with AUR Party, officially, his association with this party remains in the public perception.

In order to deepen our understanding of the candidates' proposals, we should mention what each of them

proposed.

What does Georgescu propose? He is concerned and centres around aspects such as: national sovereignty, underlining self-sufficiency, compared to dependency on foreign powers, which he plans to reduce, and instead support local agriculture; cultural identity, and the promotion of traditional values; and environmentalism, supporting eco-friendly policies while, at the same time, he is against corporate exploitation of Romania's resources. Georgescu is also concerned with anti-globalization, showing a critical attitude towards globalist institutions and their influence over Romania, a country which should become independent from external influence.

What are Lasconi's views and proposals? Lasconi is concerned with values such as transparency, modernization, and she is also preoccupied by anti-corruption measures. What are her plans? They are visible from consulting her political programme (Lasconi, 2024). We can mention, firstly, the tax reform, which consists of the reduction of income taxes, so that the net salaries are going to be higher. The intent for this measure is to allow better living conditions for young workers and mothers who have a job, but who also have children. With respect to healthcare, Lasconi proposes a system which allows citizens to choose, if they want, private healthcare, if they believe it offers better services than public healthcare. She also proposes an administrative reform, according to which bureaucracy should be reduced, institutions should merge, and the number of MPs should be reduced to 300. With respect to justice and corruption, she proposes digitization as an efficient measure to strengthen independence of the judiciary. With respect for climate and energy, she advocates for sustainable energy policies and she supports tailored support for vulnerable consumers.

Georgescu's support for nationalist and conservative values mean reduced imports reliance, increased domestic production, as well as a critical attitude towards policies created by the EU and NATO. Lasconi's political position supports Romania's integration into the EU and NATO, as well as international alliances, multiculturalism, as well as general alignment with the Western democratic frameworks.

The conflict of values represented by the two presidential candidates shows the problems faced by Romanian society, as the population is divided between national identity and European integration, as well as compliance with EU standards.

What has caused the skeptical attitude in Romania towards the EU? What makes the Romanians feel dissatisfied with the EU, so that they have become inclined to be represented by Georgescu's conservatism?

We could mention here the economic uncertainty and the geopolitical challenges, which are due to Russia-Ukraine war. Mungiu-Pippidi, Political Science professor relates the war in Ukraine as part of the causes, since young people from Romania did not want to go to war against Russia and did not want a third World War for Crimea (Ciobanu, 2024). Other issues have been those related to Romanians perceiving their country in a position of economic inequality within the EU, Romania being treated as a periphery market and as a source of cheap labor force for the EU. Romanians are also dissatisfied with the loss of human capital due to the migration coming from economic causes, as approximately 4 million Romanians are currently living and working abroad, while the negative consequences over the local economy and demography are being felt.

Conservative Romanians believe that EU policies promote excessively progressivist values, related to sexual minority rights and multiculturalism, at the expense of national traditions, culture, and religion. Regarding corruption, it is resented that the EU is too tolerant with local governments' inefficiency as long as they support EU agenda. In addition, some Romanians believe that the EU intrudes excessively in the national policies, and that the member states are losing, gradually, their sovereignty.

By realizing these dissatisfactions, Georgescu does not propose a total rejection of Romania's belonging to the EU. He proposes another type of relationship of Romania with the EU, one that is more respectful towards national identity.

Saying what is right and what is wrong, in this case, becomes a matter of personal values, and nothing more.

We can situate the research carried out by the present paper in the context of attitudes towards the EU. According to Boomgaarden et al (2011), "Public opinion towards the European Union (EU) is at the heart of political, popular and academic debates regarding the present state and future of European integration. Romania, on the occasion of the first round of presidential elections, shows a division between two sets of values: pro EU, and conservative. Euroscepticism is, as we can see, an ongoing phenomenon (Usherwood & Startin, 2013), and now it is clearly visible in Romania.

Results

The present paper, by analysing the conflict of different sets of values with the results of the 2024 presidential elections, first round, from November 24, has shown that there is an ideological divide between conservatism, represented by Calin Georgescu, and a pro-European, progressivist attitude, represented by Elena Lasconi. As Romania is a member country of the EU, we may wonder where the dissatisfaction with the EU comes from? The present paper has mentioned the problematic situation with the war between Russia and Ukraine, and the economic consequences faced by Romania in offering support for Ukraine, as this is the EU's position, the problems with the promotion of progressivist values, such as minority rights, and multiculturalism, instead of focusing on national identity, the economic situation forcing Romanians to live and work abroad, and export and lose human capital, as well as the intrusion of the EU in national policies. The exaggeration about the imagined negative outcomes of choosing one candidate over another comes from the way in which citizens further imagine the consequences and the future, as well as their own personal convictions about the values held by the candidates.

Discussion and Conclusion

The results of first round of presidential elections was annuled on December 6, however, by the Constitutional Court of Romania, right before the second round of voting was supposed to take place, on December 8. According to EFE (2024) and Counting Stars (2024), the annulment was motivated by the interference of foreign forces to support Calin Georgescu, based on his online social media promotion of TikTok which is believed to have received financial support from external actors. The campaign was also believed to have involved Russian-linked cyber campaigns, together with disinformation efforts. The presence of cyberattacks of which Romania was a target during the period of the campaign further raised concerns over the election's

integrity.

The annulment itself led to a further crisis faced by the Romanian society with respect to values, since some voices claimed that democracy was being questioned when the citizens' vote and, by extension, consent, was questioned, while other voices claimed that it was a moral choice and the right thing to do to protect the electoral process, in this case from foreign influences.

We can notice, in the crisis of values faced by Romanian society, the way in which right and wrong are synonymous with the values supported by the citizens. The candidates become symbols for these values.

Romania enters the rows of countries that seem to tend towards a conservative regime, such as Hungary in Europe, and an anti politically correct values one, such as the one supported by Trump in the US. However, the results of the elections are yet to be waited for, due to the unexpected annulment of the election results for the first round.

References

- Baciu, S. (2012). *Culture: An Awareness-Raising Approach*. Cavallioti Publishing House, Bucharest, Romania.
- Boomgaarden, H. G., Schuck, A. R., Elenbaas, M., & De Vreese, C. H. (2011). Mapping EU attitudes: Conceptual and empirical dimensions of Euroscepticism and EU support. *European Union Politics*, 12(2), 241-266.
- Ciobanu, R. (2024). „Lumea nu vrea al treilea război mondial pentru Crimeea, iar la noi spațiul public a fost dominat de cei care încercau să ni-l bage pe gât”. <https://hotnews.ro/lumea-nu-vrea-al-treilea-razboi-mondial-pentru-crimeea-iar-la-noi-spatiul-public-a-fost-dominat-de-cei-care-incercau-sa-ni-l-bage-pe-gat-1845755>
- Counting Stars. (2024). An unusual decision that undermines confidence in democratic institutions Romania's Constitutional Court does Putin a big favor by annulling an election. <https://www.outono.net/elentir/2024/12/07/romanias-constitutional-court-does-putin-a-big-favor-by-annulling-an-election/>
- EFE. (2024). Court annuls first round of presidential elections in Romania. <https://efe.com/en/portada-america/2024-12-06/court-annuls-first-round-of-presidential-elections-in-romania/>
- Geertz, C. (2014). Ideology as a cultural system. In *Ideology* (pp. 279-294). Routledge.
- Lasconi, E. (2024). Program. O Românie pentru toți, nu doar pentru unii! De acum înainte... <https://elenalasconi.ro/program/>
- Seliger, M. (2019). *Ideology and politics*. Routledge.
- Šuvaković, M. (2014). General Theory of Ideology. *Architecture and Ideology*, 2.
- Usherwood, S., & Startin, N. (2013). Euroscepticism as a persistent phenomenon. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(1), 1-16.

AWARENESS OF EPHEMERALITY AND OF THE PRESENT MOMENT IN THREE HAIKU POEMS BY MASAOKA SHIKI

Irina-Ana DROBOT | ORCID 0000-0002-2556-6233 | E-Posta: anadrobot@yahoo.com

**Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,
Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania**

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the presence of two Zen Buddhist values, awareness of the present moment and of its ephemerality at the same time in three haiku poems by Masaoka Shiki. From the point of view of cultural studies and New Historicism, literary works are influenced, at least to some extent, by the cultural and ideological mindset of the times during which they were created. Readers are familiar with the Zen Buddhist mindset based on the presence of mindfulness, a simplified version of it, in the Western societies. The haiku poem is based on the Zen Buddhist mindset, and originally it was the result of the Zen Buddhist monks meditation in nature. The poems chosen for analysis in this paper are the following: “at nightfall/ a summer moon, white —/ on the white sail,” “Double cherry blossoms / Flutter in the wind/ One petal after another.” and “clouds're running past/ running after clouds/ the Storm Day.” They will be interpreted according to a reader response approach, since readers can experience the emotions suggested indirectly through images and can decode the poems naturally, based on their background knowledge. All these images suggest moments which only last for a very short while, which the poetic persona glimpses in the process of their happening here and now.

Keywords: Zen Buddhism, free associations, Japanese culture, reader response criticism, mindfulness

Introduction

It is expected of the haiku poem to be related to the times and mindset of the Japanese cultural space, as it is an originally Japanese poem, which appeared in the seventeenth century (Yasuda, 2011), and which includes the Zen Buddhist philosophy and meditation (Simonds, 2022). From Zen Buddhist beliefs, the haiku poem takes over the focus on the present moment, on the awareness of the ephemerality of life and of us inevitably losing everything and everyone in this world, eventually, and our coming to terms with this state of affairs. This relates to the way in which the haiku poem is the product of the respective age and cultural context, based on New Historicism (Brannigan, 2016), as well as on Cultural Studies. The haiku poem is associated with Zen Buddhist monks, meditating in a natural setting. This is why the haiku poem relies, traditionally, on observing nature, going out in a group of disciples and master, then stopping to write haiku, reading them anonymously, and then commenting on them. This practice has been continued today adapted to our times, under the form of online kukai, or haiku writing contests. This is just one practice showing how the haiku poem has become popular all over the world and is practiced today even outside Japan.

Analysing two haiku poems by Masaoka Shiki (1867-1902) comes, therefore, in the context of the continuous

appeal and practice of the haiku poem even beyond the borders of Japan, as a relevant topic for discussion. We can further consider relevant the fact that Masaoka Shiki is considered “the father of the modern haiku” (Beichman, 2002). Shiki is among the haiku personalities which provide examples for present-day haiku writers, especially from the Western world, who are eager to understand the genuine, Japanese culture mindset. Shiki is believed to have introduced the kireji, or cutting line, separating the two parts of the poem, into the haiku poem (Jacobowitz, 2015). Shiki, in this sense, completes the work started by Matsuo Basho (1644-1694), who is referred to as the father of haiku, as its founder and best known haiku master (Ueda, 1963).

Materials and Methods

The three haiku poems chosen for analysis in this paper by Masaoka Shiki are the following:

(1)

at nightfall

a summer moon, white —

on the white sail (Shiki, 2024a)

(2)

Double cherry blossoms

Flutter in the wind

One petal after another (Shiki, 2024b)

(3)

clouds're running past

running after clouds

the Storm Day. (Shiki, 2024c)

As we can notice, the cutting line, or kireji, is present just in the first haiku poem. In the rest of the haiku poems the break is inferred by the reader. This is because it depends on the translation into English from Japanese. The traditional form of the haiku poem is three lines, 5-7-5 syllables (Giroux, 1989), yet the number of syllable varies in the English language. The number of syllables even varied in some of Shiki’s originally Japanese haiku poems as well.

The present paper shows that readers can naturally interpret each of these haiku poems, based on their natural process of interpreting any text and relating to it emotionally, based on a reader-response approach (Mart, 2019). The reader-response approach will be completed by the use of free associations, from the psychoanalytic method (Schachter, 2018), by readers, which are prompted by the allusive power of the words chosen in the haiku poems.

In the first haiku poem, “at nightfall/ a summer moon, white —/ on the white sail” (Shiki, 2024a), readers can

see how the poet has caught the present moment, here and now, in the very process of change. They can start wondering, how long can such a fleeting moment last, that of glimpsing the white summer moon over the white sail of a boat? Readers notice that the poet has a very careful sense of observation, noticing such a detail and being able to catch the ephemeral moment in his poem. We can also notice the contrast, between the suggested darkness of the night, and the light, represented by the colour white, of the moon and of the sail. The poem, while being based on realistic and real-life observations, just as any haiku poem is, grounded in the real world, selects those significant details in order to create a world resembling a fantasy one, or one of dreams. Readers can associate the time of the nightfall with the presence of dreams and fantasy-like happening, which is why they can see what happens in this poem as being explainable by referring to someone is a state between awakening and sleeping. The nightfall could be the time when we can slide in an imaginary world. Readers can associate nighttime with the practice of being told, by adults, as children, bedtime stories, and this poem can seem part of such a memory. Free associations can relate to both personal experience and Japanese culture, as readers can identify the present moment and the ephemerality caught in this poem.

The second haiku poem brings, to the Western culture readers, a clear free association with the well-known practice of watching the cherry blossoms during the Cherry Blossoms Festival in Japan: “Double cherry blossoms/ Flutter in the wind/ One petal after another” (Shiki, 2024b). This is a well-known tradition which has been taken over in the Western world as well, as sitting under the cherry blossoms with family and friends has become an attractive practice during spring time. Readers are also familiar with the symbolism of the cherry blossoms, as beautiful but also fragile and ephemeral. The Japanese watch the beauty of the cherry blossoms, and enjoy it, while they know that they will not last for long. This is an example of Buddhist meditation practice of accepting the ephemerality of life and living in the present moment. The haiku poem presents a selection of works and images which suggest how the cherry blossoms’ petals fall, one after another, taken over by the wind. Once again, Shiki capture the present moment in the middle of the process of change. This is why, for the readers, the experience of the present moment becomes so vivid. The impact is very high on Western culture readers whose attention is drawn by the perceive movement of the falling petals of the cherry blossoms, a reason to make them be present here and now. Usually, an element specific to the season, such as the cherry blossoms in this case, is enough to offer a clue as to what time of the year it is; in this case, it is spring. The cherry blossoms are the kigo, or seasonal reference in this haiku poem. The falling cherry blossoms illustrate an abstract idea, of Zen Buddhism, that everything is subject to change and loss, and that we should accept this. At the same time, the cherry blossoms illustrate the present moment and the awareness that it is, after all, an ephemeral moment itself.

The third haiku poem, “clouds're running past/ running after clouds/ the Storm Day” (Shiki, 2024c), suggests the same capturing of the fleeting moment, while being totally there in the present moment. The poet shares with his readers the moment of enlightenment, or revelation, when he seen nature in a state of change, and when he becomes aware of the fleeting present moment. The clouds running during the stormy day will clearly disappear after a while. Yet, the poetic persona stops to notice them and is also aware of their brief time there.

Nature in a state of change is present in all three haiku poems by Masaoka Shiki selected and analysed in this paper. Readers have a genuine experience of Zen Buddhist meditation due to the help of Shiki's poems. Based on this pattern, readers can further on observe nature in a similar way.

Results

The strong grounding in the present moment is visible for Western culture readers, due to the strong visual impact of Shiki's poems depicting nature in a state of change. Movement is present in all three poems, which suggests that the awareness of the present moment and its ephemerality are the result of a usual state of nature, that of change. Nature offers the best example of change and the best example of awareness of the present moment, due to its visual impact, and the same can be claimed about the aspect of ephemerality, since plants in nature do not last for long and not outside a certain season.

Readers are introduced into the predominantly visual mode of expression in the haiku poem, which is so different from their expected abstract reflections present in Western culture lyrical poems. Readers notice that the haiku poem also contains no figures of style usually present in Western culture poetry, but that they are well grounded in the reality around us. Yet, the haiku poem selects the elements around in order to be suggestive enough for readers to understand the meaning.

Discussion and Conclusion

Readers are emerged into a genuine Japanese experience of Zen Buddhist meditation expressed by the haiku poems by Masaoka Shiki analysed in this paper. They become more aware of waht mindfulness, a practice derived from Zen Buddhism (Dawson, 2021), and which is presented in workshops in various professional settings and institutions, as well as available for improving personal and professional relations, is about. Readers have access to the Japanese indirect communication culture (Ciubancan, 2015; Drobot, 2021) by reading these haiku poems, as the Japanese rely on body language and various suggestions as to what they really mean by moments of hesitation and use of different intonation in their speech. They are indirect in their communication since they wish to maintain the harmony of the relationships and not to offend their interlocutors.

References

- Beichman, J. (2002). *Masaoka Shiki: His life and works*. Cheng & Tsui.
- Brannigan, J. (2016). *New historicism and cultural materialism*. Bloomsbury Publishing.
- Ciubancan, M. (2015). Principles of communication in Japanese indirectness and hedging. *Romanian Economic and Business Review*, 10(4), 246.
- Dawson, G. (2021). Zen and the mindfulness industry. *The Humanistic Psychologist*, 49(1), 133.
- Drobot, I. A. (2021). Analysing the Japanese Indirect Communication Culture. *Crossing Boundaries in Culture and Communication*, 12(2), 9-20.
- Giroux, J. (1989). *Haiku Form*. Tuttle Publishing.
- Jacobowitz, S. (2015). Masaoka Shiki's "Scribblings". In *Writing Technology in Meiji Japan* (pp. 225-249). Harvard University Asia Center.

- Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, 56(2), 78-87.
- Schachter, J. (2018). Free association: From Freud to current use—the effects of training analysis on the use of free association. *Psychoanalytic Inquiry*, 38(6), 457-467.
- Shiki, M. (2024a). At Nightfall. <https://allpoetry.com/poem/8536429-at-nightfall-by-Masaoka-Shiki>
- Shiki, M. (2024b). Double Cherry Blossoms. <https://allpoetry.com/Double-cherry-blossoms>
- Shiki, M. (2024c). Clouds'Re Running Past. <https://www.poemhunter.com/poem/clouds-re-running-past/>
- Simonds, C. H. (2022). Zen, Deep Ecology, and Haiku. *Journal of Multidisciplinary Research at Trent*, 3(1), 66-78.
- Ueda, M. (1963). Bashō and the Poetics of" Haiku". *Journal of aesthetics and art criticism*, 423-431.
- Yasuda, K. (2011). *Japanese haiku: Its essential nature and history*. Tuttle Publishing.

MASAOKA SHIKI'S VERSION OF THE FAMOUS HAIKU POEM ABOUT THE FROG AND THE POND BY MATSUO BASHO

Irina-Ana DROBOT | ORCID 0000-0002-2556-6233 | E-Posta: anadrobot@yahoo.com

**Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages,
Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania**

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the following haiku poem by Masaoka Shiki: "an old pond -/ floating upside down/ a cicada' shell." The resemblance with Matsuo Basho's famous poem given as an example of genuine Japanese haiku poem for all readers and writers interested in haiku about the pond and the frog jumping into water will be analysed based on a reader response approach and explained by intertextuality. The poem by Basho is the following: "the old pond -/ a frog jumps in/ sounds of water," in the translation by Robert Hass. The resemblance relies on the connotations acquired by the phrase old pond, and something disturbing or floating on its surface. When seeing the phrase old pond, readers' minds work through free associations and realise the similarity of the setting and of what is going on there. Both poems capture the present moment, at the same time showing the reader that in both cases this is just one instance in time which does not last for long. The details of the frog jumping in and of the cicada's shell floating make the experience in both poems a particular one. The setting of the old pond would, otherwise, be too general. The details anchor the poetic personas and the readers in the present moment, illustrating the Zen Buddhist mindset. At the same time, the setting of the old pond suggests a quiet one, suitable for Zen Buddhist meditation.

Keywords: free associations, intertextuality, Zen Buddhism, meditation, present moment

Introduction

We Western culture members have been, throughout history, fascinated by the Japanese culture and by its various culture identity manifestations, a grid devised by Baciu (2012), and which includes symbols, values, traditions, rituals, practices, and personalities. The haiku poem can be regarded as a tradition, ritual, practice, but also as a symbol for Japan, in the case of the Western culture members familiar with it. The haiku poem includes the values of the present moment, awareness and acceptance of the ephemerality of life, and these are part of the Zen Buddhist mindset and meditation practice. Meditation practice, for the Zen Buddhists, takes place in nature, and nature is part of the spiritual life of Japanese culture members. Two haiku personalities are Masaoka Shiki (1867-1902) and Matsuo Basho (1644-1694). Matsuo Basho is the founding father of the haiku poem (Ueda, 1963), while Masaoka Shiki is “the father of the modern haiku” (Beichman, 2002).

While the haiku poem appeared in Japan during the seventeenth century (Yasuda, 2011), it has lasted until today, as we can see that it is still practiced both in and outside Japan. Its appeal remains since, while being a means of practicing Zen Buddhist meditation (Simonds, 2022), it is highly adaptable to any age and culture, as well as external surroundings. In addition, nature is and will continue to be part of our surroundings, even in big cities. The haiku poem can be considered as adapted to the present pace of the modern world, which is a fast one, and where people have the patience to read very short pieces. In this case, the haiku poem can be found suitable, as it is very short, traditionally, 5-7-5 syllables and three lines (Giroux, 1989). The haiku poem is not just short. It also has a strong impact, as it is an entire experience, concentrated in such a short format, and each and every word is carefully chosen based on its power of allusions and further suggestions that it can bring to the minds of readers.

The present paper will examine two haiku poems, one from each master, Basho and Shiki.

Materials and Methods

The two poems are chosen based on a feature that brings them together. The poem by Shiki evokes, to the knowledgeable readers’ minds, the haiku poem written by Basho and which is renowned to anyone starting to find out what a haiku poem is, as far as a basic definition can be given and a representative example which can accompany it. It is the famous poem about the frog and the pond, two words which already have very high powers of suggestion:

the old pond –
a frog jumps in
sounds of water (Basho, 2024, in the translation by Robert Hass)

This haiku poem is by now associated with the Zen Buddhist experience of the present moment, as well as on the ephemerality of this present moment. In all the silence and stillness of the landscape, the frog disturbs the surface of the lake, which readers imagine as peaceful and still. The water’s splash brings readers in the present moment, making them aware of the way in which this sound, in all the quiet atmosphere, makes them aware of

the water, of the frig, and of everything that is currently going on. This is a moment when we see nature in the process of change. Readers can further make connections with the Zen Buddhist mindset, according to which everything is subject to change, and to loss, in this world, and that we should accept this fact. The present moment in the poem where the frog jumps in is just a fleeting one, and readers are made aware of this by the poet who shares his moment of enlightenment, or awareness, with the readers.

Readers interpreted this poem by Basho, as we have seen, based on their background knowledge about Japanese culture and the Zen Buddhist mindset, as well as based on their personal experience when finding themselves in similar settings and witnessing the quiet, until a sound or a movement troubles all the stillness. This is the way reader-response criticism works (Mart, 2019). Reader-response criticism also includes an emotional reaction of the readers towards the text. In the case of Basho's poem, we can say that the emotional reaction is that of connecting with the calm and peace, and to the contemplation of nature which are specific to Zen Buddhist meditation. Readers can realize that Zen Buddhist meditation is accessible to them as well, even if they are Western culture members. By reading this poem, they find the experience easily relatable.

The second poem can be interpreted as Masaoka Shiki's version of Basho's poem:

an old pond –
floating upside down
a cicada' shell (Shiki, 2024)

Readers feel, based on free associations (Schachter, 2018), which are used in psychoanalysis, when patients are asked to bring other words, images and ideas they associate with certain words, images and ideas, and say whatever comes to their minds in relation to those. The phrase “an old pond” in Shiki's poem, which is placed in the beginning of the haiku poem, resonated with “the old pond” in Basho's poem, which is, after all, a famous ponds among haiku authors and readers. The old pond can be seen as alluding to Basho's poem, and to bring to the readers' mind the entire poem of Basho after the first line. We could refer to this allusion to Basho's poem, or reference to it, as intertextuality (Allen, 2011), a literary technique which is frequently used to connect with other texts which are familiar to readers and which allow them to make further connections and to take over an active role in interpreting the respective literary work. Further on, readers realize that Shiki brings his own interpretation of Basho's poem, writing about the shell of a cicada, empty, floating upside down. In this poem as well, there is an element bringing readers into the present moment. The empty cicada's shell clearly disturbs the surface of the water, drawing attention to the viewer towards the present moment. Otherwise, the pond would have been just a general image, and part of the setting, with nothing going on on its surface to attract our attention and to ground the experience of watching the pond in the present moment. The empty shell of the cicada, floating upside down, can be understood by readers by association with the ephemerality of life, and with the experience of loss. The moment of enlightenment is underlined since the awareness of the loss and ephemerality of everything in this world is presented, visually, right before us.

Readers are encouraged to observe nature and to realize that Zen Buddhist meditation practice is a natural process of everyday life observations. Nature offers us the best opportunities to see, visually, right before our eyes, the otherwise abstract ideas of Zen Buddhism.

Results

The paper has shown, based on the analysis of two similar poems, where Shiki's echoes Basho's, tied up by the mention of the old pond and all the free associations built around it, based on the readers' knowledge of both Basho's poem and Zen Buddhist mindset and meditation practice, how readers can get the opportunity to come into contact with the mindset of the Japanese culture. Zen Buddhism is still part of the Japanese mindset today, since the traditional arts are not only preserved and displayed as symbols of the identity of the Japanese culture, but also still practices and shared with Western culture members.

Discussion and Conclusion

Since nowadays we are hearing about the importance of intercultural communication, and about the inevitability of coming into contact with other cultures very frequently, we realize how literary works can introduce us, in the case of the haiku poem, to entire particular features and mindsets of a certain culture. By reading and even writing haiku poems, we realize that another culture, such as the Japanese culture, in spite of seeming so exotic and different, can become very much relatable based on these poems. We realize, as readers, that we can easily connect with the poetic personas' experiences, which makes us able to achieve cultural empathy. The way in which the poetic personas' experiences are so relatable can make us find it all the more easier to connect with this very different culture.

References

- Allen, G. (2011). *Intertextuality*. Routledge.
- Baciu, S. (2012). *Culture: An Awareness-Raising Approach*. Cavallioti Publishing House, Bucharest, Romania.
- Basho, M. (2024). The Old Pond. <https://allpoetry.com/poem/14327821-The-Old-Pond-by-Matsuo-Basho>
- Beichman, J. (2002). *Masaoka Shiki: His life and works*. Cheng & Tsui.
- Giroux, J. (1989). *Haiku Form*. Tuttle Publishing.
- Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, 56(2), 78-87.
- Schachter, J. (2018). Free association: From Freud to current use—the effects of training analysis on the use of free association. *Psychoanalytic Inquiry*, 38(6), 457-467.
- Shiki, M. (2024). An Old Pond Poem by Masaoka Shiki. <https://www.poemhunter.com/poem/an-old-pond-2/>
- Simonds, C. H. (2022). Zen, Deep Ecology, and Haiku. *Journal of Multidisciplinary Research at Trent*, 3(1), 66-78.
- Ueda, M. (1963). Bashō and the Poetics of "Haiku". *Journal of aesthetics and art criticism*, 423-431.
- Yasuda, K. (2011). *Japanese haiku: Its essential nature and history*. Tuttle Publishing.

THE TWO ITALO-ALBANIAN PACTS IN THE YEARS 1926-1927

Dr. Blerina Xhelaj

University of Vlora “ Ismail Qemali”

Faculty of Humanities Sciences

Department of Education

e-mail blerinaxhelaj@yahoo.com

Abstract

The purpose of this presentation is to identify the two italo-albanian pacts that were signed between the two countries and to create relations between them in terms of economic, political, military, etc. On November 27, 1926, the Pact of Friendship and Security, also called the first Pact of Tirana, was signed between the albanian and italian governments. According to the content of this pact, Italy gained the right to intervene in Albania in case the political, legal and territorial status of Albania was violated, that is, if the integrity of Albania was violated by any other state. Pact I had a five-year term and could be renewed again with the consent of the two respective governments. On November 22, 1927, Pact II of Tirana was signed between the Albanian and Italian governments, or the Pact of Protection. This pact was intended to protect Albania in case it was invaded militarily by a neighboring state or other country. Both pacts signed with Italy reaffirmed its empowerment and influence in the albanian state. Italian influence in Albania will lead to the occupation of Albania by Fascist Italy in 1939.

Key words: Pact, signature, influence, occupation

DETERMINING KEY FACTORS INFLUENCED ON THE BUSINESS OF A COMPANY BY APPLYING THE REAL COURSE OF INTRODUCING DIGITALISATION IN THE BUSINESS OF NUMEROUS COMPANIES

Tamara Dragić

Megatrend University Faculty of culture and media
Bulevar Mihajla Pupina 117, 11070 Novi Beograd, Serbia
E-mail: univerzitet@megatrend.edu.rs

ABSTRACT: The flow of economically viable application of innovative solutions, such as the application of economically viable use of digitalization in the operations of numerous companies, can have a positive impact on both the work of individual companies and the work of the entire economy.

This is achieved by realistically applying the decision-making flow from the moment of making the decision to introduce digitalization, then introducing new software and new IT systems into the regular operations of the company, in order to analyze the savings in the use of digitalization as a whole in the next step, that is, the flow. All this is done with the aim of achieving business optimization. In this way, the new application of software solutions as well as digitalization leads to business improvement, as is the general and realistic goal of all the aforementioned activities.

Keywords: digitization, company digital platform, new software and new IT systems.

INTRODUCTION

Cost-effective business improvements through the application of digitalization in the work of numerous companies are the subject of numerous studies, from which it can be seen that such an observation can have a positive impact on the business operations of companies and the state as a whole through the improvement of a large number of companies [1-5].

Optimization through the application of digitalization, as well as the real application of software, can stimulate new economic activity of companies, and all this is observed through the flow of business, primarily in terms of savings in business [6-12].

Optimization through the application of digitalization leads to the use of new business solutions, the design of which is seen in the activity flow diagram of the introduction of activities in the company [13-22].

DIGITAL TRANSFORMATION AND COST IMPACTS

Digital transformation is observed in the trending range of influence, and the author presented it in Figure 1-3.

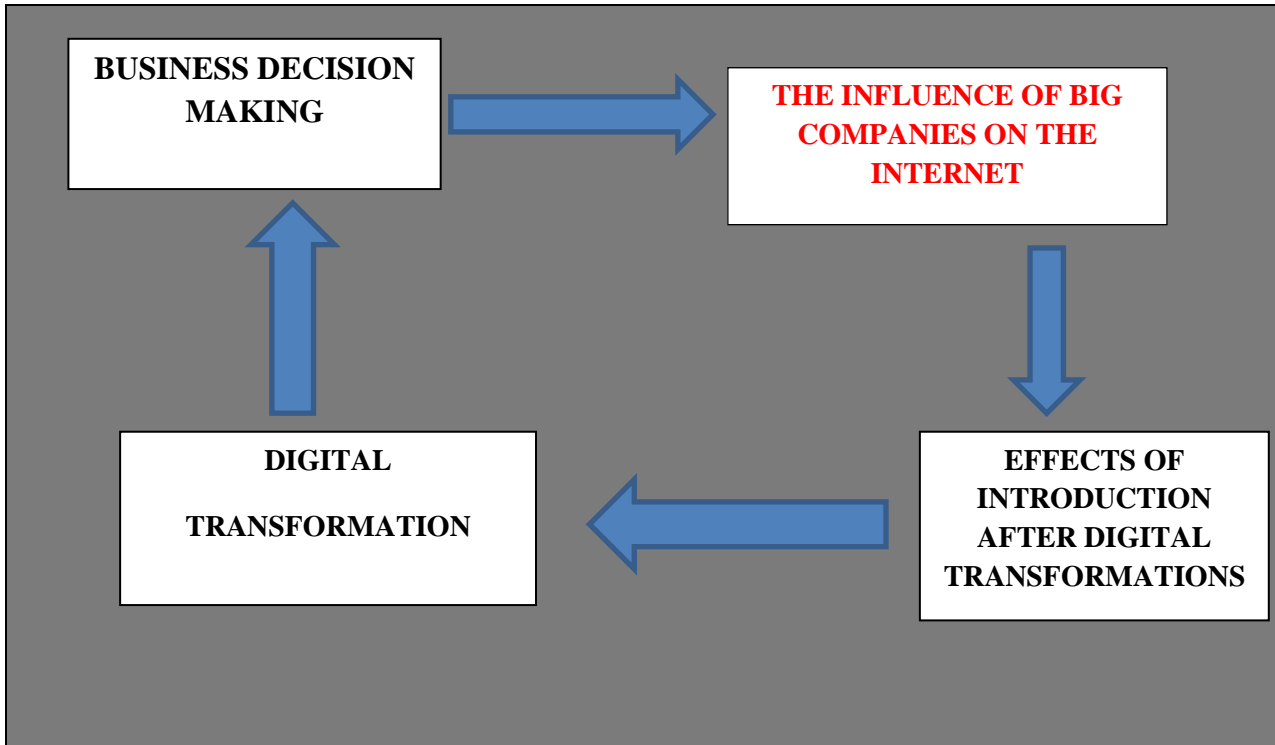

Figure 1: Innovation implementation flow.

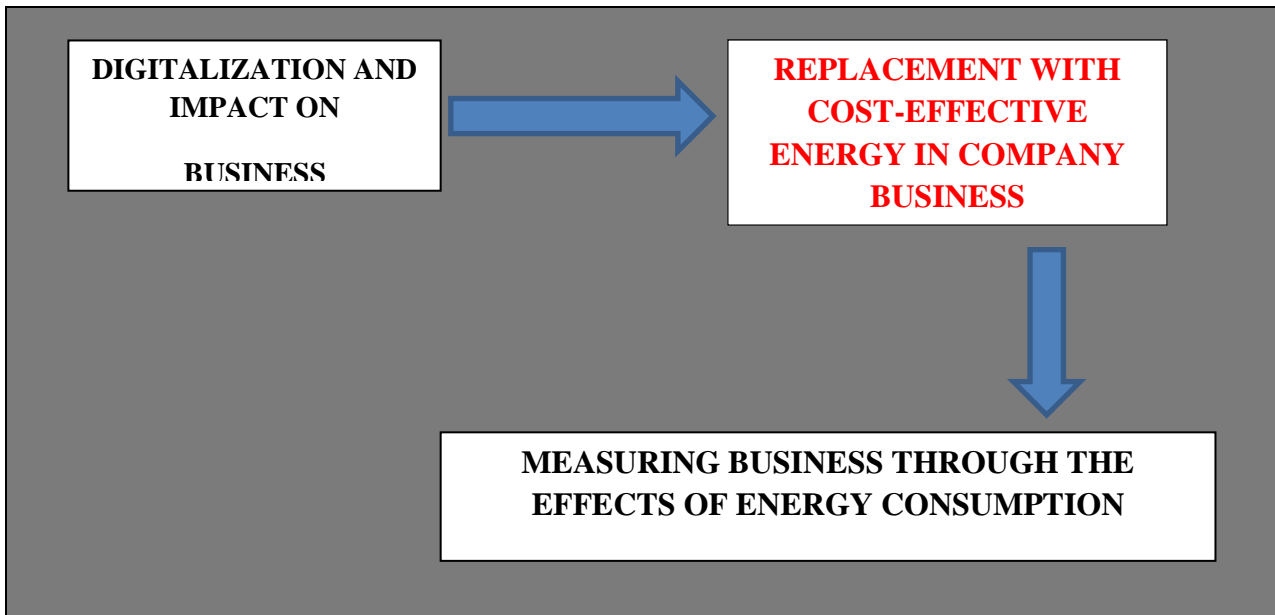

Figure 2: Respecting the economic environment by the economy.

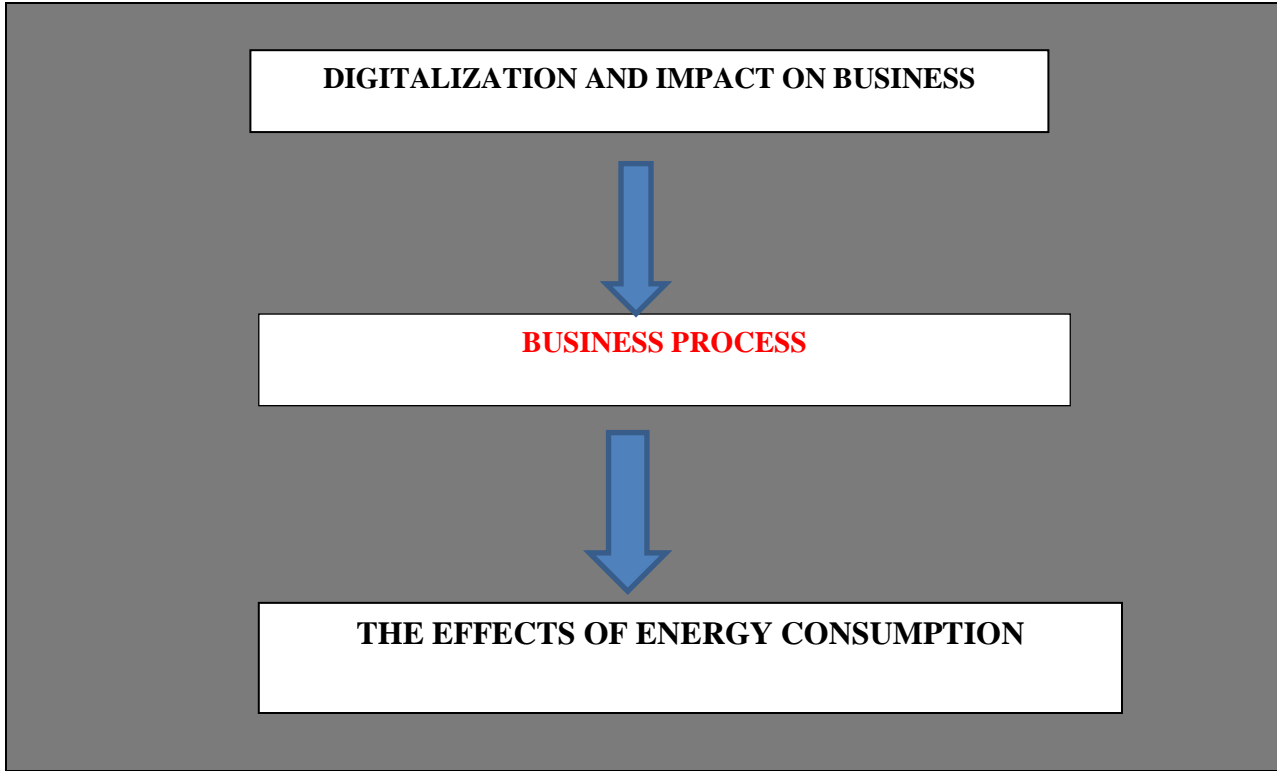

Figure 3: Achieving a reduction in the total costs of the economy.

CONCLUSION

The study points to several conclusions.

The first is that cost-effective improvements are seen in the business decision-making process made by top management of numerous companies.

Secondly, it is possible to achieve improvements in the work of numerous companies by implementing digitalization in business, software solutions, etc.

Thirdly, digitalization and new software solutions can have a positive impact on the business of companies and the state as a whole, because the general level of business of a large number of companies is optimized.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218-
- [2] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.
- [3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). INNOVATIVE BUSINESS IN THE BANKING SYSTEM EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayıs 30-31, 1-6, Girne
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D., Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.
- [7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić M.](#) & [Popović S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa br.2*, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.

- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-12).
- [16] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede*, *Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [17] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.
- [18] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). *Theory and politics of balance*, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.
- [19] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19
- [20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.
- [21] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B, Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [22] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

IMPORTANCE OF ESTABLISHING PREPARATORY WORK IN THE FORM OF CONTROL IN THE WORK OF FINANCIAL ANALYSIS IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTING DIGITALISATION IN THE BUSINESS OPERATIONS OF COMPANIES IN TRANSITION ECONOMIES

Tamara Dragić

Megatrend University Faculty of culture and media
Bulevar Mihajla Pupina 117, 11070 Novi Beograd, Serbia
E-mail: univerzitet@megatrend.edu.rs

ABSTRACT:

The importance of establishing preparatory actions in the form of control in the work of numerous heterogeneous entities, i.e. companies, is increasing.

In the course of their business, financial analysis in the conditions of implementation of digitalization is becoming an essential reality.

Thus, in the business of companies of transition economies, business that requires the digitalization of business processes, the application of new software solutions, in a word, an innovative IT system, is increasingly coming to the fore.

Only in this way is it possible to establish normal functional business in a large number of legal entities, and in the conditions of making business decisions that will mean efficiency, economy and raising the legal conditions for successful business operations of the company.

Keywords: digitization, company digital platform, new software and new IT systems.

INTRODUCTION

Cost-effective business improvements through the application of digitalization in the work of numerous companies are the subject of numerous studies, which show that such an observation can have a positive impact on the business of the company, requiring the application of financial analysis in the conditions of the application of digitalization in the first step of the business [1-5].

Optimization through the application of digitalization, as well as the actual application of software, represents the real activity of the company, and all this is observed through the establishment of internal controls in the work of the company, then internal audits, and finally cooperation with external auditors [6-12].

Optimization through the application of digitalization leads to the use of new business solutions, to the application of optimization of the disposal of company resources, cash flows and other important factors for the work of the company [13-22].

OPTIMIZATION THROUGH THE APPLICATION OF DIGITALIZATION

Digital transformation is observed in the trending range of influence, and the author presented it in Figure 1-3.

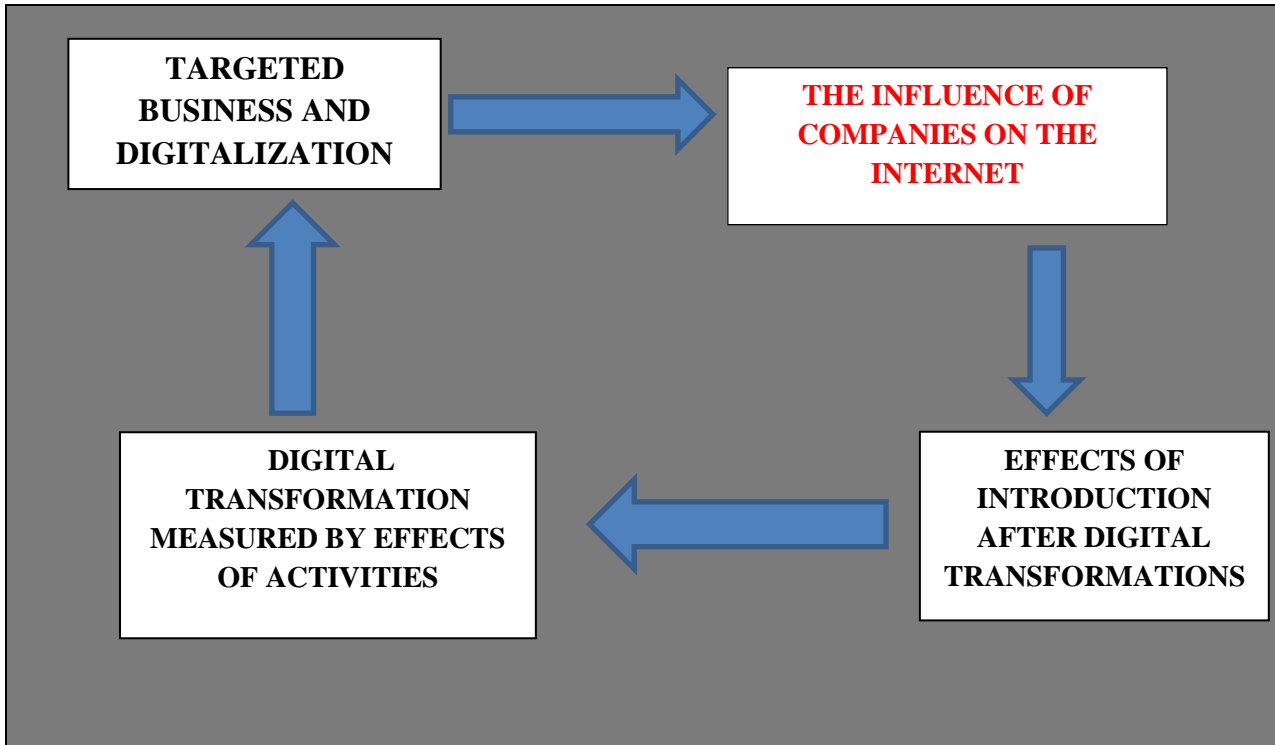

Figure 1: Innovation implementation flow.

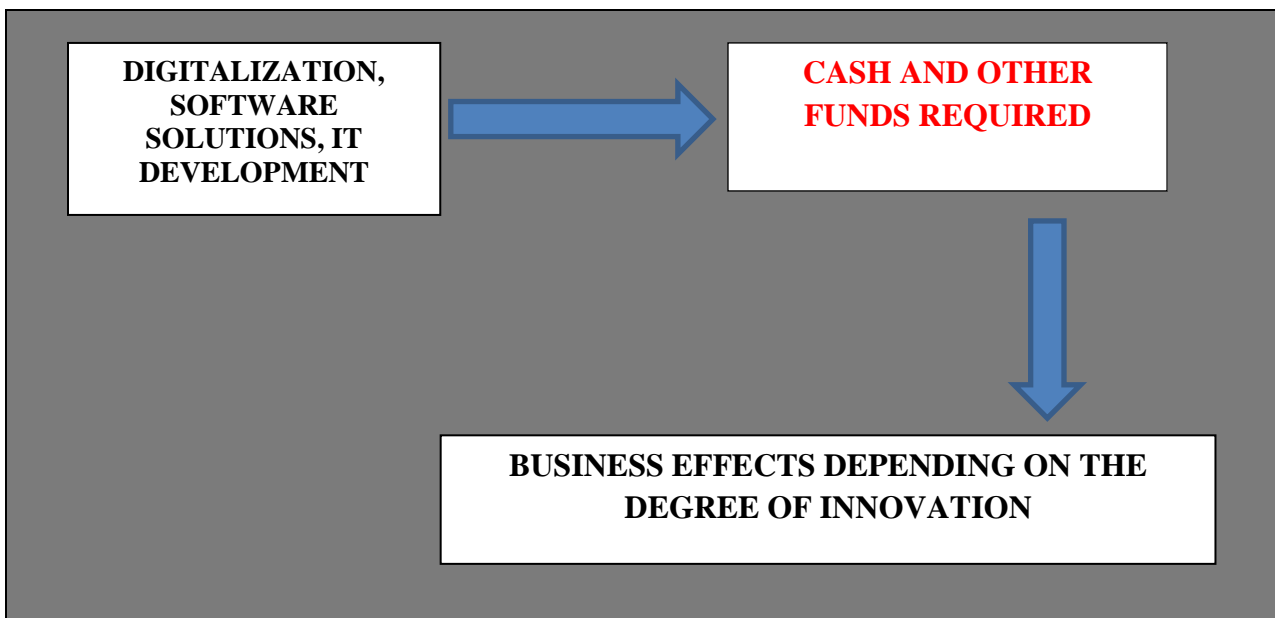

Figure 2: Respecting the economic environment by the economy.

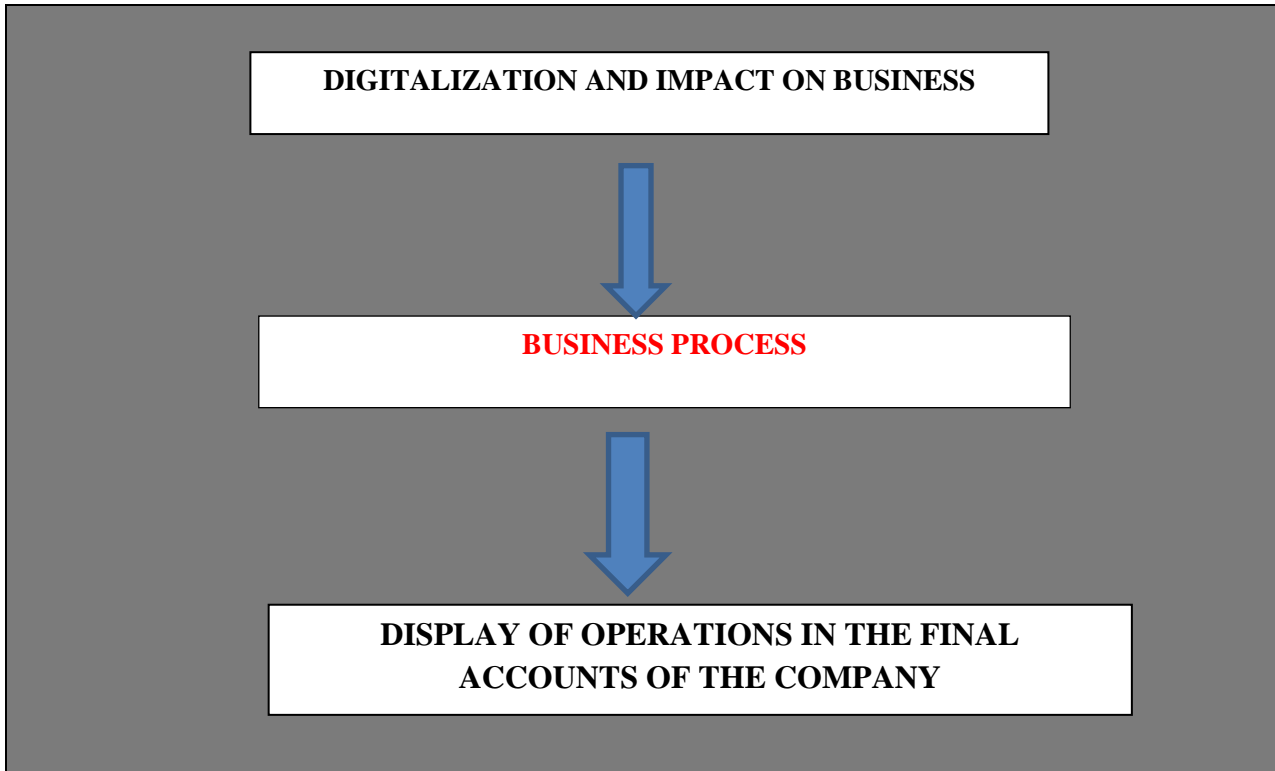

Figure 3: Achieving a reduction in the total costs of the economy.

CONCLUSION

The study points to several conclusions.

The first is that there is a great need and desire to introduce innovations into the operations of a large number of companies, which is seen as cost-effective improvements in the business decision-making process of many companies, which all depends on the decisions made by the top management of many companies in their business and operations.

Second, it is possible to achieve improvements in the operations of many companies by implementing digitalization in business, software solutions, etc., and all of this is measured in the form of profit in the work and operations of the company at the end of the business year (Figures 1-3).

Third, digitalization and new software solutions can positively affect the operations of companies, or the observation can be determined at the level of the economy, because it consists of a large number of companies in a certain economic sector, activity, country.

REFERENCES

- [1] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, *Lex localis-Journal of Local Self-Government*, 22:2, 198-218-
- [2] Popović, S., Laban, B., Vukasović, D., Ivić, M., Popović, V. (2018). Internal and external audit as a factor in improving the management of the Agricultural enterprise, *Poljoprivredna tehnika*, 4: 8–12.
- [3] Lutovac, J. & Popović, S. (2024). INNOVATIVE BUSINESS IN THE BANKING SYSTEM EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF SERBIA, IV. International Architectural Sciences and Applications Symposium Mayıs 30-31, 1-6, Girne
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Popović, D., Brakus, A., Pajović, I., Turčinović, Ž., Radaković, M. & Popović, S. (2024). The significance of real financial reporting of agricultural mechanism in relation to the making of management decisions of individual farms and medium-sized agricultural enterprises, *The Journal "Agriculture and Forestry"*, 71:1, 171-184
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dugonjić, D, Brakus, A., Gligović, D., Grublješić, Ž. & Popović, S. (2024). Management of non-standard agricultural equipment based on assessments of farm owners and management of healthcare organizations based on common use for patient treatment needs, *Poljoprivredna tehnika*, ISSN 0544-5587.
- [7] Bakmaz, O., [Anđelić, S.](#), [Dragosavac, M.](#), [Grublješić, Ž.](#), [Nastić S.](#), [Popović, D.](#), [Tubić M.](#) & [Popović S.](#) (2024). The importance of determining the efficiency of business of agricultural farms in relation to the use of credits in agriculture, the example of the Republic of Serbia, *Agricultural Engineering*, No. 1, 10-16.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Ivaniš., M. & Popović., S. (2013). Altmanov Z-Score model analize, *Ekonomija-teorija i praksa br.2*, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, 47-62.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.

- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-12).
- [16] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede*, *Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [17] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.
- [18] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). *Theory and politics of balance*, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.
- [19] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19
- [20] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.
- [21] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B, Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [22] Popović, S., Anđelić, S., Dragosavac, M., Bakmaz, O., Nastić, S., Popović, D., Tubić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Ocena vlasnika poljoprivrednih gazdinstava po pitanju primene softvera u poslovanju, sa ciljem unapređenja upravljanja, *Agricultural Engineering*, No. 2, 1-1.

THE IMPACT OF CHILD WELFARE POLİCİES ON FAMILİY STABİLİTY

Dr. Rajiya Sultan

Assistant professor

Department of Public Administration

Himachal Pradesh University Shimla

Abstract:

Child welfare policies are designed to protect children from abuse, neglect, and other harmful situations. These policies also aim to support families in creating safe and stable environments for their children. This paper examines how child welfare policies affect family stability, focusing on the ways these policies influence family structures, relationships, and well-being. It looks at how interventions, such as foster care, adoption, and family support programs, can help strengthen families or sometimes create challenges. The paper explores both the positive and negative effects of these policies on families, considering how they can improve child safety while also addressing issues like family separation, financial strain, and emotional stress. In conclusion, the paper highlights the need for policies that balance child protection with support for keeping families together and thriving.

ON THE MARGINS OF PARITY: GENDER COMPLIANCE IN THE ELECTION OF PORTUGUESE MAYORS

Eva Macedo PhD

ORCID: [0000-0001-8427-0072](https://orcid.org/0000-0001-8427-0072)

eva.macedo@upt.pt

Universidade Portucalense Infante D. Henrique, Departamento de Direito, Porto, Portugal

Abstract

Gender equality is a human rights issue, enshrined as a Millennium Development Goal and a Sustainable Development Goal by the United Nations. The underrepresentation of women in political power is detrimental to democracies and undermines them. The Recommendation Rec(3) from the Council of Europe stresses the need for gender equality at all levels of power, highlighting that affirmation at the levels of central governments and parliaments is insufficient.

Despite Portugal having a legal parity system, certain powers are constituted without being subject to this legal regime. As a result, they form as if no parity or quota system exists. Research by the European Institute for Gender Equality (EIGE) suggests that the absence of legislative quotas may prolong the achievement of gender balanced powers (European Commission, 2024). Previous studies have shown that women are underrepresented in most local government bodies (Macedo, 2017, 2019, 2021). In 2021, only 9% of elected candidates were female, a decrease from the previous municipal elections in 2017. Although Portugal has had a legal parity mechanism since 2006, aimed at balancing political representation between sexes, significant areas of political power continue to function entirely outside this framework, which we term as para-parity powers.

This paper questions whether, within this factual and legal context, the Portuguese State fully fulfills its fundamental obligation imposed by the combined provisions of Articles 9, paragraph h), and 109 of the Constitution of the Portuguese Republic to ensure real equality among Portuguese citizens in all areas, including the exercise of political rights. Notably, within the Portuguese political-constitutional framework, the position of Mayor stands out. We also examine whether the aforementioned para-parity condition is exacerbated by increasing prominence of the Mayor in local power structures.

Key words: gender equality, parity, mayor.

Introduction

The traditional perception that gender equality aligns solely with women's rights is giving way to a perspective that recognizes it as a human rights issue, encompassing men's rights as well (Perista & Silva, 2009). The necessity for gender equality realization is increasingly integral to the discourse of various organizations and was enshrined as the third of the eight Millennium Development Goals of the United Nations (UN, 2000).

Despite the significance of the topic, specific scientific literature on female political representation in Portugal is scarce, particularly regarding local power. In Social Sciences, Rato et al. (2007) focus on central administration and while Jordão (2015), Santos (2017), and Nunes (2008) address local power, they do not specify the Mayor. In Law, Beleza (2010) and Raposo (2004) discuss the theme but do not encompass local governments.

Aiming to contribute to filling this gap, this study seeks to determine whether the Parity Law (Organic Law No. 3/2006, amended by Organic Law No. 1/2019) is an effective tool for ensuring the constitutional obligation imposed on the Portuguese State to achieve equality between women and men in accessing political positions, particularly in light of our finding that significant portions of political power in Portugal operate outside any parity mechanism.

Although Portugal has a Parity Law and, as a result, is part of the group of EU countries that adopted quota systems (EIGE's projection focuses on a 'quota group' consisting of Belgium, Ireland, Greece, Spain, France, Croatia, Italy, Luxembourg, Poland, Portugal, and Slovenia), some powers continue to form without being subject to this legal regime. Consequently, they form as if there were no parity or quota system, and EIGE research indicates that the absence of legislative quotas may take longer to achieve gender-balanced powers (European Commission, 2024).

Among these powers, which we propose to call para-parity powers, the position of Mayor stands out. It will be considered whether the issue of women's underrepresentation is exacerbated by the increasing prominence of this position within the Portuguese municipal landscape, a phenomenon referred to as the presidentialism of local power.

Some relevant data about women's representation in portugueses logal governments (2021-2025)

The Portuguese population is composed of 52% women (INE, 2024), who constitute 58% of higher education graduates and 52% of PhD holders (Pordata, 2024). Despite being the majority and the most educated, women are underrepresented at all levels of power (Macedo, 2017, 2021, 2022).

Portugal holds a comfortable position in European rankings for gender equality in political power: 10th place, with 36.1% women in the national Parliament, 5th place, with 50% women in the Government, and 9th place, with 33.5% women in regional and local Parliaments (European Commission, 2024, pp. 38-40). However, throughout the history of Portuguese democracy (1976-2017), out of 3,983 mayoral mandates, only

183 were held by women, meaning only 4.5% of all municipal executives were led by women. This remains, as described by Nunes (2008, p. 15), a conspicuously low representation.

According to our research based on the results of the latest local elections for the 2021-2025 term, in the 308 municipalities, 91% of the Mayors are male. This percentage exceeds that of the 2017 elections (90%) and correlates with a decrease in the number of women elected to the highest local power position, from 10% (32 women) in the 2017-2021 term to 9% (29 women) in the 2021-2025 term. This downward trend is noted for the first time since the Parity Law came into effect in Portugal in 2006.

The Democratic Centrality of the Mayor: presidentialism in local power

According to Miranda (2007, p. 179), local power is an expression that refers to power that derives from the Constitution, which reflects lives, problems, and aspirations that do not conflate with the general life, problems, and aspirations of the country as a whole. This power, while not affecting the sovereignty of the State and its essential unity, confers a pluralistic character that must consider local communities, which cannot be arbitrarily dissolved and which possess their own powers and bodies.

Scholarly discourse has indicated the emergence of a phenomenon of presidentialization within municipal executive power, characterized by the preponderance of the Mayor's power over Councilors and the Municipal Council as a whole, particularly when the body is monopartidary. Even in scenarios where electoral outcomes allow for the election of Councilors from various parties, the portfolio assignments made by the Mayor predominantly favor Councilors from their own party, thereby diminishing real opposition roles in municipal management, beyond mere voting in the Municipal Council.

The Mayor also selects the Councilor who will act as Deputy Mayor, a prerogative of significant practical importance, as it has often been observed that this individual becomes the Mayor's natural successor and the head of the list in subsequent elections when the Mayor is unable to run again due to term limits (Law No. 46/2005, August 29).

As the head of the collegial executive body, the Mayor serves as a link between the Councilors that comprise it (both from their political area and from the opposition), between the body itself and other entities (e.g., with the Municipal Assembly), as well as with oversight, inspection, judicial entities, and with the citizens who vote. In this last dimension, one of the strongest indications of the Mayor's relevance is apparent: voters see in the Mayor a true personification of local power. Despite not being configured as an organ by Article 239 of the Constitution or by Article 5 of Law No. 75/2013, September 12 (Local Government Legal Framework), the Mayor has acquired extensive powers (Article 35) and can exercise the competencies of both the Municipal Council (Article 33) and the Municipal Assembly (Article 24), effectively behaving, in practice and under ordinary law, as the singular executive organ of the municipality.

The Portuguese municipal government system is constitutionally outlined and elaborated by ordinary legislators as an atypical system composed of two elected collegial bodies via direct universal suffrage (the municipal assembly and the municipal council) and a Mayor, elected directly from the head of the most-voted list for the municipal council. The prominence of the Mayor extends throughout municipal management. In

addition to holding extensive individual competencies, the Mayor cannot be removed by any votes and is responsible for selecting Councilors, determining their respective portfolios, exercising delegated powers from the municipal council, delegating powers, setting dates for supplementary elections necessitated by exceptional reasons defined in the Local Autarchies Electoral Law, and coordinating municipal services, to which they can also delegate competencies.

In essence, local power comprises a complex political-administrative structure made up of organs elected by universal suffrage as well as a body of unelected officials. However, the concept tends to be more readily identified with local elected officials. Often, the electorate decides their vote based on the party that represents their preferred candidate rather than the reverse. Therefore, local power distinctly exhibits a personal dimension: that of the Mayor.

Based on all of this, scholars have identified a phenomenon of presidentialism in the Portuguese municipal governance model, to which we add the idea of local power personification in the figure of the Mayor.

Monitoring the effectiveness of legal parity measures is essential (Peters, 1999; Dias & Millns, 2004; Dahlerup, 2007). In this regard, we believe that a parity system which does not account for the specificity of local power will necessarily fail to fulfill the objective of “effectively enabling the participation of both men and women in Portuguese political life,” as imposed by the constituent legislator to the State in Articles 9, subsection h), and

109 of the Portuguese Constitution. This observation alone justifies the urgency of rethinking mechanisms that promote equality, particularly regarding para-parity powers, especially the role of the Mayor: due to the number of elected officials, the impact of the position, and above all, the significance of local governance in the politically defined constitutional framework in Portugal.

In all power positions to which parity mechanisms do not apply, such as the President of the Republic, the Prime Minister, and the Mayor, the effective representation of women is significantly low. However, concerning the Mayor, the problem is exacerbated: unlike the Prime Minister, the Mayor is elected directly, without the mediation of selection or scrutiny by another organ. Distinct from the other two presidencies mentioned, the number of Mayors is more substantial: there are 308 top leadership positions at this governmental level. The insufficient number of women in this role also creates, due to the phenomena of presidentialism and power personification, a void that is deeper than at any other level of governance.

Conclusion

As recognized in the latest report from the European Commission (2024), legal mechanisms that promote parity are necessary and have been adopted by the majority of countries in Europe. Portugal occupies a comfortable position in the European ranking for gender equality in political power, considering exclusively the national Parliament, the Government, and regional Parliaments. However, despite the Parity Law being in effect, substantial dimensions of political power remain entirely excluded from the scope of application of such parity measures. These are political positions, directly or indirectly elected from electoral results, which hold

and exercise a substantial part of political power, particularly within legislative and executive domains at the national, regional, and local levels, to which, due to the way the Parity Law is framed, no mechanisms of positive discrimination are applicable.

These powers operate outside the scope of parity, and for this reason, we refer to them as para-parity powers: President of the Republic, Prime Minister, government member, President of the Regional Government, Regional Government member, and also Mayor. This situation of para-parity certainly contributes to the fact that Portugal has never had a female Head of State, a Prime Minister appointed based on electoral results, or female Regional Government Leaders. It also explains the 91% percentage of male Mayors elected for the 2021-2025 term.

Although the Parity Law enshrines important measures, such as a representation threshold of 40% and the rejection of non-compliant lists, it continues to restrict its scope of application solely to elected collegial bodies

and does not provide any measures regarding the sex of the heads of lists, from among which the Mayor is elected. The data reveal a marked underrepresentation of women in local power, particularly in the position of Mayor, whose importance has increased in the Portuguese political landscape: in the 2021-2025 term, only 9% are women.

The collected data allow us to conclude that Portuguese local power has a face and a gender: the face of the Mayor, due to the phenomenon of presidentialism; the gender of 91% of those holding the position, due to the phenomenon of para-parity.

Several possibilities are envisaged to address or mitigate this gap, presenting fertile ground for future investigations: altering the constitutional status of the Mayor to formally establish them as the singular executive organ of the municipality, amending the Parity Law to extend its scope to all elected positions, and promoting periodic alternation of the sex of the heads of lists, potentially in conjunction with the term limit law, would be options for legislators to consider.

It seems important to us that the law frames the issue of gender equality as a legal matter. It is fundamental that the law delineates gender equality as a human rights issue, recognizing that it encompasses (i) the right of women to participate in political power, (ii) the right of women to engage in all areas of political power, and (iii) the right of communities to be governed by powers constituted on a paritarian basis.

In line with the content of Recommendation Rec(3) from the Council of Europe, without affirming gender equality at all levels of power, substantive (real, effective) equality between men and women will not be realized, the obligation imposed on the State by the combined provisions of Articles 9, paragraph h), and 109 of the Constitution will not be fulfilled, and there will remain an inadequacy of existing parity mechanisms.

References

- ALMEIDA, J. P. (2016) *A Evolução do Direito de Sufrágio na História Constitucional Portuguesa*. Observatório Político, obtido de http://www.observatoriolitico.pt/wp-content/uploads/2016/11/WP_65_JPA.pdf;
- AMARAL, D. F. (2013) *Curso de Direito Administrativo*, Vol. II, Manuais Universitários, Almedina, Coimbra;
- AMARAL, M. L. (2000) Las mujeres en el derecho constitucional el caso portugués. Em *Mujer y Constitucion en España*. 2000 Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales;
- ANDRADE, J. C. V. de (1976) Os Direitos Fundamentais na Constituição Portuguesa de 1976, 5ª Edição (Manuais Universitários), ISBN 978-972-40-4669-3;
- ANDRADE, J. V. C. (2002) Os Direitos Sociais como Direitos Fundamentais da Pessoa, in *Nova Cidadania*, Ano III, Número 12, Abril/Junho 2002, pp. 33-39.
- ASSEMBLEIA DA REPÚBLICA (2018) Proposta da Lei nº 117/XIII, Diário da Assembleia da República, I Série; AUSTRALIAN LOCAL GOVERNMENT WOMEN'S ASSOCIATION (2009), *50: 50 VISION A National Program for Gender Equity in Local Government*, obtido de <https://alga.asn.au/?ID=12258>;
- BAUM, M., & ESPÍRITO-SANTO, A. (2004), "Desigualdades de Género em Portugal: a participação política das mulheres", em *Imprensa de Ciências Sociais & Instituto de Ciências Sociais da Universidade de Lisboa* (Eds.), "Portugal a Votos: as eleições legislativas de 2002", Lisboa, págs. 261–299;
- BEARD, M. (2018), *Mulheres & Poder: um manifesto*, Bertrand Editora, Lisboa;
- BELEZA, T. P. (2010), *Direito das Mulheres e da Igualdade Social. A Construção Jurídica das Relações de Género*, Almedina; COMISSÃO EUROPEIA (2012). "The Role of Men in Gender Equality - European strategies & insights". <https://doi.org/10.2838/14738>; COMISSÃO EUROPEIA (2017), "Women and men in decision making", Gender Statistics Database, *EIGE*, obtido de <http://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/wmidm>;
- CONSELHO DA EUROPA (1950), *Convenção Europeia dos Direitos do Homem*, obtido de https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POR.pdf;
- CONSELHO DE EUROPA (2007), *Recomendação Rec (2007) 17 do Comité de Ministros aos Estados-Membros sobre Normas e Mecanismos para a Igualdade de Género*, Comissão para a Cidadania e Igualdade de Género;
- CONSELHO DA EUROPA (2017a), "Achieving Balanced Participation of Women and Men in Political and Public Decision-Making: a Gender Equality and Democratic Requirement", obtido de www.coe.int/equality/gender.equality@coe.int; CONSELHO DA EUROPA (2017b), "Balanced Participation of Women and Men in Decision-Making. Analytical Report - 2016 data", obtido de <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-1680751a3e>;
- CONSELHO DA EUROPA (2018), *Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023*, obtido de <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>;
- CONSELHO DE MINISTROS (2007), *Resolução do Conselho de Ministros nº 82/2007, de 22 de junho. III Plano Nacional para a Igualdade, Cidadania e Género*;
- CUTILEIRO, J. (1971), *A Portuguese Rural Society*, Oxford, Clarendon Press;
- DAHLERUP, D. (2007) *Electoral Gender Quotas: Between Equality of opportunity and equality of result, Representation*, Vol. 43, n. 2; DIÁRIO DA ASSEMBLEIA DA REPÚBLICA, V legislatura, 2ª sessão legislativa, 2ª série, nº 61-RC, ata nº 59, págs. 1909-1911 e nº 62-RC, ata nº 60, págs. 1926-1927;
- EUROPEAN COMMISSION (2024), *2024 Report on Gender Equality in the EU, Justice and Consumers*, Brussels, 7.3.2024 SWD(2024) 54 final;
- FEDERATION OF CANADIAN MUNICIPALITIES (2012), "Getting to 30% by 2026", Ottawa, obtido de http://iknowpolitics.org/sites/default/files/getting_to_30_percent_by_2026_en.pdf;

- GENDER EQUITY IN LOCAL GOVERNMENT PARTNERSHIP (1996) "Why Gender Matters. Ten Ways Local Governments can advance gender equity", *Women & Politics*, https://doi.org/10.1300/J014v17n01_02;
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTATÍSTICA (2019) "Mulheres em Portugal", obtido de <https://www.ine.pt>;
- INSTITUTO PORTUGUÊS DE APOIO AO DESENVOLVIMENTO (2010), "Estratégia da Cooperação Portuguesa para a Igualdade de Género", obtido de https://www.instituto-camoes.pt/images/cooperacao/estrategia_cp_igualdade_genero.pdf;
- JORDÃO, A. (2015) "Estudo sobre a aplicação da lei da paridade no projecto Promoção da Cidadania e da Igualdade de Género", *Ex aequo*, 31, 168–171.
- LOVENDUSKI, J. E NORRIS, P. (eds.) (1993), *Gender and Party Politics*, Thousand Oaks, CA, Sage Publications, Ltd; MACEDO, E. (2017), *Igualdade de Género na Administração Local Portuguesa: uma questão (im)pertinente?*, in *Estudos de Homenagem ao Professor Doutor Cândido de Oliveira*, in FIGUEIRAS, Cláudia et al. (Coord.), Almedina, págs. 243-260; MACEDO, E. (2019), *A Participação das Mulheres no Poder Local: Velhos e Novos Desafios*, in Jerónimo, P., (Coord.) *Igualdade de Género: Velhos e Novos Desafios*, Direitos Humanos – Centro de Investigação Multidisciplinar (DH-CI), ISBN 978-989-54032- 8-8, págs. 183-202;
- MACEDO, E. (2019), *O Discurso de Penélope. O Direito à governação paritária como novo parâmetro da efetivação da igualdade entre mulheres e homens. O poder local português como poder para-paritário*, 2019, disponível em www.apmj.pt - Prémio Teresa Rosmaninho 2019;
- MACEDO, E., (2021), *Representação das mulheres nas assembleias municipais portuguesas: (dis)paridade entre deputados eleitos e por inerência*, *Revista das Assembleias Municipais e dos Eleitos Locais*, n.º 17, Janeiro-Março 2021, p. 25 – 42; MACEDO, E. (2021), *Paridade na composição da junta de freguesia e das mesas dos órgãos deliberativos das autarquias locais: principais questões com impacto nas eleições autárquicas de 2021*, in *Revista Questões Atuais de Direito Local*, n.º 31 (Julho/Setembro, 2021), p. 79;
- MACEDO, E. (2021) *Presidente da junta de freguesia: que género de poder?*, in *Revista das Freguesias*, n.º 17 (Janeiro-Junho, 2021), p. 7;
- MACEDO, E. (2021), *Representação das mulheres nas assembleias municipais portuguesas: (dis)paridade entre deputados eleitos e por inerência*, *Revista das Assembleias Municipais e dos Eleitos Locais* (Julho/Setembro, 2021), p. 25.
- MELO, A. B. (1980), *Democracia e Utopia (Reflexões)*, Porto, págs. 48 e ss.
- MINISTÉRIO DA ADMINISTRAÇÃO INTERNA (2013) *Autárquicas 2013*, obtido de <https://www.eleicoes.mai.gov.pt/autarquicas2013/candidatos.html>;
- MINISTÉRIO DA ADMINISTRAÇÃO INTERNA (2017) *Autárquicas 2017*, obtido de <https://www.eleicoes.mai.gov.pt/candidatos.html>; MINISTÉRIO DOS NEGÓCIOS ESTRANGEIROS (2017) *Relatório nacional sobre a implementação da Agenda 2030 para o Desenvolvimento Sustentável - Sumário Executivo*, obtido de https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/15771Portugal2017_PT_REV_FINAL_28_06_2017.pdf;
- MIRANDA, J. (2007), *O Poder Local na Assembleia Constituinte, 30 Anos de Poder Local na Constituição da República Portuguesa – Ciclo de Conferências da Universidade do Minho 2006*, António Cândido Oliveira (coord.), Governo Civil do Distrito de Braga, pág. 177-189;
- MIRANDA, J. (2016), *Curso de Direito Constitucional*, Universidade Católica Editora, Lisboa;
- MOREIRA, V. (2007), *30 Anos de Poder Local na Constituição da República Portuguesa – Ciclo de Conferências da Universidade do Minho 2006*, António Cândido Oliveira (coord.), Governo Civil do Distrito de Braga, p. 280;
- NUNES, P. (2008) "Participação das mulheres na política autárquica em Portugal nos últimos 25 anos (1982 a 2005): especial relevo para as mulheres eleitas apuradas para a presidência dos órgãos", *Enfoques*, VI (January

- 2008), págs. 11–34; OLIVEIRA, A. C. de (1993), *Direito das Autarquias Locais*, Coimbra Editora, ISBN: 9789723222104;
- ONU (2010), Ficha de Informação “Declaração e Plataforma de Acção de Pequim, quinze anos após a sua adopção”, Departamento de Informação das Nações Unidas, DPI/2552A;
- ORGANIZAÇÃO MUNDIAL DE SAÚDE (2009), How can gender equity be addressed through health systems? Copenhaga, obtido de http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/64941/E92846.pdf;
- PAGLIA, C. (2018), *Mulheres Livres, Homens Livres. Sexo, Género, Feminismo*, Lisboa, Quezta Editores;
- PATEMAN, C. (1970), *Participation and Democratic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press;
- PERISTA, H. E SILVA, A. (2009), "The Role of Municipalities in promoting Gender Equality in Local Life, Comissão para a Cidadania e Igualdade de Género, Presidência do Conselho de Ministros, Lisboa;
- PETERS, A. (1999). *Women, quotas, and constitutions: a comparative study of affirmative action for women under American, German, EC, and international law*, Boston;
- PHILIPS, A. (1991) *Engendering Democracy*, Cambridge, Polity Press;
- PHILIPS, A. (1995) *The Politics of Presence: The Political Representation of Gender, Ethnicity and Race*, New York: Oxford University Press;
- PLATAFORMA PORTUGUESA PARA OS DIREITOS DAS MULHERES (2016), *Das palavras à acção*, Lisboa: Comissão para a Cidadania e a Igualdade de Género;
- PORDATA (2017), *Base de Dados de Portugal Contemporâneo*, obtido de <http://www.pordata.pt/Portugal>;
- RAPOSO, V. L. C. (2004), *O Poder de Eva. O Princípio da Igualdade no Âmbito dos Direitos Políticos. Problemas Suscitados pela Discriminação Positiva*, Almedina;
- RATO, H., MADUREIRA, C., ALEXANDRE, H., RODRIGUES, M., & OLIVEIRA, T. (2007), *A Igualdade de Género na Administração Pública Central Portuguesa*, Coimbra: Almedina;
- SANTOS, M. H. E AMÂNCIO, L. (2012), "Resistências à Igualdade de Género na Política", *Ex Aequo*, nº 25, págs. 45-58; SANTOS, M. H., (2010), "Género e Política: Factores Explicativos das Resistências à Igualdade", obtido de https://repositorio.iscte.iul.pt/bitstream/10071/4421/1/TESE_DOUTORAMENTO_Maria_Helena_Santos.pdf;
- SANTOS, M. H. (2017) "A Participação das mulheres na política – um olhar especial no poder local", *Divulgar (CIG)*, obtido de <https://www.cig.gov.pt/2017/09/a-participacao-das-mulheres-na-politica-um-olhar-especial-no-poder-local/>;
- SAWER, M. (2002), *The Representation of Women in Australia: meaning and make-believe*, in *Parliamentary Affairs*, 55;
- SINCLAIR, A. (2013) “Not just adding women in: Women re-making leadership”, Melbourne: Melbourne Business School, obtido em http://works.bepress.com/amanda_sinclair/6;
- TAVARES, M. (2000), *Movimentos de Mulheres em Portugal: Décadas de 70 e 80*, Lisboa, Livros Horizonte;
- UCLG (2013) *The Equality Agenda of United Cities and Local Governments*, Barcelona.

LOCUS OF CONTROL AND ACADEMIC ACHIEVEMENT OF UNDERGRADUATE COLLEGE STUDENTS OF ODISHA

Rashmita Mohanty

Research scholar, G.M University, Sambalpur, Odisha

rmohanty985@gmail.com

MOB-9861551334

Dr Rupashree Goswami

Assistant professor, school of psychology,

G.M University, Sambalpur, Odisha

goswamirupashree@gmail.com

MOB-8668639074

ABSTRACT

The purpose of this paper was to examine the relationship between locus of control and academic achievement of male and female undergraduate students of Mayurbhanj city of Odisha. A review of previous literature has shown that positive significant relationship existed between internal locus of control and academic achievement of students. The study was conducted on a sample of 140 male and female undergraduate students, from various degree colleges of Mayurbhanj. The Indian adaptation of Rotter's locus of control scale was used to assess the locus of control of the students. The results indicated that there was no significant positive correlation between external locus of control and academic achievement of the students.

Keywords: Locus of control, academic achievement, college students

A COMPREHENSIVE REVIEW OF STRESS MANAGEMENT STRATEGIES FOR YOUNG ADULTS

Sharmistha Roy, MBBS, MPH, MPH, CHES1,

ORCID: 0009-0000-2691-938X

sharmistha.roy@unlv.edu

Dr. Manoj Sharma, MBBS, Ph.D., MCHES1

ORCID: 0000-0002-4624-2414

manoj.sharma@unlv.edu

University of Nevada, Las Vegas

Dr. Manoj Sharma, MBBS, Ph.D., MCHES1

Professor & Chair, Department of Social and Behavioral Health.

School of Public Health, Las Vegas, USA.

Abstract

[Background: Young adults face significant stressors that can adversely affect their mental and physical well-being. They are vulnerable to anxiety, stress, and depression. Approximately 32.4% of young adults aged 20-39 report feeling anxious, and about 44% experience persistent feelings of sadness or hopelessness due to underlying stressors. However, despite significant success, only 12% reported regular use of stress management treatments, which highlights an urgent need for accessible interventions. Our study aims to evaluate the effectiveness of stress reduction intervention among young adults.

Methods: A systematic review was conducted following PRISMA guidelines, utilizing databases such as MEDLINE (Pubmed), CINAHL, ERIC, PsycINFO, and Scopus to identify studies published from 2014-2023. The search terms included "stress management," "Young adults," "cognitive-behavioral therapy (CBT)," and "mindfulness intervention," Articles published in gray literature, reviews, protocols, and descriptive studies were excluded. Inclusion criteria encompassed the studies focusing on young adults, interventions for stress management, and those published in English.

Results: Among the 21 selected articles, the studies were conducted in various countries, including the United States (n=6), Korea (n=3), Australia (n=2), a single study from each of India, Spain, Germany, Malaysia, China, Thailand, Finland, Netherland, Belgium. Analysis showed that third-wave (TW) interventions (acceptance, mindfulness, and values), mind-body interventions, and skills training programs had higher effects than CBT. The duration of the mindfulness interventions varied between 4 and 8 weeks. Specifically, ten studies implemented weekly sessions of 60 to 90 minutes. TW yielded a 35% reduction in stress levels, while Mindbody interventions showed a 28% improvement in stress-related symptoms.

Conclusion: The findings imply the efficiency of TW and mind-body interventions as effective strategies for managing stress among young adults. These approaches contribute to immediate stress reduction and promote long-term mental health benefits. Future research should explore the sustainability of these interventions and their applicability across diverse demographics.]

Keywords- Third-wave intervention, Stress management, Young adults.

DIET AFTER TOTAL GASTRECTOMY - CASE REPORT

Boni Popova Ramova,¹ Elizabeta Popova Ramova,²

¹Postgraduate student, Skopje R N Macedonia

²Faculty for Medical Sciences, MIT University Skopje R N Macedonia

Contact author: eliramova62@gmail.com

Total gastrectomy is a surgical treatment for stomach cancer. The diet in these patients is insufficiently presented in the medical literature. The aim of our research is to present the diet program in patients with total gastrectomy from 2-8 postoperative weeks. Material and method. A 76-year-old patient underwent surgery to remove the stomach and perform an anastomosis of the esophagus with the duodenum. Discharged after 10 days of hospital treatment, with a recommendation to consume white food (rice, potatoes). Results: the main complication of gastrectomy is the risk of infection (due to lack of stomach acid), progressive muscle wasting, anemia, weakness, and alkalization of the body. According to the latest research on diets 2023-2024, the diet should contain 5-6 meals with an individual caloric value of 300 kcal. The food should be microbiologically safe and have enough protein with an amount of 200ml. per meal. The compensation of probiotics, proteins, regular control of albumins in the blood and prevention of anemia are of essential importance. We implemented a diet with pasteurized baby food containing proteins, vegetables and fruits, yogurt, baked apples, multivitamin syrup with iron. The patient had a progressive weight gain until the seventh postoperative week. Then the weight stabilized. Discussion: The fact of the absence of the stomach reduces the ability to feed. Such surgical interventions may not be common, but there are also not enough dietary guidelines. Conclusion: Guided by the consequences that occur after such operations, we analyzed all the symptoms and were guided by them when compiling the diet. Pasteurized protein food, vitamins and iron in supplements and probiotics in powder, gave excellent results.

Keywords: gastrectomy, diet.

STEAM YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNING NAZARIY VA HAYOTIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Imankulov Nurbek Tursunkul O‘Gli

Guliston Davlat Universiteti Tayanch Doktoranti

E-mail: imankulovnurbek37@gmail.com,

Annotasiya. San'at bilan shug‘ullanish o‘quvchilarning bilish qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, xotira va e’tibor rivojlanadi, bu ta’lim jarayoniga ijobiy ta’sir qiladi.

Maqolada STEAM yondashuv asosida o‘qitish orqali o‘quvchilarning nazariy va hayotiy ko‘nikmalar darajasini oshirish masalalar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. Mazmun, vosita, faoliyat, vazifa, ko‘nikma, qobiliyat, muloqot, metod.

“Ta’limning mazmuni, vositalari, o‘qituvchining faoliyati, talabalar faoliyatiga javob beradigan ta’limning aniq vazifasi texnologik zanjirini bog‘laydigan va ushbu vazifaga (masalan, muayyan ko‘nikmalarni shakllantirish, biron bir kasbiy qobiliyatni rivojlantirish, psixologik-pedagogik muloqot o‘rnatish metodlariga o‘rgatish va boshqalar) javob beradigan yuqori natijaga erishishga yo‘naltirilgan o‘quv tashkiliy-metodik majmualar – *pedagogik texnologiyalar* qo‘llanilganda ta’lim muvaffaqiyati yuqori bo‘ladi”, deb ishoniladi. Bu alohida metodlar yoki ularning majmuasiga qaraganda kattaroq miqyosdagi va hisob-kitobli pedagogik yaxlitlikdir.

STEAM yondashuv asosida o‘qitish inson miyasining ikkala yarim sharidan bir vaqtning o‘zida foydalanish imkonini beradi. N'yu-York davlat universitetining fiziologiya professori Robert Root-Bernshteyn 1990-yillar boshida Lui Pasterdan tortib Albert Eynshteyngacha bo‘lgan turli asrlardagi 150 nafar mashhur olimlarning biografik ma'lumotlarini o‘rganib chiqdi. U miyaning chap va o‘ng yarim sharlari faoliyatini o‘rgangan. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ularning har biri ilmiy faoliyat bilan bir qatorda ijod bilan ham shug‘ullangan, har biri yo rassom, yo musiqachi, yo shoir va yozuvchidir. Masalan, Albert Eynshteyn skripka chalishni yaxshi ko‘rardi, Galileo Galiley o‘z davrining mashhur adabiyotshunosi, Samuel Morze portret rassomi edi. Shunday qilib, Robert Root-Bernshteyn ko‘plab olimlar o‘z muvaffaqiyatlariga ijodiy fikrlash yordamida erishgan, degan xulosaga keldi. Uni rag‘batlantirish miyaning o‘ng yarim sharining ishi bilan bog‘liq fanlar bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar orqali amalga oshirildi.

2009 yilda Jons Xopkins universiteti tomonidan nevrologik tadqiqot o‘tkazildi. Natijada, san'at bilan shug‘ullanish o‘quvchilarning bilish qobiliyatini oshirishini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, xotira va e’tibor rivojlanadi, bu ta’lim jarayoniga ijobiy ta’sir qiladi. Bu nafaqat akademik, balki hayotiy ko‘nikmalar darajasini ham oshiradi.

Yigirma yil avval Singapurni o‘zgartirish tashabbusi dasturi ishga tushirilgan edi. Uning asosiy maqsadi shahar-davlatni global ijodkorlik, innovasiyalar va dizayn markaziga aylantirish edi. Singapurning davlat boshqaruv tizimi ta’lim tizimini har bir o‘quvchida o‘zining ijodiy fazilatlarini rivojlantirishi uchun o‘zgartirishga qaratilgan. Shunday qilib, innovasion fikrlash qobiliyatiga ega yosh iqtidorli mutaxassislariga ijodiy komponent yordamida iqtisodiy siyosatni isloh qilish imkoniyati beriladi.

T.V.Volosoves STEAM texnologiyalaridan foydalanish juda erta yoshdan boshlanishi kerak, deb hisoblaydi. Ushbu o'rganish usuli tufayli ular hozirgi hodisalar mantig'iga singib ketishlari va ularning o'zaro bog'liqligini o'rganishlari mumkin bo'ladi. Shunday qilib, dunyo haqidagi bilimlar tizimda joy oladi, qiziquvchanlik, fikrlashning muhandislik uslubi, guruhda ishlash ko'nikmalari kabi fazilatlar shakllanadi, ular umuman olganda o'quvchilar rivojlanishining mutlaqo yangi darajasiga erishishga yordam beradi [1].

Bolalarni STEAM ta'limiga jalb qilish erta yoshdan boshlanishi kerak. STEAM yondashuv asosida o'qitish tufayli bolalar hozirgi hodisalar mantig'ini o'rganishlari, ularning o'zaro bog'liqligini tushunishlari, dunyoni muntazam ravishda o'rganishlari va shu bilan qiziqishni, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoada ishlash, menejment va o'zini-o'zi taqdim etish asoslarini o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. Bu esa, o'z navbatida, bola rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta'minlaydi.

STEAM yondashuv asosida o'qitish orqali quyidagi pedagogik vazifalarni hal qilish uchun ma'lum shart-sharoitlar yaratiladi:

- o'quv mashg'ulotlariga qiziqishni oshirish;
- ta'lim va o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- kompetentli yondashuvdan foydalanishda amaliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish;
- o'quvchilar faoliyatida o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini baholashni shakllantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish;
- talabalarning kommunikativ kompetentligi rivojlantirish;
- pedagogik ta'lim jarayonining yaxlitligini amalga oshirish uchun sharoit yaratish;
- o'qituvchining va o'quvchining ijodiy faolligini oshirish;
- talabaning kelajakdagi kasbini o'zlashtirishga psixologik munosabatini tashkil etish.

Shunday qilib, STEAM yondashuv asosida o'qitishning zamonaviy ta'limdagi o'rnini hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Dunyoning turli mamlakatlarida STEAM yondashuv asosida o'qitish tajribasi shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlar nazariy darslar kabi dolzarbdir. Sinfdagi klassik maktab ta'limi tez o'zgaruvchan dunyoga moslashishga vaqt topolmaydi. Bu texnologiyalarning go'zalligi shundaki, o'quvchilar nafaqat aqliy qobiliyatlari, balki qo'llari bilan ham ko'plab fanlarni o'rganish olamiga sho'ng'ishadi. Ular bu bilimlarni o'zlari oladilar va darhol undan foydalanadilar. Keyingi hayotda turli xil hayotiy muammolarga duch kelganda, o'quvchilar turli fanlardan olingan bilimlarga tayanib, birgalikda ishlash orqali murakkab masalalarni hal qila olishlarini tushunadilar.

Metodologik darajada, nazariy ko'nikmalarga ega bo'lish va texnologik masalalarni hal qilishdan tashqari, STEAM texnologiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quvchilarning guruhda ishlash ko'nikmalarini egallashi;
- o'z fikrini konstruktiv tanqid qilish va himoya qilishni o'rganish;
- taqdimot ko'nikmalarini egallash;

- noaniqlik sharoitida g'oyalar yaratishni o'rganish;
- mahsulotni yaratish va ilgari surish uchun dizayn va marketing tamoyillarini qo'llash;
- faoliyatning turli sohalarda texnologiyalardan foydalanishning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish [2].

Shunday qilib, an'anaviy maktab ta'lim tizimi bilan taqqoslaganda, STEAM yondashuv asosida o'qitish tajribalar o'tkazish, modellarni qurish, mustaqil ravishda ijodiy ishlarni yaratish va o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga qaratilgan. Natijada, o'quvchilar o'z faoliyatining mahsulini oladilar, bu ular uchun juda muhimdir. Ular o'z mehnatlari natijasini ko'rishadi. Ushbu ta'lim yondashuvi o'quvchilarga nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishni va shu tariqa qo'shimcha ta'lim olishni osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Volosoves, T.V. STEM-obrazovanie detey doshkol'nogo i mladshego shkol'nogo vozrasta. Parsial'naya modul'naya programma razvitiya intellektual'nix sposobnostey v prosesse poznavatel'noy deyatel'nosti i vovlecheniya v nauchno-texnicheskoe tvorchestvo: uchebnaya programma / T.V.Volosoves, V.A.Markova, S.A.Averin. - M.: Binom. Laboratoriya znaniy, 2019. - 112 s.
2. Morozova, O.V. STEAM-texnologii v dopolnitel'nom obrazovanii detey / O.V.Morozova, Ye.S.Duxanina // Balandinskie chteniya. - 2018. - S. 553 -556.
3. Revyakina, O.A. Intuitivnaya Art-terapiya kak sredstvo realizatsii tvorcheskix potrebnostey i vozmojnostey doshkol'nikov v usloviyax STEAM-sentra / O.A.Revyakina // Sbornik materialov Yejegodnoy mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferensii «Vospitanie i obuchenie detey mladshego vozrasta». 2020. - S. 424 - 425.
4. Semenova, R.I. STEAM-obrazovanie i zanyatost' v informatsionnix texnologiyax kak faktori adaptatsii k sifrovoy transformatsii ekonomiki v regionax Rossii / R.I.Semenova, S.P.Zemsov, P.N.Polyakova // Innovatsii. - 2019. - №10. - S. 58 - 70.
5. STEAM-obuchenie: ot praktiki k teorii [Sayt]. - URL: <http://edurobots.ru/2019/04/steam-edu/> (data obrasheniya: 14.11.2021)
6. 131 Filosofskiy ensiklopedicheskiy slovar' [Tekst].—M.: INFRA-M, 2002. - 576 s.
7. Xachatur'yans, V.E. Ispol'zovanie elementov STEAM-obrazovaniya v mejpredmetnoy integratsii biologicheskix znaniy shkol'nikov na baze sozdavaemoy v Rossii seti Kvantoriumov / V.E.Xachatur'yans, A.V.Teremov // Yevropeyskiy soyuz uchenix. - 2021. - № 1. - S. 56-60.

USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCES IN IMPROVING UZBEKISTAN 'S EXPORT EFFICIENCY

Mirzayeva Shahnoza

is a teacher of the management department of Gulistan State University

shaxnozamirzayeva2503@gmail.com

Annotation

This article examines how international experiences can be applied to increase the export efficiency of Uzbekistan . Export development is important for stabilizing the country's economy, increasing foreign exchange earnings and creating jobs . The article analyzes the experiences of countries such as Turkey and China. Key areas such as product diversification, quality improvement, marketing and brand building are defined. The importance of attracting international cooperation and investments is also emphasized. In general, the article is aimed at studying ways to effectively increase exports for the economic development of Uzbekistan .

Key words . *Export efficiency, international experiences, product diversification, quality improvement, marketing strategies, international cooperation, investments, innovations, competitiveness, economic development, sustainability, brand creation, technologies, trade relations.*

Enter

The economy of Uzbekistan needs to develop new strategies aimed at improving export efficiency in order to increase its competitiveness in the global market. Today, international experiences and advanced practices play an important role in improving the export activity of our country. The strengthening of international trade relations and the processes of global economic integration create new opportunities and challenges for Uzbekistan.

Increasing export efficiency not only ensures economic growth, but also strengthens the country's financial stability. Therefore, it is necessary to study the export support experiences of different countries and adapt them to the conditions of Uzbekistan. In this article, analyzing international experiences, opportunities and proposals for increasing export efficiency in Uzbekistan are considered. Our goal is to identify strategic approaches to strengthening the export potential of our country and integrating it into the global market.

1. International experiences and their impact on the economy of Uzbekistan

Other countries' export development strategies and practices can benefit Uzbekistan. For example:

China's experience is important in diversifying Uzbekistan's exports . China has focused on developing education and innovation to boost its exports. Uzbekistan also needs to strengthen scientific and technological research.

Turkey has shown successful experiences in its economic growth, attracting investments and developing innovative technologies. Here are some important aspects:

- ❖ Turkey has gained an important place in international trade through its strategic location. Our country can use Turkey's experience to expand international trade relations. Turkey's experience is useful in increasing Uzbekistan's exports and diversifying trade partners.
- ❖ Turkey has implemented effective policies to attract foreign direct investment to the economy. Uzbekistan also aims to attract foreign investors by improving the investment environment, creating tax incentives and favorable conditions for business.
- ❖ a lot of attention to the development of education and social infrastructure. Uzbekistan can also use Turkey's experience in preparing the young generation for economic activity by modernizing the education system and developing vocational education.
- ❖ has taken important steps in the development of innovative programs , for example, supporting the startup ecosystem. Uzbekistan should also consider implementing such programs to support innovative technologies and develop the digital economy.

Analyzing this situation , Turkey has shown its extensive experience in the field of tourism. Uzbekistan can use the Turkish model in developing tourism and promoting its national heritage to the world market.

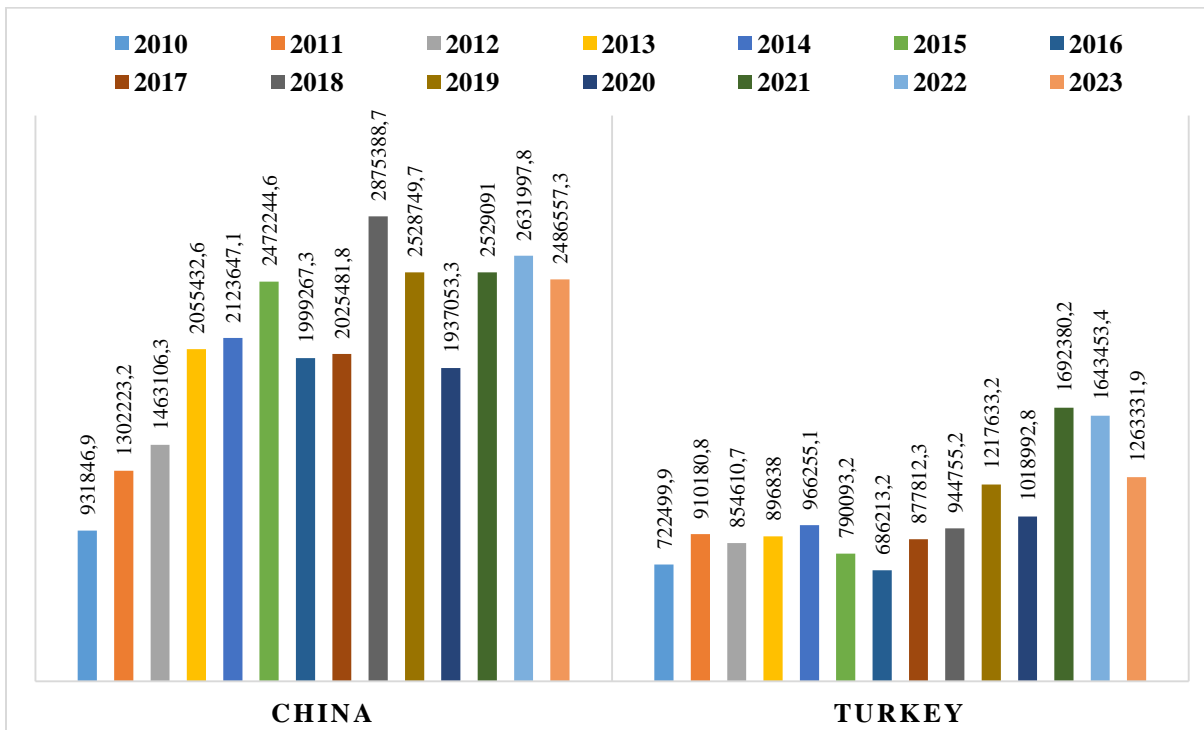

Figure 1. Foreign economic activity. Export volume (in China and Turkey, annual) [1]

By understanding these dynamics and implementing targeted policies and measures, stakeholders can work to support sustainable economic growth, improve foreign economic activity, and increase the efficiency of countries' export volumes . From 2010 to 2018, the export figures from China have increased consistently. In 2018, it amounted to 2.875 billion dollars, which is higher than in previous years. There was a short decrease from 2019 to 2020 (from \$2.528 billion to \$1.937 billion), due to the impact of the COVID-19 pandemic . In

2021, exports from China recovered again and amounted to 2.529 billion dollars. In 2022 and 2023, the figures are higher, but at the end of 2023 they fell to 2.486 billion dollars.

increased steadily from 2010 to 2014 . In 2014, it reached 966 million dollars. There was a sharp drop from 2015 to 2016, which fell to \$790 million. This process may depend on Turkey 's economic problems or other global factors. From 2017 to 2021, Turkey's exports began to grow again and reached 1.692 billion dollars in 2021. In 2022, exports fell to 1.643 billion dollars and by 2023, they decreased to 1.263 billion dollars. This may be due to the economic uncertainties and the influence of global markets in 2022 . (Figure 1). If we continue the analysis in depth, it is clear that Uzbekistan 's exports are dependent on China, which is the largest and most stable partner. Turkey, on the other hand, has a fluctuating performance, trying to recover and increase its exports depending on economic conditions and global issues. We can see the importance of taking into account the experience and market conditions of these two countries in the formation of Uzbekistan's export strategy .

The Main Directions of Increasing Export Efficiency

- Uzbekistan with various products. It should be used not only in agriculture , but also in industry and services.
- It is important to improve the quality of products, organize production according to international standards and strengthen the certification system.
- It is necessary to develop marketing strategies to promote the brand of Uzbekistan in the international market . Exports can be increased by developing local brands and promoting them internationally.

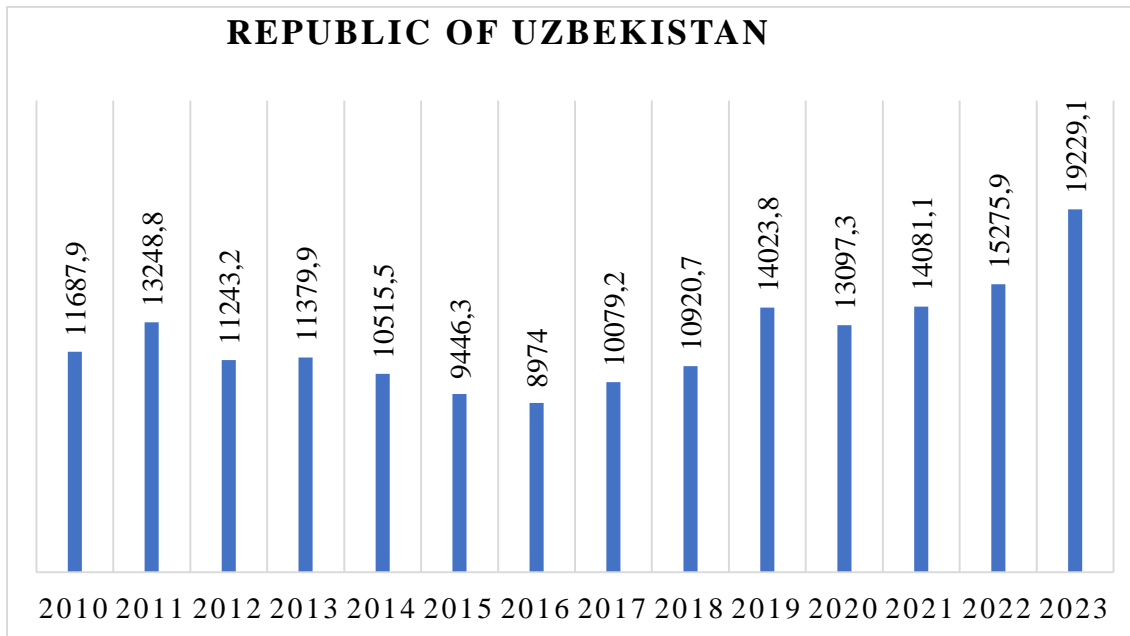

Figure 2. Export of goods of the Republic of Uzbekistan (at FOB prices, years are shown

Of Uzbekistan show variability over the years. There have been ups and downs over the years , but since 2018, there has been a steady increase in exports. Although there was a decline in 2020 due to the impact of the pandemic, serious efforts were made to restore this growth . Uzbekistan's export strategy achieved strong

growth after 2018. In my opinion, the main reason for this situation can be done through investment, industrial diversification and capturing new markets.

3. International Cooperation and Investments

Uzbekistan 's strengthening of international cooperation, as well as attracting foreign investments, plays an important role in increasing exports. Through foreign investment, it is possible to acquire technologies, create new production facilities and develop export-oriented production.

Scientists, including experts in the field of economics and business, emphasize that the use of modern technologies is important in increasing export efficiency. Digital transformation and the development of e-commerce platforms will help make Uzbek products competitive in the global market.[3]

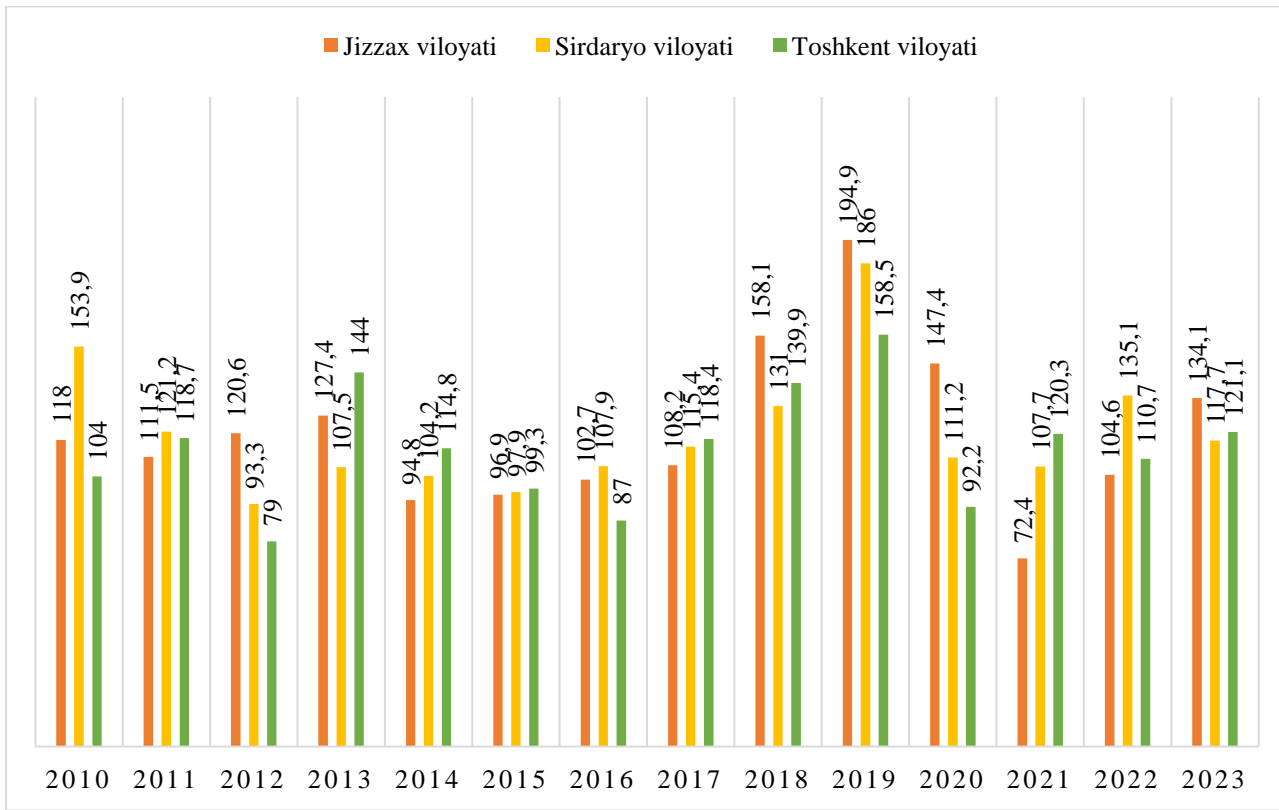

Figure 3 . Investments. Growth rate of investment in fixed capital by region (annual)[4]

If we analyze the growth rate of annual total investments in Syrdarya, Jizzakh, Tashkent regions , Jizzakh region saw a decrease (\$147.4 million) in 2020, but in 2021 it fell to \$72.4 million. In 2022 and 2023, export indicators were restored and amounted to 104.6 million dollars and 134.1 million dollars. In Syrdarya region, it decreased to 111.2 million dollars in 2020, then it reached 107.7 million dollars in 2021, 135.1 million dollars in 2022, and 117.7 million dollars in 2023. million fell to the dollar. It will be \$120.3 million in 2021, \$110.7 million in 2022 , and \$121.1 million in 2023.

Uzbekistan's foreign trade policy and conclude new trade agreements. By expanding international cooperation, Uzbekistan provides its products with new markets.[5] The production and export of products meeting the requirements of the global market increases the competitiveness of Uzbekistan. This, in turn ,

strengthens the image of Uzbekistan at the international level. Historical and cultural heritage of Uzbekistan , for example, cities like Samarkand and Bukhara, have great potential in the field of tourism. Providing services and tourism products that meet international standards will help improve the global image of Uzbekistan . It shows Uzbekistan 's efforts to increase its competitiveness and strengthen its international image by producing and exporting products that meet the requirements of the global market.

In recent years, a number of works have been carried out in the field of innovative development in Uzbekistan . In particular, on the basis of the action strategy for 2017-2021, on September 21, 2018, the "Strategy for the innovative development of the Republic of Uzbekistan in 2019-2021" was adopted. According to it , the following were defined as the goals of the strategy:

- development of human capital as the main factor determining the level of the country's competitiveness in the international arena and its innovative development;
- By 2030, the Republic of Uzbekistan will be among the 50 leading countries of the world according to the Global Innovation Index rating;
- to increase the quality and coverage of education at all levels, to develop the continuous education system, to ensure the adaptability of the personnel training system to the needs of the economy;
- to strengthen the scientific potential of scientific research and development and to increase its effectiveness, to create effective mechanisms for the integration of education, science and entrepreneurship in order to widely introduce the results of scientific research, experimental design and technological works;
- to strengthen the introduction of state and private funds into innovation, scientific research, experimental construction and technological works, to introduce modern and effective forms of financing activities in these areas;
- increase the effectiveness of the activities of state authorities by introducing modern management methods and tools;
- ensuring the protection of property rights, creating competitive markets and creating equal conditions for doing business, developing public-private partnerships;
- creation of a sustainable socio-economic infrastructure. [6]

Conclusions and suggestions

Uzbekistan's exports will help the country's economic growth and competitiveness. There are opportunities to develop Uzbekistan's exports by producing products that meet global market requirements, increasing quality, increasing diversification, and improving the investment environment . International experiences, such as innovations in production and service sectors , efficient infrastructure and modern marketing strategies are important for Uzbekistan.

Development of a clear, innovative and long-term export strategy for Uzbekistan . This strategy should focus on international markets and competitive products .

Development of international trade relations, search for new markets and expansion of economic cooperation. Strengthening economic relations with other countries will help to expand the customer base.

It is necessary to introduce modernization and innovations to improve the quality of products and ensure quality that meets international standards.

List of used literature .

1. Author development using <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/merchandise-trade-2>
2. Author development using <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/merchandise-trade-2>
3. Porter, ME (1990). *The Competitive Advantage of Nations* . Free Press.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies* . WW Norton & Company.
4. Author development using <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments>
5. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2012). *International Economics: Theory and Policy* . Pearson. UNCTAD. (2020). *Trade and Development Report 2020* .
6. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 21, 2018 "On approval of the innovative development strategy of the Republic of Uzbekistan in 2019-2021"

APPLICATION OF PEDAGOGICAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FINE ARTS EDUCATION

B. A. Usmanov
teacher

Gulistan State University
botirusmanov3@gmail.com

Abstract: This article is devoted to the effectiveness of an innovative approach in the changing field of innovative technologies, technology of case studies, the development of these innovations by the pedagogical community and their effective use in practice on a scientific basis.

Key words: innovation, case studies, design, technology, practice, pedagogy, method.

Thought is the driving force of a person. It embodies intelligence and worldly knowledge. The main part of the knowledge acquired by a person is accumulated in the educational process.

In our country, one of the main tasks today is to pay special attention to the education system, which has become one of the main tasks, and to transfer it to a system based on new pedagogical and innovative technologies, and to implement continuous education in practice. Each country and society has its own educational system and teaching technology. However, such technologies, of course, are effectively used from the world and universal educational system and teaching technologies. Therefore, special attention is paid to teaching academic subjects based on pedagogical technologies. In particular, schools are switching to teaching the subject of fine arts using new pedagogical technologies. To this end, the need to prepare and produce didactic materials, exhibitions, and methodological literature for visual arts lessons remains an important task today.

In the field of education, it is necessary to study a specific didactic process in order to use pedagogical technology in teaching fine arts and achieve its effectiveness.

Fine arts lessons are carried out in the nature of five types of lessons or technologies:

1. Drawing based on an object.
2. Working on a thematic composition.
3. Decorative applied art.
4. Sculptural work.
5. Lessons consisting of the basics of art history are carried out in types

Although the technology of these lessons is the same in content, the teaching technology in them certainly differs from each other. That is, in the lessons of "drawing a thing based on itself" lessons, the object itself is depicted from nature, as much as possible, seeing the form from it. In thematic composition, students draw a picture based on thinking and remembering something.

In sculpture, the technology of exercises with clay and plasticine, albeit with a small amount of physical labor, is the basis of the exercise. Therefore, special attention is also needed when defining pedagogical technologies in fine arts lessons and dividing them into types of “Lesson Technology”.

Pedagogical technology of fine arts is a pedagogical process that can guarantee the achievement of a predetermined goal based on the means of providing students with artistic knowledge and skills in a certain period and under certain conditions and the fulfillment of this task.

That is, it is a pedagogical process that ensures the achievement of guaranteed results based on a set of didactic, methodological and methodological processes of using educational and training tools to achieve the intended goal during the teacher’s 45-minute lesson.

In teaching fine arts at school, such forms of pedagogical technology as “lesson technology”, “teaching technology” and “educational technology” are also used.

1. “Lesson technology” is a pedagogical process that ensures that the construction, structure and organization of a 45-minute visual arts lesson meets the general pedagogical requirements (didactic and methodological). That is, it is a class-lesson system of the visual arts subject, which includes lessons on imparting new knowledge, consolidating the given knowledge and skills, mixed lessons, checking and controlling knowledge and skills. Each of them operates in its own technologies.

2. “Teaching technology” is a process of teaching visual arts and art history, a set of rules and methods for mastering knowledge and skills from theoretical and practical areas on their basis. This technology expresses the process of didactics and specific methodologies for teaching and mastering a particular subject. Accordingly, teaching technology varies according to five types of visual arts lessons. Because as the didactics and methods of teaching fine arts classes and the goals and objectives of the classes change, so does the teaching technology.

"Information technology" is expressed in the content of providing information to students, which is expressed in the content of scientific communication, interaction, and creative cooperation processes between the teacher and the student in the process of providing students with knowledge and skills in the subject of fine arts. That is, it is expressed in a set of educational tools, didactics, teaching methods and methods that can guarantee the transfer of knowledge and skills related to art theory and drawing (depiction) to students. Because during the lesson, the fine arts teacher provides students with the easiest, shortest and scientifically based information about the content of the lesson and the tasks and ways to complete them. The above shows that all three types of pedagogical technology are used in the process of teaching fine arts. A fine arts teacher who understands pedagogical technology well will be able to increase the effectiveness of the lesson in any case. Because there are many principles of pedagogical technology that can be used according to the goals and objectives of the lesson.

Currently, such types of pedagogical technology as problem-modular teaching, individualized education, accelerated education, targeted education, and differentiated education have been developed, which the teacher himself selects and uses according to the content of the fine arts teaching. For example, using problem-modular

teaching technology in teaching fine arts, he implements the lesson material in full, abbreviated or in-depth content, and uses the technology of integration and differentiated teaching of the educational process.

In order for a fine arts teacher to effectively use pedagogical technology, it is necessary to strengthen educational tools. This indicates the need to organize a fine arts cabinet that meets the requirements of didactics and methodology of classes and to create a necessary didactic and exhibition material base, a fund of in-kind funds.

The changes and rapid development of our country's education require teaching each of the school subjects on the basis of new pedagogical technologies, improving their didactic and methodological aspects. Accordingly, the era demands teaching school subjects, including the subject of fine arts, on the basis of new pedagogical technologies.

This process, of course, requires the creation of conditions that will lead to positive changes in its didactic and methodological aspects. Because the organization of any education and ensuring that the knowledge and skills provided are at a predetermined standard depend mainly on the perfect, correct, and reasonable use of teaching aids, didactic and exhibition tools, teacher's speech, and didactics and methods of teaching it. After all, a lesson will never be effective if it does not meet the didactics and principles of teaching a subject.

If we say that the pedagogical technology of teaching fine arts is a pedagogical activity that guarantees a pre-planned result by providing students with knowledge and skills in fine arts, embodying the laws and regulations of personal development on this basis, how can its didactic process and methodological direction be interpreted?

Pedagogical technology is a complex process consisting of a number of teaching stages, and, in turn, each of these stages consists of its own specific actions. If we consider a lesson in fine arts, that is, all activities carried out for a guaranteed result, using all the possibilities, conditions, means, didactics, methodological methods (regardless of their level) within a 45-minute period, then the pedagogical technology of fine arts lessons will be The main thing in the technology of teaching fine arts at school is the opportunity, conditions, tools, methods and techniques for a guaranteed result, and their organization is the main task of the didactics of teaching fine arts and its principles.

Because the didactics of teaching school fine arts ensures that the knowledge and skills provided for each lesson are, first of all, on a scientific basis. The principle of science ensures that every piece of information given to students about the nature, object, subject, event or work of art being drawn is based on scientific and scientific data.

Then, the knowledge and skills provided are systematic and sequential, which is carried out on the basis of the principle of pedagogy or didactics from easy to difficult. This process is built on the basis of drawing pictures of easier to depict, simple objects first, and gradually complicating them in subsequent lessons. These are reflected in the sequential content of the topics given in the fine arts curriculum. Also, the knowledge and skills given to students in fine arts are carried out in accordance with the educational principle of didactics. Because the school subject of fine arts teaches students to be artistic, moral, aesthetic, and to have great respect

for their people, their homeland, and the work of their ancestors. Also, according to the requirements of the technology and didactics of teaching fine arts, each lesson provides students with the opportunity to apply the knowledge and skills given in practice in this lesson itself, and drawing practice is carried out based on the new knowledge and information given in the main part of the lesson. According to this opportunity and conditions of this subject, positive changes are manifested in its teaching technology.

Another didactic principle that is of great importance in teaching fine arts is to create conditions and opportunities for teaching in accordance with the students' ability to depict, knowledge, and skills. This principle provides an opportunity to involve all students in drawing and creating images. Special attention is paid to the fact that the knowledge and skills given to students in fine arts at school are creative, active, independent, and initiative-based. In order to ensure that the knowledge and skills given to students in fine arts are easy, concise, understandable, and scientifically based, didactic demonstration teaching is considered the most basic didactic principle in teaching technology.

It is not for nothing that it is constantly emphasized that "the only subject that cannot be taught at school without an exhibition is fine arts." Therefore, in the technology of teaching fine arts, demonstration is considered the most basic and most effective didactic principle that can guarantee the achievement of the previously set goal.

The didactic process in the technology of teaching school fine arts, as V.P. Bepalko showed, begins with the process of motivation, i.e., preparing students to accept new lesson material. This, along with increasing students' interest in new lesson material, allows them to ensure their activity, independence, initiative and creativity during the lesson.

The main place in the technology of teaching fine arts at school is occupied by didactics and methodology of teaching it. Because methodology and didactics are considered the most basic and final pedagogical process of imparting knowledge and skills to students in school fine arts.

Methodology is the easiest, most effective pedagogical tool for imparting knowledge and skills to students in fine arts, a process that can guarantee predetermined results in the lesson.

At this point, it is worth noting that the modern teaching methods used in the technology of teaching fine arts at school are:

- oral presentation method;
- demonstration teaching method;
- practical work method, each of these methods is also divided into a number of methods.

Although the most commonly used method in teaching fine arts at school is the "Oral Presentation" method, the "Exhibition Teaching" and "Practical Work" methods are also used in each lesson. Because, due to its unique nature, fine arts is considered a subject that cannot be taught without an exhibition. Also, according to the pedagogical technology of this subject, more than half of the 45-minute lesson is provided with practical work.

In fine arts lessons at school:

- The “Oral Presentation” method uses methods such as conversation, story, question and answer, lecture;
- The “Exhibition Teaching” method uses methods such as demonstration, work with illustrations and reproductions, drawing on the board and excursions;
- The “Practical Works” method uses such methods as painting, sculpture, applied art, composition, analysis of works of art, essays on works of art, abstract writing.

In conclusion, the main task of the teacher is to be able to use the didactics and methods of teaching this subject in an excellent way in order to achieve the predetermined goal of the technology of teaching fine arts at school. For this, the teacher of fine arts must, first of all, understand pedagogical technology, its role, place, content and essence in teaching school fine arts, then the didactics of teaching school fine arts, its principles and teaching methods, and also master when, where, and in what context to use them.

List of used literature:

1. B.N. Oripov. Modern pedagogical technology, didactics and methodology of teaching fine arts. T.: “ILM ZIYO”. 2013.
2. V. Oripov. Factors for increasing the effectiveness of fine arts lessons. T.: 1978.
3. R. Hasanov, Kh. Egamov. Fine arts lessons at school. T.: 1995.
4. R. Hasanov. Methodology of teaching fine arts at school. T.: 2004
5. A. Sulaymonov. Didactic possibilities for improving the quality and effectiveness of fine arts education. T.: 2017.

DEVELOPMENT OF COMPETENCE SKILLS OF ART EDUCATION STUDENTS

Alisher Alikulovich Berikbaev,
Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences,
"Applied art and design" department
Gulistan State University,
Gulistan, Uzbekistan
berikbaevalisher@gmail.com

ABSTRACT: Present day developed world's market economics in competitive conditions demands specialists who have critical thinking, creativeness and leader abilities to solve different kind of issues. This article seeks to shed light on what a future art teacher should be and what it should focus on, what pedagogical competence should be, whether it is competent, how it should be shaped and developed, and whether we can respond to today's reforms. In this article is given information, how should be modern art teachers and what aspects they should know to develop their competence. Besides, in this article author tried to show results of reforms in field of education which is in progress in modern Uzbekistan's social life.

Key words : competence of students, educational integration, pedagogical tact, pedagogical technique, pedagogical experience

Introduction

Development of competence of students who are studying in direction of painting education is an important attribute. Therefore it's significant to use different methods to develop competence skills of students. Interactive and verbal lessons, including questionnaires are important part of modern education and their usage have got a lot merits. In this reason, in the paper is given research information and its results abovementioned field. Firstly, there is information in field of creation of personal attributes with necessary conditions, development of teachers' competence through identification their psychological conditions and creativity degree criterions.

In our practical work experience, it has become clear that a person (teacher), regardless of his / her profession, should have the qualities to be able to teach and deserve it. One of the most pressing issues is the formation of students' competence in the educational process.

The main results and findings

We know results of occupational education in universities who study on bachelor degree could easily explain professional subjects to learners.

The Fine Arts and Engineering Graphics curriculum of higher education consists of thirteen modules in the professional science block of the curriculum, and we have considered in the experimental process that the specific nature of each module and teaching methods are closely related. Pedagogical and psychological competence play an important role in teaching, as well as being the guide and beacon of all modules.

Professional competence includes itself knowledge, experience, culture and pedagogical solutions which could resolve real emerged problems in the occupational spheres with educational integration. Talent is individual-psychological attribute that could be used according to its competence and internal gathered psychological merits. Talent shouldn't be understood as a "tendency" but should be accepted as "adaptation". In this case, we should understand talent or ability of person in particular activity that connected with attributes of its implementation. There are several groups of abilities:

- sense towards the object (student);
- communicability – good behavior and humanity;
- perceptive abilities – good professional competence and pedagogical sense;
- person dynamics – ability to influence to the will and the logical persuasion;
- emotional stability;
- Creativity.

Abovementioned abilities emerges competence and competence understandings of person. Competence is a basis of independent activity and psychological readiness. What teacher could we call a teacher with a good competence? In our understanding, we can call such kind of competent teacher who knows his or her subject perfectly, psychologically stable and informed of psychological education, which possess creative thinking and use innovative pedagogical technologies in his or her lessons. There is some difference between meanings of "competence" and "competent". Generally when we discuss about competent, we usually understand effective activity of specialist in field of education and social readiness. Competence is the understanding when a specialist or student (for instance future art teacher) has possessed exact attributes in field of education area and formed as a ready specialist. When student evolves in higher education institution, a teacher should pay attention to the competence of student and give some suggestions to develop his or her abilities in exact field. It is known as educational competence and defines future relations between teacher and student. It's clear every specialist could not acquire a competence till defined age. But it's incorrect to think that there is no necessity to develop competence.

When we prepare future art specialist we should pay attention to the educational competence and below given points:

- to develop cognitive choice and guide future teacher (expectation of its difficulties and successes in field of creativity);
- to evolve knowledge;
- to evolve adaptation;
- to evolve qualification;
- to evolve activity experience.

In the process of teaching drawing, pencil drawing, drawing geometry, sculpture, applied arts, we have developed special testing methods for checking students' creative and homework:

No	The main idea, the relevance of the idea; (high, medium, low)	Level of content;	Level of composition; (high, medium, low)	To be able to think, and comprehend and explain;	The level of quality of work;
Task or creative work					

Competence could be noticed in activity process only. So, teacher competence is usually judged by his or her (teacher) occupational task. Teacher occupational competences are next given:

- **Conceptual competence** – to understand theoretical concepts, general tendencies of pedagogy, mastering of philosophy and methodology;
- **Instrumental competence** – fully mastering of pedagogical methods;
- **Cultural competence** – to accept cultural norms and traditions, including sense of social responsibilities;
- **Integrative competence** – to use theories and practices to solve pedagogical issues;
- **Adaptation competence** – it helps to notice changes of social-pedagogical activity, development of conditions and behaviors of learner;
- **Critical thinking competence** – it helps to make creative conclusions after observation and analysis exact events in field of education;
- **Communicative competence** – it is purposeful and effective usage of information, it could be verbal or written form; it includes also knowing how to make negotiation in social life – to understand other people and their meanings and positions.

2. General professional competences. Such kind of competences includes themselves general attributes of pedagogical attributes (pedagogical tact, pedagogical technique, pedagogical experience and etc.).

3. Special competences. In such kind of competence we could add teachers' knowledge in field of education and methodological techniques, including their usage in educational process.

Abovementioned competences are connected each other and their summon helps to make teachers image with good attributes in educational sphere.

Teachers' professional competence determines teachers place in social life and their responsibilities in higher educational institutions. Creativity of teachers could be estimated according to their individual attributes and degree of development (thinking abilities, creativity of their (teachers) activity, and realization of their abilities). A development of teachers' individual creativity depends on psychological and pedagogical conditions, and finding solutions of professional issues.

Present day modern creative teacher achieves his or her goals not only through talent or reproductive method but also through realization life aims. It means modern teacher can change his or her attributes,

overcomes psychological obstacles, searches professional development opportunities and creates its own pedagogical concept. Generally, it's significant such kind of elements in pedagogical activity:

- Usage of innovative ways in pedagogy;
- Creativity tending to the pedagogical activity;
- Individuality attributes in pedagogy.

Then every teacher makes conclusion that without development of creativity and individuality impossible to develop professional competence. Because of this reason, it's hard to develop professional competence without modern technologies.

The term competence is from Latin "competo" means "make achievement, deserve". It means that specialist is informed about innovations in his or her spheres. Russian scholars E.Zeer and D.Zavodchikov explain "competence" as summon of effective professional activity. D.Ivanov in his abroad research gave feedback to scientists of west. For instance, in university of Ohio understood "competence" as achievements, effective activity, good adaptation and experiences set of specialist. American scientist R.Mayers stated: "competence is not answer to the some criteria but its development and prove".

Usually we make conclusions of graduator competence according to the next aspects:

- Professional competence;
- Knowledge degree about his or her profession;
- Frequent improvement of professional skills;
- Work on oneself;
- Own responsibilities for made decisions.

In higher educational institutions, it's important to know competence level of art specialists. Future specialist's creative and practical activity is tightly bound with professional competence. Present day, we can accept a student as a ready specialist according to his or her complex estimation that could be done during the education process in higher educational institution. Here we should pay attention to the next criteria of students:

- Results of coursework;
- Result of diploma work;
- Participation of scientific research work;
- Student's literatures choice;
- Participation in the exhibitions;
- Results of pedagogical practice;
- Results of student's participation in scientific Olympiads;
- Participation in international and republican conferences;
- Participation in scientific seminars;
- Achievements of students in field of sport.

Abovementioned complex estimation helps to clarify students' competence level. Many years of experience shows that "competence" is individual professional attributes which acquired through adaptation and practical experience, and usage these skills to resolve of professional issues.

So a future art teacher:

- Imaging competence;
- Competence of interest;
- Competence to show the right way without punishment;
- Competence in public speaking and interpretation;
- Must have analytical competencies.

References:

1. Azizxojaeva N.N. Pedagogical Skills and Pedagogical Technology. Toshkent.2008
2. History of Uzbek pedagogy. Prof. Edited by A.Zunnunov. Tashkent, 1997.
3. Azizkhodjayeva N.N. Pedagogical technologies and pedagogical skills. Publishing House of the Literary Fund of the Writers' Union of Uzbekistan. Tashkent, 2006, p. 142
4. Doniyorov A.Kh., & Karimov N. R. (2020). AN INCOMPARABLE BOOK OF A GREAT SCHOLAR. Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research, (6 (8)), 63-71.
5. Abdullayeva B.S va boshq. Kasbiy pedagogika O`quv qo`llanma. Toshkent.: 2021. - 200 s.
6. Alikulovich, Berikbaev Alisher. "Development of Professional Competence of the Pedagogue through Visual Means." American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157) 1.9 (2023): 438-442.
7. A.A.Berikbayev "Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish" 13.00.01.Dissertatsiya (PhD) Toshkent.:2023y.
8. Alikulovich, Berikbaev Alisher. "Subject Training Disciplines as a Means of Forming Professional Competence in Future Teachers of Fine Arts." Annals of the Romanian Society for Cell Biology (2021): 8965-8989
9. Alikulovich, Berikbaev Alisher. "Development of Professional Competence of the Pedagogue through Visual Means." American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157) 1.9 (2023): 438-442.
10. Abdullayeva, Barno Sayfutdinovna, Nurillo Abdiqayumovich Aliyev, and Durdona Safarali qizi Ergasheva. "Improving self-development competency of future primary class teachers." *Educational Research in Universal Sciences* 1.7 (2022): 274-277.

MATHEMATICAL AND SOFTWARE-INSTRUMENTAL SUPPORT FOR CREATING KNOWLEDGE BASES FOR DECISION-MAKING IN INTEGRATED INFORMATION SYSTEMS

PhD student in Gulistan State University

Normatova Malika Norqulovna

E-mail: normatova.2989@gmail.com

Gulistan, Uzbekistan

Annotation. In this paper solves the problem of automating the knowledge bases generation of expert diagnostic systems. Describes the developed mathematical and software. The techniques of grouping object parameter diagnostics and constructing of a set of fuzzy production rules are offered. Constructed a systems of rules is a parametric fuzzy production model of an object state. The result of learning fuzzy neural network is generated by a knowledge base of the expert system as sets of fuzzy production rules with the identified parameter values. Developed software based on methods, models and algorithms allows to automate all phases of the data mining. To evaluate the efficiency of the developed mathematical software conducted researches on approximation of the dependencies in the known data sets. The experiments showed that the resulting sets of rules for classifying the ability to have a high. Thus developed mathematical and software can be used effectively to generate knowledge bases of expert systems.

Keywords: information system, software-instrumental support, complex object, data mining, fuzzy production rule, fuzzy neural network, knowledge base, expert system, integrated management.

At present, expert systems are widely used to solve a large number of practical problems in various subject areas of human activity. Their appearance is due to the need to replicate the knowledge of experts in connection with the increase in the number of complex objects and systems, when working with which the knowledge and qualifications of ordinary specialists becomes insufficient.

To describe a complex object, as a rule, it is necessary to operate with data with the following features: large volume, heterogeneity, the presence of fuzziness in the data, the absence of a part of the initial data, a large number of parameters. The advantage of expert systems is the possibility of their effective application in solving practical problems in the specified conditions. Among all classes of expert systems, occupy a special place due to the importance of solving this problem in a wide range of areas: economic, medical, technical diagnostics, etc.

The knowledge base of an expert system is a set of rules that describe the patterns of a modeled object. With a large number of object parameters, the formation of the knowledge base begins with the stage of grouping the parameters, where each group determines the “input” - “output” patterns for the subsystem of a complex object.

Let us consider the formulation of the problem of developing a methodology for grouping parameters. Let the set of parameters $P = \{p_1, p_2, \dots, p_k, \dots, p_N\}$, describing the diagnostic object, a set of diagnoses of the object state, as well as a set of target parameters $P_{out} = \{p_{out_1}, p_{out_2}, \dots, p_{out_j}, \dots, p_{out_m}\} \subset P$, $m < Nm <$

N , where all $p_{out_j}, j = \overline{1, m}$ take on a finite discrete set of values (object states). It is necessary to form groups of parameters $G_j = \{P_j^{in}, p_{out_j}\}, j = \overline{1, m}$ где $P_j^{in} \subset P$ – is the set of input parameters for each of the target parameter $p_{out_j} \notin P_j^{in}$, significantly affecting it.

The method for grouping parameters consists of the following main stages.

1. The expert, on the basis of his knowledge and analysis of the available data, forms a set of diagnoses of the state of the investigated object.

2. Among the whole set of parameters $\{p_1, p_2, \dots, p_k, \dots, p_N\}$, the target parameters are selected $\{p_{out_1}, p_{out_2}, \dots, p_{out_j}, \dots, p_{out_m}\}$, the values of which are associated with diagnoses.

3. For each of the target parameters p_{out_j} , the expert, based on the results of the analysis of correlations between all parameters p_k and p_{out_j} , selects a set of independent input parameters P_j^{in} that significantly affect the target.

4. A set of groups of parameters "input - output" is formed $G_j = \{P_j^{in}, p_{out_j}\}, j = \overline{1, m}$. For the implementation of the proposed technique, it is necessary to have a table of initial data. Moreover, each formed group of parameters describes a subsystem of a complex object, which greatly simplifies its description.

Model of knowledge representation in an expert system

To represent knowledge in an expert system and describe dependencies in the formed groups of parameters, it is proposed to use a fuzzy production model of the following form:

$$\text{IF } x_1 = \vec{A}_1(w_1) \text{ И } x_2 = \vec{A}_2(w_2) \text{ AND ... THEN } y = B [CF], \quad (1)$$

where x_1 are input variables; $w_i \in [0; 1]$ – weights of conditions “ $x_i = \vec{A}_i$ ”; $\vec{A}_i = \{A_i, \tilde{A}_j\}$, A_i – clear entry value; $\tilde{A}_i = \{x_i \mu_{\tilde{A}_i}(x_i)\}$ – fuzzy entry value; $\mu_{\tilde{A}_i}$ – membership function; y – output variable;

B – is the clear value of the output, $CF \in [0, 1]$ – is the validity of the rule.

The peculiarity of the knowledge representation model of the form is the simultaneous fulfillment of the following requirements:

- the ability to use different types of input and output parameters;
- the ability to process clear and fuzzy input data;
- taking into account the significance (weights) of the conditions in the rule;
- taking into account the significance (reliability) of each rule.

Within the framework of fuzzy-production rules of the type, it is possible to describe the dependencies that characterize the state of objects in various subject areas.

The next stage in the formation of the knowledge base is the construction of a set of systems of fuzzy production rules $S_{R_j}, j = \overline{1, m}$, each of which is determined by groups of parameters $G_j = \{P_j^{in}, p_{out_j}\}, j =$

1. Entering the values p_i^* past of the input parameters P_j^{in} of the G_j group.
2. For each rule $Rule_r$ of the system, calculate the degree of triggering of conditions R_r .
3. Formation of a conflict set, including rules with a non-zero degree of triggering:

$$S_{conf} = \{Rule_r \mid R_r \neq 0\}, r = \overline{1, N_R}.$$

4. For all rules from the conflicting set $Rule_r \in S_{conf}$, calculate the total weight of the conditional part of the rule T_r , as well as the complex assessment of C_r .

5. Conflict resolution - selection of a rule with the maximum comprehensive assessment of the reliability of the rule solution:

$$Rule_r^*: \max C_r.$$

6. Getting the value p_{out_j} of the output parameter p_{out_j} of the selected rule $Rule_r^*$ as the desired state of the object.

For the practical application of the inference algorithm, it is required that the parameters of the fuzzy production model of the object state be determined. For this, it is necessary to make its parametric adaptation to the available data [4] - to determine the values of the parameters at which the error is minimized - the ratio of the number N_{false} of incorrectly estimated states of the object to the total volume N of initial data:

$$E(Y) = \frac{N_{false}}{N} \rightarrow \frac{\min}{Y}$$

To solve this problem, a specially developed fuzzy neural network is used, in the process of training which the values of the parameters of the object state model are determined. In fig. 1 shows an example of a network structure.

The architecture of a fuzzy neural network corresponds to the type of fuzzy production rules, as well as the described inference algorithm on them. Network training is based on the gradient descent method. To solve this problem, a specially developed fuzzy neural network is used, in the process of training which the values of the parameters of the object state model are determined. In fig. 1 shows an example of a network structure. The architecture of a fuzzy neural network corresponds to the type of fuzzy production rules, as well as the described inference algorithm on them. Network training is based on the gradient descent method.

Thus, the implementation of the stages of grouping object parameters, constructing a set of rule systems and parametric adaptation of the model to the available data makes it possible to form a knowledge base as a set of systems of fuzzy production rules with identified parameter values.

To automate all stages of the intellectual analysis of initial data and the formation of knowledge bases of expert diagnostic systems, a software package has been developed, which is based on the described methods, models and algorithms. In fig. 2 shows the structure of the software package.

The complex consists of four modules corresponding to the stages of knowledge base formation. The high-level object-oriented cross-platform programming language Java was chosen for the development of the

software package. When implementing the complex, the free integrated development environment NetBeans IDE was used.

In order to determine the classifying ability of the generated knowledge bases, the solution of the known classification problems from the publicly available source UCI Machine Learning Repository [5] was carried out.

Table 1 provides information on the characteristics of the initial data sets corresponding to the tasks being solved.

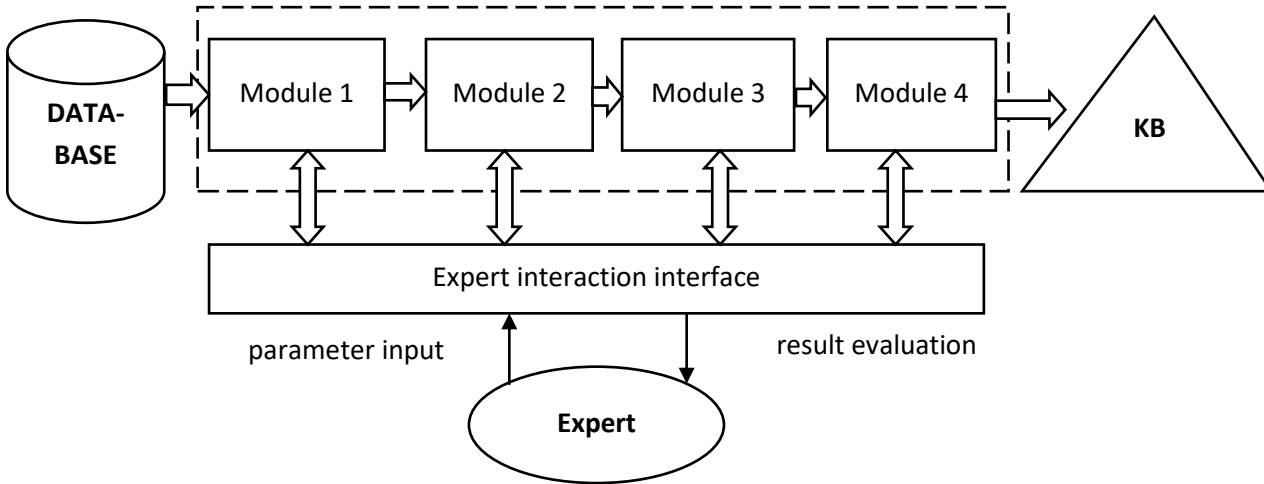

Fig. 1. The structure of the software package

The first set contains information that corresponds to the parameters included in the management system of the tax office. The second set of data is consistent with the data of the Innovation Department of the Senate of the Oliy Majlis. The third set of data is responsible for making the decision to regulate the issuance of consumer credit on the basis of the tax service.

The classification accuracy was used as a measure of the efficiency of knowledge bases. To determine the significance of the results obtained, they were compared with the known results of other authors [1]. Table 2 shows the classification results.

Table 1

Comparison of the accuracy of classification methods

Classification method	Datasets	Tax department of Tashkent branch	Innovation Department of the Senate of the Oliy Majlis	Tax service credit information
Bayesian classifier		0,629	0,847	0,679
Multilayer perceptron		0,693	0,833	0,716
Random subspace method		0,632	0,852	0,677

Team of neural networks	0,783	0,918	0,815
Fuzzy production knowledge base	0,762	0,860	0,827

The table shows that the classifying ability of the formed fuzzy-production knowledge bases is second only to the classifier based on a collective of neural networks and surpasses all known classification methods involved in the comparison. The results obtained indicate the possibility of effective use of the proposed approach to the formation of knowledge bases of expert system in integrated management.

The mathematical support and software system described in the work allow forming the knowledge base of expert systems in integrated management. Checking the operation of the software package on known data sets has shown the high efficiency of the developed software and the practical suitability of the software package for solving the assigned tasks.

In the future, in order to generalize the results of the research and development of this scientific direction, it is seen that the solution of problems related to the improvement of the mathematical apparatus and the refinement of the software complex to the level of an analytical platform with ample opportunities for forming a knowledge base of industrial expert systems for diagnosing the state of complex objects is seen.

REFERENCES

1. Askaraliyev O.U., Sharipov Sh.O. Analysis of Information Flow in a Centralized Database of Integrated Management Systems (On the Example of the Tax Administration) // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology., Vol. 7, Issue 11 , November 2020.
2. Normatova.M.N. “Improving the efficiency of designing automated information systems using integrated software packages” // International Conference on Advance Research in Humanities., Sciences and Education. Hosted from Berlin, Germany April 30th, 2024
3. Askaraliyev O.U., Zaynutdinova M.B. “Development of the structure of the intelligent data processing system (on the example of the Integrated Management System);, *Bulletin of TUIT: Management and Communication Technologies*. 2020 year.
4. Bukhtoyarov V.V. Three-step evolutionary method of forming collectives of neural networks for solving classification problems // Software products and systems. - 2012. - No. 4. - P. 101–106.
5. Glova V.I., Anikin I.V., Shagiakhmetov M.R. Methods of multi-criteria decision-making under conditions of uncertainty in oil production problems. Preprint 04P2. - Kazan: Kazan Publishing House. state tech. University, 2004.-- 31 p.
6. Bache K., Lichman M. UCI Machine Learning Repository [available at: <http://archive.ics.uci.edu/ml>]. Irvine, CA: University of California, School of Information and Computer Science, 2013.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN IMPROVING ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS

Shodmonova Muhayyo Qurbonovna

Teacher at Gulistan State University

gaimnazarova.muhayyo@gmail.com

Annotation. This article explores the transformative impact of artificial intelligence (AI) tools on English language teaching (ELT), highlighting their potential to revolutionize traditional methods. It examines how AI-driven technologies, such as chatbots, adaptive learning platforms, and speech recognition software, enhance language acquisition through personalized learning experiences. The article emphasizes the role of AI in providing real-time feedback, facilitating conversational practice, and addressing individual learners' needs more effectively than conventional approaches.

Moreover, it discusses the integration of AI tools into curriculum design and classroom management, showcasing how these innovations save time for educators and improve student engagement. The challenges of adopting AI, including ethical concerns, accessibility issues, and teacher readiness, are also critically analyzed. Ultimately, the article advocates for a balanced approach that combines AI's strengths with the essential human touch in language education. This resource is invaluable for educators, researchers, and policymakers seeking to understand and implement AI in English language teaching.

Key words. Artificial intelligence (AI), english language teaching (ELT), personalized learning, adaptive learning platforms, chatbots in education, speech recognition technology, language acquisition, real-time feedback, educational technology (edtech), teacher-AI collaboration, student engagement, curriculum design, AI integration in education, challenges in AI adoption, innovative teaching methods.

In recent years, the integration of artificial intelligence (AI) into education has transformed traditional teaching practices, particularly in the field of language learning. English, as a global lingua franca, is a critical area where innovative teaching methods are essential to meet the diverse needs of learners. AI-driven tools are reshaping English language teaching (ELT) by providing adaptive, personalized, and efficient solutions for both students and educators.

These technologies, ranging from chatbots that simulate conversational practice to speech recognition software that refines pronunciation, address the limitations of conventional methods. They enable students to learn at their own pace, receive immediate feedback, and engage with interactive content tailored to their proficiency levels. For educators, AI streamlines administrative tasks, supports curriculum design, and offers insights into learner progress.

This article explores the pivotal role of AI in enhancing ELT methods, examining its benefits, challenges, and future potential. By blending technological advancements with pedagogical strategies, AI is not

only improving the quality of language education but also ensuring it remains accessible and effective in a rapidly changing world.

The integration of artificial intelligence (AI) into the field of education is transforming how subjects are taught and learned, with English language teaching (ELT) being no exception. As the demand for English proficiency grows in an increasingly globalized world, educators are turning to AI-driven tools to enhance traditional teaching methods. These tools offer innovative solutions to address challenges in language acquisition, ensuring personalized and engaging learning experiences for students while empowering educators with advanced resources.

One of the most significant contributions of AI in ELT is its ability to deliver personalized learning experiences. AI tools analyze a learner's strengths, weaknesses, and progress, creating customized study plans that cater to individual needs. For instance, adaptive learning platforms like Duolingo or Rosetta Stone use algorithms to adjust content difficulty based on a student's performance. This personalized approach ensures that learners can progress at their own pace, maximizing their potential.

Moreover, AI systems can provide targeted practice in specific areas, such as grammar, vocabulary, or pronunciation, allowing students to focus on aspects of the language they find most challenging. This level of customization is difficult to achieve in traditional classroom settings, where teachers must address the needs of multiple learners simultaneously.

AI-powered tools excel at providing immediate feedback, a crucial factor in language acquisition. Applications like Grammarly or Write & Improve offer real-time corrections and suggestions for written English, helping learners refine their writing skills. Similarly, speech recognition software such as ELSA Speak evaluates pronunciation and fluency, guiding users to improve their spoken English.

This instant feedback enables students to identify and correct mistakes without delay, reinforcing learning in a timely manner. In traditional teaching environments, feedback is often delayed due to time constraints, making AI a valuable complement to human instruction.

AI tools are also transforming classroom dynamics by making lessons more interactive and engaging. Virtual teaching assistants, chatbots, and AI-driven conversation simulators provide learners with opportunities to practice real-life scenarios in a safe and controlled environment. For example, chatbots can simulate job interviews, travel-related conversations, or casual dialogues, giving students the confidence to communicate effectively in English.

These tools not only enhance engagement but also promote active learning, encouraging students to take ownership of their language development. They bridge the gap between theoretical knowledge and practical application, an essential component of language mastery.

While AI tools significantly benefit learners, they also provide valuable support to educators. Teachers can leverage AI to automate repetitive tasks, such as grading essays or tracking student progress, freeing up time to focus on more creative and impactful teaching strategies. Additionally, AI systems can generate data-

driven insights, helping educators identify patterns in student performance and adjust their teaching methods accordingly.

AI also facilitates the creation of diverse teaching materials, such as interactive quizzes, multimedia content, and gamified activities, which enhance the overall learning experience. By reducing the administrative burden and offering new pedagogical resources, AI empowers teachers to focus on fostering meaningful connections with their students.

Despite its numerous advantages, the implementation of AI in ELT is not without challenges. The high cost of developing and deploying AI tools can limit their accessibility, particularly in underfunded educational systems. Additionally, not all educators are trained to integrate AI effectively into their teaching practices, highlighting the need for professional development programs.

Ethical concerns also arise with AI, particularly in data privacy and the potential over-reliance on technology. Striking a balance between AI and human interaction is essential to ensure that language learning remains a collaborative and holistic process.

The future of AI in English language teaching is bright, with ongoing advancements promising even more innovative solutions. Natural Language Processing (NLP) is improving the accuracy of language models, enabling tools to better understand context and nuance. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) applications are creating immersive language-learning environments, where students can practice English in realistic settings without leaving their classrooms.

As AI becomes more accessible and sophisticated, it will continue to play a pivotal role in making language education more efficient, inclusive, and effective. However, the human touch will remain irreplaceable, as educators bring empathy, cultural understanding, and creativity to the learning process—qualities that AI cannot replicate.

The integration of AI tools into curriculum design and classroom management has brought significant advancements in modern education. AI technologies streamline the process of creating tailored learning experiences, allowing educators to design curriculums that adapt to individual student needs. By analyzing data on student performance, AI systems can recommend personalized lesson plans, suggest appropriate learning resources, and even predict areas where students may require additional support.

In classroom management, AI-powered tools help automate time-consuming tasks such as attendance tracking, assignment grading, and progress reporting. These efficiencies save educators valuable time, enabling them to focus on more impactful teaching activities. Additionally, AI fosters student engagement by introducing interactive and adaptive learning environments. For instance, gamified learning platforms and AI-driven simulations make lessons more engaging, encouraging active participation and enhancing the overall educational experience.

Through these innovations, AI not only improves the efficiency of teaching but also enriches the learning process, ensuring that both educators and students benefit from a more effective and dynamic educational environment.

Conclusion

Artificial intelligence has emerged as a powerful ally in revolutionizing English language teaching, offering innovative tools that enhance both teaching methodologies and learning outcomes. By delivering personalized experiences, providing real-time feedback, and automating administrative tasks, AI empowers educators and learners to achieve their goals more efficiently. Tools like adaptive platforms, chatbots, and speech recognition software bridge gaps in traditional teaching, making language learning more accessible, engaging, and tailored to individual needs.

While challenges such as cost, accessibility, and ethical concerns remain, the potential benefits of AI in English language education far outweigh its limitations. As technology advances, AI-driven innovations will continue to evolve, opening new doors for immersive and interactive learning experiences. However, it is essential to strike a balance, ensuring that technology complements, rather than replaces, the human touch that is crucial in language teaching.

By embracing the synergy of AI and traditional pedagogy, educators can create a future where English language education is not only more effective but also inclusive, dynamic, and inspiring for learners across the globe.

Reference

1. Brown, H. D. (2020). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (4th ed.). Pearson Education.
2. He, X., Wang, J., & Wu, Y. (2019). "Artificial Intelligence in Language Education: Applications and Challenges." *Journal of Educational Technology Research and Development*, 67(3), 579–599.
3. McCarthy, B. (2021). "The Role of AI in Personalized Learning for English as a Second Language." *Language Learning & Technology*, 25(2), 100–118.
4. Waller, T., & Joy, M. (2022). *Educational Technology and the Future of Language Learning*. Springer Publishing.
5. Li, J., & Su, L. (2020). "Chatbots as Conversational Partners in Language Learning." *Computers in Human Behavior*, 112, 106467.
6. Wood, D. (2020). *Technologies for Language Learning: A Practical Guide for Educators*. Routledge.
7. Kumar, R. (2021). "Speech Recognition and Pronunciation Assessment in AI-Driven Language Learning." *International Journal of Educational Technology*, 15(4), 321–334.
8. UNESCO. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*.
9. Levy, M., & Hubbard, P. (2021). "Emerging Technologies for Language Teaching: The AI Revolution." *Language Learning Journal*, 49(4), 419–432.
10. EdTech Hub. (2020). "AI in Education: Case Studies and Best Practices."

HUDUDLARNING GEOGRAFIK O‘RNINI O‘RGANISH VA TADQIQ ETISHDA GIS TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

(SIRDARYO VILOYATI MISOLIDA)

Toymbayeva Dilnoza Abdijabbor qizi

Guliston davlat universiteti ekologiya va geografiya kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: dilnoza.toymbayeva@gmail.com

Annotatsiya:

Maqolada geografik o‘rin tushunchasining qisqacha izohi va tarixi, turlari to‘g‘risida ma‘lumot berilgan. Shuningdek, Sirdaryo viloyati misolida hududlarning chegaralanishida GIS texnologiyalaridan foydalanish afzalliklari, xususiyatlari bo‘yicha atroflicha ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: QGIS, GIS, relyef profili, geografik o‘rin, proyeksiya, chegara uzunligi, web xarita, koordinata, geografik uzunlik, geografik englik.

Kirish

Geografik o‘rin yoki geografik joylashuv – “Geografik obyektning Yer yuzasiga nisbatan, shuningdek, u o‘zaro bevosita ta’sirda bo‘lgan boshqa obyektlarga nisbatan o‘rni” Odatda ma‘lum bir obyektning tashqi muhitga geofazoviy munosabatini aks ettiradi hamda ularning elementlari geografik obyektga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Geografik joylashuv tushunchasi butun geografik fanlar tizimi uchun asosiy hisoblanadi.

Geografiyaning o‘zi obyektlarning yer yuzasida bir-biriga nisbatan yoki ma‘lum bir koordinata tizimida joylashishini aniqlash va qayd etish usullari haqidagi fan sifatida paydo bo‘lgan. Keyinchalik ma‘lum bo‘ldiki, obyektning joylashishini aniqlash nafaqat uni topishga yordam beradi, balki bu obyektning ba’zi xususiyatlarini tushuntiradi va hatto uning rivojlanishini bashorat qilishga yordam beradi.

Geografik joylashuvning turlari va shakllari

1-jadval

Geografik joylashuvning asosiy turlari:	Qamrovi yoki masshtabiga ko‘ra:	Koordinatalar tizimiga ko‘ra:
<i>Matematik-geografik (geodezik, astronomik, “mutlaq”)</i>	<i>Makro geografik o‘rin</i>	<i>Mutlaq (geodezik, astronomik);</i>
<i>Tabiiy-geografik;</i>	<i>Mezo geografik o‘rin</i>	<i>Nisbiy</i>
<i>Iqtisodiy-geografik (IGO’);</i>	<i>Mikro geografik o‘rin</i>	
<i>Siyosiy-geografik;</i>		
<i>Geosiyosiy;</i>		
<i>Harbiy-geografik;</i>		
<i>Ekologik-geografik;</i>		
<i>Madaniy-geografik va boshqalar.</i>		

Kengaytirilgan talqinda geografik joylashuv, shuningdek, butun hudud obyektining (hudud, mintaqa, hudud) uning *ichida* joylashgan ma'lumotlarga (ichki muhit elementlariga) munosabatini ham o'z ichiga olishi mumkin.

“Geografik joylashuv” tushunchasi 18-asrning oxiridan, geografik determinizm paradigmasi shakllangan davrdan beri ma'lum.

Asosiy qism

Geografik joylashuv bugungi texnologiyalashgan davrda ham geografik, kartografik va boshqa fan sohalari bo'yicha ham juda muhim ahamiyatga egaligicha qolmoqda. Ammo hozirga qadar hududlarning geografik joylashuvi haqidagi geografik tavsiflar ba'zi kamchilik va yetishmovchiliklarga ega. Buning sababi kartografik yoki GIS texnologiyalaridan yetarlicha foydalanilmaslik hamda kosmik tavsirlar, aero tasvirlar bilan ishlamaslikdir.

Masalan, Sirdaryo viloyatining geografik joylashuviga oid ma'lumotlar juda kam va geografik hamda kartografik jihatdan to'liq tavsiflanmagan.

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etishda GIS texnologiyalaridan foydalanish yetarli. Viloyatning chegaralanishi bo'yicha Geoaxborot dasturlarining tahlili asosida quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lindi. QGIS dasturi asosida aniqlanishicha Sirdaryo viloyatining umumiy uzunligi 591,4 km ni tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkich QGIS dasturiy muhitida viloyatning geografik joylashuviga muvofiq qabul qilingan “EPSG:3857 - WGS 84/Pseudo-Mercator– Projected” proyeksiyasi asosida olingan.

Viloyat shimoliy yarimsharning $40^{\circ}10'14.16''$ - $41^{\circ}01'48.36''$ shimoliy kengliklar oralig'i va sharqiy yarimsharning $66^{\circ}39'8''$ - $69^{\circ}10'3.78''$ sharqiy uzunliklari orasida joylashgan.

Sirdaryo viloyatining geografik joylashuvini siyosiy-ma'muriy tavsifga ko'ra GIS texnologiyalari orqali olingan ma'lumotlar asosida quyidagicha keltirish mumkin:

Geografik o'rniga ko'ra viloyat hududi shimoli-sharqiy qismidan Respublikamizning eng yaxshi rivojlangan Toshkent viloyati hamda shu viloyat orqali O'zbekiston Respublikasining sharqiy qismidagi Farg'ona vodiysi viloyatlari bilan chegaralangan bo'lsa, viloyat g'arbda Jizzax viloyati va shu viloyat orqali O'zbekiston Respublikasining g'arbiy, janubiy va markaziy mintaqalari sanalgan Qoraqalpog'iston-Xorazm, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro-Navoiy, Samarqand viloyatlarini bog'lovchi asosiy magistral avtomobil yo'llari, temiryo'l hamda markaziy elektr liniyalari bilan birga quvur yo'llari ustida joylashgan. Bundan tashqari asosiy iste'mol mahsulotlariga ixtisoslashgan hamda temir va avtomobil yo'llari bilan zich bog'langan [Qozog'iston](#) Respublikasi shimolida, [Tojikiston](#) Respublikasi bilan sharqda va janubida chegaradoshdir.

Viloyatning chegaralanishida tabiiy geografik obyektlar viloyat chegarasini belgilashda asosiy omil vazifasini o'tagan. Masalan, viloyatning **sharqiy va shimoliy sharqiy** qismidagi chegara Sirdaryo daryosi o'zaniga asosan o'tkazilgan. Sirdaryo daryosi viloyatni Toshkent viloyatidan ajratib turuvchi tabiiy chegara hisoblanadi. Toshkent viloyati bilan chegaraning umumiy uzunligi 190,9 km. Sirdaryo daryosining viloyat hududidagi umumiy uzunligi 190,34 km.

Viloyatning **shimoliy** qismi biroz nishab bo‘lib, Yettisoy botig‘ida Qozog‘iston Respublikasi bilan 250-265 m li izogipslar orqali chegaralanadi. Lekin ushbu hududda ham g‘arbiy chegara kabi tabiiy chegara ko‘zga tashlanmaydi. Viloyatning eng ekstremal shimoliy chekka nuqtasi Sirdaryo shahridan 20 km shimolda $41^{\circ}1'53''$ sh.k., $68^{\circ}36'16''$ shq.uz. dagi geografik koordinatada yotadi.

Viloyatning **janubiy** chegarasi Janubiy Mirzacho‘l kanalidan boshlanib Xovos-Bekobod temiryo‘li bo‘ylab Xovos shahri janubidan Tojik mashina kanaliga tutashadi. Kanal bo‘ylab R-34 avtoyo‘lining shimolga yo‘nalgan qismidan chegara janubga tomon buriladi va A-376 avtomobil yo‘li bo‘ylab janubi g‘arbga tomon yo‘naladi hamda shu yo‘nalishda Beshyuz aholi manzilidan shimoli-g‘arb yo‘nalishida Jizzax mashina kanaliga tutashadi. Shu yerdan sharqqa tomon bir necha kilometr cho‘zilib yana shimolga tomon yo‘naladi va Janubiy Mirzacho‘l kanaliga tutashadi. Kanal bo‘ylab g‘arbga tomon cho‘zilib boradi. Viloyatning **janubiy** chegarasi asosan kanallar bo‘ylab o‘tkazilgan.

Viloyatning eng **janubiy** qismi $40^{\circ}9'58''$ sh. k., $68^{\circ}37'24''$ shq. uz. da Yangiyer shahrining janubi-g‘arbiy qismida 12,42 km uzoqlikka to‘g‘ri kelib, dengiz sathidan 367 m balandda joylashgan. Viloyatning orografik jihatdan eng baland hududi ham uning janubiy qismida $40^{\circ}9'58''$ sh. k., $68^{\circ}37'24''$ shq. uz.dagi geografik koordinataga to‘g‘ri kelib, dengiz sathidan 394 m balandda joylashgan.

Viloyatning **g‘arbiy** qismi asosan Mirzacho‘l cho‘lining markaziy hududiga to‘g‘ri kelib, Jizzax viloyatining Zomin, Paxtakor va Do‘stlik tumanlari orqali o‘tadi. G‘arbiy chegaraning uzunligi 156,1 km ni tashkil etadi. Bu yerda Sirdaryo viloyatining dengiz sathidan o‘rtacha balandligi 300-360 metrli izogipslar orqali chegaralangan. G‘arbiy chegara janubdan shimolga tomon pasayib boradi.

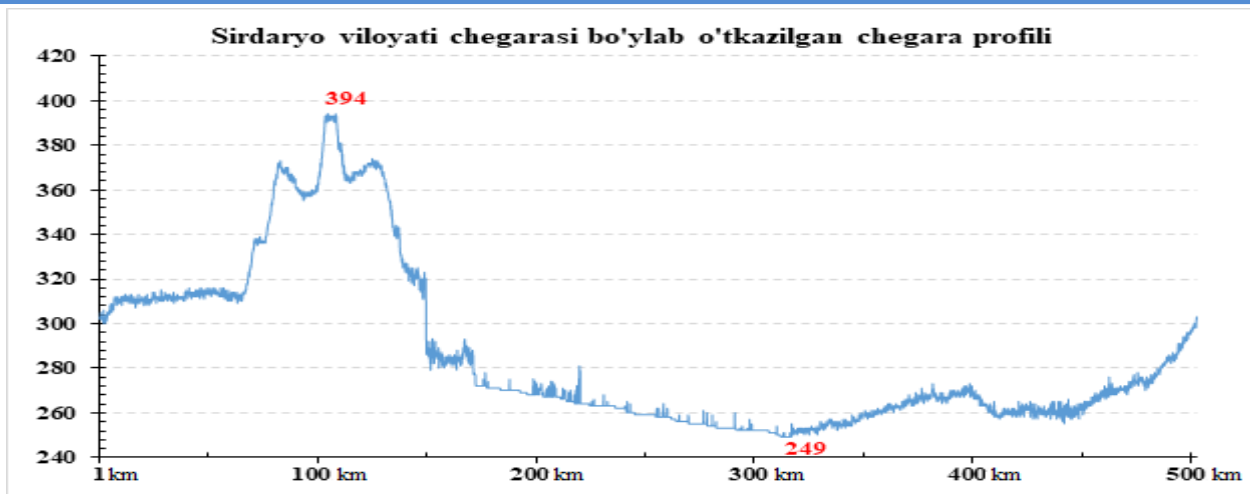
Viloyatning **g‘arbiy** chegarasi M-39 avtomagistral yo‘li, Markaziy kollektor, o‘ng va chap tarmoq kanallarga asosan o‘tkazilgan.

Umumiy chegaraning 41,3% i yoki 244,4 km qismi Qozog‘iston va Tojikiston Respublikalari hissasiga to‘g‘ri kelsa, 58,7% i yoki 347,1 km qismi Toshkent va Jizzax viloyatlarining hissasiga to‘g‘ri keladi. Shundan Sirdaryo viloyatining eng uzun chegaradosh qo‘shnisi Toshkent viloyati bo‘lib, ushbu viloyat bilan Sirdaryo daryosi o‘zani orqali 190,34 km (umumiy chegaraning 32,2% qismi) masofada chegaradosh (2-jadval, 1-2-rasmlar).

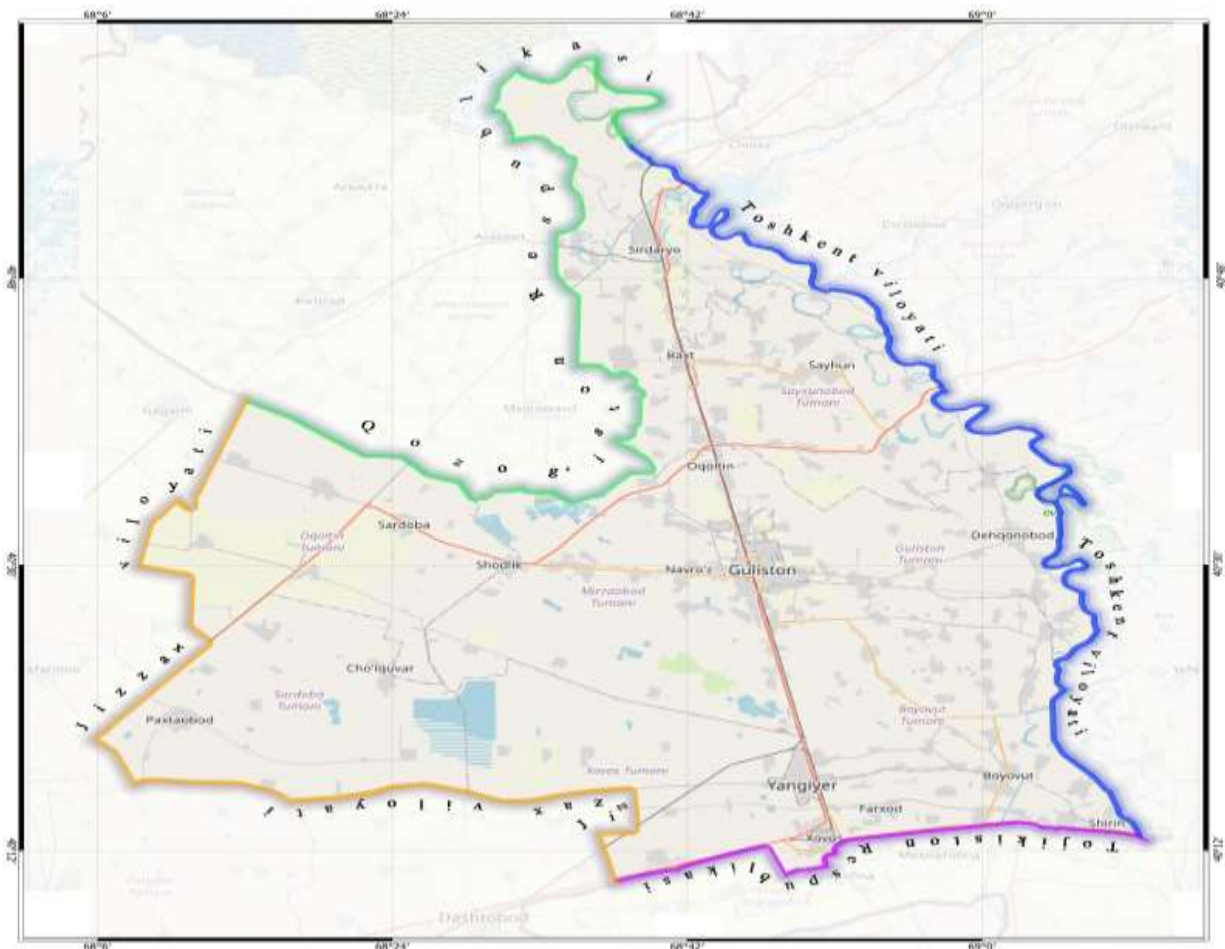
2-jadval

Sirdaryo viloyati chegaralari

T/r	Viloyatga chegaradosh hududlar	Chegara uzunligi, km	Chegara uzunligi, foiz
1	Jizzax viloyati	156,1	26,4
2	Toshkent viloyati	190,9	32,3
3	Turkiston viloyati, Qozog‘iston	175,1	29,6
4	So‘g‘d viloyati, Tojikiston	69,3	11,7
Sirdaryo viloyati chegaralari umumiy uzunligi		591,4	100

1-rasm. Sirdaryo viloyati chegarasining relyef profili
SIRDARYO VILOYATINING CHEGARALANISHI KARTASI

2-rasm. Sirdaryo viloyatining chegaralanishi
Sirdaryo viloyatining chegara uzunligi bo'yicha web kartasi

<https://www.google.com/maps/d/edit?mid=16aRB58vTz8eNpJ801IsuPIrwulPxDOQ&usp=sharing>

Xulosa

Hududlar bilan bog‘liq har qanday tadqiqotlar avvalo tadqiqot hududining joylashuni va uning chegaralanishini o‘rganishdan boshlanadi. Shuning uchun hududlarni GIS texnologiyalari yordamida joylashuvi va chegaralanishini kartalashtirish, kartografik tahlil qilish katta samara beradi.

- GIS texnologiyalari yordamida hududlarning chegara uzunligi va ularni yo‘nalishlarini aniqlash mumkin;

- Chegara liniyalari qanday obyektlar orqali qaysi asosga ko‘ra o‘tkazilganligini bilish imkonini beradi;

- Chegara liniyalarini qanday balandlik va relyef shakllari orqali o‘tganligini bilish mumkin;

- Har qanday hududning markaziy nuqtalarini va chekka nuqtalarini topish mumkin va h.k.;

Yuqoridan afzalliklar jihatidan qaralganda Sirdaryo viloyatini ham geografik joylashuvi, chegaralanish holati haqida to‘liq va aniq ma’lumotlarga ega bo‘lish uchun GIS texnologiyalaridan samarali foydalanish kerak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi, yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastr davlat qo‘mitasi. Jizzax viloyati o‘lkashunoslik atlas. – Toshkent: 2014.

2. Бадов А.Д. Геокриминогенное положение как фактор преступности // Изв. РАН. Серия географическая. 2009. № 2. С.48-51

3. Бунге В. Теоретическая география. М., 1967. с.50-55.

4. Ефремов Ю.К. Карты географического положения // Жизнь Земли: сб. музея землеведения МГУ. М.: Изд-во МГУ, 1961. Вып.1. С.158-163.

5. Машбиц Я.Г. Географическое положение // Машбиц Я. Г. Комплексное страноведение. М.; Смоленск, 1998. С. 101—112.

6. Родман Б.Б. Позиционный принцип и давление места // Вестник Моск. ун-та, Сер. 5. География. 1979. Вып.4. С.14-20

7. Смирнягин Л.В. Место вместо местоположения? (О сдвигах в фундаментальных понятиях географии) Архивная копия от 27 ноября 2016 на Wayback Machine //

8. ТРЕНЕВА Мария Геннадьевна “Картографирование с использованием геоинформационных систем при проведении этнографических исследований в Ленинградской области” Санкт-Петербург, 2022

Internet va dasturiy manbalar:

- <https://ubunlog.com/uz/qgis-geospatial-information-ubuntu/>
- <https://www.qgis.org/ru/site/>
- https://docs.qgis.org/3.34/ru/docs/user_manual/index.html
- <https://nextgis.ru/>
- <https://www.arcgis.com/index.html>
- <https://www.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html>
- <https://sirstat.uz/uz/>

COASTAL EROSION CAUSED BY WIND WAVES ON RESERVOIRS.

¹Butaboyev Alimardon Alimjonovich.,

¹Gulistan State University

E-mail: Ali94mardon@gmail.com УДК 532.5 667.81

Annotation. The article examines the effects of wind waves on reservoir shorelines, highlighting the processes of coastal erosion and sediment transport. It discusses active and passive methods of erosion control and mitigation, and discusses the dynamics of wave action, sediment immunity, and berm protection strategies. Formulas and tables are provided to determine important factors such as wave detection, non-erosive velocity, and berm depth. , practical material on the application of protection such as underwater berms and berms that ensure the maintenance of coastal integrity is also highlighted.

Annotatsiya. Maqolada shamol to'llarining suv omborlari qirg'oqlariga ta'sirini o'rganib, qirg'oq eroziyasi va cho'kindilarning siljishi jarayonlarini ta'kidlaydi. U eroziyani boshqarish va yumshatishning faol va passiv usullarini muhokama qiladi, to'lqin harakati dinamikasini, cho'kindilarning immunitetini va bermani himoya qilish strategiyalarini himoya qiladi. To'lqin aniqlash, eroziyaga uchramaydigan tezlik va berma chuqurligi kabi muhimni aniqlash uchun formulalar va jadval taqdim etish. , qirg'oq yaxlitligini saqlashni ta'minlaydigan suv osti bermalari va qirg'oqlari kabi himoyani qo'llash bo'yicha amaliy materiallar ham ta'kidlangan.

There are several methods for managing coastal displacement and erosion, which can be classified into active and passive approaches. Active methods address various types of waves and their dynamics. In contrast, passive methods deal with issues such as coastal damage caused by wave energy, sediment accumulation, shore stability, and deformation. At a critical depth equal to twice the wavelength, the reservoir bed resists wave growth. If wind waves propagate to a depth lower than the critical depth, the wave height decreases sharply.

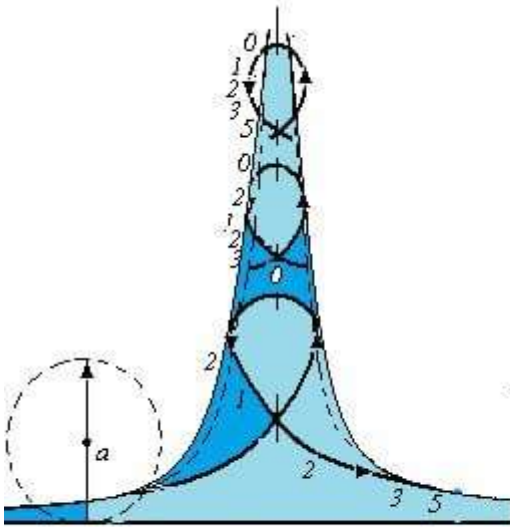

Figure 1. the appearance of waves on the water.

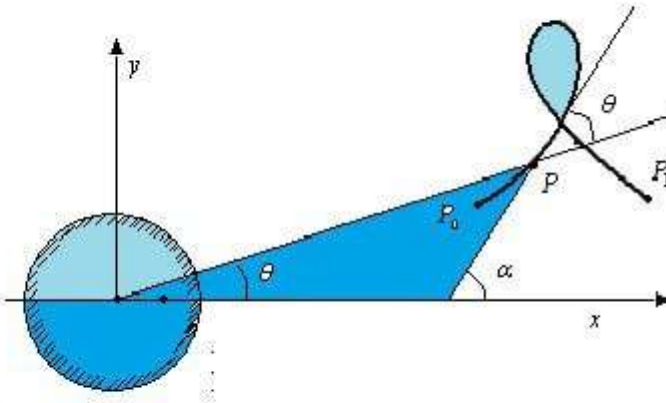

Figure 2. Formation of orbital velocities in wave action and movement of velocities from the surface to the bottom of the water basin.

In water reservoirs, waves start moving from a certain depth, behaving similarly to rollers (Figure 1). As a result, orbital velocities are generated, which gradually decrease according to specific patterns from the surface of the reservoir to the bottom (Figure 2). If the magnitude of the orbital velocity does not reach the bottom, the sediment located at an unknown depth may remain undisturbed. Considering the height of the berm, the non-erodible velocity of sediments at the reservoir bed can be expressed as follows:

$$g_{d.n.} = \frac{2\pi kh}{\sqrt{4\pi^2 Sh \frac{\lambda}{h} \frac{d_p}{h}}} \quad (1)$$

This formula can be modified as follows:

$$d_p = \frac{\lambda}{2\pi} \ln(B + \sqrt{B+1}) \quad (2)$$

The water depth below the submerged berm can be determined as follows:

$$B = \frac{\pi g h^2}{2\lambda g_{n.d.}^2} \quad (3)$$

Table 1: Relationship between wave length, water depth starting from the berm, wave height, and non-erodible velocity.

Table 1

h_1 % \mathcal{M}	$\mathcal{G}_{h,\delta}$, m/c									
	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
0,05	0,15	0,05	0,02	0	0	0	0	0	0	0
0,10	0,30	0,15	0,5	0,05	0,05	0	0	0	0	0
0,15	0,45	0,30	0,20	0,10	0,10	0,05	0,05	0,05	0	0
0,20	0,65	0,45	0,30	0,15	0,15	0,15	0,10	0,10	0,05	0
0,25	0,85	0,65	0,40	0,25	0,25	0,20	0,15	0,15	0,05	0,05
0,30	1,05	0,75	0,55	0,40	0,30	0,30	0,20	0,20	0,10	0,10
0,35	1,25	0,95	0,70	0,50	0,40	0,35	0,25	0,25	0,15	0,15
0,40	1,50	0,10	0,85	0,60	0,50	0,45	0,35	0,30	0,20	0,20
0,45	1,70	1,30	1,00	0,75	0,60	0,55	0,40	0,35	0,25	0,25
0,50	2,00	1,50	0,15	0,90	0,75	0,65	0,50	0,40	0,35	0,30
0,55	2,25	1,70	1,30	1,05	0,85	0,75	0,55	0,50	0,40	0,35
0,60	2,50	1,90	1,45	1,20	0,95	0,85	0,65	0,60	0,50	0,40
0,65	2,75	2,10	1,50	1,35	1,05	0,95	0,75	0,70	0,55	0,50
0,70	3,00	2,35	1,75	1,45	1,20	1,05	0,85	0,80	0,65	0,55
0,75	3,25	2,55	1,95	1,60	1,30	1,15	0,95	0,85	0,70	0,65
0,80	3,50	2,70	2,15	1,75	1,40	1,20	1,05	1,00	0,80	0,70
0,85	3,75	2,90	2,30	1,90	1,55	1,30	1,15	1,10	0,90	0,80
0,90	4,00	3,15	2,50	2,05	1,50	1,40	1,25	1,20	1,00	0,85
0,95	4,25	3,30	2,70	2,20	1,80	1,55	1,35	1,30	1,10	0,90
1,00	4,50	3,50	2,90	2,40	2,00	1,65	1,45	1,40	1,20	0,95
1,05	4,75	3,70	3,05	2,55	2,15	1,80	1,55	1,50	1,35	1,05
1,10	5,00	3,90	3,25	2,70	2,25	1,95	1,65	1,60	1,45	1,15
1,15	5,30	4,10	3,45	2,85	2,40	2,10	1,75	1,70	1,55	1,30
1,20	5,55	4,30	3,65	3,05	2,55	2,20	1,90	1,80	1,65	1,45

Submersible dike and berm to protect untied shore

$$\alpha_p \leq (1.5 - 1.6)h_1 \%$$

the height of the underwater berm

$$h_{\delta ep} = \alpha - \alpha_p$$

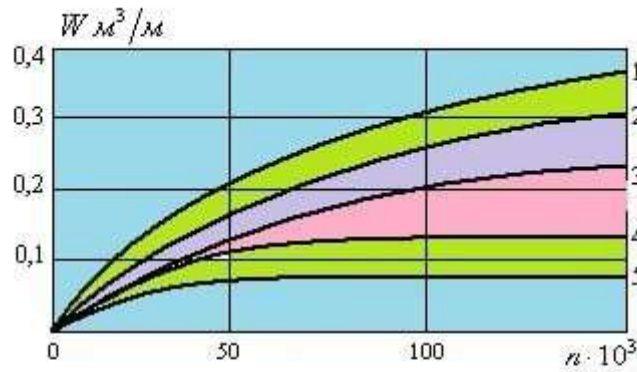

Figure 3 Experimental and theoretical results of washing of the coastal slope due to wave impact. Length of berm 1

$$\begin{aligned} \lambda_{\sigma} = 0, \quad 2 - \lambda_{\sigma} = h_{\text{sep}}, \quad 3 - \lambda_{\sigma} = 2h_{\text{sep}}, \\ 4 - \lambda_{\sigma} = 4h_{\text{sep}}, \quad 5 - \lambda_{\sigma} = 5h_{\text{sep}} \end{aligned}$$

if obtained, the length of the berm is based on experience:

$$\lambda_{\sigma} = (5 - 6)h_{\text{sep}}$$

will be equal to. If the wind speed is known, \mathcal{G}_{σ} the average wave height can be found, \bar{h} and then the I-wave height $h_{1\%} = 2,42\bar{h}$,, and the current velocity that does not wash the bottom of the reservoir can be found based on the soil adhesion value c .

If the wind speed is known \mathcal{G}_{σ} , the average wave height can be found \bar{h} , and then the I-wave height $h_{1\%} = 2,42\bar{h}$ and the current velocity that does not wash the bottom of the reservoir can be found based on the soil cohesion value c .

Table 2. Table of the rate of non-washout of the bottom of the reservoir corresponding to the c -value of soil non-separability.

Table 2.

C	0,05	0,075	0,10	0,125	0,15	0,175	0,20	0,225	0,25	0,30	0,35	0,40
$\mathcal{G}_{h,d}$	0,29	0,34	0,39	0,42	0,46	0,50	0,53	0,56	0,58	0,63	0,69	0,74

Taking into account the values in the table, the device in Fig. 4 is prepared.

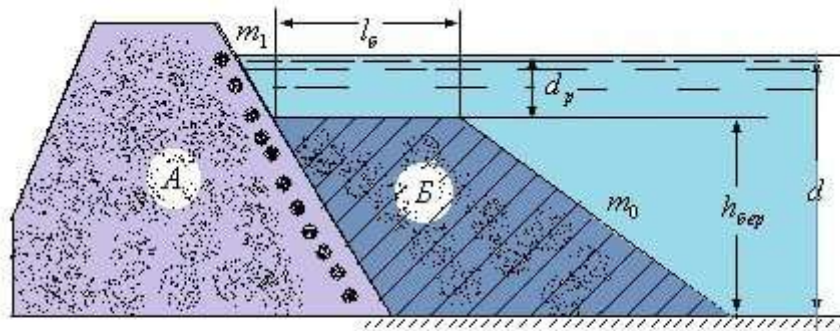

Figure 4 . A device for protecting the unsecured abutment of the dam, the embankment and the reservoir walls. A- a dike or dam to be protected B an underwater dam with a horizontal berm.

A - the upper part of the dam or dam is protected by an underwater dam B, the dimensions of which are m_1 , the height of which is determined by the wave height $h_{\sigma ep}$ and the type of soil l_{σ} . In order to increase the distance l_{σ} - from the shore, the head of the dam is raised to a height of $(1-1.5) h_{\sigma ep}$ above the water level. A dam constructed in this way gradually breaks up the wave.

Effective management of coastal erosion in reservoirs requires a thorough understanding of wave dynamics and sediment behavior. By categorizing erosion control methods into active and passive approaches, this section underscores the importance of applying tailored strategies to specific conditions. Calculations for critical depth, wave height, and non-erodible velocity offer essential tools for designing robust protective structures. Implementing well-planned berms and embankments not only protects reservoir shores but also minimizes maintenance costs and prolongs infrastructure lifespan. This systematic approach ensures sustainable reservoir management and reliable performance of hydraulic systems.

REFERENCES

13. Андреевская А.В., Кременецкий Н.Н., Панова М.В. «Задачник по гидравлике». Москва. 1970. 566с.
14. Абрамович Г. Н. Теория турбулентных струй. М.: Физматгиз, 1960.
15. Агроскин И.И. «Гидравлика» Госэнергоиздат, 1964.
16. Альтшуль А. Д., Киселев П. Г. Гидравлика и аэродинамика. М.: Стройиздат, 1975.
17. Барков И. К. Автоматические устройства гидротурбин, ГЭИ, 1954.
18. Бернар ЛеМеоте. «Введение в гидродинамику и теорию волн на воде». Гидрометеиздат. Ленинград-1974.368с.
19. Бутабоев А.А., Саттаров С.М., Худайкулов С.И., Жураев А.М. “Моделирование надежности работы водохранилища” Life Sciences and Agriculture. Электронный научно – практический журнал. Андижонский филиал Ташкентского аграрного Университета.ISSN 2181-0761/ Выпуск: 2.2-2020. Стр.149-155.
20. Бутабоев А.А., Саттаров С.М., Худайкулов С.И., Абилхакимов Б.А. “Моделирование закономерность отложения взвешенных и донных наносов Жиззакского водохранилища. ” Life Sciences and Agriculture. Электронный научно – практический журнал. Андижонский филиал Ташкентского аграрного Университета.ISSN 2181-0761/ Выпуск: 2.2-2020. Стр.155-160.
21. Бухгольц Н. И. Основной курс теоретической механики. Ч. 1,М.: Наука, 1972.
22. Водоподъемные установки для местного водоснабжения (справочное пособие) Гос. изд. литературы по строительству, архитектуре и строительным материалам. М.-1961г. 139 с.
23. Васьекевич Ф.А. Использование частотного метода для организации процесса топливоподачи. - В кн. «Судовые силовые установки», №10 Л., «Транспорт», 1973, с 53-67.
24. Гамбарян А. О. Вираз на быстроеке. — Известия ФТ и ЕТН, 1953, т. 6, № 1, АН АрмССР.

MİNORITY EDUCATION IN HİMACHAL PRADESH: FUTURE STRATEGY

Dr. Rajiya sultan

Assistant Professor

Department Of Public Administration

Himachal Pradesh

Abstract

Minority education in Himachal Pradesh is an important area to ensure that all communities have equal access to quality education. The state is home to various cultural, religious, and linguistic groups, which presents challenges in providing education to minorities, especially tribal, Muslim, and Dalit communities. Despite progress in increasing literacy rates, there are still gaps in school enrollment, retention, and performance among minority students. Issues like poverty, limited access to resources, and cultural differences affect their education. This abstract discusses the current situation of minority education in Himachal Pradesh and suggests strategies for improvement. These include improving school facilities in remote areas, training teachers to manage diverse classrooms, developing inclusive curricula that reflect the state's diversity, and providing financial support through scholarships and vocational training. Encouraging community involvement and raising awareness about the importance of education can also help reduce dropout rates. A better approach to minority education can lead to a brighter future for all communities in Himachal Pradesh.

PROPERTY (W) AND PERTURBATIONS II**HASSAN ZARIOUH****Department of Mathematics (CRMEF-Oujda), Oujda 60000, Morocco.****h.zariouh@yahoo.fr****ABSTR ACT:**

This note is a continuation of a previous article [P. Aiena, M.T. Biondi, Property (w) and perturbations, J. Math. Anal. Appl. 336 (2007) 683–692] concerning the stability of property (w), a variant of Weyl's theorem, for a bounded operator T acting on a Banach space, under finite-dimensional perturbations K commuting with T . A counterexample shows that property (w) in general is not preserved under finite-dimensional perturbations commuting with T , also under the assumption that T is a -isoloid.

REFERENCES:

- [1] Fredholm and Local Spectral Theory, with Application to Multipliers, Kluwer Acad. Publishers (2004)
- [2] P. Aiena, E. Rosas, The single valued extension property at the points of the approximate point spectrum, J. Math. Anal. Appl., 279 (1) (2003), pp. 180-188

GENDER-RELATED STRESS RESILIENCE OF PARENTS OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Prof. Dr. Olena A. Lykholat

ORCID NO: [0000-0002-3722-8602](https://orcid.org/0000-0002-3722-8602)

e-mail: lykholat2010@ukr.net

University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

Master Élizavêta Fedosova

e-mail: lykholat2010@ukr.net

University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine

PhD, Tetyana Y. Lykholat

ORCID NO: [0000-0002-5076-0572](https://orcid.org/0000-0002-5076-0572)

e-mail: lykholat2006@ukr.net

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Lecturer, Maksim O. Kvitko

ORCID NO: 0000-0002-3713-7620

e-mail: kvitko.max@gmail.com

Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

Prof. Dr. Yuriy V. Lykholat

ORCID NO: [0000-0003-3354-8251](https://orcid.org/0000-0003-3354-8251)

e-mail: lykholat2006@ukr.net

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

ABSTRACT

In modern society, the number of children with autism spectrum disorders (ASD) is increasing, and it places a significant psychological and emotional burden on parents. Tutelage such children requires parents to have increased stress tolerance, which depends on many factors, including gender characteristics.

Research results show that raising children with ASD is accompanied by an increased level of anxiety, which leads to various forms of emotional burnout. Women mostly use socially oriented adaptation strategies, in particular support from relatives and friends. Women are more likely to experience cognitive impairments, such as decreased concentration and memory due to anxious thoughts related to the child's future. Mothers often experience a loss of purposeful behavior and a feeling of fatigue, which negatively affects the ability to organize their daily lives.

In contrast, fathers are more inclined to a rational approach, including planning and searching for information, which allows them to structure responsibilities and reduce the load. Men mostly focus on solving practical issues, avoiding excessive immersion in the emotional aspect of the situation, which has a positive effect on their stress resistance, but may have difficulty expressing and openly discussing their feelings, which affects their emotional resilience.

Thus, after analyzing the results obtained, we can draw the following conclusions:

1. Emotional exhaustion of mothers is a serious problem due to high levels of anxiety and a sense of responsibility for the future of a child with ASD.

2. Rational stress coping strategies are typical for fathers, which helps to reduce the level of emotional stress, but can lead to emotional alienation.

3. Social support is a key strategy for women, so it is important to provide women with access to support groups to reduce stress.

Research on gender differences in stress resistance can contribute to the development of individual psychological support programs adapted to the needs of both groups of parents.

Keywords: adaptation strategies, psychological characteristics, stress, emotional resilience.

THE EFFECT OF INTERNAL MARKETING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE WITH THE MEDIATING ROLE OF ORGANIZATIONAL INNOVATION AND MARKET ORIENTATION

Alireza Moghaddasi¹

Faculty Member of Imamreza International University, Mashhad, Iran

alireza_moghaddasi@yahoo.com

Abstract

The purpose of this study is the effect of internal marketing on organizational performance in the branches of Mashhad Housing Bank with the mediation of organizational innovation and market orientation. This research is applied in terms of purpose and descriptive-survey method. The statistical population of the current study is all employees of Mashhad Housing Bank branches. The sampling method for selecting branches is simple random and available within non-probable branches and to determine the sample size, the number of hidden variables has been considered, which according to 4 variables, at least 80 statistical samples were needed. Finally, 126 questionnaires were collected and Analyzed. The tool was a standard questionnaire that after localization, its content validity was checked by professors and the validity of the structure was confirmed by factor loading analysis method and by Smart PLS software. To evaluate the reliability of the questionnaire, the combined reliability coefficient and Cronbach's alpha were used and to test the hypotheses, structural equation modeling by Smart PLS software was used. The results show that internal marketing affects market orientation and organizational innovation and organizational performance, as well as organizational innovation and market orientation affect organizational performance. This study confirms the mediating role of market orientation and organizational performance.

Keywords: Internal Marketing - Organizational Performance - Organizational Innovation - Market Orientation

¹ Asrar Street, Daneshgah Highway, Imam Reza International University, Mashhad, Iran
Tel: +98 51 38448620

A COMPREHENSIVE APPROACH OF CHINESE DEVELOPMENT PATH

Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5745-3850>

E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com

**Faculty of Economics and Business Administration,
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania**

Abstract

China's development path has been one of the most transformative global phenomena of the 21st century, characterized by rapid economic growth, social change and geopolitical influence. If we look at its evolution, we can see a transition from an economically underdeveloped and semi-colonised country of the Global South into a modern socialist country in a multipolar world where successive steps were shaped by China's external environment and a succession of contradictions and crises encountered along the way. The purpose of this paper is to offer a comprehensive analysis of China's development trajectory, examining the interplay of political, economic and social factors that have shaped its rise. The paper also explores the challenges China faces in maintaining sustainable growth, including demographic shifts, environmental constraints and increasing geopolitical tensions. By examining the evolution of China's development policies, the paper highlights the complexities and contradictions within the Chinese model, offering a nuanced perspective on its future trajectory.

Key Words: economic growth, social change, geopolitical aspects, China

TRIBAL HANDICRAFTS AS A CULTURAL LEGACY: INSIGHTS FROM THE PANGWALA TRIBE OF HIMACHAL PRADESH

Dr. Vijay Singh

**Assistant Professor, Public Administration,
Centre for Distance and Online Education,
Himachal Pradesh University, Shimla (India) 171005**

E-mail: com.vvs@gmail.com

ORCID No. 0000-0002-2265-8888

Dr. Aastha Agnihotri

**Assistant Professor Law, University Institute of Legal Studies,
Himachal Pradesh University, Shimla (India) 171005**

ORCID No. 0009-0002-6350-8680

Dr. Sapna Devi

**Former Research Scholar, Department of Public Administration,
Himachal Pradesh University, Shimla (India), 171005**

ORCID No. 0009-0007-4559-9167

Corresponding Author: Dr. Vijay Singh

Abstract

Background: Tribal handicrafts are an integral part of India's rich cultural heritage, reflecting the traditions, skills, and identities of indigenous communities. Among these, the Pangwala tribe of Himachal Pradesh holds a unique place due to their distinct handicrafts that showcase their cultural legacy. However, modernization and socio-economic challenges have led to the decline of these traditional crafts, threatening their cultural and economic significance.

Purpose and Methodology: This study aims to explore the cultural importance of tribal handicrafts among the Pangwala tribe and examine their role in preserving the community's heritage. The research employs a mixed-method approach, combining qualitative interviews with artisans and community elders and quantitative surveys to gather insights into the current status of handicrafts, the challenges faced, and potential revival strategies.

Findings: The findings reveal that Pangwala tribal handicrafts are not only a source of cultural pride but also an essential part of the community's identity. Despite their cultural significance, these crafts are declining due to limited market access, inadequate financial support, and the younger generation's waning interest in traditional skills. The study emphasizes the need for focused interventions, such as skill training, market linkages, and policy support, to revive these handicrafts and ensure their sustainability.

Conclusion: The research concludes that preserving Pangwala tribal handicrafts is crucial for safeguarding their cultural legacy and enhancing sustainable livelihoods. Reviving these crafts will require collaborative efforts involving the government, non-governmental organizations, and the community itself.

Keywords: Pangwala tribe, tribal handicrafts, cultural legacy, Himachal Pradesh, preservation, sustainable livelihoods

"IMPACT OF CHOICE-BASED CREDIT SYSTEM (CBCS) ON B-SCHOOL STUDENTS: BENEFITS AND OPPORTUNITIES"

Dr Anitha Nallasivam
Professor
Jain CMS Business School
Bangalore
dranithanallasivam@gmail.com

Dr Punith Cariappa
Group director
Surana Group of Institutions
Bangalore

Abstract

The Choice-Based Credit System (CBCS) is an innovative academic framework that offers flexibility and autonomy to students, allowing them to design their learning paths based on individual interests and career aspirations. This study explores the implementation and advantages of CBCS in business schools (B-Schools) and its impact on students' academic performance, skill development, and employability. Through a comprehensive analysis, it highlights how CBCS facilitates interdisciplinary learning, encourages critical thinking, and aligns academic pursuits with market demands. The findings underscore that CBCS not only empowers students to take ownership of their education but also fosters a culture of continuous learning and adaptability, essential for thriving in dynamic business environments.

THE ROLE OF SOCIAL EQUITY AND RENEWABLE ENERGY IN PROMOTING INCLUSIVE ECONOMIC GROWTH

Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5745-3850>

E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com

**Faculty of Economics and Business Administration,
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Romania**

Abstract

As the world shifts towards sustainability, renewable energy and social equity play an increasingly crucial role in fostering inclusive economic growth. The major goal of the inclusive growth is to create opportunities for all and the benefits should reach all layers of the society. Therefore, inclusive growth approach is a long run perspective focusing on increasing productive employment opportunities for all, not on direct income redistribution as means of increasing income for excluded groups. Achieving sustainable and inclusive economic growth requires prioritizing social equity and equal opportunities. As the global transition to sustainable energy sources accelerates, renewable energy sources, such as solar, wind and hydropower, present unique opportunities to address energy access gaps while promoting environmental sustainability. However, for these benefits to be equitably distributed, it is essential to integrate social equity into energy policies and frameworks. The purpose of the present study is to investigate the interconnected roles of social equity and renewable energy in fostering inclusive economic growth. By highlighting successful strategies and identifying potential challenges, this chapter provides insights for policymakers, practitioners and researchers seeking to maximize the socio-economic benefits of renewable energy transition.

Key Words: economic growth, social equity, renewable energy sources

ECOTOURISM AND HOSPITALITY IN SLOVAKIA: A PATH TO SUSTAINABILITY AND INNOVATION IN TOURISM

Mgr. Tünde DZUROV VARGOVÁ, PhD.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6167-2359>

tunde.dzurovvargova@unipo.sk

University of Prešov in Prešov, Faculty of Management and Business,

Department of Tourism and Hotel Management, Prešov, Slovakia

assoc. prof. Daniela MATUŠÍKOVÁ, PhD.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6141-7454>

daniela.matusikova@unipo.sk

University of Prešov in Prešov, Faculty of Management and Business,

Department of Tourism and Hotel Management, Prešov, Slovakia

Abstract

Ecotourism and hospitality play a pivotal role in advancing sustainable tourism in Slovakia, responding to the growing concerns over environmental degradation, cultural preservation, and socio-economic issues. With the pressures of climate change, heightened consumer awareness, and stricter environmental policies, hospitality businesses must adapt and integrate sustainable practices to ensure long-term success.

This study examines the factors influencing the adoption of sustainable practices within Slovakia's ecotourism and hospitality sectors, assessing their impact on business competitiveness, resilience, and environmental conservation. Special attention is given to eco-innovations, such as energy efficiency, waste reduction, and the use of renewable resources, as well as initiatives aimed at supporting local communities and preserving Slovakia's cultural heritage.

The research employs a quantitative survey targeting hospitality businesses involved in ecotourism in Slovakia, focusing on the implementation of sustainability practices, their perceived benefits, and challenges faced. The data analysis uses descriptive statistics and regression methods to explore the relationship between sustainability efforts and business performance.

Results indicate that businesses embracing ecotourism principles, including environmental protection and community engagement, experience higher customer satisfaction, improved brand reputation, and stronger customer loyalty. Despite facing challenges such as higher initial investment costs and the need for specialized knowledge, sustainable practices in waste management and energy use lead to positive long-term financial outcomes.

The article advocates for a comprehensive approach combining ecological and social strategies to secure a sustainable future for Slovakia's ecotourism and hospitality sectors. Additionally, it stresses the importance of legislative support and educational programs to integrate sustainability into business models and decision-making processes.

This research provides practical recommendations for industry stakeholders, policymakers, and local communities to build a sustainable ecotourism industry in Slovakia, safeguarding the country's natural resources and cultural heritage for future generations.

Keywords: Ecotourism. Sustainable hospitality. Environmental conservation. Corporate social responsibility. Ecological innovation. Slovak tourism industry.

Acknowledgement:

The paper is a part of the outputs of the projects:

- GAPU_VF/11 Pro-environmentálne smerovanie podnikov cestovného ruchu k udržateľnej budúcnosti. Grant Agency for Doctoral Students and Young Academic Staff of the University of Prešov in Prešov. Early Stage Grants 2024.

BRIDGING THE GAP: PROMOTING DIGITAL INCLUSIVENESS AMONG RURAL WOMEN

Dr Anitha Nallasivam
Professor, CMS Business School, Bangalore
Dr Punith Cariappa
Group Director
Surana Group of Institutions
Bangalore

Abstract

Digital inclusiveness has become a cornerstone of socioeconomic development in the digital age. However, rural women, a significant yet underserved demographic, often face barriers to accessing and utilizing digital technologies. This study explores the multifaceted dimensions of digital inclusiveness among rural women, focusing on the challenges, opportunities, and transformative impacts of bridging the digital divide.

The research delves into key factors such as digital literacy, infrastructure accessibility, sociocultural barriers, and policy interventions. It examines how tailored digital initiatives and community-driven programs can empower rural women by enhancing their access to education, healthcare, financial services, and entrepreneurial opportunities.

Furthermore, the study highlights successful case studies and best practices that have fostered digital empowerment in rural settings. By advocating for holistic strategies that include public-private partnerships, localized content, and gender-sensitive training, the research aims to contribute to the creation of an inclusive digital ecosystem.

The findings underscore the critical need for a collaborative approach to address the digital divide, emphasizing that empowering rural women digitally is not just a step toward gender equality but also a catalyst for sustainable rural development and national progress.

TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN SHARIA BANKING: STRATEGIES ADOPTION FOR SUSTAINABILITY IN THE DIGITAL ERA

Sofiyanti KARIMAH

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-5041-6747>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Abstract

This study aims to explore the adoption of technological innovations in Islamic banking as a strategy for sustainability in the digital era. The main focus is on the opportunities, challenges, and strategies for implementing digital technology in accordance with Sharia principles. The method used is a qualitative approach based on literature study by analyzing various secondary data sources, including scientific journals, institutional reports, and the latest regulations related to digital transformation in the sharia financial sector. The research results show that the adoption of technologies such as mobile banking applications, artificial intelligence (AI), blockchain, and big data can enhance operational efficiency, expand service access, and create innovative sharia-compliant financial products. Blockchain technology, for example, supports transaction transparency in the management of zakat and waqf. However, this adoption process faces challenges such as low digital literacy, high implementation costs, and regulations that do not yet fully support digital transformation. To overcome these obstacles, the recommended strategies include enhancing community digital literacy, collaborating with technology companies, diversifying digital-based products, and developing infrastructure and regulations that support sharia-compliant digitalization.

Keywords: Sharia banking, innovations, technology, digital era

INTRODUCTION

In recent decades, advances in information and communication technology have created sweeping changes in various sectors, including the banking industry. Digitalization, often considered the fourth industrial revolution, has disrupted the traditional way business operations are run, making room for unprecedented efficiency and innovation. The banking industry, known as a highly regulative and conservative sector, has not escaped the impact of this transformation. Major changes are seen in the adoption of technologies such as mobile banking, artificial intelligence, blockchain, and big data that are beginning to redefine the way banks serve customers. In the midst of these changes, Islamic banking, which is based on the values of fairness, transparency, and sustainability, faces a major challenge to remain relevant in the digital era (Ashta & Herrmann, 2021).

The Islamic banking industry has a distinctive feature that distinguishes it from conventional banking, namely the sharia principles that underlie every aspect of its operations. These principles prohibit the practices of riba, gharar, maysir, and emphasize fairness in the relationship between banks and customers. While these principles add unique value, they also add complexity to adopting new technologies, especially in ensuring that they are compliant with Islamic law. However, with an increasingly tech-savvy society that expects easy, fast and efficient financial services, Islamic banks must be able to respond to this need (Zveryakov et al., 2019).

Digital transformation has become imperative for Islamic banks, not only to remain competitive but also to expand access to finance for the unbanked population. Data from McKinsey & Company (2022) shows that more than 70% of banks in the world have adopted digital technology as part of their main strategy to deal with market changes. This confirms that without proper technology adoption, Islamic banks risk losing market share and failing to meet the expectations of modern customers who increasingly want digital-based services (Jain & Seth, 2023).

Digitalization also offers great opportunities for Islamic banking to improve operational efficiency, expand service coverage, and create innovative financial products that comply with sharia principles. Blockchain technology, for example, can be used to manage zakat and waqf funds transparently, thereby increasing public trust in the management of these funds. In addition, AI can help Islamic banks analyze customer data to create more personalized and relevant products. Big data analytics also enables Islamic banking to understand market preferences and identify new opportunities to deliver innovative sharia-based financial products. With these potentials, digital technology can be a key driver in realizing the vision of global financial inclusion, especially in countries with a majority Muslim population (Azizah, 2023).

However, the journey towards digital transformation in Islamic banking is not without obstacles. One of the main challenges is the low level of digital literacy among people in developing countries, which are the main markets for Islamic banking. Many people still do not have access to basic technology such as the internet or mobile devices, making it difficult for banks to introduce digital-based services. In addition, regulatory challenges are also a major concern. Islamic banks have to ensure that any technology adopted is compliant

with sharia law, which often requires consultation with specific Islamic scholars or bodies. This can slow down the process of technology adoption when compared to conventional banks (Tanda & Schena, 2019).

In addition, Islamic banking also faces stiff competition from conventional financial institutions and financial technology companies that have adopted technology first. Fintechs offer fast, transparent services and low fees, making them an attractive alternative for customers, including those who were previously Islamic banking customers. Therefore, Islamic banks should be able to differentiate themselves by offering services that are not only technology-based but also provide added value in accordance with Islamic principles.

The adoption of technology also opens up opportunities for Islamic banking to support the sustainability agenda. For example, by reducing paper usage through the digitization of administrative processes, Islamic banks can contribute to environmental conservation. Technology can also be used to support community economic empowerment programs, such as digital-based microfinance designed to empower SMEs. In this way, digital transformation not only helps Islamic banking improve operational efficiency but also strengthens its social role in supporting sustainable economic development (Aminah et al., 2020).

By looking at these opportunities and challenges, the adoption of technology in Islamic banking requires a mature strategic approach. Islamic banks must be able to harmoniously integrate technology with sharia principles, creating an inclusive, efficient and transparent financial ecosystem. In addition, collaboration with the government, regulators, and technology providers is also indispensable to ensure the success of digital transformation in this sector. Based on this background, this article aims to discuss how Islamic banking can utilize technological innovation as part of its adoption strategy to ensure sustainability in the digital era. The discussion will include an analysis of opportunities, challenges, as well as recommendations for strategies that can be implemented by Islamic banking in the face of the dynamics of technological change. With this approach, it is hoped that this article can provide comprehensive insights for practitioners, academics, and other stakeholders involved in the development of the Islamic banking sector.

METHOD

This research uses a qualitative method with a literature approach or literature study. This method was chosen to explore deeply and thoroughly related to the topic through analyzing various literature sources. Literature study allows researchers to explore various concepts, theories, and previous empirical findings relevant to technological innovation in Islamic banking as well as the challenges and opportunities faced in the digitalization era. The first step in this research is the secondary data collection process. Secondary data was obtained from credible sources, including academic books, indexed scientific journal articles such as Scopus and Google Scholar, annual reports of Islamic banking institutions, regulatory documents issued by the OJK, Bank Indonesia, research reports from international institutions such as the Islamic Development Bank (IDB) and the World Bank. The literature used was prioritized on publications of the last five years to ensure relevant data with recent developments in technology and Islamic banking.

After the data was collected, the next step was content analysis. In this analysis, each document was systematically examined to find key themes, patterns of relationships between variables, and concepts relevant

to technological innovation and sustainability strategies in Islamic banking. The analysis process involved mapping central issues such as digital technology adoption, operational transformation, technology-based Islamic product development, and sustainability opportunities. The results of this analysis are compared with Islamic finance theories and literature on digital transformation to provide a comprehensive synthesis. This method was chosen as it allows the researcher to explore the topic in depth through a critical approach to the existing literature. By using the literature method, this research is expected to provide theoretical and practical contributions to the development of technological innovation in the Islamic banking sector, especially in the effort of sustainability in the digital era (Sugiyono, 2019).

RESULT AND DISCUSSION

The Development of Technological Innovation in Islamic Banking

Technological innovation in the Islamic banking sector continues to show significant developments, especially in recent decades. The changing needs of society that increasingly lead to digital-based services force Islamic banking to adopt modern technology. This innovation aims to improve operational efficiency, expand service coverage, and provide a more convenient customer experience. Technologies such as mobile banking applications, internet banking, AI, and blockchain are now an integral part of digital transformation efforts in the sector. The adoption of these technologies not only helps Islamic banks meet the dynamic needs of their customers, but also strengthens their competitiveness amidst competition with conventional banks that are also aggressively adopting digital technology (Bhutto et al., 2023).

One of the most prominent digital innovations in Islamic banking is the development of mobile banking applications, such as BSI Mobile. These applications not only make it easier for customers to conduct daily transactions, such as fund transfers, bill payments, and product purchases, but also offer additional features that are in line with sharia principles. For example, zakat, infaq and sadaqah payments can be made directly through the application. The presence of these features shows how technology can be used to integrate Islamic values into modern financial services, while making it easier for people to fulfill their religious obligations digitally.

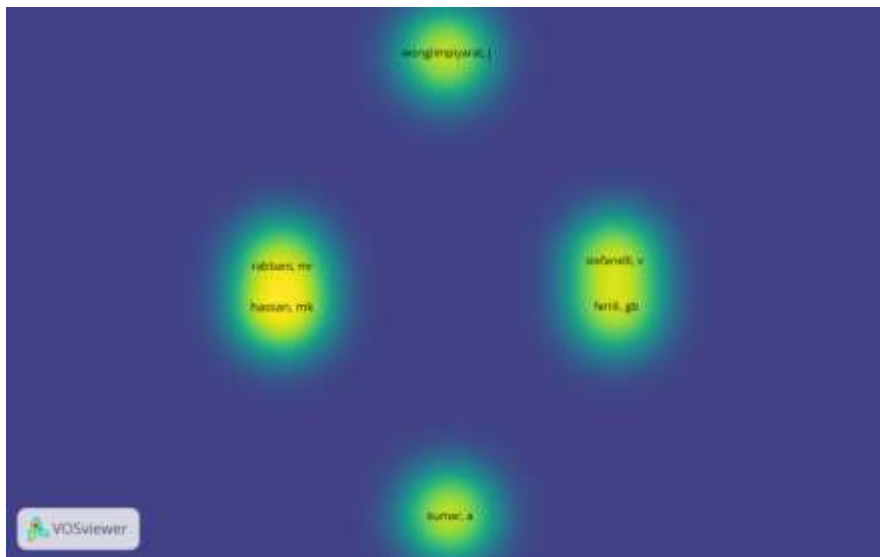
In addition to mobile banking applications, blockchain technology is now being explored by some Islamic financial institutions to support transparency and accountability of transactions. Blockchain, with its immutable distributed record-keeping system, is considered highly relevant for ensuring compliance with sharia principles. This technology can be used to support various types of complex Islamic transactions, such as wakalah, murabahah, and mudharabah contracts. In these contracts, transparency is essential to ensure that each party understands and agrees to all aspects of the transaction. With blockchain, all transaction data can be recorded openly and can be accessed by authorized parties, reducing the risk of fraud or violations of sharia principles. This in turn can increase the level of customer trust in Islamic banking services (Anindyastri et al., 2022).

Digital transformation in Islamic banking is not just about technology, but also how the technology is adapted to the values and principles underlying the Islamic financial system. For example, the development of artificial intelligence (AI) is used to provide a more personalized experience to customers. In this case, AI can

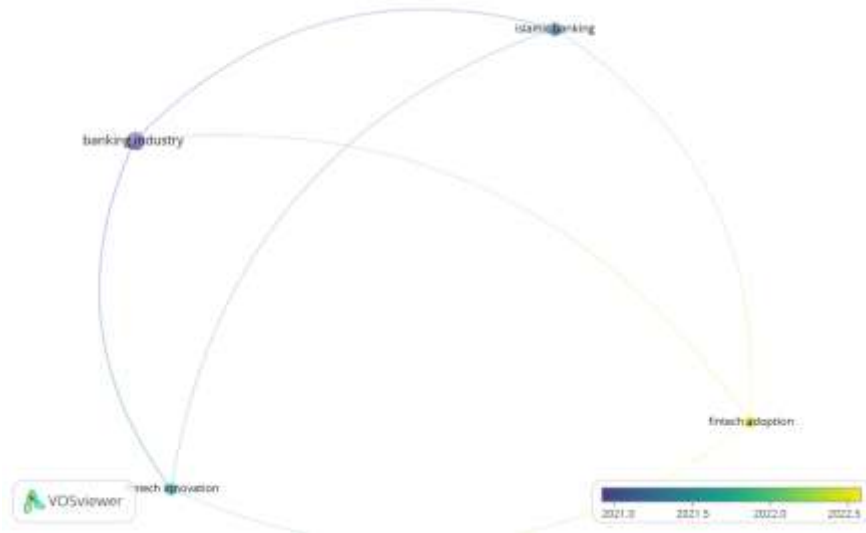
analyze customers' transaction patterns to offer products or services that suit their needs. On the other hand, the development of big data technology helps Islamic banks understand market trends and customer needs, so that service strategies can be designed more precisely. All of this is done while maintaining transparency and accountability in accordance with sharia values.

The development of this technological innovation provides many benefits for Islamic banking. In addition to speeding up the service process, technology also allows Islamic banks to reach segments of society that were previously difficult to reach. For example, people in remote areas can now access banking services through digital applications. This innovation also supports financial inclusion, which is one of the main goals of the Islamic financial system. With wider access, people who previously did not have bank accounts can now participate in Islamic financial services, including in halal investment activities or digital management of zakat and sadaqah (Azizah, 2023).

However, these technological developments also require Islamic banks to continue to innovate in order to remain relevant in a competitive era. Islamic banking must not only keep up with technological developments but also ensure that all innovations adopted are in line with sharia principles. This includes a rigorous technology audit process to ensure that any digital features do not conflict with Islamic values. Hence, collaboration between technologists and Shariah experts is crucial in this process. Overall, technological innovation has been key to the successful transformation of Islamic banking in the digital era. By utilizing the right technology, Islamic banks can not only improve operational efficiency but also strengthen customer trust and expand their market share. This innovation reflects Islamic banking's efforts to adapt to the changing times, without setting aside the sharia principles on which their operations are based (Jamaruddin & Markom, 2020).

Figur 1. Density visualization of banking industry, islamic banking, fintech innovation, and fintech adoption based on authors

Figur 2. Density visualization of banking industry, islamic banking, fintech innovation, and fintech adoption based on title

Challenges in Digital Technology Adoption

Although technological innovation brings various benefits to Islamic banking, its adoption process is not free from various complex challenges. These challenges involve various aspects, ranging from low digital literacy, high implementation costs, to regulations that do not fully support digitalization in this sector. One of the main challenges is the low digital literacy in some segments of society, especially among traditional customers. In Indonesia, most Islamic banking customers still come from areas with limited access to technology. This causes them to be less familiar with digital services, such as mobile banking or internet banking. In addition, there are concerns about data security that make them reluctant to use digital technology. This lack of understanding creates resistance to digital transformation by Islamic banks, hindering the optimization of technological innovation (Riyanto et al., 2018)

The next challenge is the high investment cost required to develop and implement advanced technologies. Implementing technologies such as artificial intelligence (AI), blockchain, or big data systems requires a robust technology infrastructure as well as significant financial investment. Islamic banks often face capital constraints, making them less able to compete with conventional banks that have greater capacity to invest in technology. In addition, the implementation of these technologies also requires a workforce that not only has technical expertise but also understands sharia principles. Unfortunately, the availability of experts with this combination of skills is still very limited. The Islamic Development Bank (2022) states that this challenge can be overcome through collaboration with technology companies or educational institutions to produce competent experts in this field (Harris & Wonglimpiyarat, 2023).

Regulations that are not yet fully mature are also a major challenge in the digitalization of Islamic banking. Although Bank Indonesia and OJK have issued various regulations related to digitalization, specific regulations that accommodate the unique characteristics of Islamic banking are still limited. For example, the

implementation of blockchain technology in sharia contracts such as wakalah or mudharabah requires clear regulatory guidance to ensure compliance with sharia principles. This regulatory uncertainty often makes Islamic banks hesitant to adopt new technologies for fear of violating existing rules or facing legal risks in the future. This points to the need for a more progressive and inclusive regulatory approach to support digital transformation in the Islamic banking sector (Harris & Wonglimpiyarat, 2023).

In addition to these three main challenges, there are also other obstacles that are both technical and cultural in nature. One of them is internal resistance among Islamic bank employees themselves. Not all employees are prepared for the changes brought about by digital technology. Lack of internal training often leads to ineffective implementation of new technologies at the operational level. On the other hand, cultural challenges arise from the perception of some people that banking digitalization can reduce sharia values, because the focus is considered to be too technology-oriented and economic efficiency, so it tends to ignore the aspects of spirituality that are at the core of Sharia banking (A. Lestari & Aslami, 2022).

To overcome these challenges, Islamic banking needs to adopt a comprehensive approach. On the digital literacy side, community education programs should be a priority. Islamic banks can work with the government, educational institutions, or community organizations to provide training on the safe and sharia-compliant use of digital services. On the financial side, Islamic banks can forge strategic partnerships with technology or fintech companies to reduce the burden of investment costs while accelerating technology adoption. In the context of regulation, synergies between regulators, Islamic banks and technologists should be enhanced to create more adaptive regulations. These regulations should not only support digital transformation but also ensure that any technological innovations implemented remain in line with sharia principles. For example, clear guidelines on the use of blockchain-based smart contracts in sharia contracts can provide legal certainty and accelerate the adoption of this technology in the Islamic banking sector (D. Lestari & Rahmanto, 2023) .

Technology Adoption Strategy for Sustainability

To drive sustainability in the digital era, Islamic banking needs to adopt a planned and structured strategy. Here are some strategies that can be implemented:

1. Improving Customer Digital Literacy

One of the main efforts is to increase the digital literacy of the community, especially in the Islamic banking customer segment. This can be done through digital education programs that are integrated with sharia values campaigns. Islamic banks can organize trainings, webinars, or online education modules that explain how to use digital services safely and in accordance with sharia. This step is expected to reduce resistance to digital services and increase customer trust.

2. Collaboration with Technology Startups

Islamic banks can establish strategic partnerships with fintech startups or technology companies to develop innovative solutions that are efficient and cost-effective. This collaboration allows Islamic banks to utilize advanced technologies such as artificial intelligence, big data, or blockchain without having to develop these

technologies from scratch. An example is the development of digital products such as sharia-based peer-to-peer lending that can reach a wider market segment.

3. Digital-based Product Diversification

Product diversification is one of the keys to sustainability. Islamic banks need to create products and services that suit the needs of modern customers, such as digital payment applications, sharia-based e-wallets, or online-based halal investment platforms. Such products can expand the market share of Islamic banking, especially among millennials and Gen Z who have a preference for all-digital services.

4. Integrating Sharia Principles with Blockchain Technology

Blockchain technology can be a key pillar in Islamic banking innovation due to its transparent and secure nature. Blockchain can be used to support wakalah-based transactions, murabaha, or other contracts that require detailed records and high transparency. This can increase customer trust while reducing operational risk. In addition, blockchain can be applied in the digital management of zakat, infaq, and sadaqah to ensure more effective and efficient distribution.

5. Technology Infrastructure Improvement

To support the implementation of technology, Islamic banks must invest in the development of reliable and secure digital infrastructure. This infrastructure includes strong cybersecurity systems, cloud-based data management, and user-friendly application interfaces. Islamic banks must also ensure that this infrastructure complies with applicable regulations and meets international standards in customer data protection.

The adoption of digital technology has a significant positive impact on the sustainability of Islamic banking. First, technology improves operational efficiency through process automation and cost reduction. For example, the implementation of AI for customer data analysis can help Islamic banks offer products that better suit individual needs, thereby increasing customer loyalty (Creswell, 2018). Second, digitalization expands access to Islamic financial services, especially for people who were previously unreached by the conventional banking system. This supports financial inclusion, which is one of the main objectives of the Islamic financial system. Third, technological innovation also enables Islamic banks to adapt to market changes and meet the expectations of modern customers. By offering safe and convenient digital services, Islamic banks can increase their competitiveness in both domestic and global markets (Subanidja et al., 2021).

Policy Recommendations and Implications

In order to support the sustainability of Islamic banking in the digital era, strategic steps are needed that include regulation, collaboration, and the development of sharia-friendly technology. These recommendations not only aim to address the various challenges that have been identified, but also to accelerate digital transformation in line with sharia values.

1. Improving Regulation of Sharia Digitalization

The government and relevant authorities, such as OJK and Bank Indonesia, have an important role in creating a regulatory environment that supports the digitalization of Islamic banking. The current regulations need to be expanded to accommodate the latest technological developments such as blockchain, artificial intelligence, and

big data. These regulations should cover several key aspects, such as technology security, customer data protection, and accountability of sharia-based transactions. For example, in the application of blockchain technology for sharia contracts such as wakalah or mudharabah, clear regulations are needed to ensure that the technology can be used without violating sharia principles. In addition, regulations should also govern the management of customer personal data in accordance with Islamic values, which emphasize transparency and privacy protection.

2. Increasing Collaboration Between Stakeholders

Collaboration between various stakeholders, including Islamic banks, government, academics, and technology startups, is key to creating an innovative and sustainable digital ecosystem. Islamic banks can partner with technology startups to develop digital solutions that are more efficient and relevant to customer needs. On the other hand, the government and academics can play a role in producing competent workers through special training or education programs in the field of Islamic financial technology. For example, training that focuses on developing sharia-based applications can help create human resources who understand technology as well as sharia principles. This partnership can also encourage joint innovation in creating new products and services that are not only competitive but also in accordance with Islamic values.

3. Development of Sharia-Friendly Technology

The development of sharia-friendly technology includes product and service innovations that are not only efficient but also reflect Islamic values. For example, Islamic banks can utilize artificial intelligence technology to provide personalized services to customers without violating sharia principles. This technology can be used to recommend financial products that are in accordance with the risk profile and needs of customers. In addition, blockchain technology can be implemented to create a transparent and accountable system to ensure that every transaction complies with sharia law. In addition, the development of sharia-based financial products, such as digital payments of zakat, infaq, and sedekah, needs to be continuously improved. Services like this not only make it easier for customers to fulfill their religious obligations, but also strengthen the position of Islamic banking as an institution that is not only oriented towards profit but also towards social values (Ashta & Herrmann, 2021).

The above recommendations have broad implications for the development of Islamic banking in Indonesia. First, improving regulations that support digitalization will provide legal certainty for Islamic banks to adopt new technologies. This will also strengthen customer trust, which will ultimately increase the competitiveness of Islamic banking compared to conventional banks.

Second, closer collaboration between stakeholders will create positive synergy in technology development and innovation. This synergy can help Islamic banks overcome capital and human resource limitations, while accelerating the adoption of digital technology. Third, the development of sharia-friendly technology will provide added value for Islamic banks in attracting customers. By providing services that are not only innovative but also in accordance with Islamic principles, Islamic banking can expand its customer base, including among the younger generation who tend to be more open to digital services. Overall, the

implementation of these recommendations will accelerate the digital transformation of Islamic banking in Indonesia, while strengthening its role as a competitive and sharia-compliant alternative amidst competition with conventional banks. Thus, Islamic banking will not only be able to survive in the digital era but also develop into a more inclusive and sustainable financial sector (Karthika et al., 2022).

CONCLUSION

Technological innovation in Islamic banking has grown rapidly in recent years, especially to improve operational efficiency, expand service reach, and provide a better customer experience. Technologies such as mobile banking applications, artificial intelligence, and blockchain are now being adopted to strengthen the competitiveness of Islamic banking, integrate Islamic values into modern financial services, and support sharia-based transactions with high transparency. The use of applications such as BSI Mobile makes it easier for customers to carry out daily transactions and pay zakat, while blockchain technology increases transparency in sharia contracts. These innovations also play an important role in driving financial inclusion, enabling people who were previously unbanked to access sharia products. However, Islamic banking faces challenges in adopting technology, such as low digital literacy among customers, high costs of implementing technology, and regulations that do not fully support digitalization, which require a more inclusive and progressive approach to addressing these obstacles.

To overcome these challenges, Islamic banking needs to adopt a planned strategy, such as increasing the digital literacy of the community, establishing partnerships with technology startups, and diversifying digital-based products that suit the needs of modern customers. Collaboration between Islamic banks, government, academics, and technology companies is essential to create an innovative and sustainable digital ecosystem. In addition, the development of sharia-friendly technology, such as the use of AI and blockchain in accordance with sharia principles, can increase efficiency and customer trust. Clearer regulations that support the digitalization of Islamic banking also need to be strengthened so that the adopted technology can run in accordance with sharia principles and maintain the sustainability of this sector.

REFERENCES

- Aminah, S., Erisna, N., Tarmizi, R., & Redaputri, A.P. (2020). The role of fintech and sharia banking industries in increasing economics inclusion in Indonesia. In *International Journal of Scientific and Technology Research*. 9(2). 979-982. academia.edu. <https://www.academia.edu/download/82961651/The-Role-Of-Fintech-And-Sharia-Banking-Industries-In-Increasing-Economics-Inclusion-In-Indonesia.pdf>
- Anindyastri, R., Lestari, W. D., & Sholahuddin, M. (2022). The Influence of Financial Technology (Fintech) on the Financial Performance of Islamic Banking (Study on Islamic Banking listed on the Indonesia Stock Exchange Period 2016-2020: *Jurnal Manajemen Dan Bisnis*, 7(1), 80-92. <https://journals.ums.ac.id/index.php/benefit/article/view/18051>
- Ashta, A., & Herrmann, H. (2021). Artificial intelligence and fintech: An overview of opportunities and risks for banking, investments, and microfinance. *Strategic Change*. <https://doi.org/10.1002/JSC.2404>
- Azizah, S. N. (2023). The adoption of FinTech and the legal protection of the digital assets in Islamic/Sharia banking linked with economic development: A case of Indonesia. *The Journal of World Intellectual Property*. <https://doi.org/10.1111/jwip.12257>
- Bhutto, S. A., Jamal, Y., & Ullah, S. (2023). FinTech adoption, HR competency potential, service innovation and firm growth in banking sector. *Heliyon*. [https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440\(23\)01174](https://www.cell.com/heliyon/fulltext/S2405-8440(23)01174)
- Harris, W. L., & Wonglimpiyarat, J. (2023). Fintech and the Digital Transformation of the Banking Landscape. *How Financial Innovation Is Transforming the Banking Industry*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-23069-1_3
- Jain, R., & Seth, N. (2023). Fintech in banking: Bibliometric and content analysis. *Contemporary Studies of Risks in Emerging Technology*. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-562-020231010>
- Jamaruddin, W. N., & Markom, R. (2020). The application of Fintech in the operation of Islamic banking focussing on Islamic documentation: Post-COVID-19. *INSLA E-Proceedings*. <https://insla.usim.edu.my/index.php/e proceeding/article/view/16>
- Karthika, M., Neethu, K., & Lakshmi, P. (2022). Impact of fintech on the banking sector. *Integrated Journal for Research in Arts and Humanities*. <https://ijrah.com/index.php/ijrah/article/view/66>
- Lestari, A., & Aslami, N. (2022). Strategi Pemasaran Produk Asuransi Syariah. *Mimbar Kampus. Jurnal Pendidikan Dan Agama Islam*, 21(2), 80–89.
- Lestari, D., & Rahmanto, B. T. (2023). Fintech and its challenge for banking sector. *The Management Journal of Binaniaga*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4514681
- Riyanto, A., Primiana, I., & Azis, Y. (2018). Disruptive technology: the phenomenon of FinTech towards conventional banking in Indonesia. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/407/1/012104>
- Subanidja, S., Legowo, M., & Sorongan, F. (2021). The impact of FinTech on the financial and banking sustainable performance: Disruption or collaboration. *ICEBE 2020: Proceedings of the First International Conference of Economics, Business & Entrepreneurship*. <https://doi.org/10.4108/eai.1-10-2020.2304698>
- Sugiyono. (2019). *Metode Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R&D* (1st ed.). ALFABETA.

Tanda, A., & Schena, C. M. (2019). *FinTech, BigTech and banks: Digitalisation and its impact on banking business models*. Springer.

Zveryakov, M., Kovalenko, V., Sheludko, S., & ... (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *Economic Annals-XXI*. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=791630>

MARKETING STRATEGY OF PEKALONGAN BATİK MSMES TO INCREASE DOMESTIC AND INTERNATIONAL MARKET PENETRATION

Vira Putri Widianti

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0131-4321>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Drajat Setiawan

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9298-1366>

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

[This study aims to analyze the marketing strategies used by Batik MSMEs in Pekalongan in increasing domestic and international market penetration. The focus of the research includes identifying factors that influence marketing success, obstacles faced, and innovations applied by MSME players. The research method used is a qualitative-descriptive approach with data collection techniques through in-depth interviews, observations, and documentation studies of 15 Batik MSME players in Pekalongan who have export experience or operate in the national market. The data were analyzed using the SWOT analysis model to evaluate the strengths, weaknesses, opportunities, and threats faced by the MSMEs.

The results show that effective marketing strategies involve strengthening local branding with cultural narratives, utilizing digital platforms to reach a wider market, and working with international distributors or agents. The main barriers include limited access to financing, lack of understanding of international quality standards, and lack of knowledge about digital marketing. This study recommends increased digital marketing training, the formation of MSME associations for more organized market access, and collaboration with government agencies to facilitate promotion in global markets. These strategies are expected to sustainably improve the competitiveness of Pekalongan Batik MSMEs in both domestic and international markets].

Keyword: Marketing Strategy, Pekalongan Batik MSMEs, International Market Penetration

MANAGEMENT OF ISLAMIC BANKS IN INDONESIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTING SHARIA PRINCIPLES

Shelly Rafanda

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0244-0091>

Hendri Hermawan Adinugraha

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

Abstract

This study aims to analyze the challenges and opportunities in the implementation of sharia principles in the management of Islamic banks in Indonesia. This study used a qualitative approach, with data collection through in-depth interviews and document analysis. The results of the study emphasized that the management of Islamic banks in Indonesia faces various challenges in the implementation of sharia principles, including limited competent human resources, inconsistent supervision, regulatory uncertainty, and intense competition with conventional banks. These challenges point to the need for strengthening human resource capacity, optimizing supervision through better coordination between the Sharia Supervisory Board (DPS) and external agencies, and regulatory clarity that supports the sustainable operation of Islamic banks. Nevertheless, there are significant opportunities that can be utilized, such as increasing public awareness of the Islamic financial system, government support in the form of regulations and fiscal incentives, and the development of financial technology that allows Islamic banks to innovate and expand their services. Collaboration with conventional banks is also a strategic potential to improve competitiveness and introduce Islamic products to a wider market.

Keywords: *Management, Islamic Bank, Challenges, Opportunities, Sharia Principles*

INTRODUCTION

Islamic banking is a form of financial institution that exists as an alternative to the conventional banking system. This system is based on the principles of Islamic sharia, which aims to create financial governance that is fair, transparent, and in accordance with religious guidance. Islamic banks avoid practices such as usury (interest), gharar (uncertainty), and maysir (speculation). As a financial institution based on Islamic values, Islamic banks are not only profit-oriented, but also prioritize benefits and balance in their operational activities. In addition, the existence of Islamic banks also plays an important role in supporting the development of a sharia-based economy that is increasingly in demand among Indonesian people, especially in this modern era (Muhammad, 2004).

Islamic bank management plays a crucial role in maintaining the sustainability and success of the institution's operations. This role covers various aspects, ranging from strategic planning, human resource management, to monitoring financial activities so that they are always in accordance with sharia principles. In addition, Islamic banks are required to be able to compete with conventional banks in providing innovative and competitive services. In this case, the management of Islamic banks must ensure the achievement of a balance between profitability and compliance with Islamic values. This requires a holistic approach, not only oriented towards financial profit, but also paying attention to the sustainability of ethical and spiritual values in every aspect of operations (Arifin, 2005).

However, the implementation of sharia principles in the banking environment is not free from a number of complex challenges. These challenges include the need to ensure that all products and services offered by Islamic banks are in accordance with fatwas issued by the National Sharia Council (DSN). In addition, the development of competent human resources, who not only understand banking operations but also have a deep insight into sharia principles, is a significant obstacle. In the face of competition with conventional banks, Islamic banks must also compete in providing high-quality services and being able to meet the increasingly complex needs of customers. The dynamic economic environment, regulatory changes, and the challenges of globalization further add to the complexity that Islamic bank management must face.

Great opportunities also exist for the development of Islamic banking in Indonesia. The country has one of the largest Muslim populations in the world, which creates a very potential market base for Islamic banking. Increasing public awareness of the importance of a sharia-based financial system provides momentum for Islamic banks to expand their range of products and services. Government support, through regulations and policies that support the Islamic finance sector, also creates a conducive climate for the development of this sector. In addition, the development of financial technology (fintech) opens up opportunities to improve efficiency and product innovation that can reach a wider market segment.

Islamic banks have become one of the important pillars in the financial system in Indonesia. Based on Islamic sharia principles, Islamic banks aim to create a financial system that is fair, transparent, and free from elements of usury, gharar, and maysir. Its presence is not only as a financial institution, but also as part of an effort to integrate Islamic values in the economic sector. In this context, the management of Islamic banks plays

a crucial role in ensuring that all operational activities of the bank run in accordance with sharia principles while providing competitive and effective services to the community. The challenges faced include the need to maintain compliance with sharia principles, face competition with conventional banks, and adjust to the changing dynamics of the economy (Muhamad, 2002).

Despite facing various challenges, great opportunities also exist for the development of Islamic banking in Indonesia. As a country with the largest Muslim population in the world, Indonesia offers a highly potential market base for Islamic financial institutions. The increasing public awareness of the importance of sharia-based financial systems provides momentum for Islamic banks to expand their range of services and products. Government support through favorable policies and regulations further strengthens the position of Islamic banks in the national financial system. In addition, the development of financial technology (fintech) provides new opportunities to create more innovative and inclusive services. With a strategic management approach, Islamic banks can face challenges while capitalizing on opportunities to support sustainable economic growth in Indonesia.

Research on Islamic bank management is important to explore how these institutions can face challenges while capitalizing on opportunities. This research aims to provide a strategic view on how Islamic bank management can ensure adherence to Islamic values while still adapting to the needs of the modern market. In addition, this research is expected to provide useful input for policy makers, Islamic banking practitioners, as well as academics in developing a sustainable Islamic banking sector in Indonesia.

METHOD

This study uses a qualitative approach to analyze the challenges and opportunities in the implementation of sharia principles in the management of Islamic banks in Indonesia. This approach was chosen to explore an in-depth understanding of the implementation of sharia principles in the operations of Islamic banks and how management responds to market dynamics and regulations. The research data consisted of primary data obtained through in-depth interviews with Islamic banking practitioners, academics, and regulators, and secondary data that included financial reports of Islamic banks, government policy documents, and publications from the National Sharia Council (DSN). Data collection techniques involved structured interviews and documentation studies to provide a holistic view of the subject under study.

Data analysis was conducted descriptively analytically, with steps of data reduction, categorization, and inference. The collected data focused on information related to sharia compliance challenges, risk management, product innovation, and opportunities from the development of financial technology. Next, the data was categorized based on themes to identify relevant patterns and relationships. Conclusions were drawn to answer the research objectives and provide strategic recommendations for the development of Islamic banks in Indonesia. This method is expected to provide in-depth insights and be useful for stakeholders in strengthening the management of Islamic banks that are compliant with sharia principles and adaptive to market needs.

FINDING

Challenges in the Implementation of Sharia Principles in Islamic Banks

The implementation of sharia principles in the management of Islamic banks in Indonesia faces a number of significant challenges, both from the internal aspects of the bank and externally derived from the industry environment and existing regulations. The main challenges faced include various factors that can affect the efficiency and effectiveness of Islamic banks in carrying out their operations. One of the biggest challenges is the lack of competent human resources (HR). Islamic banks require a workforce that not only has in-depth knowledge of sharia principles, but also technical skills in managing banking transactions. Unfortunately, the limited number of experts who master both aspects is a major obstacle in the implementation of sharia principles. In addition, training and education focused on Islamic banking is still limited, hindering the development of qualified human resources (Rusby, 2017).

Another challenge is the lack of consistent supervision of the implementation of sharia principles. Although there is a Sharia Supervisory Board (DPS) in charge of overseeing the compliance of Islamic banks with sharia principles, this supervision is often not optimal and is limited to only a few aspects. Some Islamic banks do not have comprehensive supervision, thus allowing for discrepancies in operational practices with sharia principles. This is also influenced by the different interpretations of some sharia principles that cause variations in the way they are applied. As a result, Islamic banks need to further strengthen internal supervisory mechanisms and improve coordination with DPS.

Regulatory uncertainty is also a major challenge in the implementation of sharia principles in Indonesian Islamic banks. Although Indonesia has regulations that support the development of Islamic banks, there are often unexpected policy changes or ambiguities in some regulations issued by Bank Indonesia or the government. This uncertainty can create confusion in terms of the implementation of sharia principles, considering that Islamic banks must adjust to these regulatory changes in order to remain in accordance with applicable law. Therefore, more stable regulatory clarity and certainty is needed to support the growth of Islamic banks in Indonesia.

Intense competition with conventional banks is also an additional challenge for Islamic banks. Conventional banks often have the advantage in terms of product innovation and the ability to offer more competitive interest rates. Islamic banks must be able to offer products and services that are not only compliant with sharia principles, but also competitive in terms of interest and service quality. For this reason, Islamic banks need to increase innovation in the development of products that are attractive to customers, as well as ensuring that their services are easily accessible and in line with the needs of the community, without neglecting the sharia principles on which their operations are based.

The challenges faced by Islamic banks in Indonesia in implementing sharia principles are very complex and require serious attention from various parties, both in terms of internal bank management, government, and supervisory institutions. Limited competent human resources, lack of consistent supervision, regulatory uncertainty, and competition with conventional banks are the main problems that must be overcome. Therefore,

Islamic banks need to adapt to the times, strengthen internal control systems, and continue to innovate in order to remain relevant and compete in an increasingly competitive banking market.

Opportunities in the Implementation of Sharia Principles in Islamic Banks

The implementation of sharia principles in the management of Islamic banks in Indonesia does face a number of challenges, but it also opens up significant opportunities to encourage the growth and development of the Islamic banking industry. One of the major opportunities that can be utilized is the increasing public interest in Islamic banks. In recent years, Indonesian people's awareness of the importance of sharia principles in financial transactions has increased. More and more consumers are looking for products that are in accordance with their religious values, including in terms of banking. This creates a great opportunity for Islamic banks to expand their customer base, both from the individual and corporate segments, and increase their market share. Moreover, many younger generations are starting to be interested in Islamic banking because they feel more comfortable with transactions that do not involve usury or interest.

In addition, Islamic banks have the opportunity to develop a variety of products and services that are more innovative and better suited to the needs of an increasingly diverse market. In an effort to meet the needs of the community, Islamic banks can offer a variety of more flexible and sharia-based financing products, such as mudharabah (profit sharing), murabahah (sale and purchase with a margin), and musyarakah (profit-sharing cooperation). With these products, Islamic banks can attract more customers who prioritize the principles of fairness and transparency in their financial transactions. In addition, Islamic banks can also develop technology-based services, such as sharia mobile banking or other digital banking services, which allow customers to conduct transactions easily and quickly, without overriding sharia principles.

Collaboration between Islamic and conventional banks also opens up great opportunities. Although Islamic banks face stiff competition from conventional banks, especially in terms of product and service innovation, cooperation between the two types of banks can be a beneficial solution. Islamic banks can explore opportunities to work together on certain products or services that still adhere to sharia principles. For example, in the development of investment or financing products that can be accessed by both parties, although still in accordance with sharia provisions. This collaboration can expand the distribution network and help introduce Islamic banks to a wider market segment that previously preferred conventional banks. This collaboration can also accelerate the adoption process of sharia products in the community, introducing the advantages of Islamic banking based on fairness and openness.

Government support for the development of the Islamic banking industry also provides great opportunities for this sector. The Indonesian government is increasingly showing its commitment to encourage the development of Islamic banks through various more supportive policies. One of them is through fiscal incentive programs such as tax holidays or tax exemptions that can reduce the operational costs of Islamic banks. In addition, policies that support ease of regulation, such as simplifying licensing and policies that provide space for the development of Islamic products, provide opportunities for Islamic banks to grow more rapidly. The establishment of more effective supervisory institutions, as well as policies that encourage

digitalization and technological integration in the Islamic banking sector, also provide opportunities for Islamic banks to innovate in offering products and services that are more efficient and relevant to the times.

Another big opportunity comes from the potential development of the global Islamic economy, which opens up new markets for Indonesian Islamic banks. Indonesia, as a Muslim-majority country, is strategically positioned to become the center of the international sharia economy. With the increasing global demand for sharia products, Indonesian Islamic banks can play a key role in supporting the growth of the global sharia economy. Shariah-based financial products, such as sukuk (Islamic bonds), Islamic mutual funds, and Islamic financing for the MSME sector, are increasingly in demand by international investors and market players. Indonesian Islamic banks can expand their product portfolio to meet the growing needs of the international market and play a role in introducing a fair and transparent banking system to the global market.

Furthermore, Indonesian Islamic banks also have the opportunity to increase financial inclusion in the community, especially in areas that are still underserved by conventional banks. Through the development of products and services that suit the needs of local communities, such as microfinance or sharia-based banking products that are more accessible to low-income communities, Islamic banks can play a role in local economic empowerment. With a more inclusive approach, Islamic banks can be an important instrument in reducing economic inequality and improving people's welfare.

Overall, while there are challenges in the implementation of sharia principles in Indonesian Islamic banks, the opportunities are much greater. By capitalizing on these opportunities, Islamic banks can strengthen their position in the market, not only at the national level, but also at the international level. Islamic banks can develop into a global financial center based on the principles of fairness, transparency and ethics, as the Islamic economy becomes more global.

Inconsistent Supervision in the Implementation of Sharia Principles

Inconsistent supervision in the implementation of sharia principles is one of the major challenges faced by Islamic banks in Indonesia. Although the Sharia Supervisory Board (DPS) has an important role in ensuring that the operations of Islamic banks are in accordance with sharia principles, the reality is that the supervision of the implementation of these principles is often not optimal and inconsistent. DPS is responsible for ensuring that the products, services and activities of Islamic banks do not violate sharia provisions, but in practice, this supervision is often limited to certain aspects and does not cover all lines of bank operations.

One of the main causes of supervisory inconsistency is the different interpretations of some sharia principles among DPS members or between DPS and bank management. Shariah principles often have room for interpretation, which can lead to variations in their application across different Islamic banks. This is especially the case in more complex issues, such as in investment or financing products that involve more complicated business elements. Disagreements in interpreting these principles can lead to discrepancies in implementation, which in turn undermines the credibility of Islamic banks in the eyes of customers and the public at large.

In addition, the limited number and quality of supervision carried out by DPS is also an inhibiting factor. Many Islamic banks have DPS with limited capacity, which leads to a lack of comprehensive monitoring and

supervision of every aspect of the bank's operations. In some cases, DPS supervision does not fully cover all activities, such as in smaller transactions or in certain business units that are not directly connected to sharia principles. To address this issue, it is necessary to strengthen the capacity and independence of DPS, as well as improve communication and coordination between DPS and bank management to ensure that sharia principles are consistently applied throughout the bank's operations.

It is important to strengthen the integrated supervisory system between the Sharia Supervisory Board and external supervisory institutions such as OJK. In addition, ongoing training and education for DPS members and the entire management of Islamic banks should be strengthened, to ensure a more uniform understanding of sharia principles. This will help reduce differences in interpretation and improve the accountability of Islamic banks in the application of sharia principles. Efforts are needed to establish a more effective and holistic supervisory system that does not only rely on internal supervision, but also includes stricter external supervision so that the implementation of sharia principles in Islamic banks can run consistently and in accordance with its main objectives.

CONCLUSIONS

This study concludes that the management of Islamic banks in Indonesia faces various challenges in implementing sharia principles, including limited competent human resources, inconsistent supervision, regulatory uncertainty, and intense competition with conventional banks. These challenges point to the need for strengthening human resource capacity, optimizing supervision through better coordination between the Sharia Supervisory Board (DPS) and external agencies, and regulatory clarity that supports the sustainable operation of Islamic banks. Nevertheless, there are significant opportunities that can be utilized, such as increasing public awareness of the Islamic financial system, government support in the form of regulations and fiscal incentives, and the development of financial technology that allows Islamic banks to innovate and expand their services. Collaboration with conventional banks is also a strategic potential to improve competitiveness and introduce Islamic products to a wider market. With a strategic approach that prioritizes innovation, financial inclusion, and strengthening sharia principles, Islamic banks have the prospect to play a greater role in national and global economic growth. The development of this sector requires collective efforts from various stakeholders, including Islamic bank management, government, and the public, to create a fair, transparent, and sustainable financial system.

REFERENCES

- Arifin, Z. (2005). *Dasar Dasar Manajemen Bank Syariah*. Pustaka Alvabet.
- Muhamad. (2002). *Manajemen Bank Syariah*. Upp Amp Ykp.
- Muhammad. (2004). *Manajemen Dana Bank Syariah*. Ekonisia.
- Rusby, Z. (2017). *Manajemen Perbankan Syariah* (Nurman (Ed.)). Pusat Kajian Pendidikan Islam Uir.

THE ROLE OF MOBILE BANKING IN SUPPORTING FINANCIAL INCLUSION IN THE DIGITAL AGE

NEHAYATUL NAJWA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8394-4339>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

Abstract

This study aims to analyze the role of mobile banking in promoting financial inclusion in the digital era, focusing on the benefits, challenges, and opportunities provided by this service. Mobile banking has become one of the most significant technological innovations in modern banking systems, enabling easier, more efficient, and affordable access to financial services for diverse segments of society. However, the adoption of mobile banking still faces challenges such as digital gaps, low financial literacy, and cybersecurity threats, which may affect the level of financial inclusion, particularly in developing countries like Indonesia. This study employs a literature review method by analyzing various relevant studies, reports, and scholarly articles. The approach aims to provide comprehensive insights into mobile banking's contributions to financial inclusion, including factors that support and hinder its implementation. The data analyzed include case studies from different countries, with a primary focus on Indonesia's experience in adopting this technology. The findings indicate that mobile banking plays a vital role in enhancing financial inclusion by expanding access to banking services for previously unbanked populations. However, its effectiveness depends on adequate digital infrastructure, financial literacy levels, and protection against cybersecurity risks. Thus, collaboration among governments, financial institutions, and technology providers is crucial to ensuring that mobile banking is broadly accessible and used safely. This study offers insights for policymakers and practitioners to optimize the role of mobile banking in supporting sustainable financial inclusion.

Keywords: mobile banking, financial inclusion, digital era, financial literacy, cybersecurity.

RISK MITIGATION STRATEGY ANALYSIS OF ISLAMIC FINANCING: ANALYSIS AND APPLICATION IN ENHANCING THE STABILITY OF ISLAMIC BANKING IN INDONESIA

Fariska Amalia Putri

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8725-7462>

Hendri Hermawan Adinugraha

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

ABSTRACT

This study aims to analyze risk mitigation strategies in Islamic financing that play an important role in maintaining the stability of Islamic banking in Indonesia. This study uses a literature review approach by referring to literature related to risk management in Islamic banks. The results show that the main risks in Islamic financing include financing, market, liquidity, operational, legal, reputation, and compliance with sharia principles. Mitigation strategies implemented include credit rating, portfolio diversification, collateral, cash flow monitoring, and insurance. The conclusion of this study emphasizes the importance of strengthening sharia-based risk management to create a stable, reliable and competitive banking system.

Keywords: *Islamic Banking, Risk Management, Risk Mitigation, Islamic Financing, Liquidity Risk, Financing Risk*

INTRODUCTION

Islamic banking in Indonesia has shown significant growth since its introduction in the 1990s. As an alternative to the conventional financial system, Islamic banking offers principles that are in line with Islamic values, such as the prohibition of usury, gharar (uncertainty), and maisir (speculation). Based on data from the Financial Services Authority (OJK), the market share of Islamic banking continues to increase, with a significant contribution to national financial inclusion. However, the sustainability of this growth requires good risk management to maintain the stability of the Islamic banking system.

Risk management in Islamic banking is more complex than in conventional banking due to compliance with sharia principles. Every product and service offered must comply with fatwas and regulations set by the Sharia Supervisory Board (DPS). This complexity is a major challenge for Islamic banks, especially in dealing with risks that include financing, liquidity, operational, legal, and reputation risks. According to Pramudya and Sukmaningrum (2020), these risks can affect public trust in Islamic banking.

On the other hand, the development of digital technology has further expanded the risks faced by Islamic banking. Cyber attacks, data breaches, and the need for digitization of financial services require a more adaptive risk management approach. Islamic banks also face challenges in maintaining competitiveness amid competition with conventional banks and fintech. Thus, a risk mitigation strategy is needed that not only refers to technical aspects, but also considers sharia compliance.

Financing risk is one of the biggest risks faced by Islamic banks. For example, profit-sharing-based contracts such as mudharabah and musyarakah have higher risk potential due to the uncertainty of customer profits. This risk can affect the financial stability of the bank if not managed properly. According to Akbar et al. (2022), strategies such as portfolio diversification and close supervision of customers can be a solution to reduce financing risk.

In addition to financing risk, liquidity risk is also a major concern. The difference in maturity between sources of funds and financing disbursements often triggers liquidity imbalances. Islamic banks cannot rely on interest-based instruments like conventional banks, thus requiring special mechanisms such as the Islamic Interbank Money Market (PUAS). The implementation of PUAS and other sharia-based instruments is an important step in maintaining liquidity stability.

In this context, this study aims to analyze risk mitigation strategies in Islamic financing that can support the stability of Islamic banking in Indonesia. Using a literature review approach, this research will identify key risks, evaluate mitigation strategies, and provide relevant recommendations. The results of this study are expected to serve as a guide for Islamic banks in managing risks effectively, while improving competitiveness in the digital era.

METHOD

This research uses a library research method by collecting and analyzing secondary sources from scientific journals, books, and reports related to Islamic banking risk management. This approach enables the identification of key risks as well as relevant mitigation strategies to be applied in the context of Islamic

banking. The primary sources used include the works of Akbar et al. (2022), Aziz (2021), and Mutafarida (2017).

RESULT AND DISCUSSION

Key Risks in Islamic Financing

The main risks in Islamic financing cover various complex aspects, ranging from financing, liquidity, operational risks, to compliance with sharia principles. Financing risk (credit risk) is a major concern due to its inherent nature in banking activities. In sharia-based financing, this risk includes the inability of customers to fulfill their obligations, especially in profit-sharing-based contracts such as mudharabah and musyarakah. The high degree of uncertainty in the businesses financed by Islamic banks adds to this risk. In addition, liquidity risk is also a major challenge, given that Islamic banks have limitations in using interest-based instruments as prevailing in conventional banks. The limited reliance on Islamic interbank money market instruments adds to the complexity of liquidity management. On the other hand, operational risks, such as system failure or human error, as well as reputational risks due to negative public perception, also put significant pressure on the stability of Islamic banking.

Risk Mitigation Strategy

To address these risks, Islamic banks have adopted various mitigation strategies. One of the main strategies is credit rating, where Islamic banks conduct a thorough analysis of the customer's capacity and character before providing financing. This step aims to minimize the risk of default. In addition, diversification of the financing portfolio is an important effort to avoid risk concentration in certain sectors. For example, Islamic banks do not only focus on the trade sector, but also start to penetrate the agribusiness, manufacturing and property sectors. The use of collateral is also an important strategy, where customer assets are used as collateral to reduce bank losses in the event of default. Furthermore, intensive monitoring of customer cash flows is conducted to detect potential financing risks early. These strategies, although showing positive results, require further strengthening in order to adapt to the risk dynamics in the digital era.

Implementation of Digital Technology in Risk Mitigation

The development of digital technology has had a significant impact on risk mitigation in Islamic banking. Technologies such as big data and artificial intelligence (AI) allow Islamic banks to process customer data more quickly and accurately, so that risk analysis can be done in real-time. The use of blockchain technology is also an important innovation in strengthening transparency and security of transaction data. For example, through blockchain, Islamic banks can verify the authenticity of customer data and reduce the risk of fraud. In addition, the adoption of digital technology also enables Islamic banks to improve operational efficiency, thereby minimizing operational risks. However, challenges in implementing these technologies include high investment costs and the need for skilled human resources. Therefore, the synergy between technological innovation and human resource development is a key factor in the success of digital-based risk mitigation.

Constraints in Risk Management

Although various strategies have been adopted, Islamic banks still face a number of obstacles in risk management. One of them is the low level of financial literacy in the community, which hinders customers' understanding of the responsibilities in Islamic financing. In addition, the limitation of sharia-based liquidity instruments, such as the sharia interbank money market (PUAS), is a major obstacle in managing liquidity risk. The lack of regulations that support sharia product innovation is also a challenge, especially in facing competition with conventional banks and fintech. On the other hand, the public's high expectations of Islamic banks, both in terms of sharia compliance and service efficiency, are often difficult to meet, thus increasing reputational risk.

Prospects and Recommendations for Strengthening Risk Management

To overcome these obstacles, Islamic banks need to strengthen synergies with various parties, including regulators, academics, and industry players. The development of more varied liquidity instruments, such as short-term sukuk, can be a solution to address liquidity risk. In addition, intensive training for Islamic banks' workforce in technology and risk management is essential to improve their capabilities in dealing with complex risks. Regulations that support Islamic product innovation should also continue to be strengthened to support the growth of this industry. With a holistic and integrated approach, risk management in Islamic banks can be more adaptive in facing challenges in the digital era.

CONCLUSION

Risk management in Islamic financing is an essential element to maintain the stability and sustainability of Islamic banking operations. The main risks faced include financing, liquidity, operational, market, reputation, and compliance with sharia principles. Risk mitigation strategies such as credit rating, portfolio diversification, use of collateral, cash flow monitoring, and implementation of digital technology have proven effective in managing these risks. However, the implementation of these strategies still faces challenges, including low public financial literacy, limited sharia-based liquidity instruments, and the need for competent human resource development. To improve the effectiveness of risk management, stronger synergy between regulators, Islamic banks, and other related parties is needed, as well as the support of technological innovation and adaptive regulations. With a holistic and sustainable approach, Islamic banking can strengthen its role as a financial system that is stable, reliable, and in accordance with sharia principles.

REFERENCE

- Akbar, C, Eriil, Abdullah, M. W., & Awaluddin, M. (2022). Manajemen Risiko Di Perbankan Syariah. *Milkiyah: Jurnal Hukum Ekonomi Syariah*, 1(2), 51–56. <https://doi.org/10.46870/milkiyah.v1i2.230>
- Aziz, A. (2021). *Manajemen Risiko Pembiayaan pada Lembaga Keuangan Syariah*.
- Burhanudin Gesi, Rahmat Laan, F. L. (2019). Manajemen Dan Eksekutif. *Jurnal Manajemen*, 3(2), 5–10.
- Mutafarida, B. (2017). Macam-Macam Risiko Dalam Bank Syariah. *Jurnal febi. Iain Kediri*, 1(2), 25–40. <https://doi.org/10.30762/wadiah.v1i2.1280>
- Pramudya, A. W., & Sukmaningrum, P. S. (2020). Implementasi Manajemen Resiko Pembiayaan Mudharabah Pada Koperasi Jasa Keuangan Syariah (Studi Kasus Pada Koperasi Jasa Keuangan Syariah Al Abrar). *Jurnal Ekonomi Syariah Teori Dan Terapan*, 7(1), 162. <https://doi.org/10.20473/vol7iss20201pp162-172>
- Shodiq, A. J., & Susilowati, L. (2021). *Manajemen Mitigasi Risiko Pada Bank Syariah* (N. A. Latifah & N. Roosmalita (eds.)). Alim's Publishing.

THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN DEVELOPING INDONESIAN ECONOMIC GROWTH**Nafidzah Nur Chasanah****Orcid: <https://Orcid.Org/0009-0008-9457-3702>****E-Mail: Nafidzah.Nur.Chasanah@Mhs.Uingusdur.Ac.Id****Um K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan****Hendri Hermawan Adinugraha****Um K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan****Abstract**

The dynamics of the business world or entrepreneurship can encourage the growth of the Indonesian economy while creating prosperity for society. The research that has been prepared aims to provide a new perspective on the study of entrepreneurship and its correlation with Indonesia's economic growth as well as providing an evaluation basis for interested parties so that entrepreneurship can play a role in economic progress in Indonesia. The method used in research is library research or library research, because the research object can relatively be described through library research. Researchers in their written work use qualitative data sourced from secondary data. The research results show that the world of entrepreneurship has a role in supporting economic activities, starting from the smallest entities, namely families, communities, to regional companies and state-owned companies. Entrepreneurs have a big role in improving the quality of human resources and the quality of life of every individual in society and the country.

Keywords: entrepreneurship; economic growth; Indonesia

Introduction

Indonesia is one of the countries that has natural resources, rich cultural diversity and a large population accompanied by a large territory. However, on its journey, these four potential capitals have not been able to make Indonesia a developed country and able to prosper its people. Indonesia, which is categorized as a developing country, is still struggling with the problems of poverty and high income inequality. There are quite a lot of macro problems in the economic sector that occur, both those that are relatively short-term in nature and vice versa. Short-term economic problems or in other terms are usually called stabilization problems including inflation, unemployment rates and imbalances in the balance of payments. While those that are long-term in nature are already related to economic growth. These things certainly require development strategies in all sectors, especially the economic sector. Economic development must of course be followed by quality human resources. This is because existing human resources have an important contribution in the implementation of development (Todaro, 2011). The high quantity of human resources in Indonesia makes the policies that have been formulated oriented towards community independence to be able to create their own jobs. Strategy in fostering the growth of entrepreneurship is something that needs to be considered in the process of economic development. On that basis, the government can optimize the condition of the labor market to achieve a balance in the workforce market. The balance itself can be achieved if demand or often called demand and supply of labor are in line or can be said to be minimal unemployment.

In our beloved country, the demand for labor is still relatively low, while the supply or commonly called offer can be categorized as relatively high. This is also accompanied by the fact that there are still few job providers in Indonesia. In fact, with the existence of entrepreneurial activities, innovative business breakthroughs can be fostered so that they can accommodate the excess quantity of labor and then can reduce the unemployment rate. Entrepreneurs themselves, if observed, have a significant influence on economic growth through the promotion of innovative businesses and the creation of various jobs. The business ecosystem formed by entrepreneurs will spark the development of other productive sectors. When studied, the higher the number of entrepreneurs owned by a country, the value of the country's economic growth will also increase. There are a number of new designs built by entrepreneurs, including: First, developing new products or developments in terms of quality. Second, outlining fresh production methods and steps. Furthermore, the third is building a new market or media in the development of the entrepreneurial world. Fourth, getting materials or all new needs and equipment from more sources. Finally, forming a new organization in the economic sphere in the industrial sector. These innovative activities are expected to be able to increase the output generated from a development so that the Indonesian government will be aggressive in creating potential entrepreneurs as drivers of development. Entrepreneurship is a dynamic thing so that it has various definitions and perceptions, depending on which perspective we see it from. Apart from that, entrepreneurs have the goal of optimizing the value of their business entities and improving the welfare of related parties. The Indonesian government not only obtains income from taxes paid by entrepreneurs, but also gets a positive solution to minimize the high unemployment rate. Ideally, a country has a percentage of entrepreneurs of 2.5 percent of

the total population in the current period. This is not without reason, entrepreneurship has a significant influence on the process of periodic or sustainable economic development, through strategies to increase GDP, create opportunities and jobs, eradicate poverty that is oriented towards the prosperity of society in a relatively long time. On the other hand, economic growth still has a relationship to the formation and development of the entrepreneurial world. The relationship between entrepreneurship and economic growth has different characteristics between countries that are categorized as developed and countries that are categorized as developing. In Indonesia, which is a developing country, the integration scheme in entrepreneurship has a different role in economic growth and requires further steps in the institutional scope. The level of institutions in their position in the economy determines how much potential absorption of integration implementation is to support economic growth through entrepreneurship. Careful and appropriate economic regulations will lead to success for a nation and can be the direction of where its economy will grow.

The existence of entrepreneurship in this country is certainly expected not only to be able to be a solution to the excess labor quantity, but also expected to be able to be a trigger for economic activities that influence the sustainability of economic growth on a national scale. Researchers aim to provide a new perspective on the study of entrepreneurship and its correlation to Indonesia's economic growth as well as provide a basis for evaluation to stakeholders so that entrepreneurship can play a role in advancing the economy in Indonesia.

Method

The research was conducted using a qualitative approach that aims to study and describe entrepreneurship and its relationship with economic growth in Indonesia. The writing team used theoretical studies as the main guide to explain the research topic. Basically, qualitative research has a descriptive character and tends to focus on the analysis of discussion studies. Academically, the qualitative approach itself gives priority to the meaning, logic, and understanding of a particular condition, but examines more issues related to problems often encountered today (Boedi Abdullah, 2014). The research method used in this research is literature review or often called library research. This method was not used without reason, the topic of the discussion studied, namely the role of entrepreneurship in promoting economic growth in Indonesia, is easier to explain in detail through this method. This scientific work uses qualitative data that fundamentally cannot be measured by numerical calculations. Secondary data were used as a data source in writing this research journal. Regarding data collection, in this qualitative research, the author optimized the research techniques for discussion topics, observations of research objects, desk studies on data from documents, scientific works, research journals and other references in printed and electronic form. The data compilation stages begin with data reduction, then continue with data classification and end with the presentation of the results of data analysis. In the research carried out, data analysis tends to have an inductive and continuous character, which indicates that this research has produced results in the form of understanding, elaboration and formation of perceptions of a new and sustainable concept of thought (Fadli, 2021).

Results and Discussion

A. Entrepreneurship

The acceptance of entrepreneurship as a profession and a need for society nationally and also in other countries has made entrepreneurship studies a major focus in many fields since the early 20th century. These fields include education, development of science and technology, economic and social development, sociology, religion and others. The scientific approach to entrepreneurship has grown and developed in perspective as a science that is parallel to other disciplines. If viewed more broadly, entrepreneurship has now become a new field that is related to many models, theories and concepts that have not been used widely and deeply. In the modern century (20th century) studies on entrepreneurship have been widely initiated in various higher education institutions such as in the United States (Ahmad, et al. 2023). By definition, entrepreneurship is a firm that operates and implements a combination of various new activities such as product development, marketing, various resources for new raw materials, manufacturing approaches and new organizational structures. In another statement, entrepreneurship is defined as establishing an economical business that is innovative, profit-oriented, willing to take risks as well as to face environmental uncertainty (as establishing an economical firm that is innovative, profit-oriented, willing to take risks as well as to face uncertainty of the environment). In other words, entrepreneurship has a strong relationship to the creation, change and development of efforts to find a new combination in implementing various related activities. With this definitional thinking, there are three important things in studying the basic concept of entrepreneurship, namely:

a) Entrepreneurship as a process. In general, the characteristics of different entrepreneurs do not just appear and therefore they are born with entrepreneurial values. The fact that becoming an entrepreneur can be learned as they go through various levels of the entrepreneurial development process. This development process will be influenced by the amount of internal drive of a person or group, planned or unplanned. Internal drive requires physical, emotional and spiritual strength to develop changes in attitude, personality and willingness to continue to take advantage of entrepreneurial opportunities.

b) Emphasis on creativity in consolidating organizational resources (business). Every entrepreneur has individual creativity that is developed through imagination, experience, and exposure to the environment. Creativity can be seen as the essence of entrepreneurial success, as it helps to see problems in a different perspective. With this, entrepreneurs work hard to optimize limited resources in a way that can benefit the organization (company). Entrepreneurs must maximize the use of various organizational (company) resources such as finance, human resources, time, information, reputation and networks, by identifying various alternatives for each problem.

c) The desire to improve the life of the environment. Entrepreneurs must be aware that activities determine what is good or destroys the world. They must always remember that the world is not theirs, but only 'borrowed' for them to use as best they can for future generations. They must prove whether the entrepreneurial activities they do will be beneficial both in the short and long term. Among the various parties involved, these

influences can be: 1) Personal (self) - without reducing health and personal values. 2) Family - do not neglect their responsibilities as head of the family. 3) Society - regardless of the social needs of society. 4) Constitution - by working on the basis of return on investment (ROI) without gaining dishonorable profits. 5) State - improving life and peace. 6) Humanity.

Based on the above concept, several perspectives of entrepreneurship will be identified as follows: 1) Increasing wealth through company profits. 2) Developing companies by combining their strengths. 3) Developing innovation by creating products or ideas through confidence and stability. 4) Developing change by taking desires, situations and environments. 5) Developing jobs by creating different job opportunities through various entrepreneurial activities. 6) Developing growth through income growth. 7) Submitting to Allah SWT through prayer, norms and religious rules. All individuals, communities, organizations, companies, governments.

Along with the development of the era, the public demand for various types of goods and services is more varied, more diverse than before. This requires entrepreneurs to acquire better knowledge and skills than before in order to seize opportunities and face potential challenges (to the potential challenges). In order to meet these demands, the role of entrepreneurs is needed to position their business in a competitive market through competitive advantages.

B. Indonesia's Economic Growth

Economic growth is a condition in which the people of a country or region experience an increase in income which can be caused by an increase in the production of goods and services. The following development in production quantity is generally caused by increasingly advanced technology, efficient business innovation and escalation of consumer interest in certain trends. In addition, another definition of economic growth is a financial transformation procedure that is identical to natural resources, the number of commodities and the financial condition of a country. A situation that can be called economic growth is when the number of unemployed is recorded as less than workers and there is a decrease in people in the poverty line. The Indonesian economy is based on the results of the Central Statistics Agency (BPS) in the Indonesian Economic Growth Quarter IV-2022.

- The Indonesian economy in 2022 which is calculated based on Gross Domestic Product (GDP) at current prices reached IDR 19,588.4 trillion and GDP per capita reached IDR 71.0 million or US \$ 4,783.9.
- The Indonesian economy in 2022 grew by 5.31 percent, higher than the achievement in 2021 which experienced a growth of 3.70 percent. In terms of production, the highest growth occurred in the Transportation and Warehousing Business Sector at 19.87 percent.
- Meanwhile, in terms of expenditure, the highest growth was achieved by the Export of Goods and Services Component at 16.28 percent.
- The Indonesian economy in the fourth quarter of 2022 compared to the fourth quarter of 2021 experienced a growth of 5.01 percent (y-on-y). In terms of production, the Transportation and Warehousing Business Sector

experienced the highest growth of 16.99 percent. In terms of expenditure, the Export of Goods and Services Component experienced the highest growth of 14.93 percent.

- The Indonesian economy in the fourth quarter of 2022 compared to the previous quarter experienced a growth of 0.36 percent (q-to-q). In terms of production, the Government Administration, Defense, and Compulsory Social Security Business Sectors experienced the highest growth of 10.56 percent. In terms of expenditure, the Government Consumption Expenditure Component (PK-P) experienced the highest growth of 30.13 percent.
- During 2022, the group of provinces in Java Island colored the structure and performance of the Indonesian economy spatially with a contribution of 56.48 percent and economic performance that recorded growth of 5.31 percent.

This means that based on the data from the Central Statistics Agency (BPS) on Indonesia's economic growth in Q4-2022, the Indonesian economy in 2022 managed to grow thanks to the high growth in Q4-2022 which rose by 5.01 percent (yoy).

C. The Important Role of Entrepreneurship in Economic Growth

The dynamics in the development of economic conditions make the role of entrepreneurship increasingly needed. Especially those related to the urgency of economic growth and business optimization to increase people's purchasing power and prosperity, as well as the government's ability to achieve goals to fulfill public services well. In its journey, entrepreneurship has been able to prove its existence in providing real contributions in order to build both of these things. The things or reasons that underlie why the role of entrepreneurship is important in society are as follows: The first is to optimize production factors such as land, capital, technology, information and various human resources (HR) in producing effective tasks (producing effective tasks). The second is to identify various opportunities in the environment by increasing activities that will benefit everyone (beneficial to everyone). The third is choosing the best approach when using all production factors to minimize waste in various entrepreneurial activities (minimizing waste in entrepreneurial activities). And the last is for the benefit of future generations (benefit of the future generation). The choice to become an entrepreneur is also due to a strong individual belief that the profession of entrepreneur is a 'good way' (road map) to make changes in the quality of life, both individually and in society (Arabi, 2020). The desired self-quality is more economically prosperous and then more prosperous. For this reason, people see that becoming or working as an entrepreneur has fundamental advantages.

Problems that are often faced by Indonesia as a developing country are high levels of poverty and unemployment, low levels of welfare and education, high prices of food and health, and so on (Aisyah, 2018). The way to overcome these problems requires the role of entrepreneurship in the economy because of the role it plays in dynamizing the economic activities of families, communities, regional and state-owned companies, namely through the emergence of new economic entrepreneurs, called entrepreneurs. In addition, entrepreneurship can also create new businesses in order to open up jobs for the community. This can help the economic cycle in Indonesia. However, to become a reliable entrepreneur, a person must try to be productive,

have high independence, and be able to see the opportunities and challenges that exist. The following are the roles of entrepreneurship in the Indonesian economy, including:

a) Stimulating economic growth

The role of entrepreneurship in the Indonesian economy is that new products and services created by entrepreneurs can produce cascading effects. This is one of the roles of entrepreneurship in the Indonesian economy, namely being able to stimulate related businesses or sectors so that they can support new businesses and have an impact on improving the economy.

b) Increasing state revenue

The role of entrepreneurship in the Indonesian economy is to increase state revenue (Wininatin, 2021). Get information, inspiration and insights in your email. Register email New businesses built by entrepreneurs help generate revenue for the country. From this business, the government can collect taxes that will contribute to state revenue. In addition, businesses established by entrepreneurs can increase employment opportunities so that they will increase people's income, thereby also contributing to state revenue. This state revenue can be used by the government to provide training to the workforce so that they can produce entrepreneurs again.

c) Entrepreneurs create social change

The role of entrepreneurship in the Indonesian economy is to create social change. Entrepreneurs compete to produce new innovations and ideas in their business sectors. This allows entrepreneurs to reduce dependence on outdated business systems. This can improve the quality of life, improve morale and greater economic freedom because the business world and society are becoming more innovative. For example, online transportation services and food delivery services can change people's way of life in using public transportation and culinary. If initially people used public transportation such as buses, public transportation, pedicabs, and motorcycle taxis, they changed to using online transportation services. Then online food delivery services can also change people's lifestyles and help the growth of MSMEs in the culinary sector. Thus, the role of entrepreneurship in the Indonesian economy will have an impact on business and community productivity (Indayani, S. 2020).

The Role of Government for Entrepreneurs

The scope of entrepreneurship in the Indonesian economic ecosystem is quite large, this certainly requires a helping hand from the Indonesian government to initiate the growth of a good entrepreneurial world. This can be realized by determining regulations and regulations that encourage entrepreneurs in developing their businesses. In addition, the government also needs to supervise competition between entrepreneurs so that it remains conducive. Too many entrepreneurs are actually not very good because they can create income disparities and make society less prosperous. This is because business actors will compete tightly and allow some individuals to

lose their careers. Therefore, the correlation between entrepreneurship and the country's economic growth must be understood by the government as policy makers and entrepreneurs themselves (Lavenda, 2022).

CONCLUSION

Becoming an entrepreneur is one of the best choices that society has today. Entrepreneurship is usually chosen because it is based on the fact that entrepreneurs play a central role in improving the quality of human life as individuals and their affairs in community and state life. Not only that, the number of entrepreneurs or businessmen is one of several factors that drive the creation of a country with a prosperous society. That is also the reason why entrepreneurship is an activity related to the flow of creation, growth and improvement that must be carried out systematically and structured. Entrepreneurial success is one of the main reasons why the entrepreneurial spirit and the values contained therein must be applied to other productive activities. Several factors that deserve attention in managing entrepreneurship are the first, ease of access to capital fulfillment, the role of innovation strategies, development of entrepreneurial activities and the government's role in creating a good entrepreneurial climate. If drawn broadly, the world of entrepreneurship has an important role in the dynamics of economic development, especially when connected with the urgency of economic growth, the development of the business world in optimizing purchasing power and intellectual rights of the community and in the country's ability to achieve goals in implementing good public services. If summarized, here are the functions of entrepreneurship in fostering economic growth in Indonesia: The first is of course opening up job opportunities. The second is fostering society to make breakthroughs and new innovations in the industry of making goods and services needed by the community. The third is social capital. And the last is to reduce the number of social disparities and foster economic equality. Considering the vital role of entrepreneurship for economic growth, it is only natural that the government takes full action in directing the Indonesian people to be enthusiastic about becoming job creators.

BUSINESS TRANSFORMATION WITH DIGITAL MARKETING: STRATEGIES, TOOLS, AND IMPLICATIONS**TIARA NINGRUM****ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2012-529X>****State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Economics and Islamic Business, Pekalongan, Indonesia****HENDRI HERMAWAN ADINUGRAHA****ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>****State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Faculty of Economics and Islamic Business, Pekalongan, Indonesia****Abstract**

The development of digital technology has significantly changed the marketing landscape, with digital marketing becoming a key strategy to reach modern consumers. This research aims to analyze the role, benefits, and challenges of implementing digital marketing tools in the business world. This research uses an analytical descriptive approach to identify various digital marketing tools such as SEO, Google Analytics, social media advertising, video marketing, and email marketing, and how they are used to improve marketing effectiveness. The analysis shows that digital marketing has many advantages, including increasing market reach, personalizing communication with consumers, and significantly reducing marketing costs. In addition, digital marketing tools allow businesses to track and measure ROI better than traditional methods. However, there are challenges such as changes in platform algorithms, data protection, and fierce competition in the digital space. The paper concludes that implementing an effective digital marketing strategy requires a deep understanding of platforms and technologies, as well as adaptation to evolving market dynamics. Suggestions are provided for businesses to make the most of digital marketing opportunities to support business growth and stay relevant in the digital age.

Keywords: Digital Marketing Tools, Digital Marketing Strategy, Digital Marketing Efficiency and ROI

Introduction

Information and communication technology is increasingly becoming the main pillar in various aspects of human life. One of the major impacts of this development is seen in the business world, where digital marketing has become one of the irreplaceable strategic elements. Digital marketing is a marketing method that uses digital media such as websites, social media, email, and other online platforms to reach target consumers more effectively and efficiently. The existence of digital marketing tools provides a great opportunity for companies to increase market reach, get to know consumers more deeply, and strengthen relationships with customers. For example, the use of Search Engine Optimization (SEO) allows businesses to increase visibility on search engines, while social media such as Instagram and Facebook help create direct connections with audiences through interactive content. In this context, a deep understanding of digital marketing tools is essential for businesses to compete in an increasingly competitive market (Rachmadi, 2020).

However, digital marketing offers not only opportunities, but also complex challenges. Algorithm changes on social media platforms and search engines like Google, for example, require companies to constantly update their strategies to stay relevant to their audiences. On the other hand, the issue of consumer data protection is a major concern, given the rampant cases of privacy violations in cyberspace. Companies must also face increasingly fierce competition, where innovation is the main key to differentiating products or services from competitors (Mahardika, 2022). In addition, digital marketing also brings challenges in budget management and Return on Investment (ROI) measurement. Many small and medium businesses find it difficult to optimally allocate their resources for digital marketing activities, especially in choosing the most effective platform. (Erwin, 2023). Nonetheless, the benefits of digital marketing far outweigh the challenges. One of the main advantages is its ability to deliver measurable, real-time results. With tools like Google Analytics, companies can understand consumer behavior patterns and adjust marketing strategies based on available data. (Wibowo et al., n.d.).

Therefore, it is important for every business, whether small or large, to understand the dynamics and development of digital marketing. With the right strategy, companies can utilize the great potential offered by digital technology to achieve success in a competitive global market. In the rapidly evolving digital era, technology has become an inseparable part of human life. Advances in information technology allow humans to access information, communicate, and carry out various activities more efficiently. This digital transformation has also affected the business world, where digital marketing has become a key element in modern marketing strategies. Digital marketing utilizes various internet-based tools and platforms to reach consumers, increase brand visibility, and drive sales. Digital marketing tools, such as Search Engine Optimization (SEO), social media advertising, email marketing, and video marketing, provide great opportunities for companies to reach the global market in a more personalized and effective way. In an increasingly connected world, consumers are now more likely to search for product or service information online before making a purchase. This creates the need for companies to adopt digital marketing strategies to stay relevant and competitive in the changing market (Wibowo et al., n.d.).

The benefits of digital marketing are diverse, ranging from improving the connection between sellers and consumers to significant cost efficiencies. For example, an eMarketer report shows that digital marketing enables a 24% increase in conversions and provides a higher Return on Investment (ROI) than traditional marketing. In addition, digital marketing also makes it easier to reach mobile device users, who account for more than one-third of global internet traffic (Sofiati, 2020). However, the adoption of digital marketing is not free from challenges. Changes in the algorithms of platforms such as Google and Facebook, consumer data protection, and increasingly fierce competition are obstacles that companies must face. For example, frequent data breaches can reduce consumer trust in brands. In addition, the cost of initial investment in software and digital advertising is also one of the inhibiting factors for small companies. As the need for digital marketing increases, companies are required to deeply understand the various marketing tools available. Digital marketing tools such as Google Analytics help companies analyze user data to improve their campaign performance. In addition, social media such as Instagram and TikTok are becoming effective channels to reach younger audiences through content-based advertising. This strategy allows companies to not only promote products but also build emotional connections with consumers (Sari et al., 2023).

On the other hand, digital marketing strategies require a planned and structured approach. Steps such as digital asset development (website and social media), SEO optimization, and paid advertising are important aspects that must be considered. With the right strategy, companies can maximize the potential of digital marketing to increase brand visibility and drive business growth. Digital marketing is a solution for companies that want to expand their market without being limited by geography. However, to be able to compete on a global level, companies must keep abreast of technological developments and digital trends. Thus, a comprehensive understanding of digital marketing tools and strategies is a must for every modern business. Based on this background, this paper takes an in-depth look at the role, benefits, types of tools, strategies, and challenges in implementing digital marketing. With a better understanding of this concept, it is hoped that businesses can optimize the potential of digital marketing to achieve sustainable success in the digital era.

Method

This paper uses an analytical descriptive approach to discuss the application of digital marketing tools and their role in modern business strategies. This approach aims to provide an in-depth overview of the various concepts, tools, and challenges associated with digital marketing, based on a review of relevant literature. This research was conducted using the literature study method, where various literature sources such as books, academic journals, articles, and research reports were used to collect data (Fadli, 2021). These sources cover theoretical and practical views on digital marketing, including the basic concepts of digital marketing, the types of marketing tools, the benefits of using them, and the challenges often faced by companies in implementing digital marketing strategies.

The research phase began by identifying the main topic, digital marketing tools, which includes elements such as SEO (Search Engine Optimization), Google Analytics, social media marketing, email marketing, and video marketing. After that, data was collected through document searches and relevant literature. The literature used

was selected based on its credibility, relevance, and actuality in describing the latest digital marketing trends and developments. Data analysis was conducted qualitatively by categorizing the information obtained into several main categories: digital marketing definitions and concepts, benefits, types of tools, implementation strategies, and challenges. This information was then analyzed to provide a systematic understanding of how digital marketing tools can be used to support the achievement of business goals.

RESULT AND DISCUSSION

The application of digital marketing tools has proven its relevance in supporting business success in the digital era. Tools such as SEO (Search Engine Optimization), Google Analytics, social media advertising, video marketing, and email marketing give companies the ability to reach a wider market in a personalized, effective, and efficient way. SEO, as one of the main elements in digital marketing, plays an important role in increasing a website's visibility on search engines. With the right optimization techniques, companies can increase the number of relevant organic visitors, thus increasing the chances of conversion. On the other hand, Google Analytics helps companies analyze user behavior data on their websites. Through this tool, companies can identify consumer consumption patterns, understand their needs, and devise better marketing strategies(Dewanto et al., 2023).

Social media has also become one of the most popular digital marketing channels. With more than 4 billion active users worldwide, social media such as Instagram, TikTok, and Facebook offer great opportunities for companies to reach specific audiences. Through paid advertising features, companies can target specific demographics based on age, interests, geographic location and other preferences. In addition, social media also provides space to build emotional connections with consumers through interactive content. However, the implementation of these digital marketing tools also presents challenges. Algorithm changes on digital platforms often affect the way content is displayed to audiences. For example, changes to Google's search algorithm can lower the ranking of a particular website if it is not optimized according to the latest criteria. In addition, fierce competition in the digital space forces companies to constantly innovate in creating engaging and relevant campaigns(Donoriyanto et al., 2023).

The increased use of digital marketing tools shows that companies have realized the great potential of these technologies. SEO, for example, helps businesses bring in organic traffic by optimizing website content for specific keywords. With Google's ever-evolving algorithms, SEO requires a deep understanding of content structure, keyword relevance, and backlink quality. These efforts ensure that websites get top rankings in search results, increasing the chances of catching consumers' attention.(Rachmadi, 2020). Marketing through social media has become a top choice for many companies due to its ability to reach audiences in a creative and interactive way. Platforms such as TikTok, Instagram, and Facebook provide advertising features that allow companies to target consumers based on specific characteristics. With creative content strategies, companies can build consumer loyalty while increasing brand awareness. For example, video campaigns on TikTok that capitalize on viral trends have proven to reach millions of users in a short period of time(Z. Fadli et al., 2016)

Video marketing also plays a significant role in digital marketing. Video content is not only attention-grabbing, but it is also able to convey information in a more effective and understandable way. Platforms such as YouTube and Instagram Reels offer a large space for product or service promotion through videos. In addition, tools like Canva and Capcut make it easier for companies to produce high-quality content at a lower cost, making it suitable for both small and large businesses. However, implementing digital marketing tools is not free from challenges. Changes in digital platform algorithms are often an obstacle for unprepared companies. For example, Google's constantly updated search algorithm can downgrade a website's ranking if it does not match the latest criteria. In addition, data protection regulations such as GDPR in Europe and CCPA in the United States have further tightened the use of consumer data. This requires companies to ensure that consumer data is managed securely to maintain customer trust.(Savitri, 2019).

Competition in the digital space is also getting tougher. To stay relevant, companies must continue to innovate in creating campaigns that are engaging and different from competitors. The use of technologies such as artificial intelligence (AI) and predictive analytics are being applied to predict consumer behavior and craft more relevant campaigns. These technologies allow companies to offer a more personalized experience to consumers, thus strengthening long-term relationships. In this dynamic digital era, technology trends are changing at a rapid pace. Companies that are unable to adapt to these changes risk falling behind competitors. Therefore, investment in technology development, human resource training, and monitoring digital trends are the keys to success in implementing digital marketing.

Overall, the results and discussion show that digital marketing tools have a very important role in supporting business growth in the modern era. By optimally utilizing these tools, companies can increase visibility, expand markets, and achieve sustainable competitive advantage. However, to achieve success, companies need to manage the challenges that arise with a mature and adaptive strategy.

CONCLUSION

Digital marketing tools have become a strategic element in supporting business success in the era of technological transformation. Tools such as SEO, Google Analytics, social media advertising, video marketing, and email marketing enable companies to increase brand visibility, reach a wider market, and optimise marketing efficiency. The key advantages of this approach are the ability to personalise communication with consumers, increase conversions, and provide in-depth data-driven analysis to support strategic decision-making. However, the implementation of digital marketing faces a variety of challenges, including changes in digital platform algorithms, consumer data protection, and increasing competition. Companies must be able to adapt to these dynamics through continuous innovation, optimal utilisation of technology, and scalable marketing strategies. Ultimately, digital marketing tools provide significant opportunities for businesses to strengthen their position in the global market, improve operational efficiency, and achieve competitive advantage. With a comprehensive understanding and planned implementation, companies can harness the potential of digital marketing to support sustainable growth and relevance amidst dynamic technological developments.

REFERENCES

- Dewanto, F. B., Febrian, M. H. P., Amir, M. R., & Prawira, I. F. A. (2023). Penerapan SEO Dalam Strategi Pemasaran Perusahaan. *Jurnal Maneksi*, 12(4). <https://doi.org/10.31959/jm.v12i4.1900>
- Donoriyanto, D. S., Indiyanto, R., Juliardi A. R., N. R., & Syamsiah, Y. A. (2023). Optimalisasi Penggunaan Media Sosial sebagai Sarana Promosi Online Store pada Pelaku UMKM di Kota X. *Jurnal Abdimas Peradaban*, 4(1). <https://doi.org/10.54783/ap.v4i1.22>
- Erwin, E. dkk. (2023). Digital Marketing : Penerapan Digital Marketing pada Era Society 5.0 - Google Books. In *PT Sonpedia Publishing Indonesia*.
- Fadli, M. R. (2021). Memahami desain metode penelitian kualitatif. *HUMANIKA*, 21(1). <https://doi.org/10.21831/hum.v21i1.38075>
- Fadli, Z., Sudirji, F., Rahmat, Santosa, A. D., Pasaribu, S. J., Octaviani, D. W., Yudha, H. S., Fauzan, R., Triwijayati, A., Rukmana, A. Y., Herdiansyah, D., & Fitriana. (2016). Manajemen Pemasaran Digital. In *Correspondencias & Análisis* (Issue 15018).
- Mahardika, M. C. (2022). Sosiologi Komunikasi Teori dan Praktik dalam Masyarakat. *Jawa Tengah : Efudepress*.
- Rachmadi, T. (2020). The Power Of Digital Marketing. In *E-book*.
- Sari, O. H., Rukmana, A. Y., Munizu, M., Novel, N. J. A., Salam, M. F., Hakim, R. M. A., Sukmadewi, R., & Purbasari, R. (2023). *DIGITAL MARKETING: Optimalisasi Strategi Pemasaran Digital*. PT. Sonpedia Publishing Indonesia.
- Savitri, A. (2019). Revolusi Industri 4.0: Mengubah Tantangan Menjadi Peluang di Era Disrupsi 4.0 - Astrid Savitri - Google Buku. In *Penerbit Jenesis*.
- Sofiati, Dr. Y. sudaryo & Dr. N. A. (2020). Digital Marketing dan Fintech di Indonesia. In *Yogyakarta: Andi*.
- Wibowo, A., Kom, M., & Si, M. (n.d.). *Internet of Things (IoT) Internet of Things (IoT) Internet of Things (IoT) dalam dalam dalam*.

SIMULATION AND OPTIMIZATION OF THE LIFESPAN OF A 100 KWH LITHIUM-ION BATTERY PACK IN A RESIDENTIAL SOLAR STORAGE SYSTEM

AIT SAID OUHAMMOU Nassima¹, AKHSASSI Mohamed^{1,2}

E-mail n.aitsaidouhammou.ced@uca.ac.ma

¹LaMEE, Faculty of Sciences Semlalia, Cadi Ayyad University, Marrakesh, Morocco.

²LGEMS, National School of Applied Sciences, Ait Melloul, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco.

Abstract

This study focuses on the simulation and optimization of the lifespan of a 100 kWh lithium-ion battery pack used in a residential solar energy storage system. The research investigates how Depth of Discharge (DoD) and temperature affect battery performance and degradation over time. Simulations were performed under various scenarios, including DoD levels of 30%, 50%, and 80%, as well as operating temperatures of 15°C, 25°C, and 40°C.

The results highlight critical trade-offs: higher DoD levels (80%) increase the energy extracted per cycle but significantly reduce the overall lifespan due to accelerated chemical and mechanical degradation. Conversely, lower DoD levels (30% and 50%) improve durability but limit the amount of usable energy. Additionally, temperature has a substantial impact, with higher temperatures (40°C) hastening chemical degradation processes, leading to a lifespan reduction of up to 40% compared to operation at 25°C. Cooler temperatures (15°C) slow degradation but may reduce immediate energy performance.

Optimizing the operating profile, the study identifies 50% DoD at 25°C as a balanced scenario, offering a compromise between usable energy and extended battery life. The findings underline the importance of robust thermal management systems and carefully tailored usage patterns in maximizing the cost-effectiveness and reliability of lithium-ion batteries in stationary energy storage. These insights provide a valuable framework for improving battery design, operation, and energy management strategies in renewable energy applications.

Keywords: Lithium-ion batteries, stationary energy storage, Depth of Discharge, performance simulation, lifespan optimization.

ON GENERALIZED SEMIDERIVATIONS IN 3-PRIME NEAR-RINGS

Abderrahmane RAJI

LMACS Laboratory, Faculty of Sciences and Technology,
Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco

rajiabd2@gmail.com

Abstract

There is a large body of evidence showing that the existence of a suitably-constrained derivation on a 3-prime near-ring forces the near-ring to be a commutative ring. The purpose of this paper is to study generalized semiderivations which satisfy certain identities on 3-prime near-ring and generalize some results due to [H. E. Bell and G. Mason, On derivations in near-rings, North-Holland Math. Stud. 137 (1987) 31–35; H. E. Bell, On prime near-rings with generalized derivation, Int. J. Math. Math. Sci. 2008 (2008), Article ID: 490316, 5 pp; A. Boua and L. Oukhtite, Some conditions under which near-rings are rings, Southeast Asian Bull. Math. 37 (2013) 325–331]. Moreover, an example is given to prove that the necessity of the 3-primeness hypothesis imposed on the various theorems cannot be marginalized.

Keywords: 3-prime near-rings, generalized semiderivations, commutativity.

MICROBIAL PROCESSES IN ENVIRONMENTAL ENGINEERING: FROM THEORY TO PRACTICE

K.R.Padma

Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP. India. email id: thulasipadi@gmail.com

Orcid no: 0000-0002-6783-3248

K.R.Don

Reader, Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India email id drkrdon@gmail.com Orcid No: 0000-0003-3110-8076.

Abstract

Microbiologically induced corrosion and biofouling threaten the long-term stability of nuclear waste storage basins. To ascertain the possibility of corrosion and biofouling, the outcomes of long-term microbiological monitoring of nuclear storage at the Savannah River Site L-Basin nuclear material storage facility were analyzed. Using colony forming units (CFU), the densities of particular microbial species that can affect microbial corrosion and biofouling were measured. These species included sulfate-reducing bacteria (SRB) and acid-producing (such as iron-oxidizing) bacteria (APB). Microorganisms affixed to the metal surface and/or embedded in a gelatinous organic matrix (the biofilm) cause biofouling and microbially induced corrosion (MIC). The steps of microbial adhesion result in a significant alteration to the metal/solution interface that alters the liquid microenvironment's or the interface's buffering capacity, pH, oxygen levels, ion types and concentrations, and flow velocity. This property significantly alters the traditional understanding of the electrochemical contact utilized in corrosion investigations. The review report begins by outlining the origins of microbially influenced corrosion, addressing related issues, and providing a detailed explanation of its mechanistic components. Through the use of synthetic chemicals, green inhibitors, surface changes, biofilm growth, and nanoparticles, it offers a comprehensive perspective on mitigating corrosion caused by microorganisms. The mechanism of corrosion inhibition, along with the advantages and disadvantages of each microbially influenced corrosion inhibitor, is critically discussed in the review. Biofouling problems have arisen recently as a result of microbial biofilm growth on storage cannisters. The biofouling resurfaced despite the fact that washing the biofouled surfaces temporarily relieved the problem. Thus far, there has been little indication of corrosion based on these findings and physical inspections of the coupons.

Keywords: Biofilm, Biofouling, Microbial species, Corrosion, Sulfate-reducing bacteria, Microbially induced corrosion.

IMPROVING OF WORKING CONDITIONS FOR WORKERS AT COTTON GINNING FACTORIES

Eshmamatov G'anisher - Intern Teacher of Textile Technologies at the Tashkent Institute of Textile and Light Industry.

Rakhmonqulov Akmal - Intern Teacher at the Department of Textile and Light Industry.

УДК 677.021

Abstract

The article reflects the reasons that worsen working conditions when servicing cotton saw gins. A new technology is proposed that can significantly improve working conditions.

Keywords: working conditions, main body, saw gins, linter, air ejector, air exchange, air supply, room, new technological process.

In recent years, great attention has been paid in our republic to environmental protection, improving the ecological situation, and enhancing working conditions. The solution to this issue is also addressed through the training of specialists in the higher education system. As an example, we can mention the opening of two new programs, "Occupational Safety and Health" and "Industrial Safety," at the Tashkent Institute of Textile and Light Industry.

Many years of experience in operating cotton ginning equipment and information from literary sources in this field show that the current technological process, as well as most of the equipment used for primary cotton processing, still have a number of shortcomings.

One of the major drawbacks is the high air exchange and dustiness in the main building (the ginning workshop), which negatively affects the health of the workers servicing the equipment, including the saw gins.

The main reasons for the shortcomings lie not only in the design flaws of the technological equipment but also in the methods and principles of processing embedded in the foundation of the technological process. This is reflected in the air supply to the exhaust fan from the room and the removal of exhaust air to the outside through the fiber condenser. As a result, up to 8,000 cubic meters of air per hour can be extracted from the main building to the outside.

There are two solutions to this problem:

- a) the application of a new technological process,
- b) supplying air to the air ejector fans from outside the main building.

This article addresses the issues of justifying the application of a new technological process for ginning, fiber cleaning, and pressing.

The existing technological process has the following drawbacks:

- the use of pneumatics for fiber removal from the saw teeth of the gin saw cylinder and for transporting the fiber from the gin to the fiber cleaner and further to the press necessitates the use of a large amount of auxiliary equipment – exhaust fan, pneumatic pipes, fiber chutes, fiber condenser with a centrifugal fan, cyclones, and waste screws installed under the cyclones;

- the exhaust fan, condenser fan, and screw drive together consume more than 100 kWh of electricity. Modern saw gins are equipped with a working chamber that operates with a high-density cotton roll, and an electric motor with a power of 75 kW/hour is installed to rotate the gin saw cylinder;

- due to the low efficiency of the pneumatic system for fiber removal from the saw teeth, the fiber is not completely removed. As a result, the fiber left on the saw teeth clogs the lower part of the grate, and during the cleaning of the blockages, the gin remains idle, leading to a decrease in productivity;

- straight-through fiber cleaners have a low cleaning efficiency, which leads to a decrease in fiber quality;

- some of the reasons for the loss of spinning fiber include fiber loss during the cleaning of blockages in the lower part of the grate, fiber left on the saw teeth due to incomplete removal and carried into the working chamber along with seeds exiting the working chamber, as well as fiber loss along with waste from straight-through saw fiber cleaners;

- as the fiber cleaning process is carried out on a single-cylinder fiber cleaner, there is no possibility for multiple stages of cleaning, which negatively affects the fiber quality.

- any change in the electrical network voltage (which affects the fan parameters), atmospheric conditions (pressure, humidity, etc.), and the condition of the equipment – such as the cleanliness of the condenser grid and pneumatic pipes – significantly impacts the parameters of the pneumatic system. This greatly complicates the adjustment of the aerodynamic mode of the pneumatic system and makes it impossible to maintain a constant operating mode;

- since the pneumatic system draws air from inside the room, there is a constant volume of air flow, and as a result, it is impossible to maintain a constant air temperature inside the main building, which creates harsh working conditions for the staff;

- when the pneumatic system is in operation, a large volume of dust-laden air is released into the atmosphere, which negatively affects the environmental condition of the surrounding area;

- modern cotton factories are equipped with a technological process and corresponding equipment that primarily allow the humidification process to take place between the fiber condenser and the press box. Therefore, the fiber humidification process is inefficient, as, firstly, the initial humidification time is very short, and secondly, the fiber that is compacted in the condenser is the one being humidified.

The new technology includes a new drying and cleaning unit, a modernized saw gin with an improved working chamber and brush-type fiber removal, upgraded inclined and vertical fiber cleaners, and a fiber compactor-feeder.

The proposed technological process will differ from the existing one by incorporating transitions such as drying, cleaning, ginning, fiber cleaning, transporting the cleaned fiber to the press, humidification, and feeding the fiber into the press. The goal is achieved by designing one of the cleaners to be inclined, with the horizontal axis of the drum, installed at the bottom, positioned lower than the horizontal axis of the gin's removable drum. The discharge neck of the gin is connected to the feeding shaft of the inclined fiber cleaner. Additionally, the inclined and vertical fiber cleaners are connected to each other through a tee, which has one inlet and two outlet

necks. The inlet neck of the tee is connected to the discharge window of the inclined fiber cleaner, while one of the outlet necks of the tee is connected to the feeding shaft of the vertical fiber cleaner. The other outlet neck of the tee is positioned above the mechanical conveyor, and a rotating flap is installed in the tee, with its axis located at the junction of the tee's outlet necks.

This process scheme makes it possible to achieve the following positive results:

- the use of a new, compact working chamber in the gin will reduce electricity consumption by 20-25 kWh and improve the fiber quality by one grade;
- the use of a gin with brush-type fiber removal in the technological process will eliminate the need for an exhaust fan, resulting in a reduction of electricity consumption by 27 kWh. This will also eliminate the lower blockage of the grate with fiber, reduce the likelihood of fiber combustion, and minimize fiber losses;
- the arrangement of the working components of the gin and fiber cleaner and their connection allows for the elimination of the condenser, air pipelines for venting air from the condenser to the fan and then to the cyclones, the fan, cyclones, and the waste collection screw from the equipment composition of the technological process. This leads to a reduction in the equipment set and a decrease in material usage;
- due to the absence of the condenser fan in the equipment, electricity consumption is reduced by 75 kWh.
- there is no need to establish the aerodynamic operating mode of the saw gin itself, as no airflow is used during fiber removal, ensuring the stability of the fiber removal process. This also reduces the likelihood of blockages in the grate space of the gins. With the reduction of blockages in the grate, the downtime of the gin is decreased, as well as the time spent on clearing blockages, which leads to easier operation of the gin and an increase in its productivity;
- the elimination of losses of spinning fiber passing through the holes in the condenser grid, as the proposed process will not include a condenser;
- the reduction in air consumption, due to the absence of air used for transporting fiber from the gin to the fiber cleaner, leads to a decrease in the emission of dust-laden air into the atmosphere. This improves the environmental conditions and significantly reduces air exchange in the production area, which allows for heating the production area during cold weather, thereby improving working conditions in the facility;
- the implementation of multi-stage fiber cleaning creates conditions for achieving the required fiber cleaning levels depending on the initial percentage of defects and foreign impurities in the fiber, or in other words, producing the desired fiber quality with minimal mechanical impact.

Preliminary calculations of the economic efficiency from the implementation of the developed technology show that it will amount to more than 200 million rubles per cotton factory per year, due to savings in expenses and improvements in product quality, as well as having a significant social impact.

Reference

1. Mikhaylova J.I.A. Safety of Life Support. Textbook, edited by. Kyiv - Kharkiv - Minsk, 2007. 301 pages.
2. Ganiev T.A. Labor Protection in the Textile Industry. Textbook. – Tashkent: TTYeSI, 2013. – 172 pages.
3. Introduction to Health and Safety at Work. Phil Hughes, Ed Ferrett. The Boulevard, Langford Lane, Kidlington, Oxford OX5 1GB, UK. ISBN: 978-0-08-097070-7. Fifth edition, 2011/Chapter 1, p. 26.
4. A.N. Bogomolov, A.I. Korzon, G.P. Mazirin. Reliability of Production Equipment and Labor Safety. Moscow: VTsNIIOT, 1990.

PERFORMANCE STUDY OF LITHIUM-ION BATTERIES IN SEMI-ARID CLIMATE

AIT SAID OUHAMMOU Nassima¹, AKHSASSI Mohamed^{1,2}

E-mail n.aitsaidouhammou.ced@uca.ac.ma

¹LaMEE, Faculty of Sciences Semlalia, Cadi Ayyad University, Marrakesh, Morocco.

²LGEMS, National School of Applied Sciences, Ait Melloul, Ibn Zohr University, Agadir, Morocco.

Abstract

Energy storage plays a pivotal role in enabling the widespread adoption of renewable energy sources such as solar and wind, which are inherently intermittent. By storing excess energy produced during peak generation periods, storage solutions help ensure consistent energy availability, bridging the gap between day and night cycles or fluctuating demand. Batteries, particularly electrochemical systems, have emerged as the dominant technology for this purpose, largely due to their portability and ability to undergo multiple charge-discharge cycles.

The growing electrification of transportation, including hybrid and electric vehicles, and the increasing reliance on portable devices like smartphones and laptops, further underscore the need for efficient and reliable battery technologies. Among these, lithium-ion batteries (LIBs) have become the benchmark due to their high energy density, long lifespan, and relatively lightweight design.

This work delves into the state of the art of battery technologies, highlighting their types and key attributes. It then focuses on LIBs, exploring their fundamental components, operating principles, and mechanisms of degradation. A key aspect of the study is modeling battery degradation under various operating conditions, including temperature ranges (25°C–45°C) and states of charge (SOC, 20%–100%). The findings reveal that elevated temperatures and low SOC significantly accelerate capacity loss, providing valuable insights for optimizing battery performance and longevity. This research aims to advance understanding and contribute to the development of more robust energy storage solutions.

Keywords: Lithium-Ion batteries, mechanisms of degradation, degradation models, SOC

DETECTION, QUANTIFICATION, AND MANAGEMENT OF ANTIBIOTIC RESIDUES IN DRINKING WATER AND THEIR IMPACT ON ANTIBIOTIC RESISTANCE SPREAD IN SEMI-ARID REGIONS

EL HAJJARI Salma¹, REGRAGUI Imane², Anas Butasdit³

1 Faculty of Science and Technology, Al Hoceima, Morocco; Applied Chemistry; PhD Student
(elhajjarisalma26@gmail.com)

2 Faculty of Science and Technology, Al Hoceima, Morocco; Applied Chemistry; PhD Student
(imanrege@gmail.com)

3 Faculty of Science and Technology, Al Hoceima, Morocco; Applied Chemistry; PhD Student
(anasbutasdit33@gmail.com)

The presence of antibiotic residues in water resources is a growing concern due to its implications for public health and environmental sustainability, especially in semi-arid regions. This study investigates the detection, quantification, and management of antibiotic residues in drinking water sources, including surface water, groundwater, and treated water in semi-arid areas such as Al Hoceima, Morocco. Advanced analytical techniques, specifically gas chromatography coupled with mass spectrometry (GC-MS), are utilized to ensure precise identification and quantification of these pollutants.

The research also explores the correlation between antibiotic residues and the propagation of antibiotic-resistant bacteria, a critical global health challenge. Findings aim to address key knowledge gaps by assessing contamination levels unique to semi-arid regions and examining the role of antibiotic residues in fostering bacterial resistance. Furthermore, the study proposes evidence-based strategies for treating and mitigating contamination in water resources, emphasizing the need for sustainable water management practices.

This research provides actionable insights for policymakers, environmental agencies, and researchers, contributing to global efforts to combat antibiotic resistance while preserving vital water ecosystems in vulnerable regions.

Keywords: Antibiotic residues, drinking water, semi-arid regions, antibiotic resistance, environmental risk.

ON 3-PRIME NEAR-RING INVOLVING LEFT GENERALIZED DERIVATIONS

Abderrahmane RAJI

LMACS Laboratory, Faculty of Sciences and Technology,
Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco

rajiabd2@gmail.com

Abstract

There is a large body of evidence showing that the existence of a suitably-constrained derivation on a 3-prime near-ring forces the near-ring to be a commutative ring. In the present paper, we investigate the notion of left generalized derivation satisfying certain algebraic identities in 3-prime near-ring N which forces N to be a noncommutative ring. Moreover, an example proving the necessity of the primeness of N is given.

Keywords: 3-prime near-rings, left generalized derivations, commutativity.

ALGEBRAIC IDENTITIES IN 3-PRIME NEAR-RINGS

Abderrahmane RAJI

LMACS Laboratory, Faculty of Sciences and Technology,
Sultan Moulay Slimane University, Beni Mellal, Morocco

rajiabd2@gmail.com

Abstract

In this paper, we study the commutativity of 3-prime near-rings satisfying some differential identities on Jordan ideals involving certain additive maps. Some well-known results characterizing the commutativity of 3-prime near-rings by derivations and left multipliers are extended to right multipliers and left generalized derivations. Furthermore, an example is given showing the necessity of the 3-primeness mentioned in the assumptions of our theorems is given.

Keywords: prime near-rings, derivations, commutativity.

EXPERIMENTAL AND FINITE ELEMENT ANALYSIS OF ROBUST SPLICED JOINT CONNECTIONS IN GFRP SHORT COLUMN

Subhashish Dey

Civil Engineering Department, Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru, Andhra Pradesh, India

Corresponding author mail id: subhasdey633@gmail.com;

Abstract

The strength of a connection is an important design criterion for establishing stable structural design, Glass Fibre Reinforce Polymer (GFRP) is a structural material that is popular in the aerospace industry for producing strong and lightweight structures. This material holds various advantages when compared to traditional structural steel that is used in the construction industry but due to its abrupt failure and lack of design codes, it is not commonly used in the construction of buildings. This study establishes a concept based on Robustness to make GFRP a usable material for the construction of buildings by designing a connection of an H-section short column using a splicing joint from Euro Code 3. The failure mode of GFRP with linear Load vs Displacement behavior of the material as a structural element is explained in comparison with the required type of failures and non-linear behavior of spliced joints used in this study. Eight connection designs are established in the study, and they are tested using the Manual testing method and using Finite Element Analysis. The concept of robustness is established in the study and two connections that can be used for connecting two GFRP H-section short columns are established in this study.

Keywords: *GFRP, Spliced Connections, Robustness and Uniaxial Compressive Loading*

APPLICATIONS OF HIGH RISE BUILDING AGAINSTEARTHQUAKE FORCE UNDER DIFFERENT SOIL CONDITIONS

Subhashish Dey

Civil Engineering Department, Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru, Andhra Pradesh, India

Corresponding author mail id: subhasdey633@gmail.com;

Abstract

Wind and earthquake loadings are the two most common forms of lateral dynamic excitations experienced by high-rise buildings. An effective design must assure the safety of a building's structural and non-structural components against both types of loads. Reinforced concrete building structures are made up of horizontal elements (beams and slabs) and vertical members (columns and walls) that are held together by a foundation. The structure is susceptible to loads such as self-weight, living load, wind load, and earthquake load, among other things. Normally, the structural strength of the slab and the brick walls is not taken into account in the structure's study. In general, the foundation support is supposed to be either hinged or permanent, whereas foundations transmit the load to the soil medium, which settles (vertically) based on the loads from the structure and the soil medium's properties, generating extra pressures in the structure. However, due to the complexities of structural analysis, this influence is frequently overlooked. By spring, an attempt is made to assess the construction while taking into account the foundation soil as clay and soft rock like soil media. The seismic zones III and wind force with soil structure interaction of a G+12 structure are investigated. ETABS software is used to do the analysis. According to the findings of the study, behavior of Building with soil structure interaction is found better against wind forces when compared against earthquakeforces. Significant increase in response of building when SSI is considered is because of flexibility induced to the base by the softness of clayey and soft rock soil.

Keywords: *Base shear, story drifts, Displacement, Time period and Soil structure interaction*

EXTRACTION AND BIOLOGICAL ACTIVITY OF CALICOTOME VILLOSA COMPOUNDS: EFFECT OF THE METHODS USED

SMOUNI FATIMA-EZZAHRAE 1*, HAMI HINDE 1, JENNAN SANAË 1

1Laboratory of Biology and Health, Faculty of Sciences, Ibn Tofail University (UIT), BP 133 Kenitra
14000, Kenitra, Morocco

Corresponding author's e-mail: fatizahrae96smi@gmail.com

Abstract

The objective of this study is to contribute to the development of the natural heritage of the Sefrou region, mainly medicinal and aromatic plants. The plant *Calicotome villosa* from the Fabaceae family was chosen for this study because of its abundance in the region and the lack of work carried out on the chemical and biological aspects of this species.

The aim of the present work was to compare three extraction techniques by evaluating the dosage of polyphenols from flower extracts of the *Calicotome Villosa* plant from the province of Sefrou. Yields were determined for the three extraction techniques: maceration, sonication (20°C, 45 min) and soxhlet.

In a first part, the comparative study showed that the highest yield was obtained by the soxhlet extraction technique, followed by sonication and finally maceration.

The results obtained are expressed in mg gallic acid equivalent/g of plant material extract (mg EGA/g of extract), using the linear regression equation of the calibration curve plotted for gallic acid: $Y = 1.5998X - 0.0168$ and $R^2 = 0.9841$.

The results show that the highest total phenolic content was detected in the flower sonication extraction fractions with a content of approximately 0.455 mg/EGA/g of extract, followed by soxhlet and at the end of maceration. The polyphenol content varies qualitatively and quantitatively from one plant to another, this can be attributed to several factors:

- climatic and environmental factors: geographical area, drought, soils, attacks and diseases, etc.
- the genetic heritage, the harvest period and the stage of development of the plant.

Keywords: *Calicotome villosa* Link; extracts; yield; extraction techniques; polyphenols.

EXPLORING PATTERNS OF ATYPICAL MOTHER-CHILD INTERACTION AS AN EARLY SIGN OF AUTISM SPECTRUM DISORDER

Dott.Ervin IBRAHIMI MD**

Medical Responsabile Azzeruolo, Cooss- Marche, Italy

Dr. Silva IBRAHIMI PhD *

Research Director EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana”

ORCID ID: 0000-0003-3233-1157

Face-to-face interactions in parent and child relations are arranged in a distinct rhythmic and diachronic format. This study analyzed how the rhythmic behavior patterns in mother-child interactions distinguish children with Autism Spectrum Disorder (ASD) from those with Typically Developing (TD). Ten children with ASD and ten TD children, matched by mental age, were recorded during naturalistic play sessions with their mothers in Tirana. The microanalytic method utilized focused on a qualitative dimension (type of behavior) and a quantitative dimension (duration of behaviors). Findings indicated that children with ASD infrequently initiate an interaction episode with their mothers, prefer solitary play, and exhibit fewer communicative behaviors. Overall, they display an unusual rhythmic interaction pattern, which is understood as a result of their inadequate motivation for intersubjective communication.

Keywords: autism spectrum disorder, atypical development, mother-child interaction, play session, early screening

MARKETING PLAN STRATEGY FOR A DIGITAL PHARMACY.

K.R.Padma and K.R.Don

1. **K.R.Padma***, Assistant Professor, Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila VisvaVidyalayam (Women's University), Tirupati, Andhra Pradesh, India. (**Corresponding author**) Email id: thulasipadi@gmail.com **Orcid no:0000-0002-6783-3248.**
2. K.R.Don, Reader, Department of Oral Pathology & Microbiology, Sree Balaji Dental College & Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University, Chennai, Tamil Nadu, India. Email id: drkrdon@gmail.com **Orcid No: 0000-0003-3110-8076.**

Abstract

To thrive, a company requires a steady stream of customers; marketing is assumed to keep that supply flowing in. The enormous pharmaceutical realm includes medicinal products, domestic commodities, and life-saving drugs. Pharma marketing is unique because most consumers do not actively seek out pharmaceuticals or medical supplies unless they are in desperate need. Consumers are becoming more cautious of their purchasing habits as a result of the pandemic's severe environmental impact. This has compelled the pharmaceutical industry to give only the best. The pharmaceutical industry is becoming increasingly competitive, therefore formulating strategic strategies based on a data-driven, customer-focused approach is critical to optimizing revenues. In 2022, pharmaceutical businesses will need to examine value delivery and digital communications in order to put their digital marketing plans into action. If the pharmaceutical sector is to thrive in an era where customers are becoming more aware and demanding, it must embrace a digital-first strategy. This necessitates a pharmaceutical marketing strategy that is primarily digital. Models can now be developed more quickly and accurately for many pharmaceutical industry applications, including drug molecular design, retrosynthetic analysis, chemical reaction outcome prediction, manufacturing process optimization, and others, thanks to advances in artificial intelligence, machine learning, and data-driven modeling methods and techniques. This post will go over the concepts of pharmaceutical marketing so you may convert more healthcare and pharmaceutical clients. This article describes data-driven strategies used in pharmaceutical operations. These strategies are based on mathematical principles and algorithms that help with modeling procedures.

Keywords: Pharmaceutical industry's, Pharma companies, Digital marketing, Machine learning, Pharma drugs.

ROLE OF NURSE IN MANAGING EMERGING MULTIPLE TRAUMA

Dott.Ervin IBRAHIMI MD**

Medical Responsabile Azzaruolo, Cooss- Marche, Italy

Dr. Silva IBRAHIMI PhD *

Research Director EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana”

ORCID ID: 0000-0003-3233-1157

Abstract

Trauma is the primary cause of mortality among individuals aged 1 to 40, significantly contributing to the prevalence of permanent disabilities and increasing social costs. According to WHO statistics, road traffic accidents account for over 1 million fatalities annually worldwide, and under the COVID-19 lockdown, in low-income nations, there was a rise in trauma-related deaths in 2020. For effective management of patients with multiple traumas, international guidelines recommend timely intervention (the *golden hour and a few platinum minutes*), transporting the patient to the most appropriate and well-equipped hospital, and, crucially, ensuring sufficient training and preparation of emergency personnel. The objective of this paper is to outline and examine, through a literature review, the nurse's role in emergencies, particularly in managing patients with multiple traumas, and the contributions of this professional at the accident scene (outside the hospital), and within the hospital environment. The research was conducted through a review of the latest guidelines available in online databases, including Cochrane, PubMed, and Google Scholar, as well as manuals such as ALS (Advanced Life Support), ETC (European Trauma Care), ATLS (Advanced Trauma Life Support), PHTC (Prehospital Trauma Care). The findings indicated that the emergency nurse holds greater autonomy and a more pivotal role than previously outlined in the Job Description Tasks, which restricted the nurse to performing only specific tasks under medical supervision.

Keywords: nurse, emergencies, multiple trauma, management, advanced training

PROPOSAL FOR A BASIC LIFE SUPPORT TRAINING IN SCHOOL SETTINGS

Dott.Ervin IBRAHIMI MD**

Medical Responsabile Azzeruolo, Cooss- Marche, Italy

Dr. Silva IBRAHIMI PhD *

Research Director EYRA Psychosocial Assistance, Boston USA, Lecturer “University of Tirana”

ORCID ID: 0000-0003-3233-1157

Abstract

Cardiac arrest presents a significant health issue, impacting an estimated 400,000 individuals annually in Europe. Sudden cardiac death, without effective Cardiopulmonary Resuscitation (CPR), ranks as the third leading cause of mortality in developed nations, representing an often-overlooked global health concern. Many of these lives could be preserved if the number of occasional rescuers (*lay bystanders*) capable of promptly initiating resuscitation efforts were increased. This is because it typically takes professionals, such as physicians, nurses, and skilled rescuers, an average of 8-12 minutes to reach a patient experiencing cardiac arrest, while anoxic brain injury begins to occur within the initial minutes, leading to irreversible damage as time progresses. In the European Union, there is currently no comprehensive program for educating individuals on cardiopulmonary resuscitation. Therefore, the purpose of this paper is to advocate for the instruction of cardiopulmonary resuscitation techniques in schools by a qualified nurse or health professional, utilizing teaching methods tailored to the relevant age groups. The primary objectives are to enhance and spread knowledge of resuscitation techniques and to establish the role of health education by a nurse in a school setting.

Keywords: Basic Life Support, Cardiopulmonary Resuscitation, training, school setting, nurse

YOGA AS A COMPLEMENTARY THERAPY FOR ENHANCING QUALITY OF LIFE IN BREAST CANCER SURVIVORS: A SYSTEMATIC REVIEW

Mohammad Sohail Akhter

Graduate Research Assistant

Department of Social & Behavioral Health, School of Public Health.

University of Nevada Las Vegas

akhtem1@unlv.nevada.edu, WhatsApp: +1(702)606-0489

ORCID NO: 0000-0003-1805-9628

Prof. Dr. Manoj Sharma

Department of Social & Behavioral Health, School of Public Health.

University of Nevada Las Vegas

manoj.sharma@unlv.edu

ORCID NO: 0000-0002-4624-2414

Introduction - Breast cancer survivors frequently experience elevated levels of pain, diminished quality of life (QoL), and a range of symptoms, including fatigue, sleep disturbances, psychological distress, and functional impairments. Yoga has been proposed as a complementary intervention to alleviate fatigue and enhance QoL in this population. This study systematically reviewed existing literature to evaluate the impact of yoga interventions on the QoL of breast cancer survivors.

Methods: A systematic search was conducted in the MEDLINE (PubMed), Scopus, and PsycINFO databases in accordance with PRISMA guidelines to identify studies investigating yoga interventions among breast cancer survivors. The inclusion criteria were limited to randomized controlled trials (RCTs) published in English from 2010 onwards. Studies such as protocols, reviews, dissertations, and poster presentations were excluded. Data extraction focused on key parameters, including sample size, intervention duration, outcome measures, and associated medical conditions.

Results: A total of ten studies met the inclusion criteria, comprising 395 participants with sample sizes ranging from 15 to 74. Intervention durations spanned from 5 weeks to 6 months. Four studies reported significant enhancements in QoL following yoga interventions. Two studies observed reductions in fatigue, while one study documented decreases in psychological distress. Notably, none of the reviewed interventions incorporated behavioral theories.

Conclusion: The findings indicate that yoga interventions hold potential to improve QoL and reduce fatigue among breast cancer survivors though the sample sizes were small. Incorporating behavioral theories within such interventions may enhance their acceptance and support long-term adherence.

Keywords – Health education, Health promotion, Yoga, Cancer, Complementary medicine, Alternative medicine

**THE REUSE OF DRIED WASTEWATER SLUDGE REJECTED FOR AGRICULTURAL RECOVERY
CASE : WASTEWATER TREATMENT PLANT OF ORAN CITY
(WEST ALGERIA)**

TALEB Mohamed Karim

Department of Architecture, USTO.MB University - Algeria

karimtaleb5@yahoo.fr

Abstract

Sludge drying is an essential step, both up stream of agricultural valorisation and incineration which will remain the two main disposal channels. Despite the obvious interest in drying sludge, this process is still poorly mastered.

Drying operation is set to develop in the near future, were the problem of sludge management in Algeria will become crucial because of the huge increase in urban and industrial waste.

This work contributes to improving knowledge in the field of drying sewage sludge. In the Algerian context of waste water treatment by dimensioning a suitable dryer for drying the sludge generated by wastewater treatment plant in Oran city.

Keywords

Dimensions, Drying, Oran city, Sludge, Treatment plant, Wastewater.

MARINE MALACOSTRACA (ARTHROPODA, CRUSTACEA) FROM GULF OF ORAN (ALGERIAN WEST COAST)

AHMED KERFOUF¹, PATRICIO R. DE LOS RÍOS-ESCALANTE^{2,3}, & CARLOS ESSE⁴

¹ Laboratory of Eco-development of Space, University of Sidi Bel Abbes, 22000, Algeria

² Departamento de Ciencias Biológicas y Químicas, Facultad de Recursos Naturales, Universidad Católica de Temuco, Casilla 15-D, Temuco, Chile

³ Núcleo de Estudios Ambientales UC Temuco

⁴ Instituto Iberoamericano de Desarrollo Sostenible (IIDS), Unidad de Cambio Climático y Medio Ambiente (UCCMA), Universidad Autónoma de Chile, Avenida Alemania 01090, Temuco 4780000, Chile

Abstract

This present paper made it possible to update the inventory of benthic malacostraca in the gulf of Oran. The softbottom crustacean fauna was studied between February 2021 and september 2021. Samples were collected from 8 coastal stations. Malacostraca has been represented with 2 subclass ([Eumalacostraca](#) and [Phyllocarida](#)). Sixty-five species and 290 individuals belonging to seven crustacean orders (Amphipoda, Decapoda, Isopoda, Mysida, Tanaidacea, Lophogastrida and Leptostrida) were identified. Amphipoda were represented with the highest number of species (38) followed by Decapoda (14) and Isopoda (6). Tanaidacea and Mysida are poorly represented, with 3 and 2 species. Lophogastrida and Leptostrida are represented by only one species. Among the crustacean encountered, Ampelisca was the most dominant genus. The present inventory indicates that the carcinological fauna is less diversified than in the other zones studied of the Algerian coast (gulf of Arzew, bay of Bou-Ismaïl and Algiers).

Keywords : Crustaceans, Softbottom, Malacostraca, Gulf of Oran, Algerian west coast.

EXPLORATION AND UTILIZATION OF BIODIVERSITY IN THE VILLAGE OF TEGAL YOSO, EAST LAMPUNG : CASE STUDIES IN CONFLICT VILLAGES BETWEEN

ELEPHANTS AND HUMANS

Gunardi Djoko Winarno

ORCID: 0009-0005-8511-4924

E-mail: gundowino@gmail.com

Forestry Department, Faculty of Agriculture, Lampung University, Indonesia

Abstract

The importance of exploration and utilization of biodiversity, one of which is the development of bioprospecting to improve the welfare of rural communities. The purpose of this study was to explore biodiversity and its utilization by the people of Tegal Yoso Village, Tumor Lampung. This village is a conflict village between elephants and humans whose location is adjacent to the Way Kambas National Park. The results showed that the diversity of plant species was recorded as many as 181 species from 70 families. Utilization of these types include food sources, supporting household kitchens, development of honey bee livestock, agroforestry and development of biomass into briquettes. However, on the other hand, crop failures often occur due to the entry of groups of elephants into community agricultural land.

Keywords— exploration, utilization, biodiversity, Tegal Yoso

ECOTOURISM POTENTIAL IN CILIMUS VILLAGE AND HANURA VILLAGE, PESAWARAN REGENCY, LAMPUNG PROVINCE

Gunardi Djoko Winarno

ORCID: 0009-0005-8511-4924

E-mail : gundowino@gmail.com

University of Lampung, Faculty of Agriculture, Department of Forestry, Bandar Lampung, Indonesia

Achmad Haris

ORCID: 0009-0009-1306-8614

E-mail : harisachmad4@gmail.com

University of Lampung, Faculty of Agriculture, Department of Forestry, Bandar Lampung, Indonesia

Abstract

The villages of Cilimus and Hanura have populations and are located in a conservation forest area, where the majority of the residents are farmers. This results in the local livelihood being dominated by the agricultural sector, leading to the underutilization of potential in other sectors. One of the potentials that can be developed in Cilimus Village is the tourism sector. The purpose of this research is to identify the tourism potential in Cilimus and Hanura Villages, describe the existing tourism potential in these villages, and create economic value through ecotourism practices. The research was conducted in May 2024 in Cilimus and Hanura Villages, Teluk Pandan District, Pesawaran Regency, Lampung Province, with the research subjects being farmers and the distribution of tourism sites. This research uses a qualitative method with a descriptive approach. The tourism sites found amount to 10 locations and are categorized based on time, space, and formation. Most of the tourism sites can be visited during the day, and the majority are located in natural forests. Most of the tourist sites are natural (64%) while some are man-made (36%).

Keywords: Ecotourism, Tourist sites, Optimalization

EXTENSION NEEDS OF FARMERS ON FARO 44 RICE PRODUCTION IN ENUGU STATE, NIGERIA.

Okoro, John Chukwuma¹ and
Onwuagalaegbulam Jennifer¹
¹Department of Agricultural Extension
University of Nigeria, Nsukka

Abstract

The study assessed extension needs of farmers on FARO 44 rice production in Enugu State, Nigeria. The specific objectives of the study were to: identify farmers' sources of information on FARO 44 rice production, identify farmers' perceived interest on FARO 44 rice production, identify farmers' perceived challenges, to ascertain perceived extension needs of farmers on FARO 44 rice production. A multi stage sampling procedure was used to select 100 respondents for the study. The data were collected through the use of structured interview schedule and were analyzed using frequency and percentage and mean. The result shows that the majority (91.0% of farmers sourced information from fellow farmers), while 83% and 53% sourced from personal observations and friends. The farmers' major perceived interest on Faro 44 rice variety were because of quick maturity (83%), consumers preferences (77%), high yield (66%), rice better while cooking (75%) and nice taste (73%). The study further showed the farmers perceived challenges in Faro 44 rice production were high cost of fertilizer (96%), high cost of seed (91%), lack of extension contacts (87%), inadequate capital (85%) and poor access to credit (82%). Therefore, the extension needs of farmers on Faro 44 rice production were on access to low interest credits ($\bar{x}=3.80$), affordable source of fertilizer ($\bar{x}=3.76$), available source of seed ($\bar{x}=3.48$), disease control ($\bar{x}=3.47$), affordable source of effective herbicide ($\bar{x}=3.28$) among others. Farmers lacked research-based information on FARO 44 rice production due to poor access to extension services and hence they rely majorly on fellow farmers and personal observation for information. The study therefore recommends that farmers should form cooperative societies to enhance easy access to private extension services, loan and credit facilities.

Keyword: extension needs, Faro 44, rice production

EFFECT OF OXYGEN PERCENTAGE ON PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF SPUTTERED NICKEL OXIDE THIN FILMS

Said Elmassi ^{a,*}, Lahcen Nkhaili ^a, Abdelfattah Narjis ^{a,b}, Mohammed Bousseta ^a, Lahoucine Amiri ^a,
Sadia Drissi ^a, Abdelaziz abali ^a, Yassine Essakali ^c, Kassem Ellassali ^a, Abdelkader Elkissani ^a

^a Laboratory of Materials, Energy and the Environment (LaMEE), Faculty of Science Semlalia. Cadi
Ayyad University, P. O. Box 2390, Marrakech 40000, Morocco

^b National school of applied sciences, Ibn Zohr university, Avenue Tamesoult, Agadir 80000, Morocco.

^c Laboratory of Sciences and Technologies of Information and Communication (LSTIC), faculté of
sciences, Choab Dokkali, Eljadidida, Morocco.

*Corresponding author: elmassisaid@gmail.com; (S. ELMASSI)

Abstract

In this study, we focus on the effect of O₂/Ar ratio on the structural, optical and electrical NiO thin films deposited on Glass, FTO/Glass substrates in the reactive atmosphere. The, crystallinity, the crystallite size and other parameters were analyzed by X-ray diffraction. Raman spectroscopy performed in order to confirm the NiO structure. The morphology of the NiO thin films were carried out by scanning electron microscopy. Besides, the optical transmittance was analyzed by UV-Vis-IR spectrophotometer. The electrical resistivity was analyzed by four point probe.

Keywords: Nickel oxide; RF sputtering; reactive sputtering; Transmittance; Oxygen.

IMPACT OF MACRO-WASTE POLLUTION ON THE BIODIVERSITY OF THE ALGERIAN WEST COASTS

Doukani Bachir¹, Sabrine Boucetta², Mehtougui Mohamed Samir¹, Ahmed Kerfouf¹

Laboratory of eco-development of space, University of Djillali Liabes, Sidi Bel Abbès, 22000, Algeria

² Laboratory of Ecobiology of Marine and Coastal Environments, Annaba University, Annaba 23000, Algeria

Abstract

Pollution is a major public health and environmental issue. The problem of pollution undoubtedly represents one of the most worrying aspects of the degradation of the biological diversity of the environment and therefore of its balance. The production of macro-waste (plastic, glass, metal, etc.) is directly linked to demographic and economic growth in the region. To this end, as part of the assessment study of the marine pollution of the eastern Algerian coast by plastic: (meso and macro-plastics), we studied the macro-waste of this coast, through a prospection of 3 sites (Sassel, Chatt El Hillal, and Béni Saf beaches), for a qualitative and quantitative diagnosis, during two of March and April. Our methodological approach, based on the collection of macro waste, has made it possible to assess the quantity and quality of the sea lines discharged at each site. The results reveal a heterogeneous qualitative and quantitative distribution of waste in the 3 stations, and the existence of 32 types of macro-waste divided into four categories: 11 types of plastic, 6 types of metal, 4 types of glass, and 11 types miscellaneous waste. The amount of miscellaneous waste dominates with a percentage of 32%, followed by glass (29%), plastic (22%) and metal with the lowest amount (17%). Sassel beach is the most polluted with 7938.7 kg of waste of all types, followed by the Béni Saf station with a weight of 2838.9 kg. This pollution could, in the short term, significantly affect the coastal ecosystem and marine biodiversity and the health of users of these recreational areas. Awareness-raising campaigns should therefore be carried out to raise citizens' awareness and the application of the legislation in force is necessary to guarantee the conservation and good management of the coast in the current context.

Keywords: Solid waste, macro-waste, pollution, biodiversity, beaches , Algerian west coast.

ECOLOGICAL STUDY OF POSIDONIA OCEANICA (LINNAEUS) DELILE, 1813 MEADOW IN RACHGOUN ISLAND (ALGERIAN WEST COAST, MEDITERRANEAN SEA)

Adnane Mahmoud Benallal¹, Sabrine Boucetta², Ahmed Kerfouf^{1*}, Patricio R. de los Ríos-Escalante^{3,4}
ORCID IDs: A.M.B. 0009-0005-1778-0028 ; A.K. 0000-0002-4466-1201; P.D.L.R. 0000-0001-5056-7003;

¹ **Laboratory of eco-development of space, University of Djillali Liabes, Sidi Bel Abbès, 22000, ALGERIA**

² **Laboratory of Ecobiology of Marine and Coastal Environments, Annaba University, Annaba 23000, Algeria**

³ **Departamento de Ciencias Biológicas y Químicas, Facultad de Recursos Naturales, Universidad Católica de Temuco, Casilla 15-D, Temuco, CHILE**

⁴ **Núcleo de Estudios Ambientales UC Temuco, CHILE**

Abstract

Posidonia oceanica is an endemic species of the Mediterranean Sea, but recently it is actually exposed to human anthropogenic pressures by numerous activities of various origins (coastal developments, trawling, anchoring, turbidity, erosion and beach nourishment). The aim of this study is to evaluate ecological status of *P. oceanica* meadows around Rachgoun island of Algerian west coast. It is a site classified according to the Ramsar convention and a marine protected area in the process of being classified. The ecological study revealed that the density values reveal a dense to sparse meadow, and cover rate are among similar values on the Algerian coasts, between 70 % and 88.32% for all sites. This analysis carried out on structural features shows that these parameters are strongly influenced by multiple factors (depth, hydrodynamics and anthropogenic actions). The biometric parameters and phenological study (length, and width of leaves; leaf surface, coefficient A and leaf area index) of *P. oceanica* show that the Rachgoun island meadows are, globally, in good health status.

Keywords: *Posidonia oceanica*, ecological status, marine protected area, phenological study, Rachgoun island, Algerian west coast, Mediterranean Sea.

**MASSIVE URBANIZATION CARRIED OUT TO THE DETRIMENT OF THE DUNE COMPLEXES
(CASE OF SIDI MEJDOUB - KHAROUBA SITE)
(MOSTAGANEM - ALGERIA)**

Taleb Mohamed Karim

Department of Architecture, USTO.MB University - Algeria

karimtaleb5@yahoo.fr

Abstract

The disproportionate urbanization of the localities of Kharouba and Sidi Mejdoub took place on sensitive dune components, which were previously protected by dense vegetation and significant agriculture, and it was also an area of infiltration of rainwater that fed the water table. This dune ecosystem affected by this anthropogenic action has led to serious consequences like the degradation of the dune barrier by the phenomenon of uncontrolled urbanization, sprawl of agricultural land, to the point of encroachment, silting up of agricultural land (uprooting of vineyards, retam) and infrastructure. However, major landslides were produced in 2014, 2018 and 2021 following heavy rainfall and flooding, which caused subsidence of the RN 11 national road and soil erosion on the CW 7 wilaya road, causing a disruption to road traffic.

Indeed, following our field investigations, we noticed sandy accumulations at the foot of the houses located near the shore (In the area of easements 300 and 800 m) and on the coastal roads that connect the city of Mostaganem to the other coastal municipalities, thus disrupting motorway traffic. In addition, concreting near and on the dune barrier presents a danger to the balance of the latter and could have serious consequences for the natural environment, in particular beach erosion, soil and groundwater degradation.

Keywords

Anthropogenic, Dunes barrier, Coastal Erosion, Kharouba, Mostaganem, Urbanization.

PHYTOCHEMICAL INVESTIGATION AND INVITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY OF THE SPECIES HEDYSARUM PALLIDUM

Kenza Hazine¹, Chaima Mouffouk^{1,2}, Soumia Mouffouk¹, Hamada Haba¹.

¹Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria., Algérie

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000 Batna, Algeria

kenza.hazine@univ-batna.

Abstract

Antioxidants have gained significant attention in the food and pharmaceutical industries due to their protective effects against oxidative stress and related diseases. This study focuses on the antioxidant properties of **Hedysarum pallidum**, a medicinal plant widely used in traditional medicine for treating various viral, inflammatory, and infectious disorders. As a member of the Fabaceae family, the **Hedysarum** genus includes numerous species that are vital for both ecological stability and medicinal applications. **Hedysarum pallidum** is a perennial species native to North Africa, providing multiple benefits such as fodder production, grazing, and soil erosion prevention. Its therapeutic potential is particularly noted in managing inflammatory and infectious conditions. Phytochemical analysis of the plant's crude extracts obtained through methods involving petroleum ether, ethyl acetate, and n-butanol revealed the presence of various bioactive compounds, including flavonoids, tannins, saponins, quinones, coumarins, and alkaloids. The richness of these compounds was further confirmed through Thin Layer Chromatography (TLC), which indicates a diverse chemical profile worth exploring. The antioxidant activity of the extracts was evaluated using the DPPH free radical scavenging assay, demonstrating strong radical scavenging effects across all extracts. The recorded IC₅₀ values were 23.89 µg/ml for petroleum ether, 10.37 µg/ml for ethyl acetate, and 23.41 µg/ml for n-butanol. These findings underscore the significant antioxidant potential of **Hedysarum pallidum**, positioning it as a promising source of bioactive compounds for therapeutic, pharmaceutical, and cosmetic applications. This study highlights the importance of exploring natural sources for effective antioxidants in combating oxidative stress-related health issues.

Keywords: Hedysarum pallidum , antioxidants , phytochemical analysis , DPPH assay , bioactive compounds.

EXTRACTION, CARACTIRISATION OF SOME PHYTOCHEMICAL FROM PLANT HEDYSARUM

Kenza Hazine¹, Chaima Mouffouk^{1,2}, Soumia Mouffouk¹, Abdelatif Messaoudi³, Hamada Haba ,Abd elbasett Tamersit

¹Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria ., Algérie

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaid, 05000 Batna, Algeria

kenza.hazine@univ-batna.

ABSTRACT

Hedysarum is a genus within the Fabaceae family, consisting of approximately 200 species of annual and perennial plants. This genus is primarily distributed across Asia, Europe, North Africa, and North America, playing a vital role in fodder production, grazing, beekeeping, and soil erosion prevention. Hedysarum species are characterized as perennial, bushy, long-stemmed plants, featuring large pink or white flowers and hispid calyxes. These plants are well-regarded for their therapeutic properties, which include antiviral, analgesic, cardioprotective, immune-boosting, and anti-fatigue effects. To identify the various secondary metabolites present in crude extracts from Hedysarum pallidum, extraction methods using petroleum ether, ethyl acetate, and n-butanol were employed. Phytochemical screening was conducted through methods that rely on observable color changes or precipitate formation in the mixtures. The petroleum ether extract revealed the presence of alkaloids and quinones. Further chemical analysis of the ethyl acetate extract using chromatographic techniques led to the identification of β -sitosterol-3-O glucopyranosyl. This identification was confirmed through spectroscopic analyses, including 1D and 2D NMR (¹H, ¹³C, DEPT, COSY, HSQC, HMBC, and NOESY), mass spectrometry (ESI-MS), and UV-Vis spectroscopy.

Keywords: Hedysarum , fabaceae , phytochemical screening , β -sitosterol-3-O-glucopyranosyl.

EVALUATION OF THE ANTIOXIDANT ACTIVITY AND PHYTOCHEMICAL SCREENING OF THE PETROLEUM ETHER EXTRACT OF MOLTOKIA CILIATA AND THE ISOLATION OF β -SITOSTEROL

Djohaina Makhlouf¹, Soumia Mouffouk¹, Chaima Mouffouk^{1,2} and Hamada Haba¹

¹Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria.

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000 Batna, Algeria.

E-mail : djohaina.makhlouf@univ-batna.dz

Abstract

Phytochemicals, also known as bioactive compounds, are substances found naturally in plants they are derived from various parts such as leaves, flowers, seeds, and roots. These phytochemicals, which include flavonoids, alkaloids, glycosides, tannins, volatile oils, and phytosterols, have long been known for their ability to protect plants from diseases and other environmental stresses. The present work represents the phytochemical screening of the petroleum ether extract (PE) from the medicinal species *M.ciliata* where the results showed the presence of diverse biomolecules including sterols, terpanoids, alkaloids. Moreover, one known secondary metabolite namely β -sitosterol was isolated by used various chromatographic techniques including column at first step, then the precipitation in organic solvents then keep follow their purity with the Thin layer chromatography (TLC).). The antioxidant activity was evaluated on DPPH Free Radical Scavenging (2,2-diphenyl-1-picrylhydrazyl) and Ferric Reducing Antioxidant Power Assay using different concentrations of the petroleum ether extract dissolved in methanol, the results are represented in IC₅₀ and the essays were conducted using a spectrophotometer (517 nm, 700 nm respectively).

Keywords: Moltkia Ciliata, Boraginaceae, Free Radical Scavenging, Chromatography, Bioactive Compounds.

RELATIVE ABUNDANCE AND DIVERSITY OF ODONATA IN INDIA: A REVIEW

Dr Sushila Devi

**Associate Professor, Department of Micro Biology,
Himachal Pradesh University,
Shimla, 171005**

Dr Neelam Kumari,

**Assistant Professor Department of Biosciences
Himachal Pradesh University**

Dr Sangita Sharma

**Scientist, Regional Horticultural Research and Training Station,
Dr. Yashwant Singh Parmar University of Horticulture and Forestry,
Mashobra, Shimla - 171007, Himachal Pradesh, India**

Shivani Seraik

Ph. D. Scholar, Department of Biosciences

Himachal Pradesh University

Shweta Bhatia,

**Ph. D. Research Scholar, Department of Biosciences,
Himachal Pradesh University, Shimla, 171005**

Abstract

Odonata, commonly known as dragonflies and damselflies, represent a fascinating and diverse order of insects found throughout the world, with a rich evolutionary history dating back hundreds of millions of years. Odonates are diverse group of insects with around 6407 valid species throughout the world, out of which 498 species have been recorded in India. These insects are characterized by their striking, often vibrant, colors, large compound eyes, and elongated bodies. This review provides a concise overview of the various new Odonata species discovered in recent years in India. Odonata, like all living organisms, continue to evolve because evolution is a fundamental and ongoing process in the natural world. Several factors contribute to why Odonata, along with all species, are still evolving. In recent years different species have been discovered from both the suborders that is, Anisoptera and Zygoptera of the order Odonata. Different species have been mainly discovered from Kerala, and Maharashtra.

IN VITRO ANTIOXIDANT ACTIVITY OF THE SPECIES HALOGETON SATIVUS AND IN SILICO ANALYSIS OF MAJOR CONSTITUENT TARGETING THE NADPH OXIDASE

Abdelbasset TAMERSIT^{1*}, Soumia MOUFFOUK¹, Chaima MOUFFOUK^{1,2},
Hamada HABA¹

¹ Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria.

² Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaid, 05000 Batna, Algeria.

*E-mail : abdelbasset.tamersit@univ-batna.dz

Abstract

NADPH oxidases (NOX) comprise a family of membrane proteins whose physiological function is to catalyze superoxide anion or hydrogen peroxide production. Indeed, they are the only known enzymes whose physiological role is to produce reactive oxygen species (ROS) at physiological concentrations. However, it can be over-activated with some disease conditions and produces excess ROS. Several synthetic molecules have shown an ability to suppress the enzyme's over-activity, although some weaknesses have been found. Inhibition of NOX via natural products is one novel strategy to impede diseases that are associated with ROS escalation, because phytochemicals are presumed to be the leading candidate in the search for potent and more specific agents that could inhibit NOX without influencing the physiological redox reaction. Hence, this study focuses on assessing the antioxidant potential of deferent crude extracts (petroleum ether, ethyl acetate, and butanoic extract) prepared from the plant *Halogeton sativus* using various *in vitro tests*, including ferric educing power and DPPH assay. *In silico* investigation was also performed to study the inhibition effect of some isolated metabolites from *H. sativus* species against the NADPH oxidase enzyme. The results revealed that the strong antioxidant activity was exhibited by the butanoic extract due to its richness of different secondary metabolites, especially phenolic compounds. Additionally, Daucosterol showed the best NOX-inhibitory activity with a docking score of -6.88 kcal/mol and exhibited strong binding interaction with the NOX active site by forming strong hydrogen bonds with the active amino acids Thr112, Gly12, Thr9, Asp282, and Lys134. These findings suggest that this plant could be used as a natural source of antioxidants in food and medicine applications.

Keywords: *Halogeton sativus*, Antioxidant activity, NADPH oxidase, Docking.

EXTRACTION, MOLECULAR DOCKING STUDY, AND CYTOTOXIC ACTIVITY OF THE SPECIES *HALOGETON SATIVUS*

Abdelbasset TAMERSIT^{1*}, Soumia MOUFFOUK¹, Chaima MOUFFOUK^{1,2},
Hamada HABA¹

¹ *Laboratory of Chemistry and Environmental Chemistry (LCCE), Department of Chemistry, Faculty of
Matter Sciences, Batna-1 University, 05000 Batna, Algeria.*

² *Department of Pharmacy, Faculty of Medicine, University of Batna 2 Mustapha Benboulaïd, 05000 Batna,
Algeria.*

* E-mail : abdelbasset.tamersit@univ-batna.dz

Abstract

Halogeton Sativus is a small highly-branched halophytic shrub, distributed in saline lake shores and meadows with saline soils. In Algeria, it's distributed in pre-Saharan regions namely Beni-ounif, Biskra, Laghouat and Msila. Plants of this genus have been reported to exhibit diverse therapeutic potential including antibacterial, anti-inflammatory and cytotoxic activities. Herein, two known secondary metabolites namely β -sitosterol and Daucosterol were isolated from the species *H. Sativus* and evaluated for their inhibitory effects on the induction of apoptotic signaling in human cells through molecular docking against human caspase-3 receptor. The theoretical prediction from the molecular docking study showed that our compounds were successfully docked into the active site of caspase-3 enzyme, the binding free energies from the major docked poses were found to be comparable with the reference molecule. In addition, *in vitro* cytotoxic activity of petroleum ether extract was also performed using Brine shrimp lethality bioassay and showed a significant cytotoxic effect with a value of LC₅₀ (lethal concentration 50) at $6,82 \pm 0,42 \mu\text{g/ml}$. These findings suggest that the studied species could be considered as a natural source of cytotoxic metabolites that induce cell death and apoptosis.

Keywords: *Halogeton Sativus*, Cytotoxicity, Cell apoptosis, Molecular docking.

EFFECT OF SOLVENT AND EXTRACTION METHOD ON PHENOLIC COMPOUND CONTENT AND ANTIOXIDANT POTENTIAL OF CALICOTOME VILLOSA LINK

SMOUNI Fatima-Ezzahrae 1, HAMI Hinde 1, JENNAN Sanae 1

1Laboratory of Biology and Health, Faculty of Sciences, University Ibn Tofail (UIT), BP 133 Kenitra 14000, Kenitra, Morocco

* Auteur correspondante : SMOUNI Fatima-ezzahrae

*E-mail : fatizahrae96smi@gmail.com

Summary

The objective of this study is to contribute to the development of the natural heritage of the region of Sefrou, mainly medicinal and aromatic plants. The plant *Calicotome villosa* of the Fabaceae family was chosen for this study because of its abundance in the region and the lack of work done on the chemical and biological aspects of this species.

In the present work, it was attempted to evaluate the antioxidant and antimicrobial activities of hydroalcoholic and aqueous extracts prepared from four parts of the studied plant (Flowers, leaves, stems, and roots). The quantitative estimation of total polyphenols (by Folin-Ciocalteu method), and flavonoids (by aluminum trichloride method) revealed varied contents, the most important were detected by the hydroalcoholic extracts of leaves (0, 35mg/ EGA/g extract and 0.59mg/EQ/mg extract), while the highest content of condensed tannins (by vanillin method) was found in the hydroalcoholic extract of roots. The antioxidant activity of the extracts was evaluated by three different and complementary methods: DPPH free radical scavenging, Iron reduction (FRAP), and total antioxidant capacity (TAC). The values of IC-50 of the DPPH test of the studied parts vary between 0.05mg/ml (in hydroalcoholic leaves) and 0.41mg/ml (aqueous roots), which presented a less important antiradical activity than that of ascorbic acid (0.001mg/ml). The results obtained by the FRAP method revealed that the leaf fraction has higher reducing power than the other parts but is relatively low than that of ascorbic acid. The compounds of root and leaf extracts have a significant total antioxidant capacity followed by stems and flowers, it is of the order of 0.34 ± 0.07 (hydroalcoholic roots) and 0.30 ± 0.06 (hydroalcoholic leaves) mg EAA/g extract. The evaluation of the antimicrobial power of the extracts by the solid medium diffusion method shows that the hydroalcoholic extracts induce remarkable inhibition against the following multidrug-resistant bacteria: *Staphylococcus Aureus*, *Dickeya Solani*, *Pectobacterium Wasabiae*, and *Pectobacterium Brasiliensis*, on the other hand, all the tested extracts were found to be inactive on *Candida Albicans*.

Keywords

Calicotome villosa link, extracts, polyphenols, antioxidant, antimicrobial, phytochemical characterization.

CATALYTIC SYNTHESIS OF BIODIESEL FROM NON-EDIBLE SEEDS OIL BY USING COPPER-COBALT BIMETALLIC NANOCATALYST

Noreen Sajjad¹, Mehr-Un- Nisa^{1*}, Fozia Batool²

ORCID: [0000-0002-8460-7314](https://orcid.org/0000-0002-8460-7314)

noreen.sajjad@chem.uol.edu.pk

¹ Department of Chemistry , Univesity of Lahore, Pakistan

² Department of Chemistry , Univesity of Sargodha, Pakistan

Abstract

Biodiesel is a clean burning non-petroleum based diesel fuel and has received dire attention over the past decade as an alternative to fossil fuels. Due to favorable characteristics, biodiesel is now widely accepted as a viable alternative to petroleum-derived diesel fuel. However, the higher production costs, which are largely due to the use of expensive food-grade vegetable oils as raw materials, is a major obstacle to its economic viability. The current study aims to scrutinize the potential of *Tamarindus indica* seed oil for biodiesel synthesis through alkali-catalyzed transesterification. Output parameters such as the molar ratio of alcohol to oil, the amount of catalyst, and reaction time were optimized by using Taguchi method. The fatty acid contents of both oil and biodiesel were determined by GC. The optimal conditions for obtaining 93.5% biodiesel were found to be a 6:1 alcohol to oil molar ratio, 1.5% wt/wt catalyst, and 2 h reaction time. The 'molar ratio of alcohol to oil' (75.9%) had the highest % contribution, followed by the amount of catalyst (20.7%). The major fuel properties of *Tamarindus* methyl esters formed under ideal conditions were found to be within the defined limits of ASTM D6751 for biodiesel, suggesting that it could be used as a potential petro diesel substitute.

Anahtar Kelimeler: *Tamarindus* methyl esters, biodiesel, catalyst, transesterification

COMPARATIVE ANALYSIS OF DODD'S CORRECTED COEFFICIENT OF VARIATION AND THE CLASSIC COEFFICIENT OF VARIATION: PROPERTIES, ADVANTAGES, AND LIMITATIONS

Carla Santos*

Department of Mathematics and Physical Sciences, Polytechnic Institute of Beja, and NOVAMATH -
Center of Mathematics and Applications, FST, New University of Lisbon, Portugal

ORCID: 0000-0002-0077-1249

Cristina Dias

Department of Mathematics and Physical Sciences, Polytechnic Institute of Portalegre, and
NOVAMATH -Center of Mathematics and Applications, FST, New University of Lisbon, Portugal

ORCID: 0000-0001-6350-5610

*corresponding author e-mail: carla.santos@ipbeja.pt

Abstract

The coefficient of variation (CV) is a significant statistical tool used to describe the variability or dispersion of a distribution. While the standard deviation is commonly used across various research fields, the CV has gained prominence in domains such as agriculture and finance. This is due to its ability to measure risk sensitivity and assess the reliability and accuracy of experiments. A key advantage of the CV is that it is a unit-free measure, which allows for the comparison of data across different distributions and scales. Dodd's corrected coefficient of variation is a valuable alternative to the classic coefficient of variation, particularly in situations where sample sizes may vary or when a more intuitive interpretation of relative variability is desired. The classic coefficient of variation (CV) and Dodd's corrected coefficient of variation (CV_{corr}) are both measures of relative variability, but they differ in several key aspects. In this study, we compare CV_{corr} with the classic CV. We examine the properties, advantages, and limitations of both measures, highlighting the unique features of Dodd's coefficient.

Keywords: Dispersion, Inequality, Variability